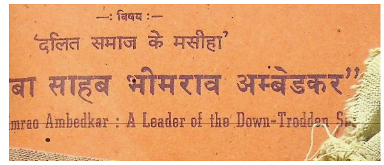
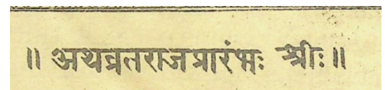
Ambedkar File Manu

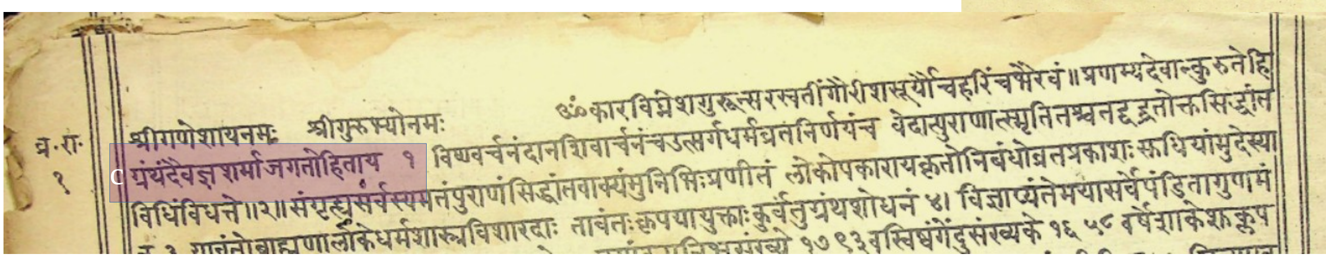
Title : Vrataraja - Gita Govinda - Saraswata Satika - Rama Ashvameda - Raghuvamsha Satika (Devanagari)

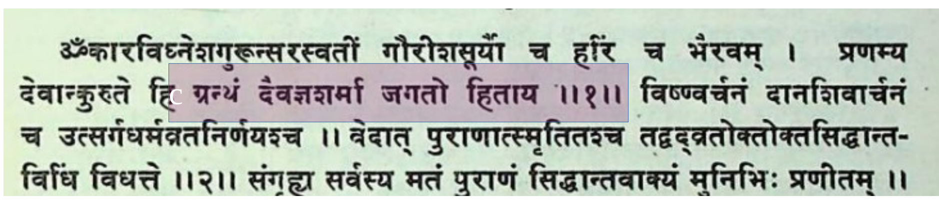
Pdf page 1-2 : **Content**
Pdf page 3 : **File cover page**

Pdf pages 7 -721**: Sri Vrataraja (by Daivajna Vishwanatha Sharma)**

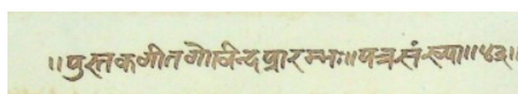

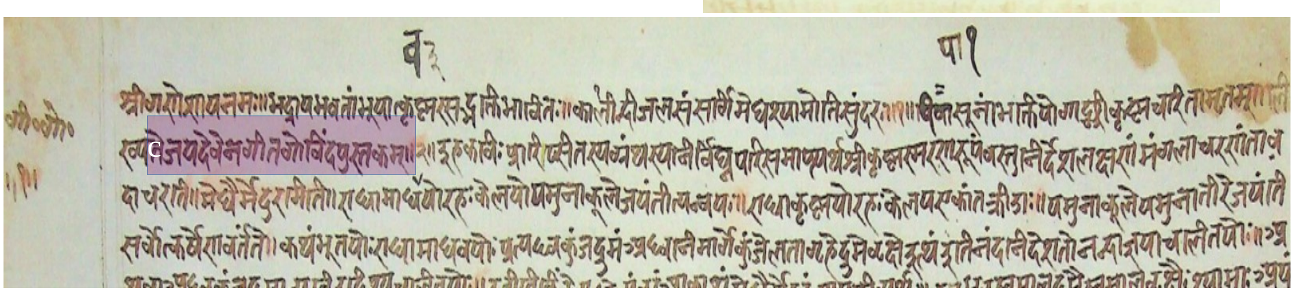

ॐकारविघ्नेशगुरून्सरस्वतीं गौरीशसूर्यौ च हरिं च भैरवम् । प्रणम्य देवान्कुरुते हि ग्रन्थं दैवज्ञशर्मा जगतो हिताय ॥१॥ विष्ण्वर्चनं दानशिवार्चनं च उत्सर्गधर्मव्रतनिर्णयश्च ॥ वेदात् पुराणात्स्मृतितश्च तद्वद्व्रतोक्तोक्तसिद्धान्तविधिं विधत्ते ॥२॥ संगृह्य सर्वस्य मतं पुराणं सिद्धान्तवाक्यं मुनिभिः प्रणीतम् ॥

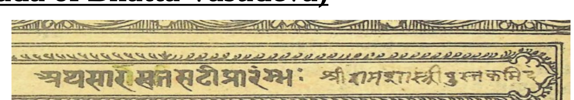
Ref: https://archive.org/details/iBaw_vrataraj-of-vishvanath-sharma-with-bhasha-tika-by-madhavacharya-khemraj/page/n23/mode/2up

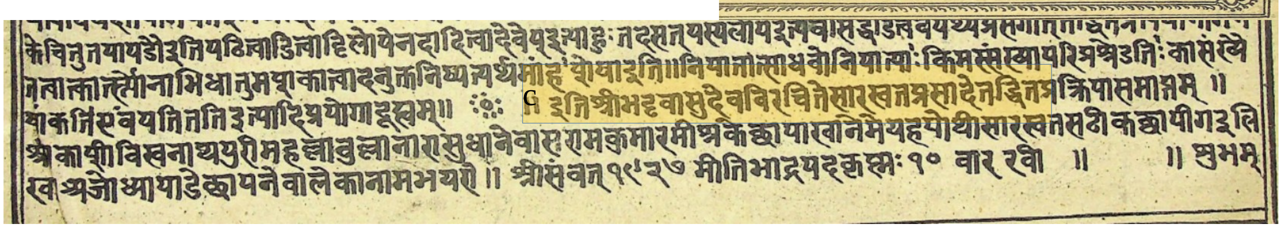
Pdf pages 722 -808 : **Gita Govinda (by Sri Jayadeva)**

Pdf pages 809 -923 **: Saraswata Satika (Saraswata Prasada of Bhatta Vasudeva)**

Pdf pages 924-1068 : Rama Ashvameda (Padma Purana – Patal Khanda) -missing pages

॥ ६६ ॥ मुनयोऽप्येतदीक्षित्वाप्रशंसंतोमुनीश्वरम् ॥ कृतार्थोयंमुनिश्रेष्ठोयद्रामवपुषी
क्षितः ॥ ६७ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखण्डेरामाश्वमेधेशेषवात्स्यायनसंवादेआर
ण्यकमुनेर्विष्णुलोकगमनोनामसप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥❀॥ ॥❀॥

रा. मे ॥१०२॥

नुभ्यांशोभितंश्रिया॥ चरणाभ्यांवज्रेरेखायवांकुशसुरेखया ॥६८॥युताभ्यांयोगिध्ये
याभ्यांकोमलाभ्यांविराजितम् ॥ ध्यात्वास्मृत्वाचसंसारसागरंत्वंतरिष्यसि ॥ ६९ ॥
मेवपूजयेन्नित्यंचंदनादिभिरिच्छया ॥ प्राप्नोतिपरमामृद्धिमैहिकामुष्मिकींपराम् ॥
७० ॥ त्वयापृष्टंमहाराजरामस्यध्यानमुत्तमम् ॥ तत्तेकथितमेतद्वैसंसारजलधितर ॥
७१ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेशेषवात्स्यायनसंवादेरामाश्वमेधेलोमशा
कसंवादोनामपंचत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

अ० ३६

Pdf Pages 1069- 1179 : Raghuvamsha Satika (Sanjivini commentary of Sri Mallinatha for Kalidasa's Raghuvamsha) -missing pages

निरंतरगूढंनभोवीजमुष्टिमिवश्रावणमासस्यबीजमुष्टिमिव यथा ... विलोचनजलैः प्रथमा
साधुश्रुभगर्भलक्षणमन्त्यपद्यतनराधिपश्रियं यथ तस्यास्तथाविधनरेन्द्रविपत्तिशोकादुष्णैर्विलोचनजलैः प्रथमा
मितस्तु निर्वापितः कनककुंभमुखोज्झितेनवंश्याभिषेकविधिनाशिशिरेणगर्भः ५६ तंभावायप्रसवसमयाकांक्षिणी
नांप्रजानामंतर्गूढंक्षितिरिवनभोवीजमुष्टिंदधाना मौलैः सार्द्धंस्थविरसचिवैर्हैमसिंहासनस्याराज्ञीराज्यंविधिवदशि
षदनुरव्याहताज्ञा ५७॥ इतिश्रीरघुवंशेमहाकाव्येकविकालिदासकृतौएकोनविंशतिःसर्गः १९॥ ९ ॥ ॥
अन्तर्गतंगर्भंदधानाहैमसिंहासनस्था अव्याहताज्ञाराज्ञीमौलैर्मूलेभवैर्मूलादागतैर्वा आप्तैरित्यर्थः स्थविरसचिवैर्वृद्धामात्यैः सार्द्धम
तुः राज्यंविधिवदध्यास्त यथाशास्त्रमित्यर्थः अर्हार्थेवतिप्रत्ययः अशिषत शासिसममशासनस्यतिश्य ... इति
इति श्रीमहामहोपाध्यायकोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचितायांरघुवंशटीकायांसंजीविनीस ॥
टीकाकारः मन्दाक्रान्ताछन्दः ५७ ॥ ॥
माख्यायामेकोनविंशतितमः सर्गः १९ ॥ ॥

॥ ॥इतिश्रीरघुवंशटीकासंयुक्तःसमाप्तः॥सं० १९ २५॥

—: विषय :—

'दलित समाज के मसीहा'

बा साहब भीमराव अम्बेडकर"

imrao Ambedkar : A Leader of the Down-Trodden S

—: आयोजक :—

॥ अथव्रतराजप्रारंभः श्रीः ॥

श्रीगणेशायनमः श्रीगुरुभ्योनमः ॐकारविघ्नेशगुरून्सरस्वतींगौरीशसूर्यौचहरिंचभैरवं॥प्रणम्यदेवान्कुरुतेहि
ग्रंथंदैवज्ञशर्माजगतोहिताय १ विष्ण्वर्चनंदानशिवार्चनंचउत्सर्गधर्मंव्रतनिर्णयंच वेदात्पुराणात्स्मृतितन्त्रतन्तद्दैवतोक्तसिद्धांत
विधिंविधत्ते॥२॥संगृह्यसर्वस्यमतंपुराणंसिद्धांतवाक्यंमुनिभिःप्रणीतं लोकोपकारायकृतोनिबंधोव्रतप्रकाशःसुधियांमुदेस्या
त् ३ यावंतोब्राह्मणालोकेधर्मशास्त्रविशारदाः तावंतःकृपयायुक्ताःकुर्वंतुग्रंथशोधनं ४। विज्ञाप्यंतेमयासर्वेपंडितागुणमं
डिताः प्रचारणीयोग्रंथोयंबालवद्बालकस्यमे ५ रामांकमुनिभूसंख्ये १७९३ वसुविधंगेंदुसंख्यके १६५८ वर्षेशाकेशुक्लप
क्षेपंचम्यांतपसःशुभे ६ विलोक्यविविधान्ग्रंथांल्लिख्यतेसुजनायवै तन्निमित्तोमयारंभःकिमज्ञातंमनीषिणः ७ चित्तपाव
नजातीयःशांडिल्यकुलमंडनः गोपालात्मजदैवज्ञःसंगमेश्वरसंज्ञितः ८ दुर्गाधांदेवसन्काश्यांनत्वापितृपितामहान् कुर्वेवैवि
श्वनाथोहंव्रतराजस्यविस्तरं ९ ॥अथव्रतराजप्रारंभः॥ ॥अत्रचस्वकर्तव्यविषयोनियतःसंकल्पोव्रतमि
ति तत्रअग्निहोत्रसंध्यावंदनादिविषयसंकल्पेअतिप्रसक्तेकिंत्वभियुक्तप्रतनप्रसिद्धिविषयः संकल्पविशेषःसएवव्रतं न
चव्रतंसंकल्पयेदित्यत्रान्वयइतिवाच्यं पाकंपचतिदानंदद्यादितिवत्स्वस्यानुग्रहार्थंप्रयोगोत्पत्तिरितिवक्तव्या अत्रप्र
निषेधकालमाह हेमाद्रौगार्ग्यः अस्तगेचगुरौशुक्रेबाल्येवृद्धेमलिम्लुचे उद्यापनमुपारंभंव्रतानांनैवकारयेत् १ तत्रैववृद्ध
नशुभानिलिप्सु[illegible] प्रतिष्ठांचयज्ञदानव्रतानिच मांगल्यमभिषेकंचमलमासेविवर्जयेत् बालेवायदिवावृद्धेशुक्रेचा
व्रतविशेषः दुर्वाष्टमीभाद्रशुक्लाष्टमी।

स्तंगतेगुरौ मलमासेच एतानिवर्जयेद्देवदर्शनं लल्लः नीचस्थेवक्रसंस्थेप्यतिचरणगतेबालवृद्धास्तगेवासन्यासोदेवयात्राव्रत
नियमविधिः कर्णवेधस्तुदीक्षा मौंजीबंधोथचूडापरिणयनविधिर्वास्तुदेवप्रतिष्ठा वर्ज्याः सद्भिःप्रयत्नात्त्रिदशयतिगुरौसिंह
राशिस्थितेचेति नीचस्थोमकरस्थः कल्पतरौदेवीपुराणे सिंहसंस्थंगुरुंशक्रे सर्वारंभेषुवर्जयेत् प्रारब्धंनचसिध्येतमहा
भयकरंभवेत् पुत्रमित्रकलत्राणिहन्याच्छीघ्रंनसंशयः देवारामतडागेषुव्रतोद्यानगृहेषुच सिंहस्थंमकरस्थंचगुरुंयत्नेन-
वर्जयेत् वसिष्ठः सिंहस्थेतुमघासंस्थंगुरुंयत्नेनवर्जयेत् अन्यत्रसिंहभागेतुसिंहस्थोपिनदुष्यति सिंहस्थगुरोर्वर्जनी
यत्वंनर्मदोत्तरभागेएव अन्यत्रतुसिंहांशएववर्ज्यः तथाचमदनरत्नादिधृतकालविधाने सिंहस्थितःस्फुरगुरुर्यदिनर्मदायास्तं
वर्जयेत्सकलकर्मसुसौम्यभागे विंध्यस्यदक्षिणदिशिप्रवदंतिचार्याः सिंहांशकेमृगपतावपिवर्जनीयः सिंहांशस्तुपूर्वाफल्गु
न्याः प्रथमःपादः मृगपतौमकरस्थेगुरौदेशविशेषमाह लल्लः नर्मदापूर्वभागेतुशोणस्योत्तरदक्षिणे गंडक्याःपश्चिमे
भागेमकरस्थोनदोषभाक् केषांचित्स्त्रीकर्तृकाणामन्येषांचव्रतानामगस्त्योदयेप्यारंभनिषेधइति हेमाद्रौलोगाक्षिः उद्या
निकाशिवपवित्रकमेघपूजादूर्वाष्टमीफलविरूढकंजागरणि स्त्रीणांव्रतानिनिखिलान्यपिवार्षिकाणिकुर्यादगस्त्यउदिते
नशुभानिलिप्स्कारिति उद्यानिकाव्रतविशेषः शिवपवित्रकंआषाढ्यामथवामाघ्यांविहितंशिवपवित्रारोपणं मेघपूजा
व्रतविशेषः दुर्वाष्टमीभाद्रशुक्लाष्टमी फलविरूढकंभाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यांपालीव्रतंकदलीव्रतापरनामकं जागरंआश्विन

पौर्णिमास्यांकोजागरव्रतं कार्तिकशुक्लचतुर्दश्यांविहितंजागरव्रतंवा अत्रोभयत्रागस्त्योदयस्यावश्यंभावित्वेनविधेरनवकाशा
पत्तेर्विकल्पोज्ञेयः वार्षिकाणीत्यत्रवर्षासुभवानिवार्षिकाणिइत्येवव्युत्पत्तिर्नतुवर्षेभवानीतितथासतिशरदादिग्रीष्मपर्यंतंअगस्त्यो
दयानुवृत्तेस्तन्मध्येविहितानांस्त्रीव्रतानांसर्वथानारंभएवापद्यतइति अगस्त्योदयकालश्चदिवोदासीये उदेतियाम्यांहरिसंक्र-
माद्दिवैरेकाधिकेविंशतिमेह्यगस्त्यः सप्तसप्तमेस्तंवृषसंक्रमाच्चप्रयातिगर्गादिभिरत्यभाणि व्रतारंभसमाप्त्योस्तिथिंविशिनष्टि हे
माद्रौसत्यव्रतः उदयस्थातिथिर्याहिनभवेद्दिनमध्यभाक्॥ सखंडानव्रतानांस्यादारंभश्चसमापनं एतद्व्यतिरिक्तायामखंडा
यांप्रारंभमाह तत्रैववृद्धवसिष्ठः खखंडव्यापिमार्तंडायद्यखंडाभवेत्तिथिः व्रतप्रारंभणंतस्यामनस्तगुरुशुक्रयुगि-
ति अनस्तमितगुरुशुक्रयांतिथौव्रतमारंभणीयमित्यर्थः रत्नमालायां सोमसौम्यगुरुशुक्रवासराःसर्वकर्मसुभवंतिसि
द्धिदाः भानुभौमशनिवासरेषुचप्रोक्तमेवखलुकर्मसिध्यति विरुद्धसंज्ञाइहयेचयोगास्तेषामनिष्टःखलुपादआद्यः सवैधृति
स्तुव्यतिपातनामासर्वोप्यनिष्टःपरिघस्यचार्धं त्रिस्त्रस्तुयोगेप्रथमेसवज्रेव्याघातसंज्ञेनवपंचशूले गंडेतिगंडेचषडेवना
ड्यः शुभेषुकार्येषुविवर्जनीयाः दर्शसंक्रांतिपातोपरिघमुखदलंवैधृतिंपातयोगंविष्कंभाद्यत्रिनाडीःशुभकृतिषुचषट्गंड-
योःपंचशूले व्याघातेवज्रकेकाःपितृमृतिदिवसोनाधिमासान्कुहोराजह्याज्जन्मोक्षमासोडुतिथिखलुतिथिंव्युत्क्रमांद्धक्रू
मांच ब्रह्मयामले दिनभद्रायदारात्रौरात्रिभद्रायदादिवा नत्याज्याशुभकार्येषुप्राहुरेवंपुरातनाइति अथवेदव्यासः

सर्व्वेशिलोच्चयाःपुण्याःसागराःसरितस्तथा अरण्यानिचपुण्यानिविशेषान्नैमिषंतथा देवीपुराणे देशोनदीगयात्रीलःगं
गानर्मदपुष्करं वाराणसीकुरुक्षेत्रंप्रयागंजंबुकेश्वरं केदारंवामपादंचकुडवंपुष्कराह्वयं सोमेश्वरंमहापुण्यंतथाचामरकंटकं
कालंजरंतथाविंध्यंयत्रवासोगुहस्यच गुहःस्वामिकार्तिकेयः मनुः सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदंतरं तंब्रह्मनिर्मितंदेशं
ब्रह्मावर्तंप्रचक्षते यस्मिन्देशेयआचारःपारंपर्यक्रमागतः वर्णानांसांतरालानांससदाचारउच्यते कुरुक्षेत्रंचमत्स्याश्चपांचालाः
शूरसेनिकाः एषब्रह्मर्षिदेशोवैब्रह्मावर्तादनंतरः मत्स्यःविराटः पांचालः कान्यकुब्जः शूरसेनिकाःमथुरादेशाःअनंतरः
समः हिमवद्विंध्ययोर्मध्येयत्प्राग्विनशनादपि प्रत्यगेवप्रयागाच्चमध्यदेशउदाहृतः विनशनंकुरुक्षेत्रं आसमुद्रात्तुवैपूर्वा
दासमुद्रात्तुपश्चिमात् तयोरेवांतरंगीयोरार्यावर्तंविदुर्बुधाः सिंधुनदीपश्चिमतीरव्यावृत्त्यर्थमित्याह कृष्णसारस्तुचर-
तिमृगोयत्रस्वभावतः सज्ञेयोयज्ञियोदेशोम्लेंछदेशास्ततःपरः एतान्द्विजातयोदेशान्संश्रयेरन्प्रयत्नतः याज्ञवल्क्यो
पि यस्मिन्देशेमृगःकृष्णास्तस्मिन्धर्मान्निबोधत अथव्रताधिकारिणः स्कांदे निजवर्णाश्रमाचारनिरतःशुद्ध
मानसः अलुब्धःसत्यवादीचसर्वभूतहितेरतः व्रतेष्वधिकृतोराजन्नान्यथाविफलःश्रमः श्रद्धावान्पापभीरुश्चमदंभविव-
र्जितः पूर्वंनिश्चयमाश्रित्ययथावत्कर्मकारकः अवेदनिंदकोधीमानधिकारीव्रतादिषु निजवर्णाश्रमाचारेत्यनेनचतुर्वर्णाना
मधिकारोगम्यते अतएवकौर्मे ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चैवद्विजोत्तम अर्चयंतिमहादेवंयज्ञदानसमाधिभिः ब्रा

व्रतोपवासनियमैर्होमस्वाध्यायतर्पणैः तेषांवैरुद्रसायुज्यंसामीप्यंचातिनिर्मलं सलोकतांचसारूप्यंजायतेतत्प्रसादतः देवलो
पि व्रतोपवासनियमैःशरीरोत्तापनैस्तथा वर्णाःसर्वेविमुच्यंतेपातकेभ्योनसंशयः अत्रअधिकारिविशेषणस्यपुंस्त्वस्याविव
क्षितत्वात्स्त्रीणामप्यधिकारः भारते मामुपाश्रित्यकौंतेययेपिस्युःपापयोनयः स्त्रियोवैश्यास्तथाशूद्रास्तेपियांतिपरांगतिं
क्वचिन्म्लेंछानामप्यधिकारोहेमाद्रौ देवीपुराणे स्नातैःप्रमुदितैर्हृष्टैर्ब्राह्मणैःक्षत्रियैर्नृपैः वैश्यैःशूद्रैर्भक्तियुक्तैर्म्लेंछैरन्यै
श्चमानवैः स्त्रीभिश्चकुरुशार्दूल तद्विधानमिदंशृणु वैश्यशूद्रयोस्तुद्विरात्राधिकोपवासोनभवति वैश्याः शूद्राश्चयेमोहादुप
वासंप्रकुर्वते त्रिरात्रंपंचरात्रंवातेषांव्युष्टिर्नविद्यते प्राच्यलिखितनिषेधात् व्युष्टिःफलं सभर्तृकाणांस्त्रीणांभर्त्राज्ञांविना
नाधिकारः तथाचमदनरत्ने मार्कंडेयपुराणे यानारीत्वननुज्ञाताभर्त्रापित्रासुतेनवा निष्फलंतुभवेत्तस्यायत्करोतिव्रता
दिकं भर्त्राज्ञयासर्वव्रतेष्वधिकारः भार्याभर्तुर्मतेनैवव्रतादीनांचरेत्सदेतिकात्यायनोक्तेः तथाच पत्यौजीवतियानारी
ह्युपवासव्रतंचरेत् आयुष्यंहरतेभर्तुःसानारीनरकंव्रजेत् इतिविष्णुवचनात् तद्भर्तुरनुज्ञापरं यत्तुकश्चित् नास्ति
स्त्रीणांपृथग्यज्ञोनव्रतंनाप्युपोषणं भर्तुःशुश्रूषयैवैताल्लोकानिष्टान्व्रजंतिताः यद्देवेभ्योयच्चपित्रादिकेभ्यःकुर्याद्भर्ताभ्य
र्चनंसत्क्रियांच तस्यह्यर्धंसाफलंनान्यचित्तानारीभुंक्ते भर्तृशुश्रूषयैव इतिस्कांदात् तस्मात्सभर्तृकाणामेकादश्याद्यु
पवासादावनधिकारइति तन्न तस्यापिपृथक्स्वातंत्र्येणभर्त्रनुज्ञापरत्वात् अतएवव्यासः कामंभर्तुरनुज्ञाताव्रता-

नादिष्वधिकारिणीति शंखोपि कामंभर्त्तुरनुज्ञयाव्रतोपवासनियमाः स्त्रीधर्माइति नचानुज्ञयाव्रतेष्विवयज्ञेपिपृथग
धिकारापत्तिरितिशंक्यं तस्याःश्रुत्यध्ययनानधिकारात् यद्वास्कांदे भर्त्तुःशुश्रूषयास्तावकत्वेनाप्युपपन्नत्वादिति नचभर्त्तुर
नुज्ञयैवाधिकारसिद्धेः विधवायाः व्रतेनधिकारापत्तिरितिवाच्यं नारीखल्वननुज्ञाताभर्त्रापित्रासुतेनवा विफलंतद्भवे
त्तस्यायत्करोत्यौर्ध्वदेहिकम् इतिमार्कंडेयोक्तेः पित्राद्याज्ञयातस्याअधिकारइतिहेमाद्रिः स्त्रीणांव्रतग्रहणेविशेषोहेमा
द्रौहरिवंशे स्नानंचकार्यंशिरसस्ततःफलमवाप्नुयात् स्नात्वास्त्रीप्रातरुत्थायपतिंविज्ञापयेत्सती अथव्रतधर्माः व्र
तसंकल्पविधिर्भारते गृहीत्वौदुंबरपात्रंवारिपूर्णमुदङ्मुखः उपवासंतुगृण्हीयाद्यद्वासंकल्पयेद्बुधः औदुंबरंताम्रमयम्
औदुंबरंस्मृतंताम्रमितिविश्वोक्तेः यद्वान्यन्नक्तव्रतादिकंकल्पयेदितिकल्पतरुः श्रीदत्तस्तु कल्पतरुमतेवाकारस्वा
र्थैतेनायमर्थः यस्तुनक्तादिकर्त्तुमिच्छेत्तदपिउक्तविधिनैवगृण्हीयादितितन्मतंपरिहृत्यवाकारस्योपवासपदस्यचवैयर्थ्याप
त्तेः यत्संकल्पयेत्तद्गृण्हीयादित्यनेनैवोपपत्तेरित्यदूषयत् ताम्रपात्राद्यभावेहस्तेनापिजलंगृहीत्वासंकल्पयेदितिउक्तं अत
एवानंतभट्टाः वर्षंवधारयेदितिपाठः मदनरत्नेदेवलः वाक्यतुयथासंकल्पयेदितिपाठः यथाकाममंफलमुल्लिखेदित्यर्थः अ
तएवमार्कंडेयः संकल्पंचयथाकुर्यात्स्नानदानव्रतादिके अनंतरकृत्यमाह मदनरत्नेदेवलः अभुक्त्वाप्रातराहारंस्नात्वाच
म्यसमाहितः सूर्यायदेवताभ्यश्चनिवेद्यव्रतमाचरेत् अत्रप्रातर्व्रतमाचरेदित्येवान्वयः प्रधानक्रियान्वयस्याप्यर्हितत्वात्

अभुक्त्वेतितु अशक्तस्याप्यनुज्ञातेस्वादिभक्षणापवादः केचित्तु व्रतदिनेप्रातराहारंअभुक्त्वाव्रतमाचरेदित्याहुः अत्रउपवासो
व्रतेकार्यइत्यनेनैवाभुक्तवतोधिकारस्यप्राप्तत्वादेतस्यवैयर्थ्यापत्तेः अन्येतुपूर्वदिनेप्रातराहारमभुक्त्वा अर्थादेकभक्तंकृत्वा
स्नात्वाचम्यव्रतादिकंकुर्यादित्याहुः परेतुसर्वत्रपूर्वेद्युरेवसायंसंध्योत्तरंव्रतंग्राह्यंवारव्रतादौवहुशस्तथादृष्टत्वात् प्रातःस्ना
त्वेतिचान्वयइत्याहुः साक्षान्यधर्माहेमाद्रौभविष्ये क्षमासत्यंदयादानंशौचमिंद्रियनिग्रहः देवपूजाग्निहवनंसंतोषःस्तेयव
र्जनम् सर्वव्रतेष्वयंधर्मःसामान्योदशधास्थितः देवपूजायद्देवत्यंव्रतंतस्यपूजाअग्निहवनंपूज्यदेवतोद्देशेनहोमःउपक्रमादे
तच्चसप्तमीव्रतेसूर्यपूजाग्निहवनं नवमीव्रतेदुर्गापूजा अनुक्तदेवताव्रतेइष्टदेवतापूजा हवनंव्याहृतिहोमइतिकेचित् अत्रक्षमा
दीनांस्वातंत्र्यतयाचतुर्वर्गसाधनत्वेनविहितानांव्रतांगतयाविधानंखादिरंवीर्यकामस्ययूपंकुर्यादितिवत्संयोगपृथक्त्वादुपपन्नमि
तिहेमाद्रिः सर्वव्रतेष्वित्यत्रसर्वव्रतपदंभविष्यपुराणोक्तसर्वव्रतपरमतेष्वनंतरेविध्यंतरसत्वएवहोमादीनामंगत्वंनान्यथाअत-
एवएकादशीव्रतादौशिष्टानांहोमाद्यनाचरणमितिकेचित् येष्वेवपुराणांतरोक्तव्रतेषुहोमादिविधिरस्तितद्विषयकमेवसर्वपदम
न्यथातदितरपरत्वेनसंकोचापत्तेरितिपृथ्वीचंद्रोदयेग्निपुराणे स्नात्वाव्रतवतासर्वव्रतेषुव्रतमूर्तयः पूज्याःसुवर्णमय्याद्याःश
क्त्यावैभूमिशायिना जपोहोमश्चसामान्यंव्रतांतेदानमेवच चतुर्विंशद्द्वादशवा पंचवात्रयएववा विप्राःपूज्यायथाश
क्तितेभ्योदद्याच्चदक्षिणां व्रतमूर्त्तयःतद्देवप्रतिमाः देवलः ब्रह्मचर्यमहिंसाचसत्यमामिषवर्जनं व्रतेष्वेतानिचत्वारिचरित

स्नानिनित्यशः स्त्रीणांतुप्रेक्षणात्स्पर्शात्ताभिःसंकथनादपिनश्यतेब्रह्मचर्यंनदारेष्वृतुसंगमात् स्वदारेष्वृतुसंगमादिक्वचित्पाठः
आमिषंमांसंआमिषमतिपानीयं गोवर्जक्षीरमामिषं मसूरमामिषंसस्ये फलेजंबीरमामिषम् आमिषंशक्तिकाचूर्णम्
आरनालंतथामिषम् इतिस्मृत्यंतरोक्तम् व्रताद्यारंभेवृद्धिश्राद्धंकार्यं तदाहशातातपः नानिष्ट्वातुपितॄन्श्राद्धेकर्मकिंचित्
समारभेत् गृहीतव्रतानाचरणेमदनरत्नेछागलेयः पूर्वंव्रतंगृहीत्वायोनाचरेत्काममोहितः जीवन्भवतिचांडालोमृतःश्वाभि
जायते काममोहितइतिविशेषणाद्व्याध्यादिनानाचरणेनदोषः तथाचहेमाद्रौस्कांदे सर्वभूतभयंव्याधिप्रमादोगुरु
शासनम् अव्रतघ्नानिकथ्यंतेसकृदेतानिशास्त्रतः सर्वेभ्योभूतेभ्यःसकाशाद्भूतकर्तृभयादितिहेमाद्रिः मदनरत्नेतु स
र्वभूतभयंव्याधिरपरिचितत्वात्याख्यातः सर्वभूतभयंभूतेभ्यःसर्पादिभयाच्चव्रतांगंवैकल्यते व्रतहानिर्भवतीत्यर्थः गुरु
शासनंगुरोराज्ञासकृदुक्तिःसकृत्यागेप्रायश्चित्तं तदुक्तंस्कांदगारुडयोः क्रोधात्प्रमादाल्लोभाद्वाव्रतभंगोभवेद्यदि दिनत्रयंन
भुंजीतमुंडनंशिरसोथवा नचात्रप्रायश्चित्तोक्तेअतिक्रांतव्रतानाचरणमितिवाच्यं प्रायश्चित्तमिदंकृत्वापुनरेवव्रतीभवेत्
इतिस्कांदात् अथोपवासधर्माः तत्रोपवासस्वरूपंकात्यायनवृद्धवसिष्ठाभ्यांदर्शितम् उपावृत्तस्यपापेभ्योयस्तुवासोगुणैः
सह उपवासःसविज्ञेयःसर्वभोगविवर्जितः गुणैरिति तज्जाप्ययजनध्यानतत्कथाश्रवणादयःउपवासकृतामेतेगुणाःप्रोक्तामनी
षिभिः दयाचसर्वभूतेषुक्षांतिरनसूयाशौचमनायासोकार्पण्यंचमांगल्यं मस्पृहेतिविष्णुधर्मोत्तरगौतमादिप्रतिपादितैः॥ ॥तच्छब्देनो-

पास्यादेवता व्रतदेवतावाए वंच पापनिर्वृत्त्याशुणानुष्ठानसहितोनिराहारस्यवासोवस्थानमुपवासइत्युक्तंभवति एवंचफलसाध
नस्योपवासस्यस्वरूपमुक्तम् उपवासपदार्थस्तुस्मृतिपुराणे व्यवहारेरूढ्यानिराहारावस्थानमात्रम् वृद्धवसिष्ठः उपवासे
तथाश्राद्धेनकुर्याद्दंतधावनम् काष्ठेनेतिशेषः . अतएवतन्निंदतिदंतानांकाष्ठसंयोगोहंतिसप्तकुलानिचेतिवाक्यशेषादि
धेरिवनिषेधस्यापिविशेषपरतायुक्तैवतेन अलाभेवानिषेधेवाकाष्ठानांदंतधावने पर्णादिनाविशुद्ध्येतजिह्वोल्लेखः सदैवहि ॥
इतिपैठीनसिवचनात् अलाभेदंतकाष्ठानांनिषिद्धायांतथातिथौ अपांद्वादशगंडूषैर्विदध्याद्दंतधावनम् इतिव्यासवचनं
देवलः असकृज्जलपानाच्चसकृत्तांबूलचर्वणात् उपवासःप्रणश्येतदिवास्वापाच्चमैथुनात् अशक्तौतुतेनैवजलपा
नमभ्यनुज्ञातम् अत्यये चांबुपानेननोपवासःप्रणश्यति अत्ययेजलपानंविनाप्राणात्ययेविष्णुधर्मे असकृज्जलपानंच
दिवास्वापंचमैथुनं तांबूलचर्वणं मांसंवर्जयेद्व्रतवासरे असकृदुक्त्यासकृज्जलपानेनदोषः अत्रपारणांतंव्रतंज्ञेयंव्रतांते
विप्रभोजनम् असमाप्तेव्रतेपूर्वंकुर्यान्नैवव्रतांतरम्इति तस्यापिव्रतवासरत्वान्मांसनिषेधः पारणादिनेएकउपवासप्रसक्त्य
भावात् अतएवनिर्णयामृतेव्यासः वर्जयेत्पारणेमांसंव्रताहेप्यौषधंसदा अष्टैतान्यव्रतघ्नानिआपोमूलंफलंपयः हविर्ब्राह्म
णकाम्याचगुरोर्वचनमौषधं इतिस्कांदवचनात् प्रसक्तमौषधरूपमपिमांसंव्रताहेवर्जयेदित्यर्थः विष्णुपुराणे स्मृ
त्यालोकनगंधादिस्वादनंपरिकीर्तनं अन्नस्यवर्जयेत्सर्वंग्रासानांचाभिकांक्षणम् गात्राभ्यंगंशिरोभ्यंगंतांबूलंचानुलेपनम्

व्रतस्थोवर्जयेत्सर्वंयच्चान्यद्बलरागकृत् इतिहारीतः पतितपाखंडादिनास्तिकादिसंभाषणानृताश्लीलादिकमुपवासादिषुवर्जयेत्
अन्नादिपदेनयस्युरुषार्थतयासर्वदानिषिद्धंतदपिक्रत्वर्थतयासंगृह्यते अतएवव्रताधिकारेस्मृत्यंतरे मनुः विहितस्याननुष्ठानमिंद्रि
याणामनिग्रहः निषिद्धसेवनंनित्यंवर्जनीयंप्रयत्नतः पतितादेर्दर्शनेतुविष्णुपुराणे तस्यावलोकनात्सूर्यंपश्येतमतिमान्नरः
स्पर्शादौविष्णुधर्मे संस्पर्शेत्वनरःस्नात्वाशुचिरादित्यदर्शनात् संभाष्यतान्शुचिपदंचिंतयेदच्युतंबुधः योगयाज्ञवल्क्यः ॥
यदिवास्यमलोपस्याद्व्रतदानक्रियादिषु व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वाविष्णुमव्ययम् यमः मानसेनियमेलुप्तेस्मरेद्वि
ष्णुमनामयम् बृहन्नारदीये रजस्वलांचचांडालंमहापातकिनंतथा सूतिकांपतितंचैवउच्छिष्टंरजकादिकम् व्रता
दिमध्येशृणुयाद्यद्येषांध्वनिमुत्तमः अष्टोत्तरसहस्रंतुजपेद्वैवेदमातरम् वेदमातागायत्री मिताक्षरायांदक्षः सं
ध्याहीनोशुचिर्नित्यमनर्हःसर्वकर्मसु यदन्यत्कुरुतेकिंचिन्नतस्यफलमश्नुते अत्रप्रातःसंध्यैवअन्यांगमित्याहुः अविशेषा
त्तत्संध्योत्तरभाविनिकर्मादौसांगमित्यपरेयुक्तंआहुःप्राञ्चः व्रतादिकालः संकल्पस्तुप्रातःसंध्यांकृत्वैवकार्यः संध्यांबुधःकृत्वा
संकल्पंततआचरेत् इतिगौडनिबंधेध्रुवस्मृतेः मार्कंडेयपुराणे सूर्योदयंविनानैवव्रतदानादिकंक्रमइति क्रमइ-
तिउपक्रमः स्नानदानादिकाःक्रियाः सूर्योदयशब्देनउषःकालोप्रशस्यते तंविनारात्रौस्नानादिकंनकार्यमितिकल्पतरौ ॥
छंदोगपरिशिष्टे सदोपवीतिनाभाव्यंसदाबद्धशिखेनच विशिखोव्युपवीतिश्चयत्करोतिनतत्कृतम् पितृमंत्रानुद्रवणे

आत्मालंभेअवेक्षणे अधोवायुसमुत्सर्गेप्रहासेनृतभाषणे मार्जारमूषकस्पर्शेआक्रोशेक्रोधसंभवे निमित्तेष्वेषुसर्वत्रकर्म
कुर्वन्नपःस्पृशेत् मार्कंडेयपुराणे शिरस्नानश्चकुर्वीतदैवंपित्र्यमथापिवा वराहपुराणे स्नानसंध्यात
र्पणादिजपहोमसुरार्चनम् उपवासवताकार्यंसायंसंध्याहुतीर्विना भगवद्गीतायाम् तस्मादोमित्युदाहृत्ययज्ञदानतपः
क्रियाः प्रवर्त्तंतेविधानोक्ताःसततंब्रह्मवादिनाम् तैत्तिरीये त्रिमात्रस्तुप्रयोक्तव्यःकर्मारंभेषुसर्वशः इतिसामान्यपरि
भाषा विस्तृतान्चेयंसामान्यपरिभाषा आचारमयूखेद्रष्टव्या अत्रस्त्रीणांविशेषोहेमाद्रौपाद्मे गर्भिणीसूतिकादिश्चकु
मारीचाथरोगिणी यदाशुद्धातदान्येनकारयेत्प्रयतास्वयम् प्रयताशुद्धास्वयंकुर्यादित्यर्थः पुंसोप्येषविधिर्लिंगस्याविवक्षि
तत्वादितिहेमाद्रिः एवंस्त्रीभिरजोदर्शनेपिकार्यम् तथाचसत्यव्रतः प्रारब्धदीर्घतपसांनारीणांयद्रजोभवेत् नचतत्रव्रत
स्यस्यादुपरोधःकथंचन व्रतस्यउपवासस्येत्यर्थः पूजादिकंतुअन्येनकारयेत् तथाचमदनरत्नेमात्स्ये अंतरातुरजस्पर्शे
पूजामन्येनकारयेत् सूतकेप्येवम् तथाचतत्रैव पूर्वसंकल्पितंयच्चव्रतंसुनियतव्रतैः तत्कर्त्तव्यंनरैःशुद्धंदानार्चनविव-
र्जितम् अन्येनकारयेदित्यपेक्षायांतत्रैवपैठीनसिः भार्यापत्युर्व्रतंकुर्याद्भार्यायाश्चपतिर्व्रतम् असामर्थ्येपरस्ताभ्यांव्रत
भंगोनजायते तत्रैववायुपुराणे उपवासेत्वशक्तस्तुआहिताग्निरथापिवा पुत्राद्वाकारयेदन्याद्ब्राह्मणाद्वापिकारयेत् उप
वासंप्रकुर्वाणःपुण्यंशतगुणंभवेत् नारीचपतिमुद्दिश्यएकादश्यामुपोषिता पुण्यंशतगुणंप्रोक्तमित्याहगालवोमुनिःमाता

महादीनुद्दिश्य एकादश्यामुपोषणे कृतेन भक्तितो विप्राः समग्रं फलमाप्नुयुः मोक्षव्रते प्रतिनिधिः तथाच मंडनः काम्ये प्रतिनिधिर्नास्ति
नित्यनैमित्तिकेन च काम्येष्वुपमाक्रमादूर्ध्वं केचित्प्रतिनिधिं विदुः नस्यात्प्रतिनिधिर्मंत्रस्वामिदेवाग्निकर्मसु स्वदेशकालयोः शाब्देनार
णेः पुत्रभार्ययोः नापिप्रतिनिधातव्यं निषिद्धं वस्तुकुत्रचित् अथव्रते हविष्याणि हेमाद्रौ छंदोगपरिशिष्टे कात्यायनः
हविष्येषु यवामुख्यास्तदनु व्रीहयस्मृताः माषकोद्रवगौरादीन् सर्वाभावेपि वर्जयेत् तत्रैव अग्निपुराणे व्रीहिचणक
मुद्गस्वकलापाः सलिलं पयः श्यामाकाश्चैव नीवारा गोधूमाद्याव्रते हिताः कूष्मांडालाबुवृंताक पालक्यज्योत्स्निकास्त्यजेत् चतु
र्भैक्ष्यं सक्तुकणाः शाकं दधिघृतं मधु श्यामाकाः शालिनीवाराः यावकं मूलतंदुलं हविष्यं व्रतनक्तादावग्निकार्यादिके हितं मधु
मांसं विहातव्यं सर्वव्रतनत्येरितं पालकी पायरी ज्योत्स्निका कोशातकी तत्रैव भविष्ये हैमंतिकं सितास्विन्नं धान्यं मुद्गा
यवास्तिलाः कलापकंगुनीवारा वास्तुकं हिलमोचिका षष्टिका कालशाकं च मूलकं केमुकेतरत् कंदः सैंधवसामुद्रे गव्ये च दधिस
र्पिषी पयोदधिघृतं चैव पनसाम्रहरीतकी पिप्पली जीरकं चैव नागरंग कतिंतिणी कदली लवली धात्री फलान्यगुडमैक्षवं अ
तैलपक्वं मुनयो हविष्याणि प्रचक्षते लवणं मधुसर्पिषी इति कृत्यचिंतामणिः हैमंतिकं धान्यं कमलाः तदपि सीतं श्वेतं अस्विन्नं हविष्यं
कलापाः सतीनापरपर्यायाः मटरइति प्रसिद्धाः वाटाणे इति दक्षिणे प्रसिद्धाः वास्तुकं बथुवाइति ख्यातः शाकः हिलं शक्रं मोचयती
इति क्षीरस्वामी शक्रासारो हिलसार इति प्रसिद्धः शाकः जलोद्भवः गौडदेशे हेलांचलं इति प्रसिद्धा कालशाकं उत्तरदेशे कालिके

त्रिप्रसिद्धं केसुकंकेपुन्नाइति पूर्वदेशेप्रसिद्धं नागरंनारिंगं ऐरावतोनागरिंगोनादेयीभूमिजंबुकेत्यमरात् नागरंचैवेतिपाठेनाग
रंसुंठी लवलीरायआवळी इतिमहाराष्ट्रभाषयोच्यमानंफलं हरफरेवडीइतिमध्यदेशभाषया अन्तैलपक्वंइत्येतत्कथितंद्र
विष्याणामेवविशेषणं मन्नुःमुन्यन्नानिपयः सोमोमांसंयच्चानुपस्कृतं अक्षारलवणंचैवप्रकृत्याहविरुच्यते अनुपस्कृतंअप
क्वं अथप्रताद्युपयुक्तानिवस्तूनि तत्रपंचरत्नानिआदित्यपुराणे सुवर्णंरजतंमुक्ताराजावर्तंप्रवालकं रत्नपंचक
माख्यातंशेषंवस्तुप्रब्रवीम्यहं कनकंकुलिशंनीलंपद्मरागंचमौक्तिकं एतानिपंचरत्नानिरत्नशास्त्रविदोविदुः इतिमेघप्रदीपधृ
तकालिकापुराणोक्तानिवा कुलिशंहीरकंस्मृत्यंतरे अभावेसर्वरत्नानांहेमसर्वत्रयोजयेत् विष्णुधर्मोत्तरे मुक्ताफलं-
हिरण्यंचवैडूर्यंपद्मरागकं पुष्परागंचगोमेदंनीलंगारुत्मकंतथा प्रवालयुक्तान्युक्तानिमहारत्नानिवैनव हेमाद्रौब्रह्मांडपुराणे
अश्वत्थोदुंबरप्लुक्षचूतन्यग्रोधपल्लवाः पंचभंगाइतिख्याताःसर्वकर्मसुशोभनाः पंचभंगाःपंचपल्लवाः पंचगव्यंचतत्रैवस्कां
दे गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिर्यथाक्रमम् विष्णुधर्मे गोमूत्रभागतस्यार्धंसकृत्क्षीरस्यचत्रयं द्वयंदध्नोघृतस्यैकमेकश्च
कुशवारिजः गोमूत्रप्रमाणंतुप्रायश्चित्तमयूखेज्ञेयं विष्णुधर्मे गायत्र्यादायगोमूत्रंगंधद्वारेतिगोमयं आप्यायस्वेतिक्षीरं
चदधिक्राव्णोथवैदधिः शुक्रमसीतिआज्यंचदेवस्यत्वाकुशोदकं एभिस्तुमंत्रराजैस्तुपंचगव्यंप्रचक्षते पंचामृतंतुहेमाद्रौ
शिवधर्मे पंचामृतंदधिक्षीरंसितामधुघृतंस्मृतं अन्यत्र पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतमितिख्यातंभा

षितंमुनयोविदुः मदनरत्नेकात्यायनः आज्यंक्षीरंमधुतथामधुरत्रयमुच्यते मधुरोम्लश्चलवणः कषायस्तिक्तएवच कटुकश्चेतिरा
जेंद्ररसःषट्कमुदाहृतं चंदनंतुगारुडे कस्तूरिकायाद्वौभागौचत्वारश्चंदनस्यच कुंकुमस्यत्रयश्चैवशशिनस्याच्चतुःसमं
कुंकुमंकेशरं शशीकर्पूरः कर्पूरंचंदनंदर्पंकुंकुमंचसमांशकं सर्वगंधमितिप्रोक्तंसमस्तसुरभूषणंदर्पःकस्तूरिका तथा कस्तूरीद्व्य
गरुश्चैवकर्पूरश्चंदनंतथा कंकोलंचभवेदेभिःपंचभिर्यक्षकर्दमः अथसर्वौषधीः कुष्टंमांसीहरिद्रे द्वेमुराशैलेयचंदनं
वचाचंपकमुस्तंचसर्वौषध्योदशस्मृताः पाद्मे इक्षवस्तृणराजंचनिष्पावाजाजिधान्यकं विकारवच्चगोक्षीरंकुसुमंकुंकु
मंतथा लवणंचाष्टमंतत्रसौभाग्याष्टकमुच्यते तृणराजस्तालःअजाजीजीरकं आपःक्षीरंकुशाग्राणीदध्यक्षततिलास्तथा
यवाःसिद्धार्थकाश्चेतिह्यर्घोष्टांगःप्रकीर्तितः पंचरात्रेरजांसिपंचवर्णानिमंडलार्थंहिकारयेत् शालितंडुलचूर्णेनशुक्लंवाय
वसंभवं रक्तंकुसुंभसिंदूरगैरिकादिसमुद्भवं हरितालोद्भवंपीतंरजनीसंभवंतथा कृष्णंदग्धंचहरितंपीतकृष्णाविमिश्रितं
रजनीहरिद्रा कौतुकंसंज्ञानिभविष्ये दूर्वायवांकुराश्चैववालकंचूतपल्लवाः हरिद्राद्वयसिद्धार्थशिखिपत्रोरगत्वचः कंकणो
षधयश्चैताकौतुकाख्यादशस्मृताः अथसप्तमृदोमात्स्ये गजाश्वरथवल्मीकसंगमात्ह्रदगोकुलात् मृदमानीयकुंभेषुप्रक्षि
पेच्चत्वरात्तथा गोकुलावधिसप्तचत्वरेणसहाष्टौमृदोभवेदिति हेमाद्रौभविष्ये सुवर्णंरजतंताम्रमारकूटंतथैवच लोहंत्र
पुतथासीसंधातवःसप्तकीर्तिताः आरकूटंपित्तलं तत्रैवषट्त्रिंशन्मते यवगोधूमधान्यानितिलाःकंगुस्तथामुद्गकाः श्यामाकंची

नकंचैवसप्तधान्यमुदाहृतं सप्तदशधान्यानिमार्कंडेयपुराणे व्रीहियश्चयवाश्चैवगोधूमाःकंगुकास्तिलाः प्रियंगवःकोविदाराः
कोरदूषाःसतीनकाः माषामुद्गामसूराश्चनिष्पावाःसकुलित्थकाः आढक्यश्चणकाश्चैवयावनालास्तथास्मृताः क्रमादेवंविजा
नीयाद्धान्याःसप्तदशस्मृताः कोरदूषाःकोद्रवाः-सतीनकाःकलापाःमठरइति अष्टदशधान्यानिस्कांदे व्रीहियवास्तिलाश्चैवया
वनालास्तथैवच सतीनकाःकुलित्थाश्चकंगुकाःकोरदूषकाः माषामुद्गामसूराश्चनिष्पावाःश्यामसर्षपाः गोधूमाश्चणकाश्चैव
नीवारादक्यएवच एवंक्रमेणजानीयाद्धान्यान्यष्टादशानिच हेमाद्रौक्षीरस्वामी मूलपत्रकरीराग्रफलकांडाधिरूढकाः त्वक्
पुष्पंकवचंचेतिशाकंदशविधंस्मृतं करीरंवंशांकुरः अग्रंपल्लवः कांडंनालंकवचंछत्राकं कलशाउक्ताविष्णुधर्मे हैमराजतता-
म्राश्चमृन्मयालवणान्विताः यात्रोद्वाहप्रतिष्ठादौकुंभास्युरभिषेचने पंचाशांगुलवैपुल्याउत्सेधेषोडशांगुलाः द्वादशांगुलमूला
स्युर्मुखमष्टांगुलंभवेत् पंचचआशाश्चपंचाशाः आशादश पंचाशदंगुलानिवैपुल्य मित्यर्थः केचित्तुपंचदशांगुलवैपुल्या
मित्याहुः प्रतिमाद्रव्ययोःपरिमाणं हेमाद्रौभविष्ये अनुक्तद्रव्यतत्संख्यादेवताप्रतिमानृप सौवर्णीराजतीताम्रीवृक्षजामा
र्तिकीतथा चित्रजापिष्टलेपोत्थानिजवित्तानुरूपतः आमाषात्पलपर्यंताकर्तव्याशक्तिसंभवे अंगुष्ठपर्वमारभ्यवितस्त्यवधि
कास्मृता मात्स्येतुविशेषः अंगुष्ठपर्वादारभ्यवितस्त्यवधिदेवता गृहेतुप्रतिमाकार्यानाधिकाशस्यतेबुधैः आषोडशात्तुप्रासादे
कर्तव्यानाधिकाततः इत्यधिकंकल्पतरौप्रतिष्ठाकांडेज्ञेयं तथाअनुक्तसंख्याहोमेस्याच्छतमष्टोत्तरंस्मृतं मात्स्ये होमोग्रहा

दिपूजायांशतमष्टोत्तरंभवेत् अष्टाविंशतिरष्टौवायथाशक्तिविधीयते मदनरत्नेब्राह्मे यथोक्तवस्त्वसंपत्तौग्राह्यंतदनुकारिय
त् यवाभावेचगोधूमाव्रीह्याभावेचतंडुलाः आज्यंद्रव्यमनादेशेजुहुयाच्चयथाविधि मंत्रस्यदेवतायाश्चप्रजापतिरितिस्थितिः
मंत्रस्यदेवतायाश्चविधानेनप्रजापतिर्देवतासमस्तव्याहृतिर्मंत्रः स्मृत्यंतरेपि नव्याहृत्यासमंहुतइति गारुडे प्रणवादिनमों
तंचचतुर्थ्यंतंचसत्तम देवतायाःस्वकंनाममूलमंत्रःप्रकीर्तितः द्रव्याभावेप्रतिनिधिः दध्यलाभेपयोग्राह्यमध्वलाभेतथागुडः घृतप्र
तिनिधिःकार्यःपयोवादधिवान्नृप तत्रैवमैत्रायणीयपरिशिष्टे दर्भाभावेकाशाः पैठीनसिः सर्वाभावेयवाः आज्यहोमेषुसर्वेषुगो
व्यमेवभवेद्धुतं तदभावेमाहिष्यास्तुआज्यमाविकमेवतु तदभावेतुतैलंस्यात्तदभावेतुजार्तिलं तदभावेतुकौसुंभंतदभावेतुसार्षपं अ
थपवित्रं अनंतर्गर्भितंसाग्रंकौशंद्विदलमेवच प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रकुत्रचित् अथेध्माः पलाशाश्वत्थखदिरवटोदुंबरमेव
च अथधूपः अगरुचंदनंमुस्तासिल्हकंवृषणंतथा समभागंतुकर्तव्यंधूपोयममृताह्वयः सिल्हकंसिल्हादइतिप्रसिद्धः वृषणंक
स्तूरी षड्भागकुष्ठंद्विगुणोगुग्गुलुश्चलाक्षात्रयंपंचनखस्यभागाः हरीतकीसर्जरसःसमांसीभागैकमेकंत्रिवलंशिलाजं घनस्यचत्वारिपुरस्यचै
कोधूपोदशांगःकथितोमुनींद्रैः सर्जरसः राळइति मांसीजटामांसी त्रिवलंत्रिभागं घनःकर्पूरः पुरंगुग्गुलः स्वर्णमानंसयाज्ञ
वल्क्यः जालसूर्यमरीचिस्थंत्रसरेणूरजःस्मृतं तेष्टौलिक्षास्तुतास्तिस्रोराजसर्षपउच्यते गौरस्तुतेत्रयःषट्तेयवोमध्यस्तुते
त्रयः कृष्णलः पंचतेमाषस्तेसुवर्णस्तुषोडश पलंसुवर्णाश्चत्वारःपंचवापिप्रकीर्तितं रजतमानमाह द्वेकृष्णलेरूप्यमाषोध—

स्वर्णंषोडशैवते शतमानंतुदशभिर्धरणैःपलमेवतु निष्कःसुवर्णाश्चत्वारइति ताम्रमान माह कार्षिकःताम्रिकाःपणइतिप
लचतुर्थांशेनकर्षेणोन्मितःकार्षिक स्ताम्रसंबंधीपणोभवतिकर्षसंज्ञश्च निघंटौतेषोडशाक्षःकर्षोस्त्रीपलंकर्षचतुष्टयमितिते
षोडशमाषाःअक्षः हेमाद्रौनारदःअक्षः सचकर्षइत्यर्थः धरणस्यैवपुराणेसंज्ञांतर तेषोडशस्याद्रूप्यपुराणश्चैवराजतमिति
मिताक्षरायांस्मृतेः शतमानेपलपर्यायेसुवर्णचतुष्टयसम तोलितंरूप्यंराजतोनिष्कइत्यर्थः सुवर्णनिष्कस्तुचतुःसौवर्णिकोनि
ष्कोविज्ञेयस्तुप्रमाणइतिसचपलसमानएवकोत्रकार्षापणइत्यपेक्षायांदेशभेदेनकार्षापणोभिन्नइतिआह हेमाद्रौनारदे का-
र्षापणोदक्षिणस्यांदिशिरौप्यःप्रवर्तते पणैर्निबद्धः पूर्वस्यांदिशिषोडशस्यैवपणाः अष्टौटक्कुकाःकार्षापणः पूर्वस्यामित्यर्थः
तावतालभ्यंरूप्यंदक्षिणस्यांसइतिहैतनिर्णयेपितामहचरणाः लीलावत्यां वराटकानांदशकद्वयंयत्साकाकिणीताश्चपणा-
श्चतस्रः तेषोडशद्रम्मइहावगम्योद्रम्मैस्तथाषोडशभिश्चनिष्कः अथधान्यमानंभविष्ये पलद्वयंतुप्रसृतंद्विगुणंकुडवंमतं च
तुर्भिःकुडवैःप्रस्थःप्रस्थाश्चत्वारआढकः आढकैस्तैश्चतुर्भिश्चद्रोणस्तुकथितोबुधैः कुंभोद्रोणद्वयंशूर्पःखारीद्रोणास्तुषोडश द्रो
णद्वयस्यैवशूर्पइतिसंज्ञा पलंचकुडवःप्रस्थआढकोद्रोणएवच धान्यमानेषुबोद्धव्याःक्रमशोमीचतुर्गुणाः द्रोणैःषोडशभिःखा
रीविंशत्याकुंभउच्यते कुंभैस्तुदशभिर्वाहोधान्यसंख्याप्रकीर्तिताः विंशत्येत्यत्रापिद्रोणैरितिसंबध्यते तथाच कुंभोद्रोणद्व
यमितिपक्षाद्विंशतिद्रोणमितः कुंभइतिपक्षांतरंद्रोणाढकयोःपरिमाणांतरमुक्तं पराशरेण वेदवेदांगविद्विप्रैर्धर्मशास्त्रानुपाल-

कैः प्रस्थाद्वात्रिंशतिद्रोणमितोद्विप्रस्थ आढक इति एतेषांन्यूनाधिकपक्षाणांशक्तिदेशकालाद्यपेक्षयाव्यवस्थाज्ञेया अथ
होमद्रव्यमानंसिधांतशेखरे होमद्रव्यप्रमाणानिवक्ष्यंतेतुयथाक्रमं कर्षप्रमाणमाज्यंस्यान्मधुक्षीरंचतत्समं॥ तंदुलानांशु-
क्तिमात्रंपायसंप्रसृतेःसमं कर्षमात्राणिभक्ष्याणिलाजामुष्टिमिताक्षताः अन्नंग्राससमंग्राह्यंशाकंग्रासार्धमात्रकं मूला-
नांतुत्रिभागःस्यात्कंदानामष्टमांशकः इक्षुःपर्वप्रमाणंस्यादंगुलद्वितयंलता प्रादेशमात्राःसमिधोव्रीहीणांचांजलिःसमः ति
लसर्षपकणादीनांमृगीमुद्राप्रमाणतः पत्रपुष्पफलादीनांप्रमाणाहुतिरिष्यते चंदनश्रीखंडकस्तूरीकुंकुमागरुकर्दमाः हरिमं
थसमाःप्रोक्तागुग्गुलुर्बदरोपमः हरिमंथश्चणकः आहुतीनामिदंमानंकथितंवेदवेदिभिः स्यात्त्रिमुद्रामृगीमुद्राहोमेसर्वफल
प्रदा मानांतरंशारदातिलकटीकायांपदार्थादर्शे कर्षमात्रमिदंहोमेशुक्तिमात्रंपयःस्मृतं उक्तानिपंचगव्यानिशुक्तिमात्राणि
साधुभिः तत्समंमधुदुग्धान्नग्रासमात्रमुदाहृतं दधिप्रसृतिमात्रंस्याल्लाजाःस्युर्मुष्टिसंमिताः पृथुकास्तत्प्रमाणाःस्युःसक्त-
वोपितथाविधाः पलार्धंगुडमानंचशर्करापितथाविधा ग्रासार्द्धमात्रमन्नानामिक्षुःपर्वप्रमाणतः एकंस्यात्तत्रपुष्पंचतथापा
पादिकल्पयेत् मातुलिंगंचतुःखंडंपनसंदशधाकृतम् अष्टधानारिकेलंचचतुर्धाकदलीफलं॥ त्रिधाकृतंफलंबैल्वंकपित्थंखं
डितंद्विधा व्रीहयोमुष्टिमानाःस्युर्मुद्गामाषायवास्तथा तंडुलाःस्युस्तदर्धाशाकोद्रवामुष्टिसंमिताः लवणंशुक्तिमात्रंस्यान्मरी
च्यानेकविंशतिः घृतस्यकार्षिकोहोमःक्षीरस्यमधुनस्तथा शुक्तिमात्राहुतिर्दध्नःप्रसृतिःपायसस्यच खंडत्रयंतुमूलानांफला

स्वप्रमाणतः ग्रासमात्रंतु होतव्याइतरेषांचतंडुलाः अक्षनात्रयवाःप्रोक्ताअभावेव्रीहयःस्मृताः तदभावेचगोधूमानतुखंडि
ततंडुलाः येषांकेषांचिदन्येषांद्रव्याणामप्यसंभवे सर्वत्राज्यमुपादेयंभरद्वाजमुनेर्मतात् सर्वप्रमाणमाहुत्यापंचांगुलगृहीतये-
ति संपूर्णानिचसर्वत्रसूक्ष्माणिपंचपंचच इक्षूणांपर्वकंमानंलतानामंगुलद्वयं चंद्रचंदनकाश्मीरकस्तूरीयक्षकर्दमात् क-
लापसंमितानेतान्गुग्गुलंबदरास्थिवत् द्रवःस्रुवेणहोतव्यःपाणिनाकठिनंहविः स्रुवपूर्णाद्रवाःप्रोक्ताःकठिनाग्रासमात्रकाः
व्रीहयोथयवगोधूममप्रियंगुतिलशालयः स्वरूपेणैवहोतव्याइतरेषांचतंडुलाः अथऋत्विग्वरणं हेमाद्रौपाद्मे बालाग्नि
होत्रिणंविप्रंसुरूपंचगुणान्वितं सपत्नीकंचसंपूज्यभूषयित्वाचभूषणैः पुरोहितंमुख्यतमंकुलान्यांश्चतथार्त्विजः चतुर्विंश
तृगुणोपेतान्सपत्नीकान्निमंत्रयेत् अहतांबरसंछन्नान्स्रग्विणःशुचिभूषितान् अंगुलीयकानिचतथाकर्णभूषान्प्रदाप
येत् तत्रैवलैंगे वस्त्रयुग्मंतथोष्णीषंकुंडलेकंठभूषणं अंगुलीभूषणंचैवमणिबंधस्यभूषणं एतानिचैवसर्वाणिप्रारभे
दुर्मकर्मणां पुरोहितायदत्वाथऋत्विग्भ्यःसंप्रदापयेत् पूर्वोक्तभूषणंसर्वंसोष्णीषंवस्त्रसंयुतं दद्यादेतत्त्रयोत्क्रम्यआच्छा
दनपदंतथा व्रतानांमधुपर्कमाह विश्वामित्रः संपूज्यमधुपर्केण ऋत्विजःकर्मकारयेत् अपूज्यकारयेत्कर्मकिल्बिषे
णचयुज्यते ऋत्विजांसंख्यामाहमात्स्ये हेमालंकारिणःकार्याःपंचविंशतिऋत्विजः तोषयेत्त्रसमंसर्वानाचार्यंद्विगुणंभवे
त् दक्षिणयातोषयेदित्यर्थः अथसर्वतोभद्रमंडलंहेमाद्रौस्कांदे प्रागुदीच्यागतारेखाःकुर्यादेकोनविंशतिं खंडेंदुस्त्रि

पदैः कोणेशृंखला पंचभिः पदैः एकादशपदावल्ली भद्रंतु नवभिः पदैः चतुर्विंशत्पदावापी विंशत्यापरिधिःपदैः मध्येषोडशभिःकोष्टैःपद्म
मष्टदलंस्मृतं श्वेतेंदुःशृंखलाकृष्णावल्लीनीलेनपूरयेत् भद्रारुणासितावापी परिधिःपीतवर्णकः बाह्यांतरदलश्वेताकर्णिकापीतवर्णि
का परिध्यावेष्टितंपद्मंबाह्येसत्वंरजस्तमः तन्मध्येस्थापयेद्देवान्ब्रह्माद्यांश्चसुरान्वितान् इतिसर्वतोभद्रपीठं अथलिंगतोभद्रं
चतुर्विंशतिरालेख्यारेखाःप्रागुदक्षिणायताः कोणेषुशृंखलाःपंचपदावल्यंस्तपार्श्वगः पदैर्नवभिरालेख्याश्चतुर्भिर्लघु
शृंखलाः लघुवल्यःपदैःषड्भिस्ततोष्टादशभिःपदैः कृत्वालिंगानिवाप्यस्तुत्रयोदशभिरंतरा॥ ततोवीथीद्वयेनैवपीठंकुर्याद्वि
चक्षणः॥ तस्यपादाःपंचपदाद्वाराण्यपितथैवच एकाशीतिपदंमध्येपदंस्वस्तिकमुच्यते कोणेषुशृंखलाःकार्याःपदैस्त्रिभि
स्ततःपरं पदैश्चतुर्भिर्दिक्षुस्युर्भद्राण्येपांसमंततः एकादशपदावल्योमध्येष्टदलमालिखेत् पद्मंनवपदंह्येवंलिंगतोभद्रमु
च्यते शृंखलाःकृष्णवर्णेनवल्लीनीलेनपूरयेत् रक्तेनशृंखलालघ्वीर्वल्लीःपीतेनपूरयेत् लिंगानिकृष्णवर्णानिश्वेतेनाप्यथवापि-
काःपीठंसपादंश्वेतेनपीतेनद्वारपूरणं मध्येस्युःशृंखलारक्तावल्लीनीलेनपूरयेत् भद्राणिपीतवर्णानिपीतापंकजकर्णिका दलानिश्वे
तवर्णानियद्वाचित्राणिकल्पयेत् तिस्रोरेखाबहिःकार्याःसीतारक्तासिताक्रमात् अथचतुर्लिंगोद्भवेलिंगे रेखास्त्वष्टादशप्रोक्ताश्चतुर्लि
गसमुद्भवे कोणेंदुस्त्रिपदश्वेतस्त्रिपदैःकृष्णाशृंखलाः वल्लीसप्तपदानीलाभद्रंरक्तंचतुष्पदं भद्रपार्श्वेमहारुद्रंकृष्णमष्टादशैःपदैः शि-
वस्यपार्श्वतोवापींकुर्यात्संचपदांसितां पदमेकंतथापीतंभद्रवाप्योस्तुमध्यतः शिरसिशृंखलायाश्चकुर्यात्पीतंपदत्रयं लिंगा-

नांस्कंधतःकोष्ठाविंशतीरक्तवर्णकाः परिधिःपीतवर्णैस्तुपदैःषोडशभिःस्मृतः पदैरेवनवभिःपश्चाद्रक्तंपद्मंसकर्णिकं अ
थद्वादशलिंगोद्भवं प्रागुदीच्यायतारेखाःषट्त्रिंशद्विप्रकल्पयेत् पदानिद्वादशशतंपंचविंशतिरेवच खंडेंदुस्त्रिपदःकोणे
श्रृंखलाःषट्पदैःस्मृताः त्रयोदशपदावल्लीभद्रंतुनवभिःपदैः त्रयोदशपदावापीलिंगमष्टादशंस्मृतं लिंगत्रयस्यपंक्तौतुशोभा
कोष्ठाश्चतुर्दश तेषामुपरिपंक्तौतुकोष्ठाःसप्तदशैवतु पूजापंक्तिस्तुविज्ञेयापरितःपरिकीर्तिता पूजापंक्त्यंतरापंक्तौकोष्ठाद्यशी
तिसंख्यया परिधिःसचविज्ञेयोमंडलेरंतराद्वयोः परिध्यंतरकोष्ठेषुसर्वतोभद्रमालिखेत् विशेषश्चात्रविज्ञेयोश्रृंखलाष
ट्पदाभवेत् त्रयोदशपदावल्लीभद्रंतुनवभिःपदैः पंचविंशत्पदावापिपरिधिःषोडशात्मकः मध्येनवपदंपद्मंकर्णिकाकेस
रान्वितं सत्वरजस्तमोवर्णाःपरितोमंडलस्यतु त्रयःपरिधयःकार्यास्तत्रद्वाराणिकारयेत् सितेंदुःश्रृंखलाकृष्णावल्लीनीला
प्रकीर्तिता भद्रंचैवारुणंज्ञेयंवापीस्याच्छ्वेतकर्णिका लिंगानिकृष्णवर्णानिपार्श्वतोद्वादशैवतु परिधिःपीतवर्णःस्यात्कम
लंपंचवर्णकं इतिसर्वतोभद्रलिंगतोभद्रादिमंडलानि अथसर्वतोभद्रमंडलविधिरुच्यते शिवव्रतंविनासर्वव्रतो
द्यापनेषुसर्वतोभद्रमंडलंकारयेत् तत्रकारिका बाहुमात्रांयदावेदींकुर्याच्छुद्धमृदाबुधः तद्वेद्यांसर्वतोभद्रंमंडलंविलिखेत्त
तः विलिखेत्सर्वतोभद्रंवेदिकायांतुसुंदरं तत्रैवशिवव्रतेषुलिंगतोभद्रंलिखेत् तन्मध्येस्थापयेद्देवान्ब्रह्मादींश्चसुरेश्वरान्
अथमंडलदेवतास्थापनारंभः तन्मध्येब्रह्माणं ब्रह्मजज्ञानंगौतमोवामदेवोब्रह्मात्रिष्टुप् मध्येब्रह्मावाहनेविनियोगः

ॐ ब्रह्मजज्ञानंप्रथमंपुरस्ताद्विसीमतःसुरुचोवेनआवः सबुध्नियाउपमाअस्यविष्ठाःसतश्चयोनिमसतश्चविवः भोब्रह्मन्
इहागच्छ इहतिष्ठ पूजांगृहाणममसंमुखःसुप्रसंनोवरदोभव इत्येवंप्रकारेणसर्वत्रदेवतानांज्ञेयं ततःउदीच्यामारभ्यवायवीप
र्यंतंसोमादयोवायंताष्टौलोकपालाः स्थापनीयाः १तत्रआप्यायस्वेत्यस्यगोतमःसोमोगायत्री उत्तरेसोमावाहनेविनि
योगः ॐ आप्यायस्वसमेतुतेविश्वतःसोमवृष्ण्यम् भवावाजस्यसंगथे २ अभित्वाजीगर्तिःशुनःशेपईशानोगायत्री ई-
शान्यांईशानावा० अभित्वादेवसवितरीशानंवार्याणां सदावन्भागमीमहे ३ इंद्रंवोमधुच्छंदाइंद्रोगायत्री पूर्वेइंद्रावाहने०
ॐ इंद्रंवोविश्वतस्परिहवामहेजनेभ्यः अस्माकमस्तुकेवलः ४ अग्निंदूतंकाण्वोमेधातिथिरग्निर्गायत्री आग्नेय्यांअग्न्या
वाह० ॐ अग्निंदूतंवृणीमहेहोतारंविश्ववेदसं अस्ययज्ञस्यसुक्रतुं ५ यमायसोमंवैवस्वतोयमोनुष्टुप् दक्षिणेयमावाह
ने० ॐ यमायसोमंसुनुतयमायजुहुताहविः यमंहयज्ञोगच्छत्यग्निदूतोअरंकृतः ६ मोषुणोघोरःकण्वोनिर्ऋतिर्गायत्री निर्ऋ
त्यांनिर्ऋत्यावाहने० ॐ मोषुणःपरापरानिर्ऋतिर्दुर्हणावधीत् पदीष्टतृष्णयासह ७ तत्वायामिशुनःशेपोवरुणस्त्रिष्टुप्
पश्चिमेवरुणावा० ॐ तत्वायामिब्रह्मणावंदमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः अहेळमानोवरुणेहबोध्युरुशंसमान आयुः
प्रमोषीः ८ वायोशतंवामदेवोवायुरनुष्टुप् वायव्यांवाय्वावा० ॐ वायोशतंहरीणांयुवस्वपोष्याणां उतवातेसहस्रिणोरथआ
यातुपाजसा ९ वायुसोमयोर्मध्येअष्टौवसवः ज्मयाअत्रमैत्रावरुणोवसवस्त्रिष्टुप् वायुसोमयोर्मध्येवस्वावा० ॐ ज्मया

अत्रवसवोरंतदेवा उरावंतरिक्षेमर्जयंतशुभ्राः अर्वाक्पथउरुज्रयःकृणुध्वंश्रोतादूतस्यजग्मुषोनोअस्य १० आरुद्रासःत्र्या
बाश्वएकादशरुद्राजगती सोमेशानयोर्मध्येएकादशरुद्रावाह० ॐ आरुद्रासइंद्रवंतःसजोषसोहिरण्यरथाःसुविताय गंतन
इयंवोअस्मत्प्रतिहर्यतेमतिस्तृष्णाजेनदिवउत्साउदन्यवे ११ त्यांनुमत्स्यःसांमदो द्वादशादित्यागायत्री ईशानेंद्रयोर्मध्येद्वादशा
दित्यावाहने० ॐ त्यांनुक्षत्रियांअवआदित्यान्याचिषामहे सुमृळीकां अभिष्टये १२ अश्विनावर्तिराहूगणोगोतमोश्विनावु
ष्णिक् इंद्राग्न्योर्मध्ये अश्विनावाह० अश्विनावर्तिरस्मदागोमद्दस्राहिरण्यवत् अर्वाग्रथंसमनसानियच्छतं १३ ओमासोम
धुछंदाविश्वेदेवागायत्री अग्नियमयोर्मध्येविश्वेदेवावाह० ॐ ओमासश्चर्षणीधृतोविश्वेदेवास आगत दाश्वांसोदाशुषः
सुतं १४ अभित्यंदेवंगोतमोवामदेवःसप्तयक्षाअष्टी यमनिर्ऋत्योर्मध्येसप्तयक्षावाह० ॐ अभित्यंदेवंसवितारमोण्योःक
विक्रतुमर्चामिसत्यसवंरत्नधामभिप्रियंमतिंकविं ऊर्ध्वायस्यामतिर्भाअदिद्युतत्सवीमनिहिरण्यपाणिरमिमीतसुक्रतुःकृ
पास्वः १५ आयंगौःसार्पराज्ञीसर्पागायत्री निर्ऋतिवरुणयोर्मध्येसर्पावा० ॐ आयंगौःपृश्निरक्रमीदसदन्मातरंपुरः पितरं-
चप्रयन्स्वः १६ अप्सरसामेतशाकृथ्यशृंगोगंधर्वाप्सरसोनुष्टुप् वरुण वाय्वोर्मध्येगंधर्वाप्सरसावा० ॐ अप्सरसांगंधर्वाणां
मृगाणांचरणेचरन् केशीकेतस्यविद्वान्सखास्वादुर्मदिंतमः १७ यदक्रंदऔचथ्योदीर्घतमास्कंदस्त्रिष्टुप् ब्रह्मसोमयोर्म
ध्येस्कंदावाहने० ॐ यदक्रंदःप्रथमंजायमानउद्यन्त्समुद्रादुतवापुरीषात् श्येनस्यपक्षाहरिणस्यबाहूउपस्तुत्यंमहिजातंतेअर्व

न् १८ तत्रैवऋषभमृषभोवैराजोनंदीश्वरोनुष्टुप् ब्रह्मसोमयोर्मध्येनंदीश्वरावा० ऋषभंमासमानानांसपत्नानांविषास
हिं हंतारंशत्रूणांकृधिविराजंगोपतिंगवां १९ कद्रुद्रायघोरःकण्वःशूलोगायत्री तत्रैवशूलावाहनेविनियोगः कद्रुद्रायप्रचेत
सेमीढुष्टमायतव्यसे वोचेमशंतमंहृदे २० कुमारंकुमारोमहाकालस्त्रिष्टुप् तत्रैवमहाकालावाह० ॐकुमारंमातायुवतिः
समुब्धंगुहाबिभर्तिनददातिपित्रे अनीकमस्यनमिनज्जनासःपुरःपश्यंतिनिहितमरतौ २१ अदितिर्लौक्योबृहस्पतिर्दक्षो
नुष्टुप् ब्रह्मेशानयोर्मध्ये दक्षावाहने० अदितिर्ह्यजनिष्टदक्षयादुहितातव॥ तान्देवाअन्वजायंतभद्राअमृतबंधवः भोद
क्षादिसप्तगणान् २२ तामग्निवर्णांसौभरीदुर्गात्रिष्टुप् ब्रह्मेंद्रयोर्मध्येदुर्गावाह० तामग्निवर्णांतपसाज्वलंतींवैरोच-
नींकर्मफलेषुजुष्टां दुर्गांदेवींशरणमहंप्रपद्येसुतरसितरसेनमः २३ इदंविष्णुःकाण्वोमेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री ब्रह्मेंद्रयो
र्मध्येविष्ण्वावाहनेविनि० इदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदं समूढमस्यपांसुरे २४ उदीरतामवरशंखःस्वधापित
रस्त्रिष्टुप् ब्रह्माग्न्योर्मध्येस्वधावा० ॐउदीरतामवरउत्परासउन्मध्यमाःपितरःसोम्यासः असुंयईयुरवृकाऋतज्ञा
स्तेनोवंतुपितरोहवेषु २५ परंमृत्योःसंकुशिकोमृत्युरोगास्त्रिष्टुप् ब्रह्मयमयोर्मध्येमृत्युरोगावाहने० ॐपरंमृत्योअ-
नुपरेहिपंथांयस्तेस्वइतरोदेवयानात् चक्षुष्मतेशृण्वतेतेब्रवीमिमानःप्रजांरीरिषोमोतवीरान् २६ गणानांत्वाशौनकोगृ
त्समदोगणपतिर्जगती ब्रह्मनिर्ऋत्योर्मध्येगणपत्यावाहनेविनियोगः ॐगणानांत्वागणपतिंहवामहेकविंकवीनामुपम

श्रवस्तमं ज्येष्ठराजंब्रह्मणांब्रह्मणस्पतआनःशृण्वन्नूतिभिःसीदसादनं २७ शंनोदेवीरांबरीषःसिंधुद्वीपआपोगायत्री अ
ग्निवरुणयोर्मध्येअपावाहनेविनियो० ॐ शंनोदेवीरभिष्टयआपोभवंतुपीतये शंयोरभिस्रवंतुनः २८ मरुतोयस्यराहूग
णोगोतमोमरुतोगायत्री ब्रह्मवाय्वोर्मध्येसरुद्रावाह० मरुतोयस्यहिक्षयेपाथादिवोविमहसः ससुगोपातमोजनः २९
स्योनापृथिवीकाण्वोमेधातिथिर्भूमिर्गायत्री ब्रह्मणःपादमूलेकर्णिकाधःपृथिव्यावाहनं० ॐ स्योनापृथिविभवानृक्षरानि
वेशनी यच्छानःशर्मसप्रथः ३० इमंमेगंगेसिंधुक्षित्प्रैयमेधोगंगादिनद्योजगती तत्रैवगंगादिनद्यावा० ॐ इमंमेगंगेय
मुनेसरस्वतिशुतुद्रिस्तोमंसचतापरुष्ण्या असिक्न्यामरुद्वृधेवितस्तयार्जीकीयेशृणुह्यासुषोमया ३१ धाम्नोगोतमोवा
मदेवःसप्तसागरानुष्टुप् तत्रैवसप्तसागरावा० ॐ धाम्नोधाम्नोराजन्नितोवरुणनोमुंच यदापोअघ्न्याइतिवरुणेतिशपा
महेततोवरुणनोमुंच मयिवापोमोषधीर्हिंसीरतोविश्वव्यचाभूस्त्वेतोवरुणनोमुंच ३२ तदुपरिमेरुंनाममंत्रेणपूजयेत्
मेरवेनमः मेरुमावाहयामि ततोमंडलाद्बहिः सोमादिसंनिधौआयुधान्यावाहयेत् सोमसमीपेगदां ईशानसमीपे
त्रिशूलं इंद्रसमीपेवज्रं अग्निसमीपेशक्तिं यमसमीपेदंडंनिर्ऋतिसमीपेखड्गं वरुणसमीपेपाशं वायुसमीपेअंकु
शं८ तद्बाह्येउत्तरे गौतमायन० गौतमंआ० ईशान्यांभरद्वाजं पूर्वेविश्वामित्रं आग्नेयांकश्यपं दक्षिणेजमदग्निं नैर्ऋ
त्यांवसिष्ठं पश्चिमेअत्रिं वायव्यांअरुंधतीं तद्बाह्येपूर्वादिक्रमेण ऐंद्रींकौमारीं० ब्राह्मीं० वाराहीं० चामुंडां० वैष्णवीं० मा

हेश्वरीं॰ वैनायकीं॰ इत्यष्टौशक्तीः ८ प्रतिष्ठाप्यप्रत्येकंसहवापूजयेत् इतिमंडलदेवताः अथलक्षपूजनोद्यापनविधि
रुच्यते अद्येत्यादिपूर्वोच्चरितएवंगुणविशेषणविशिष्टायांपुण्यतिथौ॰ मयाकृतस्यअमुकदेवताप्रीत्यर्थंलक्षसंख्या
मुकपूजनकर्मणःसांगतासिध्यर्थंतदुद्यापनंकरिष्ये तदंगत्वेनस्वस्तिवाचनंआचार्यवरणंचकरिष्ये तत्रादौनिर्विघ्नता
सिध्यर्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये अस्यलक्षपूजनोद्यापनकर्मणःपुण्याहंभवंतोब्रुवंतु अस्तुपुण्याहं एवंस्वस्तिभवंतोब्रु
वंतु आयुष्मतेस्वस्ति ऋद्धिंभवंतोब्रुवंतु ऋध्यतां श्रीरस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु अस्तुश्रीः श्रीलक्ष्मीनारायणौप्रीयेतां
तत्रगोत्रनामोच्चारणपूर्वकंअमुकगोत्र अमुकशर्माअहंयजमानः अमुकगोत्रंअमुकशर्माणंस्वशाखाध्यायिनंब्राह्मणं
अस्मिन्लक्षपूजनोद्यापनाख्येकर्मणिआचार्यत्वामहंवृणे आचार्यत्वेनवृतोस्मियथाज्ञानेनकर्मकरिष्यामि आचार्य
स्तु यथास्वर्गेशक्रादीनांबृहस्पतिः तथात्वंममयज्ञेस्मिन्नाचार्योभवसुव्रत गंधादिनाआचार्यपूजनं तथैवब्रह्माणंवृणु
यात् यथाचतुर्मुखोब्रह्मास्वर्गेलोकेपितामहः तथात्वंममयज्ञेस्मिन्ब्रह्माभवद्विजोत्तम अस्ययागस्यनिष्पत्तौ॰ आचार्यःआचम्यप्राणा
नायम्यअमुककर्मकरिष्ये कर्माधिकारार्थंआत्मनःशुद्ध्यर्थंचपुरुषसूक्तजपमहंकरिष्ये पृथ्वीत्वस्यमंत्रस्य मेरु
पृष्ठऋषिःकूर्मोदेवता सुतलंछंदः आसनोपवेशनेविनियोगः पृथ्वीत्वयाधृतालोका॰ पुरुषसूक्तजपांतेकलशपूजनं
सर्वतोभद्रेलिंगतोभद्रेवाब्रह्मादीनावाह्यपूजयेत् ततः मूर्तौअग्न्युत्तारणं अस्यांमूर्तौ अवघातादिदोषपरिहारार्थंअ

ग्न्युत्तारणंदेवतासान्निध्यार्थंप्राणप्रतिष्ठांचकरिष्ये अग्निःसप्तिमितिसूक्तंअग्निपदरहितंसहितंचपठेत् अग्निः
सप्तिंवाजंभरंददात्यग्निर्वीरंश्रुत्यंकर्मनिष्ठां अग्नीरोदसीविचरत्समजन्नग्निर्नारींवीरकुक्षिंपुरंधिं अग्नेरप्नसःसमिदस्तुभद्राअ
ग्निर्महीरोदसीआविवेश अग्निरेकंचोदयत्समत्स्वग्निर्वृत्राणिदयतेपुरूणि अग्निर्हत्यंजरतःकर्णमावाग्निरद्भ्योनिरदहज्जरूथं
अग्निरत्रिंघर्मउरुष्यदंतरग्निर्नृमेधंप्रजयासृजत्सं अग्निर्दाद्द्रविणंवीरपेशाअग्निर्ऋषिंयःसहस्रासनोति अग्निर्दिविहव्यमातता
नाग्नेर्धामानिविभृतापुरुत्रा अग्निमुक्थैर्ऋषयोविह्वयंतेग्निंनरोयामनिबाधितासः अग्निंवयोअंतरिक्षेपतंतोग्निःसहस्रापरियातिगोनां अग्निंविशईळतेमानुषीर्याअग्निंमनुषोनहुषोविजाताः अग्निर्गांधर्वींपथ्यामृतस्याग्नेर्गव्यूतिर्घृतआनिषत्ता अग्नयेब्रह्मऋभवस्ततक्षुरग्निंमहामवोचामासुवृक्तिं अग्नेप्रावजरितारंयविष्ठाग्नेमहिद्रविणमायजस्व इतिअग्न्युत्तारणं
अथषोडशोपचारपूजनं सहस्रशीर्षेत्यावाहनं पुरुषएवेदमित्यासनं एतावानस्येतिपाद्यं त्रिपादूर्ध्वइत्यर्घ्यं तस्माद्विराळित्याचमनीयं यत्पुरुषेणेतिस्नानं तंयज्ञमितिवस्त्रं तस्माद्यज्ञादित्युपवीतं तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋचइतिगंधं तस्मादश्वेतिपुष्पं यत्पुरुषंव्यदधुरितिधूपं ब्राह्मणोस्येतिदीपं चंद्रमामनसइतिनैवेद्यं नाभ्याआसीदितिप्रदक्षिणाःसप्तास्येतिनमस्कारान् यज्ञेनयज्ञमितिमंत्रपुष्पांजलिं इतिषोडशोपचारपूजा व्रीह्यादिधान्ययवतिलैःत्रिकूटंकृत्वातत्रमहीद्यौरित्यादिनाअव्रणंकलशंसंस्थाप्य कलशोपरिउपपात्रंसंस्थाप्य तस्योपरित्र्यंबकमंत्रेणउमयासहत्र्यंबकंचाविष्णुमंत्रेणलक्ष्म्यासहविष्णुंसिद्धि

गुद्धिसहितंगणेशंअथवापत्यासहितंसूर्यंवाभवानींतत्तन्मंत्रेणआवाह्य शिवस्यदक्षिणपोलक्ष्म्यासहविष्णुंआवाहयेत् शिवस्यउ
त्तरेसावित्र्यासहब्रह्माणं एवंविष्ण्वादीनामपि देवेप्राणप्रतिष्ठांकृत्वा अस्यश्रीप्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ब्रह्म विष्णुमहेश्वरा
ऋषयः ऋग्यजुःसामाथर्वाणिछंदांसि क्रियामयवपुःप्राणाख्यादेवता आंबीजं ह्रींशक्तिः क्रोंकीलकं अस्यांमूर्तौप्राणप्र
तिष्ठापनेविनियोगः ॐआंह्रींक्रोंअंयंरंलंवंशंषंसंहंळंक्षंअः क्रौंह्रींआंहंसः सोहं अस्यांमूर्तौप्राणइहप्राणाःतिष्ठंतुः पुनः
अस्यांमूर्तौजीवइहस्थिताः पुनः० अस्यांमूर्तौसर्वेंद्रियाणिवाङ्मनस्त्वक्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणपाणिपादपायूपस्थानीहा
गत्यस्वस्तिसुखंचरंतिष्ठंतुस्वाहा असुनीतेपुनरस्मासु० स्वस्ति गर्भाधानादिपंचदशसंस्कारसिद्ध्यर्थंपंचदशप्रणवावृत्तिंकरि
ष्ये रक्तांबोधिस्थपोतोल्लसदरुणसरोजाधिरूढाकराब्जैःपाशांकोदंडमिक्षूद्भवगुणमथचाप्यंकुशंपंचबाणान् बिभ्राणा
सृक्कपालंत्रिनयनलसितापीनवक्षोरुहाढ्यादेवीबालार्कवर्णाभवतुसुखकरीप्राणशक्तिःपरानः षोडशोपचारैःपंचामृतैश्च
वैदिकमंत्रैःपुराणोक्तमंत्रैः संपूज्य रात्रौजागरणंकुर्यात् प्रातःनित्यकृत्यंविधाय तस्यलक्षपूजनस्यवाव्रताचरितस्य
सांगतासिद्ध्यर्थंपूजनदशांशेनतिलयवव्रीहिभिः पायसादिभिर्वाहोमंकरिष्ये होमस्तुवेदोक्तेनमूलमंत्रेणपौराणोक्ते
नवाकुर्यात् अथाग्निमुखं आचम्यतिथ्यादिसंकीर्त्यएवंगुणविशेषणविशिष्टायांपुण्यतिथौ अमुककर्मांगतया
विहितं अमुकहवनमहंकरिष्ये शकृन्मृदाईशान्यामारभ्यउदक्संस्थंचतुरंगुलोन्नतंचतुर्दिक्षमिलितंकृत्वाह्विसम

त्र्यंगुलंपरिधिकंफलितमष्टादशांगुलविस्तृतंहोमानुसारेणतदधिकंवानतुततोन्यूनंमध्योन्नतंस्थंडिलंकुर्यात् तदंगंस्थंडिलेउल्ले
पनउल्लेखनाग्निप्रतिष्ठापनंकरिष्ये गोमयादिलिप्तेशुद्धेदेशेस्थंडिलंकुर्यात् स्थंडिलंतद्गोमयेनप्रदक्षिणमुपलिप्य दक्षिणेद्वौ
उदीच्यांद्वौप्रतीच्यांचतुःप्राच्यामर्धमितंगुलानित्यक्त्वा दक्षिणोपक्रमामुदक्संस्थांप्रादेशमात्रामेकांलेखांतस्यादक्षिणोत्तयोः
प्रागायतेपूर्वरेखायाः असंस्पृष्टप्रादेशसंस्थमितेद्वेलेखेलिखित्वातयोर्मध्येपरस्परमसंस्पृष्टाउदक्संस्थाःप्रागायताःप्रादे
शसंमितास्तिस्रइतिषट्लेखायज्ञियशकलमूलेनदक्षिणहस्तेनोल्लिख्यलेखासूतच्छकलमुदगग्रंनिधायस्थंडिलमद्भिरभ्यु
क्ष्यशकलमाग्नेय्यांनिरस्य पाणिंप्रक्षाल्यवाग्यताभवेत् तैजसादिपात्रेपिधानसहितमग्निमानीय स्थंडिलादाग्नेय्यांदि
शिनिधाय जुष्टोदमूनाआत्रेयोवसुश्रुतोग्निस्त्रिष्टुप् अग्न्यावाहने॰ ॐ जुष्टोदमूनाअतिथिर्दुरोणइमन्नोयज्ञमुपयाहि
विद्वान् विश्वाअग्नेअभियुजोविहत्याशत्रूयतामाभराभोजनानि एह्यग्नइत्यस्यमंत्रस्यराहूगणोगौतमऋषिः अग्निर्देवता
त्रिष्टुप्छंदः अग्न्यावाहनेविनियो॰ ॐ एह्यग्नइहहोतानिषीदादब्धःसुपुरएताभवानः अवतांत्वारोदसीविश्वमिन्वेयजामहे
सौमनसायदेवान् इत्यक्षतैरावाह्य आच्छादनंदूरीकृत्यसमस्तव्याहृतीनांपरमेष्ठीप्रजापतिःप्रजापतिर्बृहती अग्निप्रति
ष्ठापनेविनियोगः ॐ भूर्भुवःस्वरोमित्यग्निंप्रतिष्ठाप्य चत्वारिशृंगागौतमोवामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् अग्निमूर्तिध्यानेविनि
योगः ॐ चत्वारिशृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोअस्य त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यांआविवेश

सप्तहस्तश्चतुःशृंगःसप्तजिह्वोद्विशीर्षकः त्रिपात्प्रसन्नवदनःसुखासीनः शुचिस्मितः स्वाहांतुदक्षिणेपार्श्वेदेवींवामेस्वधांतथा
बिभ्रद्दक्षिणहस्तेस्तुशक्तिमन्नंस्रुचंस्रुवं तोमरंव्यजनंवामेर्घृतपात्रंचधारयन् आत्माभिमुखमासीनएवंरूपोहुताशनः एषहि
देवःप्रदिशोनुसर्वाःपूर्वोहिजातःसउगर्भेअंतः सविजायमानःसजनिष्यमाणःप्रत्यङ्मुखास्तिष्ठतिविश्वतोमुखः अग्नेवै
श्वानरशांडिल्यगोत्रमेषध्वजप्राङ्मुखममसंमुखोवरदोभव तदंगमन्वाधानंकरिष्ये आचम्यप्राणानायम्यदेवतापरिग्र
हार्थंअस्मिन्नन्वाहितेग्नौजातवेदसमग्निमिध्मेनप्रजापतिंप्रजापतिंचाघारदेवतेआज्येन अग्नीषोमौचक्षुषीआज्येनात्रप्र
धानदेवताः अमुकहोमद्रव्येणब्रह्मा द्यावाहितदेवताश्चनाममंत्रेणएकैकयाज्याहुत्यायक्ष्येशेषेणस्विष्टकृतमग्निमिध्मसंन्न
ह्नेनरुद्रंअयासमग्निंदेवान्विष्णुंअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचएताःप्रायश्चित्तदेवताःआज्यद्रव्येण ज्ञाताज्ञानदोषपरिहारा
र्थंत्रिवारमग्निंस्विष्टकृतमरुतश्चाज्येन अंगदेवताःप्रधानदेवताःसर्वाःसन्निहिताःसंतुएवंसांगोपांगेनकर्मणासमिद्भिःसद्योय-
क्ष्ये व्याहृतीनांप्रजापतिःप्रजापतिरग्निर्वायुःसूर्यःप्रजापतिर्देवताःगायत्र्युष्णिगनुष्टुप्बृहत्यश्छंदांसि अन्वाधानसमिद्धोमे
विनियोगः ॐभूर्भुवःस्वःस्वाहा प्रजापतयइदं० परिसमूहनं ३ इध्मबर्हिषोश्चसन्नहनं अग्नेःषोडशभिर्दर्भैःप्राच्यादिषुप
रिस्तृतिःपरिस्तरणं पर्युक्षणं पवित्रकरणं पात्रासादनं चरुस्थालीप्रोक्षिण्योदर्वीस्रुवौप्रणीताआज्यपात्रेइध्माबर्हिषि ए
तानासादयामि प्रोक्षणीपात्रमुत्तानंकृत्वाप्रादेशमात्रेद्वेपवित्रेनिधाय ऽअद्भिःपूरयित्वा गंधपुष्पाक्षतान्निक्षिप्य अंगुष्ठो

पकनिष्ठिकाभ्यांउदगग्रेपृथक्पवित्रेधृत्वाऽपस्त्रिरुत्पूय पात्राण्युत्तानानिकृत्वा इध्मंचविस्रस्य सर्वाणिपात्राणित्रिःप्रोक्षेत्
ताआपःकिंचित्कमंडलौक्षिपेदित्येके प्रणीतापात्रमग्नेःप्रत्यङ्निधाय तत्रपवित्रेनिधाय उदकेनपूरयित्वा गंधपुष्पाक्षतान्निक्षि
प्य अस्मिन्कर्मणिब्रह्मत्वेनत्वामहंवृणे पाणिनापाणिंस्पृष्ट्वा ततोब्रह्मावृतोस्मिइत्युक्त्वा आच म्याग्नेर्दक्षिणतस्तिष्ठन् ततोब्र
ह्मणेइदमासनं निरस्तःपरावसुः इदमहमर्वावसोःसदनेसीदामि ॐ ब्रह्मन्नपःप्रणेष्यामि बृहस्पतिर्ब्रह्माब्रह्मसदनआशि-
ष्यते बृहस्पतेयज्ञंगोपायसयज्ञंपाहिसयज्ञपतिंपाहिसमांपाहि ॐ भूर्भुवःस्वर्बृहस्पतिप्रसूतः ॐ प्रणय यदिब्रह्मानभ-
वेत्तदास्वयमेवतत्प्रणीतापात्रंनासिकासमीपंनीत्वा उत्तरतोग्नेर्निधाय अन्यैर्दर्भैराच्छादयेत् तत्पवित्रंआज्यपात्रेनिधाय
ततोपरिस्तरणाद्बहिरुत्तरतोंगारानपोह्यतदुपरिआज्यपात्रंनिधाय विलीनाज्यंनिक्षिप्य वामहस्तेदर्भाग्रद्वयंधृत्वा एकेन
चोल्मुकेनावज्वल्यदर्भाग्रद्वयंनिक्षिप्य उल्मुकेनप्रधानद्रव्यंसहितंत्रिभिःपर्यग्निकृत्वा उल्मुकंनिरस्यांगारानग्नौक्षिपेत् अं
गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यांपवित्रेगृहीत्वा सवितुष्ट्वेतिमंत्रस्यहिरण्यगर्भस्तूपऋषिःसवितादेवता पुरउष्णिक्छंदः आज्यस्यो
त्पवनेविनियोगः ॐ सवितुष्ट्वाप्रसवउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपवित्रेणवसोःसूर्यस्यरश्मिभिः प्रागुत्पुनाति सकृन्मंत्रेणद्विस्तूष्णीं
तेपवित्रेअद्भिःप्रोक्ष्य अग्नौप्रहरेत् स्कंदायस्वाहा स्कंदायेदंनमम ततआत्मनोग्रतोभूमिंप्रोक्ष्य तत्रबर्हिःसन्नहनींरज्जुमु
दगग्रांप्रसार्य तत्रोबर्हिरास्तरणं तदुपरिआज्यपात्रंनिधाय कुशान्स्रुक्स्रुवौचदक्षिणहस्तेवामहस्तेचगृहीत्वा अग्नौ

प्रताप्यदर्वीं निधाय स्रुवं वामहस्ते गृहीत्वा स्रुवबिलं दर्भाग्रेण त्रिः संमृज्य तथैव स्रुवपृष्ठं दर्भाग्रेण आत्माभिमुखं त्रिः संमृज्य
कुशमूलेन पृष्ठादारभ्य बिलपर्यंतं त्रिस्त्रिः संमृज्य प्रोक्ष्य प्रताप्य घृतादुत्तरतः स्थापयेत् पुनस्तथैव स्रुचिं संमृज्य प्रोक्ष्य प्रताप्य
स्रुवोत्तरतः स्थापयेत् दर्भान् संमृज्य अग्नौ प्रहरेत् स्रुवेणाज्यं गृहीत्वा होमद्रव्यमभिघार्य उदगुद्वास्य अग्न्याज्ययोर्मध्येन
नीत्वा आज्याद्दक्षिणतो बर्हिषि सांनस्मासाद्य तन्मध्ये एकपात्रं निधाय अग्निमलंकृत्वा ॐ विश्वानिन इत्यनयोर्वसुश्रुतो
ग्निस्त्रिष्टुप् द्वाभ्यामर्चने अंत्योपस्थाने विनियोगः ॐ विश्वानिनो दुर्गहा जातवेदः सिंधुं न नावा दुरितातिपर्षि अग्ने अत्रिवन्न
मसा गृणानो ३ स्माकं बोध्यविता तनूनां यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानो मर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्र
जाभिरग्ने अमृतत्वमश्यां यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उलोकमग्ने कृणवः स्योनं अश्विनं स पुत्रिणं वीरवंतं गोमंतं रयिं नशते स्वस्ति
अष्टदिक्षु गंधपुष्पादिभिरायतनं आत्मानं चालंकृत्य एकयोयस्थाप्य ततोपाणिनाइध्ममादाय त्रिरभिघार्य अयंतइध्म
इत्यस्य मंत्रस्य वामदेव ऋषिः जातवेदोग्निर्देवता त्रिष्टुप् छंदः इध्महवने विनियोगः ॐ अयंत इध्म आत्मा जातवेदस्तेनेध्यस्व
वर्धस्व चेद्ध वर्धय चास्मान्प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन समेधय स्वाहा अग्नये जातवेदसे इदं न मम स्रुवेणाज्यं गृहीत्वा
वायव्यां दिशि मारभ्य आग्नेयदिक्पर्यंतं आज्यधारां जुहुयात् प्रजापतये मनसा ध्यायन् स्वाहेति जुहुयात् स्वाहेति मुखेन स्मृ
त्वा तथैव निर्ऋतिदिशि मारभ्य ईशानदिशि पर्यंतं जुहुयात् उभयत्र प्रजापतय इदं उत्तरे अग्नये स्वाहा अग्नय इदं दक्षि-

णेसोमायस्वाहा सोमायेदं॰॥ अथप्रधानहोमंकुर्यात् ब्रह्मादिदेवतानाममंत्रेणएकैकयाज्याहुत्या॰ ब्रह्मणेसोमाय॰ ईशानाय
स्वा॰ रुद्रायस्वा॰ अग्नयेस्वा॰ यमाय॰ निर्ऋतये॰ वरुणाय॰ वायवे॰ अष्टौवसुभ्यः॰ एकादशरुद्रेभ्यः॰ द्वादशादित्ये॰ अश्विभ्यां॰
विश्वेभ्योदेवे॰ सप्तयक्षेभ्यः॰ भूतनागेभ्यः॰ गंधर्वाप्सरोभ्यः॰ स्कंदाय॰ नंदीश्वराय॰ शूलाय॰ महाकालाय॰ दक्षादिसप्तगणे॰ दुर्गायै॰ वि
ष्णवे॰ स्वधायै॰ मृत्युरोगाभ्यां॰ गणपतये॰ अद्भ्यः॰ मरुद्भ्यः॰ पृथिव्यै॰ गंगादिनदीभ्यः॰ सप्तसागरेभ्यः॰ मेरवेस्वाहा गदा
यै॰ त्रिशूलाय॰ वज्राय॰ शक्तये॰ दंडाय॰ खड्गाय॰ पाशाय॰ अंकुशाय॰ गौतमाय॰ भरद्वा॰ विश्वामित्राय॰ कश्यपाय॰ जम
दग्नये॰ वसिष्ठाय॰ अत्रये॰ अरुंधत्यै॰ ऐंद्र्यै॰ कौमार्यै॰ ब्राह्म्यै॰ वाराह्यै॰ चामुंडायै॰ वैष्णव्यै॰ माहेश्वर्यै॰ वैनायक्यै॰ स्वाहा
तं अथस्विष्टकृद्धोमः यदस्यकर्मणोइत्यस्यमंत्रस्यहिरण्यगर्भऋषिः अग्निर्देवता अतिधृतिछंदः स्विष्टकृद्धोमेविनियो
गः ॐ यदस्यकर्मणोत्यरीरिचंयद्वान्यूनमिहाकरं अग्निष्टत्स्विष्टकृद्विद्वान्सर्वंस्विष्टंसुहुतंकरोतुमे अग्नयेस्विष्टकृतेसुहुतहु
तेसर्वप्रायश्चित्ताहुतीनांकामानांसमर्धयित्रेसर्वान्नःकामान्समर्धयःस्वाहा अग्नयेस्विष्टकृतइदं त्रिसंधानं रुद्रायपशुपत
येस्वाहा पशुपतेरुद्रायेदं अपउपस्पृश्य स्रुवेणप्रायश्चित्ताज्याहुतीःसप्तजुहुयात् तत्रमंत्रः अयाश्चेत्यस्यमंत्रस्यविमद
ऋ॰ अयाअग्निर्देवता पंक्तिछंदः सर्वप्रायश्चित्ताज्यहोमेविनि॰ ॐ अयाश्चाग्नेस्यनभिशस्तीश्चसत्यमित्वमयाअसि अया
सान्वयसाकृतोयासन्हव्यमूहिषेयानोधेहिभेषजंस्वाहा अयसेअग्नयइदं अतोदेवाइतिद्वयोःकाण्वोमेधातिथिर्ऋषिआद्यादेवा

देवताः द्वितीयाविष्णुर्देवता गायत्रीछंदः प्रायश्चित्ताज्याहुतिहोमेविनियोगः अतोदेवाअवंतुनोयतोविष्णुर्विचक्रमे पृथिव्याः
सप्तधामभिःस्वाहा देवेभ्यइदं इदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदं समूळ्हमस्यपांसुरेस्वाहा विष्णवइदं व्यस्तसमस्तव्याहृतीनां
विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजप्रजापतयऋषयः अग्निवायुःसूर्यप्रजापतयोदेवताः गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्बृहत्यश्छंदांसि सर्वप्राय
श्चित्ताज्यहोमेवि॰ ॐभूःस्वाहा अग्नयइदं भुवःस्वाहा वायवइदं स्वः स्वाहा सूर्यायेदं॰ ॐभूर्भुवःस्वःस्वाहा प्रजापतयइ
दं ततोब्रह्माकर्तारंपरीत्याग्नेर्वायव्यदेशेतिष्ठन्नेताएवसमाहुतीर्जुहुयात् त्यागःयजमानः अत्रकुर्यात् अनाज्ञातमिति
मंत्रद्वयस्यहिरण्यगर्भऋषिः अग्निर्देवतात्रिष्टुप्छंदः ज्ञाताज्ञातदोषपरिहारार्थंप्रायश्चित्ताज्यहोमेविनियोगः ॐअनाज्ञा
तंयदाज्ञातंयज्ञस्यक्रियतेमिथु अग्नेतदस्यकल्पयत्वंहिवेत्थयथातथंस्वाहा अग्नयइदं ॐ पुरुषसंमितोयज्ञोयज्ञःपुरुष
संमितः अग्नेतदस्यकल्पयत्वंहिवेत्थयथातथंस्वाहा अग्नयइदं यत्पाकत्रेत्यस्यमंत्रस्य आप्तस्त्रितऋषिः अग्निर्देवता
त्रिष्टुप्छंदः न्यूनातिरिक्तदोषपरिहारार्थंप्रायश्चित्ताज्यहोमेवि॰ ॐ यत्पाकत्रामनसादीनदक्षानयज्ञस्यमन्वतेमर्त्यासः अ
ग्निष्टद्धोताक्रतुविद्विजानन्यजिष्ठोदेवाँऋतुशोयजातिस्वाहा अग्नयइदं यद्वोदेवाइत्यस्यअभितपाऋषिः मरुतोदेवता त्रि
ष्टुप्छंदः मंत्रविपर्यासादिनिमित्तकप्रायश्चित्ताज्यहोमेविनियोगः ॐ यद्वोदेवाअतिपातयानिवाचाचप्रयुती देवहेळनं अ
रायोअस्माँअभिदुच्छुनायतेन्यत्रास्मिन्मरुतस्तंनिधेतनस्वाहा मरुद्भ्यइदं पूजास्विष्टंनवाहुत्वाबलिंपूर्णाहुतिंचरेत् श्रेयःसं

पाद्यदानंचअभिषेकोविसर्जनं पूर्णाहुतिमुत्तमाहुतिंजुहोति सर्वंवैपूर्णाहुतिः सर्वमेवाप्नोति अथोइयंवैपूर्णाहुतिः अस्या
मेवप्रतितिष्ठति इदमग्नयेवैश्वानरायशतक्रवेसस्ववंतेअद्भ्यश्चनमम वसोर्धारांकुर्यात् धामंतेवामदेवआपोजगती पूर्णा
हुतिहोमेविनियोगः धामंतेविश्वंभुवनमधिश्रितमंतःसमुद्रेहृद्यांतरायुषि अपामनीकेसमीथेयआभृतस्तमश्यामममधुमंतं
तऊर्मिस्त्वा॰ अद्यइदं॰ बर्हिषिपूर्णपात्रंनिनयेत् पूर्णमसिपूर्णंमेभूयाःसुपूर्णमसिसुपूर्णंमेभूयाःसदसिसन्मेभूयाःसर्वमसि
सर्वंमेभूयाः अक्षितिरसिमामेक्षेष्ठाः प्राच्यांदिशिदेवाऋत्विजोमार्जयंतां दक्षिणस्यांदिशिमासाःपितरोमार्जयंतां प्रतीच्यां
दिशिग्रहाः पशवोमार्जयंतां उदीच्यांदिश्यापओषधयोवनस्पतयोमार्जयंतां ऊर्ध्वायांदिशियज्ञःसंवत्सरःप्रजापतयोमा
र्जयंतां आपोअस्मानित्यस्यदेवश्रवाआपस्त्रिष्टुप् मार्जनेविनियोगः ॐआपोअस्मान्मातरःशुंधयंतुघृतेननोघृतप्वःपुनं
तु विश्वंहिरिप्रंप्रवहंतिदेवीरुदिदाभ्यःशुचिरापूतएमि इदमापःप्रवहतयत्किंचदुरितंमयि यद्वाहमभिदुद्रोहयद्वाशेपउ
तानृतं सुमित्र्यानआपओषधयःसंतु इत्येतैर्मंत्रैर्मार्जनंकृत्वा दुर्मित्र्यास्तस्मैसंतु योस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मः तंहन्मी
तिनिर्ऋतिदेशेकुशाग्रैरपःक्षिपेत् माहंप्रजांपरासिचंयानःसयावरीस्थन समुद्रेवोनिनयानःसंपाथोअपीथ शांतिःसु
ष्टिरस्तुपुष्टिश्चास्तु आग्नेय्याभिमुखस्तिष्ठन् अग्निपूजनं विश्वानिनोदुर्गहाजातवे॰ अग्न्योपस्थानंजस्वा अग्नेनय
सुपथारायेअस्मान्विश्वानिदेववयुनानिविद्वान् युयोध्य१स्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठांतेनमउक्तिंविधेम बोधानोअस्य

अस्यवत्त्वसोयविश्वमंहिश्वस्यप्रभृतस्यस्वधावः पीयतित्वोअनुत्वोगृणातिवंदारुस्तेतन्वंवंदेअग्ने नमस्कारः मानस्तोकेति
मंत्रस्य कुत्सऋषिः रुद्रोदेवता जगतीछंदः विभूतिग्रहणेविनियोगः ॐमानस्तोकेतनयेमानआयौमानोगोषुमानो
अश्वेषुरीरिषः वीरान्मानोरुद्रभामितोवधीर्हविष्मंतःसदमित्वाहवामहे त्र्यायुषंजमदग्नेरितिललाटे कश्यपस्यत्र्यायुष
मितिकंठे अगस्त्यस्यत्र्यायुषमितिनाभौ यद्देवानांत्र्यायुषमितिदक्षिणस्कंधे तन्मेअस्तुत्र्यायुषमितिवामस्कंधे सर्वम
स्तुशतायुषमितिशिरसि इतिविभूतिधारणं परिस्तरणान्युत्तरेविसृजेत् परिसमुह्य पर्युक्ष्य ॐनमस्तेरस्त्वमेयज्ञो
पवीतेनमस्त्व, यत्तेन्यूनंतस्मैतउपयत्तेतिरिक्तंतस्मैतेनमः स्वस्तिश्रद्धांमेधांयशःप्रज्ञांविद्यांबुद्धिंश्रियंबलं आयुष्यंतेज-
आरोग्यंदेहिमेहव्यवाहन यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतं प्रमादात्कु
र्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत् स्मरणादेवतद्विष्णोःसंपूर्णस्यादितिस्मृतिः अनेनकर्मणाश्रीपरमेश्वरःप्रीयताम् गच्छग
च्छसुरश्रेष्ठस्वस्थानेपरमेश्वर यत्रब्रह्मादयोदेवास्तत्रगच्छहुताशन होमंसंपाद्य उत्तरपूजांकृत्वा आचार्यंसंपूज्यगां
दद्यात् यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघनाशिनी विश्वरूपधरोदेवःप्रीयतामनयागवा ब्राह्मणभोजनंसंकल्प्य
यांतुदेवगणाःसर्वेपूजामादायपार्थिवीं इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थंपुनरागमनायच इतिअग्निमुखः अथमुद्रालक्षणम्
हेमाद्रौ संमुखीकृत्यहस्तौद्वौकिंचित्संकुचितांगुली मुकुलीतुसमाख्यातापंकजप्रसूनेवसा पूर्वोक्तामुकुलीयाचप्रादे-

१योनिः स्तांगुलिः व्याकोशमुद्रामुकुलापद्ममुद्रांप्रदर्शयेत् अंगुष्ठौकुंचितौतौतुस्वकीयांगुलिवेष्टितौ उच्चौवाभिमुखौ-
हस्तौयोजयित्वातुनिष्ठुरा तर्जन्यौकुंचितेकृत्वातथैवचकनीयसी अधोमुखीदृष्टनखास्थितामध्येकरस्यतु चतस्रश्चो
त्थिताःपृष्ठे अंगुष्ठावेकतःकुरु नालंव्यवस्थितौह्येतुव्योममुद्राप्रकीर्तिता तत्रांतरेसर्वदेवतापूजनसाधारण्येनषण्मुद्राउच्य
ते देवताननसंतुष्टासर्वदासंमुखीभवेत् अंगुष्ठौनिक्षिपेत्सेयंमुद्रात्वावाहनीमता संग्रथ्यनिक्षिपेत्सेयंमुद्रात्वावाहनीस्मृ
ता अधोमुखीत्वियंचेत्स्यात्स्थापनीमुद्रिकामता उच्छ्रितावुच्छ्रितौकुर्यात्संमुखीकरणीभवेत् प्रसृतांगुलिकौहस्तौ
मिथःश्लिष्टौतुसंमुखौ कुर्यात्स्वहृदयंसेयंमुद्राप्रार्थनसंज्ञिका इत्येवंसर्वदेवानांपूजनेषट्प्रदर्शयेत् शिवपूजनेलिंग
मुद्रा उच्छ्रितंदक्षिणांगुष्ठंवामांगुष्ठेनबंधयेत् वामांगुलीर्दक्षिणाभिरंगुलीभिश्चवेष्टयेत् लिंगमुद्रेतिविख्याताशिवस
न्निध्यकारिणी श्रीकामःशीर्षिकुर्वीतराज्यकामस्तुनेत्रयोः मुखेत्वन्नाद्यकामस्तुग्रीवायांरोगशांतिकृत् हृदयेसर्वकामी
चन्नाणार्थीनाभिमंडले राज्यकामस्तुगुह्येचराष्ट्रकामस्तुपादयोः रामपूजनेसप्तदशमुद्राः तथाचरामार्चनचंद्रिका
यां अगस्त्यः आवाहनीस्थापनीचसंनिधिकरणीतथा सुसंनिरोधिनीमुद्रासंमुखीकरणीतथा संकलीकरणीचैवमहा
मुद्रातथैवच शंखचक्रगदापद्मधेनुकौस्तुभगारुडाः श्रीवत्सवनमालेचयोनिमुद्रांप्रदर्शयेत् एताभिःसप्तदशभिर्मुद्रा-
भिस्तुविचक्षणः योराममर्चयेन्नित्यंमोदयेत्सरघुरेश्वरं द्रावयेदपिविप्रेंद्रततःप्रार्थितमाप्नुयात् मूलाधाराद्द्वादशांतमा

नीतःकुसुमांजलिःत्रिस्थानगततेजोभिर्विनीतःप्रतिमादिषु आवाहनीचमुद्रास्याद्देवार्चनविधौमुने एषैवाधोमुखीमुद्रास्था
पनेषस्यतेपुनः उन्नतांगुष्ठयोगेनमुष्टीकृतकरद्वयं सन्निधीकरणीमुद्रादेवार्चनविधौमुने अंगुष्ठगर्भिणीसैवमुद्रास्यात्सं-
निरोधिनी उत्तानमुष्टीयुगलासंमुखीकरणीमता अंगैरेवांगविन्यासः संकलीकरणीभवेत् अन्योन्यांगुष्ठसंलग्नविस्ता
रितकरद्वयं महामुद्रेयमाख्यातान्यूनाधिकसमापनी कनिष्ठानामिकामध्यांतस्थांगुष्ठान्तदग्रतः गोपितांगुष्ठमूलेनसन्नधा
मुकुलीकृता करद्वयेनमुद्रास्याच्छंखाख्येयंसुरार्चने अन्योन्याभिमुखस्पर्शव्यत्ययेनतुवेष्टयेत् अंगुलीभिःप्रयत्नेनमंडली
करणंमुने चक्रमुद्रेयमाख्यातागदामुद्राततःपरं अन्योन्याभिमुखाश्लिष्टाततःकौस्तुभसंज्ञका कनिष्ठेन्योन्यसंलग्नेभिमु
खंहिपरस्परं वामस्यतर्जनीमध्यमध्यानामिकयोरपि वामनामिकसंस्पृष्टातर्जनीमध्यशोभिता पर्यायेणानतांगुष्ठद्वयीकौ
स्तुभलक्षणा कनिष्ठान्योन्यसंलग्नाविपरीतंतुयोनितः अधस्तात्स्थापितांगुष्ठामुद्रागरुडसंज्ञिता तर्जन्यंगुष्ठमध्यस्थाम
ध्यमानामिकाद्वयी कनिष्ठनामिकामध्यतर्जन्यग्रकरद्वयी मुने श्रीवत्समुद्रेयंवनमालाभवेत्ततः कनिष्ठानामिकामध्यामु
ष्टीरुन्नततर्जनी परिभ्रांताशिरस्युच्चैस्तर्जनीभ्यांदिवौकसः योनिमुद्रासमाख्याताद्योतत्करद्वयाश्रिता तर्जन्यांगुष्ठम
ध्यांतोस्थितानामिककनिष्ठिका मध्यस्थलस्थितांगुष्ठासेयंशस्त्रामुनेर्चने इतिमुद्रालक्षणम् अथोपचाराः

पदार्थादर्शेज्ञानमालायाम् अष्टत्रिंशसोडशवादसपंचोपचारकाः तान्विभज्यप्रवक्ष्यामिकेतेतैश्चकृतैश्चकिं अर्घ्यपाद्यमाचम
नंमधुपर्कमुपस्पृशम् स्नानंनीराजनंवस्त्रं आचमंचोपवीतकम् पुनराचमभूषेचदर्पणालोकनंततः गंधपुष्पेधूपदी
पोनैवेद्यंचततःक्रमात् पानीयंतोयमाचामंहस्तवासस्ततःपरम् हस्तवासःकरोद्वर्तनं तांबूलमनुलेपंचपुष्पदानंततः
पुनः गीतंवाद्यंतथानृत्यंस्तुतिंचैवप्रदक्षिणाः पुष्पांजलिनमस्कारावष्टत्रिंशत्समीरिताः इत्यष्टत्रिंशदुपचाराः अन्य
च्च आसनंस्वागतंचार्घ्यंपाद्यमाचमनीयकम् मधुपर्कासनस्नानवसनाभरणानिच सुगंधःसुमनोधूपोदीपमन्नेनभोज
नम् माल्यानुलेपनंचैवनमस्कारविसर्जने इतिषोडशउपचाराः अर्घ्यंपाद्यंचाचमनंस्नानंवस्त्रनिवेदनम् गंधाद
योनैवेद्यांताउपचारादशक्रमात् शारदातिलकेषोडशोपचाराउक्ताः तथाच आसनस्नानवस्त्राणिभूषणंचविवर्ज
येत् रात्रौदेवार्चनेतैश्चपदार्थैर्हृद्देशैःक्रमात् पूजनंकपिलेनोक्तंतत्सर्वंचविसर्जयेत् गंधतैलमथोदद्याद्देवस्याप्रतिमंततः
दूर्वाचविष्णुक्रांताचश्यामाकंपद्ममेवच पाद्यांगानिचचत्वारिकथितानिसमासतः कर्पूरमगरुपुष्पंद्रव्याण्याचमनीयके
सिद्धार्थमक्षतंचैवदूर्वाचतिलमेवच यवगंधंफलंपुष्पंअष्टांगंत्वर्घ्यमुच्यते स्नानेवस्त्रेतथाभक्षेदद्यादाचमनीयक
म् उद्वर्त्तनमपितत्रैव रजनीसहदेवीचशिरीषंलक्ष्मणापिच सहाभद्राकुशाग्राणिउद्वर्तनमिहोच्यते मंत्रतंत्रप्रकाशे
अक्षतागंधपुष्पाणिस्नानपात्रेतथात्रयम् द्रव्याभावेप्रदातव्याः क्षालितास्तंडुलाः शुभाः तत्रैवोक्तम् अगस्त्यसं

हितायांतथाचमनपात्रेपिदद्याज्जातीफलंमुने लवंगमपिकंकोलंशस्तमाचमनीयकम् द्रव्याभावेतंत्रांतरेउक्तम् तंदुला
न्मक्षिपेत्तेषुद्रव्याभावेतुतत्स्मरन् प्रयोगपारिजातेव्यासः प्रतिमापटयंत्राणांनित्यंस्नानंनकारयेत् कारयेत्पर्वदिवसे
यदावामलधारणम् ज्ञानमालायां नाक्षतैरर्चयेद्विष्णुंनतुलस्यागणाधिपम् नदूर्वयायजेद्देवींबिल्वपत्रैश्चभास्करम्
उन्मत्तमर्कपुष्पंचविष्णोर्वर्ज्यंसदाबुधैः अक्षतास्तुयवाःप्रोक्ताइतिपदार्थादर्शेउक्तलाद्यवानामेवाऽयंप्रतिषेधोनतंदुलानां
तंत्रांतरे महाभिषेकंसर्वत्रशंखेनैवप्रकल्पयेत् सर्वत्रैवप्रशस्तोब्जःशिवसूर्यार्चनंविना अथव्रतोद्यापनानुक्तौ पृथ्वी
चंद्रोदयेनंदिपुराणे कुर्यादुद्यापनंतस्यसमाप्तौयदुदीरितं उद्यापनविनायत्तुतद्व्रतंनिष्फलंभवेत् यत्रचोद्यापनंनोक्तंव्रता
नुगुणतश्चरेत् वित्तानुसारतोदद्यादनुक्तोद्यापनेव्रते गांचैवकांचनंदद्याद्व्रतस्यपरिपूर्तये समासानुद्यापनमनुक्तोद्यापन वि
षयः उक्तोद्यापनेतु आदौमध्येथवाप्यंतेव्रतस्योद्यापनंभवेत् तद्व्रतोद्यापनंकार्यंसंपूर्णफलमाप्नुयात् अथव्रतभंगेसं
पूर्णतायांविधिः हेमाद्रौभविष्ये युधिष्ठिरउवाच संपूर्णतामनुष्ठानंव्रतानांनंदनंदन कुरुप्रसादंगुह्यार्थमेतन्मेव
क्तुमर्हसि श्रीकृष्णउवाच साधुसाधुमहाबाहोकुरुराजयुधिष्ठिर रहस्यानांरहस्यंतेकथयामिव्रतेतव संपूर्णता
कृतायत्रतत्रसम्यक्फलप्रदम् यच्चीर्णंनरनारीभिर्भवेत्संपूर्णकारकम् अवश्यंतच्चकर्तव्यंसंपूर्णफलकांक्षिभिः किंचिद्व्य
ंग्रंप्रमादेनयद्व्रतंव्रतिनांस्थितम् तत्संपूर्णंभवेत्सर्वंव्रतेनानेनपांडव उपद्रवैर्बहुविधैर्महामोहाच्चपांडव यद्भग्नंकिंचिदे

वस्याद्व्रतंविघ्नविनाशनं तत्संपूर्णंभवेत्पार्थसत्यंसत्यंनसंशयः कांचनंरूप्यकंरूपंशिल्पिनातुघटापयेत् भग्नंव्रतस्ययोदेव
स्तस्यरूपंविनिर्दिशेत् व्रतंस्त्रीपुरुषयोःपार्थप्रारब्धंयद्व्रतंकिल नचनिष्पादितंकिंचिद्दैवात्सर्वंतथास्थितं द्विभुजंपंकजारूढं
सौम्यंप्रहसिताननं निष्पादितंशिल्पिनानतस्मिन्नेवदिनेपुनः तन्मानेतुमनःप्राप्तेब्राह्मणैर्विधिनागृहे स्नापयेत्सर्पसादप्रघृत-
क्षौद्ररसांबुभिः पुष्पचंदनपुष्पैश्चपूजांकुर्यात्समाहितः तोयपूर्णस्यकुंभस्यमुखेविन्यस्यदेवतां धूपदीपाक्षतैर्वस्त्रैरत्नैर्ब-
हुप्रकारकैः अर्घ्यंप्रदद्यात्तन्नाम्नामंत्रेणानेनपांडव उपासनस्यदानस्यप्रायश्चित्तंकृतंजले शरणंवःप्रपन्नास्मःकुरुधाद्यदस्य
मम व्रतछिद्रंतपच्छिद्रंयच्छिद्रंव्रतकर्मणि तत्सर्वंत्वत्प्रसादेनसंपूर्णंजायतांमम कुरुप्रसादंसंपूर्णंव्रतंसंजायतांमम पूर्वदक्षिणप
श्चात्सुउत्तरेचबलिंहरेत् उपर्यधस्तात्सर्वेभ्योदिक्पालेभ्योनमोनमः इदमर्घ्यमिदंपाद्यंतेभ्यस्तेभ्योनमोनमः पादौचजानुनी
चैवकटीशीर्षकवक्षसी कुक्षिंतुहृदयंपृष्ठंबाहूवक्त्रंचशिरोरुहान् पूजयित्वातुदेवस्यततःपश्चात्क्षमापयेत् पूजितस्त्वंयथाश
क्त्यानमस्तेस्तुसुरोत्तम ऐहिकामुष्मिकींदेव कार्यसिद्धिंदिशस्वमे॥ एवंक्षमापयित्वातुप्रणमेच्चप्रयत्नतः तन्मूर्तिंचद्वि
जातिभ्योविधिवत्प्रतिपादयेत् स्थित्वापूर्वमुखोविप्रोगृह्णीयाद्दर्भपाणिना विप्रहस्तेप्रयच्छेच्चदातावैचोत्तरामुखः मंत्रेणा
नेनकौंतेयसोपवासप्रयत्नतः इदंव्रतंमयाखंडंकृतमासीत्सुराद्विज तत्सर्वंपूर्णमेवास्तुतत्प्रतिप्रदानतः ब्राह्मणोपिप्रय
च्छेतमंत्रेणानेनतद्व्रतम् वाक्यंपूर्णमतःपूजाव्रतेनानेनतेपुरा संपूर्णंस्यात्प्रसादेनतवपूर्णामनोरथाः ब्राह्मणायस-

स्वभाषंनेतव्यंन्यंतेदिवौकसः सर्वदेवमयाविप्रानतद्वचनमन्यथा जलधिःक्षारतांनीतः पावकःसर्वभक्षतां सहस्रनेत्रःशक्रोपिकृ
तोविप्रैर्महात्मभिः ब्राह्मणानांतुवचनाद्ब्रह्महत्याविनश्यति अश्वमेधफलंसाग्रंलभतेनात्रसंशयः व्यासवाल्मीकवचनात्पराशरव
सिष्ठयोः गर्गगौतमधौम्यात्रिवामदेवपुलस्त्ययोः वचनान्नारदादीनांपूर्णंभवतुमेव्रतं एवंविधिविधानेनगृहीत्वाब्राह्मणोव्रजेत्
दातानत्वैषयेत्सर्वब्राह्मणस्यगृहंस्वयं ततःपंचमहायज्ञान्कृत्वावैभोजनादिकं एवंयःकुरुतेभक्त्याव्रतमेतंनरोत्तम तस्यसंपू
र्णतांयातिनृतद्व्रतंयद्गुराकृतं खंडंसंपूर्णतांयातिप्रसन्नेव्रतदैवते भग्नानियानिमदमोहवशाद्गृहीत्वाजन्मांतरेष्वपिनरेणसमस्तरे
ण संपूर्णपूजनपरस्यपुरोभवंतिसर्वव्रतानिपरिपूर्णफलप्रदानि अथसर्वव्रतेषुसामान्यतः पूजाविधिः सह
स्रशीर्षेत्यावाहनं१आगच्छागच्छदेवेशतेजोराशेजगत्पते क्रियमाणांमयापूजांगृहाणसुरसत्तम पुरुषएवेदमित्यासनं
२ नानारत्नसमायुक्तंकार्तस्वरविभूषितं आसनंदेवदेवेशप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यतां एतावानस्येतिपाद्यं ३ गंगादिसर्वती
र्थेभ्योमयाप्रार्थनयाहृतं तोयमेतत्सुखस्पर्शंपाद्यार्थंप्रतिगृह्यतां त्रिपादूर्ध्वइत्यर्घ्यं ४ नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेध
रणीधर नमस्तेकमलाकांतगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते तस्माद्विराळित्याचमनीयं ५ कर्पूरवासितंतोयंमंदाकिन्याःसमाहृ
तं आचम्यतांजगन्नाथमयादत्तंहिभक्तितः यत्पुरुषेणेतिस्नानं ६ गंगाचयमुनाचैवनर्मदाचसरस्वती कृष्णाचगौतमी
वेणीक्षिप्रासिंधुस्तथैवच तापीपयोष्णीरेवाचताभ्यःस्नानार्थमाहृतं तोयमेतत्सुखस्पर्शंस्नानार्थंप्रतिगृह्यतां पंचा

सर्वभूषाधिके सौम्ये लोकलज्जानिवारणे मयोपपादिते तुभ्यं वाससी
मृतस्नानं पंचमंत्रैः ५ पृथक् कुर्यात् तं यज्ञमिति वस्त्रं सर्वभूषाधिके सौम्ये लोकलज्जानिवारणे मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां तस्माद्यज्ञादिति यज्ञोपवी
प्रतिगृह्यतां वस्त्रं च सोमदैवत्यं लज्जायास्तु निवारणं मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत इति गंधं श्रीखंडं
तं दामोदर नमस्तेस्तु त्राहि मां भवसागरात् ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत इति गंधं श्रीखंडं
चंदनं दिव्यं गंधाढ्यं सुमनोहरं विलेपनं सुरश्रेष्ठ प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां अक्षताश्च सुरश्रेष्ठाः कुंकुमोक्ताः सुशोभनाः मयानिवे
दिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर तस्मादश्वेति पुष्पं माल्यादीनि सुगंधी० यत्पुरुषं व्यदधुरिति धूपं वनस्पतिरसोद्भू० ब्रा
ह्मणोस्येति दीपं० साज्यं च वर्तिसंयुक्तं० चंद्रमा मनसेइति नैवेद्यं अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितं भक्ष्यभो-
ज्यसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां इदं फलमिति फलं नाभ्या आसीदिति तांबूलं पुगीफलं महद्दिव्यं नागवल्यादलैर्युतं कर्पू
रादिसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां सप्तास्येति प्रदक्षिणा हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलद
मतः शांतिं प्रयच्छमे चंद्रादित्यौ च धरणी विद्युदग्निस्तथैव च त्वमेव सर्वज्योतींषि आर्तिक्यं प्रतिगृह्यतां नीराजनं य
ज्ञेन यज्ञमिति पुष्पांजलिः नमस्ते पुंडरीकाक्ष नमस्तेस्त्वमरप्रिय नमस्ते कमलाकांत वासुदेव नमोस्तु ते यानि कानि च
पापानि ब्रह्महत्यासमानि च तानि तानि विनश्यंति प्रदक्षिण पदे पदे प्रदक्षिणाः नमः सर्वहितार्थाय जगदाधारहे
तवे साष्टांगोयं प्रणामोस्तु प्रणामेन मया कृतः इति नमस्कारः इति सामान्यपूजाविधिः इति श्रीव्रतार्के परिभाषा समाप्ता ॥

मादौतुसंपूज्यौब्रह्माकमलसंभवः पाद्यार्घपुष्पधूपैश्चवस्त्रालंकारभोजनैः होमैर्वस्तूपहारैश्चतथाब्राह्मणभोजनैः ततःक्रमेणदेवेभ्यःपूजा
कार्यापृथक्पृथक् हुत्वोंकारवषट्कारौकुशोदकतिलाक्षतैः पुष्पधूपप्रदीपाद्यैर्भोजनैश्चयथाक्रमम् मंत्रसंपूज्यनार्थैतुब्रह्मरूपंपरिस्पृ
शेत् मंत्रमितिधाताचेत्येकवचनम् बहुरूपंमंत्रंनानारूपान्मंत्रान्परिस्पृशेत् परिगृह्णीयादित्यर्थः तेनॐनमोब्रह्मणइत्यादिविषणवंप
रमात्मनेनमइत्येवंमंत्रवाक्यहंदोयात्रादेवताशब्दाश्चतुर्थ्यंताःप्रणवादयोनमोंतामंत्रत्वेनग्राह्याः प्रार्थनामंत्राः ओंनमोब्रह्मणेतुभ्यंकामा
यचमहात्मने नमस्तेस्तुनिमेषायत्रुटयेचनमोस्तुते लवायचनमस्तुभ्यं नमस्तेस्तुक्षणायच नमोनस्तेकाष्ठायैकलायैतेनमोस्तुते
नाडिकायैसुसूक्ष्मायैमुहूर्तायैनमोनमः नमोनिशाभ्यःपुण्येभ्योदिवसेभ्यश्चनित्यशः पक्षाभ्यांचाथमासेभ्योऋतुभ्यश्चनमोनमः अष्टाविंश
तिसंख्येभ्योनक्षत्रेभ्योनमोनमः प्रतिवर्षाधिपेभ्यश्चविज्ञातेभ्योनमःसदा नमोस्तुकुलनागेभ्योसानुयात्रेभ्यएवच सानुयात्रेभ्यःसानु
चरेभ्यः नमश्चतुर्दशादिभ्योदिक्पालेभ्योनमोनमः नमःपुरंदरेभ्यश्चतत्संख्येभ्योनमोनमः पंचाशतेनमोनित्यंदक्षकन्याभ्य
एवच नमोदेव्यैसुभद्रायैजयायैचाथसर्वदा गृहशास्त्रायनमस्तुभ्यंसर्वार्थजनकायच नमस्तेबहुपुत्रायपत्नीभिःसहितायच नमोबु
ध्येतथाहृध्येनिद्रायैधनदायच नमःकुबेरपुत्रायगुह्यकःस्वामिनेनमः नमोस्तुशंखपद्मेभ्योनिधिभ्योमेथनित्यशः भद्रकाल्यैनमस्तुभ्यं
सुरभ्यैश्चनमोनमः वेदवेदांगवेदांतविद्यासंस्थेभ्यएवच नागयक्षसुपर्णेभ्योनमोस्तुगरुडायच सप्तभ्यश्चसमुद्रेभ्यःसागरेभ्यश्चस
र्वदाउत्तरेभ्यःकुरुभ्यश्चनमोमेरवतायच भद्राश्वकेतुमायेभ्योनमःसर्वत्रसर्वदा इलावृतायचनमोहरिवंशायचैवहि नमःकिंपुरु
षेभ्यश्चभरतायनमोनमः नमोभारतभेदेभ्योमहद्भ्यश्चाथसर्वदा पातालेभ्यश्चसप्तभ्योनरकेभ्योनमोनमः कालाग्निरुद्रशेवाभ्यां

हरयेक्रोधरूपिणे सप्तभ्यस्तथलोकेभ्योमहाभूतेभ्यएवच नमःसंबुद्धयेचैवनमःप्रकृतयेतथा पुरुषायाभिमानाय नमोस्त्वव्यक्तमूर्तये
हिमवत्प्रमुखेभ्यश्चपर्वतेभ्योनमस्तथ पौराणीभ्यश्चगंगाभ्यःसप्तभ्यश्चनमोनमः नमोस्त्वाद्यमुनिभ्यश्चसप्तभ्यश्चाथसर्वदा नमोस्तुपुष्क
रादिभ्य स्तीर्थेभ्यश्चपुनःपुनः निम्नगाभ्योनमोनित्यंविनस्तादिभ्यएवच चतुर्दशभ्योदीर्घेभ्योधरणीभ्योनमोनमः नमोधात्रेविधात्रेच
छंदोभ्यश्चनमोनमः स्कंदेभ्यैरावणाभ्यांचनमोभूयोनमोनमः नमस्तथोच्चैःश्रवसेध्रुवायचनमोनमः नमोस्तुधन्वंतरयेशस्त्रास्त्राभ्यांनमः
मोनमः विनायककुमारायविघ्नेभ्यश्चनमःसदा शाखायचविशाखायनैगमेयायवैनमः नमस्कंदग्रहेभ्यश्चस्कंदमातृभ्यएवच ज्वरा
यरोगपतयेभस्मप्रहरणायच ऋषिभ्योवालखिल्येभ्यःकेशवायनमःसदा अगस्त्येनारदायव्यासादिभ्योनमोनमः अप्सरोभ्यःसोम
पेभ्योदेवेभ्यश्चनमोनमः असोमपेभ्यश्चनमस्तुषितेभ्योनमःसदा आदित्येभ्योनमोनित्यंद्वादशभ्यश्चसर्वदा एकादशभ्योरुद्रेभ्यस्तप
श्विभ्योनमोनमः नमोनासत्यदस्राभ्यांअश्विभ्यांनित्यमेवहि साध्येभ्योद्वादशभ्यश्चपौराणेभ्योनमःसदा एकोनपंचाशतेभ्योमरु
द्भ्यश्चनमोनमः शिल्पाचार्यायदेवायनमस्तेविश्वकर्मणे अष्टभ्योलोकपालेभ्योसानुगेभ्यश्चसर्वदा आयुधेभ्योवाहनेभ्योचर्मभ्यश्च
नमःसदा आसनेभ्योदुंदुभिभ्योदेवेभ्यश्चनमःसदा दैत्यराक्षसगंधर्वपिशाचेभ्यश्चनित्यशः पितृभ्यःसप्तभेदेभ्यःप्रेतेभ्यश्चनमःस
दा स्थूलसूक्ष्मेभ्यश्चदेवेभ्योभावगम्येभ्यएवच नमस्तेबहुरूपायविष्णवेपरमात्मने अथकिंबहुनोक्तेनमंत्रेणानेनवार्चयेत् प्राङ्मुखो
दङ्मुखोविप्रान्देवानुद्दिश्यपूर्ववत् अथवाकिमत्रविस्तरेणब्राह्मणानेवदेवतोद्देशेनपूजयेदित्यर्थः पूर्ववन्मंत्रोक्तक्रमेणअर्च्चैः
पुष्पैश्चवस्त्रमाल्यैःसहस्रकंसहस्रकं संरोमासमर्चयेदित्यर्थः धनधान्यानुविभवैर्दक्षिणाभिश्चसर्वदा इतिहासपुराणानांप्रवक्तृंश्च

द्विजोत्तमान् कालज्ञान्वेदवेदज्ञान् भृत्यान्संबंधिबांधवान् अनेनैव तु मंत्रेणस्वाहांतेनपृथक्पृथक् प्रविष्टायाग्नयेहोमः कर्तव्यः सर्वदृ
ष्टयेवेदविच्चक्षुषीदत्वास्थानेप्राधानिकेसदा प्रतिष्ठायश्चेष्टा वेदवित्वेदोक्तविधिज्ञः मदनरत्नेतुवेदवित्इतिपठित्वा वेदोक्तविधि-
नेतिव्याख्यातम् चक्षुषीआज्यभागौ प्राधानिकेस्थाने प्रधानहोमारंभे होमारंभेततःकुर्यान्मंगलालंभनंतरः मदनरत्ने शालशो
भांततःकुर्यान्मंगलालंभनंततः इतिपठेत् भोजयित्वाद्विजान्सर्वान्सुहृत्संबंधिबांधवान् विशेषेणचभोक्तव्यंकार्यश्चापिमहोत्सवः न
वसंवत्सरारंभः सर्वसिद्धि प्रवर्तकः इतिसंवत्सरारंभविधिः अथअत्रैवविष्णुधर्मोत्तरोक्तंआरोग्यप्रतिपद्व्रतम् पुष्करउवाच संव-
त्सरावसानेतु पंचदश्यामुपोषितः प्रातःप्रतिपदिस्नातःकुर्याद्व्रतमनन्यधीः पूजयेद्भास्करंदेवंवर्णकैःकमलेकृते वर्णकैरक्तश्वेतनी
लपीतादिभिः शुक्लेनगंधमाल्येनचंदनेनसितेनच तथाकुंदुरुधूपेनदत्तदीपेनभार्गव कुंदुरुसल्लुकीनिर्यासः अपूपैःसैकतैर्दध्नापर
मान्नेणभूरिणा सैकतैःशर्कराविकारैः ओदनेनचशुक्लेनसतालवणसर्पिषा सताउत्तमेन क्षीरेणचफलैःशुक्लैर्बहुब्राह्मणतर्पणैः
पूजयित्वाजगद्धामदिनभागेचतुर्थकम् आहारंप्रथमंकुर्यात्सघृतंमनुजोत्तम सर्वंचमनुजश्रेष्ठघृतहीनंविवर्जयेत् भुक्त्वासकलदे
वान्नमहारंचसमाचरेत् पानीयपानंकुर्वीतिब्राह्मणानुमतेपुनः प्रथमंआहारंप्रथमग्रासं सर्वंप्रथमंप्रथमंचआहारं एकमेवग्रासं
भक्षयित्वाऽवशिष्टमन्नंत्यजेत् ब्राह्मणानुमत्याभुजानोपिघृतहीनंनभुंजीत घृतहीनंविवर्जयेदितिनिषेधात् संवत्सरमिदंकृत्वाततःसा
क्षात्त्रयोदश पूजनंदेवदेवस्यतस्मिन्नहनिभार्गव संवत्सरंशुक्लप्रतिपत्सुत्रयोदशमितिलिंगदर्शनात् सवस्त्रंसहिरण्यंचततोदद्याद्द्वि
जातये पूजनंपूजोपकरणं प्रतिपद्व्रतेनानेनधर्मज्ञरोगमेवंव्यपोहति आरोग्यमाप्नोतिगतिंतथाग्र्यांयशस्तथाग्र्यंविपुलांश्चभो-

गान् व्रतेनसम्यक्पुरुषोथनारीसंपूजयेद्यस्तुजगत्प्रधानम् जगत्प्रधानंसूर्यम् इतिचैत्रशुक्लप्रतिपदिआरोग्यदायकंव्रतम् अस्यामे-
वोक्तंविद्याव्रतं मदनरत्नेविष्णुधर्मे मार्कंडेयउ० अष्टपत्रंतुकमलंविन्यसेद्वर्णकैःशुभैः ब्रह्माद्यांकर्णिकायांतुन्यस्यसंपूजयेद्विभुम् ऋ-
ग्वेदंपूर्वपत्रेतुयजुर्वेदंतुदक्षिणे पश्चिमेसामवेदंतुउदक्चाथर्वणंतथा आग्नेयेचतथांगानिधर्मशास्त्राणिनैर्ऋते पुराणंचैववायव्येई-
शान्यांन्यायविस्तरम् एवंविन्यस्यधर्मज्ञःसोपवासस्तुपूजयेत् चैत्रशुक्लमथारभ्यसोपवासोजितेंद्रियः सदाप्रतिपदंप्राप्यशुक्लप-
क्षस्ययादव संवत्सरमहाराजशुक्लगंधानुलेपनैः भूषणैःपरमान्नेनधूपदीपैरतंद्रितः संवत्सरांतेगांदद्याद्व्रते चीर्णेनरोत्तमम् इदंव्र-
तंयस्तुकरोतिराजन्त्सर्ववेदवित्स्याद्भुविधर्मनिष्ठः कृत्वासदाद्वादशवत्सराणिविरिंचिलोकंपुरुषःप्रयाति इतिविद्याप्रतिपद्व्रतम् ॥
अथात्रैवभविष्योक्तंतिलकव्रतं श्रीकृष्णउवाच वसंतेकिंशुकाशोकशोभितेप्रतिपत्तिथौ शुक्लातस्यांप्रकुर्वीतस्नानंनियममास्थि-
तः नारीनरोवाराजेंद्रसंतर्प्यपितृदेवताः नद्यांतीरेतडागेवागृहेवातदलाभतः पिष्टान्नतीरेविलिखेद्वत्सरंपुरुषाकृतिं पिष्टातकःपट-
वासकोगंधः इतिचूर्णविशेषः ततश्चंदनचूर्णेनपुष्पधूपादिनार्चयेत् मासर्तुनामभिपश्चान्नमस्कारैस्तथार्चितैः मासर्तुनामभि
श्चैत्रवसंताद्यैचनामभिः पूजयेद्ब्राह्मणोविद्वान्मंत्रैर्वेदोदितैःशुभैः संवत्सरंपठन्मंत्रंतथावेदोदितंद्विजः नमस्कारेणमंत्रेणशूद्रोपीत्थं
प्रपूजयेत् शूद्रोपीत्यनेनस्त्रीणांपरिग्रहः तासांविशेषभावेवैदिकमंत्राधिकारात् संवत्सरोसिपरिवत्सरोसीत्यादियजुर्वेदप्रसिद्धा
मंत्राः नमस्कारेणमंत्रेणसंवत्सरायतनेनमइत्यादिनाएवमभ्यर्च्यवासोभिःपश्चात्तमभिवेष्टयेत् कालोद्भवैर्मूलफलैर्नैवेद्यैर्मोदका-
दिभिः ततस्तंपूजयेत्सार्थपुरस्कृत्वाकृतांजलिः भगवंस्त्वत्प्रसादेनवर्षक्षेममिहास्तुमे संवत्सरोपसर्गामेविलयंयांत्वशेषतः एवं-

मुक्त्वायथा शक्त्यादत्वाविप्रायदक्षिणां ललाटपट्टेतिलकंकुर्याच्चंदनपंकजम् ततःप्रभृत्यनुदितेतिलकालंकृतमुखं धार्यंसंवत्सरंयाव
च्छशिनेवनभस्तलम् एवंनरोवानारीवाव्रतमेतत्समाचरेत् सदैवपुरुषव्याघ्रभोगान्भुविभुनक्त्यसौ भूतप्रेतपिशाचाद्यदुर्वारावैरिणो
ग्रहाः निरर्थकाभवंत्येतेतिलकंवीक्ष्यतत्क्षणात् निरर्थकाप्रयोजनशून्याः अनिष्टकरणेअसमर्थाइत्यर्थः अत्रवसंतप्रतिपत्तिथिः शु
क्लांतस्यांप्रकुर्वीतेतिवसंतशुक्लप्रतिपल्लब्धा तयाव्रतमिदंचैत्रेगृहीतंद्विजसंन्निधौ इत्यग्रेनेनचैत्रस्यैवेतिविज्ञायतेपूर्वमासीन्महो
पालोनाम्नाशत्रुजयोजयी चित्रलेखेतितस्याभूद्भार्याचातिविभूषणा तयाव्रतमिदंभक्त्यागृहीतंद्विजसंनिधौ वत्सरंपूजयित्वातु-
ध्यात्वादेवंजनार्दनं हंतुंवाक्षेमकामोवासमागच्छतियःपुनः प्रयातिसप्रियंकृत्वादृष्ट्वातुतिलकंनरः सपत्नीहर्षप्रहरावशीकृतमहीत
ला भर्तृदृष्टाप्रहृष्टासासुखमास्तेनिराकुला पावकेनाभिभूतस्तु भर्तापुत्रःसवेदनः शिरोर्तिनासंप्रयातःकृच्छ्रदांसुखदायकः शिरो
र्तिनाशिरोवेदनायुक्तः धर्मराजपुरीप्राप्तःसर्वतापकरींततः तस्मिन्क्षणेमहाराजधर्मराजस्यकिंकराः तस्याद्वारमनुप्राप्ताःप्रवि
ष्टागृहमंजसा शत्रुंजयंसमानेतुंकालमृत्युःपुरःसराः पार्श्वेस्थितांचित्रलेखांतिलकालंकृताननाम् दृष्ट्वाप्रनष्टसंकल्पाःपरावृत्यगताः
पुनः गतेषुतेषुसनृपःपुत्रेणसहभारत भूभुजांबुभुजेभोगानपूर्वकर्मार्जितान्शुभान् अक्रूरेणसमाख्यातंममपूर्वंयुधिष्ठिर एतत्त्रि
लोक्यतिलकाख्यविभूषितंचपुण्यव्रतंसकलदुष्टहरंपरंच इत्थंसमाचरतियःसस्रुखंविहृत्यमर्त्यःप्रयातिपदमच्युतमिंदुमौलेः ॥
इतितिलकव्रतं अस्यामेवनवरात्रारंभः तत्रपरयुताग्राह्या अमायुक्तानकर्तव्याप्रतिपच्चंडिकार्चने मुहूर्तमात्राकर्तव्याद्वितीयायां
गुणान्विता अत्रैवप्रपादानमुक्तं अतीतेफाल्गुनेमासिप्राप्तेचैवमहोत्सवे पुण्येन्हिविप्रकथितेप्रपादानंसमारभेत् ततश्चोत्स-

र्जयेद्विद्वान्मंत्रेणानेनमानवः प्रपेयंसर्वसामान्यभूतेभ्यःप्रतिपादिता अस्याप्रदानात्पितरस्तृप्यंतुहिपितामहाः अनिर्वार्यंततोदेयंज
लंमासचतुष्टयम् प्रपादातुमशक्तेनविशेषात्कर्ममीप्सुना प्रत्यहंधर्मघटकोवस्त्रसंवेष्टिताननः ब्राह्मणस्यगृहेदेयःशीतामलजलः
शुचिः एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मविष्णुशिवात्मकः अस्यप्रदानात्सकलाममसंतुमनोरथाः अनेनविधिनायस्तुधर्मकुंभंप्रयच्छति प्र
पादानफलंसोपिप्राप्नोतीहनसंशयः इतिप्रपादानं अथश्रावणशुक्लप्रतिपदिसोमवारमारभ्याचारप्राप्तंरोटकव्रतम् युधि
ष्ठिरउवाच अथसर्वशिवव्रतेषुपूजाविधिः ममेहजन्मनिसमस्तसौभाग्यप्राप्त्यर्थंधनपुत्रप्राप्तिकामः सार्धमासत्रयात्मकरोट
कासोमेश्वरप्रीत्यर्थंबिल्वव्रतंकरिष्ये तत्रसोमेश्वरपूजनम् कार्तिकशुक्लचतुर्दश्यांउद्यापनम् मयाअनुष्ठितस्यसार्धमासत्रया
त्मकबिल्वव्रतारव्यस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंबिल्वरोटकाव्रतोद्यापनंकरिष्ये तंडुलैरष्टदलंकृत्वा तत्रसमात्स्लोकपालांश्च
पूजयेत् मध्येसोमेश्वरं आयाहिभगवान्शंभो शर्वत्वंगिरिजापते प्रसन्नोभवदेवेशनमस्तुभ्यंहिशंकर त्रिपुरांतकरंदेवंचंद्र
चूडंमहाद्युतिम् गजचर्मपरीधानंसोममावाहयाम्यहम् आवाहनं बंधूकसंनिभंदेवंत्रिनेत्रंचंद्रशेखरम् त्रिशूलधारिणंदेवं
चारुहासंसुनिर्मलम् कपालधारिणंदेवंवरदाभयहस्तकम् उमयासहितंशंभुं ध्यायेत्सोमेश्वरंसदा ध्यानं विश्वेश्वरमहादेव
राजराजेश्वरप्रिय आसनंदिव्यमीशानदास्येहंतुभ्यमीश्वर आसनं महादेवमहेशानमहादेवपरात्पर पाद्यंगृहाणमद्दत्तंपा
र्वतीसहितेश्वर पाद्यं त्र्यंबकेशसदाचारजगदादिविधायक अर्घ्यंगृहाणदेवेशसांबसर्वार्थदायक अर्घ्यं त्रिपुरांतकदीनार्ति
नाशश्रीकंठशाश्वत गृहाणाचमनीयंचपवित्रोदककल्पितम् आचमनीयं क्षीरमाज्यंदधिमधुःशर्कराचामृतंपयः प्रक

त्रितंमाहात्मेशगृहाणेदंजगत्पते पंचामृतं गंगागोदावरीरेवापयोष्णीयमुनातथा सरस्वत्यादितीर्थानिस्नानार्थंप्रतिगृह्यतां स्ना
नं वस्त्राणिपट्टकूलानिविचित्राणिनवानिच मयानीतानिदेवेशप्रसन्नोभवशंकर वस्त्रं सौवर्णराजतंताम्रंकार्पासस्यतथैवचउप-
वीतंमयादत्तंप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यताम् उपवीतं सर्वेश्वरजगद्वंद्यदिव्यासनसमास्थित गंधंगृहाणदेवेशचंदनंप्रतिगृह्यतां गंधं गंधो
परिशुक्लाक्षतान् अक्षताश्चसुरश्रेष्ठशुभ्राधूताश्चनिर्मलाः मयानिवेदिताभक्त्यागृहाणपरमेश्वर अक्षतान् माल्यादीनि
सुगंधीनि· पुष्पाणि वनस्पतीतिधूपं आज्यंचेतिदीपं· अपूपानिचपक्वानिमंडकावटकानिच पायसंसूपमन्नंचनैवेद्यंप्रति
गृह्यताम् नैवेद्यं मध्येपानीयं करोद्वर्तनं कूश्मांडंमातुलिंगंचनारीकेरफलानिच गृहाणपार्वतीकांतसोमेशः प्रतिगृह्यताम्
फलं पूगीफलमितितांबूलम् हिरण्यगर्भेतिदक्षिणा अग्निर्ज्योतिरविर्ज्योतिर्ज्योतिर्नारायणोविभुः नीराजयामिदेवेशंपंचदी
पैः सुरेश्वरम् नीराजनम् हेतवेजगतामेवसंसारार्णसेतवे प्रभवेसर्वविद्यानांशंभवेगुरुवेनमः नमस्कारः यानिकानिचेति
प्रदक्षिणा हरविश्वाखिलाधारनिराधारनिराश्रय पुष्पांजलिंगृहाणेशसोमेश्वरनमोस्तुते पुष्पांजलिं बिल्वपत्रंसुवर्णेनत्रिशू
लाकारमेवच मयार्पितंतुतच्छंभोबिल्वपत्रंगृहाणमे बिल्वपत्रार्पणं अथकथा युधिष्ठिरउवाच हृषीकेशमयाकारिव्रतदा
नान्यनेकधा श्रोतुमिच्छामिदेवेशव्रतंसंपत्तिदायकम् येनव्रतेनदेवेशपुनाराज्यंलभामहे तथाव्रतंतुमेब्रूहियादवानांकु
शाकर भगवानुवाच वदामिशृणुभद्रंपार्थलक्ष्मीवृद्धिप्रदायकम् धर्मार्थकाममोक्षाणांनिदानंपरमंव्रतम् युधिष्ठिर उवा·
येनचादौपुराचीर्णंमर्त्यैकेनप्रकाशितम् विधिनानेनकर्तव्यंतत्सर्वंब्रूहिकेशव भगवानुवाच आसीत्सौम्यपुरेराजासोम

नामेतिविश्रुतः क्षात्रधर्मेतिकुशलःप्रजापालनतत्परः तस्यराज्येप्रजाःसौम्याःसर्वधर्मपरायणाः तस्यराजस्तुचामात्यः सोपिसौम्यः
शुभावहः तस्मिन्सरस्तुसौम्यंचसदासौम्यांबुनापुतम् अभूत्सोमेश्वरोदेवोलोकानांपालनायच तत्राभवत्सोमशर्माब्राह्मणो
वेदपारगः वेदार्थविच्छास्त्रविच्चशुद्धाचारोतिदुर्लभः तस्यभार्याशुभाचारापुरंध्रीचारुभाषिणी भर्तृशुश्रूषणरताकल्याणी
प्रियवादिनी सोकरोत्कुटुंबार्थंकृषियत्नंदिनेदिने नलभ्यतेधिकंतेनधनंधान्यंतथैवच अतीवखेदखिन्नस्तुविचार्यचपुनः
पुनः किंकरोमिक्वगच्छामिसभार्योहंमहीतले केनकर्मविपाकेनकीदृशंलभ्यतेफलम् अथवार्थकरंधर्मंदेवपूजादिकंशुभम् स
सोमेशोकरोद्भक्तिंदैन्यनाशायपार्थिव कदाचिदतिखिन्नःसंनसजगामसरोवरम् अभूत्सोमेशःप्रत्यक्षःस्तस्मिन्सौम्यसरोवरे द्वि
जब्राह्मणरूपेणकृपयापरयायुतः तेनासौदुःखितोदृष्टःसोमशर्माद्विजोत्तमः किमर्थंक्रियतेदुःखंत्वयाविप्रवरेणच किंचिद्
व्रतंनास्तिपूर्वंतद्धर्मोहीदृशः तस्यतद्वचनंश्रुत्वाब्राह्मणस्त्विदमब्रवीत् भोभोविप्रवरःश्रेष्ठव्रतमेकंवदामिते तेनादिष्टंव्रतंमे
दंपूर्णसंपत्तिदायकम् सोमशर्मोवाच भोभोब्राह्मणशार्दूलव्रतंतद्वदमेप्रभो यस्यानुष्ठानमात्रेणलक्ष्मीवृद्धिःप्रजायते कस्मिन्मा
सेचकर्तव्यंकिंदानंकस्यभोजनम् धनलाभायकर्तव्यंकस्यदेवस्यपूजनम् कैस्तुपुष्पैःप्रकर्तव्यापूजाचारुतराशुभा नैवेद्यंकीदृ
शंदेयंअर्घ्यंकैस्तुफलैर्भवेत् यदितुष्टोसिविप्रेंद्रतत्सर्वंब्रूहिमेप्रभो ब्राह्मणउवाच साधुत्वयाविप्रपृष्टंव्रतंवृद्धिप्रदायकम् वि
धानंतस्यवक्ष्यामिसर्वसिद्धिप्रदायकम् श्रावणेचसितेपक्षेप्रथमेसोमवासरे प्रकर्तव्यंव्रतंविप्रशुभंनियमपूर्वकं सार्धमास
कंविप्रकर्तव्यंविधिपूर्वकम् बिल्वपत्रैरखंडैश्चपूजनंचदिनेदिने पंचसप्ताथवाभिश्चैवपूजनंविधिपूर्वकम् परिपूर्णंतुकर्तव्यंचतु

दश्यांतुकार्तिके व्रतारंभेतुकर्तव्योनियमस्तुविचक्षणैः अद्यारंभेव्रतंदेवरोटकाख्यंमनोहरम् करोमिपरयाभक्त्यापाहिमांजगतां
गुरो दिनेदिनेप्रकर्तव्यापूजादेवस्यशूलिनः कथांविनानभोक्तव्यंप्रत्यहंचपुनःपुनः उपोषणंचतुर्दश्यांकर्तव्यंविधिपूर्वकम् शुचि
र्भूत्वादिनेतस्मिन्कर्तव्यंरोटकांव्रतम् चतुर्दश्यांनिराहारःस्थित्वाचैवपरेहनि भोक्ष्यामिपार्वतीनाथसर्वसिद्धिप्रदायक उपोष
णमंत्रः कृत्वामाध्यान्हिकंकर्मस्थापयेद्व्रणंघटम् पंचरत्नसमायुक्तंपुष्पादिभिरलंकृतम् वेष्टितंश्वेतवस्त्रेणसर्वाभरणभूषि
तम् तस्योपरिन्यसेत्पात्रंताम्रंचैवाथवैणवम् विरच्याष्टदलंतत्रपूजयेदुमयाशिवम् कृत्वासायान्हिकंकर्मनित्यपूजादिकंतथा
तस्यांरात्रौतुकर्तव्यापूजादेवस्यशूलिनः शुभेचैतत्सदेशेतुकर्तव्यंपुष्पमंडपम् पूज्यस्तत्रशिवोदेवोधर्मकामार्थसिद्धये क्षीरादिस्ना
पनंकुर्याच्चंदनादिविलेपनम् कृष्णागरुचकर्पूरमृगनाभिविमिश्रितम् पुष्पैर्नानाविधैरम्यैःपूज्योदेवोमहेश्वरः धनकामेनकर्तव्या
पूजादेवस्यशूलिनः बिल्वपत्रैरखंडैश्चतुलसीपत्रकैस्तथा नीलोत्पलैश्चारुतरैःकर्तव्यापुण्यवर्धिनी कल्हारकमलैश्चैवकुमुदैश्चाति
शोभनैः चंपकैर्मालतीपुष्पैर्मुचकुंदैःशुभावहैः मंदारैश्चार्कपुष्पैश्चपूजार्हैश्चशिवप्रियैः अन्यैर्नानाविधैःपुष्पैर्ऋतुकालोद्भवैस्तथा
धूपैर्नानाविधैःपार्थपुण्यवर्धनसाधकैः दीपास्तत्रप्रकर्तव्याघृतपूर्णामनोरमाः लेह्यपेयैस्तथाभोज्यैःस्वादुभिश्चशिवप्रियैः अन्यै
र्नानाविधैरम्यैस्तथाविप्रवरैस्ततम् नैवेद्यंतुप्रकर्तव्यंरोटकानांविशेषतः कर्तव्यारोटकाःपंचपुरुषाहारमानकाः शालितंडुलपिष्टे
नसमभागेनवापुनः द्वौतुविप्रायदातव्यौद्वाभ्यांवैभोजनंशुभम् एकोदेवायदातव्योनैवेद्यार्थंसदाबुधैः महेशायचदातव्यंतांबू
लंशुभमनोहरम् अर्घ्यदानंप्रकर्तव्यंधनसंपत्तिदायकम् पनसंनारिकेरंचपूगीजंवीरपूरकम् खर्जूरीचशुभाद्राक्षामातुलिंगंम

नोहरम् अक्षोडानिचदाडिंबंनारिंगानिशुभानिच कर्कटीचशुभाप्रोक्ताअर्घ्यदानेमनोहरा अन्यैर्नानाविधैःपार्थऋतुकालोद्भवैः
शुभैः यःकरोत्यर्घ्यदानंचतस्यपुण्यंवदाम्यहम् इलांचसागरैर्युक्तांरत्नैश्चान्यैर्मनोहरैः दत्वायत्फलमाप्नोतितेनतत्फलमाप्नुया
त् अनेनैवविधानेनतत्कार्यंव्रतसिद्धये पंचवर्षंतुकर्तव्यमतुलंधनमीप्सुभिः पश्चादुद्यापनंकुर्याद्रोटकाख्यव्रतस्यच उद्यापनेतु
कर्तव्योहेमरूप्यैस्तुरोटकौ बिल्वपत्रंसुवर्णस्यसोमेश प्रीतयेशुभम् रात्रौजागरणंकुर्यात्पूज्योदेवोमहेश्वरः पूर्णेनविधिनावि
प्रकर्तव्यंचशिवप्रियम् दारिद्र्यनाशनंपुण्यंलक्ष्मीवृद्धिप्रदायकम् कर्तव्यंविधिवद्भक्त्याश्रोतव्यंतुकथानकम् गीतवाद्यादिसहितंकु
र्याज्जागरणंनिशि ततःप्रभातेविमलेस्नात्वापूजांसमापयेत् पूर्वोक्तविधिनातेनकर्तव्यंशिवपूजनम् तत्सर्वंदापयेद्भक्त्याब्रा
ह्मणायकुटुंबिने विप्रायवेदविदुषेवस्त्रालंकारभोजनैः गुरुंसपत्निकंचैवततोभक्त्यासमापयेत् यन्मयाकृतसंकल्पोव्रतेस्मि
न्ब्राह्मणप्रभो तत्सर्वंपूर्णतांयातुयुष्मद्दृष्ट्यावलोकनात् एवंयःकुरुतेपार्थशास्त्रोक्तंरोटकव्रतम् अनायासेनसिध्यंतिह्यद्याः
सर्वेमनोरथाः सभर्तृकामहानारीकरोतिविधिवद्व्रतम् पतिव्रतासकल्याणीजायतेनात्रसंशयः मयाअनुष्ठितस्यसार्धमा
सत्रयात्मकस्य बिल्वव्रताख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थेब्राह्मणायएतद्वायनप्रदानंकरिष्ये ब्राह्मणंसंपूज्य विप्रायवेद
विदुषेश्रोत्रियायकुटुंबिने नरकोत्तारणार्थायशंकरःप्रियतांनमः इतिदानमंत्रः इतिशिवपुराणेबिल्वरोटकसोमनाथव्र
तकथोद्यापनम् अथाश्विनशुक्लप्रतिपदिदौहित्रेणमातामहश्राद्धंकार्यम् तदुक्तंहेमाद्रौ जातमात्रोपिदौहित्रोजीवत्यपिचमातु
ले कुर्यान्मातामहश्राद्धंप्रतिपद्याश्विनेसिते इयंचसंगवव्यापिनीग्राह्येतिनिर्णयदीपेउक्तम् प्रतिपद्याश्विनेशुक्लेदौहित्रस्तै

स्त्रेकपार्वणम् श्राद्धंमातामहंकुर्यात्सपितासंगवे सति जातमात्रोपिदौहित्रोजीवत्यपिहि मातुले प्रातःसंगवयोर्मध्येया श्वयुक्प्र
तिपद्भवेत् अत्रपिताइतिविशेषणात् जीवत्पितृकएवाधिकारी अतएवपिंडरहितंकुर्यात् मुंडनेपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशः
नजीवत्पितृकःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवच अत्रैवनवरात्रारंभः तत्रपरविद्धाग्राह्या तदुक्तंगोविंदार्णवेमार्कंडेयपुराणदेवीपुरा
णयोः पूर्वविद्धातुयाशुक्लाभवेत्प्रतिपदाश्विनी नवरात्रव्रतंतस्यांनकार्यंशुभमिच्छता देशभंगोभवेत्तत्रदुर्भिक्षंचोपजायते
नंदायांदर्शयुक्तायांयत्रस्यान्मंत्रपूजनम् तथादेवीपुराणे नदर्शकलयायुक्ताप्रतिपच्चंडिकार्चने उदयेद्विमुहूर्तापिग्राह्यासो
दयकारिणी यदापूर्वदिनेशुद्धामूलापरदिनेपिच वर्धतेचतदामूलासंपूर्णत्वादमांविना यानितुद्वितीयायोगनिषेधपराणिवच-
नानिश्रुतानितानितानिश्राद्धादिपराण्येव परदिनेप्रतिपदोसत्वेतुअमायुक्तापिग्राह्या अमायुक्ताप्रकर्तव्येतिनृसिंहप्रसादोदा
हृतवचनान्यपिएतद्विषयाण्येव अत्रदेवीपूजाप्राधान्यप्रधानं अष्टम्यांचनवम्यांचजगन्मातरमंबिकाम् पूजयित्वाश्विनेमा-
सिविशोकोजायतेनरः यतीचब्रह्मचारीचविधवाचरजस्वला नवरात्रंचोपवासमेकभुक्तमयाचितम् चित्रावैधृतियुक्ताचेत्प्र-
तिपच्चंडिकार्चने तयोरंतेविधातव्यंकलशस्थापनंध्रुवम् प्रतिपद्याश्विनेमासिभवेद्वैधृतिचित्रयोः आद्यपादौपरित्यज्य प्रारभेन्न
वरात्रकम् चित्रावैधृतिसंयुक्ताप्रतिपत्तुभवेन्नृप वैधृत्यावापियुक्तास्यात्तदामध्यंदिनेरवौ त्याज्याअंशास्त्रयस्त्वाद्यास्तुरीयांशेतु
पूजनम् नवरात्रेस्थापनंकार्यम् नचकुंभाभिषेचनम् भास्करोदयमारभ्ययावत्तुदशनाडिकाः प्रातःकालइतिप्रोक्तःस्थाप
नारोपणादिषु आद्याःषोडशनाडीस्तुत्यक्त्वायःकुरुतेनरः कलशस्थापनंतत्रअरिष्टंजायतेध्रुवम् वृद्धौसमाप्तिरष्टम्यांह्रासेन-

प्रतिपन्निशि प्रारंभोनवचंड्यास्तुनवरात्रमतोर्थवत् तिथिवृद्धौतिथिन्हासे नवरात्रमथार्थकम् घटस्थापनविधिः प्रतिपदिप्रातर
भ्यंगंकृत्वादेशकालौसंकीर्त्यममेहजन्मनिदुर्गाप्रीतिद्वारासर्वापच्छांतिपूर्वकदीर्घायुर्विपुलधनपुत्रपौत्राद्यनवच्छिन्नसंततिवृद्धिस्थिरल
क्ष्मीकीर्तिलाभशत्रुपराजयसदभीष्टसिध्यर्थंशारदनवरात्रप्रतिपदिविहितंकलशस्थापनंदुर्गापूजाकुमारिपूजादिकरिष्ये इतिसंक
ल्प्य तदंगगणपतिपूजनंपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंऋत्विग्वरणंचकरिष्ये ततोमहीद्यौरितिभूमिंस्पृष्ट्वा ओषधयःसं
वदंतेइतियवान्निक्षिप्यआकलशेषुधितिकुंभं संस्थाप्य इमंमेगंगेतिजलेनापूर्य गंधद्वारामितिगंधं ओषधयइतिसर्वौषधीः कां
डात्कांडादितिदूर्वाः अश्वत्थेवइतिपंचपल्लवान् स्योनापृथिवीतिसप्तमृदः याःफलिनीरितिफलम् सहिरत्नानीतिपंचरत्नानिहिरण्यं
क्षिप्त्वा युवासुवासाइतिवस्त्रेणसूत्रेणवावेष्ट्य पूर्णादर्वीतिपूर्णपात्रंकलशोपरिनिधाय तत्रवरुणंचसंपूज्य जीर्णायांनूतनायांवाप्रतिमा
यांदुर्गामावाह्यपूजयेत् नूतनमूर्तिकरणेग्न्युत्तारणंकुर्यात् अथपूजा आगच्छवरदेदेविदैत्यदर्पनिषूदनि पूजांगृहाणसुमुखीनम-
स्तेशंकरप्रिये सर्वतीर्थमयंवारिसर्वदेवसमन्वितम् इमंघटंसमागच्छतिष्ठदेविगणैःसह दुर्गेदेविसमागच्छसांनिध्यमिहकल्पय ब
लिंपूजांगृहाणत्वमष्टभिःशक्तिभिःसह इतिआवाह्य शंखचक्रगदाहस्तेशुभ्रवर्णेशुभासने ममदेविवरंदेहिसर्वैश्वर्यप्रदायिनि स
हस्रशीर्षा॰ हिरण्यवर्णां॰ इत्यावाहनं॰ नानाप्रभासमाकीर्णंनानावर्णविचित्रितम् आसनंकल्पितंदेविप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यताम् पुरुष
ए॰ तांमआवह॰ इत्यासनं॰ गंगादिसर्वतीर्थेभ्यआनीतंतोयमुत्तमम् पाद्यंतेहंप्रदास्यामिगृहाणपरमेश्वरि एतावा॰ अश्वपूर्वां॰ पा-
द्यं॰ अक्षतागंधसंयुक्तंफलपुष्पयुतंतव अर्घ्यंगृहाणदत्तंमेप्रसीदपरमेश्वरि त्रिपादूर्ध्व॰ कांसोस्मितां हिरण्य॰ अर्घ्यंस॰ गंगागो

दावरी चैव यमुना च सरस्वती मया आचमनीयार्थमानीतं तोयमुत्तमम् तस्माद्विराळ· चंद्रांप्रभासां· आचमनी· पंचामृतं मयानीतं प
योदधिसमन्वितम् घृतं मधुशर्करया प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् श्रुतिमंत्रः आप्यायस्वेति॰ दधिक्राव्णेति घृतं मिमिक्षेति मधुवाता ऋक्
४ स्वादुः पवस्वेति पंचभिर्मंत्रैः पंचामृतस्नानम् ज्ञानमूर्ते भद्रकालि दिव्यमूर्ते सुरेश्वरि स्नानं गृहाण देवि त्वं नारायणि नमोस्तु ते यत्पु॰
रुषेण· आदित्यवर्णे· स्नानं· सूक्ष्मतंतुविनिर्मितं नानावर्णविचित्रितम् वस्त्रं गृहाण मे देवि प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् तस्माद्यज्ञात्सर्व· क्षु
त्पिपासा· उत्तरीयं· अलंकारान्महादिव्यान्नानारत्नविनिर्मितान् गृहाण देवि देवि त्वं प्रसीद परमेश्वरि अलंकारान्समः मलयाद्रिस
मुद्भूतं कर्पूरागरुवासितम् मया निवेदितं भक्त्या चंदनं प्रतिगृह्यताम् तस्माद्यज्ञात्सर्वहु· गंधद्वारां· गंधं· अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुंकु
मेन समन्विताः मया निवेदिता भक्त्या प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् अक्षतान् मंदारपारिजाताश्च पाटली केतकी तथा मारुतं मोगरं चैव शत
पत्राणि चंपकम् तस्मादश्वा· मनसः काममा· पुष्पाणि· अहिरिव भोगैः ऋक्· परिमलद्रव्याणि   अथांगपूजा   दुर्गायै नमः पादौ
पूजयामि महाकाल्यै न· गुल्फौ· मंगलायै· जानुनी· कात्यायिन्यै· ऊरू पू· भद्रकाल्यै· कटिं· कमलायै· नाभिं· शिवायै· उदरं· क्षमायै हृद
यं· स्कंदायै· कंठं पू· महिषासुरमर्दिन्यै· नेत्रे उमायै· शिरः पू· विंध्यवासिन्यै· सर्वांगं पूजयामि   दशांगं गुग्गुलं धूपं चंदनागरुसंयुतम् म
या निवेदितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि यत्पुरुषं व्यद· कर्दमेन प्रजाभू· धूपं· आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया दीपं गृहाण
देवि त्वं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां ब्राह्मणोस्य· आपस्रजंतु· दीपं· अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितम् भक्ष्यभोज्यसमायुक्तं प्रीत्यर्थं
प्रतिगृह्यताम् चंद्रमा मनसो· आर्द्रां पुष्करिणीं· नैवेद्यं· आचमनं· मलयाचलसंभूतं कस्तूर्या च समन्वितम् करोद्वर्तनकं देवि गृ

हाणपरमेश्वरि करोद्वर्तनं· इदंफलंमयादेविस्थापितंपुरतस्तव तेनमेसफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि नाम्ना·आर्द्रांयःकरिणीं· फलं पूगीफ

लंमहद्दिव्यंनागवल्यादलैर्युतम् कर्पूरैलासमायुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् तांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां यज्ञेनयज्ञ· यःशुचिः प्रयतो

भू· मंत्रपुष्पांजलिः अश्वदायैगोदायैधनदायैइत्यादिप्रार्थयेत् श्रियेजातः नीराजनं श्रीसूक्तंसंपूर्णपुष्पांजलिः मंत्रहीनंक्रियाहीनंभ

क्तिहीनंसुरेश्वरि यत्पूजितंमयादेविपरिपूर्णंतदस्तुमे माहिषघ्निमहामायेचामुंडेमुंडमालिनि यशोदेहिधनंदेहिसर्वान्कामांश्चदेहि

मे नमस्कारः ततोकृत्विग्वरणं अथकुमारीपूजा एकवर्षातुयाकन्यापूजार्थेतांविवर्जयेत् गंधपुष्पफलादीनांप्रीतिस्तस्यान

विद्यते मंत्राक्षरमयींलक्ष्मींमातृणांरूपधारिणीं नवदुर्गात्मिकांसाक्षात्कन्यामावाहयाम्यहम् द्विवर्षकन्यामारभ्यदशवर्षांतः

विग्रहा पूजयेत्सर्वकार्येषुयथाविध्युक्तमार्गतः कुमारिकाद्विवर्षातुत्रिवर्षातुत्रिमूर्तिका चतुर्वर्षातुकल्याणीपंचवर्षातुरोहिणी षष्ठवर्षा

तुकालीस्यात्सप्तवर्षातुचंडिका अष्टवर्षाशांभवीचदुर्गाचनवमेस्मृता दशवर्षासुभद्रेतिनामतःपरिपूजयेत् प्रातःकालेविशेषेणह्रल्लाभ्यं

गसमाहितः आवाहयेत्ततःकन्यांमंत्रैरेभिःपृथक्पृथक् जगत्पूज्येजगद्वंद्येसर्वशक्तिस्वरूपिणी पूजांगृहाणकौमारीजगन्मातर्नमोस्तुते

प्रतिपदमारभ्यदशमीपर्यंतंपूजयेत् एवमग्रेपि त्रिपुरांत्रिगुणाधारांत्रिमार्गज्ञानरूपिणीं त्रैलोक्यवंदितांदेवींत्रिमूर्तिंपूजयाम्यहम्

द्वितीयां कलात्मिकांकलातीतांकारुण्यहृदयांशिवाम् कल्याणजननींनित्यांकल्याणींपूजयाम्यहम् तृतीयां अणिमादिगुणाधारां

आकाराद्यक्षरात्मिकाम् अनंतशक्तिभेदांतांरोहिणींपूजयाम्यहम् चतुर्थीं कामचारांकामरात्रिंकालचक्रस्वरूपिणीम् कामदांकरुणा

धारांकालिकांपूजयाम्यहम् पंचमीं उग्रहारांचोग्ररूपांदुष्टासुरनिबर्हिणीं चार्वंगींचंडिकांलोकेपूजितांपूजयाम्यहं षष्ठीम् स

ब्र·रा·
९

दानंदकरीं शांतां सर्वदेवनमस्कृताम् सर्वभूतात्मिकां लक्ष्मीं शांभवीं पूजयाम्यहम् सप्तम्यां दुर्गमे दुस्तरे युद्धे भयदुःखविनाशिनीम् पूजयामि स
दा भक्त्या दुर्गां दुर्गार्तिनाशिनीम् अष्टम्यां सुंदरीं स्वर्णवर्णाभां सर्वसौभाग्यदायिनीं सुभद्रजननीं देवीं सुभद्रां पूजयाम्यहम् नवम्यां इति कु
मारीपूजनम् अपराह्णे न दोषोयं नवरात्रे तिथिक्षये सूतके पूजनं प्रोक्तं जपदानं विशेषतः देवीमुद्दिश्य कर्तव्यं तत्र दोषो न विद्यते रजस्वलां त=
थाशौचे ब्राह्मणैश्च स्वसृ पूजयेत् गंधालंकारतांबूलपुष्पमालानुलेपनम् उपवासं न दुष्यंति दंतधावनमंजनम् इति आश्विनशुक्लप्रतिप
त्कृत्यम् अथ कार्तिकशुक्लप्रतिप त्साप्र[illegible]ग्राह्या पूर्वविद्धा प्रकर्तव्या शिवरात्रिर्बलेर्दिनम् वत्सरादौ वसंतादौ बलिराज्ये तथैव च तैला=
भ्यंगमकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते प्रातर्गोवर्धनः पूज्यो द्यूतं चापि समाचरेत् पूजनीयास्तथा गावस्त्याज्यं दोहनमंजसा अथ कथा ॥
वालखिल्या ऊचुः प्रतिपद्युदये भ्यंगं कृत्वा नीराजनं ततः सुवेषः सत्कथा गीतैर्दानैश्च दिवसं नयेत् शंकरस्तु तदा द्यूतं ससर्ज सुमनो
हरम् कार्तिके शुक्लपक्षे तु प्रथमेहनि सत्यवत् प्रसुवाच वचश्चेदं देवीं प्राह सदा शिवः कालक्षेपाय केषांचित् केषांचिद्धनहेतवे केषांचि
द्धननाशाय पश्य द्यूतं कृतं मया तस्मात्त्वं कौतुकं पश्य भुवनं लापयाम्यहम् उद्यतस्य क्रीडितं ताभ्यां भवान्या सजितं तदा पुनर्द्वितीय भुवनं
लापितं निर्जितं तया पुनस्तृतीय भुवनं लापितं निर्जितं तया पुनर्वृषं पुनश्चर्म पुनः पन्नगबंधनम् शशिलेखां डमरुकं वृषभं चाप्यजीज
जयत् निर्गतस्तु हरो गेहाच्चीरवल्कलधारकः गंगातीरे समागत्य तस्थौ चिंतासमन्वितः तस्मिन्क्षणे कार्तिकेयः खेलितुं च गतः क्वचि
त् गंगातीराद्ययौ गेहमपश्यत्स पितरं शंकरम् इष्टकुद्ध विरक्तं च ननाम चरणौ पितुः तेनापि मूर्ध्न्याघ्रातः पुत्र याहि गृहं सुखम् त
वमात्रा जितश्चाहं गच्छामि गहनं वनम् स्कंद उवाच कथं मात्रा जितो देवो वनं कस्माच्च गच्छसि अहमप्यागमिष्यामि त्वत्प्रसादेो से

९

वयाम्यहम् शिवउ॰ विजित्य तव माता तु क्षणं तस्थेय मत्र वै मम लोके तथेत्युक्त्वा क्वचिद् गच्छाम्यहं ततः स्कंदउवाच मा गच्छ त्वं महादेव द्यूतमार्गं प्रदर्शय ॥
आनीयते मया जित्वा सर्वं तव वधनादिकम् शिवेनापि तथेत्युक्त्वा द्यूतमार्गः प्रदर्शितः स्कंदोपि गृहमागत्य पार्वतीं वाक्यमब्रवीत् स्कंदउवाच देवि देवो
गतः क्वासौ वृषभो नैव संस्थितः शीर्षे चंद्र न विधुः कस्मान्मातः सत्यं वदाद्य मे देव्युवा॰ स्वयमेव कृतं द्यूतं स्वयमेव पराजितः स्वयमेव जितः क्रोधात्या
ध्यतां स कथं मया स्कंदउवा॰ मया सह क्रीडितव्यं कथं तात क्रीडनं त्विति देव्य क्रीडत्तेन सार्द्धं ततः स्कंदेन निर्जितं मयूरेण वृषस्तस्याः शक्त्या पन्नगबंध
नम् भूषणं दुत्ततोर्धं गतं सर्वं तेन निर्जितं कौपीनान्निर्जितं चर्म गृहीत्वा नदु पायौ गंगातीरे यत्र शिवस्तत्रागत्य न्यवेदयत् ततो देवी समीपे तु-
विघ्नराजः समाययौ किमर्थं म्लानवदना देवि जातासि तद्वद देव्युवाच मया जितो महादेवः स तु गेहाद्विनिर्गतः आयास्यति वृषार्धमिति
संचिंत्य संस्थितं तव भ्रात्रा तु तज्जित्वा सर्वं तस्मै निवेदितं नायास्यत्यधुना देव इति चिंतापराम्यहम् गणेशउ॰ देवि क्षयमे द्यूतं जेष्यामि भ्रातरं
हरम् आनयिष्यामि सामग्रीं यद्यहं स्यात्कृतस्तव सगृहीत्वा पाशयुगं यद्यहं स्यात्कृतस्तव इति पुत्रवचः श्रुत्वा तस्मै द्यूतमशिक्षयत् हृष्टाद् क्वायत्र
देवः स्कंदो यत्र व्यवस्थितः गणेशउ॰ मयानीताविमौ पाशौ सारिकानाद्यमेव च क्रीडत्वं तु मया सार्द्धं देवस्याग्रे ममाग्रज इति भ्रातृवचः श्रुत्वा उमा
भ्यां क्रीडितं तदा मूषकेन बलीवर्दो मयूरं चाप्यजीजयत् शिवस्य सर्वविषयं स्कंदस्य च तथैव च गृहीत्वा स तु विघ्नेशस्तत्कालं पार्वतीं ययौ पार्वत्य
पि च संतुष्टा गणेशं वाक्यमब्रवीत् सम्यक्कृतं त्वया पुत्र नानीतो सौ महेश्वरः सामदानादिकं कृत्वा आनयात्र महेश्वरम् तथेत्युक्त्वा गणेशो सौ समा
रुह्य च मूषकम् त्वरितं चाययौ तत्र गृहे नेतुं महेश्वरम् ईश्वरस्तु समुत्थाय हरिद्वारं समागतः नारदरितवृत्तांतो विष्णुस्तत्र-
समागतः विष्णुरुवाच यक्षांविघ्नं कुरु शिव एकाक्षोहं भवाम्यहम् एकश्चासावक्षः पाशकइति विग्रहेपि परिनिष्ठितरूप-

त्वात्काणोभवेतिशब्दछलम् रावणेनतथेत्युक्तंकाणोभवजनार्दन विष्णुरुवाच अंतुवत्सश्यसेमांत्वंतस्मादोतुर्भविष्यसि नारदउवा॰
देवसिद्दंमह त्कार्यमायातिसगणेश्वरः ज्ञातुमन्नभवद्वृत्तंमूषकस्तस्यधर्षतां इतिश्रुत्वानारदस्यवचनंरावणोग्रतः कुर्वन्मार्जारवछद्द
मूषकोसोपलायितः मूषकंत्यज्यगणपः शनैःशनैरुपाययौ जातोविष्णुःपाशइनिदूरतस्तद्दिलोकिनम् मणिपत्यमहादेवं विनया-
नतकंधरः गणेशउवाच आगम्यतांदेवगेहंदेवीमानपुरःसरम् यदिनायासिगेहेत्वंप्राणास्त्यजतिचांबिका त्वय्यागतेमयासर्वं
कार्यमेतदुपायनम् महादेवउवाच एषाद्यक्षामयाविद्याऽधुनागणपनिर्मिता अनयाक्रीडितेदेवीआगमिष्येगृहंतदा गणेशउवा॰
सर्वथैवक्रीडितव्यंदेव्यानास्त्यत्रसंशयः आगम्यतांगृहंदेवंभानरोयाहिमाव्रज इतितस्यवचश्श्रुत्वाईश्वरःसगणोययौ नारदोपिगत
स्तत्रमहोत्सुरपिचागतः उपविष्टास्तकैलासेदेवास्तत्रसमागताः दृष्ट्वादेवींमहस्यादौमहेशोवाक्यमब्रवीत् द्यक्षविद्यामहादेविगंगाद्वारे
विनिर्मिता अनयाजयसेत्वंचनदात्वंसत्यभाषिणी देव्युवाच दृष्टाद्यतवसामग्रीमयेयंलापिताशिव त्वयाकिंलाप्य तेब्रूहिदर्पायस्व
दसदोगताः इतिश्रुत्वावचस्तस्याःप्रैक्षताथोसुरवंहरः तस्मिन्क्षणेनारदेनस्वकौपीनंसमर्पितम् वीणादंडश्चोपवीतमनेनेनसितामिति
सदाशिवःप्रसन्नोभूत्क्रीडनंसमचक्रतुः यद्यद्याचयतेरुद्रःस्तथाविष्णुःप्रजायते यद्यद्याचयतेदेवीविपरीतापतत्यसौ स्वकीयाभ
रणाद्यंचमहादेवेननिर्जितम् स्कंदालंकारिकंसर्वंपुनरासंहरेणच ततोगणेशःप्रोवाचवाक्यंसदसिगर्वितः नक्रीडितव्यंहेमातःपा
शोलक्ष्मीपतिःस्वयम् हृतोहरेणसर्वस्वंतेहरिष्यतिमासिता इतिपुत्रवचश्श्रुत्वापार्वतीक्रोधमूर्छिता तथाविधायमालोक्यरावणो
वाक्यमब्रवीत् रावणउवाच पापिष्टेनाद्यशसोस्मिदुर्दुरूहेनविष्णुना अधर्मोयंनकर्तव्यइत्युक्तेतेमयायतः देव्युवाच सर्वा

नशापिथेवत्साहं धूर्तानेतान्महाबलान् सामर्थ्यं पश्य मे पुत्र धर्मस्याग फलं तथा देवयस्मादबलयाकपटं चकृतं त्वया तस्मात्सदास्तुते मूर्धा
गंगाभारप्रपीडितः इतस्ततः कुचेष्टितं यतः शिक्षयसे मुने स्वप्नेपि ते सुखं स्त्रीणां न कदापि भविष्यति यतः कृत्वा त्वबलया सह मायां त्वयाह
रे एष वैरी रावणोयं तव भार्यां नयिष्यति एष वैरी भविता यः अयं पुनस्तव भार्यां नयिष्यति संबंधहृद्यादेतदिदं प्रयोगो दुष्टः हिमामां मातरं पु
त्रबालकत्वं त्वया कृतम् अतस्त्वं नष्टुवाहस्तो बाल एव भविष्यसि गणेश उवाच अनेन चौरुरूपेण मूषकोयं पलायितः मध्ये मार्गे कृतं विघ्नं श
पैनं राक्षसाधमम् देव्युवाच यस्माद्विघ्नं त्वया दुष्टकृतं मद्बालकस्य तु तस्मादयं तव रिपुर्विष्णुस्त्वां घातयिष्यति इति देव्या वचः श्रुत्वा स
वैसंकुद्धमानसाः देवी शापेमनस्कवृकुर्नारदो वाक्यमब्रवीत् नारद उवाच कोपं कुर्वं तु मा देवानेयं शप्या कदाचन सर्वेषामादिमा
येयं यथायोग्यफलप्रदा नायं शापश्मादेव्य स्मर्तव्यास्तु विचक्षणे गंगा सदा तिष्ठति रुद्रमस्तके बलाद्रमां वानयतु क्षपाचरः जाया
हरः स्यायथयथोचितामूर्तिध्यानं गतृष्णारहितः कुमारः अहं प्रमाभिधरिणीं नस्थानध्यंतपोधनेः सम्यक् देवि त्वया प्रोक्तं शृणु विदानीं वचो
मम सर्वकोधापनुत्यर्थं ननर्त मुनिपुंगवः कक्षानादं चकारोच्चैर्हाहाहीहीति चाब्रवीत् तस्य चेष्टां विलोक्याथ सर्वे हर्षमवाप्नुयुः देव्युः भो
भो विदूषक श्रेष्ठ कृतकृत्योसि नारद विदूषकः विनोदकृत् वरं वरय भद्रं ते यद्यन्मनसि रोचते नारद उ॰ याचयंतु वरं सर्वे को वा किं याचयिष्य
ति सर्वे ते याचयिष्यंति यथा श्रेष्ठं ब्रुवंतु नत् शिव उ॰ सर्वे संकाम्यतां देवि जितं यदृषभादिकं तन्मया तु द्यूतशतैर्न ग्राह्यं जगदंबिके देव्युवाच
मा स्तु त्वया समं नाथ स्वप्नेपि मम चांतरं एतदेव वरं मन्ये क्रोधो मा भून्ममोपरि कार्तिके शुक्लपक्षे तु प्रथमे हनि सत्यवत् जयो लब्धो मया
त्वतः सत्येनैव महेश्वर तस्माद्द्यूतं प्रकर्तव्यं प्रभाते तत्र मानवैः तस्मिन् द्यूते जयो यस्य तस्य संवत्सरं जयः विष्णुरु॰ अहं संकरि

रिष्यामिश्रेष्ठंबालधुमेवचा तथा तथा भवतुसवरमेनंवदाम्यहम् स्कंदउवा· सदामनस्तपस्यायांममतिष्ठतुदेवताः कदापिविषयेमा
स्तुदेयए षवरोमम गणेशउवाच संसारेयानिकार्याणितदादौममपूजनात् यांतुसिद्धिंममकृपांविनासिध्यंतुमाक्कचित् रावण·दे
दव्याख्यानसामर्थ्यममशीघ्रंभवतिति सदाशिवेसदाचास्तुभक्तिर्मेव्यभिचारिणी नारदउ· कुन्द्याकुशाश्वयेकेचिन्मूर्खामूर्खाश्च
येजनाः मद्वाक्यंसत्यमित्येवमानयंतुसदास्मराः इत्युक्त्वांतर्हिताःसर्वेदेवारुद्रपुरोगमाः तस्मात्प्रतिपदिद्यूतंकुर्यात्सर्वोपिवैज
नः द्यूतंनिषिद्धंसर्वत्रहित्वाप्रतिपदंबुधाः स्वस्योद्यमादिज्ञानायकुर्याद्यूतमतंद्रितः विशेषवच्चभोक्तव्यंसुहृद्भिर्ब्राह्मणैःसह प
क्वान्नादिविशेषमित्यर्थः योधिताभिश्चसहितंनेयासाचभवेन्निशा ततःसंपूजयेन्मानैरंतःपुरस्त्रवासिनीः पदातिजनसंघा-
तान्ग्रैवेयैःकटकैःशुभैः स्वनामांकैःस्वयंराजातोषयेत्स्वजनान्पृथक् वृषभान्महिषांश्चैवयुध्यमानान्परैःसह गजानश्वांश्चयोद्धां=
श्चपदातीन्समलंकृतान् मंचारूढःस्वयंपश्येन्नटनर्तकचारणान् युधापयेत्त्रासयेच्चगोमहिष्यादिकंतथा ततोपरार्धसमयेपू
र्वस्यांदिशिकाश्यप मार्गपालींप्रबध्नीयात्तुंगेस्तंभेप्यपिपादयोःपालींकुशमयींदिव्यांलंबकैर्बहुभिर्नयेत् दर्शयित्वागजानश्वान्साय
यमस्याकृतेनयेत् कृतहोमैर्द्विजेंद्रैश्चबध्नीयान्मार्गपालिकां मार्गपालिनमस्तेस्तुसर्वलोकसुखप्रदे विधेयैःपुत्रदाराद्यैःपुन
रेहिव्रतस्यमे नीराजनंचतत्रैवकार्यंराज्ञजयप्रदम् मार्गपालीसमु ल्लिख्यनीडजास्तुकसुखान्विताः तस्मादेतत्सकुर्वीतद्यू
ताद्यंविधिपूर्वकम् इतिसनत्कुमारसंहितायांद्यूतविधिः तत्रैवबालिरिख्याऊचुः पूर्वविद्धाप्रकर्तव्याप्रतिपद्बलिपूजने
वर्धमानातिथिर्नंदायदासार्ध चत्वारिका द्वितीयावर्धगामित्वादुत्तरातत्रचोच्यते बलिमालिख्यदैत्येंद्रं वर्णकैः

पंचरंगकैः गृहमध्यमशालायांविंध्याकांत्यासहासितम् जिह्वाचार्वक्षिणीयांते करयोः पादयोःस्तले रक्तवर्णेनास्यकेशाः कृष्णेनैव
समालिखेत् सर्वांगंपीतवर्णेनशस्त्राद्यंनीलवर्णकः वस्त्राद्यंश्वेतवर्णेनयथाशोभंप्रकल्पयेत् सर्वाभरणशोभाढ्यंद्विभुजंनृप
चिन्हयुक् लोकोलिखेद्दृह स्यांतः शय्यायांशुक्लतंडुलैः मंत्रेणानेनसंपूज्योषोडशैरुपचारकैः बलिराजनमस्तुभ्यंदैत्यदानपू
जिता इंद्रशत्रोमरारातेविष्णुसांनिध्यदोभव बलिमुद्दिश्यदीयंतेमूनिदानानिपुंगवाः यान्यहान्यक्षयाण्याहुर्मयैतत्संप्रदर्शि
तम् कौमुदीतिर्बलेर्यस्माद्दीयते ऽस्यांयुधिष्ठिर पार्थिवेंद्रैर्मुनिवरास्तेनेयंकौमुदीस्मृता योयादृशेनभावेनतिष्ठत्यस्यांयुधि-
ष्ठिर हर्षदैन्यादिरूपेणतस्यवर्षंप्रिया तियः बलिपूजांविधायैवपश्चाद्गोक्रीडनंचरेत् गवांक्रीडादिनेयत्रराज्ञौदृश्येतचंद्रमाः
सोमोराजापशून्हंतिसुरभीःपूजकांस्तथा प्रतिपद्दर्शसंयोगेक्रीडनंचगवांमतम् परविद्धेषुयःकुर्यात्पुत्रदारधनक्षयः अलं
कार्यास्तदागावोग्रासाद्यैश्चसुरर्चिताः गीतवादित्रनिर्घोषैर्नीयेन्नगरबाह्यतः आनीयचगृहंपश्चात्कुर्यान्नीराजनंविधिम्
अथचेत्प्रातिपरस्त्वस्यानारीनीराजनंचरेत् द्वितीयायांतदाकुर्यात्सायंकमलमालिकाम् एवंनीराजनंकृत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते
प्रतिपत्पूर्वविद्धैवदृष्टिकाकर्षणोभवेत् कुशकाशमयींकुर्याद्दृष्टिकांसुदृढांनवाम् देवद्वारेनृपद्वारेथवानेयाचतुष्पथे तामेक
तोराजपुत्राहीनवर्णास्तथैकतः गृहीत्वाकर्षयेयुस्तांस्तथासादंमुहुर्मुहुः समसंख्याद्वयोःकार्यासर्वेपिबलवत्तराः जयोत्रही
नजातीनांजयोराज्ञस्तुवत्सरम् उभयोःपृष्ठतःकार्यारेखास्याकरोपरि रेखांतेयोनयेत्तस्यजयोभवतिनान्यथा जयचिन्हा
मिदंराजाविदधीतप्रयत्नतः सनत्कुमारसंहितायाम् वालखिल्याऊचुः कार्तिकस्यसितेपक्षेअन्नकूटंसमाचरेत्

गोवर्धनोत्सवश्चैवयथाविष्णुःप्रीयतामिति ऋषयऊचुः कोसौगोवर्धनोनामकस्मात्तंपरिपूजयेत् कस्मात्तदुत्सवःकार्यःकृतेकिंच
फलंभवेत् वालखिल्याऊचुः एकदाभगवान्कृष्णोगतोगोपालकैःसह गृहीत्वागाःप्रतिपदिकार्तिकस्यगतोवने तत्रनानाविधाल्लो
कान्गोपांश्चापिसहस्रशः गोवर्धनसमीपेतुकुर्वंत्युत्सवमादरात् खाद्यंलेह्यंचचोष्यंचपेयंनानाविधंकृतं कृतानगास्तथानानानृ
त्यंतिचपुरेजनाः नानापताकाःसंगृह्यकेचिद्धावंतिचाग्रतः केचिद्गोपाःप्रनृत्यंतिस्तुवंतिचतथापरे इतस्ततोवितानानितोरणा-
निसहस्रशः दृष्ट्वैतत्कौतुकंकृष्णोवाक्यमेतदुवाचह कृष्णउ० उत्सवःक्रियतेकस्यदेवताकाचपूजने पक्वान्नखादनार्थायकल्पितो
वोत्सवोधुना नभक्षयंति येदेवास्तेभ्योन्नंतुप्रदीयते प्रत्यक्षभोजिनोदेवास्तेभ्योन्नंनैवदीयते इत्थंदृशींभवद्बुद्धिंगोपालावेधसा
कृताःगोपालाऊचुः एवंमावदकृष्णत्वंहृच्चहेतुर्महोत्सवः वार्षिकःक्रियतेस्माभिर्देवेंद्रस्यचतुष्टये इमंपूजयभद्रंतेभविष्यतिनसंश
यः अद्यकुर्वंतिदेवेंद्रमहोत्सवमिमंनरः कुर्वेइतिप्रतिजानातीतिविशेषः इलोपआर्षःनरइतिराजलक्षणम् दुर्भिक्षंचतथा-
वृष्टिर्देशेतस्यनजायते तस्मात्त्वमपिकृष्णात्रकुरूत्सवमनेकधा कृष्णउवाच अयंगोवर्धनःसाक्षाद्वृष्टिसौभिक्ष्यकारकः मथुरास्थै
र्व्रजस्थैश्चपूर्वंचायंप्रपूजितः यदायदासंकटंमेमहदागत्यजायते तदातदापूजयामिहस्वयंगोवर्धनंगिरिम् श्रवणेश्रवणेक
र्णे २ गोपावार्ताकुर्वंतिकिंत्विदम् तेषांमध्येकेचिदुक्तंकृष्णोक्तंक्रियतामिति यदाखादतिचान्नंचेन्नगोगोवर्धनस्तदा तदा
कृष्णोक्तमखिलंसत्यमेवभविष्यति सर्वएवतदागोपाविनिश्चित्यचनंदजम् वचनंप्राहुरित्थंचेन्निश्चयोस्तितदाकुरु सर्वंत्व
मग्रणीर्भूत्वागोवर्धनमहोत्सवम् ततःकृष्णस्तथेत्युक्त्वाउत्सवेकृतनिश्चयः नानासामग्रिकंचक्रुर्यथोक्तंनंदसूनुना नाना-

वस्त्राणिपात्राणिचास्तृतानिनगाग्रतः तत्रदनन्नपुंजस्तुयथागोवर्धनोमहान् भक्तसूपानिशाकांश्चकांजिकंवटकास्तथा रो
टकाःपूरिकाद्यंचलड्डुकाःमंडकादिकम् दुग्धंदधिघृतंक्षौद्रंलेह्यंचोष्यंतथामिषम् क्वथिकाद्यंसर्वमपितत्रदत्त्वावचोब्रवीत् कृ
ष्णउवाच मंत्रंपठित्वागोपालानेत्रेसंमीलयंतुच गोवर्धनेनभोक्तव्यंसर्वमन्ननसंशयः कृष्णउवाच गोवर्धनधराधारगोकुल
त्राणकारक बहुबाहुकृतच्छायागवांकोटिप्रदोभव लक्ष्मीर्यालोकपालानांधेनुरूपेणसंस्थिता घृतंवहतियज्ञार्थेममपापंव्यपोह
तु पठंत्वित्थंमंत्रयुगंसर्वेमुद्रितलोचनाः कृष्णोगोवर्धनंविश्यसर्वमन्नमभक्षयत् भक्षणावसरेकेश्चिजनैर्दृष्टोगिरिस्तदा अ
तीवाभूत्तदाश्चर्यंतत्रचेतसिमुनीश्वराः ततोनाडीद्वयात्कृष्णोगोपान्वाक्यमुवाचसः अहोगोवर्धनेनान्नक्षणाद्भुक्तमिदंस्फुटम्
पश्यंतुसर्वेगोपालाःप्रत्यक्षोयंनसंशयः यद्यस्तिसुखवांछावःकुर्वंतस्यमहोत्सवं इतिश्रुत्वावचस्तस्यसर्वेविस्मितमानसाः॥
गोवर्धनोत्सवंचक्रुरिंद्रोच्छित्गुणंततः इंद्रोत्सवंद्रष्टुकामःसमागच्छत्तनारदः गोवर्धनोत्सवंदृष्ट्वादेवेंद्रस्यसभांययौ देवेंद्रेणकृ
तातिथ्योवारंवारंप्रणोदितः नोवाचवचनंकिंचिद्देवेंद्रःप्रत्यभाषत इंद्रउवाच युष्माकंकुशलंविप्रवर्ततेनेवानवेतिवा मदग्रे
कथ्यतांदुःखंमुनीश्वरहराम्यहम् नारदउवाच अस्माकंकिंमुनींद्राणांइतिदुःखस्यकारणम् परंगोवर्धनःशैलःशक्रोजातोऽ
विलोक्यते त्वदुत्सवेपूज्यतेसोगोपालैर्गोकुलेहरे अतःपरंयज्ञभागान्गृहिष्यतिसएवहि इंद्रासनंतथैंद्राणीकमासेवगृही
ष्यति यस्यवीर्यंचशस्त्रंचतस्यराज्यंप्रजायते किमस्माकंमुनींद्राणांयएवेंद्रासनेभवेत् वर्षाद्यमासषट्कांद्वादृष्टव्योसोस
भागतः इत्यमुक्त्वाचदेवेंद्रंप्रययौनारदोमुनि इत्थंनारदवाक्यंचश्रुत्वाशक्रोभ्यभाषत अहोआवर्तसंवर्तद्रोण नीलकं

पुष्कराः सर्वमेघाजलंगृह्यकरकाभिःसमन्वितं प्रयांतुगोकुलेशीघ्रंमारयंतुचयादवान् गोवर्धनंस्फोटयंतुवज्रपातैरनेकशः पात
यंतुचगाश्चापिगृहाण्युच्चाटयंतुच ततोघनघटाघोषोगोकुलेभून्मुनीश्वराः जातआरादंधकारोमध्याह्नसमयेतदा कंपिताः
पादपाःसर्वेकिमकांडमुपस्थितम् ववर्षुर्वहुपानीयंकरकाभिस्तदाघनाः यादवउवाच हाकृष्णकृष्णहेकृष्णकिमिदानींवि
धीयताम् मृताःस्मयादवाःसर्वेकुपितोयंहिवासवः कृष्णउवाच निमील्याक्षीणिभोगोपाध्येयोगोवर्धनोनगः रक्षाकर्त्तास
एवास्तिनान्योस्तिजगतीतले इत्युक्त्वोत्पाट्यतंशैलंतत्तलेस्थापितामुने ततःप्रोवाचवचनंगोपान्प्रतिबलाग्रजः श्रीकृष्ण
उवाच अहोगोवर्धनेनैतत्स्थलंदत्तंव्रजव्रज अन्यःकोस्तिस्थलंदातुंप्रत्यक्षोयंनगोत्तमः एवंसप्तदिनंतोयवृष्टिंमुसलधार
या नानादेशाययुर्नाशंनगोपाःशरणंययुः गोवर्धनस्यतामेवकृष्णोनित्यंप्रयच्छति पक्वान्नानिचगोपेभ्यस्तत्रतेसुखमासताम् ॥
इत्येवंकौतुकंदृष्ट्वासत्यलोकंययौमुनिः ब्रह्मन्नूनंकिंप्रसुप्तोसिजायतेसृष्टिनाशनम् तस्माच्छीघ्रंगोकुलेत्वंगत्वावृष्टिंनिवारय
ब्रह्मोवाच किमर्थंजायतेवृष्टिःकथंसृष्टिविनाशनम् कश्चिद्दैत्यःसमुत्पन्नःसर्वमाख्याहिमेमुने नारदउवाच नो
सन्नोदैत्यराट्कश्चित्तत्प्रत्यक्षःशक्रोसवोभुवि यादवैरितिसंक्रुद्धइंद्रएवंप्रवर्षति इतितस्यवचःश्रुत्वाहंससमारूढएवविधिः आ
गतोयत्रशक्रोस्तिक्रोधाद्देवःप्रवर्षति ब्रह्मोवाच कथंव्यवसिताबुद्धिरीदृशीतेसुरेश्वर त्रैलोक्यनाथोभगवान्निर्जेतव्यः
कथंत्वया एकयैवकरांगुल्यापश्यगोवर्धनोधृतः ईर्ष्याकथंतेनसार्कंत्वयाशक्रविधीयते इतिब्रह्मवचःश्रुत्वामेघान्संस्तभ्यवास
वः प्रणिपत्यचतंकृष्णंशक्रोवचनमब्रवीत् क्षंतव्योमत्कृतोविष्णोदासोहंशरणागतः यद्रोचतेतत्सदेयमपराधापनुत्तये ॥

कृष्णोवाच अज्ञात्वातवसामर्थ्यंगोपालै रचितंत्विदम् एषांदंडस्तुयोग्योयंसम्यगेवत्वयाकृतः अहंकर्तायांतेस्मानातवाज्ञापरि
पालकः शरणागतजातीनांरक्षणंतुमयाकृतम् यदिप्रसन्नोदेवेशउत्सवोयंप्रदीयताम् गोवर्धनायगिरयेगोकुलंरक्षितंयतः श
क्रोपिचतथेत्युक्त्वातत्रैवांतरधीयत गतेशक्रेगिरींद्रंतंसंस्थाप्यहरिरब्रवीत् कृष्णउवाच गोपाःपश्यंतुमहात्म्यमद्भुतंशैल
जंतुयत् अधारभयप्रकंतव्योमहान्गोवर्धनोत्सवः गोवर्धनेनशैलेननिखिलात्तुधराधृता एतत्सारमजानद्भिःकथंसंक्रीडितंपु
रा अद्यप्रवर्ततेराजस्त्वसर्वेब्रूतममाग्रतः एतत्सेवाप्रभावेनवलंलब्धंमयामहत् प्रतिसंवत्सरंतस्मादन्नकूटंविधीयताम् गवां
भवतिकल्याणं पुत्रपौत्रादिसंततिः ऐश्वर्यंचसदासौख्यंभवेद्गोवर्धनोत्सवात् कृतंयत्कार्तिकेस्नानंजपहोमार्चनादिकम् स
र्वंनिष्फलतामेतिनोत्कृतेपर्वतोत्सवे एवमुक्तास्ततेगो[illegible]ाःसत्यंसर्वममन्यत ययुःकृष्णादयःसर्वेनवमेहनिगोकुले बालखि
ल्याऊचुः इत्येतत्सर्वमाख्यातमस्माभिस्तुमुनीश्वराः श्रीकृष्णस्यतुसंतुष्ट्यात्वन्नकूटंविधीयताम् नानाप्रकारशाकादिदे
शकालोद्भवानितं पक्वान्नानिविचित्राणिकुर्याच्छक्त्यानुसारतः सर्वान्नपर्वतंकुर्याच्छ्रीकृष्णायनिवेदयेत् गोवर्धन स्वरूपः
समंत्रोकृष्णोदितोपठन् यत्कृष्णोरूपकृत्वेतिमंत्रौ एवंयःकुरुतेमर्त्योविष्णुलोकेमहीयते इतिश्रीसनत्कुमारसंहितायां
प्रतिपत्कृत्यम् अथद्वितीयाव्रतानि तत्रकार्तिकशुक्लद्वितीयायमद्वितीया साअपराण्हव्यापिनीग्राह्या ऊर्जेशुक्ल
द्वितीयायामपराण्हेर्चयेद्यमम् स्नानंकृत्वा भानुजन्यांयमलोकंनपश्यति ऊर्जेशुक्लद्वितीयायांपूजितस्तर्पितोयमः
वेष्टितःकिंनरैर्हृष्टैस्तस्मैयच्छतिवांछितम् इतिस्कंदात् दिनद्वयेअपराण्हव्याप्तावापरेवेतियुग्मवाक्यात् पश्चमेश्रावणे

मासितथाभाद्रपदेपरा तृतीयाश्वयुजेमासिचतुर्थीकार्त्तिकीभवेत् श्रावणेश्रुयुपानाम्नीतथाभाद्रेचनिर्मला आश्विनेप्रेतसंचारा
कार्त्तिकेयाम्यनामनेति चतस्रोद्वितीयाउपक्रम्यप्रथमायांकिंचिस्नायध्वित्तं द्वितीयायांसरस्वतीपूजा तृतीयायांथाश्राद्धंकर्तव्यम्
चतुर्थ्यांयमपूजनम् कार्त्तिकेशुक्लपक्षेतुद्वितीयायांयुधिष्ठिर यमोयमुनयापूर्वंभोजितःस्वगृहेर्चितः अतोयमद्वितीयेयंत्रि
षुलोकेषुविश्रुता अस्यांनिजगृहेपार्थनभोक्तव्यमतोनरैः यत्नेनभगिनीहस्ताद्भोक्तव्यंपुष्टिवर्धनम् दानानिचप्रदेयानिभगिनीभ्यो
विशेषतः स्वर्णालंकारवस्त्रान्नपूजासत्कारभोजनैः सर्वाभगिन्यःसंपूज्याअभावेप्रतिपन्नकाः तत्स्थानेनमाता पितृव्यभगिनी
हस्तात्प्रथमायांयुधिष्ठिर मातुलस्यसुताहस्ताद्द्वितीयायांयुधिष्ठिर पितुर्मातुःस्वसुश्चैवतृतीयायांतयोःकरात् भोक्तव्यंसह
जायाश्चभगिन्याहस्ततःपरम् सर्वासुभगिनीहस्ताद्भोक्तव्यंबलवर्धनम् धन्यंयशस्यमायुष्यंधर्मकामार्थसाधकम् तस्यांतिथौ
यमुनयायमराजदेवःसंभोजितोनिजकरात्स्वसृसौहृदेन तस्यांस्वसाकरतलादिहयोभुनक्तिप्राप्नोतिरत्नधनधान्यमनुत्तमं
सः इतिहेमाद्रौभविष्येयमद्वितीयाविधिः अथकथा वालखिल्याऊचुः कार्त्तिकस्यासितेपक्षेद्वितीयायमसंज्ञिता
तत्रापराण्हेकर्तव्यंसर्वथैवयमार्चनम् प्रत्यहंयमुनागत्यसममप्रार्थयत्पुरा भ्रातर्ममगृहेयाहिभोजनार्थंगणावृतः अद्यश्वो
वापरश्वोवाप्रत्यहंवदतेयमः कार्यव्याकुलचित्तत्वादवकाशोनजायते तदैकदायमुनयावलात्कारान्निमंत्रितः सगतःका
र्त्तिकेमासिद्वितीयायांमुनीश्वराः नारकीयजनान्मुक्त्वागणैःसहरवेःसुतः कृतातिथ्योयमुनयानानापाकाःकृतास्तथा
कृताभ्यंगोयमुनयातैलैर्गंधमनोहरैः उद्वर्तनंस्नापयित्वास्नापितःसूर्यनंदनः ततोलंकारिकंदत्तंनानावस्त्राणिचंदनम्

माल्यानि च प्रदत्तानि मंचोपरि उपाविशत् पक्वान्नानि विचित्राणि कृत्वा सा स्वर्णभाजने यमं च भोजयामास यमुना प्रीतिमानसा भुक्त्वा यमोपि भगिनीमलंकारैः समर्चयत् नानावस्त्रैः स्ततः प्राह वरं वरय भागिनि इति मद्वचनं श्रुत्वा यमुना वाक्यमब्रवीत् ॥ यमुनोवाच प्रतिवर्षं समागच्छ भोजनार्थं तु मद्गृहे अद्य सर्वे मोचनीयाः पापिनो नरकाद्यम ये चैव भगिनीहस्तात्कारिष्यंति च भोजनं तेषां सौख्यप्रदो हि त्वमेतदेव वृणोम्यहम् यम उवाच यमुनायां तु यः स्नात्वा संतर्प्य पितृदेवताः भुनक्ति भगिनीगेहे भगिनीं पूजयेदपि कदाचिद्दपि मद्द्वारं न स पश्यति भानुजे वीरेशैशानदिग्भागे यमतीर्थं प्रकीर्तितम् तत्र स्नात्वा च विधिवत्संतर्प्य पितृदेवताः पश्चैतानि नामानि आमध्यान्हं नरोत्तमः सूर्यस्याभिमुखो मौनी दृढचित्तः स्थिरासनः यमो निहंता पितृधर्मराजो वैवस्वतो दंडधरश्च कालः भूताधिपो दत्तकृतानुसारी कृतांत मेतद्दशभिर्जपंति एतानि च दशधा तैः नामदशकेन ततो यमेश्वरं पूज्य भगिनीगृहमाव्रजेत् मंत्रेणानेन च तया भोजितः पूर्णमादरात् भ्रातस्तवानुजाताहं भुंक्ष्व भुक्तमिदं शुभम् प्रीतये यमराजस्य यमुनायां विशेषतः ततः संतोष्य भगिनीं वस्त्रालंकरणादिभिः स्वभेपि यमलोकस्य भविष्यति न दर्शनम् नृपैः कारागृहे ये च स्थापिता मम वासरे अवश्यं ते प्रेषणीया भोजनार्थं स्वसृगृहे विमोक्तव्या मया पापान्नरकेभ्यो द्य वासरे यद्येवं धिक्करिष्यंति ते दंड्या मम सर्वथा कनीयान्भगिनी नास्ति तदा ज्येष्ठागृहं व्रजेत् तदभावे सपत्न्यायाः पैतृष्वास्तदभावतः तदभावे मातृशीस्त्रा मातृसमशीलायाः मातुर्भगिन्या वा मातुलस्याथवा तथा सापत्नगोत्रसंबंधैः कल्पयेद्दा यथाक्रमम् सर्वाभावे मानसीया भगिनी काचिदेव हि गौनधाद्यथवा तस्याअभावे सानिकारयेत् तदभावे त्वरण्यादि कल्पयित्वा सहोदराम् अस्यां निज

गृहे देवि न भोक्तव्यं कदाचन ये भुंजंति दुराचाराः नरके ते पतंति च स्नेहेन भगिनी हस्ताद्भोक्तव्यं पुष्टिवर्धनम् दानानि च प्रदेया
नि भगिनीभ्यो विशेषतः श्रावणे तु पितृव्यस्य कन्याहस्तेन भोजनम् मातुलस्य सुताहस्ताद्भुंजीयाद्भाद्रमासके पितुर्मातुः स्व
सुः कन्ये आश्विने तु तयोः करात् पितृष्वसेयी मातृष्वसेयी च अवश्यं कार्तिके मासि भोक्तव्यं भगिनीकरात् एवमुक्त्वा धर्मराजो ययौ
संयमिनीं ततः तस्मादपि नराः सर्वे कार्तिकव्रतकारकाः भुंजंतु भगिनीहस्तात्सत्यं सत्यं न संशयः यमद्वितीयायां यः प्राप्य भगिनीगृ
हभोजनं न कुर्याद्वर्षजं पुण्यं नश्यतीति रवेः श्रुतम् या तु भोजयते नारी भ्रातरं युग्मके तिथौ अर्चयेच्चापि तांबूलैर्न सा वैधव्य
माप्नुयात् भ्रातुरायुः क्षयो नूनं न भवेत्तत्र कर्हिचित् अपराह्णव्यापिनी स्याद्द्वितीया भ्रातृभोजने अज्ञानाद्यदि वा मोहान्न भुक्तं
भगिनीगृहे प्रवासिना वा भावाद्वा ज्वरितेनाथ बंदिना एतदाख्यानकं श्रुत्वा भोजनस्य फलं लभेत् इति सनत्कुमारसंहि
तायां यमद्वितीयाऽऽख्यानकं संपूर्णम् अत्रैव भ्रातृद्वितीयाविधिस्तिथितत्त्वे यमं च चित्रगुप्तं च यमदूतांश्च पूजयेत् अर्घ्यश्चा
त्र प्रकर्तव्यो यमाय सहजद्वयैः भ्रातृभगिनीभिः सह अर्चनमंत्रस्तु एह्येहि मार्तंडज पाशहस्त यमांतकालोककरामरेश
भ्रातृद्वितीयांकृतदेवपूजां गृहाण चार्घ्यं भगवन्नमस्ते धर्मराज नमस्तुभ्यं नमस्ते यमुनाग्रज पाहि मां किंकरैः सार्धं सूर्यपुत्र न
मोऽस्तु ते लैंगे या तु भोजयते नारी भ्रातरं युग्मके तिथौ अर्चयेच्चापि तांबूलैर्न सा वैधव्यमाप्नुयात् स्कांदे कार्तिके तु द्वितीयायां शु
क्लायां भ्रातृपूजनम् या न कुर्याद्विनश्यंति भ्रातरः सप्तजन्मसु पाद्मे उत्तरखंडे भद्रे भागिनि भो भामसदं धि सरसीरुहम् स्नेे
यसे धनमस्तुभ्यं मागतोऽहं तवालयम् मृदुवाक्यं ततः श्रुत्वा सत्वरं क्रियते तदा अद्य भ्रातः सती भ्रातस्त्वया धन्यास्मि मानद

भोक्तव्यंतेद्यमद्गृहे स्वायुषेममानद कार्तिकेशुक्लपक्षस्यद्वितीयायांसहोदरः यमोयमुनयापूर्वंभोजितःस्वगृहेर्चितः यस्मिन्दि
नेयमेनात्रनारीवापुरुषोपिवा अपिविश्वाकर्मपाशैःस्वच्छयायेपचंनिहि भापेभ्योविप्रमुख्यास्तेमुक्ताःकर्मनिबंधनात् तेषांमहो
त्सवोहृत्तोयमराष्ट्रेसुखावहः तस्माद्बंधोत्रमद्गेहे भोजनंकुरुकार्तिके आशिषःप्रतिगृह्याथ नमस्कृत्यसमर्चयेत् सर्वाभागि
न्यःसंपूज्याज्येष्ठाउभयतःस्मृताः वस्त्रादिनानमस्कुर्यान्निजवित्तानुसारतः भ्रातुरायुष्यवृद्ध्यर्थंभगिनीभिर्यमस्यवै पूजनी
याःप्रयत्नेनप्रतिमाश्चविधानतः मार्कंडेयोबलिर्व्यासोहनूमांश्चविभीषणः कृपोद्रोणिःपर्शुरामोअष्टैतेचिरजीविनः मार्कंडे
यमहाभागसप्तकल्पांतजीवित चिरंजीवियथात्वंहि तथामेभ्रातरंकुरु इतिभ्रातृद्वितीया अथतृतीयाव्रतानि तत्रचैत्र
शुक्लतृतीयायांसौभाग्यशयनव्रतम् मात्स्ये मत्स्यउवाच वसंतमासमासाद्यतृतीयायांजनप्रिय सौभाग्यायसदास्त्रीभिः
कार्यंपुत्रसुखेप्सुभिः शुक्लपक्षस्यपूर्वाह्णेतिलैःस्नानंसमाचरेत् तस्मिन्नहनिसादेवीकिलविश्वात्मिकासति पाणिग्रहणके
मेरुमारूढावरवर्णिनी तयासहैवदेवेशंतृतीयायांसमर्चयेत् फलैर्नानाविधैर्धूपैर्दीपैर्नैवेद्यसंयुतैः प्रतिमांपंचगव्येनत
थागंगादकेनच पंचामृतैःस्नापयित्वागौरीशंकरसंयुता नमोस्तुपाटलायैच पादौदेव्याःशिवस्यतु शिवायेतिचसंकी
र्त्यजयायैगुल्फयोस्तथा त्रिगुणायेतिरुद्रस्यभवान्यैजंघयोर्युगम् शिवंरुद्रेश्वरायेतिजयायैइतिजानुनी संकीर्त्यहरिकेशा
यतथोरूवरदेनमः इशायैतिकटिंरत्यैशंकरायेतिशंकरं कुक्षिद्वयेचकोटव्यैशूलिनःशूलपाणये मंगलायैनमस्तुभ्यं
उदरंचापिपूजयेत् सर्वात्मनेनमोरुद्र ईशान्यैचकुचद्वयम् शिवंवेदात्मनेतद्वद्रुद्राण्यैकंठमर्चयेत् त्रिपुरघ्नायविश्वेश

मनंतायकरद्वयम् त्रिलोचनायइतिचेत्ताहुंकालानलप्रिये सौभाग्यभुवनायेति भूषणादिसमर्चयेत् नमोर्धनारीशहरंप्रसि
तांगासुनासिकाम् नमउग्रायलोकेशललितेतिपुनर्भ्रुवौ शर्वायपुरहंतारं वरवे देव्यै तथालकम् नमःश्रीकंठनाथायशिवं
केशांतथार्चयेत् भीमोग्रसौम्यरूपिण्यैशिरःसर्वात्मनेनमः शिवमभ्यर्च्यविधिवत्सौभाग्याष्टकमिस्यतः स्थापयेद्घृतनिष्पा
वकुसुंभक्षीरजीरकम् तृणराजेक्षुलवणंकुस्तुंबुरुमथाष्टमम् दत्तंसौभाग्यकृद्यस्मात्सौभाग्याष्टकमित्यतः एवंनिवेद्यतत्स
र्वेंमुकूलंशिवयोःपरः चैत्रेशृंगोदकंप्राश्यस्वपेद्भूमावरिंदम पुनःप्रभातेचतथाकृतःस्नानजपःशुचिः संपूज्यद्विजदांपत्यंमा
ल्यवस्त्रविभूषणैः सौभाग्याष्टकसंयुक्तंसुवर्णप्रतिमाद्वयम् प्रीयतामत्रललिताब्राह्मणायनिवेदयेत् एवंसंवत्सरंयावत्तृ-
तीयायांसदामुने प्राशनेदानमंत्रेचविशेषोयंनिबोधमे गोशृंगोदकमाद्येस्याद्वैशाखेगोमयंपुनः ज्येष्ठेमंदारकुसुमंबिल्वपत्रंशु
चौस्मृतम् श्रावणेदधिसंप्राश्यनभस्येचकुशोदकम् क्षीरमाश्वयुजेमासिकार्तिकेपृषदाज्यकम् मार्गशीर्षेचगोमूत्रंपौषेसंप्राशये
द्घृतम् माघेकृष्णतिलांस्तद्वत्पंचगव्यंचफाल्गुने ललिताविजयाभद्राभवानीपर्वताशिवा वासुदेवीतथागौरीमंगलाकमलास
ती उमाचदानकालेतुप्रीयतामितिकीर्तनात् मल्लिकाशोककमलकुसुमोत्पलमालतीकुब्जकंकरवीरंचबाणमम्लानकुंकुमम्
बाणंनीलकुरंटः सिंदुवारंचसर्वेषुमासेषुक्रमशस्मृतम् जपाकुसुमकौसुंभमालतीशतपत्रिका यथालाभप्रशस्तानिकर
वीरंचसर्वदा एवंसंवत्सरंयावदुपोष्यविधिवन्नरः स्त्रीवाभक्त्याकुमारीवाशिवामभ्यर्च्यशक्तितः व्रतांतेशयनंदद्यात्सर्वो
पस्करसंयुतम् उमामहेश्वरंहैमंवृषभंचगवासह स्थापयित्वाचशयनेब्राह्मणायनिवेदयेत् अन्यान्यपियथाशक्त्याभि

शुनान्यंबरादिभिः धान्यालंकारगोदानैरथवर्च्चैधनसंचयैः वित्तशाठ्येनरहितःपूजयेद्गतविस्मयः एवं करोतियासम्यक्सौभाग्यश
यनव्रतम् सर्वान्कामानवाप्नोतिपदमानंत्यमश्नुते फलकस्यचसर्वांगमेनत्कुर्वन्समाचरेत् यत्रकीर्तिंसमाप्नोतिप्रतिमासंनराधिप
सौभाग्यारोग्यरूपायुर्वस्त्रालंकारभूषणैः नवियुक्ताभवेद्राजन्नब्दानांचशतत्रयम् यस्तुद्वादशवर्षाणिसौभाग्यशयनव्रतम् करो-
तिसप्तचाष्टौवाश्रीकंठभवनेमरैः पूज्यमानोवसेत्सम्यक्यावत्कल्पायुतत्रयम् नारीवाकुरुतेभक्त्याकुमारीवानरेश्वर सापितत्फ
लमाप्नोतिदेव्यानुग्रहलालिता इतिमत्स्यपुराणेसौभाग्यशयनव्रतं अथैवगौर्यादोलोत्सवः तदुक्तंहेमाद्रौ देवीपुराणे
चैत्रशुक्लतृतीयायांगौरीमीश्वरसंयुताम् संपूज्यदोलोत्सवकंकुर्यान्नारीशुभेच्छका तथाचनिर्णयामृते तृतीयायांयजेद्देवीं
शंकरेणसमन्विताम् कुंकुमागरुकर्पूरमणिवस्त्रैरगर्हितां सुगंधिपुष्पधूपैश्चदमनेनविशेषतः आंदोलंदोलयेदत्रशिवोमातुष्टयेस
दा रात्रौजागरणंकुर्यात्प्रातर्दद्यात्तुदक्षिणा सौभाग्यायसदास्त्रीभिः कार्यापुत्रसुखेप्सुभिः इयंचपराग्राह्या मुहूर्तमात्रसत्त्वेपिदि
नेगौरीव्रतंपरे इतिमाधवोक्तेः इयंचमन्वादिः कृतंश्राद्धंविधानेनमन्वादिषुयुगादिषु हायनानिद्विसाहस्रंपितॄणांतृप्तिदंभवेत्
अधिमासेपिइदंकर्तव्यम् अत्रपिंडदानंनास्ति अत्रचैत्रशुक्लतृतीयायांमनोरथतृतीयाव्रतम् ईश्वरउवाच साधुपृष्ट
त्वयादेविकृतवत्यापरिग्रहम् अस्येहधर्मपीठस्यमनोरथकृतःसंति तएवविश्वभोक्तारोविश्वमान्यास्तएवहि येत्वांवि-
श्वभुजामत्रपूजयिष्यंतिमानवाः विश्वेविश्वभुजेविश्वस्थित्युत्पत्तिलयप्रदे नरास्त्वदर्चकाश्चात्रभविष्यंत्यमलात्मकाः म
नोरथ तृतीयायांयस्तेभक्तिंविधास्यति तन्मनोरथसंसिद्धिर्भवित्रीमदनुग्रहात् नारीवापुरुषोवापित्वद्व्रताचरणात्प्रिये

मनोरथानिहप्राप्यज्ञानमंतेंचलभ्यते देव्युवाच मनोरथ तृतीयायांव्रतंकीदृक्कथानकम् किंफलंकैः कृतंनाथकथयेनत्वंप्रांकु
रु ईश्वरउवाच शृणुदेवियथापृष्ठंप्रवत्साभवतारणम् मनोरथव्रतंचैतद्दुर्ल्लभाद्दुस्तरंपरम् पुलोमतनयापूर्वंनाप परमंतपः
किंचिन्मनोरथंप्राप्तुंनचापतपसःफलम् अपूपुजत्ततोभासंभक्त्या गौरीमहेश्वरम् गीतेनसरहस्येनकलकंठीरवेनहि तन्त्रीनेना
तिसंतुष्टोमृदुनामधुरेणच सुतालेनसुरंगेणधातुमात्रकलावता प्रोवाचचवरंशूलीप्रसन्नोस्मिपुलोमजे अनेनचसुगीतेनत्वन
यालिंगपूजया पुलोमजोवाच यदिप्रसन्नोदेवेशतदायोमेमनोरथः तंपूजयमहादेवमहादेव्याःप्रियंवद सर्वदेवेषुयोमा=
न्यःसर्वदेवेषुसुंदरः यायजूकेषुसर्वेषुयःश्रेष्ठोस्तुमेपतिः यथाभिलषितंरूपंयथाभिलषितंसुरवम् यथाभिलषितंवायुःप्रस
न्नोदेहिमेभव यदायदाचपत्यामेसंगःस्याच्चसुस्वेच्छया तदातदाचनंदेहंत्यक्त्वान्यंदेहमाप्नुयाम् सदाचलिंगपूजायांममभक्तिरस्तु
त्तमा ममभूयाद्भगवतिंजरामरणहारिणी भर्तुर्व्ययेतिवैधव्यंक्षणमात्रपीहन ममभाविमहादेवपातिव्रत्यंचयातुमाम् ईश्वर
उवाच पुलोमकन्येयस्त्वैप्रत्वयाकारिमनोरथः लब्धासेव्रतचर्यायां त्वंकुरुष्वजितेंद्रिया मनोरथतृतीयाया ऽचरणेनभविष्यति
तस्यास्तयेव्रतंवक्ष्येतद्विधेहियथोदितम् तेनव्रतेनचीर्णेनमहासौभाग्यदेनतु अवश्यंभविताबालेतवचैषमनोरथः पुलोम=
कन्योवाच कारुण्यवारिधेशंभोप्रणतप्राणिसर्व किंनामाचाथकाभक्तिःकापूज्या नत्रदेवता कदाचसाविधातव्याइतिकर्तव्य
ताचका इत्याकर्ण्यशिवोवाक्यंतांतुप्रीत्याजगादह ईश्वरउवाच मनोरथतृतीयायांव्रतंपौलोमितच्छृणु पूज्याविश्वभुजागौ
रीचतुर्भुजाविशालिनी वरदोभयहस्तश्चसाक्षसूत्रःसमोदकः देव्याःपुरस्तात्प्रतिनापूज्यआशाविनायकः चतुर्भुजःश्वा

रुनेनः सर्वसिद्धिकरः प्रभुः चैत्रशुक्लतृतीयायांकृत्वावैदंतधावनम् सायंतनींचनिर्वर्त्यनातितृप्त्याभुजिक्रियाम् नियमंचेतिगृह्णी
याज्जितक्रोधोजितेंद्रियः संत्यक्तास्पृश्यसंभारं शुचिस्तद्गतमानसः प्रातर्व्रतंचरिष्यामिमातर्विश्वभुजेनघे विधेहितत्रसान्निध्यं
मन्मनोव्रतसिद्धये नियमंचेतिसंगृह्यस्वपेद्रात्रौशुभंस्मरन् प्रातरुत्थायमेधावीविधायावश्यकंविधिम् शौचमाचमनंकृत्वादं
तकाष्ठंसमाहरेत् अशोकवृक्षस्यशुभंसर्वशोकविनाशनम् नित्यंतनंचसंपाद्यविधिंविधिविदांवरः स्नात्वाशुक्लांबरःसायंगौरीपू
जांसमाचरेत् आदौविनायकंपूज्यघृतापूपान्निवेदयेत् ततोर्चयेद्धिविश्वभुजांअशोककुसुमैःशुभैः अशोकवर्तिनैवेद्यंधूपैश्चा
गुरुसंभवैः कुंकुमेनानुलिप्यादौएकभुक्तंततश्चरेतअशोकवर्तिसहितैर्घृतपूरैर्मनोहरैः एवंचैत्रतृतीयायांव्यतीतायांपुलोमजे
चैत्रादिफाल्गुनांतासुतृतीयासुव्रतंचरेत् क्रमेणदंतकाष्ठानिकथयामितवानघे अनुलेपनवस्तूनिकुसुमानितथैवच नैवेद्यादि
गजाश्वैश्चदेव्याश्चापिशुभमवते अन्नानिचैकभक्तस्यशृणुतानिफलास्तये जंबूपामार्गखदिरजातीचूतकदंबकम् प्लक्षोदुंबर
खर्जूरंबदरीदाडिमीतथा दंतकाष्ठद्रुमाएतेव्रतिनःसमुदाहृताः सिंदूरागरुकस्तूरीचंदनंरक्तचंदनम् गोरोचनंदेवदारुंप
द्माक्षंचनिशाद्वयम् प्रीत्यानुलेपनंबालेयक्षकर्दमसंभवम् सर्वेषामप्यलाभेचप्रशस्तोयक्षकर्दमः कस्तूरिकायाद्वौभागौद्वौभागौ
कुंकुमस्यच चंदनस्यत्रयोभागाःशशिनस्त्वेकएवहि यक्षकर्दमइत्येषसमस्तसुरवल्लभः अनुलिप्याथकुसुमैरर्चयेद्धिश्रिता
न्यपि पाटलीमल्लिकापद्मकेतकीकरवीरकैः उत्पलैराजचंपैश्चनंद्यावर्तैश्चराजभिः कुमारीभिःकर्णिकारैरलाभेतच्छदैःस
ह सुगंधिभिःप्रसूनौघैःसर्वालाभेपिपूजयेत् करंभोदधिभक्तंचसत्कृतरसमंडकः फेणिकावटकाश्चैवपायसंचसशर्करम्

ससुकं सघृतं भक्तं कार्तिके विनिवेदयेत् उंडेरिकाश्चलड्डुका माघेलं पसिकाः शुभा सुष्टिकाः शर्करागर्भाः सर्पिषापरिसाधिताः निवेद्य फाल्गुने देव्यैः सार्धं विघ्नजिता मुदा निवेदयेत दत्त्वाहि एकभुक्तेपि तत्स्मृतम् अनिवेद्यैनसंमूढो भुंजानोन्यपतेदधः प्रतिमासं तृतीयायामेकमाराध्य वत्सरम् व्रतसंपूर्तये कुर्यात्स्थंडिलेग्निसमर्चनम् जातवेदसमंत्रेणतिलाज्यद्रविणेनच शतमष्टाधिकं होमं कारयेद्विधिनाव्रती सदैवनक्तेपूजोक्तासदानक्तेतुभोजनम् नक्तएवहि होमोयं नक्तएवक्षमापनम् गृहाण पूजां मेभक्त्या मार्तविघ्नजितासह नमोस्तुतेविश्वभुजे पूरयाशु मनोरथम् नमोविघ्नहृते तुभ्यं नम आशाविनायक त्वंविश्वभुजया सार्धं ममदेहि मनोरथम् एतौमंत्रौ समुच्चार्यौ पूज्यौ गौरीविनायकौ व्रतक्षमापवेदेव्याः पर्यंकस्तूलिकान्वितः आचार्यं चसपत्नीकं पर्यंकेउपवेश्यच व्रतीसमर्चयेद्वस्त्रैः करकर्णविभूषणैः दद्यात्सपस्विनींगांच व्रतस्यपरिपूर्तये मनोरथतृतीयांव्रतमेतन्मयाकृतम् न्यूनातिरिक्तंसंपूर्णमस्तुदस्तुभवद्गिरा इत्याचार्यं समागच्छेत्तथेत्युक्तश्चतेनवै प्रातश्चतुर्थ्यांसंपूज्यचतुरश्चकुमारकान् एवंसंपूर्णतांयातिव्रतमेतत्सुनिर्मलम् चिंतितंलभतेकामंव्रतस्यास्यनिषेवणात् इतिश्रीस्कंदपुराणेचैत्रशुक्लतृतीयायांमनोरथव्रतोद्यापनंव्रतंसंपूर्णम् अथचैत्रशुक्लप्रतिपदमारभ्यत्रिरात्रपूर्वकंतृतीयायां अरुंधतीव्रतम् तत्रस्त्रीणामेवाधिकारः अवैधव्यादिफलश्रवणात् तत्रादौसंकल्पः ममइहजन्मांतरेवाबालवैधव्यनाशार्थंअनेकसौभाग्यपुत्ररूपसंपत्तिसमृद्ध्यर्थंअरुंधतीव्रतमहंकरिष्ये निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनंआचार्यवरणंचकरिष्ये पश्चात्पूजादिआचार्येणकारयेत् वैशाखेश्रावणेवापिमाघेवाकार्तिकेतथा प्रतिपत्प्रातरुत्थायस्नात्वाशुक्लतिलामलकैः प्रतिपदिदिनेनक्तंद्वितीया

यामयाचितम् तृतीयायांउपोष्यंचआचार्येणततःसह रात्रौअधिवासनम् सुवर्णनिर्मितांदिव्यांद्विभुजांप्रतिमाद्वयम् अरुंधतीं
वसिष्ठंचध्रुवंचैवपृथक्कृत्यसेत् शिलोपरिसर्वतोभद्रस्थापनम् कलशंधातुमयंतदुपरिताम्रपात्रंप्रतिमायांअग्न्युत्तारणंकृत्वा
तदुपरिअरुंधतींवसिष्ठंध्रुवंचस्थापयेत् कुंकुमाक्षतैःपूजयेत् अथअरुंधतीपूजा अष्टकर्णिकयायुक्तेमंडलेपूजयेत्सुताम्
अरुंधतींमहादेवींवसिष्ठसहितांसतीम् आवाहनं अरुंधतिमहादेवीसर्वसौभाग्यदायिनि दिव्यंसुचारुवेषंचआसनंप्रतिगृ
ह्यताम् आसनं सुचारुशीतलंदिव्यंनानागंधसुवासितम् पाद्यंगृहाणदेवेशिअरुंधतिनमोस्तुते पाद्यंसमर्पयामि अरुंधतिम
हाभागेवसिष्ठप्रियवादिनि अर्घ्यंगृहाणकल्याणिभर्त्रासहपतिव्रते अर्घ्यं॰ गंगातोयंसमानीतंसुवर्णकलशेस्थितं आच
म्यतांमहाभागेवसिष्ठसहितेनघे आचमनं गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः स्नापितासिमयादेवितथाशांतिकुरुष्वमे
स्नानं नानारंगसमुद्भूतंदिव्यंचारुमनोहरम् वस्त्रंगृहाणदेवेशिअरुंधतिनमोस्तुते वस्त्रं॰ कंचुकीमुपवस्त्रंचनानारत्नैःसमन्वितं
गृहाणत्वंमयादत्तंअरुंधतिनमोस्तुते उपवस्त्रं कर्पूरकुंकुमैर्युक्तंहरिद्रादिसमन्वित् कस्तूरिकासमायुक्तंचंदनंप्रतिगृह्यताम्
चंदनंसम॰ हरिद्राकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलान्वितम् मयानिवेदितंभक्त्यागृहाणपरमेश्वरि सौभाग्यद्र॰ माल्यादीनिसुगंधी॰
पुष्पंस॰ वनस्पतिरसोद्दिव्यो॰ धूपं॰ आज्यंचवर्ति दीपं॰ अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्भिःसमन्वितम् नैवेद्यंगृह्यतांदेविप्रसीद
परमेश्वरि नैवेद्यं॰ पूगीफलंमहद्दिव्यंनागवल्यादलैर्युतम् कर्पूरैलासमायुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् तांबूलंसमर्पया-
मि इदंफलंमयादेविस्थापितंपुरतस्तव तेनमेसफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि फलं॰ हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबीजंविभा=

वसोः अनंतपुण्यफलदमतः शांतिंप्रयच्छमे दक्षिणा पुत्रान्देहि धनंदेहि सौभाग्यंदेहि सुव्रते आन्यांश्चसर्वकामांश्चदेहि देविनमोस्तुते प्रार्थना अरुंधति महाभागे वसिष्ठप्रियवादिनि सौभाग्यंदेहिमे देविधनंपुत्रांश्चसर्वदा उत्तराद्यैर्हि भुजां चारुसर्वांगीं लाक्षसूत्रकमंडलुं प्रतिमां कांचनीं कृत्वा नामभिः परिपूजयेत् ॐ देववंद्यायै नमः पादौ पूजयामि लोकवंद्यायै नमः जानुनी पू॰ संपत्तिदायिन्यै॰ कटिं पू॰ गंभीरनाभ्यै॰ नाभिं पू॰ लोकधात्र्यै॰ स्तनौ पूज॰ जगद्धात्र्यै न॰ कंठं पूज॰ शांत्यै न॰ बाहू पू॰ वरप्रदायै॰ हस्तौ पू॰ धृत्यै न॰ मुखं पू॰ अरुंधत्यै॰ शिरः पू॰ सकलप्रियायै नमः शिखां पूजयामि॥ वसिष्ठप्रियायै नमः वसिष्ठध्रुवसहितां स॰ सर्वांगं पूजयामि नमो देव्या इति नीराजनं पुष्पांजलिं वायनंदद्यात् वंशपात्रे स्थितं पूर्णं वाणकं घृतसंयुतम् अरुंधतीप्रीयतां च ब्राह्मणाय ददाम्यहम् वायनं सुवर्णमूर्तिः संयुक्तां वसिष्ठध्रुवसंयुताम् अरुंधतीं सोपचारां ब्राह्मणाय ददाम्यहम् मूर्तिदानमंत्रः गच्छदेवि यथास्थानं सर्वालंकारभूषिता अरुंधति नमस्तुभ्यं देहि सौभाग्यमुत्तमम् इति विसर्जनम् इति पूजनम् अथ कथा स्कंद उवाच पुरावृत्तमिदं विप्राः शृणुध्वं व्रतमुत्तमम् आसीत्कश्चित्सुराविप्रः सर्वशास्त्रविशारदः तस्यैका कन्यका जाता रूपेणाप्रतिमा भुवि तां तो विवाहं सम्यग्वै पिता तस्याकरोद्द्विजः कुलशीलवते दत्ता सा कन्या वरवर्णिनी अचिरेणैव कालेन भर्ता तस्या मृतो द्विजः बालरंडा तु सा जाता। निर्वेदाद्गमद्गृहात् यमुनातीरमासाद्य चकार विपुलं तपः एकभुक्त्यादिकैश्चैव कृच्छ्रचांद्रायणैस्तथा मासोपमासनियमैरात्मानं सा ह्यपावयत् कदाचिदागतस्तत्र भ्रमन्गौर्या सदाशिवः यमुनातीरमासाद्य विनितां तां ददर्श सा कृपया च शिवा गौरी महादेवमुवाच सा देव केनेदृशीं प्राप्ता बालवैधव्यतां दशाम् वद मां कृपया देव कृपां कुरु दयानिधे महादेव उवाच अयं वि

विप्रः पुरा गौरि कुलशीलयुतो भुवि तेन कन्या परिणीता सा रूपा युवती सती सतां विवाह्यन रुद्रां विदेशं भगमद्विजः ततो बहु तिथं कालं सा पत्युश्च दुर्गमम् नागतस्तु च तदा विप्रो यावज्जीवं गतो द्विजः तस्या जन्म गतं सर्वं विफलं पतिना विना तेन पापेन विप्रोसौ नारी त्वं प्राप्तवान् शिवे स्वनारीं यः परित्यज्य निर्दोषां कुलसंभवाम् याति देशांतरं चाथ अंधाइव महार्णवे परदाररतो वा स्याद् न्यां वा कुरुते स्त्रियम सोन्यजन्मनि देवेशि स्त्री भूत्वा विधवा भवेत् या नारी तु पतिं त्यक्त्वा मनोवाक्कायकर्मभिः रहः करोति वै जारं गत्वा वा पुरुषांतरम् भोगान्भुक्त्वा च या योषिन्मदेन प्रमदा सती तेन कर्मविपाकेन सा नारी विधवा भवेत् सपत्नीं कुलसंभूतां पतिव्रतरतां सतीम् अनुकूलां परित्यज्य परां यो याति स्वेच्छया स पापी जायते न्यस्मिंस्त्री हि नो विप्र जन्मनि अनेन सदृशं देवि लोकेस्मिन्नास्ति पातकम् न वैधव्यात्परो व्याधिर्न वैधव्यात्परो ज्वरः न वैधव्यात्परः शोको न वैधव्यात्परोंकुशः निरयो न च वैधव्यात्कुष्टं वैधव्यतां नृषु तेन पापेन बहुना जायते बालरंडका इति तस्य वचः श्रुत्वा सा गौरी विस्मिता भवत् प्रपच्छ तं महादेवं गौरी सा करुणान्विता केनेदृशं महत्पापं बालवैधव्यदायकम् नश्यते कर्मणा केन तन्मां वद कृपां कुरु महादेव उवाच शृणु देवि प्रवक्ष्यामि बालवैधव्यनाशनम् अरुंधतीव्रतं पुण्यं नारी सौभाग्यदायकम् यत्कृत्वा बालवैधव्यान्मुच्यते नात्र संशयः श्रुतमेतत्तदा विप्रा गौर्या शंकरतो व्रतं यमुनातीरमासाद्य उपदिष्टं तदा द्विजाः तस्यै नार्यै महादेव्या कारितं व्रतमुत्तमम् तेन पुण्येन महता व्रतजेन मुनीश्वराः सा नारी चागमत्स्वर्गं मुक्त्वा वैधव्यतां तदा इत्यव्रतं श्रुतं सम्यगुपदिष्टं मुनीश्वराः कृतमन्यैश्च बहुभिस्तेपि मुक्ता न संशयः अरुंधतीव्रतमिदं सदा कार्यं मुनीश्वराः नारी वैधव्यतो मुच्येत्सौभाग्यं प्राप्नुयात्परम् इति श्रीस्कंदपुराणे अरुंधतीव्रतम् अथ उद्यापनम् युधिष्ठिर उवाच

उद्यापनविधिंब्रूहि अरुंधत्याः सुरेश्वर भक्तितः श्रोतुमिच्छामि व्रतसंपूर्णहेतवे कृष्णउ॰ अरुंधतीव्रतंवक्ष्ये नारीसौभाग्यदायकम्
येनचीर्णेनवैसम्यक्नारी सौभाग्यमाप्नुयात् जायतेरूपसंपन्ना पुत्रपौत्रसमन्विता वसंतेतुसमासाद्य तृतीयायांयुधिष्ठिर माघे
वामाधवेचैवश्रावणेकार्तिकेथवा स्नानंकृत्वातुवैसम्यक्त्रिरात्रोपोषितासती मिथुनानिचचत्वारिसमाहूयपतिव्रता पूज
येत्पुष्पतांबूलैश्चंदनैश्चनयाक्षतैः कुंकुमागरुकस्तूरीकर्पूरमृगनाभिभिः शिलापट्टेचसंस्थाप्यजीरकंलवणान्वितम् लोष्टके
नसमायुक्तंवस्त्रयुग्मेनवेष्टितम् आवाहयेदरुंधत्यांवसिष्ठप्राणसम्मिताम् पतिव्रतानांसर्वासांमुख्यांवैदेवभामिनीं द्विभु
जांचारुसर्वांगीं साक्षसूत्रकमंडलुम् प्रतिमांकांचनींकृत्वानामभिः परिपूजयेत् वसिष्ठंचध्रुवंचैवमतिमांपूजयेद्व्रती देववंद्यै
नमः पादौजानुभ्यांलोकवंदितेकटिंसंपूजयेत्तस्याः सर्वसंपत्तिदायिनीम् नाभिंगंभीरनाभ्यै तुलोकधात्र्यैतथास्तनौ जगद्धा
त्र्यैतथास्कंधौबाहूशांत्यैनमस्तथा हस्तौतुवरदायैतुमुखंधृत्यैनमः पुनः अरुंधत्यैतथापूज्यंशिरस्तुसकलंप्रिये एवंसंपूज्य
तांदेवींगंधपुष्पोपचारकैः पूजयित्वासतींदेवींततश्चार्घ्यंप्रदापयेत् अरुंधतीमहाभागेवसिष्ठप्रियवादिनी सौभाग्यंदेहि
मेदेविधनंपुत्रांश्चसर्वदा पुत्रान्देहिधनंदेहिसौभाग्यंदेहिसुव्रते अन्यांश्चसर्वकामांश्चदेहिदेविनमोस्तुते सुवासिन्योथ
मपूज्याःसमाप्तिदिवसेतदा शुभगंधाक्षतैःपुष्पैर्दद्याच्छूर्पेणभक्ष्यकान् होमंचैवतदाकुर्यात्सार्मिद्भिश्चतिलैःपृथक् अष्टोत्तर
शतंसंख्याप्रार्थनामंत्रतःसुधीः मिथुनानिचसंपूज्यभूषणाच्छादनादिभिः नानाविधोपचारैश्चचतुर्विंशतिसंख्यया आचार्यायचगां
दद्याद्वस्त्राण्याभरणानिच शय्यांसोपस्करांदद्यात्कांस्यपात्रंसदीपकम् आदर्शंचामरंचैवअश्वंदद्यात्सुशोभनम् यथातु

भोजयित्वा यस्त्रियः शूर्पान्समोदकान् मोदकान्कांचनं चैव तथा वस्त्रं यथाविधि पोलिका घृतपूपाश्च पूरिकाश्च विशेषतः सोहालिका
श्च दातव्या एकैकं द्विगुणं तथा भोजनद्वयपर्याप्तं दीनानाथांश्च पूजयेत् एवं व्रतं समाप्याथ पश्चान्नक्तं समाचरेत् अनेनैव विधानेन भा
मिनी कुरुते व्रतम् अवैधव्यत्वमाप्नोति तथा जन्मसहस्रकम् पुत्रपौत्रसमायुक्ता धनधान्यसमावृता जीवेद्वर्षशतं साग्रं सह भर्त्रा म-
हाव्रता एवमभ्यर्चयित्वा तु पदं गच्छेदनामयम् देवभार्या यथा स्वर्गे ऋषिभार्या तथैव च राजते च महाभागा सर्वकामसमृद्धिभिः ॥
इति श्रीस्कंदपुराणे अरुंधतीव्रतोद्यापनं अथ वैशाखशुक्लतृतीयायां भविष्योत्तरोक्तमक्षय्यतृतीयाव्रतम् तीर्थे वान्यद्दिने स्नानं
तिलैश्च पितृतर्पणम् दानं धर्मघटादीनां मधुसूदनपूजनम् माधवे मासि कुर्वीत मधुसूदनमर्चयेत् तुलामकरमेषेषु प्रातःस्नानं वि
धीयते हविष्यं ब्रह्मचर्यं च महापातकनाशनम् वैशाखस्नाननियमं ब्राह्मणानामनुज्ञया मधुसूदनमभ्यर्च्य कुर्यात्संकल्पपूर्वकम्
वैशाखं सकलं मासं मेषसंक्रमणे रवेः प्रातःस्नानियमस्याय प्रीयतां मधुसूदनः मधुसूदनसंतोषाद्ब्राह्मणानामनुग्रहात् निर्विघ्न
मस्तु मे पुण्यं वैशाखस्नानमन्वहम् माधवे मेषगे भानौ मुरारिर्मधुसूदनः प्रातःस्नानेन मे नाथ फलदः पापहा भव यदा न ज्ञायते
नाम तस्य तीर्थस्य भो द्विजाः तत्र उच्चारणं कार्यं विष्णुस्तीर्थमिदं त्विति अपि सम्यग्विधानेन नारी वा पुरुषोपि वा प्रातःस्नातः सनि
यमः सर्वपापैः प्रमुच्यते वैशाखे विधिवत्स्नात्वा भोजयेद्ब्राह्मणान्दश कृत्स्नशः सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः इति वैशाख-
स्नानविधिर्भविष्ये इयमेव तृतीया परशुरामजयंती सा च प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या तदुक्तं भार्गवार्चनदीपिकायां स्कांदभविष्ययोः
वैशाखस्यासिते पक्षे तृतीयां पुनर्वसौ निशायाः प्रथमे यामे रामाख्यः समये हरिः रेणुकायास्तु योगर्भादवतीर्णो विभुः स्वयम्

दिनद्वयेतथाव्याप्तोअंशतःसमव्याप्तोचपरा शुक्लतृतीयांवैशाखेशुक्लोपोष्यादिनद्वये निशायांपूर्वयामेचेद्युत्तरान्येद्युपूर्विका
नत्वेववैशाखतृतीयाअक्षय्यतृतीयासाचपूर्वाह्णव्यापिनीग्राह्यादिनद्वयेतद्व्याप्तौतुपरैवेति इयंयुगादिरपि यामन्वाद्यायुगाद्या-
स्तिथयस्तासुमानवः स्नात्वाहुत्वाचजप्त्वाचदत्त्वानंतफलंलभेत् यास्वेपिपूर्वाह्णव्यापिनीग्राह्या पूर्वाह्णेतुसदाकार्याःशुक्ला मनुयु
गादयः दैवेकर्मणिपित्र्येचकृष्णेचैवापराह्णिकाः वैशाखस्यतृतीयायांपूर्वविद्धांकरोतियः हव्यंदेवानगृह्णंतिकव्यंचपितरस्तथा इति
वैशाखस्यतृतीयायांश्रीसमेतंजगद्गुरुम् नारायणंपूजयेत्पुष्पधूपविलेपनैः योस्यांददातिकरकान्वारिव्यंजनसंयुतान् सयातिपु
रुषोवीरलोकान्वैहेममालिनः वैशाखशुक्लपक्षेतुतृतीयायांतथैवच गंगातोयेनरःस्नात्वामुच्यतेसर्वकिल्बिषैः श्रीकृष्णउवाच
बहुनात्रकिमुक्तेनकिंबह्वक्षरमालया वैशाखस्यसितामेकांतृतीयामक्षयांशृणु तस्यांस्नानंतपोहोमःस्वाध्यायःपितृतर्पणम्
दानंचक्रियतेतस्यांतत्सर्वंस्यादिहाक्षयम् आदिःकृतयुगस्येयंयुगादिस्तेनकथ्यते सर्वपापप्रशमनीसर्वसौख्यप्रदायिनी पुराम
होदयेपार्थवणिगासीत्सनिर्धनः प्रियंवदःसत्यव्रतोदेवब्राह्मणपूजकः पुण्याख्यानैकचित्तोभूत्कुटुंबव्याकुलोपिसन् तेनश्रुता-
वाच्यमानातृतीयारोहिणीयुता यदास्याद्बुधसंयुक्तानदासातुमहत्फला यस्यांयद्दीयतेकिंचिदक्षय्यंस्यात्तदेवहि इतिश्रुत्वाचगं
गायांसंतर्प्यपितृदेवताः गृहमागत्यकरकान्सान्नान्सोदकसंयुतान् अन्नपूर्णान्बृहत्कुंभान्जलेनविमलेनच यवगोधूमलवणान्
सक्तुदध्योदनंतथा इक्षुक्षीरविकारांश्चसहिरण्यांश्चशक्तितः शुचिःशुद्धेनमनसाब्राह्मणेभ्योददौवणिक् भार्ययावार्यमा
णोपिकुटुंबासक्तचित्तया तावत्तस्यास्थिरेसर्वेगत्वासर्वंविनश्वरम् धर्मासक्तमतिःपार्थकालेनबहुनाततः जगामपंचत्वम

सौवासुदेवमनुस्मरन् ततः सक्षत्रियोजातः कुशवत्यां युधिष्ठिर बभूव चाक्षया तस्य सम्पत्तिर्धर्मसंयुता ईजे स च महायज्ञैः समाप्तव
रदक्षिणैः सददौ गोहिरण्यानि दानान्यन्यान्यहर्निशम् बुभुजे कामतो भोगान्दीनांधांस्तर्पयन्धनैः तथाप्यक्षयमेवास्यां क्षयं याति न तद्धनम्
अस्याः पूर्वं तृतीयायां यद्दत्तं विभवं विना इत्येतत्त्वसमाख्यातं श्रूयतामत्र यो विधिः तृतीयायां समाख्यातं स्नात्वा संतर्प्य देवताः एकभक्तं
तदा कुर्याद्वासुदेवं प्रपूजयेत् तस्यां कार्यो यवैर्होमो यवैर्विष्णुं समर्चयेत् यवान्दद्याद्द्विजातिभ्यः प्रयतः प्राशयेद्यवान् उदकुंभान्स
करकान्सान्नान्सर्वरसैः सह यवगोधूमचणकान्सक्तुदध्योदनं तथा ग्रैष्मकं सर्वमेवात्र सस्यं दाने प्रशस्यते तृतीयायां तु वैशा
खे रोहिण्यृक्षे प्रपूजित उदकुंभप्रदानेन शिवलोके महीयते तत्र मंत्रः एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः अस्य प्रदानात्तृप्यं
तु पितरोपि पितामहाः गंधोदकतिलैर्मिश्रं सान्नं कुंभं सदक्षिणम् पितृभ्यः संप्रदास्यामि अक्षय्यमुपतिष्ठतु छत्रोपानत्प्रदा
नं च गोभूकांचनवाससाम् यद्यदिष्टं केशवस्य तद्देयमविशंकया एतत्ते सर्वमाख्यातं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छति अनाख्येयं न मे किंचि
दस्ति स्वल्पं कृतेन यत् यास्यां तिथौ क्षयमुपैति हुतं च दत्तं तेनाक्षयेति कथिता मुनिभिस्तृतीया उद्दिश्य देवतपितॄन्क्रियते मनु
ष्यैस्तत्त्वाक्षयं भवति भारत सर्वमेव इति श्रीभविष्ये अक्षय्यतृतीयाव्रतम् अस्यामेव विष्णुधर्मोत्तरेपि उक्तम् वैशाख
शुक्लपक्षे तु तृतीयायामुपोषितः रात्रौ भुक्त्वे वत्सरे तु मन्वादिषु युगादिषु अभिरुच्य हृष्टिमंत्रं च अष्टोत्तरशतं जपेत् कृतोपवासाः
सलिलं ये युगादि दिनेषु च दास्यंत्यन्नादि सहितं तेषां लोका महोदयः अक्षय्यं फलमाप्नोति सर्वस्य सुकृतस्य च तथा साकृति-
कोपेता विशेषेण च पूजिता तत्र जप्तं हुतं दत्तं सर्वमक्षय्यमुच्यते अक्षय्या सा तिथिस्तस्मात्तस्यां सुकृतमक्षयम् अक्षतैः पूज्य

नैविष्णुस्तेनसाप्यक्षयास्मृता अक्षतैस्तुनरस्नातोविष्णोर्दत्तातथाक्षतान् सक्तूंश्चसंस्कृतांश्चैवहुत्वाचभृगुनंदन एकान्तस्यतृतीया
यांसर्वासांतुफलंलभेत् अत्रैवपरशुरामजयंतीदोलोत्सवश्चहेमाद्रौभविष्ये इतिअक्षय्यतृतीयाव्रतंसंपूर्णम् अथज्येष्ठशु
क्लतृतीयायांरंभाव्रतम् तदुक्तंमाधवीयेभविष्ये कृष्णउवाच भद्रेकुरुष्वयत्नेनरंभाख्यंव्रतमुत्तमम् ज्येष्ठशुक्लतृतीयायांस्ना
त्वानियमतत्परा पूर्वविद्धातिथिर्ग्राह्यानैवव्रतमाचरेत् बृहत्तपातथारंभासावित्रीवटपैतृकी कृष्णाष्टमीचभूताचकर्तव्यासंमुखी
तिथिः इतिरंभाव्रतनिर्णयः अथश्रावणशुक्लतृतीयायांमधुस्रवाख्या गुर्जरेषुप्रसिद्धा सापरयुताग्राह्या अथाचारप्राप्तंश्रावण
शुक्लतृतीयायांस्वर्णगौरीव्रतम् तच्चकर्नाटकदेशेभाद्रपदशुक्लतृतीयायांप्रसिद्धम् तत्रसंकल्पः ममइहजन्मनिजन्मांतरेचअक्ष
य्यसौभाग्यप्राप्तिकामायाःपुत्रपौत्रादिधनधान्यैश्वर्यप्राप्त्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंस्वर्णगौरीव्रतमहंकरिष्ये तत्रपूजा देविदेविसमाग
च्छप्रार्थयेहंजगत्पते इमांमयाकृतांपूजांगृहाणसुरसत्तमे आवाहनं भवानित्वंमहादेविसर्वसौभाग्यदायके अनेकरत्नसंयुक्तंआ
सनंप्रतिगृह्यताम् आसनं सुचारुशीतलंदिव्यंनानागंधसुवासितम् पाद्यंगृहाणदेवेशिमहादेविनमोस्तुते पाद्यं श्रीपार्वतीमहा
भागेशंकरप्रियवादिनि अर्घ्यंगृहाणकल्याणीभर्त्रासहपतिव्रते अर्घ्यं गंगातोयंसमानीतंसुवर्णकलशेस्थितम् आचम्यतांमहा
भागेरुद्रेणसहितेनघे आचमनं गंगासरस्वतीरेवाकावेरीनर्मदाजलैः स्नापितासिमयादेवितथाशांतिंकुरुष्वमे स्नानं सर्वभू
षाधिकेसौम्येलोकलज्जानिवारणे मयोपपादितेतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यताम् वस्त्रं कंचुकीं आचमनीयं कर्पूरकुंकुमैर्युक्तंहरिद्रा
दिसमन्वितम् कस्तूरिकासमायुक्तंचंदनंप्रतिगृह्यताम् चंदनं हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलंतथा सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृहाण

परमेश्वरि॥ सौभाग्यद्रव्यं॥ माल्यादीनि तिपुष्पं॥ देवद्रुमरसोद्भूतः कालागरुसमन्वितः॥ आघ्रेयतामयं धूपो भवानी घ्राणतर्पणः॥ धूपं॥ आ
ज्यं त्रेतिदीपं॥ अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैः षड्भिःसमन्वितं॥ भक्ष्यभोज्यसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां॥ नैवेद्यं॥ आचमनं॥ कर्पूरैलालवंगादि
तांबूलीदलसंयुतं॥ क्रमुकादिफलंचैव तांबूलं प्रतिगृह्यतां॥ तांबूलं॥ इदं फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव॥ तेन मे सफला वाप्तिर्भवेज्ज
न्मनि जन्मनि॥ फलं॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणा॥ नीराजनं॥ नमस्कारः॥ प्रदक्षिणपुष्पांजलिः॥ पुत्रान्देहि धनं देहि सौभाग्यं देहि सुव्रते॥
॥ अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तु ते॥ इति प्रार्थना॥ भवान्याश्च महादेव्या व्रतसंपूर्णहेतवे॥ प्रीतये द्विजवर्याय वाणकं प्रददाम्यहं
॥ वायनं॥ नानाषोडशपक्वान्नैर्वेणुपात्राणि षोडश॥ शर्करा घृतसंयुक्तान्याहूय द्विजदंपतीम्॥ व्रतोद्यापनपूर्त्यर्थं ब्राह्मणेभ्यो ददाम्यहं॥
स्वलंकृताः सुवासिन्यः पातिव्रत्येन भूषिताः॥ ममकामसमृध्यर्थं प्रतिगृह्णंतु भूषिताः॥ ॥ इति स्वर्णगौरीपूजा॥ ॥ अथ कथा॥
पुरा कैलासशिखरे सिद्धगंधर्वसेविते॥ उमया सहितः स्कंदः पप्रच्छ शिवमव्ययम्॥ ॥ स्कंद उवाच॥ ॥ करुणासागरेशान लोकानां हि
तकाम्यया॥ व्रतं कथय देवेश पुत्रपौत्रप्रवर्धनम्॥ ॥ शंकर उवाच॥ ॥ साधु पृष्टं महाभाग कथयामि षडानन॥ स्वर्णगौरीव्रतं नाम
सर्वसंपत्करं नृणां॥ पुरा सरस्वती तीरे विमलाख्यां महापुरी॥ तत्र चंद्रप्रभो नाम राजाभूत्त्यनदोपमः॥ महादेवि विशालाक्षे भार्ये बालमृगे
क्षणे॥ तयोः प्रियतरा ज्येष्ठा तस्यासीन्नृपतेर्मता॥ स कदाचिद्वनं भेजे मृगयासक्तमानसः॥ तत्र शार्दूलवाराहवनमाहिषकुंजरान्॥ ह
त्वा बभ्रामतृष्णार्तो सरसीं विग्रहं महत्॥ चकोरचक्रकारंडखंजरीकशलाकुलं॥ उत्फुल्लकल्हकोकनदं कुमुदोत्पलमंडितम्॥ अपूर्वमव-
नीशो सौ ददर्शाप्सरसांगणांश्च॥ समासाद्य सरस्तीरं पीत्वा जलमनुत्तमं॥ भक्त्या गौरीमर्चयेत ददर्शाप्सरसां गणान्॥ किमेवादिनि पप्रच्छ

राजाराजीवलोचनः स्वर्णगौरीव्रतमिदंक्रियतेस्माभिरुत्तमं सर्वसंपत्करंनृणांतत्कुरुष्वनृपोत्तम राजोवाच विधानंकीदृशंब्रूतकिंफलंवृतं त-
चरणात् नाऊचुर्योषिताःसर्वानभेमासितृतीयके प्रारब्धव्यंव्रतमिदंगौर्याषोडशवत्सरान् तच्छ्रुत्वासोपिजग्राहव्रतंनियतमानसः गुणैःषो
डशसंयुक्तंदोरकंदक्षिणेकरे बबंधानेनमंत्रेणकरिष्येहंव्रतंतव ततःश्रुत्वाव्रतंदेव्याःआगमन्निजमंदिरे मंदिरस्थाततोदृष्टोराजागौर्याः
प्रपूजकः बद्धंतंदोरकंहस्तेदृष्ट्वाचपतिकोपना त्रुटित्वासाचनिक्षेपबाह्यशुष्कतरूपरि नकर्त्तव्यंनकर्त्तव्यंइतिराजावदत्यपि तेनसंस्पृ
ष्टमात्रेणतरुःपल्लवतांगतः तद्द्वितीयाततोदृष्ट्वाविस्मयाल्लुञ्जिताभवत् तन्मूलेदोरकंछिन्नंगृहीत्वासाबबंधह ततस्तद्व्रतमाहात्म्यात्सापति
प्रियताराभवत् देवीव्रतोपचारेणसात्यक्ताद्दुःखितावने भ्रमंतीसामहादेवींध्यायंतीनित्यमन्विता मुनीनामाश्रमेपुण्येनिवसंतीत्यपिक्व-
चित् निवसितास्कनिर्वैरंगच्छपापेयथासुखं धावंतीविपिनंघोरंगणाध्यक्षंददर्शह तेनदृष्ट्वापिसागौरीरक्षाम्यहमुपोषितां ततोददर्शाग्रत
रुंगछंतीचसरोवरं ततोवनश्रियंचाग्रेसर्वाभरणभूषिता पश्यंतीशनकैस्तद्व्रजंतीचैवमानुषी तैस्तैर्नीराकृताद्दृष्ट्वानिर्विण्णानिपसादह
ततस्तत्कृपयागौरीप्रादुरासीन्महासती तांदृष्ट्वादंडवद्भूमौनत्वास्तुत्वानृपप्रिया जयदेविनमस्तुभ्यंजयभक्तवरप्रदे जयशंकरवामांगेमं
गलेसर्वमंगळेः ततोलब्ध्वावरंभक्त्यागौरीसम्यग्र्चितद्व्रतं चक्रेदेवीपदंतस्यैददौसौभाग्यसंपदः इतितस्याःप्रसादेनसर्वान्भोगानवाप्य
च अंतेशिवपुरप्राप्तिःकांताभिःसहितोनृप यस्त्वोमनंव्रतमिदंकथितंशिवायाःकुर्यान्ममप्रियतरोभविताचगौर्याः प्राप्यश्रियःसमवि
कुंभविशत्रुसंघान्निर्जित्यनिर्मलपदंसहसाप्रयाति इतिश्रीस्कंदपुराणेगौरीखंडेस्वर्णगौरीव्रतकथा अथोद्यापनं युधिष्ठिरउवाच
॥ ॥उद्यापनविधिंब्रूहितृतीयायाःसुरेश्वर भक्तितःश्रोतुमिच्छामिव्रतसंपूर्णहेतवे कृष्णउवाच उद्यापनविधिंवक्ष्ये

सावधानेनवैशृणु त्रिशद्दंडप्रमाणेनप्रमितंदक्षिणोत्तरे प्रत्यक्प्रागपिराजेंद्रनवगोचर्मसंमितेथते गोचर्ममात्रंसंलिप्यगोमयेनविचक्षणः
मंडपंकारयेत्तत्रनानावर्णस्कशोभनं गृहमंडलपार्श्वेतुपद्ममष्टदलंलिखेत्॥ तन्मध्येस्थापयेत्कुंभंअव्रणंमृन्मयंशुभं ताम्रपात्रंप्रकुर्वी
तपलैःषोडशभिस्तथा तदर्धार्धेनवाकुर्याद्वित्तशाठ्यंविवर्जयेत् कर्षमात्रसुवर्णेनप्रतिमांकारयेद्बुधः तदर्धंमध्यमंप्रोक्तंतदर्धेतुक
निष्ठकं कृत्वारूपंप्रयत्नेनपार्वत्याचहरस्यच अथताम्रमयेपात्रेप्रतिमांतत्रविन्यसेत् श्वेतवस्त्रयुगच्छन्नंश्वेतयज्ञोपवीतिनं भाज
नंचतिलैःपूर्णंकलशोपरिविन्यसेत् पार्वत्यास्तत्रगंदद्यात्स्थापयित्वाविधानतः वेदोक्तेनप्रतिष्ठाचकर्त्तव्यातुयथाविधि पंचामृते
नस्नपनंकृत्वादेवस्यचोत्तमं स्नानंचकारयेत्पश्चात्ततःपूजांसमाचरेत् चंदनेनसुगंधेनसुपुष्पैश्चप्रपूजयेत् धूपंचकल्पयेद्दिव्यंचं
दनागरुसंयुतं नानाप्रकारैर्नैवेद्यंतथादीपंचकारयेत् अर्च्चयेत्पूजयेद्द्रव्यागंधपुष्पैःफलाक्षतैः आवाहनादिकर्त्तव्यंपुराणागमसूक्त
द्भवैः कार्याविधानतःपूजाभक्तिश्रद्धासमन्वितः देवदेवसमागच्छ प्रार्थयेहंजगत्पते इमांमयाकृतांपूजांगृहाणसुरसत्तमे एवंपू
जाप्रकर्त्तव्यारात्रौजागरणंततः गीतनृत्यादिसंयुक्तंकथाश्रवणपूर्वकं अर्च्चयेत्पूर्ववद्देवंपश्चाद्धोमंसमाचरेत् स्वगृह्योक्तविधाने
नकृत्वाग्निस्थापनंततः प्रारभेच्चततोहोमंनवग्रहपुरःसरं तिलांश्चयवसंमिश्रानाज्येनचपरिप्लुतान् संकर्षणेनमंत्रेणगौरीमंत्रेण
वाशिवाम् एवंसमाप्यहोमंतुतत्राचार्यंप्रपूजयेत् अर्घ्यपुष्पप्रदानैश्चवस्त्रालंकारभूषणैः शक्त्यासदक्षिणांकुर्यात्सर्वारेगोधिका
मता धेनुःसदक्षिणांदत्वासुशीलांचपयस्विनीं स्वर्णशृंगींरौप्यखुरींकांस्यदोहनसंयुतां रत्नपुच्छांवस्त्रयुतांतांम्रपृष्ठीमलंकृताम्
सवत्सांसव्रणांभद्रांधेनुंदद्यात्सयत्नतः सुवर्णेनसमोपेतामाचार्यायचसाधवे षोडशाभिःप्रकारैश्चपक्वान्नैःप्रीणयेत्सदा षोडश

प्रमितैर्द्विधाब्राह्मणेषुप्रयत्नतः वंशपात्रैःस्थितैःपक्वान्नसकान्नंवायनैःशुभैः अन्येभ्योब्राह्मणेभ्यश्चदक्षिणांचप्रयत्नतः बंधुभिःसहभुंजीत
नियतश्चपरेहनि एवंकृत्वाभवेत्सार्थपरिपूर्णव्रतीयतः इतिश्रीस्कंदपुराणेस्वर्णगौरीव्रतोद्यापनं अथसुकृततृतीयाश्रावणशु
क्लतृतीयायांसुकृतव्रतं सामध्याह्नव्यापिनीग्राह्या शौनकउवाच सर्वकामप्रदानानिव्रतानिकथितानिवै व्रतंकथययत्नेनये
नश्रेयोहमाप्नुयां सूतउवाच साधुसाधुमहाभागलोकानांहितकारक कथयामिव्रतंदिव्यंयोषितांफलदायकं कृष्णस्यावरजासाध्वीसु-
भद्रानामविश्रुता रूपलावण्यसंपन्नासुभगाचारुहासिनी गांडीवधन्वनश्चासीद्योषिताचवराप्रिया त्रैलोक्याधिपतिःकृष्णःतस्याहंभ
गिनीप्रिया इतिगर्वसमाविष्टानकिंचिदकरोच्छुभं कालोपियस्यआज्ञांवैशिरसाधारयत्सदा समेभ्रातासखाकृष्णोदनुजानांनिकृंतनः॥
इतिसंचिंत्यमनसिनकिंचित्साकरोत्तदासर्वज्ञानंतदातेनदेवदेवेनशार्ङ्गिणा इतिसंचिंत्यमनसिभ्रातृत्वान्ममगौरवात् भवाब्धितारणं
किंचिन्मूढत्वान्नकरिष्यति ध्यात्वामुहूर्तंमनसिश्रीकृष्णोभक्तवत्सलः सुभद्रानिकटेगत्वावचनंचेदमब्रवीत् परलोकजिगीषायैनकिं
चिदपितेकृतं व्रतंकुरुष्वमनसासर्वान्कामानवाप्स्यसि सुकृतंतारकंलोकेलोकानांहितकारकं यत्कृत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंश
यः भुक्तिमुक्तिप्रदंचापिसर्वसौभाग्यदायकं व्रतंकुरुष्वचाद्यैवसुकृतस्यफलाप्तये कालोहंसर्वलोकेषुवृक्षरूपेणसंस्थितः धर्मंतस्य
चमूलंहिज्ञानंचस्कंधएवच मासद्वादशसंख्याकाश्चोपसंख्याह्यनुक्रमात् षष्ट्याधिकंचत्रिशतंफलानिसमजायत॥ ॥ पर्णानि
घटिकाःप्रोक्ताःकालोहंवृक्षरूपकः तस्मात्सज्ञानानांप्राप्तयेव्रतंकुरुष्वशोभने नभसिमासेसंप्राप्तेशुक्लपक्षेचभामिनि तृतीयाहस्तसंयुक्ता
व्रतंकार्यमिदंशुभं प्रातश्चैवसमुत्थायदंतधावनपूर्वकम् स्नानंकुर्याद्यथान्यायंहरिद्राभिःसमन्वितं मध्याह्नेचैवसंप्राप्तेकृत्वागोम-

सर्वमंडलं चतुर्द्वारेण सहितं मंडपं तत्र कारयेत् वेदिं विरच्य धवलां हस्तमात्रां विशेषतः तन्मध्ये ष्टदलं पद्ममक्षतैः परिकल्पयेत् पी-
ठे मां च परिस्थाप्य क्षीराब्धितनयासह उपचारैः षोडशभिः पूजयेद्भक्तिसंयुतः षष्ठ्याधिकं च त्रिशतं स्कन्दतस्य फलानि वै गोधूमस्य चूर्ण
फलं शर्कराभिः समन्वितं औदुंबरस्य वृक्षस्य फलाकारं च कारयेत् वेणुपात्रे च संस्थाप्य वाणकं च द्विजातये सहिरण्यं सतांबूलं दद्याच्चैव
यथाविधि पुत्रपौत्रसमृद्ध्यर्थं सौभाग्यावाप्तये तथा वाणकं वै प्रदास्यामि व्रतसंपूर्णहेतवे पिष्टस्य च फलानां वै पायसं परिकल्पयेत्
भ्रातृस्वरूपिणं मां च भोजयित्वा यथाविधि इति कृत्वा च विधिवत् समाप्य च ततः परं तृतीये वत्सरे प्राप्ते उद्यापनविधिं चरेत् आचार्यं
वरयेद्भक्त्या वेदवेदांगपारगं सुशीलं सर्वधर्मज्ञं शांतं दांतं कुटुंबिनम् स्वस्तिवाचं द्विजैः साकं नांदीश्राद्धं विधाय च हैमीं च प्रतिमां
कुर्यान् निष्कनिष्कार्धसंख्यया क्षीराब्धितनयासाकं मां प्रतिष्ठाप्य भक्तितः नवीनं कलशं ताम्रं पिधानेन समन्वितं पल्लवैश्च बहिर
र्णैश्च वस्त्रयुग्मेन वेष्टितं तन्मध्ये मां प्रतिष्ठाप्य उपचारैः प्रपूजयेत् ततः पुष्पांजलिं दद्यात् समाप्य च पुनः पुनः वाणकं हि प्रदद्याच्च
व्रतसंपूर्णहेतवे लक्ष्मीनारायणो देवो ह्यस्मात् संसारसागरात् रक्षेद्वै सकलात् पापादिह सर्वं ददातु मे अच्युतः प्रतिगृण्हाति अच्युतो
वै ददाति च अच्युतस्तारको भाभ्यां अच्युताय नमो नमः रात्रौ जागरणं कुर्याद् गीतवादित्रमंगलैः पुराणश्रवणेनैव रात्रिशेषं ततो नयेत्
प्रभाते विमले स्नात्वा नित्यकर्म समाप्य च विष्णोर्नुकं सत्तुमिव ह्योमे मंत्रद्वयं स्मृतं अष्टाधिकद्विशतं च तिलैर्होमं तु कारयेत् कलशं प्रति
मायुक्तं माचार्याय निवेदयेत् गां दद्यात् कपिलां चैव सालंकारां सदक्षिणां आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रैराभरणैरपि ब्राह्मणान् भोजये
त्पश्चाच्चतुर्विंशतिसंख्यकान् आशिषो वै गृहीत्वाथ स्वयं भुंजीत भक्तितः इति तस्य वचः श्रुत्वा नत्सर्वं हि चकार सा भुक्त्वा भोगान्

न्यथाकामंअंतेस्वर्गंजगामसा   इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेस्कंदकृतव्रतोद्यापनम्   अथभाद्रपदशुक्लतृतीयायांशिवपरिगृही
तंहरितालिकाव्रतं तच्चपरविद्धायांकार्यं मुहूर्तमात्रसत्त्वेपिदिनेगौरीव्रतंपरेइतिमाधवोक्तेः हरितालिकाव्रतसत्वेपुरस्कारेणापिपरविद्धाग्र
हणवचनाद्दिवोदासीयेउदाहृतत्वाच्च   तत्रव्रतविधिः   भाद्रपदशुक्लतृतीयायांप्रातस्तिलामलककल्केनस्नात्वापट्टवस्त्रंपरिधाय मास
पक्षाद्युल्लिख्यममसमस्तपापक्षयपूर्वकससजन्मराज्यअखंडितसौभाग्यादिविवृद्धये उमामहेश्वरप्रीत्यर्थंहरितालिकाव्रतमहंकरिष्ये ॥
तत्रादौगणपतिपूजनंकरिष्ये गौरीसूक्तंमहेश्वरंपूजयेत्   अथपूजा   पीतकौशेयवसनांहेमाभांकमलासनां भक्तानांवरदांनित्यांपा
र्वतींचिंतयाम्यहं मंदारमालाकुलितालकायैकपालमालांकितशेखराय दिव्यांबरायैचदिगंबरायनमःशिवायैचनमःशिवाय उमामहेश्व
राभ्यांनमः ध्यायामि   देवदेवसमागच्छप्रार्थयेहंजगन्मये इमांमयाकृतांपूजांगृहाणसुरसत्तम उमामहेश्वराभ्यांनमः आवाहनं· भवा
नित्वंमहादेविसर्वसौभाग्यदायके अनेकरत्नसंयुक्तमासनंप्रतिगृह्यतां आसनं·   सुचारुशीतलंदिव्यंनानागंधसमन्वितं॥ पाद्यंगृहाण
देवेशिमहादेवनमोस्तुते पाद्यं· श्रीपार्वतिमहाभागेशंकरप्रियवादिनि अर्घ्यंगृहाणकल्याणिभर्त्रासहपतिव्रते अर्घ्यं   गंगाजलंस
मानीतंसुवर्णकलशेस्थितं आचम्यतांमहाभागेरुद्रेणसहितेनघे आचमनं· गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः स्नापितासिमया
देवितथाशांतिंकुरुष्वमे स्नानं   पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेनस्नपनंप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यतां पंचामृतस्नानं· कारणाधूतपापान्पु
ण्यतोयासरस्वती मणिकर्णिजलंशुद्धंस्नानार्थंप्रतिगृह्यतां स्नानं· सर्वरक्षाधि· वस्त्रं· उपवीतं· कंचुकीमुपवस्त्रंचनानारत्नैःसमन्वितं गृहाणत्वंम
यादत्तंपार्वतीचनमोस्तुते   कंचुकीं· कुंकुमागरुकर्पूरंचंदनंकस्तुरीयुतं विलेपनंमहादेविगंधंदास्यामिभक्तितः गंधं· रंजिताःकुंकु

मौघेनअक्षताश्चातिशोभनाः मयैपांदेविभावेनप्रसन्नाभवपार्वती अक्षताः हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलान्वितं सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं
गृहाणपरमेश्वरि सौभाग्यद्रव्याणि सीमंतिकाबकुलचंपकपाटलाजपुन्नागजातिकरवीररसालपुष्पैः बिल्वप्रवालतुलसीदलमाल
तीभिःस्त्वांपूजयामिजगदीश्वरिमेप्रसीद पुष्पं अथांगपूजा उमायैनमः पादौपूजयामि गौर्यैनमः जंघे· पार्वत्यै· जानुनी· जग
द्धात्र्यै· उरू· जगत्प्रतिष्ठायै· कटिं· शांतिरूपिण्यै· नाभिं· देव्यैन· उदरं· लोकवंदितायै· स्तनौ· काल्यैन· कंठंपू· शिवायै· मुखं· भवान्यै· नेत्रे पू·
रुद्राण्यै· कर्णौपू· शर्वाण्यैन· ललाटंपू· मंगलदात्र्यै· शिरःपूजयामि देवद्रुमरसोद्भूतःकृष्णागरुसमन्वितः आनीतोयंमयाधूपोभवानीप्र
तिगृह्यतां धूपं· त्वंज्योतिःसर्वदेवानांतेजसांतेजउत्तमं आत्मज्योतिःपरंधामदीपोयंप्रतिगृह्यतां दीपं अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्भिः
समन्वितं भक्ष्यभोज्यसमायुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यतां नैवेद्यं· आचमनं· मलयाचलसंभूतंकर्पूरेणसमन्वितं करोद्वर्त्तनकंचारुगृह्य
तांजगतःपते करोद्वर्त्तनं· इदंफलंमयादेविस्थापितंपुरतस्तव तेनमेसफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि फलं पूगीफलंमहद्दिव्यं-
नागवल्यादलैर्युतं कर्पूरैलासमायुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यतां तांबूलं हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबीजंविभावसोः अनंतपुण्यफलदमतःशां
तिंप्रयच्छमे दक्षिणां· वज्रमाणिक्यवैडूर्यमुक्ताविद्रुममंडितं पुष्परागसमायुक्तंभूषणंप्रतिगृह्यतां भूषणं· चंद्रादित्यौचधरणी-
विद्युदग्निस्तथैवच त्वमेवसर्वज्योतींषिआर्तिक्यंप्रतिगृह्यतां नीराजनं अथनामपूजा उमायैनमः गौर्यै· पार्वत्यै· जगद्धात्र्यै· ज
गत्प्रतिष्ठायै· शांतिरूपिण्यै· हराय· महेश्वरा· शंभवे· शूलपाणये· पिनाकधृषे· शिवाय· पशुपतये· महादेवा· पुष्पांजलिं· यानि
कानिचपापानिब्रह्महत्यासमानिचेति प्रदक्षिणा अन्यथाशरणंनास्तित्वमेवशरणंमम तस्मात्कारुण्यभावेन क्षमस्वपरमेश्व

रि नमस्कारः पुत्रान्देहि धनंदेहि सौभाग्यंदेहि सुव्रते अन्यांश्चसर्वकामांश्चदेहिदेविनमोस्तुते इतिप्रार्थना ततोवैणवपात्राणिसौभाग्य
द्रव्यसहितानिवायनानिदद्यात् अन्नंसुवर्णपात्रस्थंसवस्त्रफलदक्षिणं वायनंगौरिविप्रायददामिप्रीतयेतव सौभाग्यारोग्यकामान्यस
र्वसंपत्समृद्धये गौरीगिरीशतुष्ट्यर्थंवायनंतेददाम्यहं मंत्राभ्यांवायनं तस्मिन्नहनिकर्त्तव्यंपूजनंरजनीमुखे अर्धरात्रेउमा
कांतौअर्चनंजागरंचरेत् इतिपूजा अथकथा सूतउवाच मंदारमालाकुलितालकायैकपालमालांकितशेखराय दिव्यंबरायै
चदिगंबरायैनमःशिवायैचनमःशिवाय कैलासशिखरेरम्येगौरीपृच्छतिशंकरं गुह्याद्गुह्यतरंगुह्यंकथयस्वमहेश्वर सर्वेषांसर्वधर्मा
णांअल्पायासंमहत्फलं प्रसन्नोसियदानाथतथ्यंब्रूहिममाग्रतः केनत्वंहिमयाप्राप्तस्तपोदानव्रतादिना अनादिमध्यनिधनोभर्त्ताचै
वजगत्प्रभुः ईश्वरउवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामितवाग्रेव्रतमुत्तमं यद्गोप्यंममसर्वस्वंकथयामितवप्रिये यथाचोडुगणेचंद्रो
ग्रहाणांभानुरेवच वर्णानांचयथाविप्रोदेवानांविष्णुरेवच नदीनांचयथागंगापुराणानांचभारतं वेदानांचयथासामइंद्रियाणांम
नोयथा पुराणंवेदसर्वस्वंआगमेनयथोदितम् एकाग्रेणशृणुष्वैतत् यथादृष्टंपुरातनं येनव्रतप्रभावेन प्राप्तमर्धासनंमम तत्स
र्वंकथयिष्येहंत्वंममप्रेयसीयतः भाद्रेमासिसितेपक्षेतृतीयाहस्तसंयुता तदनुष्ठानमात्रेणसर्वपापैःप्रमुच्यते शृणुदेवित्वया
पूर्वंयद्वृत्तंचरितंमहत् तत्सर्वंकथयिष्यामियथावृत्तंहिमालये पार्वत्युवाच कथंकृतंमयानाथव्रतानामुत्तमंव्रतं तत्सर्वंश्रो
तुमिच्छामित्वत्सकाशान्महेश्वर शिवउवाच अस्तितत्रमहाद्रिव्योहिमवान्नगउत्तमः नानाभूमिसमाकीर्णोनानाद्रुमस
माकुलः नानापक्षिसमायुक्तोनानामृगविचित्रकः यत्रदेवाःसगंधर्वाःसिद्धचारणगुह्यकाः विचरंतियथादेविगंधर्वाश्चनिसं

कुब्जाः स्फाटिकैः कांचनैः शृंगैर्मणिवैडूर्यभूषितैः भुजैर्लिखन्निवाकाशं सन्द्रदोमंदिरं यथा हिमेनपूरितोनित्यं गंगाध्वनिविनोदितः पा
र्वतित्वं यथाबाल्ये परमाचरतीतपः अब्दद्वादशकं देवि धूम्रपानमधोमुखी संवत्सरचतुष्षष्टी पक्वपर्णाशनं कृतं इच्छातातेन तत्कष्टं चिं
तयादुःखितोभवत् कस्मैदेयामयाकन्याएवंचिंतातुरोभवत् तदेवावसरेप्राप्ते ब्रह्मपुत्रस्त्वधर्मवित् नारदोमुनिशार्दूलःशैलपुत्री
दिदृक्षया दत्वार्घ्यविष्टरंपाद्यंनारदंप्रोक्तवान्गिरिः हिमवानुवाच किमर्थमागतःस्वामिन्वदस्वमुनिसत्तम महद्भाग्ये-
नसंप्राप्तमद्यागमनमुत्तमं नारदउवाच शृणुशैलेंद्रमद्वाक्यंविष्णुनाप्रेषितोस्म्यहं योग्यंयोग्यायदातव्यंकन्यारत्नमिदंत्वया
वासुदेवसमोनास्तिब्रह्मविष्णुशिवादिषु तस्मैदेयात्वयाकन्याअत्रार्थेसम्मतंमम हिमवानउवाच वासुदेवःस्वयंदेवःक
न्यांप्रार्थयतेयदि तदामयाप्रदातव्यात्वदागमनगौरवात् इत्येवंगदितंश्रुत्वानभस्यंतर्दधेमुनिः ययौपीतांबरधरंशंखचक्रगदा
धरम् कृतांजलिपुटोभूत्वामुनींद्रस्तमभाषत नारदउवाच शृणुदेवमवत्कार्यंविवाहोनिश्चितस्तव हिमवांस्त्वतदागौरी
मुवाचवचनंमुदा दत्ता सित्वंमयापुत्रिदेवायगरुडध्वजे श्रुत्वावाक्यंपितुर्देविसखिभिःसहितावनं सिंहव्याघ्रैर्मृगैर्व्याप्तंतत्रस्व
शासिनिर्जने सख्युवा० किमर्थंदुःखितादेविकथयस्वममाग्रतः यद्भवत्याभिलषितंकरिष्येहंनसंशयः पार्वत्यु० सखिशृणुममप्रीतामनोभिलषितं
मया महादेवंचभर्तारंकरिष्येहंनसंशयः एतन्मेचिंतितंकार्यंतातेनकृतमन्यथा तस्माद्देहपरित्यागंकरिष्येहंसखिप्रिये पार्वत्यावचनंश्रु
त्वासखीवचनमब्रवीत् सख्युवाच पितायत्रनजानातिगमिष्यामोहितद्वनं इत्येवंसंमतंकृत्वानीतासित्वंमहद्वनं पितानिरीक्ष्ययत्
मासहिमवांस्तुगृहेगृहे केनत्वंनीतासिमेपुत्रीदेवदानवकिंन्नरैः नारदाग्रेकृतंसत्यंकिंदास्येगरुडध्वजे इत्येवंचिंतयाविष्टोमूर्छितोनिपपातह

हाहाकृत्वाप्रधावंतिलोकास्तेगिरिपुंगवं उचुर्गिरिवरंसर्वेयूयंहेतुंगिरेवद गिरिरुवाच दुःखस्यहेतुंशृणुतकन्यारत्नंहृतंमम दर्शना
कालसर्पेणसिंहव्याघ्रेणवाहृता नजानेक्वगतापुत्रीकेनदुष्टेनवाहृता चकंपेशोकसंतप्तोवातेनेवमहातरुः गिरिर्वनाद्वनंयातस्तदालो
कनकारणात् सिंहव्याघ्रैश्चभिल्लैश्चरोहिभिश्चमहावनं त्वंचापिविपिनेघोरेव्रजंतीसखिभिःसह तत्रदृष्ट्वानदींरम्यांतत्तीरेचमहागु
हाम् तांप्रविश्यसखीसार्धंअन्नभोगविवर्जिता संस्थाप्यवालुकालिंगंपार्वत्यासहितंमम भाद्रशुक्लतृतीयायांअर्चयंती तु हस्तभे
तत्रवाद्येनगीतेनरात्रौजागरणंकृतम् व्रतराजप्रभावेनआसनंचलितंमम संप्राप्तोहंतदातत्रयत्रत्वंसखिभिःसह प्रसन्नोस्मिम
याप्रोक्तंवरंब्रूहिवरानने पार्वत्युवाच यदिदेवप्रसन्नोसिभर्त्ताभवमहेश्वर तथेत्युक्त्वातुसंप्राप्तोकैलासंपुनरेवच ततःप्र
भातेसंप्राप्तेनद्यांकृत्वाविसर्जनम् पारणंतुकृतंतत्रसख्यासार्धंत्वयाशुभे हिमवानपितंदेशंआजगामघनंवनं चतुराशानिरीक्ष
स्वविह्वलःपतितोभुवि दृष्ट्वातत्रनदीतीरेप्रसुप्तंकन्यकाद्वयम् उत्थाप्योत्संगमारोप्यरोदनंकृतवान्गिरिः सिंहव्याघ्राहिभल्लू
कैर्वनेदुष्टेकुतःस्थिता पार्वत्युवाच शृणुतातमयाज्ञातंत्वंदास्यसीश्वरायमां तदन्यथाकृतंताततेनाहंवनमागता ददा
सितातयदिमांईश्वरायतदागृहं आगमिष्यामिनैवंचेदिहस्थास्यामिनिश्चितं तथेत्युक्त्वाहिमवता नीतासित्वंगृहंप्रति पश्चाद्
त्तात्वमस्माकंकृत्वावैवाहिकींक्रियां तेनव्रतप्रभावेनसौभाग्यंसाधितंत्वया अद्यापिव्रतराजस्तुनकस्यापिनिवेदितः नामा—
स्यंव्रतराजस्यशृणुदेवियथाभवत् आलिभिर्हरितायस्मात्तस्मात्साहरितालिका देव्युवाच नामेदंकथितंदेवविधिंव
दममप्रभो किंपुण्यंकिंफलंचास्यकेनचक्रियतेव्रतं ईश्वरउवाच शृणुदेविविधिंवक्ष्येनारीणांव्रतमीदृशं करिष्यतिप्र

यत्नेनयदिसौभाग्यमिच्छति तोरणादिप्रकर्त्तव्यंकदलीस्तंभमंडितं आच्छाद्यपट्टवस्त्रैस्तुनानावर्णविचित्रितैः चंदनेनसुगंधेनलेपयेद्गृ
हमंडपं शंखभेरीमृदंगैस्तुकारयेद्बहुनिस्वनैः नानामंगलगीतंचकर्त्तव्यंममसद्मनि स्थापयेत्वालुकापिंडंपार्वत्यासहितंमम पू
जयेद्बहुपुष्पैश्चगंधधूपादिभिर्नवैः नानाप्रकारैर्नैवेद्यैःपूजयेज्जागरंचरेत् नारिकेरैःपूगफलैर्जंबीरैर्बहुभिस्तथा बीजपूरैःस
नारिंगैःफलैश्चान्यैश्चभूरिशः ऋतुकालोद्भवैर्भूरिप्रकारैःकंदमूलकैः गंधपुष्पैर्धूपदीपैर्मंत्रेणानेनपूजयेत् ॐनमःशिवायशांतायपं
चवक्त्रायशूलिने नंदिभृंगिमहाकालगणयुक्तायशंभवे शिवायैहरकांतायैप्रकृत्यैसृष्टिहेतवे शिवायैसर्वमांगल्यैशिवरूपेजग
न्मये शिवेकल्याणदेनित्यंशिवरूपेनमोस्तुते शिवरूपेनमस्तुभ्यंशिवायैसततंनमः नमस्तेब्रह्मचारिण्यैजगद्धात्र्यैनमोनमः सं
सारक्षयसंतापात्त्राहिमांसिंहवाहिनी येनकामेनदेवित्वंपूजितासिमहेश्वरि राज्यसौभाग्यसंपत्तिंदेहिमामंबपार्वती मं
त्रेणानेनदेवित्वांपूजयित्वामयासह कथांश्रुत्वाविधानेनदद्यादन्नंचभूरिशः ब्राह्मणेभ्योयथाशक्त्यादेयावस्त्रहिरण्यगाः अन्ये
षांभूयसीदेयास्त्रीणांवाभूषणादिकं भर्त्रासहकथांश्रुत्वाभक्तियुक्तेनचेतसा कृत्वाव्रतेश्वरंदेविसर्वपापैःप्रमुच्यते सप्तजन्म
भवेद्राज्यंसौभाग्यंचैववर्धते तृतीयायांतुयानारीआहारंकुरुतेयदि सप्तजन्मभवेद्वंध्यावैधव्यंजन्मजन्मनि दारिद्र्यंपुत्रशोकं
चकर्कशादुःखभागिनी पच्यतेनरकेघोरेनोपवासंकरोतिया राजतेकांचनेताम्रेवैणवेचाथमृन्मये भाजनेविन्यसेदन्नंसव=
स्त्रफलदक्षिणं दानंचद्विजवर्यायदद्यादंतेचपारणं एवंविधिंयाकुरुतेसानारीत्वयासमानारमतेचभर्त्रा भोगाननेकान्भुविभु
ज्यमानासायुज्यमंतेलभतेहरेण अश्वमेधसहस्राणिवाजपेयशतानिच कथाश्रवणमात्रेणतत्फलंप्राप्यतेनरैः एतत्तेकथितं

देवितव्रमेवनसुत्तमम् कोटियज्ञकृतंपुण्यंअस्यानुष्ठानमात्रतः इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेहरगौरीसंवादेहरितालिकाव्रतक
थासंपूर्णा अथोद्यापनं पार्वत्युवाच उद्यापनविधिंब्रूहितृतीयायाःसुरेश्वर भक्तितःश्रोतुमिच्छामिव्रतसंपूर्णहेतवे
महादेवउवाच उद्यापनविधिंवक्ष्येव्रतराजस्यशोभने यस्यानुष्ठानमात्रेणसंपूर्णंहिव्रतंभवेत् चतुस्तंभंचतुर्द्वारंकदलीस्तंभमं
डितं ध्वजिकाचामरयुतंकमलैरुपशोभितं चंदनागरुकर्पूरैर्लेपितंमंडपंशुभं मध्येवितानंबध्नीयात्पंचवर्णैरलंकृतं तन्मध्येकार
येत्पद्मंपंचवर्णैःसुशोभनैः तस्योपरिन्यसेद्व्रीहीन्द्रोणेनपरिसंमितान् सौवर्णंराजतंताम्रंकलशंविन्यसेद्बुधः पंचरत्नानिनिक्षिप्य
सर्वौषधिसमन्वितं तस्योपरिन्यसेत्पात्रंसौवर्णंराजतेनवा वृषारूढंमहादेवंरजतेनविनिर्मितं सर्वावयवसंयुक्तांगौरींहेम्नाविनि
र्मितां पूजयेत्तत्रगंधाद्यैःपुष्पैर्नानाविधैःशुभैः रात्रौजागरणंकुर्यात्कथावाचनपूर्वकं ततःप्रभातसमयेकृत्वास्नानादिकर्मच पूर्व
वच्चार्चयेद्देवंपश्चाद्धोमंसमाचरेत् स्वगृह्योक्तविधानेनकृत्वाग्निस्थापनंततः प्रारभेच्चततोहोमंनवग्रहपुरःसरं तिलांश्चयवसं
मिश्रा नाज्येनचपरिप्लुतान् जुहुयाद्रुद्रमंत्रेणगौरीमंत्रेणवेदवित् अष्टोत्तरशतंवापिअष्टाविंशतिमेववा एवंसमाप्यहोमंतुतत्रा
चार्यंप्रपूजयेत् सुवर्णरत्नवासोभिर्गांदद्याच्चयथाविधि शय्यांसोपस्करांदद्यादाचार्यायप्रयत्नतः षोडशद्विजयुग्मांश्चपक्वान्ना
न्नैश्चभोजयेत् सौभाग्यद्रव्यवस्त्राणिवंशपात्राणिषोडश दातव्यानिप्रयत्नेनब्राह्मणेभ्योयथाविधि अन्येभ्योद्विजवर्येभ्योदक्षि
णांचप्रयत्नतः भूयसींपरयाभक्त्याप्रदद्याच्छिवतुष्टये उद्दिश्यपार्वतींशंचसर्वंकुर्यादतंद्रितः बंधुभिःसहभुंजीतनियतश्चपरे-
हनि एवंयाकुरुतेनारीव्रतराजंमनोहरं सौभाग्यमखिलंतस्याःसप्तजन्मनसंशयः इतिश्रीहरितालिकाव्रतोद्यापनंसंपूर्णं

अथाश्विनकृष्णतृतीयायांबृहद्गौरीव्रतं डोडीतिदेशभाषायां शाखामूलफलैःसहरिंगिणीं गृहेआनीयसिकतावेद्यांनिक्षिप्यउद
केनासिच्य चंद्रोदयंदृष्ट्वास्नात्वातापंचसखिभिःसहअलंकृत्यपूजयेत् तद्यथा ममइहजन्मनिजन्मांतरेचाक्षय्यसौभाग्यप्राप्तिका
मःपुत्रपौत्रादिधनधान्यैश्वर्यप्राप्त्यर्थंश्रीगौरीप्रीत्यर्थंबृहद्गौरीव्रतंकरिष्ये कलशेवरुणंपूज्यबृहद्गौरींसंपूजयेत् चतुर्भुजांस्वर्णाभांना
नालंकारभूषितां हिमेंदुतुहिनाभासांमुक्तामणिविभूषितां पाशांकुशधरांदेवींध्यायेत्सर्वार्थसिद्धिदां कमंडलुधरांसूक्ष्मांपानपात्रंचबि
भ्रतीं ध्यायामि एहिमातर्विशत्वंत्रिगुणेपरमेश्वरि आवाहयामिभक्त्यात्वांप्रसन्नाभवसर्वदा आवाहनं हेमरत्नकृतंदेवि
आसनंतेविनिर्मितं पाशांकुशधरादेवीमासनेस्थापयाम्यहं आसनं अक्षमालांकुशधरे वीणापुस्तकधारिणि भक्त्यादत्तंमया
तोयंपाद्यार्थंप्रतिगृह्यतां पाद्यं अर्घ्यंददामितेमातर्भक्तानामभयंकरे गृहाणत्वंबृहद्गौरिगंधाक्षतसमन्वितं अर्घ्यं भक्तानामि
ष्टदेमातःसर्वालंकारसंयुते आचम्यतांजगन्मातर्बृहद्गौरिनमोस्तुते आचमनं ततःपंचामृतं स्नापयामिजगन्मातस्त्वांस्वतीर्थज
लेनवै प्रार्थयित्वामयादेविसद्यस्तापविनाशिनि स्नानं वस्त्रंधौतंमयादेविदुकूलंतवनिर्मितं भक्त्यासमर्पितंमातर्गृह्यतांजग
दंबिके वस्त्रं हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलान्वितं सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृहाणपरमेश्वरि सौभाग्यद्रव्यं पंचसूत्रनिर्मितंदोरकं
अर्पयेत् मलयाचलसंभूतंघनसारंमनोहरं गंधंगृहाणदेवित्वंबृहद्गौरिनमोस्तुते गंधं करवीरैर्जातिकुसुमैश्चंपकैर्बकुलैः
शुभैः शतपत्रैश्चकल्हारैरर्चयेत्परमेश्वरि पुष्पं धूपोयंगृह्यतांदेविकालागरुसमन्वितः आघ्रेयःसर्वदेवानांदेवद्रुमरसोद्भवः ॥
॥ धूपं दीपंगृहाणदेवेशि हे लोकत्रयतिमिरापहं वन्हिनायोजितंमातर्बृहद्गौरिनमोनमः दीपं नैवेद्यंगृह्यतांदेविभक्तिंमेह्यचलां

कुरु ईप्सितंमेवरंदेहि परत्रचपरांगतिं नैवेद्यं पानीयंइदंफलमितिनारिकेलफलं पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां नीराजनं
पुष्पांजलिः अथकंठेदोरकंबध्नीयात् धारयिष्यामिभद्रेत्वांत्वद्भक्त्यात्वत्परायणा आयुर्देहियशोदेहिसौभाग्यंदेहिमेशिवे दोरकबंधनं
क्षेमसंपत्करेदेविसर्वसौभाग्यदायिनि सर्वकामप्रदेदेविगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते इतिविशेषार्घ्यं ततश्चंद्रार्घ्यं क्षीरोदार्णवसंभू
तलक्ष्मीबंधोनिशंकर गृहाणार्घ्यंमयादत्तंरोहिण्यासहितःशशिन् प्रार्थना गंगनांगणसंदीपक्षीराब्धिमथनोद्भव भाभासितदिगंतांत
रमानुजनमोस्तुते आनीतासिमयादेविपूजितासिमयाशुभे ममसौभाग्यदेहित्वंयत्रस्थातत्रगम्यतां इतिविसर्जनं अथकथा
विजयोवाच अथान्यद्बृहतीगौरीव्रतंवक्ष्यामिकन्यके मासिभाद्रपदेकृष्णेतृतीयायांचतद्व्रतं आनयेद्बृहतींगौरींशाखामूलफ
लैःसह रिंगिणीवृक्षंसमूलंआनयेत् निक्षिप्यगृहवेद्यांतुतदधःसिकतांशुभां न्यसेच्चंद्रोदयंदृष्ट्वास्नात्वाधौतांबरावृता सखिभिःस
हितासम्यक्अलंकृत्यप्रपूजयेत् गौरीमावाह्यविधिवत्सिकतामंडलेशुभे गंधपुष्पाक्षतैर्दिव्यैर्धूपदीपैरनेकशः सर्वोपचारैर्बृ
हतींपंचपंचभिरर्चयेत् एवंपूज्ययथाशक्त्याकृत्वाचैवप्रदक्षिणां दोरकंबंधयेत्पश्चात्तंतुपंचकनिर्मितं बध्नामिदोरकंकंठेत्व-
द्भक्त्याचपरायणा आयुर्देहियशोदेहिसौभाग्यंदेहिमेशुभे अनेनदोरकंबध्वाचंद्रायार्घ्यंसमर्पयेत् क्षेमसंपत्करेदेविसर्वसौभा
ग्यदायिनि सर्वकामप्रदेदेविगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते गग नांगणसंदीपक्षीराब्धिमथनोद्भव भाभासितदिगंतांतसोमराजनमोस्तु
ते कथामेतांचशृणुयाद्धैर्यप्रेतन्मनाःसदा ततोगोधूमचूर्णेनपंचभिःकुडवैर्युतं पक्वान्नमर्धंविप्रायदत्वाभुंजीतचस्वयं एवंवैपंच
वर्षाणिकृत्वाव्रतमनुत्तमं सर्वान्कामानवाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा ऋषिकन्योवाच केनचादौपुराचीर्णंव्रतंयत्तुत्वयोदि

तं ईप्सितंकोपिलेभेवाव्रतस्यास्यप्रभावतः विजयोवाच शृणुकन्येयथाप्राप्तंपार्वत्याकथितंपुरा सूतउवाच शृणुध्व
मृषयःसर्वे नैमिषारण्यवासिनः पुराकृतयुगस्यादौसर्वभूतहितैषिणा शंभुनाकथितंगौर्यै तद्व्रतंकथयाम्यहं कदाचिदुपविष्टंतंपा
र्वतीपर्यपृच्छत पार्वत्युवाच शंभोत्वांप्रष्टुमिच्छामिकरुणाकरशंकर सर्वबाधोपशमनंसर्वकामफलप्रदं व्रतानांसर्वदानानांउ-
त्तमंब्रूहितत्वतः आयुरारोग्यदंदेवपुत्रपौत्रप्रदायकं तद्व्रतंब्रूहिदेवेशयद्यहंतववल्लभा ईश्वरउवाच शृणुदेविपरंगुह्यंव्रतंप
रमदुर्लभं पुराभूद्द्वापरस्यांतेपंडोःप्रियवरांगना वर्षषोडशसंपूर्णासंपन्नानवयौवना अनपत्यातुसाकुंतीभर्त्तारमिदमब्रवी-
त् कुंत्युवाच केनकर्मविपाकेनपुत्रहीनास्मिदुःखिता अनपत्यप्रतीकारमिदानींब्रूहितत्वतः पंडुरुवाच ऋषिशापो
स्तिमेभद्रेयतस्तेनभविष्यति भर्त्तुस्तद्वचनंश्रुत्वापितृगृहेभ्यगात्स्वयं पितुर्गेहेवर्तमानेकुंतीव्यासंददर्शह नमस्कृत्यचतंप्राहकुं
तीसुकुलितांजलिः कुंत्युवाच व्रतमेकंकथयासुत्वपुत्रसंतानदायकं सर्वसंपत्प्रदंनृणांव्रतमेकंमहामुने व्यासउवाच ॥
शृणुत्वंबृहतीगौर्याव्रतंसंतानदायकं भाद्रकृष्णतृतीयायांनिशिचंद्रोदयेशुभे स्नानंकृत्वाचविधिवत्मौनीभूत्वाव्रतंचरेत् सर्वसंप-
त्करंचैवस्त्रीणांपुत्रान्नसौख्यकृत् भूहिरण्यादिदानानांसर्वेषामधिकंव्रतं पंचवर्षविधातव्यंततउद्यापनंचरेत् उद्यापनविधानेन
संपूर्णफलमश्नुते अंतेतुकारयेद्भक्त्यासौवर्णंबृहतीफलं षष्ठ्युत्तरचतुर्भिश्चशुभैर्बीजैर्युतंतुतत् देव्याःपुरस्तत्संस्थाप्यपूर्ववत्प्र
तिपूजयेत् आचार्यंपूजयेद्भक्त्याविप्रान्पंचतथैवच सुवासिन्यःपंचपूज्यावस्त्रालंकारभूषणैः कुंचुकैश्चैवताटंकैः कंठसूत्रैर्हरिप्रि
यां वंशपात्राणिपंचैवसूत्रैःसंवेष्टितानिच सिंदूरंजीरकंचैवसौभाग्यद्रव्यसंयुतं गोधूमपिष्टजातंचबृहतीफलचंपकं वायनानि

तस्यस्कंधारयेत्कंठे सर्वकामसमृद्धये ततःप्रातः समुत्थाय सालंकार
वर्णैवतास्येदद्यात्तुभोजनं अर्घ्यंदत्वावायनानि दत्वाभुंजीतवाग्यता
सखीजनैः गीतवाद्ययुतानद्यांगौरींतांतुविसर्जयेत् आगच्छवरदे देविपूजितासिमयाशुभे ममसौभाग्यदानायययथेष्टंगम्यतांत्वया
एतद्व्रतप्रभावेनकाचिद्ब्राह्मणकन्यका पतिंसंजीवयामासनिर्भर्त्स्ययमकिंकरान् तस्माच्चरत्वंव्रतमेतदाद्यमायुःप्रदंपुत्रसमृद्धिदंच
पुत्रैश्चपौत्रैश्चयुताचपत्यागौरीप्रसादादिहजीववत्सा यइदंशृणुयान्नित्यंभावयेद्वासमाहितः समुक्त्वाविपुलान्भोगानंतेशिवप
दंव्रजेत् इतिभविष्योत्तरपुराणेबृहद्गौरीव्रतोद्यापनंसंपूर्णं इदंकर्णाटकेप्रसिद्धं अथमार्गशीर्षेमाघेवाफाल्गुणतृतीया
यांसौभाग्यसुंदरीव्रतं तच्चचतुर्थीयुतायांकार्यं नद्वितीयाविद्धायां द्वितीयावेधरहितातृतीयायासिताभवेत् चतुर्थीयोगिनीकिंचि
त्सुखावापियदाभवेत् नारदउवाच भगवंस्तेप्रजाःसृष्टानानावर्णास्तथागुणाः स्वेदजाअंडजाश्चैवउद्भिजाश्चजरायुजाः दे-
वास्तराःसगंधर्वाःसयक्षोरगराक्षसाः एकेसुरूपाःसुभगाबलिनश्चापरेतथा तथान्येदुःखसंयुक्ताःकाणामूकाश्चपंगवः दुःशी
लादुर्भगादीनाःपापकर्मकराःसदा एवंमेत्वदिसंतापःसंशयंछेत्तुमर्हसि ब्रह्मोवाच शृणुवत्सप्रवक्ष्यामित्वंभक्तोसिप्रियोसिमे
कर्मबीजप्ररूढंहिशरीरंपांचभौतिकं ॥ येदत्तदानाजायंतेसुरूपाःसुखिनोजनाः तपःप्रभावज्जायंतेबलिनःसुभगास्तथा अदत्त
दानाज्जायंतेपरकर्मकराःसदा परापवादवक्तारःपरद्रव्यापहारकाः हंतारःप्राणिनांचैवअभक्ष्याणांचभक्षकाः क्रमशोनरकान्
भुक्त्वाजायंतेकुत्सितानराः दारिद्र्यसुंगवामूकाःकाणाद्यादुर्भगास्तथा नारदेवंस्वकर्मोत्थैर्नरानार्यश्चदुःखिताः नारदउवा॰
उपायंब्रूहिभगवन्येनकर्मक्षयोभवेत् तपोदानंव्रतंतीर्थंशरीरस्यचशोषणं दुःखसंतापतप्तानांजीवितान्मरणंवरं ब्रह्मोवा॰

शृणु नारद यद्वृत्तं व्रतानामुत्तमं व्रतं सर्वदुःखप्रशमनं व्याधिदारिद्र्यनाशनं स्वरूपसौभाग्यजननं पुत्रपौत्रप्रदायकं वसिष्ठाय पुराणोक्तं ऋषी-
णां च समागमे कैलासशिखरे रम्ये शंकरेण महात्मना नारद उवाच कस्मात्प्रोवाच भगवान्रूपं कस्माच्च जायते ब्रह्मोवाच दृ-
ष्ट्वाद्भुतं च सौभाग्यं अरुंधत्या जगत्प्रभुः तथा रूपं च शीलं च सौभाग्यमतुलं तथा कृत्वा शिरःप्रकंपं च जहास मृदु शंकरः दृष्टवान्शंकरं
देवं वसिष्ठः स्मितकारणं ईश्वर उवाच अहो व्रतस्य माहात्म्यं श्रूयतामृषिसत्तमाः पुरा जन्मनि शूद्रस्य दासकर्मकरा सदा उच्छिष्टभो-
जना नित्यं उच्छिष्टशयना सदा कुरूपा दुर्भगा दीना रूक्षा गद्गदभाषिणी नाम्ना मेघवती ख्याता दुर्दर्शवदना शुभा एकदा प्रेषणार्थं सा -
गता ब्राह्मणसंनिधौ श्रुतं व्रतं च नारीणां वाच्यमानं द्विजन्मना सौभाग्यसुंदरी नाम तृतीया सर्वकामदा ज्ञात्वाचारगमे शास्त्रे सर्व काम
फलप्रदा मया प्रकाशितं सर्वं प्रार्थिते नो मया न तथा चीर्णं तासां प्रसंगाच्च मेघवत्या प्रसंगतः कुत्सितं चैव नैवेद्यं दत्तं दानं च किंचन हृ
विष्यं च ततोच्छिष्टं पारणं च तथा कृतं केवलं च व्रतं चीर्णं भक्त्या पूतेन चेतसा श्रद्धया धार्यते धर्मो बहुभिर्नार्थराशिभिः ऋषयश्चक्रिरे धर्म-
श्रद्धया भावितात्मना तेन धर्मविपाकेन निषादाधिपतेः सुता सुरूपा च सुशीला च सर्वलक्षणसंयुता संपूर्णावयवा जाता तस्या देव्याः प्र
सादतः उच्छिष्टभोजनाज्जाता निषादानां च योनिषु आदत्तदानात्संजाता तपसा भोगवर्जिता व्रतप्रभावात्संजाता सुरूपा च पतिव्रता ॥
महासौभाग्यसंयुक्ता साक्षाल्लक्ष्मीरिवापरा सर्वकामप्रदा देवी नंदिनी वसते गृहे तद्व्रतं चास्ति देवर्षे सर्वकामफलप्रदम् नारद उवा०
व्रतस्यास्य विधिं ब्रूहि को विधिः किं च पूजनम् कस्मिन्मासे प्रकर्तव्यं देवता का प्रकीर्तिता किं पुण्यं किं च नैवेद्यं ध्यानं कस्य च पूजनम् ॥
ब्रह्मोवाच व्रतस्यारंभणं चादौ मार्गशीर्षेथ माघके द्वितीया वेधरहिता तृतीयायासिता भवेत् चतुर्थीयोगिनी किंचिच्छुक्ला वापि

यदाभवेत् उपवासंप्रकुर्वीतदंतधावनपूर्वकं अपामार्गेणकुर्वीतदंतशुध्दिंतदाव्रती उमेदेविनमस्तभ्यंशंकरस्यार्धधारिणि प्रसीदश्रीमहेशा
निकरिष्येव्रतमुत्तमं सांन्निध्यंकुरुमेदेविव्रतेस्मिन्हरवल्लभे नियममंत्रः सौभाग्यसुंदरीनामवशिनीसाप्रकीर्तिता सर्वकामप्रदा
देविसर्वसंपद्वशंकरी तस्यादर्शनमात्रेणसदासंजायतेजगत् द्रोणपुष्पैश्चसंपूज्यादाडिमंचार्घ्यहेतवे नैवेद्यंमोदकान्दद्यात्कर्पूरं
प्राशयेत्ततः वत्सपौषासितेपक्षेतृतीयायांव्रतंभवेत् चेलिकादंतकाष्टंचमरुकेणचपूजनं राज्यसौभाग्यदानामसुंदरींपूजयेत्ततः
धात्रीफलंतदेवार्घ्यंकंकोलंप्राशयेन्निशि नैवेद्येवटकाःकार्याघृतशर्करयान्विताः कंकोलांबुतथाप्राश्यराज्यसौभाग्यहेतवे घृतेनबोधये
द्दीपंरात्रौजागरणंतथा सर्वकामप्रदादेविसर्वदुःखहरापरा सर्वैश्वर्यप्रदादेविसर्वपापहराशुभा एकापिबहुधात्मानंनामरूपप्रभेद
तः माघमासेचसंप्राप्तेबदर्यादंतधावनम् प्रातःकुर्वीतनियमंरूपसौभाग्यहेतवे अपराण्हेततःस्नात्वासर्वाभरणभूषिता चूतपुष्पैश्च
संपूज्यारूपसौभाग्यसुंदरी नारिकेरार्घ्यदानंचनैवेद्येशष्कुलीस्मृता प्राशनंचैवकस्तूरीरूपसौभाग्यसंयुता पूजयेत्तत्रयासर्वकामसौभाग्य
सुंदरीं फाल्गुनस्यासितेपक्षेप्रातर्नियमसंयुता सौभाग्यसुंदरीबिल्वदंतकाष्ठंतुकारयेत् स्नानंकृत्वातथानारीकांचनारैश्चपूजयेत् नै
वेद्यंसक्तवस्तत्रघृतशर्करयान्विताः यक्षकर्दमजोलेपोधूपाश्चागरुसंभवाः सर्वासुचतृतीयासुविधिरेषउदाहृतः बीजपूरार्घदानंच
प्राशनंचंदनोदकं प्राशनस्यप्रभावेनसर्वान्कामानवाप्नुयात् पारणंचप्रकर्तव्यंसहसर्वैश्चबांधवैः चैत्रेमासिप्रकर्तव्यातृतीयापापना
शिनी प्रयत्नेनप्रकर्त्तव्यासुरवसौभाग्यसुंदरी दंतकाष्ठंसमुद्दिष्टंजंबूवृक्षसमुद्भवं पूजादमनकेनैवअर्घ्यंबिल्वफलंस्मृतं नैवेद्यंमं
डकाःप्रोक्ताशर्कराघृतसंयुताः सुखसौभाग्यप्राप्त्यर्थंप्राशनंवज्रधारिणः वैशाखस्यसितेपक्षेतृतीयायामुपोष्यते मालतीदंतका

ष्टंचनियमग्रहणंततः पतिसौभाग्यदांदेवींसुंदरींपूजयेत्ततः पद्मैःसितैःसुरक्तैश्चमल्लिकाभिश्चपूजयेत् दधिभक्तंसकर्पूरंशर्कराघृतसंयु
तं नैवेद्यंकल्पयेद्देव्याअर्घ्यंचात्रफलंभवेत् होमोरक्तंचसंप्राप्यपुष्टिसौभाग्यमाप्नुयात् ज्येष्ठेमासितृतीयायांउपवासपराभवेत् यूथिका
दंतकाष्ठंचलावण्यसुभगार्थिनी मल्लिकाकुसुमैःपूज्यायक्षकर्दमचर्चिता लावण्यसुभगांदेवींसुंदरींपूजयेत्ततः कदलीफलार्घ्यदानंचनैवे
द्यंघृतपूरिका मौक्तिकांबुततःपीत्वालावण्यसुभगाभवेत् आषाढेचततोमासिपतिसौभाग्यसुंदरी प्रातरुत्थायकर्तव्यंदंतकाष्ठमशोक
जं नियमंतत्रकुर्वीततृतीयायांप्रयत्नतः बिल्वपत्रैःकोमलैश्चपतिसौभाग्यसुंदरी जंबूफलार्घ्यदानंचनैवेद्यंपायसंस्मृतं शर्कराघृतसं
युक्तंसुंदरीप्रियतांमम. विद्रुमांबुनिशिप्राश्यहविषापारणंस्मृतं सपत्नीनांपुरंनैवसापश्यतिकदाचन श्रावणेमासिसंप्राप्तेतृतीया
यामुपोषिता बैल्वंवाबादरंकाष्ठजातीपुष्पैश्चपूजनं सर्वैश्वर्यंचसौभाग्यंसुंदरीपूजयेत्ततः नैवेद्यंश्वेतपक्वान्नंधूपदीपादिकंतथा क
दलीफलार्घ्यदानंचप्राशयेद्राजतंपयः गजाश्वपशुदासीनांहेमरत्नादिवा ससा ईश्वरीसर्वलोकानांभगवत्याःप्रसादतः मासिभाद्र
पदेप्राप्तेपूज्यासौभाग्यसुंदरी दंतकाष्ठंतुकर्तव्यंमातुलिंगीसमुद्भवं उत्पलैःपूजयेद्देव्याअर्घ्यंकर्कोटकीफलं नैवेद्येशोकवर्तिन्यापि
वेन्माणिक्यजंपयः कर्पूरागरुकस्तूरीसुखदेशोसुगंधिना आश्वयुज्यासितेपक्षेतृतीयायांव्रतंचरेत् दंतकाष्ठंप्रकर्त्तव्यंपुष्पवृक्षस
मुद्भवं पूजयेत्परयाभक्त्यापुत्रसौभाग्यसुंदरीं उत्पलैःशतपत्रैश्चपूजाकार्याप्रयत्नतः नारिंगमर्घ्यदानार्थंकूष्मांडंवापिकल्पयेत् ने
वेद्यंगणकान् शुभ्रान् घृतशर्करपाचितान् औदुंबरंपयःप्राश्यसुंदरीप्रियतांमम पुत्रपौत्रसमायुक्तसुखसौभाग्यसुंदरीं का
र्त्तिकेमासिसंप्राप्तेतृतीयायामुपोषिता औदुंबरंदंतकाष्ठंकृत्वाव्रतमुपाचरेत् केतकीभिश्चसौभाग्यंप्राप्नुयाच्चसुंदरी निवेद

येत्पूपांश्चसुगंधान् शालिसंभवान् अक्षोडंचार्घ्यदानेन लवंगंप्राशयेत्ततः सावियोगंनचाप्नोति पितृभ्रातृसुतादिभिः एवंचीर्णेव्रतेकुर्यादुद्यापनविधिंततः
सर्वशास्त्रमधीयानं आगमेषुविशारदं आचार्यंप्रार्थयेत्प्रातर्मार्गशीर्षेयथाविधि चीर्णंव्रतंमयाचार्यउद्यापनविधिंमम व्रतवैकल्यनाशाययथाशास्त्रं
समाहितः सुंदरीमंडलंकार्यंगौरीतिलकमेववा उमामहेश्वरंदेवंसौवर्णंनतुकारयेत् व्रतारंभेयथाशक्त्याराजतंवापिकारयेत् वित्तशाठ्यंनकुर्वीतसति
द्रव्येफलार्थिना वर्षंप्रपूज्यतांमूर्तिंतामेवमंडलेर्चयेत् सर्वोपहारैर्गंधैश्चपुष्पैर्नानाविधैरपि एकैवसाजगन्माताबहुरूपैर्व्यवस्थिता रूपैर्द्वादशभिश्चैवपू
ज्यासौभाग्यसुंदरी ततः पद्मनिभांदेवीं रक्तवस्त्रोपशोभितां रक्ताभरणशोभाढ्यां रक्तकुंकुमचर्चितां ध्यात्वैवंविधांदेवींपूजयेदेकमानसा रात्रौजागर
णंकार्यंगीतवादित्रनिस्वनैः ततः सर्वाणिपुष्पाणिनैवेद्यादिफलानिच अर्घ्यार्थंपरिकल्प्यानिसर्वकामार्थसिद्धये ततः प्रभातेविमलेस्नानंकृत्वाविधानतः कु
सुंभकुसुमैर्होमंकिंशुकैर्वापिकारयेत् अष्टोत्तरशतंपूर्णमध्वान्नंपयसान्वितं तदभावेतुकर्तव्यः शतपत्रैर्विधानतः आसुरेणचमंत्रेणगौणंमुख्यंसमाचरेत्
भोजयेच्चप्रयत्नेनचत्वार्यष्टौविधानतः मिष्टान्नेनसपत्नीकान्भक्त्यावैपरितोषयेत् वस्त्रालंकरणैश्चैवयथाशक्त्याप्रपूजयेत् सौभाग्यवस्त्रंचैकैकं
नारीणांचैवदापयेत् ततोहस्तेप्रदातव्यंकुंकुमंलवणंगुडं नारिकेरंतथावल्लीदूर्वासिंदूरकज्जलं मंगलाष्टकमेतद्धिदत्वासौभाग्यमाप्नुयात् आचा
र्यंचसपत्नीकंवस्त्रालंकरणैःशुभैः परिधाप्ययथाशक्त्यामंडलंतत्समर्पयेत् प्रार्थयेच्चततोदेवींसर्वसौभाग्यसुंदरीं पूजितासिमयादेविसर्वसौभा
ग्यसुंदरी दत्वामत्प्रार्थितान्कामान्वांछदेवियथासुखं मूर्तिंचमंडलंद्रव्याण्युपहारांश्चसर्वशः गुरोगृहाणसर्वंत्वंसुंदरीप्रियतामिति त्वत्प्रसादान्मयाची
र्णंव्रतमेतत्सुदुर्लभं समस्तविप्रशार्दूलप्रसादसुमुखोभव एवंचीर्णव्रतानारीकृतकृत्याभवेत्सदा येनेदंचकृतंवर्षंसंप्राप्तंजन्मतःफलं नातःपरत
रंकिंचित्कृतंसौभाग्यकारकं देहांतेशिवलोकेतुभोगान्भुक्त्वाययौपितान् इतिभविष्योत्तरसौभाग्यसुंदरीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् ॥

श्रीगणेशायनमः अथचतुर्थीव्रतानिलिख्यंते तत्रश्रावणकृष्णचतुर्थीसंकष्टचतुर्थीव्रतम् तत्रचंद्रोदयव्यापिन्यांकार्यम् श्रावणेबहु
लेपक्षेचतुर्थ्यांतुविधूदये गणेशंपूजयित्वातुचंद्रायार्घ्यंप्रदापयेत् १ दिनद्वयेतद्व्याप्तौपूर्वैव मातृविद्धागणेश्वरइतिवचनात् दिनद्वयेअव्याप्तौप
रैव हेमाद्रौ चंद्रोदयाभावेचतुर्थीनिशिषट्घटिव्याप्तायांपरेवव्रतेइति अथव्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य तिथौममविद्याधनपुत्रपौत्र
प्राप्त्यर्थंसमस्तरोगमुक्तिकामःश्रीगणेशप्रीत्यर्थंसंकष्टचतुर्थीव्रतमहंकरिष्ये तत्रादौस्वस्तिवाचनंगणपतिपूजनंकरिष्ये कलशार्चनंचक
रिष्ये सौवर्णरौप्यताम्रमृन्मयाद्यन्यतमांगणपतिमूर्तिंकृत्वाजलपूर्णवस्त्रयुतंकुंभंतस्याग्रेस्थापयित्वाषोडशोपचारैःपूजयेत् आदौध्यानं त
द्यथा लंबोदरंचतुर्बाहुंत्रिनेत्रंरक्तवर्णकम् नानारत्नैःसुवेषाढ्यंप्रसन्नास्यंविचिंतयेत् १ ध्यायेद्गजाननंदेवंतप्तकांचनसुप्रभम् चतु
र्बाहुंमहाकायंसूर्यकोटिसमप्रभम् २ इतिध्यानम् आगच्छत्वंजगन्नाथसुरासुरनमस्कृत अनाथनाथसर्वज्ञविघ्नराजकृपांकुरु सहस्र
शीर्षेत्यावाहनम् गजास्याय० आवाहयामि गोपालंसर्वलोकानामिंद्रादीनांविशेषतः भक्त्यादारिद्र्यविच्छेत्ताएकदंतनमोस्तुते पुरुष
एवेदमित्यासनम् विघ्नराजाय० आसनम् मोदकान्धारयन्हस्तेभक्तानांवरदायक देवदेवनमस्तेस्तुभक्तानांफलदोभव एतावानस्ये-
तिपाद्यम् लंबोदराय० पाद्यं० महाकायमहारूप अनंतफलदायक देवदेवनमस्तेस्तुसर्वेषांपापनाशन त्रिपादूर्ध्वइत्यर्घ्यम् शंकर
सूनवे० अर्घ्यं० कुरुष्वाचमनंदेवसुरवंद्यसुवाहन सर्वाघदलनस्वामिन्नीलकंठनमोस्तुते तस्माद्विराळित्याचमनीयम् उमासुताय० आ
चमनीयम् स्नानंपंचामृतेनैवगृहाणगणनायक अनाथनाथसर्वज्ञनमोमूषकवाहन पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतम् पंचामृतेनस्ना
पनंप्रीयतांगणनायक वक्रतुंडाय० पंचामृतस्नानम् गंगाचयमुनाचैवगोदावरीसरस्वती नर्मदासिंधुकावेरीजलंस्नानायकल्पितम्

यत्पुरुषेणस्नानम् हरवाय॰ स्नानं॰ रक्तवस्त्रंसुयुग्मंचदेवानामपिदुर्लभम् गृहाणमंगलंदेवलंबोदरहरात्मज तंयज्ञमितिवस्त्रम् शूर्पकर्णाय॰ व
स्त्रं॰ ब्रह्मसूत्रंसोत्तरीयंगृहाणगणनायक आरक्तंब्रह्मसूत्रंचकनकस्योत्तरीयकम् तस्माद्यज्ञाद्रूपवस्त्रम् कुब्जाय॰ यज्ञोपवीतं॰ गृहाणेश्वर
सर्वज्ञदिव्यचंदनमुत्तमम् करुणाकरअज्ञाक्षगौरीसुतनमोस्तुते तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋचेतिगंधम् गणेश्वराय॰ गंधं॰ अक्षताश्चसुरश्रेष्ठ
कुंकुमाक्ताःसुशोभिताः मयानिवेदिताभक्त्यागृहाणगणनायक अक्षतान् सुगंधिदिव्यमालांचगृहाणगणनायक विनायकनमस्तुभ्यं
शिवसूनोनमोस्तुते मालाम् माल्यादीनिसुगंधीनि॰ तस्मादश्वेतिपुष्पम् विघ्ननाशिने॰ पुष्पाणि॰ अथांगपू॰ गणेश्वराय॰ पादौपूजया-
मि विघ्नराजा॰ जानुनीपू॰ अखुवाहनाय॰ ऊरूपू॰ हेरंबाय॰ कटिंपू॰ कामहारिसूनवे॰ नाभिंपू॰ लंबोदराय॰ उदरंपू॰ गौरीसुता॰ स्तनौपू॰ ग
णनायकाय॰ हृदयंपू॰ स्थूलकंठाय॰ कंठंपू॰ स्कंदाग्रजाय॰ स्कंधौपू॰ पाशहस्ताय॰ हस्तौपूज॰ गजवक्त्राय॰ वक्त्रंपू॰ विघ्नहर्त्रे॰ ललाटंपू॰ सर्वे
श्वराय॰ शिरःपू॰ श्रीगणाधिपाय॰ सर्वांगंपू॰ दशांगंगुग्गुलुंधूपंउत्तमंगणनायक गृहाणदेवदेवेशउमासुतनमोस्तुते यत्पुरुषेणेतिधूपं
विकटाय॰ धूपं॰ सर्वज्ञसर्वरत्नाढ्यसर्वेशविबुधप्रिय गृहाणमंगलंदीपंघृतवर्त्तिसमन्वितम् ब्राह्मणोस्येतिदीपं॰ वामनाय॰ दीपं॰ नैवेद्यंगृ
ह्यतांदेवनानामोदकसंयुतम् सर्वान्नफलसंयुक्तं षड्रसैश्चसमन्वितम् चंद्रमामनसोनैवेद्यं सर्वाय॰ नैवेद्यं॰ कृष्णावेण्यागौतमीनांपयोष्णी
रवयोजलैः आनम्यतांगृहाणेदंप्रसन्नोभवसर्वदा आचमनं॰ फलान्यमृतकल्पानिसुगंधीन्यघनाशन आनीतानियथाशक्त्यागृहाणगण
नायक सर्वार्त्तिनाशिने॰ फलं॰ तांबूलंगृह्यतांदेवनागवल्यादलैर्युतम् कर्पूरेणसमायुक्तं सुगंधंमुखभूषणम् विघ्नहर्त्रेन॰ तांबूलं॰ सर्वदेवा-
धिदेवायसर्वसिद्धिप्रदायक भक्त्यादत्तांमयादेवगृहाणजगदीश्वर सर्वेश्वराय॰ दक्षिणां॰ पंचार्त्तिःपंचवर्तीभिर्वह्निनायोजितंमया गृहाणमं

गलंदीपंविघ्नराजनमोस्तुते नीराजनं॰ यानिकानिचपापानि नाभ्याआसीतिप्रदक्षिणां नमोस्त्वनंताय॰ सप्तास्येतिनमस्कारः यज्ञेनयज्ञमिति-
मंत्रपुष्पांजलिं॰ एवंपूजाप्रकर्त्तव्याषोडशैरुपचारकैः मोदकान्कारयेदेवमेकविंशतिसंख्यया तेषांमध्येप्रदातव्यादशसंख्याश्चपार्वति देवाग्रेस्था
पयेत्पंचपंचविघ्नायकल्पयेत् पूजयित्वातुतविप्रंभक्तिभावेनदेववत् दक्षिणांचयथाशक्त्यादत्वावैपंचमोदकान् पूजयेन्निशिचंद्रंच अर्घ्यंदत्वा
यथाविधि क्षीरसागरसंभूतसुधारूपनिशाकर गृहाणार्घ्यंमयादत्तंगणेशप्रीतिवर्धन रोहिणीसहितचंद्रमसेन॰ इदमर्घ्यं॰ क्षीरोदार्णव
संभूतसुधारूपनिशाकर गृहाणार्घ्यंमयादत्तंरोहिण्यासहितःशशी रोहिणीसहितचंद्रा॰ इदमर्घ्यं॰ गणेशायनमस्तुभ्यंसर्वसिद्धिप्रदाय
क संकष्टान्हरमेदेवगृहाणार्घ्यंनमो कृष्णपक्षेचतुर्थ्यांतुसपूजितविधूदये क्षिप्रंप्रसादितोदेवगृहाणार्घ्यंन॰ संकष्टहरगणेशाय॰ इदमर्घ्यं॰
तिथीनामुत्तमेदेविगणेशप्रियवल्लभे सर्वसंकष्टनाशायचतुर्थ्यर्घ्यंनमोस्तुते वायनमंत्रः विप्रवर्यनमस्तुभ्यंमोदकान्वैददाम्यहम्
मोदकान्सफलान्पंचदक्षिणाभिःसमन्वितान्आपदुद्धारणार्थायगृहाणद्विजसत्तम प्रार्थना अबुद्धमतिरिक्तंवाद्रव्यहीनंमयाकृतम् त
त्सर्वंपूर्णतांयातुविप्ररूपगणेश्वर ब्राह्मणान्भोजयेदेवंयथासंख्यंयथासुखम् स्वयंभुंजीतमौनेनमोदकान्ब्राह्मणैःसह अशक्तश्चैकमन्नं
चभुंजीतदधिसंयुतम् अथवाभोजनंकार्यंएकवारंहिमाद्रिजे प्रतिमांगुरवेदद्यादाचार्यायसदक्षिणाम् वस्त्रकुंभसमायुक्तामादौमंत्रमिमं-
जपेत् ॐनमोहेरंबमदमोदितसंकष्टान्निवारयनिवारय इतिमूलमंत्रंएकविंशतिवारंजपेत् विसर्जनमंत्रः गच्छगच्छसुरश्रेष्ठस्व
स्थानेत्वंगणेश्वर व्रतेनानेनदेवेशयथोक्तफलदोभव इतिपूजा अथकथा ऋषयऊ॰ दारिद्र्यशोककष्टाद्यैःपीडितानां
चवैरिभिः राजभ्रष्टैर्नृपैःसर्वैः क्रियतेकिंशुभार्थिभिः धनहीनैर्नरस्कंदसर्वोपद्रवपीडितैः विद्यापुत्रगृहभ्रष्टैर्योगयुक्तैःशुभार्थिभिः कर्त

व्यंकिंवदोपायंपुनःक्षेमार्थसिद्धये स्कंदउ॰ शृणुध्वंमुनयःसर्वव्रतानामुत्तमव्रतम् संकष्टतरणंनामसंपत्तिसुखदायकम् येनोपायेनसं
कष्टंतरंतिसुविदेहिनः यद्व्रतंदेवकीपुत्रःकृष्णोधर्मायदत्तवान् अरण्येक्लिश्यमानायपुनःक्षेमार्थसिद्धये यथाकथितवान्पूर्वंगणेशोमातरंप्रति
तथाकथितवान्श्रीशोद्वापरेपांडवान्प्रति ऋषयऊचुः कथंकथितवानेवंपार्वतींश्रीगणेश्वरः तथाऽऽच्छंतिमुनयोलोकानुग्रहकांक्षि
णः स्कंदउ॰ पुराकृतयुगेपुण्येहिमाचलसुतासती तपस्तप्तवतीभूरिनेनालब्धःशिवःपतिः तदास्मरत्साहेरंबंगणेशंपूर्वजंसुतम् तत्क्ष-
णादागतंदृष्ट्वागणेशंपरिपृच्छति पार्वत्यु॰ तपस्तप्तंमयाघोरंदुश्चरंलोमहर्षणम् नप्राप्तःसमया कांतोगिरीशोममवल्लभः संकष्टतर
णंदिव्यंव्रतंनारदउक्तवान् त्वदीयंयद्व्रतंतावत्कथयस्वपुरातनम् तच्छ्रुत्वापार्वतीवाक्यंसंकष्टतरणव्रतम् प्रीत्याकथितवान्देवोगणेशोज्ञा
नसिद्धिदः गणेशउ॰ श्रावणेबहुलेपक्षेचतुर्थ्यांतुविधूदये गणेशंपूजयित्वातुचंद्रायार्घ्यंप्रदापयेत् पार्वत्यु॰ क्रियतेनेनविधि
नाकिंकार्यंकिंचपूजनम् उद्यापनंकदाकार्यंमंत्राःकेस्युःस्तुपूजने किंध्यानंश्रीगणेशस्यगणेशवदविस्तरात् गणेशउ॰ चतुर्थ्यांप्रातरु-
त्थायदंतधावनपूर्वकम् ग्राह्यंव्रतमिदंपुण्यंसंकष्टतरणंशुभम् कर्त्तव्यमितिसंकल्प्यव्रतेस्मिन्गणपंस्मरेत् स्वीकारमंत्रः निराहारो
स्मिदेवेशयावच्चंद्रोदयोभवेत् भोक्ष्यामिपूजयित्वाहंसंकष्टात्तारयस्वमाम् एवंसंकल्प्यराजेंद्रस्नात्वाकृष्णतिलैःशुभैः आन्हिकंतुविधा
येवपश्चात्पूज्योगणाधिपः त्रिभिर्माषैस्तदर्धेनतृतीयांशेनवापुनः यथाशक्त्यातुवाहेमीप्रतिमाक्रियतेमम माषमात्रात्तदर्धेस्यतृतीयांशेन
वापुनः यथाशक्त्यातुवाहेमीनाम्नस्यापियथासुखम् सर्वथैवदरिद्रेणक्रियतेमृन्मयीशुभा वित्तशाठ्यंनकर्त्तव्यंकृतेकार्यंविनश्यति जल
पूर्णवस्त्रयुतंकुंभंतस्याग्रतोन्यसेत् पद्ममष्टदलंकार्यंगंधपुष्पैःप्रपूजयेत् एवंव्रतंप्रकर्त्तव्यंचतुर्थ्यांश्रावणेसिते स्वीकार्यंस्त्रतथाचार्यःसं

कष्टहरणेनियो गणाधीशंतथाचार्यंसर्वशास्त्रविशारदम् श्रद्धयाप्रार्थयेदादौतेनोक्तंविधिमाचरेत् एकविंशतिविप्रांश्चवस्त्रालंकारभूषणैः
पूजयेद्धोहिरण्याद्येद्धुताग्नौविधिपूर्वकम् होमद्रव्यंमोदकाश्चतिलयुक्ताघृतप्लुताः अष्टोत्तरंसहस्रंवानोचेदष्टोत्तरंशतम् अष्टाविंशतिसं–
ख्याकैर्मोदकैर्वासशर्करैः अशक्तोष्टौसुभान्स्थूलान्जुहुयाज्जातवेदसि वैदिकेनचमंत्रेण आगमोक्तेनवातथा अथवानाममंत्रेणहोमंकुर्या
द्यथाविधि पुष्पमंडपिकाकार्यागणेशाल्हादकारिणी पूजयेत्तत्रगणपंभक्तसंकष्टनाशनम् गीतवादित्रनिनदैर्भक्तिभावपुरस्कृतैः पुराणवेद
दनिर्घोषैस्तोषयेच्चगणेश्वरम् एवंजागरणंकार्यंशक्त्यादानादिकंतथा सपत्नीकमथाचार्यंतोषयेद्वस्त्रभूषणैः उपानच्छत्रगोदानंकमंड
लुजलादिभिः यथाशक्त्याप्रकर्त्तव्यंदारिद्र्याभावमिच्छता एकविंशतिविप्रांश्चभोजयेन्नामभिर्मम गजास्योविघ्नराजश्चलंबोदरशि
वात्मजो वक्रतुंडःशूर्पकर्णःकुब्जश्चैवविनायकः विघ्ननाशोहिविकटोवामनःसर्वदैवतु सर्वार्त्तिनाशीभगवान्विघ्नहर्त्ताचधूम्रकः सर्वदे
वाधिदेवश्चसर्वैषोडशवैस्मृताः एकदंतःशूर्पकर्णोभालचंद्रोगणेश्वरः गणपश्चैकविंशश्चसर्वएतेगणेश्वराः दुर्गापेंद्रश्चरुद्रश्चकुलदे
व्याधिकंभवेत् विशेषेणाष्टसंख्याकैर्मोदकैर्हवनंस्मृतम् एवंकृतविधानेनप्रसन्नोहंनसंशयः ददामिवांछितान्कामांस्तद्व्रतंमत्प्रियंकुरु श्री
कृष्णउ॰ एवंतुकथितंसर्वंगणेशेनस्वयंनृप पार्वत्यातत्कृतंराजन्व्रतंसंकष्टनाशनम् व्रतेनानेनसार्धाब्देप्रापशंभुपतिंस्वकम् त्वंकुरु
ष्व महाराजव्रतंसंकष्टनाशनम् चतुर्थीसंकटानामस्कंदेनकथिताऋषीन् ऋषिभिर्लोककामैस्तैर्लोकेतुतदिदंव्रतम् सूतउ॰ कृ
तंयुधिष्ठिरेणैतद्राज्यकामेनवैद्विज तेनशत्रून्निहत्याजौस्वराज्यंप्राप्तवान्स्वयम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनव्रतंकार्यंविचक्षणैः येनधर्मार्थका
माश्चमोक्षश्चापिभवेत्किल यःकरोतिव्रतंविप्राःसर्वकामार्थसिद्धिदम् सर्वांछितफलंप्राप्यपश्चाद्गणपतिंव्रजेत् यदायदाव्रतंविप्रा-

नरःप्राप्नोतिसंकटम् नदातव्यप्रकर्त्तव्यंव्रतंसंकष्टनाशनम् त्रिपुरंहंतुकामेनकृतंदेवेनशूलिना त्रैलोक्यभूतिकामेनमहेंद्रेणतथाकृतम् रावणेनकृतंपूर्वंबलिबं
धनसंकटे स्वकीयंप्राप्तवान्राज्यंगणेशस्यप्रसादतः सीतान्वेषणकामेनकृतंवायुसुतेनच संकष्टस्यहृष्टवान्सोयंसीतारामप्रियांपुरा दमयंत्याकृतंपूर्वंनला-
न्वेषणकारणात् सापतिंनैषधंलेभेपुण्यश्लोकंद्विजोत्तमाः अहल्यापिपतिंलेभेगौतमंप्राणवल्लभम् विद्यार्थीलभतेविद्यांधनार्थीधनमाप्नुयात् पुत्रा
र्थीपुत्रमाप्नोतिरोगीरोगात्प्रमुच्यते इतिश्रीस्कंदपुराणेसंकष्टचतुर्थीश्रावणीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथश्रावणेकार्त्तिकेवाशुक्लचतुर्थ्यांदूर्वाग
णपतिव्रतम् मदनरत्नेसौरपुराण स्कंदउ॰ केनव्रतेनभगवन्सौभाग्यमतुलंभवेत् पुत्रपौत्रैर्धनैश्वर्यैर्मनुजःसुखमेधते तन्मेवदमहादेवव्रतानामुत्त
मव्रतम् अस्तिदूर्वागणपतेर्व्रतंत्रैलोक्यविश्रुतम् भगवत्यापुराचीर्णंपार्वत्याशद्र्व्यासह सरस्वत्याचइंद्रेणविष्णुनाधनदेनच अन्यैश्चदेवैर्मुनिभिर्गंधर्वैःकिं
नरैस्तथा चीर्णमेतद्व्रतंसर्वैः पुराकल्पेषडानन चतुर्थीयाभवेच्छुक्लानभोमासस्यपुण्यदा तस्यांव्रतमिदंकुर्यात्कार्त्तिकेवाषडानन कार्त्तिकेशुक्लपक्षेतुचतुर्थ्यामु
त्तमंव्रतम् गजाननंचतुर्बाहुंएकदंतंविपाठितं विधायहेम्नाविघ्नेशंहेमपीठासनस्थितं तथाहेममयींदूर्वांतदाधारेव्यवस्थितां संस्थाप्यविघ्नकर्त्तारंकलशेताम्रभा
जने वेष्टितंरक्तवस्त्रेणसर्वतोभद्रमंडले पूजयेद्रक्तकुसुमैःपत्रिकाभिश्चपंचभिः बिल्वपत्रमपामार्गंशमीदूर्वाहरिप्रियाः गंधपुष्पैश्चधूपैश्चकुसुमैश्चसुगंधि
भिः फलैश्चमोदकैःपश्चादुपहारंप्रकल्पयेत् उपहारैस्तुविधिनापूजयेद्भिरिजासुतं उमासुतनमस्तुभ्यंविश्वव्यापिन्सनातन विघ्नौघांश्छिंधिसकलान्सर्वमाद्यंवदा
मिते गणेश्वरायदेवायउमापुत्रायवेधसे पूजयेच्चमहादेवगृहाणभगवन्मम विनायकायशूरायवरदायगजानन उमासुतायदेवायसर्वविघ्नौघहारिणे उमांगमल
संभूतोदानवानांवधायवै अनुग्रहायलोकानांसदेवःपातुविश्वधृक् परंज्योतिःप्रकाशायसर्वसिद्धिप्रदायक दीपंतुभ्यंप्रदास्यामिमहादेवायतेनमः गणेश्वर
गणाध्यक्षगौरीपुत्रगजानन व्रतंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादादिभानन एवंसंपूज्यविघ्नेशंयथाविभवविस्तरैः सोपस्करंगणाध्यक्षंआचार्यायनिवेदयेत् गृ

ह्मणभगवन्ब्रह्मन्गणराजंसदक्षिणम् व्रतंत्व दूर्वनादद्यसपूर्णंभ्रातुसऽव्रत दानं श्रावणेशुक्लपक्षस्यचतुर्थ्यांतुजितेंद्रियः कुर्यादूर्वंत्रयंत्वेवं
सर्वसिद्धिप्रदायकम् एवंयःपंचवर्षाणि कृत्वोद्यापनमाचरेत् ईप्सितान्लभतेकामान्देहान्तेशांकरंपदम् उद्यापनंविनायस्तुकरोतिव्रतमुत्त
मम् तेनशुक्लतिलैःकार्यंप्रातःस्नानंषडानन हेम्नावाराजतेनापिकृत्वागणपतिंबुधः पंचगव्यैस्तुसंस्नाप्यदूर्वाभिःसंप्रपूजयेत मंत्रैस्तुदश
भिर्भक्त्या दूर्वायुग्मैःशिखिध्वज दूर्वायुग्मैःपंचगव्यैःपूजनंदशमंत्रकैः गणाधिपनमस्तेस्तुउमापुत्राघनाशन एकदंतेभवक्त्रेतितथामू
षकवाहन विनायकेशपुत्रेतिसर्वसिद्धिप्रदायक कुमारगुरवेतुभ्यंगणेशायप्रपूजयेत् इत्येवंकथितंसम्यक्सर्वसिद्धिप्रदंशुभम् व्रतंदूर्वा
गणपतेःकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि इतिसौरपुराणोक्तंदूर्वागणपतिव्रतोद्यापनम् अथैकविंशतिदिनगणपतिपूजनम् तत्रश्रा
वणशुक्लचतुर्थीमारभ्यश्रावणकृष्णादशमीपर्यंतंगणपतिपूजनं सामध्यान्हव्यापिनीकार्या एकदंतंशूर्पकर्णंगजतुंडंचतुर्भुजम् पाशां
कुशधरंदेवंमोदकंबिभ्रतंकरे ध्यानं० आगच्छजगदाधारसुरासुरवरार्चित अनाथनाथसर्वज्ञगीर्वाणपरिपूजित आवाहनं स्वर्ण
सिंहासनंदिव्यंनानारत्नसमन्वितं समर्पितंमयादेवतत्रत्वंसमुपाविश आसनं देवदेवेशसर्वेशसर्वतीर्थहृतंजलम् पाद्यंगृहाणगणपगंध
पुष्पाक्षतैर्युतम् पाद्यं प्रवालमुक्ताफलपूगरत्नतांबूलजांबूनदमष्टगंधम् पुष्पाक्षतायुक्तममोघशक्तेदत्तंमयार्घ्यंसफलीकुरुष्व अर्घ्यं गं
गादिसर्वतीर्थेभ्यःप्रार्थितंतोयमुत्तमम् कर्पूरैलालवंगैश्चयुक्तमाचम्यतांविभो आचमनं चंपकाशोकबकुलमालतीमोगरादिभिः वासितं
स्निग्धताहेतुस्तैलंचारुप्रगृह्यताम् अभ्यंगस्नानं० कामधेनुसमुद्भूतंसर्वेषांजीवनंपरम् पावनंयज्ञहेतुस्तुपयःस्नानार्थमर्पितम् पयःस्नानं
पयसस्तुसमुद्भूतंहिमादिद्रव्ययोगतः दध्यानीतमयादेवस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् दधिस्नानं० नवनीतसमुत्पन्नंसर्वसंतोषकारकम् यज्ञां

मधु
गंदेवताहेतोर्घृतंस्नानार्थमर्पितम्   घृतस्नानं॰ पुष्पसारसमुद्भूतंमक्षिकेरानितंचयत् सर्वतुष्टिकरंदेवमधुस्नानार्थमर्पितम् मधुस्नानं॰ इक्षुरससमुद्भूतंशर्करास्तमनोहरम् मलापहरणस्नानंगृहाणत्वंमयार्पितम् शर्करास्नानं॰ सर्वमाधुर्यताहेतुः स्वादुःसर्वप्रियंकरः पुष्टिकृत्स्नातुमानीतइक्षुसारभवोगुडः गुडस्नानं॰ कांस्येकांस्येनपिहितंदधिमधुघृतंपयः मधुपर्कोमयानीतः पूजार्थंप्रतिगृह्यताम् मधुपर्कस्नानं॰ सर्वतीर्थाहृततोयंमयाप्रार्थनयाविभो सुवासितंगृहाणेदंसम्यक्स्नातुंसुरेश्वर स्नानं॰ रक्तवस्त्रयुगंदेवलोकलज्जानिवारण अनर्घ्यमतिसूक्ष्मंचगृहाणेदंमयार्पितम् वस्त्रं राजतंब्रह्मसूत्रंचकांचनंरत्नसंयुतम् भक्त्योपपादितंदेवगृहाणपरमेश्वर यज्ञोपवीतं॰ अनेकरत्नयुक्तानिभूषणानिबहूनिच तत्तदंगेकांचनानि योजयामितवाज्ञया भूषणं॰   पूर्वादिक्रमेणअष्टौदिक्पालानावाहयेत् रक्तचंदनसंमिश्रांस्तंदुलांस्तिलकोपरि शोभायैसंप्रदास्यामिगृहाणजगदीश्वर अक्षतान् पाटलंकर्णिकारंचबंधूकंरक्तपंकजम् मोगरमालतीपुष्पंगृह्यतांभुवनेश्वर पुष्पाणि नानापंकजपुष्पैश्चग्रथितांपल्लवैरपि बिल्वपत्रयुतांमालांगृहाणसुमनोहराम् मालां॰   अथांगपूजा   गणेशायनमः पादौपूजयामि गौरीपुत्राय॰ गुल्फौपू॰ विघ्नेश्वरा॰ जानुनीपू॰ गजानना॰ ऊरूपू॰ लंबोदरा॰ वक्षस्थलंपू॰ गणनाथाय॰ स्तनौपू॰ हेमातुराय॰ कंठंपू॰ वक्रतुंडाय॰ शिरःपूजयामि   अथैकविंशतिपत्रपूजा   गणाधिपाय॰ भृंगराजपत्रंस॰ उमापुत्रा॰ बिल्वपत्रं॰ गजानना॰ दूर्वापत्रं॰ लंबोदराय॰ बदरीपत्रं॰ हरसूनवे॰ मधुपत्रं॰ गजवक्त्रा॰ तुलसीप॰ गुहाग्रजा॰ अपामार्गप॰ एकदंताय॰ बृहतीपत्रं॰ इभवक्त्राय॰ शमीपत्रं॰ विकटाय॰ करवीरपत्रं॰ विनायकाय॰ अश्वत्थपत्रं॰ कपिलाय॰ अर्कपत्रं॰ वटवे॰ चंपकपत्रं॰ अभयप्रदा॰ अर्जुनपत्रं॰ पत्नीहीना॰ विष्णुक्रांतपत्रं॰

ईषद्गंधसमायुक्तंरक्तचंदनमिश्रितम् द्वादशांगेषुतेदेवलापयामिकृपांकुरु चंदनं॰

सुराधिपतये॰ देवदारुपत्रं॰ भालचंद्राय॰ अगुरुपत्रं॰ हेरंबाय॰ श्वेतदूर्वापत्रं॰ शूर्पकर्णायन॰ जातीपत्रं॰ सुरनाथाय॰ धत्तूरपत्रं॰ एकदंताय॰
केतकीपत्रं॰ अथैकविंशतिनामपूजा गजाननाय॰ विघ्नराजाय॰ लंबोदराय॰ शिवात्मजा॰ वक्रतुंडाय॰ शूर्पकर्णाय॰ कुब्जाय॰
विनायकाय॰ विघ्ननाशना॰ विकटाय॰ वामनाय॰ सर्वार्तिनाशिने॰ भगवतेन॰ विघ्नहर्त्रेन॰ धूम्रकाय॰ सर्वदेवाधिदेवा॰ एकदंताय॰ कृष्णपिं
गाय॰ भालचंद्राय॰ गणेश्वराय॰ गणपाय॰ पुष्पंस॰ २१ दशांगंगुग्गुलुंधूपंसर्वसौगंधिकारकम् सर्वपापक्षयकरंगृहाणत्वंमयार्पितम्
धूपं॰ सर्वज्ञसर्वलोकेशतमोनाशमनुत्तमम् गृहाणमंगलंदीपंदेवदेवनमोस्तुते दीपं॰ नानापक्वान्नसंयुक्तंपायसंशर्करान्वितम् राजिका
धान्यसंयुक्तंमेथीपिष्टंसतक्रकम् हिंगुजीरककूष्मांडैर्मरीचीमाषपिष्टकैः संपादितैःसूपकैश्च भर्जितैर्घटकैर्युतम् मोदकापूपलड्डुक
शष्कुलीवटकादिभिः पर्पटरससंयुक्तंनैवेद्यममृतान्वितम् हरिद्राहिंगुलवणसहितंसूपमुत्तमम् ससामुद्रंगृहाणेदंभोजनंकुरुसादरम्
मयानिवेदितंतुभ्यंगृहाणजगदीश्वर नैवेद्यं॰ सुदीप्तदीपितंतोयंसुगंधंचपिबेच्छया त्वयितृप्तेजगत्तृप्तंनित्यतृप्तेमहात्मनि मध्ये
पानीयं॰ उत्तरापोशनार्थंतेदद्मितोयंसुवासितम् मुखपाणिविशुध्यर्थंपुनस्तोयंददामिते दाडिमंमधुरंनिंबूजंब्वाम्रपनसादिकम्
द्राक्षारंभाफलंपक्वंकर्कंधूःखार्जुरंफलम् नारिकेरंचनारिंगंकलिंगंमांजिरंतथा उर्वारुकंचदेवेशफलान्येतानिगृह्यताम् फलानि गृ
हाणचंदनंचारुकरांगोद्वर्त्तनंशुभम् नानापरिमलैर्द्रव्यैर्निर्मितंचूर्णमुत्तमम् अबीरनामकंपुण्यंगंधिचारुप्रगृह्यताम् चारुचाल्द्रसंभू
तंवंशसारसमुद्भवम् सचंद्रपूगचूर्णाढ्यंखादिरेणचसंयुतम् एलालवंगसंमिश्रंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् न्यूनातिरिक्तपूजायांसंपूर्णफ
लहेतवे दक्षिणांकांचनंदेवस्थापयामितवाग्रतः दक्षिणां॰ सीतपीतैस्तथारक्तैर्जलजैःकुसुमैःशुभैः ग्रथितांसुंदरांमालां गृहाणपर

मेश्वर भाळां हरितास्वेतवर्णाथापंचत्रिपत्रसंयुताः दूर्वांकुरामयादत्ताएकविंशतिसंमिताः गणाधिपाय॰ दूर्वांकुरांस॰ उमापुत्राय॰
अभयप्रदाय॰ एकदंता॰ मूषकवाहना॰ विनायकाय॰ ईशपुत्राय॰ इभवक्त्राय॰ सर्वसिद्धिप्रदायकाय॰ लंबोदराय॰ विघ्नराजाय॰ विकट्या
य॰ मोदकप्रियाय॰ विघ्नविध्वंसकर्त्रेन॰ विश्ववंद्याय॰ अमरेशाय॰ गजकर्णकाय॰ नागयज्ञोपवीतिनेन॰ भालचंद्राय॰ विद्याधिपाय॰ वि
द्याप्रदाय॰ इतिदूर्वा गणेशंहृदयेध्यात्वासर्वसंकष्टनाशनम् एकविंशतिसंख्याकाः करोमिचप्रदक्षिणाः प्रदक्षिणां॰ औदुंबरे
राजतेवाकांस्येकांचनसंभवे पात्रेप्रकल्पितान्दीपान्गृ ह्यणचक्षुरर्पिवान् पंचार्त्तिपंचदीपेभ्भ्दीपितांपरमेश्वर चारुचंद्रप्रभंदीपंगृ
ह्याणपरमेश्वर पंचार्त्ति॰ कर्पूरस्यमयादेवदीपस्त्वचनिवेदितः यथास्यनेक्षतेभस्मतथापापविनाशाय कर्पूरदीपं॰ स्तोत्रैर्नाना
विधैःसूक्तैः सहस्रनामभिस्ततः उपविश्यस्तवैर्तेनंकृत्वास्थिरतरंमनः दीनानाथदयानिधेस्कंरगणेःसंसेव्यमानद्विजब्रह्मेशानमहेंद्रशे
षगिरिजांगंधर्वसिद्धैस्ततः सर्वारिष्टनिवारणेकनिपुणत्रै लोक्यनाथप्रभोभक्तिंमेसफलांकुरुष्वसकलांक्षंत्वापराधान्मम आवाह
नंनजानामिनजानामितवार्चनम् विसर्जनंनजानामिक्षम्यतांजगदीश्वर क्षमापनं॰ गौरीस्कुतनमस्तेस्तुसर्वसिद्धिप्रदायक सर्वसंक
ष्टनाशार्थंअर्घ्यंमेप्रतिगृह्यताम् अनेनएकविंशतिअर्घ्याणि कृतपूजायाःसांगतासिध्यर्थंब्राह्मणायवायनप्रदानंकरिष्ये ब्रा-
ह्मणपूजनं दशमोदकसंयुक्तंवायणंकंचफलप्रदम् गणेशप्रीणनार्थायगृहाणत्वंद्विजोत्तम वायणं सांगतासिद्ध्येब्राह्मणान्भोजयेत्
इत्येकविंशतिदिनगणपतिपूजा अथैकविंशतिदिनगणपतिकथा शौनकउ॰ सूतसूतमहाप्राज्ञव्यासविद्याविशारद संक
टेचसमुत्पन्नेकार्यसिद्धिःकथंनृणाम् सूतउ॰ शृणुध्वंमुनयःसर्वेशौनकप्रमुखानघाः संकष्टनाशनंपुण्यंव्रतंवक्ष्मियथाश्रुतम् यत्कृ

त्वासर्वकार्याणिसिद्धिंयांतिनसंशयः पूजयित्वागणेशंहिएकविंशद्दिनावधिशौनकउ॰ कथंपूज्योगणाध्यक्षोविघ्नहर्तागणाधिपः
केनचादौपुराचीर्णंव्रतंविघ्नहरस्यच वदसर्वंमहाप्राज्ञ अस्माकंविधिपूर्वकम् प्राप्तोसित्वंमहाभाग्याद्दरण्येसत्रमंडपे सूतउवाच ए
वमेवपुराष्टष्टःषण्मुखोवदतांवरः सनत्कुमारमुनिनाब्रह्मपुत्रेणयोगिना सनत्कुमारउ॰ कार्त्तिकेयमहाप्राज्ञदेवसेनाधिपप्रभो सं
कटात्तुकथंमुच्येज्जनोवैज्ञानदुर्लभः श्रुत्वावाक्यंब्रह्मसूनोःसर्वेषांकार्यगौरवम् सेनानीस्तुतदाहर्षान्नमस्कृत्यमहामुनिम् स्कंदउ॰
विप्रवर्यमहायोगिन्पार्वत्यासुखतःश्रुतम् वदामितद्व्रतंतुभ्यंशृणुसर्वंमहामुने कैलासभवनेरम्येवसमानोमहेश्वरः स्नातुंजगामभगवा
भोगावत्यांयथासुखम् तस्मिन्नेवदिनेअंबाअभ्यंगस्नानमारभत् स्वशरीरान्मलंगृह्य तस्यमूर्त्तिमकल्पयत् सजीवंचपुनःकृत्वाएहिपुत्रे
त्यचोदयत् अवदद्देततोनामबल्लुवस्त्वंविनायकः पुत्रगच्छबहिर्द्वारेतिष्ठतत्रहृढायुधः आयास्यतिकदाचिद्देपुरुषोभवनांतरे तन्निवार
यितुंशक्तोयावत्स्नानंकरोम्यहम् ममाज्ञांगृह्यपश्चात्त्वंप्रविष्टुंअर्हसिध्रुवम् मात्राज्ञांगृह्यशिरसिअगमद्द्वारदेहलीम् मुद्गरंतुसमा
दायहस्तेबल्लुवनामकः अरक्षद्द्वारदेशंसपार्वत्याज्ञांस्मरन्बलात् तदानीमेवआयातंविभूत्याचर्चितंविभुम् संप्राप्तेभवनद्वारेशंभुः
सर्वेश्वरोहरः देहलींप्रविशन्त्यावद्द्वारयन्द्वारपोबली द्वारपालउ॰ कोसित्वंचकिमर्थंहिगम्यतेभवनेशुभे मात्राज्ञायातियावत्वं
स्थातव्यंतावदेवहि शंभुरु॰ द्वारपालवचःश्रुत्वाशंभुःकोपमथाकरोत् कस्याज्ञाचमयाग्राह्याकोसित्वंभाषसेकथम् गृहीत्वाड
मरुंहस्तेद्वारपालशिरोहनत् प्रविशच्चततस्तूर्णंस्वगृहंपार्वतीपतिः द्दष्ट्वानाथंसकोपंसाचिंतयत्पार्वतीहृदि बहुधाबाधतेक्षुद्देशं
करेकोपकारणम् अलंकृताचसुस्नातापार्वतीजगदंबिका पायसेनतुपूर्णेद्वेभक्ष्यभोज्येनसंयुते संस्थाप्यचैवपीठाग्रेघृतेनसित-

यान्विते पात्रद्वयंसमालोक्यअवदत्पार्वतींशिवः शंभुरुवा० दिव्यकांचनसंभूतानिदर्वीभ्यांचसुलोचने भोज्यपात्रंतुकस्येदंस्थापि
तंचद्वितीयकम् भोजनार्थंद्वितीयोद्यकोयातिवदवल्लभे नायातित्वरयाचात्रविलंबेकारणंवद इतिश्रुत्वावचःशंभोःसर्वेशस्यम-
हासती प्रीतिहर्षसमायुक्तासर्वज्ञमवदत्तदा पार्वत्युवा० ममाद्यस्नानसमयेउद्वर्तनमलोद्भवम् पुत्रोविरच्यचद्वारेदेहल्यां
स्थापितोमया तदर्थंचद्वितीयंवैभोजनंस्थापितंध्रुवम् इतिश्रुत्वावचस्तस्याश्चकंपेप्राकृतोयथा शिवउ० प्रविशंतंचमांद्वारे
नवपुत्रोन्यवारयत् कोसिलंचमयापृष्टस्तेनेनोक्तावबाभिधा कोपेनचततस्तस्यशिरस्थित्वानिपातितम् इतिश्रुत्वाततोदेवीविह्वला
पतिताभुवि पार्वत्यु० पुत्रंजीवयसेदेवनहिभोक्ष्येमहेश्वर तथैवचममप्राणागमिष्यंतिनसंशयः इत्युक्त्वाचततोदेवीहाकष्टमि
तिवादयन् पुनःपपातसाभूमौवातेनकदलीयथा शिवउ० उत्तिष्ठभद्रेकिंदुःखंपुत्रार्थंमाकुरुप्रिये अधुनातवपुत्रंहिजीवया-
मिशिरोविना प्रियामेवंचआश्वास्यगतोद्वारंस्वयंविभुः इतस्ततोवलोक्याथगजोदृष्टोमृतस्तदा निकृत्यचनागशिरोबल्लुवमयोज
यद्विभुः संजीव्यबल्लुवंपुत्रंपार्वत्यांविनिवेदयत् दृष्ट्वागजशिरंपुत्रंपार्वतीहर्षनिर्भरा भोजयित्वापतिपुत्राभ्यांस्वर्णपात्रेसुशोभने
नमस्कृत्यततोदेवंपतिपात्रेउपाविशत् बुभुजेतुततोदेवीपतिशेषंतुभोजनम् कैलासभवनेरम्येपार्वत्यानिवसन्बहु अटन्विभुःक
दाचित्सद्वृषभेणबलीयसा पार्वत्यासहितोदेवःप्राप्तवान्नर्मदातटम् रम्यंरेवातटंदृष्ट्वापार्वतीशंकरंवदत् पार्वत्युवाच देवदे
वमहादेवशंकरप्राणवल्लभ अक्षैःक्रीडितुकामाहंत्वयासार्धंसुरेश्वर शंकरउ० अक्षैःक्रीडितुकात्वंमाआसनेस्मिन्स्थिराभव
जयेपराजयेचात्रसाक्ष्यर्थंयोजयप्रिये स्वामिवाक्यंचसाश्रुत्वाएरकांगृह्यमुष्टिना नराकृतिमथाकल्प्यप्राणान्सासमयोजयत् देहंत

स्यचसास्पृश्यपाणिपद्मेनसांभसातसुवाचततोबालं अक्षक्रीडांविलोक्य अवाभ्यांक्रीडमानाभ्यांकोजेष्यतिवदध्रुवम् इतिमातुर्वचः श्रुत्वाबा
लकोवैतथेतिभोः अक्षक्रीडासमारब्धापार्वत्याशंकरेणच जयोजातश्चपार्वत्याश्शंकरस्तुपराजितः शंकरस्तुतदाप्रच्छत्कोजितोवदबालक
अवदद्बालकोतत्रजितंदेवेनशूलिना पुनःक्रीडांप्रवृत्तासासाक्षीकृत्वातुबालकम् पुनर्जितंतुपार्वत्याशंकरस्तुपराजितः बालंपप्रच्छसा
देवीजितंकेनवदाधुना पुनरप्याहबालोसौजितंदेवेनशूलिना हर्षेणचसमायुक्तःपार्वतींप्राह शंकरः क्रीडांकुरुमहादेविरोषंत्यजशुभानने
क्रीडितासापुनर्देवीजितोदेव्यासशंकरः लज्जितःशंकरोबालंकोजितोवदनिश्चितम् शंकरंप्राहबालाख्योजितस्त्वंभुवनाधिप बालवा-
क्यंसमाकर्ण्यपार्वतीकोपनिर्भरा मिथ्यावदसिदुष्टात्मन्यादहीनोत्रकर्दमे पच्यमानोतिदुःखेनभविष्यसिनसंशयः बालउ॰ विशापं
कुरुमांमातर्बालभावान्मयेरितम् इतिश्रुत्वावचस्तस्य मातृभावाद्दयान्विता पार्वत्युवा॰ नागकन्यायदापुत्रपूजार्थंचतटेशुभे
गणेशंपूजयंत्यात्मानवसान्निध्यगोभवेत् तासांश्रुत्वावचोदिव्यंतवभक्तिर्भविष्यति गणेशंपूजयित्वातुममसान्निध्यमेष्यसि इत्यु
क्त्वासाततोदेवीहिमाचलमगाद्रुषा व्यतीतेवत्सरेपूर्णेश्रावणेमासिचागते गणेशपूजनार्थंतानागकन्याःसमागताः ददृशुर्बालकंतत्र नर्मदातीरे
रेसङ्गतिंदंबहुभूषितम् बालउ॰ किमर्थंचागताबालाःकिंचात्रक्रियतेधुना भवतीभिःपूज्यतेकःकिंफलंवदताद्यमे नागकन्या
ऊ॰ वत्सपूजागणेशस्यक्रियतेस्माभिरुत्तमा पूजितेतुजगन्नाथेलभतेवांछितंध्रुवम् बालउ॰ कथंपूज्योगणाध्यक्षःकियत्
कालंवदाद्यभोः कोविधिःकेचसंभाराःकदापूज्योगणेश्वरः नागकन्याऊचुः श्रावणेमासिसंप्राप्तेचतुर्थ्यांचरवेरुदये तिलामल
ककल्केनस्नानंकुर्याज्जलाशये शुक्लपक्षसमारभ्ययाकृष्णायाद्दृशीभवेत् मध्याह्नेपूजयेत्तावदेकविंशद्दिनावधि एकविंशतिदूर्वाभिः ताव

सुधैः शुभैः सदा मोदकैरेकविंशैश्च पूजयेत्प्रत्यहं जनैः मोदका दश विप्राय दातव्याश्च सदक्षिणाः एकं गणाधिपे देलास्त्वयं चाद्याद्द्दशैव तु पू
जा मौनेन कर्त्तव्या भोजनं च तथानघ ब्रह्मचारी भूमिशायी शूद्रभाषणवर्जितः हविष्याशी तथा भूयाच्छुचिरंतर्बहिः सदा एवं नियमसं
स्थाय पूजां कुर्यात्सदाव्रती ताम्रपात्रे जलं गृह्य गंधपुष्पसमन्वितम् फलरत्नसमायुक्तं अर्घ्यं तथा द्गणाधिपे दक्षिणांते सदा वत्स एकविंश
निवेदयेत् पूजासमाप्तौ विप्राय वायनं च समर्पयेत् गणेशाय नमस्तेस्तु पार्वतीनंदनाय च गंधपुष्पसमायुक्तं अर्घ्यं गृण्ह नमोस्तु ते गणेशप्री
तये तुभ्यं वायनं दशमोदकम् दक्षिणाफलसंयुक्तं वंशपात्रे सकल्पितम् गणेशः प्रतिगृण्हाति गणेशो वै ददाति च गणेशः स्तारको भाभ्यां ग
णेशाय नमो नमः एवं पूज्यो गणाध्यक्षो नार्मदो भक्तितः शुभः गणेशे पूजिते वत्स तव सिद्धिर्भविष्यति एवमुक्त्वा गता देव्यो नागकन्याः
शुचिस्मिताः बालकेन कृतं पश्चादन्यस्मिन्वत्सरे ततः श्रावणे मासि संप्राप्ते शुक्लपक्षे तिथौ शुभे चतुर्थ्यां कृतसंभारो व्रतं जग्राह बाल
कः गणेशं नार्मदं तत्र एकविंशद्दिनावधि विधिवत्पूजयामास नमस्कृत्य गणेश्वरम् गणेशो वरदो जातो याचयस्व यदीप्सितम् श्रु
त्वा वाक्यं गणेशस्य हर्षनिर्भररमानसः बाल उ॰ नमस्कृत्य गणेशानं वरं देहि नमोस्तु ते पादयोर्मे बलं देहि वासं शंकरसन्निधौ
गणेश उ॰ यथेच्छसि तथैवास्तु पार्वत्याः प्रीतिरस्तु ते इत्युक्त्वा तु गणेशोसौ तत्रैवांतर्दधे विभुः दृढपादश्च बालोसौ कैलासमगम
त्ततः दृष्ट्वा हरस्य चरणौ शिरसा जगृहे शुभौ शिव उ॰ उत्तिष्ठ वत्स ते पादौ कथं जातौ दृढौ वद कस्य प्रसादात्त्वमिह आगतो-
सि ममालयम् बाल उ॰ कृतं मया गणेशस्य एकविंशद्दिनात्मकम् श्रुतं च नागकन्याभ्यस्तद्व्रतं पूजनं मया तेन पुण्यप्रभावे
न प्राप्तोहं तव संनिधौ गणेशस्य प्रसादेन शरीरं दृढतां गतम् शिव उ॰ कीदृशं तद्व्रतं ब्रूहि करिष्येहं च तद्व्रतम् वल्लभाया दर्शना

र्यपार्वत्यारोषशांतये बालउ॰ श्रावणेशुक्लपक्षेतुचतुर्थ्यांचसमारभेत् श्रावणेबहुलेपक्षेदशम्यांचसमापयेत् गणेशंपूजये
न्नित्यं एकविंशद्दिनावधि एकविंशतिदूर्वाभिः पुष्पैरपितथैवच कर्त्तव्यामोदकास्तत्र एकविंशतिसंख्यकाः दशविप्रायदत्वातुए
कंदेवेनियोजयेत् अवशिष्टास्स्वयंभक्ष्याःश्रुतमेवंमयाविभो किंमयाद्यत्वयाज्ञप्तंवक्तव्यंवर्त्ततेविभो आचरच्छुभरूपेवंगणेशस्यव्र
तंशुभम् पूजनात्तुगणेशस्यपार्वत्याश्चलितंमनः हिमाचलंनमस्कृत्यवचनंचेदमब्रवीत् पार्वत्यु॰ गम्यतेद्यमयाताततकैलासं
निजमंदिरम् शिवस्यचरणोद्द्रष्टुमुत्सुकंमेमनोभवत् शीघ्रंदेहिममाज्ञांभोःक्षणंस्थातुंनशक्यते हिमाचलउ॰ प्रेषयिष्येक्षणं
त्वांविमानेनार्कवर्चसा सैन्यंददामिरक्षार्थंतवमार्गेशुचिस्मिते पितृवाक्यंसमाकर्ण्यविमानंचारुरोहसा क्षणमात्रेणसायाताके
लासभवनोत्तमम् दृष्ट्वामहेश्वरंदेवंप्रणनामविहस्यच किंकृतंभोनजानीममनोमेचाहृतंत्वया वाक्यंश्रुत्वाप्रियायाश्चमनसाचा
लिंग्यताम् अयदत्कारणंतस्याहरणेमनसोध्रुवम् शिवउ॰ कृतंमयागणेशस्यपूजनंतवहेतवे तेनपुण्यप्रभावेनआगतात्वं
मर्मांतिकम् पार्वत्यु॰ कथंपूज्योगणाध्यक्षोवदमह्यंजगद्विभो अहमद्यकरिष्यामिसेनानीदर्शनायच शंकरउ॰ कुरु
देविगणेशस्यपूजनंचयथाविधि एकविंशतिदूर्वाभिः पुष्पैर्नानाविधैःशुभैः मोदकैरेकविंशैश्चएकविंशद्दिनानिच अर्घ्यैस्तावति
संख्याकैस्तथाब्राह्मणतर्पणैः त्रिलोचनमुखाच्छ्रुत्वागणेशःपूजितस्तया एकविंशद्दिनात्पश्चात्कुमारोभ्यगमत्स्वयम् स्कंदंदृष्ट्वातदादे
व्यास्तनाभ्यांनिर्झराबभुः सुतमालिंग्यसादेवीचुचुंबेचमुखंपुनः वत्साद्यचमुखंदृष्टंगणेशस्यप्रसादतः बहुकालंचमांत्यक्त्वागतःषण्मुख
बालक कृतकृत्याद्यजातास्मिदर्शनात्तेनसंशयः रोषंत्यजमहाबुध्द्येशपथस्तेवदाम्यहम् स्कंदउ॰ मातर्वदगणेशस्यपूजनंचयथा

श्रुतम् विश्वामित्रंनराजानममिमित्रंवदाम्यहम् पार्वत्युः वदमित्रंगणेशस्यपूजनंकुरुभक्तितः एकविंशतिदूर्वाभिः पुष्पैरप्येक
विंशतिः कर्त्तव्यामोदकास्तत्रएकविंशतिसंख्यकाः दशविप्रायदातव्याः स्वयंचाद्याद्दशैवच एकंगणाधिपेदत्वा अर्घ्याण्यर्पितयेवच पू
जयस्त्वगणाध्यक्षंएकविंशद्दिनावधि इदंव्रतंगणेशस्यभक्तितोयःकरिष्यति तस्यकार्याणिसिध्यंतिमनसाचिंतितानिच व्रतराजविधिं
श्रुत्वासेनानीश्चतथाकरोत् सेनानीनामाग्रणीत्वंसमवाप्यशुचिव्रतः कथयामासविप्रायविश्वामित्रेनराधिपे सोपिराजानमस्कृत्यव्रतं
तत्स्वयमाचरत् गणेशउ॰ . गणेशोवरदोजातोविश्वामित्रायतत्क्षणात् वदराजन्किमिच्छास्तिददामिनवयाचितम् वि
श्वामित्रउ॰ देहिदेवप्रसन्नश्चेत्ब्राह्मर्षित्वमस्त्विति प्रासेनविप्रर्षित्वेनसर्वेप्राप्तामनोरथाः गणेशउ॰ विप्रर्षिस्त्वंनराजेंद्र
प्राप्स्यसिब्रह्मपुत्रतः वसिष्ठाद्ब्राह्मणश्रेष्ठान्ममवाक्यंनसंशयः एवमुक्त्वागणेशोसौपूजितोभूमिपेनसः पुनरन्यंवरंचादात्पूज
कानांहितायवै यदायदाचराजेंद्रसंकटंचकलौभुवि भविष्यतिजनानांहिकर्त्तव्यंपूजनंमम स्मरिष्यंतिचमांभक्त्यानमस्कृत्यपु
नःपुनः तेषांदुःखानिसर्वाणिनाशयामिनसंशयः एवंदत्वावरान्सम्यक्तत्रैवांतर्हितोभवत् सनत्कुमारयोगींद्रपार्वत्यास्सुखपद्म
तः श्रुतंमयाचत्रेतायांगणेशस्यव्रतंमहत् निवेदितंचतत्सर्वंकुरुविप्रतपोनिधे सनत्कुमारउ॰ महदाख्यानकंश्रुत्वात्व-
मोहंतन्नसंशयः एवमुक्त्वागतोयोगीनमस्कृत्यषडाननम् सनत्कुमारसेनानीसंवादंचयथाश्रुतम् व्यासप्रसादाच्छ्रुतवान्तत-
थातुभ्यंनिवेदितः इदंव्रतंगणेशस्यकरिष्यतिचमानवः तस्यकार्याणिसर्वाणिसिद्धियास्यंतिसत्वरम् किमन्यद्भोजनश्रेष्ठाः श्रो
तुकामास्तपोधनाः तत्सर्वंकथयिष्यामिवक्तव्यंयदिवेच्छथ यइदंश्रुणुयाद्भक्त्याआख्यानंचसमाहितः तदीप्सितानिकार्याणिस

पौराणिकंनमस्कृत्यविरराम सनेशुभे   इतिश्रीभविष्योत्तरपुरा
लभेन्निश्चितंभुवि शौनकाद्याऋषिगणाःश्रुत्वासूतवचोद्भुतम्
णेस्कंदसनत्कुमारसंवादेतृतीयोल्लासेएकविंशदिनगणपतिव्रतकथासमाप्ता   अन्यच्चश्रावणशुक्लचतुर्थीमारभ्यमाघशुक्लच
तुर्थीपर्यंतंदूर्वागणपतिव्रतंस्कांदे   तत्रविधिः   मासपक्षाद्युल्लिख्यसमस्तपापक्षयपूर्वकसप्तजन्मराज्यसौभाग्यादिविवृद्धये
उमामहेश्वरसायुज्यतासिध्यर्थंषण्मासपर्यंतंगणपतिप्रीत्यर्थंदूर्वाव्रतंकरिष्ये   षोडशोपचारैःपूजयेत्   सूतउ॰ कैलासशि-
खरेरम्येसर्वदेवनिषेविते सिद्धसंघसमाकीर्णेगंधर्वगणसेविते देव्यासहमहादेवोदिव्यंरत्न्यक्षैर्विनोदतः जितासित्वंजितेत्याहस्मा
वर्तीपरमेश्वरः सापित्वंजितइत्याहसविवादस्तयोरभूत् चित्रनेमिस्तदाद्रष्टामृषावादमभाषत तदाक्रोधसमाविष्टागौरीशापं
ददौततः प्रसादितातत्तस्तेनविशापंकुरुपार्थति   पार्वत्यु॰   यदासरोवरेरम्येचरिष्यतिभवान्भुवि तदास्वर्गणिकाःसर्वावीक्ष्यंति
त्वांसमागताः तदाभवविशापस्त्वमित्युक्तःसपपातह ततःकतिपयाहोभिःक्षुष्णोनंतसरोवरे क्षुष्णोभूत्वावसंस्तत्रददर्शस्वर्विलासि
नीः ततस्तत्सागरंगत्वापप्रच्छप्रणिपत्यताः क्रियतेकिंमहाभागाःपूजायांवांछितंचकिम् ततस्ताअब्रुवंस्तस्मैदूर्वाविघ्नेश्वरव्रतम् क्रि
यतेस्माभिरिहचपरत्राभीष्टसिद्धये ततोब्रवीच्चित्रनेमिर्व्रतंमेदातुमर्हथ येनाहंगिरिजाशापान्मुच्यतेचिरदुःखितः ततस्ताअब्रुवन्स
र्वाव्रतमेतदनुत्तमम् दूर्वाविघ्नेश्वरोयत्रपूज्यतेसर्वसिद्धिदः शुक्लपक्षेचतुर्थीयाभानुवारेणसंयुता तस्यांतिथौसमारभ्यषण्मासं
व्रतमाचरेत् प्रत्यहंषड्नमस्काराःषड्दूर्वाःषट्प्रदक्षिणाः शुक्लपक्षेचतुर्थ्यांचप्रत्येकंचैकविंशतिः एकभक्तंचकर्तव्यं कथांचशृणुया
दिमाम् ध्यायेद्विनायकंदेवंसमाहितमनाःशृणु तरुणारुणसंकाशंसर्वाभरणभूषितम् जटाकलापस्कंभगंकुंकुमेनापराजितम् गजा

ननंप्रसन्नास्यंसिंदूरतिलकांकितम् विशालवक्षसंभ्राजन्मुक्तामणिविभूषितम् चतुर्भुजमुदारांगंकिंकिणीकंकणैर्युतम् पाशांकुशध
रंदेवंदंतमोदकधारिणम् महोदरंमहानागंबद्धकुक्षिंमुदान्वितम् रक्तदरांशुकसंवीतमिभास्यमपराजितम् प्रणतामरसंदोहमौलि
माणिक्यरश्मिभिः विराजितांघ्रिकमलंसर्वदेवनमस्कृतम् अभीष्टफलदंदेवंसर्वभूतोपकारकम् एवंध्यात्वाजपेन्नित्यंविनायकम
तंद्रितः एवंचरित्वाषण्मासान्शुचिःसत्यपरायणः पश्चाद्गंधादिदूर्वाभिरर्चयेत्तंसदाबुधः उद्यापनंचकर्तव्यंदेशकालानुसारतः
ततोमगधदेशस्यमानेनयवपिष्टकम् दशमानकमादायदशाष्टावपिमोदकान् कृत्वाघृतप्लुतान्सम्यक्षड्देवायषडात्मने षड्विप्रायद
त्वाः श्रोत्रियायकुटुंबिने विनायकोगणाध्यक्षोविघ्नेशःश्रीगणाधिपः वरदःस्कंदगुरुश्चैवदूर्वाषट्कैःप्रपूजयेत् षड्दूर्वाश्चतथाद्द्या
त्महापूजांप्रकल्पयेत् एवंकुरुमहेशानप्रीत्यर्थमभिवांछितम् तथेत्युक्त्वाचित्रनेमिःप्रीणयित्वाविनायकम् शापान्मुक्तस्ततःशं
भुमभ्यगात्सहसन्निवशंकरेणततःपृष्टश्चित्रनेमिस्तथाजगौ व्रतंश्रुत्वाततःशंभुर्गणेशस्यकुतूहलात् गौरीकोपप्रसादायशिवोपि
कृतवानथ शिवोनोक्तंव्रतंचक्रेगणेशस्यप्रसादजम् कार्त्तिकेयोपिसंप्राप्तःसेनानीत्वंचतन्महत् व्रतंचकारनंदीचकार्त्तिकेयोक्तमा
दरात् सोपिराजाप्रसादायपुत्रार्थंचचकारह ततःक्रमेणलोकेस्मिन्प्रचुरीभूतमुत्तमम् व्रतंदूर्वागणेशस्यसर्वसिद्धिकरंपरम् शोक
व्याधिभयोद्वेगबंधव्यसनवर्जितः विमुक्तःपुत्रपौत्रादिधनधान्यसमावृतः इहलोकेसुखंभुक्त्वापश्चाच्छिवपुरंव्रजेत् व्रतेनानेन
दुर्वाख्यविघ्नेशस्यप्रसादतः यःपठेत्परयाभक्त्याकथामेतांदिनेदिने शृणुयाद्वापिसततंसर्वसिद्धिमवाप्नुयात् इतिस्कंदपु
राणोक्तंदूर्वागणपतिव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथभाद्रपदशुक्लचतुर्थ्यांसिद्धिविनायकव्रतंहेमाद्रौस्कांदे तच्चमध्याह्नव्या

पिन्यां कार्यं प्रातः शुक्लतिलैः स्नात्वा मध्याह्ने पूजयेन्नृप पार्थिवस्य गणेशस्य तत्रैव पूजनं चरेत् दिनद्वये तद्व्याप्तौ एकदेशव्याप्तौ वा पूर्वा ऽन्यथा परा
चतुर्थी गणनाथस्य मातृविद्धा प्रशस्यते मध्याह्नव्यापिनी सा तु परतश्चेत्परे ऽहनि इति बृहस्पत्युक्तेः अथ व्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य
मम इह जन्मजन्मनि पुत्रपौत्रधनविद्याजययशःश्रीकामायुष्याभिवृद्ध्यर्थं सिद्धिविनायकप्रीत्यर्थं यथाज्ञानेन पुरुषसूक्तपुराणोक्तमं-
त्रैर्ध्यानावाहनादिषोडशोपचारैः पंचामृतैः सह पार्थिवपूजनं करिष्ये तथा च मूर्तौ प्राणप्रतिष्ठादिकं आसनादिकलशाराधनं पुरुषसूक्त
न्यासं च करिष्ये पार्थिवमूर्तौ देवस्थापनं हेरंबाय० मृदाहरणं सुमुखाय० संघट्टनं गौरीसुताय० स्थापनं अथ प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् अस्य
श्रीप्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ऋषयः ऋग्यजुःसामाथर्वाणि छंदांसि क्रियामयवपुः प्राणाख्या देवता आं बीजं ह्रीं
शक्तिः क्रौं कीलकं अस्यां मूर्तौ प्राणप्रतिष्ठापने विनियोगः ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं अस्यां मूर्तौ प्राणास्तिष्ठंतु पुनः
नः आं० अस्यां मूर्तौ जीव इह स्थितः पुनः ॐ आं० अस्यां मूर्तौ सर्वेंद्रियाणि श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणवाक्पाणिपादपायूपस्था
नि इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा असुनीते पुनरिति ऋचं पठित्वा गर्भाधानादि पंचदशसंस्कारसिद्ध्यर्थं पंचदश प्रणवावृत्तीः
करिष्ये ॐ १५ तच्चक्षुर्देवहितं० देवस्याज्येन नेत्रोन्मीलनं कृत्वा पंचोपचारपूजनं अथ ध्यानं एकदंतं शूर्पकर्णं गजव-
क्त्रं चतुर्भुजं पाशांकुशधरं देवं ध्यायेत्सिद्धिविनायकं ध्यायेद्देवं महाकायं तप्तकांचनसंनिभं दंताक्षमालापरशुपूर्णमोदकह
स्तकं मोदकासक्तशुंडाग्रमेकदंतं विनायकम् ध्यानं आवाहयामि विघ्नेश सुरराजार्चितेश्वर अनाथनाथ सर्वज्ञ पूजार्थं गण
नायक सहस्रशीर्षा० आवाहनं विचित्ररत्नरचितं दिव्यास्तरणसंयुतं स्वर्णसिंहासनं चारु गृहाण सुरपूजित पुरुषएवेदं०

आसनं सर्वतीर्थसमुद्भूतंपाद्यंगंधादिसंयुतं विघ्नराजगृहाणेदंभगवन्भक्तवत्सल एतावा॰ पाद्यं॰ अर्घ्यंचफलसंयुक्तंगंधपु
ष्पाक्षतैर्युतं गणाध्यक्षनमस्तेस्तुगृहाणकरुणानिधे त्रिपादूर्ध्व॰ अर्घ्यं॰ दध्याज्यमधुसंयुक्तंमधुपर्कंमयाहृतं गृहाणसर्व
लोकेशगणनाथनमोस्तुते मधुपर्कं॰ विनायकनमस्तुभ्यंत्रिदशैरभिवंदित गंगोदकेनतोयेनशीघ्रमाचमनंकुरु तस्माद्विरा-
ळाचमनीयं॰ पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेनस्नपनंप्रीयतांगणनायक पंचामृतस्नानं गंगाचयमुनाचैवगो-
दावरिसरस्वति गंधतोयमुमापुत्रगृण्हीष्वाभीष्टदायक यत्पुरुषेणस्ना॰ रक्तवस्त्रमिदंदेवदिव्यकांचनसंभवं सर्वप्रदगृहाणे-
दंलंबोदरहरात्मज तंयज्ञमितिवस्त्रं॰ राजतंब्रह्मसूत्रंचकांचनंचोत्तरीयकं गृहाणचारुसर्वज्ञभक्तानांवरदोभव तस्माद्यज्ञा
द्युपवस्त्रं॰ यज्ञोपवीतं उद्यद्भास्करसंकाशंसंध्यावदरुणंप्रभो वीरालंकरणंदिव्यंसिंदूरंप्रतिगृह्यतां सिंदूरं नानाविधानिदि
व्यानिनानारत्नोज्वलानिच भूषणानिगृहाणेशपार्वतीप्रियनंदन आभरणानि कस्तूरीचंदनंचैवकेशरेणसमन्वितं विले
पनंसुरश्रेष्ठचंदनंप्रतिगृह्यतां तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतेतिगंधं रक्ताक्षताश्चदेवेशगृहाणद्विरदानन ललाटपटलेचंद्रस्तस्योपर्यव
धार्यतां अक्षताः माल्यादीनिसुगंधीनिमालत्यादीनिवैप्रभो मयाहृतानिपुष्पाणिपूजार्थंप्रतिगृह्यतां करवीरैर्जातिकुसुमैश्चं
पकैर्बकुलैःशुभैः शतपत्रैश्चकल्हारैरर्चयेद्गणनायकं तस्मादश्वेतिपुष्पाणि अथांगपूजा गणेश्वराय॰ पादौपू॰ विघ्नरा
जायनः॰ जानुनीपू॰ आखुवाहनाय॰ ऊरूपू॰ हेरंबाय॰ कटिंपू॰ कामचारिसूनवेनः॰ नाभिंपू॰ लंबोदराय॰ उदरंपूजः॰ गौरीसुता
य॰ स्तनौपू॰ गणनाय॰ हृदयं॰ स्थूलकर्णाय॰ कंठंपू॰ स्कंदाग्रजाय॰ स्कंधौपू॰ पाशहस्ताय॰ हस्तौ॰ गजवक्त्रायनः वक्त्रं॰ विघ्नह

ॐनमः ललाटं० सर्वेश्वरा० शिरःपू० गणाधिपा० सर्वांगंपूज० अथपत्र पूजा सुमुखाय० मालतीप० गणाधिपाय० भृंगराज
प० उमापुत्राय० बिल्वपत्रं० गजाननाय० श्वेतदूर्वाप० लंबोदराय० बदरीपत्रं० हरसूनवे० धत्तूरपत्रं० गजकर्णकाय० तुलसीप०
वक्रतुंडाय० शमीप० गुहाग्रजाय० अपामार्गप० एकदंताय० बृहतीप० विकटाय० करवीरप० कपिलाय० अर्कप० गजदंताय० अ
र्जुनप० विघ्नराजाय० विष्णुक्रांताप० बटवेन० दाडिमीप० सुराग्रजा० देवदारुप० भालचंद्राय० मरुप० हेरंबाय० अश्वत्थप० चतु
र्भुजा० जातीपत्रं० विनाय० केतकीप० सर्वेश्वरा० अगस्तिप० २१ दशांगंगुग्गुलंधूपंसुगंधंचमनोहरं गृहाणसर्वदेवेशउमापुत्र
नमोस्तुते यत्पुरुषंव्यदधुः धूपं० सर्वज्ञंसर्वलोकेशत्रैलोक्यतिमिरापह गृहाणमंगलंदीपंरुद्रप्रियनमोस्तुते ब्राह्मणोस्य० दीपं
नैवेद्यंगृह्यतांदेवभक्तिंमेह्यचलांकुरु ईप्सितंमेवरंदेहिपरत्रचपरांगतिं चंद्रमामनसो० नैवेद्यं० नानारवाद्यमयंदिव्यंतुष्ट्यर्थं
तेनिवेदितं मयाभक्त्याशिवापुत्रगृहाणगणनायक मध्येपानीयं उत्तरापोशनं० मुखप्रक्षालनं मलयाचलसंभूतंकर्पूरेणसम
न्वितं करोद्वर्तनकंचारुगृह्यतांजगतःपते करोद्वर्तनं बीजपुराम्रपनसखर्जूरीकदलीफलं नारीकेलफलंदिव्यंगृहाणगणनाय
क इदंफलंमया० फलं एकविंशतिसंख्याकान्मोदकान्घृतपाचितान् नैवेद्यंसफलंदद्यान्नमस्तेविघ्ननाशिने गणेशाय० मोदका
र्पणं पूगीफलंमहद्दिव्यंनागवल्यादलैर्युतं कर्पूरैलासमायुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यतां तांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां वज्रमाणि
क्यवैडूर्यमुक्ताविद्रुममंडितं पुष्परागसमायुक्तंभूषणंप्रतिगृह्यतां भूषणानि दूर्वायुग्मंगृहाणेदंगंधपुष्पाक्षतैर्युतं पूजयेत्
सिद्धिविघ्नेशंप्रत्येकंपूर्वनामभिः गणाधिपनमस्तेस्तुउमापुत्राघनाशन एकदंतेभवक्त्रेतितथामूषकवाहन विनायकेशपुत्रेति

सर्वसिद्धिप्रदायक कुमारगुरवेतुभ्यंपूजनीयाःप्रयत्नतः इतिदूर्वार्पणं चंद्रादित्यौचधरणीविद्युदग्निस्तथैवच त्वमेवसर्वतेजांसिआर्तिक्यंप्रतिगृह्यतां नीराजनं विघ्नेश्वरविशालाक्षसर्वाभीष्टफलप्रद प्रदक्षिणांकरोमित्वांसर्वान्कामान्प्रयच्छमे नान्याआसीतिप्रदक्षिणां॰ नमस्तेविघ्नसंहर्त्रेनमस्तेईप्सितप्रद नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेगणनायक सप्तास्यासन्॰ नमस्कारः विनायकेशपुत्रेतिगणराजसुरोत्तम देहिमेसकलान्कामान्वंदेसिद्धिविनायक यज्ञेनयज्ञ॰ मंत्रपुष्पांजलिं॰ अथैकविंशतिंगृह्यमोदकान्घृतपाचितान् स्थापयित्वागणाध्यक्षंसमीपेकुरुनंदन दशविप्रायदातव्यास्थापयेद्दशआत्मनि एकंगणाधिपेदद्यात्सघृतंमोदकंशुभं दशानांमोदकानांचफलदक्षिणयायुतं विप्रायतवतुष्ट्यर्थंवायनंतेददाम्यहं वायनमंत्रः विनायकस्यप्रतिमांवस्त्रयुग्मेनवेष्टितां तुभ्यंसंप्रददेविप्रप्रीयतांमेजनार्दनः विनायकगणेशानसर्वदेवनमस्कृत पार्वतीप्रियविघ्नेशममविघ्नंविनाशय इतिप्रार्थना अथकथा शौनकाद्याऋषिगणानैमिषारण्यवासिनः सूतंपौराणिकश्रेष्ठमिदमूचुर्वचस्तदा ऋषयऊचुः निर्विघ्नेनतुकार्याणिकथंसिद्ध्यंतिसूतज अर्थसिद्धिःकथंनॄणांपुत्रसौभाग्यसंपदः दंपत्योःकलहेचैवबंधुभेदेतथानृणां उदासीनेषुलोकेषुकथंसुमुखताभवेत् विद्यारंभेतथानॄणांवाणिज्येचकृषौयथा नृपतेःपरचक्रस्यजयसिद्धिःकथंभवेत् कांदेवतांनमस्कृत्यकार्यसिद्धिर्भवेन्नॄणां एतत्समस्तंविस्तार्यब्रूहिमेसूतपृच्छतः सूतउवाच सन्नद्धयोःपुराविप्राःकुरुपांडवसेनयोः पृष्टवान्देवकीपुत्रंकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः युधिष्ठिरउवाच निर्विघ्नेनजयंयमत्वंवदत्वंदेवकीसुत कांदेवतांनमस्कृत्यसम्यग्राज्यंलभेमहि कृष्णउवाच पूजयस्वगणाध्यक्षमुमामलसमुद्भवं तस्मिन्

संपूजितेदेवेध्रुवंराज्यमवाप्स्यसि युधिष्ठिरउवाच मासिभाद्रपदेशुक्लेचतुर्थ्यांपूजयेन्नृप मासिमाघेश्रावणेवामार्गशीर्षेतथा
भवेत् गजवक्त्रंतुशुक्लायांचतुर्थ्यांपूजयेन्नृप यदावोद्भवतेभक्तिस्तदापूज्योगणाधिपः प्रातःशुक्लतिलैःस्नात्वामध्याह्नेपूजये
न्नृप निष्कमात्रसुवर्णेनतदर्धार्धेनवापुनः स्वशक्त्यागणनाथस्यस्वर्णरौप्यमयाकृतिं अथवामृन्मयंकुर्याद्वित्तशाठ्यंनकारये
त् एकदंतंशूर्पकर्णंगजवक्त्रंचतुर्भुजं पाशांकुशधरंदेवंध्यायेत्सिद्धिविनायकं कृत्वापूजांप्रयत्नेनस्नाप्यपंचामृतैःपृथक् गणा
ध्यक्षेतिनाम्नावैगंधंदद्याच्चभक्तितः आवाहनार्घ्यपाद्यंचदत्वापश्चात्प्रयत्नतः रक्तवस्त्रयुगंचैवदद्याद्देवायभक्तितः विनाय
केतिपुष्पाणिधूपंचोमासुतायच दीपंरुद्रप्रियायेतिनैवेद्यंविघ्ननाशिने किंचित्सुवर्णपूजांचतांबूलंचसमर्पयेत् ततोदूर्वांकु
रान्गृह्यविंशतिंचैकमेवहि पूजनीयोप्रयत्नेनएभिर्नामपदैःसह गणाधिपनमस्तेस्तुउमापुत्राघनाशन विनायकेशपुत्रेति
सर्वसिद्धिप्रदायक एकदंतेभवक्त्रेतितथामूषकवाहन कुमारगुरवेतुभ्यंपूजनीयाःप्रयत्नतः दूर्वायुग्मंगृहीत्वातुगंधपुष्पाक्ष
तैर्युतं एकैकेनतुनाम्नावैदत्वैकंसर्वनामभिः अथैकविंशतिंगृह्यमोदकान्घृतपाचितान् स्थापयित्वागणाध्यक्षसमीपेकुरु
नंदन दशविप्रायदातव्यास्स्वयंग्राह्यास्तथादश एकंगणाधिपेदद्यात्सनैवेद्यंनृपोत्तम विनायकस्यप्रतिमांब्राह्मणायनिवेदये
त् तुभ्यंसंप्रददेदेवप्रीयतांमेगजानन विनायकगणेशायसर्वदेवनमस्कृत पार्वतीप्रियविघ्नेशममविघ्नंविनाशय गणे-
शःप्रतिगृह्णातिगणेशोवैददातिच गणेशस्तारकोभाभ्यांगणेशायनमोनमः कृत्वानैमित्तिकंकर्मपूजयेदिष्टदेवतां ब्रा-
ह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्भुंजीयात्तैलवर्जितः एवंकृतेधर्मराजेगणनाथस्यपूजनं विजयस्तेभवेन्नूनंसत्यंसत्यंमयोदितम्

वैष्णवाद्यासुदीक्षासु आदौपूज्योगणाधिपः तस्मिन्संपूजितेविष्णुरीशोभानुस्तथाह्युमा हव्यवाहमुखादेवाःपूजितास्युर्नसंशयः चंडि-
काद्यामातृगणाःपरितुष्टाभवंतिच तस्मिन्संपूजितेविप्राभक्त्यासिद्धिविनायके यइदंशृणुयान्नित्यंश्रावयेद्वासमाहितः सिद्ध्यंति
सर्वकार्याणिविनायकप्रसादतः इतिसिद्धिविनायकव्रतंभविष्योक्तंसंपूर्णं मासिभाद्रपदेशुक्लेशिवलोकेप्रपूजिता तस्यांस्नानं
तथादानंउपवासोर्चनंतथा क्रियमाणंशतगुणंप्रसादाद्यातिकौनृप चतुर्थ्यास्त्वनुषंगःअस्यामेवचंद्रदर्शनेदोषमाह पराशरः क-
न्यादित्येचतुर्थ्यांचशुक्लेचंद्रस्यदर्शनं मिथ्याभिदूषणंकुर्यात्तस्मात्पश्येन्नतंसदा तद्दोषशांतयेजाप्यंविष्णुनोक्तंसमंत्रकं सिंहः
प्रसेनमवधीत्सिंहोजांबवताहतः सुकुमारकमारोदीस्तवह्येषस्यमंतकः अथस्यमंतकोपाख्यानं नंदिकेश्वरउ॰ शृणुचै-
काग्रचित्तःसन्व्रतंगणेश्वरंमहत् चतुर्थ्यांशुक्लपक्षेतु सदाकार्यंप्रयत्नतः सनत्कुमारयोगींद्र यदीच्छेच्छुभमात्मनः नारीवापुरुषो
वापियःकुर्याद्विधिवद्व्रतं मोचयत्याशुविप्रेंद्र संकष्टाद्भुतिनंमतं अपवादहरंचैवसर्वविघ्नप्रणाशनं कांतारेविषमेवापिरणेराजकु-
लेयवा सर्वसिद्धिकरंविद्धिव्रतानामुत्तमंव्रतं गजाननप्रियंचाथत्रिषुलोकेषुविश्रुतं अतोनविद्यतेब्रह्मन्सर्वसंकष्टनाशनं सन
कुमारउ॰ केनचादौपुराचीर्णंमर्त्यलोकेकथंगतं एतत्समस्तंविस्तार्यब्रूहिगणेश्वरंमहत् नंदिकेश्वरउवाच चक्रेव्रतंजग
न्नाथोवासुदेवःप्रतापवान् आदिष्टोनारदेनैववृथालांछनमुक्तये सनत्कुमारउवाच षड्गुणैश्वर्यसंपन्नःसृष्टिसंहारका-
रकः वासुदेवोजगद्व्यापीप्राप्तवान्लांछनंकथं एतदाश्चर्यमाख्यानंब्रूहित्वंनंदिकेश्वर नंदिकेश्वरउवाच भूमिभारनिवृत्त्य-
र्थंवसुदेवसुतावुभौ रामकृष्णौसमुत्पन्नौपद्मनाभफणीश्वरौ जरासंधभयात्कृष्णोद्वारकांसमकल्पयत् विश्वकर्माणमाहूयपु

पुरींहाटकनिर्मितां तत्रषोडशसाहस्रंस्त्रीणांत्वेवशताधिकं भवनानिमनोज्ञानितेषांमध्येव्यकल्पयेत् पारिजाततरुंमध्येतासां
भोगायकल्पयत्यादवानांगृहास्तत्रषट्पंचाशतकोटयः अन्येपिबहवोलोकावसंतिविगतज्वराः यत्किंचित्त्रिषुलोकेषुसुंदरंतत्रदृ
श्यते सत्राजितप्रसेनाख्यौपुत्रावुग्रस्यविश्रुतौ अंभोधितीरमासाद्यतन्मनस्कतयाचसः सत्राजितस्तपस्तेपेसूर्यमुद्दिश्यबु-
द्धिमान् व्रतंनिरसनंगृह्यसूर्यसंबद्धलोचनः ततःप्रसन्नोभगवान्सत्राजितपुरस्थितः सत्राजितोपितुष्टावदृष्ट्वादेवंदिवाकरं तेजो
राशेनमस्तेस्तुनमस्तेसर्वतोमुख विश्वव्यापिनमस्तेस्तुहरिदश्वनमोस्तुते ग्रहराजनमस्तेस्तुनमस्तेचंद्ररोचिषे वेदत्रयनमस्तेस्तु
सर्वदेवनमोस्तुते प्रसीदपाहिदेवेशकृदृष्ट्यामांदिवाकर इत्थंसंस्तूयमानोसौदेवदेवोदिवाकरः स्निग्धगंभीरमधुरंसत्राजितमु
वाचह सूर्यउवाच वरंब्रूहिप्रदास्यामियत्तेमनसिवर्तते सत्राजितमहाभागतुष्टोहंतवनिश्चयात् सत्राजितउ० स्यमंत
कमणिंदेहियदितुष्टोसिभास्कर ददौतस्यचतद्रत्नंस्वकंठादवतार्यसः भास्करउ० भाराष्टकंशातकुंभंस्रवतेसौमहामणिः शु
चिष्मतासदाधार्यंरत्नमेतन्महोत्तमं सत्राजितक्षणेनैतदशुभंहंतिमानसं इत्युक्त्वांतर्दधेदेवस्तेजोराशिर्दिवाकरः तत्कंठरत्नज्व
लमानरूपीपुरींसकृष्णास्यविवेशसत्वरं दृष्ट्वातुलोकामनसादिवाकरंसंचिंतयंतोस्तमिनस्तदृष्टयः समागतोयंहरिदश्वदीधिति
र्जनार्दनंद्रष्टुमसंशयेन नायंसहस्रांशुरितीहलोकाःसत्राजितोयंमणिकंठभास्वान् स्यमंतकंमहारत्नंदृष्ट्वातत्कंठमंडले स्पृहां
चक्रेजगन्नाथोनजहारमणिंततः सत्राजितोजातभयोयाचयिष्यतिमांहरिः प्रसेनायददौभ्रात्रेधार्योयंशुचिनात्वया एकदाकं
ठदेशेसौक्षिप्त्वातंमणिमुत्तमं मृगयाक्रीडनार्थाययौकृष्णेनसंयुतः अश्वारूढोशुचिस्त्रासोहतःसिंहेनतत्क्षणात् रत्नमादाययसिं

ह्योपिगच्छन्जांबवताहतः नीत्वासविवरेरत्नंददौपुत्रायजांबवान् पुरींविवेशकृष्णोपिस्वकैःसर्वैःसमावृतः प्रसेनोद्यापिनायातिह
नःकृष्णेननिश्चितं मणिलोभेनहाकष्टंबांधवःपापिनाहतः द्वारकावासिनःसर्वेजनाऊचुःपरस्परं वृथापवादसंतप्तःकृष्णोपिनि
रगाच्छनैः सहैवतैर्यथारण्येदृष्ट्वासिंहेनपातितं प्रसेनंवाहनयुतंतत्पदानुचराःशनैः ऋक्षेणनिहतंदृष्ट्वाकृष्णश्चर्क्षबिलंगतः वि
वेशयोजनशतंअंधकारंस्वतेजसा निवारयन्ददर्शाग्रेप्रासादंबद्धभूमिकं तंकुमारंजांबवतोदोलायाममितद्युतिं माणिक्यलंब-
मानंचददर्शभगवान्हरिः रूपयौवनसंपन्नांकन्यांजांबवतींपुनः दोलांदोलयमानांचददर्शकमलेक्षणः महांतंविस्मयंचक्रे दृष्ट्वा-
तांचारुहासिनीं दोलांदोलयमानांचजगौगीतमिदंमुहुः सिंहःप्रसेनमवधीत्सिंहोजांबवताहतः सुकुमारकिमारोदीस्तवह्येषस्यमंत
कः मदनज्वरदाहार्तादृष्ट्वातंकमलेक्षणं उवाचललितंबालागम्यतांगम्यतामिति रत्नंगृहीत्वावेगेनयावद्गच्छतेतुजांबवान् इत्याक
र्ण्यहसन्शौरिः शंखंदध्मौप्रतापवान् आकर्ण्यसहसोत्थाययुयुधेऋक्षराट्ततः तयोर्युद्धमभूद्घोरंहरिजांबवतोस्तदा द्वारका
वासिनःसर्वेगतास्तेसप्तमेदिने मृतःकृष्णोनिरीक्षंतोनिःसंदिग्धंविचार्यच परलोकक्रियांचक्रुःपरेतस्यतुतेतदा एकविंशद्दि-
नंयावद्बाहुप्रहरणोविष्णुः युयुधेतेनऋक्षेणयुद्धकर्मणितोषितः जांबवान्प्राक्तनंस्मृत्वादृष्ट्वादेवबलंमहत् जांबवानुवाच
अजेयोहंसुरैःसर्वैर्यक्षराक्षसदानवैः त्वयाजितोहंदेवेशदेवस्त्वमसिनिश्चितं जानेत्वांवैष्णवंतेजोनान्यथाबलमीदृशं इतिप्र-
साद्यदेवेशंददौमाणिक्यमुत्तमं सुतांजांबवतींनामभार्यार्थंवरवर्णिनीं पाणिंवैग्राहयामासदेवदेवंचजांबवान् मणिमादाय
देवोपिजांबवत्यापिसंयुतः तद्वृत्तांतंसमाचष्टेद्वारकावासिनांस्वयं सत्राजितस्यमाणिक्यंदत्तवान्संसदिस्थितः मिथ्यापवाद

संशुद्धिंप्राप्तवान्मधुसूदनः सत्राजितोपिसंत्रस्तःकृष्णायप्रददौसुतां सत्यभामांमहाबुद्धिर्ददौसर्वगुणान्वितां शतधन्वाक्रूरमुख्या
यादवादुष्टमानसाः सत्राजितेनतेवैरंचक्रूरत्नमभिलाषितः दुरात्माशतधन्वापिगतेकृष्णेथपांडवान् सत्राजितंनिहत्याशुमणिंजग्रा
हपापधीः कृष्णस्यपुरतःसत्यासमाचष्टेविचेष्टितं अंतर्हृष्टोबहिःकोपिकृष्णःकपटनायकः बलदेवपुरोवाक्यमुवाचधरणीधरः
हत्वासत्राजितंदुष्टोमणिमादायगच्छति निहत्यशतधन्वानंगृहीत्वारत्नमावयोः ममभोग्यंचतद्रत्नं भविष्यतिसुनिश्चितं ए
तच्छ्रुत्वाभयत्रस्तःशतधन्वापियादवः आहूयाक्रूरनामानंमाणिक्यंप्रददौचसः आरुह्यवडवांवेगान्निर्गतोदक्षिणांदिशं रथस्थाव
नुगच्छेतांतदारामजनार्दनौ शतयोजनमात्रेणममारवडवातदा पलायमानोनिहतःसहकृष्णोपदातिना रथस्थोबलदेवस्तुहते
रत्नस्यलोभतः नदृष्टंतन्नतद्रत्नंबलदेवपुरोवदत् तदाकर्ण्यमहारोषादुवाचवचनंबली कपटीत्वंसदाकृष्णलोभीपापीसुनि
श्चितं अर्थायस्वजनंहंसिकस्त्वांवधूंसमाश्रयेत् अनेकशपथैःकृष्णोबलदेवंप्रसादयन् सोपिधिक्कष्टमित्युक्त्वाययौवैदर्भमंडलं
कृष्णोपिरथमारुह्य द्वारकांप्रययौपुनः तथैवोचुर्जनाःसर्वेनसाधीयानयंहरिः निष्काशितोरत्नलोभाज्ज्येष्ठोभ्राताबलोबली तच्छ्रु
त्वादीनवदनःपापीयानिवसंस्थितः वृथाभिशापासंतप्तोबभूवसजगत्पतिः अक्रूरोपिविनिष्क्रम्यतीर्थयात्रानिमित्ततः काशींग
त्वासुरवेनासौयजन्यज्ञपतिंप्रभुं तोषमुत्पादयामासतेनद्रव्येणबुद्धिमान् सुरालयगृहैश्चित्रैर्नगरंसमकल्पयत् नदुर्भिक्षंनवै
रोगाईतयोनचविड्वरं शुचिनाधायतेतत्रमणिःसूर्यस्यनिश्चितं जानन्नपिहितत्सर्वंमानुषंभावमाश्रितः लोकाचारंतथामायांम
ज्ञानंचसमाश्रितः बंधुवैरंसमुत्पन्नंलांछनंसमुपस्थितं वृथापवादबहुलंजायमानंकथंहरेत् इतिचिंतातुरंकृष्णंनारदःसमुपस्थि

तः गृहीत्वातत्कृतांपूजांस्कस्वासनगतोब्रवीत् नारदउ॰ किमर्थंखिद्यसेदेवकिंवातेशोककारणं यथावृत्तंसमाचष्टेनारदायच
केशवः जानामिकारणंदेवयदर्थंलांछनंतव त्वयाभाद्रपदेशुक्केचतुर्थ्यांचंद्रदर्शनं कृतंतेनसमुत्पन्नंलांछनंतुदृष्टैवहि श्रीकृष्णउ
वाच वदनारदमेशीघ्रंकोदोषश्चंद्रदर्शने किमर्थंतुद्वितीयायांतस्यकुर्वंतिदर्शनं नारदउ॰ गणनाथेनसंशप्तश्चंद्रमारूपगर्वतः
तद्दर्शनेनराणांहिवृथानिंदाभविष्यति श्रीकृष्णउवा॰ किमर्थंगणनाथेनशप्तश्चंद्रसुधामयः इदमाख्यानकंश्रेष्ठंयथावद्व
क्तुमर्हसि नारदउवाच गणानामाधिपत्येचरुद्रेणविहितःपुरा अणिमामहिमाचैवलघिमागरिमातथा प्राप्तिःप्राकाम्यमी
शत्वंवशित्वंचाष्टसिद्धयः भार्यार्थंप्रददौदेवोगणेशस्यप्रजापतिः पूजयित्वागणाध्यक्षंस्तुतिंकर्तुंप्रचक्रमे ब्रह्मोवाच
गजवक्त्रगणाध्यक्षलंबोदरवरप्रद विघ्नाधिराजदेवेशसृष्टिसंहारकारक संपूजयेद्गणाध्यक्षंमोदकाद्यैःप्रयत्नतः तेषांप्रजाय
तेसिद्धिर्निर्विघ्नेननसंशयः असंपूज्यगणाध्यक्षंयेवांछंतिसुरासुराः नतेषांजायतेसिद्धिःकल्पकोटिशतैरपि त्वद्भक्त्यातुगणाध्य
क्षविष्णुःपालयतेसदा रुद्रोपिसंहरत्याशुत्वद्भक्त्यैवकरोम्यहं इत्थंसंस्तूयमानोसौदेवदेवोगजाननः उवाचपरमप्रीतोब्रह्माणंज
गतांपतिः श्रीगणेशउवाच वरंब्रूहिप्रदास्यामियत्तेमनसिवर्तते ब्रह्मोवाच क्रियमाणस्यमेसृष्टिर्निर्विघ्नंजायतांप्र
भो एवमस्त्वितिदेवोसौगृहीत्वामोदकान्करे सत्यलोकात्समागत्यस्वेच्छयागगनेशनैः चंद्रलोकंसमासाद्यचलितोगणनायकः
उपहासंतदाचक्रेसोमोरूपमदान्वितः तंदृष्ट्वाकोपताम्राक्षोगणनाथःशशापह दर्शनीयःसुरूपोहंसुंदरश्चाहमित्यथ गर्वि
तोसिशशांकत्वंफलंप्राप्स्यसिसत्वरं अद्यप्रभृतिलोकास्त्वांनहिपश्यंतिपापिनं येपश्यंतिप्रमादेनत्वांनराभृगलांछनं मिथ्या

अत्यंतम्लानवदनश्चंद्रोजलमथाविशत् कुमुदंकौ
भिशापसंयुक्ताभविष्यंतीहतेध्रुवं हाहाकारोमहान्जातः श्रुत्वाशापंचभीषणं अत्यंतम्लानवदनश्चंद्रोजलमथाविशत् कुमुदंकौ
मुदीनाथःस्थितस्तत्रकृतालयः ततोदेवर्षिगंधर्वानिराशोद्विग्नमानसाः तुरासाहंपुरोधायजग्मुस्तेतंपितामहं देवंशसंकश्चंद्रस्य
गणेशस्यचचेष्टितं दत्तःशापोगणेशेनकथयामासुरादरात् विचार्यभगवान्ब्रह्मातान्सुरानिदमब्रवीत् गणेशशापोदेवेंद्र
शक्यतेकेनवान्यथा कर्त्तुंरुद्रेणनमयाविष्णुनाचापिनिश्चितं तमेवदेवदेवेशंव्रजध्वंशरणंसुराः सएवशापमोक्षंचकरिष्यति
नसंशयः देवाऊचुः केनोपायेनवरदोगजवक्त्रोगणेश्वरः पितामहमहाप्राज्ञतदस्माकंवदप्रभो पितामहउवाच च
तुर्थ्यांदेवदेवोसौपूजनीयःसदैवहि कृष्णपक्षेविशेषेणनक्तंकुर्याच्चतद्व्रतं अपूपैर्घृतसंयुक्तैर्मोदकैःपरितोषयेत् मधुरान्नंहवि
ष्यंचस्वयंभुंजीतवाग्यतः स्वर्णरूपंगणेशस्यदातव्यंद्विजसत्तमैः शक्त्याचदक्षिणांदद्याद्वित्तशाठ्यंनकारयेत् एवंसमेत्यते
सर्वेप्रेषयामासगीष्पतिं सगत्वाकथयामासचंद्रायब्रह्मणोदितं व्रतंचक्रेततश्चंद्रोयथोक्तंब्रह्मणापुरा आविर्बभूवभगवा
न्गणेशोव्रततोषितः तंक्रीडमानंगणनायकंचतुष्टावदृष्ट्वातुकलानिधानः त्वंकारणंकारणकारणानांवेत्तासिवेद्यंचविभोप्रसी
द प्रसीददेवेशजगन्निवासगणेशलंबोदरवक्रतुंड विरिंचिनारायणपूज्यमानक्षमस्वमेगर्वकृतंचहास्यं येत्वामसंपूज्यगणेश
नूनंवांछंतिमूढास्सकृतार्थसिद्धिं तेदैवनष्टाविश्रुतंचलोकेज्ञातोमयातेसकलःप्रभावः येचाप्युदासीनतरास्तुपापास्तेयांति
वासंनरकेसदैव हेरंबलंबोदरमेक्षमस्वदुश्चेष्टितंतत्करुणासमुद्र एवंसंस्तूयमानोसौचंद्रेणाथगजाननः गणेशउवाच
तुष्टोहंतववदास्यामिनैतद्दूयंमयातव ततोब्रह्मादयःसर्वेसमाजग्मुर्भयार्दिताः विशापंकुरुदेवेशप्रार्थयामोवयंतव विशापमक

रोचंद्रंकमलासनगौरवात् शुक्लपक्षेचतुर्थ्यांतुयेपश्यंतिसदेवहि मिथ्यापवादमावर्षंप्राप्स्यंतीहनसंशयः मासंदोपूर्वमेवत्वांये
पश्यंतिसदाजनाः चतुर्थ्यांशुक्लपक्षस्यतेषांदोषोनजायते तदाप्रभृतिलोकोयंद्वितीयायांकृतादरः पुनरेवतुपप्रच्छकलावान्गण
नायकं केनोपायेनदेवेशतुष्टोभवसितद्वद गणेशउवाच सदाकृष्णाचतुर्थ्यांतुमोदकाद्यैःप्रपूज्यमां रोहिण्यासहितंत्वांचस
मभ्यर्च्यविधानतः यथाशक्त्याचमद्रूपंस्वर्णेनपरिकल्पितं दत्वाद्विजायभुक्त्वाथकथांश्रुत्वाविधानतः सदातस्यकरिष्यामिसंक
ष्टस्यनिवारणं भाद्रशुक्लचतुर्थ्यांतुमृन्मयीप्रतिमाशुभा हेमाभावेतुकर्तव्यानानापुष्पैःप्रपूज्यमां ब्राह्मणान्भोजयेत्स्वान्
जागरंचविशेषतः स्थापयेदव्रणंकुंभंधान्यस्योपरिशोभितं यथाशक्त्याचमद्रूपंशातकुंभेननिर्मितं वस्त्रद्वयसमाच्छिन्नं मोदका
द्यैःप्रपूज्यमां रक्तांबरधरोमर्त्योब्रह्मचर्यव्रतःशुचिः राजतस्यतुरूपंमेयथाशक्त्याविनिर्मितं वस्त्रंशिवप्रियायेतिउपवस्त्रंगणा
धिपे गंधंलंबोदरायेतिपुष्पंसिद्धिप्रदायके धूपंगजमुखायेतिदीपंमूषकवाहने विघ्ननाशायनैवेद्यंफलंसर्वार्थसिद्धिदे तांबूलं
कामरूपायदक्षिणांधनदायचइक्षुदंडैर्मोदकैश्चहोमंकुर्यात्स्वनामभिः विसर्जनंततःकुर्यात्सर्वसिद्धिप्रदायकं एवंसंपूज्यविघ्ने
शंकथांश्रुत्वाविधानतः मंत्रेणानेनतत्सर्वंब्राह्मणायनिवेदयेत् दानेनानेनदेवेशप्रीतोभवगणेश्वर सर्वत्रसर्वदादेवनिर्विघ्नं
कुरुसर्वदा मानोन्नतिंचराज्यंचपुत्रपौत्रान्प्रदेहिमे गाश्चधान्यंचवासांसिदद्यात्सर्वस्वशक्तितः दत्वातुब्राह्मणैःसर्वैःस्वयंभुं
जीतवाग्यतः मोदकापूपमधुरंलवणक्षारवर्जितं एवंकरोतियश्चंद्र तस्याहंसर्वदाजयं सिद्धिंचधनधान्यंचददामिविपुलांप्र
जां इत्युक्त्वांतर्दधेदेवोविघ्नराजोविनायकः तद्व्रतंकुरुकृष्णत्वंततःसिद्धिमवाप्स्यसि नारदेनैवमुक्तश्चव्रतंचक्रेहरिःस्वयम्

मिथ्यापवादसंशुद्धिर्द्वितीयंकृष्णयाचितं येशृण्वंतिनवाख्यानंस्यमंतकमणीयकं चंद्रस्यचरितंसर्वंतेषांदोषोनजायते भाद्रशुक्ल
चतुर्थ्यांतुकश्चिच्चंद्रस्यदर्शनंजानंस्तत्परिहारार्थंश्रोतव्यंसर्वमेवहि यदायदामनःकष्टंसंदेहउपजायते तदातदाचश्रोतव्यं आख्या
नंकष्टनाशनं एवमुक्त्वागतोदेवोगणेशःकृष्णतोषितः यदायदाश्चर्यसिकार्यउत्थितोनारीनरश्चाथकरोतितद्व्रतं सिध्यंतिकार्या-
णिमनेप्सितानिकिंदुर्लभंविघ्नहरेप्रसन्ने इतिश्रीस्कंदपुराणेनंदिकेश्वरसनत्कुमारसंवादेस्यमंतकोपाख्यानंसंपूर्णं अथक
पर्दीविनायकव्रतं श्रावणस्यसितेपक्षेचतुर्थ्यामेकभक्तव्रती व्रतंकुर्याद्गणेशस्यमासमेकव्रतंचरेत् सर्वसिद्धिकरंनृणांस्कं
दैवसुरेश्वर तद्विधिः तिथ्यादिस्मृत्वाममचतुर्विधपुरुषार्थसिध्यर्थंकपर्दिगणेशव्रतमहंकरिष्ये मूलमंत्रेणषडंगन्यासं
कृत्वापूजांसमारभेत् ॐनमोभगवतेसकलगुणात्मशक्तियुक्तानंतयोगपीठायनमः अष्टदलंकारयेत्तु ॐतीव्रायैनमःज्वा
लिन्यैनमः नर्मदायै० कामरूपिण्यै०उग्रायैनमः तेजोवत्यै० मध्यैविघ्ननाशिन्यै० अथध्यानं एकदंतंमहाकायंलंबोदरगजा
ननं विघ्ननाशकरंदेवंगणेशंप्रणमाम्यहं इमांपूजांगृहाणेशकपर्दिगणनायक आगच्छइतित्रिवारंपठेत् विनायकनमस्तुभ्य
मुमामलसमुद्भव इमांमयाकृतांपूजांगृहाणसुरसत्तम सहस्रशीर्षेत्यावाहनं अलंकारसमायुक्तंमुक्तामणिविभूषितं स्वर्णसिं
हासनंचारुप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यतां पुरुषएवेदमासनं गौरीसुतनमस्तेस्तुशंकरप्रियकारक भक्त्यापाद्यंमयादत्तंगृहाणगणनायक
एतावानस्येतिपाद्यं व्रतमुद्दिश्यविघ्नेशगंधपुष्पादिसंयुतं गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसर्वसिद्धिप्रदायक तस्माद्विराळाचमनीयं अ-
नाथनाथसर्वज्ञगीर्वाणपरिपूजित स्नानंपंचामृतंदेवगृहाणगणनायक आप्यायस्वेतिदुग्धं दधिक्राव्णोइतिदधिः घृतंमिमिक्षे

तिघृतं मधुवातेतिमधु स्वादुःपवस्वेतिशर्करा इतिपंचामृतस्नानं गंगाजलंसमानीतंहेमांभोरुहवासितं स्नानेस्वीकुरुविघ्नेश
कपर्दिगणनायक यत्पुरुषेणेतिस्नानं हरिहरस्त्रद्वयंदेवदेवांगवसनोपमं भक्त्यादत्तंगृहाणेशलंबोदरहरात्मज तंयज्ञमितिव-
स्त्रं नानालंकारसंयुक्तंनानारत्नविभूषितं अनेकदिव्याभरणंप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यतां आभरणानि राजतंब्रह्मसूत्रंचकांचनंचोत्तरीयकं
भालचंद्रनमस्तुभ्यंगृहाणवरदोभव तस्माद्यज्ञादितियज्ञोपवीतं गंधकर्पूरसंयुक्तंदिव्यचंदनमुत्तमं विलेपनंसुरश्रेष्ठप्रीत्यर्थंप्रति
गृह्यतां तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतेतिगंधं अक्षतान्धवलान्देवसिद्धगंधर्वपूजित भक्त्यादत्तान्गृहाणेमान्सर्वसिद्धिप्रदायक अक्षता-
न् सुगंधीनिचपुष्पाणिऋद्धिसिद्धिप्रदायक कपर्दिगणनाथेशशश्वेनपुष्पंददाम्यहं तस्मादश्वेतिपुष्पं अथांगपूजा कपर्दिगण
नाथाय० पादौपू० गणेशाय० जानुनीपू० गणनाथा० ऊरूपू० गणक्रीडाय० कटिंपू० वक्रतुंडाय० हृदयं० लंबोदराय० कंठंपू० गजानना
य० स्कंधौपू० हेरंबाय० हस्तौपू० विकटाय० मुखंपू० विघ्नराजाय० नेत्रेपू० धूम्रवर्णा० शिरःपू० कपर्दिनेन० सर्वांगं० अथावरणपू
जा ईशानाय० अघोराय० तत्पुरुषा० वामदेवाय० सद्योजाताय० इतिप्रथमावरणं १ वक्रतुंडाय० एकदंता० महोदराय० गजाननाय०
विकटाय० विघ्नराजा० धूम्रवर्णा० विनायका० द्वितीयावरणं २ ब्राह्म्यै० माहेश्वर्यैन० कौमार्यै० वैष्णव्यै० वाराह्यै० इंद्राण्यै० चामुंडायै०
महालक्ष्म्यै० तृतीयावरणं० ३ इंद्राय० अग्नये० यमाय० निर्ऋतेन० वरुणा० वायवे० सोमाय० ईशाना० वरुणनिर्ऋतिमध्ये अनंता
य० इंद्रेशानयोर्मध्ये ब्रह्मणेन० इतिचतुर्थावरणं० ४ वज्रायनमः शक्तये० दंडाय० खड्गाय० पाशाय० अंकुशाय० गदायै० त्रिशू
लाय० चक्राय० अब्जाय० इतिपंचमावरणं० ५ दशांगंगुग्गुलुंधूपंचंदनागरुसंयुतं उमासुतनमस्तुभ्यंगृहाणवरदोभव यत्पु

रूपंव्यदधुरितिधूपं गृहाणमंगलंदेवघृतवर्तिसमन्वितं दीपंज्ञानप्रदंचारुरुद्रप्रियनमोस्तुते ब्राह्मणोस्येतिदीपं नैवेद्यंगृ
ह्यतां० चंद्रमामनसो० नैवेद्यं आचमनं इदंफलमितिफलं पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां अग्निर्ज्योतिरविर्ज्योति
ज्योतिरग्निर्विभावसुः ज्योतिस्त्वंसर्वदेवानांगणाधिपनमोस्तुते नीराजनं यानिकानिचपा० नाभ्याआसीत्प्रदक्षिणांनमोस्त्व
नंतायसह० सप्तास्यासन्नितिनमस्कारः गणाधिपनमस्तेस्तुनमस्तेस्तुगजानन लंबोदरनमस्तेस्तुनमस्तेत्वविकारकृत एकदं
तनमस्तेस्तुनमस्तेस्तुभवप्रिय स्कंदाग्रजनमस्तेस्तुनमस्तेस्त्वीप्सितप्रद कपर्दिगणनाथेशसर्वसंपत्प्रदायिने यज्ञेनयज्ञमिति
मंत्रपुष्पांजलिः अथब्रह्मचारिपूजा आकर्णान्मुष्टिगणकान् विंशत्यष्टौवराटकान् विप्रायबटवेदद्याद्गंधपुष्पार्चितायच तं
डुलान्वेततोदद्यात्साकेचान्येचशोभनात् कपर्दीगणनाथोसौप्रीयतांतंडुलैःसदा कथांश्रुत्वाविधानेनदेवमुद्वासयेत्ततः इति
कपर्दीगणनाथपूजा अथकथा कदाचिदुपविष्टश्च पार्वत्यासहशंकरः द्यूतेच्छाकिंअस्तिदेविक्रीडितुंनवकिंशुभे दुरोदर
मिषाज्जेतुंवांछितंप्रत्युवाचसा ममापिअस्तिसापेक्षादीयतेचेत्पणोमम तवकिंकिमभीष्टंतुदास्यामिपरमेश्वरि लोकत्रयं
वाञ्छास्तेकिमन्यैर्वचनैर्वृथा पृच्छामित्वांवचोदेविदातव्यंकिंकिमिच्छसि विश्वासोयेनजायेततद्ददाद्यशुभानने वाक्यमेवंवि
धंश्रुत्वाशर्वाणीचशिवांतिके नविश्वासोस्तितेवाक्येजित्वादास्यसिमत्पणः इतिश्रुत्वावचोदेव्याःशंकरःप्राहनिश्चयं पणः
प्रकल्प्यतांदेविदीयतेदंनसंशयः भावंसंचिंत्यदेवस्यसत्वराक्रीडितुंययौ आयुधानिततोदेवःपणेयोजितवान् हरः त्रि-
शूलंत्रिदशाच्छवर्जिजितवत्येववल्लभा तस्मिन्कर्मणितांजित्वापणमन्यंशिवाग्रहीत् एवंडमरुकादीनितान्यन्यान्यंज्ञयत

एथक् दीनोभूत्वामहादेवोभवानीमब्रवीदिति शार्दूलचर्मतन्मध्येदेहिमेगिरिजेशुभे नचैवंवकुमुचितंमहादेवपणेगते पणेजि
तेनदास्यामिपूर्वमुक्तोसितत्स्मर अविचिंत्यब्रवीषित्वंजगदीशकृपानिधे इतिश्रुत्वावचोदेव्याःकुपितोसौमहेश्वरः आह्वादशादि
नंदेविनकरिष्यामिभाषणं इत्युक्त्वाचमहादेवस्तत्रैवांतरधीयत रक्षरक्षमहादेवकिंजीवनमतःपरं इतिसंचिंत्यसाइष्टुमुद्यानंप्र
त्यपद्यत गिरिजातत्रवनितावृंदंदृष्ट्वाब्रवीदिति किमर्थमागताःसर्वाःकिमेतत्क्रियतेधुना कपर्दीगणनाथस्यव्रतंकर्तुमिहाग
ताः तस्यपूजांविहायादौइदानींश्रूयतेकथा किमर्थंतद्व्रतंनार्योयुष्माभिःक्रियतेवने फलमस्यकिमस्तीतिपार्वतीप्राहताःप्रति
एच्छतेकिंत्वयादेविनरैर्नारीभिरंबिके अभीष्टसिद्धिरस्मिंस्तुवर्ततेभुवनत्रये इतिश्रुत्वावचस्तासांपार्वतीप्राहताःप्रति मातःकु
पित्वाभगवान्निर्गतस्तुमहेश्वरः तस्यसंदर्शनार्थायैवकरिष्येव्रतमुत्तमम् व्रतस्यैतस्यकिंदानंविधानंकीदृशंमम सर्वंविचिंत्यमनसा
कथयंतुसुरांगनाः कालोविधानंदानंचव्रतस्यास्यफलंतथा तत्सर्वंसावधानेनवक्ष्यामःशृणुपार्वति स्त्रियाऊचुः पातादि-
दोषरहितेसचतुर्भानुवासरे इषेमासिव्रतंसम्यक्गणेशार्पितमानसैः तैलतांबूलभोगादीन्वर्जयित्वाशिवप्रिये मंदवारेतुभुंजी
यादेकवारमितंयथा प्रातःकालेशुचिर्भूत्वास्नानंकुर्याद्विधानतः वापीकूपतडागेषुनद्यांशुक्लतिलैःसह संध्यादिकंयथाचिंत्यं
सर्वंनिर्वर्त्तयेत्ततः अर्चनागारमासाद्यगोमयेनोपलिप्यच गोचर्ममात्रंतन्मध्येकुर्याद्गंधेनमंडलं तन्मध्येष्टदलंपद्मंतन्मध्येगण
नायकं पूजयेत्स्वच्छकुसुमैर्हरिद्रामिश्रिताक्षतैः गांगींगूंगैंगौंगश्चन्यासंकृत्वाततःपरं मंत्रेणानेनकुसुमैर्देवमावाह्यनिक्षिपेत् अ
थवागणनायस्यप्रतिमामथपूजयेत् ततःस्तकृतचित्तःसन्ध्यानंकुर्याद्विधानतः एकदंतंमहाकायंलंबोदरगजाननं विघ्ननाश

करंदेवंहेरंबंप्रणमाम्यहं इमांपूजांगृहाणेशकपर्दिगणनायक आगच्छेतित्रिरुच्चार्यकुर्यादावाहनादिकं पुराणमंत्रैरथवावेदमं
त्रैश्चषोडशैः पूजयेदुपचारैश्चमूलमंत्रेणपार्वति तत्तत्प्रकाशकैर्मंत्रैर्गंधपुष्पाक्षतादिभिः इंद्रादिलोकपालांश्चपूजयेद्देवसन्निधौ
लंबोदरनमस्तेस्तुनमस्तेस्त्वविकारकृत एकदंतनमस्तेस्तुनमस्तेस्त्वीप्सितप्रद कपर्दीगणनाथस्यसर्वसंपत्प्रदायिनः पूजाप्र
कारःकथितस्तववक्त्राभिःशुचिस्मिते अकृणानंजलिमतान्हविष्यव्रीहितंदुलान् स्वछान्यत्नेनसंशोध्यचूर्णंकुर्यान्महेश्वरि शिवे
तुचूर्णंप्रथमेभानुवारेर्धचंद्रवत् कुर्याद्द्वितीयसंचूर्णंचंद्रवत्सिष्टकाष्टकं तृतीयेपायसान्नंचदध्यन्नंचचतुर्थके आनीयाष्टांशकंसम्य
क्देवंसंपूज्यभक्तितः कल्पितान्यानिविविधवद्द्विधंतेयानितानिच तेषांतेषामष्टमांशंतस्मैसम्यक्समर्पयेत् ततःश्रद्धायबटवेदद्या
देकंवराटकं मुष्टमात्रंतंदुलाश्चभुंजीयाद्भागसप्तकं याःकामयंतेयेभक्ताः पूजास्तेप्राप्नुवंतिहि इत्युक्तास्तांभवानीं तुस्त्रियो
विगतकल्मषाः तासांतद्वचनंश्रुत्वातदानीमकरोद्व्रतं तत्रक्षणाच्चविश्वेशःप्रत्यक्षः समजायत त्रिलोकनाथदेवेशकरुणाकरशंक
र दीनामनन्यगतिकांभक्तवत्सलपाहिमां तुष्टश्चशंकरःप्राहकथयैतत्त्वयाकृतं कपर्दीगणनाथस्यमाहात्म्यात्किंनसिध्यति ब्र
तस्यैतस्यमाहात्म्यंज्ञातुंवांछितवान्स्वयं उद्दिश्यागमनंविष्णोरकरोत्तद्व्रतंशिवः तदानींगरुडारूढः समागत्यतमब्रवीत् तदागम
निमित्तंकिंकिंकृतंशंकर त्वया ममापिज्ञापनीयंतदित्युक्तेज्ञापयच्छिवः अथैतदकरोद्विष्णुरुद्दिश्यागमनंविधेः आगतः सन्वि
धिःशीघ्रंममाज्ञापयमाधव प्रयोजनंचास्तिविधेत्वागमनकारणं एकदंतव्रतंकिंतद्भवत्येवनसंशयः इंद्रागमनमुद्दिश्यतदानींते
नतत्कृतं आगत्यसहसासोपिममाज्ञापयविश्वसृट् हेरंबव्रतमाहात्म्यंदृष्टमेवंकृतंमया ममापिज्ञापनीयंतदित्युक्तोविधिनोदितं

विक्रमादित्यमुद्दिश्यवज्जीनदकरोत्त्वसः आगतोहंमनुष्यस्त्वांइंद्रमत्तकिंमीप्सितं कपर्दीहस्तिवदनव्रतमाहात्म्यमीदृशं इतिज्ञातुं
मयाभीष्टं तल्लब्धंतदाब्रवीत् विधानंतस्यमाहात्म्यंज्ञापनीयंत्वयेतिमे पप्रच्छविक्रमादित्यउत्सुकश्चपुरंदरं पुरंदरमुखाज्ज्ञात्वात
सर्वंस्वपुरींप्रति सायुधःप्रययौराजापराक्रमपरायणः कपर्दीशव्रतंकृत्वामहिष्यापुरतोवदत् जेष्यामिसकलान्शत्रून्प्राप्स्यामि
चमहोन्नतिं तस्यंव्रतस्यकिंदानंइतिसाप्राहविक्रमं प्रत्युवाचक्रियामर्कोदद्यादेकंवराटकं एवंचेत्तत्रकर्तव्यंमद्गेहेयत्रकुत्रचित्
एवंराज्ञोमुखाच्छ्रुत्वादूषयामासनद्व्रतं कपर्दीगणनार्थेनकिंस्यान्ममकशोभनं नक्रियतेमयानाथकपर्दायस्त्वंतुयद्व्रतं इत्यादिदू
षणादाशुकुष्टव्याधिमवाप्स्यसि कुष्टव्याधियुतांपत्नींदृष्ट्वाराजाब्रवीत्तदा नस्थातव्यंत्वयात्रेतिसर्वंराज्यंविनश्यति अर्कस्य
वचनंश्रुत्वाशय्याश्रममगाच्चसा परिचर्यावशात्तुष्टास्तस्याःसर्वेमुनीश्वराः निश्चित्ययोगमार्गेणसर्वेतामब्रुवन्सती कपर्दी
शव्रताक्षेपाद्दुःखंप्राप्तंत्वयाशुभे कुरुष्वतद्व्रतंसम्यक् सर्वंभद्रंभविष्यति ऋषीणामाज्ञयासाचकपर्दीशव्रतंमहत् तदानींराजम
हिषीदिव्यदेहमवापसा अस्मिन्नंतरितेकाले भवान्यासहशंकरः अगमच्चवृषारूढोभुवनानिचतुर्दश मध्येमार्गेद्विजेंद्रस्यरोदनं
भववल्लभा श्रुत्वाब्राह्मणमारोदीः किमर्थंतवरोदनं निकिमप्यस्तिमेदुःखंदारिद्र्यादेवकेवलात् दुःखंचेत्तवविप्रेंद्रकपर्दीश
व्रतंकुरु एतत्कर्तुंव्रतंदेविसामर्थ्यंनास्तिमेधुना विक्रमार्कपुरेसर्वेवैश्योदास्यंतितत्कुरु कपर्दीशव्रतेनैवमंत्रित्वंप्राप्स्यसिध्रु
वं दारिद्र्यमोचनंसम्यक् भविष्यतिनसंशयः गृहंप्रतिसमागम्यगृहीत्वातंदुलान्द्विजः वैश्यान्गृहीत्वानत्सर्वंतदानीमकरोद्व्र
तं तस्मिन्नर्कपुरेविप्रस्तन्मंत्रित्वमवापसः आज्ञापयत्कपर्दीशव्रतंवैश्यस्यतत्क्षणात् अकरोत्स्वसुतायाश्चविक्रमःपतिरस्त्विति

व्रतप्रभावादादित्यसुपर्यमेमेविशःकृता अनेनैवविवाहेन परांप्रीतिमवापसा एवमंतरितेकालेमृगयार्थंप्रविश्यसः गहनंक्षुत्तृषार्त्तःसन्य
यौसुनिवराश्रमं उपचारैःश्रमंनीत्वा तत्रामर्कोमनोरमां रमणीयाश्रमेतस्मिन्दर्शयामासविक्रमःइत्थंपृष्टच्छन्मुनीन्सर्वान्देयाचैषाममांग
ना तवैयंमहिषीत्युक्त्वानयेनास्मैसमर्पयत् समंमहिष्यास्वपुरींदिव्यनारीनिरैर्युतां हृष्टःसन्विक्रमादित्यःसंप्रमासाहमूपतिः कपर्दी
गणनाथस्यव्रतंकृत्वास्त्रियासह अयजद्विक्रमादित्यःसकलंशत्रुमंडलं गणनाथव्रतेनैवपुत्रपौत्रवृतश्चसः धनधान्यादिसंपद्भिःकृते
नन्यवसद्भुवि एतद्व्रतंयेकुर्वंतियाश्चकल्पविधानतः चतुर्णांपुरुषार्थानांतेषांप्राप्तिर्भवेद्ध्रुवं हयमेधस्यविघ्नंतुसंजातेसगरःपुरा इद
मेवव्रतंकृत्वापुनरश्वंप्रलब्धवान् इमांकथांपंचवारंप्रथमेभानुवासरे द्वितीयेचतृतीयेचषड्वारंशृणयाद्व्रती इतिश्रीस्कंदपुराणे
कपर्दीविनायकव्रतकथासमाप्ता आश्विनकृष्णचतुर्थ्यांदशरथललिताव्रतं पौर्णिमांतमासेनकार्तिकवद्यचतुर्थी देशकालौसं
कीर्त्य ममपुत्रपौत्रादिसकलकामनासिद्ध्यर्थंदशरथललिताप्रीत्यर्थं यथामीलितोपचारैःपूजनमहंकरिष्ये आसनादिकलशारा
धनंकरिष्ये आगच्छललितेदेविसर्वसंपत्प्रदायिनि यावत्पूजांकरिष्यामितावत्त्वंसन्निधौभव आवाहयामि नीलकौशेयवसनां
हेमाभांकमलासनां भक्तानांवरदांनित्यंललितांचिंतयाम्यहं ध्यायामि कार्तस्वरमयेदिव्येनानामणिसमन्विते अनेकरत्न
संयुक्तेआसनेसंविशस्वभो आसनं गंगादिसर्वतीर्थेभ्योमयाप्रार्थनयाहृतं तोयमेतत्सुखस्पर्शंपाद्यार्थंप्रतिगृह्यतां पाद्यं
दक्षस्यदुहितासाध्वीरोहिणीनामविश्रुता पुत्रसंपत्तिकार्यार्थंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं क्षीरोदार्णवसंभूतलक्ष्मीबंधो
निशाकर गृहाणार्घ्यंशशांकेशरोहिण्यासहितःशशी अर्घ्यं पाटलोशीरकर्पूरसुरभिःस्वादुशीतलं तोयमाचमनीयार्थंशिशि

रंप्रतिगृह्यतां आचमनं पयोदधिघृतंमध्वाशर्करासद्गुणान्वितं पंचामृतेनस्नपनंप्रीयतांपरमेश्वरि पंचामृतस्नानं मंदा
किन्याःसमानीतंहेमांभोरुहवासितं स्नानायतेमयाभक्त्यानीरंस्वीक्रियतांशिवे स्नानं सर्वसत्वाधिकेसौम्येलोकलज्जा
निवारणे मयोपपादितेतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यतां वस्त्रं मलयाचलसंभूतंघनसारंमनोहरं हृदयानंदनंचारुचंदनंप्रतिगृह्यतां चंद
नं हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलान्वितं सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृहाणपरमेश्वरि सौभाग्यद्रव्यं कूष्मांडैर्मालतीकाद्यैर्जातीपु-
ष्पैःसुगंधिभिः मयाहृतानिपुष्पाणिपूजार्थंप्रतिगृह्यतां पुष्पाणि॰ अथांगपूजा दशांगललितायैनमः पादौपूजयामि भवा
न्यै॰ गुल्फौपू॰ सिद्धेश्वर्यै॰ जंघेपू॰ भद्रकाल्यै॰ जानुनीपू॰ श्रियेनं॰ ऊरूपू॰ विश्वरू॰ कटीपू॰ देव्यै॰ नाभिंपू॰ वरदायै॰ कुक्षिंपू॰ शि
वायै॰ हृदयंपू॰ वागीश्वर्यै॰ स्कंधौपू॰ महादेव्यै॰ बाहू॰ भद्रायै॰ करौपू॰ पद्मिन्यै॰ कंठंपू॰ सरस्वत्यै॰ मुखं॰ कमलासनायै॰ नासिकां
पू॰ महिषमर्दिन्यै॰ नेत्रेपू॰ लक्ष्म्यै॰ कर्णौ॰ भवान्यै॰ ललाटंपू॰ विंध्यवासिन्यै॰ शिरःपू॰ सिंहवाहिन्यै॰ सर्वांगंपू॰ वनस्पतिरसो
द्भूतोगंधाढ्यश्चमनोहरः आघ्रेयःसर्वदेवानांधूपोयंप्रतिगृह्यतां धूपं॰ साज्यंचवर्ति॰ दीपं॰ नैवेद्यं॰ मध्येपानीयं॰ इदंफलमि-
तिफलं पूगीफलंमहद्दिव्यं॰ तांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां कर्पूरगौरं॰ नीराजनं नमोदेव्यैमहादेव्यै॰ मंत्रपुष्पं यानिकानिच
पापानि॰ प्रदक्षिणां अन्यथाशरणंनास्तित्वमेवशरणंमम तस्मात्कारुण्यभावेनरक्षमेपरमेश्वरि दशरथनामयादेवीदशपु-
ष्पादशाक्षरा पुत्रार्थीकामयेदेविसर्वान्कामान्प्रयच्छमे प्रार्थना दशरथललितादेव्याव्रतंसंपूर्णहेतवे वाणकंद्विजवर्यायस
हिरण्यंददाम्यहं वायनं सवाहनाशक्तियुतावरदापूजितामया ममानुग्रहकुर्वाणागच्छत्वंनिजमंदिरं अथकथा सूत

उवाच अरण्येवर्तमानास्तेपांडवादुःखकर्षिताः कृष्णंदृष्ट्वामहात्मानंप्रणिपत्ययथाक्रमं युधिष्ठिरउ० देवदेवजगन्नाथल
क्ष्मीप्रियजनार्दन कथयस्वसुरश्रेष्ठदशांगललिताव्रतं कथमेषासमुत्पन्नाकेनादौपूजिताभुवि पूजनात्किंफलावाप्तिः कथय
स्वसुरेश्वर. श्रीकृष्णउ० पुरात्रेतायुगेपार्थराजादशरथोमहान् तस्यभार्यातुकौसल्या अपुत्रासापतिव्रता अथाजगामक
स्मिंश्चिदृष्यशृंग ऋषीश्वरः स्वागतंचकृतंराज्ञासोपविष्टोवरासने तेनराज्ञामुनिश्रेष्ठस्तोत्रैश्चबहुतोषितः तस्यभक्त्यातु
संतुष्टोऋषिर्वचनमब्रवीत् मुनिरुवाच तुष्टोहंतवराजेंद्रकौसल्याभार्ययासह ब्रूहित्वंचमहाभागकिंप्रियंतेकरोम्यहं द
शरथउवाच यदितुष्टोसिमेविप्र अपुत्रोहंऋषीश्वर तीर्थंवाव्रतमेकंवातद्वदस्वमुनीश्वर मुनिरुवाच शृणुराजन्नवहि
तोव्रतमेकंब्रवीमिते पुत्रकामव्रतंश्रेष्ठंकुरुराजन्सुरासुरैः रोहिणीनामचंद्रस्यभार्यापरमवल्लभा सा चैवललितानाम्नीरोहिणी
तिनराधिप आश्विनस्यसितेपक्षेदशम्यादिप्रपूजयेत् दशम्यादिचतुर्थ्यंतंदिग्दिनानिव्रतंचरेत् आश्विनस्यसितेपक्षेचतु
र्थ्यांतुविशेषतः स्नात्वासायंतनेकालेसंन्नमनुभक्तिभावतः कूष्मांडैर्मातुलिंगाद्यैर्जातिपुष्पैःसुगंधिभिः गंधपुष्पैस्तथाधूपै
र्नैवेद्यैर्दशमोदकैः अर्घ्यंदद्याच्चदेव्यग्रेपूजयित्वाक्षमापयेत् ततोमंगलवाद्यैश्चगायद्भिश्चनरेश्वर चंद्रोदयेचसंप्राप्तेअर्घ्यंद
द्याद्युधिष्ठिरशंखेनोयंसमादायसपुष्पाक्षतचंदनैः जानुभ्यामवनींगत्वाचंद्रायार्घ्यंनिवेदयेत् पंचरत्नसमायुक्तंदशपुष्पैःसम
न्वितं अक्षतैश्चसमायुक्तंचंद्रायार्घ्यंनिवेदयेत् दशरथनामयादेवीदशपुष्पादशांजलिः चंद्रेणसहितेदेविगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते
दशरथनामयादेवीनित्यमाराधितामया पुत्रार्थीकामयेदेविसर्वान्कामान्प्रयच्छमे दशसंख्यांश्चकरकान्शीतोदकसमन्वितान्

वर्षेवर्षेप्रदेयानिप्रत्येकंकरकानिच इत्थंप्रपूजयेद्देवींसर्वदातुप्रयत्नतः अर्वाक्‌यादशवर्षाणांपूजयेद्भक्तिभावतः नारीनरोवारा-
जेंद्रव्रतमेतत्करोतिवै यंयंचिंतयतेकामंव्रतस्यास्यप्रभावतः पुत्रपौत्रधनंधान्यंलभतेनात्रसंशयः इतिभविष्योत्तरपुराणेदशर
थललिताव्रतकथासंपूर्णा अथोद्यापनं उद्यापनविधिंवक्ष्येव्रतसंपूर्णहेतवे कृष्णपक्षेचतुर्थ्यांतुआश्विनेव्रतमाचरेत्
दशविप्रैःसपत्नीकैर्वेदवेदांगपारगैः स्नात्वासायंतनेकालेसर्वैस्तैर्भक्तिभावतः चतुस्तंभंचतुर्द्वारंकदलीस्तंभमंडितं तन्मध्येका
रयेत्पद्मंपंचवर्णैःसुशोभितं कलशंस्थापयेत्तत्रविधानेनसमन्वितं ताम्रंमृन्मयजंकुंभंवस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत् तस्योपरिन्यसेद्देवं
रोहिण्यासहितंविधुं सुवर्णनिर्मितंदेवंचतुर्भुजसमन्वितं सौवर्णीरोहिणीकार्याचंद्रमारजतस्यच पूर्वोक्तेनविधानेनपूजांकु
र्यात्समाहितः एवंपूजाप्रकर्तव्याषोडशैरुपचारकैः मोदकान्कारयेद्राजन्तिलजानेकविंशतिं दशविप्रायदातव्याआत्मार्थंस्था
पयेद्दश एकोदेवायदातव्योललिताप्रीतयेव्रती दशरथललितादेव्याव्रतसंपूर्णहेतवे वायनकंद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहम्
दशरथनामयादेवीनित्यमाराधितामया पुत्रार्थीकामयेदेविसर्वान्कामान्प्रयच्छमे इतिसंप्रार्थ्यदेवेशीं चंद्रायार्घ्यंनिवेदयेत् स्व
गृहोक्तविधानेनकृत्वाग्निस्थापयेत्ततः होमंचैवसुसंपाद्यतिलपायसलड्डुकैः अष्टोत्तरशतंसद्योअष्टाविंशतिमेववा जुहुयाच्चं
द्रमंत्रेणगणेशेनतथैवच एवंसमाप्यहोमंतुतत्राचार्यंप्रपूजयेत् सुहृद्भिर्दशयुग्मैश्चपक्वान्नैश्चप्रपूजयेत् विप्रायपीठदानंचततः
कुर्याद्विसर्जनं ततःपुत्राःप्रजायंतेधनधान्यसमन्विताः सौभाग्यंपुत्रसंपत्तिर्जायतेभूस्मृतांवर अवैधव्यंचलभतेसर्वान्कामानवा
प्नुयात् एतत्तेकथितंभूपकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि कृतेदशरथेनास्मिन्कौसल्याभार्ययासह तुष्टादशरथादेवीगणेशेनसचंद्रमाः य

स्मात्कृत कृतोराजा भार्ययासहमोदते तस्माद्दशरथानाम ललिताभुविकीर्तिता एतत्तेकथितंराजन् दशांगललिताव्रतं यइदंशृ
णुयान्नित्यंश्रावयेद्वासमाहितः अश्वमेधसहस्रस्यफलंतस्यध्रुवंभवेत् इतिभविष्योत्तरपुराणे दशरथललिताव्रतोद्यापनं
संपूर्णं अथकार्तिककृष्णाचतुर्थ्यां अथवादक्षिणदेशेआश्विनकृष्णचतुर्थ्यांकरकचतुर्थीव्रतं तच्चलिख्यते अत्रस्त्रीणा
मेवाधिकारः तासामेवफलश्रुतेः आचम्यमासपक्षाद्युल्लिख्य ममसौभाग्यपुत्रपौत्रादिसुस्थिरश्रीप्राप्तयेकरकचतुर्थीव्रतंक
रिष्ये इतिसंकल्प्य चंद्रंविलिख्यततः अधस्ताच्छिवंषण्मुखयुक्तांगौरींलिखित्वा षोडशोपचारैःपूजयेत् पूजामंत्रः नमःशिवायै
शर्वाण्यैसौभाग्यंसंततिंशुभां प्रयच्छभक्तियुक्तानां नारीणांहरिवल्लभे ति ततः नमोत नाममंत्रेणशिवषण्मुखगौरीगणपतीनां
पूजाकार्या ततःसपक्वान्नान् अक्षतसंयुक्तान्दशकरकान्ब्राह्मणायदद्यात् ततःपिष्टकंनैवेद्यंभोज्यंसर्वंनिवेदयेत् ततश्चंद्रो
दयोत्तरं चंद्रायार्घ्यंदद्यात् अथकथा मांधातोवाच अर्जुनेतुगतेतस्मिंइंद्रकीलगिरिंप्रति विषण्णमानसासुभ्रूर्द्रौपदीस
मचिंतयत् अहोकिरीटिनाकर्मसमारब्धंसुदुष्करं बहवोविघ्नकर्तारोमार्गेवैपरिपंथिनः चिंतयित्वेतिसादेवीकृष्णाकृष्णंजगद्गुरुं
भर्तुःप्रियचिकीर्षंतीसापृच्छद्विघ्नवारणं द्रौपद्युवाच कथयस्वजगन्नाथव्रतमेवंसुदुर्लभं यत्कृत्वासर्वविघ्नानिविलयंयांति
तद्वद श्रीकृष्णउवाच एवमेवमहाभागेशंभुःपृष्टःकिलोमया तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाप्राहदेवोमहेश्वरः शृणुदेविवरारोहेवक्ष्या-
मित्वांमहेश्वरि सर्वविघ्नहरेत्याहकरकाख्याचतुर्थिका पार्वत्युवाच भगवन्कीदृशीप्रोक्ताचतुर्थीकरकाभिधा विधानंकीदृशंप्रो
क्तंकेनेयंचपुराकृता ईश्वरउवाच शक्रप्रस्थपुरेरम्येविद्वज्जनसमाकुले स्वर्णरूप्यसमाकीर्णेरत्नप्राकारशोभने दिव्यनारी

जनालोकेवशीकृवजगत्रये वेदध्वनिसमायुक्तेस्वर्गादपिमनोहरे वेदशर्मद्विजस्तत्रवसन्देशोविदांवरः पत्नीतस्यैवविप्रस्यनाम्ना-
लीलावतीशुभा तस्यांसंजनयामासपुत्रान्सप्तामितौजसः कन्यावीरवतीनाम्नीसर्वलक्षणसंयुता नीलोत्पलाभनयनापूर्णेंदु
सदृशानना ततःकालेशुभदिनेविधिवद्ब्रह्मद्विजोत्तमः ददौवेदांगविदुषेविप्रायविधिपूर्वकं अत्रांतरेतुसातत्रचक्रेगौर्याःशुभव्रतं-
चतुर्थ्यांकार्तिकस्याथकृष्णायांतुविशेषतः स्नात्वासायंतनेकालेसर्वान्तान्भक्तिभावतः विलिख्यवटवृक्षंचगौरींतस्यतलेलिखे
त् शिवेनविघ्ननाथेनषण्मुखेनसमन्वितां गंधपुष्पाक्षतैर्गौरींमंत्रेणानेनपूजयेत् नमःशिवायैशर्वाण्यैसौभाग्यंसंततिंशुभां
प्रयच्छभक्तियुक्तानांनारीणांहरवल्लभे तस्याःपार्श्वेमहादेवंविघ्ननाथंषडाननं पुनःपुष्पाक्षतैर्धूपैरर्चयेच्च पृथक्पृथक् पक्वान्ना
क्षतसंपन्नान्सदीपान्करकान्दश तथापिष्टकनैवेद्यंभोज्यंसर्वंन्यवेदयेत् प्रतीक्ष्यंत्यःस्त्रियःसर्वाश्चंद्रोदयपरास्थिताः सावाला
दिकलादीनाक्षुत्तृड्भ्यांपरिपीडिता निपपातमहीपृष्ठे रुरुदुर्बांधवास्तथा समाश्वास्यचतैस्तांस्तुमुखमभ्युक्ष्यवारिणा तद्भ्राता
चिंतयित्वैवमारुरोहमहावटं हस्तेचोल्कांसमादायज्वलंतींस्नेहपीडितः भगिन्यैदर्शयामासचंद्रंव्याजोदितंतदा तंदृष्ट्वाचार्तिमु
त्सृज्यबुभुजेभाववसंयुता चंद्रोदयंतमज्ञाय अर्घ्यंदत्वाविधानतः तद्दोषेणमृतस्तस्याःपतिधर्मेणदूषितः पतिंतथाविधं
दृष्ट्वाशिवमभ्यर्च्यसापुनः व्रतंनिराशनंचक्रेयावत्संवत्सरोगतः चक्रुःसंवत्सरेतीतेव्रतंतद्भ्रातृयोषितः पूर्वोक्तेनविधानेनसापिच
क्रेशुभानना तदायाताशचीदेवीकन्याभिःपरिवारिता एतदेवव्रतंकर्तुंआगतास्वर्गलोकतःवीरावत्यास्तदाभ्यासमगमद्भाग्यतः
स्वयं दृष्ट्वातांमानुषींदेवीपप्रच्छसकलंशची वीरावतीतदापृष्टाप्रोवाचविनयान्विता अहंपितृगृहंप्राप्तामृतोयंमेपतिःप्रभुः

नज्ञानेकर्मणःकस्यफलंप्राप्तंमयाधुना ममभाग्यवशाद्देवि आगतासिमहेश्वरि अनुगृण्हीष्वमांमातर्जीवयाशुपतिंमम इंद्राणी
उवाच त्वयापितृगृहेपूर्वंकुर्वत्याकरकव्रतं तद्दैवार्घ्यंत्वयादत्तंविनाचंद्रोदयंशुभे तेनतेव्रतदोषेणस्वामीलोकांतरंगतः इदानीं
कुरुयत्नेनकरकव्रतमुत्तमं पतिंतेजीवयिष्यामिव्रतस्यास्यप्रभावतः व्यासउवाच तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाव्रतंचक्रेविधानतः
प्रसन्नासाभवद्देवीशक्रस्यप्राणवल्लभा तयाव्रतेकृतेदेवीजलेनाभ्युक्ष्यतत्पतिं जीवयामासवेंद्राणीदेववच्चबभूवसः ततश्चा
गात्गृहंस्वीयंरेमेसापतिनासह धनंधान्यंसुपुत्रांश्चदीर्घमायुश्चलब्धवान् तस्मात्वयापियत्नेनव्रतमेतद्विधीयतां सूतउवा
च द्वैपायनवचःश्रुत्वाचकारद्रौपदीव्रतं तद्व्रतस्यप्रभावेनजित्वातान्कौरवान्रणे लेभिरेराज्यमतुलंपांडवादुःखनाशनं ये
करिष्यंतिस्त्रियोव्रतमेतन्निशागमे तेषांपुत्रान्धनंधान्यंसौभाग्यंचातुलंयशः करकंक्षीरसंपूर्णंतोयपूर्णमथापिवा ददामिरत्न
संयुक्तंचिरंजीवतुमेपतिः इतिमंत्रेणकरकान्प्रदद्याद्द्विजसत्तमे सुवासिनीभ्योदद्याच्चआदद्यात्ताभ्यएवच एवंव्रतंयाकुरुते
नारीसौभाग्यकाम्यया सौभाग्यंपुत्रपौत्रादिलभतेसुस्थिरांश्रियं इतिवामनपुराणेकरकाभिधानचतुर्थीव्रतंसंपूर्णं अथमा
घशुक्लचतुर्थ्यांगौरीचतुर्थीव्रतं हेमाद्रौब्राह्मे उमाचतुर्थ्यांमाघेतुशुक्लायांयोगिनीगणैः आराधितास्वयंचापूयस्तांगातव
कैर्गुणैः तस्मात्सातत्रसंपूज्यानरैस्त्रीभिर्विशेषतः कुंदपुष्पैःप्रयत्नेनसम्यक्भक्त्यासमाहितैः कुंकुमालक्तकाभ्यांचरक्तसूत्रैःसकं
कणैः रक्तपुष्पैस्तथाधूपैर्दीपैर्बलिभिरेवच गुडार्द्रकाभ्यांपयसालवणेनाथपालकैः पालकंमृद्वंडइतिहेमाद्रिः पूज्यास्त्रियश्च
विविधास्तथाविप्राश्चशोभनाः सौभाग्यवृद्धयेदेयंभोक्तव्यंबंधुभिःसह इतिगौरीचतुर्थीव्रतंब्रह्मपुराणोक्तं अथमाघशु

येत्वांधुंडे र्चयिष्यंतिते र्च्योस्युरस्करद्रुहाः
कृचतुर्थीवरदचतुर्थीव्रतं तदुक्तंकाशीखंडे माघशुक्लचतुर्थ्यांतुनक्तव्रतपरायणाः येत्वांधुंडे र्चयिष्यंतिते र्च्योस्युरस्करद्रुहाः
विधायवार्षिकींयात्रांचतुर्थींप्राप्यमाधवीं शुक्लान्तिलान्गुडैर्बद्ध्वाप्राश्नीयालुड्डुकान्व्रती अत्रनक्तग्रहणात्प्रदोषव्यापिनी
ग्राह्येतिसिद्धं इतिवरदचतुर्थीव्रतं अथमाघकृष्णाचतुर्थ्यांतिलचतुर्थीव्रतं अथपूजाविधिः येभ्योमाताएवापित्रे
तिजपित्वा आगमार्थंतु॰ घंटानादंकृत्वा अपसर्पंत्विति छोटिकामुद्रां तीक्ष्णदंष्ट्रेतिक्षेत्रपालंसंप्रार्थ्य आचम्यप्राणाना
यम्यममसहकुटुंबस्य क्षेमस्थैर्यविजयाभयआयुरारोग्यैश्वर्याभिवृद्ध्यर्थंधर्मार्थकाममोक्षचतुर्विधपुरुषार्थसिध्यर्थंश्री
संकष्टहरगणेश्वरप्रीत्यर्थंनारदीयपुराणोक्तप्रकारेणपुरुषसूक्तविधानेनयथासंभा वितनियमेनयथोपचारमीलितद्रव्यैःसं
कृष्टचतुर्थीव्रतांगत्वेनगणपतिपूजनंकरिष्येकलशार्चनंशंखार्चनंकुर्यात् अथन्यासंकुर्यात् अस्यश्रीगणपतिमंत्रस्य
शुक्लऋषिः श्रीसंकष्टहरगणपतिर्देवता अनुष्टुप्छंदः श्रीसंकष्टहरगणपतिप्रीत्यर्थेन्यासेविनियोगः ओंनमोहेरंब
अंगुष्ठाभ्यांनमः मदमोदिततर्जनीभ्यां॰ ममसंकष्टंनिवारयमध्यमाभ्यां॰ निवारयअनामिकाभ्यां॰ हुंफट्कनिष्ठिका
भ्यां॰ स्वाहा करतलकरपृष्ठाभ्यां॰ एवंहृदयादि भूर्भुवस्वरोमितिदिग्बंधः ओंनमोहेरंबमदमोदितममसंकष्टंनिवारयहुंफट
स्वाहा अथध्यानं श्वेतांगंश्वेतवस्त्रंसितकुसुमगणैःपूजितंश्वेतगंधैःक्षीराब्धौरत्नदीपैःसुरतरुविमलेरत्नसिंहासन
स्थंदोर्भिःपाशांकुशेष्टाभयधृतरुचिरंचंद्रमौलिंत्रिनेत्रंध्यायेच्छांत्यर्थमीशंगणपतिविमलंश्रीसमेतंप्रसन्नं लंबोदरंचतुर्बाहुंत्रि
नेत्रंरक्तवर्णकं सर्वाभरणशोभाढ्यंप्रसन्नास्यंविचिंतयेत् ध्यायामि आगच्छविघ्नराजेंद्रस्थानेचात्रस्थितोभव आ

अभीप्सितार्थसिध्यर्थं पूजितो यः सुरासुरैः

राधयिष्ये मत्स्याहं मत्वं तं सर्वसिद्धये सहस्रशीर्षेत्यावाहनं गणेशायन॰ आवाहयामि अभीप्सितार्थसिध्यर्थं पूजितो यः सुरासुरैः

रासुरैः सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः पुरुषएवेदमासनं विघ्ननाशिने॰ आसनं गणाधिपनमस्तेस्तु सर्वसिद्धिकरप्रभो

पाद्यं गृहाण देवेश सुरासुरसुपूजित एतावानस्य॰ लंबोदराय॰ पाद्यं रक्तगंधाक्षतोपेतं रक्तपुष्पसमन्वितं अर्घ्यं गृहाण देवेश मया

दत्तं हि भक्तितः त्रिपादूर्ध्व॰ चंद्रार्धधारिणेन॰ अर्घ्यं॰ सुरासुरसमाराध्य सर्वसिद्धिप्रदायक मया दत्तं सुरश्रेष्ठ गृहाणाचमनीयकं

तस्माद्विराळ॰ विश्वप्रिया॰ आचम॰ पयोदधि घृतं चैव शर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन स्नपनं करिष्ये सर्वसिद्धिद यत्पुरुषेणेति॰

ब्रह्मचारिणेन॰ पंचामृतस्नानं गंगादिसलिलं शुद्धं सुवर्णकलशे स्थितं सुवासितं परिमलैः स्नापयामि गणेश्वर पुरुषसूक्तेन शु

द्धोदकस्नानं रक्तांबरं वस्त्रयुग्मं सर्वकार्यप्रसिद्धये मया दत्तं गणाध्यक्ष गृह्यतामखिलार्थद तं यज्ञं॰ सर्वप्रदाय॰ वस्त्रयुग्मं कुं

कुमाक्तं मया दत्तं सौवर्णं सुपवीतकं उत्तरीयेण संयुक्तं गृहाण गणनायक तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृ॰ वक्रतुंडाय॰ यज्ञोपवी॰ चंद-

नागरुकर्पूरकुंकुमादिसमन्वितं गंधं गृहाण देवेश सर्वसिद्धिप्रदायक तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतेति॰ गणाध्यक्षाय॰ गंधं॰ अक्षतांश्च

सुरश्रेष्ठाः कुंकुमाक्ताः सुशोभनाः गृहाण विघ्नराजेंद्र मया दत्ता हि भक्तितः गजवदना॰ अक्षतान् रक्तपुष्पाणि विघ्नेश एकविं

शतिसंख्यया गृहाण सुसुखो भूत्वा मया दत्तान्युमासुत तस्मादश्वा॰ गुणशालिनेनमः पुष्पाणि॰ सुगंधादीनि माल्यानि

गृहाण गणनायक विनायक नमस्तुभ्यं शिवसूनो नमोस्तु ते विघ्ननाशिने॰ माल्यानि॰ एकविंशतिनामभिर्दूर्वाभिः पूजयेत्

९॰ गजानना॰ विघ्नराजाय॰ लंबोदरायनमः शिवात्मजा॰ वक्रतुंडाय॰ शूर्पकर्णाय॰ कुब्जाय॰ गणेशाय॰ विघ्ननाशिनेनमः वि

कदायन॰ वामदेवाय॰ सर्वदेवाय॰ सर्वार्तिनाशिने॰ विघ्नहर्त्रेन॰ धूम्राय॰ सर्वदेवाधिदेवा॰ उमापुत्रा॰ कृष्णापिंगला॰ भालचंद्रा॰ गणाधिपाय॰ एकदंताय॰ २१ एकविंशतिदूर्वापुष्पाणिसमर्पयामि अथांगपूजा संकष्टनाशिने॰ पादौपू॰ स्थूलजं-घाय॰ जंघेपू॰ एकदंताय॰ जानुनीपू॰ अखुवाहनाय॰ उरूपू॰ हेरंबा॰ कटिंपू॰ लंबोदरा॰ उदरंपू॰ गणाध्यक्षाय॰ हृदयं॰ स्थूलकंठाय॰ कंठंपू॰ स्कंदाग्रजाय॰ स्कंधौपू॰ परशुहस्ताय॰ हस्तौपू॰ गजवक्त्राय॰ वक्त्रंपू॰ सर्वेश्वरा॰ शिरःपू॰ संकष्टनाशिने॰ सर्वांगं पूजया॰ अथावरणपूजा गणाधिपा॰ उमापुत्राय॰ अघनाशिने॰ हेरंबाय॰ लंबोदराय॰ गजवक्त्राय॰ एकदंताय॰ धूम्रकेतवेन॰ भालचंद्राय॰ ईशपुत्रायन॰ इभवक्त्राय॰ मूषकवाहना॰ कुमारगुरवे॰ सर्वसंकष्टनाशिने॰ इतिप्रथमावरणं १ विघ्नगणपतये॰ वीरगणपतये॰ शूर्पकर्णगणप॰ प्रसादगणप॰ वरदगणपत॰ इंद्रगणप॰ एकदंतगणप॰ लंबोदरगणप॰ क्षिप्रगणपत॰ सिद्धिगणप॰ इतिद्वितीयाव॰ २ रामाय॰ रामेशाय॰ वृषांकाय॰ रतिप्रिया॰ पुष्पबाणाय॰ महेश्वराय॰ वराहाय॰ श्रीसदाशिवाय॰ तृतीयावरणं ३ आदित्याय॰ चंद्राय॰ कुजाय॰ बुधाय॰ बृहस्पत॰ शुक्राय॰ शनैश्चराय॰ केतवेन॰ सिद्ध्यै॰ समृद्ध्यैन॰ कांत्यै॰ मदनरत्यैव॰ मदद्रावित्यैनमः वसुमत्यै॰ वैनायक्यै॰ चतुर्थाव॰ ४ इंद्राय॰ अग्नये॰ यमाय॰ निर्ऋतये॰ वरुणाय॰ वायवे॰ सोमाय॰ ईशानाय॰ पंचमाव॰ ५ अथपत्रीपूजा गणाधिपा॰ पाचीपत्रं॰ समुखा॰ भृंगराज॰ उमापुत्राय॰ बिल्वपत्रं॰ गजवक्त्राय॰ श्वेतदूर्वाप॰ लंबोदराय॰ बदरीप॰ हरसूनवे॰ धत्तूरपत्रं॰ गुहाग्रजाय॰ तुलसीपत्रं॰ गजकर्णायन॰ अपामार्गपत्रं॰ एकदंताय॰ बृहतीप॰ इभवक्त्राय॰ शमी॰ मूषकवाहना॰ करवीरप॰ विनाय॰ वेणुपत्रं॰ कपिलाय॰ अर्कपत्रं॰ भिन्नदंताय॰ अ

र्जुनप॰ पत्नीहीना॰ विष्णुक्रांतप॰ वटवेन॰ दाडिमीप॰ भालचं॰ देवदारु॰ हेरंबा॰ मरुपत्रं॰ सिद्धिदाय॰ सिंदूरप॰ स्कंदाग्रजाय॰ जाती
पत्रं॰ विघ्नराजाय॰ केतकीप॰ इत्येकविंशतिपत्राणि अथपुष्पपूजा सुमुखाय॰ जातीपु॰ एकदंताय॰ शेवतीपु॰ कपिलाय॰ जु
ईपुष्पं॰ गजकर्णाय॰ चंपकपु॰ लंबोदरा॰ कल्हारपु॰ विकटाय॰ केतकीपु॰ विघ्ननाशिने॰ बकुलपु॰ विनाय॰ जपाकुसुमपु॰ धूम्रके
तवे॰ पुन्नागपु॰ गणाध्यक्षाय॰ धत्तूरपु॰ भालचंद्रा॰ मातुलिंगपु॰ पत्नीहीनाय॰ विष्णुक्रांतपु॰ उमापु॰ करवीरपुष्पं॰ गजानना॰
पारिजात॰ ईशपु॰ कमलपु॰ सर्वसिद्धिप्रदाय॰ गोकर्णिकापु॰ मूषकवा॰ मुकुंदपु॰ कुमारगुरवे॰ तगरपु॰ दीर्घशुंडा॰ सु॰ धिरा
गपुष्पं॰ इभवक्त्राय॰ अगस्तिपु॰ संकष्टनाश॰ गुलाबपुष्पं॰ इत्येकविंशतिपुष्पाणि २१ अथाष्टोत्तरशतनामपूजा ॐ अ
स्यश्रीअष्टोत्तरशतविघ्नेश्वरदिव्यनामामृतस्तोत्रमंत्रस्य गृत्समदऋषिः गणपतिर्देवता अनुष्टुप्छंदः गंबीजं नंशक्तिः मंकीलकं
श्रीगणपतिप्रसादसिध्यर्थेपूजनेविनियोगः ॐकारपूर्वकनामानि विनायकाय॰ विघ्नराजाय॰ गौरीपुत्राय॰ गणेश्वरा॰ स्कं
दाग्रजा॰ अव्ययाय॰ पूताय॰ दक्षाध्यक्षाय॰ द्विजप्रियाय॰ अग्निगर्वच्छिदेन॰ इंद्रश्रीप्रदाय॰ वाणीबलप्रदाय॰ सर्वसिद्धिप्रदाय॰
शर्वतनयाय॰ शर्वप्रियाय॰ सर्वात्मकाय॰ सृष्टिकर्त्रेन॰ देवानीकार्चिताय॰ शिवाय॰ शुद्धाय॰ बुद्धिप्रियाय॰ शांतायन॰ ब्रह्म
चारिणेन॰ गजाननाय॰ द्वैमातुराय॰ मुनिस्तुत्या॰ भक्तविघ्ननाशिने॰ एकदंता॰ चतुर्बाहवे॰ शक्तिसंयुताय॰ चतुराय॰ लंबोदरा
यन॰ शूर्पकर्णाय॰ हेरंबाय॰ ब्रह्मवित्तमायन॰ कालाय॰ ग्रहपत॰ कामिने॰ सोमसूर्याग्निलोचनाय॰ पाशांकुशधरा॰ चंडायन॰
गुणातीतायनमः निरंजना॰ अकल्मषाय॰ स्वयंसिद्धाय॰ सिद्धार्चितपदांबुजाय॰ बीजपूरकाय॰ अव्यक्ताय॰ वरदाय॰ शाश्वता

य॰ कृतिने॰ विद्वत्प्रिया॰ वीतभया॰ गदिने॰ चक्रिणेन॰ इक्षुचापधृते॰ अब्जोत्पलकराय॰ श्रीशाय॰श्रीपतये॰ स्तुतिहर्षिताय॰ कु-
लाद्रिभृतेन॰ जटिने॰ चंद्रचूडाय॰ अमरेश्वरा॰ नागयज्ञोपवीतिने॰ श्रीकंठाय॰ रामार्चितपदा॰ व्रतिनेन॰ स्थूलकंठाय॰ त्रयीकर्त्रे न॰
सामघोषप्रिया॰ पुरुषोत्तमाय॰ स्थूलतुंडा॰ अग्रगण्याय॰ ग्रामण्याय॰ गणपाय॰ स्थिराय॰ वृद्धिदाय॰ सुभगदा॰शूराय॰ वागीशाय॰
सिद्धिदायकाय॰ दूर्वाबिल्वप्रियायन॰ कांताय॰ पापहारिणेनमः कृतागमा॰ समाहिता॰ वक्रतुंडाय॰ श्रीपदाय॰ सौम्याय॰ भक्तकां
क्षितदाय॰ अच्युताय॰ केवलाय॰ सिद्धाय॰ सच्चिदानंदविग्रहाय॰ ज्ञानिनेन॰ मायायुक्ता॰ दांताय॰ ब्रह्मिष्ठाय॰ भयवर्जिता॰
१०॰ प्रमत्तदैत्यभयदाय॰ व्यक्तमूर्तये॰ अमूर्तकाय॰ पार्वतीशंकरोत्संगखेलनोत्सवलालसाय॰ समस्तजगदाधारा॰ वरदमूषकवा
हनाय॰ हृष्टचित्ताय॰ प्रसन्नात्मने॰ सर्वसिद्धिप्रदायकाय॰ १०८ ॥ अष्टोत्तरशतेनैवंनाम्नाविघ्नेश्वरस्यच तुष्टावशं
करेःपुत्रंत्रिपुरंहंतुमुद्यतः यःपूजयेदनेनैवभक्त्यासिद्धिविनायकं दूर्वादलैर्बिल्वदलैःपुष्पैर्वाचंदनाक्षतैः सर्वकामानवाप्नोति
सर्वापद्भ्यःप्रमुच्यते इतिभविष्यपुराणेविघ्नेश्वरस्याष्टोत्तरशतदिव्यनामस्तोत्रंसंपूर्णं वनस्पतिरसोद्भूतंदशांगंगुग्गुलान्
वितं गृहाणसर्वकामार्थंमयादत्तंविनायक यत्पुरुषंव्यदधुः॰ उमासुताय॰ धूपं॰ घृताक्तवर्तिसंयुक्तंदीपंसर्वप्रदायक गृहाणेमं
मयादत्तंतेजोराशेजगत्पते ब्राह्मणोस्य॰ रुद्रप्रियाय॰ दीपं अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्भिःसमन्वितं भक्त्यानिवेदितंदेवनैवेद्यं
प्रतिगृह्यतां भक्ष्यैर्नानाविधैर्युक्तान्मोदकान्घृतपाचितान् गृहाणविघ्नराजेंद्रतिललड्डुसमन्वितान् चंद्रमामनसो॰ विघ्ननाशि
ने॰ नैवेद्यं फलानीमानिरम्याणिस्थापितानितवाग्रतः तेनमेसफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि संकष्टनाशिने॰ फलं पूगीफ

लंमहद्दिव्यं॰नाम्नाआसी॰ सिद्धिविनायकाय॰ तांबूलं॰ श्रियेजातइति॰ नीराजनं॰ पूजाफलसमृध्यर्थंतवाग्रेस्वर्णमीश्वर स्थापितंतेननमेप्रीतःपू
र्णान्कुरुमनोरथान् सप्तास्यासन॰ विघ्नेशायन॰ स्वर्णपु॰ अथदूर्वापूजा गणाधिपाय॰ दूर्वायुग्मंसमर्पयामि उमापुत्राय॰ दूर्वा॰ अघना
शनाय॰ दूर्वा॰ एकदंताय॰ दूर्वा॰ इभवक्त्राय॰ दूर्वा॰ मूषकवाहना॰ दूर्वा॰ विनायकाय॰ दूर्वा॰ ईशपुत्राय॰ दूर्वा॰ सर्वसिद्धिप्रदायका॰ दूर्वा॰ कुमा
रगुरवे॰ दूर्वा॰ श्रीगणेश्वराय॰ एकदूर्वांकुरंसमर्पयामि गणाधिपनमस्तेस्तुउमापुत्राघनाशन एकदंतेभवक्त्रेतितथामूषकवाहन वि
नायकेशपुत्रेतिसर्वसिद्धिप्रदायक कुमारगुरवेतुभ्यंगणराजंप्रयत्नतः एभिर्नामपदैर्नित्यंदूर्वायुग्मंसमर्पयेत् श्रीगणेशोवक्रतुंड
उमापुत्रस्तथैवच विघ्नराजःकामदश्चगणेश्वरइतिस्मृतः जीमूतःशक्तिरस्तुग्रस्तथांजनसमप्रभः योगिध्येयोदिव्यगुणोमहाकायइ
तीरितः ततश्चसिद्धिदःप्रोक्तोमहोदरइतिस्मृतःगजवक्त्रःकर्मशीलःततःपरशुधार्यपि करिकुंभोविश्वमूर्तिरुग्रमोजास्ततःपरं
लंबोदरस्ततःसिद्धिर्गणेशश्चैकविंशतिः नामानिरमणीयानिजपेदेभिश्चपूजयेत् गणेशात्तस्यनश्यंतिसंकष्टानिमहंत्यपि महा
संकष्टदग्धोहंगणेशंशरणंगतः तस्मान्मनोरथंपूर्णंकुरुविश्वेश्वरप्रिय ततःस्वर्णमयंपुष्पंविघ्नेशायनिवेदयेत् प्रदक्षिणानमस्कारा
न्कृत्वादेवंक्षमापयेत् यज्ञेनयज्ञं॰ संकष्टनाशनाय॰ पुष्पांजलिं॰ नमोस्तुदेवदेवायभक्तानामभयप्रद विघ्नानांनाशकर्त्रेचहरात्म
जनमोस्तुते विघ्ननाशिनेन॰ नमस्कारं॰ ततःॐनमोहेरंबइतिमूलमंत्रंएकविंशतिवारंजपेत् अथगणेशायार्घ्यंदद्यात् गणे
शायनमस्तुभ्यंसर्वसिद्धिप्रदायक संकष्टंहरमेदेवगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते संकष्टहरगणपतयेनमः इदमर्घ्यं कृष्णपक्षेचतुर्थ्यांतु
संपूजितविधूदये क्षिप्रंप्रसीदेदेवेशगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते एताभ्यांमंत्राभ्यांअर्घ्यंदद्यात् तिथीनामुत्तमेदेविगणेशप्रियवल्लभे॥

सर्वसंकष्टनाशाय गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते चतुर्थ्यै इदमर्घ्यं॰ रोहिणीसहितचंद्रं पंचोपचारैः पूजयेत् क्षीरोदार्णवसंभूत लक्ष्मीबंधो नि
शाकर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्या सहितः शशिन् इति त्रिरर्घ्यं ३ रोहिण्या सहितचंद्रमसे नमः इदमर्घ्यं गगनांगणसंदीपक्षीराब्धिम
थनोद्भव भाभासितदिगंताल सोमराज नमोस्तुते चंद्राय नमस्कारः ततः आचार्यं पूजयेत् वायनं दद्यात् मोदकान्सफलान्पंच दक्षिण
भिःसमन्वितान् गृहाण त्वं द्विजश्रेष्ठ व्रतस्य परिपूर्तये वायनमंत्रः प्रतिमादानमंत्रः प्रतिमां गुरवे दद्यादाचार्याय सदक्षिणां वस्त्रकुंभ
समायुक्तामादौ मंत्रमिमं जपेत् गणेशस्य प्रसादेन मम संतु मनोरथाः तुभ्यं संप्रददे विप्र प्रतिमां तु गजाननीं इष्टकामार्थसिद्ध्यर्थं पुत्रपौत्र
प्रवर्धिनीं गणाधिराज देवेश विघ्नराज विनायक तव मूर्तिप्रदानेन प्रसन्नो भव सर्वदा इति कलशप्रतिमादानमंत्रः अथ प्रतिग्रहमंत्रः
गणेशः प्रतिगृह्णाति गणेशो वै ददाति च गणेशस्तारको भाभ्यां गणेशाय नमो नमः संसारपीडाव्यथितं हि मां सदा संकष्टभूतं स्कमुख
प्रसीद त्वं त्राहि मां नाशय कष्टसंघान्नमो नमः कष्टविनाशनाय इति प्रार्थना यदुद्दिश्य कृतं तेद्य यथाशक्ति प्रपूजनं संकष्टहर मे देव
मास्कृत नमोस्तुते इति नमस्कारः इति पूजाविधिः अथ कथा सूतउवाच अरण्ये वर्तमानं तं पांडुपुत्रं युधिष्ठिरं सबांधवं स्करवासीनं
प्रययौ व्यास आदरात् तं दृष्ट्वा मुनिशार्दूलं व्यासं प्रत्याययौ नृपः मधुपर्कं च सार्घं च कृत्वा तस्मै ह्युवाच तम् युधिष्ठिर उवाच अद्य मे स-
फलं जन्म भवतागमनेकृते ये संकष्टा हि संजाता वने मम निवासिनः ते सर्वे विलयं याता भवतो दर्शनेन हि आत्मानं साधु मन्ये हं राज्यतृ-
ष्णापराङ्मुखं दुःखितं मां कथं स्वामिन् राज्यभ्रष्टं वने स्थितं एते भीमादयः सर्वे बांधवा व्यथयंति भो दुराधर्षाः स्कवीर्या हि मच्छासनवि
धेरताः इयं तु द्रौपदी साध्वी राजपुत्री पतिव्रता राज्योपभोगयोग्या साप्यद्य दुःखोपभोगिनी मया च किं कृतं व्यास पूर्वं कष्टानुजीव-

ना दायादैर्वंचितं राज्यं द्यूतछद्मरतैस्तथा पराजिता वयं ब्रह्मन् सुहृद्भिर्बंधुभिस्तथा वनं प्रस्थापिता दूतैरिदमूचुस्तथैव च कुर्वंतु
गमनं शीघ्रं वनाय भवदादयः इत्थं निराकृताः स्वामिन् यदा तद्वनमागताः अहं तदा प्रभृत्याहो न द्रक्ष्यामि भवादृशान् यद्यस्ति व्रतमे
कं हि सर्वकष्टविनाशनं तद्व्रतं कथय ब्रह्मन्ननुग्राह्योऽस्मि सुव्रत इत्युक्तवंतं राजानं दुष्टसंकष्टनाशनं उवाच प्रीणयन् व्यासो धर्म
जं मेदिनीपतिं ॥ व्यास उवाच ॥ नास्ति भूमंडले राजंस्त्वत्समो धर्मतत्परः कथयामि व्रतं तेद्य व्रतानामुत्तमोत्तमं संकष्टनाशनं नित्यं
शुभदं फलदं भुवि यत्कृत्वा सर्वकार्याणां निष्पत्तिर्जायते ध्रुवं विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी लभते धनं प्रोषिता या पुरंध्री च करोति
व्रतमुत्तमं ईप्सितं लभते सर्वं पतिना सह मोदते संकष्टेपि यदा क्षिप्तो मानवो ग्रहपीडितः साम्राज्ये दीक्षितो नित्यं मंत्रिभिः परिवा
रितः सुहृद्भिर्बंधुभिश्चैव तथा पुत्रैः समन्वितः तस्य तु प्रियकर्त्री च पत्नी गुणवती प्रिया नाम्ना रत्नावलीत्यासीत्सती व्रतपरायणा
तयोः परस्परं प्रीतिरभवच्च गुणाश्रयी कदाचिद्दैवयोगेन हृतं राज्यं च वैरिभिः कोशो बलं चापहृतं विध्वस्तो बंधुभिः सह रत्नाव
ल्या तया साध्व्या निर्गतो भूमिवल्लभः वने क्षुधार्त्तः श्रमितो ह्येकवासास्तृषार्दितः इतस्ततश्चरन् राजन् आतपेनातिपीडितः ए
काकी वनमासाद्य तया सार्धं युधिष्ठिर सूर्ये चास्ताचलं याते अरण्ये च शिवार्दिते व्याघ्राश्च चुक्रुशुस्तत्र पर्जन्योपि ववर्ष ह कंटकैः
क्लेशिता राज्ञी दुःखमाक्रंदपीडिता तां विलोक्य नृपश्रेष्ठ दुःखेनैव तु पीडितः ततः प्रभातसमये मार्कंडेयं महामुनिं ददर्श राजा त
त्रैव विस्मयाविष्टमानसः उपगम्य शनैस्तं तु दंडवत्पतितो भुवि अब्रवीद्वचनं राजा मार्कंडेयं महामुनिं किंकृतं हि मया स्वामिन्
दुष्कृतं कथयस्व तत् केन कर्मविपाकेन राज्यलक्ष्मीः पराङ्मुखी ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यत्त्वया पूर्वजन्मनि

पूर्वंहिलुब्धकश्चासीर्गतोसिगहनंवनं मृगशार्दूलशशकान्हन्यमानोवनेनदा तस्मिन्रात्रौभ्रमन्राजन्चतुर्थ्यांमाघकृष्णाके दृष्टंशुभंच
कृष्णायास्तडागंपृथुनिर्मलं तत्तीरेनागकन्यानांसमूहंरक्तवाससां गणेशंपूजयंतीनांदृष्टवान्नियमव्रतां। उपगम्यशनैस्तत्रपृष्टंतासांत्वयाधि
भो आर्याःकिमेतन्मेसर्वंकथयध्वंहितत्वतः नागकन्याऊचुः पूजयामोगणपतिंवयंसिद्धिप्रदायकं शांतिदंपुष्टिदंनित्यंसर्वव्याधि
विनाशनं पुनःपृष्टंत्वयातत्रकिंदानंपूज्यतेचकः स्त्रियऊचुः यदाचोत्पद्यतेभक्तिर्मासिपूज्योगणाधिपः कृष्णायांचचतुर्थ्यां
वैरक्तपुष्पैःप्रपूजयेत् धूपैर्दीपैश्चनैवेद्यैरन्यैर्भक्तिसमन्वितैः विविधान्मोदकान्कृत्वापूरिकाघृतपाचिताः नैवेद्यंषड्रसंसर्वंग
णेशायनिवेदयेत् ततोगृहीतंराजेंद्रत्वयासंकष्टनाशनं अभवद्धनधान्यंतेपुत्रपौत्रसमन्वितं मुक्ताहारसुवर्णैश्चगोधूमैश्चस
मन्वितं कस्मिंश्चित्समयेराजन्धनमत्तेनसिद्धिदं विस्मृतंतद्व्रतंसर्वंत्वयायत्नेनभूतिदं ततःप्राप्तंहिपंचत्वंत्वयाप्राणविना
शनं तत्प्रभावाद्राजकुलेविशालेप्राप्तमुत्तमं त्वयाजन्मनृपश्रेष्ठराज्यंप्राप्तंत्वयाविभो कृतघ्नमित्रप्रियायुक्तःप्राप्तोसिविपुलंव
पुः कृतावज्ञाव्रतस्यांतेतस्मात्संकुलमीदृशं राजोवाच अधुनाक्रियतेस्वामिन्कथ्यतांममसद्व्रतं यत्कृत्वासकलंराज्यं
प्राप्यतेचमयापुनः ऋषिरुवाच व्रतसंकल्पमाशुत्वंकुरुराजन्नृपोत्तम प्राप्स्यसित्वंहिराज्यंचसंदेहंमाकुरुप्रभो इत्युक्त्वा
ससुनिश्रेष्ठोंतर्धानमगात्ततः मुनेस्तद्वचनंश्रुत्वाव्रतसंकल्पमातनोत् राजाराज्ञीमुनिप्रोक्तंसकलंतद्व्रतंशुभं आयाताःसक
लास्तस्यमंत्रिभृत्याश्चसैनिकाः समाययौनृपश्रेष्ठस्तत्क्षणात्स्वयमेवहि लब्ध्वाराज्यंस्वकीयंचगणेशस्यप्रसादतः बुभुजेमेदिनीं
राजापुत्रपौत्रसमन्वितः तस्मात्त्वमपिराजेंद्रकुरुसंकष्टनाशनं व्रतंसिद्धिप्रदंनृणांस्त्रीणांचैवविशेषतः युधिष्ठिरउवाच

सविस्तरंव्रतंब्रूहिकृपयाकष्टनाशनं व्यासउवाच   यदासंक्लेशितोराजन्दुःखैःसंकष्टदारुणैः पुमान्कृष्णचतुर्थ्यांतु तदापूज्योगणाधि
पः श्रावणेबहुलेपक्षेचतुर्थ्यांतुविधूदये तस्मिन्दिनेव्रतंग्राह्यंसंकष्टाख्यंयुधिष्ठिर निराहारोद्यदेवेशयावच्चंद्रोदयोभवेत् माघेवाकृष्णप
क्षेतुचतुर्थ्यांतुविधूदये तस्मिन्दिनेव्रतंग्राह्यंसंकष्टाख्यंनृपोत्तम प्रातःशुचिर्भवेत्सम्यक्दंतधावनपूर्वकं निराहारोद्यदेवेशयावच्चंद्रो
दयोभवेत् भोक्ष्यामिपूजयित्वाहंगणेशंशरणंगतः एवंसंकल्पमादौतुस्नात्वाशुक्लतिलैःशुभैः आन्हिकंतुविधायैवपूजांचकुरुसुव्रत
यथाशक्त्यातुसौवर्णींप्रतिमांचविधायच सौवर्णेराजतेताम्रेमृन्मयेवायशक्तितः कुंभेपुष्पफलैःपूर्णेदेवंतत्रैवविन्यसेत् शुभदेशेन्यसे
त्कुंभंवस्त्रंतत्रनिधायच पद्ममष्टदलंकृत्वागंधाद्यैःपूजयेत्ततः रक्तपुष्पैश्चधूपैश्चएभिर्नामपदैःपृथक् आवाहनंगणेशायआसनंवि-
घ्ननाशिने पाद्यंलंबोदरायेतिअर्घ्यंचंद्रार्धधारिणे विश्वप्रियायाचमनंस्नानंचब्रह्मचारिणे चंदनंरुद्रपुत्रायपुष्पंचगुणशालिने भवा
नीप्रियकर्त्रेचधूपंदद्याद्यथाविधि दीपंरुद्रप्रियायेतिनैवेद्यंविघ्ननाशिने तांबूलंसिद्धिदायेतिफलंसंकष्टनाशिने   इतिनामप
दैःपूजांकृत्वामासयमान्शृणु   श्रावणेसघलड्डुकान्नभस्येदधिभक्षणं आश्विनेचोपवासंचकार्तिकेपयभक्षणं मार्गेमासिनिरा
हारःपौषेगोमूत्रभक्षणं तिलानष्टधातं माघेफाल्गुनेघृतशर्करां चैत्रेमासिपंचगव्यंदूर्वारसंतुमाधवे ज्येष्ठेघृतंपलंभोज्यंआषाढेमधु
भक्षणं इतिमासयमान्कृत्वानरोमुच्येतसंकटात् भुंजीयाद्बालथासहग्रासान्वास्वेछयासुखं अशक्तश्चेत्ततःसिद्धिर्भविष्यति
नसंशयः मंत्रेणानेनसंप्रार्थ्यदेवदेवंजगद्गुरुं एवंपूजाप्रकर्तव्याषोडशोरुपचारकैः नानाभक्ष्यादिसंयुक्तंसुपहारंप्रकल्पयेत्
मोदकान्कारयेद्राजन्तिलजान्दशसंख्यकान् देवाग्रेस्थापयेत्संचदशाविप्रायदापयेत् पूजयित्वातुतंविप्रंभक्तिभावेनदेववत्

त दक्षिणांनयथाशक्त्यादत्वापंचैवमोदकान् संसारपीडाव्यथितंहिमांसदासंकष्टभूतंसुमुखप्रसीद त्वंत्राहिमांनाशयकष्टसंघान्नमो
नमःकष्टविनाशनाय इतिसंप्रार्थ्यदेवेशंचंद्रायार्घ्यंनिवेदयेत् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्गणेशप्रीतयेसदा स्वयंभुंजीतपंचैवमोदकान्बं
धुभिःसह अशक्तोलेकमन्नंवाभुंजीयाद्दधिनासह अथवाभोजनंकार्यंएकवारंहिपांडव भूमौशय्याजितक्रोधोलोभदंभविवर्जितः
प्रतिमांगुरवेदद्यादाचार्यायनिवेदयेत् गच्छगच्छसुरश्रेष्ठस्वस्थानेपरमेश्वर व्रतेनानेनसुप्रीतोयथोक्तफलदोभव एवंव्रतंप्रकर्तव्यं-
चतुर्थ्यांमासकृष्णके गाणपत्यंतथाचार्यंसर्वशास्त्रविशारदं आचार्यंवरयेदादौयथोक्तविधिनार्चयेत् एकविंशतिविप्रान्वैवस्त्रालंका
रभूषणैः पूजयेद्भो हिरण्याद्यैर्मोदकैश्चैवहोमयेत् अष्टोत्तरसहस्रंतु शतंचाष्टाधिकंतथा अष्टाविंशतिरष्टोवावेदोक्तैस्तिलसर्पिषा स
पलीकंसुवर्णाद्यैर्गोभूवस्त्रादिभूषणैः छत्रंचोपानहौदद्यात्कमंडलुगृहादिभिः आचार्यंपूजयेद्राजन्गणेशस्यतुतुष्टये एवंकृत्वा
विधानेनप्रसन्नोनात्रसंशयः प्रतिमासंतुयःकुर्यात्त्रीण्यब्दान्येकमेववा अथवाजन्मपर्यंतंतस्यदुःखंकदाचन दारिद्र्यंनभवेत्तस्य
संकष्टानभवंतिहि वत्सरांतेद्वादशान्वैब्राह्मणान्भोजयेत्ततः विद्यार्थीलभतेविद्यांधनार्थीलभतेधनं पुत्रार्थीलभतेपुत्रान्सौभाग्यं
चसुवासिनी शृण्वंतियेव्रतमिदंशुभमीदृशंहि तेवैसुखंसुविमनोरथपूर्णकामाः नित्यंभवंतिलभनाःपुरुषाःसुखिन्यस्तेपुत्रपौत्र
धनधान्ययुताःपृथिव्यां एवमुक्त्वाततोव्यासस्तत्रैवांतरधीयत युधिष्ठिरस्तुतत्सर्वमकरोद्राजसत्तमः तेनव्रतप्रभावेनस्वराज्यंप्रा
प्तवान्नृपः हत्वारिपून्कुरुक्षेत्रेस्वराज्यमलभन्नृपः इतिश्रीनारदीयपुराणेकृष्णचतुर्थीसंकष्टहरव्रतंसंपूर्णम् अथअंगा
रकचतुर्थीव्रतंलिख्यते इंद्रउवाच अंगारकचतुर्थ्यांचविशेषोविहितःकुतः वदमेकृपयाब्रह्मन्प्रश्रयानियमेनच शृण्वतोन

चमेनृसिंगेजाननकथांशुभां ब्रह्मोवाच अंगारकचतुर्थ्यास्तुमहिमानंमहीपते शृणुष्वावहितोभूत्वाकथयामिसमासतः अवंतीनगरेराजन्भरद्वाजोम
हामुनिः वेदवेदांगविद्प्राज्ञःसर्वशास्त्रविशारदः अग्निहोत्ररतोनित्यंशिवध्यानेचतत्परः नदीतीरेगतोतिष्ठन्ननुष्ठानरतोमुनिः अकस्मात्कामिनीदृ
ष्ट्वाकामासक्तोभवन्मुनिः कामबाणाभिभूतःसन्निपपातमहीतले अतिविह्वलगात्राणांतस्यरेतस्तदास्खलि प्रविष्टंतस्यतद्रेतःपृथिवीबि
लमध्यतः ततएककुमारोभूज्जपाकुसुमसंनिभः तंधरित्रीस्नेहवशासालयामाससादरं जन्तुस्त्वंतेनधन्यंस मन्यतेपितरौकुलं ततःससप्तवर्ष
स्तांप्रपप्रच्छजननींनिजां महितोहिकथंमातर्मानुषंदेहमास्थितः कश्चमेजनकोमातस्तन्ममाचक्ष्वसांप्रतं धरोवाच भरद्वाजमुनेरेतस्खलितंम
यिसंगतं ततोजातोसिरेपुत्रवर्धितोसिमयाशुभं सूतउवाच तर्हितंमेमुनिंमातर्दर्शयस्वतपोनिधिं ब्रह्मोवाच तमादायतदादेवीभारद्वाजंज
गामह धरोवाच भरद्वाजंनमस्कृत्यतद्वीर्यप्रभवंसुतं वर्धितंतंपुरोधायस्वीकुरुष्वमुनेधुना तदाज्ञयाययौधात्रीस्वधामरुचिरंतदा भारद्वाजः
कृतंलब्ध्वासुमुदेचालिलिंगतं आघ्रायशिरउत्संगेस्थापयामासतंमुदा मुहूर्तेशुभलग्नेचचकारोपनयंमुनिः वेदशास्त्राण्युपाशिष्यगणेशस्यम
नुंशुभं उवाचकुर्वन्नुष्ठानंगणेशप्रीतयेचिरं संतुष्टोदास्यतेकामान्सर्वांस्तवमनोगतान् ततोमंदाकिनीतीरेपद्मासनगतोमुनिः सन्नियम्येंद्रि
याण्याशुध्यायन्हेरंबमंतरा जजापपरमंमंत्रंवायुभक्षोभृशंमुनिः एवंवर्षसहस्रंसस्तपस्तेपेसुदारुणं माघकृष्णचतुर्थ्यांतमुदयेशशिनःशुभे
दर्शयामासस्वंरूपंगणनाथोयदिग्भुजं दिव्यांबरंभालचंद्रंनानालंकारमंडितं ददर्शसूर्यदेवस्यसबालःपुरतःस्थितं उत्थायप्रणिपत्यैनंतुष्टा
वजगदीश्वरं नमस्तेविघ्ननाशायनमस्तेविघ्नकारिणे सुरासुरशिरोरत्नसर्वशक्त्युपबृंहिणे निरामयायदेवायनिर्गुणायगुणच्छिदे नमोब्र-
ह्मविदांश्रेष्ठस्थितिसंहारकारिणे नमस्तेजगदाधारनमस्त्रैलोक्यपालक दयानिधेब्रह्मविदेब्रह्मणेब्रह्मरूपिणे लक्ष्यालक्ष्यस्वरूपायदु

र्लक्षणच्छिदेनमः इतिस्तुतःप्रसन्नात्मापरमात्मागजाननः उवाचश्लक्ष्णयावाचावरंयाचयबालक एवमुक्तोभूमिपुत्रोततर्ईचेगजाननं भौमउवा॰ ॥ धन्योतातोममहिजननं दर्शनात्तेस्फुरेशधन्यंज्ञानंकुलमपितयोर्येनदृष्टोसिसाक्षात् धन्यावाणीवसतिमयियापादपद्मेचभक्ति र्जातोसित्वं वरदफलभोमक्तिभावेनदेव यदितुष्टोसिदेवेशस्वर्गेभवतुमेस्थितिः अमृतंपातुमिच्छामिदेवैःसहगजानन कल्याणकारिमेनामख्यातिमेतुजगत्त्रये दर्शनंमेचतुर्थ्यांयज्जातंतेपुण्यदंविभो अतःसापुण्यदानित्यंसर्वसंकष्टहारिणी कामदाव्रतकर्तॄणांत्वत्प्रसादात्स्फुरेश्वर गजानन॰ अमृतंप्राप्स्यसेसम्यक्देवैःसहधरासुत मंगलेतिचनाम्नात्वंलोकेख्यातिंगमिष्यसि अंगारकेतिरक्तत्वाद्दृक्समत्वायतःस्फुटः अंगारकचतुर्थीयेकरिष्यंतिनराभुवि तेषामब्दभवंपुण्यंसंकष्टीव्रतसंभवं निर्विघ्नतासर्वकार्येभविष्यतिनसंशयः अवंतीनगरेराजाभविष्यतिपरंतप व्रतानामुत्तमंयस्मात्कृतंमेव्रतमुत्तमं यस्यसंकीर्त्तनान्मर्त्यःसर्वकामानवाप्नुयात् इतिदत्वावरान्देवोत र्दधेद्विरदाननः ततस्तुमंगलोदेवंस्थापयित्वाप्रयत्नतः शुंडाभुखंदशभुजंसर्वावयवसुंदरं प्रसादंकारयामासगजाननमुदावहं संज्ञामंगलमूर्तिंचदेवदेवस्यसाकरोत् ततोभवत्कामदंतत्क्षेत्रंसर्वजनस्ययत् ॥ ॥ अनुष्ठानात्पूजनाच्चदर्शनात्सर्वमोक्षदम् ततोविनायकोदेवोविमानवरमुत्तमं प्रेषयामासस्वगणान्भौममानेतुमंतिके तेगत्वातेनदेहेनभौममानीतरात्तदा गणेशस्यांतिकंराजन्तदद्भुतमिवाभवत् ततोभौमोभवत्ख्यातस्त्रैलोक्येसचराचरे यतोभौमेनसंकष्टचतुर्थीभौमसंयुता कृत्वाप्राप्तंयथास्वर्गेस्सुधापानंसुरैःसह अतश्चांगारकयुताचतुर्थीप्रथिताभुवि ॥ चिंतितार्थप्रदानेनचिंतामणिरितिप्रिया प्रयातोमंगलमूर्तिःसर्वानुग्रहकारकः परिणेतुसनगरात्पश्चिमेपथितोभवत् चिंतामणिइतिख्यातःसर्वविघ्ननिवारणः अतःससिद्धगंधर्वैःपूज्यतेसविधूदये ददातिवांछितानर्थान्पुत्रपौत्रादिसंपदः इतिश्रीगणेशपु॰ब्रह्मेंद्रसंवादेअंगारकचतुर्थीव्रतंसंपूर्णं

श्रीगणेशायनमः अथपंचमीव्रतानिलिख्यंते अथचैत्रशुक्लपंचमीकल्यादिः चैत्रेमासिसितेपक्षेपंचम्यांपूज
येद्धरिम् तत्रदोलोत्सवंकुर्यात्पुष्पधूपैश्चपूजयेत् नारीनरोवाराजेंद्रसंतर्प्यपितृदेवताः स्रक्चंदनसमायुक्तान्ब्राह्मणान्भोज
येत्ततः इतिहेमाद्रौभविष्ये अथश्रावणशुक्लपंचमीनागपूजायांपरा पंचमीनागपूजायांकार्याषष्ठीसमन्विता तस्यां
तुतुषितानागाइतसासाचतुर्थिका अथनागपंचमीव्रतंहेमाद्रौप्रभासखंडे ईश्वरउवाच श्रावणेमासिपंचम्यांशुक्लपक्षे
तुपार्वती द्वारस्योभयतोलेख्यागोमयेनविषोल्बणाः सातुपुण्यतमाप्रोक्तादेवानामपिदुर्लभा कुर्याद्द्वादशवर्षैस्तुपंचम्यांचव
रानने चतुर्थ्यामेकभक्तंतुनस्यांनक्तंप्रकीर्तितम् भूरिचंद्रमयंनाग मथवाकलधौतजम् कृत्वादारुमयंवापिअथवामृन्मयंप्रिये
हरिद्राचंदनेनैवपंचसर्पांस्तुलेखयेत् पंचम्यामर्चयेद्भक्त्यानागाःपंचफणास्मृताः पूजयेद्विधिवद्वीरलाजपंचामृतैःसह करवी
रैःशतपत्रैर्जातीपुष्पैश्चपद्मकैः तथागंधादिधूपैश्चपूजयेन्नागपंचकम् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्घृतपायसमोदकैः अनंतंवा
सुकिंशेषंपद्मंकंबलमेवच तथाकर्कोटकंनागंभुजंगाश्वतरंतथा धृतराष्ट्रंशंखपालंकालीयंतक्षकंतथा पिंगलंचमहानागंमा-
सिमासिप्रकीर्तिताः व्रतस्यांतेपारणंस्यात्क्षीरैर्ब्राह्मणभोजनम् सुवर्णभारनिष्पन्नंनागंदद्याच्चगांतथा तथावस्त्राणिदे
यानिव्यासायामिततेजसे एवंसंपूजयेन्नागान्सदाभक्त्यासमन्वितः विशेषतस्तुपंचम्यांपयसापायसेनच दिवारात्रौनरैस्तत्र
भेदिनीखननंनहि इतिप्रभासखंडेनागपंचमीव्रतम् अत्रैवनागदष्टव्रतम् हेमाद्रौभविष्योत्तरपुराणे सुमंतुउवाच

नागदष्टोनरोराजन्प्राप्यमृत्युंव्रजत्यधः अधोगत्वाभवेत्सर्पोनिर्विषोनात्रसंशयः शतानीकउवाच नागदष्टःपितायस्य
भ्रातावादुहितापिच मातापुत्रोथवाभार्याकर्तव्यंतद्वदस्वमे मोक्षायतस्यविप्रेंद्रदानंव्रतमुपोषणम् ब्रूहिमेद्विजशार्दूलय
द्युक्त्वाकरोम्यहम् सुमंतुउवाच उपोष्यापंचमीसम्यक्नागानांबलवर्द्धिनी सुमेकमेकंयावच्चविधानंशृणुभारत सु
मेकंसंवत्सरम् उपोष्येतिदिवाभोजनाभावः तस्यांनक्तमित्यग्रेनक्तोक्तेः श्रावणेमासिपंचम्यांशुक्लपक्षेनराधिप सा-
पिपुण्यतमाप्रोक्ताग्राह्यासागतिकांक्षया॥ चतुर्थ्यामेकभक्तंच पंचम्यांनक्तमाचरेत् कुर्याच्चांद्रमसंनाग मथवाकलधौतजं
हेमरौप्यंचेत्यर्थः अथदारुमयंभव्यंमृन्मयंवाप्यशक्तितः पंचम्यामर्चयेद्भक्त्यानागंपंच फणंतथा करवीरैस्तथापद्मैर्जातिपुष्पैः
सुगंधिभिः गंधधूपैश्चनैवेद्यैःस्नाप्यक्षीरादिभिर्नृप ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्घृतपायसमोदकैः अनंतंवासुकिंशंखंपद्मंकंब
लमेवचतथाकर्कोटकंनागंनागमश्वतरंनृप धृतराष्ट्रंशंखपालंकालियंतक्षकंतथा पिंगलंचतथानागंमासिमासिक्रमाद्यजे
त् पूजयित्वांप्रयत्नेनपंचम्यां नक्तभुक्भवेत् एवंद्वादशकृत्वावैश्रावणेतुसितेनृप वत्सरांतेयथाशक्त्याअन्नदानंचकारये
त् ब्राह्मणानांयतीनांच नागानुद्दिश्यभक्तितः इतिहासविदेनागंकांचनंरत्नचित्रितम् गांचदद्यात्सवत्सांवैसर्वोपस्करसं
युताम् दानकालेपठेदेत त्स्मरन्नारायणंविभुम् सर्वगंसर्वधातार मनंतमपराजितम् येकेचिन्मेकुलेसर्पैर्दष्टाप्राप्ताह्यधो
गतिम् व्रतदानेनगोविंदमुक्तिभाजोभवंतुमे इत्युच्चार्याक्षतैर्युक्तंसित चंदनमिश्रितम् वासुदेवाग्रतोभूपतोयंत्तोयेथ

निक्षिपेत् अनेनविधिनासर्वेयेयजिष्यंतिवामृताः सर्पतस्तेभियास्यंतिस्वर्गतिंनृपसत्तम कृत्वासर्वान्समु द्धृत्यकुलजान्कुरुनंद-
न प्रयातिविष्णुसान्निध्यंसेव्यमानोप्सरोगणैः वित्तशाठ्यविहीनोयः सर्वमेतत्फलंलभेत् नक्तेनभक्तिसहिताः सितपंचमी
षु येपूजयंतिफणभगान्कुसुमोपहारैः तेषांगृहेषुभयदाहिभवंतिसर्पाअर्चान्वितामणिमयूखविभासितांगाः येनस्यांपूज
यंतीहनागान्भक्तिपुरःसराः नतेषांसर्वतोवीरभयंभवतिकिंचन इतिनागदष्टपंचमीव्रतम् भविष्योक्तम् अथ-
भाद्रपदशुद्धपंचमीव्रतम् तच्चमध्याह्नव्यापिन्यांकार्यम् तथाचमाधवीयेहारीतः पूजाव्रतेषुसर्वेषुमध्याह्नव्यापिनी
तिथिः दिनद्वयेनद्व्याप्तौवापूर्वविद्धायांकार्यम् इतिमदनरत्नात् प्राप्यभाद्रपदेमासिशुक्लपक्षस्यपंचमी तस्यांमध्याह्न
समयेनद्यादौविमलेजले कृत्वापामार्गसमिधा अष्टोत्तरशताधिकाः अथवाकारयेत्सप्तदंतधावनमादितः वनस्पतिप्रा
र्थना आयुर्बलंयशोवर्चः प्रजाःपशुवसूनिच ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वंनोदेहिवनस्पते संप्रार्थ्यानेनमंत्रेणकुर्याद्वैदंतधा
वनम् तत्रमंत्रः मुखदुर्गंधिनाशायदंतानांचविशुद्धये ष्ठीवनायचगात्राणांकुर्वेहंदंतधावनं अनेनदंतान्संशोध्यस्ना-
यान्मृत्स्नानपूर्वकम् पंचगव्यमंत्रः देशकालौसंकीर्त्यअमुकस्यकायशुद्ध्यर्थंपंचगव्यमहंकरिष्ये गायत्र्यागृह्यगोमूत्रंगं
धद्वारेतिगोमयम् आप्यायस्वेतिचक्षीरं दधिक्राव्णेतिवैदधि शुक्रमसिज्योतिरसिअमृतमसिनामधामासि प्रियंदेवानाम
नाधृष्टंदेवयजमानमसि इत्याज्यम् देवस्यत्वेतिकुशोदकम् आपोहिष्ठेतिमंथयेत् तस्यचतुर्भागंहुत्वा सप्तपत्राःशुभाद

र्भा अक्षताश्चैवसंयुताः तेनैवोद्धृत्यहोतव्यं अग्नयेस्वाहा सोमायस्वाहा इरावतीधेनुमती॰ इदंविष्णु॰ ब्रह्मजज्ञानं॰ मा
नस्तोके॰ गायत्र्या॰ विष्णवे॰ ब्रह्मणे॰ रुद्राय॰ सूर्यायस्वाहेतिहोमयेज्जलमध्येवा प्रणवेनअथचकेशवेतिनाममंत्रेण
स्त्रीणांपंचगव्यंकुर्यात् प्राशयेदिति नद्यादिकेतदास्नात्वाकृत्वानियममेवच ब्राह्मणीक्षत्रियावैश्याशूद्रावापिवरानने
कृत्वानैमित्तिकंकर्मगत्वानिजगृहंपुनः वेदींसम्यक्प्रकुर्वीतगोमयेनोपलिप्यताम् इतिहेमाद्रौ रंगवल्लीसमायुक्तेसर्व
तोभद्रमंडले अव्रणंसजलंकुंभंताम्रमृन्मयमेवच संस्थाप्यवस्त्रसंयुक्तंकंठदेशेस्रुशोभितम् पंचरत्नसमायुक्तंफलगंधा
क्षतैर्युतम् सहिरण्यंसमासाद्यताम्रेणपटलेनवा वंशमृन्मयपात्रेणयवपूर्णेनचैवहि आच्छादयेत्तंचैलेनलिखेदष्टदलंत
तः तत्रसप्तऋषीन्दिव्यान्भक्तियुक्तःप्रपूजयेत् अथसंकल्पः मासपक्षाद्युल्लिख्यममऋतुसंपर्कजनित दोषपरिहा
रार्थंअरुंधतीसहितकश्यपादिसप्तऋषिप्रीत्यर्थंऋषिपूजनमहंकरिष्ये अथपूजाविधिः आगच्छंतुमहाभागाश्चतु
र्वेदपरायणाः यावद्व्रतमिदंकुर्वेत्कृपयाभवतामहं आवाहयामि मूर्तिंब्रह्मण्यदेवस्यब्रह्मण्यंतेजउत्तमम् सूर्यकोटिप्र
तीकाशमृषिवृंदंविचिंतयेत् ध्यानं ऋग्यजुःसामवेदानांस्वरूपेभ्योनमोनमः पुराणपुरुषेभ्योहिदेवर्षिभ्योनमोनमः आ
सनं गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तंपाद्यंगृण्हंतुभोद्विजाः प्रसादंकुरुतप्रीतास्त्वकष्टाःसंतुसदामम पाद्यं नभस्यशुक्लपंचम्यामर्चिता
ऋषिसत्तमाः दहंतुपापंमेसर्वंगृण्हंत्वर्घ्यंनमोनमः अर्घ्यं लोकानांतुष्टिकर्तारोयूयंसर्वेतपोधनाः नमोवोधर्मविज्ञेभ्योमह

र्षिभ्योनमोनमः आचमनीयं० पंचामृतस्नानं पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतम् पंचामृतेनस्नपनंकरिष्येऋषिसत्तमाः पं-
चामृतस्नानं मंदाकिन्याःसमानीतंयमुनागौतमीजलम् कृष्णाचनर्मदातापीताभ्यःस्नानार्थमाहृतम् स्नानं सर्वेनित्यंतपोनि
ष्ठाः ब्रह्मज्ञाःसत्यवादिनः वस्त्राणिप्रतिगृण्हंतुमुक्तिदाःसंतुमेसदा वस्त्रं० नानामंत्रैःसमुद्भूतंत्रिवृत्तब्रह्मसूत्रकम् प्रत्येकंच
प्रयच्छामिऋषयःप्रतिगृह्यताम् उपवीतानि कुंकुमागरुकर्पूरकस्तूरीगंधैर्मिश्रितंशुभम् गंधाढ्यंचंदनंदिव्यंगृण्हंतुऋषिसत्तमाः
गंधं शुभ्राक्षताश्चसंपूर्णाःप्रक्षाल्यचनियोजिताः शोभायैवोमयादत्तागृह्यंतांमुनिसत्तमाः अक्षताः मालतीचंपकादीनि
मालत्यादीनिवैद्विजाःमयाहृतानिपुष्पाणिपूजार्थंप्रतिगृह्यताम् पुष्पाणि वनस्पतिरसोद्भूतोगंधाढ्यःसुमनोहरः आघ्रे
यःसर्वदेवानांधूपोयंप्रतिगृह्यताम् धूपंस० आज्यंचवर्तिसंयुक्तं० दीपं० नानापक्वान्नसंयुक्तंरसैःषड्भिःसमन्वितं गृण्हंतुऋ
षयःसर्वेनैवेद्यंवसुदायकाः नैवेद्यं मध्येपानीयं उत्तरापोशनं करोद्वर्तनार्थेचंदनं नमोवेदविदःश्रेष्ठाऋषयःसूर्यसंनि
भाः गृण्हंत्विदंफलंतुष्टामयादत्तंहिभक्तितः फलं पूगीफलंमहद्दिव्यं० पुगीफलं हिरण्यगर्भेतिदक्षि० यानिकानिचपापा
निब्रह्महत्यासमानिच तानितानिविनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे प्रदक्षिणां नमोस्तुऋषिवृंदेभ्योदेवर्षिभ्योनमोनमः सर्वपा
पहरेभ्योहिवेदविद्भ्योनमोनमः नमस्कारः एतेसप्तर्षयःसर्वेभक्त्यासंपूजितामया सर्वपापंव्यपोहंतुज्ञानतोज्ञानतःकृतं
प्रार्थना वायनं कृतायाःपूजायाःसांगतासिध्यर्थंब्राह्मणायवायनप्रदानंकरिष्ये तथाचब्राह्मणपूजनं वायनंफलसंयु

सुसघृतंदक्षिणान्वितम् द्विजवर्यायदास्यामिव्रतसंपूर्णहेतवे भवंतःप्रतिगृण्हंतुज्योतीरूपास्तपोधनाः उभयोस्ता
रकाःसंतुवायनस्यप्रदानतः वायनं न्यूनातिरिक्तकर्माणिमयायानिकृतानिच क्षमध्वंतानिसर्वाणियूयंसर्वेतपोधनाः
यांतुदेवगणा॰ विसर्जनं एवंसंपूज्यविधिवद्भक्तियुक्तेनचेतसा तेषामग्रेचश्रोतव्यंशुभंचैवकथानकम् इतिपूजावि
धिः अथकथा हेमाद्रौब्रह्मांडे सिताश्व उ॰ सुतानिदेवदेवेशव्रतानिसुबहूनिच सांप्रतंमेसमाचक्ष्वव्र
तंपापप्रणाशनम् ब्रह्मोवाच॰ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिव्रतानामुत्तमव्रतम् ऋषिपंचमिविख्यातंसर्वपापहरंपरम् ये
नचीर्णेनराजेंद्रनरकंनैवपश्यति तत्रैवोदाहरिष्यंतिइतिहासंपुरातनम् वैदर्भेचद्विजवरोउत्तंकोनामनामतः तस्यभार्या
सुशीलेतिपतिव्रतपरायणा तस्याअपत्ययुगुलंपुत्रोहिसुविभूषणः अधीतवान्सुतस्तस्यवेदान्सांगपदक्रमान् समा-
नेनकुलीनेनसुतावापिविवाहिता विवाहिताचसादैवाद्वैधव्यंप्रापसत्तमा सतीत्वंपालयंतीसाआस्तेनिजपितुर्गृहे त
स्यादुःखेनसंतप्तःसुतंसंस्थाप्यवेश्मनि गंगातीरवनंप्राप्तःकदाचित्तुतयासह सतत्राध्यापयामासशिष्यान्वेदंद्विजो
त्तमः सुताचकुरुतेतस्यपितुःशुश्रूषणंपरम् पितुःशुश्रूषणंकृत्वापरिश्रांताकदाचन निशीथेकिलसंसुप्ताकृमिराशिर
जायत शिष्यास्तथाविधांदृष्ट्वाविवस्त्रांप्रस्तरेस्थिताम् शिष्यानिवेदयामासु स्तन्मातुःकरुणास्थिताः नजानीमोवयं
किंचिद्देवींसाध्वींतथाविधाम् कृमिराशिमयीजातामातःसंप्रतिदृश्यते वज्रपातसमंश्रुत्वायच्छिष्येश्च उदाहृतम्॥सा

भ्रांतमानसाशीघ्रंतत्समीपमुपागमत् सातांतथाविधांदृष्ट्वाविललापरुक् दुःखिता उरश्चताडयामासरुक्तरामोहमापच
क्षणेनप्राप्यचैतन्यंउत्थाप्यप्रतिमृज्यच समालंव्यचबाहुभ्यांनिन्येतस्पितुरंतिकम् स्वामिन्कथयमेसाध्वीकेनदुष्कृतक
र्मणा निशीथेचप्रसूतेयंजायतेक्रिमिसंकुला एवंश्रुत्वाततोवाक्यंऋषिर्ध्यानपरायणः ज्ञात्वानिवेदयामासतस्याः
प्राक्जन्मचेष्टितम् ऋषिरुवाच प्रागियंसप्तमेतीतेजन्मनिब्राह्मणीह्यभूत् रजस्वलाचसंजाताभांडादीनस्पृशत्त
दा अस्यास्तत्पाप्मनातेनजायतेक्रिमिवद्वपुः रजस्वलायाःपापेनयुक्ताभवतिसानघे प्रथमेहनिचांडालीद्वितीयेब्रह्मघा
तिनी तृतीयेरजकीप्रोक्ताचतुर्थेहनिशुद्ध्यति तदानयासखीसंगाद्व्रतंदृष्ट्वावमानितम् दृष्टव्रतप्रभावेनजाताद्विजकु
लेमले अवमानाद्व्रतस्यास्यक्रिमिराशिमयीधुना एतत्तेकथितंसर्वंकारणंदुष्कृतस्यच ऋशीलाउ० दर्शनादपि
जन्मस्याद्विप्राणांनिर्मलेकुले जन्म युष्मद्विधानांहिजायतेब्रह्मतेजसां अवज्ञयाप्रजायंतेनिशीथेक्रिमिराशयः महा
श्चर्यंकथंनाथतद्व्रतंकथयस्वमे ऋषिरुवाच ऋशीलेशृणुतत्सम्यक्व्रतानामुत्तमंव्रतम् येनचीर्णेनसहसापापाद-
स्मात्प्रमुच्यते दुःखत्रयाच्चमुच्येतनारीसौभाग्यमाप्नुयात् कल्याणानिविवर्धंतेसंपदश्चनिरापदः युधिष्ठिरउवाच
श्रुतानिदेवदेवेशव्रतानिसुबहूनिच सांप्रतंमन्यदाचक्ष्वव्रतंपापप्रणाशनम् श्रीकृष्णउवाच अथान्यदपिराजेंद्रपं
चमीऋषिसंज्ञिता कथयिष्यामियत्कृत्वानारीपापात्प्रमुच्यते युधिष्ठिरउ० कीदृशीपंचमीकृष्णकथंचऋषिसंज्ञिता

पातकान्मुच्यतेकस्मान्नारीयदुकुलोद्भव पापानिचबहून्यत्रविद्यंतेकिलकेशव कथंवाऋषिपंचम्यांनारीकस्मात्प्रमुच्यते कृष्णउवा
च अज्ञानाज्ञानतोवापियास्त्रीजातारजस्वला दुष्टास्पृशतिभांडानिगृहकर्मणिसंस्थिता प्राप्नोतिसामहापापंसर्वानारीरज
स्वला शृणुतत्कारणंयस्माद्वर्जनीयारजस्वला प्रोत्सार्यगृहतोदूरंचातुर्वर्ण्येनभारत ब्रह्महत्यांपुराशक्रोवृत्रंहत्वाह्यवापच त
यावैराजशार्दूलव्रीडितोवृत्रसूदनः ब्रह्माणंसमुपागच्छदात्मनःशुद्धिकारणात् शुद्धिंशक्रस्यराजेंद्रप्रहृष्टेनांतरात्मना वि
भज्यब्रह्महत्यांतुचतुर्धाचचतुर्मुखः प्राक्षिपद्राजशार्दूलचतुस्थानेषुवैतदा वह्नौप्रथमज्वालासुनदीषुप्रथमोदके पर्वताग्रेवृक्ष
जातौनारीरजसिपार्थिव ततोरजस्वलानारीप्रोत्सार्याचप्रयत्नतः ब्रह्मणःशासनात्पार्थचातुर्वर्ण्येनसर्वदा प्रथमेहनिचांडा
लीद्वितीयेब्रह्मघातकी तृतीयेरजकीप्रोक्ताचतुर्थेहनिशुद्ध्यति अज्ञानाज्ञानतोवापिजातंसंपर्कपातकम् तत्पापसंक्षयार्थे
वैकार्येयंऋषिपंचमी सर्वपापप्रशमनीसर्वोपद्रवनाशिनी ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रस्त्रीभिःकार्याविशेषतः कृष्णउवाच अ
त्रार्थेयत्पुरावृत्तंप्रवक्ष्यामिकथानकम् पुराकृतयुगेराजाविदर्भायांबभूवह श्येनजिन्नामराजर्षिश्चातुर्वर्ण्यानुपालकः तस्यदे
शेवसन्विप्रोवेदवेदांगपारगः सुमित्रोनामराजेंद्रसर्वभूतहितेरतः कृषिवृत्तिसदायुक्तोकुटुंबपरिपालकः तस्यभार्यासुसा-
ध्वीचपतिशुश्रूषणेरता जयश्रीर्नामविख्याताबहुभृत्यसुहृज्जना अतिचिंतान्वितासाचप्रावृट्कालेचमध्यमा क्षेत्रा
दीषुरतासाध्वीव्याकुलीकृतमानसा एकदासात्मनःप्राप्तंऋतुकालंव्यलोकयत् रजस्वलापिसाराजन्गृहकर्मचकारह भां

डादीन्सास्पृशद्राजन्कृतौप्राप्तेपिभामिनी कालेनबहुनासाध्वीपंचत्वमगमत्तदा तस्याभर्त्तापिविप्रोसौकालधर्म्ममुपेयिवा
न् एवंतौदंपतीराजन्स्वकर्मवशगौनदा भार्यातस्यजयश्रीसाऋतुसंपर्कदोषतः शुनियोनिसमुत्पन्नाशुनीचाभून्नरेश्वर
तस्याःसंपर्कदोषेणबलिवर्दोबभूवह एवंतौदंपतीराजन्स्वकर्मवशगौनदा ऋतुसंपर्कदोषेणतिर्यग्योनिमुपागतौ । स्वध
र्म्मचरणाज्ज्ञातावुभौजातिस्मरौतथा शुनस्यैवगृहेराजन्स्मरंतौपूर्वपातकम् सुमित्रस्यचपुत्रोभूद्गुरुशुश्रूषणेरतः सुम
तिर्नामधर्मज्ञोदेवतातिथिपूजकः अथक्षयाहेसंप्राप्तेपितुस्तस्यसुमतिस्तदा भार्यांचंद्रवतींप्राहसुमतिःश्रद्धयान्वितः अद्यसां
वत्सरदिनंपितुर्मेचारुहासिनि भोजनीयाद्विजाभीरुपाकश्चविधीयताम् तयाकृतापाकशुद्धिःसुमतेर्भर्तुराज्ञया मुक्तंपायस
भांडेवैसर्पेणगरलंततः दृष्ट्वाब्रह्मवधाद्भीताशुनीभांडानिसास्पृशत् द्विजभार्याचतांदृष्ट्वाउल्मुकेनजघानह भांडादीनि
चप्रक्षाल्यत्यक्त्वापाकंसुमध्यमा पुनःपाकंचकृत्वातुश्राद्धंकृत्वाविधानतः ततोभुक्तेषुविप्रेषुनोच्छिष्टंचददौबहिः भूमौ
क्षिप्तंतयाशुन्याउपवासस्ततोभवत् ततोरात्र्यांप्रवृत्तायांसाशुनीक्षुधिताभृशम् बलिवर्दमुपागत्यभर्तारमिदमब्रवीत् बुभु
क्षिताद्यहेभर्त्तर्नदत्तंभोजनादिकम् ग्रासादिकंचनप्राप्तंक्षुधामांबाधतेभृशम् अन्यस्मिन्दिवसेपुत्रोममलेह्यांददासौ
अद्यमह्यंकिमप्येषउच्छिष्टमपिनाददौ पायसान्नेपपाताद्यगरलंसर्पसंभवम् मयाविचिंत्यमनसामरिष्यंतिद्विजोत्तमाः
संस्पृष्टंपायसंगत्वाबध्वाहंताडिताभृशं दुःखितंतेनमेगात्रंकटिर्भग्नाकरोमिकिम् ततःप्राहसचानड्वान्भद्रेतेपापसंग्रहात्

किंकरोमिह्यशक्तोहंभारवाहोद्यसंस्थितः अद्याहमात्मजक्षेत्रेवाहितःसकलंदिनं मारितश्चात्मजेनाहंमु खंबध्वाबु-
भुक्षितः वृथाश्राद्धंकृतंतेनजाताद्यममकष्टता कृष्णउवाच तयोःसंवदतोरेवमातापित्रोश्चभारत श्रुत्वापु
त्रस्तदावाक्यंयदुक्तंचतदोभयोः ततोरजन्यांतत्कालंददौतस्यैवभोजनम् पितरौतौविदित्वातुदत्तवान्स मतिस्तदा
तदासोदुःखितःपुत्रोज्ञात्वावस्थांतदातयोः मातापित्रोस्तुराजेंद्र तदासौप्रस्थितोवनम् ज्ञातुमिच्छामिकष्टंवैमा
तापित्रोश्चभारत तत्रगत्वाज्ञानवृद्धान्ऋषीन्सप्तवनाश्रितान् प्रणिपत्याब्रवीद्वाक्यंहितंचैवतदातयोः समतिरु
वाच कथयध्वंविप्रवर्याःप्रश्नमेकंसमाहिताः केनकार्मविपाकेनपितरौमेतपोधनाः इमामवस्थांसंप्राप्तौमुच्येते
पातकात्कथम् कृष्णउवाच तदाकर्ण्यवचस्तस्यसमतेर्दुःखितस्यच ऋषिःसर्वतपोनामसर्वज्ञःकरुणान्वितःस
मतिंप्रत्युवाचेदंतस्मिन्मोर्मुक्तयेतदा ऋषयऊचुः तवमातापुराविप्रस्वगृहंबालभावतः मासंत्रस्तुंविदित्वातुसं
पर्कमकरोद्द्विज तेनकर्मविपाकेनशुनियोनिमुपागता पितापिस्पर्शदोषेणबलिवर्दोबभूवह एतयोर्मुक्तिकामार्थंकु-
रुत्वमृषिपंचमी भार्ययासहविप्रेंद्र ऋषीन्संपूज्ययत्नतः आचरस्वव्रतंतत्रसप्तवर्षंद्विजोत्तम अंतेचोद्यापनंकुर्या
द्वित्तशाठ्यविवर्जितः शाकाहारस्तुकर्तव्योनीवारैःश्यामकैस्तथा कंदंवाथफलंमूलंहलकृष्टंनभक्षयेत् प्राप्यभाद्र
पदेमासिशुक्लपक्षस्यपंचमी तस्यांमध्यान्हसमयेनद्यादौविमलेजले कृत्वापामार्गसमिधादंतधावनमादितः आयुर्ब

लं यशोवर्चः प्रजाः पशून्वसूनि च ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते संप्रार्थ्यानेन मंत्रेण कुर्याद्दंतधावनं मुखदुर्ग
धिनाशाय दंतानां च विशुद्धये ष्ठीवनाय च गात्राणां कुर्वेहं दंतधावनम् अनेन दंतान्संशोध्य स्नायान्मृत्स्नानपूर्वकम्
तिलामलककल्केन केशान्संशोध्य यत्नतः परिधाय नवं शुद्धं वाससी शुक्लसमाहितः विधाय नित्यकर्माणि गत्वाह्वारवतीम्
षीन्नह्वारवतीमग्निहोत्रशालां स्नापयेद्विधिवद्भक्त्या पंचामृतरसैः शुभैः चंदनागरुकर्पूरैर्विलिप्य च सुगंधिभिः पूजयेद्विवि
धैः पुष्पैर्गंधधूपादिदीपकैः समाच्छाद्य शुभैर्वस्त्रैः सोपवीतैर्यथाविधि ततो नैवेद्यसंपन्नैरर्घ्यं दद्याच्छुभैः फलैः पूजय
स्वऋषीन्दिव्यानरुंधत्या समन्वितान् कश्यपोत्रिर्भरद्वाजो विश्वामित्रोथ गौतमः जमदग्निर्वसिष्ठश्च साध्वी चैवाप्यरुंधती
मंत्रेणानेन सप्तर्षीन्पूजयेत्सुसमाहितः व्रतेन ऋषिपंचम्याः कृतेनैवाद्द्विजोत्तम ऋतुसंपर्कजो दोषो क्षयं याति न संशयः ॥
श्रीकृष्ण उवाच तच्छ्रुत्वा सुमतिर्वाक्यं परमं ऋषिभाषितं गृहमेत्य व्रतं चक्रे सभार्यः श्रद्धयान्वितः व्रतं तु ऋषिपंचम्याः
सर्वपापप्रणाशनं कृत्वा सर्वं यथोक्तं च मातापित्रोः फलं ददौ व्रतपुण्यप्रभावेन माता तस्य स्वयोनितः मुक्ता नृपतिशार्दूल दि
मानवरसंस्थिता दिव्यांबरधरा भूत्वा गता स्वर्गं च भारत पितापि सम्मृतो गच्छत्सुमतेः पशुयोनितः स्वर्गं प्राप्तो महाराज व्र
तस्यास्य प्रभावतः दिव्यांबरधरो भूत्वा गतो स्वर्गं च भारत कायिकं वाचिकं वापि मानसं यच्च दुष्कृतम् तत्सर्वं विलयं याति
व्रतस्यास्य प्रभावतः यस्य यज्जायते पुण्यं तच्छृणुष्व नृपोत्तम सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलं सर्वदानेषु दत्तेषु तद्दे

तदुच्चारणात् कुरुतेयाव्रतंनारीसाभवेत्सुखभागिनी रूपलावण्यसंयुक्ताचपुत्रपौत्रादिसंयुता इहलोकेसुखंभूयात्परत्रचपरांग
तिम् एतत्तेकथितंराजन्व्रतानामुत्तमंव्रतम् सर्वसंपत्प्रदंचैवनारीणांपापनाशनं धनंयशश्चस्वर्गंचपुत्रानपियुधिष्ठिर पठ
तांशृण्वतांचापिसर्वपापप्रनाशनम् ॥ ॥ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेऋषिपंचमीव्रतकथासंपूर्णा ॥ ॥ छ
अथोद्यापनं युधिष्ठिरउवाच किमस्योद्यापनंप्रोक्तंव्रतपूर्णफलप्रदं सुमतिःकेनविधिनाचकारवदतत्वतः
कृष्णउवाच पूर्वस्मिन्दिवसेकुर्यादेकभक्तंसमाहितः प्रातरुत्थायसुस्नातस्ततोगुरुगृहंव्रजेत् प्रार्थयेत्तंमहाचार्योभ
वोद्यापनकर्मणि पूर्वोक्तेनैवविधिनास्नात्वा भक्त्यासमन्वितः शुचौदेशेसमालिप्यसर्वतोभद्रमंडले अव्रणंसजलंकुंभंताम्रम्
न्मयमेवच संस्थाप्यवस्त्रसंवीतंकंठदेशेसुशोभनम् पंचरत्नसमायुक्तंफलगंधाक्षतैर्युतम् सहिरण्यंसमासाद्यताम्रेणपट
लेनवा वंशमृन्मयपात्रेणयवपूर्णेनचैवहि आच्छादयेत्तत्रैलेनलिखेदष्टदलंततः सौवर्णीःप्रतिमाकार्याऋषीणांभाविता
त्मनाम् पलेनवातदर्धेनतदर्धार्धेनवापुनः शक्त्यावाकारयेत्तत्रवित्तशाठ्यंविवर्जितः कृष्णउवाच वितानंपंचव
र्णंचफलपुष्पसमन्वितं बध्नीयादुपरिश्रीमत्संभारान्संविधायच मध्यान्हेपूजयेद्भक्त्याऋषीन्श्रद्धासमन्वितः कश्यपो
त्रिर्भरद्वाजोविश्वामित्रोथगौतमः जमदग्निर्वसिष्ठश्चसाध्वीचैवाप्यरुंधती गृण्हंत्वर्घ्यंमयादत्तंतुष्टाभवतुमेसदा एवंपू
जांविनिर्वृत्यऋषीन् ध्यात्वासमाहितः अनेनविधिनासप्तवर्षाणिव्रतमाचरेत् आदौमध्येतथाचांतेकुर्यादुद्यापनंबुधः

प्रतिमाः सप्त कुर्वीत स्वर्णेन स्वशक्तितः जटिला साक्षसूत्राश्च कमंडलुसमन्विताः सं
आचार्यान्वरयेत्सप्त वेदवेदांगपारगान् पूर्वोक्तविधिना राजन् कृत्वा पूजां समाहि-
स्थाप्य कलशेष्वेतान्मृन्मयेष्वव्रणेषु च स्नापयेद्विधिवद्भक्त्या पंचामृतपयादिभिः वैदिकोवाथपौराण अधिकारो म-
तः रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुराणश्रवणादिभिः कृतनित्यक्रियः प्रातर्जुहुयात्तिलसर्पिषा पुनः पूजां ततः कृत्वा गुरुं संपूज
तुस्मृतः सहस्रहोमाः सहावाथ नाममंत्रैस्तु वा पृथक् अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा दद्यादेकां सवत्सां च गुरवे गां प
येद्व्रती स्वर्णांगुलीयवासोभिः कुंडलामृतभोजनैः सप्त गाश्चैव दातव्या वस्त्रालंकारसंयुताः आचार्यं च सपत्नीकं प
यस्विनीम् पूजयेदृत्विजः सप्त वासोभिर्दक्षिणादिभिः कलशानुपवीतांश्च दद्यात्तेभ्यः स्वभक्तितः लब्ध्वानुज्ञां तु भुंजी
णिपत्य समापयेत् भोजयेद्ब्राह्मणान्भक्त्या दीनानाथान्प्रतर्प्य च सोपस्करास्ताः प्रतिमा आचार्येभ्यो निवेदयेत् सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थे
त इष्टैर्बंधुजनैः सह उद्यापनविधिः प्रोक्तो सर्वव्रतस्यायं फलार्थिनां अनेन विधिना सम्यक्कृद्व्रतमेनत्समाचरेत् सर्वपापविनिर्मुक्ता स्वर्गलोके महीयते इह लोके
षु यत्फलं सर्वदानेषु दत्तेषु तदेतद्व्रतचारिणां एवं या कुरुते भूप उद्यापनविधिं परं निःपापा स्वभगानित्यं लभते चाक्षयां गतिम्
चिरंकालं भर्त्रा सह शश्वद्विस्मिता पुत्रपौत्रैः परिवृता भुक्त्वा भोगान्मनोहरान् तत्र दाक्षिणात्यानां शिष्टाचार एव प्रमाणं तच्च म
इति श्रीभविष्यो॰ ऋषिपंच॰ व्रतो॰ विधिः सं॰ आश्विनशुक्लपंच॰ ललिताव्र॰ दिनद्वये तद्व्याप्तावव्याप्तौ पूर्वा यु
ध्याह्नव्यापिन्यां कार्यं पूजाव्रतेषु सर्वेषु मध्याह्नव्यापिनी तिथिः इति माधवीये हारितोक्तेः

गभूतांइतियुग्मवाक्यात् अन्यच्च शक्तिपूजायांतुअर्धरात्रव्यापिनीग्राह्या यत्तु भूरिजन्माजजल्पवचनंविनारात्रिव्यापि-
न्याग्रहणेप्रमाणाभावात् जागरणस्यचांगत्वात्पूर्वाण्हव्यापिन्येवग्राह्येतितच्चभूरिजन्मनोमंदप्रज्ञस्यदुर्बुद्धिविलसितमा
त्रमित्युपेक्ष्यम् अथव्रतविधिः आचम्यप्राणानायम्यमासपक्षाद्युल्लिख्य ममपुत्रधनविद्यारोगनिर्मुक्तसुखगो
विजयपुष्ट्यायुष्यादिकामः स्त्रीअवैधव्यकामा उपांगललिताप्रीत्यर्थंयथामिलितोपचारैःउपांगललितापूजनमहंकरिष्ये
इतिसंकल्प्यपूजांकुर्यात् शुक्लपक्षस्यपंचम्यामिषेमासिचरेद्व्रतम् चत्वारिंशत्तथाष्टौचदंतधावनमादितः आयुर्बलंयशोव
र्चः प्रजाःपशुवसूनिच ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वंनोदेहिवनस्पते संप्रार्थ्यानेनमंत्रेणकुर्याद्वैदंतधावनम् मुखदुर्गंधिनाशाय
दंतानांचविशुद्धये ष्ठीवनायचगात्राणांकुर्वेहंदंतधावनम् अनेनदंतान्संशोध्यस्नायान्मृत्स्नानपूर्वकम् ततोयथाविधि-
स्नात्वाशुक्लवासागृहंव्रजेत् शुचौदेशेसमालिख्यसर्वतोभद्रमंडलम् अव्रणंसजलंकुंभंताम्रंमृन्मयमेवच संस्थाप्यवस्त्र
संवीतंकंठदेशेसुशोभनम् पंचरत्नसमायुक्तंफलगंधाक्षतैर्युतम् सहिरण्यंसमासाद्यताम्रेणपटलेनवै वंशमृन्मयपात्रेण
यवपूर्णेनचैवहि आच्छादयेत्तच्चैलेनलिखेदष्टदलंततः सौवर्णंराजतंताम्रंपिधानंस्थापयेत्ततः उपचारैःषोडशभिरेभिर्मं
त्रैःसमाहितः नित्यंनैमित्तिकंकुर्यात्ततःपूजांसमाचरेत् इतिविधिः मममनसेप्सितकामनासिद्ध्यर्थंप्रतिवार्षिकमुपांगल
लितापूजनमहंकरिष्ये तत्रगणपतिपूजनंकारयेत् अथपूजा नित्यकौशेयवसनांहेमाभांकमलासनां॥भक्तानांव

सदानित्यंललितांचिंतयाम्यहम् ध्यायामि निजासनेस्वायुधैश्चललितेभक्तवत्सले उपांगललितेमातर्देहिमेव्रतकर्मणि आ
गच्छललितेदेविसर्वसंपत्प्रदायिनि यावद्व्रतंसमाप्येततावत्त्वंसंनिधोभव हिरण्यवर्णांहरिणींसुवर्णरजतस्रजां चंद्रां
हिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोममावह आवाहयामि कार्तस्वरमयंदिव्यंनानामणिगणार्चितम् अनेकशक्तिसंयुक्तमासनं
प्रतिगृह्यताम् तामआवहजातवेदोलक्ष्मीमलपगामिनीं यस्यांहिरण्यंविंदेयंगामश्वंपुरुषानहं आसनं गंगादिसर्वतीर्थे
भ्योमयाप्रार्थनयाहृतं तोयमेतत्सुखस्पर्शंपाद्यार्थंप्रतिगृह्यतां अश्वपूर्णांरथमध्यांहस्तिनादप्रमोदिनीं श्रियंदेवीमुपह्वयेश्री
र्मादेवीर्जुषताम् पाद्यं निधीनांसर्वरत्नानांत्वमनर्घ्यंगुणाह्यसि तथापिभक्त्याललितेगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते कांसोस्मि-
तांहिरण्यप्राकारामार्द्रांज्वलंतींतृप्तांतर्पयंतीं पद्मेस्थितांपद्मवर्णांतामिहोपह्वयेश्रियं अर्घ्यं पाटलोशीरकर्पूरसुरभि
स्वादुशीतलं तोयमाचमनीयार्थंललितेप्रतिगृह्यतां चंद्रांप्रभासांयशसाज्वलंतींश्रियंलोकेदेवजुष्टामुदारांतांपद्मिनीमीं
शरणमहंप्रपद्येअलक्ष्मीर्मेनश्यतांत्वांवृणोमि आचमनीयं पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेनस्नपनंप्री
यतांपरमेश्वरि आप्यायस्वसमेतुतेविश्वतःसो० दधिक्राव्णो० घृतंमिमि० मधुवाताऋ० स्वादुःपवस्व० पंचामृत०
मंदाकिन्याःसमुद्भूतंहेमांभोरुहवासितम् स्नानायतेमयाभक्त्यादत्तंस्वीक्रियतांजलं आदित्यवर्णेतपसोधिजातोवन
स्पतिस्तववृक्षोथबिल्वः तस्यफलानितपसानुदंतुमायांतरायाश्चबाह्याअलक्ष्मीः स्नानं सर्वभूषादिकेसौम्येलोकलज्जा-

निवारणे मयोपपादितेतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यतां उपैतुमांदेवसखः कीर्तिश्चमणिनासह प्रादुर्भूतोस्मिराष्ट्रेस्मिन्कीर्तिमृद्धिंद
दातुमे वस्त्रं मुक्तामणिगणोपेत मनर्घ्यंचसुखप्रदम् उत्तरीयंसुखस्पर्शंललितेप्रतिगृह्यतां उत्तरीयवस्त्रं कृष्णाकाचा
ञ्चसंयुक्तंसूत्रंग्रैवेयकंतथा दास्यामिकंठमालार्थंप्रत्यंगेललितेनव कंठमालां मलयाचलसंभूतंघनसारंमनोहरं हृदया
नंदनंचारुचंदनंप्रतिगृह्यतां क्षुत्पिपासामलांज्येष्ठाअलक्ष्मीर्नाशयाम्यहं अभूतिमसमृद्धिंचसर्वांनिर्णुदमेगृहात् चंद
नं अक्षताविमलाः शुद्धामुक्ताभाससमप्रभाः भूषणार्थंमयादत्तागृहाणपरमेश्वरि गंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टांकरीषि
णीं ईश्वरींसर्वभूतानांतामिहोपह्वयेश्रियं अक्षताः मालतीचंपकादीनिनानापुष्पैःसुवासितैः मयाहृतानिपुष्पा-
णिपूजार्थंप्रतिगृह्यताम् मनसःकाममाकूतिवाचःसत्यमशीमहि पशूनांरूपमन्नस्यमयिश्रीःश्रयतांयशः पुष्पं॰ ॥
अथांगपूजा उपांगललितायैनमः पादौपू॰ भवान्यैनमः गुल्फौपूजया॰ सिद्धेश्वर्यैनमः जंघेपूजयामि भद्रकाल्यै॰
जानुनीपूजयामि श्रियैन॰ ऊरूपू॰ विश्वरूपिण्यैनमः कटीपूजया॰ देव्यैन॰ नाभिंपू॰ वरदायै॰ कुक्षीपू॰ शिवायै॰ हृदयं॰
वागीश्वर्यैनमः स्कंधौपूजया॰ महादेव्यैनमः बाहू॰ प्रकृतिभद्रा॰ करौपू॰ पद्मिन्यै॰ कंठंपू॰ सरस्वत्यै॰ मुखंपू॰ कमलास
नायै॰ नासिकां॰ महिषम॰ नेत्रेपू॰ लक्ष्म्यैन॰ कर्णौपू॰ भवान्यै॰ ललाटंपू॰ विंध्यवासिन्यै॰ शिरःपूजयामि सिंहवासिन्यैन॰
सर्वांगंपूज॰ देवद्रुमरसोद्भूतःकालागरुसमन्वितः आघ्रेयतामयंधूपोभवानिघ्राणतर्पणः कर्दमेनप्रजाभूतामयिसंभ्व

चक्षुर्दं सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणं आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृ
मकर्दमा श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीं धूपं० चक्षुर्षां सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणं आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृ
हाण परमेश्वरि आपस्रजंतु स्निग्धानि चिक्लीत वस मे गृहे नीच देवीं मातरं श्रियं वासय मे कुले दीपं मोदकापूपलड्डुक
वटकोदुंबरादिभिः सघृतं पायसान्नं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां आर्द्रां पुष्करिणीं पुष्टिं सुवर्णां हेममालिनीं सूर्यां हिरण्मयीं लं
क्ष्मीं जातवेदो मम आवह नैवेद्यं० मलयाचलसंभूतं घनसारं मनोहरं करोद्वर्तनकं चारु गृहाण परमेश्वरि करोद्वर्तनं० कर्पू
रेलालवंगादि तांबूलीदलसंयुतं क्रमुकस्य फलं तुभ्यं तांबूलं प्रतिगृह्यतां आर्द्रां यः करिणीं यष्टिं पिंगलां पद्ममालिनीं चंद्रां
हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो मम आवह तांबूलं मातुलिंगं नारिकेलं फलं खर्जूरसंभवं जंबीरं पनसं वापि गृह्यतां परमेश्वरि इदं
फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीं
यस्यां हिरण्यं प्रभूतं गावो दास्योऽश्वान् विंदेयं पुरुषानहं फलं हिरण्यगर्भगर्भ० यः शुचिः प्रयतो भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहं
सूक्तं पंचदशर्चं च श्रीकामः सततं जपेत् दक्षिणां चंद्रादित्यौ च धरणी विद्युदग्निस्तथैव च त्वमेव सर्वज्योतींषि आर्तिक्यं
प्रतिगृह्यतां पद्मानने पद्मऊरू पद्माक्षी पद्मसंभवे तन्मे भजसि पद्माक्षी येन सौख्यं लभाम्यहं नीराजनं उपांगललि
तेमातर्नमस्ते विंध्यवासिनि दुर्गे देवि नमस्तुभ्यं नमस्ते विश्वरूपिणि अश्वदायै गोदायै धनदायै महाधने धनं मे जुषतां दे
देवि सर्वकामांश्च देहि मे पुष्पांजलिं० अथ दूर्वांकुरान् साग्रान् चत्वारिंशत्तथाष्टभिः अधिकान् हस्त आदाय मंत्रमेतज्ज

पेद्बुधः मंत्रः बहुप्ररोहासततममृताहरितालता यथेयंललितेमातस्तथास्तुर्मेमनोरथाः इत्युक्त्वापूजयेद्देवींदूर्वाभिःकु
क्रमेस्तथा मंत्रेणाष्टचत्वारिंशद्भक्तितस्तुसमाहितः दूर्वांकुरान् प्रदक्षिणात्त्रयंदेविप्रयत्नेनमयाकृतम् तेनपापानिस
र्वाणिव्यपोहंतुनमाम्यहं प्रदक्षिणां साष्टांगोयंप्रणामस्तेनमस्कृत्ययथाविधि त्वद्दासइतिमांभक्त्याप्रसीदपरमेश्व
रि नमस्कारः दीनोहंपापयुक्तोहंदारिद्र्यैकनिकेतनः समुद्धरकृपासिंधोकामान्मेसफलान्कुरु इतिप्रार्थना अ
थवायनं द्विजायवाणकंदद्याद्विंशत्यावटकादिभिः कइदंकस्माइतिमंत्रेणआचार्यायनिवेदयेत् पक्वान्नफलसंयु
क्तंसघृतंदक्षिणान्वितं द्विजवर्यायदास्यामिव्रतसंपूर्णहेतवे वाणकंद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहं इतिवायनमंत्रः
ततःकथांसमाकर्ण्यवाणकान्नस्यसंख्यया स्वयंभुंजीतदेवान्नंवाग्यतःसहबांधवैः रात्रौजागरणंकुर्यान्नृत्यगीता-
दिमंगलैः प्रभातेपूजयेद्देवीं ततःकुर्याद्विसर्जनम् सवाहनाशक्तियुतावरदापूजितामया मातर्मामनुगृह्याथगम्यतां
निजमंदिरं इतिविसर्जनम् इतिवार्षिकपूजाविधिः अथकथा सूतउवाच पुराकैलासशिखरेम
हर्षिगणसेविते षडाननंसुखासीनमिदमूचुर्महर्षयः ऋषयऊचुः महासेनमहादेवनंदनानंदविक्रम आख्या
नानिसुपुण्यानिश्रुतानित्वत्प्रसादतः कथास्त्वद्वचनादेवप्रसूताभूरिभूतयः नतृप्तिमधिगच्छामः पायंपायंसुधा
मिव शुश्रूषवोवयंदेव्याव्रतंतत्कथयस्वमः मनोभिलषितार्थानांसिद्धिर्यस्मिन्कृतेभवेत् स्कंदउवाच साधुप्र

ष्टं महादेव्यामाहात्म्यंमुनिपुंगवाःअस्मिसर्वंविधानेनतच्छृणुध्वंजगद्धितम् भृगुक्षेत्रेकिलपुराविप्रोभूद्गौतमाभिधः श्रुतिस्मृतिपु
राणज्ञो धनीचबहुबांधवः अनपत्यस्यतस्याथजज्ञातेजरसःसुतौ श्रीपतिर्गोपतिश्चैवनामनीविदधेतयोः अचिरेणैवका
लेनसपंचत्वमगाद्द्विजः तौतुबालौधनंबंधून्हित्वासाधर्मचारिणी सतीविवेशदहनंस्वर्यातुंपतिनासह अथतेबांधवाःस
र्वेहाकष्टमितिचुक्रुशुः निंदंतोदुःखिताश्चक्रुस्तत्क्रियांपारलौकिकीं अथतस्यसपत्नोभूद्भ्रातासजगृहेधनम् आक्रोशंतो
चतौ गेहंनिजमानीयदुर्मनाः नास्तिचक्रेधनंसर्वंताभ्यांकिंचिन्नवेददौ ततोमौंजीधरौबालौबंधुभिःकथितंवसु यया
चतुःपितृव्यंतंदेहिनौद्रविणंहितनत् सतावूचेगतंद्रव्यंयुवांकेनप्रतारितौ निर्गच्छतांममगृहादित्यादिपरुषंबहु तौतद्वचो
भिर्निर्विण्णौबालौश्रीपतिगोपती बभाषातेमिथःकष्टंधिगहोपितृहीनता यावोदेशांतरंयत्रस्वजनोनास्तिकश्चन अ
नाप्नाप्यैवस्वजनाजग्मतुर्दिशमुत्तरां भिक्षाचारौबहून्देशान्वनानिसरितोगिरीन् समतिक्रम्यययतुर्विशालांनामतः
पुरीम् कासारमीक्षांचक्रातेततोस्याःसन्निधौशुभं पुंडरीकवनाकीर्णंरक्तसंध्याविभूषितं संध्याभ्रभूषितंचारुयथा
तारकितंनभः श्रांतौपथिगतौबालौक्षणंविश्रम्यतत्तटे आचम्यशिशिरंतोयंसस्नतुस्तौयथाविधि गत्वाध्वखेदौविप्रा
ग्र्यौपुरं प्राविशतांततः वीथीचतुःपथयुतंचारुगोपुरमंडितम् देवतागाररुचिरंसौधराजीविराजितं नानावीथीरतिक्र
म्यविप्रावासमवापतुः कस्यचित्तत्रविप्रस्यक्षुत्पिपासार्दितौगृहंईयतुर्वेदिकायांताउपविष्टौश्रमातुरौ स्वामीततोस्यगेह

स्यविवेकइतिविश्रुतः आयातौवैश्वदेवांतेसददर्शातिथीद्विजो अनाहूतंस्तथाशीलंतथाचकुलनामनी ऋषिवत्पूजयामास
स्मरन्धर्मंसनातनम् अतिथीभोजयामासस्वाद्वन्नंसहचात्मना तौब्रह्मचारिणौविप्रोसपर्यांतांविलोक्यच देशबंधुपरि
त्यागखेदमुक्तौबभूवतुः अथापृच्छद्द्विजः स्तौतुकोयुवांकुतआगतौ किमर्थमल्पवयसोनिर्गतौस्वगृहादिति तद्विवेकस्य
वचनमाकर्ण्यश्रीपतिस्तदा आनुपूर्व्येणसकलंवृत्तांतंसमभाषत पितृहीनौचतौज्ञातात्यक्तौबंधुजनेनच आश्वास्यस्था-
पयामासस्वगृहेबहुवासरं प्रचक्रमेथशिष्यैश्चसहाध्यापयितुंश्रुतिं बभूवतुश्चतौबालौगुरुशुश्रूषणेरतौ गुरोर्गेहेन्यव
सतामागतानिर्मलाशरत् फुल्लपद्मविशालाक्षीप्रसन्नेंदुशुभानना तस्यांसशिष्यमाचार्यंचरंतंव्रतमुत्तमम् पप्रच्छतु
र्भौकिमिदमावाप्स्यामितिकथ्यताम् ताभ्यामेवंकृतेप्रश्नेविवेकइदमब्रवीत् विवेकउवाच उपांगललितादेव्याव्रतं
देवर्षिपूजितं सर्वकामकरंनृणामस्माभिःसमुपास्यते विद्याकामेनकर्तव्यंतथैवधनकाम्यया कृतार्थिनाप्रकर्तव्यंव्रतमेत
दनुत्तमम् विद्याकामौचतौबालौव्रतमाचरतुर्मुदा भक्तितोगुर्वनुज्ञातौयथाशक्तियथाविधि व्रतप्रसादात्सकलंवेदशा-
स्त्रमवापतुः अन्यस्मिन्हायने भक्त्याविवाहार्थंप्रचक्रतुः श्रीपतिर्गोपतिश्चैवव्रतमेतत्तपोधनाः अचिरेणैवकालेनमासि-
माघेतयोर्गुरुः स्वांविवाहोचितांकन्यांनाम्नागुणवतीमिति विनीतायश्रुतवतेयूनेश्रीपतयेतदा विचार्यबांधवैःसाकंददौपु
ण्यर्क्षवासरे पारिबर्हंबहुमुदाप्रादाद्दुहितृवत्सलः विवेकोपिमुदंलेभेसानुरागौविलोक्यतौ अन्याब्देपुनरेतत्तुव्रतंदेव्याश्च

१०

रूतुः भ्रातरौतौनिजंदेशमिछंतौचधनादिकम् अथान्येहनिकस्मिंश्चित्तावुपाध्यायमूचतुः स्वामिन्युष्मत्प्रसादेनलब्धाविद्या
तथावस्रू अनुजानीहिगच्छामोनिजंदेशमितःपुनः इत्याकर्ण्यसमालोक्यशरूभंवासरमाहृतः स्वयंप्रापयितुंतांतौविप्रौकन्यांच
निर्ययौ अथदेव्याःप्रसादेनपितृव्यस्यतयोःकिल अन्वेषणेमतिर्जातागतौश्रीपतिगोपती निर्गतौक्कगतौदेशंवसनःक्कत्यचिं
तयत् लोकांनिंदंतिमांनित्यंजाताअन्वेषणेमतिः दिदृक्षुस्तौततःसोपिनिर्जगामनिजात्पुरात् किंचित्सनगरंप्रापद्विजबालौ
गवेषयन् तदेवनगरंप्राप्तोविवेकाख्योद्विजोत्तमः सशिष्यःकन्ययासार्धंक्रमन्मार्गेशनैःशनैः तत्रतेषांसमजनीसंगमोमुनि
पुंगवाः विदांचकारतौरूच्छ्रात्मध्यमेवयसिस्थितौ मूर्ध्न्यवघ्रायतौपश्चान्मुदंलेभेपरंतपाः नशक्नुवन्मुदंवक्तुंप्रेमगद्गदयागि
रा पादानतांगुणवतींविवेकेनप्रणोदिताम् आशीर्वादैर्बहुविधैस्तांस्तुषांसमयोजयत् विवेकस्तुतदातत्रसंभाष्यचपरस्परं
विवेकउवाच रूतावेतौमयानीतौपालितौपठितौनव संप्रापितुंप्रयातोस्मि भवतांग्राममुत्तमम् इतिसंभाष्यमाणस्ते
मृगुक्षेत्रंययुर्मुदा ज्ञातिभिःसहसंगम्यशृण्वद्भिस्तद्विचेष्टितं तौपितृव्यगृहेस्थित्वाहायनान्यष्टसप्तच स्वपितृव्यगृहेकांश्चि
दुषित्वादिवसांस्तदा लब्ध्वापितृधनंगेहंसर्वंश्रीपतिगोपती ईयतुस्तदनुज्ञातोविवेकःस्वांपुरींययौ श्रीपतिर्गोपतेस्तत्रवि
वाहमकरोत्तदा तावेकचेतसौसत्रंचक्रतुर्द्विजतर्पणम् श्रीपतिःश्रद्धयायुक्तःकनीयान्व्ययशंकितः विचार्यभार्ययासाकं
विभक्तःश्रीपतेरभूत् सभोगान्विविधान्भुंजन्प्रमत्तोबहुसंपदा नदेव्याराधनंचक्रेगोपतिःरूखलंपटः अथस्वल्पेनकालेन

नष्टंतस्यशनैर्धनम् अकिंचनोगतश्रींतांभार्ययाश्वासितस्तदा नवभ्रातृगृहेविप्राभुंजंतेबहवः सदा गच्छावोनुदिनंकांततत्रभो
कुसुभावपि एवंभोजनवेलायांआगत्यागत्यतद्गृहं भुंजन्भुंजन्निजगृहेगतौतौबहुवासरं कदाचिदागतौयावद्द्वापतिर्भार्य
यासहउपविष्टेषुविप्रेषुभोक्तुंनोविंददासनं अथान्नराशेरभ्याशेभोजनायक्षुधातुरः उपविष्टःश्रीपतेस्तुभार्ययासनिवारि
तः अस्मादुत्तिष्ठवैतूर्णंत्वमुच्छिष्टंकरिष्यसि तिष्ठतिष्ठक्षणंचैवपश्चाद्भुंक्ष्वेतिसाब्रवीत् गोपतेःकांतयादृष्टंततोविमन
सावुभौ अभुक्त्वावेवनिष्क्रांतौजग्मतुर्निजमंदिरं ततःस्वजायांप्रोवाचनिजमार्गंविचिंतयन् भ्रात्रामयासमंवित्तंसंवि
भक्तमपिप्रिये दुर्बलोहंधनोन्मत्तःश्रूयतामत्रकारणं पुरावाभ्यांगुरुगृहेव्रतमाचरितंशुभं उपांगललितादेव्याविद्यादिस
कलंततः प्राप्तंमयातत्सकलंपरित्यक्तंप्रमादतः ज्येष्ठआचरतेनित्यंतस्माच्छ्रीस्तत्रवर्तते तस्मादहंतदाभोक्ष्येयदाद्रक्ष्या
मितांशिवां इत्युक्त्वानिर्गतस्तस्माद्गृहादकृतभोजनः तद्भार्याचिंतयाविष्टासापितस्यावनभ्रमती भुक्तवत्सुब्राह्मणेषुश्री
पतिःपर्यपृच्छत क्वगतोगोपतिरितितच्छ्रुत्वासोपिदुःखितः गोपतिस्तुसरिद्दुर्गवनानिबहुशोभ्रमन् पृच्छंश्चपथिकान्
मार्गेनदेव्याःपदमभ्यगात् पंचमेवासरेप्राप्तेक्षुत्पिपासार्दितोवने अलब्धदर्शनोदेव्याःदुःखितोनिपपातह तंकृच्छ्रगत
मालोक्यभवानीभक्तवत्सला कृतापराधमपितमनुजग्राहवैतदा गतमूर्छःसमुत्थायदिगंतान्प्रविलोकयन् ददर्शदूरतो
गोपंचारयंतंगवांगणं तंदृष्ट्वाकिंचिदाश्वस्तोययौतस्यांतिकंशनैः अपृच्छत्सुभवान्यातःकुत्रत्यःकुतआगतः कोयंदेशः

क्ष्मापालः किंपुरंनामत इद निशम्यवचनंतस्यवक्तुंगोपःप्रचक्रमे गोपउवाच उपांगंनामनगरस्तुपांगोनामभूपतिः तत्र
स्योहंसमायातःपुनस्तत्रव्रजाम्यहम् उपांगललितादेव्याविद्यतेतत्रमंदिरम् इत्याकर्ण्यवचस्तस्यविप्रः समुदितोभवत्
सगोपसहितः सायंविचरन्प्रविवेशह दूराद्ददर्श भवनंपुरमध्येतपोधनाः उपांगललितादेव्याः स्फाटिकंगगनंलिहम् सोव
र्णेनविचित्रेणकलशेनोपशोभितम् यथोदयाचलःशैलोदधानोभानुमंडलं त्वरितोगोपमामंत्र्यप्रासादं सययौमुदा प्रणम्य
दंडवद्भूमौबद्धांजलिपुटस्तदा उपांगललितांदेवीमथस्तोतुंप्रचक्रमे गोपतिरुवाच नमस्तुभ्यंजगद्धात्रि भक्तानांहितकारि
णि जगद्भीतिविनाशिन्यै सर्वमंगलमूर्तये हत्वानिशुंभमहिषप्रभृतीन्सुरारीनिंद्रादयोनिजपदेषुयथाभिषिक्ताः लोक
त्रयावनगृहीतमहावतारेमातःप्रसीदसततंकुरुमेनुकंपां त्वांसुक्तयेनिजजनाःकुटिलीकृतांगींगौरींनिजेवपुषिकुंडलिनीं
भजंति मुक्तौचदेवमनुजाःकनकारविंदबद्धासनामविरतंकमलांस्तुवंति सापराधोस्मिसततंप्राप्तंत्वांजगदंबिके इदानी
मनुकंप्योहंयद्वांछामिकुरुषतत् इतिस्तुत्वाथशर्वाणींप्रणिपत्यपुनःपुनः कृतसंध्याविधिस्तत्रक्षपायांकृतभोजनः स्व-
प्नेमूर्तिमयीदेविविप्रमेवंसमादिशत् गोपतेवत्स तुष्टास्मिगच्छोपांगमहीपतिं मत्पूजनकरंडस्यप्रार्थयस्वपिधानकम्
तत्पूजयन्निजगृहेपरामृद्धिमवाप्स्यसि स्वप्नइत्याप्तसंदेशो प्रभातेगोपतिस्तदा राजदर्शनवेलायांनृपद्वारंसमभ्यगात् प्र
विष्टोसौनृपसभांप्रतिहारैर्निवेदितः राज्ञासंभावितस्तत्र निषसादासनेशुभे पृष्टोगमनहेतुंस्वंययाचेनृपपुंगवम् देव्य

र्चनकरंडस्यापिधानंदेहिमेनृप इत्यर्थितःसविप्रेणजातादेशोनृपोददौ पिधानकंनमस्कृत्यतस्यैवाभ्यर्चनादिकं आशी
र्भिरभिनंद्याथतमामंत्र्यचभूपतिं उपांगललितादेव्याःप्रसादंपुनरागमत् प्रणिपत्यांबिकांविप्रस्त्वरितोनिर्ययौपुरात्
समीपेस्वपुरंदृष्ट्वाहृष्टोगृहमुपागमत् सुहृद्भिःसहसंगम्यसर्वंतत्कथयन्मुदा पूजयित्वापिधानंतद्विदधेपारणंद्विजः एवमा
राध्यमानस्तुससमृद्धोभवत्पुनः सोपिसत्रंसमारेभेद्विजाग्र्योबहुवासरं एकातस्याभवत्कन्याललितानामसुंदरी क
न्यापिधानमादायविहर्तुंयातिसर्वदा प्रमत्तत्वात्स्त्रियत्वाच्चपितृभ्यामनिवारिता कदाचित्स्ववयस्याभिःस्नातुंगंगाजले
शुभे क्रीडंतीददृशेतोयेनीयमानंकलेवरं पिधानहस्तासासिंचदस्याश्चांजलिभिस्तदा ससर्पदष्टउत्तस्थौततोदेव्याः
प्रसादतः सातिश्रांतंद्विजंदृष्ट्वामनसाचिंतयत्पतिं जुहावाभ्यवहारायजनकस्यनिकेतनम् मार्गेचपरिपप्रच्छकुलंशीलंच
तस्यसा सोपिसर्वंसमाचख्यौगुणराशीतिनामच ललितामंत्रयामासगुणराशिंद्विजोत्तमम् परिविष्टेषुचान्नेषुपितृवेश्म
निमेद्विज गृहीतापोशनोभूत्वाभार्यार्थंमांत्वमर्थय मयानुमोदितस्तातःसमांतुभ्यंप्रदास्यति यथोक्तोगुणराशिस्तत्त
थासर्वंचकारह गोपतिर्भार्ययासार्धंसमालोच्यस्वबांधवैः परीक्षितायविप्रायविद्यायांकुलशीलयोः प्रतिजज्ञेततः
कन्यांललितांगुणशालिने शुभेमुहूर्तेचतयोर्विवाहंकृतवान्प्रभुः वरायब्राह्मणेभ्यश्चददौबहुधनंतदा विदधेचतयो
र्गेहंनातिदूरंस्ववेश्मतः तत्रोषतुःसानुरागौमिथस्तौदंपतीचिरं पिधानकंतयानीतंनिजंललितयागृहं शनैरथधनंसर्वंगो

पतेरगमत्स्वगृहात् गुणराशिर्धनीजातोमहादेव्याःप्रसादतः करंडस्यपिधानंतज्जनन्यावहुवासरं याचितापिनवैप्रादाल्ललितापूजितंगृ
हे अथसागोपतेर्भार्यातस्यैवानर्चनात्कृत इत्थंविचिंत्यपापात्माजामातरमघातयत् समिदर्थंवनंयातःस्वयंतत्गेहमाययौ शोचं
तौकिलतांकन्यांसतुदेव्याःप्रसादतः उत्थायविपिनादेत्य भुक्त्वाशेतेस्वकंगृहे पादसंवाहनंतस्यकुरुतेललितातदा तंदृष्ट्वादुःखि
ताभूमौप्रणिपत्यपुनःपुनः लज्जिताकृच्छ्रतःपृष्टानिजपापंन्यवेदयत् स्कंदउवाच गुणराशिस्तदातस्यैप्रायश्चित्तंददौबहु
आत्मानंबहुकालेनपूतंकृच्छ्रैश्चकारह श्रीपतेस्त्वचलांलक्ष्मींसमालोक्यतपोधनाः गोपतिस्तंयथापृच्छद्भ्रातस्त्वंवर्तसेकथं
किमाचरसिकल्याणंयेनश्रीरनपायिनी इतितस्यवचःश्रुत्वाश्रीपतिर्विस्मितःपुनः अस्माभिस्त्वकृतंदेव्यायत्कृतंगुरुमंदिरे सो-
पिदेव्याव्रतंचक्रेपुनर्भ्रात्रोपदेशितं लेभेसपरमामृद्धिंपुत्रांश्चमुदितोभवत् उपांगललितादेव्याःकुर्यादाराधनंततः एवमेतत्सुराध्य
त्वंमहात्म्यंकथितंमया कृतमन्यैश्चबहुभिस्तेपिलब्धमनोरथाः स्कंदउ० विधानमस्यवक्ष्येहंतच्छृणुध्वंतपोधनाः शुक्लपक्षेतु
पंचम्यामिषमासिचरेद्व्रतं गर्जितंसंध्ययोस्त्याज्यंदिनवृद्धिक्षयेतथा निर्वर्त्यावश्यकंकर्मशुचीरागविवर्जितः चत्वारिंशत्तथा-
शौचकृत्यंकृत्वाविधानतः दंतकाष्ठान्युपादायतडागंवानदींव्रजेत् आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजाःपशुवसूनिच ब्रह्मप्रज्ञांचमेधां
चत्वंनोदेहिवनस्पते दंतधावनपूर्वाणिमज्जनानिसमाचरेत् ततोयथाविधिस्नात्वाशुक्लवासागृहंव्रजेत् उपचारैःषोडशभिरे
भिर्मंत्रैःसमाहितः कुर्यात्पूजांप्रयत्नेनदूर्वाभिश्चविशेषतः शुचौदेशेमंडपिकांकृत्वातिविमनोहरां सौवर्णींप्रतिमांशक्त्याकल्प
येन्मंत्रपूर्वकां द्विजायवाणकंदद्याद्धिंशत्यावटकादिभिः ततःकथांसमाकर्ण्यवाणकान्नस्यसंख्यया स्वयमद्यात्तदेवान्नंवाग्य

नः सहबांधवैः रात्रौजागरणंकुर्यान्नृत्यगीतादिमंगलैः प्रभातेपूजयेद्देवींततःकुर्याद्विसर्ज्जनं सवाहनाशक्तियुतावरदापूजिता
मया मातर्मामनुगृह्याथगम्यतांनिजमंदिरं तामर्चांगुरवेदद्याद्दानानिचसभूरिशः व्रतमेवंचयःकुर्यात्पुत्रवान् धनवान्भवेत्
विद्यावान्रोगनिर्मुक्तोऽस्त्रीगोधनजायते अवैधव्यंचलभतेस्त्रीकन्यावरमुत्तमं विजयःपुष्टिमायुष्यंयच्चान्यदपिवांछितं इत्ये
तद्व्रतमाख्यातंसेतिहासंमहर्षयः शृण्वन्नपिनरोभक्त्याफलमाप्नोतिनिश्चितं निर्मुक्तःसफलीधीमान्व्रतराजप्रसादतः वि
त्तमारोग्यमायुष्यंप्राप्नोतिचप्रसादतः इतिश्रीस्कं॰उपां॰ कथासंपूर्णा अथोद्यापनं आचार्यंवरयेत्सम्यगृत्विजो विंश
तिंतथा उपलिप्ते शुचौदेशेविलिखेन्मंडलंततः ब्रह्मादींश्चततःस्थाप्यपूजयेद्विधिमंत्रतः अव्रणंकलशंशुद्धंललितांस्थापयेत्त
था रात्रौजागरणंकृत्वाप्रभातेहोममाचरेत् इक्षुखंडतिलैःशुद्धैःपायसेनापिवाव्रती अष्टोत्तरशतंहुत्वाबलिदानंसमाचरेत्
वायनंचततोदद्याद्वंशपात्रेनिधायच वटकान्विंशतिसंख्यान्निर्मलान्घृतपाचितान् आचार्यंपूजयेत्सम्यग्वस्त्रालंकारधेनुतः ऋत्विज
श्चतथादद्यात्कुंभंवस्त्रंसदक्षिणं विसृज्यचततःपीठंआचार्यायनिवेदयेत् भोजयेच्चततोविप्रान्पायसान्नेनभक्तितः विप्राज्ञांच
ततोगृह्यस्वयंभुंजीतबंधुभिः इतिश्री॰उपां॰तोद्यापनंसंपू॰ अथमाघशुक्लपंचम्यांवसंतप्रवृत्तिः सामध्याह्नव्यापिनीग्राह्या
दिनद्वयेतद्व्याप्तावव्याप्तौवापूर्वा मुहूर्तमात्रसत्वेपिपराग्राह्या तत्रविष्णोःपूजाकार्या माघेमासिसितेपक्षेपंचम्यांपूजयेद्धरिं पूर्ववि
द्धाप्रकर्तव्यावसंतादौतथैवच तैलाभ्यंगंततःकृत्वाभूषणानिचधारयेत् नित्यंनैमित्तिकंकृत्वागुलालेनार्चयेद्धरिं गंधपुष्पैश्चधूपैश्चनै
वेद्यैःपूजयेत्सदा नारीनरोवाराजेंद्रसंतर्प्यपितृदेवताः सचंदनसमायुक्तान्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः इतिहेमाद्रौवसंतपंचमीविधिः ॥ ७

श्रीगणेशायनमः॥ ॥अथषष्ठीव्रतानि॥ ॥तत्रभाद्रशुक्लषष्ठ्यांललिताव्रतं॥सामध्यान्हव्यापिनीग्राह्या॥तद्व्याप्तावव्याप्तौ-
वापूर्वाजागरप्रधानत्वात्॥कृष्णउवाच॥भद्रेभाद्रपदेमासिशुक्लेषष्ठ्यांसुसंयुता॥नारीस्नात्वाप्रभातेतुशुक्लमाल्यांबराशुचिः
सुवेषाभरणोपेताभूत्वासंगृह्यवालुकां॥आनीयवंशपात्रेतुपंचपिंडान्कृतिंशुभां॥ध्यात्वातुललितांदेवींतपोवननिवासिनीं॥
पंकजंकरवीरंचनेपालिंमालतींतथा॥नीलोत्पलंकेतकंचसंगृह्यनगरंतथा॥एकैकाष्टशतंग्राह्यमष्टाविंशतिरेवच॥अक्षताः
कलिकाग्राह्यास्ताभिर्देवींसमर्चयेत्॥प्रार्थयेदग्रतोभूत्वादेवींनागिरिशप्रियां॥गंगाद्वारेकुशावर्तेबिल्वकेनीलपर्वते॥स्नात्वाक
नखलेतीर्थेहरंलब्धवतींपतिम्॥ललितेललितेदेविसौख्यसौभाग्यदायिनि॥अनंतंदेहिसौभाग्यंपुत्रपौत्रप्रवर्धनम्॥मंत्रेणाने
नकुसुमैश्चंपकैर्बकुलैःशुभैः॥एवमभ्यर्च्यविधिनानैवेद्यंपुरतोन्यसेत्॥त्रपुसैरपिकूष्मांडैर्नारिकेरैःसुदाडिमैः॥बीजपूरैःस
तुंडीरैःकारवेल्लैःसचिर्पिटैः॥फलैस्तत्कालसंभूतैःकृत्वाशोभांतदग्रतः॥विरूढैर्धान्यसंभूतैर्दीपिकाभिःसमंततः॥साधैःसगु
णकैर्धूपैःसोहारीककरंजकैः॥घृतपक्वैःकर्णवेष्टैर्मोदकैरुपमोदकैः॥बहुप्रकारैर्नैवेद्यैर्यथाविभवसारतः॥एवमभ्यर्च्यविधिवत्
रात्रौजागरणोत्सवं॥गीतवाद्ययुतैर्नृत्यैःप्रेक्षणीयैरनेकधा॥सखीभिःसहितासाध्वीतांरात्रिंप्रशमंनयेत्॥नचसंमीलयेन्नेत्रे-
नारीयामचतुष्टयं॥दुर्भगादुःखितावंध्यानेत्रसंमीलनाद्भवेत्॥एवंजागरणंकृत्वासप्तम्यांसरितंप्रति॥स्नात्वावस्त्रंपरीधाय-
धार्यसौभाग्यकुंकुमं॥गंधपुष्पादिधूपैश्चगीतवाद्यपुरःसरं॥तच्चदद्याद्द्विजेंद्रायनैवेद्यादिसुभद्रके॥ततोगृहंसमागत्यहु

त्वावैश्वानरंक्रमात्॥देवान्पितॄन्ब्राह्मणांश्चपूजयित्वासुवासिनीः॥कन्यकाश्चैवसंभोज्यादीनानाथांश्चभोजयेत्॥भक्ष्यभो
ज्यैर्बहुविधैर्दत्त्वादानानिभूरिशः॥ललितामेस्तुसुप्रीताइत्युक्त्वातुविसर्जयेत्॥यःकश्चिदाचरेदेतद्व्रतंसौभाग्यदंपरं॥षष्ठ्यांतु
ललितासंज्ञंसर्वपापनिबर्हणं॥नरोवायदिवानारीतस्यपुण्यफलंशृणु॥यत्तुलभ्यंव्रतैश्चान्यैर्दानैर्वानृपसत्तम॥तपोभिर्निय·
मैर्वापितदेतेनहिलभ्यते॥इहचैवातुलांसंपत्तिंसौभाग्यमनुभूयच॥कृत्वामूर्ध्निपदंपार्थसपत्नीनांयशस्विनी॥मृताशिवपुरंप्रा·
प्यदेवैरसुरपन्नगैः॥प्राप्नोतिदर्शनंदेव्यातयासुसहमोदते॥पुण्यशेषादिहागत्यपुण्यसौख्यैकभाजनं॥भर्त्रासहसुतानारीसी
तेवप्रियवल्लभा॥इदंयःशृणुयात्पार्थपठेद्वासाधुसंसदि॥सोपिपापविनिर्मुक्तःशक्रलोकेमहीयते॥षष्ठ्यांजलांतरगतांवरवंश
पात्रेसंगृह्यपूजाधितयासिकतांक्रमेण॥नक्तंचजागरमनुव्रतवेषशीलाकुर्यादसौत्रिभुवनेललितेभवानी॥ ॥इतिहेमाद्रौ·
ललिताषष्ठीव्रतं॥ ॥इदंगुर्जरदेशेप्रसिद्धं॥अत्रैवभाद्रपदकृष्णाषष्ठ्यांकपिलाषष्ठीव्रतं॥ ॥तत्रयोगविशेषेणपूर्वस्यांवाकार्यं॥
तेचयोगापुरांणसमुच्चयेदर्शिताः॥भाद्रेमास्यसितेपक्षेभानौचैवकरेस्थितं॥पातेकुजेचरोहिण्यांसाषष्ठीकपिलास्मृता॥संयोगे
तुचतुर्णांचनिर्दिष्टापरमेष्ठिना॥अथकथा॥हेमाद्रौस्कांदे॥ ॥चित्रांगउवाच॥रूपसंपदमारोग्यंसंततिंचातिपुष्कलां॥प्राप्नुवं
निनरायेननियतंतद्वदस्वमे॥ ॥अगस्त्यउवाच॥ ॥साधुसाधुत्वयाप्राज्ञयत्पृष्टोहंशृणुचित्रत॥तत्सर्वंकथयिष्यामिततःश्रेयोभ
विष्यति॥शृणुपार्थप्रवक्ष्यामिस्वर्गमोक्षप्रदंनृणां॥यच्चगुप्तंपुरादेवान्ब्रह्मरुद्रेंद्रदैवतैः॥असुराणांचसर्वेषांराक्षसानांतथैवच॥

शंकरेणपुराचैतत्षण्मुखायनिवेदितं॥षण्मुखेनसमाख्यातंमहापातकनाशनं तद्व्रक्ष्येब्रह्महागोघ्नःसुरापोगुरुतल्पगः आगारदाही गरदःसर्वपापरतोपिवा मुच्यतेसर्वपापेभ्यःस्वर्गलोकंचगच्छति यच्चपुण्यंपवित्रंचनृणामद्भुतमंगलं उपकारायलोकानांतथा तवनृपोत्तम शृणुभूपमहापुण्यंषष्ठीमाहात्म्यमुत्तमं भाद्रमास्यसितेपक्षेषष्ठीभौमेनसंयुता व्यतीपातेनरोहिण्यासाषष्ठीकपि-लास्मृता आश्विनस्यासितेपक्षेमहापुण्यप्रवर्धिनी षष्ठीसंवत्सरस्यांतेसापुनस्तेनसंयुता चैत्रवैशाखयोर्मध्येसितपक्षेशुभो-दये वैशाखेपिचराजेंद्रद्वारवत्यांपरास्मृता तस्यांचैवकृतंदत्तंयत्किंचित्प्रतिपादितं तस्यसर्वस्यपुण्यस्यसंख्यावक्तुंनशक्यते यस्मिन्कालेभवेदेते गुणैःषष्ठीयुतानदा पंचम्यामेकभक्तंचकुर्यात्तत्रविचक्षणः षष्ठ्यांप्रातःसमुत्थायकृत्वादौदंतधावनं जल पूर्णांजलिंकृत्वाइमंमंत्रमुदीरयेत् निराहारोद्यदेवेशत्वद्भक्तस्त्वत्परायणः पूजयिष्याम्यहंभक्त्याशरणंभवभास्कर अर्घ्यंदत्वे-तिसंकल्पंकृत्वायत्नाच्छुचिस्मितः स्नानंकुर्यात्प्रयत्नेननद्यांतीर्थेद्रवेह्रदे तडागेदीर्घिकायांवागृहेवानियतात्मवान् देवदारुंत थोशीरंकुंकुमेलामनःशिलं पद्मकंपत्रकंयष्टिमधुगव्येनपेषयेत् क्षीरेणालोडयकल्केनस्नानंकुर्यात्समंत्रकं॥ आपस्त्वमसिदेवे शज्योतिषांपतिरेवच पापंशमयदेवेशमनोवाक्कायकर्मजं पंचगव्यकृतस्नानंपंचगव्यैस्तुमार्जयेत् आनयेन्मृत्तिकांशुद्धांस्ना नार्थंवैप्रयत्नतः मृत्तिकेब्रह्मपूतासिकाश्यपेनाभिमंत्रिता पवित्रंकुरुमांनित्यंसर्वपापात्समुद्धर मंत्रेणानेनवरुणंपूजयेद्भक्ति मान्नरः पाशाग्रहस्तवरुणसर्ववारीश्वरप्रभो अद्याहंप्रार्थयामित्वांपूजनार्थंसुरेश्वर आदित्योभास्करोभानूरविःसूर्योदिवा-

करः प्रभाकरोमित्रोवीरोदेवःसर्वेश्वरोहरिः गोमयेनोपलिप्तायांभूम्यांचैवकुंकुमेनतु मंडलंसर्वतोभद्रमालिखेद्बुद्धिमान्नरः तत्रम
ध्येलिखेत्पद्ममष्टपत्रंसकर्णिकं पूर्वपत्रेन्यसेत्सूर्यमाग्नेयेतपनंन्यसेत् स्वर्णरेतसंयाम्येनैर्ऋत्येचन्यसेद्रविं आदित्यंवारुणेपत्रेवा
यव्येचदिवाकरं सौम्येप्रभाकरंतत्रसूर्यमीशानपत्रके तीव्ररश्मिधरंदेवंब्रह्माणंचैवविन्यसेत् आधाररूपिणंदेवंमध्येचैवारुणं·
न्यसेत् सहस्ररश्मिंसूर्यंचसूक्ष्मस्थूलगुणान्वितं सर्वगंसर्वरूपंचमध्येभास्करमेवच सप्ताश्वरथमारूढंपद्महस्तंदिवाकरं अक्षसूत्रं
धनुःपाणिंकुंडलैर्मुकुटेनच रत्नैर्नानाविधैर्युक्तंसौवर्णंतत्रकारयेत् शक्तितस्तुपलादूर्ध्वंतदर्धंकर्षतोपिवा सौवर्णमरुणंकुर्याद्रज्जुं
चैवतथाविधां सप्ताश्वैर्भूषितंकृत्वारथंतस्याग्रतःस्थितं अरुणंविनतापुत्रंगृहीताश्वमनूरुकं एवंरूपंरथंकृत्वापद्मस्योपरिविन्य·
सेत् तस्योपरिन्यसेद्देवंरक्तवस्त्रविभूषितं रक्तचंदनमाल्यादिमंडितंचातिशोभनं अग्रतःसारथिंकृत्वापूजयेदरुणंशुचिः रक्त
पुष्पैस्तुगंधैश्चतथान्यैरपिशक्तितः विनतातनयोदेवःकर्मसाक्षीतमोनुदः सप्ताश्वःसप्तरज्जुश्चअरुणोमेप्रसीदतु मंत्रेणानेन·
संपूज्यसारथिंतदनंतरं देवस्यशंसनंकल्प्यप्रभूतादिकपंचकं प्रभूतविमलंसारमाराध्यंपरमंशुभं दीप्तादिशक्तिभिश्चैवततोभानुं
प्रपूजयेत् दीप्तासूक्ष्मातथाभद्राविबिनीविमलानया अमोघावैद्युताचेतिनवमासर्वतोमुखी अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतो
पिवा यःस्मरेद्भास्करंदेवंसबाह्याभ्यंतरःशुचिः शिखायांभास्करंन्यस्यललाटेसूर्यमेवच चक्षुर्मध्येन्यसेद्भानुंमुखेतत्ररविंन्यसे·
त् कंठेन्यसेद्भानुमंतंपद्महस्तंद्विहस्तयोः तिमिरक्षयकृद्देवंस्तनयोरेवविन्यसेत् जातवेदाभिधंनाभ्यांकट्यांभानुंतथान्यसेत्

एवंयथोक्तंविन्यस्यपात्रंगृत्ह्यततोर्चयेत् करवीरार्क
उग्ररूपंगुह्यदेशेतेजोरूपंहृजिंघयोः पादयोःसर्वरूपंतुसूक्ष्मस्थूलगुणान्वितं मार्तंडंभानुमादित्यंभास्करंतपनंरविं हंसंदिवाकरंचेतिपादयोर्मु
कुसुमैरक्तचंदनमिश्रितैः पुष्पैःस्रगंधैर्धूपैश्चकुंकुमैरुपशोभितं आनयेदर्घ्यपात्रंचसौवर्णंरौप्यताम्रजं
कुटावधि पादौजंघेतथाजानुद्वयमूरूकटिंतथा नाभिंवक्षस्थलंशीर्षमेतेष्वंगेषुपूजयेत् द्विदेवतास्ततःपूज्यागंधपुष्पानुलेपनैः पा
अर्घ्यार्थंदैवतंपात्रमुदकेनप्रपूरयेत् पूजयेच्चाथभागादिदेवतास्ताःसमाहितः वेदगर्भनमस्तुभ्यंदेवगर्भनमोस्तुते अ
न्नेतोयंसमादायसपुष्पफलसंयुतम् जानुभ्यामवनींगत्वासूर्यायार्घ्यंनिवेदयेत् सृष्टिस्थितिविनाशायगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते का
व्यक्तमूर्तयेतुभ्यंअर्घ्यंगृह्णनमोस्तुते ब्रह्ममूर्तिधरायैवचतुर्वक्त्रसनातन विष्णुरूपधरोदेवःपीतवस्त्रश्चतुर्भुजः
लात्मासर्वभूतात्मावेदात्मासर्वतोमुखः जन्ममृत्युजराशोकसंसारभयनाशनः सुवर्णस्फाटिकोभानुःस्वर्णरेतादिवा
प्रभवःसर्वलोकानामर्घ्यंगृह्णनमोस्तुते दारिद्र्यव्यसनध्वंसीश्रीमान्पातुदिवाकरः सामध्वनिस्तुतोयज्ञेअर्घ्यंगृह्ण
मणिःहरिदश्वांशुमालिश्चअर्घ्यंगृह्णनमोस्तुते चतुर्भिर्मुनिभिःसम्यगष्टाभिःपरिगीयते अग्निमीळेनमस्तुभ्यंनमस्तेजातवेद
मोस्तुते अर्घ्यंगंधंचपुष्पंचतथाधूपप्रदीपकं नैवेद्यंचयथाशक्त्याप्रार्थयेत्सूर्यदेवतां त्वंधाताखंचवैविष्णुस्त्वंब्रह्मात्वंहुताश
से इषेत्वेवनमस्तुभ्यंअग्नेचैवनमोनमः आत्मरूपिन्नमस्तुभ्यंविश्वमूर्तेनमोनमः विश्वात्मासर्वतोदेवः
नः मुक्तिकामोहमिच्छामिप्रार्थयामिसुरेश्वर विश्वनश्चक्षुरारव्यातःविश्वनश्चरणे नमः

प्रार्थयामिसुरेश्वर इमंमंत्रंसमुच्चार्यनमस्कुर्वीतभास्करं संवर्चसेतिपाणिभ्यांतोयेनविमृजेन्मुखं हंसःशुचिषदित्यर्चासूर्यस्यै·
वावलोकनं उदुत्यंचित्रमित्येतत्सूक्तंदेवाग्रतोजपेत् पद्मकेसरकोणेषुफलकंचैवकारयेत् फलैःपुष्पैरक्षताभिर्भक्ष्यैर्नानाविधैर
पि शय्यांतत्रचदेवस्यशुभेदेशेप्रकल्पयेत् षट्धान्यंषड्रसंचैवरौप्यंचैवमहाप्रभुं पुरुषंखड्गहस्तंचकारयेच्चैवबुद्धिमान् वस्त्र·
युग्मेनसंछाद्यलवणोपरिविन्यसेत् अनेनैवतुमंत्रेणस्नानमर्घ्यार्चनंततः नमस्तेक्रोधरूपायखड्गहस्तजिघांसवे जिघांस·
नंचतंदृष्ट्वादुद्रुवुःसर्वदेवताः त्वयाव्याप्तंमेरुपृष्ठंचंडभास्करसप्रभ अतस्त्वांपूजयिष्यामिअर्घ्यंगृह्णनमोस्तुते क्षपयित्वातु·
तांरात्रिंगीतवादित्रनिस्वनैः ततस्त्वभ्युदितेसूर्येहोमंकुर्यात्स्वशक्तितः पूजयेत्तत्रशक्त्याचदेवांश्चविधिवद्गुरुं होमोर्कस्यसमि
द्भिश्चघृतमिश्रैस्तिलैस्तथा सिद्धान्नंचचरुद्रव्यंघृतंचजुहुयाद्द्विजः आकृष्णेनेतिमंत्रेणशतमष्टोत्तरंक्रमात् होमोव्याहृतिभि·
र्वाथस्विष्टकृत्तदनंतरं कपिलांपूजयेद्देवींसवत्सांपापनाशिनीं वस्त्रयुक्तांसघंटांचस्वर्णशृंगविभूषितां ताम्रपृष्ठींरौप्यखुरीं·
कांस्यदोहनकान्वितां मंत्रेणानेनतांदद्याद्ब्राह्मणायेतिशक्तितः कपिलेसर्वभूतानांपूजनीयासिरोहिणी सर्वतीर्थमयीयस्माद·
तःशांतिंप्रयच्छमे आचार्यस्यततोभक्त्यासर्वंपाणौविनिक्षिपेत् गोभूहिरण्यवासांसिव्रीहयोलवणंतिलाः एतत्सर्वंप्रदत्वा
चकपिलांप्रार्थयेत्ततः कपिलेपुण्यकर्मासिनिःपापेपुण्यकर्मणि मामुद्धरस्वपापात्तुददतोह्यक्षयंकुरु दिविवादित्रशब्दैश्च·
सेव्यतेकपिलासदा तथाविद्याधरासिद्धाभूतनागगणागृहाः कपिलारोमसंख्यातास्तत्तद्देवाःप्रतिष्ठिताः पुष्पवृष्टिंप्रमुंचं

तिनित्यमाकाशसंस्थिताः ब्रह्मणोत्पादितांदेवीं अग्निकुंडात्सुप्रभा नमस्तेकपिलेपुण्ये सर्वदेवनमस्कृते जयनित्यंमहासत्वेसर्वतीर्था
दिमंगले दातारंस्वजनोपेतंब्रह्मलोकंनयाशुमां ततःप्रदक्षिणांकृत्वानत्वाब्राह्मणपुंगवान् आशीर्वादान्वदेयुस्तेपुत्रपौत्रधनागमान्
आरोग्यंरूपसौभाग्यंसर्वदुःखविवर्जितः अंतेगोलोकमासाद्यचिरायुःसुखभाग्भवेत् यदास्वर्गात्प्रचरतिराजाभवतिधार्मिकः सप्त
द्वीपवतींभुंक्तेसदाराज्यमकंटकं अहोव्रतमिदंपुण्यंसर्वदुःखविनाशनं अतःपरंप्रवक्ष्यामिदानस्यफलमुत्तमं कपिलाख्यायदाषष्ठी
जायतेभुविमानद व्रतंसर्वव्रतश्रेष्ठमिदमग्र्यंमहाफलं उद्धरिष्यतिदातारंनूनमक्षय्यमव्ययं एवंदेवगणाःसर्वेभूतसंघामहर्षयः
आकाशस्थाःप्रवक्ष्यंतिपुण्येस्मिन्दिवसागमे पात्रभूतायकृषयेश्रोत्रियायकुटुंबिने एवंयःकपिलांदद्याद्विधिदृष्टेनकर्मणा सया
तिपरमंस्थानंयावन्नच्यवतेपुनः उद्यापनविधिंब्रूहिभक्तायममतत्वतः कृष्णउवाच पूर्वस्मिन्दिवसेकुर्यादेकभक्तंसमाहितः शुचौ
देशेसमालिप्यसर्वतोभद्रमंडलं स्थापयेदव्रणंकुंभंचंदनोदकपूरितं संवेष्ट्यवस्त्रयुग्मेनकंठदेशेसुशोभनं पंचरत्नसमायुक्तंदूर्वापुष्पा
क्षतान्वितं रक्तवस्त्रयुगच्छन्नंताम्रपात्रेणसंयुतं रथंरौक्मपलस्यैवचतुरश्वैर्विचित्रितं सौवर्णीपलसंयुक्तांमूर्तिंसूर्यस्यकारयेत्
कुंभस्योपरिसंस्थाप्यगंधपुष्पैस्तथार्चयेत् आदित्यंपूजयेद्देवंनामभिस्त्वैर्यथोदितैः आदित्यंभास्करंभानुंरविंसूर्यंदिवाकरं प्रभाकर
नमस्तुभ्यंसंसारान्मांसमुद्धर भक्तिमुक्तिप्रदोयस्मात्तस्माच्छांतिंप्रयच्छमे नमोनमस्तेवरदऋक्सामयजुषांपते नमोस्तुविश्वरूपाय
विश्वधात्रेनमोस्तुते एवंसंपूज्यविधिवद्देवदेवंदिवाकरं पूजयेत्कपिलांधेनुंवस्त्रमाल्यानुलेपनैः दानमंत्रः दिव्यमूर्तिर्जगच्चक्षु

र्होदशात्मादिवाकरः कपिलासहितोदेवोममसुक्तिंप्रयच्छतु यस्मात्त्वंकपिलेपुण्येसर्वलोकस्यपावनी प्रदत्तासहसूर्येणममसुक्ति
प्रदाभव इतिहेमाद्रौस्कांदेकपिलाषष्ठीव्रतोद्यापनंसंपूर्णं अथकार्तिकेस्कंदषष्ठीव्रतं हेमाद्रौभविष्ये श्रीकृष्णउवाच
षष्ठ्यांफलाशनोराजन्विशेषात्कार्तिकेनृप राज्यच्युतोविशेषेणस्वंराज्यंलभतेचिरात् षष्ठीतिथिर्महाराजसर्वदासर्वकामदा
उपोष्यासाप्रयत्नेनसर्वकालंजयार्थिना कार्तिकेयस्यदयिताएषाषष्ठीमहातिथिः देवसेनाधिपत्यंहिप्राप्तमस्यांमहात्मना अ
स्यांहि श्रीसमायुक्तोयस्मात्स्कंदोभवत्सुरा तस्मात्षष्ठ्यांनभुंजीतप्राप्नुयाद्भार्गवींसदा दत्वार्घ्यंकार्तिकेयाय स्थित्वावैदक्षिणा
मुखः दध्नाक्षतोदकैः पुष्पैर्मंत्रेणानेनसुव्रत सप्तर्षिदारजस्कंदसेनाधिपमहाबल रुद्रोमाग्निजषड्वक्त्रगंगागर्भनमोस्तुते
प्रीयतांदेवसेनानीः संपादयतुहृद्गतं दत्वाविप्रायचामान्नंयच्चान्यदपिवर्तते पश्चाद्भुंक्तेत्वसौरात्र्यांभूमिंकृत्वातुभाजनं एवंष
ष्ठिव्रतस्थस्यउक्तंस्कंदेनयत्फलं तन्निबोधमहाराजप्रोच्यमानंमयाखिलं षष्ठ्यांफलाशनोयस्तुनक्ताहारोभविष्यति शुक्ला
यामथकृष्णायांब्रह्मचारीसमाहितः तस्यसिद्धिंधृतिं पुष्टिं राज्यमायुर्निरामयं इहलोकेपरत्रापिदद्यात्स्कंदोनसंशयः अशक्त
श्चोपवासेवैतेननक्तंसमाचरेत् तैलंषष्ठ्यांनभुंजीतनदिवाकुरुनंदन यस्तुषष्ठ्यांनरोनक्तंकुर्याद्भरतसत्तम सर्वपापैर्विनिर्मुक्तो·
गांगेयस्यप्रसादतः स्वर्गेचनियतंवासोलभतेनात्रसंशयः इहचागत्यकालांतेयथोक्तफलभाग्भवेत् देवानामपिवंद्योसौराजरा
जोभविष्यति इतिस्कंदषष्ठीव्रतंभविष्योक्तंसंपूर्णं अथमार्गशीर्षशुक्लेभाद्रपदेवाचंपाषष्ठीव्रतंहेमाद्रौस्कांदे स्कंदउवाच

प्राप्तराज्यंचराजानंधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरं कदाचिदाययौद्रष्टुंदुर्वासामुनिसत्तमः तंपप्रच्छमहातेजाधर्मसूनुः कृतांजलिः राज्य
लाभः कथंजातोममविप्रतपोनिधे तद्व्रतंश्रोतुमिच्छामिकर्तुंचमुनिसत्तम दुर्वासाउवाच शृणुराजन्महाभागव्रतानामुत्तमंव्रतं
अस्तीहयच्चीर्णमात्रंसर्वकामांस्तुपूरयेत् सर्वपापक्षयंकुर्यादखंडितव्रतान्यपि षष्ठीभाद्रपदेशुक्लावैधृत्याचसमन्विता विशा·
खाभौमयोगेनसाचंपाइतिविश्रुता देवासुरमनुष्याणांदुर्लभाषष्टिहायनैः कृतेत्रेतायांपंचाशद्धायनीद्वापरेपुनः चत्वारिंशत्क
लौत्रिंशद्धायनीदुर्लभाततः आदौकृतयुगेपूर्वंयाचीर्णाविश्वकर्मणा तत्फलाद्विश्वकर्तृत्वंप्राजापत्यमवाप्तुवान् पृथुनाकार्तवीर्येण
ध्रुविनारायणेनच ईश्वरेणमयासार्धमितरेतरलिप्सया यश्चैतद्विधिवत्कुर्यात्सोत्यंतंफलमश्नुते युधिष्ठिरउवाच तद्विधिंश्रो
तुमिच्छामिविस्तराद्वदतोमुने केमंत्राःकेचनियमाःसापिकिंलक्षणाभवेत् दुर्वासाउवाच द्विदैवत्यर्क्षभौमेनवैधृतेनसमन्विता
भाद्रेमासिसितेषष्ठीसाचंपेतिनिगद्यते पंचम्यांनियमंकुर्यादेकभुक्तंसमाचरेत् चंपाषष्ठीव्रतंकुर्याद्यथोक्तंवचनाद्गुरोः ततःप्र·
भातेविमलेदंतधावनपूर्वकं कृत्वास्नानंशुचिर्भूत्वासंकल्प्यचयथाविधि निराहारोद्यदेवेशत्वद्भक्तस्त्वत्परायणः पूजयिष्याम्य
हंभक्त्याशरणंभवभास्कर संकल्पमंत्रः ततःस्नानंप्रकुर्वीतनद्यादौविमलेजले मृदमालभ्यमंत्रैश्चतिलैःशुक्लैश्चमंत्रवित् सा
वित्रंपरमंत्वंहिपरंधामजलेमम त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा प्रार्थना आद्यस्त्वमसिदेवेशज्योतिषांपतिरेवच पापं·
नाशयमेदेववाङ्मनःकर्मभिःकृतं स्नानमंत्रः ततःसंतर्पयेद्देवानृषीन्पितृगणानपि ततश्चैत्यगृहंमौनीपाखंडालापवर्जितः

स्थंडिलंकारयेच्छुद्धंचतुरस्रंसुशोभनं स्थापयेदव्रणंकुंभंपंचरत्नसमन्वितं कुंकुमेनलिखेत्पद्मंद्वादशारंसकर्णिकं तस्योपरि·
न्यसेत्सूर्यंसौवर्णंसरथारुणं शक्त्यावावित्तसारेणवित्तशाठ्यविवर्जितः तमर्चयेद्गंधपुष्पैर्विधिमंत्रपुरःसरं पंचामृतेनस्नप·
नंकुर्यादर्कस्यसंयुतः ततस्तुगंधतोयेनपरांपूजांसमारभेत् गंधैर्नानाविधैर्दिव्यैः कर्पूरागरुकुंकुमैः फलैर्नानाविधैर्दिव्यैः कुसुमै
श्चसुगंधिभिः मंडपंकारयेत्तत्रपुष्पमालाविभूषितं यथाशोभंप्रकुर्वीतअधश्चोपरिसर्वतः ततःसंपूजयेद्देवंभास्करंकमलोप·
रि मध्येदलेषुपूर्वादितपनायसुपूजयेत् आदित्याय॰ भास्कराय॰ भानवे॰ अर्यम्णे॰ विश्वचक्राय॰ अंशुमते॰ सहस्रांशवे॰
खगाय॰ सराद्याय॰ सूर्याय॰ द्वादशात्मने॰ प्रभाकराय॰ १२ जन्मांतरसहस्रेषुदुष्कृतंयन्मयाकृतं तत्सर्वंनाशमायातुत्व·
त्प्रसादाद्दिवाकर ततोरथपूजा ततःसंपूजयेद्देवंभस्तुतंतद्रथेस्थितं अष्टाक्षरेणमंत्रेणगंधपुष्पादिभिःक्रमात् मंत्रः ॐ
घृणिःसूर्यआदित्यः इतिमंत्रः कालात्मासर्वभूतात्मावेदात्माविश्वतोमुखः जन्ममृत्युजरारोगसंसारभयनाशन उदयेअ·
र्घ्यमंत्रः ततःसंपूजयेच्छुक्लांसवत्सांगांपयस्विनीं सवस्त्रघंटाभरणांकांस्यपात्रेचदोहिनीं ब्रह्मणोत्पादितेदेविसर्वपापवि·
नाशिनि संसारार्णवमग्नंमांगोमातस्त्रातुमर्हसि सुरूपाबहुरूपाश्चमातरोलोकमातरः गावोमामुपसर्पंतुसरितःसागरंय
था यालक्ष्मीःसर्वदेवानांयाचदेवेषुसंस्थिता धेनुरूपेणसादेवीममपापंव्यपोहतु तिलहोमंततःकुर्यात्सावित्र्याष्टोत्तरंशतं न
त्वत्तांकल्पयेद्धेनुंसद्योमेप्रीयतामिति आचार्यायततोदद्यादादित्यंसरथारुणं सकुंभरक्तवस्त्रैश्चसर्वोपस्करसंयुतं मनोभिल

षितावाप्तिंकरोतुममभास्करः दानमंत्रः गृह्णामिभास्कररवेभवंतंविश्वतोमुखं मनोभिलषितावाप्तिमुभयोःकर्तुमर्हसि प्रतिग्रहण-
मंत्रः सर्वतीर्थमयींधेनुंसर्वयज्ञमयींशुभां सर्वदानमयींदेवींब्राह्मणायददाम्यहम् गोदानम् गृह्णामिसुरभींदेवींसर्वयज्ञमयींशु-
भां उभौपुनीहिवरदेउभयोस्तारकाभव ततस्तुभोजयेद्विप्रान्द्वादशैवस्वशक्तितः दद्याच्चदक्षिणांतेभ्यः प्रणिपत्यविसर्जयेत् अवैकल्यम
वेत्तस्यशांतिप्राप्नुहिद्विजोत्तम अभिनंद्यतमाशीर्भिस्तेसर्वेअभिनंदिताः ततस्तुस्वयमश्नीयाद्द्विजानामवशिष्टकं सहपुत्रैःकलत्रैश्चभ्रा
न्यैर्बहुजनैर्वृतः एवंयःकुरुतेराजन्सोत्यंतंपुण्यमश्नुते प्रभूणांचविधिःप्रोक्तः सर्वेषांदृष्टिगोचरः सर्वैश्चतद्व्रतंकार्यंस्वशक्त्याद्दुः
खभीरुभिः प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तते विफलंतत्तुतस्यस्यादनुशास्त्रंतुकल्पिकः अथनिर्धनस्यविधिः पंचम्यांनियमंकुर्या
दाचार्यवचनाद्व्रती षष्ठ्यांस्नानंप्रकुर्वीतसंतर्प्यपितृदेवताः अभ्येत्यस्वगृहंमौनीसूर्यंमनसिचिंतयेत् स्थापयेदव्रणंकुंभंमृत्पात्रंचत
थोपरि तस्योपरिन्यसेत्सूर्यंपल्लेकेनविनिर्मितं सौवर्णभक्तिसंयुक्तंरथंसारथिनायुतं तमर्चयेज्जगन्नाथंगृहीत्वाज्ञांगुरोःस्व-
यं षडक्षरेणमंत्रेणगंधपुष्पाक्षतादिभिः ॐनमःसूर्यायेतिमंत्रः संपूज्यविधिवद्देवंफलपुष्पादिकंचयत् सूर्यंनिवेदयेत्सर्वंसूर्यो
मेप्रीयतामिति ततःप्रभातेविमलेगत्वागुरुगृहंप्रति सर्वोपकरणैःसूर्यमाचार्यायनिवेदयेत् धान्यंपुष्पंफलंवस्त्रंरत्नंधेन्वादिकंचय
त् गवांकोटिसहस्रंतुकुरुक्षेत्रेर्कपर्वणि चंपादानस्यराजेंद्रकलांनार्हतिषोडशीं सर्वतीर्थप्रदानानितथान्यानपिषोडश चंपयातुलितापा
र्थचंपकात्वतिरिच्यते इतिश्रीस्कंदपुराणेचंपाषष्ठीव्रतंसंपूर्णं अथामार्गशीर्षशुक्लचंपाषष्ठी मार्गमासिशुक्लपक्षेषष्ठीवैधृतिसंयु-

ता रविवारेणसंयुक्तासाचंपाइतिकीर्तिता इतिमल्लारिमाहात्म्ये मार्गशीर्षेसितेपक्षेषष्ठ्यांवारेशशिमालिनः शततारागतेचंद्रेलिं-
गंस्याद्दृष्टिगोचरं इति इयंयोगविशेषेणपूर्वायोगाभावेपराग्राह्या इतिचंपाषष्ठी अथसप्तमीव्रतानि तत्रवैशाखशुक्लसप्त-
म्यांगंगोत्पत्तिः तत्रपूजाचोक्तापृथिवीचंद्रोदयेब्राह्मे वैशाखशुक्लसप्तम्यांजह्नुनाजाह्नवीस्वयं क्रोधात्पीतापुनस्त्यक्ताकर्णरं-
ध्रात्तुदक्षिणात् तांतत्रपूजयंद्देवींगंगांगगनमेखलां इतिहरिवंशेपुण्यकव्रतांते अथस्नातस्नानमभिधायगंगायाव्रतकथामहा-
यशस्करीउक्तामत्स्येचसदास्नानंकार्यं मंदाकिनीजले अन्यत्रवाजलेस्नानंशुक्लपक्षेहरिप्रिये एतद्गंगाव्रतंनामसर्वकामप्रदंशु-
भं सप्तसप्तचसप्ताथकुलानिहरिवल्लभे स्त्रीतारयतिधर्मज्ञेगंगाव्रतकचारिणी देयःकुंभःसहस्रंतुगंगायाव्रतकेशुभे तारयंसि-
द्धिदंचैवतद्व्रतंसर्वकामिकं वैशाखेशुक्लपक्षेतुसप्तम्यांपूजयेद्धरिं गंगायांविधिवत्स्नात्वाभोजयेद्ब्राह्मणान्दश पूजयेत्सूक्ष्मवस्त्रैश्च
पुष्पस्रक्चंदनैःशुभैः पूजकःसर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः इयंचशिष्टाचारात्मध्यान्हव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेनव्याप्तौएक-
देशव्याप्तौवापूर्वायुग्मवाक्यात् इतिगंगासप्तमीव्रतं अथशुक्लादिश्रावणकृष्णसप्तम्यांशीतलाव्रतं तच्चमध्यान्हव्यापिन्यांकार्यं
तच्चमाधवीयेहारीतः पूजाव्रतेषुसर्वेषुमध्यान्हव्यापिनीतिथिरिति अथव्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्यममइहजन्मनिजन्मांत-
रेचअवैधव्यप्राप्तयेअखंडितभर्तृसंयोगपुत्रपौत्रादिधनधान्यप्राप्तयेशीतलाव्रतंकरिष्ये तथाचयथामीलितोपचारैःशीतलांपूज-
यिष्ये तत्रअष्टदलपीठेअव्रणंकलशंसंस्थाप्य तदुपरिसौवर्णींशीतलांपूजयेत् अथध्यानंस्कांदे वंदेहंशीतलांदेवींरासभस्थांदिगं-

वरां मार्जनीकलशोपेतांशूर्पालंकृतमस्तकां कुंभेसंस्थापयेद्देवींपूजयेन्नाममंत्रतः शीतलेदहमेपापंपुत्रसौख्यफलप्रदे धनधान्यप्र-
देदेविपूजांगृह्णनमोस्तुते इतिध्यानं आवाहनं आसनं पाद्यं विधायशीतलाकारिअवैधव्यफलप्रदे श्रावणस्यसितेपक्षेअर्घ्यं-
गृह्णनमोस्तुते अर्घ्यं नाममंत्रेणपूजनीया आचमनं स्नानं वस्त्रं उपवस्त्रं विलेपनं अलंकारं पुष्पाणिधूपं दीपं शीतलेदधिप-
क्वान्नंदध्योदनयुतं शुभं नैवेद्यंगृह्यतांदेविघृतमिश्रंचसुंदरि गौरीणांभोजयेत्सप्तपूजनीयाःप्रयत्नतः नैवेद्यं करोद्वर्तनं फ-
लंतांबूलं· दक्षिणांनीराजनं·पुष्पांजलिं प्रदक्षिणां नमस्कारं व्रतसंपूर्णफलावाप्तयेब्राह्मणायवायनं तत्रमंत्रः दध्यन्नद·
क्षिणायुक्तंवायनंफलसंयुतं शीतलेप्रीतयेतुभ्यंब्राह्मणायददाम्यहम् इतिपूजनं अथकथा हेमाद्रौभविष्ये कृष्ण
उवाच प्रसिद्धंभूयतांरम्यंनगरंहस्तनापुरं इंद्रद्युम्नश्वराजाभून्नृपतिर्लोकपालकः धर्मशीलाभिधाचासीत्तस्यभार्याय-
शस्विनी क्रियाकांडेरतासाध्वीदानशीलाप्रियंवदा बभूवप्रथमःपुत्रोमहाधर्मेतिनामतः नंदतेपितृवात्सल्यात्कालेन्यस्मि
न्ततोजनत् द्वितीयाचतथापुत्रीतस्यजातागुणोत्तमा पुत्रीलक्षणसंपन्नाशभकारीतिनामतः वर्द्धतेसापितुर्गेहेसर्वांगशु-
णसुंदरी नाम्नारूपेणसाबालासर्वासांचगुणाधिका सामुद्रिकगुणोपेतापद्महस्ताप्रियंवदा कौंडिण्यनगरेराजासुमित्रोना
मनामतः तत्पुत्रोगुणवान्नामशभकार्याःपतिर्बभौ वरोदेहेनमानेनलक्ष्मीवान्रूपवान्गुणैः गुणवान्शभकारिण्याःपा
णिंजग्राहधर्मवित् गृहीत्वापारिबर्हाणिगतोसौनगरंप्रति पुनःसमागतोराजागुणवान्हस्तनापुरं आजगामपरिजनैस्ततु-

न्यानयनोत्सुकः प्रणम्यचपितुःपादौत्वरितंचारुहासिनी आज्ञांदेहिमहाराजश्वशुरस्यगृहंप्रति इत्युक्तंचपितुर्ज्ञात्वामा-
तुस्त्वशुभकारिणि रथमारुह्यहेस्वामिन्यास्यामिस्वपुरंप्रति ततःपितातुतस्याथदंपत्योःशुभहेतवे पुत्रित्वंसुस्थिराभू
त्वावारैकंचक्षमस्वमे शीतलासप्तमीनामव्रतंचरशुभप्रदं कन्योवाच तातत्वरिज्ञातंयदुक्तंपद्मयोनिना पतिव्रतासमो
धर्मोनास्तीहभुवनत्रये ततस्तांकारयामासशीतलाव्रतमुत्तमम् सौभाग्यारोग्यजनकंअवैधव्यकरंपरं पुत्रींचप्रेषया-
मासब्राह्मणोवेदपारगः व्रतोपकरणंसर्वंगृह्यपूजांसरोवरे मार्गेपद्मानिसंगृह्यव्रतोपकरणंशुभा शीतलापूजनेहे-
तोर्गत्वासाध्वीसरोवरं तत्रादृष्टंतयामोहात्तडागंविधिसाधनं बभ्रामसावनेशून्येस्मरंतीशीतलाव्रतं अतिश्रांतातयेयोमो
हात्स्मरंतींशीतलांबहु ददर्शसाततोनारींवृद्धांरूपगुणान्वितां विप्रस्तुस्वपितोमार्गेदृष्टिहीनोमृतस्तदा शुभकार्यास्ततोवा
क्यंवृद्धाऊचेयशस्विनी भविष्यतिचिरंजीवीभर्तातेराजकन्यके आगच्छपूजनार्थायदर्शयामिसरोवरं तयासहगतासा
ध्वीतडागंविधिपूर्वकं पूजयामासशर्वाणींतोषयामासशीतलां पूजयित्वाचतांदेवींस्वपथंगंतुमुद्यता शीतलायावरंगृ-
ह्यसहसख्याचप्रस्थिता ततोसाददृशेरण्येब्राह्मणंदष्टसर्पकं भार्यातुतस्यनिकटेब्राह्मणस्यमहात्मनः ब्राह्मणोनिद्रय
सुप्तःपूर्वकर्मप्रभावतः दष्टोभुजगरूपेणकालरूपेणवैहतः विषैर्हतंपतिंदृष्ट्वारुरोदब्राह्मणीबहु राजपुत्रीलब्धवरा-
शीतलायाःपतिव्रता वरंसंगृह्यशालायांरुरोदकरुणंबहु तयोस्तरुणदंपत्योर्योग्यसौभाग्यदर्शनात् रुदंतीकरुणं

बालाशोचयामासन वरं यावन्नपरलोकस्थंजनंसंगत्यतत्क्षणे तावदनेनसहसाअनुगच्छामिवन्हिना तिष्ठतिक्षणंस॥
भ्रुगमिष्यामिहिपावकं अर्जयिष्येदिवंदिव्यंअक्षय्यंभवनांतरे राजपुत्रीवचःश्रुत्वाब्राह्मण्याःकरुणान्विता सस्मारशी-
तलांदेवीमहावैधव्यभंजनीं आगच्छच्छीतलातत्रवरंदातुं॥ चिस्मिता शीतलाउवाच वरंवरयवत्सेत्वंकिंदुःखंचारुहासि
नि शीतलाव्रतजंपुण्यंदेहित्वंब्राह्मणीशुभा॥ तेनपुण्यप्रभावेनभर्तास्यान्निर्विषोभवेत् इतिदेव्यावचःश्रुत्वाअददद्ब्राह्म-
णीततः बुबोधा॥ ततोविमश्चिरंस॥ सोयथापुनः शीतलायाव्रतेबुद्धिर्ब्राह्मण्याश्चाभवत्तदा अकरोत्सापितत्पूजांभक्ति-
भावपुरःसरा नवांतरेराजपुत्र्यापतिरागाद्दनांतिकं सोपिदष्टोथसर्पेणगच्छंस्त्वग्रेददर्शह विललापततःसाध्वीसख्यासह
वनांतरे शीतलाउवाच वत्सेकिमिदमित्युक्तंस्मरसीवरवर्णिनि शीतलाव्रतचारिण्यावैधव्यंनैकजाये त्वयसुखायक-
ल्याणिपतिं॥ संगृहेयथा बोधया॥ पतिंभीरुव्रतंवैधव्यनाशनं इत्युक्ताबोधयामासभर्तारंसापतिव्रता भर्तापिसुदितो
दृष्ट्वास्वांप्रियांप्रीतिकर्मणि दृष्ट्वातुमहदाश्चर्यंतद्ग्रामस्थायिनोजनाः सर्वेतेविस्मयंजग्मुर्ब्राह्मणीपतिरक्षणात् ब्राह्मणीह-
र्षितांदृष्ट्वांप्रणिपत्यपतिव्रता देहिमातर्नमस्तेस्तुअवैधव्यंवियोगता अन्यापिशीतलायास्तुव्रतंनारीकरिष्यति अवैधव्यम-
दारिद्र्यमवियोगस्त्वभर्तृतः तथेत्युक्त्वांतर्दधेदेवीशीतलाकामरूपिणी शीतलायावरंलब्ध्वाजगामात्मीयवेश्मनि पद्मानिवा-
स॥ विश्ववंद्यसमर्हणासाधितविश्वमंगला प्रसादमासाद्यचशीतलायानित्योत्सवापार्वतिवद्बभूव इतिभविष्येशीतलाव्र

तंसंपूर्णं अथभाद्रशुक्लसप्तम्यांमुक्ताभरणव्रतंहेमाद्रौभविष्ये सामध्यान्हव्यापिनीग्राह्या तदभावेव्याप्तौपरा ममइहज
न्मनिअखंडसंततिपुत्रपौत्रवृद्धयेमुक्ताभरणव्रतेउमामहेश्वरपूजनंकरिष्ये अथपूजा देवदेवमहेशानपरमात्मन्जगद्गुरो
प्रतिपादितयासोमपूजयापूजयाम्यहं आवाहनं अनेकरत्नखचितंसौवर्णंमणिसंयुतं मुक्तार्चितंमहादेवगृहाणास
नमुत्तमं आसनं पाद्यंगृहाणदेवेशसर्वविद्यापरायण ध्यानगम्यसतांशंभोसर्वेश्वरनमोस्तुते पाद्यं इदमर्घ्यमनर्घ्य·
त्वममराधीशशंकर किंकरीभूतयासोममयादत्तंगृहाणभोः अर्घ्यं गंगादिसर्वतीर्थेभ्यःसमानीतंसुशीतलं जल·
माचमनीयार्थंगृहाणउमयासह आचमनीयं मध्वाज्यशर्करामिश्रमधुनापरिकल्पितं शंकरप्रीतयेतुभ्यंमधुपर्कोनिवेदितः मधुपर्कं पयोद
धिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेनस्नपनंप्रीयतांपरमेश्वर पंचामृतस्नानं गंगाचयमुनाचैवगोदावरिसरस्वती नर्मदासिंधुका
वेरीस्नानार्थंप्रतिगृह्यतां शुद्धोदकस्नानं स्नानादूर्ध्वंमहादेवप्रीत्यापापप्रणाशनवस्त्रयुग्ममयादेवगृह्यतांकांतया·
सह वस्त्रं उपवीतंसोत्तरीयंनानाभूषणभूषितं गृहाणसोमविमलंमयादत्तमिदंशुभं उपवीतं मलयाचलसंभूतंघन·
सारंसुगंधियुक् चंदनंपंचवदनगृहाणवनितासह चंदनं जातीचंपकपुन्नागबकुलैःपारिजातकैः शतपत्रैश्चकल्हा·
रैरर्चयेहमुमापतिं पुष्पाणि त्रैलोक्यपावनंतेद्यपरमात्मन्जगद्गुरो चंदनागरुकर्पूरंधूपंदास्यामिशंकर धूपं शुभ·
वर्तियुतंसर्पिर्लोडितंवह्निनायुतं दीपमेकमनेकार्कप्रतिमंकलयत्विमं दीपं पयसापूपहृसरंदुग्धान्नंसगुडोदनं दिव्यान्नं

षड्रसोपेतंसुधारससमन्वितं समर्पयामिदेवेशकिंकरीशंकरायते नैवेद्यं पुनराचमनंरुद्रकुरुसोमांबुनामुना सुखशुद्धिकरंपू
गंरूपयात्वंगृहाणभोः आचमनीयं कस्तूरिकासमायुक्तमलयाचलसंभवं गृहाणचंदनंसोमकरोद्वर्तनशंकर करोद्वर्तनं ना
रिकेरफलंजंबूफलंनारिंगमुत्तमं कूष्मांडंपुरतोभक्त्याकल्पितंप्रतिगृह्यतां फलं पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणा
नीराजनं पुष्पांजलिं प्रदक्षिणां नमस्कारं महादेवमहाराजप्रीत्यापापप्रणाशन अस्माकंकुर्वतांपूजांभवतासाधुयोजित
ज्ञानतोज्ञानतोवापिभवतोविहिताचया संपूर्णासातुविश्वेशाविमलात्वत्प्रसादतः इतिप्रार्थना देवदेवजगन्नाथसर्वसौभाग्य
दायक गृह्णीयांदोरकंरूपंपुत्रपौत्रप्रवर्धनं दोरकग्रहणं सप्तसामोपगीतंत्वांधारयाम्यजगद्गुरो सूत्रग्रंथिस्थितंनित्यंधारया
मिस्थिरोभव इतिदोरकबंधनं हरपापानिसर्वाणितुष्टिंकुरुदयानिधे प्रसन्नःसन्तुमाकांतदीर्घायुःपुत्रदोभव इतिजीर्णदोर
कोत्तारणं अथवायनं मंडकान्सफलान्युक्तान्सघृतान्दक्षिणायुतान् एकादशशतं कृत्वाब्राह्मणायकुटुंबिने वेदशास्त्रप्रवी
णायदद्यात्सोमस्यतुष्टये शंकरःप्रतिगृह्णातिशंकरोवैददातिच शंकरस्तारकोभाभ्यांशंकरायनमोनमः इतिवायनं एवंयापू
जनंकुर्यात्सोमस्यसुखदस्यच सर्वान्कामानवाप्नोतिपुत्रपौत्रैश्चमोदते प्रार्थना इतिपूजा अथकथा श्रीकृष्णउवाच मु
नींद्रोलोमशोनाममथुरायांगतःपुरा सोर्चितोवसुदेवेनदेवक्याचयुधिष्ठिर उपविष्टःकथाःपुण्याःकथयित्वामनोरमाः ततः
कथयितुंभूयःकथामेतांप्रचक्रमे कंसेनतेहताःपुत्राःजाताजाताःपुनःपुनः मृतवत्सादेवकित्वंपुत्रदुःखेनदुःखिताः यथाचंद्र

सुखीदीनाबभूवनहुषप्रिया पश्चाच्चीर्णव्रतानैवबभूवुस्तत्रवत्सकाः त्वमपिदेवकीनाथभविष्यसिनसंशयः लोमशउवाच अयो-
ध्यायांपुराराजानहुषोनामविश्रुतः तस्यस्त्रीरूपसंपन्नादेवीचंद्रमुखीप्रिया तथातस्यैवनगरेविष्णुगुप्तोभवद्द्विजः आसीद्गुणव
तीतस्यपत्नीभद्रमुखीतथा तयोरासीदतिप्रीतिःस्पृहणीयापरस्परं अथतेद्वेअपिसख्यौस्नानार्थंशरयूजले प्राप्तेप्राप्ताश्चत
त्रैवबह्व्योवैनगरांगनाः ताःस्नात्वामंडलंचक्रुस्तन्मध्येव्यक्तरूपिणं लेपयित्वाशिवंशांतंउमयासहशंकरं गंधपुष्पाक्षतैर्भक्त्या-
पूजयित्वायथाविधि प्रणम्यगंतुकामास्ताःपप्रच्छुस्तावुभेस्त्रियौ ताऊचुः अस्माभिःशंकरोदेवोपार्वत्यासहपूजितः बध्वा-
सूत्रमयंतंतुंशिवस्यात्मानिवेदितः धारणीयमिदंतावद्यावत्प्राणविधारणं तासांतद्वचनंश्रुत्वासख्यौतेचापिदेवकि कृत्वाच-
समयंतत्रबध्वादोर्भ्यांस्वदोरकं ततस्ताश्चगृहंजग्मुःस्वसखीभिःसमावृताः कालेनमहतातस्यास्तद्व्रतंविस्मृतंशुभं चंद्रमुख्याः
प्रमत्तायाधिस्मृतःसतुदोरकः भद्रमुख्यास्तथाभद्रेविस्मृतंसर्वमेवतत् मृताकैश्चिदहोरात्रैःसाबभूवप्लवंगमी भद्राख्याकुक्कु-
टीजाताव्रतभंगाच्छुभानने संभूयभूयःसमयंप्राक्व्रतंचक्रतुःसदा कालेनपंचतांप्राप्तेसखीभावात्सहैवते अदेवमातृकेदेशे
जातेगोकुलसंज्ञके भद्राख्याब्राह्मणीजातायासीच्चंद्रमुखीपुरा नाम्नाभद्रमुखीयासाभूषणानामसाभवत् अग्निमीळस्यसाद-
त्तापित्रातस्यपुरोधसः अतीववल्लभाचासीद्भूषणाभूषणप्रिया भूषिताभूषणवरैरूपेणालंकृतास्वयं तस्याबभूवुरष्टौचपुत्राःस
र्वगुणान्विताः मातृवद्रूपसंपन्नाःपितृवद्धर्मशालिनः सख्यौतेतेनतद्वज्जातेजातिस्मरेकिल पुनर्निरंतराप्रीतिस्तयोरासीद्यथा

पुरा कालेबहुतिथेजाते जाता संयन्क्त यौवना मध्येवयसिराज्ञीसापुत्रमेकमजीजनत् ईश्वरीरोगिणंमूकंप्रज्ञाहीनंचविस्वरम्
तादृशोपिमहाभागेमृतोसौनववार्षिकः ततस्तांभूषणाद्रष्टुंमीश्वरींपुत्रदुखितां सखीभावादतिस्नेहात्पुत्रैःस्वैःपरिवारिता
अमुक्ताभरणाभद्रास्वरूपेणैवभूषिता साहिभद्राद्विजस्याभूद्रार्याभूषणनामिका पुराहितस्याःकालेनकुक्कुटीबहुपुत्रिणी
तांदृष्ट्वातादृशींभव्यांप्रजज्वालेश्वरीरुषा ततोगृहंप्रेषयित्वाब्राह्मणींतीव्रमत्सरां चिंतयामाससाशीघ्रंतस्याःपुत्रवधंप्रति
निश्चित्यचेतसाक्रूराघातयामासतत्सुतान् हताहताश्चतेपुत्राःपुनर्जीवंत्यनामयाः तदद्भुतरंदृष्ट्वासखीमाहूयभूषणां
उपविश्यासनेश्रेष्ठेबहुमानपुरःसरं अपृच्छद्विस्मयाविष्टाराज्ञीसानृपवल्लभा ब्रूहितथ्यंमहाभागेकिंत्वयासुकृतंकृतं दा
नंव्रतंतपोवापिशुभ्रभूषणसुपोषणं येनतेनिहताःपुत्राःपुनर्जीवंत्यनामयाः तथाहिबहुपुत्राचजीवद्वत्साशुभानना अ
मुक्ताभरणानित्यंभर्तुश्चैतस्यवस्थिता अतीवशोभसेभद्रेविद्युदेवयथांबरे भूषणोवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिजन्मांतरवि
चेष्टितं किंतद्विविस्मृतंसर्वंअयोध्यायांकृतंहियत् आवाभ्यांव्रतवैकल्यंप्रमत्ताभ्यांवरानने येनत्वंपूर्वगीजाताजाताहं
कुक्कुटीतथा तथापिव्रतवैकल्यंत्वयाचापल्यतःकृतं मयातुसर्वभावेनचेतसाध्यायशंकरं तिर्यग्योन्यनुसारेणमनोदृस्या
द्यनुष्ठितं एतद्विकारणंभद्रेनान्यत्किंचित्करोम्यहं लोमशउवाच इत्याकर्ण्यवचस्स्मृत्वापूर्वजन्मविचेष्टितं ईश्वरीचतया
सार्धंपुनःसम्यक्चकारह व्रतस्यास्यप्रभावेणपुत्रपौत्रादिसंभवं भुक्त्वाचसौख्यमतुलंमृताशिवपुरंगता तस्मात्वमपिकः

स्याणिव्रतमेतत्समाचर आरब्धेस्मिन्व्रतेदिव्येजीवत्पुत्राभविष्यसि देवक्युवाच ब्रह्मन्नारव्याहिमेसम्यक्व्रतमेतत्सुख
प्रदं संतानवृद्धिकरणंशिवलोकस्थितिप्रदं लोमशउवाच भद्रेभाद्रपदेमासिसप्तम्यांसलिलाशये स्नात्वाशिवंमंडलके
लेखयित्वासहांबिकं तत्रसंपूज्यसमयंकुर्याद्दध्याकरेगुणं यावज्जीवंमयात्वातुशिवस्यविनिवेदितः इत्येवंसमयंकृत्वा
ततःप्रभृतिदोरकं सौवर्णराजतंवापिसूत्रंवाधारयेत्करे मंडकान्वेष्टितान्दद्यान्मासेपक्षेथवाब्दके स्वयंतांश्चैवभुंजीत व्रत
भंगभयाच्छुभे प्रतिमासंतुसप्तम्यांशुक्लपक्षेविशेषतः कुर्यादेवंव्रतंभद्रेवर्षांतेपितुदेवकी कारितासुद्रिकाशैवीहैमीरू-
प्यास्वशक्तितः ताम्रपात्रोपरिस्थाप्यब्राह्मणायनिवेदयेत् आचार्यायविशेषेणासुवर्णस्यांगुलीयकं पुष्पंकुसुमसंयुक्तं-
तांबूलांजनसूत्रकैः सहार्थेतृतीया एवंतत्कारयित्वातुव्रतंसंततिवर्धनं सर्वपापविनिर्मुक्तंभुक्त्वासौख्यमनामयं संतानंव
र्धयित्वाचशिवलोकेमहीयते एतत्तेसर्वमाख्यान माख्यातंव्रतमुत्तमं कुरुदेवकियत्नेनजीवत्पुत्राभविष्यसि कृष्णउवा-
च इत्युक्त्वातुमुनिश्रेष्ठस्तत्रैवांतरधीयत चकारसर्वंयत्नेनतदुक्तंतेनधीमता व्रतस्यास्यप्रभावेणदेवकीमामजीजनत्
तस्मात्सार्थनरैःकार्यंस्त्रीभिःकार्यंविशेषतः व्रतंपापप्रशमनंसुखसंततिवर्धनं एवंयःशृणुयाद्भक्त्यायश्चैतत्प्रतिपा
दयेत् व्रतमाख्यानसहितंसोपिपापैःप्रमुच्यते आख्यानकंव्रतमिदंसुतसौख्यकामायास्त्रीकरिष्यतिशिवंहृदयेनिधा
य दुःखंविहायबहुशोगतकल्मषौघासास्त्रीव्रताद्भवतिशोभनजीववत्सा इतिहेमाद्रौभविष्येमुक्ताभरणसप्तमीव्र

नंसंपूर्णं अथआश्विनशुक्लसप्तम्यांसरस्वतीपूजा उदयव्यापिनीग्राह्या युगाद्यावर्षवृद्धिश्चसप्तमीपार्वतीप्रिया रवेरु
दयमीक्षंतेनतास्तुतिथियुग्मके मतापमार्तंडेभविष्योक्तेः वर्षवृद्धिर्जन्मतिथिः तत्रैवमूलनक्षत्रेपुस्तकस्थापनमुक्तं रुद्र
यामले मूलऋक्षेसुधाधीशापूजनीयासरस्वती पूजयेसत्यहंयावत्श्रवणांतेविसर्जयेत् नाध्यापयेन्नचलिखेन्नाधीयी
तकदाचन पुस्तकेस्थापितेदेवीविद्याकामोद्विजोत्तमः अहंभद्राचभद्राहंनावयोरंतरंक्वचित् सर्वसिद्धिप्रदास्यामिभद्रा
यांत्वर्चितांह्यहम् आश्विनस्यसितेपक्षेमेधानामसरस्वती मूलेनावाहयेद्देवींश्रवणेनविसर्जयेत् इतिसरस्वतीपू
जनं अथरथसप्तमीव्रतं अस्यांस्नानविधिः तच्चअरुणोदयव्यापिन्यांकार्यं तदुक्तंमदनरत्नेस्मृतिसंग्रहे सूर्यग्रह
णतुल्यासाशुक्लामाघस्यसप्तमी अरुणोदयवेलायांस्नानंतत्रमहाफलं माघेमासिसितेपक्षेसप्तमीकोटिपुण्यदा कु
र्यात्स्नानार्घ्यदानाभ्यामायुरारोग्यसंपदः दिनद्वयेअरुणोदयव्याप्तौपूर्वैव सौवर्णेराजतेताम्रेभक्त्यालांबुमयेतथा
तैलेनवर्तिर्दातव्यामहापात्रेतुरंजिता समाहितमनाभूत्वादीपंशिरसिधारयेत् भास्करंहृदयेध्यात्वाइमंमंत्रमुदीरयेत्
नमस्तेरुद्ररूपायरसानांपतयेनमः अरुणारुणनमस्तेस्तुहरिदश्वनमोस्तुते जलोपरिदीपांस्तीर्त्वासंतर्प्यपितृदेवताः
लोलार्करथसप्तम्यांस्नात्वागंगादिसंगमे सप्तजन्मकृतैःपापैर्मुक्तिर्भवतितत्क्षणात् इतिगर्गः षष्ठीसप्तमियोगेवारथ
रूढांशुमालिनः योगोयंपद्मकोनामसहस्रार्कग्रहैःसमः एतच्चस्नानतिथ्यादिस्मरणानंतरंशिष्टाचारात् सप्तार्कप

र्णानिसप्तबदरीपत्राणिशिरसिनिधाय तत्रमंत्रः यद्यज्जन्मकृतंपापंमयासप्तसुजन्मसु तन्मेरोगंचशोकंचमाकरीहंतुसप्त
मी स्नानानंतरमर्घ्यंचदातव्यंमंत्रपूर्वकं सप्तसप्तावहप्रीतसप्तलोकप्रदीपन सप्तम्यासहितोदेवगृहाणार्घ्यंदिवाकर अ
र्घ्यं जननीसर्वभूतानांसप्तमीसप्तसप्तिके सप्तव्याहृतिकेदेविनमस्तेसूर्यमंडले प्रार्थना इतिस्नानविधिः अनेनैवतु
मंत्रेणपूजयेच्चदिवाकरं कृत्वाषोडशधाराजन्सप्ताश्वरथमंडले अथकथा युधिष्ठिरउवाच कथंसाक्रियतेकृष्णमनु·
ष्येरथसप्तमि चक्रवर्तीतुफलदायाहिख्याता त्वयामम कृष्णउवाच आसीत्कांबोजविषयेयशोवर्मानराधिपः वृद्धेव
यसितस्यासीत्सर्वव्याधियुतःसुतः तत्कर्मपापंसोप्रच्छद्विनीतंद्विजपुंगवं सप्राहराजन्वैश्योयंकृपणःपूर्वजन्मनि
ददर्शरथसप्तम्याःक्रियमाणंव्रतंनृप व्रतदर्शनमाहात्म्यादुत्पन्नोजठरेतव अदाताविभवेयस्मात्तस्मात्सव्याधितोभवत्
ततःसराजापप्रच्छकिमेतस्यविधीयतां यस्यसंदर्शनात्प्राप्तोलोभीस्थानमनुत्तमं तदेवक्रियतांराजन्रथसप्तमिसंज्ञि
तं व्रतंपापहरंयेनचक्रवर्तित्वमाप्यते राजोवाच ब्रूहिविप्रव्रतंकृत्स्नंसविधानंसमंत्रकं रोगिणांचदरिद्राणांसर्वसंपत्प्रदा
यकं द्विजउवाच शुक्लपक्षेतुमाघस्यषष्ठ्यामामंत्रयेद्गृही स्नानंशुक्लतिलैःकार्यंनद्यादौविमलेजले वापीकूपतडागेषु
विधिवद्वर्णधर्मतः देवादीन्पूजयित्वातुगत्वासूर्यालयंततः सूर्यंसम्यङ्नमस्कृत्यपुष्पधूपाक्षतैःशुभैः आगत्यभवनंप
श्चात्संचयज्ञांश्चनिर्वपेत् संभोज्यातिथिभृत्यांश्चबालकानाश्रितान्स्वयं विद्यमानेदिनेश्नीयात्वाग्यतस्तैलवर्जितं रात्रौ

विप्रान्समाहूयसर्वज्ञान्वेदपारगान् संपूज्यनियमंकुर्यात्सूर्यमाधायचेतसि सप्तम्यांतुनिराहारोभुक्तभोगविवर्जितः
भोक्ष्येष्टम्यांजगन्नाथनिर्विघ्नंतत्रमेकुरु इत्युच्चार्यनृपश्रेष्ठतोयंतोयेषुनिक्षिपेत् ततोविसृज्यतंविप्रंस्वपेद्भूमौजितेंद्रियः
ततःप्रातःसमुत्थायकृत्वाशौचंशुचिर्नरः कारयित्वारथंदिव्यंकिंकिणीजालमालिनं सर्वोपस्करसंयुक्तंरत्नैःसर्वांगचि
त्रितं कांचनंराजतंवाथहयसारथिसंयुतं ततोमध्यान्हसमयेकृतस्नानादिकोव्रती अतिर्यग्वीक्षमाणस्तुपाखंडाला
पवर्जितः सौरसूक्तंजपेत्प्राज्ञ आगच्छेतस्वमालयं निवृत्तनित्यकार्यस्तुकृत्वाब्राह्मणवाचनं वस्त्रमंडपिकामध्येस्था
पयेत्तंरथोत्तमं कुंकुमेनसुगंधेनचर्चयित्वासमंततः मालाभिःपुष्पदीपैश्चसमंतात्परिवेष्टयेत् धूपेनागरुमिश्रेणधूप
यित्वाततोपरि रथस्थंपूजयेद्भानुंसर्वसंपूर्णलक्षणं वित्तानुसारंहैमंचवित्तशाठ्यविवर्जितः शाठ्याद्व्रजतिवैकल्यं
वैकल्याद्विफलंभवेत् ततोदेवंसमभ्यर्च्यसरथंसहसारथिं पुष्पैर्धूपैस्तथागंधैर्वस्त्रालंकारभूषणैः फलैर्नानाविधैर्भक्ष्यैः
नैवेद्यैर्घृतपाचितैः पूजयेद्भास्करंभक्त्यामंत्रैरेभिस्त्रिभिःक्रमात् भानोदिवाकरादित्यमार्तंडजगतांपते अपांनिधेजग
द्रक्षभूतभावनभास्कर प्रणतार्तिहराचिंत्यविश्वचिंतामणेविभो विष्णोहंसादिभूतेशआदिमध्यांतभास्कर भक्तिहीनं
क्रियाहीनंमंत्रहीनंजगत्पते त्वत्प्रसादात्तवसंपूर्णमर्चनंयदिहास्तुमे एवंसंपूज्यदेवेशंप्रार्थयेत्स्वमनोगतं ददातिप्रार्थि
तोभानुर्भक्त्यासंतोषितोनरैः वित्तहीनोपिविधिनासर्वमेतत्प्रकल्पयेत् रथंससारथिंसाश्वंवर्णकैर्भिन्नलेखितं सौव

र्णंचतथाभानुंयथाशक्त्याविनिर्मितं प्रागुक्तेनविधानेनपूजयित्वास्वविस्तरं जागरंकारयेद्रात्रौगीतवादित्रनिस्वनैः
प्रेक्षणीयैर्विचित्रैश्चपुण्याख्यानकथादिभिः रथयात्रांप्रपश्येतभानोरायतनंश्रिया अनिमीलितनेत्रस्तुनयेत्तांरज
नींबुधः प्रभातेविमलेस्नात्वाकृतकृत्यस्ततोद्विजान् तर्पयेद्विविधैरन्नैर्दानैर्वासोविभूषणैः अश्वमेधेनतुल्यंतदिदं
ब्रह्मविदोविदुः अतोदेयानिदानानियथाशक्त्याविचक्षणैः रथस्तुगुरवेदेयोयथोपस्करसंयुतः सरक्तवस्त्रयुगुलोर
क्तधेनुसमन्वितः एवंचीर्णव्रतोराजन्किंनाप्नोतिजगत्त्रये तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकुरुत्वंरथसप्तमीं येनारोग्योभवेत्पुत्र
स्त्वदीयोनृपसत्तम व्रतस्यास्यप्रभावेणप्रसादाद्भास्करस्यच भविष्यतिमहातेजामहाबलपराक्रमः भोगान्स्वविपु
लान्राजन्भुक्तेराज्यमकंटकं दत्वासौरथसप्तम्यांजायतेमानवोत्तमः लभतेपुत्रपौत्रांश्चसूर्यलोकंसपश्यति तत्र
स्थित्वाकल्पमेकंचक्रवर्तीभविष्यति कृष्णउवाच इतिसर्वंसमाख्यायतपोयुक्तोद्विजोत्तमः यथागतंजगामासौनृ
पःसर्वंचकारह यथादिष्टंद्विजेंद्रेणतत्तत्सर्वंबभूवह एवंसचक्रवर्तित्वंप्राप्तवान्नृपनंदनः श्रूयतेयस्तुमांधातापु
राणेषुपरंतपः यइदंशृणुयाद्भक्त्याश्रावयेच्चयथाविधि तस्यैवतुष्यतेभानुर्यच्छत्येवापिसंपदः एवंविधंरथवरंरथ-
वाजियुक्तंहैमंचहैमशतदीधितिनासमेत दद्याच्चमाघसितसप्तमिवासरेयोसोसर्वचक्रगतिरेवमहींभुनक्ति इतिरथ
सप्तमिव्रतकथासमाप्ता अथअत्रैवअचलासप्तमीव्रतं युधिष्ठिरउवाच कथंस्त्रियःसुरूपास्युःसुभगाःसुप्रजास्तथा

पुण्यस्यमहतस्त्वात्रसर्वमेतत्फलंयतः अल्पायासेनरुमहद्धेनपुण्यमवाप्यते कथयस्वप्रसादेनयेनश्रेयोभविष्यति श्री

कृष्णउ० श्रूयतांभरतश्रेष्ठरहस्यंमुनिभाषितं यन्मयाकस्यचिन्नोक्तंअचलासप्तमीव्रतं वेश्याचेंदुमतीनाम रूपौदा

र्यगुणान्विता आसीत्कुरुकुलश्रेष्ठसगरस्यविलासिनी सावसिष्ठाश्रमंपुण्यंजगामगजगामिनी वसिष्ठमृषिमासीनंप्रण-

म्यानतकंधरा कृतांजलिपुटाभूत्वाप्राहेदंजगतोहितं मयानदत्तंनहुतंनोपवासकृतव्रतं भक्त्यासंपूजितःशंभुःस्वामिन्

शार्ङधरोनच सांप्रतंतप्यमानायाव्रतंकिंचिद्वदस्वमे येनदुःखात्तुपापौघादुद्धरामिभवार्णवात् एतत्तस्याःरूबहुत्व श्रुत्वा

त्विकरुणंवचः कारुण्यात्कथयामासवसिष्ठोमुनिपुंगवः माघस्यासितसप्तम्यांसर्वकामफप्रदं रूपसौभाग्यजननंस्नानंकुरु

वरानने कृत्वाषष्ठ्यामेकभक्तंसप्तम्यांनिश्चलंजलं राव्यंतेचालयेथास्त्वंदत्वाशिरसिदीपकं माघस्यसितसप्तम्यांअचलं

चालितंचयत् जलामलानांसर्वेषांस्नानंप्रक्षालनंततः वसिष्ठवचनंश्रुत्वातस्मिन्नहनिभारत चकारेंदुमतीस्नानंदानंसम्य

ग्यथाविधि स्नानस्यास्यप्रभावेनभुक्त्वाभोगान्यथेप्सितान् इंद्रलोकेप्सरोमध्येनायकत्वमवापसा अचलासप्तमीस्नानंक

थितंतेविशांपते सर्वपापप्रशमनंरूपवसौभाग्यवर्धनं युधिष्ठिरउवाच सप्तमीस्नानमाहात्म्यंश्रुतंनिरवशेषतः सां

प्रतंश्रोतुमिच्छामिविधिमंत्रसमन्वितं श्रीकृष्णउवाच एकभक्तेनसंतिष्ठेत्षष्ठ्यांसंपूज्यभास्करम् सप्तम्यांतुव्रतीप्रा

तः रूगंभीरंजलाशयं सरित्सरस्तडागंवादेवखातमथापिवा रूखावगाहंसलेष्टंदुष्टसत्वैरदूषितं व्यालांबुपक्षिभिश्चैवज

लगैर्मत्स्यकच्छपैः नकेनचाल्पतेयावत्तावत्स्नानंसमाचरेत् सौवर्णेराजतेपात्रेभक्त्यालाबुमयेथवा तैलस्यवर्तिर्दातव्यामहा
रजतरंजिता महारजतंकुसुंभं समाहितमनाःमूलादत्वाशिरसिदीपकं भास्करंहृदयेध्यात्वाइमंमंत्रमुदीरयेत् नमस्ते
रुद्ररूपायरसानांपतयेनमः वरुणायनमस्तेस्तुहरिवासनमोस्तुते जलोपरिहरेद्दीपंस्नात्वासंतर्प्यदेवताः चंदनेनलिखेत्पद्मं
अष्टपत्रंसकर्णिकं मध्येशिवंसपत्नीकंप्रणवेनचसंयुतं शाक्रेदलेरविःपूज्योभानुश्चैवानलेतथा याम्येविवस्वान्निर्ऋत्ये
भास्करंपूजयेत्ततः पश्चिमेसवितापूज्यः पूज्योर्कश्चानिलेदले सौम्येसहस्रकिरणःशैवेसर्वात्मकोनृप पूज्याःप्रणवपूर्वास्तु
नमस्कारांतयोजिताः पुष्पैःस्रग्गंधधूपैश्चपृथक्त्वेनयुधिष्ठिर विसर्ज्यवस्त्रसंवीतंस्वस्थानंगम्यतामिति विसर्जितेसहस्रां
शौसमागम्यस्वमालयं ताम्रपात्रेयथाशक्त्यामृन्मयेवाथभक्तिमान् स्थापयेत्तिलपिष्टंचसघृतंसगुडंतथा कांचनंतालकंकु
र्यादशक्तास्तिलपिष्टजं संस्थाप्यरक्तवस्त्रेणपुष्पैर्धूपैरथार्चयेत् ततस्तंचालयेद्विप्रैर्दद्यान्मंत्रेणतालकं आदित्यस्यप्रसा
देनप्रातःस्नानफलेनच दुष्टदौर्भाग्यदुःखघ्नंमयादत्तंतुतालकं तालकंतालपत्रं पूजयित्वोपदेष्टारंविप्रानन्यांश्चपूजयेत्
ततोदिनंसमग्रंतुसनरोध्यानतत्परः भास्करस्यकथांशृण्वन् ननन्यांश्चापिसंहिताः पाखंडादिभिरालाप दर्शनस्पर्शना
दिकं वर्जयेत्क्षपयेत्प्राज्ञस्ततोबंधुजनैःसह एतत्तेकथितंपार्थरूपसौभाग्यकारकं अचलासप्तमीस्नानंसर्वकामफलप्रदं
इतिपठतिसमग्रंयःशृणोतिप्रसंगात्कलिकलुषविनाशंसप्तमीस्नानमेतत् मतिमपिजनानांयोददातिप्रयत्नात्सुरसदनगतो

सौसेव्यतेचाप्सरोभिः इतिअचलासप्तमीव्रतकथासमाप्ता अथअस्यामेवपुत्रसप्तमीव्रतम् मदनरत्नेआदि
त्यपुराणे आदित्यउवाच माघमासेतुशुक्लायांसप्तम्यांसमुपोषितः यःपूजयेतमांभक्त्यातस्याहंपुत्रतांव्र
जे एवंचोभयसप्तम्यांमासिमासिकरोत्तम यस्तुमांपूजयेद्भक्त्याक्रमेकमेकमादरात् क्रमेकःसंवत्सरः
प्रयच्छामिसुतंतस्यआत्मनोऽङ्गसंभवं वित्तंयशस्तथापुत्रमारोग्यंपरमंसदा माघमासेतुयोविप्रःशुक्लपक्षेजितेंद्रियः
पारवंडान्यतितानंस्यान्नजल्पविजितेंद्रियःउपोष्यविधिवत्षष्ठ्यांश्वेतमाल्यविलेपनैः पूजयित्वातुमांभक्त्यानिशिसुप्तोस्वपेद्
धः प्रातरुत्थायसप्तम्यांकृत्वास्नानादिकाःक्रियाः पूजयित्वातुमांब्रह्मन्वीरहोमंसमाचरेत् वीरहोमंनामअग्निहोत्रहोमः
प्रीणयित्वाहरिंभक्त्याहृविषापद्मलोचनं हरिःआदित्यः दध्योदनेनपयसापायसेनद्विजांस्तथा तस्यैवकृष्णपक्षस्यषष्ठ्यां
सम्यगुपोषितःतस्यैवेतिमाघमासस्य रक्तोत्पलैःसुगंधाढ्यैरक्तपुष्पैश्चपूजयेत् एवंयःपूजयेद्भक्त्यानरोमांविधिवत्सदा उभ
योरपिदेवेंद्रसुपुत्रंलभतेवरं इतिपुत्रसप्तमीव्रतंसंपूर्णम् ७ ७ ७

श्रीगणेशायनमः अथाष्टमीव्रतानिलिख्यंते चैत्रशुक्लाष्टम्यांभवान्युत्पत्तिः तत्रयुग्मवाक्यात्सराग्राह्या अथभ-
वानीयात्रोक्ताकाशीखंडे भवानींयस्तुपश्येतशुक्लाष्टम्यांमधौनरः नजातुशोकंलभतेसदानंदमयोभवेत् अशोककलि
काश्चाष्टौयेपिबंतिपुनर्वसौ चैत्रेमासिसिताष्टम्यांनतेशोकमवाप्नुयुः त्वामशोकहराभीष्टंमधुमाससमुद्भवं पिबामिशो
कसंतप्तोमामशोकंसदाकुरु पुनर्वसुबुधोपेताचैत्रमासिसिताष्टमी प्रातस्तुविधिवत्स्नात्वावाजपेयफलंलभेत् चैत्रे
मासिनसंध्यायांप्रसुप्तेचजनार्दने बुधाष्टमीनकर्तव्याहंतिपुण्यंपुराकृतं तच्चबुधवारयुक्तायांशुक्लाष्टम्यांबुधाष्टमीव्रतं
शुक्लपक्षेष्टमीचैवशुक्लपक्षेचतुर्दशी पूर्वविद्धानकर्तव्याकर्तव्यापरसंयुता दिनद्वयेतद्व्याप्तावव्याप्तौवापूर्वा मुहूर्तमात्र
सत्वेपिपरा अथव्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य ममइहजन्मनिजन्मांतरेवाबाल्याद्यारभ्यकर्मणामनसावाचाजान
ताजानतावापरस्वाद्यपहृतिदोषपरिहारार्थंपुत्रपौत्रादिसकलमनोरथसिद्धिप्राप्त्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंबुधाष्टमीव्र
तमहंकरिष्ये बुधंषोडशोपचारैःकलशोपरिपूजयेत् चतुर्बाहुंग्रहपतिंसुप्रसन्नमुखं बुधं ध्यायेहंशंखचक्रासिपाश
हस्तमिलाप्रियं ध्यानं॰पीतमाल्यांबरधरकर्णिकारसमद्युते गृहाणपूजांभगवन्समागत्यग्रहेश्वर आवाहनं उद्बुध्यस्वइति
ऋचंपठेत् मध्येबुधंआवा॰ अधिदेवतांविष्णुमिदंविष्णुरितिमंत्रेणप्रत्यधिदेवतांनारायणंसहस्रशीर्षेतिसूक्तेना वाह्य इलापते
नमस्तेस्तुनिशेशप्रियसूनवे हेमसिंहासनंदेवगृहाणप्रीतयेमम आसनं शीतलोदकमानीतंसुपुष्पसरिदुद्भवं पाद्यंगृ

हाणदेवेशममार्घ्यपरितुष्टये पाद्यंसम॰ तारासुतनमस्तेस्तुसततंभगवत्प्रिय गृहाणार्घ्यंग्रहपतेनानाफलसमन्वितं
अर्घ्यं॰ सुगंधद्रव्यसंयुक्तैःशुद्धैःस्वादुसरिज्जलैः आचम्यतांनिशानाथनंदनप्रीतयेमम आचमनंस॰ पयोदधिघृतैश्चैव
मधुशर्करसंयुतैः पंचामृतैस्तथादेवस्नानंतत्स्वीकुरुप्रभो पंचामृ॰ वासितंगंधकर्पूरैर्निर्मलंजलमुत्तमम् स्नानायते
मयाभक्त्यादीयतेव्रतसिद्धये अतोदेवादिकैःषड्भिःस्नापनीयस्ततोबुधः पौरुषेणचसूक्तेनउद्बुध्यस्वेत्यचैकया स्नानं
पीतवस्त्रद्वयंदेवराजवंशकरप्रभो उर्वशीनाथजनकगृहाणप्रीतयेसदा वस्त्रं यज्ञोपवीतकंसूत्रंत्रिगुणंत्रिदशप्रिय
ममपापविनाशार्थंगृहाणप्रीतयेबुध उपवीतं हरिचंदनकस्तूरीकर्पूरादिसमन्वितं गंधंभगवतेतुभ्यमिलानाथनमो
स्तुते गंधंस॰ अक्षताश्च॰ अक्षता॰ माल्यादीनिसु॰ पुष्पं॰ अथांगपूजा बुधायनमः पादौपू॰ सोमपुत्रा॰ जा
नुनीपूजयामि तारकाय॰ क टी॰ राजपुत्राय॰ उदरंपू॰ इलाप्रिया॰ हृदयं॰ कुमाराय॰ वक्षस्थलं॰ पुरूरवःपित्रेन॰ बाहू
पूज॰ सोमसुता॰ स्कंधौपू॰ पीतवर्णायन॰ मुखं॰ ज्ञानाय॰ नेत्रेपू॰ बुधायन॰ मूर्धानंपू॰ सोमसूनवे॰ सर्वांगं॰ वनस्पति
र॰ धूपं॰ आज्यंचेति॰ दीपं नैवेद्यंगृ॰ नैवेद्यं पूगीफलमिति॰ तांबूलं इदंफलमितिफलं हिरण्यगर्भेतिदक्षि॰ नीराज
नदीपं॰ उद्बुध्यस्वेतिपुष्पांजलिं उर्वश्याश्चपतिर्यस्तुयःपुरूरवसःपिता ग्रहमध्येस्तुरूपोयोबुधोनःसंप्रसीदतु विशेषा
र्घ्यं यानिकानिचेतिप्रदक्षिणाम् नमस्कारं॰ आवाहनंनजाना॰ प्रार्थना॰ संतुष्टोवायनादस्मादिलानाथोग्रहेश्वरः सतां

बूलाष्टलड्डकंवायनंप्रतिगृह्यतां वायनं इतिपूजनं अथकथा श्रीकृष्णउवाच बुधाष्टमीव्रतंभूपवक्ष्यामिशृणुपांडव
येनचीर्णेननरकंनरःपश्यतिनक्वचित् युधिष्ठिरउवाच बुधाष्टमीव्रतंकिंतत्कस्मात्पापाच्चमुंचति तत्सर्वंवदनिश्चितम
मदेवदयानिधे श्रीकृष्णउवाच पुराकृतयुगस्यादौइलोराजाबभूवह बहुभृत्यसुहृन्मित्रैर्मंत्रिभिःपरिवारितः जगा
महिमवत्पार्श्वमहादेवेनशापितं योस्यांप्रविशतेभूमौसस्त्रीभवतिनिश्चितं सराजामृगयासक्तःप्रविष्टस्तद्वमावनं ए
काकीहयमारूढःक्षणात्स्त्रीत्वंजगामह साबभ्रामवनेशून्येपीनोन्नतपयोधरा काहंकस्यकुतःप्राप्तानसाबुध्यतकिंचन
तांददर्शबुधस्तन्वींरूपौदार्यगुणान्विताम् अष्टम्यांबुधवारेचतस्यात्कष्टोबुधग्रहः ददौगृहाश्रमंरम्यंआत्मीयंरूपतोषितः
पुत्रमुत्पादयामासयोसौख्यातःपुरूरवाः चंद्रवंशकरोराजाआद्यःसर्वमहीभृतां ततःप्रभृतिपूज्येयंसाष्टमीबुधसंयुता स
र्वपापप्रशमनीसर्वोपद्रवनाशिनी अथान्यद्पितेवच्मिधर्मराजकथानकं कृष्णउवाच आसीद्राजाविदेहायांनि
मिर्नामसवैरिभिः संग्रामेनिहतोराजातस्यभार्यातिनिर्धना उर्मिलानामबभ्राममहींबालकसंयुता अवंतिनगरंप्राप्य
ब्राह्मणस्यनिकेतने चकारोदरपूर्त्यर्थंनित्यंकंडनपेषणं हृत्वासासप्तगोधूमान्ददौबालकयोस्तदा कारुण्यात्पुत्रवात्सल्या
त्क्षुधासंपीड्यमानयोः कालेनबहुनासाध्वीपंचत्वमगमत्तदा पुत्रस्तस्याविदेहायांगत्वास्वपितुराश्रमे उपविष्टःसत्सयोगा
द्भुजेगामनाकुलां अन्विष्यधर्मराजेनसाकन्यानिमिवंशजा शामलानामचार्वंगीसर्वलक्षणसंयुता गांधर्वेणोपयितानी

तास्त्वनगरंप्रति तामुवाचवरारोहां धर्मराजः स्वकांप्रियाम् वह स्वसर्वव्यापारं श्यामलेत्वंगृहेमम कुरुष्वसर्वभृत्यानांदानशि-
क्षांयथोचितां किंत्वेतेप्रवराःसप्तकीलकैरनियंत्रिताः कदाचिदपिनोद्घाट्यास्त्वयावैदेहिनंदिनि एवमस्त्वितितेनेप्रोक्तानि
जकर्मचकारह ततोऽकस्माद्बुधस्याग्रेबांधवैःप्रीतिपूर्वकं तावदेवहि भोक्तव्यंयावत्साकथ्यतेकथा कदाचिद्व्याकुलीभूत्वाधर्म
राजविदेहजा उद्घाटयित्वाप्रवरंददर्शजननींस्वकाम् पच्यमानांचरुदतींभीषणैर्यमकिंकरैः लीलयाक्षिप्यतेबध्वातप्त
तैलेषुसापुनः तथैवतलकांबध्वापीडितासामनस्विनी द्वितीयेनरकेतद्वत्तांददर्शस्वमातरंयंत्रे निष्पीड्यमानासाशिलायां
लोष्टकेनच तृतीयेप्रवरेतद्वत्तामेवचददर्शसा कृमिभिःपीड्यमाना साघंटासुक्तैश्चकल्पितैः श्वभिश्चतुर्थेप्रवरेभीषणैर्दारु
णाननैः अप्रमस्यप्रभक्षणाद्यैश्चक्रंदतींतांपुनःपुनः पंचमेप्रवरेभूमौकंठेपादेनताडितां संदंशैर्घनपातैश्चछिन्नमानांसह
स्रशः षष्ठेतामिक्षुयंत्रस्थांमस्तकेमुद्गराहतां संपीड्यमानामनिशंसकृभृशंदारुखंडवत् सप्तमेप्रवरेचैवकृमिरूपैःस्र
दारुणैः दृष्ट्वातथागतांतांतुमातरंदुःखकर्षितां श्यामलाम्लानवदनाकिंचिन्नोवाचभामिनी किमर्थंम्लानवदनातिष्ठसि
त्वमनिंदिते कारणंतन्ममेब्रूहिकिंचिन्नोद्घाटितास्त्वया एतेप्रवरकाःसप्तनिषिद्धायेपुरामया इत्युक्ताश्यामलाप्राहभर्ता
रंविनयान्विता किन्नुपापंकृतंराजन्ममात्राकदारुणं येनेत्थंविविधैर्घोरैर्बाध्यतेबहुशस्त्वया इत्युक्तःप्रिययाप्राहतांय
मःप्रहसन्निव तवमात्राकृतस्नेहाद्धोधूमा वेल्हनाःकिल किंनजानासितद्वद्देयेनपृच्छसिमामिह ब्रह्मस्वंप्रणयाद्भुक्तंद

दहत्यासप्तमंकुलं तदेवकृमिरूपेणाकुशल्यासप्तमंकुलं गोधूमास्तइमेभूत्वाकृमिरूपाःस्फदारुणाः येपुराब्राह्मणगृहेहृ
तास्तेत्वत्कृतेतया जानाम्येतदहंसर्वंयत्तेमात्राकृतंपुरा श्यामलोवाच तथापित्वांसमासाद्यदेवंजामातरंविभु
मुच्यतेतेनपापेनयथात्वमधुनाकुरु तच्छ्रुत्वाचिंतयाविष्टश्चिरंध्यात्वाजगादतां धर्मराजःसुखासीनःप्रियांप्राणहरेश्वरीं
इतस्त्वंसप्तमेतीतेजन्मनिब्राह्मणीशुभा आसीत्तस्मिन्तदासंगात्सखीनांपर्युपोषिता बुधाष्टमीतुसंपूर्णायथोक्तफलदा
यिनी तस्याःपुण्यंददस्वत्वंयदिसत्यंममाग्रतः तेनमुच्येतनरकात्तेमातापापसंघकृत् तच्छ्रुत्वात्वरितंस्नात्वाददौपुण्यं
त्रिवाचकं स्वमात्रेश्यामलातुष्टातेनमोक्षंजगामसा ऊर्मिलारूपसंपन्नादिव्यदेहावरांशुका विमानवरमारूढादिव्यमा
ल्यांबरावृता भर्तुःसमीपेस्वर्गस्था दृश्यतेद्यापिसाजनैः बुधस्यपार्श्वेनभसिनिमिराजसमीपगा विस्फुरंतीमहाराजबुधा
ष्टम्याःप्रभावतः युधिष्ठिरउ॰ यद्येवंप्रवराकृष्णातिथिर्वैतुबुधाष्टमी तस्याएवविधिंब्रूहियदितुष्टोसिमाधव ॥
श्रीकृष्णउवाच शृणुपांडवयत्नेनबुधाष्टम्याविधिंशुभं यदायदासिताष्टम्यांबुधवारोभवेद्यदि तदातदाहिसा-
ग्राह्या एकभक्ताशनैर्नृभिः स्नात्वानद्यांतुपूर्वाण्हेगृहीत्वाकरकंनवं जलपूर्णंलसद्दलैः कृत्वानघैःसमन्वितम् पूजयेच्च
गृहंनीत्वाबुधमेवंक्रमेणतु एकमाषसुवर्णेनतदर्धार्धेनवापुनः कारयेद्बुधरूपंतुस्वशक्त्यावाप्रयत्नतः अंगुष्ठमात्रंपुरु
षंचतुर्बाहुंशुभलक्षणं पद्ममध्येव्रणंकुंभंपूजयेत्सिततंडुलैः हेमपात्रेचसंस्थाप्य पीतवस्त्रयुगेनच वस्त्रोपरिस्थितंदेवं

पीतवस्त्राक्षतादिभिः पंचामृतेन संस्नाप्य तत्तन्मंत्रैः क्रमेणतु नैवेद्यं गुग्गुलं धूपं दशांगेनसुगंधितम् पायसैर्घृतपूपैश्चमो
दकाशोकवर्त्तिकैः फलैश्चविविधैश्चैवशर्कराभिर्गुडैःशुभैः ततः पुष्पाक्षतैः पीतैर्वक्ष्यमाणैश्चनामभिः नमोबुधाय-
पादौतुसोमपुत्रायजानुनी तारकायकटिंचैवराजपुत्रायचोदरं इलाप्रियायहृदयंकुमारायेतिवक्षसि बाहूपुरूरवःपित्रे
अंसौसोमसुतायच मुखंतुपीतवर्णायज्ञानायचस्तनद्वयम् मूर्धानंतुबुधायेति एषुस्थानेषुपूजयेत् सौवर्णंराजतंता-
म्रंपात्रमादायशोभनं गंधपुष्पाक्षतैः पीतैर्गुडमिश्रांबुपूरितैः जानुभ्यामवनींगत्वातेनचार्घ्यंनिवेदयेत् उर्वश्याःश्वशुरोय-
स्तुयः पुरूरवसः पिता योग्रहाणामधिपतिर्बुधोनः संप्रसीदतु वरांश्चविष्णुनादत्तान्सकलान्नः प्रसीदतु मंत्रेणानेनदत्वा-
र्घ्यंजप्त्वामंत्रमिमंबुधः प्रथमेमोदकान्दत्वाद्वितीयेफेणिकास्तथा तृतीयेघृतपूपांश्चचतुर्थेवटकांस्तथा पंचमेमंडकान्द
द्यात्षष्ठेसोहालिकास्तथा अशोकवर्तिकाश्चैवसप्तमेमासिकारयेत् अष्टमेशर्करामिश्रैःखंडवेष्टैर्युधिष्ठिर विप्रायवाय
नंदद्यात्व्रतीभोजनमाचरेत् एवंक्रमेणकर्तव्यंबुधाष्टम्यांयुधिष्ठिर बांधवैःसहमित्रैश्चभोक्तव्यंप्रीतिपूर्वकं सौम्यमाख्या
यनंशृण्वन्नरकेभ्योविमुच्यते सोमात्मजात्मकमशेषसुखप्रदंतंयःपूजयेत्सकलनीरयुतंचकुंभं पक्वान्नपात्रसहितंसहिरण्य
वस्त्रंपश्यत्यसौयमपुरींनकदाचिदेव युधिष्ठिरउवाच उद्यापनविधिंब्रूहिकृपयाभक्तवत्सल कस्मिन्कालेचकिंद्रव्यं
कथंसफलभाग्भवेत् श्रीकृष्णउवाच आदौमध्येतथाचांतेकुर्यादुद्यापनक्रियां सप्तम्यांप्रयतोभूत्वाकुर्याद्दंतप्र-

धावनं आचम्यकुर्यात्संकल्पंदशविप्रान्निमंत्रयेत् अष्टम्यांप्रातरुत्थायशुचिर्भूत्वाव्रतीततः गंगाद्यादिमहातीर्थेस्नात्वानित्यकृत
क्रियः गृहमध्येशुचौदेशेरंगवल्याविराजिते पुण्याहवाचनंकृत्वाकुर्याद्दीक्षाविधानकंप्राणानायम्यविधिवत्कृत्वासंकल्पनादिकं ति-
थ्याद्युल्लेखनात्तत्रव्रतनामप्रकीर्तयेत् मयाकृतंबुधाष्टम्याव्रतंसांगफलाप्तये उद्यापनंकरिष्येहमित्यक्षतकुशोदकं कृत्वाचार्या
दिवरणंकुर्याद्वस्त्रादिभिःफलैः ब्राह्मणान्वृणुयात्तत्रवस्त्रतांबूलभूषणैः ततःपूजादिकंकुर्याद्ग्रहयज्ञपुरःसरं ततस्त्वष्टदलंकुर्यात्
मध्येकर्णिकयासह पंचवर्णैःसमापूर्यसकेसरदलानिच कर्णिकायांन्यसेद्धान्यंपंचप्रस्थप्रमाणतः दलेषुचदलाग्रेषुयथाश
क्त्याविनिक्षिपेत् तत्रैवंस्थापयेत्कुंभान्मध्येपूर्वादिदिक्षुच गंगाजलेनसंपूज्यवस्त्रादिभिरलंकृतान् पंचत्वक्पल्लवोपेतान्न
वकुंभान्यथाविधि तदुत्तरेग्रहान्सर्वान्मंडलेस्थापयेत्ततः तत्पूर्वेस्थापयेत्कुंभंवारुणंचविशेषतः वस्त्रत्वक्पल्लवयुतैःपंच
रत्नैःसकांचनैः तत्तन्मंत्रैःप्रतिष्ठाप्यपूजयेच्चयथाविधि सप्तजन्मार्जितंचौर्यपातकादिचयत्कृतं तद्दोषपरिहारायबुधाष्टमीव्रतं
कृतं तस्यसांगफलप्राप्त्यैपूजांहोमंकरोम्यहं बुधप्रीत्यैचतत्सर्वमितिसंकल्प्यपूजयेत् कर्षमात्रेणराजेंद्रतदर्धार्धेनवापुनः
बुधस्यप्रतिमांकुर्यात्स्वर्णेनविचक्षणः कर्णिकायांमध्यकुंभेताम्रपात्रेबुधंन्यसेत् पंचामृतेनस्नपनंवस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत्
आत्रेयंपीतवस्त्रंचपीतपुष्पाक्षतादिभिः उपचारैःषोडशभिःपुरुषसूक्तविधानतः तद्दक्षिणेविष्णुमिदंविष्णुरित्यधिदैव
तं सहस्रशीर्षापुरुषवामेप्रत्यधिदैवतं दलेषुविन्यसेद्देवान्प्रागारभ्यप्रदक्षिणं रविंचंद्रंकुजगुरूशुक्रार्कीराहुकेतुको

अनंतंवामनंविष्णुंशौरिंसत्यंजनार्दनं हंसंनारायणंचाष्टौदलाग्रेषुचपूजयेत् धूपैर्दीपैश्चनैवेद्यैः फलैश्चविविधैर्यजेत् बहिरिंद्रा
दयःपूज्यादशदिक्पालकास्तथा यमंचचित्रगुप्तंचश्यामलांदक्षिणेन्यसेत् कुंभेषुवंशपात्रेषुअष्टावष्टौचलड्डुकान् यज्ञोप
वीतान्कलशान्दक्षिणासहितान्यजेत् पूजयित्वाततोहोमंशाखोक्तविधिनासुधीः मंडलात्पश्चिमेभागे स्थंडिलंचतुर
स्रकं कृत्वातुलेखनादीनिकृत्वाग्निंस्थापयेत्सुधीः इध्मदर्भैःपरिस्तीर्यपात्रासादनमाचरेत् पूर्णपात्रनिधानांतेब्रह्मासनम
तःपरं इध्माधानमुखप्रांतेप्रधानाहुतिहावनं अपामार्गसमिद्भिश्चयवव्रीहितिलैर्घृतैः गोधूमैश्चसितैर्होमं पृथक्पृथग
तंद्रितः उद्बुध्यस्वेतिमंत्रेणहोममष्टोत्तरंशतम् विष्णुमंत्रेणजुहुयात्तथानारायणंहुनेत् अधिप्रत्यधिदेवौचमंत्राभ्यांजुहु
यात्तथा ग्रहादिभ्यश्चजुहुयात्स्वायश्चित्तादिकंतथा पूर्णाहुतिंचजुहुयात्कुर्याद्ब्रह्मविसर्जनम् पूर्णपात्रोद्वासनंचबलिदान
मतःपरं वन्ध्यादिपूजनंकृत्वादेवतोद्वासनंततः अभिषिच्याथतिलकंरक्षाबंधनमेवच आचार्यंचसपत्नीकंपूजयित्वाय-
थाविधि प्रतिमावस्त्रकलशान्गोदानंदक्षिणांतथा दत्वाब्रह्मादिविप्रेभ्यःकलशांश्चसदक्षिणान् ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्या
दाशिषोवाचयेत्तथा इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेबुधाष्टमीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथशुक्लादिश्रावणकृष्णाष्ट
म्यांदशाफलव्रतं सानिशीथव्यापिनीग्राह्यानोचेत्पराग्राह्या तत्रपूजाविधिः तमद्भुतंबालकमंबुजेक्षणंचतुर्भुजं-
शंखगदार्युदायुधं श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिकौस्तुभंपीतांबरंसांद्रपयोदसौभगं महार्हवैडूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरिष्वक्त

सहस्रकुंतलं उद्दामकाच्यंगदकंकणादिभिर्विराजमानंवसुदेवनंदनं कृष्णाय० ध्यानं वासुदेवायनमः आवाहयामि
शेषशायि० आसनं० तीर्थपादाय० पाद्यं० गंगाजनका० अर्घ्यं० यमुनावेगसंहारिणे० आचमनी० नित्यमुक्ताय० पंचामृत
स्ना० श्रीगोपालायनमः स्नानं पीतवाससेन० वस्त्रं० यज्ञप्रिया० यज्ञोप० सर्वेश्वरायन० चंदनं० अधोक्षजा० अक्षतान्०
कमलप्रिया० पुष्पाणितुलसी० नामपूजा कृष्णायन० विष्णवेन० हरयेनमः शेषशायिनेनमः गोविंदायनमः ,गरुडध्वजा
यनमः दामोदरायन० हृषीकेशाय० पद्मनाभाय० उपेंद्राय० १० अथदोरकबंधनं संसारार्णवमग्नानांनराणांपापकर्मणां
इहमोक्षफलावाप्तिंकुरुष्वपुरुषोत्तम इतिदोरकबंधनं पारिजातापहारायनमः धूपं ज्ञानप्रदीपायनमः दीपं चक्रिणेन
मः नैवेद्यं० अघनाशिने० तांबूलं सर्वव्यापिने० दक्षिणां० पद्मनाभा० नीराजन० अनंता० पुष्पांजलिं० देवदेवनमस्तेस्तु
भक्तप्रियदयानिधे गृहाणार्घ्यंमयादत्तंदेवक्यासहितप्रभो विशेषार्घ्यं त्रिलोकनाथोदेवेशः सर्वभूतदयानिधिः दानेना
नेनसुप्रीतोभवलिहसदामम वायनमंत्रः श्रीकृष्णः प्रतिगृण्हातिश्रीकृष्णोवैददातिच श्रीकृष्णस्तारकोभाभ्यांश्री
कृष्णायनमोनमः इतिवायनं यस्यस्मृत्येतिप्रार्थना अथकथा सूतउवाच शृणुध्वमृषयः सर्वेनैमिषारण्य
वासिनः पुराचद्वापरस्यांतेकृष्णदेवेनभाषितं तद्व्रतंचप्रवक्ष्यामिसांगोपांगंमुनीश्वराः पुरावैद्वापरस्यांतेपांडवाः कौरवास्त
था द्यूतंप्रचक्रिरेसर्वेधनमानेनमोहिताः निर्जिताः पांडवादुःखात् वनंप्रापुर्मुनीश्वराः कुंतीविदुरगेहेतुसंस्थिताचमहाय

शाः तच्छ्रुत्वाकृष्णोदेवोपिकृपयापरयायुतः आययौगरुडारूढोविदुरस्यगृहंप्रति तदापश्यन्महाबाहुंकुंतीपरमहर्षिता
विदुरेणार्चितःकृष्णःकुंतीचैवाहभक्तितः नमामित्वामहंकुंतिसंश्रुतंचविडंबनं त्वत्पुत्रास्तुमहादुःखात्प्राययुर्गहनंवनं त-
थापिकृष्णमहद्दुःखंसर्वदातन्ममाप्रियं कुंत्युवाच हृषीकेशमहाबाहोमहादुःखेनकर्शिता कृपयापरयादेवरक्षितास्त्वयमी
दृशाः ममचैवमहादुःखंत्वंजानासिचवैप्रभो मत्पुत्रास्तुमहादुःखात्प्रविष्टागहनंवनं कृपयाविदुरोमह्यंकौरव्यप्रस्थसं-
मितं ददातिप्रीतिदःकृष्णाजीवनायमहामतिः गृहस्यपश्चिमेभागेवसामिचजनार्दन दर्शिताकौरवाणांहिसर्वेषांकुमति
स्तथा इतितस्यवचःश्रुत्वाकृष्णःपरमधर्मवित् आहचैनांवासुदेवोभक्तप्रियतमस्तदा व्रतंतेकथयिष्यामियेनदुःखा
त्प्रमुच्यसे पुत्रपौत्रैःपरिवृतास्वंराज्यंप्राप्स्यसेचिरात् दशाफलमितिख्यातंतद्व्रतंकुरुसुव्रते कुंत्युवाच कस्मिन्कालेतु
कर्तव्यंतद्व्रतंकेशवप्रभो वदमांप्रतिइत्युक्तोजगादयादवेश्वरः श्रावणस्यासितेपक्षेअष्टम्यांचनिशीथके देवक्यांवासुदेवश्च
प्रादुर्भूतोनसंशयः तस्याग्रेदशगुणितंसूत्रंस्थाप्यप्रपूजयेत् हस्तेबध्वातुतत्सूत्रंदशाहंव्रतमाचरेत् संसारार्णवमग्नानांनरा-
णांपापकर्मणां इहामुत्रफलावाप्तिंकुरुष्वपुरुषोत्तम अनेनदोरकंबध्वादशवर्षंव्रतंचरेत् देवस्यपुरतोनित्यंदशपद्मानिका
रयेत् ततश्चशृणुयात्पुण्यांकथामेतांशुभावहाम् तुलस्याःकृष्णवर्णायादलैर्दशभिरर्चयेत् कृष्णंविष्णुंहृषीकेशंगोविंदं
गरुडध्वजं दामोदरंहृषीकेशंपद्मनाभंहरिंप्रभुम् एतैश्चनामभिर्नित्यंकृष्णंदेवंसमर्चयेत् नमस्कारंततःकुर्यात्प्रदक्षिणस

मन्वितं एवंदशदिनंकुर्याद्व्रतानामुत्तमंव्रतम् आदौमध्येतथाचांते होमंकुर्याद्विधानतः कृष्णमंत्रेणजुहुयाच्चरुणाष्टोत्तरंश
तं ततोहोमांतेविधिवत्आचार्यंपूजयेत्सुधीः सौवर्णताम्रपात्रेवामृन्मयेवेणुपात्रके सौवर्णंतुलसीपत्रंकारयित्वासुल
क्षणम् प्रतिमांचतथाकृत्वाअर्चयित्वाविधानतः निधायप्रतिमांतत्रआचार्यायनिवेदयेत् दातव्यागौःसवत्साचवस्त्रा
लंकारभूषिता दशहोमेतुकृष्णायपूरिकादशचार्पयेत् दापयेत्तुब्राह्मणायस्वयंभक्त्वातथैवच उपायनंचगृण्हीष्वसर्वो
पस्करसंयुतम् संसारार्णवमग्नानांपाहित्वंदेवकीसुत एवंचोपायनंदत्वानमस्कृत्वाक्षमापयेत् दक्षिणाभिर्युतंदेविक
र्तव्यंकृष्णसन्निधौ व्रतांतेदशविप्रेभ्यःप्रत्येकंदशपूरिकाः एवंदशसुवर्षेषुव्रतंकुर्यादतंद्रितः एवंव्रतंत्वयादेविकर्तव्यंकृष्ण
सन्निधौ एवमुक्त्वातुकृष्णोनकुंतीश्रुत्वामुदान्विता उवाचकृष्णंदेवंसाममवित्तंनविद्यते प्रत्युवाचहृषीकेशस्तववि
त्तंभविष्यति एवमुक्त्वाययौकृष्णःकर्णंद्रष्टुंसुखान्वितः कर्णोपिचमहात्मानंकृष्णंदृष्ट्वाप्रहर्षितः सिंहासनंददौतस्मैपा
द्यमर्घ्यंतथैवच कर्णोप्युवाचदेवेशंकिमर्थंतवचागमः इत्युक्तःकृष्णदेवोथतवमातातिदुःखिता कर्णउवाच
भूरिभक्त्यातथाकृष्णामातरंप्रणमाम्यहं कथंवादुःखितामाताप्रमुच्येत्वंवदस्वमे श्रीकृष्णउवाच सुवर्णपा
त्रेसंपूर्यपायसंक्षीरसंयुतं सहस्त्रशतनिष्कंतुदातव्यंवायुहस्तके तवमातातथाप्रीताभविष्यतिनसंशयः एवमुक्त्वा
तथाकृष्णोद्वारकामाजगामह कृष्णवाक्यंततःश्रुत्वाकर्णश्चक्रेमहायशाः पंचभक्ष्यसमायुक्तंपात्रंस्वर्णेनपूरितम् आ

तनिष्कसमायुक्तंवायुहस्तेप्रदायसः प्रसहैवैतथाकुंतीपात्रंदृष्ट्वाथहर्षिता देवस्यसन्निधौकुंतीव्रतंचक्रेथभक्तितः कृष्णेन
कारितंसर्वंममभाग्यायवैध्रुवम् कृष्णपूजांततःकृत्वाकथांश्रुत्वाथभक्तितः उपायनंददौतत्रब्राह्मणेभ्योयथाक्रमम् तुलसीद
लंस्वर्णेनकारयित्वासुलक्षणं प्रतिमांविष्णुभक्तायस्वर्णपात्रेनिधायच गोदानेनसमायुक्तमाचार्यायमहामते कुंतीद
दौमहादेविविष्णुर्नःप्रीयतामिति व्रतंदशसुवर्षेषुचकारोद्यापनंततः तद्व्रतस्यप्रभावेनतनूजाश्चागतास्ततः हत्वाशत्रू
न्मृधेसर्वान्कृष्णस्यैवप्रसादतः युधिष्ठिरस्तुधर्मात्मास्वंराज्यंप्राप्तवान्सुधीः प्रोवाचेदंव्रतंकुंतीद्रौपदींचपतिव्रतां दश
फलमितिख्यातंकृष्णदेवेनभाषितं यूयंसर्वेमहादुःखं निस्तीर्यस्वपुरींगताः व्रतस्यास्यप्रभावेनकृष्णस्यैवप्रसादतः त्वम
प्येवंव्रतंभद्रेकुरुष्वसुसमाहिता पुत्रपौत्रैःपरिवृतासर्वान्कामानवाप्स्यसि आचरस्वैतद्व्रतंतस्यैकुंतीपरमहर्षिता
साप्यचक्रेमहाभागद्रौपदीव्रतमुत्तमम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यंसुजनैःसदा सुभक्त्याकुरुतेनारीव्रतानामुत्तमंव्रतम् सर्वान्काम
नवाप्नोतिविष्णुलोकेमहीयते इदंव्रतंमहापुण्यंव्रतानामुत्तमंव्रतं वदतांशृण्वतांचैवविष्णुलोकोभवेद्ध्रुवं इतिश्रीभवि॰दश
फ॰व्रतो॰संपूर्णं अत्रमूलंचिंत्यं अथकृष्णादिमासेनभाद्रकृष्णाष्टम्यांजन्माष्टमीव्रतं तच्च अर्धरात्रव्यापिन्यांकार्यं रोहिण्या
सहिताकृष्णामासिभाद्रपदेष्टमी अर्धरात्रेतुयोगोयंतारापत्युदये तथा नियतात्माशुचिःसम्यक्पूजांतत्रप्रवर्तयेत् इतिविष्णुधर्मो
त्तरे तस्यकालतत्वेप्युक्तं दिनद्वयेअर्धरात्रव्याप्तावव्याप्तौवापरैव प्रातःसंकल्पकालत्वात्द्विवारात्रियोगाद्वर्जनीयाप्रयत्नेनसप्तमीसंयु

ताष्टमीब्रह्मवैवर्त्ते सप्तमीयुक्तानिषेधाच्च यदापूर्वेद्युर्निशीथेकेवलाष्टमीउत्तरेद्युर्निशीथास्पर्शिन्यष्टमीरोहिणीयुक्तातदापू
र्वैवग्राह्या कर्मकालसत्वात् रोहिणीयोगस्तु केवलंफलार्थातिशयार्थोनवमीबुधादियोगवत् नतुनिर्णयोपयोगी प्रेत
योनिगतानांतुप्रेतत्वंनाशितंनरैः यैः कृताश्रावणेमासिअष्टमीरोहिणीयुता किंपुनर्बुधवारेणसोमेनापिविशेषतः
किंपुनर्नवमीयुक्ताकुलकोट्यास्तुमुक्तिदा उदयेचाष्टमीकिंचिन्नवमीसकलायदि भवेत्तुबुधसंयुक्ताप्राजापत्यर्क्षसंयु
ता अपिवर्षशतेनापिलभ्यतेयदिवानवा तत्रउदयशब्दश्चंद्रोदयपरः सूर्योदयपरत्वेतुयदापूर्वेद्युर्निशीथेकेवलाष्टमी उ
त्तरेद्युर्निशीथस्पर्शिन्यष्टमीरोहिणीयुक्तासतीबुधयुक्तातदैवोत्तरास्यात् तदभावेपियावद्वचनंवाचनिकमितियावत् य
दितुबुधभावेपिरोहिणीयोगमात्रात्तदैवोत्तरोच्यंतदारोहिणीयोगाभावेपिबुधमात्रसद्भावात् उत्तरा ऋक्षयोगवदार
स्यापिप्राशस्त्यहेतुत्वाच्च किंच यथापूर्वेद्युर्निशीथेऽष्टमीमात्रसत्वेउत्तरेद्युश्चनिशीथात्पूर्वं ऋक्षयोगेबुधसत्वेचएत
द्वचनादुत्तरेद्युर्व्रतं एवंपूर्वेद्युर्निशीथेसऋक्षाष्टमीसबुधाधिक्यादुत्तरेद्युर्व्रतापत्तिरिति यच्चविष्णुरहस्ये प्राजापत्यर्क्ष
संयुक्ताकृष्णानभसिचाष्टमी मुहूर्तमपिलभ्येतसोपोष्याचमहाफला अत्रापिमुहूर्तपदंनिशीथारव्यं यदाहिशङ्काप्यष्टम्य
र्धरात्रेवर्तमानाग्राह्या तदारोहिणीसहितामुहूर्तमप्यहोरात्रेयस्मिन्नितियुक्तंहिलभ्यते अष्टम्यारोहिणीऋक्षंतांसपुण्यमु
पावसेत् विष्णुरहस्येएवस्पष्टैर्वाहोरात्रसंबंधियत् किंचिन्मुहूर्तप्रतीतिरितिकालतत्वविवेचनेतद्विपरीतं ऋक्षयोगस्य

वास्तकालकत्वेनसार्थक्यात् किंचैतद्वचनद्वयगतापिशब्दस्यस्वार्थेतात्पर्याभावेनऋक्षयोगात्प्राशस्त्यबोधकत्वस्यैवउ
चितत्वादिति यत्पुनस्तत्रोक्तं कर्मकालव्याप्तिशास्त्रादेवप्रधानभूतायाअष्टम्याएवअर्धरात्रसत्वेनप्राप्तंग्राह्यत्वं दिवा
वायदिवारात्रौनास्तिचेद्रोहिणीकला रात्रियुक्तांप्रकुर्वीतविशेषेणेंदुसंयुतां इतिवचनेनरोहिणीयोगाभावविषयंक्रिय
तेएवंतस्यार्थः दिनावच्छेदेनरात्र्यावच्छेदेनवाकलामात्रापिचेत् रोहिणीअष्टम्यांनास्तितदेवचंद्रोदयसंयुता अर्धरात्रव्या
पिनीतियावत् दिनद्वयेपितादृश्या अभावेबहुरात्रिसंयुतामुत्तरांप्रकुर्वीतेति नेदंकर्मकालशास्त्रबाधकमन्यथाप्यर्थसंभवा
त् ॥ तथाहि दिनद्वयेवैषम्येणानिशीथेस्पर्शेअहोरात्रावच्छेदेनरोहिणीयोगाभावेचविशेषणाधिक्येन इंदुसंयुता अधिक
निशीथव्यापिनीग्राह्येति यावद्रोहिणीयोगेत्वधिकनिशीथव्यापिनीमपिविहायस्वल्पापिनिशीथयोगिनीरोहिणीयुतैवग्रा
ह्येतिव्याख्यांतरमपूर्वंदृष्टव्यं पारणंतुतिथिभांतेकार्यं तदाह भृगुः जन्माष्टमीरोहिणीचशिवरात्रिस्तथैवच पूर्वविद्धैवकर्त
व्यातिथिभांतेचपारणं निषिद्धोपिब्रह्मवैवर्ते अष्टम्यामथरोहिण्यांनकुर्यात्पारणंक्वचित् हन्यात्पुराकृतंकर्मउपवासार्जितंफलं
तिथिरष्टगुणंहंतिनक्षत्रंचचतुर्गुणं तस्मात्प्रयत्नात्कुर्वीततिथिभांतेचपारणं तत्रदिवसेउभयांतेपारणमितिमुख्यःपक्षः एक-
तरांतेत्वनुकल्पः यदातुतिथिनक्षत्रयोरन्यतरस्यैवदिनांतस्तदाहोरात्रौपारणानिषेधादन्यतरांतेपारणाभ्यनुज्ञानात्द्विवान्यत-
रांतेकार्यं अतएववन्हिपुराणे भांतेकुर्यात्तिथेर्वापिशस्तंभारतपारणं इतिजन्माष्टमीनिर्णयः अथव्रतविः व्रतपूर्वदिनेदंतधाव

नंकृत्वाउपवास दिनेप्रातः उत्थायतत्रकृत्यम् श्रावणस्यासितेपक्षेशौचमाचमनंकृतम् तस्यामध्याह्नसमयेनद्यादौविमले
जले कृत्वापामार्गसमिधादंतधावनमादितः तिलामलककल्केनस्नानंमृत्स्नानपूर्वकं नद्यादिकेतदास्नात्वाकृत्वानियम
मेवच परिधायनवेशक्ले वाससीशुक्लसमाहितः ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रश्चापितथाचरेत् कृत्वानैमित्तिकंकर्मगत्वानिजगृ
हंपुनः वेदींसम्यक्प्रकुर्वीतगोमयेनोपलिप्यतां सूर्यःसोमोयमःकालःसंध्येभूतान्यहःक्षपा पवनोदिक्पतिर्भूमिराकाशंखेच
रानराः ब्रह्मशासनमास्थायकल्पत्वमिहसंनिधिः इत्युक्त्वासफलंपुष्पाक्षतजलपूर्णं ताम्रपात्रमादायमासपक्षाद्युल्लिख्य अ
मुकफलकामःपापक्षयकामोवाकृष्णप्रीतयेकृष्णजन्माष्टमीव्रतंकरिष्ये तथा वासुदेवंसमुद्दिश्यसर्वपापप्रशांतये उपवासं
करिष्यामिकृष्णाष्टम्यांनभस्यहं अद्यकृष्णाष्टमींचैवनमश्चंद्रंसरोहिणीं अर्चयित्वोपवासेनभोक्ष्येहमपरेहनि एनसोमोक्ष
कामोस्मियद्गोविंदत्रियोजितं तन्मेमुंचतुमांत्राहि पतितंशोकसागरे आजन्ममरणंयावद्यन्मयादुष्कृतंकृतं तत्प्रणाशायगो
विंदप्रसीदपुरुषोत्तम इत्युक्त्वापात्रस्थंजलंनिक्षिपेत् ततःकदलीस्तंभवासोभिराम्रपल्लवयुतसजलपूर्णकलशैर्दीपैःपु
ष्पमालाभिर्युतंस्वगरुधूपितं अग्रखड्गकृष्णछागरक्षामणिहारान्यस्तमुसलादियुतंमंगलोपेतं षष्ठ्यादेव्यायुक्ति-
कागृहंविधायतस्यसमंताद्भित्तिषुकुसुमांजलीन् देवगंधर्वादीन् खड्गचर्मधरवसुदेवदेवकीनंदयशोदागर्भगोपीगोपान् कंस
नियुक्तान् गोधेनुकुंजरान् यमुनांतन्मध्येकालियंअन्यच्चतत्काननंगोकुलचरितंयथासंभवंलिखित्वासूतिकागृहमध्येप्र-

छाद्य वृत्तंमंचकंस्थापयेत् अथपूजाविधिः कृत्वानैमित्तिकंकर्मस्नात्वानिजगृहंपुनः येभ्योमातेवापित्रेतिमं
त्रान्जपित्वा आगमार्थंतुदेवानांदंकृत्वा अपसर्पंत्विति छोटिकामुद्रांतीक्ष्णदंष्ट्रेतिक्षेत्रपालंप्रार्थ्य आचम्यप्राणानाय-
म्यसंकल्प्य ममसहकुटुंबस्यक्षेमस्थैर्यविजयाभयायुरारोग्यैश्वर्याभिवृद्ध्यर्थंधर्मार्थकाममोक्षचतुर्विधपुरुषार्थसिध्यर्थं
निशीथेसपरिवारश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंपुराणोक्तप्रकारेणपुरुषसूक्तेनविधानेनचयथासंभवितनियमेनयथोपचारमिलितद्र
व्यैःजन्माष्टमीव्रतांगत्वेनपरिवारसहितश्रीकृष्णपूजनमहंकरिष्ये कलशार्चनंशंखार्चनंचकुर्यात् पुरुषसूक्तेनन्यासंकु
र्यात् रंगवल्लीसमायुक्तेसर्वतोभद्रमंडले अव्रणंसजलंकुंभंताम्रंमृण्मयमेववा संस्थाप्यवस्त्रसंवीतंकंठदेशेसुशोभितं
पंचरत्नसमायुक्तंफलगंधाक्षतैर्युतं सहिरण्यंसमाछाद्यताम्रेणपटलेनवा वंशमृन्मयपात्रेणयवपूर्णेनचैवहि आच्छा
दयेत्तचैलेनलिखेदष्टदलंततः कांचनीराजतीताम्रीपैत्तलीमृन्मयीचवा वार्क्षीमणिमयीचैववर्णकैर्लिखिताथवा इत्ये
कान्यतमेनप्रतिमांविधाय अग्न्युत्तारणंकृत्वा प्रतिमाकपोलौस्पृष्ट्वातद्देवतानाममूलमंत्रंप्रणवादिचतुर्थ्यंतंनाम अस्यैदे
वत्वसंस्थायैस्वाहेतिमंत्रंपठन् प्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् अस्मादित्यस्यस्थानेतत्तद्देवतानामग्राह्यं गायद्भिःकिंनराद्यैःसततपरि
वृतावेणुवीणानिनादैः भृंगारादर्शकुंतप्रवरकृतकरैः किन्नरैःसेव्यमाना पर्यंकेस्वास्तृतायामुदिततरसुखीपुत्रिणीसम्यगा
स्तेसादेवीदेवमाताजयतिसुवदनादेवकीदिव्यरूपा इतिदेवकींमंचकोपरिबालकंसुप्तंपर्यंकेस्तनपायिनं श्रीवत्सवक्षसं

शांतंनीलोत्पलदलच्छविं एवंदेवकीसहश्रीकृष्णंध्यात्वा ॐनमोदेव्यैश्रि येइतिश्रियं देवकीसहितंवसुदेवंयशोदा
सहितंनंदं श्रीकृष्णसहितंबलदेवंचंडिकांच नमोंतैर्नाममंत्रैःपूजयेत् तत्रमंत्रः योगेश्वरायदेवाययोगिनांपतयेवि
भो योगोद्भवायनित्यायगोविंदायनमोनमः स्नानं यज्ञेश्वरायदेवायतथायज्ञोद्भवायच योगानांपतयेनाथगोविं
दायनमोनमः वस्त्रं० कृष्णाय० चंदनं० कृष्णायनमः यज्ञोप० पुष्पाणि० अथांगपूजा गोविंदायनमः पादौपू० माध
वायनमः जंघेपूजयामि मधुसूदना० कटीपू० पद्मनाभाय० नाभिंपू० हृषीकेशाय० हृदयंपूज० संकर्षणा० स्तनौपू० वा
मनायनमः बाहूपूज० दैत्यसूदना० हस्तौपू० हरिकेशायनमः कंठंपू० चारुमुखा० मुखंपू० त्रिविक्रमायन० नासिकांपूजया
० पुंडरीकाक्षा० नेत्रेपू० नृसिंहा० श्रोत्रेपू० उपेंद्रा० ललाटं० हरये० शिरःपू० श्रीकृष्णा० सर्वांगंपूजया० कृष्णायन० धूपं
कृष्णायनमः दीपं० विश्वेश्वरायदेवायतथाविश्वोद्भवायच विश्वानापतयेतुभ्यंगोविंदायनमोनमः नैवेद्यं यज्ञाययज्ञेश्व
रायययज्ञपतयेयज्ञसंभवायगोविंदायनमोनमइति आदौसर्वेषांयज्ञपदानांस्थानेयोगपदादित्युक्त्वा अयमेवमंत्रः स्वा
नेविश्वाय० विश्वेश्वरायइत्युक्त्वा नैवेद्यं० आचमनी० करोद्वर्तनं० फलं० तांबूलं० दक्षिणां नीराजनं० पुष्पांजलिं० धर्मा
यधर्मेश्वरायेत्यादिस्वाहांतस्तिलहोमे विश्वायविश्वेश्वरायेत्यादि शयने सोमायसोमेश्वरायेत्यादिचंद्रपूजायांइति
मंत्राउक्ताः ततोगव्यघृतेनाग्नौवसोर्धारां कश्चिद्गुडघृतेनेति ततोजातकर्मनालच्छेदषष्ठीपूजानामकर्माणिसंक्षेपेणका

र्याणि ततश्चंद्रोदयेरोहिणीयुतंचंद्रंस्थंडिलेप्रतिमायांवानाममंत्रेणसंपूज्य शंखेतोयंसमादायसपुष्पकुशचंदनं जानु
भ्यामवनींगत्वाचंद्रायार्घ्यंनिवेदयेत् क्षीरोदार्णवसंभूतअत्रिगोत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यंशशांकेदंरोहिण्यासहितोम
म ज्योत्स्नायाःपतयेतुभ्यंज्योतिषांपतयेनमः नमस्तेरोहिणीकांतसुधावासनमोस्तुते नमोमंडलदीपायशिरोरत्ना
यधूर्जटे कलाभिर्वर्धमानायनमश्चंद्रायचारवे इतिप्रणमेत् अनंतंवामनंशौरिंवैकुंठंपुरुषोत्तमं वासुदेवंहृषीके
शंमाधवंमधुसूदनं वराहंपुंडरीकाक्षंनृसिंहंदैत्यसूदनं दामोदरंपद्मनाभंकेशवंगरुडध्वजं गोविंदमच्युतंकृष्णमनंतम
पराजितं अधोक्षजंजगद्बीजंसर्गस्थित्यंतकारणं अनादिनिधनंविष्णुंत्रिलोकेशंत्रिविक्रमं नारायणंचतुर्बाहुंशंखचक्र
गदाधरं पीतांबरधरंनित्यंवनमालाविभूषितम् श्रीवत्सांकंजगत्सेतुंश्रीकृष्णंश्रीधरंहरिं शरणंत्वांप्रपद्येहंस
र्वकामार्थसिद्धये प्रणमामिसदादेवंवासुदेवंजगत्पतिं इतिमंत्रैःप्रणम्य त्राहिमांसर्वलोकेशहरेसंसारसागरात्
त्राहिमांसर्वपापघ्नदुःखशोकार्णवात्प्रभो सर्वलोकेश्वरत्राहिपतितंमांभवार्णवे देवकीनंदन श्रीशहरेसंसारसागरात्
त्राहिमांसर्वदुःखघ्नरोगशोकार्णवाद्धरे दुर्गतांस्त्रायसेविष्णोयेस्मरंतिसकृत्सकृत् सोहंदेवातिदुर्वृत्तस्त्राहिमांशोक
सागरात् पुष्कराक्षनिमग्नोहंमायाविज्ञानसागरे त्राहिमांदेवदेवेशत्वत्तोनान्योस्तिरक्षिता यद्बाल्येयच्चकौमारेयौव
नेयच्चवार्धके यत्पुण्यंवृद्धिमाप्नोतिपापंहरहलायुध इतिमंत्रैःप्रार्थयेत् ततःस्तोत्रंपठन्पुराणश्रवणादिना जा

गरणंकुर्याद्द्वितीयेऽह्निप्रातःकालेस्नानादिनित्यंकृत्वा पूर्ववद्देवंपूजयित्वाब्राह्मणान्भोजयेत् तेभ्यःसुवर्णधेनुवस्त्रादिद
त्वाकृष्णोमेप्रीयतामितिवदेत् नमस्तेवासुदेवायगोब्राह्मणहितायच शांतिरस्तु शिवंचास्तु इत्युक्त्वा प्रतिमामु
द्वास्य तांब्राह्मणायदत्वा पारणंकृत्वाव्रतंसमापयेत् सर्वायसर्वेश्वरायसर्वेषांपतयेनमः सर्वसंभवायगोविंदायनमोन
मइतिपारणं० भूतायभूतपतयेनमइतिनमस्कारः इतिपूजाविधिः अथकथा युधिष्ठिरउवाच जन्माष्ट
मीव्रतंब्रूहिविस्तरेणममाच्युत कस्मिन्कालेसमुत्पन्नंकिंपुण्यंकोविधिःस्मृतः कृष्णउवाच मल्लयुद्धेपुरावृत्तेश-
मितेकुकुरांधके स्वजनैर्बहुभिस्त्रीभिःसमेःस्निग्धैःसमावृते हतेकंसासुरेदुष्टेमथुरायांयुधिष्ठिर देवकीमांपरिष्वज्य
कृत्वोत्संगेरुरोदह वसुदेवोपितत्रैववात्सल्याप्ररुरोदह समालिंग्याश्रुवदनःपुत्रपुत्रेत्युवाचह्सगद्गदस्वरोदीनोबाष्पप
र्याकुलेक्षणः बलभद्रंचमांचैवपरिष्वज्यमुदापुनः अद्यमेसफलंजन्मजीवितंचसुजीवितं उभाभ्यामद्यपुत्राभ्यांसमु
द्भूतःसमागमः एवंहर्षेणदांपत्यंहृष्टंपुष्टंतदाह्यभूत् प्रणिपत्यजनाःसर्वेबभूवुस्तेप्रहर्षिताः एवंमहोत्सवंदृष्ट्वासमाजेम
धुसूदनम् जनाऊचुः प्रसादःक्रियतामस्यलोकस्यार्तस्यदुःखहन् यस्मिन्दिनेप्रसूतेयंदेवकीत्वांजनार्दन तद्दिनं
देहिवैकुंठकुर्मस्तत्रमहोत्सवं एवमुक्तेतुजनौघेनवसुदेवोमयेक्षितः विलोक्यबलभद्रंचमांचहृष्टतनूरुहः उवाचसम्मतादे
शाल्लोकान्जन्माष्टमीव्रतम् मथुरायांततःपश्चात्पार्थसम्यक्प्रकाशितम् कुर्वंतुब्राह्मणाःसर्वेव्रतंजन्माष्टमीदिने क्ष

त्रियाश्चैवयेवैश्याःशूद्रायेन्येपिधर्मिणः युधिष्ठिरउवाच कीदृशंतद्व्रतंदेवसर्वैर्देवैरनुष्ठितम् जन्माष्टमीतिसंज्ञंचपवि
त्रंपापनाशनं येनत्वंतुष्टिमायासिकारुण्येनप्रभवाव्यय एतन्मेतत्वतोब्रूहिसविधानंसविस्तरम् श्रीकृष्णउवाच
मासिभाद्रपदेष्टम्यांनिशीथेकृष्णपक्षके शशांकेवृषराशिस्थेऋक्षेरोहिणिसंज्ञके योगेस्मिन्वसुदेवाद्धिदेवकीमामजी
जनत् भगवत्याश्चतत्रैवक्रियतेसुमहोत्सवः योगेस्मिन्कथितेष्टम्यांसिंहराशिगतेरवौ सप्तम्यांलघुभुक्कुर्याद्दंतधा
वनपूर्वकम् उपवासस्यनियमंरात्रौस्वापाज्जितेंद्रियः केवलेनोपवासेनतस्मिन्जन्मदिनेमम सप्तजन्मकृतात्पापात्मु
च्यतेनात्रसंशयः उपावृत्तस्यपापेभ्योयस्तुवासोगुणैःसह उपवासःसविज्ञेयःसर्वभोगविवर्जितः ततोष्टम्यांतिलैःस्ना
तोनद्यादौविमलेजले सुदेशेशोभनंकुर्याद्देवक्याःसूतिकागृहं सीतपीतैस्तथारक्तैःकर्बुरैर्हरितैरपि वासोभिःशोभि
तंकृत्वासमंतात्कलशैर्नवैः पुष्पैःफलैरनेकैश्चदीपालीभिरितस्ततः पुष्पमालाविचित्रंचचंदनागरुधूपितं अतिरम्यम
नौपम्यंरक्षामणिविभूषितं हरिवंशस्यचरितंगोकुलंचविलेखयेत् ततं वादित्रनिनदैर्वीणावेणुरवाकुलं नृत्यगीतक्र
मोपेतंमंगलैश्चसमंततः वेष्टकारीलोहखड्गंकृत्वानादंचयत्नतः द्वारेविन्यस्यमुसलंरक्षितंरक्षपालकैः षष्ठ्यादेव्याधि
ष्ठितंचतद्गृहंचोत्सवैस्तथा एवंविभवसारेणकृत्वातत्सूतिकागृहं तन्मध्येप्रतिमांस्थाप्यासाचाप्यष्टविधास्मृता कांच
नीराजतीताम्रीपैत्तलीमृन्मयीतथा वार्क्षीमणिमयीचैववर्णकैर्लिखितातथा सर्वलक्षणसंपूर्णापर्यंकेचाष्टशल्यके

प्रतप्तकांचनाभासं महार्हांसुकृतस्विनीं प्रसूतांचप्रसुप्तांचस्थापयेन्मंचकोपरि मांतत्रबालकंसुप्तंपर्यंकेस्तनपायिनं श्री
वत्सवक्षसंशांतंनीलोत्पलदलच्छविं यशोदांतत्रचैकस्मिन्प्रदेशेसूतिकागृहे तद्वच्चकल्पयेत्पार्थप्रसूतांवरकन्यकाम्
तथैवममपार्श्वस्थाःकृतांजलिपुटानृप देवाग्रहास्तथानागायक्षविद्याधरामराः प्रणताःपुष्पमालाग्रचारुहस्ताःसुरा
सुराःसंचरंतइवाकाशेप्रहारैरुदितोदितैः वसुदेवोपितत्रैवखड्गचर्मधरस्थितः कश्यपोवसुदेवोयमदितिश्चैवदेव-
की शेषोवैबलदेवोयंयशोदादितिरन्वभूत् नंदःप्रजापतिर्दक्षोगर्गश्चापिचतुर्मुखः गोप्यश्चाप्सरसःसर्वागोपाश्चा
पिर्दिवौकसः एषोवतारोराजेंद्रकंसोयंकालनेमिजः तत्रकंसनियुक्ताश्चमोहितायोगनिद्रया गोधेनुकुंजराश्चैवदान
वाःशस्त्रपाणयः नृत्यंतश्चाप्सरोभिस्तेगंधर्वागीततत्पराः लेखनीयश्चतत्रैवकालियोयमुनाह्रदे इत्येवमादियत्किं-
चिद्दिव्यंतच्चरितंमम लेखयित्वाप्रयत्नेनपूजयेद्भक्तितत्परः रम्यमेवंबीजपूरैःपुष्पमालादिशोभितैः कालदेशोद्भवैःपु
ष्पैःफलैश्चापियुधिष्ठिर पाद्यार्घ्यैःपूजयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्षतैःसह मंत्रेणानेनकौंतेयदेवकींपूजयेन्नरः गायद्भिःकिन्न
राद्यैःसततपरिगतावेणुवीणानिनादैर्भृंगारादर्शकुंभप्रकटकृतकरैःकिन्नरैःसेव्यमाना पर्यंकेस्वास्तृतेयामुदितत
रमुखीपुत्रिणीसम्यगास्तेसादेवीदेवमाताजयतुचसुसुतादेवकीकांतरूपा पादावभ्यंजयंतीसाश्रीदेव्याश्चरणां-
तिके निशीथेपंकजेपूज्यादिव्यगंधानुलेपनैः पंकजैःपूजयेद्देवींनमोदेव्यैश्रियैइति देववत्सेनमस्तेस्तुकृष्णोत्पाद

नतत्परा पापक्षयकरीदेवीतुष्टिंयातुममार्चिता प्रणवादिनमोंतंचपृथक्नामानुकीर्तनम् कुर्यात्पूजांविधिज्ञश्चसर्वपापापनु
त्तये देवक्यैवसुदेवायवासुदेवायचैवहि बलदेवायनंदाययशोदायैपृथक्पृथक् क्षीरादिस्नपनंकृत्वाचंदनेनानुलेपये
त् विध्यंतरमपीच्छंतिकेचिदत्रैवसूरयः चंद्रोदयेशशांकाय अर्घ्यंदद्याद्धरिंस्मरन् अनंतंवामनंशौरिंवैकुंठंपुरुषोत्तमम्
वासुदेवंहृषीकेशंमाधवंमधुसूदनम् वाराहंपुंडरीकाक्षंनृसिंहंब्रह्मणःप्रियम् गोपीशंपुंडरीकाक्षंसृष्टिस्थित्यंतकार-
कम् अनादिनिधनंविष्णुंत्रैलोक्येशंत्रिविक्रमम् नारायणंचतुर्बाहुंशंखचक्रगदाधरम् पीतांबरधरंनित्यंवनमालाविभू
षितम् श्रीवत्सांकंजगत्सेतुंश्रीपतिंश्रीधरंहरिम् योगेश्वरायदेवाययोगिनांपतयेनमः योगोद्भवायनित्यायगोविंदायनमोन
मः यज्ञेश्वरायदेवायतथाजलशयायच यज्ञानांपतयेनाथगोविंदायनमोनमः एभिर्मंत्रैःसमाराध्यअर्चयेत्पूजयेद्धरिं ज
गन्नाथनमस्तुभ्यंसंसारभयनाशन जगदीशायदेवायभूतानांपतयेनमः धर्मेश्वरायधर्मायशंभवायजगत्सतेधर्मज्ञा
यचदेवायगोविंदायनमोनमः मंत्रेणानेननैवेद्यंशयनादितथैवच चंद्रस्यचार्घ्यमंत्रेणअनेनैवाथदापयेत् क्षीरोदार्ण
वसंभूतअत्रिगोत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यंशशांकेशरोहिण्यासहितोमम ज्योत्स्नापतेनमस्तुभ्यंज्योतिषांपतयेनमः नम-
स्तेरोहिणीकांतअर्घ्यंनःप्रतिगृह्यतां स्थंडिलेस्थापयेद्देवंशशांकंरोहिणीयुतम् देवक्यावसुदेवंचनंदंचैवयशोदया बल-
देवंमयासार्धंभक्त्यापरमयान्नृप संपूज्यविधिवद्देहीकिंनाप्नोत्यतिदुर्लभं एकादशीनांविंशत्यःकोटयोयाःप्रकीर्तिताः ता

भिः कृष्णाष्टमीतुल्याततोनंतचतुर्द्दशी अर्धरात्रेवसोर्धारांपातयेद्गव्यसर्पिषा ततोवर्द्धापनं येन्नालंषष्ठीनामादिकंमम
कर्तव्यंतत्क्षणाद्रात्रौप्रभातेनवमीदिने यथाममतथाकार्योभगवत्यामहोत्सवः ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यातेभ्योदद्याच्चद
क्षिणां हिरण्यंमेदिनींगावोवासांसिकुसुमानिच यद्यदिष्टं तमंतत्कृष्णोमेप्रीयतामिति यंदेवंदेवकीदेवीवसुदेवादजी
जनत् भौमस्यब्रह्मणोगुप्त्यैतस्मैब्रह्मात्मनेनमः नमस्तेवासुदेवायगोब्राह्मणहितायच शांतिरस्तुशिवंचास्तुइत्यु-
क्त्वातांविसर्जयेत् ततोबंधुजनौघंचदीनानाथांश्चभोजयेत् भोजयित्वासुशांतांस्तान्स्वयंभुंजीतवाग्यतः एवंयः कुरुते
देव्यादेवक्याःसुमहोत्सवं प्रतिवर्षविधानेनसभक्तोधर्मनंदन नरोवायदिवानारीयथोक्तंलभतेफलं पुत्रसंतानमारोग्यं
सौभाग्यमतुलंलभेत् इहधर्मरतिर्भूत्वामृतोवैकुंठमाप्नुयात् तत्रदेवविधानेनवर्षलक्षंयुधिष्ठिर भोगान्नानाविधान्भुक्त्वा
पुण्यशेषादिहागतः सर्वकामसमृद्धेतोसर्वाशुभविवर्जिते कुलेनृपातिश्रीलानांजायतेहृच्छयोपमः यस्मिन्सदैवदेशे
तुलिखितंतुपटार्पितं ममजन्मदिनंयत्रसर्वालंकारभूषितं पूजयेत्पांडवश्रेष्ठजनैरुत्सवसंयुतैः परचक्रभयंतत्रनकदा
पिभवेत्पुनः पर्जन्यःकामवर्षीस्यादीतिभ्योनभयंभवेत् गृहेवापूज्यतेयत्रदेवक्याश्चरितंमम तत्रसर्वसमृद्धंस्यान्नो
पसर्पादिकंभवेत् पशुभ्योनकुलाद्व्यालात्पापरोगाच्चपातकात् राजतश्चोरतोवापिनकदाचिद्भयंभवेत् संसर्गेणापि
योभक्त्यात्रतंपश्येदनाकुलं सोपिपापविनिर्मुक्तः प्रयातिहरिमंदिरं जन्माष्टमीजनमनोनयनाभिरामापापहासु

कृतिनंविदधातियोपाः योदेवकींसुतस्तांचभजेद्भिस्तस्यांपुत्रानवाप्यस सुखेनिपदंसविष्णोरिति व्यासउवाच नि
हत्तेभारतेयुद्धेकृतशौचोयुधिष्ठिरः उवाचवाक्यंधर्मात्माकृष्णंदेवकिनंदनम् युधिष्ठिरउवाच त्वत्प्रसादाद्गो
विंदनिहताःशत्रवोरणे कर्णश्चनिहतःसैन्येत्वत्प्रसादाज्जनार्दन प्राप्तंनिष्कंटकंराज्यंकृत्वाकर्मसुदुष्करं आचारोदंडनी
तिश्चराजधर्माःक्रियान्विताः अधुना श्रोतुमिच्छामिकृष्णाहंजन्माष्टमीव्रतं जन्माष्टमीव्रतंब्रूहिविस्तरेणममाच्युत कुतः
कालेसमुत्पन्नंकिंपुण्यंकोविधिःस्मृतः श्रीकृष्णउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिव्रतानामुत्तमंव्रतम् यतःप्रवृत्तिवि
ख्यातंफलेनविधिनान्वितं राजवंशसमुत्पन्नैर्दैत्यानीकैःप्रपीडिता धराभारभराक्रांताब्रह्माणंशरणंययौ ज्ञात्वातदा
प्रभुर्ब्रह्माभूमेर्भारंसमाहितः श्वेतद्वीपंसमागत्यसर्वदेवसमन्वितः समाहितमतिर्ब्रह्मामांतुष्टावविशांपते स्तुत्वा
तयाहंसंप्रीतस्तेषांदृग्गोचरोभवं दृष्ट्वामांप्रणिपत्याशुभक्तिभावसमन्वितः ब्रह्माणमग्रतःकृत्वातुष्टाःसर्वेदिवौकसः
विजिज्ञपुर्महाराजभूमिभारापनुत्तये उपधार्यतदातेषांवचनंचाभ्यचिंतयम् केनोपायेनहंतव्यादानवाःक्षत्रियोद्भ-
वाः स्वधर्मनिरताःसर्वेमहाबलपराक्रमाः ततोनिश्चित्यमनसाब्रह्माणमहमब्रुवम् वसुदेवोदेवकीचप्रजाकामौपुरा
नृप भक्त्यामांभजमानौतौतप्तवंतौमहत्तपः तयोःप्रसन्नःसुप्रीतोयाचतांवरमुत्तमम् अब्रुवंतावपित्वत्तोवरयामा-
सतुःकिल यदिदेवप्रसन्नोसित्वादृशोनौभवेत्सुतः तथेतिचमयाताभ्यामुक्तंप्रीतेनचेतसा तत्कामपूरणार्थायसंभ-

विष्याम्यहंतयोः दिवौकसोपिस्वांशेनसंभवंतुसुरस्त्रियः योगमायाचनंदस्ययशोदायांभविष्यति देवक्याजठरेगर्भमनं
तंधाममामकम् सन्निकृष्यततस्तूर्णंरोहिण्याजठरेकुरु इतिसंदिश्यतान्सर्वानहमंतर्हितोभवं ततोदेवैःसमंब्रह्मातांदिशं
प्रणिपत्यच आश्वास्यचमहींदेवींवरधात्रींजगामह ततोहंदेवकीगर्भमविशंस्वेनतेजसा हतेषुषट्सुबालेषुदेवक्याओ
ग्रसेनिना कारागृहस्थितायांचवसुदेवेनवैसह गतेर्धरात्रसमयेसुप्तेसर्वजनेनिशि भाद्रमास्यसितेपक्षेऽष्टम्यांब्रह्मर्क्षे
संयुजि सर्वग्रहशुभेकालेप्रसन्नहृदयाशये आविरासंनिजेनैवरूपेणह्यवनीपते वसुदेवोपिमांदृष्ट्वाहर्षशोकसमन्वितः
भीतःकंसादतितरांतुष्टावचकृतांजलिः पुनःपुनःप्रणम्याथप्रार्थयामाससादरं वसुदेवउवाच अलौकिकमिदंरूपं
दुर्दर्शंयोगिनामपि यत्तेजसारिष्टगृहमभवत्संप्रकाशितम् उद्विग्नोभग वन्कंसाद्योमेबालानघातयत् उपसंहरतस्मात्त्व
एतद्रूपमलौकिकं शंखचक्रगदापद्मलसत्कौस्तुभमालिकं किरीटहारमुकुटकेयूरवलयांकितं तडिद्वसनसंवीतंकंकणत्
कांचनमेखलं स्फुरद्राजीवताम्राक्षंस्निग्धांजनसमप्रभं महामरकतस्वच्छंकोटिसूर्यसमप्रभं कृष्णउवाच एवं
संप्रार्थितोराजन्वसुदेवेनवैतदा तेनैवनिजरूपेणभूत्वाहंप्राकृतःशिशुः नयमांगोकुलमितिवसुदेवमचोदयं समादाया
गमत्सोपिनंदगोकुलमंजसा द्वाराण्यपाकृतान्यासन्मत्प्रभावात्स्वयंप्रभो ददौमार्गंचकालिंदीजलकल्लोलमालिनी त
तोयशोदाशयनेन्यस्यचानकदुंदुभिः तत्पर्यंकेस्थितांगृह्यदारिकामगमत्पुनः द्वाराणिपिहितान्यासन्पूर्ववन्निगडंततः

विन्यस्यपादयोरास्तेशयनेन्यस्यदारिकां ततोरुरोदमहतास्वरेणापूर्यसादिशः तस्यारुदितशब्देनउत्थितारक्षकाग्गृहात् कंसा
यागत्यचाचख्युःप्रसूतादेवकीतिच सोपितस्मात्समुत्थायभयेनातीवविह्वलः जगामसूतिकागेहेदेवक्याःप्रस्खलन्प-
थि दारिकांशयनाद्गृह्यरुदंत्यांश्चैवसस्वसः अपोथयच्छिलापृष्ठेसापितस्य कराच्युता उवाचकंसमाभाष्यदेवीह्या
काशगासती किंमयाहतयामंदजातःकुत्रापितेरिपुः इत्युक्तोसौसकंपोभूत्परमोद्विग्नमानसः आज्ञापयामासततो
बालकानांकदनायवै दानवाअपिबालानांकदनंचक्रुरुद्यताः वनेषूपवनेचैवपुरग्रामवनेष्वपि अहंचगोकुलेस्थित्वा
पूतनांबालघातिनीं स्तनंदातुंप्रवृत्तांचप्राणैःसममशोषयम् तृणावर्तबकारिष्टान्धेनुकंकेशिनंतथा अन्यानपिखला
न्हत्वास्वप्रभावमदर्शयम् ततश्चमथुरांगत्वाहत्वाकंसादिदानवान् ज्ञातीनांपरमंहर्षकृतवानस्मिसादरं देवकीवसुदे
वौचपरिष्वज्यमुदामम आनंदजैर्जलैर्मूर्ध्निसेचयामासतुर्नृप तस्मिन्पुरवरेमल्लान्हत्वाचाणूरमुख्यकान् गजंकुव
लयापीडंकंसभ्रातॄननेकशः एवंहतेक्रूरकंसेसर्वलोकैककंटके अन्येषुदुष्टदैत्येषुसर्वलोकभयंकरे लोकाःसमुत्सुकाः
सर्वेऊचुर्मांचसमावृताः कृष्णकृष्णमहायोगिन्भक्तानामभयप्रद प्रलयात्पाहिनोदेवशरणागतवत्सल थनाथ
नाथसर्वज्ञसर्वभूतहितेरत किंचिद्विज्ञप्तुकामोहंतन्नोवक्तुंत्वमर्हसि तवजन्मदिनंलोकेनज्ञातंकेनचित्क्वचित् ज्ञात्वा
चतत्त्वतःसर्वेकुर्मोवर्धापनोत्सवं तेषांदृष्ट्वामयाभक्तिःश्रद्धांचमयिसौहृदं मयाजन्मदिनंतेभ्यः ख्यातंनिर्मलचेत-

सा श्रुत्वातेपितथाचक्रुर्विधिनायेनतच्छृणु पार्थतद्दिवसेप्राप्तेदंतधावनपूर्वकम् स्नात्वापुण्यजलेशुद्धेवाससीपरिधा
यच निर्वर्त्त्यावश्यकंकर्मव्रतसंकल्पमाचरेत् अद्यस्थित्वानिराहारःश्वोभूतेतुपरेहनि भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभ
वाव्यय गृहीत्वानियमंचैवसंपाद्यार्चनसाधनं मंडपंशोभनंकृत्वाफलपुष्पादिभिर्युतं तस्मिन्मांपूजयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्ष
तैःक्रमात् उपचारैःषोडशभिर्द्वादशाक्षरविद्यया सद्यःप्रसूतांजननींवसुदेवंचमारिष बलदेवसमायुक्तांरोहिणींगुणशो
भिनीम् नंदंयशोदांगोपींश्चगोपान्गाश्चैवसर्वशः गोकुलंयमुनांचैवयोगमायांचदारिकां यशोदाशयनेसुप्तांसद्योजा
तांवरप्रभां एवंसंपूजयेत्सम्यक्नाममंत्रैःपृथक्पृथक् सुवर्णरौप्यताम्रा रमृदादिभिरलंकृताः काष्ठपाषाणरचिताचि
त्रमप्यथलेखिताः प्रतिमाविविधाप्रोक्तातासुमांचनरोयजेत् रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतनृत्यादिभिःसह पुराणैस्तोत्र
पाठैश्चजाननामादिभूत्सवैः श्वोभूतेपारणंकुर्याद्द्विजान्संभोज्ययत्नतः एवंकृतेमहाराज व्रतानामुत्तमंव्रतम् सर्वान्का
मानवाप्नोतिविष्णुलोकेमहीयते मोहान्नकुरुतेयस्तुयातिसंसारगह्वरे तस्मात्कुर्वन्प्रयत्नेननिष्पापोजायतेनरः अ
त्रैवोदाहरंतीम मितिहासंपुरातनं अंगदेशोद्भवोराजामित्रजिन्नामनामतः तस्यपुत्रोमहातेजाःसत्यजित्सत्पथेस्थितः
पालयामासधर्मज्ञोविधिवद्रंजयन्प्रजाः तस्यैवंवर्तमानस्यकदाचिद्दैवयोगतः पाखंडैःसहसंवासोबभूवबहुवासरं तत्सं
सर्गात्सनृपतिरधर्मनिरतोभवत् वेदशास्त्रपुराणानिविनिंद्यबहुशोनृप ब्राह्मणेषुतथाधर्मेविद्वेषंपरमंगतः एवंबहुति

मा
थेकालेगतेभरतसत्तम कालेननिधनंप्राप्तोयमदूतवशंगतः बध्वापाशैर्नीयमानोयमदूतैर्यमांतिकं पीडितस्ताड्य
नोसौदुष्टसंगवशंगतः नरकेपतितःपापोयातनाबहुवत्सरं भुक्त्वापापस्यशेषेणपैशाचींयोनिमास्थितः तृषाक्षुधासमाक्रां
तोष्त्रमन्स मरुधन्वसु कस्यचित्वथवैश्यस्यदेहमाविश्यसंस्थितः सहतेनैवसंप्राप्तोमथुरांपुण्यदांपुरीं तत्रतैरक्षकैः
सोथतद्देहात्तुबहिष्कृतः बभ्रामविपिनेसोपिऋषीणामाश्रमेष्वपि कदाचिद्दैवयोगेनममजन्माष्टमीदिने क्रियमाणांम
हापूजांव्रतिभिर्मुनिभिर्द्विजैः रात्रौजागरणंचैवनामसंकीर्तनादिभिः ददर्शसर्वंविधिवच्छुश्रावचहरेःकथाः निःपापस्त
त्क्षणादेवशुद्धनिर्मलमानसः प्रेतदेहंसमुत्सृज्यविष्णुलोकेविमानगः ममदूतैःसमानीतोदिव्यभोगसमन्वितः ममसा
न्निध्यमापन्नोव्रतस्यास्यप्रभावतः नित्यमेवव्रतंचैतत्पुराणेसार्वकालिकं गीयतेविधिवत्सम्यक्मुनिभिस्तत्वदर्शिभिः
सार्वकालिकमेवैतत्कृत्वाकामानवाप्नुयात् एतत्तेसर्वमाख्यातंव्रतानामुत्तमंव्रतं ममसान्निध्यकृद्राजन्किंभूयःश्रो-
तुमिच्छसि युधिष्ठिरउवाच उद्यापनविधिंब्रूहिदेवदेवदयानिधे येनसंपूर्णतांयातिव्रतमेतदनुत्तमं श्रीकृ
ष्णउवाच पूर्णांतिथिमनुप्राप्यवित्तचिंतादिसंयुतः पूर्वेद्युरेकभक्ताशःस्वयंमांसंस्मरन्हृदि प्रातरुत्थायसंस्मृत्यपु
ण्यश्लोकान्समाहितः निर्वर्त्यावश्यकंकर्मब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत् गृहमानीयधर्मज्ञंवेदवेदांगपारगम् वृणुयादाहूलि
जश्चैववस्त्रालंकरणादिभिः पलेनवातदर्धेनतदर्धार्धेनवापुनः शक्त्यावाकारयेत्तत्रवित्तशाठ्यविवर्जितः सौवर्णींप्र-

तिमाकार्यापाद्यार्घ्याचमनीयकं पात्रंसंपाद्यविधिवत्पूजोपकरणंतथा गोचर्ममात्रंसंलिप्यमध्येमंडलमाचरेत् ब्रह्मा-
द्यादेवतास्तत्रस्थापयित्वाप्रपूजयेत् मंडपंरचयेत्तत्रकदलीस्तंभमंडितं चतुर्द्वारसमोपेतंफलपुष्पादिशोभितं वितानं
तत्रबध्नीयाद्विचित्रंचैवशोभनं मंडलेस्थापयेत्कुंभंताम्रंवामृन्मयंशुचिं तस्योपरिन्यसेत्पात्रंराजतंवैणवंतुवा वास
साछाद्यकौंतेयपूजयेत्तत्रमांबुधः उपचारैःषोड शभिर्मंत्रैरेतैःसमाहितः ध्यात्वावाह्यामूर्तीकृत्यस्वागतादिभिरादरात्
ध्यात्वाचतुर्भुजंदेवंशंखचक्रगदाधरम् पीतांबरयुगोपेतंलक्ष्मीयुक्तंविभूषितं लसत्कौस्तुभशोभाढ्यंमेघश्यामंसुलो
चनं ध्यानं आगच्छदेवदेवेशजगद्योनेरमापते शुद्धेह्यस्मिन्नधिष्ठानेसन्निधेहिकृपांकुरु आवाहनं देवदे
वजगन्नाथगरुडासनसंस्थित गृहाणचासनंदिव्यंजगत्पातर्नमोस्तुते आसनं नानातीर्थाहृतंतोयंनिर्मलंपुष्पमि
श्रितम् पाद्यंगृहाणदेवेशविश्वरूपनमोस्तुते पाद्यं गंगादिसर्वतीर्थेभ्योभक्त्यानीतंसुशीतलं गंधपुष्पाक्षतोपेतं
गृहाणार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं कृष्णावेणीसमुद्भूतंकालिंदीजलसंयुतं गृहाणाचमनंदेवविश्वकायनमोस्तुते आ
चमनं दधिक्षौद्रंघृतंशुद्धंकपिलायाःसुगंधियत् सुस्वादुमधुरंशौरेमधुपर्कंगृहाणमे मधुपर्कं पुनराचमनं
पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेनस्नपनंलक्ष्मीकांतनमोस्तुते पंचामृतं मंदाकिनीगौतमीचयमुनाच
सरस्वती ताभ्यःस्नानार्थमानीतंगृहाणशिशिरंजलं स्नानं शुद्धजांबूनदप्रख्येतडिद्भास्कररोचिषी मयोपपादितेतु

भ्यंवाससीप्रतिगृह्यतां वस्त्रयुग्मं यज्ञोपवीतं किरीटकुंडलादीनिकांचीवलययुग्मकं कौस्तुभंवनमालांचभूषणा
निवतप्रभो भूषणानि मलयाचलसंभूतंघनसारंमनोहरं हृदयानंदनंचारुचंदनंप्रतिगृह्यतां चंदनं अक्षताश्चसुर-
श्रेष्ठाःकुंकुमोक्ताःसुशोभनाः अक्षतादेवदेवेशमयादत्ताहिभक्तितः कुंकुमाक्षतान् मालतीचंपकादीनियूथिकाब-
कुलानिच तुलसीपत्रमिश्राणिगृहाणसुरसत्तम पुष्पाणिस॰ सहपरिवारदेवतापूजा अथांगपूजा अनघा
यनमः पादौपू॰ वामनायन॰ गुल्फौपूज॰ शौरये॰ जंघेपू॰ वैकुंठवासिनेन॰ ऊरूपू॰ पुरुषोत्तमा॰ मेढ्रंपू॰ वासुदेवाय॰क
टिंपू॰ हृषीके॰ नाभिंपू॰ माधवा॰ हृदयंपू॰ मधुसूदना॰ कंठंपू॰ वराहायन॰ बाहू॰ नृसिंहा॰ हस्तौपू॰ दैत्यसूदना॰ सुखं
पू॰ दामोदराय॰ नासिकांपूजया॰ पुंडरीकाक्षा॰ नेत्रेपू॰ गरुडध्वजा॰ श्रोत्रेपू॰ गोविंदाय॰ ललाटंपूजया॰ अच्युतायन॰
शिरःपू॰ कृष्णाय॰ सर्वांगंपू॰ देवकीवसुदेवंचरोहिणींसबलांतथा सात्यकिंचोद्धवाक्रूरावुग्रसेनादियादवान् नंदंय
शोदांनलकालेप्रसूतागोपगोपिकाः कालिंदींकालियंचैवपूजयेन्नाममंत्रतः वनस्पतिरसोद्भूतंकालागरुसमन्वितं धूपं
गृहाणगोविंदगुणसागरगोपते धूपं आज्यंचवर्तिसंयुक्तंवन्हिनायोजितंमया दीपंगृहाणदेवेशत्रैलोक्यतिमिरापह
दीपं शाल्योदनंपायसंचसिताघृतविमिश्रितं नानापक्वान्नसंयुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यतां नैवेद्यं उत्तरापोशनं इदं
फलमितिफलं पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणाम् नीराजयेत्ततोभक्त्यामंगलंसमुदीरयन् जयमंगलनि

धैर्षैर्देवदेवंसमर्पयेत् नीराजनं दत्वापुष्पांजलिंचैवप्रदक्षिणपुरःसरं प्रणमेद्दंडवद्भूमौभक्तिप्रव्हःपुनःपुनः स्तुत्वाना-
नाविधैस्तोत्रैःप्रार्थयीतजगत्पतिम् नमस्तुभ्यंजगन्नाथदेवकीतनयप्रभो वसुदेवात्मजानंतयशोदानंदवर्धन गोविंदगो
कुलाधारगोपीकांतनमोस्तुते ततस्तुदापयेदर्घ्यंइंदोरुदयतःशुचिः कृष्णायप्रथमंदद्याद्देवकीसहितायच नालि
केरेनशस्तेनदद्यादर्घ्यंविचक्षणः कृष्णायपरयाभक्त्याशंखेकृत्वाविधानतः जातःकंसवधार्थायभूभारोत्तारणायच
गृह्णाणार्घ्यंमयादत्तंदेवकीसहितोमम कृष्णार्घ्यमंत्रः शंखेकृत्वाततस्तोयंसपुष्पफलचंदनं जानुभ्यामवनिंग-
त्वाचंद्रायार्घ्यंनिवेदयेत् क्षीरोदार्णवसंभूतअत्रिगोत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यंमयादत्तंरोहिण्यासहितप्रभो ज्योत्स्नाप
तेनमस्तुभ्यंनमस्तेज्योतिषांपते नमस्तेरोहिणीकांतगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते चंद्रार्घ्यमंत्रः इत्थंसंप्रार्थ्यदेवेशंरा-
त्रौजागरणंचरेत् गीतनृत्यादिनाचैवपुराणश्रवणादिभिः प्रत्यूषेविमलेस्नात्वापूजयित्वाजगद्गुरुं पायसेनतिला
ज्यैश्चमूलमंत्रेणभक्तितः अष्टोत्तरशतंहुत्वाततःपुरुषसूक्ततः इदंविष्णुरितिप्रोक्ताजुहुयाद्दैघृताहुतीः होमशेषंस
माप्याथपूर्णाहुतिमतःपरं आचार्यंपूजयेद्भक्त्याभूषणाच्छादनादिभिः गामेकांकपिलांदद्याद्व्रतसंपूर्णहेतवे पयस्वि
नींसुशीलांचसवत्सांसगुणांतथा स्वर्णशृंगींरौप्यखुरींकांस्यदोहनिकायुताम् रत्नपुच्छांताम्रपृष्ठींकंठघंटासमन्वि-
तां वस्त्रच्छन्नांदक्षिणाढ्यामेवंसंपूर्णतांयजेत् कपिलायाअभावेतुगौरन्यापिप्रदीयते ततोदद्याच्चरुत्विग्भ्योअन्नं

भ्यश्चैवदापयेत् प्राप्यनुज्ञांतथातेभ्योभुंजीतसहबंधुभिः एवंकृतेमहाराजनृव्रतोद्यापनकर्मणि निःपाप स्तत्क्षणादेव
जायतेविबुधोपमः पुत्रपौत्रसमायुक्तोधनधान्यसमन्वितः भुक्त्वाभोगान्चिरंकालमंतेममपुरंव्रजेत् इतिभवि०कृष्णयुधि०ज
न्माष्टमीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथभाद्रशुक्लाष्टम्यांज्येष्ठर्क्षेज्येष्ठाव्रतम् इदंचज्येष्ठायोगवशेनपूर्वविद्धायांपरविद्धा-
यांवा कार्यं दिनद्वयेतद्योगेपरैवनोचेत्पूर्वा ज्येष्ठापूजनंलैंगे कन्यास्थार्केऽष्टमीशुक्लाज्येष्ठर्क्षेमहतीस्मृता अलक्ष्मीप
रिहारायज्येष्ठांतत्रप्रपूजयेत् कन्यार्कयोगोत्रकेवलंस्तावक एव मासस्तु भाद्रपदश्चांद्रएवग्राह्यः मासिभाद्रपदेशुक्ले
पक्षेज्येष्ठर्क्षसंयुते यस्मिन्कस्मिन्दिनेवापि ज्येष्ठादेवींप्रपूजयेत् हेमाद्रौ नवम्यासहकार्यास्यादष्टमीनात्रसंशयः मा
सिभाद्रपदेशुक्लेपक्षेज्येष्ठर्क्षसंयुता रात्रौयस्मिन्दिनेकुर्याज्ज्येष्ठायाःपरिपूजनं यस्मिन्दिनेभवेज्ज्येष्ठामध्याह्नादूर्ध्वम-
प्यणुः तस्मिन्हविष्यंपूजाचन्यूनाचेत्पूर्ववासरे पूजादिनात्पूर्वदिनेअनुराधामावाहनमुत्तरदिनेमूलेचविसर्जयेत् तथा
चस्कांदे मंत्रेणावाहयेद्देवींज्येष्ठायांतुप्रपूजयेत् मूलेविसर्जयेद्देवींत्रिदिनंव्रतमुत्तमम् अथपूजा तिथ्यादिसंकीर्त्य
मममृतवंध्यादिदोषपरिहारार्थंपुत्रपौत्रादिवृद्धयेदरिद्रनाशार्थंयथामीलितोपचारैःज्येष्ठापूजनंकरिष्ये त्रिलोचनां
शुक्लदंतींबिभ्रतींकांचनींतनूं विरक्तांरक्तनयनांज्येष्ठांध्यायामिसुंदरीं ध्यानं एह्येहित्वंमहाभागेसुरासुरनमस्कृते
ज्येष्ठात्वंसर्वदेवानांमत्समीपंगताभव आवाहनं श्वेतसिंहासनस्थांतुश्वेतवस्त्रैरलंकृता वरदंपुस्तकंपात्रंबिभ्रसैते

नमोनमः आसनं ज्येष्ठेश्रेष्ठेतपोनिष्ठेधर्मिष्ठेसत्यवादिनी समुद्रमथनेत्पन्नेपाद्यंगृण्हनमोस्तुते पाद्यं श्रीखंडक
र्पूरयुतंतोयंपुष्पेणसंयुतं गृहाणार्घ्यंमयादत्तंज्येष्ठेदेविनमोस्तुते अर्घ्यं ज्येष्ठायैतेनमस्तुभ्यंश्रेष्ठायैतेनमोनमः ज्ये
ष्ठेश्रेष्ठेतपोनिष्ठेब्रह्मिष्ठेसत्यवादिनि आचमनं पयोदधिघृतंचैवक्षौद्रंशर्करयान्वितं पंचामृतंमयानीतंस्नानंगृण्ह
सुरेश्वरी पंचामृतं मंदाकिन्याःसमानीतंहेमांभोरुहवासितं स्नानार्थंतेमयानीतंस्नानंकुरुजगन्मये स्नानं सूक्ष्मतं
तुभवेश्वेतेधौतेनिर्मलवारिणा वारणेलोकलज्जायावाससीप्रतिगृह्यतां वस्त्रंयु॰ आचमनं हरिद्रांकुंकुमंचैवकंठ
सूत्रंचताडकं सिंदूरंकज्जलंचारुषट्सौभाग्यंगृहाणभोः सौभाग्यद्रव्यं श्रीखंडंचंदनं॰ चंदनं अक्षताश्चसुर
श्रेष्ठाः॰अक्षतान् नूपुरौमेखलाकांचीकंकणानिसुशोभने नासिकायांमयादत्तामुक्ताकांचनसंयुता अलंकारान् चं
पकादिसुगंधीनि॰ पुष्पाणि॰ वनस्पति॰ धूपं॰ आज्यंचेति॰ दीपं॰ गोधूमपिष्टशाल्यादितंडुलानांचकारयेत् कृत्वा
प्रसृतमात्रास्तुपूरिकाघृतपाचिताः शाल्योदनंसूपयुक्तंदधिदुग्धंघृतंतथा नानाव्यंजनसंयुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यतां नै
वेद्यंसम॰ उत्तरापोशनं करोद्वर्तनं फलं तांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां नीराजनं मंत्रपुष्पं प्रद
क्षिणां नमस्कारः शार्ङ्गबाणाब्जखड्गारिप्रासतोमरमुद्गरैः अन्यैरप्यायुधैर्युक्तांज्येष्ठेत्वामर्चयाम्यहं पुष्पांजलिः त्वं
लक्ष्मीस्त्वंमहादेवीत्वंज्येष्ठेसर्वदामरैः पूजितासिमयादेविवरदाभवमेसदा इतिप्रार्थना पूजाविधिः अथ

कथा युधिष्ठिरउवाच मृतवंध्यातुयानारीकाकवंध्यातथापरा गर्भस्रावीतृतीयाचनानादोषैस्तुदूषिता नि-
र्धनाश्चनरायेवैदारिद्र्येणाहताश्चये कर्मणाकेनमुच्यंतेतन्मेब्रूहिजनार्दन श्रीकृष्णउवाच मासिभाद्रपदेशुक्ले
पक्षेज्येष्ठायदाभवेत् रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतवादित्रनिस्वनैः एवंविधिविधानज्ञोएभिर्मंत्रैश्चपूजयेत् एह्येहित्वंमहा-
भागेसुरासुरनमस्कृते ज्येष्ठेत्वंसर्वदेवानांमत्समीपंगताभव श्वेतसिंहासनस्थात्वंश्वेतवस्त्रैरलंकृता वरदंपुस्तकं
पात्रंपाशहस्तेनमोनमः ज्येष्ठेश्रेष्ठेतपोनिष्ठेधर्मिष्ठेसत्यवादिनि समुद्रमथनोत्पन्नेज्येष्ठायैतेनमोनमः शार्ङ्गबाणाब्ज
खड्गारिप्रासतोमरमुद्गरैः अन्यैरप्यायुधैर्युक्तांज्येष्ठेत्वामर्चयाम्यहं त्वंलक्ष्मीस्त्वमुमादेवीत्वंज्येष्ठेसर्वदामरैः पूजिता
सिम्यादेविवरदाभवमेसदा प्रार्थना पुत्रदारविवृद्ध्यर्थंलक्ष्म्याश्चैवविवृद्धये अलक्ष्म्याश्चविनाशायसर्वकालंहि-
जोत्तम गुरुंसंपूजयेद्भक्त्यावस्त्रैराभरणादिभिः ततोद्वादशवर्षाणिपूजनीयाःप्रयत्नतः यावज्जन्मतथापूर्वविधिना
नेनमानवैः ददातिवित्तंपुत्रांश्चअर्चनीयासदास्त्रिया अनेनविधिनाप्रोक्तोयोहिपूजयतेनरः ज्येष्ठांतुपूजयेन्नारीत
स्यालक्ष्मीर्विवर्धते वंध्यातुलभतेपुत्रान्दुर्भगाद्रुवतद्भवेत् एवंविधिविधानेनज्येष्ठायांत्वर्चयेत्सदा विघ्नास्तस्यप्रण
श्यंतियथापस्फलवणंतथा तथाग्राह्यंकुरुश्रेष्ठ ज्येष्ठायाःशोभनंव्रतं नीराजनेकृतेचैवदीपोग्राह्यःस्वभक्तितः नैवेद्यस
हितंप्राश्यव्रतीत्वग्रेयुधिष्ठिर गुरुहस्तात्सदाग्राह्योदीपःप्रज्वलितोमहान् व्रतस्थोभक्तियुक्तस्तुशुचिःप्रयतमानसःअ

नेनविधिनानेनैवव्रतंकार्यंयुधिष्ठिर ज्येष्ठानामपरादेवीभक्तिमुक्तिप्रदायिनी॥ यस्तांपूजयतेराजन्तस्मैसर्वंप्रयच्छति युधिष्ठिरउ०
मासिभाद्रपदेशुक्लेपक्षेज्येष्ठर्क्षसंयुते तस्मिन्दिनेव्रतीकुर्याज्ज्येष्ठायांपरिपूजनं तत्राष्टम्यांयदावारोभानोर्ज्येष्ठर्क्षमेवच प्रतिव
र्षंव्रतंयच्चविहितंकेवलेशुभे प्रातःस्नानंनरःकुर्यात्तस्यादेव्यादिनंशुभे भक्तियुक्तःशुचिःकुर्याज्ज्येष्ठादेव्यास्तुपूजनम् जला-
शयात्तुपूर्वेद्युरानयेत्संचशर्कराः देवीरूपंचतत्रैवकलशावास्थापयेत्ततः गोमयेनोपलिप्तेचहेमीवाकारयेद्बुधः स्थाप
येद्राजततामीलेख्यावापटकूल्ययोः आवाहयेत्ततोदेवीमथवापुस्तकेपिवा त्रिलोचनांशुक्लदंतींबिभ्रतींराजतींत
नूं विरक्तांरक्तनयनांज्येष्ठांध्यायामिसुंदरीं इतिमंत्रेणतांदेवींमावाह्यसुकृतीव्रती स्नानंदद्यात्तथाचास्यपादयोरु
भयोर्द्विज श्रीखंडकर्पूरयुतंदद्यादर्घ्यंचभक्तितः पंचामृतंतथास्नानंनिर्मलेनजलेनच वस्त्रंगंधंतथापुष्पंधूपदीपादि
कंचयत् पूजयित्वाचसौभाग्यैर्द्रव्यैर्नानाविधैःशुभैः गोधूमशालितंदुलैर्नानाद्रव्यैश्चनिर्मितं कृत्वाप्रसृतमात्रास्तु
पूरिकाघृतपाचितः भक्ष्यामयासुरेशानियदन्नंदीयतेतव तद्गृहाणमहादेविज्येष्ठेश्रेष्ठेनमोस्तुते निवेदनीयंयत्किं
चिद्दद्याद्द्रव्येप्रयत्नतः ततस्तत्वामहादेवींसर्वकामफलप्रदां ज्येष्ठायैतेनमस्तुभ्यंश्रेष्ठायैतेनमोनमः ज्येष्ठेश्रेष्ठेतपोनिष्ठे
धर्मिष्ठेसत्यवादिनि ततःक्षमाप्यतांदेवींस्तुवीतस्तवनोत्तमैः ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सुवासिन्यस्तथाबहु दास्योदा-
साश्चसंभोज्यादीनांधकृपणास्तथा देवींविप्रमनुज्ञाप्यस्वयंभुंजीतवाग्यतः भक्षयित्वातथाचम्यदेवींनत्वापुनःपुनः

शयीतब्रह्मचर्येणकुर्यात्स्नातर्विसर्जनं एवमेवप्रकुर्याद्धिव्रतंतुपरिवत्सरं ज्येष्ठाविसर्जनांतेतुशर्करांवारिनिक्षिपेत् दध्योद
नंतयासार्द्धंदेयंस्वस्यशुभाप्तये ज्येष्ठेदेविनमस्तुभ्यंअलक्ष्मीनाशहेतवे पुनरेहिवत्सरांतेममगेहेशुभप्रदे एवंसंप्रा
र्थ्यतांदेवींगीतवाद्यपुरःसरैः अपूपवटकान्दद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्ततोद्विज कुर्यादेवप्रयत्नेनसायंवाथविसर्जयेत् विद्या
र्थीप्राप्नुयाद्विद्यांस्त्रीकामःश्रियमेवच लक्ष्मीवान्जायतेमर्त्यःस्त्रीतुमोदेतभर्तरि विनायकेनसहितांदेव्याःकुर्याद्विस
र्जनं सौवर्णींराजतींताम्रींमृन्मयींवापिशक्तितः व्रतंस्वयंचकृतवान्सिद्धंचाप्यकृताहंणः देव्यामहत्वंकथितंनवेदंविधि
श्चमंत्रार्चनसंयुतस्तथा मंत्रोपिसायुज्यकरोव्रतस्यतथामयातेकथितंसदैव अथो॰नं यस्याःसिंहोरथेयुक्तोव्याघ्रश्चापिम
हाबलः ज्येष्ठामहमिमांदेवींप्रपद्येशरणंशुभां तामग्निवर्णांतपसाज्वलंतीमित्यावाह्य आपोहिष्ठेतितिसृभिः हिर-
ण्यवर्णेतितिसृभिः अभिषिंचेत् कृत्वाचाष्टदलंपद्मंस्थापयेत्तत्रसव्रती नाममंत्रेणकुर्वीतपाद्यमर्घ्यमथासनं स्ना
नमाचमनंचैवमधुपर्कश्चकंचुकी वस्त्रंगंधाक्षतंपुष्पंधूपदीपौप्रयत्नतः नैवेद्याचमनीयंचकरोद्वर्तनकंशुभं तांबू
लदक्षिणादानंततोनीराजयेच्छुभां स्थापितेग्नौततःपश्चाद्धोममष्टोत्तरंशतं द्रव्यैर्दधिमधुक्षीरघृतैःकुर्यात्प्रयत्नतः त
र्पणंचततःकुर्यादेभिर्मंत्रैर्विचक्षणः ज्येष्ठायै॰ श्रेष्ठायै॰ सत्यायै॰ कलिनाशिन्यै॰ विद्यायै॰ वैनायक्यै॰ तपोनिष्ठायै॰ श्रियै
न॰ कृष्णायै॰ ब्रह्मिष्ठायै॰ विसृज्यचततोदेवींब्राह्मणायनिवेदयेत् व्रतांतेप्रतिमांदद्यात्सौवर्णींपलसंमितां कृष्णवस्त्रे

णसंयुक्तां आचार्यायनिवेदयेत् वस्त्राभरणमाल्यादिलेपनैः पूजयेद्द्विजम् प्रणिपत्यततःपश्चात्तस्मैसर्वंनिवेदयेत् अनेनविधि
नायस्तु ब्राह्मणानांचतुष्टये ब्राह्मणान् भोजयेत् पश्चात्स्वयंभुंजीतवाग्यतः ब्राह्मणांश्चततोनत्वायाचयेत्सर्वमंगलम् एवंसु
वासिनीभोज्याःपूज्याःसर्वसमृद्धये एवंकृतेव्रतेसम्यक्सर्वशांतिःप्रजायते धनधान्यसमृद्धिश्चआरोग्यंभवतिध्रुवम् इति
श्रीभविष्योत्तरपुराणेज्येष्ठादेवीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् तत्रैवभाद्रशुक्लाष्टम्यांदूर्वाष्टमीव्रतम् सापूर्वाग्राह्या श्रावणीदुर्गानवमी
दूर्वाष्टमिहुताशनी पूर्वविद्धातुकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेर्दिनम् इतिबृहद्यमवचनात् शुक्लाष्टमीतिथिर्यातुनोत्तरासाविधीयते
इतिहेमाद्रिः मुहूर्तेरोहिणेष्टम्यांपूर्वावायदिवापरा दूर्वाष्टमीतुसाकार्याज्येष्ठामूलंचवर्जयेत् इतिउक्तम् तत्सर्वत्रज्येष्ठा
मूलयोगेकर्मकालव्याप्त्यभावेचद्रष्टव्यम् दूर्वाष्टमीसदात्याज्याज्येष्ठामूलर्क्षसंयुता तथाच प्राप्तेभाद्रपदेमासिशुक्लाष्टम्यांतुभा
रत दूर्वामभ्यर्चयेद्भक्त्याज्येष्ठांमूलंच वर्जयेत् ऐंद्रर्क्षेपूजितादूर्वा हंत्यपत्यानिनान्यथा भर्तुरायुर्हरामूलेतस्मात्तांपरिवर्ज-
येत् इतिमदनरत्नेस्कांदे शुक्लेभाद्रपदेमासिदूर्वासंज्ञातथाष्टमी सिंहार्कएवकर्तव्यानकन्यार्केकदाचन सिंहस्थेसोत्त
मासूर्येनुदितेमुनिसत्तम मदनरत्नेस्कांदोक्तेः अगस्त्यउदितेतातपूजयेदमृतोद्भवाम् वैधव्यंपुत्रशोकंचदशजन्मानि
पंचच यदातुभाद्रशुक्लाष्टम्यांअगस्त्योदयस्तदातत्पूर्वंकृष्णाष्टम्यांकार्यम् शुक्लपक्षाभावेपिपौर्णिमांतमासेनभाद्रपद
मात्रलाभात् यदातुभाद्रपदोधिकस्तदासिंहार्कएवेतिउदाहृतवचनात् अधिमासेतुसंप्राप्तेनभस्यउदयेमुनेः अर्वागेवत्र-

तंकार्यंयतोनकुत्रचिद्दीनंनिर्णयदीपकेस्कांदाद्याधिक्यं एवंकर्तव्यं दूर्वां स्त्रीणांनित्यं यांनपूजयन्तेदूर्वांमोहादिहयथाविधि
त्रीणिजन्मानिवैधव्यंलभन्तेनात्रसंशयः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रतिवर्षंवधूजनैः ज्येष्ठामूलादिरहितापूजयेच्चाष्टमीशुभा कर्तव्या
चैकभक्तेनज्येष्ठामूलंयदाभवेत् दूर्वामभ्यर्च्चयेद्दत्त्यानवंध्यांदिवसंनयेत् इतिभविष्योत्तरेतुकल्पनानुष्ठानंनतुसर्वतोलोपः
अथदूर्वाष्टमीव्रतम् हेमाद्रौभविष्ये ब्रह्मन्भाद्रपदेमासिशुक्लाष्टम्यामुपोषितः पूजयेच्छंकरंभक्त्यायोनरःश्र
द्धयान्वितः सयातिपरमंस्थानंयत्रदेवस्त्रिलोचनः गणेशंपूजयेद्यस्तुदूर्वयासहितंमुने गणेशःशिवः फलानांशकलैर्दिव्यै
र्गंधपुष्पैर्विलेपनैः दूर्वांपूजयतेशानंमुच्यतेसर्वपातकैः शुचौदेशेप्रजातायांदूर्वायांब्राह्मणोत्तम स्थाप्यलिंगंततोगंधैःपुष्पैर्धू
पैःसमर्चयेत् खर्जूरैर्नारिकेरैश्चमातुलिंगफलैस्तथा पूजयेच्छंकरंभक्त्यादूर्वायांविधिवद्द्विज दध्यक्षतैर्द्विजश्रेष्ठअर्घ्यंद
द्यात्त्रिलोचने दूर्वा शमीभ्यांसंपूज्यमानवःश्रद्धयान्वितः सर्वैस्तुकृतजन्मस्यात्सर्वदेवैस्तुवंदितः विद्यांप्राप्नोतिविद्या
र्थीपुत्रार्थीपुत्रमाप्नुयात् धर्मानाप्नोतिधर्मार्थीकन्यार्थीलभतेचतां मनसायद्यदिच्छेत्तत्तदाप्नोतिमानवः यएवं
पूजयेद्दूर्वांभूतेशंमानवैःफलैः सप्तजन्मजपापौघैर्मुच्यतेनात्रसंशयः कृतोपवासःसप्तम्यामष्टम्यांपूजयेच्छिवम् दू-
र्वासमेतंविप्रेंद्रदध्यक्षतफलैःशुभैः दूर्वामंत्रः त्वंदूर्वेऽमृतजन्मासिवंदितासिसुरैरपि सौभाग्यंसंततिंदे
हिसर्वकार्यकरीभव यथाशाखाप्रशाखाभिर्विस्तृतासिमहीतले तथाविस्तृतसंतानंदेहित्वमजरामरे तल्लिंगमंत्रैरी-

शानमर्चयेत्प्रयतःशुचिः ततःसंपूजयेद्विप्रान् फलैर्नानाविधैर्द्विज अनग्निपक्वमश्नीयात्अन्नंदधिफलंतथा अक्षारलव
णंब्रह्मन् नाश्नीयान्मधुनान्वितम् दद्यात्फलानिविप्रेषु फलाहारःस्वयंभवेत् प्रणम्यशिरसादूर्वांशिवंशिवमुपाश्नुते एवंयःकु
रुतेभक्त्यामहादेवस्यपूजनम् गणत्वंयात्यसौब्रह्मन्मुच्यतेब्रह्महत्यया एवंपुण्यापापहराअष्टमीदूर्वसंज्ञिता चतुर्णाम
पिवर्णानांस्त्रीजनानांविशेषतः शुक्लाष्टम्यांतुसंप्राप्तेमासिभाद्रपदेतथा दूर्वाप्रशस्तास्फश्वेताह्युत्तराशाभिगामिनी पूज
येद्दूर्वामानीयगंधमाल्यानुलेपनैः फलैर्मूलैस्तथाचैवधूपदीपैश्चपूजयेत् अनग्निपक्वंयत्सर्वंनैवेद्यंचकथंचन भोक्तव्यंचत
थाब्रह्मन्ननग्निपक्वंविवर्जयेत् दूर्वांकुरस्थांसंपूज्यप्रतिमांशंकरस्यच यौवनंस्थिरमायाति यत्रयत्राभिजायते अष्टम्यांफ
लपुष्पैश्चखर्जूरैर्नारिकेरकैः द्राक्षामोदकपिष्टैश्चदाडिमैर्बदरैस्तथा नारंगैर्जंबुकैश्चैवतथैवबीजपूरकैः दध्यक्षतैःस्त्रजो-
भिश्चधूपैरेवसदीपकैः मंत्रेणानेनराजेंद्रशृणुष्वावहितोनृप दत्वापिष्टानिविप्रेभ्यः फलंचविविधंप्रभो तिलपिष्टकगोधूम-
धान्यपिष्टानिपांडव भोजयित्वासुहृन्मित्रंस्वयंबंधुजनैस्तथा ततोभुंजीततच्छेषंस्वयंश्रद्धासमन्वितः कर्तव्याश्चैकभ
क्तेनज्येष्ठामूलंयदाभवेत् दूर्वामभ्यर्चयेद्भक्त्यानवंध्यंदिवसंनयेत् पक्षेभाद्रपदस्यैवंशुक्लाष्टम्यांयुधिष्ठिर दूर्वाष्टमीव्रतंपु-
ण्यंयःकरोतीहमानवः नतस्यक्षयमाप्नोतिसंततिःसप्तपौरुषी नंदतेवर्धतेनित्यंयथादूर्वातथाकुलम् इति
श्रीभविष्योत्तरपुराणेदूर्वाष्टमीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथभाद्रशुक्लाष्टमीमारभ्यषोडशदिनपर्यंतंमहालक्ष्मी

व्रतम् तच्चार्धरात्रमतिक्रम्यवर्तिन्यांअष्टम्यांकार्यम् तदुक्तंचंद्रप्रकाशेस्मृत्यंतरे अर्धरात्रमतिक्रम्यवर्तते
यापरातिथिः तस्यांज्येष्ठासुतायांप्रारंभःकार्यः तथाचस्कांदे मासिभाद्रपदेशुक्लेपक्षेज्येष्ठायुताष्टमी प्रारब्धव्यंव्र-
तंतत्रमहालक्ष्म्यायतात्मभिः तदभावेकेवलायामपिकार्यम् समापनंतुकृष्णाष्टम्यांचंद्रोदयव्यापिन्यांकार्यम् चंद्रोदय
व्रतेचैवतिथिस्तात्कालिकीभवेत् दिनद्वयेचंद्रोदयसत्वेचकृष्णापक्षेष्टमीचैवेत्यादिवाक्यात्पूर्वैव अपरदिनेचंद्रोदयोत्तरंत्रि
मुहूर्ताचेत्सैव तदुक्तंमदनरत्नेपुराणसमुच्चये पूर्वावापरविद्धावाग्राह्याचंद्रोदयेसदा त्रिमुहूर्तातुसापूज्यापरतश्चोर्ध्वगा
मिनी अथव्रतविधिः हेमाद्रौस्कांदे अथपूजनं आलयंतेहिकथितंकमलंकमलालये कमलेविमलेह्यस्मिन्स्थितिंत्वं
कृपयाकुरु आवाहनं कमलेपाहिमेदेविस्वर्णसिंहासनंशुभम् गृहाणेदंमयादत्तंभक्तियुक्तेनचेतसा आसनं गंगादि
सलिलाधारंतीर्थमंत्राभिमंत्रितम् दूरयात्राश्रमहरंपाद्यंमेप्रतिगृह्यताम् पाद्यंस० अर्घ्यं आचम्यंजगदाधारेसिद्धिलक्ष्मी
जगत्प्रिये चपलेदेविनेदत्तंतोयंगृण्हनमोस्तुते आचमनं पयोदधिघृतंक्षौद्रंसितयाचसमर्पितम् स्नानंपंचामृतेनाद्य
कुरुदेविदयानिधे पंचामृतं इदंतवमहालक्ष्म्याःकर्पूरागरुवासितं तीर्थेभ्यःसुसमानीतंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् स्नानं सूक्ष्म
तंतुभवंवस्त्रंनिर्मितंविश्वकर्मणा लोकलज्जाहरंदेविगृहाणसुरसत्तमे वस्त्रंकंचुकीम् नानासौभाग्यद्रव्यं मलया
चलसंभूतंघनसारंमनोहरम् शीतलंबहुलामोदंचंदनंप्रतिगृह्यतां चंदनम् नीलोत्पलमहामोदंमत्तालिकुलसंकुलं

आनंदिनंदनोत्पन्नंपद्मंगृणहनमोस्तुते पुष्पाणि अथनामपूजा श्रियैनमः लक्ष्म्यैन० वरदायै० विष्णुपत्न्यैन०
क्षीरसागरवासिन्यैन० हिरण्यरूपायै० सुवर्णमालिन्यै० पद्मवासिन्यै० पद्मप्रियायै० मुक्तालंकारिण्यै० सूर्यायै० चंद्राननायै० विश्व
मूर्त्यैन० मुक्त्यैन० मुक्तिदात्र्यैन० ऋध्यैनमः समृध्यै० तुष्ट्यै० पुष्ट्यै० धनेश्वर्यै० श्रद्धायै० भोगिन्यै० भोगदायै० धात्र्यै० गंधसंभारसन्न
द्धं कस्तूरीमोदसंभवं सुरासुरनरानंदीधूपंदेविगृहाणमे धूपं० मार्तंडमंडलखंडचंद्रबिंबाग्नितेजसा निधानंदेविदीपोयंनि
र्मितस्तवभक्तितः दीपं देवतालयपातालभूतलाधारधान्यजं षोडशाकारसंभारंनैवेद्यंतेनमःसदा नैवेद्यं० स्नाना
दिकंविधीयंतेयतःशुद्धिःप्रजायते एतदाचमनीयंचमहालक्ष्मीविधीयताम् आचम० करोद्वर्तनम् पातालतलसंभूतं
वदनांभोजभूषणं नानागुणसमाकीर्णंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् तांबूलं० हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां आज्यंचेतिनीराजनं शा
रदेंदुकलाकांतिः स्निग्धनेत्राचतुर्भुजा पद्मयुग्माभयवराकरव्यग्रकरांबुजा पुष्पांजलिं विष्णोर्वक्षसिपद्मेचशंखेचक्रेगदाचरे
लक्ष्मीदेवियथासित्वंमयिनित्यंतथातव प्रार्थना उत्तार्यदोरकंबाहोलक्ष्मीपार्श्वेनिवेदयेत् लक्ष्मीदेविगृहाणत्वंदोरकंयन्मया
धृतं कथांश्रुत्वासुवर्णंचदत्वाचार्यायदक्षिणाम् एवंनिवर्त्यविधिवत्पूजनंबटुकस्यच चातुर्वर्ण्यांश्चसंभोज्ययथाशक्त्या
चदक्षिणा दीपान्षोडशपूपांश्चगोधूमानांद्विजातये दत्वातत्संख्यायाभक्त्यारात्रौजागरणंचरेत् चंद्रोदयेचसंजातेअर्घ्यं
दद्यात्ततोव्रती मंत्रेणानेनविप्रेंद्रशंखेनांबुफलान्वितम् नमोस्तुतेनिशानाथलक्ष्मीभ्रातर्नमोस्तुते व्रतंसंपूर्णतां

यातुगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते चंद्रायार्घ्यं प्रातर्विसर्जयेद्देवींमंत्रेणानेनसुव्रत पंकजंदेविसंत्यज्यममवेश्मनिसंविश-
यथासपुत्रभृत्योहंसुखीस्यांत्वत्प्रसादतः विसर्जनं इतिपूजनं अथकथा स्कंदउवाच सौभाग्यजननंस्त्रीणांदौर्भा-
ग्यपरिकृंतनम् परमैश्वर्यजननंतद्व्रतंब्रूहिशंकर ईश्वरउवाच साधुसाधुमहाबाहोयत्पृष्टोहंत्वयानघ तत्राहंसंप्रव-
क्ष्यामिव्रतानामुत्तमंव्रतम् येनाचीर्णेननरोदुर्गतिंयातिकर्हिचित् सुभगाद्दुर्भगावापिस्त्रियोवाविधवागुह अस्तिदेव्याव्रतंपु-
ण्यंमहालक्ष्म्याःषडानन नारीणांचनराणांचसर्वदुःखापहंतथा स्कंदउवाच देवासुरमभूद्युद्धंपूर्णमब्दशतंपुरा वृत्रेसु-
राणामधिपेदेवानांचपुरंदरे तत्रदेवैर्महावीर्यैर्नारायणबलाश्रयात् असुरानिर्जिताःसर्वेपातालतलमाययुः केचि-
द्बिलंगताःकेचित्प्रविष्टावरुणालयम् गिरिदुर्गंसमाश्रित्यकेचित्तस्थुर्महाबलाः तत्रकोलासुरोनाममहावीर्योमहा-
बलः गोमंतंदुर्गमंदुर्गंगिरिमाश्रित्यनिर्भयः याराजकन्यकालोकेरूपवत्योमहागुणाः आनीयगिरिदुर्गस्थोरमयामास
सर्वशः रमयित्वापितास्तत्रकामरूपीविहंगमः एतस्मिन्नेवकालेतु आगतोमुनिसत्तमो श्रुतिप्रभावसंपन्नोपुलस्त्यो
गौतमस्तथा तीर्थयात्राप्रसंगेनश्रुत्वावाक्यंजनस्यतत् कोलासुरजयमितिकन्याहेतोःशिखिध्वज तावूचतुर्जनं
सर्वमगस्त्योस्तिमहामुनिः येनतोयनिधिःपीतोविंध्याचलनिवासिना वातापील्वलनामानौदैत्यौयेनविनाशितो
तंगच्छामोवयंसर्वेकोलासुरवधायच इत्यामंत्र्यजनाःसर्वेगत्वातमभिवाद्यच ऊचुःसर्वंयथावृत्तंकोलासुरविचे-

विचेष्टितं तच्छ्रुत्वाभगवानाहमैत्रावरुणिरग्रधीः सृष्टिस्थितिविनाशानां कारणंभक्तवत्सलाः रामस्यादौतपस्यंति
ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः तिस्रः संध्यामूर्तिमत्यस्तेषांशुश्रूषणेरताः प्रविश्यतामहालक्ष्मीः शक्तिरूपेण-
संस्थिता सर्वशक्तियुतादेवि लोकानांहितकाम्यया इत्युक्त्वात्वरितंगत्वाकोलासुरवधाप्तये निवेद्यनि-
खिलंतेभ्यस्तस्थुःप्रांजलयोजनाः तच्छ्रुत्वानिखिलंतेभ्योब्रह्मविष्णुमहेश्वराः संध्यात्रयंसमाहूयवाचंप्रोचु
र्जनेश्वराः हनिष्यतिमहालक्ष्मीर्युद्धेकोलासुरंरिपुं भगवत्योमूर्तिमत्योदंडशूलादिभिर्वरैः आयुधै-
र्विविधैः कृत्वाजयमाप्स्यथसंयुगे युष्माकंतुसहायोसौयुष्मत्क्रोधसमुद्भवः भूतनाथोभूतमन्युर्यः स-
हायोभविष्यति इत्युक्त्वात्वरितंगत्वारुरुधुःकोलराक्षसं निरुध्यच्चपुरींदेव्योजगर्जुर्जलदस्तनाः भिं
दंत्यश्चदिशस्तद्वद्धर्षयंत्यश्चतंक्रुधं कोलासुरोपितच्छ्रुत्वाप्रोत्सपातमहासनात् रोषणः क्रोधताम्राक्षो
मेरोरिवमृगांतकः हस्त्यश्वरथपादातचतुरंगबलान्विता निर्ययौपूतनायोद्धुंकालिकायाइवाशनिः स
कुंडलशिरस्त्राणकवचीधृतबाणधीः बद्धगोधांगुलित्राणःक्रुद्धोदृप्तइवापरः ततोराक्षससैन्यंतद्भू-
तनाथेनसंगतं देवनारीमनोल्लासिचक्रेतिभीषणं महारावैर्भीमघोषैर्बाणैःकेंकारनिस्वनैः गो-
खराणांनिनादैश्चलोकःशब्दमयोभवत् जयभिंधीतिवदतांधावतामितरेतरं ववृधेसमरंघोरंमुष्टा-

मुष्टीकचाकची उद्धतो राक्षसबले भूतनाथो महाबलः ममर्द राक्षसानीकं शरवर्षैश्च दारुणैः हतं दृष्ट्वा स्व
रबलं क्रुद्धः कोलासुरो रणे अभिद्रुत्य गदापाणिस्ताडयामास भैरवं ययौ मूर्छां महावीर्यस्तेनाभिहतम-
स्तकः ततो देव्यो तिवेगेन ह्यभिद्रुद्रुवुरुद्धते त्रिशूलैरभिजघ्नुस्तं पट्टिशैश्च व्यथानयन् मुष्टिभिस्ताडया
मासुर्नखैश्चापि व्यदारयन् पादघातैः समाजघ्नुः सिंहः करिवरं यथा सकुंडलशिरस्त्राणो दष्टौष्ठो रक्त-
लोचनः कृतभ्रुकुटिवक्त्रो सो राक्षसस्तां मुहुर्मुहुः गदया ताडयामास शिरःकंठांसकुक्षिषु बभंजुस्तां ग-
दां तां तु हस्तस्तामदाकुलाः ततो धनुर्धरो भूत्वा बाणजालमवाकिरत् नासां शरीरमर्माणि भिंदन्शरपु
रोगमैः ननाद बद्धवैरो सौ हृदयं चाभिनच्छरैः ततः क्रुद्धतरा स्तास्तु पादेन जगृहुर्भृशं आकाशे भ्रामयित्वा तं-
चिक्षिपुर्गगने क्रुधा कोलासुरोपि पतितो यावदुत्थातुमिच्छति तावन्निर्गत्य लक्ष्मीस्तं पादाभ्यां प्रत्यपीडयत् तत्पादपी
डितो दैत्यो विवृत्तनयनो भृशं मुक्तकंठस्वनं कृत्वा ततो मोहमुपेयिवान् ततो देवाः सगंधर्वा मनुष्याश्च षयोस्तुवन् देवना
थाश्च देव्यश्च ननृतुः संमुदाकुलाः देवदुंदुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात ह दिशः प्रसेदुर्मरुतो ववुर्मंदरवं जगत् सुरासु
रशिरोरत्नापीडितांघ्रिसरोरुहा देव्यो दिव्येन यानेन यांति कोलापुरं प्रति आयांतीं पद्मजां वीक्ष्य मुक्तपादा विशृंखलाः
तुष्टवपरया भक्त्या राजकन्यागणो मुदा राजकन्या ऊचुः वंदोरुवीरकरद्वंदकिरीटरोचिर्जटानिकरकल्पितरत्नदी

पं देवित्वदीयचरणंशरणंजनानांसेवामहेसकलमंगलवर्धनाय उत्फुल्लकैरवदलायतलोचनायैगंडोल्लसच्चंचलकुंड-
लमंडितायै राकाशशिप्रतिभटाननकोमलायैतस्यैनमःकमललोचनवल्लभायै सद्भक्तकल्पलतिकाकरिकंठभूषा-
केयूरहेमकटकोज्वलकंकणाका संसारसागरसुखेपततोममाद्यदेहित्वदीयकरयष्टिमनंगमातः दृष्ट्वादेकिजनाज
यायविविधाब्रह्माधिपत्यंगताविष्णुर्वक्षसियाचकारतरलालीलाब्जमालभ्रमं केशाग्रमहितंत्वदीयचरणद्वंद्वाब्ज-
सेवारतंकारुण्यामृतसारपूरितदृशामामंबपाहीश्वरि मल्लिकाफुल्लकुसुमोज्वलमध्यभागधम्मिल्लभारजिततारक-
वृंदशोभां उत्तप्तहेमनिकषोज्वलकायकांतिर्लक्ष्मीस्वयंप्रणमतांश्रियमातनोति इतिस्तुत्वामहालक्ष्मींभक्तानामिष्ट
दायिनीं योगिन्योद्यभविष्यध्वमितितासांवरंददौ दृष्ट्वातास्तुमुदादेवीसारूप्यंचप्रदापयत् ताभिर्निषेवितादेवीव-
रंवर्यंददौमुदा राजकन्यास्ततःसर्वामुक्तास्वपुरमाययुः ततःप्रभृतिलोकेषुपूज्यास्युःसर्वकामदाः ताश्चतुःषष्टियो
गिन्योमहालक्ष्मीपरिग्रहात् नृत्यंतिनिवहैस्तत्रगीतवादित्रनिस्वनैः पुरादेव्यामहालक्ष्म्याकरहाटपुरेनिशि एवंप्रभा
वासादेवीविष्णुरामाषडानना व्रतस्यास्यविधानंचशृणुमत्तोविधानतः मासिभाद्रपदेशुक्लेपक्षेज्येष्ठायुतादृमी
प्रारब्धव्यंव्रतंतच्चमहालक्ष्म्यायतात्मभिः करिष्यामिव्रतंदेवित्वद्भक्तस्त्वत्परायणः तदविघ्नेनमेयातुसमाप्तिंत्वत्प्र
सादतः इत्युच्चार्यततोबध्वादोरकंदक्षिणेकरे षोडशग्रंथिसहितंगुणैःषोडशभिर्युतं ततोन्वहंमहालक्ष्मींपूजये-

न्नियतात्मवान् गंधपुष्पैःसनैवेद्यैर्यावत्कृष्णाष्टमीदिनं तस्मिन्दिनेतुसंप्राप्तेकुर्यादुद्यापनंव्रती वस्त्रमंडपिकांकृत्वा
माल्याभरणशोभितां त्रिभूमिकांचनश्लक्ष्णां नानादीपैश्चशोभितां चतस्रःप्रतिमाःकृत्वासौवर्णीस्तत्त्वरूपिणीः
स्नपनंकारयेत्तासांपंचामृतविधानतः षोडशैरुपचारैश्चधूपदीपादिभिस्तथा जागरंतत्रकर्तव्यंगीतवादित्रनिस्व-
नैः ततोनिशीथेसंप्राप्तेभ्युदितेमृतदीधितौ कृत्वातुस्थंडिलेपद्मंषडंगंपूजयेत्ततः दद्यादर्घ्यंचरागेणव्रतीतस्मैस-
माहितः क्षीरोदार्णवसंभूतंचंद्रलक्ष्मीसहोदर पीयूषधामरोहिण्यासहितोर्घ्यंगृहाणवै क्षीरोदार्णवसंभूतेकमले
कमलालये प्रयच्छसर्वकामान्मेविष्णुवक्षस्थलाश्रये पुत्रान्देहियशोदेहिसौख्यंसौभाग्यमेवच कालिकालिमहा
कालिविकरालिनमोस्तुते त्रैलोक्यजननीत्राहिवरदेभक्तवत्सले एकनाथेजगन्नाथेजमदग्निप्रियेनघे रेणुकेत्रा-
हिमांदेविरामममातःशिवंकुरु कुरुश्रियंमहालक्ष्मीअप्रियंत्वाशुनाशय मंत्रैरेतैर्महालक्ष्मीःप्रार्थ्यश्रोत्रिययोषितः
श्रीसूक्तेनतथावन्हौपद्मानिजुहुयाच्छुचिः पायसंचैवबिल्वानितदलाभेतथाघृतं गृहेभ्यश्चैवहोतव्यंस-
मिच्चरुतिलादिकं चंदनंतालपत्रंचपुष्पमालादिकंतथा नवेशरावेभक्ष्याणिक्षिप्त्वाबहुविधानिच प्रत्येकं
षोडशैतानिपूगपूर्णानिचैवहि तान्यन्येनसमाच्छाद्यव्रतीदद्यात्समंत्रकं क्षीरोदार्णवसंभूतालक्ष्मीचंद्रसहोद
रा व्रतेनानेनसंतुष्टाभ्रियतांविष्णुवल्लभा इंदिराप्रतिगृह्णातिइंदिरावैददातिच इंदिरातारकोभाभ्यांइंदिरायैन-

मोनमः दद्यादुपायनादीनिश्रोत्रियाणांचयोषितां चतस्रःप्रतिमास्तास्तुब्राह्मणायनिवेदयेत् एवंकृत्वंतुनिर्वर्त्यव्रती-
भोजनमाचरेत् स्कंदउवाच केनेदंस्वीकृतंपूर्वंकथमस्मिन्प्रकाशितं ब्रूहिमेतत्वतोदेवयद्यहंतववल्लभः शंकरउवा
च आसीद्राजासार्वभौमोमंगलार्णोतिविश्रुतः कौंडिण्येनगरेरम्येतस्यपद्मवतीप्रिया नमागतःकश्चिदेकःसेवको-
ब्राह्मणोत्तमः अज्ञातनाम्नस्तस्यासौनामचक्रेनृपस्तदा तवल्लकइतिख्यातोबभूवद्विजसत्तमः कदाचिन्मृगयास-
क्तोभूपालोवनमाविशत् तत्रविध्यावराहादीन्मृगान्हत्वासहस्रशः क्षुत्तृट्परिगतःश्रांतोवृक्षमूलमुपाश्रितः उद
कान्वेषणेचारान्प्रेषयामाससर्वशः वनेजलंतुनापश्यन्क्वचिच्छ्रांताःप्रयत्नतः तेनत्वान्नृपतिंप्रोचुःनात्रांभइति दुः
खिताः तवल्लकोपिबभ्रामविपिनंतदतंद्रितः भ्रममाणस्तदापश्यन्कस्मिंश्चिद्वनगह्वरे रम्यंसरोवरंदिव्यंकुमुदो-
त्पलमंडितं तत्रापश्यद्देवकन्यादिव्यरूपमनोरमाः चार्वंगीश्चारुनयनाःपीनोन्नतपयोधराः हारकंकणकेयूरनूपु
रालंकृताःशुभाः पूजयंतीर्महालक्ष्मींव्रतरूपेणचादरात् तवल्लकोपिपप्रच्छकिमिदंकथ्यतामिति स्त्रियऊचुः
महालक्ष्मीव्रतमिदंसर्वकामफलप्रदं क्रियतेस्माभिरेकाग्रमनोभिस्तुभक्तितः तवल्लकोपितच्छ्रुत्वाव्रतंजग्राहभक्ति
मान् तदनुज्ञांगृहीत्वाचजलमादायसत्वरः आजगामजलंतस्मैदत्वाचांभोजनैःसह जलंपीत्वानृपस्तस्यदृष्टवान्
दोरकंकरे किमिदंदोरकंविद्वन्किंव्रतंकृतवानसि राज्ञापृष्टस्तवल्लोपिकथयामासतद्व्रतं तच्छ्रुत्वाराजशार्दूलोव्रतंज-

ग्राहभक्तिमान् तद्वल्लकेनसहितोराजास्वपुरमाययौ पद्मावत्यागृहंगत्वातयारंतुं गतःसह रममाणाथसादेवीतेनराज्ञाप्रियेणवै तद्हस्तादोरकंहस्तेकुपितास्यंतकोपना कयात्वंवंचितोब्रूहिकयाबद्धःस्वदोरकः ज्वालामालाकुलेवन्हौक्षिप्तवत्यतिकोपिता हाहाकष्टमिदंपापंकृतंमूढतयात्वया इतिनिर्भर्त्स्यतांराजातत्याजवनगह्वरे साचहानिंययौपश्चात्तत्रहानिंययौनृपः महालक्ष्म्यापचारेणसारण्येजलवर्जिते मृगमाणावनेतस्मिन्नकश्चिद्गतिमाप्नुयात् विचरंतीवनेतत्र ऋषेःकस्यचिदाश्रमं ददर्शमृगसंकीर्णंशांतकृष्णमृगान्वितं तत्रापश्यद्वनेरम्येवसिष्ठंमुनिपुंगवं ववंदेचरणौतस्यविसंज्ञादुःखकर्शिता चिरंध्यात्वामुनिस्तस्याज्ञातवान्दुःखकारणं महालक्ष्म्यापचारेणज्ञातंविज्ञानचक्षुषा तद्व्रतंकारयामासतस्यादुःखोपशांतये तद्दुःखंतत्क्षणादेवविनष्टमभवत्तदा पुनश्चमृगयासक्तोभूपालोवनमाविशत् क्वचिन्मृगंसमाविध्यबाणेनैकेनबाहुमान् अन्वगच्छन्मृगपदंतस्याभूच्चयदागमः वरंमुनिंददर्शाग्रेवसिष्ठंवीतकल्मषम् कृतातिथ्यक्रियोद्दष्वाचरंतींबहिरंतिके हावभावकटाक्षैश्चहरंतीहरिणेक्षणा मदान्निर्गत्यनृपतिःप्रोवाचसस्मितंवचः वामोरुकासिकल्याणिकिमर्थंचरसेवने किन्नरीमानुषीवात्वंयक्षिणीचारुहासिनि किमत्रबहुनोक्तेनभजमानंभजस्वमाम् नृपेणातेनभक्त्योक्तासस्मितावाक्यमब्रवीत् पुनर्भजामित्वाहंत्वामवैहिमहिषींतव महालक्ष्म्यापचारेणत्वयाहीनावसाम्यहम् मुनींद्रस्याश्रमेरम्येतरुगुल्मोपशोभिते मम्मोपरिकृपाविष्टो

महालक्ष्मीव्रतोत्तमं कारयामासविधिवत्सर्वविघ्नोपशांतये तयोक्तंवचनंश्रुत्वासचोत्फुल्लविलोचनः कथेरत्नश्रामादा
याभ्यामादायसत्वरः हृष्टपुष्टजनैर्जुष्टंपताकाध्वजशोभितं प्रविवेशातयासार्धंसपौरैरभिवंदितः महालक्ष्मीव्रतंभू
यस्तयासहचकारह भुंक्तेहभोगान्विपुलान्पुत्रपौत्रसमावृतः भूपालःसार्वभौमोभूत्तवञ्छोमात्यतांययौ महालक्ष्म्याः
प्रसादेनसन्निधिःसर्वसंपदां एवंप्रभावासादेवीवराणामिष्टदायिनी सर्वपापहरादेवीसर्वदुःखापहारिणी एवंषोड
शवर्षेतुकर्तव्यंव्रतमुत्तमं याकरिष्यतिमेप्रीत्यास्वयंसिद्धिमुपासते लोकपालाश्चतुष्यंतिदासाइवमनोरथान् नारीवा
पुरुषःकरिष्यन्तिमुदाभक्त्याव्रतंयत्नतः सेवंतेहरिरुद्रपद्मजस्मराःकुर्वंतितस्यप्रियं तस्मादंपरिरंजयंतिमनुजा मौलिप्रभा
मंडलैस्तस्मिन्नेवकुटुंबिनीवसतिसालक्ष्मीःस्वयंविष्णुना सभक्त्यावाप्यभक्त्यावाकुर्वंतिव्रतमुत्तमं अंतकालेन्वयंवि
ष्णुःसंसारात्परिरक्षति यइदंशृणुयान्नित्यंश्रावयेद्वासमाहितः नसंत्यजतितंलक्ष्मीरलक्ष्मीर्नैवजायते सर्वपाप-
विनिर्मुक्तःस्वर्गलोकेमहीयते युधिष्ठिरउवाच स्वस्थानलाभपुत्रायुःसर्वैश्वर्यफलप्रदं व्रतमेकंसमाचक्ष्ववि-
चार्यपुरुषोत्तम कृष्णउवाच दुर्वारैर्नैवदैत्येंद्रैपरिख्यातेत्रिविष्टपे एतदेवकृतस्यादौदेवेंद्रःप्राहनारदं तस्य
श्रुत्वाततोवाक्यंसमुनिःप्रत्यभाषत नारदउवाच पुरंदरपुरापूर्वंपुरमासीत्सुशोभितं रत्नगर्भाभवद्भूमिर्यत्ररत्ना
न्यभूधराः यत्रांगनाजनापांगभृंगालोचनसायकैः त्रैलोक्यंस्ववशंचक्रे देवकुसुमसायकः चतुर्वर्गजनिर्यत्र

च्चविश्वस्यभूषणं विश्वकर्मापियद्वीक्ष्यकंपयत्यनिशंशिरः तत्राभवन्महीपालोराजाभून्मंगलालयः चिल्लदेवीप्रिया
तस्यदुर्भगैकाबभूवह अन्यातुचोलदेवीयामहिषीसायशस्विनी कदाचिन्मंगलोराजाचोलदेवीसहायवान् प्रासादशि
खरारूढःस्थलीमेकामपश्यत तामालोक्यमहीपालःस्मरस्मेरमुखांबुजः चोलदेवींप्रतिप्राहदंतद्योतितदिङ्मुखः चं
चलाक्षितवोद्यानंकांतिनिंदितनंदनं कारयामितवोद्दिष्टस्तत्रोद्यानमकारयत् संपन्नंतुतदुद्यानंनानाद्रुमलतान्वितं
नानाफलसमायुक्तंनानापक्षिसमाहृतं तत्रागत्यमहाक्रोडस्तत्तुन्यस्तनभस्थलः प्रावृट्कालघनश्यामश्चक्षुराक्षि-
प्तचंचलः दंष्ट्रावक्रष्टचंद्रार्कःप्रलयांभोधरध्वनिः उद्यानंभंजयामासनानाद्रुमलतान्वितं कांश्चिदुत्पाटयामासपाद
पान्पांडुनंदन कांश्चिद्दंतप्रहारेणकांश्चिद्दंतप्रघर्षणैः जघानकांश्चित्पुरुषान्रक्षकानंतकोपमः तद्दृष्ट्वातिविवि
त्रायसंहृत्योद्यानपालकाः सभयास्तस्यवृत्तांतमूचुश्चनृपतेःपुरः तदाकर्ण्यततोराजाक्रोधारुणितलोचनः
वधायदंष्ट्रिणस्तस्यसंदिदेशाखिलंबलं ततश्चचोलभूपाल स्त्रिगंडगलितैर्गजैः आरूढवयन्महींसर्वांवाजिवृं
दवृतांवरां चालयन्सकलान्शैलान् स्यंदनौघमरुद्रवैः पदातिभिर्महावीरैःपूरयन्निखिलादिशः ततोगाढं
समावृत्यतदुद्यानंनरेश्वरः पत्तिव्रातमहाध्वानैःपूरयन्निखिलादिशः पथियस्यवराहोयंप्रयात्युपवनांतरम्
तस्यावश्यंशिरश्छेदंविदधामिरिपोरिव तस्यभूपस्यतद्वाक्यंसमाकर्ण्यससूकरः जगामास्यैवमार्गेणप्राणिनां

चेष्टितंयथा ततःसस्त्रूकरासरूःकशयाभ्यंभताड्यच क्रीडाकलंकितस्येंदुर्मार्गेतस्यैवसोगमत् गत्वाथविपिनंघोरंसिं
हशार्दूलसंकुलं तमालतालहिंतालशालार्जुनलतान्वितं झिल्लीझंकारसंभारवाचाटितदिगंतरं कोलोवेलामवाप्याथ
सोभवद्राजसत्सुरवः भल्लेनसोवधीत्कोलंवज्रेणाद्रिंयथाहरिः अथव्योम्निविमानस्थःस्मरसुंदरविग्रहः क्रोडरूपं
परित्यज्यसोब्रवीन्मंगलंनृपं गंधर्वउवाच स्वस्तितेस्तुमहीपालत्वयामुक्तिःकृतामम तमाकर्णयवृत्तांतंयेनाहंजा
तुईदृशः एकदादेवतावृंदैःसंवृतःकमलासनः चंचत्पुटादिभिस्तालैःषड्जाद्यैःसप्तभिःस्वरैः मंद्रादिभिस्त्रिभिर्मा
नैर्गीयमानंमयानृप नानास्थानगुणोपेतमश्रौषीद्गीतमुत्तमं गीयमानश्च्युतस्थानात्ततोहंकर्मणामुना शप्त-
श्चित्ररथस्तेनब्रह्मणासृष्टिकर्मणा ब्रह्मोवाच कोलोभवतिमेदिन्यांमुक्तिस्तेतुतदाभवेत् निर्जिताखिलभूपा-
लोमंगलस्त्वांहनिष्यति तदद्यघटितंसर्वंत्वत्प्रसादान्महीपते मत्तःप्राप्नुहिपाणवरंभूपदेवस्यापिसुदुर्लभं महालक्ष्मीव्रतंदि
व्यंचतुर्वर्गफलप्रदं लभस्वसार्वभौमत्वंगच्छराज्यंनिजंद्रुतं नारदउवाच चित्ररथोथगंधर्वउक्त्वेदंभूपतिंप्रति
अंतर्धानंगतस्तुष्टःशरत्कालइवांबुजः अथमंगलभूपालःपार्श्वस्थंद्विजमागतं विलोक्यबटुकंकंचित्कक्षानिक्षि-
प्तशंबलं उवाचमधुरांवाचंस्मितपूर्वांशुचिस्मितां देवस्त्वंदानवस्त्वंवागंधर्वोवाथराक्षसः सत्यंवदबटोकस्मात्कि
मर्थंत्वमिहागतः श्रुत्वैतत्शिष्यभावंत्वंप्राहत्वद्देवसंभवः अहंसार्धंत्वयायानस्तदादिशयथोचितं राजाथतमुवाचेदं

त्वंवटोनूतंनाह्वयः अपांस्थानंविलोक्यत्वंतूर्णंतोयंममानय अथविश्राम्यभूपालंवटुकोवटपादपे तथाकृत्यतुरंगंच समारुह्यमहामतिः जगामपक्षिघोषेणयत्रास्तेसुंदरंसरः कमलैकनिवासेनरथांगाभरणेनच वनसालालयत्वेनद्धन्नारायणीतनूं भगनवायुशतयोगमक्षारंविषवर्जितं नाशितागस्तितृष्णार्तिप्रसन्नंसागराधिकं पंकेमग्नोथतत्राश्वः दृष्ट्वादुत्तीर्यतस्यसः चतुर्दिशंनिरीक्ष्याथतस्यैवसरसस्तटे दिव्यवस्त्रपरीधानंदिव्याभरणभूषितं कथयंतंकथां दिव्यांस्त्रीणांसार्थमपश्यत उपसृत्याथतंसोथस्ववृत्तांतंनिवेद्यच कृतांजलिरितिप्राह्वटुर्मधुरयागिरा वटुरुवाच एतत्किंक्रियतेसार्थत्वयाभक्तिपरेणवै कोविधिःकिंफलंचास्यब्रूहितन्मेयथातथं श्रुत्वावचस्तुवाचेदंसार्थःकरुणयागिरा सार्थउवाच शृणुविप्रैकचित्तेनश्रद्धाभक्तिसमन्वितः यामायामकृतिःशक्तिस्त्रैलोक्येप्यभिधीयते व्रतमेतन्महालक्ष्म्यास्तस्याःसर्वफलप्रदं आकर्णयविधिंचास्यकथ्यमानंमयावटो भाद्रेमासिसिताष्टम्यामारंभोस्यविधीयते प्रातःषोडशकृत्वस्तुप्रक्षाल्यांघ्रीकरौमुखं तंतुषोडशसंसिद्धंग्रंथिषोडशसंयुतं मालतीपुष्पकर्पूरचंदनागरुचर्चितं लक्ष्म्यैनमोथमंत्रेणप्रतिग्रंथ्यभिमंत्रितं धनंधान्यंधरांधर्मंकीर्तिमायुर्यशश्रियं तुरगान्दंतिनःपुत्रान्महालक्ष्मिप्रयच्छमे मंत्रेणानेनबध्वाथदोरकंदक्षिणेकरे कांडानिषोडशादायदूर्वायाश्चाक्षतास्तथा एकचित्तःकथांश्रुत्वापूजयेत्तैश्चदोरकं ततस्तुप्रातरारभ्ययावत्स्यादसिताष्टमी तावत्प्रक्षाल्यहस्तौतुपादादीनिकथांतथा शृणुयात्प्रत्यहंविप्रतस्तैः

स्त्रैरक्षनादिभिः अथकृष्णाष्टमींप्राप्यनक्तकालेजितेंद्रियः स्नातःशुक्लांबरधरोव्रतीपूजागृहंविशेत् तत्रोपविश्यपू
र्वास्यःचारुधौतासनोपरि श्वेतपत्रंलिखेदष्टदलंकमलमुत्तमं ऐंद्र्यादिशक्तिसंयुक्तंपार्श्वेपत्रंसकेसरं कर्णिकायांत
तोलक्ष्मींकर्पूरक्षोदपांडुरां शुभ्रवस्त्रपरीधानांमुक्ताभरणभूषितां पंकजासनसंस्थानांस्मेराननसरोरुहां शारदें
दुकलाकांतिस्निग्धनेत्रांचतुर्भुजां पद्मयुग्मामभयदांकरव्यग्रकरांबुजां अभितोगजयुग्मेनसिंच्यमानांकरांबुना
संचिंत्यैवंलिखेद्देवींकर्पूरागरुचंदनैः ततस्त्वावाहनंकुर्यान्मंत्रेणानेनसुव्रती महालक्ष्मीसमागच्छपद्मनाभपदा
दिहं पंचोपचारपूजेयंत्वदर्थेदेविकल्पिता षोडशाहंतुसंपूर्णेकुर्यादुद्यापनंव्रती विधिनायेनविप्रेंद्रशृणुश्रद्धासमन्वि
तः दातव्याधेनुरेकावैस्वर्णशृंगादिसंयुता श्रोत्रियायसुवर्णंचतथान्नवसनादिकं यथाशक्त्यासुवर्णंचदत्वापूर्णंभ
वेद्व्रतं द्विजेभ्यःषोडशेभ्यश्चप्रदद्याद्वसनादिकं सार्धउवाच एतत्तेकथितंविप्रव्रतानामुत्तमंव्रतं तद्विधानादना
यासाल्लभतेवांछितंफलं कृत्वाव्रतपरंविप्रत्वंराज्ञातच्चकारय व्रतमेतत्त्वयाविप्रदेयंश्रद्धावतेपरं नास्तिकानां
पुरस्तात्तुनप्रकाश्यंकथंचन नमस्कृत्वाथतंसार्धंपंकादुत्थाप्यवाजिनं सरसोंभस्तथादायपद्मिनीपत्रयंत्रितं आ
रुह्यतुरगंविप्रोराजांतिकमुपागमत् निवेद्यतद्व्रतंविप्रोराजानमथकारयत् नानाप्रकारसंभूतंमावलंब्यकस्यच व्र
तप्रभावादभवत्सभूभुक्भूभृतांवरः अथारुह्यमहीपालोबहुवर्षापितंहयं तद्व्रतस्यप्रभावेनतूर्णंस्वपुरमागतः

तमायांतंसमालोक्यराजानंभूपुरंदरं उत्सवंचक्रिरेपौरास्तौर्यादिकपुरःसराः चलत्पताकदोर्मालंलसत्कलशमौलिकं पुरंनृत्यदिवाभातिछन्नंघंटौघघर्घरैः अथोत्कलिकयाकाश्चिद्धावंतिस्मवरांगनाः स्वर्णमुक्तालताजालेश्वतुष्कमिवकुर्वती काचिद्विमुक्तकेशैवपरागान्नयनांजसा काचिन्नितंबभारार्ताकाचित्पीनपयोधरा अथाविशन्महीपालोबटुनासहितोगृहं पौरनारीजनाक्षिप्तलाजैःपूरितविग्रहः अथोत्तीर्यहयात्तस्माद्बटुबाहुवलंबितः जगाममंगलोराजाचोलदेवीतुयत्रवै दृष्ट्वातुचोलदेवीसादोरकंराजबाहुके विमृश्यमनसाकुद्धाशंकांचक्रेनृपेत्विमां आरक्षकस्यव्याजेनगतोन्यांवल्लभांप्रति सौभाग्यायतयाबद्धोदोरकोदक्षिणेकरे तथैवबटुकश्चायंदृष्टुंमांप्रेषितोध्रुवं ततोदृष्ट्वैवदुष्टात्माकोपादाछिद्यदोरकं विक्षेपचमहीपृष्ठेस्वसौभाग्यंस्फुरत्करैःसह नबुबोधचतांराजाप्रोटयंतीचदोरकं सामंतमंत्रिभृत्याद्यैःकुर्वन्वार्तांवनोद्भवां चिल्लुदेव्यास्तदाकाचिद्दासीद्रष्टुंसमागता तयादोरकमादायबटुमापृच्छ्यतद्व्रतं तद्व्रतस्यविधानार्थंस्वस्वामिन्यैनिवेदितं ततोनूतनमाहूयचिल्लुदेव्यकरोद्व्रतं अथसंवत्सरेतीतेलक्ष्मीपूजादिनेनृप तौर्यत्रिकस्यनिःस्वानंचिल्लुदेव्यागृहेश्रृणोत् तदाकर्ण्यमहीपालोनूतनंबटुमब्रवीत् अहहाद्यदिनेलक्ष्म्याःसव्रतस्यक्वदोरकः इतिपृष्टोनृपंप्राहदोरकत्रोटनक्रमं तच्छ्रुत्वामंगलोराजाचोलदेव्यैप्रकुप्यच मयाद्यपूजनंकार्यंचिल्लुदेवीगृहंप्रति अथमंगलभूपालोबटुबाहुवलंबितः चचालकमलावास्यैचिल्लु

देवीगृहंप्रति अत्रांतरेमहालक्ष्मीर्वृद्धारूपंविधायच जिज्ञासार्थंगृहंतस्याश्चोलदेव्याःसमागता गच्छगच्छाद्यदु
ष्टेकिंइहागत्यकरोषिमे तयादुराशयात्यर्थंलक्ष्मीःसाप्यवमानिता ततःक्रुद्धामहालक्ष्मीश्चोलदेवीमभाषत श
शापाथमहालक्ष्मीश्चिल्लुदेवीनिकेतनं वृद्धाचिल्लुदेव्यासालक्ष्मीःसंमानितार्चिता वृद्धारूपंपरित्यज्यप्रत्यक्षा
साभवत्तदा पंचोपचारपूजाभिःश्रियंराज्ञीततोर्चयत् अतिहृष्टाततोलक्ष्मीश्चिल्लुदेवीमुवाचह लक्ष्मीरु
वाच अर्चनानेनप्रसन्नास्मिचिल्लुदेविवरंवृणु वव्रेवरंततोराज्ञीचिल्लुदेवीशुभाशया चिल्लुदेव्युवाच ये
करिष्यंतिनेदेविव्रतमेतत्सुरेश्वरि तद्वेश्मनत्वयात्याज्यंयावच्चंद्रदिवाकरौ अद्यारभ्यतथात्वेषाभूपसंबंधिनीत
था ख्यातिंयातुक्षितौदेविभक्तिर्भवतुमेत्वयि सद्भावेनकथामेतांयेशृण्वंतिपठंतिच तेषांचवांछितंसर्वंत्वयादेयंस
देवहि तथेत्युक्त्वामहालक्ष्मीस्तत्रैवांतरधीयत अथमंगलभूपालस्तत्रागत्यश्रियोर्चनं चक्रेपरमयाभक्त्या
चिल्लुदेव्यासमन्वितः अथेर्ष्ययादुराचाराचिल्लुदेवीगृहंप्रति चोलदेवीसमायाताद्वारस्थैर्वारिताजनैः त
तोजगामविपिनंयत्रासीदंगिरामुनिः अथालोक्याद्भुताकाराज्ञानदृष्ट्याविचिंत्यतां मुनिस्तुशीघ्रतंदिव्यंचोलदेवीम
कारयत् व्रतेकृतेथसंजाताचोलदेवीमहायशाः दाक्षिण्यकेलिलीलाभिर्लावण्यैकनिकेतनं ततःकदाचिदागत्य
वनमाखेटनंनृपः मुनेर्वेश्मनिराजातांददर्शवामलोचनां अथराजामुनिंप्राहकेयंधन्येनिकथ्यतां तद्वृत्तांतंसमा

स्थायराज्ञेतांप्रददौसमुनिः अथागत्यनिजंराज्यंचिल्लुदेवीसमन्वितं चिल्लुदेव्याचसहितोबुभुजेमंगलोनृपः चिल्लुदे
वीवरंवव्रेचोलदेवीसमागमं समुद्रस्ययथागंगायमुनेसंगमेसदा तथामंगलभूपस्यआलिंग्येवामलोचना पर
स्पराधिकेतेतुप्रियेमान्येबभूवतुः चिल्लुदेव्यासमंसोथचोलदेव्यासहाखिलां सप्तद्वीपवतींपृथ्वींबुभुजेमंगलोनृपः
व्रतस्यास्यैवसामर्थ्याद्दुकः सोपिनूतनः अभून्मंगलभूपस्यमंत्रीनवयथागुरुः भुक्त्वाथसकलान्भोगान्मंग
लोभूभुजांवरः सपुनः स्वर्गमेत्याभून्नक्षत्रंविष्णुदैवतं नारदउवाच एतत्तेकथितंशक्रव्रतानामुत्तमंव्रतं यल्ल
थाश्रवणेनापिलभतेवांछितंफलं प्रयागमिवतीर्थेषुदेवेषुभगवानिव नदीषुचयथागंगाव्रतेष्वेतत्तथाव्रतं धर्मंचा
र्थंचकामंचमोक्षंचयदिवांछसि तर्हीदंचव्रतंशक्रकुरुश्रद्धासमन्वितः धनंधान्यंधरांधर्मंकीर्तिमायुर्यशःश्रियं
तुरंगान्दंतिनःपुत्रान्महालक्ष्मीःप्रयच्छति इतिभविष्योत्तरपुराणेमहालक्ष्मीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथआश्विन
शुक्लाष्टमीमहाष्टमी तत्राष्टम्यांभद्रकालीदक्षयज्ञविनाशिनी प्रादुर्भूतामहाघोरायोगिनीकोटिभिर्वृता दे
वीपुराणे सप्तमीवेधसंयुक्तायैःकृतातुमहाष्टमी पुत्रदाराधनैर्हीनाभ्रमंतीहपिशाचवत् शरज्जन्माष्टमीपूज्या
नवमीसंयुतासदा सप्तमीसंयुतानित्यंशोकसंतापकारिणी जंभेनसप्तमीयुक्तापूजिताचमहाष्टमी इंद्रेणनिह
तोजंभस्तस्मादानवपुंगवः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसप्तमीसहिताष्टमी वर्जनीयाप्रयत्नेनमनुष्यैःशुभकां—

क्षिभिः सप्तमीकलयायत्रपरतश्चाष्टमीतथा तेनशल्यमिदंप्रोक्तंपुत्रपौत्रक्षयप्रदं पुत्रान्हंतिपशून्हंतिराष्ट्रंहंतिः
सराज्यकं हंतिजानपदांश्चापिसप्तमीसहिताष्टमी शुक्लपक्षेष्टमीचैवशुक्लपक्षेचतुर्दशी पूर्वविद्धानकर्तव्याकर्त
व्यापरसंयुता अत्रत्रिमुहूर्तान्न्यूनासत्यपिसप्तमीवर्ज्यानप्रयोजिका नत्रिमुहूर्तैव सप्तमीस्वल्पसंयुक्तावर्जनीया
सदाष्टमी स्तोकापिसातिथिःपुण्यायस्यांसूर्योदयेसति नवमीयुक्तायाअलाभेतुसप्तमीयुतैवकार्या उपवासंम
हाष्टम्यांपुत्रवान्नसमाचरेत् सप्तशत्यास्तुपाठेनतोषयेज्जगदंबिकां अथआश्विनकृष्णाष्टम्यांअशोकाष्टमीव्र
तं,हेमाद्रौआदित्यपुराणे आश्विनस्यासितेपक्षेपूजनीयाप्यशोकिका गंधमाल्यनमस्कारधूपदीपैश्चसंपदा
तस्मिन्नहनियाभुंक्ते नक्तमिंदुविवर्जिते भवत्यथाविशोकासायत्रयत्राभिजायते अष्टमीपूर्वसर्वास्तनचेच्छक्तो
तिवैमुने प्रोष्टपद्यामतीतायांयास्यात्कृष्णाष्टमीयता काशीखंडे कालभैरवद्विज तत्रकार्यंव्रतंत्वेतत्सर्वका
मफलप्रदं इतिअशोकाष्टमी अथमार्गशीर्षकृष्णाष्टम्यांकाशीखंडेकालभैरवस्यपूजोक्ता मार्गशीर्षाऽसि
ताष्टम्यांकालभैरवसन्निधौ उपोष्यजागरंकुर्वन्सर्वपापैःप्रमुच्यते इतिकाशीखंडात् रुद्रव्रतेषुसर्वेषुकर्त
व्यासन्मुखीतिथिः इतिब्रह्मवैवर्ताच्च दिनद्वयेंशतोरात्रिव्याप्तौउत्तरैवभैरवोत्पत्तिः प्रदोषकालव्यापिनीति
केचित् तत्र शिवरहस्येमध्याह्नेभैरवोत्पत्तेश्चश्रवणात् तत्रैवनित्ययात्रादिकंकृत्वामध्याह्नेसंस्थितेर-

वीत्क्रपक्रमस्य ततोग्ररूपान्नवधीत्ततः श्रीकालभैरवः आविरासीत्तदालोकान्भीषयन्नखिलान्प्रति कृत्वार्चावि-
विधांपूजांमहासंभारविस्तरैः नरोमार्गासिताष्टम्यांवार्षिकंविघ्नमुत्सृजेत् तीर्थेकालोदकेस्नात्वातर्पणंविधिपू
र्वकं विलोक्यकालराजानंनिरयादुद्धरेत्पितॄन् सूतउवाच व्रतानिचप्रवक्ष्यामिशृणुध्वंमुनिपुंगवाः तत्रकृ
ष्णाष्टमीपुण्यासर्वपापप्रणाशिनी कृष्णाष्टमीव्रतान्नान्यदुत्तमस्तिविभूतिदं कृष्णाष्टमीव्रतंकृत्वाब्रह्माब्रह्मत्व
मासवान् विष्णुत्वंप्राप्तवान्विष्णुः सुरेशत्वंशचीपतिः कुबेरोयक्षराज्यत्वंनियंतृत्वंयमःस्वयं चंद्रश्चंद्रत्वमापन्नो
गणेशत्वंगणाधिपः स्कंदःसेनापतित्वंच तथाचान्येगणेश्वराः कृत्वाचैश्वर्यमापन्नाःसौभाग्यंदेववल्लभाः व्रत-
स्यास्यप्रभावेनलक्ष्म्याःपतिरभूद्धरिः ययातिःसार्वभौमत्वंतथाचान्येनृपोत्तमाः ऋषयोमुनयःसिद्धगंधर्वाणां-
चकन्यकाः कृत्वावैपरमांसिद्धिंप्राप्ताश्चमुनिपुंगवाः नंदीश्वरेणयत्प्रोक्तंनारदायमहात्मने कृष्णाष्टमीव्रतंश्रेष्ठं
सर्वकामफलप्रदं मेरोर्यद्दक्षिणंशृंगंसुरासुरनमस्कृतं तत्रनंदीश्वरंदृष्ट्वासर्वज्ञंशंभुवल्लभं उपास्यमानंमुनिभिः
स्तूयमानंमरुद्गणैः सर्वानुग्रहकर्तारंस्तुत्वातुविविधैस्तवैः अब्रवीत्प्रणिपत्याथदंडवन्नारदोमुनिः नारदउवाच
भगवन्सर्वतत्वज्ञसर्वेषामभयप्रद केनव्रतेनभगवत्तपोवृद्धिःप्रजायते सौभाग्यंकांतिरैश्वर्यंअपत्यंचयशस्तथा शा
श्वतीमुक्तिरंतेच पशुपाशविमोचनी भगवंस्तद्व्रतंब्रूहिकारुण्याच्छंकरप्रिय नंदिकेश्वरउवाच कृष्णाष्टमी-

व्रतंश्रेष्ठमस्तिनारदतच्छृणु गणेशत्वंमयालब्धंयेनपुण्येनभोमुने मासिमार्गशिरेप्राप्तेकृष्णाष्टम्यांजितेंद्रियः ॥
अश्वत्थदंतकाष्ठेनकृत्वावैदंतधावनं स्नानंकृत्वातुविधिवत्तर्पणंचैवनारद आगच्छभगवानयंपूजयेच्छंकरंप्रभुं गो
मूत्रंप्राश्यविधिवदुपवासीभवेन्निशि अतिरात्रस्ययज्ञस्यफलंचाष्टगुणंभवेत् सर्पिषाप्राशनंपौषेदंतकाष्ठंचतत्स्मृतं ॥
पूजयेच्छंभुनामानंभगवंतंमहेश्वरं वाजपेयाष्टकंपुण्यंप्राप्नोतिश्रद्धयान्वितः माघेवटस्यकाष्ठंचगोक्षीरंप्राशनेस्मृ
तं महेश्वरंकृसंपूज्यगोमेधाष्टगुणंफलं फाल्गुनेचैतदेवोक्तंसर्पिषाप्राशनेनचयत् संपूजयेन्महादेवंराजसूयाष्टकंफ
लं काष्ठमौदुंबरंचैवप्राशनेभर्जितायवाः पूजयेच्छंभुनामानंअश्वमेधफलंलभेत् शिवंसंपूज्यवैशाखेपीत्वाचैव
कुशोदकं नारमेधाष्टकंपुण्यंप्राप्नोत्येवहिनारद ज्येष्ठेप्लक्षंभवेत्काष्ठंसंपूज्यपशुपतिंविभुं गवांशृंगोदकंप्राश्यस्वपे
द्देवस्यसन्निधौ गवांकोटिप्रदानस्यतत्फलंतदवाप्नुयात् आषाढेचोग्रनामानंइक्ष्वासंप्राश्यगोमयं सौत्रामणेस्तु
यज्ञस्यफलमष्टगुणंभवेत् पालाशंश्रावणेप्रोक्तंसर्वंसंपूज्यनारद प्राशयित्वार्कपत्राणिकल्पंशिवपुरेवसेत् मासे
भाद्रपदेष्टम्यांत्र्यंबकंसंप्रपूजयेत् प्राशनंबिल्वपत्रस्यसर्वदीक्षाफलंलभेत् आश्विनेजंबुकाष्ठस्यदंतकाष्ठमुदीरितं
ईश्वरंपूजयेद्भक्त्याप्राशयेत्तंदुलोदकं पौंडरीकस्ययज्ञस्यफलमष्टगुणंभवेत् मासेतुकार्तिकेष्टम्यांईशानाख्यंप्रपू-
जयेत् पंचगव्यंसकृत्पीत्वाअग्निष्टोमफलंलभेत् उद्यापनंचवर्षांतेप्रकुर्याद्भक्तितत्परः विरच्यलिंगतोभद्रंपूजये-

व्र·रा
३०

त्सर्वदेवताः वितानंतत्रबध्नीयात्पंचवर्णैस्सुशोभनं आचार्यंवरयित्वाच ऋत्विक्चरुद्रसंयुतान् सुवर्णप्रतिमांतत्र वृष
भंरजतस्यच कलशेपूजयित्वाचरात्रौजागरमाचरेत् प्रभातेचपुनःपूज्यअग्निस्थापनमाचरेत् हुनेदष्टशतंचैवतिल
द्रव्यंघृतप्लुतं त्र्यंबकेनचमंत्रेणगौर्याश्चैवपृथक्पृथक् वर्षांतेभोजयेद्विप्रान् शिवभक्तिसमन्वितान् पायसंघृतसं
युक्तंमधुनाचपरिप्लुतं शक्त्याहिरण्यवासांसिभक्त्यातेभ्योनिवेदयेत् देवायचापिदध्यान्नंवितानंध्वजचामरं कृष्णांपय
स्विनींगांचघंटाकंदुकवाससी सरत्नांतत्रकलशांअलंकृत्यचनारद अलंकारंचवस्त्रंचदक्षिणांचस्वशक्तितः भक्त्या
प्रणम्यविधिवदाचार्यायनिवेदयेत् करोत्येवंव्रतंपुण्यंवर्षमेकंनिरंतरं महापातकनिर्मुक्तःसर्वैश्वर्यसमन्वितः कल्पको-
टिशतंसाग्रंशिवलोकेमहीयते कृष्णाष्टमीव्रतंसम्यक्देवर्षेःकथितंमया यदुक्तंदेवदेवेनदेव्यैविश्वसृजापुरा सूत
उवाच एवंनंदीश्वराच्छ्रुत्वानारदोमुनिपुंगवः कृष्णाष्टमीव्रतंपुण्यंययौबदरिकाश्रमं व्रतस्यास्यप्रभावंयःपठेदाश्र
णुयादपि सयातिपरमंस्थानयत्रदेवोमहेश्वरः इतिआदित्यपुराणेकृष्णाष्टमीव्रतंनाम एकादशोध्यायः इति
कालभैरवाष्टमी इत्यष्टमीव्रतानिसमाप्तानि ७ ७ ७ ७ ७

अ·
९
३०

श्रीगणेशायनमः अथनवमीव्रतानिलिख्यंते तत्रचैत्रशुक्लनवम्यांरामनवमीव्रतं इदंचपरविद्धायांमध्यान्हव्यापिन्यां-
कार्यं तदुक्तंअगस्त्यसंहितायां चैत्रशुक्लातुनवमीपुनर्वसुयुतायदि सैवमध्यान्हयोगेनमहापुण्यतमाभवेत् दिनद्वये
ऋक्षयोगेमध्यान्हव्याप्तावेकदेशव्याप्तौवापरान्यथापूर्वा तदुक्तंतत्रैव नवमीचाष्टमीविद्धात्याज्याविष्णुपरायणैः उ-
पोषणंनवम्यांवैदशम्यांपारणंभवेत् चैत्रमासेनवम्यांतुजातोरामःस्वयंहरिः पुनर्वस्वृक्षसंयुक्तासातिथिःसर्वकामदा
श्रीरामनवमीप्रोक्ताकोटिसूर्यग्रहाधिका केवलापिसदोपोष्यानवमीशब्दसंग्रहात् तस्मात्सर्वात्मनासर्वैःकार्यंवैनव
मीव्रतं अथागस्त्यसंहितायां चैत्रेनवम्यांप्राक्पक्षेदिवापुण्येपुनर्वसौ उदयेगुरुगौरांशेस्वोच्चस्थग्रहपंचके मेषेपूष-
णिसंप्राप्तेलग्नेकर्कटकाह्वये आविरासीत्सकलयाकौशल्यायांपरःपुमान् प्राक्पक्षेशुक्लपक्षे उदयेलग्ने गुरुगौरांशे-
गुरुनवमांशे तस्मिन्दिनेतुकर्तव्यमुपवासव्रतंसदा तत्रजागरणंकुर्याद्रघुनाथपरोभुवि भुविइतिरवद्यादिव्यावृत्त्यर्थं प्रा
तर्दशम्यांकृत्वातुसंध्याद्याःकालिकाःक्रियाः संपूज्यविधिवद्रामंभक्त्याविन्तानुसारतः ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यादक्षिणाभि-
श्चतोषयेत् गोभूतिलहिरण्याद्यैर्वस्त्रालंकारभूषणैः रामंभक्त्याप्रयत्नेनपूजयेत्सरयामुदा एवंयःकुरुतेभक्त्याश्रीरामन
वमीव्रतं अनेकजन्मसिद्धानिपातकानिबहून्यपि भस्मीकृत्वाव्रजंत्येवतद्विष्णोःपरमंपदं सर्वेषामप्ययंधर्मोभुक्तिमुक्त्येे-
कसाधनः अशुचिर्वापिपापिष्ठःकृत्वेदंव्रतमुत्तमं पूज्यःस्यात्सर्वभूतानांयथारामस्तथैवसः यस्तुरामनवम्यांवैभुंक्तेसच

नराधमः कुंभीपाकेषुघोरेषुपच्यतेनात्रसंशयः अकृत्वारामनवमीव्रतंसर्वव्रतोत्तमं व्रतान्यन्यानिकुरुतेनतस्यफलभाग्भ-
वेत् रहसिकृतपापानिप्रख्यातानिबहून्यपि महांतिचप्रणश्यंतिश्रीरामनवमीव्रतात् एकामपिनरोभक्त्याश्रीरामनवमीं
मुने उपोष्यकृतकृत्यःस्यात्सर्वपापैःप्रमुच्यते नरोरामनवम्यांतुश्रीरामप्रतिमाप्रदः विधानेनमुनिश्रेष्ठसमुक्तोनात्र
संशयः सुतीक्ष्णउवाच श्रीरामप्रतिमादानंविधानंवाकथंमुने कथयस्वमुनिश्रेष्ठभक्तस्यममविस्तरात् अगस्त्यउवाच
कथयिष्यामितद्विद्वन्प्रतिमादानमुत्तमं विधानंचापियत्नेनयतस्त्वंवैष्णवोत्तमः अष्टम्यांचैत्रमासेतुशुक्लपक्षेजितेंद्रि-
यः दंतधावनपूर्वंतुप्रातःस्नायाद्यथाविधि नद्यांतडागेकूपेवाह्रदेप्रस्रवणेपिवा ततःसंध्यादिकाःकार्याःसंस्मरन्रा-
घवंहृदि गृहमासाद्यविप्रेंद्रकुर्यात्पूजादिकंपरं दांतंकुटुंबिनंविप्रंवेदशास्त्रपरंसदा श्रीरामपूजानिरतंसुशीलंदंभ-
वर्जितं विधिज्ञंराममंत्राणांराममंत्रैकसाधनं आहूयभक्त्यासंपूज्यवृणुयात्प्रार्थयन्निति श्रीरामप्रतिमादानंकरिष्ये-
हंद्विजोत्तम भक्त्याचार्योभवप्रीतःश्रीरामोसित्वमेवच इत्युक्त्वापूज्यविप्रेंद्रंस्नापयित्वाततःपरं तैलेनाभ्यज्यचस्ना-
याच्चिंतयन्राघवंहृदि तैलेनाभ्यज्यस्नापयित्वेत्सन्वयः श्वेतांबरधरःश्वेतगंधमाल्यानिधारयन् अर्चितोभूषितश्चै-
वंकृतमध्याह्निकक्रियः अर्चितःकृतार्चनः आचार्यंभोजयेद्भक्त्यासात्विकान्नैःसुविस्तरं भुंजीतस्वयमप्येवंहृदिरा-
ममनुस्मरन् एकभक्तव्रतीतत्रसहाचार्योजितेंद्रियः शृण्वन्रामकथांदिव्यामहःशेषंनयेन्मुने सायंसंध्यादिकाःकु-

योऽस्मिन्क्रियारामम्अनुस्मरन् आचार्यसहितोरात्रावधःशायीजितेंद्रियः वसेत्स्वयंनचैकांतेश्रीरामार्पितमानसः ततःप्रातःस
मुत्थायस्नात्वासंध्यांयथाविधि प्रातःसर्वाणिकर्माणिशीघ्रमेवसमापयेत् ततःस्वस्थमनाभूत्वाविद्वद्भिःसहितोनघ
स्वगृहस्योत्तरेदेशेद्वारस्योत्तरमंडपं स्वगृहसमीपे चतुर्द्वारपताकाढ्यंसवितानंसतोरणं मनोहरमहोत्सेधपुष्पाद्यैःसमलंकृतं शंखचक्रहनूमद्भिः
प्राग्द्वारेसमलंकृतं गरुत्मच्छार्ङ्गबाणैश्चदक्षिणेसमलंकृतं गदाखड्गांगदैश्चैवपश्चिमेसविभूषितं पद्मस्वस्तिकनीलैश्चकौबेरेसमलंकृतं मध्ये
हस्तचतुष्कायवेदिकायुक्तमायतं प्रविश्यनृत्यगीतैश्चवाद्यैश्चापिससंयुतं पुण्याहंवाचयेत्तत्रविद्वद्भिःप्रीतमानसः ततःसंकल्पयेद्देव
राममेवस्मरन्मुने अस्यांरामनवम्यांचरामाराधनतत्परः उपोष्याष्टसुयामेषुपूजयित्वायथाविधि इमांस्वर्णमयींरा
मप्रतिमांचप्रयत्नतः श्रीरामप्रीतयेदास्येरामभक्तायधीमते प्रीतोरामोहरत्वाशुपापानिसुबहूनिमे अनेकजन्मसि
द्धानिअभ्यस्तानिमहांतिच विलिखेत्सर्वतोभद्रंवेदिकोपरिसुंदरं मध्येतीर्थोदकैर्युक्तंपात्रंसंस्थाप्यचार्चितं सौवर्णेरा
जतेताम्रेपात्रेषट्कोणमालिखेत् ततःस्वर्णमयींरामप्रतिमांपलमात्रतः निर्मितांद्विभुजांदिव्यांवामांकस्थितजानकीं
बिभ्रतींदक्षिणकरेज्ञानमुद्रांमहामुने वामेनाधःकरेणैतांदेवीमालिंग्यसंस्थितां सिंहासनेराजतेत्रपलद्वयविनिर्मिते
पंचामृतस्नानपूर्वंसंपूज्यविधिवत्ततः मूलमंत्रेणनियतोन्यासपूर्वमतंद्रितः दिवैवंविधिवत्कृत्वारात्रौजागरणंततः दि
व्यांरामकथांश्रुत्वारामभक्तैःसमन्वितः नृत्यगीतादिभिश्चैवरामस्तोत्रैरनेकधा रामाष्टकैस्तथापूजागंधपुष्पाक्षतादिभिः

कर्पूरागरुकस्तूरिकल्हाराद्यैरनेकधा पूजयन्विधिवद्भक्त्या दिवारात्रं नयेद्बुधः ततःप्रातःसमुत्थाय स्नानसंध्यादिकाःक्रि-
याः समाप्य विधिवद्रामंपूजयेद्विधिवत्सुने ततोहोमंप्रकुर्वीतमूलमंत्रेणमंत्रवित् पूर्वोक्तपद्मे [illegible] स्थंडिलेवासमाहितः
लौकिकाग्नौविधानेनशतमष्टोत्तरंततः [illegible]
[illegible] नवस्मरन्रामममनन्यधीः ततोभक्त्यासुसंतोष्य आचार्यंपूजयेन्
मुने कुंडलाभ्यांसरत्नाभ्यांमंगुलीयैरनेकधा गंधपुष्पाक्षतैर्वस्त्रैर्विचित्रैःसुमनोहरैः ततोरामं स्मरन्दद्याद्देवं मंत्रमुदीरयेत्
त् इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांसमलंकृतां चित्रवस्त्रयुगच्छन्नांरामोहंराघवायते श्रीरामप्रीतयेदास्ये तुष्टोभवतुराघ-
वः इतिदत्वाविधानेनदद्याद्वैदक्षिणांपुनः अन्येभ्यश्चयथान्यायंगोहिरण्यादिशक्तितः दद्याद्दासीयुगंधान्यंयथावि-
भवमादृतः ब्राह्मणैःसहभुंजीत तेभ्योदद्याच्च दक्षिणां ब्रह्महत्यादिपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः तुलापुरुषदानादिफलंप्राप्नो-
तिसुव्रतः अनेकजन्मसंसिद्धपापेभ्योमुच्यतेध्रुवं बहुनाकिमिहोक्तेनमुक्तिस्तस्यकरेस्थिता कुरुक्षेत्रेमहापुण्येसूर्यप-
र्वण्यशेषतः तुलापुरुषदानाद्यैःकृतैर्यल्लभ्यतेफलं तत्फलंलभतेमर्त्योदानेनानेनसद्व्रती इतिरामप्रतिमादानोद्यापन-
विधिः अथरामपूजा आचम्यप्राणानायम्यमासपक्षाद्युल्लिख्यसकलपापक्षयकामःश्रीरामप्रीतयेश्रीरामनवमीव्रत-
महंकरिष्ये तदंगत्वेनरामपूजांकरिष्ये तथाराममंत्रेणषडंगन्यासंकलशार्चनंचकरिष्ये फलपुष्पाक्षतसहितंजलपूर्णताम्रपात्रंगृहीत्वाउपो-
ष्येनवमींत्वद्यथामेष्वष्टसुराघव तेनप्रीतोभवत्वंमेसंसारात्त्राहिमांहरे इतिमंत्रेणपात्रस्थंजलंक्षिपेत् ततःशक्तितःहैमीरामप्रतिमांकृत्वा

२

अग्न्युत्तारणपूर्वकं कपोलौस्पृष्ट्वामूलमंत्रंप्रणवादिचतुर्थ्यंतंनामरामायदेवत्वंसंख्यायस्वाहेतिमंत्रंपठन्प्राणप्रतिष्ठां
कुर्यात् ततः कोमलाक्षंविशालाक्षमिंद्रनीलसमप्रभं दक्षिणांगेदशरथपुत्रावेक्षणतत्परं पृष्ठतोलक्ष्मणंदेवसछ
त्रंकनकप्रभं पार्श्वेभरतशत्रुघ्नौतालवृंतकरावुभौ अग्रेव्यग्रंहनूमंतंरामानुग्रहकांक्षिणं इतिध्यायेत् अथषो
डशोपचारैःपूजयेत् आवाहयामिविश्वेशंजानकीवल्लभंप्रभुं कौशल्यातनयंविष्णुंश्रीरामंप्रकृतेःपरम् सहस्र
शीर्षेत्यावाहनं श्रीरामागच्छभगवन्रघुवीरनृपोत्तम जानकीसहराजेंद्रसुस्थिरोभवसर्वदा रामभद्रमहेष्वा
सरावणांतकराघव यावत्पूजांसमाप्येहंतावत्वंसन्निधोभव इतिसन्निधापनं रघुनायकराजर्षेनमोराजीवलोच
न रघुनंदनमेदेवश्रीरामाभिमुखोभव इतिसंमुखीकरणं राजाधिराजराजेंद्ररामचंद्रमहीपते रत्नसिंहासनंतु
भ्यंदास्यामिस्वीकुरुप्रभो पुरुषएवेदमासनं त्रैलोक्यपावनानंतनमस्तेरघुनायक पाद्यंगृहाणराजर्षेनमोराजीव
लोचन एतावानस्येतिपाद्यं परिपूर्णपरानंदनमोरामायवेधसे गृहाणार्घ्यंमयादत्तंकृष्णविष्णोजनार्दन त्रिपा
दूर्ध्वमर्घ्यं नमःसत्यायशुद्धायनित्यायज्ञानरूपिणे गृहाणाचमनंनाथसर्वलोकैकनायक तस्माद्विराळाचम
नं नमःश्रीवासुदेवायतत्वज्ञानस्वरूपिणे मधुपर्कंगृहाणेदंजानकीपतयेनमः मधुपर्कं पंचामृतमयानीतंपयो
दधिघृतंमधु शर्करामधुसंयुक्तंरामत्वंप्रतिगृह्यतां पंचामृतं शुद्धोदकेनस्नानं पुष्पं धूपंदीपंनैवेद्यं निर्माल्यविस

र्जनं ब्रह्मांडोदरमध्यस्थैस्तीर्थैश्वरघुनंदन स्नापयिष्याम्यहंभक्त्यात्वंगृहाणजनार्दन पुरुषसूक्तेनस्नानं ततकांच
नसंकाशंपीतांबरमिदंहर संगृहाणजगन्नाथरामचंद्रनमोस्तुते तयज्ञमितिवस्त्रं श्रीरामाच्युतयज्ञेश श्रीधरानंत
राघव ब्रह्मसूत्रंसोत्तरीयंगृहाणरघुनंदन तस्माद्यज्ञादितियज्ञोपवीतं कुंकुमागरुकस्तूरिकर्पूरंचंदनंतथा तुभ्यं
दास्यामिराजेंद्र श्रीरामस्वीकुरुप्रभो तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतेतिगंधं अक्षताःपरमादिव्या॰ अलंकारार्थेअक्षतान् तुलसी
कुंदमंदारजातीपुन्नागचंपकैः कदंबकरवीरैश्चकुसुमैःशतपत्रकैः नीलांबुजैर्बिल्वपत्रैरर्चयेद्राघवंविभुं पूजयिष्या
म्यहंभक्त्यासंगृहाणजनार्दन तस्मादश्वेतिपुष्पाणि अथांगपूजा श्रीरामचंद्राय॰ पादौ॰ राजीवलोचनाय॰ गुल्फौ॰
रावणांतकाय॰जानुनी॰ वाचस्पतये॰ ऊरू॰ विश्वरूपाय॰जंघे॰ लक्ष्मणाग्रजाय॰ कटी॰ विश्वमूर्तये॰ मेढ्रं॰ विश्वामित्रप्रिया
य॰ नाभिं॰ परमात्मने॰ हृदयं॰ श्रीकंठाय॰ कंठं॰ सर्वास्त्रधारिणे॰ बाहू॰ रघूद्वहाय॰ मुखं॰ पद्मनाभाय॰ जिह्वां॰ दामोदरा
य॰दंतान्॰ सीतापतये॰ ललाटं॰ ज्ञानगम्याय॰ शिरः॰ सर्वात्मने॰ सर्वांगंपूजयामि वनस्पतिरसोद्भूतोगंधाढ्योगंधउत्तमः
रामचंद्रमहीपालधूपोयंप्रतिगृह्यताम् यत्पुरुषेतिधूपं ज्योतिषांपतयेतुभ्यंनमोरामायवेधसे गृहाणदीपकंचैवत्रैलोक्य
तिमिरापहं ब्राह्मणोस्यदीपं इदंदिव्यान्नममृतंरसैःषड्भिःसमन्वितं रामचंद्रेशनैवेद्यंसीतेशप्रतिगृह्यतां चंद्रमामनसे
तिनैवेद्यं ततःआचमनं इदंफलमितिफलं नागवल्लीदलैर्युक्तंपूगीफलसमन्वितं तांबूलंगृह्यतांरामकर्पूरादिसमन्वितं

इतितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां॰ नाभ्याआसीतिप्रदक्षिणां नृत्यैर्गीतैश्चवाद्यैश्चपुराणपठनादिभिः पूजोपचारैरखिलैः
संतुष्टोभवराघव मंगलार्थंमहीपालनीराजनमिदंहरे संगृहाणजगन्नाथरामचंद्रनमोस्तुते नीराजनं नमोदेवाधिदेवाय
रघुनाथायशार्ङ्गिणे चिन्मयानंतरूपायसीतायाःपतयेनमः सप्तास्यासन्नितिनमस्कारः सर्वलोकशरण्यायरामचंद्रायवे
धसे ब्रह्मानंदैकरूपायसीतायाःपतयेनमः यज्ञेनयज्ञमितिमंत्रपुष्पांजलिं यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यासमानिच ना-
नितानिविनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे इतिप्रदक्षिणां अशोककुसुमैर्युक्तंरामायार्घ्यंनिवेदयेत् दशाननवधार्थायधर्मसं-
स्थापनायच राक्षसानांवधार्थायदैत्यानांनिधनायच परित्राणायसाधूनांजातोरामस्त्वयंहरिः गृहाणार्घ्यंमयादत्तंभ्रा-
तृभिःसहितोनघ इत्यर्घ्यं इतिपूजनं अथकथा अगस्त्यउवाच रहस्यंकथयिष्यामिसुतीक्ष्णमुनिसत्तम चैत्रमासेन
वम्यांतुशुक्लपक्षेरघूत्तमः प्रादुरासीत्ततोब्रह्मब्रह्मानंदैककेवलः तत्रजागरणंकुर्याद्रामस्यपुरतोबुधः प्रतिमायांयथा
शक्तिपूजाकार्यायथाविधि प्रातर्दशम्यांस्नात्वैवकृत्वासंध्यादिकाःक्रियाः संपूज्यविधिवद्रामंभक्तिवित्तानुसारतः ब्राह्म-
णान्भोजयेत्सम्यक्दक्षिणाभिश्चतोषयेत् गोभूतिलहिरण्याद्यैर्वस्त्रालंकारभूषणैः रामंभक्त्याप्रयत्नेनप्रीणयेत्सरयासुद्‌
एवंयःकुरुतेभक्त्याश्रीरामनवमीव्रतं अनेकजन्मजातानिपापानिसुबहूनिच भस्मीभवंतिपापानियातिविष्णोःपरंप
दम् सर्वेषामप्ययंधर्मोभुक्तिमुक्त्यैकसाधनः अशुचिर्वापिपापिष्ठःकृत्वेदंव्रतमुत्तमं पूज्यःस्यात्सर्वभूतानांयथारा

मस्तथैवसः यस्तुरामनवम्यांवैभुंक्तेसतुनराधमः कुंभीपाकेषुघोरेषुपतत्येवनसंशयः अकृत्वारामनवमीव्रतंसर्वोत्तमो त्तमं व्रतान्यन्यानिकुरुतेनतस्यफलभाग्भवेत् महांत्यपिप्रणश्यंतिपापानिनवमीव्रतात् एकामपिततोभक्त्याश्रीरामन वमींव्रती उपोष्यकृतकृत्यःस्यात्सर्वपापैःप्रमुच्यते ततोरामनवम्यांतुश्रीरामप्रतिमापरः विधानेननरश्रेष्ठःसमुक्तोना त्रसंशयः सुतीक्ष्णउवाच श्रीरामप्रतिमादानंविधानंवाकथंमुने कथयस्वयथारामभक्तस्यममविस्तरात् अगस्त्य उवाच कथयिष्यामितेभक्त्याप्रतिमादानमुत्तमं विधानंवापियत्नेनयतस्त्वंवैष्णवोत्तमः अष्टम्यांचैत्रमासेतुशुक्लपक्षे जितेंद्रियः दंतधावनपूर्वंतुप्रातःस्नात्वायथाविधि नद्यांतडागेकूपेवाह्रदेप्रस्रवणेपिवा संध्यादिकाःक्रियाःकुर्यात्सं स्मरन्राघवंहृदि गृहमागत्यविप्रेंद्रकुर्याद्दोपासनादिकं दांतंकुटुंबिनंविप्रंवेदशास्त्रविदांवरं श्रीरामपूजानिरतं सुचिदंभविवर्जितं सर्वज्ञंराममंत्राणांराममंत्रैकसाधनं आहूयभक्त्यासंपूज्यवृणुयात्प्रार्थयेद्व्रतं श्रीरामप्रतिमाद नंकरिष्येहंद्विजोत्तम तत्राचार्योभवप्रीतःश्रीरामोसित्वमेवच इत्युक्त्वाभोजुमायातंस्थापयित्वाततःस्वयं तदेवाभ्य ज्यचस्नायाच्चिंतयेद्राघवंहृदि श्वेतांबरधरंदेवंगंधमाल्यादिधारयेत् अर्चितोभूषितश्चैवकृत्वामाध्यान्हिकींक्रियां आचार्यंपूजयेत्पश्चात्सात्विकान्नैःसुविस्तरं भुंजीयात्स्वयमप्येवंरामंहृदिअनुस्मरन् एकभक्तंव्रतंतत्रसहाचार्योजि तेंद्रियः शयीतभूतलेसम्यक्श्रीरामार्पितमानसः ततःप्रातःसमुत्थायस्नात्वासंध्यांयथाविधि प्रातःसर्वाणिक

र्माणिशीघ्रमेवसमापयेत् ततःस्वस्थमनाभूत्वाविद्वद्भिःसहितोनय स्वगृहेचोत्तरेभागेमंडपंश्लक्ष्णमुज्वलं मंडपंच
चतुर्द्वारंध्वजाःकार्याःसुविस्तरैः फलैर्नानाविधैर्युक्तंपुष्पमालासुशोभनं कदलीस्तंभसंयुक्तंयज्ञियैस्तैरलंकृतं सु-
तोरणैर्मनोरम्यंपुष्पाद्यैःसमलंकृतं शंखचक्रहनूमद्भिःप्राग्द्वारेसमलंकृतम् गरुत्मच्छार्ङ्गबाणैश्चदक्षिणेसुवि-
भूषितं गदाखड्गांगदैश्चैव पश्चिमेचविभूषितं पद्मस्वस्तिकनीलैश्चकौबेर्यांसमलंकृतं मध्येतुचतुरस्रांचवेदिकां
हस्तमायतां विप्रैश्चगीतनृत्यैश्चवाद्यैश्चापिसमन्वितं पुण्याहंवाचयित्वाचविद्वद्भिःप्रीतमानसैः ततःसंकल्प
येद्देवंराममेवमनुस्मरन् अस्यारामनवम्यांतुरामाराधनतत्परः उपोष्याष्टसुयामेषुपूजयित्वायथाविधि इमांस्व-
र्णमयींरामप्रतिमांतुप्रयत्नतः श्रीरामप्रीतयेदास्येरामभक्तायधीमते स्तुतोरामोदहत्वाशुपापानिसुबहूनिमे अ
नेकजन्मसंसिद्धानिअभ्यस्तानिमहांतिच विलिखेत्सर्वतोभद्रंवेदिकोपरिसुंदरं मध्येतीर्थोदकैर्युक्तंपात्रंसंस्थाप्यच
र्चितं सौवर्णेराजतेताम्रेपात्रेषट्कोणमालिखेत् ततःस्वर्णमयींरामप्रतिमांपलमात्रतः निर्मितांद्विभुजांरम्यांवामांक
स्थितजानकीं बिभ्रतींदक्षिणेहस्तेज्ञानमुद्रांमहामुने वामेनाधःकरेणेनांदेहमालिंग्यसंस्थितां सिंहासनंराजतंच
पलद्वयविनिर्मितं पंचामृतस्नानपूर्वंसंपूज्यविधिवत्ततः मूलमंत्रेणनियतोदद्याच्चैवमतंद्रितः एवंसंपूज्यविधिवद्रा
त्रौजागरणंतथा दिव्यांरामकथांश्रुत्वारामभक्तिसमन्वितः गीतनृत्यादिभिश्चैवरामस्तोत्रैरनेकधा रामाष्टकेनसंस्तु

त्सगंधपुष्पाक्षतादिभिः कर्पूरागरुकस्तूरीकल्हाराद्यैरनेकधा संपूज्यविधिवद्भक्त्यादिवारात्रिंनयेद्बुधः ततःप्रातःसमुत्था
यस्नानसंध्यादिकाःक्रियाः संस्थाप्यविधिवद्रामंपूजयेद्विधिवन्मुने ततोहोमंप्रकुर्वीतमूलमंत्रेणमंत्रवित् पूर्वो·
क्तकुंडेगृह्योक्तस्थंडिलेवासमाहितः लौकिकाग्नौविधानेनशतमष्टोत्तरंमुने आज्येनपायसेनैवस्मरन्राममतं
द्रितः ततोभक्त्यासदातुष्टआचार्यंप्रार्थयेन्मुने कुंडलाभ्यांसुवर्णाभ्यांअंगुलीयैरनेकधा गंधपुष्पाक्षतैर्वस्त्रैर्विचि
त्रैःसुमनोहरैः ततोरामंस्वयंदद्यादिमंमंत्रमुदीरयेत् इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांसमलंकृतां चित्रवस्त्रयुगछन्नां·
रामोहंराघवायते श्रीरामप्रतिमांदास्येप्रीतोभवतुराघवः इतिदत्वाविधानेनदद्याद्देदक्षिणांध्रुवं अन्येभ्यश्चयथा·
शक्त्यागोहिरण्यादिभक्तितः दद्याद्दासोधनंधान्यंयथालंकरणानिच अगस्त्यउवाच एवंयःकुरुतेरामप्रतिमादा·
नमुत्तमं ब्रह्महत्यादिपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः तुलापुरुषदानेनफलमाप्नोतिसुव्रतात् अनेकजन्मसंसिद्धपापे
भ्योमुच्यतेध्रुवं बहुनात्रकिमुक्तेनमुक्तिस्तस्यकरेस्थिता तुलापुरुषदानेनमुनेयल्लभतेफलं तत्फलंलभतेमर्त्योदा
नेनानेनसुव्रत सुतीक्ष्णउवाच प्रायेणहिनराःसर्वेदरिद्राःकृपणामुने अगस्त्यउवाच दरिद्रस्यमहाभागस्वस्यवि
त्तानुसारतः पलार्धेनतदर्धेनतदर्धार्धेनवापुनः वित्तशाठ्यमकृत्वैवकुर्यादेवंव्रतंमुने यदिघोरतरंदुष्टंपातकंनेह
तेक्वचित् अकिंचनोपियत्नेनउपोष्यनवमीदिने एकचित्तोतियत्नेनसर्वपापैःप्रमुच्यते प्राप्तेश्रीरामनवमीदिनेमर्त्यो

विमूढधीः उपोषणंनकुरुतेकुंभीपाकेषुपच्यते यत्किंचिद्रामसुद्दिश्यक्रियतेनस्वशक्तितः रौरवेसतुमूढात्मापच्यतेना-
त्रसंशयः सुतीक्ष्णउवाच यामाष्टकेषुपूजावैतत्रचोक्तामहामुने मूलमंत्रेणसंयुक्तांतांकथांवदसुव्रत अगस्त्यउवा-
च सर्वेषांराममंत्राणांमंत्रराजंषडक्षरं इदंतुस्कांदेमोक्षखंडेश्रीरामंप्रतिरुद्रगीतायांरुद्रवाक्यं मुमूर्षोर्मणिकर्ण्यांते
अर्धोदकनिवासिनः अहंदिशामितेमंत्रंतारकस्योपदेशतः श्रीरामरामरामेतिएतत्तारकमुच्यते अतस्त्वंजानकी-
नाथपरंब्रह्माभिधीयसे तारकंब्रह्मचेत्युक्तंतेनपूजाप्रशस्यते पीठांगदेवतानांतुआवृत्तीनांतथैवच आदावेवप्रकुर्वी
तदेवस्यमीतमानसं उपचारैःषोडशभिःपूजाकार्यायथाविधि आवाहनंस्थापनंचसंमुखीकरणंतथा एवंमुद्राप्रा-
र्थनांचपूजामुद्रांप्रयत्नतः शंखपूजांप्रकुर्वीतपूर्वोक्तविधिनाततः कलशंवामभागेचपुजाद्रव्याणिचादरात् पीठेसं
पूज्ययत्नेनआत्मानंमंत्रमुच्चरेत् पात्रासादनमप्येवंकुर्याद्यामेषुतद्वितः पीतांबराणिदेवाययमार्पयन्नर्चयेत्सुधीः स्व
र्णयज्ञोपवीतानिदद्याद्देवायभक्तितः नानारत्नविचित्राणिदद्यादाभरणानिच हिमांबुघृष्टंरुचिरंघनसारंमनोहरं
क्रमात्तुमूलमंत्रेणउपचारान्प्रकल्पयेत् कल्हारैःकेतकैर्जात्यैःपुन्नागाद्यैःप्रपूजयेत् चंपकैःशतपत्रैश्चसुगंधैःसु
मनोहरैः पाद्यचंदनधूपैश्चतत्तन्मंत्रैःप्रपूजयेत् भक्ष्यभोज्यादिकंभक्त्यादेवायविधिनार्पयेत् येनसोपस्करंदेवंदत्वा
पापैःप्रमुच्यते जन्मकोटिकृतैर्घोरनानारूपैश्चदारुणैः विमुक्तःस्यात्क्षणादेवराम एवभवेन्मुने श्रद्धानस्यदात-

व्यंश्रीरामनवमीव्रतं सर्वलोकहितायेदंपवित्रंपापनाशनं लोहेननिर्मितंवापिशिलयादारुणापिवा एकेनैवप्रकारे·
णयस्मैकस्मैथवापुनं कृतंसर्वप्रयत्नेनयत्किंचिदपिभक्तितः जपेदेकांतमासीनोयावत्सदशमीदिनं अनेनस्या
त्पुनःपूजादशम्यांभोजयेद्द्विजान् भक्त्याभोज्यैर्बहुविधैर्दद्याद्भक्त्याचदक्षिणां कृतकृत्योभवेत्तेनसद्योरामःप्रसी
दति तूष्णींतिष्ठन्नरोवापिपुनरावृत्तिवर्जितः द्वादशाब्दकृतेनापियत्पापंचापिमुच्यते विलयंयातितत्सर्वं·
श्रीरामनवमीव्रतात् जपश्चराममंत्राणांयोनजानातितस्यवै उपोष्यसंस्मरेद्रामंन्यासपूर्वमतंद्रितः गुरुलब्धो
यंमंत्रस्तुन्यसेन्न्यासपुरःसरः यामेयामेचविधिनाकुर्यात्पूजांसमाहितः मुमुक्षुश्चसदाकुर्यात्श्रीरामनवमी
व्रतं मुच्यतेसर्वपापेभ्योयातिब्रह्मसनातनं इतिश्रीस्कंदपुराणेअगस्त्यसंहितायांअगस्तिसुतीक्ष्णसंवादेरा
मनवमीव्रतोद्यापनंसंपूर्णं अथरामनामव्रतं तत्रैवरामनवमीमारभ्य अथचसर्वकालेपिरामनामजपलेखनंकु
र्यात् आचम्यप्राणानायम्यमासपक्षाद्युल्लिख्यसकलपापक्षयकामोवाविष्णुलोकप्राप्तिकामोवाश्रीरामप्रीतये·
रामनामजपलेखनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य अथरामनामपूजा नाममंत्रेणषोडशोपचारैःपूजयेत् अथकथोद्या
पनंच पार्वत्युवाच धन्यास्म्यनुगृहीतास्मिकृतार्थास्मिजगत्प्रभो विच्छिन्नोमेद्यसंदेहग्रंथिर्भवदनुग्रहात्
त्वन्मुखाद्गलितंदेवत्वत्तोमृतरसायनं पिबंत्यामेमनोदेवोनतृप्यतिभवापहं श्रीरामस्यामृतंनामश्रुतंसंक्षेपतोम

या इदानीं श्रोतुमिच्छामिविस्तरेणस्फुटाक्षरं श्रीमहादेवउवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिगुह्याद्गुह्यतरंमहत् प्राप्नोतिपरमांसि-
द्धिंदीर्घायुःपुत्रसंपदां रामनामलिखेद्यस्तुलक्षकोटिशतावधि एकैकमक्षरंपुंसांमहापातकनाशनं सकामोपिलिखेद्यस्तुनि-
कामेनतुकिंपुनः इहैवसुखमाप्नोतिअंतेचपरमंपदं आदावंतेचमध्येचव्रतस्योद्यापनंचरेत् उद्यापनंविनानैवफलंसिद्धिम-
वाप्नुयात् तस्मात्सर्वप्रयत्नेननाम्नउद्यापनंकुरु पार्वत्युवाच नतास्मिदेवदेवेशभक्तानुग्रहकारक नाम्नउद्यापनंब्रूहिविस्त-
रेणममप्रभो श्रीशिवउवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिविस्तरेणयथाविधि नाम्नउद्यापनंचात्रभक्त्याभवदनुग्रहात् सौवर्णं
सुंदरं कुर्यात्सीतारामंसलक्ष्मणं हनूमत्प्रतिमांतत्रचतुर्थांशेनहाटकैः सुवर्णस्यप्रमाणंतुपलाष्टकमुदीरितं अशक्तश्चे
त्पलेनैवतदर्धार्धेनवापुनः श्रीरामप्रतिमांकृत्वावित्तशाठ्यंनकारयेत् राजतेनासनंकुर्यान्माषैःषोडशसंमितैः पीतवस्त्रे
णसंवेष्ट्यस्थापयेत्तंडुलोपरि तंडुलानांप्रमाणंतुभवेद्द्रोणचतुष्टयं शुचौदेशेगृहेतीर्थेमंडपंकारयेत्सुधीः तोरणानिचतु
र्द्वारेबंधयेदाम्रपल्लवैः भूमौगोमयलिप्तायांसर्वतोभद्रसंज्ञकं रचयेत्सप्तधान्येननानारंगैःसुशोभनं कुंभानष्टौचपूर्वादि
स्थापयेदव्रणान्शुभान् कुंभमेकंमध्यदेशेस्थापयेत्तंडुलोपरि गंगाजलेनसंपूर्यपंचरत्नैःसपल्लवैः नारिकेरफलान्यष्टौ
एकंरामायदापयेत् आचार्यंवरयेत्तत्रवेदशास्त्रविशारदं ब्रह्मादिकऋत्विजानांतुवरणंकारयेत्ततः मधुपर्केणसंपूज्यवस्त्रा
लंकारभूषणैः ऋत्विजःषोडशानष्टौवरयेद्वेदपारगान् स्नात्वानित्यंविधायादौपूजयेद्गणनायकं पुण्याहंवाचयित्वातुपू

जयेद्रामचंद्रकं ततोग्निंचप्रतिष्ठाप्यस्वशाखोक्तविधानतः विष्णुसूक्तेनहोतव्यंमूलमंत्रेणवापुनः नवग्रहांश्चदिक्पा
लानत्रानुक्तांश्चहोमयेत् पुरुषसूक्तेनहोतव्याःसमिदाज्यंचरुस्तिलाः अष्टोत्तरसहस्रंतुराममंत्रेणहोमयेत् होमांते
पूजनंकुर्यात्रामचंद्रादिदेवताः पूजयित्वाततोहुत्वाबलिंपूर्णाहुतिंतथा श्रेयःसंपाद्यदानंचअभिषेकंसमापयेत्
रामंनत्वार्चयित्वाचप्रार्थयित्वापुनःपुनः आचार्यंपूजयेत्सम्यक्स्वर्णवस्त्रधेनुना प्रतिमादानमंत्रेणआचार्यायनिवे
दयेत् नतोस्मिदेवदेवेशंबहुबुद्धिमहात्मभिः यश्चिंत्यतेकर्मपाशान्हृदिनित्यंमुमुक्षुभिः माययागुणमय्यात्वंसृज-
स्यवसिलुंपसि अतस्त्वत्पादभक्तोस्मित्वद्भक्तिस्तुश्रियोधिका भक्तिमेवहिवांछंतित्वद्भक्ताःसारवेदिनः अतस्त्वत्पा
दकमलेभक्तिरेवसदास्तुमे संसारामयतप्तानांभैषज्यंभक्तिरेवते सीतासौमित्रिहनुमद्भक्तियुक्तनरेश्वर दानेनाने
नमेरामभुक्तिमुक्तिप्रदोभव प्रतिमादानसिध्यर्थंशक्त्यास्वर्णंतुदापयेत् दानंयद्दक्षिणाहीनंतत्सर्वंनिष्फलंभवेत् ब्रा-
ह्मणान्शतसाहस्रंभोजयेन्मधुसर्पिषा पक्वान्नैःपायसैःखाद्यैर्लड्डुकैःशर्करान्वितैः ऋत्विग्भ्योदक्षिणांदद्याद्भूय-
सींदक्षिणांददेत् तदंतेघृतपात्रंचतिलपात्रंचदापयेत् शय्यांचरथदानानिदशदानानिशक्तितः अशक्तश्चेत्स्वर्णमे
कंदत्वारामंनमेत्पुनः तिलकंकारयेत्सम्यग्दभिषिंचेत्सपल्लवैः द्विजैस्तुआशिषोदेयानत्वास्तुत्वाविसर्जयेत् उमामहे-
श्वरौपूज्यौभोजयेद्वटुकंतथा कुमारीणांशतंभोज्यंयोगिराजंचभोजयेत् क्षेत्रपालबलिंदत्वाध्यात्वारामंसदाजपेत्

ब्रह्मादिभिस्तुतत्पुण्यंवक्तुंशक्यंनकिंचन अश्वमेधसहस्राणिवाजपेयशतानिच एकेनरामनाम्नातुतत्फलंलभतेनरः
नारीवापुरुषोवापिशूद्रोवाप्यधमोनरः रामनाम्नातुमुक्तास्तेसत्यंसत्यंवरानने मूलेकल्पद्रुमस्याखिलमणिविलसद्र
त्नसिंहासनस्थंकोदंडधारयंतल्ललितकरयुगेनार्पितंलक्ष्मणेन वामांकन्यस्तसीतंभरतधृतमहामौक्तिकच्छत्रकांतं
शत्रुघ्नंचामराभ्यांविलसितमनिशंरामचंद्रंभजेहं वंदेतंत्रमहेशानचंडकोदंडखंडनं जानकीहृदयानंदवर्धनंरघुनं
दनं चरितंरघुनाथस्यशतकोटिप्रविस्तरं एकैकमक्षरंपुंसांमहापातकनाशनं इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेउमामहेश्व
रसंवादे रामनौमीव्रतोद्यापनंसंपूर्णं अथदुःखनवमीव्रतं अथभाद्रपदशुक्लनवम्यांमुहूर्तमात्रसत्वेपिपरं
युतायांअदुखनवमीव्रतं देशकालौस्मृत्वाममेहजन्मनिजन्मांतरेचभर्त्रासहसकलपातकादिदुःखनाशार्थंव्रत
खंडकल्पोक्तफलावाप्त्यर्थंश्रीगौरीदेवताप्रीत्यर्थंअदुःखनवमीव्रतपूजनमहंकरिष्ये तत्रादौनिर्विघ्नतासिध्यर्थं
स्वस्तिपुण्याहवाचनंचकरिष्ये इतिसंकल्प्य गोमयेनोपलिप्तभूमौवेदिकांगुडलिप्तांइक्षुछादितांअपूपपायसान्वि
तांउपरिमंडपिकायुतांकृत्वा तत्रपीठेआसनादिकलशप्रतिष्ठांतंकृत्वा अग्न्युत्तारणपूर्वकंगौरीप्रतिमांसंस्थाप्यगण
पतिचतुष्टयंइंद्रादिलोकपालानावाह्य गौरीमिमायेतिनमोदेव्याइतिवामंत्रेणसंपूज्य देवपात्रांधरांदेवींविभूतींच
त्रिलोचनीं दुग्धान्नदाननिरतांगौरींत्वांचिंतयाम्यहं ध्यानं गौरींदुःखहरांदेवींशिवस्यार्धांगधारिणीं सुनीलवस्त्र

संयुक्तासुमामावाहयाम्यहं आवाहनं प्रसन्नवदनेमातर्नित्यंदेवर्षिसंस्तुते मयाभावेनयद्दत्तंपीठंतत्प्रतिगृह्यताम् आसनं
सर्वतीर्थमयंदिव्यंसर्वभूतोपजीवनं यन्मयादत्तपानीयंपाद्यार्थंप्रतिगृह्यताम् पाद्यं अर्घ्यंगृहाणेत्यर्घ्यं गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो
भक्त्यानीतंसुशीतलं गंधपुष्पाक्षतोपेतंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं मातःसर्वाणितीर्थानिगंगाद्याश्चतथानदाः स्नानार्थंतव
देवेशिमयानीताःसुशोभनाः स्नानं सर्वभूषाधिकेसौम्येलोकलज्जानिवारणे मयोपपादितेतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यताम् वस्त्रं
श्रीखंडमितिगंधं माल्यादीनीतिपुष्पं वनस्पतिरसइतिधूपं आज्यंचेतिदीपं अन्नंचतुर्विधमितिनैवेद्यं पूगीफलमितितांबूलं
हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां स्कंदमातर्नमस्तुभ्यंदुःखव्याधिविनाशिनि उत्तिष्ठगच्छभवनंवरदाभवपार्वति इतिपूजा अथकथा ऋ
षयऊचुः कदाचिन्नैमिषारण्येव्यासंधर्मविदांवरं कथयंतंकथांदिव्यामिदमूचुर्महर्षयः यत्त्वधर्मविदांश्रेष्ठव्रतानिविविधानिच
विपाकाःकर्मणांचैवप्राणिनांविविधागतिः आकर्ण्यविस्मिताःसर्वेकौतूहलसमन्विताः नतृप्तिमधिगच्छामोनाभियंचकथामृतं
शृणुमश्चवयंसद्योव्रतंदुःखहरंत्विदं येनचीर्णेनधर्मज्ञाऽज्ञानदुःखंनजायते कृपांकुरुमहाबुद्धेब्रूहिदुःखहरंव्रतं व्यासउवाच
शृण्वंतुपुरुषाःसर्वेशौनकाद्यामहर्षयः येनरापुण्यकर्माणोदंभाहंकारवर्जिताः श्रद्धायायमिनोनित्यंमाहिंसानिरताश्चये यथा
मीलितभोक्तारःसुखिनस्तेनतेनहि गुह्यंचान्यत्तुवक्ष्यामिदुःखनाशनसूचकं येदुःखनवमींप्राप्यनराश्चैवाप्यपंडिताः
शिवांगच्छंतिशरणंसुसन्निस्थितिकारिणीं जन्मांतरशतैर्वापिनतेदुःखस्यभागिनः ऋषयऊचुः अदुःख

नवमीनामत्वयाकेयंनिरूपिता भविष्यतिकदाचेयंयदाकार्यंभविष्यति पूजनीयाकथंगौरीविधानंकीदृशंतथा एत-
त्सर्वंविधानेनवक्तुमर्हस्यशेषतः व्यासउवाच एतद्गुह्यतमंपुण्यंशृणुध्वंगदतोमम नदेयंनास्तिकायैनदंभकायश-
ठायच अहंवःश्रद्दधानेभ्योविधिंसर्वमशेषतः समाहितमनावच्मि भवतःपुण्यदायकं सर्वस्याद्यामहादेवीत्रिगु-
णापरमेश्वरी नित्यानंदमयीदेवीतमःपारेप्रतिष्ठति ब्रह्मांडजननीचेयमुत्पत्तिस्थितिकारिणी पुरुषःप्रकृतिश्चेय-
मात्मानंबिभिदेद्विधा यथाशिवस्तथागौरीयथागौरी तथाहरिः यथागौरी तथालक्ष्मीर्दुःखपापापहारिणी तासां
पूजाविधानेननकश्चिद्दुःखभाग्भवेत् नभस्येशुक्लनवमीयावापूर्णातिथिर्भवेत् अस्तेंदोषादिरहितासर्वदुःखहराप-
रा प्रशस्तायांनरःस्नात्वाकृत्वानित्यविधिंततः मौनेनगृहमागत्यसंयतस्तत्परायणः अदुःखदायीमूलाच शु-
चिस्थानगतस्तया गोमयेनविलिप्तायांशुचौमंडपिकांशुभां स्वकुंभंस्थापयेत्तत्रकुंकुमालिप्तभित्तिके आच्छादि-
तांस्वधूपैस्तासुमासानंददायिनीं आचार्यानुज्ञयातस्यांजगद्धात्रींप्रपूजयेत् पूजयित्वोपचारैस्तां नत्वानत्वापुनः
पुनः वायनकंचदद्याच्चास्यांपक्वान्नंफलसंयुतं शक्तश्चेदुपवासेननिशांचजागरैर्नयेत् अशक्तेनचभोक्तव्यंपयःप्रा-
श्यमथापिवा फलंवापिप्रयत्नेननहिंसारतचेतसा रात्रौजागरणंकार्यंनृत्यगीतादिभिस्तथा प्रभातेविमलेजा-
तेकृत्वानित्यविधिंपुनः ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्यासपत्नीकान्शुचींस्तथा देवींविसर्जयेत्सम्यगाचार्यंपूजयेत्तथा

आचार्यस्तुस्वशाखोक्तोनववर्षाणिकारयेत् सौवर्णैर्भूषणैर्वस्त्रैर्नत्वातंचसमर्चयेत् पंचवाअथवाचैकंनारिकेरैश्चवा
यनं पक्वान्नंनवसंख्याकंब्राह्मणायनिवेदयेत् पश्चाद्बंधुजनैःसार्धंभुंजीयान्नियतःशुचिः श्रुत्वाकथांपुण्यतमां
वाग्यतस्तत्परोयतः सकदाचिन्नदुःखेनयुज्यतेनात्रसंशयः भुक्त्वाभोगान्यथाकामंसयातिपरमंपदं अत्रैवोदाह
रंतीममितिहासंपुरातनं अरण्येविषमेप्राप्यशापदग्धाप्सराःकिल आसीज्ज्जातिस्मराकाचित्तिर्यग्योनिंसमागता
कुक्कुटीनामतोप्यासीत्सदादुःखेनपीडिता तत्सखीमर्कटीनाम तेचोभेशोककर्शिते अथतस्मिन्वनोद्देशेपरस्परहिते
रते उभेअभूतांसहितेविचरंत्यौदिशोदश ततःकालेनसहितावर्षांतेचागतातिथिः अदुःखनवमीनामदुःखव्या
धिविनाशिनी गत्वातांकुक्कुटीप्राहमर्कटींदैवयोगतः अद्यकिंचिन्नभोक्तव्यंआवाभ्यांशृणुकारणं तिर्यग्योनिगते
चावांपूर्वकर्मविपाकतः दुःखापनुत्तयेचाद्यनभोक्ष्येहंत्वयासह त्वंचेशाशरणंगत्वानवमींस्वव्रतस्थिता कृत्वाचत्व
मृशक्ताचेद्वृक्षशीर्णफलानिच महामायाप्रसादेनयाहिभद्रमहिंसया इत्युक्त्वाकुक्कुटीतूष्णींबभूवानश्नंतीतदा म
र्कट्यप्युररीकृत्यप्रशस्तेसंबभूवतुः अथसामर्कटीनामगत्वापूर्ववनंप्रति स्थित्वातद्दिनशेषंतुक्षुधितापीडिताभृशं
अजानतीतमेवार्थंपूर्वकर्मविशेषतः निशांतेतरसागत्वावनदेशोविचिन्वती ददर्शबर्हिणोंडानिअतीवक्षुधितातदा
भक्षयित्वामर्कटीसासुखंप्रक्षाल्यवारिणा पुनस्तदंतिकंप्राप्यादर्शयंतीक्षुधोव्यथां कुपिताकुक्कुटीवाक्यंउवाचमर्कटीं

प्रनि किंचिदुक्तंत्वयादुष्टेव्रजत्वंहरिसंस्तुता व्रतभ्रष्टास्थिताचाथवारिवासितयात्वये नाकरोस्त्वंममवचःप्राणाःकिंनगतास्तव
केदारंशरणंयाहिमयासहभयंकरि देहायोगेनयोगेनगच्छावःपरमंपदं अथतेनिर्गतेचोभेकेदारंभूतभावनं गत्वामनःस
माधायकुक्कुटीमनसास्मरत् उत्पत्स्येहंचसत्कुलेधनाढ्येवेदपारगे इतिमत्वास्वदेहंसावन्हिमध्येन्यपातयत् पुनर्भवेराज
पत्नीइतिमत्वाचमर्कटी अकरोत्सतनुत्यागंतद्वाक्येनैवबोधिता कुक्कुटीसामहादेव्याःप्रसादेनतथाकुले विप्राणांकन्य
काभूत्वाभर्ताविमलरत्नदः दिव्यवर्धनशीलासानिरतापतिसेवने इतराराजपत्नीत्वंप्राप्तासावथमर्कटी उभेजातिः
स्मरेजातेमहादेव्याःप्रसादतः अथसाकुक्कुटीपंचपुत्रान्जज्ञेपितुःसमान् बभूवधनसंपन्नारूपशीलगुणान्विता म
र्कटीपुत्रशोकार्ताबभूवव्यथिताभृशं पूर्वकर्मस्मरंतीसाकदाचिद्दैवयोगतः अपश्यत्कुक्कुटीपुत्रान्पंचैवचपितुःसमान्
अमारयत्स्वभृत्यैस्तान्पुत्रान्सामर्कटीतदा तच्छिरांसिगृहीत्वातुकुक्कुट्यैवाणकंददौ अदुःखनवमींप्राप्यव्रतस्थाच
बभूवसा गौरीरूपाविजननीजननीभक्तवत्सला शिरांस्यादायसर्वेषांपुत्रकांस्तानजीवयत् तद्वाणकंसुवर्णस्य शिरो
भिःपर्यकल्पयत् कुक्कुटीपूजयांचक्रेगौरींदुःखविनाशिनीं त्वत्तःसदाजीवतोयंभोक्तुंगृहमगान्ततः तदातद्वाणकंप्रेक्ष्य
सुवर्णंप्रेषितापशून् स्वभर्तृपुत्रयुक्ताय दृष्ट्वावेदयनंदिनी पुनर्वनागतांस्तांस्तुसाददर्शालिपुत्रकान् दृष्ट्वापुनःपुनः
साथरुरोदभृशदुःखिता आत्मानंनिंदयामासमर्कटीविह्वलासती आगत्यसख्याःसदनंआत्मानंसान्यवेदयत् पापि

न्यहंदुराचाराद्दुर्भगाश्रुतपूर्वकं बालहत्यात्मकंपापंचरितंनात्रसंशयः इत्याकर्ण्यसखीवाक्यंकुक्कुटीविस्मिताभवत् अ
पृच्छत्कारणंक्षिप्रंशोकसागरदायकं इदंशीलंकथंभद्रे तस्मादुदसिचात्मवान् विभागाराजपत्नीत्वमान्यासमसखीष्वपि
मर्कटीकुक्कुटीवाक्यंश्रुत्वावृत्तंन्यवेदयत् गत्वाचकुक्कुटीपुत्रैःप्रायश्चित्तमकारयत् स्मरंतीचव्रतंदेव्याःकुरुत्वंचयथाविधि
अथदेव्याःप्रसादेनमर्कटीसुषुवेसुतं सुंदरंसुवरंनामपृथ्वीभारसहंवरं राजपत्नीविप्रपत्नीसखिन्यौसंबभूबभूवतुः इ
हलोकेदुःखितस्यअदुःखनवमीव्रतं सीतयायत्कृतंचैतद्दमयंत्याकृतंत्विदं अन्याभिर्बहुभिस्त्रीभिर्व्रतमाचरितंत्विदं या
करोतिव्रतमिदंशृणोतिचकथामिमां सादुःखभाङ्नभवतिसत्यंसत्यंवदाम्यहं सर्वदुःखहरंलोकेकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ इति
श्रीस्कंदपुराणे अदुःखनवमीव्रतकथासमाप्ता अथआश्विनशुक्लनवम्यांदेवीव्रतंहेमाद्रौविष्णुधर्मे अथपूजा विधिना
पूजयेत्तेनभद्रकालींनराधिप नवम्यामाश्विनेमासिशुक्लपक्षेनरोत्तम पुष्करउवाच पूर्वोत्तरेतुदिग्भागेशिवेवास्तुमनोहरे
भद्रकाल्यागृहंकार्यंचित्रवस्त्रैरलंकृतं भद्रकालीगृहंकृत्वातत्रसंपूजयेद्द्विज अष्टादशभुजाकार्याभद्रकालीमनोहरा आ
लीढस्थानसंस्थानाचतुःसिंहरथेस्थिता अक्षमालात्रिशूलंचखड्गचर्मांकुशास्तथा बाणश्चापेचकर्तव्येशंखपद्मेतथैवच स्रु
क्स्रुवौचतथाकार्यौतथावेदिकमंडलूं दंडशक्तीचकर्तव्येतथापाशहुताशनौ हस्ताभ्यांभद्रकाल्याश्चभवेत्कांतिकरःपरः
एवंसाध्यमहाभागरत्नपात्रधराभवेत् आश्विनेशुक्लपक्षस्यअष्टम्यांप्रयतःशुचिः तत्रचायुधचर्माद्यंछत्रंवस्त्रंचपूजयेत्

पुष्पैर्मध्यैः फलैर्भक्ष्यैर्भोज्यैश्च सुमनोहरैः बलिभिश्च विचित्रैश्च प्रेक्ष्यादानैस्तथैव च रात्रौ जागरणं कुर्यात्तत्रैव वसुधाधिप उ
पोषितो द्वितीये ह्नि पूजयेत्पुनरेव तां आयुधाद्यं च सकलं पूजयेद्वसुधाधिप एवं संपूजयेद्देवीं वरदां भक्तवत्सलां कात्यायनीं
कामगमां बहुरूपां वरप्रदां पूजिता सर्वकामैः सा भुनक्ति वसुधाधिप एवं हि संपूज्य जगत्प्रधानां यात्रानुदेया वसुधाधि
पेन प्राप्नोति सिद्धिं परमां महेशा जनस्तथान्योपि च वित्तशक्त्या ब्रह्मोवाच शृणु सर्वं प्रवक्ष्यामि यथा त्वं परिपृच्छसि
महासिद्धिप्रदं धन्यं सर्वशत्रुनिबर्हणं सर्वलोकोपकारार्थं पूजयेत्सर्ववृत्तिषु क्रत्वर्थं ब्राह्मणाद्यैश्च क्षत्रियैर्भूमिपालने
गोधनार्थं वत्स वैश्यैः शूद्रैः पुत्रसुखार्थिभिः सौभाग्यार्थं तथा स्त्रीभिर्धनार्थं धनकांक्षिभिः महाव्रतं महापुण्यं शक्त्या
द्यैश्चानुष्ठितं कर्तव्यं देवराजेंद्र देव्या भक्तिसमन्वितैः कन्यासंस्थे रवौ शक्र शुक्लां देवीमाराध्य नंदिकां नंदिकाप्रतिपत्
अयाचितस्त्वथैकाशी नक्ताशी त्वथवाब्धदः प्रातः स्नायी दिनद्वंद्वं त्रिकालं शिवपूजकः शिवश्च शिवा च शिवौ जपहोमेस
दासक्तः कन्यकां भोजयेत्सदा अष्टम्यां नवमे चाह्नि द्वारुजानि शुभानि च एकं वा चित्तभावेन कारयेत्स सुरोत्तम तस्मि
न्देवी प्रकर्तव्या हैमी वा राजती तु वा मृद्धा क्षालवणोपेता खड्गशूलेन पूजयेत् सर्वोपहारसंपन्नवस्त्ररत्नफलादिभिः
कारयेद्रथदोलादि पूजां च बलिदैविकीम् बलिमाग्राहिणो देव भैरवाद्या विनायकाः तत्संबधिनी बलिदेविकीं
पुष्पैश्च द्रोणबिल्वाद्यैर्जातीपुन्नागचंपकैः द्रोणः कुरुबकः विचित्रां रचयेत्पूजां अष्टम्यामुपवासयेत् गुरुं च या

रणंगत्वागृह्णीयान्मंत्रमुत्तमं दुर्गाग्रतोजपेन्मंत्रंदुर्गापाठेनसंस्तुता तदर्धयामिनीशेषेविजयार्थंनृपोत्तम पंचाब्दंलक्षणोपे
तंमहिषरव्यंसुपूजितं विधिवत्कालिकालीतिजप्त्वारवड्गेनघातयेत् तस्योत्थंरुधिरंमांसंगृहीत्वापूजनादिषु निर्ऋतायप्र
दातव्यंमहाकौशिकमंत्रितं तस्याग्रतोनृपःस्नायाच्छत्रुंकृत्वातुपिष्टजं रवड्गेनघातयित्वातुदद्यात्स्कंधविशारवयोः ततोदेवीं
पुनःप्रीतःक्षीरसर्पिर्जलादिभिः कुंकुमागरुकर्पूरचंदनैश्चापिधूपयेत् हेमादिपुष्परत्नानिवासांसिभूषणानिच नैवेद्यंपा
यसंचैवदेयंदेव्याःशुभाविभिः देवीभक्तान्पूजयीतकन्यकाःप्रमदादिच द्विजातीनथपाखंडानन्नदानेनतोषयेत् दुर्गाभ
क्तिपरायेतुमहाव्रतपराश्चये पूजयेत्तान्विशेषेण तद्रूपाश्चार्चकायतः मातृणांचैवदेवीनांपूजाकार्यातदानिशि ध्वजछ
त्रपताकादीन्तुछ्रयेच्चंडिकागृहे रथ्यायांचबलिक्षेपंपटुवाद्यरवाकुलं कारयेत्तुष्यतेयेनदेवीशास्त्रविधानकैः अश्वमेधम
वाप्नोतिभक्तितःश्रृणुसत्तम महानवम्यांपूजेयंसर्वकामप्रदायका सर्वेषुवत्सवर्णेषुतवभक्त्याप्रकीर्तिता कृत्वाप्नोतियशो
राज्यंपुत्रायुर्धनसंपदः ब्रह्मोवाच आश्वयुक्शुक्लपक्षस्यनवम्यांप्रयतात्मवान् भक्त्यासंपूजयेदेवदेवींसंप्रार्थयेत्ततः
महिषघ्निमहामायेचामुंडेमुंडमालिनि द्रव्यमारोग्यविजयंदेहिदेविनमोस्तुते भूतप्रेतपिशाचेभ्योरक्षोभ्यश्चमहेश्वरि
देवेभ्योमानुषेभ्यश्चभयेभ्योरक्षमांसदा उमेब्रह्माणिकौमारिविश्वरूपेप्रसीदमे कुमारीर्भोजयित्वाचदद्यादाच्छादनादि
कं नवसप्ताष्टकंचैवस्वस्यवित्तानुसारतः शास्त्रंचयस्ययच्चैवसतदन्नेनपूजयेत् यतःशास्त्रेषुसादेवीनिवसत्येवसंततं

शास्त्रमितिपाठः शास्त्रंतत्सुस्तकं येमेरुमूर्धगतसंघट्टनाभिषेकांपंचामृतैर्गिरिस्तनामभिषेचयंति तेदिव्यकल्पमनुभूः
यस्कवेषरूपाराज्याभिषेकमतुलंपुनराप्नुवंति दुर्गाभक्तितरंगिण्यांदेवीपुराणे स्नगंधिपुष्पतोयेनस्नापयित्वानरःशिवं
नागलोकंसमासाद्यक्रीडतेपन्नगैःसह द्रोणपुष्पंबिल्वपत्रंकरवीरोत्पलानिच स्नानकालेप्रयोज्यानिदेव्यैप्रीतिकरा-
णिच भगवत्यैनरोदत्वाविष्णुलोकेमहीयते स्नापयित्वानरोदुर्गांनवम्यांहेमवारिणा सौवर्णयानमारूढोवस्त्रभिः
सहमोदते रत्नोदकेविष्णुलोकंलभतेबांधवैःसह घृतेनस्नापयेद्यस्तुतस्यपुण्यफलंशृणु दशपूर्वान्दशपरानात्मा-
नंचविशेषतः भवार्णवात्समुद्धृत्यदुर्गालोकेमहीयते क्षीरेणस्नापयेद्यस्तुश्रद्धाभक्तिसमन्वितः चंडिकांविधिवद्वीर
इंद्रलोकेमहीयते स्नापयेद्विधिनावीरदध्नादुर्गांमहीपते राजतेनविमानेनशिवलोकेमहीयते पंचगव्येनयोदुर्गांन
थाबुकुशवारिणा स्नापयेद्विधिवन्मंत्रैर्ब्रह्मस्नानंहितत्स्मृतं एकाहेपिचयोदुर्गांपंचगव्येनचंडिकां स्नापयेन्नृपशार्दूल
सगच्छेद्विष्णुसन्निधौ चंडीगायत्री नारायण्यैचविद्महेचंडिकायैचधीमहि तन्नोचंडिःप्रचोदयात् कात्यायन्यै
चविद्महेकन्यकुमारिधीमहि तन्नोदुर्गिःप्रचोदयात् कपिलांपंचगव्येनदधिक्षीरयुतेनच स्नानंशतगुणंप्रोक्तंइ-
तरेभ्योनराधिप चंडिकांस्नपयेद्यस्तुनरइक्षुरसेनच गरुडेनसयानेनविष्णुनासहमोदते पितॄनुद्दिश्ययो-
दुर्गांमधुनापयसापिच स्नापयेत्तस्यपितरास्तृप्तावर्षसहस्रकं चतुर्दश्यानवम्यांवाअष्टम्यांवानराधिप

स्नापयित्वातीर्थजलैर्वाजपेयफलंलभेत् स्नापयित्वानदीतोयैर्गंधचंदनवारिणा चंद्रांशुनिर्मलश्रीमान्चंद्रलोकेमही
यते स्नापयेद्यस्तुवैदेवींनरःकर्पूरवारिणा सगच्छतिपरंस्थानंयत्रसाचंडिकास्थिता चंडिकांस्नापयित्वातुश्रद्धयागु
रुवारिणा इंद्रलोकंसमासाद्यक्रीडतेसहकिन्नरैः वाराहतंत्रे षडक्षरेणमंत्रेणपाद्यादीनथषोडश इतरैरुपचारैश्च
पूर्वप्रोक्तैश्चभैरवम् द्वादशांगेनयोर्घेणचंडिकांपूजयेन्नरः दशपद्मसहस्राणिवर्षाणांमोदतेदिवि आपःक्षीरंकुशाग्रा॰
णिअक्षतादधितंडुलाः॰ सहसिद्धार्थकादूर्वाकुंकुमंरोचनामधु अर्घोयंकुरुशार्दूलद्वादशांगउदाहृतः महासिदेवी कुमा
रीमुपक्रम्य अनेनपूजयेद्यस्तुसयातिपरमांगतिं अष्टांगार्घसमापूर्यदेव्यामूर्ध्निनिवेदयेत् दशवर्षसहस्राणिदुर्गा॰
लोकेमहीयते आपःक्षीरंकुशाग्राणिदधिसर्पिश्चतंडुलाः तिलाःसिद्धार्थकाश्चैवअष्टांगोर्घःप्रकीर्तितः रक्तबिल्वाक्षतैः
पुष्पैर्दधिदूर्वाकुशैस्तिलैः सामान्यःसर्वदेवानांअर्घोयंपरिकीर्तितः मृत्पात्रेणनरोदत्वावाजपेयफलंलभेत् ताम्रपात्रा
र्घ्यदानेनपौंडरीकफलंलभेत् दत्वासौवर्णपात्रेणलभेद्बहुसुवर्णकं हेमपात्रेणसर्वाणिईप्सितानिलभेद्भुवि अर्घ्यंदत्वा॰
तुरौप्येणआयूराज्यंशुभंलभेत् पलाशपद्मपत्राभ्यांगोसहस्रफलंलभेत् रौप्यपात्रेणदुर्गायैविष्णुयागफलंलभेत्
विलिप्यकृष्णागुरुणावाजपेयफलंलभेत् कस्तूरीलेपनंकृत्वाज्योतिष्टोमफलंलभेत् चंदनागुरुकर्पूरैःश्लक्ष्णपिष्टैःस
कुंकुमैः दुर्गामालिप्यविधिवत्कल्पकोटिवसेद्दिवि चंदनंमदकर्पूररोचनंचचतुष्टयम् एतेनलेपयेद्देवींसर्वकामानवा

प्नुयात् मल्लिकाउत्पलंपद्मंशमीपुन्नागचंपकं अशोकंकर्णिकारंचद्रोणपुष्पंविशेषतः करवीरंशमीपुष्पंकुसुंभंनागकेसरं कुंदश्चयूथिकामल्लीपु-
न्नागश्चंपकंनव जपाचकेतकीमल्लीबृहतीशतपत्रिका तथाकुमुदकल्हारबिल्वपाटलमालती यावनीबकुलाशोकरक्तनीलोत्पलानिच
दमनंमरुबकंचैवशतधापुण्यवृद्धये केतकीचातियुक्तंचबंधूकंबकुलान्यपि कुमुदंकर्णिकारंचसिंदूराभंसमृद्धये भविष्ये प्रत्येकसुक्तपुष्पेषु
दशनिष्कफलंलभेत् स्रग्बद्धेषुचतेष्वेवद्विगुणंकांचनस्यतु बिल्वपत्रैरखंडाद्यैःसकृद्देवींप्रपूजयेत् सर्वपापविनिर्मुक्तःशिवलोकेमहीयते
मणिमौक्तिकमालांचवितानंदुकूलंतथा घंटादिसर्वंदादत्वाहेमपुष्पंतुशक्तितः तावद्भिश्चवृताःपुत्रैःपौत्रैश्चैवसमंततः श्रियासहैवयुज्यंतेहे-
मपुष्पैःशिवार्चनात् करवीरस्रजोभिश्चपूजयेद्यस्तुचंडिकां सोग्निष्टोमफलंलब्ध्वासूर्यलोकेमहीयते पूजयित्वानरोभक्त्याचंडिकांपद्ममाल-
या ज्योतिष्टोमफलंप्राप्यसूर्यलोकेमहीयते शमीपुष्पस्रजाभिश्चआर्यांसंपूज्ययत्नतः गोसहस्रफलंप्राप्यविष्णुलोकेमहीयते पूजयित्वासुरा-
जेंद्रश्चद्रयाविधिवन्नृप कुशपुष्पस्रजाभिस्तुपितृलोकमवाप्नुयात् सुगंधयुतपुष्पैस्तुपूजयेद्यस्तुचंडिकां मालाभिर्मालयावापिसोश्वमेधफलं
लभेत् सुवर्णानांसुवर्णस्यशतेदत्तेफलंलभेत् मालयाबिल्वपत्राणांनवम्यांगुग्गुलेनच नीलोत्पलस्रजाभिश्चपूजयेद्यस्तुचंडिकां वाजपेय-
फलंप्राप्यरुद्रलोकेमहीयते नीलोत्पलसहस्रेणायोवैमालांप्रयच्छति वर्षकोटिसहस्राणिवर्षकोटिशतानिच दुर्गानुचरतांयानोरुद्रलोकेम-
हीयते तथा विल्लिसांपूजयेद्दुर्गांदिव्यपुष्पाधिवासितां तालवृंतेनसंवीज्यमहासत्रफलंलभेत् भविष्ये सर्वेषामेवधूपानांदुर्गायागुग्गुलु-
प्रियः मंत्रस्तु धूपोयंदेवदेवेशिघृतगुग्गुलुयोजितः गृहाणवरदेमातर्दुर्गेदेविनमोस्तुते कृष्णागरुंनरोदत्वागोसहस्रफलंलभेत् माहिषा

स्त्र्यघृताभ्यक्तं दत्त्वाबिल्वमथापिवा वाजपेयफलंप्राप्यसूर्यलोकेमहीयते सकृष्णागरुधूपेनमाहिषाख्येनमंगले शोधयेत्साक्षकलितंयथा
ग्निरिवकांचनं कृष्णागरुंसकर्पूरंचंदनंसिंहकंतथा तथाशब्दःसमुच्चये भगवत्यैनरोधूपमिमंदत्त्वानराधिप इहकामानवाप्यांतेदुर्गालो
केमहीयते घृतदीपप्रदानेनचंडिकांपूजयेन्नरः सोश्वमेधफलंप्राप्यदुर्गायास्तुगणोभवेत् तैलदीपप्रदानेनपूजयित्वाचचंडिकां वाज
पेयफलंप्राप्यमोदतेसहकिन्नरैः अग्निज्योतीरविज्योतिश्चंद्रज्योतिस्तथैवच ज्योतिषामुत्तमोदुर्गेदीपोयंप्रतिगृह्यताम् देदीप्यतेसकनको
ज्ज्वलपद्मरागरत्नप्रभाभरणहेममयेविमाने दिव्यांगनापरिवृतेनयनाभिरामंप्रज्वाल्यदीपममलंभवनेभवान्याः विशेषतोनवम्यांतुभक्त्याश्र
द्धासमन्वितः यावंतंदीपसंघातंघृतेनापूर्यबोधितं तावत्कल्पसहस्राणिदुर्गालोकेमहीयते दीपप्रदानंयोदद्याद्देवेषुब्राह्मणेषुच तेनदीपप्र·
दानेनअस्त्यांगतिमाप्नुयात् गुडखंडघृतान्नंचतथाशर्करयापिच घृतेनपरिपक्वान्नंदत्त्वाचब्रह्मणःपदं स्यादितिशेषः 'शाल्योदनंरसालं
चपानंबदरजंतथा यःप्रयच्छतिदुर्गायैसगच्छतिशिवालयं ईषदाम्लदधिशर्करापयःसाधितंदुमरिचंसुगालितं पित्तनाशमरुचिं
निहंतिवैमोदनंचकुरुतेरसालया गौडमम्लमनम्लंवापानकंसुरभीकृतं तदेवखंडमृद्वीकाशर्करासहितंपुनः साम्लंसुतीक्ष्णं
सहितंपानकंस्यान्निरत्ययं श्रद्धयापायसयुतंशर्करासहितंनरः यःप्रयच्छतिदुर्गायैतस्यराज्यंकरेस्थितं आमिक्षांपरमा
न्नंचदधिचापिसशर्करं महादेव्यैनिवेद्यैववाजपेयफलंलभेत् दुर्गामुद्दिश्यपानीयंकेतकीशशिवासितं यःप्रयच्छतिरौद्रा
णांसगणाधिपतिर्भवेत् आम्रंचनारिकेरंचखर्जूरंबीजपूरकं यःप्रयच्छतिदुर्गायैसयातिपरमंपदं भक्ष्यंभोज्यंचखाद्यंच

पेयंचोष्यंचपंचमं परमान्नंपिष्टकंचयावकंकृसरंतथा मोदकंपृथुकादीनिदेव्यैपक्कानिचोत्सृजेत् दद्यादित्यर्थः निवेद
येन्महादेव्यैसर्वाणिव्यंजनानिच क्षीरादीनिचगव्यानिमाहिषाणिचसर्वशः तांबूलानिचदत्वातुगंधर्वैःसहमोदते
तंतुसंतानसन्नद्धंरंजितंरागवस्तुना दुर्गेदेविभजस्वेदंवाससंतेपरिधायतां वस्त्राणितुविचित्राणिसूक्ष्माणिचमृदु
निच यःप्रयच्छतिदुर्गायैसगच्छतिशिवालयं यावंतस्तंतवोवीरतेषुवस्त्रेषुसंस्थिताः तावद्वर्षसहस्राणिमोदतेचंडिकागृ
हे. अलंकारंतुयोदद्याद्धिमायाथस्त्रायवा सगच्छेद्वारुणंलोकंनानाभरणभूषितः जातःपृथिव्याःकालेनततोद्वीपपतिः
र्भवेत् विभूषणप्रदानेनराजाभवतिभूतले सुवर्णतिलकंयस्तुभगवत्यैप्रयच्छति सगच्छतिपरंस्थानंयत्रसापरमाकला
सौवर्णेराजतेवापिआक्षिणीयःप्रयच्छति गोसहस्रफलंप्राप्यसूर्यलोकेमहीयते श्रोणिसूत्रप्रदानेनमहींसागरमेखलां
प्रशास्तिनिहतामित्रःसिद्धबुद्ध्याचमोदते हैमनूपुरदानेनस्थानंसर्वत्रविंदति देदीप्यतेकनकदंडविराजितैश्चसच्चामरैःप्रच
लकुंडलसुंदरीभिः दिव्यांगनास्तनविराजितभूषितांगःकृत्वातुचामरयुतांवरवस्त्रपूजां गौरीकस्यतुपात्राणिदुर्गायैयः
प्रयच्छति तस्यपुण्यफलंप्रोक्तंतारागणपदंदिवि मौक्तिकंसुवर्णं निष्ककोटिप्रदानाद्धिरजतस्यततोधिकं हेमपात्राणिच
दत्वापुण्यंस्याद्वेदपारगे ताम्रपात्रप्रदानेनदेव्यैशतगुणंभवेत् तस्माच्छतगुणंप्रोक्तंदत्वामृन्मयमादरात् मृन्मयंवट
करकादि उपस्करप्रदानेनप्रियमाप्नोत्यनुत्तमं उपस्करःप्रपूजार्थधूपदीपादिपात्रकं चंद्रांशुनिर्मलंस्वच्छंदर्पणंमणिभू

षितं पद्मोपशोभितंकृत्वादिव्यमाल्यानुलेपनैः दुर्गायाःपुरतःकृत्वाविष्णोर्वाशंकरस्यवा राजसूयफलंप्राप्यहंसलोकेमहीय-
ते हंसःसूर्यः दत्वातुयःपरमभक्तियुतोभवान्या घंटाविताननमथचामरमातपत्रं केयूरहारमणिकुंडलभूषितोसौरत्नाधिपोभ-
वतिभूतलचक्रवर्ती शंखकुंदेंदुसंकाशंप्रवालमणिभूषितं हेमदंडमयंछत्रंदुर्गायैयःप्रयच्छति सछत्रेणविचित्रेणकिंकिणी-
जालमालिना धार्यमाणेनशिरसिशिवलोकेमहीयते यानंशय्यांमणिंछत्रंपादुकेवाप्युपानहो वाहनंगांगृहंवापित्रिदशायैप्र-
यच्छति वायुलोकंसमासाद्यक्रीडतेवायुनासह आर्यायाश्चामरंदत्वामणिदंडविभूषितं सुवर्णरूप्यचित्रंवादुर्गालोकेमहीयते
मयूरपिच्छव्यजनंनानारत्नविभूषितं भगवत्यैनरोदत्वासलभेच्चसुवर्णकं तालवृंतंमहाबाहोचित्रकर्मोपशोभितं भगवत्यै-
नरोदत्वावैष्णवस्यफलंलभेत् वैष्णवोयज्ञः घंटांनिवेदयेद्यस्तुलभतेवांछितंफलं हिनस्तिदैत्यतेजांसिस्वनेनापूर्यवाजगत्
साघंटापातुनोदेविपापेभ्योनःसुतानिव इतिसंपूज्यनिवेदयेत् अनःशकटमातरीतिकोशात् यःशय्यांतुप्रयच्छेतदेवेषुचगु-
रुष्वपि ज्ञानवृद्धेषुविप्रेषुदातानैनरकंव्रजेत् रत्नोपकरणैर्युक्तांसारदारुमयींशुभां शय्यांनिवेदयेद्यस्तुभगवत्यैनराधिप
दुकूलवस्त्रतंतूनांपरिसंख्यातुयावती तावद्वर्षसहस्राणिदुर्गालोकेमहीयते पादुकासनदानेनभगवत्यैकृतेनतु अग्नि-
ष्टोमफलंप्राप्यविष्णुलोकेमहीयते योगांपयस्विनींशुद्धांतरुणींशीलमंडनां भगवत्यैनरोदद्यादश्वमेधफलंलभेत् वृष-
भंपरिपूर्णांगंमुदासीनंशशिप्रभं यस्तुदद्यान्नरोभक्त्याभगवत्यैसकृन्नरः यावंतिरोमकूपाणिवृषदेहस्थितानितु ताव-

कल्पसहस्राणि रुद्रलोके महीयते स विनीतां स्त्रियं दासीं भृत्यकं वा नराधिप प्रयच्छति च दुर्गायै राजसूयाश्वमेधभाक् प्रति
पाद्य तथा भक्त्या ध्वजं त्रिदशवेश्मनि निर्दहत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ध्वजं श्वेतपताकादि अथवा पंचरंगिकां किंकि
णीजालसंवीतां श्वेतपद्मोपशोभितां दत्वा देव्यै महाबाहो शक्रलोके महीयते ध्वजमालाकुलं यस्तु कुर्याद्वै चंडिकालयं महा
ध्वजाष्टकं चापि दिशासु विदिशासु च कल्पानां तु शतं साग्रं दुर्गालोके महीयते यावद्धनुःप्रमाणेन पताका प्रतिपादिता ता
वद्वर्षसहस्राणि दुर्गालोके महीयते चतुर्हस्तं धनुः प्रभूतबलिदानं च नवम्यां विधिवच्चरेत् कूष्मांडमिक्षुदंडश्च मद्यमांसा
नि एव च एते बलिसमाः प्रोक्तास्तृप्तौ छागसमा मताः न तत्र देशे दुर्भिक्षं न च दुःखं प्रवर्त्तते नाकाले म्रियते कश्चित्पूज्यते
यत्र चंडिका शरत्काले महाष्टम्यां चंडिकां यः प्रपूजयेत् विमानवरमारुह्य मोदते ब्रह्मणा सह अथावरणपूजा देव्या दक्षि
णे सिंहं प्रपूजयेत् पूर्वादिक्रमेण एकादशदेवीनाम मंत्रेण पूजयेत् ॐ ह्रीं जयंत्यै नमः ॐ ह्रीं मंगलायै० २ ॐ ह्रीं काल्यै० ३ ॐ ह्रीं
भद्रकाल्यै० ४ ॐ ह्रीं कपालिन्यै० ५ ॐ ह्रीं दुर्गायै० ६ ॐ ह्रीं क्षमायै० ७ ॐ ह्रीं शिवायै० ८ ॐ ह्रीं धात्र्यै० ९ ॐ ह्रीं स्वधायै० १० ॐ ह्रीं स्वा
हायै० ११ इति प्रथमावरणं नाम पूजनं अनया रीत्या सर्वत्रादौ ॐकारः ह्रींकारश्च पठनीयः ॐ ह्रीं उग्रचंडिकायै० १ ॐ ह्रीं प्रचं
डायै० २ ॐ ह्रीं स्वाहायै० ३ ॐ ह्रीं प्रज्ञायै० ४ ॐ ह्रीं चंडवत्यै० ५ ॐ ह्रीं चंडरूपायै० ६ ॐ ह्रीं उग्रदंष्ट्रायै० ७ ॐ ह्रीं महादंष्ट्रायै० ८ ॐ ह्रीं दं
ष्ट्राकरालायै० ९ ॐ ह्रीं बहुरूपिण्यै० १० ॐ ह्रीं भीमसेनायै० ११ विशालाक्ष्यै० भ्रामर्यै० मंगलायै० मंगलदायै० नंदिन्यै० भद्रायै०

लक्ष्म्यै॰ कामदायै॰ भोगदायै॰ पृथिव्यै॰ मेधायै॰ साध्व्यै॰ यशोवत्यै॰ शोभायै॰ बहुरूपायै॰ धृत्यै॰ आनंदायै॰ सुनंदायै॰ नंदायै॰
विजयायै॰ मंगलायै॰ महीधृत्यै॰ शिवायै॰ क्षमायै॰ सिध्यै॰ तुष्ट्यै॰ जयायै॰ पुष्ट्यै॰ ऋध्यै॰ रत्यै॰ दीप्त्यै॰ कांत्यै॰ पद्मायै॰ लक्ष्म्यै॰
ईश्वर्यै॰ वृद्धिदायै॰ शक्त्यै॰ जयवत्यै॰ ब्राह्म्यै॰ जयंत्यै॰ ५१ अपराजितायै॰ अजितायै॰ मानिन्यै॰ श्वेतायै॰ दित्यै॰ मायायै॰ मोहि
न्यै॰ रतिप्रियायै॰ लालसायै॰ तारायै॰ विमलायै॰ कौमार्यै॰ शरण्यै॰ गोरूपिण्यै॰ कामाक्ष्यै॰ मत्यै॰ दुर्गायै॰ क्रियायै॰ अरुंधत्यै॰
घंटायै॰ करालायै॰ कपालिन्यै॰ रौद्र्यै॰ कालिकायै॰ त्रिनेत्रायै॰ सुरूपायै॰ बहुरूपायै॰ रिपुहंत्र्यै॰ अंबिकायै॰ चर्चिकायै॰ देवपूजि
तायै॰ वैवस्वत्यै॰ कौमार्यै॰ माहेश्वर्यै॰ वैष्णव्यै॰ महालक्ष्म्यै॰ काल्यै॰ कौशिक्यै॰ शिवदूत्यै॰ चामुंडायै॰ शिवप्रियायै॰ मुंडहंत्र्यै॰ दु
र्गपारायै॰ महिषमर्दिन्यै॰ रव्यायै॰ कृष्णायै॰ धूम्रायै॰ अतिसौम्यायै॰ रौद्रायै॰ वाराह्यै॰ १०० रुद्राण्यै॰ मयूरवाहिन्यै॰ विंध्यवा
सिन्यै॰ गंगायै॰ महाचंडायै॰ नवचंड्यै॰ चंडिकायै॰ १०८ इतिनाममंत्रैःपूजयेत् ततःकालिकालीस्वाहाहृदयायनमः का
लिकालिलोहदंडायैस्वाहासुरवे कालिकालिलोहदंडायैस्वाहानेत्रे पुरतः अथपंचवक्त्राणि ईशानायनमःशिरसि कालिका
लितत्पुरुषायनमःसुरवे वज्रेश्वरीघोरायनमःहृदये लोहदंडायैनमः नाभौ वामदेवायनमःपादयोः स्वाहासद्योजातायनमः
सर्वांगेपूजयेत् अथआयुधानि दक्षिणोर्ध्वकरादि त्रिशूलं खड्गं बाणं शक्तिं वामे खेटं पाशं अंकुशं घंटां ततःवज्रनख
दंष्ट्रायुधायमहासिंहासनायॐहुंफट्नमः इतिसिंहं महिषासनायनमः नागपाशायनमः इतिपूजा वर्षैःपद्मसहस्रैस्तुयस्त

पंसमुपार्जितं तत्सर्वंविलयंयातिघृताभ्यंगेनवैनृप घृतेनपयसादध्नास्नापयेच्चंडिकांनृप निंबपत्रैश्चगंधाद्यैर्घर्षयेद्यलतस्ततः
इतिमहानवमीदुर्गाव्रतविधिः अथअक्षय्यनवमीव्रतप्रारंभः वालखिल्याऊचुः कार्तिकेशुक्लनवमीतत्राभूद्द्वापरंयुगं
पूर्वापराह्णगाग्राह्याक्रमाद्दानोपवासयोः अत्रकूष्मांडकोनामहतोदैत्यस्तुविष्णुना तद्रोमभिःसमुद्भूतावल्यःकूष्मांडसंभवाः
तस्मात्कूष्मांडदानेनफलमाप्नोतिनिश्चितं कूष्मांडंबहुबीजाढ्यंब्रह्मणानिर्मितंपुरा दास्यामिविष्णवेतुभ्यंपितॄणांतारणायच
कूष्मांडंपूजयेच्चैवगंधपुष्पाक्षतादिना पंचरत्नैःसमायुक्तंगोघृतेनसमन्वितं फलान्नदक्षिणायुक्तंब्राह्मणायनिवेदयेत् देव-
स्यत्वेतिमंत्रेणपितॄणांदत्तमक्षयं अस्यामेवनवम्यांतुकुर्यात्कृष्णेनयोनरः स्वशाखोक्तेनविधिनातुलस्याःकरपीडनं क-
न्यादानफलंतस्यजायतेनात्रसंशयः कार्तिकेशुक्लनवमींसमवाप्यजितेंद्रियः हरिंविधायसौवर्णंतुलस्यासहितंशुभं पू
जयेद्विधिवद्भक्त्याव्रतीतत्रदिनत्रयं एवंयथोक्तविधिनाकुर्याद्वैवाहिकंविधिं ग्राह्यंत्रिरात्रमत्रैवनवम्यामनुरोधतः मध्यान्ह-
व्यापिनीग्राह्यानवमीपूर्ववेधिता धात्र्यश्वत्थौचएकत्ररोपयित्वासमुद्वहेत् ननश्यतेतस्यपुण्यंकल्पकोटिशतैरपि अत्रैवो-
दाहरंतीममितिहासंपुरातनं बभूवविष्णुकांच्यांतुक्षत्रियःकनकाभिधः धनाढ्योवैश्यवृत्तिश्चवैष्णवोराजपूजितः बहुका-
लोगतस्तस्यविनापत्यंमुनीश्वराः ततोनानाव्रतैर्जाताकन्याकमललोचना स्वरूपालक्षणोपेतानानागुणसमन्विता पिता-
तस्यानामचक्रेकिशोरीतिचविश्रुतं एकदातद्गृहेयातोजन्मपत्रनिरीक्षकः दर्शयित्वाजन्मपत्रंकथंकन्याभवत्वियं ततस्तेनस

ब्र·रा·
१८

णंध्यात्वाकनकंशृणुमेवचः यदिब्रवीमिसत्यंचेत्तवदुःखंभविष्यति यद्यसत्यमहंब्रूयांमिथ्यात्वंममजायते तस्मात्सत्यंवदिष्या
मियद्रोचतितत्थाकुरु अस्याःकरग्रहंकुर्यादसौवज्ञान्मरिष्यति इतितद्वचनंश्रुत्वाकनकोदुःखितोभवत् नचाकारिविवाहो·
स्याःसाचब्राह्मणपूजने नियुक्तान्यद्गृहंदत्तंनानेयामसुखाग्रतः दृष्ट्वेमांरूपसंपन्नांदुःखमेवाधयिष्यति स्थित्वान्यस्मिन्गृ
हेसातुद्विजातिथ्यमचीकरत् कदाचिद्दैवयोगेनतत्रागाद्विजपुंगवः यात्रार्थंविष्णुकांच्यास्तुवैशाखेमासिशंकरः कनको·
विप्रश्चभूषी ज्ञात्वातंवस्मागतः आगत्यांगणमध्येतुउपविष्टोद्विजोत्तमः किशोर्यागत्यचातिथ्यंशंकरस्यकृतंतदा दृष्ट्वातांतरु
णींनम्रांरूवेषांविनयान्वितां अजानकरपीडांचसर्वांदृष्ट्वाप्युवाचसः शंकरउवाच चंदनेवदशीघ्रंत्वंकिशोरीनविवाहिता किं
मत्रकारणंजातंतरुणीकामरूपिणी इतितद्वचनंश्रुत्वाचंदनासर्वमब्रवीत् तदाकृपालुनातेनतस्यैत्यग्रेनिवेदितम् अस्यै
मंत्रंप्रयच्छामिश्रीविष्णोर्द्वादशाक्षरम् करोतुवर्षत्रितयंजपमस्यस्कलोचना प्रातस्नानवतीचास्तुतुलसीवनपालिका का
र्तिकस्यसितेपक्षेनवम्यांविष्णुनासह सौवर्णेनतुलस्याश्चविवाहंकारयत्वियम् तेनव्रतप्रभावेनविधवानभविष्यति तं
स्त्रिापितथेत्युक्तंप्रायश्चित्तंसदत्तवान् किशोर्यैविष्णवंधर्मंसमग्रंचादिदेशसः द्विजेनतेनयत्प्रोक्तंकिशोर्यपितथाकरोत्
वर्षत्रयंयथाशास्त्रंकिशोर्यातद्धृतंकृतं चतुर्थेकार्तिकेमासिकिशोरीस्नपनायच प्रातःकालेगताबालादृष्टामार्गेस्कलोचना
क्षत्रियेणयदादृष्टाप्रापमोहंजडात्मकः दृष्ट्वेतस्यास्तुसंलग्नोभावयंस्तामनिंदिताम् केचित्तांदद्दृशुर्दूरात्केचित्सश्यंतिगुप्ततः

म·
९
१६

गंध्यात्वाकनकंशृणुमेवचः यदिब्रवीमिसत्यंचेत्तवदुःखंभविष्यति यद्यसत्यमहंब्रूयांमिथ्यात्वंममजायते तस्मात्सत्यंवदिष्या
मियद्रोचतितथाकुरु अस्याःकरग्रहंकुर्याद्सोवज्रान्मरिष्यति इतितद्वचनंश्रुत्वाकनकोदुःखितोभवत् नचाकारिविवाहो
स्याःसाचब्राह्मणपूजने नियुक्तान्यद्गृहंदत्तंनानेयामसुखाग्रतः दृष्ट्वेमांरूपसंपन्नांदुःखमेबाधयिष्यति स्थित्वान्यस्मिन्गृ
हेसातुद्विजातिथ्यमचीकरत् कदाचिद्दैवयोगेनतत्रागाद्द्विजपुंगवः यात्रार्थंविष्णुकांच्यास्तुवैशाखेमासिशंकरः कनको
विप्रशुश्रूषीज्ञात्वातंवैसमागतः आगत्यांगणमध्येतुउपविष्टोद्विजोत्तमः किशोर्यागत्यचातिथ्यंशंकरस्यकृतंतदा दृष्ट्वातांतरु
णीनम्रांसुवेषांविनयान्वितां अजातकरपीडांचसर्वांदृष्ट्वाभ्युवाचसः शंकरउवाच चंदनेवदशीघ्रंत्वंकिशोरीनविवाहिता किं
मत्रकारणंजातंतरुणीकामरूपिणी इतितद्वचनंश्रुत्वाचंदनासर्वमब्रवीत् तदाकृपालुनातेनतत्पित्र्यग्रेनिवेदितम् अस्यै
मंत्रंप्रयच्छामिश्रीविष्णोर्द्वादशाक्षरम् करोतुवर्षत्रितयंजपमस्यसुलोचना प्रातःस्नानवतीचास्तुतुलसीवनपालिका का
र्तिकस्यसितेपक्षेनवम्यांविष्णुनासह सौवर्णेनतुलस्याश्चविवाहंकारयत्वियम् तेनव्रतप्रभावेनविधवानभविष्यति तं
त्पित्रापितथेत्युक्तंप्रायश्चित्तंसदत्तवान् किशोर्यैविष्णवंधर्मंसमग्रंचादिदेशसः द्विजेनतेनयत्प्रोक्तंकिशोर्यपितथाकरोत्
वर्षत्रयंयथाशास्त्रंकिशोर्यातद्व्रतंकृतं चतुर्थेकार्तिकेमासिकिशोरीस्नपनायच प्रातःकालेगताबाला दृष्टामार्गेसुलोचना
क्षत्रियेणयदादृष्टाप्रापमोहंजडात्मकः पृष्ठेतस्यास्तुसंलग्नोभावयंस्तामनिंदिताम् केचित्तांददृशुर्दूरात्केचित्पश्यंतिगुप्ततः

स्त्रियोपितांनपश्यंतिपुरुषाणांतुकाकथा यथाद्वितीयाचंद्रस्यदर्शनेचोत्सुकाजनाः तथारात्रौप्रतीक्षंतितद्द्वारेसकलाजनाः
निमेषमात्रमर्केण दृष्टास्थित्वातुबालिका अधिकंकिंवर्णनीयंतत्सौंदर्यंमुनीश्वराः केचिद्वदंतिदेवीयंनागकन्येतिचापरे रुद्रसं-
मोहनार्थायजातासाविश्वमोहिनी सानपश्यतिलोकांश्चनमार्गेनसखीगणं ध्यायंतीहृदयेविष्णुंतुलसीदेवरूपिणीम् तांगृ-
हीतुंमनश्चक्रेविलेपीद्रव्यवान्बली नानाभेदाःकृतास्तेननलेभेचांतरंक्वचित् मालाकारगृहंगत्वातस्यैद्रव्यमयच्छत येन-
केनप्रकारेणकिशोर्यासहसंगमः यथास्यात्क्रियतांभद्रेदेयमस्माच्चतुर्गुणं प्रतिमासंकिशोर्यादीयमानात्द्रव्यात्अधिकं
ददामि तयाचबहवोपायादृष्टास्तद्ग्रहणायच नददर्शततोपायंप्रवदत्साविलेपिनं नदृश्यतेमयोपायस्त्वयायस्सोच्यतेधु-
ना मयातदेवकर्तव्यंद्रव्यग्रहणसिद्धये विलेपीउवाच तवकन्यातुभूत्वाहंनयामिकुसुमानिच अग्रेयद्भाविभवतुगृहाणा
न्हिशतंशतं तयापिचतथेत्युक्तंसप्तम्यांनिश्चयःकृतः अष्टम्यांसागतातत्रकिशोरीतामुवाचह मालाकारेश्वोनवमीतु
तस्याःपाणिपीडनं तिष्ठत्यतस्त्वयानेयामुकुराःपुष्पसंभवाः मालिन्युवाच मत्कन्याचागताग्रामान्नानाकौतुककारिणी
यद्यसोक्तंत्वयाबालेसासमानयतित्वरा तयापिचतथेत्युक्त्वामालिनीस्वगृहंययौ कथितःसर्ववृत्तांतोविलेप्यग्रेततोभव
त् प्राप्तामहेंद्रपदवीत्येवंस्करवमवापसः मालिन्यारचितारात्रौमुकुराविविधास्तदा विष्णुकांच्यांतदाराजाजयसेनोबभू-
वह तस्यपुत्रोमुकुंदोभूत्सूर्यभक्तिपरायणः किशोर्यास्तुश्रुतातेनवार्तेयमतिसुंदरा तदातेनमुकुंदेनसंकल्पःकृत

एवंहि किशोरीयदिभार्यामेभविष्यतिदिवाकर तदान्नमहमश्नामिअन्यथास्यान्मृतिर्मम कृत्वेत्थंसतुसंकल्पंउपवासा
न्मचक्रमे सप्तमेहनिसूर्योसौस्वप्नेवचनमब्रवीत् सूर्यउवाच किशोर्याविधवायोगोवर्ततेसौकथंभवेत् सातेपत्नीमदा
स्यामित्वन्यांपद्मायतेक्षणाम् मुकुंदउवाच यदिदेवप्रसन्नोसिविश्वंसृजसितंप्रभो बालवैधव्ययोगंचहंतुंत्वंचक्षमोद्य
सि इतितस्यवचःश्रुत्वासांत्वनाबहुलाकृता नमन्यतेमुकुंदोसौतथेत्युक्त्वागतोरविः तुलसीव्रतमाहात्म्यात्त्वमोघ
कनकस्यतु इयंकन्यात्वयादेयामुकुंदायमहामते तुलस्युद्वाहमाहात्म्याद्विधवात्वंगमिष्यति रात्रौस्वप्नःकिशोर्यास्तुतस्य
मेवाप्यजायत आगताकन्यकाकाचिद्दूर्वासहस्रसमन्विता भर्तारंवदतिस्वप्नेममभाताकिशोरिका तद्भर्त्रापितथेत्युक्तंप्रदा·
स्येबलिमुत्तमं एतद्धस्तेनपश्चात्तुविवाहोस्याभविष्यति श्रुत्वाबलिप्रदानंसास्वप्नेचिंतातुराभवत् कृत्वाद्वादशाक्षरीविद्यांके
दंविष्णुसमर्चनम् नरकद्वारमूलंकमद्गुस्तात्सप्रसारणं एवंसातुसमुत्थायस्वप्नोयमितिनिश्चितं भावयित्वासमाहूयचं
द्रनावाक्यमब्रवीत् निवेद्यदृष्टंस्वप्नंतुकीदृगस्यफलंवद चंदनोवाच फलंतुसम्यक्कल्याणितवानिष्टंविनश्यति विवाहो·
भविताशीघ्रंतुलसीव्रतकारणात् इत्थंस्वप्नफलंश्रुत्वा ततोकुक्कुटशब्दितं श्रुत्वासासहसोत्थायस्नात्वोद्योगमचीकरत्
यावदायातिसास्नानंकृत्वागेहेकिशोरिका तावद्विलेपीमालिन्याःपुत्रीभूत्वासमाययौ कृत्वाकेशान्गोपुच्छैःश्मश्रुचोद्घा·
टितंबलात् इतरेशाटकेगृह्यनिबुभ्यांचस्तनौकृतौ सर्वालंकारशोभाढ्याकटाक्षयतिचापरान् नज्ञातासातुकेनापिपुमान्·

स्त्रीरूपधारकः ध्यानंधृत्वानयाहस्तौप्रसार्यैतेयदातदा दत्तेविलेपीपुष्पाणिविलोकयतिसर्वतः कथमस्याममस्पर्शोभविष्यति·
विचिंतयन् एवंदिनत्रयंतस्यप्रयातंतुमुनीश्वराः तस्मिन्नहनिसंजातोकनकःशोकपीडितः किंकार्यमधुनास्माभीराजपुत्रोव
रिष्यति एवंचिंतयतस्तस्यप्रातःकालोबभूवह राजलोकाःसमायाताग्गृहीत्वावस्त्रवाहनं अभ्यंतरेसमागत्यमंत्रीवचनमब्रवी
त् गृहेस्तितवकन्यैकामुकुंदार्थेप्रदीयताम् माविचारोस्तुभवतांनृपाज्ञापरिपाल्यताम् कनकेनतथेत्युक्तंममभाग्यमुपस्थि
तं महाराजकुमारस्यवधूःकन्याभविष्यति ततःप्रोवाचमंत्रीतद्द्वादश्यांलग्नमुत्तमं रात्रौतिष्ठतियुग्माख्यरविःषष्ठेविधुश्च
खे भवेभौमेगुरुर्धर्मेपंचमेबुधभार्गवौ शनिस्तृतीयेरौराहुर्विवाहसमयःसतु उभौसंभृतसंभारावुभावपिधनान्वितौ द्वाद·
श्यामाययौसायंराजपुत्रःससैनिकः अब्रवीत्तत्रकनकंतेकीराजपुरोहितः तेकिउवाच अथोनिरोधःक्रियतांकिशोर्याश्च
नृपाज्ञया भविष्यतिमहादेवीनोदृश्यापुरुषैःक्वचित् इतितद्वचनंश्रुत्वापुरुषास्तुनिराकृताः जायारूपोविलेपीतुदेवान्तिके
वसंस्थितः ततोर्धरात्रवेलायांमुकुंदोभ्यंतरंययौ तुलस्याग्रेस्थिताबालाकिशोरीसंस्मरन्हरिं ततोघनघटाशब्दस्तुमुलः
समपद्यत महावायुर्ववौतत्रप्रशांताःसर्वदीपिकाः विद्युल्लताश्चकमिताअंधीभूतोखिलोजनः मिथ्यानभास्करवचोमुकुंदो
चिंतयन्हृदि अन्यैःप्रतर्कितंलोकेवैधव्यस्यतुकारणं भीतोमुकुंदोहृदयेयावध्यायतिभास्करं तस्यांसंधौधृतंतस्याःकरप
द्मंविलेपिना तस्याःकरस्यसंसर्गात्स्वर्गाद्यज्ञंपपातह नीतस्तेनविलेपीतुतत्कालंयममंदिरं हाहाआसीत्कलकलोमुकुंदो

यंमृतस्त्विति क्षणादेवततोज्ञानंमालाकारस्कृतामृता ततस्तयोर्विवाहोभूद्राज्यंप्राप किशोरिका किशोर्याश्चसमुत्पन्ना भ्रात·
रस्तुलसीव्रतात् आदौशास्त्रंसत्यमासीत्ततोदेवोदिवाकरः तुलसीव्रतमाहात्म्यात्कथंनस्युर्मनोरथाः सौभाग्यार्थंधनार्थं·
चविद्यार्थैरुङ्निवृत्तये संततस्यर्थंप्रकर्तव्यंतुलस्याःपाणिपीडनं इतिश्रीसनत्कुमारसंहितायांकार्तिकशुक्लनवम्यां·
अक्षय्यनवमीव्रतंसंपूर्णं इतिनवमीव्रतानिसंपूर्णानि ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀

श्रीगणेशायनमः अथदशमीव्रतानिलिख्यंते अथज्येष्ठशुक्लदशम्यांदशहराख्यंस्नानदानादिकव्रतंस्कांदे ज्येष्ठस्यशुक्ल
दशमीसंवत्सरमुखास्मृता तस्यांस्नानंप्रकुर्वीत दानंचैवविशेषतः यांकांचित्सरितंप्राप्यप्रदद्याच्चतिलोदकं मुच्यतेदशभिः
पापैर्विष्णुलोकंसगच्छति ज्येष्ठशुक्लदशम्यांतुभवेत्सौम्यदिनंयदि ज्ञेयाहस्तर्क्षसंयुक्तासर्वपापहरातिथिः दशमीशुक्ल
पक्षेतुज्येष्ठमासेबुधेहनि अवतीर्णायतःस्वर्गाद्धस्तर्क्षेचसरिद्वरा हरतेदशपापानितस्माद्दशहरास्मृता ज्येष्ठेमासिसितेप
क्षेदशम्यांबुधहस्तयोः गरानंदेव्यतीपातेकन्याचंद्रेवृषेरवौ दशयोगेनरःस्नात्वासर्वपापैःप्रमुच्यते तस्यांदशम्यामेतच्च
स्तोत्रंगंगाजलेस्थितः पठेत्तद्दशवारंस्यात्सर्वपापैःप्रमुच्यते सोपितत्फलमाप्नोतिगंगांसंपूज्ययत्नतः इतिदशहराविधिः
अथदशहरास्तोत्रंपठेत् चतुर्भुजांत्रिनेत्रांचसर्वावयवशोभितां रत्नकुंभसितांभोजवरदाभयसत्करां श्वेतवस्त्रपरीधानां
मुक्तामणिविभूषितां एवंध्यायेत्सुसौम्यांचचंद्रायुतसमप्रभां चामरैर्वीज्यमानांचश्वेतछत्रोपशोभितां सुप्रसन्नांचवर
दांकरुणार्द्रांनिरंतरां सुधाप्लावितभूपृष्ठांदिव्यगंधानुलेपनां त्रैलोक्यनिर्मितांगंगांसर्वदेवैरधिष्ठितां दिव्यरत्नविभूषांच
दिव्यमाल्यानुलेपनां ध्यात्वाजलेयथाप्रोक्तांतथार्चामत्रपूर्ववत् ॐनमोभगवतिहिलिहिलिमिलिमिलिगंगेमांपावयपाव
यस्वाहा अनेनमंत्रेणागमोक्तपंचोपचारपुष्पांजलिंश्रीगंगायैनिवेदयेत् माल्यादीनिसुगंधीनिमालत्यादीनिवैप्रभो मयाहृ
तानिपुष्पाणिपूजार्थंप्रतिगृह्यताम् दशांगंगुग्गुलंधूपंसुगंधिंचमनोहरं गृहाणमंगलंदीपंघृतवर्तिसमन्वितं रुद्ररूपेनमस्ते

स्तुगृहाणवरदाभव परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराङ्मुखः गंगाब्रूतेकदागत्यमामयंपावयिष्यति एवंश्रीगंगायाःध्यानार्चनेवि
धायपश्चाज्जलमध्येस्थित्वा ज्येष्ठमासेसितेपक्षेप्रतिपदमारभ्यदशमीपर्यंतंप्रतिदिनमेकोत्तरवृद्ध्यासर्वपापक्षयार्थंदशह
रास्तोत्रजपमहंकरिष्ये ब्रह्मोवाच ॐनमःशिवायैगंगायैशिवदायैनमोनमः नमस्तेविष्णुरूपिण्यैब्रह्ममूर्त्यैनमोनमः न
मस्तेब्रह्मरूपिण्यैशांकर्यैतेनमोनमः सर्वदेवस्वरूपिण्यैनमोभेषजमूर्तये सर्वस्यसर्वव्याधीनांभिषक्श्रेष्ठ्यैनमोस्तुते स्था
णुजंगमसंभूतविषहंत्र्यैनमोस्तुते संसारविषनाशिन्यैजीवनायैनमोस्तुते तापत्रितयसंहंत्र्यैप्राणेश्यैतेनमोनमः शांति
संतानकारिण्यैनमस्तेशुद्धमूर्तये सर्वसंशुद्धिकारिण्यैनमःपापारिमूर्तये भुक्तिमुक्तिप्रदायिन्यैभद्रदायैनमोनमः भो
गोपभोगदायिन्यैभोगवत्यैनमोस्तुते मंदाकिन्यैनमस्तेस्तुस्वर्गदायैनमोनमः नमस्त्रैलोक्यभूषायैत्रिपथायैनमोनमः
नमस्त्रिशुक्लसंस्थायैतेजोवत्यैनमोनमः नंदायैलिंगधारिण्यैसुधाधारात्मनेनमः नमस्तेविश्वसुख्यायैनमोदेव्यैनमोन
मः बृहत्यैतेनमस्तेस्तुलोकधात्र्यैनमोनमः नमस्तेविश्वमित्रायैनंदिन्यैतेनमोनमः पृथ्व्यैशिवामृतायैचसुवृषायैन
मोनमः परापरशताढ्यायैतारायैतेनमोनमः पाशजालनिकृंतिन्यैअभिन्नायैनमोनमः शांतायैचवरिष्ठायैवरदायैन
मोनमः उग्रायैसुखजग्ध्यैचसंजीविन्यैनमोस्तुते ब्रह्मिष्ठायैब्रह्मदायैदुरितघ्न्यैनमोनमः प्रणतार्तिप्रभंजिन्यैजगन्मात्रेन
मोस्तुते सर्वापत्प्रतिपक्षायैमंगलायैनमोनमः शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणे सर्वस्यार्तिहरेदेविनारायणिनमोस्तु

ते निर्लेपायैदुर्गहंत्र्यैदक्षायैतेनमोनमः परापरपरायैचगंगेनिर्वाणदायिनी गंगेममाग्रतोभूयागंगेमेदेविपृष्ठतः गंगेमे
पार्श्वयोर्देवित्वयिगंगेस्तुमेस्थितिः आदौत्वमंतेमध्येचसर्वत्वंगांगतेशिवे त्वमेवमूलप्रकृतिस्त्वंपुमान्परएवहि गंगेत्वंपर
मात्माचशिवस्तुभ्यंनमःशिवे यइदंपठतेस्तोत्रंभक्त्यानित्यंनरःप्रियः शृणोतिश्रद्धयायुक्तःकायवाक्चित्तसंभवैः दशधा
संस्थितैर्दोषैः सर्वैरेवप्रमुच्यते रोगस्थोमुच्यतेरोगादापद्भ्यश्चप्रमुच्यते द्विषद्भ्योबंधनाद्भ्यश्चभयेभ्यश्चप्रमुच्यते सर्वा
न्कामानवाप्नोतिप्रेत्यब्रह्मणिलीयते इमंस्तवंगृहेयस्तुलेखयित्वाविनिक्षिपेत् नाग्निचोरभयंतत्रपापेभ्योपिभयंनहि
ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेदशमीहस्तसंयुता संहरेत्त्रिविधंपापंबुधवारेणसंयुता तस्यांदशम्यामेतच्चस्तोत्रंगंगाजलेस्थितः
यःपठेद्दशकृत्वस्तुदरिद्रोवापिचाक्षमः सोपितत्फलमाप्नोतिगंगांसंपूज्ययत्नतः पूर्वोक्तेनविधानेनयत्फलंसंप्रकीर्ति
तं यथागौरीतथागंगातस्माद्गौर्यास्तुपूजने विधिर्योविहितःसम्यक्सोपिगंगाप्रपूजने यथाशिवस्तथाविष्णुर्यथा-
लक्ष्मीस्तथाउमा लक्ष्मीरुमातथागंगाचतूरूपंनभिद्यते विष्णुरुद्रांतरंयच्चश्रीगौर्योरंतरंतथा गंगागौर्योरंतरंच-
योब्रूतेसचमूढधीः रौरवादिषुघोरेषुनरकेषुपतत्यधः अदत्तानामुपादानंहिंसाचैवाविधानतः परदारोपसेवाचका
यिकंत्रिविधंस्मृतं पारुष्यमनृतंचैवपैशून्यंचापिसर्वतः असंबद्धप्रलापश्चवाङ्मयंस्याच्चतुर्विधं परद्रव्येष्वभिध्यानं
मनसानिष्टचिंतनं वितथाभिनिवेशश्चमानसंत्रिविधंस्मृतं एतानिदशपापानिहरत्वमथजान्हवी दशपापहराय

स्नात्तस्माद्दशहरास्मृता एतैर्दशविधैःपापैःकोटिजन्मसमुद्भवैः मुच्यतेनात्रसंदेहोब्रह्मणोवचनंयथा दशानि·
शच्छतान्सर्वान्पितॄनथपितामहान् उद्धरत्येवसंसारान्मंत्रेणानेनपूजिता ॐनमोभगवत्यैनारायण्यैदशपापह
रायैशिवायैगंगायैविष्णुमुख्यायैक्षयायैरेवत्यैभागीरथ्यैनमोनमः ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेदशम्यांबुधहस्तयोः गरा
नंदेव्यतीपातेकन्याचंद्रेवृषेरवौ दशयोगेनरःस्नात्वासर्वपापैःप्रमुच्यते सितकनकनिषण्णांशुभ्रवर्णांत्रिनेत्रांकरधृत
कलशाब्जासुद्यताभीत्यभीष्टा विधिहरिहररूपांसोमेंदुकोटीरजुष्टांकलितसितदुकूलांजान्हवींतांनमामि आदावादिपि
तामहस्यनियमव्यापारपात्रेजलंपश्चात्पन्नगशायिनोभगवतःपादोदकंपावनं भूयःशंभुजटाविभूषणमणिर्जन्होर्महर्षे
रियंकन्याकल्मषनाशिनीभगवतीभागीरथीदृश्यते इतिश्रीकाशीखंडेदशहरास्तोत्रंसंपूर्णं अथआषाढशुक्लदशमीस·
न्वादिः सापूर्वाण्हव्यापिनीग्राह्या तत्रशुक्लदशम्यांआषाढदशमीव्रतं हेमाद्रौभविष्ये युधिष्ठिरउवाच कथमाशा·
दशम्येषागोविंदक्रियतेकदा दमयंत्यानलस्येवययाज्ञातःसमागमः कृष्णउवाच राज्याशयाराजपुत्रःकृष्यर्थेचकृषी
वलः वाणिज्यार्थेवणिक्पुत्रःपुत्रार्थंगुर्विणीतथा धर्मकामार्थसंसिध्यैलोकःकन्यावरार्थिनी यष्टुकामोद्विजवरोयोगी
श्रेयोर्थमेवच चिरप्रवसितेकांतेवालेदंतनिपीडिते एतदन्येषुकर्तव्यमाशाव्रतमिदंतथा यस्मादस्यभवेदार्तिःकर्तव्यं·
तेनतद्व्रतं शुक्लपक्षेदशम्यांतुस्नात्वासंपूज्यदेवताः नक्तमाशाःप्रपूज्यावैपुष्पभक्तकचंदनैः गृहांगणेलेखयित्वायवैः

पिष्टानकेनवा स्त्रीरूपश्चाधिदेवस्यशस्त्रवाहनचिन्हिताः अधिदेवस्यतत्तद्दिक्पालस्यइंद्रादयस्तच्छस्त्रैर्वाहनैश्चचि
न्हितालेखयित्वेत्यर्थः दत्वाघृताक्तंनैवेद्यंपृथक्दीपांश्चदापयेत् फलानिकामजातानिततःकार्येनिवेदयेत् ततः आ-
शास्त्वाशाःसदासन्तुसिध्यंतांमेमनोरथाः भवतीनांप्रसादेनसदाकल्याणमास्थिताः एवंसंपूज्यविधिवद्दत्वाविप्रायदक्षिणां अनेन
क्रमयोगेनमासिमासिसमाचरेत् वर्षमेकंकुरुश्रेष्ठततःपश्चात्समुद्यापयेत् अर्वाक्संवत्सरस्यापिसिध्यर्थंवासमुद्यापयेत् सौवर्णाका
रयेद्दाशारौप्यापिष्टातकेनवा ज्ञातिबंधुजनैःसार्धंततःसम्यगलंकृतः पूज्याश्चक्रमयोगेनमंत्रैरेभिर्गृहांगणे त्वयिसन्निहितःश
कःसुरासुरनमस्कृतः पूर्वात्वंभुवनस्यास्यऐंद्रीदिक्देवतेनमः अग्नेःपरिग्रहादाशेत्वमाग्नेयेतिपठ्यते तेजोरूपापराशक्तिराग्नेयी
वरदाभव धर्मराजंसमाश्रित्यत्वोकान्संयमयस्यमून् तेनसंयमिनीचासियाम्येसत्कामदाभव खड्गहस्तातिविकृतानिर्ऋति
स्थानमाश्रिता तेननिर्ऋतिनामासित्वमाशांपूरयस्वमे त्वयास्तेभुवनाधारोवरुणोयादसांपतिः कामार्थंममधमार्थे-
वारुणीप्रवणाभव अधिष्ठितासियस्मात्त्वंवायुनाजगदायुना वायव्येत्वमतःशांतिंनित्यंयच्छममालये धनदेनाधि
ष्ठितात्वंहिप्रख्यातात्वमिहोत्तरा निरुत्तराभवास्मासु दत्वासद्योमनोरथं ऐशानिजगदीशेनशंभुनात्वमलंकृता पूरय
स्वाशुमेदेविवांछितानिनमोनमः भुजंगाष्टकुलेनत्वंसेवितासियतोह्यधः नागांगनाभिःसहिताहिताभवममाद्यवै स
र्वलोकोपरिगतासर्वदात्वंशिवायच सनकाद्यैःपरिवृताब्राह्मिमांपाहिसर्वदा नक्षत्राणिचसर्वाणिगृहास्तारागणस्तथा

पिष्टातकेनवा स्त्रीरूपाश्चाधिदेवस्यशस्त्रवाहनचिन्हिताः अधिदेवस्यतत्तद्दिक्पालस्यइंद्रादयस्तच्छस्त्रैर्वाहनैश्वचि
न्हितालेखयित्वेत्यर्थः दत्वाघृताक्तंनैवेद्यंपृथक्दीपांश्चदापयेत् फलानिकामजातानिततःकार्यंनिवेदयेत् ततः आ-
शास्त्वाशाःसदासंतुसिध्यंतांमेमनोरथाः भवतीनांप्रसादेनसदाकल्याणमास्थिताः एवंसंपूज्यविधिवद्दत्वाविप्रायदक्षिणां अनेन
क्रमयोगेनमासिमासिसमाचरेत् वर्षमेकंकुरुश्रेष्ठततःपश्चात्समुद्यापयेत् अर्वाक्संवत्सरस्यापिसिध्यर्थंवासमुद्यापयेत् सौवर्णीका
र्येदाशाराप्यापिष्टातकेनवा ज्ञातिबंधुजनैःसार्धंततःसम्यगलंकृतः पूज्याश्चक्रमयोगेनमंत्रैरेभिर्गृहांगणे त्वयिसन्निहितःश
क्रःसुरासुरनमस्कृतः पूर्वात्वंभुवनस्यास्यऐंद्रिदिक्देवतेनमः अग्नेःपरिग्रहादाशेत्वमाग्नेयेतिपठ्यते तेजोरूपापराशक्तिराग्नेयी
वरदाभव धर्मराजंसमाश्रित्यलोकान्संयमयस्यमून् तेनसंयमिनीवासियाम्येसत्कामदाभव खड्गहस्तातिविकृतानिर्ऋति
स्थानमाश्रिता तेननिर्ऋतिनामासित्वमाशांपूरयस्वमे त्वयास्तेभुवनाधारोवरुणोयादसांपतिः कामार्थंममधमार्थं-
वारुणीप्रवणाभव अधिष्ठितासियस्मात्वंवायुनाजगदायुना वायव्येत्वमतःशांतिंनित्यंयच्छममालये धनदेनाधि
ष्ठितात्वंहिप्रख्यातात्वमिहोत्तरा निरुत्तराभवास्मासुदत्वासद्योमनोरथं ऐशानिजगदीशेनशंभुनात्वमलंकृता पूरय
स्वाशुमेदेविवांछितानिनमोनमः भुजंगाष्टकुलेनत्वंसेवितासियतोह्यधः नागांगनाभिःसहितासिताभवममाद्यवै स
र्वलोकोपरिगतासर्वदात्वंशिवायच सनकाद्यैःपरिवृताब्राह्मिमांपाहिसर्वदा नक्षत्राणिचसर्वाणिगृहास्ताराग्रणस्तथा

नक्षत्रमातरोयाश्च प्रभूतयेनविनायकाः सर्वेममेष्टसिध्यर्थंभवंतुप्रवणाः सदा एभिर्मंत्रैः समभ्यर्च्यपुष्पधूपादिनाततः
वासोभिरभिषेकाद्यैः फलानिविनिवेदयेत् ततोघंटानिनादेनगीतवादित्रमंगलैः नृत्यंतीभिर्वरस्त्रीभिर्जागरंत्वात्रनिशां-
नयेत् कुंकुमाक्षततांबूलंदानमानादिभिः स्त्रकं प्रभातेवेदविदुषेब्राह्मणायनिवेदयेत् अनेनविधिनासर्वंक्षमाप्यप्रणि
पत्यच भुंजीतमित्रसहितः सुहृद्बंधुजनेनच एवंयःकुरुतेपार्थदशमीव्रतमादरात् सर्वान्कामानवाप्नोतिमनोभिलषिता
न्नरः स्त्रीभिर्विशेषतः कार्यंव्रतमेतद्युधिष्ठिर प्राणिवर्गेयतोनार्यः श्रद्धाकामपरायणाः धन्यंयशस्यमायुष्यंसर्वकाम-
फलप्रदं कथितंतेमहाराजमयाव्रतमनुत्तमं येमानवामनुजपुंगवकामकामाः संपूजयंतिदशमीषुसदादशाशाः तेषां
विशेषनिहितान्हृदयेपिकामानाशाः फलंत्वलमलंबहुनोदितेन इतिभविष्योत्तरेआशादशमीव्रतं अथभाद्रशुक्लदशम्यां
दशावतारव्रतंभविष्योत्तरे युधिष्ठिरउवाच व्रतंदशावताराख्यंकृष्णब्रूहिसविस्तरं समंत्रंसरहस्यंचसर्वपापोपशांतिदं
श्रीकृष्णउवाच दशम्यांशुक्लपक्षस्यमासेप्रोष्ठपदेशुचिः स्नात्वाजलाशयेस्वच्छेपितृदेवादितर्पणं कृत्वाकुरुकुलश्रेष्ठ
गृहमागत्यमानवः गृहीत्वाधान्यचूर्णस्यस्वहस्तप्रसृतित्रयं क्रमेणपाचयेत्तत्तुपुंसन्नंघृतपायसं वर्षेवर्षेदिनेतस्मि-
न्नेवंवर्षाणिवैदश प्रथमेपूपकान्वर्षेद्वितीयेघृतपूरिकान् तृतीयेपूपकासारान्चतुर्थेमोदकान्शुभान् सोहालिकान्
पंचमेवैषष्ठेतुखंडवेष्टकान् सप्तमेब्देकोकरसानर्कपुष्पान्तथाष्टमे नवमेकर्णवेष्टांश्चदशमेमंडकान्शुभान् दशात्मनोद

शहरेर्दशाविप्रायदापयेत् क्रमेणभक्षयेद्दत्वायथोक्तविधिनानृप अर्घार्धंविष्णवेदेयमर्घार्धंचद्विजातये ततोपरार्धमश्नीया
ज्ञत्वारम्येजलाशये दशावतारमभ्यर्च्यपुष्पधूपविलेपनैः मंत्रेणानेनमेधावीहरिमभ्युक्ष्यवारिणा मत्स्यंकूर्मंवराहंचनारसिं-
हंचवामनं रामंरामंचकृष्णंचबौद्धंचकल्किनंतथेति गतोस्मिशरणंदेवंहरिंनारायणंविभुं प्रणतोस्मिजगन्नाथंसमेविष्णुः
प्रसीदतु छिनत्तुवैष्णवींमायांभक्त्याप्रीतोजनार्दनः श्वेतद्वीपंनयत्वस्मान्मयात्मासन्निवेशितः अत्रहैमीर्महार्हाश्चद-
शमूर्तीःसलक्षणाः गंधपुष्पैश्चनैवेद्यैरर्चयेद्विधिपूर्वकं एवंयःकुरुतेभक्त्याविधिनानेनसुव्रत व्रतंदशावताराख्यंतस्य
पुण्यफलंशृणु श्राव्यंतेयास्त्विमालोकेपुरुषाणांदशादश ताश्छिनत्तिनसंदेहश्चक्रप्रहरणोविभुः संसारसागराद्घोरा
त्समुद्धरत्यजगत्पतिः श्वेतद्वीपंनयत्याशुव्रतेनानेनतोषितः किंतस्यनभवेल्लोकेयस्यतुष्टोजनार्दनः यद्दुर्लभंफलंप्राप्तुं
मनसोयन्नगोचरं तदप्यप्रार्थितंध्यातोददातिमधुसूदनः सोहंजनार्दनःसाक्षात्कालरूपधरोच्युतः मर्त्यलोकेस्वयंपा
र्थभूभारोत्तारणायच यास्त्रीव्रतमिदंपार्थचरिष्यतिमयोदितं साचलक्ष्म्यायुतानित्यंपुत्रभक्तिसमन्विता मर्त्यलोके-
चिरंस्थित्वाविष्णुलोकेमहीयते येपूजयंतिपुरुषाःपुरुषोत्तमस्यमत्स्यादिकास्तुदशमीषुदशावतारान् मर्त्येदशास्वपिद-
शासुसुखंविहृत्यतेयांतियानमधिरुह्यसुरारिलोकं इतिभविष्येभाद्रशुक्लदशम्यांदशावतारव्रतंसंपूर्णं अथआ
श्विनशुक्लदशम्यांविजयादशमीव्रतं साचतारकोदयव्यापिनीग्राह्या तदुक्तंचिंतामणौ आश्विनस्यसितेपक्षेदश-

किंचिदुद्भिन्नतारकः विज
यांतारकोदये सकालोविजयोनामसर्वकामार्थसाधकः रत्नकोशे ईषत्संध्यामतिक्रांतः किंचिदुद्भिन्नतारकः विज
योनामकालोयंसर्वकामार्थसाधकः दिनद्वयेतद्व्याप्तावव्याप्तौवा अपराजितपूजायांपूर्वैव तदुक्तंहेमाद्रौस्कांदे दशम्यांतु
नरैःसम्यक्पूजनीयापराजिता ईशानींदिशमाश्रित्यअपराह्णेप्रयत्नतः यापूर्णानवमीयुक्तातस्यांपूज्यापराजिता क्षेमा
र्थंविजयार्थंचपूर्वोक्तविधिनानरैः नवमीशेषसंयुक्तदशम्यामपराजिता ददातिविजयंदेवीपूजिताजयवर्धिनी आश्वि
नेशुक्लपक्षेतुदशम्यांपूजयेन्नरः एकादश्यांनकुर्वीतपूजनंचापराजितं आश्विनस्यसितेपक्षेदशमीसर्वराशिषु सा
यंकालेशुभायात्रादिवाचविजयक्षणे एकादशमुहूर्तोयोविजयःसंप्रकीर्तितः तस्मिन्सर्वैर्विधातव्यायात्राविजयकां
क्षिभिः दिनद्वयेएकादशमुहूर्तेव्याप्तावव्याप्तौवाश्रवणयुक्ताग्राह्या तथाचहेमाद्रौमदनरत्नेकश्यपः उदयेदशमीकिं
चित्संपूर्णैकादशीयदि श्रवणर्क्षेयदाकालेसातिथिर्विजयाभिधा श्रवणर्क्षेतुपूर्णायांकाकुत्स्थःप्रस्थितोयतः उल्लं
घयेयुःसीमांतंतद्दिनर्क्षेततोनराः अत्रकृत्यंभविष्ये शमीसकलक्षणोपेतांइशान्याशाप्रतिष्ठितां संप्रार्थ्यतांचसंपूज्य॰
त्वीशानीसंमुखोभवेत् शमीपूजा ध्यानं शमीशमयतेपापंशमीशत्रुविनाशिनी अर्जुनस्यधनुर्धारीरामस्यप्रियवा
दिनी शमीशमयतेपापंशमीलोहितकंटका धारिण्यर्जुनबाणानांरामस्यप्रियवादिनी करिष्यमाणयात्रायांयथाकालं
सुखंमया तत्रनिर्विघ्नकर्त्रीत्वंभवश्रीरामपूजिते गृहीत्वासाक्षतामार्द्रांशमीमूलगतांमृदं गीतवादित्रनिर्घोषैरानये॰

त्वगृहंप्रति ततोभूषणवस्त्रादिधारयेत्स्वजनैः सह शम्यभावेवनराजपूजाकार्या तत्रमंत्रः आदिराजमहाराजवनराजव
नस्पते इष्टदर्शनमिष्टान्नंशत्रूणांचपराजयः अथापराजितदशम्यांपूर्वोक्तेविजयामुहूर्तेउक्तंप्रास्थानिकमित्युपक्रम्य अ-
थविजयाख्यानं कृष्णउवाच अलंकृतोभूषितभृत्यवर्गःपरिष्कृतोत्तुंगतुरंगनागः वादित्रनादप्रतिनादिताशाःसुमंगला
चारपरंपराशीः राजानिर्गत्यभवनात्पुरोहितपुरोगमः प्रास्थानिकंविधिंकृत्वाप्रतिष्ठेत्पूर्वतोदिशि गत्वानगरसीमांतंवास्तुपू
जांसमाचरेत् संपूज्यचाथदिक्पालान्पूजयेत्सधिदेवताः मंत्रैर्वैदिकपौराणैःपूजयेच्चशमीतरुं अमंगलानांशमनींसर्व-
सिद्धिकरींशुभां दुःस्वप्नशमनींधन्यांप्रपद्येहंशमींशुभां ततःकृताशीःपूर्वस्यांदिशिविष्णुक्रमात्क्रमेत् शत्रोःप्रतिकृतिंकृ
त्वाध्यात्वारामंतथार्थदं शरेणस्वर्णपुंखेनविध्येत्तद्धृदयमर्मणि दिशाविजयमंत्राश्चपठितव्याःपुरोधसा एवमेवविधिंकृ-
त्वादक्षिणादिभिरर्चयेत् पूज्यान्द्विजांश्चसंपूज्यसांवत्सरपुरोहितौ गजवाजिपदातीनांप्रेक्षाकौतुकमाचरेत् जयमं
गलशब्देनततःस्वभवनंविशेत् नीराजमानःपुण्याभिर्गणिकाभिःसुमंगले यएवंकुरुतेराजावर्षेवर्षेसुमंगलं आयुरारो
ग्यमैश्वर्यंविजयंचसगच्छति नाधयोव्याधयश्चैवनभवंतिपराजयाः श्रियंपुण्यमवाप्नोतिविजयंचसदाभुवि उक्तंप्र-
स्थानंव्याख्यास्यामः जनेषुगमिष्यत्सुपार्थिवश्चदुंदुभीन्वीणाश्चोपवादयेत् ततःआश्विनस्यसितपक्षेदशम्यांचघटोत्था
पनानंतरंसुचारुवेषैःसहसंभारानुपकल्पयित्वाएकादशमुहूर्तेश्रवणयोगेसीमांतेगत्वापश्चाद्गृहेहेजनैःसहसुवर्णसहि-

तंग्रामं आविशेत् योषितांकौतुकैश्चप्रज्वालितैर्दीपैरंजनानुलेपनंकारयित्वावासोगंधस्रक्पुष्पैश्चपूजयित्वाहिरण्यरूपमि
तिमंत्रेणस्त्रवर्णपूजनंकृत्वा आशिषः प्रतिगृह्यलक्ष्मीनमस्कुर्यात् सर्वाः भगिनीः वस्त्रालंकारभूषणैः पूजयेत् ब्राह्मणान्पू
जयेत्तत्रगंधपुष्पैश्चदीपकैः इतिश्रीभविष्येविजयादशमीव्रतंसंपूर्णं इतिदशमीव्रतानिसमाप्तानि ७ ७

पूगीफलंमहद्दिव्यंनागवल्यादलैर्युतं कर्पूरैलासमायुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् तांबूलं इदंफलंमयादेव॰ फलं॰ वक्ष्यमाण
नामभिःषोडशनामभिःपूजयेत् शंकरायत्रिनेत्रायकालरूपायशंभवे महादेवायरुद्रायशर्वायचमृडायच ईश्वरायशिवा
येतिभूतेशायकपर्दिने मृत्युंजयायचोग्रायशितिकंठायशूलिने दूर्वा॰ तेजोमयंसलक्ष्मीकंदेवानामपिदुर्लभं हिरण्यंपा
र्वतीनाथमयादत्तंप्रगृह्यताम् दक्षिणां प्रसीददेवदेवेशचराचरजगद्गुरो वृषध्वजमहादेवत्रिनेत्रायनमोनमः नी॰
राजनं यानिकानिचपापानीतिप्रदक्षिणाः इमानिबिल्वपत्राणिपुष्पाणिविविधानिच मयादत्तानिविश्वेशगृहाणव॰
रदोभव पुष्पांजलिं नमोस्त्वनंतायसहस्रमूर्तयेइतिनमस्कारं भवायभवनाशायमहादेवायधीमते रुद्रायनीलकंठा
यशर्वायचनमोनमः ईशानायनमस्तुभ्यंपशूनांपतयेनमः गुणत्रयात्मनेतुभ्यंगुणातीतायतेनमः नमःप्रसीददेवे
शसर्वकामांश्चदेहिमे त्वमेवशरणंनाथक्षमस्वमयिशंकर प्रार्थनां वायनं उपायनमिदंद्रव्यंव्रतसंपूर्णहेतवे वाणा॰
कंद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहं वायनं अस्यव्रतस्यसिध्यर्थंहिरण्यंपापनाशनं ददामितुभ्यंविप्रेंद्रप्रणतोस्मिप्रगृ॰
ह्यताम् दक्षिणां महात्मन्गच्छकैलासंवृषारूढोगणैर्युतः आहूतस्त्वंक्षमस्वत्वंप्रसीदस्कमुखोभव विसर्जनं इतिपू
जाविधिः अथकथा यशोदोवाच कृष्णत्वंसर्वदेवानांस्थितिसंहारकारकः अवैधव्यकरंस्त्रीणांयथार्थंवदतद्व्रतं
श्रीकृष्णउवाच यशोदेसाधुपृष्टोहंसौभाग्यप्राप्तयेस्त्रियः वृत्तिशीनामविख्यातपौर्णमास्याव्रतंप्रभवेत् तद्व्रतस्यप्रभा॰

चेमस्त्रीणांसौभाग्यदंभवेत् अवैधव्यकरंनामशिवप्रीतिकरंमहत् यशोदोवाच केनचीर्णंव्रतमिदंमृत्युलोकेक-
दावद विधानंकीदृशंदेवयेनशंभुःप्रसीदति श्रीकृष्णउवाच कांतिकानामनगरीप्रसिद्धाभुविमंडले अनेकरत्नसंपू-
र्णाचंद्रहासेनपालिता तत्रैववासीद्विजःकश्चिद्धनेश्वरेतिनामतः तस्यभार्याशुभाचारानाम्नारूपवतीसती अनपत्यौमहा
भागावुभौतौदुःखितौसदा तन्नगर्यांद्विजःकश्चिद्योगारूढोद्विजोजटी भिक्षांचकारसर्वत्रस्तद्गृहंचाप्यवर्जयत् तद्गृहेनै
वभिक्षांसरूपवत्यासमर्पितां ययौतटाकतीरंसभिक्षांप्रक्षालयत्पुनः धनेश्वरेणतद्दृष्टंयोगिनायत्कृतंशुभं भिक्षांगृह्णा
सिसर्वेषांगृहस्थानांद्विजोत्तम कदापिमद्गृहेविप्रनायासिवदकारणं योग्युवाच अपुत्रस्यगृहस्थस्ययदन्नंप्रपच्
ज्यते पतितान्नसमंतत्तुनभोक्तव्यंकदाचन धनेश्वरेणश्रुत्वैतदात्मानंगर्हयन्बहु धनधान्यसमृद्धिश्चपुत्रहीनस्त्वहंप्र-
भो इत्युक्तोसौजटीप्राहगच्छाराधयचंडिकां तस्यतद्वचनंगेहेभार्यायांविनिवेद्यच तपसेनिर्जगामासौचंड्याराधनमाच
रत् उपवासैःषोडशभिःस्वप्नेचैवाहचंडिका प्रोधनेश्वरगच्छत्वंतवपुत्रोभविष्यति ससामर्थ्यवशाद्देयादीपावैपिष्टसंभ-
वाः एकैकवृद्ध्यादातव्याःषोडशद्व्यपूर्णिमाः इदंव्रतंस्वपत्न्यैत्वंकथयस्वयथास्थितं आरुरोहाशुचाम्रंत्वंफलमादायस
त्वरं स्वगृहंगच्छभार्यायैदेहिगर्भोभविष्यति ततःप्रभातसमयेसहकारमपश्यत आरोढुंनैवशक्तःसचिंताव्याकुलमानसः
स्तुतिंचक्रेगणेशस्यकृपांकुरुदयानिधे मनोरथोममैवास्तुत्वत्प्रसादाद्दयानिधे इत्युक्त्वाचततःशीघ्रंफलमादायवेगतः त्रि

वारमाद्दत्तिंकृत्वाफलमेकंददर्शसः वराल्लब्धंतदेवासीन्नान्यत्स्यादर्थनिश्चयः आगत्यकथितंतच्चभार्यायैदत्तवान्फलं
तयातद्दारूपवत्याभक्षितंगर्भमादधे तदादेव्याःप्रसादेनरूपौदार्यगुणान्वितः तस्यास्तदाभवत्पुत्रोदेवदासेतिनामतः
व्रतबंधंततश्चक्रेविवाहंनकरोतिसः मायाचाग्रहतःप्राहसोवदत्सर्वचेष्टितं ततस्तुदैवयोगेनकाश्यांनेयोमयाशिशुः
इतिबुद्धिस्तदाजातातदाचक्रेधनेश्वरः तंप्रेषयन्सहाश्वेनमातुलेनसहैवच कियंतिसमतीतानिदिनानिपथिगच्छ
ता गच्छन्काशीपुरींप्रासोभागिनेयेनसंवृतः कस्यचित्प्रथविप्रस्यमंडलेप्राप्त वांनिशि तस्मिन्दिनेगृहस्वामीकन्या
मुद्वाहयत्कृती तैलादिरोपणंचक्रेकृत्वावरनिवेशनं लग्नस्यसमयेप्राप्तेधनुर्वातप्रतोनरः वरपित्रादिभिर्येनाविचा
र्यचपुनःपुनः असौकार्पटिकोबालःसुंदरोमेसुतोयथा सार्धत्वनेनलग्नंवैकरिष्यामःक्रमेणतु इतिनिर्धार्यमनसा
प्रार्थयामासमातुलं घटिकाद्वयपर्यंतदेहित्वंभागिनीसुतं मातुलउवाच मधुपर्कंतथाकन्यादानेयद्यत्प्रदीय
ते तदस्माकंयदिभवेत्तर्ह्यसौभवतांवरः तथाभवतुतेनोक्ताविधिर्वैवाहिकोभवत् पाणिंजग्राहयामासवरेणच्च य
थाविधि वध्वासार्धंतथाभोक्तुंसचनोत्सहितःशिशुः उत्तिष्ठामीतिसंचिंत्यकस्यभार्याभवेदियं ततस्त्वेकांतसमयेनि
श्वासान्मुमुचेबहून् साब्रवीत्कथमेतस्मादन्ययाब्रह्मसूत्रता त्वंमेपतिरहंपत्नीदेवाग्निद्विजसन्निधौ सोब्रवीन्माकुरु
ष्वेदंममायुःस्वल्पमेवच यथातेपिगतिर्भूयात्सेयंमत्वंभवेदिति उत्तिष्ठभोनमोनाथक्षुधितोसिनसंशयः प्रीत्याभीति

तयासार्धंभुक्तवान्सद्विजस्तथा अंगुलीयंददौतस्यास्सद्रत्नगतंनवं अंशुकंचददौतस्याः स्थानत्रयविभूषितं नवरत्नमयींमु
द्रांगृहीत्वाप्यंशुकंचसा इतिसंकेतकंकृत्वामद्वचःकुरुमेप्रिये ममसंजीवनार्थायकुरुजात्यादिवाटिकां मनोरमाःपुष्पजातिसु-
गंधिनवमल्लिकाः सिंचसिंचप्रतिदिनंक्रीडांकुरुयथासुखं यस्मिन्दिनेतुमत्प्राणवियोगःसम्प्रजायते तदापुष्पादिजातीनांम्ला
नत्यागोभविष्यति पुनःसंजीविताश्चेत्तर्ह्यहंजीवितोध्रुवं ततोब्राह्मेमुहूर्तेतुनिर्जगामवरःपथि अथप्रभातसमयेवाद्यना-
दोबभूवह आकारितात्वसाकन्याब्रूतेनायंपतिर्मम यदिचायंपतिस्तातब्रूयादेवमयार्पितं मधुपर्केतथाकन्यादानेयद्भूषणादिकं
कथयिष्यतिचेत्तर्हिवृत्तांतंरात्रिभाषितं इतिकन्यावचःश्रुत्वाउवाचसवरस्तदा नैवजानामितद्वस्तुब्रीडितोनिर्जगामह कृष्ण
उवाच ततस्तुबालकःकाशींप्राप्तवान्अध्ययनेतरः दिनानिकतिचिज्जग्मुःकालस्यवशमागतः ततःकृष्णोमहानागोरात्रौ
भक्षितुमागतः परितःशयनात्तस्यदीपज्वालाभिरावृतः नैवशक्तस्तमत्तुंवैव्रतराजप्रभावतः तन्मात्राबत्तिशीनामपूर्णिमा-
यांव्रतंकृतं ततोमध्यान्हसमयेकालएवागमत्स्वयं ततस्तत्कालसंविद्धस्त्वर्धोदकानियुंजितः शंकरोप्यगमत्तत्रभवान्यासहएव
वच भवानीप्रार्थयामासदृष्ट्वावस्थांतुतस्यतां अस्यमात्राकृतंपूर्वंबत्तिशीव्रतमुत्तमं तस्यप्रभावतःसोयंबालोयंजीव्यतांप्र-
भो तथैवकृतवांस्तत्रभवानीप्रेमवत्सलः तद्व्रतस्यप्रभावेनमृत्युनापिनिराकृतः जात्यादिपुष्पवाटिकांपत्रपुष्पविवर्जितां पुनः
संजीवितांदृष्ट्वापितरंकन्यकाब्रवीत् अन्नसत्रंकुरुप्रत्वंजीवितस्यगवेषणे पत्यर्थंकुरुभोतातकाशीतोनिरगात्तुसः पुनस्तत्रै

वसंयातोयत्रोद्वाहोभवत्सुरा ज्ञात्वाचपरमप्रीत्यादेवदत्तोनयद्गृहं ततोजनपदाः सर्वे इतिब्रूयुः परस्परं जामातादेवदत्तस्यअय
मेवनसंशयः बालयाचतथाज्ञातः सोपिसंकेतमागतः प्रीत्यायूचुस्ततः सर्वेसाधुसाधुसमन्वितं उत्साहोद्यभवत्तत्रनिर्ज
गामाथतत्पुरात् श्वशुरेणतथावध्वामातुलेनसमन्वितः सपितुः प्रेषयामासभवत्सुत्रः समागतः तावूचतुः कुतोस्माकंदुर्भगा
नांतुपुत्रकः कथितोन्यैरपिजनैस्ततः संहृष्टमानसः सुहृद्भिर्बांधवैः सर्वैरानयामासबालकं ततोमहोत्सवंकृत्वादत्वाचबहु
दक्षिणां एवंसपुत्रवान्जातोव्रतिशीव्रतसेवया याः कुर्वंतिव्रतमिदंविधवानभवंतिताः जन्मजन्मनिसौभाग्यंप्राप्स्यंतिचव
चोमम एतत्तेकथितंसर्वंपुत्रपौत्रप्रवर्धनं यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिनिश्चितं यशोदोवाच उद्यापनविधिंब्रूहिपू
र्णिमायाः सुरेश्वर भक्तितः श्रोतुमिच्छामिव्रतसंपूर्णहेतवे कृष्णउवाच पूर्णिमामार्गशीर्षस्यमाघवैशाखयोस्तथा
व्रतंप्रारंभयेत्तस्यापौषभाद्रंतुवर्जयेत् उमयासहितोदेवः पूजनीयोवृषध्वजः उपचारैःषोडशभिरागमोक्तविधानतः एकैकं
दीपकंकृत्वामासिमासिचदापयेत् एवंसार्धद्वयंवर्षंद्विमासावधिआचरेत् ज्येष्ठस्यपूर्णिमायांचकुर्यादुद्यापनंततः अथवा
शुभमासस्यपूर्णिमायांसमाचरेत् चतुर्दश्यामुपवसेद्रात्रौपूजनमाचरेत् अष्टहस्तप्रमाणेनमंडपंकारयेत्ततः तन्मध्येस्थाप
येत्कुंभमव्रणंमृन्मयंनवं तस्योपरिन्यसेत्पात्रंवैणवंवस्त्रवेष्टितं माषमात्रसुवर्णेनप्रतिमांकारयेत्सुधीः तदर्धार्धेनवाकुर्याद्वि
त्तशाठ्यविवर्जितः कृत्वारूपंप्रयत्नेनपार्वत्याश्चहरस्यच तत्पात्रेप्रतिमेस्थाप्यवृषभेणसमन्विते पूर्वोक्तेनविधानेनसुपुष्पैः

श्चैवपूजयेत् धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैः फलैश्च विविधैः शुभैः एवंपूजाप्रकर्तव्या रात्रौजागरणंचरेत् गीतनृत्यादिसंयुक्तं कथापुस्तक
संयुतं ततः प्रभातसमये कृत्वादानादिकाः क्रियाः पूर्ववदर्चयेद्देवं पश्चाद्धोमं प्रकल्पयेत् स्वगृह्योक्तविधानेन कृत्वाग्निस्था
पनंबुधः प्रारभेच्च ततोहोमं पंचाक्षरमनुस्मृतः तिलैर्यवैस्तथाज्येन पृथगष्टोत्तरंशतं नमःशिवायमंत्रेणउमायाइतिनाम
तः एवंसमाप्यहोमंतु आचार्यादीन्प्रपूजयेत् द्वात्रिंशद्धूधनैर्युक्तं वंशपात्रंमनोरमं द्वात्रिंशच्चमहादीपैर्द्वात्रिंशाच्चमहाफलैः
मातुलिंगंनारिकेलंजंबीरंखर्जुरीफलं अक्षोडंदाडिमंनिंबंनारंगादिशुभानिच कर्कट्यादिशुभैः सर्वैर्ऋतुकालोद्भवैः फलैः
द्वात्रिंशद्भिः फलैर्युक्तंसदीपंवस्त्रवेष्टितं व्रीहीणामुपरिस्थाप्यआचार्यायनिवेदयेत् वायनकंतवतुष्ट्यर्थंददामिगिरिजापते
तत्रमंत्रः महेशःप्रतिगृह्णातिमहेशोवैददातिच महेशस्तारकोभाभ्यांमहेशायनमोनमः द्वात्रिंशद्ब्राह्मणांश्चैवद्वात्रिंशद्यो
षितस्तथा अन्येभ्योब्राह्मणेभ्यश्च भोजनैःषड्रसैःसह पुमान्वत्ससुतांधेनुमाचार्यायनिवेदयेत् पश्चात्पूर्णाहुतिंकृत्वाहोम
शेषंसमापयेत् पश्चाद्भुंजीतयच्छेषंयद्देवब्राह्मणार्पितं इत्येवंपूर्णिमायास्तुउद्यापनविधिःस्मृतः इत्येतत्कथितंसर्वंव्रतस्यो
द्यापनंमया याःकुर्वंतिव्रतमिदंविधवानभवंतिताः इहभुक्त्वातुविपुलान्कामान्सर्वान्मनोरथान् स्वर्गमंतेगमिष्यंतिकुलको
टिशतैरपि इतिभविष्यपुराणेकृष्णायशोदासंवादेद्वात्रिंशत्पूर्णिमाव्रतकथासंपूर्णा उद्यापनसंकल्पः तिथ्यादि
संकीर्त्यममआत्मनः इहजन्मनिजन्मांतरेचसकलसौभाग्यपुत्रपौत्रादिप्राप्त्यर्थंद्वात्रिंशत्पौर्णमास्याचरितव्रतस्य घृताक्तव्री-

हिमयदीपप्रज्वलनस्यसंपूर्णफलावाप्त्यर्थंतदुद्यापनंकरिष्ये तदंगंगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनंआचार्यवरणंचकरिष्ये इतिसंक
ल्पः अथफाल्गुनपौर्णमास्यांहोलिकोत्सवः नृपंप्रतिनारदवचोभविष्ये नारदउवाच अथपंचदशीशुक्लाफाल्गुनस्यन
राधिप अभयंचैवलोकानांदीयतांपरमेश्वर यथात्वशंकिनोलोकारमंतिचहसंतिच दारुजानिचखंडानिगृहीत्वातुसमु
त्सुकाः योधाइवविनिर्यांतुशिशवःसंप्रहर्षिताः संचयंशुष्ककाष्ठानांउपलानांचसंचयं तत्राग्निंविधिवद्धुत्वामहामंत्रैश्चवि
स्तरैः ततःकिलकिलाशब्दैस्तालशब्दैर्मनोहरैः तत्तेशब्देनसापापाहोमेनचसमाहताः साढोंढाख्याराक्षसी तत्रैव सर्व
दुष्टापहोहोमःसर्वरोगोपशांतये क्रियतेस्यांद्विजैःपार्थतेनसाहोलिकास्मृता तमग्निंत्रिःपरिक्रम्यगायंतिचहसंतिच ज-
ल्पंतिस्वेच्छयालोकानिःशंकायस्ययन्मनः तत्रपौर्णिमाप्रदोषव्यापिनीग्राह्या तपस्यपौर्णिमास्यांतुरजन्यांहोलिकोत्सवः
प्रतिपद्भूतभद्रासुयार्चिताहोलिकादिवा संवत्सरंचतद्राष्ट्रंपुरंदहतिसाद्भुतं प्रदोषव्यापिनीग्राह्यापौर्णिमाफाल्गुनीसदा त-
स्यांभद्रामुखंत्यक्त्वापूज्याहोलानिशामुखे निशागमेनपूज्येनहोलिकासर्वतोमुखैः दिनद्वयेप्रदोषेतुव्याप्तासातुपरैव हि
भद्रायांदीपिताहोलीराष्ट्रभंगंकरोतिवै नगरस्यचनैवेष्टातस्मात्तांपरिवर्जयेत् दिनार्धात्परतोयास्यात्फाल्गुनीपौर्णिमायदि
रात्रौभद्रावसानेतुहोलिकांतत्रदीपयेत् राकायामर्धयादूर्ध्वंचतुर्दश्यायदाभवेत् होलाभद्रावसानेतुनिशीथांतेपिदीपयेत्
इतिपुराणसमुच्चयाच्च यत्तु भद्रायांविहितकार्यंहोलिकायाश्चपूजनं गंधपुष्पैर्धूपदीपैर्नैवेद्यैर्दक्षिणाफलैः होलांतुनामम्मं

व्र.रा.
३०

त्रेणपूजयेच्चयथाविधि योनिनाम्नाचमंत्रेणमहाशब्दंतुकारयेत् नत्रकिलकिलाशब्दैरन्योन्यमुच्चरेत्ततः योषितानां
भ्रमंकुर्याद्योनिमंत्रेणपूर्वकम् योनिनामैवमंत्रंतुयोनरःपठ्यतेसदा नभवेच्चतदापीडाआवर्षंतुसुखंभवेत् मध्यरात्रि
मतिक्रम्यविष्टेःपुच्छंयदाभवेत् प्रदोषेज्वालयेद्वह्निंसुखसौभाग्यदायिनम् प्रदोषमध्यरात्र्यंतंहोलिकापूजनंशुभम् य
दातुपूर्वरात्रौप्रदोषव्याप्त्यभावेतत्सत्त्वेवाभद्रारहितकालोनप्राप्यतेउत्तरदिनेचप्रदोषेपौर्णिमाभावस्तदापुच्छेकार्यम् त
थाल्लः पृथिव्यांयानिकार्याणिशुभानिह्यशुभानिच तानिसर्वाणिसिध्यंतिविष्टिपुच्छेनसंशयः अस्मिन्नेवविषये
उत्तरदिनेपौर्णिमासार्धयामत्रयमिताततोधिकावाप्रतिपच्चवृद्धिस्तदापूर्णिमोत्तरंप्रतिपदिहोलिकाकार्या ननुपूर्व-
घ्नविष्टिपुच्छे सार्धयामत्रयंपूर्णाद्वितीयदिवसेयदा प्रतिपद्वर्द्धमानातुतदासाहोलिकास्मृता इतिभविष्योक्तेः सा
उत्तरदिनेप्रदोषएकदेशव्यापिन्यस्तिपूर्वरात्रौचभद्रारहितानैवलभ्यते साउत्तरैव यदापूर्वरात्रिर्भद्राव्याप्ताउत्तरेप्रदो
षेचचंद्रग्रहणंतदातत्रस्नानाकार्या सर्वेषामेववर्णानांसूतकंराहुदर्शने स्नानाकर्माणिकुर्वीतसूतकान्नंविवर्जयेत् फा
ल्गुनेमलमासश्चेच्छुद्धमासिचहोलिका पूजामंत्रस्तु असृक्पाभयसंत्रस्तैःकृतात्वंहोलिबालिशैः अतस्त्वांपूज-
यिष्यामिभूतेभूतिप्रदाभव इतिहोलिकानिर्णयः इतिपौर्णिमाव्रतानिसमाप्तानि श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥
श्रीगोपालोजयति छ छ छ छ छ छ

पौ.
३०

अथमलमासव्रतंलिख्यते युधिष्ठिरउवाच देवदेवजगन्नाथ भुक्तिमुक्तिप्रदायक कथयस्वप्रसादेनलोकानांहि
तकाम्यया कथयंतिमुनिश्रेष्ठाः कृष्णद्वैपायनादयः अदत्तंनैवलभ्येत दत्तमेवोपतिष्ठते॥ यथावंध्यागृहस्थस्य[illegible]तिवृथाविना
शिनी तथादानविहीनस्यजन्मसर्वंनिरर्थकं तथापिकथयंतीहदेवज्ञाशास्त्रकोविदाः मलिम्लुचेयदामासेक्रियाकार्याकथंवि-
भो क्षौरंमौंजीविवाहश्चव्रतंकाम्योपवासकम् मलिम्लुचेसदात्याज्यंगृहस्थेनविशेषतः लक्ष्मीउवाच अधिमासेचसं
प्राप्तेकिंकार्यंव्रतमुत्तमं कस्योद्देशेनदातव्यंकिंपरत्रप्रदायकं श्रीकृष्णउ० शृणुदेविमहाभागेसर्वलोकस्यहेतवे स्वयं
दातास्वयंभोक्तायोदद्यात्तिद्विजालये नान्योदातानभोक्ताच इहलोकेपरत्रच असंक्रांतेचमासेवैमामुद्दिश्यव्रतंचरेत्॥ अ-
धिमासस्यदेवोहंपुरुषोत्तमसंज्ञकः स्नानंदानंजपोहोमंस्वाध्यायंपितृतर्पणं देवार्चनमथान्यच्चयेकुर्वंतिमनुष्यजाः अक्षयं
तद्भवेत्सर्वंममोद्देशेनयत्कृतं मलमासोगतःशून्योयेषांदेविप्रमादतः दारिद्र्यंपुत्रशोकंचपापपंकविगर्हितं मर्त्यलोकेभवेज्जन्मते
षांदेविनसंशयः सुखप्रदासिदेवित्वंयेर्चयंतिद्विजोत्तमान् यदामलिम्लुचोमासोप्राप्यतेमानवैःप्रिये महोत्सवस्तदाकार्योजना
त्मनोहितकांक्षिभिः कृष्णपक्षेचतुर्दश्यांनवम्यांवासुरेश्वरि अष्टम्यांवाथकर्तव्यंव्रतंशोकविनाशनं यथालाभोपहारेणमासेचा
स्मिन्मलिम्लुचे पुण्येन्हिप्रातरुत्थायकृत्वापूर्वाण्हिकींक्रियां गृण्हीयान्नियमंपश्चाद्वासुदेवंहृदिस्मरन् उपवासस्यनक्त
स्यएकभक्तस्यभामिनि एकस्यनिश्चयंकृत्वाततोविप्रान्निमंत्रयेत् सपत्नीकान्सदाचारान्करुणान्करवेषकान् श्रुताध्यय-

नसंपन्नान्कुलीनान्ज्ञातिसंभवान् युधिष्ठिरउवाच अधिमासस्यमाहात्म्यंमार्कंडेयमुनेवद जपयज्ञादिकंपुण्यंवक्तव्यं
ऋषिसत्तम ॥ किंकर्तव्यंचविप्रेंद्रगंगास्नानंचदुर्लभं कथयस्वमहाप्राज्ञकृपयाहिद्विजपुंगव मार्कंडेयउवाच मलमासस्तु
मासानांमलिनःपापसंभवः तस्यपापविशुद्ध्यर्थंमलमासव्रतंकुरु प्रतिपत्तिथिमारभ्य अमावास्याविधिर्भवेत् उपवासे
ननक्तेनह्येकभक्तेनवानृप एकस्यनियमंकृत्वादानंदद्याद्दिनेदिने दानंकुर्यादपूपानांदक्षिणाधनसंयुतम् अंतेचोद्यापनं-
कुर्यात्संपूज्यमधुसूदनं उपोष्यचचतुर्दश्यांसर्वपापैःप्रमुच्यते दरिद्रेणाप्यतीपातेप्यथवाद्वादशीदिने पौर्णमास्यांचतुर्दश्यां
नवम्यांवानृपोत्तम अष्टम्यांवाथकर्तव्यंव्रतंशोकविनाशनं यथालाभोपहारेणमासेचास्मिन्मलिम्लुचे त्रयस्त्रिंशदपूपां
श्चप्रदद्याद्घृतसंयुतान् श्रीसूर्यप्रीतयेराजन्सर्वपापविमुक्तये पात्रेजनार्दनप्रीत्यादानंतत्सफलंभवेत् ॥ मलमासेस्तुसंप्रा-
प्तेकार्तिकेश्रावणेपिवा युधिष्ठिरउ॰ मलमासःकथंज्ञेयःसर्वज्ञमुनिसत्तम तंब्रूहिसकलंविप्रविस्तरेणयथातथं मा
र्कंडेयउ॰ यस्मिन्मासेनसंक्रांतिःसंक्रांतिद्वयमेववा मलमासस्तयोप्रोक्तोसर्वधर्मविवर्जितो एवंसंज्ञोयदामासोयस्मि
न्संवत्सरेक्वचित् उत्तरेदेवकार्याणिपितृकार्याणिदक्षिणे मलमासेतुसंप्राप्तेसंध्योपासनतर्पणं नित्यंहिसफलंश्राद्धदानादि
नियमव्रतम् मार्कंडेयउ॰ शृणुधर्मभृतांश्रेष्ठकौशिकोनामवैद्विजः महानपोध्यानरतःसत्यसंधोजितेंद्रियः विष्णुभ
क्तःसदाविप्रोवेदधर्मपरायणः तस्यसूनुर्महाक्रूरोद्विजोमैत्रेयनामकः कामांधःस्वजनत्रासीसाधुद्वेषकरोधमः अधर्मिष्ठः-

पापरतिःशिवश्रीविष्णुनिंदकः गोत्रपीडाकरःपापोराहुरिवदिवाकरे दारुणोदारुणाचारःसर्वभूतकहिंसकः मद्यपानरतोमूढोद
स्युभिःसहसंगतः गतेबहुतरेकालेशृणुराजन्यसत्तम एकदाहयमारुह्यप्रयातोनगरंप्रति व्यवसायस्वरूपेणसौराष्ट्रंनगरोत्त
मं भृत्यैश्चसहितोविप्रवधंकृत्वास्वहस्ततः शस्त्रास्त्रकर्मभिर्घोरैर्धनंहृत्वानृपोत्तम हाहाकारोमहान्जातःसौराष्ट्रनगरेततः
सर्वैर्नागरिकैःपापोलोकैर्विनिहितोनृप इत्थंकृत्वासतन्मूढोविप्रवंशेकुलाधमः प्रतिषिद्धंचयत्कर्मकृतंपातकसंचयात् भस्मीभू
तंचतद्राष्ट्रंब्राह्मणस्यविघाततः मैत्रेयःस्वजनैःसार्द्धंब्रह्महत्यादिदोषकृत् तत्पापंचमहच्छूलानिर्गत्ययमकिंकराः छिंधिभिं
धिवचोघोराउद्धृत्यदंडमुद्गरान् घातयित्वाचतंमूर्द्धंतालवृक्षशिलातले इत्थंचानेकदंडांश्चकृत्वापश्चाद्यमालयं आनीतोसौ
पापरूपीयदाकौशिकनंदनः घोरेवैकृमिकुंडेचमैत्रेयःसनिपातितः मयाज्ञयाततःपापंपंचदूपसहस्रकं भुंजन्वैविप्रहत्यांतां
तथाप्रेताग्निवन्हिना इत्थंचानेकशःसर्वयातनामुपभुंजते एतन्नारदवाक्याच्चकौशिकेनततःश्रुतं लांछनंब्रह्महत्यानांसकु
लेमुनिसत्तम तत्पापपरिहारार्थंव्रतंचेदंमहोत्तमं श्रुतिशास्त्रेषुसंशोध्यऋषिभिःकथितंपुरा तच्छ्रुत्वाकौशिकेंद्रेणपुत्रोद्धर-
णहेतुना कौशिकउवाच तद्व्रतंब्रूहिमेप्राज्ञब्रह्महत्याप्रणाशनं मद्वंशलांछनंतातशीघ्रंब्रूहिमहामते नारदउ॰
शृणुकौशिकसर्वज्ञव्रतानामुत्तमंव्रतं प्रवक्ष्यामीहतेसर्वलोकानुग्रहकाम्यया ब्रह्महत्यासुरापानंस्तेयंगुर्वंगनागमं कोटिजन्मा
र्जितंपापंतत्क्षणाद्व्रतयोगतः प्रणश्यतिनसंदेहोयथाकृष्णपदार्चनात् तस्मात्कौशिकविप्रेंद्रब्रह्महत्यांतरिष्यसि मार्कंडे-

यउवाच   तच्छ्रुत्वाकौशिकोवाक्यंनारदस्यमहात्मनः सतदामलमासस्यव्रतंचक्रेथकौशिकः शतधातत्कृतंपुण्यंमलमासव्र
तादिकं दत्तंत्रिवार्षिकंतत्रकौशिकेनकृतायतत् दिव्यदेहस्तदाजातोब्रह्मादीनामगोचरः मैत्रेयश्चमहाराजव्रतस्यास्यप्रसाद
तः निःपापश्चकृतोहृष्टः कौशिकेनद्विजन्मना प्रसादाच्चहरेःसाक्षाच्छृणुधर्मभृतांवर   युधिष्ठिरउवाच   कथंवाचरितंब्र
ह्मन्मलमासव्रतादिकं तत्सर्वंब्रूहिमेविप्रसर्वलोकहितायच   मार्कंडेयउवाच   विस्तरेणार्चनफलंकविभिर्नैवशक्य
ते वक्तुंजनार्दनस्येदंकिंपुनःप्राकृतैर्जनैः प्रतिपत्तिथिमारभ्यमासमेकंजनार्दनं अर्चयेद्गंधपुष्पाद्यैःपायसेनससर्पिषा विप्रां
स्तुभोजयेत्सम्यग्दक्षिणाभिश्चतोषयेत् एवंव्रतंमासमेकंकुर्याद्दानैर्विविचित्रकैः अंतेभूतदिनेप्राप्ते उपोष्यस्तुसमाहितः पुण्येह्नि-
प्रातरुत्थायकुर्यात्पूर्वाण्हिकींक्रियाम् गृहीत्वानियमंपश्चाद्वासुदेवंहृदिस्मरन् त्रित्रिंशद्धर्मनिरतान्ततोविप्रान्निमंत्रयेत्
सपत्नीकान्सदाचारान्सुरूपांश्चसुविद्यकान् वेदाध्ययनसंपन्नान्कुलीनान्ज्ञातिसंभवान् ततोमध्यान्हवेलायांकृत्वामा
ध्यान्हिकीःक्रियाः पुष्पमंडपिकांकृत्वाविचित्रैस्तोरणादिभिः तस्मिन्सुशोभितेसर्वेमंडपेतूर्यनादिते स्वलक्षणंलिखेत्त
त्रसर्वतोभद्रमंडलं स्थापयेदव्रणंकुंभंपंचरत्नसमन्वितं तस्योपरिन्यसेत्पात्रंदेवंतत्रप्रपूजयेत् आदौस्वस्त्ययनंकृत्वापू
जांतत्रसमारभेत् प्राणानायम्यविधिवन्मनःसंकल्पपूर्वकम् उपचारैःषोडशभिःपूजयेच्चजनार्दनं गंधतोयेनसंस्ना-
प्यशुभैःपंचामृतैस्तथा स्थापयेदव्रणंकुंभंवस्त्रयुग्मेनवेष्टितं ततोत्रिंशच्चनामानिपूजयेच्चयथाविधि विष्णुंजिष्णुंमहा

विष्णुंहरिंकृष्णमधोक्षजं केशवंमाधवंराम मच्युतंपुरुषोत्तमं गोविंदंवामनंश्रीशंश्रीकंठंविश्वसाक्षिणं नारायणंमधुरिपु
मनिरुद्धंत्रिविक्रमम् वासुदेवंजगद्योनिंशेषतल्पगतंतथा संकर्षणंच प्रद्युम्नंदैत्यारिंविश्वतोमुखं जनार्दनंधराधारंश्री
धरंचसमर्चयेत् कुंभस्थितेकांस्यपात्रेपूजयेच्चजनार्दनं आच्छाद्यवस्त्रयुग्मेनपीतेनचयथाविधि विष्णवेचततोदद्यादुपवी
तंचशोभनं चंदनेनसुगंधेनपुष्पैर्नानाविधैर्नृप धूपैर्नानाविधैर्दीपैःपूजयेच्चयथाविधि मिष्टान्नैश्चैवनैवेद्यैर्नागवल्लिदला
न्वितैः घंटामृदंगनिर्घोषैःशंखध्वनिसमन्वितैः आरार्तिकंप्रकुर्वीतकर्पूरागरुचंदनैः प्रदक्षिणानमस्कारान्मंत्रपुष्पंयथावि
धि ताम्रपात्रस्थितंतोयंचंदनाक्षतपुष्पकैः अर्घ्यंदद्यात्सपत्नीकः प्रहृष्टेनांतरात्मना नारिकेलैर्नारिकेरैश्चफलैर्नानाविधैःशुभैः
पंचरत्नसमायुक्तंजानुनीस्थाप्यभूतले आरोप्यभालेहस्तौचश्रद्धाभक्तिसमन्वितः अधिमासेतुसंप्राप्तेशुभेसूर्याधिदैवते
देवदेवमहादेवप्रलयोत्पत्तिकारक गृहाणार्घ्यमयादत्तंकृपांकृत्वाममोपरि स्वयंभुवेनमस्तुभ्यंब्रह्मणेमिततेजसे नमोस्तुते
श्रियानंतब्राह्मणानांदयांकुरु एवंकृत्वाजगन्नाथंगंधपुष्पोपहारकैः पूजयित्वाजगन्नाथंचतुर्षुप्रहरेषुच तथाजागरणंकुर्या
त्कीर्तनश्रवणादिभिः ततःप्रभातसमये अमावास्यादिनेनृप विष्णुंचपूजयेद्भक्त्यापश्चाद्धोमंसमाचरेत् समित्तिलाज्यच
रुणापायसेनहुनेन्नृप अतोदेवेतिषट्केनअयुतंवासहस्रकं पूर्णाहुतिंततः कृत्वाहोमशेषंसमापयेत् गुरोःपूजांततःकु
र्याद्वस्त्रधान्यादिसत्तकैः प्रदद्याद्देवनासार्धंप्रतिमांचतथानृप त्रयस्त्रिंशदपूपांश्चकांस्यपात्रसमन्वितान् प्रदद्याद्गुरवेरा

जन्घृतशर्करयासह अधिमासेतुसंप्राप्तेपापमुक्तेजनार्दनं उद्दिश्यापूपदानेनघृतेनसहरुक्मकम् विष्णुप्रीत्यैप्रदद्याच्चपृथ्वीदान
फलंलभेत् त्रयस्त्रिंशदपूपांश्चदानार्हांश्चदिनेदिने। स्वर्णगुडसंयुक्तान्कांस्यपात्रेनिधायच अधिमासेतुसंप्राप्तेशुभेसूर्या
धिदेवते नरकोत्ताराणायैवमयादानंप्रदीयते त्रयस्त्रिंशदपूपांश्चघृतशर्करयासह सदक्षिणामयातुभ्यंकांस्यपात्रेणदापिताः
दातादिवाकरोदेवोगृहीताचदिवाकरः दानेनानेनविप्रेंद्रसूर्योमेप्रीयतामिति प्रीयतांदेवदेवेशाब्रह्मशंभुजनार्दनाः तेषांप्रसा
दात्सकलाममसंतुमनोरथाः गृहाणपरमान्नेनकांस्यपात्रंप्रपूरितम् सघृतंगुडसंयुक्तंप्रीतोभवदिवाकर त्वयादत्तमिदंपात्रं
परमान्नेनपूरितं सघृतंप्रतिगृण्हामिप्रीयतांमेदिवाकरः ब्राह्मणान्पूजयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकारचंदनैः अपूपदानंदद्याच्चकांस्यपा
त्रसमन्वितं धेनुंसवत्सांदद्याच्चवस्त्रालंकारभूषितां कांस्यदोग्ध्रींरौप्यखुरींदक्षिणासहितांनृप नत्वानुवाचयेद्विप्रान्सफ
लंचास्तुमेव्रतं ऋत्विग्भ्योवाससीदद्यात्त्रयस्त्रिंशच्चकुंभकान् कांस्यपात्रसमायुक्तानपूपान्घृतसंयुतान् वटकैःसहराजें
द्रयथाशक्त्याचदक्षिणां ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छर्करघृतपायसैः द्वादश्यांमलमासस्यक्षयेपातेऽथवान्हिवा दुर्बलेना-
पिकर्तव्यंत्रयस्त्रिंशदपूपकं मलमासेतुसंप्राप्तेएकस्मिंश्चशुभेदिने निष्किंचनेनदातव्यंघृतशर्करयासह मासानांमलमासो
यंमलिनःपापसंभवः तस्यपापस्यशांत्यर्थंअन्नदानंकरोतियः यावंतिचैवछिद्राणिअपूपादिषुपांडव तावद्वर्षसहस्राणि
स्वर्गलोकेमहीयते मलमासेव्रतंनारीयाकरोतीहभारत दारिद्र्यपुत्रशोकंतुनवैधव्यंलभेत्तसा यइदंधर्मसर्वस्वंकुर्याल्लो

केः पुराकृतम्॥ब्रह्महत्यादिपापघ्नंप्राप्नुयाद्वैष्णवंपदम् एवंप्रार्थ्यचगोविंदंपूजयेद्ब्राह्मणानथ सपत्नीकान्शुभविख्यातान् लक्ष्मीना
रायणोस्मरन् पूजयित्वाविधानेनभोजयेत्घृतपायसैः भोजयित्वाविधानेनसपत्नीकंस्मरन्विभुं स्मर्तव्योद्विजरूपेणपत्नीरूपेणवै
नृप॥परिधाययथाशक्त्यावस्त्रालंकारकुंकुमैः द्राक्षाभिश्चकपित्थैश्चपनसैःकदलीफलैः नारिकेरैश्चनारिंगैः कूष्मांडैर्दाडिमीफ
लैः उर्वारुकैः कर्कटैश्चशृंगवेरैः समूलकैः अन्यैश्चविविधैःशाकैर्व्यंजनैश्चपृथक्पृथक् घृतपक्वान्नगोधूमैःशुभैः सोहालिकैर्वटैः
शर्कराघृतपूरैश्चफाणितैःषडमंडकैः भक्ष्यभोज्यैश्चलेह्यादिकंदुकानिविशेषतः गोरसानांविचित्राणिवासितानिइलादिभिः अ
न्यान्यपिचदानानिदेयानिविविधानिच चित्तशाठ्यंनकर्तव्यमात्मनःश्रेयइच्छिता यथावत्सरसंप्राप्यपरिवेष्यमृदुब्रुवन् इदंत्वा
हुइदंभोज्यंभवदर्थंविचिंतये याच्यतांरोचतेयच्चयन्मयापाचितंप्रभो धन्योऽस्म्यनुगृहीतोस्मिपावितंममभंदिरं विसर्जयेत्ततो
विप्रान्दत्वातांबूलदक्षिणे॥आसीमांतमनुव्रज्यभुंजीतबंधुभिःसह असंक्रांतव्रतंनारीयाकरोतिहरिप्रियं दारिद्र्यंपुत्रशोकंच
वैधव्यंनभवेत्कदा॥एवंविधोऽपिपुरुषोयदिकुर्यान्मलिम्लुचे मलिम्लुचंप्राप्यनपूजितोयैःश्रीनाथदेवःपरएवभक्त्या कथंभव-
सेहकृत्वंचसंपत्पुत्रःसुहृत्स्वजनाश्चापिभार्या॥ कदाचिन्नकृतंपापैर्मलमासव्रतंनरैः तेषांपापिष्ठतानित्यंब्रह्महत्यापदेपदे
मार्कंडेयउवाच एतत्तेकथितंपार्थगुह्याद्गुह्यतरंपरं वाजपेयायुतफलंश्रोतावक्तालभेद्ध्रुवं इतिश्रीभविष्योत्तरपु-
राणेमलमासव्रतोद्यापनंसंपूर्णम्॥ अथस्वस्तिकव्रतंआषाढपूर्णिमामारभ्यकार्तिकपौर्णिमावधि युधिष्ठिरउ

वाच सर्वासांचतिथीनांचकथितानिव्रतानिभो तथा चस्वस्तिकंनामयत्त्वयाकथितंप्रभो नैवतस्यविधानंतुकथितंचसु
रेश्वर कोविधिर्देवताकाचकिंदानंपूजनंकथं केनेदंहिपुराचीर्णंकिंफलंस्वस्तिकेव्रते श्रीकृष्णउवाच साधुपृष्टंमहाभाग
लोकानांहितकाम्यया येनचीर्णेनराजेंद्र भूमिभुग्जायतेनरः स्वस्तिकस्यविधिंराजन्शृणुष्वैकाग्रमानसः स्वस्तिकानिलि-
खित्वादौपूजाकर्मसमारभेत् रमयासहितंदेवंपूजयेत्सततंपुनः इतिसंकल्प्यमेधावीस्वस्तिकंकर्मकारयेत् अष्टोत्तरस्वस्तिका
निप्रत्यहंविष्णवेपुनः रंगवल्यालंकृतानियदिभक्त्यासमर्पयेत् शतजन्मार्जितंपापंतस्यनश्यतितत्क्षणात् गोमूत्रंगोमयंराजन्
स्थंडिलेसंविलेपयेत् रंगवल्यादिकंकार्यंसर्वंभक्त्यासमर्पयेत् नीलपीतसितैरक्तैरंगैःस्वस्तिकधारणं यत्रकुर्याद्धिशक्त्यात्माविष्णु
लोकेमहीपते पंचवर्णैस्तुनीलाद्यैःकुर्यात्स्वस्तिकमुत्तमम् नारीवापुरुषोवापिप्रसन्नेचजनार्दने विष्ण्वालयशिवद्वारेगवांगो
ष्ठेशक्तिस्थले विष्णुप्रीतिकरंकुर्यात्तस्यपुण्यमनंतकं पंचरंगकवर्णैस्तुकोटियज्ञफलंलभेत् रंगवल्यादिकंकृत्वाविष्णोस्तुपरतो
न्यसेत्॥ स्वस्तिकैःशोभयित्वाचविष्णोस्थानंशिवस्यच अशुभंतत्कुलेनैवस्याद्धिविष्णुप्रसादतः सहस्रस्वस्तिकानांतुयेनभ
क्त्यासमर्पितं पुत्रपौत्रसमायुक्तोमोदमानःपुनःपुनः चिरवासीभवेत्स्वर्गेधनवान्भूमिपोभवेत् तत्कुलेपिदरिद्रत्वंनैवजायेतक
र्हिचित् प्रयुतंस्वस्तिकानांतुविष्णवेह्यर्पयेद्यदि पुत्रपौत्रादिकंतस्यस्वस्तिमज्जायतेध्रुवं नरोगार्तिर्भवत्येवगोपालस्यप्रसा
दतः नारीचेद्विधवानैवपुरुषोवापिकर्हिचित् जायापत्यसमायुक्तोनात्रकार्याविचारणा नारीणांतुभवत्येवंस्वस्तिकैःपूजनंपरं

अथस्वस्तिकलक्षंतुयदिकुर्याद्विचक्षणा तस्याःपुण्यफलंवक्तुंकःशक्तोदिविवाभुवि आषाढेमासिराजेंद्रप्रथमंचरणंभवेत् आ
श्विनेतुसमाप्तिर्वैकर्तव्यास्वस्तिकारणा धनिनातुकृतंविप्र गोदानादिपुरःसरं कर्तव्यंफलसिध्यर्थंनात्रकार्याविचारणा॥ कृ
तंयदिदरिद्रेणशुभंस्वस्तिकलक्षकम् कंबलाद्यासनंदद्याद्व्रतसाद्गुण्यसिद्धये विभवेसतिराजेंद्रहेम्नारौप्येणवाकृतं स्वस्ति
कंत्वासनंदद्याद्व्रतसंपूर्तिसिद्धये आहिताग्नेस्तुहोमार्थंतदभावेद्विजार्चनं द्विजसंतर्पणादेतत्संपूर्णंजायतेनृप शुभकारिणि
राजेंद्रस्वस्तिकानिविधापयेत् ब्राह्मणेभ्यःप्रदेयानिव्रतसंपूर्तिहेतवे यथावत्तुविधानेनगदितंपुण्यमुत्तमं तथैवस्वस्तिपुण्यानामि
त्याहुर्वेदवादिनः अथहोमंप्रवक्ष्यामिलक्षस्वस्तिकसिद्धये पायसेनहुनेद्विद्वान्स्वसूत्रोक्तविधानतः घृतपायसहोमःस्यात्तद्दशांशो
नतर्पणं स्वस्त्ययनंतार्क्ष्यमरिष्टनेमीतिचमंत्रतः होममंत्रार्थविधिवत्कुर्वाणःसाधुसाधकाः आहिताग्नेर्वैदिकास्तुमंत्राःस्युर्हो-
मसिद्धये मंत्राअनाहिताग्नेर्वैप्रोक्तास्तंत्रविचक्षणैः तन्मंत्रंकथयिष्यामिफलानांतस्यसिद्धये स्वस्तिनामपरंदेवंस्वस्तिकारणकार-
णं स्वस्त्ययेपायसंचाज्यंस्वाहाग्नयेचततसठेत् हुतंतुभ्यंमहादेवतृप्तोभवमहामते स्वस्तिंकुरुमहादेवस्वाहयासंयुतःशिखिन् ए
वंदशांशतोहोमंकुर्याद्विष्णोश्चतुष्टये ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तद्दशांशेनवैबुधः अथासनानिदेयानिपंचरंगयुतानिच ब्राह्मणे-
भ्योविशिष्टेभ्यस्तस्यैवफलसिद्धये और्णानिचापिदेयानिदर्भजान्यथवापुनः तत्पूजाविधिसिध्यर्थमाचार्यंवरयेत्सुधीः त्वंविष्णो
इतिमंत्रेणतमेवपूजयेत्सुधीः पंचामृतैःस्नापयित्वापूजयेद्भक्तिसंयुतः धूपदीपैस्तथाभोज्यैर्नैवेद्यंपरिकल्पयेत् तांबूलैर्धूपदीपै

श्वकुसुमैश्चक्तूडुवैः शतपत्रैश्चकल्हारैरर्चयेत्परमेश्वरं नमस्कारैस्तथादिव्यैः स्तोत्रपाठैर्विशेषतः प्रदक्षिणांततः कृत्वावाग्यतः संय
तेंद्रियः ततोगोमिथुनंदद्याद्व्रतसंपूर्तिहेतवे तदभावेद्याढकानांद्रोणमात्रंप्रदीयते अथवाद्याढकानांतुपाठकेपरिकीर्तितं पूरि
कामोदकाद्यैश्चभोजयेद्द्विजसत्तमान् आचार्यायतुतांशक्त्यांप्रतिमांदापयेत्सुधीः हस्तमात्राकर्णमात्राकटिसूत्रादिभिः पुनः
पीतांबरैश्चसंपूज्यकोटियज्ञफलंलभेत् तस्मादादौप्रकर्तव्यंधर्मकामार्थसिद्धये राजानोमित्रतांयांतिशत्रवोयांतिदासताम्
यएवंकुरुतेभक्त्याविष्णुभक्तिपुरःसरः तस्यानंतफलंराजन्गदितंवेदपारगैः स्वस्तिकव्रतमेतत्तुगंगास्नानफलप्रदं रोगानाभि
भवंत्येवस्वस्तिकव्रतचारिणाम् स्त्रीभिरेवंचकर्तव्यंसर्वसौभाग्यसिद्धये शांडिल्याकृतमेवंतुव्रतंविष्णुप्रतुष्टये सगरेणादि
लीपेनदमयंत्यातथैवच आदौमासिप्रकर्तव्यमंतेचापिविशुद्धये मासत्रयेसमाप्तिः स्याच्चतुर्भिर्वातथैवच ॥ एकस्मिन्नपिमा
सेतुसमाप्तिःकोटिपुण्यदा यइदंशृणुयाद्भक्त्यातस्यापिफलदंभवेत् नेदंकस्यापिव्याख्येयंयदिच्छेद्विपुलंधनं नदेयंयस्यकस्या
पिविकल्पोपहतात्मने ॥ भक्तिःश्रद्धाविहीनाययज्ञघातकरायच विकल्पहृतचित्तायनास्तिकायशठायच नदेयंव्रतमेतत्तुस्व
स्तिकव्रतमुत्तमम् देयंपुत्रायशिष्यायफलानांतस्यसिद्धये एवंज्ञात्वातुनत्सर्वंचकारैवंयुधिष्ठिरः इतिश्रीभविष्योत्तरपुरा
णेस्वस्तिकव्रतंसंपूर्णं ॥ अथवारव्रतानिलिख्यंते तत्रादौरविवारव्रतंमदनरत्नेसौरधर्मे अथपूजा
मासपक्षाद्युल्लिख्य ममसमस्तरोगनिरासार्थंआयुष्यादिसकलकामनासिध्यर्थंश्रीसूर्यनारायणप्रीत्यर्थंरविवारव्रतांगत्वे

नपूजनमहंकरिष्ये गणपतिस्मरणपूर्वकंकलशादिपूजनमहंकरिष्ये ताम्रपात्रेरक्तचंदनेनअष्टदलंकृत्वा तत्रदेवंपूजयेत्
तेजोरूपंसहस्त्रांशुंसप्ताश्वरथगंवरं द्विभुजंवरदंपद्मलांछनंसर्वकामदं ध्यानं आगच्छभगवन्सूर्यमंडलेचस्थिरोभव या
वत्पूजासमाप्येनतावत्त्वंसन्निधोभव आवाहनं हेमासनंमहादिव्यंनानारत्नविभूषितं दत्तंमेगृह्यतांदेवदिवाकरनमोस्तु
ते आसनंसम० गंगाजलसमानीतंपरमंपावनंमहत् पाद्यंगृहाणदेवेशधामरूपनमोस्तुते पाद्यंसम० भोभोसूर्यमहद्
परब्रह्मविष्णुस्वरूपिणे अर्घ्यमंजलिनादत्तंगृहाणपरमेश्वर अर्घ्यं० गंगादितीर्थजंतोयंजातिपुष्पैश्चवासितं ताम्रपात्रे-
स्थितंदिव्यंगृहाणाचमनीयकम् आचम० जान्हवीजलमत्यंतंपवित्रकरणंपरं स्नानार्थंचमयानीतंस्नानंकुरुजगत्पते मला
पकर्षस्ना० पयोदधिघृतैश्चैवशर्करामधुसंयुतैः कृतंमयाचस्नपनंप्रीयतांपरमेश्वरः पंचामृतस्ना० गंगागोदावरीचैवयमुना
चसरस्वती नर्मदासिंधुकावेरीताभ्यःस्नानार्थमाहृतं स्नानं० आचमनं० रक्तपट्टयुगंदेवसूक्ष्मतंतुविनिर्मितं शुद्धंचैवमया
दत्तंगृहाणकमलाकर वस्त्रं० नमःकमलहस्तायविश्वरूपायतेनमः उपवीतंमयादत्तंतद्गृहाणदिवाकर उपवीतं० कुंकुमा
गरुकस्तूरिसुगंधैश्चंदनादिभिः रक्तचंदनयुक्तंतु गंधंगृण्हप्रभाकर गंधं० जपाकदंबकुसुमरक्तोत्पलयुतानिच पुष्पाणिगृ
ह्यतांदेवसर्वकामप्रदोभव पुष्पाणिस० रक्तचंदनसंमिश्राश्चाक्षताश्चसुशोभनाः मयादत्तागृहाणेनवरदोभवभास्क
र अक्षतान्० आर्द्राक्षतान्समर्पय अंगपूजा ॐ मित्रायनमः पादौपूजयामि रवयेन० जंघेपू० सूर्याय० जानुनीपूज०

खगाय· ऊरूपू· पूष्णे· गुह्यंपू· हिरण्यग· कटीपू· मरीचये· नाभिंपू· आदित्याय· जठरंपू· सवित्रे· हृदयं· अर्काय·
स्तनौ· भास्कराय· कंठं· अर्यम्णेनमः स्कंधौपू· भास्कराय· हस्तौपू· अहस्करायनमः मुखंपूजया· ब्रध्नेन· नासिकांपू· जगदे
कचक्षुषे· नेत्रेपू· सवित्रे· कर्णौपू· त्रिगुणात्मधारिणे· ललाटंपूजयामि विरिंचिनाराय· शिरःपू· तिमिरनाशिनेनमः सर्वांगं
पूज· दशांगगुग्गुलोद्भूतः कालागरुसमन्वितः आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयंप्रतिगृह्यतां धूपं· कार्पासवर्तिकायुक्तंगोघृते
नसमन्वितं दीपंगृहाणदेवेशत्रैलोक्यतिमिरापहम्दीपं· पायसंघृतसंयुक्तंनानापक्वान्नसंयुतं नैवेद्यंचमयादत्तंशां
तिंकुरुजगत्पते नैवेद्यंस· कर्पूरवासितंतोयंमंदाकिन्याः समाहृतं आचम्यतांजगन्नाथमयादत्तंहिभक्तितः आचमनं·
मलयाचलसंभूतंकर्पूरेणसमन्वितं करोद्वर्तनकंचारुगृह्यतांजगतःपते करोद्वर्तनं इदंफलंमयादेवस्थापितंपुरतस्तव
तेनमेसफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि फलं एलालवंगकर्पूरखदिरैश्चसपूगकैः नागवल्लीदलैर्युक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यतां
तांबूलंस· दक्षिणाकांचनीदेवस्थापिताचतवाग्रतः गृहाणसुमुखोभूत्वाप्रभाकरनमोस्तुते दक्षिणां· पंचवर्तिसमायु-
क्तंसर्वमंगलदायकं नीराजनंगृहाणेदंसर्वसौख्यकरोभव नीराजनंस· यानिकानिचपापानिजन्मांतरकृतानिच वि
लयंयांतितानीहप्रदक्षिणपदेपदे प्रदक्षिणाः नमःपंकजहस्तायनमःपंकजमालिने नमःपंकजनेत्रायभास्करायनमोन
मः नमस्कारः तंडुलैःपूरितंपात्रंहिरण्येनसमन्वितं रक्तवस्त्रयुगंचैवब्राह्मणायनिवेदयेत् वायनं यस्योदयेस्या

ज्जगतःप्रबोधोयःकर्मसाक्षीभुवनस्यगोप्ता कुष्टादिकव्याधिविनाशकोयःसभास्करोमेदुरितंनिहन्यात् इतिप्रार्थयेत् अथ
कथा मांधातोवाच भगवन्ज्ञानिनांश्रेष्ठ कथयस्वप्रसादतःत्वद्वक्त्राच्छ्रोतुमिच्छामिव्रतंपापप्रणाशनं सर्वकामप्रदंचैवसर्वामं
गलनाशनं पूजार्घ्यदानसहितंनैवेद्यप्राशनान्वितं एतत्कथयसर्वस्वंप्रसन्नोसियदिद्विज वसिष्ठउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्या
मियद्गुह्यंव्रतमुत्तमं सर्वकामप्रदंपुंसांकुष्टादिव्याधिनाशनं भानोस्तुष्टिकरंराजन्भुक्तिमुक्तिप्रदायकं यस्योदयेसुरगणामुनि सं
घाःसचारणा दैत्यदानवयक्षाश्चकुर्वंतिसततार्चनं यस्योदयेतुसर्वेषांप्रबोधोनृपसत्तम तस्यदेवस्यवक्ष्यामिव्रतराजंसविस्तरं
पूजार्घ्यप्राशनंदानंनैवेद्यंशृणुतत्वतः सर्वतीर्थेषुयत्पुण्यंसर्वयज्ञेषुतत्फलं सर्वदानेनतपसायत्पुण्यंसमवाप्यते प्रातःस्नानेनय
त्पुण्यंतत्पुण्यंरविवासरे मार्गशीर्षादिमासेषुद्वादशस्वपिभूपते सूर्यव्रतंकरिष्यामियावद्दर्षदिवाकर व्रतसंपूर्णतांयातुत्वत्प्र-
सादात्प्रभाकर नियममंत्रः ततःप्रातःसमुत्थायनद्यादौविमलेजले स्नात्वासंतर्पयेद्देवान्पितॄंश्चवसुधाधिप उप
लिप्यशुचौदेशेसूर्यंतत्रसमर्चयेत् विलिखेत्तत्रपद्मंतुरंगैर्द्वादशकर्णिकम् ताम्रपात्रेणतथापद्मंरक्तचंदनवारिणा विलिखे
त्स्वभक्त्यासर्वसंतुष्टिकारकम् ततःसंपूजयेद्देवंदिननाथंसुरेश्वरम् मांधातोवाच द्वादशेषुचमासेषुकेके
देवाःप्रकीर्तिताः कथंपूज्याश्चतेतेपितद्वदस्वममप्रभो वसिष्ठउवाच मासेमासेचयेराजन्विशेषास्तान्शृणुष्वबै
मार्गशीर्षेयजेन्मित्रंनारीकेरार्घ्यमुत्तमं नैवेद्येतंडुलादेयाःसाज्याश्चगुडसंयुताः पत्रत्रयंतुलस्यास्तुप्राश्यतिष्ठेज्जितेंद्रियः दद्याद्विप्राय

भोज्यंतुदक्षिणासहितंनृप पौषेविष्णुंसमभ्यर्च्यनैवेद्येकृशरंतथा बीजपूरेणवार्घ्यंघृतंप्राश्यपलत्रयं दद्यात्घृतंतुविप्रायभोज
नेनसमन्वितं माघेवरुणनामानंसंपूज्याज्यंतिलान्गुडम् नैवेद्येह्यर्घ्यमध्येतुदद्याद्वृहतीफलं द्विजानयेचदद्याद्भोजनंचस
दक्षिणं मुष्टित्रयंतिलानांचप्राशयेन्निपनोव्रती फाल्गुनेसूर्यमभ्यर्च्यनैवेद्येसघृतंदधि अर्घ्यंजंबीरसहितंदधिप्राश्यपलत्रयं दधि
तंडुलदानंचभोजनेसमुदाहृतं चैत्रेभानुंचसंपूज्यनैवेद्येघृतपूरिकाः दाडिमीफलमर्घ्येचप्राश्यदुग्धंपलत्रयं विप्रायभोजनंदद्यात्
मिष्टान्नंतुसदक्षिणं वैशाखेतपनःप्रोक्तोमाषान्नंसघृतंस्मृतं अर्घ्यंदद्यात्तुद्राक्षाभिःप्राशनेगोमयंस्मृतम् कुर्यान्माषान्नदानंचस
घृतंवैसदक्षिणं ज्येष्ठेइंद्रंयजेद्राजन्नैवेद्येतुकरंभकं अर्घ्यंचसहकारेणप्राश्यांजुल्यंजलित्रयं दध्योदनसमायुक्तंभोजनंब्राह्मणा
यच आषाढेरविमभ्यर्च्यनैवेद्येमधुसुत्तमं विप्रायभोजनंदद्यान्प्राशयेन्मरिचत्रयम् गभस्तिंश्रावणेभ्यर्च्यनैवेद्येसक्तुपूरिकाः अ
र्घ्यदानेचहिप्रोक्तंत्रपुसीफलमेवच मुष्टित्रयंचसक्तूनांप्राशनेसमुदाहृतं विप्रायभोजनंदद्याद्दक्षिणासहितंनृप यमोभाद्रपदेपू
ज्योनैवेद्येसाज्यमोदनं गोमूत्रप्राशनंह्युक्तंब्राह्मणान्भोजयेत्तथा हिरण्यरेताआश्विनेचनैवेद्येशर्करास्मृता दाडिमेनार्घ्यदा
नंतुप्राश्यखंडपलत्रयं विप्रायपरयाभक्त्याभोजनंखंडपायसं दिवाकरःकार्तिकेचनैवेद्येपायसंस्मृतं रंभाफलेनार्घ्यदानंपाय
संप्राशनेस्मृतं पायसैर्भोजयेद्विप्रान्दद्यात्तांबूलदक्षिणे एवंव्रतंसमाप्यैतत्ततउद्यापनंचरेत् ततोगुरुगृहंगत्वाऽर्हकौपाद्यचरणं
भुजे उद्यापनंकरिष्येहमागच्छममवेश्मनि माषकेनसुवर्णेनप्रतिमांकारयेद्रवेः पीठंरौप्यमयंकार्यंसर्वोपस्करसंयुतम् कला-

द्वादशपत्रंतुकमलंरक्ततंडुलैः स्थापयेदव्रणंकुंभंपंचरत्नसमन्वितं तस्योपरिन्यसेत्पात्रंताम्रंतंडुलपूरितं रक्तवस्त्रसमाछन्नंपुष्प
मालादिवेष्टितं पंचामृतेनस्नपनमग्न्युत्तारणपूर्वकं प्रतिष्ठांचततःकृत्वापूजांदेवस्यकारयेत् चंदनैःकुसुमैरन्यैर्विविधैःकाल-
संभवैः अखंडपट्टवस्त्रैश्चकमंडलुमुपानहौ वर्द्धनीत्रितयंतत्रस्थापयेद्देवसन्निधौ संज्ञायावस्त्रयुग्मंचकौसुंभंतुमहीपते प्र
तिपात्रेषुसंपूज्यः सूर्योद्वादशनामभिः मित्रोविष्णुर्वरुणोसूर्योभानुर्वैतपनस्तथा इंद्रोरविर्गभस्तिश्चशमनश्चतथास्मृतः हिरण्य
रेताद्दिनकृत्पूज्याएतेप्रयत्नतः मध्येसहस्रकिरणः संपूज्यः संज्ञयासह पूगीफलैर्धूपदीपैर्नैवेद्यैर्वस्त्रसंयुतैः नारीकेरेणचैवार्घ्यं
दद्याद्देवायभक्तितः मंत्रेणानेनराजेंद्रव्रतस्यपरिपूर्तये नमःसहस्रकिरणःसर्वव्याधिविनाशन गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसंज्ञयासहि
तोरवे आरार्तिकंततःकुर्यान्नमस्कारप्रदक्षिणाः पुष्पांजलिंततोदद्यात्संकल्पंकारयेत्ततः ब्राह्मणान्भोजयेत्भक्त्यामिष्टान्नैर्द्वाद
शप्रभो दंपत्योर्भोजनंदेयंपरमान्नसमन्वितं ततस्तुदक्षिणादेयासमभ्यर्च्यस्रगादिभिः उपहारादिकंतत्सर्वंगुरवेप्रतिपादयेत्
गुरुंतथैवसंतोष्यब्राह्मणांश्चविसर्जयेत् मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंतुयत्कृतं तत्सर्वंपूर्णतांयातुभूमिदेवप्रसादतः अनुव्रज्य
गुरून्विप्रान्भोजनंतुसमाचरेत् इष्टैश्चबंधुभिःसार्द्धंनत्वादेवंदिवाकरं एवंयःकुरुतेमर्त्योवित्तशाठ्यविवर्जितः सूर्यव्रतंमहारा
जतस्यपुण्यफलंशृणु ब्राह्मणोलभतेविद्यांक्षत्रियोराज्यमाप्नुयात् वैश्यःसमृद्धिंविपुलांशूद्रःसुखमवाप्नुयात् अपुत्रोलभते
पुत्रंकुमारीलभतेपतिं रोगार्त्तोमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबंधनात् यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिवैध्रुवं यइदंशृणुयाद्भक्त्याह्येक

चित्तेनवैनृप सर्वकामानवाप्नोतिप्रसादाद्भास्करस्यवै इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेरविवारकथासमाप्ता अथआश्वि
नादिरविवारेषुआशादित्यव्रतं मासपक्षाद्युल्लिख्यममसमस्तरोगनिरासार्थंआयुष्यादिसकलकामनासिध्यर्थंद्वादशवर्षप
र्यंतंएकवर्षपर्यंतंवासूर्यनारायणप्रीत्यर्थंआशादित्यव्रतंकरिष्ये इतिसंकल्प्य फलशाराधनंआसनबंधादिकृत्वा सू
र्यंपूजयेत् ताम्रेणकारयेत्पीठंरथंरौप्यमयंतथा भास्करंपूजयेत्तत्रस्वर्णेनतुकारितं नारदउवाच भगवन्श्रोतुमि
च्छामिव्रतानामुत्तमंव्रतं सर्वरोगोपशमनमाशादित्यव्रतंशुभं स्कंदउवाच शृणुनारदगुह्यंतदादित्याराधनंपरं यत्कृ
त्वासर्वकामानांसकलंफलमाप्नुयात् समुद्रतीरेविप्रेंद्रपुरीद्वारवतीशुभा वासुदेवेयदुश्रेष्ठेपुण्यराज्यंप्रशासति दुर्वासाआ
गमत्तत्रकृष्णदर्शनलालसः कृष्णेनपूजितःसोपिह्यर्घ्यपाद्यासनादिभिः भोजनंतस्यवैदत्तंयथाविभवसारतः संपूजितःसकृ
ष्णेनयावद्गच्छत्यसौमुनिः सांबेनहसितस्तत्रकृतेनसहसाकिल क्रुद्धोपिमुनिशार्दूलःकोपंसंहृतवान्स्वयम् पूजितेनमयेदानी
मन्यत्कर्तुंकथंक्षमं सगत्वानारदंप्राहसांबेनहसितोस्मिभो सभासंचरतःकार्यंतस्यशिक्षापनंत्वया इत्युक्तोनारदःप्रायाद्द्वार
कांकृष्णसन्निधौ स्वकंसैन्यंदर्शयस्वममदेवकिनंदन देवयात्राभिषंकृत्वाहस्त्यश्वरथसंकुलं नारदेनैवमुक्तस्तु तथैवकृतवान्
विभुः दर्शितेतुबलेप्राहनात्रसांबःप्रदृश्यते मयैवानीयतेशीघ्रंद्वारवत्यास्त्वंतिकं गत्वैवमुक्तोमुनिनाश्रेष्ठोजांबवतीसु
तः सश्रृंगारस्तथानीतोमकरध्वजदर्शनः गत्वालिंग्यचुचुंबुस्तंगोप्यःकृष्णपरिग्रहाः नारदःप्राहभगवन्दुश्चरित्रंतथानघ

क्रुद्धेन शौरिणा प्रोक्तः कुष्ठी भव नराधम एवमुक्तस्तथा पुत्रः कुष्ठरोगातुरोऽभवत् सांबः प्रणम्याह पितः किमर्थं शापितस्त्वया॥ स्वश
क्तिज्ञानदृष्ट्यातु विचार्य सुविनिश्चितं ध्यानाद्दुर्वाससो ज्ञात्वा विक्रियाह्यत्र कारणं अनुग्रहो मया पुत्र कार्यस्ते स्वस्त येशक्तो आदि
त्यस्य व्रतं चैव कुरु कुष्ठविनाशनं॥ सांबउवाच कथं तात मया कार्यं व्रतं सर्वफलप्रदं किंविधानं तु के मंत्राः किं दानं कस्य
पूजनं कृष्णउवाच माघमासे शुक्लपक्षं प्राप्य यदा रविदिनं भवेत् तदा व्रतमिदं ग्राह्यं नरैः स्त्रीभिर्विशेषतः यावत्संवत्सरं तावत्
द्विधिनानेन पुत्रक गोमयेनक्षितौ कुर्यान्मंडलं वर्तुलं पुनः रक्तचंदन पुष्पैश्च युक्तं तत्र सहाक्षतं मंत्रेणानेन सावलमर्घ्यं देहि रविं
प्रति यथाशा विमलाः सर्वाः सूर्य भास्वर भानुभिः तथाशा सफला मह्यं कुरु नित्यं ममार्घ्यतः अर्घ्यमंत्रः एवं तमर्चयेत्तावद्याव
द्वर्षं समाप्यते समाप्ते तु व्रते वत्स कुर्यादुद्यापनं शुभं गोमयेनानुलिप्तायां भूमौ मंडलमालिखेत् रक्तचंदनरेखाभिः कुंकुमेन विशे
षतः तन्मध्ये कारयेत्पद्मं द्वादशारं सकर्णिकं सिंदूरपूरितदलं जपाकुसुमशोभितं तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं प्रवालांकुरसन्निभं शा
लीतंदुलसंपूर्णं शर्कराचंदनान्वितं तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं शक्त्या विनिर्मितं सौवर्णं भास्करं कृत्वा पद्महस्तं स्वशक्तितः॥ र
क्तवस्त्रयुगोपेतं पात्रोपरि निवेशयेत् पंचामृतेन स्नपनं रक्तपुष्पैश्च पूजयेत् धूपदीपैश्च नैवेद्यैः फलैः कालोद्भवैस्तथा पूजयेज्ज
गतामीशं यथाविभवसारतः अथांगपूजा ॐ सूर्याय नमः पादौ पूजयामि अरुणा० जंघे पू० माधवा० जानुनी० धात्रेन
ऊरू पू० हरये न० कटी० भर्गा० गुह्यं पू० सुवर्णरेतसे० नाभिं पू० अग्नये० जठरं० दिवाकरा० हृदयं० तपना० कंठं० भानवे० स्कंधौ०

हंसाय॰ हस्तौपूज॰ मित्राय॰ मुखंपूजया॰ रवये॰ नासिकांपू॰ खगाय॰ नेत्रेपू॰ पूष्णे॰ कर्णौपू॰ हिरण्यगर्भा॰ ललाटंपू॰ आदित्या॰
शिरःपू॰ भास्करायनमः सर्वांगंपू॰ नमोनमः पापविनाशनायविश्वात्मनेसप्ततुरंगमाय सामर्ग्यजुर्धामनिधेविधात भवा-
ब्धिपोतायनमःसवित्रे॥ प्रार्थना एवंसंपूजयेद्भानुंनक्तंभुंजीतवाग्यतः आचार्यंपूजयित्वातुवस्त्रैराभरणैःशुभैः तस्मै
तांप्रतिमांकुंभंसहिरण्यंचदापयेत् प्रीयतांभगवान्देवोममसंसारतारकः ब्राह्मणान्भोजयेत्स्वादपूपैःपायसैःसह तेभ्यस्तु
कलशान्दद्याद्यथाशक्त्यातुदक्षिणाम् एवंयःकुरुतेसम्यग्व्रतमेतदनुत्तमं आशादित्यमितिख्यातंतस्यपुण्यफलंमहत् नि-
र्व्याधिश्चवसतेजस्वीपुत्रपौत्रसमन्वितः भुक्त्वाचभोगान्विमलानमरैरपिदुर्लभान् देहांतेरविसायुज्यंप्राप्नुयादुत्तमोत्तमं प्रा
प्यसेपरमामृद्धिंविमुक्तःकुष्ठरोगतः आशाभंगोनतस्य स्यात्कदाचिदपिजन्मनि एतस्मात्कारणाद्वत्सकुरुष्वव्रतमुत्तमं एतच्छ्रु
त्वावचःसांबःपित्राकृष्णेनभाषितं व्रतंचरित्वासंप्राप्तःसर्वसिद्धिंसुदुर्लभाम् यइदंशृणुयाद्भक्त्याश्रावयेद्वापिमानवः तावु
भौपुण्यकर्माणौरविलोकमवाप्नुतः इतिश्रीस्कंदपुराणेआशादित्यव्रतंसंपूर्णं अथआश्विनशुक्लांत्यभानुवासरमारभ्य
माघशुक्लसप्तम्यावधिदानफलव्रतं तत्रपूजा ध्येयःसदासवितृमंडलमध्यवर्तीनारायणःसरसिजासनसन्निविष्टः
केयूरवान्मकरकुंडलवान्किरीटीहारीहिरण्मयवपुर्धृतशंखचक्रः इतिध्यानं जगन्नाथाय॰ आवाह॰ पद्मासनाय॰ आ
सनं॰ ग्रहपतये॰ पाद्यं॰ तमोहर्त्रेन॰ अर्घ्यं॰ मित्राय॰ आचम॰ विश्वतेजसेन॰ पंचामृ॰ सवित्रेन॰ शुद्धोद॰ जगत्पत॰ वस्त्रं॰

त्रिमूर्तयेन॰ यज्ञोप॰ हरयेनमः गंधं सूर्याय॰ अक्षता॰ भास्करा॰ पुष्पं॰ अहस्पत॰ धूपं अज्ञाननाशिने॰ दीपं॰ लोकेशा॰ नैवेद्यं॰ र
वये॰ तांबूलं भानवेनमः दक्षिणां॰ पूष्णेन॰ फलं खगाय॰ नीरा॰ भास्करायन॰ पुष्पांज॰ सर्वात्मनेन॰ प्रदक्षिणा॰ नमस्तेपद्मह
स्तायनमस्तेवेदमूर्तये नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेसर्वकामद नमस्कारः दिवाकरनमस्तुभ्यंपापंनाशयभास्कर त्रयीमयायविश्वा
त्मनृगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते अनेनद्वादशार्घ्याणिदद्यात् ततःब्राह्मणपूजनम् इतिपूजा अथकथा सूतउवा
च पितृगृहेवर्तमानाकुंतीव्यासंददर्शह नमस्कृत्वातुतंभक्त्यापाद्यार्घ्याचमनीयकं दत्वासंप्रार्थ्यतंव्यासंकुंतीमुकुलितां
जलिः पतिपुत्रान्नमोक्षार्थंव्रतंब्रूहिमहामुने व्यासउवाच शृणुदानफलंनामवच्मिसर्वव्रतोत्तमं कैलासशिखरेरम्ये
पार्वतीपरमेश्वरं व्रतानांसर्वदानानामुत्तमंब्रूहितत्त्वतः शंकरउवाच साधुपृष्टंत्वयादेविशुच्यतेसर्वतःशुभं भूमौतु
भारतेवर्षेपुण्येचयमुनातटे। ऋषिपत्नीसमूहश्चव्रतंकर्तुंसमागतः तत्रगत्वादेविशृणुप्रवदिष्यंतिताःशुभं शंभोरनुज्ञयादेवीकै
लासादागताभुवि यमुनांगंतुकामासाददर्शकुसुमावतीं कांचिन्मार्गेतिदुःखेनक्लिश्यंतींचविपुत्रकां विदेहवासिनींदीनांपति
भ्रष्टांसुदुःखितां कुसुमावतींतदादेवीप्युवाचमधुरंवचः आगच्छत्वंमयासार्धंकरिष्यावःशुभव्रतं पत्याचसहसंयोगःपुत्रप्रा
प्तिर्भविष्यतिधनप्राप्तिश्चबहुलाकृतेदानफलव्रतेत्वयासहव्रतंह्येतत्कर्तुं प्राप्ताशुचिस्मिता तथैवंचपतिभ्रष्टापुत्रहीनास्मिदुःखि
ता इत्यन्यात्यवदद्देवींमयासहव्रतंकुरु तच्छ्रुत्वातांगृहीत्वातुताभ्यांसार्धंजगामह पुण्यांचयमुनांगत्वापूर्वाण्हेभानुवासरे

नत्रहस्यात्तुसादेवीपम छत्वीकदंवकं इदंव्रतंकिमेतन्मेवक्तव्यंतुऋषिस्त्रियः स्त्रियऊचुः पुण्यंव्रतमिदंदेविसौरंपापप्रणा
शनं सर्वसंपत्करंस्त्रीणांपतिपुत्रान्नमोक्षदं धर्मार्थकाममोक्षादीन्ददातीदंव्रतंनृणां कन्यादानसहस्राणांगोदानानांत्रिलक्ष
कं भूहिरण्यतिलादीनांसर्वेषामधिकंशिवं सर्वदानस्यफलदंतस्माद्दानफलव्रतं तच्छ्रुत्वापार्वतीप्राह करिष्यामोवयंव्रतम् दा
नफलव्रतंब्रूहिकालद्रव्यविशेषतः स्त्रियऊचुः पद्मासनःपद्मकरःपद्मगर्भःसमद्युतिः सप्ताश्वरथसंयुक्तोद्विभुजस्स
दारविः ध्येयःसदासवितृमंडल॰ चक्रः एवंध्यात्वाद्विजःसम्यक्भास्करंदेवरूपिणं आवाहयेज्जगन्नाथंभास्करंवेदरूपिणं
नमःपद्मासनायेतिदद्यादासनमुत्तमं पाद्यंग्रहपतेतुभ्यंमित्रायाचमनंतथा त्रैलोक्यांधतमोहर्त्रेअर्घ्यंदद्यात्प्रयत्नतः पंचामृ-
तविधानेनस्नापयेद्धिश्वतेजसं शुद्धोदकंचदद्याद्वैसवित्रेचहिपार्वति॥ जगत्पतिंतुवस्त्रंचह्युपवीतंत्रिमूर्तये रक्तगंधंतुहरयेद
द्यात्सूर्यायचाक्षतान् दद्यात्पुष्पंभास्कराय करवीरादिकंशुभं अहस्पतिंतुवैधूपंदीपमज्ञाननाशिने लोकेशायचनैवेद्यंरवये-
तांबुलंतथा दक्षिणांभानवेदद्यात्संवात्तिंक्यंखगायच फलंचपूष्णेदद्याद्वैसर्वकामार्थसिद्धये पुष्पांजलिंभास्करायदद्याद्वैपरयामु
दा सर्वात्मनेचदद्याद्वैप्रदक्षिणाःपुनःपुनः नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेवेदमूर्तये नमःकमलहस्तायआदित्यायनमोनमः नमस्कु
र्यादनेनैवप्रार्थयेद्विश्वतेजसं रक्तगंधाक्षतैस्ताम्रपात्रेणार्घ्यंसमंत्रकं दद्यादनेनमंत्रेणव्रतसंपूर्तिहेतवे दिवाकरनमस्तुभ्यंपाप
नाशयभास्कर त्रयीमयार्कविश्वात्मन्गृहाणार्घ्यंनमोस्तुते एवंद्वादशवारंचव्रतीदद्यात्समंत्रकं तैलाम्ललवणक्षारंवर्जयित्वातु

भोजने बहुबीजफलंवर्ज्यंशेषंचैववुभोजयेत् कंदमूलफलाहारोविशेषेणफलप्रदः नीवारधान्यदध्यादिविशेषःसद्रसःस्मृतः ए
वंकुर्याद्व्रतंसम्यक्प्रत्येकेभानुवासरे माघमासेशुक्लपक्षेससम्यायावदंतिकं षष्ठ्यामुपोष्यविधिवत्ससम्यामुदयेरवेः रवेर-
भ्यर्च्यविधिवत्प्रतिमांवस्त्रसंयुतां आचार्येणाग्निमादायगोमयेनोपलिप्यचसघृतंपरमान्नंचहोमयेत्सौरमंत्रतःपायसंप्रतिमांवस्त्रं
ब्राह्मणायनिवेदयेत् एवंकुर्यात्संचवर्षपंचधान्यंसमर्पयेत् पंचप्रस्थप्रमाणंचप्रथमेव्रीहिमेवच॥ गोधूमांश्चद्वितीयेद्देतृतीये-
चणकांस्तथा चतुर्थेतिलदानंचपंचमेमाषमेवच सफलांदक्षिणांदद्याद्विप्रान्द्वादशभोजयेत् एवंकुर्याद्व्रतंसम्यक्संपूर्णफलमाप्नु
यात् तच्छ्रुत्वानागृहीत्वाथचक्रिरेव्रतमुत्तमं पद्मापतीपतिंप्राप्यदमयंतीयथानलं रुक्मिणीप्राप्यपुत्रंच मानयंतीह्युमांबहु स
र्वभाग्ययुतागौरीस्वर्णमाधूफलंतथा तद्गृहीत्वागतामार्गेददर्शब्राह्मणोत्तमं विप्रायतत्फलंदत्वाततःशिवपुरंययौ ततःस
फलविप्रश्चगृहंगत्वासविस्मयः धनधान्यसमृद्धश्चबहुगोधनसंकुलः सर्वरत्नमयोभूत्वाभार्यांवचनमब्रवीत् सर्वसंपत्प्रदंचाद्य
किंकृतंहित्वयाशुभम् साब्रवीद्भगवन्स्वामिन्भवद्भिःफलमाहृतं स्वर्णमाधूफलंतच्चकेनदत्तंचदप्रभो महादेव्याफलंदत्तंपार्वत्याहृ
पयामम इतितस्यवचःश्रुत्वाभार्यावचनमब्रवीत् गंतव्यमाशुकैलासंमयासार्द्धंत्वयाप्रभो ततःशिवपुरंप्राप्तोभार्ययासंयुतो
द्विजः नमस्कृत्ययथाभक्त्यापप्रच्छेदंशिवां द्विजः॥ तत्फलंकथ्यतांदेविकथंप्राप्तंत्वयाशुभं ततोदेव्याचतत्सर्वंकथितंफलदायकं
तदागत्यकृतंसर्वंतूर्णंदानफलव्रतं कुंति त्वयापिकर्तव्यमिदंदानफलव्रतं यःपठेदिदमाख्यानंशृणोतिश्रद्धयान्वितः तेसर्वेपाप

निर्मुक्तायास्यंतिपरमांगतिं इतिश्रीस्कं० दानफलव्रतंसं० अथसोमवा० पूजाविधिः येभ्योमातेतिजपित्वा आगमार्थंतुघंटा
नादंकृत्वा अपसर्पंत्विति छोटिकामुद्रां तीक्ष्णदंष्ट्रेतिक्षेत्रपालंसंप्रार्थ्य आचम्यप्राणानायम्यतिथ्यादिसंकीर्त्य ममसकुटुंब
स्यक्षेमस्थैर्यविजयायुरारोग्यैश्वर्याभिवृद्ध्यर्थंउमामहेश्वरप्रीत्यर्थंचतुर्दशवर्षपर्यंतंसोमवारव्रतंकरिष्ये तदंगत्वेनषोडशोपचा
रैःउमामहेश्वरपूजनंकरिष्ये ध्यायेन्नित्यंमहेशंरजतगिरिनिभंचारुचंद्रावतंसंरत्नाकल्पोज्वलांगंपरशुमृगवराभीतिहस्तंप्रसन्नं
पद्मासीनंसमंतात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिंवसानंविश्वाद्यंविश्ववंद्यंनिखिलभयहरंपंचवक्त्रंत्रिनेत्रं ध्यानं ॐ नमःशिवा
येतिषोडशोपचारैःपूजयेत् अथकथा सूतउवाच नित्यानंदमयंशांतंनिर्विकल्पंनिरामयं शिवतत्त्वमनाद्यंतंयेविदुस्ते
परंगताः विरक्ताःकामभोगेभ्योयेचकुर्वंत्यहैतुकीं भक्तिंपरांशिवेधीरास्तेषांमुक्तिर्नसंशयः विषयानभिसंधाययेकुर्वंतिशिवे
रतिं विषयैर्नाभिभूयंते भुंजानास्तत्फलान्यपि येनकेनापिभावेनशिवभक्तियुतोनरः नविनश्यतियात्येवकालेनापिपरांगतिं
आरुरुक्षुःपरंस्थानंविषयांस्त्यक्तुमक्षमः पूजयेत्कर्मणाशंभुंभोगांतेशिवमाप्नुयात् अशक्ताःकेचिदुत्स्रष्टुंप्रायोविषयवास
नां अतःकर्ममयात्त्यक्ताकामधेनुःशरीरिणां मायामयेपिसंसारेयेविहृत्यचिरंसुखं मुक्तिमिच्छंतिदेहांतेतेषांधर्मोयमीरितः
शिवपूजासदालोकेहेतुःस्वर्गापवर्गयोः सोमवारेविशेषेणप्रदोषादिगुणान्विते श्रावणेचैत्रवैशाखेऊर्जेवामार्गशीर्षके प्रथ
मेसोमवारेचग्रहणीयाद्व्रतमुत्तमं केवलंचापियेकुर्युःसोमवारेशिवार्चनं नतेषांविद्यतेकिंचिदिहामुत्रचदुर्लभं उपोषितःशु

विभूत्वा सोमवारेजितेंद्रियः वैदिकैर्लौकिकैर्मंत्रैर्विधिवत्पूजयेच्छिवं ब्रह्मचारीगृहस्थोवाकन्यावापिसभर्तृका विधवावापि
संपूज्यलभतेवरमीप्सितं अत्रापिकथयिष्यामिकथांश्रोतृमनोहरां श्रुत्वामुक्तिंप्रयात्येवभक्तिर्भवतिशांभवी श्रुत्वाकृतधियः
शंभौर्भक्तिंकुर्वंतिसर्वदा आर्यावर्तेनृपःकश्चिदासीद्धर्मभृतांवरः चित्रवर्मेतिविख्यातोधर्मराजोदुरात्मनां सगोप्ताधर्मसेतूनां
शास्तादुष्पथगामिनाम् यष्टासमस्तयज्ञानांत्राताशरणमिच्छतां कर्तासकलपुण्यानांदातासकलसंपदां जेतासपत्नवृंदानांभ-
क्तःशिवमुकुंदयोः सोनुकूलासुपत्नीषुपुत्रमेकंनलब्धवान् चिरेणप्रार्थितोलेभेकन्यामेकांवराननां सलब्ध्वातनयांदिष्ट्याहिम
वानिवपार्वतीं आत्मानंदेवसदृशंसंपूर्णंचमनोरथं सएकदाजातकलक्षणज्ञानाहूयसर्वान्द्विजवृंदमुख्यान् कौतूहलेनाभि
निविष्टचेताः पप्रच्छकन्याजननेफलानि अथतत्राब्रवीदेकोबहुज्ञोद्विजसत्तमः एषासीमंतिनीनाम्नाकन्यातवमहीपते उमेव
मांगल्यवतीदमयंतीवरूपिणी भारतीवकलाभिज्ञालक्ष्मीरिवमहागुणा सुप्रजादेवमातेवजानकीवधृतव्रता रविप्रभेवसत्कां
तिश्चंद्रिकेवमनोरमा दशवर्षसहस्राणिसहभर्त्राप्रमोदते प्रसूयतनयानष्टौपरंसुखमवाप्स्यति इत्युक्तवंतंनृपतिर्धनैःसंपूज्य
तंद्विजं अवापपरमांप्रीतिंतद्वागमृतसेवया अथान्योपिद्विजःप्राहधैर्यवानविशंकितः एषाचतुर्दशेवर्षेवैधव्यंप्रतिपत्स्यति
इत्याकर्ण्यवचस्तस्यवज्रनिर्घातनिष्ठुरं मुहूर्तमभवद्राजाचिंताव्याकुलमानसः अथसर्वान्समुत्सृज्यब्राह्मणान्ब्रह्मवत्सलः
सर्वदैवकृतंमत्वानिश्चिंतःपार्थिवोभवत् सापिसीमंतिनीबालाक्रमेणगतशैशवा वैधव्यमात्मनोभाविसुश्रावात्मसखीमुखा

त् परंनिर्वेदमापन्नाचिंतयामासबालिका याज्ञवल्क्यमुनेःपत्नींमैत्रेयींपर्यपृच्छत मातस्त्वच्चरणांभोजंप्रपन्नास्मिभयाकु
ला सौभाग्यवर्धनकरंममशंसितुमर्हसि इतिप्रपन्नांनृपतेःकन्यांप्राहमुनेःसती शरणंव्रजतन्वंगिपार्वतींशिवसंयुतां सोमवा
रेशिवंगौरींपूजयस्वसमाहिता उपोषितानचस्नाताविरजांबरधारिणी मितवाक्निश्चलमतिःपूजांकृत्वायथोचितां अब्द
मेकंव्रतंकुर्याद्व्रतोद्यापनमाचरेत् उमयासहितंरुद्रंस्वर्णेनचकारयेत् रौप्येणवृषभंकृत्वाकलशोपरिविन्यसेत् तस्याग्रेलिंगतो
भद्रंब्रह्माद्यास्थापनंतथा स्वशाखोक्तेनविधिनाहुनेत्घृततिलोदनं पृथक्शिवशिवामंत्रैरष्टोत्तरशतद्वयं कुर्यादुद्यापनंतस्यसमाप्तौ
यदुदीरितं उद्यापनविनायत्तुतद्व्रतंनिष्फलंभवेत् ब्राह्मणान्भोजयित्वाथशिवंसम्यक्प्रसादय पापक्षयोभिषेकेणसाम्राज्यंपीठ
पूजनात् गंधदानाच्चसौभाग्यमायुरक्षतदानतः धूपदानेनसौगंध्यंकांतिर्दीपप्रदानतः नैवेद्येनमहाभोगोलक्ष्मीस्तांबूलदानतः
धर्मार्थकाममोक्षाश्चनमस्कारप्रसादतः अष्टैश्वर्यादिसिद्धीनांजपएवहिकारणं होमेनसर्वसौख्यानांसमृद्धिरुपजायते सर्वे
षामेवदेवानांतुष्टिःस्याद्विजभोजनात् इत्थमाराधयशिवंसोमवारेशिवामपि अत्यापदमपिप्राप्ता निस्तीर्यस्वभगाभव घोरा
त्घोरंविपन्नापिमहाक्लेशभयानकं शिवपूजाप्रभावेनतरिष्यसिमहद्भयात् इत्थंसीमंतिनींसम्यक्अनुशास्यमुनेःसती य
यौसापिवरारोहाराजपुत्रीतथाकरोत् दमयंत्यानलस्यासीदिंद्रसेनाव्हयःसुतः तस्यचंद्रांगदोनामपुत्रोभूच्चंद्रसन्निभः चित्र
वर्मानृपःश्रेष्ठःसमाहूयनृपात्मजं कन्यांसीमंतिनींतस्मैप्रायच्छद्गुर्वनुज्ञया अभून्महोत्सवस्तत्रतस्यारुद्वाहकर्मणि यत्रसर्वम

ह्रीशानांसमुदायोमहानभूत् तस्याःपाणिग्रहंकालेकृत्वाचंद्रांगदःकृती उवासकतिचिन्मासान्तत्रैवश्वशुरालये एकदायमुनां
तर्तुंसराजतनयोबली ममज्जसहकैवर्तैरावर्ताभिहतातरी हाहेतिशब्दःसुमहानासीत्तस्यास्तटद्वये पश्यतांसर्वसैन्यानांप्रलापो
दिवमस्पृशत् तच्चसीमंतिनीश्रुत्वापपातभुविमूर्छिता इंद्रसेनोपिराजेंद्रःपुत्रवार्तांसुदुःसहां आबालवृद्धंवनिताश्रुकुशःशोक
विह्वलाः साचसीमंतिनीसाध्वीभर्तृलोकमियास्यती पित्रानिषिद्धास्नेहेनवैधव्यंप्रतिपद्यत मुनिपत्न्योपदिष्टंयत्सोमवारव्रतंस्व
भं नतत्याज सुभाचारावैधव्यप्राप्तवत्यपि एवंचतुर्दशेवर्षेदुःखंप्राप्यसुदारुणं ध्यायंत्याःशिवपादाब्जंवत्सरत्रयमत्यगात् ५०
चंद्रांगदोपितद्वर्तानिमग्नोयमुनाजले अधोधोमज्जमानोसौददर्शोरगकामिनीः जलक्रीडानुसक्तास्तादृष्ट्वाराजकुमारकं विस्मि
तास्तमथोनिन्युःपातालंपन्नगालयं सनीयमानस्तत्र सापन्नगीभिर्नृपात्मजः तक्षकस्यपुरंरम्यंविवेशपरमाद्भुतं सोपश्यद्राज
तनयोमहेंद्रभवनोपमं नागकन्यासहस्रेणसमंतात्परिवारितं दृष्ट्वाराजसुतोधीरःप्रणिपत्यसभास्थले उत्थितःप्रांजलिस्तस्थौ
तेजसाक्षिप्तलोचनः नागराजोपितंदृष्ट्वा राजपुत्रंमनोरमं अथपृष्टोराजपुत्रस्तक्षकेनमहात्मना तस्यासीत्तनयःकस्त्वंकोदेशः
कथमागतः राजपुत्रउवाच अस्तिभूमंडलेकश्चिद्देशोनिषधसंज्ञकः तस्याधिपोभवद्राजानलोनाममहायशाः सपुण्य
कीर्तिःक्षितिपोदमयंत्याःपतिःप्रभुः तस्यासीदिंद्रसेनाख्योपुत्रस्तस्यमहात्मनः चंद्रांगदोस्मिनाम्नाहंनवोढःश्वशुरालये विहरन्यमु
नातोयेनिमग्नोदैवचोदितः एताभिःपन्नगस्त्रीभिरानीतोस्मितवांतिकं दृष्ट्वाहंतवपादाब्जंपुण्यैर्जन्मांतरार्जितैः अद्यधन्योस्मिध

न्योस्मिकृतार्थोपितरौमम तक्षकउवाच भोभोनरेंद्रदायादमाभैषीर्धीरतांव्रज सर्वदेवेषुकोदेवोयुष्माभिःपूज्यतेसदा रा
जपुत्रउवाच योदेवःसर्वदेवेषुमहादेवइतिस्मृतः पूज्यतेसहिविश्वात्माशिवोस्माभिरुमापतिः इत्याकर्ण्यवचस्तस्यतक्ष
कःप्रीतमानसः जातभक्तिर्महादेवेराजपुत्रमभाषत तक्षकउवाच परितुष्टोस्मिभद्रंतेतवराजेंद्रनंदन दत्तवान्बहुरत्नानि
दिव्यान्याभरणानिवाहनायददावेकंराक्षसंपन्नगेश्वरः तत्सायार्थमेकंचपन्नगेंद्रःकुमारकं निपूज्यतक्षकःप्रीत्यागच्छेतिविस-
र्जतं इतिचंद्रांगदःसर्वंसंगृह्यविविधंधनं अश्वंकामगमारुह्यताभ्यांसहविनिर्ययौ ततोमुहूर्तेनोन्मज्यतस्मादेवनदीजला
त् विजहारतटेरम्येदिव्यमारुह्यवाजिनं अथास्मिन्समयेतन्वीसावसीमंतिनीसती स्नातुंसमाययौतत्रसखीभिःपरिवारिता
साददर्शनदीतीरेविहरंतंनृपात्मजं रक्षसानररूपेणनागरूपेणचान्वितं दृष्ट्वावरुह्यतुरगादुपविष्टःसरित्तटे चंद्रांगदोवरारो
हांमुपवेश्येदमब्रवीत् कात्वंकस्यकलत्रंवा कस्यासीत्तनयासति किमीदृशंगताबाल्येदुःसहंशोकलक्षणं इतिस्नेहेनसंपृ-
ष्टासावधूरश्रुलोचना लज्जितास्वयमाख्यातुंतत्सखीसर्वमब्रवीत् इयंसीमंतिनीनाम्नास्नुषामगधभूपतेः चंद्रांगदस्यमहि
षीतनयाचित्रवर्मणः अस्याःपतिर्दैवयोगान्निमग्नोस्मिन्महाजले तेनेयंप्राप्तवैधव्याबालादुःखेनपीडिता एवंवर्षत्रयंनीतं
शोकेनापिबलीयसा अद्येंदुवासरेप्राप्तेस्नातुमत्रसमागता श्रुत्वाचंद्रांगदःसर्वंप्रियायाःशोककारणं अथाश्वास्यप्रियांतां
न्वींविविधैर्वचनैर्नृपः कापिलोकेमयादृष्टस्तवभर्तावरानने तद्भूतावरणाच्छांतःसद्यएवागमिष्यति नाशयिष्यतितेशोकं

द्विजैरेवश्चवंदिनैः एतच्छंसितुमायातस्तव भर्तुःसखा ह्यहं अत्रकार्योनसंदेहः शपामिशिवपादयोः तावत्त्वयाद्यहृदिस्थाप्यं
प्रकाश्यंनच कुत्रचित् लज्जानममुखीकर्णेशशंसान्यत्प्रयोजनं इमंवृत्तांतमाख्यातुंत्वत्पित्रोःशोककर्शयोः इत्युक्त्वाश्वंसमारु-
ह्यजगामचततलंप्रति सापितद्वचनंश्रुत्वाकथाधाराशनाधिकं एषएवपतिर्मेस्यात्ध्रुवंनान्योभविष्यति परलोकादिहायातःक
श्चमेषःस्वरूपधृक् मुनिपत्न्यायदुक्तंमेपरमापद्गतापिच व्रतमेतत्कुरुष्वेतितस्यवाफलमद्यमे नूनंतस्यावचःसत्यंकोविंद्यादीश्वरे
हितं निमित्तानिचदृश्यंतेमंगलानिदिनेदिने प्रसन्नेपार्वतीनाथेकिमसाध्यंशरीरिणां इत्थंविमृश्यबहुधासापुनर्मुक्तसंशया
एवंचंद्रांगदःपत्नीमवापसमयेशुभे ययौस्वनगरींभूयःश्वशुरेणानुमोदितः इंद्रसेनोपिनृपतीराज्येस्थाप्यस्वमात्मजं तपसा
शिवमाराध्यलेभेसंयमिनांगतिं दशवर्षसहस्राणिसीमंतिन्यास्वभार्यया सार्धंचंद्रांगदोराजाबुभुजेविषयान्बहून् प्रसूयतन
यानष्टौकन्यामेकांवराननां पतिंसीमंतिनीलेभेपूजयंतीमहेश्वरं शिवलोकंततोगत्वाशिवेनसहमोदते विचित्रमिदमाख्यानं
मयासमनुवर्णितं यःपठेच्छृणुयाद्वत्स्याप्राप्नोतिपरमांगतिं इतिश्रीस्कं०सोम०कथासमाप्ता अथोद्या० स्कंदउ० व्रतस्योद्याप
नंकर्मकथंकार्यंचमानवैः कोविधिःकानिद्रव्याणिकथयस्वममप्रभो ईश्वरउवाच शृणुषण्मुखयत्नेनलोकानांहितका
म्यया उद्यापनविधिंचैवकथयामितवाग्रतः यदासंजायतेवित्तंभक्तिःश्रद्धासमन्विता सएवव्रतकालश्चयतोनिस्संहिजीवितं
चतुर्दशाब्दंकर्तव्यंसोमवारव्रतंशुभं श्रावणेकार्तिकेज्येष्ठेवैशाखेमार्गशीर्षके कृत्स्नातश्चशुचिर्भूत्वाशुक्लांबरधरोनरः का

मक्रोधाद्यहंकारद्वेषपैशून्यवर्जितःसंपाद्यसर्वसंभारान्मंडपंतत्रकारयेत् वस्त्रैःपुष्पैःसमाच्छन्नंपट्टवस्त्रैश्चशोभितं तन्मध्येलेखयेद्दि-
व्यंलिंगतोभद्रमंडलं अथवासर्वतोभद्रंमंडपांतःप्रकल्पयेत् शोभोपशोभासंयुक्तंदीपैःसर्वत्रसोज्वलं अव्रणंसजलंकुंभंतस्योपरितु
विन्यसेत् सौवर्णराजतंताम्रंमृन्मयंवापिकारयेत् आचार्यंवरयेत्तत्रऋत्विग्भिःसहितंशुचिः शिवरूपाश्चतेविप्राःपूज्याश्चंदनपुष्पकैः
अनुज्ञानश्चतैर्विप्रैःशिवपूजांसमारभेत् रुद्रनाम्नानमोंतेनब्राह्मणानपिपूजयेत् कुंभोपरिन्यसेद्देवमुमयासहितंशिवं सौवर्णेव्यथवा
रौप्येवृषभेसंस्थितंशुभं उमामहेश्वरींमूर्तिंपूजयेद्वृषभेस्थितां वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यबिल्वपत्रैःप्रपूजयेत् स्वगृह्योक्तेनविधिनाकृत्वाग्नि
स्थापनंततः ततोहोमंचमंत्रेणत्र्यंबकेणचकारयेत् गौरीर्मिमायेतिमंत्रेणशतमष्टोत्तरद्वयं पलाशानांसमिद्भिश्चयवव्रीहितिलाज्यकैः पूर्णा
हुतिंततोदद्यात्कृत्वास्विष्टकृदादिकं होमांतेचगुरुंपूज्यसपत्नीकंसमाहितः प्रतिमांकुंभसहितामाचार्यायनिवेदयेत् शंभोप्रसीददे
वेशसर्वलोकेश्वरप्रभो तवरूपप्रदानेनममसंतुमनोरथाः प्रतिमादानमंत्रः यद्भक्त्यादेवदेवेश मयाव्रतमिदंकृतं न्यूनंवाथक्रियाही
नंपरिपूर्णंतदस्तुमे भुंजीतसहधर्मात्माशिष्टैरिष्टैःस्वबंधुभिः अनेनैवविधानेनयइदंव्रतमाचरेत् यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिमानवःइ
हलोकेसुखीभूत्वाभुक्त्वाभोगान्यथेप्सितान् इतिश्री० सोम०संपूर्णं अथप्रकारांतरेणसोम०लिख्यते गंधर्वउ० कथंसोमव्रतंकार्यंवि
धानंतस्यकीदृशंकस्मिन्कालेतुकर्तव्यंसर्वंविस्तरतोवद गोशृंगउ०साधुसाधुमहाप्राज्ञसर्वभूतोपकारक यन्नकस्यचिदाख्यातंतद्व्रतंकथयामि
ते सर्वरोगहरंदिव्यंसर्वसिद्धिप्रदायकं सोमवारव्रतंनामसर्वभूतोपकारकं सोमवारव्रतंनामसर्वकामफलप्रदं सार्वकामिकंविज्ञेयंवर्णानांशुभकारकं

नारीनरैः सदाकार्यं दृष्टादृष्टफलोदये ब्रह्माविष्णवादिभिर्देवैः कृतमेतन्महाव्रतं पुनस्तत्सोमराजेन दक्षशापहतेनच अभि
मानपुनेनाथ शंभुनैवपरेणतु ततस्तुष्टोमहादेवः सोमराजस्यभक्तितः तेनोक्तं यदितुष्टोसितिष्ठात्रस्योनिरंतरं यावच्चंद्रश्च
सूर्यश्च यावत्तिष्ठंतिभूधराः तावन्मे स्थापितंलिंगमुमयासहतिष्ठतु रोहिण्याः पतिरेवंतु प्रार्थयित्वामहेश्वरं ततः शुद्धशरीरो-
सौगगनस्थोविराजते ततः प्रभृतियेकेचित्कुर्वंति फलविमानवाः नपितत्सदमायांति विमलांगाश्चसोभवत् अत्रकिंबहुनोक्ते
नविधानंतस्यकीर्तये यस्मिन्कस्मिंश्चिन्मासेचशक्लं सोमोभवेद्यदा दंतशुद्धिं पुराब्राह्मे कृत्वास्नानंसमाचरेत् स्वधर्मंविहि
तंकर्म कृत्वास्थानेमनोरमे अव्रणाभिनवंशक्तंन्यसेत्कुंभंसुशोभनं चूतपल्लवविन्यासेचंदनेनविचर्चिते श्वेतवस्त्रपरिधानेस
र्वाभरणभूषिते कुंभेपात्रंचविन्यस्यह्याधारसहितंशिवं अष्टौविघ्नेश्वरान्देवान्सोमनाथंसशक्तिकं वाससासहितंतत्र
श्वेतपुष्पैः प्रपूजयेत् विविधंभक्ष्यभोज्यंचफलंवैबीजपूरकं अनेनैवतुमंत्रेणपूजांहोमंसमाचरेत् कृत्वैवंवंदनंरात्रौप्राप्य
चाज्ञांस्वपेन्नरः दर्भशय्यांसमारूढोध्यायेत्सोमेश्वरंहरं एवंकृतेतुप्रथमेकुष्ठानांनाशनंभवेत् द्वितीयेसोमवारेतु करंजंदं
तधावनं देवंसंपूजयेत्सूक्ष्मंज्येष्ठाशक्तिसमन्वितं शतपत्रैः पूजयित्वामधुप्राश्ययथाविधि नारिंगंतत्रदत्वातु शेषंपूर्ववदा
चरेत् एवंकृतेद्वितीयेचगोलक्षफलमाप्नुयात् सोमवारेतृतीयेचवटजंदंतधावनं शिवोत्तमंयजेद्देवंरौद्रीशक्तिसमन्वितं
पूजयेज्जातिपुष्पैश्चगोमूत्रंप्राशयेन्निशि नैवेद्यंदापयेच्छुद्धंभक्ष्यभोज्यसमन्वितं एवंकृतेतृतीयेतुकोटियज्ञफलंलभेत् च

तुर्थे सोमवारे तु अपामार्गसमुद्भवैः कृत्वा काष्ठैर्दंतशुद्धिं तथानंतं प्रपूजयेत् दाडिमीफलसंयुक्तं नैवेद्ये क्षीरशर्करा दध्नस्तु प्राशनं कृ
त्वा दर्भस्योजागृयान्निशि एवंकृते चतुर्थे तु यज्ञायुतफलं लभेत् पंचमे सोमवारे तु वृक्षाश्वत्थसमुद्भवं दंतकाष्ठं ततः कृत्वा ह्येकरुद्रं प्र
पूजयेत् नैवेद्ये दधिभक्तं च कूष्मांडीफलसंयुतं घृतं तु प्राशयेत्तत्र आचार्यं पूजयेत्ततः एवंकृते पंचमेपि सप्तजन्मसमुद्भवैः ब्रह्महत्यादि
भिः सर्वैर्मुच्यते पापराशिभिः सोमवारे पुनः षष्ठे निर्गुंडीदंतधावनं त्रिमूर्तिं पूजयेद्देवं रक्तपुष्पैर्विधानतः देवीं कलाविकरिणीं फल
पुष्पसमंडकैः कुशोदकं तु संप्राश्य गीतैर्नृत्यैश्च जागृयात् एवंकृते नरः षष्ठे षडब्दं च फलं लभेत् सप्तमे सोमवारे च प्लक्षजं दंतधाव
नं श्रीखंडं पूजयेद्देवं ततः श्रीवृक्षपल्लवैः बलप्रमथिनीं देवीं पूजयेच्च विधानतः विविधं भक्ष्यभोज्यं च नारीकेरसमन्वितं दुग्धं वै
प्राशयेत्तत्र शेषं पूर्ववदाचरेत् सप्तसागरदानस्य सम्यगाप्तस्य यत्फलं सोमवारे सप्तमे तु कृतेन तत्फलमाप्नुयात् अष्टमे सोमवारे
खदिरं दंतधावनं सर्वभूतदमं नाथं पूजयेद्वै शिखंडिनं सुगंधवृक्षकुसुमैर्यक्षकर्दमलेपनैः कदलीफलसंयुक्तं भक्ष्यभोज्यं
प्रदापयेत् गोमयं प्राशयेद्रात्रौ जागरं तत्र कारयेत् एवंकृतेष्टमे सोमे संपूर्णफलमाप्नुयात् गंगास्नाने कृते सोमे कोटिस्ना
न फलं स्मृतं दशभारसहस्राणि कुरुक्षेत्रे रविग्रहे विप्राय वेदविदुषे यद्दत्वा फलमाप्नुयात् तत्पुण्यं कोटिगुणितं सोमवारव्रते कृते
गजानां च शते दत्ते लक्षे च रथवाजिनां तत्फलं कोटिगुणितं सोमवारव्रते कृते गुग्गुलैर्धूपितं कृत्वा कोटिशो यत्फलं लभेत् त
त्फलं तु भवेत्तस्य सोमवारव्रते कृते सर्वैश्वर्यसमायुक्तः शिवतुल्यपराक्रमः रुद्रलोके वसेद्दीर्घं ब्रह्मणा सह मोदते सं-

मासेनवमेवारेकुर्यादुद्यापनंशुभं यथाभवतिगंधर्वतथावक्ष्यामितेधुना मंडपेमंडनंकृत्वापताकाभिश्चतोरणैः द्वाराणिचापिच
त्वारिकुंडंकृत्वाविधानतः मध्येवेदीप्रकर्तव्याचतुरस्रासुशोभना निष्पाद्यमंडपंसम्यक्मध्येपद्मंचकल्पयेत् कलशानष्टदिग्भागे
सहिरण्यान्पृथक्पृथक् स्थापयित्वाशक्तयस्तुवामाद्याःपूर्वतःक्रमात् कर्णिकायांतुविन्यस्यश्रीसोमेशंमहाप्रभं प्रतिरूपंप्रस-
न्नायाजपाशक्तिसमन्वितः होमपात्रादिकेद्रव्येमधुनापरिपूरिते रुक्मशयास्थितंदेवंयत्रस्थंपूजयेत्क्रमात् गंधपुष्पैश्चनै
वेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैःपृथक्पृथक् वस्त्रालंकारतांबूलैश्छत्रचामरदर्पणैः दीपिकांचवितानंचपर्यंकंचसतूलकं सोमेश्वरंसमुद्दि
श्यदेयंपौराणिकेगुरौ पूजयित्वातथाचार्यंहोमंतत्रैवकारयेत् देवस्यसंनिधौसम्यक् रात्रौजागरणंचरेत् पंचगव्यंततःपीत्वा
ध्यायेत्सोमेश्वरंहृदि प्रभातेथततःस्नात्वादद्याद्गोश्चविधानतः ततोभक्त्यादिगंधर्वक्षीरखंडादिनिर्मितैः भक्ष्यभोज्यैरनेकै
श्चभोजयेद्ब्राह्मणान्यतीन् अष्टौविघ्नेश्वरायेचतैश्चहोमंसमाचरेत् वस्त्रयुग्मंततोदत्वागांचदत्वाविसर्जयेत् एवंकृतेव्रते
सम्यक्लभतेपुण्यमक्षयं धनधान्यसमायुक्तोपुत्रदारैःसमन्वितः नकुलेजायतेतस्यदरिद्रोदुःखितोपिवा अपुत्रोलभतेपुत्रं
वंध्यापुत्रवतीभवेत् काकवंध्याचयानारीमृतपुत्राचदुर्भगा कन्याप्रसूतयाकार्यंरोगिभिश्चविशेषतः एवंकृतेविधानेतुदेहपा
तेशिवंव्रजेत् कल्पकोटिसहस्राणिकल्पकोटिशतानिच भुंक्तेसौविपुलान्भोगान्यावदाभूतसंप्लवं इत्येतत्कथितंसर्वंसोम
वारव्रतंक्रमात् इतिश्रीस्कंदपुराणेसोमवारव्रतंसंपूर्णं अथएकभुक्तसोमवारव्रतंलिख्यते श्रावणेचैत्रवैशाखेज्ये

शयोः तन्मेत्वंपुत्रवात्सल्यात्सर्वलोकहितायच विशेषंब्रूहिदेवेशयज्ज्ञात्वास्यान्महत्फलं इत्याकर्ण्यवचस्तस्यप्रसन्नवदनो
हरः परिष्वज्यस्कंदंप्रीत्याप्रोवाचेदंवचस्तदा शंकरउ० सम्यक्पृष्टंत्वयावत्सप्रीतोस्मिवचसानघ अस्तिकिंचिद्व्रतंपुण्यंत
न्मेकथयतःशृणु वेदशास्त्रपुराणानांयद्रहस्यंव्रतंमहत् यदद्यकथनीयंतेत्वत्तःकोममवैप्रियः सोमवारव्रतंनामसर्वव्रतफलाधि
कं यस्मिन्कृतेपराप्रीतिरावयोस्स्यादुमेशयोः निशम्यैतद्व्रतंस्कंदः प्रोवाचवदतांवरं कीदृशंतद्व्रतंदेवविधानंतस्यकीदृशं क
दाग्राह्यंकथं —— कार्यंकिंदानंकस्यपूजनं उद्यापनविधानंचविस्तरेणवदस्वमे शिवउवा० मधौमास्यष्टमीशुक्लाशिवे
दुदिनसंयुता तदाग्राह्यंव्रतंचैतदनेनविधिनाशुभं प्रातःकृष्णतिलैःस्नात्वा आचार्यसहितोव्रती पूर्वाण्हेविधिवत्कार्यसुमाशं
करपूजनं ततःपुष्पांजलिंदत्वाप्रणम्यदंडवद्भुवि विधिनानेनगृण्हीयाद्व्रतंसंकल्पपूर्वकं गृण्हामिप्रवरोगार्त्तःसोमवारव्रतो
त्तमं व्रतेनानेनमेप्रीतोभवेतांपार्वतीश्वरौ विसर्जनंततःकुर्यादाचार्यंपूजयेत्ततः शिष्टैरिष्टैःपरिवृतोभोजनंकारयेत्ततः अहः
शेषंततोनीत्वासत्कथाश्रवणादिभिः शयीताधस्ततोरात्रावभुक्तोब्रह्मचर्यवान् अनेनविधिनावत्समदीयेवासरेयदा कुर्वन्व्रतम
वाप्नोतिमद्भावंनात्रसंशयः तस्मिन्दिनेकृतंकिंचिद्दानंहोमोजपस्तथा व्रतंवाप्रीतिदंस्कंदंह्युमयासहितस्यमे अतःसोमाष्टयोवा
रःप्रशस्तोयंममप्रियः एवंसोमाष्टकंकृत्वाव्रतस्योद्यापनंशुभं माघाद्येपंचकेकार्यंशुक्लपक्षविशेषतः शिवर्क्षतिथियोगानामेकैकेन
पिसंयुते सोमवारेविधातव्यंतथाचंद्रबलान्विते विधायरदनोल्लेखंप्रातःस्नात्वाविधानतः आचार्यंवरयेदेकंविधिज्ञंश्रुतिपारगं पुराणस्मृ

तिधर्मज्ञंनिगमागमवेदिनं उपोष्यसोमवारंन्चसायंसंध्यामुपास्यच शिवालयेहरेर्वापिशस्तेदेशेथवागृहे अष्टांगुलोच्छ्रितांवे-
दींवितस्तिद्वयसंमितां तस्यांषोडशपत्राणितंदुलैःपरिपूरयेत् विचित्ररचनोपेतंपताकाद्युपशोभितं चित्रविचित्रैर्विविधैःफल
राजिविराजितं एवंप्रकल्पयेद्वेदींचतुरस्रांसमंततः ध्यात्वास्तुनियमंकृत्वासर्वाभ्युदयिकंतथा आचार्येणसमंकुर्यान्मदाराधनमा
दरात् पद्ममध्येनवीनंचधवलंस्थापयेद्घटं वाससावेष्टितंपूर्णमक्षतैःपरिपूरितं समंतादंतिकेचापिनामभिस्त्वीश्वरादिभिः गणे
शंमातृकाश्चापिदुर्गांक्षेत्राधिपंतथा समाहितमनाःकोणेष्वाग्नेय्यादिषुविन्यसेत् ततःकनकसंभूतमद्रूपमुमयान्वितं पंचामृतोद
कैःस्नाप्यगंधपुष्पाक्षतैर्जलैः गृहीत्वावाहयेत्कुंभेध्यायेन्मद्रूपमीदृशं त्र्यंबकंचतथागौरीर्मिमायेतिजपन्सुधीः पंचाक्षरंतथामंत्रं
पूर्वादिषुदलेष्वपि मूर्तयोष्टौमदीयाश्चपूजनीयाःप्रयत्नतः अनंतसूक्ष्मौचशिवस्ततश्चत्रिनेत्ररुद्रौचतथैवपूज्यौ त्रिमूर्तिश्री
कंठशिखंडिनौच प्रागादिपत्रेषुसमर्चनीयाः इंद्रादिर्लोकपालाश्चपूजनीयाःप्रयत्नतः विष्टराद्युपचाराश्चदातव्यामूलमंत्रतः
बिल्वपत्राक्षतैःपुष्पैर्धूपदीपैःसमर्चयेत् मनोरमाविधातव्यापूजावित्तानुसारतः ततोवेदेरधोभूमौसर्वतोभद्रमंडले ब्रह्माद्या
देवताःसर्वाःपूजनीयाःप्रयत्नतः नैवेद्यादिविचित्राणितांबूलानिप्रकल्पयेत् ततोजागरणंकुर्याद्गीतवादित्रनिःस्वनैः पुरा
णैरितिहासैश्चरात्रिशेषंनयेद्व्रती अपरेद्युःकृतस्नानःप्रातःसंध्यामुपास्यच पुनर्यागगृहंगत्वाह्युपचारान्प्रकल्पयेहवना-
यैर्विधातव्यमुपलेपादिकंततः प्रतिष्ठाप्यानलंसर्वमन्वाधानादिपूर्ववत् स्वगृह्यविधिनाकार्यमाज्यभागांतमेवच अना

देशाहिभिर्हुत्वामहाव्याहृतिसंज्ञकाः होतव्याःसर्पिषाचैवपायसंसघृतंसुधीः त्वंसोमासीतिमंत्रेणहुनेदष्टोत्तरंशतं ततःस्विष्ट
कृतंहुत्वाहोमशेषंसमापयेत् ततोहोमावसानेचगामरोगांपयस्विनीं सवत्सांधवलांसाध्वींसवस्त्रांकांस्यदोहनीं दद्याद्व्रतसमृ
ध्यर्थमाचार्यायसदक्षिणां वस्त्रैराभरणैरन्यैराचार्यंपरितोषयेत् ततः षोडशसंख्याकान् भोज्यैर्नानाविधैस्तथा ब्राह्मणान्भो
जयेत्सश्चार्चयेन्नामभिःक्रमात् सोमेश्वरस्तथेशानःशंकरोगिरिजाधवः महेशःसर्वभूतेशःस्मरारिस्त्रिपुरांतकः शिवःपशु
पतिःशंभुस्त्र्यंबकःशशिशेखरः गंगाधरोमहादेवोवामदेवइतिक्रमात् वस्त्राणिकुंडलादीनिचंदनेरुपलेपयेत् उपवीतानिते
भ्योपिदद्यात्कुंभान्फलान्वितान् शक्त्याचदक्षिणादेयादंपतीपूजयेत्ततः अन्यान्नपियथाशक्तिब्राह्मणानपितोषयेत् व्रतंममा
स्तुसंपूर्णंइत्युक्तास्तान्प्रपूजयेत् अस्तुसंपूर्णमित्युक्तेततोयागभुवंव्रजेत् उपचारादिकंकृत्वाश्रुत्वानत्वापुनःपुनः विसर्जनंविधा
याथशिष्टैरिष्टैःसमन्वितः भुंजीयाद्यज्ञशेषंतद्वाग्यतोनियतःशुचिः एवंकृतेमहापुण्येव्रतस्योद्यापनेशुभे नारीवापुरुषोवा
पिमहेशस्यपरंपदं अपुत्रोलभतेपुत्रान् निर्धनोधनवान्भवेत् अविद्योलभतेविद्यामितिधर्मविदोविदुः पृथिव्यांयानितीर्था
निव्रतान्यन्यानियानितु सोमवारव्रतस्यास्यकलांनार्हंतिषोडशीं इतिश्रीभविष्योत्तरेसोमवारव्रतोद्यापनंसंपूर्णं
अथमंगलव्रतंलिख्यते भौमवासरेअरुणोदयवेलायांअपामार्गेणदंतधावनंविधायाचम्यतिलामलकचूर्णेननद्यांदोगृहे
वास्नात्वाधौतमारक्तवस्त्रंपरिधायरक्तोत्तरीयंचस्त्रीवाप्येवंपरिदध्यात् ततःस्ताम्रपात्रेरक्ताक्षतारक्तपुष्परक्तचंदनानि

निक्षिप्यअग्निर्मूर्धेतिमंत्रेणअष्टोत्तरशतार्घ्याणिदद्यात् ततोगृहमागत्य रक्तगोमयेनभूमिंविलिप्यशुद्धप्रदेशेपुत्रार्थीधनार्थी
चपत्न्यासहमंगलपूजामारभेत् तत्रविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य ऋणव्याधिनाशनार्थंपुत्रधनप्राप्त्यर्थंचभौमव्रतंकरिष्ये
इतिसंकल्प्य तदंगत्वेनभौमपूजनमहंकरिष्ये ततःप्रार्थयेत् अद्यदेवेशतेभक्त्याकरिष्येव्रतमुत्तमं ऋणव्याधिविनाशाय
धनसंतानहेतवे यंत्रोपरिस्थंभौमंपूजयेत् तत्रयंत्रप्रकारउक्तःसंग्रहे त्रिकोणंपूर्वमुद्धृत्यपंचधाविभजेत्ततः तृतीयरे
खाचिन्हाभ्यांलांछयेत्समभागतः आद्यरेखाग्रयुगुलंतृतीयाचिन्हयोर्न्यसेत् द्वितीयाग्रंसमाकृष्यतृतीयाचिन्हयोर्न्यसेत्
पुनरेखांतृतीयांतुसमांभज्यात्समाश्रकं तुर्याचिन्हद्वयेनाथत्रिभिश्चिन्हैरेकपंचभीः तृतीयाग्रेप्रकुर्वीतपंचम्यामथचिन्हिते
तुर्याग्रेयोजयेत्सम्यक्पंचम्यचिन्हयोर्द्वयोः चिन्हैरेकपंचभिर्दद्यात्सूत्रयुग्मंविचक्षणः एवमेकाधिकंसम्यक्कोणानांविंशति
र्भवेत् तृतीयातुर्ययोर्मध्योस्थितचिन्हगृहेर्चयेत् देवंतदग्रतोमंत्रीत्रिकोणेदक्षिणक्रमात् मंगलाद्यांतरेपूर्वान्नमोंतानेकविंश
तिः एकविंशतिकोष्ठेषुनाममंत्रान्समालिखेत् ततःपूजाप्रकर्तव्यापुत्रसंपत्तिहेतवे पूजाप्रकारमाह रक्तमाल्यांबर
धरःशक्तिशूलगदाधरः चतुर्भुजोमेषगमोवरदःस्याद्धरासुतः एह्येहिभगवन्भौमअंगारकमहाप्रभो त्वयिसर्वंसमायत्तं
त्रैलोक्यंसचराचरं भौममावाहयिष्यामितेजोमूर्तिंदुरासदं रुद्ररूपमनिर्देश्यवक्रंचअरुणप्रभं अग्निर्मूर्धाविरूपांगारकोग्
नी मंगलावाहनेविनियोगः ॐअग्निर्मूर्धा० ॐनमोभगवतेधनसमृद्धिदायमंगलायनमः मंगलंआवाहयामि अ

थन्यासः ॐ ह्रांहृदयाय॰ ह्रींशिरसे॰ ह्रूंशिखायै॰ ह्रैंकवचाय॰ ह्रौंनेत्रत्रयाय॰ ह्रः अस्त्रायफट् स्वंस्वः इतिदिग्बंधः ॐ ह्रां
अंगुष्ठाभ्यां॰ ह्रींतर्जनीभ्यां॰ ह्रूंमध्यमाभ्यां॰ ह्रैंअनामिका॰ ह्रौंकनिष्ठि॰ ह्रःकरतल॰ हंसःआत्मनेनं॰ स्वंस्वःपरमात्मनेनमः ततः
अग्निर्मूर्धेतिमंत्रेणवामंगलगायत्र्यावाआसनादिषुपुष्पांतांपूजांकृत्वा यंत्रस्यएकविंशतिकोष्टेषुनाममंत्रेणपूजयेत् अ-
र्घ्याणिचदद्यात् शिखायांमंगलःपातुभूमिपुत्रश्चमूर्धनि ललाटेऋणहर्ताचचक्षुषोश्चधनप्रदः स्थिरासनःश्रोत्रयोश्चम
हाकायश्चनासिके आस्यदंतोष्टजिह्वासु सर्वकर्मावरोधकः हनौमेलोहितःपातुलोहिताक्षश्चकंठके स्कंधयोरुभयोरक्षेत्सा
मगानांकृपाकरः धरात्मजोभुजौपातुकुजोरक्षेत्करद्वयं भौमोमेहृदयंपातुभूतिदस्तुतथोदरे भूमिनंदननाभौतुगुह्येत्वंगारकं-
न्यसेत् ऊरूममयमोरक्षेज्जान्वोरोगापहारकः जंघयोर्वृष्टिकर्ताचअपहर्ताचगुल्फयोः पादांगुष्ठेचपादौचसर्वकामफलप्रदः श
क्तिर्मेपूर्वतोरक्षेच्छूलंरक्षेत्तुदक्षिणे पश्चिमेचधनुःपातुउत्तरेचशरस्तथा ऊर्ध्वंषडाननःपातुअधस्तात्पृथिवीमम एवंन्यस्तश
रीरोसौचिंतयेद्भूमिनंदनं अथध्यानं असृजमरुणवर्णरक्तमाल्यांगरागंकनककमलमालामालिनंविश्ववंद्यं अ-
तिललितकराभ्यांबिभ्रतंशक्तिशूलेभजतधरणिसूनुंमंगलंमंगलानां इतिध्यात्वा अग्निर्मूर्धाऋक् अष्टोत्तरशतंजपेत्
अंगारकायविद्महेशक्तिहस्तायधीमहि तन्नोभौमःप्रचोदयात् ततःस्तोत्रंपठेत् मंगलोभूमिपुत्रश्चऋणहर्ताधनप्रदःस्थि
रासनोमहाकायःसर्वकर्मावरोधकः लोहितोलोहिताक्षश्चसामगानांकृपाकरः धरात्मजःकुजोभौमोभूतिदोभूमिनंदनः

अंगारकोयमश्चैवसर्वरोगापहारकः वृष्टिकर्तापहर्ताचसर्वकामफलप्रदः एतानिकुजनामानिनित्यंयःप्रयतःपठेत् ऋणंनजा
यतेतस्यसंतानंवर्धतेसदा एकविंशतिनामानिपठित्वातुदिनांतके रूपवान्धनवांश्चैवजायतेनात्रसंशयः एककालंद्विकालंवा
यःपठेत्सुसमाहितः एवंकृतेनसंदेहोऋणंहित्वाधनीभवेत् इतिस्तोत्रंपठेत् धरणीगर्भसंभूतंविद्युत्कांतिसमप्रभं कु
मारंशक्तिहस्तंचमंगलंप्रणमाम्यहं इतिनमस्कारः खदिरांगारेणरेखात्रयंकृत्वा अंगारकमहीपुत्रभगवन्भक्तवत्सल
त्वांनमस्यामिमेशेषंऋणमाशुविनाशय ऋणरोगादिदारिद्र्यंपापक्षुदपमृत्यवः भयक्लेशमनस्तापानश्यंतुममसर्वदा ऋ
णदुःखविनाशायपुत्रसंतानहेतवे मार्जयाम्यसितारेखास्तिस्रोजन्मसमुद्भवाः दुःखदौर्भाग्यनाशायसुखसंतानहेतवे कृ
तरेखात्रयंवामपादेनमार्जयाम्यहं इतिमंत्रैर्मार्जयेत् ततःप्रार्थना ऋणहर्त्रेनमस्तेस्तु दुःखदारिद्र्यनाशक सुखसौभा
ग्यधनदोभवमेधरणीसुत ग्रहराजनमस्तेस्तुसर्वकल्याणकारक प्रसादात्तवदेवेशसदाकल्याणभाजन देवदानवगंध
र्वयक्षराक्षसपन्नगाः प्राप्नुवंतिशिवंसर्वेसदापूर्णमनोरथाः प्रसादंकुरुमेभौमसौभाग्यमंगलप्रद बालःकुमारकोयस्तस
भौमःप्रार्थितोमया उज्जयिन्यांसमुत्पन्नोभौमोनामचतुर्भुजः भारद्वाजकुलेजातःशूलशक्तिगदाधरः इतिप्रार्थयेत्
पुनस्तोत्रंपठेत् ततःवायनदानं तिलगुडमिश्रितेनएकविंशतिलड्डुकान्गोधूमेनवाफलदक्षिणासहितान्वेदविदेदद्या
त् दानमंत्रः मंगलायनमस्तुभ्यंसर्वमंगलदायक वायनेनचैसंतुष्टःकुरुमेलंमनोरथान् देवस्यत्वेतिमंत्रेणमंगलः

प्रीयतामितिदद्यात् आवाहनंनजाना॰ इतिपूजनं अथकथा सूतउ॰ पूजितोदेवदैत्यैस्तुमंगलोमंगलप्रदः
गौतमेनपुरापृष्टोलोहितांगोमहाग्रहः गौतमउवाच कथयस्वमहाभागगुह्यंपूजनमुत्तमं मंत्रमाराधनंदानंसर्वपा
पप्रणाशनं रूपंस्ववर्णसंकाशंवाहनायुधसंयुतं येनपूजितमात्रेणजायतेसुखमुत्तमं धर्मार्थकाममोक्षाणांकालेनैवफलप्रदं
सर्वपापप्रशमनंसर्वव्याधिविनाशनं सर्वसौभाग्यदंदेवत्वयापातकनाशनं सर्वयज्ञफलंप्रोक्तंसर्वकामफलप्रदं तपसांजपदा
नानांफलंचैवतुलभ्यते तद्व्रतंब्रूहिमेदेवलोहितांगमहाग्रह यस्मिन्नाराधितेमर्त्यःसर्वसौभाग्यवान्भवेत् मंगलउवाच
शृणुविप्रमहाभागसर्वज्ञऋषिसत्तम व्रतंचपूजनंदानंप्रख्यातंभुवनत्रये आसीत्पूर्वंहिसर्वज्ञोब्राह्मणोवेदपारगः तस्यभा-
र्यासुनंदाचनाम्नाख्यातासुलोचना तस्यापत्यंचसंजातंवृद्धत्वान्नकदाचन तेनान्यस्यसुतांपुण्यांगृहीत्वापोषिताध्रुवं
ब्राह्मणस्यकुलेजातासुरूपागुणसंयुता सर्वलक्षणसंपन्नाप्रयत्नेनैवगौतम पुराजनैतयाचाहमेकभावेनपूजितः तांपु
त्रींस्वगृहेनीत्वाब्राह्मणेनैवपालिता नित्यंहिस्रवतेतस्याअष्टांगंकनकंबहु ततसुवर्णेनविप्रोसौधनाढ्योमदगर्वितः कोटिको
टीश्वरोजातोराजतेभूमिमंडले दृष्ट्वा नंदकविप्रेणदशवर्षावरार्थिनी विवाहार्थंचविप्रायदत्तासोमेश्वरायच वेदोक्तविधि-
नातेनविवाहमकरोत्तदा वर्षैःकतिपयैर्विप्रः स्वांपत्नींप्रौढयौवनां लब्ध्वास्वदेशमार्गेण व्रजन्विप्रोप्यहर्निशं निशांतेगह्वरे
घोरेअरण्येपर्वतोत्तमे सर्वशून्येवनेतस्मिन्महालुब्धेनलोभितः मार्गेचलतिविप्रेस्मिन्श्चोरैश्चविनिपातिते तंपतिंमृतमा

लोक्यसांनारीशोकपीडिता पतिनासहविप्रेंद्र मरणेकृतनिश्चया स्वपतिंतंभ्रमयंविश्वंचिंतयंतिपदेपदे पतिंप्रदक्षिणीकृ
त्यचितायाश्चसमीपतः तस्मिन्क्षणेचतुष्टोहंवरार्थंचप्रचोदिता वरंब्रूहिमहाभागेयत्तेमनसिवर्त्तते इतिश्रुत्वाततोवह्ने-
स्सानारीपतिमानसा ब्राह्मण्युवाच यदितुष्टोसिमेदेवतर्हिजीवतुमेपतिः मंगलउवाच अजराऽमरवस्मात्रो
तवभर्त्ताभविष्यति अन्यंयाचमहासाध्विवरंत्रिभुवनोत्तमं ब्राह्मण्युवाच यदितुष्टोसिमेदेवग्रहाणामधिपेश्वरः
येत्वांस्मरंतिदेवेशंरक्तचंदनचर्चितं रक्तपुष्पैश्चसंपूज्यप्रत्यूषेभौमवासरे बंधनव्याधिरोगाश्चकदाचिन्नोपजायतां नच
सर्वाग्निशत्रुभ्योभयंचस्वजनैःसह नवियोगोमहीपुत्रभक्तानांसौख्यदोभव मंगलउवाच एकविंशतिभौमांश्च
एकभुक्तजितेंद्रियः एकान्तेनासितान्नेनचतुर्दीपान्वितेगृहे अर्घ्यंचमंगलैर्मंत्रैर्वेदपौराणिकोद्भवैः युवंरक्तमनड्वाहंसर्वो
पस्करसंयुतं स्वशक्त्याभोजयेद्विप्रानुदानंदद्याच्चहिरण्यकं तेषांवैग्रहपीडाचनभवेत्तुकदाचन भूतवेतालशाकिन्योनभवं
तिचहिंसकाः दारिद्र्यंनश्यतेतेषांपुत्रपौत्रैश्चवर्धते एवमुक्त्वाचतत्रैवमंगलोपिदिवंगतः एवंव्रतंसमाख्यातंसर्वसौख्यप्रदा
यकम् इदंव्रतंकरिष्यंतितेषांपीडानजायते स्त्रीभिर्व्रतंप्रकर्तव्यंपुरुषैश्चविशेषतः तेषांमुक्तिर्भवत्येवस्वर्गवासोनसंश
यः इतिश्रीपद्मपुराणेभौमवारव्रतकथासंपूर्णा अथोद्यापनं गौतमउवाच उद्यापनविधिंब्रूहिममसम्य-
ग्ग्रहेश्वर येनजातेनजगतोह्युपकारोमहान्भवेत् मंगलउवाच विधेयोमंडपःसम्यगष्टहस्तप्रमाणतः स्थंडिलं

मध्यतःकार्यंहस्तैकेनप्रमाणतः मंडलंतुप्रकर्तव्यंमामकंरक्ततंडुलैः पूर्वोक्तानिचनामानिमंडलेपूजयेत्ततः एकविंशतिकोष्टे
षुचतुर्दीपान्वितेषुच एकविंशतिकुंभांश्चस्थापयित्वामदग्रतः सौवर्णींप्रतिमांतत्रस्थापयेत्कलशोपरि रक्तवस्त्रेणसंवे-
ष्ट्यपूजयेत्कुसुमैःशुभैः अग्निर्मूर्धेतिमंत्रेणहोमंखादिरसंभवैः॥ अष्टोत्तरशतंहुत्वादिक्पालांश्चहुनेत्ततः अंगपूजा
प्रकर्तव्यानामभिर्ममसर्वदा॥ मंगलायचपादौतुभूमिपुत्रेतिगुह्यके॥ ऋणहर्त्रेतुनाभौचमहाकालायवक्षसि सर्व
कामप्रदात्रेतुममबाहूप्रपूजयेत्॥ लोहितोहस्तयोश्चैवलोहिताक्षश्चकंटके॥ आस्येसंपूजयेन्मांचसामगानांकृपाक
रः धरात्मजंनासिकायांकुजंचनयनद्वये भौमंललाटेपादेचभूमिजायश्रवोस्तथा भूमिनंदननामानंमूर्ध्निसंपूज
येत्तथा॥ अंगारकंशिखायांतुयमंतुकवचेसदा॥ सर्वरोगापहारंचअस्त्रदेशेप्रपूजयेत्॥ आकाशेवृष्टिकर्तारंअपहर्ता
मधस्तथा सर्वांगंचप्रभूतोस्मिसर्वकामफलप्रदः एवंपूज्यततोहोमंपश्चाद्गंधादिनार्चयेत्॥ भोज्येकविंशतिंविप्रान्द
द्यात्कुंभान्सवस्त्रकान् आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्दत्वाधेनुंसवत्सकाम् सर्वंनिवेदयेत्पीठंगुरवेचशक्तिविस्मितः अच्छिद्रंथा
चयन्तेभ्योसर्वेब्रूयुर्व्रतंशुभम्॥ दत्वादीनांधकृपणान्स्वयंभुंजीतवाग्यतः इदंव्रतंकरिष्यंतिदारिद्र्यंनश्यतिध्रुवम्
कर्तव्यंतुप्रयत्नेनउद्यापनसमन्वितम् ॥ ॥इतिश्रीपद्मपुराणेमंगलव्रतोद्यापनंसंपूर्णं॥

श्रीः अथश्रावणेशुक्रवारेवरदलक्ष्मीव्रतम् तत्रपूजाविधिः क्षीरसागरसंभूतांक्षीरवर्णसमप्रभाम् क्षीरवर्णसमंवस्त्रं
दधानांहरिवल्लभाम् ध्यानंस॰ ब्राह्मीहंससमारूढाधारिण्यक्षकमंडलू विष्णुतेजोधिकादेवीसामांपातुवरप्रदा आवाहनं॰ म
हेश्वरिमहादेविआसनंतेददाम्यहम् महैश्वर्यसमायुक्तेब्रह्माणिब्रह्मणःप्रिये आसनं॰ तीर्थोदकैर्महादिव्यैःपापसंहारका
रकैः अर्घ्यंगृहाणभोलक्ष्मीर्देवानामुपकारिणि अर्घ्यं॰ कुमारशक्तिसंपन्नेकौमारिशिखिवाहने पाद्यंददाम्यहंदेविवर
देवरलक्षणे पाद्यं॰ वैष्णवीविष्णुसंयुक्ताअसंख्यायुधधारिणि आचम्यतांदेवपूज्येवरदेसुरमर्दिनि आचमनं॰ पद्मेपंचा
मृतैःशुद्धैःस्नपयिष्येहरिप्रिये वरदेशक्तिसंभूतेवरदेविवरप्रिये पयोदधिघृतंचैवमधुशर्करयातथा पंचामृतेनस्नपनंक्री
यतांपरमेश्वरी॥ पंचामृतस्नानं॰ गंगाजलसमानीतंसुगंधद्रव्यसंयुतम् स्नानार्थंतेमयादत्तंगृहाणपरमेश्वरि स्नानं॰ र
जताद्रिसमंदिव्यंक्षीरसागरसंनिभम् चंद्रप्रभासमंदेविवस्त्रंतेप्रददाम्यहम् वस्त्रं॰ मांगल्यमणिसंयुक्तंमुक्ताफलसम
न्वितम् दत्तंमंगलसूत्रंतेगृहाणसुरवल्लभे कंठसूत्रं॰ सुवर्णभूषितंदिव्यंनानारत्नसुशोभितम् त्रैलोक्यभूषितेदेविगृ
हाणाभरणंशुभम् आभरणानि रक्तगंधंसुगंधाढ्यंअष्टगंधसमन्वितम् दास्यामिदेविवरदेलक्ष्मीर्देविप्रसीदमे गंधंस॰
हरिद्राकुंकुमंचैवसिंदूरंकुज्जलान्वितम् सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृहाणपरमेश्वरि सौभाग्यद्रव्यं॰ नानाविधानिपुष्पाणिना
नावर्णयुतानिच पुष्पाणिमेप्रयच्छामिभक्त्यादेविवरप्रदे पुष्पाणि॰ अथांगपूजा वरदलक्ष्म्यैनमः पादौपूजया॰

कमलवासिन्यै॰ गुल्फौपू॰ पद्मालयायै॰ जंघेपू॰ श्रियै॰ जानुनीपू॰ इंदिरायै॰ ऊरूपू॰ हरिप्रियायै॰ नाभिंपू॰ लोकधात्र्यै॰ स्तनौपू॰ विधात्र्यै॰
कंठंपू॰ धात्र्यै॰ नासां॰ सरस्वत्यै॰ मुखं॰ पद्मनिधये॰ नेत्रेपू॰ मांगल्यै॰ कर्णौपू॰ क्षीरसागरजायै॰ ललाटंपू॰ श्रीवरदलक्ष्म्यै॰ शिरःपू
जयामि श्रीमहाकाल्यै॰ सर्वांगंपूजयामि ३॰ धूपंदास्यामितेदेविगोघृतेनसमन्वितम् प्रतिगृह्णमहादेविभक्तानांवरदप्रि
ये॥ धूपं॰ साज्यंचवर्त्तिसंयुक्तं॰ दीपं॰ नैवेद्यंपरमंदिव्यंतुष्टिप्रीतिकरंशुभम् भक्ष्यभोज्यादिसंयुक्तंपरमान्नादिसंयुतम् नै-
वेद्यं॰ नागवल्लीदलैर्युक्तंचूर्णक्रमुकसंयुतम् वरलक्ष्मीर्गृहाणत्वंतांबूलंप्रददाम्यहम् तांबूलं॰ सुवर्णसर्वधातूनांश्रेष्ठंदे-
विपरंसदा भक्त्याददामिवरदेस्वर्णवृष्टिंचदेहिमे दक्षिणां॰ नीराजनंसुमांगल्यंकर्पूरेणसमन्वितम् चंद्रार्कवह्निसदृशंगृ
ह्णदेविनमोस्तुते नीराजनं॰ सर्वमांगल्यमांगल्येसर्वपापप्रणाशिनि दोरकंप्रतिगृह्णामिसुप्रीताहरिवल्लभे दोरकग्रह
णम् करिष्यामिव्रतंदेवित्वद्भक्तिस्त्वत्परायणः श्रियंदेहियशोदेहिसौभाग्यंदेहिमेशुभे दोरकबंधनम् क्षीरार्णवसुते
लक्ष्मीश्चंद्रस्यचसहोदरि गृहाणार्घ्यंमहालक्ष्मीर्देवितुभ्यंनमोस्तुवे पुनरर्घ्यं॰ श्रीवृक्षस्यदलंदेविमहादेविप्रियंसदा॥
बिल्वपत्रंप्रयच्छामिपवित्रंतेसुनिर्मलम् बिल्वपत्रम् इहजन्मनियत्पापंममजन्मांतरेषुच निवारयमहादेविलक्ष्मी
र्नारायणप्रिये प्रदक्षिणाः दामोदरिनमस्तेस्तुनमस्त्रैलोक्यनायके हरिकांतेनमस्तेस्तुत्राहिमांदुःखसागरात् नमस्का
रः क्षीरार्णवसमुद्भूतेकमलेकमलालये प्रयच्छसर्वकामांश्चविष्णुवक्षस्थलालये व्रतसमर्पणम् छत्रचामरमांदोलं

दत्वाव्यजनदर्पणौ गीतवादित्रनृत्यैश्चराजसन्मानतैस्तथा सूपचारैः समभ्यर्च्यक्षमाप्यचमहेश्वरीम् वरलक्ष्मीर्महादेविसर्व
कामप्रदायिनी यन्मयाचकृतंदेविपरिपूर्णंकुरुष्वतत् प्रार्थनां॰ एकविंशतिपक्वान्नैर्घृतशर्करसंयुतैः इंदिराप्रीयतांदेविप-
श्चेशांतिंप्रयच्छमे इंदिराप्रतिगृण्हातिइंदिरावैददातिच इंदिरातारकोभाभ्यामिंदिरायैनमोनमः इतिवानमंत्रः पं
थचायनकंदत्वाफलान्नैश्चसदक्षिणैः विप्रायचाथपतयेदद्यैतुब्रह्मचारिणे स्ववासिन्येततस्त्वेकंदापयेच्चयथाविधि ॥
इतिपूजा अथकथा सूतउवाच कैलासशिखरेरम्येसर्वदेवनिषेविते गौर्यासहमहादेवोदिव्यन्नक्षैर्वि
नोदतः जितोसित्वंमयाचाहपार्वतीपरमेश्वरं सोपित्वंचजितेत्याहस्वविवादस्तयोरभूत् चित्रनेमिस्तदाप्रष्टोमृषावादम
भाषत तदाकोपसमाविष्टागौरीशापंददौततः कुष्ठीभवमृषावादिन्चित्रनेमिर्हतप्रभः नानृतंहिसमंपापंक्वापिदृष्टंश्रुतंम
या चित्रनेमिर्महाप्राज्ञः सत्यंवदतिनोमृषा प्रसादःक्रियतांदेविदेवीमाहवृषध्वजः प्रसादस्सुखीतस्मैविशापंचजगा
दसा यदासरोवरेरम्येकरिष्यंतिस्त्रचिव्रतम् ततःस्वर्गणिकाःसर्वावस्यंतित्वांसमाहिताः तदातवविशापःस्यादित्युक्तःस
पपातह ततोकतिपयाहोभिश्चित्रनेमिःसरोवरे कुष्ठीभूत्वावसंस्तत्रददर्शास्वर्विलासिनीः देवतापूजनासक्ताःपप्रच्छप्रणि
पत्यताः किमेतद्भोमहाभागाःकिंपूजाकिंचवांछितम् किंमयाचह्यनुष्ठेयमिहामुत्रफलप्रदम् इतिव्रतंचित्रनेमिःपप्र
च्छस्वर्विलासिनीः येनाहंगिरिजाशापान्मोक्ष्यामिचिरदुःखितः अप्सरसऊचुः ताऊचुःक्रियतामद्यव्रतमेतदनुत्त

मम् वरलक्ष्मीव्रतंदिव्यंसर्वकामसमृद्धिदम् यदारवौकुलीरस्थेमासेचश्रावणेतथा गंगायमुनयोर्योगेतुंगभद्रासरित्तटे त
स्मिन्वैश्रावणेमासिशुक्लपक्षेभृगोर्दिने प्रारब्धव्यंव्रतंतत्रमहालक्ष्म्यायतात्मभिः स्वर्णप्रतिमांकुर्याच्चतुर्भुजसमन्विताम्
पूर्वंगृहमलंकृत्यतोरणैरंगवल्लिभिः गृहस्यपूर्वदिग्भागेईशान्यांचविशेषतः प्रस्थमितांस्तंडुलांश्चभूमौनिक्षिप्यपूजयेत्
संस्थाप्यकलशंतत्रतीर्थतोयैःप्रपूजयेत् फलानिचविनिक्षिप्यस्वर्णंप्रक्षिपेत्ततः पल्लवांश्चविनिक्षिप्यवस्त्रेणाच्छादयेत्त
तः प्रतिमांस्थापयेत्तत्रपूजयेच्चयथाविधि अग्न्युत्तारणपूर्वंतुशुद्धस्नानंयथाक्रमम् पंचामृतेनस्नपनंकारयेन्मंत्रतःसु
धीः शुद्धस्नानंततःकृत्वादेवीसूक्तेनवैततः अष्टगंधैःसमभ्यर्च्यपल्लवैश्चसमर्चयेत् अश्वत्थवटबिल्वाम्रमालतीदा-
डिमास्तथा एतेषांपत्रमादाय एकविंशतिसंख्यया नानाविधानिपुष्पाणिमालत्यादीनिवैततः धूपदीपैर्महालक्ष्मींपूजये
त्सर्वकामदाम् पायसंभक्ष्यभोज्यंचनानाव्यंजनसंयुतम् एकविंशतिसंख्याकैरपूपैःपूजयेच्छिवाम् निवेद्यसर्वदेवेभ्यस्तुव
रंसत्प्रणुयात्ततः एवंसंपूजयित्वाचतांबूलाद्यैश्चषोडशैः उपचारैःषोडशभिर्धूपदीपैरनेकधा नृत्यगीतादिसहितोदेवींसंप्रा
र्थयेच्छ्रियम् रमांसरस्वतींध्यायन्शचींचप्रियवादिनीम् अप्सरोभिःकृतंसम्यक्व्रतंसर्वसमृद्धिदम् पूजावसानपर्यंतं-
चित्रनेमिरलोकयन् होमधूमंसमाघ्रायघृतदीपप्रभावतः गतकुष्ठःस्वर्णतेजोशुचिस्तद्गतमानसः तत्रैवचिंतयन्सम्य
क्मनःसंधायतद्व्रतम् पंचवायनकंदत्वाकथांशृणवीतयत्नतः तथामौनंगृहीत्वातुपंचार्तिक्येनपूजयेत् व्रतंचकुर्वतां

गृह्यएकंपूग फलंतथा पर्णैकंचूर्णरहितंचर्वणीयंप्रयत्नतः आरक्तंयदिजायेतकुर्याद्व्रतमनुत्तमम् नोचेन्नतद्व्रतंकार्यंसर्वथाभूमिमिच्छ
ता अनेनैवविधानेनव्रतंगृण्हीतयत्नतः अहंयत्नात्करिष्यामिव्रतंसर्वसमृद्धिदम् इत्युक्त्वासर्वदेवीस्तुकारयामासतत्क्षणात् स्व
र्णनिर्मितांदेवींवस्त्रालंकारसंयुताम् पूर्वोक्तेनविधानेनपूजांकृत्वाप्रयत्नतः पंचवायनकंदत्वाकृत्वातेभ्योयथाक्रमम् ततो
वैणवपात्राणिफलान्नैश्चसदक्षिणैः विधायचाथयतयेदेयैतुब्रह्मचारिणे स्ववासिन्यैततस्त्वेकमर्पितंचित्रनेमिना एवंसम्य
गक्रमेणैतद्दत्वावायनपंचकम् ततोगृहंगतंतेनदेवींनत्वायथाक्रमम् ततोनुज्ञांचसंप्रार्थ्यभक्षणार्थंततोव्रती नागवल्लीदलं
त्वेकंक्रमुकंचूर्णवर्जितम् भक्षयित्वातुचेल्लांतेदलंतेचनिरीक्ष्यच आरक्तेचततोजानेव्रतस्यास्यप्रभावतः अद्याहंगतपापोस्मि
देव्यादर्शनयोगतः एतत्सम्यग्व्रतंचीर्णंभक्तिभावेनयन्मया चित्रनेमिर्व्रतंकृत्वाकैलासंशंकरालयम् गत्वाप्रणम्यदेवेशंदेवींसा
दरपूर्वकम् पार्वतीचतदाप्राहचित्रनेमेस्त्वपुत्रवत् पालनीयोमयात्वंचेसत्यमित्यवधार्यताम् चित्रनेमिस्तदाप्राहपार्वतीह
रवल्लभे तवपादांबुजंदृष्टंवरलक्ष्मीप्रसादतः महादेवस्ततःप्राहचित्रनेमिंशृणुव्रतम् अद्यप्रभृतिकैलासेभुंक्ष्वभोगानभी
प्सितान् पश्चाद्वैकुंठंयासिवैकुंठंव्रतस्यास्यप्रसादतः पार्वत्यापिकृतंपूर्वंपुत्रलाभार्थमेवच लब्धश्चषण्मुखोदेव्याव्रतराजप्र
सादतः नंदश्चविक्रमादित्योराज्यंप्राप्तोमहाव्रती नंदश्चकांतयाहीनोकांतांलब्धास्वलक्षणाम् तयाचतद्व्रतंकृत्वंकृतंवै
पुत्रहेतवे पुत्रंप्रसूपुवेसाचत्रैलोक्यभरणक्षमम् इहकृत्वातुविपुलान्भोगान्वैसुमनोहरान् तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्वरलक्ष्मी

व्र·रा· २४

व्रतंशुभम् व्रतंकरोतियानारीनरोवापिशुचिव्रतः भुक्त्वाभोगांश्चविपुलानंतेशिवपुरंव्रजेत् स्यातंपुण्यंमयाविप्रावरलक्ष्मी
व्रतंशुभम् यइदंशृणुयान्नित्यंश्रावयेद्वासमाहितः धनधान्यमवाप्नोतिवरलक्ष्मीप्रसादतः इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेशु
क्रवारेश्रावणयुक्तवरलक्ष्मीव्रतंसंपूर्णम् अथश्रावणमंदवारेशनैश्चरव्रतम् अद्येत्यादिममसमस्तरोगपरिहा-
रार्थंदृष्टदरलत्तागतशनैश्चरपीडानिरासार्थंशनैश्चरव्रतंकरिष्ये निर्विघ्नतासिध्यर्थंगणपतिपूजनंकलशाराधनंचकरिष्ये
कृष्णांगायनमः आवाहयामि नीलाय·आसनं· श्वेतकंठाय·पाद्यं· नीलमयूखाय· अर्घ्यं· नीलोत्पलदलाय· आचमनं·॥
नीलदेहाय·स्नानं·कुब्जाय·पंचामृतस्नानं· शनैश्चराय· शुद्धोदकस्नानं·दीप्यमानजटाधराय· वस्त्रं·पुरुषगात्राय·यज्ञोपवीतं·
स्थूलरोमाय·अलंकारान्·नित्याय·गंधं·धूर्ताय·अक्षतान्· सदातृप्ताय·पुष्पं· मंदाय· धूपं·निस्पृहाय·दीपं·तामसाय· नैवे-
द्यं·नीलोत्पलाय·आचमनं· कृष्णवपुषे· करोद्वर्तनं· दीर्घदेहाय· तांबूलं· मंदगतये· दक्षिणां· ज्ञाननेत्राय· प्रदक्षिणां· सूर्यपु
त्राय·नमस्कारं· कोणस्थःपिंगलोबभ्रुःकृष्णोरौद्रोंतकोयमः सौरिःशनैश्चरोमंदःपिप्पलादिषुसंस्थितः एतानिशनिनामानि
जपेदश्वत्थसंनिधौ शनैश्चरकृतापीडानकदाचिद्भविष्यति इतिप्रार्थना मूलतोब्रह्मरूपायमध्यतोविष्णुरूपिणे अग्र
तःशिवरूपायवृक्षराजायतेनमः॥ सप्तप्रदक्षिणाःसप्तनमस्कारान्कुर्यात् इतिपूजा अथकथा दशरथउवा·
॥ नमःकृष्णांगनीलायश्वेतकंठनिभायच नमःपुरुषगात्रायस्थूलरोमायतेनमः नमोमंदगतेतुभ्यंनिस्पृहायनमोन्

श्र· ६

२४

मः नमोनित्यक्षुधार्त्तायसदातृप्तायतेनमः तपसादग्धदेहायनित्ययोगधरायच नमस्तेज्ञाननेत्रायकाश्यपायार्कसूनवे इति
श्रुत्वानृपश्रेष्ठप्रसंनश्चशनिस्तदा शनिरुवाच तुष्टोहंतवराजेंद्रतपसापौरुषेणच दास्यामितेवरंभद्रंनिश्चयाद्रघुवंशज
दशरथउवाच अद्यप्रभृतिपिंगाक्षपीडाकार्यानतेमया जगत्त्रयेत्वयानाथपीडितोदुःखितोजनः तस्माज्जगत्त्रयंदेवर-
क्षणीयंत्वयानघ शनिरुवाच गृहाणामहमेकोहिमदधीनाग्रहाःसदा तपसातवतुष्टोहंपीडांनचकरोम्यहम् जगत्त्रयं
महाराजदुःखितंमेसदैवहि दशरथउवाच भगवन्केनविधिनात्वदीयाराधनंभवेत् येनतुष्टोसिपिंगाक्षतत्सर्वंवक्तु-
मर्हसि शनैश्चरउ० श्रावणेमंदवारेषुदंतधावनपूर्वकम् स्नानंसुगंधतैलेननित्यकर्मसमाचरेत् कर्तव्यंसर्ववारेषुते
नतुष्टोस्म्यहंनृप शुचिर्भूत्वाशमीवृक्षंगत्वातत्रैवपूजयेत् तदभावेथराजेंद्रगत्वाश्वत्थंप्रपूजयेत् तत्रसंपूज्यमांराजन्गं-
धपुष्पाक्षतादिभिः धूपदीपैश्चनैवेद्यैस्तांबूलप्रार्थनादिभिः वेष्टयेत्सप्तसूत्रैश्चनमस्कारांस्तथैवच सप्तप्रदक्षिणाःकृत्वा
श्रुत्वापुण्यकथामिमाम् एवंविधांस्त्रयस्त्रिंशन्मंदवारान्कुरुष्वमे ततःशांतिंचमेवारेकुर्यादुद्यापनंशुभं आचार्यंवरयेत्त
त्रश्रोत्रियंवेदपारगम् सुवर्णस्यशमीवृक्षंतदभावेतुपिप्पलम् मदीयांप्रतिमांकुर्याल्लोहमच्चुरसंयुताम् द्विभुजंदीर्घदेहं
चदंडपाशधरंतथा पिंगाक्षंस्थूलदेहंचश्वेतग्रीवंतथार्चयेत् रुक्मसूत्रंतथासप्तकृष्णवस्त्राणिवेष्टयेत् उपवीतादिभि
र्द्रव्यैःपूर्ववद्देवमर्चयेत् शमग्निरितिमंत्रेणहुनेदष्टाधिकंशतम् कृसरान्नंहोमयेत्तुतेनैवबलिमुद्धरेत् कृष्णाधेनुंसव-

तिलमाषवि-
सांचदद्यादथपयस्विनीं समविधानसमभ्यर्च्यगंधपुष्पफलादिभिः वस्त्राणिदक्षिणांचैवयथाशक्त्याप्रदापयेत् एवंहू
मिथान्नैर्भोजयेद्द्विजसत्तमान् तेषांगृह्याशिषंपश्चाद्भुंजीयाद्बंधुभिःसह॥ सवत्सांप्रतिमांचैवआचार्यायनिवेदयेत् पुत्रपौ
त्रैश्वर्यंभविष्यति सप्तजन्मनिराजेंद्रतस्यैश्वर्यंभविष्यति एवंप्रह्ला
तेथराजेंद्रसर्वाभीष्टंददाम्यहम् जपेदिदंपठेत्स्तोत्रंभक्त्याचैवकृतांजलिः गोचरेवाथवर्गेपिविषमस्थोयदाशनिः तुष्टोराज्य
प्रयुतोनित्यंततोमोक्षमवाप्स्यति तुष्टोहंतवराजेंद्रपीडांचनकरोम्यहम् श्रावणेमंदवारेषुपूजितोहंसुखप्रदः ब्रह्मा
प्रदःसद्योक्रुद्धोराज्यापहारकः जन्मस्थोद्वादशस्थोवाअष्टमोवापिकुत्रचित् नृपाअन्येमयासर्वेराज्यभ्रष्टाश्चपीडिताः दे
शिवोहरिश्चैवमुनयःसनकादयः लक्ष्मीरुमाचसावित्रीमुनिपत्न्यश्चवैशुभाः अतोमयापीडितानांमनुष्याणांनराधिप
शाश्वनगरग्रामागजोष्ट्रावथवाजिनः रौद्रदृष्ट्यामयादृष्टानाशमायांतितत्क्षणात् प्रदक्षिणांनमस्कृत्यवरंप्राप्यपुरंययौ गत्वास्व
परिहर्तुंनशक्ताश्चब्रह्मविष्णुमहेश्वराः एतच्छ्रुत्वाशनैर्वाक्यंराजापरमहर्षितः पृथ्वीपतिरभूद्राजायग्रहराजप्रसादतः यइदंप्रातरु-
नगरंराज्ञापूजितोवैशनैश्चरः श्रावणादिषुवारेषुप्रसन्नोभूच्छनैश्चरः स्त्रियावापुरुषेणापिशनैश्चरव्रतंकृतं मुच्यतेसर्वपा
त्थायसौरिवारेसदार्चयेत् तस्यापीडाप्रदोमंदोभविष्यतिनसंशयः वैश्यस्तुलभतेवित्तंशूद्रःसुखमवाप्नुयात् कन्यार्थी
पेभ्योसर्वाभीष्टंलभेत्क्षणात् ब्राह्मणोवेदसंपूर्णोक्षत्रियोराज्यमाप्नुयात् मुच्यतेसर्वपापेभ्योग्रहलोकंसगच्छति ॥
लभतेकन्यांपुत्रार्थीलभतेसुतम् कामार्थीलभतेकामान्मोक्षार्थीलभतेगतिम्

इतिश्रीस्कंदपुराणेशनिवारव्रतंसोद्यापनंसंपूर्णम्   अथव्यतीपातव्रतंलिख्यते   युधिष्ठिरउवाच   श्रुतानित्वन्मुखाद्दे
वव्रतानिसकलान्यपि व्यतीपातव्रतंब्रूहिसोद्यापनफलान्वितम्   कृष्णउवाच   पुराव्यासेनकथितंशुकायवंशवृद्धये तद्व्रतंकथयि
ष्यामिशृणुराजन्यसत्तम   शुकउवाच   कथंयोगोत्ततःपूज्योव्यतीपातोमहामुने पूजितेकिंफलंतातविधिंमेब्रूहिविस्तरात्   व्या
सउवाच   इममर्थंपुराष्टष्टोधरण्याचजगद्गुरुः व्यतीपातव्रतंसर्वंयत्समाख्यातवान्प्रभुः तद्व्रतंकथयिष्यामिपरलोकहितायच
धरण्युवाच   यस्त्वयोक्तोव्यतीपातस्तस्यकर्मवदस्वतत् कदाजातःकथंपूज्यःपूजितेचात्रकिंफलम्   श्रीवराहउवाच   य
दाबृहस्पतेर्भार्यातारांजग्राहशीतगुः मित्रत्वादाहतंसूर्यस्त्यजदारान्बृहस्पतेः तदासोमोतिरुष्टश्चरविंक्रूरंविलोकयत् आदि
त्योपितदारुष्टःक्रुधासोमंविलोकयत् उभयोर्दृष्टिसंपातात्क्रुद्धयोःसोमसूर्ययोः उद्यतास्योभवत्घोरःपुरुषःपिंगलेक्षणः दंष्ट्रोष्ठ
दीर्घदशनोभ्रुकुटीकुटिलाननः पिंगलश्मश्रुकेशांतोलंबभ्रूश्चकृशोदरः शिरलोदीर्घजिह्वश्चसूर्याग्नियमसंनिभः त्रैलोक्यं
भक्षितुंप्रासोरवींदुभ्यांनिवारितः सोष्टच्छदथसूर्येंदुक्षुधितोभक्षयामिकिम् त्रैलोक्यंभोक्तुकामोहंभवद्भ्यांविनिवारितः क्रो
धक्षुधेमांबाधेतेपात्यतेकुत्रतेमया   सोमसूर्यावूचतुः   कोपदृष्टेर्नौविविधादतिपाताद्भवानभूत् व्यतीपातस्ततोनाम-
भवान्भुविभविष्यति सर्वेषामपियोगानांपतिस्त्वंभवितासदा तेषांमध्येपुण्यतमोभविष्यसिनसंशयः यस्मिन्कालेत्वदुत्पत्तिः
कल्याणंनैवकारयेत् स्नानदानादिकंकिंचित्कृत्वाचैवाक्षयंभवेत् इतिताभ्यांवरोदत्तस्ततःप्रभृतियोगराट् त्रिषुलोकेषुवि-

त्वयि प्राप्तेनरैः किंचिद्दातव्यं शक्य कांक्षिभिः तद्दत्तं क्षुधितोऽसुस्त्वनो

व्यातोबहुपुण्यफलप्रदः व्यतीपातमहावीर त्रैलोक्यव्यापकप्रभो त्वयिप्राप्तेनरैः किंचिद्दातव्यं शक्त्यकांक्षिभिः तद्दत्तंक्षुधितेभ्यस्त्वनो प्रसादःक्रीयतांमम ॥

व्यातोबहुपुण्यफलप्रदः व्यतीपातमहावीर नमोवांपितरौमेऽस्तु क्रोधपातस्यभाजनः दत्तोभवद्भ्यामधुनाप्रसादःक्रीयतांमम ॥

व्यातोबहुपुण्यफलप्रदः नमोवांपितरौमेऽस्तु क्रोधपातस्यभाजनः दत्तोभवद्भ्यामधुनाप्रसादस्तोनंतमस्तुस्तवैभवार्णवे ॥न

चेत्कोपेनिपात्यताम् व्यतीपातउवाच स्नानदानजपहोमपूर्वकंयस्त्वदीयसमयेसमाचरेत् तस्यपुण्यमिहतेप्रसादतोनंतमस्तुस्तवैभवार्णवे ॥न

रवींदूरुचतुः स्नानदानजपहोमपूर्वकंयस्त्वदीयसमयेसमाचरेत् तस्यपुण्यमिहतेप्रसादतोनंतमस्तुस्तवैभवार्णवे ॥न

चेत्कोपेनिपात्यताम् व्यतीपातउवाच नमोवांपितरौमेऽस्तु क्रोधपातस्यभाजनः तस्यपुण्यमिहतेप्रसादतोरोगाद्यंगुणिजनवल्लभेच्छपूर्वम् ॥

रवींदूरुचतुः स्नानदानजपहोमपूर्वकंयस्त्वदीयसमयेसमाचरेत् तस्यपुण्यमिहतेप्रसादतः पुत्रायुर्धनस्त्वकीर्तिपुष्टिरूपारोगाद्यंगुणिजनवल्लभेच्छपूर्वम् ॥

कालेतवविदधातिपूजनंयस्तस्यसंभवतुभवेत्सभद्ररूपः पुत्रायुर्धनस्त्वकीर्तिपुष्टिरूपारोगाद्यं वराहउवाच एतस्मात्कारणाद्भ

कालेतवविदधातिपूजनंयस्तस्यसंभवतुभवेत्सभद्ररूपः कृतेनस्मिन्व्रतेदेवि किंफलंप्राप्यतेनरैः वराहउवाच एतस्मात्कारणाद्भ

धरण्युवाच अस्यार्चनविधिंब्रूहि विस्तरेणजगद्गुरो कृतेनस्मिन्व्रतेदेवि किंफलंप्राप्यतेनरैः यथार्चितेव्यतीपातःस

मेव्यतीपातःसउच्यते अर्चितेचफलंयत्स्यात्तद्दुक्तंचसमासतः विस्तरेणार्चनविधिंकथितुंकेनशक्यते यथार्चितेव्यतीपातःस

मेव्यतीपातःसउच्यते अर्चितेचफलंयत्स्यात्तद्दुक्तंचसमासतः उपावसेद्धेपवमानुजायकोजपेच्चमंत्रंव्यतीपातते

विधिःश्रूयतामिह शुभेव्यतीपातदिनेवगाहयेत्संसेव्यमानेनमहानदीजलं उपावसेद्धेपवमानुजायकोजपेच्चमंत्रंव्यतीपातते

विधिःश्रूयतामिह शुभेव्यतीपातदिनेवगाहयेत्संसेव्यमानेनमहानदीजलं अष्टभुजमष्टादशभुजेउत्पत्तिवाक्येव्यतीपातमूर्तेः

ममः छादितेताम्रवस्त्रेणशर्करापूरितेघटे कांचनाद्यंप्रतिष्ठाप्यहेममष्टभुजंनरम् अष्टभुजमष्टादशभुजेउत्पत्तिवाक्येव्यतीपातमूर्तेः

ममः छादितेताम्रवस्त्रेणशर्करापूरितेघटे कांचनाद्यंप्रतिष्ठाप्यहेममष्टभुजंनरम् चत्वारोमनवस्तथेतिचत्वारश्च

ममः छादितेताम्रवस्त्रेणशर्करापूरितेघटे तथाभगवद्गीतास्वच चत्वारोमनवस्तथेतिचत्वारश्च

अष्टादशभुजत्वश्रवणात् उत्पत्तिवाक्यानुसारित्वाच्चविनियोगवाक्यस्य तथाभगवद्गीतास्वच नमस्तेस्तुव्यतीपातसोमसूर्य

अष्टादशभुजत्वश्रवणात् उत्पत्तिवाक्यानुसारित्वाच्चविनियोगवाक्यस्य फलैश्चित्रैर्मासिमार्गशिरेर्चयेत् नमस्तेस्तुव्यतीपातसोमसूर्य

तुर्दशेस्यर्थः गंधपुष्पाक्षतैर्धूपैर्दीपवस्त्रनिवेदनैः भक्ष्यैर्भोज्यैः फलैश्चित्रैर्मासिमार्गशिरेर्चयेत् प्रक्षिप्यतत्क्षणादेवसर्वपापक्ष

तुर्दशेस्यर्थः गंधपुष्पाक्षतैर्धूपैर्दीपवस्त्रनिवेदनैः इत्युक्त्वापंचरत्नाढ्यंसपुष्पाक्षतमंजलिम् प्रक्षिप्यतत्क्षणादेवसर्वपापक्ष

तुर्दशेस्यर्थः गंधपुष्पाक्षतैर्धूपैर्दीपवस्त्रनिवेदनैः इत्युक्त्वापंचरत्नाढ्यंसपुष्पाक्षतमंजलिम् पारणंव्यतीपातेकुर्यात्संप्राश्यगोमयम् अ

स्तुतप्रभो यद्दानादिकृतंकिंचित्तदनंतमिहास्तुमे इत्युक्त्वापंचरत्नाढ्यंसपुष्पाक्षतमंजलिम् पारणंव्यतीपातेकुर्यात्संप्राश्यगोमयम् अ

स्तुतप्रभो यद्दानादिकृतंकिंचित्तदनंतमिहास्तुमे तदापूर्वोपवासस्तुभद्यासकलंगुणैः पारणंव्यतीपातेकुर्यात्संप्राश्यगोमयम् अ

योभवेत् यदिद्वितीयेचदिनेव्यतीपातोभवेन्नहि तदापूर्वोपवासस्तुभद्यासकलंगुणैः

थेकस्मिन्दिनेयात्रिव्यतीपातोभवेद्यदि तत्रैवाह्नितदादत्वाउपवासंसमाचरेत् कुर्यादेवंमासिमासिव्यतीपातांस्त्रयोदश चतुर्दशेतु
संप्राप्तेकुर्यादुद्यापनंबुधः व्यतीपातायस्वाहेति क्षीरवृक्षसमिच्छतम् आज्यक्षीरफलानांचहोतव्यंवैशतंशतम् शर्करापूर्णकुंभे
नसहसोपस्करंनरम् शय्यांचोपस्करैर्युक्तांप्रदद्यात्तद्दर्शिने वंदेव्यतीपातमहंमहांतंरविंदुसूनुंसकलेष्टलब्ध्ये समस्तपापस्य
ममसद्योस्तुपुण्यस्यचानंतफलंममास्तु इतिसमीर्यगुरुंपरिपूज्यतकटककुंडलकंठविभूषणैः सकलमेवसमर्प्ययथोचितं
तदुपलभ्यमिहशृणुतन्माहि गांचपयस्विनींदद्यात्सुवर्णवरदक्षिणाम् तस्यैशय्यांसमादायसारदारुमयींदृढाम् दंतपत्रसितांर
म्यांहेमपट्टैरलंकृताम् हेमतूलीप्रतिच्छिन्नांशुभगेंदूपधानकाम् प्रच्छादनपटीयुक्तांधूपगंधादिवासिताम् तांबूलकुंकुमामोदकर्पू
रागरुचंदनम् दीपकोपानहौछत्रंप्रदद्याच्चामरासने देहांतेसूर्यलोकायविमानैरत्नसन्निभैः अप्सरोगणसंभोगैर्गीतनृत्यविला
सिभिः गत्वाकल्पार्बुदशतंसादरंत्रिदशार्चितः तदंतेराजराजःस्याद्रूपसौभाग्यभाग्भवेत् कीर्त्याढ्योगुणपुत्राढ्यआरोग्यधनधा
न्यवान् प्रतापाढ्यामहैश्वर्ययुक्तोभोगीबहुश्रुतः जनसौभाग्यसंपन्नोयावज्जन्माष्टकायुतम् दर्शेदशगुणंदानंतच्छतघ्नंदिनक्ष
ये शतघ्नंतच्चसंक्रांतौशतघ्नंविषुवेततः युगादौतद्दशगुणमयनेतच्छतंभवेत् सोमग्रहेतच्छतघ्नंतच्छतघ्नंरविग्रहे असंख्ये
यंव्यतीपातेदानंवेदविदोविदुः अयनेलक्षगुणंकोटिगुणंभ्रमणनाडिकयोस्तु अर्बुदगुणितंपतनेजपदानाद्यक्षयंपतिते ज
न्महाविंशतिंनाडीभ्रमणंत्वेकविंशतिम् व्यतीपातस्यपतने दशसप्तस्थितंविदुः संप्रार्थितं यद्व्यतिपातकालेपुनःपुनस्तद्द्विगुणी

तरस्वीः प्रयच्छतः कल्पशतार्बुदानि विवर्धमानं न हि हीयते तेतव् तस्मान्महीत्वं व्यतिपातपूजां कुरुष्व चेत्पुण्यमनंतमिष्टम् यदि स्थिर
तं शततंतुवेष्टं समस्तरिष्टं यदि मीप्सितं नंतत् गणयित्वा व्यतीपातकार्या भूतिव्रतो नरः सर्वपापहरो तस्य लभते फलमीप्सितं
पठति लिखति यः शृणोति वै तत्कथयति पश्यति कारयत्यवश्यम् इति शशिदिवसयास्य सोपि देवैश्चिरमयं परिपूज्यमानवास्ते
॥ ॥इति वराहेनोक्तं व्यतीपातव्रतम् अथ तत्रैव नारदीये व्यतीपातव्रतम् युधिष्ठिर उवाच केन व्रतेन ची
र्णेन न पश्येद्यमशासनं परिपृच्छाम्यहं विप्र व्रतानामुत्तमं व्रतम् तद्व्रतं ब्रूहि विप्रर्षे कृत्वा भवति सुप्रियम् मार्कंडेय उवा·
शृणु राजन् व्रतमिदं हर्यश्वेन पुराकृतं तेन राज्ञा तु वैदत्तं सूकराय च दुःखिने कदाचिन्मृगयां कर्तुं हर्यश्वो राजसत्तमः वेन
मध्ये चरन् राजा हृष्ट्वान् तत्रैव सूकरम् दग्धपादकटिं चैव दग्धकंठमुखोदरम् दृष्ट्वा तथाविधं तं तु कृपां चक्रे नृपोत्तमः केन कर्मविपा
केनत्त्ववस्थां प्राप्तवानयम् अहो कष्टमहं कष्टं सूकरेणोपभुज्यते आ वश्यमपि भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् इत्युक्त्वा तस्य
रूपेण राजा तं प्राह सूकरम् ईदृशीं किमवस्थां नेतन्मे ब्रूहि च सूकर तच्छ्रुत्वा नृपतेर्वाक्यं निःश्वसन् सूकरो मुहुः स्मृत्वा पुराकृ
तं कर्म प्रत्युवाच नृपं प्रति शृणु राजन्नहं पूर्वं वैश्यो धनबलान्वितः आशाकृद्योन दत्तं हि आश्रितेभ्यश्च किंचन श्रुताश्च ब
हवो धर्माः पुराणश्रुतिचोदिताः तथापि पापबुध्या मे न कृतं आत्मनो हितम् आशापाशमनुप्राप्तो शुभशास्त्रविवर्जितः कृत
वान्पापमेवाहं न किंचित्सुकृतं कृतम् एकदा तु द्विजः कश्चिद्व्यतीपाते गृहं मम आगतो याचयन् मां च न किंचिद्दत्तवानहम्

मयानिराकृतोस्यंतंवचोभिर्निष्ठुरैस्तथा व्यतीपातोद्यरेवैश्यकिंचिद्दत्त्वार्थिनेखलु तन्मेरुरूपंभवतिप्राप्यसेत्वन्यजन्मनि कुपितेनम
यातस्मैनिष्ठुरावाक्समीरिता ततश्चकुपितोविप्रोममशापमथाददत् आशाग्निर्दहतेयद्वन्ममांगानिपृथक्पृथक् तथैवतुतवां
गानिदावाग्निःपुरुषाधम अरण्येनिर्जलेदेशेनिर्जनेद्रुमविस्तृते तत्रसूकरयोनौत्वमुत्पन्नोदुःखमाप्नुहि प्रसादितोमयापश्चा
त्सुनरयुक्तवांस्तदा उद्धरिष्यतिराजात्वांसूकरत्वेदयापरः इत्युक्त्वाचजगामाथअन्यवैश्यगृहंप्रति तेनशापेनवैराजन्सू
करत्वमवाप्तवान् अहंदुःखीचसंजातोविजनेनिर्जलेवने राजोवाच केनत्वंमुच्यसेपापान्ममाचक्ष्वेहसूकर येनश
क्योप्यहंकर्तुंतवशापस्यसंक्षयम् वराहउवाच श्रूयतांममराजेंद्रमुक्तिःस्याद्येनकर्मणा व्यतीपातव्रतंनामकृतंराजं
स्त्वयापुरा यथामाताकृतस्येहसर्वत्र सुखकारिणी तथाव्रतमिदंराजन्निहलोकेपरत्रच यथैवाभ्युदितःसूर्योहंत्यशेषंचत
मोदहेत् व्यतीपातस्तथैवेहसर्वपापंव्यपोहति यथाविष्णुर्ददातीहनृणांपरमनिर्वृतिम् ददात्येवंनसंदेहस्तथाव्रतमिदंशुभं
शतमिदंदुःक्षयेदानंसहस्रंतुदिनक्षये विषुवेशतसाहस्रंव्यतीपातेत्वनंतकम् विधानंव्यतिपातस्यशृणुराजन्प्रयत्नतः द्वाविं
शतिःसमुत्पन्नो२२भ्रमणेचैकविंशतिः २१ पतनेदशनाड्यस्तु१० पतितेसप्तनाडिकाः७ यत्फलंलक्षमुत्पन्नेभ्रमणेको-
टिरुच्यते पतनेदशकोट्यस्तु पतितेदत्तमक्षयं आकृतिर्मूर्छनाकाचशैलतुल्याश्चनाडिकाः लक्षकोट्यर्बुदगुणमनंतंस्या
द्यथाक्रमम् व्यतीपातविभागेषुदानमुक्तंनृपोत्तम शंखकर्णप्रलंबोष्ठंलंबभ्रूदीर्घनासिकम् अष्टनेत्रंचतुर्वक्त्रंभुजेरष्टा

दशोर्युतम् शतयोजनविस्तीर्णसोमसूर्य्यकृतंध्रुवम् माघेवाफाल्गुनेमार्गेवैशाखेश्रावणेथवा व्यतीपातोद्दिनेयस्मिन्आरभेद्व्रत
मुत्तमम् व्यतीपातदिनेप्राप्तेशुचिर्भूत्वाविधानतः पंचगव्यतिलैर्धात्रैःशुचिःस्नायात्समाहितः ततःसंकल्पयेदेतद्व्रतंसर्वार्थ
साधकम् व्यतीपातव्रतेनेष्टंस्वर्णदानंकरोम्यहम् नवारोनचनक्षत्रंनतिथिर्नचचंद्रमाः यदावैजायतेभक्तिस्तदाग्रा-
ह्यमिदंव्रतं किंव्रतैर्बहुभिःश्चीर्णैःकिंदानैर्बहुभिःकृतैः सर्वेषांफलमाप्नोतिव्यतीपातव्रतेनवै इतिसंकल्प्यमनसाव्यती
पातव्रतंचर सर्वपापविशुध्यर्थंयावत्संवत्सरोभवेत् आमंत्र्यतद्दिनेविप्रंवेदवेदांगपारगं तिलैःपूर्णंशरावंचसगुडंगुरवे
र्पयेत् शंखचक्रगदापाणिंपद्म हस्तंहिरण्मयं वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यपूजयेत्गरुडध्वजम् उपचारैःषोडशभिःपूजयित्वा स
माहितः हेमदानंततःकुर्याद्ध्याद्विभवसागरः मंत्रेणानेनविधिवत्करेधृत्वासुवर्णकम् नमस्तेस्तुव्यतीपातसोमसूर्य
कृतप्रभो दास्यामिदानंयत्किंचित्तदक्षय्यमिहास्तुमे गुंजामात्रमपिस्वल्पंहेमविप्रकरार्पितम् गृह्यतांव्रतसिध्यर्थंपू
रयस्वमनोरथान् हेमाद्रिशिखरंभूत्वासुवर्णकोटिरुच्यते इदंक्षेत्रंकुरुक्षेत्रंसाक्षान्नारायणोद्विजः सुवर्णस्यचदानेनप्री
तोभवजनार्दन तवहस्तोव्यतीपातोवैधृतिश्चरणौस्मृतौ संक्रांतिर्हृदयंस्थानममावैनाभिरुच्यते पूर्णिमापृष्ठतोज्ञेया
पंचांगंपंचपर्वणि एवंविष्णुशरीरस्यमुखंवैद्वादशीस्मृता अमाचपितरोज्ञेयामातामन्वादयस्तथा भगिनीद्वादशीज्ञे
याव्यतीपातस्तुसोदरः पितुःशतगुणंप्रोक्तंसहस्रंमातुरेवच भगिन्यांदशसाहस्रंसोदरेदत्तमक्षयम् व्यतीपातदिनेद

वाकिंचिद्विप्रेसमर्पितम् भवत्वनंतफलदंममजन्मनिजन्मनि एवंप्रार्थ्यहृषीकेशंनत्वाचैवपुनःपुनः तत्सर्वंगुरवेदद्याद्धो
त्रियायकुटुंबिने व्रतोप देष्ट्रेविप्रायपुराणज्ञायभक्तितः ब्राह्मणान्भोजयित्वातुव्रतमेतत्समापयेत् इदंव्रतंमयादेव
गृहीतंपूर्वजन्मनि स्वर्गापवर्गदंनृणांसूकरायददाम्यहं एवमुक्त्वानृपश्रेष्ठोसूकरायफलंददौ तत्क्षणात्तेनपुण्येनसूकरो-
मुक्तकिल्बिषः मुक्तःसूकरदेहाच्चसर्वाभरणभूषितः दिव्यंविमानंसंप्राप्यगतोस्वर्गंचसूकरः नजानंतिद्विजाःसर्वेव्यती
पातव्रतोत्तमं इहलोकेचसुखदंस्वर्गमोक्षप्रदायकम् अतस्त्वंकुरुराजेंद्रव्यतीपातव्रतोत्तमम् सर्वपापक्षयकरंनृणां
भवतिसर्वदा कुर्यादेवंमासिमासिव्यतीपातांस्त्रयोदश चतुर्दशेतुसंप्राप्तेकुर्यादुद्यापनंबुधः आदौमध्येतथाचांतेयथा
शक्तिस्तथाचरेत् निष्कत्रयेणचार्धेनतदर्धार्धेनवापुनः व्यतीपातस्वरूपंहिकुर्याद्दशभुजंनरः गणेशपूजनंकार्यंस्वस्ति
वाचनमाचरेत् नांदीमुखास्ततोभ्यर्च्यआचार्यंवरयेत्सुधीः वरयेच्चततोविप्रान्ऋत्विजस्त्वत्रयोदश देवागारेतथागो
ष्ठेशुद्धेचस्वीयमंदिरे पुष्पमंडपिकांकुर्यात्पट्टकूलादिवेष्टिताम् तन्मध्येसर्वतोभद्रंरचयेल्लक्षणान्वितं तत्पूर्वेस्थापयेत्
कुंभंशर्करापूरितंशुभं तस्योपरिन्यसेत्पात्रंताम्रंवैणवमृन्मये निष्कत्रयेणप्रतिमांसुवर्णपरिनिर्मितां स्वशक्त्याकारयेन्मूर्तिं
लक्ष्मीनारायणस्यच लक्ष्मीनारायणींमूर्तिंव्यतीपातसमन्विताम् स्थापयेत्प्रतिमांतत्रब्रह्माद्यावाहनंततः ततःपूजांवि
निर्वर्त्यमहासंभारविस्तरैः अर्घ्यंचापिततोदेयंस्रग्गंधैःकुसुमैर्जलैः गृहाणार्घ्यंव्यतीपातसोमसूर्यसुतप्रभो सप्तजन्मकृ-

तंपापंतत्प्रसादात्प्रणश्यतु मंत्रेणानेनदेवायदद्यादर्घ्यंसमाहितः होमंसमारभेत्सम्यक्सोमोधेनुमितिस्मृतः आकृष्णेनेतिमं
त्रेणसूर्यायविधिवन्नरः अश्वऽस्थार्कसमिद्भिश्चशतमष्टोत्तरंतथा इदंविष्णुरितिमंत्रेणहोमःस्यात्पायसेनच व्याहृतीनांफ
लैर्होमंकुर्यादष्टोत्तरंशतम् त्रयोदशब्राह्मणांश्चभोजयेल्लड्डुपायसैः एवमाराधितान्विप्रान्दक्षिणाभिश्चतोषयेत् आचा
र्यंपूजयेत्सम्यग्गांचदद्यात्पयस्विनीं इत्थंव्रतंतुयःकुर्यान्नरोभक्तिसमन्वितः कोटिजन्मकृतैःपापैर्मुच्यतेनात्रसंशयः॥
अस्मिन्कृतेव्रतेराजन्वैधव्यंस्त्रीनचाप्नुयात् अकालमृत्युर्दारिद्र्यंशोकोदुःखंनजायते सर्वसौख्यमवाप्नोतिव्यतीपात
प्रसादतः इतिश्रीवराहपुराणेव्यतीपातव्रतंसोद्यापनंसंपूर्णम् अथआश्विनशुक्लैकादशीमारभ्यकार्तिक
शुक्लैकादशीपर्यंतंमासोपवासव्रतंलिख्यते हेमाद्रौविष्णुरहस्ये नारदउवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिव्र
तानामुत्तमंव्रतम् विधिंमासोपवासस्यफलंचास्ययथोदितम् यथाविधानैरैःकार्याव्रतचर्यायथाभवेत् आरभ्यतेक
थंपूर्वंसमाप्यंचयथाविधि यावत्संख्यांहिकर्तव्यंतद्ब्रूहिपितामह व्रतमेतत्सुरश्रेष्ठविस्तरेणममानघ ब्रह्मोवाच
साधुनारदपृष्टंहिसर्वेषांहितकारकम् यादृक्मतिमतांश्रेष्ठतच्छृणुष्वब्रवीमिते सुराणांचयथाविष्णुस्तपतांचयथार
विः मेरुःशिखरिणांयद्वद्वैनतेयस्तुपक्षिणां तीर्थानांतुयथागंगाप्रजानांतुयथाद्विजः श्रेष्ठंसर्वव्रतानांहितद्वन्मासोपवा
सकम् सर्वव्रतेषुयत्पुण्यंसर्वतीर्थेषुयद्भवेत् सर्वदानोद्भवंवापितल्लभेन्मासोपवासकृत् अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्विधिवद्भू

समाख्याता प्राणिनां सौख्यदायका आत्मदेहसमं सूत्रं तंतुत्रितयसंयुतं तस्य वर्तिं विधायाशु आज्येयोज्य प्रदीपयेत् एकं संव
त्सरं पूर्णं दद्याच्छंकरतुष्टये अथवा मासमध्ये वा दिनमध्ये यथाविधि नीराजयेन्महादेवं तेन तुष्यति शंकरः ददाति विपुलान्भो
गानंते सायुज्यमाप्नुयात् इति श्रुत्वा चकारासौ धर्मराजो नृपोत्तमः उद्यापनं तथा कुर्यान्मंडपं कारयेच्छुभं पुण्याहवाचनं कृत्वा
आचार्यं वरयेत्ततः ऋत्विजश्च रुद्रसंख्यान्वृणुयाच्छिवतुष्टये विन्यस्य सर्वतोभद्रं कलशं चनवं दृढं सौवर्णीं प्रतिमां तत्र भवा
नीशंकरस्य च उपचारैः षोडशभिः पूजयेत्कलशोपरि दीपपात्रं राजतं हि वर्तिं कृत्वा सुवर्णजां त्र्यंबकेण मंत्रेण हुनेदष्टोत्त
रं शतं आचार्याय च तत्पीठं दद्याद्दक्षिणयायुतम् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुंजीत वाग्यतः इदं व्रतं महादेवि सर्वका
मसमृद्धिदम् कुरु त्वं च प्रयत्नेन सर्वान्कामानवाप्स्यसि इति श्रीस्कंदपुराणे पार्वतीशंकरसंवादे देहवर्तिव्रतोद्यापनं संपू
र्णम् अथ विष्णुसूर्यलक्षनमस्कारविधिः अंबरीष उवाच इक्ष्वाकूणां कुलगुरो ब्रह्मन्धर्मज्ञ सुव्रत ब्रूहि पा
पक्षयकरं व्रतं सर्वोत्तमं व्रतं ब्रह्मघ्नस्य सुरापस्य गुरुदारावमर्शिनः संकीर्णपापिनश्चैव संकलीकरणस्य च भ्रातृपत्नी
सुतादीनां गामिनः कामिनोऽपि वा गुरोर्विश्वासघातस्य च तथा भ्रष्टस्य पापिनः संध्याकर्मविहीनस्य तथा दुर्मार्गवर्तिनः
दासीवेश्यासंगिनश्च चांडालीगामिनस्तथा परस्वहारिणश्चापि देवद्रव्यापहारिणः देवब्राह्मणवृत्तीनां छेदकस्य च
रस्य च रहस्यभेदकस्यापि रहसीकृतपापिनः ब्रह्मयज्ञविहीनस्य दुःशास्त्रनिरतस्य च गुरुनिंदादिरतस्य च गुरुद्रव्या

मयासह तंदृष्वादेवदेवेशंप्रहृष्टंचारुलोचनम् अथाएच्छत्तदादेवीयद्गोप्यंव्रतमुत्तमं देव्युवाच तदहंश्रोतुमि
छामिकथयस्वममप्रभो दानधर्मान्यनेकानितपस्तीर्थान्यनेकशः नास्तिमेनिश्चयोदेवश्रामिताहंलयापुनः व्रतानामुत्त
मंदेवभुक्तिमुक्तिप्रदायकं येनचीर्णेनदेवेशमानुषैःप्राप्यतेभुवि स्वर्गापवर्गदंसौख्यंनरकार्णवतारकम् तदहंश्रोतुमिच्छा
मिमनुष्याणांहितायच येनकृतेनलोकोयंशिवसायुज्यमाप्नुयात् शिवउवाच यन्नकस्यचिदाख्यातंनराणांमुक्ति-
दायकं शृणुदेविप्रयत्नेनकथयामितवांतिकम् कार्त्तिकेमार्गशीर्षेवामाघेमासिप्रयत्नतः पक्षयोरुभयोर्मध्येशुभेयोगेशु
भेदिने एकादश्यांत्रयोदश्यांचतुर्दश्यामुपोषितः कार्पासंनिस्तृणंकृत्वावर्त्तिंकृत्वाप्रयत्नतः पादांगुष्ठशिखांतंचस्वशरीर
प्रमाणतः सूत्रंनिर्माययत्नेनतंतुत्रितयसंयुतम् तस्यवर्तिंविधायाथसम्यग्गोआज्यघृतेनवै दीपदानंप्रकुर्वीतप्रीतयेममचान-
घे प्रत्यहंदापयेद्दीपंयावत्संवत्सरंभवेत् अथवाएकमासेवाषट्कत्तरशतत्रयात् दीपान्प्रज्वालयेद्भक्त्याममसंतोषहेतवे
उद्यापनंवत्सरांतेकुर्याद्विभवसारतः देहदीपसमंदानंनकिंचिदिहविद्यते महापापप्रशमनंस्वर्गद्वारविवर्धनं अत्रेदंकथयि
ष्यामिइतिहासंपुरातनं शृणुदेविप्रयत्नेनकथांपौराणिकींशुभां ईश्वरउवाच अरण्येवर्त्तमानास्तेपांडवाभार्ययासह
आत्मनोदुःखनाशार्थंपप्रच्छुःकेशवंप्रति युधिष्ठिरउ॰ केनोपायेनदेवेशसंकटादुद्धराम्यहं भुक्त्वाराज्यंचदेहांतेकेनमु
क्तिर्भवेन्मम श्रीकृष्णउ॰ अस्तिगुह्यमहाराजव्रतंसर्वार्थदायकम् नारीणांचविशेषणपुत्रसौभाग्यवर्धनं देहवर्त्तिः

उद्दीपितानयाभक्त्यासंतुष्टोहंद्विजनेनच दत्तंकैलासभवनंशंकरेणचधारिता कर्त्तव्यंतुप्रयत्नेनजनेनशुभमिच्छता येनउद्दीपि
तोविष्णुः सर्वसौभाग्यदायकः सप्तभवत्तापनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते उद्यापनंयथार्थंत्वंशृणुराजन्ममाग्रतः येनकृत्वाचसकलं
फलंप्राप्नोतिमानवः कार्त्तिक्यामथवामाघ्यांवैशाख्यांवाशुभेदिने प्रतिमांकारयेद्विष्णोः सौवर्णीमाषमात्रतः कलशंकारये
त्ताम्रंपूर्णपात्रेणसंयुतं आचार्यंवरयेत्पूर्वंपंचऋत्विग्युतंव्रती पुण्याहवाचनंकृत्वागणेशंपूजयेत्ततः विधायसर्वतोभद्रंपंचव
र्णंयथाविधि स्थापयेत्प्रतिमांविष्णोःकलशेचनवेशुभे वस्त्रद्वयेनसंवेष्ट्यपूजयेत्कलशोपरि पूजयेच्चयथाशक्त्या ब्रह्मा
द्यादेवताःशुभाः रात्रौजागरणंकुर्याच्छृणुयाद्वैष्णवींकथाम् प्रभातेविमलेस्नात्वापुनःसंपूज्यवैविभुम् प्रतिष्ठाप्यततो
वन्हिंपायसंहवनेस्मृतम् जुहुयाद्विष्णुगायत्र्यासहस्रंपायसंशुभं तर्पणंदशसाहस्रंमार्जनंशतमाचरेत् सौवर्णींव-
र्त्तिकांकृत्वापात्रेराजतसंभवे कार्पासवर्तिसंयुक्तेनीराज्योहरिरीश्वरः आचार्यंपूजयित्वाचमंडलंतुनिवेदयेत् ब्राह्म
णान्भोजयेत्सम्यक्स्वयंभुंजीतवाग्यतः इतिश्रीविष्णुरहस्येविष्णुवर्त्युद्यापनंसंपूर्णम् अथदेहवर्तिव्रतं-
लिख्यते सूतउवाच कैलासशिखरासीनंदेवदेवंजगद्गुरुम् पंचवक्त्रंदशभुजंशूलपाणिंत्रिनेत्रकम्
कपालखट्वांगधरंखड्गखेटकधारिणम् पिनाकपाणिंदेवेशंवरदाभयपाणिनं भस्मांगव्यालशोभाढ्यंशशांककृतशे-
खरं कैलासशिखरेवासंसूर्यकोटिसमप्रभम् क्रीडनेभगवांस्तत्रगणेशादिविसृज्यच विसृज्यदेवताःसर्वाः एकाकीउ-

का कुमारीशोभनानामपतिंप्राप्यसुशोभनं तद्बांधवास्तथासर्वेतुष्टुवुस्तांचलक्षणां याजकश्चवटुस्तत्रलाजमुक्तेस्वनि
केतनम् लक्षणेसापिदासेनभुजंगेनचसंयुता माघस्नानंतथाकृत्वाव्रतमेतच्चकारसा ततस्तुमरणंप्राप्तोदासस्तस्याःसहा
यकृत् गयानाममहाराजाचक्रवर्तीबभूवसः सालक्षणाचतत्पत्नीसर्वलक्षणसंयुता बभूवलोकविख्याताजीवत्पत्नी-
स्सुपुत्रिका अनेनैवविधानेनविष्णुवर्तींकरोतियः पुत्रपौत्रैःपरिवृतोराज्यंप्राप्नोतिशाश्वतं एवंयाकुरुतेनारीसर्वपापैःप्रमु-
च्यते लक्षवर्तिकथामेतांश्रुत्वाश्रोष्यतिमानवः सोपितत्फलमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा इतिश्रीवायुपुराणेमाणि
क्यवर्तिव्रतोद्यापनंसंपूर्णं अथविष्णुवर्तिव्रतंलिख्यते युधिष्ठिरउ० देवदेवजगन्नाथसंसारार्णवतारक वदमेसर्वपा
पघ्नंव्रतंसर्वव्रतोत्तमं यस्याचरणमात्रेणजनानांसर्वकामदं अस्तिकिंचित्तदाब्रूहिममदेवदयानिधे श्रीकृष्णउवाच
लक्षवर्तिव्रतंवच्मिसर्वकामफलप्रदं विष्णुवर्तीतिविख्यातंशृणुराजन्समासतः शुभेतिथौशुभेलग्नेताराचंद्रेचशोभने
सम्यक्कृषिशोध्यकार्पासंतृणधूलिविवर्जितं तस्यसूत्रंविधायाथचतुरंगुलिकंतथा पंचसूत्रयुतावर्तिर्विष्णुवर्तीनिकथ्यते
एवंकुर्याल्लक्षसंख्यागोघृतेनपरिप्लुताः उद्दीपयेच्चविष्णवग्रेपात्रेराजतमृन्मये अथवाप्रत्यहंदेयाःसहस्रद्वयसंमिताः ए
वंदिनानिपंचाशदंतेउद्यापनंचरेत् कुरुराजन्प्रयत्नेनसर्वपापप्रणाशनं भुक्त्वायथेप्सितान्भोगानंतेसायुज्यमाप्नुयात्
पार्वत्याचपुरापृष्टंशंकरायमहात्मने तेनेदंकथितंदेव्याविष्णुवर्तीव्रतंशुभं तयाकृताविष्णुवर्तीलक्षसंख्याशुभप्रदा

कार्तिकं प्रयत्नेन विष्णोरमितितेजसः कोटयो ब्रह्महत्यानामगम्यागमकोटयः तथैवान्युग्रपापानां कोटयोथ सहस्रशः नश्यं
ति नात्र संदेहो नारीणां वानरस्य च विलक्षवर्तिभिर्विष्णोः कृते चारार्तिकार्पणे किमत्र बहुनोक्तेन नानेन सदृशं व्रतं पुरुषोपि व्रतं
कृत्वा पूर्वोक्तैः पापसंचयैः मुच्यते नात्र संदेहो मधुसूदनशासनात् एतत्सर्वं मयाख्यातं पृच्छंत्यास्तव मानदे व्रतं कुरु सुखं तिष्ठ
यथा ते रोचते मनः इति तद्वचनं श्रुत्वा पुनः पप्रच्छ लक्षणा अज्ञानाद्दुष्टभावाद्वा न विश्वासो मम हे द्विज प्रत्ययार्थं ततो ब्रह्मन्प्र
त्यक्षं कुरु मे धुना इति तद्वचनं श्रुत्वा याजको वाक्यमब्रवीत् ६७ शांडिल्य उवाच कथं ते प्रत्ययो भूयादिति तां करुणा
निधिः सा चोवाच पुनर्विप्रं विस्मयोत्फुल्ललोचना नववैधव्यमापन्ना रुदत्येषा कुमारिका अस्याः पतिः कथं जीवेद्वैधव्यं चैव
नश्यति तथा कुरु मुनिश्रेष्ठ दयादानवतां धनं इति तद्वचनं श्रुत्वा विस्मितो वाक्यमब्रवीत् शांडिल्य उ॰ अधुना मकरं प्राप्तो
भास्करो लोकभास्करः माघोयं च वरो मासो सर्वक्रतुफलाधिकः प्रातः स्नात्वा च मासेस्मिन्प्राप्नुवन्त्यतुलं फलं स्नानं कृष्णार्पणं कृत्वा
देहि भर्त्रे मृताय च तेन जीवेदयं नूनं ब्रह्मघ्नोपि कृरापि च यस्मादयं राजयक्ष्मरोगेण च मृतिं गतः तथापि माघमासस्य पुण्याद्दु
ज्जीवयिष्यति दापयित्वा हरेरार्तिक्यं कांस्यपात्रे घृतेन च जीवत्पत्नी भव त्वं हि यावदामरणं ध्रुवं लक्षणा वचनं श्रुत्वा जलं स्पृष्ट्वा च
वाग्यता स्नानं विष्णवर्पणं कृत्वा ददौ तस्मै फलं तदा तदा पुण्यप्रभावेन तत्क्षणादेव सोत्थितः भुजंगं संप्रेषयित्वा नीत्वा पात्रं च कां
स्यकं कुमार्या दापयामास वैधव्यस्यापनुत्तये एतत्पुण्यप्रभावेन कुमारी सापि शोभना यावज्जीवं जीवपत्नी बभूव बहुपुत्रि

दरोहरिः रुद्रःशेषोजगद्व्यापितेजोरूपीनिशाकरः निरंजनोफलाध्यक्षोविश्वरूपीजगत्प्रभुः स्वप्रकाशोस्वयंज्योतिश्चतुर्व्यूहो
जनाश्रयः परंब्रह्मविंशतिभिःपूजयेज्जगदीश्वरं शिरोललाटंनेत्रेचकर्णौनासांमुखंतथा कंठंस्कंधौतथाबाहूस्तनौवक्षस्त
थोदरं नाभिंकटींचजघनेऊरूजानुनीगुल्फके पादौनदयक्रमशोयुगान्यत्तैश्चपूजयेत् धूपदीपौतथादत्वानैवेद्यंचनिवेदये
त् आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्ब्राह्मणान्नृत्विजस्तथा गांदद्यात्सवत्सांचसालंकारांगुणान्वितां त्रिंशत्फलंकांस्यपात्रंघृतेनपरिपू
रितं सुवर्णवर्तिसंयुक्तंआचार्यायनिवेदयेत् कांस्यंविष्णुमयंरौप्यंगोघृतेनसमन्वितं सुवर्णवर्तिसंयुक्तमतःशांतिंप्रयच्छमे
इतिमंत्रेणदद्यात् तथादशफलंकांस्यंतथाघृतसमन्वितं अथवातुयथाशक्त्यादद्यादावश्यकंत्विति व्रताभावेचयोद-
द्यात्कांस्यंचघृतपूरितं यावज्जीवंसुखभागिर्भवत्येवनसंशयः रजोदोषाद्विमुक्तास्यात्पौर्णमास्यांददातिया ब्राह्मणान्भो
जेत्पश्चाद्वित्तशाठ्यंनकारयेत् याचैवंकुरुतेनारीतस्याःपुण्यफलंशृणु यानिचान्यानिपापानिरहस्येवकृतानिच नश्यंतिता
निसर्वाणिव्रतस्यास्यप्रभावतः चांडालगामिनीवापितथाशूद्राभिमर्शिनी कारुकरजकादीनागामिनीदुष्टचारिणी ब्रह्म
क्षत्रियवैश्येषुप्रतिलोमेषुगामिनी मातुलेयपितृव्यादिभ्रातृपुत्राभिगामिनी बालघ्नीवापितृघ्नीवा भर्तृमातृवधेरता गो
घ्नीवातस्करीवापिरजःसंकरकारिणी वन्हिदागरदाचैवनित्यंचाप्रियवादिनी पत्यौजीवतियानारीमृतेवाप्यभिचारिणी ए
वमादिमहापापैर्युतापिकुलांगना कृत्वाचैतद्व्रतंपुण्यंमुच्यतेनात्रसंशयः व्रतानामुत्तमंचैवस्त्रीणामावश्यकंत्विदम् ए

जसोत्थमहापापंनारीणांनात्रसंशयः इतितस्यवचःश्रुत्वापुनःपप्रच्छलक्षणा मनसाशंकिताभूत्वासादरंमुनिपुंगवं साधुसा
धुमहाभागचित्तंमेभयविव्हलं लक्षवर्तिव्रतस्यास्यविधानंकीदृशंवद कस्मिन्मासेप्रकर्तव्यंकस्मिंश्चैवसमर्पणं उद्यापनंकथंका
र्यंकिंफलंतस्यवा मुने तयापृष्टोयाजकोपिलोकानांहितकाम्यया फलंविधानंतत्सर्वंतदावोचन्महामुनिः शांडिल्यउवा
च कालोहिकार्तिकोमासोमाघवैशाखएवच सहस्रगुणितंतत्तुव्रतमेतद्धिकार्तिके तस्मात्कोटिगुणंदत्तंमाघेमासि
व्रतोत्तमं तस्मादनंतगुणितंफलंवैशाखमासिवै तस्मान्मासत्रयेकार्यंयस्मिन्मासेसमाप्यते तस्मान्मासद्वयात्पूर्वंप्रारब्ध
व्यंव्रतंत्विदं अंतेमासिप्रकुर्वीतसमाप्तिंचविचक्षणः सहस्रवर्तिभिःकुर्यादारार्तिंविष्णवेचहं घृतेनाप्यथतैलेनसम्यगन्येर्मनो
रमैः यस्मिन्मासेसमाप्तिःस्यात्पूर्णिमायांचकारयेत् उद्यापनंविधानेनव्रतसंपूर्तिकारणं प्रातःस्नात्वाशुचिर्भूत्वापंचगव्यंतु
प्राशयेत् पुण्याहवाचनंकृत्वावरेदाचार्यमुत्तमम् ब्रह्माणंऋत्विजश्चैवकुर्यात्तर्पणमंजसा सतिलैश्चयवैःकुर्यादग्नेनय
ऋत्वाद्विजः वर्त्यादशांशतःकुर्यात्तर्पणंतुविचक्षणः तर्पणस्यदशांशेनहोमंकुर्याद्विधानतः तर्पणोक्तेनमंत्रेणपायसंचघृ
तान्वितं पालाशसमिधाश्चैवमंत्रैर्होमश्चवैष्णवैः घृतंतुविष्णुगायत्र्याहोमस्यायविधिस्मृतः अष्टकर्णिकयायुक्तंसर्वतोभंद्र
लंलिखेत् कलशस्तत्रथास्थाप्यः सपिधानःसवस्त्रकः रौप्यस्ताम्रोमृन्मयोवावस्त्रयुग्मेनवेष्टितः तस्योपरिन्यसेद्देवंलक्ष्म्या
सहस्रवर्णकं राजतंदीपपात्रंचस्वर्णवर्तिसमन्वितं ततोमासाधिदेवांश्चस्थापयेद्देवसंनिधौ कालोविष्णुस्तथावन्हीरविर्दामो

क्षणोवाच मुनेत्वहंदुराचाराकुलटालक्षणाह्वया तथापित्वांद्यापात्रंपृछ्छतेमांनिबोधय साधूनांसमचित्तानांजनाःसर्वेस
माभुवि दुर्गंधोवासुगंधोवायथावायोःसमौभुवि मुनेदशोयंनारीणांतृतीयातीवदुःसहा कर्मणाजायतेयेनकेनवाथनिवर्त्तते
एतद्विचार्यमेब्रह्मन्कृपयावदसुव्रत शांडिल्यउवाच इतितस्यावचःश्रुत्वायाजकोवाक्यमब्रवीत् दैवेकर्मणिपि-
त्र्येचनार्यःपाकेषुसंस्थिताः अकस्माच्चरजोदृष्ट्वास्पृष्टभांडाद्युपस्कराः अज्ञानाद्दाम्भयाद्वापिकामाल्लोभात्कचित्स्त्रियः अ
वेदयित्वातिष्ठंतितेनदुष्यंतिसत्क्रियाः क्रियालोपकराह्येताः पापादस्मादुरत्ययात् दशामिमांप्राप्नुवंतिसर्वाअपिनसंशयः बा-
ल्येवायौवनेवापिवार्धक्येवाकदाचन तत्रयातुदुराचारापरामेवाभिकांक्षति श्वश्रोश्वपतिबंधूनांनित्यंवाचास्सुदुःखदाः एतत्
सहायतोनारीयाद्दूषयतिसत्क्रियाः बाल्येवैधव्यमाप्नोतिसानारीनात्रसंशयः ऋतुस्नातातुयानारीबालकानवलोकयेत् लब्ध
भर्तारंततोगर्भबालानामपिघातिनी एतत्कर्मसहायेनरजसादूषितातुया मृतापत्यातथाभूत्वावैधव्यंयौवनेव्रजेत् यानारीरज
सादुष्टासर्वभांडादिसंकरं कुरुतेयदिसानारीवैधव्यंवार्धकेव्रजेत् वाचानुकूलरहितापतिधर्मेषुसर्वदा बाल्येवैधव्यमापन्नाग
तिहीनाभवत्यलं सर्वासामपिवैधव्यंनिदानंपापसंभवं शांतिंतत्रप्रवक्ष्यामिकर्मणोस्यापिलक्षणे कृतेपिमुनिपंचम्यांव्रतेपा-
पंविशोषितं हस्तेनकारयेद्दंतैर्कार्पासंशोध्यसुव्रत अनेनैवविधानेनविष्णुवर्तिंकरोतिया पापंगच्छतिनारीणांइतिवेदवि
दोविदुः शूर्पसंवायनंकृत्वाकृतेलक्षव्रतादिके समूलशेषंव्रजतिरजोदोषानसंशयः निर्मूलंचभवत्याशुलक्षवर्तिव्रतेशुभे र

घापनंसंपूर्ण अथमाणिक्यवर्त्युद्यापनं अद्येत्यादिमासपक्षाद्युल्लिख्यमम इहजन्मनिजन्मांतरेवारजोदोषनिमित्तपापप
रिहारार्थंपुत्रपौत्रावैधव्यप्राप्तयेकृतंयल्लक्षवर्तिदीपदानंतत्सांगतासिध्यर्थंतदुद्यापनंकरिष्ये तदंगगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनंआ
चार्यवरणंकरिष्ये इतिसंकल्प्य शिवउवाच प्रसंगेनापिवक्ष्यामिवर्तिंमाणिक्यसंज्ञिकां तस्यादानेनदेवित्वंममा
र्धासनभागिनी जातासिमत्प्रियाहित्वंयावदाभूतसंप्लवं सूतउवाच आर्यावर्तेपुराकाचिद्वेश्याभूल्लक्षणाव्हया त
स्यांभुजंगोमित्रोऽभूद्दासोनाममहाबली सालक्षणाऽनुस्नातास्थितागोदावरीतटे बालवैधव्यदुःखेनरुदंतींचकुमारिकां मृतंप
तिंपुरःस्थाप्यबंधुभिःपरिवारितां आलपंतींततोवीक्ष्यशनैस्तांप्रत्यपद्यत लुठंतींभुविकायेनमुहुर्मुह्यंतींपुरोबहु जडानामपिकारु
रुण्यंजायतेतांप्रपश्यत्व तदातांलक्षणावाक्यंभुजंगोवाचसत्तमः भुजंगउवाच कुलजानांचनारीणांदर्शयंचसुदारुणा
अवस्थात्रयमेतासांतत्रेयंचसुदारुणा कन्यात्वंजीवपत्नीत्वंविधवत्वमितित्रिधा पारवश्यंचनारीणांदुःखमामरणांतिकं मृ
तापत्यंचवैधव्यंतथैवापुत्रतास्त्रियः असह्यमेतत्त्रितयंवैधव्यंतत्रचोत्तरं बालेयंशोचतेनीवकस्येदंकर्मणःफलं निवर्ततेवाकेन
यंकोवावेत्तितथाविधां उवाचदासनामासौभुजंगःसूनृतंवचः भुजंगउवाच शृणुभद्रेप्रवक्ष्यामिधात्रास्रष्टाःपुराद्वि
जाः देवानांचैवलोकानांहितार्थेमंत्रकोविदाः शास्त्रज्ञानात्स्वभावाच्चजीवानांयत्सुराहृतं जानंतिकर्मचफलंपृष्टव्यास्त्वधृतद्य
ताः भुजंगवचनंश्रुत्वातथैवोमितिसापुनः ततोगत्वामहावृद्धंयाजकंनामवैद्विजं पप्रच्छतंदयालुंचप्रश्नकातरमानसा ल-

तथा तेषु चोद्यापनं कार्यं यथोक्तविधिना ततः अष्टकर्णिकया युक्तं मंडलं कारयेच्छुभं कलशं स्थापयेत्तत्र पिधानेन समन्वितं रौप्यं ता-
म्रं मृन्मयं वा वस्त्रयुग्मेन वेष्टितं तस्योपरि न्यसेद्देवमुमया सहितं शिवं रजतस्य दीपपात्रं कृत्वा शक्त्या यथाविधि सुवर्णवर्तिकां कृ-
त्वा तन्मध्ये स्थापयेत्सुधीः सुवर्णनिर्मितं देवं वृषभेण समन्वितं पूर्वोक्तेन विधानेन पूजां कृत्वा समाहितः आचार्यं वरयेत्पूर्वं द्विजे
रेकादशैः सह होमं चैव सुसंपाद्य तिलपायसबिल्वकैः अष्टोत्तरसहस्रं वा अथवाष्टोत्तरं शतं रुद्रसूक्तेन वा विप्र मूलमंत्रेण वा पु
नः दीपं लक्षं प्रकुर्वीत नरः परमधार्मिकः दीपान्घृतेन संयुक्तान्नरो दद्याच्छिवालये स्वर्णवर्तियुतं दीपमाचार्याय निवेदयेत् ततः
पूर्णाहुतिं हुत्वा ब्राह्मणैः स्वस्तिवाचनं आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभूषणैः तस्मै देया सवत्सा च गौरेका सुपयस्विनी ऋत्विजः
पूजयेत्सम्यग्वस्त्रालंकरणैः शुभैः वस्त्रोपानद्युगं चैव भोज्यैश्च विविधैरपि तेचैव भोजनीयाश्च सपत्नीकाः प्रयत्नतः सुवर्ण-
वर्तिकां कृत्वा रौप्यपात्रे तथैव च दद्याच्छिवप्रीतये च सर्वकामार्थसिद्धये घृतपूर्णं रौप्यपात्रं कांस्यपात्रं तथैव च सुवर्णवर्तिसहितं
आचार्याय निवेदयेत् रुद्रपीठं सप्रतिमं आचार्याय समर्पयेत् कांस्यं विष्णुमयं रौप्यं गोघृतेन समन्वितं सुवर्णवर्तिसंयुक्तमतः शा
तिं प्रयच्छमे महादेव जगन्नाथ भक्तानुग्रहकारक त्वत्प्रसादादहं याचे शीघ्रं कार्यप्रदो भव अनेनैव विधानेन रुद्रवर्तिं करोति यः
पुत्रपौत्रैः परिवृतो राज्यं प्राप्नोति शाश्वतं एवं या कुरुते नारी सर्वपापैः प्रमुच्यते श्रुला कथां विधानेन स्थाप्यं सर्वं निवेदयेत् अश्व
मेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च कथाश्रवणमात्रेण तत्फलं लभते नरः इति भविष्योत्तरे शिवनारदसंवादे रुद्रवर्तीव्रतो

प्रसीदपाहिमांदेवशरणागतवत्सल मयाकृतानिविप्रेंद्रपापानिसुबहूनिच तस्यपापस्य नाशायकारणंब्रूहिमप्रभो शि
वउवाच एवमुक्तस्तयाविप्रोवरिष्ठोमुनिरादरात् तेनज्ञातंचतत्सर्वंतस्याःकर्मपुरातनम् ततोब्रवीत्सचमुनिर्वचस्तांस
त्यसागरः वसिष्ठउ॰ शृणुसुश्रोणिक्रमगतवपापस्यसंक्षयः येनयज्जायतेपुण्यंतत्सर्वंकथयामिते यच्चतीर्थंमह
त्पुण्यंत्रिषुलोकेषुविश्रुतं प्रयागमितिविख्यातंसर्वदेवैश्चरक्षितं गत्वातत्रप्रयागेवैव्रतंत्रैलोक्यदुर्लभं रुद्रवर्त्यभिधंपु
ण्यंशिवप्रीतिकरंपरं कार्पासतंतुभिःकार्यारुद्रवर्तीशिवप्रिया हस्तेनैवप्रकर्त्तव्यासुग्मकंसुदृढंशुभं एकादशैस्तंतुभिश्च
कारयेद्रुद्रवर्त्तिकां लक्षसंख्याचकर्त्तव्यागव्याज्येनपरिप्लुता सौवर्णराजतंताम्रंमृन्मयंवापिनवंदृढं तत्पात्रेस्थापयेद्विनिर्घृत
तैलेनपूरयेत् देयाशिवालयेनित्यंभक्तियुक्तेनचेतसा अथवातिलतैलेनकर्त्तव्यालक्षवर्तिका कृत्वाव्रतमिदंभद्रेप्राप्स्यसि-
त्वंपरांगतिं शिवउवाच ततःसाकोशमादायभृत्यंचैवसुमित्रकं आयातातीर्थराजंवैदत्वादानानिसर्वशः व्रतंकृत्वाय
योकाश्यांसुमित्रेणसमन्विता कृत्वासर्वाणितीर्थानिविश्वेशंप्रणिपत्यच उपोष्यरजनीमेकांजागरश्चतथाकृतः स्नात्वाचो
त्तरवाहिन्यांदत्वादानानिभूरिशः ततश्चक्रेव्रतंविप्रवसिष्ठेनोदितंचयत् यथोक्तविधिनासर्वंतथाचानुष्ठितंव्रतं ततःसा
स्वशरीरेणतस्मिन्लिंगेलयंययौ एवंयाकुरुतेनारीव्रतमेतत्सुदुर्लभं यंयंचिंतयतेकामंव्रतस्यास्यप्रभावतः पुत्रपौत्राधनं
धान्यंलभतेनात्रसंशयः शिवउवाच अथचोद्यापनंवक्ष्येव्रतसंपूर्णहेतवे प्रारंभेकार्त्तिकेमाघेवैशाखेश्रावणे

यत्रतृप्यति दीपानांलक्षदानंयत्कुर्यात्सरमधार्मिकः यावत्कालंप्रज्वलंतीदीपास्तुशिवसन्निधौ ब्रह्मणोयुगसाहस्रंदातास्वर्गे
महीयते कार्पासवर्त्तिकायुक्तादीपादत्ताःशिवालये सुचिरंतेपिकैलासेतिष्ठंतिशिवमूर्त्तयः एवंहिबहवःसंतिदीपाश्चाहिजस
त्तम अधुनासंप्रवक्ष्यामियत्पूर्वैःकथितंतव यत्कृत्वाकृतकृत्यास्युःदेवासुरनरेश्वराः एवंज्ञात्वानकुर्वंतितेज्ञेयादुःखभागिनःसु
इवर्तिसमं नास्तित्रिषुलोकेषुसुव्रतं अतएवसदाकार्यंव्रतमेतत्सुदुर्लभं मयाख्यातंव्रतमिदंकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि नार
दउवाच केनचीर्णंव्रतमिदंकथयस्वप्रसादतः पूजाविधिंचमेब्रूहिउद्यापनसमन्वितं शिवउवाच शृणुनारददेवर्षेय
त्त्वंश्रोतुमिहेच्छसि तदहंसंप्रवक्ष्यामिविस्तरेणमहामते नर्मदायुत्तरेदेशेपुरीचोज्जयिनीशुभा तस्यामासीत्सुगंधाख्यावा
रस्त्रीअतिसुंदरी तयाशुल्कंकृतंविप्रयुवभिश्चसुदुःसहम् सुवर्णानांशतंसाग्रंप्रतिज्ञातंचतैःकृतम् युवानश्चतथावि
प्राभ्रंशिताश्चसुगंधया राजानोराजपुत्राश्चनग्नीकृत्यपुनःपुनः येषांद्रव्यंगृहीतंचधिक्कृतास्तेसुगंधया एवंहिबहवोलोका
लुंठिताश्चसदातया कदाचित्सागताक्षिप्रांकौतुकाविष्टमानसा ददर्शचमनोरम्यांपक्षिभिःपरिसेवितां केचिद्ध्यानपराविप्राः
केचिज्जपपरायणाः केचिच्छिवार्चकाविप्राः केचिच्छक्तिप्रपूजिकाः तेषांमध्येवसिष्ठोहितथादृष्टोमहामुनिः उपविष्टः
कर्मसुनेकुशलोनीतिमार्गवित् तस्याधर्मप्रवृद्धिर्भाविपुण्यबलात्तदा विगताशाजीवनेसाविषयेषुविशेषतः विनम्र
कंधराभूत्वाप्रणिपत्यपुनःपुनः स्वकर्मपरिहारायपप्रच्छमुनिपुंगवम् सुगंधोवाच अनाथनाथविप्रेंद्रसर्ववेदविशारद

क्षणः होमस्यतुदशांशेन ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः दत्वाच दक्षिणांतेभ्योगृह्णीयादाशिषः शुभाः वर्द्धमानंरौप्यमयंहेमव-
र्तिसमन्वितं अथवाकांस्यपात्रंच घृतेनापूरितंशुभम् ब्राह्मणायप्रदातव्यंदक्षिणासहितंशुभं ततोभुंजीततच्छेषंशिष्टे
रिष्टैश्चबंधुभिः एवंद्रुपदराजेंद्रपुत्रिसत्यव्रतेनघे लक्षवर्तिव्रतविधिस्तवाग्रेकथितोमया यंकृत्वाभक्तिभावेननारीवापु
रुषोपिवा दारिद्र्यतमसःसद्योमुच्यतेनात्रसंशयः पुत्रपौत्रप्रपौत्रंच सुखंसंप्राप्यभूतले अंतेदिव्यविमानेनलभतेज्वलि
तंपदं नैषधाधिपतेर्भार्याभर्तृदर्शनलालसा कृत्वाव्रतमिदंप्रापराज्यंभर्तृसुतान्वितं अन्याभिर्ऋषिपत्नीभिर्ऋषिभि-
श्चापितलोगैः कृतमेतद्व्रतंदेवीस्वस्वकामार्थसिद्धये राजपुत्रिमहाभागेवनव्यसनदुःखिते कुरुष्वैतद्व्रतंसम्यक्माकुथाः काल
बंधनं अयंकार्तिकमासश्चमासानामुत्तमोत्तमः आगामिन्यांपौर्णमास्यांउद्यापनविधिंचर इदंदुर्वाससाख्यातंद्रौपद्यैव्रत
मुत्तमं येकरिष्यंतिमनुजास्तेलभेयुःसमीहितं इतिजैमिनीयेआरण्यकेबिल्ववर्त्युद्यापनंसंपूर्णं अथरुद्रवर्त्युद्यापनविधिः
नारदउवाच देवदेवजगन्नाथजगदानंदकारक कौतुकेनेप्सितंकंचित्प्रश्नमहंकरोम्यहं श्रुतानिदेवदेवेशव्रतानिनि
यमास्तथा तीर्थानिचमहंतीशयज्ञदानान्यनेकशः नास्तिमेनिश्चयोदेवभ्रामितोहंलयापुनः कथयस्वमहादेवयच्छ्रेयंव्र
तमुत्तमं शिवउवाच शृणुनारदयेलेनव्रतानांव्रतमुत्तमं रुद्रवर्त्यभिधंपुण्यंसर्वोपद्रवनाशनं सुखसंपत्करंचैव
पुत्रराज्यसमृद्धिदम् शंकरप्रीतिजनकंशिवस्थानप्रदायकं स्वभर्त्रासहनारीणांमहास्नेहकरंपरं शृणुनारदयत्नेनगिरिशो

सा एकस्मिन्नेवदिवसेज्वालयेद्यदिसंभृतिम् नमःशंभवइत्येवंमन्त्रोरुद्राक्षरैर्मितः पूजनस्यदशांशेनशिवमंत्रेणकारयेत् तर्प-
णंतद्दशांशेनतद्दशांशेनवंदनम् तद्दशांशेनवैहोमंकुर्याच्चरुतिलाज्यकैः अष्टोत्तरसहस्रंवामंत्रैःपौराणिकैर्मतः दद्याद्वर्तिय
मुद्दिश्यतद्देवस्यमनुमतः एवंसंपाद्यवैशाख्यांकार्त्तिक्यांवाविशेषतः माघ्यांवाप्यथवान्यस्यांकस्यांचित्पूर्णिमातिथौ प्रातःस्ना
त्वाकृतनिर्मूलःकुर्यादुद्यापनंबुधः गणेशपूजनंस्वस्तिवाचनंनांदींचकारयेत् आचार्यंवरयेत्तस्मात्सर्वलक्षणसंयुतम् देवागारेऽथ
वागोष्ठेशुद्धवास्तीयमंदिरे पुष्पमंडपिकांकृत्वापट्टकूलादिवेष्टितां तन्मध्येलिंगतोभद्रंचरयेल्लक्षणान्वितम् ततोवैरुद्रकोणेतुर
चयेद्वेदिकांव्रती वस्त्रेणाच्छादितांवेदींचरयेत्तत्रतंदुलैः अष्टपत्रान्वितंपद्मंकर्णिकाभिःसमन्वितं कलशंस्थापयेत्तत्रअव्रणंसज
लंतथा ताम्रमृन्मयपात्रंवातस्योपरिन्यसेत्सुधीः तस्योपरिन्यसेद्देवंउमयासहितंशिवम् सुवर्णनिर्मितंदेवंवृषभेणसमन्वि
तम् रजतस्यदीपपात्रंकृत्वाशक्त्यायथाविधि सुवर्णवर्त्तिकांकृत्वातन्मध्येस्थापयेत्सुधीः स्थापनंलिंगतोभद्रेब्रह्माद्यावाहनंत
तः ततःपूजांविनिर्वर्त्यमहासंभारविस्तरैः परमान्नंचनैवेद्यंभक्त्यादेवायदापयेत् उपोष्यजागरंकुर्याद्रात्रौसत्कथयामुदा
ततःप्रभातेविमलेजलेस्नात्वाप्रसन्नधीः वर्त्तिसंख्यादशांशेनतर्पणंकारयेद्व्रती तर्पणस्यदशांशेनहोमयेद्रुद्रमंत्रतः ति-
लाज्यचरुभिर्बिल्वैरुद्रमंत्रेणहोमयेत् आचार्यायप्रदातव्या गौःसुवत्सापयस्विनी ब्रह्मादिमंडलंमूर्त्तिंदद्यात्सोपस्करांतथा
यजमानमथाचार्यस्त्वभिषिंचेद्गृहान्वितम् विसर्जयेत्ततोदेवंब्रह्मादिसहितंपुनः दद्याच्चभूयसींकर्मसमाप्त्यार्थविच-

नपायसैः मूलमंत्रेणगायत्र्याविष्णोर्नामसहस्रकैः येनमंत्रेणपूजावाकृता तेनैनैव होमयेत् शर्करघृतपूर्णेनचरुणाज्जुहुयात्ततः
एवंहोमःप्रकर्तव्यअष्टोत्तरसहस्रकैः ततःस्विष्टकृतंहुत्वापूर्णाहुतिमतःपरम् श्रेयःसंपादनंपश्चादाचार्यंपूजयेत्ततः ब्राह्मणा
न्भोजयेत्पश्चात्तेभ्योदद्याच्चदक्षिणां आचार्यंपूजयेत्सम्यक्वस्त्रालंकरणैःशुभैः पयस्विनींचगांदद्याद्धिरण्यादि तथैवच प्रतिमांच
सवस्त्रांचकुंभेनाचार्यमर्पयेत् दत्वासमापयेत्पश्चाद्देवदेवंजनार्दनम् येनयेनप्रकुर्याच्चलक्षपूजांचविष्णवे सौवर्णंचैवतत्पु-
ष्पमर्पयेच्चहरिंततः ब्राह्मणांश्चसपत्नीकान्भूषणैस्तोषयेत्ततः प्रदक्षिणानमस्कारान्कृत्वामूर्ध्निकृतांजलिः एवंयःकुरुतेपूजांतस्य
विष्णुःप्रसीदति इतिश्रीविष्णुधर्मोत्तरेविष्णोर्लक्षपुष्पपूजनोद्यापनंसं॰ अथबिल्ववर्त्युद्यापनविधिः द्रौपद्युवाच बिल्वव
र्तिविधिंब्रूहिदुर्वासःसर्वदर्शन कस्मिन्कालेसमारंभःकस्मिंश्चैवसमापनं दुर्वासाउवाच राजपुत्रिप्रवक्ष्यामिविधानंस
र्वकामदं श्रद्धावित्तंयदास्याद्धितदैवप्रारभेद्व्रतं कार्पासस्यस्वहस्तेनतंतुंनिष्काशयत्नतः स्वकीयैर्वाचविप्राद्यैरंगुलीत्रयसं-
मिता त्रिवृताशोभनाचैवबिल्ववर्तिरुदाहृता ततःसंवर्तयेद्वर्तिस्वप्रदेशिनिसंमतां एवंलक्षमिताःकार्याःशक्तौकोटिमिताअ
पि सर्वशक्तौतुकार्पासस्यांगुलेनैवनिर्मिताः घृतेनिमज्ज्यवातैलेस्थापयेत्ताम्रपात्रके स्थापयेन्मृन्मयेपात्रेप्रत्यहंसंख्ययान्वि
ताः श्रावणेमाधवेमाघेकार्त्तिकेतुविशेषतः दिनेदिनेसहस्रंतुअर्पयेद्बिल्ववर्त्तिकाः त्र्यंबकेश्वरमुद्दिश्यदेवागारेविशेषतः
गंगातीरेथवागोष्ठेयद्वाब्राह्मणसन्निधौ प्रज्वालयेत्तुपूजांतेब्रह्मलोकजिगीषया नारीवापुरुषोवापिभक्तियुक्तेनचेत

तथा-जातीपाटलंकेचैवपुन्नागंचकदंबकं कल्हारंमोगरंचैव अशोकंबकुलंतथा मुनिपुष्पाणिशस्तानिविष्णोरमिततेजसः पा
लाशंकंटकीपुष्पंकमलंकोरदंतथा नीलपुष्पंधात्रिपुष्पंहरेःशस्तानिवैसदा एवंकुर्वंतियेभक्त्यातेयांतिहरिमंदिरं आयुःका
मेनकर्त्तव्यंअतसीधात्रिजैस्तथा पुत्रकामेनकर्त्तव्यंबार्हतीपूजनंहरेः करवीरैर्जातिकुसुमैश्चंबकैर्नागकेसरैः बकुलीतिल
पुंनागैर्धनकामेनपूजयेत् कल्हारैःकर्णिकारैश्चमंदारैःकुसुमैःशुभैः विद्याकामेनकर्त्तव्यंविष्णोर्भक्त्याचपूजनं पालाशैःपा
टलैश्चैवकदंबैःपूजनंमहत् महाव्याधिविनाशार्थंपारिजातैश्चपूजनं वशीकरणकामेनसौवीरैस्तोषयेद्धरिं नस्यविश्वंभवे
द्वश्यंनात्रकार्याविचारणा देवदानवगंधर्वावशीभवंतिनान्यथा श्रीकामेनतुकर्त्तव्यंकेतकीपूजनंमहत् एवंहिसर्वपुष्पैश्चस
र्वकार्यार्थसिद्धये लक्षपूजांप्रकुर्याच्चप्रसन्नोहिहरिर्भवेत् उद्यापनंतथाकार्यंमंडपंतत्रकारयेत् आहूयब्राह्मणान्सर्वान्शुभनक्ष
त्रेशुभेदिने वेदिकाचप्रकर्तव्यामंडपेतुसुशोभने गीतवादित्रघोषेणब्रह्मघोषेणभूयसा प्रविश्यमंडपेतत्रआचार्येणद्विजैःस
ह पुण्याहवाचनंकृत्वा आचार्यादीन्वरेत्ततः उपोष्यदिवसेतस्मिन्रात्रौजागरणंचरेत् वेदिकायांतुकर्त्तव्यंस्वस्तिकंपरमाद्भुतं तन्म
ध्येतंदुलैःकुर्यात्घृतदीपंसुशोभनं पंचपल्लवसंयुक्तंन्यसेत्कलशंसुशोभनं तस्योपरिन्यसेत्कुंभपूर्णपात्रेणसंयुतं सौवर्णींप्रति
मांतत्रस्थापयेच्चहरेर्विभोः पूजांतत्रप्रकुर्वीतपंचामृतपुरःसरैः धूपदीपैश्चनैवेद्यैर्गीतवादित्रनृत्यकैः वेदशास्त्रपुराणैश्चतांरात्रीं
गमयेद्व्रती ततःप्रभातसमयेसुस्नातश्चशुचिर्भवेत् स्थंडिलंकारयेत्तत्रस्वशास्त्रोक्तविधानतः हवनंचप्रकुर्वीतसतिलाज्ये-

लस्याच्चतुलसीसमं पूजांपुरुषसूक्तेनकुर्याद्ब्रह्मादिदेवताः उपचारैःषोडशभिः पूजयेच्चतथाहरिं रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराणैर्वे-
दपाठकैः ततःप्रातःसमुत्थायहोमंकुर्याद्विधानतः वैष्णवेनतुमंत्रेणतिलाज्येनविशेषतः पायसेनघृताक्तेनअष्टोत्तरसहस्रकं आ
चार्यायसवत्सांगांदक्षिणावस्त्रसंयुतां ब्राह्मणान्भोजयेत्तस्मात्सहस्रंवाथशक्तितः शतंवाष्टाविंशतिंचभोजयेद्ब्राह्मणान्बुधः
तेभ्योपिदक्षिणांदद्याद्वित्तशाठ्यंनकारयेत् एवंयःकुरुतेमर्त्योविष्णुसायुज्यतांव्रजेत् विष्णुप्रीतिकरंयस्मात्तस्मात्सर्वव्रताधि
कं तुलसीलक्षपूजोक्तंमहात्म्यंशृणुयान्नरः सकृद्वापिपठेन्नित्यंसगच्छेद्वैष्णवंपदं होमभस्मसमादायरक्षांकृत्वातथात्मनः ब्र-
ह्मराक्षसभूतानांशांतयेकारयेदिदं सर्पादिबाधकेप्राप्तेगर्भिण्यायाश्चनिर्गमात् भस्मप्रोक्षणमात्रेणसर्वंनश्येद्ध्रुवंनृणां
इतिभविष्योत्तरपुराणेलक्षतुलसीव्रतोद्यापनंसंपूर्णं अथविष्णोर्लक्षपुष्पपूजाविधिः ऋषयऊचुः यानिकानि
चतीर्थानिपुण्यान्यायतनानिच किमुद्दिश्यचकार्याणितत्सर्वंकथयप्रभो लोमशउवाच पृथिव्यांयानितीर्थानि
सागरांतानिभोद्विजाः महात्म्यानिचसर्वाणिकथितानिमयापुरा इदानींवक्तुमिच्छामिपुष्पाणांपूजनंतव लक्षपूजांप्रवक्ष्यामि
विष्णोरमिततेजसः पुष्पाणांलक्षपूजांतुकार्तिक्यांचसमाचरेत् माघेवाबहुलेवापिविदध्याल्लक्षपुष्पिकां यद्यद्दत्तोभवेत्पुष्पं
विष्णवेचसमर्पयेत् एकैकंमूलमंत्रेणविष्णुसूक्तेनवापुनः अथवाविष्णुगायत्र्यानाम्नाचैवप्रपूजयेत् विष्णोःसहस्रनाम्नावै-
लक्षपूजांतुकारयेत् अतसीकर्णिकारंचकरवीरंतिलस्यच बार्हतंकेतकीचैवतथामंदारमेवच नीलोत्पलंसकुमुदंमालतीचंपकं

श्रीमहाविष्णुप्रीत्यर्थं तुलसीलक्षपूजां करिष्ये इति संकल्प्य तुलसीप्रार्थना देवैस्त्वं निर्मिता पूर्वं अर्चितासि मुनीश्वरैः
नमो नमस्ते तुलसि पापं हर हरिप्रिये प्रार्थना तुलस्यमृतजन्मासि सदा त्वं केशवप्रिये केशवार्थं विचिन्वामि वरदा भव शोभने
तुलसीपत्राणि संगृह्य विष्णोर्भक्त्या समर्पयेत् कृष्ण उवाच अथ राजन्प्रवक्ष्यामि लक्षश्रीतुलसीव्रतं विष्णुप्रीतिकरं
नृणां विष्णुभक्तिविवर्धनं तुलसीप्रभवैः पत्रैर्यो नरः पूजयेद्धरिं न स लिप्येत पापौघैः पद्मपत्रमिवांभसा सुवर्णभारमेकं तु र
जतं च चतुर्गुणं तत्फलं समवाप्नोति तुलसीदलपूजनात् रत्नवैडूर्यमुक्ताभिः प्रवालादिभिरर्चितः न तुष्यति तथा विष्णुस्तुलसी
पूजनाद्यथा तुलसीमंजरीभिस्तु पूजितो येन केशवः आजन्मकृतपापस्य तेन संमार्जिता लिपिः या दृष्टा निखिलाघपापशम
नी स्पृष्टा वपुः पावनी रोगाणामभिवंदिता निरसिनी सिक्तांतकत्रासिनी प्रत्यासंतिविधायिनी भगवतः कृष्णस्य संरोपिता य
स्मार्चाकरणे विमुक्तिफलदा तस्यै तुलस्यै नमः कार्तिके मासि कुर्वंति माघे वा मधुसूदने दिने दिने सहस्रं तु अर्पयेत्तुलसीछदान्
एवं मासत्रयं कुर्यात्ततउद्यापनं चरेत् वैशाखे माघ ऊर्जे वा कुर्यादुद्यापनं क्रमात् यस्मिन्मासे प्रकर्तव्यं गुरुशुक्रोदये सति हरेर्दि
ने शुभे मासि कुर्यादुद्यापनं व्रती आचार्यं वरयेदादौ वेदवेदांगपारगं दांतं शांतं तथा सौम्यं नित्यं ब्राह्मणवर्चसं विधिज्ञं तत्त्व
वेत्तारं शुचिष्मंतं तपस्विनं स्वगृह्योक्तेन मार्गेण पूर्वेद्युः स्वस्तिवाचनं सौवर्णी प्रतिमां विष्णोः शंखचक्रगदान्वितां तुलस्यायत
नं चैव कुर्याद्धेमविनिर्मितां हेमादिनिर्मितं कुंभं पूर्णपात्रसमन्वितं पुण्योदकैः पंचरत्नैः कुशदूर्वाप्रपूरितं तस्योपरि न्यसेद्विष्णुं

स्यचोपरि तस्योपरिन्यसेत्कुंभंताम्रंमृन्मयमेववा ब्रह्माणंदक्षिणेभागेउदीच्यांविष्णुमेवच सौवर्णीप्रतिमांकुर्यात्स्थापयेत्तंदुलो
परि महेशंस्थापयेन्मध्येपार्वत्यासहसुप्रभं पंचपल्लवसंयुक्तंस्थापयेत्तस्यचाग्रतः वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यकैलासंकलशंशुभं यदुक्तं
रुद्रकल्पेतु पूजनंतत्रकारयेत् वेदशास्त्रपुराणेनरात्रौजागरणंचरेत् ततःप्रभातसमयेनद्यांस्नात्वाशुभेजले स्थंडिलंकारये-
त्तत्रस्वशाखोक्तविधानतः हवनंरुद्रमंत्रेणतिलाज्येनचपायसैः नानाविधैर्भक्ष्यभोज्यैर्गंधधूपादिभिस्तथा प्रार्थयेच्छंकरंदेवं
विरिंचिंविष्णुनासह सावित्रींपार्वतींचैवलक्ष्मींगणपतिंतथा स्कंधभैरवचामुंडापरिवारांस्ततोर्चयेत् नैवेद्यैर्विविधैश्चैवतो
षयेद्गिरिजापतिं शर्कराघृतचूर्णेनचरुणाजुहुयात्सह श्रेयःसंपादनंकार्यंआचार्यपूजनंतथा ऋत्विजःपूजयेत्पश्चाद्वस्त्राल
ंकरणैःशुभैः गोभूहिरण्यवस्त्राद्यैस्तोषयेद्ब्राह्मणांस्ततः अभिषेकंततःकुर्यात्पुराणश्रुतिचोदितं ततःशिवालयेगत्वासभार्येणद्वि
जैःसह स्नानंपंचामृतेनैवरुद्रसूक्तविधानतः पूजांसुवर्णपुष्पैश्चऋतुकालोद्भवैस्तथा कारयेत्तस्यलिंगस्ययथावित्त्यातुपूजनं
वस्त्रयुग्मंसमभ्यर्च्यदंपतीन्भोजयेत्ततः प्रदक्षिणानमस्कारान्कृत्वामूर्ध्निकृतांजलिः क्षमापयेन्महादेवंमुहुर्मुहुरतंद्रितः महादे
वजगंनाथभक्तानांकार्यकारक त्वत्प्रसादादहंयाचेशीघ्रंकार्यप्रदोभव अनेनैवविधानेनलक्षपूजांकरोतियः पुत्रपौत्रप्रपौ-
त्रैश्वराज्यंप्राप्नोतिशाश्वतं यइदंपठतेनित्यंश्रद्धाभक्तिसमन्वितः देवदेवोमहादेवोददातिविपुलांमतिं इतिश्रीस्कंदपुराणे
उत्तरखंडेलक्षपुष्पपूजोद्यापनंसंपूर्णं अथतुलसीलक्षपूजाविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य ममसमस्तपापक्षयार्थं

शतपत्रंचसौवीरंमुनिसंज्ञिकं जातिपाटलकंचैवपुंनागंचविशिष्यते कदंबंचकुसुंभंचअशोकंबकुलंतथा पालाशकोरटंचैवक
बिलंधत्तुरंतथा एतान्यन्यानिपुष्पाणिविशिष्टानिशिवार्चने एतेषांलक्षपूजांवैयःकरोतिनरोत्तमः भुक्त्वाभोगान्सुविपुलान्शिवेन
सहमोदते आयुःकामेनकर्तव्यचंपकैःपूजनंमहत् विद्याकामेनकर्तव्यंअर्कपुष्पैर्विशेषतः पुत्रकामेनकर्तव्यंबार्हतैःपूजनंमहत्
करवीरैर्जातिकुसुमैश्चंपकैर्नागकेसरैः बकुलीतिलपुन्नागैर्धनकामेनपूजयेत् दुःस्वप्ननाशनार्थायद्रोणपुष्पैस्तुपूजनं कल्हा
रैःकर्णिकारैश्चमंदारैःकुसुमैःशुभैः श्रीकामेनचकर्तव्यंबिल्वपुष्पैस्तुपूजनं विद्याकामेनकर्तव्यंशंकरस्यप्रपूजनं पालाशैस्त्रा
टलैश्चैवकदंबकुसुमैस्तथा महाव्याधिनिरासार्थंपारिजातैस्तुपूजनं वशीकरणकामेनसौवीरैस्तोषयेत्तुयः तस्यविश्वंभवेद्वश्यं
नात्रकार्याविचारणा देवदानवगंधर्वावशीभवंतिनान्यथा पुत्रकामेनकर्तव्यंधत्तूरकुसुमैःशुभैः उत्तमांश्रियमाप्नोतिप्रसादा
च्छंकरस्यचएवंसर्वैश्चपुष्पैश्चसर्वकामार्थसिद्धये पूजयेत्पार्वतीनाथंभक्तियुक्तेनचेतसा यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिमानवः ल
क्षपुष्पैःपूजनेनप्रसंनःशंकरोयथा उद्यापनंप्रवक्ष्यामिव्रतस्यपरिपूर्तये आहूयब्राह्मणान्सर्वान्शुभेचतिथिवासरे यत्रउद्या
पनंकार्यंमंडपंतत्रकारयेत्स्वशाखोक्तेनकर्तव्यंतत्सर्वंसुकृतंभवेत् वेदिकाचप्रकर्तव्यामंडपेतत्रशोभने गीतवादित्रघोषेणब्रह्म
घोषेणभूयसा प्रविश्यमंडपेतस्मिन्आचार्येणद्विजैःसह तिथिऋक्षंचसंकल्प्यकुर्यात्स्वस्त्ययनंततः पुण्याहवाचनंकार्यंआ
चार्यवरणंततः वेदिकायांतुकर्तव्यंस्वस्तिकंपरमंशुभं तन्मध्येविधिवद्विप्रमंत्रैर्वेदोक्तस्वस्तिकैः कुर्यात्तंदुलकैलासंत्रिकूटंत

नंतदृशांशेनकुर्यात्तिलयवैःसह एवंहोमःप्रकुर्वीतअष्टोत्तरसहस्रकं बिल्वपत्रंस्कवर्णस्यअर्पयेच्चउमापतिं आचार्यंपूजयेद्भूमां
स्तोषयेद्दक्षिणादिभिः पयस्विनींचगांदद्याद्धिरण्येनसहैवतु प्रतिमांचसवस्त्रांचकलशंपर्वतंतथा दत्वाक्षमापयेत्सम्याद्देवदेवंज
गद्गुरुं अनेनैवविधानेनलक्षपूजांकरोतियः पुत्रपौत्रप्रपौत्रैश्चराज्यंप्राप्नोतिशाश्वतं यइदंपठतेनित्यंश्रद्धाभक्तिसमन्वितः
देवदेवोमहादेवोददातिविपुलांगतिं इतिश्रीस्कंदपुराणेउत्तरखंडेबिल्वदललक्षपूजनोद्यापनंसंपूर्णं अथशिवस्य
नानालक्षपूजाविधिः ऋषयऊचुः यानिकानिचतीर्थानिपुण्यान्यायतनानिच किमुद्दिश्यचकार्याणितत्सर्वंकथ
यप्रभो शिवाख्यानपरोलोकेत्वत्तोन्योनहिविद्यते कृपयाव्यासदेवस्यसर्वज्ञोसिमहामते लोमशउवाच पृथिव्यां
यानितीर्थानिसागरांतानिभोद्विज माहात्म्यानिचशास्त्राणिकथितानिमयापुरा इदानींवक्तुमिच्छामिलक्षपूजांशिवस्यच
स्कंदेनचसमाख्याताअगस्त्यायमहामते तेनैवकथितापूजाममाग्रेलक्षपुष्पिका यद्यदृतौभवेत्पुष्पंशंकरेतुसमर्पयेत्
श्रावणेमाधवेऊर्जेविदध्याल्लक्षपुष्पिकां एकैकंमूलमंत्रेणरुद्रमंत्रेणवापुनः अथवारुद्रसूक्तेनसहस्रेणाथवाव्रती अर्च
येत्पार्वतीनाथंनमोरुद्रायवाजपेत् अनेनैवप्रकारेणलक्षपूजांसमर्पयेत् ऋषयऊचुः यानिकानिचपुष्पाणिविशि
ष्टानिशिवार्चने तानिसर्वाणिभोब्रह्मन्कथयस्वयथामम लोमशउवाच बार्हतंकर्णिकारंचकरवीरंतिलस्यच
बिल्वपुष्पंचकल्हारंअर्कंमंदारमेवच नीलोत्पलंचकमलंकुमुदंचकुशेशयम् मालतीचंपकंचैवतथामोगरकंशुभं तगरं

शार्वेश्रावणेऊर्जेबिल्वपत्रार्चनंस्मृतं दिनेदिनेसहस्रंतुअर्चयेद्बिल्वपत्रकैः एवंमासत्रयंकुर्यात्ततउद्यापनंचरेत् उद्यापनं
प्रवक्ष्यामिव्रतस्यपरिपूर्तये आहूयब्राह्मणान्सर्वान्सूर्यचंद्रेचशुभेदिने यत्रचोद्यापनंकार्यंमंडलंतत्रकारयेत् कर्तव्यंस्वगृहे
विप्रैस्ततसर्वंसफलंभवेत् वेदिकातत्रकर्तव्यामंडपेचसुशोभने गीतवादित्रघोषेणब्रह्मघोषेणभूयसा प्रविश्यमंडपेत-
स्मिन्आचार्येणद्विजैःसह मासतिथ्यादिसंकीर्त्यकुर्यात्स्वस्त्ययनंततः पुण्याहवाचनंकार्यंआचार्यवरणंतथा ततोब्राह्मण
माहूयवेदवेदांगपारगं आचार्यंवरयेत्पूर्वंऋत्विगैकादशैःसह देवागारेथवागोष्ठेशून्येवास्वीयमंदिरे पुष्पमंडपिकांकृत्वापद्म
कूलादिवेष्टितां तन्मध्येलिंगतोभद्रंरचयेल्लक्षणान्वितं कुंभस्यरुद्रकोणेतुरचयेद्वेदिकांव्रती वस्त्रेणाच्छाद्यतांवेदींरचयेत्त
त्रतंदुलैः कुर्यात्तंदुलकैलासंत्रिकूटंतस्यचोपरि न्यसेद्देविकयासार्द्धंशंकरंलोकशंकरं सौवर्णींप्रतिमांकृत्वास्थापयेत्तंदुलो
परि ब्रह्माणंदक्षिणेभागेसावित्र्यासहसुप्रभं कौबेर्यांस्थापयेद्विष्णुंलक्ष्म्यासहगरुत्मता महेशंस्थापयेन्मध्येपार्वत्या
सहसुप्रभं कलशंस्थापयेत्तत्रताम्रंवामृन्मयंशुभं गंगोदकसमायुक्तं पंचरत्नसमन्वितं पंचपल्लवसंयुक्तंस्थापयेच्च
ततोव्रतः वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यकैलासंकलशंशुभः यदुक्तंतत्रकल्पोक्तंपूजनंतत्रकारयेत् वेदशास्त्रप्रमाणेनरात्रिंतांगमयेद्व्र
ती ततःप्रभातसमयेस्नायचशुचिर्भवेत् स्थंडिलंकारयेत्तत्रस्वशाखोक्तविधानतः हवनंचप्रकुर्वीतसतिलाज्येनपा
यसैः मूलमंत्रेणगायत्र्याशंभोर्नामसहस्रकैः येनमंत्रेणपूजातुकृतातेनैवहोमयेत् हवनंतद्दशांशेन तद्दशांशेनतर्पणं वंद

तौनीतावुभावपि यत्रशस्त्राभियातेनवर्मभिद्येतपापिनां ततस्तप्तशिलायांतौनिःपिष्टौघनघाततः भुक्त्वातुनरकानेकविं
शतिंबहुवासरं तद्दुःखंशक्यतेवक्तुंशेषेणापिकदाचन एवंबहुसहस्राणिभुक्त्वाभोगाननेकशः निस्तीर्णभोगौतौपापशेषे
णाक्षमागतौ एकोजातःकाकयोनौउलूकोभूत्सरोपिच ततोएकोदर्दुरोभूदपरःसरटोभवत् ततएकोविषधरोपरोभूद्वृ
श्चिकोपिच तत्रापिकुरुतःपापंनानालोकविदंशतः श्वानौमार्जारयोनौतौजातौनकुलसूकरौ वृकजंबूकयोनौतौजातौघोट
कगर्दभौ ततउष्ट्रगजौजातौनततोनक्रमहाझषौ ततोव्याघ्रमृगौजातौनततोवृषभकासरौ एवंनानायोनिगतौजातौचांडाल
अंत्यजौ राक्षसीभिल्लयोनिंचनतश्चांतेसमीपतुः पिंगाक्षदुर्बुद्धिरितिनाम्नाजातौचभूतले आजन्मकृतपापस्यकथनेबहु
दोषता यदातौराज्यप्रभृतिआस्तांपापरतौसदा एकंपुण्यंतयोरासीन्मृगयांसर्पतोःक्वचित् शंकरस्यचनमनंदर्शनंचप्रद
क्षिणा अर्चनंबिल्वपत्राद्यैःस्वकष्टआसीदुमापतिः अगाधंतत्तयोःपुण्यंपूर्वजन्मनिसंचितं यदापुनाराक्षसोसौभूमिपंभ-
क्षितुंगतः सआरूढोबिल्ववृक्षंतत्पत्राणीचमस्तके पतितानिउमेशस्यतुष्टोभूत्सद्द्योरपि दिव्यदेहंतयोर्दत्वास्वंलोकंप्रा
पयद्विभुः एतत्तेकथितंपूर्वजन्मकर्मचवैतयोः बिल्वपत्रार्चनादेवतुष्टोभूत्सउमापतिः लक्षपूजांप्रकुर्याच्चप्रसन्नोहिशिवोभ
वेत् एवंहिबिल्वपत्रैश्चसर्वकामार्थसिद्धये श्रीकामोबिल्वपत्रैश्चपूजयेच्चतथाशिवं लक्षेणसर्वसिद्धिस्थनात्रकार्याविचार-
णा यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिसर्वशः अथविप्रप्रवक्ष्यामिबिल्वपत्रैश्चपूजनं शंभुप्रीतिकरंनृणांशिवभक्तिविवर्धनं वै

शस्यासहशिवस्यच स्थापितानामभित्रासापुत्रार्थंकुर्वतीतपः भक्त्यासाक्षात्कृतोयत्रदेवदेवोह्युमापतिः पंचाक्षरेणमंत्रेण-
ध्यायताबहुवासरं दत्वातस्मैवरान्देवोप्रददेवांछितान्यपि ततोवसिष्ठहस्तेनतेनेयंस्थापिताहृदा उमामहेश्वरीमूर्तिर्वसिष्ठे
नपुराकृता यस्यादर्शनतोनृणांपुरुषार्थाश्चतुर्विधाः स्मरणात्पूजनाच्चापिसेव्यंतेनात्रसंशयः एवंवसिष्ठवाक्येनसापतद्भुविप
प्रथे शिवस्यभजनेनास्यस्मरणेनार्चनेनच रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरताःसादृशाःसुताः जातालोकेषुविख्याताःसर्वज्ञाः
शूरसंमताः एवंदृष्ट्वामहारम्यंप्रासादंराजनिर्मितं उमामहेश्वरींमूर्तिंराजामात्योप्रपूजतुः बिल्वपत्रैश्चसंपूज्य अच्छिद्रैः
कोमलैःशुभैः प्रदक्षिणीकृत्यगृहमीयतुःक्षणमात्रतः एतदेवपरंपुण्यंदैवाज्जातंतयोस्तदा एवंपापसमाचारौराज्यंकृत्वा
क्षममृतुः बध्वापाशैर्याम्यहस्तैःनीतौतौशमनांतिकं चित्रगुप्तंसमाहूयपप्रच्छसशुभाशुभं तेनोक्तंनैतयोरस्तिपुण्यले
शोरवेःसुत पापानांगणनानास्तितत्तोदूतान्ब्रवीद्यमः बध्यतांबध्यतामेतौक्षिप्यतांनरकेषुच मृत्युलोकेततोह्येतौनीचयो
निंगताबुभौ कुंडेवीचिमयेपंकेसहस्रंपरिवत्सरान् एकैकस्मिन्क्रमेणैतौकुंडेभुक्त्वाघसंचयो अनयोःपुण्यलेशोस्तिद्
ताःशृणुतसत्कृतिं प्रसंगादर्चितोदृष्टोदेवोआभ्यामुमापतिः तेनपुण्येननष्टोतोपापंव्यतितरिष्यति एवमाकर्ण्यतद्वाक्यंदू
तैर्बध्वाहतंदृढं कुंभीपाकेशोणितोदेनिरयेरौरवेपितौ निक्षिप्तौकालकूटेचक्रमशःशतवत्सरान् तामिस्रेचांधतामिस्रेश
यशोणितकर्दमे कंटकेषुस्थितांगौतौ संतप्तौतप्तवालुके भक्षितौकृमिभिस्तत्रभृशंशक्तिमुखैउभौ असिपत्रवनेघोरेत

प्र.रा
१७

चरेच्छुभं मंडलंदक्षिणायुक्तं आचार्यायनिवेदयेत् ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या वित्तशाठ्यविवर्जितः येकुर्वंतिव्रतमिदंपापमुक्ताभवंति
ते भुक्त्वायथेप्सितान् भोगानंतेसायुज्यमाप्नुयात् इतिभविष्येविप्राग्निगोहनुमल्लक्षप्रदक्षणोद्यापनंसंपूर्णं अथलक्ष
बिल्वपत्रपूजाविलिख्यते व्यासउवाच पूर्वजन्मनिव्याधोसौक आसीद्राक्षसोपिसः किमर्थंकर्मकृतवान्कथंपत्रंसमर्पि
तं किंशीलंकःसमाचारस्तन्ममाचक्ष्वनाभिज किंनामसकथंप्राप्तः सालोक्यंतद्वदस्वमे ब्रह्मोवाच विदर्भदेशेनगरं
मोदांशाख्यंबभूवह विख्यातंत्रिषुलोकेषुकुबेरनगरोपमं भीमोनामाभवेद्व्याधोनगरेमांसविक्रयी परेषांदोषकथनेदो
षोयद्यापिवर्तते प्रश्नेकृतेप्रवक्तव्यंयाथातथ्यंनमत्सरात् ब्रह्मोवाच सराज्यकार्यंकुरुतेस्वयंभुंक्तेवरस्त्रियः राष्ट्रे
शृणोतिरामांसयातांवासपतितथा बलादानीयतेभोक्तुंक्रंदतीरुदतीमपि नवांगनायतेज्ञातिभेदंविषयलंपटः वाचोक्तं
कुरुतेनारीतस्यदृष्टिपथंगता तामालिंग्यलसोकामीचुंबत्येतांभजत्यपि परद्रव्याणिगृण्हातिधनानिसबलात्पुनः सोपिता
दृग्गुणोमंत्रीदुष्टबुद्धिरघेरतः एवंदुराचाररतोनकन्यांनचमातरं नवर्जयतिसंभोगेभगिनीमपिनिर्घृणः नब्रह्महत्यांमनुते
नस्त्रीबालवधंतथा एवंपापसमाचारोपापस्यपर्वताविव आस्तामुभौदुष्टबुद्धीराजामात्यौसुदुःसहौ नब्राह्मणोनसंन्या
सीलद्दृह्येयानिभिक्षितुं नराष्ट्रेनामनस्यासत्गृण्हातिप्राकृतोपिच एकदामृगयार्थंतौयातौचगहनंवनं हतानिमृगयूथानिप
क्षियूथान्यनेकशः तानिप्रापय्यनगरेअश्वारूढौस्वयंपुनः शिवस्यचमहास्थानंपथितौपश्यतःस्मह यस्मिन्विराजतेमूर्तिः

लं.वि.
१७

व्रतमुत्तमं ब्रह्महत्यादिपापेषु संकलीकरणेषुच जातिभ्रंशकरेचापिअभक्ष्यभक्षणेतथा विष्णुनानिर्मितंपूर्वंव्रतंलक्ष
प्रदक्षणं सर्वेषामपिपापानांनाशकंपरमंशुभं आषाढेशुक्लपक्षेतु एकादश्यांविशेषतः द्वादश्यांपौर्णमास्यांवाप्रारभेद्व्रतमुत्तमं
देशकालौतुसंकीर्त्यनत्वागुरुविनायकौ लक्षप्रदक्षिणाःकार्यास्त्रिरग्नींश्चशुचिव्रतः जितेंद्रियोजितप्राणोमुखेमंत्रंसमुच्चरे
त् नमस्तेगार्हपत्यायनमस्तेदक्षिणाग्नये नमआहवनीयायमहावेद्यैनमोनमः गोर्वाप्रदक्षिणाःकार्यालक्षसंख्यायथाविधि
पूर्वंपूज्यचगामेकांदत्वानैवेद्यमुत्तमं पश्चात्प्रदक्षिणाःकार्यानत्वातांचपुनःपुनः गवामंगेषुतिष्ठंतिभुवनानिचतुर्दश यस्मा
त्तस्माच्छिवंमेस्यादिहलोकेपरत्रच एवंप्रदक्षिणांकृत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते कर्मनिष्ठंशुचिंविप्रंपूजयेद्विधिवद्बुधः ततोप्रद
क्षणाःकार्यायावल्लक्षंभवेद्व्रतम् भूमिदेवनमस्तुभ्यंनमस्तेब्रह्मरूपिणे पूजितोदेवदेवेशस्त्वमतःशांतिंप्रयच्छमे एवंहनुम
तःकार्याभूतप्रेतविनाशकृत् षोडशैरुपचारैश्चपूजयेद्वायुनंदनं ततोप्रदक्षिणाःकार्याआत्मकार्यार्थसिद्धये मंत्रः म
नोजवंमारुततुल्यवेगंजितेंद्रियंबुद्धिमतांवरिष्ठं वातात्मजंवानरयूथमुख्यंश्रीरामदूतंशरणंप्रपद्ये एवंप्रदक्षणावर्तंकुर्याद्दे
वंप्रयत्नतः भूतप्रेतपिशाचाद्याविनश्यंतिनसंशयः आदित्यादिग्रहाःसर्वेशांतिंयांतिशिवाज्ञया उद्यापनंचसर्वासांकुर्या
त्पूर्णफलाप्तये उद्यापनविधानादौपुण्याहंवाचयेत्ततः आचार्यंवरयित्वाचप्रतिमाःस्वर्णसंभवाः अव्रणंकलशंपूर्णंस्था
पयेन्मंडलेशुभे विरच्यलिंगतोभद्रंपूजयेद्देवमंजसा पायसंजुहुयात्तत्रतत्तन्मंत्रैर्विचक्षणः अष्टोत्तरसहस्रंतुप्रायश्चित्तं

र्णनिर्मितं हेमादिनिर्मितेकुंभेपूर्णपात्रसमन्विते पुण्योदकैःपंचरत्नैःकुशदूर्वाप्रपूरिते तस्योपरिन्यसेद्विष्णुंलक्ष्म्याचतुलसी
समं पूजांपुरुषसूक्तेनकुर्यात्सर्वप्रयत्नतः उपचारैःषोडशभिर्भक्तिभावसमन्वितः रात्रौजागरणंकुर्यात्पौराणैर्वेदपाठकैः
वैष्णवैश्चप्रबंधैश्चनृत्यैर्वाद्यैस्तथैवच ततःप्रातःसमुत्थायहोमंकुर्याद्विधानतः वैष्णवेनतुमंत्रेणतिलाज्येनविशेषतः पा
यसेनघृताक्तेनअष्टोत्तरसहस्रकं आचार्यायसवत्सांगांदक्षिणावस्त्रसंयुतां ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सहस्रंवायथाशक्तितः
शतंवाभोजयेद्धीमानष्टाविंशतिवापुनः तेभ्योपिदक्षिणां दद्याद्वित्तशाठ्यंनकारयेत् एवंयःकुरुतेमर्त्योतस्यपुण्यफलंशृणु
अश्वमेधसहस्रस्यवाजपेयशतानिच तत्पुण्यंलभतेमर्त्योनात्रकार्याविचारणा इदंरहस्यंपरमंनवाच्यंयस्यकस्यचित्
विष्णुप्रीतिकरंयस्मात्तस्मात्सर्वव्रताधिकं प्रदक्षिणातुलस्यास्तुमाहात्म्यंशृणुयान्नरः सकृद्वापठतेयोवैसगच्छेद्वैष्णवंप
दं इतिश्रीभविष्येलक्षतुलसीप्रदक्षिणोद्यापनंसंपूर्णम् अथगोब्राह्मणाग्निहनुमल्लक्षप्रदक्षिणाविधिः युधि
ष्ठिरउवाच भगवन्ज्ञानिनांश्रेष्ठसर्वविद्याविशारद किंचिद्विज्ञप्तुमिच्छामिवक्तुमर्हस्यशेषतः अज्ञानादथवाज्ञानात्
प्रमादाद्वाकृतंहियत् पापानिचबहून्यत्रविलयंयांतितद्वद व्यासउवाच लक्षप्रदक्षिणाःकार्याब्राह्मणेग्नौगवे
तथा नारदउवाच येचपापरतानित्यंधर्माधर्मविवर्जिताः व्रतहीनादुराचाराज्ञानहीनाश्चजंतवः तेषांपापविना
शार्थंप्रायश्चित्तंकथंभवेत् ब्रह्मोवाच किंवर्णयामिसाधूनांमाहात्म्यंचभवादृशां साधुसाधुचविप्रेंद्रवच्छिते

सर्वलोकस्यरक्षार्थंसदासान्निधिकारिणी गृहाणतुलसिप्रीत्या
सर्वांगमनिषेविते इदमर्घ्यंगृहाणत्वंदेविदैत्यांतकप्रिये अर्घ्यं
इदमाचमनीयंकं आचमनीयं॰ गंगादिसर्वतीर्थेभ्योसमानीतंजलंशुभं स्नानार्थंतुलसिस्वच्छंभीत्यातत्प्रतिगृह्यतां स्ना
न क्षीरोदमथनोद्भूतचंद्रलक्ष्मीसहोदरे गृह्यतांपरिधानार्थंइदंक्षौमांबरंशुभे वस्त्रं कंचुकीं आचमनं॰ गंधपुष्पंत
थाधूपंदीपंनैवेद्यमेवच तांबूलंदक्षिणांचैवमंत्रपुष्पंततश्चरेत् प्रसीदममदेवेशिकृपयापरयामुदा अभीष्टफलसिद्धिंचकु
रुमेमाधवप्रिये देवैस्त्वंनिर्मितापूर्वंअर्चितासिमुनीश्वरैः नमोनमस्तेतुलसिपापंहरहरिप्रिये तुलस्यमृतजन्मासिसदा
त्वंकेशवप्रिये केशवार्थेविचिन्वामिवरदाभवशोभने इतिप्रार्थना इत्येवमर्चयेन्नित्यंप्रातरेवशुचिर्नरः मध्यान्हेचाथ
सायान्हेपूजयेत्प्रयतोनरः वैशाखेकार्तिकेमाघेचातुर्मास्येविशेषतः पूजयेत्तुलसींदेवींअपूपफलपायसैः अन्यद्गुह्यतमं
किंचित्कथयामितवाग्रतः प्रदक्षिणाफलंचैवनमस्कारेतथैवच एवंकुर्याद्बुद्धिकामोसर्वकामोसदैवतु पंचाशद्भिर्भवेल्ल
क्ष्मीः शतेश्चविजयःस्मृतः विद्यार्थीतुसहस्त्रंवैद्द्युतेसर्वसंपदा लक्षेतुसर्वसिद्धिःस्यान्नात्रकार्याविचारणा यंयंचित
यतेकामंतंतंप्राप्नोतिसर्वशः भुक्त्वायथेप्सितान्भोगानंतेमोक्षमवाप्नुयात् इदंफलंकोटियुतंभवेदत्रनसंशयः लक्ष
संख्याश्चकर्तव्यास्तुलस्याश्चप्रदक्षिणाः तदाउद्यापनंकुर्यात्तेनसम्यक्फलंभवेत् उद्यापनंविनाविप्रफलंनैवभवेत्क्वचि
त् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनउद्यापनविधिंशृणु सौवर्णीप्रतिमांविष्णोःशंखचक्रगदान्विताम् तुलस्यायतनंचैवकुर्यात्सौव-

द्यापनंचरेत् उपवासःप्रकर्तव्योअधिवासनवासरे सौवर्णीप्रतिमांकृत्वाविष्णोरमिततेजसः गरुडेनसमायुक्तांस्थापयेत्कलशो
परि आचार्यंवरयित्वातु ऋत्विजश्चनिमंत्रयेत् होमंचविष्णुगायत्र्यातद्दशांशेनवाग्यतः पायसंजुहुयात्तत्रअयुतंतिलसर्पिषा
हुत्वास्विष्टकृदाद्यंचदद्याद्दानानिसर्वशः कार्पासंकंबलंचैवगामेकांचपयस्विनीं आचार्यायसपीठांतांप्रतिमांचनिवेदयेत् ब्रा
ह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पंचविंशतिसंख्यकान् इतितस्यवचःश्रुत्वानारदस्तुतथाकरोत् धर्मेणचकृतंसर्वंमुनेश्चवचनाद्‌द्विजं
इतिश्रीभविष्येविष्णुलक्षप्रदक्षिणोद्यापनंसंपूर्णं अथतुलसीलक्षप्रदक्षिणाविधिः नारदउवाच रोप्यतेये
नविधिनातुलसीपूज्यतेसदा तदाचक्ष्वमहादेवममानुग्रहकारणात् महादेवउवाच शुभेपक्षेशुभेवारेशुभेऋक्षेशु
भोदये सर्वथाकेशवार्थंतुरोपयेत्तुलसींमुने गृहस्यांगणमध्येवागृहस्योपवनेपिवा शुचौदेशेनतुलसीमर्चयेत्बुद्धिमान्न
रः मूलेचवेदिकांकुर्यादालवालसमन्वितां प्रातःसंध्याविधिंकृत्वास्नानपूर्वंदिनेदिने गायत्र्यष्टशतंजप्त्वातुलसींपूजयेत्ततः
प्राङ्मुखोदङ्मुखोवापिस्थित्वाप्रयतमानसः ध्यायेच्चतुलसींदेवींश्यामांकमललोचनां प्रसन्नांपद्मवदनांवराभयचतुर्भुजां
किरीटहारकेयूरकुंडलादिविभूषणां धवलांकुशसंयुक्तांपद्मासननिषेविताम् ध्यानं देवित्रैलोक्यजननीसर्वलोकैकपा
वनी आगच्छभगवत्यत्रप्रसीदतुलसीप्रिये आवाहनं सर्वदेवमयेदेविसर्वदाविष्णुवल्लभे देविस्वर्णमयंदिव्यंगृहा
णासनमव्यये आसनं सर्वदेवमयेदेविसर्वदेवनमस्कृते दत्तंपाद्यंगृहाणेदंतुलसीत्वंप्रसीदमे पाद्यं सर्वतीर्थमयाकारे

भो दायादवधपूर्वाणिकथंयांतिक्षयंविभो पापानिसुबहून्यत्रवदस्वमुनिसत्तम व्यासउवाच लक्षप्रदक्षिणावर्तंनारदोक्तं
विधिंशृणु नारदउवाच येलोकाःपापसंयुक्ताधर्माधर्मविवर्जिताः व्रतहीनाव्रतभ्रष्टादुराचाराश्चकुत्सिताः अग्निकार्येण
रहिताःशास्त्रधर्मबहिष्कृताः नास्तिकाभिन्नमर्यादाहैतुकाःकितवाःशठाः मातापित्रोर्विरुद्धाश्चगुरुश्वशुरद्रोहकाः एतेषांनिष्कृ
तिंतातकृपयावदमेधुना अज्ञानांतुहिजीवानांसाधूनांतंसुहृत्स्मृतः अनाथनाथदेवेशतद्रूपास्तादृशाजनाः एतच्छ्रुत्वाततोब्र-
ह्माहर्षादुत्फुल्ललोचनः साधुसाध्वितिदेवेशोवचनंचेदमब्रवीत् ब्रह्मोवाच किंवर्णयामिसाधूनांमहात्म्यंचभवादृशां
हरेर्लोकैकनाथस्यकरुणामुक्तिदायिनी ब्रह्महत्यादिपापेषुसंकलीकरणेषुच जातिभ्रंशकरेष्वेकंअभक्ष्यभक्षणेषुच हरिणा
निर्मितंपूर्वंव्रतंलक्षप्रदक्षिणं सर्वेषामपिपापानांमूलादुत्कृंतनंपरं पापांधकारनाशायपापेंधनदवानलं नारायणेजगन्नाथेयो
गनिद्रामुपेयुषि प्रारंभेतव्रतमिदंकुर्याद्यावत्प्रबोधिनी द्वादश्यांवाचतुर्दश्यांपौर्णमास्यामथापिवा स्नानंकृत्वानदीतोयेनि
त्यकर्मसमाप्यच पश्चात्प्रदक्षिणावर्तःकर्तव्योहरिरीश्वरः अनंतमव्ययंविष्णुंलक्ष्मीनारायणंहरिं जगदीशंनमस्कृत्यंप्रदक्षि
णपदेपदे इतिमंत्रंसमुच्चार्यकुर्यादावर्तमादरात् प्रदक्षिणाःप्रकर्तव्यादिवसेदिवसेविभोः यावत्प्रदक्षिणावर्तस्तावन्मणिविनि
क्षिपेत् आवाहनादितःसम्यक्धूपदीपादिभिस्तथा नैवेद्यंपायसंप्रोक्तंतांबूलंदक्षिणान्वितं भोजयेच्चयथाशक्त्याविप्रान्स
र्वफलप्रदान् सर्वपापविनाशार्थंनारीभिःपुरुषैरपि प्रदक्षिणाःप्रकर्तव्यायावदुद्बोधिनीभवेत् लक्षप्रदक्षिणाःकार्याअंतेउ-

महासंसारविस्तरैः परमान्नंचनैवेद्यंभक्त्यादेवायदापयेत् उपोष्यजागरंकुर्यात्तद्रात्रौसत्कथयामुदा ततःप्रभातसमयेस्नात्वाशु
द्धेजलेशुचिः मृदाचस्थंडिलंकार्यंकुर्यादग्निमुखंततः कृतलक्षदशांशेनहवनंकारयेद्व्रती हवनस्यदशांशेनतर्पणंकारयेत्ततः पु
रुषसूक्तेनजुहुयात्तिलाज्यंपायसंसमित् स्वशाखोक्तेनविधिनाजुहुयाद्विष्णुमंत्रकैः उक्तैःषोडशभिर्मंत्रैःकुर्याद्धोमंयथाविधि
हवनस्यदशांशेनमिष्टान्नंभोजयेद्द्विजान् ब्राह्मणानांस्वयंकुर्याद्यथोक्तनियमंतथा असामर्थ्येस्वयंकर्त्तुंसर्वमन्येनकारयेत् उ
क्तप्रमाणादधिकंफलंदशगुणंभवेत् ततश्चतुर्गुणंपीठंरजतंचचतुरस्रकं उपरिद्रोणमर्धंवातिलोपरिविनिक्षिपेत् श्वेतवस्त्रेणसं
छाद्यपूर्ववत्पूजयेत्ततः दरिद्रायसुशीलायश्रोत्रियायकुटुंबिने उदङ्मुखायविप्रायस्वयंपूर्वमुखःस्थितः सुवर्णवृक्षराजंचमं
त्रेणप्रतिपादयेत् इहजन्मनिवान्यस्मिन्बाल्ययौवनवार्धके मनोवाक्कायजैर्दोषैर्मुच्यतेनात्रसंशयः आचार्येणाथविप्रेणसर्वं
यत्नेनकारयेत् एवंकृत्वाव्रतीसम्यक्व्रतस्यपरिपूर्तये हेमाश्वत्थतरुंदद्यात्सुकूलांगांचपयस्विनीं पिप्पलोवृक्षराजेंद्रोस्याग्नि
गर्भस्त्वमेवहि प्रभुर्वनस्पतीनांचसर्वजन्मनियत्कृतं अघौघनाशायेक्षिप्रंतवरूपप्रदानतः अमुंतरुंगृहाणत्वंविष्णुरूपद्विजो
त्तम स्वीकृत्यदुष्करंघोरंक्षिप्रंशांतिंप्रयच्छमे एवंव्रतंयःकुरुतेपुत्रपौत्रप्रवर्धकं भुक्त्वाभोगान्सुविपुलान्विष्णुसायुज्यमाप्नुया
त् इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअश्वत्थलक्षप्रदक्षिणोद्यापनंसंपूर्णं अथविष्णुलक्षप्रदक्षिणाविधिः युधिष्ठिर-
उवाच भगवन्देवदेवेशसर्वविद्याविशारद किंचिद्विज्ञप्तुमिच्छामिवक्तुमर्हस्यशेषतः अज्ञानादथवाज्ञानात्प्रमादाच्चकृतानि

मलंकृत्वासूत्रेणगौरिकादिना पूजाद्रव्याणिसंपाद्यपुण्याहंवाचयेत्तथा आचार्यंऋत्विजैःसाकंवृत्वापूजांसमाचरेत् ध्यानमा
वाहनंचैवपाद्यमाचमनंतथा तथैवपिप्पलतरुंतथानारायणंप्रभुं श्वेतगंधाक्षतैःपुष्पैर्धूपदीपैर्निवेदनैः अर्चयेत्पुरुषसूक्तेनत
थैवध्यानपूर्वकं तेनैवहवनंकुर्यात्तर्पणंवानमस्क्रियां श्वेतवर्णंसलक्ष्मीकंचिंतयेत्पुरुषोत्तमं इतिध्यात्वावाहना
द्यैरुपचारैस्त्वषोडशैः तत्रअश्वत्थंअभिमंत्र्य आरात्तइत्यास्याग्निकांडांतःपातित्वादग्निर्ऋषिः वनस्पतिर्देवता अनु
ष्टुप्छंदः वनस्पत्यभिमंत्रणेविनियोगः आरात्तेअग्निरस्त्वाराआरात्परशुरस्तुते निवातेत्वाभिवर्षतुस्वस्तितेस्तु
वनस्पते अक्षय्यंदंभुजस्यंदंदुःस्वप्नंदुर्विचिंतितं शत्रूणांचसमुत्पन्नंअश्वत्थंशमयस्वमे ततःप्रदक्षिणाःकुर्यात्तत्सर्वसफ-
लंभवेत् लक्षमेकंद्विलक्षंवात्रिचतुःपंचलक्षकं कार्यस्यगौरवंज्ञात्वाद्वादशांतंसमाचरेत् ब्रह्मचारीहविष्याशीह्यधःशायी
जितेंद्रियः मौनीध्यानपरोभूत्वापिप्पलस्यस्तुतिंपठेत् विष्णोर्नामसहस्रंचपौरुषंवैष्णवंतथा एवंसंपाद्यविधिवच्छुभेमासेशु
भेदिनेप्रातःस्नात्वाशुचिर्भूत्वाकुर्यादुद्यापनंबुधः गणेशपूजनंस्वस्तिवाच्यनांदींचकारयेत् आचार्यंवरयेत्स्वात्तसर्वलक्षणसंयुतं
देवागारेतथागोष्ठेअश्वत्थेस्वीयमंदिरे पुष्पमंडपिकांकृत्वापट्टकूलादिवेष्टितां तन्मध्येसर्वतोभद्रंरचयेल्लक्षणान्वितं तन्मध्येस्था
पयेत्कुंभंसजलंवस्त्रसंयुतं तस्योपरिन्यसेत्पात्रंताम्रंमृन्मयवैणवे अष्टपत्रान्वितंपद्मंकर्णिकाभिःसमन्वितं पंचकृष्णलकादू-
र्ध्वंसुवर्णपरिनिर्मितं लक्ष्मीनारायणींमूर्तिंअश्वत्थेनसमन्वितां स्थापयेत्पद्ममध्येतुब्रह्माद्यावाहनंततः ततःपूजांविनिर्वर्त्य

ममदीयतां तेनाहृष्टमितिज्ञात्वापार्वतीनमभोजयत् सोपिभुक्त्वासमाचारंवक्तुंसंप्रस्थितोबहिः तस्मिन्नेवक्षणेगुहोनार
दःपार्वतीययौ शिरोनिधायपार्वत्याःपादयोःसरुरोदह अहोबालककिंजातंतच्छीघ्रमभिधीयतां करोमिनिष्कृतिंतस्यसा
ध्यासाध्यस्यनान्यथा मातर्वक्तुंनशक्नोमिह्युपहासस्यकारणं कृतंयथेंद्रादिदेवैस्तथाकोन्यःकरिष्यति इतितस्यवचःश्रु
त्वापुनःपुनरपृच्छत मुद्रयित्वाततोनेत्रेकराभ्यांसमुनीश्वरः उवाचवचनंनीचमुखोसौगद्गदाक्षरं नारदउवाच इंद्रो
यंयुवयोर्भोगंदेवताभ्योप्यदर्शयत् युवयोश्चकृतानिंदातांश्रुत्वादुःखितोभृशं भोगविच्छित्तयेवन्हिःप्रेषितोद्विजरूपकः
अथवाकिमनेनापिकथनेनममांबिके जगन्मातासिदेवित्वंकातेस्यादुपहासता इतितस्यवचःश्रुत्वापार्वतीक्रुद्धमानसा
स्फुरदोष्ठारक्तनेत्राहृष्ट्वातांनारदोययौ देवान्प्रतिह्युवाचेदंसंभोगाद्विरतोहरः आगम्यतांदर्शनार्थंदूरतोसौविलोकितः वह्ने
रेवंवचःश्रुत्वादेवेंद्रःसगणोययौ प्रणिपत्यमहादेवंकृतांजलिपुटोभवत् दृष्ट्वातथाविधंशक्रंपार्वतीवाक्यमब्रवीत् अह-
ल्याजारदुष्टात्मन्सहस्रभगवासव उपहासःकृतोमेद्य फलंतत्समवाप्नुहि यावंत्यःसंतिदेवानांजायावैसर्वएवते अजान
तरूस्त्रीसुरत्वानिशाखिनःसंतुसस्त्रियः इतिदेवीवचःश्रुत्वाकंपिताःसर्वदेवताः ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यास्तुष्टुवुर्जगदंबिकां ततोदे
वीप्रसन्नाभूद्देवेंद्रंवाक्यमब्रवीत् देवामद्वचनंमिथ्यात्रिकालेपिनजायते तस्मादेकांशतोवृक्षायूयंसर्वेभवंतुवै इतिदे
व्यावचःश्रुत्वाजातादेवास्तुपादपाः अश्वत्थरूपीभगवान्वटरूपीसदाशिवः पलाशोभूद्विधाताचवज्रःशक्रोबभूवह इद्रा

णीसालताजातादेवनार्योलतास्तथा मालत्याद्याः पुष्पवृक्षाउर्वश्याद्याप्सरोभवन् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसर्वदाश्वत्थमर्चयेत्
नारीवापुरुषोवापिलक्षंकुर्यात्प्रदक्षिणाः लक्ष्मीनारायणंपूज्यमंदवारेचतत्तले दंपतीभोजयेल्लक्ष्मीनारायणस्वरूपिणौ भा
वयित्वासपत्नीकान्पश्चाद्भुंजीतवाग्यता वंध्यादिर्लभतेपुत्रंइतरासांतुकाकथा मूलतोब्रह्मरूपायमध्यतोविष्णुरूपिणे
अग्रतःशिवरूपायपिप्पलायनमोस्तुते विष्णोश्चप्रतिमाभावेकीर्तनंजागरादिकं अश्वत्थमूलेकर्तव्यंविष्णोराराधनं
परं सदासन्निहितोविष्णुर्वृक्षस्तुब्राह्मणेतथा विष्णुरुवाच अहमश्वत्थरूपेणशालग्रामेशिलासुच तस्मात्सर्व
प्रयत्नेनकुरुषतरुसेवनं तेनसर्वाणिभद्राणिभविष्यंतिनसंशयः अश्वत्थपूजास्पर्शेनकर्तव्याशनिवासरे अन्यवारेश्वत्थ
संगाद्दरिद्रोजायतेनरः विष्णुर्यदुक्तवांस्तेभ्योनतत्तंनेवदाम्यहं नदानैश्चतपोभिश्चनाध्वरैर्भूरिदक्षिणैः अश्वत्थसेवनाद
न्यत्कलौनास्यपराक्रिया तद्विधानंनिमित्तानिसंख्याक्लृप्तिश्चपूजनं हवनंतर्पणंविप्रभोजनंनियमंतथा व्रताधिकारि
णस्तत्रविधानंचविशेषतः एतत्सर्वंपिप्पलादीन्वक्ष्यामितवसुव्रत दारुणाविविधोत्पातेदिव्यभौमांतरिक्षजः परचक्र
भयंदेशाविप्लवोदेशविग्रहः दुःस्वप्नदंदुर्निमित्तंसंग्रामोद्भुतदर्शनः मारीभयंराजभयंतथाचोराग्निजंभयं क्षयापस्मार
कुष्टाद्याःप्रमेहोविषमज्वरः उदरंमूत्रकृच्छ्रंचग्रहग्रस्तस्तथैवच अन्येचरक्तरोगायेव्रणरोगास्तथैवच एतेषांचविनाशा
यकुर्यादश्वत्थसेवनं प्रातरुत्थायनद्यादौस्नात्वासम्यक् कृतक्रियः अश्वत्थदेशमाश्रित्यगोमयेनोपलेपयेत् तमश्वत्थ

ह्यन्सर्वाधिकोरुद्रः सर्वदेवेषुपश्यत कर्तुंतद्दर्शनंदेवगच्छामोभवतासह इतींद्रादिवचःश्रुत्वासर्वदेवपुरोगमः ब्रह्माकैलास
मगमत्सर्वदेवगणैर्वृतः शिवद्वारंसमासाद्यदेवाः सर्वेपिसंस्थिताः नदृश्यतेद्वारपालः शिवश्चाभ्यंतरेस्थितः गंतव्यंवानगंत
व्यंअस्माभिः शिवसंनिधौ परावृत्याथवास्वस्मिन्स्थानेगंतव्यमेववा एवंचिंतयमानेस्तैर्नारदोमुनिसत्तमः पुरादृष्टोदेववृंदै
स्तंमूचुःप्रणताश्चते देवाऊचुः मुनेवदविदांश्रेष्ठब्रूहिप्रश्नंसुशोभनं किंकरोतिमहादेवोगंतव्यंवानवांतरे नार
दउवाच चंद्रनाशदशायांतुदेवाः संप्रस्थितंगृहात् तस्मात्कश्चिन्महाविघ्नोभवतांसंभविष्यति किंकरोतिशिवश्चेति
प्रश्नोद्यंतेतथाविधोः तस्मात्संभोगकार्येयंवर्ततेत्रिपुरांतकः इंद्रउवा॰ सर्वेषामेवदुःखानांनाशकर्तादिवस्पतिः मय्या
गतेकथंनाशोदेवतानांभविष्यति बिभीषणायदेवानांबलानांचाकरोन्मुनिः इतींद्रस्यवचःश्रुत्वाव्याकुलोभून्मुनिस्तदा कथं
मद्वचनंसत्यंभविष्यत्यघवज्रिणी अद्यमद्वचनंसत्यंयदिशीघ्रंभविष्यति लक्ष्मीनारायणमुदेकरिष्येव्रतमुत्तमम् एवंसं
चिंत्यमनसातूष्णींभूत्वामुनीश्वरः इंद्रोविचारयन्देवाः किमिदानींविधीयतां ततोवज्रीशुवाचेदंवन्हेमद्वचनंशृणु गृही-
त्वाविप्ररूपंत्वंशिवस्याभ्यंतरंविश यदिप्रसंगोस्त्यस्माकंतदावार्तांनिवेदय यदिनास्तिप्रसंगश्चेद्याचकत्वेनयाहिच
अवध्यत्वादताड्यत्वाद्भिक्षुकत्वेनतद्व्रज इतिदेवेंद्रवचनंश्रुत्वावन्हिस्तथाकरोत् अभ्यंतरेददर्शेशंशिवयासहसंगतम् शि
वयापिचसोदृष्टोलज्जिताभोगमत्यजत् कोसिकोसीतिसंदृष्टोभिक्षुकोहंक्षुधायुतः वृद्धोस्म्यंधोस्मिदीनोस्मिभोजनं

र्वमहासंभारविस्तरैः परमान्नंचनैवेद्यंभक्त्यादेवायदापयेत् उपोष्यजागरंकुर्याद्रात्रौसत्कथयामुदा ततःप्रभातसमयेस्नात्वाशु
द्धजलेशुचिः मृदाचस्थंडिलंकार्यंकुर्यादग्निमुखंततः प्रदक्षिणादशांशेनहवनंकारयेद्व्रती हवनस्यदशांशेनतर्पणंकारयेत्त-
तः तर्पणस्यदशांशेनमार्जनंकारयेत्ततः प्रदक्षिणाशतांशेनब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः स्वशाखोक्तेनविधिनाहोमयेद्रुद्रमंत्र
कैः मूलमंत्रेणगायत्र्याशंभोर्नामसहस्रकं पलाशस्यसमिद्भिश्चयवव्रीहितिलाज्यकैः पूर्णाहुतिंततोदद्यात्कृत्वास्विष्टकृदादि
कं होमांतेचगुरुंपूज्यसपत्नीकंसमाहितः प्रतिमांकुंभसहितांआचार्यायनिवेदयेत् शंभोःप्रसीददेवेशसर्वलोकेश्वरप्रभो
तवरूपप्रदानेनममसंतुमनोरथाः यद्भक्त्यादेवदेवेशमयाव्रतमिदंकृतं न्यूनंवाथक्रियाहीनंपरिपूर्णंतदस्तुमे अनेनैववि
धानेनयइदंव्रतमाचरेत् यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिमानवः इहलोकेसुखीभूत्वाभुक्त्वाभोगान्यथेप्सितान् अंतेविमान
मारुह्यशिवलोकंसगच्छति इतिश्रीस्कंदपुराणेशिवप्रदक्षिणाव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथाश्वत्थप्रदक्षिणाविधिः
ऋषिरुवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद स्त्रीणांपुत्रविहीनानांनराणांसुखसंपदां उपायंचैवमेब्रूहिसुतसि
द्धिकथंभवेत् अथर्वणउ० पुराब्रह्मादयोदेवासर्वेविष्णुंसमाश्रिताः अपृच्छन्देवदेवेशंराक्षसैःपीडिताःस्वयं कथंभवे
त्तच्छांतिरस्माकंवदनिश्चितं ऋषयऊचुः पलाशत्वंकथंप्राप्तंब्रह्मणावैमहात्मना वटत्वंचशिवोवापिविष्णुर्वैपिप्प
लोभवत् वालखिल्याऊचुः ब्रह्मणातुपुरासृष्टाःसर्वेदेवाःसवासवाः मिलित्वासर्वएवैतेब्रह्माणंवाक्यमब्रुवन् ब्र

न व्रजेद्विष्णुनिंदकैः परापवादंनोकुर्यात् परद्रोहंनकारयेत् निंदांचगुरुशास्त्राणांशिवधर्मरतात्मनां तीर्थलिंग तपोनिंदांनकु
र्याच्चुप्रदक्षिणी ब्रह्महत्यादिपापानांप्रायश्चित्तंनचापरं शिवलिंगेमहादेवियेकुर्वंतिप्रदक्षिणाः अनंतकोटिगुणितंभवेत्सर्वंन
संशयः शिवापतेःप्रत्यहंचपूजाकार्याप्रयत्नतः उमापतेःपूजनेनसिद्धिर्भवतिनान्यथा एवंयःकुरुतेमर्त्योव्रतमेतत्सुदुर्लभं यंयंचिं
तयतेकामंतंतंप्राप्नोत्यसंशयः शिवउवाच लक्षंसमाप्यपश्चात्तुकुर्यादुद्यापनंव्रती एवंसंपाद्यविधिवच्छुभेमासेशुभेदिने
देव्युवाच व्रतस्योद्यापनंकर्मकथंकार्यंचमानवैः कोविधिःकानिद्रव्याणिकथयस्वममप्रभो ईश्वरउवाच शृणुभद्रेप्रयत्ने
नलोकानांहितकाम्यया उद्यापनविधिंचैवकथयामितवाग्रतः यथासंजायतेवित्तंभक्तिश्रद्धासमन्विता सएवव्रतकालश्चयतो
नित्यंहिजीवितं कामक्रोधाद्यहंकारद्वेषपैशून्यवर्जितः संपाद्यसर्वसंभारान्मंडपंतत्रकारयेत् प्रातःस्नात्वाशुचिर्भूत्वाकुर्यादुद्या
पनंबुधः मासतिथ्यादिसंकल्प्यकुर्यात्स्वस्त्ययनंततः पुण्याहवाचनंकार्यंआचार्यवरणंततः ततोब्राह्मणमाहूयवेदवेदांग
पारगं आचार्यंवरयेत्पूर्वंऋत्विग्भिर्दशैःसह देवागारेतथागोष्ठेषुद्वेवास्वीयमंदिरे पुष्पमंडपिकांकृत्वापट्टकूलादिवेष्टितां त
न्मध्येलिंगतोभद्रंरचयेल्लक्षणान्वितं अव्रणंसजलंकुंभंतस्योपरितुविन्यसेत् सौवर्णराजतंताम्रंमृन्मयंवापिकारयेत् तस्योपरि
न्यसेत्पात्रंताम्रंमृन्मयवैणवं कुंभोपरिन्यसेद्देवमुमयासहितंशिवं उमामहेश्वरींमूर्तिंपूजयेद्वृषभेस्थितां ब्रह्माणंदक्षिणेभा
गेसावित्र्यासहसुप्रभं कौबेर्यांस्थापयेद्विष्णुंलक्ष्म्यासहगरुत्मता महेशंस्थापयेन्मध्येशिवाद्वृषसमन्वितं ततः पूजांविनिर्व

व्रतभ्रष्टस्यपापिनः संध्याकर्मविहीनस्यजगधुर्मार्गवर्त्तिनः दासीवेश्यासंगिनश्चचांडालीगामिनस्तथा परस्वहारिणश्चापिदेवद्
व्यापहारिणः ब्राह्मणद्वेषिणश्चापिवृत्तिछेदनकस्यच रहस्यभेदकस्यापिरहसीकृतपापिनः ब्रह्मयज्ञविहीनस्यदुःशास्त्रनिर
तस्यच गुरुनिंदादिश्रोतुश्चगुरुद्रव्यापहारिणः ब्रह्महत्यादिपापानांप्रायश्चित्तंयदीछसि संकलीकरणानांचमलिनीकरणस्यच
अपात्रीकरणानांचप्रायश्चित्तंयदिछसि भ्रातृपत्नीसुतानांचगामिनःशमनंतथा श्वश्रुभ्रातृवधूनांचइछयागामिनांतथा ल
क्षप्रदक्षिणानामव्रतंकुर्यान्महीपते संध्याकर्मादित्यागस्यचांडालीगामिनस्यवै दासीवेश्यासगिनश्चक्षयंयांतिनसंशयः व
र्धनंसर्वभूतानांसदाविजयकारणं किमेभिर्बहुभिर्वाक्यैःकथितैश्चपुनःपुनः दारिद्र्यनाशनंपुण्यंसर्वैश्वर्यप्रदंशिवं दुर्लभंसर्वमर्त्या-
नांपुत्रपौत्रप्रवर्धनं योयान्प्रार्थयतेकामान्सतानाप्नोतिमानवः ऋषयऊचुः सूतसूतमहाभागवेदविद्याविशारद यथा
प्रदक्षिणाकार्यामनुजैर्विधिपूर्वकं सूतउवाच एवमेवपुरापृष्टोभगवान्शिवयाशिवः तद्ब्रवीमिमुनिश्रेष्ठाःशृण्वंतुविधि
मुत्तमं देव्युवाच भगवन्देवदेवेशप्रदक्षिणविधिंवद शिवलक्षेप्ययेनाशुनिःपापःपुण्यवान्भवेत् श्रीमहादेवउवाच
श्रावणेमाधवेऊर्जेमाघमासेव्रतंचरेत् लिंगप्रदक्षिणाःकुर्यात्सुंदरीविधिपूर्वकाः श्रीदेव्युवाच लिंगप्रदक्षिणेदेवनियमाः
केभवंतितान् वदस्वेतितदाशेषविश्वनाथकृपानिधे शिवउवाच प्रतिग्रहंपरान्नंचपरदाराभिभाषणं परस्वग्रहणं
स्नेहादसद्वार्त्तांचवर्जयेत् असतांपापिनांसंगंनकुर्यात्प्रयतोनरः असत्समागमात्सर्वंनिःफलंजायतेनृणां ममद्रोहपरैःसाकं

तस्तव सेतिहासस्तुदूर्वाणांश्रवणात्पापनाशनः नारभ्येयोदुष्टबुद्धिस्तु प्रियपुत्रेनिवेदयेत् यइदंशृणुयाद्भक्त्यावाजपेयफलंल
भेत् इतिश्रीगणेशपुराणेउपासनाकांडेदूर्वामाहात्म्येलक्षदूर्वापूजोद्यापनंसंपूर्णं अथशिवलक्षप्रदक्षिणाविधिः
युधिष्ठिरउवाच पुरातुऋषयःसर्वेनैमिषारण्यवासिनः शौनकाद्यामहात्मानः सर्वशास्त्रविशारदाः तीर्थयात्राप्रसंगेनगंगाद्वा
रमुपागमन् तत्रस्नाताःकृतजपाविधिवद्दत्तदक्षिणाः यावत्सुखोपविष्टास्तेहर्षनिर्भरमानसाः तावत्तेददृशुस्तत्रसूतंशास्त्रार्थ
कोविदं ददर्शसोपितांस्तत्रऋषीन्विगतकल्मषान् ननामदंडवद्भक्त्यातैश्चापिप्रतिपूजितः तेचक्रुःपरमातिथ्यंकुशलंप्रश्नमेव
च सुखोपविष्टंतंसूतंपप्रच्छुरिदमादरात् ऋषयऊचुः सूतसूतमहाप्राज्ञचिरंदृष्टोसिसुव्रत कस्मिन्तीर्थेथवादेशेका
लोहिनिहतस्त्वया त्वद्दर्शनेनसौख्यंतुजातंनःपरमाद्भुतं किंचिधिंज्ञातुमिच्छामःस्तच्छृणुष्वमहामते त्वयोक्ताविविधाधर्मास्त
थानानाविधाःकथाः व्रतानिचविचित्राणिमनोरथकराणिच इदानींवददेवस्यव्रतंपरमपावनं यत्कृत्वासर्वसिद्धिःस्यान्नरा
णांवांछितप्रदं सूतउ० सम्यक्पृष्टंऋषिगणाव्रतंदेवस्यचाद्भुतं ममापिकथितुंहर्षोजायतेनात्रसंशयः युधिष्ठिरउवा
च धर्माबहुविधाःप्रोक्तास्त्वयानंतफलप्रदाः इदानींश्रोतुमिच्छामिव्रतंसंपत्करंशुभं श्रीकृष्णउवाच शृणुराजन्प्रव
क्ष्यामिशिवस्यव्रतमुत्तमं लक्षप्रदक्षिणानामव्रतमस्तिसुदुर्लभं ब्रह्मघ्नस्यसुरापस्यगुरुदारावमर्शिनः संकीर्णकानिपापानि
संकलीकरणानिच प्रकीर्णकानिपापानिमलिनीकरणानिच भ्रातृपत्नीसुतादीनांगामिनःकाममोहिताः गुरोर्विश्वासहीनस्य

गजाननं तेनापिकोटिगुणिताकृतापूजानसंशयः ब्रह्मोवाच उद्यापनंचकुर्याच्चुदेशकालानुसारतः ॥ माघेवाकार्तिके
भाद्रे आषाढेश्रावणेपिवा अन्येषुपुण्यमासेषुव्रतमेतत्समाचरेत् प्रातःस्नानंविधायाथदंतधावनपूर्वकं धौतवस्त्रधरोभूत्वा
नित्यकर्मसमाचरेत् देवपूजागृहंवापिदेवालयमथापिवा गोमयेनानुलिप्याथधातुनामृन्मयेनवा पंचभिर्ब्राह्मणैःसार्धंकृत्वा
चस्वस्तिवाचनं नांदीश्राद्धंप्रकुर्वीतलक्षपूजाविधौद्विजः प्राणायामत्रयंकृत्वादेशकालौस्मरेत्सुधीः गजाननंचतुर्बाहुंएकदंतवि
पाटितं विधायहेम्नाविघ्नेशंहेमपीठासनस्थितं तथाहेममयींदूर्वांतदाधारेव्यवस्थितां संस्थाप्यविघ्नहर्तारंकलशेताम्रभाजने
वेष्टितंरक्तवस्त्रेणसर्वतोभद्रमंडले पूजयेदुक्तकुसुमैःशमीदूर्वाभिरर्चयेत् गंधपुष्पैश्चधूपैश्चदीपैर्नैवेद्यतोषकैः पश्चाद्गंधादिद्र
व्यैभिरर्चयेद्गणनायकं गणाधीशंसहस्रेणअथवाशतनामभिः क्रसंख्यासफलापूजासंख्याहीनातुनिष्फला एवंसंपूज्यविधि
वत्पूजांतेहोममारभेत् आचार्यंवरयेत्पूर्वंऋत्विग्भिश्चैकविंशतिः गणानांत्वेतिमंत्रेणअयुतंहोममाचरेत् अथवादूर्वामंत्रेणअयुतं
तुसमाचरेत् दूर्वामंत्रः त्वंदूर्वेऽमृतजन्मासिवंदितासिसुरासुरैः सौभाग्यंसंततिंदेहिसर्वकार्यकरीभव यथाशाखाप्रशाखाभिर्विस्तृता
सिमहीतले तथाममापिसंतानंदेहित्वमजरामरं सहस्रनामभिर्होमंस्वाहाकारसमन्वितं मधुमिश्रैस्तिलैर्लाजैःपृथुकैरिक्षुखंडकैः ल
ड्डुकैःपायसान्नेनसघृतेनहुनेत्ततः पूर्णाहुतिंततःकृत्वाबलिदानंततश्चरेत् होमशेषंसमाप्येतब्राह्मणान्भोजयेत्ततः आचार्यंपू
जयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकारभूषणैः एवंमेब्रह्मणादिष्टंव्रतंलोकोपकारकं तदेतत्कथितंतेघकुरुपुत्रार्थमादरात् इतिनानाविधोराजन्महिमाकथि

संत्यक्त्वायज्ञंव्रतंदानंज्ञात्वादेवोगजाननः कृपयापरयाविष्टोस्वधामप्रत्यचोदयत् गणाऊचुः अगाधंवर्णितंदूर्वामाहात्म्यमि
दमुत्तमं अशेषवर्णनेशेषोनशक्तिंसमपद्यत त्रैलोक्यंतुलयाअस्थानसंजातंमहामुने दूर्वेतिस्मरणात्पापंत्रिविधंविलयंव्र
जेत् तत्स्मृतंस्पर्शनेदेवोयतःसोपिगजाननः इतिचिंतामणेःक्षेत्रमहिमावर्णितःस्फुटं श्रवणात्कीर्तनाद्ध्यानात्भुक्तिमुक्तिफल-
प्रदः एतस्मात्कारणाद्दानंत्रयाणांप्रेषितंशुभं रासभस्यमुखाद्दूर्वागतादेवोपरिप्रभो चांडालशीतनाशायआनीतान्तृणभारतः
वायुनाप्रेरितासाधिगतादूर्वागजानने यतश्चास्यप्रियादूर्वासंतुष्टोसौविनायकः निःपापत्वात्त्रयाणांचसान्निध्यंदत्तवान्निजं
गंधमात्रेणदूर्वायाःसंतुष्टोजायतेविभुः प्रसन्नोवतिभक्त्यावैकिंपुनर्मस्तकार्पणात् ब्राह्मणाऊचुः इतिदूतमुखाद्राजन्
संश्रुतोमहिमातदा दूर्वायामुनिभिःसर्वैःसंकष्टोनचसंश्रुतः स्नात्वादूर्वांकुरान्गृह्ययुयुजुस्तेविनायकं सेवकाश्चापिदूर्वा
भिरानर्चुःश्रीगजाननं॥आसन्सर्वेदिव्यदेहास्तेजसासूर्यवर्चसः शृण्वंतोदिव्यविद्यानांनानारावान्समंततः विमानवरमा
रूढादिव्यवस्त्रानुलेपनाः यातावैनायकंधामकेचिद्रूपंचधारिणः नरानागरिकाःकेचिदागतास्तंमहोत्सवं द्रष्टुंदूर्वाभिरानर्चुरेके
विंशत्पृथक्पृथक् भुक्त्वाभोगांश्चतेसर्वेगणेशस्थानमागमन् विमानमपिचलितंमूर्ध्वंतत्पुण्यतेजसः तस्माद्गणेशभक्तेनकार्यंदू
र्वाभिरर्चनं नकरोतिनरोयस्तुप्रसादात्ताभिरर्चनं चांडालःसतुविज्ञेयोनरकान्प्राप्नुयान्बहून् नतन्मुखंनिरीक्षेतकदाचि
दपिमानवः यस्तुदूर्वाभिपूज्येतदेवदेवंगजाननं तस्यदर्शनतोन्योपिपापीशुद्धलमाप्नुयात् लक्षसंख्याभिदूर्वाभिः पूजयेद्धि

धरमारूरुहेतदा तथापिनोर्ध्वगमनंनदादूर्वांकुरस्यहि शिवोविष्णुःकुवेरोपिआश्चर्यंसमपद्यत वरुणेंद्राग्निमरुतोकौंडिन्यंच
समाययुः देवादेवर्षयश्चापिसिद्धविद्याधरोरगाः दिनांतेसमनुप्राप्तेयथागच्छंतिपक्षिणः नमस्कृत्यमुनिंसर्वेप्रोचुर्विद्याधरोर
गाः सर्वेऊचुः अज्ञानंविलयंयातंदर्शनान्नोमुनेतव पूर्वपुण्यभवादग्रेकल्याणंनोभविष्यति तवपत्न्याहृतंसर्वंसर्वेषा
मघनस्फुटं महिमानंनजानीमोदूर्वांकुरसमुद्भवं एवंदूर्वांकुरस्तुलांत्रैलोक्यमपिनाभवत् गजाननशिरस्थस्यत्वयाभक्त्यार्पित
स्यच जानीयान्महिमानंकः सम्यक्दूर्वांकुरस्यच गजाननैकभक्तस्यजपतस्तपतोभृशं तवापिमहिमानंकोजानातिभुवन
त्रये एवमुक्त्वामुनिंसर्वेपूज्यमानंगजाननं सर्वेसभार्यायययुस्तुष्टुवुर्नन्तृतुर्जगुः नब्रह्मानहरिःशिवेंद्रमरुतोनाग्निर्विवस्वान्म
रुच्छेषोशेषकलानिधिश्चवरुणोनोचंद्रमानाश्विनौ नोवाचामधिपोननैवगरुडोयक्षाधिपोनांगिरामाहात्म्यंपरिवेदवेदनिग
मैरज्ञातरूपस्यते एवंसंतोष्यसर्वेतेदेवदेवंगजाननं मुनिंचसमनुप्राप्य ययुःस्वंस्वंनिकेतनं आश्रयापितितोज्ञात्वादूर्वामा
हात्म्यमुत्तमं विश्वस्ताभर्तृवाक्येनसादूर्वापर्यपूजयत् विघ्नेश्वरंसर्वदेवंसर्वेदूर्वाभिरर्चितं प्रणनामचकौंडिन्यंभर्तारंस
त्यवादिनं उवाचतंप्रसन्नात्मासात्मानंनिंदतीभृशम् मादृशीनेवदुष्टास्तिपतिवाक्येनशासिता विशेषविदुषास्त्वामिन्वि-
शेषविदुषात्वया सम्यक्कृतंममविभोसर्वभूतदयावता तत्क्षमस्वापराधंमेत्वामहंशरणागता ततःप्रातःसमुत्थायदूर्वामादा
यसत्वरौ स्नात्वादेवंसमभ्यर्च्यदूर्वार्पणमकुर्वतां अनन्यभक्त्याज्ञात्वातौदूर्वामाहात्म्यमुत्तमं सायंप्रातर्देवदेवंपूजयंतौनिरंत

स्फुरेश्वर इंद्रउवाच किमर्थंत्वमिहायाताममाज्ञाप्रेषिताभवत् मयातुप्रेषितंतस्यस्वशक्त्यातुसुवर्णकं आश्रयो
वाच दूर्वांकुरस्यतुलयायद्भवेत्कांचनंशुभं गृहिष्येशचिभर्तस्त्वंन्यूनंनचह्यतोधिकं इंद्रउवाच दूर्वांकुरप्रमाणंमेनास्तिद्रव्यं-
शुभानने कुबेरभवनंगच्छजातरूपंप्रदास्यति इंद्रेणप्रेषितासाध्वीमुनिपत्नीमयासह प्रापितंभवनंतेद्यदेहिदूर्वामितंधनं कुबेरउ
वाच अत्याश्चर्यमहंमन्येमुनेःशक्रस्यचाश्रये मोहाविष्टोनजानातिदूर्वांकुरमितंकियत् कांचनेनकिमेतेनबहुलंनेच्छतेकुतः आ
ज्ञापयद्धनाध्यक्षोकोशकारंधनस्यच देहिअस्याधनंस्वेच्छंमुनिपत्न्याममाज्ञया एवंश्रुत्वाददौतस्यैबहुलंकांचनंतुसः नज-
ग्राहभयाद्भर्त्तुर्दूर्वाधिकविशंकया स्वर्णकारतुलायांतंदूर्वांकुरमधारयत् नाभवत्तुलयातस्यपर्याप्तंतत्तुहाटकं वणिक्तुलासमा
नीतातत्रापिनाभवत्समं तैलकारसमानीतानजानापूरणेक्षमा धटेमहत्यतोक्षिप्रंहाटकंदत्तमेकतः दूर्वांकुरेपितत्रापिअधस्ता
द्यातिभारतः अन्यदन्यद्ददौतत्रकुबेरःकांचनंबहु तदपिनाभवत्तेनसमंदूर्वांकुरेणच सर्वकोशगतंद्रव्यंदत्तंगुरुततोभवेत् न
थापिनाभवत्तुल्यंतेनदूर्वांकुरेणच पत्नीमाहूयतांप्राहकुबेरःकौतुकान्वितः कुरुमद्वाक्यतःसुभ्रूर्धटारोहणमग्रतः नसमंचेत्स
मारोक्ष्येनिजसत्वरिरक्षया पतिव्रताज्ञयातस्यधटमारुरुहेतदा ततोपिनसमाजातानतःसर्वांपुरींददौ धटमध्येकुबेरोपि
नोर्ध्वंजातोंकुरस्ततः श्रुत्वादूतमुखादिंद्रोगजारूढःसमाययौ स्वकीयद्रव्यसहितोधटमारुरुहेस्वयं समंनयातिदूर्वाविध
टभारेणचानघ अधोमुखेगतेश्चिंतांकिमेतदितिचिंतयन् विष्णुंहरंचसंस्मारतत्रारोहणकाम्यया शिवोविष्णुःसमागत्य

ब्राह्मणस्त्वंतुबुभुक्षुःपरयामुदा तस्मिन्दूर्वांकुरेभक्त्यादत्तेतेनाथभक्षिते प्रशमस्याद्द्विजस्यास्यतत्क्षणाज्जठरानलः तृप्तिश्चपर
मातेनप्राप्तातत्क्षणमात्रतः आलिलिंगत्रिशिरसंतुष्टोहंहर्षयन्द्विजः तत्याजकुत्सितंरूपंप्रकटोभूद्गजाननः चतुर्भुजोरविंदा
क्षःशुंडादंडोविराजितः कमलंपरशुंमालांदंतंकरतलेदधत् महार्हमुकुटोराजन्कर्णकुंडलमंडितः दिव्यवस्त्रपरीधानोदिव्य
गंधानुलेपनः उवाचतौप्रसन्नात्माद्दंपतीसगजाननः वृणीतंवरंशीघ्रंमनसायोयदिच्छितः ताबूचतुः जन्मजन्मांतरेवापि
भक्तिरस्तु दृढावयोः मुनिर्वादीयतांदेवअस्मात्संसारसागरात् नायाचेकिंचिदन्यंहिपादपद्माद्विभानन कौंडिन्यउवाच
इतितद्वाक्यमाकर्ण्यतथेत्युक्त्वागजाननः पुनरालिंग्यप्रददेभक्तिंत्रिपुरसूदनः एतस्मात्दूर्वभारोस्मैदीयतांदीयतेमया असं
ख्यभक्षणाद्देवोनतृप्तिंचसमाययौ दूर्वांकुरेणचैकेनसत्तृप्तिंपरमांययौ इतिसम्यक्समाख्यातंमहिमानंपरंशुभं दूर्वासमर्पणा
भवेच्छ्रवणात्सर्वकामदः इतिहासमिमंभक्त्याशृणुतेश्रावयेच्चयः सपुत्रधनमाप्नोतिस्वर्गलोकेचमोदते गजाननेचयोभक्तिं
निष्कामोमुक्तिमाप्नुयात् श्रुत्वापीत्थमितीहासंआश्रयात्संशयंपुनः प्रपेदेहृदितंज्ञात्वाकौंडिन्योमुनिरब्रवीत् आश्चर्यंशृणुमेव
क्ष्यंसंशयस्यापनुत्तये यद्दामिहृदिस्थस्यमयाज्ञातस्यतेनघे एकंदूर्वांकुरंगृह्यगच्छशीघ्रंबिडौजसं वदाशीर्वचनंपूर्वंपश्चा
द्याचस्वकांचनं दूर्वांकुरेणतुलितंगृहीत्वातुइहानय नन्यूनं नाधिकंग्राह्यंतस्यभाराच्छुभाननेआज्ञांप्राप्यमुनेःसातुप्रस्थिता
स्वार्थसिद्ध्येएकंदूर्वांकुरंगृह्यशक्रसंनिधिमाययौ तमुवाचाश्रमाशक्रदेहिमेकांचनंशुभं याचितुंत्वांसमायाताभर्तृवाक्या

चथेत्तुंदद्यात्प्रयत्नतः अनेनविधिनायस्तुव्रतमेतत्समाचरेत् सभुक्त्वाविपुलान्भोगान्शिवसायुज्यमाप्नुयात् ब्राह्मणान्भो
जयेसम्यग्वस्त्रालंकारभूषणैः गुरोराज्ञांगृहीत्वातुभुंजीयाद्बंधुभिःसह एवंयःकुरुतेमर्त्योलक्षदीपप्रदीपनं नरोवाप्यथवाना
रीसोश्नुतेपदमव्ययम् ज्ञानमुत्पद्यतेतस्यसंसारभयनाशनं सर्वपापक्षयकरंजन्मजन्मार्जितंचयत् बाल्येवयसियत्पापंयौ
वनेवापियत्कृतं वार्धकेपिकृतंपापंतत्सर्वंनश्यतिध्रुवं सर्वपापविनिर्मुक्तोभुक्त्वाभोगान्महीतले सर्वान्कामानवाप्यायसो
श्नुतेपदमव्ययं इतिश्रीस्कंदपुराणेलक्षदीपोद्यापनंसंपूर्णं अथलक्षदूर्वापूजनविधिः शूरसेनउवाच लक्ष
पूजाविधिंसम्यक्कथयस्वममाग्रतः यंकृत्वाप्राणिनःसर्वेभवंतिसुखभागिनः श्रावणेचचतुर्थ्यांतुभौमवारोयदाभवेत्
शुभेन्हिवासरेवापिपूजाकर्मसमारभेत् दंपत्यूचतुः चक्रवर्तिन्नृपोजातोतेनतृप्तिंनवैगमः आवाभ्यांतुदरिद्राभ्यांकिं
देयंतृप्तिकारकं नदीनदजलैर्योब्धिरसंख्येर्नाभिपूर्यते बिंदुमात्रेणसहसासकथंपूर्यतेवद कौंडिन्यउवाच भक्त्याद
त्तंस्वल्पमपिबहुतृप्तिकरंमम अभक्त्यायच्चदंभेनबहुदत्तंवृथाभवेत् दंपत्यूचतुः आवयोर्नगृहेकिंचिद्धुभंवस्तुद्विजोत्त
म पूजायैगणनाथस्यप्रातर्दूर्वांकुराहृताः पूजितोगणनाथस्तुसएकोह्यवशिष्यते भक्त्यादत्तःसएकोपित्वप्तयेस्यात्प्रदी-
यतां कौंडिन्यउवाच विरोचनाददौतस्मैश्रुत्वावाक्यंनदीरितं एकंदूर्वांकुरंभक्त्यातेनतृप्तोभवद्विजः शाल्यन्नंपाय
सान्नंचनानापक्वान्नमेवच व्यंजनान्यपिसर्वाणिलेह्यचोष्याण्यनेकधा भक्त्याविरोचनादत्तेजातंदूर्वांकुरेखिलं गृहीत्वा

कृष्णउ॰ एतत्तेव्रतमाख्यातंस्त्रीणांकामफलाप्तये पुत्रपौत्रादिसंतानवृध्यर्थंकुरुनंदन यानारीकुरुतेभक्त्याहरिस्तस्याःप्रसीदति
इतिसौरपुराणेलक्षपद्मप्रकरणउद्यापनंसंपूर्णं अथलक्षदीपदानविधिः स्कंदउवाच रुद्रसंख्याशिवायाथअर्पयेद्दीपमु-
त्तमं वर्षमेकंतदर्धंवावर्षद्वयमथापिवा लक्षसंख्यातदर्धंवाद्विलक्षंवास्वशक्तितः लक्षदीपंप्रकुर्वंतिनराःपरमधार्मिकाः घृतेनयेप्र
कुर्वंतितेषांपुण्यंवदामिते दीपमालायथाशक्त्याकार्तिकेश्रद्धयान्विताः यावत्कालंप्रज्वलंतिदीपायस्यशिवाग्रतः तावद्युगसहस्राणिस्व
र्गलोकेमहीयते कौसुंभेनचतैलेनदीपान्दद्याच्छिवालये तेनपुण्येनकैलासेवसतेशिवसन्निधौ अतसीतैलसंयुक्तान्दीपान्दद्यात्
शिवालये दशपूर्वान्दशपरान्युक्तोगच्छेच्छिवालये ज्ञानिनोहिभविष्यंतिदीपदानफलेनहि तिलतैलेनयोदीपान्ददतेचशिवा
लये तेजस्विनोमहाभागाःकुलेनचशतेनवै तैलयुक्ताःकृतादीपादापिताश्चशिवालये आर्तिक्यंचसकर्पूरं येकुर्वंतिदिनेदिने ते
प्राप्नुवंतिसायुज्यंनात्रकार्याविचारणा लक्षदीपस्यसंपूर्त्यैकुर्यादुद्यापनंबुधैः उपवासंप्रकुर्वीतपूर्वस्मिन्दिवसेतदा कर्षमात्रसुवर्णे
नतदर्धार्धेनवापुनः प्रतिमांशंकरस्याथउमयासहितस्यच आचार्यंवरयेत्तत्रअभिज्ञंवेदपारगं कलशंस्थापयेद्रात्रौस्वस्तिवाच
नपूर्वकं उमामहेश्वरंरम्यंस्थापयेत्कलशोपरि उपचारैःषोडशभिःपूजयेच्चपृथक्पृथक् रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराणश्रवणादिभिः
प्रातःस्नानंविधायाथहोमकर्मसमारभेत् तिलसर्पिर्यवैश्चापिचरुणाबिल्वपत्रकैः आज्यप्लुतैश्चप्रत्येकंसद्योजातादिमंत्रतः शतम
ष्टोत्तरंहुत्वाहोमशेषंसमापयेत् उमामहेश्वरंदेवंपूजयेत्तुपुनर्व्रती प्रतिमांवस्त्रसहितामाचार्यायनिवेदयेत् सहिरण्यांसवत्सां

उद्यापनंविधिंकृत्वाप्रपादानमनुत्तमं तस्याःसर्वाणिपात्राणिब्राह्मणायनिवेदयेत् भोजयेच्चयथाशक्त्याब्राह्मणांस्तोषयेत्त
तः प्रपामंदीरदानेनकृतकृत्योभवेन्नरः दुर्भिक्षेग्रासमात्रान्नंग्रीष्मेबिंदुसमंजलं तत्तुल्यंक्रतुलक्षेणद्दयमेतत्ततोधिकं एवंवि
धाप्रपाप्रोक्तामुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः वरावालघुवाराजन्सर्वकामविवर्धिनी कावडिस्थेनयत्नेनमार्गेतत्रापयेज्जलं इ
तिभविष्योत्तरपुराणेप्रपादानंसोद्यापनंसंपूर्णं अथलक्षपद्मविधिः ब्रूहिकृष्णाव्रतंश्रेष्ठंमुक्तिदंदुःखनाशनं पुत्रपौ
त्रादिकंचैवकृपयामधुसूदन श्रीकृष्णउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिव्रतानामधिकंव्रतं सर्वदुःखहरंस्त्रीणांसर्वका-
मफलप्रदं लक्षपद्मंरंगवल्ल्याशुभेमासिसमारभेत् गुरुशुक्रास्तरहितेशुक्लवर्णेनयत्नतः तंदुलैःपूजयेच्छुभैः सूर्यस्थंपूजयेद्धरिं
उद्यापनंसमाप्तौचकुर्याद्यत्नेनसिद्धये संपूर्णंजायतेयेनतच्छृणुष्वप्रयत्नतः सूर्यस्यप्रतिमांकुर्यात्सुवर्णस्यचशक्तितः वेदि
कायांप्रकर्तव्यंस्वस्तिकंपद्मसंयुतं तन्मध्येकलशंस्थाप्यरक्तवस्त्रेणवेष्टितं पंचामृतेनसंस्नाप्यदेवंतत्रप्रपूजयेत् गंधपुष्पा
क्षतैर्दिव्यैर्धूपदीपादिभिःशुभैः सुवर्णनिर्मितंपद्मंदेवायविनिवेदयेत् आचार्यंवरयेत्तत्रवेदवेदांगपारगं ततोहोमःप्रकर्त-
व्यस्तिलाज्यैःपायसैस्तथा अष्टोत्तरंसहस्रंवाशतत्रयमथापिवा गायत्रीमंत्रतःकुर्यान्मूलमंत्रेणहोमयेत् गोदानंचप्रकर्त
व्यंसूर्यस्यहरितुष्टये ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्याशर्कराघृतपायसैः तेभ्योपिदक्षिणांदद्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः प्रतिमां
कलशंचैवदद्यात्स्रजादिकंतथा अतोदेवेतिमंत्रेणआचार्यायनिवेदयेत् प्रदक्षिणांनमस्कारंकुर्यान्मूर्ध्निकृतांजलिः श्री

मापतिंरात्रौजागरणंकुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैः घृतेनाष्टोत्तरशतंपावकेहवनंचरेत् अतोदेवेतिमंत्रेणब्राह्मणान्भोजयेत्ततः पीठदानंततः
कुर्यात् घंटादानंतथैवच घंटादानस्यमाहात्म्यंवक्तुंकेनचशक्यते दीपदानंततःकुर्याद्व्रतसंपूर्णहेतवे इदंव्रतंमयापूर्वंकृतंसुसन्ततिहेत
वे तेनव्रतप्रभावेनसत्सुतसन्ततिर्मयाकृता कर्तव्यंतुप्रयत्नेनसर्वकामार्थसिद्धये यइदंकुरुतेवत्ससस्साक्षान्मामकीतनुः इतिश्रीब्र
ह्मांडपुराणेब्रह्मनारदसंवादेमौनव्रतोद्यापनंसंपूर्णं अथप्रपादानविधानं युधिष्ठिरउवाच कथंकृष्णात्तरंतत्रसंसा
राद्दुस्तरान्नराः स्वल्पेनैवतुकालेनतथादानेनमेवद कृष्णउवाच विधानमेकमतुलंसामान्यंनरसेवितं विधिंप्रपाख्यं
राजेंद्रकथ्यमानंशृणुष्वतत् यस्मिन्पथिजलंनास्तिनास्तिग्रामःसमीपगः प्रपातत्रप्रकर्तव्यास्वर्गकामेप्सुभिर्नरैः माघमासे-
सितेपक्षेशिवरात्रौविशेषतः कृत्वातुमंडपंरम्यंचतुर्द्वारसुशोभितं छायाशीतमयीकार्यादृढैस्तंभैर्विशेषतः एकवक्त्राद्विवक्त्रा
वापूर्वोत्तरमुखाशुभा मार्गाणांयत्रबाहुल्यंतत्रकार्याविचक्षणैः दृढांस्ताम्रमयान्रम्यान्मृन्मयान्वासमाहितः पूजांचैवसमादिश्य
स्वर्गकामःप्रयत्नतः शाद्वलायानियावद्भिर्जलैःकुंभान्प्रपूरयेत् यवागूतक्रसंयुक्तांव्यंजनैस्तुसमन्वितां अन्यैश्चचतुर्विधैःशर्करापानकैर्यु
तां तक्रंलवणसंयुक्तंतांबूलंचयथाविधि प्रपायांभोजयेच्छक्त्याजलंवाकेवलंशुभं ब्राह्मणार्थंपृथक्पात्रंब्रह्मचिन्हेनलक्षितं स्वस्तिवा
चनपूर्वंतुसर्वमेतत्प्रकल्पयेत् एवंविधाप्रपाप्रोक्ताविद्वद्भिर्धर्मकोविदैः शिशूनांजननीयद्वत्स्कन्दडाहरणेक्षमा सर्वेषामपिवर्णानांप्र
पावैपोषणेक्षमा नंदंतिपितरस्तस्यतुष्यंतिकुलदेवताः स्तुवंतिमनुजास्तंतुयेनाध्वनिकृताप्रपा क्रतुकोटिशतैर्यत्तुपुण्यंचलभतेनरः

व्र॰रा॰
५

वर्धनायनमः सुब्रह्मण्या॰ शौरिणेनमः ईश्वरायन॰ एतानिद्वादशनामानिपूजनेहवनेतथा घृतंवापायसंवापिपंचामृत
तिलोदनं तत्तन्मंत्रैश्चहोतव्यंअष्टाविंशतिसंख्यया पर्णस्थापनपात्रंचचूर्णपात्रंतथैवच स्वर्णरौप्यमयंवापिपैत्तलंसीससंभवं
सर्वशोभासमायुक्तांलोहजांपूगभाजिकां तेषांपूजाप्रकर्तव्यागंधपुष्पादिभिस्तथा पूर्णाहुतिंततःकुर्याद्ब्राह्मणान्भोजयेत्त
तः तांबूलंसुष्टुयोदद्याद्ब्राह्मणेभ्योतिभक्तितः मेधावीसुभगःप्राज्ञोदर्शनीयश्चजायते फलेनतृप्यतेब्रह्मापत्रेणभगवान्हरिः
चूर्णमीश्वरतृप्त्यर्थंखदिरोकामतृप्तये कर्पूरैलालवंगादिजातिपत्रफलैस्तथा इंद्राद्यालोकपालाश्चसंतुष्टाश्चभवंतिहि वा
रिदःसुखमाप्नोतिराज्यंप्राप्नोतिचान्नदः दीपदश्चक्षुराप्नोतित्रयंतांबूलदानतः एवंकृतेविधानेनसर्वान्कामानवाप्नुयात्
इतिवायुपुराणेतांबूलव्रतोद्यापनंसंपूर्णं अथमौनव्रतोद्यापनं नारदउवाच ब्रह्मन्ब्रूहिममत्वंवैमौनव्रतफलंशु
भं फलंकिमस्यदानंवाकथमुद्यापनंभवेत् ब्रह्मोवाच शृणुनारदयत्नेनसावधानेनचेतसा चातुर्मास्येव्रतंकुर्यात्मौ
नाख्यंव्रतमुत्तमं यस्याचरणमात्रेणगम्यतेविष्णुमंदिरं विधिंतस्यप्रवक्ष्यामिशृणुनारदमन्मुखात् व्रतमध्येव्रतस्यांतेव्र
तादौवायथाविधि उद्यापनंप्रकुर्वीतव्रतसंपूर्णहेतवे स्नात्वानित्यविधिंकृत्वाकुर्यात्संकल्पमादृतः सर्वतोभद्रमालिख्यत
त्रविष्णुंप्रपूजयेत् लक्ष्म्यायुतंतुदेवेशंब्रह्माद्यादेवतास्तथा द्वारदेशेतुसंपूज्यौपुण्यशीलसुशीलकौ जयंचविजयंचैवगदा
दीन्यायुधानिच मंडपंतोरणैर्युक्तंपट्टवस्त्रेणभूषितं सुवर्णप्रतिमांतत्रघंटागरुडलांछितां उपचारैःषोडशभिरर्चयित्वारमा

प्रपा॰
५

प्रसादः क्रियतांमह्यंसूर्यरूपनमोस्तुते दुर्वाससोपदिष्टासाद्रोणभार्यासुलोचना मकरस्थेयदासूर्येतिलोद्वर्तनपूर्वकं स्नात्वा
चजाह्नवीतोयेसंप्रार्थ्यमुनिपुंगवं पूजयित्वामुनिंसापिअददद्दधिमंथनं अश्वत्थामानंचसुतंदधिमंथनदानतः कृपीलेभेसुय
शसंऋणत्रयविमोक्षणं मुक्तादारिद्र्यदुःखात्साबभुजेभोगमुत्तमं एवंपूर्वंकृपीकृत्वाआनंदंसमपद्यत एवंयाकुरुतेनारीवि
त्तशाठ्यविवर्जिता सर्वान्कामानवाप्नोतिसूर्यलोकेमहीयते इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेमकरसंक्रांतौदधिमंथनदानंसंपूर्णं अ
थतांबूलोद्यापनं युधिष्ठिरउवाच तांबूलदानमाहात्म्यंकथयस्वममप्रभो उद्यापनविधिंतस्यसर्वकामार्थसिद्धये
श्रीकृष्णउवाच सर्वेषामेवदानानांतांबूलंचोत्तमंस्मृतं आनंदोदीर्घमायुष्यंसौमनस्यंचपुष्टिदं सौभाग्यंचंदनादि
भ्योविद्यालाभस्तथैवच एतच्चतुष्टयंराजन्तांबूलान्लभतेनरः क्षुत्पिपासाहरंस्वादुसौभाग्यंनिर्मलंस्मृतं द्वात्रिंशत्पत्रकै
र्युक्तंपूगीफलसमन्वितम् एलालवंगकर्पूरैर्युक्तंतांबूलमुच्यते यथालाभंभवेद्वापिदेयंद्विजवरायच द्विजाभावेसुवासिन्येतद
भावेकुमारिकां उद्यापनंप्रकर्तव्यंयथाविभवसारतः शुभेह्निमासेकर्तव्यंऋक्षेवैवाहिकेततः पंचसप्तचसद्विप्रान्सपत्नी-
कान्प्रपूजयेत् पूर्वाण्हरात्रौसंपूज्यलक्ष्मीनारायणावुभौ उमामहेश्वरौपूज्यौब्रह्माणंसावित्र्यासह रतिंचपंचबाणंचपूजये
च्चयथाविधि ऋद्धिंसिद्धिंविघ्नराजंलोकपालांश्चपूजयेत् रात्रौपूजाप्रकर्तव्याषोडशैरुपचारकैः तांबूलोपस्करांस्तत्रसंस्था
प्योत्तरदेवताः पुरुषोत्तमाय॰ शार्ङ्गपाणये॰ गरुडध्वजाय॰ अनंताय॰ यज्ञपुरुषा॰ पुंडरीकाक्षाय॰ नित्याय॰ वेदगर्भाय॰ गो

न् तन्मेब्रूहिसुखंमम दुर्वासाउवाच दानंदेहिचसुभगे येनपूर्णमनोरथाः नंदजायास्त्वंलेभेब्रह्माद्यैःपूजितंमहत्
श्रीकृष्णाख्यंपरंतत्वंयोगिभिश्चदुरासदं दधिमंथनदानंचपुत्रप्राप्तिकरंपरं नान्यदस्तिदरिद्राणांदानादस्मात्कथंचन तस्मात्त्वम
पिदेयंमेक्षुधितायतपस्विने भविष्यतितवसुतोचिरंजीवीसुचिव्रतः विरच्यस्वस्तिकंपूर्वमनुलिप्यमहीतलं द्रोणमानंधान्यपुंजं
गोधूमैश्चविशेषतः दध्यमत्रकमासाद्यकृष्णलीलाहृदिस्मरन् संसिद्धमथनेतस्मिन्सौवर्णीप्रतिमांतथा संकल्पादिविधायाशु
पूज्यभाजनमंथकं हरिद्राकुंकुमाद्यैश्चदधिभांडंविलेपयेत् रक्तसूत्रेणसंवीतंरक्तवस्त्रेणवेष्टयेत् माल्यैरन्यैश्चसंयुक्तैर्देवीमावा
हयेत्तथा सूर्यंचावाहयेद्दृढं दीपानष्टौप्रदीपयेत् लड्डुकान्पृथुकान्लाजान्इक्षुखंडानिवैतथा नानाविधानिखाद्यानिसमंता
स्थापयेत्ततः कृष्णप्रीतिकरंस्तोत्रं धनधान्यसमृद्धिदं क्षौमंवासःपृथुकटितटेबिभ्रतीसूत्रनद्धंपुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगंजालकंपं
चसुभ्रूः रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंकणौकुंडलेचस्विन्नंवक्त्रंकबरविगलन्मालतीनिर्ममंथ परिधीवस्त्रमासाद्ययथावैजननींह
रिः गृहीत्वादधिमंथानंन्यषेधत्प्रीतिमावहन् नानाखाद्यैर्वारितोपिनचमुंचतिमाधवः अंकमारुह्यस्तन्यंसपिबन्मुखंविलोकयन्
विचित्रैःपट्टकूलैश्चगंधमाल्यैर्विशेषतः पूजयित्वाप्रसाद्यैवंयशोदांपुत्रवत्सलां यशोदेत्वंमहाभागेसुतंदेहिमनोरमं पूजितासिम
यादेविदधिमंथनभाजने श्रीकृष्णपरमानंदसंसारार्णवतारक पुत्रंदेहिमनोज्ञंमेऋणत्रयविमोक्षणं ब्राह्मणंवेदवेत्तारमुपवेश्य
स्वासने गंधमाल्यैश्चसंपूज्यदानंदद्याद्विजातये गृहाणत्वंद्विजश्रेष्ठदधिमंथनभाजनं नवनीतेनसहितंदेवक्यासहितंहरिं

मर्पयेच्छिवमस्तके ततस्तिलैःसर्षपैश्चबिल्वपत्रैश्चकोमलैः हेमपद्मैश्चदेवेशःपूजनीयोमहेश्वरः धूपदीपादिकंदेयंमहानैवेद्य
मादरात् ततोनीराजनंदत्वादेयःपुष्पांजलिस्ततः प्रदक्षिणांनमस्कारान्कृत्वाचतदनंतरं शैवंपंचाक्षरंजप्त्वाशिवायैतन्निवेदये
त् ततोजागरणंकार्यंशिवस्मरणपूर्वकं ततःप्रातः समुत्थायकृत्वास्नानादिकंपुनः पूजनीयोमहादेवोघृतसेचनपूर्वकं भोजनी
यास्तथाशैवाभक्ष्यैर्भोज्यैश्चयत्नतः ततःस्वयंचभोक्तव्यंबंधुभिःसहसादरं अनेनतवदारिद्र्यंनाशमेष्यतिसर्वथा भोगांश्चवि
पुलान्भुक्त्वाशिवलोकंगमिष्यसि इतिमकरसंक्रांतौघृतकंबलदानंसमाप्तं अथमकरसंक्रमणेदधिमंथनदानं त
द्विधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य ममेहजन्मनिजन्मांतरेचअखंडितसौभाग्यपुत्रपौत्रधनधान्याभिवृद्ध्यर्थंश्रीसवितृसूर्यनारा
यणप्रीत्यर्थंसूर्यनारायणस्वरूपिणेब्राह्मणायदधिमंथनदानंकरिष्ये इतिसंकल्प्य तिलोद्वर्तनपूर्वकंस्नात्वाशुचिवस्त्रं
परिधाययशोदाकृष्णास्ववर्णप्रतिमांसंपूज्यप्रार्थयेत् यशोदेत्वंमहाभागेसुतंदेहिमनोरमं पूजितासिमयादेविदधिमंथनभा
जने श्रीकृष्णपरमानंदसंसारार्णवतारक पुत्रंदेहिमनोज्ञंचऋणत्रयविमोक्षणं इतिप्रार्थ्य दानमंत्रः गृहाणत्वंद्विजश्रे-
ष्ठदधिमंथनभाजनं नवनीतेनसहितंदेवक्यासहितंहरिं प्रसादःक्रियतांमह्यंसूर्यरूपनमोस्तुते ब्रह्मांडपुराणेरंगदान
महात्म्येरूपींप्रतिदुर्वाससोपदिष्टं अथकथा सूतउवाच पीडिताहंदरिद्रेणअपुत्राचतपोधनं तपसोभंगभीत्या
चयत्नंनाचरतेपतिः ममसर्वस्वमेकागौः स्वल्पदोहावयोमहत् जीवनंममतक्रेणधर्मचार्तागरीयसी केनोपायेनभोब्रह्म

कोथनिर्दर्शिधायसौवर्णस्र्येणसमंप्रदद्यात् नवित्तशाठ्यंपुरुषोनकुर्यात्कुर्वन्नधोयातिनसंशयोत्र यावन्महेंद्रप्रमुखानगें
द्राःपृथ्वीचसप्ताब्धियुतेहतिष्ठेत् तावत्सगंधर्वगणैरशेषैःसंपूज्यतेनारदनाकपृष्ठे ततस्तुभूमौद्विजवर्यजोवाक्षत्राधिपःस्या
त्कुलशीलयुक्तः स्पष्टेर्युरवेपंगवपुःसभार्यःप्रभूतपुत्रोरिपुवंदितांघ्रिः इतिसंक्रांत्युद्यापनं अथधनसंक्रमणेविशे
षः रवौधनुःस्थेसंप्राप्तेस्नायादर्णोदयेसदा सर्वंनैवेद्यसंपाद्यमुहूर्तेनगतोरविः कृसरान्नेनविप्रान्वैभोजयेद्घृतपायसैः
दक्षिणाभिश्चसंतोष्यस्वयंभुंजीतवाग्यतः एवंनिरंतरंकुर्याद्दशकोभानुवासरे इहकृत्स्नानुभोगान्वैसूर्यलोकंचगच्छति इति
धनुर्मासमहिमा अथरवेर्घृतस्नपनंहेमाद्रौ भविष्येउत्तरेत्तयनेप्राप्तेघृतप्रस्थेनयोहरिं स्नापयित्वाब्राह्मणेभ्योयःप्रय
च्छतिमानदः घृतधेनुंतथादद्याद्ब्राह्मणायकुटुंबिने सर्वपापविनिर्मुक्तःसूर्यलोकेचिरंवसेत् ततोभवतिभूपालोप्रजानंदवि
वर्धनं इतिउदगयनेघृतस्नपनं अथमकरसंक्रांतौशिवरहस्येघृतकंबलदानमहिमा माघेमासिमहादेवंयःकुर्यात्
घृतकंबलं सभुक्त्वासकलान्भोगानंतेमोक्षंचविंदति नराभूपतयोजाताघृतकंबलदानतः जातिस्मराश्चतेजातामुक्ताश्चां
तेशिवार्चकाः पुराकृतागसंविप्रंजाबालिंश्रुतिपारगं पप्रच्छभूलकर्णाभोधर्मंदारिद्र्यनाशकं कृतागाउवाच असि
तायाःसितायावाधेनोर्घृतमनुत्तमं संपादनीयंयत्नेनघनीभूतंचशोधितं तत्घृतंतुलयोत्तीर्णंप्रस्थंसार्धशतत्रयं महाकंब
लमेतद्धिघृतस्यपरिकीर्तितं तदर्धंवातदर्धंवासायंनेयंशिवालये घृतेनान्येनदेवेशमभिषिंच्यमहेश्वरं ततोघनघनीभूत

वैंभपूजयेत् कृसरान्नेनपक्वान्नघृतयुक्तेनभूरिणा ब्राह्मणान्भोजयेद्धलाच्चापे प्राप्तेदिवाकरे पूजाविधानंतद्वद्धुधान्यसंक्रांति
वद्भवेत् सौवर्णंकलशंकृत्वासूर्यंचोपरिविन्यसेत् सुवर्णघटितंपद्मंसूर्यायविनिवेदयेत् गोदानंतत्रदातव्यमेवंसंपूर्णतांव्रजेत्
जन्मनांशतसाहस्रंधनयुक्तोभवेन्नरः आयुरारोग्यसंपन्नोसूर्यलोकेमहीयते इतिधनसंक्रांतिः अथसर्वसंक्रांत्युद्या-
पनंलिख्यते हेमाद्रौमात्स्ये नंदिकेश्वरउवाच अथान्यदपिवक्ष्यामिसंक्रांत्युद्यापनंफलं विषुवेचायनेचैवसंक्रां
तिव्रतमाचरेत् पूर्वेद्युरेकभक्तेनदंतधावनपूर्वकं संक्रांतिवासरेप्राप्तेतिलैःस्नानंसमाचरेत् रविसंक्रमणेभूमौचंदनेनाष्टपत्र-
कं पद्मंसकर्णिकंकुर्यात्तस्मिन्नावाहयेद्रविं कर्णिकायांन्यसेद्देवंआदित्यंपूर्ववत्तथा नमःसोमार्चिषेचाग्नेयाम्येऋग्मंडलायच
नमःसवित्रेनैर्ऋत्येवारुणेतपनंबुधः वायव्येमित्रमावाह्यपूजयेत्तुयथाक्रमं मार्तंडउत्तरेविष्णुमीशान्येविन्यसेत्सदा द्विजा
यसोदकंकुंभंतिलपात्रंहिरण्मयं कमलंतुयथाशक्त्याकारयित्वानिवेदयेत् चंदनोदकपुष्पैश्चदेवायार्घ्यंन्यसेद्भुवि विश्वाय
विश्वरूपायविश्वधाम्नेस्वयंभुवे नमोनंतनमोधात्रेऋक्सामयजुषांपते अनेनविधिनासर्वंमासिमासिसमाचरेत् वत्सरांते
तथाकुर्यात्सूर्यंद्वादशधानरः संवत्सरांतेघृतपायसेनसंतर्प्यवह्निंद्विजपुंगवान्वै कुंभान्पुनर्द्वादशधेनुयुक्तान्समर्प्यहैरण्म
यपद्मगर्भान् पयस्विनीःशीलवतीश्चदद्यात्ताश्चाःस्वरूपेणसवत्सयुक्ताः गावोथवाससचकांस्यदोहामाल्यांबरावाचतुरोप्यश
क्तः द्वेवाप्यशक्तःकपिलामथैकां निवेदयेद्ब्राह्मणपुंगवाय हैमींचदद्यात्पृथिवीमशेषांकृत्वाथरौप्यामथवायत्ताम्रीं ॥पैष्टीमश

थअशोकसंक्रांतिव्रतं अयनेविषुवेचैवव्यतीपातोभवेद्यदि एकभुक्तंततः कुर्यात्तिलदानप्रपूर्वकं कांचनंभास्करंकृत्वायथावि
भवशक्तितः स्नापयेत्पंचगव्येनगंधपुष्पैरक्तपूजयेत् संछाद्यरक्तवस्त्राभ्यांताम्रपात्रेनिधायच भास्करायनमः पादौपूजयामि
रवयेन॰ जंघेपू॰ आदित्याय॰ जानुनी॰ दिवाकराय॰ ऊरूपू॰ अर्यम्णेन॰ कटीपू॰ भानवे॰ उदरं॰ पूष्णेन॰ बाहूपू॰ मित्राय॰ स्तनौ॰
विवस्वते॰ कंठंपू॰ सहस्रांशवे॰ मुखंपू॰ तमोहंत्रे॰ नेत्रेपू॰ तेजोराशये॰ शिरःपू॰ अरुणसारथिनेन॰ सर्वांगंपूजयामि॰ अर्घ्यंचपूर्ववत्
कार्यंब्राह्मणायनिवेदयेत् एवंसंवत्सरेपूर्णेकांचनेनदिवाकरं संपूज्यपद्मकुसुमैर्यथाविभवसारतः धूपैर्दीपैश्चनैवेद्यैरक्तवस्त्रे
णवेष्टितं ततोहोमंप्रकुर्वीतरविमंत्रेणनारद द्वादशाःकपिलादेयावस्त्रालंकारसंयुताः अशक्तःकपिलामेकांवित्तशाठ्यविव-
र्जितः आयुरारोग्यमैश्वर्यंभार्यापुत्रसमन्वितः इतिअशोकसंक्रांतिः अथआयुःसंक्रांतिः अथान्यांचप्रवक्ष्यामिआयुः
संक्रांतिमुत्तमां संक्रांतिदिवसेस्नात्वापूजयेच्चदिवाकरं कांस्येक्षीरघृतंदद्यात्सहिरण्यंस्वशक्तितः मंत्राःपृथक्पृथक्वक्तव्याःपू
जासेवप्रकीर्तिता तत्क्षीरंसुरभीजातंपीयूषंसमसर्पियुक् आयुरारोग्यमैश्वर्यमतोदेहिद्विजालये अनेनविधिनावर्षसर्वंद
द्यात्तद्द्विजः उद्यापनादिकंसर्वंधान्यसंक्रांतिवद्भवेत् निर्व्याधिश्चैवदीर्घायुस्तेजस्वीकीर्तिमांस्तथा अपमृत्युभयंनास्तिजीवेच्चश
रदांशतं इतिआयुःसंक्रांतिः अथधनसंक्रांतिव्रतं संक्रांतिदिवसेपूज्योभास्कररक्तविधानतः कलशंनिर्व्रणंगृह्यवारि
पूर्णंनिधापयेत् सुवर्णप्रतिमांकृत्वाप्रतिमासंतुदापयेत् विधिनानेनवर्षांतेप्रीयतांमेदिवाकरः भानोरुदयवेलायांस्नात्वास

सं॰

जःसंक्रांतिः   अथसौभाग्यसंक्रांतिव्रतं   संक्रांतिवासरेप्राप्तेस्नात्वाचैवशुचिव्रतः पूर्ववद्भानुमभ्यर्च्यतथाचैवसुवासि
नीं सौभाग्याष्टकसंयुक्तंवस्त्रयुग्मंतुयोषिते विप्रायवेदविदुषेभक्त्यातत्प्रतिपादयेत् एवंसंवत्सरेपूर्णेकुर्याद्ब्राह्मणपूजनं पर्व
तंलवणंकृत्वायथाविभवसारतः कांचनंकमलंकृत्वाभास्करंचैवकारयेत् गंधपुष्पादिनापूज्यविप्रायप्रतिपादयेत् ऐक्षवंतृण
राजंचनिष्पावाश्चसुशोभनाः धान्यकंजीरकंचैवकौसुंभंकुंकुमंतथा लवणंचाष्टमंतत्रविप्रायविनिवेदयेत्   इतिसौभाग्यसं
क्रांतिः अथतांबूलसंक्रांतिव्रतं   संक्रांतौप्रातरुत्थायस्नात्वाचैवयथाविधि रविमभ्यर्च्ययत्नेनचंदनेनसुगंधिना तांबूलं
चंदनाद्यैश्चपूजयेच्चद्विजोत्तमान् एवंसंवत्सरंकार्यंसंक्रांतौरविपूजनं तांबूलंभक्षयेद्विप्रैःकारयेत्तत्पुरःसरं वत्सरांतेतुकमलंकृ
त्वाचैवतुकांचनं पर्णकोशंप्रकुर्वीततथापूगफलालयं चूर्णभांडंप्रकुर्वीतपूगप्रस्फोटनंतथा मुखवासादिचूर्णानांभांडानिविवि
धानिच द्विजदांपत्यमावाह्यसर्वोपस्करसंयुतैः द्रव्यैस्तुपूजयेद्भक्त्याषड्रसैर्भोजयेद्द्विजान् उपकल्पितंतुयत्किंचिद्ब्राह्मणायनि
वेदयेत् एवंकरोतियानारीतांबूलाख्यंव्रतोत्तमं भर्त्रापुत्रैश्चपौत्रैश्चमोदतेस्वगृहेसदा   इतितांबूलसंक्रांतिः   अथमनो
रथसंक्रांतिव्रतं   गुडेनपूर्णकुंभंचवत्सरंतुस्वशक्तितः संक्रांतिवासरेदद्याद्ब्राह्मणायकुटुंबिने एवंसंवत्सरेपूर्णेप्रतिसंक्रम
णार्चिते रविमभ्यर्च्ययत्नेनकुर्यादुद्यापनंशुभं गुडस्यपर्वतंकृत्वावस्त्ररत्नैश्चभूषितं अयनेचोत्तरेदद्याद्वित्तशाठ्यंनकारयेत्
यंयंकामयतेकामंतंतंप्राप्नोतिपुष्कलं शेषंधान्यसंक्रांतिवत्   इतिमनोरथसंक्रांतिव्रतंसंपूर्णं   अ

अथसंक्रांतिव्रतानिलिख्यंते तत्रादौधान्यसंक्रांतिव्रतं हेमाद्रौस्कांदे नंदिकेश्वरउ॰ अथाहंसंप्रवक्ष्यामिधान्यव्रतमनुत्तमं यत्
कृत्वेहनरोराजन्सर्वान्कामानवाप्नुयात् अयनेविषुवेचैवस्नानंकृत्वायथाविधि व्रतस्यनियमंकुर्यात्ध्यात्वादेवंदिवाकरं करि-
ष्यामिव्रतंदेवत्वद्भक्तस्त्वत्परायणः तत्रविघ्नोनमेभूयात्त्वदेवप्रसादतः इत्युच्चार्यलिखेत्पद्मंकुंकुमेनाष्टपत्रकं भास्करंपूर्वपत्रेतु
आग्नेयेचतथारविं विवस्वंतंतथायाम्येनैर्ऋत्येपूषणंतथा आदित्यंवारुणेपत्रेवायव्येतपनंतथा मार्तंडमितिकौबेरऐशान्येभानुमेवच
एवंचक्रमशोभ्यर्च्यविश्वात्मामध्यदेवता कृतांजलिपुटोभूत्वाअर्घ्यंदद्यात्समंत्रकं कालात्मासर्वदेवात्मावेदात्माविश्वतोमुखः व्याधि
मृत्युजराशोकंसंसारभयनाशनः इत्यर्घ्यमंत्रः पुष्पैर्धूपैःसमभ्यर्च्यशिरसाप्रणिपत्यच रविंध्यात्वाततोदद्याद्धान्यंप्रस्थंद्विजातये
प्रतिमासंपुनस्तद्वत्सूर्योदेवःसहस्रपात् एवंसदाप्रदातव्यंधान्यप्रस्थंद्विजातये एवंसंवत्सरेपूर्णेकुर्यादुद्यापनक्रियां अर्घ्यपात्रं
द्विसौवर्णंकारयेन्मंडलंशुभं द्विभुजंपूजयेद्भानुं रक्तवस्त्रयुगान्वितं धान्यद्रोणेनसहितंतद्दद्यात्स्वशक्तितः स्वर्णशृंगींरौप्यखु
रींकांस्यदोहांपयस्विनीं रविरूपंद्विजंध्यात्वातत्सर्वंविनिवेदयेत् अग्निष्टोमसहस्राणांफलंप्राप्नोतिमानवः सप्तजन्मसहस्रा
णिधनधान्यसमन्वितः निर्व्याधिर्नीरुजोधीमान्रूपवानभिजायते इतिश्रीस्कंदपुराणेधान्यसंक्रांतिव्रतं अथलवणसंक्रांतिव्रतं अ
थातःसंप्रवक्ष्यामिलवणसंक्रांतिमुत्तमं संक्रांतिवासरंप्राप्यस्नानंकृत्वाशुभ्रजले वस्त्रालंकारसंवीतोभक्तिभावसमन्वितः कुंकुमेनलिखेत्प
द्ममष्टपत्रंसकर्णिकं भास्करंपूजयेद्भक्त्याधान्यप्रस्थसमन्वितः तदग्रेलवणंपात्रंसगुडंस्थापयेत्ततः पूजितस्त्वंयथाशक्त्याप्रसीदम-

मभास्कर लवणंसगुडंपात्रंब्राह्मणायनिवेदयेत् एवंसंवत्सरेपूर्णेभानुंकुर्याद्धिरण्मयं रक्तवस्त्रयुगच्छन्नंरक्तचंदनचर्चितं कंबलंल
वणंपात्रंधेन्वासार्धंद्विजातये प्रदद्याद्भानुमुद्दिश्यविश्वात्माप्रीयतामिति एवंकृत्वायत्पुण्यंप्राप्यतेभुविमानवैः तत्केनगदितुंशक्यंवर्ष
कोटिशतैरपि लवणाचलदानस्यफलंप्राप्नोतिमानवः सर्वकामसमृद्धात्माविमानवरमध्यगः सूर्यलोकेवसेत्कल्पंपूज्यमानःसुरासुरैः
इतिलवणसंक्रांतिव्रतं अथभोगसंक्रांतिव्रतं तत्रैव संक्रांतिदिवसंप्राप्यस्नात्वाचैवशुचिव्रतः सुवासिन्यैप्रदातव्यंनानासौभाग्य
कंचुकान् कुंकुमंकज्जलंचैवसिंदूरंकुसुमानिच सुगंधीनिचद्रव्याणितांबूलंचशताधिकं तंडुलान्गुडसंयुक्तान्ताभ्योदद्याद्विचक्ष
णः दद्यात्सहृष्टमनसामिथुनेभ्योयथाविधि भोजयित्वायथाशक्त्यावस्त्रयुग्मंप्रदापये एवंसंवत्सरस्यांतेरविंसंपूज्यपूर्ववत् धे
नुंसदक्षिणांदद्यात्सपत्नीकद्विजातये स्यात्सुखीसर्वमर्त्येषुभोगीजन्मनिजन्मनि इतिभोगसंक्रांतिव्रतं अथभोगसंक्रांतिव्र०
तत्रैव संक्रांतिवासरेस्नानंकुर्यात्तैलेनवैसुधीः हेमपात्रंघृतयुतंहिरण्येनसमन्वितं स्वरूपंवीक्ष्यतत्पात्रंब्राह्मणायनिवेदये
त् एकभक्तंततःकृत्वापूजयित्वारविंव्रती व्रतांतेकांचनंदद्यात्घृतधेनुसमन्वितं इतिरूपसंक्रांतिः अथतेजःसंक्रांति
व्रतं शालितंडुलसंयुक्तंकरकंकारयेच्छुभम् दीपंसंस्थाप्यतन्मध्येज्वलितंतुस्वतेजसा सन्मुखेमोदकंस्थाप्यब्राह्मणाय-
निवेदयेत् रविंसंपूज्ययत्नेनअर्घ्यंदद्याद्विचक्षणः एकभक्तंचकर्तव्यंयावत्संवत्सरंभवेत् संवत्सरेतुसंपूर्णेकुर्यादुद्यापनंबुधः
शोभनंदीपकंकार्यंसुवर्णेनतुनारद ताम्रस्यकरकंकुर्याद्दीपंन्यस्यततोपरि कपिलासहदातव्याकरकेणद्विजातये इतिते

तंवस्त्रयुगंविष्णोर्लोकहितंकर पंचामृतेनस्नपनंपूजनंकुरुमैस्ततः कमलैस्तुलसीपत्रैर्बिल्वपत्रैरखंडितैः तत्कालसंभ
वैर्दिव्यैःपूज्यादेवं यथाक्रमं यथाशक्त्याप्रकर्तव्यं व्रतमेतत्सुदुर्लभम् जीवितंप्राणिनांराजन्ननित्यंनिश्चितंयतः व्रतस्योद्या
पनंराजन्विधानंशृणुयत्नतः देवतात्रयमुद्दिश्यशास्त्रदृष्टेनकर्मणा ब्रह्मणेविष्णुरूपायशिवरूपायतेनमः अनेनैवच
मंत्रेणवह्निंसंस्थाप्यभक्तितः ततोहोमंप्रकुर्वीतसहस्रत्रयसंमितं तिलाज्यशर्कराश्चैवहोमद्रव्याणिभिन्नतः ब्रह्मजज्ञान
मंत्रेणब्रह्मणेचतिलान्हुनेत् आज्यंचैवइदंविष्णुस्त्र्यंबकंशर्करांहुनेत् अग्निंसंपूज्यविधिवत्गांचदद्यात्पयस्विनीं आचार्या
यततोपीठंदक्षिणासहितंशुभम् तेनदत्तंहुतंजप्तंइष्टंयज्ञैःसहस्रधा कृतकृत्योभवेन्मर्त्योव्रतस्यास्यप्रभावतः एवंतवस
माख्यातंदुर्लभंव्रतमुत्तमं अर्धोदयंमयाख्यातंकिमन्यत्परिपृच्छसि इतिश्रीस्कंदपुराणेअर्धोदयव्रतंसंपूर्णम्
इतिअमावास्याव्रतानिसमाप्तानि ७ ७ ७ ७ ७

रमात्मने देवायदेवपतयेयज्ञानांपतयेनमः ॐ ब्रह्मणेनमः पादौपूजयामि ॐ हिरण्यगर्भाय० ऊरूपू० ॐ परमेष्ठि० जं
घेपू० ॐवेधसेनमः गुह्यंपू० ॐ पद्मोद्भवा० नाभिंपू० ॐ हंसाय० कटीपू० ॐ शतानंदा० वक्षस्थलं० ॐ सावित्रीप० बाहूपू०
ॐ ऋग्वेदायनमः नासिकांपू० ॐ यजुर्वेदाय० नेत्रेपू० ॐ सामवेदाय० श्रोत्रेपूज० ॐ अथर्ववेदा० ललाटं० ॐ कपिलायनमः
शिरःपू० ततोलोकपालान्पूजयेत् नाममंत्रैः हिरण्यगर्भपुरुषप्रधानव्यक्तरूपक प्रसीदसुमुखोभूत्वापूजांगृण्हनमोस्तु
ते इतिप्रार्थना नारायणजगन्नाथनमस्तेगरुडध्वज पीतांबरनमस्तुभ्यंजनार्दननमोस्तुते अनंताय० पादौपूजयामि
विश्वरूपाय० ऊरूपू० मुकुंदायन० जानुनी० गोविंदाय० जंघेपू० प्रद्युम्ना० बाहूपू० विश्वतोमुखाय० मुखंपू० शतसहस्रशिरसे
न० शिरःपू० आदित्यचंद्रनयनदिग्बाहोदैत्यसूदन पूजादत्तामयाभक्त्यागृहाणकरुणाकर इतिविष्णुंप्रार्थ्य महेश्वरम-
हेशाननमस्तेत्रिपुरांतक जीमूतकेशायनमोनमस्तेवृषभध्वज ईशानाय० पादौपू० चंद्रशेखरा० जंघेपू० पशुपत० जानुनी
पू० शंकराय० ऊरूपू० उमाकांता० गुह्यंपू० नीललोहिता० नाभिंपू० कृत्तिवाससे० उदरंपू० नागयज्ञोपवीतिने० हृदयंपू०
भुजंगभूषणा० बाहूपू० नीलकंठायन० कंठंपूजया० पंचवक्त्राय० मुखंपू० कपर्दिनेन० शिरःपू० महादेवमहाबाहोनमोलोकां
तकायच पूजामयाकृताभक्त्यागृहाणवृषभध्वज इतिमहेश्वरंप्रार्थ्य॥ इतिपूजाक्रमःप्रोक्तोमंत्रैरेतैःप्रयत्नतः
आचार्यंपूजयेद्भक्त्यावस्त्रालंकारभूषणैः हस्तमात्राकर्णमात्रापीठंछत्रंकमंडलुं श्वेतवस्त्रयुगंदेवंब्रह्मणेसर्वमूर्तये उपवी

र्वतीर्थनिवासजम् अर्धोदयस्यसाम्यंतुकलांनार्हंतिषोडशीं भूलोकाधिपतिश्चैवभुवर्लोकाधिपस्तथः स्वर्लोकेशोजनानां
चतपोलोकजनेश्वरः महर्लोकेवसेन्नित्यंयावदिंद्राश्चतुर्दश ततोहिरण्यगर्भस्यपुरुषोव्रतकारकः सत्यलोकाधिपःसाक्षील्लो
कानांपुरुषोव्ययः अर्धोदयप्रसादेनब्रह्मलोकेवसेत्तुसः तथामानेनविष्णुत्वंब्रह्मरुद्रस्ततोभवेत् शिवलोकेगणैःपूज्योदेवरा
जसमन्वितः वसेच्छक्रस्यलोकेतुव्रतस्यास्यप्रभावतः ततोविष्णुस्वरूपेणत्रैलोक्याधिपतिर्भवेत् शंखचक्रगदाधारीवनमा
लीहरिःस्वयं व्रतप्रभावाल्लक्ष्मीशोदेवोनारायणोभवेत् अगस्त्यउवाच स्कंदकेनविधानेनकर्तव्यंव्रतमुत्तमं अर्धोद
यंमनुष्याणांजीवितंदुर्लभंभुवि स्कंदउवाच कृतेकृतंवसिष्ठेनत्रेतायांरघुणाकृतं द्वापरेधर्मराजेनकलौपूर्णोदरेण
च अन्यैर्देवमनुष्यैश्चदैत्यैश्चमुनिसत्तम कृतमर्धोदयंसम्यक्सर्वकामफलप्रदं माघमासेकृष्णपक्षेपंचदश्यांरवेर्दिने
वैष्णवेनतुऋक्षेणव्यतीपातेसुदुर्लभे पूर्वाण्हेसंगमेस्नात्वाशुचिर्भूत्वासमाहितः सर्वपापविशुध्यर्थंनियमस्थोभवेन्नरः
त्रिदैवत्यंव्रतंदेवाःकरिष्येमुक्तिदंपरं भवंतुसन्निधौमेद्य त्रयोदेवास्त्रयोग्नयः इतिनियममंत्रः ब्रह्मविष्णुमहेशा-
नां सौवर्णपलसंख्यया शय्यायंत्रंततःकुर्यादुपस्करसमन्वितम् देवतात्रयमुद्दिश्यकर्तव्यंभक्तिशक्तितः ब्रह्मविष्णुशिव
प्रीत्यैदातव्यंतुगवांत्रयं हिरण्यभूमिधान्यादिदानंविभवसारतः दातव्यमाश्रयोपेतंब्राह्मणेभ्यस्तुयत्नतः मध्यान्हेतुनरः
स्नात्वाशुचिर्भूत्वासमाहितः तिलपर्वतमध्यस्थंपूजयेद्देवतात्रयं॥ तत्रादौब्रह्मपूजा नमोविश्वसृजेतुभ्यंसत्यायप

प्रार्थयित्वाविसर्जयेत् एवंद्वादशवर्षेवामध्येवादौसमाचरेत् कृत्वाह्युद्यापनंसम्यक्व्रतराजफलंलभेत् सर्वंनिवेदयेत्पीठ
माचार्यायसदक्षिणम् अच्छिद्रंवाचयेत्सभ्यास्स्वयंभुंजीतवाग्यतः इतिभविष्योत्तरपुराणेसोमवत्यमावास्याव्रतोद्यापनं
संपूर्णम्॥ अथमाघअमावास्याअर्धोदयव्रतम् अमार्कपातश्रवणैर्युक्ताचेत्पौषमाघयोः अर्धोदयःसविज्ञेयःको
टिसूर्यग्रहैःसमः दिवैवयोगःशस्तोयंनतुरात्रौकदाचन इतिहेमाद्रौ अगस्त्यउवाच भगवन्त्वत्प्रसादेनश्रुतो
यंव्रतविस्तरः अर्धोदयंतुमेब्रूहिदुर्लभःसचराचरैः जीवितंप्राणिनांपुण्यंयदिचेद्धृदसिप्रभो कथंकार्यःकृतेकिंस्यात्फलंकथय
षण्मुख स्कंदउवाच श्रूयतांपुण्ययोगोयंदुर्लभोऽर्धोदयाह्वयः तिर्यङ्मनुष्यदेवानांदुःप्राप्यःसर्वकामदः माघमायां
व्यतीपातेआदित्येविष्णुदैवते अर्धोदयंतदित्याहुःसहस्रार्कग्रहैःसमं पुराकृतंवसिष्ठेनजामदग्न्येनसुव्रत सनकाद्यैर्मनु-
ष्यैश्चबहुभिर्बहुविश्रुतैः अन्यैःसहस्रैश्चकृतंभुविश्रेष्ठंतुकुंभज दानानांयज्ञतीर्थानांफलंयेनकृतंभवेत् ससागरधराने-
नसप्तद्वीपसमन्विता दत्तास्यात्सर्वभावेनयेनत्वर्धोदयःकृतः गंगागयाप्रयागेचपुष्कराणांजलेतथा मानसादिषुयत्पु-
ण्यंतीर्थेषुस्नानदानतः तत्समंप्राप्यतेविप्रव्रतेनानेनकुंभज अश्वमेधयुतंपुण्यंइष्टापूर्तेनयद्भवेत् अर्धोदयोहृतोयैस्तु
विधिदृष्टेनकर्मणा यातिसत्यंगृहेलक्ष्मीःसंततिश्चानपायिनी आयुर्यशोतिविपुलंव्रतकर्ताफलंलभेत् इंद्राग्नीयमलोकेषु
निर्ऋतीनामपांपतेः वायोःकुबेरस्येशस्यलोकेषुचरतेव्रती वासश्चंद्रार्कलोकेचलोकपालैश्चसेवितः गोकोटिदानजंपुण्यंस

विंदस्यसदाश्रय अशेषंहरमेपापंवृक्षराजनमोस्तुते एवंपूजाविधिंकृत्वाततःकुर्यात्प्रदक्षिणाः मौक्तिकैःकांचनैरौप्यैर्हीरकैर्म
णिभिस्तथा कांस्यपात्रैस्ताम्रपात्रैर्भक्ष्यपूर्णैःपृथक्पृथक् गृहीत्वाभ्रमणंकार्यंयावल्लक्षमणंभवेत् तावत्प्रदक्षिणंकार्यंया
वद्यष्टोत्तरंशतम् समर्पितंचयद्द्रव्यमर्पयेद्गुरवेशुभम् सुवासिन्यश्चसंपूज्याःसोमासंतुष्टिहेतवे दत्वाचान्नंतुविप्रेभ्योस्वयंभुं
जीतवाग्यता एषतेकथितोधूपव्रतराजविधिर्मया द्रौपदींचसुभद्रांचकारयस्वतथोत्तराम् उत्तरागर्भस्वस्यस्तुजीवितंलभ
तेचिरात् युधिष्ठिरउवाच यास्वल्पविभवानारीकांचनाद्यैर्विनाकृता साकथंलभतेपूर्णंव्रतराजफलंवद भीष्म
उवाच फलैःपुष्पैस्तथाभक्ष्यैर्वस्त्राद्यैरपिपांडव कुर्यात्प्रदक्षिणावर्तंसापिपूर्णंलभेत्फलं व्रतमिदमखिलंनरेंद्रविष्णोः
श्रुतमनयाहिपराक्रमत्वयापि पलिसुतधनमिच्छतीपुरंध्रीसपदिकरोतुनचात्रचित्रमस्ति शृणुपार्थप्रवक्ष्यामिह्युद्यापनवि
धिंशुभं यंविनापूर्णतानस्याद्व्रतराजस्यवैनृप कारयेत्सर्वतोभद्रंतन्मध्येकुंभमुत्तमम् वृक्षराजस्यवर्णस्यपंचरत्नस्यवेदि
कां तन्मूलेप्रतिमांविष्णोःसौवर्णांचचतुर्भुजां लक्ष्मीवाहनसंयुक्तांमाषद्वयपलावधि उपचारैरनेकैश्चयथाविभववि
स्तरैः नैवेद्यैःपुष्पधूपैश्चदीपैश्चपरितास्थितैः रात्रौजागरणंकुर्यात्प्रभातेहोममाचरेत् समिद्भिःपैप्पलाभिश्चपायसेनतिलै
श्चप्रपूजयेत् ऋत्विजोद्वादशाःपूज्याघृतपायसभोजनम् उपवीतानिवस्त्राणितेभ्योदद्याच्चदक्षिणाम् प्रणम्यदंडवद्भूमौ-

स्वभवनंप्रति जीवितंवीक्ष्यभर्तारंपुत्रान्जामातरं तथा अभिज्ञानान्समासाद्यजगामकृतकृत्यताम् प्रणिपत्यस्नुषाःस
र्वाःप्रपच्छुस्तांतपस्विनीं स्नुषाऊचुः मृतास्तेतनयादेविपतिजामातृबांधवाः जीवितास्तेकथंदेविमृतास्तेचकथंवद सो
मोवाच गुणवत्यैमयादत्तंव्रतराजस्यपुण्यकं मृतास्तेतद्विपाकेनपतिजामातृपुत्रकाः तूलकंनमयास्पृष्टंमूलकंच
तथास्नुषाः अश्वत्थेविष्णुमभ्यर्च्यकृतास्तत्रप्रदक्षिणाः शर्कराहस्तयातत्रकृतमष्टोत्तरंशतम् जीवितास्तत्प्रभावेनअद्य
जामातृपुत्रकाः सर्वाभिःक्रियतामद्यव्रतराजोविधानतः भविष्यतिनवैधव्यं सौभाग्यंसंभविष्यति स्नुषास्ताःकारयामा
सुस्तथासोमव्रतेश्वरं भुक्त्वाभोगान्बहूंस्तत्रपुत्रपौत्रादिभिःसह तैश्चसर्वैःपरिवृताविष्णुलोकमवापसा इत्येतत्कथितंपार्थ
विस्तरेणमयातव युधिष्ठिरउवाच माहात्म्यंव्रतराजस्यकोविधिर्वदविस्तरात् कर्तव्यंकेनभीष्मेदंनारीभिःपुरुषेणवा
भीष्मउवाच अमावास्यायदापार्थसोमवारान्विताभवेत् तदापुण्यतमःकालोदेवानामपिदुर्लभः प्रातरुत्थायव्रतिना
स्नानंकार्यंजलाशये स्नात्वामौनेनकौशेयंपरिधायव्रतीततः गत्वाअश्वत्थवृक्षस्यसमीपंकुरुनंदन अश्वत्थमूलेक
र्तव्याविष्णुपूजासमंत्रका व्यक्ताव्यक्तस्वरूपायसृष्टिस्थित्यंतकारिणे आदिमध्यांतहीनायविष्टरश्रवसेनमः इतिविष्णु
पूजामंत्रः मूलतोब्रह्मरूपायमध्यतोविष्णुरूपिणे अग्रतःशिवरूपायअश्वत्थायनमोनमः एवंसंपूज्यगोविंदंपीतव
स्त्राक्षतैःफलैः कुसुमैर्विविधैश्चैवभक्ष्यभोज्यैस्तथाविधैः अश्वत्थपूजनंकार्यंप्रोक्तमंत्रेणपांडव अश्वत्थहुतभुग्वासगो

कस्मथाकरोत् सुलग्नेचसुनक्षत्रेदेवस्वामीतुकन्यकां ददौतस्मैगुणवतींगुणिनेरुद्रशर्मणे ततोवैवाहिकैर्मंत्रैर्हूयमानेहुताशने
ततःसप्तपदीमध्येरुद्रशर्मामृतस्तदा रुरुदुर्बांधवाःसर्वेस्थिता सोमानिराकुला आक्रंदश्चमहानासील्लोकानांतत्रपश्यताम्॥
गुणवत्यैचसात्पूर्णंव्रतराजप्रभावजम् पुण्यंसंकल्प्यविधिवद्ददौमृत्युविनाशनं रुद्रशर्मापितस्माच्चव्रतराजप्रभावतः असस्सा
दूतदाजीवंसुप्तवत्सहसोत्थितः एवंविवाहंनिर्वर्त्यव्रतराजंनिवेद्यच आमंत्र्यतांधनवतींसोमाप्रायाद्गृहंप्रति एवंसारजकी
सोमाजीवयित्वामृतंद्विजं चचालहर्षसंपूर्णापूर्णकामास्वमंदिरं अत्रांतरेगृहेतस्याःप्रथमंतनयामृताः पुनःस्वामीमृतस्त-
स्याजामाताचततोमृतः आगच्छंत्यास्तदातस्याःसोमवारान्वितातिथिः अमावास्याबभूवाथमृतसंजीवनीतिथिः साददर्श
जलोद्यांतेवृद्धांकांचित्स्त्रियंतदा तूलभारभराक्रांतांक्रंदमानांसुदुःखितां वृद्धोवाच अवतारयमेपुत्रितूलभारंशि
रस्थितं एतद्भारभराक्रांतांक्रंदमानांसुदुःखितां सोमोवाच अमावास्याद्यहेवृद्धेसोमवारयुतातिथिः तूलकंनस्पृ-
शाम्यद्यनियमोयंमयाकृतः पुनर्ददर्शयांतीसामूलभारवतींस्त्रियम् साउवाचततःपुत्रिमूलभारोमहानिति अवतीर्यक्ष
णंतिष्ठसंगेयास्याम्यहंतव सोमोवाच अद्यमूलंतथातूलंनस्पृशामिकदाचन ततोश्वत्थतरुंप्राप्यनदीतीरभवंशु
भं स्नात्वाविष्णुंसमभ्यर्च्यशर्कराभिःप्रदक्षिणाम् साचकारमहाभागातदैवाष्टोत्तरंशतं भीष्मउवाच यदाप्रदक्षिणांक
र्तुंकृतंशर्करहस्तया तदाजीवितवंतस्तेजामातृपतिपुत्रकाः नगरंश्रीसमाकीर्णंतद्गृहंचविशेषतः अथयातामहाभागासोमा

गृहांतिके ततःप्रत्यूषसमयेसंमृज्यांगणमंडलं लेपनंचक्रतुस्तस्यादिवसेदिवसेशुभम् एवंविदधतोस्तत्रपूर्णःसंवत्सरोगतः
स्नुषाःपुत्रान्समाहूयसोमापप्रच्छविस्मिता मार्जनंलेपनंकोत्रकरोतिममकथ्यताम् एकदैवाथजगदुःसर्वाःकृ नमिदंहिन
ततःकदाचिद्रजकीनिष्क्रांतासंस्थितानिशि ददर्शब्राह्मणीकन्यांमार्जयंतींगृहांगणम् लिंपंतमंगणंप्रातस्तंचनरंचशुचिव्र
तं सोमापप्रच्छतौगत्वा कौयुवांकथ्यतांमम ऊचतुस्तौतदासोमामावांब्राह्मणपुत्रकौ सोमोवाच दग्धास्मिव
तनष्टास्मिब्राह्मणौगृहमार्जकौ कांगतिंचतयास्यामिपापादस्मादसंशयं पापजातिरहंख्यातारजकीसर्वथाद्विज
कथंत्वंब्राह्मणोभूत्वाविरुद्धंमेचिकीर्षसि शिवस्वाम्युवाच एषागुणवतीनामस्वसाममकमध्यमा अस्याःसप्तपदीमध्ये
वैधव्यंसंप्रपत्स्यते तवसान्निध्यमात्रेणभवेद्वैधव्यभंजनं अतोहेतोःसहस्वस्रादासकर्मकरोमिते सोमोवाच अ
तःपरंनकर्तव्यंयास्यामितवशासनात् इत्युक्त्वागृहमागत्यस्नुषाभ्यःप्रत्युवाचह यःकश्चिन्ममराज्येस्मिन्म्रियतेमानवः
क्वचित् तथैवरक्षणीयोसौयावदागम्यतेमया कस्यचिद्वचनात्कोपिनदग्धव्यःकथंचन तथेत्युक्त्वास्नुषाभिःसासोमाया
तामहांबुधिम् पारमुत्तारयामासक्षणेनद्विजपुत्रकौ स्वयमाकाशमार्गेणसोत्ततारमहार्णवं प्राप्ताःकांचीपुरींसर्वेनिमेषा
त्तत्प्रभावतः सोमांदृष्ट्वाधनवतीहृष्टापूजामथाकरोत् अत्रांतरेशिवस्वामीतदादेशांतरास्वसुः सदृशंवरमानेतुं जगामो
ज्जयिनींप्रति आनिनायवरंतत्रदेवशर्मसुतंसुधीः ब्राह्मणंरुद्रशर्माणंगुणिनंसदृशंस्वसुः ततःसारजकीसोमाविवाहि-

तरंपुत्राःप्रख्यापयसिदुर्गमं अंतरेदुस्तरःसिंधुःशतयोजनविस्तरः अशक्यंगमनंतत्रनक्षमागमनेवयं देवस्वाम्युवाच
अपुत्रःकृतभिःपुत्रैरहंयास्यामिसिंहलं आनयिष्यामितांसोमांपुत्रीवैधव्यनाशिनीं एवंवादिनिसक्रोधेदेवस्वामिनितत्क्ष
णेशिवस्वामीकनिष्ठस्तत्पुत्रःप्रोवाचसंमतः तातमावदवेवंत्वंरोषावेशवशंगतःमयितिष्ठतिकःशक्तोगंतुंद्वीपंहिसिंहलं इत्यु
क्त्वासहसोत्थायप्रणम्यशिरसामुदा प्रतस्थेसहितःस्वस्त्राद्वीपंसिंहलसंज्ञितं सकियद्भिर्दिनैर्गत्वातीरंप्रापसरित्पतेः तर्तुंतमं
बुधिंतत्रप्रयत्नमकरोद्द्विजः सददर्शैकविस्तीर्णन्यग्रोधद्रुममंतिके तत्कोटरैकवासीनागृध्रराजस्यबालकाः तत्पादपतलेस्थि
ताताभ्यांनीतंतुतद्दिनं शावकानांकृतेगृध्रोगृहीत्वाशिशुभोजनम् शावकास्तनवैगृध्राद्भोजनंजगृहिरेभृशम् पप्रच्छबा
लकान्गृध्रोचिंताकुलितमानसान् गृध्रराजउवाच कथंनभुंजतेपुत्राभवंतःक्षुधिताअपि आनीतंकोमलंमांसंभव
द्योग्यमिदंमया शावकाऊचुः एतद्वृक्षतलेतातमानवावत्रतिष्ठतः अस्वीकृत्योस्तयोस्तातकथंभुंजामहेवयम् एत-
च्छ्रुत्वासगृध्रस्तुकरुणाहृतचेतसः तयोरंतिकमागत्यवचनंसमभाषत गृध्रराजउवाच जातस्तुयुवयोःकामोवक्त-
व्योत्रममद्विज क्रियतेसर्वथाविप्रभोजनंकर्तुमर्हसि द्विजउवाच सिंहलेगंतुकामोहंजलधेःपारमद्यवै सोमागम
नमिच्छामिस्वस्रुर्वैधव्यनाशनम् गृध्रराजउ० पारमुत्तारयिष्यामिजलधेःप्रातरेवहि सोमागृहमपितव दर्शयिष्या-
मिसिंहले ततोरात्र्यांव्यतीतायामुदितेतुदिवाकरे पारमुत्तारितौतौतुगृध्रराजेनवेगिना सिंहलद्वीपमागत्यस्थितौसोमा

सआशिषंतेनयोजितां श्रुत्वाधनवतीपुत्रींकरेधृत्वासमाययौ प्रणतिंकारयामासपुनस्तस्मैद्विजन्मने तथैवाशिषमुच्चार्यवि
प्रस्तामभ्यनंदयत् श्रुत्वाशिषंधनवतीसचिंताप्रत्युवाचह धनवत्युवाच प्रसीदभगवन्विप्रवचनंमेचधारय स्नुषाभ्यःप्र
णताभ्योमेत्वयादत्ताचराशिषः अवैधव्यकराःपुत्रस्त्वसौभाग्यसाधकाः स्नुतायांप्रणतायांमेविपरीतंत्वयोदितं भद्रेधर्मवती-
भवइत्युदीर्यपुनःपुनः आशीःप्रयुक्ताविप्रर्षेकारणंवदसत्वरं द्विजउवाच धन्यासित्वंधनवतीप्रख्यातचरित्ताभुवि
यथायोग्यप्रयुक्तेयंमयाशीर्दुहितुस्तव इयंसप्तपदीमध्येवैधव्यत्वमवाप्स्यति धर्माचरणमत्यर्थंकर्तव्यमनयाशुभे अतोम
याशीर्दत्तेयंशुभेधर्मवतीभव श्रुत्वाधनवतीवाक्यंचिंताकुलितचेतसा उवाचवचनंदीनंप्रणिपत्यपुनःपुनः धनवत्युवाच
उपायंवेत्सिविप्रेंद्रवदशीघ्रंदयांकुरु अपायंवेत्सिचेद्विप्रकिंकरोमिदयानिधे द्विजउवाच यदागताभवेत्सोमागृहेवैत
वसुंदरि तस्याःपूजनमात्रेणभवेद्वैधव्यनाशनम् धनवत्युवाच कासासोमात्वयाप्रोक्ताकाजातिःकुत्रसंस्थितिः यस्या
गमनमात्रेणभवेद्वैधव्यभंजनम् एतद्वदमहाभागनकालोविस्तरस्यमे द्विजउवा० सोमासारजकीजातिस्थितिस्तस्याश्च-
सिंहले सानेदायातिनेवेश्मतदावैधव्यभंजनम् इत्युक्त्वाब्राह्मणोन्यत्रगतोभिक्षाप्रतीक्षया धनवत्यपिपुत्रेभ्यःप्रोवाचवचनंत
दा धनवत्युवाच इयंदुर्ललितापुत्राःस्वसावोगुणवतीशुभा सोमागमनमात्रेणभवेद्वैधव्यभंजनम् अस्तियस्यपितुर्भक्ति
र्मातुर्वचनगौरवं सप्रयातुसहस्वस्त्रासोमामानयितुंद्रुतं पुत्राऊचुः ज्ञातंमानस्तवस्वांतंपुत्रीस्नेहवशंगतं यातदेशां

व्र·रा·
७

स्यायदापार्थसोमवारयुताभवेत् तस्यामश्वत्थमागत्यपूजयेच्चजनार्दनं अष्टोत्तरशतंकुर्यात्तस्मिन्वृक्षेप्रदक्षिणाः तावत्संख्या
न्युपादायरत्नधातुफलानिच व्रतराजमिदंराजन्विष्णोःप्रीतिकरंशुभम् उत्तरांकारयत्प्राज्ञगर्भोजीवमवाप्स्यति भविष्यतिगु
णीपुत्राश्चिपुलोकेषुविश्रुतः श्रुत्वापितामहवचःप्रत्युवाचयुधिष्ठिरः युधिष्ठिरउ० तद्व्रतंव्रतराजाख्यंविस्तरेणप्रकाशय केन
प्रकाशितंमर्त्ये केनेदंविहितंविभो भीष्मउवा० आसीद्यासर्वविख्याताकांतिसंज्ञामहापुरी रजताचलसंकाशसौधसंघैर्विराजि
ता सर्वैर्धनैर्नागरजनैर्नारीभिरुपशोभिता ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रैःस्वस्वकर्मरतैर्वृता रूपचातुर्यवर्याभि र्वेश्याभिःसमलंकृता
अलकेवकुबेरस्यशक्रस्येवामरावती तेजोवतीवरत्नाढ्यापावकस्यमहापुरी तत्रराजारत्नसेनोबभूवामितविक्रमः तस्मिन्व
सतिभूपालेजनानंदकरेशुभे तस्यराज्येवसद्विप्रोदेवस्वामीतिविश्रुतः तस्यस्त्रीरूपसंपन्नानाम्नाधनवतीशुभा यथार्थनाम
धेयासालक्ष्मीरिवसविग्रहा तस्यांसजनयामाससप्तपुत्रान्गुणान्वितान् एकांदुहितरंरम्यांनाम्नागुणवतींनृप कृतदाराश्च
तेपुत्राविहरंतियथासुखं कन्याकुमारिकाचासीद्वररूपप्रियार्थिनी अत्रांतरेद्विजःकश्चिद्भिक्षार्थंसमुपागतः दीप्यमानःस्व
तेजोभिर्मूर्तिमानिवपावकः द्वारदेशमुपागत्यप्रयुयोजाशिषंतदा देवस्वामिस्नुषाःसप्तसमुत्थायससंभ्रमं भिक्षांप्रत्येक
मानिन्युर्ददुस्तस्मैद्विजन्मने अवैधव्याशिषंप्रादात्ताभ्यःसौभाग्यसंपदं ततोगुणवतीमात्राप्रहितासहभिक्षया विप्रायभिक्षां
प्रददौकृत्वापादाभिवंदनं आशिषंचददौविप्रःशुभेधर्मवतीभव सावैलक्ष्यंगुणवतीश्रुत्वाप्रत्याययौगृहं मात्रेनिवेदयामा

अग्रतःशिवरूपायअश्वत्थायनमोनमः यज्ञेनयज्ञमितिपुष्पांजलिम् अमासोमापूजा अमायैचनमस्तुभ्यंसोमायैचन
मोस्तुते उभयोःसंगमेविष्णुपूजाफलमवाप्नुयात् अनेनषोडशोपचारैःपूजयेत् ततःमूलतोब्रह्मरूपेतिमंत्रेणअष्टोत्तरश
तप्रदक्षिणाःकार्याः वायनं अमासोमाव्रतस्यास्यसंपूर्णफलहेतवे वायनंद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहं इतिवायनमं
त्रः यन्मयामनसावाचानियमात्पूजनंकृतम् सर्वंसंपूर्णतांयातुतद्विष्णोश्चप्रसादतः इतिप्रार्थना इदंविष्णुरितिमंत्रेण
पुरुषसूक्तेनवातथा षोडशैरुपचारैश्च अश्वत्थेविष्णुंपूजयेत्॥ पौराणमंत्रः व्यक्ताव्यक्तस्वरूपायसृष्टिस्थित्यंतका
रिणे आदिमध्यांतहीनायविष्टरश्रवसेनमः मूलतोब्रह्मरूपाय० नमोनमः इतिमंत्राभ्यांपूजाकार्या ततःप्रदक्षिणाःकार्याः
१०८॥ अथकथा सूतउवाच शरतल्पगतंभीष्ममुपगम्ययुधिष्ठिरः कृतप्रणामोधर्मात्माहितंवचनमब्रवीत्
युधिष्ठिरउवाच हतेषुकुरुमुख्येषुभीमसेनेनकोपिना तथापरेषुभूपेषु हतेषुयुधिजिष्णुना दुर्योधनकुमंत्रेणजातो॰
स्माकंकुलक्षयःनसंतिभूविभूपालाबालवृद्धातुराहृते अवशिष्टावयंपंचवंशे भारतसंज्ञके॥ एकातपत्रमपिचराज्यंमह्यंनरो
चते जीवितेमयिजुगुप्सास्यान्मृतेनस्कगतिक्कचित् दृष्ट्वासंततिविच्छेदंसंतापोहृदयेनिशम् अश्वत्थामास्त्रनिर्दग्धोह्युत्त-
रागर्भसंभवः अतोमेद्विगुणंदुःखंपिंडविच्छेददर्शनात् किंकरोमिक्कगच्छामिपितामहवदाधुना येनसंपद्यतेसद्यःसंततिश्चि
रजीविनी॥ भीष्मउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिव्रतानांव्रतमुत्तमम् यस्यस्मरणमात्रेणसंततिश्चिरजीविनी॥अमावा-

ब्र·सं·
६

पंचामृतस्नानं गंगाकृष्णागोतमीचकावेरीचशतद्रुदा ताभ्यआनीतस्तवस्वदं स्नानार्थंप्रतिगृह्यताम्
सस्त्वयिविभोमयायत्तसप्रदाहृतं वासःप्रीत्यागृहाणेदंपुरुषोत्तमकेशव यत्पुरुषेणेतिस्नानं पीतवा
भनं विश्वमूर्तेर्गृहाणेदंनारायणजगत्पते तस्माद्यज्ञेत्युपवीतं तंयज्ञमितिवस्त्रं उपवीतंसोत्तरीयंमयादत्तंसुशो
पंवृक्षराजनमोस्तुते अलंकारं· सूत्रवेष्टनं· अश्वत्थहुतभुग्वासगोविंदस्यसदाश्रय अशेषंहरमेपा
मलयाचलसंभूतं घनसारंमनोहरं विलेपनंसुरश्रेष्ठचंदनंप्रतिगृह्यताम्
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतइतिगंधं· अक्षताश्चसुरश्रेष्ठः कुंकुमोक्ताःसुशोभिताः मयानिवेदिताभक्त्यागृहाणपरमेश्वर अ
क्षतान् तुलसीजातिकमलमल्लिकाचंपकानिच पुष्पाणिहरगोविंदगृहाणपरमेश्वर तस्मादश्वेतिपुष्पं वनस्पति
रसोद्भूतोगंधाढ्यश्चमनोहरः आघ्रेयः सर्वदेवानांधूपोयंप्रतिगृह्यतां यत्पुरुषेणेतिधूपं चक्षुर्दंसर्वलोकानांतिमिरस्य
निवारणं आर्तिक्यंकल्पितंभक्त्यागृहाणजगदीश्वर ब्राह्मणोस्येतिदीपं भक्ष्यभोज्यलेह्यपेयचोष्यखाद्यंमयाहृतं
शीतयेपरमेशस्यदत्तंमेस्वीकुरुप्रभो चंद्रमामनसइतिनैवेद्यं मध्येपानीयं उत्तरापोशनं इदंफलंमयादेवेतिफलं पूगीफलमिलितं
मूलंहिरण्यगर्भेतिदक्षिणां तद्भासाभासतेलोकः कोटिसूर्यसमप्रभ नीराजयिष्येत्वांविष्णोस्वीकुरुममप्रभो नीराजनं मया
कायेनमनसावाचाजन्मशतार्जितं पापंप्रशमयश्रीशप्रदक्षिणपदेपदे नाभ्याआसीतिप्रदक्षिणाम् व्यक्ताव्यक्तस्वरूपाय
सृष्टिस्थित्यंतकारणे आदिमध्यांतरहितविष्टरश्रवसेनमः सप्तास्येतिनमस्कारं मूलतोब्रह्मरूपायमध्यतोविष्णुरू

अमा·
३०

६

अमासोमसमायोगेश्राद्धंयद्यत्रलभ्यते तीर्थेकपिलधारोस्मिन्गंगायांपुष्करेतथा दिव्यंतरिक्षभौमानियानितीर्थानिसर्वशः
तान्यत्रनिवसिष्यंतिदर्शेसोमदिनान्विते अमावास्यातुसोमेनसप्तमीभानुनासह चतुर्थीभूमिपुत्रेणसोमपुत्रेणचाष्टमी
चतस्रःस्तिथयःकृष्णाःसूर्यग्रहणसंनिभाः स्नानंदानंतथाश्राद्धंसर्वंतत्राक्षयंभवेत् तिथिवासरयोर्योगोयथाकालेभवे
द्यदि भान्वंतेवाथमध्याह्नेपुण्यकालःसनान्यथा अथसंकल्पः तिथ्यादौसंकीर्त्य ममेह अस्यांसोमवत्यमायां
सकलपापक्षयार्थंपुत्रपौत्राद्यभिवृद्ध्यर्थंजन्मजन्मनिअवैधव्यसंततिचिरंजीवितपरमसौभाग्यप्राप्तिकामाअश्वत्थमू
लेलक्ष्म्यासहितब्रह्मशिवसहिताअश्वत्थनारायणप्रीत्यर्थंविष्णुपूजांतदंगतयाकलशपूजनंचकरिष्ये अथपूजा
शांताकारमितिध्यात्वा विश्वव्यापकविश्वेशकृपयादीनवत्सल मयोपपादितांपूजांगृहाणमांहिमाधव सहस्रशीर्षे
त्यावाहनं मूलानिब्रह्मणोयस्यऋग्वेदांगानिपल्लवाः फलानियज्ञशाखाश्चनारायणदयांकुरु सूर्यकोटिप्रभानाथसर्व
व्यापिन्रमापते आसनंकल्पितंभक्त्यागृहाणपुरुषोत्तम पुरुषएवेदमित्यासनं नारायणजगद्व्यापिन्जगदानंद-
कारक विष्णुकांतादिसंयुक्तंगृह्यपाद्यंमयार्पितम् एतावानस्येतिपाद्यं फलगंधाक्षतैर्युक्तंपुष्पपूगसमन्वितं अर्घ्यंगृ
हाणभगवन्विष्णोःसर्वफलप्रदम् त्रिपादूर्ध्वमित्यर्घ्यम् कर्पूरैलादिसुरभिशीतलंसलिलंप्रभो रमारमणकृष्णात्वंआच
म्यंप्रतिगृह्यतां तस्माद्विराळित्याचमनं पंचामृतंमयानीतंपयोदधिघृतंमधु शर्करागुडसंयुक्तंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम्

व्र·रा
५

स्याहेमन्यस्यव्रजेद्गृहं हेमक्रवर्णपुष्पं नानाफलैश्चसंपूज्यदद्यान्नैवेद्यमेवहि गृहंगत्वाथयथान्यायंहिरण्यरेतसं
विप्रः जातवेदसमाधायतर्पयेत्तिलसर्पिषा व्रतिनश्चतथाचार्यमिथुनानिचभोजयेत् हेमवस्त्रादिदानानियथाशक्त्या
तुदापयेत् एवंविसृज्यतान्सर्वान्सार्धंबंधुजनैःसह पीत्वादौपंचगव्यंचहृष्टोभुंजीतवाग्यतः यत्किंचिदेतदुद्दिष्टंम-
हादेवमुदीरयेत् प्रारंभेचविधिंकुर्याद्दरिद्रोवाधनेश्वरः वित्तसामर्थ्यतश्चैवप्रतिमासंनतश्चरेत् स्वल्पवित्तोथवाकश्चि
त्सुप्यादौकार्तिकावधि नक्तंकृत्वात्वमावास्यांप्रागुक्तविधिनाततः प्रतिपद्यामुपोष्यैवंपंचगव्यंपिबेच्छुचिः महादे
वंसमन्सार्धंभक्त्याभुंजीतलिंगिभिः मासस्यकार्तिकस्यांतेकृत्स्नंप्राग्विधिनाचरेत्॥ नंदायांचद्वितीयांशुभतिथ्यां
समुपोषयेत् एवंपौषेतुसंप्राप्तेप्रतिपन्नक्तमाचरेत् द्वितीयाब्देद्वितीयायामुपवासंसमाचरेत् अद्दीततिथिंचैकां
मासेमासेतथापरां पूर्ववत्संत्यजेत्पौषंप्रत्यब्दंचैवमाचरेत् एवंषोडशवर्षेतुक्रमेणैवसमुपोषयेत् पूर्ववद्देवमभ्यर्च्यकृत्वा
तुंधाग्नितर्पयेत् उमामहेश्वरप्रीत्यैदद्याद्गांचद्विजायच संपूज्यहेमवस्त्राद्यैर्यथाशक्त्यातुदक्षिणां छत्रोपानहःकुंभांश्चद
द्यात्तेभ्यःपृथक्पृथक् भोजयेत्तान्विसृज्यैवंमिथुनानिचषोडश ब्राह्मणांश्चयथाशक्त्याभोजयेद्वेदपारगान् एवंमहा
व्रतंचैवब्रह्मघ्नस्याघमर्षणं वाचकाःश्रावकाश्चैवश्रोतारोव्रतिनश्चये भवंतिपुण्यसंयुक्तास्तद्व्रताभिमुखाश्चये
इतिहेमाद्रौकालिकापुराणेगौरीतपोव्रतंसोद्यापनंसंपूर्णम् अथसोमवत्यमावास्याव्रतं शंखः

अ·
३०
५

त्रोः प्रियंचापिमानुषाछुद्धवंशानाम् निर्मलंजन्मनोवापिमनसश्चापिसंपदः लभतेशुभतेजश्चपतिपुत्रसमन्विता इह-
भोगान्यथाकामंभुक्त्वास्वर्गमवाप्नुयात् इत्थंगिरोवचनमाप्यपुरापुराणंगौरीतपोव्रतमिदंविदधेयथेष्टम् तस्यप्रभावव
शतःफलभंस्वराज्यंसौख्यंहिसर्वमतुलंपतिपुत्रयुक्तम् निलादउवाच उद्यापनविधिंवक्ष्येव्रतसांगंभवेद्यथा सु
रासुरमुनीनांचदुर्लभंतद्विधिंशृणु पर्वण्याश्वयुजस्यांतेपायसंचघृतप्लुतम् नक्तंभुंजीतशुद्धात्मा ओदनंचैक्षवान्वि
तं अश्वयुजस्यांतेकार्तिकेपर्वणि अमावास्यायांकार्तिकांतेदर्शेद्वित्यर्थः ऐक्षवंइक्षुरसः शर्वर्यंतेशुचिर्भूत्वाबिल्वजंदंत
धावनं कृत्वाचैतन्महादेवंनत्वाभक्तियुतोव्रती अहंदेवव्रतमिदंकर्तुमिच्छामिशाश्वतम् तवाज्ञयामहादेवतत्रनिर्वहणं
कुरु उक्त्वैवंनियमंगृण्हन्वर्षाण्येवतुषोडश तिथीः प्रतिपदाद्यास्तुपारयिष्याम्यनुत्तमाः ततोमार्गशिरेमासिपतिपद्य
परेहनि उपवसेद्गुरुंपृष्ट्वामहादेवंस्मरन्मुहुः महादेवंस्मरन्विप्रान्नमस्येच्छिन्नविग्रहान् षोडशाष्टौतदर्धंवादंपतींश्च
निमंत्रयेत् देवंचनक्तमासाद्यदीपान्प्रज्वाल्यषोडश पशुनाथंमहादेवंभक्त्यानत्वानिवेदयेत् आचम्यचगृहंगत्वाम
हादेवंस्मरन्क्षितौ शुचिवस्त्रास्तृतायांतुनिराहारोनिशिस्वपेत् अथोदयेसहस्रांशोःस्नात्वाचादायदीपकान् नैवेद्यंरूप
पनाद्यंचगृह्यगच्छेच्छिवालयं स्नापयेत्तंचगव्येनघृतेनतदनंतरं मधुनाचतथादध्नाप्यपश्चपयसानथा रसेनचाथखंडेन-
पलैश्चस्नापयेत्पुनः तिलांबुनाततःस्नाप्यपश्चादुष्णेनवारिणा लेपयेत्कृघनंपश्चात्कर्पूरागरुचंदनैः एवंसंपूज्यतंभ

कलाशब्दंकुर्वंतेबककाककाः तावत्सुरस्ताकर्त्तव्यंकीर्त्तनंचतदग्रतः उत्तिष्ठंतेयदिनगाद्विहंगाश्चारुलोचने तदाकर्णन
मात्रेणसौभाग्यंव्रजंतिस्त्रियाः अतएवव्रतेनारीपश्चादुत्थापयेच्चतान् तिथिमेकांसमाप्यैवंदंपतीभोज्यशक्तितः प
रिधायस्वलंकृत्यवासोभिर्भूषणांजनैः माल्यैःसुगंधैर्विविधैःफलसिंदुरकुंकुमैः संतोष्यसमनुज्ञाप्यस्वयंभुंजीतबंधुभिः
एवंद्वितीयेवर्षेचनंदाद्याश्चचरेत्तिथीः वर्षेवर्षेक्रमादेवंद्वितीयादिषुचाचरेत् एवंषोडशवर्षाणिकृत्वैतद्व्रतमुत्तमम् पश्चा
दुद्यापनंकुर्याद्व्रतसंपूर्णहेतवे मार्गशीर्षेथसंप्राप्तेमासेगौरीश्वरप्रिये पौर्णमास्यांदिनेरम्येनिमंत्र्याष्टदंपतीन् मध्या
न्हेष्टदलेपद्मेगौरींनारीसमर्चयेत् यथोक्तेनविधानेनपुष्पधूपादिभिस्तथा सोहलीभिश्चकासारैःपूपापूपैश्चभामिनि
पायसेनघृतेनापिशर्करामोदकैस्तथा पूरयित्वाष्टसंख्यान्धातुमृन्मयसंपुटान् दंपतीन्भोजयित्वातुतेभ्योदद्याद्य
थाविधि अलंकृत्ययथाशक्त्यागौरीमेप्रीयतामिति गुरवेलक्षणोपेतांगौरींकनकनिर्मिताम् दद्याद्धेनुंसवत्सांचदक्षि-
णावस्त्रसंस्कृताम् अन्यान्यपियथाशक्त्यादद्याद्दानानिभामिनि यद्यदिष्टतमंलोकेतत्तद्दद्याद्द्विजन्मने चापल्यमायुषो
ज्ञातासंपत्स्वपिचसुंदरी षोडशाब्दव्रतमिदंकुर्याद्वर्षेहिभक्तितः गौरीतपाव्रतमिदंयाकरोतीहभामिनि बाल्येयौवन
कालेवावार्धकेवाहरिप्रिये तस्याःसौभाग्यमतुलंधनधान्यसुतान्वितम् भवेदव्याहतैश्वर्यंमनुःसौख्यंनसंशयः दुर्लभं
मानुषंजन्मतत्रापिद्विजजन्मना सदाचारपरत्वंचतत्रापितुविशिष्यते एवंवारत्रयंयास्त्रीकुरुतेव्रतमुत्तमम् मातापि-

पथ्यैः स्वर्णहीरजैः मित्रस्वजनसंबंधिस्वगोत्रजान्प्रपूजयेत् बलिराज्येप्रकर्तव्यंनरैर्वारांगनादिकं अक्षक्रीडनकंचै
नह्यलिराज्येनदोषभाक् आत्मनोयच्चसौख्यार्थंपरदुःखाकरंकृतम् वारांगनादिगमनंस्पृष्टास्पृष्टादिभक्षणम् अन्या
वरधृतिश्चापिद्यूताद्यंचनदुष्यति एवंतुसर्वथाकार्योबलिराज्येमहोत्सवः जीवहिंसासुरापानमगम्यागमनंतथा चौर्यं
विश्वासघातश्चपंचैतानिमुनीश्वराः बलिराज्येतुनरकद्वाराण्युक्तान्यतस्त्यजेत् ततोर्धरात्रसमयेस्वयंराजाव्रजेत्पुरम्
अवलोकयितुंरम्यंपद्यामेवशनैःशनैः महतातूर्यघोषेणज्वलद्भिर्हस्तदीपकैः हर्म्यशोभासुखंयावत्कृत्वनेकैरश्वकैर्न
रैः बलिराज्यप्रमोदंचदृष्ट्वासपुरमाव्रजेत् एवंगतेनिशीथेचजनेनिद्रार्धलोचने तावन्नगरनारीभिःशूर्पडिंडिमवा
द्यैः निष्काश्यतेप्रहृष्टाभिरलक्ष्मीःस्वगृहांगणात् दृढैःकरजनीयोगेदर्शस्यात्तुपरेहनि तदाविहायपूर्वेद्युःपरेह्नि
सुखरात्रिका येवैष्णवावैष्णवावाबलिराज्योत्सवंनराः नकुर्वंतिवृथातेषांधर्माःस्युर्नात्रसंशयः इतिलक्ष्मीव्रतं
संपूर्णम् अथमार्गशीर्षअमावास्यांगौरीतपोव्रतम् सूतउवाच इंद्राणीप्रांजलीर्भूत्वास्वपतिंवाक्यमब्र-
वीत् एकंव्रतंसमाचक्ष्वपुत्रपौत्रसुखप्रदम् इतिवाक्यंतदाश्रुत्वाह्युवाचवचनंशचीम् शृणुचार्वंगिसकलंयन्मया
कृतंकृतम् बृहस्पतेस्तुजनकःएषःप्राहांगिराःसुधीः तद्व्रतंकथयाम्यद्यसद्यःसुखकरंपरम् पतिपुत्रसुखावाप्ति
र्जायतेजगतिस्थिरा गौरीमीत्सर्थमेवादौस्त्रीभिर्यत्क्रियतेतपः गौरीतपइतिख्यातंतस्मात्तद्व्रतमुत्तमम् तस्मात्स्त्रि-

स्युकम् भ्रामयेत्तस्यशिरसिसर्वारिष्टनिवारणे दीपवृक्षास्तथाकार्याःशक्त्यादेवगृहादिषु चतुष्पथेस्मशानेचनदीपर्व
तवेश्मसु वृक्षमूलेषुगोष्ठेषुचत्वरेषुगृहेषुच वस्त्रैःपुष्पैःशोभितव्याराजमार्गस्यभूमयः हृदेषुस्थापयेन्नानापक्का-
न्नानिफलानिच नागवल्लीदलादीनिरचयित्वाचनिःक्षिपेत् शोभांकुर्याद्राजमार्गेकमलैश्चविशेषतः तदभावेंबरादी
नाकुलातानिचशोभयेत् एवंपुरमलंकृत्यप्रदोषेतदनंतरम् ब्राह्मणान्भोजयित्वादौसंबोध्यचबुभुक्षितान् लड्डुकापूप
मंडाद्यैःशष्कुलीपूरिकादिकैः अलंकृतेनभोक्तव्यंनववस्त्रोपशोभिना ततोपराण्हसमयेघोषयेन्नगरेनृप अद्यराज्यव
द्भिर्लोकायथेच्छंक्रीडतामिति यथेच्छंक्रीडतांबालाइत्यादेश्यंनृपेणतु विलोक्याबालकक्रीडानानासामग्रीसंयुता तेभ्यो
दद्यात्क्रीडनकंततःपश्येच्छुभाशुभम् तैश्चेत्प्रदीपितोवन्हिर्नज्वालांमुच्यतेयदा महामारीभयंघोरंदुर्भिक्षंवाथजा
यते बालशोकेराजशोकस्तेषांतुष्टेनृपेस्वकम् बालयुद्धेराजयुद्धंरोदनेबालकैःकृते अवश्यमेवभवतिवर्षाद्राष्ट्रविना
शनम् यष्टिकादिकृतान्श्वान्यदारोहंतिबालकाः तदाराज्ञोजयोवाच्यःपरराष्ट्रंविमर्दयेत् यदाक्रीडंतिनाल्पश्चेल्लिंगं
धृत्वाकरादिषु तदाप्रसिद्धनारीणांव्यभिचारःप्रजायते अन्नंयदागोपयंतिक्रीडनेबालकाजलम् दुर्भिक्षंवृष्ट्यभावश्च
शीघ्रमेवप्रजायते एवंबालकृतांचेष्टांबुध्वाचोह्यफलंवदेत् लोकैश्चापिपुरेरम्येसुधाधवलिताजिरे गीतवादित्रसंकु
ले प्रज्वालितसद्दीपके अन्योन्यप्रीतिसंयुक्तेदत्ततालनकेजने तांबूलहृष्टहृदयेकुंकुमक्षोदचर्चिते दुकूलपट्टवसनेनै

अथकार्तिकअमावास्यांलक्ष्मीव्रतम् वालखिल्याऊचुः स्नात्वाप्रभातसमयेअमायांचमुनीश्वराः नत्वादेवान्पितॄन्
भक्त्यासंपूज्याथप्रणम्यच कृत्वातुपार्वणश्राद्धंदधिक्षीरघृतादिभिः भोज्यैर्नानाविधैर्विप्रान्भोजयित्वाक्षमापयेत् दिवा
तत्रनभोक्तव्यमृतेबालातुराज्जनात् ततःप्रदोषसमयेपूजयेदिंदिरांशुभाम् कुर्यान्नानाविधैर्वस्त्रैः स्वच्छंलक्ष्म्याश्चमंडपं
नानापुष्पैःपल्लवैश्चचित्रैश्चापिविचित्रितम् तत्रसंपूजयेल्लक्ष्मींदेवांश्चापिप्रपूजयेत् संपूज्यादेवनार्योपिबहुभिश्चोपचा
रैः पादसंवाहनंकुर्याल्लक्ष्म्यादीनांतुभक्तितः अस्मिन्नहनिसर्वेपिविष्णुनामोचिताःपुरा बलिकारागृहाद्देवालक्ष्मीश्चा
पिविमोचिता लक्ष्म्यासार्द्धंततोदेवाःसुषुपुःक्षीरोदधौपुनः प्रसुप्ताबहुकालंतेसुखंतस्मान्मुनीश्वराः रचनीयाःसुतल्पग-
र्भाःपर्यंकाश्चसतूलकाः दुग्धफेनोपमैर्वस्त्रैरास्तृताश्चयथादिशम् स्वापयेत्तान्सुरान् लक्ष्मींवेदघोषसमन्वितः लक्ष्मी
र्दैत्यभयान्मुक्तासुखंसुप्ताम्बुजोदरे अतश्चविधिवत्कार्यातुष्ट्यैतुसुखसुप्तिका तदंघ्रिपद्मशय्यायांयःपद्मासौख्यविवृद्ध
ये कुर्यात्तस्यगृहंमुक्त्वानसाक्वापिनव्रजेत् नकुर्वंतिनराइत्थंलक्ष्म्यायेसुखसुप्तिकाम् धनचिंताविहीनास्तेकथंरा
त्रौस्वपंतिहि तस्मात्सर्वप्रयत्नेनलक्ष्मीस्वंस्वापयेन्नरः दुःखदारिद्र्यनिर्मुक्तःस्वजातौस्यात्सुनिष्ठितः जातीपत्रलवंगैला
फलकर्पूरसंयुतम् पाचयित्वागव्यदुग्धंसितांदत्वायथोचिताम् लड्डुकान्तस्यकुर्वीतनांश्चलक्ष्म्यैसमर्पयेत् अन्य
च्चतुर्विधंभक्ष्यंदेशकालादिसंभवम् सर्वंनिवेदयेल्लक्ष्म्यैममश्रीःप्रीयतामिति दीपदानंततःकुर्यात्प्रदोषेचततो

संपूजितादेव्यश्चतुःषष्टिःप्रकीर्त्तिताः तद्व्रतंशृणुचेंद्राणिपिठोराख्यंकुहूतिथौ तासांस्मरणमात्रेणपुत्रपौत्रधनान्विता
नारीभवतिचेंद्राणिशृणुत्वंनामपूजनम् दिव्ययोगीमहायोगीसिद्धयोगीगणेश्वरी प्रेताक्षीडाकिनीकालिकालरात्री
निशाचरी झंकारीरौद्रवेताली भूतली भूतडांबरी ऊर्ध्वकेशीविरूपाक्षीशुष्कांगीनरभोजनी फट्कारीवीरभद्राचधू
म्राक्षीकलहप्रिया राक्षसीघोररक्ताक्षीविश्वरूपाभयंकरी चंडीकावीरकौमारीवाराहीमुंडधारिणी भास्करीरौद्र
झंकारिभीषणीत्रिपुरांतका भैरवीध्वंसिनीक्रोधीदुर्मुखीप्रेतवाहिनी खट्वांगीदीर्घलंबोष्ठीमालिनीमंत्रयोगिनी
कालाग्निग्रहणीचक्रीकंकालीभुवनेश्वरी कटकीकिटनीरौद्रीयमदूतीकरालिनी घोराक्षीकार्मुकीचैवकाकदृष्टीअ
धोमुखी मुंडाग्रधारिणीव्याघ्रीकिंकिणीप्रेतभक्षिणी कालरूपाचकामाख्याउड्डाणीयोगपीठिका महालक्ष्मीए
कवीराकालरात्रीचपीठके नमोस्तुवश्चतुःषष्टेदेवीभ्यः शरणंव्रजे पुत्रश्रीवृद्धिकामोहंभक्त्यासंपूजिताःशुभाः ए
वमिंद्राणिकथितंपिठोराख्यंमहाव्रतम् भक्त्याकुर्वंतियानार्योकृतकृत्याभवंतिताः सुखसौभाग्यसंयुक्ताश्चतुः
षष्ठ्याप्रसादतः इतिभविष्योत्तरपुराणेपिठोराव्रतंसंपूर्णम् अथआश्विनकृष्णाऽमावास्यागजच्छायाप
र्व अपरार्केयमः हंसेकरिस्थितेयातुअमावास्याकरान्विता साज्ञेयाकुंजरछायाइतिबोधायनोब्रवीत् हंसेसूर्ये
करेहस्तेस्थिते तत्रस्नानंहुतंजपंदानंदद्यात्प्रयत्नतः पितृभ्यःसंप्रदास्यामिस्वक्षय्यमुपतिष्ठतु इतिगजछाया

शुभे त्वांग्रसिष्यंतिसकलागच्छशीघ्रंयथागतम् विदेहोवाच दुःखयुक्तांचमांचात्रभ्रमंतींचवनांतरम् माग्रसेच्च
तुपिंगाक्षिक्षेमंममभवेत्कथम् मठनार्युवाच अत्रागत्यचतुःषष्टिर्दिव्ययोग्यादयस्त्विमाः पूजनार्थंसमायाता
निशामध्येशुभास्थिताः तवकामंप्रकुर्वंतिजीविष्यंतिचबालकाः बिल्वपत्रेषुगुप्तात्वमधुनाभवभामिनि श्रुत्वात
त्रविदेहाचबिल्वपत्रेषुसंस्थिता क्षणेनैकेनयोगिन्योमठमध्येसमागताः ज्ञात्वामनुष्यगंधंचमठनारीमपृच्छत कु
तोंमनुष्यगंधश्चमठगेहंसमाश्रितः निशामध्येचतुःषष्टिर्देव्यस्तत्रसमागताः अनेकैश्चमहाहारैः फलैर्नाना-
विधैरपि निविष्टामठदेवीनामाह्वानंकुर्वतेस्महि श्रावणस्यतुमासस्यकृष्णपक्षेकुहूतिथौ पूजांकृत्वाचतुःषष्टि
रतिर्थांन्ब्रुवतेस्महि वदतेस्ममनुष्यासात्तुसाथप्रकटाभवत् ममाशुभचित्तमापन्नमात्मैवबालकंमृतम् तवाग्रे
मृतमादायस्थितास्मीतिनवबालकम् ममगर्भाश्चतुःषष्ठेसजीवाश्चभवंत्विति तत्रस्थितंचनैवेद्यंनारिकेलंप्रतिगृह्य
ताम् चतुःषष्टिस्ततस्तुष्टाददौलस्यैशुभंवरम् श्रीधरस्यस्नुषात्वंहिशंकरस्यचवल्लभा पुत्रपौत्रयुताराज्यंभुक्त्वा
पूज्यास्मरालये अष्टपुत्राभवंत्वाशु विदेहेगम्यतांपुरम् आगतायेनमार्गेणतेनैवपुनरेवहि पुरांतरंस्थितागत्वा
प्रविवेशस्वमंदिरम् श्रीधरश्चसुमित्राचशंकरोबांधवैःसह विदेहाचाष्टपुत्रैश्चयुक्तासामंगलोत्सवैः प्रापुर्मुदंम
हाभागादेवीनांचप्रसादतः द्विजमंत्रादिनिर्घोषैर्दुंदुभिःपटहध्वनैः मृगाक्षिमंगलाचारैर्मृदंगैर्नृत्यघोषकैः तथा

श्रीगणेशायनमः अथअमावास्याव्रतानिलिख्यंते अथभाद्रपदअमावास्यायांकुशग्रहणम् हेमाद्रौउक्तम्
हारीतेन मासेनभस्यमावास्यातस्यांदर्भोच्चयोमतः अयातयामास्तेदर्भानियोज्याश्चपुनःपुनः नभश्श्रावणदर्शा
तपक्षेणेदम् मदनरत्नेतु मासेनभस्य॰मतः इतिकुशग्रहणीअमा अत्रैवअमावास्यायांपिठोराव्रतम् मध्य
देशेतुपोलाइतिप्रसिद्धम् साप्रदोषव्यापिनीग्राह्या यदापूर्वरात्रौप्रदोषव्याप्त्यभावस्तदापराकार्या अथव्रतवि-
धिः मासपक्षाद्युल्लिख्यममइहजन्मजन्मांतरेवापुत्रपौत्रफलावाप्त्यर्थंपिठोराव्रतंकरिष्ये इतिसंकल्प्य देवीपू-
जांकृत्वा संध्याकालेस्नात्वाप्रदोषसमयेदेवींसंपूज्यषोडशोपचारैः ब्राह्मणंसुवासिनींसंभोज्यपश्चात्स्वयंभुंजी
त इतिविधिः नमोदेव्यैतिमंत्रेणषोडशोपचारैःपूजनंकुर्यात् अथकथा इंद्राण्युवाच अपुत्राल्लभतेका
मंपुत्रंचमहत्फलम् व्रतानांपरमंश्रेष्ठंकथयत्वंहिपार्वति पार्वत्युवाच प्राचीनःश्रीधरोविप्रअष्टपुत्रोधनेश्वरः
तस्यभार्यासुमित्राचगृहधर्मेणवर्त्तते श्रीधरस्यसुतोज्येष्ठःशंकरोनामनामतः तस्यभार्याविदेहाचमृतापत्या
भवत्तदा श्रीधरस्यपितुःश्राद्धेविदेह्यचप्रसूयते दुःखयुक्तासुमित्राचविदेहांपरिवर्जयत् दुःखयुक्तावनंप्रा-
प्तामठमेकंददर्शसा सरिच्चप्रबलायत्रविदेहातत्रसागता मठमध्येस्थितानारीपश्यंतीत्वपुनःपुनः कुत्रेय
मधुनामाप्ताल्लक्षणान्वितसुंदरी मठाधिपाविचार्यैवंविदेहामाहसत्वरम् झोटिंगैर्यक्षवेतालैरनेकैःस्तूयते

विख्यातंभुवनत्रये सनत्कुमारउवाच भगवन्भूतभव्येशसर्वशास्त्रविशारद तद्व्रतंब्रूहिमेब्रह्मन्कथमुद्यापनंभवेत्
पुरेदंकेनवाचीर्णंदेवर्षेकथयव्रतं नारदउवाच आषाढपौर्णमास्यांवातथाष्टम्यांहरेर्दिने प्रारभेद्व्रतमेतच्चकार्तिकावधि
तत्तिथौ तिलामलककल्केनस्नानंनित्यंविधायच नदीतीरेथवागोष्ठेशिवागारेहरेर्गृहे वृंदावनेवापिलिखेद्गोपद्मरूपदं
शुभं त्रयस्त्रिंशत्तुपद्मानिकुर्याद्भक्त्यादिनेदिने तत्संख्ययाप्रकर्तव्याअर्घ्यप्रदक्षिणानतीः बालकृष्णंसमुद्दिश्यलक्ष्म्या
सहजगद्गुरुं गंधाद्यैरुपचारैस्तुयथाशक्त्याप्रपूजयेत् ब्राह्मणांस्ततःपूज्यपद्मसंख्यात्रमुत्सृजेत् प्रथमाब्देथवटकैर्द्वि
तीयेपूपकैर्व्रती तृतीयेशालिपिष्टान्नैश्चतुर्थेपूरिकादिभिः पंचमेपरमान्नैस्तुसम्यग्वैपूजयेद्व्रती अत्रैवोदाहरंतीममिति
हासंपुरातनं ऋषीणांपृच्छमानानांसूतेनोक्तंपुरातनं सूतउवाच पुराशक्रोमरावत्यांदेवदानवकिंन्नरैः रुद्रैरादित्यय
क्षाद्यैर्गंधर्वैर्वसुभिःसह रंभानृत्यंसमारेभेक्रीडालोभेनविह्वला एवंनृत्येक्रियमाणेत्रुटितंवाद्यमंडलं क्षणमात्रंविचार्याः
थधर्मराजस्तुउक्तवान् यमउवाच जन्मप्रभृत्येव्रतंयैश्चनकृतंप्राणिभिःक्वचित् तच्चर्मस्नायुभिःशक्रकर्तव्यंछादनं
दके नारदेनश्रुतंतच्चजगादयदुनंदनं स्वर्चयित्वातुतंकृष्णोवचनंचेदमब्रवीत् कृष्णउवाच सर्वलोकज्ञदेवर्षेभव
नेषुचरन्सदा आश्चर्यंवददेवर्षेयद्यस्तिशुभदायक नारदउवाच गतंमयामरावत्यामाश्चर्यंधर्मसंसदि तत्रसर्वेस
मायाताःसुराइंद्राश्चतुर्दश रुद्राएकादशाविधिरादित्याद्वादशापिच वसवोष्टौतथानागायक्षराक्षसपन्नगाः रंभयाचस

तं यत्पुरुषेणेतिस्नानं वस्त्रयुग्मंसमानीतंपट्टसूत्रेणनिर्मितं सुवर्णखचितंदिव्यंगृहाणत्वंसुरेश्वर तंयज्ञमितिवस्त्रं
कार्पासतंतुभिर्युक्तंब्रह्मणानिर्मितंपुरा अनेकरत्नखचितमुपवीतंगृहाणभो तस्माद्यज्ञादितियज्ञोपवीतं चंदनंमलयोद्भूतंक
स्तूरीचारुचंदनं कर्पूरेणचसंयुक्तंस्वीकुरुष्वानुलेपनं तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतमितिगंधं शतपत्रैःकर्णिकारैश्चंपकैर्मल्लिकादिभिः
॥तुलसीयुक्तपुष्पाणिगृहाणपुरुषोत्तम तस्मादश्वेतिपुष्पं दशांगगुग्गुलोद्भूतंसुगंधिंचमनोहरं कृष्णागरुसमायुक्तंधू
पदेवगृहाणमे यत्पुरुषंव्यदधुरितिधूपं साज्यंचवर्तिसंयुक्तंवह्निनायोजितंमया दीपंगृहाणदेवेशत्रैलोक्यतिमिरापहम्
ब्राह्मणोस्येतिदीपं अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्भिःसमन्वितम् भक्ष्यभोज्यसमायुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् चंद्रमामनसइति
नैवेद्यं आचमनीयं॰ करोद्वर्तनं॰ इदंफलमितिफलं॰ पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षि॰ यानिकानि॰ नाभ्याआ-
सीतिप्रदक्षिणां नमोस्त्वनंताय॰ सप्तास्यासन्नितिनमस्कारः देवदेवजगन्नाथगोपालप्रतिपालक गोपदेकृतसंत्राणगृहा
णकुसुमांजलिम् यज्ञेनयज्ञमितिपुष्पांजलिं तद्रूपोक्तंवायनं परमान्नमिदंविप्रकांस्यपात्रेणसंयुतं त्वत्प्रसादादहंविप्र
व्रतस्यफलमाप्नुयाम् मंत्रहीनंक्रियाहीनमितिप्रार्थना इतिगोपद्मपूजा अथकथा सूतउवा॰ नाथैकंत्वांहिपृच्छा
मिचतुर्वर्गफलप्रदं सर्वरोगप्रशमनंविष्णुसारूप्यमुक्तिदं नारीणामथवापुंसांभुक्तिमुक्तिफलप्रदं ब्रूहिचेदस्तिदेवर्षेकृपांकृत्वा
ममोपरि नारदउवाच भगवन्सर्वमाख्यास्येयत्पृष्टंविदुषात्वया गोपद्मकंव्रतंह्येतद्व्रतानांव्रतमुत्तमम् कर्तुःसिद्धिकरंदिव्यं-

धर्मराजोयमोधातानीलःकालोंतकोव्ययः वैवस्वतश्चित्रगुप्तो दध्नोमृत्युःक्षयोवटः मासिमासितथाह्येतैर्नामभिःसेचयेद्द्रुमं
न्यग्रोधेहंवसाम्येवतस्माद्घृतेनसेचयेत् होमांतेदक्षिणांदद्यादृत्विजश्चक्षमापयेत् भुंजीतवासरांतेतुनक्तंशांतातपस्विनी
अर्घ्यंदद्यादरुंधत्यैदृष्ट्वाचैवप्रणम्यच अरुंधतिनमस्तेस्तु वसिष्ठस्यप्रियेशुभे अर्घ्यमेतन्मयादत्तंफलपुष्पसमन्वितम् पु
त्रान्देहिसुखंदेहिगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते सखिभिर्ब्राह्मणैःसार्द्धंभुंजीतविजितेंद्रिया एवंकरोतियानारीव्रतमेतदनुत्तमं भ्रात
रःपितरःपुत्राःश्वशुरौस्वजनास्तथा चिरायुषस्तथारोगाभवंतिनचसंशयः भर्त्राचसहितासाध्वीब्रह्मलोकेमहीयते इति
श्रीस्कंदपुराणेसावित्रीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथआषाढपौर्णमास्यांगोपद्मव्रतंतत्रपूजा चतुर्भुजंमहाकायंजांबून
दसमप्रभम् शंखचक्रगदापद्मरमागरुडशोभितम् सेवितंमुनिभिर्देवैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः एवंविधिंहरिंध्यात्वाततोय-
जनमारभेत् ध्यानं आवाहयामिदेवेशंभक्तानामभयप्रदं स्निग्धकोमलकेशंचमनसावाहयेद्धरिं सहस्रशीर्षेत्यावाहनं
सुवर्णमणिभिर्दिव्यैरचितंदेवनिर्मितं दिव्यसिंहासनंकृष्णउपविश्यप्रसीदमे पुरुषएवेदमित्यासनं पादोदकंसुरश्रेष्ठसु
वर्णकलशेस्थितं गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तंपाद्यंमेप्रतिगृह्यतां एतावानस्येतिपाद्यं अष्टद्रव्यसमायुक्तंस्वर्णपात्रोदकंशुभं भोऽ
भयंकरभक्तानांगृहाणार्घ्यंजगत्पते त्रिपादूर्ध्वइत्यर्घ्यं कर्पूरेणसमायुक्तं सुशीरेणसुवासितम् दत्तमाचमनीयार्थंनीरं
स्वीकुरुत्वंविभो तस्माद्विराळित्याचमनीयं गंगागोदावरीचैवयमुनाचसरस्वती नर्मदासिंधुकावेरीतोयःस्नानार्थमाहृ

रवेत् देवींसंपूजयेत्तत्रमंत्रैरेभिर्विधानतः नमःसावित्र्यैपादौतुप्रसावित्र्यैतुजानुनी कटिंकमलपत्राक्ष्यैउदरंभूतधा
रिणि गायत्र्यैचनमःकंठेशिरसिब्रह्मणःप्रिये अथब्रह्मसत्यवतोः पादौधात्रेनमःपूज्यावूरूज्येष्ठायवैनमः पर
मेष्ठिनेवैमेढ्रमग्निरूपायवैकटी वेधसेचोदरंपूज्यंपद्मनाभायवैहृदि कंठंविधात्रेपूज्यंहिहेमगर्भायवैमुखं ब्रह्मणे·
वैशिरःपूज्यंसर्वांगंविष्णवेनमः अभ्यर्च्यैवंक्रमेणैवशास्त्रोक्तविधिनाक्रमं ततोरजतपात्रेणअर्घ्यंदद्याद्द्वयोरपि अ
थार्घ्यमंत्रः ॐकारपूर्वकेदेविवीणापुस्तकधारिणि देवमातर्नमस्तेस्तुह्यवैधव्यंप्रयच्छमे पतिव्रतेमहाभागेवन्हिजा
तेशुचिस्मिते दृढव्रतेदृढमतेभर्तुश्चप्रियवादिनि अवैधव्यंचसौभाग्यंदेहित्वंममसुव्रते पुत्रान्पौत्रांश्चसौख्यंचगृ
ह्याणार्घ्यंनमोनमः अथब्रह्मसत्यवतोरर्घ्यमंत्रः त्वयासृष्टंजगत्सर्वंसदेवासुरमानुषं सत्यव्रतधरोदेवब्रह्मरूपनः
मोस्तुते अथयमस्यार्घ्यमंत्रः त्वंकर्मसाक्षीलोकानांशुभाशुभविवेककृत् वैवस्वतगृहाणार्घ्यंधर्मराजनमोस्तुते धर्म
राजःपितृपतिःसाक्षीभूतोसिजंतुषु कालरूपगृहाणार्घ्यमवैधव्यंचदेहिमे गंधपुष्पैश्चनैवेद्यैःफलैःकर्पूरदीपकैः रक्तव
स्त्रैरलंकारैः पूजयेद्व्रतमत्सरा सावित्रीप्रार्थना सावित्रीब्रह्मगायत्रीसर्वदाप्रियभाषिणी तेनसत्येनमांपाहिदुःखसं
सारसागरात् त्वंगौरीत्वंशचीलक्ष्मीस्त्वंप्रभाचंद्रमंडले त्वमेवचजगन्माताभामुद्धरवरानने सौभाग्यंकुलवृद्धिंचदेहि
त्वंममसुव्रते यन्मयादुष्कृतंसर्वंकृतंजन्मशतैरपि भस्मीभवतुतत्सर्वमवैधव्यंचदेहिमे अथब्रह्मसत्यवतोःप्रार्थना

समस्तस्सुखभाग्भवेत् धर्मराजउवाच गौरीप्रमुग्धावस्थावाअपुत्रापतिवर्जिता सभर्तृकासपुत्रावाकुर्याद्व्रतमिदंशु-
भं ज्येष्ठमासेतुसंप्राप्तेपौर्णमास्यांपतिव्रता स्नात्वाचैवशुचिर्भूत्वावटंसिंच्यबहूदकैः सूत्रेणवेष्टयेद्वृक्षंगंधपुष्पाक्षतैः
शुभैः नमोवैवस्वतायेतिभ्रामयंतीप्रदक्षिणां रात्रौकुर्वीतनक्तंचत्र्यब्दमेकंसमाहिता तथैववटवृक्षंचपक्षेपक्षेप्रपू-
जयेत् अनेनैवविधानेनकर्तव्यंव्रतमुत्तमं सर्वमनोरथान्प्राप्यह्यंतेरुद्रोपिजायते इतिस्कंदपुराणेवटसावि-
त्रीकथासमाप्ता अथोद्यापनं संप्राप्तेतुपुनर्ज्येष्ठेनक्तभुक्द्वादशींनयेत् दंतधावनपूर्वादिस्नात्वानियमकारये-
त् त्रिरात्रंलंघयित्वातुचतुर्थेदिवसेत्वहं चंद्रायार्घ्यंप्रदत्वाचपूजयित्वातुतांसतीं मिष्टान्नानियथाशक्त्याभोजयित्वा
द्विजोत्तमान् भोक्ष्येहंतुजगद्धात्रिनिर्विघ्नंकुरुमेशुभे नियममंत्रः कृत्वावंशमयेपात्रेवालुकाप्रस्थमेवच सप्तधान्य-
युतंपात्रंप्रस्थैकेनद्विजोत्तम वस्त्रद्वयोपरिस्थाप्यसावित्रींब्रह्मणासह हैमींकृत्वातयोर्मूर्तिंत्रिरात्रव्रतमाचरेत्त्
न्यग्रोधस्यतलेतिष्ठेद्यावच्चैवदिनत्रयं सौवर्णींचैवसावित्रींसत्येनसहकारयेत् रौप्यपर्यंकमारोप्यरथस्योपरिविन्य-
सेत् पश्चादूर्ध्वंयथाशक्त्यारथंरौप्यमयंशुभं काष्ठभारंकुठारंचवटंचैवसुविस्तृतं धर्मराजंनारदंचतत्रैवपरिकल्प-
येत् वटमूलेप्रकुर्वीतमंडलंगोमयेनहि संस्थाप्यतत्रसावित्रींचतुष्कोपरिशोभनां एवंचमिथुनंकृत्वापूजयेद्गतमत्-
सरा पंचामृतेनस्नपनंगंधपुष्पोदकेनच चंदनागरुकर्पूरमाल्यवस्त्रविभूषणैः पीतपिष्टेनपद्मंचचंदनेनाथवालि-

ह्मणासह सावित्रीसत्यवांश्चैवकार्यौरौप्यमयौशुभौ पिटकंचकुठारंचकृत्वारौप्यमयौशुभौ फलैःकालोद्भवैर्देवींपूजये·
द्ब्रह्मणःप्रियां हरिद्रारंजितैश्चैवकंठसूत्रैःसमर्चयेत् सखीनांकंठसूत्राणित्रिदिनंप्रतिपादयेत् पक्वान्नानिचदेयानिनि
त्यमेवद्विजोत्तमान् माहात्म्यंचैवसावित्र्याश्रोतव्यंमुनिसत्तम पुराणश्रवणंकार्यंसतीनांचरितंशुभं पूजयेच्चतथानि·
त्यंमंत्रेणानेनसुव्रत सावित्रीत्वंमसावित्रीसततंब्रह्मणःप्रिया पूज्यसेहूयसेदेविद्विजैर्मुनिगणैःसदा त्रिसंध्यंदेविभू·
तानांवंदितात्वंजगन्मये सावित्रीत्वंमसावित्रीद्विधाभूतासिशोभने जगत्त्रयस्थितादेवित्रिसंध्यंचतथानये श्रेष्ठेदे·
वित्रिलोकेचत्रेताग्नीत्वंमुनेश्वरी व्यापितःसकलोलोकअतोमांपाहिसर्वदा रूपंदेहियशोदेहिसौभाग्यंदेहिमेशुभे
पुत्रान्देहिधनंदेहिसर्वदाजन्मजन्मसु यथातेनवियोगोस्तिभर्त्रासहसुरेश्वरि तथाममहाभागेकुरुत्वंजन्मजन्मनि
एवंसंपूजयेद्देवींकमलासनसंस्थितां एवंदिनत्रयंनीत्वाचतुर्थेहनिसत्तम मिथुनानिचसंभोज्यषोडशानिद्विजोत्तम
अर्चयित्वातथाचार्यंसपत्नीकंसुसंमतं तस्मैसंकल्पितंसर्वंहैमसावित्रिसंयुतं मंत्रेणानेनदातव्यंद्विजमुख्यायसुव्र
त सावित्रींकल्पविदुषेप्रणिपत्यतथामुने सावित्रीजगतांमातासावित्रीजगतःपिता मयादत्तांचसावित्रींब्रह्मणःप्रति·
गृह्यताम् अवैधव्यंचमेनित्यंभूयाज्जन्मनिजन्मनि मृताचवसतेलोकेब्रह्मणापतिनासह तत्रैवचचिरंकालभुक्त्वाभो
गाननुत्तमान् धर्मराजवरदानानंतरं सावित्र्युवाच यामदीयंव्रतंदेवभक्त्यानारीकरिष्यति भर्तुःसासहितासाध्वी·

८

स्याः प्रभावात्संजातं दृश्यते कारणं न च तत्सर्वं विद्यते विप्राः सावित्र्यास्तपसः फलं व्रतस्यैव तु माहात्म्यं दृष्टमेतन्मयाधुना
ईश्वरउवाच एवं तु वदतस्तस्य तदा सत्यवतः प्रभो पौराः समागतास्तस्य आचरन्नृपतेर्हितं येन राज्यं बलाद्राजन्हृ
तं मे वैणसंमित्रिणा अमात्येन हतः सोपि इति पौराः समागताः पौराऊचुः उत्तिष्ठ राजशार्दूल स्वं राज्यं पालय प्रभो
अभिषिंचस्व राजेंद्र पुरे मंत्रिपुरोहितैः ईश्वरउवाच सगत्वा राजशार्दूलः स्वपुरं जनसंवृतः पितृपितामहं रा
ज्यं संप्राप्तं च महात्मना सावित्री सत्यवांश्चैव परां मुदमवापतुः जनयामास पुत्राणां शतं वै बाहुशालिनां व्रतस्यैव तु-
माहात्म्यात्तस्याः पितुरजायत पुत्राणां च शतं ब्रह्मन्प्रसन्नाच्च यमात्तथा एतत्ते कथितं सर्वं व्रतमाहात्म्यमुत्तमं क्षीणा
युर्जीवितो भर्ता व्रतस्यास्य प्रभावतः कर्तव्यं सर्वनारीणामवैधव्यफलप्रदं सनत्कुमारउवाच विधानं ब्रूहि देवेश
व्रतस्यास्य च त्र्यंबक क्रियते विधिना केन स्त्रीभिस्त्रिपुरसूदन ईश्वरउवाच वर्षे वै नियमं कृत्वा एकभक्तेन मानद
नक्ताहारेण वा विप्र भुंक्ते प्रार्थ्य द्विजर्षभ त्रिदिनं लंघयित्वा च चतुर्थे दिवसे शुभे चंद्रायार्घ्यं प्रदद्याच्च पूजयित्वा सुवासि-
नीं सावित्रीं च प्रसावित्रीं गंधपुष्पैश्च पूजयेत् मिथुनानि यथाशक्त्या भोजयित्वा यथासुखं भोक्षे हे तु जगन्नाथ निर्विघ्नं कु
रु मे शुभे दिनं प्रतिदिनं श्रेष्ठं कुर्यान्न्यग्रोधसेचनं कृत्वा वंशमये पात्रे वालुकाप्रस्थमेव च सप्तधान्यभृतपात्रं प्रस्थैकेन
द्विजोत्तम प्रस्थं द्वात्रिंशद्वृकपरिमितसंख्यं कारयेन्मुनिशार्दूल वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् तस्योपरि न्यसेद्देवीं सावित्रीं ब्र-

जीवितुं वरोपिवैवस्वतश्चौरसात्मजशतंचदत्तोभवताहूपालुना वरंवृणेजीवतुसत्यवानयंतंवैवसत्यंवचनंभविष्यति तथेत्यु
क्त्वातुतान्पाशान्मुक्त्वावैवस्वतोयमः धर्मराजःप्रहृष्टात्मासावित्रीमिदमब्रवीत् एषभद्रेमयामुक्तोभर्तातेकुलनंदिनि आ
रोग्यवयसीप्राप्यसिद्धार्थश्चभविष्यति चतुर्वर्षशतंचायुस्त्वयासार्धमुपेष्यति सागतावटसामीप्यंकृत्वोत्संगेशिरस्ततः
प्रबुद्धस्तुततोब्रह्मन्सत्यवानिदमब्रवीत् मयास्वप्नोवरारोहेदृष्टोद्यैवचभामिनि तत्सर्वंकथितंतस्यायद्वृत्तंसर्वमेवतत् त-
थाचकथितःसर्वःसंवादश्चयमेनहि अस्तंगतेततःसूर्येद्युमत्सेनोमहीपतिः पुत्रस्यागमनेकांक्षीइतश्चेतश्चधावति आ-
श्रमादाश्रमंगच्छन्पुत्रदर्शनकांक्षया आवयोरंधयोर्यष्टिःक्वगतोसिविनावयोः एवंसविविधंक्रोशन्सपत्नीकोमहा
पतिः चकारदुःखसंतप्तःपुत्रपुत्रेतिचासकृत् अकस्मादेवराजेंद्रोलब्धचक्षुर्महीश्वरः तद्दृष्ट्वापरमाश्चर्यंचक्षुःप्राप्ति
द्विजोत्तमाः सांत्वपूर्वंतदावाक्यमूचुस्तेतापसाभृशं चक्षुःप्राप्यामहाराजसूचितंतेमहीपते पुत्रेणाचसमंयोगंप्रा-
प्स्यसेनृपसत्तम ईश्वरउवाच यावदेवंवदंत्येतेतापसाद्विजसत्तम सावित्रीसहितःप्राप्तःसत्यवान्द्विजसत्त
म नमस्कृत्यद्विजान्सर्वान्मातरंपितरंतथा सावित्रीचततोब्रह्मन्ववंदेचरणाविति श्वश्रूश्वशुरयोर्ब्रह्मन्सावित्रीकम
लेक्षणा मुनयऊचुः वरंसावित्रिजानासिकारणंवरवर्णिनि वृद्धयोश्चक्षुषःप्राप्तेःश्वश्रूश्वशुरयोःशुभे सावि-
त्र्युवाच नजानामिमुनिश्रेष्ठाश्चक्षुषःप्राप्तिकारणं चिरंसुप्तस्तुमेभर्तातेनकालव्यतिक्रमः सत्यवानुवाच अ-

पतिंनेष्यसितत्रमेगतिः सुरेशभूयश्चवचोनिबोधमे सतांसकृत्संगतमीप्सितंवरंततःपरंमित्रमितिप्रचक्षते नचाफ-
लंसत्पुरुषेणसंगतंततःसतांसन्निवसेत्समागमे यमउवाच मनोनुकूलंबुधबुद्धिवर्धनंत्वयाथचोक्तंवचनंहिताश्रयं
विनापुनःसत्यवतोहिजीवितंवरंद्वितीयंवरयस्वभामिनि सावित्र्युवाच हृतंपुरामेश्वशुरस्यधीमतःस्वमेवराज्यंस-
लभेतपार्थिवः नचस्वधर्मंप्रजहीतमेगुरुर्द्वितीयमेवंवरयामितेवरं यमउवाच स्वमेवराज्यंप्रतिपत्स्यतेचिरान्नच
स्वधर्मान्परिहास्यतेनृपः कृतेनकामेनमयानृपात्मजे निवर्तगच्छस्वनतेश्रमोभवेत् सावित्र्युवाच प्रजास्त्वयैता-
नियमेनसंयतानियम्यचैतानयसेचकाम्यया ततोयमत्वंतवदेवविश्रुतंनिबोधयेमांगिरमीरितांमया अद्रोहःसर्व-
भूतेषुकर्मणामनसागिरा अनुग्रहश्चदानंचसतांधर्मःसनातनः एवंप्रायश्चलोकोयंमनुष्याःशक्तिपेशलाः सन्तस्त्व-
येह्मित्रेषुदयामाप्तेषुकुर्वते यमउवाच पिपासितस्येवयथाभवेत्पयस्तथात्वयावाक्यमिदंसमीरितं विनापुनःसत्य-
वतोस्यजीवितंवरंवृणीष्वेहशुभेयदीच्छसि सावित्र्युवाच ममानपत्यःपृथिवीपतिःपिताभवेत्पितुःपुत्रशतंतथौर-
सं कुलस्यसंतानकरंचयद्भवेत्तृतीयमेवंवरयामितेवरं यमउवाच कुलस्यसंतानकरंसुवर्चसंशतंसुतानांपितुर-
स्तुतेशुभे कृतेनकामेननराधिपात्मजेअतीवदूरंहिपथस्त्वमागता सावित्र्युवाच नदूरमेतन्ममभर्तृसन्निधौमनो
हिमेदूरतरंप्रधावति अथव्रजन्नेवगिरासमुद्यतंमयोच्यमानंशृणुधर्ममेवचः विवस्वतस्त्वंतनयःप्रतापवान्ततोहिवै

इत्युक्त्वापितृराजस्तांभगवान्स्वंचिकीर्षितं यथावत्सर्वमाख्यातंसत्प्रियार्थंप्रचक्रमे अयंहिधर्मसंयुक्तोरूपवान्गुणसा·
गरः नार्होमत्पुरुषैर्नेतुमतोस्मिस्वयमागतः ततःसत्यवतःकायात्पाशबद्धंवशंगतं अंगुष्ठमात्रंपुरुषंनिश्चकर्षयमोब
लात् ततःसमुद्धृतप्राणंगतश्वासंहतप्रभं निर्विचेष्टंशरीरंतद्बभूवाप्रियदर्शनम् यमस्तुतंततोबध्वाप्रययौदक्षिणा
मुखः सावित्रीचापिदुःखार्तायममेवान्वगच्छत नियमव्रतसंपन्नामहाभागापतिव्रता यमउवाच निवर्तगच्छ
सावित्रिकुरुष्वास्यौर्ध्वदेहिकं कृतंभर्तुस्त्वयानृण्यंयावद्गम्यंगतंत्वया सावित्र्युवाच यत्रमेनीयतेभर्तास्वयंवायत्र
गच्छति मयापितत्रगंतव्यंएषधर्मःसनातनः तपसागुरुभक्त्याचभर्तृस्नेहाद्व्रतेनच तवचैवप्रसादेननमेप्रतिहता
गतिः प्राहुःसाप्तपदंमैत्रंबुधास्तत्त्वार्थदर्शिनः मित्रतांचपुरस्कृत्यकिंचिद्वक्ष्यामितच्छृणु नानात्मवंतोहिवनेचरंति
धर्मंचवासंचपरिश्रमंच विज्ञानतोधर्ममुदाहरंतितस्मात्संतोधर्ममाहुःप्रधानं यमउवाच निवर्ततुष्टोस्मित·
वानयागिरास्वराक्षरव्यंजनहेतुयुक्तया वरंवृणीष्वेहविनास्यजीवितंददामितेसम्यगनिंदितेवरं सावित्र्युवाच·
च्युतःस्वराज्याद्वनवासमाश्रितोअलब्धचक्षुःश्वशुरोममाश्रमे सलब्धचक्षुर्बलवान्भवेन्नृपस्तवप्रसादाज्ज्वलना
र्कसन्निभः यमउवाच ददामितेसर्वमनिंदितेवरंयथात्वयोक्तंभवितानचतत्तथा तवाध्वनोग्लानिमिवोपलक्ष्य
येनिवर्तगच्छस्वनतेश्रमोभवेत् सावित्र्युवाच कुतःश्रमोभर्तृसमीपतोहिमेयतोहिभर्ताममसागतिर्ध्रुवा यतः

सावित्र्युवाच नियमश्च
त्साद्युमत्सेनोब्रवीदिदं ब्रतंकृतंत्वयाभद्रेपारणंकुरुसुव्रते पारणांतेततोभीरुवनंगंतुंत्वमर्हसि सावित्र्युवाच नियमश्च
कृतोस्माभीरात्रौचंद्रोदयेसति जातेमयाप्रकर्तव्यंभोजनंतातमेशृणु वनदर्शनकामोस्मिभर्त्रासहममाद्यवै नमेतत्रभवे
द्विघ्नंभर्त्रासहनराधिप इत्युक्तस्तुतयाराजाद्युमत्सेनोमहीपतिः यत्तेभिलषितंपुत्रितत्कुरुष्वसुमध्यमे नमस्कृत्वातुसावि-
त्रीश्वश्रूश्वशुरयोरपि सहिताराजशार्दूलतेनसत्यवताविभो विलोकयंतीभर्तारंप्राप्तकालंमनस्विनी वनंचफलितंद्रू-
क्षपुष्पितंद्रुमसंकुलं द्रुमाणांचैवनामानिमृगाणांचैवभामिनी पश्यंतीमृगयूथान्हिहृदयेनप्रवेपती नवंगत्वासत्य-
वान्वैफलान्यादायसत्वरं काष्ठानिचसमादायबबंधभारकंतदा काष्ठभारंक्षणात्कृत्वावटशाखावलंबनं वटवृक्षस्य
सासाध्वीउपविष्टामहासती काष्ठंपातयतस्तस्यजाताशिरसिवेदना ग्लानिश्चमहतीजातागात्राणांवेपथुस्तदा आग
त्यवृक्षसामीप्यंसावित्रीमिदमब्रवीत् ममगात्रेतिकंपश्चजाताशिरसिवेदना कंटकैर्भिद्यतेभद्रेशिरोमेशूलसंमितैः उत्सं
गेतवसुश्रोणिस्वप्तुमिच्छामिसुव्रते अभिज्ञातुंविशालाक्षीतस्यमृत्योर्मनस्विनी प्राप्तकालंमन्यमानातस्यनत्रैवभामि
नी सत्यवानपिसुप्तस्तुकृत्वोत्संगेशिरस्तदा तावत्तत्रसमागच्छत्पुरुषःकृष्णपिंगलः जाज्वल्यमानोवपुषाददर्शाथ-
मनस्विनी उवाचवाक्यंवाक्यज्ञाकस्त्वंलोकेभयंकरः नाहंधर्षयितुंशक्यापुरुषेणापिकेनचित् इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंय-
मोलोकभयंकरः यमउवाच क्षीणायुस्तुवरारोहेभर्तातवमनस्विनि नेष्याम्येनमहंबध्वात्वेतन्मेचचिकीर्षितं

वृद्धश्चांधश्चराजेंद्रफलमूलाशनोनृप राज्याच्च्युतश्चमेपुत्रोवन्येनाद्यचजीवति साकथंसहतेदुःखंदुहितातवकानने
अनभिज्ञाचदुःखानामित्यहंनाभिकांक्षये अश्वपतिरुवाच अनयाचवृतोभर्ताजानंत्याराजसत्तम अनेनस
हवासस्तेतवधुर्येणमानद स्वर्गतुल्योमहाराजभविष्यतिनसंशयः एवमुक्तस्तदातेनराज्ञाराजर्षिसत्तमः तथेतिस·
प्रतिज्ञायचकारोद्वाहमुत्तमं कृत्वाविवाहंराजेंद्रसंपूज्यविविधैर्धनैः अभिवाद्यद्युमत्सेनंजगामनगरंप्रति सावित्री
तुपतिंलब्ध्वाइंद्रंप्राप्यशचीयथा सत्यवानपिप्रहर्षेतयापत्न्याभिनंदितः क्रीडतेनहृनोद्देशेपौलोम्यामघवाइव नारद·
स्यचतद्वाक्यंहृदयेतुमनस्विनी वहंतीनियमंचक्रेव्रतस्यास्यचभामिनी गणयंतीदिनान्येवनलेभेहर्षमुत्तमं ज्ञात्वातद्दिवसं
विप्रभर्तुर्मरणकारणं व्रतंत्रिरात्रमुद्दिश्यदिवारात्रौस्थिराभवत् ततस्त्रिरात्रंनिर्वर्त्यसंतर्प्यपितृदेवताः अस्यांतेनियमंकृत्वा
त्रिदिनस्यमनस्विनी अस्मिन्दिनेचमर्तव्यमितिसत्यवतामुने कुठारंसंपरिगृह्यपिटकंचैवदारुकं प्रस्थितंचवनायैवसावि
त्रीवाक्यमब्रवीत् नगंतव्यंवनंत्वद्यममवाक्येनमानद अथवागम्यतेसाधोमयासहवनंव्रज संवत्सरंभवेत्पूर्णमाश्रमेस्मि·
न्ममप्रभो तद्वनंद्रष्टुमिच्छामिप्रसादंकुरुमेप्रभो सत्यवानुवाच नाहंस्वतंत्रःसुश्रोणिपृच्छस्वपितरौमम ताभ्यांमस्या
पितागच्छमयासहशुचिस्मिते एवमुक्तातदातेनभर्त्रासाकमलेक्षणा श्वश्रूश्वशुरयोःपादौअभिवाद्यदमब्रवीत् वनंद्रष्टुंग
मिष्यामिआज्ञामत्द्यप्रदीयताम् उवाचवचनंसाध्वीवरमेकंप्रयच्छमे भर्त्रासहवनंगंतुमेतत्त्वरयतेमनः तस्यास्तद्वचनंश्रु·

र्ततेशुभलोचने सावित्र्युवाच नान्यमिच्छाम्यहंतातमनसापिवरंप्रभो योमयाचवृतोभर्तासमेनान्योभविष्य
ति विचिंत्यमनसापूर्वंवाचापश्चात्समुच्चरेत् क्रियतेचततःपश्चाच्छुभंवायदिवाशुभं तस्मात्तुमांसंमनसाकथंचा·
न्यंवृणोम्यहं सकृज्जल्पंतिराजानःसकृज्जल्पंतिपंडिताः सकृत्कन्याप्रदीयंतेत्रीण्येतानिसकृत्सकृत् पतिंमत्वा·
नमेबुद्धिर्विचलेच्चकथंचन सगुणोनिर्गुणोवापिमूर्खःपंडितएवच दीर्घायुरथवाल्पायुःसवैभर्ताममप्रभो नान्यं
वृणोमिभर्तारंयदिवास्याच्छचीपतिः इतिमत्वात्वयातातयत्कर्तव्यंकुरुष्वतच्च नारदउवाच स्थिराबुद्धिश्चरा
जेंद्रसावित्र्याःसत्यवान्प्रति त्वरयस्वविवाहायभर्त्रासहकुरुत्विमां ईश्वरउवाच निश्चितांतुमतिंज्ञात्वास्थितां
बुद्धिश्चनिश्चला सावित्र्याश्चमहाराजःप्रतस्थेसोवनंप्रति गृहीत्वातुधनंराजाद्युमत्सेनस्यसन्निधौ स्वल्पानुगोम
हाराजोवृद्धामात्यैःसमन्वितः नारदस्तततोस्वैवैतत्रैवांतरधीयत सगत्वाराजशार्दूलोद्युमत्सेनेनसंगतः दृष्टश्चां
धश्चराजासौवृक्षमूलमुपाश्रितः सावित्र्यश्वपतीराजापादौजग्राहवीर्यवान् स्वनामचसमुच्चार्यतस्थौतस्यसमीप·
तः उवाचराजातंभूपंकिमागमनकारणं पूजयित्वार्घ्यदानेनवन्यमूलफलैश्चसः ततःपप्रच्छकुशलंसराजामुनिस·
त्तमः अश्वपतिरुवाच कुशलंदर्शनेनाद्यतवराजन्ममाद्यवै दुहितासमसावित्रीतवपुत्रमभीप्सति भर्तारंराज·
शार्दूलधर्मेत्वियमनिंदिता ममेदंकांक्षितंपूर्वंभर्तारमनयावृतो आवयोश्चैवसंबंधोभवत्वद्यममेप्सितः द्युमत्सेनउ·

४

भूमिपः तावत्तत्रसमागच्छन्नारदोभगवानृषिः संपूज्यचततोराजा अर्घ्यपाद्येनतंमुनिं आसनेचसुखासीनः पू
जितस्तेनभूभुजा पूजयित्वामुनिंराजाप्रोवाचेदंद्विजोत्तम पावितोहंत्वयाविप्रदर्शनेनाद्यनारद यावदेवंवदेद्राजा ता
वत्साकमलेक्षणा आश्रमादागतादेवीवृद्धामात्यैः समन्विता अभिवाद्यपितुःपादौववंदेसामुनिंततः नारदेनतुदृष्टां
तांदृष्ट्वाप्रोवाचभूमिपं कन्यांचदेवगर्भाभांकिमर्थंनप्रयच्छसि वरायत्वंमहाबाहोवरयोग्यांहिसुंदरीं एवमुक्तस्त
दातेनमुनिनानृपसत्तमः उवाचतंमुनिंवाक्यमनेनार्थेनप्रेषिता आगतेयंविशालाक्षीमयासंप्रेषितासती अनयाच
वृतोभर्ताप्टच्छत्वंमुनिसत्तम साप्टष्टातेनमुनिनातस्मैचाचष्टभामिनी सावित्र्युवाच द्युमत्सेनस्यराज्यंवैवैरिणा
रुक्मिणाहृतं दैवादंधस्त्रीसहितःसत्यवान्ततस्सुतोवने आश्रमेसत्यवान्नामद्युमत्सेनसुतोमुने भर्तेतिमनसा
विप्रवृतोसौराजनंदनः नारदउवाच कष्टंकृतंमहाराजदुहित्रानवसुव्रत अजानंत्यावृतोभर्तागुणवानितिवि
श्रुतः सत्यंवदत्यस्यपितासत्यंमाताप्रभाषते स्वयंसत्यंप्रभाषेतसत्यवानितितेनसः तथाचाश्वाःप्रियास्तस्यअश्वैः
क्रीडतिमृन्मयैः चित्रेपिविलिखत्यश्वान्चित्राश्वस्तेनचोच्यते रूपवान्गुणवांश्चैवसर्वशास्त्रविशारदः नतस्यसदृ
शोलोकेविद्यतेचेहमानवः सर्वैर्गुणैश्चसंपन्नोरत्नैरिवमहार्णवः एकोदोषोमहानस्यगुणानाछाद्यतिष्ठति संवत्स
रेणक्षीणायुर्देहत्यागंकरिष्यति अश्वपतिरुवाच अन्यंवरयभद्रंतेवरंसावित्रिगम्यतां विवाहस्यतुकालोयंव

चैवसावित्रींभक्त्यापरमयायुतः ततस्तुष्टातुसावित्रीसादेवीद्विजसत्तम सावित्र्यहवतीदेवीतस्यदर्शनमागता भूर्भुवः
स्वरभवत्येषा साक्षसूत्रकमंडलुः तांतुदृष्ट्वाजगद्धात्रींसावित्रींचनृपोत्तमः प्रणिपत्यनृपोभक्त्याप्रहृष्टेनांतरात्मना तद्दृष्ट्वा
पतितंभूमौतुष्टादेवीजगादह सावित्र्युवाच तुष्टाहंतवराजेंद्रवरंवरयसुव्रत एवमुक्तस्तयाराजाप्रसन्नांतामुवा-
चह अनपत्योह्यहंदेविपुत्रमिच्छामिशोभने नान्यंवृणोमिसावित्रिपुत्रमेवजगन्मये अन्यदस्तिसमग्रंमेक्षितौय-
च्चापिदुर्लभं प्रसादात्तवदेवेशितत्सर्वंविद्यतेगृहे एवमुक्तातुसादेवीप्रत्युवाचनराधिपं सावित्र्युवाच पुत्रस्तेना-
स्तिराजेंद्रकन्यकातेभविष्यति कुलद्वयंतुसाराजन्नुद्धरिष्यतिभामिनी मन्नाम्नाराजशार्दूलतस्यानामभविष्य-
ति इत्युक्त्वातंमुनिश्रेष्ठराजानंब्रह्मणःप्रिया अंतर्धानंगतादेवीसंतुष्टोसौमहीपतिः ततःकतिपयाहोभि-
स्तस्यराज्ञीमहीभुजः ससत्वासमजायेतपूर्णेकालेसुषावह सावित्र्यातुष्टयादत्तासावित्र्याजपयातथा सावित्रीते-
नवरदातस्यानामबभूवह राजतेदेवगर्भाभाकन्याकमललोचना तांदृष्ट्वाहेमगर्भाभांराजाचिंतामुपेयिवान्
अयाच्यमानांचवरैरूपेणाप्रतिमाभुवि तस्यारूपेणतेसर्वेसन्निरुद्धामहीभुजः ततःसराजाचाहूयउवाचकमलेक्षणां
पुत्रिप्रदानकालस्तेनचयाचंतिकेचन स्वयंवरयहद्यंतेपतिंगुणसमन्वितं मनःप्रल्हादकरणंशीलेनाभिजनेनच इ-
त्युक्त्वातांचराजेंद्रोवृद्धामात्यैःसहैवतां वस्त्रालंकारसहितांधनरत्नैःसमन्वितां विसृज्यचक्षणंतत्रयावत्तिष्ठति

ॐकारपूर्वकेदेविसर्वदुःखनिवारिणि वेदमातर्नमस्तुभ्यंसौभाग्यंचप्रयच्छमे इदमर्घ्यं० पतिव्रतेमहाभागेब्रह्माणिचशु-
चिस्मिते दृढव्रतेदृढमतेभर्तुश्चप्रियवादिनि अर्घ्यं अवैधव्यंचसौभाग्यंदेहित्वंममसुव्रते पुत्रान्पौत्रांश्चसौख्यंचगृहा
णार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं० ३ सावित्रीब्रह्मगायत्रीसर्वदाप्रियभाषिणी तेनसत्येनमांपाहिदुःखसंसारसागरात् त्वंगौरीत्वं
शचीलक्ष्मीस्त्वंप्रभाचंद्रमंडले त्वमेवचजगन्मातात्वसुद्धरवरानने यन्मयादुष्कृतंसर्वंकृतंजन्मशतैरपि भस्मीभवतुत
त्सर्वंअवैधव्यंचदेहिमे अवियोगोयथादेवसावित्र्यासहितस्यते अवियोगस्तथास्माकंभूयाज्जन्मनिजन्मनि इतिप्रा-
र्थना सुवासिन्यस्ततःपूज्यादिवसेदिवसेगते सिंदूरंकुंकुमंचैवतांबूलंचपवित्रकं तथादद्याच्चशूर्पाणिभक्ष्यभोज्यादि-
कंसदा माहात्म्यंचैवसावित्र्याःश्रोतव्यंमुनिसत्तम पुराणश्रवणंकार्यंसतीनांचरितंशुभं इतिपूजाविधिः ततःव्र
तपूजासांगतासिध्यर्थंब्राह्मणायवायनप्रदानंकरिष्ये फलवस्त्रसमायुक्तंसौभाग्यद्रव्यसंयुतं वंशपात्रेनिधायादौब्रा-
ह्मणायनिवेदयेत् उपायनमिदंद्रव्यंव्रतसंपूर्णहेतवे वाणकंद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहं इतिवायनं इतिवटसावित्री
पूजनंसमाप्तं अथकथा सनत्कुमारउवाच कुलस्त्रीणांव्रतंदेवमहाभाग्यंतथैवच अवैधव्यकरंस्त्रीणांपुत्रपौत्र
प्रदायकं ईश्वरउवाच आसीन्मद्रेषुधर्मात्माज्ञानीपरमधार्मिकः नाम्नाचाश्वपतिर्वीरोवेदवेदांगपारगः अनपत्योम
हाबाहुःसर्वैश्वर्यसमन्वितः सपत्नीकस्तपस्तेपेसमाराधयतेनृपः सावित्रींचप्रसावित्रींजपन्नास्तेमहामनाः जुहोति

चंदनं अक्षताश्चसुरश्रेष्ठाः कुंकुमाक्ताः सुशोभनाः मयानिवेदिता
रोचनायुतं चंदनंतेमयादत्तंसावित्रिप्रतिगृह्यताम् चंदनं अक्षताश्चसुरश्रेष्ठाःकुंकुमाक्ताःसुशोभनाः मयानिवेदिता सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंसावित्रिप्रतिगृह्यताम् सौ॰
भक्त्यागृहाणपरमेश्वरि अक्षताः हरिद्राकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलान्वितं सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंसावित्रिप्रतिगृह्यताम् सौ॰
भाग्यद्रव्यं माल्यादीनिसुगंधीनिमालत्यादीनिवैप्रभो मयाहृतानिपुष्पाणिपूजार्थंप्रतिगृह्यताम् पुष्पाणि अथांगपूजा
सावित्र्यैनमः पादौपूजयामि वरप्रियायै॰जंघे॰कमलपत्राक्ष्यै॰कटी॰ भूतधारिण्यै॰उदरं॰गायत्र्यै॰कंठं॰ब्रह्मणः प्रियायै॰
मुखं॰सौभाग्यदात्र्यै॰ शिरः पू॰ अथब्रह्मसत्यवस्पूजा धात्रेनमः पादौ॰ विधात्रेनमः जंघे॰ त्वष्ट्रे॰ऊरू॰ प्रजापतये॰
मेंढ्रं॰परमेष्ठिने॰कटी॰ अग्निरूपाय॰नाभिं॰ पद्मनाभाय॰हृदयं॰ वेधसे॰ बाहू॰ विधिये॰ कंठं॰ हिरण्यगर्भाय॰मुखं॰ ब्रह्म
णे॰ शिरः पू॰ विष्णवे॰सर्वांगं॰ देवद्रुमरसोद्भूतंकालागरुसमन्वितं आघ्रेयतामयंधूपोसावित्रिप्रतिगृह्यताम् धूपं॰ चक्षु
र्दंसर्वलोकानांतिमिरस्यनिवारणं आर्तिक्यंकल्पितंभक्त्यागृहाणपरमेश्वरि दीपं अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्भिः समन्वि॰
तं मयानिवेदितंभक्त्यानैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् नैवेद्यं मध्येपानीयं उत्तरापोशनं मुखप्रक्षालनं इदंफलमितिफलं पूगी॰
फलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां नमोब्रह्मण्यदेवित्वंसततंब्रह्मणःप्रिये पंचार्तिक्यंमयादत्तंगृहाणसुरपूजिते
नीराजनं यानिकानिचपापानीतिप्रदक्षिणां सावित्रीचप्रसावित्रीसततंब्रह्मणःप्रिये पूजितासिद्विजैः सर्वैःस्त्रीभिर्मुनिग
णैस्तथा त्रिसंध्यंदेविभूतानांवंदनीयासुशोभने मयादत्तानचपूजेयंत्वंगृहाणनमोस्तुते पुष्पांजलिं ततोर्घ्यंचयंदद्यात्

द्विजोत्तमात् भोक्ष्येहंतुजगद्धात्रिनिर्विघ्नंकुरुमेशुभे इतिनियममंत्रः अथपूजा ततःभूमिंस्पृष्ट्वा महीद्यौःपृथिवीनि
ऋक ओषधयःसं॰आकलशेषु॰ कलशंनिधाय पंचपल्लवसप्तमृत्तिकाहिरण्ययवान्कुंभेनिक्षिप्य तदुपरिवंशपात्रंनिधा
य तस्योपरिसप्तधान्यानिपृथक्स्थाप्यानितदुपरिवस्त्रंवस्त्रोपरिद्वात्रिंशद्गुंजकपरिमितांवालुकाप्रतिमांब्रह्मणासहसं-
स्थाप्यपूजयेत् पद्मपत्रासनस्थश्चब्रह्माकार्यश्चतुर्मुखः सावित्रीतस्यकर्तव्यावामोत्संगगतातथा आदित्यवर्णाधर्मज्ञा-
साक्षमालाकरातथा ध्यानं ब्रह्मणासहितांदेवींसावित्रींलोकमातरं सत्यव्रतंचसावित्रींवंदेचावाहयाम्यहं आवाहनं ब्र·
ह्मणासहसावित्रिसत्यवत्सहितेप्रिये हेमासनंगृत्यतांतुधर्मराजसुरेश्वर आसनं गंगाजलंसमानीतंपाद्यार्थंब्रह्मणःप्रिये
भक्त्यादत्तंधर्मराजसावित्रीप्रतिगृह्यताम् पाद्यं भक्त्यासमाहृतंतोयफलपुष्पसमन्वितं अर्घ्यंगृहाणसावित्रिममसत्य
व्रतप्रिये अर्घ्यं सुगंधिसहकर्पूरंसुरभिस्वादुशीतलं ब्रह्मणासहसावित्रिकुरुष्वाचमनीयकं आचमनीयं पयोदधि·
घृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेनस्नपनंक्रीयतांपरमेश्वरि पंचामृतस्नानं मंदाकिन्याःसमानीतंहेमांभोरुहवा·
सितं सावित्रीब्रह्मराजेनस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् स्नानं॰ सूक्ष्मतंतुयुतंवस्त्रयुग्मंकार्पाससंभवं सावित्रीसत्यवत्कांते·
भक्त्यादत्तंप्रगृह्यताम् वस्त्रं सावित्रिसत्यवत्कांतेधर्मराजसुरेश्वरि सावित्रिब्रह्मणासार्धमुपवीतंप्रगृह्यताम् उ
पवीतं भूषणानिचदिव्यानिमुक्ताहारयुतानिच स्वदर्थमुपक्लृप्तानिगृहाणशुभलोचने भूषणानि कुंकुमागरुकर्पूरकस्तूरी

नेः वस्तुतस्तुभूतविद्धानिषेधएव भूतोष्टादशनाडीभिरितिवाक्यं अन्यथासावित्रीव्रतेष्टादशनाडीवेधदोषकल्पना·
यांनिषेधांतरकल्पनागौरवंस्यात् ज्येष्ठेमासित्रयोदश्यांदंतधावनपूर्वकं दंतकाष्ठंसमंशुभ्रंजातीयंचतुरंगुलं तस्या·
पराह्नसमयेनद्यादौविमलेजले तिलामलककल्केनकेशान्संशोध्ययत्नतः स्नात्वाचैवशुचिर्भूत्वावटंसिंचेद्घटोदकैः
वृद्धिंक्षयेतथारोगेकुर्तुमत्यांतथैवच कारयेद्विप्रहस्तेनसर्वंसंपद्यतेशुभं इदंचत्रयोदशीमारभ्यपौर्णिमांतंकर्तव्यं नारी
वाविधवावापिसपुत्रापुत्रवर्जिता सभर्तृकासपुत्रान्वकुर्याद्व्रतमिदंशुभं ज्येष्ठेमासेतुसंप्राप्तेपौर्णमास्यांपतिव्रता स्ना·
त्वाचैवशुचिर्भूत्वानियमंकारयेत्ततः अथव्रतविधिः वटसमीपेगत्वातत्रसंस्कारयक्तवटपूजाउक्ता आचम्यमासप·
क्षाद्युल्लिख्यममभर्तुः पुत्राणांआयुरारोग्यप्राप्तयेजन्मजन्मनिअवैधव्यप्राप्तयेचसावित्रीव्रतमहंकरिष्येइतिसंकल्प्य वट
मूलेस्थितोब्रह्मावटमध्येजनार्दनः वटाग्रेतुशिवांस्थित्वासावित्रीवटसंयुता वटसिंचामितेमूलंसलिलैरमृतोपमैः सू
त्रेणवेष्टयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्षतैःशुभैः नमोवटसावित्रीभ्यांभ्रामयंतीप्रदक्षिणं वटंसावित्रींचसम्यगेभिर्मंत्रैःप्रपूजयेत्
एवंविधिंबहिःकृत्वासम्यग्वैगृहमागता हरिद्राचंदनेनैवगृहमध्येलिखेद्वटं ततोपविश्यसंकल्प्यपूजाकार्याप्रयत्नतः
तिथ्यादिसंकीर्त्यममजन्मजन्मनिअवैधव्यप्राप्तयेभर्तृचिरायुरारोग्यसंपदादिकामनयासावित्रीव्रतमहंकरिष्ये नियम
मंत्रः त्रिरात्रंलंघयित्वातुचतुर्थेदिवसेन्वहं चंद्रायार्घ्यंप्रदत्वाचपूजयित्वाकृतांसती मिष्टान्नानियथाशक्त्याभोजयित्वा·

श्रीगणेशायनमः अथपौर्णमासीव्रतानिलिख्यंते चैत्रीपौर्णमासीसामान्यनिर्णयात्परैव अत्रविशेषोनिर्णयामृतेविष्णु
स्मृतौ चित्राऋक्षयुताचैत्रीपरास्नानादिकर्मणि चित्रवस्त्रप्रदानेनसिद्धिर्भवतुतेनरः मंदार्केचगुरौवारेयदाभवतिपू
र्णिमा तत्राश्वमेधजंपुण्यंस्नानश्राद्धादिभिर्भवेत् वायवीये संवत्सरकृतार्चायाःसाफल्यायाखिलान्सुरान् दमनेना-
र्चयेच्चैत्र्यांविशेषेणसदाशिवं इयंमन्वादिरपि इतिचैत्रीपौर्णिमा वैशाखपौर्णमास्यांविशेषःस्मर्यतेभविष्ये वैशाखी
कार्तिकीमाघीतिथयोतीवपूजिताः स्नानदानविहीनास्ताननेयाःपांडुनंदन अथज्येष्ठशुक्लपौर्णमास्याअमायांवावट
सावित्रीव्रतंलिख्यते इयंचपूर्वविद्धाग्राह्या भूतविद्धानकर्तव्याअमावास्याचपूर्णिमा वर्जयित्वामुनिश्रेष्ठसावित्रीव्र
तमुत्तमं इतिब्रह्मवैवर्तात् ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेद्वादश्यांरजनीमुखे इत्युपक्रम्य व्रतंत्रिरात्रमुद्दिश्यदिवारात्रि-
स्थिराभवेत्ज्येष्ठमासिसितेपक्षेपूर्णिमायांतथाव्रतं चीर्णव्रतंमहाभक्त्याकथितंतेमयानघे धर्मराजउवाच
इतिदाक्षिणात्याश्चैवमाचरंति पाश्चात्यादयस्तुअमावास्यायांआचरंति तच्चोक्तंनिर्णयामृतेभविष्ये अमायांच
तथाज्येष्ठेवटमूलेमहासती त्रिरात्रोपोषितानारीविधिनानेनपूजयेत् अशक्तौतुत्रयोदश्यांनक्तंकुर्याज्जितेंद्रिया अ
याचितंचतुर्दश्यांअमायांसमुपोषणमिति हेमाद्र्यादिभिस्तुभाद्रपदपौर्णिमास्याइदमुक्तं नतुतदानींआचरंति यदा
त्वष्टादशघटिकाचतुर्दशीतदापरैव पूर्वविद्धैवसावित्रीव्रतेपंचदशीतिथिः नाड्योष्टादशभूतस्यतत्रपरेहनीतिमाधवो

वैयं स्म सोजातो विचार्य्य वै पुनः पुनः सहस्रपद्मसंकल्पः पूजार्थं तु कृतो मया अर्घ्यः कथं महादेवस्यैकोनकमलैः
मया पद्मानि तु गमिष्यामि भंगः स्यादासनस्य तु किं विधेयमतः शंभोः पूजने चिंतयद्धरिः एकः प्रकार उत्त
न्नो हृदयेस्य मुनीश्वराः पुंडरीकाक्ष इत्येवं मां वदंति मुनीश्वराः नेत्रमेव या सहस्रांयस्यार्पयिष्याम्यहं
इति निश्चित्य मनसि विद्यासात नेत्रं निष्कासतु तथा मध्यात तुलाव्य महादेवस्तु पूजितः ततो महेश्वरस्तुष्टो वा
क्यमेतदुवाच ह महादेव उवाच त्वत्समो नास्ति मद्भक्तस्त्रैलोक्ये सचराचरे राज्यं दत्तं त्रिलोक्यास्ते मयाद्य
लोकपालकः अन्यद्वरय भद्रं ते वरं यन्मनसेप्सितं अवश्यमेव दास्यामि नात्र कार्या विचारणा मद्भ
क्तं तु समालंब्य वेदिष्यंति जनार्दनं तेषां दुःखानि नाशिष्यामि जेतुं तेषां भयं ध्रुवं विष्णुरुवाच ० त्रैलोक्यरक्षाकर
णं मम सादितं महेश्वर दुर्मदाश्च महासत्वा दैत्या मार्गाः कथं मया शिव उवाच ० एतत्सुदर्शनं नाम चक्रं सर्व
दैत्यनिकृंतनं गृहाण भगवन्विष्णो मया तुभ्यं निवेदितं अनेन सर्वदैत्यानां भगवन्कदनं कुरु एवं चक्रं
हरेर्दत्वा ततो वचनमब्रवीत् शिव उवाच ० वर्षेऽथ हेमलंबाख्ये मासि श्रीमति कार्तिके अरुणोदये च
तु दिश्यामहरात्र्युदयं प्रति महादेवाज्ञिपौर्णाले मुहूर्ते मासि कार्तिके स्नात्वा वैश्वेश्वरं लिंगं वैकुं
ठादेवपूजितं सहस्रकमलैस्तस्माद्भविष्यति ममाप्रिया विख्याता सर्वलोकेषु वैकुंठाख्य चतुर्दशी
अन्यं वरं प्रदास्यामि विष्णो शृणु वचो मम कुर्य रात्रौ तु तेषु पूजां यत्नात्या सर्वजातिभिः उपवासादिना

ध्येयं ब्रह्मो जातो विचार्येवं पुनः पुनः सहस्रपद्मसंकल्पः पूजार्थं तु कृतो मया अर्च्यः कथं महादेव एकोनकमलै
मया यथावत्तु गमिष्यामि विभंगः स्यादासनस्य तु किं विधेयमतः शंभोः पूजने चिंतयन्हरिः एकः प्रकार उक्त
न्नो हृदये स्वमुनीश्वराः पुंडरीकाक्ष इत्येवं मां वदंति मुनीश्वराः नेत्रमेव पद्मसदृशं वस्त्वार्पयाम्यहं
इति निश्चित्य मनसि दध्यात्तर्जनिकांस तु नयनमध्यात्तु लात्य महादेवस्तु पूजितः ततो महेश्वरस्तुष्टो वा
क्यमेतदुवाच ह महादेव उवाच त्वत्समो नास्ति मद्भक्तस्त्रैलोक्ये सचराचरे राज्यं दत्तं त्रिलोक्यास्ते मयाद्य
लोकपालकः अन्यद्वरय भद्रं ते वरं यन्मनसेप्सितं अयमस्य मे वदस्वामिनात्र कार्या विचारणा मद्भ
क्तिं तु समालंब्य वेद्विषंति जनार्दनं तेन मे दुष्टा नराधिक्यो व्रजेषु मेरकं ध्रुवं विष्णुरुवा० त्रैलोक्यरक्षाकर
णां ममादृष्टं महेश्वर दुर्मदाश्च महासत्वा दैत्या मार्याः कथं मया शिव उवा० एतत्सुदर्शनं चक्रं सर्व
दैत्यनिकृंतनं महासामर्थ्ययुक्तं लोके मया तुभ्यं निवेदितं अनेन सर्वदैत्यानां भगवन्कदनं कुरु एवं चक्रं
हरेर्दत्वा ततो वचनमब्रवीत् शिव उवा० यच्चेदं मत्कथाख्ये मासि पक्षीपति कार्तिके अर्थे वदेच्च
तुर्दश्यां महेशाभूदयं मति महादेव निपीड्य काले मुहूर्ते मासि कार्तिके स्नात्वा वैश्वेश्वरं लिंगं वैकुं
ठादेत्य पूजितं सहस्रकमलैस्तस्माद्भविष्यति मम प्रिया विख्याता सर्वलोकेषु वैकुंठाख्य चतुर्दशी
अन्यं वरं प्रदास्यामि विष्णो शृणु वचो मम कुर्यात्त्वत्र तु ते पूजा कर्तव्या सर्वजातिभिः उपवासं दिवा

धु.रा.

कुर्य्यात्सायंकालेनत्वार्चनं पक्षान्तमार्चनंकार्यमन्यथानिष्फलंभवेत् यथायात्रहरिपूजायांरात्र्यांमाघ्याच
तुर्दशी अरुणोदयवेलायांशिवपूजांसमाचरेत् सहस्रकमलैर्विष्णुराधैर्ये:पूजितोनरै: पक्षादीश:
पूजितफलेऽजीवन्मुक्त:सएवहि सायंस्नात्वापंचनदेबिंदुमाधवमर्चयेत् सहस्रनामभिर्विष्णो:कम
लै:सुमनोहरै: मणिकर्णिकायांतत्रस्नात्वाविश्वेश्वरमथार्चयेत् सहस्रनामभि:पुष्पैर्जीवन्मुक्त:सएव
हि स्नात्वागोपिकाकूपांयांगतेतेसंप:समर्चयेत् रुद्रकूपांयांतत:स्नात्वाप्रणवेशंसमर्चयेत् पवि
ष्यांचकृतावेषधर्मा:प्रोक्तामहर्षिभि: सर्वेषांफलमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा आदौस्नात्वावह्नि
तीर्थेपिजेन्नारायणंतत: दंतोदकेतत:स्नात्वाकेदारेशंसमर्चयेत् इहैवाचार्यजन्मापिमियेन्नास्यत्र
संशय: स्थलवद्धेस्वयत्रपूजाकर्त्तव्याजलजहेयात् आदौस्नात्वासर्व्वक्रियांजेलीमाधवमर्चयेत्
जाह्नव्यांचतत:स्नात्वासंगमेशंप्रपूजयेत् एकपद्मै:ध्वनपद्मैहरिं दूंकुंकमेणतु सर्वाकिपदस्नान
यस्या:सर्वंविश्वोमयोदितं मोक्षार्थकामिकामाध्वनिष्ठित:तत्प्रदायको बिंदुमाधवविश्वेशौ
जगदानंददायको तत्लभेत्पूजयित्वाक्रिंमोक्षेविश्वेश्वरंहरिं जित्वाथोहरिपूजांतुकुर्व्वन्दिदृक्षचा
र्चनं यथात्स्वयमेवपूजासमपमेतद्वचोमम एवंतस्यैवरंदत्वातत्रैवांतरधीयत तस्मात्सर्व
प्रयत्नेनकुर्य्योहरिहरावुभौ प्राप्नुफलिकुगेघोरे शौचाचारविवर्जिते तत्रसंक्षेपतोमार्गोगदि

शिवु.

१९

दृष्ट्वान्ते यमपथं यमलोकं न गच्छति नक्तं प्रेतचतुर्दश्यां यः कुर्याच्छिवतुष्टये ततः क्रतुशतेनापि नाप्यते फलमी
दृशं शिवसान्निध्यं तस्य लिंगस्यापि प्रपूजया अन्ते च लभते भोगान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् यदि स्युः संग
वाद्यगीतानि पुण्यस्तवः दीपदानादिकार्याणि कर्तव्याः कुर्वसंयुताः इति नरकचतुर्दशीदीपदानं स० अथ
पश्चात्कार्तिके कृष्णे चतुर्दश्यां वैकुंठचतुर्दशीव्रतं तदुक्तं सनत्कुमारसंहितायां वर्षे वै हेमलंबाख्ये मासि श्रीम
ति कार्तिके शुक्लपक्षे चतुर्दश्यामरुणोदयसंभवे महादेवतिथौ ब्राह्मे मुहूर्ते मणिकर्णिके स्नात्वा विश्वे
श्वरो देव्या विश्वेश्वरमपूजयत् संकल्पं योनिवसतस्य प्रतिष्ठां स्वयं तदाकरोत् स्वयमेव तदात्मानं चरन्पाशु
पतव्रतं ततः प्रभाते विमले कृत्वा पूजां महाद्भुतां ददौ पारणे महानाम्नि यत्नेस्मिन्कृतपारणाः श्रीमद्भवानी
सदनं प्रविश्यैव ततः परं इति सनत्कुमारसंहितोक्तेः अथ पकथा बालखिल्या ऊचुः कार्तिकस्यासिते पक्षे च
तुर्दश्यां समागमत् वैकुंठेशस्तु वैकुंठाद्वाराणस्यां कृते युगे रात्र्यां तुर्यांशशेषायां स्नात्वा सो मणिकर्णिके अर्च
हीत्वा हेमपद्मानां सहस्रं वै नतो व्रजत् अतिभक्त्याक जिपितुं शिवपासाहितां विभुं विश्वापप्रजां वैप्ये वर्शीत
नः पद्मैरपूजयत् सहस्रसंख्यां कमलादायैकनाम्ना ततः परं आरब्धं पूजनं ते च शिवस्तद्भक्तिमैक्षत एक
पद्मं पद्ममध्यान्निनीयात्स्वरूपात ततः पूजितया न्विष्णुरेकोनं कमलं यन्हृत इत्सानस्तेन दत्तं पद्मं
तिष्ठति नाथकश्चित् कमलेषु भ्रमो जातोऽपयानामस्य मेमम: हरांविचार्य सहितं मे प्रिनाम पद्मयो भवत पद्मे

ब्र·रा·
१८

पुस्तकखतराजाश्रीपत्रासंख्या १५

यांल्लुभंतेभोगान्शिवसायुज्यमाप्नुयात् यदिस्युःसंगवादर्वागेनाम्बुतिथयस्त्रयः दीपदानादिकार्येषुकर्तव्याःपूर्वसंयुताः इति
नरकचतुर्दशीदीपदानंसमाप्तम् अथकार्तिकशुक्लचतुर्दश्यांवैकुंठचतुर्दशीव्रतम् तदुक्तंसनत्कुमारसंहितायां वर्षेवै-
हेमलंबाख्येमासिश्रीमतिकार्तिके शुक्लपक्षेचतुर्दश्यामरुणोदयसंभवे महादेवतिथौब्राह्मेमुहूर्तेमणिकर्णिके स्नात्वाविश्वेश्व
रोदेव्याविश्वेश्वरमपूजयत् संक्षेपंज्योतिषस्तस्यप्रतिष्ठाख्यंतदाकरोत् स्वयमेवतदात्मानंचरन्पाशुपतव्रतं ततःप्रभातेवि
मलेकृत्वापूजांमहाद्भुतां दंडपाणेर्महानाम्निवनेस्मिन्कृतपारणः श्रीमद्भवानीसदनंप्रविश्येदमनुत्तमम् इतिसनत्कुमारसंहि
तोक्तेः अथकथा वालखिल्याऊचुः कार्तिकस्यासितपक्षेचतुर्दश्यांसमागमत् वैकुंठेशस्तुवैकुंठात्वाराणस्यांकृतेयुगे रात्र्यां
तुर्यांशशेषायांस्नात्वासौमणिकर्णिके गृहीत्वाहेमपद्मानांसहस्रंवैततोव्रजत् अतिभक्त्यापूजयितुंशिवयासहितंविभुं वि
धायपूजांवैश्वेशींततःपद्मैरपूजयत् सहस्रसंख्यांकृत्वादावेकेनाम्नाततःपरं आरब्धंपूजनंतेनशिवस्तद्भक्तिमीक्षत एकं
पद्मंपद्ममध्यान्निलीयात्तहरेणतु ततःपूजितवान्विष्णुरेकोनंकमलंत्वभूत् इतस्ततस्तेनदृष्टंपद्मंलिप्सुतिनक्वचित् कम
लेषुभ्रमोजातोथवानामस्कमेभ्रमः क्षणंविचार्यसहरिर्नमेनामभ्रमोभवत् पद्मेष्वेवभ्रमोजातोविचार्येवंपुनःपुनः सह
स्रपद्मसंकल्पःपूजार्थंतुकृतोमया अन्यःकथंमहादेवोएकोनकमलैर्मया यद्यानेतुंगमिष्यामिभंगःस्यादासनस्यतु किंवि-
धेयमतःशंभोःपूजनेचिंतयद्धरिः एकःप्रकारउत्पन्नोहृदयेस्यमुनीश्वराः पुंडरीकाक्षइत्येवंमांवदंतिमुनीश्वराः ने

तेषांपितृगणाः सर्वेनरकात्स्वर्गमाप्नुयात् बलिराज्यंसमासाद्ययैर्नदीपावलीकृता तेषांगृहेकथंदीपाः प्रज्वलिष्यंतिकेशव बलिरा
ज्यंतुयैर्लोकाः शोकदुःखानुकारिणः तेषांगृहेसदाशोकः पतेदितिनचान्यथा चतुर्दशीदिनेराज्यंबलेरस्त्वितियानयेत् पुरावा-
मनरूपेणप्रार्थयित्वाधरामिमाम् ददावतिथिरिंद्रायबलिंपातालवासिनम् कृत्वादैत्यपतिंदद्याद्दहोरात्रत्रयंहरिः तस्मात्
महोत्सवंचात्रसर्वथैवहिकारयेत् महारात्रिःसमुत्पन्नाचतुर्दश्यांमुनीश्वराः अतस्तदुत्सवःकार्यःशक्तिपूजापरायणैः
बलिराज्यंसमासाद्ययक्षगंधर्वकिंनराः औषध्यश्चपिशाचानिमंत्राश्चमणयस्तथा सर्वेएवप्रहृष्यंतिनृत्यंतिचनिशामुखे
ते नत्तन्मंत्राश्चसिध्यंतिबलिराज्येनसंशयः बलिराज्यंसमासाद्ययथालोकाःसुहर्षिताः तथातद्दिनमध्येपिजनाःस्युर्हर्षिता
भृशम् तुलासंस्थेसहस्रांशौप्रदोषेभूतदर्शयोः उल्काहस्तानराःकुर्युःपितृणांमार्गदर्शनम् नरकस्थाश्चयेप्रेतास्तेमार्गंतु
प्रेतास्सदा पश्यंत्येवनसंदेहःकार्योत्रमुनिपुंगवैः आश्विनस्यासितेपक्षेभूतादितिथयस्त्रयः दीपदानादिकार्येषुग्रा-
ह्यामध्यान्हकालना ततःप्रदोषसमयेदीपान्दद्यान्मनोरमान् ब्रह्मविष्णुशिवादीनांमठेषुभवनेषुच प्राकारोद्यान-
वापीषुप्रतोलिनिष्कुटेषुच मंदुराश्वविविक्तासुहस्तिशालासुचैवहि इतिविशेषांतरं ॥ ततःप्रेतचतुर्दश्यां
भोजयित्वातपोधनान् शैवान्विप्रांस्तथपरान्शिवलोकेमहीयते दानंदत्वातुतेभ्यश्चयमलोकंनगच्छति नक्तंप्रेत-
चतुर्दश्यांयःकुर्याच्छिवतुष्टये ततःक्रतुशतेनापिप्राप्यतेपुण्यमीदृशम् शिवरात्रेस्तथातस्यालिंगस्यापिप्रपूजया अक्ष

व्र·रा· १७ | च·दं· १४

लायपरमेष्ठिने वृकोदरायचित्रायचित्रगुप्तायतेनमः चतुर्दशैतेमंत्रास्युःप्रत्येकंचनमोन्विताः एकैकेनतिलैर्मिश्रान् दद्यात्
त्रीनुदकांजलीन् यज्ञोपवीतिनाकार्यंप्राचीनावीतिनातथा देवत्वंचपितृत्वंचयमस्यास्तिद्विरूपता जीवत्पिता[illegible]कुर्वीततर्पणं
यमभीष्मयोः नरकायप्रदातव्योदीपःसंपूज्यदेवताः अत्रैवलक्ष्मीकामस्यविधिःस्नानेमयोच्यते इषेभूतेचदर्शेचकार्तिक
प्रथमेदिने यदास्नायीतदाभ्यंगस्नानंकुर्याद्दिनोदये ऊर्जेशुक्लद्वितीयायांयदिस्वातीभवेत्तदा मानवोमंगलस्नायीनैवल
क्ष्म्यावियुज्यते दीपैर्नीराजनादत्रसैषादीपावलीस्मृता इंदुक्षयेपिसंक्रांतौरवौपातेदिनक्षये अत्राभ्यंगोनदोषायप्रातःपा
पापनुत्तये माषपत्रस्यशाके[illegible]भुक्तातस्मिन्दिनेनरः प्रेताख्यायांचतुर्दश्यांसर्वपापैःप्रमुच्यते इषासितचतुर्दश्यामिंदु
क्षयतिथावपि ऊर्जादौस्वातिसंयुक्तेतदादीपावलीभवेत् कुर्यात्संलग्नमेतच्चदीपोत्सवदिनत्रयम् आश्विनस्यासितेपक्षे
त्रयोदश्यादिषुत्रिषु क्रमात्पादैस्त्रिभिर्विष्णुरग्रहीद्भुवनत्रयम् महाराजोबलिःप्रोक्तस्तुष्टेनहरिणाततः वरंयाचयभद्रं
तेयद्यन्मनसिवर्तते इतिविष्णुवचःश्रुत्वाबलिर्वचनमब्रवीत् आत्मार्थेनचयाचेहंसर्वंदत्तंमयातव लोकार्थंयाचयिष्या
मिशक्तश्चेद्देहिमेप्रभो मयायात्तेधरादत्तावामनछद्मरूपिणे त्रिभिःपादैस्त्रिदिवसैःसाचाक्रांतायतस्त्वया तस्मादेतद्
लेराज्यमस्तुअह्नत्रयंहरे महाज्यदीपदानंयेभुविकुर्वंतिमानवाः तेषांगृहेतवस्त्रीयंसदातिष्ठतुसुस्थिरा ममरा-
ज्येगृहेयेषामंधकारःप्रतिष्ठति अलक्ष्मीसहितस्तेषामंधकारोस्तुसर्वदा चतुर्दश्यांतुयेदीपान्नरकायददंतिच ॥

१७

त्रयोदशीनिषेधश्च त्रयोदशीयदाप्राप्तास्वयंयातिचतुर्दशी रात्रिशेषेत्वमावास्यातदाभ्यंगोत्रयोदश्यां चतुर्थयामेस्नानमुक्तं-
ज्योतिर्निबंधेनारदोपि इषासितेचतुर्दश्यामिंदुक्षयतिथावपि ऊर्जादौस्वातिसंयुक्तेतदादीपावलीभवेत् तैलेलक्ष्मीर्जलेगंगा
दीपावल्याश्चतुर्दशीं प्रातःस्नानंतुयःकुर्याद्यमलोकंनपश्यति अपामार्गमथोतुंबीभ्रामयेच्छिरसोपरि अपामार्गस्यपत्राणि
नरकस्यक्षयायवै ततश्चतर्पणंकार्यंधर्मराजस्यनामभिः अमावास्याचतुर्दश्योःप्रदोषेदीपदानतः यममार्गांधकारेभ्योमु-
च्यतेकार्तिकेनरः अथकथा वालखिल्याऊचुः पूर्वविद्धचतुर्दश्यामाश्विनस्यसितेतरे पक्षेप्रत्यूषसमयेस्नानं-
कुर्यात्प्रयत्नतः अरुणोदयतोन्यत्ररिक्तायांस्नातियोनरः तस्याब्दिकभवोधर्मोनश्यत्येवनसंशयः तथाकृष्णचतुर्दश्यामा
श्विनेर्कोदयेस्कराः यामिन्याःपश्चिमेयामेतैलाभ्यंगोविशिष्यते यदाचतुर्दशीनस्याद्दिनंचेद्विधूदये दिनद्वयंभवेच्चापि
सदापूर्वैवगृह्यते बलात्काराद्वाह्यापिशिष्टत्वान्नकरोतिचेत् तैलाभ्यंगंचतुर्दश्यांरौरवंनरकंव्रजेत् तैलेलक्ष्मीर्जलेगंगादी
पावल्याश्चतुर्दशीम् अपामार्गमथोतुंबींप्रपुंनाटमथापरम् भ्रामयेत्स्नानमध्येतुनरकस्यक्षयायवै दिनत्रयंत्रिवारंच
पठित्वामंत्रमुत्तमम् सितालोष्ठसमायुक्तंसकंटकदलान्वितम् हरपापमपामार्गभ्राम्यमाणःपुनःपुनः इष्टबंधुजनैःसार्धं
एवंस्नानंसमाचरेत् ततोमंगलवासांसिपरिधायात्मभूषणं कृत्वाचतिलकंदत्वाकार्तिकस्नानमाचरेत् स्नानांगतर्पणंकृ=
त्वायमंसंतर्पयेत्ततः यमायधर्मराजायमृत्यवेचांतकायच वैवस्वतायकालायसर्वभूतक्षयायच औदुंबरायदध्नायनी

शः यथाशक्तिप्रदेयानिव्रतस्यपरिपूर्तये चतुर्विंशत्षोडशवायुग्मान्याहूयसंयतः वस्त्रालंकारगंधाद्यैः पूजयित्वातुभोजयेत् वा
यनानिचदेयानिवंशपात्रैस्तुशक्तितः दद्याच्चदक्षिणांसम्यक्यथाविभवसारतः अन्येभ्योपियथाशक्तिदद्यादन्नंसुसंस्कृत
म् क्षमापयित्वातांदेवींव्रतस्यपरिपूर्णताम् कदलीकामदायिन्यैमेधायैतेनमोनमः रंभायैभूतिसारायैसर्वसौख्यप्रदेनमः
यथायथातेप्रसवोवर्ततेकदलिध्रुवं तथामनोरथानांमेप्रभवोवर्धतुस्वयं इतिकदलीदानमंत्रः एवंनारीनरोवापियःकुर्या
त्कदलीव्रतम् सर्वान्कामानवाप्नोतिस्वर्गलोकेमहीयते इतिश्रीभविष्योक्तं कदलीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथपौर्णिमा-
न्तमासेनकार्तिककृष्णाचतुर्दशीनरकचतुर्दशी तस्यांतिलतैलेनस्नानमुक्तंभविष्ये कार्तिकस्यासितेपक्षेचतुर्दश्यांनिशामु-
खे यमदीपंबहिर्दद्यादपमृत्युर्विनश्यति कार्तिकस्यासितेपक्षेचतुर्दश्यांविधूदये अवश्यमेवकर्तव्यंस्नानंनरकभीरुभिः दि
नद्वयेविधूदयेचतुर्दशीसत्वे पूर्वविद्धचतुर्दश्यांकार्तिकस्यसितेतरे पक्षेप्रत्यूषसमयेस्नानंकुर्यात्प्रयत्नतः निर्णयदीपि
कोक्तेः परदिनएवेत्यन्ये दिनद्वयेचतुर्दश्यभावेतु चतुर्दश्यांचतुर्थयामेस्नानमितिदिवोदासनिबंधे स्मृतिदर्पणेपि ॥
चतुर्दशीयाश्वयुजस्यकृष्णास्वात्यर्क्षयुक्ताचभवेत्प्रभाते स्नानंसमभ्यर्च्यनरैस्तुकार्यंसुगंधतैलेनचविप्रयुक्तैः तैलेलक्ष्मी
र्जलेगंगादीपावल्याश्चतुर्दशीम् प्राप्येतिशेषः आश्विनस्यासितेपक्षेभूतायांनोदितोरविः यामिन्याःपश्चिमे-
यामेतैलाभ्यंगोविशिष्यते मृगांकोदयवेलायांत्रयोदश्यांयदाभवेत् दर्शेवामंगलंस्नानंदुःखशोकभयप्रदम् कालादर्शे

व॰ ई
१५

१६

तंपूर्वंयदेतद्व्रतमुत्तमम् तस्यपुण्यफलंदत्तंकृष्णायैराजसत्तम तत्कालमेववस्त्राणांसमृद्धिरभवत्पुरा दुःशासनेनदुष्टेनआक्षिप्ते
ष्वंशकेषुच प्रादुर्भूतानिवस्त्राणिनानावर्णानिभारत खिन्नोदुःशासनोपापोविररामांशुकग्रहात् तावद्दृष्ट्वैवस्त्राणिकद
लीगर्भवन्नृप इत्थंव्रतंप्रभावोयंगुह्योपिकथितोमया कारयस्वविधानेनपूर्णकामोभविष्यसि इतिकथा अथोद्यापनम्
युधिष्ठिरउवाच कस्मिन्मासेतिथौकस्यामाचरेद्व्रतमुत्तमम् कदल्यभावेकिंकार्यंतन्ममाचक्ष्वकेशव श्रीकृष्णउवाच ॥
शुक्लपक्षेचतुर्दश्यामासिभाद्रपदेनृप कार्तिकेमाघमासेवावैशाखेचैत्रतरेतथा पुण्येमासिप्रकुर्वीतपौर्णमास्यांशुभेदिने ति
थिक्षयंवर्जयीतशुभायांसुसमाहितः यस्मिन्देशेनलभ्येतकदलीराजसत्तम सुवर्णस्यशुभांतत्रकृत्वापूजांसमाचरेत् ॥
यदिलभ्येतकदलीमारोप्यादौप्रपूजयेत् यावत्तस्यांफलंतावत्सिंचेन्नीरेणभूपते फलेषुपक्वजातेषुपश्चाद्विप्रान्समा
ह्वयेत् प्रभातेविमलेस्नात्वानद्यादौविमलेजले अहतेवाससीगृह्यकृत्वासंध्यादिकर्मच अरत्निमात्रंकृत्वातुस्थंडिलं
सं वाग्यतःशुचिः अग्निंसंस्थाप्यविधिवत्तत्रहोमंसमाचरेत् शतमष्टोत्तरंविद्वान्तिलाज्याहुतिभिस्तथा एकाग्रचित्तः
आ हृष्टःकृत्वाव्याहृतिभिःपृथक् ब्रह्मादिदेवताभ्यश्चनाममंत्रैःपृथक्पृथक् उमामहेश्वरायापिमूलमंत्रेणदापयेत्
चार्यंचसपत्नीकंवस्त्राद्यैःपूजयेत्ततः धेनुंपयस्विनींवत्सवस्त्रालंकारभूषिताम् स्वर्णशृंगींरौप्यखुरींताम्रपृष्ठींसुवास
सं कांस्यदोग्ध्रींरत्नपुच्छांनिष्ककंठींसघंटकाम् अभ्यर्च्यवेदविदुषेआचार्यायनिवेदयेत् पादुकोपानहौछत्रमलंकारानने

सौभाग्यावाप्तयेशुभम् कृतेयस्मिन्व्रतेदेविपरंसौभाग्यमाप्स्यसि इतिश्रुत्वावचोदेविरुक्मिणीमामभाषत रंभाव्रतेभवेत्
किंभोकोविधिःकिंचपूजनम् केनचादौपुराचीर्णंमर्त्येकेनप्रकाशितं रुक्मिण्याभाषणंश्रुत्वापुनरेवाहमब्रुवम् रंभाव्रतविधिंव-
क्ष्येशृणुदेवियथोदितम् गोचर्ममात्रंसंलिप्यसर्वतोलिंगभद्रकम् लिखेत्सम्यक्पंचवर्णैर्नीलपीतैःसितासितैः ब्रह्माद्यादेवताः
सर्वाःस्थापयित्वाप्रपूजयेत् कलशोपरिसंस्थाप्यवैणवेपटलेशुभे उमामहेश्वरौतत्रमूलमंत्रेणपूजयेत् अथवास्वस्तिकंकृत्वापद्म
मष्टदलंतुवै तत्रसाग्रांसपर्णांचसम्यग्वृत्तांसुशोभनाम् समूलांकदलिंस्थाप्यपूजयेत्तांयथाविधि उत्तमोदकमानीयसेच
येत्तांसमाहितः यथारंभेविवृद्धिस्तेशाखादीनांसदाभवेत् तथावर्धयमांदेविसेवनात्पार्वतीप्रिये सदायथातेप्रसवोवर्धते
कदलीशुभे तथामनोरथानांमेप्रभावोभवतुस्त्वयम् एवंसंपूज्यविधिवद्भक्तियुक्तेनचेतसा रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतवादित्रनिः
स्वनैः एवंयाकुरुतेनारीव्रतानामुत्तमंव्रतम् भुक्त्वातुविविधान्भोगान्सौभाग्यंविंदतेध्रुवम् एवंयाकुरुतेदेविकदलीव्र
तमुत्तमम् तस्मात्कुरुविधानेनयथोक्तफलमाप्स्यसि इतिश्रुत्वाविधानेनचकारव्रतमुत्तमम् अवापसकलंकामंमनसायदभी
प्सितम् अन्यच्चशृणुराजेंद्रव्रतस्यफलमुत्तमम् अत्याश्चर्यकरंपुंसांशृणुष्वावहितोभवान् द्यूतेयदाजितापूर्वंकृष्णानीता
सभांप्रति दुःशासनेनदुष्टेनद्रौपदीमुक्तमूर्धजा आकृष्यमाणेवस्त्रेतुचित्तेमामस्मरत्तदा तूर्णंतत्रगतोराजन्द्रौपद्या
स्त्राणनायवै अदृश्योहंतुकृष्णायैव्रतंसमुपदिष्टवान् तदाकर्तुमशक्येतुव्रतेस्मिन्राजसत्तम रुक्मिण्याचरि-

स्वदयितंपरं धूपं चक्षुर्दंसर्वलोकानांतिमिरस्यनिवारणं आर्तिक्यंकल्पितंभक्त्यागृहाणपरमेश्वरि दीपं नानापक्वान्न
संयुक्तंरसैःषड्भिःसमन्वितं नैवेद्यंविविधंभक्त्याकल्पितंत्वंगृहाणमे नैवेद्यं कर्पूरैलालवंगादिनागवल्लिदलान्वितं पूगीफलस
मायुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् तांबूलं इदंफलमितिफलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां नीराजयामिदेवेशिभक्तानांभयनाशिनि दे
हिमेसर्व सौभाग्यंपार्वत्यासहितेनघे नीराजनं यानिकानिचपापानि॰ प्रदक्षिणां॰ आम्नयेदेवपत्नीनांपूजितेचश्रियास्व
यम् सौभाग्यारोग्यआयुश्चदेहिरंभेनमोस्तुते नमस्कारं त्वमिंद्राणीप्रियानित्यंपार्वत्याश्चातिवल्लभा सतीनांकामदापु
ज्याकामान्मेपरिपूरय प्रार्थनां इतिपूजनं अथकथा युधिष्ठिरउवाच कृष्णकृष्णमहाबाहोसर्वविद्याविशा
रद अनाथनाथविश्वात्मन्दीनदैन्यनिकृंतन त्वमस्माकंपरोबंधुःत्वमस्माकंपरंसखा त्वयाभिरक्षितानित्यंविचरामोत्रनि
र्भयाः किंचित्पृच्छामिदेवेशकृपांकुरुवदस्वमे यद्गुह्यंसर्वधर्मेषुकृतेयस्मिन्महत्फलं सौभाग्यारोग्यदंपुण्यंधनधान्यविव
र्धनम् अन्नाच्छादनपुत्रादिवर्धनंश्रीनिकेतनम् तन्ममाचक्ष्वभगवन्लोकानामुपकारकम् श्रीकृष्णउवाच शृणु
राजन्प्रवक्ष्यामिव्रतानामुत्तमंव्रतम् यत्कृत्वासर्वदुःखेभ्योनारीमुच्येतसंकटात् वस्त्रान्नपानविच्छित्तिर्नभवेत्तुकदाच
न पुरामामेत्यवैकांतांरुक्मिणीप्राणवल्लभा प्रणिपत्याब्रवीद्दीनासर्वकामाप्तयेशुभा सौभाग्यंमेकथंदेवभवेज्जन्म-
निजन्मनि सपत्नीनांश्रियंवीक्ष्यस्पृहामेजायतेप्रभो इतिप्रियायावचनंश्रुत्वाहंतांसमब्रुवम् रंभाव्रतंकुरुघाश्रु

अथउमामहेश्वरसहितकदलीपूजनम् मासपक्षाद्युल्लिख्यममपापनिर्मुक्त्युत्तमसिद्धिपुत्रपौत्रावैधव्येप्सितभोगधनधान्य-
प्राप्तयेउमामहेश्वरसहितकदलीपूजनंकरिष्ये तथाचकलशार्चनंचकरिष्ये कदल्यांगच्छहेदेविसौभाग्यफलदायिनि रूपंदेहिजं
यंदेहियशोदेहिसुनिश्चितं आगच्छवरदेदेविशंकरेणमहेश्वरि करिष्यमाणांपूजांमेगृहाणानुग्रहंकुरु आवाहनं कार्तस्वरमयं
दिव्यंनानामणिगणान्वितम् अधितिष्ठमहादेविशिवेनसहपार्वति आसनं दूर्वाक्षतादिभिर्युक्तंस्वर्णपात्रेस्थितंशुभम्
पाद्यार्थंकल्पितंभक्त्यागृहाणपरमेश्वरि पाद्यं॰ अर्घ्यपात्रेस्थितंतोयंफलपुष्पसमन्वितं अर्घ्यंगृहाणमेदेविभक्त्यादत्तं
शिवप्रिये अर्घ्यं कर्पूरोशीरसुरभिशीतलंविमलंजलं गंगायास्तुसमानीतंगृहाणाचमनीयकम् आचम॰ गंगादिसर्वतीर्थे-
भ्योमयाप्रार्थनयाहृतं स्नानार्थंतुमयादेविगृहाणेदंसुरेश्वरि स्नानं यथारंभोविवृद्धिस्तेधारवादीनांसदाभवेत् तथावर्ध
यमांदेविसेचनात्पार्वतीप्रिये सेचनं॰ वस्त्रंसूक्ष्ममिदंदिव्यंकुंकुमाक्तंसुशोभनं गृहाणाच्छादनंदेवितथाच्छादयमांसदा॥ वस्त्रं
उपवीतं कंचुकीसुपवस्त्रंचनानारत्नैःसमन्वितं गृहाणत्वंमयादत्तंपार्वत्यैचनमोस्तुते कंचुकीउपवस्त्रे गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो
मयानीतंसुनिर्मलम् तोयमेतत्सुखस्पर्शंगृहाणाचमनीयकं आचमनं श्रीखंडंचंदनंदिव्यंगंधाढ्यंसुमनोहरं विलेपनंगृ
हाणेदंरुद्राणीप्रियवल्लभे चंदनं॰ अक्षताश्चसुरश्रेष्ठ कुं॰ हरिद्राकुंकु॰ सौभाग्यद्रव्या॰ मालतीचंपकादीनिशतपत्रा-
दिकानिच सुगंधीनिगृहाणत्वंपूजार्थंसुमनांसिच पुष्पाणि अगरुगुग्गुलंधूपंदशांगंसुमनोहरं गृहाणेमंतृप्तिकरं घ्राण-

भारोपणविधिः रंभावृक्षंलापयितुंस्वहस्तेनशुभभूमिकाम् वर्षमेकंतुसंपूज्यउदकुंभेनसिंचयेत् यावत्प्रसवपर्यंतंपूजयेच्च य
थाविधि पूर्वस्यांतुतथासम्यगुत्तरस्यांतथैवच दक्षिणेपश्चिमेहानीरंभाप्रसवलक्षणं अथकदलीव्रतविधिः यदावित्त
स्यवित्तस्यसंपत्तिःशुभकालता तदाचोद्यापनंकुर्याच्छुभलग्नेशुभेदिने कायशुद्धिस्त्रयोदश्यांब्रह्मचारीव्रतीकृती एकभक्ते
ननियमंकृत्वाभक्तिसमन्वितः ततःप्रातश्चतुर्दश्यांस्नात्वातीर्थेशुभेशुचिः उपवासंतुसंकल्प्यदेशकालावनुस्मरन् ततोगृहंसमा
गत्यवेदींकृत्वासुशोभनां तन्मध्येउपविश्याथदेशकालौस्मरेत्ततः गणेशंपूजयित्वाथपुण्याहंवाचयेद्द्विजैःआचार्यंचसपत्नीकं
वरयेद्वेदपारगं गोचर्ममात्रंसंलिप्यसर्वतोमंडलंशुभं लिखेत्सम्यक्तथावर्णैर्नीलपीतैःसितासितैः विरच्यलिंगतोभद्रंमंड
पांतस्तन्मध्यगं ब्रह्माद्याद्देवतास्तत्रस्थापयित्वाप्रपूजयेत्॥अथवास्वस्तिकंकुर्यात्पद्ममष्टदलंतुवा ततःसाग्रांसुपर्णांतुसम्यग्
वृत्तांसुशोभनां समूलांकदलींस्थाप्यपूजयेत्तांयथाविधि उत्तमोदकमानीयसेचयेत्तांसमाहितः यथारंभोविवृद्धिःस्तेशाखा
दीनांसदाभवेत् तथावर्धयमांदेविसेचयेपार्वतीप्रिये इतिसेचनमंत्रः तन्मध्येपंकजेधान्यंयथाशक्तिक्षिपेत्ततः सौव-
र्णराजतंवापिताम्रजंवापिमृन्मयं कुंभंन्यसेत्तदुपरिअव्रणंशुभनवं दृढम् तस्मिन्जलंगंधपुष्पंफलपल्लवमृत्तिकाः क्षिप्त्वार-
त्नहिरण्यंचवस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत् सौवर्णराजतंताम्रंमृन्मयंवंशजंतथा पात्रंतदुपरिन्यस्यपट्टकूलादिकंशुभम् लिखेदष्टदलं
तत्रचंदनेनसुगंधिना पलेनवानदर्धेनमाषकेणापिवाकृतौ उमामहेश्वरौतत्रमूलमंत्रेणपूजयेत् इतिकदलीव्रतविधिः

अनंतं परिवारं च ब्राह्मणाय निवेदयेत् स्वजनः पूजयित्वाथ नेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् चतुर्दशैव कुंभांश्च पक्वान्नपरिपूरितान् वस्त्रोपवीते दद्याच्च अनंतः प्रीयतामिति आचार्यादीन् भोजयित्वा पूर्णतां वाचयेत्ततः अथानंतं विसृज्यापि गृण्हीयाद्द्वादशि षस्ततः भक्तियुक्तो नमस्कृत्य ब्राह्मणानां क्षमापयेत् ततो हृष्टो बंधुयुतो भुंजीयात्स समाहितः एवं कृते नंतफलं दाता नंतो भवेन्नृणाम् इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे अनंतव्रतोद्यापनं संपूर्णम् अथ नष्टदोरकविधिः युधिष्ठिर उवाच अनंतव्रत माहात्म्यं कृत्स्नं कृष्ण त्वयोदितम् भगवन्दोररूपेण भाग्यदोसि महात्मनाम् दोरं प्रमादतो नष्टं यदि स्याद्धि दितं जनैः तदा किंकर णीयं स्याद्व्रतं त्रैलोक्यपावनम् कृष्ण उवाच दोरे नष्टे महद्दोषः प्रभवेद्व्रतिनामिह तस्मात्तद्दोषनाशार्थं प्रायश्चित्तं विधीयते गुरुं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य समाहितः विज्ञाप्य दोरनाशं च कृत्वा दोरं व्रती ततः हव्यवाहं प्रतिष्ठाप्य तस्मिन्ध्यात्वा हरिं परं आ ज्यमग्नावधिश्रित्य दद्याद्द्विप्राय चासनं अष्टोत्तरशतं हुत्वा मूलमंत्रेण वैष्णवं नाममंत्रेण तत्कृत्वा द्वादशाक्षरसंयुतं केशवादिस- कृद्धुत्वा प्रायश्चित्तं तु शक्तितः पूर्णाहुतिं ततो हुत्वा होमशेषं समापयेत् व्रतछिद्रं जपछिद्रं यच्छिद्रं व्रतकर्मणि वचनाद्भूमिदेवानां सर्वं संपूर्णतां व्रजेत् मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं जनार्दन यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे आचार्यपूजनं कार्यं दक्षिणा धेनु- रुत्तम एवं शांतिविधिं कृत्वा पूर्ववद्व्रतमाचरेत् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रायश्चित्तं चरेत्सुधीः इति भविष्योत्तरे नष्टदोरकविधिः स माप्तः अथ भाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यां कार्तिक्यां वा माघ्यां वा वैशाख्यां वा कदलीव्रतं हेमाद्रौ भविष्योत्तरे सा पूर्वाण्हव्यापिनी ग्राह्या अथ रं

त्रैश्चजुहुयाच्चतुर्दशभिरादरात् पुरुषसूक्तेनजुहुयाद्दतोदेवेतिवापुनः शतमष्टोत्तरंयावत्प्रत्येकंजुहुयाद्गुरुः चरुहोमस्तथाका
र्यमंत्रैरेतैर्विचक्षणः एतैर्वक्ष्यमाणमैंत्रैर्जुहुयाच्चरुणातथा ॐ अनंतायस्वाहा ॐ कालाय॰ ॐ अहोरात्राय॰ ॐ अर्धमा॰
साय॰ ॐ मासाय॰ ॐ ऋतुभ्यः ॐ परिवत्स॰ ॐ कपिलाय॰ ॐ शेषायन॰ ॐ कालात्मने॰ ॐ उषसे॰ ॐ काष्ठाय॰ ॐ मुहूर्ताय॰ ॐ
शेषाय॰ १४ ॐ भूरग्नयेचपृथिव्यैचमहतेचस्वाहा ॐ भुवोवायवेचांतरिक्षायचमहतेचस्वाहा ॐ स्वरादित्यायचदिवेचमह
तेचस्वाहा ॐ भूर्भुवःस्वश्चंद्रमसेचनक्षत्रेभ्यश्चदिग्भ्यश्चमहतेचस्वाहा आज्यतिलैः स्विष्टकृतंप्रजापतिभ्योजुहुयात् स
मिदादिभिरेवंचप्रत्येकंजुहुयात्क्रमात् एवंस्विष्टकृदादीनिपूर्णपात्रांतमाचरेत् जपेत्पुरुषसूक्तंतुस्मृत्वानंतंकरोत्तमं पूर्णा
हुतिंचजुहुयाद्धोमांतेविश्वमित्यृचा होमशेषंसमाप्याथकृत्वान्यायुषमेवच ततोवैलोकपालांश्चग्रहान्पूज्ययथाक्रमं गीत
वादित्रनिनदैर्दत्वापूर्णाहुतिंप्रति केषांचिन्मतेरात्रौहोमः पूजयित्वाहरिंदेवमाचार्यंपूजयेत्ततः परिपूज्यसपत्नीकंवस्त्राल
ंकारभूषणैः वस्त्रालंकारभूषाद्यैस्ततोधेनुंसमर्चयेत् पयस्विनींसुशीलांचवस्त्रालंकारभूषितां स्वर्णशृंगींरौप्यखुरींताम्र
पृष्ठींसुशोभनां कांस्यदोहांरत्नपुच्छांनिष्कंठींसवत्सकां सुरभिर्वैष्णवीमातानित्यंविष्णुपदेस्थिता ग्रासंगृण्हप्रपादत्तंगोमा
तस्त्रातुमर्हसि गवामंगेषुतिष्ठंतिभुवनानिचतुर्दश यस्मात्तस्माच्छुभंमेस्यादिहलोकेपरत्रच गावोमेअग्रतःसंतुगावोमेसंतुपृष्ठ
तः गावोमेहृदयेसंतुगवांमध्येवसाम्यहं मंत्रेणानेनसंपूज्यआचार्यायनिवेदयेत् गोदानस्यविधानार्थंदद्यात्स्वर्णयथाविधि

न्यसेत्कुंभमव्रणंसलवंदृढम् तस्मिन्जलंगंधपुष्पफलपल्लवमृत्तिकाः क्षिप्त्वारत्नहिरण्यंचवस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत् सौवर्णंराजतंताम्रंमृ
न्मयंवंशजंतथा पात्रंतदुपरिन्यस्यपट्टकूलादिकंशुभम् लिखेदष्टदलंतत्रचंदनेनसुगंधिना पद्मंविरच्यतन्मध्येऽनंतमूर्ति-
विधायच पलेनवातदर्धेनमाषकेणापिवाकृताम् सौवर्णींरम्ययायुक्तांशंखचक्रगदाब्जकाम् आवाहनाद्युपचारैः पूजयेत्
सुसमाहितः पंचामृतेनस्नपयेत्ततश्चवसनद्वयम् पट्टकूलादिकंपीतमर्चयित्वार्पयेद्व्रती पुष्पधूपैस्तथादीपैर्नैवेद्यैश्चप्रपू
जयेत् पुनःपुष्पाणिसंगृह्यपूजयेन्नामभिःक्रमात् अनंतायनमःपादौगुल्फौसंकर्षणायच कालात्मनेजानुनीचजघने-
विश्वरूपिणे कटींवैविश्वरूपायमेढ्रंवैविश्वसाक्षिणे नाभिंतुपद्मनाभायहृदयंपरमात्मने कंठंश्रीकंठनाथायबाहूसर्वा-
स्त्रधारिणे मुखंतुवाचस्पतयेचक्षुषीकपिलायच ललाटेकेशवायेतिशिरःसर्वात्मनेतथा नमःपादौपूजयामीत्येवमा
दिप्रपूजयेत्॥ एवंसंपूज्यविधिनारात्रौजागरणंचरेत् गीतवादित्रनृत्यादिपुराणश्रवणान्वितम् प्रतिमांचप्रकुर्वीतपूजां
गंधादिनाहरेः नानाफलानिभक्ष्याणिखाद्यानिचनिवेदयेत् ततःप्रभातसमयेस्नात्वाचार्यादिभिःसह अनंतंपूजयेत्प्रा
ग्वत्तज्जुहुयात्सप्तिमेततः कुंडेवास्थंडिलेकुर्यादग्निस्थापनपूर्वकम् आज्यभागांतमाचार्यःस्वगृह्योक्तविधानतः ततोऽ
श्वत्थसमिद्भिस्तदभावेन्याभिरेवच दुग्धमध्वाज्यदधिभिस्तिलैर्वापायसेनच आज्येनचप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्रकम् अ
ष्टोत्तरशतंवाष्टाविंशतिंजुहुयात्क्रमात् अनंतोदेवेतिमंत्रेणस्त्रीणांवैनाममंत्रतः प्रणवादिचतुर्थ्यंतंनमोंतानंतनामतः नाममं-

त्वोपाख्यानकव्रतम् एतत्तेकथितंभूपव्रतानामुत्तमंव्रतं यच्छ्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः येपिशृण्वंतिसततंप
ठ्यमानंपठंतिये तेपिपापविनिर्मुक्ताःप्राप्स्यंतिचहरेःपदं संसारगह्वरगुहासुसुखंविहर्तुंवांछंतियेकुरुकुलोद्भवशुद्धस-
त्वाः संपूज्यचत्रिभुवनेशमनंतदेवंबध्नंतिदक्षिणकरेवरदोरकंते इतिअनंतव्रतकथासमाप्ता अथानंतव्रतोद्यापनम्
युधिष्ठिरउवाच त्वत्प्रसादाच्छ्रुतंकृष्णमयानंतव्रतंशुभं इदानींब्रूहिमेनंतव्रतोद्यापनमुत्तमं कृष्णउवाच शृणु
पांडवप्रवक्ष्यामिव्रतोद्यापनमुत्तमं कृतेनसफलंपार्थव्रतंभवतिनिश्चितं आदौमध्येतथाचांतेव्रतस्योद्यापनंभवेत् यदि
वित्तस्यचित्तस्यसंपत्तिःशुभकालता तदाचोद्यापनंकुर्याच्छुभलग्नेशुभेदिने चतुर्दशेषुवर्षेषुमुख्यमुद्यापनंव्रते कार्यंशु
क्लत्रयोदश्यांब्रह्मचारीव्रतीततः एकभक्तेननियमंकृत्वाभक्तिसमन्वितः ततःप्रातश्चतुर्दश्यांस्नात्वातीर्थेशुभेशुचिः सं
कल्पयेद्भाकांतंदेशकालाद्यनुस्मरन् ततोनद्यादेवखातेतीर्थेप्रस्रवणेतथा सर्वौषधीःसर्वगंधैस्तिलकल्कैरथामलैः वेदोक्त
विधिनास्नात्वासंतर्प्यपितृदेवताः ततोगृहंसमागत्यवेदींकृत्वासुशोभनां तन्मध्येह्युपविश्याथदेशकालौस्मरेत्ततः गणेशं
पूजयित्वाथपुण्याहंवाचयेद्द्विजैः आचार्यंचसपत्नीकंवरयेद्वेदपारगम् ब्राह्मणंचसदस्यंचऋत्विजश्चचतुर्दश सर्वान्सुरै
रलंकारैर्जलपाद्यादिनार्चयेत् तत्रालिखेच्चमंडलकंपंचवर्णैःसुशोभनैः विरच्यसर्वतोभद्रंमंडपंतत्सुमध्यगं ब्रह्मादिदेवता
स्तस्मिन्नावाह्यापिचपूजयेत् तन्मध्येपंकजेधान्यंयथाशक्तिक्षिपेत्ततः सौवर्णंराजतंवापिताम्रजंवाथमृन्मयं तस्योपरि

भक्त्यानववर्षाणिपंचच सर्वपापविशुद्धात्माप्राप्स्यसेसिद्धिमुत्तमां पुत्रपौत्रांश्चसमुत्पाद्यभुक्त्वाभोगान्यथेप्सितान् अंतेमत्
स्मरणंप्राप्यमामुपैष्यस्यसंशयम् अन्यंचतेवरंदद्मिसर्वलोकोपकारकं इदमाख्यानकंवरंशीलानंतव्रतादिकं करिष्यतिनरो
यस्तुकुर्वन्व्रतमिदंशुभम् सोचिरात्पापनिर्मुक्तःप्राप्नोतिपरमांगतिम् गच्छविप्रगृहंशीघ्रंयथायेनागतोह्यसि कौंडि
न्यउवाच स्वामिन्पृच्छामितेब्रूहिकिंचित्कौतूहलंमया अरण्येभ्रमतादृष्टंतद्वदस्वजगद्गुरो यश्चूतवृक्षःकस्तत्रकागौः
कोवृषभस्तथा कमलोत्पलकल्हारैःशोभितंसुमनोहरं मयादृष्टंमहारण्येकिंतत्पुष्करिणीद्वयम् कोखरःकुंजरःकोसौ
कोसौब्रह्मोद्विजोत्तमः अनंतउवाच सचूतवृक्षोविप्रोसौविद्यावेदविशारदः विद्यानदत्ताशिष्येभ्यस्तेनासौतरुतांगतः या
गौर्वसुंधरादृष्टापूर्वंसाबीजहारिणी वृषोधर्मस्त्वयादृष्टःशाद्वलंसत्यमास्थितः धर्माधर्मव्यवस्थानंतच्चपुष्करिणीद्वयम् ब्रा
ह्मण्यौकेचिदप्यास्तांभगिन्यौतेपरस्परम् धर्माधर्मादियत्किंचित्तन्निवेदयतोमियः विप्रायवेदविदुषेनदत्तंदुर्बलायवै भि-
क्षादत्तानचार्थिभ्यस्तेनपापेनकर्मणा वीचीकल्लोलमालाभिर्गच्छतस्तेपरस्परम् खरःक्रोधस्तथादृष्टःकुंजरोमदउच्यते
ब्राह्मणोसावनंतोहंगुहासंसारगह्वरं इत्युक्त्वादेवदेवेशस्तत्रैवांतरधीयत स्वप्नप्रायंततोदृष्ट्वाततःस्वगृहमागतः कृत्वानं
तव्रतंसम्यक्नववर्षाणिपंचच भुक्त्वासर्वमनंतेनयथोक्तंपांडुनंदन अंतेचस्मरणंप्राप्यगतोनंतपुरेद्विजः तथात्वमपिराज
र्षेकथांशृण्वन्व्रतंकुरु प्राप्स्यसेचिंतितंसर्वमनंतस्यवचोयथा यद्वृत्तंचतुर्दशेवर्षेफलंप्राप्तंद्विजन्मना वर्षेकेनतदाप्नोतिकु

केः तेअपृच्छद्द्विजोनंतोयुवाभ्यांनोपलक्षितः ऊचतुस्तेपुष्करिण्यौनानंतोवीक्षितोद्विज ततोव्रजन्ददर्शाग्रे गर्दभंकुंजरंतथा
तावपृच्छद्द्विजोनंतोभवद्भ्यांनोपलक्षितः एवंसपृच्छन्नष्टाशस्तत्रैवनिषसादह कौंडिन्योविह्वलीभूतोनिराशोजीवितेनृप उ
दीर्घमुष्णंचनिश्वस्यपपातभुविभारत प्राप्यसंज्ञामनंतेतिजल्पन्नुत्थायसद्विजः नूनंत्यक्ष्याम्यहंप्राणानितिसंकल्प्यचेतसि
त्थायोद्बध्यवृक्षेस्मिंस्तावद्रूरथसत्तम कृपयानंतदेवोपिप्रत्यक्षंसमजायत वृद्धब्राह्मणरूपेणइतएहीत्युवाचतम्
प्रगृह्यदक्षिणेपाणौगुहायांप्रविवेशतम् सांपुरींदर्शयामासदिव्यनारीनरैर्युताम् यस्यांनिविष्टमात्मानंदिव्यसिंहासनेश्र
भेपार्श्वस्थशंखचक्राब्जगदागरुडशोभितम् दर्शयामासविप्रायविश्वरूपमनंतकम् विभूतिभेदैश्चानंतैरनंतमभि-
तौजसं कौस्तुभेनविराजंतंवनमालाविभूषितम् तंदृष्ट्वानादृशंरूपमनंतमपराजितं वंद्यमानोजगादोच्चैर्जयशब्दपुरःसरं मासौ
पापोहंपापकर्माहंपापात्मापापसंभवः त्राहिमांपुंडरीकाक्षसर्वपापहरोभव तच्छ्रुत्वानंतदेवेशःप्राहस्निग्धयागिरा भूति
स्त्वंब्रूहिविप्रेंद्रयत्तेमनसिवर्तते कौंडिण्यउवाच मयाभूत्यवलिप्तेन त्रोटितोनंतदोरकः तेनपापविपाकेनभूति
र्मेप्रलयंगता स्वजनैःकलहोगेहेनकश्चिन्मांप्रभाषते निर्वेदाद्भ्रमतेरण्येतवदर्शनकांक्षया॥ कृपयादेवदेवेशत्वयात्मा
संप्रदर्शितः तस्यपापस्यमेशांतिंकारुण्याद्वक्तुमर्हसि श्रीकृष्णउवाच तच्छ्रुत्वानंतदेवेशउवाचद्विजसत्तमम्
भक्त्यासंतोषितोदेवःकिंनदद्याद्युधिष्ठिर अनंतउवाच स्वगृहेगच्छकौंडिण्यमाविलंबंकुरुद्विज व्रतानंतव्रतं

श्चिहृदत्तेलोकेतेनसार्धंयुधिष्ठिर शरीरेणातिसंतप्तोमनसाप्यतिदुःखितः निर्वेदंपरमंप्राप्तः कौंडिण्यःप्राहतांप्रिया
म् कौंडिण्यउवाच शीलेममेदमुत्पन्नंसहसाशोककारणम् येनातिदुःखितोस्माकंजातःसर्वधनक्षयः स्वजनैःक
लहोगेहेनकश्चिन्मांप्रभाषते शरीरेनित्यसंतापःखेदश्चेतसिदारुणः जानासिदुर्नयःकोत्रकिंकृत्वासुकृतंभवेत् शीलो
वाच प्रत्युवाचाथतंशीलासुशीलाशीलमंडना प्रायोनंतकृताक्षेपपापसंभवजंफलम् भविष्यतिमहाभागतदर्थंयत्न
माचर एवमुक्तःसविप्रर्षिर्जगाममनसाहरिम् निर्वेदंनिर्जगामाथकौंडिन्यःप्रगतोवनम् तपसेकृतसंकल्पोवायुभक्षोद्विजो-
त्तमः मनसाध्यायमानंतंकदृक्ष्यामिचतंविभुम् यस्यप्रसादात्संजातमाक्षेपान्निधनंगतम् धनादिकंममातीवसुखदुःख
प्रदायकं एवंसंचिंतयन्सोथबभ्रामविपिनेवने तत्रापश्यन्महाचूतंपुष्पितंफलितंद्रुमं वर्जितंपक्षिसंघातैःकीटकोटीसमावृतं
तमपृच्छद्द्विजोनंतःक्वचिदृष्टोमहाद्रुम ब्रूहिसौम्यममातीवदुःखंचेतसिवर्तते सोब्रवीद्द्विजानंतोक्वचिद्दृष्टोमयाद्विज ए
वंनिराकृतस्तेनसंजगामाथदुःखितः क्वद्रक्ष्यामीतिगच्छन्सगांददर्शसवत्सकाम् वनमध्येप्रधावंतीमितश्चेतश्चपांडव सो
ब्रवीद्धेनुकेब्रूहियद्यनंतस्त्वयेक्षितः गौस्तमुवाच गौरुवाचाथकौंडिन्यंनानंतंवेद्म्यहंद्विज ततोव्रजन्ददर्शाग्रेवृषभंशाद्वले
स्थितं दृष्ट्वापप्रच्छगोस्वामिन्नानंतोवीक्षितस्त्वया वृषभस्तमुवाचेदंनानंतोवीक्षितोमया ततोव्रजन्ददर्शाग्रेरम्यंपुष्करि-
णीद्वयम् अन्योन्यजलकल्लोलैर्वीचीपर्यंतसंगमं छन्नंकमलकल्हारैःकुमुदोत्पलमंडितम् सेवितंभ्रमरैर्हंसैश्चक्रकारंडकैर्व

१०

पैश्वनैवेद्यैर्नानापक्वान्नसंयुतैः तस्याग्रतोदृढंसूत्रंकुंकुमाक्तंसदोरकम् चतुर्दशग्रंथियुतंवामेकरतलेन्यसेत् अनंतसंसारमहास
मुद्रमग्नंसमभ्युद्धरवासुदेव अनंतरूपेविनियोजयस्वह्यनंतसूत्रायनमोनमस्ते अनंतंचकरेबध्वाभोक्तव्यंस्वस्थमानसैः ध्या
त्वानारायणंदेवमनंतंविश्वरूपिणं भुक्त्वाचांतेव्रजेद्वेश्मभद्रंप्रोक्तंव्रततव कृष्णउवाच एवमाकर्ण्यराजेंद्रप्रहृष्टेनांतरात्मना
सापिचक्रेव्रतंशीलाकरेबध्वासदोरकम् चतुर्दशग्रंथियुतंवामेबाहौयथोदितम् पाथेयमर्धंविप्रायदत्त्वाभुक्त्वास्वयंततः पु
नर्जगामसंहृष्टागोरथेनस्वकंगृहं भर्त्रासहैवशनकैःप्रत्ययस्तत्क्षणादभूत् तेनानंतव्रतेनास्यबभौगोधनसंकुलं गृहाश्रमंश्रि
याजुष्टंधनधान्यसमन्वितम् आकुलव्याकुलरम्यंसर्वदातिथिपूजनैः सापिमाणिक्यकांचीभिर्मुक्ताहारैर्विभूषिता देवां-
गवस्त्रसंछन्नासावित्रीप्रतिमाभवत् विचचारगृहेभर्तुःसमीपेस्वरूपिणी कदाचिदुपविष्टायादृष्टोबद्धःसदोरकः शी
लायाहस्तमूलेतुभर्त्रातस्याद्विजन्मना किमिदंदोरकंशीलेममवश्यायकल्पितम् धृतंसदोरकंत्वेतत्किमर्थंब्रूहितत्त्वतः य
स्यप्रसादात्सकलाधनधान्यादिसंपदः लभ्यंतेमानवैश्चापिसोनंतोयंमयाधृतः शीलायास्तद्वचःश्रुत्वाभर्त्रातेनद्विजन्मना
श्रीमदांधेनकौरव्यसाक्षेपंप्रोदितस्तदा कोनंतइतिमूढेनजल्पतापापकारिणा क्षिप्तोज्वालाकुलेवन्हौहाहाकृत्वाप्रधाव
ती शीलागृहीत्वातत्सूत्रंक्षीरमध्येसमाक्षिपत् तेनकर्मविपाकेनसाश्रीस्तस्यक्षयंगता गोधनंतस्करैर्नीतंगृहंदग्धंधनं
गतम् यद्यथैवागतंगेहेतत्तथैवपुनर्गतम् स्वजनैःकलहोनित्यंबंधुभिस्ताडनंतथा अनंताक्षेपदोषेणदारिद्र्यंपतितंगृहे नक

पितादद्दौ हि द्विजेंद्राय कौं
विदांवरः कन्यार्थी चागतः श्रीमान्कौंडिण्यो मुनिसत्तमः उवाच रूपसंपन्नां त्वदीयां तनयां वृणे पितादद्दौ हि द्विजेंद्राय कौं
डिण्याय शुभे दिने गृह्योक्तविधिना पार्थ विवाहमकरोत्तदा मंगलाचारनिर्घोषं तत्र कुर्वंति योषितः ब्राह्मणाः स्वस्तिवच
नं जयघोषं च बंदिनः निवर्त्योद्वाहिकं सर्वं प्रोक्तवान्कर्कशां द्विजः सुमंतुरुवाच किंचिद्दायादिकं देयं जामातुः परि
तोषकं तच्छ्रुत्वा कर्कशा क्रुद्धा प्रोत्सार्य गृहमंडनं पेटके कस्थिरं बध्वा स्वगृहं गम्यतामिति उवाच वित्तं नैवास्ति गृ
हे पश्य यदि स्थितं तच्छ्रुत्वा विमनाः पार्थ संयतात्मा मुनिस्तदा भोज्यावशिष्टचूर्णेन पाथेयं च चकार सा कौंडिण्यो
पि विवाह्य तेनां पथि गच्छन् शनैः शनैः शीलां सुमंतोरादाय नवोढां गोरथेन हि ददर्श यमुनां पुण्यां तां समुत्तीर्य तत्तटे र
थं संस्थाप्यावश्यकं कर्तुं गतः शिष्यान्नियुज्य वै मध्यान्हे भोज्यवेलायां समुत्तीर्य सरित्तटे ददर्श शीला सा स्त्रीणां
समूहं रक्तवाससां चतुर्दश्यामर्चयंतं भक्त्या देवं जनार्दनं उपगम्य शनैः शीला पप्रच्छ स्त्रीकदंबकं आर्याः किमे
तन्मे ब्रूत किन्नाम व्रतमीदृशं ता ऊचुर्योषितस्तां तु शीलां शीलविभूषणां अनंतव्रतमेतद्धि व्रतेनानंत स्तु पूज्यते साब्रवी
त्स्त्रियः ऊचुः शीले सदन्नप्रस्थस्य पुन्नाम्ना
द्दहमप्येतत्करिष्ये व्रतमुत्तमं विधानं कीदृशं तत्र किं दानं कोत्र पूज्यते स्त्रिय ऊचुः शीले सदन्नप्रस्थस्य पुन्नाम्ना
संस्कृतस्य च अर्धं विप्राय दातव्यमर्धमात्मनि भोजनं शक्त्या च दक्षिणां दद्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः कर्तव्यं यत्स
रित्तीरे कथां श्रुत्वा हरेरिमां शेषं कुशमयं कृत्वा वंशपात्रे निधाय च स्नात्वानंतं समभ्यर्च्य मंडले गंधदीपकैः पुष्पैर्धू

तइतिकीर्त्यते सोहंकृष्णोवतीर्णोत्र भूभारोत्तारणायच दानवानांवधार्थायवसुदेवकुलोद्भवं मांविद्धिसततंपार्थसाधूनांपा
लनायच अनादिमध्यनिधनंकृष्णंविष्णुंहरिंशिवम् वैकुंठंभास्करंसोमंसर्वव्यापिनमीश्वरं विश्वरूपंमहाबाहोयोगि
ध्येयमनुत्तमं विश्वरूपमनंतंचयस्मिन्निंद्राश्चतुर्दश वसवोद्वादशादित्यारुद्राएकादशस्मृताः सप्तर्षयःसमुद्राश्चपर्वताः
सरितोद्रुमाः नक्षत्राणिदिशोभूमिःपातालंभूर्भुवादिकं माकुरुपार्थसंदेहंसोहंपार्थनसंशयः युधिष्ठिरउवाच अ
नंतव्रतमाहात्म्यंविधिंवदविदांवर किंपुण्यंकिंफलंचास्यअनुष्ठानवतांनृणाम् केनचादौपुराचीर्णमर्त्येकेनप्रकाशितं
एवंसविस्तरंसर्वंब्रूह्यनंतव्रतंमम कृष्णउवाच आसीत्पुराकृतयुगेसुमंतुर्नामवैद्विजः वसिष्ठगोत्रसंभूतांसुरूपांच
भृगोःसुतां दीक्षानाम्नींचोपयेमेवेदोक्तविधिनानृप तस्याःकालेनसंजातादुहितानंतलक्षणा शीलानाम्नीसुशीला
सावर्धतेपितृवेश्मनि माताचतस्याःकालेनज्वरदाहेनपीडिता विनष्टासानदीतोयेययौस्वर्गपतिव्रता सुमंतुस्तुत
तोन्यांवैधर्मपुंसःसुतांपुनः उपयेमेविधानेनदुःशीलांनामनामतः दुःशीलांकर्कशींचंडींनित्यंकलहकारिणीं सापि
शीलापितुर्गेहेगृहार्चनपराबभौ कुड्यस्तंभबहिर्द्वारदेहलीतोरणादिषु वर्णिकैश्चित्रमकरोन्नीलपीतसितासितैः स्व
स्तिकैःशंखपद्मैश्चअर्चयंतीपुनःपुनः ततःकालेबहुगतेकौमारवशवर्तिनी एवंसावर्धतेशीलापितृवेश्मनिमंगला
तांदृष्ट्वाचिंतयामासवरानरुगुणान्भुवि कस्मैदेयामयाकन्याविचार्येतिसुदुःखितः एतस्मिन्नेवकालेतुमुनिर्वेद

षयश्चतपोधनाः उपहासंचचक्रुस्ताडोपघातदिस्फुलोचनाः महाराजाधिराजासौमहान्क्रोधपरायणः विनिर्गत्यस्वकंराष्ट्रंमा-
नुलेनाहूतोनृपः तस्मिन्कालेतुशकुनिःप्रोवाचमधुरंवचः मुंचराजन्महारोषंपुरतःकार्यगौरवात् गंतुमुत्तिष्ठराजेंद्रसत्वा-
त्स्वसदनंप्रति तथेत्युक्त्वामहाराजासमागत्यमखालयात् विनिर्गच्छन्नृपाःसर्वेत्यक्त्वायज्ञंस्वराष्ट्रकं राजभिःससमाग
त्यदुर्योधनगजाह्वयम् आनीयपांडुपुत्राणांधर्मभीमार्जुनान्वरान् द्यूतारंभमकुरुतस्वंराज्यंप्राप्नुयात्ततः द्यूतेनैवजिताःस
र्वेपांडवावीतकल्मषाः ततोरण्यांतरंगत्वावर्ततेवनचारिणः ततोदुःखांतमापन्नोभ्रातृभिःसहपांडवः सूतउवाच अ
रण्येवर्तमानास्तेपांडवादुःखकर्शिताः कृष्णंदृष्ट्वामहात्मानंप्रणिपत्ययथाक्रमं युधिष्ठिरउवाच अहंदुःखीहसंजातो
भ्रातृभिःपरिवारितः कथंमुक्तिर्भवेदस्माकमनंताद्दुःखसागरात् कंदेवंपूजयिष्यामिराज्यंप्राप्स्यामिउत्तमं अथवाकिंव्र
तंकृत्वात्वत्प्रसादाद्भवेद्धितं श्रीकृष्णउवाच अनंतव्रतमस्त्येकंतिथावस्यामनुत्तमं सर्वपापहरंनृणांस्त्रीणांचैवयुधि
ष्ठिर शुक्लपक्षेचतुर्दश्यांमासिभाद्रपदेभवेत् तस्यानुष्ठानमात्रेणसर्वपापंव्यपोहति युधिष्ठिरउवाच कृष्णकोयमनं
तेतिप्रोच्यतेयस्त्वयाविभो किंशेषनागआहोस्विदनंतस्तक्षकःस्मृतः परमात्माथवानंतउताहोब्रह्मगीयते कएषोनं
तसंज्ञोवैतथ्यंमेब्रूहिकेशव कृष्णउवाच अनंतइत्यहंपार्थममरूपंनिबोधत आदित्यादिगृहात्मासौयःकालइति
पठ्यते कलाकाष्ठामुहूर्तादिदिवारात्रिशरीरवान् पक्षमासर्तुवर्षाणियुगकालव्यवस्थया योयंकालोमयाख्यातोसोनं

यज्ञेनयज्ञमितिमंत्र-
दन समाप्त्येतिनमस्कारं नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेगरुडध्वज नमस्तेकमलाकांतअनंतायनमोनमः अनंतःकामदः
पुष्पं अथदोरकप्रार्थना अनंतायनमस्तुभ्यंसहस्रशिरसेनमः नमोस्तुपद्मनाभायनागानांपतयेनमः अनंतसंसारमहा-
श्रीमाननंतोमेप्रयच्छतु अनंतोदोररूपेणपुत्रपौत्रान्प्रवर्धतु इतिदोरकं अथदोरकबंधनमंत्रः अनंतसंसारमहा-
समुद्रमग्नंसमभ्युद्धरवासुदेव अनंतरूपेविनियोजयस्वह्यनंतसूत्रायनमोनमस्ते इतिबध्वा अथजीर्णदोरकविस-
र्जनमंत्रः नमःसर्वहितानंतजगदानंदकारक जीर्णदोरमसुंदेवविसृज्येहंत्वदाज्ञया इतिविसृजेत् अथवायनमंत्रः
गृहाणेदंद्विजश्रेष्ठवायनंदक्षिणायुतं त्वत्प्रसादादहंदेवमुच्यतेकर्मबंधनात् प्रतिगृह्णद्विजश्रेष्ठअनंतफलदायक पक्वान्नफल
संयुक्तंदक्षिणाघृतसंयुतं अथजीर्णदोरकदानमंत्रः अनंतःप्रतिगृह्णातिअनंतोवैददातिच अनंतस्तारकोभाभ्यामनंतायन
मोनमः इतिदद्यात् ततःयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेत् अनेनकृतपूजनेनश्रीमदनंतःप्रीयतां इतिपूजाविधिः अथक-
था सूतउवाच पुरातुजान्हवीतीरेधर्मोधर्मपराक्रमः जरासंधवधार्थायराजसूयसुपाक्रमत् कृष्णेनसहधर्मोसौभीमार्जु-
नसमन्वितः यज्ञशालांप्रकुर्वीतमहेंद्रालयसन्निभां यज्ञार्थान्भूपतीन्सर्वान्समानीयप्रयत्नतः गांधारीतनयोराजाए-
कदान्नृपनंदनः दुर्योधनइतिख्यातोसमागत्यमखालयं दृष्ट्वादुर्योधनेनात्रप्रांगणंजलसन्निभं ऊर्ध्वंकृत्वातुवस्त्राणितत्रग-
च्छन्शनैःशनैः स्मितवक्त्राःस्मृताःसर्वाद्रौपद्यादिवरांगनाः दुर्योधनस्ततोगच्छन्जलमध्येपपातह पुनःसर्वेनृपाश्चैवक्र-

नागवल्लीपत्रं १४ अथपुष्पपूजा अनंताय॰ पद्मपुष्पं॰ विष्णु॰ अंतकाय॰ नागवल्लीपत्रं १४ अथपुष्पपूजा अनंताय॰ पद्मपुष्पं॰ विष्णा
पत्रं॰ सृष्टिकर्त्रे॰ करवीरपत्रं॰ स्थितिकर्त्रे॰ पुन्नागपत्रं॰ अंतकाय॰ नागवल्लीपत्रं १४ अथपुष्पपूजा अनंताय॰ पद्मपुष्पं॰ विष्णा
वे॰ जातीपुष्पं॰ केशवाय॰ चंपकपुष्पं॰ अव्ययाय॰ कल्हारपुष्पं॰ सहस्रजिते॰ केतकीपुष्पं॰ अनंतरूपिणे॰ बकुलपुष्पं॰ इष्टायश॰
तपुष्पं॰ विशिष्टाय॰ पुन्नागपुष्पं॰ शिष्टेष्टाय॰ करवीरपुष्पं॰ शिखंडिने॰ धत्तूरपुष्पं॰ नहुषाय॰ कुंद पुष्पं॰ विश्वबाहवे॰ मल्लिका
पुष्पं॰ महीधराय॰ मालतीपुष्पं॰ अच्युताय॰ कर्णिकापुष्पं॰ १४ अथाष्टोत्तरशतनामभिः पूजयेत् अनंताय॰ अच्युताय॰ अ
द्भुतकर्मणे॰ अमितविक्रमाय॰ अपराजिताय॰ अखंडाय॰ अग्निनेत्राय॰ अग्निवपुषे॰ अदृश्याय॰ अत्रिपुत्राय॰ १० अनुकू
लाय॰ अनाशिने॰ अनघाय॰ अप्स्वनिलयाय॰ अहरहाय॰ अष्टमूर्तये॰ अनिरुद्धाय॰ अनिर्विंष्टाय॰ अचंचलाय॰ अच्छा
दिकाय २० अचलरूपाय॰ अखिलधराय॰ अव्यक्ताय॰ अनुरूपाय॰ अभयंकराय॰ अक्षताय॰ अवपुषे॰ अयोनिजाय॰ अ
रविंदाक्षाय॰ अशनवर्जिताय॰ अधोक्षजाय॰ ३१ अदितिपुत्राय॰ अंबिकापतिपूर्वजाय॰ अपस्मारनाशिने॰ अव्ययाय॰ अ-
नादिने॰ अप्रमेयाय॰ अघशत्रवे॰ अमरारिघ्नाय॰ अनीश्वराय॰ अजाय॰ ४१ अघोराय॰ अनादिनिधनाय॰ अमरप्रभ
वे॰ अग्राह्याय॰ अक्रूराय॰ अनुत्तमाय॰ अरूपाय॰ अन्हे॰ अमोघाधिपतये॰ अजाय॰ ५० अक्षमाय॰ अमृताय॰ अघोरवीर्या
य॰ अव्यंगाय॰ अविघ्नाय॰ अतींद्रियाय॰ अमिततेजसे॰ अमितये॰ अष्टमूर्तये॰ अनिलाय॰ अवशाय॰ अणोरणीयसे॰ अशो
काय॰ अरविंदाय॰ अधिष्ठाय॰ अमितनयनाय॰ अरण्यवासिने॰ अप्रमत्ताय॰ अनंतरूपाय॰ अनलाय॰ अनिमिषाय॰ अ-

ग्रेगरुडाय॰ वामेस्त्पुण्याय॰ दयाब्धेत्राहि॰ षष्टावरणं ६ पूर्वादिक्रमेण इंद्राय॰ अग्नये॰ यमाय॰ निर्ऋतयेव्वरुणाय॰ वाय
वे॰सोमाय॰ ईशानाय॰ दयाब्धेत्राहि॰ इतिसप्तमावरणं ७ आग्नेय्यांशेषाय॰ नैर्ऋत्यां विष्णवे॰ वायव्यांविधये॰ ईशान्यां
प्रजापतये॰ दयाब्धेत्राहि॰ इत्यष्टमावरणं ८ आग्नेय्यां गणपतये॰ नैर्ऋत्यांसप्तमातृभ्यो॰ वायव्यांदुर्गायै॰ ईशान्यांक्षेत्रा
धिपतये॰ दयाब्धेत्राहि॰ इतिनवमावरणं ९ मध्ये ब्रह्मणे॰ भास्कराय॰ शेषाय॰ सर्वव्यापिने॰ ईश्वराय॰ विश्वरूपाय॰ महा
कामाय॰ सृष्टिकर्त्रे॰ कृष्णाय॰ हरये॰ शिवाय॰ स्थितिकारकाय॰ अंतकाय॰ दयाब्धेत्राहि॰ इतिदशमावरणं १० शौरये॰ वै
कुंठाय॰ महाबलाय॰ पुरुषोत्तमाय॰ अजाय॰ पद्मनाभाय॰ मंगलाय॰ हृषीकेशाय॰ वरदाय॰ माधवाय॰ मधुसूदनाय॰ अ-
च्युताय॰ अनंताय॰ गोविंदाय॰ विजयाय॰ अपराजिताय॰ कृष्णाय॰ दयाब्धेत्राहि॰ इतिएकादशावरणं ११ अनंताय॰ कपि
लाय॰ शेषाय॰ संकर्षणाय॰ हलायुधाय॰ तारणाय॰ सीरपाणये॰ बलभद्राय॰ दयाब्धेत्राहि॰ इतिद्वादशावरणं १२ क्षीरा-
ब्धिशायिनेनमः अच्युताय॰ भूम्याधाराय॰ लोकनाथाय॰ फणामणिविभूषणाय॰ सहस्रमूर्ध्ने॰ सहस्रार्चिषे॰ दयाब्धेत्रा-
हि॰ इतित्रयोदशावरणं १३ केशवादिचतुर्विंशतिनामभिः दयाब्धेत्राहि॰ इतिचतुर्दशावरणं १४ अथपत्रपूजा कृष्णा
यपलाशपत्रं॰ विष्णवे॰ औदुंबरपत्रं॰ हरये॰ अश्वत्थपत्रं॰ शंभवे॰ भृंगिराजपत्रं॰ ब्रह्मणे॰ जटाधरपत्रं॰ भास्कराय॰ अशो
कपत्रं॰ शेषाय॰ कपित्थपत्रं॰ सर्वव्यापिने॰ वटपत्रं॰ ईश्वराय॰ आम्रपत्रं॰ विश्वरूपिणे॰ कदलीपत्रं॰ महाकायाय॰ अपामार्ग

इतिग्रंथिपूजा अथांगपूजा मत्स्याय॰ पादौपू॰ कूर्माय॰ गुल्फौ॰ वराहा॰
पापनाशिन्यै॰ विश्वरूपायै॰ सर्वमंगलायै॰ य॰ जानुनी॰ नारसिंहाय॰ ऊरूपूजयामि वामनायकटी॰ रामाय॰ उदरं॰ श्रीरामायहृदयं॰ कृष्णायमुखं॰ सहस्र॰
शिरसेनमः शिरःपूजयामि श्रीमदनंताय सर्वांगंपूजयामि अथावरणपूजा अनंतस्यदक्षिणपार्श्वेरमायै॰ वाम॰
पार्श्वेभूम्यै॰ इतिप्रथमावरणं आवरणदेवतामावाह्यहस्तंप्रक्षाल्यगंधपुष्पंतर्जनीमध्यमांगुष्ठैर्धृत्वामध्येशंखोद॰
कंगृहीत्वामंत्रांतेशंखोदकंभूमौनिक्षिप्यपुष्पंदेवोपरिनिक्षिपेत् दयाब्धेत्राहिसंसारसर्पान्मांशरणागतम् भक्त्या
समर्पयेतुभ्यंप्रथमावरणार्चनं इतिमंत्रमुच्चार्यजलंत्यक्त्वापुष्पंदेवोपरिन्यसेत् इतिपूर्वादिक्रमेण दृढोल्काय॰ महो॰
ल्काय॰ शतोल्कायन॰ सहस्रोल्काय॰ दयाब्धेत्राहिसंसार॰ द्वितीयावरणं २ तथैव वासुदेवाय॰ संकर्षणाय॰ प्रद्युम्ना॰
य॰ अनिरुद्धाय॰ दयाब्धेत्राहिसंसार॰ तृतीयावरणं ३ प्राच्यांकेशवाय॰ नारायणाय॰ माधवाय॰ गोविंदाय॰ वि
ष्णवे॰ मधुसूदनाय॰ त्रिविक्रमाय॰ वामनाय॰ श्रीधराय॰ हृषीकेशाय॰ पद्मनाभाय॰ दामोदराय॰ दयाब्धेत्राहिसं॰
चतुर्थावरणं ४ पूर्वादिक्रमेण मत्स्याय॰ कूर्माय॰ वराहाय॰ नारसिंहाय॰ वामनाय॰ रामाय॰ श्रीरामाय॰ कृष्णाय॰ बौ
द्धाय॰ कल्किने॰ अनंताय॰ विश्वरूपिणे॰ दयाब्धेत्राहि॰ पंचमावरणं ५ पूर्वादिक्रमेण अनंताय॰ दक्षिणायां ब्रह्मणे॰ प
श्चिमायां॰ वायवे॰ उत्तरायां ईशानाय॰ आग्नेय्यां वारुण्यै॰ नैर्ऋत्यां गायत्र्यै॰ वायव्यां॰ भारत्यै॰ ईशान्यां गिरिजायै॰ अ

अनंतानंतरूपोसिगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते त्रिपादूर्ध्वअर्घ्यं गंगोदकंसमानीतंहेमकुंभेनयोजितं आचम्यतांहृषीकेशप्रसीद पुरुषोत्तम तस्माद्विराळेत्याचमनीयं अनंतगुणरूपायविश्वरूपधरायच नमोमाहात्म्यदेवायअनंतायनमोनमः यत्पु रुषेणेतिस्नानं ततोपंचामृतस्नानं सुरभेस्तुसमुत्पन्नंदेवानामपिदुर्लभं पयोददामिदेवेशस्नानार्थंप्रतिगृह्यतां आप्या यस्वेतिपयस्नानं चंद्रमंडलसंकाशंसर्वदेवप्रियंहियत् दधिददामिदेवेशस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् दधिक्राव्णोअकारि षमितिदधिस्नानं आज्यंसुराणामाहारआज्यंयज्ञेप्रतिष्ठितं आज्यंपवित्रपरमंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् घृतंमिमिक्षेइ॰ तिघृतस्नानं सर्वौषधिसमुत्पन्नंपीयूषसदृशंमधु स्नानायतेमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर मधुवातेतिमधु॰ इक्षुदंडात्समुद्भूतां शर्करांमधुरांशुभां स्नानायतेमयादत्तांगृहाणपरमेश्वर स्वादुःपवस्वेतिशर्करास्नानं शुद्धोदकस्नानं नाममंत्रैःपूर्वपू जांकुर्यात् पुरुषसूक्तेनअभिषेकः तप्तकांचनवर्णाभंकौशेयंचसुनिर्मितम् वस्त्रंगृहाणदेवेशलक्ष्मीयुक्तनमोस्तुते तं यज्ञमितिवस्त्रं वस्त्रानंतरमाचमनीयं दामोदरनमस्तेस्तुत्राहिमांभवसागरात् ब्रह्मसूत्रंसोत्तरीयंगृहाणपुरुषोत्तम य ज्ञोपवीतमिपरमंपवित्रंप्रजा॰ तस्माद्यज्ञादित्युपवीतं उपवीतानंतरमाचमनीयं श्रीखंडंचंदनंदिव्यं॰तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋ चइतिचंदनं अक्षताश्चसुरश्रेष्ठ॰ अलंकारार्थेअक्षतां माल्यादीनिसुगंधीनि॰ तस्मादश्वेतिपुष्पं अथग्रंथिपू जा श्रियैनमः मोहिन्यै॰ पद्मिन्यै॰ महाबलायै॰ अजायै॰ मंगलायै॰ वरदायै॰ शुभायै॰ जयायै विजयायै॰ जयंत्यै॰

कपिलाघृतसंयुक्तोधूपोयंप्रतिगृह्यतां धूपं घृतवर्तिसमायुक्तंवन्हिनायोजितंमया गृहाणदीपकंदेविसर्वैश्वर्यप्रदायिनि
दीपं शर्करामधुसंयुक्तंदधिक्षीरंचसर्पिषा पक्कमन्नंमयादत्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् नैवेद्यं पानीयंपावनंश्रेष्ठंगंगादिसरिदु-
द्भवं हस्तप्रक्षालनंदेविगृहाणमुखशोधनं हस्तप्रक्षालनं मुखप्रक्षालनं कर्पूरेणसमायुक्तंयमुनेचारुचंदनम् समर्पितंमया
तुभ्यंकरोद्वर्तनकंकुरु करोद्वर्तनार्थेचंदनम् इदंफलमितिफलं पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणा त्रैलोक्यपा-
वनेगंगेअंधकारविनाशिनि पंचार्तिक्यंगृहाणेदंविश्वप्रीत्यैनमोस्तुते आर्तिक्यं केतकीजातिकुसुमैर्मल्लिकामालतीभवैः पु-
ष्पांजलिर्मयादत्तोरुद्रप्रीत्यैनमोस्तुते पुष्पांजलिं यानिकानिचेतिप्रदक्षिणा अन्यथाशरणंनास्तीतिनमस्कारं सुरासुरें-
द्रादिकिरीटमौक्तिकैर्युक्तंसदायत्तवपादपंकजं परावरंपातुवरंसुमंगलंनमामिभक्त्याममकामसिद्धये भवानिचमहालक्ष्मि-
सर्वकामप्रदायिनि व्रतंसंपूर्णतांयातुयमुनायैनमोस्तुते इतिप्रार्थनां इतियमुनापूजासमाप्ता अथानंतपूजा ततस्तुमू-
लमंत्रेणनमस्कृत्यजनार्दनं नवाम्रपल्लवाभासंपिंगभ्रूश्मश्रुलोचनं पीतांबरधरंदेवंशंखचक्रगदाधरं अलंकृतसमुद्रस्थं
विश्वरूपंविचिंतये ध्यायामि आगच्छानंतदेवेशतेजोराशेजगत्पते इमांमयाकृतांपूजांगृहाणपुरुषोत्तम सहस्रशीर्षे-
त्यावाहनं विष्टरंधेहिगोविंदगोवर्धनधरप्रभो अनंतदीयतेयन्मेरत्नसिंहासनेविश पुरुषएवेदमित्यासनं यथात्वंसर्वदे-
वानामिंद्रादीनांचरक्षसि तथामांपालयानंतत्वदंघ्रिशरणागतं एतावानस्येतिपाद्यं अनंतानंतदेवेशअनंतफलदायक

के नंदिपादेमहादेवि [illegible]करार्धशरीरिणि सर्वलोकहितेदेवि भामरथ्यैनमोस्तुते पंचामृतस्नानं सिंहपादोत्तमेदेविनारसिंहसमप्र
भे सर्वलक्षणसंपूर्णेभवनाशिनितेनमः शुद्धोदकस्नानं विष्णुपादाब्जसंभूतेगंगेत्रिपथगामिनि सर्वपापहरेदेवि भागीरथ्यै
नमोस्तुते श्वेतवस्त्रं त्र्यंबकस्यजटोद्भूतेगौतमस्याघनाशिनि सप्तधासागरंयांतिगोदावरिनमोस्तुते कंचुकीं माणि-
क्यमुक्तावलिकौस्तुभांश्चगोमेदवैडूर्यसुपुष्परागैः वज्रैश्चनीलैश्चसुशोभितानिगृहाणसर्वाभरणानिदेवि आभरणानि
चंदनागरुकस्तूरीरोचनंकुंकुमंतथा कर्पूरेणसमायुक्तंगंधंदद्मिचभक्तितः गंधं श्वेतांश्चचंद्रवर्णाभान्हरिद्रारागरंजिता-
न् अक्षतांश्चसुरश्रेष्ठे ददामियमुनेशुभे अक्षतान् मंदारमालतीजातीकेतकीपाटलैःशुभैः पूजयामिचदेवेशियमुने
भक्तवत्सले पुष्पाणि अथांगपूजा चंचलायै॰ पादौपूजयामि चपलायै॰ जानुनी॰ भक्तवत्सलायै॰कटी॰ हरायै॰ नाभिं॰
मन्मथवासिन्यै॰ गुह्यं॰ अज्ञानवासिन्यै॰ हृदयं॰ भद्रायै॰ स्तनौ॰ अघहंत्र्यै॰ भुजौ॰ रक्तकंठ्यै॰ कंठं॰ भवहत्यै॰ मुखं॰ गौर्यै॰ नेत्रे॰
भागीरथ्यै॰ ललाटं॰ यमुनायै॰ शिरःपूजयामि सरस्वत्यै॰ सर्वांगंपू॰ अथनामपूजा यमुनायै॰ सितायै॰ कमलायै॰ उत्प
लायै॰ अभीष्टप्रदायै॰ धात्र्यै॰ हरिहररूपिण्यै॰ गंगायै॰ नर्मदायै॰ गौर्यै॰ भागीरथ्यै॰ तुंगायै॰ भद्रायै॰ कृष्णावेण्यै॰ भवना
शिन्यै॰ सरस्वत्यै॰ कावेर्यै॰ सिंधवे॰ गौतम्यै॰ गोमत्यै॰ गायत्र्यै॰ गरुडायै॰ गिरिजायै॰ चंद्रचूडायै॰ सर्वेश्वर्यै॰ महालक्ष्म्यै॰ स
र्वपापहरेदेविसर्वोपद्रवनाशिनि सर्वसंपत्प्रदेदेवियमुनायैनमोस्तुते इतिनामपूजा दशांगगुग्गुलोद्भूतश्चंदनागरुसंयुतः

के नंदिपादेमहादेविशंकरार्धशरीरिणि सर्वलोकहितेदेविभागरथ्यैनमोस्तुते पंचामृतस्नानं सिंहपादोत्तमेदेविनारसिंहसमप्र
भे सर्वलक्षणसंपूर्णेभवनाशिनितेनमः शुद्धोदकस्नानं विष्णुपादाब्जसंभूतेगंगेत्रिपथगामिनि सर्वपापहरेदेविभागीरथ्यै
नमोस्तुते श्वेतवस्त्रं त्र्यंबकस्यजटोद्भूतेगौतमस्याघनाशिनि सप्तधासागरंयातिगोदावरिनमोस्तुते कंचुकीं माणि-
क्यमुक्तावलिकौस्तुभांश्चगोमेदवैडूर्यसुपुष्परागैः वज्रैश्चनीलैश्चसुशोभितानिगृहाणसर्वाभरणानिदेवि आभरणानि
चंदनागरुकस्तूरीरोचनंकुंकुमंतथा कर्पूरेणसमायुक्तंगंधंदद्मिचभक्तितः गंधं श्वेतांश्चचंद्रवर्णाभान्हरिद्रारागरंजिता-
न् अक्षतांश्चसुरश्रेष्ठे ददामियमुनेशुभे अक्षतान् मंदारमालतीजातीकेतकीपाटलैःशुभैः पूजयामिचदेवेशियमुने
भक्तवत्सले पुष्पाणि अथांगपूजा चंचलायै॰ पादौपूजयामि चपलायै॰ जानुनी॰ भक्तवत्सलायैकटी॰ हरायै॰ नाभिं॰
मन्मथवासिन्यै॰ गुह्यं॰ अज्ञानवासिन्यै॰ हृदयं॰ भद्रायै॰ स्तनौ॰ अघहंत्र्यै॰ भुजौ॰ रक्तकंठ्यै॰ कंठं॰ भवहर्त्यै॰ मुखं॰ गौर्यै॰ नेत्रे॰
भागीरथ्यै॰ ललाटं॰ यमुनायै॰ शिरःपूजयामि सरस्वत्यै॰ सर्वांगंपू॰ अथनामपूजा यमुनायै॰ सितायै॰ कमलायै॰ उत्प
लायै॰ अभीष्टप्रदायै॰ धात्र्यै॰ हरिहररूपिण्यै॰ गंगायै॰ नर्मदायै॰ गौर्यै॰ भागीरथ्यै॰ तुंगायै॰ भद्रायै॰ कृष्णावेण्यै॰ भवना
शिन्यै॰ सरस्वत्यै॰ कावेर्यै॰ सिंधवे॰ गौतम्यै॰ गोमत्यै॰ गायत्र्यै॰ गरुडायै॰ गिरिजायै॰ चंद्रचूडायै॰ सर्वेश्वर्यै॰ महालक्ष्म्यै॰ स
र्वपापहरेदेविसर्वोपद्रवनाशिनि सर्वसंपत्प्रदेदेवियमुनायैनमोस्तुते इतिनामपूजा दशांगगुग्गुलोद्भूतश्चंदनागरुसंयुतः

ग्राह्या घटिकैकापि याभवेत् इतिहेमाद्रिः तस्मात्सैवेतिसर्वसंमतं अथअनंतपूजाविधिः प्रातर्माध्याह्निकंस्नात्वानित्यकर्मसमा
प्यच अनंतंहृदयेकृत्वाशक्रचित्तत्रसमाहितः अव्रणंकलशंचैववस्त्रयुग्मेनवेष्टितं मुष्टिमात्रेणदर्भैस्तुफणिराजंचकारयेत् स्था
पयेत्कलशस्याग्रेजगदाधारमव्ययं आराधयेदनंतंचतस्मिन्कुंभेविशेषतः गोचर्ममात्रमालिप्यगोमयेनविचक्षणः तन्मध्येस्थं
डिलंकृत्वापद्ममष्टदलंलिखेत् तस्योपरिन्यसेत्कुंभंचूतपल्लवसंयुतं प्राणायामंततःकृत्वातिथ्यादिपरिकल्पयेत् ममसकु
टुंबस्यक्षेमस्थैर्यायुरारोग्यचतुर्विधपुरुषार्थसिध्यर्थंममआचरितस्यआचरिष्यमाणस्यव्रतस्यसंपूर्णफलप्राप्त्यर्थंश्रीमदनंत
पूजनमहंकरिष्ये तथाचासनादिकलशाराधनंकरिष्ये कलशस्य० सर्वेसमुद्राः० सितासिते० कलशेवरुणंसंपूज्य ततोशंखं
घंटांचपूजयेत् अपवित्रः प० पूजाद्रव्याणिआत्मानंचप्रोक्ष्य यमुनांपूजयेत् श्रीमदनंतव्रतांगत्वेनश्रीयमुनापूजनंकरिष्ये तद्य
था लोकपालस्तुतांदेवीमिंद्रनीलसमुद्भवां यमुनेत्वामहंध्यायेसर्वकामार्थसिद्धये ध्यानं सरस्वतिनमस्तुभ्यंसर्वकामप्रदा
यिनि आगच्छदेवियमुनेव्रतसंपूर्णहेतवे इमंमेगंगेइत्यावाह्य सिंहासनेसमारूढेदेवशक्तिसमन्विते सर्वलक्षणसंपूर्णे
यमुनायैनमोस्तुते आसनं रुद्रपादेनमस्तुभ्यंसर्वलोकहितेप्रिये सर्वपापप्रशमनितरंगिण्यैनमोस्तुते पाद्यं गरुडपादेन
मस्तुभ्यंशंकरप्रियभामिनि सर्वकामप्रदेदेवियमुनेतेनमोनमः अर्घ्यं विष्णुपादोद्भवेदेविसर्वाभरणभूषिते कृष्णामूर्ते
महादेविकृष्णावेण्यैनमोनमः आचमनं सर्वपापहरेदेविविश्वप्रियप्रदर्शिनि सौभाग्यंयमुनेदेहियमुनायैनमोस्तुते मधुप

क्तभिः शय्यासतूलिकादेयासप्तधान्यसमन्विता अन्यानिचयथाशक्त्यादेयानिममतुष्टये वित्तशाठ्यंनकुर्वीतयथो क्तफलकांक्षया ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तेभ्योदद्याच्चदक्षिणां निर्धनेनापिकर्तव्यंदेयंशक्त्यनुसारतः सर्वेषामेव- वर्णानामधिकारोस्तिमद्व्रते मद्भक्तैस्तुविशेषेणकर्तव्यंमत्परायणैः तद्दर्शनेनभवेद्दुःखंनदोषोमत्प्रसादतः मांसमुद्ध रदेवेशदुस्तराद्भवसागरात् पातकार्णवमग्नस्यव्याधिदुःखांबुवासिभिः जीवैस्तुपरिभूतस्यमोहदुःखगतस्यमे करावलंबनंदेहिशेषशायिन्जगत्पते श्रीनृसिंहरमाकांतभक्तानांभयनाशन क्षीरांबुनिधिवासिन्त्वंचक्रपाणेजना र्दन व्रतेनानेनदेवेशभुक्तिमुक्तिप्रदोभव एवंप्रार्थ्यततोदेवंविसृज्यत्वयथाविधि उपहारादिकंसर्वमाचार्यायनि वेदयेत् दक्षिणाभिस्तुसंतोष्यब्राह्मणांस्तुविसर्जयेत् मध्यान्हेतुसमायुक्तोभुंजीतसहबंधुभिः यइदंशृणुयाद्भक्त्या व्रतंपापप्रणाशनं यस्यस्मरणमात्रेणब्रह्महत्याव्यपोहति पवित्रंपरमंगुह्यंकीर्तयेद्यस्तुमानवः सर्वान्कामानवा प्नोतिव्रतस्यचफलंलभेत् इतिहेमाद्रौब्रह्मपुराणेनृसिंहचतुर्दशीव्रतकथासमाप्ता अथअनंतचतुर्दशीव्रतं सापरा कार्यापूजनकालव्यापित्वात् तथाच अनंतपूजयेद्यस्तुप्रातःकालेसमाहितः अनंतांलभतेसिद्धिंचक्रपाणेःप्रसाद- तः इतिब्रह्मपुराणात् तदभावेपूर्वा उभयदिनेसूर्योदयव्यापित्वेपिपूर्णायुक्तत्वेपिपरैवग्राह्या भाद्रेसितेचतुर्दश्या- मनंतंपूजयेत्सुधीः ह्रासेनसर्वकर्माणिप्रातरेवहिपूजनं शुक्लाभाद्रपदस्यापिअनंताख्याचतुर्दशी उदयव्यापिनी

शजं व्रीहिपूरितं हैमीतत्रचमन्मूर्तिः स्थाप्यालक्ष्म्यास्तथैवच पलेनवातदर्धेनतदर्धार्धेनवापुनः यथाशक्तितमाकार्या
वित्तशाठ्यविवर्जितैः पंचामृतेनसंस्नाप्यपूजनंतुसमाचरेत् ततोब्राह्मणमाहूयतमाचार्यमलोलुपं सदाचारसमायुक्तं
शांतंदांतंजितेंद्रियम् तेनैवकारयेत्पूजांह्रस्वाशास्त्रानुसारतः आचार्यवचनाद्धीमान्पूजांकुर्याद्यथाविधि मंडपंकारयेत्तत्र
पुष्पस्तबकशोभितं ऋतुकालोद्भवैःपुष्पैःपूजयेत्स्वस्थमानसः उपचारैःषोडशभिर्मंत्रैर्वेदोद्भवैस्तथा ततःपौराणिकैर्मं
त्रैःपूजनीयोयथाविधि चंदनंशीतलंदिव्यंकस्तूरीकुंकुमंतथा ददामितवतुष्ट्यर्थंनृसिंहपरमेश्वर चंदनं कालोद्भ
वानि पुष्पाणितुलस्यादीनिवैप्रभो सम्यक्गृहाणदेवेशलक्ष्म्यासहनमोस्तुते पुष्पाणि कृष्णागरुमयंधूपंश्रीनृसिंह
जगत्पते तवतुष्ट्यैप्रदास्यामिसर्वदेवनमोस्तुते धूपं सर्वतेजोद्भवंतेजस्तस्माद्दीपंददामिते श्रीनृसिंहमहाबाहो
तिमिरंमेविनाशय दीपं नैवेद्यंगृह्यतांदेवभक्ष्यभोज्यसमन्वितं ददामितेरमाकांतसर्वपापक्षयंकुरु नैवेद्यं पी
तांबरमहाबाहोप्रह्लादभयनाशन तथाभूतेनार्घ्येणयथोक्तफलदोभव इतिप्रार्थना रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतवा
दित्रनिस्वनैः पुराणश्रवणाद्यैश्चश्रोतव्याश्चकथाःशुभाः ततःप्रभातसमयेस्नानंकृत्वाजितेंद्रियः पूर्वोक्तेनविधा
नेनपूजयेन्मांप्रयत्नतः वैष्णवान्भोजयेन्नंमान्मदग्रेस्वस्थमानसः ततोदानानिदेयानिवक्ष्यमाणानिचानघ पात्रे
भ्यस्तुद्विजेभ्योहिलोकद्वयजिगीषया सिंहःस्वर्णमयोदेयोममसंतोषकारकः गोभूतिलहिरण्यानिदेयानिचफले·

सकलंप्रभो नृसिंहउवाच साधुसाधुमहाभागव्रतस्यास्यविधिंपरं सर्वंकथयतोमेद्यत्वमेकाग्रमनाःशृणु वै
शाखशुक्लपक्षेतुचतुर्दश्यांसमाचरेत् मज्जन्मसंभवंपुण्यंव्रतंपापप्रणाशनं वर्षेवर्षेतुकर्तव्यंममसंतुष्टिकारकं महा-
पुण्यमिदंश्रेष्ठंमानुषैर्भवभीरुभिः तेनैवक्रियमाणेनसहस्रद्वादशीफलं जायतेमद्व्रताद्धिमानुषाणांमहात्मनां
स्वातीनक्षत्रयोगेचशनिवासरसंयुते सिद्धियोगस्ययोगेचवणिजेकरणेतथा पुण्यसौभाग्ययोगेनलभ्यतेदैवयोगतः स
वैरेतैस्तुसंयुक्तंहत्याकोटिविनाशनं केवलेपिचकर्तव्यंमद्दिनेव्रतमुत्तमं अन्यथानरकंयातियावच्चंद्रदिवाकरौ यथायथा
प्रवृत्तिःस्यात्पातकस्यकलौयुगे तथातथाप्रणश्यंतिसर्वेधर्मानसंशयः एतद्व्रतप्रभावेनमद्भक्तिःस्याद्दुरात्मनां विचार्येत्थंमक-
र्तव्यंमाधवेमासितद्व्रतं निश्चयश्चप्रकर्तव्योदंतधावनपूर्वकं श्रीनृसिंहदयांकुरुमहाविष्णोममोपरि अद्याहंतेविधास्यामि
व्रतंनिर्विघ्नतांनय इतिनियममंत्रः व्रतस्थेननकर्तव्यासंगतिःपापिभिःसह मिथ्यालापोनकर्तव्यःसमग्रफलकांक्षिभिः
स्त्रीभिर्दुष्टैश्चआलापान्व्रतस्थोनैवकारयेत् स्मर्तव्यंचमहारूपंमद्दिनेसकलंशुभे ततोमध्यान्हवेलायांनद्यादौविम-
लेजले गृहेवादेवखातेवा तडागेविमलेजले वैदिकेनचमंत्रेणस्नानंकुर्याद्विचक्षणः मृत्तिकागोमयेनैवतथाधात्री-
फलेनच तिलैश्चसर्वपापघ्नैःस्नानंकार्यंमहात्मभिः परिधायशुचिर्वासोनित्यकर्मसमाचरेत् ततोगृहंसमागत्यस्म-
रन्मांभक्तियोगतः गोमयेनप्रलिप्याथकुर्यादष्टदलंशुभं कलशंतत्रसंस्थाप्यताम्रंरत्नसमन्वितं तस्योपरिन्यसेत्पात्रं·

चासीन्महान्कलिस्त्वयासह तेनकलहभावेनव्रतमेतत्त्वयाकृतं अज्ञानान्महृतंजातंव्रतानामुत्तमंहितत् तस्याविहारायोगेनरा
त्रौजागरणंकृतं वेश्यायावल्लभांकिंचित्सजातंनत्वयासह रात्रौजागरणंचीर्णंत्यक्तंभोज्यमनेकधा व्रतेनानेनचीर्णेनमोदं
तिदिविदेवताः सृष्ट्यर्थंचपुराब्रह्मान्वकेध्येतदनुत्तमं महृतस्यप्रभावेननिर्मितंसचराचरं ईश्वरेणपुराचीर्णंवधार्थंत्रिपु
रस्यच महाभाग्येनविहितंव्रतमेतन्महाफलं एतद्व्रतप्रभावेनसर्वेसिद्धिमुपागताः वेश्यापिमत्प्रियाजातात्रैलोक्येसुख
चारिणी ईदृशंमहृतंवत्सत्रैलोक्येषुसुविश्रुतं कलहेनविलासिन्याव्रतमेतदुपस्थितं प्रह्लादतेनतेभक्तिर्मयिजाताद्व्य
नुत्तमा धूर्तयाचविलासिन्याज्ञात्वाव्रतमिदंमहत् कलहश्चकृतोयेनमहृतंयत्कृतंभवेत् सावेश्यातुवराजाताभुक्त्वाभो
गाननेकशः मुक्ताकर्मविलीनातुत्वंप्रह्लादविशस्वमां कार्यार्थंचभवानास्तेमच्छरीरपृथक्तया विधायसर्वकार्याणि
शीघ्रंचैवगमिष्यसि यइदंव्रतमावश्यंप्रकरिष्यंतिमानवाः नतेषांपुनरावृत्तिर्मत्तःकल्पशतैरपि अपुत्रोलभतेपुत्रंधन
कामोधनंतथा ज्ञानीचममभक्तश्चदिव्यंसौख्यंलभेन्नरः स्त्रियोवापुरुषाश्चापिकुर्वंतिव्रतमुत्तमं तेभ्योददाम्यहंसौ
ख्यंभुक्तिमुक्तिसमन्वितं बहुनोक्तेनकिंवत्सव्रतस्यफलमुत्तमं प्रह्लादउवाच व्रतस्यास्यफलंसाधुत्वयिमेभक्तिकारणं
स्वामिन्जातंविशेषेणत्वत्तःपापनिकृंतनं अधुनाश्रोतुमिच्छामिव्रतस्यास्यविधिंपरं कस्मिन्मासेभवेदेतत्कस्मिन्वा
तिथिवासरे एतद्विस्तरतोदेववक्तुमर्हसिसांप्रतं विधिनायेनवैस्वामिन्समग्रफलभुग्भवेत् ममोपरिकृपांकृत्वाब्रूहित्वं

नद्यादौस्नानमाचरेत् परिधायततोवस्त्रंव्रतकर्मसमाचरेत् इतिव्रतविधिः अथकथा सूतउवाच हिरण्यकशिपुंहत्वादेवदेवंजगद्गुरुं सुखा
सीनंचनृहरिंशांतकोपंरमापतिं प्रह्लादोज्ञानिनांश्रेष्ठोपालयन्राज्यमुत्तमं एकाकीचतदुत्संगेप्रियंवचनमब्रवीत् प्रह्लादउवाच नम-
स्तेभगवन्विष्णोनृसिंहरूपिणेनमः त्वद्भक्तोहंसुरेशैकंत्वांपृच्छामितुतत्वतः स्वामिन्त्वयिममाभिन्नाभक्तिर्जातात्वने
कधा कथंचतेप्रियोजातः कारणंमेवदप्रभो नृसिंहउवाच कथयामिमहाप्राज्ञशृणुष्वैकाग्रमानसः भक्तेर्यत्का-
रणंवत्सप्रियत्वस्यचकारणं पुराकालेत्वमभूर्विप्रःकिंचित्त्वंनाध्यधीतवान् नाम्नात्वंवासुदेवोहि वेश्यासंसक्तमानसः
तस्मिन्जातुनचैवत्वंचकर्थसुव्रतंकियत् कृतवान्मद्व्रतंचैकं वेश्यासंगतिलालसः मद्व्रतस्यप्रभावेनभक्तिर्जातातवा
नघ प्रह्लादउवाच श्रीनृसिंहोच्यतांतावत्कस्यपुत्रस्यकिंव्रतं वेश्यायांवर्तमानेनकथंतच्चकृतंमया येनत्वत्प्रीतिमा
पन्नोवक्तुमर्हसिसांप्रतं नृसिंहउवाच पुरावन्तीपुरेत्वासीद्ब्राह्मणोवेदपारगः तस्यनामसुशर्मेति बहुलोकेषुविश्रु
तं नित्यहोमक्रियांचैवविदधातिद्विजोत्तमः ब्रह्मक्रियासुनियतःसर्वासुकिलतत्परः अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टाःस
र्वेसुरोत्तमाः तस्यभार्यासुशीलाभूद्विख्याताभुवनत्रये पतिव्रतासदाचारापतिभक्तिपरायणा जज्ञिरेस्यांसुताःपंच
तस्माद्द्विजवरात्तथा सदाचारेषुविद्वांसः पितृभक्तिपरायणाः तेषांमध्येकनिष्ठस्त्वंवेश्यासंगतितत्परः तथापिविद्यमा
नेनसुरापानंसुपातकं सौवर्णंचाप्यपहृतंचोरैःसार्धंत्वयाबहु विलासिन्यासमंचैवत्वयाचीर्णमघंबहु एकदात्वद्गृहे-

श्रीगणेशायनमः अथचतुर्दशीव्रतानिलिख्यंते तत्रचैत्रशुक्लचतुर्दशीपूर्वाग्राह्या निशिभ्रमंतिभूतानिशक्तयःशूलभृ
द्यतः अतस्तत्रचतुर्दश्यांसत्यांतत्पूजनंभवेत् मथोःश्रावणमासस्यशुक्लायातुचतुर्दशी साराचिव्यापिनीग्राह्यानान्या
शुक्लाकदाचन चैत्रकृष्णचतुर्दश्यांविशेषोस्मर्यते पृथ्वीचंद्रोदयेपुलस्त्यः चैत्रकृष्णचतुर्दश्यांयःस्नायाच्छिवसन्नि
धौ नभेतत्वमवाप्नोतिगंगायांतुविशेषतः इयंपूर्वाग्राह्या इतिचैत्रकृष्णाशुक्लचतुर्दशी अथवैशाखशुक्लचतुर्दश्यां
नृसिंहचतुर्दशीव्रतं तच्चप्रदोषव्यापिन्यांकार्यं तदुक्तंनृसिंहपुराणेहेमाद्रौ वैशाखशुक्लपक्षेतुचतुर्दश्यांनिशामुखे
मज्जन्मसंभवंपुण्यंव्रतंपापप्रणाशनं वर्षेवर्षेतुकर्तव्यंममसंतुष्टिकारणमिति स्कांदेपि वैशाखस्यचतुर्दश्यांसोमवा
रेनिलर्क्षके अवतारोनृसिंहस्यप्रदोषसमयेद्विजाः अनिलर्क्षंस्वाती दिनद्वयेतद्व्याप्तावव्याप्तौअंशतःसमव्याप्तौच
परा विषमव्याप्तौत्वधिकव्याप्तिरिति दिनद्वयेप्यव्याप्तौपूर्वा पूर्वदिनेगौणकालव्याप्तेःसत्वात्परदिनेचतदभावात् अस्यां
चसंकल्परूपव्रतोपक्रमोमध्यान्हएवकर्तव्यः स्वातीनक्षत्रयोगेचशनिवारेमहद्व्रतं सिद्धियोगस्यसंयोगेवणिजेकर
णेतथा पुंसांसौभाग्ययोगेनलभ्यतेदैवयोगतः एभिर्योगैर्विनापिस्यात्मद्दिनंपापनाशनं सर्वेषामेववर्णानामधि
कारोस्तिमद्व्रते तथा अनंगेनसमायुक्तानसोपोष्याचतुर्दशी धनापत्यैर्वियुज्येततस्मात्तांपरिवर्जयेत् इतितत्रैव-
निषेधात् विज्ञायमद्दिनंयस्तुलंघयेत्सपक्कान्नरः सयातिनरकंघोरंयावच्चंद्रदिवाकरौ ततोमध्यान्हवेलायां·

स्कृते इत्यर्घ्यं पूजांनेजागरंकुर्याद्गीतवाद्यमहोत्सवैः अर्धनारीश्वरंकुर्यात्सौवर्णंस्वयमेवच वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यशय्यायां
विनिवेशयेत् एवंकृत्वातुदेवेशंशोभांतत्रतुकारयेत् श्वेतपुष्पैस्तुसंपूज्यश्वेतचंदनचर्चितं धूपैर्दीपैश्चनैवेद्यैः सवत्सांगां
प्रदापयेत् श्वेतवस्त्रपरीधानांघंटाभरणभूषितां ससूक्ष्मवस्त्रयुगुलमाचार्यायनिवेदयेत् तथैवदक्षिणांदद्यादासनंचै
वपादुके छत्रंचमुद्रिकांचैवकंकणंभूषणंशुभं शय्यांदिव्यांप्रदद्यात्तुतूलाच्छादनसंयुतां गृहोपस्करसंयुक्तांभक्तिसं
युक्तचेतसा तत्रोपवेश्यचाचार्यमुपवासव्रतीततः पादौमूर्ध्निसमारोप्यप्रणिपत्यवचोवदेत् भगवंस्त्वत्प्रसादेनव्रतसं
पूर्णतामम एवमस्त्विति सब्रूयात्तत्तुष्टोस्तुशंकरः ईश्वरउवाच एवंकृत्वाप्रयत्नेनदंपतीचैवपूजयेत् त
योश्चभोजनंदद्याद्दंपत्योःपारितोषकं अनेनविधिनातुष्याम्यहंयुक्तस्त्वयानघे तेभ्योदत्तंचयत्किंचिदक्षयंनात्रसंश
यः आचार्यमग्रतःकृत्वातस्यादेशंतुकारयेत् नह्याचार्यसमंतीर्थंनह्याचार्यसमंतपः तस्याहंकायमास्थायसर्वसि
द्धिंनयेध्रुवं तेनैवाचार्यदानेनसर्वंभवतिचाक्षयं एतद्व्रतोत्तमंश्रेष्ठंगुह्याद्गुह्यतरंपरं राज्यमर्थान्स्कृतान्सिद्धिमवैधव्यंप्रय-
च्छति रूपंधनंधान्यमायुरारोग्यंचप्रदापये इष्टलाभंचसौभाग्यंवर्धयिष्येवरानने त्रयोदशीव्रतान्नास्तिसौभाग्यक
रणंपरं इतिभविष्योत्तरे अनंगत्रयोदशीव्रतंसंपूर्णं इतित्रयोदशीव्रतानिसमाप्तानि ५ ६

योदश्यांनारिंगंदंतधावनम् कदंबैःपूजयेद्देवंनारीकेलार्घ्यदानतः नैवेद्यंदधिभक्तंचपूजयेच्चउमापतिम् स्वस्थेनमनसातत्रबि
ल्वतोयंपिबेन्निशि उमापतेमहाबाहोकामदेवस्यनाशक गृहाणार्घ्यंचंद्रमौलेउमाकांतनमोस्तुते इत्यर्घ्यं वाजपेयस्ययज्ञस्य
फलंप्राप्नोतिमानवः श्रावणस्यसितेपक्षेत्रयोदश्यांशुभव्रतः कारंजंदंतकाष्ठंचपुष्पपुष्पैस्तुपूजयेत् मातुलिंगंचार्घ्यदा
नंदद्यात्स्वच्छेनचेतसा नैवेद्यंपायसंदद्याच्छूलपाणिंतुपूजयेत् प्राशयेदगरुंचैवरात्रौजागरणंचरेत् नमस्तेगिरिजानाथ-
नमस्तेभक्तिभावन गृहाणार्घ्यंमयादत्तंशूलपाणेनमोस्तुते इत्यर्घ्यम् सौत्रामण्याख्यस्ययज्ञस्यफलमष्टगुणंभवेत् भाद्रे
शुक्लत्रयोदश्यांकंकोलंदंतधावनम् अर्च्चयेच्चंपकैःपुष्पैर्नैवेद्यंघृतपूरिकाः अर्घ्यंनिंबूफलंदद्यात्सद्योजातंतुपूजयेत् ॥
ततःस्वस्थमनाभूत्वाकेशरंप्राशयेन्निशि त्रिदशेशायदेवायसद्योजातायतेनमः गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसद्योजातनमोस्तुते
इत्यर्घ्यम् दशानामश्वमेधानांफलमाप्नोतिमानवः आश्विनेचत्रयोदश्यां[illegible]कुतीदंतधावनम् अर्च्चयेत्करवीरैस्त्वअ-
र्घ्यंकर्कटिकाफलम् त्रिदशाधिपतिःपूज्यो नैवेद्यंशुभमंडकान् प्राशयेत्कांचनंतोयंनिशिदेवंप्रपूज्यच त्रिदशाधिपदे
वेशउमाकांतमहेश्वर त्रिधारूपमयःस्त्वंहिअर्घ्योयंप्रतिगृह्यताम् इत्यर्घ्यम् चातुर्मास्यस्ययज्ञस्यफलंदशगुणंभवेत्
कार्तिकेचत्रयोदश्यांकदंबंदंतधावनम् रक्तोत्पलैःपूजनंचकूष्मांडार्घ्यंप्रदापयेत् नैवेद्येपूरिकादद्यात्पूजयेज्जगदीश्व
रम् प्राशयेन्मौक्तिकजलंनिशिचैवंसमाहितः नमस्तेजगदीशायतापिनेशूलपाणये गृहाणार्घ्यंमहेशानजगदीशनमो

शायगृहाणार्घ्यंनमोनमः इत्यर्घ्यं व्रत स्थः स्वस्थचित्तेन चंदनं प्राशयेन्निशि सर्वपापविशुद्धात्मा सौभाग्यमतुलं भवेत् मा
घे शुक्लत्रयोदश्यामुपवासं च कारयेत् विष्णुक्रांतेन काष्ठेन दंतान्संशोधयेच्छुचिः कुंदपुष्पैः समभ्यर्च्य अर्घ्यं जंबीरपूरकं नैवेद्ये
शर्करां दद्याद्देवो योगेश्वरस्तथा योगेश्वराय देवाय योगजंबूनिवासिने गृहाणार्घ्यं मया दत्तं योगेश्वर नमोस्तु ते इत्यर्घ्यं मो:
क्तिकं प्राशयेद्रात्रौ वाजपेयफलं लभेत् फाल्गुनस्यासिते पक्षे त्रयोदश्यां शुचिस्मिता बदर्या दंतकाष्ठं च जपापुष्पैस्तु पूजयेत्
अपूपैस्तु च नैवेद्यं वीरेशं नाम पूजयेत् वीरेश्वर वीरभद्र उमाकांत सुरेश्वर सपूगं च गृहाणार्घ्यं मया दत्तं महेश्वर सीलातुल्या
भवेन्नारी कंकोलं प्राशयेन्निशि चैत्रे शुक्लत्रयोदश्यां मल्लिका दंतधावनं दमनेनार्चयेद्देवं जंबीरार्घ्यं प्रकल्पयेत् नैवेद्ये कर्जि
काः प्रोक्ता विश्वरूपं तु पूजयेत् नमस्ते विश्वरूपाय स्वरूपाय महात्मने गृहाणार्घ्यं मया दत्तं विश्वरूप नमोस्तु ते इत्यर्घ्यं उ
मातुल्या भवेन्नारी कर्पूरं प्राशयेन्निशि वैशाखशुक्लपक्षे तु अपामार्गेण पूर्ववत् पूजा च मल्लिकापुष्पैः खर्जूरार्घ्यं तु दापयेत्
नैवेद्ये वटकं दद्यान्महारूपं तु पूजयेत् महारूप नमस्तेस्तु सर्वविज्ञानरूपिणे गृहाणार्घ्यं मया दत्त महारूप नमोस्तु ते इ
दमर्घ्यम् ततः शुद्धमना भूत्वा जातीतोयं पिबेन्निशि ज्येष्ठशुक्लत्रयोदश्यां निर्गुंडी दंतधावनम् पूजा बकुलपुष्पैश्च
श्रीफलेनार्घ्यकल्पना नैवेद्ये मंडकान्दद्याल्लवंगं प्राशयेन्निशि प्रद्युम्नं पूजयेद्देवं सर्वपापप्रणाशनम् नमस्ते पशुपत
ये प्रद्युम्न भुवनेश्वर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं प्रद्युम्न परमेश्वर इत्यर्घ्यम् सुवर्णशतदानस्य फलमष्टगुणं भवेत् शुचिशुक्लेन

याशिवायैपुराप्रोक्ताप्रसंनेनेंदुमौलिना गौर्युवाच पुरासौभाग्यकरणाख्यातानंगत्रयोदशी तस्याव्रतंमहादेवममापिकथ
यप्रभो कस्मिन्मासेप्रकर्त्तव्यं संपूर्णंचकथंभवेत् पूज्यानिकानिनामानिविधिनाकेनवैमृड दुर्भगानांचनारीणांसौभाग्यक
रणंप्रभो वंध्यानांपुत्रजननंधनधान्यविवर्धनम् एतद्व्रतंमहादेवप्रसादाद्वक्तुमर्हसि ईश्वरउवाच कथयामिनसंदेहो-
महापुण्यंमहाफलम् चीर्णेनयेनदेवेशिसर्वंसंपद्यतेस्फुटम् स्त्रीभिश्चैवविधानज्ञंकर्त्तव्यंचप्रयत्नतः हेमंतेहिऋतौप्रा-
प्तेमासिमार्गशिरेशुभे शुक्लपक्षेत्रयोदश्यामुपवासंतुकारयेत् मल्लिकादंतकाष्ठंचपूजांचमरुवेणतु नारंगेणार्घ्यं
दानंचनैवेद्येफेणिकास्तथा गंधपुष्पैस्तथाधूपैरर्चयेच्चयथाविधि अक्षतैश्चफलैश्चैवएकाग्रहृदयस्थितः सम्यक्पूजि
तेंद्रियोभूत्वाअनंगंहृदिकल्पयेत् पश्चात्प्रदक्षिणांकृत्वाअर्घ्यंचैवनिवेदयेत् नमस्कुर्यादनंगंचमंत्रेणानेनभामिनि नमो
स्त्वनंगदेवायसर्वसंगनिवासिने हृद्गुपस्थायनित्यायसूक्ष्मायपरमेष्ठिने स्वर्गेचैवतुपाताले मर्त्यलोकेतथैवच सर्वव्यापि
न्ननंगत्वंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते इत्यर्घ्यम् पूजयेत्स्वस्थचित्तेनप्राशयेन्मधुवैनिशि रंभातुल्याभवेन्नारीसौभाग्यमतुलं
भवेत् नश्यंतिसर्वपापानिअन्यजन्मकृतानिच लावण्यमतुलंचैवरूपैश्वर्यसमन्वितम् अश्वमेधस्ययज्ञस्यफलंप्रा
प्नोतिमानवः पौषेशुक्लत्रयोदश्यामौं वरंदंतधावनम् जातिपुष्पैःपूजनंस्याद्दाडिमेनार्घ्यमेवच अशोकवर्तिकाःस्नि-
ग्धानैवेद्यंचप्रकल्पयेत् उपोष्यपूजयेद्देवंभक्त्यानाड्येश्वरंप्रिये नाड्येश्वरायशर्वायईश्वरायनमोनमः नमस्तेभवने

सुत्तमाम् अभीष्टजायासहितोसुमुदेनिजसंपदा कारयित्वास्वदुहितुर्विवाहंसमयोचितम् ययौविमानमारुह्यगंधर्वाधिप
तिर्दिव धर्मगुप्तः कृतोद्वाहःसहगंधर्वसेनया निःशेषितारातिबलःप्रविवेशनिजंपुरम् ततोभिषिक्तःसचिवैर्ब्राह्मणैश्चमहोत्स
वैः रत्नसिंहासनारूढश्चक्रेराज्यमकंटकं यांविप्रवनितापूर्वंतमपुष्णात्स्वपुत्रवत् सैवमाताभवत्तस्यसभ्राताद्विजनंदनः
गंधर्वतनयाजायाविदर्भविषयेश्वरः आराध्यदेवंगिरिशंधर्मगुप्तोनृपोभवत् एवमन्येसमाराध्यप्रदोषेगिरिजापतिम् लभं
तेभीप्सितान्कामान्देहांतेतुपरांगतिम् सूतउवाच एतन्महाव्रतंपुण्यंप्रदोषेशंकरार्चनम् धर्मार्थकाममोक्षाणांयदेत
त्साधनपरम् यएतच्छृणुयान्नित्यमाख्यानंपरमाद्भुतम् प्रदोषेशिवपूजांतेकथयेद्वासमाहितः नभवेत्तस्यदारिद्र्यंज
न्मांतरशतेष्वपि ज्ञानैश्वर्यसमायुक्तःसोंतेशिवपुरंव्रजेत् येशाप्यदुर्लभमिदंमनुजाःशरीरंकुर्वंत्यहोत्रपरमेश्वरपादपू
जाम् धन्यास्तएवनिजपुण्यजितत्रिलोकास्तेषांपदांबुजरजोभुवनंपुनाति १६४ अथोद्यापनंशनिप्रदोषवत् ति
थ्यादीनांतुसंकल्पपुण्याहवाचनपूर्वकम् अब्दमेकंव्रतंकृत्वाततोद्यापनमाचरेत् उमयासहितंरुद्रंस्वर्णेनचकारयेत्
रौप्येणवृषभंकृत्वाकलशोपरिपूजयेत् ब्रह्माद्यावाहयेत्तत्रलिंगतोभद्रमंडले स्वशाखोक्तेनविधिनाहुनेद्घृततिलोदनं
पृथक्शिवशिवामंत्रैरष्टोत्तरशतद्वयम् इतिश्रीस्कंदपुराणेसोद्यापनपक्षप्रदोषःसमाप्तः॥ ॥ अथमा
र्गशीर्षशुक्लत्रयोदश्यामनंगत्रयोदशीव्रतम् श्रीकृष्णउवाच शृणुपार्थव्रतंश्रेष्ठंनाम्नानंगत्रयोदशी

जपुत्रमभाषत गंधर्वउवाच राजेंद्रपुत्रपूर्वेद्युःकैलासंगतवानहम् तत्रापश्यंमहादेवंपार्वत्यासहितंविभुम् आहूयमांस
देवेशःसर्वेषांत्रिदिवौकसाम् सन्निधावाहभगवान्करुणामृतवारिधिः धर्मगुप्ताह्वयःकश्चिद्राजपुत्रोस्तिभूतले अकिंच
नोभ्रष्टराज्योहतबंधुश्चशत्रुभिः सबालोगुरुवाक्येनमदर्चायांरतःसदा अद्यतस्यपितरःसर्वेमांप्राप्तास्तत्प्रभावतः तस्यत्वमपि
साहाय्यंकुरुगंधर्वसत्तम यथासनिजराज्यस्थोहतशत्रुर्भविष्यति इत्याज्ञप्तोहमीशेनसंप्राप्यनिजमंदिरं अनयाचदुहित्राचव
हुशोभ्यर्थितस्तथा ज्ञात्वेमंसकलंशंभोर्नियोगंकरुणात्मनः आदायेमांदुहितरंप्राप्तोस्मीदंवनांतरम् अतएनांप्रयच्छामि-
कन्यामंशुमतींतव हत्वाशत्रून्स्वराष्ट्रेत्वांस्थापयामिशिवाज्ञया तस्मिन्पुरेत्वमनयाभुंक्ष्वभोगान्यथोचितान् दशवर्षस
हस्रांतेगंतासिगिरिशालयम् तत्रापिममकन्येयंत्वामेवप्रतिपत्स्यते अनेनैवस्वदेहेनदिव्येनशिवसन्निधौ इतिगंधर्वराज
स्तमाभाष्यनृपनंदनम् तस्मिन्वनेस्वदुहितुःपाणिग्राहमकारयत् पारिबर्हमदात्तस्मैरत्नभारान्महोज्ज्वलान् चूडामणिंचं
द्रनिभंमुक्ताहारांश्चभास्वरान् दिव्यालंकारवासांसिकांतस्वरपरिच्छदान् गजानामयुतंभूयोनियुतंनीलवाजिनाम् स्यं
दनानांसहस्राणिसौवर्णानिमहांतिच पुनरेकंरथंदिव्यंधनुश्चक्रायुधोपमम् मंत्रास्त्राणांसहस्राणितूणौचाक्षयसाय
कौ अभेद्यांसर्वजंतूनांशक्तिंचारिप्रमर्दिनीम् दुहितुःपरिचर्यार्थंदासीनांचसहस्रकम् ददौप्रीतमनास्तस्मैधनानिवि
विधानिच गंधर्वसैन्यमत्युग्रंचतुरंगसमन्वितम् पुनश्चतत्सहायार्थंगंधर्वाधिपतिर्ददौ इत्थंराजेंद्रतनयःसंप्राप्यश्रिय

यागिरा सर्वभावेनभूयस्तांपप्रच्छनृपनंदनः कात्वंवामोरुकिंचात्रकार्यंतेकस्यचात्मजा किमि वध्यायसिहृदिकिंवावक्तुमिहेच्छसि
इत्युक्तासापुनःप्राहशृणुराजेंद्रसत्तम आस्तेविद्रविकोनामगंधर्वाणांकुलाग्रणीः तस्याहमस्मितनयानाम्नाचांशुमतीशुभा ॥
त्वामायांतंविलोक्याहंत्वत्संभाषणलालसा सख्कासर्वविजनंसर्वमेकैवास्मीमहामते सर्वसंगीतविद्यासुकृतनम्नोन्यास्ति-
काचन ममगानेनतुष्यंतिसर्वाअपिस्मरस्त्रियः साहंसर्वकलाभिज्ञाज्ञातासर्वजनैर्गिता तवाहमीप्सितंवेद्मिमथितेसंग
तंमनः तथाममापितेसौख्यंदैवेनप्रतिपादितम् आवयोःस्नेहभेदोत्रनाभिभूयादितःपरं इतिसंभाष्यतेनाशुप्रेम्णागं
धर्वकन्यका मुक्ताहारंददौतस्मैस्वकुचांतरभूषणम् तमादायाशुतंहारंसतस्याःपरमाकुलः गूढहर्षपरासिक्तामिदमा
हनृपात्मजः सत्यमुक्तंत्वयाभीरुतथाप्येकंवदाम्यहम् त्वत्करास्यस्यनिस्वस्यकथंमेभवसिप्रिया यात्वंपितृमतीबालावि
लंघ्यपितृशासनम् स्वच्छंदाचरणंकर्तुंमूढेत्वंकथमर्हसि इतितस्यवचःश्रुत्वातंप्रत्याहशुचिस्मिता अस्तुनामतथैवाहंक
रिष्येपश्यकौतुकम् गच्छस्वभवनंकांतपरश्वःप्रातरेवतु आगच्छपुनरत्रैवकार्यमस्तिचनोमृषा इत्युक्त्वातंनृपंकांतंसासं
गतसर्वजना अपक्रामतचावेगीसचापिनृपनंदनः ससमभ्येत्यहर्षेणद्विजपुत्रस्यसंनिधिं सर्वमाख्यायतेनैवसार्ध-
स्वभवनंययौ तांचविप्रसतींभूयोहर्षयित्वानृपात्मजः परश्वोद्विजपुत्रेणसार्धंतस्मिन्वनेययौ सतयापूर्वनिर्दिष्टंस्थानं
प्राप्यनृपात्मजः गंधर्वराजमद्राक्षीद्दुहित्राचसमन्वितम् सगंधर्वपतिःप्रासादाभिनंद्यकुमारकौ उपवेश्यासनेरम्येरा

दुवाचनृपनंदनम् इतःपरंनगंतव्यंविहरंत्यग्रतःस्त्रियः स्त्रीसंनिधानंविबुधास्त्यजंतिविमलाशयाः एताःकैतवधारिण्योधन
यौवनदुर्मदाः मोहयंत्योजनंहस्तावाचातुनयकोविदाः अतःपरित्यजेत्स्त्रीणांसन्निधिंसहभाषणम् निजधर्मरतोविद्वान्ब्रह्म
चारीविशेषतः अतोहंनोत्सहे गंतुंक्रीडास्थानंमृगीदृशाम् इत्युक्त्वाद्विजपुत्रस्तुनिवृत्तोदूरतःस्थितः अथसोराजपुत्रस्तुकौ
तुकाविष्टमानसः तासांविहारपदवीमेकएवोभयोर्ययौ तत्रगंधर्वकन्यानांमध्येत्वेकावरांगना दृष्ट्वायांतंराजपुत्रंचिंतया
मासचेतसा अहोकोयंसुदारांगोस्त्रुवासर्वांगसुंदरः मत्तमातंगगमनोलावण्यामृतवारिधिः लीलालोलविशालाक्षोमधुर
स्मितपेशलः मदनोपमरूपश्रीःसुकुमारांगलक्षणः इत्याश्चर्ययुताबालादूराद्दृष्ट्वानृपात्मजम् सर्वाःसखीःसमालोच्यवच
नंचेदमब्रवीत् इतोपदूरेहेसख्योवनमत्स्येकसुत्तमम् विचित्रचंपकाशोकपुन्नागबकुलैर्युतम् तत्रगत्वातरुंसर्वंप्रसिच्य
कुसुमोत्करम् भवंत्यःपुनरायांतुतावत्तिष्ठाम्यहंत्विह इत्यादिष्टःसखीवर्गोजगामपिवनांतरम् सापिगंधर्वजातस्थौन्यस्त
दृष्टिर्नृपात्मजे तांसमालोच्यतन्वंगींनवयौवनशालिनीम् बालांस्वरूपसंपत्त्यापरिभूततिलोत्तमाम् राजपुत्रःसमागम्यकौतु
कोत्फुल्ललोचनः अवापदैवयोगेनमदनस्यशरव्यथाम् गंधर्वतनयासापिप्राप्तायनृपसूनवे उत्थायतरसातस्मैप्रददौपल्लवा
सनम् कृतोपचारमासीनंतमासाद्यसुमध्यमा पप्रच्छतद्रूपगुणैर्धैर्यस्तैर्यर्याकुलेंद्रिया कस्त्वंकमलपत्राक्षकस्माद्देशादि-
हागतः कस्यपुत्रइतिप्रेम्णापृष्टःसर्वंन्यवेदयत् विदर्भराजतनयंविध्वस्तपितृमातृकम् शत्रुभिश्चहृतस्थानमात्मानंपर

१७

इतिप्रपन्नाशरणंद्विजांगनानस्याथवाक्यैरमृतोपमानैः उपादिदेशापितयोःकुमारयोर्मुनिःशिवाराधनमंत्रविद्याम् अथोपदि
ष्टोमुनिनाकुमारौब्राह्मणीचसा तंप्रणम्यसमामंत्र्यजग्मुस्तेशिवमंदिरात् ततःप्रभृतितौबालौमुनिवर्योपदेशतः प्रदोषेपा
र्वतीशस्यपूजांचक्रतुरंजसा एवंपूजयतोर्देवंद्विजराजकुमारयोः सुखेनैवव्यतीयायतयोर्मासचतुष्टयम् कदाचिद्राजपु
त्रेणविनासौद्विजनंदनः स्नातुंगतोनदीतीरेचचारबहुलीलया तत्रनिर्झरनिपातनिर्भिन्नेवप्रकर्दमे निधानकलशंस्थूलं
प्रस्फुरंतंददर्शह तंदृष्ट्वासहसाभ्येत्यहर्षकौतुकविह्वलः देवोपपन्नंमन्वानोगृहीत्वाशिरसादधौ ससंभ्रमंसमानीयनिधान
कलशंबलात् निधायभवनस्यांतेमातरंसमभाषत मातर्मातरिमंपश्यप्रसादं गिरिजापतेः निधानकुंभरूपेणदर्शितंकरु
णात्मना अथसाविस्मितासाध्वीसमाहूयनृपात्मजम् स्वपुत्रंप्रतिनंद्याहमानयंतीशिवार्चनम् शृणुतांमेवचःपुत्रौनिधान
कलशीमिमाम् समंविभज्यगृह्णीतांममशासनगौरवात् इतिमातृवचश्श्रुत्वातुतोषद्विजनंदनः प्रत्याहराजपुत्रस्तांविश्र
ब्धःशंकरार्चने मातस्तवसुतस्यैवसुकृतेनसमागतम् नाहंगृहीतुमिच्छामिविभक्तंधनसंचयम् आत्मनःसुकृताल्लब्धं-
स्वयमेवभुनक्त्वसौ सएवभगवानीशःकरिष्यतिकृपांमयि एवमभ्यर्चतोःशंभुंभूयोपिपरयामुदा संवत्सरोव्यतीयाय
तस्मिन्नेवगृहेतयोः अथैकदाराजसूनुःसहतेनद्विजन्मना वसंतसमयेप्राप्तेविजहारवनांतरे अथदूरंगतौक्वापिवनेद्वि
जनृपात्मजौ गंधर्वकन्याःक्रीडंतीःशतशस्तावपश्यताम् ताःसर्वाश्चारुसर्वांगीर्विहरंतीर्मनोहरम् दृष्ट्वाद्विजात्मजोदूरा

दमेमहादेवसंसाराद्दुःखितधनः सर्वपापक्षयंकृत्वारक्षमांपरमेश्वर महादारिद्र्यमग्नस्यमहापापहतस्यच महाशोकनिविष्टस्य
महारोगातुरस्यच ऋणभारपरीतस्यदह्यमानस्यकर्मभिः ग्रहैःप्रपीड्यमानस्यप्रसीदममशंकर दरिद्रीप्रार्थयेद्देवंपूजांतेगिरि
जापतिम् अभाग्योवापिराजावाप्रार्थयेद्देवमीश्वरम् दीर्घमायुःसदारोग्यंकोशवृद्धिर्बलोन्नतिः ममास्तुनित्यमानंदःप्रसा
दात्तवशंकर शत्रवश्चक्षयंयांतुप्रसीदंतुममप्रजाः नश्यंतुदस्यवोराज्येजनाःसंतुनिरापदः दुर्भिक्षमरिसंतापाःशमंयांतु
महीतले सर्वसस्यसमृद्धिश्चभूयात्सुखमयादिशः एवमाराधयेद्देवंप्रदोषेगिरिजापतिम् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षि-
णाभिश्चपूजयेत् सर्वपापक्षयकरीसर्वदारिद्र्यनाशिनी शिवपूजेयमाख्यातासर्वाभीष्टफलप्रदा महापातकसंघातम
धिकंचोपपातकम् शिवद्रव्यापहरणात्सर्वमन्यद्विनाशयेत् ब्रह्महत्यादिपापानांपुराणेषुस्मृतिष्वपि प्रायश्चित्तानिदृष्टानि
नशिवद्रव्यहारिणाम् बहुनात्रकिमुक्तेनश्लोकार्द्धेनब्रवीम्यहम् ब्रह्महत्याशतंवापिशिवपूजाविनाशयेत् मयाकथितमे
तत्तेप्रदोषेशिवपूजनम् रहस्यंसर्वजंतूनामत्रास्त्येवनसंशयः एताभ्यामपिपुत्राभ्यांशिवपूजाविधीयताम् अतःसंवत्स
रादेवपरांसिद्धिमवाप्स्यथ इतिशांडिल्यवचनमाकर्ण्यद्विजभामिनी ताभ्यांतुसहबालाभ्यांप्रणनामसुनेःपदे स्त्र्युवाच
अहमद्यकृतार्थास्मितवदर्शनमात्रतः एतौकुमारौभगवन्त्वामेवशरणंप्रभो एषमेतनयोब्रह्मन्ऋचिव्रतइतीरितः ८०
एषराजसुतोनाम्नाधर्मगुप्तःकृतोमया एतावहंचभगवन्भवच्चरणकिंकराः समुद्धरास्मिन्पतितान्घोरेदारिद्र्यसागरे

षित्तशंखस्यतीर्थैःपंचामृतैरपि अभिषिच्यमहादेवंरुद्रसूक्तैःसमाहितः कल्पयेद्वैदिकैर्मंत्रैरासनाद्युपचारकान् आसनंकल्पयेद्धैमं
दिव्यवस्त्रसमन्वितम् अर्घ्यमष्टगुणोपेतंपाद्यंशुद्धोदकेनच तेनैवाचमनंदद्यान्मधुपर्कंमधूत्तमां पुनराचमनंदत्वास्नानमंत्रैः
प्रकल्पयेत् वसनेचोपवीतंचभूषणानिनिवेदयेत् गंधमष्टांगसंयुक्तंसुपूतंविनिवेदयेत् ततश्चबिल्वमंदारकल्हारसरसी
रुहम् धत्तूरंकर्णिकारंचद्रोण पुष्पंचमाल्लिकाम् अपामार्गञ्चतुलसीमाधवीचंपकादिकम् बृहतीकरवीराणियथालब्धानि
भामिनि निवेदयेत्सुगंधीनीमाल्यानिविविधानिच धूपंकालागरूत्पन्नंदीपंचविमलप्रभम् अथपायसनैवेद्यंसघृतंसोप
दंशकम् मोदकापूपसंयुक्तंशर्करागुडसंयुतम् मधुरान्नंदधियुतंजलपानसमन्वितम् तेनैवहविषावन्हौजुहुयान्मंत्रभाविते
आगमोक्तेनविधिनागुरुवाक्यनियंत्रितः नैवेद्यंशंभवेभूयोदत्वातांबूलमुत्तमम् फलंनीराजनंदिव्यंछत्रंदर्पणमुत्तमम् समर्प
यित्वाविधिवन्मंत्रैर्वैदिकतांत्रिकैः यद्यशक्तःस्वयंनिस्वोयथाविभवमर्चयेत् भक्त्यादत्तेनगौरीशःपुष्पमात्रेणतुष्यति ॥
अथांगभूतान्सकलान्गणेशादीन्प्रपूजयेत् स्तवैर्नानाविधैस्स्तुत्वासाष्टांगंप्रणमेद्बुधः ततःप्रदक्षिणीकृत्यवृषचंडेश्वरा
दिकान् पूजांसमर्प्यविधिवत्प्रार्थयेद्गिरिजापतिम् जयदेवजगन्नाथजयशंकरशाश्वत जयसर्वसुराध्यक्षजयसर्वसुरा
र्चित जयसर्वगुणातीतजयसर्ववरप्रद ६० जयनित्यनिराधारजयविश्वंभराव्यय जयविश्वैकवंद्येशजयनागेंद्रभूषण ॥
जयगौरीपतेशंभोजयनित्यनिरंजन जयनाथकृपासिंधोजयभक्तार्तिभंजन जयदुस्तारसंसारसागरोत्तारणप्रभो प्रसी

रम् ऋणपानकदौर्भाग्यदारिद्र्यविनिवृत्तये अघोपायविनाशाय प्रसीद मम शंकर दुःखशोकाग्निसंतप्तं संसारभयपीडितम् बहुरो
गाकुलं दीनं त्राहि मां वृषवाहन आगच्छ देवदेवेश महादेवाभयंकर गृहाण सह पार्वत्यालं च पूजां मया कृताम् इति संकल्प्य विधि
वद्वाह्यपूजां समाचरेत् गुरुं गणपतिं चैव यजेत्सव्यापसव्ययोः क्षेत्रेशमीशकोणे तु यजेद्वास्तोष्पतिं क्रमात् वाग्देवीं च यजेत्तत्र
ततः कात्यायनीं यजेत् धर्मज्ञानं सवैराग्यमैश्वर्यं च नमोंतकैः स्वरैरीशादिकोणेषु पीठपादाननुक्रमात् आभ्यां बिंदुविसर्गाभ्या
मधर्मादीन्प्रपूजयेत् गात्ररूपां चतुर्दिक्षु मध्येनंतं सतारकम् सत्वादि त्रिगुणांस्तं तु रूपान्पीठेषु विन्यसेत् अतऊर्ध्वं छदे माया
लक्ष्म्योर्देव्याशिवेन च तदंते चांबुजं भूयः सकलं मंडलोत्तमम् यत्र केसरकिंजल्कव्याप्तं तत्राक्षरैः क्रमात् आत्मत्रयमथाभ्यर्च्य
मध्ये मंडपमादरात् वामां ज्येष्ठां च गौरीं च भवार्थे दिक्षु पूजयेत् वामाद्या नव शक्तीश्च नवस्वरयुता जपेत् हृदि बीजत्रयाद्यैश्च
पीठमंत्रेण चार्चयेत् आवृत्तिः प्रथमांगैस्स्यात् पंचभिर्मूर्तिपंक्तिभिः त्रिंशद्भिर्मूर्तिभिश्चान्यैर्निधिद्वयसमन्वितैः अनंताद्यैः पराद्या.
न्यामातृभिश्च वृषादिभिः सिद्धिभिश्चाणिमाद्याभिरिंद्राद्यैश्च तदायुधैः वृषभक्षेत्रचंडेशदुर्गाश्चस्कंदनंदिनौ गणेशसैन्यपौ चे.
वस्वस्वलक्षणलक्षितौ ४० अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा ईशित्वं च वशित्वं च प्राप्तिः प्राकाम्यमेव च अष्टैश्वर्याणि
चोक्तानि तेजोरूपाणि केवलम् पंचभिर्ब्रह्मभिः पूर्ववद्धृल्लेखाद्यादिभिः क्रमात् अंगैरुमाद्यैरिंद्राद्यैः पूर्वोक्तैर्मुनिभिस्स्मृतैः ॥
उमां चंडेश्वरादींश्च पूजयेदुत्तरादितः एवमावरणैर्युक्तं तेजोरूपं सदाशिवम् उमया सहितं देवमुपचारैः प्रपूजयेत् क्रमात्

तृकान्यस्यविधिवद्ध्यात्वातांदेवतांपराम् समाप्यमातृकांभूयोध्यात्वाचैवंपरंशिवम् वामभागेगुरुंनत्वादक्षिणेगणपंयजेत् अंसोरुयु
ग्मेधर्मादीन्न्यस्यनाभौचपार्श्वयोः अधर्मादीननंतादीन्हृदिपीठमनुन्यसेत् आधारशक्तिमारभ्यज्ञानात्मानमनुक्रमात् उक्तक्र
मेणविन्यस्यहृदयेसाधुभाविते नवशक्तिमयेरम्येध्यायेद्देवमुमापतिम् चंद्रकोटिप्रतीकाशंत्रिनेत्रंचंद्रभूषणम् आपिंगलजटाजू
टंरत्नमौलिविराजितम् नीलग्रीवमुदारांगंनानाहारोपशोभितम् वरदाभयहस्तंचहरिणंचपरश्वधम् दधानंनागवलयंकेयूरां
गदभूषणम् व्याघ्रचर्मपरीधानंरत्नसिंहासनेस्थितम् ध्यात्वातद्वामभागेचगिरिजांभक्तवत्सलाम् भास्वज्जपाप्रसूनाभामुद्यद
र्कसमप्रभाम् विद्युत्पुंजनिभांतन्वींमनोनयननंदिनीम् बालेंदुशेखरांस्निग्धांनीलाकुंचितकुंतलां भृंगसंघातरुचिरनीलालक
विराजितां मणिकुंडलविद्योतमुखमंडलविभ्रमाम् नवकुंकुमपंकाभांकपोलतलदर्पणाम् मधुरस्मितविभ्राजदरुणाधरप
ल्लवाम् कंबुकंठींशिवामुद्यत्कुचपंकजकुड्मलाम् पाशांकुशाभयाभीष्टविलसंतींचतुर्भुजाम् अनेकरत्नविलसत्कंकणांगद
मुद्रिकाम् वलित्रयेणविलसद्धेमकांचीगुणान्विताम् रक्तमाल्यांबरधरांदिव्यचंदनचर्चिताम् दिक्पालवनितामौलिसन्नतांघ्रिसरू-
रोरुहाम् रत्नसिंहासनारूढांसर्पराजपरिच्छदाम् एवंध्यात्वामहादेवंदेवींचगिरिजांशुभाम् न्यासक्रमेणसंपूज्यदेवंगंधादिभिःक्र
मात् पंचभिर्ब्रह्मभिःकुर्यात्प्रोक्तःस्थानेषुवाहृदि पृथक्पुष्पांजलिंदेहेमूलेनचहृदित्रयम् पुनःस्वयंशिवोभूत्वामूलमंत्रेणसा
धकः ततःसंपूजयेद्देवंबाह्यपीठेपुनःक्रमात् २९ संकल्पंप्रवदेत्तत्रपूजारंभेसमाहितः कृतांजलिपुटोभूत्वाचिंतयेत्पूर्वशंक

यादत्तास्कवर्तिधृतसंयुता॥ पंचार्त्तिक्यप्रदानेनममतेजःप्रदोभव॥ पंचार्त्तिक्यं॰ यानिकानिचपापानिजन्मांतरकृतानिच तानि
तानिविनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे प्रदक्षिणां॰ मृत्युंजयायरुद्रायनीलकंठायशंभवे॥ अमृतेशायसर्वायमहादेवायतेनमः न
मस्कारं॰ सेवंतिकाबकुलचंपकपाटलाब्जैःपुन्नागजातिकरवीररसालपुष्पैः बिल्वप्रवालतुलसीदलमालतीभिस्त्वांपूजया
मिजगदीश्वरमेप्रसीद॥ मंत्रपुष्पं॰ निपत्यदंडवद्भूमौप्रणम्यचपुनःपुनः क्षमापयित्वादेवेशंरात्रौजागरणंचरेत् गीतवा
दित्रनृत्याद्यैर्गृहेवादेवतालये एवंपूजाप्रकर्तव्याशंकरस्यचतुष्टिदा॥ इष्टितंचनराणांतुददातिभगवान्हरः ॥
इतिश्रीस्कंदपुराणेशनिप्रदोषव्रतकथोद्यापनपूजासमाप्ता अथपक्षप्रदोषव्रतम् सूतउवाच काचिच्चवि-
प्रवनितासपुत्रादुःखकर्षिता॥ शांडिल्यस्यमुखाच्छ्रुत्वाप्रदोषेशिवपूजनम् इत्युक्तामुनिनासाध्वीसाविप्रवनितापुनः
तंप्रणम्याथपप्रच्छशिवपूजाविधेःक्रमम् शांडिल्यउवाच पक्षद्वयेत्रयोदश्यांनिराहारोभवेद्दिवा घटित्रयादस्तमयात्पू
र्वंस्नानंसमाचरेत्॥ शुक्लांबरधरोभूत्वावाग्यतोनियमान्वितः कृतसंध्याजपविधिःशिवपूजांसमारभेत् देवस्यपुरतःस
म्यगुपलिप्यनवांभसा विधायमंडपंरम्यंधौतवस्त्रादिभिर्हितम् वितानाद्यैरलंकृत्यफलपुष्पनवांकुरैः विचित्रपद्मसुद्धृ
त्यवर्णपंचकसंयुतम् तत्रोपविश्यतुशुभेसूपविष्टःस्थिरासने सम्यक्संपादिताशेषपूजोपकरणःशुचिः आगमोक्तेन
मंत्रेणपीठमामंत्रयेत्सुधीः ततःकृत्वात्मशुद्धिंचभूतशुद्ध्यादिकंक्रमात्॥ प्राणायामत्रयंकुर्याद्बीजमंत्रैःसबिंदुकैः मा

यनेतव गृहाणभक्त्यादत्तंमेप्रसन्नोमेभवाव्यय दधि॰ सर्पिषादेवदेवेशस्नपनंक्रियतेमया उमाकांतगृहाणेदंश्रद्धयासुरसत्तम
घृतस्नानं॰ इदंमधुमयादत्तंतवतुष्ट्यर्थमेवच गृहाणशंभोत्वंभक्त्याममशांतिप्रदोभव मधुस्ना॰ सितयादेवदेवेशस्नपनंक्रियतेमया
गृहाणशंभोमेभक्त्यासुप्रसन्नोभवप्रभो शर्करास्ना॰ कावेरीनर्मदावेणीतुंगभद्रासरस्वती गंगाचयमुनाचैवताभ्यःस्नानार्थमाहृ
तम् गृहाणत्वमुमाकांतस्नानायश्रद्धयाजलं स्नानं॰ एतद्वासोमयादत्तंसोत्तरीयंशुभशोभनं गृहाणत्वंसुरश्रेष्ठममवासःप्रदोभव वस्त्रं
यज्ञोपवीतंसौवर्णमयादत्तंचशंकर गृहाणपरयातुष्ट्यातुष्टिदोभवसर्वदा उपवीतं॰ स्रग्गंधंचंदनंदिव्यंमयादत्तंतवप्रभो भक्त्यापरम
याशंभोसुमगंकुरुमेभव चंदनं॰ मालतीचंपकादीनिकुंदान्युत्पलानिच बिल्वपत्राणिपूजार्थंस्वीकुरुत्वमुमापते पुष्पं॰ धूपंविशिष्टं
परमंसर्वौषधिविजृंभितम् गृहाणपरमेशानममोपरिदयांकुरु धूपं॰ दीपंचपरमंशंभोघृतवर्तिषुयोजितम् दत्तंगृहाणदेवेशमम
ज्ञानप्रदोभव दीपं॰ शाल्योदनघृतापूपपायसादिसमन्वितम् नैवेद्यंविविधंदत्तंभक्त्यामेप्रतिगृह्यताम् नैवेद्यं॰ नैवेद्यमध्येपा
नीयंमयादत्तंहिभक्तितः स्वीकुरुष्वमहादेवप्रसन्नोभवसर्वदा मध्येपानीयं॰ उत्तरापोशनार्थंवाआनीतंजलमुत्तमम् ॥
गृहाणत्वमुमाकांतसर्वदुःखनिवारक उत्तरापोशनं॰ कर्पूरैलालवंगादिपूगीफलसमन्वितम् तांबूलंकल्पितंभक्त्यागृहाण
गिरिजाप्रिय तांबूलं॰ इदंफलंमयादेवस्थापितंपुरतस्तव तेनमेसफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि॥ ॥फलंसमर्पं॰
हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबीजंविभावसोः दक्षिणाकांचनंदेवस्थापितामेतवाग्रतः दक्षिणा समर्पयामि ॥दीपावलीम-

त्रिपुरांतकायनमः त्रिकालाग्निकालायनमः कालाग्निरुद्रायनमः नीलकंठायनः सर्वेश्वराय॰ १६ पंचामृतेनस्नपनमेभि
मैत्रैः प्रपूजयेत् दधिभक्तेननैवेद्यंपक्वान्नैर्घृतसंयुतम् दत्वाकुसुमवासंचतांबूलंकमुकादिकम् समर्प्याष्टदिश स्तत्रदीपा
नाज्यसमन्वितान् यथाभवान्समस्तानांभक्तानांपापमोचनः तथाव्रतेनसंतुष्टः पुत्रंदेहिसलक्षणम् ऋणरोगादिदारि
द्र्यपापक्षुद्रापमृत्यवः भयशोकमनस्तापानश्यंतुममसर्वदा पृथिव्यांयानितीर्थानिसागरांतानियानिच शृंगमाश्रित्यानि
ष्ठंतिप्रदोषेगोवृषस्यतु सृष्ट्वातुवृषणौनस्यशृंगमध्येविलोक्यच पुच्छंचककुदंचैवसर्वपापैःप्रमुच्यते निवेद्यकर्मजातं
चदद्याद्वित्तानुसारतः दक्षिणाब्राह्मणेभ्यश्चततोमौनंविसर्जयेत् मंदवारेप्रदोषोयंशुक्लकृष्णेत्रयोदशी॥ यश्चतुर्विंशतिं
कुर्यात्यथोक्तफलमाप्नुयात् अथपूजनम् आवाहयेत्प्रथमतोमंत्रेणानेनसुव्रत एह्येहिलसुमाकांतस्थानेचात्र
स्थिरोभव यावद्व्रतंसमाप्येतत्कृपयादीनवत्सल आवाहनं॰ आसनेस्मिन्नुमाकांतसुरवस्पर्शेसुनिर्मले उपविश्यमृडे
दानींसर्वशांतिप्रदोभव आसनं॰ पाद्यंचतेमयादत्तंपुष्पगंधसमन्वितम् गृहाणदेवदेवेशप्रसन्नोवरदोभव पाद्यं॰
ताम्रपात्रेस्थितंतोयंफलगंधादिसंयुतम् अर्घ्यंगृहाणदेवेशमयादत्तंहिभक्तितः अर्घ्यंसमर्पयामि शीतलंनिर्मलं
तोयंकर्पूरेणसुवासितम् आचम्यतांसुरश्रेष्ठमयादत्तंहिभक्तितः आचमनीयं॰ पंचामृतेनस्नपनंततन्मंत्रैश्चकारयेत्
गोक्षीरधामन्देवेशगोक्षीरेणमयाकृतम् स्नपनंदेवदेवेशगृहाणपरमेश्वर दुग्धस्नानं॰ दध्नाचैवमयादेवस्नपनंक्रि

मध्येजले स्नात्वापुनः समभ्यर्च्यजुहुयात्पायसेनच उमयासहितंरुद्रं पृथगष्टोत्तरं हुनेत् गौरीर्मिमायमंत्रेण त्र्यंबकेणचशंकरम् आचार्यंवसप
त्नीकंवस्त्रालंकारचंदनैः तोषयित्वाशक्तिंचिदातंगांदद्याच्चपयस्विनीं ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिः प्रतोषयेत् दीनानाथांश्चसंतर्प्य
स्वस्तिवाचयेत्ततः लब्धानुज्ञांब्राह्मणेभ्योबंधुभिः सहितः शुचिः हृदिस्मरन्शिवंभक्त्याभुंजीतनियमेनच अनेनैवविधानेन कुर्यादु-
द्यापनंव्रती एवंयः कुरुतेभक्त्याप्रदोषव्रतमुत्तमं शनिवारेणसंयुक्तंसोद्यापनविधिंनरः आयुरारोग्यमैश्वर्यंपुत्रपौत्रसमन्वितः शत्रू
न्विजयतेनित्यंप्रसादाच्छंकरस्यच तस्मात्त्वमपिदेवेंद्रपूजयस्वसदाशिवम् एवंप्रदोषविधिनायुद्धेशत्रूंविजेष्यसि एवंनिशम्यगुरुणा
कथितंतदानीमिंद्रोयमेनविधिनागिरिशंप्रपूज्य लोकंप्रसंतमिवदैत्यपतिंप्रवृद्धं तंतत्क्षणादगमयत्क्षयमीशतुष्ट्या ईश्वरउ० त्रयोद
श्यांतथारात्रौसोपहारंत्रिलोचनम् पश्यतिप्रथमेयामेमुच्यतेसर्वपातकैः देव्युवाच देवकेनविधानेनप्रदोषव्रतमुत्तमम् ॥
विधातव्यंनरैः स्त्रीभिः संतानफलसिद्धये ईश्वरउवाच यदात्रयोदशीकृष्णामंदवारेणसंयुता आरब्धव्यंव्रतंतत्रसं
तानफलसिद्धये ऋणनिर्मोचनार्थायभौमवारेणसंयुता सौभाग्यस्त्रीसमृद्ध्यर्थंशुक्रवारेणसंयुता आयुरारोग्यसिध्यर्थं
भानुवारेणसंयुता एकवत्सरपर्यंतंप्रतिपक्षेत्रयोदशी प्रदोषेशिवमभ्यर्च्यनक्तंभोक्ष्यामिशंकर तत्रचोक्तेनमंत्रेणव्रतसंक
ल्पमाचरेत् स्नात्वातुलोहितेभानौनद्यादौनियमीव्रती शिवालयेततोगत्वाप्रदोषेशिवमर्चयेत् पूजामंत्राः ॐ
भवायनमः महादेवा० रुद्राय० नीलकंठा० शशिमौलिने० उग्राय० उमाकांताय० ईशानायन० विश्वेश्वराय० त्र्यंबका० त्रिपुरघ्ना०

मचिन्नानामुपहासंकरोतियः देवोवाप्यथवामर्त्यः सविज्ञेयोधमाधमः एतेमुनींद्राश्चमहानुभावास्तथाहिएते ऋषयो वेदगर्भाः
तथैवसर्वेसनकाद्योत्यमीअज्ञाननाशाःशिवमर्चयंति रेमूढसर्वेषुजनेषभिज्ञ स्त्वमेवचैकोसिपरोनकश्चनतस्मादतिघोरदंत
रंनरत्वांसंशिक्षयेनैवकुर्यांघयालम् अस्मात्तविमानात्त्वंदैत्योभूत्वाशुदुर्मते ममशापेनदग्धस्त्वंगच्छाद्यचमहीतलं एवंशप्त-
स्तदादेव्याभवान्याराजसत्तमः राजाचित्ररथःसद्यःपपातसहसोदिवः आसुरींयोनिमापन्नोवृत्रोनामाभवत्तदा तपसापरमे
णैवत्वष्ट्रासंयोजितःक्रमात् तपसाब्रह्मचर्येणशंभोराराधनेनच व्रतेनानेनचबलीजेतुंशक्योनकेनचित् आसुरेणहिभावेन
व्यंगंचक्रेधनंयतः तेनछिद्रेणचैवासौपश्चाज्जेयोभविष्यति तस्मात्त्वमपिदेवेंद्रकृत्वाचेदंव्रतंशुभम् हनिष्यसिमहाबाहोवृत्रं
नास्त्यत्रसंशयः गुरोस्तद्वचनंश्रुत्वाब्रवीद्वाचाथशतक्रतुः उद्यापनविधिंब्रूहिप्रदोषस्यचमेधुना गुरुरुवाच कार्तिकेश्राव
णेमासेमंदवारेत्रयोदशी ।। संपूर्णातुभवेद्यासासम्यग्व्रतसिद्धये ऋषभोराजतःकार्योपृष्ठेतस्यस्वर्णीवकम् तस्योपरिन्यसे
देवमुमाकांतंत्रिलोचनम् पंचवक्त्रंदशभुजमर्धांगेगिरिजांसतीम् सौवर्णीप्रतिमांकृत्वाताम्रकुंभजलैर्युतम् पंचरत्नफलो
पेतंपंचपल्लवशोभितम् चंदनेनसुगंधेनमिश्रितंशोभितंतथा रौप्यपात्रंततःकृत्वाकुंभस्योपरिविन्यसेत् अशक्तोमृन्मयंकुं
भंवंशपात्रमथापिवा पर्णशरावंसंस्थाप्यसौवर्णीप्रतिमांतथा शक्त्याकृत्वाप्रतिष्ठाप्यवस्त्रमाल्यविभूषणैः पूजयित्वाविधानेनरा
त्रौजागरणंचरेत् पुष्पमंडपिकामादौकृत्वाश्रद्धासमन्वितः वितानमंडपंकुर्यान्नानावर्णैःसमन्वितम् ततःप्रभातसमयेनद्यादौवि

रुमहाभागपश्चाद्युद्धंकुरुप्रभो शंभोःप्रसादात्सर्वंतेभविष्यतिजयादिकम् शक्रउवाच वृत्रःकदामहेशानंसमाराधयदादरात्
कथंचसवरंप्रापः पुराकश्चाभवद्द्विज गुरुरुवाच वृत्रोत्ययंमहातेजास्तपस्वीतपसापुरा शिवंप्रसादयामासपर्वतेगंध
मादने नाम्नाचित्ररथोराजावनंचित्ररथस्यतत् एतज्जानीहिभोइंद्रनवपुर्याःसमीपतः यस्मिन्वनेमहाभागवसंतिचम
हर्षयः तस्माच्चैत्ररथं नामवनंपरममंगलम् तस्यदत्तंशिवेनैवयानंचपरमाद्भुतम् कामदंकिंकिणीयुक्तंसिद्धचारण
संयुतम् गंधर्वैरप्सरोयक्षैःकिन्नरैरुपशोभितम् ततस्तेनैवयानेनपृथिवींपर्यटन्पुरा॥ तथागिरीन्समुद्रांश्चद्वीपांश्चविवि
धांस्तथा एकदापर्यटन्राजा नाम्नाचित्ररथोमहान् कैलासमागतस्तत्रददर्शपरमाद्भुतम् तदासभांमहेशस्यगणैश्चैव-
विराजितां अर्धांगलग्नयादेव्याशोभितंचमहेश्वरम् निरीक्ष्यदेव्यासहितंसदाशिवंकर्पूरगौरंवरपंकजेक्षणम् कपर्दिनंचंद्र
कलाविभूषितंगंगाधरंदेववरंसभायाम् प्रहस्यराजाचतदागिरीशंन्यायान्वितंवाक्यमिदंबभाषे वयंचशंभोविषयान्वि
ताश्चमर्त्यादयःस्त्रीविजितास्तथान्ये नलोकमध्येचमयाविलोकिताश्चालिंग्यकांतांसदसिप्रविष्टः एवंवाक्यंनिशा
म्याथगिरीशःप्रहसन्निव उवाचन्याययुक्तंसर्वेषामपिशृण्वताम् शिवउवाच ममलोकापवादश्चसर्वेषां
नभवेद्यथा भक्षितंकालकूटंमेसर्वेषामपिदुर्जयम् लोकातीतंचमेवृत्तंतथाप्युपहसत्यसौ ततश्चित्ररथंदेवीगिरि
जावाक्यमब्रवीत् कथंदुरात्मनायस्तुशंकरश्चोपहासितः मयासहैवमंदात्मन्भोक्ष्यसेकर्मणःफलम् साधूनांसम-

नाम्नां शतेन रुद्रोसौ क्षिप्रं भक्तानिप्रियः नमो रुद्राय भीमाय नीलकंठाय वेधसे कपर्दिने सुरेशाय व्योमकेशाय नमः
वृषध्वजाय सोमाय सोमनाथाय वै नमः दिगंबराय भर्गाय उमाकांत कपर्दिने तपोमयाय व्याप्याय शिपिविष्टाय वै नमः व्या
लप्रियाय व्यालाय व्यालानां पतये नमः महीधराय व्याघ्राय पशूनां पतये नमः त्रिपुरांतकाय सिंहाय शार्दूलाय ऋषभाय च
मिताय मितनाथाय सिद्धाय परमेष्ठिने कामांतकाय बुद्धाय बुद्धीनां पतये नमः कपोताय विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने
वेदवीताय गुप्ताय वेदगुह्याय वै नमः दीर्घाय दीर्घरूपाय दीर्घार्थाय मृडाय च नमो जगत्प्रतिष्ठाय व्योमरूपाय वै नमः ग
जेंद्रकृतमहादैत्य अंधकासुरभेदिने नीललोहितशुक्लाय चंडमुंडप्रियाय च भक्तिप्रियाय देवाय ज्ञातज्ञाताव्ययाय च
महेशाय नमस्तुभ्यं महादेव हराय च त्रिनेत्राय त्रिवेदाय वेदांगाय नमोनमः अर्थाय अर्थरूपाय परमार्थाय वै नमः वि
श्वरूपाय विश्वाय विश्वनाथाय वै नमः शंकराय च कालाय कालावयवरूपिणे अरूपाय विरूपाय सूक्ष्मसूक्ष्माय वै नमः
श्मशानवासिने तुभ्यं नमस्ते कृत्तिवाससे शशांकशेखरायैव रुद्रभूमिश्रयाय च दुर्गाय दुर्गपाराय दुर्गावयवसाक्षिणे लिं
गरूपाय लिंगाय लिंगानां पतये नमः नमः प्रभावरूपाय प्रणवार्थाय वै नमः नमोनमः कारणकारणाय मृत्युंजयायात्म
भव स्वरूपिणे त्रियंबकायासितकंठ भर्ग गौरीपते मंगलहेतवे नमः नाम्नां शतं महेशस्य उद्यापने व्रतिना सदा प्रदक्षिणा
नमस्काराः एतत्संख्याः प्रयत्नतः कार्याः प्रदोषसमये तुष्ट्यर्थं शंकरस्य च एतद्व्रतं मयादिष्टं तव शक्र महामते शीघ्रं कु-

कर्तव्यंनाभ्यपद्यंतनदागुरुरुवाचह गुरुरुवाच तपसास्कमहोग्रेणव्रतेननियमेनच अजेयोयंमहातेजाःश्चत्रुःश
त्रु विनाशनः आराधयन्ततोदेवंपूज्यंशंकरमव्ययम् व्रतेनविधियुक्तेनद्वत्रंजेष्ययमाचिरम् देवाऊचुः गुरो-
केनविधानेनकीदृशेनव्रतेनच अराधनीयोगौरीशोह्यस्माभिर्जयकामुकैः तद्वदस्वसुराचार्यत्वंहिनःपरमागतिः गु
रुरुवाच कार्तिकादिषुमासेषुमंदवारेत्रयोदशी विशेषाच्छुक्लपक्षेषुसर्वकामकरीशुभा तस्यांप्रदोषसमयेलिंगरू
पीसदाशिवः पूजनीयोहिदेवेंद्रोसर्वकामसमृद्धये स्नात्वामध्यान्हसमयेतिलामलकसंयुतम् शिवस्यअर्चनंकुर्याद्गं
धपुष्पफलादिभिः पश्चात्प्रदोषसमयेस्थावरंलिंगमर्चयेत् स्वयंभुस्थापितंचापिपौरुषेयमपौरुषम् जनेवाविजनेवापि
अरण्येवातपोवने ग्रामाद्बहिःस्थितंलिंगंग्राम्याच्छतगुणंस्मृतम् बाह्याच्छतगुणंपुण्यमरण्येचप्रपूजने वन्याच्छतगु
णंपुण्यंलिंगंवैपर्वतेस्थितम् पर्वताच्चायुतं पुण्यंतपोवनसमाश्रितम् काश्यादिसंस्थितंलिंगंपूजितेस्यादनंतकम्
एवंविशेषलिंगानांतीर्थानांनिपुणैर्भृशम् ज्ञात्वाचशिवपूजायाःविधिंशंभुंप्रपूजयेत् कूपवापीतडागेषुदेवखातनदीषु
च क्रमाच्छतगुणंपुण्यंगंगायांस्यादनंतकम् पंचपिंडान्समुद्धृत्यस्नायात्सरवाशिणि ततःप्रदोषसमयेस्नात्वामौनंस
माचरेत् प्रदीपानांसहस्रेणदीपनीयःसदाशिवः शतेनाप्यथवादेवाद्वात्रिंशद्दीपमालया घृतेनदीपयेद्दीपान्शिवस्यपरि-
तुष्टये तथाफलैश्चधूपैश्चनैवेद्यैर्विविधैरपि उपचारैःषोडशभिर्लिंगरूपीसदाशिवः पूज्यःप्रदोषसमयेनृभिःसर्वार्थसिद्धये

त्रैः पूर्वोक्तैर्नृपसत्तम अशोकं पूजयेद्वृक्षं प्ररूढं शुभपल्लवैः विरूढैः सप्तधान्यैश्च गुणकैर्मोदकैः शुभैः कालोद्भवैः शुभैर्दिव्यै
र्नारिकेलैः सदाडिमैः पुष्पादिना तथा धूपैः पूजयेत्तरुमुत्तमम् अशोकं पांडवश्रेष्ठ शोको नश्यति तत्क्षणात् पितृमातृपती
नां वैश्वशूद्राणां तथैव च अशोकत्वं शोकहरो भव सर्वत्र नः कुले अशोककलिकाश्चाष्टौ ये पिबंति च हस्तभे चैत्रशुक्लत्रयोद
श्यां न ते शोकमवाप्नुयुः त्वामशोकहराभीष्टमधुमाससमुद्भवम् पिबामि शोकसंतप्तो मामशोकं सदा कुरु हस्तर्क्षे च बु
धोपेता चैत्रशुक्लत्रयोदशी प्रातस्त्रिविधिवत्स्नात्वा वाजपेयफलं लभेत् इति चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां भविष्यपुराणोक्तं
अशोकत्रिरात्रव्रतम् संपूर्णम् अथ चैत्रकृष्णात्रयोदश्यां महावारुणी संज्ञको योगः तदुक्तं वाचस्पतिनिबंधे
शनिवारसमायुक्ता सा महावारुणी स्मृता मधौ कृष्णात्रयोदश्यां शनौ शतभिषा यदि गंगायां यदि लभ्येत कोटिसूर्यग्रहाधि
का शुभयोगसमायुक्ता शनौ शतभिषा यदि महामहेति विख्याता त्रिकोटिकुलमुद्धरेत् इति वारुणी महावारुणी त्र
योदशी अथ स्कंदपुराणे शनिप्रदोषव्रतम् सूत उवाच शनौ शुक्लत्रयोदश्यां कार्तिके श्रावणेथवा जयापू
र्वापरा ग्राह्या व्याप्ता चेद्रजनीमुखम् लोमश उवाच पुरा वृत्रादिभिर्दैत्यैर्वर्त्तमाने महाहवे हतः शक्रेण नमुचि
रपांफेनेन वै बली दैत्यान्पलायितान्दृष्ट्वा हन्यमानान्सुरैर्भृशम् वृत्रः कोपपराविष्टो देवान्योद्धुमथाययौ कालाग्नि
रूपसदृशं रूपं कृत्वा महाजवम् व्यवर्धत महातेजा रोदसी पूरयन्निव तं दृष्ट्वा भयवित्रस्ता देवाः शक्रपुरोगमाः ॥

कशार्वसफलंगृहाणार्घ्यंह्यनंमया रावणंस्यवधार्थायउत्पन्नस्त्वंमहीतले विष्णोरंशोसिदेवेशगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते द
शावतारगृहणंकरोषित्वंप्रभा वतः गृहाणा र्घ्यंमयादत्तंसीतालक्ष्मणसंयुत तातभक्त्युन्मुखंवीरंवनेयेनुययौतदा
नंलक्ष्मीवर्धनंगौरंलक्ष्मणंपूजयाम्यहम् अवनीतलसंभूतेसीतेसर्वांगसुंदरि गृहाणार्घ्यंमयादत्तंपृजांजनकनंदि
नि लक्ष्मीत्वंसर्वदेवस्यविष्णोरसिमहीतले अवतीर्णामयादत्तंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते एवंसंपूज्यविधिनासर्वशोकवि
नाशनम् सर्वपापप्रशमनंसर्वकीर्तिविव र्धनम् अपुत्रयापुरापार्थपार्वत्यामंदराचले अशोकःशोकशमनःपुत्रत्वे
परिकल्पितः जातकर्मादिकंतस्यह्यशोकस्यमहातरोः कारितंविधिवत्तस्यतेनवृक्षेणगौतमः याव्रतंकुरुतेनारीपुरा
णोक्तविधानतः अशोकस्यप्रसादेनसर्वा न्कामानवाप्नुयात् अवैधव्ययुतासातुलक्ष्मीसांनिध्यमाप्नुयात् सर्वोप
हारान्राजेंद्रब्राह्मणायनिवेदयेत् कथामपिसमाकर्ण्ययःकुर्याद्द्विजतर्पणम् व्रतस्यफलमाप्नोतिस्वव्रतोपिनसंशयः
युधिष्ठिरउवाच विशेषंब्रूहिमेदेवह्यशोकतरुपूजने येनार्चितेतरौकृष्णप्राप्यतेसकलंफलम् श्रीकृष्णउ०
कथयामिकथांराजन्याभिर्व्रतमिदंकृतम् मनुष्यदेवगंधर्वनारीभिःपुत्रवृद्धये अनुसूययात्रिपत्न्याह्यरुंधत्यातथै
व च देवक्यासीतयाचैवंद्याद्रौपद्यासत्यभामया दमयंत्याचसावित्र्याकृतंतदृतमुत्तमम् सर्वाभिःपूजितोवृक्षोयथा
वच्छृणुपार्थिव अशोकंराजतंचैवसौवर्णंचतथाशिवम् तथैवकारयेत्सीतांसौवर्णौरामलक्ष्मणौ पूजयेद्विविधैर्म

कार्यंत्रिगंत्रसपुष्पार्पणं त्रिरात्रंदेविविख्यातमशोकतरुमूलके कार्यंनारीभिरमलंमनोवाक्कायकर्मभिः ततःप्रदक्षिणादेया अष्टोत्तरशतैः
फलैः नारीकेलैश्चखर्जूरैर्गोस्तनीभिर्दिनेदिने मंत्रेणानेनमनसाध्यात्वानित्यंसदाशिवम् अशोकशोकंप्रणुदसर्वकामफलप्रद व्रते
नानेनचीर्णेनयथोक्तंफलदोभव ततस्तृतीयेदिवसेसम्यगभ्यर्च्यभामिनि महादेवंवृषयुतंवंशपात्राणिकारयेत् अने
नैवविधानेनयाकुर्याद्व्रतमुत्तमम् वैधव्यंनाप्नुयान्नारीपुत्रसौख्ययुताभवेत् वसिष्ठउवाच बृहस्पतिमुखाच्छ्रुत्वा
शचीचक्रेव्रतंशुभम् शास्त्रोक्तविधिनासीतेभक्त्यादेवःसमागतः वृत्रहत्याविनिर्मुक्तोनात्रकार्याविचारणा तथात्व-
मपिवांछार्थंव्रतमेतत्समाचर तथासाध्विसत्पुत्रश्रीप्राधान्यंजायतेक्षितौ व्रतएवंकृतेलोकेख्यातादेविभविष्यसि
श्रीकृष्णउवाच व्रतमेतदशोकस्यअयोध्यायांचकारसा सीताव्रतेकृतेतस्मिन्दुःखहीनाबभूवह युधिष्ठिरउ०
अशोकस्यसमाख्यातापूजादेवविधानतः कादेवतातत्रपूज्यानारीणांव्रतसिद्धये श्रीकृष्णउवाच अशोक
वृक्षेतिष्ठंतिसर्वेदेवायुधिष्ठिर पल्लवेषुचशाखासुशिवाद्याःसर्वदेवताः अशोकसन्निधौरामःपूजनीयःसलक्ष्मणः०
सीतायासहितोराजन्विष्णोरंशोयतोमतः पृथग्मंत्रैःपृथग्वस्त्रैरशोकाख्याययथाक्रमम् पूजाचभरतश्रेष्ठपुराणोक्त
विधानतः अशोकवृक्षनिहिताःशिवाद्यायेसुरोत्तमाः अशोकपूजनेनाशुतुष्टास्तेमेभवंत्विह गौर्यालक्ष्म्यातथेंद्रा-
ण्याअरुंधत्याचसितया त्वंसमाराधितःपूर्वमशोकफलदोभव अशोकावाटिकामध्येसीताभूत्त्वत्प्रसादतः अशो

त्रैलोक्यराज्यंसकलंजहारबलदर्पितः ततःशचीप्रव्यथिताहृतंराज्यमवेक्ष्यसा नंदनांतंसमासाद्यतपस्तेपेसुदुष्करं तांश्रुत्वाधर्म
निरतांबृहस्पतिरुदारधीः आगत्यनंदनं देवींवाक्यमाहमहातपाः बृहस्पतिरुवाच किमर्थंतप्यतेदेवितपः परमदुष्करं
त्वयाकिंप्रार्थ्यतेतेनतपसाब्रूहिकारणम् शच्युवाच हताहिभूतंदेवेंद्रंहतराज्यंहतद्विषम् क्वापिप्रनष्टंतंविप्रनजानेहं
प्रियंपतिम् एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन् तपउग्रंसमाश्रितम् यथापुनर्निजंराज्यंदेवेंद्रःप्राप्नुयादिति क्वतिष्ठतिमुनेब्रूहिस्मरं
राट्शत्रुतापनः प्रसीदकुरुमेदेवसंयोगंतेनचाप्नुयाम् वाचस्पतिरुवाच शृणुपौलोमिदेवेंद्रोयथानष्टोभयातुरः मानं
सांमसिसंभूतंपंकजांतरमाश्रितः वृत्रहत्याप्रभावेनउद्वेगंगुरुमाश्रितः अभिभूतमिवापश्यं स्ततोस्मिनिलयंगतः का
मंतपःप्रसंगेनसर्वंप्राप्स्यसिसुव्रते बहुकालंस्थितंयस्मात्तपसालभ्यतेफलम् स्त्रीणांपुष्टिकरंह्येकंव्रतंप्रोक्तंस्वयंभु-
वा सावित्र्याःपृच्छमानायास्तत्त्वंकर्तुमिहार्हसि अशोकव्रतमित्येकंनाम्नाख्यातंत्रिविष्टपे येनचीर्णेनवैसद्योनारीदुःखं
नसंस्मरेत् हरःस्वयंवसन्साक्षाद्वृक्षराजेषुनंदते अस्मिंस्तुष्टेहरस्तुष्टइतिजानामिनिश्चितम् शच्युवाच पुन्नागं
नागबकुलचंपकाद्यान्महीरुहान् परित्यज्यकथंचान्यान् हरोस्मिन्कृतसंन्निधिः वाचस्पतिरुवाच हरेणनिर्मितः
पूर्वमशोकोयंकृपालुना लोकोपकारकरणेततोयंशिववल्लभः वसिष्ठउवाच निर्मायवृक्षप्रवरंप्रणम्यभक्त्या
चैयित्वाविधिमस्यविप्रम् पप्रच्छदेवीपुनराहविप्रोदेविशृणुत्वंविधिमस्यसर्वम् वाक्पतिरुवाच आरभ्यतद्व्रतं

साचपूर्वाग्राह्या तत्रत्रयोदशीतिथिःपूर्वासितेतिदीपिकोक्तेः श्रीकृष्णउवाच शृणुराजन्पुरावृत्तमयोध्यायांव्रतंशुभं
वसिष्ठेनमुनींद्रेणसीतायैयन्निवेदितम् विधायरावणविधंयदारामःपुरेभ्यगात् तदादेवीप्रणम्याथवसिष्ठंवाक्यमब्रवीत्
सीतोवाच भगवन्दंडकारण्याद्रावणेनहृतापुरा नपश्यामितदाकिंचिदासीयंविकलेंद्रिया लंकायांप्रापितातेनराक्ष-
सेनहृताह्यहम् अशोकवृक्षंप्रणतामहाचिंतापरायणा उक्तंत्रिजटयातत्रवाक्यंहेत्वर्थसंयुतम् अशोकस्यव्रतंकृत्वाविशो
कात्वंभविष्यसि तथेत्युक्तंमयाब्रह्मन्यथोक्तंत्रिजटावचः ततःप्रभृत्यहंशश्वदशोकव्रतमारभम् तेनव्रतप्रभावेनहनू
मान्पवनात्मजः शतयोजनविस्तीर्णंतीर्त्वासागरमद्भुतम् मयादृष्टःकपिश्रेष्ठःसाभिज्ञानोमहाबलः पुनश्चकुशलीजा-
तोदग्ध्वालंकांमहाबलः ततोमेप्रत्ययोजातोव्रतस्यास्यमहातरोः व्रतराजप्रभावेनरामःप्राप्तोमहाहरिः ततःकैश्चिदहो
रात्रैर्भर्त्तामेराघवोबली निहत्यरावणंसंख्येमांविशुद्धांगृहीतवान् तदहंभगवन्निप्रष्टुमिच्छामित्वांहृदव्रतम् अशोकस्यप्र-
भावंमेवक्तुमर्हस्यशेषतः व्रतस्यतस्यपुण्यंतुपुराणोक्तंमहीतले अथवासुरलोकेषुकरनारीनिषेवितं वसिष्ठउवा०
एवमेतज्जनकजेयथावक्ष्यसिसुव्रते अशोकस्यप्रभावेनरामोदृष्टःपुनस्त्वया शृणुचात्रमहाख्यानंनंदनेदिव्यकानने
बृहस्पतिसुरवाक्षुब्धंयज्जातंपरमाद्भुतम् वृत्रासुरमहायुद्धेदेवेंद्रश्चमहासुरम् निहत्यसर्वधर्माणांस्थापनंचचकारह
ब्रह्महत्यामवाप्याथदेवेंद्रोनष्टचेतनः त्रैलोक्यराज्यंत्यक्त्वाप्सुममज्जारिभयार्दितः एतस्मिन्नंतरेदेविनहुषोनृपसत्तमः

वंशपात्राणिकुर्वीतसौभाग्यद्रव्यसंयुतैः विरूढवस्त्रपक्कान्नैर्नारीकेलादिभिःफलैः विलेपनैश्चपुष्पैश्चधूपैर्दीपैस्तथोत्तमैः
पंचामृतैश्चनैवेद्यैःपूजयेद्विधिपूर्वकम् लक्ष्मीनारायणंदेवंगांसवत्सांविशेषतः रात्रौजागरणंकृत्वागीतवादित्रनिस्वनैः
ततःप्रभातसमयेहोमंकुर्याच्चवैष्णवैः आचार्यंवरयेत्तत्रवेदवेदांगपारगम् तदाज्ञयाचकर्त्तव्यंसाधुकर्मप्रयत्नतः नि
सोगावोप्रदातव्याएकावापिसवत्सका बहुदोग्ध्रीसुशीलाचतरुणीचसुशोभना दंपतीपरिधानंचवस्त्रैराभरणैःशुभैः
शय्यांसोपस्करांदद्यात्पानपात्रंकमंडलुम् चामरंघृतपात्रंचतिलपात्रंसदक्षिणम् दानानिचसुवर्णानांभोज्यागव्येनवैद्वि-
जाः एवंधेनुंचविप्रायदत्वान्वष्टष्टतोव्रजेत् पदेपदेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोत्यसंशयम् अथान्यानिचदानानिदद्याद्विप्रेभ्यएवच
भूयसींदक्षिणांदद्याद्व्रतसंपूर्णहेतवे गोपालेभ्यश्चपाथेयंशष्कुल्यादिचकंबलम् सर्वंक्षमापयित्वातुपारणंचततश्चरेत्
अनाथैर्व्याधियुक्तैश्चसीदद्भिश्चकुटुंबकैः गवाभक्षितमन्नंचदुग्धेनपरिपाचितम् तेनान्नेनप्रकर्तव्यंदेहस्यपरिपालनम्
भक्तिभावेद्विजाज्ञांगृण्हीयुर्व्रतिनःसदा तयातत्पूर्णतामेतिनान्यथापिकदाचन एवमुद्यापनंकार्यंव्रतस्यफलमिच्छता
नारीवापुरुषोवापिपुत्रवान्जायतेध्रुवम् इहलोकेसुखंभुक्त्वाअंतेगोलोकमाप्नुयात् श्रीकृष्णउवाच एत
त्तेकथितंराजन्व्रतस्योद्यापनंशुभम् श्रोष्यंतियेपठंतीतितेषांसर्वेमनोरथाः येकरिष्यंत्यसंदेहंतेषांलोकाश्चशाश्व
ताः इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेगोत्रिरात्रव्रतंसंपूर्णम् अथचैत्रशुक्लत्रयोदश्यांअशोकत्रिरात्रव्रतंभविष्ये

हिषीनदा प्रभातेसमुहूर्त्तेचउत्पन्नौरघुवंशजः रम्यंजातंतदासर्वं संजातानिर्मलादिशः आददेब्राह्मणेभ्यश्चगावोवैवस्त्रसंयुताः
मृदंगस्यस्वनैर्दिव्यैरम्यंजातंपुरंमहत् प्रजाःसर्वास्तदापार्थवर्द्धंतिस्मपुनःपुनः गोत्रिरात्रप्रभावाच्चराज्ञःपुत्रोबभूवह
पुरंदरस्यजेताचमहाधर्मपरायणः दिशांजेताचयज्ञस्यकर्तासोपियुधिष्ठिर तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्लोकाःकुर्वंतितद्व्रतं
देवैःसर्वैःकृतंतत्रसर्वकामार्थसिद्धये सर्वाभिर्देवपत्नीभिःकृतंतच्चव्रतमुत्तमम् गोत्रिरात्रव्रतंपुण्यंविधानेनफलप्रदम्
कुरुघत्वंमहाराजभक्त्याचापियुधिष्ठिर साक्षादनंतरंमातुःकृत्वामनसिवर्त्तने भाद्रपदेसवत्सांतुभक्त्यात्वाराधयस्वगां
एवंयःकुरुतेभक्त्यागोत्रिरात्रव्रतंपुनः सिध्यंतिसर्वकार्याणिस्कंदंचैवप्रवर्धते कर्त्तव्यंपुत्रकामेनगोत्रिरात्रव्रतंशुभं तपोभिर्दुष्करैः
किंचिद्यज्ञैस्तीर्थगयादिभिः नभवेच्चफलंराजन्भवेत्तच्चविधानतः कुर्वंतियेव्रतमिदंजगतिप्रसिद्धंपापापहंसकलचिंतितकामदं
च आरुह्यचैवतुविमानमनुत्तमंचस्वर्गंप्रयांतियमताहिभयंविहाय इतिगोत्रिरात्रव्रतम् अथउद्यापनं युधिष्ठिरउ॰ कथयस्व
महापुण्यंगोत्रिरात्रव्रतस्यवै उद्यापनविधिंकृष्णायेनचीर्णेनतत्फलम् श्रीकृष्णउवाच वर्षेचतुर्थेसंप्राप्ते
गोत्रिरात्रव्रतस्यवै उद्यापनविधिंवक्ष्येसर्वेषांव्रतसिद्धये तृतीयेदिवसेस्नायान्मध्यान्हेविधिपूर्वकम् देवान्पितॄन्स
मभ्यर्च्यशुद्देचस्वगृहेव्रती रात्रौचसर्वतोभद्रंगौरीतिलकमेवच पूरयेत्पंचभिर्वर्णैःशोभमानंभवेद्यथा ताम्रस्यक
लशंकृत्वापूर्णपात्रसमन्वितम् माषेणचसुवर्णेनलक्ष्मीनारायणंप्रभुम् नूतनंवस्त्रयुग्मंतुसूक्ष्मंतत्रप्रकल्पयेत्

कथंप्राणान्प्रजापालनतत्परः जीवन्नकिंमहाराजमुनेःकोपान्नपास्यसि ततोरक्षयदेहंस्वंराज्यंस्वंकुरुभूमिप यावच्चोवा-
चसिंहोसौनगेनानुगतांगिरम् दिलीपोपितदापार्थवाणीमेतामुवाचह धेन्वानिरीक्षितश्चैवभूमिपोदीनयागिरा किंभोरा
ज्येनमेसिंहविषयेजीवनेनवा यशोगतंचमेसर्वंयदिधेनुंग्रसिष्यसि एवमुक्त्वाततश्चाग्रेसिंहस्यपतितस्तदा यावदित्थंच
पतितोमांसस्यपिंडवन्नृपः तावत्सिंहोरवंकृत्वाधावितश्चभयंकरः दृष्ट्वासिंहनिपातंचचंचलोनबभूवह तावत्तस्योपरि
ष्टाच्चपुष्पवृष्टिःपपातवै उत्तिष्ठवत्सभूपालवाचमित्थंनिशंम्यसः उत्थितस्तत्पुनश्चाग्रेगांददर्शनवैहरिम् सेवयाचगुरोः-
पार्थभक्त्याचापिविशेषतः प्रीताकामदुधातस्यवरंवरयसुव्रत योजयित्वाकरौराज्ञायाचेतनयस्ततः वंशकर्त्तामा-
हाप्राज्ञोशिवभक्तोनिरंतरम् गौरुवाच गोत्रिरात्रव्रतंराजन्यद्भक्त्याभवताकृतम् भविष्यतिचतेदक्षःपुत्रःपौरुष-
विग्रहः अन्येपियेकरिष्यंतिगोत्रिरात्रव्रतंमम तेषांकामंचदास्यामिमनसीष्टंनसंशयः इत्युक्त्वाचलिताधेनुर्वसिष्ठस्या-
श्रमंप्रति बलिंसंगृह्यविधिवद्ययावाशक्त्यदक्षिणा पूजांकृत्वाविधानेनराजपत्नीविशेषतः प्रदक्षिणात्रयंकृत्वाचलिता
वैयुधिष्ठिर आश्रमंचततोगत्वादिलीपोसौपुनस्तदा गुरोरग्रेचतत्सर्वंवृत्तांतमवदीत्पुनः नंदितौचतदापार्थदंपतीतौ
सुकोमलौ पारणंचततःकृत्वाप्रस्थितौनगरंप्रति कृत्वाशंचनमस्कृत्यहोतारंगांतथैवच आगतश्चततोराजाअयोध्या
नगरंपुनः दिलिपश्चमहाराजःप्रजापालनतत्परः दिनैःकतिपयैरेवगोत्रिरात्रप्रभावतः राज्यंचकुर्वत स्तस्यसुषुवेम-

हृत्रिमश्चहृतःसिंहोमुनिधेन्वाभयंकरः सिंहश्चददृशेराज्ञाधेनुंकर्षन्बलेनवै दृष्ट्वाराजाचतांधेनुंक्रंदमानांस्वरोल्बणैः ततो
धनुर्धरःसोपितांमोक्तुमुपचक्रमे वध्यसिंहवधार्थायराजाबाणंकरेदधौ उत्पन्नस्ततदाशोकःकोपयुक्तोबभूवसः धनुष्या
रोपयन्बाणंचित्रन्यस्तइवस्थितः हस्तस्यनिश्चलत्वेनक्रोधस्तस्यव्यवर्धत विस्मयंप्रापयन्सिंहोराजानंवैयुधिष्ठिर मानवस्य
गिराप्राहदुष्टत्वेनगविस्थितः सिंहउवाच बाणःप्रयुक्तोभवतावृथामयिभविष्यति ततःकष्टेनमहताश्रमंमाकुरुस
र्वथा मामारुतस्यवेगोपिपर्वतोन्मूलनेक्षमः ज्ञायतेनमहाराजगवांककुदिवैस्थितः महेश्वरस्यमांराजन्नाम्नाकुंभोद
रेणतु सेवकानांचसर्वेषांमुख्यंजानीहिभूमिप विलोकयेमंपुरतोदेवदारुंमहाद्रुमम् सिक्तःस्नेहेनभूपालशिवयान
स्कनःस्तनः कदाचिदागतोहस्तीभग्नस्तेनमहाद्रुमः तस्यसंरक्षणार्थायविमुक्तोहंशिवेनतु कृत्वाशिवेनसिंहत्वमुक्तो-
हंतीव्रभोजने तर्हीयंखलुगौराजन्भक्ष्यामेसमुपागता तत्कालजांनिवर्तस्वभक्तोसिगुरवेभवान् आपत्कालइदंदृष्टंत्वं
नस्याच्छत्रभृतोयदि दोषोनजायतेतस्ययशोराजन्नगच्छति श्रुत्वागिरंचसिंहस्यराजाचैनमुवाचह ईश्वरेणसमोना
न्योयदिसिंहोभवानपि समीपाच्चकथंयातिममधेनुर्गुरोरियं प्रसीदभक्षमेदेहंधेनुंमुंचसवत्सकाम् भविष्यतिजनन्या
श्चवत्सोमार्गंविलोकयन् सिंहेनतुदिलीपश्चकथितोवैतदापुनः देहांतरेचहस्थानिभयंकाराणिकुर्वताम् स्तोकेनहेतुना
पार्थकीर्त्तिश्छत्रंचसत्कृतम् सर्वस्यजगतोराज्यंवपुरेतन्नवंवयः त्यक्तुमिच्छसिवाराजन्मूर्खस्त्वमीदृशःकथम् ददासिच

वस्त्रयुग्मंविधानेनदद्याद्वासांसिदक्षिणाम् सपत्नीकायगुरवेस्वशक्त्याचव्रतीनरः दिनानिव्रतिभिस्त्रीणिश्रोतव्याचकथाशुभा
जितक्रोधैस्ततःसर्वैस्त्रीभिर्वापुरुषैरपि एवंसंपूज्यविधिवल्लक्ष्मीयुक्तंतुकेशवम् चतुर्थेदिवसेप्राप्तेततोधेनुंविसर्जयेत्
ततोधेनुंसवत्सांतुमंत्रेणानेनपार्थिव दद्याद्विप्रायविदुषेधर्मिणेशास्त्रज्ञानिने परिपूर्णव्रतंकृत्वादत्वा कामानभीप्सितान्
विप्रायत्वंमयादत्तामातर्गच्छयथासुखम् दानमंत्रः सर्वदानानिदेयानिस्वशक्त्यानतिभिर्नरैः विविधेभ्योद्विजेभ्यश्च
दक्षिणांचस्वशक्तितः वित्तशाठ्यंनकृत्वातुदापयेच्चततोनरः गृहंयावद्व्रजेत्पृष्ठेगीतनृत्यपुरःसरम् गोपालानांचपा-
थेयंदद्याद्धेनुतुष्टये यवाद्याश्चारितानित्यंफलैर्नानाविधैःसह भुक्त्वैवकामधेन्वाचसंयुक्तागोमयेनतु पारणंतैःप्रक
र्तव्यंसर्वैरिष्टजनैःसह सपत्नीकायगुरवेदद्याद्धान्यंसदक्षिणम् श्रीकृष्णउवाच भाद्रेमासिसितेपक्षेत्रयोदश्यां
नराधिप एवमाराध्यतांधेनुंदिलीपोभक्तितत्परः ततःप्रजानामधिपःप्रभातेसुरभिंमुनेः सुपूजितांविधानेनमुमोच
चरितंशुचिः संध्यायाःप्रभृतिस्थित्वाआययौपुनराश्रमे अर्चांसुदक्षिणाकर्तुंगृहीत्वाविधिवद्बलिम् ययौधेनोःसमी
पेतुबलिंदत्वादिनत्रयम् अनुयातस्ततोधेनोर्वनंगत्वाततःपरम् जयशब्दंप्रवदतःपक्षिणःसंदुराननान् हृष्टाच-
वनदेवीभिर्गीयमानंतथायशः शुश्रावचततोराजाभृशंमनसिहर्षितः चिरंक्रमेवनेव्यक्तेभूमिपेभ्रमितेसति धे-
नुश्चक्रुशभैराज्ञाराजाधेन्वाबभौपुनः तद्दिनेचमुनेर्धेनूराज्ञोभावंचवश्यती विवेशगह्वरंतत्रपार्वत्याश्चपितुर्नृप

नवंदिताहंभवतासांप्रतंयदिमूभिप भविष्यतिनतेपुत्रस्तच्छापेनश्रुतस्त्वया नपूजयेद्यःपूज्यानांवंद्यानांयोनवंदते नजायतेतु
कल्याणंपातकैरेवलिप्यते दिलीपउवाच कुतोमयापराधोयंकरोमिकिमहंमुने संततिर्जायतेयेनतद्व्रतंवदमेप्रभो
वसिष्ठउवाच अन्यैर्नानाविधैःपुण्यैस्तपोभिर्नृपदुःसहैः नजायतेतुसंतानंगोत्रिरात्रव्रतंविना सपत्नीकःसवत्सांमेधेनुं
राजन्फलप्रदाम् आराधयैकाग्रमनागोत्रिरात्रव्रतंकुरु यावद्दिव्यंदिलीपस्यमुनिनाकथितव्रतम् तावच्चनंदिनीधेनुर्वना
दावहृतेशुभा कुंभोध्नीग्रीव लंबासुनसरवफलदानंदिनी लोकमातादेवानांवरदाशुभोदधिभवाकाम प्रदापाटला
गीर्वाणाःसकलाःश्रुतावपुषिवैतिधंतियस्याध्वते संपूर्णाःशशिनःकलाश्चदधतीश्रेयस्करीपूर्णिमा भाद्रेमासिसमाया
तेशुक्लपक्षेतुपार्थिव प्रातःकुर्यात्त्रयोदश्यांनियमंतुसुभक्तितः समुपोष्यगोत्रिरात्रंभक्त्याकृत्वाव्रतंतव भोक्ष्येहंनिच
तुर्थ्येहंसौभाग्यंदेहिगोर्मम इतिनियममंत्रः ततोगावंसमभ्यर्च्यमंडलेगंधदीपकैः तगरैःशतपत्रैश्चचंपका
द्यैःशुभाननाम् गावोमेअग्रतःसंतुगावोमेसंतुपृष्ठतः गावोमेहृदयेसंतुगवांमध्येवसाम्यहम् पंचगावःसमुत्पन्ना
मथ्यमानेमहोदधौ तासांमध्येतुयानंदातस्यैधेन्वैनमोनमः इतिपूजामंत्रः फलैर्नानाविधैःपुष्पैर्गंधैरपिस्व-
शक्तितः पूजनीयाःप्रयत्नेनदद्यादर्घ्यंविधानतः नारीकेलंसकूष्मांडंमातुलिंगंचदाडिमम् हविष्यान्नंचनैवेद्यंकार
येद्घवसंयुतम् गोत्रिरात्रव्रतार्थायसफलंचकरेधृतम् सर्वकामप्रदेदेविगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते इत्यर्घ्यमंत्रः ॥

स्मिन्कालेतुकेशव श्रीकृष्णउवाच पुराकृतयुगेपार्थमनुर्नामबभूवह वैवस्वतकुलेजातोबभूवपृथिवीपतिः त
दन्वयेदिलीपश्चप्रसूतःपतिरुत्तमः नृपाःसर्वेवशंतस्यसंजाताःकरदायकाः नित्यंधर्मपरोराजापूजनीयोमनीषिभिः नजा
यतेस्मसंतानंतस्यनीतिमतःसदा वांछयंस्तनयंराजासर्वकोसलपालकः पुत्रार्थंचसपत्नीकोवसिष्ठस्याश्रमंययौ प
श्यन्हिपथिकल्याणंसारसैस्तोरणंकृतम् विविधानिअरण्यानिमार्गेषुफलितानिवै राजामहिष्यासहितोरथारूढःसवा
हनः संध्यायांयोगिनस्तस्यमहर्षेःप्रापदाश्रमम् सारथिंचसमादिश्यवाजीन्विश्रामयेत्यथ रथादुत्तीर्य्यदंपत्याश्वाश्र
मंजग्मतुर्मुनेः स्थितंकर्माणिसंध्यायांदिलीपोददृशेगुरुम् अरुंधत्यासहासीनंसावित्र्येवपितामहम् तौप्रणम्यगुरुंत
त्रमुनिपत्नींविशेषतः स्थितौतस्यसमीपेतुप्रीतावानंदपूरितौ दिलीपंचतथात्यर्थंधर्मज्ञंलोकपालकम् पप्रच्छकुशलं-
राज्येवसुधायाश्चवैमुनिः दिलीपउवाच कुशलंमेसदादेवस्थितेत्वयिगुरौसति स्मराणांचमनुष्याणांविपत्तौ-
रक्षिताभवान् विषयेममकांतायामपत्यंकिंनजायते किंतुकार्यंधरित्र्यामेनिराशाःपितरोगताः तथाकुरुमुनिश्रेष्ठपु
त्रोभवतिमेयथा राज्ञांविपदिप्रासायांनवापत्यस्मरवंमुने वदेतिकथितंराज्ञामुनयेवैयुधिष्ठिर तदामुनिःक्षणंतस्थौध्या
नस्तिमितलोचनः कारणंसंततेराज्ञोमुनिर्दृष्टासमाधिना पश्चान्निवेदितंतस्मैदिलीपायप्रयत्नतः वसिष्ठउ० ॥
पूर्वंहत्वारिमाराध्यवसुधांगच्छतात्वया कल्पमूलेचतिष्ठंतीकामधेनुर्नवंदिता जातस्तस्यास्तदाकोपोदत्तस्तेशापईदृशः

शतानिच कृत्वायत्फलमाप्नोतिगोत्रिरात्रव्रतेकृते प्रभासेचकुरुक्षेत्रेचंद्रसूर्यग्रहेतथा हेमभारशतंदद्यात्फलंतस्माच्चुया-
न्नृप धेनुदानंततःपश्चात्सवत्सांसर्वकामदम् सागरांबरसंयुक्तादत्तातेनवसुंधरा एवंयाकुरुतेपार्थत्रिरात्रव्रतमुत्त
मम् भवांतरकृतात्पापात्रिविधान्मुच्यतेनरः यावाकाचिन्नपश्येतभर्तृदुःखंनराधिप पुत्रपौत्रसुखंतस्याभविष्य
तिनसंशयः जन्मांतरेप्यसौनारीवैधव्यंनैवपश्यति वैधव्यंचमहद्दुःखंनभवेत्तुभवांतरे अपुत्रालभतेपुत्रान् धनहीना
धनंलभेत् कायेनमनसाचैवकर्मणायदुपार्जितं तत्सर्वंविलयंयातिगोत्रिरात्रव्रतेनवै इहभोगान्सुविपुलान्भु
क्त्वायुःपूर्णमेवच व्रतस्यास्यप्रभावेनगोलोकेचमहीयते कीर्तिदंधनदंचैवसौभाग्यकरणंनृप आयुरारोग्यकरणं
सर्वपापप्रणाशनम् एतस्मात्कारणाद्राजन्सभार्यस्त्वंकुरुव्रतम् राज्यंवायदिसत्कीर्तिनित्यंप्राप्तुमिहेच्छसि तच्छ्रुत्वा-
पांडवःश्रेष्ठोव्रतंचक्रेसमाहितः व्रतस्यास्यप्रभावेनलब्धंराज्यमकंटकम् इतिहेमाद्रौभविष्येगोत्रिरात्रव्रतंसं
पूर्णम् अथआश्विनशुक्लत्रयोदश्यांगुर्जराचारप्राप्तंगोत्रिरात्रव्रतम् युधिष्ठिरउवाच येनलक्ष्मीश्चसु-
कृष्णानराणांसुवन्नेभवेत् संततिर्वर्धतेस्त्रीणांतद्व्रतंवदमेप्रभो श्रीकृष्णउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिव्रता
नामुत्तमंव्रतम् येनवैक्रियमाणेनसर्वपापक्षयोभवेत् गोत्रिरात्रमितिख्यातंनृस्त्रीणांफलदायकम् वांछितंजा
यतेतेषांयेषांचेतसिवर्त्तते युधिष्ठिरउवाच कीदृशंतद्व्रतंदेवविधानंतत्रकीदृशम् कथमेषासमुत्पन्नाक-

सदीपकैः अहोरात्रमथवाकिंचिद्घृतदीपंदिनत्रयं अर्घ्यदानंततःकु
ह्यमुकुटंकुंडलंकुंकुमंतथा अन्नाच्छादनगंधादिदिव्यपुष्पैःसदीपकैः अहोरात्रमथवाकिंचिद्घृतदीपंदिनत्रयं अर्घ्यदानंततःकु
र्यान्नारिकेलादिभिःफलैः अर्घ्यमंत्रः पंचगावःसमुत्पन्नामथ्यमानेमहोदधौ तासांमध्येतुयानंदातस्यैधेन्वैनमोनमः प्रदक्षि
णीकृतायेनधेनुर्मार्गानुसारिणी प्रदक्षिणीकृतायेनसप्तद्वीपावसुंधरा गावोममाग्रतःसंतुगावोमेसंतुपृष्ठतःगावोमेहृदयेसंतुग
वांमध्येवसाम्यहं आरार्तिकसनैवेद्यंगीतवाद्यमहोत्सवैः कुंकुमंकलशंसूत्रंधेन्वैदद्याद्विचक्षणः एवंसंपूज्यतांधे
नुंसम्यक्भक्त्यादिनत्रयम् यवांश्चयवसंचैवचारयेत्पाययेदपः गोमयादागतैर्यवैस्तैःकुर्यात्तैरेवपारणम् धेन्वैप्र
जागरंकुर्यात्सर्वपापप्रणाशनम् त्रिविधान्मुच्यतेपापात्संहारार्थेनपांडव तस्योत्तरात्कृतात्पापात्संहरार्थेनमुच्यते
चत्वारिवेणुपात्राणिकारयित्वाप्रपूरयेत् नालिकेरासुगदलद्राक्षाखर्जूरदाडिमैः शुभैर्विरूढैःसिंदूरैर्वस्त्रकुंकुम
कज्जलैः प्रथमेबीजपूरार्घ्यंद्वितीयेदाडिमंशुभम् तृतीयेनारिकेलंचदद्यादर्घ्यंदिनत्रयं भाकारास्तत्त्रयःकार्याहवि
ष्यान्नेनपूरिताः लक्ष्मीनारायणंदेवंब्राह्मणंभार्ययासह पूजयेत्कुसुमैर्वस्त्रैर्हेमसूत्रैर्युधिष्ठिर दंपत्योर्भोजनंदेयं
धेनुभक्त्यादिनत्रयम् पारणेगौरिणींविप्रान्मिष्टबंधूंश्चभोजयेत् गुरुरूपायतांधेनुंद्विजायप्रतिपादयेत् सवंकु-
मांसवत्सांचघंटामुकुटभूषिताम् गीतवादित्रनृत्यादिशांतिपाठपुरःसरम् यायाद्विप्रगृहंयावत्प्रापयेत्तत्फलस्य
वै एवंयाकुरुतेपार्थगोत्रिरात्रव्रतोत्तमम् दुर्लभंतुसदास्त्रीणांनारीणांनृपसत्तम अश्वमेधसहस्राणिवाजपेय

सुत्तमंव्रतम् किंचिद्योगव्रतंब्रूहियदितुष्टोसिमाधव यत्कृत्वासर्वपापेभ्योनरोनारीप्रमुच्यते श्रीकृष्णउवाच कथयामि
नृपश्रेष्ठव्रतानामुत्तमंव्रतम् यन्नकस्यचिदाख्यातंतच्छृणुष्वनृपोत्तम यान्यान्कामान्वांछयतितिलमित्तांस्तांस्तथैवच तत्क्षणा
देवमुच्यंतेनरानार्यश्चसर्वशः प्रभोर्भगवतोराजन्कामधेनोःप्रसादतः सौभाग्यंसंततींलक्ष्मींप्राप्नोतिसुखमुत्तमम् ॥
युधिष्ठिरउवाच यदितुष्टोसिभगवन्व्रतस्यास्यविधिंशुभम् ब्रूहिमेदेवदेवेशकरोमित्वत्प्रसादतः केमंत्राःकेनमस्का
रादेवतार्थेप्रकीर्तिताः किंदानमर्घ्यमंत्रंचकथयस्वसुरोत्तम श्रीकृष्णउवाच नारदेनपुराराजन्युदुक्तंसंगरा-
दिषु स्मारितंतत्त्वयाराजन्शृणुष्वैकमनाव्रतम् मासिभाद्रपदेशुक्लेत्रयोदश्यांसमारभेत् त्रयोदश्यांप्रभातेतुस-
मुत्थायशुचिर्भवेत् गृण्हीयान्नियमंपूर्वंदंतधावनपूर्वकम् आचम्योदकमादायइमंमंत्रमुदीरयेत् गोत्रिरात्रव्रत
स्यास्योपवासकरणेमम शरणंभवदेवित्वंनमस्तेधेनुरूपिणि प्रसीदतुमहादेवोलक्ष्मीनारायणःप्रभुः लक्ष्मीना
रायणंदेवंसौवर्णंवास्वशक्तितः पंचामृतेनगव्येनस्नापयेत्कमलापतिम् स्थापयेत्सर्वतोभद्रेमंडलेष्टदलेपिवा गं.
धपुष्पैःसनैवेद्यैःस्तुतिगीतादिनर्तनैः नारिकेलार्घ्यदानेनप्रीणयेद्ब्रह्माहरिंतथा लक्ष्मीकांतजगन्नाथगोत्रिरात्रव्र-
तंमम परिपूर्णंकुरुष्वेदंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते आर्तिक्यंचततःकुर्याद्भक्त्याकृष्णस्यतुष्टिदम् नवकुंभंजलभृतंह-
विष्यान्नेनपूरितम् कृत्वादिनत्रयंपार्थप्रीतयेविनिवेदयेत् धेनुपूजांततःकुर्याज्जलधारांप्रदक्षिणाम् पुरादत्वा-

सुद्धैः कार्यंपंचवर्षमेवंहायनविंशति विंशत्यब्देसमासेतुव्रतोद्यापनमाचरेत् दंपत्योःपरिधानंहिदद्याद्भूषणपूर्वकम् भो
जनंचसुवासिन्यैस्तृतीयायांयथोदितम् विंशतिप्रथमेवर्षेवित्तशाठ्यमतःपरम् पंचकेपंचकेकार्यंपरिधानैश्चभोज
नैः नानारसैःसमायुक्तंघृतखंडसमन्वितम् सभर्तृकाश्चदातव्यंभोज्यंसौभाग्यहेतवे कुंकुमंकज्जलंदेयमब्दे
अब्देस्वशक्तितः रात्रौजागरणंकुर्यादखंडफलदंभवेत् अनेनविधिनायस्तुकुरुतेव्रतमुत्तमम् रात्रौजागरणं-
कार्यंव्रतसंपूर्णहेतवे व्रतेनलुविनानारीविधवाजन्मजन्मनि शोचतीदुःखसंयुक्तानचसौभाग्यभाक्भवेत् ना
रीणांतुव्रतैर्दानैर्यदिभक्त्याततःपरम् सौभाग्यमतुलंयातिपतिसंतोषदानतः एवमुक्त्वाव्रतमिदंतत्रैवांतरधीयत
पश्चाद्गृहंसमागत्यदंपतीचमुदान्वितौ पूर्वोक्तेनविधानेनप्राप्तंपुत्रसुखंतयोः दंपतिभ्यांविशेषेणअवैधव्यंपरंसु
खम् भुक्त्वाचविविधान्भोगानंतेप्राप्तंशिवालयम् एवंयाकुरुतेनारीनचभर्त्रावियुज्यते कुलत्रयंसमुद्धृत्यनी-
यतेशिवमंदिरम् सान्निध्यसुखमाप्नोतिशिवलोकेमहीयते कथांश्रुत्वाविधानेनसर्वपापात्प्रमुच्यते॥ ॥
इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेजयापार्वतीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् इतिगुर्जरदेशेगुर्जराचारप्राप्तम् अथभा
द्रपदशुक्लत्रयोदश्यांगोत्रिरात्रव्रतंहेमाद्रौभविष्योत्तरे युधिष्ठिरउवाच भगवंस्त्वत्प्रसादेनबहूनिसुकृता
निमे श्रुतानिबहुपुण्यानिकृतानिमधुसूदन सर्वपापहराणिस्युःसर्वकामप्रदानिच सांप्रतंश्रोतुमिच्छामिव्रतानां

सर्वतस्ततः विहायबिल्वपत्राणिसम्मार्जोपलेपनम् पंचामृतेनप्रक्षाल्यपूजांचक्रेमनोरमाम् नित्यंनियमसंयुक्तोपूजयेत्परमेश्वरम् पश्चात्पूजितस्तेनपार्वतीसहितोहरः एकदातुगतःसोथपुष्पार्थेब्राह्मणोत्तमः कुसुमंगृह्यतेयावत्तावद्दष्टःसपन्नगेः पतितस्तद्वनेघोरेसिंहव्याघ्रसमाकुले तृतीयेनमुहूर्त्तेनतद्भार्याचिंतयत्तदा केनापिकारणेनैवकथंनायातिमेपतिः रुदंतीशोकसंयुक्तावनमध्येगतासती आगतातत्रयत्रास्तेभर्त्ताचपतितोभुवि भर्त्तारंपतितंदृष्ट्वातदामोहमुपागमत् तस्यावाक्येतनायुक्तासास्मरद्वनदेवताम् पार्वतीतुसमायातायत्रतिष्ठतिब्राह्मणी आक्रंदमानांतांदृष्ट्वापार्वतीवरदाभवत् सुधांसुभगहस्तेनविप्रस्यक्त्वेविमुंचती उत्थितोब्राह्मणस्तत्रनिशीथेनिद्रितोयथा तावेवचरणौगृह्यदंपतीविनयान्वितौ पार्वत्याःपूजनंभक्त्याचक्रतुस्तौमुदान्वितौ पार्वत्युवाच त्वत्पूजनादहंप्रीतावरंवरयसुव्रते ब्राह्मण्युवाच त्वत्प्रसादेनरुद्राणिमयालब्धंचवांछितम् संतानंचैवमेनास्तिएतद्दुःखंचमेहृदि पार्वत्युवाच व्रतंकुरुविधानेनममनाम्नाचविश्रुतम् जयाममव्रतंनामत्रैलोक्येपावनंपरम् जयापार्वतीव्रतंनामआषाढेचारुलोचने स्वादहीनेनधान्येनत्याज्यंलवणमुत्तमम् इदव्रतंचकर्त्तव्यंभौमस्यदिनपंचकम् त्रयोदश्यांव्रतारंभस्तृतीयायांसमापनम् शुक्लपक्षेव्रतारंभःकृष्णपक्षेसमापनम् पंचाद्वगोधुमान्नेनव्रतंकार्यंप्रयत्नतः पंचाब्दंहियवेश्चैवव्रतंतुलवणंविना पंचाब्दंतंदुलैःकार्यंइक्षुरसविवर्जितम्

कुरु इतिपूजामकर्त्तव्याकथांश्रूयाद्द्विजोत्तमात्॥ श्रीमहालक्ष्मीरुवाच ॥अच्युतायनमस्तुभ्यंपुरुषाया
दिरूपिणे व्रताध्यक्षमहाप्राज्ञत्वंहृद्विस्मयकारक कथयस्वप्रसादेनव्रतानामुत्तमंव्रतम् केनचादौपुराचीर्णंमर्त्यलो
केचकारकः एतत्सर्वंप्रयत्नेनब्रूहिमेजगदीश्वर श्रीभगवानुवाच ॥अथातःसंप्रवक्ष्यामिपार्वत्याश्चकथामि
माम् यांश्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः आसीत्पुराकृतयुगेकौंडिन्येनगरेवरे ब्राह्मणोवेदतत्वज्ञःसत्यशौचपरा
यणः गुणवान्शीलसंपन्नोवामनोनामनामतः तस्यभार्याप्रियासत्यारूपलक्षणसंयुता धनाढ्येवेदविदुषोगृहे
वैसर्वसंपदः पूर्वकर्मविपाकेनसंतानरहितोभवत् अपुत्रस्यगृहंशून्यंश्मशानसदृशोपमम् दंपतीतेनदुःखेनक्षी
णौजातौशरीरतः एकदाशुभकालेतुनारदोगृहमागतः अर्घ्यपाद्यादिकंकृत्वाकथांचक्रेमुनासह वामनउवाच
॥ नारदत्वमृषिश्रेष्ठःसर्वज्ञानपरायणः कथयस्वप्रसादेनकथंदुःखंप्रशाम्यति दानेनकेनदेवर्षेव्रतेननियमेनच
तीर्थेनचमुनिश्रेष्ठसंतानंमेकथंभवेत् नारदउवाच शृणुविप्रप्रवक्ष्यामिसंतानंतेभविष्यति वनस्यदक्षि
णेपार्श्वेबिल्ववृक्षसमध्यतः भवानीसहितःशूलीलिंगरूपेणतिष्ठति सपर्यांकुरुयत्नेनत्रुष्टादास्यतिसंततिम् अ
पूज्यंलिंगमभ्यर्च्यसंततिश्चप्रजायते अनाथप्रेतसंस्कारीकोटियज्ञफलंलभेत् इत्युक्त्वानारदःस्वर्गंगतोवैमुनिपुं
गवः वनमध्येगतौह्यौतुदंपतीपुत्रकांक्षिणौ बिल्वमध्येततोदृष्ट्वाशिवलिंगंपुरातनम् बिल्वपत्रैश्चजीर्णैश्चापिहित

श्रीगणेशायनमः अथत्रयोदशीव्रतानिलिख्यंते [illegible]षाढशुक्लत्रयोदश्यांजयापार्वतीव्रतं भविष्योत्तरपुराणे श्री
लक्ष्मीरुवाच देवदेवजगन्नाथभुक्तिमुक्तिप्रदायक कथयस्वप्रसादेनलोकानांहितकाम्यया नारीणांतुव्रतंदेवअवैध
व्यकरंशुभम् येनचीर्णेननारीणामखंडफलदंभवेत् श्रीभगवानुवाच सत्यमुक्तंत्वयादेविनचमिथ्यात्वयोदितं
तद्व्रतंकथयिष्यामिनाख्यातंकस्यचित्पुरा अकथ्यंपरमंगुह्यंपवित्रंपापनाशनम् येनचीर्णेननारीणामवैधव्यंप्रजाय
ते आषाढेचप्रकर्त्तव्यंशुक्लपक्षेत्रयोदशी गृण्हीयान्नियमंतत्रदंतधावनपूर्वकम् तत्रमंत्रः आयुर्बलंयशोव
र्चः प्रजाःपशुवसूनिच ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वन्नोदेहिवनस्पते नियमात्फलमाप्नोतिनिष्फलंनियमंविना एतत्स
र्वंप्रयत्नेनव्रतंनियमपूर्वकम् एकभुक्तंव्रतंचैवकरिष्येहंमुदाधुना स्वादहीनेनधान्येनममपापंव्यपोहतु उ-
मामहेश्वरौकार्यौसुवर्णरजतादिभिः अथवामृन्मयौकार्यौवृष स्कंधोपरिस्थितौ गोष्ठेदेवालयेवापितथाब्रा-
ह्मणवेश्मनि स्थापयेद्दिव्यमंत्रेणप्रतिष्ठांतत्रकारयेत् तद्दिनेदंतकाष्ठंहियोथिकंत्ववरानने स्नानंकृत्वाततःशु
द्धाततोपूजांप्रकल्पयेत् सप्तर्षिभिःसमंतत्रपूजांकृत्वापृथक्पृथक् कुंकुमागरुकस्तूरीसिंदूरैरष्टगंधकैः चंप
कैःशतपत्रैश्चयूथिकादिऋतूद्भवैः ग्रीवासूत्रेणदूर्वाभिःपूजयित्वाविधानतः अर्घ्येणवारिशुद्धेनउत्तरीययुगेनच
श्रीफलंद्राक्षदाडिंबैर्ऋतुजातफलेनच आद्यदेविचशर्वाणिशंकरस्यसदाप्रिये अर्घ्यंगृहाणदेवेशिममोपरिकृपां

नमः परमशांताय विरूपाक्ष नमोस्तुते सर्वसंकष्टनाशाय गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते
नैवेद्यंतिलमिश्रंतु फलानिविविधानिच नमःपरमशांतायविरूपाक्षनमोस्तुते सर्वसंकष्टनाशायगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते
इत्यर्घ्यं एवंसंपूज्यदेवेशंकुर्याद्धोमंसमाहितः आवाह्यदेवंलक्ष्मीशं होमयेद्धोमयाहुतीः शतमष्टाधिकंचैवतिलान्व्याहृति
संयुतान् सहस्रशीर्षेतिमंत्रेणहृदिध्यात्वाजनार्दनम् लक्ष्मीयुक्तंचमेघाभंशंखचक्रगदाधरं होमांतेकारयेच्छ्राद्धंवैष्ण
वंद्विजसत्तमैः दत्वाचभोजनंतेभ्यो घृतकुंभंसदक्षिणं कथाश्रवणसंयुक्तंजागृयात्तुततोनिशां तत्कुंभंवैष्णवींमूर्तिंविप्रा
यप्रतिपादयेत् मंत्रहीनंविहीनंचसर्वंतत्क्षमापयेत् ईश्वरउवाच एवंयःकुरुतेदेविसुरूपाद्वादशीव्रतं नरोवा
यदिवानारी तत्रपुण्यंशृणुष्वमे दौर्भाग्यंनश्यतेतस्य अपिजन्मांतरार्जितं अपिधूमस्यसंपर्कोजायतेकारणांतरात् तं
स्यापिनश्यतेदुःखंवैरूप्यंजन्मजन्मनि पतिनानवियोगस्यान्नष्टैःसहवियोगता जायतेगोत्रवृद्धिःस्यात्कीर्तिमान्जा
यतेभुवि जातिस्मरणमाप्नोति पदंनिर्वाणमाप्नुयात् पठ्यमानमिदंभक्त्यायःशृणोतिसमाहितः पुण्यमाप्नोतिसत
तंस्वर्गलोकेमहीयते इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे सुरूपाद्वादशीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् इतिद्वादशीव्रतानिसमाप्तानि

रूपांतांसभामध्यमे विरूपश्रवणाक्षीतांकुरूपांविकृताननां अदृष्टवैचित्र्यकृतंरूपाद्यन्नसंशयः इत्युक्त्वारुक्मिणींकृष्णः
सत्यभामांतदाब्रवीत् पार्थयाथप्रियांसभ्रूंसुरूपाद्वादशीव्रतं तिलादपिहिषष्ठांशंदेहिमेसेवकास्म्यहं सागतातत्सकाशंतु
पिधायद्वारमादरात् उवाचरुक्मिणींसातुसत्यभामाशुचिव्रता एकामप्याकृतिंदेविदेहिभीष्मकनंदिनि अर्धाकृतिर्वामेदेया
यद्यस्तिमयिसौहृदं रुक्मिण्युवाच कोयंमतिभ्रमस्तेवैसुरूपाद्वादशींप्रति तिलाकृतिंप्रयच्छामिउद्घाटयकपाटकं इत्यु
क्त्वात्वरितंस्नात्वादत्वात्येकांतिलाकृतिं तस्यांचैवप्रदत्तायांरूपेणसाधिकाभवत् तांदृष्ट्वाविस्मयपरांपप्रच्छदयितांहरेः
कथ्यतांममकाहित्वंकिमर्थमिहचागता सत्यभामोवाच तवाहंभगिनीभद्रेकृष्णेनोढास्मिधार्मिके सत्यभामेतिमेनामन
मामिचरणौतवइतिश्रुत्वातुवचनंविस्मयोत्फुल्ललोचना नोवाचकिंचिच्चार्वंगीत्यत्यर्थंविस्मिताभवत् एतस्मिन्नेवकालेतुवागु
वाचाशरीरिणी तवदानप्रभावेनसत्यासीत्सुरूपिणी सुरूपाद्वादशीपुण्यंदेवानामपिदुर्लभं देव्युवाच कर्मणाकेन
कर्तव्याकिमाचारंवदस्वमे नियमंहोमदानंचप्रसादंमेविधीयतां ईश्वरउवाच पौषेकृष्णेतुसंप्राप्तेपुष्यर्क्षंयदाभवेत्
तस्यांरात्रौसंयतात्माध्यात्वाविष्णुंसनातनं श्वेतागौरेकवर्णावातस्याग्राह्यंतुगोमयं अंतरिक्षात्तुपतितंशुचिर्मौनमवस्थितः
तस्यकृत्वाकृतीनांतुशतमष्टोत्तरंतिलैः प्रतीक्षेद्वादशींकृष्णांसुपवासपरायणः स्नात्वानद्यांतडागेवाविष्णुमेवाथचिंतयेत्
सौवर्णंतुहरिंकृत्वारौप्यंवाभक्तिशक्तितः तिलपात्रोपरिस्थंचततोविष्णुंप्रपूजयेत् इतिसंपूज्यविधिवत्पुष्पधूपैःसुदीपकैः

देवस्यास्यप्रसादेनधर्मकामार्थसिद्धये एवंभविष्यतितवसंबंधोविहितःसुरैः त्वयाचनान्यथाकार्यंगुरूणांवचनंमहत् मातागुरुत्त
राभूमेरितिवेदेषुगीयते ईश्वरउवाच एवमुक्त्वामहादेवि नारदस्त्रिदिवंगतः कृष्णोपिमातरंप्राहवैवात्वंहिविधीयते विरा
हिताचसातेनवेदोक्तविधिनाततः आनीयस्वगृहंमातुर्दर्शयामासतांवधूं पश्याद्येवमयाभामापरिणीताशुचिव्रता निर्द्दतिपुर
मागच्छप्रसादसुमुखीभव इत्युक्त्वावीक्ष्यतांकृष्णःप्रणिपत्यचमातरं बभूवकृतकार्याणांकृतकृत्योमहाबलः तांदृष्ट्वादेव
मातात्वबभौदुःखाधिकाभृशं ईदृक्विरूपांविकृतांकथंभर्त्तास्मिगोपितां चिंतामवापमहतीमतीवोद्विग्नमानसा कस्यापि
नावचक्षेथाःविरूपंतच्छरीरजं अथकस्मिन्सुकालेतुरुक्मिणीतत्रभावतः नमस्कृत्यततःश्वश्रूंसंस्पृष्टगोमयंतदा उवाच
प्रस्तनवाक्यंभक्तियुक्तंशुभावहं अंबाहंद्रष्टुमिच्छामिसपत्नींकृष्णवल्लभां तांदर्शयतुमेशीघ्रंप्रसादस्तुविधीयतां देव्युवा
च श्वश्रूर्त्वहंतेसुभगेममापिवचनंकुरु पूर्वमाचरितंसुभ्रूःसुरूपाद्वादशीव्रतं संप्रयच्छसिचेत्तस्यैदर्शनंतेभविष्यति
रुक्मिण्युवाच कष्टेनक्रियतेधर्मोव्रतंचापिसुदुष्करं कथंतस्यैप्रयच्छामिफलंदेवैःसुदुर्लभं देव्युवाच अर्धमदीय
तामस्यैतदर्धमथवापुनः पंचमांशमथोषष्ठंषोडशांशमथापिवा रुक्मिण्युवाच सुरूपाद्वादशीपुण्यंतिलार्धमपिनोत्स
हे किंपुनःषोडशांशंतुसपत्न्यांदुःखचेतसि एवमुक्त्वाजगामाशुमंदिरंस्वंशुभेक्षणा पुनःपप्रच्छकृष्णंसाप्रणिपातेनवैरुषा
देवप्रच्छामितेसर्वंनतुतुष्टोसिमेप्रभो कथंपश्यामितामद्यनवोढांकृष्णवल्लभां श्रीकृष्णउवाच दर्शयिष्येह्यहंसुभ्रूर्वै

कथंपापिष्ठताभवेत् जननीपूज्यतेनेनभार्याचयदुनंदन कृष्णउवाच परित्यजामिनोभीरुप्रियांप्राणधनेश्वरीं इतितूष्णीं
पराभूतांमातरंप्रेक्ष्यकेशवः चिंतयामासपरमंकथंसौख्यंभवेदिति एतस्मिन्नेवकालेतु नारदोभगवान् ऋषिः अभ्युज्जगाम
सहसाविष्णुंसंप्रेक्ष्यविस्मितं पूजितःपरयाभक्त्या अर्घ्यंजग्राहनारदः उपविष्टोयथान्यायंपर्यपृच्छद्नामयं नारदउवाच
किंत्वंखेदंकरोषीत्थं कुथसुद्वेगकारणं किंनसिध्यतितेभीष्टंत्वजोद्वेगंयदूत्तम कृष्णउवाच मात्रानियुक्तोदेवर्षेपरिणेतुं
द्विजोत्तम कन्यामुद्वाहयिष्यामिस्वरूपांकस्यचित्प्रभो नारदउवाच श्रूयतामभिधास्यामिपूर्ववृत्तांतमादरात् लक्ष्मीचु
कः पुरानाथः क्रीडमानोहिनंदते तत्रागमत्सभगवान् दुर्वासाऋषिसत्तमः अभ्युत्थानादिविधिनासत्कृतंज्ञानमूर्तिना प्रेक्ष्य
बीभत्सरूपंतंदेव्याहास्यंकृतंतदा सकोपेनमहातेजावैश्वानरसमप्रभः सशापलक्ष्मींदुर्वासामुनिःक्रोधेनसंयुतः हसि
तोहंत्वयामुग्धेआत्मनोरूपमीक्ष्यच विरूपाभवदुर्वृत्तेकिंनज्ञातोत्यहंत्वया इत्युक्तयातयादेव्यायथाशक्त्याप्रसादितः प्र
सन्नोजगदेवास्यंमच्छापोनान्यथाभवेत् जन्मांतरेणास्यफलंकरिष्यतिविरूपता सेयंमर्त्येवतीर्णाहिगोपकस्यगृहेशुभा
सत्यभामाविरूपाक्षाविरूपदशनातथा कर्णनासातिविकृतासंजातातत्प्रभावतः पाणिपादकटिग्रीवंसर्ववैरूप्यलक्षणं तत्र
गच्छमहाभागसतेकन्यांप्रदास्यति कृष्णउवाच विरूपवदनांब्रह्मन्कथंद्रक्ष्यामिनित्यशः कांगतिंवैगमिष्यामितां
विवाह्यकुरूपिणीं नारदउवाच रुक्मिण्यास्तुप्रसादेनशापान्मुच्येततत्क्षणात् उत्तमंप्राप्स्यतेरूपंसौभाग्यंपरमंस्वकं

दध्योदनयुतंशिक्यंवारिधानीयुतंविभो छत्रोपानहसंयुक्तंब्राह्मणायददाम्यहं इदंदध्योदनसहितंशिक्यंअमुकशर्मणेब्राह्मणा
यतुभ्यमहंसंप्रददे इतिवाचनं इतिभविष्योत्तरपुराणेवामनद्वादशीव्रतोद्यापनंसंपूर्णं अथपौषकृष्णद्वादश्यांसरूपद्वादशीव्रतं
गुर्जराचारेप्रसिद्धं उमोवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिप्रसादंकुरुमेप्रभो कथितव्यंप्रसादेनयद्यस्तिमयिसौहृदं व्रतेनकेनन्नी
र्णेनविरूपत्वंप्रणश्यति सौभाग्यंचैवमतुलंप्राप्यतेकस्यपूजनात् तन्मेकथयदेवेशपरमाभीष्टदायकं ईश्वरउवाच श्रूयतांप
रमंगुह्यंव्रतंपापहरंशुभं सरूपाद्वादशीनाममहापातकनाशिनी सरूपदायिनीचैवमहापातकनाशिनी कुलवृद्धिकरीचैवस
र्वसौख्यप्रदायिनी तच्छृणुष्वप्रयत्नेनकथ्यमानंमयानघे पुरावैद्वापरस्यांतेविष्णुर्दैत्यनिषूदनः अवतीर्णोमर्त्यलोकेवसुदेवकु
लेकिल तेनोढारुक्मिणीनामभीष्मकस्यसुतापुरा अत्यंतरूपसुभगापतिव्रतपरायणा नहितस्याविनाकृष्णःस्तोकमुद्वहतेसु
खं श्वश्रूश्वशुरयोःपादौववंदेसापुनःपुनः केनापिकर्मदोषेणकुपिताविष्णुमातरः नप्रसादयतिक्षिप्रमितिज्ञातातुदेवकी कृ
ष्णंप्रोवाचकुपिता यदितेजननीत्वहम् ततस्त्वयाहिवैवाध्याकुलरूपगुणाधिका मद्वाक्यमन्यथाकर्तुंनार्हसित्वंकुलोद्वह कृ
ष्णउवाच मायांतुरुक्मिणींत्यक्त्वा उद्वहेहंकथंशुभे यःपरित्यजेद्देभार्यामविक्लवशरीरिणीं सप्राप्नोतिहिमंदत्वंदौर्भाग्यंस
नपौरुषं विरूपत्वमवाप्नोतिनसुखंविंदतेक्वचित् व्याधिर्वाजायतेलोकेनिंदनीयःसदेहिनाम् इत्यहंदेविजानामिकथंकुर्यां
वचस्तव देवक्युवाच सर्वेषामेवदेवानांतीर्थादीनामपिध्रुवं मातागुरुतरापुत्रकस्तस्यावचनंत्यजेत् ममवाक्यस्यकरणात्

दनं नमोवामनरूपायनमस्तेस्तुत्रिविक्रम नमस्तेबलिबंधायवासुदेवनमोस्तुते इत्युक्त्वाथगुरुंनत्वापूजयित्वाजनार्दनं
भूमौजपेज्जपःक्रोधःशब्दादिविषयैर्जितः उद्यापनंततःकुर्याद्द्वादशैर्वत्सरैस्तदा सौवर्णींराजतींताम्रींमुर्तिंकृत्वाचतुर्भुजां
द्वादश्यास्तुदिनेप्राप्तेगुरुमभ्यर्च्यशक्तितः सदाचाररतंपार्थवेदवेदांगपारगं अस्मदीयंव्रतंविप्रविष्णुवासरसंभवं संपूर्ण-
तुभवेद्येनतत्कुरुष्वद्विजोत्तम तस्याग्रेनियमःकार्योदंतधावनपूर्वकं स्नानंकृत्वामंत्रपूर्वंनद्यादौविमलेजले तर्पयित्वापि
तॄन्देवान्पूजयेन्मधुसूदनं एवंसंपूज्यविधिवद्रात्रौजागरणंचरेत् ततःप्रभातसमयेस्नात्वाचार्यादिभिःसह वामनं
पूजयेत्प्राग्वत्होमंकुर्याद्विधानतः मंत्रेणेदंविष्णुरितिसमिदाज्यतिलौदनैः प्रतिद्रव्यंसहस्रंवाशतमष्टोत्तरंहुनेत्ब्राह्म-
णान्भोजयित्वातुद्वादशाष्टव्रतीनृप प्रतिमांचतथाधेनुमाचार्यायनिवेदयेत् एवंकृतेतुराजेंद्रगाःकृष्णाद्वादशाष्टवा
षट्चतस्रोथवादेयाएकावापिपयस्विनी वामनःप्रतिगृह्णातिवामनोवैददातिच वामनस्तारकोभाभ्यांवामनायनमोन-
मः एवंदत्वाततःप्रातर्भोजनंष्टपदाज्यकं पूर्वंदद्याद्ब्राह्मणेभ्यःपश्चाद्भुंजीतवाग्यतः प्रत्येकंब्राह्मणान्कुंभान्दक्षिणाव-
स्त्रचंदनं भूयोयथेच्छयाराजन्सर्वमेषविधिःस्मृतः एवंव्रतेकृतेब्रह्मन्यत्पुण्यंतन्निबोधमे यावत्कल्पशतंपूर्णमेकस-
प्ततिसंख्यया प्राप्यविष्णुपुरंभोगान्भुंजतेकालमक्षयं इहागत्यभवेद्राजाराजभिश्चसुसेवितः अथशिक्यदानसंक-
ल्पः कृतश्रवणद्वादशीव्रतांगत्वेनविहितंश्रीवामनप्रीत्यर्थमिदंदध्योदनसहितंशिक्यदानंकरिष्ये ब्राह्मणपूजनं वायनमंत्रः

गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीयमुनाजलैः स्नापितोसिमयादेवतथाशांतिंप्रयच्छमे स्नानं अतसीपुष्पसंकाशंतिलकृष्णा
जिनोपरि कुरुक्षेत्रेप्रतिष्ठाप्यंवामनंस्थापयाम्यहं प्रतिष्ठापनं प्रसीददेवदेवेशनमस्तेस्वस्तिवामन नमस्तेब्रह्मरूपाय
पीतनिर्मलवाससे वस्त्रं श्रीखंडंचंदनंदिव्यंगंधाढ्यंसुमनोहरं विलेपनंसुरश्रेष्ठचंदनंप्रतिगृह्यताम् चंदनं मल्लि
काशतपत्रंचजातिपुष्पंसुगंधकं चंपकैर्जलजैर्युक्तंपुष्पंगृह्णनमोस्तुते पुष्पं नमःकमलकिंजल्कपीतनिर्मलवाससे म
हाहावरिपुस्कंदधृष्टचक्रायचक्रिणे पूजामंत्रः मत्स्यंकूर्मंवराहंचनारसिंहंचवामनं रामंरामंरामकृष्णंबौद्धंकल्किंहि
तेनमः पादाद्यैकैकमस्यांगंपूजयेच्छीर्षमंततः पादौमत्स्यायचनमोनमःकूर्मायजानुनी वराहायनमोगुह्यंनृसिंहा
येतिनाभितः उरस्तेवामनायेतिभुजौरामायवैनमः कर्णौरामायचनमःकृष्णायचनमोमुखं बौद्धायचनमोनेत्रेक
ल्किनेचनमःशिरः इत्यंगपूजा धूपोयंदेवदेवेशशंखचक्रगदाधर अच्युतानंतगोविंदवासुदेवनमोस्तुते धूपं त्वमे
वपृथिवीज्योतिर्वायुराकाशमेवच त्वमेवज्योतिषांज्योतिर्दीपोयंप्रतिगृह्यताम् दीपं अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्भिः
समन्वितं मयानिवेदितंदेवप्रसीदपरमेश्वर अग्निर्यमोवैश्रवणःपापंमेहंतुचाव्ययः नैवेद्यं आचमनं करोद्वर्त
नं फलं तांबूलं दक्षिणां नीराजनं मंत्रपुष्पांजलिं प्रदक्षिणानमस्कारान् प्रार्थना जगदादिर्जगद्रूपःअनादिर्जगदंत
कृत् जलाशयोजगद्योनिःप्रीयतांमेजनार्दनः अनेककर्मनिर्बंधध्वंसिनंजलशायिनं नतोस्मिमथुरावासंमाधवंमधुसू

यत्क्रियतेपार्थतदनंतफलंलभेत् युधिष्ठिरउवाच त्वत्प्रसादाच्छ्रुतंकृष्णमयातुवामनव्रतं इदानींब्रूहिमेकृष्णव्रतो
द्यापनमुत्तमं श्रीकृष्णउवाच शृणुपांडववक्ष्यामिव्रतोद्यापनमुत्तमं कृतेनसफलंपार्थव्रतंभवतिनिश्चितं आदौ
मध्येतथाचांतेव्रतस्योद्यापनंभवेत् ममइहजन्मनिजन्मांतरेचकृतदोषप्रायश्चित्तार्थंपुत्रपौत्राद्यभिवृद्ध्यर्थंवामनजयंती
व्रतमहंकरिष्ये व्रतस्यसंपूर्णतासिध्यर्थंउद्यापनंचकरिष्ये इतिसंकल्प्य श्रवणद्वादशीव्रतांगत्वेनपुरुषसूक्तेनषोडशोप
चारैःवामनपूजनंचकरिष्ये द्वादशीश्रवणोपेतायदाभवतिभारत सरितांसंगमेस्नात्वाह्रदेवापियथाक्रमात् पितृदेवार्च
नंकृत्वाध्यायेच्चपरमेश्वरं जलेनपूरयेत्कुंभंस्थापयित्वाविचक्षणः पंचरत्नसमोपेतंतिलोपरिसुपूरितं तस्मिन्संस्थूचध
टितेस्थापयित्वाचवामनं सौवर्णंचयथाशक्त्याशंखशार्ङ्गविभूषितं शुभगंवस्त्रसंयुक्तंद्वादशांगुलमुच्छ्रितं पीतवस्त्रैः
शुभैर्देवस्यअजिनंचकमंडलुं अतसीपुष्पसंकाशंतिलकृष्णाजिनोपरि स्थापयित्वाविधानेनचंदनेनानुलेपयेत् धृत्वा
बाल्मयंरूपंदेवदेवस्यचक्रिणः ब्रह्मांडमुदरेयस्यमहद्भूतेरधिष्ठितं मायावीवामनःश्रीशोसमायातुजगत्पतिः आवाह
नं अजयायमहेशायजलजास्यायशंसिने नमस्तेकेशवानंतवासुदेवनमोस्तुते ध्यानं कमंडलुशिखाधारीकुब्जरू
पोसिवामन छत्रदंडधरोदेवपाद्यंगृह्णनमोस्तुते पाद्यं सहस्रशीर्षात्वंदेवश्रवणर्क्षसमन्वितः अर्घ्यंगृहाणदेवेशहा
दश्यासहितोहरे अर्घ्यं कमंडलुस्थितंचारुगंगोदकप्रपूरितं देवेशाचमनार्थंचतोयंमेप्रतिगृह्यतां आचमनीयं

मीप्सितान्भोगान्भुक्त्वामहाद्रुपालितः अस्येंद्रस्यावसानेतुत्वमेवेंद्रोभविष्यसि एवमुक्तोबलिःमायान्नमस्कृत्यसरोत्तमं विसर्जचबलिंदे
वोलोकपालानुवाचह स्वानिधिष्ण्यानिगच्छध्वंनिष्ठध्वंविगतज्वराः देवेनोक्तागतादेवाःप्रहृष्टाःपूज्यवामनं देवःकृत्वाजगत्कार्यं
तत्रैवांतरधीयत एतत्सर्वंसमभवदेकादश्यांनराधिप तेनेष्टादेवदेवस्यसर्वथाविजयातिथिः मासिभाद्रपदेशुक्लेद्वादशीश्रव-
णान्विता विजयाप्रोच्यतेसद्भिःकोटिकोटिगुणोत्तरा एकादश्यांसोपवासोरात्रौसंपूजयेद्धरिम् रौप्येसुवर्णपात्रेवादारुवंशमये
पिवा सौवर्णंवामनंकुर्यात्स्ववित्तस्यानुसारतः शिखाकमंडलुधरंछत्रयज्ञोपवीतकम् एवंलक्षणसंपन्नंवामनंपूजयेद्धरिम्
आज्याद्यपात्रंवासोभिरहतैःफलसंयुतैः मार्गेणचर्मणाकुर्याद्धत्त्यावाशक्त्यपेक्षया तिलाढकेनसंपूर्णंप्रस्थेनकुडवेनच अलाभे
यवगोधूमैःफलैःशक्तितिलैर्भवेत् अतसीपुष्पसंकाशंतिलकृष्णाजिनोपरि पुष्पैर्गंधैःफलैर्धूपैःकालोत्थैरर्चयेद्धरिम् नानाविधै
श्चनैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैर्गुडादनैः स्वस्यवित्तानुसारेणासहिरण्यंचकारयेत् एभिर्मंत्रपदैस्तत्रपूजयेद्गरुडध्वजम् उपहारैर्नरश्रेष्ठश्र
चिर्भूत्वासमाहितः धृत्वाबालमयंदेवंदेवदेवस्यचक्रिणः ब्रह्मांडमुदरेयस्यमहद्भूतैरधिष्ठितं मायावीवामनःश्रीशोसमायातुज
गत्पतिः युधिरउवाच उपवासासमर्थानांयाचेयंपुरुषोत्तमं एकांचद्वादशींपुण्यांवदस्ववदतांवर श्रीकृष्णउ० मासिभाद्रपदेशु
क्लेद्वादशीश्रवणान्विता सर्वकामप्रदापार्थउपोष्यानियमात्सदा सरितांसंगमेस्नात्वा द्वादशींसमुपोषयेत् समग्रंसमवा
प्नोतिद्वादश्यांयत्कृतंफलं श्रवणेनसमायुक्तांद्वादशींसमुपोषयेत् स्नानंदानंजपोहोमः स्वाध्यायःपितृतर्पणं तस्यां

नेः पुत्रं बलिं त्रैलोक्यशंकितं तपसा भावितात्मानं शांतं दांतं जितेंद्रियं मद्भक्तं मद्गतप्राणं सत्यसंधं महाबलं प्रजापतिसमं
त्वात्मप्रजानां प्रियकारकं नगुणास्तस्य शक्यंते वक्तुं केनापि भूतले अवश्यं तपसोपेतैर्भोक्तव्यं तपसः फलं तपसोंतस्तु
बहुना कालेनास्य भविष्यति यदा च विजयं दैत्यं ज्ञास्ये कालेन केनचित् समाहृत्य श्रियं तस्य तदादास्ये दिवौकसां अदिति
र्मां प्रयत्नाद्वै पुत्रार्थे पुत्रगंधिनी तस्यां मनीषितं देवकार्यं विष्णुरचिंतयत् स चिंतयित्वा सुचिरं देव्यां गर्भावधारणं अदितिं च
स्यामास वांछितं ते भविष्यति अथ काले बहुतिथौ गते सा गुर्विणी भवत् सुषुवे नवमे मासि पुत्रं सा वामनं हरिं ह्रस्वपादं
ह्रस्वकायं महाशिरसमर्भकं पाणिपादोदरकृशं ह्रस्वजंघोरुकेसरं दृष्ट्वा तु वामनं जातमदितिर्मोदमाप वै भयं बभूव दैत्या
नां देवानां तोषआगमत् जातकादीन् शुभकरान् संस्कारान्स्वयमेव हि चकार कश्यपो धीमान् प्रजापतिसमन्वितः आबद्ध
मेखलो दंडी जटी यज्ञोपवीतवान् कुशचर्माजिनधरः कमंडलुविभूषितः बलेर्बलवतो यज्ञं जगाम बहुविस्तरं दृष्ट्वा दै
त्य बलं सर्वं वामनस्तु जगाद ह अर्थनाहं यज्ञपते दीयतां मम मेदिनी पदत्रयप्रमाणो हि पठनार्थं मठो मम दत्ता दत्ता तवत
था बलिः प्राह द्विजोत्तमं ततो वर्धितुमारब्धो वामनोनंतविक्रमः पादौ भूमौ प्रतिष्ठाप्य शिरसा हृत्य रोदसी ताभ्यां स्वर्गादि
कान् लोकान् लल्लाटे ब्रह्मणः पदं न तृतीयं पदं लेभे किं ददे समतद्धद तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं सिद्धा देवर्षयस्तथा साधु साध्विति
देवेशं प्रशशंसुर्मुदान्विताः ततो दैत्यगणान्सर्वान्जित्वा त्रिभुवनं वशी बलिं प्राह च भोगाढ्यं गच्छ पातालं स्वबलानुगः तत्र त्व

नृसमुद्धृत्यजगामह स्वदेशस्थंचनगरंस्वगृहंचविवेशह सकृत्वाधनलोभेनप्रेतानांसङ्गतिंवणिक् जगामस्वगृहंतत्रमासि
भाद्रेयुधिष्ठिर श्रवणद्वादशीयोगेपूजयित्वाजनार्दनं दानंदत्वाचविप्रेभ्यः सोपवासोजितेंद्रियः संगमेचमहानद्योःप्रति
वर्षमंतंद्रितः चकारविधिवद्दानं ततोदृष्टांतमागतः अवापपरमंस्थानंदुर्लभंसर्वमानवैः यत्रकामफलावृक्षानद्यःपाय
सकर्दमाः शीतलामलपानीयाःपुष्करिण्योमनोरमाः तद्देशमासाद्यवणिक्महात्माप्रतप्तजांबूनदभूषितांगः कल्पंसमग्रं
स्मरसुंदरीभिःस्वर्गेसरेमेमुदितःसदैव बुधश्रवणसंयुक्ताद्वादशीसर्वकामदा दानंदध्योदनंशस्तमुपवासःपरोविधिः सग
रेणककुत्स्थेनधुंधुमारेणगाधिना एतैश्चान्यैश्चराजेंद्रकामदाद्वादशीकृता याद्वादशीबुधयुताश्रवणेनसार्धंसावैजयेतिक
थितामुनिभिर्नभस्ये तामादरेणसमुपोष्यनरोहिसम्यक्प्राप्नोतिसिद्धिमणिमादिगुणोपपन्नां इतिहेमाद्रौभविष्योत्तरेश्र
वणद्वादशीव्रतं अस्यामेववामनजयंतीव्रतं हेमाद्रौभविष्योत्तरे श्रीकृष्णउवाच द्वादश्यास्तेविधिःप्रोक्तः श्रवणेनयु
धिष्ठिर सर्वपापप्रशमनः सर्वसौख्यप्रदायकः एकादशीयदासास्याछ्रवणेनसमन्विता विजयासातिथिःप्रोक्ताव्रतिना
मभयप्रदा पुरादेवगणैःसर्वैःसमेत्यचयुधिष्ठिर वरदःप्रार्थितोविष्णुरिंद्राग्न्यनिलसंयुतैः बलवानजितोदैत्योबलिर्ना
ममहाबलः तेनदेवगणाःसर्वेपातितानिजमंदिरं त्वंगतिःसर्वदेवानांशीघ्रंकृष्णसमुद्धर दैत्यंजहिमहाबाहोबलिंबलव
तांवर श्रुत्वाविष्णुस्तदावाक्यंदेवानांकरुणोदयं उवाचवाक्यंवाक्यज्ञोदेवानांहितकाम्यया विष्णुरुवाच जातेवैरोच

म ब्रह्मस्वहारिणस्त्वेतेपापाःप्रेतत्वमागताः परदाररताःकेचित्स्वामिद्रोहरताःपरे मित्रद्रोहरताःकेचिद्देशेऽस्मिंस्तुसुदारुणे
ममैतेभृत्यतांप्राप्ताअन्नदानादिकेनच अक्षय्योभगवान्विष्णुःपरमात्मासनातनः यद्दीयतेतमुद्दिश्यअक्षय्यंतत्प्रकीर्तितं
तेनाक्षय्येनचान्नेनतृप्ताएतेपुनःपुनः प्रेतभावाच्चदौर्बल्यंनमुंचंतिकदाचन अहंचपूजयित्वात्वामतिथिंसमुपस्थितं प्रे-
तभावाद्विनिर्मुक्तोयास्यामिपरमांगतिं मयाविहीनाःकिंत्वेतेवनेऽस्मिन्भृशदारुणे पीडामनुभवंत्येतेदारुणांकर्मयोनिजां
एतेषांतुमहाभागममानुग्रहकाम्यया अनेकनामगोत्राणिगृह्णीष्वत्वंविलंबम अस्तिकक्षागताचैवतत्त्वसंपुटिकाशुभा
हिमवंतमथासाद्यतत्रत्वंलप्स्यसेनिधिं गयाशीर्षंततोगत्वाश्राद्धंकुरुमहामते एकमेकमथोद्दिश्यप्रेतेप्रेतेयथासुखं एवं
संभाव्यमाणस्तंतप्तजाम्बूनदप्रभः समारूह्यविमानंसस्वर्गलोकमितोगतः स्वर्गतेप्रेतनाथेवैप्रभावात्सवणिक्क्रमात् ना-
मगोत्राणिसंगृह्यप्रयातःसहिमाचलं तत्रप्राप्यनिधिंगत्वाविनिक्षिप्यस्वकेगृहे धनभारमुपादायगयाशीर्षवटंययौ
प्रेतानांक्रमशस्तत्रचक्रेश्राद्धंदिनेदिने यस्ययस्ययथाश्राद्धंसकरोतिदिनेवणिक् सोपितस्यतदास्वप्नेदर्शयत्यात्मनः
स्तवं ब्रवीतिचमहाभागप्रसादेनतवानघ प्रेतभावमिमंत्यक्त्वाप्राप्तोऽस्मिपरमांगतिं ततस्तुतेविमानस्थाऊचुश्चवणि-
जंतथा त्वयाहितारिताःसर्वेकिल्बिषाद्वणिजोत्तम प्रयामःस्वर्गतिंसर्वेइदानींत्वत्प्रसादतः साधुसंगोनहिवृथाकदा-
चिदप्युपजायते एवमुक्त्वागताःसर्वेविमानैःसूर्यसन्निभैः दिव्यरूपधराःसर्वेद्योतयंतोदिशोदश हरिदत्तश्चतान्सर्वा

चलंचकस्मात्वंसंप्राप्तोनिर्जलेवने तृषश्चासिकथंग्रासमात्रेणैवरुभंब्रवीः पिशाचपतिरुवाच शृणुभद्रंप्रवक्ष्यामिदुष्कृतं
कर्मचात्मनः शाकलेनगरेरम्येअहमासंसुदुर्मतिः वणिगासंपुराकालेततोऽभद्रमवापह शाकलेनगरेरम्येनास्तिकस्यदुरा-
त्मनः धनलोभात्तथातत्रकदाचित्समदेरिता नदत्ताभिक्षवेभिक्षात्तृषितेतुकदाचन प्रतिवेश्यस्तुतत्रासीद्ब्राह्मणोगुणवान्म-
म श्रवणद्वादशीयोगेमासिभाद्रपदेतथा सकदाचिन्मयासार्धंतापीनामनदीययौ तस्यास्तुसंगमःपुण्योयत्रासीच्चंद्रभागया
चंद्रभागासोमसुतातापीचैवार्कनंदिनी तयोःशीतोष्णसलिलेसंगमेसुमनोहरे तत्तीर्थवरमासाद्यप्रतिवेश्यःसमेद्विजः श्र-
वणद्वादशीयोगेस्नातश्चैवोपवाससकृत् चंद्रभागस्यतोयस्यवारिकुंभंनवंदृढं दध्योदनयुतैःसार्धंसंपूर्णवर्धमानकैः छत्रोपान-
द्युगंवस्त्रंप्रतिमांविधिवद्धरेः प्रददौविप्रमुख्यायरहस्यज्ञोमहामुनिः वित्तसंरक्षणार्थायतस्यापिचततोमया सोपवासेन-
दत्तावैवारिधानीसुशोभना चांद्रभागस्यविप्रायदध्योदनयुतातदा एतत्कृत्वागृहंप्राप्तस्ततःकालेनकेनचित् पंचत्वमहमासा-
द्यनास्तिक्यात्वेततांगतः अस्यामटव्यांघोरायांयथास्वकुशलंतदा पुरोहितोमयादृष्टोस्नात्वागृहमुपागतः शिक्यहस्तःसक-
लशोद्वादश्यांसमुपोषितः तेनापिकथितातत्रश्रवणद्वादशीशुभा सविनयंसोपदेशांव्रतंकृत्वामयानघ तस्येयंकर्मणःपुष्टि-
र्यैयंदृष्टात्वयानघ यदन्नंचमयादत्तंसजलंघटकांचनं तत्तन्मांभजतेनित्यंपिशाचत्वेपिनित्यशः सेयंमध्यान्हसमयेदिव-
सेदिवसेमम उपतिष्ठतिवैश्येहयथादृष्टंत्वयानघ उपवासफलेनैवजातिस्मरत्वमेवच दधिभक्तप्रसादेनजलान्नंचाक्षयंम

ततस्तेषुएकदेशेऽस्थितोवणिक् प्रेतस्कंधसमारूढमेकंविकृतदर्शनम् ददर्शबहुभिःप्रेतैःसमंतात्परिवारितम् आगच्छ-
न्तावमक्षीसस्तुतिशब्दपुरःसरं प्रेतस्कंधान्महींगत्वातस्यांतिकमुपागमत् सोपिवाचावणिक्श्रेष्ठमिदंवचनमब्रवीत्
अस्मिन्घोरतरेदेशेप्रवेशोभवतःकथं तमुवाचवणिक्धीमान्सार्थभ्रष्टस्तदावशः प्रवेशोदैवयोगेनकष्टकर्मकृतेनतु त्व
य्यामेबाधतेत्यर्थंक्षुत्तृषोंचभृशंतथा प्राणाःकंठमनुप्राप्तावचनंनश्यतीवमे अत्रोपायंनपश्यामिजीवयेद्येनकेनचित्
श्रीकृष्णउवाच इत्येवमुक्तःप्रेतस्तुवणिजंवाक्यमब्रवीत् पुन्नागमिममाश्रित्यप्रतीक्षस्वमुहूर्तकं कृतातिथ्योयथापश्चा
द्गमिष्यसियथासुखं एवमुक्तस्तथाचक्रेसवणिक्तृषयार्दितः मध्याह्नसमयेप्राप्तेततस्तंदेशमागतः पुन्नागवृक्षा-
च्छीतोदावारिधानीमनोरमा दध्योदनसमायुक्तेनवर्धमानेनसंयुता अवतीर्यततःसोग्रेददावतिथयेतदा दध्योद
नंचतोयंचक्षुत्तृड्भ्यांपीडितायवै दध्योदनेनतोयेनपरांतृप्तिमुपागतः विगतश्रमोविज्वरश्चापिक्षणेनचबभूवह
ततस्तुप्रेतसंघस्यतस्माद्भागंक्रमाद्ददौ दध्योदनात्सपानीयात्प्रेतास्तृप्तिंपरांगताः अतिथिंतर्पयित्वाचप्रेतलोकंचस
र्वशः ततःस्वयंचबुभुजेभुक्तशेषंयथासुखं ततोभुक्तवतस्त्वन्नंपानीयंचस्वयंपपौ प्रेताधिपंततस्तुष्टोवणिक्व
चनमब्रवीत् वणिगुवाच आश्चर्यमेतत्परमंवनेस्मिन्प्रतिभातिमे अन्नपानस्यसंप्राप्तिःपरमस्यकुतस्तव त्वोके
नचतथान्येनबिभर्षिसुबहून्वने तृप्तिंगताःकथंत्वेतेनिर्मांसाभीमकुक्षयः अपरंचकथंस्नेहमवाप्तावापरिक्षयं हिमा

अनेनैवविधानेनदद्या
ब्राह्मणेतुवेदवेदांगपारगे पुराणज्ञेविशेषेणविधिवत्संप्रदापयेत् प्रीयतांदेवदेवेशोममनित्यंजनार्दनः
श्रीकृष्णउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं महत्स्त्रीवानरोत्तमः सर्वंनिवर्तयेत्सम्यक् एकभक्तिरतोपिसन्
अस्तिराजन्मरुर्देशः सर्वसत्वभयंकरः सुत्ररण्येयहत्तंभूमिपालश्रृणुष्वतन् देशोदाशार्णकोनामतस्यभागेतुपश्चिमे
शमीखदिरपालाशकरीरैश्चसपीलुभिः नप्तवालुकाभूमिर्यत्रदुष्टामहोरगाः अल्पच्छायाद्रुमास्तत्रमृतप्राणिसमाकुलाः
अर्कप्रतापैःसंतप्तापुरुषानिस्तृणाम यत्रमीमगणावृक्षामर्कटैःपरिवेष्टिताः दग्धप्राणिगणाकीर्णायत्रभूर्दृश्यतेनकचित्
नोदकंनोतृषाप्रीताराजंस्तत्रबही ज्वलिताग्निसमंचैवयत्किंचित्तत्रदृश्यते तथापिलोकाजीवंतिसर्वेकर्मनिबंधनात्
सैकतेष्वेवनश्यं लाहकाः कदाचिदपिदृश्यंतेप्लवमानाविहंगमाः तैःकांतारगतैःकैश्चित्तृषितैःशिशुभिःसमं
निजसार्तिजलैःसैकतसेतुवत् तस्मिंस्तथाविधेदेशेकश्चिद्दैववशाद्वणिक् हरिदत्तइतिख्यातोवणिग्धर्मोपजीवकः
बभ्रामभ्रांतहृदयःक्षुत्तृषाश्रमकर्शितः र्थपरिभ्रष्टःप्रविष्टोमरुजांगले दृष्टवान्मलिनान्नृक्षान्निर्मांसान्भीमदर्शनान्
क्षुत्क्षामान्लंबवृषणान्निर्मांसान् कयामःकुजनःक्वाहंकयास्यामिकिमाचरे अथप्रेतान्ददर्शासौक्षुत्तृषाव्याकुलेंद्रियः
भीतभीतस्तुतैः दृश्यकीकसान् स्नायुबद्धास्थिचरणान्धावमानानितस्ततः वणिक्सोपितदाश्चर्यंदृष्ट्वाभयमुपागतः
निविष्टेषु सार्धंजगामपथिवंचयन् ततोगत्वापिशाचास्तेन्यग्रोधंमहदाश्रयं शीतच्छायंसुविस्तीर्णंतत्रतेसमुपाविशन्

साधेनुर्द्वादशीज्ञेयातस्यांभाद्रपदेशुभा दशम्येकादशीयत्रसामोपोष्याप्रवर्त्तितिथिः श्रवणेनतुसंयुक्तासा
प्रसादंकुरुसंगम साधेनुर्द्वादशीज्ञेयातस्यांभाद्रपदेशुभा दशम्येकादशीयत्रसानोपोष्यापवर्त्ततिथिः
शुभासर्वकामदा पारणंतिथिवृद्धौतुद्वादश्यामुडुसंक्षयात् वृद्धौकुर्याच्चयोदश्यांतत्रदोषोनविद्यते इत्येषाकथितारराजन्द्वा
दश्यांश्रवणेनया कर्तव्यासाप्रयत्नेनइहामुत्रफलप्रदा द्वादश्यामुपवासोत्रत्रयोदश्यांतुपारणं निषिद्धमपिकर्तव्यमि·
त्याज्ञापारमेश्वरी बुधश्रवणसंयुक्तासैवचेद्द्वादशीभवेत् अतीवमहतीतस्यांसर्वंकृतमिहाक्षयं द्वादशीश्रवणोपेताय·
दाभवतिभारत संगमेसरितांस्नात्वागंगादिस्नानजंफलं सोपवासःसमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा जलपूर्णंतदाकुंभं
स्थापयित्वाविचक्षणः पंचरत्नसमोपेतंसोपवीतंसवस्त्रकं तस्योपरिस्थापयित्वालक्ष्म्यासहजनार्दनं यथाशक्त्यास्वर्णम
यंशंखशार्ङ्गविभूषितं स्थापयित्वाविधानेनसितचंदनचर्चितं सितवस्त्रयुगच्छन्नंछत्रोपानद्युगान्वितं ॐनमोवासुदेवा
यशिरःसंपूजयेत्ततः श्रीधरायमुखंतद्वत्कंठंहृदयेनमः नमःश्रीपतयेनेत्रेभुजौसर्वास्त्रधारिणे व्यापकायनमः·
कुक्षीकेशवायोदरंनमः त्रैलोक्यजनकायेतिमेढ्रंसंपूजयेद्धरेः सर्वाधिपतयेजंघेपादौसर्वात्मनेनमः अनेनविधिना
संपूज्यगोविंदंजागरंतत्रकारयेत् प्रभातेविमलेस्नात्वासंपूज्यगरुडध्वजं पुष्पधूपादिनैवेद्यैःफलैर्वस्त्रैःसुशोभनैः पुष्पां·
राजन्पुष्पधूपैःसमर्चयेत् ततस्तस्याग्रतोदेयंनैवेद्यंघृतपाचितं द्वादशब्राह्मणान्कुंभान्शक्त्यादद्याच्चदक्षिणां एवंसंपू·
जलिंततोदत्वामंत्रमेतमुदीरयेत् नमोनमस्तेगोविंदबुधश्रवणसंज्ञक अघौघसंक्षयंकृत्वासर्वसौख्यप्रदोभव अनंत

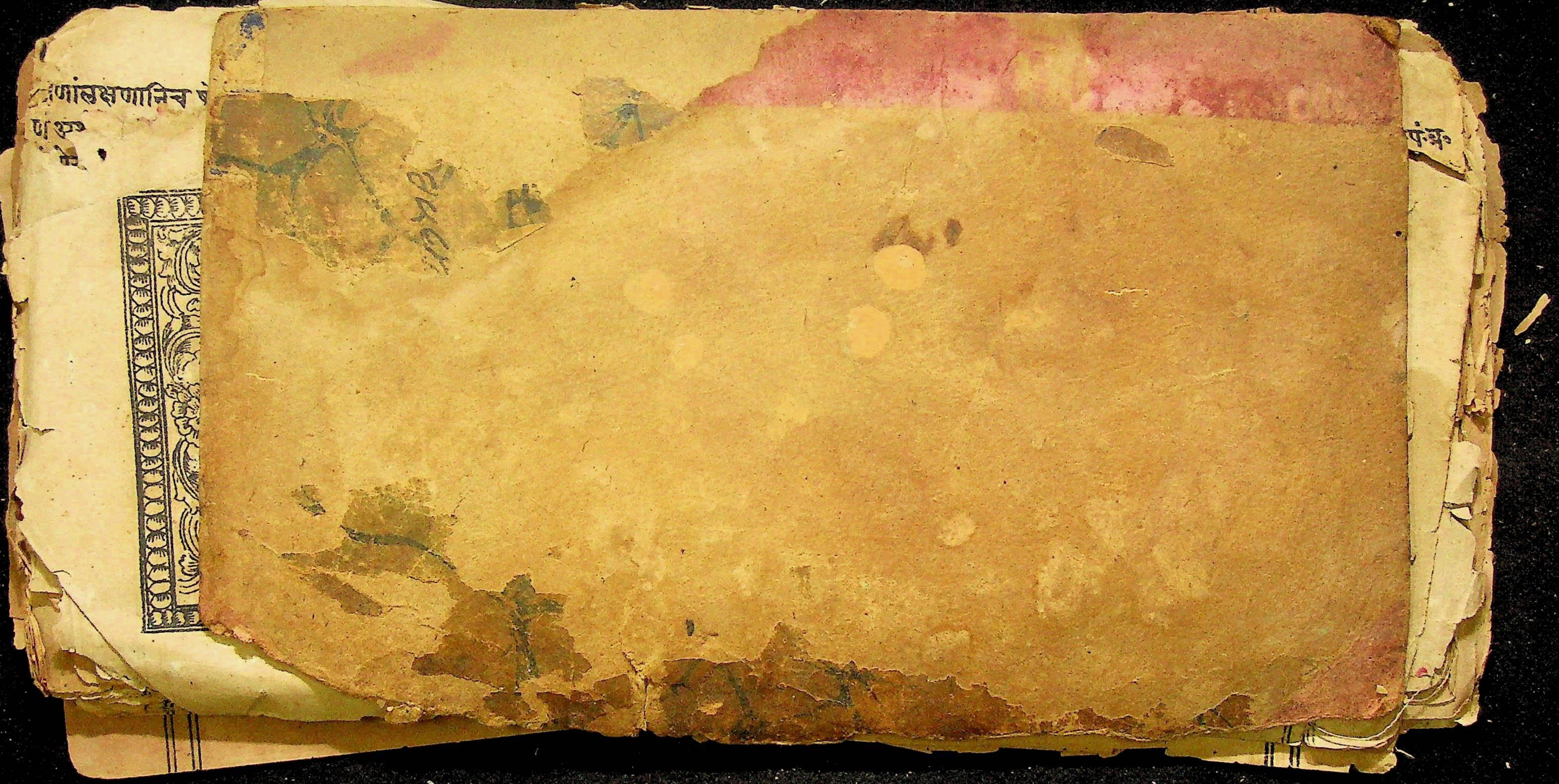
वं श्रवणद्वादशीयोगेसंपूज्यगरुडध्वजं दत्वादानंद्विजातिभ्योवियोगेपारणंततः सिंहस्थितेतुमार्तंडेश्रवणस्थेनिशाकरे यु·
धिष्ठिरउवाच उपवासासमर्थानांकिंस्यादेकमुपोषितं महाफलंमहादेवतन्ममाचक्ष्वपृच्छतः श्रीकृष्णउवाच यायामश्रवणो·
पिताद्वादशीमहतीतुसा तस्यामुपोषितःस्नातःपूजयित्वाजनार्दनं प्राप्नोत्ययत्नाद्धर्मज्ञद्वादशद्वादशीफलं दध्योदनयुतंतं
स्यांजलपूर्णंतथाघटं वस्त्रसंवेष्टितंदत्वाछत्रोपानहमेवच नदुर्गतिमवाप्नोतिगतिमग्र्यांचविंदति अक्षय्यंस्थानमाप्नोति
नात्रकार्याविचारणा श्रवणद्वादशीयोगेबुधवारोभवेद्यदि अत्यंतमहतीनामद्वादशीसाप्रकीर्तिता स्नानंजाप्यंतथादानंहो
मःश्राद्धंसुरार्चनं सर्वमक्षय्यमाप्नोतितस्यांशृणुकुलोद्वह तस्मिन्दिनेतथास्नातोयत्रक्वचनसंगमे सगंगास्नानजंराजन्·
फलंप्राप्नोत्यसंशयम् श्रवणेसंगमाःसर्वेपरतुष्टिप्रदाःसदा विशेषाद्वादशीशुक्लाबुधयुक्ताविशेषतः तथैवद्वादशीप्रोक्ता
बुधश्रवणसंयुता शुक्लाश्रवणसंयुक्तासंगमेविजयास्मृता वारिकुंभंप्रदायास्यांदध्योदनसमायुतं प्रेतयोनौनजायेतपू·
जयित्वात्रवामनं वंशाःसमुद्धृतस्तेनमुक्तःपितृऋणादसौ नभस्येसंगमेस्नात्वावामनोयेनपूजितः सयातिपरमंस्थानं
विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् युधिष्ठिरउवाच उपवासासमर्थानांतदेवपुरुषोत्तम एकायाद्वादशीपुण्यातांवदस्वममानघ
श्रीकृष्णउवाच मासेभाद्रपदेशुक्लाद्वादशीश्रवणान्विता सर्वकामप्रदापुण्याउपवासमहाफला संगमेसरितांस्नात्वाद्वा·
दश्यांसमुपोषितः समग्रंसमवाप्नोतिद्वादशद्वादशीफलं लभेततीर्थराजोसित्वमेवसरितांपतिः संगमस्त्वंप्रसन्नोमे·

तत्रवाचनिकनिषेधसत्वात् तदाहअपरार्केशंखः क्षीराणियान्यभक्ष्याणितद्विकाराशनेबुधः सप्तरात्रंव्रतंकुर्यात्प्रयत्नेनसमा
हितः व्रतंगोमूत्रपानकं अथव्रतविधिः कृष्णउवाच विधानंशृणुराजेंद्रयथादृष्टंमनीषिभिः यथोक्तंनियमंकुर्यादेका
दश्यामुपोषितः दंतान्संशोध्ययत्नेनवाग्यतोनियतेंद्रियः श्रवणद्वादशीयोगेसमुपोष्यजनार्दनं अर्चयित्वाविधानेनत्र
योदश्यांपरेहनि नदीनांसंगमेस्नात्वायादर्चयेदत्रवामनं सौवर्णंविस्मसंयुक्तंद्वादशांगुलमुच्छ्रितं पीतवस्त्रैःशुभैर्वेष्ट्यम
त्रमव्रणंनवं हिरण्मयेनपात्रेणअर्घ्यपात्रंप्रकल्पयेत् दध्यक्षतफलैश्चैवसहिरण्यंसचंदनं नमस्तेपद्मनाभायनमस्ते
जलशायिने तुभ्यमर्घ्यंप्रयच्छामिबालवामनरूपिणे नमःशार्ङ्गसीरबाणपाणयेवामनायच यज्ञभुक्फलदात्रेचवा
मनायनमोनमः देवेश्वरायदेवायदेवसंभूतिकारिणे प्रभवेसर्वदेवानांवामनायनमोनमः मत्स्यकूर्मवराहेभ्योनारसिं
हस्वरूपिणे रामचंद्रायरामायवामनायनमोनमः श्रीधरायनमस्तेस्तुनमस्तेगरुडध्वज चतुर्बाहोनमस्तेस्तुनमस्तेध
रणीधर एवंसंस्तूयविधिवन्नरःप्रस्कंदनादिभिः रात्रौजागरणंकुर्यात्सुरतोजलशायिनः धृत्वाबालमयंरूपंदेवोक्रीडसयो
निधौ ब्रह्मांडमुदरेयस्यमहद्भूतैरधिष्ठितं मायावीवामनःश्रीशःसोत्रायातुजगत्पतिः एवंसंस्तूयतंभक्त्याद्वादश्यामुद
येरवेः शृंगारसहितंतंचब्राह्मणायनिवेदयेत् वामनःप्रतिगृह्णातिवामनोहंददामिते वामनंसर्वतोभद्रंद्विजायप्रतिपा
दये जलधेनुंतथादद्याच्छत्रंचैवतुपादुके सहिरण्यानिवस्त्राणिवृषधेनुंतथानृप यत्किंचिद्दीयतेतत्रतद्दानंप्राप्यतेध्रु

तिथिक्षयेनभोक्तव्यंद्वादशींलंघयेन्नहि इहचश्रवणर्क्षंत्रिधाविभज्यमध्यविंशा
द्वादशीभवं विशेषेणमहीपालश्रवणंवर्धतेयदि तिथिक्षयेनभोक्तव्यंद्वादशींलंघयेन्नहि इहचश्रवणर्क्षंत्रिधाविभज्यमध्यविंशा
द्वादशीभवं विशेषेणमहीपालश्रवणंवर्धतेयदि श्रुतेश्चमध्येपरिवर्तमेतिस्कंभिप्रबोधपरिवर्तनमेववर्ज्यं केचित्तु चतुर्थी
निघटिकायोगंत्यक्त्वापारणंकार्यं तदुक्तंविष्णुधर्मे श्रुतेश्चमध्येपरिवर्तमेतिस्कंभिप्रबोधपरिवर्तनमेववर्ज्यं केचित्तु चतुर्थी
निघटिकायोगंत्यक्त्वापारणंकार्यं तदुक्तंविष्णुधर्मे अत्रैवशक्रोत्थापनमुक्तमपरार्केगर्गेण द्वादश्यांतुसिते
विभज्यमध्यपादद्वयमित्याहुः अत्रैवविष्णुपरिवर्तनोत्सवंकुर्यात् अत्रैवशक्रोत्थापनमुक्तमपरार्केगर्गेण द्वादश्यांतुसिते
विभज्यमध्यपादद्वयमित्याहुः इयमेवश्रवणद्वादशीनाम्ना तत्रैकादश्यांद्वादशीश्रवणयो
पक्षेमासिप्रौष्ठपदेतथा शक्रमुत्थापयेद्राजाविश्वश्रवणवासरे इयमेवश्रवणद्वादशीनाम्ना तत्रैकादश्यांद्वादशीश्रवणयो
पक्षेमासिप्रौष्ठपदेतथा शक्रमुत्थापयेद्राजाविश्वश्रवणवासरे इयमेवश्रवणद्वादशीनाम्ना तत्रैकादश्यांद्वादशीश्रवणयो
गेसैवोपोष्या विष्णुशृंखलविशेषयोगात् एकादश्यांश्रवणयोगाभावेपितद्दिनावच्छेदेनश्रवणस्पृष्टद्वादशीयोगादेवविष्णुशृं
खलमिति हेमाद्रौमतं निर्णयामृतेतु श्रवणद्वादशीयोगएवविष्णुशृंखलंनान्यथेति यथानिशीथानंतरंसूर्योदयावधि
कलामात्रमपिश्रवणर्क्षंनदापिपूर्वैव दिवोदासीयेतुरात्रेःप्रथमयामेश्रवणयोगेपूर्वा अन्यथोत्तरेत्युक्तं इयंचबुधवारेति
प्रशस्ता यदातुएकादशीश्रवणयुतानद्वादशीतदाएकादश्यामेवव्रतं अशक्तस्तु एकादश्यांगौणोपवासंकृत्वाद्वादशीमु
पवसेत् इदंव्रतंकाम्यमितिगौडाः नित्यमितिदाक्षिणात्याः पारणंतुउभयांतेअन्यतरांतेवाकुर्यात् भाद्रपदेश्रवणेकाद
श्यांमध्यान्हेवामनावतारः श्रवणयुक्तशुद्धैकादश्यलाभेतुदशमीविद्धापिश्रवणयुतायात्या तथाचमदनरत्नेवन्हिपुराणे
दशम्येकादशीयत्रसानोपोष्याभवेत्तिथिः श्रवणेनतुसंयुक्तासोपोष्यासर्वकामदा अस्यांद्वादश्यांदुग्धव्रतसंकल्पःदुग्धव्र
तेतुपायसादिकंवर्ज्यं दधिघृतादयस्तुविकाराग्राह्याएव नन्वेवंसंधिन्यादिक्षीरनिषेधेपिदध्यादिग्राह्यंस्यादितिचेन्न

रौप्यताम्रक्षौमैः सूत्रैः कौशेयपद्मजैः कुशैः काशैश्चकार्पासैर्ब्राह्मण्याकर्तितैः शुभैः कृत्वात्रिगुणितंसूत्रंत्रिगुणीकृत्यशोधयेत् तत्रोत्तमंपवित्रंतुषष्ट्यासहशतैस्त्रिभिः सप्तत्यासहितंद्वाभ्यांशताभ्यांमध्यमंस्मृतं साशीतिनाशतेनैवकनिष्ठंतत्समाचरेत् साधारणपवित्राणित्रिभिःसूत्रैःसमाचरेत् उत्तमंतुशतग्रंथिपंचाशद्ग्रंथिमध्यमं कनिष्ठंतुपवित्रंस्यात्षट्त्रिंशद्ग्रंथिशोभितं षट्त्रिंशच्चचतुर्विंशत्द्वात्रिंशदितिकेचन चतुर्विंशद्द्वादशाष्टावित्येकेमुनयोविदुः शिवपवित्रंतुतत्रैव एकादशभिर्वासूत्रैस्त्रिंशतावा-ष्टयुक्तया पंचाशतावाकर्तव्यंतुल्यंग्रंथ्यंतरालकं द्वादशांगुलमानानिव्यासादष्टांगुलानिच लिंगविस्तारमानानिचतुरंगुलकानिच नकरोतिविधानेनपवित्रारोपणंतुयः तस्यसांवत्सरीपूजानिःफलामुनिसत्तम तस्माद्भक्तिसमायुक्तैर्नरैर्विष्णुपरायणैः वर्षेवर्षेप्रकर्तव्यंपवित्रारोपणंहरेः इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेश्रावणशुक्लद्वादश्यांविष्णुपवित्रारोपणविधिः अथभाद्रशुक्लद्वादश्यांश्रवणद्वादशीयोगेकार्यं तथाचमात्स्ये द्वादशीश्रवणस्पृष्टास्पृशेदेकादशींयदि सएववैष्णवोयोगोविष्णुश्रृंखलसंज्ञितः तस्मिन्नुपोष्यविधिवन्नरःसंक्षीणकल्मषः प्राप्नोत्यनुत्तमांसिद्धिंपुनरावृत्तिदुर्लभां विष्णुधर्मे एकादशीद्वादशीचविष्णवर्क्षमपियत्रच तद्विष्णुश्रृंखलंनामविष्णुसायुज्यकृद्भवेत् एकादशीतितंत्रेणद्वादश्यामुपवासकृत् संस्पृशेयैकादशींराजन्द्वादशींयदिसंस्पृशेत् श्रवणंज्योतिषांश्रेष्ठं ब्रह्महत्यांव्यपोहति भाद्रशुक्लद्वादश्यांश्रवणयोगरहितायांपारणंकुर्यात् आभाकासितपक्षेषुइतिदिवोदासोदाहृतवचनात् उपोष्यैकादशींमोहात्पारणंश्रवणेयदि करोतिहंतियत्पुण्यंद्वादश

श्रीगणेशायनमः अथद्वादशीव्रतानिलिख्यंते तत्रचैत्रशुक्लद्वादश्यांमदनोत्सवः द्वादश्यांचैत्रमासस्यशुक्लायांदमनोत्सवः बौधा
यनादिभिःप्रोक्तः कर्तव्यःप्रतिवत्सरं रामार्चनचंद्रिकोक्तेः ऊर्जेव्रतंमधौदोलांश्रावणेतंतुपूजनं चैत्रेचदमनारोपमकुर्वाणोव्रजत्य
धः इदंशुक्रास्तादावपिकार्यं उपाकर्मोत्सर्जनंचपवित्रंदमनार्पणं ईशानस्यबलिंविष्णोःशयनंपरिवर्तनं कुर्यात्सुक्रेगुरौमूढेप्
इगार्ग्येणउच्यते इतिचैत्रद्वादशी वैशाखशुक्लद्वादश्यांयोगविशेषोहेमाद्रौ पंचाननस्थौगुरुभूमिपुत्रौमेषेरविःस्याद्यदिशुक्लप
क्षे पाशाभिधानाकरभेणयुक्तातिथिर्व्यतीपातइतीहयोगः अत्र स्नानदानादिकंकुर्यात्गोभूवस्त्रहिरण्यकैः नरैःपापंप्रमुच्येत
माधवस्यतुपूजनात् पंचाननःसिंहराशिः पाशाभिधानामतिथिर्द्वादशी करभोहस्तः इतिवैशाखद्वादशी आषाढशुक्लद्वाद
श्यांअनुराधायोगरहितायांपारणंकुर्यात् तथाचहेमाद्रौभविष्ये आभाकासितपक्षेषुमैत्रश्रवणरेवती संगमेनहिभोक्तव्यंद्वाद
शद्वादशीर्हरेत् आषाढभाद्रकार्तिकशुक्लद्वादशीषुअनुराधाश्रवणरेवतीयोगेपारणंनकुर्यात् अत्रविष्णुधर्मे मैत्राद्यपादेस्वपि
तीहविष्णुःपौष्णांत्यपादेप्रतिबोधमेति श्रुतेश्चमध्येपरिवर्तमेतिसुप्तिप्रबोधपरिवर्तनमेववर्ज्यं इतिआषाढशुक्लद्वादशी अथ
श्रावणशुक्लद्वादश्यांदधिव्रतं तक्रादीनांननिषेधः तत्रदधिव्यवहारात् तत्रैवद्वादश्यांविष्णोःपवित्रारोपणमुक्तम् हेमाद्रौवि
ष्णुरहस्ये श्रावणस्यसितेपक्षेकर्कटस्थेदिवाकरे द्वादश्यांवासुदेवायपवित्रारोपणंस्मृतं द्वादश्यांश्रावणेवापिपंचम्यामथवाहि
ज अनुकूलेषुकर्तव्यंपंचदश्यामथापिवा पवित्रारोपणंविघ्नाच्छ्रावणेनभवेद्यदि कार्तिक्यवधिशुक्लास्तेकर्तव्यमितिनारदः हेम

॥ इतिघनराजः समाप्तः ॥

वर्षकोटिस्वर्गेवासः एलाफललक्षपूजनेनद्वादशसहस्रंस्वर्गेवासः पश्चाच्चक्रवर्तीभवति अखंडबिल्वपत्रलक्षपूजनात्कल्पांतं
शिवपुरेवासः जीरकलक्षपूजनात्सप्तजन्मपर्यंतंसौभाग्यंपश्चाद्राज्यप्राप्तिः इतिधान्यफललक्षपूजाविधिः अथ
लक्षपूजोद्यापनम् यथाशक्तिब्राह्मणभोजननारीकेलाद्यैर्दानम् गजध्वजपताकाशिवस्योपरिकार्याश्वेतवस्त्रा
च्छादनम् तत्राचार्यलक्षणम् ह्रस्वंचवृषलंचैवमतिदीर्घंजडंतथा चेततांचाभिषेक्तारंबधिरंहीनलिंगकम् वेद
हीनंदुराचारंमलिनंबहुभाषिणम् निंदकंपिशुनंदक्षंअंधकंचविवर्जयेत्॥ सपत्नीकंसपुत्रंचअनूचारमनिंदकम् कर्मज्ञंदो
षरहितंसंतुष्टंचपरीक्षयेत् पूजांतेचततोहोमंतिलद्रव्येणकारयेत् ततस्त्वनंतरंपूजामाचार्येणैवकारयेत् यद्वारमंतमातं
गावायुवेगास्तुरंगमाः पूर्णेंदुवदनानार्योलक्षपूजाविधेःफलम् नमःशिवायशांतायसगणायससूनवे निवेदयामिचात्मानंत्वं
गतिःपरमेश्वर भूमौस्खलितपादानांभूमिरेवावलंबनं त्वयिजातापराधानांत्वमेवशरणंमम इतिश्रीब्रह्मांडपुराणे
लक्षपूजाव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् श्रीसांबसदाशिवार्पणमस्तु शुभंभवतु ॥ ॥
अग्निहोत्रीलुपाख्येनसखारामस्यसूनुना॥ विठ्ठलाख्येनकृतिनामुंबादेव्याःपरेशुभे॥१॥ शिलायंत्रेंकितस्त्वस्यव्रतराजःश्रभा
वहः रसाद्रिसप्तभूशाकेआनंदाब्देथवत्सरे॥ वैशाखेकृष्णपक्षेतुअमायांपूर्णतामगात्॥ २॥ श्रीकृष्णा...
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

णांलक्षणानिच षे

ण अथव्रतानिकथ्यंते गौरीमौनव्रतततःपरं पंचधान्यास्यपूजावैशिवासुष्टिततःपरं हस्तगौरीततोज्ञेयाकूष्मांडीचततःपरं कर्कटिकाततो

कंप्रोक्तंबिल्वरोटारव्यकम् कोटिदीपास्ततोज्ञेयापार्थिवोद्यापनंततः शिवमस्तुसर्वजगतःपरहितनिरताभवंतुभूतग णाः दोषाःप्रयां

न्यमतःपरम् पूजाः सुखीभवतु इतिश्रीविश्वनाथविरचितेव्रतराजार्केसानुक्रमणिकासमाप्ता अथसप्तधान्यलक्षपूजा-

गौर्यादोलोत्सवः तिलसार्धलक्षसप्तकर्षैर्लक्षसंख्याभवति तिललक्षपूजनाद्वर्षषष्टिसहस्रंस्वर्गवासः १ तंदुलमणार्धेनलक्षः

म् चतुर्थ्यां चत्वारिंशच्चंद्रलोकवासः २ मुद्गमणार्द्धेनलक्षः तस्यपूजनाद्वर्षलक्षषष्टिस्वर्गवासः ३ माषमणार्धेनलक्षः तस्यपूजना

तःसिद्धिविनायः ४ गोधूमकर्षविंशत्यालक्षः तस्यपूजनाद्वर्षाशीतिस्वर्गवासः ५ यवमणेनलक्षः तस्यपूजनाद्वर्षसहस्रपंचक

तता वरदाख्या तस्यपूजनाच्छिवलोकंप्राप्यकल्पांतपर्यंतं पश्चाच्चक्रवर्ती ७ अथफलानांलक्षपूजा कदलीफललक्षपूजनाद्

ऋषिपंचमिसंज्ञाख्यंउपाख्यवेत् १ पूगीफललक्षपूजनाद्वर्षमेकंस्वर्गवासः नारिंगीफललक्षपूजनाद्वर्षलक्षाष्टकस्वर्गवासः

ततःप्रोक्ताचंपाषष्ठीततःस्मृता स्वर्गवासः ३ पश्चान्महाराजोभवेत् जांबीरलक्षपूजनेनवर्षशतत्रयंशिवपुरेवासः अनंत

सप्तमीतथा पुत्रसंज्ञाचतत्रैवसप्तमीव्रतत्रयंशिवपुरेवासः ५ लवंगपूजनाद्वर्षलक्षषट्कंशिवपुरेवासः पश्चाद्राजाभवे

ततोज्ञेयादूर्वाष्टमीशुभप्रदा महालक्ष्मीस्ततः पश्चाद्धनपुत्रादिप्राप्तिर्भवति पनसलक्षपूजनाद्वर्षसहस्राष्टकंस्वर्गवासःरा

भवति सहकारलक्षपूजनात्कोटिवर्षस्वर्गेवासः जंबूफललक्षपूजनेन

णां लक्षणानि च षोडशाद्युपचाराणां कथनं च पृथक् पृथक् विधि

ण अथ व्रतानि कथ्यन्ते प्रतिपत्प्रभृतिक्रमात् चैत्रशुक्लप्रतिपदि सं… भिधा स्मृता उमामहेशभिज्ञा च पौर्णमासी शुभप्रदा कोजागरं ततः प्रोक्तं

…प्रोक्तं विल्वरोदाख्यकं तथा दौहित्रप्रतिपत्प्रोक्ता तत्रैव नन्दा ततः परम् अमापि गौरिसंज्ञाख्या लक्ष्मीसंज्ञा ततः परम् गौरीतपो ततः प्रोक्तं अ

…ख्यमतः परम् पूजा गोवर्धनस्याथ प्रतिपद्यां यथाविधि …स्यां विशेषतः   अतः परं प्रवक्ष्यामि मलमासादिकं व्रतं स्वस्तिकाख्यं व्रतं पश्चात् संच च

गौर्या दोलोत्सवः प्रोक्तः अक्षय्याख्या ततः …दित्यव्रतं तथा ततो दानफलं प्रोक्तं भानुवारे महत्फलम् सोमवारव्रतं पश्चात् काम्यमोक्षद्विधा तथा विधि

…म् चतुर्थ्यामथ संप्रोक्तं श्रावण… ततः भौमवासरसंज्ञं च ततो वैष्णुवासरं शनैश्चरव्रतं पश्चात् व्यतीपात ततः परम् मासोपवासकं पश्चा

…तः सिद्धिविनायकाख्या… …संक्रमणं पश्चाल्लवणाख्यं ततः परं भोगसंक्रमणं पश्चाद्रूपसंक्रान्तिमेव च तेजसंक्रमसंज्ञं… …भाग्याख्या ततः

…ता वरदाख्या… प्रोक्ता मनोरथविधा ततः अशोकाख्या ततः प्रोक्ता अयुष्टद्धिकरी ततः धनसंक्रमणं प्रोक्तं हुसरान्नेन भोजनम्

…ऋषिपंचमिसंज्ञा… घृतस्नानं कैः स्मृतम् घृतकंबलदानं च दधिमंथनमेव च तांबूलस्य ततो दानं सोद्यापनमुदाहृतम् मौनव्रतं

…ततः प्रोक्ता चंपाषष्… ततः परम् लक्षपद्मं ततः प्रोक्तं लक्षदीपस्ततः परम् लक्षदूर्वा ततः प्रोक्ता शिवलक्षपरिक्रमम् प्रदक्षिणविधिः प्रोक्तो

…सप्तमी तथा पुत्र… ततः विष्णुप्रदक्षिणा प्रोक्ता तुलस्याश्च ततः परम् विप्राग्निगोहनुमतेप्रदक्षिणमतः परं लक्षबिल्वस्ततः प्रोक्तो नम-

…ततो ज्ञेया दूर्वाष्टमी श… तुलसीलक्षसंख्याका विष्णुपूजा ततः परम् बिल्ववर्तीस्ततो ज्ञेया रुद्रवर्ती ततः परम् माणिक्यवर्तिसंज्ञं च विष्णुव

…प्रोक्ता सर्ववर्ती ततो स्मृता विष्णुसूर्यनमस्कारा लक्षसंख्या ततः परम्   मंगलाख्या ततो गौरी मौनव्रतमतः

वि॰ पं॰ अ॰

णांलक्षणानिच षोडशाद्युपचाराणांकथनंचपृथक्पृथक् विधिश्चोद्यापनेप्रोक्तोव्रतभंगेतथैवच उपयुक्तपदार्थानांइत्येवंप
ण अथव्रतानिकथ्यंतेप्रतिपत्प्रभृतिक्रमात् चैत्रशुक्लप्रतिपदिसंवत्सरविधिःस्मृतः आरोग्यप्रतिपच्चैवाद्वितीयाप्रतिपदस्तथा तिल
कंप्रोक्तंविस्तरोदरव्यकंतथा दौहित्रप्रतिपत्प्रोक्तातत्रैवनवरात्रकं धूतप्रतिपदाप्रोक्ताततःस्कंदव्रतंस्मृता चंपाषष्ठीविधिस्तत्र
न्यमतःपरम् पूजागोवर्धनस्याथप्रतिपद्यांयथाविधि ततोयमद्वितीयावैभ्रातृसंज्ञाततःपरं तृतीयायांततःप्रोक्तंसौभाग्यशय
नं गौर्यादोलोत्सवःप्रोक्तअक्षय्याख्याततःस्मृता स्वर्णगौरीततःप्रोक्ताहरितालिततःस्मृता बृहद्गौरीततःप्रोक्तासौभाग्या
म् चतुर्थ्यामथसंप्रोक्तंश्रावणेकृष्णपक्षके संकष्टाख्यव्रतंप्रोक्तंगणेशस्यशुभप्रदम् श्रावणेशुक्लपक्षेतुदूर्वागणप
ततःसिद्धिविनायकाख्यास्यमंतोख्यानमेवच कपर्दीगणपतिःप्रोक्तोकरकाख्याततःस्मृता शुभाज्ञेयादशरथीततो
ज्ञेता वरदाख्याततोज्ञेयाशुक्लावैगणनायके माघेकृष्णेतिलाप्रोक्तातथांगारकयेशुभा व्रतंचनागपंचम्यानाग
ऋषिपंचमिसंज्ञाख्यंउपांगललितास्मृता॥वसंतपंचमीप्रोक्तामाघशुक्लेहरिप्रिया आद्यंतुललिताषष्ठीकपिलाव्रतकं
ततःप्रोक्ताचंपाषष्ठीततःस्मृता गंगाख्यासप्तमीप्रोक्ताशीतलासप्तमीततः मुक्ताभरणसंज्ञाख्यासरस्वत्याश्चपूजनं रथसप्त
मीसप्तमीतथा पुत्रसंज्ञाचतत्रैवसप्तमीव्रतमुत्तमं बुधाष्टमीततःप्रोक्तादशाफलविधाष्टमी जन्माष्टमीततःप्रोक्तासैवगोकुलसं
ज्ञततोज्ञेयादूर्वाष्टमीशुभप्रदा महालक्ष्मीस्ततःप्रोक्ताव्रतंषोडशवासरं महाष्टमीततःप्रोक्ताअशोकाष्टमिसंज्ञका कालाष्टमी

णांलक्षणानिच षोडशाद्युपचाराणांकथनंचपृथक्पृथक् विधिश्चोद्यापनेप्रोक्तोव्रतभंगेतथैवच उपयुक्तपदार्थानांइत्येवंप
ण अथव्रतानिकथ्यंतेप्रतिपत्प्रभृतिक्रमात् चैत्रशुद्धप्रतिपदिसंवत्सरविधिःस्मृतः आरोग्यप्रतिपत्पश्चाद्द्विधाप्रतिपदस्तथा तिल
कंप्रोक्तंविस्वरोदाख्यकंतथा दौहित्रप्रतिपत्प्रोक्तातत्रैवनवरात्रकं धृतप्रतिपदाप्रोक्ताततःस्कंदव्रतेस्मृता चंपाषष्ठीविधिस्तत्र
न्यमतःपरम् पूजागोवर्धनस्याथप्रतिपद्यांयथाविधि ततोयमद्वितीयावैभ्रातृसंज्ञाततःपरं तृतीयायांततःप्रोक्तंसौभाग्यशय
गौर्यादोलोत्सवःप्रोक्तःअक्षय्याख्याततःस्मृता स्वर्णगौरीततःप्रोक्ताहरितालिततःस्मृता बृहद्गौरीततःप्रोक्तासौभाग्या
म् चतुर्थ्यामथसंप्रोक्तंश्रावणेकृष्णपक्षके संकष्टाख्यव्रतंप्रोक्तंगणेशस्यशुभप्रदम् श्रावणेशुक्लपक्षेतुदूर्वागणप
तःसिद्धिविनायाख्यास्यमंनोरथानमेवच कपर्दीगणपतिःप्रोक्तोकरकाख्याततःस्मृता शुभाज्ञेयादशरथीततो
तता वरदाख्याततोज्ञेयाशुक्लावैगणनायके माघेकृष्णेतिलाप्रोक्तातथांगारकयैशुभा व्रतंचनागपंचम्यानाग
ऋषिपंचमिसंज्ञाख्यंउपांगललितास्मृता॥वसंतपंचमीप्रोक्तामाघशुक्लेहरिप्रिया आद्यंतुललिताषष्ठीकपिलाव्रतकं
स्कंदषष्ठीततःप्रोक्ताचंपाषष्ठीततःस्मृता गंगाख्यासप्तमीप्रोक्ताशीतलासप्तमीततः मुक्ताभरणसंज्ञाख्यासरस्वत्याश्वपूजनं रथसप्त
विज्ञेयाअचलासप्तमीतथा पुत्रसंज्ञाचतत्रैवसप्तमीव्रतमुत्तमं बुधाष्टमीततःप्रोक्तादशाफलविधाष्टमी जन्माष्टमीततःप्रोक्तासैवगोकुलसं
ष्टमीततोज्ञेयादूर्वाष्टमीशुभप्रदा महालक्ष्मीस्ततःप्रोक्ताव्रतंषोडशवासरं महाष्टमीततःप्रोक्ताअशोकाष्टमिसंज्ञका कालाष्टमी

नेरवाख्याशिवप्रिया नवमीरामविख्यातासर्वपापहराशुभा ततोवैराभनामस्थलेरवनंपूजनंशुभम् नवमीशारदाप्रोक्ता
संख्याशुभप्रदा अक्षय्यनवमीसंज्ञा कार्तिकेशुक्लपक्षके ततोविवाहोधात्र्याश्चतुलस्याश्चशुभप्रदः ततोदशाहरास्तोत्रं
हरंशुभं आशादशमीतिख्यातावतंदशवतारकम् दशमीविजयानामशम्यापात्राभिमानतः एकादशीततःप्रोक्तास्तनि
निर्णयोद्वादशीनांच अष्टानांपरिकीर्तितः उद्यापनमथोच्यंतेएकादश्याःशुभप्रदं शुक्लकृष्णाद्विधाप्रोक्तासामान्ये
तथा मार्गशीर्षादिमारभ्यकथनंअघनाशनं चतुर्विंशतिसंख्याकंएकादशीव्रतंशुभम् चतुर्विंशतिनामानिमहिमाच
शयन्येकादशीप्रोक्ताचातुर्मास्यव्रतेशुभा व्रतानितत्रकथ्यंतेवार्षिकानिबहूनिच सोद्यापनानिसर्वाणिमान-
च भीष्मपंचकसंज्ञंचगोपद्माख्याव्रतंशुभं प्रबोधोवैतुलस्याश्चकर्त्तव्योवंशाहृद्ध्ये द्वादशीमथकथ्यंतेदम
शुभप्रदा वैशाखीयोगफलाचेतव्यतीपाताभिधामता आषाढीपारणंज्ञेयापवित्रारोपणंततः वामनाख्याविशेषेणश्र
समन्विता ततोज्ञेयास्वरूपावेद्वादशीपरिकीर्तिता त्रयोदशीजयाप्रोक्तापार्वतीपूजनेशुभा गोत्रिरात्रव्रतंप्रोक्तंदशपे-
स्मृता अशोकाख्यंततःप्रोक्तंमहावारुणिकंततः शनिप्रदोषसंज्ञंचपक्षसंज्ञंप्रदोषकम् अनंगाख्याभिधाज्ञेयात्रयो
शुभास्मृता चतुर्दशीमथोप्रोक्तास्नानेवैशिवसन्निधौ नृसिंहाख्याततःप्रोक्ताततोनंतचतुर्दशी रंभाव्रतेततःप्रो-
ख्याततःपरम्वैकुंठाख्याततःप्रोक्ताचतुर्दशीशिवप्रिया शिवरात्रिस्ततोज्ञेयाशिवव्रतविधास्मृता पौर्णिमावट-

व्र०
२०

दद्यात्सवत्सांचशिवसंतोषहेतवे शिवरूपाश्चतेविप्रादक्षिणावस्त्रसंयुताः पूजयित्वाविधानेननमःकुर्यात्पुनः पुनः शिवपीठंचतत्सर्वंआचार्याय
निवेदयेत् शिवभक्त्यात्मकंयस्माज्जगदेतच्चराचरम् तस्मादेतेनमेमर्त्येकरोतुभगवान्शिवः कैलासवासीगौरीशोभगवान्भक्त
वत्सलः चराचरात्मकोलिंगरूपीदिशतुवांछितम् इतिप्रार्थ्यततोविप्रान्नमस्कृत्वाविसर्जयेत् स्वयंभुंजीतवैभक्त्याबंधुवर्गैःसमन्वि
तः इतितेकथितंविप्रसर्वकामार्थसिद्धिदं शिवलोकंसमासाद्यतत्रैववसतेचिरं इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपार्थिवलिंगव्रतोद्यापनंसं
पूर्णं व्रतार्केचिंतितानर्थान्शास्त्रार्थंचविपश्चितान् बहून्संपचितानर्थान्दर्शयामियथाक्रमं व्रतस्यलक्षणंचादौकालदेशौततःपरं
व्रताधिकारिणश्चाद्भुतधर्मास्ततःपरं उपवासस्यधर्मश्चहविष्याणिव्रतस्यच पंचरत्नस्वरूपंचपल्लवानांततःपरं पंचगव्यस्वरूपंचसं
ख्यास्तत्रयथाक्रमं पंचामृतस्वरूपंचषड्रसानांतथैवच गंधस्यभागमानंचदेवतानांयथाक्रमं सर्वगंधमितिप्रोक्तंयक्षकर्दमसंज्ञकं सर्वौ
षधीस्ततःप्रोक्ता मंडलंपंचवर्णकं मृदःसप्तविधाप्रोक्ताधातवश्चततःस्मृताः सप्तधान्यंततःप्रोक्तंयथाष्टादशसंख्यकं कुंभस्यलक्षणंपश्चात्प्र
तिमाद्रव्यतन्मितिः धान्यमानंततःप्रोक्तंकलशस्थापनेशुभम् पूजाद्रव्याणिसर्वाणियथादैवतमादिशेत् धूपाश्चापितथाप्रोक्तादेवताभे
दतःपुरम् अनादेशेचसंख्यायाअष्टोत्तरशताधिका होमद्रव्यप्रतिनिधिर्मंत्रदेवतयोस्तथा कथनंचाप्यनादेशेद्रव्यप्रतिनिधेस्तथा
पवित्रलक्षणंपश्चात्तासांसंख्याततःपरम् धूपाश्चापितथाप्रोक्ताहोमयोग्याग्नयोपिच हेमरौप्यादिधातूनांधान्यानांमानमीरितं ॥
होमद्रव्यस्यमानंचऋत्विजांवरणंतथा आचार्यकर्मकरणंअग्न्यावाहनमेवच सर्वतोभद्रसंज्ञंचलिंगतोभद्रमेवच अथमंडलदे

अथपार्थिवलिंगोद्यापनम् नारदउवाच कथंपार्थिवपूजायाविधिर्ज्ञेयः सुरेश्वर किंफलंचास्यविज्ञेयंकथमुद्यापनेभवेत् कियत्कालंचकर्तव्यंप्रारंभश्चकदाभवेत् कथयाशुमहादेवलोकानामुपकारकम् ईश्वरउवाच धर्मार्थकाममोक्षार्थंपार्थिवं पूजयेत्सदा मृदमानीयशुद्धांदोशर्करावर्जिताशुभा सिंचोदकेनशुद्धेनमर्दयित्वातुवंदयेत् प्रारंभोस्यप्रकर्तव्योमाघमासेसि तेनरे चतुर्दश्यांविशेषेणसर्वकार्यार्थसिद्धये अथवाश्रावणमासिइंदुवारेशुभेग्रहे स्नात्वासंपूज्यगणपंस्वस्तिवाचनपूर्वकम् आजन्मपूजयेच्छंभुंसंवत्सरमथापिवा संपाद्यसर्वसंभारान्पूजयेन्मृन्मयंशुभम् शिवेतिमृदमादायमहेशोघट्टनेस्मृतः शंभुः प्रोक्तोप्रतिष्ठायांपिनाकीप्राणनेमतः शशिशेखरःपूजायांवामदेवोपिधूमकेविरूपाक्षोपिविज्ञेयोदीपदानेविशेषतः उपहारेकपर्दीस्या तांबूलेशितिकंठकः दक्षिणायामुमाकांतोनीललोहितविसर्जने एवंपूजाप्रकर्तव्यातंडुलैर्बिल्वपत्रकैः संवत्सरेतुसंपूर्णेउद्यापन विधिंचरेत् आचार्यंवरयेत्पूर्वंद्वादशान्नृत्विजस्ततः विरच्यलिंगतोभद्रंपंचवर्णैःशुभंस्मृतम् ब्रह्मादिस्थापनंकृत्वाकलशं स्थापयेत्ततः शिवप्रतिमासौवर्णीरजतस्यवृषस्ततः वस्त्रद्वयेनसंवेष्ट्यउपचारैस्तुषोडशैः पूजयित्वाविधानेनअधिवासनपू र्वकम् गीतवादित्रनिर्घोषैर्जागरंतत्रकारयेत् स्तोत्रैश्चविविधैःसूक्तैःपूजयेत्परमेश्वरम् चतुर्दशीदर्शयुक्तापारणेप्यधिकाम ता मृत्युंजयेतिमंत्रेणअग्नौहुत्वाचपायसम् लिंगसंख्यादशांशेनहोमःकार्योविधानतः अथवानाममंत्रेणपायसंजुहुयाद्व तीतर्पणंचप्रकर्तव्यंतद्दशांशेनसर्वदा मार्जनंतद्दशांशेनतद्दशांशेनभोजयेत् आचार्यंपूजयेद्भक्त्यावस्त्रालंकारभूषणैः धेनुं

अथकोटिदीपदानविधिः स्कंदउवाच रुद्रसंख्याशिवायाथअर्पयेद्दीपमुत्तमं वर्षमेकंतदर्धवावर्षद्वयमथापिवा कोटि-
संख्यार्धसंख्यावातदर्धवास्वशक्तितः तस्यदीपस्यसंपूर्त्यैकुर्यादुद्यापनंबुधः उपवासंप्रकुर्वीतपूर्वस्मिन्दिवसेतदा कर्षमात्रस्व-
वर्णेनतदर्धार्धेनवापुनः प्रतिमांशंकरस्याथउमयासहितस्यच कलशंस्थापयेद्रात्रौस्वस्तिवाचनपूर्वकम् आचार्यंवरयेत्तत्रअ-
भिज्ञंवेदपारगम् उमामहेश्वरंचात्रस्थापयेत्कलशोपरि उपचारैःषोडशभिःपूजयित्वापृथक्पृथक् रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराणश्र-
वणादिभिः प्रातःस्नानंविधायाथहोमकर्मसमारभेत् तिलैर्यवैश्चचरुणासर्पिषाबिल्वपत्रकैः आज्यप्लुतैश्चप्रत्येकंसद्योजातादि
मंत्रतः शतमष्टोत्तरंहुत्वाहोमशेषंसमापयेत् उमामहेश्वरंदेवंपूजयेच्चपुनर्व्रती प्रतिमांवस्त्रसहितांआचार्यायनिवेदयेत् स
हिरण्यांसवत्सांचधेनुंदद्यात्प्रयत्नतः अनेनविधिनायस्तुव्रतमेतत्समाचरेत् सभुक्त्वाविपुलान्भोगान्शिवसायुज्यमा-
प्नुयात् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकारभूषणैः गुरोराज्ञांगृहीत्वातुइष्टैःसहस्वयंभजेत् एवंयःकुरुतेमर्त्यःकोटिदीपप्र-
दीपनम् नरोवाप्यथवानारीसोश्नुतेपदमव्ययम् ज्ञानमुत्पद्यतेतस्यसंसारभयनाशनम् सर्वपापक्षयकरंजन्मजन्मार्जितंब-
हु बाल्येवयसियत्पापंयौवनेवापियत्कृतम् वार्धकेपिकृतंपापंतत्सर्वंनश्यतिध्रुवम् सर्वपापविनिर्मुक्तोभुक्त्वाभोगाननेकशः
सर्वान्कामानवाप्याथसोश्नुतेपदमव्ययम् परममितिहासंपावनंतीर्थभूतंद्विजिनविलयहेतुंयःशृणोतीहभक्त्या सभवति
खलुपूर्णःसर्वकामैरभीष्टैर्जयतिचसुरलोकंदुर्लभंपद्मसंघैः इतिश्रीस्कंदपुराणेकोटिदीपोद्यापनंसंपूर्णम् ॥

नंचश्रोतव्यं यद्व्रतंविष्णुपंचकम् येचशृण्वंतिसततंयेपठंतिद्विजोत्तम सर्वेतेमुक्तिमायांतिमहापातकजाद्भयात् कथानुवादकंभक्त्या
पूजयेच्चसद्वानरैः तेनसंतुष्यतेविष्णुर्जगत्कर्ताजनार्दनः इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेविष्णुपंचकव्रतंसंपूर्णं अथोद्यापनम् म
मइहजन्मनिजन्मांतरेचब्रह्महननमद्यपानसुवर्णस्तेयगुरुतल्पगमनागम्यागमनतत्संसर्गजनितोपपातकानांबुद्धिपूर्वाणांअबु-
द्धिपूर्वाणांमहापातकानांलघुपातकानांप्रायश्चित्तार्थंविष्णुपंचकव्रतंकरिष्ये विष्णुपंचकव्रतस्यसंपूर्णतासिद्ध्यर्थंउद्यापनंकरिष्ये
पुण्याहंवाचयित्वासर्वतोभद्रेब्रह्मादिदेवताआवाह्य कलशेविष्णोःसुवर्णप्रतिमांस्थाप्यरात्रौजागरणंकुर्यात् प्रभातेस्नात्वाशुद्ध
देशेस्थंडिलंकृत्वाअग्निंप्रतिष्ठाप्यअन्वाधानंकुर्यात् चक्षुषीत्यंतमुक्त्वाअत्रप्रधानं पुरुषोत्तमं॰शार्ङ्गधन्वानं॰गरुडध्वजं॰अनंतं॰
पुंडरीकाक्षं॰नित्यं॰वेदगर्भंयज्ञपुरुषं॰सुब्रह्मण्यं॰जयं॰शौरिं॰एताःश्रवणदेवताःअपूपद्रव्येण केशवादिद्वादशनामदेवताः एताःशु
क्लद्वादशीदेवताःगुडपायसेन विधुंशशिनं॰२शशांकं॰चंद्रं॰सोमं॰उडुपं॰मनोहरं॰अमृतांशुं॰हिमांशुं॰पावमानं॰निशाकरं॰चंद्रम
सं॰एताःपूर्णिमादेवताः घृतपायसेन॰संकर्षणादिकृष्णांतं॰एताःकृष्णाद्वादशीदेवताः पंचामृतौदनेन॰ महीधरंजगन्नाथं॰द
वेंद्रं॰देवकीसुतं॰चतुर्भुजंगदापाणिं॰सुरमर्दं॰सुलोचनं॰चार्वंगं॰चक्रपाणिं॰सुमित्रं॰असुरांतकं॰एताःदर्शदेवताःतिलमु-
द्गौदनेन॰शेषेणस्विष्टकृतमुक्त्वा होमंसमाप्य आचार्यंपूजयेत् पीठदानंकुर्यात् तथायथाशक्त्याब्राह्मणान्भोजयेत्
तेभ्योवस्त्रालंकारानदद्यात्स्वयंवाग्यतोभूत्वाबंधुभिःसहभुंजीत इतिविष्णुपंचकव्रतोद्यापनंसंपूर्णं शुभंभवतु

पूर्णमकारितः निशम्यराजातच्छब्दंमुमोचशरमुत्तमम् भृनमन्वेषयन्राजामृगबुध्याजिघांसितः विलोकयत्तत्रराजाब्राह्मणंश

आत्मानंब्रह्महंतारंज्ञात्वाराजासुदुःखितः तत्पापपरिहारार्थंनैमिषारण्यमागतः यत्रज्ञात्वाज्ञानवृद्धान्प्रणिपत्ययथार्च

तुमुनयः सर्वेब्रह्महत्यामयाकृता कथंपापाद्विमुच्येहंवक्तव्यंतुमहर्षयः ऋषयऊचुः क्षणंध्यात्वामहाभागाराजानमिदमब्रवीत्

राजन्रघुकुलश्रेष्ठ कुरुष्वव्रतमुत्तमम् विष्णुपंचकसंज्ञंचपंचपातकनाशनम् मासेभाद्रपदेशुक्लेद्वादश्यांश्रवणंयदि तदारभ्यव्रतंका

र्यंमार्गशीर्षेथवानृप एकादशीद्वयंचैवश्रवणंपौर्णमासिका दर्शंचोपोषयेद्भक्त्यावर्षमेकंसमाचरेत् एकादशीद्वयेमासेश्रवणं-

विष्णुदैवतं पौर्णमास्यांशशीचैवदर्शेविष्णुःसनातनः द्वादशैवतुनामानिप्रत्येकंपूजयेद्व्रती माघेमासेपंचधाचपूजयेच्चजगत्प्र

भुं नामभिर्द्वादशेमासेपंचधाद्वादशसंख्यया उद्यापनंततःकुर्याद्दानंमध्येप्रयत्नतः अंतेवापिप्रकर्तव्यंव्रतसाद्गुण्यहेतवे घृतपु

तैश्चश्रवणेशुक्लेतुगुडपायसं पायसाज्यंपौर्णमास्यांकृष्णेपंचामृतोदनम् तिलैश्चदर्शेमुद्गान्नंहोतव्यंघृतसर्पिषा अनेनविधिना

राजन्कुरुष्वव्रतमुत्तमं पापेभ्योमुच्यसेराजन्पुत्रपौत्रांश्चप्राप्स्यसि तेषांतद्वचनंश्रुत्वाचकारव्रतमुत्तमं राजादशरथःसद्योमुक्तोवैपा

तकात्ततः तस्मात्त्वष्ट्रवधान्मुक्तो अहल्यादोषतःप्रभुः सुराचार्योमहाराजसुरापानाद्बृहस्पतिः गुरुस्त्रीगमनाच्चंद्रःसुवर्णहरणा

द्बलिः अन्यैरपिमहीपालैर्दिलीपसगरादिभिः महापातकजैर्दोषैर्विमुक्त्यर्थंकृतंतदा तस्मात्त्वमपिराजेंद्रकुरुष्वव्रतमुत्तमं कुल

क्षयकृतेभ्यश्चदोषेभ्योमुच्यसेव्रतात् यदिच्छसिमहाराजसद्गतिंगतिमात्मनः माकुरुष्वात्रसंदेहोव्रतंकुरुयथोचितम् उपास्या

रमीढः सुलोचनः चार्वंगश्चक्रपाणिश्च सुरभिश्चोसुरांतकः दर्शस्य पक्षमासेषु देवताः षष्ठिकीर्तिताः स्वाहाकारान्वितैरेतैश्चतुर्थ्यंतैश्च
होमयेत् एवंविधिविधानं च होतव्यं च पृथक् पृथक् होमांते पूजयेद्दृस्यैराचार्यं भूषणैः शुभैः भूमिं सस्यवतीं श्रेष्ठां सवत्सां गां पय
स्विनीम् गोमेदं पुष्परागं च वैडूर्यं चेंद्रनीलकं माणिक्यं च प्रदातव्यं पंचपातकनाशनम् पंचरत्नानि देयानि पंचपातकनाशने पं
चमूर्तिं सुवर्णेन जातरूपं जनार्दनम् सवस्त्रकलशं चैव आचार्याय निवेदयेत् इरावतीति मंत्रेण गां दद्याच्च पयस्विनीम् धृतवती
तिसूक्तेन भूदानं कारयेत्ततः तद्विष्णोरिति मंत्रेण जातमूर्तिं प्रदापयेत् हिरण्यगर्भमंत्रेण दानव्यं च हिरण्यकं पंचमहापातकानिस्त
यंयांति न संशयः ब्रह्माणं च गणेशं च वस्त्रालंकारभूषणैः वस्त्रांते पूजयेद्दत्त्वा गोभूरत्न हिरण्मयं दत्वा च दक्षिणां कृत्वा यथानुज्ञा
विसर्जयेत् ब्राह्मणान् भोजयेद्राजन् वैष्णवान् षष्टिसंख्यकान् ब्रह्महत्या सुरापानं सुवर्णस्तेयमेव च गुरुस्त्रीगमनं चैव तत्संसर्गी च
पंचमम् गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च भ्रूणहा वृषलीपतिः अन्येभ्यो विविधेभ्यश्च पापेभ्यो मुच्यते नरः वसने चैव वैकुंठे यावद्विष्णुः स ना-
तनः इहलोके सुखवासीनः पुत्रपौत्रादिसंपदः अविच्छिन्नप्रियं भुक्त्वा अंते याति परां गतिं तस्मात्त्वं कुरु राजेंद्र व्रतं पातकनाशनं
अयोध्यानगरे रम्ये त्रेतायां च नराधिपः राजा दशरथो नाम शशास पृथिवीमिमाम् स राजा मृगयासक्तो जगाम गहनं वनं शरयूना
मनद्याः सतीरे गत्वा महावने धनुर्बाणयुतो रात्रौ स्थितो सो मृगसाधने अर्धरात्रौ व्यतीतायां तस्यास्तीरे मुनीश्वरः पितृभक्तिसदा
चारः पितरौ तेन नीयते तस्य तौ पितरौ तत्र तृषया पीडितौ तदा जलमानीयतां पुत्र ताभ्यां संप्रेषितः सुतः सकुंभो मुनिपुत्रेण ज

तत्रप्रणम्यजगदीश्वरं कृष्णंसंस्तूयवचसातेनापिपतिवंदितः पप्रच्छकिलवंश्यानांवधदोषप्रशांतये व्रतमेकंसमाचक्ष्वयेनायंप्रति
शाम्यति कुलक्षयकृतंदोषंस्वयंकर्त्तुंत्वमर्हसि इतिविज्ञापनांकृत्वापश्चात्तापोभवेत्सुनः युधिष्ठिरउ० यत्कृत्वामुच्यतेजंतु
र्महापातकपंचकात् तद्व्रतंब्रूहिगोविंदयदितुष्टोसिकेशव श्रीकृष्णउवाच साधुसाधुमहाभागशृणुष्वैकाग्रमानसः
येनसंचीर्यमाणेनमुच्यतेपंचपातकात् तथाव्रतमिदंवक्ष्येममप्राणस्त्वमेवहि निमित्तमात्रंभवताकुलक्षयःकृतोऽकवि प्रो
ष्पद्यांसितेपक्षेद्वादश्यांश्रवणेतथा तदारभ्यव्रतंकार्यंमार्गशीर्षेतथानृप एकादश्यामुपवसेत्सितेपक्षेचपर्वणि श्रवणेचतथो
पोष्यपूजयेद्गरुडध्वजम् एवंसंपूज्ययावच्चतावत्संपूज्यकेशवम् वत्सरांतेप्रकुर्वीतपंचमूर्त्तिजनार्दनं सश्रीकंचसकामंच
सचक्रंसगदंविभुं होमंतत्रप्रकुर्वीतएभिर्नामपदैःशुभैः श्रवणदेवतानांचअपूपैर्जुहुयाद्घृतं पुरुषोत्तमःशार्ङ्गधन्वातथैव
गरुडध्वजः गोवर्धनोद्धरनंतश्चपुंडरीकाक्षएवच तथानित्योवेदगर्भोयज्ञपुरुषएवच कृष्णब्रह्मण्योजयःशौरिरेताःश्रवणदे
वताः शुक्लद्वादशिदेवेभ्योजुहुयाद्गुडपायसं नामभिःकेशवाद्यैश्चद्वादश्यैर्जुहुयात्सुधीः एतासंपूजयेच्छुक्लद्वादश्यामधि-
देवताः पौर्णमास्याश्चदेवेभ्योजुहुया घृतपायसम् विधुःशशीशशांकश्चचंद्रःसोमस्तथोडुपः मनोहरोमृतांशुश्चहिमांशुः
पावनस्तथा निशाकरश्चंद्रमाश्चपूर्णिमादेवताःक्रमात् कृष्णद्वादशिदेवेभ्योहुनेत्संचामृतौदनं संकर्षणादिनामानःकृष्ण
द्वादशिदेवताः मुद्गौदनतिलाज्यंचअमावास्यांतुदेवताः महीधरोजगन्नाथोदेवेंद्रोदेवकीसुतः चतुर्भुजोगदापाणिःसु

च पूजार्थंतेप्रयच्छामिगृहाणपरमेश्वर पुष्पाणि॰ वनस्पतिरसोद्भूतो॰ धूपं॰ साज्यंचवर्त्ति॰ दीपं॰ अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्भिः समन्वि
तं गृहाणपार्वतीकांतकर्कटीसहितप्रभो नैवेद्यं॰ उत्तरापोशनं॰ करोद्वर्त्तनं॰ इदंफलंमहादेवकर्कटीसंभवंशुभं गृहाणवरदोभूत्वा
पूजांमेसफलांकुरु फलं॰ पूगीफलंतांबूलं हिरण्यगर्भेति[illegible]दं सर्वलोकानांतिमिरस्यनिवारणं सर्वसौख्यकरंदेविआ-
र्त्तिक्यंकल्पयामिभो नीराजनं॰ नमोस्तुकर्कटीदेविसर्वसौख्यप्रदायिनी मंत्रपुष्पंगृहाणेदंउमयासहितप्रभो मंत्रपुष्पं॰ यानि
कानिचपापानिजन्मांतेविहितानिच तानितानिविनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे प्रदक्षिणां॰ नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेशंकर वल्लभ व्र
तसंपूर्त्तिकामश्चनमस्कारंकरोम्यहं नमस्कारः अपराधसहस्त्राणि॰ प्रार्थनां॰ कर्कटीव्रतांगविहितंब्राह्मणायवायनप्रदान
महंकरिष्ये ब्राह्मणंसंपूज्य एकादशफलान्यद्यकर्कटीसंभवानिभो तांबूलदक्षिणांश्चैवगृहाणद्विजसत्तम वायनं॰ विसर्जे
यामिशंभोत्वंकर्कट्याउमयासह पूजांचप्रतिगृह्याथगम्यतांनिजमंदिरं विसर्जनम् आचार्यायचपीठंतन्निवेद्यंसकलं
ततः ब्राह्मणाभोजनीयाश्चरुद्रसंख्यामिताःशुभाः इतिकर्कटीपूजासमाप्ता अथविष्णुपंचकव्रतंलिख्यते
सूतउवाच द्वापरांतेमहाराजःकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः भ्रातृभिःसहधर्मात्माद्रोणंभीष्मंतथाकुरून् पुत्रान्पौत्रांस्तथाभ्रातॄन्
अन्यानपिमहीपतीन् राज्यस्यहेतवेतत्रकुलक्षयमथाकरोत् हत्वावंश्यान्कुरून्राजापश्चात्तापेनतापितः राजाकुरुमही
पालस्तत्पापक्षयकारणात् चतुरंगबलोपेतोभ्रातृभिःपरिवारितः यत्रसंस्थापितेःकृष्णोद्वारवत्यांजगत्प्रभुः सजगामतदा-

सोपिद्विजः पूर्वपतिस्तस्याएवमृगीदृशः वरयामासतांबालांतदद्भुतमिवाभवत् शापेनकस्यचित्सोपिपाषाणत्वमुपागतः तौदंप
तीबहून्वर्षान्भुक्त्वाभोगान्यथेप्सितान् पुत्रपौत्रसमृद्धिंचप्राप्यांतेपिपरंपदं इतिपरमरहस्यंकथितंवोमुनींद्राः कथाश्रवणमा
त्रेणनारीसौभाग्यमाप्नुयात् कर्तव्यंतुप्रयत्नेनचतुर्वर्णाभिरुत्तमम् ९४ इतिश्रीस्कंदपुराणेकर्कटीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् ॥
अथकर्कटीपूजनं तिथ्यादिसंकीर्त्यममअखंडसौभाग्यप्राप्त्यर्थंपुत्रादिसंतत्यैकर्कटीव्रतांगत्वेनकर्कटीपूजनंकरिष्ये पंच
वक्त्रंत्रिनयनंउमयासहितंशिवम् शुद्धस्फटिकसंकाशंचिंतयेद्भक्तवत्सलं ध्यानं० आवाहयामिदेवत्वांअस्मिन्स्थानेस्थिरोभ
व कर्कटीव्रतहेतोर्हिपार्वतीसहितप्रभो आवाहनं० आसनंमणिसंयुक्तंचतुरस्रंसमंततः भक्त्यानिवेदितंतुभ्यंगृहाणस्मर
सत्तम आसनं० देवदेवनमस्तेस्तुभक्तानामभयप्रद पाद्यंगृहाणदेवेश पार्वतीसहितप्रभो पाद्यं० गौरीवल्लभदेवेशत्रिपु
रांतकशंकर भालनेत्रनमस्तेस्तुगृहाणार्घ्यंममप्रभो अर्घ्यं० कांचनेकलशेस्थंसुगंधंचसुशीतलं आचम्यतांमहादेवपार्वत्या
सहितप्रभो आचमनं० पयोदधिघृतंचैवमधुशर्करयायुतं पंचामृतेनस्नपनंकरिष्येभक्तवत्सल पंचामृतस्नानं गंगा-
गोदावरीरेवासमुद्भूतंसुशीतलम् स्नानार्थंतमयानीतंगृहाणजगदीश्वर स्नानं० आचमनं० चंद्ररश्मिसमंशुभ्रंकार्पा
सेनविनिर्मितम् देहसंरक्षणार्थायवस्त्रंशंकरगृह्यतां वस्त्रं० त्रिवृत्यात्रिवृतंशुभ्रंविधात्रानिर्मितंपुरा ब्रह्मण्यरक्षणंसूत्रं
उपवीतंगृहाणभो उपवीतं० श्रीखंडंचंदनंदिव्यं० गंधं० अक्षताश्चसुरश्रेष्ठ० अक्षतां० नानाविधानिपुष्पाणिबिल्वपत्रयुतानि

नीरुभाम् वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यकुंभोपरिनिधायच कल्पवल्लीमहाभागेसदासौभाग्यदायिनि प्रार्थयामिव्रतादौत्वांभर्तृर्थेयोभिवृद्धये
इतिसंपूज्यतांतत्रकर्कटींचशिवंतथा उपचारैःषोडशभिर्भक्तिभावसमन्वितः नैवेद्यंसफलंदत्वामांत्वांसंतोष्यशोभने एकादशफ
लानांवैवायनकंचप्रदापयेत् वेणुपात्रेणसहितंसतांबूलंसदक्षिणं कर्कटीनामयावल्लीविधात्राविहितापुरा तस्याःफलप्रदानेन
सफलाश्चमनोरथाः गीतैर्वाद्यैश्चनृत्यैश्चपुराणपठनादिभिः रात्रौजागरणंकृत्वासपत्नीकोद्विजैःसह प्रभातेविमलेस्नात्वाप्रा
तःसंध्यांविधायच स्वशाखोक्तविधानेनहोतव्यंकर्मसिद्धये प्रधानंपायसंसर्पिःसतिलंजुहुयाद्व्रती अष्टोत्तरसहस्रंतुशतमष्टो
त्तरंतुवा कद्रुद्रायेतिमंत्रेणजुहुयाद्रुद्रतुष्टये गौरीर्मिमायेतितथापार्वत्याःप्रीतयेहुनेत् होमकर्मसमाप्याथहुनेत्पूर्णाहुतिंतथा
आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकारभूषणैः गौर्देयातुसवत्साचवस्त्रालंकारभूषिता आचार्यायप्रदातव्याव्रतसंपूर्णहेतवे दश
दानानिकुर्वीतशक्त्यावित्तानुसारतः सवस्त्रप्रतिमांकुंभमाचार्यायनिवेदयेत् यथाशक्त्याप्रकुर्वीतवित्तशाठ्यविवर्जितः ॥
दानमंत्रः गृहाणेमांकर्कटींत्वंद्विजस्वर्णेननिर्मितां संपूर्णमेव्रतंचास्तुदानेनानेनशंकर इमंमंत्रंसमुच्चार्यदद्यात्कर्कटिकां
द्विजे ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्रुद्रसंख्यामितांस्तथा आशिषोप्रतिगृह्णीयात्द्विजानांसफलाप्तये व्रतमेवंवरंकांतेभोगःस्व-
र्गापवर्गदं ध्रुवांकथयसाध्वित्वंव्रतंवैधव्यभंजनं इतितस्यवचःश्रुत्वाविमानादवरुह्यच ध्रुवांसाकथयामासकृपांकृत्वाव्रतं
शुभम् स्वर्गंगतामहेशानीअनुकंप्यद्विजात्मकां ध्रुवापिचव्रतंचक्रेकांतारेऋषिमंडले ततदैवदिव्यपुरुषःपाषाणादाशुसंभवाः

आदत्ताम्मुनींद्रायमुनयेविधिपूर्वकम् मुनींद्रंप्राप्यभर्त्तारंसप्तासन्तुष्टचेतसा सापत्न्यभावाद्दुष्टास्तानित्यंकलहतत्पराः परस्परेर्षे
यानित्यंभर्त्तुःसेवांनचक्रिरे स्वयंमिष्टान्नभोजिन्योभर्तृद्वेषणतत्पराः तेनतापेनसंतप्तोगतोवैस्वर्गमुत्तमम् सप्तापिचसपत्न्यस्ताः
प्रत्ययातायमालयं यामिनीयातनांभुक्त्वादुःखिताःपुनरागताः इहजन्मनिकस्यापिकौशिकस्यसुताभवत् रूपलावण्यसंपन्ना
वैधव्यंप्रतिपेदिरे प्रलंभितःपतिःपूर्वंतेनदोषेणवंचिताः पतयोवंचयांचक्रुःकृत्वावैपाणिपीडनम् इतिशंभोर्वचःश्रुत्वाहिमाद्रि
तनयाब्रवीत् पार्वत्युवाच भवंत्येवंविधाःसर्वाभर्तृद्वेषणतत्पराः अस्मद्दृग्गोचरीचेयंनोपेक्ष्याकरुणानिधे एवमाक-
र्ण्यपार्वत्यावचनंत्रिपुरांतकः वैधव्यभंजनंलोकेकथयामासतद्व्रतम् येनचीर्णेनपौरंध्र्योऽवैधव्यंमाप्नुवंतिहि उमेशृणुष्व
व्रतकंयोषिद्वैधव्यनाशनम् तारणंसर्वपापानांयोषितांचविशेषतः कर्कटीद्युमणौकल्पवल्लीशीघ्रंदधत्फलं कर्कटीसफलाद्येषां
वांछितार्थप्रदायिनी तद्व्रतंतेविधास्यामिशृणुसुश्रोणिसादरम् कर्कटीव्रतपुण्येनसर्वान्कामानवाप्नुयात् योषिद्वापुरुषोवा-
पिनात्रकार्याविचारणा त्वामप्येतद्व्रतंसुभ्रु करुष्वममसर्वगा कर्कटस्थेरवौनारीश्रावणेमासिभामिनी चंद्रेवारेविशेषेणस्त्री
भिःकार्यमिदंशुभम् प्रातःशुक्लतिलैःस्नात्वादंतशुद्धिंविधायच त्यक्त्वाचशतगंडूषान्मुखवद्दुर्गंधिनाशने पंचगव्यंगृहीत्वाथ
व्रतसंकल्पमाचरेत् आचार्यंवरयेत्प्राज्ञंशांतंदांतंकुटुंबिनम् सर्वलक्षणसंपूर्णंवस्त्रैराभरणैस्तथा मंडपंकारयेत्सम्यक्चतुर्द्वा
रंसतोरणं तन्मध्येभद्रपीठस्थांपूजयेदुमयासह सौवर्णींप्रतिमांकृत्वाद्वृषभंरजतस्यच कर्कटींपूजयेद्यत्नात्सफलांकांच

दीक्षिताय वेदोक्तेनैवविधिनापाणिग्राहमकारयत् त्वंधर्मचारिणीचास्यसुतेभवभयंत्यज भर्तृबुध्याभजस्वैनांसुफलंफलमाप्स्य
सि इतिदत्वासुतांतस्मैसद्विजोगात्स्वमंदिरम् कंदमूलफलानांचमिषेणैवजगामसः गतेपितस्मिन्साबालादुःखशोकाकुलाभव
त् कांतारेकुररीयदुच्चुक्रोशभृशदुःखिता चिंतयित्वामनस्येवंभर्तृबुध्यामहोपले दधारदृढभावज्ञानंत्वंसोमेपतिर्ध्रुवम् ननु
देवाःप्रयच्छंतिशीलाप्रतिमसंस्थिताः वांछितार्थान्मनुष्याणांभावोहिफलदायकः एतस्मिन्नंतरेकालेजगादोच्चैःपुरंदरः पपा
तचाशनिस्तस्मिन्महत्सूपलमस्तके सभिंनोवज्रपातेनचूर्णीभूतोततःक्षणात् दृष्ट्वाध्रुवापितत्सर्वंपुनर्निंदांचकारसा एत-
स्मिन्नेवकालेतुपार्वत्यात्रिपुरांतकः युक्तोयदृच्छयागच्छन्व्योमयानेनमंदिरं पार्वत्युवाच भगवन्कथमद्यस्त्रीरुदती
वैकृपानिधे दीनादीनतरानित्यंतत्सर्वमेवदप्रभो इतिदेव्यावचःश्रुत्वाप्रोवाचगिरिशःशिवाम् महादेवउवाच देविकौ
शिकदायादोहरिदीक्षितसंज्ञकः तस्येयमात्मजासाध्वीवैधव्यमगमद्ध्रुवम् प्राप्तोमरणधर्मोयंपाषाणोपतिर्जानिहि एवमन्याः
सोदरास्याःषडतीवमनोहराः वैधव्यमापुःसर्वास्ताःपाणिग्रहणमात्रतः पित्रादत्तामुनींद्राणांपुत्रेभ्योपिविपदंगताः आसांलला
टगारेखादैवाद्वैधव्यदायिनी तांनिराकर्तुकामोयंप्रस्तरायसमर्पयत्सोपिपंचत्वमापन्नोदैवीरेखाबलीयसी सर्वज्ञस्यवचः
श्रुत्वाकृपाक्रांताब्रवीदुमा पार्वत्युवाच कर्मणाकेनभगवन्वैधव्यंप्रापिताःसुताः मुनेरत्युत्तमंब्रूहितत्पापंपूर्वजन्मजं
कथंवाशुभजन्मासांभवेद्भवदनुग्रहात् गिरिजावचनंश्रुत्वाप्राहशंभुर्यथोदितम् पूर्वमेवंमुनेःपुत्र्यःसप्तासन्गुणशालिने पि

यज्वाविदिततत्वार्थोज्ञानदीपोभवार्णवे तस्यभार्यागुणवतीसतीसर्वगुणान्विता पतिशुश्रूषणरतातत्पदांबुनिषेविनी भर्त्तुःस
काशात्प्रासासाकन्यारत्नानिसप्तवै वत्सरेवत्सरेसावैवरिष्ठासर्वयोषिताम् ताःकन्यारूपसंपन्नावदृधुःपितृवेश्मनि इत्थंमृता
शुचिःशांतागुणज्ञामलिनीध्रुवा रूपलावण्यसंपन्नाकन्यास्ताश्चारुहासनीः दृष्ट्वाननंदतुस्तौहिदंपतीपरयामुदा ददौपि
तासुनीद्वायइत्थंसत्पायधीमते विवाहमकरोद्यत्नात्प्रीत्यापरमयासुतः जातेपरिणयेसोथसत्यःपितृगृहेवसन् कालधर्मसु
पेयायशीतज्वरप्रपीडितः दिनानिपंचषण्येवंभुक्त्वाविषयजंसुखम् मृतेथजामातरिसोपिदीक्षितोवत्सेतिचुक्रोशसुदुः
खपीडितः हाहेतिकिंतेभगवन्विचेष्टितंदिनेशदुःखंमयिपातितंत्वया विलपन्नितिविप्राग्र्योजामातुःसमकारयत् और्ध्वदे
हिकसंस्कारंददौचापितिलांजलिम् इत्थंवैधव्यसंपन्नापन्नगीवश्वसन्मुहुः समूर्च्छांचक्षणंबालाबालवैधव्यपीडिता षडे
वंचापिताःसर्वावैधव्यंप्रतिपेदिरे मातुःशोककराश्चैववैधव्येनप्रपीडिताः पाणिपीडनवेलायांचरमायांद्विजोत्तमः चिंता
दुःखार्णवेमग्नःकर्तव्यंनाभ्युपाद्यत यस्ययस्याथनिलयेआगमद्भूरिदीक्षितः ध्रुवांदातुंनशक्तोभूत्सत्यंसत्यंभयात्सुमान्
वयोवृद्धिंध्रुवायाश्चवीक्ष्यचिंतामवापसः इत्थंमनसिसंचिंत्यसद्यगमत्काननंद्विजः ध्रुवामादायसुश्रोणींगतोरण्यंमहद्भुव
रुतानिपक्षिणांयस्मिन्नसंतिनचमानवाः तद्वनंनार्ककिरणायस्मिन्शक्ताःप्रकाशितुम् अनेकमृगसंकीर्णंशार्दूलमृगसे-
वितं अन्यैश्चविविधैःसत्वैःसेव्यमानमहर्निशम् तत्रोपलंमहानीलंअपश्यत्सद्विजाग्रणीः चिंतयित्वामनस्येवमश्मनेप्रद

कथितानित्वयासाधोश्रेयांसिसुबहून्यपि आख्यातानिविचित्राणिचतुर्वर्गफलान्यपि पुण्यांनिचव्रतान्यादौतत्फलान्यपिभा
गशः स्वर्गसाधनभूतानिनिःश्रेयसकराण्यपि तत्रयद्व्रतमाप्रोक्तंयोषिद्वैधव्यनाशनं पुत्रपौत्रादिजनकंभर्तुरारोग्यदायकं
कामभोगप्रदंचान्यद्व्रतमस्तीतिचोक्तवान् तद्व्रतंव्रतकंपुण्यंवक्तुमर्हस्यशेषतः येनचीर्णेनसर्वज्ञनवैधव्यमवाप्नुयात्
ईप्सितान्लभतेकामान्भर्तुरायुश्चशाश्वतम् एवंनिशम्यमुनिवर्यवचोभिशेषंप्रश्नप्रहृष्टवदनःसूतसूतसूनुः आनंदयन्
मुनिसदःसुवचोमृतौघैःप्रोवाचशौनकमिदंबहुदीक्षिताग्र्य सूतउवाच साधुप्रश्नोमहाभागाभवद्भिर्यदुदाहृतः
तद्वक्ष्येचयथाज्ञानंशृणुतंवोजनकात्श्रुतम् योषिन्मूलोहिसंसारोपुंसःश्रेयोविधानकः योषितोपिमहाभागास्तारयंतिनिजंप
तिम् आपद्भ्योनरकेभ्यश्चपातिव्रत्यपरायणाः सीमंतिन्योधारयंतिभुवनत्रयमंडपम् पातिव्रत्येनधर्मेणदमेननियमेनच
भानुर्बिभेतिसततंकरैःस्प्रष्टुंपतिव्रतां साचेद्भर्तृयुतासाध्वीतारयेद्भुवनत्रयम् दैवादपिवियुक्तास्यादशुचिस्तुसदैवहि अ
मंगलेभ्यःसर्वेभ्योप्यसावैधव्यमंगला जलहीनायथागंगाप्राणहीनायथातनुः दर्भहीनायथासंध्याधर्महीनायथाक्रिया
सत्वहीनायथावाणीनृपहीनायथापुरी भर्तृहीनातथानारीभातिनोकेनकुत्रचित् तस्माद्वैधव्यशांत्यर्थंयत्नःकार्योहियोषि
ता नप्रयत्नैर्बहुविधैर्वैधव्यंयांतियोषितः विनापुण्यैर्व्रतैर्वापिभूरिदानैरहर्निशम् तस्मादेकंव्रतंविप्रायोषिद्वैधव्यनाशनं
कथयामीष्टफलदंसंवादंशिवयोःशुभम् पुरावंतीपुरेआसीत्धारिदीक्षितसंज्ञकः वेदवेदांगसंपन्नःकौशिकोद्विजसत्तमः

सपत्नीकं सुशीलं च वेदवेदांगपारगं वरणापूर्वमेवेह कारयेत्स्वस्तिवाच
रस्तां तु कारयेत् एवं कृत्वा महाराज आचार्यं वरयेत्ततः सपत्नीकं सुशीलं च वेदवेदांगपारगं वरणापूर्वमेवेह कारयेत्स्वस्तिवाच
रस्तां तु कारयेत् एवं कृत्वा महाराज आचार्यं वरयेत्ततः अव्रणं कलशं स्थाप्य वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् म
नं सर्वत्र मंडपं कुर्याद्गंगवल्यां मनोहरम् तदग्रे सर्वतोभद्रं नानारंगैस्तु कारयेत् अव्रणं कलशं स्थाप्य वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् म
हाफलेन संयुक्तं पंचरत्नसमन्वितम् जलप्रपूरितं कृत्वा पुष्पपल्लवसंयुतं ब्रह्माणं चैव सावित्रीं पूजयेद्विधिवद्व्रती पंचा
मृतेन संस्नाप्य ततः कुर्याच्च पूजनम् षोडशैरुपचारैश्च पूजयेत्परमेश्वरीं पूजयेत्पुरुषसूक्तेन मूलमंत्रेण वा व्रती कूष्मा-
ण्डैकामदायिन्यै ब्रह्मण्यै व्रतहेतवे नमोस्तु शिवरूपिण्यै सफलं कुरु मे व्रतम् एवं कृत्वा महाराज पूजनं सर्वकामदम्
रात्रौ जागरणं कृत्वा गीतवाद्यादिमंगलैः कथां श्रुत्वा विधानेन यथोक्तां राजसत्तम ततः प्रभाते पूर्णायां होमं कुर्याद्यथा
विधि प्रणोदेवीति मंत्रेण जुहुयात्तिलसर्पिषा अष्टोत्तरशतं होमं कुर्यात्तस्य यथाविधि होमशेषं ततः कृत्वा आचार्यं पूज
येन्नृप वस्त्रादिभिरलंकारैस्तोषयेच्च सपत्निकम् षड्भिश्चाथ संपूज्या दक्षिणावस्त्रसंयुताः ततो दानं च कुर्वीत कू-
ष्माण्ड्याः पीठसंयुतम् दानमंत्रः कूष्माण्डी बहुबीजाढ्या वस्त्रालंकारभूषिता हेमबीजसमायुक्ता गृहाण द्विजसत्त
म कूष्माण्डीव्रतसिध्यर्थं कुर्याद्धेदानमुत्तमम् व्रतसंपूर्णनार्थाय आचार्याय निवेदयेत् ततश्च शक्त्या विप्रेंद्रान् भोजयेद्भक्ति
संयुतः दक्षिणां च ततो दद्याद्व्रतसंपूर्णहेतवे एवं कृते महाराज व्रते सर्वफलप्रदे ईप्सितांल्लभते कामान्नात्र कार्या विचा
रणा इति श्रीपद्मपुराणे कूष्माण्डीव्रतोद्यापनं संपूर्णम् अथ कर्कटीव्रतं लिख्यते ऋषय ऊचुः ॥

प्राप देवब्राह्मणपूजकः कूष्मांडीव्रतमाहात्म्यात्सुरामनसीप्सितम् नत्सर्वं प्राप्य राजेंद्रः कृतकृत्यो बभूव ह श्रीकृष्ण उवाच
त्वमपीदं व्रतं राजन् समाचर यथाविधि द्रौपद्या सह धर्मज्ञ सर्वान्कामानवाप्स्यसि युधिष्ठिर उवाच कर्तव्यं तु कदा कृ
ष्ण विधिं तस्य वदस्व मे कस्मिन्मासे तिथौ कस्यां रोपणीया यथ वा भवेत् श्रीकृष्ण उवाच वैशाखस्य सिते पक्षे चतुर्द
श्यां नराधिप शुचौ देशे स्थलं शोध्य कूष्मांडीं रोपयेदथ षण्मासं पूजयेन्नित्यं षण्मंत्रैर्नामभिः सह ब्रह्मणा निर्मितासि
त्वं सावित्र्या प्रतिपालिता ईप्सितं मम देवि त्वं देहि सौभाग्यमेव नः सौभाग्यायै० आषाढे पूजयिष्ये त्वां मातः सर्व फ-
लायहि आशां कुरुष्व सफलां सर्वकामप्रदे नमः सर्वकामदायै० श्रावणे पूजयिष्यामि भक्त्या विघ्नविनाशिनि कूष्मांडि ब
हुबीजाढ्यां पुत्रदे त्वां नमोऽस्तु ते पुत्रदायै० भद्रे भाद्रपदे भक्त्या भद्रपीठोपरिस्थिते पूजयिष्यामि मातस्त्वां धनदायै नमो न
मः धनदायै० आश्विने पूजयिष्यामि बहुबीजप्रपूरिते कूष्मांडीनामसंयुक्ते फलदे त्वां नमो नमः कूष्मांड्यै० कार्तिके पूज
यिष्यामि सफलां सकलां शुभाम् सफलायै० शुभदे शुभदे मातर्मोक्षदे त्वां नमो नमः षण्मासं पूजयेद्देवं कूष्मांडीं धर्मनंद
न मोक्षदायै० ततः स्वर्णमयीं कृत्वा कूष्मांडीं सफलां शुभां परितः पूजयेद्देवान्लोकपालांश्च मंडले मंडले पूजयेत्तत्र सर्वलो
भद्र देवताः कूष्मांडीं पूजयेत्कुंभे वस्त्रालंकारभूषितां सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तां पुष्पमालाभिरावृताम् तन्मूले संप्रतिष्ठाप्य चतु
र्दश्यां प्रपूजयेत् मंडपं कारयेत्तत्र तोरणैरुपशोभितं चतुर्द्वारसमायुक्तं पताकाभिरलंकृतम् तन्मूले वेदिकां चैव चतु

संततिर्वर्धतेनित्यंसौख्यदंचधनादिकं अल्पायासंम
मिच्छामिव्रतमेकंकृपानिधे यत्कृत्वासर्वपापानिविलयंयांतितत्क्षणात् श्रीकृष्णउवाच साधुपृष्टंमहाराजत्वयाकुरुकु
लपुण्यंसर्वकामसमृद्धिदं कथयस्वेंदिराकांतकृपायदिममोपरि
लोद्भव वच्मिसर्वविधानेनत छृणुष्वजगद्धितं व्रतस्यानामहापुण्यंकूष्मांड्याख्यानमुत्तमम् तच्छृणुष्वमहाभागस्त्रीणां
चापिसुखोदयं सर्वसंपत्करंराजन्पुत्रपौत्रप्रवर्धनं नारदेनसमाख्यातंचंद्रसेनायभूपते आर्यावर्त्तेपुराकश्चिच्चंद्रसेनो
महीपतिः नारदंपरिपप्रच्छपुत्रपौत्रप्रदंव्रतम् चंद्रसेनउ० देवर्षेसर्वधर्मज्ञसर्वलोकनमस्कृत त्वत्समोनास्ति
लोकेषुहितवक्तापरोनृणाम् अद्यमद्भाग्ययोगेनसंजातदर्शनंतव पृच्छाम्येकमिदानींत्वामात्मश्रेयस्करंपरं दानंधर्मंव्र
तंवापिवदसत्पुत्रदाय[illegible]दराज्यंधनंवापिविनापुत्रेणमेविभो निष्फलंमुनिशार्दूलकृपयावदमेविभो कृष्णउवाच
इतितद्वचनंश्रुत्वानारदोमुनिसत्तमः चंद्रसेनमुवाचेदंव्रतंगोप्यंसुरैरपि नारदउवाच चंद्रसेनमहाभागसुरुच्या
प्रिययासह व्रतंकुरुमयाप्रोक्तंकूष्मांड्याःसर्वसिद्धिदम् यत्कृत्वासर्वराजेंद्रभविष्यंतिमहाबलाः सत्पुत्राःपरधर्मज्ञा
वीर्यवंतोबहुश्रुताः आयुष्मंतोतिकुशलाराज्यपालनतत्पराः श्रीकृष्णउवाच तच्छ्रुत्वानारदेनोक्तंचंद्रसेनोतिधा
र्मिकः व्रतंचकारकूष्मांड्याःपुत्राणांप्राप्तयेकिल अष्टौजाताःसुतास्तस्यदिक्पालसमतेजसः सुरूपःसुमुखःशांतः
सुप्रसादोथसोमकः चंद्रकेतुःसदानंदोसुतंतुश्चयथाक्रमात् पुत्रैस्तैःसहधर्मात्मासुरुच्याभार्ययासह संतोषंपरमं

चैवमाक्षिकंशर्करायुतम् पंचामृतस्नानं॰ मंदाकिन्याःसमानीतंहेमांभोरुहवासितं स्नानार्थंतेमयानीतंगृहाणजगदंबिके शुद्धस्ना॰
कौशेयंवसनंदिव्यंकंचुक्याचसमन्वितं उपवस्त्रेणसंयुक्तंगृहाणपरमेश्वरि वस्त्रं॰ यज्ञोपवीतं॰ इदंगंधंमहद्दिव्यंकुंकुमेनसम
न्वितं विलेपनमयादत्तंगृहाणवरदाभव गंधं॰ कज्जलंचैवसिंदूरंहरिद्राकुंकुमानिच भक्त्यार्पितंमयागौरीसौभाग्यंचगृहाण
भो सौभाग्यद्रव्याणि॰ नानाविधानिमाल्यानिसुगंधीनिहरिप्रिये गृहाणसुमनानीशेप्रसादाभिमुखीभव पुष्पाणि॰ धूपं
मनोहरंदिव्यंसुगंधंसुमनोहरं दशांगसहितंदेविधूपंमेप्रतिगृह्यताम् धूपं॰ दीपंतमोहरंज्योत्स्नंज्ञानसंबोधकंसदा दीपंगृहा-
णमातस्त्वमपराधशतापहं दीपं॰ नानाविधानिभक्ष्याणिव्यंजनानिहरिप्रिये गृहाणदेविनैवेद्यंसुखदंसर्वदेहिनाम् नैवेद्यं॰
गंगोदकंसमानीतंमयाचमनहेतवे तेनाचम्यमहादेविवरदाभवचंडिके आचमनं॰ करोद्वर्तनं॰ रंभाफलंदाडिमंचमातुलिंगं
चखर्जुरम् नारीकेरंचजंबीरंफलान्येतानिगृह्यतां फलानि पूगीफलमितितांबूलं॰ हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां॰ नीराजयामिदेवेशिक
र्पूराद्यैश्चदीपकैः गृहाणमंगलान्दीपान्वरदाभवशोभने नीराजनं॰ यानिकानिचपापानीतिप्रदक्षिणाः नानाविधानिदि
व्यानिबिल्वपत्रयुतानिच दूर्वांकुरैःसंयुक्तानिह्यंजलिस्थानिगृह्यतां मंत्रपुष्पं॰ अपराधसहस्राणि॰ नमस्कारं॰ य
स्यस्मृत्येतिप्रार्थना उपायनमितिवायनम् इतिप्रविष्टेहस्तगौरीपूजाविधिःसमाप्तः अथकूष्मांडीव्रतंलिख्य
ते युधिष्ठिरउवाच कृष्णकृष्णमहाभागब्रह्मरुद्रादिवंदित व्रतधर्मास्त्वयाप्रोक्ताःश्रुतास्तेसकलामया इदानींश्रोतु

देहिमेसर्वसंपत्तिंसर्वसौख्यंसदोत्सवम् प्रयच्छममपुत्राणांसदाराज्यमनामयम् ममास्त्वव्याहताभक्तिस्त्वयिजन्मनिजन्मनि
व्रतमेतत्तुयः कुर्यात्सवल्लोकमवाप्स्यति नदारिद्र्यंनवैधव्यंनशोकोनापिदुष्कृतं कुत्रचिंनापद्भूतमिदंकदाचित्संभविष्यति तथेत्यु
क्त्वाततोगौरीसगजांतरधीयत एतद्व्रतंसकलदुःखविनाशदक्षंसौभाग्यराज्यफलसाधनमाचरंत्यः यायोषितःसुखमनंत-
मिहोपभुज्यगौरीसमीपमुपयांतिहिदेहनाशे ५३ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेहस्तगौरीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् ॥
अथहस्तगौरीपूजा देशकालौसंकीर्त्यममइहजन्मनिजन्मांतरेचाखंडसौभाग्यप्राप्तयेपुत्रपौत्रराज्यकामनयाहस्त
गौरीव्रतांगत्वेनगौरीमहेश्वरप्रीत्यर्थंहेरंबशंभुगौरीपूजनंकरिष्ये तदंगत्वेनगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनंआचार्यादिवर
णंचकरिष्ये हस्तगौरींसदावंदेहृदयेभक्तवत्सलां शिवार्धांगस्थितामेकदंतपुत्रेणशोभितां ध्यायामि आगच्छभोह
स्तगौरीऐरावतगजोपरि शंभुनासहगणेशेनपार्षदैःस्वसखीगणैः आवाह॰ आसनेस्वर्णरत्नाढ्येसर्वशोभासमन्विते
उपविश्यजगन्मातःप्रसादाभिमुखीभव आसनं इदंगंगाजलंसम्यक्सुवर्णकलशेस्थितम् पाद्यार्थंतेप्रयच्छामि-
क्षालयामिपदांबुजे पाद्यं॰ गंधपुष्पाक्षतारक्तपुष्पैस्तोयंसमन्वितं सुवर्णपात्रेचार्वंगीगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं॰
कर्पूरैलामृगमदैःसुवासैरुपशोभितम् आचम्यतांमहादेविशिशिरंविमलंजलम् आचमनं॰ नदीनदसमुद्भूतंपवि
त्रंनिर्मलंजलम् स्नानार्थंतेप्रयच्छामिप्रसीदजगदंबिके स्नानं॰ पंचामृतेनस्नपनंकरिष्येभक्तवत्सले पयोदधिघृतं

समर्चयेद्देवींप्रतिमांप्रतिपादयेत् त्वंकथंपूजयामीतिमालंचिन्तेःकथांकुरु अनादिव्रतमेतद्धिनात्रकार्याविचारणा देव्युवाः
सौवर्णप्रतिमांहस्तिपात्रपुष्पाणिकल्पयेत् यस्यानशक्तिःसानारीकथंकुर्याद्व्रतंविभो ईश्वरउवाच अशक्तोमृद्गजःकार्यःप्र
तिमाचापिमृन्मयी पात्राणिवेणवान्येवपुष्पाणिऋतुजानिच अक्षतैस्तंडुलैश्चैवश्रद्धयाफलमाप्यते श्रीकृष्णउवाच
ततश्चक्रेव्रतंगौरीअलभद्वांछितंफलम् पूर्णव्रताचसाजाताभाग्यसौभाग्यसंयुता त्वमप्येतद्व्रतंकुंतीकुरुष्वश्रद्धासमन्विता अ
थहस्तिव्रतंकुंतीसाभिमानाकरोद्व्रतम् गांधारीचापितच्छ्रुत्वाचक्रेतद्व्रतमादरात् तस्याःपुत्रशतैश्चापिआनीताशुभमृत्तिका
कृत्वावारणगांगौरींसपुत्रांसशिवांतथा व्रतंत्वरितमारेभेनिशाम्यचविषादिनी तच्छ्रुत्वाशोकसंतापोकुंत्याश्चन्मानसोज्वरः कुं
तीवाक्यमुवाचेदंगांधारीपुण्यकारिणी यस्याःपुत्रशतंशक्तं शासनेवर्त्ततेसदा ममपंचकृतास्तेपिनशक्ताःक्वापिकर्मणि ॥
श्रुत्वातदर्ज्जुनःप्राह मामातर्विमनाभव किंमृदःप्रतिमाकार्यात्वरयासमुपाहरेत् साक्षादिहहरंगौरीऐरावतमिभान
नम् कृत्वात्वंपूजनंमातःसम्यक्फलमवाप्स्यसि इत्युक्त्वात्वरितंपार्थोगंगातीरसमाहितः तत्रतुष्टावगौरीशंसूक्तैःस्त
निसमीरितैः तस्यतुष्टोभवच्छंभुःसमायाचेवरंततः अर्ज्जुनउवाच देवदेवगजासीनगौरीहेरंबसंयुतः ॥
गृहाणपूजामागत्यमममातुर्गृहेभव तथेत्युक्त्वाहरस्तस्यतद्विधोहरमागतः साष्टांगंप्रणतागौरींकुंतीपूजामथाकरोत् पंचो
पचारैःसंपूज्यनैवेद्यादिभिरुत्तमैः तुष्टावभक्तिभावेनसागौरीचततोब्रवीत् कुंतितेपरितुष्टास्मिवरंवरयसुव्रते कुंत्युवाच

ताहशास्त्वया तत्कुरुष्वाधुनादेवीहस्तगौरीव्रतंशुभे येनपूर्णव्रतानारीसंपूर्णव्रततामियात् लभतेसर्वसंपत्तिंपुत्रपौत्रसुखा
निच देव्युवाच आरभ्यतेव्रतंनाथविधानेनमहेश्वर आरंभोस्यकदाकार्यः कोविधिःकस्यपूजनं ईश्वरउवाच
यस्मिन्नहनिहस्तर्क्षेउदयंप्राप्यतेरविः तस्मिन्कुर्यात्प्रयत्नेनसौवर्णकुंजरोत्तमं कांचनीप्रतिमागौर्याहेरंबस्यहरस्यच तस्यो
परिनिधातव्यासर्वालंकारभूषिता अन्वहंकांचनैःपुष्पैःपूज्यामुक्ताफलैःशुभैः नैवेद्यैश्चंदनैश्चैवशृणुयात्त्वत्वहंकथाम्
दिनेचतुर्दशेप्राप्तेसुस्नाताशुचिमानसा शुक्लवस्त्रधरादांताभानवेर्घ्यंनिवेद्यच पूजागृहेसुसंलिप्तेस्थापयेत्प्रतिमांशुभां
स्वर्णभाजनयुग्मंचपक्वान्नैःपाचितैःशुभैः सार्धत्रयोदशमितैर्नैवेद्यमुपकल्पयेत् फलमूलानिचान्यानिशुभानिसमुदाहरे
त् पूजयेत्स्वर्णकुसुमैःपुष्पैश्चान्यैःसुगंधिभिः देवींचंदनपुष्पैश्चतथापत्राक्षतैःशुभैः ध्यायेच्चहृदयेगौरींहरहेरंबसंयुताम्
दक्षिणांचततोदत्वानत्वादेवींविसर्जयेत् सार्धत्रयोदशततोदीपिकाःश्रद्धयान्वितः पतिव्रतैस्स्त्रियैदद्यात्तावतीःस्वयमाहरेत्
व्रतंसमाचरेदेवंयावद्वर्षत्रयोदश स्वर्णभाजनयुग्मंचप्रतिवर्षविसर्जयेत् ततश्चतुर्दशेवर्षेतदुद्यापनमाचरेत् हेरंबशंभुगौ
रीचकाचनीगजपृष्ठके पूर्वोक्तविधिनापूज्यावासराणित्रयोदश चतुर्दशेदिनेप्राप्तेसंयुताप्रातरुत्थिता कृतोपवासनियमा
सुस्नाताशुद्धवेश्मनि स्थापयित्वाततोदेवीनक्तंकुर्यात्ततोर्चनम् सप्तविंशतिपत्राणिपूर्वोक्तेनविधानतः पूर्वोक्तमेवप-
क्वान्नंविन्यसेच्चपृथक्पृथक् अन्यानिफलमूलानिपक्वान्नानिचकल्पयेत् धूपदीपाक्षतैःपुष्पैश्चंदनैर्वरवाससा भक्त्या

भिः परिकीर्तितम् ये शृण्वंति नया भक्त्या कथां पापहरां शुभां व्रतजं प्राप्नुवंतीह तेपि पुण्यं न संशयः इति श्री भविष्योत्तरपुराणे
गौरीशंकरसंवादे शिवामुष्टिव्रतोद्यापनं संपूर्णम् अथ हस्तगौरीव्रतं लिख्यते कुंत्यां वनादुपेतायां करिणापुरमुत्तमं
मानितायां नरेंद्रेण तनयैः पंचभिः सह तस्याः कुशलमन्वेष्टुमाजगाम समाधवः अभिवंद्य सुखवासीनं देवदेवं जनार्दनम् उ
वाच कुंती सानंदा सम्यक् प्रश्नमिदं वचः कुंत्युवाच धन्यास्मि कृतकृत्यास्मि सनाथास्मि परंतप अहं संभाविताय-
स्मात्त्वयायदुकुलेश्वर यदि मे सुप्रसन्नोसि तदा चक्ष्व व्रतं प्रभो यद्विधानात्सुखं राज्यं प्राप्नुयां तनयैः सह कृष्ण उवाच
कुंति ते कथयिष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् यत्कृत्वा सुखसंतानधनधान्यसमन्विता विधूतदुष्कृता पुण्या सपुत्रा राज्यमाप्स्य-
सि हस्तगौरीव्रतं भद्रे कुरुष्व स्वस्थमानसा यत्कृत्वा भक्तिभावेन लभ्यते वांछितं फलं कुंत्युवाच यदुक्तं ते व्रतं नाथ वि
धानं तस्य कीदृशम् केन पूर्वं कृतं वीर तन्मे ब्रूहि जनार्दन श्रीकृष्ण उवाच कैलासशिखरे पूर्वं हस्तसंस्थे दिवाकरे दि
वा प्रस्वापिता गौरी स्वप्ने शंभुं ददर्श ह अर्धदेहं वृषार्धेन अर्धचंद्रकलान्वितम् प्रबुद्धा सा तदा गौरी शिवसंनिधिमागमत् प्र
णम्य देवदेवेशमिदमाह शुचिस्मिता देवखंडितदेहोयं स्वप्ने दृष्टस्तव प्रभो किमिदं तन्मयाचक्ष्व तप्यते मानसं मम ॥
ईश्वर उवाच देवि पूर्वं निषिद्धोसि हस्तनक्षत्रगे रवौ स्वापस्त्वया विहितो तत्र दृष्टं तस्य फलं त्वया ॥ शृणु देवि त्वयानेन खं
डितोहं विलोकितः त्वयारब्धं व्रतं देवि ममाराधनकाम्यया अपूर्णं च त्वया त्यक्तं मम नापि समर्पितं अपूर्णव्रतभावेन दृष्टोहं

त्स्याशिवमभ्यर्चयेत्सदा पूजयेद्बहुपुष्पैश्चगंधधूपैश्चदीपकैः नानाप्रकारैर्नैवेद्यैःपूजयेच्चउमापतिम् रौप्येणतंडुलं कृत्वानारि
केरेणसंयुतम् गोधूमतिलमुद्गाश्चहाटकेनविनिर्मिताः मातुलिंगंचकेरंचकर्कटीसहपूजयेत् एवंविधैर्धान्यफलैर्मंत्रेणा
नेनपूजयेत् ॐनमःशिवायशांतायपंचवक्त्रायशूलिने नंदिभृंगिमहाकालगणयुक्तायशंभवे ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र
यथाशक्त्याचभूरिशः भर्त्रासहकथांश्रुत्वाभक्तियुक्तेनचेतसा यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिभामिनी देव्युवाच
उद्यापनविधिंब्रूहिशिवमुख्याःसुरेश्वर भक्तितःश्रोतुमिच्छामिव्रतसंपूर्णहेतवे महादेवउवाच उद्यापनविधिंवक्ष्ये
व्रतराजस्यशोभने यस्यानुष्ठानमात्रेणसंपूर्णंहिव्रतंभवेत् तस्माद्व्रतमिदंदेविस्त्रीभिःकर्तव्यमद्भुतम् श्रावणेमासिसो
मेषुचतुर्षुव्रतमाचरेत् प्रातरुत्थायसुस्नातासंकल्प्यव्रतमुत्तमं पंचमेवत्सरेप्राप्तेकुर्यादुद्यापनंव्रती चतुस्तंभंचतुर्द्वारं
कदलीस्तंभमंडितम् घंटिकाचामरयुतंकदलैरुपशोभितम् चंदनागरुकर्पूरैर्लेपितंमंडपंशुभं मध्येवितानंबध्नीयात्पं
चवर्णैरलंकृतम् तन्मध्येस्थापयेल्लिंगंपूजयेच्चउमापतिं सुवर्णरौप्यधान्यैश्चफलैरुक्तैश्चपूजयेत् ब्राह्मणान्भोजये
त्पश्चाद्वस्त्रालंकारभूषणैः अन्येभ्योविप्रवर्येभ्योदक्षिणांचप्रयत्नतः भूयसींपरयाभक्त्याप्रदद्याच्छिवतुष्टये उद्दिश्यपार्वती
शंचसर्वंकुर्यादतंद्रितः बंधुभिःसहभुंजीतपतिपुत्रैर्जनैःसह एवंयाकुरुतेनारीव्रतराजंमनोहरं सौभाग्यमखिलंतस्याः
सप्तजन्मनिसंशयः एतत्तेकथितंदेवीतवाग्रेव्रतमुत्तमं कोटियज्ञकृतंपुण्यंअस्यानुष्ठानमात्रतः जायतेनात्रसंदेहोऽऋषि

प्रिये इतिहासंपुरावृत्तंशृणुवैत्वंसमाहिता पुरासरस्वतीतीरेविमलाख्यामहापुरी तत्रचंद्रप्रभुर्नामराजाभूदिंदूपमः त-
स्यस्त्रीरूपलावण्यासौंदर्यस्मरविभ्रमा सहिचंद्रप्रभूराजाकौतुकेनसमन्वितः महात्म्यंशिवपूजायाःपत्नीप्रसवदंतद्य
महादेविविशालाक्षिभार्येःबालमृगेक्षणे राज्ञश्चकस्यचित्सप्तपुत्राजाताविशारदाः तेषांमध्येकश्चिदेकतस्यभार्यापतिव्र
ता तस्याःकालेहिसंजातौद्वौपुत्रौलक्षणान्वितौ एककन्याप्रसूतासासर्वलक्षणसंयुता अप्रियास्वामिनेजातासाराज्ञीवनमा
गता साकदाचिद्वनंगत्वाचारयंतीगवांगणम् तत्रशार्दूलवाराहवनमाहिषकुंजरात् दृष्ट्वाभयेनव्यथितामूर्छितातिपपा
तह उत्थायचैवबभ्रामतृषार्ताविपिनंमहत् चकोरचक्रकारंडचंचरीकशताकुलं उत्फुल्लपद्मकल्हारकुमुदोत्पलमंडितं
राजपत्नीतदापूर्वंददर्शासरसांगणं समासाद्यसरस्तीरंपीत्वाजलमनुत्तमम् शिवंचोमामर्चयंतंददर्शाप्सरसांगणम्
किमेतदितिपप्रच्छताऊचुर्योषितंप्रति शिवामुष्टिव्रतमिदंक्रियतेस्माभिरुत्तमम् सर्वसंपत्करंस्त्रीणांतत्कुरुष्वपतिव्रते
राजपत्न्युवाच विधानंकीदृशंब्रूहिकिंफलंचास्यतन्मम ताऊचुर्योषितःसर्वाःश्रावणेचेंदुवासरे प्रारब्धव्यंव्रतमि
दंशिवोद्देश्यःपंचवत्सरान् तच्छ्रुत्वासापिजग्राहव्रतंनियतमानसा चतुर्ष्विंदुवारेषुफलैरत्नैःप्रपूजयेत् प्रथमेइंदुवारान्हे
पूजयेच्चशिवापतिं तंडुलैर्गोधूमतिलैर्मुद्गैरन्यैःप्रपूजयेत् धान्यानांसार्धमुष्टिंचफलैःसहप्रपूजयेत् नारिकेरंमातुलिंगं
रंभाकर्कटिसंभवं उमामहेश्वरींमूर्त्तिंस्थावरींचप्रपूजयेत् ततस्तद्व्रतमहात्म्यात्प्रीतिप्रियतराभवेत् ततोप्राप्यव्रतंभ

द्विजैःसार्द्धंमहापूजांसमाचरेत् यवगोधूममुद्गैश्चतिलैर्हाटकनिर्मितैः रौप्येणतंडुलंकृत्वाभक्तिभावपुरःसरः सुवर्णरौप्यधा-
न्यानिकृत्वाशंभोःसमर्पयेत् यत्रधान्यार्पणंकुर्यात्तत्रैवंपूजनंस्मृतं लक्षसंख्याकृतंधान्यंसमूहंतंडुलादिकं सुवर्णरौप्यसहि
तंब्राह्मणायनिवेदयेत् अर्चनस्यदशांशेनब्राह्मणान्भोजयेत्ततः तद्दशांशेनवैहोमंकुर्याच्चरुतिलाज्यकैः आचार्यंचसपत्नी
कंतोषयेद्दक्षिणादिभिः अशक्तश्चेन्नरोयस्तुपंचाशत्संचविंशतिः शक्तोसत्यांनकुर्याच्चेत्पूजनंनिष्फलंभवेत् येकुर्वंतिनरा
भक्त्याशिवपूजाविधानतः भुक्त्वेहसकलान्भोगानंतेसायुज्यमेवच एतत्तेकथितंगुह्यंममसांनिध्यकारकम् पुत्रारोग्यध-
नायुष्यसंपत्तिसुखमेवच कांताचसुभगातस्यभयेदुर्ममतिःसदा ब्रह्महामद्यपःस्तेयीतथैवगुरुतल्पगः सद्यःपूतोभवे-
ल्लक्षपूजनात्पार्वतीपतेः इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपंच धान्योद्यापनंसंपूर्णम् अथशिवामुष्टिव्रतंबाल्यावस्था
यांस्त्रीणांउक्तंभविष्ये देव्युवाच देवदेवजगन्नाथजगदानंदकारक कौतुकेनेप्सितंकिंचिद्धर्मप्रश्नंकरोम्यहम्
श्रुतानिदेवदेवेशव्रतानिनियमास्तथा तीर्थानिचमहंतीनियज्ञदानान्यनेकशः नास्तिमेनिश्चयोदेवश्रामिताहंत्वयापुनः
कथयस्वमहादेवयच्छ्रेष्ठंव्रतमुत्तमं केनत्वंहिमयाप्राप्तस्तपोदानव्रतादिना अनादिमध्यनिधनोभर्त्ताचैकजगत्प्रभुः शि
वउवाच शृणुदेविप्रयत्नेनव्रतानामुत्तमंव्रतं शिवामुष्ट्यभिधानंचसर्वोपद्रवनाशनम् सुखसंपत्करंचैवपुत्रराज्य
समृद्धिदं शंकरप्रीतिजनकंशिवस्थानप्रदायकम् स्वभर्त्रासहनारीणांमहास्नेहकरंपरम् तेनव्रतप्रभावेनप्राप्तमर्धासनं

धान्यानांवैलक्षपूजाविधिंवक्ष्येचपार्वती लोकानामुपकारार्थंसर्वसंपत्करंशुभम् श्रावणेकार्तिकेवापिमाघेवामाधवेपिवा शुभेवा
स्यथवान्यस्मिन्यदाभक्तिःशिवेनृणाम् चित्तंवित्तंभवेद्यस्मिन्कालेचैवार्चयेच्छिवम् नित्यकर्मसमाप्याथशुचिर्भूत्वासमाहितः स
म्यगर्च्यविधानेनलक्षपूजांसमाचरेत् पंचाक्षरेणमंत्रेणत्र्यंबकेणतथैवच शिवनाम्नाथवाकुर्यात्पूजनंपार्वतीपतेः तंडुलानां
मुष्टिपात्रंमृगीमुद्रातिलस्यच ग्रासार्धमात्रमन्नानांयवमष्टोत्तरंशतम् तथासंख्याकृतंधान्यंसमूहंतंडुलादिकम् यवगो
धूममुद्राश्चतंडुलावैतिलाःक्रमात् पंचधान्यमितिप्रोक्तंशांतिकेदेवपूजनम् तंडुलैश्चप्रकुर्वीतलक्षपूजांचयोनराः तेषां
स्वर्गंचमोक्षंचप्रददातीहशंकरः एवंतिलैःप्रकुर्वीतलक्षपूजाविधिंनराः तेजस्विनोमहाभागाःकुलेनचशतेनवै श्रीकामे
नप्रकर्त्तव्यंगोधूमैःपूजनंमहत् उत्तमांस्त्रियमाप्नोतिप्रसादाच्छंकरस्यच पुत्रकामेनकर्त्तव्यंयवैःपूजनमुत्तमं अंतेसायु
ज्यमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा वशीकामेनकर्त्तव्यंमुद्गैःपूजनमुत्तमम् देवदानवगंधर्ववशीभवतिनान्यथा पूजांकुर्या
त्प्रयत्नेनयद्यशक्तोभवेत्तदा कारयेद्ब्राह्मणद्वाराविधिनासर्वमानवैः पूजेयंपंचधान्यानांसर्वकामार्थसिद्धिदा पूजयेत्पार्व
तीनाथंभक्तियुक्तेनचेतसा यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिमानवः समाप्तौधान्यपूजायाःउद्यापनविधिंचरेत् आचार्यंव
रयेत्तत्रवेदवेदांगपारगं पुष्पमंडपिकांकृत्वापूजास्थानेसमाहितः सुवर्णप्रतिमांकृत्वापार्वत्याःशंकरस्यच यथाशक्त्याथ
दिनंचरौप्यकेनसमन्वितम् अभिषिंच्यमहादेवमुमयासहितंशिवम् नवांबरेसितेशुद्धेस्थापयेत्पार्वतीपतिम् समभ्यर्च्य

ड्पंचरंगैःसमन्वितं कलशंस्थापयेत्तत्र हेमपात्रसमन्वितम् भवानीसहितंशंभुंस्वर्णेनचकारयेत् पुष्पैर्धूपैश्चदीपैश्चनानाफलसम
न्वितम् नैवेद्यंतुपचेन्मौनंषोडशांस्त्रिगुणान्वितं फलानिपिष्टपक्वानिदद्याद्विप्रायषोडश तांबूलंदक्षिणोपेतंयथाशक्त्यातुदापयेत्
प्रसीददेवदेवेशचराचरजगद्गुरो ईशानायनमस्तुभ्यंव्योमव्यापिन्नमोस्तुते इतिक्षमाप्यदेवेशंभक्त्यातत्परमानसः रात्रौजाग
रणंकुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैः ततःप्रभातेउत्थायस्नानंकृत्वाविधानतः होमस्तत्रप्रकर्त्तव्योतिलाज्येनसमन्वितः मूलमंत्रेण
होतव्यंअष्टोत्तरशतंबुधैः आचार्यंपूजयेद्वस्त्रैर्वस्त्रालंकारभूषणैः धेनुंदद्यात्सवत्सांचवस्त्रालंकारसंयुताम् पयस्विनींकां
स्यदोहांनानालंकारसंयुतां ततःशैवान्प्रपूज्याथषोडशैतान्तपोधनान् कौपीनास्तुप्रदातव्यास्तथादद्यात्कमंडलून् भक्त्या
क्षमाप्यतान्सर्वान्व्रतसंपूर्णहेतवे भोजनंतत्रदातव्यंलेह्यपेह्यसमन्वितं दक्षिणांचततोदद्याद्वित्तशाठ्यंनकारयेत् एवंविधि
समायुक्तोकरोतिव्रतमुत्तमम् राज्यंचलभतेलोकेपुत्रपौत्रैःसमन्वितः सर्वपापविनिर्मुक्तोसर्वदोषविवर्जितः भुक्त्वाभो-
गान्यथाकाममंतेगच्छेत्परंपदं लभतेपरमांमुक्तिंशिवलोकेमहीयते ६२ इतिश्री॰मौनव्र॰संपूर्णं अथ॰लक्षपू॰ देव्यु॰ देवदेवजगन्नाथभवसा
गरतारकसर्वकारणदेवेशसर्वसिद्धिप्रदायक अहमेकंमहागुह्यंप्रष्टुमिच्छामिशंकर प्राप्तहंकेनपुण्येनत्वामाशुकथयस्वमे ईश्वरउ॰ शृ
णुदेविप्रवक्ष्यामियत्पृष्टंयत्त्वयाप्रिये पुण्यात्पुण्यतरंश्रेष्ठमिहमोक्षप्रदायक त्वयायल्लक्षपूजाख्यंकृतंतत्पूर्वजन्मनि तेनप्राप्तासिमांदे
विसर्वैश्वर्यानुभाविनि पार्वत्यु॰ महाश्चर्यकरंगुह्यंदेवदेवजगत्पते विस्तरेणचतत्सर्वमाशुमेकथयप्रभो ईश्वरउवाच ॥

रूपर्णासाधनकुंभंददौतदा धनकुंभंगृहीत्वासाज्येष्ठागच्छद्गृहंप्रति मार्गेचौरैस्ततोनीतोधनकुंभोमनोहरः दुःखंतदातुसंप्राप्तं
शोकाकुलितमानसा कनिष्ठायागृहंपश्चाज्जगामअतिदुःखिता पुनर्ददर्शतांज्येष्ठांकरुणासक्तमानसा वंशयष्टिंसमादायतस्यां
स्वर्णंनिधायच ददौज्येष्ठांरूपर्णासाविससर्जगृहंप्रति शनैःशनैस्तांगच्छंतींचौरास्तत्रसमागताः वंशयष्टिंगृहीत्वातेज
ग्मुस्तत्रयथागतं ज्येष्ठातुशोकसंपन्नारूपर्णांसमुपागमत् दुःखंवक्तुंसमारेभेकुपितःशंकरोमम रूपर्णातद्वचःश्रुत्वा
अंरिराधेचशंकरम् तस्याराधनमात्रेणप्रत्यक्षोभूत्सदाशिवः पंचवक्त्रस्त्रिनेत्रश्चभक्तानांवरदप्रदः दृष्ट्वादेवंरूपर्णातु
दंडवत्प्रणिपत्यच रूपर्णोवाच धन्याहंत्वत्पयादेवयदालोकितवानसि त्वत्प्रसादान्महादेवमुच्यतेकर्मबंधनात्
रक्षरक्षजगन्नाथत्राहिमांभवसागरात् ४० रूपर्णांदेवदेवेशोमाभैर्माभैरभाषत पुनःरूपर्णाइत्याहश्रूयतांजगदीश्व
र ज्येष्ठामेभगिनीपापाव्रतंत्यक्तंतवेश्वर रक्षितव्याजगन्नाथयदितुष्टोसिशंकर ईश्वरउवाच त्वद्भगिन्यात्वजानंत्या
व्रतभंगोमहान्कृतः सर्वंतदस्तुसंपूर्णंत्वद्भक्त्यामत्प्रसादतः इत्युक्त्वादेवदेवेशोराज्यंदत्वादिवंययौ पुनर्व्रतप्रभावेनरा-
ज्यंप्राप्तंमनोरमम् नंदिकेश्वरउवाच देवकेनप्रकारेणव्रतस्योद्यापनंवद कथ्यतांश्रीमहाभाग व्रतसंपूर्णहेत-
वे स्कंदउवाच वर्षेषोडशेसंपूर्णेकुर्यादुद्यापनंबुधः आदौमध्येतदाचांतेकुर्यादुद्यापनंततः मासेभाद्रपदेशुक्लप
क्षेप्रतिपदातिथौ मंडपंकारयेत्तत्रकदलीस्तंभमंडितम् नानापुष्पैश्चशोभाढ्यंप्रवरंतत्रकारयेत् तन्मध्येलिंगतोभ-

तटे फलानिपिष्टलड्डूकंस्वगृहेयातिगृह्यताम् ततःप्रभातसमयेनैवेद्यंतुसमर्पितम् तत्सर्वंहेमसंजातंव्रतस्यास्यप्रभावतः
तद्दृष्ट्वामहदाश्चर्यंपितातस्यापिकंपितः रूपवत्यातदाप्रोक्तंव्रतस्यास्यप्रभावतः नभेतव्यंत्वयातातगृहीतांतुमयावने
द्वितीयेन्हिपुनस्ताभ्यांवस्त्रानीताःसरित्तटे वनेतुकन्यकेभ्रामन् तत्रराजाउपागताः प्रतापमुकुरोराजामृगयासक्तमान
सः श्रांतस्तृषितवान्प्राप्तोयत्रास्तेकन्यकाद्वयम् राजाअपृच्छतांकन्यासुदकंतवसन्निधौ इत्युक्त्वावतिराजेंद्रेरूपवत्या
मुक्तान्वितम् आनीतंशीतलंवारिओदनंदधिसंयुतम् ततोभुक्त्वातुराजासोपरिवारेणसंयुतः पुनःप्रष्टुंसमारेभेकस्यक
न्यासुलोचने रूपवत्युवाच सोमशर्मापिताराजन्जानासियदिवानवा तस्यकन्याद्वयंराजन्वनेचागतवत्यहं
इत्याकर्ण्यततोराजागतवान्मंदिरंप्रति दूतान्संप्रेषयामासकन्यार्थंविप्रसंन्निधौ अथजग्मुस्ततोदूताःसोमशर्मागृ
हंप्रति राजाआहूयतेशीघ्रंगच्छविप्रमहीपतिम् ततोगत्वासमंदूतैस्तैराज्ञःसंनिवेदितः राज्ञातुप्रार्थिताज्येष्ठारूपवत्य
भिधायिनी पुण्यमाणवकायैवकनिष्ठाचसुपर्णिका पाणिग्रहंतदातत्रजातःकन्ययोस्तयोः देवस्याराधनंत्यक्तंरूपव
त्यामदेनच व्रतस्यागत्यदोषेणराज्यलक्ष्मीगताभवत् कनिष्ठायागृहेचैवराज्यंप्राप्तमनुत्तमं तस्यावेश्मनिसंप्राप्ताज्येष्ठा
भिक्षुगृहंप्रति तांदृष्ट्वादुःखिताजाताकनिष्ठाप्रत्युवाचह किमिदंतवदारिद्र्यंराज्यंकुत्रगतंतव साब्रवीत्परसैन्यैश्च
सर्वंजित्वादुरात्मभिः हृतंसर्वस्वमस्माकंतन्नास्तिइतिभज्यते व्रतभंगप्रभावेनदारिद्र्यंसमुपागतम् इत्याकर्ण्यस

ततः कुर्याद्दीपैः षोडशसंख्यया मात्रे सुवासिनीभ्यश्च देयं वायनमुत्तमं भोक्तव्यादीपकाश्चापि अन्नं लवणवर्जितम् विसर्ज
नं मंगलायादीपमानं ततः क्रमात् पंचसंवत्सरेषेवं कर्त्तव्यं पतिमिच्छुभिः इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे मंगलागौरीव्रतोद्या
पनं संपूर्णम् अथ मौनव्रतं लिख्यते नंदिकेश्वर उवाच कथयस्व प्रभावेन व्रतं परमदुर्लभम् येनासौ वर
दो देवस्तन्मे कथय षण्मुख स्कंद उवाच शृणु नंदीन्प्रवक्ष्यामि व्रतं परमदुर्लभम् न कस्यचिन्मया ख्यातं त्वामेव कथ
याम्यहं महादेवव्रतं सम्यक् पवित्रं पापनाशनम् येन संतुष्टमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते शाकल्यनगरे रम्ये सोमशर्मा द्वि
जोत्तमः सर्वदा दुःखितो दीनो द्रव्यहीनो बुभुक्षितः तस्य कन्याद्वयं जातं सौंदर्यं शुभलक्षणम् रूपलावण्यसंपन्ना गु
हार्चनरता सदा ज्येष्ठा रूपवती नाम कनिष्ठा च सुपर्णिका वस्त्राना पालनार्थाय जग्मतुस्ते सरोवरं हंसकारंडवाकीर्णं
चक्रवाकोपशोभितम् कदलीपारिजातैश्च चंपकैर्बिल्वकैस्तथा तीरे जलगतं मध्ये लिंगं तत्रैव तिष्ठति तदार्चनरता
नां च अप्सराणां कदंबकं ददर्श सा समूहं च अटव्यं सुमनोहरं आवाहनं कृतं स्नानं ताभ्यां तत्र सरित्तटे महादेवव्रतं दि
व्यं क्रियतां मम सन्निधौ एवं संतुष्टमात्रेण सर्वान्कामानवाप्नुयात् पूज्यतां श्रीमहादेवं सुभद्रे कन्यके शिवां षोडशग्रं-
थिसंयुक्तं करे बध्वा सदोरकम् दूर्वांकुरैः षोडशभिर्देवस्योपरि विन्यसेत् पुष्पाक्षतादिधूपैश्च सर्वमौनेन कारयेत् ए
वं विधिसमायुक्तं पूजयस्व महेश्वरम् नैवेद्यं तु कृतं दानं व्रतं ताभ्यां गृहीतवान् दध्योदनं च तन्मध्यान्निक्षिप्याच सरि

स्त्वागृहमागतः ततआनीयतस्यास्तंदर्शयामाससादरम् तस्यास्तंचहरिर्दृष्ट्वाकन्यादानंचकारसः ददौरत्नानिवस्त्राणिस्वर्णा
निबहून्यपि तामादायप्रस्थितौतौददतौबहुलंधनम् श्रावणेमासिसंप्राप्तेव्रतंभौमेचकारसा॥ भुक्त्वासर्वेप्रस्थितास्तेयोज-
नंजग्मुरुत्तमाः सुशीलोवाच गौरीविसर्जनंचापिदीपमानंकरिष्यति ततोगंतव्यमस्माभिःपितरौद्रष्टुमादरात् १००
इत्युक्त्वाआगतास्तत्रगौर्याआवाहनंकृतम् ददृशुस्तत्रसौवर्णदेवालयमनुत्तमं गौरीविसर्जनंदीपमानंसाचव्यची
करत् ततःसर्वेप्रस्थितास्तेपितरौद्रष्टुमुत्सुकाः कुंडिनासन्नदेशेतान्दृष्ट्वावित्स्थायिनोजनाः अब्रुवंस्तेधर्मपालंसो-
त्कंठंप्रियदर्शनाः जनाऊचुः धर्मपालाद्यतेपुत्रोसभार्यःशालकस्तथा समायातोवयंदृष्ट्वाअधुनैवसमागताः यावज्ज
नावदंस्तत्रतावत्सोपिसमागतः नमस्कारांश्चकारासौपितृभ्यांपितृवल्लभः मातुलोपिनतिंचक्रेभगिनीधर्मपालयोः सुशी
लाश्वशुरायापिश्वश्र्वैनत्वास्थितातदा श्वश्रूरुवाच सुशीले तद्व्रतंब्रूहियद्व्रतस्यप्रभावतः आयुर्वृद्धिःशिशोर्मेपिजा
ताकमललोचने सुशीलोवाच नजानेहंव्रतंश्वश्रूजानेमानवतीहरौ श्वशुरंधर्मपालंचश्वश्रूंचभवतींतथा मं
गलांदेवतांजानेवरंतुयुवयोःकृतम् इत्युक्त्वाचसुशीलासाबुभुजेस्वांतहर्षिता कृष्णउवाच तस्माद्व्रतमिदंधर्मस्त्री
भिःकार्यंसदाव्रतु युधिष्ठिरउवाच फलमस्यश्रुतंकृष्णविधानंब्रूहिकेशव कृष्णउवाच श्रावणेमासिभौ
मेषुचतुर्षुव्रतमाचरेत् प्रातरुत्थायसुस्नातासंकल्पव्रतमुत्तमं उपचारैः षोडशभिःपूजयेन्मंगलांतथा नीराजनं

स्तवमानवाः इतिरीत्यान्नदानंतत्सद्वृत्तंभिक्षुसौख्यदं तावुभौप्रस्थितौकाश्यांप्राप्तौकाशींसुखप्रदां निर्मलेंभसिगंगायाः
स्नानंचक्रतुरादरात् स्वर्गद्वारंप्रस्थितौतौकुर्वंतौधर्ममुत्तमम् पीतांबराणिददतुर्भिक्षुकाणांगृहेगृहे आशिषश्चददुस्तस्मै
चिरंजीवोभवेदिति विश्वेश्वरंसमायातौनत्वास्तुत्वापुनःपुनः स्वयंगृहंप्रस्थितौतौशिवोमार्गेब्रुतंवदन् शिवउवाच ॥
कायेमेकिंचिदस्वास्थ्यंमातुलप्रतिभातिहि ततःप्राणोत्क्रमेतस्ययमदूताउपस्थिताः मंगलागौरिकाचापितेषांयुद्धमभून्मह
त् जित्वातान्मंगलाप्राणान्ददौतस्मैशिवस्यच शिवोकस्मादुत्थितोसौमातुलंप्रत्युवाचह स्वप्नेयुद्धंमयादृष्टंमंगलायमभृ
त्योः जितास्तेमंगलागौर्याततोहंशयनच्युतः मातुलउवाच यज्जातंशिवतज्जातंनस्मर्तव्यंत्वयापुनः गच्छावआवांन
गरेपितरौद्रष्टुमुत्सुकौ प्रस्थितौतौततस्तस्मात्सप्तिर्प्रापुरमायतुः रम्येतडागेतत्रैतौपाकारांभंविचक्रतुः दृष्टौतौहरिदासीभि
र्धैर्यौदार्यधरौशुभौ दास्यऊचुः अन्नदानंहरेर्गेहेप्रवृत्तंतत्रगम्यताम् उभावूचतुः भोदास्योयात्रिकावावांगच्छा
वोनक्वचिद्गृहे इतिश्रुत्वातयोर्वाक्यंदास्योजग्मुःस्वकंगृहम् स्वस्वामिनिकटेवाक्यमवदन्सादरंतदा सर्वदासीवचःश्रुत्वा
तदर्थंप्रभुरादरात् प्रेषयामासहस्त्यादिरत्नवस्त्राणिभूरिशः तंदृष्ट्वाविस्मितौतावागच्छावश्वहरेर्गृहं हरिर्मातुलमभ्यर्च्य
शिवंपूजितुमागतः क्षालयंतीचसाकन्याचरणौतस्यसत्रपा अभूद्द्वरोमेयमितिजननींप्रत्युवाचह हरिःपप्रच्छसाश्चर्यं
शिवंमंगलदर्शनम् हरिरुवाच किंचिच्चिन्हंतवास्त्यन्नब्रूहिमेवरदर्शन शिवउवाच ममेदंचिन्हमस्तीहइ

तोदेयोस्माभिः शिवस्तव मातुलउवाच अवश्यंलग्नकालेसोशिवोग्राह्यःप्रियंवदः ततोमुहूर्तेसंप्राप्तेविवाहमकरोच्छिवः
तत्रैवशयनंचक्रेससुशीलःप्रियंवदः स्वप्नेसामंगलागौरीमातृरूपेणभास्वता सुशीलामवदत्साध्वीहितंवचनमेवच
गौर्युवाच सुशीलेतवगौरांगिभर्तुर्दंशार्थमागतः महान्भुजंगउत्तिष्ठदुग्धंस्थापयतत्पुरः घटंचस्थापयाशुत्वंतन्म
ध्येसगमिष्यति कूर्पासमंगान्निष्कास्यबंधनीयस्त्वयाघटः प्रातरुत्थायदेहिलंमात्रेवायनकंशुभम् इतिगौरीवचःश्रु
त्वासुशीलाक्षणमुत्थिता ददर्शाग्रेनिःश्वसंतंकृष्णसर्पमहाभयम् ततश्चकारगौर्युक्तंप्रवृत्तानिर्दिष्टंततः उवाचवर
आसंनोक्षुधाग्रामहतीमम भक्षणायाशुदेहित्वंलड्डुकादिकमुत्तमं श्रुत्वेतिवाक्यंपात्रेसाददौलड्डुकमुत्तमम् भक्ष
यित्वाशिवोहेमेतस्मिन्पात्रेंगुलीयकं दत्वातस्थापयौमासस्थलेगुप्तेशुभाननः सुखेनशयनंचक्रेपृथिव्यांसर्वकोवि
दः ततःप्रभातसमयेशिवआगाद्गृहंस्वकं स्नानशुद्धासुशीलासामात्रेवायनकंददौ मातादर्शतन्मध्येमुक्ताहार-
मनुत्तमं ददौप्रियायैकन्यायैसहसातुष्टमानसा क्रीडाकालेसुसंप्राप्तेहरआगात्तुमंडपे आदेशयत्सुशीलांतांक्रीडनेच्छातथान
मंत्र्यजननींततः सुशीलोवाच नायंवरोमेजननियेनपाणिग्रहःकृतः अनेनसहमनसाक्रीडनेच्छातथान
मे इतिश्रुत्वासमाक्रांतौचिंतयापितरौततः अंनदानमुपायात्वविरचेचुइतिश्रुतम् तदारभ्यचक्रतुस्तौपुराणोक्तवि
धानतः सुशीलापादयोश्चक्रेक्षालनंमुद्रिकान्विता जलधारांददौमाताचंदनंपुत्रकोहरेः हारंददौचतांबूलंबुभुज

यःपतिव्रता भार्योवाच बालकस्यविवाहोपिकर्त्तव्यःशुभमुहूर्त्तके धर्मपालउवाच मयासंकल्पितंकार्य्यंगमनंबा
लकस्यतत् कृत्वासमायातुततोविवाहोस्यभविष्यति पुत्रोसौप्रेषितस्तेनशालकेनसमन्वितः वाराणस्यांप्रस्थितौसौ
गृहीत्वाबहुलंधनम् कुर्वंतौपथिसद्धर्मंप्रतिष्ठापुरमायतुः क्रीडंत्यःकन्यकादृष्टास्तत्रदेशेमनोरमे तासांसमाजेगौरां
गीसुशीलानामकन्यका तयासहसखीकाचित्चकारकलहंभृशम् गालनंचददौतस्यैरंडभाग्येमुहुर्मुहुः सुशी-
लोवाच सखित्वयागालनंमेव्यर्थंदत्तंशुभानने जनन्यामेमानवत्याश्चास्तिगौरीव्रतंशुभं तस्यप्रसादात्सकलाः
संबंधिन्यःप्रियाःस्त्रियः आजन्माविधवाजाताःकिंपुनः कन्यकाध्रुवम् वक्ष्येतस्यप्रभावंकिंव्रतराजस्यभामिनि पूज
नेधूपदीपोद्यंयत्रतत्रसुखंभवेत् इतिश्रुत्वाततोवाक्यंविस्मयोत्फुल्ललोचनः मातुलश्चिंतयामासबालकस्यप्रियंत
तः शतंजीवोभवेदेषोएतद्भुक्ताक्षतायदि पतंत्यस्यशिरसिइतिमाव्यपुनःपुनः सुशीलामेवपश्यन्सविस्मयोत्फु
ल्ललोचनः सुशीलाप्रस्थितागेहेतदनुप्रस्थितावुभौ स्वगृहंप्रापगौरांगीनिकटेतद्गृहस्यतौ सतडागेरम्यदेशेवासंच
क्रतुरादरात् विवाहकालेसंप्राप्तेसुशीलाजनकोहरिः विवाहोद्योगवान्जातोविचचारहरंवरम् असमर्थंहरंदृष्ट्वा
तन्मातापितरावुभौ ययाचतुःशिवंबद्धांजलीविनयसंयुक्तौ वरपितरावूचतुः उपस्थितोविवाहोनोपुत्रस्य
शुभयाहरेः सुशीलयाकन्ययायमसमर्थश्चदृश्यते अतोदेयोशिवःश्रीमान्लग्नकालेत्वयाविभो लग्नंभविष्यतित-

व्र·रा·
३

द्भुतम् इतिश्रुत्वाधर्मपालोदेव्यग्रेप्रांजलिःस्थितः भगवत्युवाच धर्मपालत्वयासम्यक्पूजासंपादितानघ वरंयाचयमद्दत्त
ददामिबहुलंधनम् धर्मपालउवाच बहुलाधनसंपत्तिर्वर्ततेत्वत्प्रसादतः अपत्यंप्राप्तुमिच्छामिपितृणांतारकंशुभं आ
यातिभिक्षुकोगेहेगृण्हातिनमदन्नकम् तेनमेबहुलंदुःखंसभार्यस्योपजायते इतिदीनवचःश्रुत्वादेवीवचनमब्रवीत्
॥ देव्युवाच धर्मपालकृतेदृष्टेपत्यंनास्तिसुखमदम् तथापिकिंयाचयसिकन्यांविगतभर्तृकाम् पुत्रमल्पायुषंवा
थाप्यंधंदीर्घायुषंसुतम् धर्मपालउवाच पुत्रमल्पायुषंदेहितावताकृतकृत्यताम् प्राप्नोमिचोद्धरिष्यामिपितरोम
मघोरगाः देव्युवाच मत्पार्श्वेवर्तमानस्यनाभावारुह्यशुंडिनः तत्पार्श्ववर्तिचूतस्यगृहीत्वाफलमद्भुतम् पत्न्यै-
देयंततःपुत्रोभविष्यतिनसंशयः इतिदेवीवचःश्रुत्वागत्वातत्पार्श्वएवच नाभिंगजमुखस्याथारुह्यजग्राहमोहतः फ
लान्युत्तीर्यचततःफलमेकंददर्शसः एवंपुनःपुनःकुर्वन्फलमेकंददर्शसः क्रुद्धोगणपतिश्चाथधर्मपालायशप्तवान्
षोडशेवत्सरेप्राप्तेअहिःपुत्रंदशिष्यति धर्मपालोफलंसम्यक्वस्त्रेबध्वागमद्गृहं फलंपत्न्यैददौसापिभक्षयित्वापतिव्र
ता गर्भंसाधारयामासपत्यासहसुसंगता संपूर्णेनवमेमासेप्रासूतसुतमुत्तमम् जातकर्मचकारास्यपितासंतुष्टमान
सः षष्ठीपूजांचकारास्यषष्ठेतुदिवसेततः द्वादशेहनिसंप्राप्तेशिवनाम्नाजुहावतम् षष्ठमासिचकारासावन्नप्राश
नमद्भुतम् तृतीयेवत्सरेचूडामष्टमेब्देत्यनुत्तमम् कृत्वोपनयनंपार्थविप्रोभूत्तुष्टमानसः दशमेवत्सरेप्राप्तेब्रवीद्भा-

मं·

२

भर्त्तुः समीपे वक्तव्यं त्वया त्विममाज्ञया नीलवस्त्रः समारुह्य नीलाश्वं गच्छ काननम् रत्ननंतत्र कर्तव्यं यत्राश्वस्ते स्खलिष्यति र-
म्यं पक्षिभिरायुक्तं मृगसंघट्टमाकुलम् सुवर्णरचितं रत्नमाणिक्यादिविभूषितम् नानापुष्पैः समायुक्तं दृश्यं देवालयं ततः वने
ते तत्र भवतीं भवानीं भक्तवत्सला आराधय त्वं मनसा यथा विघ्नं दूरिष्यति त्वां भवाऽनीति वचनं श्रुत्वा भिक्षोः सुरवत्सदम्
न वंदे तस्य चरणौ पुनः पुनरुवाच ह तदैव काले जटिलोऽअंतर्भूतो बभूव सः सावदत्पतिमंत्रे हि शृणु भिक्षुक्त मादरात्
यथोक्तमवदद्वृत्तांतं श्रुत्वा वाक्यमब्रवीत् नीलवस्त्रः समारुह्य नीलाश्वं प्रस्थितो वनम् गच्छन्नानाविधान्वृक्षान्पथि
पश्यन्भयाकुलः मृगान्सिंहान्ददर्श कान्पथि पश्य भयाकुलः ददर्शासौ तडागं च बाहुल्येन विराजितम् रक्तनीलोत्प
ले श्चक्रवाकहंसैश्च राजितम् स्नानं चकार तत्रासौ तर्पणाद्यपि भूरिशः पुनरश्वं समारुह्य जगाम गहनं वनम् स्खलितं वा
जिनं पश्यन्अश्वादुत्तीर्य एव तत्र स्खलनस्थितो तत्र यावद्देवालयं गतः ददर्श च महास्थूलं देवालयमसौ ततः रत्नैर्मुक्ता
फलैश्चैव माणिक्यैश्चापि सर्वतः पूजयामास जटिलो वाक्यं स्मृत्वाति विस्मितः सुवर्णयुक्तवस्त्राणि चंदनान्यक्षतान्शु
भान् चंपकादीनि पुष्पाणि धूपदीपं विशेषतः नानापक्वान्नसंयुक्तं रसैः षड्भिः समन्वितं नानाशाकैः समाक्रांतं सदुग्धघृ
तशर्करं नैवेद्यं च करं शुभ्यर्थं चंदनं मलयाद्रिजम् संपाद्य तुष्टहृदयः फलतांबूलदक्षिणाः जजाप मंत्रान्शुभ्रोसौ सगुण-
ध्यानपूर्वकं देवीभक्तगृहादेत्य लोभयामास सादरं प्रसंनावददत्येयं पूजा संपादितं कथं येन संपादिता तस्मै ददामि वरम्

व्यमाक्षिपेत् लड्डुकंचुकिसंयुक्तंसवस्त्रफलदक्षिणम् मात्रेसुवासिनीभ्यश्चदेयंवायनमुत्तमम् जननींमातृसंबंधिस्त्रियःषो
डशभोजयेत् नीराजनंततःकुर्याद्दीपैःषोडशसंख्यकैः भोक्तव्यादीपकाश्चाथस्त्रीभिःसहस्वयंततः अन्नंलवणवर्ज्यंतु-
मौनेनभोजयेत्स्वयम् सुवासिनीश्चापितथावस्त्रालंकारभूषणैः पूजयेच्चततःपश्चात्कुर्याद्गौरीविसर्जनम् विप्रायप्रति
मादेयारत्नवस्त्राणिभूरिशः एवंकृतेविधानेस्मिन्नार्येऽवैधव्यमाप्नुयात् इतिमंगलागौरीपूजोद्यापनविधिः अथ
कथा युधिष्ठिरउवाच नंदनंदनगोविंदशृण्वतोबहुलाःकथाः श्रुताउत्कृष्टपुण्यायुःकरंश्रोतुंव्रतंमम श्रीकृष्ण
उ॰ अवैधव्यकरंवक्ष्येव्रतंचारिनिषूदन शृणुत्वंसावधानःसन्कथांवक्ष्येपुरातनीं कुंडिनंनामनगरंख्यातंतत्र
द्विजप्रियः आसीद्वणिग्धर्मपालोनाम्नाबहुधनोपिसः सपत्नीकोह्यपुत्रोसौनास्तीतिव्याकुलोहृदि तस्यगेहेभस्मलिप्तो
देहेरुद्राक्षधारकः जटिलोभिक्षुकोनित्यमागच्छन्प्रियदर्शनः नस्वीकुर्वंस्तदन्नंसइतिदृष्ट्वाबलावदत् स्वामीनयंसदाया
तिभिक्षुर्नोजटिलोगृहे नस्वीकरोत्यस्मदन्नमितिदृष्ट्वाममाधिकम् दुःखंप्रजायतेनित्यंश्रुत्वाभार्यावचोब्रवीत् धर्म
पालउवाच प्रियेकदाचिद्दुमालंससुवर्णागणेभव यदाभिक्षार्थमायातिभिक्षोर्वस्त्रांतरेत्वया तदातस्यप्रदेयानिसु
वर्णानिप्रियेनघे अनंतरंतस्यभार्याचीकरत्स्वामिनोदितम् जटिलेनतुसाशप्तापत्यंतेनभविष्यति श्रुत्वाभिक्षोरिदं-
वाक्यंदुःखितातमुवाचह स्वामिन्शापात्त्वयापापाद्धापादुद्धर संप्रति इत्युक्त्वातस्यचरणौववंदेदीनभाषिणी जटिलउ॰

दूरंकज्जलान्वितम् सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृहाणपरमेश्वरि सौभाग्यद्रव्याणि मल्लिकावकुलचंपकपाटलाब्जपुन्नागजातिक
रवीरलसालपुष्पैः बिल्वप्रवालतुलसीदलमालतीभिस्त्वांपूजयामिजगदीश्वरमेप्रसीद पुष्पाणि॰ अपामार्गस्यपत्रैश्चदू
र्वाधत्तूरसंज्ञकैः षोडशैर्दूर्वसंख्याकैर्बिल्वपत्रादिपंचच पत्रपूजा अथांगपूजा उमायैनमः पादौपूजयामि गो
र्यै॰ जंघे॰ पार्वत्यै॰ जानुनीपू॰ जगद्धात्र्यै॰ ऊरू॰ जगत्प्रतिष्ठायै॰ कटीपू॰ शांतिरूपिण्यै॰ नाभिं॰ देव्यै॰ उदरं॰ लोकवंद्यै॰ स्त
नौपू॰ काल्यै॰ कंठंपू॰ शिवायै॰ मुखं॰ भवान्यै॰ नेत्रौ॰ रुद्राण्यै॰ कर्णौपू॰ महादेव्यै॰ ललाटंपू॰ मंगलदात्र्यै॰ शिरःपूजयामि पु
त्रदायिन्यै॰ सर्वांगंपू॰ देवद्रुमरसोद्भूतोकृष्णागरुसमन्वितः आघ्रेयःसर्वदेवानांधूपोयंप्रतिगृह्यताम् धूपं॰ त्वंज्योतिः
सर्वदेवानांतेजसांतेजउत्तमम् आत्मज्योतिपरंधामदीपोयंप्र॰ दीपं॰ अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्भिःसमन्वितम् भक्ष्य
भोज्यसमायुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् नैवेद्यं॰ आचमनं॰ करोद्वर्त्तनं॰ फलं॰ तांबूलं॰ दक्षिणां॰ वज्रमाणिक्यवैडूर्यमुक्ता
विद्रुममंडितम् पुष्परागसमायुक्तंभूषणंप्रतिगृह्यतां भूषणानि॰ नीराजनं॰ नमोदेव्यै॰ पुष्पांजलिं॰ प्रदक्षिणां॰ नमस्का
रः पुत्रान्देहिधनंदेहिसौभाग्यंदेहिमंगले अन्यांश्चसर्वकामांश्चदेहिदेविनमोस्तुते इतिप्रार्थना ततोवैणवपात्रेतु
सौभाग्यद्रव्यमाक्षिपेत् अन्नंकंचुकिसंयुक्तंसवस्त्रंफलदक्षिणं वायनंगौरिविप्रायददामिप्रीतयेतव सौभाग्यारोग्य-
कामानांसर्वसंपत्समृद्धये गौरीगिरीशतुष्ट्यर्थंवायनंतेददाम्यहं इतिमंत्राभ्यांवायनम् ताम्रेवावैणवेपात्रेसौभाग्यद्

षमुत्तमम् कृत्वा प्रज्वालितो दीपो घृतवर्तिसमन्वितः उपचारैः षोडशभिर्गंधपुष्पादिभिस्तथा पत्रैः पुष्पैः षोडशैश्च नानाजातै
श्च जीरकैः तंडुलैर्धान्यकैश्चैव वस्त्रखंडैः षोडशसंज्ञकैः अपामार्गस्य पत्रैश्च दूर्वाधत्तूरसंज्ञकैः षोडशैर्दूर्वासंख्याकैर्बिल्वपत्रै
श्च पंचभिः नीराजनं ततः कुर्याद्दीपैः षोडशसंख्यकैः अथ पूजा कुंकुमागरुलिप्तांगां सर्वाभरणभूषिताम् नील
कंठप्रियां गौरीं वंदेहं मंगलाह्वयां ध्यानं॰ अत्रागच्छ महादेवि सर्वलोकसुखप्रदे यावद्व्रतमहं कुर्वे पुत्रपौत्रादिवृद्धये
आवाहनं॰ गांगेयेन चासनं दिव्यं रत्नमाणिक्यशोभितं मयानीतं गृहाण त्वं गौरी कामारिवल्लभे आसनं॰ गंधपुष्पाक्ष-
तैर्युक्तं पाद्यं संपादितं मया गृहाण मंगले गौरी सर्वान्कामांश्च पूरय पाद्यं॰ गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं अर्घ्यं संपादितं मया गृहाण
पुत्रपौत्रादीन्प्रसन्ना भव सर्वदा अर्घ्यं॰ कामारिवल्लभे देवि कुर्वाचमनमंबिके निरंतरमहं वंदे चरणौ तव पार्वती आच
मनं॰ पयो दधि घृतं चैव मधुशर्करया समम् पंचामृतेन स्नपनात्प्रीयतां परमेश्वरि पंचामृतस्नानं॰ जान्हवीतोयमा
नीतं शुभं कर्पूरसंयुतम् स्नपयामि सुरश्रेष्ठे त्वां पुत्रादिफलप्रदाम् स्नानं॰ आचमनं॰ वस्त्रं च सोमदेवत्यं लज्जाया
स्तु निवारणम् मया निवेदितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि वस्त्रं॰ कंचुकीमुपवस्त्रं च नानारत्नैः समन्वितं गृहाण त्वं मया
दत्तं पार्वती जगदीश्वरि कंचुकीवस्त्रं॰ कुंकुमागरुकर्पूरं चंदनं कस्तूरीं तथा विलेपनं महादेवि गंधं दास्यामि भक्तितः
गंधः॰ रंजिता कुंकुमौघेन अक्षताश्चातिशोभनाः ममैषां देवि दानेन प्रसन्ना भव पार्वती अक्षताः॰ हरिद्रां कुंकुमं चैव सिं

श्रीः अथमंगलागौरीव्रतोद्यापनपूजनविधिः युधिष्ठिरउवाच उद्यापनविधिंब्रूहिव्रतराजस्यकेशव यतोनिरुद्या
पनकंव्रतंनिष्फलमुच्यते कृष्णउवाच वदामिव्रतराजस्यस्त्रीणांकर्त्तव्यमुत्तमम् श्रावणेमासिभौमेषुचतुर्षुव्रतमाचरेत्
प्रातरुत्थायसुस्नातासंकल्प्यव्रतमुत्तमम् दीपंमहांतंप्रज्वाल्यमंगलांपूजयेच्छुचिः अथपूजाविधिः अद्येत्यादिदेशकालौ
संकीर्त्यममपुत्रपौत्रादिदृष्टयेअवैधव्यायुरादिसकलसिद्धिद्वाराश्रीशिवमंगलागौरीप्रीत्यर्थंपंचवर्षपर्यंतंश्रीमंगलागौरी
व्रतंकरिष्ये प्रथमेवत्सरेमातुर्गेहेकर्त्तव्यमेवच ततोभर्तृगृहेकार्यमवश्यंस्त्रीभिरादरात् पंचमेवत्सरेप्राप्तेकुर्यादुद्यापनं
शुभम् आचार्यंवरयेत्तत्रवेदवेदांगपारगम् श्रावणेमासिभौमेषुह्युद्यापनविधिंचरेत् प्रातरुत्थायसुस्नातासंकल्प्यव्र
तमुत्तमम् चतुस्स्तंभंचतुर्द्वारंकदलीस्तंभमंडितम् घंटिकाचामरयुतंकमलैरुपशोभितम् मध्येवितानंबध्नीयात्पंचवर्णै
रलंकृतं तन्मध्येस्थापयेत्पीठंदृढंषट्पलंतथा रौप्येणकारयेत्पीठंदंडःकांचननिर्मितः रौप्यहेम्नोरभावेपिपाषाणस्यविधीयते
पीठोपरिन्यसेद्देवींततोग्रेदृढषट्दंतथा तस्याग्रेलिंगतोभद्रंलिखेद्रंगैश्चपंचभिः हरिद्रापिष्टकंकृत्वातन्मध्येष्टदलंलिखेत्॥
तस्योपरिन्यसेद्व्रीहीन्द्रोणेनपरिसंमितान् सौवर्णराजतंताम्रंकलशंविन्यसेद्बुधः पंचरत्नानिनिक्षिप्यसर्वौषधिसमन्वि
तम् तस्योपरिन्यसेत्पात्रंताम्रंवैणवसंभवम् उमामहेश्वरींमूर्तिंकांचनेनचनिर्मिताम् तस्योपरिन्यसेद्राजन्पूजयेच्छि
वमंगलां गृहाणेदमितिमंत्रेणस्थाप्यमूर्तिंपिठोपरि तदस्तुमित्रावरुणाऋचावाहनमाचरेत् गोधूमोद्भवपिष्टेनकारयेद्दी-

पुण्यप्रभावतः जितेंद्रियस्ततोजातोब्रह्मलोकादिकांश्चरन् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकुर्याद्धारणपारणम् इंद्रियाणांवशार्थायसर्व
पापापनुत्तये तस्मात्त्वमपिराजेंद्रकुरुष्वव्रतमुत्तमम् किंदानैस्तपसाकिंवानियमैश्चव्रतैर्यमैः धारणापारणंकुर्याद्व्रताना
मुत्तमंव्रतम् सर्वयज्ञेषुतीर्थेषुसर्वदानेषुयत्फलम् तत्फलंसमवाप्नोतिकृत्वाधारणपारणं इदंव्रतंमहापुण्यंतपसामुत्त
मंतपः तस्मात्त्वमपिराजेंद्रकुर्विदंविधिपूर्वकम् बांधवादिवधाद्दोषान्मुच्यतेनात्रसंशयः इतितंसंभविष्यार्थविष्णुःस्वां
चपुरींययौ वंद्यमानःपौरजनैःसमस्तैःपांडुनंदनैः युधिष्ठिरोपिराजर्षिश्चकारेदंमहाव्रतम् विमुक्तःसर्वपापेभ्योवंशवृ
द्धिःस्ततोभवत् इतिश्रीभविष्यपुराणेधारणापारणव्रतंसंपूर्णम् शुभंभवतु छ छ

पश्चात्संकल्प्यराजेंद्रतदारभ्यव्रतंचरेत् आदौमासितथाचांतेचातुर्मास्यमथापिवा एकस्मिन्धारणंकार्यंपारणंचतथापरम् उपवासो
धारणंस्यात्पारणंभोजनंभवेत् पारणेतुदिनेप्राप्तेअर्घ्यंपूर्वंनिवेदयेत् पारणंतुततःकार्यंमंत्रमष्टाक्षरंजपेत् अष्टोत्तरशतंदद्या
दर्घ्यंदेवायतन्मनाः समाप्तेमासिराजेंद्रकुर्यादुद्यापनंबुधैः चातुर्मास्यव्रतंचाथमासेमासेतुकारयेत् उपवासदिनेप्राप्तेपु
ण्याहंकारयेत्सुरा आचार्यंवरयेत्पश्चाद्ब्राह्मणंतुततःपरम् कुर्यात्तुप्रतिमांशक्त्यां लक्ष्मीनारायणस्यवै पंचामृतैःस्तथापु
ष्पैस्तुलसीदलचंपकैः मालतीकेतकीभिश्चमल्लिकाकुसुमैस्तथा रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराणपठनादिभिः प्रातःकालेस
मायाते ब्राह्मणांस्तान्निमंत्रयेत् मासेविप्राःपंचदशद्विमासेद्विगुणंभवेत् चातुर्मास्येतथाराजन्तथा विंशतिमक्र-
रात् आनीयसंख्ययाराजन्ब्राह्मणांस्तान्शुचिव्रतान् पश्चात्स्नानादिकंकृत्वादेवपूजांसमाचरेत् पश्चादग्निंसमाधाय-
होमंकुर्याद्यथाविधि निषुसीदेतिमंत्रेणजुहुयाच्चतिलौदनम् अरायिकाणेमंत्रेणजुहुयाच्चघृतौदनम् अष्टाक्षरेण
मंत्रेणपायसंजुहुयात्ततः लक्ष्मीनारायणंदेवंस्थापयेत्तत्रदेवताः पूर्णाहुतिंततोहुत्वाहोमशेषंसमापयेत् ब्राह्मणा
न्भोजयेत्पश्चादाचार्यंपूजयेत्ततः एवंकृत्वामहाभागब्रह्महत्यादिपातकैः मुच्यतेनात्रसंदेह स्तस्मात्कुरुमहाव्रतम्
स्त्रग्रीवस्तुपुराराजन्हत्वावालिनमाहवे रामादिष्टंततोकृत्वाधारणापारणाव्रतम् विमुक्तस्तदादोषान्नानापातकं
संचयात् नारदेनतथाराजन्पूर्वजन्मनिशूद्रतः द्विजानामुपदेशाच्चधारणापारणाकृता होमादिकंविधायाथतस्य

तस्यफलंविप्रसुखोदितम् इंद्रियार्थेषसक्तोयोसंदेवविमलामतिः परितोषयतेविष्णुंनोपवासोयतात्मनां किंतस्यबहुभिस्तीर्थैः
स्नानहोमजपव्रतैः अजितोपींद्रियगणोजितोयेनस्वचेतसा जितेंद्रियःसदाशांतः सर्वभूतहितेरतः वासुदेवपरोनित्यंनक्लेशंक
र्तुमर्हसि कृत्वानूनंयथोक्तंतुवैष्णवंपदमव्ययम् प्राप्नोतिपुरुषोनित्यंपुनरावृत्तिर्दुर्लभम् येस्मरंतिसदाविष्णुंविशुद्धेनांत
रात्मना तेप्रयांतिभयंत्यक्त्वा विष्णुलोकमनामयम् ततोविष्णवर्चनंसम्यक्प्रातःसायाह्नमेवच कीर्तयेयच्युतंयेवैतेतरं
तिभवार्णवम् आनंदितोथदुःखार्तःक्रुद्धःशांतोथवाहरिम् एवंयःकीर्तयेद्भक्त्यासगच्छेद्वैष्णवींपुरीम् गर्भजन्मजरारो-
गदुःखसंसारबंधनैः नबाध्यतेनरोनित्यंवासुदेवंमनःस्मरन् स्थावरेजंगमेसत्वेस्थूलसूक्ष्मेशुभाशुभे विष्णुंपश्यतिसर्वत्रयः
सविष्णुःस्वयंनरः सर्वविष्णुमयंज्ञात्वात्रैलोक्यंसचराचरम् यस्यशांतामतिस्तेनपूजितोगरुडध्वजः इदंकल्यानुकल्याभ्यां
व्रतानामुत्तमंव्रतम् विष्णुलोकमवाप्नोतिचक्रपाणेःप्रसादतः विधिर्मासोपवासस्ययथावत्संप्रकीर्तितः कृतस्नेहान्मुनि-
श्रेष्ठसर्वलोकहितायच कृत्वाविष्णवर्चनंभक्त्यानरोविष्णुपुरींव्रजेत् नाभक्तायप्रदातव्यंनदेयंदुष्टचेतसे॥ ॥इ
तिविष्णुरहस्योक्तंमासोपवासव्रतंसंपूर्णम् अथआषाढशुक्लैकादशीमारभ्यकार्त्तिकशुक्लैकादशीपर्यंतंधारणापा
रणाव्रतंलिख्यते कृष्णउवाच शृणुकौंतेयवक्ष्यामिधारणापारणाव्रतम् बांधवादिवधोत्पन्नदोषघ्नंचसुखप्रदम्
कुलवृद्धिकरंचैवसर्वेंद्रियनियामकं चातुर्मास्येतथाचाद्येमासिकौंतेयसुव्रतः पुण्याहंकारयेत्पूर्वमेकादश्यांशुभेदिने॥

कम् नांशय्यांकल्पितांसम्यग्गुरुंव्रतसमापकम् प्रणम्यशिरसाशांतोगुरवेप्रतिपादयेत् एवंपूज्यहरिंविप्रगुरुंज्ञानप्रकाशकं
कृत्वामासोपवासंचनिर्वाप्यविधिवन्मुने कुलानांशतमुद्धृत्यविष्णुलोकंव्रजेन्नरः यस्मिन्वरेमहापुण्येकुलेमासोपवासकृ
त् सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते नरोमासोपवासानांकर्तापुण्यकृतांवरः पितृमातृकुलाभ्यांचसमंविष्णुपुरंव्रजे
त् नारीयाविधवाजातायथोक्तव्रतचारिणी कृत्वामासोपवासंचव्रजेद्विष्णुंसनातनम्
मिदंदेवमूर्छाग्लानिकरंपरं व्रतंमासोपवासाख्यंभक्तिंजनयतेच्युते पीडितस्यभृशंदेवमुमूर्षोर्व्रतिनस्तदा त्यागोवा
नुग्रहोवाथकिंतुकार्यंपितामह ब्रह्मोवाच व्रतस्थंकर्षितंदृष्ट्वामुमूर्षुंवातपोधनम् दृष्ट्वातुब्राह्मणास्तस्यकुर्युः सम्यग
नुग्रहम् अमृतंपाययेत्क्षीरमिच्छमानंसकृन्निशि यथेहनवियुज्येतप्राणैःकृत्पीडितोव्रती अतिमूर्छान्वितंक्षीणंमुमूर्षुं-
कृत्सपीडितं पाययित्वाघृतंक्षीरंरक्षेद्दत्वाफलानिच अहोरात्रंवयोनित्यंव्रतस्थःपरिपालयेत् पयोमूलंफलंदत्वारक्षेच्च
व्रतिनंसदा एवंमासोपवासस्थआरूढन्प्राणसंशये अव्रतघ्नगुणैर्दिव्यैःपरिसेद्ब्राह्मणाज्ञया नैनेव्रतंविनिघ्नंतिहविर्वि
प्रानुमोदनम् क्षीरौषधंगुरोराज्ञाह्यापोमूलंफलानिच एवंकृत्वापरक्षेतसगुडंपायसंतथा पाययेत्क्षीरतोयंचघृतंप
श्वात्समापयेत् अथविष्णवर्चनंविष्णुर्दाताविष्णुर्व्रतीतथा सर्वंविष्णुमयंज्ञात्वाव्रतस्थंक्षीणमुद्धरेत् यदामुमूर्षुर्निश्चे
ष्टःपरिग्लानोतिमूर्छितः तदासमुद्धरेत्क्षीणंइच्छंतंविमुखंस्थितं परिपाल्यव्रतीदेहंव्रतशेषंसमापयेत् यथोक्तंद्विगुणं

द्वैश्च तोषयेदच्युतं नरः स्नापयेत्तु हरिं भक्त्या तीर्थचंदनवारिभिः चंदनेनानुलिप्तांगं पुष्पधूपैरनेकशः वस्त्रदानादिभिश्चैव
भोजयेच्च द्विजोत्तमान् दद्याच्च दक्षिणां तेभ्यो तांबूलादि च दापयेत् क्षमापयित्वा विप्रांश्च विसृजेन्नियतो व्रती एवं वित्तानु
सारेण भक्तियुक्तेन चेतसा एवं मासोपवासं तु कृत्वाभ्यर्च्य जनार्दनम् भोजयित्वा द्विजांश्चैव विष्णुलोके महीयते एवं मा
सोपवासस्य त्रिंशदाह्नि द्विजोत्तमः निर्वापयेत्ततश्चोच्चैर्विधिना येन तच्छृणु कारयेद्वैष्णवं यज्ञमेकादश्यामुपोषितः पूज
यित्वा च देवेशमाचार्याज्ञया हरिम् अर्चयित्वा हरिं भक्त्या अभिवाद्य गुरुं तथा ततोनु भोजयेद्विप्रान् यथाशक्ति यथावि
धि विशद्कुलचारित्रान् विष्णुपूजनतत्परान् पूजयित्वा द्विजान्सम्यक् त्रिंशद्वै भोजयेत्सुधीः तावंति वस्त्रयुग्मानि
आसनादि कमंडलून् योगपट्टादिशस्त्राणि ब्रह्मसूत्राणि चैव हि दद्याच्चैव द्विजाग्रेभ्यो पूजयित्वा प्रणम्य च ततोनुक
ल्पयेच्छय्यां शस्तास्तरणसंस्थिताम् वितानसंयुतां श्रेष्ठां सोपधानामलंकृतां विष्णोस्तु कारयेन्मूर्त्तिं कांचनीं तु स्वशक्ति
तः न्यसेत्तस्यां तु शय्यायां अर्चयित्वा स्रगादिभिः आसनं पादुके छत्रं वस्त्रयुग्ममुपानहौ पवित्राणि च पुष्पाणि शय्या
यामुपकल्पयेत् एवं शय्यां तु संकल्प्य प्रणिपत्य च तान् द्विजान् प्रार्थयेच्चानुमोदार्थं विष्णुलोकं व्रजाम्यहम् एवमभ्य
र्चिता विप्रा वदेयुर्व्रतिनं तदा व्रज व्रज नरश्रेष्ठ विष्णोः स्थानमनामयम् विमानं वैष्णवं दिव्यं सशय्या परिकल्पितम्
तेन विष्णुपदं याहि सदानंदमनामयं ततो विसर्जयेद्विप्रान् प्रणिपत्यानुगम्य च ततस्तु पूजयेद्भक्त्या गुरुं ज्ञानप्रदाय

रिदक्षिणैः नतत्पुण्यमवाप्नोतियन्मासपरिलंघनात्॥ तेनदत्तंहुतंजप्तंतपस्तप्तंस्वधाकृतम् यःकरोतिविधानेननरोमासमुपो
षणम् प्रविश्यवैष्णवंयज्ञंपूजयेच्चजनार्दनम् गुरोराज्ञांततोलब्ध्वाकुर्यान्मासोपवासनम् वैष्णवानियथोक्तानिकृत्वा चैव-
व्रतानितु द्वादश्यादीनिपुण्यानिततोमासमुपावसेत् अतिकृच्छ्रंपराकंचकृच्छ्रं चांद्रायणंतथा मासोपवासंकुर्वंतिज्ञात्वा-
देहबलाबलम् वानप्रस्थोयतिर्वापिनारीवाविधवामुने मासोपवासंकुर्वीतगुरुविप्राज्ञयाततः आश्विनस्यामलेपक्षेए
कादश्यामुपोषितः व्रतमेतत्तुगृण्हीयाद्यावत्त्रिंशद्दिनावधि वासुदेवंसमुद्दिश्यकार्तिकंसकलंनरः मासंचोपवसेद्यस्तुस
मुक्तिफलभाक्भवेत् अच्युतस्यालयेभक्त्यात्रिकालंकुसुमैःशुभैः मालतीदीवरैःपद्मैःकमलैःसुसुगंधिभिः कुंकु
मागरुकर्पूरैर्विलेप्यचसुगंधकैः नैवेद्यैर्धूपदीपाद्यैरर्चयेत्तुजनार्दनम् मनसाकर्मणावाचापूजयेद्गरुडध्वजम् कुर्यान्न
रस्त्रिषवणंमहद्भक्त्याजितेंद्रियः नाम्नामेवतथालापंविष्णोःकुर्यादहर्निशम् मुखेनचस्तुतिर्वाच्यांमृषावादंविवर्जयेत्
सर्वसत्त्वेदयायुक्तःशांतवृत्तिरहिंसकः सुप्तोवाआसनस्थोवावासुदेवंप्रकीर्तयेत् स्पृत्यालोकनगंधादिस्वादनंनच
कीर्तयेत् अंनस्यवर्जयेत्सर्वंआसनःशुभकांक्षिभिः गात्राभ्यंगंशिरोभ्यंगंतांबूलंचविलेपनम् व्रतस्थोवर्जयेत्सर्वंयच्चान्य
त्रनिराकृतम् व्रतस्थोनसदाकिंचि दुष्कर्मस्यात्रचालयेत् देवतायतनेतिष्ठेन्नगृहस्थश्चरेद्व्रतम् कृत्वामासोपवासंतुसं
यतात्माजितेंद्रियः ततोर्चयेन्महाभक्त्याद्वादश्यांगरुडध्वजम् पूजयेत्पुष्पमालाभिर्गंधधूपविलेपनैः वस्त्रालंकारवा

एवमर्घ्यत्रयंदद्यात्पश्चाद्धोमंसमाचरेत् पौरुषेणचसूक्तेन शतमष्टोत्तरंचरुम् आसत्येनेतिसूर्यार्थंशतमष्टोत्तरंहुनेत्
होमशेषंसमाप्याथपूर्णाहुतिमतःपरः आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्दद्याद्गोमिथुनंततः ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छतंविंशति-
पंचच दक्षिणांचयथाशक्त्यामंडलेनचदापयेत् अनुज्ञातस्ततस्तत्रैवस्वयंभुंजीतबंधुभिः इदंपुण्यंव्रतंराजन्पापारण्यदवा
नलं सर्वकामप्रदंनृणांसद्योविष्णुप्रियंकरम् मोक्षप्रदंचकर्तॄणांज्ञानमार्गप्रदर्शकम् नानेनसदृशंकिंचित्त्रिषुलोकेषुवि-
द्यते सर्वेषामाश्रमाणांचविहितंश्रुतिचोदितम् नारीणांसधवानांचविधवानांविशेषतः इतिश्रीभविष्योत्तरपुरा
णेसूर्यविष्णुलक्षनमस्कारोद्यापनंसंपूर्णम् ५ ५ ५ ५ ५

प्रहारिणः नराणांचविशेषेणप्रायश्चित्तंव्रतं वद वसिष्ठउवाच शृणुगोप्यातिगोप्यंचव्रतानामुत्तमंव्रतं चतुर्वे-
देपुराणेश्च स्मृतिभिश्चैवनिश्चितं ब्रह्महत्यादिपापानांप्रायश्चित्तंयदिच्छसि संकलीकरणानांचमलिनीकरणस्य-
च अपात्रीकरणानांचप्रायश्चित्तंयदिच्छसि भ्रातृपत्नीकृतानांचगामिनः कामिनस्तथा श्वश्रूमातृवधूनांच इच्छयागामिन
स्तथा तदालक्षनमस्कारंव्रतंकुरुमहीपते संध्याकर्मादित्यागस्यचांडालीगामिनस्तथैव दासीवेश्यासंगिनश्चक्षयंचयदिवांछ
सि शृणुनृपविधिंवक्ष्येस्मरणात्पापनाशनम् चातुर्मास्येतुसंप्राप्तेकेशवेशयनंगते आषाढस्यसितेपक्षेएकादश्यांसमाहि
तः संकल्पंतुविधायादौपुरतश्चक्रपाणिनः अहंलक्षनमस्कारव्रतंकर्तुंसमुद्यतः निर्विघ्नंत्वत्प्रसादेनकुरुत्वं कृपयाहरे पापपं
कनिमग्नंमांपापरूपंदुरासदं व्रतेनानेनसुप्रीतोसमुद्धरजगत्पते इतिसंकल्प्यमनसाप्रारंभेद्व्रतमुत्तमं विष्णोर्वाथसवि
त्रेवानमस्कारान्प्रयत्नतः प्रातःस्नात्वासदाकुर्यान्मध्याह्नावधिवाग्यतः यथासंख्यांप्रकुर्वीत कार्त्तिकेतुसमापयेत् दुग्धशाक
मथान्नंवानभुंजीतकदाचन अनृतंनवदेत्क्वापिनध्यायेत्पापपूरुषम् देवार्चनंजपंहोमंनत्यजेत्तुकथंचन अतिथीन्पूज
येन्नित्यंयथाशक्त्यातुकारयेत् कार्त्तिकेमासिसंप्राप्तेपौर्णमास्यांततःपरम् संस्थाप्यकलशंपूर्णंसवस्त्रंसपिधानकम् वि
ष्णोश्चप्रतिमांकुर्यात्सविष्णुश्चापिस्वर्णजाम् नामभिः केशवाद्यैश्चमित्राद्यैश्चप्रपूजयेत् परमान्नंचनैवेद्यंकुर्यात्पश्चाच्च
तर्पणं पौरुषेणचसूक्तेनतिलगोधूमतंदुलैः देवदेवजगन्नाथसर्वक्रतुफलप्रद व्रतेनानेनसंप्रीतोगृहाणार्घ्यंमयार्पितम्

मारब्धंनृत्यंशक्रस्यपश्यतः त्रुटितंचर्मवाद्यानांअब्रुवंस्तस्यसाधनं यमःप्राहतथा दूतान्सुभद्राख्यव्रतास्तिभो तामानयध्व
तच्चर्मवाद्ययोग्यंसदास्त्विति तच्छ्रुत्वातुमयाभीत्यासर्वंत्वयिनिवेदितं सूतउवाच इतिनारदवाक्यंतुश्रुत्वाकृष्णस्त्वरान्वि
तःसुभद्रायागृहंगत्वापूजितस्तामुवाचह श्रीकृष्णउवाच किंचिद्व्रतंत्वयाभद्रेकृतंवानेतिसंशयःसुभद्रोवाच सर्वव्रता
निश्रीकृष्णकृतान्येवनसंशयः नोचेत्त्वत्सहोदरीचाहंनस्यामर्जुनवल्लभा पुत्रोभिमन्युश्चकथंकथयस्वजगत्पते कृष्णउ
वाच तथापित्वंमहाभागव्रतमेकंसमाचर गोपद्मेतिचविख्यातंत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् इतिकृष्णवचःश्रुत्वासुभद्रातत्तदा
करोत् कृष्णोपदिष्टविधिनासत्वरंचसमापितं सोद्यापनेव्रतेचीर्णेकालेयमभटाययुः दूताऊचुः सुभद्रेतवदेहस्य चर्मा
र्थंसमागतावयम् त्वच्चर्मसुरवाद्यार्थंयमेनचप्रकल्पितं इतिदूतवचःश्रुत्वासव्रतास्मीतिसाब्रवीत् ततोभटाःसर्वएवद
दृशुःसुदरास्तदा पद्मानांनिचयंतस्यगृहेगांचसवत्सकां स्थंडिलेहस्तमात्रेतुसुसमिद्धंहुताशनं कृष्णोपदिष्टंवीक्ष्यैवं
दूताजग्मुर्यमांतिकं प्रतिपदेप्रभावेनसुभद्रापदमच्युतं नारदउवाच इतिसूतवचःश्रुत्वाऋषयश्चक्रिरेव्रतं सूतउवाच
भोभोनारददेवर्षेसर्वशास्त्रविशारद शीघ्रंब्रूहिसत्वपद्मव्रतस्योद्यापनेविधिः नारदउवाच पूर्णेतुपंचमेवर्षेव्रतस्यो
द्यापनंभवेत् श्रीकृष्णप्रतिमाकार्यासुवर्णस्यपलेनवै पुष्पमंडपिकाकार्याचतुर्द्वारसुशोभना तन्मध्येपूजयेद्धस्त्यारमयास
हितंहरिं त्रयस्त्रिंशत्ततोविप्रान्त्वाहोमंसमाचरेत् अतोदेवेतिमंत्रेणजुहुयात्तिलपायसं ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्यग्ब्राह्मणैः सं

पूजयेद्व्रती यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोत्यसंशयं इतिभविष्यपुराणेगोपद्मव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथआषाढशुक्लपौर्ण
मास्यांकोकिलाव्रतं यदाआषाढाधिकमासस्तदाकोकिलाव्रतानुष्ठानंकार्यं तद्विधिः आचम्यप्राणानायम्यमासपक्षाद्युल्लिख्य
ममेहजन्मनिजन्मांतरस्थसर्वपापक्षयार्थंपुत्रपौत्रलक्ष्मीवृद्ध्यर्थंसौभाग्यवृद्धिद्वाराअवैधव्यसपत्ननाशायकोकिलारूपगौरीप्री
त्यर्थंकोकिलाव्रतंकरिष्ये इतिसंकल्प्य आषाढपौर्णमास्यांतुसंध्याकालेह्युपस्थिते संकल्पयेन्मासमेकंश्रावणेप्रत्यहंह्यहं
स्नानंकरिष्येनियमाद्ब्रह्मचर्यस्थितासती भोक्ष्यामिनक्तंभूशय्यांकरिष्येप्राणिनांदयाइत्युक्त्वा स्नानंकरोमिदेवेशिकोकिलेप्रीत॰
येतव जलेस्मिन्पावनेपुण्येसर्वदेवजलाशये इतिमंत्रेण तिलामलककल्केनसर्वौषधिजलेनच वचापिष्टेनवाष्टौदिनानिप्र
त्येकंवचौषधियुक्तेनचषड्दिनान्येवंमासावधिस्नानेक्रमः एवंस्नात्वारविंध्यात्वातस्माअर्घ्यंचदापयेत् आदित्यभास्कररः
वेअर्कसूर्यदिवाकर प्रभाकरनमस्तुभ्यंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते इतिसूर्यार्घ्यमंत्रः ततःस्वर्णपक्षांरौप्यपादांमौक्तिकनेत्रांप्र
वालमुखींरत्नपृष्ठांचूतचंपकवृक्षस्थांपक्षिरूपिणींकोकिलांलिखित्वापूजयेदित्युक्तं स्वर्णपक्षांरक्तनेत्रांप्रवालमुखपंकजां
कस्तूरीवर्णसंयुक्तांसुरम्यांनंदनेवने चूतचंपकवृक्षस्थांपुष्पस्वरसमन्वितां चिंतयेत्सार्वतीदेवींकोकिलारूपधारिणीं ध्या
नं आगच्छकोकिलेदेविदेहिमेवांछितंफलं चंपकद्रुममारूढाक्रीडंतीनंदनेवने आवाहनं आसनंक्षौमवस्त्रेणनिर्मितंह्य
नघेत्तव गृहाणेदंमयादेविकोकिलेप्रियवर्धिनि आसनं तिलस्नेहेतिलसुखेतिलसौख्येतिलप्रिये सौभाग्यंधनपुत्रांश्च

देहिमेकोकिलेनमः तिलपुष्पफलैर्युक्तंपाद्यंमेप्रतिगृह्यताम् पाद्यं रत्नचंपकपुष्पैश्चपीतचंदनसंयुतं हेमपात्रेस्थितंतोयंगृ
हाणार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं निर्मलंसलिलंगांगंकोकिलेपक्षिरूपिणि वासितेनस्रुगंधेनगृहाणाचमनीयकं आचमनीयं
पंचामृतेनस्नपनंकोकिलेकलकंठके मयादत्तेनप्रीतात्वंभवमेपरमेश्वरि पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन
स्नपनंदत्तंस्वीकुरुकोकिले पंचामृतस्नानं मंदाकिनीजलंपुण्यंसर्वतीर्थसमन्वितं स्नानार्थंतेमयादत्तंकोकिलेगृह्यतांनमः
स्नानं यस्मात्कार्पाससूत्रेणवासांसिविविधानिच पीतवस्त्रप्रदानेनप्रीताभवममांबिके वस्त्रं कंचुकंचमयादत्तंनानावर्ण
विचित्रितं कोकिलेगृह्यतांदेविप्रसीदपरमेश्वरि कंचुकीं हरिद्रारंजितेदेविकंठसूत्रंसमर्पितं कोकिलेसुभगेदेविवरदा-
भवचांबिके कंठसूत्रं यानिरत्नानिसर्वाणिगंधर्वेषूरगेषुच तैर्युक्तंभूषणंहैमंकोकिलेप्रतिगृह्यताम् भूषणानि श्रीखं-
डचंदनंदिव्यंगंधाढ्यंसुमनोहरं विलेपनंसुरश्रेष्ठेचंदनंप्रतिगृह्यताम् चंदनं अक्षताश्चसु० अक्षतान् कुंकुमालक्तकंदि
व्यंकामिनीभूषणास्पदं सौभाग्यदंगृहाणेदंप्रसीदहरवल्लभे हरिद्राकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलान्वितं सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृ
हाणपरमेश्वरि सौभाग्यद्रव्यं करवीरैर्जातिकुसुमैश्चंपकैर्बकुलैःशुभैः शतपत्रैश्चकल्हारैरर्चयेत्परमेश्वरीं पुष्पाणि
वनस्पतिरसोद्भूतो० धूपं साज्यंचवर्तिदीपं० शर्कराखंडखाद्यानिदधिक्षीरघृतानिच आहारार्थंमयादत्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम्
नैवेद्यं पाटलोशीरकर्पूरसुरभिस्वादुशीतलं तोयमेतत्सुखस्पर्शंकोकिलेप्रतिगृह्यताम् आचमनीयं चंदनागरुकर्पू-

रंकस्तूरीकेशरान्वितं करोद्वर्तनकंदेविगृह्यतांहरवल्लभे करोद्वर्तनं कूष्मांडंनालिकेरंचपनसंकदलीफलं जंबीरंमातुलिंगं
चफलंगृह्णनमोस्तुते फलं पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां॰ कोकिलेकृष्णवर्णेत्वंसदावससिकानने भवानी
हरकांतासिकोकिलायैनमोनमः नीराजनं पूजितापरयाभक्त्या कोकिलागिरिशप्रिया पुष्पैर्नानाविधैःश्रेष्ठैर्वरदास्तुसदा·
मम पुष्पांजलिं यानिकानिचप्रदक्षिणां नमोदेव्यैनमस्कारं कोकिलारूपधारिण्यैजगन्मात्रेनमोस्तुते शरणागतदीना
नांत्राहिदेविसदांबिके गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तंतोयंहेमफलान्वितं अर्घ्यंगृहाणदेवेशिवांछितार्थंप्रयच्छमे आषाढस्यसिते·
पक्षेमेघवर्णेहरिप्रिये कोकिलेत्वंजगन्मातर्गृहाणार्घ्यंनमोस्तुते पुनरर्घ्यं॰ तिलस्नेहे॰ रूपंदेहिजयंदेहि॰ प्रार्थना॰ व्रतांते·
हैमींतिलपिष्टजांकोकिलांदत्वाविप्रायदद्यात् देविचैत्ररथोत्सन्नेविंध्यपर्वतवासिनि अर्चितापूजितासित्वंकोकिलेहरवल्ल
भे कोकिलेकलकंठासिमाधवेमधुरस्वरे वसंतेदेविगच्छत्वंदेवानांनंदनेवने इतिविसर्जनं इतिकोकिलापूजा अथकथा
युधिष्ठिरउवाच स्वभर्त्रासहसंयोगःस्नेहःसौभाग्यमेवच भवेद्यथाकुलस्त्रीणांतद्व्रतंब्रूहिकेशव श्रीकृष्णउवाच यु
मुनायास्तटेरम्येमथुरानगरीशुभा तस्यांशत्रुघ्ननामाभूद्राजाराघववंशजः तस्यभार्याकीर्तिमालानाम्नासीत्प्रथिताभुवि
प्रणम्यभगवान्दृष्टोवसिष्ठोमुनिसत्तमः कीर्तिमालोवाच वदमेत्वंमुनिश्रेष्ठसौभाग्यप्रापिदंव्रतं पूज्यःकथंचभग·
वान्शिवःकेनव्रतेनच वसिष्ठउवाच यदिप्टच्छसिमेत्वंहिव्रतानामुत्तमंव्रतं तारणंसर्वपापानांकथयामिनिबोधतत्

५ य

दक्षप्रजापतेर्यज्ञेपुरादेवाःसमागताः ऋषयश्चतथासर्वेविद्याधरगणास्तथा ब्रह्माविष्णुश्चवायुश्चदेवराजस्तथैवच वरुणो-
निर्गृहाश्चैवयेचान्येचदिवौकसः वसिष्ठोवाल्मिकिर्गार्ग्योविश्वामित्रोमहानृषिः एतेचान्येचऋषयःसर्वेयज्ञार्थमागताः
अपश्यन्नारदस्तत्रसंनिकेत्रागताइति ईश्वरेणविनासम्यक्दृष्ट्वासर्वान्समागतान् शिखांसंस्पृश्यपाणिभ्यांननर्तकलहप्रि
यः ज्ञात्वाकलहमूलंचततःकैलासमाययौ सर्वाघनाशनंपुण्यंकैलासशिखरंशुभं तत्रदृष्ट्वासमासीनंगौरीसहितशंकरं कृ
तांजलिपुटोभूत्वाप्रणिपत्यमुनिस्थितः ईश्वरस्तमुवाचाथनिश्वसंतमनेकधा किमागमनकृत्यंतेमदीयंसदनंमुने श्वासोश्वा
सेनसंयुक्तस्तन्मेब्रूहिद्विजोत्तम ईश्वरस्यवचःश्रुत्वाशिखांसंस्पृश्यपाणिना दुःखयुक्तइवोवाचनारदःकलहप्रियः नार
दउवाच यन्निमित्तंमहादेवमर्त्यलोकात्समागतः वदामिदुःखसंयुक्तंतच्छृणुष्वजगत्पते दक्षयज्ञमहंद्रष्टुमद्यदेवास्समा
गताः तत्रयज्ञेस्थिताःसर्वेदक्षजामातरःप्रभो दृष्ट्वातांश्चनतन्मध्येदृष्टस्त्रिभुवनेश्वरः तवावज्ञाकृतातेनदक्षेणापुण्यकर्म
णा तेननिश्वाससंयुक्तआगतोस्मितवांतिकं ईश्वरेणविनाकिंचिद्धर्मकार्यंनसिध्यति अतोस्यविफलःसर्वःप्रयासःस्मरखं
प्रति तस्यतद्भाषितंश्रुत्वाननमिथ्येत्यचिंतयत् सक्रोधस्तत्तदाजातोहाम्बरोजगदीश्वरः गौर्याचप्रार्थितोदेवःश्रुत्वातन्नारदे
रितं तस्ययज्ञस्यघातार्थंदेवत्वव्रजाम्यहं इत्युक्त्वाचलितारोषादीश्वरेणनिवारिता जगदीशनमस्तुभ्यंव्रजामिपितृवेश्म
नि नारदेनाथसहितागणेशेनचसंयुता यज्ञार्थमागताचैवदक्षद्वारेशिवप्रिया वन्हौदृष्ट्वावसोर्धारांलज्जिताचशिवप्रिया

तिष्ठंतींह्यारिनांदक्षोनददर्शमहासती क्षणमेकंचतिष्ठंतींयदादक्षोनपश्यति तदैवंचिंतितंगौर्याजीवितव्यंमयाकथं धाविताकुंडनिक
टेहाहाकृत्वाचसाततः क्षिप्तंवन्हौतदागौर्याशापंदत्वाचदारुणं दृष्ट्वातच्चगणेशेनपाशःपरशुरुद्यतः क्रुद्धोह्यसौतदात्यर्थंगौर्य·
र्थेचगणाधिपः पाशेनबध्वाकतिचित्कोपान्निहतवान्सुरान् दक्षेणनोदितादेवासर्वेयुद्धायनिर्ययुः महद्युद्धमभूद्भूयःसहदेवैर्ग·
णेशितुः तंदृष्ट्वानारदःशीघ्रंपुनःकैलासमाययौ निवेदयामासतदायद्गौर्याविसर्जनं तच्छ्रुत्वास्फालयामासजटांकोपादुमा·
पतिः ततोजातोतिविकटःपुरुषोरक्तलोचनः सबभाषेमहादेवंस्वामिनाज्ञांचदेहिमे वीरभद्रेतिनामास्यकृत्वाचाज्ञांसमर्पयत् द
क्षयज्ञविघातार्थंगच्छवीरातिसत्वरं श्रुत्वातदीश्वरवचःसर्वप्रमथसंवृतः आययौयज्ञसदनमस्पृग्वन्हिषुनिक्षिपत् ततइंद्रादयो
देवास्तद्दृष्ट्वायविनिर्ययुः क्षणात्पराजितास्तेनविद्रुताश्चदिशोदश अनुद्रुतश्चतान्सोपिपूष्णोदंतानपातयत् भगस्यनेत्रेनासांचस
रस्वत्यान्यकृंतत एवंविद्राव्यतान्सर्वान्शिरोदक्षस्यचिच्छिदे कृत्वैवंयज्ञघातंसआजगामशिवांतिकम् नमस्कृत्यपुरस्तस्थौ·
कृतंकार्यमितिब्रुवन् तथाप्यशांतःकोपोस्यज्ञात्वेतिज्ञानचक्षुषा प्रसादयितुमीशानंब्रह्मविष्णूसमीयतुः नमस्कृतस्ततस्ताभ्यां
प्रसन्नोभूत्सदाशिवः नारदस्तुंबुरुश्चैवगीतैःशिवमतोषयत् प्रसन्नंवीक्ष्यतंविप्रशिरवांसंस्पृश्यपाणिना ननर्दनारदस्तत्रतोषय
न्नधिकंशिवम् एतस्मिन्नंतरेब्रह्माविष्णुश्चप्रमथाधिपं व्यजिज्ञपत्तंदक्षादीन्कृपादृष्ट्याविलोकय कृत्तांगान्कुरुपूर्णांगान्मृतान्संजीवयप्र·
भो विलोकितास्तेदेवेनकृपादृष्ट्याविलोकिताः पूषादयश्चसांगावैअभूवंस्तत्प्रसादतः उत्थितःपादयोर्मूलंययोदक्षःपिनाकिनः अ-

उक्तश्चमापुनः काधीरेवमीशावमाननं वि-
पराधंक्षमस्वेतिपुनः पुनरुवाचह उत्थापितः करेणासौ ततोदक्षः पिनाकिना
चरस्वसरवेनेतिभूयस्तंकोपआविशत् शशापचतदागौरींयज्ञविघ्नकरींशिवः मखेविघ्नंकृतवतीदक्ष स्यैषा ततोचिरात्
तिर्यग्योनिसमापन्नाविचरिष्यतिभूतले ततोगौरीबभाषेतंप्रणिपत्यसदाशिवं कथंयास्यामितिर्यक्त्वंभूतलेचस्थितिः
कथं अन्यथाचनभविताशापएषत्वयोदितः कोकिलामधुरालापाभवेयंनंदनेवने कोकिलानांस्वरोरूपंरूपंस्त्रीणांपतिव्रतं
विद्यारूपंकुरूपाणांक्षमारूपंतपस्विनां अचिरादेवचपुनःकुलेमहतिजन्ममे भूयात्त्वमेवभर्ताचनवियोगस्त्वमेयतः वरये
कुलजांप्राज्ञःकुरूपामपिकन्यकां दुष्टेकुलेससुत्पन्नाभर्तुःपातयतेकुलं नदीपातयतेकूलंनारीपातयतेकुलं नदीनांचैव
नारीणांस्वच्छंदंललितागतिः ततस्तुष्टोमहादेवस्त्वंकेशापविमोचनं दशवर्षसहस्राणिकोकिलारूपधारिणी नंदनेदेववि
पिनेचरिष्यसिततःपरं हिमाचलसुताभूत्वामत्प्रिय त्वमुपेष्यसि देवानांतुयथाविष्णुःसहकारोमहीरुहां गंगाचसर्वती
र्थानांतथातिर्यक्षुकोकिला आषाढेह्यैयदास्यातांकोकिलायास्तदार्चनं तदायाकुरुतेनारीनसावैधव्यमाप्नुयात् वसिष्ठ-
उवाच एतद्वाक्यावसानेतुगौरीसाकोकिलाभवत् तदारभ्यशुभंविद्येतत्प्रथितंकोकिलाव्रतं यानारीनैवकुरुते मोहाल्लाविध
वाभवेत् कुरुत्वमेतत्कल्याणिकीर्तिमालेव्रतोत्तमम् कीर्तिमालोवाच कथमाराध्यतेदेवीकोकिलारूपधारिणी वि-
धानंब्रूहितद्विप्रत्वत्प्रसादात्करोम्यहं वसिष्ठउवाच कोकिलाव्रतमाहात्म्यंविधानंचवदामिते शृणुदेविप्रयत्नेनमंत्रैः

पौराणिकैर्यतं मलमासेत्वनिक्रांतेशक्राषाढेसमागते आषाढ्यांपौर्णमास्यांतुसंध्याकालेत्ध्रुपस्थिते संकल्पयेन्मासमेकं
श्रावणप्रभृतिर्त्वहम् स्नानंकरिष्येनित्यंचब्रह्मचर्यस्थितासती भोक्ष्येनक्तंचभूशय्यांकरिष्येप्राणिनांदयां सौभाग्यधनधा-
न्यादिप्राप्तयेशिवतुष्टये इतिसंकल्प्यविप्राग्रेनारीविशेषएवच शाप्यानुज्ञांतुसंपाद्यसामग्रींसकलामपि प्रत्यूषेचप्रतिदिनं
दंतधावनपूर्वकं नद्यांगत्वाथवावाप्यांतडागेगिरिनिर्झरे स्नानंकरोमिदेवेशिकोकिलेप्रीतयेतव जलेस्मिन्पावनेपुण्येसर्वदे
वजलाश्रये स्नानंकृत्वाष्टनीदेविसुगंधामलकैस्तिलैः दिनाष्टकंततःपश्चात्सर्वौषध्यापुनःपृथक् वचापिष्टेनचस्नानंदिना
न्यष्टौसमाचरेत् तिलामलकपिष्टेनवचौषधियुतेनच षड्दिनानिततःस्नानंसंपूर्णफललिप्सया स्नात्वाध्यात्वारविंतस्मै
दद्यादर्घ्यंप्रयत्नतः आदित्यभास्कररवेअर्कसूर्यदिवाकर प्रभाकरनमस्तुभ्यंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते सूर्यार्घ्यमंत्रः कार
येत्कोकिलांदेवींसौवर्णींसर्वकामदां रौप्यंचरणयोश्चैवनेत्रयोश्चापिमौक्तिके रत्नानिपंचपृष्ठेतुचूतवृक्षसमाश्रितां अथवा
तिलपिष्टेनकोकिलांपक्षिरूपिणीं निधायताम्रपात्रेतांपूजयेत्सुसमाहितः उपचारैःषोडशभिर्यथावित्तंनिबोधमे आवाह-
यामितांदेवींकोकिलारूपधारिणीं अवतारंकुरुधात्रप्रसादंकुरुसुव्रते आगच्छकोकिलेदेविदेहिमेवांछितंफलं चूतवृक्षसं-
मारुत्धरमसेनंदनेवने तिर्यग्योनिसमुद्भूतेकोकिलेकलकंठके तिलपुष्पाक्षतैर्युक्तंगृहाणत्वंनमोस्तुते आषाढस्यासितेपक्षे
मेघवर्णस्वरूपिणि कोकिलानामदेवित्वंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् कुर्यादेवंविधांपूजांश्रावण्यंतंचपूजयेत् विसर्जयेच्चपश्चा

त्वांसौवर्णींकोकिलांयदि यदाचतिलपिष्टस्यकोकिलाक्रियतेनदा कुर्यास्त्वहमाह्वानंभिन्नायास्तुविसर्जनम् रम्यंवनंसमागत्यश्रुत्वा
कोकिलकूजितं यदानश्रूयतेशब्दस्तुपवासंतुनह्निने कोकिलेकृष्णवर्णात्वंसदावासोवनेषुते सौभाग्यमतुलंदेहिगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते
वसंतेचसमुत्पन्नेविंध्यपर्वतवासिनि गच्छगच्छमहादुर्गेस्वस्थानेनंदनेवने विसर्जनं रूपंदेहिधनंदेहिसर्वसौख्यंचदेहिमे
पुत्रान्देहियशोदेहिसौभाग्यंदेहिसंपदः इत्युक्त्वाचततःपश्चाद्विध्यान्नेनसुव्रती नक्तभोजीभवेद्राज्ञियावन्मासःसमाप्य
ते मासांतेताम्रपात्रेतुकोकिलांस्वर्णनिर्मितां वस्त्रधान्यगुडैर्युक्तां श्रावण्यांकुंडलंतथा दद्यात्सदक्षिणांचापिदेवज्ञेवापुरं
हिते एवमाषाढमासस्यद्वैविध्येसमुपस्थिते सधवाविधवावापियानारीकोकिलाव्रतं करोतिसप्तजन्मानिसौभाग्यंल
भतेतुसा मृतागौरीपुरंयातिविमानेनार्कतेजसा श्रीभगवानुवाच एतद्व्रतंवसिष्ठेनमुनिनाकथितंपुरा तथाकृतं
तुतत्पार्थसमस्तंकीर्तिमालया तस्याश्चसर्वंनिष्पन्नंवसिष्ठवचनंयथा एवमन्यापिकौंतेयकोकिलाव्रतमुत्तमं नकरोतिय
दानारीव्यालीभवतिकानने एकतःसर्वदानादिकोकिलाव्रतमेकतः कृतंपुराप्सरोभिश्चऋषिपत्नीभिरादरात् अहिल्यया
चसापूर्वमर्चिताशापमुक्तये अरुंधत्यासहस्नात्वापूजिताकोकिलानृप सीतयापूजितासापिसर्वकामार्थसिद्धये गौतम्या
दंडकारण्येस्नानंकृत्वायथाविधि नलान्वेषणकामेनदमयंत्याचपूजिता रुक्मिण्याचनतःस्नात्वापूजिताकोकिलाशि
वा विष्णोःपत्यरवाप्त्यर्थंनचजातंनसंशयः कुचैलामलिनादीनापरकर्मरतातथा एवंवंध्याकाकवंध्याविवत्सामृतव

सद्मा सर्वास्ताः फलभाजस्स्युर्व्रतस्यास्यप्रभावतः आयुरारोग्यमैश्वर्यंसुखंवृद्धिंयशः प्रजां सौभाग्यंसुंदरंरूपंनारीप्रा
प्नोतिनान्यथा एतद्व्रतंमयाख्यातंकार्यंवारत्रयंनृप तृतीयांतेचविधिवत्कार्यमुद्यापनंशुभं एकस्माज्जायतेद्रव्यंद्विती
यात्सुभगेस्तनान् तृतीयाच्चापिसौभाग्यंप्राप्नुयान्नात्रसंशयः इतिवाराहपुराणेकोकिलाव्रतं अथोद्यापनं उद्याप
नविधिंब्रूहिव्रतस्यास्यममप्रभो येनविज्ञानमात्रेणसौभाग्यंचभविष्यति श्रावणेपौर्णिमास्यांतुशुक्लपक्षेतथैवच द्विती
यायामेकभक्तंदंतधावनपूर्वकं उपवासस्यनियमंकर्तुंव्रतपरायणं तृतीयापुण्यफलदामध्यान्हेसमुपोषिता उपलिप्यशु
चौदेशेमंडलंतत्रकारयेत् अष्टदलंलिखेत्पद्मंचतुष्कोणंचभद्रकं कलशंवारिपूर्णंचपंचरत्नसमन्वितं तस्योपरिन्यसेत्पा
त्रंप्रस्थैनैकेनपूरयेत् तदभावेतदर्धंवाकुडवेनाथनारद ऊर्णापट्टंकृष्णवर्णंयुग्मंदद्याच्चशक्तितः तस्योपरिन्यसेद्देवींकोकि
लाप्रतिमांतथा अत्रगंधप्रदानेनधूपदीपप्रदानकं नैवेद्यंमोदकान्दद्यात्पक्वान्नंघृतसंयुतं अर्घ्यंचैवप्रदातव्यंतांबूलंफ
लमुत्तमं रात्रौजागरणंकार्यंवाद्यनृत्यप्रभूषितं पूजिताएकचित्तेनफलंप्राप्नोतिचाक्षयं प्रभातेविमलेनद्यांस्नानंकृत्वावि
धानतः पूजयेद्विधिवद्देवींहोमंचविधिवद्द्विज तिलचंपकपुष्पैश्चतंडुलैर्घृतपायसैः अष्टोत्तरशतंकुत्वादुर्गामंत्रैश्चवैदिकैः
कोकिलाप्रीतयेब्रह्मन्व्याहृतीनांशतत्रयं ब्राह्मणान्भोजयेत्तश्चात्सपत्नीकांश्चपंचच अशक्तौत्वेकयुग्मंचभोजयेच्चत
थागुरुं त्रिस्त्रिभ्यश्चप्रदातव्याधारिकापंचमेवच मोदकांश्चससूत्रांश्चवंशपात्रसमन्वितान् कृष्णवर्णसमायुक्तान्पक्वा·

न्नेनसंपूरितान् सर्वोपस्करसंयुक्तांस्त्रिस्त्रिभ्यश्चप्रदापयेत् आचार्यंपूजयेद्भक्त्यागांकृष्णांचसवत्सकां उपानहौतथाशय्यां
चामरंछत्रमेवच मुद्रिकां कर्णवेष्टंचचंदनंकुसुमानिच सर्वंदद्याद्द्विजेंद्रायसपत्नीकायनारद दापयेद्विधिवत्सर्वंब्राह्मणायकु
टुंबिने व्रतोपदिष्टदानंचभोजनंचसदक्षिणं एवंयाकुरुतेराजन्कोकिलाव्रतमुत्तमं सर्वंप्राप्नोतिसौभाग्यंपुत्रधान्यधनानि
च ततोभुंजीतनैवेद्यंपुत्रपौत्रैःसमन्विता कोकिलेपूजितेगच्छविधिवत्सर्वकामदे कारयेत्कोकिलांदेवींसौवर्णींसर्वकामदां
रौप्यचरणचंचूभीरचितांनेत्रमौक्तिकां पंचरत्नानिपृष्ठेचचूतवृक्षसमाश्रितां एवंत्वंचयथापूज्यायथोक्तान्वशनैःशनैः वि
प्रकरार्पितालक्ष्मीःसत्स्वभावमिदंशृणु महाफलमवाप्नोतिमहामायाप्रसादतः इतिवराहपुराणेकोकिलाव्रतोद्यापनंसंपूर्ण
म् अथश्रावणपौर्णमास्यांरक्षाबंधनं उक्तंहेमाद्रौभविष्ये युधिष्ठिरउवाच सर्वरोगोपशमनंसर्वाशुभविनाशनं स
कृत्कृतेनाब्दमेकंयेनरक्षाकृताभवेत् श्रीकृष्णउवाच शृणुपांडवशार्दूलइतिहासंपुरातनं इंद्राण्यायत्कृतंपूर्वंश
क्रस्यजयवृद्धये देवासुरमभूद्युद्धंपुराद्वादशवार्षिकं तत्रासुरैर्जितःशक्रःसहसर्वैःसुरोत्तमैः बृहस्पतिमुपामंत्र्यइदंवच
नमब्रवीत् नस्थातुंचैवशक्नोमिनगंतुंतैरभिद्रुतः सर्वथायोद्धुमिच्छामिगुरुस्त्वंचन्यवारय तयोःसंवदतोरेवशचीप्राह
सुरेश्वरं अद्यभूतदिनंदेवश्वःसर्वंभविष्यति अहंरक्षांविधास्यामियेनाजेयोभविष्यसि इत्युक्त्वापौर्णमास्यांसापौलोमी-
कृतमंगला बबंधदक्षिणेपाणौरक्षापोटलिकांततः बद्धरक्षस्ततःशक्रःकृतस्वस्त्ययनोद्विजैः दुद्रावदानवानीकंक्षणा

व्र·रा·
१७

कालइवप्रजाः शक्रश्चविजयीभूत्वापुनरेवजगत्त्रये एषप्रभावोरक्षायाः कथितस्तेयुधिष्ठिर जयदः सुखदश्चैवपुत्रारोग्यध
नप्रदः युधिष्ठिरउवाच कियतकेनविधिनारक्षाबंधः सुरोत्तमैः कस्मिन्तिथौकदादेवत्वेतन्मेवक्तुमर्हसि यथाहिभगवन्देव
विचित्राणिप्रभाषसे तथातथानमेतृप्तिर्बह्वर्थाः शृण्वतः कथाः कृष्णउवाच संप्राप्तेश्रावणेमासिपौर्णमास्यांदिनोदये स्ना
नंकुर्वीतमतिमान्श्रुतिस्मृतिविधानतः ततोदेवान्पितॄंश्चैवतर्पयेत्परमांभसा उपाकर्मणिचैवोक्तमृषीणांचैवतर्पणं कुर्वी-
तब्राह्मणैः सार्धंवेदानुद्दिश्यशक्तितः शूद्राणांमंत्ररहितंस्नानदानंचशस्यते ततोपराह्णसमयेरक्षापोटलिकांशुभां कारयेच्च
क्षतैस्तद्वत्सिद्धार्थैर्हेमचर्चितैः कार्पासैःक्षौमवस्त्रैर्वाविचित्रैर्मलवर्जितैः विचित्रतंतुग्रथितांस्थापयेद्भाजनोपरि कार्यागृह
स्यरक्षार्थेगोमयेशक्लतंडुलैः दूर्वावर्णैः सितैश्चित्रैः सर्वपापविनाशिनी उपलिप्तेगृहंमध्येसान्नंकुंभंचविन्यसेत् पीठोपरि
विशेद्राजासचिवैः सुमुहूर्तके वेश्याजनेनसहितोमंगलैः सहितस्थितैः रक्षाबंधः कार्यसिद्धिः सर्वविघ्नोपशांतिदः पुरोधानृ
पतेरक्षांसम्यक्बध्नीतमानवः येनबद्धोबलीराजादानवेंद्रोमहाबलः तेनत्वामपिबध्नामिरक्षेमाचलमाचल ब्राह्मणैः
क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैरन्यैश्चमानवैः कर्तव्योरक्षिकाबंधोद्विजान्संपूज्यभक्तितः अनेनविधिनायस्तुरक्षाबंधंसमाचरेत् स
सर्वदोषरहितः सुखीसंवत्सरंभवेत् रक्षाबंधोभद्रायांनकार्यः भद्रायांद्वेनकर्तव्येश्रावणीफाल्गुनीतथा श्रावणीनृपतिं
हंतिग्रामंदहतिफाल्गुनी इतिवचनात् इतिभविष्योक्तंरक्षाबंधनंसंपूर्णम् अथभाद्रपदपौर्णमास्यांउमामहेश्वरव्रतंशि

पृ·
१५

१७

वरहस्ये राजोवाच भगवन्मुनिशार्दूलव्रतमेकंवदस्वमे सांगेयस्मिन्व्रतेचीर्णेसर्वान्कामानवाप्नुयात् गौतमउवाच
उमामहेश्वरंनामव्रतमस्तिव्रतोत्तमं सांगेयस्मिन्व्रतेचीर्णेकामान्सर्वानवाप्नुयात् मासिभाद्रपदेशुक्लेपौर्णमास्यांप्रयत्नतः
तद्व्रतंकार्यमनघैर्ब्राह्मणाद्यैर्विधानतः भाद्रशुक्लचतुर्दश्यांप्रातःस्नात्वाविधानतः शिवंसंपूज्यविधिवन्शैवानभ्य
र्च्ययत्नतः शिवंध्यात्वाजगद्वंद्यंसोमंसोमार्धशेखरं कृतांजलिपुटोभूत्वामंत्रमेतत्पठेन्नरः श्वःकरिष्येव्रतंयत्नादुमाम
हेश्वराभिधं आज्ञांदेहिमहादेवसोमसोमार्धशेखर इतिविज्ञाप्यवैदेवंपुनःसंपूज्ययत्नतः मध्याह्नेपिमहादेवमर्चयेन्नि
यतोव्रती ततोदेवानृषीन्सर्वानभ्यर्च्यविधिवन्नृप हविष्याशीशिवंसायंपूजयेद्विधिपूर्वकं निद्राकार्यातथायोगंमहादेवस्य
सन्निधौ उत्थायपश्चिमेयामेमहादेवंततःस्मरेत् ततःशौचादिकंसर्वंनिर्वर्त्यप्रीतमानसः स्नानंकुर्याद्यथायोगंयथाशा
स्त्रंयथाक्रमं परिधायततोवस्त्रंक्षालितंशुभमक्षतं उद्धूलनंततःकार्यंत्रिपुंड्रंचयथाक्रमं रुद्राक्षधारणंकार्यंसंध्याकार्या
ततःपरं ततःशिवार्चनंकार्यंबिल्वपत्रादिभिर्नरैः ततोहोमोपिकर्तव्यःशिवप्रीत्यर्थमादरात् ततःपरंनियमनंप्रणम्येत्सोम
मव्ययं सग्रंथिकुशपिंजूलंततःसंपाद्यमादरात् गव्यंपंचदशग्रंथितसूजितंशिवात्मकं एवंपंचदशग्रंथिदोरकंकुंकुमान्वितं
संपादनीयंयत्नेनव्रतनिष्ठैरनाकुलैः उमामहेश्वरंचैवसौवर्णंप्रतिमाद्वयं संपादनीयंयत्नेनराजतंवामनोहरं पलादूनंन
कर्तव्यंप्रतिमाद्वयमुत्तमं अधिकंचेद्यथाशक्तिकर्तव्यमतियत्नतः सौवर्णौराजतौवापिताम्रौवामृन्मयौनवः संपादनीयौ

यत्नेनप्रयतैर्व्रततत्परैः ततःसदर्भमूर्तिंचवस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत् पृथक्पृथक्स्थापनीयंकलशेप्रतिमाद्वयं आपोहिष्ठादिभि
र्मंत्रैस्तथात्र्यंबकमंत्रकैः अभिषिच्यप्रयत्नेनपूजयेत्प्रतिमाद्वयं ततःप्रयत्नतोगच्छेदलंकृतशिवालयं शिवस्थानंन·
तोगच्छेत्तोरणाद्यैरलंकृतं ततःषोडशकेपत्रेबहिरंतश्चतुर्गुणे अलंकृतैःस्वस्तिकाद्यैःस्थापयेत्कलशांनव ध्यायेत्ततो
महादेवमुमादेहार्धधारिणं मुक्तामालापरीतांगंदुकूलपरिवेष्टितं पंचाननमुमाक्रांतमनलेंदुरविप्रभं चंद्रार्धशेखरं·
नित्यंजटामुकुटमंडितं त्रिपुंड्रलेखाविलसद्भालनेत्रोपरिस्थितं भस्मोद्धूलितसर्वांगंरुद्राक्षाभरणान्वितं मंदस्मितम·
नाधारमाधारंजगतांप्रभुं देवैरनंतैरनिशंस्तूयमानमनेकधा· देवात्मकंदेववंद्यंविष्णुब्रह्मादिवंदितं विष्णुनेत्रान्वितार·
क्तपादपंकजमुत्तमं अप्रतिद्वंद्वमद्वंद्वंसर्ववृंदारकार्चितं सर्वोत्तममनाद्यंतंसर्वदेवनिषेवितं सत्यंशुद्धंपरंब्रह्मपुरुषंकृष्ण
पिंगलं ऊर्ध्वकेशंविरूपाक्षंविश्वरूपंचिदात्मकं निष्कलंनिर्गुणंशांतंनिरवद्यंनिरंजनं अप्रमेयंजगन्मध्येस्थितिसंहार·
कारणं विश्वबाहुंविश्वपादंविश्वाक्षंविश्वसंभवं विश्वंनारायणाराध्यमक्षरंपरमंपदं विश्वतःपरमंनित्यंविश्वस्येशम·
नामयं एवंध्यात्वामहादेवंसर्वदेवोत्तमोत्तमं ध्यायेत्ततःपरांगौरीमादिविश्रामनामयीं लक्ष्मीसेवितपादाब्जांशचीसेवित
पादुकां सरस्वत्यादिभिर्नित्यंस्तूयमानपदांबुजां अधरोष्ठधरीभूतपक्वबिंबफलासुमां मुखकांतिकलोपेतांपूर्णचंद्रानना
मयां तिरस्कृतालिमालांतामलकावलिभिः सदा पीनवक्षोजनिर्धूतचक्रवाकवरांगनां नित्यंतिरस्कृतांभोजानय·

नाभ्यामनिंदितां सीमंतांधीकृताशेषकामभल्लामहर्निशं भ्रूकुटीह्रीकृताशेषशामभल्लमनाकुलां बाहुतालकलोद्भूतहेममालां
विलासिनीं रोमावलीतिरोभूतभ्रमद्भ्रमरनालिकां नाभिरंध्रतिरोभूतघनावर्तामवर्तुलां उत्तमोरुतिरोभूतरंभास्तंभां॰
शुभावहां पादयुग्मप्रभाकांतिनिर्जितारुणपंकजां ब्रह्मेंद्रोपेंद्रजननीं महेशार्द्धांगभागिनीं महेशाश्लिष्टवामांगां वरदां
भयदां सदा प्रसन्नवदनां शांतां स्मितपूर्वाभिभाषिणीं पूर्णचंद्रदुकूलाढ्यां नानाभरणभूषितां स्तूयमानां सदा देवैर्यक्षेंद्री
नैश्वकोटिशः एवं ध्यात्वा ततः सम्यगुपचारान्प्रकल्पयेत् ततः पुष्पाणि संगृह्य शिवमावाहयेच्छिवां महादेवदयासिंधो वि
ष्णुब्रह्मादिवंदित आवाहयामि देव त्वां प्रसीद परमेश्वर इत्यावाहनं आसनं॰ पाद्यं॰ अर्घ्यं॰ आचमनं॰ मधुपर्कं॰ पंचामृतस्ना
नं॰ स्नानं॰ वस्त्रं॰ उपवीतं॰ गंधं॰ आभरणानि॰ बिल्वपत्रं॰ पुष्पाणि॰ धूपं॰ दीपं॰ नैवेद्यं॰ आचमनीयं॰ फलं॰ तांबूलं॰ द-
क्षिणां॰ छत्रं॰ चामरं॰ व्यंजनादि नीराजनं पुष्पांजलिं॰ प्रदक्षिणां॰ नमस्कारान् अथांगपूजा कपर्दिने शिरः पूजयामि
भाललोचनाय॰ भालं॰ सोमसूर्याग्निलोचनाय॰ नेत्रत्रयं॰ शुभश्रोत्राय॰ श्रोत्रे॰ घ्राणगंधाय घ्राणं॰ स्मृतिदंताय॰ दंतान्॰
श्रुतिजिह्वाय॰ जिह्वां॰ शुभकपोलाय॰ कपोलौ॰ ज्ञानोष्ठाय॰ ओष्ठौ॰ विश्वजंघाय॰ जंघे॰ विश्वपादाय॰ पादौ॰ विश्वनखाय॰
नखान्॰ सर्वात्मकाय॰ सर्वांगं॰ अथ शक्त्यंगपूजा शिवायै॰ शिरः पू॰ पृथुवेण्यै॰ वेणीं॰ सीमंतराजितायै॰ सीमंतं॰ कुंकुम
भालायै॰ भालं॰ चक्षुष्मत्यै॰ नेत्रे॰ स्तुतिश्रोत्रायै॰ श्रोत्रे॰ गंधप्रियायै॰ घ्राणं॰ शुभगकपोलायै॰ कपोलौ॰ कुंदोज्ज्वलदंतायै॰ दं-

श्चित्तंवैदिकानांव्यंगानामपिकर्मणां शिवस्मरणमेवेतिश्रुतिरप्यस्तिशांकरी अतःकृतमिदंश्रोतंकर्मव्यंगमपिप्रभो सांगं
भवतुविश्वेशतवैवस्मरणात्प्रभो इतिसंप्रार्थ्यदेवेशंसांबंसर्वस्करोत्तमं भुंजीयाद्द्विजभिःसार्धंसमौनंतैलवर्जितं एवंयःकु
रुतेसम्यगुमामहेश्वरव्रतं ससर्वभोगान्भुक्त्वातेमोक्षंप्राप्नोतिसर्वथा राजोवाच गौतमेदंव्रतंचीर्णंपुराकेनवदस्वमे
कस्यकाममभूत्सिद्धिर्व्रतस्यास्यप्रभावतः गौतमउवाच पुराशैववरोराजन्दुर्वासाख्योमुनीश्वरः कदाचित्संचरल्लो
कान्ददर्शकमलार्पितम् ततःसमागतंदृष्ट्वादुर्वासामुनिसत्तमः बिल्वमालांददौतस्मैशंकरेणसमर्पितां गृहीत्वाबिल्वमा·
लांतांहरिर्गमनसंभ्रमात् शिरसापूजनीयांतांगरुडेसविनिक्षिपत् ततस्तंतादृशंदृष्ट्वादुर्वासाःक्रोधमूर्छितः हरिंशशा
पबहुधाधिग्जन्मेतिचसंवदन् मयाशिवार्पितादत्तामालातुभ्यमघापहा साकथंगरुडस्कंधेविनिक्षिप्तात्वयाहरे गर्वस्यमू
लभूतेयंलक्ष्मीस्तवविनश्यतु लक्ष्मीःपततुदुग्धाब्धौगरुडोपिविनश्यतु वैकुंठस्याधिकारोपितवयातुममाज्ञया निस्तेजस्को
वनीपृष्ठेसंचरायावधिक्षमं इत्युक्त्वासतुदुर्वासाययौलोकांतरंनृप ततःपपातदुग्धाब्धौलक्ष्मीर्विष्णुमनोहरा ततोतिदुःखि
तोविष्णुःप्रलपन्वनमाश्रितः उवासविपिनेघोरेस्वकृतंकर्मसंस्मरन् ततःकदाचिद्भूपालमयात्तत्रगतंपुरा तदामामागतंदृष्ट्वापू
जयामासमांहरिः ततोश्रुपूर्णनयनःकृतांजलिपुटोहरिः जगादपूर्ववृत्तांतंस्वलक्ष्मीनाशकारणं ततोतिक्लांतचित्तायविष्णवे
व्रतमुत्तमं तत्स्पष्टेनमयाभूपकथितंसादरंशिवम् ततोबिल्वंविधिवच्चकारश्रद्धयान्वितः ततःप्रसन्नोभगवान्हरयेपार्वती-

पतिः ददौलक्ष्मींसगरुडांकरुणानिधिरव्ययः इदमेवव्रतंचीर्णमिंद्रेणापिहतौजसा तेनप्राप्तस्ततःस्वर्गःस्वर्गभोगश्चशाश्व-
तः ब्रह्मणापिपुराचीर्णइदमेवव्रतंनृप नष्टावागीश्वरीतेनसंप्राप्तादुर्लभापिसा मुनिभिश्चपुराचीर्णंव्रतमेतन्मुमुक्षुभिः
अस्यव्रतस्याचरणान्मुक्तिःप्राप्तामुनीश्वरैः इदंव्रतंप्रयत्नेनयःकरिष्यतिभक्तितः तस्यसौभाग्यसंपत्तिर्भविष्यत्येवसर्वथा
यस्यास्त्यैश्वर्यभोगेच्छामोक्षेच्छाप्यनपायिनी यस्यसर्वाधिपत्येच्छातेनकार्यमिदंव्रतं वैधृतेनापिविप्रेणमोक्षार्थमतिय
त्नतः कृतमेतद्व्रतंपूर्वंसर्वाभीष्टफलप्रदं मुक्तिःप्राप्ताचतेनापिव्रतस्यास्यप्रभावतः यंयंकामंसमुद्दिश्यव्रतमेतदनुत्तमं यः
करिष्यतितंतंकामंससमाप्नोतिनिर्मलं इदंव्रतंमहेशेनसमाख्यातंमुमांप्रति कुमारायसमाख्यातमुमयैतद्व्रतंशुभं नंदिकेशा
यकथितंमयाचैतद्व्रतंशुभं नंदिकेशेनकथितंदुर्वाससेमुनयेततः दुर्वाससापिकथितमगस्त्यायव्रतोत्तमं व्रतंचसागरेमत्य
मगस्त्येनमहात्मना मयातिक्लिष्टचित्तायविष्णवेकथितंपुरा तेनचीर्णंव्रतमिदंसर्वसौभाग्यदायकं ब्रह्मणेकथितंपूर्वमि
दमेवव्रतंमया तेनचीर्णंव्रतंसांगंवाणीप्राप्त्यर्थमादरात् सूर्यायेंद्रायचंद्रायमयैतत्कथितंव्रतं तैश्चचीर्णंव्रतमिदंसर्वसौभा
ग्यदायकं कश्यपादिमुनिभ्यश्चकथितंव्रतमुत्तमं तैश्चचीर्णंव्रतंसम्यक्भुक्तिमुक्तिफलप्रदं भूपव्रतानिसंत्येवबहूनिविवि
धानिच तथाप्येतद्व्रतंसर्वंव्रतंनास्त्येवसर्वथा भवानपिकुरुप्रीत्याभूपालव्रतमुत्तमं इदंव्रतंशिवक्षेत्रेयःकरिष्यतिभ-
क्तितः तस्यसर्वार्थसंपत्तिर्भवत्येवनसंशयः शिवउवाच इत्येतद्वचनंश्रुत्वासराजाप्रीतमानसः सपुत्रःपूजया-

मासगौतमंशैवपुंगवं ततोधर्मव्रतंचेदमुपदिश्यसगौतमः पुनःसंपूजितोराज्ञास्वाश्रमंप्रतिसंययौ राजासपुत्रस्तद्वाक्या
द्दिदंमाहेश्वराभिधं व्रतंचकारविधिवद्यथाक्रममतंद्रितः इतिशिवरहस्येउमामहेश्वरव्रतोद्यापनंसंपूर्णं इदंकर्णाटके
प्रसिद्धं अथाश्विनपौर्णमास्यांकोजागरव्रतं अथाश्विनपौर्णमासीपराग्राह्या अश्वयुजीकर्मणिपूर्वाह्णव्यापिनीदेवक
र्मत्वात्ग्राह्या अत्रकोजागरव्रतेबहुव्यापिनीरात्रौलक्ष्मीपूजनाक्षक्रीडाप्रधानत्वाद्रात्रिव्यापिन्येवकार्या स्कांदे अस्ति
कोजागरंनामव्रतानामुत्तमंव्रतं यत्कृत्वासमवाप्नोतिजंतुर्लोकाननुत्तमान् ऋषयऊचुः कार्तिकस्यउपांगानिव्रता
निकथयंतुनः कृतेषुयेषुभवतिसंपूर्णंकार्तिकव्रतं वालखिल्याऊचुः आश्विनेशुक्लपक्षेतुभवेद्याचैवपूर्णिमा तद्रात्रौपू
जनंकुर्याच्छ्रियोजागृतिपूर्वकं नारिकेरोदकंपीत्वाद्यक्षक्रीडांसमारभेत् निशीथेवरदालक्ष्मीःकोजागर्तीतिभाषिणी जग
त्प्रभ्रमतीतस्यांलोकचेष्टावलोकिनी तस्मैवित्तंप्रयच्छामियोजागर्तिमहीतले सर्वथैवप्रकर्तव्यंव्रतंदारिद्र्यभीरुभिः एत
द्व्रतप्रभावेनवलितोपिधनीभवेत् ऋषयऊचुः वलितःप्रोच्यतेकोसौलब्धवान्सकुतोव्रतं एतद्विस्तरतोब्रूत वालखि
ल्याःपरंतपाः वालखिल्याऊचुः ब्राह्मणोवलितोनाममागधःकुशसंभवः नानाविद्याप्रवीणोसौसंध्यास्नानपराय
णः याचनंमरणंतुल्यंमन्यतेसद्विजोत्तमः गृहागतंसगृह्णातिनान्यंयाचयतेक्वचित् तस्यभार्यामहाचंडीनित्यंकलह-
कारिणी मद्भगिन्यःस्वर्णरौप्यालंकारादिविभूषिताः नानामाल्यांबरधराहृश्यादेवांगनाइव अहंदरिद्रस्यगृहेपतितास्मि

दुरात्मनः लज्जामां बाधतेस्वंतंज्ञातीनांमुखदर्शने धिगस्तुचैतद्विद्यायानिर्धनस्यकुलस्यच एवंवदतिलोकेपुनकरोतिप-
तीरितं संकल्पंकृतवानेकं यद्यद्भर्तावदिष्यति विपरीतंकरिष्यामि यावल्लक्ष्मीःप्रसीदति भर्तःपाषाणबुद्धेत्वंचौर्यंकुरुनृपा
लये आनीयतांधनंभूरिनोचेत्त्वांताडयाम्यहं क्षणंरोदतिनाश्नातिकदाचिद्दुःखवादति साकपालंताडयतीत्येवंक्लेशयतेपति
क्षंत्वातस्यास्तुचरितंयाचनादुःखभीतितः नोवाचवचनंकिंचिद्यथालाभेनतोषितः एकस्मिन्श्राद्धपक्षेतूद्विग्नोभूद्द्वि-
जोत्तमः एतस्मिन्वत्सरेसर्वंश्राद्धसामग्रिकंगृहे वर्ततेगृहिणीचेयंनकरिष्यतिकिंचन इत्युद्विग्नमनाविप्रोनभाषये
तिकिंचन चिंतयाविष्टमेवंतमाययौमित्रमुत्तमं नाम्नागणपतिख्याततस्मिन्नभ्यागतेसति नोवाचपूर्ववद्वार्त्तांमित्रंव
चनमब्रवीत् भोभोबलितचित्तंतेकिमर्थंचिंतयान्वितं अवश्यंस्वधियांकृत्वाचिंतांतेनिर्हराम्यहं बलितउवाच अ
धुनापितृपक्षेतुपितुःश्राद्धंसमागतं सामग्रिकंचास्तिगृहेविपरीतकरीप्रिया कथंसंपाद्यतेश्राद्धमितिचिंतायुतोस्म्यहं
गणपतिरुवाच धन्योसिकृतकृत्योसिभार्यायस्येदृशीगृहे ब्रूहित्वंवैपरीत्येनभार्याकार्यंकरिष्यति बलितस्तुतथे-
त्युक्त्वासायंभार्यामभाषत अनर्थकारकेचंडिपरश्वःश्राद्धकंपितुः नस्थापितंधनंयस्मात्मदर्थंतेस्तुपापकैः तस्मान्न-
शीघ्रपाकंत्वंकुरुदुष्टेकरोषिचेत् ब्राह्मणायेद्यूतकराःशौचाचारविवर्जिताः निमंत्र्यास्तेत्वयाभद्रेनोत्तमास्तुकदाचन इति
भर्तृवचःश्रुत्वासंभारस्तुमहान्कृतः निमंत्रितास्तुसद्विप्राःकालेपाकःकृतस्तया विपरीतैरेववाक्यैःश्राद्धंसंपादितंत-

या पिंडदानंततःकृत्वाभार्यावचनमब्रवीत् विसर्ज्यपिंडान्नीत्वात्वंक्षिपगंगाजलेशुभे पिंडान्नीतांस्तथेत्युक्त्वाशौचकूपेव्याचि
क्षिपत् तच्छ्रुत्वाबलितोदुःखीबभूवाकुलिताननः क्रोधाद्विनिर्ययौगेहात्संकल्पंकृतवानिति लक्ष्मीर्यदिप्रसन्नास्यात्तदान्नं
भक्षयाम्यहं इतिसंकल्प्यसोविप्रोगहनेनिर्जनेवने एकोधर्मनदीतीरेवृक्षवल्कलधारकः त्रिंशद्दिनानिचतदाआगतानि
षपूर्णिमा कालीवंशसमुद्भूतानागकन्याःसुलोचनाः निवसंतिवनेतस्मिन्व्रतंचक्रूरमासये श्वेतीकृतंतुसुधयागृहंच
द्रगृहोपमं मंडलानिविचित्राणिनानापिष्टैःकृतानिच पंचामृतानिरत्नानिदर्पणाच्छादनानिच स्थापयित्वेंदिरापूजाकु
तताभिःप्रयत्नतः एवंतुप्रथमोयामोबालाभिर्नीतएवहि प्रारब्धंचततोद्यूतंतुर्यैतास्तुनलेभिरे चतुर्भिस्तुविनाक्षाणां
क्रीडनंनैवजायते तस्मान्मृगयस्तुविचरन्विचार्यैवविनिर्गता कन्यकातुनदीतीरेददर्शबलितंद्विजं ज्ञात्वातंसाधुचारि
तंसचिंतंचसुखाकृतेः उवाचवचनंचारुद्विजकोसिसमागतः यात्वद्यक्रीडितंद्यूतंलक्ष्म्याःप्रीतिकरंपरं इत्थंतद्वचनं·
श्रुत्वाबलितोवाक्यमब्रवीत् बलितउवाच द्यूतेनक्षीयतेलक्ष्मीर्द्यूताद्धर्मो विनश्यति मुधेनहृद्सेकिंत्वंकथंल·
क्ष्मीःप्रसीदति कन्योवाच भाषसेत्वंपंडितवत्कर्मतेस्तितुमूर्खवत् इषस्यशुक्लपूर्णायांद्यूताल्लक्ष्मीःप्रसीदति
द्यूतक्रीडांतुकृत्वैवंकौतुकंपश्यचेंदिरं इत्युक्त्वासौतयानीतोक्रीडार्थेस्वस्यमंदिरे दत्तास्तस्मैनारिकेलजलभक्ष्यादिकं
नथा आरब्धंचतथाद्यूतंश्रीलक्ष्मीःप्रीयतामिति लापितानिचरत्नानिकन्याभिर्ब्राह्मणेनतु कौपीनंलापितंस्नीयंता·

भिर्निर्जितमेवतत् ब्राह्मणः क्रोधसंयुक्तोकिंकर्तव्यंमयाधुना उपवीतंलापयित्वाततः स्वीयंकलेवरं लापयिष्येविनिश्चित्यत्यक्तोपवीतं
ललापसः ताभिर्जितंचनदपिशरीरंलापितंस्वकं ततोर्धरात्रेसंजातेलक्ष्मीनारायणावुभौ आगतौलोकचरितंद्रष्टुंविप्रंददर्श
तुः हीनोपवीतकौपीनंचिंतयातिकृशीकृतं उवाचवचनंविष्णुः शृणुत्वंपद्मलोचने तवव्रतकरोविप्रः कथंजातः सचिंतकः
तस्मादेनंकुरुक्षिप्रंलक्ष्मीवंतंसुखान्वितं इतिविष्णुवचः श्रुत्वापद्मयासौकटाक्षितः बालाचित्तहरोजातस्तत्कालंमदनोपमः त
तः कामेनसंक्लिष्टास्तास्तुयानागकन्यकाः विप्रायवचनंप्रोचुः शृणुविप्रतपोधन यद्यस्माभिर्जितस्त्वंचभर्तास्माकंवचोत्तुगः य
यंत्वयानिर्जिताश्चेद्यथेच्छसितथाकुरु इतितद्वचनंश्रुत्वातथामेनेसचद्विजः क्रीडनात्ताजिताः कन्यागांधर्वेणविवाहिताः ता
सांरत्नानिताश्चापिगृहीत्वास्वगृहंययौ प्राप्तंचंडीतिरस्कारात्त्वयेदंभाग्यमुत्तमं तस्मात्संमानिताचंडीसापिप्रीताबभूवह च
कारस्वामिनश्चाज्ञामित्थंलक्ष्मीव्रतंत्विदं बहुरात्रिव्यापिनीयासात्रपूर्णाविशिष्यते तत्राराध्यमहालक्ष्मीमिंद्रमैरावतस्थितं
उपवासंप्रकुर्वीतदीपान्दद्याच्चभक्तितः लक्षंतदर्धमयुतंसहस्रंशतमेववा घृतेनदीपयेद्दीपान्तिलतैलेनवाव्रती रात्रौजागर
णंकुर्यान्नृत्यगीतपुरःसरं यथाविभवतोदेयाः पुरोवीथिषुदीपिकाः देवतायतनेचैवआरामेषुगृहेषुच ततः प्रभातेसुस्नातः सं
पूज्यचशतक्रतुं ब्राह्मणान्भोजयेत्क्षीरघृतशर्करपायसैः वासोभिर्दक्षिणाभिश्चसवस्त्रान्पूजयेद्द्विजान् यथाशक्तिचदातव्या-
दीपाः स्वर्णविनिर्मिताः एवंविधिंविनिर्वर्त्यततः पारणमाचरेत् व्रतस्यास्यप्रभावेनकल्पसंख्यावसेद्ध्रुवं अप्सरोभिः परिवृ-

दुरात्मनः लज्जामांबाधतेस्वंतंज्ञातीनांमुखदर्शने धिगस्तुचैतद्विद्यायानिर्धनस्यकुलस्यच एवंवदतिलोकेषुनकरोतिप-
तीरितं संकल्पंकृतवानेकंयद्यद्भर्तावदिष्यति विपरीतंकरिष्यामियावल्लक्ष्मीःप्रसीदति भर्तःपाषाणबुद्धेत्वंचौर्यंकुरुनृपा
लये आनीयतांधनंभूरिनोचेत्संताडयाम्यहं क्षणंरोदतिनाश्नातिकदाचिद्दुःखादति साकपालंताडयतीत्येवंक्लेशयतेपति
क्षंत्वानस्यास्तुचरितंयाचनादुःखभीतितः नोवाचवचनंकिंचिद्यथालाभेनतोषितः एकस्मिन्श्राद्धपक्षेतुस्वकाद्विग्नोभूद्द्वि-
जोत्तमः एतस्मिन्वत्सरेसर्वश्राद्धसामग्रिकंगृहे वर्ततेगृहिणीचेयंनकरिष्यतिकिंचन इत्युद्विग्नमनाविप्रोनभाषये
त्किंचन चिंतयाविष्टमेवंतमाययौमित्रमुत्तमं नाम्नागणपतिख्यातंतस्मिन्नभ्यागतेसति नोवाचपूर्ववद्वार्त्तामित्रंव
चनमब्रवीत् भोभोबलितचित्तंतेकिमर्थंचिंतयान्वितं अवश्यंस्वधियाकृत्वाचिंतांतेनिर्हराम्यहं बलितउवाच अ
धुनापितृपक्षेतुपितुःश्राद्धंसमागतं सामग्रिकंचास्तिगृहेविपरीतकरीप्रिया कथंसंपाद्यतेश्राद्धमितिचिंतायुतोस्म्यहं
गणपतिरुवाच धन्योसिकृतकृत्योसिभार्यायस्येदृशीगृहे ब्रूहित्वंवैपरीत्येनभार्याकार्यंकरिष्यति बलितस्तुतथे-
त्युक्त्वासायंभार्यामभाषत अनर्थकारकेचंडिपरश्वःश्राद्धकंपितुः नस्थापितंधनंयस्मात्मदर्थंतेस्तुपापके तस्मान्न-
शीघ्रंपाकंत्वंकुरुदुष्टेकरोषिचेत् ब्राह्मणायेद्यूतकराःशौचाचारविवर्जिताः निमंत्र्यास्तेत्वयाभद्रेनोत्तमास्तुकदाचन इति
भर्तृवचःश्रुत्वासंभारस्तुमहान्कृतः निमंत्रितास्तुसद्विप्राःकालेपाकःकृतस्तया विपरीतैरेववाक्यैःश्राद्धंसंपादितंत-

व्यामोयथानथा इतिश्रुत्वावचस्तेषामधिकारान्प्रचक्रिरे तेषांस्त्रियःसमानीतादेववेश्याःसहस्रशः एवंभास्करमुख्याश्चसर्वे-
देवास्तदाज्ञया चक्रुर्यथोक्तंदैत्यस्यद्वारस्थाःसर्वएवहि सूर्यस्यनिकटेप्युक्तंमद्वारेस्थीयतांसदा तेनापिचतथेत्युक्त्वात-
द्वारेसंस्थितःक्षणं ददाहभुवनंसर्वंस्वकरैःक्षणमात्रतः आदिष्टश्चततस्तेनस्वेच्छयागम्यतामिति ततोगतोसौभगवान्
भुवनानिविभावयन् तदाज्ञांचक्रतुर्देवाद्वारेतिष्ठंनिवारिताः कदाचित्तस्यगेहेतुनारदःसमुपाययौ तेनापिपूजितोभक्त्या
पप्रच्छस्वंपराक्रमम् नारदउवाच ईदृशोजयघोषस्तुकेनापिनकृतोभुवि अस्मिन्देशेतुदैत्येंद्रःकिमिदानींनिग-
द्यताम् त्रिपुरउवाच सर्वस्थानेषुमेकीर्तिर्निर्गताकिंतुनारद मयाप्रस्थापितादैत्यासर्वएवइतस्ततः नारदउवाच
योयत्रचगतोदैत्योजातस्तत्रविभुःसहि तवनामनगृह्णातिवक्तिचस्वपराक्रमं इतिश्रुत्वामुनेर्वाक्यंसद्यएवहिदारुणं क्रोध-
स्तस्यमहान्जातःकिंकर्तव्यंमयाधुना विश्वकर्माणमाहूयवाक्यमेतदुवाचह शीघ्रंकुरुत्रिधातूनांविश्वकर्मन्पुरत्रयं विमान
तुल्यंयत्रेच्छ तत्रतत्त्वगमिष्यति इतितस्यवचःश्रुत्वात्वष्टापिचतथाकरोत् रूपत्रयंसमास्थायत्रिपुरेषुसमाश्रितः नारदस्यतु
वाक्येनदैत्याबंदीकृतास्तदा पुरेणैकेनपातालेभ्रमतेत्रिपुरासुरः स्वर्गेचापिपुरैकेणधरण्यांरमतेपुरा कांश्चित्संताडयत्येवंसं
मारयतिकानपि ददातिकेषांस्वामित्वंस्वेच्छाचारीमहाबलः तेनेत्थंपंचलक्षाणिसर्वलोकाउपद्रुताः तदादेवान्समागम्यनारदो
वाक्यमब्रवीत् नारदउवाच पराक्रमायास्तुधिक्तेदेवेंद्रधिक्कृतास्तुधीः विचारंतुचमोदेवावधायत्रिपुरस्यच इत्थंमु-

निवचः श्रुत्वा सलज्जोभूदधोमुखः पुनस्तं नारदः प्राह ब्रह्माणं शरणं व्रज ततउत्थाय देवेंद्रो गूढो देवगणैः सह नारदेन समायु
क्तः सत्यलोकं जगाम सः तत्रापश्यत्स धातारमुवाच करुणं वचः इंद्र उवाच धातरस्मान्नातिर्नास्तिहननीयास्त्वया वयम्
नासाग्रं संस्थिताः प्राणास्त्रिपुरस्य तु शासनात् इतींद्रस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मा सेंद्रमुनीश्वरैः युक्तो वैकुंठमगमद्यत्रास्ते मधु
सूदनः तत्र गत्वा महाविष्णुं प्रणिपत्य स्थिताः सुराः अनुगृहीता दिक्पाता तं ब्रह्मा वाक्यमब्रवीत् ब्रह्मोवाच भग
वन्देव देवेश देवयातनाविनाशक त्रिपुरासुरनिर्दग्धान्किं देवांस्त्वमुपेक्षसे विष्णुरुवाच त्वयैव नाशितं ब्रह्मन्द
त्ता नानाविधा वराः देवादिभ्यः कथं तस्य मृत्युः संभाव्यतेधुना न भासते विचारो मे तस्य मृत्योः सुरेश्वराः अस्ति कश्चिद्य
दोपायो विचार्य करवाण्यहं इति श्रुत्वा वचो विष्णोः सर्वे बुध्यातुकुंठिताः यदानोचुर्वचः किंचिन्नारदो वाक्यमब्रवीत् नारद
उवाच कुरुत स्वेदं मा देवा उपायः कथ्यते मया एको दृष्टः सृष्टिमध्ये न देवो न च मानुषः न राक्षसो नैव दैत्यो न भूतो न पिशा
चकः नासौ पुमान्न च स्त्री सो न जडो न च पंडितः नास्य तातो न वा माता न भ्राता भगिनी न च तथैव तस्य संतानं स एनं मारयि
ष्यति ब्रह्मोवाच एतादृशः क्व दृष्टोसौ सत्यं वालीकमेव वा इति ब्रह्म वचः श्रुत्वा प्रोवाच जगदीश्वरः विष्णुरुवा
च अहो त्रैलोक्यकर्ता यो महादेवो वृषध्वजः ब्रह्मन्कथं विस्मृतोसौ स नः कार्यं करिष्यति इत्युक्त्वा सर्व एवैते शंकरं शर
णं ययुः देवदेव महादेव दुष्टदैत्यनिबर्हण त्वामेव शरणं प्राप्तास्त्रिपुरेण प्रतापिताः शिव उवाच ब्रह्मंस्त्वया वरोद

तोत्कन्मत्तोसौभवत्ततः प्रदद्दासिवरंकस्मात्पुनर्मारयसेकुतः मदीयंनाशितंतेनकस्माद्व्योमयासुरः इतिरुद्रवचःश्रुत्वाहता
शास्तेसुरास्तदा विषण्णांस्तान्सुरान्दृष्ट्वाविष्णुर्वचनमब्रवीत् विष्णुरुवाच त्वयाप्रतिज्ञालोकानांपालनायसदाशि
व कृता ततःसमायाताःशरणंसर्वदेवताः मयानानाविधंदुःखंदीयतेतुसदाशिव एतद्दुःखंमयाशक्यमपनेतुंयतोनहि
अतस्त्वांयाचयाम्यद्यदेवान्बंधाद्विमोचय शिवउवाच तववाक्यंकरिष्यामिसामग्रीनास्तिमेहरे मसापराधसहितं
हनिष्यामिहिदानवं विष्णुरुवाच सामग्रींहिकरिष्यामिसंग्रामार्थंसदाशिव करिष्यतिकथंदैत्यःशंभोरन्यायमेव
सः इतिविष्णुवचःश्रुत्वाहाकष्टमितिचाब्रुवन् अनागतांश्चसोस्मान्हिभृणुयात्त्रिपुरासुरः नविलंबंसृतौकुर्यात्किमि-
दानींविधीयतां सुरान्म्लानमुखान्दृष्ट्वानारदोवाक्यमब्रवीत् नारदउवाच सामग्रीक्रियतांशीघ्रंमायातित्रिपुरासु
रः विष्णुंपलायितंज्ञात्वाधुरुद्रोस्तीतिलोकयन् शिवउवाच मयाननाशितंतस्ययदिस्थास्यतिमत्स्थले योद्धुंतदा
वश्यमेवमयामार्यःसदुर्मदः इतिरुद्रवचःश्रुत्वासमाश्वस्तास्तदेवताः सामग्रींविष्णुरकरोत्युद्धार्थेसत्तुधूर्जटेः बाणः
स्वयंबभूवास्यवन्हिःशल्यंबभूवह वायुस्तुपुंखरूपोभूत्तेनाकंचधनुर्धरः स्यंदनंधरणीजातावेदाजाताहयोत्तमाः वि
धातासारथिर्जातःपताकाचदिवाकरः आतपत्रंचचंद्रोभूद्गणेशाद्याःपदातयः ततोवेगात्समुत्तस्थनारदस्त्रिपुरंप्रति इ
ष्ट्वानारदमायांतंसत्कारैरर्चयेच्चतं मुनेपुराणिमेपश्यसंत्यक्तानिसुरासुरैः त्रैलोक्येचाधुनाजातंस्वरूपंनोयशोमम इ

तितस्यवचःश्रुत्वाललाटंकुंचयन्मुनिः तूष्णीमासीद्धसित्वैतदवलोक्यासुरोब्रवीत् त्रिपुरउवाच किमर्थमीदृशीचे·
ष्टामुनेत्वाद्यकृतालया मद्भाग्यसमभाग्यश्चेदस्तिकश्चिन्निगद्यतां नारदउवाच कैलासेतुगतश्चाहंदैत्येंद्रशृणुवै
भवं महेश्वरस्यकिंवाच्यंतल्लक्ष्मांशोपिनत्वयि इतितद्वचनंश्रुत्वानारदस्तुविदाधितः गृहीत्वादैत्यसंघानान्कैलासं
त्रिपुरोययौ तत्रदेवैर्महद्युद्धंजाततत्रदिनत्रयं पश्चाद्धरेणनिहतस्त्रिपुरश्चैकबाणतः कार्तिक्यांपौर्णमास्यांतुस
र्वेदेवाःप्रतुष्टुवुः तस्मिन्दिनेसर्वदेवैर्दीपोदत्तोहरायच सर्वथैवप्रदेयोस्यांदीपस्तुहरतुष्टये विंशतिसप्तशतकस्त
हितादीपवर्तयः ददन्दीपंपौर्णमास्यांसर्वपापैःप्रमुच्यते पौर्णमास्यांतुसंध्यायांकर्तव्यस्त्रैपुरोत्सवः दद्यादनेनमंत्रे·
णप्रदीपांश्चसुरालये कीटाःपतंगामशकाश्चवृक्षाजलेस्थलेयेविचरंतिजीवाः दृष्ट्वाप्रदीपंनचजन्मभागिनोभवंतिनि
त्यंश्वपचाहिविप्राः कार्यस्तस्मात्पूर्णिमायांत्रिपुरस्यमहोत्सवः कार्तिक्यांकृत्तिकायोगेयःकुर्यात्स्वामिदर्शनं सप्तज·
न्मभवेद्विप्रोधनाढ्योवेदपारगः कार्तिक्यांतुवृषोत्सर्गंकृत्वानक्तंसमाचरेत् शैवंपदमवाप्नोतिशिवव्रतमिदंस्मृतं इति·
सनत्कुमारसंहितायांकार्तिकपौर्णमास्यांत्रिपुरोत्सवदीपदानंसंपूर्णम् अथकार्तिकमासोद्यापनं वालखिल्याऊ·
चुः अथोर्जव्रतिनःसम्यगुद्यापनमथोच्यते कृतेउद्यापनेसांगंव्रतंभवतिनिश्चितं ऊर्जशुक्लचतुर्दश्यांकुर्यादुद्यापनं
व्रती तुलस्याउपरिष्टात्तुकुर्यान्मंडपिकांशुभां तुलसीमूलदेशेतुसर्वतोभद्रमेवच तस्योपरिष्टात्कलशंपंचरत्नसमन्वितं

तोऽधन्मत्तोसौभवत्ततः प्रदद्दासिवरंकस्मात्पुनर्मारयसेकुतः मदीयंनाशितंतेनकस्माद्व्योमयासुरः इतिरुद्रवचः श्रुत्वाहता
शास्तेसुरास्तदा विषण्णांस्तान्सुरान्दृष्ट्वाविष्णुर्वचनमब्रवीत् विष्णुरुवाच त्वयाप्रतिज्ञालोकानांपालनायसदाशि
व कृता ततःसमायाताःशरणंसर्वदेवताः मयानानाविधंदुःखंह्रीयतेतुसदाशिव एतद्दुःखंमयाशक्यमपनेतुंयतोनहि
अतस्त्वांयाचयाम्यद्यदेवान्बंधाद्विमोचय शिवउवाच तववाक्यंकरिष्यामिसामग्रीनास्तिमेहरे ममापराधसहितं
हनिष्यामिहिदानवं विष्णुरुवाच सामग्रींहिकरिष्यामिसंग्रामार्थंसदाशिव करिष्यतिकथंदैत्यःशंभोरन्यायमेव
सः इतिविष्णुवचःश्रुत्वाहाहाकष्टमितिचाब्रुवन् अथागतांश्चसोस्मान्हिश्रृणुयात्त्रिपुरासुरः नविलंबंमृतौकुर्यात्किमि-
दानींविधीयतां सुरान्म्लानमुखान्दृष्ट्वानारदोवाक्यमब्रवीत् नारदउवाच सामग्रीक्रियतांशीघ्रमायातित्रिपुरासु
रः विष्णुंपलायितंज्ञात्वाक्वरुद्रोस्तीतिलोकयन् शिवउवाच मयाननाशितंतस्ययदिस्थास्यतिमत्स्थले योद्धुंतदा
वश्यमेवमयामार्यःसदुर्मदः इतिरुद्रवचःश्रुत्वासमाश्वस्तास्तदेवताः सामग्रींविष्णुरकरोत्युद्धार्थंसत्तुधूर्जटेः बाणः
स्वयंबभूवास्यवन्हिःशल्यंबभूवह वायुस्तुपुंखरूपोभूत्तेनाकंचधनुर्धरः स्यंदनंधरणीजाताविदाजाताहयोत्तमाः वि
धातासारथिर्जातःपताकाचदिवाकरः आतपत्रंचचंद्रोभूद्गणेशाद्याःपदातयः ततोवेगात्समुत्तस्थौनारदस्त्रिपुरंययौ इ
त्वानारदमायातंसत्कारैरर्चयेच्चतं मुनेपुराणिमेपश्यसंत्यक्तानिसुरासुरैः त्रैलोक्येचाधुनाजातंत्वत्कृपातोयशोमम इ-

यज्ञोपवीतंचभक्तानांवरदंशिवम् ध्यायामि आगच्छभगवन्शंभोसर्वालंकारभूषित यावद्व्रतंसमाप्येततावत्त्वंसन्निधो-
भव आवाहनं सिंहासनंस्वर्णपीठंनानारत्नोपशोभितं अनेकशक्तिसंयुक्तंआसनंप्रतिगृह्यताम् आसनं त्रिपुरांतक
देवेशसृष्टिसंहारकारक पाद्यंगृहाणदेवेशमयादत्तंहिभक्तितः पाद्यं अक्षताचंदनोपेतंनानापुष्पसमन्वितं गृहाणार्घ्यं-
मयादत्तंईश्वरप्रतिगृह्यताम् अर्घ्यं तोयमेतत्सुखस्पर्शंकर्पूरेणसमन्वितं शंभोशंकरसर्वेशगृहाणाचमनीयकं आ-
चमनं पयोदधिघृतंचैवमधुशर्करयायुतं पंचामृतेनस्नपनंकरिष्येभक्तवत्सल पंचामृतस्नानं मयानीतानितोयानि-
गंगादीनांचहेमजैः स्नानंतैःकुरुदेवेशममशांतिर्विधीयतां स्नानं श्वेतांबरयुगंदेवसर्वकामार्थसिद्धये अंबिकाकां-
तदेवेशमयादत्तंप्रगृह्यताम् वस्त्रं कुंकुमाक्तंसुरश्रेष्ठक्षौमसूत्रविनिर्मितं उपवीतंमयादेवभक्त्यादत्तंप्रगृह्यताम् उप-
वीतं काश्मीरजेनसंयुक्तंकर्पूरागरुमिश्रितं कस्तूरिकासमायुक्तंचंदनंप्रतिगृह्यताम् चंदनं प्रक्षालिताश्चधौताश्चतंडु-
लाश्चशिवप्रियाः मयानिवेदिताभक्त्यागृहाणजगदीश्वर अक्षतां कमलैर्मालतीपुष्पैश्चंपकैर्जातिसंभवैः बिल्वपत्रैः-
र्महादेवकरिष्येतवपूजनं पुष्पाणि दशांगोगुग्गुलोद्भूतःसुगंधिश्चमनोहरः आघ्रेयतामयंधूपोदेवदेवदयानिधे धूपं
कार्पासवर्तिनिर्मितंघृताक्तंतिमिरापहं भक्त्यासमाहृतंदीपंमयादत्तंप्रगृह्यताम् दीपं नैवेद्यंगृह्यतांदेवभक्तिंमेसफ-
लांकुरु ईप्सितंचवरंदेहिपरत्रचपरांगतिम् नैवेद्यं नैवेद्यमध्येपानीयं उत्तरापोशनं हस्तप्रक्षालनं मुखप्रक्षालनं-

पूजयेत्तत्रदेवेशंसौवर्णंगुर्वनुज्ञया रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैः ततस्तुपौर्णमास्यांवैसपत्नीकान्द्विजोत्तमा
न् त्रिंशन्मितान्यथैकंवास्वशक्त्याविनिमंत्रयेत् अतोदेवाइतिद्वाभ्यांहोमयेत्तिलपायसं ततोगांकपिलांदद्यात्पूजयेद्विधि
वद्गुरुं एवमुद्यापनंकृत्वासम्यग्व्रतफलंलभेत् परात्तुपौर्णिमास्यत्र याचायांपुष्करस्यच वरान्दत्वायनोविष्णुर्मत्स्यरूपोभ
वत्ततः तस्यांदत्तंहुतंजप्तंतदक्षय्यफलंस्मृतं कार्तिक्यांपूर्णिमायांतुविष्णुंनीराजयेत्सदा प्रदोषसमयेराजन्नृनसदारि
ध्यमाप्नुयात् कार्तिक्यांकृत्तिकायोगेयःकुर्यात्स्वामिदर्शनम् सप्तजन्मभवेद्विप्रोधनाढ्योवेदपारगः एतानिकार्तिकेमासि
नरःकुर्याद्व्रतानिच इहलोकेशरीरस्थंक्लेशयित्वाफलंलभेत् नकार्तिकसमोमासोविष्णुसंतुष्टिकारकः स्वल्पक्लेशैर्विष्णु-
लोकंप्राप्नुकृत्वापरोभवेत् सनत्कुमारउवाच इत्थंतैर्नैमिषारण्येवालखिल्यैरुदाहृतं भास्करस्यसुरवाक्छ्रुत्वातत
स्तानभिवाद्यच ययुःसूर्यस्यनिकटेगायंतोभास्करस्तुतिं इत्येतत्सर्वमाख्यातंकार्तिकस्यव्रतोत्तमं इतिकार्तिकमासोद्या
पनंसंपूर्णम् अथवत्तिशीपूर्णिमालिख्यते तच्च मार्गशीर्षसितेपक्षेपौर्णमास्यांशुचिव्रता प्रातःशुक्लतिलैःस्नात्वा
परिधायांबरंसती पूजासंभारमासाद्यपिष्टदीपंविधायच पुत्रसौभाग्यप्राप्त्यर्थंमध्यान्हेपूजयेच्छिवं साचमार्गशीर्षपौ
र्णिमामध्यान्हव्यापिनीग्राह्या तिथ्यादिसंकीर्त्यममेहजन्मनिजन्मांतरेचअखंडसौभाग्यपुत्रपौत्रप्राप्त्यर्थंवत्तिशीपौ-
र्णिमाव्रतंकरिष्ये तत्रनिर्विघ्नतासिध्यर्थंगणपतिपूजनंकलशाराधनंचकरिष्ये पंचवक्त्रंत्रिनेत्रंचजटाखंडेंदुमंडितं व्याल

श्रीगणेशायनमः॥ ॥अथएकादशीव्रतानि॥ ॥तत्रएकादश्यामुपवासनिर्णयः निषेधपरिपालनात्मकोव्रतरूपश्च साचद्वि-
धाशुद्धादशमीविद्धाच वेधोपिद्विविधः अरुणोदयेदशमीसंबंधात्सूर्योदयेच तत्रआद्योवैष्णवैस्त्याज्यः तथाचभविष्ये अरु
णोदयकालेतुदशमीयदिदृश्यते साविद्धैकादशीतत्रपापमूलमुपोषणं तथा दशमीशेषसंयुक्तोयदिस्यादरुणोदयः नैवोपोष्यं
वैष्णवेनतद्दिनैकादशीव्रतम् अरुणोदयस्वरूपंतुहेमाद्रौस्मृत्यंतरेदर्शितम् निशिप्रांतेतुयामार्धेदेववादित्रनिस्वने सारस्वतेअ
ध्ययनेअरुणोदयउच्यते यामार्धंमुहूर्तद्वयलक्षणं अतएवसौरधर्मे आदित्योदयवेलायांयामुहूर्तद्वयान्विता सैकादशीति -
संपूर्णाविद्धान्यापरिकीर्तिता यच्चमाधवीयेस्कांदे उदयात्प्राक्चतस्रस्तुघटिकाअरुणोदयः तदपिद्वात्रिंशत्घटिकारात्रिमा
नपक्षेतुमुहूर्तद्वयस्यतावत्परिमाणत्वमुक्तमितिद्वैतनिर्णयः ब्रह्मवैवर्तेच चतस्रोघटिकाः प्रातररुणोदयनिश्चयः चतुष्टयविवि
भागोत्रवेधादीनांकिलोदितः अरुणोदयवेधःस्यात्सार्धंतुघटिकात्रयम् अतिवेधोद्विघटिकःप्रभासंदर्शनाद्रवेः महावेधोपितत्रै
वदृश्यतेर्कोनदृश्यते तुरीयस्तत्रविहितोयोगःसूर्योदयेसति अन्यच्च पंचपंचउषःकालः सप्तपंचारुणोदयः अष्टपंचभवेत्प्रा
तःशेषःसूर्योदयःस्मृतः वेधावलक्षणंतुस्कांदे परमापदमापन्नोहर्षेवासमुपास्थिते नैकादशींत्यजेद्यस्तुतस्यदीक्षास्तुवैष्णवी
भविष्ये यथाशुक्लातथाकृष्णायथाकृष्णातथेत्तरा तुल्येतेमन्यतेयस्तुसहिवैष्णवउच्यते अतिवेधादयःसर्वेयेवेधास्तिथिषु
स्मृताः सर्वेप्यवेधाविज्ञेयावेधःसूर्योदयःस्मृतः तत्रशुद्धाविद्धाएकादशीचतुर्धा अधिकाएकादशी अधिकाद्वादशी उभयाधि

का अनुभयाधिकाच शुद्धायांएकादश्याधिक्येपरेद्युरुपवासमाहनारदः संपूर्णैकादशीयत्रद्वादश्यांवृद्धिगामिनी द्वादश्यांलं
घनंकार्यंत्रयोदश्यांतुपारणं वृद्धवसिष्ठः एकादशी यदालुप्तापरतोद्वादशीभवेत् उपोष्याद्वादशीतत्रयदीच्छेत्परांगतिम् भृगुः
संपूर्णैकादशीयत्रप्रभातेपुनरेवसा ततोपोष्याद्वितीयातुपरतोद्वादशीयदि प्रथमेहनिसंपूर्णाव्याप्याहोरात्रसंयुता द्वादश्यांतु
तदोपोष्याद्दृश्यतेपुनरेवसा पूर्वाकार्याग्रहस्थैश्चयतिभिश्चोत्तराविभो मार्कंडेयः संपूर्णैकादशीयत्रपरत्रपुनरेवच पूर्वामुप
वसेत्कामीनिष्कामस्तुपरांवसेत् हेमाद्रौ विद्धाप्यविद्धाविज्ञेयापरतोद्वादशीनचेत् अविद्धापिचविद्धास्यात्परतोद्वादशीयदि
एकादशीविद्धाचेच्छुक्लेकृष्णेविशेषतः उत्तरांतुयतिःकुर्यात्पूर्वामुपवसेत्गृही सनत्कुमारः नकरोतिहियोमूढएकादश्या
मुपोषणम् सनरोनरकंयातिरौरवेतमसावृते यदीच्छेद्विपुलान्भोगान्भुक्तिंचात्यंतदुर्लभाम् उपोष्यैकादशीनित्यंपक्षयोरुभ
योरपि माधवेप्युक्तं एकादशीद्वादशीचेत्तुभयंवर्धतेयदा तदापूर्वदिनंत्याज्यंस्मार्तैर्ग्राह्यंपरंदिनं त्रयोदश्यांनलभ्येतद्वाद
शीयदिकिंचन उपोष्यैकादशीतत्रदशमीमिश्रितायदीति स्कांदात् हेमाद्रिमते शुद्धाविद्धाद्विधानंदात्रिधान्यूनसमाधिकैः ष
ट्प्रकाराःपुनस्त्रेधाद्वादश्यूनासमाधिकैः इत्यष्टैकादशीभेदाः पाद्मे संपूर्णैकादशीत्याज्यापरतोद्वादशीयदि उपोष्याद्वादशी
शुद्धाद्वादश्यामेवपारणम् पारणाहेनलभ्येतद्वादशीकलयापिचेत् तदानींदशमीविद्धाउपोष्यैकादशीतिथिः बहुवाक्यविरो
धेनसंदेहोजायतेयदा द्वादशीतुतदाग्राह्यात्रयोदश्यांतुपारणम् इतिमार्कंडेयोक्तेः कात्यायनः अष्टवर्षाधिकोमर्त्योह्यशीति

न्यूनवत्सरः एकादश्यामुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपि भविष्ये ब्रह्मचारीचनारीचशुक्लामेवसदागृही सधवायास्तुभर्त्राज्ञयाधि
कारः पत्यौजीवतियानारीउपोष्यव्रतमाचरेत्आयुष्यंहरतेभर्तुःसानारीनरकंव्रजेत् कौर्मेतदुक्तंमदनरत्नेस्मृत्यंतरे शयनीबोधि
नीमध्येयाकृष्णैकादशीभवेत् सैवोपोष्यागृहस्थेननान्याकृष्णाकदाचन नान्याकृष्णेतिननिषेधः संक्रांत्यामुपवासंचकृष्णैकादशिवा
सरे चंद्रसूर्यग्रहेचैवनकुर्यात्पुत्रवान्गृही नारदः आदित्येहनिसंक्रांतौग्रहणेचंद्रसूर्ययोः पारणंचोपवासंचनकुर्यात्पुत्रवान्
गृही माधवीयेकात्यायनः अर्केपर्वद्वयेरात्रौचतुर्दश्यष्टमीदिवा एकादश्यामहोरात्रंभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत् अथकाम्यव्र
तविधिः कांस्यंमांसंमसूरांश्चचणकान्कोरदूषकान् शाकंमधुपरान्नंचत्यजेदुपवसन्स्त्रियम् शाकंमाषंमसूरांश्चपुनर्भो
जनमैथुनम् द्यूतमत्यंबुपानंचदशम्यांवैष्णवस्त्यजेत् मदनरत्नेनारदीये अक्षारलवणाःसर्वेहविष्यान्ननिषेविणः अवनी
तल्पशयनाप्रियासंगविवर्जिताः हेमाद्रौदेवलः असकृज्जलपानाच्चसकृत्तांबूलचर्वणात् उपवासःप्रणश्येतदिवास्वापाच्च
मैथुनात् अशक्तौतुमदनरत्नेदेवलः अत्ययेचांबुपानेचनोपवासःप्रणश्यति अत्ययेकष्टे विष्णुरहस्ये गात्राभ्यंगंशिरो
भ्यंगंतांबूलंचानुलेपनम् व्रतस्थोवर्जयेत्सर्वंयच्चान्यच्चनिराकृतं एषुप्रायश्चित्तं स्तेनहिंसकयोःसरब्धंकुलास्तैन्यंचहिंसनं
प्रायश्चित्तंव्रतीकुर्याज्जपेन्नामशतत्रयं मिथ्यावादेदिवास्वापेबहुशोंबुनिषेवणे अष्टाक्षरंजपेन्मंत्रंशतमष्टोत्तरंशुचिः ॐन
मोनारायणायेतिअष्टाक्षरः हेमाद्रौवसिष्ठः उपवासेतथाश्राद्धेनकुर्याद्दंतधावनम् दंतानांकाष्ठसंयोगो-

दद्यात्सप्तमंकुलं एकादश्यांश्राद्धेप्राप्तेमाधवीयेकात्यायनः उपवासोयदानित्यःश्राद्धंनैमित्तिकंभवेत् उपवासंतदाकुर्यादाघ्रा
यपितृसेवितं मातामित्रोःक्षयेप्राप्तेभवेदेकादशीयदि अभ्यर्च्यपितृदेवांश्च आजिघ्रेत्पितृसेवितं प्राप्तेहरिदिनेसम्यक्विधायनि
यमंनिशि दशम्यामुपवासंचप्रकुर्याद्विष्णवेव्रतं देवलः तत्रएकादश्यांसंकल्पः गृहीत्वौदुंबरंपात्रंवारिपूर्णमुदङ्मुखः उपवासं
तुगृह्णीयाद्यथासंकल्पयेद्बुधः औदुंबरंताम्रमयं मंत्रः एकादश्यांनिराहारःस्थित्वाहमपरेहनि भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमे
भवाच्युत शैवादीनांतुहेमाद्रौसौरपुराणे सावित्र्याप्यथवानाम्नासंकल्पंतुसमाचरेत् वाराहे इत्युच्चार्यततोविद्वान्पुष्पांजलि
मथार्पयेत् अष्टाक्षरेणमंत्रेणत्रिर्जप्तेनाभिमंत्रितं उपवासफलंप्रेप्सुः पिबेत्पात्रगतंजलम् इतिकात्यायनोक्तेः मध्यरात्रेउद
येवादशमीवेधेरात्रौसंकल्पइतिमाधवः विद्धोपवासेनभ्रंस्तुदिनंत्यक्त्वासमाहितः रात्रौसंपूजयेद्विष्णुंसंकल्पंचतदाचरेत् देवलः
देवस्यपुरतःकुर्याज्जागरंनियतोव्रती अज्ञानतिमिरांधस्यव्रतेनानेनकेशव प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभव दिवानि
द्रांपरान्नंचपुनर्भोजनमैथुनं क्षौद्रंकांस्यंमाषतैलंद्वादश्यामष्टवर्जयेत् पुनर्भोजनमध्यायोभारआयासमैथुने उपवासफलंहन्युर्दि
वानिद्राचपंचमी स्कांदे असंभाष्यान्हिसंभाष्यतुलस्याश्चार्पितंदलं आमलक्याःफलंवापिपारणेभक्ष्यशुध्यति भोजनानंतरंवि
ष्णोरर्पितंतुलसीदलं भक्षणात्पापनिर्मुक्तिश्चांद्रायणशताधिका इतिविष्णूक्तेः सूतकांतेनरःस्नात्वापूजयित्वाजनार्दनं दानंदत्वावि
धानेनव्रतस्यफलमश्नुते स्त्रीभिस्तुरजोदर्शनेपिकार्यं एकादश्यांनभुंजीतनारीदृष्टेरजस्यपि इतिमात्स्योक्तेः यदाद्वादश्यांश्रवणर्क्षंतदा

शुद्धामप्येकादशींत्यक्त्वाद्वादशीमुपवसेत् शुक्लावायदिवाकृष्णाद्वादशीश्रवणान्विता तयोरेवोपवासश्चत्रयोदश्यांतुपारणं
इतिनारदोक्तेः तत्रशुद्धाधिकैकादशीयुताद्वादशीउन्मीलिनी द्वादशीवर्धतेचेत्साव्यंजुली वासरत्रयस्पर्शिनीत्रिस्पृशा अग्रे
पर्वणःसंपूर्णाधिकत्वेपक्षवर्धिनी पुष्यर्क्षयुताजया श्रवणयुताविजया पुनर्वसुयुताजयंती रोहिणीयुतापापनाशिनी एता,
अष्टौमहाद्वादश्यः एताःपापक्षयमुक्तिकामउपवसेत् अत्रमूलंहेमाद्रौज्ञेयं द्वादश्याःप्रथमःपादोहरिवासरसंज्ञितः तमतिक्रम्य
कुर्वीतपारणंविष्णुतत्परः अन्यत्र सर्वेषामुपवासानांप्रातरेवहिपारणं इतिएकादशीनिर्णयः अथशुक्लकृष्णैकाद
श्युद्यापनं मार्गशीर्षेशुक्लपक्षेकार्तिकेवातथैवच शुभमासेतुकार्यासाशुक्लकृष्णा उभेतयोः व्रतविधिः दशम्यामेक
भुक्तंतुदंतधावनपूर्वकं एकादश्यांशुचिर्भूत्वाआचार्यंवरयेत्ततः तत्रसंकल्पः गणेशस्मरणपूर्वकंमासपक्षाद्युल्लिख्यति
थ्यादिसंकीर्त्यमयाआचरितस्यआचरिष्यमाणस्यशुक्लकृष्णैकादशीव्रतस्यसांगतासिद्ध्यर्थंसंपूर्णफलप्राप्त्यर्थंदेशकालाद्यनु
सारतःयथाज्ञानेनशुक्लकृष्णैकादशीव्रतोद्यापनमहंकरिष्ये तदंगत्वेनगणपतिपूजनंपुण्याहवाचनंआचार्यवरणंचकरि
ष्ये ततोगणेशंषोडशोपचारैःपूजयेत् ततः करिष्यमाणशुक्लकृष्णैकादशीव्रतोद्यापनकर्मणःपुण्याहंभवंतोब्रुवंतु अस्तु
पुण्याहं स्वस्तिंभवंतोब्रुवंतु आयुष्मतेस्वस्ति ऋद्धिंभवंतोब्रुवंतु कर्मऋध्यतां श्रीरस्त्विति भवंतोब्रुवंतु अस्तुश्रीः वर्ष
शतंपूर्णमस्तु शिवंकर्मास्तु गोत्राभिवृद्धिरस्तु प्रजापतिःप्रीयतां उद्यापनकर्मणिआचार्यंवरयेत् श्रुताध्ययनसंप

न्नौक्रोधलोभविवर्जितौ आचार्यौवरयेसम्यग्ब्रह्मज्ञानसमन्वितः अस्मिन्कर्मणिआचार्योभव यथाज्ञानेनकर्मकरिष्यामि
उपोष्यनियतोराजाआचार्यसहितोव्रती कुर्यादाराधनंविष्णोर्यथाशक्त्याजगद्गुरोः देवालयेगवांगोष्ठेशुचौदेशेथवागृहे अ
ष्टांगुलोच्छ्रितांवेदींचतुरस्त्रांप्रकल्पयेत् वितस्तिद्वयविस्तीर्णांतिलैःकृष्णैःप्रपूरयेत् तस्यांषोडशपत्रंचकमलंपरिकल्पयेत्
तन्मध्येस्थापयेत्कुंभंनवीनंअव्रणंशुभम् कृष्णैस्तिलैश्चसंपूर्णंकृष्णवस्त्रोपशोभितं अश्वत्थपर्णयुग्मेनपंचरत्नैःसमन्वि
तं समंतादंतिकंचैवनामसंकर्षणादिभिः उपचारैःषोडशभिःपूजयेत्प्रयतोनरः आग्नेयादिचतुःपत्रेपूजयेत्गणमातृकान्
गणेशंमातृकांचैवदुर्गांक्षेत्राधिपंतथा समाहितमनाःकोणेष्वाग्नेयादिषुविन्यसेत् शुक्लामेकादशीतद्वत्तिलैःशुक्लैश्चपूरयेत्
शुक्लवस्त्रेणसंवेष्ट्यपूजयेत्सरयामुदा समंतादंतिकांचैवनामभिःकेशवादिभिः गणेशंमातृकंचैवदुर्गांक्षेत्राधिपंतथा समाहितमनाः
कोणेष्वाग्नेयादिषुविन्यसेत् तदग्रेसर्वतोभद्रंलिखेत् देवतासान्निध्यार्थंसुवर्णमूर्तौअग्न्युत्तारणंकरिष्ये ततोदेवंचसौवर्णंस्ना
प्यपंचामृतादिभिः गंधपुष्पाक्षतोपेतंअथपुण्यजलैःशुभैः गृहीत्वावाहयेत्कुंभेरमायुक्तंचतुर्भुजं एवंविष्णुमावाहयेत् ॐनमो
विष्णवेतुभ्यंभगवन्परमात्मने कृष्णोसिदेवकीपुत्रपरमेश्वरउत्तम अजोनादिश्चविश्वात्मासर्वलोकपितामहः क्षेत्रज्ञःशाश्व
तोविष्णुःश्रीमान्नारायणःपरः त्वमेवपुरुषःसत्योतींद्रियोसिजगत्पते यत्तेतेजःपरंसूक्ष्मंतेनेमांवेदिकांविश ॐभूःपुरुषंआ
वाहयामि ॐभुवःपुरुषं॰ ॐस्वःपुरुषंआवा॰ ॐभूर्भुवःस्वःपुरुषंआ॰ विष्णोइहागच्छइहतिष्ठपूजांगृहाणसुप्रसन्नोवरदोभवर॰

रुक्मिणींसहजांबवतींसत्यभामांश्रियंचपूर्वपश्चिमदलाभ्यंतरेषुषोडशस्त्रीसहस्राणिकल्पयेत् शंखंचक्रंगदांपद्मंईशानादिषुक
ल्पयेत् तद्बहिः पूर्वपत्रादिष्वष्टपत्रेषुअनुक्रमात् विमलोत्कर्षिणीज्ञाना ३ क्रिया ४ योगा ५ तथैवच प्रह्वि ६ सत्या ७ तथाज्ञाना
८ नुग्रहापद्ममध्यगा देवस्याग्रेततः कृत्वावेदिकायांखगेश्वरम् आवाह्य लोकपालानवस्थाप्यदिक्षपूर्वादिषुक्रमात् देवान्
तदस्त्वितिस्थापयेत् अतोदेवाइत्यादिषोडशमंत्रैः षोडशोपचारैःपूजयेत् ततोपूर्वादिद्वादशपद्मपत्रेषुकेशवादीनावाह्य अतो
देवा १ इदंविष्णु २ विष्णोःकर्माणिपश्यत त्रीणिपदाविचक्रमे [illegible] तद्विष्णोः तद्विप्रासो [illegible] विचक्रमे ७ विष्णोर्नुकं ८ प्रतद्विष्णु ९ नतेविष्णो १०
प्रविष्णवे ११ तदस्य १२ रावती १३ तावां १४ वषट्ते १५ नुक्रमेणहि प्रदद्यादासनंपाद्यं अर्घ्यमाचमनीयकं स्नानंवस्त्रं
चोपवीतंगंधंपुष्पाणिवैततः धूपंदीपंचनैवेद्यंनीराजनप्रदक्षिणे केशवाय० १ नारायणा० २ माधवा० गोविंदा० ४ विष्णवे० ५ मधु
सूदना० ६ त्रिविक्र० ७ वामना० ८ श्रीधरा० ९ हृषीकेशा० १० पद्मना० ११ दामो० १२ एताः शुक्लैकादश्यांमंडलदेवताः एवमेवकृष्णै
कादशीमंडले संकर्षणा० संकर्षणं० वासुदेवं० प्रद्युम्नं० अनिरुद्धं० पुरुषोत्तं० अधोक्ष० नारसिंहं० अच्युतं० जनार्दनं०
उपेंद्रं० हरिं० श्रीकृष्णं० १२ इतिकृष्णैकादश्याः उभयैकादश्यांयदाएकआचार्यः तदाद्वादशपद्मदलेषुपूर्वादिक्रमेण
एकत्रदेवताः स्थाप्यपूजयेत् स्तवनंविष्णुसूक्तैश्चपरिचर्याचनामभिः नमोंतवैष्णवैर्मंत्रैस्तन्मूर्तौपूजयेत्सुधीः ततोदेवा
दयोभूमौसर्वतोभद्रमंडले ब्रह्माद्यादेवताःसर्वाःपूजनीयाअनुक्रमात् उपचारादिकंकुर्यान्नैवकार्यंविसर्जनं गीतवाद्ये

स्तथानृत्यैरितिहासैर्मनोरमैः पुराणैःसत्कथाभिश्च रात्रिशेषंनयेत्सुधीः प्रभातेविमलेस्नात्वाकृत्वाशौचादिकाःक्रियाः चतु
र्विंशतिसंख्याकान् विप्रानागमदर्शिनः आकारयेत्ततःपश्चात्पूजयेच्चसमागतान् आचार्येणसमंकुर्यादुपचारादिकंततः हो
मसंख्यानुसारेणस्थंडिलंकारयेत्ततः उल्लेखनादिकंकृत्वाप्रणीतास्थापनंततः अस्मिन्शुक्लकृष्णैकादशीव्रतोद्यापनहो
मंकर्तुंस्थंडिलादिकर्मकरिष्ये अग्निध्यानांतंकृत्वाततोन्वाधानं क्रियमाणेशुक्लकृष्णैकादशीव्रतोद्यापनहोमेदेवतापरिग्र
हार्थमन्वाधानंकरिष्ये चक्षुषीआज्येनेत्यंतमुक्त्वा अत्रप्रधानं अग्निं·इंद्रंप्रजापतिं· विश्वान्देवान् ब्रह्माणं·पुरुषं·नाराय
णं·प्रत्यृचंआज्येन वासुदेवंबलदेवं·श्रीविष्णुंसप्तवारं·अग्निंवायुं·सूर्यं·प्रजापतिं· एताःप्रधानदेवताःपायसद्रव्येण के
शवादिद्वादशदेवताःआज्यमिश्रितपायसद्रव्येणविष्णुंअष्टोत्तरशताहुत्यावापायसद्रव्येण॰ ब्रह्मादिदेवताश्चएकैकयाआ
ज्याहुत्याशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रणीताप्रणयनांतंकृत्वा अन्वाधानसमिद्ध्यांजुहुयात्पायसंश्रपयित्वाथचरोःश्रपणमुद्धरेत्
पवित्रंतेइतिमंत्रंजपन्श्रपणमुद्धरेत् पायसादुद्धृतंकिंचित्स्रापणंतत्प्रकीर्तितं अन्वाधानादिकंकुर्यादाज्यभागांतमेवच
आज्यसंस्कारादिकंआज्यभागांतंकृत्वा इदंउपकल्पितंहवनीयद्रव्यंयथादैवतमस्तु अनादेशाहुतीःपंचहोतव्याःसर्पिषा
ततः पौरुषेणाथसूक्तेनप्रत्यृचंजुहुयात्घृतं पायसंसघृतंचैवहुनेदष्टोत्तरंशतं घृताक्ततिलपालाशसमिद्भिर्जुहुयात्पृथ
क् अष्टोत्तराहुतीनांचविष्णुमंत्रेणकारयेत् इदंविष्ण्वितिसूक्तेनजुहुयात्तिलसर्पिषा वासुदेवायस्वाहा बलदेवायस्वा·

श्रियैस्वाहा॰ विष्णवे॰ विष्णोर्नुकं॰ ऋक् तदस्यप्रियं॰ प्रतद्विष्णुः परोमात्र॰ इदंविष्णु॰ विचक्र॰ त्रीणिपदाऋग्भ्यआहुतिभि
श्चेतिजुहुयात् केशवादिद्वादशनामभिःपायसंहुत्वाविष्णुंअष्टोत्तरशतंपायसेनजुहुयात् कृष्णैकादश्यांएवंसंकर्षणादि
द्वादशनामभिरेवं शुक्लकृष्णैकादश्याः एकाचार्यएकस्थंडिलपक्षेचतुर्विंशतिनामभिर्हुत्वामुख्यदेवतांअष्टोत्तरशतंहुत्वाब्र
ह्मादिदेवताः एकैकयाआज्याहुत्याहुनेत् ततःश्रापणार्थंभगवत्प्रार्थना त्वामेकमाद्यंपुरुषंपुराणंनारायणंविश्वसृजंभजा
मः मयैकभागोविहितोविधेयोगृहाणहव्यंजगतामधीश इतिश्रापणंनिवेद्यउपतिष्ठेत त्रिश्चतुरोवाप्रदक्षिणमग्निवेदि
कांचपरिक्रम्य त्रिंधिविश्वाइतिजानुनीनिपात्य ध्रुवसूक्तंजपेत् पुरुषसूक्तंवा अष्टौपदानिप्रतिदिशंएतैर्मंत्रैर्जपन्
कृष्णायवासुदेवायहरयेपरमात्मने शरण्यायाप्रमेयायगोविंदायनमोनमः नमःस्थूलायसूक्ष्मायव्यापकायाव्ययायच
अनंतायजगद्धात्रेब्रह्मणेनंतमूर्तये अथतंनिवेदितंश्रापणंमूर्ध्निकृत्वाघोषयेत् केवैष्णवाः केवैष्णवाइतिउच्चैर्वदेत् वयंवैष्ण
वाः वयंवैष्णवाः इतिप्रतिवदेत् तेभ्यःसमानेभ्योहविर्दद्यं द्वादशाक्षरमंत्रेण ॐनमोभगवतेवासुदेवायेति इदमहममृ
तंप्राश्नामिइतिप्राश्य आचम्य गृहमागत्य सिद्धयेस्वाहेतिजुहुयात् यतइंद्रभयामहइत्यात्मानमभिमंत्र्य सर्वप्रायश्चि
त्तादिसमापयेत् स्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्य उत्तरपूजांकृत्वा विष्णुसूक्तानिजप्त्वा अतोदेवाइति॰ ॐभूःपुरुषंउद्वा
सयामिक्रमेणउद्वासयेत् ततोहोमावसानेचगामरोगांपयस्विनीं सवत्सांकृष्णवर्णांचसवस्त्रांकांस्यदोहिनीम् दद्याद्व्रतस

मान्यर्थमाचार्यायसदक्षिणाम् भूषणानिविचित्राणिवासांसिविविधानिच चतुर्विंशतिसंख्यानिपक्वान्नानिचदापयेत्
आचार्यायप्रदेयानिदक्षिणांभूयसींतदा यदीच्छेदात्मनःश्रेयोव्रतस्योद्यापनंचरेत् विप्रान्द्वादशसंख्याकान्नामभिःपृथग-
र्चयेत् उपवीतानितेभ्योवैदद्यात्कुंभान्सदक्षिणान् पक्वान्नफलसंयुक्तान्वस्त्रयुक्तांस्तदापयेत् भोजयित्वाततोविप्रान्
पक्वान्नेनचभक्तितः अन्यानपियथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेद्व्रती व्रतंममास्तुसंपूर्णमित्युक्तैःपूजितैर्द्विजैः अस्तुसंपूर्ण-
मित्युक्त्वा आचार्यसहितोव्रती जप्त्वावैष्णवसूक्तानिप्रणम्यचपुनःपुनः ॐभूःपुरुषंउद्वासयामि इतिक्रमेणोद्वासये-
त् इदंविष्णुरितिपीठंआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे देवस्यत्वेतिमंत्रेणप्रतिगृह्यतांप्रतिगृण्हामि अस्यमयाकृतस्यशुक्लकृ-
कृष्णैकादशीव्रतोद्यापनकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंचतुर्विंशतिब्राह्मणान्भोजयिष्ये नमम ततोबंधुजनैःसार्धंशिष्टैरिष्टै-
श्चभोजयेत् इत्याहभगवान्बौधायनः इतिबौधायनोक्तशुक्लकृष्णैकादशीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथपूजा
विधिर्ब्राह्मे एकादश्यांशुभेपक्षेनिराहारःसमाहितः नानापुष्पैर्मुनिःश्रेष्ठविचित्रंमंडपंशुभम् स्नात्वासम्यग्विधानेन
सोपवासोजितेंद्रियः संपूज्यविधिवद्विष्णुंश्रद्धयासुसमाहितः गंधपुष्पैस्तथाधूपैर्दीपनैवेद्यकैःपरैःउपचारैर्बहुविधैर्ज-
पहोमैःप्रदक्षिणैः स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्गीतवाद्यैर्मनोहरैःदंडवत्प्रणिपातैश्चजयशब्दैस्तथोत्तमैः एवंसंपूज्यविधिवद्रात्रौकृ-
त्वाप्रजागरं याति विष्णोःपरंस्थानंनरोनास्त्यत्रसंशयः पंचामृतेनसंस्नाप्यएकादश्यांजनार्दनम् द्वादश्यांपयसास्नाप्य

हरिसारूप्यमश्नुते इतिपूजाविधिः अथशुक्लैकादश्युद्यापनविधिः अर्जुनउवा० कीदृक्‌व्रतविसर्गोत्रविधानंचात्रकीदृशं संपूर्णंहि
भवेद्येनतन्मेवदकृपानिधे श्रीकृष्णउ० शृणुपांडवयत्नेनप्रवक्ष्यामितद्व्ययं शक्तःस्वर्णसहस्रंतुअशक्तःकाकिणीतथा ददातिश्च
द्व्यापार्थ[illegible]मंस्यादुभयोरपि शक्तश्चेद्विगुणंदद्याद्यथोक्तोमध्यमोविधिः उक्तार्धमप्यशक्तस्यदानंपूर्णफलप्रदं तद्रूपविधिमव्य-
क्तंकथयामितवाग्रतः यानिकष्टेनचीर्णानिव्रतानिकुरुसत्तम विफलान्येवसर्वाणिउद्यापनविधिंचरेत् प्रबोधसमयेपार्थकुर्यादु-
द्यापनंक्रियां मार्गशीर्षेविशेषेणउद्यापनविधिंचरेत् दशम्यांदिनशेषेणरात्रौगुरुगृहंव्रजेत् एकादशीदिनेप्राप्तेगुरुमभ्यर्च्यश-
क्तितः गृहीत्वाचरणौमूर्ध्नातदर्थंचविचक्षणः पुण्यदेशोद्भवंविप्रंशांतंसर्वगुणान्वितं सदाचाररतंपार्थवेदवेदांगपारगं अस्मदी
यंव्रतंविप्रविष्णुवासरसंभवं संपूर्णंतुभवेद्येनतत्कुरुष्वद्विजोत्तम तस्याग्रेनियमःकार्योदंतधावनपूर्वकः एकादश्यांनिराहारः
स्थित्वाचैवपरेहनि भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभवाच्युत एवंप्रभातसमयेकृचिर्भूत्वासमाहितःपाखंडिनांचसर्वेषांपतीता
नांचसंगमं कामंद्दुरोदरंपार्थदूरतःपरिवर्जयेत् स्नानंकृत्वामंत्रपूर्वंनद्यादौविमलेजले तर्पयित्वापितॄन्देवान्पूजयेन्म
धुसूदनं उपलिप्यशुचौदेशेकीटकेशास्थिवर्जिते वर्णैश्चसर्वतोभद्रंनीलपीतसितासितैः मंडलंचोद्धरेभूपसर्वकर्मसुपू
जितम् अष्टांगुलोच्छ्रितांवेदींचतुरस्रांप्रकल्पयेत् वितस्तिद्वयविस्तीर्णामक्षतैःपरिपूरितां तस्यांषोडशपत्रंचकम
लंपरिकल्पयेत् तन्मध्येस्थापयेत्कुंभंनवीनंसुस्थिरंशुभम् अथवातंडुलानांचअष्टपत्रांबुजंचरेत् वारिपूर्णंघटंताम्रंपा

त्रंरौप्यसमुद्भवम् जालरूपमयंदेवलक्ष्म्यायुक्तंजनार्दनम् पल्लवैश्चसमायुक्तंसहिरण्यंसवाससं अक्षमालासमायुक्तंशंख
चक्रगदाधरम् ॐभूः पुरुषंआवाहयामि ॐभुवः पुरुषंआवा॰ ॐस्वः पुरुषंआ॰ ॐभूर्भुवःस्वः पुरुषंआ॰ रुक्मिणीं-
जांबवतींसत्यभामांशतोत्तरषोडशसहस्त्रैः सहश्रियासहतस्यैवप्रकल्पयेत् ब्रह्मादिदेवताःसर्वाःपूजनीयाअनुक्रमात्
शक्त्यासुवर्णपुष्पैश्चपूजनंपुष्टिवर्धनम् अन्यैर्ऋतूद्भवैःपुष्पैरर्चयेद्विधिवन्नरः नैवेद्याश्चचतुर्विंशत्यथदद्यादनुक्रमात्
भक्त्याचतुर्विंशतिषुतिथिष्वपिपरंतप इच्छयावातथादद्याद्देवोद्यापनंभवेत् मोदकान्गुडकांश्चूर्णान्घृतपूरकमंडका
न् सोहलिकादिकंसारःसर्वाःसक्तवएवच वटकान्पायसंदुग्धंशालीदध्योदनंतथा इंडिकान्पूरिकान्पार्थअपूपान्गुडमो
दकान् तिलपिष्टंकर्णवेष्टंशालिपिष्टंसशर्कराम् रंभाफलंचसघृतंमुद्गचूर्णगुडौदनम् एवंक्रमेणनैवेद्यंपृथक्वाचरमेहनि
दामोदरायपादौतुजानुनीमाधवायच गुह्यंवैकामपतयेकट्यांवामनमूर्तये पद्मनाभायतुनाभिमुदरंविश्वमूर्तयेहृदयं
ज्ञानगम्यायकंठंश्रीकंठसंगिने सहस्त्रबाहवेबाहूचक्षुषीयोगयोगिने ललाटमुरुगायेतिनासांनाकरेश्वरम् श्रवणौश्र
वणेशायशिखायांसर्वकामदं सहस्त्रशीर्षायशिरःसर्वांगंसर्वरूपिणे शुभेननारिकेरेनबीजपूरेणवापुनः हृदिध्यात्वाज
गन्नाथंदद्यादर्घ्यंविधानतः साक्षतंचसपुष्पंचसजलंचंदनान्वितं रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतशास्त्रविनोदतः इष्टंदत्तंधरा
दानंपिंडोदत्तोगयाशिरे कृतंदानंकुरुक्षेत्रेयैःकृतंजागरंहरेः नृत्यगीतंप्रकुर्वंतिवीणावाद्यंतथैवच येपठंतिपुराणानितेन

नराकृष्णवल्लभाः॥ शास्त्रैर्वाप्यथवभक्त्याशक्त्यावाप्यथवाशक्तितः कृत्वाजागरणंविष्णोर्मुच्यतेपापकोटिभिः॥ भुक्तोवाप्यथवाभुक्तो
जागरेसमुपस्थितः मुच्यतेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकंसगच्छति॥ यावत्पदानिस्वगृहात् केशवायतनंप्रति॥ अश्वमेधसमानिस्यु
र्जागरार्थंप्रगच्छतः पादयोःपांसुकणिकाधारण्यांनिपतंतियाः तावद्वर्षसहस्राणिजागराद्वसतेदिवि बहून्यपिचपापानिकृत्वाजा
गरणंहरेः॥ निर्दहेन्मेरुतुल्यानियुगकोटिकृतान्यपि मनसासंस्मरेद्देवंतांरात्रिमतिवाहयन्॥ प्रभातेविमलेस्नात्वाविप्रानाकारयेत्सुधीः
चतुर्विंशतिसंख्याकान्विप्रानागमदर्शकान् सर्वंकुर्याद्विधानेनजपहोमार्चनादिकम् स्वगृह्योक्तेनविधिनाकृत्वाग्निस्थापनंततः
उल्लेखनादिकंकुर्यात्प्रणीतास्थापनादिकं तत्राग्नौचचरुंकृत्वाचरोःश्रपणमुद्वहेत् पवित्रंतेविततमितिऋचंपठेत् अन्वाधा-
नादिकंकुर्यादाज्यभागांतमाचरेत् तिलाज्यपायसान्नैश्चसमिद्भिर्जुहुयात्पृथक् शतमष्टोत्तरंहोमःसर्वत्रापिप्रशस्यते इदंवि-
ष्णुर्द्विजातीनांहोममंत्रःप्रकीर्तितः शूद्राणांचैवसर्वेषांमंत्रमष्टाक्षरंविदुः विविधैरपिवस्त्रैश्चभाजनैरासनैःसह छत्रोपानद्गो
भिश्चदद्यात्तार्थंपृथक्पृथक् द्वादशैवाथशक्त्यावावस्त्रालंकारभूषणैः पूजयेत्पुष्पमालाभिःसपत्नीकान्द्विजोत्तमान् कुंभाद्वाद
शदातव्याःपक्वान्नजलपूरिताः भोजयित्वाततोविप्रान्भक्तितोविचरेद्बुधः एकाह्निकपिलादेयासर्वकामफलप्रदा यथास्वर्गश्च
मोक्षश्चइहसंपूर्णताव्रते नमस्तेकपिलेदेविसंसारार्णवतारिणि मयादत्ताद्विजेंद्रायप्रीयतांमेजनार्दनः सपत्नीकोगुरुःपूज्योमंड
लेहरिसन्निधौ भूषणाच्छादनैर्भोज्यैःप्रणामैःपरितोषयेत् समाप्यवैष्णवंधर्मंदद्यात्सर्वंधनंजय इष्टंचान्यद्यथाशक्त्यावित्तशा

न्यविवर्जितः जलदानंविशेषेणभूमिदानमतःपरम् प्रार्थयेत्सुरुपाधीशंततोभक्त्याकृतांजलिः मयाद्यास्मिन्व्रतेदेव यदपूर्णंकृ
तंविभो सर्वंभवतुसंपूर्णंत्वत्प्रसादाज्जनार्दन त्वयिभक्तिःसदैवास्तुममदामोदरप्रभो पुण्येबुद्धिःसतांसेवासर्वधर्मफलंचमे ज
पच्छिद्रंतपश्छिद्रंयच्छिद्रंव्रतकर्मणि सर्वंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाद्रमापते प्रदक्षिणांततःकृत्वादंडवत्प्रणिपत्यच मंडलंमू
र्तिसंयुक्तंसोपहारंसदक्षिणं प्रीयतांविष्णुरित्युक्त्वाआचार्यायनिवेदयेत् सर्वंविसर्जयेत्पश्चात्संतोष्यपरिभोज्यच तदाज्ञया
ततःकुर्यात्पारणंबंधुभिःसह एकादशीव्रतंचैवयथाविधिकृतंपुरा यौवनाश्वेनभूपेनकथितंपुरतस्तव धनंजयतवप्रीत्याभक्त्या
नुग्रहकारणात् यःकरोतिनरोभक्त्याव्रतमेतद्यथापहं सयातिवैष्णवंस्थानंदाहप्रलयवर्जितं उक्तमुद्यापनंचैवमुभयोःकुरुस
त्तम किमन्यैर्बहुभिर्वाक्यैःप्रशंसापरमाभुवि एकादश्याःपरतरंत्रैलोक्येनहिविद्यते अन्नदानंतुगोदानंभूमिदानमथापिवा गो
रोमबीजमूलानांसमसंख्यायुगानिहि दातारोविष्णुभवनेएकादश्यांवसंतिहि येपिशृण्वंतिसततंकथ्यमानांकथामिमाम् ते
पिपापविनिर्मुक्ताःस्वर्गंयांतिनसंशयः इत्याकर्ण्यार्जुनोवाक्यंकृष्णस्यपरमाद्भुतं आनंदंपरमंप्राप्यसौख्यंचापिनिरंतरं ॥ ॥

इति साधारणएकादशीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथगोपद्मव्रतोद्यापनविधिः तत्रपूजाविधिः चतुर्भुजंमहाका
यंजांबूनदसमप्रभम् शंखचक्रगदापद्मरमागरुडशोभितम् सेवितंमुनिभिर्देवैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः एवंविधंहरिंध्यात्वा
ततोयजनमारभेत् ध्यानं आवाहयामिदेवेशभक्तानामभयप्रद संस्निग्धंवरदंशांतंमनसावाहयाम्यहम् आवाह

यामि सुवर्णमणिभिर्दिव्यैःखचितेदेवनिर्मिते दिव्यसिंहासनेस्निग्धेप्रविशत्वंसुराधिप आसनं० गंगोदकंसुरश्रेष्ठ
सुवर्णकलशेस्थितम् गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तंगृहाणरमयासह पाद्यंसमर्पयामि अष्टगंधसमायुक्तंस्वर्णपात्रेस्थितंजलम्
अर्घ्यंगृहाणभोदेवभक्तानामभयप्रद अर्घ्यं० देवदेवनमस्तुभ्यंपुराणपुरुषोत्तम मयादत्तमिदंतोयंगृण्हीष्वाचमनीयक
म् आचम० पयोदधिघृतैःस्नानंमधुशर्करयायुतैः मध्येमध्येचपूजाचकर्तव्याव्रतिभिःसदा पंचामृतस्नानं०
नदीनांचैवसरसांमयानीतंजलंशुभम् अनेनस्नानंकुरुभोमंत्रैर्वारुणसंभवैः स्नानं वस्त्रयुग्मंसमानीतंपट्टसूत्रेणनि
र्मितं सूक्ष्मंकार्पासतंतूनांसुवर्णेनविराजितम् वस्त्रं नारायणनमस्तेस्तुत्राहिमांभवसागरात् ब्रह्मसूत्रंसोत्तरीयंगृहाणपुरु
षोत्तम यज्ञोपवीतंसमर्पयामि केयूरमुकुटैश्चैवनूपुरैरंगुलीयकैः पूजितोसिप्रयत्नेनरत्नैराभरणैर्विभो आभरणानि
चंदनंमलयोद्भूतंकस्तूर्यगरुसंयुतम् कर्पूरेणचसंमिश्रंस्वीकुरुष्वानुलेपनम् चंदनंस० शतपत्रैःकर्णिकारैश्चंपकैर्मल्लि
कादिभिः पुष्पैर्नानाविधैश्चैवपूजयामिसुरेश्वर पुष्पाणिसम० दशांगोगुग्गुलोद्भूतः सुगंधिश्चमनोहरः आघ्रेयोदेवदेवे
शधूपोयंप्रतिगृह्यतां धूपंसम० एकार्तिकंसुरश्रेष्ठगोघृतेनसुवर्तिना संयुक्तंतेजसाकृष्णगृहाणादित्यदीपित दीपंस०
अन्नंचपायसंभक्ष्यंसितालेह्यसमन्वितं दधिक्षीरघृतैर्युक्तंगृहाणसुरपूजित नैवेद्यं नागवल्लीदलैर्युक्तंपूगीफलसमन्वितम्
कर्पूरखदिरैर्युक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् तांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां नीराजनंगृहाणेशपंचवर्तिभिरावृतं तेजोराशेमया

दत्तंलोकानंदकरप्रभो नीराजनं अंजलिस्थानिपुष्पाणिअर्पयामिजगसते गृहाणसुमुखोभूत्वाजगदानंददायक पु
ष्पांजलिं० यानिकानीतिप्रदक्षिणा नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेगरुडध्वज नमस्तेविष्णवेतुभ्यंव्रतस्यफलदायक नमस्कारान्
मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंसुरेश्वर व्रतेनानेनसुप्रीतःसंपूर्णफलदोभव प्रार्थना सांगतासिध्यर्थंवायनप्रदानंकरि
ष्ये परमान्नमिदंदिव्यंकांस्यपात्रेणसंयुतम् वाणकंद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहम् इतिपूजासमाप्ता अथ-
कथा व्यासंवसिष्ठनप्तारंशक्तेःपौत्रमकल्मषम् पराशरात्मजंवंदेशुकतातंतपोनिधिम् सूतउवाच द्वापरेद्वारवत्यां
चनारदःकृष्णदर्शनात् उत्साहेनाभ्यगात्तत्रददर्शयदुनंदनम् पूजितश्चैवकृष्णेनविष्टरादिभिरादरात् ततःप्रोवाचतंविष्णु
र्नारदंलोकपूजितम् श्रीकृष्णउवाच शृणुलोकज्ञदेवर्षेभुवनेविचरन्सदा लोकांतरेषुचरितंयद्विशेषंवदस्वमे ना
रदउवाच भगवन्देवदेवेशभक्तोस्मितवचांकितम् तत्राश्चर्यमिदंवक्ष्येधर्मस्यसदसिस्थितम् तत्रसर्वेसमासीनाःसुरा
इंद्राश्चतुर्दश आहुश्चैकादशारुद्राआदित्याद्वादशस्मृताः वसवोष्टौतथानागायक्षराक्षसपन्नगाः तेसर्वेयममाहुश्चस्थि
तंसिंहासनेशुभे मानुष्यंदुंदुभेश्चर्माच्छादनार्थंवदस्वनः यमउवाच चातुर्मास्यव्रतंचैकंसंक्रांतिव्रतमेवच नकुर्वं
तिचयानार्यस्तासामाच्छादनंत्वचा कुर्वंतुदुंदुभेश्चास्यविचार्यध्वंमहाभटाः तेतस्यवचनंश्रुत्वाभटाःप्रविविशुर्भुवम् ॥
स्वामिन्निदंमहाश्चर्यमतस्त्वांप्रवदामिच तच्छ्रुत्वात्वरितंकृष्णःप्राहलोकान्पुरस्थितान् तथाकुर्वंतुलोकाश्चनार्यःपुर्यां न

संतिहि तच्छ्रुत्वाचरितंकृष्णानारीभिर्नगरेषुच कृष्णाज्ञयाकृष्णादूताःप्रोचुस्तेसर्वयोषितः पुरःसराःप्रशृण्वंतुनगरस्थाश्चयो
षितः अन्यच्चयत्रकुत्रापिऊचुस्तायदुनंदनं त्वत्सोदरींविनास्वामिन्नान्यानार्योत्रसंतिहि तच्छ्रुत्वाभयसंत्रस्तःसोदरींप्रत्य
भाषत कृष्णउवाच सुभद्रेकिंकरोषीहआगतायमसेवकाः व्रतंत्वयाकृतंभद्रेपुरापुण्योद्भवंशुभम् सुभद्रोवाच
सर्वव्रतानिहेकृष्णाकृतान्यघनसंशयः नोचेत्त्वत्सोदरानस्यांयोषिच्चाप्यर्जुनस्यच नस्यांमाताभिमन्योर्वैयमदूताःकथंवि-
भो श्रीकृष्णउवाच कुरुत्वंभगिनीमेद्यव्रतमेकंशुभप्रदम् गोपद्ममितिविख्यातंव्रतंलोकेषुविश्रुतम् सूतेनक
थितंपूर्वंऋषीणांहितकाम्यया नैमिषेहिमवत्पार्श्वेसिद्धाश्रममनुत्तमम् तत्रसूतोगमद्द्रष्टुंमुनीनांयज्ञमुत्तमम् तंदृष्ट्वामु
नयःसर्वेहर्षिताश्चमुहुर्मुहुः अर्चितश्चततःसर्वैरर्घ्यादिभिर्यथाविधि अभ्यर्च्यतंमुनिर्विप्राऊचुस्तेप्रीतिपूर्वकम् ऋष
यऊचुः भवाल्लोकस्यधर्मज्ञोभक्तानांज्ञानसाधनः समर्थःसर्वमुक्तीनांसर्वसौभाग्यकारकम् कृपयामुनिशार्दूलकथ
यस्वोत्तमंव्रतम् सूतउवाच शृणुध्वमृषयःसर्वव्रतानामुत्तमंव्रतम् गोपद्ममितिविख्यातंसर्वपापहरंपरम् सर्व
दुःखोपशमनंसर्वसंपत्प्रदायकम् यमस्यदंडनंयस्माद्दूरीकृतमनुत्तमं सुवासिन्यास्तुसौभाग्यंपुत्रपौत्रप्रवर्धनम् ऋष
यऊचुः कस्मिन्मासिकथंकृत्वाकिंफलंकस्यपूजनम् केनचीर्णंपुरासाधोतत्सर्वंकथयस्वनः सूतउवाच आषाढ
शुक्लपक्षस्यएकादश्यांविशेषतः तदारभ्यकार्तिकस्यद्वादश्यांतंव्रतंचरेत् गोष्ठेचशुद्धगोस्थानेगोमयेनोपलिप्यच त्रय

त्रिंशच्चपद्मानिकारयेद्व्रीहिपिष्टकैः शोभयेत्पंचरंगैश्चगंधपुष्पैश्चपूजयेत् तत्संख्ययाचकर्तव्यानमस्कारप्रदक्षिणाः तत्संख्यया-
स्त्वपूपांश्चब्राह्मणायनिवेदयेत् वायनंद्विजवर्यायप्रथमेवत्सरेशुभम् द्वितीयेवत्सरेदद्यात्पायसंसेवनिर्मितम् तृतीयेमंडका-
न्दद्याच्चतुर्थेपूर्णामिश्रितान् पंचमेघारिकादद्यात्संपूर्णेउद्यापनंचरेत् एकादश्यामुपवसेद्दंतधावनपूर्वकम् मंडपंकारयेत्तत्रकद
लीस्तंभमंडितम् नानापुष्पैश्चशोभाढ्यंमखवरंतत्रकारयेत् तन्मध्येसर्वतोभद्रंपंचरंगैःसमन्वितम् पुण्याहंवाचयित्वातुप्रति
मायांयजेद्धरिम् कर्षमात्रसुवर्णेनतदर्धार्धेनवापुनः आचार्यंवरयित्वाचकलशंस्थापयेत्ततः लक्ष्मीनारायणंस्थाप्यसौवर्णे
नप्रकल्पितम् ब्रह्माद्यावाहनंतत्रपूजयेत्धूपदीपकैः द्वादशैवतुनामानिप्रत्येकंपूजयेद्व्रती रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतवा-
द्यादिमंगलैः ततःप्रभातेउत्थायस्नात्वाहोमंतुकारयेत् सतिलाज्यसमिद्द्रव्यंहुनेद्द्वादशनामभिः पायसंचशतंचाष्टौहुत्वापूर्णा
हुतिंचरेत् वत्सेनसहितांधेनुंआचार्यायनिवेदयेत् विप्रांश्चसपत्नीकान्भोजयेत्षड्रसैर्व्रती भुंजीतबंधुभिःसार्धमे-
काग्रकृतमानसः अन्यानपियथाशक्त्याब्राह्मणानपिभोजयेत् कृत्वाचेदंव्रतंपुण्यंसर्वान्कामानवाप्नुयात् अंतेस्वर्गपदंग
च्छेत्सर्वपापविवर्जितः कृष्णस्यवचनंश्रुत्वासुभद्रातत्तथाकरोत् पंचाब्दंव्रतमेतस्याराज्ञोयामचतुष्टये गोपद्मानिचसंपू-
ज्यप्रातर्हुत्वाहुताशनम् एवंव्रतेकृतेपश्चात्तुयमभटाविशन् यमभटाऊचुः सुभद्रेत्वद्देहस्यचमर्थिचागता
वयम् सुभद्रोवाच गोष्पद्मानिचान्यच्चसर्वंपश्यंतुहेभटाः अन्योन्यवादसमयेविष्णुदूताःसमागताः

तान्दृष्ट्वाताडयामासुर्व्रतस्यास्यप्रभावतः पलायितामहाभीताःस्मरंतोयमशासनम् तान्दृष्ट्वारक्तदिग्धांगान्यमोभयसमन्वि
तः कस्येदंकृत्यमितिचज्ञात्वातींद्रियदर्शनात् उवाचदूताःशृणुतयत्रसंपूज्यतेहरिः नगंतव्यंभवद्भिश्चसत्यंसत्यंवदाम्यहम्
प्राप्तवंतौदैववशाद्विविशध्वंमहाभटाः इत्युक्त्वाधर्मराजोसौशालायांतद्दिवेशह तेनैवऋषिणांमध्येकथितंव्रतमीदृशम् दम
यंत्यातथाबाल्येराज्यभ्रंशात्कृतंव्रतम् धृतस्यास्यप्रभावेनराज्यसौभाग्यसंपदः पुत्रपौत्रादिसौभाग्यंभुक्त्वामोक्षमवाप्नुयात्
॥ ऋषयऊचुः त्वत्प्रसादात्कृतार्थाभोगच्छामःस्वाश्रमालयम् प्रणम्यमुनिभिःसाकंसूतश्चांतर्हितोभवत् मुनिभिःस-
र्वलोकेषुकथितंव्रतमुत्तमम् नातःपरतरंपुण्यंत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेगोपद्मव्रतोद्यापनंसंपूर्णम्
अथपुरुषोत्तममासस्यैकादशी युधिष्ठिरउवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिव्रतानामुत्तमंव्रतम् सर्वपापहरंचैवफलंमुक्ति
प्रदायकम् पुरुषोत्तमस्यमासस्यकथंब्रूहिजनार्दन कोविधिः किंफलंतस्यकोदेवस्तत्रपूज्यते अधिमासेतुसंप्राप्तेव्रतंब्रूहिजना
र्दन कस्यदानस्यकिंपुण्यंकिंकर्तव्यंनृभिःप्रभो कथंस्नानंचकिंजाप्यंकथंपूजाविधिःस्मृतः किंभोज्यमुत्तमंचान्नंमासेवैपुरुषो
त्तमे श्रीकृष्णउवाच कथयिष्यामिराजेंद्र भवतःस्नेहकारणात् अधिमासेतुसंप्राप्तेभवेदेकादशीतुया कमलानाम
नामेतितिथीनामुत्तमातिथिः तस्याश्चैवप्रभावेणकमलाभिमुखीभवेत् ब्राह्मेमुहूर्तेचोत्थायस्मृत्वातंपुरुषोत्तमम् स्नात्वा
चैवविधानेनव्रतीनियममाचरेत् गृहेत्वेकगुणंजाप्यंनद्यांद्विगुणंस्मृतम् गवांगोष्ठेशतगुणमग्न्यागारेदशाधिकम् शिवक्षेत्रे

पुतीर्थेषुदेवतानांचसन्निधौ सहस्रंशतकोटीनामनंतंविष्णुसन्निधौ अवंत्यामभवद्विप्रःशिवशर्मेतिनामतः तस्यात्मजेषुपं
चसुकनिष्ठोदुष्टकर्मकृत् तदापित्रापरित्यक्तस्त्यक्तःस्वजनबांधवैः स्वकर्मणःप्रभावेनगतोदूरतरंवनम् एकदादैवयोगेनतीर्थं
राजंसमागमत् क्षुत्क्षामोदीनवदनस्त्रिवेण्यांस्नानमाचरत् ऋषीणामाश्रमंतत्रविचिन्वन्क्षुधयार्दितः हरिमित्रमुनेस्तत्रत्वा
श्रमंचददर्शह पुरुषोत्तममासेतुश्रद्धयाकमलास्कला एकादशीपुण्यतमाभुक्तिमुक्तिप्रदायिनी पुरुषोत्तममासस्यजनानांचस
मागमे तत्राश्रमेकथयतांकथांकल्मषनाशिनीं जपन्श्रमेणतांश्रुत्वाकमलांपापहारिणीं व्रतंकृतंचतैःसार्धंस्थित्वाशून्यालये
तदा निशीथेसमनुप्रासेकमलात्रसमागता वरंददामिभोविप्रकमलायाःप्रभावतः विप्रउवाच कात्वंकास्यासिरंभोरुप्रस-
न्नाचकथंमम ऐंद्रीत्वमिंद्रदेवस्यभवानीशंकरस्य वधूर्वाचंद्रसूर्यस्यगंधर्वीकिन्नरीतथा त्वत्सदृशीनदृष्टाचनश्रुताचशक्रमान
ने लक्ष्मीरुवाच प्रसन्नासांप्रतंजातावैकुंठादिहमागता प्रेरिताहारिदेवेनएकादश्याःप्रभावतः पुरुषोत्तममासस्यकृष्णा
पक्षेतुयाभवेत् कमलानामसाप्रोक्ताकमलांदातुमागता पुरुषोत्तममासस्ययापक्षेप्रथमाभवेत् तस्याव्रतंत्वयाचीर्णंप्र-
यागेमुनिसन्निधौ व्रतस्यास्यप्रभावेनवशगाहंनसंशयः तववशेभविष्यंतिमानवाद्विजसत्तम लभ्यतेमत्प्रसादात्तुसत्यंते १०
व्याहृतंमया विप्रउवाच प्रसन्नायदिमेपद्मेव्रतंविस्तरतोवद यत्कथांसुप्रवर्तंतेराजानोयेजगद्धिताः लक्ष्मीरुवाच
श्रोतॄणांपरमंश्राव्यंपवित्राणामनुत्तमम् दुःस्वप्ननाशनंपुण्यंश्रोतव्यंयत्नतस्ततः उत्तमश्रद्धयायुक्तःश्लोकंश्लोकार्धमेवच

पठित्वामुच्यतेसद्योमहापातककोटिभिः मासानांपरमोमासोपक्षिणांगरुडोयथा नदीनांचयथागंगातिथीनांद्वादशीतिथिः
वमर्चयंतिविबुधानारायणमनामयम् येयजंतिसदाभक्त्यानारायणमनामयम् तानर्चयंतिसततंब्रह्माद्यादेवतागणाः ना
रायणपरायेचहरिकीर्तनतत्पराः हरिप्रजागरायेचकृतार्थास्तेकलौयुगे शुक्लेवायदिवाकृष्णेभवेदेकादशीद्वयम् गृहस्थानां
चपूर्वातुयतीनामुत्तरास्मृता एकादशीद्वादशीचरात्रिशेषेत्रयोदशी व्रतेक्रतुशतंपुण्यंत्रयोदश्यांतुपारणे एकादश्यांनिराहा
रःस्थित्वाहमपरेहनि भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभवाच्युत अमुंमंत्रंसमुच्चार्यदेवदेवस्यचक्रिणः भक्तिभावेनतुष्टात्माचो
पवासंसमर्पयेत् देवदेवस्यपुरतोजागरंनियतोव्रती गीतैर्वाद्यैश्चनृत्यैश्चपुराणपठनादिभिः ततःप्रातःसमुत्थायद्वादशीदि
वसेव्रती स्नात्वाविष्णुंसमभ्यर्च्यविधिवत्संयतेंद्रियः पंचामृतेनसंस्नाप्यएकादश्यांजनार्दनं द्वादश्यांचपयस्नानंहरेःसारू-
प्यमश्नुते अज्ञानतिमिरांधस्यव्रतेनानेनकेशव प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभव एवंविज्ञाप्यदेवेशंदेवदेवंचचक्रिणं
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तेभ्योदद्याच्चदक्षिणां ततःसबंधुभिःसार्द्धंनारायणपरायणः कृत्वापंचमहायज्ञान्स्वयंभुंजीतवाग्य
तः एवंयःप्रयतःकुर्यात्पुण्यमेकादशीव्रतम् सयातिविष्णुभवनंपुनरावृत्तिदुर्लभम् इत्युक्त्वाकमलातस्मैप्रसन्नातस्यवंशजा
न् सोपिविप्रोधनीभूत्वापितुर्गेहंसमाविशत् एवंयःकुरुतेराजन्कमलाव्रतमुत्तमम् शृणुयाद्वासरेविष्णोःसर्वपापैःप्रमुच्यते इ
तिश्रीब्रह्मांडपुराणेपुरुषोत्तममासेकमलानामैकादशीमहात्म्यंसंपूर्णम् अथकार्तिकशुक्लैकादश्यांप्रबोधविधिः हेमाद्रौब्रा

ह्ले एकादश्यांतुशुक्लायांकार्तिकेमासिकेशवम् प्रसुप्तंबोधयेद्रात्रौश्रद्धाभक्तिसमन्वितः नृत्यैर्गीतैस्तथावेदैरृग्यजुःसामम
गलैः वीणाप्रवणशब्दैश्चपुराणश्रवणेनच वासुदेवकथाभिश्चस्तोत्रैरन्यैश्चवैष्णवैः सुभाषितैरिंद्रजालैर्भूरिशोभाभिरेवच
पुष्पैर्धूपैश्चनैवेद्यैर्दीपमालासुशोभनैः होमैर्भक्ष्यैरपूपैश्चफलैःशर्करपायसैः इक्षुविकारैर्मधुरैर्द्राक्षाद्यैःसहदाडिमैः कुठेरकस्य
मंजर्यामालत्याकमलेनच कुठेरकःपर्णाशारः कृष्णतुलसीतिकेचित् स्नाताभ्यांश्वेतरक्ताभ्यांचंदनाभ्यांचसर्वदा कुंकुमारक्तका
भ्यांचरक्तसूत्रैःसकंकणैः तथानानाविधैःपुष्पैर्द्रव्यैर्वीरक्रियाहृतैः क्रयमाणःक्रयोवीरक्रयविहितंमूल्यंदत्वा तस्यांरात्र्यांव्यती-
तायांद्वादश्यामरुणोदये आदौघृतेनैक्षवेणमधुनास्नापयेत्ततः दध्नाक्षीरेणचतथापंचगव्येनपूजयेत् उद्वर्त्तयेत्माषचूर्णेनश
र्करामलकीतथा सर्षपांश्चप्रियंगुंश्चमातुलिंगरसैस्तथा सर्वौषधीःसर्वगंधान्सर्वबीजानिकांचनम् मंगलानियथाकामंरत्नानिच
कुशोदकं एवंसंशोध्यदेवेशंदद्याद्गोरोचनंशुभम् ततस्तुकलशान्स्थाप्ययथाप्राप्तांस्त्वलंकृतान् जातीपल्लवसंयुक्तान्सफलांश्च
सकांचनान् पुण्याहवेदशब्देनवीणावेणुरवेणच एवंसंस्नाप्यगोविंदंस्वनुलिप्तंस्वलंकृतं सुवाससंतुसंपूज्यसुमनोभिःस
कुंकुमैः धूपैर्दीपैर्मनोज्ञैश्चपायसेनचभूरिणा हविष्यैश्चान्नदानैश्चहोमैःपुष्पैःसदक्षिणैः वासोभिर्भूषणैरन्यैर्गोभिरश्वै
र्मनोजवैः ब्राह्मणाःपूजनीयाश्चविष्णोरीड्याश्चमूर्तयः यत्तुशिष्टामृतंपश्चाद्भोक्तव्यंब्राह्मणैःसह इतिउत्थापनउत्सहवि
धिः अथकार्तिकशुक्लैकादश्यांभीष्मपंचकव्रतम् हेमाद्रौनारदीये नारदउवाच यदेतद्व्रतंपुण्यंब्र

तानांव्रतमुत्तमं कर्तव्यंकार्तिकेमासिप्रयत्नात्भीष्मपंचकम् विधानंतस्यविस्पष्टंफलंचापिततोवद कथयस्वप्रसादेनमुनीनां
हितकाम्यया ब्रह्मोवाच प्रवक्ष्यामिमहापुण्यंव्रतंव्रतविदांवर भीष्मेणैवचसंप्राप्तंव्रतंपंचदिनात्मकं सकाशाद्वासुदेव-
स्यतेनोक्तंभीष्मपंचकम् व्रतस्यास्यगुणान्वक्तुंकःशक्तःकेशवादृते व्रतंचैतन्महापुण्यंमहापातकनाशनं अतोवरंप्रयत्नेनक
र्तव्यंभीष्मपंचकम् वालखिल्याऊचुः कार्तिकस्यासितेपक्षेस्नात्वासम्यग्यतव्रतः एकादश्यांतुगृह्णीयाद्व्रतंपंचदिनात्मकं
शरपंजरस्थेनभीष्मेणतुमहात्मना राजधर्मादानधर्मामोक्षधर्मास्ततःपरम् कथिताःपांडुदायादान्कृष्णेनापिश्रुतास्तदा त-
तःप्रीतेनमनसावासुदेवेनभाषितं धन्यधन्योसिभीष्मत्वंधर्मःसंश्रावितस्त्वया एकादश्यांकार्तिकस्ययाचितंचजलंत्वया अ
र्जुनेनसमानीतंगांगंबाणस्यवेगतः तुष्टानितवगात्राणितस्मादद्यदिनावधि पूर्णांतंसर्वलोकास्त्वांतर्पयंत्वर्घ्यदानतः तस्मा
सर्वप्रयत्नेनममसंतुष्टिकारकं एतद्व्रतंप्रकुर्वंतुभीष्मपंचकसंज्ञितं कार्तिकस्यव्रतंकृत्वानकुर्याद्भीष्मपंचकं समग्रंकार्तिकव्रतं
वृथातस्यभविष्यति अशक्तश्चेन्नरोभूयादसमर्थश्चकार्तिके भीष्मस्यपंचकंकृत्वाकार्तिकस्यफलंलभेत् सत्यव्रतायशुच
येगांगेयायमहात्मने भीष्मायैतद्ददाम्यर्घ्यमाजन्मब्रह्मचारिणे सव्येनानेनमंत्रेणतर्पणंसार्ववर्णिकं व्रतांगत्वात्पूर्णिमायांप्रदे
यःपापपूरुषः अपुत्रेणप्रकर्तव्यंसर्वथाभीष्मपंचकं यत्पुत्रार्थंव्रतंकुर्यात्सश्रीकोभीष्मपंचकं प्रदत्तापापपुरुषंवर्षमध्येफलंल
भेत् अवश्यमेवकर्तव्यंतस्माद्भीष्मस्यपंचकम् विष्णुप्रीतिकरंप्रोक्तंमयाभीष्मस्यपंचकं अत्रैवहिमकर्तव्यःप्रबोधस्तुहरेःस्वग

धृ॰ रा॰
१२

हतःशंखासुरोदैत्योनभसःशुक्लपक्षके एकादश्यांततोविष्णुश्चातुर्मास्येप्रसुप्तवान् क्षीरोदधौजागृतोसावेकादश्यांतुकार्तिके अतःप्रबोधनंकार्यमेकादश्यांतुवैष्णवैः उत्तिष्ठोत्तिष्ठशंखघ्नउत्तिष्ठांभोधिकारक उत्तिष्ठमुनिनेत्रौधारत्रैलोक्यंमंगलंकुरु उत्तिष्ठध रणीधारवराहाधिकधारक कूर्मरूपधरोत्तिष्ठत्रैलोक्यंमंगलंकुरु उत्तिष्ठोत्तिष्ठवाराहदंष्ट्रोधृतवसुंधर हिरण्याक्षप्राणघातिन् त्रैलो क्यंमंगलंकुरु हिरण्यकशिपुघ्नत्वंप्रह्लादानंददायक लक्ष्मीपतेसमुत्तिष्ठत्रैलोक्यंमंगलंकुरु उत्तिष्ठबलिदर्पघ्नदेवेंद्रपददायक उत्ति- ष्ठादितिपुत्रत्वंत्रैलोक्यंमंगलंकुरु उत्तिष्ठहैहयाधीशसमस्तकुलनाशन रेणुकापुत्रसमुत्तिष्ठत्रैलोक्यंमंगलंकुरु उत्तिष्ठरक्षोदलनअ योध्यास्वर्गदायक समुद्रसेतुकर्तस्त्वंत्रैलोक्यंमंगलंकुरु उत्तिष्ठकंससंहरणमदघूर्णितलोचन उत्तिष्ठहलपाणेत्वंत्रै॰ उत्तिष्ठत्वंगया वासिंस्त्यक्तलौकिकवृत्तक उत्तिष्ठपद्मासनगत्रैलो॰ उत्तिष्ठम्लेंछनिवहखड्गसंहारकारक अश्ववाहयुगांतत्वंत्रैलोक्यंमं॰ उत्ति ष्ठोत्तिष्ठगोविंदउत्तिष्ठगरुडध्वज उत्तिष्ठकमलाकांतत्रैलो॰ इत्युक्त्वाशंखभेर्यादिप्रातःकालेतुवादयेत् वीणावेणुमृदंगादिगीतनृ त्यादिकारयेत् उत्थापयित्वादेवेशंपूजांतस्यविधायच सायंकालेप्रकर्तव्यस्तुलस्युद्वाहजोविधिः अवश्यमेवकर्तव्यःप्रतिव र्षंतुवैष्णवैः विधिंतस्यप्रवक्ष्यामियथासांगाक्रियाभवेत् विष्णोस्तुप्रतिमांकुर्यात्पलस्यस्वर्णजांशुभाम् तदर्धार्धंतदर्धा र्धंयथाशक्त्याप्रकल्पयेत् प्राणप्रतिष्ठांकृत्वाचतुलसीविष्णुरूपयोः ततउत्थापयेद्देवंपूर्वोक्तैश्चस्तवादिभिः उपचारैःषोडश भिःपुरुषसूक्तेनपूजयेत् देशकालौततःस्मृत्वागणेशंतत्रपूजयेत् पुण्याहंवाचयित्वाथनांदीश्राद्धंसमाचरेत् देववाद्यादिनिर्घो

दिनिर्घोषैर्विष्णुमूर्तिं समानयेत्॥ तुलस्या निकटे सा तु स्थाप्या चांतरिता पटैः॥ आगच्छ भगवन् देव अर्चयिष्यामि केशव॥ तुभ्यं द
दामि तुलसीं सर्वकामप्रदो भव॥ दद्यात्त्रिवारमर्घ्यं च पाद्यं विष्टरमेव च॥ ततश्चाचमनीयं च त्रिरुक्त्वा च प्रदापयेत्॥ ततो दधि
घृतं क्षौद्रं कांस्यपात्रपुटीकृतम्॥ मधुपर्कं गृहाण त्वं वासुदेव नमोऽस्तु ते॥ ततो ये स्वकुलाचाराः कर्तव्या विष्णुतुष्टये॥ हरिद्राले
पनाभ्यंगः कार्यः सर्वं विधाय च॥ गोधूलिसमये पूज्यौ तुलसीकेशवौ पुनः॥ पृथक् पृथक् ततः कार्यौ सम्मुखं मंगलं पठेत्॥ दृष्टे
देशे भास्करे तु संकल्पं तु समर्पयेत्॥ स्वगोत्रप्रवराद्युक्त्वा तथा त्रिपुरुषादिकम्॥ अनादिमध्यनिधन त्रैलोक्यप्रतिपालक॥
इमां गृहाण तुलसीं विवाहविधिनेश्वर॥ पार्वतीबीजसंभूतां वृन्दाभस्मनि संस्थिताम्॥ अनादिमध्यनिधनां वल्लभां च ददाम्य
हम्॥ पयोधृतेश्च सेवाभिः कन्यावद्वर्धिता मया॥ त्वत्प्रियां तुलसीं तुभ्यं दास्यामि त्वं गृहाण भोः॥ एवं दत्वा तु तुलसीं पश्चात्तौ पूज
येत्ततः॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्विवाहोत्सवपूर्वकम्॥ प्रतिवर्षमिदं कुर्यात्कार्तिकव्रतसिद्धये॥ ॥ इति सनत्कुमारसंहितायां
कार्तिकशुक्लैकादश्यां द्वादश्यां वा तुलसीविवाहविधिः॥ ॥ वालखिल्या ऊचुः॥ ॥ ततः प्रभातसमये तु तुलसीं
विष्णुमर्चयेत्॥ वह्निसंस्थापनं कृत्वा द्वादशाक्षरविद्यया॥ पायसाज्यक्षौद्रतिलैर्हुनेदष्टोत्तरं शतम्॥ ॥ ततः स्विष्टकृ
तं कृत्वा दद्यात्पूर्णाहुतिं ततः॥ ॥ आचार्यं च समभ्यर्च्य होमशेषं समापयेत्॥ ॥ चतुरो वार्षिकान्मासान्नियमं यस्य यत्कृत
म्॥ ॥ कथयित्वा द्विजेभ्यस्तत्तथान्यत्सारं पूजयेत्॥ ॥ इदं व्रतं मया देव कृतं प्रीत्यै तव प्रभो॥ न्यूनं संपूर्णतां यातु त्वत्प्र-

सादाज्जनार्दन रेवतीतुर्यचरणे द्वादशीसंयुते नरः नकुर्यात्पारणं कुर्वन्व्रतं निष्फलतां व्रजेत् ततो येषां पदार्थानां वर्जनं तु
कृतं भवेत् चातुर्मास्येथ वा चोर्जे ब्राह्मणेभ्यः समर्पयेत् ततः सर्वं समश्नीयात् यद्यदुक्तं व्रतेस्थितैः दंपतीभ्यां सहैवात्र
भोक्तव्यं वा द्विजैः सह ततो भुक्त्वोत्तरं यानि गलितानि दलानि च तुलस्यास्तानि भुक्त्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते भोजनानंत
रं विष्णोरर्पितं तुलसीदलम् भक्षणात्पापनिर्मुक्तिश्चांद्रायणशताधिका इक्षुखंडं तथा धात्रिफलं पूगीफलं तथा भु
क्त्वा तु भोजनस्यांते तस्योच्छिष्टं विनश्यति एष्वत्रीषु न भुक्तं वेदैकैकमपि येन तु ज्ञेय उच्छिष्ट आ वर्षं नरो सौ नात्र संशयः त
तः सायं पुनः पूज्यौ इक्षुवंशैश्च मंडितौ तुलसीवासुदेवौ च कृतकृत्यो भवेत्ततः ततो विसर्जनं कुर्याद्द्वादश्यादि कं हरेः
वैकुंठं गच्छ भगवन् तुलस्या सहितः प्रभो मत्कृतं पूजनं गृह्य संतुष्टो भव सर्वदा गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर
यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्र गच्छ जनार्दन एवं विसर्ज्य देवेशमाचार्याय प्रदापयेत् मूर्त्यादिकं सर्वमेव कृतकृत्यो भवेन्नरः
प्रतिवर्षं करोत्येवं तुलस्युद्वहनं शुभम् इह लोके परत्रापि विपुलं स यशो लभेत् प्रतिवर्षं तु यः कुर्यात्तुलसीकरपीड
नम् भक्तिमान्धनधान्यैश्च युक्तो भवति निश्चितम् इति श्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्तिकशुक्लैकादशीव्रतं संपूर्णं

मार्गशीर्षकृष्णैकादशी अर्जुन उवाच ओं नमो नारायणायाव्यक्तायात्मस्वरूपिणे सृष्टिस्थित्यंतकर्त्रे च केशवा
य नमोस्तु ते त्वमेव जगतां नाथ अंतर्यामी त्वमेव च शास्त्राणां च कवीशश्च वक्ता त्वं च जगत्पते ॥ एकादशीकथं त्वा

स्मिन्नुत्पन्नाइतिगीयते एतद्विसंशयोमह्यंछेत्तुमर्हसिमेप्रभो ब्रूयुःस्निग्धस्यशिष्यस्यगुरवोगुह्यमप्युत ममोपरिकृपांकृत्वाइदानींव
क्तुमर्हसि मार्गशीर्षेकृष्णपक्षेकिंनामैकादशीभवेत् किन्नामकोविधिस्तस्याःकोदेव स्तत्रपूज्यते कृताकेनपुरादेवएतद्विस्त
रतोवद श्रीकृष्णउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिकथांपातकनाशिनीं पृष्टाचयात्वयाराजन्लोकानांहितकाम्यया॥
मार्गशीर्षेकृष्णपक्षेचोत्पत्तिर्नामनामतः तस्यामुपोषणेनैवधार्मिकोजायतेनरः धर्माद्भवतिसत्यंवैलक्ष्मीःसत्यानुसा
रिणी पुरावैमुरनाशायउत्पन्नांममवल्लभाम् येकुर्वंतिनराराजन्तेषांसौख्यंभवेद्ध्रुवम् तथापापानिनश्यंतिनयां
तिहियमालयम् अर्जुनउवाच उत्पन्नासाकथंदेवकथंपुण्याधिकाशुभा कथंदेवपवित्रावैकथंचदेवताप्रिया॥
श्रीकृष्णउवाच पुराकृतयुगेपार्थमुरुनामेतिदानवः अत्यद्भुतोमहारौद्रःसर्वलोकभयंकरः इंद्रउच्छेदितस्तेनद्याद्यो-
देवःपुरंदरः आदित्यश्चशिवोब्रह्मावायुरग्निस्तथैवच नवंप्रतिष्ठितंतेनएवमादिधनंजय देवतानिर्जितास्तेनअसुरेण
तुपांडव स्वर्गान्निराकृतादेवाविचरंतिमहीतले सार्धंकाभयभीतास्तेगताःसर्वेमहेश्वरम् इंद्रेणकथितंसर्वमीश्वरस्या
पिचाग्रतः स्वर्गलोकंपरित्यज्यविचरंतिमहीतले मर्त्येषुसंस्थितादेवानशोभंतेमहेश्वर उपायंब्रूहिमेदेवअमराणांतुका
गतिः शीवउवाच गच्छगच्छसुरश्रेष्ठयत्रास्तिगरुडध्वजः शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणः ईश्वरस्यव
चःश्रुत्वादेवराजोमहामतिः त्रिदशैःसहितःसर्वैर्गतस्तत्रधनंजय अप्सरोगणगंधर्वैःसिद्धविद्याधरोरगैः॥ यत्रैवस-

जगन्नाथःकृपोस्तिचजनार्दनः॥ कृतांजलिपुटोभूत्वाइदंस्तोत्रंमुदीरयेत्॥ ओंनमोदेवदेवेशदेवानामपिवंदित॥ दैत्यारेपुंडरीका
क्षत्राहिमांमधुसूदन॥ नमस्तेस्थितिनाशायनमस्तेस्तुजगत्पते॥ नमोदैत्यविनाशायत्राहिमांमधुसूदन॥ सुराःसर्वेसमायुक्ता
भयभीताःसमागताः॥ शरणंत्वांजगन्नाथत्राहिमांभयविह्वलम्॥ त्राहिमांदेवदेवेशत्राहिमांत्वंजनार्दन॥ त्राहिमांत्वंसु-
रानंदानवानांविनाशक॥ त्वंगतिस्त्वंमतिर्देवत्वंकर्तात्वंपरायणः॥ त्वंमातासर्वगोसित्वंत्वमेव द्विजगासिता॥ अत्युग्रेण -
तुदैत्येननिर्जिता त्रिदशाःप्रभो॥ स्वर्गंत्यक्त्वाजगन्नाथविचरंतिमहीतले॥ इंद्रस्यवचनंश्रुत्वाविष्णुर्वचनमब्रवीत्॥ ॥
विष्णुरुवाच॥ ॥कीदृशोवोभवच्छत्रुःकिन्नामाकीदृशंबलम्॥ किंस्थानंतस्यदुष्टस्यकिंवीर्यंकःपराक्रमः॥ इंद्रउवाच॥
बभूवपूर्वंदेवेशासुरोब्रह्मसमुद्भवः॥ तालजंघेतिनाम्नावअसुरोतिमहाबलः॥ तस्यपुत्रोतिविख्यातोमुरनामेतिदानवः॥
उत्कटश्चमहावीर्योब्रह्मलब्धवरोमहान्॥ पुरीचंद्रवतीनामतत्रस्थानेवसत्यसौ॥ निर्जितादेवताःसर्वाःस्वर्गाच्चैवनिराकृताः॥
इंद्रोन्यश्चकृतस्तेनअन्योदेवोहुताशनः॥ चंद्रसूर्यौकृतौचान्यौयमोवरुणएवच॥ सर्वमात्मीकृतंतेनसत्यंसत्यंजनार्दन॥ त-
स्यतद्वचनंश्रुत्वाकोपाविष्टोजगत्पतिः॥ हनिष्येदानवंदुष्टंइत्याहभगवान्हरिः॥ ॥ त्रिदशैःसहितस्तत्रगतश्चंद्रावि
तींपुरीम्॥ ॥दृष्ट्वादेवान्सयुयुधेदानवोबलदर्पहा॥ असंख्यातैश्चशस्त्रास्त्रैर्दिव्यप्रहरणायुधः॥ ॥ हन्यमाना
स्तुतैर्देवाअसुरैश्चपुनःपुनः॥ त्रस्तादेवास्ततःसर्वेगताःसर्वेदिशोदश॥ ॥हरिंनिरीक्ष्यतत्रस्थंतिष्ठतिष्ठाब्रवीद्वचः॥

सतंनिरीक्ष्यप्रोवाचअसुरंमधुसूदनः रेदानवदुराचारममबाहुंनिरीक्ष्यच चक्रंचैवसमायातंसक्रोधोरक्तलोचनः ततस्तेसंसु-
खाःसर्वेविष्णुनादानवाहताः हतोबाणैःपुनर्दिव्यैर्बभूवासोतुविह्वलः चक्रंमुक्तंतुकृष्णेनदैत्यसैन्येचपांडव तेनैवछि
न्नाशिरसोबहवोनिधनंगताः एकांगोदानवस्तत्रयुध्यमानोमुहुर्मुहुः नष्टाःसर्वेसुरास्तेननिर्जितोमधुसूदनः निर्जि
तेनचदैत्येनबाहुयुद्धंचयाचितम् बाहुयुद्धंकृतंतेनदिव्यंवर्षसहस्रकम् विष्णुश्चिंतांप्रपन्नश्चनष्टाःसर्वेदिवौकसः॥
विष्णुःपराजितस्तेनगतोबदरिकाश्रमम् गुहांसिंहवतींनामतत्रसुप्तोजनार्दनः दानवःपृष्ठतोलग्नःप्रविष्टस्तांगु
हांतमाम् प्रसुप्तंतत्रमांदृष्ट्वादानवेनप्रभाषितम् हनिष्यामिनसंदेहोअसुराणांभयंकरः इत्येवमुक्तेवचनेदैत्ये
नामित्रकर्षिणा निर्गताकन्यकाचैकाजनार्दनशरीरतः रूपेणातिस्वरूपाढ्यादिव्यप्रहरणायुधा विष्णुतेजःसमुद्भू
तामहाबलपराक्रमा मोहितोदानवस्तत्रमुरनामेतिपांडव साकन्यायुयुधेतेनसर्वयुद्धविशारदा निहतोदान-
वस्तत्रतथादेवःप्रबुद्धवान् पतितंदानवंदृष्ट्वाततोविस्मयमागतः केनायंनिहतोरौद्रोममशत्रुर्भयंकरः नदेवेन
चगंधर्वेणसमोस्यास्तिभूतले एवंपार्थतदाजातोविस्मितोमधुसूदनः अकस्मादेवसोवाच वाचादिव्याशरीरिणी
॥ ॥एकादश्युवाच मयाचनिहतोदुष्टोदेवासुरभयंकरः जितायेनसुराःसर्वेस्वर्गाच्चैवनिराकृताः॥ स्त
स्यास्तद्वचनंश्रुत्वाविष्णुर्वचनमब्रवीत् विष्णुरुवाच उपकारस्त्वयाभद्रेममकारुण्यभावतः दानवोन्निहतो

दुष्टःसुराणांचभयंकरः॥ सोहंविनिर्जितोयेनकंसोयेननिपातितः॥ विष्णोस्तद्वचनंश्रुत्वादेवीवचनमब्रवीत्॥ एकादशीइयंविष्णोःसर्व-
शत्रुविनाशिनी॥ मयाचनिहतोदैत्यःसुराणांत्रासकारकः॥ इत्येतद्वचनंश्रुत्वादेवदेवोजनार्दनः॥ प्राहतुष्टोस्मिभद्रंतेवरंवरयवांछि-
तम्॥ निहतेदानवेंद्रेचसंतुष्टाः सर्वदेवताः॥ हृष्टपुष्टास्ततोगत्वाआनंदंचसमागताः॥ आनंदस्त्रिषुलोकेषुमुनयोमुदमाग-
ताः॥ ब्रूहित्वंवचनंभद्रेयत्तेमनसिवर्तते॥ ददामिचनसंदेहःसुराणामपिदुर्लभम्॥ ॥एकादश्युवाच॥ ॥ यदितु-
ष्टोसिमेदेवसत्यमुक्तंजनार्दन॥ यदिसत्यंजगन्नाथतिस्रोवाचोददस्वमे॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥सत्यमेतन्मयाप्रो-
क्तमवश्यंतवसुव्रते॥ तिस्रोवाचोमयादत्तास्तववाक्यंभवेदिति॥ ॥एकादश्युवाच॥ ॥त्रैलोक्येषुचदेवेशमन्वंतरयुगेष्व-
पि॥ अहंचतिथिप्रियानित्यंयथास्यात्कुरुमेवरम्॥ सर्वतिथिप्रधानाचसर्वविघ्नविनाशिनी॥ सर्वपापापहर्त्रीचआयुर्बलविवर्धिनी॥
येउपोष्यंतिमेमर्त्यामहाभक्त्याजनार्दन॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तेषांयदितुष्टोसिमाधव॥ श्रीकृष्णउ॰॥ ॥यत्त्वंवदसिकल्याणि-
तत्सर्वंचभविष्यति॥ धर्मार्थकाममोक्षंचयस्त्वामेवंकरिष्यति॥ ममभक्ताश्चयेलोकायेचभक्तास्तवापिच॥ चतुर्युगेषुवि-
ख्यातास्त्रिषुलोकेषुवैपरम्॥ तांश्चभक्तानहंमन्येएकादशिव्रतेस्थिताः॥ ममपूजांकरिष्यंतिएकादश्यांनसंशयः॥ सर्वति-
थ्युत्तमात्वंचमत्प्रसादाद्भविष्यसि॥ एवमुक्त्वाततःसातुतत्रैवांतरधीयत॥ पुराकैकटकेदेशेकर्णाकनगरेषुच॥ कर्णसेनेति

राजर्षिर्न्यवसत्ऋद्धिमत्प्रजः॥ ब्राह्मणैःक्षत्रियैर्वैश्यैःशूद्रैश्चैवानुमोदितः॥ ॥नदुर्भिक्षंनदारिद्र्यंतस्मिन्राज्ञिस्थितेप्र-

नालवृष्टिर्नाव्याधिर्नैवतस्करतापिच राजर्षिः पुत्रहीनोन कोपितत्रनविद्यते पत्रदुःखंपिताक्वापिपश्यतिनचकुत्रचित्
देशेमहाराजेप्रशासतिप्रजाःप्रभो धनहीनोद्विजःकोपिक्षस्क्षामोविपदंगतः कुटुंबभरणा शक्तः कृच्छ्रांनप्रवर्तते भर्तुः
शुश्रूषणेसक्तासदाचारेगृहेस्थिता क्षुदामानामविप्रर्षिर्भार्यासाध्वीचसत्तमा रहःपृच्छतिभर्त्तारंम्लानतावदनेनसा स्वा
मिन्पापेकृतेपूर्वंधर्महीनस्तुजायते धर्महीनेधनंनास्तिधनहीनेक्रियानहि तस्मात्केनाप्युपायेनधर्मस्यजननंकुरु एतस्मि
न्नंतरेराजन्देवर्षिःसमुपागतः दंपतीचोस्थितौतत्रमधुपर्कंगृहाणभो आसनेतिष्ठभोस्वामिन्नर्घ्यंगृह्णन्नमोस्तुते
अद्यमेसफलंजन्मअद्यमेसफलाःक्रियाः अद्यमेसफलंसर्वंभवतोदर्शनेनच अस्मिन्पुरेतुयेस्वामिन्सर्वेतेसुखिनोजनाः अ
हंतुधनहीनत्वान्महादुःखेनपीडितः कथयत्वत्प्रसादेनधनाढ्यःस्यामहंकथम् धनहीनस्यलोकेस्मिन्वृथाजन्ममनोरथाः एवं
श्रुत्वातुराजेंद्रवचनंनारदोब्रवीत् नारदउवाच मार्गशीर्षसितेपक्षेउत्पन्निर्नामनामतः तस्यास्तुपोषणेनैवधनाढ्योजायते
ध्रुवम् तथापापानिनश्यंतिएतत्सत्यंवदामिते सर्वसौख्यकरंनृणांहरिवासरमुत्तमम् गतेतुनारदेपश्चाद्व्रतंकृत्वाप्रयत्नतः तस्या
व्रतप्रभावेनसुप्रसन्नोजनार्दनः स्वयमेवाश्रितालक्ष्मीर्यत्रासीद्द्विजमंदिरं भोगान्सविपुलान्भुक्त्वागतोवैकुंठसन्निधौ ए
तस्मात्कारणाद्राजन्कर्तव्यंहरिवासरं अंतरंनैवकर्तव्यंप्रशस्तव्रतकारिभिः तिथिरेकाभवेत्सर्वापक्षयोरुभयोरपि उदयेकाद
शीस्वल्पा अंतरेचत्रयोदशी मध्येचद्वादशीपूर्णात्रिस्पृशासाहरिप्रिया एकाउपोषितायेनसहस्रैकादशीफलम् सहस्रगु

भो अकालवृष्टिर्नाव्याधिर्नैवतस्करतापिच राजर्षिःपुत्रहीनोनकोपितत्रनविद्यते पत्रदुःखंपिताक्वापिपश्यतिनचकुत्रचित्
एतादृशेमहाराजेप्रशासतिप्रजाःप्रभो धनहीनोद्विजःकोपिकश्चित्क्षामोविपद्गतः कुटुंबभरणाशक्तः कृच्छ्रांतमनुवर्तते भर्तुः
शुश्रूषणेसक्तासदाचारेगृहेस्थिता कदामानामविप्रर्षिर्भार्यासाध्वीचसत्तमा रहःपृच्छतिभर्तारंम्लानतावदनेनसा स्वा
मिन्यापेकृतेपूर्वंधर्महीनस्तुजायते धर्महीनेधनंनास्तिधनहीनेक्रियानहि तस्मात्केनाप्युपायेनधर्मस्यजननंकुरु एतस्मि
न्नंतरेराजन्देवर्षिःसमुपागतः दंपतीचोत्थितौतत्रमधुपर्कंगृहाणभो आसनेतिष्ठभोस्वामिन्अर्घ्यंगृण्हनमोस्तुते
अद्यमेसफलंजन्मअद्यमेसफलाःक्रियाः अद्यमेसफलंसर्वंभवतोदर्शनेनच अस्मिन्पुरेतुयेस्वामिन्सर्वेतेसुखिनोजनाः अ
हंतुधनहीनत्वान्महादुःखेनपीडितः कथंत्वत्प्रसादेनधनाढ्यःस्यामहंकथम् धनहीनस्यलोकेस्मिन्वृथाजन्ममनोरथाः एवं
श्रुत्वातुराजेंद्रतद्वचनंनारदोब्रवीत् नारदउवाच मार्गशीर्षसितेपक्षेउत्पत्तिर्नामनामतः तस्यास्तुपोषणेनैवधनाढ्योजायते
ध्रुवम् तथापापानिनश्यंतिएतत्सत्यंवदामिते सर्वसौख्यकरंनृणांहरिवासरमुत्तमम् गतेतुनारदेपश्चात्तद्व्रतंकृत्वाप्रयत्नतः तस्या
व्रतप्रभावेनसुप्रसन्नोजनार्दनः स्वयमेवाश्रितालक्ष्मीर्यत्रासीद्द्विजमंदिरं भोगान्सविपुलान्भुक्त्वागतौवैकुंठसन्निधौ ए
तस्मात्कारणाद्राजन्कर्तव्यंहरिवासरं अंतरंनैवकर्तव्यंप्रशस्तव्रतकारिभिः तिथिरेकाभवेत्सर्वापक्षयोरुभयोरपि उदयेकाद
शीस्वल्पा अंतरेचत्रयोदशी मध्येचद्वादशीपूर्णात्रिस्पृशासाहरिप्रिया एकाउपोषिताचैवसहस्रैकादशीफलम् सहस्रगु

णितंदानंएकादश्यांतुपारणे॥अष्टम्येकादशीषष्ठीतृतीयानचतुर्दशी॥पूर्वविद्धानकर्त्तव्याकर्त्तव्यापरसंयुता॥एकामुपोषये
त्तांतुद्वादशींविष्णुवल्लभाम्॥दशमीवेधसंयुक्ताहंतिपुण्यंपुराकृतम्॥एकादशीअहोरात्रंप्रभातेघटिकाभवेत्॥सातिथिःपरि
हर्त्तव्याउपोष्याद्वादशीयुता॥एवंविधामयाप्रोक्तापक्षयोरुभयोरपि॥एकादश्यांप्रकुर्वीतउपवासंनसंशयः॥सयातिपरमंस्था
नंयत्रास्तेगरुडध्वजः॥धन्यास्तेमानवालोकेविष्णुभक्तिपरायणाः एकादश्याश्चमाहात्म्यंपर्वकालेतुयःपठेत्॥गोसहस्रफलंतस्य
पुण्यंभवतिभारत॥दिवावायदिवारात्रौयःशृणोतीहभक्तितः॥कुलकोटिसमायुक्तोविष्णुलोकेवसेद्ध्रुवम्॥एकादश्याश्चमाहा
त्म्यंपठ्यमानंशृणोतियः॥ब्रह्महत्यादिपापानिनश्यंतेनात्रसंशयः॥एकादशीसमानास्तिसर्वपातकनाशिनी॥ ॥इति
श्रीभविष्योत्तरपुराणेमार्गशीर्षकृष्णैकादशीउत्पत्तिर्नाममाहात्म्यंसमाप्तम्॥ ॥ अथमार्गशी[illegible]क्लैकादश्यांवैतरणी
व्रतंहेमाद्रौभविष्ये॥ कृष्णउवाच॥ शरतल्पगतंभीष्मंपर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः॥व्रतेनयेनपुण्येनयमलोकोनदृश्यते॥नारीवा
पुरुषोवापियमलोकंनपश्यति॥तस्माचक्ष्वधर्मज्ञपितामहकृपांकुरु॥भीष्मउवाच॥ एकादशींवैतरणींनाम्नाकृत्वाचवि
मुच्यते॥यमलोकंनपश्येच्चशोकंचैवनविंदति॥ युधिष्ठिर०॥ ॥केनतातविधानेनकर्त्तव्यासामहाफला॥पितामहसमा
ख्याहितद्विधानंममप्रभो॥ भीष्मउवाच॥ एकादशींतिथिंकृत्वामार्गशीर्षगतांशुभाम्॥तामासाद्यनरःसम्यक्गृण्हीयान्नि
यमंशुचिः॥एकादशीतिथिःकृष्णानाम्नावैतरणीशुभा॥साव्रतेनत्वयाकार्यावर्षंनक्तोपवासिना॥ ॥मध्यान्हेतुनरःस्ना

न्त्वानित्यांनिर्वर्त्यसत्क्रियाः॥ रात्रौसुरभिमानीयकृष्णामर्चेद्यथाविधि॥ सापूर्वाभिमुखीकार्याकृष्णागौःकिलभूतले॥ अग्रपादात्समार
भ्यपश्चात्पादद्वयावधि॥ गोपुच्छंतुसमासाद्यकुर्याद्वापितृतर्पणं॥ ततःपूजाप्रकर्त्तव्याशास्त्रदृष्टविधानतः॥ गांचैवंश्रद्धयायुक्तश्चंदनेना
नुलेपितां॥ गंधतोयेनचरणौशृंगेप्रक्षाल्यशक्तितः॥ ततोनुपूजयेद्भक्त्यापुष्पैर्गंधादिवासितैः॥ मंत्रैःपुराणसंप्रोक्तैर्यथास्थानंयथावि
धि॥ ततोगोरग्रपादाभ्यांगोरास्थायनमोस्तुते॥ गोशृंगाभ्यांचसंपूज्यगोस्कंधाभ्यांतथैवच॥ गोःपुच्छायनमस्तेस्तुगोःपश्चात्पा
दयोस्तथा॥ गोःसर्वांगेषुसंपूज्यस्थानेस्थानेषुदेवताः॥ स्थानेष्वेतेषुगंधांश्चप्रक्षिपेच्छुद्धमानसः॥ पश्चात्संदापयेद्धूपंगोर्दीपःप्रति
गृह्यतां॥ असिपात्रादिकंघोरंनदींवैतरणींतथा॥ प्रसादात्तेतरिष्यामिगोर्मातस्तेनमोनमः॥ यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघना
शिनी॥ विश्वरूपधरोदेवःप्रीयतामनयागवा॥ सुखेनतीर्यतेयस्मान्नदीवैतरणीध्रुवम्॥ तस्मादेकादशींकृत्वानाम्नावैतरणींनरः
हेमशृंगींरौप्यखुरींसघंटाभरणांवरां॥ ताम्रपृष्ठींकांस्यदोग्ध्रींसुवर्णोत्तरदक्षिणाम्॥ सवत्सांद्विजमुख्यायपूजयित्वासमर्पयेत्॥
आनंदकृत्सर्वलोकेदेवानांचसदाप्रिया॥ गौस्त्वंपाहिजगन्नाथेदीपोयंप्रतिगृह्यतां॥ आच्छादनंगवेदद्यात्सम्यक्शुद्धंसुनिर्मलं॥
सुरभिर्वस्त्रदानेनप्रीयतांपरमेश्वरी॥ मार्गशीर्षादिकेभक्त्यावर्षमेकंतुपूजयेत्॥ मासिमासिप्रकुर्वीतमासद्वादशकव्रतम्॥ उद्या
पनंततःकुर्यात्पूर्णेसंवत्सरेतदा॥ युधिष्ठिरउ०॥ मार्गशीर्षसितेपक्षेउद्यापनविधिंवद॥ कृष्णउ०॥ यच्छ्रेत्सफलंजन्मजीवितंचसुजी
वितं॥ विनाशंसर्वपापानांसकुर्याद्द्वादशीमिमां॥ युधिष्ठिरकिमिष्टेनशिष्टैरन्यैरनुष्ठितैः॥ दुष्टानीतरदुर्गाणितोषयस्वचकेशवं॥ मार्ग

शीर्षेसितेपक्षे द्वादश्यांकारयेदिदं यदावाग्निरुत्सन्नादेवदेवंजनार्दनम् एकादश्यांनिराहारोमासिमास्यर्चयेद्धरिं द्वादश्यांद्वादशो
तानिनामानिपरिकीर्तयेत् केशवंमार्गशीर्षेचपौषेनारायणंविदुः माधवंमाघमासेतुगोविंदमथफाल्गुने चैत्रेविष्णुंतथाविंद्याद्वै
शाखेमधुसूदनं त्रिविक्रमंतथाज्येष्ठेआषाढेवामनंविदुः श्रावणेश्रीधरंविद्धिहृषीकेशंतुभाद्रके आश्विनेपद्मनाभंचऊर्जेदामो
दरंविदुः कृष्णोनंतोच्युतश्चक्रीवैकुंठोथजनार्दनः उपेंद्रोयज्ञपुरुषोवासुदेवस्तथाहरिः योगीशःपुंडरीकाक्षोमासनामान्यनुक्रमात्
एतानिप्रातरुत्थाययःपठेत्पुरुषःसदा अपिदुर्गतिकास्तस्यपितरःस्वर्गमाप्नुयुः तिलपात्रद्वादशकंयोदद्यात्सत्यहंद्विजे एवंद्वाद
शभिर्मासैर्व्रतंपारंगमिष्यति व्रतांतेब्राह्मणान्शांतान्माससंख्यान्निमंत्रयेत् द्वादशाश्वत्थपात्रेषुस्थापयेच्छुक्लतंडुलैः ओंतस्मैनम
आयातु इतिआवाहयेत्पृथक् संस्थाप्याग्निंततःप्राच्यांध्यायेद्योआत्मसंमुखान् आसनंपाद्यमर्घ्यंचगंधपुष्पादिनातथा धू
पदीपांश्चवासांसिहोमशेषंसमापयेत् दत्वाचाचमनंपश्चाद्धोमशेषंनिवेदयेत् अष्टाष्टसमिधोहोमेहुत्वाष्टाष्टघृताहुतीः यवस्या
हुतिमेकैकामष्टाष्टौचतिलाहुतीः अग्निप्रतिष्ठिनंहोमंदेवेभ्यश्चनिवेदयेत् पूर्णाहुतौपठेन्मंत्रंतद्विष्णोःपरमंपदं एवंकृतेतुहोमां
तेगाःकृष्णाद्वादशाष्टवा षट्चतस्रोपिवादेयाएकावापिपयस्विनी शय्यासतूलिकाकार्यादंपत्योःपरिधानकं सवत्साकृष्णवर्णातु
धेनुर्देयापयस्विनी सौवर्णींसुरभिंकृत्वास्थापयेत्तूलिकोपरि सुरभिंपूजयेन्मंत्रैः पूर्वोक्तैर्भक्तिसंयुतः ततस्तुगुरवेदद्यात्स
र्वंतत्क्षमापयेत् कृष्णभक्तायशांतायविधिज्ञानमहात्मने तेप्रीयंतामितिप्रोक्तादेवाद्वादशमासिकान् मामेवमुद्दिश्यतेलिंग

वंशाच्यः परिग्रहः॥ मासिमासिभवेत्तेषुतिलपात्रे घृतैर्घटैः॥ तस्मिन्काले प्रदातव्या [illegible] सनामभिः॥ समाप्यतु व्रतं पुण्यं
तस्मादर्घ्यंप्रदापयेत्॥ उद्धारयेत्पितृगणान्दश पूर्वान्दशापरान्॥ आत्मानमेकविंशञ्च कृष्णैकादश्युपोषणात्॥ भारो लोहस्य
दातव्यः कार्पासो द्रोणसंयुतः॥ वैतरिण्यां समास्थर्थं ब्राह्मणाय कुटुंबिने॥ नारी वा पुरुषो वापि व्रतस्यास्य प्रभावतः॥ राज्यं-
बहुदिनं भुक्त्वा स्वर्गलोके महीयते॥ ॥ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे मार्गशीर्षकृष्णैकादश्यां वैतरिणीव्रतोद्यापनं-
संपूर्णम्॥ ॥ इति एकादशीव्रतानि समाप्तानि॥ ॥ ॥ शुभं भवतु॥ छ ॥

॥पुस्तकगीतगोविन्दप्रारम्भः॥पत्रसंख्या॥५३॥

व२ पा१

गी०गो० १॥

श्रीगणेशायनमः॥ भद्रायभवतांभूयात्कृष्णस्यप्रीतिभाजितः॥ कालिंदीजलसंसर्गिमेघश्यामोतिसुंदरः॥१॥ वृत्तसूनांभातियोगाढश्रीकृष्णचरितामृतमाली
रूपतेजयदेवेनगीतगोविंदपुस्तकम्॥२॥ इहकविः प्रारिप्सितस्यग्रंथस्याविघ्नपरिसमाप्त्यर्थंश्रीकृष्णस्मरणरूपंवस्तुनिर्देशलक्षणंमंगलाचरणंताव
दाचरति॥ मेघैर्मेदुरमिति॥ राधामाधवयोरहःकेलयोयमुनाकूलेजयंतीत्यन्वयः॥ राधाकृष्णयोरहःकेलयएकांतक्रीडाः॥ यमुनाकूलेयमुनातीरेजयंति
सर्वोत्कर्षेणवर्तंते॥ कथंभूतयोःराधामाधवयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं अध्वनिमार्गेकुंजेलतागृहेद्रुमेवृक्षेइत्थंइतिनंदनिदेशतोनंदाज्ञयाचालितयोः॥ प्र
त्यध्वकुंजद्रुमात्इतिउद्दिश्यचालितयोः॥ इतीतिकिंहेराधेअंबरंआकाशंमेघैर्मेदुरंव्याप्तमित्यर्थः॥ वनभुवस्तमालद्रुमैस्तमालवृक्षैःश्यामाः प्रयं

मेघैर्मेदुरमंबरंवनभुवश्श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तंभीरुरयंत्वमेवतदिमंराधेगृहंप्रापय॥ इत्थंनन्दनिदेशतश्चलितयोःप्रत्यध्व
कुंजद्रुमंराधामाधवयोर्जयंतियमुनाकूलेरहःकेलयः॥१॥ वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मापद्मावतीचरणचारणचक्रव
र्ती॥ श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतंकरोतिजयदेवकविःप्रबंधम्॥२॥

कृष्णःनक्तंरात्रौभीरुःभयशीलः अतिबालत्वात् तत्तस्मात्कारणात्त्वमेवइमंपुरोवर्तिनंकृष्णंगृहंप्रापयगृहंनय॥ एवंकारणानंदस्याज्ञयाअस्मिन्विश्वा
साभावःसूचितः॥१॥ इदानींकविःसरस्वतीलक्ष्म्योःकीर्तनपूर्वकंकृष्णस्यसुरतक्रीडावर्णनंकर्तुमाह॥ वाग्देवेति॥ जयदेवकविरेतंप्रबंधंकृष्णकेलिकथा
प्रतिपादकंग्रंथंकरोतीत्यन्वयः॥ कथंभूतोजयदेवकविः वाग्देवताचरितचित्रित॥ चित्तसद्मावाग्देवतायाःसरस्वत्याश्चरितेनवचनरचनाविशेषेणचि
त्रितंमण्डितंचित्तसद्मनोगृहंयस्यसः पुनःकथंभूतः पद्मावत्यालक्ष्म्याश्चरणयोश्चारणेनसंवाहनेनचक्रवर्तीनृपइवलक्ष्मीसेवयाचक्रवर्तीत्वप्राप्ति
रितिकथंभूतंप्रबंधंश्रीवासुदेवेतिश्रीराधारमणोवासुदेवःश्रीकृष्णस्तयोःरतिकेलिकथयासुरतक्रीडाकथनेनसमेतंयुक्तंप्रतिपादकमित्यर्थः॥२॥ ॥

५॥

अथकविर्निजग्रंथप्रयोजनमाह॥ यदीति हे मूढ भक्त तदा तर्हि जयदेवसरस्वतीं शृणु। इत्यन्वयः। यदि यर्हि हरिस्मरणे कृत्वा चेतने सरसं सानुरागं तव मनः
अस्तीत्यध्याहारः। यदि यर्हि विलासकलासु कुतूहलं विलासः कृष्णविलासः कला चतुःषष्टिः तासु कुतूहलमस्तीति कथंभूतां जयदेवसरस्वतीं मधुरां सरसां
अर्थतः कोमलैः शब्दतः अत एव कान्तैः मनोहरां पदावलीं पदसमूहो यासां तां सा ताम्॥३॥ कविरन्यग्रंथेभ्यो मद्ग्रंथे बहवो गुणाः संतीति बोतयन्नाह॥ वाचइति॥

यदि हरिस्मरणे सरसं मनो यदि विलासकलासु कुतूहलम्॥ मधुरकोमलकांतपदावलीं शृणु तदा जयदेवसरस्वतीम्॥३॥ वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिं गिरां जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरूहद्रुतेः॥ शृंगारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्द्धनस्पर्द्धी कोऽपि न विश्रुतः श्रुतिधरो धोयी कविक्ष्मापतिः॥४॥

उमापतिधरः कविर्वाचः वचनानि परं पल्लवयति विस्तारयति न तु गुणादिकं संदर्भशुद्धिं अर्थतः शब्दतश्च ग्रंथनाविशुद्धिं जयदेव एव जानीते नान्य इत्यर्थः
शरणः कविः दुरूहद्रुतेः विषमस्य ग्रंथस्य शीघ्रोच्चारणात् श्लाघ्यः स्तुत्यः शृंगारेति शृंगारोत्तराणि शृंगारप्रधानानि संति उत्कृष्टानि प्रमेयानि नामानि
रचनैः प्रबंधैः आचार्यगोवर्द्धनस्य स्पर्द्धी कोऽपि न विश्रुतः आचार्यगोवर्द्धनः कविः शृंगारप्रधानमेव प्रबंधं करोतीत्यर्थः धोयी नाम कविः क्ष्मापतिः कवि
राजः राजपदेन महदहंकारकथनं श्रुतिधरः श्रुत्या श्रवणमात्रेणैव धारयति न तु अर्थादिग्रहणप्रवीण इति॥४॥

कविरधुना भक्तानुग्रहार्थं विष्णोर्भावार्थं च दशावतारवर्णनमाह ॥ प्रलयेत्यादि जगदीश त्वं तं अस्य मालवरागेन लक्षणम् ॥ लघुगुरुमात्रं धातेन रूपकः कार्यतो द
न्तिताविचुंबितवक्त्रपद्मः शुकश्रुतिः कुंडलवान्भ्रमन्तः संकेतशालां प्रविशन्प्रदोषे मालाधरो मालवरागराजः ॥ हे केशव हे धृतमीनशरीर धृतं मीनशरीरं वेदो
द्धरणार्थं येन हे जगदीश हे हरे जय उत्कर्षेण वर्द्धस्व कस्मादित्यत आह त्वं प्रलयपयोधिजले कल्पान्तसमुद्रजले वेदं धृतवानसि ॥ कथं अखेदं अपरिश्रमं
यथा स्यात्तथा पुनः कथं यथा स्यात्तथा विहितं कृतं वहित्रचरित्रं समुद्रतरणकारणं नौकाचेष्टितं यत्र तत्क्रियायाम् ॥१॥ क्षितिरिति हे केशव धृतकच्छपरूपं

गौरीमालवरागेण गीयते रूपकतालेन ॥ प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं विहितवहित्रचरित्रमखेदम् ॥ केशव धृतमीनशरीरं जय जगदी
श हरे ॥१॥ क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे धरणीधरणकिणचक्रगरिष्ठे ॥ केशव धृतकच्छपरूप जय जगदीश हरे ॥२॥ वसति दशनशिखरे ध
रणी तव लग्ना शशिनि कलंककलेव निमग्ना ॥ केशव धृतशूकररूप जय जय जगदीश हरे ॥३॥

येन हे जगदीश हरे जय उत्कर्षेण वर्द्धस्व तव पृष्ठे क्षितिः पृथ्वी तिष्ठतीत्यन्वयः ॥ कथंभूते पृष्ठे अतिविपुलतरे अतिशयेन विपुलतरः पदार्थो येन पुनः कथंभू
ते धरण्याः पृथ्व्याः धरणेन वहनेन या किणचक्रं कृतरन्ध्रपिंडस्तेन गरिष्ठे ॥२॥ वसतीति ॥ हे केशवेत्यादि पूर्ववत् धृतः शूकररूपं येन तव दशनशिख
रे दन्ताग्रभागे धरणी पृथ्वी लग्ना संबद्धा वसति तत्र दृष्टान्तः शशिनि चन्द्रे निमग्ना अन्तःस्थिता कलंककलेव कलंकरेखेव ॥३॥

तवेति हे केशव धृतं नरहरिरूपं नृसिंहस्वरूपं येन तत्संबोधनं तव करकमलवरे हस्तपद्मश्रेष्ठे नखमस्तीत्यध्याहारः कथंभूतं नखं अद्भुतशृंगं अद्भुतमाश्चर्य्य कारकं शृंगमग्रभागो यस्य अद्भुतत्वे हेतुमाह ॥ दालितः विदारितः हिरण्यकशिपोर्दैत्यस्य तनुरेव भृंगो भ्रमरो येन ॥ अन्यत्र भ्रमरे णाकमलं दल्यते इदं तु वैपरीत्येनाश्चर्य्यं ॥४॥ छलयसीति ॥ धृतं वामनरूपं येन हे अद्भुतवामन आश्चर्य्यवामन त्वं विक्रमणे पादविक्षेपे कर्त्तव्ये बलिं असुरं छलयसि वंचयसि कीदृशं त्वामीति संबोधनपदमिति ॥ पदनखनीरेण पदनखाग्रसंबंधिजलेन गंगारूपेण जनितं कृतं जनपावनं लोकपावित्र्यं येन ॥ क्षत्रियेति हे धृत भृगुपतिरूप धृत

तव करकमलवरे नखमद्भुतशृंगं दालितहिरण्यकशिपुतनुभृंगं ॥ केशव धृत नरहरिरूप जय जय जगदीश हरे ॥४॥ छलयसि विक्रमणे बलिम द्भुतवामन पदनखनीरजनितजनपावन ॥ केशव धृत वामनरूप जय जय जगदीश हरे ॥५॥ क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापं स्नपयसि शमितभवतापम् ॥ केशव धृत भृगुपतिरूप जय जय जगदीश हरे ॥६॥ वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं दशमुखमौलिबलिं रमणीयम् ॥ केशव धृत रामशरीर जय जय जगदीश हरे ॥७॥

परसरामरूप क्षत्रियरूपमयमिति पयसि जगत् स्नपयसीत्यन्वयः ॥ क्षत्रियशरीरविकारे जले जगत् स्नपयसि स्नानं कारयसि स्नाने फलमाह ॥ कथंभूतं जगत् अपगतपापं गतकलुषं पुनः कथंभूतं शमितभवतापं दूरीकृतसंसारतापम् ॥६॥ वितरसीति ॥ हे धृत रामशरीर त्वं रणे संग्रामे दशमुखमौलिबलिं रावणमस्तकोपहारं दिक्षु दिशासु वितरसि ददासि कीदृशं दिक्पतिकमनीयं इन्द्रादीनां काम्यं इच्छाविषयमित्यर्थः रमणीयं मनोहरं दशादिक्षु दशादानात् ॥७॥

वहसीति॥ हे धृतहलधररूप धृतबलभद्ररूप॥ त्वं वपुषि वसनं वस्त्रं वहसि धारयसि कथंभूते वपुषि विशदे शुभ्रे कथंभूतं वसनं जलदाभं सजलमेघसदृशं पुनः कथंभूतं हलहतिभीतिमिलितयमुनाभं हलहतिभीत्या मिलिता उपस्थिता या यमुना तद्वदाभा दीप्तिर्यस्य भयेन प्रतिश्यामत्वं भवति॥८॥ निंदसीति हे धृतबुद्धशरीर धृतबौद्धावतार॥ हे सदयहृदय दयया सहितं तं करुणाग्रहं इति खेदानुकरणोदयाया मं॥ त्वं यज्ञविधेः कृतुविधानस्य श्रुतिजातं वेदसमूहं निंदसि दूषयसि॥ कथंभूतं श्रुतिजातं दर्शितपशुघातं दर्शितः प्रतिपादितः पशूनां घातो वधो यत्र॥९॥ म्लेच्छेति॥ हे धृतकल्किशरीर धृतकल्क्यवतार त्वं म्लेच्छनिवहनिधने

वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभम्॥ हलहतिभीतिमिलितयमुनाभम्॥ केशव धृतहलधररूप जय जगदीश हरे॥८॥ निंदसि यज्ञविधेरहह श्रुतिजातम्॥ सदयहृदयदर्शितपशुघातम्॥ केशव धृतबुद्धशरीर जय जगदीश हरे॥९॥ म्लेच्छनिवहनिधने कलयसि करवालम्॥ धूमकेतुमिव किमपि करालम्॥ केशव धृतकल्किशरीर॥१०॥ श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारम्॥ शृणु सुखदं शुभदं भवसारम्॥ केशव धृतदशविधरूप जय जगदीश हरे॥११॥

म्लेच्छसमूहनाशे नाशनिमित्तं किमपि अनिर्वचनीयं करवालं खड्गं कलयसि धारयसि धूमकेतुमिव आत्यंतिकतारकायातमिव करालं भयानकम्॥ धूमकेतुराग्नेरस्तद्दीप्त्या भयानकम् यथाग्निः सर्वदाहकस्तथा करवालः म्लेच्छानां नाशक इत्यर्थः॥१०॥ श्रीजयदेवेति॥ हे धृतदशविधरूप दशप्रकारशरीर श्रीजयदेवकवेरिदं उदितं भाषितं स्तुतिरूपं आकर्णयेति भक्तजनप्रत्युक्तिः कीदृशं उदारं मनोहरं सुखदं सुखप्रापकत्वात् शुभदं कल्याणदायकं भवसारं

उत्तानेनाचता पुनः संक्षेपेण कीर्तयति॥ वेदानुद्धरते इति॥ तुभ्यं कृष्णाय नमोस्तु इत्यन्वयः॥ कथंभूताय कृष्णाय वेदानुद्धरतीति मीनरूपेण पुनः जगन्ति वहते धारयते कूर्म
रूपेण भूगोलं पृथ्वीचक्रं उद्बिभ्रते ऊर्ध्वं धारयते वराहरूपेण दैत्यं हिरण्यकशिपुं दारयते नरसिंहरूपेण॥ बलिं दैत्यं छलयते वामनरूपेण क्षत्रक्षयं क्षत्रियाणां नाशं कु
र्वते परशुरामरूपेण पौलस्त्यं रावणं जयते रामचंद्ररूपेण हलं लांगलं कलयते धारयते बलभद्ररूपेण कारुण्यं दयां आतन्वते विस्तारयते बुद्धरूपेण॥ म्लेच्छान् मूर्छय
ते नाशयते कल्किरूपेण॥ अतएव दशाकृतिकृते दशावेषरूपधारिणे॥१॥ कविरिदानीं गुर्जरीरागेण कृष्णं स्तौति॥ रागलक्षणम्॥ श्यामा सुकेशी मलयद्रुमाणां म

वेदानुद्धरते जगन्ति वहते भूगोलमुद्बिभ्रते दैत्यं दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते। पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते। म्ले
च्छान्मूर्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं नमः॥१॥ गुर्जरीरागेण गीयते प्रतिमठताले॥ श्रितकमलाकुचमण्डल धृतकुण्डल ए। कलित
ललितवनमाल जय जय देव हरे॥१॥ दिनमणिमण्डलमण्डन भवखण्डन ए। मुनिजनमानसहंस जय जय देव हरे॥२॥

दुग्धसत्वक्षुब्धवत्सस्य जाता॥ श्रुतेः स्वरांशं दधती॥ वेभागं तंत्री मुखादादीरा गुर्जरीयमीता॥ श्रितेति॥ हे देव हरे जय जय स्वभक्तपक्षपातेन सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व
श्रितेत्यादीनि सप्तपद्यानि पदानि संबोधनानि ज्ञातव्यानि एकं तत्पदं इत्यर्थः हे श्रितकमलाकुचमंडल श्रितं आश्रितं कमलायाः लक्ष्म्याः कुचमंडलं स्तनमंडलं
येन हे धृतकुण्डल धृतं कुंडलं येन कलितेति कलिता धृता ललिता सुंदरा वनमाला पुष्पदाम येन॥१॥ दिनमणीति॥ हे दिनमणिमंडलमंडन सूर्यमंड
लालंकार भवखंडन भक्तानां संसारनाशक॥ हे मुनिजनमानसहंस मुनिजनानां मानसे हंस मानससरसि यथा॥ तितदत जयजयेति पूर्ववत्॥२॥

कालीयेति॥ कालियनाम्नः सर्पस्य गंजन हिंसक जनरंजन भक्तरंजक॥ यदुकुलेति॥ यादवकुलकमलसूर्य॥३॥ मधुमुरेति मधुमुरनरकसंज्ञकानां दैत्यानां नाश
क गरुडासन गरुड एवासनं यस्य॥ सुरकुलेति॥ सुरकुलानां देवसमूहानां केलेः क्रीडायाः सुखस्य निपातनु निदान आदिकारण॥४॥ अमलेति॥ अमलकम
लदलवत् निर्मलपद्मपत्रवत् लोचने यस्य॥ भवमोचन संसारभंजक॥ त्रिभुवनेति॥ त्रिभुवनमेव भवनं गृहं तस्य निधानमिव निधिरिव॥५॥ जनकेति॥ जन
कसुतायाः कृतभूषण कृतालंकार जितदूषण जितराक्षस॥ यद्वा जितपाप॥ समरेति॥ समरे संग्रामे शमितो मारितो दशकंठो रावणो येन॥६॥ अभिनवे

कालियविषधरगंजन जनरंजन ए॥ यदुकुलनलिनदिनेश जय जयदेव हरे॥३॥ मधुमुरनरकविनाशन गरुडासन ए॥ सुरकुलकेलिनिदान जय
जयदेव हरे॥४॥ अमलकमलदललोचन भवमोचन ए॥ त्रिभुवनभवननिधान जय जयदेव हरे॥५॥ जनकसुताकृतभूषण जितदूषण ए
समरशमितदशकंठ जय जयदेव हरे॥६॥ अभिनवजलधरसुंदर धृतमंदर ए॥ श्रीमुखचन्द्रचकोर जय जयदेव हरे॥७॥ तव चरणे प्रणता
वयमिति भावय ए॥ कुरु कुशलं प्रणतेषु जय जयदेव हरे॥८॥ श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदं मंगलमुज्वलगीत जय जयदेव हरे॥९॥ पद्मापयो
धरतटीपरिरंभलग्नकाश्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य। व्यक्तानुरागमिव खेलदनंगखेदस्वेदांबुपूरमनुपूरयतु प्रियं वः॥२॥

ति सजलमेघसुंदर धृतमंदराचल॥ श्रीमुखेति॥ श्रीमुखलक्ष्मीमुखमेव चंद्रस्तत्र चकोर इव जयदेवेति हे देव हे हरे जयेति प्रार्थयत श्रीजयदेवकवेः इदं उदितं
मंगलं गीतविशेषः मुदं हर्षं कुरुते कुर्वतां श्रुण्वतां इति शेषः कथंभूतं इदं मंगलं उज्वलगीतं तालानुगमनेन रम्यं गीतं गानं यस्मिन्॥९॥ अधुना कामोद्दीप
कत्वात् वसंतस्य वर्णनव्याजेन कृष्णक्रीडां वर्णयितुमारभन् आशीर्वदति॥ पद्मेति मधुसूदनस्य कृष्णस्य उरः वक्षस्थलं वो युष्माकं प्रियं अभिलाषं अनु
पूरयतु इत्यन्वयः कथंभूतं उरः पद्मायाः लक्ष्म्याः पयोधरतटी स्तनपरिसरस्तस्याः परिरंभेन आलिंगनेन लग्नं यत्काश्मीरं कुंकुमं केशरं तेन मुद्रितं चिन्हितं
मन्ये वेदं वक्षस्थलं नान्यस्या इति भावः पुनः कथंभूतं मिव व्यक्तानुरागमिव पुनः कथंभूतं उरः खेलति खेलनं विलासं करोति कुर्वन् वः अनंगः कंदर्पस्तस्य खे
देन सुरतायासेन स्वेदांबुपूरो धर्मजलप्रवाहो यत्र॥२॥

अधुनाविरहोत्कंठितायाराधायाः कांचित्सखीकृष्णवार्तांवक्तुमाह॥ वसंतइतिवसंतेवसंतकालेकाचित्सहचरीसखीसरसंसाविलासंइदंवक्ष्यमाणंवचःराधां
प्रतिउचेअवदत्॥ कथंभूतांराधांवासंतीकुसुमसुकुमारैःमाधवीपुष्पसुकोमलैरवयवैरंगैरुपलक्षितेर्भा॥ उपलक्षणेतृतीया पुनःकथंभूतांराधांकांतारेदु
र्गवर्त्मनिभ्रमंतीं॥ पुनःकथंभूतांबहुविहितंवारंवारंदूतीद्वारेणकृतंकृष्णानुसरणंसंधानंयया पुनःकथंभूतांअमंदंयथास्यात्तथाकंदर्पज्वरेणकामज्वरेण
जनितायाउत्पादितायाचिंतातयाआकुलतातयाकृत्वावलंतीउद्भवंतीबाधापीडायस्याः॥१॥ पूर्वोक्तमर्थंगीतेनाहललितेति॥ अस्यवसंतरागः॥ रागल
क्षणम्‌हारावलीखंडविलोचयन्मध्येच्छःपुष्पाण्यपंचततलतांकुरेण धम्मंतयदावास मनंगमूर्तिर्मनोमतंगस्यवसंतरागः॥ हेसखिहरिःइहसवसंतेविहरतियु

वसंतेवासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतींकांतारेबहुविहितकृष्णानुसरणाम्॥ अमंदंकंदर्पज्वरजनितचिंताकुलतयावलद्बाधांराधांस
रसमिदमूचेसहचरी॥१॥ वसंतरागेणगीयते॥ रूपकताले॥ विहरतिहरिरिहसरसवसंते॥ नृत्यतियुवतिजनेनसमंसखिविरहिजन
स्यदुरंते॥ ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे॥ मधुकरनिकरकरंबितकोकिलकूजितकुंजकुटीरे॥१॥

युवतिजनेनसमंनृत्यतिचेतिध्रुवगतेनपदेनान्वयः हेराधेहरिःकृष्णःइहास्मिन्वसंतसमयेक्रीडतिकामिनीसमूहेनसहनर्तनंकरोतिकुत्रस्थले
इत्यपेक्षायांसप्तमपदान्यत्वेनवृंदावनविपिनेसर्वेणान्वयः कीदृशेवसंतसमयेललितेत्यादिसप्तमपदानिवसंतसमयविशेषणानि॥ ललि
तायामनोहरायालवंगलतायालवंगवल्ल्याःपरिशीलनेनसंपर्केणकोमलोमंदगंधमनोहरोमलयसमीरोमलयानिलोयत्र॥ अनेनवायोःसुगं
धत्वशीतलत्वमंदत्वान्युक्तानि॥ मधुकरेतिमधुकरनिकरेणभ्रमरसमूहेनकरंबितेमिश्रितैःकूजितैःशब्दितैःकुंजस्यलतागृहस्यकुटीरेयत्राकुटीयत्र॥२॥

उन्मदेति॥ उन्मत्तौ मदमदनौ हर्षकामौ यत्र एवंभूतो मनोरथो यस्य स एवंभूतो यः पथिकवधूजनः पांथस्त्रीजनः तेन जनितः उत्पादितो विलापः परिदेवनं यत्र
अलिकुलेति॥ अलिकुलैः भ्रमरसमूहैः संकुलो व्याप्तः कुसुमसमूहः स्तवकानि निराकुलो व्यस्तः बकुलानां वकुलानां कलापः समूहो यत्र॥ ॥ मृगमदेति॥ मृगमद
स्य कस्तूरिकायाः सौरभस्य वशंवदाः सुरभितो साहस्यापन्नता वादिनी नवा नूतना दलमाला पत्रमाला येषां ईदृशास्तमालाः नूतनपत्रतमालो मृगमदगं
धमनुकरोतीति॥ युवजनानां तरुणजनानां हृदयं विदारयति॥ एवंविधो यो मनसिजः कंदर्पः तस्य यानि नखानि तद्वद्रुचिर्दीप्तिर्येषां एवंभूतानां किंशु

उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनजनितविलापे॥ अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलबकुलकलापे॥ २॥ मृगमदसौरभरभसवशंव
दनवदलमालतमाले॥ युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले॥ ३॥ मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेशरकुसुमविकाशे॥ मि
लितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे॥ ४॥ विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे॥ विरहिनिकृंतनकुंतमुखाकृ
तिकेतकिदंतुरिताशे॥ ५॥

कानां पलाशपुष्पाणां जालं समूहो यत्र॥ ३॥ मदनेति॥ मदनमहीपतेः कामनृपस्य कनकदंडच्छत्रं तद्वत् रुचिर्यस्य एवंभूतः केशरकुसुमविकाशो नागके
शरपुष्पप्राचुर्यं यस्मिन्॥ मिलितेति॥ मिलिताः शिलीमुखाः भ्रमरा येषु तैः पाटलीपटलैः पाटलिपुष्पसमूहैः कृतस्मरतूणविलासः कामतूणीरचेष्टितं यत्र॥ ४॥ विगलि
तेति॥ विगलितस्य शैथिल्यं प्राप्तस्य लज्जितस्य जगतः अवलोकने दर्शनेन तरुणाकरुणोतरुणाच्छेदैः पुष्पविकाशव्याजेन कृतो हास्यो हास्यं यत्र॥ वि
रहिनीति॥ विरहिणीनां कृंतनानि विभेदीनि मारकाणि कुंतमुखाकृतीनि भल्लमुखाकाराणि यानि केतकपुष्पाणि तैः दंतुरिता व्याप्ता आशा दिशो यस्मिन्॥ ५॥

॥५॥

माधविकेति॥ माधविकायाः वासंतीलतायाः परिमलेन गंधेन ललिते मनोहरे नवमालिका नेवारपुष्पाणि जातिः जातीपुष्पाणि ताभ्यां सुगंधौ मुनिमनसाम
पि ऋषिचित्तानामपि मोहनकारिणि मदजनके तरुणानामपूर्वबंधौ अकारणबंधौ सहजमित्रे॥६॥ स्फुरदिति॥ वृंदावनविपिने हरिः क्रीडति इत्यन्वयः स्फुर
त्याः प्रचलंत्या अतिमुक्तलताया वासंतीलतायाः परिरंभणेनालिंगनेन मुकुलितः पुष्पितः पुलकितो हृष्टः आम्रवृक्षो यत्र॥ कथंभूते वृंदावनविपिने प
रिसरे भुवि पर्यंतं परिगतं व्याप्तं यद्यमुनाजलं तेन पूते पवित्रे॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवकवेरिदं भणितं उदयति उदयं प्राप्नोति प्राप्नोतु इत्यर्थः हरिचरण

माधविकापरिमलललिते नवमालिकजातिसुगंधौ॥ मुनिमनसामपि मोहनकारिणि तरुणाकारणबंधौ॥६॥ स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभ
णमुकुलितपुलकितचूते॥ वृंदावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूते॥७॥ श्रीजयदेवभणितमिदमुदयति हरिचरणस्मृतिसारम्॥
सरसवसंतसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारम्॥८॥ दरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्परागप्रकटितपटवासैर्वासयन्काननानि॥ इह हि
दहति चेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसमबाणप्राणवद्गंधवाहः॥११॥

स्मृतिरनुचिंतनं सारो मुख्यं यत्र सरसं सुमनोहरं वसंतसमयवनवर्णनं यत्र॥ अनुगतः अनुकूलः मदनविकारः कामविलासो यत्र॥८॥ यदा वियो
गिनीनां दुःसहं वसंतवातं वर्णयति॥ दरेति इह वसंते गंधवाहो वायुः चेतः अर्थाद्विरहिणां दहतीत्यन्वयः॥ किं कुर्वन् दरविगलितायाः ईषद्विकसितायाम
ल्याः मल्लिकायाः वल्लीयुक्तलतासु चंचद्भिः हलद्भिः परागैः पुष्परजोभिः प्रकटितपटवासैः स्फुटीकृतपटवासचूर्णैः काननानि वनानि वासयन् सुर
भी कुर्वन् पुनः कथंभूतः केतकीपुष्पाणां गंधस्य बंधुर्मित्रं प्रसरंतो ये असमबाणाः कामबाणास्तेषां प्राणवत् प्राणरूपः॥

वसंतवासरवर्णनमनंगोद्दीपकत्वमाह उन्मीलदिति ॥ अमी वसंतसंबंधिनो वासरा दिवसाः पथिकैर्मार्गस्थैर्विरहिभिः कथंकथमपि केनापि दुःखेन नीयंते उत्क्रम्यं
ते ॥ कथंभूता वासराः उन्मीलन् व्याप्नुवन् यो मधुगंधः पुष्परसगंधस्तत्र लुब्धा ये मधुपा भ्रमरास्तैर्व्याधूताः कंपिताः ये चूता आम्रास्तेषामंकुरास्तेषु क्रीडंतो कोकिला
नां या काकली कलकलैः कलुषैर्वा पाठे सूक्ष्माव्यक्तमधुरध्वनिकोलाहलैः कथंभूतैः जनकत्वेन उद्गीर्णः प्रकाशितः कर्णज्वरः श्रवणोपतापो यैस्तैः कथं नीयंत इत्यत आ
ह ध्यानेति ॥ ध्यानेनावधानेन चिंतनेन अवधानं चित्तैकाग्र्यं तेन क्षणं अल्पकालं प्राप्ता याः अनुभूता याः प्राणसमाया नायिकायाः समागमरसेन संबंधसुखरूपरसेन उ
ल्लासो हर्षो विद्यते येषां तैः ॥ २ ॥ अनेकेति ॥ असौ सखी राधिकां पुनराह इत्यन्वयः कथंभूता सखी आरात् दूरे वर्तमानं समक्षं यथा स्यात्तथा कृष्णं उपदर्शयंती कीदृशं हरिं अ

उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः ॥ नीयंते पथिकैः कथंकथमपि ध्यानावधान
क्षणप्राप्तप्राणसमासमागमरसोल्लासैरमी वासराः ॥ २ ॥ अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसम् ॥ मुरारिमारादुपद
र्शयंत्यसौ सखी समक्षं पुनराह राधिकाम् ॥ रामकरीरागे ॥ चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली ॥ केलिचलन्मणिकुंडलमंडि
तगंडयुगस्मितशाली ॥ हरिरिह मुग्धवधूनिकरे विलासिनि विलसति केलिपरे ॥

नेकनारीपरिरंभसंभ्रमेणालिंगनादरेण स्फुरत् प्रकटीभवन् मनोहारी मनोज्ञो यो विलासः क्रीडा तत्र लालसं आदरवान् पश्चात्कर्मधारयः ॥ ३ ॥ अमुमे
व श्लोकोक्तमर्थमाह ॥ चंदनेति ॥ रामकरीरागेण रूपकताले ॥ ... ॥ स्वर्णप्रभाभास्वरभूषणा नीलां निचोलं सुतनो वहंती ॥ कांतिपदेऽपांतमध्यावृत्ते
पि मानो न तारामकरीप्रदिष्टेति ॥ हे विलासिनि राधे इह मुग्धवधूनिकरे मनोहरकामिनीसमूहे हरिर्विलसति क्रीडति कथंभूते वधूनिकरे केलिपरे क्रीडातत्प
रे ॥ कथंभूतो हरिः चंदनेन मलयजेन चर्चितं रेखाकारेणानुलिप्तं नीलं कलेवरं यस्य पीतं सुवर्णवर्णं वसनं वस्त्रं यस्य वनमाला यस्यास्तीति ततः पूर्वं कर्मधारयः ॥
पुनः कथंभूतः केलिना क्रीडया चलंती ये मणीनां कुंडले ताभ्यां मंडितं शोभितं गंडयुगं कपोलयुग्मं यस्य स्मितेन ईषद्धास्येन शालते शोभते ततः कर्मधारयः ॥ १ ॥

विहरतीति॥ राधारहः एकांते सखीं उवाच॥ कथंभूता राधा वने वृंदावने हरौ कृष्णे विहरति क्रीडति सति विगलितनिजोत्कर्षीतगतसौभाग्यात् ईर्ष्यावशेन असहिष्णुतया अ
न्यतो अन्यस्मिन्स्थले गता कथंभूते हरौ साधारणप्रणये अन्यगोपीतुल्यप्रीत्ये अत एव काचिदपि लतां कुंजे लतागृहे लीना गुप्ता कथंभूते लताकुंजे गुंजतां गंभीर
शब्दं कुर्वतां मधुव्रतानां भ्रमराणां मंडल्या समूहेन मुखराशीखरे शब्दायमानाग्रभागे॥ अत एव दीनापि दुःखितापि॥१॥ स्तोकोनामार्थगीतेनाह॥ संचरदिति॥ हे

विरहति वने राधा साधारणप्रणये हरौ विगलितनिजोत्कर्षीतादीर्घावशेन गतान्यतः॥ काचिदपि लताकुंजे गुंजन्मधुव्रतमंडलीकुंजाशी
खरे लीना दीनाप्युवाच रहः सखीम्॥१॥ गुर्जरीरागेण गीयते रूपकताले॥ संचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशम्॥ चालित
दृगंचलचंचलमौलिकपोलविलोलवतंसम्॥१॥ रासे हरिमिह विहितविलासं स्मरति मनो मम कृतपरिहासम्॥

सखि मम मनः हरिं कृष्णं स्मरति कथंभूतं हरिं संचरता उद्भूता अधरसुधया मधुरेण अधरामृतेन मनोहरेण ध्वनिना शब्देन मुखरितः शब्दितो मोहन
नामवंशो येन पुनः कीदृशं चालितः आवर्जितः दृगंचलः कटाक्षो यस्य चंचलः मौलिः शिखरं यस्य कपोले गंडस्थले विलोलः चंचलः सर्वतः कर्णाभरणं यस्य
सः तं ततः प्रत्येकं कर्मधारयः पुनः कीदृशं हरिं इह रासे गोपिक्रीडायां विहितविलासं कृतक्रीडं पुनः कीदृशं कृतपरिहासं विहितपरिहासं येन तम्॥१॥

मलयानिलस्यदुःसहत्वेकारणमाह ॥ अद्योतिहेराधे अद्येदानींवसंतसमयेश्रीखंडशैलानिलः मलयजपवनः उत्संगेक्रोडेवसंतोयेभुजंगाःसर्पास्तेषांयोकवल
क्लेशादिवव्यासोयतायादिवईशाचलंहिमाचलंप्रालेयप्लवनेच्छयातुहिनमज्जनेच्छयानुसरति अनुगच्छतीर्किंचपक्षांतरेपिकानांगिरोवाणयः स्निग्धरसाल
मौलिमुकुलानिकोमलचूताग्रभागस्तवककुड्मलानि आलोक्यदृष्ट्वाहर्षोदयादानंदोदयात् उन्मीलंतिउद्भवंति कथंभूतागिरः कुहूः कुहूरित्याकारेणव्यक्तम
धुराः ॥

अद्योत्संगवसद्भुजंगकवलक्लेशादिवेशाचलंप्रालेयप्लवनेच्छयानुसरतिश्रीखंडशैलानिलः ॥ किंचस्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालो
क्यहर्षोदयादुन्मीलंतिकुहूःकुहूरितिकलोत्तालाःपिकानांगिरः ॥ ३५ ॥ रासोल्लासभरेणविभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवामभ्यर्णेपरिरभ्यनिर्भ
रमुरःप्रेमांधयाराधया ॥ साधुत्वद्वदनंसुधामयमितिव्याहृत्यगीतस्तुतिव्याजादुद्भटचुंबितास्मितमनोहारीहरिःपातुवः ॥ ३६ ॥ इतिश्रीगीत
गोविंदेजयदेवकविराजविरचितेसामोददामोदरोनामप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥

कविः कवोपक्रमेयत्कालोकानाशीर्वादं प्रयातिरासोल्लासेति ॥ हरिःकृष्णःवःयुष्मान्पातुरक्षतु ॥ कथंभूतोहरिःरासोल्लासभरेणागा
धुरसोद्रेकेनउत्तालाःप्रकटाः ॥ ३५ ॥ कविःकवोपक्रमेयत्कालोकानाशीर्वादंप्रयातिरासोल्लासेति ॥ हरिःकृष्णःवःयुष्मान्पातुरक्षतु ॥ कथंभूतोहरिःरासोल्लासभरेणागा
यत्कोडायांहर्षातिशयेनविभ्रमभृतांशृंगारविलासधारिणीनां आभीरवामभ्रुवांगोपांगनानां अभ्यर्णेसमीपेनिर्भरंगाढंयथास्यात्तथाउरवक्षस्थलंपरि
रभ्यालिंग्यराधयाउद्भटंप्रकटंयथास्यात्तथागीतस्तुतिव्याजातगानप्रशंसाछलेनचुंबितः किंकृत्वात्वद्वदनंतवमुखंसुधामयममृतमयंसाधुश्रेष्ठमितिइति
व्याहृत्यउक्त्वा ॥ कथंभूतोहरिःस्मितमनोहारीराधयाचुंबनकौशलंदृष्ट्वास्मितेनईषद्धास्येनमनोहर्तुंशीलंयस्यसः ॥ इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥

क्षीव्यतीति हे सखे श्रीकृष्णः कामपि गोपिकां क्षीव्यति आलिंगति तथा कामपि चुंबति तथा कामपि रामां रमयति क्रीडयति परां नायकां सास्मित चारु सहासमनोह
रं यथास्यात्तथा पश्यति अपरां वामां सुंदरीं अनुगच्छतीत्यर्थः॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवकवेरिदं गीतं शुभानि कल्याणानि वितनोतु वर्द्धयतु अर्थाद्भक्तानां कीदृशं
गीतं अद्भुतं आश्चर्यकरं केशवस्य कृष्णस्य केलिरहस्यं क्रीडाहर्षोपजं अद्भुतं युगपत्सर्वासां प्रीत्युत्पादनात् वृंदावनविपिने वृंदावनवनान्तर्वने ललितं नानारसान्वि

क्षीव्यति कामपि चुंबति कामपि कामपि रमयति रा[illegible]माम्॥ पश्यति सास्मित चारु परामनुगच्छति वामाम्॥७॥ श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशव
केलिरहस्यम्॥ वृंदावनविपिने ललितं वितनोतु शुभानि यशस्यम्॥८॥ विश्वेषामनुरंजनेन जनयन्नानन्दमिंदीवरश्रेणीश्यामलकोम
लैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवम्॥ स्वच्छंदं व्रजसुन्दरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगितः शृंगारः सखि मूर्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति॥१॥

तामित्यर्थः यशस्यं यशसा सहितं यशस्करमित्यर्थः॥८॥ विश्वेषेति हे सखि राधे मधौ वसंते मुग्धो मनोहरो हरिः कृष्णः क्रीडतीत्यन्वयः कइव मूर्तिमान् शृंगाररस
इव॥ किं कुर्वन् अनुरंजनेनानुरागेण विश्वेषां सर्वेषां भक्तानां आनन्दं संतोषं जनयन् उत्पादयन् पुनः किं कुर्वन् इंदीवरश्रेणी नीलोत्पलमाला तद्वत् श्यामल
कोमलैः कृष्णमनोहरांगैरवयवैरनंगोत्सवं कामहर्षमुपनयन् उत्पादयन् कथंभूतः स्वच्छंदं स्वेच्छया व्रजसुंदरीभिः गोपांगनाभिः अभितः सर्वतो भावेन प्रत्य
गं प्रत्यवयवे आलिंगितः गोपीभिरेकदालिंगनेयथा यदंगप्राप्तं तया तदेवालिंगितामिति भावः श्यामो भवति शृंगारः सितो हासः प्रकीर्तित इति शृंगारविशेषणान्यथो
तानि पदानि॥१॥

पीनेति हे राधे काचिद्गोपवधूः गोपांगना पीनपयोधरभारभरेण विपुलकुचगौरवातिशयेन सरागं सानुरागं यथा स्यात्तथा हरिं परिरभ्यालिंग्य उदंचितपंचमरागं उत्तरुद्धीकृतपंचमरागं अनुपश्चादागायति गानं करोति। कृष्णगानानंतरं स्वयं गायतीत्यर्थः॥ २॥ कापीति॥ काचित् मुग्धवधूर्मनोहरगोपांगना अधिकमतिशयेन मधुसूदनवदनसरोजं कृष्णमुखांबुजं ध्यायति चिंतयति कीदृशं वदनं विलासेन विलोलयोश्चंचलयोर्विलोचनयोः खेलनेन संचारणेन जनितउत्पादितो मनोजः कामो येन॥ ३॥ कापीति॥ कापि नितंबवती गोपांगना दयितं कृष्णं कपोलतले गंडप्रदेशे चारु मनोज्ञं यथा स्यात्तथा चुचुंब चुंबितवती कथंभूता के मायेका

पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागम्॥ गोपवधूरनुगायति काचिदुदंचितपंचमरागम्॥ २॥ कापि विलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोजम्॥ ध्यायति मुग्धवधूरधिकं मधुसूदनवदनसरोजम्॥ ३॥ कापि कपोलतले मिलिता लपितुं किमपि श्रुतिमूले। चारु चुचुंब नितंबवती दयितं पुलकैरनुकूले॥ ४॥ केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजलकूले॥ मंजुलवंजुलकुंजगतं विचकर्ष करेण दुकूले॥ ५॥ करतलतालतरलवलयावलिकलितकलस्वनवंशे॥ रासरसे सहनृत्यपरा हरिणा युवतिः प्रशशंसे॥ ६॥

र्थलपितुं वक्तुं श्रुतिमूले कर्णप्रदेशे मिलिता संलग्ना कीदृशे कपोलतले पुलकैरोमोद्गमैरनुकूले प्रियप्रेमबोधके॥ ४॥ केलीति काचिद्गोपी केलिकलाकुतुकेन हेतुना शृंगाररसक्रीडातात्पर्येण हेतुना करेण हस्तेन अमुं कृष्णं दुकूले पट्टवस्त्रे विचकर्ष आकृष्टवती कथंभूतं अमुं यमुनाजलकूले यमुनाजलतीरपार्श्वे कूले मंजुलो मनोहरो यो वंजुलकुंजो वेतलतागृहं तत्र गतं वर्तमानम्॥ ५॥ करतलेति॥ काचिद्युवती गोपक्रीडानुरागेण सह नृत्यति गोपांगना हरिणा कृष्णेन प्रशशंसे स्तुता॥ रासरसे गोपक्रीडानुरागे सह नृत्यपरा कुत्र सम काले नृत्यति कथंभूते रासरसे करतलयोः हस्तयोस्तालेन चपेटध्वनिना तरलया चंचलया वलयावल्या कंकणपंक्त्या कलितः मिश्रितः कलस्वनवंशो ऽव्यक्तमधुरशब्दः शब्दितो वंशो यत्र॥ ६॥

चंद्रकेति॥ चंद्रकैर्नानाविचित्रवर्णाचिह्नैश्चारु शोभमानानां मयूरशिखंडकानां मयूरपिच्छानां मंडलेन समूहेन वलयिताः वलयवत्कारिता वेष्टिताः केशा यस्य तं प्रचुरेति॥ एवं प्रचुरेण विस्तीर्णेन पुरंदरधनुषा इंद्रधनुषा अनुरंजितं छुरितं मेदुरो स्निग्धो मुदिरो मेघस्तद्वत्सुवेशं सुंदरं॥२॥ गोपेति॥ गोपकदंबस्य गोपसमूहस्य नितंबवतीनां स्त्रीणां मुखचुंबनेन लंभितः प्रापितः लोभो येन पुनः कीदृशं बंधुजीवनामकपुष्पमिव मधुरः अधरपल्लवः ओष्ठपल्लवो यस्य उल्लसितेन प्रकटेन स्मितेन शोभा यस्य तम्॥३॥

चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलवलयितकेशम्॥ प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमुदिरसुवेशम्॥२॥ गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंभितलोभम्। बंधुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभम्॥३॥ विपुलपुलकभुजपल्लववलयितवल्लवयुवतिसहस्रम्। करचरणोरसि मणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रम्॥४॥ जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनतिलकललाटम्। पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकपाटम्॥५॥

विपुलेति॥ विपुला बहुलाः पुलका रोमोद्गमा ययोस्ताभ्यां भुजपल्लवाभ्यां वलयितं वेष्टितं वल्लवानां आभीराणां युवतिसहस्रं गोपिकावृंदं येन पुनः कीदृशं करौ च चरणौ उरश्च वक्षस्तेषां समाहारः करचरणोरसि वर्तमानानां मणीगणानां युक्तभूषणानां किरणैर्दीप्त्या विभिन्नं दारितं तमिस्रं अंधकारं येन॥४॥ जलदेति पुनः कीदृशं हरिं जलदपटले मेघसमूहे चलतः संभजतः इंदोश्चंद्रस्य विनिंदकं समानं चंदनतिलकं चंदनकृततिलकं यत्र तादृशं ललाटं यस्य॥ अभूतोपमेयं पुनः कीदृशं पीनानां मांसलानां पयोधराणां स्तनानां परिसरस्य पर्यंतदेशस्य मर्दने। निर्दयं दयारहितं हृदयकपाटं यस्य॥५॥

मारीमयेति॥मारीमयेन मारीरूपेण मनोहराभ्यां कुंडलाभ्यां मंडितौ प्रलंकृतौ गंडौ गंडस्थलौ यस्य पुनः कीदृशं पीतवसनं अनुगता आश्रिता मुनयो मननशी
लाः मनुजा लोकाः सुरा देवा असुरवरा दैत्यवरास्तेषां परिवारः परिजनो यस्य तम्॥६॥ विशदेति॥ विशदकदंबतले विमलकदंबतले मिलितं उपास्थितं पुनः कीदृशं
कालिकलुषं भयं कालिकालजातपापाद्भयं शमयंतं नाशयंतम्॥ पुनः कीदृशं मामपि किमपि अतिर्वचनीयं यथास्यात्तथा तरंगत् उच्छलन् अनंगो यस्य तादृश्या
दृशा मनसा हृदयेन रमयंतम्॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवभणितं गीतं भक्तानां हरिचरणस्मरणां प्राप्ते अनुरूपं योग्यं भवतु इत्यध्याहारः कथंभूतं अति

मारीमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगंडमुदारम्॥ पीतवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुरपरिवारम्॥६॥ विशदकदंबतले मि
लितं कलिकलुषभयं शमयंतम्॥ मामपि किमपि तरंगदनंगदृशा मनसा रमयंतम्॥७॥ श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोह
नमधुरिपुरूपम्॥ हरिचरणस्मरणं प्रति संप्रति पुण्यवतामनुरूपम्॥८॥ गणयति गुणग्रामं भ्रामं भ्रमादपि नेहते वहति
च परितोषं दोषं विमुंचति दूरतः॥ युवतिषु वलत्तृष्णे कृष्णे विहारिणि मां विना पुनरपि मनो वामं कामं करोति करोमि किम्॥१॥

सुंदरं मनोहरं मोहनकारकं मधुरिपुरूपं कृष्णरूपं यास्मिन॥८॥ यदद्य दानीं राधायाः कृष्णवशात्त्व्यक्तचेतसो वयस्यत्वमाह॥ गणयतीति हे सखि मम मनः षष्ठीतं पुन
रपि अधुना कृष्णेन मामिच्छां करोति॥ किं करोमि निर्वर्त्तौ उपायांतरं नास्तीत्यर्थः॥ युवतीषु गोपीषु वलत्कृष्णेनानाभिलाषे पुनः कीदृशे मां विना विहारिणी क्रीडति
ते॥ कीदृशं मनः वामं अवश्यामीत्यर्थः वामत्वे हेतुमाह॥ मम मनः सपराधस्यापि कृष्णस्य गुणग्रामं गुणसमूहं गणयति भ्रमादपि भ्रामं विस्मरणं नेहते न चेष्ट
ते॥ भ्रामामिति पाठे भ्रामं क्रोधं नेहते न वांछति॥ तद्गुणाकर्णनेन परितोषं संतोषं वहति दोषं मदीयावज्ञादिदूरतो मुंचाति परिहरति॥१॥

गी० गो०
॥१८॥

॥१८॥

पुनरपिरव्यागीतेनसखीमाह॥निभृतेति॥हेसखित्वंकेशीमथनंकृष्णंमयासहरमयक्रीडांकारय॥कीदृशंउदारंमहांतम्॥कथंभूतयामयामदनेनमनोरथइच्छास्तेनभा
वितयासाभिप्रायया॥कथंभूतंहरिंसविकारंभावसहितंकीदृश्यामयानिभृतंगूढंयान्निकुंजंगृहंलतागृहंतत्रगतयाप्राप्तया॥कथंभूतंकृष्णंनिशिरात्रौरहसिएकां
तस्थलेनिलीयांतिरोभूयवसंतंतिष्ठंतम्॥पुनःकथंभूतयामयाचकितंसभयंयथास्यात्तथाविलोकिताःदृष्टाःसकलादिशोयया॥पुनःकथंभूतंकृष्णंरतेर
भसउत्साहस्तस्यभरेणाधिक्येनहसंतंसास्मितमुखम्॥आसीनगीतपूर्वार्द्धस्याध्याविशेषस्तंउत्तरार्द्धकृष्णविशेषणतांबोधयामीति॥१॥प्रथमेति॥प्रथमसमागमेन

मालवगौडीरागेणगीयतेएकतालीताले॥निभृतनिकुंजगृहंगतयानिशिरहसिनिलीयवसंतम्॥चकितविलोकितसकलदिशारतिरभस
रसेनहसंतम्॥१॥सखिहेकेशिमथनमुदारंरमयमयासहमदनमनोरथभावितयासविकारम्॥प्रथमसमागमलज्जितयापटुचाटु
शतैरनुकूलम्॥मृदुमधुरस्मितभाषितयाशिथिलीकृतजघनदुकूलम्॥२॥किशलयशयननिवेशितयाचिरमुरसिममैवशयानम्॥
कृतपरिरंभणचुंबनयापरिरभ्यकृताधरपानम्॥३॥

नूतनसान्निध्येनलज्जितयालज्जायुक्तया॥कथंभूतंकृष्णंवैलक्ष्यदूरीकरणायपटूनिकुशलानियानिचाटुशतानिरतवचनानितैरनुकूलंआनुकूल्यकारकं
मृदुकोमलंमधुरंस्मितपूर्वकंभाषितंयस्याःसातयाशिथिलीकृतंजघनदुकूलंजघनाच्छादनपटवस्त्रंयेन॥२॥किसलयेति॥किशलयशयनेपल्लवकृतशय्यायां
निवेशितयाउपवेशितयाममैवउरसिवक्षस्थलेचिरंशयानंकृतालिंगनामित्यर्थः॥कृतंपरिरंभणपूर्वकंआलिंगनपूर्वकंचुंबनंययासा॥परिरभ्यआलिंग्यकृतंअ
धरपानंओष्ठपानंयेन॥३॥

अलसेति॥ अलसेन सुरतसौख्येन निमीलिते मुद्रिते लोचने नेत्रे यया सा पुलकावल्या रोमांचपंक्त्या लालितौ मनोहरौ कपोलौ यस्य तं॥ श्रमजलेन सुरतजनितेन वारिणा
सिक्तं कलेवरं यस्याः सा तया वरमदनमदात् उत्तमकामजनितहर्षात् अतिलोलं अतिचंचलं सतृष्णमित्यर्थः॥४॥ कोकिलेति॥ कोकिलानां कलरववत् अव्यक्तध्वनि-
वत् कूजितं शब्दो यस्याः तया॥ जितः मनसिजतंत्रविचारः कामशास्त्रसिद्धांतो येन स तथा। श्लथिताः कुसुमाकुलाः पुष्पव्याप्ताः कुंतलाः चूर्णकुंतलाः यस्याः सा तया नखे-

अलसनिमीलितलोचनया पुलकावलिलालितकपोलम्॥ श्रमजलसकलकलेवरया वरमदनमदादतिलोलम्॥४॥ कोकिलकलरवकूजितया जि-
तमनसिजतंत्रविचारम्॥ श्लथकुसुमाकुलकुंतलया नखलिखितघनस्तनभारम्॥५॥ चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसुरतविता-
नम्॥ मुखरविशृंखलमेखलया सकचग्रहचुंबनदानम्॥६॥ रतिसुखसमयरसालसया दरमुकुलितनयनसरोजम्॥ निःसहनिपति-
ततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजम्॥७॥

लिखितः अंकितो घनो निबिडः स्तनभारो येन॥५॥ चरणेति॥ चरणयोः पादयोः राणितौ शब्दितौ मणीनूपुरौ मणियुक्तनूपुरौ यस्याः सा तया परिपूरितं पूर्णीकृतं
सुरतवितानं सुरतसमूहो येन तं॥ मुखरा शब्दायमाना विशृंखला उन्मुक्ता मेखला कांची यस्याः सा तया॥ सकचग्रहं केशग्रहणसहितं चुंबनदानं यस्य सः॥६॥
रतिसुखेति॥ रतिसुखसमये सुरतसुखकाले रसेन प्रीत्या अलसया आलस्ययुक्तया॥ दरमुकुलितनयनसरोजं ईषन्मीलितनेत्रकमलं यस्य तं॥ निःसहा अ-
समर्था निपतिता तनुलता शरीरलता॥ यस्याः सा कथंभूतं कृष्णं मधुदैत्यं सूदयतीति तं उदितमनोजा जातकामम्॥७॥

श्रीजयदेवेति॥ इदं श्रीजयदेवेन भाणीतं उक्तं गीतं कर्तृ पारलौकिकं सुखं रोहिकं च वितनोतु कथंभूतं जयदेवभाणीतं अतिशयमधिकं मधुरिपुनिधुवनशीलं कृष्ण
सुरतचरितं यस्मिन् पुनः कीदृशं उत्कंठितया गोपवध्वा राधिकया कथितं पुनः कीदृशं सलीलं शृंगाररजक्रियासहितम्॥८॥ हस्तेति॥ हे सखि गोविंदं कृष्णं पश्यामि कीदृशं
नेन हृष्यामि चहं अपि प्राप्नोमि॥ कथंभूतं गोविंदं कानने वृंदावने व्रजसुंदरीगणावृतं गोपीसमूहेन वेष्टितं पुनः कीदृशं मामुद्वीक्ष्य मां दृष्ट्वा हस्तस्रस्तावेता सर्व

मुद्रसं

श्रीजयदेवभाणीतमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलम्॥ सुखमुत्कंठितगोपवधूकथितं वितनोतु सलीलम्॥९॥ हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रूवल्लिमद्वल्लवीवृंदोत्सारिदृगंतवीक्षितमतिस्वेदार्द्रगण्डस्थलम्॥ मामुद्वीक्ष्य विलज्जितस्मितसुधामुग्धाननं कानने गो
विंदं व्रजसुन्दरीगणावृतं पश्यामि हृष्यामि च॥१॥

हस्तात्स्रस्तो विगलितः विलासवंशः क्रीडावंशो यस्य तं पुनः कीदृशं अनृजुभ्रूवल्लिमतीनां कुटिलभ्रूलतायुक्तानां वल्लवीनां गोपीनां वृंदे समूहे उत्सारि[illegible]
प्रसरणशीलं तिर्यग्गामि दृगंतवीक्षितकटाक्षेक्षणं यस्य पुनः कीदृशं अतिस्वेदेनातिघर्मेणार्द्रं गण्डस्थलं यस्य पुनः कीदृशं विलज्जितस्मितं सलज्जं हास्यं तदेव
अमृतं तेन मुग्धाननं मनोहरमुखं यस्य तम्॥१॥

दुरालोकेति हे सखि दुरालोकः दुःखेनालोक्यते वियोगिनां उद्वेगजनितत्वात्॥ दुरालोको स्तोकोऽल्पः स्तवको गुच्छो यस्याः सा नवकोशोकलतिकाया विलासः उद्यो[...]
मां व्यथयति पीडयति किं च कासारोपवनपवनोपि सरोवरनिकटपवनपवनोपि मां व्यथयति॥ अपि च चूतानां आम्राणां अग्रं मुकुलप्रसूतिः कलिकोद्गमः मां न
सुखयति॥ कथंभूता भ्राम्यंतीनां चलंतीनां भृंगीणां भ्रमरीणां रासितैः शब्दितैः रमणीयापि मनोज्ञापि यद्यपि शिखरिणी प्रशस्ता अभाग्यवती॥५॥ अधुना कतिप

दुरालोकस्तोकस्तवकनवकाशोकलतिकाविकाशः कासारोपवनपवनोपि व्यथयति॥ अपि भ्राम्यद्भृंगीरणितरमणीया न मुकुलप्रसूतिश्चूता
नां सखि शिखरिणीयं सुखयति॥५॥ साकूतस्मितमाकुलाकुलगलद्धम्मिल्लमुल्लासितभ्रूवल्लीकमलीकदर्शितभुजामूलार्द्धहस्तस्तनम्॥ गोपी
नां निभृतं निरीक्ष्य दयितां कांचिच्चिरं चिंतयन्नंतर्मुग्धमनोहरो हरतु वः क्लेशं नवः केशवः॥६॥ इति श्रीगीतगोविंदे जयदेवकृते अक्लेश
केशवो नाम द्वितीयः सर्गः॥२॥

नाशीसयति॥ साकूतेति॥ नवः संश्रृंगाररसतरंगो वा केशवो वः युष्माकं भक्तानां क्लेशं दुःखं हरतु दूरीकरोतु॥ कीदृशः केशवः गोपीनां निभृतं गोप्यभावाद्वि[...]
दृष्ट्वा कांचिद्दयितां वल्लभां अंतर्मनसि चिरं चिंतयन् पुनः कीदृशः मुग्धमनोहरमोहनं युक्तसुंदरः कीदृशीं निभृतं साकूतं साभिप्रायं स्मितमीषद्धास्यं यत्र आकु
कुलैः अस्तव्यस्तं गलन् उन्मुक्तीभवन् धम्मिल्लः केशपाशो यत्र उल्लासिता ऊर्ध्वंकृता भ्रूवल्ली लता यत्र अलीकेन छलेन दर्शितभुजामूलार्द्धहस्तस्तना यस्मिन् भु
जामूलात् अर्द्धहस्तात् स्तनो यत्र इति द्वंद्वः॥६॥ इति श्रीगीतगोविंदटीकायां पदद्योतनीकायां द्वितीयः सर्गः॥२॥

३।

वतीरनुव्रजा विरहव्यथायां उक्ता कृष्णस्य विरहव्यथा माह ॥ कंसारिरिति ॥ कंसारिरपि कृष्णोपि राधां हृदये मनसि आधाय संस्थाप्य व्रजसुंदरीर्गोपीस्तत्याजत्यक्तदे
वान ॥ कीदृशीं राधां संसारवासनाबद्धशृंखलां निगडरूपां ॥१॥ इतस्ततेति ॥ माधवः कालिंदनंदनीतटांतकुंजे यमुनाकूले लतागृहे निषसाद आस्थितोप
वानित्यर्थः ॥ किं कृत्वा इतस्ततः अनेकस्थाने मृगीं राधां अनुसृत्य अन्विष्य ॥ कीदृशः अनंगबाणव्रणेन कामबाणक्षतेन खिन्नं दीनं मानसं मनो यस्य

कंसारिरपि संसारवासनाबद्धशृंखलाम् ॥ राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुंदरीः ॥१॥ इतस्ततस्तामनुसृत्य राधिकामनंगबाणव्रणखिन्नमानसः ॥ कृतानुतापः स कलिंदनंदिनीतटांतकुंजे निषसाद माधवः ॥२॥ गुर्जरी रागेण गीयते प्रतिमठतालेन ॥ मामियं चलिता विलोक्य वृतं वधूनिचयेन ॥ सापराधतया मयापि न वारितातिभयेन ॥ हरि हरि हतादरतया गता सा कुपितेव ॥१॥

यं

कृतानुतापः कृतपश्चात्तापः ॥२॥ कृतानुतापत्वमेवाह गीतेन ॥ मामियमिति ॥ हरी हरीति खेदानुकारे सा राधा हतादरतया हतबहुमानत्वेन कुपितेव कोपं [illegible]ता
गता अन्यस्थाने गता मां कृष्णं वधूनिचयेन गोपीसमूहेन वृतं वेष्टितं विलोक्य चलिता इतो गता इति भिन्नैव वाक्यरचना ॥ मयापि कृष्णेनापि सा[illegible]
तया कृतापराधत्वेन हेतुना अतिभयेन न निवारितं यद्वा किंभूतेन मया अतिभये अतिशायितं भयं यस्येति ॥१॥

गी० गो०

॥१२॥

किं करिष्यतीति॥ सा राधा चिरं विरहेण। चिरकालवियोगेन किं करिष्यति किं वदिष्यति॥ तां राधां विना मम जनेन लोकेन किं धनेन च किं जीवितेन च किं गे चा किं तो विना सर्वो विफलमित्यर्थः॥ २॥ चिंतयामीति॥ अहं तदाननं राधामुखं चिंतयामि स्मरामि॥ कीदृशं तदाननं रोषभरेण क्रोधातिशयेन कुटिले ऽसीन कीमिव शोणापद्मासीन नकोत्पलमिव कीदृशं शोणपद्मं उपरि भ्रमता भ्रमरेण आकुलं॥ ३॥ तामीति॥ अहं हृदि संगतां स्थितां राधां अनिशं आ शनातिशयेन रमयामि क्रीडयामीति भावना दृढ भावनेतां राधां किं अनुसरामि॥ हृदि संगतत्वादेव अन्यार्थमेव किं विलपामि विलापं करोमि॥ ४॥ हृदि

किं करिष्यति किं वदिष्यति सा चिरं विरहेण॥ किं धनेन जनेन किं मम जीवितेन गृहेण॥ २॥ चिंतयामि तदाननं कुटिलभ्रु रोषभरेण शोणपद्ममिवोपरि भ्रमताकुलं भ्रमरेण॥ ३॥ तामहं हृदि संगतामनिशं भृशं रमयामि॥ किं वनेनुसरामि तामिह किं वृथा विलपामि॥ ४॥ तन्वि खिन्न मसूयया हृदयं तवाकलयामि॥ तन्न वेद्मि कुतो गतासि न तेन तेनुनयामि॥ ५॥ दृश्यसे पुरतो गतागतमेव मे विदधासि॥ किं पुरेव ससंभ्रमं परिरंभणं न ददासि॥ ६॥

तां तां प्रत्याह॥ तन्वीति॥ हे तन्वि असूयया असहिष्णुतया खिन्नं दुःखितं तव हृदयं आकलयामि तर्कयामि॥ तत्तस्मादहं न वेद्मि न जाने कुतः कुत्र गतासि ति तां प्रत्याह॥ ... नानुयामि न प्रसादयामि॥ क्रियया यमामि येनेति संप्रदानत्वं॥ ५॥ दृश्यस इति॥ हे राधे त्वं मम पुरतः अग्रे गतागतं गमनागमनमेव विदधासि करोषीति दृश्यसे॥ तर्हि पुरेव पूर्ववत् ससंभ्रमं सवेगं परिरंभणं आलिंगनं किं केन कारणेन न ददासि॥ ६॥

अपरमीदृशं तवापराधं कदापि न करोमि॥ अत एव मम दर्शनं देहि यतः अहं मन्मथेन कामेन दुनोमि पीडा
क्षम्यतामिति॥ हे सुन्दरि पूर्वकृतमपराधं क्षम्यतां॥ अपरमीदृशं तवापराधं कदापि न करोमि॥ अत एव मम दर्शनं देहि यतः अहं मन्मथेन कामेन दुनोमि पीडां
अनुभवामि॥७॥ वर्णितामिति॥ जयदेवकेन इदं गीतं वर्णितं कीदृशेन जयदेवकेन हरेः प्रणयेन कृष्णस्याधीनेन पुनः कीदृशेन किंदुबिल्वं जयदेवकुलं तदे
वसमुद्रस्तस्मात् संभवो जन्म यस्य एतादृशोऽरो हिमांशुश्चन्द्र इव यथा सागरादुत्पन्नश्चन्द्रमास्तथा किंदुबिल्वोत्पन्नो जयदेव इति॥८॥ भ्रूपल्लवमिति इति प

दाम्यतामपरं कदापि तवेदृशं न करोमि॥ देहि सुंदरि दर्शनं मम मन्मथेन दुनोमि॥७॥ वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रणतेन॥ किंदुबिल्वसमुद्रसं
भवरोहिणीरमणेन॥८॥ भ्रूपल्लवं धनुरपांगतरंगितानि बाणा गुणाः श्रवणपालिरिति स्मरेण॥ तस्यामनंगजयजंगमदेवतायामस्त्राणि
निर्जितजगन्ति किमर्पितानि॥१॥

वोक्तप्रकारेण स्मरेण कामेन तस्यां राधायां अस्त्राणि किं अर्पितानि स्थापितानि॥ कीदृश्यां राधायां अनंगस्य कंदर्पस्य जये त्रैलोक्यविजये जंगमदेवतायां
गमनशीलदेवतायां कीदृशानि अस्त्राणि निर्जितानि जगन्ति जितत्रैलोक्यानि॥ इतीति किम्॥ भ्रूपल्लवं भ्रूलता धनुः अपांगतरंगितानि कटाक्षाणि शराः
निबाणाः श्रवणपालिः कर्णप्रदेशलग्ना या पक्ष्मपा[illegible]लिस्स गुणः प्रत्यंचा॥१॥

हरीति॥ हे अनंग त्वं मयि हरभ्रांत्या महादेवभ्रमेण न प्रहर मा प्रहारं कुरु॥ क्रुधा कोपेन किमु किमिति॥ धावसि मारयितुं मारणं करोषि॥ हरभ्रांतिं परिहरति॥ हृदीति हे काम मम हृदि हृदये विसलताहारो मृणालेन ताहारो वर्तते नायं भुजंगमनायकः शेषनागः मम कंठे कुवलयदलश्रेणी नीलोत्पलदलपंक्तिर्वर्तते न इदं भस्मरजः न सा गरलद्युतिः हालाहलदीप्तिः इदं मलयजरजो चंदनं चंदनालेपो वर्तते मयि प्रियारहिते राधावियोगिनि॥ पाणाविति॥ हे क्रीडा

हृदि विसलताहारो नायं भुजंगमनायकः कुवलयदलश्रेणी कंठे न सा गरलद्युतिः॥ मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि प्रहर न हरभ्रांत्यानंग क्रुधा किमु धावसि॥ २॥ पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय क्रीडानिर्जितविश्व मूर्छितजनाघातेन किं पौरुषम्॥ तस्या एव मृगीदृशो मनसिजप्रेंखत्कटाक्षानलश्रेणीजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि संधुक्षते॥ ३॥

निर्जितविश्व॥ लीलाविजितभुवन काम अमुं चूतसायकं आम्रपुष्पबाणं पाणौ हस्ते मा कुरु॥ चापं च धनुः मारोपय सशरं मा कुर्वित्यर्थः॥ यतः मूर्छितजनाघातेन मूर्छितजनपीडया किं ते पौरुषं कस्तव पुरुषार्थः॥ मूर्छितत्वे कारणमाह॥ तस्या इति॥ तस्या एव राधायाः मृगीदृशो हरिणनयनायाः मनसिजेन कामेन प्रेंखतां चलतां कटाक्षेन लानां कटाक्षवह्नीनां श्रेण्या पंक्त्या जर्जरितं खंडीभूतं मम मनः मनागपि स्वल्पमपि नाद्यापि संधुक्षते अंकुरितं भवति॥ क्वचित् कटाक्षाशुगे इति पाठः तदा कटाक्षा एव आशुगा बाणाः॥ ३॥

अधुना मनोविषयीकृतां राधां प्रति स्वीयं दुःखमाह॥ भ्रूचापइति॥ हे तन्वि कृशांगि॥ भ्रूचापे भ्रुवावेव चापं धनुस्तत्र निहितः अर्पितः कटाक्षविशिखः क
टाक्षबाणाः मर्मव्यथां मर्मपीडां तावन्निर्मातु करोतु॥ विशिखस्य मर्मव्यथाजनकत्वं युज्यत एवेति भावः॥ अनु च श्यामात्मा श्यामवर्णः कुटिलो वक्राकारः क
बरीभारोपि केशपाशसमूहोपि मारो वधं कामोद्यमं तावत्करोतु॥ मलिनस्य कुटिलस्य च मारणोद्यमो युज्यत एव॥ अयं च बिंबाधर बिंबोष्ठो मोहं तनुतां विस्ता
रयतां कथं भूतो बिंबाधरः रागवान् लोहितवर्णः रागिणो विषयिणः मोहो ममत्वं युज्यत एव सद्वृत्तः साधु वर्तुलस्तव स्तनमंडलः मम प्राणैः कथं क्रीडति

भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां श्यामात्मा कुटिलः करोतु कबरीभारोपि मारोद्यमं॥ मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिंबाध
रो रागवान् सद्वृत्तस्तनमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति॥ ५॥ तानि स्पर्शसुखानि ते च तरलाः स्निग्धा दृशो विभ्रमास्तद्वक्त्रांबुजसौरभं स
वसुधास्यंदी गिरां वक्रिमा॥ सा बिंबाधरमाधुरीति विषयासंगेपि चेन्मानसं तस्यां लग्नसमाधि हंत विरहव्याधिः कथं वर्तते॥ ६॥

सद्वृत्तस्तु प्राणाघातको न भवतीति॥ ५॥ तानीति॥ तानि च स्पर्शसुखानि यानि पुरा नायिकासंगमे अनुभूतानि ते च तरला अंचलाः स्निग्धाः प्रेमा
स्विता दृशोऽक्ष्यक्षुषो विभ्रमा विलासाः एतेन रूपं तदेव वक्त्रांबुजसौरभं वदनं तदेव सुरभिलं एतेन गंधः॥ स च सुधास्यंदी अमृतद्रवयुक्तः गिरां वच
सां वक्रिमा वक्रत्वं एतेन शब्दः सा च बिंबाधरमाधुरी बिंबवदोष्ठमाधुर्यं तदेव एतेन रसः॥ इति विषयासंगोपि तस्या रूपरसस्पर्शादीनां पंचानां
सान्निध्येपि मम मानसं मनः तस्यां राधायां लग्नसमाधि प्राप्तध्यानं वर्तते॥ तथापि हंत इति खेदे विरहव्याधिः कथं वर्तते॥ ध्यानयुक्तस्य योगिनो व्याधि
नाशात्॥ ६॥

प्रधुना कविर्भक्तानाशिषयति ॥ तिर्यगिति ॥ मधुसूदनस्य कृष्णस्य कटाक्षोर्मयः कटाक्षदर्शनतरंगाः वो युष्माकं भक्तानां क्षेमं कल्याणं चिरं दधतु प्रयच्छन्तु ॥ कीदृ-
शाः मधुरे सुंदरे राधामुखचन्द्रे संमुग्धं अव्यक्तं मृदुस्पंदं चारु किंचिच्चलनं यथा यथा स्यात्तथा कन्दलिताः पल्लविताः पुनः कीदृशा वंशादुच्चरन्तु वेणोर्निर्गच्छन्तु गी-
तस्थानेषु जातपदेषु कृतावधानैर्दत्तमनोभिः ललनालक्षैर्गोपांगनासहस्रैर्न संलक्षिता न ज्ञाता न दृष्टा इत्यर्थः ॥ कीदृशस्य मधुसूदनस्य तिर्यक्कं-
ठः कण्ठो यस्य विलोलश्चंचलो मौलिर्मस्तकं किरीटो वा यस्य तरलोऽथ चलोत्तंसो कर्णाभरणो यस्य सः पश्चात्कर्मधारयः लक्षपदं बहुत्वोपलक्षकं मुग्धो हारि

तिर्यक्कण्ठविलोलमौलितरलोत्तंसस्य वंशोच्चरद्गीतस्थानकृतावधानललनालक्षैरसंलक्षिताः ॥ संमुग्धं मधुसूदनस्य मधुरे राधा-
मुखेन्दौ मृदुस्पंदं कंदलिताश्चिरं दधतु वः क्षेमं कटाक्षोर्मयः ॥ ६ ॥ इति श्रीगीतगोविंदे मुग्धमधुसूदनो नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥ यमुनाती-
रवानीरनिकुंजे मंदमास्थितम् ॥ प्राह प्रेमभरोद्भ्रान्तं माधवं राधिकासखी ॥ १ ॥ कर्णाटकरागेणैकतालीतालेन ॥ निन्दति चंदनमिंदुकिरणमनु-
विंदति खेदमधीरम् ॥ व्यालनिलयमिलनेन गरलमिव कलयति मलयसमीरम् ॥ १ ॥ सा विरहे तव दीना माधव मनसिजविशिखभ-
यादिव भावनया त्वयि लीना ॥

इति श्रीगीतगोविंदटीकायां तृतीयः ॥ ३ ॥ इदानीं राधासखी कृष्णं प्रत्याह ॥ यमुनेति ॥ राधिकासखी माधवं कृष्णं प्राह वक्ष्यमाणमुक्तवती ॥ कीदृशं माधवं
यमुनातीरवः वानीर रतिकुंजे अवीतसोपललतासितलतागृहे मंदं तूष्णीं आस्थितं आसीनं पुनः कीदृशं प्रेमभरेण राधायाः प्रेमातिशयेन उद्भ्रांतं उद्दिप्राचित्तं
कथमपि प्रसादयतीत्यर्थः उक्तश्लोकं गीतेनाह ॥ निन्दतीति ॥ अस्य कर्णाटरागः ॥ रागलक्षणं ॥ कृपाणपाणिर्गजदंतपत्रमेकं वहन्दक्षिणकर्णपू-
रे ॥ संकीर्त्यमानः सुरसंघमौर्यैः कर्णाटकरागः शिखिनीलकण्ठ इति अत्र गीते विरहोत्कंठिता वर्णनीया ॥ तत्र का अस्यादौ ॥ १ ॥

अथैनांनायिकावर्णनीयावस्थासकशस्यसोत्कंठास्वाधीनपतिकामया।। कलहांतरिताचापिविप्रलब्धाभिसारिका।वासकसज्जाप्रोषिताचैवनायिकाष्टकसंमताः।तत्रसमु
त्कंठालक्षणम्।।भर्तोकौपस्याःसमुचितेष्वास्थेप्रवासीनेतिवल्लभः।।सास्मरानलसंतप्ताविरहोत्कंठितामतेति।।गीतार्थस्तु।।हेमाधवराधातवविरहेसतिदीना
दुःखितात्वायीत्वद्विषयेभावनया।अनुचिंतनेनकामवाणाकृष्णविरहेप्राविश्यस्थितांमांनपीडयिष्यति। इतिभावनयालीनाप्रविष्टा।कस्मादिवमन्मनासिजाचीधी
खभयादिवकामबाणभयादिवकेनप्रकारेणातिष्ठतीत्याह। हेकृष्णसाराधाचंदनंनिंदतिइन्दुकिरणंचन्द्रदीप्तिमनुलक्षीकृत्य।।अधीरंअनन्यखेदंवेदयतिल
भतेमलयसमीरंमलयवातंव्यालानिलयामेलनेनव्यालनिलयस्यसर्पस्थानचंदनवृक्षस्यमिलनेनस्पर्शेनगरलमेवविषमेवकलयतिमन्यते।।१।।
एतत्पूर्वोक्तश्लोकस्य।।अविरलेति।।हेकृष्णसाराधास्वहृदयमर्मणिसजलनलिनीदलजालम्।।सजलकमलपत्रसमूहमेववर्मकवचंकरोति।।कस्मैप्रयो

अविरलनिपतितमदनशरादिवभवदवनायविशालम्।।स्वहृदयमर्मणिवर्मकरोतिसजलनलिनीदलजालं।।२।।कुसुमविशिखशरतल्प
मनल्पविलासकलाकमनीयम्।व्रतमिवतवपरिरंभसुखायकरोतिकुसुमशयनीयम्।।३।।

जनायभवदवनायस्वहृदयस्थितस्यभवतोरक्षणाय।।कस्मादिवअविरलंनिरंतरंनिपतितोयोमदनशरःकामबाणास्तस्मादिवकीदृशंवर्मविशालंविस्ती
र्णं।तंत्वांहृदयेसर्वदानिवससीतिभावः।।२।।कुसुमेतिकुसुमशयनीयंपुष्पशय्यांकरोतिकीदृशंअनल्पविलासकलाभिःबहुतरक्रीडाभिःकमनीयंसुंद
रंपुष्पशय्यास्वयमेवमनोज्ञाशयंतुविरचनाकुशलाशय्याभावेपुष्पशय्यामेवकरोतीत्यर्थः।।कीमिवकुसुमकुसुमविशिखःकामःतस्यशराःपुष्पाणि
तान्येवतल्पंशय्यातादृशंव्रतमिवशय्याशयनरूपंदारुणंव्रतमितिभावः।।किमर्थंव्रतमित्यतआहतवपरिरंभसुखायआलिंगनसुखंप्राप्नुमित्यर्थः।।२।।

वहतीति॥ सा राधा उदरं मनोज्ञं आननकमलं वहति धारयति॥ कीदृशं चलितं उद्गलितं यदृदृलोचनजलं नेत्राम्बु भरं तद्धारयति इति किमिव विधुमिव कीदृशं विधुं विकटाः करालाः विधुंतुददंता राहोर्दंतास्तैर्दलनेन पीडनेन गलितामृतधारायस्मात्॥ ॥ वीलिखतीति॥ हे कृष्ण सा राधा प्रसमशरभूतं कंदर्परूपं त्वं तत्वां रहसि एकान्ते कुरंगमदेन मृगमदेन कस्तूरिकया आलिखति॥ अधः कामरूपस्य भवतोऽधस्तात् मकरं कामवाहनं विनिधाय कृत्वा करे हस्ते नवचूतं नूतनाम्रं पंचशरं बाणं च विनिधाय संस्थाप्य प्रणमति पूजानंतरं प्रणामो युज्यत एव॥ मकरध्वजत्वेप्रासिद्धेऽपि वाहनत्वेन दोषः॥५॥ प्रतिपदमिति॥ हे कृष्ण सा राधा प्रतिपदं प्रतिक्षणं इदमपि निगदति वदति॥ हे माधव कृष्ण तव चरणे अहं पतिता॥ कोमेतीत्यत आह॥ त्वयि विमुखे पराङ्मुखे सति मायि सपदि तत्क्षणं सुधानि

वहति चलति विलोचनजलभरमाननकमलमुदारम्॥ विधुमिव विकटविधुंतुददंतदलनगलितामृतधारं॥५॥ वीलिखति रहसि कुरंगमदेन भवं तमसमशरभूतम्॥ प्रणमति मकरमधो विनिधाय करे च शरं नव चूतम्॥५॥ प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तव चरणे पतिताहम्॥ त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधानिधिरपि तनुते तनुदाहम्॥६॥ ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवंतमतीव दुरापम्॥ विलपति हसति विषीदति रोदिति चंचति मुंचति तापम्॥७॥ श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि मनसा नटनीयम्॥ हरिविरहाकुलवल्लवयुवतिसखीवचनं पठनीयम्॥८॥

धिरपि चंद्रोऽपि तनुदाहं शरीरपीडां तनुते विस्तारयति॥ यतश्चंद्रो प्येवं कुरुते अतस्तव चरणे पतिता॥६॥ ध्यानेति हे कृष्ण अतीव दुरापं दूतीद्वारापि दुर्लभं भवं तं ध्यानलयेन चित्तैकाग्र्येण पुरोऽग्रे परिकल्प्य कल्पनां कृत्वा मयि स्नेहमिदानीमपि न करोतीति विलापं करोति॥ हसति भवद्दर्शनेन विषीदति हा स्यानंतरं आनर्थक्यात्॥ अतएव रोदिति॥ चंचति स्थानांतरं गच्छति॥ स्थानांतरे आलिंगनादिकं करिष्यतीति अतएव तापं मुंचति मनस्तापं त्यजति॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवेन भणितं कथितं इदं गीतं मनसा चित्तेनाधिकं सातिशयं परिनटनीयं नर्तयितव्यं तद्वा हरिविरहेण कृष्णवियोगेनाकुला या वल्लवयुवत्यः राधा तस्याः सखी वचनं गीतरूपं पठनीयं जयदेवगीतेषु इदमेवातिशायितमिति भावः॥८॥

गीतोक्तमर्थं श्लोकेनाह आवास इति॥ हे कृष्ण हंत तीव्रखेदे सा राधापि त्वद्विरहेण भवद्वियोगेन हरिणीरूपायते मृगीरूपामिवाचरति कथमित्यत आह आवासः
गृहं विपिनायते वनमिवाचरतीति त्वद्विरहात्॥ प्रियसखीमालापि सखीसमूहोपि स्वेच्छयागमनान्निवारकत्वाज्जालायते जालमिवाचरति॥ तापोपि देहदा
होपि श्वसितेन श्वासोच्छ्वासेन दावदहनज्वालाकलापायते॥ अरण्यवह्निज्वालापरंपरेवाचरति कंदर्पोपि कथं यमायते यम इवाचरति॥ हा शब्दः स्वात्मनो दुःखा
धिक्यसूचनार्थः कीदृशः कंदर्पः शार्दूलविक्रीडितं व्याघ्रचेष्टितं विरचयन् कुर्वन् मृगीमरणं शार्दूलादेव भवति॥१॥ इदानीं सखी पुनरपि राधायाः दुःखचे

आवासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते। तापोपि श्वसितेन दावदहनज्वालाकलापायते॥ सापि त्वद्विरहेण हंत हरिणीरूपायते हा कथं
कंदर्पोपि यमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितम्॥१॥ देशाखरागे एकतालीताले॥ स्तनविनिहितमपि हारमुदारम्॥ सा मनुते कृशतनुरिव भा
रम्॥१॥ राधिका विरहे तव केशव॥ सरसमसृणमपि मलयजपंकम्॥ पश्यति विषमिव वपुषि सशंकम्॥ \[पश्यति विषश्वसितपवनमनुपमपरिणाहम्॥\]

ष्टितं गीतेनाह॥ स्तनेति॥ देशाखरागः राग लक्षणं॥ आस्फोटनाद्वि कृतरोमहर्षो नियुद्धसंनद्धविशालबाहुः प्रांशुः प्रचंडद्युतिरिंदुगौरो देशाख्य
रागः किल मल्लमूर्तिः॥१॥ हे केशव कृष्ण तव विरहे जाते सा ते राधिका एवमेवं चेष्टते॥ कीदृशामित्यत आह कृशतनुर्विरहकृशशरीरा सा राधा स्त
नविनिहितमपि स्तनयोः स्थापितं उदारं बहुमूल्यं हारमपि भारमिव मनुते॥१॥ सरसेति॥ सा राधा सरसमसृणं सार्द्रचिक्कणं मलयजपंकम
पि चंदनपंकमपि चन्दनलेपमपि वपुषि शरीरे सशंकं विषमिव पश्यति तव विरहात्॥२॥

गी॰गो॰

॥९६॥

श्वसितेति॥ सा राधा श्वसितपवनं निश्वासवायुं मदनदहनमिव कामाग्निमिव वहति धारयति॥ वायोरपि दाहकत्वात॥ कीदृशं अनुपमं उपमारहितः परि णाहो विशालता यस्य स दाहेऽसत्वाद्दाहयुक्तं॥ ३॥ दिशीति॥ सा राधा सजलकणजालं अश्रुबिंदुसमूहसहितं नयननलिनं नेत्रपद्मं दिशि दिशि भवद्दर्श नेच्छया किरति क्षिपति कीदृशमिव गलितनालमिव गलितं दण्डमिव॥ ४॥ नयनेति॥ सा राधा नयनविषयमपि नेत्रगोचरमपि किशलयतल्पं पल्ल वशयनीयं विहितहुताशविकल्पं विहितः कृतः हुताशविकल्पो ऽग्निर्नितर्को यत्र तादृशं कलयति गणयति मनुते॥ ५॥ त्यजतीति॥ सा पाणितलेन हस्त

मदनदहनमिव वहति सदाहम्॥ ३॥ दिशि दिशि किरति सजलकणजालं॥ नयननलिनमिव विगलितनालम्॥ ४॥ नयनविषयमपि किशलयतल्पम्॥ कलयति विहितहुताशविकल्पम्॥ ५॥ त्यजति न पाणितलेन कपोलम्॥ बालशशिनमिव सायमलोलम्॥ ६॥ हरि रिति हरिरिति जपति सकामम्॥ विरहविहितमरणेव निकामम्॥ ७॥

तलेन कपोलं गण्डस्थलं न त्यजति सचिंतत्वात॥ किमिव सायं संध्याकाले अलोलं निश्चलं बालशशिनमिव द्वितीयाचंद्रमिव॥ हस्तेनाच्छादितत्वा त॥ अल्पदृश्यतया बालचंद्रसाम्यं हस्तस्य लोहितत्वात् संध्यासाम्यम्॥ ६॥ हरिरिति॥ सा निकामं अतिशयेन सकामं साभिलाषं हरिरिति हरिरिति जपति॥ कथंभूतेव विरहविहितमरणेव वियोगेन विहितं कृतं मरणं यस्याः सा॥ अन्योपि मरणे हरिरिति मंत्रं जपति॥ ७॥

॥९६॥

गी०गो०

॥२३॥

श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवेन उक्तं भणितं इति पूर्वोक्तं गीतं केशवपदं विश्रांतिस्थानं पश्यतं भक्तं सुखयतु कीदृशं उपनीतं उपगतं॥ ॥ अधुना समवाविरहे राधा स्वामिनं यत इति सखीवचनमाह सा रोमांचतीति॥ हे स्व वैद्य प्रतिम अश्विनी कुमार तुल्य यदि त्वं प्रसीदासि प्रसन्नो भवसि तदा वरतनुः सुकुमारांगी सा राधा एता चाति अतनुज्वरे सा असि तेन वरसा न किं जीवेत् अपि तु जीवेदेव रसः शृंगारः अथ औषधं च॥ अन्यथा प्रसन्नाभावे हस्तकः हस्तालंबनपतन्तः तिरस्कृते ज्वरे स तिरस्ते या च यो भवंति तेन तस्या वर्तते इत्याह सा राधा रोमांचतीति रोमांचं प्राप्नोति॥ सरोमांचिता भवतीत्यर्थः सीत्करोति सीत्कारं करोति विलपतीति विला

श्रीजयदेव भणिता मिति गीतं॥ सुखयतु केशवपदमुपनीतम्॥ ॥ पद॥ सा रोमांचति सीत्करोति विलपत्युत्कंपते ताम्यति ध्यायत्युद्भ्र मति प्रमीलति पतत्युद्याति मूर्च्छत्यपि॥ एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जीवेन्न किं ते रसात् स्ववैद्यप्रतिम प्रसीदसि यदि त्यक्तोऽन्यथा हस्तकः ॥१॥ स्मरातुरां दैवत वैद्य हृद्य त्वदंगसंगामृतमात्रसाध्याम्॥ विमुक्तबाधां कुरुषे न राधा उपेंद्र वज्रादपि दारुणोऽसि ॥२॥

पं करोति उत्कंपते सकंपा भवति॥ ताम्यति ग्लानियुक्ता भवति ध्यायति चिंतयति उद्भ्रमति उच्चैः भ्रांता भवति॥ प्रमीलति नेत्रनिमीलनं करोति पतति शय्यादौ गच्छति॥ उद्याति उच्चैर्गच्छति मूर्च्छति मूर्च्छां प्राप्नोति॥ अतिदशाः पुरुषस्य एतत्सर्वं भवति इति॥ ॥ स्मरातुरामिति॥ हे दैवत वैद्यवत् अश्वि नीकुमारवत्॥ हृद्य सुंदर हे उपेंद्र इंद्रानुज त्वं यदि राधां विमुक्तबाधां यत्नपीडां न कुरुषे अतो वज्रादपि दारुणोऽसि॥ कुलिशादपि अधिककठिनोऽसि स्मरातुरां कामार्त्तां पुनः कीदृशीं त्वदंगसंगतः तव शरीरसंबंधः अमृतं तन्मात्रेण साध्यां प्रतिकर्तुं शक्याम्॥ २॥

गी॰गो॰
॥२१॥

एवंविधापि राधा त्वच्चिंतनेनैव जीवतीत्याह ॥ कन्दर्पेति ॥ हे कृष्ण अस्या राधायाश्चेतो मनः चिरं चिरकालं चंदनस्य चंद्रमसः कमलिनी कमलिन्याश्चाचिंता सुख
स्तोऽप्यापि संताम्यति ग्लानिमुखं भवतीति इदं महदाश्चर्यं ॥ कीदृश्या अस्याः कंदर्पज्वरेण कामतापेन यः संज्वरः पीडा तेन आकुला चंचला तनुः शरीरं यस्यास्त
स्याः किंतु रहसि एकांते स्थिता सा राधा त्वामेवैकं अप्रसाध्यं ध्यायंती क्षणं मुहूर्तं क्षांतिवशेन क्षांत्या यत्नतया त्वत्कांतिवशेनेति वारः तदा अस्या
नक्षत्रो नायातः क्षणांतरे आगामिष्यतीति ॥ अनुरागेण कथं धारी जीवतीति कथमिति प्रश्ने। कीदृशी क्षणा कृशांगी ॥३॥ क्षणमात्रेति ॥ हे कृष्ण यत्पा
राधया याते तव विरहः वियोगः पुरा पूर्वं क्षणमपि न सेहे न सोढः कीदृश्या राधया नयनयोर्नेत्रयोर्निमीलनं निरंतरदर्शनं नाशा चक्षुर्निमेषे राधे

कंदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोराश्चर्यमस्याश्चिरं चेतश्चंदनचंद्रमःकमलिनीचिंतासु संताम्यति ॥ किंतु क्षांतिवशेन शीतलतनुं त्वामेकमेव प्रियं
ध्यायंती रहसि स्थिता कथमसौ क्षीणा क्षणं प्राणिति ॥३॥ क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे नयननिमीलनखिन्नया यया ते ॥ श्वसिति कथमसौ
रसालशाखां चिरविरहेण विलोक्य पुष्पिताग्रां ॥४॥ वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसादुद्धृत्य गोवर्द्धनं बिभ्रद्वल्लवसुंदरीभिरधिकानंदा
च्चिरं चुंबितः ॥ कंदर्पेण तदर्पिताधरतटीसिंदूरमुद्रांकितो बाहुर्गोपतनोस्तनोतु भवतां श्रेयांसि कंसद्विषः ॥५॥ इति स्निग्धमाधवो नाम चतुर्थः ॥४॥

नयाद् अवलंबितया असौ राधा चिरविरहेण तव चिरं वियोगेन कथं श्वसिति तेन ज्ञायते किं कृत्वा पुष्पितां रसालशाखां आम्रशाखां विलोक्य ॥४॥ इदानीं कवि
पूर्वमंत्यकाव्ये कविर्मंगलमाशीर्वदति ॥ वृष्टीति ॥ गोपतनोर्गोपशरीरस्य कंसद्विषः श्रीकृष्णस्य बाहुर्हस्तः भवतां युष्मभ्यं श्रेयांसि कल्याणानि तनोतु वि
स्तारयतु कीदृशो बाहुः वृष्ट्या जलवर्षणेन व्याकुलस्य दुःखितस्य गोकुलस्य गोसमूहस्य अवनरसात् रक्षणानुरागात् गोवर्द्धनं पर्वतं उद्धृत्य उत्थाप्य चिरकालं
सप्ताहं बिभ्रत् धारयत् पुनः कीदृशो बाहुः वल्लवसुंदरीभिर्गोपिकाभिरधिकानंदात् अतिहर्षात् चुंबितः पुनः कीदृशः कंदर्पेण कामवशात् ताभिर्गोपीभिरर्पि
ता स्थापिता अधरतटी एव सिंदूरमुद्रा सिंदूरचिह्नं तिलोहित लांछितं अंकितः चिह्नितः ॥५॥ इति श्रीगीतगोविंदटीकायां स्निग्धमाधवो नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

॥२१॥

इदानीं कृष्णप्रेरिता सखी राधामाह ॥ अहमिति ॥ इति मधुरिपुणा कृष्णेन नियुक्ता प्रेरिता सखी स्वयमेत्यागत्य इदं वक्ष्यमाणं वचः राधां पुनर्जगाद उवाच इति किं
हे सखि अहमिह निकुंजे निवसामि स्थितोस्मि त्वं राधां प्रतियाहि अनुनयसांत्वय मद्वचनेन मम सांत्वेन वचसा राधां आनयेथाः आ आनयस्वेति ॥१॥ वसंतरागताल
क्षणं ॥ येनोदयेनीदायितं सुकेशी सुर्पकरणा यामरयाल नोजकरोंदधाना सुरपुष्पगुच्छे वरांगनेयं काधीनाजसमीति ॥ अत्राभिसारिका नायका वर्णनो यात स्यां ल
क्षणं रासिका सर्वस्वे संस्कृता प्राकृता मैवं ततो पथं प्रामाण्यं वरणं ॥ ततः प्रियांतरा जेष्या सर्वतश्चाभिसारिकेति ॥ तत्रैव लक्षणं लज्जां फेत्वा समागृह्य यो वनेन मदेन व
अभिसारयते कांतं कीर्तिता साभिसारिकेति ॥ वहतीति ॥ हे सखि राधे तव विरहे वियोगे सति वनमाली कृष्णः सीदति दुःखितो भवति कस्मिन् सति मदनं कामं उपधा

अहमिह निवसामि याहि राधामनुनय मद्वचनेन चानयेथाः ॥ इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता स्वयमिदमेत्य पुनर्जगाद राधाम् ॥१॥ वसंतरागेण
तालेन ॥ वहति मलयसमीरे मदनमुपनिधाय स्फुटति कुसुमनिकरे विरहि हृदयदलनाय ॥१॥ तव विरहे वनमाली सखि सीदति ॥ध्रु॥ दहति शिशिरम
यूखे मरणमनुकरोति ॥ पतति मदनविशिखे विलपति विकलतरोति ॥२॥ ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमपिदधाति ॥ मनसि वलितविरहे नि
शि निशि रुजमुपयाति ॥ वसति विपिनविताने त्यजति ललितधाम ॥ लुठति धरणीशयने बहु विलपति तव नाम ॥४॥

उपसहायं कृत्वा मलयसमीरे दक्षिणपवने वहति सति ॥ पुनः कस्मिन् सति विरहिणां वियोगिनां हृदयदलनाय हृदयस्फोटनाय कुसुमनिकरे पुष्पसमूहे स्फुटति
विकसति सति ॥१॥ दहतीति ॥ हे राधे कृष्णः शिशिरमयूखे चंद्रमसि दहति सति ॥ मरणं अनुकरोति मरणाकारं करोति मदनविशिखे कामबाणे पतति सति ॥ विलपति
अतिशयेन विलापं करोति ॥ कीदृशः कृष्णः विकलतरः विह्वलतरः ॥२॥ ध्वनतीति ॥ स कृष्णः मधुपसमूहे ध्वनति शब्दं कुर्वति सति श्रवणं कर्णं अपिदधा
ति अंगुल्यग्रेण आच्छादयति ॥ मनसि वलितविरहे जातविरहे सति निशि निशि प्रतिरजनीं रुजं पीडां उपयाति अनुभवति ॥३॥ वसतीति ॥ वसति विपिनविताने अरण्य
विस्तारे वसति तिष्ठति अपरं ललितधाम सुंदरं गृहं त्यजति धरणीशयने पृथ्वीशयने विलुठति वेष्टते तव नाम बहु अनेकवारं विलपति ॥४॥

भणतीति॥ कविजयदेवो विरहिणां वियोगिनां विलासिनैते नो विलासेन भणतीति सा तीर्थे योगी चोद्धतं कथयतीत्यर्थः हरिः कृष्णः मनसि जयदेव मनसि सुकृतेन पूर्वो
पार्जितेन पुण्येन हेतुना उदयतु उदयं प्राप्नोतु॥ कीदृशे मनसि रभसस्य हर्षस्य विभवं प्राचुर्यं यस्मिन॥५॥ किं तत्प्राप्त्यर्थं तपः करोतीत्याह॥ पूर्वामिति॥ हे राधे
माधवः श्रीकृष्णः तस्मिन्नेव निकुंजमन्मथमहातीर्थे निकुंजमेव तत् महत्तीर्थं मन्मथमहातीर्थं कामतीर्थं तत्र पुनः त्वामनिशं प्रतिक्षणं ध्यायन् तवैवाला
पमंत्रावलीं संभाषणमेव मंत्रावली मंत्राक्षरसमूहं जपन्नपि जपन्नेव भूयः पुनरपि त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरिरंभामृतं त्वदीयस्तनकलशगाढालिंगनं पी

भणति कविजयदेवे विरहिविलासितेन॥ मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन॥५॥ पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धयस्तस्मि
न्नेव निकुंजमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः॥ ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमंत्रावलीं भूयस्त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभामृतं वांछति॥१॥
गुर्जरीरागे एकतालीताले॥ रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेशम्॥ नकुरु नितंबिनि गमनविलंबनमनुसरतं हृदयेशं॥१॥
धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली॥ गोपीपीनपयोधरमर्दनचंचलकरयुगशाली॥१॥

पूर्वामिवामृतामेव वांछति॥ तस्मिन्नेव कस्मिन् यत्र महातीर्थे त्वया समं समं पूर्वं रतिपतेः॥ कामस्यासिद्धयो मनोरथाः आसादिताः प्राप्ताः तपस्यता सिद्धिप्राप्त्य
नंतरं मोक्ष इष्यते तद्वत्॥१॥ इदानीं सखी राधां कृष्णं प्रति गंतुं प्रेरयति गीतेनाह॥ रतीति॥ हे नितंबिनि महान्नितंबयुक्ते राधे यमुनातीरे यद्वनं तस्मिन्वने
वनमाली कृष्णो वसति तिष्ठति॥ कीदृशे तीरे धीरसमीरे मंदमारुते॥ हे सखि गमनविलंबनं अभिसारगमनविलंबनं न कुरु मा कुरु तं हृदयेशं श्रीकृष्णं प्र
ति अनुसर अनुगच्छ कीदृशं हृदयेशं रतिसुखसारे सुरतसुखमेव सारो मुख्यं यस्मिन् तस्मिन् अभिसारे संकेतस्थाने गतं प्राप्तं मदनेव कामवन्मनोहरः
वेशः शरीरं आकारो यस्य॥१॥

नामेति॥ हे राधे स कृष्णः नामसमेतं नाम्ना समेतं कृतं मंदं वेणुं मंदं वेणुं मदुरा द्वपुनं वेणुं कृतसंकेतं यथा स्यात्तथा अहमिहाभिसारे तिष्ठामीत्यमापि सूचयताहि
ति कृतसंकेतो यस्यां क्रियायां वादयंती नास्तीति॥ संबोधयेते तव तनुसंगतपवनचालितं तव शरीरसंसंबंधिवायुप्रेरितं रेणुमपि बहु साधु मनुते मन्यते॥ साप
ततीति॥ स कृष्णः शयनं शय्यां रचयति तमीति॥ तव पंथानं मार्गं सचकितं नयनं यथा स्यात्तथा अहमिहाभिसारे पश्यति कीदृशं पंथानं पतत्रे पक्षी सीपतति
गङ्गति सति पत्रे पर्णे विचलति सति कंपमाने सति शंकितं संभावितं भवत्या उपयानं समीपागमनं यस्मिन् राधाप्राप्तः समागच्छतीति पतत्रे पक्षी सं
पक्षात्तद्वयते यस्मादिति प्रसंग्राद्वदनं॥२॥ मुखरामीति॥ हे सखि राधे मुखरं शब्दयुक्तं मंजीरं नूपुरं त्यज कीदृशं मंजीरं अधीरं शब्दाधिक्यात्तान् गमन

नामसमेतं कृतसंकेतं वादयते मृदुवेणुम्॥ बहु मनुते ननु ते तनुसंगतपवनचालितमपि वेणुम्॥२॥ पतति पतत्रे विचलति पत्रे शंकितभवदुपया
नम्॥ रचयति शयनं सचकितनयनं पश्यति तव पंथानम्॥३॥ मुखरमधीरं त्यज मंजीरं रिपुमिव केलिसुलोलम्॥ चलसखि कुंजं सतिमिरपुंजं
शीलय नीलनिचोलम्॥४॥ उरसि मुरारेरुपहितहारे घन इव तरलबलाके॥ तडिदिव पीते रतिविपरीते राजसि सुकृतविपाके॥५॥

रत्यकामित्यर्थः केलौ क्रीडायां सुलोलम् अतिचंचलं॥ अतः शत्रुमिव शत्रुरिवामो रिपुरिव मुखरः अधीरश्च चलश्च भवति मंजीरं त्यक्त्वा सतिमिरपुंजं अंधकार
समूहयुक्तं कुंजं लतागृहं चल गच्छ नीलानि चोलं श्यामवस्त्रं शीलय परिधेहि॥ अभिसारे अदर्शनार्थं नीलवस्त्रपरिधानं कियते॥४॥ उरसीति॥ हे पीते
नो इति हे सुकृतविपाके॥ पूर्वजन्मार्जितसुकृतस्य विपाकः फलं यस्यां तत् संबोधनं अन्यथा कृष्णविपरीतसुरतः कथं प्राप्यते मुरारेः कृष्णस्योरसि वदासि
तं रति विपरीते पुरुषायते नोपकारातिकाले तडिदिव विद्युदिव राजासि शोभिष्यसे वर्तमानसामीप्याल्लट् कथंभूते उरसि उपहितहारे उपहितो आरोपि
तो हारो मुक्ताहारो यस्मिन् पुनः कथंभूते उरसि घन इव मेघसदृशे कीदृशे घने तरलबलाके चंचलबकसमूहे हारस्य बलाकासाम्यं उरसो मेघसाम्यं राधाया
स [illegible] साम्यम्॥५॥

विगलितेति ॥ हे राधे त्वं किसलयशयने पल्लवशय्यायां पंकजनयने पुंडरीकाक्षे कृष्णे जघनं तितंवपूर्वभागं घटय संगमयेति विपरीतसुरतं सूचितं कीदृशं तं जघनं विगलि-
तवसनं त्यक्तवस्त्रं परिहृतरसनं त्यक्तरसनाक्षुद्रघंटिकायेन अतएव अपिधानं आवरणरहितं हर्षनिधानं आनंदस्थानं निधिमिव निधिसदृशं उद्घाटितमुखे नि-
धिरपि लोभमुपगती ॥२॥ हरिरिति ॥ हे राधे हरिरपि अभिमानी ततो लघु त्वं सहत इत्यर्थः इदानीं मधुना रजनिरपि विरामं अवसानं याति यास्यति वर्तमाने लुट् ॥
मम वचनं कुरु शीघ्रमागच्छेत्यर्थः कीदृशं मम वचनं सत्वरशीघ्ररचनायास्मिन् ॥ गत्वा च मधुरिपुकामं कृष्णाभिलाषं पूरय ॥३॥ श्रीजयदेवेति ॥ कृतहरिसेवे
कृता हरिसेवा कृष्णवंदनादि येन तस्मिन् ॥ जयदेवे परमरमणीयं अतिशयमनोहरं इदं गीतं भणति सति कथयति सति प्रमुदितहृदयं संतुष्टचित्तं हरिं नमत

विगलितवसनं परिहृतरसनं घटय जघनमपिधानम् ॥ किसलयशयने पंकजनयने निधिमिव हर्षनिधानम् ॥२॥ हरिरभिमानी रजनिरि-
दानीमियमपि याति विरामम् ॥ कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय मधुरिपुकामम् ॥३॥ श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमरमणीयम् ॥ प्रमुदि-
तहृदयं हरिमतिसदयं नमत सुकृतकमनीयम् ॥४॥ पद ॥ विकिरति मुहुः श्वासानाशाः पुरो मुहुरीक्षते प्रविशति मुहुः कुंजं गुंजन्मुहुर्बहु ताम्य-
ति ॥ रचयति मुहुः शय्यां पर्याकुलं मुहुरीक्षते मदनकदनक्लांतः कांते प्रियस्तव वर्तते ॥१॥

नमस्कुरुतेति भक्तान् प्रत्युक्तिः कीदृशं अतिसदयं अतिदयायुक्तं प्रसन्नहृदयो दयावान् अस्मान् शीघ्रं प्रसीदति इति नमनं कर्त्तव्यमिति भावः पुनः कीदृशं सुकृतकमनी-
यं सुकृतेन कमनीयम् ॥४॥ अधुना शीघ्रं गंतुं प्रेरयति ॥ विकिरतीति ॥ हे कांते तव प्रियः कृष्णः मदनकदनक्लांतः कामपीडोपतप्तो वर्तते तिष्ठति केन प्रकारेणो-
च्यते आह ॥ विकिरतीत्यादि ॥ इदानीं नायिकानागते विश्वासान् मुहुर्वारंवारं विकिरति विक्षिपति एकाग्रचित्ततया त्वामेव ध्यातुं नासाग्रं पुरो नासाग्रं मुहुः ईक्षते
पश्यति ॥ ध्यानैर्दृष्ट्वा मुहुः कुंजे लतागृहं प्रविशति अत्र भविष्यतीति ॥ तत्राप्यदृष्ट्वा मुहुः कूजन् हे राधे क्वासि क्वासीत्यादि जल्पन् बहु ताम्यति दुःखितो भवति
त्वामागतां दृष्ट्वैव मुहुः शय्यां शयनीयं रचयति ॥ शय्यां कृत्वा त्वामनागतां विज्ञाय मुहुः पर्याकुलं ईक्षते दिशः पश्यति इदानीमेव दृष्टा पुनः कुत्र गतेति ॥१॥ ॐ ॥

त्वद्वचनेनेति॥ हे मुग्धे मद्वचनेन अस्या मानसहितेन समं सहस्रमयं स्नानसलोमे इदानीं अधुना तिग्मांशुः सूर्यः अस्तंगतः अस्या मानसहितः सर्वोऽस्तं
गतः अभिसरणकालोयमित्यर्थः गोविंदस्य कृष्णस्य मनोरथेन इदानीं राधा आगमिष्यतीति अभिलाषेण समं सह तमः अंधकारः सांद्रतां निबिडत्वं प्राप्तं तम
सि अभिसरणयोग्यमित्यर्थः॥ दीर्घा मदभ्यर्थना दीर्घां मदीयाप्रार्थना कोकानां चक्रवाकानां करुणस्वनेन विरहदयाशब्देन सदृशी यथा को
कानां करुणस्वनो नानाप्रकारः स्फुटस्तथा मदीयाः कातराः प्रार्थना व्यर्था भवंतीत्यर्थः तत्तस्माद्धेतोः विलंबनं विफलं असावभिसारक्षणोऽभिसरण
कालो रम्यो गमनयोग्य इत्यर्थः॥ २॥ अभिसारे रसाधिक्यं भवतीत्याह॥ आश्लेषादिति॥ आश्लेषादिति विश्लेषादंपत्योर्जायापत्योरिह तमसि अंधकारे कः

त्वद्वाक्येन समं समग्रमधुना तिग्मांशुरस्तं गतो गोविंदस्य मनोरथेन च समं प्राप्तं तमः सान्द्रताम्॥ कोकानां करुणस्वनेन सदृशी दी
र्घा मदभ्यर्थना तन्मुग्धे विफलं विलंबनमसौ रम्योऽभिसारक्षणः॥ २॥ आश्लेषादनु चुंबनादनु नखोल्लेखादनु स्वांतजप्रोद्बोधादनु संभ्र
मादनु रताऽऽरम्भादनु प्रीतयोः॥ अन्यार्थं गतयोर्भ्रमान्मिलितयोः संभाषणैर्जानतोर्दंपत्योरिह को न को न तमसि व्रीडाविमिश्रो रसः॥ ३॥

कः व्रीडाविमिश्रितो लज्जायुक्तः रसो न भवेत्॥ अपितु सर्वोऽपि स्पर्शस्वरूपं शृंगारादिः रसो भवत्येव कथंभूतयोर्दंपत्योः अन्यार्थं परस्त्री परपुरुषार्थं गतयोः संके
तस्थानं प्राप्तयोः पुनः कीदृशयोः भ्रमात् भ्रांततः गाढांधकारे रसात् मीलितयोः संगतयोः अनंतरं आश्लेषादिविशेषणानि योजनीयानि अवश्यं संभो
गक्रमः प्रथमं आलिंगनं ततश्चुंबनं ततो नखक्षतं ततः कामोद्बोधः ततः स्वरत ततो मैथुनं ततः प्रीतिः ततो भावना इति॥ तं क्रममाह आश्लेषादिति पुनः
कीदृशयोः आश्लेषात् आलिंगनात् अनु पश्चात् चुंबनादनु पश्चात् नखोल्लेखादनु नखक्षतात् पश्चात् स्वांतजप्रोद्बोधादनु कामबोधात् पश्चात् संभ्रमादनु
वेगात् पश्चात् रताऽऽरम्भादनु सुरतोद्योगात् पश्चात् प्रीतयोस्तृप्तयोः पुनः कीदृशयोः संभाषणैरालापैर्जानतोः ममैवं गजेति॥ ३॥

त्वसामात्कृष्णः कृतार्थो भवत्वित्याह सभयेति हे सुमुखि सुवदने राधे सुभगः सौभाग्यवान् स कृष्णस्त्वां पश्यन् कृतार्थतामुपैतु प्राप्नोतु कीदृशीं त्वां तिमि
रे अंधकारसहिते पथि मार्गे सभयचकितं भयविस्मयाभ्यां सहितं यथा स्यात्तथा दृशं नेत्रं विन्यस्यंतीं क्षिपंतीं तिमिरे अंधकारदर्शनाद्भयं अंधका
रे निःशंकागमनाद्विस्मयः पुनः कीदृशीं प्रतितरु वृक्षे मुहुः पुनः पुनः स्थित्वा मंदं शनैः पदानि चरणव्यापाराणि वितन्वतीं वृक्षे कृष्णभ्रांत्या स्वचरणपा
तभयादिभावः पुनः कीदृशीं कथमपि अंधकारस्थानीविडत्वात्केनापिप्रकारेण रहः एकांतस्थलं प्राप्तां पुनः कीदृशीं अनंगतरंगिभिः कामस्य तरंगः पुनः पु
नरुद्भवैस्तद्युक्तैः अंगैर्हस्तपादादिभिरुपलक्षितां ॥४॥ इदानीं कविर्भक्तजनं आशीर्वचयति राधेति देवकीनंदनः श्रीकृष्णः त्वां भक्तं चिरं अवतु दुरिता

सभयचकितं विन्यस्यंतीं दृशं तिमिरे पथि प्रतितरु मुहुः स्थित्वा मंदं पदानि वितन्वतीं ॥ कथमपि रहः प्राप्तामंगैरनंगतरंगिभिः सुमुखि सुभ
गः पश्यन्स त्वामुपैतु कृतार्थतां ॥४॥ राधामुग्धमुखारविंदमधुपस्त्रैलोक्यमौलिस्थलीनेपथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारक्षमः ॥
स्वच्छंदव्रजसुंदरीजनमनस्तोषप्रदोषश्चिरं कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकीनंदनः ॥५॥ इति॰ अभिसारिकासाकांक्षपुंडरीकाक्षो नाम पंचमः ॥५॥

दुरितात् कीदृशः कृष्णः राधायाः मुग्धं सुंदरं यन्मुखारविंदं मुखकमलं तस्य मधुपो भ्रमर इव नीलत्वात् ॥ पुनः कीदृशः त्रैलोक्यस्य लोकत्रयस्य या
मौलिस्थली मुकुटस्थानं तस्य नेपथ्योचितं अलंकारयोग्यं नीलरत्नं इंद्रनीलमणिरिवास्थितं पुनः कीदृशः अवनीभारावतारे भूभारावतरणे क्षमः
समर्थः पुनः कीदृशः स्वच्छंदानां स्वाधीनानां व्रजसुंदरीजनानां गोपिकानां मनस्तोषे चित्तप्रतीतौ प्रदोषो रात्रिमुखमिव रात्रिमुखे हि नार्यस्तुष्यंति
पुनः कीदृशः कंसस्य मातुलस्य ध्वंसने मारणे धूमकेतुरिव स्थितः राधागमने साकांक्ष इत्यर्थः ॥५॥ इति श्रीगीतगोविंदे अभिसारिकासाकांक्षपुं
डरीकाक्षो नाम टीकायां पंचमः सर्गः ॥५॥

थयेति॥ अथानन्तरं सखी गोविंदं कुंजांतिकमागत्येत्यर्थः॥ तं प्रति राधाचरितं प्राह उभयवती॥ कीं कृत्वा लतागृहे तां राधां गंतुमशक्तां दृष्ट्वा कीदृशीं चिरमनुरक्ताम्
नुरागवतीं कीदृशे गोविंदे मन्मथेसि जमंदे मन्मथे सिजेन कामेन मंदे विकले॥ १॥ गुर्जरी रागः॥ रागलक्षणं तु॥ रतोत्सुका कान्तपथप्रतीक्षी नाथालपंती मृदु
व्यतल्पा। कृतस्मतःप्रीतिरता ... गुर्जरी श्यामा तु सा गौरा करी प्रदिष्टेति॥ अथ दीनवासकशय्या वर्ण्यते॥ वासवेश्मनि सुकल्पिततल्पे या समागमविधिं विधिं
विदधाति॥ पश्यति प्रियसमागमसज्जा॥ ... सा कथिता वासकशय्या मीति॥ पश्यतीति॥ हे नाथ हे हरे वादरेदिरा किं राधा तव वासगृहे वासस्थाने त्वत्कृतेन
हेतोः सीदति॥ अवसन्ना भवति॥ कथमित्यत आह॥ सा राधा रहसि एकांते स्थिता सती दिशि दिशि भवंतं त्वां पश्यति॥ अवलोकयति कीदृशं त्वां अधरवत्नान्ये

अथ तां गंतुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा॥ तच्चरितं गोविंदे मनसिजमंदे सखी प्राह॥ १॥ गुर्जरी रागेण गीयते रूपकताले॥ पश्यति दिशि
दिशि रहसि भवंतं॥ त्वदधरमधुरमधूनि पिबंतम्॥ ध्रु॥ नाथ हरे सीदति राधा वासगृहे॥ त्वदभिसरणरभसेन वलंती॥ पतति पदानि कियं
ति चलंती॥ २॥ विहितविशदबिसकिसलयवलया॥ जीवति परमिह तव रतिकलया॥ ३॥ मुहुरवलोकितमंडनलीला मधुरिपुरहमिति भावन
शीला॥ ४॥ त्वरितमुपैति न कथमभिसारम्॥ हरिरिति वदति सखीमनुवारम्॥ ५॥

कायमतवत मधुराणी मधूनि माध्वीकानि पिबंतं॥ १॥ त्वदभीति सा राधा कियंति द्वित्राणि पदानि चलंती गच्छंती पतति अधिकं गंतुं न पारयतीत्यर्थः॥ कीदृशी त्वदभिस
रणरभसेन तवाभिसरणे वलंती सकंपमाना॥ २॥ विहितेति॥ हे कृष्ण सा राधा तव रतिकलया तव सुरतलेशचिंतनेन इह समये परं केवलं जीवति जीवं धत्ते तस्याः प्राणा
स्तीत्यर्थः॥ कीदृशी विहिता कृता विशदाः शुभ्राः बिसकिसलयाः एव मृणालांकुरा एव वलयाः कंकणानि यस्याः सा॥ ३॥ मुहुरिति॥ सा कीदृशापूर्वेणैकेनान्वयः
मुहुः पुनः पुनः अवलोकिता मंडनलीला अलंकारविलासो यया तेन विना निरर्थकं मंडनमिति पुनः कीदृशी मधुरिपुरिति कृष्णरूपेण भावनं ध्यानं मे
वशीलं स्वभावः सहजं यस्याः सा॥ ४॥ त्वरितमिति॥ सा सखी दूती अनुवारं पुनः पुनः वदति दूतीति किं हरिः कृष्णः त्वरितं शीघ्रं अभिसारं अभिसरणस्थानं कथं न उपै
ति नागच्छति॥ ५॥

गी०गो०
॥२१॥

श्लिष्यतीति॥ सा राधा हरिः कृष्णः उपगतः प्राप्त इति अनल्पं बहु तिमिरमंधकारं श्लिष्यति चुंबति च॥ कीदृशं तिमिरं जलधरकल्पं मेघसदृशं श्लिष्यत्वान्नीलत्वा अंधकारसाम्यं तिमिरस्य॥ भवतीति॥ भवतीत्यादि विलंबिनि विलंबं कुर्वति सति विगलितलज्जा सती सा राधा विलपति विलापं करोति रोदिति रोदनं करोति कीदृशी वासकसज्जा विहितसंध्यानेत्यर्थः लक्षणं तूक्तमेव॥८॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवकवेरुदितं भाषितं इदं गीतं रसिकजनं भक्तजनं अतिमुदितं अतिशयेन मुदितं हर्षयुक्तं तनुतां करोत्वित्यर्थः॥८॥ विपुलेति॥ हे कितव धूर्त्त येकसा मृगाक्षी हरिराननपनातरसजलाधिनिमग्ना शृंगाररसागरे नि

श्लिष्यति चुंबति जलधरकल्पं हरिरुपगत इति तिमिरमनल्पम्॥ भवति विलंबिनि विगलितलज्जा॥ विलपति रोदिति वासकसज्जा॥८॥ श्रीजयदेवकवेरिदमुदितम्॥ रसिकजनं तनुतामतिमुदितम्॥८॥ पद॥११॥ विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमंतर्जनितजडिमकाकु व्याकुलं व्याहरंती॥ तव कितव विधायामंदकंदर्पचिंतां रसजलधिनिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी॥१॥

मग्ना लीना वर्त्तते इत्यध्याहारः॥ किं कृत्वा॥ अमंदकंदर्पचिंतां महतः कामस्य चिंता चिंतनं स्मरणं विधाय कृत्वा॥ कीदृशी ध्यानेन त्वच्चिंतनेन लग्ना तत्प रा॥ पुनः कीदृशी विपुला महती पुलकपालि रोमपंक्तिर्यस्याः सा ध्यानकल्पिततव करस्पर्शेन रोमांचितेत्यर्थः पुनः कीदृशी त्वद्दत्तं दंतनखक्षतादिकं परिक ल्प्य स्फीतेति स्फीतसीत्कारं प्रवृद्धसीत्कारं यथा स्यात्तथा अंतः अभ्यंतरे जनितः संपादितः॥ जडिमा जडत्वं यस्यां क्रियायां तद्यथा भवति तथा काकुना ध्व निविकारविशेषेण आकुलं यथा स्यात्तथा व्याहरंती ध्यानेन तव करं नीवीबंधकमोचनासक्तं परिकल्प्य नीवीबंधवाचा स्खलंतीत्यर्थः॥१॥

॥२१॥

अंगोष्वीती॥ स्था वरतनुः सुंदरांगी॥ एषेति तुभ्यं प्रत्यक्षीकृत्य वदति॥ राधा अंगेषु हस्तादिषु आभरणं अलंकारं बहुशः करोति एतेनाकल्प उक्तः पत्रेपि पर्णेपि संचारिणीं च
लितेसाति त्वां प्राप्तमागतं परिशंकते तर्कयति॥ एतेन वितर्क उक्तः आगतं ज्ञात्वा शय्यां शयनीयं वितनुते कुरुते एतेन तल्परचना उक्ता॥ चिरं ध्यायति चिंतयति कृष्ण
संगमे मया इदानीं इदमिदं कर्तव्यामीति॥ अनेन संकल्पलीलाशतमुक्तं इति पूर्वोक्तप्रकारेणाकल्पो भूषणं वितर्कस्तर्कः तल्परचना शय्यारचना संकल्प
लीलाशतं तन्नो नहायेतन्ना विलासशतं॥ एतेषु आसक्तापि प्रसक्तापि त्वया विना निशां रात्रिं न नेष्यति न गमयति॥२॥ एवं सख्या राधावृत्तांतं कृष्णाय नि
वेदितं निरूप्य कृष्णादर्शनाद्द्विगुणीत विरहवेदन राधाकृतप्रलापमनुसंधान संगीतं सूचयति॥ किं विश्राम्यसीति॥ तत्राभिप्रायं राधायाः वचनं पांथ
मुखान्नंदगोपसमीपे गोपतो वचः अवसरासमनंतरं समुदितमंदासीतादेवशेन गोपायितुमशामस्याः पिगोपनं नष्टतो गोविंदस्य सकलेंद्रियकथा कर्णे

अंगेष्वाभरणं करोति बहुशः पत्रेपि संचारिणीं प्राप्तं त्वां परिशंकते वितनुते शय्यां चिरं ध्यायति॥ इत्याकल्पवितर्कतल्परचनासंकल्पली
लाशतव्यासक्तापि विना त्वया वरतनुर्नैषा निशां नेष्यति॥२॥ किं विश्राम्यसि कृष्णभोगिभवने भांडीरभूमीरुहि भ्रातर्यासि न दृष्टिगोचर
मितः सानंदनंदास्पदं राधाया वचनं तदध्वगमुखान्नंदांतिके गोपसो गोविंदस्य जयंति सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भा गिरः॥३॥ इति षष्ठः॥

कतया व्यामोहकारिणः कृष्णस्य सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भाः सायंकालीनातिथ्योपचारणीया तिथिप्रसंशासूचिका गिरो वाच उत्कर्षेण वर्तंत इत्यर्थः॥ चिंतद्राधाया
वच इत्यत आह किमिति भ्रातः सोदर कृष्णभोगिभवने कृष्णसर्पकृतावासे भांडीरभूमीरुहि वटवृक्षविशेषे किं विश्राम्यसि नेदं विश्रांतिस्थलमुचितमिति
दृष्टिगोचरं नास्ति दूरं सानंदं नंदास्पदं नित्योत्सवयुक्ततया सकलविश्रांतिनिदानं नंदगोपालयं न यासि किं याहीत्यर्थः कृष्णकृतसंकेतावासे विश्रांतिरस्त
वनयुक्ता आनंदरूपकृष्णाधिष्ठिततया नंदगृहमेव याहीति तिराधाया अभिप्रायमजानतः कस्यचन पांथोपथा अमुतं नंदगृहमागत्य तदंतिके कृष्णसमक्षं निवे
दितवान॥ स तु तदभिप्रायं विदित्वा तिथ्युपचारोक्तिभिर्जुगोपेति भावः॥३॥ सोत्कंठ उत्कंठसहितो वैकुंठो कृष्णो यत्र॥ इति श्रीगीतगोविंदटीकायां राधावासक
सज्जावर्णने सोत्कंठवैकुंठो नाम षष्ठः सर्गः॥६॥

अधुना चन्द्रोदयेन राधाया विरहव्यथाधिक्यं वर्णयन्नाह॥ अत्रांतर इति॥ अत्रांतरे अस्मिन्नवसरे उडुपः चंद्रः अंशुजालैः किरणसमूहैः वृंदावनांतरं वृंदावन मध्यप्रदेशं अदीपयत प्रकाशितवान कीदृशः उद्दस्फुटा व्यक्तालांछनश्रीः कलंकशोभा यस्य कथं भूतः इव कुलटानां अभिसारिकाणां कुलस्य समूहस्य वर्त्मपातेन मार्गप्रातिरोध्येन संजात पातकः इव उत्पन्न पापः इव पातकिनः कलंको व्यक्तो भवतीति पुनः कीदृशः दिशः एव सुंदर्यः नायिकास्तासां वद नस्य चंदनबिन्दुः श्रीखंडबिन्दुतिलकः इव स्त्रीतिलकः कर्तुं लो भवतीति॥ असतीनां चन्द्रोदये गमनाभावात् वर्त्मपातः॥१॥ अत्रा विप्रलब्धा नायिका व

अत्रांतरे च कुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपातक इव स्फुटलांछनश्रीः॥ वृंदावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुंदरीवदनचंदनबिन्दुरिन्दुः॥१॥

प्रसरति शशधरबिंबे विहितविलंबे च माधवे॥ विधुरा चिरा चिता विविधा विलापं सा परितापं चकारोच्चैः॥२॥

र्ण्यते॥ तत्रादौ श्लोकं आरंभते॥ संकेतानिकेतने प्रियमनवलोक्य समाकुलहृदया विप्रलब्धा विलसदनुरागदूतिकां प्रेष्य पूर्वं सरभसमापि च्छापि संकेतभू मौ न मिलति खलु यस्या वल्लभो दैवयोगात् अवदति भरत स्तां नायिकां विप्रलब्धा प्रसरतीति॥ सा राधा विरचितः कृतः विविधो विनानाप्रकारो विलापो य स्मिंस्तदुच्चैर्महान्तं परितापं दुःखं चकार कीदृशी सा विधुरा विकला कासीत् सा ति शशधरबिंबे चंद्रमंडले प्रसरति उद्भवति सति माधवे च कृष्णे विहिता वि लंबे कृता विलंबे सति॥२॥

॥२२॥

गौडमालवरागः ॥ विलापमेवाह गीतेन ॥ यामीति ॥ हे इति संबोधने श्रान्तेर्जने वने सखीजनस्य वचनैः कृष्णागमनवेदकैर्वंचिता प्रवंचिता अहं कं पुरुषं शरणं
त्रातारं यामि गच्छामि किंतु कमेव जलमेव शरणं यामि ॥ जलप्रवेशो वरमित्यर्थः ॥ किमिति तीर्थं तत्राह ॥ अहहेत्याश्चर्ये हरिः कृष्णः कथितसमयोपि उक्तकालेपि वनं
वृन्दावनसंकेतस्थानं न ययौ नाजगाम ॥ कृष्णोपभोगाभावात् ममैतदनुरूपं यौवनं विफलं निरर्थकं ॥१॥ यदिति ॥ मया यदनुगमनाय कृष्णस्यानु
गमनाय सुरतेन संतोषयितुं निशि रात्रौ गहनमपि निर्जनमपि वनमपि शीलितं सेवितं तेन कृष्णेन हेतुना मम इदं हृदयं ततः असमः कामः तस्य शरेण की

गौडमालवरागे रूपकताले ॥ कथितसमयेपि हरिरहह न ययौ वनम् ॥ मम विफलमिदमनुरूपमपि यौवनम् ॥१॥ यामि हे कमिह शरणं सखीजन
वचनवंचिता ॥ यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितम् ॥ तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितम् ॥२॥ मम मरणमेव वरमतिवितथकेत
ना ॥ किमिह विषहामि विरहानलमचेतना ॥३॥ मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी ॥ कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी ॥४॥
अहह कलयामि वलयादिमणिभूषणम् ॥ हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणम् ॥५॥

लितं विद्धं कृष्णागमनाभावात् ॥२॥ ममेति ॥ इह वने अचेतना ज्ञानशून्या विरहानलं वियोगाग्निं किं किमिति विषहामि सहामि ॥ तस्मान्मम मरणमेव वरं श्रेष्ठं म
रणे विरहानलाभावात् ॥ कीदृशा अहं अतिवितथं अतिव्यर्थं केतनं शरीरं यस्याः सा कृष्णेन शरीरसौंदर्योपभोगाभावात् ॥३॥ मामेति ॥ अहहेति दुःखानुकर
णे मधुरमधुयामिनी मनोज्ञा वसंतरात्रिर्मां विधुरयति विकलयति कापि कृतसुकृतकामिनी विहितपुण्या कांता हरिं कृष्णं अनुभवति उपभुंक्ते ॥४॥ अहहेति ॥
अहं वलयादिमणिभूषणं कंकणप्रभृतिमुक्तालंकारं हरिविरहदहनवहनेन कृष्णवियोगवह्निधारणेन हेतुना बहुदूषणं अतिशयोपचारं कलयामि मन्ये प्रियदर्शनेन सखी
णामलंकारसापत्न्यामीति भावः ॥५॥

कुसुमेति॥ स्रगपि पुष्पमालापि अतनुशरलीलया कंदर्पबाणविलासेन मां हृदि हंति॥ कीदृशीं मां कुसुमवत्पुष्पवत्॥ सुकुमारः कोमलतनुः शरीरं यस्याः कीदृश्या
अतनुलीलया अतिविषमं अतिदारुणं शीलं स्वभावो यस्याः बाणेन हि क्षतं क्रियते पुष्पादिना॥ ८॥ अहमिति॥ [illegible] गणीत वनचेतसा गणीता अतितलं लतां कुंज
मन्वेषणं यापारसंख्या तावने वेतसा यया सा अहं इह कुंजे किं न निवसामि अपि तु वसाम्येव॥ अत्र ननु अप्रसमस्ता शीरव्या लनेरवं विध्या मायि मां मधुसू
दनः कृष्णः चेतसापि न स्मरति आश्चर्यमित्यर्थः॥ ७॥ हरीति॥ हरिचरणशरणं रक्षितं यस्य संजयदेवकविस्तस्य भारती गीतरूपा सरस्वती भक्तानां हृदि मा
नसे वसतु कीदृशी भारती कोमला अतिमधुरा खरा कलावती कावित्वकलावती कावित्वकलायुक्ता च केव युवतीरिव युवतिः यथा नायकहृदये कामलकला

कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया॥ स्रगपि हृदि हंति मामतिविषमशीलया॥ ८॥ अहमिह निवसामि न गणितवनवेतसा॥ स्मरति मधु
सूदनो मामपि न चेतसा॥ ७॥ हरिचरणशरणजयदेवकविभारती॥ वसतु हृदि युवतिरिव कोमलकलावती॥ ८॥ पद॥ २३॥ तत्किं कामपि कामि
नीमभिसृतः किंवा कलाकेलिभिर्बद्धो बंधुभिरंधकारिणि वनोपांते किमु भ्राम्यति॥ कांतः क्लांतमना मनागपि पथि प्रस्थातुमेवाक्षमः सं
केतीकृतमंजुवंजुललताकुंजेपि यन्नागतः॥ १॥

वती सुकुमारांगी चतुःषष्टिः कामकलायुक्ता च नायिकावसातितद्वत्॥ कृष्णस्य विलंबे तर्कमाह॥ तत्किमिति॥ कांतः कृष्णः संकेतीकृतं अभिसरणस्थानं संपादितः मंजुमनो
हरः वंजुललताकुंजः वेतसलता गृहं तस्मिन् नापि यत् यस्मात् नायतः तत्तस्मात् कारणात् कामपि कामिनीं नायिकाम[illegible]भिसृतः अनुगतः किंवा अथवा बंधुभिर्मित्रैः कला
केलिभिः हास्यादिक्रीडाभिः बद्धः यंत्रितः वशीकृतः उत अथवा तर्के अथवा अंधकारिणि तमोयुक्ते वनोपांते वनसमीपे भ्राम्यति कि तमसि मार्गे भ्रमात् भ्रमणं पुर्यत एव अ
थवा तस्य भ्रमाभाव इति चेत्तत्राह॥ क्लांतमना म्लानमनाः समाकुलांतःकरणः सन् पथि मनागपि अल्पमपि प्रस्थातुं आगंतुं अक्षमः किं असमर्थः किं अत्र आपि
शब्दः किमर्थं उक्ता चेयं नायिका उक्ता भवति सा यस्याः संकेतनागतः प्रियः तस्यानागमनहेतुं चिंतयंत्याकुला कलापयतीति॥ १॥

गौडमालवरागः विलापमेवाह गीतेन॥ काथितेति॥ हे इति स्वाचीनसंबोधने दूतीजनेन वने सखीजनस्य वचनैः कृष्णागमनवेदकैर्वंचिता प्रवंचिता अहं कं पुरुषं शरणंर
क्षीतारं यामि गमिष्यामि किंतु कमेव जलमेव शरणं यामि॥ जलप्रवेशो वरामित्यर्थः किमितीत्यत आह॥ अहहेत्याश्चर्ये हरिः कृष्णः काथितसमयेपि उक्तकालेपि वनं
वृन्दावनसंकेतस्थानं न ययौ नाजगाम॥ कृष्णोपभोगाभावान्ममैतदनुरूपं योग्यमपि यौवनं विफलं निरर्थकं॥१॥ यदिति॥ मया यदनुगमनाय कृष्णस्यानु
गमनाय सुरतेन संतोषयितुं निशि रात्रौ गहनमपि निर्जनवनमपि शीलितं सेवितं तेन कृष्णेन हेतुना मम इदं हृदयं त्वत्तः असमः कामः तस्य शरेणाके

जौडमालवरागे अतितालेन॥ काथितसमयेपि हरिरहह न ययौ वनम्॥ मम विफलमिदममलरूपमपि यौवनम्॥१॥ यामि हे कमिह शरणं सखीजन
वचनवंचिता॥ यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितम्॥ तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितम्॥२॥ मम मरणमेव वरमतिवितथकेत
ना॥ किमिह विषहामि विरहानलमचेतना॥३॥ मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी॥ कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी॥४॥
अहह कलयामि वलयादिमणिभूषणम्॥ हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणम्॥५॥

लितं विद्धं कृष्णागमनाभावात॥२॥ ममेति॥ इह वने अचेतना ज्ञानशून्या विरहानलं वियोगाग्निं किं कि मीति विषहामि सहामि॥ तस्मान्मम मरणमेव वरं श्रेष्ठं म
रणो विरहानलाभावात॥ कीदृशा अहं अति वितत अतिव्यर्थं केतनं शरीरं यस्याः सा कृष्णेनाशरीरस्यौंदर्योपभोगाभावात॥३॥ मामीति॥ अहहेति दुःखानुकर
णे मधुरमधुयामिनी मनोज्ञा वसंतरात्रिर्मां विधुरयति विकलयति कापि कृतसुकृतकामिनी विहितपुण्या कांता हरिं कृष्णं अनुभवति उपभुंक्ते॥४॥ अहहेति॥
अहं वलयादिमणिभूषणं कंकणप्रभृति मुक्तालंकारं हरिविरहदहनवहनेन कृष्णवियोगाग्निधारणेन हेतुना बहुदूषणं अतिशयोपतापकं कलयामि मन्ये प्रियदर्शनेन स्वी
णामलंकारसाफल्यामिति भावः॥५॥

ग्रंथेति॥ अथानन्तरं रूपं राधा माधवं कृष्णमंतरेण विना आगतां सखीं वीक्ष्य दृष्ट्वा एतद्गीतेन वक्ष्यमाणमाह। कीदृशीं विषादेन कार्येण दीनामपि कां वक्तुं अक्षमां कीदृशी रा
धा जनार्दनं कृष्णं कयापि कामिन्या रमितं क्रीडितं विशंकमाना तर्कयंती कथं दृष्टवत् कामिन्या सहितं कृष्णं दृष्ट्वैवेत्यपथा दृष्ट्वाभिध्यायातेन तथा प्राहेत्यर्थः। एवां उन्मादे
नडवली॥ वसंतरागः दृष्टव्रादीति पदुतं तद्गीतेन॥ स्मरेति॥ हे सखि कापि युवति कामिनी मधुरिपुणा कृष्णेन सह विलसति क्रीडति कीदृशी सा अधिकगुणाम
नः आतिशायितसौंदर्यादिगुणयुक्ता पुनः कीदृशी स्मरशरोचितः कामयुद्धयोग्यः विरचितः कृतः वेशो अलंकारादिर्यस्याः सा पुनः कीदृशी गलितकुसुमेन पतितपुष्प

अथागतां माधवमंतरेण सखीमियं वीक्ष्य विषादमूकाम्। विशंकमाना रमितं कयापि जनार्दनं दृष्टवदेतदाह॥१॥ वसंतरागे एकतालीताले॥
स्मरसमरोचितविरचितवेशा। गलितकुसुमदरविलुलितकेशा॥१॥ कापि चपला मधुरिपुणा विलसति युवतिरधिकगुणा॥ विचलदलक
ललिताननचन्द्रा। तदधरपानरभसकृततन्द्रा॥२॥ चंचलकुंडलदलितकपोला। मुखरितरशनजघनगतिलोला॥४॥

स्रगादिना दरविलुलिता ईषद्विस्तता व्यस्ता केशो यस्याः सा॥१॥ हरिपरिरंभणे॥ हरि पुनः कीदृशी हरिपरिरंभणवलितविकारा वासुदेवस्य परिरंभणमुप
गूहनं तेन वलितः प्रपंचितो विकारो मदनजनितो यस्याः सा पुनः कीदृशी कुचावेव कलशौ तयोरुपरि तरलितो स्थैरीभूतो हारो यस्याः सा॥ विचलदि
ति॥ विचलद्भिः कंपमानैरलकैः चूर्णकुंतलैर्ललितः सुंदरः आननचन्द्रो मुखचन्द्रो यस्याः पुनः कीदृशी तदधरपानरभसेन कृष्णस्य ओष्ठपानहर्षेण कृ
ता तन्द्रा इति सुखानुभवानिद्रा यस्याः सा॥ चंचलेति॥ पुनः कीदृशी चंचलाभ्यां कुंडलाभ्यां दलितौ संदष्टौ कपोलौ यस्याः सा कीदृशी मुखरिता शब्द
सहिता रशना कांची यस्मिन् जघने तस्य गत्या चांचल्येन लोला चंचला॥४॥

दयितेति॥ दयितविलोकितेन कृष्णमुखवीक्षणेन लज्जितं संजातलज्जं सलज्जमित्यर्थः॥ हसितं हास्यं यस्याः सा॥ पुनः कीदृशी बहुविधंपिकश्रीपवीकलहंसादीनां मिव नानाप्रकारं कूजितं यत्र रताद्यो रतिरसः क्रीडारसः तेन रसिता दृष्टाः॥ ५॥ विपुलेति॥ पुनः कीदृशी विपुलाः बहुलाः पुलकाः रोमांचा यस्याः नाम्पृथुः महान् वेपथुः कंपो भंगवत् तरंग इव यस्याः सा पश्चात् कर्मधारयः पुनः कीदृशी श्वासितसुरतया सजनितो निश्वासः निमीलितं परमानंदान

गी०गो० दयितविलोकितलज्जितहसिता॥ बहुविधकूजितरतिरसरसिता॥ ५॥ विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा॥ श्वसितनिमीलितविकसदनंगा॥ ६

॥२८॥ श्रमजलकणभरसुभगशरीरा॥ परिपतितोरसि रतिरणधीरा॥ ७॥ श्रीजयदेवभणितहरिरमितम्॥ कलिकलुषं शमयतु प्रतिललितं॥ ८॥ पद॥ १९॥

त्प्रेजानितं नेत्राने मीलनं ताभ्यां विकसत् प्रकटीभवत् अनंगः कामो यस्याः सा॥ निमीलनेक्षतेन च्युतेफालः सा चेत॥ ६॥ श्रमेति॥ पुनः कीदृशी श्रमजलकणभरः सुरतायासः घर्मजलाविंदु धिक्येन सुभगं मनोज्ञं शरीरं यस्याः सा एतेन सात्विकभावोत्पत्तिः सा चेता सात्विकभावः पूर्वमुक्तः पुनः कीदृशी उरसि वक्षस्थले परिपतिता वक्षसं प्राप्य स्थिता रतिः सुरतं रणरसो वत्र धीरा कुशला॥ ७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवेन भणितं मुक्तं वार्त्तामित्यर्थः॥ हरिरमितं कृष्णसंभोगः कालिकलुषं कलियुगपापं शमयतु नाशयतु कीदृशं हरिरमितं प्रतिललितं प्रतिमनोहरम्॥ ८॥ ॥२८॥

अथचन्द्रदर्शनविषादेनसखीप्रतिब्रूते। विरहेति।। अयेसखि अयंविधुश्चन्द्रः ममहृदयेमदनव्यथांकामपीडां अतीवात्यर्थेनतनोतिविस्तारयति उद्दीपकविभा
वत्वात कीदृशो विधुः विरहेणवियोगेनपाण्डुरुत मुरारिमुखाम्बुजंकृष्णमुखकमलंतद्वत्द्युतिः शोभायस्यसः पुनः कीदृशः वेदनामपिज्ञानमपितिरयत्या
च्छादन पुनः कीदृशः मनोभुवः कामस्यसुहृन्मित्रं।।५।। पूर्वगीतेनकस्याश्चिद्विपरीतरतमुक्तं।। अधुनाकस्याश्चित्स्वाधीनभर्तृकायानायिकायाः क्रीडामाह

विरहपाण्डुमुरारिमुखाम्बुजद्युतिरयंतिरयन्नपिवेदनाम्।। विधुरतीवतनोतिमनोभुवः सुहृदयेहृदयेमदनव्यथाम्।।५।। गुर्जरीरागेणगीय
तेएकतालीताले।। समुदितमदनेरमणीवदनेचुंबनवलिताधरे।। मृगमदतिलकंलिखतिसपुलकंमृगमिवरजनीकरे।।१।। विजयिमु
रारिरधुनारमतेयमुनापुलिनवने।।

स्वाधीनभर्तृकालक्षणम्।। यस्यारतिगुणाकृष्टः पतिः पार्श्वेनमुञ्चति।। विचित्रविभ्रमासक्तासास्यात्स्वाधीनभर्तृका।। गुर्जरीरागसमुदितेसति।। हेसखिअ
धुना अस्मिन्कालेयमुनापुलिनेपद्नंतास्मीन विजयजयशीलोमुरारिःकृष्णः रमतेक्रीडति कथंरमतइत्यत आह रमणीवदनेकान्तामुखेसपुलकं
रोमाञ्चसहितंयथास्यात्तथा मृगमदतिलकंकस्तूरीतिलकंलिखति।। कीदृशेवदनेसमुदितः समुपचितः मदनः कामोयत्रसकामेत्यर्थः चुंबनेनवलि
तः संमुखीकृत्यसंकोचितः अधरोयस्यतस्मिन् चुम्बनंदत्वातिलकंलिखतीत्यर्थः कामिवकइवरजनीकरेचन्द्रेमृगमिवालिखतीत्यर्थः।।१।।

घनेति॥ घनचयरुचिरे मेघसमूहवन्मनोहरे चिकुरे केशपाशे कुरवककुसुमं पीतपुष्पविशेषं रचयति यथास्थानं अर्पयति पुनः कीदृशे केशपाशे तरलीकृतानि चंच
लीकृतानि तरलानि आननानि येन अतिसुंदरतया इत्यर्थः कीदृशं कुसुमं चपलावत् विद्युदिव सुषमा शोभा यस्य तत् लक्ष्या लाक्षीतया पीतत्वात् अविद्युत्साम्यं पुनः
कीदृशे रतिपतिः कामः स एव मृगस्तस्य कानने॥ यथा मृगवासो वने तथा चिकुरे काम इति कामजनके इत्यर्थः आसीन आपि मेघो विद्युद्वाति तरलाननं मे
घसमयः कामाविर्भावजनक इति मेघोदये हि हरिणीनामाति सुखमुत्पद्यते॥ ३॥ घटयतीति॥ सुघने विपुले कुचयुगगगने स्तनद्वयाकाशे अमलानि निर्मल
मणिसरं मुक्ताहारमेव तारकापटलं नक्षत्रसमूहं घटयति योजयति॥ मृगमदरुचिः कस्तूरीदीप्तिस्तया भाविते पुनः कीदृशे नखपदं नखक्षतं तदेव शशी द्वि
तीयाचंद्रस्तेन भाविते अलंकृते गगनपक्षे शोभनामेघायासीन॥ ४॥ जितेति॥ मृदुभुजयुगले कोमलबाहुद्वये मरकतवलयं मरकतरत्नखचितं कंकणं मे

घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलिततरलानने॥ कुरवककुसुमं चपलासुषमं रतिपतिमृगकानने॥ २॥ घटयति सुघने कुचयुगगगने
मृगमदरुचिरूषिते॥ मणिसरममलं तारकपटलं नखपदशशिभाविते॥ ३॥ जितबिसशकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले॥ मर
कतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीतले॥ ४॥ रतिगृहजघने विपुलापघने मनसिजकनकासने॥ मणिमयरसनं तोरणहस
नं विकिरति कृतवासने॥ ५॥

वं मधुकरनिचयं भ्रमरसमूहं वितरति ददाति विरचयतीत्यर्थः॥ कीदृशे भुजयुगले जितविसशकले विसशकलं मृणालखंडस्याभ्यां तेन मृणालादपि कोमल
मित्यर्थः पुनः कथंभूते करतलनालिनीदलं नलिनीदलवत् करतले ययोः ते पुनः कीदृशे हिमशीतले हिमवत् शीतले पद्मिनीपत्रयुक्तो विशासकाले
भ्रमरसमूहास्तिष्ठतीति रूपकालंकारः॥ ४॥ रतीति॥ रतेः शृंगारस्य गृहे आश्रमे जघने नितंबे मणिमयरसनं मुक्तामयीं मेखलां विकिरति ददाति कीदृशे जघने विपु
लः महत्तरः अपघनः शरीरं यस्य अतिमांसल इत्यर्थः पुनः कीदृशे मनसिजस्य कामस्य कनकनिर्मितसिंहासने इव कीदृशं मणिमयरसनं तोरणस्य वंदन
मालिकायाः हसकानि दर्कं यदा राजा सिंहासने उपविशति तदा वंदनमालिका वध्यते कृतवासने कृतं दत्तं वासनं वस्त्रं यास्मिन् वस्त्रोपरि मेखलां वध्नातीत्यर्थः य
द्वा कृतं कामेन वासनं स्थानं यत्र॥ ५॥

परत्वमिति ॥ चरणकिसलये पादपल्लवे यावकभरणं आलक्तकपरणं जनयति करोतीत्यर्थः ॥ कीदृशे चरणकिसलये हृदि योजिते कृष्णेन अनुरागातिशयात् स्वहृद
ये प्रापिते स्वहृदये तत्स्मरणं कृत्वा यावकं रचयतीत्यर्थः कीदृशे हृदि कमलानिलये तद्ध्या आश्रये कीदृशे चरणकिसलये नखरत्नमाणिक्यगणाः पुष्परागादिरत्नसमू
हास्तैः पूजिते अर्चिते कीदृशं यावकभरणं बहिरपवरणं बाह्यमाच्छादकं नत्वांतरमिति ॥ ६ ॥ रमयतीति ॥ हे सखि खलहलधरसोदरे खले दुर्जने हलधरस्य भ्रातरि
कृष्णे कामपि सुदृशं कामपि नायिकां सदृशं यौवनरूपगुणादिभिस्तुल्यां यथा स्यात्तथा चिरं बहुकालं केलिभवसां तिष्ठति तासां सखि वद कथय वा हे कस्य सोदरद्राति

चरणकिसलये कमलानिलये नखमणिगणपूजिते ॥ बहिरपवरणं यावकभरणं जनयति हृदि योजिते ॥ ६ ॥ रमयति सुदृशं कामपि सुदृशं खलह
लसोदरे ॥ किमफलमवसं चिरमिह विरसं वद सखि विटपोदरे ॥ ७ ॥ इह रसभणने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके ॥ कलियुगचरितं न व
सतु दुरितं कविनृपजयदेवके ॥ ८ ॥ पद ॥ १५ ॥

साभिप्रायं खल इति ज्योत्यादिभाविनं ॥ ७ ॥ इहेति ॥ इह मयि कविजयदेवके कलियुगचरितं कलियुगं कृतं दुरितं पापं न वसतु न तिष्ठतु प्रार्थनायां लोट् ॥ कीदृशे
रसभणने कृतशृंगारकथिते वर्णनेरते ॥ पुनः कीदृशे कृतहरिगुणने कृतं हरेर्गुणानां चिंतनं येन पुनः कीदृशे मधुरिपोः कृष्णस्य पादसेवके चरणसेवके ॥ ८ ॥
अंगुल्यः कः कपाटे प्र[ह]रति कुटिले माधवः किं वसंतो नो चक्री किं कुलालो नहि धरणीधरः किं द्विजिह्वः फणीन्द्रः नाहं घोराहिमर्दी किं खगपतिर्नो हरिः किं क
पीशो इत्थं राधया वचोभिः प्रहसितवदनः पातु नश्चक्रपाणिः ॥ १ ॥

गी॰ गो॰

॥२६॥

कृष्णस्यागतानातदुःखितां सखीं तां सखी मां प्रत्यासयंत्याह॥ जायात इति॥ हे सखि हे दूति दौत्यकर्मकुशले यादवेन्द्रं यदया रहितशठः धूर्तः अंचकः कृष्णो नाया-
तः तर्हि त्वं किं दूयसे संतप्ता भवसि॥ अनागमने कारणम्॥ बहुवल्लभः बह्व्यो वल्लभाः स्त्रियो यस्य सः कृष्णः स्वच्छंदं स्वेच्छया तत्रस्थाने रमते क्रीडति तेन त्वां किं दूष-
सीको परार्थः तर्हि सो कथमत्रागमिष्यतीत्यत आह॥ पश्येति॥ हे सखि अवमम हृदं चेतो मनः प्रियसंगमाय कृष्णसंभोगार्थं स्वयमेव पाश्यति इति त्वं पश्य
जानीहि॥ कीदृशं चेतः दयितस्य कृष्णस्य गुणैः सौंदर्यादिभिः आकृष्यमाणं वशीकृतं पुनः कीदृशं उत्कंठया उत्सुकं आर्तिकामपीडा तया भरः अतिशयस्तस्मा
दिव स्फुटत् भग्नीभवत्॥ अपरमपि अस्वंतसंकुलेस्थाने स्थितं वस्तु सोकर्ष्या दाहिर्भवतीति अन्योपि गुरोरज्जुभिराकृष्टः सन् भ्रमतीति॥ इदेशा सखि यः

नायातः सखीनिर्दयो यादेश शठः त्वं दूति किं दूयसे स्वच्छंदं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम्॥ पश्याद्य प्रियसंगमाय दयितस्याकृष्यमाणं गुणैरुत्कं
ठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं याति॥ १॥ देशाख्यागेन रूपकताले॥ अनिलतरलकुवलयनयनेन॥ तपति न सा किशलयशयनेन॥
॥ सखि या रमिता वनमालिना॥ विकसितसरसिजललितमुखेन॥ स्फुटति न सा मनसिजविशिखेन॥ २॥

अनिलेति॥ हे सखि या नायिका वनमालिना कृष्णेन रमिता क्रीडिता सा किशलयशयनेन पल्लवशय्यया न तपति॥ अयं भावः या वनमालिना अरमिता सा द
शीसा किसलयशयनेन तपति॥ अथ तु न पयेवातप्या इति कीदृशेन वनमालिना अनिलेन वायुना तरलं चंचलं यत्कुवलयं नीलोत्पलं तद्वन्नयने यस्य
स तेन सखी सा मवलोचना दिति भावः अस्मिन्गीते संभोगवियोगौ ज्ञातव्यौ॥ विकसितेति॥ विकसितं प्रफुल्लितं यत्सरसिजं कमलं तद्वल्ललितं मनोहरं मुखं
आननं यस्य स एवंभूतेन वनमालिना या रमिता सा मनसिजविशिखेन कामबाणेन न स्फुटति न विद्धा भवतीति संभोगवियोगे तु सा न स्फुटति अपि तु स्फुटत्येव काचिद॥ २॥

॥२६॥

भ्रमतेति॥ भ्रमततमधुराणी मनोज्ञानि मृदुतराणी प्रतिकोमलानि च चलानि गानानि यस्य तेन वनमालिना पारमिता सा मलयजपवनेन मलयानिलेन
नज्वलतीति संदीप्यते संभोगे वियोगे तु सा न ज्वलति ज्वलत्येव॥३॥ स्थलेति॥ स्थलजलरुहाणां स्थलपद्मानां रुचीरिव रुचीरिव रुचीर्यस्य तादृशः करस्थ
रसात्पद्मस्तेन वनमालिना पारमिता सा हिमकरकिरणेन चंद्रदीप्त्या न दहति नोपतप्ता भवति॥ प्रतीति विभक्तितत्वात्कर्मीभावः इति संभोगे वियोगे तु नद
हत्वेव॥ स्थलपद्मस्यातिलोहितत्वेनोपादानम्॥४॥ सजलेति॥ सजलजलदसमुदयवत्सोदकमेघोदयवत् रुचिरेण सुंदरेण वनमालिना पारमिता सा
हृदि मनसा विरहभरेण विरहाधिक्येन न दलति न विदीर्यते॥ इति संभोग वियोगे तु न दलति अपि तु दलत्येव॥५॥ कनकेति॥ कनकनिकषस्य सुवर्णरेखाया

भ्रमततमधुरमृदुतरवचनेन॥ ज्वलति न सा मलयजपवनेन॥३॥ स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन॥ दहति न सा हिमकरकिरणेन॥४॥ सजल
मुदादसमुदयरुचिरेण॥ दलति न सा हृदि विरहभरेण॥५॥ कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन॥ श्वसिति न सा परिजनहसनेन॥६॥ सकल
भुवनजनवरतरुणेन॥ वहति न सा रुजमतिकरुणेन॥७॥ श्रीजयदेवभणितवचनेन॥ प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन॥८॥ पद॥१६॥

रुचिरिव रुचिर्यस्य तादृशं शुचि विमलं वसनं वस्त्रं पीतांबरोत्यर्थः तेन वनमालिना पारमिता सा परिजनहसनेन परितः सर्वतः जनहसनेन सपत्नी
हसनेन श्वसिति दीर्घान्निःश्वासान् मुंचति संभोगे वियोगे तु श्वसित्येव॥६॥ सकलेति॥ सकलभुवने त्रैलोक्ये ये जना भुवनजनास्तेभ्यो वरतरुणश्रेष्ठेन
तरुणेन च पुनः अतिकरुणेन अतिदयावता वनमालिना पारमिता सा रुजं पीडां न वहति इति संभोगे वियोगे तु रुजं वहत्येव कीदृशेन करुणेनाति
करुणेन॥ करुणां दयां अतिक्रान्तेनानेनानंददेनेत्यर्थः॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ अनेन श्रीजयदेवेन भणितं यद्वचनं गीतरूपं तेन हरिः राधिहृदयं अभ्यान्तरं वि
प्रविशतु प्रविशतात्॥८॥

पीडयंतं मलयानिलं प्रार्थयते ॥ मनोभवेति ॥ हे मनोभवानंदन कामप्रबोधकजनक हे चंदनानिल मलयजवात प्रसीद मम तो वारि प्रसन्नो भव रे दूत्याक्षेपसंबो
धनं दुःखकारित्वात् ॥ दाक्षिण्याद्दुर्विनीत वाम मां प्रातिकूलत्वं मुंच त्यज हे जगत्प्राण जगतां प्राणभूत क्षणं अल्पकालं माधवं पुरो विधाय कृत्वा मम प्रा
णहरो भावेष्यसि इति प्राणागमनसमये हि कृष्णदर्शनं अतिदुर्लभमिति ॥ जगतां प्राणस्य प्राणहंतृत्वमनुचितमिति भावः ॥१॥ पुनः सखीं प्रत्याह ॥ रिपुरिति ॥
यस्मिन् कृष्णे गते दूरस्थे सति अयं सखीसंवासः सखीभिः सहसम्पर्कवासो वासस्थानं रिपुरिव शत्रुरिव मम मनो दुनोति संतापयति ॥ हिमानिलः शी
तलवायुः शिखीव वह्निरिव मम मनो दुनोति ॥ सुधारश्मिश्चन्द्रो विषमिव दुनोति ॥ तस्मिन्नदयेऽपकरुणारहितेपि प्रिये स्वं वारितेपि मम हृदयं मम

मनोभवानंदन चंदनानिल प्रसीद रे दाक्षिण्यमुंच वाम तां मम ॥ क्षणं जगत्प्राण निधाय माधवं पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि ॥१॥ रिपुरिव सखी
संवासोयं शिखीव हिमानिलो विषमिव सुधारश्मिर्यस्मिन् दुनोति मनोगते ॥ हृदयमदये तस्मिन्नेवं पुनर्वलते बलात् कुवलयदृशां वामः कामो नि
कामं निरंकुशः ॥२॥ बाधां विधेहि मलयानिल पंचबाण प्राणान् गृहाण न गृहं पुनराश्रयिष्ये ॥ किं ते कृतांत भगिनि क्षमया तरंगैरंगानि सिंच
मम शाम्यतु देहदाहः ॥३॥

मनः पुनः पुनरपि बलात् हठात् वलते संगच्छते तस्मिन्नेवार्थे मानमर्पितं तत्रैव नितरां बध्नातीत्यर्थः यतः कुवलयदृशां नीलोत्पलाक्षीणां वामः क्रूरः कामो निकाम
निरंकुशः अतिशयेन स्वेच्छाचारी अपरतंत्र इत्यर्थः ॥२॥ पुनरपि जीवितेन निरपेक्षत्वेन मलयानिलादीनाह ॥ बाधामिति ॥ हे मलयानिल चंदनवायो
बाधां मम पीडां विधेहि कुरु ॥ हे पंचबाण काम त्वं प्राणान् गृहाण यथा पुनरपि अहं गृहं नाश्रयिष्ये न यास्यामि तथा प्राणान् गृहाणेत्यर्थः ॥ हे कृतांतभगिनि यम
भगिनि यमुने ते तव क्षमया शांत्या किं यमभगिन्याः त्वया शरणागतिनोचितेति भावः ॥ त्वं तरंगैः स्वकीयैः कल्लोलैरंगानि सिंच येन मम देहदाहः शरीरसंतापः शाम्य
तु मरणमेव भवत्वित्यर्थः ॥३॥

साद्रेति क्षेपकः॥ इंदिरो भ्रमरः मकरंदवत पुष्परसवत्सुंदरं यथा स्यात्तथा गलंत्या मंदाकिन्या वियद्गंगया मेदुरं स्निग्धमित्यर्थः अशुभस्य व्यपनाशाय॥ ८॥
नागरस्य चतुरः॥ इति गीतगोविंदे नागरनारायणो नाम सप्तमः सर्गः॥ ७॥ अथ खंडिताधायाः प्रियं प्रातरागतं दृष्ट्वा साभ्यसूयं वचनमाह॥ अथेति॥ अथानंतरं कथमपि सक
ष्टं यामिनीं रात्रिं विनीय नीत्वा सा राधा प्रियं कृष्णं साभ्यसूयं सेर्ष्यं यथा स्यात्तथा आह उक्तवती॥ कीदृशी स्मरशरैः कामबाणैः जर्जरितापि विद्धापि॥ कीदृशं प्रियं प्रभा
ते प्रातःसमये अनुनयवचनं अनुनयाय प्रबोधाय वा वदंतं पुनः कीदृशं अग्रे प्रणतमपि नम्रमपि॥ १॥ अभ्यसूयावचनमेवाह॥ रजनीति॥ भैरवीरागस्तु
भ्रमरं सगणकरं स्फटिकस्य मंडपे सरोरुहैः शंकरमर्चयंती तालप्रभेदप्रतिपन्नगीता गौरीतनुर्नाम उ भैरवीयामीति॥ अत्र खंडिता वर्ण्यते तल्लक्षणं व्यसमयं

सान्द्रानंदपुरंदरादिदिविषद्वृन्दैरमंदादरादानम्रैर्मुकुटेन्द्रनीलमणिभिः संदर्शितेंदीवरम्॥ स्वच्छंदं मकरंदसुंदरगलन्मंदाकिनीमेदुरं गोविंदस्य पदार
विन्दमशुभस्कंदाय वंदामहे॥ ८॥ इति श्री गीतगोविंदे नागरनारायणो नाम सप्तमः सर्गः॥ ७॥ अथ कथमपि यामिनीं विनीय स्मरशरजर्जरितापि सा प्र
भाते॥ अनुनयवचनं वदंतमग्रे प्रणतमपि प्रियमाह साभ्यसूयम्॥ १॥ भैरवीरूपकताले॥ रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषं॥ वह
ति नयनमनुरागमिव स्फुटमुदितरसाभिनिवेशम्॥ हरिहरि याहि माधव याहि केशव मा वद कैतववादं॥ तामनुसर सरसीरुहलोचन या तव हरति विषादं॥

यस्याः प्रेयान्योपभोगवान्॥ भोगलक्ष्मांकितः प्रातरागच्छन् सा हि खंडितेति॥ हरि हरि खेदानुकरणे अव्ययं हे केशव याहि इतो गच्छ हे माधव याहि कोपाधिक्येन
द्विरुक्तिः कैतववादित्वमित्यत आह॥ कैतववादं वंचककैतववादं मा वद हे सरसीरुहलोचन कमलनयन तां नायिकामनुसर अनुगच्छ या तव विषादं मनस्तापं
हरति दूरीकरोति॥ कथं कैतववादित्वमित्यत आह हे कृष्ण मम नयनं स्फुटं प्रकटं तस्या अनुरागमिव वहति धारयति कीदृशं नयनं रजनिजनितेन रात्रिकृतेन गुरुणा
अतिशयेन जागररागेण जागरोत्पन्नलोहितरागेण कषायितं आरक्तीकृतं पुनः कीदृशं रात्रिजागरेण अलसः निमेषः पक्ष्मचलनं यस्य कीदृशं अनुरागं उ
दितरसाभिनिवेशं उदितः कथितः रसस्य अन्यकामिनीविषयकशृंगाररसस्याभिनिवेशो ऽभिप्रायो येन मया लक्ष्म्या माधव इत्यनेन नत्या तेन यांचल्पं वो
तितां केशव इत्यनेन क्लेशनाशकत्वेनापि क्लेशदातृत्वमनुचितमिति ध्वनितम्॥ १॥

गी० गो०
॥९८॥

कज्जलेति॥ हे कृष्ण तवारुणं तांबूलेन रागेण लोहितं दशनवसनं अधरः तनोः शरीरस्यानुरूपं सादृश्यं तनोति विस्तारयति कीदृशं दशनवसनं कज्जलेनांजनेन
न मलिनं श्यामं यद्विलोचनं नेत्रं तस्य चुंबनेन विरचितं कृतं नीलिमरूपं श्यामस्वरूपं यस्य आरक्तस्याधरस्य नेत्रस्य चुंबनेन श्यामता प्रतिपादनेन तनोरनु
रूपत्वम्॥ अन्यस्यामनुरागश्च सूचित इति॥२॥ वपुरिति॥ हे कृष्ण तव वपुः शरीरं रतिजयजे खं सुरतविजयप्रशस्ती लिखनपत्रं अनुहरति अनुकरोति कीदृ
शं वपुः स्मरसंगरे कामयुद्धे खरतराणां तीक्ष्णानां नखराणां नखानां क्षतान्येव रेखा यत्र कस्येव मरकतशकले नीलमणिखंडे कलितानि निर्मितानि कलधौत
लिपिः सुवर्णरचिताक्षरविन्यास इवेति तव विशेषणाम्॥३॥ चरणेति॥ हृदि नायिकाचरणालक्तकसंबंधकथनेन क्रौंचाख्यो बंधः कथितस्तदुक्तं वात्स्यायने

कज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचितनीलिमरूपम्॥ दशनवसनमरुणं तव कृष्ण तनोति तनोरनुरूपम्॥२॥ वपुरनुहरति तव स्मरसंगर
खरनखरक्षतरेखम्॥ मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरिव रतिजयलेखम्॥३॥ चरणकमलदलविगलितरक्तकासितमिदं तव हृदय
मुदारम्॥ दर्शयतीव बहिर्मदनद्रुमनवकिसलयपरिवारम्॥४॥ दशनपदं भवदधरगतं मम जनयति चेतसि खेदम्॥ कथयति कथम
धुनापि मया सह तव वपुरेतदभेदम्॥५॥

योषित्पादौ हृदि न्यस्य कराभ्यां धारयेत्कचान्॥ यथेष्टं ताडयेद्योनिं क्रौंचबंधः प्रकीर्तितः॥ इति तवेदं उदारं मनोहरं हृदयं अंतर्गतस्य मदनद्रुमस्य कामवृक्ष
स्य नवकिसलयपरिवारं नूतनपल्लवसमूहं बहिर्दर्शयतीव प्रकटयतीव कीदृशं हृदयं चरणकमलादन्यस्त्रीपादपद्मात् विगलितास्रवता अलक्तकेनासितं
उक्षितं॥ किसलयपदेनैव नूतनलाभिध्यानात्पुनर्नवपदं अत्यंतनवलस्य नोर्घम्॥४॥ दशनेति॥ भवदधरगतं तवाधरोष्ठे वर्तमानं पदं अन्यनायिका
दंतक्षतं मम चेतसि मनसि खेदं संतापं जनयति करोति इत्यर्थः एतद्दशनपदं अधुनापि इदानीं अपि तव वपुर्मया सह अभेदं कथं कथयति न कथयती
त्यर्थः॥ नाविद्यते भेदो यस्य पूर्वं मया सह तव वपुषो भेदो नास्ति इति स्थितं इदानीं तु तद्विपरीतमिति मया सह भेद एवेति॥५॥

॥९८॥

चंदनेतिद्वीपकः॥ बाहिरिवेति॥ नूनमितिवितर्के॥ हे कृष्ण तव मनोपि चित्तमपि बहिरिव मलिनतरं कृष्णं भविष्यतीति नूनं तर्कयामि त्वया कथं ज्ञातमित्यत आह
अथ अथवा अन्यथा त्वं अनुगतं सेवकजनं मेऽसमशरः कथं वंचयसे प्रतारयसि॥ कीदृशं जनमसमशरः कामस्तस्य ज्वरेण दाहेन संतप्तं पीडापादन
युक्तम्॥ अत्रांतरे कृष्णत्वं कौटिल्यमेवेति॥३॥ भ्रमतीति॥ अबलाकवलाय स्त्रीणां ग्रसनार्थं भवान् वनेषु अरण्येषु भ्रमति अत्र स्त्रीग्रासे किं चित्रं किमाश्च
र्यं यतः पूतनिकैव राक्षस्यैव तव वधू वधे स्त्रीवधे निर्दयं दयारहितं बालचरित्रं बालकचेष्टितं प्रथयति ख्यापयति हे वधूवधानिर्दयेति संबोधनं
वा स्त्रीरूपा त्वया राक्षसी हता तस्मिन् बाल्येपि निःसंप्रति कोमलांगीनामस्माकं ग्रासे तव किं चित्रमिति भावः॥७॥ जीतार्थे दुर्लभत्वेन कथयति श्रीजयदेवेति

बहिरिव मलिनतरं तव कृष्ण मनोपि भविष्यति नूनम्॥ कथमथ वंचयसे जनमनुगतमसमशरज्वरदूनं॥ भ्रमति भवानबलाकवलाय वनेषु
किमत्र विचित्रम्॥ प्रथयति पूतनिकैव वधूवधनिर्दयबालचरित्रम्॥७॥ श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखंडितयुवतिविलापम्॥ शृणुत सु
धामधुरं विबुधा विबुधालयतोपि दुरापम्॥८॥ पद॥१७॥ तवेदं पश्यंत्याः प्रसरदनुरागं बहिरिव प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणच्छायहृ
दयम्॥ ममाद्य प्रख्यातप्रणयभरभंगेन कितव त्वदालोकः शोकादपि किमपि लज्जां जनयति॥१॥

हे विबुधाः हे कृष्णक्रीडारसविभावना चतुराः॥ हे विबुधाः पंडिताः भक्ता इत्यर्थः इदं जयदेवभणितं कथितं रत्या सुरतेन वंचिता या खंडिता आत्मानं मन्यमाना
युवतिः स्त्री राधा तस्या विलापं शृणुत रागमनेन खंडिताशीर्षे लावलोकनस्वरभंगादिपरिवेदनं शृणुत विबुधालयतः स्वर्गतोपि दुरापम्॥८॥ तवेदमिति॥ हे
कितव वंचक त्वदालोकः प्रसिद्धस्य प्रणयभरस्य प्रेमातिशयस्य भंगेन नाशेन यः शोकस्तस्मादपि मम अद्य किमपि आनिर्वचनीयं लज्जां जनयति कीदृ
दृश्याः मम तवेदं हृदयं वक्षस्थलं पश्यंत्याः कीदृशं हृदयं प्रियायाः नायिकायाः पादालक्तकेन चरणयावकेन छुरितं व्याप्तं अत एव अरुणवत् संध्यारागव
दितितं तुशीलमस्येति अरुणच्छायामिति पाठे अरुणा आरक्ता छाया द्युतिर्यस्य तादृशं हृदयमिति समासः उत्प्रेक्षते बहिः प्रसरदनुरागमिव बहिःप्रसरन् अनुरागो

[illegible]

सगीते कविभक्ता नारी यथते॥ प्रातरिति॥ अयं नन्दात्मजः कृष्णः जगदानंदाय अस्तु लोकसुखार्थं भवतु कीदृशः व्रीडया चंचलं लज्जया चलमानं नयनयोर चलं अ
पांगकटाक्षं राधानने राधामुखे आधाय अर्पयित्वा स्मेरं आतिशयेन स्मेरमुखईषद्धास्ययुक्तमुखः स्मेरमुखेकारस्यामाहकास्मि स्मातिघातः ऊधासि अच्युतं कृ
ष्णं नीलनिचोलं नीलवस्त्रं यस्य स्यामवस्त्रधरा विलोक्य दृष्ट्वा अनुचरा ... उरः वक्षस्थलं संवीतं पीतांशुकं परिधानीकृतपीतांबरं चाकितं सावेस्मयं
विलोक्य सखीमण्डले सस्मिते स्वैरं शनैः हसाति वस्त्रपरिवर्तनमालोक्य हास्यकृत्यर्थः विलक्ष इति विस्मयान्वितः विलक्षा यो इति भावाप्रसिद्धः॥२॥ इति श्रीगी
तगोविंदे विलक्षलक्ष्मीपति नाम टीकायां प्रथमः सर्गः॥८॥ अथेति॥ अथानंतरं सखी तां राधां प्राह उक्तवती कीदृशीं तां मन्मथेन कामेन खिन्नां दीनां पुनः

प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरःसंवीतपीतांशुकं राधायाश्चकितं विलोक्य हसति स्वैरं सखीमण्डले॥ व्रीडाचंचलमंचलं नयनयोराधाय राधा
नने स्मेरं स्मेरमुखोपमस्तु जगदानंदाय नन्दात्मजः॥२॥ इति श्रीगीतगोविन्दे विलक्षलक्ष्मीपति नाम प्रथमः सर्गः॥८॥ अथ तां मन्मथ
खिन्नां रतिरसभिन्नां विषादसंपन्नाम्॥ अनुचिंतितहरिचरितां कलहांतरितामुवाच रहःसखी॥१॥ गुर्जरीरागे रूपकताले॥ हरिरभिसरति
वहति मधुपवने॥ किमपरमधिकसुखं सखि भवने॥१॥ माधवे मा कुरु मानिनि मानमये

कीदृशीं रतिरसेन शृंगाररसेन भिन्नां रहितां अतएव पुनः कीदृशीं विषादेन दुःखेन संपन्नां युक्तां पुनः कीदृशीं अनुचिंतितं ध्यातं हरिचरितं कृष्णविलासो यया
कलहेनांतरा तृकलहेन अंतरितां व्यवधीतां॥ अत्र कलहांतरिता नायिका वर्ण्यते तल्लक्षणं भरतोक्तं प्रागेश्वरे प्रणयकोपभरेण अवज्ञाता या या चाटुकार
माथेरदव व्याधेपश्चात्संतप्यते मदनवान्हिशिखा सह सैव प्रोक्ता कुलातु कलहांतरितेति मा सखीदिति॥१॥ हरिरिति गुर्जरी रागः॥ अयि हे मानिनि अभि
मानवति राधे माधवे कृष्णे मानं अभिमानं मा कुरु मा कार्षीः इति प्रार्थनायां लोट॥ यतः मधुपवने वसंतवायौ वहति हरिरभिसरति स्वयमेव त्वदीपसं
केतमभिगच्छति॥ हे सखि राधे भवनेपि गृहेपि अपरं अधिकसुखं प्रातेरायं सुखं किं अपि तु न किमपि नायकस्य स्वयमागमनात् नायिकायां अनुरक्ता इत्यर्थः॥१॥

तालेति॥ हे राधे तालफलादपि कार्ठिन्येन स्थौल्येन वर्तुलत्वेन च तारु फलादपि गुरु अधिकं कुचकलशं स्तनघटं किं किमिति विफलीकुरुषे कृष्णहस्तव्यापारपरि
शीलनाभावात्॥ कीदृशं अतिसरसं रसयुक्तं तस्मिन् दृष्टे यूनां रागाविर्भावात्॥ इदयाल्हादकमिति यावत्॥२॥ कतीति हे राधे इदमनुपदं स्थाने अचिरं संप्र
तं कति कतिवारान् न कथितं उदितं किंतु कथितमेव॥ किं तदित्यत आह त्वं अतिशयरुचिरं अतिकमनीयं हरिं कृष्णं मापरिहर मावज्ञासीरिति॥३॥ किमितीति
विकला अस्वावस्थानेंद्रियात्वं किमिति कस्मात् विषीदासि दुःखिता भवासि रोदिषि च अश्रूणि दीर्घमदुष्णानि राकरस्मात्॥ इदानीं विषादरोदनेन वयं धीमीति सक
ला संपूर्णा युवतिसभा तरुणीसमाजः तव त्वां विहसति उपहसति॥ नवेति कर्मत्वमपीति केचिदाहुरिति वक्ष्यो॥४॥ सजलेति॥ सजलेन आर्द्रेण नलिनीदलेन

तालफलादपि गुरुमतिसरसम्॥ किं विफलीकुरुषे कुचकलशम्॥२॥ कति न कथितमिदमनुपदमचिरम्॥ मा परिहर हरिमतिशयरुचिरं॥३॥
किमिति विषीदसि रोदिषि विकला॥ विहसति युवतिसभा तव सकला॥४॥ सजलनलिनदलशीतलशयने॥ हरिमवलोकय सफलय नयने॥
५॥ जनयसि किमिति गुरुखेदं॥ शृणु मम वचनमनीहितभेदम्॥६॥ हरिरुपयातु वदतु बहुमधुरम्॥ किमिति करोषि हृदयमतिविधुर
म्॥७॥ श्रीजयदेवभारीतमतिलालितम्॥ सुखयतु रासिकजनं हरिचरितम्॥८॥ पद॥१८॥

कमलिनीपत्रैः शीतले कृते शयने शय्यायां स्थितं हरिं कृष्णमवलोकय पश्य॥ दर्शनाज्जयनो नेत्रे सफलय सफलीकुरु॥५॥ जनयसीति॥ हे राधे त्वं म
नसि गुरु महत् दुःखं खेदं किमिति जनयसि उत्पादयसि॥ तस्मात् मम वचनं वाक्यं शृणु आकर्णय कीदृशं वचनं अनीहितं अनीप्सितं भेदो विरहो ये
न भवत्या हितमेव वचनं वदामीत्यर्थः अत एव शृणु॥६॥ कीदृशं मम वचनमित्यत आह हरीति॥ हरिरुपयातु आगच्छतु बहुमधुरं तव अनुनयवचनं
वदतु त्वं हृदयं मनः अतिविधुरं अतिविकलं किमिति करोषि नाकिंचित्प्रयोजनमित्यर्थः॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवेन भणितं उक्तं हरिचरितं कर्तृ कु
लं रासिकजनं सुखयतु सुखिनं करोतु कीदृशं अतिलालितं अतिसुन्दरं श्राव्यमित्यर्थः॥८॥ पद॥१८॥

गी॰गो॰

॥ ९० ॥

वरयं प्रियं कोपेन त्यजती राधां सखी दयाह॥ स्निग्ध इति॥ हे विपरीतकारिणी विपर्य्ययाविधायिनी राधे चेत् स्निग्धे मधुरवादिनि तस्मिन् प्रिये कृते परुषा असि
यत् प्रणमति नम्रेण निर्गर्वे स्तब्धा असि साभिमाना असि यत् रागी रीसानुरागे तस्मिन् प्रिये द्वेषस्था असि अप्रसन्ना असि यत् उन्मुखे सुसंमुखे प्रिये विमुखतां परावृ
त्तिं याता असि॥ तत् स्वात्मकारणात् श्रीखंडचर्चापि चन्दनक याप्यितवं विषरूपं प्रतीतां भृशं अत्यर्थं तपनः सूर्यरूप हिमतुषारं तव हि अप्रान्नि रतिक्रीडामुदः क्रीडा सं
तोषाः यातनाः तीव्रवेदनाः इति युक्तमेव योग्यमेव तव मदीयवचनं विपरीतकारित्वात्॥ ॥ इन्दुवदनी काचिद् भंक्ता नाशीयपाति॥ अन्तरिति॥ कंसारिपोः कृष्णस्य वंशी

स्निग्धे यत् परुषा असि यत् प्रणमति स्तब्धा असि यद्रागी द्वेषस्था असि यदुन्मुखे विमुखतां याता असि तस्मिन् प्रिये॥ युक्तं तद्विपरीतकारिणि तव श्रीखंडचर्चा
विषं शीतांशुस्तपनो हिमं हुतवहः क्रीडामुदो यातनाः॥ ॥ अन्तर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मंदारविस्रंसनस्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामंत्रः कु
रंगीदृशाम्॥ दृप्यद्दानवदूयमानदिविषद्दुर्वारदुःखापदां भ्रंशः कंसरिपोर्व्यपोहयतु वोऽश्रेयांसि वंशीरवः॥ ॥ इति श्रीगीतगोविंदे मुग्धमु
कुंदवदनो नाम नवमः सर्गः॥ ८॥

अन्तर्मोहनं मनोमोहः मौलिघूर्णनं साधु
रवः वेणुनादः वः युष्माकं भक्तानां अश्रेयांसि अशुभानि व्यपोहयतु खंडयतु कीदृशो वंशीरवः कुरंगीदृशां मृगाक्षीणां अन्तर्मोहनं मनोमोहः दायै हर्षणं नेत्रोत्सा
साद्धितिशीरः कंपनं चलन्मंदारविस्रंसनं गुंफितेषां तेषां पारिजातपुष्पस्याधः पतनं सात्विकभावात् स्तब्धाकर्षणं स्तब्धस्य प्रविष्टस्य कर्षणं दृष्टिहर्षणं नेत्रोत्सा
हः एतेषु महामंत्रः सिद्धमंत्रः वंशीरवाकर्णनेन सर्वे नायिकाः सकलभावापन्ना भवंतीत्यर्थः पुनः कीदृशः दृप्यद्भिः दर्पयुतैः दानवैः दैत्यैर्दूयमानानां पीडमा
नानां दिविषदां देवानां दुर्वाराः अनिवाराः दुःखापदः दुःखानि येषां तासां भ्रंशः नाशकः वंशीरवं श्रुत्वा दुःखिता अपि देवा मुदमुद्वहंतीत्यर्थः मुग्धो मूढः अलसः॥ अपि

॥ गीतगो॰ टी॰ ८

अत्रांतरे अस्मिन्नवसरे हरिः दिनांते संध्यामुपेतां सुमुखीं शोभनमुखीं राधां समुपेत्य समीपमागत्य सानं

रुद्रानीं सोत्कंठः कुलो राधया मनुनयन्नाह अत्रांतरेति ॥ अत्रांतरे ... यथा स्यात्तथा इति वक्ष्यमाणमुवाच कीदृशीं तां मसृणरोषवशां मसृणः स्निग्धो यो रोषस्तस्य वशां

गतां पुनः कथंभूतां असीमनिःश्वासनिःसहमुखीं असीमानि निःश्वासानि तैः निःसहं असमर्थं मुखं यस्याः तां अकोपवदनामित्यर्थः पुनः कीदृशीं सव्रीडं सलज्जं ईक्षितं दृ

ष्टं सखीवदनं यया ताम् ॥ पुनः कीदृशीं असीमनिःश्वासनिःसहमुखीं ... उक्तमर्थं गीतेनाह ॥ वदसीति ॥ देशीवराडीरागः रागलक्षणमाह ॥ आरभ्य गमनमुद्रा निद्रा पुरो

घं सखीवदनं सखी मुखं यया तां परस्य कुसुमचोळी ताम् ॥ १ ॥ उक्तमर्थं ... हे चारु मनोहरे सद्दंते प्रिये राधे मयि अनिदानं अकारणं मानं अभिमानं मुंचय

पगामनयमुम्ना ॥ सुखसाधने निजदये ते देशीवराडीभवद्धोरीति ॥ १ ॥

अत्रांतरे मसृणरोषवशामसीमनिःश्वासनिःसहमुखीं सुमुखीमुपेत्य राधाम् ॥ सव्रीडमीक्षितसखीवदनां दिनांते सानंदगद्गदपदं हरिरित्युवाच ॥ १ ॥

वदसि यदि किंचिदपि दंतरुचिकौमुदी हरति दरतिमिरमतिघोरम् ॥ स्फुरदधरसीधवे तव वदनचंद्रमा रोचयतु

लोचनचकोरम् ॥ १ ॥ प्रिये चारुशीले मुंच मयि मानमनिदानम् ॥ सपदि मदनानलो दहति मम मानसं देहि मुखकमलमधुपानम् ॥ २ ॥

सत्यमेवासि यदि सुदति मयि कोपिनी देहि खरनखरशरघातम् ॥ घटय भुजबंधनं जनय रदखंडनं येन वा भवति सुखजातम् ॥ ३ ॥

जा ... हे चारु ... मदनानलः कामाग्निः मम मानसं दहति अतः कारणात् सपदि ... मुखकमलमधुपानं मुखपद्मस्य मधुपानं देहि मधु

जा कीलितमानसागस्तवाह मदनानलः कामाग्निः मम मानसं दहति अतः कारणात् सपदि शीघ्रं अंतरमेव मुखकमलमधुपानं मुखपद्मस्य मधुपानं देहि मधु

ना वदसि हे दाहः प्रशाम्यति हे राधे त्वं यदि यदा किंचिदपि वदसि तदा तव दंतरुचिकौमुदी दशनकांतिरेव चंद्रज्योत्स्ना अतिघोरं अतिशयेन भयंकरं दरतिमिरं भ

यांधकारं हरति नाशयति ॥ अन्यच्च तव वदनचंद्रमा मुखचंद्रः स्फुरदधरसीधवे देदीप्यमाना धरामृतार्थे लोचनचकोरं नेत्रपक्षिविशेषं रोचयति

साधं दृष्टिं कारयति ॥ १ ॥ सत्यमिति ॥ हे सुदति शोभनदंते यदि मयि विषये सत्यमेव कोपिनी कोपवती असि तदा खरनखरशरघातं देहि अन्यच्च भुज

बंधनं भुजाभ्यां बंधनं घटय कुरु रदखंडनं दंताघातं जनय विरचय वा अथवा येन क्रीडाप्रहारेण सुखजातं सुखसमूहो भवति ॥ ३ ॥ त्वीरस्तु

त्वमसीति॥ हे राधे त्वं मम जीवनं प्राणोसि त्वां विना स्थातुमशक्यत्वात् त्वं मदीयतद्भूतिस्त्रीरत्नमुक्तं इह एतादृशो मयि भवती सततं निरंतरं अनुरोधिनी अ
नुकूला भवतु॥ तत्रानुकूले मद्धृदयं मनः अतिशययत्नयुक्तं भवति तवानुकूलार्थे अतिशयं यत्नं अहं करोमीत्यर्थः॥ ३॥ नीलनलिनेति॥ हे तन्वि कृशांगि नीलनलि
नाभमपि नीलोत्पलसदृशमपि तव लोचनं कोकनदरूपं रक्तोत्पलस्वरूपतां धारयति धत्ते रोषारुणत्वात् यदि इदं चक्षुः कृष्णं श्याममस्तकुसुमशरः काम
स्तस्य बाणाः कुसुमानि तेभ्यो भाव उत्पत्तिर्यस्य मधुनस्तेन रंजयासि रक्तं करोषि तदा एतद्रूत्युक्तं रूपं अनुरूपं योग्यं भवति॥ यदि मया सह मधुपानं करो
षि तदा नेत्रस्य रक्तत्वमुचितं न तु रोषादिति भावः॥ ४॥ स्फुरत्विति॥ हे राधे मणिमंजरी हारलता कुचकुंभयोः स्तनकलशयोरुपरि स्फुरतु शोभतां सा

त्वमसि मम भूषणं त्वमसि मम जीवनं त्वमसि मम भवजलधिरत्नम्॥ भवतु भवतीह मयि सततमनुरोधिनी तत्र मम हृदयमतियत्नं॥ ३॥
नीलनलिनाभमपि तन्वि तव लोचनं धारयति कोकनदरूपम्॥ कुसुमशरबाणभावेन यदि रंजयसि कृष्णमिदमेतदनुरूपम्॥ ४॥ स्फुरतु कु
चकुंभयोरुपरि मणिमंजरी रंजयतु तव हृदयदेशम्॥ रसतु रसनापि तव घनजघनमण्डले घोषयतु मन्मथनिदेशम्॥ ५॥ स्थलकम
लगञ्जनं मम हृदयरंजनं जनितरतिरंगपरभागम्॥ भण मसृणवाणि करवाणि पदपंकजं सरसलसदलक्तकरागम्॥ ६॥

रत्नलता तव हृदयप्रदेशः वक्षःप्रदेशं रंजयतु अलंकरोतु रश्मिभिरिति शेषः तव घनजघनमण्डले विपुलकटिपुरोभागदेशे रसना यथा काञ्ची रसतु
सा कांची मन्मथनिदेशं कामाज्ञां घोषयतु प्रकाशयतां॥ स्थलेति॥ हे घनमसृणवाणि विदग्धवचने अहं तव पदपंकजं चरणकमलं सरसः स्ना
दूलसत शोभमानः अलक्तकरागो यावकपंको यस्मिंस्तत् तादृशं करवाणि प्रार्थनायां लोट् कथंभूतं पदपंकजं स्थलकमलगंजनं तिरस्कारकं सदृशमित्य
र्थः पुनः कीदृशं मम हृदयरंजनं अनुरागकारकम् पुनः कीदृशं जनितो रंगे सुरतकौशले परभागः परस्परशोभा येन मया अलक्तकेन चोदितं रज्यते तवेदं मयि
कौं चवंध्यादौ मम हृदये त्वत्समरशोभापरस्परं दास्यतीति भावः॥ ६॥

स्मरेति॥ उदारंमनोहरंपदपल्लवंचरणपल्लवंममशिरसिमण्डनंअलंकारमिवदेहिअर्पयकीदृशंस्मरगरलस्यकामविषस्यखंडनंनाशकंकामपीडानि
वर्तकमित्यर्थः मयिदारुणः दारुणकर्मामदनकदनानलः कामपरितापवन्हिः ज्वलतिदीप्यतेत्वत्पादपल्लवंकर्तृतदुपाहितविकारंमदनकृतोपता
पंहरतुशिरः पीडानिवर्तनेनसर्वशरीरपीडानिवर्तनमितिशिरसिदानंअथवापल्लवाच्छादितशिरसः सूर्यतापोनभवतीति॥७॥ इतीति॥ मधु
वैरिणः कृष्णस्यराधिकांअधिअनुराधिकांलक्षीकृत्यइतिवचनजातंइतिवचसमूहः जयतिउत्कर्षेणवर्तते कीदृशंचटुलंमनोहरंचाटुप्रीति

स्मरगरलखण्डनंममशिरसिमण्डनंदेहिपदपल्लवमुदारम्॥ ज्वलतिमयिदारुणोमदनकदनानलोहरतुतदुपाहितविकारम्॥ इतिचटुल
चाटुचारुमधुवैरिणोराधिकामधिवचनजातम्॥ जयतिजयदेवकविभारतीभूषितंमानिनीजनजनितशातम्॥८॥ पदा॥१८॥ परि
हरकृतातंकेशंकांत्वयासततंघनस्तनजघनयाक्रान्तेस्वान्तेपरानवकाशिनिविशति॥ वितनोरन्योधन्योनकोपिममान्तरम्प्र
णयिनिस्तनभरपरिरम्भारम्भेविधेहिविधेयताम्॥१॥

पुष्पंपदंचतुरंसुकुमारंसरसमित्यर्थः पुनः कीदृशंजयदेवकवेर्भारत्यावाण्याभूषितंअलंकृतंपुनः कीदृशंमानिनीजनस्यमानिनीसमूहस्यजनि
तंशातंसुखंयेन॥८॥ परिहरेति॥ हेकृतातंकेविहितकोपेराधेत्वंशंकांअन्यनायिकासंभोगशंकांपरित्यजममस्वान्तेहृदयेत्वयासततंआक्रान्तेव्या
प्ते सतिवितनोः कामात्अन्योकोपिधन्यः ममान्तरंअभ्यन्तरंनाविशतिनप्रविशति॥ कीदृश्यात्वयाघनेकठिनेअन्तरालरहितेस्तनजघनेयस्याः की
दृशेस्वान्तेअतएवपरानवकाशिनिअन्यस्यावकाशशून्येयतोममान्तरंकामस्याविशतिअतः स्तनभरपरिरंभारम्भेस्तनातिशयालिंगनाचा
रेविधेयतांकर्तव्यतांविधेहिमामालिंगयेत्याशयः॥१॥

मुग्ध इति॥ हे मुग्धे मूढे सुंदरि जा मानि निर्दयं दयारहितं दंतदंशं दन्तक्षतं विधेहि कुरु॥ किं च दोर्वल्लिबंधो भुजलताबंधः तेन निविडं दृढं यथास्तत्तथा त्वं पीडनं आलिंग
नानि विधेहि कुरु हे चारुशीले कोपनशीले त्वामेवमस्मन्मुदं प्रीतिं अवयव जनयन त्वंन्यस्यां न मानानुराग इत्यर्थः उदहेति पाठे कुरु ननु चेत्पंचबाणः कामः स्वस्य
चाण्डाल तस्य कोपाखण्डनात्॥ बाणक्षतात्॥ अस्तकं मम प्राणाः पूर्वांति गच्छंति अतो मयि प्रसीदेत्यर्थः॥ शशिमुखीति॥ हे शशिमुखि चंद्रवदने तव भंगुर
भ्रूः वक्रभ्रूः वक्रभ्रूलता भाति शोभते युवजनमोहनायतरराजनमोहाय करालाभीषणाः कालसर्पी कृष्णसर्पस्त्री यतस्याः भ्रुवः उदितं उत्पन्नं यद्भयं त

मुग्धे विधेहि मयि निर्दयदन्तदंशं दोर्वल्लिबन्धनिबिडस्तनपीडनानि। चण्डि त्वमेव मुदमंच पंचबाणचाण्डालकाण्डदलनादसवः प्रया
न्ति॥२॥ शशिमुखि तव भाति भंगुरभ्रूर्युवजनमोहकरालकालसर्पी॥ तदुदितभयभंजनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमंत्रः॥३॥
व्यथयति वृथा मौनं तन्वि प्रपंचय पंचमं तरुणि मधुरालापैस्तापं विनोदय दृष्टिभिः॥ सुमुखि विमुखीभावं तावद्विमुंच न मुंच मां स्वयम
तिशयस्निग्धो मुग्धे प्रियोहमुपस्थितः॥४॥

यभंजनाय यूनां तरुणानां तवाधरसीधुरधरमधं तदेव सुधापानसाम्यान्माधुर्यात् सिद्धो मंत्रः विषनाशनार्थम्॥ व्यथयतीति॥ हे
तन्वि सुंदरि तव वृथा मौनं व्यथयति मामित्यर्थात् तस्मात् हे तरुणि मधुरालापैः कोमलवचनैः पंचमरागं प्रपंचय उच्चैरुदाहर दृष्टिभिः अवलोकनैः तापं मन
स्तापं विनोदय अपासारय हे सुमुखि तावत् संपूर्णं विमुखीभावं त्वं विमुंच त्यज हे मुग्धे मां न मुंच त्यज अहं स्वयं कारणं विनैव उपस्थितः आ
गतः अतः स्वमां त्वं च कीदृशः प्रियः अतिशयस्निग्धः महानुकूलः॥४॥

अधुना मालिनी पुनो व नाव प्रियं ब्रूते॥ बंधूकेति॥ हे चारु कोपनशीलेन वाय मधुरः बंधूकपुष्पस्य द्युतिः कांतिस्तस्या बंधुजो मित्रं सदृशश्च कान्तिशोभते तथास्ते ग्धः
साचेकराः गंडः कपोलस्य कास्ति शोभते तथास्ते ग्धः साचेपराः गरागः कपोलस्य कास्ति शोभते तथास्ति कीदृशः मधूकपुष्पमो वयाति ला जयातीत्याति चकास्ति नयना
सा नासिका तिलप्रसूनस्य पुष्पस्य पदवीं मार्गं सदृशतामेत्यर्थः अभ्येति प्राप्नोति हे कुंदसमं दती कुंदपुष्पसदृशा दशनो प्रिये व क्षमे प्राप इत्यमिविशं केसपुष्पायुधः का
मस्तन्मुखसेवया विश्वं जगता विजये वशीकरोमीत्यर्थः पानीका मस्य पुष्पायुधा नीतानि त्वन्मुखे वर्तंत इति सेवाकारः मां बंधूकालीति उपहरी आइति कान्यकुब्जे
कानी भाषायां मधूकइति महुआ इति॥ ५॥ दृशावेति॥ अहो इत्याश्चर्ये हे तान्वि सुंदरि पृथ्वी गता भूमीस्थिता पिंतो विबुधयौवनं देवयुवती च्छंद अप्सरसः समूहं

बंधूकद्युतिबांधवोयमधरः स्निग्धो मधूकच्छविर्गंडश्चंडि चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोचनम्॥ नासाभ्येति तिलप्रसूनपदवीं कुंदा
भदंति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं स पुष्पायुधः॥ ५॥ दृशौ तव मदालसे वदनमिंदुमत्यान्वितम्॥ गतिर्जनमनोरमा विजित
रंभमूरुद्वयम्॥ रतिस्तव कलावती रुचिरचित्रलेखे भ्रुवावहो विबुधयौवनं वहसि तन्वि पृथ्वीगता॥ ६॥

वहसीकेनप्रकारेणेत्यत आह॥ तव दृशौ नयने मदालसे मदेन अलसौ वशो वलोचनाय मंदयते वदनं तव मुखं इंदुमत्या चंद्रशुक्ला अन्वितं युक्तं त्वन्मुखव
शीतेन सादृश्याच्चंद्रबुद्धिर्भवतीत्यर्थः॥ तव गतिर्गमनं जनमनोकला मनोरमवतीति जनमनोरमा तव ऊरुद्वयं जंघाद्वयं विजितरंभं जितकदलीवृक्षं तव रतिसुरत
विलासः कलावती कामकलाकौशलयुक्ता तव भ्रुवौ रुचिरे चित्रलेखे रुचिरे चित्राणां लेखे ययोस्ते यथा चित्रेण्या मपरेस्यालीख्यते तथेति॥ तदनया पद्योजनया मदाल
सा इंदुमती मनोरमा रंभा कलावती चित्रलेखा संज्ञका अप्सरसः प्रतिपादिताः पृथ्वीगतेत्यपि चरणस्य मापि त्वायेसर्वासामप्सरसां गुणा वर्तंत इत्याश्चर्यमिति॥ ६॥ ६॥

गी०गो०

॥३३॥

संप्रीतिमिति॥ स हरिः जगतां प्रीतिं तनुतां हर्षं विस्तारयतु किंभूतो हरिः कुवलयापीडेन कंसदंतिना सार्द्धं रणो संभेदवान् संगतवान् किंविशिष्टेन कुवलयापीडेन राधापीनपयोधरयोः स्मरसारकरोः कुंभोपम्यं तेन सकरत्वं यत्र पेक्षा यां यत्र हरौ इतिहेतोः राधापीनपयोधरस्मरणादेव सात्विकभावोदुकात क्षणां स्वेदातिस्वेदवातिमीलतिचक्षुषी निमीलने सातिकंसस्य तदालोकनात तस्य तथाविधस्य दर्शनात व्यामोहेन धांत्या दीप्ते जेगेना जितं जितं जितमिति कोलाहलो भवति स्म॥१॥ मकनकौशलेनमानिनी मानापनोदे चातुरः॥ इति श्रीटीकायां दशमः सर्गः॥१०॥ अथ पुना राधां प्रति सखीवृते॥ सुचिरमिति॥ कापि सखी प्रदोषे रजनी मुखे स्फुरति दीप्य

संप्रीतिं तनुतां हरेः कुवलयापीडेन सं भेदवान् राधापीनपयोधरस्मरणा कृ(त्)कुंभेन सार्द्धं रणे॥ यत्रास्वेद्यतिमीलति क्षणमिति क्षिप्तं तदालोकनाद्व्यामोहेन जितं जितं जितमभूत् कंसस्य कोलाहलः॥ श्रा इति श्रीगीतगोविंदे मानिनी जयदिव चतुर चतुर्भुजो नाम दशमः सर्गः॥१०॥ सुचिरमनुनयेन प्रीणयित्वा मृगाक्षीं गतवति कृतवेशे केशवे कुंजशय्याम्॥ रचितरुचिरभूषां दृष्टिमोषे प्रदोषे स्फुरति निरवसादां कापि राधां जगाद॥१॥

मानेसाति प्राप्ते इत्यर्थः राधां जगाद यदक्षमासामीति शेषः काचित्स्सातिकेशवे कृष्णे अनुनयेन प्रीतिस्यसा सुचिरं कालं मृगाक्षीं राधां प्रणायित्वा संतोष्य कुंजशय्यां लतागृह शयने गतवति सातिप्राप्ते संति कीदृशे केशवे कृतवेशे कृतशृंगारलंकारे राधायामिति शेषः कीदृशीं राधां रचिता कृता रुचिता मनोहरा भूषालंकारो यया निरवसादा निर्गतः मानभंगादिरूपोवसादः संतापो यस्यास्ताम्॥१॥ कृतस्येति शेषः॥ अन्योन्यालंकारकरणे नान्योन्यरागः सूचितः कीदृशे प्रदोषे अंधकारादिके जदाले मोषे दर्शनचोरके पुनः कीदृशीं

॥३३॥

तदेव वक्ष्यमाणमाह ।। विरचितेति वसंतरागः हे राधिके राधे मुग्धे मूढे अनुगतं अनुकूलं मधुमथनं कृष्णं अनुसर अनुगच्छ कीदृशं विरचिता उक्ता चाटुप्रियव
चनरचनापरंपरा येन तं ।। पुनः कीदृशं विरचितपादे रचितप्रणिपातं कृतप्रणामं तव मानभंगाय पुनः कीदृशं संप्रति इदानीं मंजुलो मनोहरो वंजुलो वेतसो वेत
सीमनि तस्य सीमनि पर्यंते तटे केलिशयनं सुरतार्थशय्यां अनुयातं प्राप्तमित्यर्थः अतस्त्वया शीघ्रमेव गंतव्यमित्यर्थः ।।१।। घनेति ।। हे घनजघनस्तनभारभरे घ
नयोर्मांसलयोः जघनयोः स्तनयोश्च भारः भरो भाराधिक्यं यस्याः तत्संबुद्धिः दरमंथरः ईषन्मंदश्चरणविहारः पादक्रमो यस्यां क्रियायां मुखरितं शब्दितं म
णिमंजीरं मणिसहितं नूपुरं यस्यां क्रियायां तद्यथा तथा उपैहि उपगच्छ अत एव मरालविकारं राजहंसविलासं विधेहि कुरु ।।२।। शृण्विति ।। त्वं रमणीयतरं अति

वसंतरागे यतितालो ।। विरचितचाटुवचनरचनं चरणे रचितप्रणिपातम् ।। संप्रति मंजुलवंजुलसीमनि केलिशयनमनुयातं ।।१।। मुग्धे म
धुमथनमनुगतमनुसर राधिके ।। घनजघनस्तनभारभरे दरमंथरचरणविहारम् ।। मुखरितमणिमंजीरमुपैहि विधेहि मरालवि
कारम् ।।२।। शृणु रमणीयतरं तरुणीजनमोहनमधुरिपुरावम् ।। कुसुमशरासनशासनवंदिनि पिकनिकरे भज भावम् ।।३।। अनिलत
रलकिसलयनिकरेण करेण लतानिकुरंबम् ।। प्रेरणमिव करभोरु करोति गतिं प्रति मुंच विलंबम् ।।४।।

मनोहरं अत्यंततरुणीजनमोहनं मधुरिपोः कृष्णस्य एवंभूतं शब्दं शृणु मधुरिपुविरावमिति पाठः भ्रमरशब्दं किं च पिकनिकरे कोकिलसमूहे हे कुसुमशरासन
कामस्तस्य आज्ञया वंदिनि स्तावके सति भावं कृष्णे अनुरागं भज आश्रय हे मानिनि त्वं मानं त्यक्त्वा पूर्वं भजनं कर्तव्यमिति कोकिलाः घोषयंतीत्यर्थः ।।३।। अनिले
ति हे करभोरु कनिष्ठितो मणिबंधपर्यंतं करस्य बहिर्भागः करभः तद्वद् ऊरू यस्याः तत्संबोधनं हे राधे गतिं गमनं प्रति विलंबं मुंच त्यज शीघ्रं गच्छ इति यावत्
यतः लतानिकुरंबं लतासमूहः अनिलेन वायुना तरलश्चंचलाः किसलयानिकरः पल्लवसमूहः तद्रूपेण करेण हस्तेन तव प्रेरणमिव प्रायनमेव करोति अचे
तना लता अपि त्वां प्रेरयति किं पुनराह ।।४।।

स्फुरितामेति॥ हे राधे लम मुं कुचकुंभं स्तनद्वयं सखी सम्यग्गासम्यग्वायकोति॥ वर्तुलत्वात्पीनत्वात्कुंभस्य साम्यं कीदृशं कुचकुंभं अनंगस्य कामस्य ये विकारा
स्तद्वशादेव स्फुरितं सकंपं अतस्व सखीतः हरेः परिरंभः आलिंगनं येन अथोपि कलशोत्तमात रंगेः पूर्वमारा सकंपो भवति पुनः कीदृशं मनोहरो यः हारः स्तर
नात्रेन तानिर्मलजलधारायास्तीन्॥५॥ अधिगतामेति॥ हे राधे कोपनेऽति अाक्षेपे संबोधनं हे राधे अखिलसखीभिराप्तेसम स्तसखीभिरापितं वेदं वपुः श
रीरं रतिरणो सुरतसंग्रामे सज्जं नरं अधिगतं ज्ञातं तव मनमासी अभिमानो नास्तीत्यर्थः एवं सातिरासितो॥ शाली तारसनाक्षुद्रघंटिका सैव साख वडिंडिमः प्रादु
र्भूता नडिंडिमो यस्याः हे कोपने त्वां की यायां सरसे हो कंठं यथा स्यात्तथा अलज्जं लज्जारहितं यथा स्यात्तथा अभिसर कुंजमेत्य प्याहारं॥६॥ स्मरेति॥ हे राधे त्वं

अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपुरपि
स्फुरितमनंगतरंगवशादेव सत्वित हरिपरिरंभम॥ धवलमनोहरहारविमलजलधारममुं कुचकुंभम॥५॥ अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपुरपि
रतिरणसज्जम॥ चंडि रसितरसनारवडिंडिमममभिसर सरसमलज्जम॥६॥ स्मरशरसुभगनखेन सखीमवलंबय करेण सलीलम॥ चलवलय
क्वणितैरवबोधय हरिमपि निजगतिशीलम॥७॥ श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामं॥ हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु कंठतटीमविरामं॥८॥

जी० गो०
५३४॥

स्मरशरसुभगनखेन करेणा स्मरशरतुल्याः सुभगानि सुंदराणि नखानि यस्मिन् गत्वा चलवलयक्वणितैः कं
करेण हस्तेन सखीमवलंबय सलीलं सविलासं चलगमकीदृशेन करेण स्मरशरतुल्याः कामबाणाः सुभगानि सुंदराणि नखानि यस्मिन्॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवेन भणितं गीतं हरौ कुले विनिहितं आरोपितं मनो येषां तेषां भक्तानां कंठतटीं
कराग्रं हेः हरिं कुलं बोधय अवगमय तेति तात्पर्येत्यर्थः॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवेन भणितं गीतं हरौ कुले विनिहितं आरोपितं मनो येषां तेषां भक्तानां कंठतटीं
अविरामं सर्वदा अधितिष्ठतु आश्रयतु॥ कीदृशं भणितं अधरीकृतः स्वगुणैः हीनकृतः हारो मुक्ताहारो येन पुनः कीदृशं उदासितः स्वगुणैः पूर्वैर् स्फुरता वामा सुंदरीये
न॥ यथापि हारस्य रामाणां चकंठदेशे स्थितया शोभा पूर्णत्वं संभवति॥ तथापि रामिणामेव शोभा पूर्णत्वं न तु मुमुक्षूणां तत्रापि तारुण्येव न तु सर्वदा॥ जयदेवभणितं
तु कुलकालेन महत्वपक्षवा नामापि क्षवा गाधिकाले त्यर्थः॥८॥

५३४॥

इदानीं सखीकृतस्य स्नेहातिशयं आह ॥ सा मामिति ॥ हे सखि सा प्रियः कुशलः स्थिरः निश्चलतमःपुंजः अंधकारसमूहो यस्मिन् निकुंजे लतागृहे त्वां पाति ध्यानेन दृष्ट्वा
पीकोकिलपरवमधुरं वा वदिष्यतीति भिया वेपते कंपते पुलकयति अंगानीत्यर्थः ध्यानेनैव त्वदालिंगनं परिकल्प्य रोमांचो भवतीत्यर्थः ध्यानेन त्वत्सुरते केलीपरिक
ल्प्यानंदति सानंदो भवति ॥ सुरतसुखं परिकल्प्य सीत्यति स्वेदयुक्तो भवति पश्चात्केलिं कर्तुं उत्थाय गंतुं प्रवर्तायां त्वायि प्रत्युद्गच्छति प्रत्युत्थानं करोति ततः ध्याने
विच्छेदे त्वामदृष्ट्वा मूर्छति कीदृशः प्रियः चिंताकुलः चिंतायुक्तः इतीति किं हे सखि सा राधा मां द्रक्ष्यति अनुकूलतया ईक्षिष्यते दृष्ट्वा स्मरकथां वा पाठमनोहरक
थां वक्ष्यति वदिष्यति ॥ उक्ता च प्रत्यंग प्रंग प्रंग स्रवपवंप्राति आगमनं आलिंगनैः प्रीतिसंतोषं यास्यति प्राप्स्यति समागम्य आमिलित्वा रंस्यते मया सह क्रीडि

सा मां ईक्ष्यति वक्ष्यति स्मरकथां प्रत्यंगमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रंस्यते सखि समागम्यतीति चिंताकुलः ॥ स त्वां पश्यति वेपते पुलकयति आनंदति ईक्षी
वति प्रत्युद्गच्छति मूर्छति स्थिरतमःपुंजे निकुंजे प्रियः ॥१॥ अक्ष्णोर्निक्षिप दंजनं श्रवणयोस्तापिच्छगुच्छावलीं ॥ मूर्ध्नि श्यामसरोजदाम कुचयोः क
स्तूरिकापत्रकं ॥ धूर्तानामभिसारसत्वरहृदां विष्वङ्निकुंजे सखि ध्वांतं नीलनिचोलचारु सुदृशां प्रत्यंगमालिंगति ॥२॥

ष्यतीति प्रश्ने समागमेति पूर्वार्द्धे सर्वत्र योज्यं ॥१॥ गमनकाले योग्यमंधकारं वर्णयति ॥ अक्ष्णोरिति ॥ हे सखि राधे ध्वांतं सुदृशां नायिकानां प्रत्यंगं प्र
त्यवयवं आलिंगति युक्तो भवति कीदृशं ध्वांतं अक्ष्णोः नेत्रयोरंजनं कज्जलं निक्षिपति विन्यस्यति श्रवणयोः कर्णयोः तापिच्छगुच्छावलीं तमालपुष्पस्तवककर्णी
पूरपंक्तिं निक्षिपत् ॥ मूर्ध्नि श्यामसरोजदाम नीलोत्पलमालां निक्षिपत् कुचयोः स्तनयोः कस्तूरिकापत्रकं मृगमदपत्रावलीं निक्षिपत् ॥ कीदृशीनां सुदृशीनां
धूर्तानां परवंचकानां पुनः कीदृशीनां विष्वक् सर्वत्र निकुंजे लतागृहे अभिसारसत्वरं गमनाय सत्वरं द्रुततरं ये सानां तासां कीदृशं ध्वांतं नीलनिचोलवत्
श्यामवस्त्रवत् चारु सदृशमित्यर्थः नीलवस्त्रस्थाने ध्वांतं जानीत्यर्थः ॥२॥

ग्रंथकारस्सेव वर्णयति॥ काश्मीरेति॥ हे राधे एतन्नामिस्वं ग्रंथकारः तत्प्रेमता सारिकाणां यत्प्रेमपद्धीति स्तदेव हेमसुवर्णस्तस्या निकषोपलतां घर्षणपाषाणतां तनोतीति

स्तारयति॥ कीदृशं तामिस्वं अभिसारिकाणां स्त्रीणां मारीमंजरीमिकिरयोः अभिमितः सर्वतः आबद्धीकृता रेखा यास्मिन कीदृशीनां अभिसारिकाणां काश्मीरं कुंकुमं

तद्दृशोरं पीतं वपुर्यासां पुनः कीदृशं तामिस्वं तमालदलनूतनवत्तद्वन्नीलतमं आतिश्यामं कान्तार्थिनी तु यायाति संकेतं तामि सारिका तूल्याये॥ अभिसारिकाणां पयरी

क्षामस्त्वयमेवयद्ध्यतमसेगमनमीति॥३॥ हारावलीति॥ अथानन्तरं सखीराधां निजगाद पुनः राधे उपायकथं मतां राधां निकुंजानिलयस्य लतागृहे मेव

नीलयं निभतगृहे तस्य द्वारे हारे निरीक्ष्य ह्रीडावतीं सलज्जां आसीत्समाकाति निकुरा तीव यां सी नो क्तां नी संप्रातिन त्समसं कथयामीति तज्जा॥ कीदृशा स्याने

काश्मीरगोरवपुषामभिसारिकाणां आबद्धरेखमभितो मारीमंजरीभिः॥ एतत्तमालदलनीलतमं तमिस्रं तत्प्रेमहेमनिकषोपलतां तनोति॥३॥

हारावलीतरलकांचनकांचिदाममंजीरकंकणमणिद्युतिदीपितस्य॥ द्वारे निकुंजनिलयस्य हरिं निरीक्ष्य व्रीडावतीमथ सखीनिजगाद राधां॥४॥ नवभवदशोक

म॥५॥ वसंतरागयतिताले॥ मंजुतरकुंजतलकेलिसदने प्रविश राधे माधवसमीपामिह॥ विलसकुचकलशतरलहारे॥ध्रु॥

दलशयनसारे॥ प्रविश राधे माधवसमीपामिह॥ विलसकुचकलशतरलहारे॥१॥

लवयलतरयासीतरलस्य मुक्ताहारस मध्यमरीः घुत्वा कांचनकांचिदामसुवर्णकांचीरचनायाः घुत्वा मंजीरस्य चरणाभरणस्य कंकणस्य करभूषणस्य एभराय

लवयलतराली तरलस्य मुक्ताहारस मध्यमणीः घुत्वा कां चनकांचिदामसुवर्णकांचीरचनायाः घुत्वा मंजीरस्य... तेन ध्वांतोपि दर्शनयोग्यताउक्ता॥५॥ वसंतराग॥ मंजुतरेति॥ हे राधे रतिरभसेन सुरतोत्साहेन हासे तेहास्य युक्तं वदनं

स्तलं घुत्वा दीपितस्य प्रकाशितस्य एतेन ध्वांतोपि दर्शनयोग्यता उक्ता॥ तदेव केलिसदनं क्रीडागृहं तास्मिन् माधवसमीपं प्रविश गच्छ पश्चाद्विलसत्कीडां

मुखं यस्यास्तत्संबुद्धिः हृष्टाप्रासीन्मंजुतरं मनोहरं निकुंजं कुंजाभ्यंतरदेशः तदेव केलिसदनं क्रीडागृहं तास्मिन् माधवसमीपं प्रविश विलसच्चकीदृशे

कुरु॥ध्रु॥ नवेति॥ हे कुचकलशतरलहारे कुचकलशयोस्तरलश्चंचलो हारो मुक्ताहारो यस्यास्तत्संबुद्धिः हे राधे रहः क्रीडागृहे माधवसमीपं प्रविश विलसनीयासीन॥२॥

दृहल्लवानि नूतनानि भवंति यानि अशोकदलानि पर्णानि तैर्विरचितं शयनं तल्पकृता शय्या कृष्णशय्या तदेव सारं महाध्वनीयासीन

कुसुमेति। हे कुसुमवत्कुसुमारो देहो यस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशे गृहे कुसुमचयेन पुष्पसमूहेन रचितं कृतं शुचि अनुपहतं नायिकांतरेणानुपभुक्तं यद्वासगेहं तत्र
प्रविश विलस च ॥२॥ चलेति। रसवलितं कृतं ललितं मनोहारि गीतं यस्यास्तत्संबुद्धिः हे रसवलितललितगीते कीदृशे गृहे चलो यो मलयजपवनस्तेन संपर्कवशात्सु
रभिः सुगंधं अतः स तन्शीतं शीतलं तस्मिन् ॥३॥ वितनेति। हे चिरमीलिते बहुकालमन्योन्यमवलोकितेन मांसले जघने यस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशे गृहे वितता इतस्ततो विस्ता
रिता बहवः वल्ल्यः लताः तासां नवैः पल्लवैः घने। निविडे शयनामित्यध्याहारः। निबिडशयने इत्यर्थः मधुरेति हे मदनरसरभसभावे मदनरसरभसः श्रृंगारः
भावो ऽभिप्रायो यस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशे गृहे मधुना पुष्परसेन मुदितानि यानि मधुपकुलानि भ्रमरसमूहास्तैः कलितः कृतो रावः शब्दो यस्मिन् ॥५॥ मधुतर

कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे ॥ प्रविश राधे माधवसमीपमिह विलस कुसुमसुकुमारदेहे ॥२॥ चलमलयपवनसुरभिशीते ॥ प्रविश राधे
माधवसमीपमिह विलस रसवलितललितगीते ॥३॥ वितनबहुवल्लिनवपल्लवघने ॥ प्रविश राधे माधवसमीपमिह विलस चिरमलसपीनज
घने ॥४॥ मधुमुदितमधुपकुलकलितरावे ॥ प्रविश राधे माधवसमीपमिह विलस मदनरसरभसभावे ॥५॥ मधुरतरपिकनिकरनिनदमुखरे ॥
विहितपद्मावतीसुखसमाजे ॥ प्रविश राधे माधवसमीपमिह विलस दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥७॥ कुरु मुरारे मंगलशतानि भणति जयदेवकविराजराजे ॥८॥

गी॰गो॰ २

लेति। हे दशनरुचिरे वदनं दीप्तिरेव रुचिरं शिखरं मणिमाणिक्यविशेषो यस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशे गृहे मधुना पुष्परसेन तरलश्चंचलः पिकनिकरः कोकिलास
मूहस्तस्य निनदेन शब्देन मुखरे शब्दान्विते पक्वदाडिमबीजाभं माणिक्यं शिखरं कांचनबिन्दुः ॥ विहितेति। हे मुरारे कुशलं जयदेवकविराजराजो विहितः कु
तः पद्मावत्याः सुखसमाजः सुखसमूहो यस्मिन् एतेनास्य नायिकायामेव प्रेमातिशयो दर्शितः नत्वन्यस्यां पुनः कीदृशे भणति तव गुणान्वदति क
वित्वप्रविश राधे माधवसमीपमिह भणतीति पाठः ॥८॥

त्वामीति॥ हे राधे अयं कृष्णस्तव सुधया अमृतेन संबाध्यं गहनं बिंबाधरं पातुं पातुमिच्छति कीदृशोयं कृष्णः यतः चित्तेन मनसा त्वां चिरं बहुलं प्रातिश्रांतः यतः कंदर्पशरसंतापि
तः अन्योपि भारवाही सूर्यतापितश्च जलानि पातुमिच्छति तद्वदित्यर्थः॥ तस्मादस्य कृष्णस्य त्वं क्रोडं क्षणं मुहूर्तमात्रं अलंकुरु भयपतत् समीपं गंतुं बिभेमीत्यत आह दृ
हकुले संभ्रमः भयं कृतः कीदृशो दृढदासकृष्णसेवकृत्वास्थीते पुनः कीदृशे भ्रूक्षेपः कटाक्षक्षेपः स एव लक्ष्मीः संपत् तद्दर्शितेन न वर्त्तीत॥ न तन्नृतीती दासो भीतिभव
तीतिभावः अतएव उपसेवितं पदांभोजं चरणकमलं येन॥१॥ राधेति॥ वराडी रागः॥ सा राधा एवं भूतं हरिं ददर्शेति सप्रपंच्या सर्वांगीह रितिविशेषणानि कीदृशं हरिं
राधावदनविलोकनेनाविकारीतः प्रकाशीतः विविधो नानाप्रकारः विकारविभंगः कटाक्षादिरचनाविन पुनः कीदृशं जलनिधिमिव समुद्रमिवास्थितं कीदृशं जल

त्वांचित्तेनचिरंवहन्नयमतिश्रान्तोभृशंतापितःकंदर्पेणातुपातुमिच्छतिसुधासंबाधबिंबाधरं॥ अस्यांकंतदलंकुरुक्षणमिहभ्रूक्षेपलक्ष्मीलवक्री
तेदासइवोपसेवितपदांभोजेकुतःसंभ्रमः॥१॥ वराडीरागेप्रतिमठताले॥ राधावदनविलोकनविकसितविविधविकारविभंगम्॥ जलनिधि
मिवविधुमण्डलदर्शनतरलिततुंगतरंगम्॥१॥ हरिमेकरसंचिरमभिलषितविलासम्॥ सा ददर्शगुरुहर्षवशंवदवदनमनंगनिवासम्॥
साससाध्वससानंदंगोविंदेलोललोचना॥ सिंजानामंजुमंजीरंप्रविवेशनिवेशनम्॥२॥

निधिं विधुमण्डलदर्शनेन चन्द्रमण्डलदर्शनेन तरलिताश्चंचलीकृतास्तुंगा महान्तस्तरंगाः कल्लोला यस्य पुनः कीदृशं एकरसं एकस्यां राधायामेव रसः प्रीतिर्यस्य
पुनः कीदृशं चिरं बहुकालं अभिलाषितः प्रार्थितः विलासः केलिर्येन तं पुनः कीदृशं गुरुहर्षस्यातिशयस्य वशंवदः अधीनं वदनं मुखं यस्य सानंदमुखमित्यर्थः
पुनः कीदृशं अनंगस्य कामस्य निवासं स्थानभूतं कंदर्पकोटिलावण्यमित्यर्थः॥१॥ सा ससाध्वसेति॥ सा राधा निवेशनं लतागृहं प्रविवेश सखीवचनात्
कीदृशी राधा ससाध्वसं रतिविदग्धः कृष्णः कथं मया रंजनीय इति सभयम्॥ सानंदं हर्षं चरति नैकसा तगोविंदे कृष्णे लोललोचना चंचलनयना सलज्जत्वात्
पुनः कीदृशी मंजु मनोहरं शब्दयुक्तं मंजीरं नूपुरं सिंजानागमनवशात् संशब्दं कुर्वती॥ क्वचित् ससाध्वससानंदं गोविंदेति पाठः तदा ससाध्वसः पूर्वापराध्यानस

हारामेति। पुनः कीदृशं विदूरमतिशयेन यथा रम्यालिंगवडुरासीहारं मुक्ताहारं दधतं धातं धारयंतं मौ दृशं हारं प्रमलतरः प्रतिशयेन निर्मलः तारः स्वरूपं यस्य पुनः की दृशं यमुनाजलपूरामिव यमुनाजलप्रवाहमिवास्थितं कीदृशं यमुनाजलं स्फुटतरं प्रतिशयेन व्यक्तं फेनकदंबः फेनसमूहस्तेन करंबितं मिश्रितं ॥२॥ श्यामलमिति पुनः कीदृशं श्यामलं कूलं मृदुलं मनोहरं कलेवरमंडलं शरीरं यस्य बोहस्तादेर्यस्य प्रधिगतं परिध्यतं गौरदुकूलं पीतांबरं येन पुनः कीदृशं नीलनलिनामिव नीलोत्पलमिवास्थितं कीदृशं नीलनलिनं पीतपरागाणां गौरवकुसुमरेणूनां पटलभरः समूहातिशयस्तेन वलायितं जाष्टितं मूलं यस्य ॥३॥ तरलेति। पुनः कीदृशं तरलस्य चंचलस्य दृगंचलस्य कटाक्षस्य वलनेन मनोहरं यद्वदनं मुखं तेन जनित उत्पादितो रतौ कामे रागः प्रीतिर्येन राधायाः पुनः कीदृशं शारदशरत्काले

हारममलतरतारमुरसि दधतं परिरभ्य मुदारम् ॥ स्फुटतरफेनकदंबकरंबितमिव यमुनाजलपूरम् ॥२॥ श्यामलमृदुलकलेवरमंडलमधिगत
गौरदुकूलम् ॥ नीलनलिनमिव पीतपरागपटलभरवलयितमूलम् ॥३॥ तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनितरतिरागम् ॥ स्फुटकमलोदरखेलि
तखंजनयुगमिव शारदतडागम् ॥४॥ वदनकमलपरिशीलनमिलितमिहिरसमकुंडलशोभम् ॥ स्मितरुचिरुचिरसमुल्लसिताधरपल्लवकृतर
तिलोभम् ॥५॥ शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुंदरसकुसुमकेशम् ॥ तिमिरोदितविधुमंडलनिर्मलमलयजतिलकनिवेशम् ॥६॥

तडागमिव जलाशयमिवास्थितं कीदृशं तडागं स्फुटस्य विकासितस्य कमलस्य उदरे मध्ये खेलितं क्रीडितं खंजनयुगं यास्मिन शारदखंजनौटपक्षे खेलातीत शुशकुनदर्शनो नशकुनानां राज्यादिप्रदं यासौ ॥४॥ वदनेति। पुनः कीदृशं वदनकमलस्य परिशीलनाय मिलितौ यो मिहिरौ सूर्यौ ताभ्यां समे सदृशे कुंडले ताभ्यां शोभा यस्य पुनः कीदृशं स्मितरुचा ईषद्धास्यदीप्त्या रुचिरो मनोहरः समुल्लसितो राधाधरपानोत्कंठया ईषत्कंपितो यो अधरपल्लवस्तेन कृतो राधाया रतिलोभः सुरतेच्छा येन ॥५॥ शशीति। शशीकिरणेन चंद्रदीप्त्या छुरितं व्याप्तमुदरं मध्यं यस्य जलधरस्य तद्वत्सुंदराः सुकुसुमाः सपुष्पाः केशा यस्य तं पुष्पाणां चंद्रदीप्त्यासाम्यां तिमिरे अंधकारे उदितं यच्छशी मंडलं चंद्रबिंबं तद्वन्मलयजतिलकनिवेशश्चंदनातिलकरचनाविशेषो यस्य तिलकस्य वर्तुलत्वाच्चंद्रसाम्यम् ॥६॥७॥

विपुलेति॥ विपुलो बहुलो यः पुलकभरो रोमांचातिशयस्तेन दंतुरितं व्याप्तं नेत्रोन्नतमित्यर्थः रतिकेलिकलाभिः चुंबनालिंगनादिविशेषचातुरीभिः अधीरं चंचलं
मणीगणानां रत्नसमूहानां किरणसमूहैः समुज्ज्वलानि दीप्यमानानि भूषणानि तैः सुभगं शरीरं यस्य॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवभाषितविभवेनाभिभवेद्दि
गुणीकृतो भूषणाभारोऽलंकारसमूहो येन तम्॥ जयदेवस्य सरस्वती स्वयमेवोपमोत्प्रेक्षाद्यलंकारवती भवतु रसोऽस्तु वर्णनीयैः सुतसमलंकृतेति भावः॥ एवंभू
तं हरिं कुसुमं सुचिरं हृदि विनिधाय प्रणमतेति॥ भक्तान्प्रत्याशीः पुनः कीदृशं हरिं सुकृतोदयेन प्राप्यते स गतावितिव्याप्तुः॥८॥ एवंभूतस्य कृष्णस्य दर्शनात् राधा

गी० गो०

॥२५॥

विपुलपुलकभरदंतुरितं रतिकेलिकलाभिरधीरम्॥ मणीगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभूषणसुभगशरीरम्॥ श्रीजयदेवभणितवि
भवद्द्विगुणीकृतभूषणभारम्॥ प्रणमत हृदि विनिधाय हरिं सुचिरं सुकृतोदयसारम्॥८॥ पद॥२२॥ अतिक्रम्यापांगं श्रवणपथपर्यं
तगमनप्रयासेनैवाक्ष्णोस्तरलतरतारं पतितयोः॥ इदानीं राधायाः प्रियतमसमालोकसमये पपात स्वेदांबुप्रसर इव हर्षास्रुनिकरः॥

॥३९॥

यास्तदानीं किं जातमिति कविराह॥ अतिक्रम्येति॥ इदानीं प्रियतमसमालोकसमये कृष्णावलोकनकाले अक्ष्णोर्नेत्रयोः स्वेदांबुप्रसर इव
धर्मजलप्रवाहसदृशः राधाया हर्षास्रुनिकरः सात्विकभावेन नेत्रांबुपूरः पपात तत्र उत्प्रेक्षते अपांगं नेत्रप्रांतं अतिक्रम्य श्रवणपथस्य कर्णमार्गस्य पर्यंतगमनं
परिसरगमनं तेन यः प्रयासस्तेनेवाक्ष्णोर्नेत्रयोः स्वेदांबुप्रसरोऽभूत् कीदृशयोरक्ष्णोस्तरलातरतारं चंचलातिशयकनीनिकं यथा स्यात्तथा पतितयोः कृष्णं प्रति ग
तयोः अन्यस्यापि गमनेन श्रमो भवति तेन च पतितं तत्॥१॥

प्रवाहितः सावधान आली परिजनः सखीसेवकवर्गमोहाद्दर्शितेस
भजंत्या इति॥ मृगदृशः मृगाक्ष्या राधायाः यालज्जा सापि दूरं त्यागमादिव गतेव कीदृश्या राधायाः वालज्जा सापि दूरं ... कीदृश्या प्रियास्यकृत्समु
तित त्वां तशय्यापर्यंतं भजंत्याः पुर्वत्याः कीदृशे परिजने कृतं कपटेन करणादिकं दूतीकं दपनीतेनापि हितं हर्तास्मितं हास्यं येन तास्मिन पुनः कीदृश्याः स
खं पश्यंत्याः कीदृशं प्रियास्यं स्मरवशं कामवाणाधीनं अ कृतं सुरताभिप्रायस्तेन सुभगं मनोहरं कामविकारहावभावादि मनोहरमित्यर्थः पुनः कीदृश्याः स
लज्जायाः लज्जासहितायाः तस्याग्रे या दृष्टा नयनमंतरेण अदृष्टा गाहिर्गमनात सखीनां सावधानत्वां सर्वाः सख्यो गता इति मया कथमत्र स्थातव्यामीति ल

ताली परिजने॥ प्रियास्यं पश्यंत्याः स्मरशरवशमाकूतसुभगं सलज्जया
भजंत्यास्तल्पांतं कृतकपटकंडूति विहितास्मिते याते गेहाद्बहिरवहि
लज्जापि व्यगमदिव दूरं मृगदृशः॥२॥ जयश्री विन्यस्तैर्महितइव मंदारकुसुमैः स्वयं सिन्दूरेण द्विपरणमुदामुद्रितइव॥ भुजापीडक्रीडा
हतकुवलयापीडकरिणः प्रकीर्णासृग्विन्दुर्जयति भुजदण्डो मुरजितः॥३॥ इति श्रीसानन्दगोविंदो नामैकादशः सर्गः॥११॥

ज्जापि गतेति भावः॥२॥ जयश्रीविन्यस्तैर्महितैरिव मन्दारकुसुमैरीति॥ मुरजितः कृष्णस्य भुजदण्डो दण्डाकारो बाहुर्जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते तां दण्डशब्देनाज्ञा
नुबाहुत्वं सूचितं कीदृशो भुजदण्डः प्रकीर्णा सर्वत्र लग्ना असृग्विंदवो रक्तविंदवो यास्मिन अन्तरादृपरणामुदा कुवलयापीडसंग्रामसंतोषेणादूरे स्वयं सि
न्दूरेण मुद्रितइवाचिन्हितइवाद्दिपश्चोत्सिंदूरेणमुद्रितस्तर्हि मदीयो बाहुरपि सिंदूरमुद्रितो भवतु पुनः कीदृश इव जयश्रिया जयलक्ष्म्या विन्यस्तैः निक्षिप्तैः मंदार
कुसुमैः पारिजातपुष्पैः माहितइव पूजितइव जायेनः शरस्तो परिजुष्यकाष्ठे रचितानि॥ कीदृशस्य मुरजितः भुजापीडस्य बाहुदंडस्य क्रीडया हतः कुवलयापीडना
माकरी हस्ती येन॥३॥ सानंदो राधासमागमेन संतोष्यरात तस्य पक्ष॥ इति श्रीगीतगोविंदटीकायां सानंदगोविंदो नामैकादशः सर्गः॥११॥

गतवतीति ॥ अथ हरिः हेकृष्णः प्रियां जगल्लभां राधां सरसमनसं रसोनुरागस्तत्सहितं मनो यस्यास्तां दृष्ट्वा उवाच वक्ष्यमाणमितिशेषः कथं॰ सति सखीवृंदे सखीस
मूहे गतवति सति अपत्रपयोगते सति कीदृशीं राधां मंदोऽल्पोपत्रपाभरो लज्जाभरस्तेनानिर्भरोऽतिशायितो यः स्मरस्तत्परवशः तदायत्तो यः आकूतोभिप्रायस्तेन
स्फीतं पुष्कलं यत् स्मितं तेन स्नापितो व्याप्तो ऽधरो यस्यास्तां अथवा मंदः क्रूरं इति स्मरविशेषणम् ॥ पुनः कीदृशीं मुहुः पुनः पुनः नवपल्लवप्रसवशयने नवपु
ष्पमये शयने निक्षिप्ताक्षीं निहितनयनं शय्यालोकनेन सुरतेच्छा मन्यते ॥१॥ अथास्मिन्सर्गे स्वाधीनभर्तृका नायिका वर्ण्यते यस्या रतिगुणाकृष्टः निजपार्श्वेन

गतवति सखीवृन्दे मन्दत्रपाभरनिर्भरस्मरपरवशाकूतस्फीतस्मितस्नपिताधराम् ॥ सरसमनसं दृष्ट्वा राधां मुहुर्नवपल्लवप्रसवशयने नि
क्षिप्ताक्षीमुवाच हरिः प्रियाम् ॥१॥ विभासरागे यतिताले ॥ किसलयशयनतले कुरु कामिनि चरणनलिनविनिवेशम् ॥ तव पदपल्लववैरि
पराभवमिदमनुभवतु सुवेशम् ॥१॥ क्षणमधुना नारायणमनुगतमनुसर राधिके ॥

मुंचति ॥ विचित्रविभ्रमासक्ता सा स्यात् स्वाधीनभर्तृकेति ॥२॥ किसलयेति ॥ विभास रागः राग लक्षणं ॥ स्वच्छंदसस्मान्नितपुष्पचापः प्रियाधरपानसुधा
तितृप्तः ॥ पर्यंकमध्यास्य कृती शयवेश्मा भासो विभूर्वः किल हेमगौरः ॥२॥ हे राधिके अधुना क्षणं अनुगतं अधीनं नारायणं मामनुसर अनुगच्छ ॥ अनुस
रणप्रकारमाह ॥ हे कामिनि ॥ कामुकि त्वं किसलयै रचितं शयनं शय्यातले उपरिभागे चरणनलिनविनिवेशं पादपद्मार्पणं कुरु इदानीं अलयशयनं तव पद
पल्लवस्य वैरी तस्मात् पराभावं तिरस्कारं अनुभवंतु प्राप्नोतु तव पदपल्लवस्य कांतिहरणात् शत्रुमस्तके हि चरणो दीयते कीदृशं इदं शयनं सुवेशमापि पत्ररचनादिना कीं [illegible] ॥१॥

करोति॥ हे प्रिये अहं करकमलेन ते चरणौ पादं करोमि संवाहयामि धातूनामनेकार्थत्वात्॥ यतः त्वं विदूरं आनीतासि आनीतासि दूरागतस्य चरणसंवाहनमुचितं
त्वं शयनोपरि क्षणं नूपुरं उपकुरु कामिव अनुगते शरणो शरणं वानुसरणसारं शरणं मामिव यथा आलिंगनादिना मामुपकरोषि तथा नूपुरमपि शय्यातलमलंकु
र्विति भावः॥ ३॥ वदनेति॥ त्वं अनुकूलं वचनं वा वाममृतमिव रचय वदकीदृशं वदनमेव सुधानिधिश्चंद्रस्तस्माद्गलितं उत्पन्नं उरसि वक्षसि वर्तमानं दुकूलं प
टवस्त्रं विरहमिव वियोगमिवापनयामि स्फोटयामि॥ पातः पयोधरयोः कं स्तब्धादकं विरहपक्षे रतानानले प्राति बंधकं॥ आपीयेति॥ त्वं मदुरसि मम वक्षसि

करकमलेन करोमि चरणमहमागमितासि विदूरम्॥ क्षणमुपकुरु शयनोपरि मामिव नूपुरमनुगतशूरम्॥ ३॥ वदनसुधानिधिगलितममृ
तमिव रचय वचनमनुकूलम्॥ विरहमिवापनयामि पयोधररोधकमुरसि दुकूलम्॥ ४॥ प्रियपरिरंभणरभसवलितमिव पुलकितमतिदु
रापम्॥ मदुरसि कुचकलशं विनिवेशय शोषय मनसिजतापम्॥ ५॥ अधररसुधारसमुपनय भाविनि जीवय मृतमिव दासम्॥ त्वयि
विनिहितमनसं विरहानलदग्धवपुषमविलासम्॥ ६॥

कुचकलशं विनिवेशय स्थापयेति तेन मनसिजतापं कामपीडां शोषय खंडय कीदृशं प्रियपरिरंभणाय ममालिंगनाय रभसेन उत्साहेन वलितमिव संमुख
मिव पुनः कीदृशं पुलकितं संजातरोमांचं पुनः कीदृशं अतिदुःखेनावाप्यत इति अतिदुरापम्॥ सजलकुंभक्षेपेण तापशांतिर्युज्यत एव॥ ५॥ अधरेति॥ हे भा
विनि कामिनि कामकलाकुशले त्वं अधररसुधारसं अधरामृतरसं उपनय देहि अनेन दासं सेवकं मां मृतं जीवय इव कीदृशं त्वयि विनिहितमनसं द
त्तमानसं पुनः कीदृशं विरहानलेन वियोगाग्निना दग्धं वपुः शरीरं यस्य अतएव अविलासं निश्चलं मृतस्तु निश्चलो भवति॥ ६॥

अतस्त्वनिः कलरो वा द्विरमाविरतामभवराति खेदक्रीडोद्वेत्यं विसृजत्यज॥७॥ श्रीजयदेवेति॥ श्रीजयदेवभणितमिदं रासिकजनेषु शृंगारिलोकेषु मनोरमः॥५॥ त्रुटिः टीकायां॥
शशीति॥ हे शशीमुखि चंद्रवदने त्वं मामीरसनागुणां कांचीदामं मुखरय शब्दं कारय कीदृशमनुग्रहः सदृशः कण्ठानिनादो यस्य कलगीतनादसदृशमित्यर्थः॥ त्वं
मम श्रुतियुगले कर्णयुग्मे चिरात्नावविरहे रायोऽवसादः खेदस्तं शमय नाशाय॥ खेदे कारणमाह कीदृशेपि करुतैः कोकिलशब्दैः विकले दुःखिते॥६॥ मामिति॥ हे रा
धे तवेदं नयनं जैवं अधुना मावलोकितं प्रफुल्लज्जितामिव मिलतीति विधत्ते कीदृशं मां अतिविफलरुषा अतीनिःफलकोपेन विफलीकृतं दुःखितं॥ नयनविशेष
सांचाविकलीकृतं वर्णीतरं प्राप्तिं तां मनः प्रीतिकरः रति संभोगः रसः शृंगाररसः भावा संचारिसात्विकादयस्तेषां विनोदकौतुकं जनयतु उत्पादयतु कीदृशं इ

शशीमुखि मुखरय मणीरशनागुणमनुगुणकण्ठनिनादम्॥ श्रुतियुगले पिकरुतविकले मम शमय चिरादवसादम्॥६॥ मामतिविफलरुषा
विकलीकृतमवलोकितमधुनेदम्॥ मीलितलज्जितमिव नयनं तव विरम विसृज रतिखेदम्॥७॥ श्रीजयदेवभणितमिदमनुपदनिगदितमधु
रिपुमोदम्॥ जनयतु रासिकजनेषु मनोरमरतिरसभावविनोदम्॥८॥ पद॥२३॥ प्रत्यूहः पुलकांकुरेण निबिडाश्लेषे निमेषेण च क्रीडाकूत
विलोकितेऽधरसुधापाने कथानर्मभिः॥ आनंदाधिगमेन मन्मथकलायुद्धेपि यस्मिन्नभूदुद्भूतः स तयोर्बभूव सुरतारंभः प्रियंभावुकः॥१॥

दं अनुपदं पदे पदे निगदितं उक्तं मधुरिपोर्मोदो हर्षो यत्र गीते॥ प्रत्यूह इति॥ तयो राधाकृष्णयोः स सुरतारंभः प्रियंभावुकः प्रियं भावितुं शीलं यस्य स उद्भूतः प्र
कटोऽभवत्सकः यस्मिन्सुरतारंभे निबिडाश्लेषे गाढालिंगने कर्तव्ये पुलकांकुरेण रोमोद्गमेन प्रत्यूहः विघ्नोऽभूत् अवधानजनकत्वात् रोमोद्गमस्य यस्मिन्सु
रतारंभे क्रीडाकूतविलोकिते क्रीडाभिप्रायपूर्वकं परस्परविलोकिते तस्मिन्कर्तव्ये निमेषेण नयनपक्ष्मचालनेन प्रत्यूहोऽभूत् यस्मिन् अधरसुधापानेऽधरोष्ठामृ
तपाने कर्तव्ये यथा नर्मभिः कथाकेलिभिः प्रत्यूहोऽभूत् अपिच समरयोपास्मिन्मन्मथकलायुद्धे कामकलान्वितसुरतसंग्रामे कर्तव्ये आनन्दाधिगमेन आनं
दप्राप्त्या प्रत्यूहोऽभूत् च्युत्या आनंदप्राप्तिः॥१॥

दोर्भ्यामिति ॥ कांतः कृतः कामपि अनिर्वचनीयां तृप्तिं संतोषमाप कीदृशः दोर्भ्यां हस्ताभ्यां संयमितो बद्धः पुनः कीदृशः पयोधरभरेण स्तनभारेणापीडितः पाणी
जैर्नखैराविद्धः खंडितः दशनैः क्षतो दंतैः अधरपुटं यस्य सः श्रोणीतटेन कटिप्रदेशेनाहतस्ताडितः कचे केशे च हस्तेन आनामितः नम्रीकृतः अधरमधु
स्यंदेन अधरामृतद्रवेण संमोहितः ॥ एवंभूतोपि तृप्तिमाप अहो आश्चर्यं कामस्य गतिः स्थितिः कामा विपरीता अस्मिन् श्लोके विपरीतसुरतं चोक्तं
म्॥१॥ मारांकेति ॥ तयाराधया कान्तजयाय कृतजयकर्तुं मारांके मारस्याचिह्ने यस्मिन् कामचिह्ने रतिकेलिः सुरतक्रीडार्जुनादिस्तया संकुलोन्या

दोर्भ्यां संयमितः पयोधरभरेणापीडितः पाणिजैराविद्धो दशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहतः ॥ हस्तेनानामितः कचेऽधरमधुःस्यंदे
न संमोहितः कांतः कामपि तृप्तिमाप तदहो कामस्य वामा गतिः ॥१॥ मारांके रतिकेलिसंकुलरणारंभे तया साहसप्रायः कांतजयाय किं
चिदुपरि प्रारंभि यत्संभ्रमात् ॥ खिन्ना येन जघनस्थली शिथिलिता दोर्वल्लिरुत्कंपितं वक्षो मीलितमक्षि पौरुषरसः स्त्रीणां कुतः सिध्यति ॥२॥

प्रायोरणाः संग्रामस्तस्यारंभे उपक्रमे कामयुद्धारंभे इत्यर्थः साहसप्रायं साहसबहुलं यत्किंचित् उपरि कृतोपरि संभ्रमात् ॥ वेगात् प्रारंभि
आरब्धं तदा जघनस्थली निःस्पंदा निश्चला अभूत् ॥ दोर्वल्लिर्बाहुलता शिथिला अभूत् वक्षः उत्कंपितं अभूत् आक्षि चक्षु मीलितं मुद्रितं
अभूत् अतः स्त्रीणां पौरुषरसः पराक्रमाभिलाषः कुतः सिध्यति कथं न सिध्यत्येवेत्यर्थः संग्रामशब्देनात्र मरणप्रायं कांचिद्रं यस्मिन् विपरीतसुर
तं निबद्धमत्र ॥२॥

गी०गो०

॥५०॥

तस्या इति॥ एभिः पूर्वोक्तैः कामशरैः यत्‌ यत्‌ स्वामिनो मनः कीलितं तदिदं एतदद्भुतमाश्चर्यं मम तत्‌ किंभूतैः कामशरैः प्रातः प्रातःकाले दृशोर्नेत्रयोः निर
ञ्जनतासे पीतैः इतीति किं तस्याः राधायाः उरः कीदृशं उरपाटलं यावीजैः श्वेतरक्तैर्नखैः रक्तं किंचिह्नितं तस्याः निद्राकषाये निद्रालोहिते दृशौ नेत्रे
तस्याः निर्धौतः पीतः अधरः शोणिमा अधरलौहित्यं तस्याः विलुलिताः कंपमानाः स्रस्ताः शिथिलाः स्रजो माला येभ्यस्ते मूर्द्धजाः केशाः दयई
वत स्तयं शिथिलं अंचलं वस्त्रं यस्यास्तस्याः अन्यत्रानिरवातेनीरोरन्यात्कीलितमित्याश्चर्यमित्यर्थः॥४॥ त्वामप्राप्येति॥ हरिः कृष्णः गोयुक्ता

तस्याः पाटलपाणिजांकितमुरो निद्राकषाये दृशौ निर्धौताधरशोणिमा विलुलिताः स्रस्तस्रजो मूर्द्धजाः॥ कांचीदाम दरस्रथांचलमिति प्रा
तर्निखातैर्दृशोरेभिः कामशरैस्तदद्भुतमभूत्पत्युर्मनः कीलितम्‌॥४॥ त्वामप्राप्यमयि स्वयंवरपरां क्षीरोदतीरोदरे शंके सुंदरि कालकूट
मपिबन्मूढो मृडानीपतिः॥ इत्थं पूर्वकथाभिरन्यमनसो विक्षिप्य वामांचलं राधायाः स्तनकोरकोपरि चलन्नेत्रो हरिः पातु वः॥५॥ ॐ॥

स्यात्‌ कीदृशो हरिः राधायाः पतिव्रतत्वादिगुणोत्‌ स्तनकोरकोपरि चलंती संचलन्नेत्रे यस्य सः किं कृत्वा वामांचलं हृदयदेशस्थानां चलं विक्षि
प्य दूरीकृत्य कीदृश्याः राधायाः इत्थं इति पूर्वकथाभिः अन्यमनसः कथाव्यतीतचिंतायाः इत्यर्थः कथामेवाह हे सुंदरि क्षीरोदसमुद्रमध्ये मृडानीपतिः
महादेवः त्वामप्राप्य कालकूटं विषमपिबत्‌ इत्यहं शंके तर्कयामि यतः मूढः ज्ञानरहितः कीदृशीं त्वां मयि मन्निमित्तं निमित्ते सप्तमी स्वयंवरं परां मदेक
पतिकामामित्यर्थः इत्थं पूर्वकथा अनेन गौरीपतिरपि ज्ञानाभावात्‌ विषमपिबदिति॥ गौर्या अपि त्वमधिकगुणेति भावः॥५॥

॥५०॥

व्यालोलदृशी॥ इयं राधा तदपि तथापि ध्वनोति प्रीणाति प्रथाकुसुं कीदृशी राधापारीनाहस्ते स्तनजघनयोपदं आभोगं सद्यः आश्चर्य आत्मरूपं पश्यंती
पुनः कीदृशी विलुलितां स्नानां स्रजं धारयंतीति। आत्महृदयमेवाह केशपाशो व्यालोलः श्लथ ततो चोक्षिप्तो भवत्॥ अलकैः स्तराली तं स्थानाच्चालितं कपोलौ स्वेदे
नाधर्मजलेन लोलौ याप्तौ दृष्टाधरश्रीः खंडिताधरलक्ष्मीः स्पष्टान्यनाकुचकलशरुचा स्तनघटदीप्त्या हारयष्टिः मुक्ताहारकलापः हारेनादूरीकृ
ता कांचीरशना कांचीतं आशां दिशां गता चालितावधपीति सर्वत्रयोजनीयम्॥८॥ ईमादिति॥ धन्योजनः कुरंगीदृशो हरिणनयना आननं मुखं ध्या
यंतिपिबंति॥ कीदृशः कुरंगीदृशः श्वासेन कामजनितेन उन्नद्धौ विचालितौ पयोधरौ स्तनौ तयो रुपारिपरिष्वंगात् आलिंगनात्॥ यः हर्षोत्कर्षः

व्यालोलः केशपाशस्तरालितमलकैः स्वेदलोलौ कपोलौ स्पष्टादोष्टाधरश्रीः कुचकलशरुचा हारिता हारयष्टिः॥ कांचीकांचिंगताशां स्तनज
घनपदं पाणिनाच्छाद्य सद्यः पश्यंती आत्मरूपं तदपि विलुलितं स्रग्धरेयं धिनोति॥८॥ इंद्वन्मीलितदृष्टिमुग्धहसितं सीत्कारधारावशा
दव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसद्दंतांशुधौताधरं॥ श्वासोन्नद्धपयोधरोपरिपरिष्वंगात्कुरंगीदृशो हर्षोत्कर्षविमुक्तनिःसहतनो धन्योधय
त्याननम्॥७॥ अथ सहसा सुप्रीतं सुरतांते तं नितांतखिन्नांगी॥ राधा जगाद सादरमिदमानंदेन गोविंदम्॥८॥

हर्षाधिक्यं तेनाविमुक्तात्यक्ता सालसा अतएवानिःसहा कार्याक्षमा तनुर्यस्याः सा॥ अथवा स्वल्पोपेपंचमीपरिष्वंग कृता आलिंग्यधन्यो धरां पिबतीति
भावः॥ कीदृशमाननं इंद्वन्मीलितदृष्टिमुकुलितनयनं मुग्धं सुंदरं हासितं हास्यं यास्मिन् पुनः कीदृशं सीत्कारवशात् कामाधिक्यपरंपरावशात्
अव्यक्ताव्याकुला केलिस्तस्या याकुकाभी त्यादिभिः ध्वनिविशेषः तेनाविकसंतः प्रकटीभवंतो ये दंतांशवः तैः धौतः क्षालितः अधरोय
स्मिन्॥७॥ अथेति॥ अथानंतरं राधा सुरतांते आनंदेन गोविंदं कृष्णं दं वक्ष्यमाणं वचः सादरं जगाद॥ कीदृशी सहसा ईषद्भ्रस्वयुक्ता कीदृशं
गोविंदं सुप्रीतं संतुष्टं पुनः कीदृशी नितांतमतिशयेन खिन्नं खेदयुक्तं अंगं यस्याः सा॥८॥

तदेवाह॥कुर्विति॥अत्रस्वाधीनभर्तृकावर्णनीया॥लक्षणांतरम्॥क्षसांकराहतेनैववक्षसांचरणाघातेन॥कंदुकेनेवकांतेनक्रीडत्स्वाधीनभर्तृका
रामकरीरागः॥रागलक्षणम्॥स्वर्णप्रभासासुरभूषणाचनीलांबरानोलंबयुग्मावहंतीकांतेमदोपीतमाधिश्रितौपमानोनतारामकरीप्रगीतेति॥हृदया
नंदनेचित्तहर्षकेयदुनंदनेक्रीडतिसाराधानिजगादउक्तवती॥किंजगादइत्यतआहहेयदुनंदनकुरुममअत्रास्मिन्पयोधरेस्तनेकरेणस्वहस्ते
नमृगमदपत्रकंकस्तूरिकापत्रावलीकुरुकीदृशेनकरेणचंदनवत्शीशीरतरेणअतिशीतेनकीदृशेपयोधरेमनोभवस्यमंगलायकलशःपूर्णकुंभ
स्तस्यसहोदरेतुल्येमंगलाहिरण्यमीति॥१॥अलीति॥हेप्रियकुंतलंलोचनेमदीयेनेत्रेत्वदधरचुंबनेनत्वदधरकृतचुंबनेनलंबितंविगलितं

गी॰गो॰

॥५१॥

रामकरीरागेरूपकताले॥कुरुयदुनन्दनचन्दनशीशीरतरेणकरेणपयोधरे॥मृगमदपत्रकमत्रमनोभवमंगलकलशसहोदरे॥१॥
निजगादसायदुनन्दनेक्रीडतिहृदयानन्दने॥अलिकुलगंजनसंजनकंरतिनायकसायकमोचने॥त्वदधरचुंबनलंबितकज्जलमु
ज्ज्वलयप्रियलोचने॥२॥नयनकुरंगतरंगविकासनिरासकरेश्रुतिमंडले॥मनसिजपाशविलासधरेशुभवेषनिवेशयकुंडले॥३॥

॥५१॥

कज्जलउज्ज्वलयपुनरुद्दीपयकीदृशंकज्जलंअलिकुलस्यभ्रमरसंघस्यगंजनमभिभवंसंजनयतीतिसंजनकंविधायकंकीदृशेलोचनेरतिनायक
स्यकामस्यसायकान्मोचयतिस्मतत्प्रेरणोकामोबाणानमुंचतीत्यर्थः॥२॥नयनेति॥हेशुभवेषरुचिरालंकारकुशलत्वंममश्रुतिमण्डलेकर्णप्रदेशेकु
ण्डलेनिवेशयकुण्डलयुग्मंस्थापयकीदृशेश्रुतिमण्डलेनयनकुरंगस्यनेत्रमृगस्यतरंगविकासस्यउत्फालनगमनस्यनिरासंनिषेधं
करोतीति॥पुनःकीदृशेमनसिजपाशःकामपाशस्तस्यविलासंसादृश्यंलीलांधारयतीति॥पाशःपशुगमननिरोधकोभवतीति॥३॥

भ्रमरेति॥ हे कृष्ण मम सं मुखे सुंदरे मुखे अलकं केशपाशं परिकर्मय प्रसारय मगरुडपेत्यर्थः कीदृशं अलकं उपरि मुखोपरि सुचिरं बहुकालं व्याप्य
रुचिरं भ्रमरस्य थं भ्रमरसमूहं स्वयंतं कारयंतं स्वजातीयबुद्ध्या भ्रमरास्तत्र पतंतीति भावः यद्वा मुखं कमल स्थानीयं कमले भ्रमरास्तिष्ठंतीति तद्व
त कीदृशे मुखे जितकमले जितं कमलं येन॥ विमलेति॥ निर्मले कीदृशं अलकं नर्मजनकं व्रीडाकारकम्॥५॥ मृगेति॥ हे कमलानन कृष्ण अलीकरज
नीकरे ललाटचन्द्रे तिलकं कुरु॥ कीदृशं तिलकं मृगमदरसेन चालितं॥ अत एव चालितं मनोहरं पुनः कीदृशं विहिता कृता कलंकस्यां कस्याः उडुश
भागं यत्र॥ अथवा कलाशोभा यत्र॥ द्वितीयचन्द्रप्रायामीति तिलकं कुर्वित्यर्थः किंभूते अलीकरजनीकरे विश्रामिताः उपशांताः श्रमशीकराः प्रयासजल

भ्रमरचयं रचयंतमुपरि सुचिरं रुचिरं मम संमुखे॥ जितकमले विमले परिकर्मय नर्मजनकमलकं मुखे॥५॥ मृगमदरसवलितं ललितं कु
रु तिलकमलीकरजनीकम्॥ विहितकलंककलंकमलाननविश्रामितश्रमशीकरे॥६॥ मम रुचिरे चिकुरे कुरु मानसमानसध्वज
चामरे॥ रतिगलिते ललिते कुसुमानि शिखंडिशिखंडकडामरे॥७॥ सरसघने जघने मम संबरदारणवारणकंदरे॥ मणिरसनावसनाभर
रणानि शुभाशय वासय सुन्दरे॥८॥

करणापत्ररसेन चंद्रोपि प्रकटलांछनश्चाविर्दृश्यत इति॥६॥ ममेति॥ हे मानद मानखंडन मानदायक वा॥ मम रुचिरे सुंदरे चिकुरे केशे कुसुमानि पुष्पाणि कुरु र
चयेत्यर्थः॥ कीदृशे चिकुरे मनसिजः कामस्तस्य ध्वजे चामरतुल्ये पुनः कीदृशे रतिगलिते सुरतसमये मुक्तबंधने॥ ललिते शृंगारे चेष्टायुक्ते पुनः कीदृशे शिखं
डिखंडकरूपेण मयूरपिच्छस्येव डामरः॥ आटोपो यस्य आटोपमाडंबरमिति यावत्॥७॥ सरसेति॥ हे शुभाशय महोदारचित्त त्वं मम सुंदरे जघने म
णिरशना मणियुक्ता क्षुद्रघंटिका वसनानि वस्त्राणि आभरणानि अलंकरणानि वासय परिधापय कारय कीदृशे जघने सरसः कामजनकः घनो नि
बिडश्च पुनः कीदृशे संबरदारणः कामः स एव वारणः कुंजरस्तस्य कंदरे वासस्थाने॥८॥

गी०गो०

॥८२॥

श्रीजयदेवेति॥ हे भक्तजनतं मङ्गले अलंकारभूते शुभदे केल्यारम्भे श्रीजयदेववचसि गीतरूपे हृदयं मनः सदयं दयायुक्तं तत्परं कुर्वित्यर्थः कीदृशे वचसि
हरिचरणस्मरणामृतेन निर्मितं कृतं कलिकलुषज्वरस्य कलिकृतपापरूपस्य ज्वरस्य खंडनं नाशो येन॥८॥ रचयेति॥ इति राधाया निगदितः उक्तः प्रीतः
संतुष्टः पीतांबरोपि कृष्णोपि तथाकरोत्॥ आहेति किं हे कृष्ण मम कुचयोः स्तनयोः पत्रं चित्रं विशेषं रचय कपोलयोः चित्रं पत्रावलीं कुरु जघने कांचीं क्षुद्र
घंटिकां घटय अर्पय स्रजा पुष्पमालया कबरीभरे केशपाशे अर्चयित्वा पूजयवं धनं कुर्वित्यर्थः हस्ते वलयश्रेणीं कंकणावलीं कलय स्थापय पदे चरणयो
र्नूपुरौ कुरु स्थापयेति गीतोक्तस्य संक्षेपार्थकथनेन दोष॥१॥ पर्यंकीकृतेति॥ उपचित समृद्ध प्राकृतं कामभावो यस्य स हरिः कृष्णः वपुष्मान् पातुर

श्रीजयदेववचसि शुभदे सदयं हृदयं कुरु मङ्गले॥ हरिचरणस्मरणामृतनिर्मितकलिकलुषज्वरखंडने॥८॥ पद॥२४॥ रचय कुचयोः पत्रं चित्रं
पत्रं कुरु कपोलयोः घटय जघने कांचीमंचय स्रजा कबरीभरम्॥ कलय वलयश्रेणीं पदे कुरु नूपुरवितिनिगदितः प्रीतः पीतांबरोपि तथाकरो
त्॥१॥ पर्यंकीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनां गणे संक्रांतप्रतिबिंबसंवलनया बिभ्रद्वपुः प्रक्रियाम्॥ पादाम्भोरुहधारि वारिधि
सुतामक्ष्णां दिदृक्षुः शतैः कायव्यूहमिवाचरन्नुपचितो कूतो हरिः पातु वः॥२॥

हरिःकीदृशो हरिः वपुः प्रक्रियां शरीरस्य रचनां बिभ्रत् धारयन् किं कुर्वन् पर्यंकीकृतः शय्यास्थाने कृतो यो नागनायकः शेषस्तस्य फणाश्रेणी फणासमूहे
स्तस्य मणीयस्तेषां गणो समूहे संक्रांतं संचलितप्रतिबिंबप्रतिकृतिस्तस्य संवलनया अन्वयेनास्थीत इत्यर्थः कायव्यूहमिव बहुशरीरतामिवाचरन् कुर्वन् क्षी
मितिकायव्यूह इत्यत आह पुनः कीदृशः पादांभोरुहं कृष्णचरणकमलं धारयतीति॥ धारिणीया वारिधिसुता लक्ष्मीस्तां अक्ष्णां शतैर्नेत्रसहस्रैः दिदृक्षुः द्र
ष्टुमिच्छुः लक्ष्मीदर्शनं नेत्रद्वयेन तथा न संभवतीति कायव्यूहेन नेत्रसहस्रं कृत्वा द्रष्टव्यातिभावः॥२॥

॥८२॥

यद्गान्धर्वेति ॥ यद्गांधर्वकलासु गानविद्याकौशलपटुत्वं श्रावीयामीत्यर्थः अस्तीत्यध्याहारः यद्वैष्णवं विष्णोरिदं अनुध्यानं अनुस्मरणं चिंतनं
अपि तु यत् शृंगारस्वरूपं शृंगाररसस्य विवेकः संभोगविप्रलंभादिरूपेण यत् विवेचनं तस्य तत्त्वमर्थज्ञानं तस्य रचनाकृतिः अस्तीति ॥ यत्काव्ये
षु काव्येकलोलायितं विलसितमस्ति ॥ जयदेवपण्डितकवेस्तत्सर्वं श्रीगीतगोविंदः श्रीगीतगोविंदग्रंथात् सुधियः पण्डिताः सानन्दाः आ

गी॰गो॰
॥८३॥

यद्गांधर्वकलासु कौशलमनुध्यानं च यद्वैष्णवं यच्छृंगारविवेकतत्त्वरचनाकाव्येषु लीलायितम् ॥ तत्सर्वं जयदेवपण्डितकवेः
कृष्णैकतानात्मनः सानन्दाः परिशोध्यंतु सुधियः श्रीगीतगोविन्दतः ॥ १ ॥ इति श्रीगीतगोविन्दे महाकाव्ये श्रीजयदेवकृतेः सु
प्रीतपीताम्बरो नाम द्वादशः सर्गः समाप्तः ॥ १२ ॥ शुभं भूयात् सदा ॥ संवत १८३२ ॥

नन्दयुक्ताः संतः परिशोध्यंतु विवेकेन विचारयन्तु शुद्धं कुर्वित्यर्थः कीदृशस्य जयदेवकवेः ॥ कृष्णे हरौ एकतानात्मनः तत्परः श्रीश
ब्दस्तु ग्रंथांते मंगलार्थः ॥ इति श्रीगीतगोविंदे महाकाव्ये जयदेवकृते स्वाधीनभर्तृकावर्णने सुप्रीतपीतांबरो नाम टीकायां द्वादशः सर्ग
स्समाप्तः शुभमस्तु ॥ संवत १८३२ ॥ शाके १६९७ ॥ श्रावण कृष्ण प्रतिपदायां चन्द्रे लिपिरियं पूर्तिमगमत् ॥ लिखितमिदं पुस्तकं नादिकेरा ॥ श्रीः ॥

॥ पुस्तकगीतगोविन्दः समाप्तः पत्रसंख्या ॥ ४३ ॥

अथसारस्वतसटीकप्रारंभः

श्रीरामशास्त्रीपुस्तकमिदं

सा॰टी॰
सा॰म॰
१

॥श्रीगणेशायनमः सरस्वत्यैनमः गणपतयेनमः नमस्कृत्यजगन्नाथंरामंराजीवलोचनम् ससीतंलक्ष्मणोपेतंमुरारिकुलभूषणम् १
सारस्वतप्रसादाख्याबालानाम्बुद्धिदामुदाक्रियतेवासुदेवेन सरस्वत्याः प्रसादतः २ मंगलादीनिमङ्गलमध्यानिमङ्गलान्तानिचशास्त्रा
णिप्रथमंइतिभाष्योक्तेःशिष्टाचाराच्चग्रन्थसमाप्तिअपेक्षितप्रारीप्सितप्रत्यूहापोहादिप्रतिबन्धकध्वंसायश्रीमद्भगवत्स्तुतिरूपं
मङ्गलङ्ग्रन्थकृच्छिष्यशिक्षार्थन्निबध्नातिप्रणम्येत्यादिना सारस्वतीमिति ॥ डित्थाणजितिडीप्प्रक्रियतेप्रकृतिप्रत्ययादिविभागे
नव्युत्पाद्यतेशब्दाययासाप्रक्रियातस्याःसरस्वतीप्रोक्तत्वेनसिद्धत्वात्तामनूद्यऋजुत्वंविधीयते तस्याएवचऋजुत्वभावान्मृदंघटं
करोतीतिवत्कर्मत्वम् अतएवसरस्वत्याप्रोक्तानिसूत्राणिसारस्वतानितत्संबंधिनीसारस्वतीतिव्याख्यानंवृद्धाच्छइतिछःस्यात् तस्यच
वृद्धसंज्ञापूर्वकत्वेनसंज्ञापूर्वकोविधिरनित्यइत्यत्वेनकथंचित्समाधानेपिशेषिकाद्गणःशेषिकाणांनिषेधःसरस्वतीप्रोक्तप्रक्रि
याकरणेचपिष्टपेषादिदोषइत्यादिनिरस्तं अभूततद्भावाक्तयोगेहिभ्राम्नावपिमहाविधानुवृत्तेर्न अत्रयद्यप्यस्यबालबुद्ध्यादक
त्वात्परगामित्वात्क्रियाफलस्यस्वरितञितःकर्त्रभिप्रायेक्रियाफलइतिनियमादात्मनेपदमयुक्तंतथाप्यस्यवेदांतानुसारित्वेनतत्वज्ञः
परत्वाभावात जन्यापूर्वस्यात्मगामित्वेनवात्मनेपदम् वार्णिदमइतिदीर्घविधेर्दीर्घसंज्ञापूर्वकत्वेनानित्यत्वाद्दीर्घविध्यभावस्यायेक्षत्वेनां
तरंगत्वादसिद्धंबहिरंगमन्तरंगइतिवत्स्यासिद्धत्वाद्वाकुर्वेइत्यत्रदीर्घाभावः आरंभादासमाप्तेर्वर्तमानत्वम्तेवर्तमानसामीप्येवर्त्त
मानवद्वेतिवासूत्रपाठादिक्रमातिक्रमेणचप्रयोगानुकूलसूत्रादिक्रमकरणाच्छे मकरणं अतएवस्वकपोलकल्पितत्वाद्य
नवकाशात्साक्षात्सरस्वतीप्रणीतत्वेनान्यप्रक्रियोत्कर्षएव केचित्तुसरस्वतीसंज्ञकसंन्यासिकृतत्वेननवीनसूत्रवृत्त्यादिसत्त्वक्रि

रामः
१

सू॰ सा॰ टी॰ सा॰ प्र॰ २

वद्संगतिरिति प्रयोजनं वक्तव्यमित्यत आह किमर्थं बालधीवृद्धिसिद्धये इति वेलेकामधेनुत्वाहलंतिदुर्बोधार्थो दिति बालाः शब्दव्युत्पत्तिरहि
तास्तेषां धियो बुद्धिर्व्युत्पत्तिस्तस्याः सिद्धिर्निष्पत्तिस्तस्यै अयंभावः रक्षोहागमलघ्वसंदेहाः प्रयोजनानीत्यादि महाभाष्योक्तव्याकरणप्रयो
जनं नारक्षाद्यपि यद्वक्ष्यमाणोक्तमन्त्वास्यान प्रयोजनं न तद्व्यत्यन्ताः सिद्धेर्लघ्वसिद्धेस्तत्तोपि वेत्यादिना तत्र वार्तिककारैरध्ययनादिभिरेव वेदस्या
ढस्येव रक्षादेरपि तत एव संभवान्नातीव प्रयोजनत्वमुक्तमतः केवलं साधुत्वासाधुत्वज्ञानमेव प्रयोजनत्वेन विज्ञाप्यते॥ विचारविशेषस्तु वि

श्रीगणेशाय नमः॥ प्रणम्य परमात्मानं बालधीवृद्धिसिद्धये सारस्वतीमृजुं कुर्वे प्रक्रियां नातिविस्तराम् इन्द्रादयो
पि यस्यान्तं न ययुः शब्दवारिधेः प्रक्रियां तस्य कृत्स्नस्य क्षमो वक्तुं नरः कथम् तत्र तावत्संज्ञा संव्यवहाराय संगृ
ह्यते॥

स्तरभयान्निहोक्ताः। अत्र च प्रक्रियार्जवं विषयः बालव्युत्पत्तिः प्रयोजनं जन्यजनकभावः संबंधः शब्दव्युत्पत्तिच्छुरधिकारी ननु वंधचतु
ष्टयमपि तत्र त्वदे: सम्यक् सूचि १ ननु पूर्वैर्व कापि प्रक्रिया क्रियतामित्यत आह इन्द्रादय इति इन्द्रस्कन्दः काशकृत्स्नापिशली शाकटायनः
पाणिन्यमरजैनेन्द्रा जयत्यष्टादिशाब्दिकाः इत्याद्युक्ता ऐन्द्रचान्द्रादिव्याकृतिकर्तारः महेन्द्रादयो देवा वा यस्य शब्दवारिधेः शब्दसमुद्रस्य अंतं परं
पारमपि न तायायस्विन्ने न ययुः न प्रापुः तथा च श्रुतिः दिव्यं वर्षसहस्रं किलेन्द्राय बृहस्पतिः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रामः २

२

याकरणप्रतिज्ञारूपम् तत्र सूत्रस्य प्रसंगतः पक्षेऽदृष्टो साक्षात्तस्वतीत्यादिना सर्वदेशप्रसिद्धत्वं च विरुद्धम् ननु ऋजुत्वमात्रं वै विधीयते तेन
दायां कांचित्प्रक्रियामनूपघऋजुत्वं विधीयतां इत्यत आह किंविशिष्टां प्रक्रियां नातिविस्तराम् नअतिविस्तरः शब्दबाहुल्यं यस्यां सा न तथा
तां नअतिविस्तरेणातिविस्तरेति मयूरव्यंसकादित्वात् तत्पुरुषो वा नैकधेत्यादिवन्निषेधार्थनेकारेण समासान्नानुबंधकग्रहणेन निर
नुबंधकस्येति अनुस्वार इत्यनादेशो न नेति पृथक्पदं वा अयं भावः व्याकरणस्य तावदनादिपरंपराप्राप्तसाधुशासनत्वेन तेषां च न
नत्वात्पाणिन्यादिभिरपि प्रयोगैकशरणैः पृषोदरादीनि यथोपदिष्टमित्यादिना लाक्षणिकानामेकसाधुत्वाभिधानाद्बालव्यामोहक
विस्तरमसहंत्या परमकरुणाकरया श्रीसरस्वत्यापि च वापि तु शब्दविपरीतविधानयोगविभागतंत्रधर्मादिभिः समस्तसाधुशब्दानां
शासंत्या प्रक्रियायाः कल्प्यमनुभूतिस्वरूपायत्वभक्त्यायानुभाविता सचसर्वातिशयांतामनूपघऋजुत्वमज्ञेयति ननु समस्तसाधुभावं च प्र
क्रियां चतुरैश्चिंता नित्यं तेऽभिधानादृजुत्वमात्रविधानमयुक्तमिति चेन्नैवं तत्रापि प्रक्रियामनूपघसुभद्रविधानात् तस्मात्स्पष्टां न
नु श्रेयांसि बहुविघ्नानीति श्रेयः साधनभूते प्रक्रियार्जुवकरणे विघ्नैर्भवितव्यमत आह किं कृत्वा परमात्मानं प्रणम्येति परा जगत्कारण
तयोत्कृष्टा मा माया शक्तिर्यस्य स परमः वंध्यमायोऽचिंत्यानंतशक्तिरित्यर्थः यतो हृपनिषद्भ्योः सदनुमाने वा मायते ज्ञायते इति वा परम
अशिवास आत्मा परमश्चासावात्मा चेति परमात्मा कार्यकारणविलक्षणो नित्यशुद्धमुक्तस्वभावः तं परं आत्मानमिति पृथक्पदं एवं वा
प्रकर्षेण भक्तिश्रद्धातिशयेन नत्वा प्रथमं प्रकर्षं वा विप्रशब्दप्रयोगः श्रीशब्दादिवत्स्वरूपतो मांगलिकत्वादेतदर्थं तु नामप्रज्ञाप्रकर्षस्वन्म
र्थत्वाच्च पूर्वकालार्थकत्वाकारं मानूर्व्यमाचरणीयत्वं नत्वादेर्घोत्यते ननु पावस्त्रयोजनसंबंधेन निरूप्यंते संबंधानभिधायित्वाच्चवभा

एमः
२

परीपणंमेवाचनांतंजगामेति तस्यहात्वस्यसमस्तस्यप्रक्रियांवक्तुंनरोमाहइत्यनुष्य: कथंस्राम:समर्थ: अपि:कैमुतिकन्यायसंसूचनार्थः।व्या
सवाल्मीक्याद्यनुक्तसमुच्चयार्थोवा।अथमभिसंधि:।यदावाचस्पत्यादयोवक्तार:इन्द्रादयश्चश्रोतार:दिव्यवर्षसहस्रादिश्चसमयस्तथापि
प्रतिपदपाठेनापियारागमनंदुरन्तस्तद्गुत्पादनं तदामादृशामनुष्येण मंदमतिनामंदभाग्येनाल्पायुषाऽनंतविद्याभिभूतेन कथंकारंप्रक्रि
यांतरंकार्य्यमितेततस्याएवानुवादेनअज्ञुत्वविधानमुचितमिति २ संज्ञाविधानंमंतरेणासुखप्रतिपत्त्यसंभवादभिधास्यमानसंज्ञासंग्र
हंप्रतिजानीतेत्रेति तस्मिन्प्रक्रियाज्जेवेविधेयेतावत्प्रथमंसंव्यवहारायसम्यक्शास्त्रप्रवृत्तयेसंज्ञा अस्मात्पदादयमर्थोबोध्यइत्येवं
संकेतरूपासरस्वतीपूर्वाचार्य्यैःकृतामयासंगृह्यतइत्यर्थः तत्राकारादिक्रमेणवर्णमातृकामप्युपदेष्टुमाद्यसूत्रमाह॥अइउषसदमि

अइउऋऌसमानाः अनेनप्रत्याहारग्रहणायवर्णाः परिगण्यंते तेषांसमानसंज्ञाचविधीयते नेतेषुसूत्रेषुसंधि
रनुसंधेयोऽविवक्षिततत्वात्॥ ॥इदंसंज्ञासूत्रं॥ यद्यपि अकारादीनामर्थस्याविवक्षितत्वात्प्रातिपदिकत्वासंभवात्तत्संभवेपदत्वासंभव
स्तथापिवासुदेवादीनामर्थानांसत्वात्तद्विवक्षामात्रात्प्रातिपदिकसंज्ञानिषेधासंभवान्निपातस्यचानर्थकस्येतिवाप्रातिपदिकत्वाद्वि
भक्त्युत्पत्तेः पदत्वंतस्याप्यवकृंदीवत्सूत्राणिभवंतीतिछांदसत्वात् अयवणात्सुपांसुलुगितिलुक्तथोक्तविभक्तेः प्रायशोलोपोवर्णस्यात्र
पदस्यचसरस्वतीकृतसूत्रेहस्वोक्तोदीर्घसंग्रहः बहुवचनंचप्रत्येकंसंज्ञासिद्ध्यर्थं अन्यथावृन्दावनमितिवत्समुदायसंज्ञास्यात् त
च्चसंज्ञासंज्ञिनोरभेदोपचारात् विसंधिनिर्देशश्चविस्मृप्रभृत्यर्थोत्तरसंस्मारणानमंगलार्थः यत्तुसंध्यकरणमसंदेहार्थंसंधौहिसमानिया।

कारादी॥ ॥ ॥ राम

नामपि समानसंज्ञासंज्ञासंदेहः स्यात् तदयुक्तं आख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिर्न्नहि संदेहादलक्षणमिति वचनाद्व्याख्यानेन तत्संदेह
निरासंसंभवात् अन्यस्त्वस्याधसूत्रत्वेन संधिसूत्राणामसिद्धत्वात्तदभावइत्याह तदप्यसत् व्याकरणस्यानादित्वेनातोन्युरित्यादा
विवसंधिसंभवात् केचित्तेषां निपातानां यामन्निपातएकाजनाङिति प्रगृह्यत्वाद्दुत प्रगृह्याअचीति प्रकृतिभावमाहुः अपरेतु पघद
त्वेनवाक्यत्वात् संहितैकपदे नित्यानित्याधातूपसर्गयोः नित्यासमासे वाक्येतु साविवक्षामपेक्षत इति वचनाद्विवक्षाभावात्तस्याभा
वइत्याहुः एवंचाग्रिमग्रंथसंगतिरपि इतरेतु द्विपदमेवकुर्वते संध्यभावमनुपूर्वेणतेपिवेत्याहुस्तेषामुत्तरग्रंथविरोधः। ननु समाना
इति महासंज्ञाविज्ञानात् समानं तुल्यं मानं परिमाणमित्यन्वर्थत्वाद्भिन्नस्वरूपाणामेषां कथं समानत्वमिति चेत् सत्यं ह्रस्वदीर्घप्लु
तोदात्तानुदात्तसमाहारसानुनासिकनिरनुनासिकसंवृतविवृतादिभिर्भेदैः समानमानत्वादान्वर्थ्यं ननु वर्णपरिगणनमनर्थकं संज्ञा
विधानानुपपत्तेरर्थैक्यादेकं वाक्यं साकांक्षं चेद्विभागे स्यादित्येकेनानेन वाक्यभेदप्रसंगादर्थद्वयप्रतीत्यादनुपयुक्तमित्यत आह।
अनेनेति वर्णपरिगणनस्यानुषंगिकत्वादर्थद्वयविधानाभावान्न वाक्यभेदापत्तिरिति भावः। अत्याह्रियंते संकोच्यंते वर्णा येः प्रति।
कार्यमाह्रियंते वा प्रत्याह्रियंते संकोच्यंत इति वा प्रत्याहाराः अवादिसंज्ञास्तेषां ग्रहणायेत्यर्थः प्रत्याहाराणां संज्ञारूपत्वात्संज्ञासंग्रा।
हांप्रः परिगणनं नाकस्मिकं एतेषु सूत्रेष्विति बहुवचनं वक्ष्यमाणसूत्राभिप्रायेणाज्झल्वाख्यायामेकस्मिन्बहुवचनमन्यतरस्यामिति
वा अवयवावयविनोरभेदोपचारात्सूत्रावयववर्णाभिप्रायेण वा वक्तुमिष्टो विवक्षितः न विवक्षितोऽविवक्षितः तस्य भावस्तत्त्वं तस्मा
त्।। ततः किमत आह विवक्षितस्त्विति अत्रावयघपि संधिर्विवक्षित एव भवति विवक्षितः ।। ।। ।। ।। ।। ।।

संधिरेवमवतोन्युभयथापिनियमासंभवः एकपदादौविवक्षाभावेपिसंधेरावश्यकत्वात् ईदूदेदंतानांद्विवचनांतानामेकस्वराणांनिपाता।
नांचप्राप्तशोविवक्षायामपिसंध्यसंभवाच्चतथापिविशेषार्थानुशब्दाद्याकाविषयत्वेनियमस्यावगम्यते विवक्षाभावेहेतुमाह लौकिकेति लौ।
केभवालौकिकावालास्तेषांप्रयोगज्ञानाय अथवालौकिकप्रयोगाद्ज्ञानपादयोऽनादिवृद्धप्रयोगास्तस्मिन्द्वयेसमयः संकेतस्तन्मात्रत्वादुपदेशे
ऽजन्तुनासिकइत्यादौकुत्वाभावइवात्रापिसंध्यभावइतिभावः द्विपदत्वपक्षेवायंहेतुः चकारोनिपातत्वादिहहेत्वंतरसूचनार्थः ननुपरिगणि
तानांपंचानामेवसमानत्वेगंगानामित्यादौदीर्घोवर्णादीनांसमानकार्य्यंनस्यादित्यतः सूत्रांतरमवतारयति ह्रस्वेति ह्रस्वश्चदीर्घश्चप्लुत।

विवक्षितस्तुसंधिर्भवतीतिनियमात्लौकिकःप्रयोगनिष्पन्नयेसमयमात्रत्वाच्च ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाःसवर्णाः ए
तेषांह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाः परस्परंसवर्णा भण्यंतेलोकाच्छेषस्यसिद्धिरितिवक्ष्यति ततोलोकतएवह्रस्वादिस
ज्ञाज्ञातव्या एकमात्रोह्रस्वः द्विमात्रोदीर्घः त्रिमात्रःप्लुतः व्यंजनंचार्द्धमात्रकं एषामन्येप्युदात्तादिभेदाःसंति ॥१०

श्चभेदश्चतेभेदाःस्वोदात्तादयः एतेषामित्यनंतरोक्तसमानानामित्यर्थः समानावर्णाःसवर्णाइत्यर्थः तावित्ज्ञातानांसमानस्थानप्रयत्नाना
मेषांसावर्ण्यंपरस्परमिति ह्रस्वस्यह्रस्वदीर्घप्लुतैः दीर्घस्यदीर्घप्लुतह्रस्वैः प्लुतस्यप्लुतह्रस्वदीर्घैः सवर्णत्वंतत्तस्वर्णग्रहणेसवर्णस्यापिग्र
हणमितिह्रस्वसवर्णानांदीर्घादीनामपिसमानत्वात्तत्कार्यंभवत्येवेतिभावः ॥ ऋलृवर्णयोः सावर्ण्यस्यरलयोःसावर्ण्यस्यचवक्ष्यमाण।
त्वात्तयोस्तदंशभेदनिबंधनत्वात् ननुह्रस्वादिसंज्ञाविधानमंतरेणतत्स्वरूपास्म

ष्यानन्सावर्ण्यासंभव इत्यत आह लोकादिति । शेषस्यानुक्तस्य लोकतोऽनादिवृद्धव्यवहारप्रसिद्धेः आदिनोदात्तादिसंज्ञामाह मीयते इति मात्रा
ऽतिसूक्ष्मसमयावस्था एका मात्रा उच्चारणकालो यस्य स एकमात्रः एवमपरत्रापि तदुक्तम् एकमात्रो भवेद्ध्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते त्रिमात्र
स्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यंजनं चार्द्धमात्रकमिति उच्चैरिति स्थाने विशेषणं न वर्णानां तथा च अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कंठः शिरस्तथा जिह्वामूलं च
दंताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च । स्थानानि तेषु चोच्चनीचसमभेदात् त्रयो भागास्तत्र नाभिदेशादूर्ध्वमाक्रमन्वायभियाताद्वर्णाभिव्यक्तिस्तत्रोच्च
भागेऽभिव्यक्त उदात्तः नीचभागे अनुदात्तः समभागे स्वरित इत्यर्थः एऐ । पंचपदं द्विपदं वा । पूर्ववत्संध्यभावादि च संधेर्जातानीवाक्षराणि सं
ध्यक्षराणीति पंकजादिवदवयवव्युत्पत्तिसद्भावादन्वर्थता अतो नाकारादिसंकरः । द्विमात्रत्वेन ह्रस्वभेदाभावः ह्रस्वा न संतीत्युक्तत्वाच

उच्चैरुपलभ्यमान उदात्तः नीचैरनुदात्तः समवृत्त्या स्वरितः ॥ एऐओऔ संध्यक्षराणि । एषां ह्रस्वा न संति । उभये स्वराः ।

अकारादयः पंच चत्वार एकारादय उभये स्वरा उच्यंते अवर्ज्या नामिनः अवर्णवर्ज्याः स्वरा नामिन उच्यंते ॥ ॥

दीर्घप्लुतोदात्तादयो भेदाः संतीत्युक्तं भवति ते च स्वरप्रक्रियायामेवोपयुक्ता इति नात्रोक्ताः उभये २ समुदायद्वयपरामर्शकत्वादुभयशब्दप्र
वृत्तिस्तस्य च द्विवचनांतप्रयोगाभावाद्वर्णविवक्षया वा बहुवचनम् । समानसंज्ञकाः संध्यक्षरसंज्ञकाश्चोभये वर्णाः स्वरसंज्ञका भवं-
तीत्यर्थः । अवर्ज्याः २ अं अवर्णं वर्ज्यं येषु ते त्यजंति ते अवर्ज्याः अवर्णभिन्ना अवर्णांतरहिता वेत्यर्थः । अत्र केचित्कालापानुसारिणस्त्वनुदेशास्व
रादश समाना द्वादश नामिन इत्याहुस्तदयुक्तम् उभयशब्दस्य पूर्वोक्तसमानसंज्ञकपंचवर्णसंध्यक्षरसंज्ञकचतुर्वर्णपरामर्शकत्वेन वृत्ति
कृद्याख्यानां तद्भेदानामुपादानाच्चतुर्दशत्वे द्वादशत्वे ऽपरभेदपरित्यागे मानाभावात्

तस्मात्पंच समानाः नव स्वराः अष्टौ नामिनः ततश्चेद्रा स्वतनतत्संज्ञकाः उक्तानुवादः पूर्वेमुनरयं ग्रंथः संवदाति अनुक्रान्ता इत्यादि ग्राहृपितुमिच्छाजि
ग्राहयिषया प्रत्याहाराणां जिग्राहयिषया आद्यंताभ्याम् २ प्रत्याहारा इति अधिकारसूत्रं पूर्वेतोऽनुवर्ततेतत आद्यंताभ्यां वर्णाभ्यां गृह्यमाणाः
प्रत्याहारसंज्ञका भवन्ति संज्ञाविधानसामर्थ्यात मध्यगानामाद्यंतवर्णानां च ग्राहका भवंतीत्यर्थः तन्नाम आद्यंतवर्णौ नाम यस्य सतथा संख्या
नियमस्त्विति एतावंत एवेति संख्यायानियमः प्रतिकार्य्यमाहरणात्कार्य्याणां चानंतत्वान्नियमाभाव इत्यर्थः केचित्तु यत्र यत्र येन येनेत्युक्ताः नि

अनुक्रान्तास्तावत्स्वराः प्रत्याहारं जिग्राहयिषया व्यंजनान्यनुक्रामति हयव — रलजणनङमझढधघभजउदगव खफछठथ
चटतकप शषस आद्यंताभ्यां प्रत्याहारं जिघृक्षिता आद्यंताभ्यामेते वर्णा ग्राह्याः आदिर्वर्णोऽन्त्येन सह गृह्यमाणस्तन्नामा प्र
त्याहारः तथाहि अकारो वकारेण सह गृह्यमाणोऽव प्रत्याहारः सच अइउऋऌएऐओऔहयवरल जणनङमझढधय
भजउदगव इत्येतावत्संख्याकः संपद्यते चटतकप इति चय प्रत्याहारः जउदगव इति जव प्रत्याहारः हढधघभ इति झभ
प्रत्याहारः जणनङम इति ञम प्रत्याहारः एवं यत्र यत्र येन येन प्रत्याहारेणोक्तं तस्मै तत्र तत्र ग्राह्याः संख्या नियमस्तु ना
स्ति हसा व्यंजनानि हकारादयः सकारान्ता वर्णा हसा व्यंजनानि भवन्ति
यमप्रसंगे आह संख्येति
अनियमः आनंत्यं नास्ति विंशतित्वेन
नियमात् तदुक्तम् भवतलएकैकस्माद्द्वाभ्यां मध्यस्यान्त्यवीचतुर्भ्यः लः सः षड्भ्यः स्यादित्यं प्रत्याहारा एवं विंशतिर्ज्ञेया इति तथाहि अभ अव छज इ
लयमञमझप चय खप यप अव हव झव जव हस वस रस झस खस शस नतु भोस्त्रभृतिप्रत्याहाराणाम ॥ ॥ ॥

नेकेषां कथमपि स्मर्यमाणत्वात् कथं विंशतित्वं नव वर्णसमाम्नायसूत्रस्थ वर्णा विंशतित्वमिति वाच्यम्। औ निपात इत्यादावेकत्वरत्वमास्य ऐ औ इत्यप ।
स्य वर्णसमाम्नायसूत्रस्थैरेव वर्णैः प्रत्याहारस्य ग्रहिष्यमाणत्वादिति चेत् सत्यम्। वर्णसमाम्नायसूत्रस्थ हसे विंशतित्वनियमात्। अन्यथा र
प्रत्याहाराधिक्ये एकचत्वारिंशन्नियमो ऽपि न स्यात्। हसाः ९ हस प्रत्याहारसंज्ञा वर्णानन्तूद्यं व्यंजनसंज्ञा विधीयते नेतदेव विवृणोति हकारादि
य इति हस प्रत्याहार द्वारेणैव व्यंजनव्यवहारे सिद्धे व्यंजनसंज्ञाभिधानं पूर्वप्रसिद्धसंज्ञाविधीयते संग्रहार्थं विगतं अंजनं स्वररूपं यस्मात्त
त् व्यंजनं तदेवाह ॥ स्वरहीनमिति स्वरेभ्यो हीनमन्यत्। रहितमिति व्याख्याने आत्माश्रयायत्या स्वरेषु स्वराभावात्तेषामपि व्यंजनत्वमापद्येत भा

स्वरहीनं व्यंजनं तेषु कारः सुखमुखोच्चारणार्थत्वादित्संज्ञको भवति कार्यायेत्। प्रत्ययाघतिरिक्तः कस्मै चित्का
र्याय उच्चार्यमाणो वर्णः ॥

व प्रधाननिर्देशात् स्वरहीनमिति वार्थः। ननु हसां व्यंजनोक्तत्वात् इसां तर्वर्तिनो ऽप्यकारस्याव्य
जनत्वं स्यादत आह तेष्विति त्रिष्टोच्चारणस्य कर्तुमशक्यत्वादित्यर्थः एति गत्वे इति इत्यगत्वद इत्यर्थः इत्संज्ञासूत्रमाह कार्यायेत्तादृ
र्थ्ये चतुर्थी कार्यार्थत्वं च प्रत्ययादिष्वेवेति प्रत्ययाघतिरिक्त इत्युक्तम्। प्रत्यय आदिर्येषां ते प्रत्ययादयः इति तद्गुणसंविज्ञानबहुव्रीहिः। प्रत्य
य आगम आदेश धातुसूत्र गण उणादि वार्त्तिक लिंगानुशासनान्यादिना गृह्यन्ते। एभ्यो ऽतिरिक्तो भिन्नः। तत्र वर्त्तमानो ऽप्यतत्कार्यकारी।
कार्यायेत्तर्ह्यावृत्तिस्थाननियमनुमागमाद्यर्थादिरूपायेत्यर्थः। अथ वा प्रत्ययः प्रतीतिः। प्रयोज्य वृद्ध बोधः। तस्यादिः प्रयोजक उच्चार-
योगस्तद्रहितः अवहारावस्थायामवर्त्तमान इत्यर्थः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इत्संज्ञकस्यलोपइत्येववक्तव्येपस्यस्यनस्येतिग्रहणंसर्वस्येत्संज्ञकस्यलोपार्थः। अन्यथाञिटुडुप्रभृतीनामित्संज्ञानांलोपलक्षणेआदेशोक्रि
यमाणोपदेशेनिर्दिष्टस्येत्यत्यस्यैवस्यात्। लोपस्वरूपमाह। वर्णेति। वर्णानांअवणत्वेनसतएवादर्शनात्द्विधैवदृष्टिः अवणार्थः। वर्णाअव
णामित्यर्थः। एकवर्णोविनाश्रूयापरोप्यतिप्रतिबंधाद्वर्णाभ्यांविरुध्यते। वर्णौविरुणद्धिइतिवावर्णविरोधः। स्वरैरकारादिभिरनंतरिताअ
वहिताः। हसौचहसाश्चहसाइत्येकशेषाद्बहूयोरपिस्वरैरव्यवहितयोः संज्ञासंयोगइत्येकवचनेनवृक्षवनमितिवत्समुदायसंज्ञावर्ज्यते
सुखग्रहणार्थविजातीयाएषुअसावर्ण्यनाद्भावर्ज्ञाः सजातीयवर्णसमूहस्तद्वाहकाइत्यर्थः। संज्ञान्वर्थत्वपादुकारानुबंधित्वाच्चपं

इत्संज्ञकोभवतियस्येत्संज्ञातस्यलोपः। वर्णादर्शनंलोपः। वर्णविरोधोलोपश्च। मित्रवदागमः। शत्रुवदादेशः। स्वरा
नंतराहसाःसंयोगः। कुचुटुतुपुवर्गाः। उकारःपंचवर्णपरिग्रहणार्थः। अएओनामिनोगुणः। नामिस्यातिका
अरएतेगुणसंज्ञकाभवंति। आरैऔवृद्धिः। आआरऐऔएतेवृद्धिसंज्ञकाभवंति ॥ ० ॥ ० ॥

चवर्णस्याहितत्वंतथोक्तम्। अकारान्वचमोवर्णस्तमाह। पंचकग्रहे। उकारस्तत्रविख्यातोनान्योभवितुमर्हतीति। अएओनामिनइति
नइतिस्थानषष्ठी। अनियतसंबंधापास्तस्यासत्त्वात्। एतेचानिर्दिष्टस्थानागुणत्वेनविधीयमानानामिनएवस्थानेभवंतीत्यर्थः। वि
परीतनिर्देशोनामिसूत्रकारणवश्यर्थः। तेनअरअअस्थानेएवेत्यादित्रएवनामिनःस्थानिनः। लृकारस्यत्वलृसावर्ण्यात्ततस्त्वगाप
तीत्यादौगुणप्रसंगः। निवर्तमानयोर्मध्यपातान्नामिनोनानुवृत्तिः। आरैऔ। आइतिद्विमात्रग्रहणसामर्थ्यान्नहृस्वस्यवृद्धिसंज्ञा। अ
कारस्यआकारोवृद्धिः। शेषंपूर्ववत् ॥

अंत्यस्वरादिः । अंत्यस्वर आदिर्भूतोऽवयवो यस्य समुदायस्य स इति तद्गुणसंविज्ञानेन तत्सहितो वर्णोऽपि टिसंज्ञः । अन्त्यस्वरमात्रस्य गर्वे । आद्यंतवदेकस्मिन्नि
ति स एवादिरन्तश्च । अंत्यात् । अंत्यादिति सामान्यनिर्देशाद्वर्णमात्रादित्युक्तम् । असंयोगादेरिति । न संयोगादिः संयोगविसर्गानुस्वाराः परे यस्य
स तथा । विसर्गादिपरस्य ह्रस्वस्यापि गुरुत्वम् । तदुक्तम् । संयुक्ताद्यं दीर्घं सानुस्वारं विसर्गसंमिश्रं विज्ञेयमक्षरं गुरु पादान्तस्थं विकल्पेनेति ।
नासिकामनुगतोऽनुनासिको वर्णो धर्मिस्तद्भेदोपचाराद्वर्णोऽपि । यद्यपि द्वंद्वश्च प्राणितूर्यसेनांगानामित्येकवद्भावविधेर्मुखनासिका

ख१

अंत्यस्वरादिष्टिः । अंत्यो यः स्वरस्तदादिर्वर्णः स टिसंज्ञको भवति । अंत्यात्पूर्व उपधा । अंत्याद्वर्णमात्रात्पूर्वो यो वर्णः स उ
पधासंज्ञको भवति । असंयोगादिपरो ह्रस्वो लघुः । विसर्गानुस्वारसंयोगादिपरो दीर्घश्च गुरुः । मुखनासिकावचनोऽनु
नासिकः । मुखनासिकाभ्यामुच्चार्यमाणो वर्णोऽनुनासिकः । द्विबिंदुर्विसर्गः । शिरोबिंदुरनुस्वारः । अकुहविसर्ज
नीयानां कण्ठः । इचुयशानां तालु । ऋटुरषाणां मूर्धा । लृतुलसानां दंताः । उपूपध्मानीयानामोष्ठौ । ञमङणनानां नासि
का च । ≍क इति जिह्वामूलीयः ≍प इत्युपध्मानीयः । अं इत्यनुस्वारः । अः इति विसर्गः ॥ ० ॥ ० ॥ ॥

भ्यामित्ययुक्तं । तथाप्यत्र नासिकाशब्देन लक्षणयोच्चारणस्थानयोर्नासाविवरयोरभिधानान्मुखेन युक्ता नासिके इति तन्मूलत्वाश्रयणात्सा
धुत्वम् । यद्वा लक्षणहेत्वोरिति सूत्रे मुखनासिकाभ्यामिति भाष्ये च प्रयोगाज्ज्ञापकादेकवद्भावानित्यत्वम् । अत एव श्रीवाकुक्षिललाटेषु नि
त्यं स्वेदः प्रशस्यते । याति तैरथनागाश्वैरित्यादिप्रयोगः । रक्षितेन तु दधिपयआदेराकृतिगणत्वादेकवद्भावाभाव उक्तः ॥ ॥ ॥

इति संक्षेपयोगी संज्ञाप्रक्रिया। नुयोद्दानसंगत्या संज्ञानिरूप्य संधिसूत्रोपजीवकत्वात् शब्दनिरूपणात् प्राक् संधिनिरूपणं प्रतिजानीते। अथेति। स्व-
राणां प्रथमोद्दिष्टत्वेन स्वरसंधिमभिधास्यन् अवर्णस्य चाल्पेन संध्यभावात् सवर्णे दीर्घः सहेयस्य च परत्वेन बलवत्त्वार्थात् तत्परित्यागेन इव-
र्णादिक्रमेण संधिमाह। इयं। इ इति लोके प्रथमैकवचनान्तं तदुक्तम् सूत्रे विभक्तिर्नैवास्ति क्वचिल्लोपश्च दृश्यते। एकद्विबहुवाक्येषु तत्सं-
केतिकमुच्यते यत्वमिति भावनिर्देशः सस्वरयकारादेशसंदेहाभावार्थः वर्णग्रहणेन सवर्णग्रहणाद्दीर्घेकारस्यापि ग्रहणम् हसेऽर्हह

इति संज्ञाप्रक्रिया। अधुना स्वरसंधिर्विधीयते। इयं स्वरे इवर्णो यत्वमापद्यते स्वरे परे द धि आनय इति स्थिते दध्य आनय
आनय इति तावत् भवति। हसेऽर्हसः स्वरात्परो रेफहकारवर्जितो हसो हसे परे द्विर्भवति। इति धकारस्य द्वित्वं पुनर्द्वित्वेप्रा-
से। न द्वित्वं कस्य द्विर्हक्त्रिः द्वित्वविधानसामर्थ्यात् द्वावेव शिष्येते। अन्ये हसा लुप्यन्ते। झभे जबाः। झसानां झभे परे जबा
भवन्ति। इति पूर्वधकारस्य दकारः सवर्णत्वाद्वर्ग्योवर्ग्येण सवर्ण इति वचनात्। यथासंख्यं वा वक्तव्यं स्वरहीनं परेण
संयोज्यं। दध्यानय इति सिद्धं। गौरी अत्र सः। र च ह च र्हौ ताभ्यामन्यो र्हः रेफहकारवर्जित इति। न इति रेफहकाराभ्यामन्यः रेफत्वह-
कारत्ववर्जित इति वा स्वरादिति। स्वरात् हसाद्धिः स्वर इति पूर्वसूत्रादुत्क्वादित्यनुवृत्तेः तस्य च स्वरभेदत्वात् अत एवं दात्र यात्र मित्यादौ दीर्घात्पर-
स्य न द्वित्वम् ज्ञातिपदार्थाभीकारान्त्वरे इत्यस्यानुवृत्ते वा पुनर्द्वित्वाप्रसंगः झभे केचित् झभे इति पठन्ति तन्मते झभयरलवजवदर्शनाद-
धिकं संग्रहासंगतेः भ्रज्जो भृज्ज इत्यादावन्यत्र सोजर इति सिद्धेः ग्रामहिषीन्यायेन सवर्णस्य सवर्ण एव भवतीति भावः यथायथं झसानां बहुत्वा

सा॰दी॰ स्मत्वादत्र यथासंख्यत्वासंभवस्तथापि यं चयं च वर्णसमुदायापेक्षयायथासंख्यत्वं प्रसंगादत्रोक्तो वा अत एवाग्रिमस्वामित्यादौ यथासं
सा॰प्र॰ ख्यत्वविनादेशाभावः वक्रव्यवस्थयोगानुसारित्वाद्वा तद्गुरुकम् सारस्वतवित्तु लिपिस्वत्र वक्तव्ययोर्भेदः प्रवृत्तिर्लक्ष्यानुरोधेन व्यक्तये तु मयो
७ गन इतिः अंतरंगे संयोगांतलोपे कर्तव्ये बहिरंगयादेशस्यासिद्धत्वात्तदभावः रात् अहे इत्यत्र संश्लिष्टत्वादुकारस्याप्युपलक्षणत्वान्नल

अहे इति विशेषणान्नरेफस्य द्वित्वं किंतु राघयोर्द्विः स्वरपूर्वौ देफात्परौ यवौ द्विर्भवतः जलं तु विकान्त्यायेन रेफस्योर्द्ध्व
गमनं गोर्य्यत्र स्वर इत्यनुवर्त्तते एवमन्यत्रापि यत्र न सूत्राक्षरैः कार्यसिद्धिस्तत्र सर्वत्र सूत्रांतरात्पदांतरादनुवृत्तिर्ज्ञा
तव्या ग्रंथभूयस्त्वभयान्नास्माभिर्लिख्यते उवम् उवर्णो वत्वमापद्यते स्वरे परे मधु अत्र मध्वत्र ऋरम् ऋवर्णो र
त्वमापद्यते स्वरे परे पितृ अर्थः पित्रर्थः लृलम् लृवर्णो लत्वमापद्यते स्वरे परे लृ अनुबंधः लनुबंधः एअय् एका
रो अय् भवति स्वरे परे ने अनं नयनं औ आव् औकारो आव् भवति स्वरे लौ अनम् लावनम् भो अति गवादेरव
र्णो गमोक्षादौ वक्तव्यः गो अक्षः गोऽक्षः गो इंद्रः गवेंद्रः गो अजिनम् गवाजिनं प्र ऊढः प्रौढः स्व ईरिणी स्वैरिणी अ
क्ष ऊहिनी अक्षौहिनी सेना लौ त्यादौ ह्यपरस्यापि यवयोर्द्वित्वं यत्तु गोर्य्यत्रेत्यत्र द्वित्वं दीर्घादाचार्याणामित्यनेन निषिद्धमिति तद
सत् दीर्घादाचार्याणामित्यनेन दात्रमित्यादौ दीर्घात्परस्य परो द्वित्वनिषेधात् नास्माभिरिति अस्मात्सूत्रादेतत्पदमनुवर्तत इति अ एम॰
स्माभिर्न लिख्यत इत्यर्थः यद्वा आभिः सरस्वतीभिः ततस्त्रेतत्पदं न आलिख्यते सेति व्यवहितान्वयः लृ अनुबंधो यस्य स लनुबंधः ७

गम्लृ गतावित्यादि॥ गवादेरिति। यद्यपि किलाद्यागमनियामकस्याभावादनवस्था स्यात् तथापि गवादेरिति पंचमीनिर्देशात् गवादेः परः अव
र्णस्य आगमः आगमः। आगमनं भवति। केचित्तु गवादेः अग्रत्ययो भवति क्वचिद्वर्णस्य परभूतस्य आगमोऽर्थात् पूर्ववर्णात्प्रतीत्यर्थः। तेन गोजि
नमित्यादि सिद्धिरिति व्याख्यन्। अनेन तु गोअग्रमित्यादौ क्वचिद्वर्णस्य आगमः अलोपइत्याहुः। वस्तुतस्तु वक्ष्यमाणाद्वा शब्दाद्वा गवाक्षः।
गवेंद्रइत्यत्र नित्यम् गवेशः गवीशः इत्यत्र वा। गोअग्रं गोजिनमित्यत्र न किंतु एदोतोत इत्यवर्णलोपः। गोअग्रं गोअजिनमिति भावोपि प्रौढइत्यत्रा

क्वचित्स्वरव्यवकारः। यथाध्वपरिमाणो गव्यूतिः। अन्यत्र गवां मिश्रीभावे गोयूतिः। ऐ आय्। ऐकारे आय् भवति स्वरे परे। नैः अ
कः। नायकः। औ आव्। औकारे आव् भवति स्वरे परे। नौ इह नाविह। यो लोपश्च वा पदांते। पदांते स्थितानां मयादीनां यका
रवकारयोर्लोपश्च वा भवति स्वरे परे। ता इह ते आगताः तयागताः तआगताः। पटो इह। पटविह। पटइह। लोपशषुनर्नसं
धिः। कृदंतस्तु भवति। हे मरवे इति हे सखयिति हे सखेति॥

वर्णागमस्य वहिरंगेनापि प्रथमं संधिविधानसामर्थ्यात्रित्यत्वाच्च प्रौ
ढः प्रौढिः। प्रारोहः। स्वैरं स्वैरिणी। अक्षौहिणीत्यादयः प्रयोगा ज्ञेयाः प्रसंगादाह॥ क्वचिदिति। गव्यूतिः स्त्री क्रोशयुगमित्यभिधानात् क्वचि
दित्युक्ते गवां मिश्रीभावे गोयूतिरित्येव। अत एव शक्यार्थस्यप्यः। जय्यः। अन्यत्र क्षेयं जेयं मनः। तथा क्रयार्थप्रसारितो क्रय्यः। क्रेयोन्यः। एवं गव्य
नाव्यादयः प्रयोगा ज्ञेयाः। ननु नैनैव लव्याक्षिप्तिद्वावोदोनोऽय्यः स्वरवदित्यनारंभणीयमिति चेन्न यम् सिद्धे सत्यारंभो नियमायेति याद्विमि
त्तयोरेवैदोतोरिति नियमार्थत्वात्। अत एव आउपतेः। ओपतेइत्यादौ न दभावः। योपूर्वसूत्रेभ्यो यादीननुवर्त्याच॥ ॥ ॥ ॥

शे अपादानामिति' ननु पूर्वेण ज्ञाविनामित्यर्थात्' वृक्षं वृश्चतीति वृक्षवृट् तमाचष्टे इत्यर्थे णिचि टिलोपे वृक्षवयति ततः क्विपि णिलोपे वृक्षव् इहे त्यादौ लोपाभावः' लोपश्चेति न पूर्वकार्यमित्यर्थे दर्शितमिदं तत्र रुत्तरकार्य्यं भवत्येव' पयपि राजभिरित्यत्रोत्तरकार्ये तथापि' तस्मिन्सति पूर्वं कार्यस्याभावित्वात्तदभावः' वक्तव्यत्वात्पुनरित्यधिकोऽयादौ तस्याधिकार्थत्वात्' राजा एव इत्यादौ संधिः' यत्तु संधिग्रहणात्संधिसूत्रेणैव लोपणी संधिप्रतिषेधाद्राजा एव इत्यादौ तदभावात्संधिर्भवत्येवेति तदसत् राजभिरित्यादौ तत्प्रसंगात्॥ एदोतोऽतः' तपरकरणं सुखोच्चारणा

एदोतोऽतः पदान्ते स्थितादेकाराच्च परस्याकारस्य लोपो भवति ते ऽत्र तेऽत्र' पटो ऽत्र पटोऽत्र' सवर्णे दीर्घः सह सवर्णस्य सवर्णे परे सह दीर्घो भवति श्रद्धा अत्र श्रद्धात्र दधि इह दधीह भानु उदयं भानूदयं अदीर्घो दीर्घतां याति नास्ति दीर्घस्य दीर्घता' पूर्वे दीर्घस्वरं दृष्ट्वा परलोपो विधीयते' सामान्यशास्त्रतो नूनं विशेषो बलवान्भवेत्' परेण पूर्वबाधो वा प्रायशो दृश्यतामिह' अ इ ए' अवर्ण इवर्णे परे सह ए भवति' तव इदं तवेदं मम इदं ममेदं

र्थं' अत इत्यत्र तु तावन्मात्रार्थम्' वक्ष्यमाणसामान्यविशेषन्यायेनास्य विशेषत्वात्परत्वान्निरवकाशत्वाच्च नायं वोऽसवर्णे सवर्णे इति सवर्णस्येवर्णपरत्वमिति सवर्णस्येत्युक्तम्' सहेति पूर्वपरयोरेकादेशसंपादनार्थं दधीहेत्यादौ यत्वस्याप्रसंगाभावाह' सामान्येति बहुव्यापकं सामान्यमल्पव्यापको विशेषः' शासनात् शास्त्रं सूत्रम्' उत्सर्गापवादयोरपवादो बलवानित्यर्थः' व्यक्तिपदार्थो णिकारे प्रत्येकं वाक्यपरिसमाप्तेर्विशेषत्वाविशेषयोस्तुल्यत्वात्सन्तरे परेण पूर्वबाधो वेति' सौत्रक्रमात्पो व्योमय्यम्' प्रायश इति परशब्दस्येष्टवाचित्वात्पूर्वेणापि क्वचित्परबाध इति द्योत्यते' घोर्लोपः प्रवृत्ततो मरुडकत्तु न्यायानुवृत्तेरस्य च नियातत्वे

त्वाद्धोतृऋकार इत्यादौ ऋकारस्य ऋकारे ऋकारो वा पक्षे प्रकृतिभावोऽपि वा पक्षे दीर्घश्चेति रूपत्रयम् होतृलृकार इत्यादौ ऋकारयोर्वा लृपक्षे ऋलृवर्णयोः सवर्णत्वात्तद्दीर्घलकाराभाववादिमते दीर्घऋ इत्यादि॥ हलादेरिति वक्तव्यत्वात्क्वचित् विकल्पेन क्वचिच्च नित्यमिति तत्रावर्णान्तोपसर्गात् ऋकारादौ धातौ टिलोपाभ्रजन्ते गोरखतीत्यादि एङादौ सुब्धातौ वेति उपेडकीयति ओघोयतीत्यादि शकंधुः कर्कन्धुः कुलटा सीमन्तध्वं केशेष्वेव अन्यत्र सीमान्तः पतञ्जलिः सारंग इत्यादौ नित्यमेवं अद्यैवेत्यादावनवधारणार्थे एव अवधारणे तु अद्यैव गच्छन् तथा ओमि

हलादेरीषायां टेर्लोपो वक्तव्यः हलईषा हलीषा लाङ्गलईषा लाङ्गलीषा मनसईषा मनीषा ओमि परे नित्यं टेर्लोपो भवति अद्य ओम् अद्योम् उ ओ अवर्ण उवर्णे परे सह ओ भवति गङ्गाउदकं गङ्गोदकं ऋ अर् अवर्ण ऋवर्णे परे सह अर् भवति तव ऋद्धिः तवर्द्धिः क्वचिदार् अवर्ण ऋवर्णे परे सह क्वचिदार् भवति प्राणऋणं प्राणार्णं शीतऋतः शीतार्तः लृ अल् अवर्णो लृवर्णे परे सह अल् भवति तवलृकारः तवल्कारः ऋलृवर्णयोर्मिथः सावर्ण्यं वाच्यम् होतलृकारः होतृकारः होल्कारः

शिवायोन्नमः शिवआइहीत्यत्र धातूपसर्गयोः कार्यमन्तरङ्गमित्यन्तरङ्गत्वादादावेकारे कृते पोऽस्य भयोः स्थाने भवतिलभतेऽस्या वन्यतमव्यपदेशमित्याङ्नाडेकादेशस्याङ्मद्धावादाङ्वर्णान्तस्य टिलोपाच्छिवेहीत्यादि तथा पठन्तइ गोत्यादावाद्विरुक्तस्यानेकस्वरस्याव्यक्तानुकरणस्यादन्तस्य इतौ टिलोपान्पटितीत्यादि द्विरुक्तस्यलस्य पृषोदरादित्वद्दर्णाना शात्पटत्पटेति पटत्पटदितीत्यादि एवमन्यत्रापि प्रयोगतोज्ञेयम् क्वचिदिति सुखार्त इत्यादौ नतीयासमासेवा चेऋतेपरे तथा प्राप्तोऽमित्यादौ प्रवत्सतरकंवलवसनऋणादश॥

नरएषामरतोपरे' एवमुपार्छति' प्रार्छतीत्यादौ ऋकारादौ धातावर्णान्तोपसर्गस्य तस्मिन्नुद्धाते वृद्ध्येवेति' उपर्षभीयति' उपार्षभीयति' तथा लृकारादौ
वपि सावर्ण्याद्वाल' प्राल्कारीयति' मल्कारीयति' इत्यादि ज्ञेयम्॥ रलयोः सावर्ण्यविधानं तु वल्कारः इत्यादौ लात्परस्यापि यथोद्धित्वाद्यर्थम्' न चैवं वले
नेत्यादावपि प्राप्तिः तेनानुमापद्येतेति वाच्यं वक्रमव्ययेन संधिकार्य्यमेवानयोः सावर्ण्यविधानात्' श्रोष्ठोत्वोः ॥ वाठा इति छेदः यद्यपि द्वन्द्वे धीति ओ

रलयोः सावर्ण्यं वा वक्तव्यम् परि अंकः' पर्य्यंकः' पल्यंकः' एऐऐ' अवर्ण एकारे ऐकारे च परे सह ऐकारो भवति तवएषा त
वैषा' तव ऐश्वर्यम् तवैश्वर्य्यम्' ओओओ' अवर्ण ओकारे औकारे च परे सह औकारो भवति तव ओदनं' तवौदनं' तव औ
नित्यं' तवौनित्यं' ओष्ठोत्वोर्वा समासे' अवर्ण ओष्ठोत्वोः परयोर्वा ओत्वं भवति' समासे सति' बिंब ओष्ठः' बिंबोष्ठः' बिंबौष्ठः
स्थूल ओतुः' स्थूलोतुः' स्थूलौतुः' इति स्वरसंधिः॥ अथ प्रकृतिभाव उच्यते' नामी अदसो अमी शब्दः संधिं न प्राप्नोति अमी
आदित्याः अमी उष्ट्राः अमी एडकाः' ऐद्विर्वे' ईच ऊच एच ऐद्वे' ईकारांत ऊकारांत एकारांतश्च शब्दो द्विवचनमानः संधिं न प्रा
प्नोति' मणीवादिवर्ज्यं' अग्नी अत्र' पटू अत्र' माले आनय मणीवादिनीति किम्' मणी इव मणीव' रोदसी इव रोदसीव' दंपती
व' ओ निपातः आकारआकार निपात एकस्वरश्च संधिं न प्राप्नोति॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तीः पूर्वनिपातप्राप्तिस्तथापीन्दीग्नीवत् ध्यंतो जाघंदतयोध्यंतं परमितिपरत्वम्' वा शब्दान्तसमासे एवं नेहतवोष्ठः' इति सारस्वतप्रसादे स्वर'
संधिः' प्रकृत्या यथावस्थितस्वरूपेण भवनं प्रकृतिभावः इत्यर्थः' नामी यो लोपपूर्वेत्यतो वानुवृत्तेस्तस्य च व्यवस्थितार्थत्वकत्सनेनतेका

च्चादसएवामीशब्दस्यप्रकृतिभावाद्न्यायातिभिषग्गृहे इत्यादावमोरोगसोस्यास्तीत्यमीत्यस्यप्रकृतिभावाभावः। नेनियोगविभागा
द्विस्मोइतिं विस्मइतिं विस्मविति इत्यादौ संबुद्धावोकारांतस्यावैदिके इतौ परे वा प्रकृतिभावः। तथैगंतस्यासमासेऽसवर्णे स्वरे वा।
प्रकृतिभावः। वाशब्दादेव च ह्रस्वत्वमपि वेति। चक्री अत्र चक्रि अत्र चक्र्यत्रेत्यादि। तथाऽगंतस्य ऋतिपरे प्रकृतिभावह्रस्वत्वं तदभावाइ
ति। ब्रह्मऋषिः ब्रह्मऋषिः ब्रह्मर्षिरित्यादयो ज्ञेयाः। नाभीतिकृतसंधिनिर्देशात्पूर्वेणासंध्यनिषेधः। ये १ द्विते इति सामान्योक्तेः। पचे
ते अत्रेत्यादावपि प्रकृतिभावत्वम्। येन विधिस्तदंतस्येन तदंतत्वोक्तिः। ओ। आ ओ ओ इति छेदाच्चतुष्पदं द्विपदं वा। अवर्णस्य ओका
रेण सहोच्चारितस्य ओ इति प्रत्याहारादेकस्वरावाप्तिः। ओकारे आ वादेशे वकारलोपश्चिच सूत्रस्यक्तौ दत्तत्वाअपर्णात्संधिः द्विपदत्व
क्षे केचिदेकशेषमाहुस्तन्नंद। विभक्तिपरत्वाभावात्। निपातइति प्रत्येकं संबध्यते आ इति निरनुबंधकग्रहणान्निरनुबंधककग्रह
णेन सानुबंधकस्येति। आङो न निषेधः एतद्विभागस्त्वा तइषदर्थक्रियायोगमर्यादाभिविधौ च यः। एतमातं ङितं विद्याद्वाक्य स्मरणयोरङितं
उदाहृतंच। ओ हृमेरक्षसेनत्वमाममृतादंद्रुतोऽखिलेः आ एवं सर्ववेदार्थ आ एवं सद्व्योहरे इति एकस्वरत्वादेव संध्यप्राप्ताव पुनर्
पादानसामर्थ्याद्रोकारस्यौकारांतनिपातोपलक्षणत्वम्। अत्रापि वानुवृत्तेः उञः। इतौ वेति उ इति विति तस्मादेव चोत्र इतौ दीर्घसानु
नासिकह्रवर्णादेशो वेति दुः इति तथा मयः परस्योञोचिवो वेति। किमुक्तं किमु उक्तमित्याद्यूह्यम् ह्वाण् ४ यद्यपि ह्रस्वत्वमप्यव
स्थितं तथापि शाकटायनत्वाधिकप्रयत्नाप्रयत्नेन पत्र अवर्णतद्रूपम्। आह्वानस्यरोदनाद्युपलक्षणत्वान इत्याद्युक्तिः तत्रगानरोद
नयोः प्रसिद्धं विचारे अथः

खिदासी३द्भुयन खिदासी३ इत्यादौ एवं वाक्यस्य टेः प्लुत इत्याद्युक्तं' आनिचीइ इत्यादि १ इति सारस्वतप्रसादे प्रसादेऽस्ति प्रकृतिभावः' चपाः ३ प
घपि स्वसे च प विशेषविधेः' आकू इत्यादाववसाने च पसे च यविधान सामर्थ्याद्देवदत्त३ आगोऽपरिशेषाद्च परत्वप्राप्तौ अवग्रहणं त्वर्थम्'

आसवं मन्यसे' नो अत्र स्यात व्यं' उ३ उत्तिष्ठ' अ३ अपेहि' इ३ इन्द्र पश्य' हे हयो पि' प्लुतः प्लुतश्च संधिं न प्राप्नोति देवदत्ता३ एहि
दूराद्धाने टेः प्लुतः' दूराद्धाने गाने रोदने विचारे च टेः प्लुतो भवति' इति भावः' अथ व्यंजनकार्यमुच्यते चपा अबे
जबाः' पदान्ते वर्तमानाश्चपाः जबा भवन्त्यबे परे' षट् अत्र' षडत्र' वाक् यथा' वाग्यथा' ञमे ञमा वा' पदान्ते वर्तमाना
श्चपाः ञमे परे ञमा वा भवंति' वाक् मात्रं' वाग्मात्रं' वाङ्मात्रं' षट् मम' षड्मम' षण्मम' चपाच्छः शः' चयादुत्तर।
स्य शकारस्य छो वा भवति अबे परे' वाक् शूरः' वाक्छूरः' हो ढभाः' चयादुत्तरस्य हकारस्य ढभा वा भवंति ॥

तथापि चयाच्छः शः इत्युत्तरसूत्रेऽनुवृत्त्यर्थं' तत्पूर्वं वाक्यं त्वां तनीत्यादीन्दर्भावः' चपानामुभयोपलक्षणार्थं हियपरीत निर्देशाद्धासमिधं इंधं
न यस्येति समिदिंधनमग्निमज्ज्वलनमित्यादावपि जबाः ञमेऽश्वा शाब्दस्य व्यवस्थितास्थितविकल्पार्थत्वान्न पटिनियम्

चिन्त्यम्। यत्तु अन्यपदग्रहणेमेनित्यविधेर्वाद्यात्र मित्येकमेव रूपमिति तदयुक्तम्। एवंविधनियामकाभावात् मयट्टिनित्यं वाच्यमित्युक्तेः।
कालापादिषु अन्यपदग्रहणं विशेषपरं ज्ञेयम्। चयाअवेजवाऽन्यतोऽपि अपोपलक्षितं चयानुवृत्ते रूपं ककुमापमग्निमन्नयनमित्यादेः रूपा-
नामपि ज्ञमाः। चपात् ३ विपरीतनिर्देशोऽसंदेहार्थः। यद्यपि विभक्तिविपरिणामेन चयानुवृत्तावपि पुनः स्तुग्रहणमयार्थं तथापि विभक्ति-
विपरिणामस्यानन्यगतिकत्वेनात्रानाश्रयणं। यदा तु अन्यत्वे नेह विरूपशान्। रुः २ चयाअवेजवाऽन्यतोमंडूकप्लुतिन्यायेन विभक्तिवि-
परिणामेन पंचम्यन्तजवानुवृत्तेः। समिद्धोमोऽग्निमहतं। कुकुभ्महतमित्यादिसिद्धिः॥ यद्दर्गो ग इति अयं भावः घोषवत्वनादत्वमहाप्राण-

यद्वर्गो कस्य अन्यत्र द्वर्गो वास्य तुर्थी भवति तत्र हविः। तद्धविः। वाकहरिः। वाग्घरिः। वागरिः। स्तोः श्चुना श्चुः। स्तोः सकारस्य
तवर्गस्य च शकारेण चवर्गेण च योगे शकारचवर्गौ यथासंख्येन भवतः। सकारस्य शकारः। तवर्गस्य चवर्गः। कस्य च-
रति। कश्चरति। कस्शूरः। कश्शूरः। तत्चित्रं

त्वसोघान्नादिधर्मैक्यचतुर्थैर्हस्यांतरतमत्वाज्जु होभित्यादौ हस्थाने वर्गचतुर्था
देशार्थमिदं प्रसंगाद्वोक्तम्। अत्र निमित्तनैमित्तिकयोर्यथासंख्येनाप्युपपत्तेरिति। स्तोः ३ सचतुश्चेति समाहारद्वंद्वत्वात् सोलिंगव्यत्ययः। अ-
नित्यमागमानुशासनमिति वानुमभावः॥ इतरेतरयोगे वा तत एकवचनं व्यत्ययः। यद्यप्युकारांतत्वेन तोः पूर्वनिपातं च प्राप्नोति तथापि
श्लिष्टोच्चारणेन लाघवात्स्तसोघ्यत्वादिगुणेन प्राधान्यात्पूर्वनिपातमकस्यवक्तव्य त्वात्सोत्रत्वाद्वा पूर्वं यत्तु साप्तत्सु शिति तत्रूपस्याप्य-
णामिति दयुक्तमसहत्वेयरय दसाधान्यात्सकारग्रहणस्यैव वर्गस्य स्तुविधिप्रसंगात्। शुपिरिति बहुवचनं व्यक्त्यभिप्रायेण। जात्यभिप्रायेण वा

सा॰टी॰
सा॰प्र॰
११

यत्तुस्थानादेशयोरिव निमित्तनैमित्तिकयोरपि यथासंख्यत्वम्प्राप्तं तन्नभावार्थमिति तदयुक्तम् तदभावस्य नशादितिनिषेधादेव सिद्धेः निमित्तनै
मित्तिकयोर्यथासंख्यत्वाभावात् सकारस्य शकारचवर्गाभ्यां श्चुः एवं तवर्गस्य शकारचवर्गाभ्यां चवर्ग इत्यर्थः रत्नाविति वज्र्यम्कुभिरित्यु

तच्चित्रं तत्त्शान्तेन तच्छान्तेन ॥ शात् ॥ शकारात्परस्य तवर्गस्य चुत्वं न भवति विश्नः विश्नः प्रश्नः प्रश्नः ॥ ष्टुना ष्टुः ॥
स्तोः सकारतवर्गयोः षकारटवर्गाभ्यां योगे ष्टुर्भवति सकारस्य षकारः तवर्गस्य टवर्गः कस्ष्टः कष्षष्टः कस्टीकते
कष्टीकते तत्टीकते तट्टीकते ॥ तोर्लि ॥ तवर्गस्य लकारे परे लकारो भवति तत्लुनाति तल्लुनाति भवान्लिखति
भवाल्लिखति ॥ अन्तःस्थाहिम्नः ॥ रेफवर्जिता यवलाः सानुनासिका निरनुनासिकाश्च तत्र सानुनासिकस्य नकारस्य
सानुनासिक एव लकारो भवति ॥ न पि ॥ षकारे तवर्गस्य टुत्वं न भवति भवान्षष्ठः भवान्षष्ठः ॥ तोरन्त्यात् ॥ पा
दान्ते वर्तमानात् टवर्गात्परस्य स्तोः ष्टुर्न भवति षट्नरः षण्नरः षट्सीदन्ति षट्सीदन्ति ॥ न स्यात्कर्च्छत ॥ नान्तस्य प
दस्य छे परे सगागमो भवति ॥ टिकिनावाधितेयावकामो टित्वादाद्यो कित्वादन्ते राजन्चित्रं राजंश्चित्रं भवान्त
नोति भवांस्तनोति ॥

कित्वभयतो योगार्थः तत्र स्वरान्तोपजन्ते · · · स्थाद्यवपिष्टुत्वम् ॥ तच्चित्रमित्यत्र कुत्वं तरंगे वहिरंगस्त्रुत्वस्या
सिद्धेस्तदभावः ॥ न पि २ न षातिनिषेधात् ज्ञापकाद्वापि सकारस्य षकारट्वर्गयोगेष ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम॰
११

इति सारस्वतप्रसादे व्यंजनसंधिः। विसर्ज्जनीयस्य सः २ अवयरस्य विसर्ज्जनीयस्योत्वरेफलोपयत्वादिविशेषविधेः परिशेषत्वात् खसपर

इति व्यंजनसंधिः। विसर्गसंधिर्निगद्यते॥ विसर्ज्जनीयस्य सः। विसर्ज्जनीयस्य सकारो भवति खसे परे। कः तनोति। कस्तनो
ति। शषसे वा। विसर्ज्जनीयस्य शषसे परे वा सकारो भवति। कः शेते कश्शेते। कः षंडः कष्षंडः। कः साधुः कस्साधुः। कुं
प्वोः ᳵक ᳶपौ वा। विसर्ज्जनीयस्य कवर्गे पवर्गे संबंधिनि खसे परे ᳵक ᳶपौ वा भवतः। कपाउच्चारणार्थौ। कः करोति। क ᳵकरोति।
कः पचति क ᳶपचति। कः पठति कः पठति। वाचस्पत्यादयः संज्ञाशब्दा निपातात् साधवः। पत्वलक्षणानानुसन्धानात् सर्वे निपाताना
त्सिद्धं। तदिहेतोः। करपत्योः पुष्पोरदेवतयोः सुट् तलोपश्च। तत्करः तस्करः। बृहत्पतिः बृहस्पतिः। वाचः पतिः वाचस्पतिः।
अह्नो रात्रे। एअनेहो विसर्ज्जनीयस्य रेफो भवति रुप्यादिगणवर्जितेषु परतः। अहः पतिः अहर्पतिः। अहः गणः
अहर्गणः। रात्रिस्थितिविशेषणात्। अहः रात्रं अहोरात्रं। अहः रूपं अहोरूपं। अहः रथंतरं अहोरथंतरं। अतो त्युः अ
कारात्परस्य विसर्ज्जनीयस्य उकारो भवति अति परतः। कः अर्थः॥ कोर्थः। हवे। अकारात्परस्य विसर्ज्जनीयस्य उकारो भ
वति हवे परे। कः गतः कोगतः। देवः याति देवो याति। मनः रथः मनोरथः। आद्वे लोपश्च। अवर्णात्परस्य विसर्ज्जनीयस्य
लोपश्च भवति अवे परे। देवाः अत्र देवा अत्र। वाताः वांति वाता वांति

त्वोक्तिः। अत्रापि वानुवृत्तेः। शषसे षु वेति। कः शेते कश्शेते। कः षण्डः कष्षण्डः। कः साधुः कस्साधुरित्यादि। तथा कः त्सरुः इत्यादौ षस ॥

परे खसे च सो न भवत्येवं तथा खसपरे खसे वा विसर्गलोपात् । हरिस्फुरति । हरिः स्फुरतीत्यादि । कृष्णः ३ अत्रापि वाग्रहणात्कस्कादिषु च । भोपोरभा-
वे औत्सर्गिकः सः । कस्कादयस्तु विहितलक्षणाः प्रयोगतो ज्ञेयाः । कपाविताविति । केवलयोर्वज्राकृति गजकुंभाकृति वर्णयोरुच्चारणासंभ-
वात्कपावुपाताविति अर्थः । अह्नः ३ पदान्तरमनुवर्तते वाशब्दश्चानन्तरसूत्राद्धो भ्यामित्यादावपदान्तेन । वाशब्दस्य च व्यवस्थितार्थत्वादहरहरह अ-
हर्गणा इत्यादौ नित्यं । अहर्व्यतिरह व्यतिरह व्यतिरहः यतिइत्यादौ वा । अहन्निष्विति बहुवचनाद्रूपरात्रिरथंतरेष्वादिषु रेफाभावः । अहोरूपं ।
अहोरात्रं । अहोरथंतरं । अहोरम्य अतः ३ यद्यपि कः अर्थः इत्यादावादेर्वेलोपशा इति लोपशपि प्राप्नोति तथापि सावकाशनिरवकाशयोः ।

स्वरे यत्वं वा । अवर्णात्परस्य विसर्जनीयस्य स्वरे परे यत्वं वा भवति । देवाः अत्र । देवायत्र । भोभ । भोस् भगोस् अघोस् इत्ये-
तस्मात्परस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च भवत्येव परे । भोः एहि । भो एहि । भगोः नमस्ते । भगो नमस्ते । अघोः पाहि । अघो पाहि
नामिनो रः । नामिनः परस्य विसर्जनीयस्य रेफो भवति अवे परे । अग्निः अत्र । अग्निरत्र । पटुः यजते पटुर्यजते उषसो रो-
धे । उषसो विसर्जनीयस्य रेफो भवति बुधे परे । उषः बुधः । उषर्बुधः । रेफप्रकृतिकस्य खपे वा ॥ ० ॥ ॥

न्निरवकाशो बलवानिति सत्वविधेर्निरवकाशत्वादुत्वम् । उत्वे चांतरंगत्वादोकारैकादेशे पश्चादेशो नेति लोपः । आतः ३ ननु नामिनः पर-
स्य विसर्जनीयस्य रविधानविधेर्हसाञ्च तस्यासंभवात्परिशेषादेवावर्णपरत्वमागमावाह्वचनमर्थमिति चेत्सत्यमेवम् स्वरे यत्वे वेत्यत्रावर्णा-
त्य रस्येव विसर्जनीयस्य यत्वविध्यर्थत्वात् । अन्यथा हरिरत्रेत्यादौ यस्यापि विधिप्रसंगात् । भोस् भगोस् अघोस् इति सूत्रे भवद्भगवदघ-
वच्छब्दनिपातानां समाहारेण ग्रहणात् त्रिभ्योप्येभ्यो लोपश्च स्वरे यत्वे वेत्यस्यानुवृत्तेर्भवे हौस्माहौ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कारस्तथा न वर्गस्य तयोर्योगे टवर्गो इत्यर्थः। शेषं पूर्ववत्। टीकृतानां विन्यस्य टीकेत्तेइति॥ तोः २ एकयोगनिर्दिष्टानां सहवा प्रवृत्तिः सहवा निवृत्तिरिति
पूर्वेण नः स्तोरनुवृत्तेः तोरित्युक्तम्। लकारस्य द्वैविध्यात् स्थानेन्तरतम इति निरनुनासिकस्थाने निरनुनासिकः। सानुनासिकस्थाने सानुनासिको लकार
इत्यर्थः। नषि २ षीति सप्तमीनिर्देशात् लोपापेक्षत्वादेः पूर्वयोगे षष्ठ्यन्तं भवत्येव। टीनर२इति नृशब्दस्य प्रथमाबहुवचनान्तस्य॥ जमेजमावेत्यतो
वानुवृत्तेस्तस्य च व्यवस्थितार्थत्वेन षणावतिः। षमागर्थ्य इत्यत्र निषेधः नमक २नः समिति योगविभागाद्वानुवृत्तेस्त्वं न्द्रन पाहि इत्यादौ सकिंश्च
पदान्तत्वेन नस्यानुस्वारे विसर्जनीये च कुप्वोः ≍क≍पौ वेति विकल्पेन ष्यन्नृष्पाहि न्नः पाहीत्यादि। तथा कान् कानित्यत्रापि सपि सकिं वा शब्द
स्य व्यवस्थितार्थत्वेन ≍कस्याभावे श्रोत्रसर्गिकसादेसादेशो कांस्कान्। विकल्पात्कान्कान् प्रशान्तनोत्वं त्वन्वचनं सनसः। षट्सन्त इत्यादौ वा

शेतुग्वा नान्तस्य पदस्य शे परे वा तुगागमो भवति। भवान्त्शूरः। भवान्शूरः। भवाञ्छूरः। भवाञ्शूरः। भवान्शूरः॥

शान्तलोकाद्वा नकारः कारभ्यां सस्य विकल्पेन धुटि च षे च सन्सः। षट्सन्त इत्यादि। थायथमूद्यम्। प्राङ्‌ षष्ठः सुगणसष्ठ इत्यादौ ङ।
कारणाकारयोः शसे परे कुक्टुकोः सतोः कषयोगे क्ष इति सादेशे च प्राङ्‌ क्ष्षष्ठः सुगण्ठ्षष्ठ इत्याद्यपि ज्ञेयम्। सस्य ष्टुत्वेन स्यापदान्तत्वाच्च ग
भावः। पदागमास्तद्ग्रहणेन गृह्यन्त इति न्यायात् तस्य पदान्तत्वात्। अत एव न श्चापदान्तस्य इत्यनुस्वारः। सस्य विसर्गोपि धुनः स एव शे इ भवान्शू
र इत्यत्र च किं नस्यापदान्तत्वेनानुस्वारे ष्टुत्वे च प्राप्ते परत्वादनुस्वारे पि पमाप्ते त्यपदान्तेऽनुस्वारस्य नित्यपमभावात्। ञकार एव कृत्वा।
वश्च बहिरङ्गत्वेनासिद्धत्वात्। कुत्वे कृते संयोगान्तलोपात्। भवाञ्छूर इत्येके। ननु कुर्वन् शान्ते इत्यादौ च किं नस्यापदान्तत्वात्परत्वात् सत्वस्या
दिति चेत्सत्यं परशब्दस्येष्टवाचित्वेन क्वचित्पूर्वेणापि परबाधाद्नुस्वरं परसवर्णौ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ङः । ध्ययपि कुर्वन्नास्ते इत्यादौ नस्य द्वित्वे पूर्वस्य पदान्तत्वात् सात्वप्राप्तिस्तथाप्यव्यवधानात् परयोगे एव वेङोरित्यतो वानुवृत्तेर्न । केचित्तु पदान्ते सैव
द्वित्वीभावात् कृतिलिनमुत्सादिद्रुत्वेन दोष अपदेशाद्वात्रापि पूर्वस्यापि पदान्तत्वात् सत्वं नेत्याहुः । दीर्घाद्यीत्यपि शब्दाद्धमनत्वाद्धा आङ्माङ्भ्यां
मन्यस्मात् पदान्तात् दीर्घाद्धा आङ्माङोर्वा पदान्तात् च दीर्घात् नित्यमिति विवेकः । अ इत्यनुस्वार इत्यनुस्वारस्य संज्ञा पूर्वकत्वेनानित्यत्वाद्वि कि वेतो राजतो
ङोह्रस्वाद्विः स्वरे ङकारनकारौ ह्रस्वादुत्तरौ द्विर्भवतः स्वरे परे पदान्ते । प्रत्यङ्ङुदङ् । प्रत्यङुदङ् । सुगण्णीह । सुगणीह । राजन्निह ।
राजनिह । छः । ह्रस्वादुत्तरश्छकारो द्विर्भवति । स्वरे च पादन्तात् वा । पदान्तात् स्वरे परे च वा भवति । तवच्छत्रं । तवछत्रं । क्वचिद्दीर्घा
दपि वक्तव्यः । ह्रीच्छः । ह्रीछः । म्लेच्छः । म्लेछः । मोऽनुस्वारः । मकारस्यानुस्वारो भवति पदान्ते च । तम्हसति । तं हसति । पटु
म् वृथा पटुं वृथा । नश्चापदान्ते झसे । नकारस्य मकारस्य चापदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारो भवति झसे परे । यशांसि । यशा
सि । पुम्भ्यां । पुंभ्यां । नमा यपे स्वे वा । अनुस्वारस्य यमा वा भवन्ति यपे परे । अस्य यपस्य सवर्णाः । तं करोति । तङ्करोति । तन्नो
ति तंनोति । संयन्ता । सय्यन्ता । यवलपरे यवला वा । अनुस्वारस्य यवलपरे यवला वा भवन्ति । संवत्सरः । सव्वत्सरः । यंलो
कं यल्लोकं । छं छः दसि छन्दस्यनुस्वारो छं कारमाप्नोति शषसहरेफेषु परतः । हंसः । हछंसः ।

हमौ मस्य नानुस्वार इति सत्रा

ङित्यादि । यमाः इत्येव चतुर्वेत्यनो वानुवर्तते लस्य च व्यवस्थितार्थत्वात् पदान्ते अद्धि न इत्यादौ नित्यत्वं करोधीत्यादौ पदान्ते च वा वा शब्दाद्धो कार
मनयवलपरे हकारेऽनुस्वारस्य यथासंख्येन मनयवला वा भवन्ति ॥ तत्र एवं किम्ह्मलयति किंह्मलयति । किंह्नुते । किंह्नुते । किह्यः । किंह्यः ।

घपि'यकारस्यलयुप्रपन्नतरत्वंचलोकात्'नामिनः२यद्यपिहसेभ्योविसर्ज्जनीयस्यासंभवाद्वर्णान्तरस्यचोत्वलोपयोःसत्वात्परिशेषादेव
नामिनइतिसिद्धेनाम्युपादानमपार्थकंतथापिरेफप्रकृतिकस्यस्वरेघोषवतिनामिनएवयथास्यात्प्रातःप्रतिरित्यादाविस्याद्यर्थम्'यजुर्नामित्र
हणाद्वप्रथमैकवचनांतत्वंमुत्तरत्रषष्ठ्येकवचनांतत्वमवसीयतइति'तदसत् तदुपादानेपिसंदेहसत्वाद्व्याख्यानतोविशेषप्रतिपत्तेश्चतु
ल्यत्वात्'प्रातःप्रातःप्रातरित्यादेकल्पनांतरापातात्च॥रेफप्रकृतिकस्येत्यत्रवाशब्दस्यव्यवस्थितार्थत्वेनकचटपिकीःकरोतीत्यादि
वनति'प्रसंगःवानुवृत्तेर्लोकाद्वाउपद्वेधरइत्यादावयमोनिसंबुधेरः'सैषात्२सत्वश्चएषपूर्वसैपंतस्मात्'अत्रयद्यपितदेतदोर्ग्रहणेविभक्तिलो

रेफप्रकृतिकस्यविसर्जनीयस्यस्वरेघोषवतिपरेवारेफोभवतिगीःपतिःगीर्पतिः२रेफसंबंधिनोविसर्जनीयस्यरेफोभवस्वरे
परे'प्रातःअत्र'प्रातरत्र'अन्तःगतः'अन्तर्गतः'रिलोपोदीर्घश्च'रेफस्यरेफेपरेलोपोभवतिपूर्वस्यचदीर्घः'पुनःरमते'पु
नारमते'शुचिःरूप्यात्मनाभाति'शुचीरूप्यात्मनाभाति'सैषादेः'सशब्दादेषशब्दाच्चपरस्यविसर्जनीयस्यलोपश्च
भवतिहसेपरे'सःचरति'सचरति'एषःहसति'एषहसति'सैषादितिसंहिता ॥

येनिमित्ताभावेनैमित्तिकस्याप्यभावात्तदेतदोहसइतिस्यात्तेनैतेरित्यादावपिलोपप्रसक्तिस्तत्ससकारएवग्राह्यस्तात्रग्रहणेसोनःपुंसःएषण
एटूतस्यएषइत्यादावपिलोपप्रसंगस्तथापिक्लिलाहःसःकृतस्येत्यानिर्देशाज्ज्ञायकात्तदएवसोत्रतत्वात्साहचर्याच्चैषोप्यत्तरइतिवि
ज्ञायते'एषकोहृदइत्यादावेषशब्दपरत्वाभावान्नलोपःवानुवृत्तेरसःशिवइत्यादौनञ्समासेपिन'बालबोधायकृजुत्वेनैवतदेतदोःसेरि
तिवाच्येक्लिष्टप्रयोजनमाह ॥ ॥

द्यपि 'यकारस्य लघुप्रयत्नतरत्वं च लोकात्' नामिनः र यद्यपि हसेभ्यो विसर्जनीयस्यासंभवाद्वर्णान्तरस्य चान्तलोपशोः सत्त्वात्परिशेषादेव नामिन इति सिद्धो नाम्युपादानमपार्थकं तथापि रेफप्रकृतिकस्य स्वरपे वे सत्र नामिन एव यथा स्यान्न प्रातः प्रतिरित्यादावित्याद्यर्थम्' यत्तु नामिग्र हणाद्व्यर्थमेकवचनान्तत्वमुत्तरत्र षष्ठ्येकवचनान्तत्वमवसीयत इति' तदसत् तदुपादानेपि संदेहसत्त्वाद्यात्मानन्तो विशेषप्रतिपत्तेश्च गु सत्त्वात्' प्रातः प्रातः प्रातरित्यादौ कस्यनान्तरायानाच्च॥ रेफप्रकृतिकस्येत्यत्र वाशब्दस्य समवस्थितानामवस्थितार्थत्वेन कटचिकीः करोतीत्यादा वनति' प्रसंगः' वानुवृत्तेर्लोकाद्वा उपदेवधट्स्मादावपमोनित्यं हुयेरः' सेषान् र सम्यक् एषएवसेषं तस्मात्' अत्र यद्यपि तदेतदो दीर्घग्रहणे विभक्तिलो

रेफप्रकृतिकस्य विसर्जनीयस्य स्वरे परे वा रेफो भवति' गीःपतिः' गीष्पतिः' रः' रेफसंबंधिनो विसर्जनीयस्य रेफो भवसवे परे' प्रातः अत्र' प्रातरत्र' अंतः गतः' अंतर्गतः' रि लोपो दीर्घश्च' रेफस्य रेफे परे लोपो भवति पूर्वस्य च दीर्घः' पुनः रमते' पु नारमते' शुक्तिः रूप्यात्मना भाति' शुक्ती रूप्यात्मना भाति' सेषादेः' सशब्दादेषशब्दाच्च परस्य विसर्जनीयस्य लोपश् भवति हसे परे' सः चरति' स चरति' एषः हसति' एष हसति' सेषादेरिति संहिता ॥

यनिमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्तदेतदो हस इति स्यात्तेनैरैमेत्यादावपि लोपप्राप्तिः सकार एव शब्दमात्रग्रहणे सोनः पुंसः एषण एटूतस्य एष इत्यादावपि लोपप्रसंगस्तथापि क्लिलाहाः सः कृतस्येत्यानिर्देशाज्ज्ञापकात्तदेव सोऽत्र तत्त्वात्साहचर्याच्चैषोप्यतद् इति वि ज्ञायते' एषको हद इत्यादावेषशब्दपरत्वाभावान्न लोपः वानुवृत्तेरसः शिव इत्यादौ नञ्समासेपि न' बालबोधाय ऋजुत्वेनैव तदेतदोः सेरि ति वाच्ये क्लिष्टप्रयोजनमाह ॥ ॥

सैषादिनोत्पादि' सैषादितिपाठे हि ताउत्पादौ सं अर्थे त्पन्नपः। लोपशिष्ठ नर्न संधिरिति— संधिनिषेधात्संधौ सतिपादपूर्णोः स्यान्नि ई शान्तसंधि
रित्यर्थः। वेदे पुनः सा वविधे रपि नियमो नेत्याह पदुक्रमिति। सः इमां भूमिः आ रद्दे सः उषा इत्यादौ संधिः। नामिन इति योगविभागात्क्वचिन्नामिनो
परस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च संधिः। भूमिमिति त्पतो लुग्वा बहूनर्थान् लातीति बहुलमिति तदर्थो नाह' क्वचिदिति' विदधातीति विधिः सूत्रम् बहुल
मेव बाहुलकं कुत एतदित्यतो निरुक्तमूलतामाह। वर्णागम इति' धातोः प्रसिद्धार्थस्यातिशयेनोत्कर्षेलेन योगः स चासावर्थश्च तदर्थः तस्या

सैषदाशरथी रामः सैष राजा युधिष्ठिरः। सैष कर्णो महात्यागी सैष भीमो महाबलः॥ इत्यादौ पादपूरणे संध्यर्थाः यदुक्तं लौकिका
येह तद्वेदे बहुलं भवेत्' सैमां भूम्याददे सोषामित्यादौ नामदुष्टता' क्वचिन्नामिनो लोपश्च' नामिनः परस्य विसर्जनीयस्य क्वचि
ल्लोपश्च भवत्येव परे' भूमिः आददे' भूम्याददे' क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिन्नामिद्विप्रवृत्तिः क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव' विधेर्विधानं
बहुधा समीक्ष्य चतुर्विधं बाहुलकं वदंति' वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चापरौ वर्णविकारनाशौ' धातोस्तदर्थातिशयेन । तो
योगस्तदुच्यते पंचविधं निरुक्तं' वर्णागमो गवेंद्रादौ सिंहे वर्णविपर्ययः' षोडशादौ विकारः स्याद्वर्णनाशः पृषोदरे' वर्णनाश
विकाराभ्यां धातोरतिशयेन यः' योगः स उच्यते प्राज्ञैर्मयूरभ्रमरादिषु ॥ तिशयः सतथा निरुक्तमवयव व्युत्पत्तिप्रकटनम्' पंचप्र
कारकं कथ्यत इत्यर्थः। तदुदाहरति वर्णागम इति' हिनस्तीति सिंह इत्यत्र हिंसि हिंसायामित्यस्य हसकारयोर्विपर्ययः षोडशेत्यत्र षट्त्वेन दस्य
उत्वं षस्योकारो विकारः' पृषन्मृगे च बिंदौ चेत्यभिधानात् पृषतो मृगविशेषस्य बिंदोरुदरं यस्य स पृषोदर इत्यत्र पृषतस्तकारनाशः' महीमतिशयेन
रौतीति मयूरः' भ्रमरः' अतिशयेन रौतीति भ्रमरः ॥ ॥ ॥

॥ इति श्रीभट्टवासुदेवविरचिते सारस्वतप्रसादे स्वरसंधिप्रकरणम्। श्रीचंडीश्वरशिष्येण वासुदेवेन दीपिते सारस्वतप्रसादे भूतं चसंधिनिरूपणम्।
विभज्यन्ते कर्तृकर्माद्यर्थो यया सा विभक्तिः। विभक्तिः स्वरूपेण कार्यंतो वांते यस्य तन्नामसंज्ञमित्यर्थः। नामस्वरूपमाह। अविभक्तिर नकारो द्विवि
धो ज्ञेयः पर्युदासप्रसज्यकौ। पर्युदासः सदृग्ग्राही निषेधार्थः प्रसज्यक इति द्विविधो नञ् तत्र प्राधान्यं तु विधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता पर्युदासः
स विज्ञेयो यत्रोत्तरपदेन नञ् इति नामसंज्ञाविधेः प्रधानत्वादुत्तरपदस्थत्वाच्चात्र पर्युदासः। ततश्च नञिवयुक्तमन्यसदृशेऽर्थे इति नञ्युक्त विभक्ते
रर्थवत्तया सदृशोऽर्थश्चेति विभक्तिभिन्नं वर्तमानत्वाद्विभक्तिरहितमर्थवद्विशुक्तम्। विभक्तीनां प्रत्ययत्वात् प्रत्ययग्रहणेन तदंतस्येति विभक्त्यंत

इति विसर्गसंधिः। अथ विभक्तिर्विभाज्यते सा द्विधा। स्यादिस्त्यादिश्च। विभक्त्यंतं पदं। तत्र स्यादिर्विभक्तिर्नाम्नः प्रयुज्यते। अविभ
क्तिनाम। विभक्तेर्नाम्नः परः स्यादयः सप्त विभक्तयो भवन्ति। तत्रादौ अर्थमात्रे एकत्वविवक्षायां प्रथमैकवचने देवसिः इ
ति स्थिते। इकार उच्चारणार्थः ॥ ॥

भिन्नमित्यर्थः। ततश्च कुंडे रहसान अ हन् इत्यादौ विभक्त्यंतत्वेन नामत्वाभावाद्धत्वनलोपादि न। अर्थवद्ग्रहणे न च वनमित्यादौ नामत्ववद्भेन्नाम
त्वाभावान्नलोपाभावः। न च नामत्वेन विभक्त्युत्पत्तौ विभक्त्यंतत्वान्नामत्वाभावान्नलोपो न स्यादिति वाच्यं नाम्नो नलोपश्। धाविन्यन्नधिविध
येन लोपनिषेधस्यासमर्थ्यात् तदंता नानुवृत्तिसार्थक्यापन्नलोपे विभक्त्यंतस्य पिराजेत्यादिषु नामत्वाभ्युपगमात्। ननु। तन्म इत्यादौ वनामत्वे
पि स्यादि स्यादिपरत्वाभावान्न रसे इत्यस्य प्रत्यर्थवत्त्वाल्लोपसमानत्वात् ज्ञापकस्येदमात्र वि ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

षपत्वाच्चधातूनां तु विशेषणतिवाहिविधेर्नामकार्य्याभावाद्वानुवर्ज्जोमित्युक्तम् अतएव वयेभ्यः क्विवंतेभ्यो भूप्रभृतिभ्यस्तिवाद्यो न तेभ्यो नाम
त्वात्स्यादयो भवंत्येव यापिनिमित्तोपहासार्थमाह कृतद्धितेति केचित्तु नादरे अप्रत्ययइतिप्रत्ययांतमात्रस्य प्रातिपदिकसंज्ञा प्रति षिध्यउ
नः प्रतिप्रसवे गौरवमितिभावः यद्यप्यधिस्त्रिउपकुंभमित्यादौ विभक्त्यंतत्वेन नामसंज्ञा न स्यात्तथापि लुग्वाद्यादिविधानसामर्थ्याद्भिमत्यु
त्पत्तिः वस्तुतः शब्दोनरत्वात्रामत्वम् नामसंज्ञाप्रयोजनमाह तस्मात् २ द्वाविंसत्यंदेवा तत्र सप्तत्रिकस्य क्रमेण प्रथमाद्वितीयादिसंज्ञा

स्तोर्विसर्गः सकाररेफयोर्विसर्जनीयादेशो भवति अधातोरसेपदं   तेच देवः द्वित्वविवक्षायां देवौ बहुत्वविवक्षायां
प्रथमाबहुवचने जस् जकारस्येत्संज्ञायां तस्य लोपः प्रयोजनं जसीति विशेषणार्थं देव अस् इति स्थिते दीर्घविसर्गौ
देवाः अकाराज्जसोऽसुक्कचिद्भाष्यः देवासः ब्राह्मणासः द्वितीयैकवचने देव अम् इति स्थिते अमशसोरस्य समा
नाद्युत्तरयोरमशसोरकारस्य लोपो भवत्यधातोः देवं देवौ बहुवचने देव शस् इति स्थिते शकारः शहितेति विशेषणा
र्थः सोनः पुंसः॥पुल्लिंगात्समानादुत्तरस्य सकारस्य नकारादेशो भवति

तत्राप्येकैकस्य क्रमेणैकवचनद्विवचनबहुवच
नसंज्ञालोकसिद्धाएव प्रथमैकवचनसिस्त्यादिना तत्रतत्रवक्ष्यति अस्य च लिंगार्थे प्रथमेत्यादिभिरेकवाक्यत्वात्तत्रापीत्याद्यु
क्तम् अर्थमात्रस्य कारकविशेषविवक्षाशून्यस्य लिंगादेरर्थस्य विवक्षायां प्रथमा तत्रापि तद्धते कत्वेएकवचन्॥ ॥स्तोर्विसर्गः
२ अत्र वसां रसे इत्यतः रसेपदं तेचेत्यधिकारश्च धातोश्चेतिपदानुवर्तेते तत्रसाधातोरसेपदं तेचधातोश्च ॥ ॥ ॥

पदान्ते एव विसर्गो इति विवेकः। ततश्च काअविभ इत्यादौ भवति। नहि श्चोर्विभक्तौ त्यादौ द्वित्वविवक्षायां अर्थमात्रद्वित्वविवक्षायामित्यर्थः। एवमु
त्तरत्रापि। अमुकः। किन्त्वादंत विधीयदागमास्तद्ग्रहणेन गृह्यंत इति पदत्वाद्विसर्गः॥ शसि १ तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्येति पूर्वस्य। यद्यप्यत्र सामा
न्येनोक्तं तथापि स्वरस्यैव अच श्चेति नियमात्। अतो नडुह इत्यादौ नातिप्रसङ्गः वर्णमात्राश्रितविधेरन्यत्र पदादेश स्तद्वद्भवतीति। एकदे
शविकृतमनन्यवद्भवतीति च। शसोऽस्लोपेन कारादेशो च तत्कार्यस्या देवम्। भमि अ इति च्छेदः सत्यभामा मसन्त्येति वत् भोत्यनेन भिस उ

शसि शसि परे पूर्वस्य स्वरस्य दीर्घो भवति देवान् टेनौ येकवचने देव टा इति स्थिते टकारोऽनुबंधः टेनेति विशेषणार्थः ष्टः
टेनः अकारात्परस्य टा इन भवति देवेन। ओङि अकारस्य आकारादेशो भवति भकारे परे देवाभ्यां। भ्यः। अकारात्परस्य भि
स्सो भकारस्य आकारादेशो भवति। अ इ ए ऐ ओ विसर्जनीयो देवैः। अकारस्य भिसि कृते स्यकारो वा वक्तव्यः। देवेभिः कर्णेभिः
चतुर्थ्येकवचने देव ङे इति स्थिते ङकारो ङित्कार्यार्थः। सर्वत्र। ङे रक अकारात्परस्य ङे इत्येतस्य आगमो भवति। किंत्वा
दंतो। एअय। दीर्घः देवाय देवाभ्यां पूर्ववत्। चतुर्थी बहुवचने देव भ्यस् इति स्थिते। एस्मिन्बहुत्वे अकारस्य एत्वं भवति सका
रे भकारे च परे बहुत्वे सति। देवेभ्यः। पंचम्येकवचने देव ङसि इति स्थिते

च्यते। वैपरीत्यं लाघवार्थम्। केचित्तु भ्य इत्येव पेठुः तस्य च भि अ इति च्छेदः। भीति स्थानसमभीत त्रभ्यसेत्व विशेष विधेः भ्यामि चाघेताभ्या
मिति निर्देशाज्ञापकाद्दीर्घत्वात्वे परिशेषाद्भिसो भकारस्थाने अकारादेश इत्याहुः अन्तरंगत्वेनादौ भ्यस्य कार्यः नन्वसिद्धं बहिरंगमिति न्यायात्
दंतरंगे एकारे क्रियमाणे बहिरंगोऽकारादेशोऽसिद्धः स्यादिति चेन्न नाजानन्तर्ये बहिरंगत्वप्रक्लृप्तिरिति प्रतिषेधात् ॥ ॥ ॥ ॥

सा॰टी॰ ॥ङसिरत्॥२ अत विधानसामर्थ्यात्समानादित्यादिनिर्देशात् द्विन प्रकरणत्वाद्वानुवृत्ते रव विभक्तिस्वरे पस्य लोप इत्यस्य लोपाभावः । वावसाने
स्त॰प्र॰ इत्यत्र वाशब्दस्य व्यवस्थितार्थत्वाद्देवादित्यादौ न रभावः । नामि १ नुट्सहित आम् नाम् तस्मिन् सति अनो रश्च ऊ नामिन्यादौ दीर्घत्वाभावः ।
१६ क्विलात् ४ कुप्वद्भलप्रवक्विलं तस्मात् युन्नोणो नते इत्यतो नते इत्यनुवृत्ते हि रिलत्रेत्यादौ षत्वाभावः । सः षः इति वाच्ये विपरीतनिर्देशान्नुम

ङसिरत् । अकारात्परो ङसिरद्भवति । दीर्घः । देवात् । देवाभ्यां देवेभ्यः । षष्ठ्येकवचने देव ङस् इति स्थिते ङसः स्य । अकारात्परो ङसः स्य भवति । देवस्य । षष्ठीद्विवचने देव ओस् इति स्थिते । नुडामः । समानात्परस्यामो नुडागमो भवति टित्वादादौ ट- कार उच्चारणार्थः । नामि । नामि परे पूर्वस्य दीर्घो भवति । देवानाम् । सप्तम्येकवचने देव ङि इति स्थिते । अ इ ए । देवे । देवयोः पू- र्ववत् सप्तमीबहुवचने देव सुप् इति स्थिते । पकारस्येत्संज्ञायां लोपः । एस्मिन् बहुत्वे । किलात् षः सः कृतस्य । कवर्गादिलाच्च प्रत्याहारादितरस्य केनचित्सूत्रेण कृतस्य सकारस्य षकारादेशो भवति देवेषु । आमंत्रणे सिद्धिः । आमंत्रणमाभिमुखी- करणं तस्मिन्नर्थे विहितः सिद्धौ भवति ॥

विसर्जनीयस्य शासव्यवधानेऽपि षत्वम् । हवींषि हविःषु हविष्षु इत्यादि । तथा सान्तेः परादे- पूर्वस्य सस्य षो नेति । दधि सिंचति । अग्निसादित्यादिसिद्धिः । आमंत्रणे च । लिंगार्थे प्रथमेत्यतो नंतरमिदं सूत्रं । तत्रामंत्रणे इति योगविभागादा- मंत्रणे अभिमुखीकरणार्थे प्रथमेति सिद्धिरित्यपरयोगविभागादामंत्रणार्थकः सिद्धिसंज्ञक इत्यर्थः ॥ ० ॥ ० ॥
एम १६

समानात् ४ ईधात्वनेकानर्थानितिधातुर्यौगिकोऽयं तत एव धातोः समानादिति सामानाधिकरण्यं अनेकार्थात् समानादित्यर्थः अत एवास्मिन् सू-
त्रे ह्रस्वसमानार्थतावसेया तत एव हे हाहे हाहा हे हू हूरित्यादाव धातोरपि समानान्न हेमप इति कुलविशेषणे एकदेशविकृतमनन्यवद्भवतीति प्र-
ह्रस्वाधीः प्रधीरिति नित्यस्त्रीत्वेन दीसंज्ञायां ह्रस्वत्वे च हे प्रधिरित्यादौ धातोरपि समानाल्लोपः तथा स्मासोरस्येत्यत्रापि ह्रस्वदीर्घसाधारण्यानुवृत्तेः
सोमपमित्यादौ धातोरपि तथा सोनः उ म इत्यत्रेकृताकारवर्जो ह्रस्वदीर्घसाधारण्येनेति हाहान् हहून् वातप्रमीन् इत्यादिगा इत्यत्र च न तथानुडा

समानाद्धेर्लोपोऽधातोः समानादुत्तरस्य धेर्लोपो भवत्यधातोः आभिमुख्याभिव्यक्तये हेशब्दस्य प्राक्प्रयोगः हे देव हे देवाः एवं घट
पटस्तम्भकुंभादयोऽप्यकारान्ताः पुल्लिंगाः अकारान्तानामपि सर्वादीनां तु विशेषः सर्व विश्व उभ उभय अन्य अन्यतर इतर
उतर उतम कतर कतम सम सिम नेम एक पूर्व पर अवर दक्षिण उत्तर अपर अधर स्व अन्तर त्यद् तद् यद् एतद् इद-
म् अदस् द्वि किम् युष्मद् अस्मद् भवतु एते सर्वादयस्त्रिलिंगाः तत्र पुल्लिंगत्वेन रूपं नेयं जसीः सर्वादेरकारान्तात्परो जस्
ई भवति सर्वः सर्वौ सर्वे सर्वः सर्वौ सर्वान् ॥

म इत्यत्र पुनपुंसकयोर्ह्रस्वादेव स्त्रियां च नित्यस्त्रीलिंगानामीकारान्तोकारान्तानामा-
वन्तानां च दीर्घाद् धीतित एव सोमपानां कुलानामित्यादौ धातोरपि समानाल्लुक् केचित्तु नामार्थज्ञानस्य शाब्दबोधहेतुत्वेनाधातु समानपदयोस्ता-
त्पर्यवशात् तद्धर्मार्थस्तत्र तत्र कस्य इत्याहुः अकारान्तत्वेन देववत् प्रामावाह अकारान्तानामपीति देव शब्दात्तु विद्धि शेष इत्यर्थः सर्वादिपठित-
योरपि तत्तत्त्वशब्दयोर्भक्तादस्त्वात् लौकिकप्रयोगाभावादनुपादानम् उभशब्दस्य द्विवचनान्तत्वात्सर्वादिकार्यासंभवेऽपि सर्वनामसंज्ञा पाचेतिस-

ष्यां हेतुष्यामित्यादिसिद्ध्यर्थमुपादानं । अन्यतरशब्दोऽव्युत्पन्न एव न तु उत्तरांतः । किं यतद्भाव एव तद्धिते । अतो उत्तरप्रत्ययांतत्वेन प्राप्तोपुनरुत्पादानादन्य
तमस्य सर्वादित्वाभाव इत्यसत् त्वमशब्दः पर्यायः न तुल्यार्थः । एवं सिमशब्दोपि नेमशब्दः खंडार्थः । एषां च सर्वेषां नामानि सर्वनामानीत्यन्वर्थ
ताविज्ञानात् सर्ववाचित्व एव सर्वादिकार्यं न संज्ञागौणत्वयोः । तथा लोकात्पूर्वादीनामभिधेयायेस्याव्यवस्थानियम एव संज्ञागौणत्वयोर्नेति सर्वत्र ।
अतो दक्षिणा गायका इत्यादौ व्यवधिनियमाभावात् न तु । उत्तराः कुरव इत्यादौ संज्ञा च न तथा राज्ञः समीपेत्यादौ संज्ञा च न तथा राज्ञः समीपेत्यादौ तु स्वा
र्थत्वे समस्यापि न तथा परिधानं बहिर्योगार्थस्यान्तरस्य पुरीवाचकस्येत्यंतरायां पुरीत्यादौ न तथार्थज्ञात्यन्यवाचिन एव स्वशब्दस्य नेह स्वायत
येऽर्थाय वा न तथा वर्णाश्रमेतरे वर्णाश्रमेतरा इत्यादौ द्वंद्वे जसि वा नान्यत्र । तथा तृतीयासमासे तद्धाकायोरपि नेति । मासपूर्वाय मासेन पूर्वायेत्या ।
दि । तथा बहुव्रीहिसमासावयवस्य प्रधानभूतस्यापि सर्वादित्वं नेति त्वं पिता यस्याहं पिता यस्य स त्वत्कपितृको मत्कपितृक इत्यादि । अन्यथा ।
मयसर्वनाम्नामकं प्राकटेरित्यकचि त्वकपितृको मकपितृक इति स्यात् । दिक्समासे बहुव्रीहौ च वेति उत्तरस्या अंतरालं दिक् उत्तरपूर्वा त
स्यै उत्तरपूर्वस्यै उत्तरपूर्वायै इत्यादि प्रयोगानुसारेणोपयथायथमूह्यं । जसीर इत्यत्र केचित् मात्रालोपवेनेवैयाकरणाः । पत्रोत्त्वं मन्यंत इति जसि इ
त्येव ये तु दीर्घविधेः प्रयोजनाभावात् न च दीर्घविधौ द्विमात्रत्वेन गुरुत्वाद्गुरुः शिक्षा सर्वे स्य वकार इति सर्वे स्य जसः स्यादिति वाच्यं तस्य ष
ष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशः स्तदंत्यस्य वक्तव्य इत्यंतविधेरपवादत्वात् अत्र च षष्ठीनिर्देशाभावान्निर्दिष्यमानस्यादेशा भवेतीतिस्त्वे स्ये व जसः स्या
त् । न च औ इत्युत्तरसूत्रे दीर्घकारानुवृत्तौ केचिन्मते पूर्वविप्रतिषेधेनादावीकारादेशो जसादेशः च जसी इत्यादि सिद्धे दीर्घविधिविधान
मिति वाच्यम् । कृताकृतप्रसंगित्वेन जसादेशस्य नित्यत्वादादेस्स एव स्यात् केचिन्मतोपसंग्रहार्थं धिरीत्यनंतरसूत्रे एव दीर्घविधानो चित्या

वा सिद्धं त्वयि सर्वत्र सूत्रपाठादौ जसीत्येव पाठ इति चेत् तथापि जसि इति छेदः जसि इति स्थानसप्तमी अन्ये तु जस इति सांकेतिकषष्ठ्यंतमेवेति अंतस्थे
व माभ्यो सर्वादेशार्थं गुरुकरणम् तदसत् गुरुः शिच्च सर्वस्येत्यत्र गुरुशब्दस्यानेकवर्णादेशोपलक्षकत्व स्यात्रे रयङि स्यत्र ङित्करणेन ज्ञापनात् अ
न्यथादिव ओ इत्यादौ ओकारादीनां द्विमात्रत्वेन गुरुत्वात्सर्वादेशप्रसंगात् ॥ ष्टुः ध्यवचरचक्र ष्ठरणां समाहारः श्र तस्मात् ष्टु ॥ अत्र रेफान्यरस्या
पि नस्य णत्वाकरणं समानपद एव णत्वविधिज्ञापकं अवर अवप्रत्याहारः कुः कवर्गः पुः पवर्गः एतैर्व्यस्तैः समस्तैर्वान्तरे व्यवधानेपि पूर्वोक्त

षृर्णो नोऽनंते षकाररेफऋवर्णेभ्यः परस्य नकारस्य णकारादेशो भवति अंते स्थितस्य न भवति सर्वानित्यादौ अवकु
पं मध्ये अवप्रत्याहारेण कवर्गेण च मध्ये व्यवधानेपि भवति नान्येन सर्वेण सर्वाभ्यां सर्वैः सर्वादेः स्मट् सर्वादेर
कारांतात्परस्य चतुर्थ्येकवचनस्य स्मट् आगमो भवति सर्वस्मै सर्वाभ्यां सर्वेभ्यः पंचम्येकवचने सर्व ङसि इति स्थिते ॥

निमित्तान्तस्य णत्वमित्यर्थः ॥ अपि शब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः तेन पर्याणां इत्यादौ आङ्व्यवधानेपि णत्वम् तथा च अनुस्वारविसर्जनीय
व्यवधानेपि रिरांणां उरः केण उरष्केण उरस्येण इत्यादि सर्वादेः २ अत्र यद्यपि स्मट् शित्वादकस्य किंत्वादंत्यं तत्स्थाने प्रसंगेनोभयोरविरोधस्तथा
पि ग्रहणेभ्योऽदधिकीयतां कोडित्याप ततः कित्तु तौ कौ इत्यस्यापि ग्रहणानि ततः पातित्वाद्दूषिदाने प्राप्तेऽपि सामान्यविशेषेण ततः कादानेन बाध्यते ॥
यात्रापि ततः कौ इत्यन्यापि न सर्वादेः स्मडेव ॥

सा॰टी॰
सा॰प्र॰
१८

अतः विभक्तिप्रकरणत्वाद्विभक्तेरेवतत्रस्थसर्वमततिसर्वानित्यादावनसानत्यागमनइत्यस्याक्षिपितव्यायेसर्वादेःपरस्यापिअतःस्मऽभावः ङेस्मिर ॥
दित्यतोमस्त्रऽकलुप्ता विभक्तिविपरिणामेनङेःसेरित्यनुवृत्तेर्वासुदरअत्रयद्यपिसामान्येनसर्वादिभ्यःसुडिष्टोसर्वादिगणान्तर्वर्तिनोऽत्रानुक्तस्या ॥
पिभवच्छब्दस्यप्रसंगःअङ्गीत्यतोऽदित्यनुवृत्त्याआवावंतानामप्रसंगस्तथाप्याबंतानांसुडर्थंआपइत्यनंतरसूत्रमनुवर्ततेनोपंअआमइतिलग्न

अतः सर्वादेः अकारांतात्परस्यातः स्मऽगमो भवति॥ सर्वाभ्यां सर्वेभ्यः सर्वस्यां सर्वयोः॥ सुडामः सर्वादेः परस्यामः सुडागमो भ
वति सर्वेषां ङिः स्मिन् सर्वादेरकारांतात्परो ङिः स्मिन् भवति सर्वस्मिन् सर्वयोः सर्वेषु एवं विश्वादीनामेकशब्दस्य प्येतानां रू
पं ज्ञेयं ङसः ङसि तमोविहायजेयोमस्यपौततस्तदंताः शब्दायास्त्राः॥ पूर्वादीनां तु नवानां जसि इकारो वा वक्तव्यः पूर्वे पूर्वाः॥ परे
परे पराः इत्यादि॥ ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ वा वक्तव्यौ पूर्वस्मात् पूर्वात् पूर्वस्मिन् पूर्वे इत्यादि॥ प्रथमचरमतयायडल्पार्द्धकति
पयनेमानां जसि वा वक्तव्यः प्रथमे प्रथमाः चरमे चरमाः शेषं देववत् तयायडोप्रत्ययौ तीयस्य सर्वशब्दवद्रूपं ङि.।
त्सु वा वक्तव्यं द्वितीयस्मै द्वितीयस्मात् द्वितीयात् द्वितीयस्मिन् द्वितीये एवं तृतीयः उभशब्दो नित्यं द्विवचनांतः उभौ
उभाभ्यां उभयोः उभयशब्दस्य द्विवचनाभावादेकवचनबहुवचने भवतः उभयः उभये उभयं उभयान् उभयेन उभयै उ
भयस्मै उभयेभ्यः इत्यादि अकारांतपुल्लिंगो मासशब्दः

यं च मन्यंता वर्णप्रश्लेषो वा विपरीतनिर्देशः॥ तल्लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रह
णं न तु लाक्षणिकस्येति वा उभयाभित्यादौ सुट् न ङ तरङतमाविति नेकेवलाप्रकृतिः प्रयोक्तव्या न च केवलप्रत्ययः इति केवलयोस्तयोः प्रयोगासंभवात्

प्रथमचरमतयाल्पार्द्धकतिपयनेमाश्च ॥

हरणमित्यर्थः' अथमेति नेमशब्दस्यानविभाषात्वाच्छेषं सर्ववत्' अन्येषां च मानत्वाद्देववत्' त्रयोन्यादेशो डौ वर्थं तथायदेशे संख्यायामित्यपदष्टित्वात
यायडावित्यपपाठः' उभशब्दस्यायं उत्वेन विकल्पस्याप्राप्तावपि सर्वादिषु साक्षात्पाठाद्व्युत्पन्नत्वाद्वा नित्यमेवेति प्रस्तनीयः अप्रत्ययान्तप्रातिपदिक
स्येत्यर्थः' ततश्च प्रातिपदिकग्रहणे लिंगविशिष्टस्यापि ग्रहणमिति द्वितीयस्यैः' द्वितीयाये इत्याद्यपि सजातीयायेन्यादेशे तीयप्रत्ययान्तत्वाभावा
दर्थवद्ग्रहणेनानर्थकस्येति वा तदभावः ॥ मासस्येति मासशब्दस्याकारस्य वा लोपो भवति शसादौ विभक्तौ विति केचित्' पादद्दन्नासिकाह

मासस्यालोपो वा मासशब्दस्याकारस्य लोपो वा भवति सर्वासु विभक्तिषु परतः माः मासः मासौ मासौ मासः' मासं मासं मा
सौ मासौ मासः' मासान्' मासा' मासेन' माभ्यां' मासाभ्यां' माभिः' मासैः' मासे' मासाय' माभ्यां मासात्' माभ्यां मासाभ्यां' मा
भ्यः' मासेभ्यः' मासः' मासस्य' मासोः' मासयोः' मासां' मासानां' मासि' मासे' मासोः' मासयोः' मासु' मासेषु हे माः' हे मा
स हे मासौ' हे मासौ' हे मासः' हे मासाः' आकारान्तः पुंल्लिंगः सोमपाशब्दः' सोमपाः' सोमपौ' सोमपाः' अधातोरिति वि
शेषणाड्डेर्लोपो नास्ति हे सोमपाः' सोमपां' सोमपौ' बहुवचने सोमपा अस् इति स्थिते ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दयनिशाअसृजयूषदोषयकृत्शकृत्उदकआसन्शब्देभ्यः पद्दन्नसहृदन्निसअसन्यूषन्दोषन्यकनुदन्आसनादयः शब्दाः श
श्यगोवलोकाद्धाशसप्रभृतिषेषामेते आदेशा यथासंख्यमूह्याः' लोपस्यादेशविशेषत्वात्षष्ठीनिर्दिष्टत्वाद्वा मासाकारस्य सिद्धौ अधिकारवयोग्र
हणस्याधिकार्थसिद्धेर्वा शब्दो द्वैवार्थोऽवसेयः ॥

सा॰टी॰
सा॰प्र॰
१९

॥ आतः तंत्रधर्मेण पुनरुच्चार्य्या इत्यातो लोपः क्वचिद्विसर्थकल्पनात् कः पुनः इत्यादाववयवालोपः धातोः किं हाहान् क्विवंतत्वाचास्य धातुत्व तदक्रम्

आतो धातोर्लोपः धातुसंबंधिन आकारस्य लोपो भवति शसादौ स्वरे परे सोमपाः सोमपाभ्यां सोमपाभिः सोमपे सोमपाभ्यां सोमपा
भ्यः सोमपः सोमपाभ्यां सोमपाभ्यः सोमपः सोमपोः सोपाम् सोमपि सोमपोः सोमपासु एवं कीलालपा शंखध्मा प्रभृतयः
इकारांतपुल्लिंगो हरिशब्दः प्रथमैकवचने हरिः औ यू इकारान्तात्परः औ यू आपद्यते इः ऊ भवतः हरी औ जसि इकारांत
स्य उकारांतस्य च जसि परे एकार ओकारश्च भवति हरयः धौ इकारांतस्य उकारांतस्य च धि विषये एकार ओकारश्च भवति
हे हरे हे हरी हे हरयः हरिं हरी हरीन् टानास्त्रियां इकारांतादुकारांताच्च परष्टा ना भवत्यस्त्रियां हरिणा हरिभ्यां हरिभिः
ङिति इकारांतस्य उकारांतस्य च ङिति परे एकार ओकारश्च भवति हरये हरिभ्यां हरिभ्यः उसिङसोरस्य एदोद्भ्यां परस्य ङ
सिङसोरकारस्य लोपो भवति हरेः हरिभ्यां हरिभ्यः हरेः हर्योः हरीणां हरौ ङित इदुद्भ्यामुत्तरस्य ङेरौ भवति स च
ङित् ङिति परे टेर्लोपो भवति हरौ हर्योः हरिषु एवमग्निगिरिरविकविप्रभृतयः एतैरेव सूत्रैः सिद्धा इति उकारांतास्तु वि
ष्णुवायुभानुप्रभृतयः एतैरेव सूत्रैः सिद्धा इति भानुः भानू भानवः भानुं भानू भानून् भानुना भानुभ्यां भानुभिः भानवे भानु
भ्यः भानोः भानुभ्यां भानुभ्यः भानोः भान्वोः भानूनां भानौ भानुषु हे भानो इत्यादि सखिशब्दस्य भेदः सेङधेः सखिशब्दा
रस्य सेरधे ङी भवति स च ङित् ङित्वाट्टिलोपः सखा अधेरिति विशेषणात् एकारो धिविषये हे सखे ऐ सख्युः सखिशब्दस्यैकारो

घान्तत्वान्न किं तन्नानां कस्मान्नान्तत्वे चान्तं जं नामां च धानूनां धातुत्वेनोपहन्यते इति घोः सर्वविधिभ्यो लोपविधिर्बलवानिति ॥ ॥ ॥ ॥

धिलोपेपश्चात्प्रत्ययलोपेप्रत्ययलक्षणमितितदाश्रयकार्यंङस्य १ ङकारोपलक्षितोअः ङसङसश्चङ ङसिङसोरेवेत्यभिप्रायोऽत्र ङसिङसोरकारस्ये
ति अधेरितीति ऐसख्युरित्यत्राधेरित्यनुवृत्तेस्तस्यचविभक्तिविपरिणामेनसप्तमीबहुवचनांतत्वेनधिवर्जितेषुपंचस्वित्यर्थः ईकाराभावेयीत्यर्थः

षष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशस्तदंतस्यज्ञेयः सखायौ द्विवचनस्यावाच्छंदसि द्विवचनस्य औ आ भवति वेदे सखायौ सखायः सखा
यं सखायौ सखीन् सखिपत्योरिक सखिपतिशब्दयोरिगागमो भवति टाङे ङिषु परतः दीर्घत्वान्नासख्या आगमजम
नित्य सखिना पतिना सखिभ्यां सखिभिः सख्ये सखिभ्यां सखिभ्यः ऋङेः सखिपतिशब्दयोः ऋगागमो भवति ङसिङ
सोर्ङकारे सचडित् सख्युः सखिभ्यां सखिभ्यः सख्युः सख्योः सखीनां सप्तम्येकवचने ङेरौ डित्यौकारे कृते सखिपतिश
ब्दयोरिगागमो भवति सख्यौ सख्योः सखिषु पतिशब्दस्य प्रथमाद्वितीययोर्हरिशब्दवत्प्रक्रिया ततीयादौ तु सखिश
ब्दवत्प्रक्रिया यतिः समास एव सखिवद्भवत्यसमासे ततः समासांतस्य नाद्यो भवति प्रजापतिना प्रजापतये इत्यादि द्वि
शब्दो नित्यं द्विवचनांतः द्वि औ इति स्थिते त्यदाद्येष्टेरः स्यादौ त्यदादेष्टेरकारो भवति स्यादौ परे द्वौ द्वाभ्यां द्वयोः द्वयोः त्य
दीनां षेरभावः त्रिशब्दो नित्यं बहुवचनांतः त्रि जस् इति स्थिते त्रयः त्रीन् त्रिभिः त्रिभ्यः त्रिभ्यः त्रेस्त्रयङ त्रिशब्दस्या
यङादेशो भवति त्रामियरे

अन्यथैसख्युरित्यस्य दुर्वारत्वात् ॥ षष्ठीनिर्दिष्टस्येति षष्ठ्या निर्दिष्टः षष्ठ्यंतत्वेनोद्दिष्टस्तस्य आदेशः
सतस्यांतस्य स्यादित्यर्थः सख्य इति मन्त्वात्कृता कृतप्रसंगित्वेन नित्यत्वाच्चादावेकारे समानात्वा ॥ ॥ ॥ ॥

नृतो ङ उः ॥ ऋकारान्तात् परस्य ङसि ङसोरकारस्योकारो भवति ४

सा॰ टी॰
सा॰ प्र॰
२०

भावान्नाभ्यासेरस्येत्यकारलोपः' दीर्घत्वादिति' यद्यपि ह्रस्वविधावपि कृताकृतप्रसंगित्वात्प्रथमतः सवर्णदीर्घत्वे पि नानस्यात्तथापि तद्विधेर्भ्रीया
न्नित्यत्वज्ञापनात्सप्तम्येकवचने प्रथमं मोकारः' सखिनावा नरेन्द्रेण अन्यत्र पतिना सहेत्याद्यार्षप्रयोगसिद्ध्यर्थमाह' आगमजमिति' आगमा
ज्जायत इति आगमजं तदनित्यमित्यर्थः' अनित्यमागमानुशासनमिति परिभाषायामिति भावः ऋतो ङेः र अत्र पदिङे इति चतुर्थ्येकवचनमभि
प्रेतं स्यात्तर्हि ङेः इत्यस्यानुवृत्तेरेव पुनर्ग्रहणं न कुर्यात्तस्मात् ङकारोपलक्षितः अः ङलक्षितन्ङे इत्यभिप्रेत्याह' ङिसिङसोङकार इति ऋतः इ
त परकरणेन तावन्मात्रस्यैव ग्रहणादुन्नार्थ इत्यादौ गह इत्येतस्माद्दीर्घादुत्वाभावः' इत्यत्र ह्रस्वोवेत्यतो वानुकर्षणाल्लोकाचरवीती शब्दाभ्या
मपि क्कृत' ततएव सुखमात्मन इच्छति सुखीयति सुखीयतीति सुखीः तस्य सुखुः' एवं सुतमात्मन इच्छति सुतीयति सुतीयतीति सुतीः तस्य सु
त्युः' तथा सह खेन वर्त्तते इति सखः तमिच्छतीति सखीः सख्युः तकारस्थानजाद्धर्णादेर्धीयते लूनमिच्छति लूनीयति लूनीयतीति लूनीः' लूत्यु
वेति केचित् लुख्यः' सुत्यः सख्युः लूत्यः' ननु सखिशब्दस्य सप्तम्येकवचने आराधौ गागमे दीर्घत्वादेत्वाभावः आदावौत्वे टिलोपे च एकदेश
विकृतन्यायेन ईगागमे निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभाव इति न्यायेनौत्वनिवृत्तिः स्यादित्यतो निमित्ताभावन्यायस्यानित्यत्वमभिप्रेत्याह'
सप्तम्येकवचन इति' अयं भावः' औत्वस्य डित्वाट्टिलोपे निमित्तयो रिङ्तोरभावे जसर्वत्रौत्वनिवृत्त्या तद्विधिवैयर्थ्यापत्तादनित्यत्वन्यायस्या
वसीयते लोके पि निमित्तदण्डाद्यभावे घटाद्यपायदर्शनाच्च' शोभनः सखा सुसखेत्यादौ समासे पि सखिशब्दप्राधान्येपि च सुतात्कार्यदर्शि
नादन्यत्र सुसखिना कृतं' अतिसखेरागच्छतीत्यादौ तत्कार्याभावः' पतिरसमासएवेति' सखिवदित्यनेन सखिशब्दस्यासमासएवेगादि
कार्ययथा तथा तस्ते हौ कस्य पतिशब्दस्यापीत्यर्थः' अन्यथा सखिकार्यातिदेशेडादेरपि प्रसंगस्यात्तर्हि शब्दादिवत्साक्षिक द्विवचनौ
तत्त्वसिद्धे वचन रंभसामर्थ्यान्नित्यद्विवचनान्तत्वस्यैवनियमग्रहणं स्पष्टं

र्थमत्वादेः ४ त्यशब्देनैकदेशेन समुदायोपलक्षणान्त्यदआदिर्यस्येति तद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः नन्वस्य त्यदादित्वाद्ध्रस्वमइति मः स्यादिति
चेन्न सम्बन्ध्यते इत्याशंक्याविकाराविद्कारसहिताकारस्य मकारसहिताकारविधेरन्नचकारउक्तत्वान्नदभावः त्रेः २ त्रिशब्दस्य बहुवचनान्तत्वेपि
शब्दनिर्देशादेकवचनम् अनेकवर्णादेशत्वेन गुरुत्वात्सर्वस्य स्थाने भवति ॥ डिःदग्नस्येति गोरणान्नुप्रियन्नोरणामित्येवकतिशब्दादिति कासंख्या

डिःदतस्य चलतस्य त्रयाणां त्रिषु कतिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः जसशसोर्लुक् कतिशब्दाज्जसशसोर्लुग्वक्तव्यः लुकि न त
न्निमित्तं कति कति कतिभिः कतिभ्यः कतीनां कतिषु त्रिषु लिंगेषु चायं स्वरूपः ईकारान्तः पुल्लिंगः सुश्रीशब्दः धातो
नोरियुवौ स्वरे धातोरीकारोकारयोरियुवौ भवतः स्वरे परे सुश्रीः सुश्रियौ सुश्रियः हे सुश्रीः हे सुश्रियौ हे सुश्रि यः सुश्रियं सुश्रि
यौ सुश्रियः सुश्रिया सुश्रीभ्यां सुश्रीभिः सुश्रिये सुश्रीभ्यां सुश्रीभ्यः सुश्रियः सुश्रीभ्यां सुश्रीभ्यः सुश्रियः सुश्रियोः सु
श्रियां सुश्रियि सुश्रियोः सुश्रीषु तथैव सुधीशब्दः ऊकारान्तः पुल्लिंगः स्वयंभूशब्दः स्वयंभूः स्वयंभुवौ स्वयंभुवः स्व
यंभुवम् स्वयंभुवौ स्वयंभुवः स्वयंभुवा स्वयंभूभ्यां स्वयंभूभिः स्वयंभुवे स्वयंभूभ्यां स्वयंभूभ्यः स्वयंभुवः स्वयंभूभ्यां
स्वयंभूभ्यः स्वयंभुवः स्वयंभुवोः स्वयंभुवां स्वयंभुवि स्वयंभुवोः स्वयंभूषु सेनानीशब्दस्य विशेषो हसादौ स्वरादौ

येषामिति शेषामिति शेषानियामाः कस्मादयइति डत्यन्तत्वेन निपातितात् कतिशब्दात् डतेः पूर्वेति सूत्रेण जसशसोर्लुगित्यर्थः सूत्रे चरः संख्या
यांइत्यतः संख्याया इत्यनुवर्ततेऽस्य संख्यार्थीनडत्यन्तादित्यर्थो वगमात्यान्ते डति रिति डत्यन्तादपि पतिशब्दान्न लुक् अतएव पतितेनाग ॥ ॥

शीर्षीणीत तितेनागवेद्नाइत्यादौ यासंख्यायेषां यत्ति शासंख्यायेषां तनोत्यादौ वयिसंख्यार्थेडत्यंत त्वाज्जसुशसोर्लुक् लुकि न तन्निमित्तमित्ये
काराभावः' त्रिषु चायं सरूप इति' वाच्यलिंगत्वेन त्रिलिंगत्वम्' बहुवचनांतत्वेन च नाभावादि हेतुविशेषाभावात्सरूपत्वं समानरूपत्वमित्यर्थः
अयमित्युपलक्षणं पंचन् प्रभृतीनां तथा कतम्' ष्णांतसंख्या अपि षडिति पुष्यदंतस्तत्तदृष्टक्तिष्विति धोः ध अत्र यद्यपि धोरिति हृस्वदीर्घसाधारणं तथा
पि हृस्वेकारोकारांतं क्विंवंत धातुप्रयोगाभावादीकारोकारयोरित्युक्तम्' अत एव नुधातोरित्यत्रत एवानुवर्त्तमाने धोरिति धातोः पृथग्वर्णो वर्णयोरिति
साधारण्येनाभिधास्यति अमिशसि च परत्वादियुवावेव विभक्तिप्रकरणात्वा द्विभक्तिस्वरे एव नत्वर्थमित्यादौ ईकारांतमध्येपि स्वयंभूशब्दस्य उ

धोर्वा' धातोरवयवसंयोगः पूर्वो यस्मादीकारादूकाराना स्ति तदंतस्यानेकस्वरस्य ईकारस्य ऊकारस्य च यकारवकारौ भव
तः स्वरे परे' वर्षाभूपुनर्भूव्यतिरिक्तभूशब्दसुधीशब्दौ वर्जयित्वा वाग्रहणादियं विवक्षा सेनानीः सेनान्यौ सेनान्यः' हे से
नानीः हे सेनान्यौ' हे सेनान्यः' सेनान्यं सेनान्यौ सेनान्यः' सेनान्या' सेनानीभ्यां' सेनानीभिः' सेनान्ये सेनानीभ्यां' सेनानीभ्यः
सेनान्यः' सेनानीभ्यां' सेनानीभ्यः' सेनान्यः' सेनान्योः ॥ वग्रसंगाद्युक्तिः ॥ धोर्वा' धातोरवयवैर्यः संयोगः स यस्मादीकारा
दूकारात्पूर्वो नास्ति तौ ईकारोकारौ अंतौ यस्य एवं विधो योऽनेकस्वरः शब्दस्तस्य यावीकारोकारौ तयोर्यकारवकारौ भवत इत्यर्थः' वर्षाभूपुन
र्भूभ्यामतिरिक्तोऽन्यो यो भूशब्दांतः सुधीशब्दश्च तं वर्जयित्वा केवलभूशब्दस्यानेकस्वरत्वाभावादेवाप्राप्तेर्भ्वंतस्य प्राप्तौ प्रतिषेधः' एवं वि
धनियामकापेक्षायामाह वाग्रहणादिति वाशब्दस्य व्यवस्थितविकल्पार्थत्वादित्यर्थः' विवक्षेत्यनेन प्रयोगानुसारतोपयेषंस्मवस्था विज्ञानात् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
हग्भूकाराभ्यामप्यन्यस्येत्यवसेयम्' तथा गतिकारकपूर्वस्यैव नेह भुइ ॥

क्षिपो'परमपियोगनिसंज्ञाचगतिश्वेत्यादिलोकतोऽवगंतव्या'उत्वाविशादावुपसर्गधात्वव्यवयोः संयोगान्तनियमश्चेत्यनुवर्ततेसेः २ अत्रयद्यपिय
द्यार्थप्रयोगार्थमाह ॥ ः ॥ सेनान्यादीनामिति छंदस्येवआदिश्यन्तांगोनामित्याद्यपि आमेडः २ अत्रनियमश्चेत्यनुवर्त्ततेसेः २ अत्रयद्यपिपरत्वात्सं

सेनान्यादीनां वा मोनुट् वक्तव्यः सेनान्यां सेनानीनां आमेडः आवंतादीवंतान्नीशब्दाच्चोत्तरस्यङे एमादेशो भवति' सेनान्यां
सेनान्योः' सेनानीषु वातप्रमीशब्दस्य भेदः वातप्रमीः वातप्रम्यौ वातप्रम्यः' हे वातप्रमीः' हे वातप्रम्यौ हे वातप्रम्यः वात
प्रमीं वातप्रम्यौ वातप्रमीन् वातप्रम्या वातप्रमीभ्यां वातप्रमीभिः वातप्रम्ये वातप्रमीभ्यां वातप्रमीभ्यः वातप्रम्यः वात
प्रमीभ्यां' वातप्रमीभ्यः' वातप्रम्यः' वातप्रम्योः आमि नुट् वातप्रमीनां ङेनुसवर्णो दीर्घः वातप्रमी वातप्रम्योः वातप्रमी
षु' एवं यामणीप्रभृतयः सेनानीवत् ऊकारांतास्वयंभूप्रभृतयः' ऋकारांतपुंलिंगः पितृशब्दः' सेरा' ऋकारान्तस्य
स्य सेरा भवति स च डित् डित्वाट्टेर्लोपः पिता अर्यं च सुः ऋकारोऽभवति यं च सुपरे स च डित् हे पितः' हे पितरौ हे पितरः'
पितरं पितरौ पितॄन्' पित्रा' पितृभ्यां' पितृभिः पित्रे' पितृभ्यां' पितृभ्यः' पितुः' पितृभ्यां' पितृभ्यः' पितुः पित्रोः' पितॄणां' ङौ' ऋ
कारस्यार भवति ङौ परे' पितरि' पित्रोः' पितृषु' एवं जामात्रादयः नृशब्दः' ना' नरौ' नरः' नरं नरौ' नॄन्' न्रा' नृभ्यां' नृ
भ्यः' नुः' नृभ्यां' नृभ्यः' नुः न्रोः चखित्यरमाम्नोतितथापितह्योपसंभवान्निरवकाशत्वाच्च आ एवयं च सु १ कर्म्मणि कुल ङ्मा
शेपरत्वान्नुमा बाधान्नारप्रसंगः' नृणामेकोगम्यत्वमसिपयसामर्णौ बहुवेत्यादिप्रयोगसिद्ध्यर्थमाह ॥ ये रा ॥ ऋकारान्तस्य
-स ये रा भवति स च डित्

पंचसु परेषु सत्सु उकारान्तस्यापि क्रोष्टुशब्दस्य तृप्रत्ययान्तस्येव रूपं वक्तव्यं॥ कथंभूतेषु पंचसु घिषु॥१॥

नुर्वेति नृशब्दस्य नामिपरे वा दीर्घ इत्यर्थः नुर्वेति सूत्रमर्थतो व्याख्यातम् नुः रस्य च स्थस्तत्र स्य नुः आगमानुशासनस्यानित्यत्वान्नुमभावः लिंगवचनव्यत्ययौ वा ऋतोङ उरित्यत ऋत इत्यनुवर्तते तस्य च परत्वात्तावत्सात्राग्रहणे तिस्रः चतस्रः प्रियतिस्रो प्रियचतस्रा वित्यादौ ऋका

नुर्वा नामि दीर्घः नृशब्दस्य नामिपरे वा दीर्घो भवति नृणां नृणां नरि नृभ्यः नृषु हे नः हे नरौ हे नरः कर्तृशब्दस्य पंचसु विशेषः स्तुतार कारान्तप्रत्ययसंबंधिन ऋकारस्यार् भवति पंचसु परेषु कर्तृः सिः इति स्थिते परादेशस्तद्भवति सेः डित्वाट्टेर्लोपः कर्तारौ कर्तारः हे कर्तः हे कर्तारौ हे कर्तारः कर्तारं कर्तारौ कर्तॄन् कर्त्रा कर्तृभ्यां कर्तृभिः कर्त्रे कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः कर्तुः कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः कर्तुः त्रोः कर्तॄणां कर्तरि कर्त्रोः कर्तृषु एवं नप्तृ होतृ प्रशास्तृ प्रभृतयः उकारान्तस्य क्रोष्टुशब्दस्य भेदः उकारान्तस्यापि क्रोष्टुशब्दस्य पंचसु विषु तृप्रत्ययान्तस्येव रूपं वक्तव्यं क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारं क्रोष्टारौ शासितृप्रत्ययान्तवद्भावाभावात् क्रोष्टून् तृतीयादौ स्वरादौ तृप्रत्ययान्तता वक्तव्या क्रोष्ट्रा क्रोष्टुना क्रोष्टुभ्यां क्रोष्टुभिः क्रोष्ट्रे क्रोष्टवे क्रोष्टुभ्यां क्रोष्टुभ्यः क्रोष्टुः क्रोष्ट्रोः क्रोष्टुः क्रोष्ट्रोः क्रोष्ट्रोः क्रोष्ट्रोः क्रोष्टूनां नुडागमे कृते

रस्य ऋकारातिदेशान्नारजनश्चस्तकारसंबंधी स्वस्तृशब्दस्य ऋकारः शासितृप्रत्ययवद्भावादितिप्रत्ययवद्भावस्याभावस्तस्मात् पंचसु तृप्रत्यय वद्भावो विधीयते तृतीयादौ स्वरादौ च वेत्यवशिष्टशासितृद्भावइत्यर्थः ननु क्रोष्टुनामित्यवकथं यस्तृप्रत्ययान्तताभाव इत्यत ऊह॥

॥ कृताकृतप्रसंगी नित्यः कृतेऽपि प्रसज्यते अकृतेऽपि स विधिर्नित्य इत्यर्थः नित्यानित्ययोर्नित्यो विधिर्बलवानिति सत्रव यदा गमालक्षणेन गृह्यं
त इति हसादित्वम् ऋकारान्तादुत्पादि यद्यपि ऋदेर्नाविति केप्याहुर्द्वयो। नित्रहूयत्वलः एविद्युरित्यादौ ऋकारादयो हृस्वंतेन तथापि तदन्ता अप्र

कृताकृतप्रसंगी यो विधिः स नित्यः नित्यानित्ययोर्मध्ये नित्यविधिर्बलवान् ऋतो डुरि ऋतो डौ ऋतो ङेः ऋतो ङसिः ऋतो ङसुश्च ऋकारां
तान्तस्य सारान्ताः एकारान्ताश्चाप्रसिद्धाः ऐकारान्तः पुल्लिंगः सुरैशब्दः रै भि रैशब्दस्याकारादेशो भवति सकारभकारादौ विभ
क्तौ परतः सुराः स्वरादौ सर्वत्रायादेशः सुरायौ सुरायः हे सुराः हे सुरायौ हे सुरायः सुरायं सुरायः सुराया सुराभ्यां सुराभिः ।
त्यादि ओकारान्तः पुल्लिंगो गोशब्दः ओरौ ओकारस्यौकारादेशो भवति पंचसु परेषु गौः गावौ गावः हे गौः हे गावौ हे गावः
आमशसि ओकारस्यात्वं भवति अमि शसि च परे गां गावौ गाः गवा गोभ्यां गोभिः गवे गोभ्यां गोभ्यः ङसीत्यकारलोपः
गोः गोभ्यां गोभ्यः गोः गवोः गवां गवि गवोः गोषु एवं सुद्योशब्दः ग्लौशब्दस्य हसादावविशेषः स्वरादावावादेशः ग्लौः
ग्लावौ ग्लावः ग्लावं ग्लावौ ग्लावः ग्लावा ग्लौभ्यामित्यादि म

सिद्धा एवं एवेपि प्रचुरप्रयोगाभावान्नोक्ताः रैः २ सुच भ चरमत स्मिन्
स्मि रै इति सांकेतिकषष्ठ्यंतत्वात् षष्ठीनिर्दिष्टस्यान्तस्य अथवा रादयः ऐ रै इति षष्ठीतत्पुरुषे आ यादेशो यलोपे च संधिराधेः रैशब्दस्यैकार आ भव
तीत्यर्थः आमशसि आ अम् शसि समानपदत्वाकृताकारवर्जयरत्वमाख्यातान्तं स्मात्त्रततान्त्र संगः ॥ ० ॥ ० ॥ ॥

॥ इति सारस्वतप्रसादे स्वरांताः पुल्लिंगाः आपः आरूपः आप् तस्मात् तदंतादित्यर्थः तत्र श्रवणं ग्रामति क्रांतो नोति संदः ॥ जति यद्वेनेत्यादावे-
कदेशविकृतस्यानन्यत्वादावंतत्वेपि तत्कार्याभावः अंबादीनामित्यत्रादिशब्देन मात्रर्थकाकाल्लानादिसंग्रहः । अंबिकानां तु अंबादिभ्यो ।

इति स्वरांताः पुल्लिंगाः अथ स्वरांताः स्त्रीलिंगाः प्रदर्श्यंते तत्रावंतो गंगाशब्दः आवंतास्त्रियाम् अकारान्तान्नाम्नः स्त्रि-
याम्वर्तमानादाप्प्रत्ययो भवति 'आपः' आवंतात्परस्य सेर्लोपो भवति गंगा औरी आवंतात्पर औ ईकारमापद्यते अइए गंगे
गंगाः धिरिः आवंतात्परो धिर्भवति हे गंगे अंबादीनां धौ ह्रस्वः अंबादीनां धौ परे ह्रस्वो भवति हे अंब हे अक्क हे अल्ल अस-
संयुक्तानां एडलकवतीनां प्रतिषेधो वाच्यः हे अंबाडे हे अंबाले हे अंबिके इत्यादौ ह्रस्वो न भवति गंगां गंगे गंगाः टौसो-
रे आवंतस्य टौसोः परयोरेत्वं भवति अपादेशः गंगया गंगाभ्यां गंगाभिः ङितां यट् आवंतात्परेषां ङे ङसि ङस् ङि इत्येतेषां
यडागमो भवति गंगायां गंगयोः गंगासु एवं श्रद्धा मेधा शाला माला हेला दोला प्रभृतयः सर्वादीनां तु ङितां सुविशेषः य-
टोऽच्च आवंतात् सर्वादेः परस्य यटः सुडागमो भवति पूर्वस्य चायोकारो भवति सर्वस्यै सर्वाभ्यां सर्वाभ्यः सर्वस्याः स-
र्वाभ्यां सर्वाभ्यः सर्वस्याः सर्वयोः सर्वासां सर्वयोः सर्वासु आकारांतो जराशब्दः ॥ ॥ ॥ ॥

भिन्नत्वात्तद्ग्रसंगः ङितामङः इत्येषां ते ङितः तेषामित्यभिप्रेत्याह ङे ङसीत्यादि देशनियमार्थः देशस्य स्थानस्य नियमार्थ इत्यर्थः ॥

॥जरापाइत्यत्रनदंतविधेरिष्टत्वादेकदेशविकारेपिनिर्जराःजरशब्दयोःपुंनपुंसकयोरपिजरसवक्तव्यत्वाद्वाशब्दाद्वाहेजरेइत्यत्रजरसभा
वः इदुद्भ्याम् १ वेपुवइत्यतोवानुवृत्तेर्नित्यस्त्रीलिंगानामेवनादियन्नलिंगानांतुचिमूपदद्रुप्रभृतीनांशाकटायनात्वेषामपीच्छंतिस्त्री
जरायाःस्वरादौजरसवावक्तव्यः जराजरसौजरेजरसः जराजरसौजरेजरसः जराःजरसाजरयाजराभ्यांजराभिःजर
सेजरायैजराभ्यांजराभ्यःजरसः जरायाःजराभ्यांजराभ्यःजरसःजरायाःजरसोःजरयोःजरसांजराणांजरसिजरायां
जरसोःजरयोःजरासुहेजरेहेजरसौहेजरेहेजरसःहेजराः इकारांतःस्त्रीलिंगोबुद्धिशब्दः नस्यच प्रथमाद्वितीययोर्हरिश
ब्दवत्सिद्धिःपाबुद्धिंःबुद्धीबुद्धयःबुद्धिंबुद्धीः स्त्रीत्वाच्छसोनत्वाभावःबुद्ध्याबुद्धिभ्यांबुद्धिभिः इदुद्भ्याम्॥स्त्रियांवर्तमा
नाभ्यामिकारोकाराभ्यांपरेषांङितांवचनानांअडागमोभवतिबुद्ध्यैबुद्धयेबुद्धिभ्यांबुद्धिभ्यःबुद्ध्याःबुद्धेःबुद्धिभ्यां
बुद्धिभ्यःबुद्ध्योःबुद्धेःबुद्ध्योःबुद्धीनां स्त्रियांघोः इश्वउश्वघूतस्मान्इवर्णांतादुवर्णांताच्चपरस्यङेरामादेशोभव
तिबुद्ध्यांअडागमाभावेआमोऽप्यभावःबुद्धौबुद्ध्योःबुद्धिषु एवंमतिभूतिश्रुतिरुचिकृतिसिद्धिशांतिभ्रांतिआलि
शक्तिप्रभृतयः एवंधेनुरज्जुप्रभृतयःस्त्रीलिंगाःधेनुःधेनूधेनवःधेनुंधेनूधेनूःधेन्वाधेनुभ्यांधेनुभिःधेन्वैधेनवे
धेनुभ्यांधेनुभ्यःधेन्वाःधेनोःधेनुभ्यांधेनुभ्यःधेनोःधेन्वोःधेनूनांधेनौधेन्वोःधेनुषु ईकारांतःस्त्रीलिंगोनदीशब्दः
योध्योरितिविग्रहस्माचष्टेइश्वेतिनुप्रभावश्चानित्यत्वात्क्वाप्ययोनाअन्नापिनित्यस्त्रीलिंगयोरित्येवअडागमाभावेआमोऽप्यभावइ

हमेयः ३ हस्वमर्थईयवहसेयत्तस्मात् लक्ष्यक्षरत्वान्पूर्वत्वं सोज्रवा अत्रापि ईहपः ईपूईति विवक्ष्या निक्कांतः कौशांब्यानिः कौशांबिरित्यादौ सिलोपः।
भावः यद्यपि हसांतात्परत्वं योगांत लोपेनापि सिद्धिस्तथापि ककलोस्येड्यादीनां ककारांतानांक्विपि स्कोराद्योश्चेति विशेषस्य कलोपविधेः असंयोगेना
निष्टं स्यात्तथोर वेपुवडूत्पतोवानुकर्षणान्नित्यस्त्रीलिंगानां स्त्रीवज्जीमनिपुवंतानामिति व्यवस्थावसेया' अथानोरितितु अनिपुवंतोपलक्षणा
र्थं अन्यथा प्रकृष्टाधीः प्रधीरितिनित्यस्त्रीत्वेप्रधीशब्देकारस्यधातोर्हूस्वनानस्यात् इयुवंनत्वाच्च हे श्रीः हे भ्रूरित्यादौ न ह्रस्वत्वम् विमाननामुभ्यु

हसेपः सेर्लोपः हसांतादीवंतात्परस्य सेर्लोपो भवति' नदी' नद्यः' यो ह्रस्वः' इवर्णोवर्णयोरधातोः स्त्रियां यो परे
ह्रस्वो भवति हे नदि' हे नद्यौ हे नद्यः' नदीं नद्यौ नदीः' नद्या नदीभ्याम् नदीभिः ङितामट्' स्त्रियामीकारांतादूकारांता
च्च परे यां ङितां वचनानामडागमो भवति' नद्यै नदीभ्यां नदीभ्यः' नद्याः' नद्योः नदीनां' नद्यां' नद्योः' नदीषु' एवं गौरीसरस्व
ती ब्राह्मणी कुमारी किशोरी कलमीप्रभृतयः लक्ष्मीशब्दस्येवंतत्वाभावात् सेर्लोपो नास्ति लक्ष्मीः लक्ष्म्यौ लक्ष्म्यः' शे
षं नदीवत्' हे लक्ष्मि श्रीशब्दस्य ईवंतत्वात्सेर्लोपो नास्ति श्रीः

कुतः पितुर्गृहं इत्यादिप्रयोगाद्धीमुभ्रूः स्त्रीवदिति ह्रस्व इति केचित्' ननु ह्रस्वत्वे
ऊकारांतत्वाद्भवितिस्यादिति चेत्सत्यमेवपुवडूत्पतोवानुवृत्तेर्भवस्यपानह्रस्वविधानसामर्थ्याच्च' अन्यथा एज्ञोऊत्येवकुर्यात् स्त्रियां घारित्यतो ह्र
स्वदीर्घसाधारण्यानुवृत्तेरिवर्णोवर्णयोरित्युक्तम्' ङितां २ यद्यपि स्त्रियां घोरित्यतो ह्रस्वदीर्घसाधारण्यानुवृत्तिस्तथापि दूभ्यामित्यनेन ह्रस्वाभ्यां।
विकल्पेन विधानात्परिशेषादीकारांतादूकारांताच्चेत्युक्तम्' अत्रापि नित्यस्त्रीलिंगानामित्यर्थाव्यवस्थायां तु नवेभूभ्ये ३ ॥ ॥ ॥

त्याद्यवङ्भावः' लक्ष्मीशब्दस्येति लक्षेर्मुट्चेति मुट्प्रत्ययान्तत्वादित्यर्थः' तदुक्तम्' अवी लक्ष्मी तरी तन्त्री ह्री धी श्रीणामुणादितः सप्तानामपि शब्दानां
सुलोपो न कदाचनेति' स्त्रीशब्दस्येति' स्त्यायतेः स्त्री लेड ड्रट् टित्वाद् ङीवंतत्वादित्यर्थः ॥ स्त्रीभुवोः १ अमु अनवर्थ्यो ने अस्मात् इयङ्प्रत्यये धातो
रुवर्णाभावाद् इवस्थानावारंभः' वाम्शसीत्यत्र यद्यपि स्त्रीभुवोरित्यत एकयोगनिर्दिष्टानां सहवा प्रवृत्तिः सहवा निवृत्तिरिति भूशब्दस्याप्यनु
वृत्तिस्तथापि वाशब्दस्य व्यवस्थापनात् तस्य विकल्पः' नेयुवङित्यत्र वाशब्दस्याव्यवस्थितार्थत्वेन स्त्रीशब्दस्य वर्जितत्वेऽपि अटो विकल्पाभावान्नित्यम
स्त्रीभुवोः' स्त्रीशब्दस्य भूशब्दस्य च इयुवौ भवतस्तरे स्त्रियः' हे स्त्रि हे स्त्रियौ हे स्त्रियः' वाम्शसि' स्त्रीशब्दस्य अमि शसि
च परे वा इयादेशो भवति स्त्रियं स्त्रीं स्त्रियौ स्त्रीः स्त्रियः स्त्रिया स्त्रीभ्यां स्त्रीषु' शेषं नदीवत्' श्रीः' श्रियौ श्रियः' श्रियं श्रियौ श्रियः
श्रिया' श्रीभ्यां' श्रीभिः' नेयुवङ' इयुवङ्स्थानात् स्त्रियां वर्तमानात् ङितां वचनानामाडागमो भवति' स्त्रियास्तु नित्यं' श्रियै श्रि
ये' श्रीभ्यां श्रीभ्यः' श्रियः' श्रियाः' श्रीभ्यां' श्रीभ्यः' श्रियः' श्रियाः' श्रियोः' श्र्यादीनां वामीत्यनुवृत्तः' श्रियां श्रीणां' ङौ परेऽडाग
माभावे आमोऽप्यभावः' श्रियां' श्रियि श्रियोः' श्रीषु' हे श्रीः' एवं ह्री धी प्रभृतयोऽप्यनीवंज्ञाः' एवं भूशब्दो भ्रूशब्दवत्' वधूर्ज
म्बादीनां नदीशब्दवत्' वधूः' वध्वौ वध्वः' वधूं वध्वौ' वधूः' जम्बूः' जम्ब्वौ जम्ब्वः' हे जम्बु हे जम्ब्वौ' हे जम्ब्वः' ऋकारान्तो मातृशब्दः'
माता' मातरौ' मातरः' मातरं मातरौ' मातॄः' शसीति दीर्घत्वं शेषं पितृवत्' रैशब्दः सुरैशब्दवत्' नौशब्दो ग्लौशब्दवत्' गोशब्द
टिशेषं नदीवदित्युक्तम्' नेयुवङ' २ इयुवङ्वत् इयुवङ्स्थानात् येन विधिस्तदंतस्येति इयुवंतादित्युक्तम्' अत्रापि नित्यस्त्रीलिङ्गनियमात्सुश्रियेन
घे इत्यादावडप्रसंगः' श्र्यादीनामित्यत्र श्रीशब्दस्य प्रकारवाचित्वान्नित्यस्त्रीलिङ्गानां स्त्रीवर्जमियुवंस्थानानामुपादानात् ङीनां नाम्रू ॥ ॥

सा॰टी॰
सा॰प्र
२५

णामित्यादिसिद्धिः कुमारीमात्मन इच्छति कुमारीयति कुमारीयतीति कुमारी ईश्वरादौ स्त्रीप्रत्ययान्तप्रकृतिकान्नामधातोः क्विपि प्रकृतिवदिति वचनात्कुमा।
र्यै ब्राह्मणायेत्यादौ ह्रस्वमात्रागमात्‌ शावस्य अकारान्तत्वेन त्वराईविनीप्त्या मावपि सत्वादिपाठात्रे च स्त्रीत्वात्‌ नदीत्वाद्दुहितर्याया सा मातेति स
न्नेनेत्यत्रादय उदाहृता इति विचारविशेषस्त्रत्रैव वक्ष्यते ॥ ० ॥ इति सारस्वतप्रसादे स्वरान्ताः स्त्रीलिंगाः अनोम्‌ नपरकारात्मुखोच्चारणार्थं अ
कारान्तस्य ह्रस्वत्वेन आवर्त्यामात्येन नाम्राम्नेयो विधिरारभ्यते स तस्य बाधक इति लुको बाध इत्यर्थः अनेकाक्षरत्वेन ग्रहणात्सर्वस्यैवामः स्यान्तो
त्यमकारमात्रस्येनन्वत्रमु एव विधीयमानो सेरं स्याभावादीर्घत्वात्पेन सर्वस्य स्यात्‌ अमोऽप्यन्तस्यैव भविष्यति म्‌ विधिसामर्थ्यात्र लुगभावो पि भ

इति स्त्रीलिंगाः अथ स्वरान्ता नपुंसकलिंगाः अदन्तेषु अकारान्तो नपुंसकः कुलशब्दः तस्य प्रथमाद्वितीयैकवचने
ने अतोम्‌ अकारान्तान्नपुंसकलिंगात्परयोः स्यमोरम्‌ भवति अर्थो अमोऽम्‌ ग्रहणात्‌ लुग्वा इत्यर्थः अम्शसोः स्यात्‌ कुले
इमौ नपुंसकलिंगात्पर औकार ई आपद्यते कुले जस्शसोः शिः नपुंसकलिंगात्परयोर्जश्शसोः शिर्भवति शकारः स
र्वादेशार्थः गुणः शिः च सर्वस्य वक्तव्यः नुमयमः नपुंसकस्य नुमागमो भवति शौ परे यमयत्साहचर्यात्स्य न भवति मिट्‌
स्वाद्वितीयान्तरेव कृतः विधानीतिचेत्तन्नम्‌ अमोऽमस्यमविधौ कुलेपानीत्यादावनुस्वारोपि नस्यात्‌ म विधिसामर्थ्यात्‌ अत्र रसंकुलमित्यादि
प्रयोगात्सिद्धिप्रसंगात्‌ इमौ मधुनी इत्यादौ दीर्घ अवणार्थं दीर्घविधिः जस्शसोः १ जसः शसः ह्वर्ष्यान्तस्यानुबंधकग्रहणे न निरनुबंधकस्येतिपरि
भाषया वाशसपि हितीयाबहुवचनमेवेति कुंडशोरदन्तोत्यादौ शस्त्यपस्यतद्विवस्न न स्यात्‌ जस्शसोरिति षष्ठीनिर्देशात्‌ तस्य सामान्यवयवाद्ग्रहण
हरित्यादि गुरुरनेकवर्णादेशः नवगुरुत्वाश्र्यानेकाक्षरादेशोपलक्षकत्वेन शेरप्यनेकाक्षरत्वात्‌ सर्वादेशत्वसिद्धौ पृथग्ग्रुपादानमयार्थकमि

नोपधायाः नस्य नान्तस्य उपधा नोपधा तस्याः नेति सांकेतिकम् स्थानं शृथं गाव वा अत्र पयपि पंचखिति सामान्येनोक्तं तथापि वादी यो ह्यनुरिस

नो वानुवर्तनात् स्त्रीपुंसयोः पंचसु नपुंसके वसाविति विवेकः अथावित्यपि स्त्रीपुंसयोरेव क्लीबे नान्याभावात् इत्त्वन्यादेः २ अधावित्यस्या

न नुतेर्ई रपि अमो यवादस्समानाद्दीर्घो याधानोरित्यत्र कुधोः कः पौवेत्यनो वानुवृत्ते कर्मवस्ययाहे अन्यदित्यस्मैयाप्रसंगः यत्त्वन्यदित्यत्रामलुग

नोपधायाः नान्तस्योपधाया दीर्घो भवति शौ परे धिवर्जितेषु पंचसु नामिवन्तत्वाति कुलानि हे कुले हे कुलानि पुनरपि कु

लं कुले कुलानि शौ पंचैव वनं एवं मूलफलपत्रपुष्पकुटुवादयः त्वन्यादेः अन्यादेर्गणात् परयोः स्यमोः स्तु भवति शा

कारः शित्कार्यार्थः उकार उच्चारणार्थः वावसाने अवसाने वर्तमानानां नाम्नां जवा भवति चपा वा अन्यत् अन्यद् अन्ये

अन्यानि पुनरपि अन्यत् अन्यद् अन्ये अन्यानि अन्यतरत् अन्यतरद् अन्यतरे अन्यतराणि इतरत् इतरद् इतरे इतराणि एक

तरत् एकतरद् एकतरे एकतराणि एकतमत् एकतमद् एकतमे एकतमानि शेषं सर्वशब्दवत् एते चान्यादयः इकारान्तः अस्थि शब्दः न

पुंसकात्स्यमोर्लुक् नपुंसकलिंगात् परयोः स्यमोर्लुग् भवति अस्थि नामाद्य क्रमप्राप्ते घौ च गुणो नपुंसके धौ वा गुणो

वक्तव्यः हे अस्थि हे अस्थे हे अस्थिनी हे अस्थीनि उत्तमे हि सं वाधने नपुंसक स्विह एवं सां तं तथा नान्तमथाप्यदंतं माध्य

ध्यं दधिनि वक्षि गुणात्वि गंतेन नपुंसके आप्रयपदं वा रिष्टः १ भावस्त्वा त्वापि क्लु विधानसामर्थ्यादेव लोपाभाव इति तदसत् येन नाप्राप्ते

येनास्तुक्तोः प्राप्तयोः स्तुविधेलस्य वादत्वात् विधानस्यच स्यमोरेव सार्थकत्वात् आदिशब्देन डतमान्ताः पंचोपादीपते एकतरस्य च डतरस्यान्तत्वेपित्र

सा॰ टी॰ नामिन एव स्यान्नेभवंतीति नियमात्त्वयो नामिनः स्यानिनोक्त्याः आजवमनुष्टणां नपुंसके इत्यादि पठति पूर्वाचार्यसंमति माह उक्तहोति मध्येदिन
सा॰ प्र॰ स्यापत्यं माध्यंदिनिः आचार्यः उशनसः उशनस शब्दस्य त्रिरूपं त्रपाणां रूपाणां समाहारस्त्रिरूपं त्रीणी रूपाणीत्यर्थः वशि कामयते तत्था उशनेदृउ आल
२९ वर्णानेन पुंसके गुणांच वशिनेदो नवार्थ माम्र पद्गोनाणां मध्ये पूर्वे इत्यर्थः ॥ नामिनः स्वरविभक्तिकाराद्विभक्ति स्वर एव न दृश्यन यादौ अचा
स्यांश्च शस आदिर्षे यामित्यतदृणां संविज्ञानबहुव्रीहिरपणान् पांसंविहाय षष्ठ्यादावित्यर्थः नदुयादानंच वर्णोर्व उमित्यादावनदृत्यर्थयनुप्रिया
स्त्रः शुनः पथ्येन्मारोपुंक्षिशाक्षिपरेपिसाम्रर्थतादितितदृयुतंयाणिन्यादिविसेधानत्रस्मामिति बहुवहुवचनेन आस्य दधिशाक्थिअक्षिशा
व्रां गृह्यंते अव्रतदंतविधेरथास्त्वात्रिपदआंगांडगोनेत्याघयिनामिनः स्वर इति नुमसिद्धेऽपि पुनर्नुम्विधानं टानास्त्रियामितिनाभावार्थ
नामिनः स्वरे नाम्यंतस्य नपुंसकलिंगस्य नुमागमो भवति स्वरे परे इमौ अस्थिनी अचास्याशसादौ अस्यादीनां नुमागमो
भवति इकारस्य चाकारो भवति शसादौ स्वरे परे अल्लोपः स्वरे अम्वयमाक्ष शसादौ नांतस्योपधाया अकारस्य लोपो भवति
शसादौ स्वरे परे मकारवकारांतसंयोगादुत्तरस्य न भवति अस्थ्ना अस्थिभिः अस्थ्ने अस्थिभ्यां अस्थिभ्यः अस्थ्नः अस्थि
भ्यां अस्थिभ्यः अस्थ्नः अस्थ्नो ॥ मितिकश्चित्तदयुक्तम् विशेषुत्वात्स्वत्वावान्नाप्यामिनुडभावार्थत्वम् यस्त्वादेवसोने अत एव नुमंत सेति
वमनुतः प्रियदध्ना ब्राह्मणेनेत्यादावनपुंसकेपितुम्विधयर्थनमविधेरप्यावयपकत्वात् अल्लोपः योगीपुरुषेन विधिलदंतस्येति मकारवका
रांतपुत्रसंयोगांतस्मादुत्तरस्य न भवतीत्यर्थः आमानोना अतिषेधइति अकारः अतिषेधार्थः अत्र शसादावित्यत्र दृणां संविज्ञानबहुव्रीहेरानइत्या
दिसिद्धिः वन्ने वकुल शब्दात्तशसः शोपरे नुमि अल्लोपः स्यादिति चेन्नस्य मध्यवर्तिविप्रतिषेधेन नोपधायाइति दीर्घविधौ सति अतो भावाल्लोपा

ऽत्र ग्रामाद्यविति वाव्यवसेयानुमंतस्यामीत्यस्य वक्ष्यत्वेन प्रयोगानुसारित्वात्स्यामिति ज्ञापकाद्यामिविशेषणेन दीर्घाप्रसंगः॥ वेड्योरईस्त्र
ङिः स्वरे ईतयोः अस्य युक्ता हिति अत्राप्यनुवर्तनीयं अत एव पञ्चम्यादावप्रसंगः नपुंसकस्य षष्ठी निर्दिष्टत्वात् स्वादेशोऽस्येव न सुवा कर्त्तु
वेड्योः ईड्योः परयोर्वा अकारस्य लोपो भवति अस्थनि एवं दधि सक्थि अक्षि शब्दाः दध्ना दधिभ्यां दधिभिः सक्थ्ना।
क्थिनी सक्थीनि सक्थ्ना सक्थिभ्यां सक्थिभिः अक्ष्णा अक्षिभ्यां अक्षिभिः इति पूर्ववत् प्रक्रिया नपुंसकस्य ह्रस्वः
नपुंसकस्य ह्रस्वो भवति नपुंसकात्स्यमोर्लुक् ग्रामणि नामिनः स्वरे ई औ ग्रामणिनी ग्रामणीनि नामिनः स्वरे नोपधायाः
इति दीर्घः टादावुक्तपुंस्कं पुंवद्वा उक्तपुंस्कं नाम्यन्तं नपुंसकलिंगं टादौ स्वरे परे पुंवद्वा भवति नामिनः स्वरे ग्रामणि
नां ग्रामण्या ग्रामणिभ्यां ग्रामणिभ्यः ग्रामण्ये ग्रामणिने ग्रामणिभ्यां ग्रामणिभ्यः ग्रामण्यः ग्रामणिनः ग्रामणिभ्यां
ग्रामणिभ्यः ग्रामण्यः ग्रामणिनः ग्रामण्योः ग्रामणिनोः ग्रामण्यां नुमंतस्यामिति दीर्घः नामिनः स्वरे ग्रामणीनां ग्रामण्ये
ग्रामण्यां ग्रामणिनि ग्रामण्योः ग्रामणिनोः ग्रामणिषु हे ग्रामणे हे ग्रामणि हे ग्रामणिनी हे ग्रामणीनि अतोम् सोमपं सोमपे सोम
पानि सोमपेन सोमपाभ्यां सोमपैः सोमपाय सोमपाभ्यां सोमपेभ्यः इति पूर्ववत् उकारान्तो मधुशब्दः नपुंसकात्स्यमो
लुक् मधु नामिनः स्वरे इति नुमागमः मधुनी जश्शसोः शिः नोपधायाः इति दीर्घः मधूनि पुनरपि मधु मधुनी मधूनि
लमित्यादौ टादौ च एकप्रवृत्तिनिमित्तत्वेनोक्तः पुमानेनेति उक्तपुंस्कं अन्योन्यप्रवृत्तिनिमित्तत्वेन नपुंसकत्वे पिपीलादीनां न पुंवद्भावः ॥ ॥

नद्रुत्क्रमपीलुर्वृक्षः फले पीलु नेन तु पीले वृक्षे निमित्तं पीलुत्वं तत्फलेषु नास्तीति अत्र वृक्षे पीलुशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं पीलुजातिः फले तु पीलु
त्वं जात्यवच्छिन्नपीलुजन्यत्वमिति उक्तं च एक एव हि यः शब्दस्त्रिषु लिंगेषु वर्तते एकमेवार्थमाख्याति उक्तपुंस्कं तदुच्यते इति ऐकारान्तादीनां सु
रैप्रभृतीनां ह्रस्वादेशो मध्यस्थस्य रणामिकारोकारौ वक्तव्याविति सुरि सुरिणी सुधु सुधुनी सुनु सुनुनी तृतीयायां च वा पुंवत् सुरिणा सुराया सुधुना सु
धुवा सुनुना सुना वा इत्यादयो ज्ञेयाः ॥ इति सारस्वतप्रसादे स्वरान्ता नपुंसकलिंगाः ॥ पंचस्वनडुह इति ॥ अनडुहश्चेति सूत्रे रोऽन्यर्थः सूत्रे च इतोऽन्यच

ऋकारान्तः कर्तृशब्दः नपुंसकात्स्यमोर्लुक् कर्तृ नामिनः स्वरे इमौ नुः कर्तृणी नोऽनन्ते कर्तॄणि कर्तृ ॥ र ऋ रं कर्त्रा कर्तृणा कर्तृ
भ्यां कर्तृभिः कर्त्रे कर्तृणे कर्तृभ्यः ओनो डः ङः स च डित् डिति टेः कर्तुः कर्तृणः कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः कर्तुः कर्तृणः कर्त्रोः कर्तृणोः
कर्तृषु हे कर्तृ हे कर्तृणी हे कर्तॄणि ऐकारान्त अतिरैशब्दः रायमतिक्रान्तमतिरि कुलं नावमतिक्रान्तमतिनु जलं उकारान्तउ
पगुशब्दः उपगता गावो यस्य तदुपगु इति स्वरान्ता नपुंसकलिंगाः ॥ अथ हसान्ताः पुल्लिंगाः ॥ तत्र पूर्वं हकारान्तः पुल्लिंगो
अनडुह्शब्दः नामसंज्ञायां स्यादयः पंचस्वनडुह आमागमो वक्तव्यः सावनडुहः अनडुह्शब्दस्य सौ परे नुमागमो भवति

स्वित्यतः पंचसु चतुर्ष्वित्यर्थः नेत्यनंतरं नः आम्शसोर्चेति पदान्यनुवर्तन्ते अनडुह्शब्दस्यामागमो भवति पुंसि पंचसु नपुंसके शौ च कारात्स्त्रियां
वानेत्यस्य अनडुहौ अनड्वाही तथा स्वनडुहौ स्वनड्वांहि हिड्डुं नन्तत्र नुमिह कारस्य हसत्वाभावान्नस्यापदान्ते हसेऽन्त्यस्यागमे कथमनुस्वार इति
वेन्नत्यं नस्यापदान्त इति योगविभागात्स्यात् सौ रस्त्र च नुमागमो विरोधाभावात्समावेशः ॥ ॥ ॥ ॥

संयोगांतस्य २ रसे रसाद्यो विभक्ताविवित्यर्थः रसे इत्यनुवृत्तिसामर्थ्याद् गावयव संयोगांतत्वमाश्रयणीयं ततश्च नस्तोत्रमित्यादौ सकारस्य संयोगांत
त्वाभवः पुंभामित्यादौ च भवति अनड्वानित्यत्र वसांरसे इति दत्वमाप्नावपि नुम्विधानसामर्थ्यात्र थौ २ अत्र चतुरम्भो वेत्यतः चतुर इत्यस्यानुवृत्ते
र्हे प्रियचत्वर इत्यप्राप्यम् हेहयोः अगृह्यत्वात्संभ्रमसंगः अत्र च अम्विधानसामर्थ्याद्दोमोपवादः अन्यथा विशेषाभावात्तुम्भवत्येव वसो २
वसामिति बहुवचनं बहुपलक्षकमित्यभिप्रेत्याह वसुलंसित्यादि वसोः अन्ययत्वात्सम्यग्ग्रहणेन नदंन सेति वसंतस्येत्यर्थः सोपि सांतस्य वेति
संयोगांतस्य लोपः संयोगांतस्य लोपो भवति रसे पदांते च रेफादुत्तरस्य सकारस्यैव लोपो नान्यस्यहसेयसे लोपः हसांता
शीवंतानां च यरस्य से लोपो भवति उअनडुहितिवत्वं लोप विधिसामर्थ्यान्न दत्वम् अनड्वान् अनड्वाहो अनड्वाहः अनड्वाहं अ
नड्वाहो अनडुहः अनडुहा अनडुद्भ्यां अनडुद्भिः वसांरसे वसुस्रंसुध्वंसुअंसुं अनडुह इत्येतेषां रसे पदांते च दत्वं भवति
अनडुहे अनडुद्भ्यां अनडुद्भ्यः अनडुहः अनडुहोः अनडुहां अनडुहि अनडुहोः अनडुत्सु खसे चपा जसानां
अनडुहे अनडुहे अनडुद्भ्यः अनडुद्भ्यां अनडुहः उवं स्वरहीनं परेणसंयोज्यं हे अनड्वन् हे अनड्वाहौ हे अन
ड्वाहः अनडुह शब्दस्य धौ परे आमागमो भवति सा वनडुहः उवं स्वरहीनं परेणसंयोज्यं हे अनड्वन् हे अनड्वाहौ हे अन
धावम् अनडुह शब्दस्य धौ परे आमागमो भवति सा वनडुहः उवं स्वरहीनं परेण संयोज्यं हे अनड्वन् हे अनड्वाहौ हे अन
ड्वाहः इत्यादि गोदुह शब्दस्य भेदः दादेर्घः दादेर्धातोर्हकारस्य घत्वं भवति धातोः रसे परे नाम्नि पदांते च गोदुघस्ति
विद्वानित्यादौ मदभावः पूर्वं दत्वे चासंयोगांतलोपः दादेः २ दादित्वं धातुपाठोपदेशावस्थायामपेक्षितम् अत एव अधोक् इत्यादौ अडागमे कृते
सतिपदागमाप्तदुहोपेन नृहृतत्वमिति अकारादित्वेप्युपदेशावस्थायां दादित्वाद्धत्वमेव दामलिहमात्मन इच्छति दामलिह्यति दामलिहतीति दाम
लिट् इत्यादेर्नामधातोर्दादित्वेपि

वाहोवौ शसादौ स्वरे॥ धातो र्वाहो वकारस्यौकारादेशो भवति वावसाने भारवाट् भारवाड् भारवाहौ भारवाहः भारवाहं भारवाहौ
भारौहः १

गईतिगई समाप्तम् ... मलिहादौ चनगई समासान्नगई भीयतिगई १

सा॰ टी॰ आदिज्जवानां ४ अत्र वावसाने इत्यनेनो वानुवृत्तेर्यथासंख्ययाजं भवतीति तत्र युक्त्वा दोनत्थादेशमलिहादौ ... वावसाने २ विरामोऽवसानमित्यवसानं प्रसिद्धमेव अत्र च

सा॰ प्र॰ भीयतीति गई भत्त्वादौ मध्यवर्तिनो यदिद् कारस्य भभत्वं नाघस्याधिगकारस्य वावसाने २ ... वावसाने वर्तमानानां भसानां जबास्वपाश्व

२८ रसे च पाभसानामित्यतः च यादुत्तिभजवा इत्यत्र ज वाद्यनुवर्तते नश्च वा शब्दस्य चार्थत्वात् वसाने वर्तमानानां भसानां जबास्व पाश्व

आदिज्जवानां भभांतस्य भभारख्यो॥ धातो र्भभांतस्यादे र्वर्तमानानां जवानां भभा भवंति सकारे ध्वशब्दे च परे नाम्नश्च गोदु

रसे पदांते चं वावसाने अवसाने वसाने वर्तमानानां भसा वा जवा भवंति चपा वा गोधुक् गोधुग् गोदुहौ गोदुहः गोदु

हं गोदुहौ गोदुहः गोदुहा भकारादेशो दादेर्घ इति घत्वे आदिज्जवस्य दकारस्य भभे धकारे च कृते भभे जवाः गोधुग्भ्यां

गोधुग्भिः रवसे च पाभसानां क्विलात्षः सः कृतस्य त्रि यत्वे कृषसंयोगे क्षः गोधुक्षु हे गोधुक् हे गोधुग् हे गोदुहौ

हे गोदुहः मधुलिह शब्दस्य विशेषः होढः धातो र्हकारस्य ढत्वं भवति धातो र्भसे परे नाम्नश्च रसे पदांते च वावसाने मधुलि

ट् मधुलिड् मधुलिहौ मधुलिहः हे मधुलिट् हे मधुलिड् हे मधुलिहौ हे मधुलिहः मधुलिहं मधुलिहौ मधुलिहः मधु

लिहा मधुलिड्भ्यां मधुलिड्भिः तुरासाह शब्दस्य भेदः सहेषः साढि साढिहयेत्र निसहे र्धातोः सस्य कारस्य षकारादेशो

भवति तुरषाट् तुरषाड् इत्यादि दुहादीनां घत्वं ढत्वं वा दुहादीनां धातूनां घत्वं ढत्वं वा भवतः रसे पदांते च मित्रध्रुक्

भवंतीत्यर्थः विकल्पार्थत्वेन भसानां च यजवो वेत्यर्थे इत्यत्र यंस्यान्तहोढः २ नाम्नो रसे इत्युक्ते ल्हीं इत्यत्र हुतेदुत्वादौ धातो रसे परत्वेन

लोपश्च पुनः संधिरिति नियमाद्दीर्घत्वं न ।। पृ० शु० टि

ढत्वं द्रुहादीनामिति आदिशब्दान्मुहस्नुहष्णिहां ग्रहणं नेत्यत्रापि वार्थो वाशब्दः अन्यथा घत्वढत्वाभावे तन्नीयं रूपं स्यात् क्वचित्तु घत्वं ढत्वे वे
वेति पाठः तदा ढत्वे सति घत्वं वा भवतीत्यर्थः तन्न द्रुहेर्दृष्टीति व्यस्मादेव वाकाभेदेन तत्क्वचिच्च सूत्रपाठादौ द्रुहां वेति सघत्वस्य पूर्वत्तः तत्र
अद्रुहादीनां घत्वं वा भवति घत्वाभावे चोपसर्गान्तः ढत्वमिति सूत्रार्थो दर्शितः चतुराम् विसर्गलोपे छांदसः संधिः चतुरङ्गिसांकेतिक

मित्रद्रुहौ मित्रद्रुहः मित्रद्रुहं मित्रद्रुहौ मित्रद्रुहः मित्रद्रुहा हसे ज वा मित्रधुग्भ्यां मित्रधुड्भ्यां इत्यादि एवं तत्वमुहस्नुह
शब्दः रफान्तश्चतुरशब्दान्नित्यमव च नाम चतुरामशौ च चतुरशब्दस्यामागमो भवति पंचसु परेषु शौ च चत्वारः चतु।
रः चतुर्भिः चतुर्भ्यः रः सः संख्यायाः रेफान्तसंख्यायाः परस्यामो नुडागमो भवति रात्त्वं द्वित्वं च चतुर्णां चतुर्षु नकारान्तो राज
न्शब्दः नोपधायाः इति यं च सु दीर्घः नाम्नो नो लोपश धौ नाम्नो नकारस्य नाम अजस्य लोपश्च भवति रेसपदान्ते चाधो रा
जा राजानौ राजानः राजानं राजानौ अल्लोपः स्वरेऽम्वयुक्तात् छः सादौ ह्लोश्च मिश्रुरिति स्तुत्वेन जकारः जञोर्ज्ञः जकार
ञकारयोर्योगे ज्ञो भवति राज्ञः राज्ञा राज्ञो राजभ्यः रवे ङौ राज्ञि राजनि राज्ञोः राजसु इत्यादि एवं यज्वन् आत्मन् ब्रु
धर्मन् मभृतय अम्ब युक्ता दिति विशेषणात् अल्लोपो नास्ति यज्वनः यज्वना इत्यादि एवं नपुं वन् मघवन् शब्दानां
पंचसु राजन्शब्दवत् प्रक्रिया शसादौ तु विशेषः षट्संज्ञं वा पंचत्वे प्रनुवृत्तिसामर्थ्यात् प्रियचत्वार इत्यादौ गोणत्वे पि रः २
संख्यायाः इत्यनेन नसे संख्या वाचित्वे एवं गोणत्वे तु प्रियचतुरां प्राधान्ये तु परमचतुर्णां ह्लोर्विसर्गा इत्यत्र वानुकर्षणात् ह्लो काद्वा चतुर्ष्विन्या

सा॰टी॰
सा॰प्र॰
२९

मघवन शब्दस्य वकारस्यो त्वे कृते उक्रो र कृते ॥१॥

मः ४ नाम्नो नइति सामानाधिकरण्यसामानाधिकरण्येपक्षे नकारान्तस्य नाम्नइत्यर्थः नकारान्तत्वं चोपदेशावस्थायामेव लोपस्यादेश
विशेषत्वात्स्वशीर्ष्णेत्यत्र नान्तस्य अन्यथा नरनारायणादिवादिभूतस्यापि नस्य लोपप्रसंगः तथा सुहिनमशानइत्यादावुपदेशकालेनान्त
त्वाभावान्नलोपप्रसंगः सोनोधातोरित्यादिना मस्य नकारादेशात् अधातोरित्यस्य उदेरप्युपलक्षणत्वादिकत्वात्परमेमोमइत्यादौ डावपिन
लोपाभावः जश्शोरीइत्यत्र जकारान्तरेण अकारेण योरीगेनइत्यर्थात् ब्रवाज्ञानानीत्यादौ नवकम्मत्वात् ॥ श्वादेः वसोर्व उमित्यतो व उमित्यनु
वर्ततेः जनश्च वकारेणोक्तः अः वइत्यर्थो व धारणान्तस्वरस्योत्वं वकारमात्रोत्वेतु अकारस्य वर्णस्यात् नचाकारस्यात्लोपः स्वरेइतिलोपः
[illegible]ः श्वादेर्वकारस्य उत्वं भवति शसादौ स्वरेपरेतद्धिते ईपिइकारेवं शुनः शुना श्वभ्यां श्वभिरित्यादि [illegible] नशब्दस्य व
कारस्योत्वे कृते [illegible]वर्णोश्छेधः सहयूनः यूनां युवभ्यां युवभिरित्यादि [illegible]थिन्शब्दस्य भेदः इतोत्स्व[illegible] पथ्यादीनामिकारस्या
कारादेशो भवति एवं च सुपरेषु थोन्थः पथ्यादीनां थकारस्य नुडागमो भवति पंच सुस्यादिषु परेषु पंथ नश्चित्इति स्थिते आत्मोप
थ्यादीनां टेरात्वं भवति सौ परे पंथाः पंथानौ पंथानः आत्वविधानात्रसेर्लोपः हेपंथाः पंथानं पथा नौ पथ्याटेः पथ्यादीनां टेः।
र्लोपो भवति शसादौ स्वरे परे नं रे पथः पथा पथिभ्यां पथिभिरित्यादि [illegible] मथिन्ऋभुक्षिणशब्दौ [illegible] नशब्दस्य भेदः स्यादिति वाच्यं
नमस्यैकवचने लोपविकल्पात्मसेश्व वणप्रसंगात् ग्रामाद्यविमादिक्षिप्रादौ पीकारेवेत्युक्तमक्षविदीपिइतिसूत्रमनत्रच इस्वई इत्यनयोः समाहा
रेईदृत सिन्निसधिकारः शुनीमघोनीयुवतीत्यादौ निपातनात्रईकारे वशोभनाय्वानोः वयोकुलपोस्तेसु यूनीइत्यादि मघकोटिस्य मघनं मघः मघो
स्यास्तीति मघवान् मघवंतौ इत्यादि वस्यपोमघव च्छ्वेदान्यत्र व [illegible] अपथाटेरित्ततः पथामित्यनुवर्त्ततेतत्र पथामिति बहुवचनेन मथिन्ऋभु

इति नियमार्थः सिद्धे सत्यारंभो
इनां अत्रापि बहुवचनस्य बहुत्वात् यथाकृतानामभिधेयत्वात् हन् इत्यादि इनः अपि यत्नादित्वं गमयन्तो यथा पाठ इत्यनेन न सिद्धे विनियमार्थः । सिद्धे सत्यारंभो
नियमो येति न्यायात् हनः ४ हन् हनः घनेत्युक्ते हनो घत् इत्यतो हन इत्यनुवर्तनीयं तत्र हंते कारे परे हंते हस्य घत्वं भवतीत्यर्थः अन्यया वृत्रह
याद्वृत्रहन्नमत्ते तु हावेत्यत्रापि प्रसंगात् तत्र हकारव्यवहितपरत्वसंभवात् हाव्यवधानपरत्वं ज्ञाप्यत्वं तु धातोरिति विवेकः एवं वृत्रह
इनां शौ सौ इन् हन् पूषन् अर्यमन् इत्येतेषां शौ सौ चाधीपरे उपधाया दीर्घो भवति दंडी दंडिनौ दंडिनः हे दंडिन् दंडिनं दंडिनौ दं
डिनः दंडिना दंडिभ्यां दंडिभिः इत्यादि ब्रह्महा हो ब्रह्महणौ ब्रह्महणः हे ब्रह्महन् हे ब्रह्महणौ हे ब्रह्महणः ब्रह्महणं ब्रह्महणौ
शसादौ अकारलोपः हनो घ हंते धातोः हकारस्य घकारो भवति नकारे ञ्णिति च परे घसंयोगेणत्वनिषेधार्थः ब्रह्मघ्नः ब्रह्म
घ्ना ब्रह्महभ्यां ब्रह्महभिः इत्यादि पूषा पूषणौ पूषणः हे पूषन् हे पूषणौ हे पूषणः पूषणं पूषणौ षणो न्नः षकारणकारसं
योगे न्नो न भवति शसादौ स्वरे परे पूषन् शब्दस्य शसादौ स्वरे वा टेर्लोपः पूष्णः पूष्णा पूषभ्यां पूषभिः पूष्णो डे हिलोपो वेति के
चित् पूष्णि पूषणि पूषणि पूष्णोः पूषसु अर्यमा अर्यमणौ अर्यमभ्यां इत्यादि संख्याशब्दाः पंचन् प्रभृतयो बहुवचनांता
स्त्रिपुंनपुंसकाः पंचन् जस् इति स्थिते जश्शसोर्लुक् षकारनकारांतसंख्यायाः परयोर्जश्शसोर्लुक् भवति प्रत्ययलोपे
प्रत्ययलक्षणं लुकि न तन्निमित्तं पंच पंच पंचभिः पंचभ्यः २ णान्वित्यादावसंगः घसंयोग इति क्वचित् इकपघणत्वहेतुरिति कचित् न्वाइने
रकारपूर्वस्यैवेत्यर्थात् संयोगे च तदभावात् सात्वं नेत्यर्थः जश्शसोः १ ष्ण इत्यनुवर्तनात्र च उपदेश काल एव ष्णांतत्वविवक्षणात् कृतानीत्यादौ लोपा

दीर्घाकारलोपादिश्रामावाहलुकातिलुक्शब्देनवर्णादर्शनेसतितन्निमित्तमंगकार्य्यनभवतीत्यर्थः॥ हसः षचनच हसात् हलात् अत्रापि संख्यायाः आ
धात्स्यपरमपंचानामित्यादौभवत्येवगौणत्वेतुप्रियपंचानामित्यादौनंअवृनः इ वासुइत्यनेनात्वपक्षेएवंवडौविधिः अत्रापिसंख्यायाइत्यनुवृत्ते
गौणात्वेनात्वनवडौवसुनोवासुइत्यचआइतितृतीयैकवचनेनसुइतिसप्तमीबहुवचनेनचप्रत्याहारग्रहणाद्त्रात्वाभावएवंपघत्रांतस्याह्वि
स्नः षकारनकारांतसंख्यायाः परस्याम्नोनुडागमोभवतिनोपधायाइतिदीर्घः नाम्नोनोलोपशधौ पंचानांपंचसु एवंस
मन्नवन्दशन्अष्टनजयः अष्टनोवाडौ अष्टन्शब्दात्परयोर्जश्शसोर्वाडौभवतिडित्वाट्टिलोपः अष्टौ अष्ट अष्टौ अ
ष्ट 'वासु' वा आ आ सु अष्टन आसुपरासुविभक्तिषुवाआत्वंभवति अष्टभिः अष्टाभिः अष्टभ्यः अष्टाभ्यः २ अष्टानां
अष्टसु अष्टासु मकारांत इदम्शब्दः इदमोमः पुंसि इदम्प्राक्दस्यपुंसिविषये अयमादेशोभवतिसिसहितस्य अयं द्वि
वचनादौ मदादेशे रस्यादौ विन्यकारः इद्औइतिस्थिते दश्च मः त्यदादीनांदकारस्यमत्वंभवतिस्यादौपरे इमौ इमे
सर्वादित्वाज्जसी त्यदादीनांअभावः इमं इमौ इमान् 'अनटोसोः' इदमोऽनादेशोभवतिटौसोःपरयोः अनेन ॥

निडित्करणंसामर्थ्यात् गौणत्वेप्यात्वंजश्शसोरौपूर्वंवैपक्षेइत्यस्यचानादरः एवं 'अष्टानामित्यत्रनुडितिस्यात्तत्वंआत्वेवाउपदेशकालेनकारान
त्वान्नुट् आत्वाभावेपिनुडिउपधादीर्घेचरसादिपरत्वेननलोपइतिसमानरूपत्वादेकमेवरूपम् 'इदम्ः इ' अनेकवर्णत्वात्सर्वस्यमका
रांतत्वाद्इसेयः सेलोपः हे अस्मकौ ब्राह्मणी इत्यादौ संबोधनसंभवेपिप्रत्युदाहरणयोगाभावोक्तिः ॥ ॥ ॥ ॥

रूप्यः भिस् अः त्यादादेशे रः स्यादावित्यकारे सिद्धेऽपि पुनर्विधानसामर्थ्यात्सर्वस्यैवेत्यन्ये तदसत् त्यादादेशे रिति ठेरकारविधानात् अनेनैवेदमः षष्ठी
निर्दिष्टत्वेनान्त्यस्येति वैयर्थ्याभावात्। अन्ये तु अः इत्यस्य विसर्गपरत्वेन गुरुत्वात्सर्वस्येत्याहुः तदपि मंदं गुरुशब्दस्थाने कास्वरपरत्वप्रतिपादना

रूप्यः इदमः सकारे मकारे च परे अकारो भवति कृत्वात्स्य अद्वा त्यात्वं आभ्यां भिस् भिस भिस इदमदसोर्भिस् भिसैव भवति नम
कारस्याकारः एभिर्बहुत्वे एभिः अस्मै आभ्यां एभ्यः अस्मात् आभ्यां एभ्यः अस्य अनयोः एषां अस्मिन् अनयोः एषु किम्
शब्दस्य त्यदादेशे रः स्यादाविति सर्वत्राकारे कृते सर्वशब्दवद्रूपम् कः कौ के को कान् इत्यादि धकारान्तः तत्वबुधशब्दः तस्य
रसे पदान्ते चाद्विजवानामिति मकारवावसाने तत्वभुत् तत्वभुद् तत्वबुधौ तत्वबुधः हे तत्वभुत् हे तत्वभुद् तत्वबुधं तत्व
बुधौ तत्वबुधः तत्वबुधा तत्वभुद्भ्यां तत्वभुद्भिः इत्यादि जकारान्तः सम्राज्शब्दः कृशभ्रस्जादेः षः छकारान्तस्य प्रा।
कारान्तस्य षकारान्तस्य च राज् यज् सृज् मृज् भ्राजादेश्च षकारो भवति धातोर्झसे परे नाम्नश्च रपदान्ते च घोटः वकारस्य
डत्वं भवति धातोर्झसे परे नाम्नश्च रसे पदान्ते च वावसाने टकारडकारश्च सम्राट् सम्राड् सम्राजौ सम्राजः सम्राजं स
म्राजौ जः सम्राजा सम्राड्भ्यां सम्राड्भिः इत्यादि एवं विराजादयः दकारान्ताः त्यद् तद् यद् एतद् शब्दाः तेषां त्यदादेः
श्चेः रः स्यादाविति सर्वत्राकारे कृते सर्वशब्दवद्रूपं नेपं

न्कृशभ्रस्जादेः षः इत्यादौ षः इत्यस्यापि विसर्गपरत्वेन गुरुत्वात् अथ त्यासर्वादेशप्रसंगात् अप्रयोगे विसर्गश्च वर्णाश्च बलत्वऽस्मोऽयंष्ठ ॥ ॥

सीत्यत इदम इति विभक्तिविपरिणामेन प्रथमांतमनुवर्तनीयं ततश्च निर्दिश्यमानस्यादेशा भवंतीति सर्वस्यैव स्यात् षष्ठीनिर्दिष्टस्येत्यस्य वक्तव्यत्वा
न प्रयोगानुसारित्वादत्राप्रवृत्तिर्वा भिस ऐस् भिसो भिस्विधानं कार्यांतरव्यावृत्त्यर्थमित्यभिप्रेत्योक्तं नमकारस्याकार इति इदमदसोरककारयोरेव अकचि
तु इमकैः अमुकैरित्यादि कृशाय र आदिष्टत्वात् व्रश्चभ्रस्जसृजमृजभ्राजादीनां ग्रहणम् अत्र केचित् कृशावराजादेरित्यत्र षग्रहणं व्यर्थं आ
रम्भात् तादौ डत्वनिषेधार्थमित्यप्ययुक्तं अद्वेट् इत्यादौ डत्वदर्शनात् तन्न च द्वेष्टीत्यादौ डत्वाभावार्थमूडत्वविधायकस्य षोड इत्यस्यापि वैयर्थ्यात् ष
ड्ढां षड्ढु इत्यादौ वावसाने झभे जबाः खसे चपाः सावामित्यादिभिः सिद्धेः यद्यपि यथासंख्यत्वं नास्ति तथापि ऋदृषाणामूर्ध्वे इत्यादिस्थाना
दिसाम्यात् स्थानेन्तरतम इति न्यायेन षस्यानेडविधेः न च षसानामित्यत्र षकारस्य डविधेः संभवात् ढ्ढु इत्यस्य निर्विषयत्वं प्रसंगात् षोड इत्यस्य सा
र्थकत्वमिति वाच्यं ढ्ढ इत्यत्र षकारस्यैव वावसान इति कृते डकारस्य निर्देशात् संख्यासंबंधिनः षकारस्यैव णत्वविधानात्तं धानात्तं धातोर्मसे
इति वान्यतमसंगतमेव ईट्टे ईढ्ढे इत्यादावसेऽपरे दर्शनात् अत एव पाणिनिनापि ष्टुना ष्टु इत्येवोक्तमित्याहुः तदयुक्तं सवर्णत्वयथासंख्यत्वा
भ्यां मात्रादेशविधानात् तत्र झसानामादेशिनां बहुत्वेन जबादीनामादेशानां च यं चत्वारि च कपंच कायेक्षपायथासंख्यत्वम् तत्र च शषसाना
त्रिकत्वेन यथासंख्यत्वाभावः वर्ग्यो वर्ग्येण सवर्ण इति सवर्णत्वविधानादेषां सवर्णत्वाभावः प्रत्युत रेफोष्मणां न सवर्ण इति शषसहा
नामूष्मत्वात्सवर्णत्वप्रतिषेधः स्थानेन्तरतम इत्याश्रयणे वर्ग्यो वर्ग्येणेति सवर्णत्वाड्ढकारस्थाने दकार इत्यादि वैयर्थ्यप्रसंगः द्वेष्टीत्यादौ
खसे चपा झसानामिति च प्रसंगाच्च ढ्ढ इत्यत्र च षकारस्य णत्वे स्मविधानप्रसंगात् अवसाननिमित्ताभावेन नैमित्तिकस्य जबस्य निवृत्तत्वा
त् मह्वीत्यादिसिद्ध्यर्थं चावश्यं धातोर्मसे इति वक्तव्यं डत्वनिषेधार्थमिति तु केचिदेवेति दिक् आख्यातादावित्यादिषष्ठ्वात् शुष्क इत्यादावपि
नमस्त्राड्ढीत्यत्र केचिदपदांतताश्रयणायेति परे स्मादिति ष्टुत्वनिषेधः

स्तः २ सोसइत्यतः एइत्यनुवर्तमानेधियुनः सयहसासामर्थ्यात् आधियरेधिसाइत्यत्र सत्वमप्रकचितइत्येव साइत्यत्र सत्वं वयेन नाम्व धानं
तेनन्मवहितेपिवचनस्यामारायाक्षितिन्यायात् सानंतरं चाप्रविधिः एतदइतिसमनंतरस्येदमाप्युपलक्षणात्तस्यापि किंचित्क्रियाविशिष्टत्वे
नोक्तस्यपनस्तेनान्येनवाक्रियांतरविशिष्टत्वेनोक्तिरत्वादेशइत्यर्थः अतएवेषदर्थेक्रियायोगेमर्यादाभिविधौचयः एजमानेडितेवि

स्तः त्यदादेस्तकारस्य सोपरे सत्वं भवति स्यः स्यौ स्ये स्यं स्यौ स्यान् सः तौ ते तं तौ तान् यः यौ ये यं यौ यान् एषः एतौ एते एतदेः
त्वादेशो द्वितीयाटौस्स्वेनो वा वक्तव्यः उक्तस्य पुनरुक्तमन्वादेशः एतं एनं एतौ एनौ एतान् एनान् एतेन एनेन एनाभ्यां ए
नैः एतयोः एनयोः एतेषां एतस्मिन् एतयोः एनयोः एतेषु ककारांतस्तत्वप्राक्कुशब्दः ततवप्राट् ततवप्राड् ततवप्राङ्कौ ततवप्रा
क्कौ ततवप्राक्कः इत्यादि थकारांतोऽग्निमथ्शब्दः तस्य वावसाने च याजवाश्च अग्निमत् अग्निमथ् अग्निमथौ अग्निमथः
इत्यादि चकारांतः अस्य च शब्दः अंचेः पेवसुनमवक्तव्यः प्रत्यन् च् इति स्थिते स्तोः श्चुभिः श्चुरिति चुत्वे न जकारः संयोगा
न्तस्यलोपः चोः कुः चवर्गस्य कवर्गादेशो भवति धातोर्ऽसे परे नाम्न स्वरस्येपदांते पथा स स्वेन न अस्ड् प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्चः

पादेत्यादौ स्वरूपेणानिर्दिष्टस्याप्यानः क्रियाविशिष्टत्वेनोक्तभावाद्त्वादेशत्वाभावः नपुंसके द्वितीयैकवचने प्रत्वादेशस्त्यत्र प्तुइति योगविभागा
द्मः प्तु आदेशे एनदित्यादित्यादिसिद्धिः इमं छात्र छंदोध्यापय अथो एनं व्याकरणमध्यापय अनेन रात्रिरधीता अथो एनेनाहरप्यधीतं अनयोः
शोभनं कुलमथो एनयोः प्रभूतं स्वमित्यादयूह्यं एवमेतद्दोपि वावसाने इति नकारविति सवर्णत्वादित्यर्थः यथासंख्येन नानुप्रकारः सानुयात् अंचेरि
तिअंचुगति अंचुगतिपूजनयोरेतस्यनो

नुम्विधीयते यद्यपि परत्वान्नश्चापदान्तस्येत्यनुस्वारः प्राप्नोति तथापि परस्येष्टवाचित्वात्पूर्वविप्रतिषेधेन अनुस्वारे वा परसवर्णे वा विशेषाभावाच्च लोप्तु
मिश्चरित्याद्युक्तिः यत्तु कृताकृतप्रसंगित्वेन नित्यत्वात्संयोगान्तलोपे स्तुत्वाभावात्कुत्वाप्रसंगः कृते वा श्चुत्वे संयोगान्तलोपे निमित्ताभावन्यायेन तदभावात्कु
त्वमसंगतमेवं तस्माद्दिग्भ्यामिति बहुवचनेन बहूनामुपादानादस्याधिते नैव कुत्वमिति तदसत् सस्माविन्यादौ निमित्ताभावन्यायस्यानित्यत्वप्रति
पादनात् वागिन्यादावपि दिग्भ्यामित्यनेनैव कुत्वसंभवे चोःकुरित्यस्यानर्थकतापातात् असिद्धं बहिरंगमन्तरंगे इति बहिरंगसंयोगान्तलोपस्यान्तरंगे
श्चुत्वे सिद्धत्वाच्च॥ अञ्चेर् ईयान्ति सूत्रानुवृत्ते री यि ईकारे चेत्युक्तम् चकाराच्चानुक्तसमुच्चयार्थात् तद्धिते इति वञ्चोरित्यतो वानुवृत्ते तत्सच व्यवस्थया

अञ्चेरलोपो दीर्घश्च अञ्चेर्धातोर्नकारस्य लोपो भवति पूर्वस्य च दीर्घत्वं शसादौ स्वरे तद्धिते ईपि ईकारे च निमित्तिकस्याप्य
भावः प्रतीचः प्रतीचा प्रतीग्भ्यां प्रतीग्भिः प्रत्यक्षु एवं तिर्यच् प्रभृतयः तिर्यङ् तिर्यञ्चौ तिर्यञ्चः तिर्यञ्चौ तिरश्चादयः ति
रश्चादयो निपात्यन्ते शसादौ स्वरे परे तद्धिते ईपि ईकारे च तिरश्चः तिरश्चा तिर्यग्भ्यां तिर्यग्भिः तिर्यक्षु उदच् शब्दस्य
उदीच इति निपात्यते शसादौ स्वरे परे उदीचः उदीचा इत्यादि एवमग्निचित् नकारान्त उकारानुबन्धो महत्शब्दः पूजार्थेऽ

स्यां चेतन्न अञ्चेरिति लुप्तनकारनिर्देशो नु जार्थस्य नलोपाभावादेव न अकारस्य लुप्तत्वाच्च कारस्य चाच श्चेति नियमाद्दीर्घासंभवाद्विधानसाम
र्थ्यात्पूर्वस्येति सचाव्यवहित एव ग्राह्यः तत्र प्रतीच इत्यत्र इत्यस्याकारस्याप्रसंगः तद्धिते प्रतीचीनः प्रतीच्यः ईपि प्रतीची दिक् ईकारे प्रतीची
कुले यं च सित्रि निर्देशेन यत्कार्यं तत्स्त्रीपुंसयोरेवेति नपुंसके तु न भावः पूजार्थस्य तु यं च स्व विशेषः शसादौ प्रत्यंचः प्रत्यंचा प्रत्यंभ्यां मिसंयोगान्तलो

चत्रत्पडस्तुतिरस्मादयः आदिषाद्वान् अमुं अंचतीति विग्रहे चनौ परे दृससृरस्मादेशो अदद्म्ङ अदद्रंची अदमुई च अमुमुई चः अदद्रीचः इमाद
घः प्रयोगानुसारतो ज्ञेयाः ॥ त्रितः रउश्च कृश्च वृवृइत् यस्य सत्रित्नुत्स्यत्यभिप्रेत्याह उकारानुबंधस्येत्यादिना चचोरयु कारानुबंधित्वाद नेनैव नु
मृसिद्धो वक्तव्यं न च वक्तव्यमिति चेत्तत्र्यंसिद्धे सत्यारंभो नियमायेति धातु मू कारानुबंधे यं चतो रेवेति अतउखास्रत् पर्णध्वत् इत्यादौ नुमभावः
नुमयमड्स्यत्रनुमिति योगविभागाद्वं चेरित्यस्य युजेरुपलक्षणत्वाद्युजेरसमासनुमं युङ् युजौ इत्यादिसमासेतु अश्वयुक् अश्वयुजा

वृत्तोनुमः उकारानुबंधस्य ऋकारानुबंधस्य च नुमागमो भवति युं च सु परे युत्रंसमहतो धो दीर्घः धो चन्नंतस्याप्रशाद्दस
महच्छब्दस्य च उपधाया दीर्घो भवति यं च सुधी वर्जिते षुशौ च परे महान् महांतौ महांतः महांतं महतौ महतः महता
भ्यां महद्भिः इत्यादि हे महन् उकारानुबंधो भवत् शब्दः अत्वसोः सौ अत्वंतस्यासंतस्य च दीर्घो भवति धिं वर्जिते षु शौ च
परे भवान् भवंतौ भवंतः इत्यादि ऋकारानुबन्धस्य भवच्छब्दस्य नुमागमस्यैव न दीर्घः भवन् भवंतौ भवंतः इत्यादि य
दन् पठंतौ पठंतः पठंतं पठंतौ पचन् पचंतौ पचंतः इत्यादि शकारांतो विश्शब्दः छशषराजादिनाषत्वे डत्वं च वा वसा
ने च [illegible] विट् विड् विशौ विशः इत्यादि षकारांतः षष्शब्दो नित्यं बहुवचनांतस्त्रिषु सरूपः जश्शसोर्लुक् षो
ड् [illegible] षड्भिः षड्भ्यः २ षण्णां इति नुडागमः षड् नाम इति स्थिते ष्टुना ष्टुः संयोगांतं बधित्वा डकारस्य णत्वं भवति नामि परे ष्टुभि
वि[illegible] स्वमत्य पुंसक [illegible] विषयत्वे पि द्वि [illegible] विधेः पुंसि [illegible] सुङि [illegible] विभक्ति विपरिणामेन पुंसीत्यनुवृत्तिर्वा न तत्र किप
तकिमती इत्या०

तस्यअत्र वादीयोः शानुरित्यतो वानुवृत्तेः अंसत्त्वविभाजनेद्वन्द्वस्यक्विपिश्वन्श्व।

 दोनतुमन्तमहतः पत्सचअप्चमहन्तचतेषां समाहारः न्तमहन्तनस्य अत्र वादीयोः शानुरित्यतो वानुवृत्तेः सुपुवत्सेषुवः विंडनइत्यादेननुमागमएवेनेवकारेण अत्वंतनता

 साविमादेन्तंतत्वपिन अत्वसोः रअनुत्व अपुचअत्वसोनयोः अत्रापि वानुवृत्तेः सुपुवत्सेषुवः

 वान्नदीर्घइत्यर्थः ननुवहित्यादौ शुत्वंक्रुतोनेत्यत आह क्वचिमदांततेति अपदांतेपिपदांताअपणान्दौरं ॥ ० ॥ नादितिशुत्वनिषेधान्नभवतीतिमा

वः ॥ दोषां अन्तेरोत्रिक्वित्यनरइत्यनुवर्ततेवचंनवहूनीआहकमितमभिप्रेत्याह दोषसजुषित्यादिपयपिदाम्यतीतिदमेदोसिदोरितिनतअपरत्वा

दोषारः दोषूसजुषूआशिषहविषअभृतीनांषकारस्यरेफोभवतिरसेपदांते च दीः दोषौदोषः दोषंदोषौदोषशब्दस्य

शसादौस्वरेपरेनांततावावक्तव्यादोषः दोस्तः दोषा दोस्ता दोर्भ्याइत्यादिसजूः सजुषौसजुषः सजुषाशिषोरसेपदांतेच

दीर्घोवक्तव्यः सजूर्भ्यामित्यादि पुमासुङ् पुंसशब्दस्यपंचसुपरेषु असुङादेशोभवतिङकारोन्त्यादेशार्थः स्वरेम अनुस्वा

रस्यमकारोभवतिपुमस्इतिस्थितेनरुतोनुमन्तमहतोधोदीर्घः शौचसंयोगांतस्यलोपः पुमानुपुमांसःपुमांसंपुमांसौपु

सः पुंसापुंभ्यांपुंभिःहेपुमान्॥ न्तोविसर्गइत्यनेनेवसिद्धित्थापिजुषाश्रीतोजोपगांजुदेतेनसहवर्तनइतिसजुर्मित्रमितिषप्रकृतिक

स्यविसर्गोसानेत्सदर्थक्रियपामेषामप्युपकारकंअन्यत्रपक्षाअपेणावानचाशीष्यतिरित्यादौरेफसंकृतिकस्यस्वपेवेत्नेनपक्षेरेफादेशप्रसंगः

स्यादितिवाच्यंवक्तव्यतांहाशब्दस्यवस्थायावानदभावांतशसादावनंततावावक्तव्येयत्रअकारोपादानभ्यामादौरेचपक्षेअवणार्थमसजपाशिषो

रितिषोर्विहसइतिसूत्रेरोत्यर्थः आङ्पूर्वस्यशासेः क्विपिउपधायाइकारोधातुसंबंधित्वादिवर्णोवर्णायोः अथ ॥ ० ॥ ० ॥

वावक्तव्यारंभसामर्थ्यात् घोर्विंहसइतिदीर्घविधेरसार्वत्रिकत्वद्योतनात् कुर्व्वइत्यादौदीर्घाभावः अत्रत्वत्रयस्याप्येपिदीर्घविध्यर्थं वासप्तमीबहुवचनेधा
तोरपिरेफस्यविसर्गःधातोस्त्रेतिनियमात्तत्रवाइतीतिविसर्जनीयसकारौ॥ असंभवेइतिवेदांतैकवेद्यस्यात्मनएकमेवाद्वितीयंनेहनानास्तिकिंचने
त्यादिभिरेकत्वेनप्रतिपादितस्यपुंसःबहुत्ववचनमितिवह्वर्थवाचित्वविहितेबहुवचनासंभवइत्यर्थः अथवासंयोगांतलोपेनपुंस्त्विति सर्वत्रसंभवेमुक्तिःपुं
सुबहुषुयोत्त्यादिसंयोगस्यासंभवेउक्ताविनिक्तविधानेनसंभवतीत्यर्थः तत्रसंयोगांतलोपेएकदेशोविकृतस्यानन्यत्वेनकागागमेषत्वेसादेशोमस्यानु
असंभवेपुंसःककसौ वेदांतैकवेद्यस्यात्मनोबहुत्वासम्भवेर्थेवा चेमतिपुंसशब्दस्यसुपिपरेकागागमोभवति स्कोराद्योश्च
संयोगाद्योःसकारककारयोर्लोपोभवतिधातोर्भूदे परेनाम्यश्वरस्येपदांतेचंपुंसु एवं विद्वस्शब्दः विद्वान् विद्वांसौविद्वांसः वि
द्वांसं विद्वांसौ वसोर्वः वसोःसंबंधिनोवकारस्यउत्वंप्राक्षोतिशसादौस्वरेतद्धितेईकारेचविदुषः विदुषा वसांरसे विद्वद्भ्यां
विद्वद्भिः विद्वत्सु इत्यादि सुवचसशब्दस्यअत्वसोःसोइतिदीर्घः सुवचाः सुवचसौ सुवचसः हेसुवचः सुवचसं सुवचसौ
सुवचसः सुवचसा सुवचोभ्यां सुवचोभिः उशनसशब्दस्यभेदः उशनसः उशनसपुरदंशसअनेहसइत्येतेषांसेरडेडी
स्वारः यत्नमनुसथ्यवर्त्तिनोपिसकारस्यादित्वविवक्षायातस्कोराद्योश्चेतिसलोपइतितद्सत्एवंविधादि भवतिडकारश्चिलोपार्थः उशना
नविवक्षायाअसमासिकलारउक्तपुंसेवंसंभवेकुत्सश्चिकरणेप्रमाणाभावात् अतिप्रसंगाच्चवसोःउ अत्रापिपूर्ववद्वकारसहितोकारस्यउत्वमव
सेरेकानुबंधकस्यद्यनुबंधस्यापिक्सोरप्युपलक्षणत्वानत्स्थिवान् तस्थुषः वस्योत्वेनिमित्ताभावन्यायेनेणनवृत्तिःजग्वांजगन्वानजग्मुषइत्यत्रा
पिमोनोधातोरित्यस्याभावःनिमित्ताभावात्तद्धितेवैदुष्यविदुष्मान्ईपिविदुषीईकारेविदुषीकुले ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सा॰ टी॰
सा॰ प्र
३४

उप्रानसोधाविति सकारांतस्योप्रानस्यत्यस्य मकारस्यानेन कारेणानांतनासकारलोपेन चादंतनाचवेत्यर्थः वांनादंतयोर्विकल्पपक्षे सांतप्रकृतिरप्यस्ति
रूपत्वं चोक्तमेवमाह रुदु इति विगृह्यमाचष्टे उश्च ऊश्चेति आदेशयोरेकमात्रद्विमात्रत्वात् तत्वाभ्यामपवादेशिनावपि एकमात्रद्विमात्रौ आहो तत्तरत्नमत्वा
देकमात्रस्यैकमात्रउः द्विमात्रस्य च द्विमात्र इत्यर्थः एरीत् अत्रापि मादित्यनुवृत्तेरमुके इत्यत्र न मत्वे उत्वे च कृते इति वक्तव्यमेतत् अन्यथा एवं विधनि

उप्रानसोधौ मांत तानांतता अदंततावावक्तव्या हेउप्रानः हेउप्रानन् हेउप्रान अदस्शब्दस्य विशेषः त्यदाद्यत्वमिति सर्वत्रा
कारः अदस् इति स्थिते सौ सः अदसो दकारस्य सो परे सत्वं भवति सौ अदसः सेरौ भवति असौ द्विवचने अद औ इति स्थि
ते दस्य मादू ऊश्च ऊश्च ऊ अदसो मकारात्परस्य ह्रस्वस्य ह्रस्व उकारो भवति दीर्घस्य च दीर्घ उकारो भवति पु अमू बहुवचने स
र्वादित्वाज्जसी अदस अमे इति स्थिते एरी बहुत्वे बहुत्वे सत्यदसस्एकारस्य ईकारो भवति अमी अमुं अमू अमून् मत्वे उत्वे
च कृते टानास्त्रियां अमुना द्विवचने अद्भ्यां त्वयपश्चादुकारः अमूभ्यां भिस भिस ईदस्य दसोभिस् भिस्सेव भवति न म
कारस्यकारः अमीभिः अमुष्मै अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्मात् अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्य ओसि एत्वे अपादेशे च कृ
ते पश्चादुकारः अमुयोः अमीषां अमुष्मिन् अमुयोः अमीषु सामान्ये अदसः कः स्यादिवच्च अमुको अमुके ॥

क्तमकाभावात् सामान्ये इति सामान्यविशेषप्रकाशने अर्थे अदस्शब्दात्कप्रत्ययो भवति स च स्यादिवत् सेसिमपस्यादिः प्रकृतिः अदस्शब्दः तद्धत्
न त्सहितस्याप्यदसोऽदस्कार्यं भवतीत्यपि तत्रेणार्थः अथवा लिङ्गशब्देन सकार उपलक्ष्यते न त्वसेः सकारस्य आदित्वं दत्तमिति स्यादिवत् सकार

त्यङ्हृहत्योनयात्वइतिकप्रत्ययसहितस्यसेरौसोसः इत्यादिकार्यंवस्तुतः सादिवद्रिप्येवपाठः अमुकोइति स्त्रीपुंसयोः नपुंसकेअदकइति सेरौइत्यत्र हूसोवेम
त्योमंइकत्तुम्यवतुवृत्तेः कप्रत्ययसहितस्यवा औत्वाभावपक्षेचस्यादिवद्वेति चकारादधिकार्थात्सात्यरस्योत्वेअमुकः केचित्तुकप्रत्ययस्यस्यादित्वातिदेशात्को
प्रत्ययेपित्यदाद्यत्वमत्वोत्वादिभवतिमवधानाच्चनसत्वोत्वेऽतएवामुकशर्म्मेत्यादिप्रयोगसिद्धिरित्याहुः तदसत्पाणिनिविरोधात् अमुकस्मै अमुकस्मादि
दित्यादिषुकप्रत्ययसहितस्यसर्वादिकार्याभावप्रसंगाच्च अमुकशर्मेत्यादिनुपृथक्शब्दत्वादेव ॥ इति सारस्वतप्रसादेहसांताः पुल्लिंगाः नहः २ धात्वोश्च

इति हसांताः पुल्लिंगाः अथ हसांताः स्त्रीलिंगाः नद्य हकारांतउपानहशब्दः नहोधः नहोहकारस्य धकारादेशो भवति रसे प
दांतेचवावसानेधस्यदत्वंतत्वं उपानत् उपानद् उपानहौ उपानहः हे उपानत् उपानद् उपानहं उपानहौ उपानहः उपानहा उपानद्भ्यां
उपानद्भिः इत्यादि वकारांतोदिवशब्दः दिवऔः दिवोवकारस्यऔकारादेशोभवति सौ परे द्यौः दिवौ दिवः हेद्यौः वामि दिवो
वकारस्यमिपरेवाआत्वं भवति द्यां दिवं दिवौ दिवः दिवा उरसे दिवोवकारस्य रसे परे उकारो भवति द्युभ्यां द्युभिः द्युषु इत्या
दि रेफांतश्चतुरशब्दो नित्यं बहुवचनांतः

नद्यनइत्युपानत् दिवः अधाविस्त्वनुवृत्त्यभावात्हेद्यौ
रसेइत्यधिकारादवनइमिव्याख्यावयि ॥ उप
उरसे १३ अरसमस्माउरसंज्ञत्स्मिन् वकारोवेउमित्यतः उमित्यनुवर्ततेतेनतत्वव्रूषितइत्यादिकेचित्तु ऊरसेइतिपठंति सूत्रउ उरसेइतिच्छेदः रसस्यहसोयंलक्षणत्वा
त्वा उइतियोगविभागात्वद्युहयइत्यादौहकारेपिउत्वम्

त्रिचतुरोः पुंसि तिसृचतसृ अवदिति छेदः स्त्रीयामिति त्रिचतुरोर्विशेषणम् स्त्रीवाचकयोरित्यर्थः ननु अप्रियाणि तिसृणां स्त्रीवाचकस्यासौ प्रियत्रिसा प्रियचत्वारो त्रिचतुरोः स्त्रीवाचकता
त्यादेशे पुंस्यपि स्त्रीवाचकत्वाद्भवतत्संवादेशो प्रियास्त्रयः स्त्रीणि वाचकतारः चत्वारि स्त्रीवायस्याः सा प्रियत्रिः प्रियचत्वार इत्यादौ त्रिचतुरोः स्त्रीवाचकता
भावात्स्त्रियामपि नादेशो न तस्तु रार इत्यारनभती तिं ऋतो ङ उरित्यतः ऋत इत्यनुवृत्ते त्वस्य चतपरत्वेनतावन्मात्रयाहकत्वात् दसचऋकाराति

त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ स्त्रियां वर्तमानयोः त्रिचतुरशब्दयोः तिसृचतसृ इत्येतावादेशौ भवतः विभक्तौ परतः ऋ का
रस्य ऋकारादेशः न तस्तु रार इत्यारनभवतिं तिस्रः तिसृः तिसृभिः तिसृभ्यः तिसृभ्यः न तिसृचतसृ दसिवा इत्येतयोर्दीर्घो न भव
तिनामिपरे तिसृणां छ्न्दसि तु भवति तिसृणां तिसृषु एवं चतसृ गिर शब्दस्य भेदः वोर्विहसे धातो रिकारयोर्दीर्घो भवति रेफ
वकारयोर्हिसपरयोः पदान्ते च गीः गिरो गिरः हे गीः गिरं गिरौ गिरः गिरा गीर्भ्यां गीर्भिः गीर्षु एवं धूः धूरौ धुरः हे धूः पूः पुरौ पुरः हे पूः
पूर्भ्यां पूर्भिः पूर्षु धकारान्तः समिधूशब्दः समित् समिद् समिधौ समिधः हे समित् हे समिद् समिभ्यां समिद्भिः समित्सु भकारान्तः
ककुभशब्दः ककुप् ककुब ककुभौ ककुभः हे ककुप् हे ककुब् इत्यादि दकारान्तस्यदादयः तेषां त्यदादेरिति सर्वत्र आकारः आ
वतस्त्रियामित्याप् स्या स्ये त्याः सा ते ताः या ये याः एषा एते एताः अन्वादेशे एनां एने एनाः एनां एवं किम् का के काः

देशस्तु

एर इति सूत्रेण आरनभवतीत्यर्थः अथवा इति वृत्तावसर्ग सिद्धिरिति अर अपितुल्यन्यायत्वात् अभ्यासो रस्य सोनः पुंसइत्यत्रानेकार्थ समानानुवृत्ते तिसृ
चतसृभ्यां सोञ्लोपेन दीर्घ ऋकारान्तादेशमपहाय तदान्तदेशामिनुट् तथा गोणत्वे यि अभ्यासो रस्य ऋतो ङ उः डो सोनः पुंसइत्यादिनसेरादेर इत्या

अवूनयोः रववूर्ववृन्तस्मिन् नसि लोपे पि प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणमिति दीर्घः श्चो रिति योगविभागात् सुपि सुपि सो इत्यादो सेर्लोपे हस्य विसर्गो पि इकारस्य
इयं स्त्रियां इदम् शब्दस्य स्त्रियामियं भवति सौ परे सि सहितस्य इयं इमे इमाः इमां इमे इमाः अनया आभ्यां आभिः अस्यै आभ्यां
आभ्यः इत्यादि चकारांतः त्वच् शब्दः चोः कुरिति कुत्वं त्वक् त्वग् त्वचौ त्वचः त्वग्भ्यां त्वक्षु हे त्वक् एवं ऋच वच भृजपः अपश्
ब्दो नित्यं बहुवचनांतः अपृञ्जसि इति स्थिते न्नम्महतां इति दीर्घः आपः द्वितीयाबहुवचनेपं च सु इति विशेषणात् न दीर्घः
अपः भिदपां अपादीनां मकारे परे दत्वं भवति अद्भिः अद्भ्यः अद्भ्यः अपां अप्सु शकारांतो दिशशब्दः दिशपक दिशादृश
स्पृशामृशा इत्यादीनां रसे पदांते च कत्वं भवति दिक् दिग् दिशौ दिशः हे दिक् हे दिग् दिशं दिशौ दिशः दिशा दिग्भ्यां दिग्भि
रित्यादि षकारांतः त्विष् शब्दः षोड इति डत्वं वावसाने टकारः त्विट् त्विषौ त्विषः हे त्विट् हे त्विड् हे त्विषौ त्विषं त्विषौ त्विषः
त्विषा त्विड्भ्यां त्विड्भिः इत्यादि आशिष् शब्दस्य सजुष् शब्दवद्रूपं ज्ञेयं आशीः आशिषौ आशिषः आशीर्भ्यां आशीःषु आ
शीर्षु हे आशीः त्यदादिगस्यादसशब्दस्य सौ न विशेषः द्विवचनादौ टेरत्वे मन्वे च कृते अनंतरभावनात् स्त्रियामित्यापूर्वदीर्घत्वं
विभक्तिकार्यं पश्चात् मादू इति ह्रस्वस्य दीर्घस्य उकारत्वं असौ अमू अमूः अमुं अमू अमूः अमुया अमूभ्यां अमूभिः अमु
ष्यै अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः अमुयोः अमूषां अमुष्यां अमुयोः अमूषु दीर्घः दोषामिति रेफादेशो
वा इत्यं र आदेश विधानसामर्थ्यान्न दीर्घत्वाभावः हसांतत्वात् सिलोपः भिदपामु अपामिति बहुवचनांतनिर्देशान्नित्यबहुवचनांतस्यैवदत्वं स्यात् ।

सा॰ टी॰
सा॰ प्र॰
३६

अत उक्तम् वादीनामिति तस्य तद्गुणसंविज्ञानत्वादस्य चेति तद्गुणस्य दस्य प्रभृतीनामपि भवतीति भावः षष्ठीनिर्दिष्टत्वादंत्यस्यादिशाम् चोः कुरित्यतः कुरित्य
नुवर्तते बहुवचनात्प्रयोगतो दृष्टव्यः स्त्रिहम्भ्रमयोः ष्टूला॥ इति सारस्वतप्रसादे हसांताः स्त्रीलिंगाः अपम इति नुमपम इत्यत्र नपुंसकस्येत्यस

इति हसांताः स्त्रीलिंगाः अथ हसांता नपुंसकलिंगाः प्रदर्श्यंते रेफांतो वारिशब्दः नपुंसकात्स्यमोर्लुक् वाः वारी वारि
अयम इति विशेषणात् नुम् न भवति वारा वार्भ्यां वार्भिः वारे इत्यादि चतुर्शब्दे चतुराम्नो चेत्याम् चत्वारि चतुर्भिः च
तुर्भ्यः चतुर्भ्यः चतुर्णां चतुर्षु नकारांतो अहन्शब्दः अह्नः सः अहन्शब्दस्य नकारस्य सकारो भवति रसे पदांते
च रोर्विसर्गः अहः इ औ वे ओ: अह्नी अहनी अहानि अह्ना अहोभ्यां अहोभिः अह्ने अहोभ्यां अहोभ्यः अह्नः अहोभ्यां
अहोभ्यः अह्नः अह्नोः अह्नां अह्नि अहनि अह्नोः अहस्सु ब्रह्मन्शब्दः रसे पदांते च नस्य लोपो वक्तव्यः ब्रह्म ब्रह्म
णी ब्रह्माणि पुनः ब्रह्म ब्रह्मणी ब्रह्माणि ब्रह्मणा ब्रह्मभ्यां ब्रह्मभिः इत्यादि संबोधने क्षौ नपुंसके न लोपो वा हे ब्रह्मन्
हे ब्रह्म एवं चर्मन् वर्मन् शर्मन् कर्मन् ओमन् दामन् नामन् प्रभृतयः नांतादंताच्छंदसि डिः स्पालोपो वक्तव्यः

अपम इति
विशेषणादित्यर्थः अह्नो नक्रम नित्यमिति नाम्नो नोपशितियोगविभागाद्वा संबुद्धौ नपुंसकानां न लोपो वेति हे ब्रह्म हे ब्रभिरित्यादावह्नीत्यादिप्रसंग
अथावितिनिषेधस्य नोक्रम नित्यमिति नाम्नो नोलोपशितियोगविभागाद्वा संबुद्धौ नपुंसकानां न लोपो वेति हे ब्रह्मन् ॥ ॥ ॥

राम
३६

ङे दसीति सर्वत्र स्पत्रसिलोपे आगमजस्यापि न स्यष्टाश्च सोलुक् निमित्ताभावन्यायस्य वानित्यत्वाद्दीर्घस्यानिवृत्तिः अथवा वा अआ इति छेदः ततश्च
शिलोपे निमित्ताभावन्यायेन तुमुपधादीर्घपान्निवृत्तौ अकारस्य आकारः अथवा वा आ इति छेदः रावेचडे लोपः शेषश्चाभवतीत्यर्थः ततश्च शिपरत्वा

ङे दस्यागमजानागमजयोर्लोपालोपौ च वक्तव्यौ परमे ओमन् सर्वा भूतानि नवदादीनां स्यमोर्लुकि कृते टेरत्वे न भव
ति स्यादावितिविशेषणात् द्विवचनादौ टेरत्वे कृते सर्वे शब्दवद्रूपं ते ये पं स्यानि पुनः स्यतं स्ये स्यानि स्येन स्याभ्यां स्यैरित्या
दि। एवं ततं ते तानि स्यत् ये यानि एतत् एतानि किं के कानि इदम् इमे इमानि नीयादौ सर्वं न युवत् चकारान्तः प्र
त्यच्शब्दः प्रत्यक् प्रत्यग् अचेर्लोपो दीर्घश्च प्रतीची तु मयमः अयं वि २ नकारान्तो जगत्शब्दः जगत् जगती जगन्ति पुनः
२ जगता जगद्भ्यां जगद्भिरित्यादि महच्छब्दे तु महत् महती महान्ति इति विषये दोषो न महान्तं महतीर्महान्ति २ इत्यादि षकारान्तो ह
विष्शब्दः सजुष् च हविः हविषी हवींषि २ इत्यादि सजूः सजुषी सजूंषि २ एवं सकारान्तः पयस्तेजस्सर्वं च हलन्ते पयः
पयः पयसी पयांसि २ पयसा पयोभ्यामित्यादि अदस्शब्दस्य स्यमोर्लुकि कृते सोर्विसर्गः द्विवचनादौ टेरत्वे कृते म
त्वोत्वे अदः अमुनी अमूनि पुनः २ अमुना अमूभ्यां अमीभिः अमुष्मै अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्मात् अमूभ्यां अमीभ्यः
अमुष्य अमुयोः अमीषां अमुयोः अमीषु शेषं पुंल्लिंगवत् भावादागमजमनित्यमिति नियत्वाद्धातुमभावे सवर्णदीर्घः अथवा वि
त्यत्रडेरत्यलक्षणात्वाच्छंदस्त्वाल्लोपश्च संज्ञापूर्वकत्वेनानित्यत्वाद्वा ओमन् इत्यत्र नलोपाभावः परमे भूतानीति डि एपमत्वयोतनार्थम् । मदिरादि

इतिहसान्तानपुंसकलिंगाः अथेति त्रिलिंगस्वरान्तहसान्तनिरूपणानन्तरं नाम्नि च युष्मद्द्विवास्मद्द्विवास्मदि च भोगे रित्यादौ नामभ्यः पृथक्कार्यका
रित्वादनयोः पृथगुक्तिर्युष्मदोवा स्वमेव रूपं स्वरूपं विलक्षणं यथा ज्ञेणत्वादिपरित्यागेनेत्यर्थः वा अलिंगत्वादिति वचनं वाकृतस्यो अलिंगत्वात् स्वविष
येलिंगद्योतकाभावादित्यर्थः अयमर्थः सर्वस्य त्रिगुणात्मकत्वेन सत्त्वोद्रिक्तवाचित्वे पुंस्त्वं रज उद्रिक्तवाचित्वे स्त्रीत्वं तम उद्रिक्तवाचित्वे नपुंसकत्वं
भवति अनयोस्तु धर्मिमात्रवाचित्वेनालिंगत्वम् अथ उपचयापचयाद्यभाववाचित्वादलिंगत्वं अत एवोक्तं अलिंगे युष्मदस्मदी केचित्तु वाच्य.

इतिहसान्तानपुंसकलिंगाः अथ युष्मदस्मदोः स्वरूपं निरूप्यते तयोश्च वा अलिंगत्वात् त्रिष्वपि लिंगेषु समानं रूपम् त्वम
हं सिना युष्मदस्मदोः सिसहितयोस्त्वमहं सि इत्येतावादेशौ भवतः यथासंख्येन त्वं अहं युवावौ द्विवचने युष्मदस्मदोः
द्विवचने परे युवावौ इत्येतावादेशौ भवतः आमौ युष्मदस्मदोः परश्चौ आम् भवति युवां आवां यूयं वयं जसा जसा सहितयोर्यु
ष्मदस्मदोः यूयं वयं इत्येतावादेशौ भवतः यूयं वयं त्वमदेकत्वे युष्मदस्मदोस्त्वमम इत्येतावादेशौ भवतः एकत्वे ग
म्यमाने एकत्वं नाम एकार्थवाचित्वं न त्वेकवचनं तेन त्वत्पुत्रो मत्पुत्र इत्यादौ त्वमदादेशौ भवत एव
मित्युच्यते मध

तल्लिंगं भजते तु जः विशेषणत्वमापन्नौ वा अलिंगाः स उच्यते इति विशेषालिंगत्वादलिंगत्वमित्याहुः तदसत् शुक्लादिशब्दानामपि वाच्यलि
गत्वेनालिङ्गत्वप्रसक्त्या आवाद्यभावप्रसंगात् अत्रापि स्त्रीवाच्यत्वे अश्वसंगाच्च त्वमहं रसां केति कं प्रथमाद्विवचनांतमिनाजसां ङ्पाङसेतिस
हार्थे तृतीयानिर्देशात् समासे प्रधानत्वे गौणत्वे चानयोः सदैव एतौ आदेशौ भवतीति सूचितं तेन त्वत्परमः त्वत्परमा अहं तथा त्वां मां युवां आवां युष्मानस्मा
न्वा तिक्रान्त इति विग्रहे अतित्वं अत्यहं एवं जसादि

वाचिनोर्युष्मदस्मदोर्द्विवचनपरत्वाभावेऽपि युवावौ स्त एव यथा युवां आवां अतिक्रान्तः अतिक्रान्तान् अतिक्रान्तेनेत्यादिविग्रहे अतियुवां अत्यावां अ-
तियुवान् अत्यावान् अतियुवया अत्यावयेत्यादि न तु द्विवचनपरत्वाभावे त्यादेशो युवयोरावयोर्वा । युत्रः युष्मत्पुत्रः अस्मत्पुत्र इत्यादावपि द्व्यर्थ-
वाचित्वाद्युष्मदस्मदोर्युवावौ स्यातामिति चेन्न मैवं युष्मदो वेत्यतो वानुवृत्तेर्व्यवस्थितत्वात् द्विभावात् आमो रन्न लिद्धावपि सवर्णदीर्घत्वेनैव सिद्धत्वा-
द्विधिवैयर्थ्यं विधानसामर्थ्याच्चाम्नाम्नोः स्येत्यस्य प्रसंगात् अन्यथा मादेशमेव विदध्यादिति चेन्न मैवं अमादेशे त्वाममिति प्रसंगात् न च सर्वत्र मति प-
दोक्तन्यायेन लाक्षणिकत्वात् दसंभवः अस्मादेव ज्ञापकात् स्मरहणन्यायस्याप्रवृत्तेः अत एव कुलमित्यादावम्नामोः स्येत्यकारलोपः त्वन्मत् २९

आमसौ युष्मदस्मदोर्ङेराल्त्वं भवति अमि सकारे भिषि च परे त्वां मां युवां आवां त्यदाद्येत्वे कृते शसीति दीर्घत्वं शसो नो वक्तव्यः
युष्मान् अस्मान् नत्वमदादेशे कृते ङयाङ्गो: युष्मदस्मदो: ङेरेत्वं भवति टाङ्योरित्येतयोः परयोः अं यादेशः त्वया मया युवाभ्यां आवा-
भ्यां युष्माभिः अस्माभिः तुभ्यमह्यं ङयि ङे सहितयोर्युष्मदस्मदोस्तुभ्यं मह्यं इत्येतावादेशौ भवतः तुभ्यं मह्यं युवाभ्यां आवाभ्यां
भ्यसोऽभ्यम् युष्मदस्माभ्यां परो भ्यसोऽभ्यं भवति शकारो मकारादित्वमावृत्त्यर्थः तेनान्त्यत्वेन भवतः युष्मभ्यं अस्मभ्यं कृते एकार्थ-

वाचित्वे इत्यर्थः तत्र त्वाम् अतिक्रान्तो अतिक्रान्तानित्यादिविग्रहे अतित्वाः अतित्वानित्यादि यदा च युष्मान् अस्मान्वेति विग्रहस्तदा युष्मदस्मदोर्द्व्येकार्थ-
वाचित्वाभावाद्युवावत्वमदादेशानामभावादतियुष्मान् अत्यस्मान् अतियुष्मयेत्यादि आमसौ ११ आ अम् सौ अम् च सत्व भिश्च तस्मिन् भिनाभिसुपल-
क्ष्यते पञ्चमीना इति सोनः पुंसकत्वस्य युष्मिन्नविषयत्वेनानयोश्च लिंगविशेषाभावात् त्वामामावारभः भ्यं मः २३ सिभ्यसोः लुरिप त्रङ सिसाह चर्ययाग्रस्य
अन्त्याद्एवेत्यवधारणात्परिशेषाच्चातुर्थ्यस्य भ्यसः भ्यम् भवतीत्यर्थः अनेकाल्त्वादेशात्वादन्तस्त्वेन सर्वादेशत्वसिद्धौ शित्करणप्रयोजनमाह शकार इतिं

ङसिभ्यसोः स्नात्तु वंधत्तमनेकात्त्वमित्युक्तानुबंधत्वादनेकवर्णादेशत्वाभावात्सश्शोभिर्दिष्टेनेनामसस्याशोशिलात्सर्वस्येत्यभिप्रेत्योक्तं श
कारः सर्वादेशार्थ इति त्वन्मदादेशेत्वदादयत्वंसंयोगान्तलोपो वाननेवं लोपस्य विधीयतां एकान्तवाचित्वात्तत्त्वन्मदादेशे चेच्छक्तिः स्यादेवेति चेन्न स
त्यम् भ्यसिस्यलस्य णत्वेन त्वदादयत्वस्य संयोगान्तस्य पद्यपि लुप्तक्रियमाणेन स्थानित्वात् तथापि विचित्रार्थं स्तुविधिः सामः सुटसहितस्य आमसामस्त्याकं
मवतीत्यर्थः ससुटूकस्यादेशविधानार्थं णत्वे च सुडभावादाकमोः स्यादेरदोः स्यत्रएङ इति योगविभागादेरेत्वे श्यादेशे च अनित्यामतिप्रवया
मतियुष्मयामित्यादि केचित्तु ससुट्कनिर्देशस्य भाविसुड्निवृत्त्यर्थत्वादामएवाकं विधेर्योगात्वेप्याकं भवं स्येवेति अनित्याकमित्याथाहुः गौणत्वेद्वि

ङसिभ्यसोः स्त्ः पंचम्याः ङसिभ्यसोः स्त् भवति शकारः सर्वादेशार्थः त्वत् मत् युवाभ्यां आवाभ्यां युष्मत् अस्मत् **तवममङ
सा** ङसा सहितयोर्युष्मदस्मदोः तवमम इत्येतावादेशौ भवतः तव मम युवयोः आवयोः सर्वादित्वात्सुट् **सामाकं** युष्मदस्मद्भ्यां प
रः सामः आकं भवति युष्माकं अस्माकं त्वयि मयि युवयोः आवयोः युष्मासु अस्मासु ॥ त्वादिवाचिनेयुवावादिविधानमुक्तविना या।

मं यथा पक्षियुष्मदस्मदोर्नद्वित्ववदनीसमासमायातः भवन्तस्तदायुवावौ न द्वितरंसंख्येसमासार्थे अभिवदनीनेकत्वे समासमयन्तस्तदा नयो ॥ ॥
त्वन्मत् इत्यादेशौ भवतो द्वित्ववहुत्वान्विते समासार्थे रङ से जस्सिद्धदात्तत्त्व वसमनुत्वं तथा महं यूयं वयं च महमिति सर्वत्रे वस्युसदेशाः इति उदा
हरणानि तु तत्र त्रैतामत्यूहणानि यस्मादि सहितयोर्युष्मदस्मदोरात्मेमया दिविधाने यथाः मितेमयो वाधितात्वामाइति विशेषादेशौ भवतस्तथा
पक्षाद्येकवचनवचनयोस्तवममादिविशेषविधिमिस्तेमयादयो वाशेरन् तत्र श्वषष्ठी चतुर्थी द्वितीयामिरिति सामान्यवचनमेतद्द्विवनमा
त्रविषयमेवस्यादेवं च यथा संख्यत्वात्वषष्ठी द्विवचनसहितयोस्ते मयो मसज्ज्येया नामित्यत आह ॥ ०॥ ॥ ०॥ ॥

युष्मदस्म

अथानयोरादेशविशेषविधिरिति। आदेशाः त्वं मम मादय ते मां ते मया त्वादेशविशेषविधानमित्यर्थः। एकवचनवाच्यकभावादिरोर्थः युष्मदस्मदोर्तेमयादीनां प्रत्येकं युष्मदस्मच्छब्दयोः संबंधाद्यथासंख्यं त्वमनुसंधेय त्वमहं युष्मदादीनां चत्रिवचनात्मकत्वेन तेमयादित्रिकाणां प्रत्येकं यथासंख्यत्वं मनु संधेय। अतएव गेयेकेन विनी मूषष्ठीत्वस्यास्य स्वरत्वात्पूर्वं त्वम् केचित्तु वैपरीत्यविधानेन न विपमोनेष्यनेतुधे। अतो भवंति सर्वासु विभक्तिषु वक्ष्यादयः अतएव

अथानयोरादेशविशेषविधिः अद्युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयाभिस्ते मे वा नौ वस नसौ तत्रैकवचनेन सह ते मे भवतः द्विवचनेन सह वां नौ बहुवचनेन सह वस नसौ स्वामी ते मे समायातः स्वामी मे सांप्रतं गतः नमस्ते भगवन् भूपो देहि मे भवतः। द्विवचनेन सहवां नौ बहुवचनेन सहवसनसौ स्वामी ते मे ... ॥२॥ देवो वामवतां मोसंतस्य यं १ स्वामी वां सजहा ... ॥३॥ नमो वा ... ज्ञानं नोदीयतां धने ... स्वामी वो बलवान् ... स्वामी नो सौजनार्दनः ॥४॥ ... त्वां मां मां अमासहितयोर्युष्मदस्मदोः त्वां मां मा वादेशौ भवतः यथा ... सुदुःखिनः ॥५॥ त्वां मां मां ... विश्वेश्वरो देवो युष्माकं ... यादाविति किंपातु वो नरसिंहस्य ... कुलदेवता सत्य वनो सत्य वनाथो भगवानस्माकं पापनाशनः पादादाविति किंपातु वो नरसिंहस्य लांगलको

नोचामित्यादि महाकविप्रयोगदर्शनात् ॥१॥ अन्वादेशे ... वा ... अन्वादेशे विकल्पेन अन्वादेशे तु नित्यं विद्यमानपूर्वात् ... युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयाभिरिति सहार्थे तृतीया निर्दिष्टाद्विभक्तिलोपेन ... ॥ ॥
अन्वादेशे ... श्लोके त्वा मा ... ॥

पश्चामित्यादि ... ॥२

सा॰ टी॰
सा॰ अ॰
३९

सम्बोधनपदाद्गेन भवति वसादयः। देवोस्मान्पाहि नृहरे विश्लोस्मान् रक्षसर्वदा १

ओटोएत्कः मदोम्नतउत्यर्थः नादौ रश्रादाविति सामान्यत आदिमात्रभूतयोराद्देशानिषेधा ला त्वां यानि त्यां दो वाक्यादिभूतयोरपि नं नादाविप्यत्र त्यत्रनेति योगविभागात् संबोधनपदादित्यापुनं यथा देवास्मान्पाहि नृहरे विश्लो स्मान् रक्षसर्वदा विशेष्यपूर्वं संबोधने तरपूर्वं संबोधनं नान्यरपो स्तु भवं त्येव योगविभागस्य शिष्टसिद्धिहेतुत्वात् यथा हरे कृपालो नः पाहि सर्वदा रक्ष देव न ॥ चादिभिः एवं वाहे अहह एवेति यं च चादयः आवयो एव यो ॥ चादिभिश्च चादिभिरपि योगे नैते आदेशा भवन्ति नवा यं प्रभुर्विष्णुर्मे चायं तथैव चन्तं वं ये शत्रवो राजन् मम ते यान्ति शत्रवः चा यदिनिपातः चादिर्गणो निपातसंज्ञको भवति च वा ह अह ह एव एवं नूनं पृथक् विना नाना स्वस्ति अस्ति दो षामृषा मिथ्या मिथ्य स्वधा अथ अथो हस् श्रूत् उच्चैः मनीचैः सुशनैः संवत् अन्तरं मातरं भूयस् अहो स्वित् उमह अन्यैः न रेण अन्तरा नमस्अलम् क्वा अमांनो नाम प्रतिषेधे ईषत् किल खलु वै आ राम भृशं पतन्तन्त स्वरायश्च इत्येवं चादिर्गणो निपातसंज्ञो भवति तन्त्रादिर्गणो विभक्त्यर्थे निपात्यते तस्मिन्निति तत्र यस्मिन्निति यत्र कस्मिन्निति कुत्र वा कुह अस्मिन्निति अत्र कस्मिन्काले कदा तस्मिन्काले तदा यस्मिन्काले यदा सर्वस्मिन्काले सर्वदा एकदा तेन प्रकारेण तथा एवं यथा कथं अनेन प्रकारेण इत्थं तस्मादिति ततः एवं कुतः अतः इत

यो स्वेशोहे पालथैवं वं अहेपा आवयोरेवं हरिर्मामेव रक्षतु साक्षाद्योगे यंनिषेधः युक्तः पक्षे नु न पाहरे हरि अस्मेस्वामी स्वादो मवं मेव अनुक्तस्य च पर्यायाच्च कारान्नेति योगविभागाद्द्वा अ चाक्षुषज्ञानार्थैर्धातुभिः साक्षात्परंपरया वा योगेनैते स्युः यथा चेतसा त्वा समीक्षते भक्तस्त्वं बहु पंश्याधमि चाक्षुषज्ञानार्थैस्तु भक्तस्त्वां पश्यति चक्षुषे त्यादिप्रयोगनेजे यं नामाख्यातनियोगोपसर्गात्मकं चतुर्विधं पदं दानशासनं

हृपितं वक्ष्यन्ति चाख्यातमुनिपातोपसर्गाणाम् । पस्याश्चं तन्नान्तं देतन्निहृपणोप्मामे वादीन्प्रसंगतो निहृपयन्निपातसंज्ञासूत्रमवतारयति चादिः स्वद्र
व्याथां नामैव चादीनां निपातत्वं दर्शनाद्द्रव्यार्थश्चादिर्गणो निपातसंज्ञो भवतीत्यर्थः तत्र चशब्दस्य शाकपार्थिवाद्यभिधानाच्चादीनां चोरादिद्रव्यवा
चित्वे निपातत्वं न द्रव्यं चोक्तं वस्तूपलक्षणाय तत्र सर्वनाम प्रयुज्यते द्रव्यमित्युच्यते सोऽर्थो मेयत्वेन विवक्षित इति मेयत्वेन विशेष्यत्वेनेत्यर्थः अत्रय
द्यपि निश्चयेनान्ययं नैकार्थेऽपि निपातानामन्वर्थसंज्ञानादनेकार्थत्वम् तथापि प्रसिद्धप्रयोगानुसारेण बालव्युत्पत्तये कियन्तोऽप्यर्थाः कथ्य
न्ते अन्वाचये समाहारे इतरेतरसमुच्चये विनियोगे तुल्ययोगितावधारणे हेतु पादस्य पूरणे प्युक्तं नवस्वर्थेषु चाव्ययं तत्रान्वाचयो मुख्यसिद्धावप्रधा
ननिष्पत्तिः समुदायप्रधानः समाहारः अन्यैकप्राधान्य इतरेतरयोगः एकत्रानेकप्रचयः समुच्चयः क्रमेणोदाहरणानि भिक्षामट गां चानय पाणी च
पादौ च पाणिपादं रामश्च कृष्णश्च रामकृष्णौ ईश्वरं गुरुं च भज त्वं चाहं च संयुज्याव ध्यानश्चायश्चितस्य अन्योन्तः यथा नेत्रं वचनमहिमा वाऽऽननस्य ।
श्रामो गंधः धीतं च भीमः पार्थस्तथैव च द्वन्द्वोपमानानां वृत्तिविकल्पानवस्थानेषु समुच्चये चाव्ययं वा घटस्तथा प्रकीर्तितं सा वाऽऽश्रमो नदी या वा मूर्तिजे
लमयी मम ज्ञाताम् अन्येतु हि नमथितीयद्विनी वान्यहृयांगत संवायवैत्राह्लिभिर्वा कस्य वेह भुजवीर्यशालिनः वायवो दहनो वा पादस्य पूरणे ही
कं विनियोगे चातिक्रमे मैत्रे यो जितो वाचं त्वहत्यां संगच्छस्व पमासते उपविशाति उपाध्यायं हृभूमौ विनियोगे तथा चाणि क्रमे पूजनेष्य हत्व महत्याम्
गच्छस्व पम हरेथ नयात्पा चार्थम हयराति गमयति अहमाणवकमध्यापय अयोगस्य मवच्छेदे ऽन्ययोगात्ययोगयोः एवावधारणे चोक्तमव्यय
चतुरर्थकम् तत्र विशेषणसंगतस्यायोगव्यवच्छेदोऽर्थः क्रियासंगतस्यात्यन्तायोगव्यवच्छेदोऽर्थः विशेष्यसंगतस्यान्ययोगव्यवच्छेदोऽर्थः यथा
पांडुर एव नीलसरोजं भवत्येव पार्थ एव धनुर्द्धरः कर्ज भसमेव एवप्रकारे चार्थो यदेशांगीकारनिश्चये प्रकृतस्य यस्मत्सनि ॥ ॥ ॥

सू॰
सा॰ टी॰
सा॰ ग्र॰
४०

ईर्ष्योप्यव्ययं विदुः एवं कुत्स्याविरे वं विग्रः एवं पट एवं कुर्म्मः एवमेतन्नये एवं वादिनि देवर्षौ एवं तावत् नूनं तर्केऽव्ययं प्रोक्तमर्थस्यापि विनिश्चये
नूनं पारन्तकुत्सा हि का पाः नूनं हं नास्मि एवराः पृथग्विना च भेदार्थे [illegible] नानेकविनार्थयोः त्वत्तः पृथक् नास्ति वंधुः विना वातं विना वर्षं नानावि
धं देहभृतां समाजं नाना नारीं निष्फला लोकयात्रा पुरायाशीः क्षेम[illegible]स्वस्ति अत्यभिवादनेस्व स्त्यस्तु ते धार्मिक मत्प्रसादात् स्वस्ति ते जुतयास
हं रक्ष स्वस्त्यस्तु ते सौम्य विरायजीव स्वस्ति श्रीकुसुमपुरात् राजानं [illegible]विप्राः विंशन्तीत्यैते प्रयुंजते अस्ति विद्यमानार्थे दोषारात्राबुदीरि
तं मृषा मिथ्या च वितथे रहोऽस्तोन्यार्थयोर्मिथः अस्ति क्षीरा गोः दोषामन्यमहः मृषोद्याः मिथ्यावादी मंत्रयंते मिथः मिथः प्रहरतः प्रश्नकात्स्न्यावधि
कारेषु प्रतिज्ञायां समुच्चये मंगल्यानन्तरारंभे षट्स्वथैव थाव्ययं अथ शक्तोसि भोक्तुं अथ कृत्स्नम् अथ स्नानविधिं गोडीमवानथ जितं ब्रूमः भीमो
ऽथार्जुनः अथ परस्मैपदानि ह्यातोऽथ भुंक्ते अथ शब्दानुशासनं अथोऽप्यथवदेयमल्वादेशोनेथैव च द्रुमं वेद मधीयाय अयो एनमाकरण
मूर्द्धः स्यात्पूर्वदिस्यात्पूर्वदिने स्वस्तु परस्मिन्दिवसे नथा उच्चैर्नीचैर्महत्यल्पे स्वः स्वर्गपरलोकयोः सोभवत् श्रोगनाउच्चैः पुरुषः नीचैर्गच्छति धावे
वयास्वर्जेलधेर्जेले पुरस्वर्ष्यानस्यहयुत्रस्य अंतर्मध्ये [illegible] प्रातः अप्यूषे पूर्वोर्थ एव च पुनर्विशेषे प्रथमे भूयोपि पुनरर्थ कं अन्तर्वीक्ष्यः प्रातः सं
ध्यामुपासीत प्रातर्नोऽस्य किं पुनर्वीक्ष्यणाः पुनरुक्तं भूयोदर्शनं आहोस्वित्तु वितर्केचेदर्थेपि परिकीर्तितं अयस्थाणुराहोस्वित्पुरुषः आहोस्विद्देवव
देः सहसाकस्मिंसत्रासा थीर्थे साक्षाद्मेव चंद्रयत्रेणा सहागतः एवमन्वेपिमध्ये नराविनार्थे च अन्तरीभावेनमः स्वान्ते अन्तरात्वां माहरिं त्वामंतरात्तम
रत्नायनाक्षीं नमो देवेभ्यः अलं भूषणसामर्थ्या निनिषेधे शक्तिवारणे अलंकारः अलमस्य धनं आलप्यालमिदं वभ्योर्यत्स दारानयाहरत अलंम
ल्लो मल्लाय अलमति प्रसंगेन अलंनिषेधेऽमानोनालर्दर्थाः परिकीर्तितां कृतामनि विस्तरेण अविमर्द्रवभाषसेविमवत्रनूषेद्रूपर्थः ॥

राम:
४०

माकुरुतं नो ऽत्र यथातव्यमनेकः सुप्तेषु नागृयात् ईषदल्पे किलेति स्याद्वार्त्तासंभाव्यहेतुयुक्तं तु चिन्त्या क्करणाली केषपि ओकं मनोपिषिमिं ड्वर्ड्डे
रः जघान कंसं किल वासुदेवः पार्थः किल विजेष्यते तन किल कविनो कंसं एवं किल केचिद्वदन्ति त्वं किल यो त्स्यसे गोत्रस्खलितं किलाशुभकृत्वा
निषेधेथवाक्यालंकारजिज्ञासाइनुनयेषु च नियमे निश्चये हे गो विषादे पि खलु दिंते खलु त्का खलु वा चिकं अथो खल्वाढः समखलधीते वे
दं न खलु न खलु मुग्धे साहकार्य्यमेतत् प्रवृत्तिसाराः खलु मादृशां धियः न खलु दास्योत्तदधीनं खलु देहिनां सुखम् न विदीर्य्याः कठिनाः
खलु स्त्रियः वेद्यास्त्वबोधने पार दूरतो ऽनु नये ऽपि च एवं वे विप्रा बृहस्पतिर्वै देवानां पुरोहितः न वे पुनः कार्यमिदं हिंसा हसमम् आराद्दूरसमी
पे च मृषा मिथ्यानृतार्थवाचकम् आराच्छत्रोः सदा वसेत् प्रमीणा नात्स्याव पेत भृशमाहमहीपतिम् यत्कारणोत्तथा तत्स्यात्त्वराणामतिस्पृकाः खरानि
पातसंज्ञास्युरर्थ्यस्यवाचकाः पत्तमामुसमथ्यसेतन्मृ ज्योतिरिसं वो धनेन तथा स्यार्थे अश्रोकमममपं वुधैः ईमर्त्सिनेन तथा खेदेतो यो मा कावपि कीर्ति
तमृड ह धौं क्रोतेन तथार्थे संक्रुद्धो पादपूरणो मत्रलो भेऽक्कारः स्याल्लकारोपि तथामतः एव ओं औ च चत्वारो हि हिंसबोधनार्थकाः यथा
संमवमन्येषेतेऽव्ययात्मकाः इमेव मादिरिति इति शब्दो गणसमाप्तिसूचकः प्रकृतयरामर्षको वा एवमीदृशान्यादीयस्समतथा आदिनास
ग्वत्श्रौषट्वौषट्वषट्स्वधानमः प्रयोगतोज्ञेयाः एतेषु केचिद्द्योतकाः केचिद्वाचकाः केचिदनर्थकाः तदुक्तं केप्येषां द्योतकाः केपिवाच
काः केप्यनर्थकाः आगमाइव केपिस्युः संभूयार्थस्य वाचकाइति अथ प्रत्ययान्तनिपातानाह तन्त्रादिरिति विभक्त्यर्थे देशकालाद्यधिक
रणाद्यर्थे हिमवत्पुत्र्यदस्मदोवर्जे पित्तोऽन्यस्मात्तसीदेवहृशब्दाच्च सप्तम्यर्थे त्रल्निपातानतेतद्धितेतदन्ताश्चाव्ययसंज्ञा इत्यर्थः त
स्मिन्नत्यो सुत्तुततस्यां तासुवे त्यर्थे तत्र यस्मिन्यथोः येषु यस्यां यासु वा यत्र कस्मिन्कयोः केषु कस्यां कासु वा कुहकुत्रकुहकुत्रक ॥

पू०
सा० टी०
सा० प्र०
४१

सार्वविभक्तिक इति सर्वासां विभक्तीनामर्थे भवतीति सार्वविभक्तिकः पूर्वतः पश्चात् अन्यतो वा अस्मादित्प्रयोगादित्यर्थः दक्षिणस्यां दक्षिणाहि
चाण्डाला इत्यनेन दूरार्थे समर्थे आहि प्रत्ययो प्रत्यय इति सूचितम् मुख्या मा द्रे रेण तेषां निवासात् किम् इति सर्वप्रत्ययानां किंशब्दात् सामान्यविशेषार्थ
काशनेऽर्थे चिदादिः प्रत्ययगणो भवतीत्यर्थः कश्चित् काचित् किंचित् कानिचित् कस्मिंश्चित् कस्यांचिदित्यादि किम् इति सामान्योक्तिः क
चन कुतश्चनेत्यादि तदधीनेति तस्याधीन इत्यर्थे तस कार्त्स्न्य मित्यर्थे चेत्यर्थः राजाधीनं राजसात् सर्वं भस्म भस्मसादित्यर्थः क्लिला...

सार्वविभक्तिकस्तस्मिन्निति पुरस्तात् परस्मिन्निति परेण ओहि चेदूरे दक्षिणाहि वसन्ति चाण्डालाः किम् सामान्ये चि
दादिः कश्चित् कश्चन क्वचन तदधीनकार्त्स्न्ययोस्सात् राजाधीनं राजसात् सर्वं भस्मकरोति इति भस्मसात् ऊर्युररी गीकार
येऊरीकृत्य उररीकृत्य समयादिः काले निपात्यन्ते सद्यः अद्य संप्रति अधुना सांप्रतं शीघ्रं झटिति पूर्वेद्युः अन्येद्युः परेद्युः उ
भयेद्युः यर्हि तर्हि काले प्रादिरुपसर्गाः प्रपरा अपसम् अनु अव निस् निर् दुस् दुर् वि आङ् नि अधि अपि अति सु उत् अभि
प्रति परि उप अन्तर् आविर् अप्यगणा उपसर्गसंज्ञकाः प्राग्धातोः उपसर्गा धातोः प्राक् प्रयोक्तव्याः तदस्य अयं तदितु वादि

स इत्यत्रैवेडो रिष्येतो वानुवृत्तेरन्निसादिन्यादौ सातः स्यपत्वाभावः यथा राजकार्यं भस्ममयं प्रादिः २ म आदिर्येषां ते प्रादिर्गणा उपसर्गसंज्ञ
स्यादित्यर्थः उपसृज्यते इत्युपसर्ग इत्यन्वर्थसंज्ञा धातूपसर्गानां तत्क्रियायोगे तामसेवोपसर्गत्वं तेन तस्य प्रगतो नासिकोपसर्गान्तरनापक
इत्यादौ गमनक्रियायोगेन पन्नक्रियायोगाभावान्नासुपसर्गत्वाभावात्तत्वाभावः आदिकर्मदीर्घे शब्भृशसंभवतृप्तिषु वियोगशुद्धिश
क्तिकाशान्तिपूजाप्रदर्शनेष्वत्रेमेरणोदाहरणानि भवन्ति प्रबलासूपकाः प्रभुर्देशस्य प्रवदति दायादाः ॥ ॥ ॥ ॥

प्र०
सा०दी०
सा०प्र०
५२

मर्त्तेकवचमावध्नाति आकुमारं यशः पाणिनेः आचरति कपटेनं आहतः आसन्नावपमं आवसथः आमंत्रणम् आधावति आशासे आद
र्त्ते आशीतमं आएवं किलतत् आस्वादम् आदिष्टः आमुक्तेऽदुःखम् आ रूपते आगच्छति आरोहति रथ्यधस्तम् शादेशनिम्यकोशल
वंधने अंतर्भावे समीपे निर्देशे नोपरमाश्रये निकरो मणीनां नियच्छति निगृहीतः निदिशति निविशति निपुणः निवहः निपीतमुदकमं नि
कृष्टः निदर्शनमं निवृत्तः पापात् निलयः अधिरधिपर्येनैश्वर्य्यवशित्वस्मरणाधिके उपाध्यायादधीते अधिपतिः अधीनः मातुरध्येति अधि
ष्ठानमं अपिः संभवगर्हासीमृति भूषासमुच्चये अपियोजनमस्ति अपिपापिन्मद्भमपिमरणमपि अपिनह्यति हारं तदपि विक्रमातिक्र
म वृद्धौ भृशार्थातिशये व्यति अतिरथः अतिक्रामति अतिगहनम् अतितनम् अतिमनुते ज्ञानम् प्रशंसानुमते पूजाभृशाकृच्छ्रसु
भेषु सुः सुवहम् सुकृतम् सुसाधुः सुजनः सुदुष्करः सुगंधिः उन्नाव ल्यविपोगोर्ध्वकर्म्मलाभप्रकाशने आश्चर्ये मोक्षणेऽभावे बलमाधा
न्यशक्तिषु उद्बलः उद्गच्छति उत्क्षिपति उत्पन्नम् उच्चरति उत्सुकः उद्गतोऽश्वः उत्पथः उत्कः उद्दिष्टः उत्साहः अभिपूजाभृशार्थेहासाधि
साम्याभिमुख्ये सारूप्यवचनाहारलाभ्यापेषु निरूपितः अभिवदति गुरुम् अभिषुक्तः अभिलिप्सते अभिस्यन्दो व्याधिः अभिजात अभिमुखः
अभिरूपः अपिधानं अभ्यवहरति अभ्यस्यति साहश्यां गेदानहिंसांगीकृतो प्रतिनिधौ कचित् व्याध्याभिमुख्यपोर्मीसो वारणप्रतिहृत्या
ते प्रतिदेवतास्य प्रतिगृह्णाति प्रतिहंति प्रतिज्ञातं अभिमन्युरर्ज्जुनतः प्रतिप्रतिप्यापः प्रतिसूर्य्यं गच्छति प्रतिकीर्णः अंशुभिः प्रतिवि
द्वः परिः समंततोभावव्याप्तिदोषकथासु च भूषापूलेषु पूजने च वर्ज्जने च व सनेरि भिप्रस्रिमति परिणतोऽस्त्रियां मंपरिवादः परिष्कारो
तिकन्या ॥

रम:
५२

हिमवतो गंगा प्रभवति प्रमुक्तमन्त्रं प्रोषितः प्रसन्नमुदकम् प्रयुक्तो विप्रो आय प्रार्थ्यते कन्यां प्रशान्तोऽग्निः प्रांजलिः प्रवालं प्रलोकयति वधेगतो
दर्शने च विक्रमाभिमुख्ये प्रशो अधीनमोक्षणाभिलाष्यकेषु परामृतः पराहतः परागतः परादृष्टः पराक्रान्तः परावृत्तः पराजितः पराधीनः पराकृ
तः पराङ्मुखः अथो वियोगे विकृतौ विपरीते निदर्शने आनन्दे वर्जने चौर्ये वारणेऽसम्यगीरितः अपयाति अपकृतवान् अपशब्दः अपदिशति अ
पहसति अपत्रिगतो वृष्टो देवः अपहरति अपसरति संयोगादेकप्रभवसत्यप्रत्यक्षसिद्धिषु भूषाङ्गीकरणश्लेषक्रोधाभिमुख्यवाचि सम् संगतः
पुत्रेण संवदति समम् संभवत्यग्निः कामाः संजानाति संयच्छते संक्षिप्तिः संस्कृता कन्यां संगृह्णाति समर्थने संक्रुद्धः संयाति वेदाधिष्ठानसामीप्यप
श्चाद्भावानुबंधने साम्याभिमुख्यहीनेषु विसर्गो लक्षणेऽप्यनुः अनुवाकमधीते अनुस्नानं देशे अनुमेघं वर्षति अनुरथं अनुतापः अनुकृतिः
अनुवृत्तो मातरं धावति अन्वर्जुनं योद्धारः अनुज्ञातः अनुधनमसत्तागतिः ज्ञानावलंबशुद्धीषदर्थेष्वाशियराभवे अवोज्ञेयो वियोगे च लो
कयोगानुसारतः अवगतोऽर्थः अवलंब्य पश्यामि अवदान्त अवलंबितं अवकीर्णं अवघ्राति अवयातः निर्वियोगात्समपादेशाति क्रमे लाभ
निश्चये निःसंगः निर्मेधर्म निर्दिष्टः निःक्रान्तः निर्वेशः निश्चितम् ईदृशीषदर्थे कृच्छ्रेऽर्थे कृपणसंपत्ति संकटे दुर्गतिः दुर्जीवनः दुर्बलः दुर्गतः
र्दुच्छिन्नम् नाना वियोगाति प्रायप्रशमो हेशवाञ्छा क्षेपे शुन्यास्मरणाभूषेषदर्थानाभिमुख्ये के अनवस्थामुख्ययोऽप्यदर्शने विरुद्धाहतः विचि
आगतिर्भंगवतः यापनेः विप्रयुक्तः विकीर्णः विततानघः विमनस्कः विभुः विवदन्ति विगायति विस्मितः विभूषितः विलोपितः विमुखः वि
भ्रान्तः विशिष्टः विक्रान्तः विलोकयति आडिम्बा मयवाक्यपदर्था पूलेषादि कर्म्मणि बंधनेऽभिविद्योशात्सकृद्धृणामायसंश्रयेऽभिमंत्र
निवृत्या शीर्षेनानुभव विस्मये अतिशादेशामर्यादास्यद्वमुल्लोद्धकर्मणि आकाशते आविग्नः आजानाति आताम्रा नख्यः आलिंगति आर

म्। परिष्वजते परिचरति गुरुम्। परित्रिगर्तं वृष्टो देवः। परिक्षते वासः। परिदेवनम्। उपः सामीप्यसामर्थ्ये आ... नोमर्मे नो दोषदानक्षिपावी
सारंभाभ्यपनं पूजने उपकुर्भंति। स्तृति उपकरोति। उपकीर्णाः पांसुभिः। उपदिशति। उपकरोति। उपकीर्णाः पांसुभिः। उपदिशति। उपरतः। उपघातः
उपहरत्यर्थे उपचारः देवं देवमुपचरति। उपक्रमते भोक्तुं। उपाध्यायादधीते। उपचितपिता पुत्रेण। अद्विमालिकावत्तु द्वौ स्यादं तमध्येनयाम
तम्। आक ध्येर्थे तथा लोविः कविभिः। परिकीर्तितम्। अद्धधते अंतरीणः। आविष्कारः। आख्यातोः आगिति सामान्योक्तेः अव्यवतिसृते यथ्याणाडु
मित्याद्यो आवधानप्रयोगेष्वुपसर्गत्वम्। एतेषु च केचिद्धात्वर्थं बाधते यथा आदत्ते वितरति केचित्तदर्थं विशिषंति यथा विजयते प्रभवति

त्याद्यंतं चत्वा कापत्तुमुन् नम्। च्विडा धावतु आम् कात्वसं शास् अ च्यया हि भिन्ने लुं कं अव्ययात्परस्या विभक्तेर्लुग्भवति
न तु सा ... न्निर्दिशे अव्ययानां न च लिंगादिनियमः। उक्तं हि सदृशं त्रिषु लिंगेषु सर्वासु च विभक्तिषु वचनेषु च सर्वेषु यन्न
व्येति तदव्ययं। उक्तान्यपान्यलिंगानि अधुना लिंगविशेषविजिज्ञापयिषया स्त्रीप्रत्ययाः प्रत्यूषं गे आवतः स्त्रियां अका
रांतान्नाम्नः स्त्रियां वर्तमानात् द्वाप् प्रत्ययो भवति। जाया माया यामे धा अध्वा धारा इत्यादि केचिद्धात्वर्थमनुवर्तन्ते यथा आधीते आ शशं

किरे केचिद्धात्वर्थस्य आधान्यादनर्थकाः यथा अवतिष्ठते वितनोति तदुक्तं धात्वर्थं बाधते कश्चित्कश्चित्तमनुवर्तते तमेव विशिनष्ट्यन्योऽनर्थकोऽ
न्यः प्रयुज्यते इति। त्याद्यंतं कादयः अव्यया अंते यस्य तत्तथा त्वा कापतुमुन्नम् च्विडा च धावतु शास् कृत्वस् आम तसु इत्यादयः प्रयोगतो ज्ञेयाः लिंगादिनि
यमाभावे श्रोकारस्तु नियतायथर्णार्थतः स्तुति संमतिमाहुः उक्तं हि तिंवादीनाम् अव्ययीभावानां तत्रादीनां च साधारण्यार्थक्रमात् लिंगविभक्तिवचनसाद
श्यप्रसक्तं। एतेनात्वर्थसंज्ञेयमिति सक्रमं श्रुतिसारस्वतप्रसादेः अव्ययानि उक्तानुवादपूर्वकं स्त्रीप्रत्ययनिरूपणं प्रतिजानीते उक्तानीत्यादि लिंगेषु स्त्रीयं
नपुंसकेषु विशेषस्त्रीलिंग सर्वी ... प्रतोन ज्ञापयितुमिच्छया तत्स्य अधिकारविहिताः प्रत्ययाः स्त्रीप्रत्ययाः यद्वृत्तेन लोके स्त्रीयमिति प्रमिति प्रत्ययः

न्सामान्यविशेषः लूनकेशाद्यभिव्यंग्यः तदुक्तम् लूनकेशादिसंबंधो विशिष्टावालनादयः तदुपव्यंजनाजातिर्गुणावस्थागुणास्तथा शब्दोपजनि
तोऽर्थो या शब्दसंस्कारइत्यपि लिंगानां लिंगानन्वज्ञैर्विकसासमदर्शिनाइतितथाऽइयमयमिदमितिपेद्यव्यपदेशो हृश्यते लोके स्त्रीपुंनपुंसकानि सो च्यं तेनता
नि लोके न गोत्वादिस्त्वादिस्त्वाश्रयेयद्सामान्यमुपलभ्यते अज्ञैरनुवृत्तत्वात्स्त्रीत्वपुंस्त्वादिकं तथा तेनो व्यंजकवैचित्र्यादेनात्र स्त्रीत्वमेव हि व्यज्यते न तु
पुंस्त्वादिः सोऽर्थः स्त्रीप्रत्ययमभिधीयते ॥ अजादेरिति। नातोरपोपधादित्यादिविशेषविधानादेपिग्रामेवचनम्वालोवत्साकन्यके मादेच प्रथमवयो वाचि

अजादेश्चापवक्तव्यः अजा एडका कोकिला वाला वत्सा मूषिका गणिका काप्यतः कापि परे पूर्वस्याकारस्य इकारो भवति कारिका या
चिका पाठिका कोकालिका तालिका वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः आपं चैव हसंतानां यथावाचानिशादिशां अवगाहः वगा
हः अपिधानं पिधानं पि ह्रसौवा स्त्रियां कापि परे तादौ च पूर्वस्य ह्रस्वो वा भवति वेणिका वेणीका नदिका नदीका श्रेयसितरा श्रेयसी
तरा श्रेयसितमा श्रेयसीतमा नौ कादेन भवति वा ग्रहणादिष्टविवक्षानिरूपेणपतं त्यनेकेष्वर्थेष्विति निपातानामनेकार्थत्वात् ॥

तादेपि चकारादनुक्तसमुच्चयार्थात्सं भस्त्राजिनशणपिंडेभ्यः फलात् संफला भस्त्रफला इत्यादि एकफला त्यपि केचित् अन्यत्र दासीफला इत्यादि न च जो
ञ्छ्रा कनिष्ठमध्यमेतिशरणो गोपि तथा ससम्मा कांडप्रांत शतै केभ्यः पराणुष्पादिति सम्पुष्पा एकपुष्पा अन्यत्र तु शतपुष्पीत्यादि न यानञ्पूर्वान्मूलादपि
अमूला अन्यत्र दर्भमूली क्वचिवाच्यापां यादीनां तादयि द्विपदाक्रम कं मनंता दन्ना चवहुव्रीहेर्वा नो वेति डीप वहुसीमे वहुसीमानौ वहुपज्वेव वहुपज्वानौ
उपधालोपिनोऽनन्ताङ्ग आवौ यौ नौ वेति वा शब्दव्यवस्थया आप्य वडिलो योनउपि वहुराज्ञे वहुराज्ञौ वहुराजानौ इत्यादिप्रयोगानुसारे तो नुसरणी

पम् कापि इकार

मात्रवद्विहितआयुष्का।तस्मिन्नानश्रवहवःपरिव्राजकायस्यांसाबहुपरिव्राजकेत्यत्रापःस्यादिपरत्वेननतेनव्यवधानान्न।आपामस्ययेनसा
हचर्यात्ककारोविशेष्यपसंबंध्येवबोध्यः।एवंचशकाविद्यादेयचघचि।आश्रयपेचशाकेत्यादौनहस्वोवेत्यतोवानुकर्षणान्नमेयंमामिके
त्यत्रेदमर्थेममकादेशे।आपिचनञ्यकाराभावेऽपिभवतितथानरान्कायतिनरिकेत्यत्रापि।अथवाकायतिशामासोऽक्तावपिवाशरदंव
स्याया।शंकोप्यादावित्वाभावः।यकासकेमारोस्यसंबंधिकाप्यपिनेयवं।अधित्यकाउपत्यकाजीवकाभवकादेवकापयकाक्षिपकाध्रुवका
चटकादंडकारूटकाहलकापिप्यकाएडकाअलकाकरकामेनकाकन्यकाएरकेमादिशुप्रयोगानुसारेणानेतव्यम्।तारकाज्योतिषि।अन्यत्रता
रिका।वर्णकातान्तवे।अन्यत्रवर्णिका।वर्तकाशकुनौप्राचाम्।अन्यत्रवर्तिका।अष्टकापितृदैवत्ये।अष्टिकान्या।उमादिष्वर्थभेदेनमतभेदेनच।
त्वाभावनतद्भावस्थानेयाहूतकादीनांवोसूतिकासूतकापुत्रिकापुत्रकावृंदारिकावृंदारकातथायकपूर्वस्यह्लोमस्यपाकारस्यस्थानेयोऽका
रस्तस्यापिवा।आर्यिकाआर्यिकाचटककाचटकिकातथाभस्त्रैषाजाज्ञाद्वास्वानाम्।नञ्पूर्वाणामपिवा।भस्त्रकाभस्त्रिका।अभस्त्रिका।अभ
स्त्रकाएषकाएषिकाअजकाअजकाअजिकाज्ञकाज्ञिकाद्वकेद्विकेस्वकास्विका।एषाद्वानएनयोर्न्नञ्पूर्वयोर्नेत्वम्।अनेषकाअद्वकेम
स्त्रदेहूपसर्ज्जनत्वेपिवोनिर्भस्त्रकानिर्भस्त्रिका।अभाषितपुंस्काद्विहितस्यापस्थानेयोकारस्तस्यापिवा।गंगकागंगिकाअगंगकाअगंगि
कापरमगंगकापरमगंगिका।उत्पुंस्कस्यतु।शुभ्रिकानथाबहुव्रीहौनित्यम्।अखट्विका।तथादाक्षिणात्यिकाइहत्यिकाइत्यादौस
कयोर्नित्यम्।तथासुनापिकामुपाकिकेत्यादौधात्वन्तयकपोरपिनित्यमित्सादिपथामयोगंसवस्यावसेयावाप्रद्दानलोकाद्वाअभाषितपु
स्कादतःस्थानेआद्वांगगाकाह्रस्वोवेतिअवस्थायाह्रस्वाभावोवायक्षमागुरुत्वम्।आवतःस्त्रियामित्यत्र।आवितियोगविभागात्कचिद्दुसांतेभ्यो।

सा॰टी॰
सा॰प्र॰
४४

यामनस्यवद्वसभिप्रेत्य भागुरिसंमतिमाह वष्टीति हसांतानामिति सुमनसि उहसमन्या हाराभिप्रायेणा यादन्तु हलंतानामिति ह्रस्वः रकापीनि पूर्वेनतः
प्यापनस्यवइत्यभिप्रेत्य भागुरिसंमतिमाह वष्टीति हसां तानामिति ... कप्रत्ययेवासुसोमयाकं सुसोमपकः नौकारेकाग्लौकेत्यादौ च नाविद्द्स्वरेत्यादौ
एदाविति वा शब्दस्य वस्थयोक्तम् नेच नतरनमरूपकस्यादप बहुव्रीहौ कप्रत्ययेवासुसोमयाकं सुसोमपकः नौकारेकाग्लौके त्यादौ च नाविद्द्स्वरेत्यादौ
एवं ङ्गावोधीत्यादि वा शब्दाद्वसेयम् वाशब्दस्य विकल्पार्थत्वेपि नियातं संज्ञा वन्हर्थकादने कार्यमित्याहुः निश्वश्वयेनेत्यादिन्त्राणः नननीस्वस्त्रएव
चूणेनेयां समाहारः न्नण्णत स्मानात् अत्रनोवेत्यतोमराउकलुसावानुवृत्तेः स्वलादिभ्यः संख्या वाचिकारानेभ्यश्च नाश्रावतः स्त्रियामित्यत्रापि तत्रएव
नणाईप्रोनकारांतात् ककारांताद् णांताच्च स्त्रियामीप्रत्ययो भवति दंडिनी दंतिनी करिणी मालिनी ईपि राज्ञो लोपो वक्तव्यः राज्ञीशु
नीकस्त्रीह स्त्रीश्रीप्रगवीं पसलोपः इश्वश्वयंतस्यलोपो भवति स्वरे यकारे च परे स्मृतः षकारढकार उकारऋकारानुबंधा
नीकस्त्रीहस्त्रीश्रीपगवी यसलोपः इश्वश्व अश्वयंतस्य लोपो भवति स्वरे यकारे च परे स्मृतः षकारढकार उकार ऋकारानुबंधा
नीकस्त्रीहस्त्रीश्रीयगवीं यसलोपः ... नीइत्यादि नदादेः नदादेर्गणात् स्त्रियामीप्रत्ययो
स्त्रियामीप्रत्ययो भवति षवरा कीटकुहचरी उगोमती ऋपचंती पठं
योभवति नदी गौरी गोनमी
तु वृत्तेः पंचस्त्रिय इत्यादौ न लोयेऽकारांतत्वेनाप्यिम्नामेपि नकारांत संख्यावाचित्वान्नेत्यादिश्च वस्थापनीयम् इपिराज्ञ इति राजन्नकारस्यनांतस्य वकारम
कारांतसंयोगादनुनरस्येत्यर्थो विवक्षितः ह्विद्राश्रीभूरिदाश्रीत्यादि लिङ्गः श्रीयगवीत्यत्राकारलोपार्थमाहायस्याइश्व अश्वयणिनोवेसनोवानुवृत्ता
स्त्रीप्रयसमासांततद्वितप्रत्ययसंबंधि यकारस्वरेदेवनविभक्त्यादिस्वरेऽनोवायुः दश्व अत्रेत्यादावप्रसंगइति भवस्था स्मृतः षचट्चउश्वऋश्वष्ट्रिः स्मृत
दितपस्यत स्मात् अत्रापि पूर्ववद्वानुवृत्तेल्लपूर्वलज्जयामित्यादेः पचायचित्रयेत्यादौ धितेपिनसलंनधपीत्यत्रधेटस्तुस्यादित्यादिसवस्थापनी
दितपस्यतस्मात् अत्रापि पूर्ववद्वानुवृत्तेः ... विहितलक्षणान्नदीज्ञेयाः ॥ ॥ ०
पम्रा नरादेः नदादेराकृतिगणत्वात्सोपरोधी धीवरी जित्वरी शर्वरी द्वादशी पं चमीप्रभृतयो विहितलक्षणान्नदीज्ञेयाः

राम
४४

इंद्रादेरिति। इन्द्रादेर्गणादानीप्प्रत्ययो वक्तव्य इत्यर्थः। ते च इन्द्रवरुणभवशर्वरुद्रमृड हिमारण्ययवयवनमातुलाचार्य्याद्यः। वक्तव्यत्वाल्लोकाच्च
कारात्। हिमारण्ययोर्महत्त्वे महद्धिमं हिमानी अरण्यानी यवाद्दोषे दुष्टो यवो यवानी यवनाल्लिप्याम् यवनानी। मातुलोपाध्यायाभ्यां च वा। मातुलानी मातु
ली उपाध्यायानी उपाध्यायी। आचार्य्यादणत्वं च। आचार्य्यानी। अर्य्यक्षत्रियाभ्यां वा स्वार्थे। अर्य्याणी। अर्य्या। क्षत्रियाणी। क्षत्रिया। पुंयोगे तु ईवेवग्र
ह्णाणी सूर्य्याणी इत्यपि केचित्। इत्याशूला:। ननु अनीवे व विधीयतां सवर्णदीर्घत्वे चेन्द्राणीत्यादि सिद्धेः। विधानसामर्थ्याच्चापस्य लोपः इत्सलोपो न
स्यात्। अन्यथानीपमेव कुर्य्यादिति चेन्न समा इन्द्रस्य वद्धे इन्द्रपत्नि इन्द्रपत्नी नीन्द्रतस्येन्द्रः स्त्री इन्द्राणीत्यादावपि दीर्घश्रुत्यर्थमानीविधिः। ब्रह्माणी

इंद्रादेराणीप्। इंद्रादेर्गणादानीप्प्रत्ययो भवति इंद्राणी भवानी शर्वाणी ईयसमाहारे गणाश्च त्रयीयं च कुलीपुंयोगे च
शूद्रस्य स्त्री शूद्री गणकी। जातेरस्त्रीयधात्। जातिवाचिनो यकारोपधादकारान्तात् स्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति मेषी शूकरी
हंसी कुक्कुटी ब्राह्मणी अयकारोपधादिति क्षत्रिया वैश्या ०॥

त्रोर्नो वेति द्विलोपे पि दीर्घश्च वर्णार्थं चाईप्समाहार इति समाहारेर्थे वाच्ये ई इत्ययः पूर्वस्य गुणो वक्तव्य इत्यर्थः। त्रयाणां समाहारस्त्रयी। एवं द्वयी मा
च्यपि। पुंयोगे। पुंवाचकोपि यः शब्दः पुंयोगात् स्त्रियां वर्त्तते। तस्मादीप्स्यादित्यर्थः। शूद्रस्य गणकस्य स्त्रीत्यर्थः। चकारात्पालकशब्दात् गोपा।
लिका। जातेः। अयोपधादिति सामानाधिकरण्येन जातिशब्देनाभिधेयाभिधायका भेदोपचाराज्जातिवाचको लक्ष्यत इत्यभिप्रायाह॥ जाति
वाचिन इति। तल्लक्षणं चोक्तम्। आकृतिग्रहणा जातिर्लिङ्गानां च न सर्वभाक् सकृ

इन्द्रादेरिति। इन्द्रादेर्गणाद्दानीप्प्रत्ययो वक्तव्य इत्यर्थः। ते च इन्द्र वरुण भव शर्व रुद्र मृड हिमारण्ययवयवनमातुलाचार्याख्याः। वक्तव्यताह्नौकाश्च
कारश्चाहिमारण्ययोर्महत्त्वे महद्धिमं हिमानी। अरण्यानी। यवाद्दोषे दुष्टो यवो यवानी। यवनाल्लिप्याम्। यवनानी। मातुलोपाध्यायाभ्यां च वा। मातुलानी। मातु
ली। उपाध्यायानी। उपाध्यायी। आचार्याद्णत्वं च। आचार्यानी। अर्य्यक्षत्रियाभ्यां वा स्वार्थे। अर्य्याणी। अर्य्या। क्षत्रियाणी। क्षत्रिया। पुंयोगे तु ईवे वक्त
ह्याणी। सूर्याणी। इत्यपि केचित्। इत्याचूह्य:। ननु अनेनैव विधीयतां सवर्णदीर्घत्वे चेन्द्राणी स्यादिति चेत्। विधानसामर्थ्याच्च यस्य लोपः पदत्वं लोपो न
स्यात्। अन्यथानीपमेव कुर्यादिति चेत्सत्यम्। इन्द्रस्याचष्टे इन्द्रयति इन्द्रयतीतीन्द्रः तस्येन्द्रः स्त्री इन्द्राणीत्यादावपि दीर्घश्रुत्यर्थमानी विधिः। ब्रह्माणी

इन्द्रादेराणीप्। इन्द्रादेर्गणाद्दानीप्प्रत्ययो भवति। इन्द्राणी भवानी शर्वाणी। ईयसमाहारेगणाश्चत्रघोयं च कुलीपुंयोगे च
शूद्रस्य स्त्री शूद्री गणकी। जातेरयोपधात्। जातिवाचिनो यकारोपधाद्कारान्तात् स्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति। मेधी सूकरी।
हंसी कुक्कुटी ब्राह्मणी। अयकारोपधादिति क्षत्रियावैश्या॥

न्तादेनो वेति टिलोपेऽपि दीर्घश्रवणार्थं चाईप्समाहार इति। समाहारेऽर्थे वाचकेई अस्य यः पूर्वस्य गणो वक्तव्य इत्यर्थः। त्रयाणां समाहारस्त्रयी। एवं द्वयी मा
च यि। पुंयोगे पुंवाचकोऽपि यः शब्दः पुंयोगात्स्त्रियां वर्तते। तस्मादीप्स्यादित्यर्थः। शूद्रस्य गणकस्य स्त्रीत्यर्थः। चकारान्यालुकस्य वृन्दा जानन्नागोपा।
लिका। जातेः। अयोपधादिति सामानाधिकरण्येन जातिशब्देनाभिधेयाभिधायका भेदोपचाराज्जातिवाचकोऽलक्ष्यते इत्यभिप्रायाह॥ जाति
वाचिन इति। तल्लक्षणं चोक्तम्। आकृतिग्रहणाजातिर्लिङ्गानां च न सर्वभाक्सकृत्

सा॰ टी॰
सा॰ प्र॰
४५

अस्मात्तन्निर्ग्रहणे गोत्रं च चरणैः सहेति। गृह्यते। नेनेति ग्रहणम्। आकृतिः संस्थानं ग्रहणं याह कं यस्याः अवयवविशेषव्यंग्येत्यर्थः। एतेन गोत्वादिजातिरु
क्ता। ब्राह्मण्याद्याकृतेः क्षत्रियादिषु संभवान्न तत्संग्रहायाह। लिङ्गानां चेति। या सर्वलिङ्गानि न भजतीत्यर्थः। ब्राह्मणः ब्राह्मणीत्यादेर्द्विलिङ्गत्वात्। एतच्चाधिकं
संग्रहार्थमिति तटादेः सर्वलिङ्गत्वेऽपि पूर्वेणैवास्य जातित्वं देवदत्तादेस्सर्वलिङ्गत्वेन जातित्वमाशङ्क्याह सकृदाख्यातेति सकृदुपदेशनिर्ग्राह्येत्यर्थः। य
त्तेन नित्यत्वमेकत्वमनेकपरिसमाप्तत्वं चोक्तम्। न तु तथैकस्मिन् पिण्डे उपदिष्टा तस्मिन्नेव पिण्डे नोपलंभात् देवदत्तादेश्च संज्ञाशब्दत्वेनाप्यभा
वाज्जातित्वाप्राप्तिरिति भावः। नन्वेवमपत्यप्रत्ययान्तस्य सर्वलिङ्गत्वेऽप्याकृतिग्रहणाभावाद्व्याप्तिरस्यादत आह। गोत्रं च चरणैः सहेति। गोत्रमिति पूर्वाचा
र्याणामपत्यसंज्ञा। चरणानां देवशाखाध्ययनक्रियासंबंधात् क्रियाशब्दानां जातित्वार्थमुक्तिः। अत्र जातेरिति योगविभागात् गवयहयमुकयमत्स्य

प्रथमवयोवाचिनोऽत ई वक्तव्यः। कुमारी किशोरी कलभी। प्रथमग्रहणात् किं वृद्धा स्थविरा। अदन्तग्रहणात् शिशुः।

मनुष्येभ्यो योपधेभ्योऽपि गवयोत्यादिः। नो वेत्यतो मण्डूकप्लुत्यानुवृत्तेर्मक्षिकाबलाकेत्यादौ स्त्रीमात्रविषयाज्जातिवाचिनो न॥ प्रथमवयोवाचि
न इति। कालकृता शरीरावस्था यौवनादिर्वयः। तत्र यद्यपि केचित्कौमारयौवनमध्यत्ववृद्धत्वानि चत्वार्याहुः। अन्ये तु कौमारयौवनस्थविरत्वानि त्री
णीच्छन्ति। अपरे तु आषोडशाद्बालस्तावत्क्षीराद इति वर्णकः। मध्यमः सप्ततिर्यावत्परतो वृद्ध उच्यते इत्यन्यथा त्रैधमाहुः॥ तथापि प्रथमावस्थोवृ
द्धिमस्यावस्थास्ताः सर्वा एव कौमारं प्रथमं वयः। पाश्चात्यं च वयस्तारुण्यादीकृत्य द्वितीयमिति द्विवयः। पक्षे त्रिभिर्मतः स चोक्तः। तृतीयं यावद्दन्ते
नवहितं वयः आद्यापेक्षयाज्ञातमिति। एतदेवाभिप्रेत्याह प्रथमग्रहणं वृद्धेति:

एमः
४५

स्वाङ्गात्। स्वाङ्गं त्रिरूपं चोक्तम्। अद्रवं मूर्तिमत्स्वाङ्गं प्राणिस्थमविकारजम्। अतत्स्थं तत्र दृष्टं च तेन चेत्तत्तथायुतमिति। शरीराभ्यन्तरवर्ती वायुः प्राणः सो
ऽस्यास्तीति प्राणी। तत्र तिष्ठतीति प्राणिस्थं तत्स्वाङ्गम्। एवं स्वेदस्यापि प्राणिस्थत्वात्स्वाङ्गत्वं स्यात्तत्राह। अद्रवमिति। न स्तनुद्रवत्वात्। एवमपि ज्ञान
स्यापि प्राणिस्थत्वादद्रवत्वाच्च स्वाङ्गता स्यादत आह। मूर्तिमदिति। असर्वगतद्रव्यपरिमाणं कठिनस्पर्शविशेषो वा मूर्तिः सास्यास्तीति तथा। तामस्या
त्वगुणत्वेन परिमाणलक्षणगुणसमशीलत्वस्य वा तत्त्वानङ्गीकारान्मूर्तिमत्त्वे नास्तीत्यर्थः। एवमपि शोफादेर्यथा तत्स्वाङ्गत्वं स्वाङ्ग
तापादनमाह। अविकारजमिति। विकारो वातादिदोषवैषम्यं तेनाजातम्। शोफादिस्तु विकारजः। रथ्यादिपतितकेशादेः स्वाङ्गतासत्त्वार्थमाह। पद्मवदना कमलवदना इत्या

स्वाङ्गाच्चेतः। स्वाङ्गवाचिनो वा स्त्रियामीकारान्तस्य योऽभवति। सुमुखीमृगाक्षीत्यङ्गीवाग्रहणात् । अकेशिनीति विशेषणात् क्रा
न्तेन भवति। कद्रिकाद्यन्तेरीव वावतम्। अङ्गुलिः। अङ्गुलीधूलिः। धूली। आजिः। आजी। जिः। सूतिः।

अतत्स्थं तत्र दृष्टं चेति। अप्राणिनि न दृष्टं अप्राणस्थत्वात्तत्रावर्तमानमपि स्वाङ्गम्। एवमपि प्रतिमायां वपवानां मुखादीनां प्राणिस्थेन विशेषादि
नास्त्यद्रुः तथा प्रथमप्राणिनापि संबन्धः स्यात्तदर्थमित्यर्थः। प्राणिमुखादिसदृशमप्राणिमुखाद्यपि स्वाङ्गमिति भावः। उदाहरणानुसु
केशी सुकेशा वा रथ्या सुस्तनी सुस्तना वा प्रतिमा। अनुदाहरणानुक्रमेण सुमुखा शाला। बहुस्वेदा। सुज्ञाना। सुशोफेत्यादि। कद्रिकादिति
अकेशी नक्रिशब्दे नञ्जर्थो गृह्यते। असत्यर्थो ह्यस्यार्थः तत्र अकारान्तः। अहरणिरित्यादौ नावकमलताद्यारोचनं मन्वादेरित्यादि शब्द। स्वाङ्गाच्चोपसर्जनाद्वा नुवृत्तेः क्वचि
त् वृषाकप्यग्निकुसितकुशादनृतक्रतो वा गृह्यते। कृतक्रमो लुप्योग एव। अन्यार्थे नक्रतुः स्त्रीयत्नादयः। १

सा॰ प्र॰
सा॰ टी॰
४६

अवस्थायनीपमान्तत्रपत्नीइतियज्ञसंयोगएवअन्यत्रगवांपतिः स्त्री।वृषलपत्नी।उपमानात्।विद्यमानपूर्वस्यतुवा।दृढपत्नी।दृढपतिः।सपत्न्यादि
षुनित्यं।सपत्नी।एकपत्नी।अन्तर्वत्नीगर्भयोगेएव।अन्यत्रान्तर्वतीशाला।तथाभर्तृयोगेपतिवत्नी।अन्यत्रपतिमतीनगरीं तथासर्वासवयस्यास
ख्युर्भार्यापिनशिशुर्यस्याःसाअशिश्विका।अर्द्धजरतीयुवती।प्राचीमंस्तीमानुषीं हरीं अगस्ती।असितपलितयोरसिक्नी।पलिक्नी।एता।एनी।ज्ञान
पदीकुण्डीअमत्रंचेत्कुण्डान्या।गोणीआवपनंचेत्गोणान्या।स्थालीअकृत्रिमाचेत्स्थालान्या।भाजीपक्काचेत्भाजान्या।नागीस्थौल्यंचेत्नागा

ऐच्मन्वादेः मन्वादेर्गणात्स्त्रियामीपप्रत्ययोभवति ऐकारादेशश्चचकारान्मनोरौवामनावीयीमनुः।वृषाकपायीपत्न्या
द्यः पत्न्यादयोनियात्यंतेपत्नीं अंतर्वत्नीं सखीं अशिश्वीं अर्द्धजरतीं युवतीं प्राचीं प्रतीचीं उदीचीं समीचीं दारशब्दोनित्यंबहु
वचनांतः पुल्लिंगः दाराः दारान् दारैः दारेभ्यः २ दाराणां दारेषु हे दाराः वोर्गुणात् उकारान्ताद्गुणवाचिनोवास्त्रियामीप्प्रत्ययो
भवति पट्वीपटुः मृद्वीमृदुः तन्वीतनुः ऋज्वी ऋजुः

न्या।कालीवर्णश्चेत्कालान्या।नीलीअनाच्छादनंचेत्नीलान्या।कुशीअयोवि।
कारश्चेत्कुशान्या।कामुकीमैथुनेच्छावतीचेत्कामुकान्या।कवरीकेशवेशश्चेत्कवरान्या।ओषधौप्राणिनिचनीली।संज्ञायांवानीलीनीला ॥
शोणात्पादयः विहितलक्षणाः पत्न्यादेरुदाहृताः॥वो॰ ३ ॥वाओः॥गुणशब्देनमतु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एमः
४६

समासस्यान्वयेनाम्नामिमत्र च शब्दात्तद्धितस्याप्यन्वययोग्यत्वेऽप्येवं संस्तवनात्समासस्समासाभाववत्सरसंगत्वात्तद्धितमप्यपाश्रित्यपित्तुमुपक्रम
तेऽथेति तद्धित इति जात्यभिप्रायेणैकवचनम् अभ्यः पूर्वोक्तेभ्यः नामपदेभ्योऽर्थान्तरमतिपादनशक्तिमद्‌त्वेन हितोऽनुकूलस्तद्धित इत्य
न्वर्थसंज्ञाविज्ञानात्तद्धितसंज्ञाऽणादीनामिति भावः अपत्ये नाम्न इति नामप्रकरणत्वात् अत्रापि पूर्वेत्रामशब्देन पदेशोच्यते वाक्ये ओ
पगव इति तद्धितार्थबोधके इति शेषः अपत्यार्थस्याऽणोऽकत्वादुक्तार्थानामिति न्यायेन पदाप्रयोगः आदिस्वरस्य ४ आदौ स्वरः आदिस्वरः आदिं
त्वं च स्वरापेक्षयेति अनेकस्वराणाम् अइत्यादिं तत्र च वा सिद्धत्वादौ वृद्धिः तदपि संभवदभिप्रायम् ततश्च इःकामस्यापत्यमापइत्यादावादेत

अथ तद्धितोऽनित्यत्वेऽपपत्येऽण् नाम्नोऽपत्येऽर्थेऽण्प्रत्ययो भवति उपगोरपत्यमिति वाक्ये उपगोः अण् इति स्थिते स
मासमप्रत्यययोरिति षष्ठीलोपः णकारो वृद्ध्यर्थः आदिस्वरस्य ञ्णिति वृद्धिः स्वराणाम् अपि आदिस्वरस्य ञ्णिति
वृत्तिञ्णिति तद्धिते परतः उकारस्य ओकारो वृद्धिः ओमसस्वरे उकारस्यौकारस्य च अव भवति यकारे स्वरे औपगवः।
वाशिष्ठः गौतमः शिवादिभ्यश्चेति वक्तव्यः शैवः वैदेहः
डिः ञ्‌चणाचञ्णाद्यस्यसञ्ज्ञितत्स्मिन्
वरे कस्मिन्निति आदिवद्भवत्येवव
तद्धितेयरत इति तद्धितप्रकरणत्वात् उकारोकारयोः स्थानादीनां तमतमत्वादौकारो वृद्धिरित्यर्थः वो इ वौ अव पस्वरे उ अ औ अवौ इति सां के
तिकं षष्ठी द्विवचनं तमपश्चस्वरः इति समाहारः तद्धितप्रकरणत्वात्तद्धिते एवेति गौयानमित्यादावननिप्रसंगः ओकारस्य स्वरे अ विसिद्धेऽपि
यकारे विधानार्थं वचनं यद्यपि ऋचि स्वरवद्यकार इति स्वरत्वातिदेशाद्यकारेऽपि अव संभवति तथापि सूत्रस्य वक्तव्यानुपजीवित्वादौकारोति

ॠ॰उ॰र॰ अपत्यमात्रस्य प्रत्ययस्य लोपः स्यात्‌ ॥ ऋ॰उ॰र॰ स्वस्तीमात्‌ तस्मात्‌ अपत्यमिति
वद्रूपं नेयमेवं वसिष्ठस्यापत्यं गोतमस्यापत्यमिति विग्रहे ऋषिवाचकत्वादिञभावे अणापत्यस्य लोपः इत्येयमणृ तत्त्वमायि न्यायो ऽत इति डन्येनृ रामपंमित्यादि विवक्षमेवभावे
विग्रहे अणोसंख्यापूर्वकत्वात्तद्धितार्थ विषयत्वाच्च द्विगुसमासे विभक्तिलोपे यथा तत्त्वमाश्रित्य यो ऽ इति डत्वेमरामपंमित्यादि विवक्षमेवभावे
तत्र यथा श्ववेजवाइत्यनेन जवाइत्यनुवृत्तेः क्वचिज्जवाजमेयरेजमासमवं नीति जवस्य उकारस्य सवर्णत्वात्तन्मे जमोणकारः केचित्तु नामिलु
न्येपिमत्यपलक्षणान्यायेन नदाश्रितो इत्यणकार इत्याहुः अन्ये तु हसे हेस इति यला द्विरेफ रसपरत्वेन पूर्वं यस्य यो ऽ इति डत्वे स्वस्ते च पाइति च ऋमे
टकारसंयोगान्तलोपे च निमित्ताभावन्यायस्यानित्यत्वात्‌ जमाविति उस्यणइत्याहुः अत इञ्‌ इति योगविभागात्‌ वेदिर्गागिरो हाल किरित्वा

ऋ॰उ॰र॰ णिॠकारस्य उर भवति अणि परे षषोणो मातरि याराम तुरः द्व्योर्मात्रोरपत्यं द्वैमातुरः अत इञ्‌ त्रेषेः अकारान्तानां
ना म्नोः नृ पिशब्दादवशेषार्थे इञ्‌ प्रत्ययो भवति यस्य लोपः देवदत्तस्यापत्यं दैवदत्तिः श्रीधरस्यापत्यं श्रैधरिः दशरथस्यापत्यं
दाशरथिः पुरंदरस्यापत्यं पौरंदरिः बह्वादिभ्यश्च औपमविः कार्ष्णिः औडुलोमि आग्निशर्मिः रावृषिवाचकेभ्यो यीञ्‌ वा टाञ्चोरि

नतो मंडुकहुमावानुवृत्तेरेवं वस्यया शिवादिभ्यः नृषिवाचिभ्यः कारान्तेभ्यो यीञ्‌ शिवस्यापत्यं शैवः श्वाफल्कः राधसः वासुदेवः आनिरुद्धं ना
जलः साहदेवः वा शब्दादेवसो कारान्तेभ्यो यीञ्‌ वाहविः औपविदविः औडुलोमिः आग्निशर्मिः नान्तेभ्यो नो वेति टिलोपः ॥ एवं सुधान्नाम स वह उनि
पादवंडालविवाना मिजि आकजादेशः सो धातकिः वैयासकिः वाहडकिरित्यादि प्रयोगा द्रष्टव्याः ॥ वा नुवृत्तेरश्वधामसमये वा प डधा क्वचित्‌ पदान्ते पदान्तता
अयण्णत्वाभावः तदुक्तं माघ पउत्वदन्तदशा थासन्नरपदादेः सुत्वं धासुवा वक्तव्यमिति ॥ वृहन्नायनि रिति विग्रहे देवतायां वा चापां वृहतः वृहस्सा ॥ ॥ ॥
देशः सस्य विसर्गे पिकस्का दित्वात्सः ॥ एवं चौरे वाच्ये तनकरो नीति तस्करः ॥ महांश्चासौ वीरश्चेति विग्रहे समानाधिकरणो जा

न्तोपदेशोयथोष्ट्रखरोमहतोमहाइत्यादेशः।घासकरविशिष्टेषुचेति।महाघासः।महाकरः।महाविशिष्टः।महामायेत्यादौमहतोशब्दस्य।टिः।द्योश्चभू
मिश्चेतिविग्रहे।द्योशब्दस्यदिवशब्दस्यवाद्यावादेशः।एवंजायाचपतिश्चेतिविग्रहे।जायायाजंभावोवाजंपतीदंपतीजायापती।महादेवःकृतिगणत्वमा
हुः।आकृतिगणोयमिति।आकृतमासिद्धशब्दस्वरूपदर्शनेनतदंतर्गणायत्तत्वमित्यर्थसंज्ञानः।सिद्धशब्दस्वरूपमुपलभ्यादेशविधानंयस्मिन्सआकृतिग
णइत्यर्थः।अलुक्समासमन्ययोरितिअपमस्यापवादत्वात्क्वचित्तआत्मनाभावान्तरसिजमित्यादौनाम्नश्चकृतसमासेएवमत्रअलुकृतिवेधा।

यथ उत्तरदस्यउत्तवषट्दंतायस्यसः।डनदंतस्यदतृभवनशब्दवडपंजयेसंख्यायाः प्रकारेधाप्रत्ययेनवायद्भिःप्रकारैःइतिषोढाषडु
धावृहच्छब्दस्यसुडागमेतलोपश्चवृहतांपतिःवृहस्पतिःमहच्छब्दस्यटेराकारःसमानाधिकरणेमहादेवःमहेश्वरः।द्योश्च
भूमिश्चद्यावाभूमीद्यावादेशःजायायाःजंभावोदंभावोनिपात्यतेदंपतीक्वचिज्जायापतीआकृतिगणोयंअलुक्क्वचित्
क्वचित्समासेकृतेतद्धितेपिविभक्तेरलुग्भवतिकृत्याप्तयुक्तः।अप्सुयोनिरस्येत्यप्सुयोनिः।उरसिलोमायस्यासोउरसिलोमाहृ
दिस्पृशतीतिहृदिस्पृक्।कंठेकालोयस्यासौकंठेकालः।वाचोयुक्तिःदिशोदंडःयश्यतोहरःवनेचरःसमानाधिकरणेशाक
पार्थिवादीनांमध्यमपदलोपोवक्तव्यः।शाकःप्रियःयस्यसःशाकप्रियश्चासौपार्थिवश्चशाकपार्थिवः॥
न्तादेतेइत्यसभ्यःषा
दः।तद्धिते।अमुष्यापत्यंआमुष्यायणःशाकपार्थिवादीनामिति।पार्थिवादौसमानाधिकरणेपूर्वस्यपदस्यउत्तरपदंतस्यलोपइत्यर्थः।शाकःप्रि
योयस्यसःशाकप्रियःदेवानाम्पूजयतीतिदेवपूजकः।उभयोरुत्तरपदयोःप्रियपूजकपदयोर्लोपःमध्यमपदलोपइत्यादिसमुदायेप्यमध्येवर्त

आदेश्चेति। द्वंद्वसमासे आदेशादिभूतस्य पूर्वपदस्य लोपो वाच्यः। वक्तव्यं तु प्रयोगत इति प्रयोगतो व्यवस्था। ऋतां द्वंद्वे इति। विद्यायोनिसंबंधवाचिनाम् ऋकारां
तां पुत्रे च परे पूर्वपदान्तस्याकारो वक्तव्य इत्यर्थः। माता च पिता चेति विग्रहे समासे स्यम्यो मातापितरौ पसौ मात्रादिवचनान्मातुः प्रधानत्वात्पूर्वनिपाते आकारा
देशः। एवं होतारौ पितापुत्रौ इत्यादि। अन्यत्र कर्तृभोक्तारौ। द्वंद्वे इति। असर्वादित्वमिच्छेदः। तत्र च द्वंद्वसमासे सर्वादित्वं न भवति। वा इति जसीति शेषः।
वाशब्दादेव जसि वा नान्यत्र। वर्णाश्च आश्रमाश्च इतरे चेति विग्रहः। वैयधिकरण्य इति भिन्नविभक्तिकं तत्पदवाच्यत्वं वैयधिकरण्यं गंधपदस्य

आदेश्च द्वंद्वे। द्वंद्वसमासे पूर्वपदस्य लोपो भवति चकारग्रहणाद्विकल्पेन। माता च पिता च पितरौ। शिष्यमाणो लुप्यमानार्था
भिधायी। श्वश्रूश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ। दुहिता च पुत्रौ। ऋतां द्वंद्वे। द्वंद्वसमासे पूर्वपदस्य ऋकारस्य वाकारो भवति। माता च मातापितरौ
द्वंद्वे सर्वादित्वं वा। द्वंद्वसमासे सर्वादित्वं वा भवति। वर्णाश्च आश्रमाश्च इतरे च वर्णाश्रमेतरे वर्णाश्रमेतराः। वैयधिकरणो बहुव्री
हौ मध्यमपदलोपो वक्तव्यः। कुमुदस्य गंधो यस्य सः कुमुदगंधिः। उपमानाच्च। उपमानात्परस्य गंधशब्दस्याकारस्येकारो भव
ति। हंसस्य गमनमिव गमनं यस्याः सा हंसगमना। नादिकं स्त्रियां संज्ञायां। दिग्वाचकसंख्यावाचकशब्दौ संज्ञायां विषये परपदं तुल्यार्थे
समस्येते सः समासः तत्पुरुषो भवति अर्थग्रहो नित्यसमासः। अन्यस्त्वस्वपदविग्रहो यथा दक्षिणाग्निः सप्तयाम॥ इति समा

मध्यवर्तिनो लोप इत्येव स्यात्कार्यत्वान्नाद्प्रयोगः। चकाराद्गंधपादस्य कारान्तादेशः। चकारादेव निर्गतास्त्रिंशदंगुलयो यस्मात् तन्निस्त्रिंशः खड्गः इत्यत्रां
गुलिपदस्यान्तस्यापि लोपः। दिक्संख्ये इति। दिग्वाचकसंख्यावाचकशब्दावित्यर्थः। संज्ञायामित्यनेन नित्यसमासत्ववचनात्तल्लक्षणमाह। अविग्रह इ
ति। दक्षिणाग्निरित्यादौ विग्रहशून्यरूपको नित्यसमासः। अधिष्ठितो मातादावस्वपदविग्रहः समस्यमानपदान्यपदविग्रहः अस्यापि नित्यसमास इति नि

रूपायनणए २ एयश्च आयणश्चएयणाच्णीयश्चेतेतथागर्गश्चनडश्च अत्रिश्चस्त्रीचपितृष्वसाचतेआदौयस्यसतथाइंद्वान्तत्वादादिशब्दस्यप्रत्येकं
संबंधइत्यभिप्रेत्याहगर्गादेर्गणस्यणः नडादेर्गणादायनणश्च आदेर्गर्गात्स्त्रीलिंगाच्चएयण्पितृष्वस्रादेर्गणाण्णीयएयणाचवाशब्दानुवृत्तेस्तस्यठिता
द्वितीयेयेतृष्वसेयः मातृष्वसेयइतिविवेकः स्त्रीलिंगादितिस्त्रीप्रत्ययान्तोऽपलक्षणं अन्नरावभूमेरपत्यंभौमइत्यादावप्रसंगः लुग्बहुत्वेइक्कचिदि

रूपायनणोएयणणीयाः गर्गनडात्रिस्त्रीपितृष्वस्रादेः स्वगर्गादेर्नडादेरत्रादेः स्त्रीपितृष्वस्रादेश्चरूपा आयनणएयणणी
यइत्येतेप्रत्ययाभवंति अपत्येर्थेगर्गस्यापत्यंगार्ग्यः वत्सस्यापत्यंवात्स्यः नडस्यापत्यंनाडायनः चरस्यापत्यंचारायणः
अत्रेरपत्यंआत्रेयः गांगेयः महया अपत्यंमाहेयः कपेरपत्यंकापेयः पैतृष्वस्रीयः अलुक्क्वचित् अमुष्यापत्यंआमुष्य
ष्यायणः मातृपितृभ्यांस्वसुः स्वसृशब्दस्यषत्वंवक्तव्यंमातृष्वस्रीयः पितृमातृभ्यांव्यडुलौ पितुर्भ्रातामातुलः पितुर्भ्रापितृव्यः मातुर्भ्राता
महन्पितुः पितापितामहः नादद्वेषिमातापितामहीलुग्बहुत्वेक्वचित् अपत्येर्थेउत्पन्नस्यप्रत्ययस्यबहुत्वेसतिक्वचिदृष्यनृषि
विषयेलुग्भवति गर्गाः वशिष्ठाः अत्रेयाः विदेहाः देवतेदमर्थेदेवतार्थेइदमर्थेचोक्ताप्रत्ययाः भवति इंद्रोदेवतास्येतिऐंद्रं
हविः सोमोदेवतास्येतिसौम्यं देवदत्तस्येदंदैवदत्तंवस्त्रं

ञिगर्गपरककविदादिभृग्वत्रिकुत्सांगिरोवसिष्ठगोतमदेशानुत्पन्नस्यत्रियेभ्यः
परस्यप्रत्ययस्यबहुत्वविषयेलुग्भवतीत्यर्थः देवते१ देवताचइदंचदेवतेदंस्ततोदेवतेदमयोरर्थदेवतेदमर्थस्तस्मिन्उक्ताअणादयोयथायोग्य

पू॰
सा॰टी॰
सा॰प॰
६७

क्वचित् २ आदिस्वरस्येत्यत्रपदायेक्षया आदित्वेऽविशेषाद्द्वयोः पूर्वपदादेः उत्तरपदादेश्च वृद्धिर्भवतीत्यर्थः अग्निमरुतौ देवते अस्येति तत् आग्निमारुतम् क
र्मेति विशेष्यपदम् सुहृदो भावः सौहार्दं सुभगस्य भाव इति विग्रहे भावार्थप्रत्ययानभिधानादत्र भावे अण् वक्तव्य इति वक्तव्यात्स्वार्थे यीत्ययि शब्दादनुक्तसमु
च्चयार्थाद्वा विकारभावसमूहाद्यर्थेषु अण् सिद्ध इत्याशयेन तेनैव वक्तव्य आक्षेपः सौभाग्यमित्यत्र भावेन तेन यणि ति परत्वादितु भावे यण् वक्तव्य इति पाठस्तु
दाभावे तत्त्वपणित्वपरत्वासिद्धः तेनैव वक्तव्य आक्षेपः णितः २ उक्ता अणादयः प्रत्ययाः विषयान्तरे मुख्यविषयादन्यत्रादिहपादन्यस्मिन्विषये इत्यर्थो
दो णितो णित्कार्यकृतो वा भवन्तीत्यर्थः अयं च णित्वातिदेशो णितोऽणितो पि भवस्थितानभवस्थितं विकल्पेन णित्वं तदभावार्थे अजगशब्दादिद

क्वचिद्द्वयोः पूर्वपदोत्तरपदाद्योः क्वचिद्वृद्धिर्भवति अग्निमरुतौ देवतेऽस्येति आग्निमारुतं कर्म सुहृदो भावः सौहार्दं अत्र भावे अण्
वक्तव्यः णितो वा ३ उक्ताः प्रत्यया विषयान्तरे णितो वा भवन्ति अजो गौर्यस्य सः अजगः तस्येदं धनुः आजगवं अजगवं वा कुमुदस्यग
न्ध इव गन्धो यस्य सः कुमुदगन्धिः तस्यापत्यं स्त्री कौमुदगन्ध्या एवं सुरस्यायं स्वासुर्यो ग्रामः विश्वामित्रं दैवेश्मवं गोरिदं गव्यम् कुलस्येदं
दं कुलं त्वन्मदेकत्वेन तव इदं त्वदीयं मम इदं म

दर्थे णित्वाणित्वविकल्पाद्वृद्धिविकल्पः धनुर्वेदज्ञाजगवं पिनाकिकरगोचरमिति कात्यमतेन नि
त्यम् अमरसिंहमते तु पिनाकोऽजगवं धनुरित्युक्तेर्नेति विकल्पः विषयान्तर इत्यस्यानुदाहरणं कौमुदगन्ध्येति तत्रैव यथाधिकरणपदबहुव्रीहौ मध्य
मपदलोपश्चेति वक्तुर्व्रीहौ मध्यमपदलोपे च वकारादन्यशब्दस्य कारणानादेशो कुमुदगन्धिशब्दादपत्यार्थे गर्गादित्वात् यञ्प्रत्यये विषयान्तरत्वाभावा
त्मितत्वविकल्पाभावः स्त्रीत्वाच्चाप् क्वचित् कुमुदगन्धीति णित्वाभावोदाहरणमप्यस्ति तद्वित्त्वम् विषयान्तरत्वाभावात् स्वासुर्य्यः वेश्मवमित्यत्रानित्य

रामः
६७

चतुरश्च लोप इति चतुरशब्दस्य पश्च कारस्तस्य णपरणीयपो: परत: लोपो वक्तव्य इत्यर्थ: चतुर्णां संख्यापूरणा इति विग्रहे स्वार्थे यीमपिशाचामूरणार्थे
रापरणीयो न यो श्चेयिता भावादादिवृद्ध्यभाव: अन्नस्येदमिति अन्नशब्दात्सौवीदगागमो वक्तव्य: किन्नादन्ते अन्नस्येदमिति विग्रहे: कारकात् र क्रि
याधातन्थे लघुक्तस्तदाश्रय: सच कचित्कर्तोकविकर्म्मणिप्यादेवदत्तो ग्रामं गच्छतीमन्त्रागमनक्रियाश्रयो देवदत्त: देवदत्त ओदनं पचतीमादौ च
विक्लित्यापायचनक्रियाया आश्रय: कर्म्मभूतो दनदस्य भिन्नेत्य कर्तरि कर्मणि चाभिधेये इत्युक्तम् यक्रियायुक्ते कारे कर्म्मणीति क्रियाकारका: र

चतुरश्च लोप: चतुरशब्दस्य चकारस्य लोपो भवति णपछीयोपरत: तुरीय: अन्नस्येदं अन्नशब्दस्य द[illegible]गमो भवति णीपश्च
त्ययपरे अन्नस्येदं अन्नदीयं अग्रीजं रत्याइदं अग्रीजं रतीयं कारकात्क्रियायुक्ते कारकादर्थ्यते प्रत्ययो भवति क्रियायुक्ते
कर्तरि कर्मणि चाभिधेये कुंकुमेन रक्तं वस्त्रं कौंकुमम् मथुराया: आगतो माथुर: ग्रामे भव: ग्राम्य: धुरं वहतीति धुर्य: धौरेय: के
नेये का: कइत इयर कउ इत्येते प्रत्यया भवंति भवाद्यर्थेषु णत्वं चैषां वैकल्पिकं कर्णाटे भव: कार्णाटक: कर्णाटको वा ग्रा
मादागतस्तत्र जातो वा ग्रामीण: ग्राम्य: सध्रीचि भव: सध्रीचीन: समीचि भव: तिरश्चि भव: तिरश्चीन:

णादयो भवंतीति छिता

न स्यचेत एव वाच्ये भवेतामित्यर्थ: कौंकुममित्यत्र रंजनक्रियाया: करणं कारकं कुंकुमं रञ्जनक्रियायुक्त वस्त्रे ऽभिधेये ऽणं धुरमिति कर्मकार
काद्वहनक्रियायुक्ते कर्तर्यभिधेये यिनदृहि वाऽरय: एवं यथावाणिनोवेतिमवस्थितो णित्वभावादादिवृद्ध्यभाव: एय णाश्च णित्वादृद्धि: णितो वेत्यनेन
रस्तत्रतो वानुवर्तते कोवक्ष्ययार्थविशेषण एव न भिन्न: ग्रामाणामेणो मासेकेन १ कश्चीन घ्र इय घ्र इकच्च तेन यथा णितं चैषां वैकल्पिकमिति णि

समीचीनः स्वार्थे ईनप्रत्यये तद्धिते परे अंचेर्दीर्घश्च त्यकारलोपपूर्वेकारदीर्घो तिरश्चीन इत्यत्र तिरश्चादय इति तिरश्चनिपातः पलोपश्चेति क्वचित्तद्धि
ते परे यकारस्य लोपो वक्तव्य इत्यर्थः कन्यायां भव इति विग्रहे ईनः पस्य लोप इत्याकारलोपः आदिवृद्धिः पुष्ये भवः पौषीणाः ईयो वेति सत्रशब्दाज्जात
वे वयः सत्रजातिः क्षत्रियः क्षात्रोऽन्यः अक्षैर्दीव्यतिशब्दान्करोति तर्कमधीते वेदे स्मादिविग्रहाः वैदिकीत्यत्र न दादित्वादीयप्रत्ययेनाविति

पलोपश्चं क्वचिद्यकारलोपो भवति कन्यायाः जातः कानीनः नक्षत्राद्णवक्तव्यः पुष्येणयुक्ता पौर्णमासी पौषी पौष्यां भवः
पौषीणाः इयो वा क्षत्रात्‌ आपते इति क्षत्रे क्षत्रे भवः क्षत्रियः वा क्षात्रः शुक्राज्जातः शुक्रियं इंद्राज्जातः इंद्रियं अक्षैर्दीव्यतीति आक्षि
कः शब्दं करोतीति शाब्दिकः तर्कं करोतीति तार्किकः वेदेजातो वैदिकी स्तुतिः अथवा किमादेस्त्यतनौ किमादेरघादेर्भवार्थ
र्थे भुत्यतनौ त्रप्रत्ययो भवः कुत्रत्यः कुतस्त्यः अद्य भवः अद्यतनः ह्योभवः ह्यस्तनः पूर्वो भवः पूर्वतनं सदाभवः सदातनः
दक्षिणापश्चात्पुरस्त्यण्वक्तव्यः दाक्षिणात्यः पाश्चात्यः पौरस्त्यः स्वार्थेपि उक्ताः प्रत्ययाः स्वार्थेपि भवंतिदेव दाणवे दे
वदत्तकः चत्वार एव वर्णाः चातुर्वर्ण्यं चौर एव चौरः भाष्यनामेभ्यो धेयः स्वार्थेपि

किमादेः किमद्यः आदिः आघवपवोप
स्यतन्प्रकारकाद्दष्णात्यः एव अमा इह क्व तसि तांत्रेभ्यः अमात्यः इहत्यः क्वत्यः कुतस्त्यः कुत्रत्यः इत्यादि एवमेषममस्य एषमस्त्यः ऐषम
स्य ह्यस्त्यः ह्यस्त्यः तथा परत्परारि चिरात्‌ तलः परुत्नमप्परारित्नं चिरत्नं दक्षिणापश्चात्पुरस्त्यणनस्य च णिनो वेति णित्वं दक्षिणस्यां भव
दाक्षिणात्यः पाश्चात्यः पौरस्त्यः इत्याद्युप्रस्वार्थे यो ति अपिशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः तेन स्वार्थे सिद्धिः चत्वार एव वर्णा इति विग्रहे कर्मधारये चतुर्व

अणीनञोरिति अणाच ईनञ्च अणीनञोः परतः युष्मदस्मदोस्तवकादिः एकत्वेन तवकममकौ द्वित्वबहुत्वयोर्युष्माकास्माकौ च वक्तव्या वित्यर्थः
अनेकवर्णत्वेन ग्रहणात् इहः शिद्वेति सर्वादेशः वतन्तनीयांतात् क्रियातुल्य इति आरंभ्यम् तेन प्रत्ययेन तुल्यः स्थूलः गोमान् इत्यादौ गुणद्रव्यतुल्येन केचि
त्तुल्य इति सामान्योक्ते विवक्षितार्थप्रयोगदर्शनात् तुल्य स्थूल इत्यादावपि अस्तीत्यादि क्रियाध्याहारात् इरिवहुज इत्यादाविववत्प्रत्ययप्रयोगदोषात् नीयांता क्रिया

अणीनञोर्युष्मदस्मदोस्तवकादिः आदेशाः भवंति तवइदं तावकं ममइदं मामकं तावकीनः मामकीनः यौष्माकः आ
स्माकः यौष्माकीनः आस्माकीनः वतुल्ये तुल्ये षष्ठ्यन्तात् षष्ठ्यर्थे वत् प्रत्ययो भवति चंद्रेण तुल्यं चंद्रवत् मुखं घटेन तुल्यं घटवत् उद
रं पटवत् कम्पलं भावे त्वतलौ शब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं भावस्तस्मिन् भावे त्वतलौ इत्येतौ प्रत्ययौ भवति ब्राह्मणस्य भावो ब्राह्म
णता त्वयणोर्नपुंसकलिंगो भवतः ब्राह्मणत्वं ब्राह्मण्यं सुमनसो भावः सौमनस्यं सुभगस्य भावः सौभाग्यं विदुषो भा
वः वैदुष्यं

तुल्या इत्यादिविवक्षानेति चंद्रवघट इत्यपपस्यवेतिप्र थमासप्तमीयसंतात् अपि वदित्याहुः भावे त्वञ्चत्वस्य [illegible] णाच तेन याभव
त्यसप्तच्छ्रवदप्रवृत्तिभावशब्दस्यान्वर्थनामामि अत्याह शब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं भाव इति तच्च चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्तिरिति महाभाष्यनुसारानं द्रव्य
गुणक्रियाजातिरूपम् केचित्तु द्रव्यगुणाः क्रियाजातिरूढयः शब्दे हेनवइत्याहुः ब्राह्मणो तेऽत्र ब्राह्मणशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं जातिः समाहारेणावेमाधेन
निर्देशानांतजस्यनित्यस्त्रीत्वसूचनाय

अणीन पोरिति अणा चईनश्च अणीनौ तयोः परतः युष्मदस्मदोस्तवकादिः एकत्वेन तवकममकौ द्वित्वबहुत्वयोर्युष्माकास्माकौ च वक्तव्यावित्यर्थः
अनेकवर्णत्वेन ग्रहणादृहः शिर्वेति सर्वादेशः वानरत्नीयं तत्क्रियातुल्य इति आख्येयम् तेन प्रत्रेणातुल्यः स्थूलः गोमानात् इमादौ गुणाद् मतुल्येन केचि
त्तुल्य इति सामान्योक्ते विवक्षितार्थप्रयोगदर्शनानुत्रे तुल्य स्थूल इत्याद्यपि प्रस्तीतादिक्रियाप्याहारादिरिव बहुज इत्यादौ विवक्षितमपेयम् दोषानन्तीयं तत्क्रिया

अणीनयोर्युष्मदस्मदोस्तवकादिः आदेशाः भवंति तवेदं तावकं ममेदं मामकं तावकीनं मामकीनं यौष्माकः आ
स्माकः यौष्माकीनं आस्माकीनः वतुल्ये तुल्ये षाष्ठ्यर्थे वत् प्रत्ययो भवति चंद्रेण तुल्यं चंद्रवत् मुखं घटेन तुल्यं घटवत् उद
रं पटवत् कम्पलं भावे त्वतल्यणः शब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं भावस्तस्मिन् भावे त्वतल्यणित्येते प्रत्यया भवंति ब्राह्मणस्य भावो ब्राह्म
णता त्वप्रत्ययो नपुंसकलिंगो भवतः ब्राह्मणत्वं ब्राह्मण्यं सुमनसो भावः सौमनस्यं सुभगस्य भावः सौभाग्यं विदुषो भा
वः वैदुष्यं

तुल्यादिस्यादि विवक्षानेति चंद्रवद्घट इत्यपयस्यैवेति म यमात्तन्मीयस्त्वं तादृयि वदित्याहुः भावे त्वतश्चत्व ष्वयणा चतेन यामव
त्यसच्छवृत्ति प्रवृत्तिर्भावशब्दस्यार्थ तामभिप्रेत्याह शब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं भाव इति तच्च चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्तिरिति महाभाष्यानुसारेण तं द्रव
गुणक्रियाजातिरूपम् केचित्तु द्रव्यगुणाः क्रियाजातिरूपः शब्दहेतव इत्याहुः ब्राह्मणेति अत्र ब्राह्मणशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं जातिः समाहारेणाचेत्यर्थन
निर्देशात् तस्य निमस्त्रीत्वस्वनाराय्

समाहारे नाचेति चकारादनुक्तसमुच्चयार्थात् हस्तिनां समूहो हास्तिकं धैनुकमित्यादौ समूहे कः तस्य च स्य च णित्त्वेति णत्वादाद्यवृद्धिः तथा अपूपानां
समूहे आपूपिकम् शाष्कुलिकमित्यादावचित्तवाचकेभ्य इकः एवं कवचिनां समूहः कावचिकं केदाराणां समूहः कैदारिकं कैदारकं कैदार्यमित्यत्र
कइकण्यां तथा भिक्षादिभ्योऽण् भिक्षाणां समूहो भैक्षं यौवनमत्र तथा पाशादिभ्यो यत् पाशानां समूहः पाश्या वात्या खल्या गव्या रथ्या वातहूलेः वा
तूलं तथा खलगोरथेभ्य इनित्रकठ्यचः खलानां समूहः खलिनी गोत्रा रथकठ्या इत्यादयः प्रयोगा ज्ञेयाः स्त्रीत्वादिकं लोकाद्गुणश्चेति विशेषार्थात्र

समाहारे नाच गुणाः त्रयाणां समाहारः त्रेता जनानां समूहो जनता देवता कर्मण्यपि यण् वक्तव्यः ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्म
ण्यं राज्ञः इदं कर्म राजन्यं लोहितादेरिमन् लोहितादेर्भावेऽर्थे इमन् प्रत्ययो भवति स च डित् डित्त्वात् टिलोपः लोहि
मा श्वेतो भावो श्वेतिमा लघोर्भावो लघिमा महतो भावो महिमा ऋकारस्य रेफो भवति इमनि परे प्रथिमा द्रढिमा बहोर्भावः बहु
नि विग्रहे बहोर्लोपो भू च बहोः बहोरन्नेरषामिमनादौ नामिकारस्य लोपो भवति बहोः स्थाने भूमादेशः बहोर्भावो भूमा

कारात्रिशब्दस्येव गुणाः कर्मण्यपीति अपि शब्दात् स्वार्थेऽपि साम सु साधुः सामान्यं कर्मण्यं नो वेति वा शब्दस्य बस्य यादि लोपाप्रसंगः ॥ ना
म्नो नो लोपः ष्यञ्यां विद्यात्रायि ह्रस्वो वेत्यतो वानुकर्षणाद्व्यवस्थया त्र तद्भावः एवं सभायां साधुः सभ्यः समानतीर्थे वासी सतीर्थ्यः सहादेरिति समा
नस्य सः समाने उदरे शयितः समानोदर्यः विकल्पेन सादेशः अग्रादिभ्य ईयप्रत्ययो भवार्थे अग्रे भवः अग्रियः अग्रीयः अग्र्यः तथा हितार्थे पारीणवत्
घनदन्तेभ्यो हितं दन्त्यमकर्णं श्रोत्रमित्यादिर्शनेन ज्ञातः प्रत्ययमादि प्रयोगानुसारेणोह्यम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

।गतो वेत्ति पित्वा यथवस्या लोहितादेः इभावेन तपराइत्यनुवृत्तेस्तेपि तत्त्व लोहितता लोहितत्वं लोहित्यमित्यादयपि अरइति वक्र रइति वक्रत्वं तेन अपो
गानुसारित्वाइत्सादेर्लेघोरित्येवं नेह ऋजिमां कृत्स्नमावंहो रितिइमनादीनामिमादित्वाद्देनेयसो ग्रहणमंगुनर्वहोरितिभूम्याननिपमार्थम् अम
घाइमनां प्रदीनाम कृतत्वात्तेषामेवस्यात् पंचपितेषामिकारलोपसामथ्यात्र संभवतितथापि पूर्वस्य पंचम्यान्तात्तेनस्थानषष्ठ्यन्तस्य पृथगुक्तिर्पुंकेव
अस्त्यर्थे इ अनेरथ्यौऽस्त्यर्थः विद्यमानार्थस्तस्मिन्नाम्न इति मध्यमांतयरमं तत्र अमथमां तान्नाम्नोऽस्तु याधिकान्मतुरित्यर्थः अस्यास्मिन्वास्तीम
र्थविशेषणत्वानुवृत्तेरवसेयं गोश्री आस्यास्मिन्वेति विग्रहो उकारानुबंधित्वान्नस्थितइत्तीयं भूमिनिन्दाप्रशंसासु नित्ययोगेऽतिशायिने संसर्गे॥

अस्त्यर्थे मतुः नाम्नो मतुप्रत्ययो भवति अस्यास्मिन्नस्तीत्यस्मिन्नर्थे उकारो नुम्विधानार्थः गोमान् गोमान् श्रीमा
न् गोमतो श्रीमतो आयुष्मान् अवर्णो मत्वर्थे मत्वर्थे अइकौ प्रत्ययौ भवतः वैजयंती पताका अस्य अस्मिन्वा वैजयंतः
प्रासादः माया विद्यते अस्यास्मिन्मायिकः

लिविवक्षायां भवतिमतुवादयः कर्मेणा ब्राह्मणा वा ग्रामः उदरिणीकन्यां स्यवान्तदः सीरि
णो वृक्षाः विद्यावान्नरः दराउअस्त्यर्थो दाहरणं चोक्तमुं अइकाविति आश्वइकअइअइकौ संध्यभावोऽसंदेहार्थः एवंप्रज्ञाऽस्यास्ति प्राज्ञः आइः
आर्थः वृत्तिरस्यास्ति वार्तइत्यादौ शितो वेति अवस्य पाणित्वम् चकारादनुक्तसमुच्चयार्थात्प्रयोगानुसारेणान्यपि यथा फलवर्हरयेभाइनं फलम
स्यास्तीति फलिनः वर्हिणः रथिनः तथा वलवाताभ्यामूलः वलमस्यास्ति जेवलूलः वातूलः तथा वा नागी सारम्यां कि नरोगे वातोरोगोऽस्यास्तीति
वातकी अभीसारकीतथा कंशंभ्यां वभाद्यः कंशं वास्यास्तीति कंवः शंवः कंभः कंयुः शंयुः कंतिः शंतिः कंतुः शंतुः॥ ॥ ॥

कंसः सतः तथा तुन्दवलिवटिभ्यो भः तुन्दिनो विद्यतेऽस्मिन् तुन्दिभः वलिभः वटिभः कृष्यादिभ्यो वलः पूर्वस्य च दीर्घः कृषीवलः । रजस्वला दंता
वलशिखावलौ संज्ञायाम् अन्यत्र दंतवान् शिखावान् तथा मध्वादेरः मधुरः ऊषः ऊषा मृत्तिकास्यास्तीति ऊषरः शुषिरः मुखरः पुष्करः कुंजो हस्तिहनुः सोऽस्यास्ति
कुंजरः कच्छूः कंडूः सास्यास्तीति कच्छुरः अस्य ह्रस्वत्वम् अर्णसो वः सलोपश्च अर्णांसि जलान्यस्मिन्नर्णवः केशाद्वः पिशाचस्येयं शरीरं प्रशस्ताः केशाः सन्त्यस्य
केशवः तथा कांडपोरीरः अंडीरः मेधारथ्याभ्यामिरः मेधिरः रथिरः लोमादिभ्यः शः लोमशः रोमशः पामादेर्नः पामनः प्रशस्तान्यंगानि संत्यस्या अंग

मांतोपधाद्व विनोः मकारांतान्मकारोपधादकारांतादकारोपधाच्च वविनोः प्रत्ययौ भवतः अस्त्यर्थे किं वान् लक्ष्मी
वान् भगवान् धनी दंडी छत्री हंसपद्धती भूमिः शमी कामी तडिदादिभ्यश्च तडित्वान् विद्युत्वान् मरुत्वान् एतत्किं यत्त्र
द्भ्यः परिमाणे वतुः यदादायत्तदोष्टत्वं भवति वतोः परे

नासिध्यादेर्लः सिध्मलः चूडालः रूपादयो यथा प्रयोगमूह्याः मान्तोपधात् ॥ मश्च अश्च अश्च मोमो अंते उपधायां च यस्येति अधिकरणे बहुव्रीहिः वतुप्रत्य
यः सामान्येन भवति इत्यस्य अपवादकारांतादेवेति विवेकः दृष्टस्तानि सवर्णोपधोदाहरणम् वतोरकारानुबंधित्वादीयं किं वान् लक्ष्मीवानिति म
कारांत मकारोपधयोरुदाहरणं ज्ञानिनो वेत्यनेनोऽमंडूकप्लुतिन्यायेनवानुवृत्तेर्मवस्य यावादेर्नोपवमानुमस्मिमानुत्पादिते तडितादिभ्यः इति च कारः
धिकविधानार्थः तडितश्शब्दो नाचयां नाजवान् इत्ये विसर्गाप्रसंगः एतत्किं यत्तत्भ्याश्च इतिरूपः परिमाणोऽर्थे वतुप्रत्ययो वा क्रमः मांतोपधादित्यनेने वसिद्धेपरि

किमः किरादेशो वक्तव्यः चकाराद्वतोर्वस्य यादेशश्चांतर्भिं वा परिमाणमस्येति विग्रहः उयानिमत्रचकारार्थाः अस्मायेमत्रातः अत्ययग्रहणेनतदंत
सेति अस्य मयांतान्मायादेशोमर्थः वावृइति वा चशब्दादस्त्यर्थेस्मिनिप्रत्ययो वक्तव्यः ग्मिनेगिकारः शमः शाकारस्यैव सामादित्वमावृमर्थः अथवा

किमः किर्य्यश्चं किमशब्दस्य किरादेशो भवति वतोपरे च कारात्प्रत्ययस्य वकारस्य यकारो भवति कियान् आइश्चेत दो वा वतुमस
येपरे एतशब्दस्य आइशमेता वादेशो भवतः गुहशिचेति शितान्तकस्य आइति गुहत्वथापि चकाराद्दत्स्यैव ठेराका रादेशो भव
ति नकृत्स्नस्य पस्मिन्प्रत्यये इशादेशस्तस्मिन्प्रत्ययस्य वकारस्य यकारादेशो भवति एतावान् इयान् तुंदादेरिलः तुंदादेरिल
प्रत्ययो भवति अस्त्यर्थे तुंदमस्यास्तीति तुंदिलः औनत्ये दंतादुरः उन्नतादंता यस्य सः दंतुरः श्रद्धादेर्लुः श्रद्धादेर्गणात्लुप्रत्ययो भ
वति श्रद्धास्यास्तीति श्रद्धालुः दयालुः स्पृहयालुः कृपालुः अस्मायामेधास्रजोविनि तस्यार्थे विनवक्तव्यः तयो अस्यास्तीति तपस्वी मा
यावी मेधावी स्रग्वी वाचो ग्मिनिः वाग्मी आलाटौ कुत्सितभाषिणि वाचालः वाचाटः ईषदसमाप्तौ कल्पदेश्यदेशीयाः ईषदप
रिसमाप्तः सर्वज्ञः सर्वज्ञकल्पः पटुदेश्यः कविदेशीयः प्रशंसायां रूपः प्रशस्तो वैयाकरणो वैयाकरणरूपः भूतपूर्वे
चरट् दृष्टचरः दृष्टचरी ॥

वाचः ग्मिनिरिति स्नेहेदेवाच्ये मिनिप्रत्ययः वाचश्चग कारो नादेशश्चेति वक्तव्यम् एवं च वाच इत्यस्योपलक्षणान्नाग्मी
स्यादावपि कुत्सितभाषीतस्मिंस्तङिंतानवाच्ये विवक्षितइत्यर्थः ईषदपरिसमाप्तिः किंचिन्न्यूने ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तमप्प्रत्ययसामान्यशास्त्रसंस्तुतिरितियावत् पूर्वभूतः आज्ञो ज्ञात इतियावत् टकारस्येद्विधानार्थत्वादृश्चरी॥ आतुर्य्यस्त्वविकारश्च आश्वास्त्रादिष्वते तथा
तेषुवाअेघुमयप्रत्ययोवक्तव्य इत्यर्थः प्रचुरशोभावः आतुर्य्यं वाहुल्यमित्यर्थः अ तमप्रचुरोऽन्नमयं मृदोविकारः स्त्रीमप्रधानः जाल्मोऽसमी
स्यकारी आश्विशब्दानान्न्योऽपि तदेवाहुः अमृतमयश्चन्द्र इति अमृतरूप इत्यर्थः एवमादिशब्दादेवगोः पुरीषेमयट् गोमयमेमयटश्शिलादन्नम
योश्याली लीला दावी पूतत् अधीते पठति तद्वेद जानाति वा इत्यर्थे अरणावक्तव्य इत्यर्थः व्याकरणाद्यवणाभ्यामणिसेत्यादिवृद्धिमागमावयवा

आतुर्यविकारआश्वास्त्रादिषुमयट्वक्तव्यं प्रचुरं यस्मिन्सः अन्नमयः यज्ञः मृन्मयो घटः स्त्रीमयो जाल्मः अमृतमयश्चन्द्रः तदधी
तेवेत्यत्राणावक्तव्यः व्याकरणमधीते वेद वा वैयाकरणः शोभनो अश्वः स्वश्वः तं वेद इति सौवश्वः न संधियौर्य्यदचे संधिजौ
यौ संधियौ तयोः संधिजयोः यकारवकारयोः संबंधिनः स्वरस्य वृद्धिर्न भवति किंतु तयोर्पुडागमो भवति उट् इट् इत्येतावा
गमौ भवतः वर्णविश्लेषं कृत्वा यकारात्पूर्वमिकारः वकारात्पूर्वमुकारः स्वरहीनं परेण संयोज्यं आदिस्वरस्याञ्णिति च वृद्धि

वैयाकरणः सौवश्वः

इमाहं न संधियोः ४ संधेः संबंधिनौ यौ संधियौ संबंधश्च जन्यजनकभाव एवेति विग्रहस्याचष्टे संधिजौ यावित्यादि इश्च
उश्च युट्कारो ऐदौतत्वात् भाष्या मन्वेति अतएवौत्व इट् इत्येतावागमौ भवत इति तौ च संधियोरेव यथासंख्येन ततश्च आकरेणोऽस्यन्न वकारस्य संधि
जत्वाभावाद्यकारवकारयोर्विश्लेषं कृत्वा संधिजाद्यकारात्पूर्वमिकारः एवं सकारवकारयोर्विश्लेषं कृत्वा वकारात्पूर्वमुकार इत्यर्थः विश्लेष
श्च वालवोधार्थे लियपाचकः इकारोकारयोश्च यकारवकारजनकत्वाभावादादिवृद्धिर्भवत्येव नौवेत्पतौ वानुवृत्तेरेवस्यापार्थागतस्वरसंग

मप्रमतीनां न निषेधः पुरोद्वारादीनां च संधिजत्वाभावेऽपि निषेधः पुरौ दौवारिकः सौवस्तिकः नैयग्रोधः वैयासकिरित्यादि॥ इतद् इति॥ अस्य ज्ञानमि
त्यर्थे इतश्च स्यो वक्तव्य इत्यर्थः संज्ञाजाताऽस्य एवं तारकितं नभः यत्नविनो वृक्ष इत्यादि ज्ञेयम् तरतमेः तरश्च तमश्च ईयसुश्च इष्टश्च तेषामकर्षोऽ

इतो जातार्थे लज्जितः पण्डितः तृषितः तरतमेयस्विष्ठाः प्रकर्षे अतिशायेऽर्थे तरतमईयसुइष्ठ इत्येते प्रत्यया भवन्ति अति
शायेन कृष्णः कृष्णतरः अतिशायेन शुक्लः शुक्लतमः ईयस्विष्ठौ डित्ताविति वक्तव्यौ उकारो नुम्विधानार्थः न सम्भह
न्त इति दीर्घः अतिशायेन लघुः लघीयान् अतिशायेन पापः पापिष्ठः पापीयान् पापीयसी लघिष्ठः लघीयसीं गवदि
रिष्ठेमनीयसु गुणादिष्टिलोपः प्रगुरु प्रियस्थिर उरु स्फुर बहुल वृद्ध दीर्घ प्रशस्य बाढ युवन् अल्प स्थूल हूर अन्तिकानां
क्रमेण गर प्र स्थ स्फ वंहि ज्या द्राघ श्र साध यव कन स्थव नेद हत इत्यादेशा भवन्ति अतिशायेन गुरुः गरीयान् गरिष्ठः
गरोभौ वा गरिमा अतिशायेन प्रियः प्रेयान् प्रेष्ठः प्रेमा अतिशायेन स्थिरः स्थेयान् स्थेष्ठः अतिशायेन उरः २

तिशायः अतिशायेन कृष्णः णितो वेमनो वा नुवर्तनेर्थ्यं वस्य पाचकतरः याचकतम इत्यादौ तरतमाविव नेयस्विष्ठौ गुर्वादेरिति अतिशायेन
उप्रियः प्रेष्ठः प्रियस्य भावः प्रेमा प्रियस्य आदेशः स्थूलस्य स्थव अतिशायेन स्थिरः स्थेयान् स्थेष्ठः स्थेमा स्फिरः स्फेष्ठः ॥ ॥ ॥

पू॰
सा॰ टी॰
सा॰ म॰
७२

स्फेयान् उरुः वरिष्ठः वरीयान् वरिमा बहुलः बंहिष्ठः वृन्दिष्ठः वंदीयान् बंहीयान् बंहिमा वृद्धः वर्षिष्ठः वर्षीयान् तृप्रः त्रपिष्ठः त्रपीयान् क॰। वृन्दिष्ठः वृन्दीयान् दूरः दविष्ठः दवीयान् युवा यविष्ठः यवीयान् ह्रस्वः ह्रसीयान् ह्रसिमा क्षिप्रः क्षेपीयान् क्षेपिमा क्षुद्रः क्षोदिष्ठः क्षोदीयान् क्षोदिमा अन्तिकः नेदीयान् नेदिष्ठः बाढः साधीयान् साधिष्ठः युवाल्पयोः कन् वा कनिष्ठः कनीयान् इत्यादयो यथाप्रयोगं ज्ञेयाः ईलोप इति भूशब्दस्य उ योर्भ्वादेशः तस्मात् भूशब्दादीयस ईकारस्य लोपो वक्तव्य इत्यर्थः अशब्दस्य आदेशः बहोरिति बहोर्लोपो भू च बहोरिति इष्ठकारलोपो बहोर्भूरादे

स्फेयान् अतिशयेन स्फुरः वरीयान् अतिशयेन बहुलः बंहीयान् अतिशयेन वृद्धः इलोपो ज्याशब्दादीयसः वृद्धस्य ज्यो ज्यायान् ज्येष्ठः अतिशयेन दीर्घः द्राघीयान् द्राघिष्ठः द्राघीयसी द्राघिमा प्रशस्तस्य श्र आदेशः इष्ठः ये कारस्यापि भवति अ तिशयेन बहु भूयिष्ठः इयस ईलोपः भूयान् भूयसी दूरस्य दवादेशः दविष्ठः दवीयान् दवीयसी क्षिप्रशब्दस्य क्षेपादेशः क्षेपिष्ठः क्षेपीयान् क्षुद्रशब्दस्य क्षोदादेशः क्षोदीयान् बहोरिष्ठेऽपि बहोरुत्तरस्येष्ठप्रत्ययस्य येकारस्यापि भवति बहोः स्थाने भू चादेशः भूमा किमोऽव्ययादाद्यान्तयोः चात् तरतमयोराम् वक्तव्यः कुतस्तराम् परत्वात् अव्ययत्वात्‌ कुतस्तमाम् आरम्भकत्वे

षाविद्यमानत्वाये

न च बहोरिति इष्ठप्रत्यये परे बहुशब्दात् परस्य ईयसो वक्तव्य इत्यर्थः अथवा इष्ठस्य इष्ठे इष्ठ इति सा केति कथमात्मनं तस्य बहुशब्दात् परेऽपि इ ष्ठेकारः स्यादिति भवति यद्वा इष्ठे इति स्थाने सन्निमित्तेऽपि आदेशे प्राप्ते आदेः परस्येति परिभाषया इकारस्यापि आदेशः केचित्तु बहुशब्दात् परे इष्ठप्र त्यये इकारः सयकारः सयकारएको वक्तव्य इत्याहुः किमोऽव्ययादिति एभ्यः परयोस्तरतमयोरित्यर्थः वक्तव्यत्वादङ्गमप्रकर्षएव। नेह ॥

राम॰
७२

॥उच्चैस्तरः यत्नुगुणकसद्भावे प्रमाणाभावात्तदारंभकत्वेनाभिमताः परमाणवो । जिपिनकृतः एवं परमाणूनामसत्त्वात्तेषां पृथिव्यादिचतुष्ट
यारंभकत्वमप्यतिशयेनकृतः इत्यर्थः परिमाणेऽस्ति ॥ द्घ्नद्वयसमात्रादयः तत्र द्घ्नद्वयसावूर्द्ध्वमाने मात्रस्त्वविशिष्येण आदिशब्दात् पुरुषहस्तिभ्या
मेनेऽणवापुरुषः प्रमाणमस्य पौरुषं नोवेति नाशाद्भवस्यापाठिलोपाभावे हस्तीप्रमाणमस्य हास्तिनमप्रसेऽपुरुषमात्रमितमादिद्दशोमेऽप्येक

उच्चैस्तरां गायति पठतितमां पचतितमां अव्ययसर्वनाम्नामकच्प्राक्टेः उच्चकैः यासकौ सर्वकः परमा
णेदघ्नादयः परमाणोर्थे द्घ्नट्द्वयसट्मात्रट्ऊर्ध्वे तत्रस्यपाभवति जानुदघ्नं जलं शिरोद्वयसं पुरुषमात्रं द्व
योर्बहूनां चैकस्यनिर्द्धारणे किमादिभ्योडतरडतमौ वक्तव्यौ कतरो भवतोः कारवः कतमो भवतां तात्रि
कः भवतोर्यतरस्तार्किकस्तनरउद्दह्लानुसरस्यविशेषाद्धारणे द्वित्रिभ्यांतीयः ॥ ॥ ॥

स्यनिर्द्धारणेऽकिंपमाणेकिमादिभ्यः किंयतभ्योडतरः एवबहूनांनिर्द्धारणेऽतम इत्यर्थः कारयः कारवशास्त्राय तान्त्रिकः श्राह्मन्तः नर्थेकुशल
स्तार्किकः उद्दह्लानुसरसिद्धांतावलंवेनप्रथममुपन्यस्यत्वित्यर्थः सांख्यविशेषेतिं स्मरस्मानुमेहै सरवेयंतस्वविशेषः तमूरकस्तस्यावधारणइत्यर्थ
श्रीरामानुजायेनमः

पू॰
सा॰ टी॰
सा॰ प्र॰
७३

॥ द्वयोः संख्यापूरकः संप्रसारणं सस्य रस्य रेफस्य ऋकारे फस्य ऋकारः षड्नुतो रोरिति विषये चतुरः शब्दाभ्यां संक्षेपविशेषावधारणोयमनयोर्वक्तव्यः षसमचतु
र्णां संख्यापूरणे इति विग्रहे षष्ठस्य तमास्मानाद्रोऽत्र निषेधार्थमिति त्रापि विधान सामर्थ्यात् इति उक्ता प्रसंगः पंचादेरिति संक्षेपविशेषावधारणो
इति सर्वत्रानुवर्त्तते यं चादेर्द्विपायं थ्यं तान्मट् प्रत्ययः सप्तमः अष्टमः नवमः दशमः एकादशादेरिति निपातनादेकशब्दस्य दशब्दे परे आत्वं एवं द्वादशो मा

द्वयोः संख्यापूरकः द्वितीयः त्रयाणां संख्यापूरकः तृतीयः त्रेः संप्रसारणं षट्चतुरोस्थट् षष्ठः चतुर्थः पंचादेर्मट् पंचमः स
प्तमः अष्टमः नवमः विंशत्यादेर्वा तमट् विंशतितमः विंशतिः विंशतेस्तिलोपो डिति विंशः त्रिंशत्तमः शतादेर्नित्यं शततमः
एकादशादेर्डः एकादशः द्वित्र्यष्टानां द्वात्रयोष्टाः द्वादशः त्रयोदशः अष्टादशः कतिपयाभ्यां थट् कतिथः कतिपयथः ।
संख्यायाः प्रकारे धा द्विप्रकारं द्विधा चतुर्धा गणना अत्राच द्वेधा त्रेधा गणनाया वृद्धिं धस्य लोपः अत्रो मेद्वेधं क्रियाया आवृ
त्तौ कृत्वसु पंचकृत्वः सप्तकृत्वः द्वित्रिभ्यां सुः द्विः त्रिः एकस्य सकृदादेशः बहुशः शतशः तयायडो संख्यायां द्वितीयं द्वयं त्र
यं शेषा निपाताः कत्यादयः कासंख्याये षांते कति ॥ इति तद्धितप्रक्रिया समाप्ता ॥

दौ द्वित्र्यष्टानां समासे सह ह्रादेः साद्रिरिति
ह्रात्रयोष्टाः प्राक्शतादनशीतेस्सुः द्वाविंशः त्रयोविंशः द्वाविंशत्त्रयस्त्रिंशत् ॥ चत्वारिंशदादेर्वा द्विचत्वारिंशत् द्वाचत्वारिंशत् द्वित्र्यादिषष
ष्ट्येकादश इत्यादौ डित्वं विनापि नो वेति टिलोपः संभवति तथापि त्रिंशद्रूपा ॥ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ॥

राम:
७३

टैटिलोपार्थं डित्त्वमिति ध्येयम् विंशत्यन्त्रवा शब्दाल्लोकाद्यति लोये डित्वाट्टिलोपः गुणोगणे वेति धात्वन्त्ययेपरे गुणो भवति गुणाद्विधिसाम-
र्थ्याच्च कारद्वगुणाभावपक्षे धात्वन्त्ययोर्नादश च चकारो विकल्पार्थः क्रियाया आवृत्तौ क्रियाभ्यावृत्तिगणने संख्यावाचकात्कृत्वसुच्क-
मर्थः पंच वारानिति पंचकृत्वः द्वित्रिभ्यां सुच् त्रयाणिक्रियावृत्ताविमेवं वक्ष्यादेरिति वक्ष्यादेः कारकादित्यर्थे सेन वहूनां लाभोऽल्पादीनं
अत्रापि क्रियाभ्यावृत्तिगणने एवं भूरिशः गणशः स्तोकशः अल्पशः अनेकशः इत्यादि तथा पठाविति तयस्य अयट् चेति संख्याया अवय-
वार्थे विवक्षायां भवति इत्यर्थः द्वावयवौ त्रयो वावयवा इति विग्रहे द्वितयौ त्रितयी त्वत्र नदादित्वादीप् द्वयी त्रयी त्वत्र पठन्ति तास्थित इतीप्
केचित्तु तयपो डो इति पठित्वा डित्वाट्टिलोपेन दादित्वादेवप्स्यात् तदसत् यस्य लोप इत्येव सिद्धे डित्वे वैयर्थ्य प्रसंगात् तद्धितप्रत्ययानामनं-
ततात् कात्स्न्येनाभिधातुमशक्यत्वादनुक्तनिष्पत्त्यर्थमाह शेषाद्विति ॥ नियातोऽस्साधवो निपात्याः किमसंख्यापरिमाणे डतिः कासंख्ये
यांक तिरेवयति तति इत्यादिप्रयोगा द्रष्टव्याः ॥ ❁ ॥ इति श्रीभट्टवासुदेवविरचिते सारस्वतप्रसादे तद्धितप्रक्रिया समाप्तम् ॥
श्रीकाशीविश्वनाथपुरीमहल्लाबुलानाला सुधानेवाले रामकुमार मीश्र के छापाखाने में यह पोथी सारस्वत सटीक छापी गई लि-
खा श्री जो आया पाडे छापने वाले का नाम भयरो ॥ श्रीसंवत् १९२७ मीति भाद्रपद कृष्ण १० वार रवी ॥ ॥ शुभम्

॥इतिसारस्वतसटीकसमाप्तम्॥ श्रीरामशास्त्रीपुस्तकमिदं

रा. मे.

रा. मे.

॥३०॥ सुमतिरुवाच

चरत ॥४९॥

तः॥५०॥

॥५०

अद्ययुद्धंमहद्धातिसुरासुरविमोहनम् ॥ शत्रुघ्नेनमहाराज्ञा

मयायोधियतेस्वांतेजिव्हयाप्रोच्यतेहियः ॥ तस्यराम

अ० ३९

०श्याहंभवमीह

॥ अ

सुमतिरुवाच॥ रामचंद्रस्यधीमतः ॥ ३९ ॥ अद्ययुद्धंमहद्धातिसुरासुरविमोहनम् ॥ शत्रुघ्नेनमहाराज्ञा
चरत् ॥४९॥ पूर्वीरकोटयैकरक्षिणा ॥ ४० ॥ मयायोध्रियतेस्वांतेजिव्हयाप्रोच्यतेहियः ॥ तस्यराम
तः॥५०॥ तस्मैत ज्ञांगंजहारतवपुत्रकः ॥ ४१ ॥ परमत्रमहाल्ठाँभोभविष्यतिरणांगणे ॥ यद्रामचर
॥५१॥ तदाप्रोव तुंक्ष जंद्रक्ष्यामः स्वीयसेवितम् ॥ ४२॥ अत्रयत्नोमहान्कार्योहयस्यपरिरक्षणे ॥ नयि
तुष्टादत्वावरंस कर्मव बलाद्वाहंमयारक्षितमप्यमुम् ॥ ४३ ॥ तस्मादिमंमहाराजराज्येनसहसन्नतः ॥ वा
सकालेप्राप्तवा ममह जनंदत्वाप्रेक्षस्वांघ्रियुगंततः॥४४॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यशिवस्यसनृपोत्तमः॥
सत्यवंतंसुतंलब्ध्वापितृसुरेंद्रादिवंद्यपादांबुजद्वयम् ॥ ४५॥ ॥ वीरमणिरुवाच ॥ ॥ क्षत्रियाणामयंध
राजाधार्मिकंपुत्रंप्राप्यहयस्यरक्षणम् ॥ तदसौक्रांतुमुद्युक्तः क्रतुनाहयसंज्ञिना ॥४६॥ तस्माद्रक्ष्यः स्व
तत्राराध्यहर्षीकेशंभक्तिसकेनापिमानिना ॥ यावच्छक्यंकर्मकर्तुंशरीरेंव्ययकारिणा ॥ ४७ ॥ सर्वंकृतं
इतिश्रीपद्म०पा०रामा०श्रीतोश्वः पुनर्यतः ॥ कोपितंरामभूपालंसमयार्हंकुरुप्रभो ॥ ४८ ॥ क्षत्रिया
॥ समतिरुवाच ॥ अ र्कर्तव्यार्हंभवेन्नहि ॥ यदकस्माद्रिपोः पादौप्रणमेद्भयविव्हलः ॥ ४९ ॥ रिप
मि ॥ य

रा.

॥१११॥

रक्कथयतिक्षिप्रंगोवधस्याकुरुतेसदारुद्रः पिनाकधृक् ॥ यंदेवादानवायक्षानमंतिमणिमौलिनः ॥ २९ ॥
वैरिभावंपरित्यज्यगच्छत्जमेधंवैजनकोमेमहाबलः ॥ यात्वेषवाजिशालायांबध्नंतुममवैभटाः ॥३०॥
यथात्वत्कृतपापस्यनिष्कसमाकर्ण्यमहिलास्तामनोहराः ॥ प्रहर्षवदनाजाताः कांतंतुपरिरेभिरे ॥३१॥
म् ॥ रामभक्तंरिपौमित्रेसमहयंपुत्रोराज्ञोवीरमणेर्महान् ॥ पुरंपत्नीसमायुक्तोमहोत्साहमवीविशत् ॥ ३२॥
दिकम् ॥ तस्यपापस्यनिनिषुप्रोच्चैराहतेषुसमंततः ॥ वंदिभिः संस्तुतः प्रागात्स्वपितुर्मंदिरंमहत् ॥ ३३ ॥
पर्णकृतंभरम् रमनेवात्रकथयामासहयंनीतंरघोःपतेः॥वाजिमेधायनिर्मुक्तंस्वच्छंदगतिमद्भुतम्॥३४॥
वैपुरतःशास्त्रवे तत्पुरुष शत्रुसूदेनमहाबलसमेतिना ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यनृपोवीरमणिर्महान् ॥ ३५ ॥
स्तिचेच्छ्रद्धातवमत्रेशंसयामासतत्कर्मसुमहामतिः ॥ नीत्वापुनःसमायांतंचौरस्येवविचेष्टितम् ॥
स्वरघुनाथंत्वंकम्ः पद्द ॥ कथयामासजामात्रेशिवायाद्भुतकर्मणे ॥ अर्धांगनाधरायांगभूषायैचंद्रधारि
ष्टोदास्यतेसर्वंत्वद्द ॥ ३७ ॥ तेनसंमंत्रयामासनृपोवीरमणिर्महान् ॥ पुत्रसृष्टंमहत्कर्मावीनिंद्यमहतांमतः॥
स्मरंस्त्वंधर्मात्मन३८ ॥ ॥शिवउवाच ॥ ॥ राजन्पुत्रेणभवतःकृतंकर्ममहाद्भुतम् ॥ योजीहरन्महावा

हये रीरंभणचातुर्यैस्तंहृष्टंविदधुः स्त्रियः ॥ १९ ॥ ताभिः पुष्पोच्चयंकृत्वाभूषयामासताश्वि
शस्त्रायः ॥ वाण्याकोमलयाशंसन्नेमेकामवपुर्धरः ॥ २० ॥ एवंप्रवृत्तेसमयेराजराजस्यधीम
तः इस्य ॥प्रायात्तद्वनदेशंसहयः परमशोभनः ॥ २१ ॥ तंस्वर्णपत्ररचितैकललाटदेशंगंगासमं
श्वयितुणकुंकुमपिंजरागं ॥ गत्यासमंपवनवेगतिरस्करिण्याद्दृष्टाश्वियःपरमकौतुकधामदे
वकीक॥ २२ ॥ ऊचुः पतिंकमलमध्यपिशंगवर्णास्ताम्राधरप्रतिभयाहतविद्रुमाभाः ॥ दंत
सममप्रमितहास्यसुशोभिवक्त्राः ॥ कामस्यबाणनयनादिविमोहनाभाः ॥२३॥ ॥ स्त्रिय
चिह्न स्तत ॥ ॥ कांतकोयंमहानर्वास्वर्णपत्रैकशोभितः ॥ कस्यवाभातिशोभाढ्योगृहाण
नस मीव्रादिमम ॥ २५॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ तदुक्तंवचआकर्ण्यलीलाललितलोचनः ॥
मनो चः ह्यमेकेनकरपद्मेनलीलया ॥ २६ ॥ वाचयित्वास्वर्णपत्रंस्पष्टवर्णसमन्वितम् ॥
यस मयाचेमहिलामध्येजगादवचनंपुनः ॥ २७ ॥ ॥ रुक्मांगदउवाच ॥ ॥ पृथिव्यांना
कम त्रासमः शौर्येणचश्रिया ॥ तस्मिन्कथंविधत्तेसउत्सुकंरामभूमिपः ॥ २ ॥ य

स्याग

हय ता० सोमहाशूरोनाम्नारुक्मांगदोबली ॥ वनिताभिर्गतोरम्यदेहाभिः क्रीडितुंवनम् ॥

शस्त्रास्त्रेष ॥ तासांमधुरसंरावः कंकणानांरवस्तथा ॥ मनोहरतिकामस्यकिमन्यस्यकथा

पड्कुस्य ११ ॥ वनंजगामसुमहत्सुपुष्पनगसंयुतम् ॥ सदाशिवकृतस्थानंऋतुषट्कैर्विराजि

१२ ॥ चंपकायत्रबहुशः फुल्लकोरकशोभिताः ॥ कुर्वंतिकामिनांतत्रहृच्छयार्तिंवि

ताः ॥ १३ ॥ चूताः फलादिभिर्नम्रामंजरीकोटिसंयुताः ॥ नागाः पुन्नागवृक्षाश्चश

तालास्तमालकाः ॥ १४ ॥ कोकिलानांसमारावायत्रचश्रुतिगोचराः ॥ सदामधुप

रगतनिद्राःसुमल्लिकाः ॥ १५ ॥ दाडिमानांसमूहैश्चकर्णिकारैःसमन्विताः ॥ केतकी

कीचंपवृक्षराजिविराजिताः ॥ १६ ॥ तस्मिन्वनेप्रमदसंयुतचित्तवृत्तिर्गायन्कलम

वाकूविचिकीर्षयोच्चैः ॥ उद्यत्कुचाभिरभितोवनिताभिरागाच्छोभानिधानवपुरुद्ध

तभीर्विवेश ॥ १७ ॥ काश्चित्तंनृत्यविद्याभिस्तोषयंतिस्मशोभनम् ॥ काश्चिद्गानकला

भिश्चकाश्चिद्वाक्चतुरोक्तिभिः ॥ १८ ॥ भ्रूसंज्ञयापराः काश्चित्तोषयामासुरुन्मदाः ॥ प

स्यागमनंमहत् ॥ वरप्राप्तिंचताभ्यांवैतेपिश्रुत्वामुदंगताः ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपु० पा
ता० रामा० शेषवा० सं० शत्रुघ्नयोगिनीदर्शनंनाम अष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥
शेषउवाच ॥ ॥ निनदत्सुमृदंगेषुवीणानादेषुसर्वतः ॥ मुक्तोवाहस्ततोदेवपुरेदेवविनि
र्मम ॥ १ ॥ यत्रस्फाटिककुड्यानांरचनाभिर्गृहानृणां ॥ हसंतिविंध्यंविमलंपर्वतंनाग
सत्तम ॥ २ ॥ राजतानिगृहाण्यत्रदृश्यंतेप्रकृतेरपि ॥ विचित्रमणिसन्नद्धानानामाणि
क्यगोपुराः ॥ ३ ॥ पद्मिन्योयत्रलोकानांगेहेगेहेमनोहराः ॥ हरंतिचित्तानिनृणांमुखपद्मदले
ः ॥ ४ ॥ पद्मरागमणिर्यत्रगेहेगेहेसभूमिषु ॥ बद्धः संलक्ष्यतेविप्रतदोष्ठस्पर्धयानुकिं ॥ ५
शैलाः प्रत्यगारंनीलरत्नविनिर्मिताः ॥ कुर्वंतिशंकांमेघस्यमयूराणांकलापिनां ॥ ६
त्रनृणांगेहेस्फाटिकेषुनियंत्रिताः ॥ कुर्वंतिमेघान्नोभीतिंमानसंनस्मरंतिच ॥ ७ ॥
शिवस्थानंध्वस्तंचंद्रिकयातमः ॥ शुक्लकृष्णविभेदोनपक्षयोस्तत्रवैनृणां ॥ ८ ॥
णीराजाधार्मिकेष्वग्रणीर्महान् ॥ राज्यंकरोतिविपुलंसर्वभोगसमन्वितं ॥ ९ ॥

हयमेधप्रवर्ग्रहस्यगुणपूजितम ॥ ५२ ॥ भवद्भिः प्रार्थितंयद्वैदुर्लभंसर्वदैवतैः ॥ तद्भविष्य
शस्त्रास्त्रकोर्ः सेवकास्तद्रघोःपतेः ॥ ५३ ॥ अथापिवरमेकंवैदास्यामिकृतहेलना ॥ रघुनाथ
ः ङ्गस्यवरार्थंतद्दत्तंमेभवेद्ध्रुवः ॥ ५४ ॥ अग्रेवीरमणिर्भूपोमहावीरसमन्वितः ॥ ग्रहीष्यति
टत्रायितुंक्षुंहंशिवेनपरिरक्षितः ॥ ५५ ॥ तज्जयार्थंमहास्त्रंमेगृहीतसुमहाबलाः ॥ द्वैरथेसतुयो
कीकर्म शत्रुघ्नेनत्वयामहान् ॥ ५६ ॥ इदमस्त्रंयदात्वंतुक्षेपयिष्यसिसंगरे ॥ अनेनपूतारा
स्वरूपंज्ञास्यतेपुनः ॥ ५७ ॥ ज्ञात्वातंवाजिनंदत्वाचरणेप्रपतिष्यति ॥ तस्माद्गृही
स्त्रंतन्ममवैरिविदारणम् ॥ ५८ ॥ तच्छ्रुत्वारघुनाथस्यभ्राताजग्राहचास्त्रकं ॥ उद
खः पवित्रांगोयोगिन्यादत्तमद्भुतम् ॥ ५९ ॥ यत्प्राप्यास्त्रंमहातेजाबभूवरिपुकर्शनः
दुष्प्रधर्ष्योदुराराध्योवैरिवारणसच्छृणिः ॥ ६० ॥ तांनत्वाराघवश्रेष्ठः शत्रुघ्नोहयसत्त
मम् ॥ गृहीत्वागाज्जलात्तस्माद्देवातीरेसुखोचिते ॥ ६१ ॥ तंदृष्टासैनिकाः सर्वेप्रहृष्टांगा
मुदान्विताः ॥ साधुसाधुप्रशंसंतः पप्रच्छुर्हयनिर्गमम् ॥ ६२ ॥ हनूमान्कथयामासहय

हयमेधप्रवर्तितुः ॥ प्रमुंचवाहमस्माकंकथंबद्धोवरांगने ॥ ४२ ॥ वयंसर्वास्त्रकुशलाः सर्व
शस्त्रास्त्रकोविदाः ॥ नयिष्यामोबलाद्वाहंहत्वातत्प्रतिरोधकम् ॥ ४३ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्य
ङ्गस्यवराङ्गना ॥ विवरस्थाप्रत्युवाचहसंतीवाक्यकोविदा ॥ मयानीतमिमंवाहंनको
त्रयितुंक्षमः ॥ वर्षायुतेननिशितैर्बाणकोटिभिरुच्छिखैः ॥ ४५ ॥ पुरारामस्यपादाब्ज
कीकर्मकारिणी ॥ नगृहीष्यामितद्वाहंराजराजस्यधीमतः ॥ ४६ ॥ महानविनयो
धेममनेत्र्याः सुवाजिनः ॥ क्षमताद्रामचंद्रस्तच्छरण्योभक्तवत्सलः ॥ ४७ ॥ यूयं
नस्ततपुरुषाहयार्थंतस्यरक्षितुः ॥ याचध्वंवरमप्राप्यंदेवानामपिसत्तमाः ॥ ४८ ॥
र्मीवमत्युग्रंक्षमेतपुरुषोत्तमः ॥ व्रीडांत्यक्त्वाखिलंयूयंवृणुध्वंवरमुत्तमम् ॥ ४९ ॥
च: परंश्रुत्वाहनूमान्निजगादतां ॥ रघुनाथप्रसादेनसर्वमस्माकमूर्जितम् ॥ ५० ॥
याचेवरमेकमुत्तमंविधेहितन्मेमनसः समीहितम् ॥ भवेभवेनोरघुनायकः पति
कर्मकराश्चकिंकराः ॥ ५१ ॥ एतद्वचनमाकर्ण्यप्लवगस्यतदांगना ॥ उवाचवा

तितवश्रेष्ठमाहारस्यफलंमहत् ॥ एतेषांशोणितंस्वादुपुरुषाणागतायुषाम् ॥
एतद्वचःसमाकर्ण्यसेवकीनांवरांगना ॥ जहासाकिंचिद्वदनंनर्तयंतीभुवानघा ॥
॥ तावत्त्रयस्तेसंप्राप्ताःसन्नाहश्रीविशोभिताः ॥ शिरस्त्राणंदधंतस्तेशौर्यवीर्यसम
: ॥ ३४ ॥ तान्दृष्ट्वामहिलास्तत्रसौंदर्यश्रीसमन्विताः ॥ प्रोचुःस्तेविस्मयंविप्रकि
श्यतेमहत् ॥ ३५ ॥ नमश्चक्रुर्महात्मानःसर्वेदेववरांगनाः ॥ किरीटमणिविद्योतद्यो
घ्रियुगास्ततः ॥ ३६ ॥ सातान्पप्रच्छपुरुषान्सर्वश्रेष्ठातुभामिनी ॥ केयूयमत्रसंप्रा
कथंचापधरानराः ॥ ३७ ॥ मत्स्थलंसर्वदेवानामगम्यंमोहनंमहत् ॥ अत्रप्राप्तस्यतु
पेनिवृत्तिर्नभवत्युत ॥ ३८॥ अश्वोयंकस्यराज्ञोवैकथंचामरवीजितः ॥ स्वर्णपत्रेण
भाढ्यःकथयंतुममाग्रतः ॥ ३९॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतितस्यावचःश्रुत्वामोहना
क्षरसंयुतम् ॥ हनूमांस्तांप्रत्युवाचगतभीःप्रहसन्निव ॥ ४०॥ वयंवैकिंकराराज्ञस्त्रैलोक्य
स्यशिखामणेः ॥ त्रिलोकीयंप्रणमतेसर्वदेवशिरोमणिम् ॥ ४१ ॥ रामभद्रस्यजानीहि

स्यसंप्राप्तिर्भविष्यतिवदस्वतत् ॥ २१ ॥ केतत्रशूराःसंयोज्याजलेन्वेषयितुंहयम् ॥
कोवानयिष्यतेवाहंकेनोपायेनतद्वद ॥ २२ ॥ इतिराज्ञोवचःश्रुत्वासुमतिर्मंत्रिसत्तमः ॥
चसमयेयोग्यंशत्रुघ्नंहर्षयन्निव ॥ २३ ॥ स्वामिन्नास्तितवश्रीमच्छक्तिरद्भुतकर्मणः ॥
लगमनेशाक्तेर्जलमध्यादिहस्फुटम् ॥ २४ ॥ अन्यच्चपुष्कलस्यापिशक्तिरस्तिमहा
॥ हनूमतोपिरामस्यपादसेवापरस्यच ॥ २५ ॥ तस्माद्यूयंतत्रगत्वाहयमानयतध्रु
तोभवेद्वाहमेधोरघुनाथस्यधीमतः ॥ २६ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिवाक्यंसमा
त्रुघ्नःपरवीरहा ॥ स्वयंविवेशतोयांतर्हनुमत्पुष्कलान्वितः ॥ २७ ॥ यावज्जलंवि
तावत्पुरमदृश्यत ॥ अनेकोद्यानशोभाढ्यंनानैवपुटभेदनम् ॥ २८ ॥ तत्रमाणि
स्तंभेस्वर्णमयेहयम् ॥ बद्धंददर्शरामस्यस्वर्णपत्रसुशोभितम् ॥ २९ ॥ स्त्रियस्त
ःरिरूपधारिण्यउत्तमाः ॥ सेवंतेसुंदरीमेकांपर्यंकेसुखमास्थिताम् ॥ ३० ॥ तान्दृ
स्यःसर्वाःप्रावोचन्स्वामिनींप्रति ॥ एतेल्पवर्ष्मवयसोमांसपुष्टकलेवराः ॥ ३१ ॥

॥ सूतउवाच ॥ जासौरामचंद्रहयोवरः ॥ तदासर्वेमहाशूरास्तत्रविस्मयमागताः ॥ ११ ॥ तैःपर
णीश्वरम् ॥ १ चेकथंहयसमागमः ॥ कोत्रगंताजलेवाहमानेतुंतंमहोदयम् ॥ १२ ॥ इतियाव
ः घुनाथस्यआमंत्रयंतेपरस्परम् ॥ तावद्वीरशतैः सार्धमाजगामरघोः पतिः ॥ १३ ॥ तान्सर्वा
ट गथंसमात्स्कान्वैदृष्ट्वाशत्रुघ्नसंज्ञितः ॥ प्रपच्छमेघगंभीरवाचावीरशिरोमणिः ॥ १४ ॥ किं
त्ररमाननिखिलैरद्ययुष्माभिःसंघशोजले ॥ कुत्राश्वोरघुनाथस्यस्वर्णपत्रेणशोभितः ॥
र ॥ र पुर्धारि॥ जलेकिंविनिमग्नोसौहृतोवाकेनमानिना ॥ तन्मेकथयतक्षिप्रंकथंयूयंविमोहि
चिह्न नांता १६ ॥ शेषउ० ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यराज्ञोरघुवरस्यहि ॥ कथयामासुस्तेसर्वेवीरा
नस छसिरोमणिं ॥ १७ ॥ जनाऊचुः ॥ स्वामिन्वयंनजानीमोमुहूर्तमभवज्जले ॥ निममज्ज
मनि रवनायाद्धयस्तवमनोहरः ॥ १८ ॥ त्वमेवतत्रगत्वेमंवाहमानयवेगतः ॥ अस्माभिस्त
ठ्यस गंतव्यंत्वयासार्द्धंमहामते ॥ १९ ॥ इतिश्रुत्वावचस्तेषांसैनिकानांरघूद्वहः ॥ खेदंप्राप
जनान्पश्यजलसंतरणोद्यतान् ॥ २० ॥ उवाचमंत्रिमुख्यंसकिंकर्तव्यमतःपरम् ॥ कथंवा

रा. मे.
॥१॥

॥ सूतउवाच ॥ ॥ एतदाख्यानकंश्रुत्वावात्स्यायनउदारधीः॥परमंहर्षमापेदेजगादचफ
णीश्वरम् ॥ १ ॥ ॥ वात्स्यायनउवाच ॥ ॥ कथांसंशृण्वतेमह्यंतृप्तिर्नास्तिफणीश्वर ॥
ः घुनाथस्यभक्तार्तिहारिकीर्तिकरस्यवै ॥ २ ॥ धन्यआरण्यकोनाममुनिर्वेदधरःपरः ॥ र
कटगथंसमालोक्यदेहंतत्याजनश्वरम् ॥ ३ ॥ ततोराज्ञोहयःकुत्रगतःकेननियंत्रितः ॥ क
त्ररमानाथकीर्तिर्जाताफणीश्वर॥४॥सर्वंकथयमेतथ्यंसर्वज्ञोस्तियतोभवान्॥धरा
यं ॥ वपुर्धारिसाक्षात्तस्यस्वरूपधृक् ॥ ५ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्य
चिद्वृत्तिनांतरात्मना ॥ उवाचरामचारित्रंतत्तद्गुणकथोदयम् ॥ ६ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ सा
नस च्छसिविप्रर्षेरघुनाथगुणान्मुहुः ॥ श्रुतानश्रुतवत्कृत्वातेषुलोलुपतांदधत् ॥ ७ ॥
मनो रगमद्वाहः सैनिकैर्बहुभिर्वृतः ॥ रेवातीरेमनोज्ञेतुमुनिवृंदनिषेविते ॥ ८ ॥ सेनाच
ठयस ःसर्वैयत्रवाहस्ततस्ततः ॥ प्रसर्पंतिनिरीक्षंतस्तन्मार्गरणकोविदाः ॥ ९ ॥ वाजीग
यान्हदेगाधजलान्विते ॥ भालेस्वर्णभवंपत्रंधारयन्पूजितांगकः ॥ १० ॥ ततो

अ०
३८

॥११०॥

र्यमभूत्तत्रतन्मेनिगदतःशृणु ॥ वात्स्यायनमुनिश्रेष्ठरामभक्तिपरायण ॥ ५९ ॥
द्रामहाराजंयादृशंध्यानगोचरम् ॥ अत्यंतंहर्षमापन्नोजगादसमुनीश्वरान् ॥ ६० ॥
वराःसंशृणुतमद्वाक्यंसुमनोहरम् ॥ मादृशःकोनुभूलोकेभविष्यतिसुभाग्यवान् ॥
॥ नास्तिमत्सदृशःकोपिनजातोनभविष्यति ॥ यद्रामभद्रोमांनत्वास्वागतंपरिपृ
॥ ६२ ॥ यत्पादपंकजरजःश्रुतिमृग्यंसदैवहि॥सोद्यमत्पादयोःपाथःपीत्वापूतमम
॥ ६३ ॥ एवंप्रवदतस्तस्यब्रह्मरंध्रस्फोटोभवत्तदा ॥ निर्गतंतद्भवंतेजोविवेशरघुनायके
४॥ पश्यतांसर्वलोकानांसरयूतीरमंडपे॥सायुज्यमुक्तिंसंप्रापदुर्लभांयोगिभिर्जनैः॥
६५ ॥ दिवितूर्यनिनादोभूद्वीणानादोभवत्तदा ॥ पुष्पवृष्टिःपपाताग्रेपश्यतांचित्रमद्भुत
॥ ६६ ॥ मुनयोप्येतदीक्षित्वाप्रशशंसंतोमुनीश्वरम् ॥ कृतार्थोयंमुनिश्रेष्ठोयद्रामवपुषी
क्षितः ॥ ६७ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखण्डेरामाश्वमेधेशेषवात्स्यायनसंवादेआर
ण्यकमुनेर्विष्णुलोकगमनोनामसप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥❀॥ ॥❀॥

खिलानृपाविप्रंपूजयिष्यंतिभूमिपाः॥ ४८ ॥ त्वयोक्तंयन्महाराजविप्रहत्यापनुत्तये ॥
यागंकरोमिविमलंतत्तुहास्यकरंवचः ॥ ४९ ॥ त्वन्नामस्मरणान्मूढःसर्वशास्त्रविवर्जि
तः ॥ सर्वपापाब्धिमुत्तीर्यसगच्छेत्परमंपदम् ॥ ५० ॥ सर्ववेदेतिहासानांसारार्थोयमति
स्फुटः ॥ यावन्नरामस्मरणंक्रियतेपापतारकं ॥ ५१ ॥ तावद्गर्जंतिपापानिब्रह्महत्यासमा
नि च ॥ नयावत्प्रोच्यतेनामरामचंद्रतवस्फुटम् ॥ ५२ ॥ त्वन्नामगर्जनंश्रुत्वामहापातक
कुंजराः ॥ पलायंतेमहाराजकुत्रचित्स्थानलिप्सया ॥५॥ तस्मात्तवकथंहत्यामहापुण्य
चिह्नन ॥ रामत्वत्सुकथांश्रुत्वापूतःसद्योभविष्यति ॥ ५४ ॥ मयापूर्वंकृतयुगेगंगाया
तटवासिनाम् ॥ ऋषीणांमुखतोवाक्यंश्रुतमेतत्पुराविदाम् ॥ ५५ ॥ तावत्पापभियःपुं
सां कातराणांसुपापिनां ॥ यावन्नवदतेवाचारामनाममनोहरम् ॥ ५६ ॥ तस्माद्धन्योहम
धुना यत्त्वमसंसृतिनाशनम् ॥ सांप्रतंसुलभंरामचंद्रत्वद्दर्शनादभूत् ॥ ५७ ॥ इत्युक्तवंतंसमु
[illegible]यामासतत्रवै ॥ सर्वैमुनिजनाःसाधुसाधुवाक्यमितिब्रुवन् ॥ ५८ ॥ ॥ शेषउ० ॥

यमकृता[illegible]स्यपादौसुचिरंनतवान्महान् ॥ ब्रह्मण्यदेवपावित्र्यंकृतमद्यतनोमम ॥ ३८ ॥ इ
[illegible]द्दक्षय[illegible]यंवदंस्तस्यपादयोः पतितःप्रभुः ॥ सुरासुरनमन्मौलिमणिनीराजितांघ्रिकः ॥
[illegible]दर्शं ॥ प्रणतंतंनृपश्रेष्ठंवाडवेंद्रोमहातपाः ॥ गृहीत्वाभुजयोर्मध्यमालिंग्यचप्रियंप्रभुम्
[illegible] ॥ कौसल्यातनयस्तंवाउच्चैर्मणिमयासने ॥ संस्थाप्यचपदोर्युग्मंजलेनाक्षाल
[illegible]भुः ॥ ४१ ॥ पादावनेजनोदंतुमस्तकेधाद्धरिःस्वयम् ॥ पवित्रितोद्यसगणःसकुटुंब
[illegible]ब्रुवन् ॥ ४२ ॥ चंदनेनविलिप्याथगांचप्रादात्पयस्विनीं ॥ उवाचचवचोरम्यंदेव
[illegible]द्रसेवितः ॥ ४३ ॥ स्वामिन्मखोमयावाजिमेधसंज्ञःक्रियेतह ॥ सोयंत्वच्चरणायाता
[illegible]पूर्णोभविष्यति ॥ ४४ ॥ अद्यमेब्रह्महत्योत्थपापहानिंकरिष्यति ॥ अश्वमेधःक्रतुर्यु
[illegible]मच्चरणेनपवित्रितः ॥ ४५ ॥ इतिवाक्यंब्रुवाणंतंराजराजेंद्रसेवितम् ॥ आरण्यकउवा
चेदंहसन्माध्व्यागिरामुनिः ॥ ४६ ॥ स्वामिंस्तवतुयुक्तंहिवचोब्रह्मण्यभूमिप ॥ त्वन्मूर्त
योमहाराजब्राह्मणावेदपारगाः ॥ ४७ ॥ त्वंयदाब्रह्मपूजादिशुभंकर्मकरिष्यसि ॥ ततो

रामकृतालयां ॥ २७ ॥ सदूरान्नगरींदृष्ट्वासूर्यवंशनृपोषिता[illegible] ॥ पदातिरभवद्वेगाद्रघुनाथ
दिदृक्षया ॥ ३८ ॥ संप्राप्यनगरींरम्यामयोध्यांजनशोभिताम् ॥ मनोरथसहस्रेणसंरूढो
[illegible]दर्शने ॥ २९ ॥ ददर्शतत्रसरयूतीरेमंडपशोभिते ॥ रामंदूर्वादलश्यामंकंजकांतिविलो
[illegible] ॥३०॥मृगशृंगंकटौरम्यंधारयंतंश्रियान्वितम् ॥ ऋषिवृंदैर्व्यासमुख्यैर्वृतंशूरैःसुसे
[illegible] ॥३१॥ भरतेनसुमित्रायास्तनूजेनपरीवृतम् ॥ ददतंदीनसंघेभ्योदानानिप्रार्थिता
[illegible]॥ ३२ ॥ विलोक्यारण्यकाख्योसौकृतार्थइतिमन्यत ॥ मल्लोचनेपद्मदलसमाने
[illegible]कके ॥ ३३ ॥ अद्यमेसर्वशास्त्रस्यज्ञातृत्वंबहुसार्थकम् ॥ येनश्रीराममाज्ञायप्रा
[illegible]पुरीमिमाम् ॥ ३४ ॥ इत्येवमादिवचनानिबहूनिहृष्टोरामांघ्रिदर्शनसुहर्षितगात्र
श[illegible]प्रायाद्रमेश्वरसमीपमगम्यमन्यैर्योगीश्वरैरपिविचारपरैःसुदूरम् ॥ ३५ ॥ धन्यो
ह[illegible]स्यचरणावक्षिगोचरौ ॥ करिष्यामिवचोरम्यंवदन्नाममवेक्षत ॥ ३६ ॥ रामो
पि[illegible]ष्ठंज्वलंतंस्वेनतेजसा ॥ तपोमूर्तिधरंवीक्ष्यप्रत्युत्थानमथाकरोत् ॥ ३७ ॥ रा

मु अत्यंतं वोविविधशोभनम् ॥ आरण्यकंमुनिवरंरामांघ्रिध्याननिर्भृतम् ॥ १७ ॥ स्वा
मि ॥ रथकुलदीपांकुरोमहान् ॥ रामभ्रातामहाशूरःशत्रुघ्नःप्रणमत्यसौ ॥ १८ ॥ लव
ण ॥ हतःसर्वलोकभयंकरः ॥ कृताश्वसुखिनःसर्वेमुनयःसुतपोधनाः ॥ १९ ॥ एष
प ामात्वांनमत्युद्भटसेवितः ॥ येनाधुनामहावीराजिताःसमरमंडले ॥ २० ॥ जा
 बहुगुणंरामामात्यंमहाबलम् ॥ प्राणप्रियंरघुपतेःसर्वज्ञंधर्मकोविदम् ॥ २१ ॥ सु
 यमत्युग्रोवैरिवंशदवानलः ॥ रामपादाब्जरोलंबोनमतित्वांमहायशाः ॥ २२ ॥ सुम
 पार्वत्यादत्तरामांघ्रिसेवया ॥ प्राप्तोधुनासौसंसारवार्धिनिस्तरणंमहत् ॥ २३ ॥ स
 नयमश्वंयः प्राप्तमाश्रुत्यसेवकात् ॥ राज्यंनिवेदयामाससत्वांप्रणमतिक्षितौ ॥
२४ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यसमालिंग्यसमादरात् ॥ चकारारण्यकऋषिःस्वागतंफल
कादिना ॥ २५ ॥ तेदृष्टास्तत्रवसतिंचक्रुर्मुनिवराश्रमे ॥ प्रातर्नित्यक्रियांकृत्वारेवायांते
महोद्यमाः ॥ २६ ॥ नरयानमथारोप्यसेवकैःसहितंमुनिम् ॥ शत्रुघ्नःप्रापयामासायोध्यां

अत्यंतंहर्षमापेदेब्राह्मणोरामभक्तिमान् ॥ ६ ॥ अद्यमेफलितोवृक्षोमनोरथश्रियान्वि
तः ॥ अद्यमेजननीधन्याजातंमांसुषुवेतुया ॥ ७ ॥ अद्यराज्यंमयाप्राप्तंकंटकेनविवर्जि
[illegible] ॥ अद्यकोशाःसुसंपन्नाअद्यदेवाःसुतोषिताः ॥ ८ ॥ अग्निहोत्रफलंत्वद्यप्राप्तंमेहविषा
[illegible] ॥ यद्द्रक्ष्येरामचंद्रस्यचरणांभोरुहोर्युगम् ॥ ९ ॥ योनित्यंध्यायतेस्वांतेअयोध्या
[illegible]तिःप्रभुः॥समेदृग्गोचरोनूनंभविष्यतिमनोहरः॥१०॥हनूमान्मांसमालिंग्यप्रछ्यते
[illegible]र्य ॥ [illegible]मम ॥ भक्तिंमेमहतींदृष्ट्वातोषंप्राप्स्यतिसत्तमः ॥ ११ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यहनू
[illegible]पिसत्तमः ॥ जग्राहपादयुगुलंमुनेरारण्यकस्यहि ॥ १२ ॥ स्वामिन्हनूमान्विप्रर्षेसे
[illegible]रस्थितः ॥ जानीहिरामदासस्यरेणुकल्पंमुनीश्वर ॥ १३ ॥ इत्युक्तवतितस्मिन्वै
मु[illegible]मन[illegible]महर्षितः ॥ आलिलिंगहनूमंतंरामभक्त्यासुशोभितम् ॥ १४ ॥ उभौप्रेमविनि
भि[illegible]ठयस[illegible]भावापिसुधाप्लुतौ ॥ स्थगितौचित्रलिखिताविवतत्रबभूवतुः ॥ १५ ॥ उपविष्टौ
क[illegible]चक्रतुःसुमनोहराः ॥ रघुनाथपदांभोजप्रीतिनिर्भरमानसौ ॥ १६ ॥ हनूमांस्त

कुंभ वैषांसंसाराब्धितितीर्षया ॥ १० ॥ तस्माद्यूयंकिमर्थंवैप्राप्ताःकोवानराधिपः ॥
तिधर्मात्माहयमेधंमहाक्रतुम् ॥ ११ ॥ तत्सर्वंकथयंत्वत्रयांतुवाहस्यपालने ॥
तस्य नाथांघ्रिंस्मृत्वास्मृत्वापुनःपुनः ॥ १२ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यमुनेर्विस्मयमाग
॥ ८ नाथंस्मरंतस्तेप्रोचुरारण्यकंमुनिम् ॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखण्डे
षवात्स्यायनसं० लोमशआरण्यकसंवादोनामषट्त्रिंशतितमो० ॥ ३६ ॥
उवाच ॥ ॥ तेपृष्टामुनिवर्येणरामचारित्रमद्भुतम् ॥ धन्यंसभाग्यंमन्वाना:प्रोचुरा
मादरात् ॥ १ ॥ ॥ जनाऊचुः ॥ ॥ पवित्रितावयंसर्वैदर्शनेनतवाधुना ॥ यद्रामक
स्मान्वैपावयस्यधुनाजनान् ॥ २ ॥ शृणुष्ववचनंतथ्यंभवान्ब्रह्मर्षिसत्तमः ॥ त्व
ष्टंयदस्मभ्यंसर्वंतत्कथयामिवै ॥ ३ ॥ अगस्त्यवाक्याच्छ्रीरामोविप्रहत्यापनुत्तये ॥
यागंकरोतिसुमहान्सर्वसंभारसंभृतम् ॥ ४ ॥ तंपालयानाःसर्वेवैत्वदाश्रममुपागताः ॥ अ
श्वेनसहिताविप्रतज्जानीहिमहामते ॥ ५ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यमनोहारिरसायनम् ॥

कुंभसंभूतिस्तमागंतारघोःपतिम् ॥ तद्वाक्याद्रघुनाथोसौकरिष्यतिहयक्रतुम् ॥ ८० ॥
तस्यागामिष्यतिहयोद्याश्रमेतवसुव्रत ॥ तेषांयोधाःप्रमुदिताआयास्यंतितवाश्रमम् ॥
॥ ८१ ॥ तेषामग्रेरामकथाःकरिष्यसिमनोहराः ॥ तैःसाकंत्वमयोध्यायांगंतासित्वंद्वि
नर्षभ ॥८२॥ दृष्ट्वाराममयोध्यायांपद्मपत्रनिभेक्षणम् ॥ तत्क्षणादेवसंसारवार्धिनिस्तार
न्भव ॥ ८३ ॥ इत्युक्त्वामांमुनिवरोलोमशःसर्वबुद्धिमान् ॥ उवाचतेकिंप्रष्टव्यंतदाह
वदंहितम् ॥८४॥ ज्ञातंत्वत्कृपयासर्वंरामचारित्रमद्भुतम् ॥ त्वत्प्रसादादवाप्स्येहंराम
चरणांबुजम् ॥ ८५ ॥ मयानमस्कृतःपश्चाज्जगामसमुनीश्वरः ॥ तत्प्रसादान्मया
रामस्यचरणार्चनम् ॥ ८६ ॥ सोहंस्मरामिरामस्यचरणावन्वहंमुहुः ॥ गायामितस्य
तंमुहुर्मुहुरतंद्रितः ॥ ८७ ॥ पावयामिजनानन्यान्गानेनस्वांतहारिणा ॥ हृष्यामित
र्वाक्यंस्मारंस्मारंतदीक्षया ॥ ८८ ॥ धन्योहंकृतकृत्योहंसभाग्योहंमहीतले ॥ रामचं
भोजाद्दिदृक्षामेभविष्यति ॥ ८९ ॥ तस्मात्सर्वात्मनारामोभजनीयोमनोहरः ॥ वंद

ादीनाममावास्यादिनेभवत् ॥ ६९ ॥ वैशाखादितिथौरामउवासरणभूमिषु ॥ अ
भक्तोद्वितीयायांलंकाराज्येविभीषणः॥७०॥सीताशुद्धिस्तृतीयायांदेवेभ्योवरलंभ
हत्वाचिरेणलंकेशंलक्ष्मणाग्रजएवसः ॥ ७१ ॥ गृहीत्वाजानकींपुण्यांदुःखितांरा
नतु ॥ आदायपरयाप्रीत्याजानकींसन्यवर्तत ॥ ७२ ॥ वैशाखस्यचतुर्थ्यांतुरामःपु
कमाश्रितः ॥ विहायसानिवृत्तस्तुभूयोयोध्यांपुरींप्रति ॥ ७३ ॥ पूर्णेचतुर्दशेवर्षेपंच
यांमाधवस्यतु ॥ भरद्वाजाश्रमेरामःसगणःसमुपाविशत् ॥७४॥ नंदिग्रामेतुषष्ठ्यांसभ
तेनसमागतः ॥ सप्तम्यामभिषिक्तासावयोध्यायांरघूद्वहः ॥ ७५ ॥ दशैकाधिकमासा
स्तुचतुर्दशचमैथिली ॥ उवासरामरहितारावणस्यनिवेशने ॥ ७६ ॥ द्विचत्वारिंशकेवर्षे
रामोराज्यमकारयत् ॥ सीतायाश्चत्रयस्त्रिंशद्वत्सराश्चतदाभवन् ॥ ७७ ॥ सचतुर्दशवर्षां
तेप्रविश्यचापुरींप्रभुः ॥ अयोध्यांमुदितोरामोहत्वारावणमाहवे ॥७८॥ भ्रातृभिःसहित
स्तत्ररामोराज्यमथाकरोत् ॥ राज्यंप्रकुर्वतस्तस्यपुरोधावदतांवरः ॥ ७९ ॥ अगस्त्यः

शक्रजिताजितम् ॥ ५८ ॥ तृतीयादिसप्तम्यंतंदिनपंचकमेवच ॥ ओषध्यानयनव्यग्रा
दवहारोबभूवह ॥ ५९ ॥ ततस्त्रयोदशीयावद्दिनैःपंचभिरिंद्रजित् ॥ लक्ष्मणेनहतोयुद्धेवि
[illegible]ख्यातबलपौरुषः ॥ ६० ॥ चतुर्दश्यांदशग्रीवोदीक्षांप्रापावहारतः ॥ अमावास्यादिनेप्र
[illegible]द्धायदशकंधरः ॥ ६१ ॥ चैत्रशुक्लप्रतिपदःपंचमीदिनपंचकैः ॥ रावणेयुद्ध्यमानेतुप्र
[illegible]क्षसांवधः ॥६२॥ चैत्रषष्ठ्याष्टमीयावन्महापार्श्वादिमारणम् ॥ चैत्रशुक्लनवम्यांतु
[illegible]त्रेःशक्तिभेदनम् ॥ ६३ ॥ कोपाविष्टेनरामेणद्राविवतोदशकंधरः ॥ द्रोणाद्रीराजतेये
[illegible]णार्थमुपाहृतः ॥ ६४ ॥ दशम्यामवहारोभूद्रात्रौयुद्धेतुरक्षसाम् ॥ एकादश्यांतुरा
[illegible]मातलिसारथिः ॥ ६५ ॥ प्रेरितोवासवेनाजावर्पयामासभक्तितः ॥ कोपवानथ
[illegible]यावत्कृष्णचतुर्दशी ॥ ६६ ॥ अष्टादशदिनैरामोरावणंद्वैरथेवधीत् ॥ संग्रामेतुमु
[illegible]मोजयमवाप्तवान् ॥ ६७ ॥ माघशुक्लद्वितीयायाश्चैत्रशुक्लचतुर्दशी ॥ सप्ताशीति
दि[illegible]ध्यंपंचदशाहकम् ॥ ६८ ॥ युद्धावहारःसंग्रामोद्वासप्ततिदिनान्यभूत् ॥ संस्कारो

क्ष[illegible]तुरावाविंद्रजितारणे ॥ रामलक्ष्मणयोर्नागपाशबंधः कृतः किल ॥ ४८ ॥ आ
कु[illegible]पीशेषुनिरुत्साहेषुसर्वशः ॥ नागपाशविमोक्षार्थंदशम्यांपवनोजपत् ॥ ४९ ॥
क[illegible]पंरामस्यगरुडागमनंततः ॥ एकादश्यांचद्वादश्यांधूम्राक्षस्यवधः कृतः ॥ ५० ॥
[illegible]यांतुतेनैवनिहतः कंपनोरणे ॥ माघशुक्लचतुर्दश्यायावत्कृष्णादिवासरम् ॥ ५१ ॥
[illegible]नप्रहस्तस्यनीलेनविहितोवधः ॥ माघकृष्णद्वितीयायाश्चतुर्थ्यांतुत्रिभिर्दिनैः ॥
[illegible] ॥ रामेणतुमुलेयुद्धेरावणोद्राविनोरणात् ॥ पंचम्याअष्टमीयावद्रावणेनप्रबोधितः
[illegible] ॥ कुंभकर्णस्तदाचक्रेभ्यवहारंत्रिभिर्दिनैः ॥ कुंभकर्णोदिनैःषड्भिर्नवम्यास्तुचतुर्द
[illegible] ॥ ५४ ॥ रामेणनिहतोयुद्धेबहुवानरभक्षकः ॥ अमावास्यादिनेशोकादवहारोबभूव
[illegible] ५५ ॥ फाल्गुनादिप्रतिपदश्चतुर्थ्यंतंचतुर्दिनैः ॥ इंद्रजित्प्रमुखास्तत्रनिहताः पंचराक्ष
साः ॥ ५६ ॥ पंचम्याः सप्तमीयावदतिकायवधस्तथा ॥ अष्टम्याद्वादशीयावन्निहतौदिन
पंचकात् ॥ ५७ ॥ निकुंभकुंभावूर्ध्वंतुमकराक्षस्त्रिभिर्दिनैः ॥ फाल्गुनासितद्वितीयायादिने

वेशनम् ॥ पौषशुक्लप्रतिपदस्तृतीयायावद्बुधे: ॥ ३७ ॥ उपस्थानंससैन्यस्यराघवस्यब
भूवह ॥ विभीषणश्चतुर्थ्यांतुरामेणसहसंगतः ॥ ३८ ॥ समुद्रतरणार्थायपंचम्यांमंत्रउद्य
तः ॥ प्रायोपवेशनंचक्रेरामोदिनचतुष्टयम् ॥ ३९ ॥ समुद्रवरलाभश्चसहोपायप्रतर्दनः ॥
[illegible]दशम्यामारम्भस्त्रयोदश्यांसमापनम् ॥ ४० ॥ चतुर्दश्यांसुवेलाद्रौरामःसैन्यंन्यवे
[illegible]त् ॥ पौर्णमास्याद्वितीयांतंत्रिदिनैःसैन्यतारणम् ॥ ४१ ॥ तीर्त्वातोयनिधिंरामोवा
[illegible]नरसैन्यवान् ॥ रुरोधचपुरींलंकांसीतार्थंसहलक्ष्मणः ॥ ४२ ॥ तृतीयादिदशम्यंतं
[illegible]श्चदिनाष्टकं ॥ शुकसारणयोस्तत्रप्राप्तिरेकादशेदिने ॥ ४३ ॥ पौषासिताख्यद्वाद
[illegible]न्यसंख्यानमेवंच॥शार्दूलेनकपींद्राणांसहसारोपवर्णनं॥४४॥त्रयोदश्याअमावा
[illegible]कायांदिवसैस्त्रिभिः ॥ रावणःसैन्यसंख्यानंरणोत्साहंतदाकरोत् ॥४५॥ प्रयया
व[illegible]न्यंमाघशुक्लाद्यवासरे ॥ सीतायाश्चततोभर्तुर्मायामूर्द्धादिदर्शनं ॥ ४६ ॥ माघद्वि
तं[illegible]दिनैःसप्तभिर्यावदष्टमी ॥ रक्षसांवानराणांचयुद्धमासीच्चसंकुलं ॥४७॥ माघशु

ट [illegible] राट्तदा ॥२६॥ युयुधेराक्षसेंद्रेणसरावणहतोपतत् ॥ मार्गशुक्लनवम्यांतुवस
त [illegible] ालये ॥ २७ ॥ संपातिर्दशमेमासिआचचक्षेथवानरान् ॥ एकादश्यांमहेंद्रात्तुपुप्लु
वे [illegible] ाजनम् ॥ २८ ॥ हनूमान्निशितस्यांतुलंकायांपर्यकालयत् ॥तद्रात्रिशेषेसीताया
[illegible] हेहनूमतः ॥ २९ ॥ द्वादश्यांशिंशपावृक्षेहनूमान्पर्यवस्थितः ॥तस्यांनिशायांजान
[illegible] विश्वासायचसंकथा ॥ ३० ॥ अक्षादिभिस्त्रयोदश्यांततोयुद्धमवर्तत ॥ ब्रह्मास्त्रेण
[illegible] श्यांबद्धःशक्रजिताकपिः ॥ ३१ ॥ वन्हिनापुच्छयुक्तेनलंकायादहनंकृतम् ॥ पूर्णि
[illegible] ांमहेंद्राद्रौपुनरागमनंकपेः ॥ ३२ ॥ मार्गशुद्धप्रतिपदःपंचभिःपथिवासरैः ॥पुनराग
[illegible] षष्ठेह्निध्वस्तंमधुवनंकिल ॥ ३३ ॥ सप्तम्यांप्रत्यभिज्ञानदानंसर्वनिवेदनम् ॥ अष्टम्यु
[illegible] ारफल्गुन्यांमुहूर्तेविजयाभिधे ॥ ३४ ॥ मध्यंप्राप्तेसहस्रांशौप्रस्थानंराघवस्यच ॥ रामः
कृत्वाप्रतिज्ञांतुप्रयातोदक्षिणांदिशम् ॥ ३५ ॥ तीर्त्वाहंसागरमपिहनिष्येराक्षसेश्वरम् ॥
दक्षिणाशांप्रयातस्यसुग्रीवोप्यभवत्सखा ॥ ३६ ॥ वासरैःसप्तभिःसिंधोःस्कंधावारनि

॥ १५ ॥ उपयेमेविवाहेनरम्यांसीतामयोनिजां ॥ कृतकृत्यस्तदाजातःसीतांसंप्राप्यरा
घवः ॥ १६ ॥ ततोद्वादशवर्षाणिरेमेरामस्तयासह ॥ सप्तविंशतिमेवर्षेयौवराज्यमकल्प
यत् ॥ १७ ॥ राजानमथकैकेयीवरद्वयमयाचत ॥ तयोरेकेनरामस्तुससीतःसहलक्ष्मणः
॥ १८ ॥ जटाधरःप्रव्रजतांवर्षाणिहचतुर्दश ॥ भरतस्तुद्वितीयेनयौवराज्याधिपोस्तुमे ॥
१९ ॥ जानकीलक्ष्मणसखंराममंप्राव्रजयन्नृपः ॥ त्रिरात्रमुदकाहारश्चतुर्थेह्निफलाशनः
२० ॥ पंचमेचित्रकूटेतुरामःस्थानमकल्पयत् ॥ अथत्रयोदशेवर्षेपंचवट्यांमहामुने ॥
२१ ॥ रामोविरूपयामासशूर्पणखांनिशाचरीम् ॥ वनेविचरतस्तस्यजानकयासहि
च ॥ २२ ॥ आगतोराक्षसस्तांतुहर्तुंपापविपाकतः ॥ ततोमाघासिताष्टम्यांमुहूर्तेवृद
ते ॥ २३ ॥ राघवाभ्यांविनासीतांजहारदशकंधरः ॥ तेनैवंह्रियमाणासाचक्रंदकु
था ॥ २४ ॥ रामरामेतिमांरक्षरक्षमांरक्षसाहृताम् ॥ यथाश्येनःक्षुधाक्रांतःक्रंदंतींव
यत् ॥ २५ ॥ तथाकामवशंप्राप्तोरावणोजनकात्मजाम् ॥ नयत्येवंजनकजांज

र्यमुनेः परमशोभनम् ॥ लोमशः कथयामास रामचारित्रमद्भुतम् ॥ ५ ॥ लोका
संमग्नान्ज्ञात्वा योगेश्वरेश्वरः ॥ कीर्तिं प्रथयितुं लोके यया घोरं तरिष्यति ॥ ६ ॥
त्वा दयावार्धिः परमेशो मनोहरः ॥ अवतारं चकाराऽत्र चतुर्धा सश्रियान्वितः ॥ ७ ॥
तायुगे प्राप्ते पूर्णांशो रघुनंदनः ॥ सूर्यवंशे समुत्पन्नो रामो राजीवलोचनः ॥ ८ ॥ सरा
क्ष्मणसखः काकपक्षधरो युवा ॥ तातस्य वचनात्तौ तु विश्वामित्रमनुव्रतौ ॥ ९ ॥ य
रक्षणार्थाय राज्ञा दत्तौ कुमारकौ ॥ दांतौ धनुर्धरौ वीरौ विश्वामित्रमनुव्रतौ ॥ १० ॥ प
प्रव्रजतोस्तत्र ताटका नाम राक्षसी ॥ संगता च वने घोरे तयोर्वै विघ्नकारणात् ॥ ११ ॥
रनुज्ञया रामस्ताटकां यमयातनाम् ॥ प्रावेशयद्धनुर्वेदविद्याभ्यासेन राघवः ॥ १२ ॥
स्य पादतलस्पर्शाच्छिलावासवयोगजा ॥ अहल्या गौतमवधूः पुनर्जाता सुरूपिणी ॥
॥ १३ ॥ विश्वामित्रस्य यज्ञे तु सुप्रवृत्ते रघूत्तमः ॥ मारीचं च सुबाहुं च जघान परमेषुभिः ॥
॥ १४ ॥ ईश्वरस्य धनुर्भग्नं जनकस्य गृहे स्थितम् ॥ रामः पंचदशे वर्षे षड्वर्षामथ मैथिलीं ॥

नुभ्यांशोभितंश्रिया॥ चरणाभ्यांवज्ररेखायवांकुशसुरेखया ॥६८॥युताभ्यांयोगिध्ये
याभ्यांकोमलाभ्यांविराजितम् ॥ ध्यात्वास्मृत्वाचसंसारसागरंत्वंतरिष्यसि ॥ ६९ ॥
मेवपूजयेन्नित्यंचंदनादिभिरिच्छया ॥ प्राप्नोतिपरमामृद्धिमैहिकामुष्मिकींपराम् ॥
० ॥ त्वयापृष्टंमहाराजरामस्यध्यानमुत्तमम् ॥ तत्तेकथितमेतद्वैसंसारजलधितर ॥
॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेशेषवात्स्यायनसंवादेरामाश्वमेधेलोमशा
कसंवादोनामपंचत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥
उवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वातुविप्रेंद्रोलोमशात्परमंमहत् ॥ पुनःपप्रच्छतमृषिंसर्वज्ञं
ांवरम् ॥ १ ॥ ॥ आरण्यकउवाच ॥ ॥ मुनिश्रेष्ठवदैतन्मेपृच्छामित्वांमहामते॥
कृपयायुक्ताभाषंतेसत्यकेखिलम् ॥ २ ॥ कोसौरामोमहाभागयोनित्यंध्यायतेत्व
स्यकानिचारित्राणिवदसित्वंद्विजर्षभ ॥ ३ ॥ किमर्थमवतीर्णोसौकस्मान्मानुष
त तत्सर्वंकथयाशुत्वंममसंशयनुत्तये ॥ ४ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिवाक्यंस

ति[illegible]७ ॥ महामरकतस्वर्णनीलरत्नादिशोभितं ॥ सिंहासनंचित्तहरंकांत्यातामिस्र
न[illegible]म् ॥ ५८ ॥ तस्योपरिसमासीनंरघुराजंमनोरमं ॥ दूर्वादलश्यामतनुंदेवदेवेंद्रपूजि
त[illegible]९ ॥ राकायांपूर्णशीतांशुकांतिधिक्कारिवक्रिणं ॥ अष्टमीचंद्रशकलसमभालाधि
[illegible]ं ॥ ६० ॥ नीलकुंतलशोभाढ्यंकिरीटमणिरंजितं ॥ मकराकारसौंदर्यकुंडलाभ्यां
[illegible]जितं॥६१॥ विद्रुमच्छविसत्कांतिरदच्छदविराजितम् ॥ तारापतिकराकारद्विजरा
[illegible]शोभितम् ॥ ६२ ॥ जपापुष्पभयामाध्व्याजिह्वयाशोभिताननम् ॥ यस्यांवसंति
[illegible]मात्रगाद्याः शास्त्रसंयुताः ॥ ६३ ॥ कंबुकांतिधरग्रीवाशोभयासमलंकृतम् ॥ सिंहव
[illegible]कौस्कंधौमांसलौबिभ्रतंवरम् ॥ ६४ ॥ बाहूदधानंदीर्घांगौकेयूरकटकांकितौ ॥ मुद्रि
[illegible]हीरशोभाभिर्भूषितौजानुलंबिनौ ॥ ६५ ॥ वक्षोदधानंविपुलंलक्ष्मीवासेनशोभितम्
॥ श्रीवत्सादिविचित्रांकैरंकितंसुमनोहरम् ॥ ६६ ॥ मनोहरोदरंनाभिशुभकट्याविराजि
तम् ॥ कांच्यावैमणिमत्याचविशेषणश्रियान्वितम् ॥ ६७ ॥ ऊरुभ्यांविमलाभ्यांवैजा

जयित्वानरःपरम्॥ प्राप्नोतिपरमामृद्धिमैहिकामुष्मिकींतथा॥४७॥ संस्मृतोमनसाध्या
तः सर्वकामफलप्रदः॥ ददातिपरमांभक्तिंसंसारांभोधितारिणीं॥ ४८॥ श्वपाकोपिहि
[illegible]स्मृत्यरामंयातिपरांगतिं॥ येवेदशास्त्रनिरतास्तादृशास्तत्रकिंपुनः॥ ४९॥ सर्वेषांवेद
[illegible]राणांरहस्यंतेप्रकाशितम्॥ समाचरतथात्वंवैयथास्यात्तेमनीषितम्॥ ५०॥ एकोदे
[illegible]मचंद्रोव्रतमेकंतदर्चनं॥ मंत्रोप्येकश्चतन्नामशास्त्रंतद्ध्येवतत्स्तुतिः॥ ५१॥ तस्मा
[illegible]मनारामचंद्रंभजमनोहरं॥ यथागोष्पदवत्तुच्छोभवेत्संसारसागरः॥ ५२॥ श्रु
[illegible]यातुतद्वाक्यंपुनःप्रश्नमकारिषम्॥ कथंवाध्यायतेदेवः कथंवापूज्यतेनरैः॥ ५३॥
[illegible]स्वमहाबुद्धेसर्वज्ञममविस्तरात्॥ यज्ज्ञात्वाहंकृतार्थः स्यांत्रिलोक्यांमुनिसत्तम॥
[illegible]॥ एतच्छ्रुत्वातुमद्वाक्यंविचार्यसतुलोमशः॥ कथयामासमेसर्वंरामध्यानपुरःस
रं[illegible]॥ शृणुविप्रेंद्रवक्ष्यामियत्पृष्टंतुत्वयानघ॥ यथातुष्येद्रमानाथः संसारज्वरदाह
क[illegible]॥ अयोध्यानगरेरम्येचित्रमंडपशोभिते॥ ध्यायेत्कल्पतरोर्मूलेसर्वकामसमृ

जयित्वानरःपरम्॥ प्राप्नोतिपरमामृद्धिमैहिकामुष्मिकींतथा॥४७॥ संस्मृतोमनसाध्या
तः सर्वकामफलप्रदः ॥ ददातिपरमांभक्तिंसंसारांभोधितारिणीं ॥ ४८ ॥ श्वपाकोपिहि
स्मृत्यरामंयातिपरांगतिं ॥ येवेदशास्त्रनिरतास्तादृशास्तत्रकिंपुनः ॥ ४९ ॥ सर्वेषांवेद
णांरहस्यंतेप्रकाशितम् ॥ समाचरतथात्वंवैयथास्यात्तेमनीषितम् ॥ ५० ॥ एकोदे
मचंद्रोव्रतमेकंतदर्चनं ॥ मंत्रोप्येकश्चतन्नामशास्त्रंतद्ध्येवतत्स्तुतिः ॥ ५१ ॥ तस्मा
मनारामचंद्रंभजमनोहरं ॥ यथागोष्पदवत्तुच्छोभवेत्संसारसागरः ॥ ५२ ॥ श्रु
ातुतद्वाक्यंपुनःप्रश्नमकारिषम् ॥ कथंवाध्यायतेदेवः कथंवापूज्यतेनरैः ॥ ५३ ॥
स्वमहाबुद्धेसर्वज्ञममविस्तरात् ॥ यज्ज्ञात्वाहंकृतार्थः स्यांत्रिलोक्यांमुनिसत्तम॥
॥ एतच्छ्रुत्वातुमद्वाक्यंविचार्यसतुलोमशः ॥ कथयामासमेसर्वंरामध्यानपुरःस
॥ शृणुविप्रेंद्रवक्ष्यामियत्पृष्टंतुत्वयानघ ॥ यथातुष्येद्रमानाथः संसारज्वरदाह
क ॥ अयोध्यानगरेरम्येचित्रमंडपशोभिते ॥ ध्यायेत्कल्पतरोर्मूलेसर्वकामसमृ

तं ... त्राचिकीर्षया ॥ ३६ ॥ तमहंप्रणिपत्याथपर्यपृच्छंमहामुनिं ॥ महायुषंमहायो
वि ... वतपदद्वयम् ॥ ३७ ॥ स्वामिन्मयाद्यमानुष्यंप्राप्तमद्भुतदुर्लभम् ॥ संसारघोरज
ल ... ककर्तव्यंतितीर्षुणा ॥ ३८ ॥ विचार्यकथयत्वंतद्व्रतंदानंजपोमखः ॥ देवोवाविद्य
... संसृतांभोधितारकः ॥ ३९ ॥ यंज्ञात्वासंसृतिंघोरांतरामित्वत्कृपाब्धितः ॥ तन्मे
... योगेशसर्वशास्त्रार्थपारग ॥ ४० ॥ इतिमद्वाक्यमाकर्ण्यजगादमुनिसत्तमः ॥ शृणु
... मनाविप्रश्रद्धयापरयायुतः ॥ ४१ ॥ संतिदानानितीर्थानिव्रतानिनियमायमाः ॥
... ायज्ञास्तथानेकेवर्ततेस्वर्गदायकाः ॥ ४२ ॥ परंगुह्यंप्रवक्ष्यामिसर्वपापप्रणाशनम्
... च्छृणुष्वमहाभागसंसारांभोधितारकम् ॥ ४३ ॥ नास्तिकायनवक्तव्यंनचाश्रद्धाल
... वे ... नः ॥ निंदकायशठायापिनदेयंभक्तिवैरिणे ॥ ४४ ॥ रामभक्तायशांतायकामक्रोधवि
... योगिने ॥ वक्तव्यंसर्वदुःखस्यनाशकारकमुत्तमम् ॥ ४५ ॥ रामान्नास्तिपरोदेवोरामान्ना
स्तिपरंव्रतम् ॥ नहिरामात्परोयोगोनहिरामात्परोमखः ॥ ४६ ॥ तंस्मृत्वाचैवजप्त्वाचपू

स्तत्सर्वंवदतानघाः ॥ २६ ॥ तच्छुत्वावाक्यमेतस्यमुनिवर्यस्यवाडव ॥ सुमतिःकथया
मासवाक्यवादविचक्षणः ॥ २७ ॥ ॥ सुमतिरुवाच ॥ ॥ रघुवंशनृपस्यायमश्वोवैपा
ल्यतेखिलैः ॥ यागंकरिष्यतेवीरःसर्वसंभारसंभृतम ॥ २८ ॥ तच्छुत्वावचनंतेषांजगा
दमुनिसत्तमः ॥ दंतकांत्याखिलंघोरंतमोनिर्वारयन्निव ॥ २९ ॥ ॥ आरण्यकउवाच ॥
किंयागैर्विविधैरन्यैः सर्वसंभारसंभृतैः ॥ स्वल्पपुण्यप्रदैर्नूनं क्षयिष्णुपददातृभिः ॥
३० ॥ मूढोलोकोहरिंत्यक्त्वाकरोत्यन्यसमर्चनम् ॥ रघुवीरंरमानाथंस्थिरैश्वर्यपदप्रद
॥ ३१ ॥ योनरैः स्मृतमात्रोपिहरतेपापपर्वतं ॥ तंमुक्त्वाक्लिश्यतेमूढोयागयोगव्रतादि
ः ॥ ३२ ॥ अहोपश्यतमूढत्वंलोकानांमतिवंचितम् ॥ सुलभंरामभजनंमुक्त्वादुर्लभ
चरेत् ॥ ३३ ॥ सकामैर्योगिभिर्वापिचिंत्यतेकामवर्जितैः ॥ अपवर्गप्रदंनृणांस्मृतमात्रा
लाघहं ॥ ३४ ॥ पुराहंतत्त्वविवित्सायांज्ञानिनांसुविचारयन् ॥ आगमंबहुतीर्थानितत्त्वं
येनमेदिशत् ॥ ३५ ॥ तदैकंहिमहद्भाग्यात्प्राप्तंवैलोमशंमुनिं ॥ स्वर्गलोकान्समाया

आरण्यकं

चतुरश्रेष्ठवदैतन्ममपृच्छतः ॥ १६ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यसुम
प्राहतंनृपम् ॥ विशदस्मेरयावाचादर्शयन्नात्मसौहृदम् ॥ १७ ॥ ॥ सुमतिरुवाच ॥
दृष्ट्वामहाराजधूतपापावयंखलु ॥ भविष्यामोमुनिश्रेष्ठंसर्वशास्त्रपरायणम् ॥ १८ ॥
स्मान्नत्वातमापृच्छसर्वंतेकथयिष्यति ॥ रघुनाथपदांभोजमकरंदातिलोलुपः ॥ १९ ॥
म्नात्वारण्यकंख्यातंरघुनाथांघ्रिसेवकम् ॥ अत्युग्रतपसापूर्णंसर्वशास्त्रार्थकोविदम् ॥
२० ॥ इतिश्रुत्वातुतद्वाक्यंधर्मार्थपरिबृंहितम् ॥ जगामतमथोद्रष्टुंस्वल्पसेनकसंयुतः ॥
॥ २१ ॥ हनूमान्पुष्कलोवीरःसुमतिर्मंत्रिसत्तमः ॥ लक्ष्मीनिधिःप्रतापाग्र्यःसुबाहुःसुम
दस्तथा ॥ २२ ॥ एतैःपरिवृतोराजाशत्रुघ्नःप्रापदाश्रमम् ॥ नमस्कर्तुंद्विजवरमारण्यकमुदा
रधीः ॥ २३ ॥ गत्वातंतापसश्रेष्ठंनमस्कारमथाकरोत् ॥ सर्वैस्तैःसहितोवीरैर्विनयानत
कंधरैः ॥ २४ ॥ तान्दृष्ट्वासन्नतान्सर्वान्शत्रुघ्नप्रमुखान्नृपान् ॥ अर्घ्यपाद्यादिकंचक्रेफलमू
लादिभिस्तदा ॥ २५ ॥ उवाचतान्नृपान्सर्वान्भवंतःकुत्रसंगताः ॥ कथमत्रसमायाता

न्मालीमहामते ॥ यद्भयात्त्रासमापन्नाःसुराःस्वर्गान्निराकृताः ॥६ ॥ दिष्ट्याप्राप्तोमहावा
जीरघुनाथस्यशोभिनः ॥ दिष्ट्यागंतासिसर्वत्रजयंतेक्षितिमंडले ॥७॥ स्वामिन्मुंचतिव
[illegible]वाहंमनोवेगंमनोरमम् ॥ समयस्यविलंबोमाभवत्वत्रमहामते ॥ ८॥ ॥ शेषउवाच ॥
[illegible]श्रुत्वातुतद्वाक्यंवीराणांसमयोचितम् ॥ साधुसाधुप्रशंस्यैतान्मुमोचहयसत्तमम् ॥
[illegible] ॥ समुक्तोश्वोत्तरामाशांबभ्रामाथसुरक्षितः ॥ रथपत्तिहयैःश्रेष्ठैःसर्वशस्त्रास्त्रकोविदैः
[illegible] ॥तत्रयद्वृत्तमेतस्यशत्रुघ्नस्यमनोहरम् ॥वात्स्यायनशृणुष्वैतत्पापराशिप्रदाहकम्॥
[illegible] ॥ रेवातीरमथप्राप्तोमुनिवृंदनिषेवितम् ॥ नीलरत्नसमूहस्यरसःकिंतुपयोमुचाम्॥
[illegible] ॥ तांस्तान्मुनिवरान्सर्वान्प्रणमन्शूरसेवितः ॥ जगामहयरत्नस्यपृष्ठतःकामगा
[illegible] ॥ १३ ॥ गच्छंस्तत्राश्रमंजीर्णपलाशपर्णनिर्मितम् ॥ रेवायाजलकल्लोलैःसिक्तं
प[illegible]ाश्रयम् ॥ १४ ॥ तंदृष्ट्वासुमतिंप्राहसर्वज्ञंनयकोविदम् ॥ शत्रुघ्नःसर्वधर्मार्थकर्मक
त[illegible]विदः ॥ १५ ॥ ॥राजोवाच ॥ मंत्रिन्कथयकस्यायमाश्रमःपुण्यदर्शनः ॥ वि

मु[illegible]हंतुमारेभेशत्रुघ्नंशूरसेवितम् ॥ ७८ ॥ शत्रुघ्नस्तुक्षुरप्रेणसायकेनाच्छिनच्छिरः ॥
प्र[illegible]तोरणेवीरान्सर्वशस्त्रास्त्रकोविदान्॥७९॥हतशेषाययुःसर्वेराक्षसानाथवर्जिताः॥
[illegible]ाणिप्रत्याथदद्वाजिनमाहृतम् ॥ ८०॥ ततोवीणानिनादाश्चशंखनादाःसमंततः॥
[illegible]ूरवीराणांजयनादामनोहराः ॥ ८१ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेरामाश्व
[illegible]षवात्स्यायनसंवादेसुमालीनामराक्षसपराजयोनामचतुस्त्रिंशत्तमो० ॥ ३४ ॥
[illegible]उवाच ॥ ॥ प्राप्यतंवाजिनंराजाशत्रुघ्नोराक्षसैर्हृतम् ॥ अत्यंतंहर्षमापेदेपुष्कले
[illegible]मन्वितः ॥ १ ॥ रुधिरैःसिक्तगात्रास्तेयोधालक्ष्मीनिधिस्तथा ॥ रणोत्साहेनसंयुक्तं
[illegible]शंसुर्महानृपं ॥ २ ॥ हतेतस्मिन्महादैत्येविद्युन्मालिनिदुर्जये ॥ सुराःसर्वेभयंत्यक्त्वा
[illegible]खमापुर्मुनेमहत् ॥ ३ ॥ नद्यस्तुविमलाजातारविस्तुविमलोभवत् ॥ वाताववुःसुगंधा
ढ्याःसिक्ताविमलशुष्मिणः ॥ ४॥ सन्नद्धास्तेमहावीरारथस्थाविमलांगकाः॥राजानमू
चुस्तेसर्वेजयलक्ष्म्यासमन्विताः ॥ ५॥ ॥ वीराऊचुः ॥ ॥ दिष्ट्याहतस्त्वयादैत्योविद्यु

नांप्रकम्पनम् ॥ ६७ ॥ तेनास्त्रेणविमानात्स्वापतन्तोमुक्तमूर्धजाः ॥ दृश्यंतेभूतवेतालसं
घाइवनभश्चराः ॥ ६८ ॥ तदस्त्रंरघुनाथस्यभ्रात्रामुक्तंविलोक्यसः ॥ अस्त्रंचपाशुपत्यं
सचापेधाद्दनुजात्मजः ॥ ६९ ॥ ततःप्रवृत्तावेतालाभूताःप्रेतनिशाचराः ॥ कपालकर्त
रीयुक्ताःपिबन्तःशोणितंबहु ॥ ७० ॥ तेवैशत्रुघ्नवीराणांरुधिराणिपपुर्मुदा ॥ जीवतामपि
र्वीराःकर्तरीपाणिशोभिताः ॥७१ ॥ तदस्त्रंव्याप्नुवद्दृष्ट्वासर्ववीरप्रभंजनम् ॥ मुमोचतन्नि
सायचास्त्रंनारायणाभिधम् ॥ ७२ ॥ नारायणास्त्रंतान्सर्वान्वारयामासतत्क्षणात् ॥
सर्वैर्विलयंप्रापुर्निशाचरप्रणोदिताः ॥७३॥ तदाक्रुद्धोनिशाचारीविद्युंन्मालीसमाददे॥
शूलंनिशितंघोरंशत्रुघ्नंहंतुमुल्बणम्॥७४॥शूलहस्तंसमायांतंविद्युन्मालिनमाहवे॥सा
ःप्राहरत्तस्यभुजेत्वर्धशशिप्रभैः ॥ ७५ ॥ तैर्बाणैश्छिन्नहस्तश्चशिरसाहंतुमुद्यतः ॥ ह
सियाहिशत्रुघ्नकस्त्वांत्राताभविष्यति॥७६॥इतिब्रुवाणंतरसाचिच्छेदशितसायकैः॥
कंतस्यबलिनःशूरस्यसहकुंडलम् ॥ ७७ ॥ तंछिन्नशिरसंदृष्ट्वाउग्रदंष्ट्रःप्रतापवान् ॥

दृश्यंतेसर्वतोदैत्यादारुणाभयकारिणः ॥ ५७ ॥ तदाव्याकु
कीर्णकेशाःसुदुर्मुखाः ॥ दृश्यंतेसर्वतोदैत्यादारुणाभयकारिणः ॥ ५७ ॥ तदाव्याकु
नाल्लोकाःपरस्परभयाकुलाः ॥ पलायनपराजातामहोत्पातममंसत ॥ ५८ ॥ तदाशत्रु
मायातोरथेस्थित्वामहायशाः ॥ श्रीरामस्मरणंकृत्वाचापेसंधायसायकान् ॥ ५९ ॥ तां
यांसविधूयाथमोहनास्त्रेणवीर्यवान् ॥ शरधाराःकिरन्व्योम्निववर्षसमरेसुरम् ॥ ६० ॥
यांसविधूयाथमोहनास्त्रेणवीर्यवान् ॥ शरधाराःकिरन्व्योम्निववर्षसमरेसुरम् ॥ ६० ॥
दादिशःप्रसेदुस्तारविस्त्वपरिवेषवान् ॥ मेघायथागतंयाताविद्युतःशांतिमागताः ॥ ६१ ॥
दाविमानंपुरतोदृश्यतेराक्षसैर्युतम् ॥ छिंधिभिंधीतिभाषाभिर्व्याकुलंसुतरांमहत् ॥ ६२ ॥
बाणाश्वशतसाहस्राःस्वर्णपुंखैश्वशोभिताः ॥ पेतुर्विमानेनभसिस्थितेकामगमेमुहुः ॥
॥ ६३ ॥ तदाभग्नंविमानंहिदृश्यतेनतदुच्चकैः ॥ स्वपुरीखण्डमेकन्नभग्नांगमिवभूतले ॥
॥ ६४ ॥ तदाप्रकुपितोदैत्योबाणान्धनुषिसंदधे ॥ तैर्बाणैर्विकिरन्रामभ्रातरंअभिगर्जितः ॥
॥ ६५ ॥ तेबाणाःशतशस्तस्यलग्नावपुषिभूरिशः ॥ शोभामापुःशोणितौघान्वहंतस्तीक्ष्ण
वक्त्रिणः ॥ ६६ ॥ शत्रुघ्नःपरयाशक्त्यासंयुक्तोवायुदैवतम् ॥ अस्त्रंधनुषिचाधत्तराक्षसा

प्रहरन्नेवदृश्येतकामरूपधरःकपिः ॥ ४६ ॥ एवंतदाकुलीभूतेविमानस्थेमहाजने ॥ उ
ग्रदंष्ट्रस्तुदैत्येंद्रोहनूमंतमुपेयिवान् ॥ ४७ ॥ कपेत्वयामहत्कर्मकृतंयद्भटपातनम् ॥ क्षणं
तिष्ठसिचेत्कुर्वेतवप्राणवियोजनम् ॥ ४८ ॥ एवमुक्त्वाहनूमंतंप्रजघानसदुर्मतिः ॥ त्रि
लेनसुतीक्ष्णेनज्वलत्पावककांतिना ॥ ४९ ॥ तदागतंत्रिशूलंचमुखेजग्राहवीर्यवान् ॥
र्णयामाससकलंसर्वलोहविनिर्मितम् ॥ ५० ॥ चूर्णयित्वात्रिशूलंतदायसंदैत्यमोचि
॥ जघानतंचपेटाभिर्बह्वीभिर्हनुमान्बली ॥५१ ॥ सआहतःकपीन्द्रेणचपेटाभिरित
ः ॥ व्यथितोऽव्यसृजन्मायांसर्वलोकभयंकरीम्॥५२॥तदातमोभवत्तीव्रंयत्रकोवा
स्यते ॥ यत्रस्वीयोनपारक्योविदामासजनान्बहून् ॥५३॥शिलाःपर्वतशृंगाभाःपतं
टोपरि ॥ ताभिर्हतास्तुतेसर्वेव्याकुलाःसमजज्ञिरे ॥ ५४ ॥ विद्युतोविलसंत्यत्रग
जलदाघनम् ॥ वर्षंतिपूयरुधिरंमुंचंतिसमलंजलम् ॥ ५५ ॥ आकाशात्पतमाना
धानिबहूनिच ॥ दृश्यंतेछिन्नशीर्षाणिसकुंडलयुतानिच ॥ ५६ ॥ नग्नाविरूपाःसु

॥९७॥

दि॥ ३५॥ जाज्वल्यमानंत्रिशिखंज्वालामालातिभीषणं॥ लग्नंहृदिमहावीरपुष्कल

दारुणं॥ ३६॥ मूर्च्छितस्तेनशूलेननिहतोधन्विसत्तमः॥ कश्मलंपरमंप्राप्तःपपातस्यं

ारि ॥ ३७॥ मूर्च्छांप्राप्तंतमज्ञायहनुमान्पवनात्मजः ॥ कोपव्याकुलितःस्वांतोबभा

ुराक्षसम् ॥ ३८॥ कुत्रगच्छसिदुर्बुद्धेमयियोद्धरिसंस्थिते॥ त्वांहन्मिचरणाघातैर्वा

र्तारमागतम् ॥ ३९ ॥ एवमुक्त्वामहादैत्यञ्जघानपरसैनिकान्॥ विमानस्थान्नखाग्रे

ारयन्नभसिस्थितः ॥ ४० ॥ लांगूलेनाहताःकेचित्केचित्पादतलाहताः ॥ बाहुभ्यांदा

ाःकेचित्पवनस्यतनूभुवा ॥ ४१ ॥ नश्यंतिकेचिन्निहताःकेचिन्मूर्च्छंतिसंहताः ॥ प

ायंतेपदाघातभयपीडाहतास्ततः ॥ ४२ ॥ अनेकेनिहतास्तत्रराक्षसाश्चातिदारुणाः ॥

छिन्नाभिन्नाद्विधाजाताः पवनस्यसुतेनवै ॥ ४३ ॥ कामगंतुविमानंतद्भिन्नप्राकारतो

रणम् ॥ हाहाकुर्वद्भिरसुरैः समंतात्परिवारितम् ॥ ४४ ॥ हनूमतिमहाशूरेक्षणंभूमौक्षणं

दिवि ॥ इतस्ततःप्रदृश्येतकामयानंदुरासदं ॥ ४५ ॥ यत्रयत्रविमानंतत्तत्रतत्रसमीरजः ॥

निशितंबाणंसमगृह्लाद्दुरासदम् ॥ ज्वलंतमग्नितेजस्कंमहौदार्यसमन्वितम् ॥ २५ ॥ सया
वत्तत्प्रतीकर्तुंविधत्तेस्वपराक्रमम् ॥ तावद्धृदिगतोत्युग्रस्तीक्ष्णधारःससायकः ॥ २६ ॥
नबाणेनविभ्रांतोभ्रमचित्तःसराक्षसः॥पपातकामगोपस्थाद्भूमौविगतचेतनः॥२७॥
दंष्ट्रेणवैदृष्टःपतमानोनिजाग्रजः ॥ गृहीत्वातंविमानांतर्निनायरिपुशंकितः ॥ २८ ॥
चारिंमहारोषात्पुष्कलंबलिनांवरम् ॥ मद्भ्रातरंपातयित्वाकुत्रयास्यसिदुर्मते॥२९॥
युधिविनिर्जित्यगंतासिजयमुत्तमम् ॥ स्थितेमयितवस्वांतेजयाशाविनिवर्त्यतां
॥ एवंब्रुवंतंतरसाजघानदशभिःशरैः ॥ हृदयेतस्यदुष्टस्यरोषपूरितलोचनः ॥३१॥
डितोदशशरैःपुष्कलेनमहात्मना ॥ चुक्रोधहृदिदुर्बुद्धिस्तंहंतुमुपचक्रमे ॥३२॥ दंता
ष्यसक्रोधोमुष्टिमुद्यम्यचाहनत् ॥ व्यनदद्वज्रनिर्घातपातशंकांसृजन्हृदि ॥३३॥
भिहतोवीरःपुष्कलःपरमास्त्रवित् ॥ नाकंपतविनिष्पेषंवांछंस्तस्यदुरात्मनः ॥
॥ वत्सदंतान्महातीक्ष्णान्मुमोचहृदिसायकान् ॥ तैर्बाणैर्व्यथितोदैत्यस्त्रिशूलंतु

वि[illegible]ःशक्तित्रयीविक्रम् ॥ १४ ॥ तांछिन्नांशक्तिकांदृष्ट्वाराक्षसःपरतापनः ॥ जग्राहशूलं
त[illegible]त्रिशिखंलोहनिर्मितम् ॥ १५ ॥ तीक्ष्णाग्रंज्वलनप्रख्यंराक्षसेंद्रोव्यमोचयत् ॥ आ
[illegible]लशश्चक्रेबाणैःपुष्कलसंज्ञितः ॥ १६ ॥ छित्त्वात्रिशूलंतरसाराघवस्यहिसेवकः ॥
[illegible]लश्चापआधत्तबाणांस्तीक्ष्णान्मनोजवान् ॥ १७ ॥ तेबाणाह्रदिनस्याशुलग्नाराग्नं
[illegible]सृजन् ॥ वैष्णवस्ययथास्वांतेगुणाविष्णोर्मनोहराः ॥ १८ ॥ तद्बाणवेधदुःखार्तो
[illegible]न्मालीसुदुर्मदः ॥ जग्राहमुद्गरंघोरंपुष्कलंहंतुमुद्यतः ॥ १९ ॥ मुद्गरःप्रसृतस्तेनविद्युन्मा
[illegible]भिधेनहि ॥ ह्रदिलग्नोसृजच्छीघ्रंकश्मलंतदकारयत् ॥ २० ॥ मुद्गरप्रहतोवीरःकंप
[illegible]नःसवेपथुः ॥ पपातस्यंदनोपस्थेपुष्कलःशत्रुतापनः ॥ २१ ॥ उग्रदंष्ट्रोथतन्भ्राताल
[illegible]र्मीनिधिमयोधयत् ॥ शस्त्रास्त्रैर्बहुधामुक्तैर्वीरप्राणहतिंकरैः ॥ २२ ॥ पुष्कलस्तत्क्षणात्मा
प्यसंज्ञांराक्षसमब्रवीत् ॥ धन्योसिराक्षसश्रेष्ठमहीयांस्तेपराक्रमः ॥ २३ ॥ पश्येदानींमया
प्युच्चैःप्रतिज्ञांशूरमानितां ॥ विमानात्पातयाम्यद्यभमौत्वांशितसायकैः ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा

ख्युः प्रेतभूतस्यनिष्कृतिंकर्तुमेयिवान् ॥ ४ ॥ क्वासौरामोयआहत्यसखायंरावणंगतः ॥
तस्यभ्रातापिकुत्रास्तेसर्वशूरशिरोमणिः ॥ ५ ॥ तंहत्वानिष्कृतिंतस्यप्राप्स्येरामस्यचा
तम् ॥ पिबन्रुधिरमुद्भूतंकंठनालस्यबुद्बुदैः ॥ ६ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्ययोधानांप्रवरो
ः ॥ पुष्कलोनिजगादैनंवीर्यशौर्यसमन्वितम् ॥७॥ ॥ पुष्कलउवाच ॥ ॥ विकथ्य
कुर्वंतिसंग्रामेसुभटानराः ॥ पराक्रमंदर्शयंतिनिजशस्त्रास्त्रवर्षणैः ॥ ८ ॥ रावणोनिह
नससुहृत्स्वजनैर्वृतः ॥ तस्यवाजिनमाहृत्यकुत्रगंतासिदुर्मद ॥ ९ ॥ पतिष्यसित्वंशत्रु
ः कोदंडनिर्गतैः ॥ त्वामत्स्यतिशिवाभूमौपातितंप्राणवर्जितम् ॥ १० ॥ मागर्जदुष्ट
सेवकेमयिसंस्थिते ॥ गर्जंतिसुभटायुद्धेशत्रुंजित्वामहोदयात् ॥ ११ ॥ ॥ शेष
॥ ॥ एवंब्रुवंतंतंवीरंपुष्कलंरणदुर्मदं ॥ जघानशक्त्यासुभृशंहृदिराक्षससत्तमः ॥
॥ आयांतींतांमहाशक्तिमायसींकांचनाश्रिताम् ॥ चिच्छेदत्रिभिरत्युग्रैः शितैर्बा
ष्कलः ॥ १३ ॥ सात्रिधाप्यपतद्भूमौविशिखैर्निष्प्रभाकृता ॥ पतंतीविरराजासौ

॥ ५७ ॥ यत्पापंकूटसाक्ष्येणयत्पापंस्वर्णचौर्यतः ॥ यत्पापंब्रह्मनिंदायांतन्ममा
नेश्चयात् ॥ ५८ ॥ इतिशत्रुघ्नसद्वाक्यंश्रुत्वातेवीरपूजिताः ॥ धन्योसिराघवभ्रा
वदन्योपरोभवेत् ॥ ५९ ॥ त्वयावैनिहतोदैत्योदेवदानवदुःखदः ॥ लवणोनामलो
धुपुत्रोमहाबलः ॥ ६० ॥ कोयंवैराक्षसोदुष्टःक्वचास्यबलमल्पकम् ॥ करिष्यसि
वतस्यनाशंमहांमते ॥ ६१ ॥ इत्युक्त्वातेमहावीराःसज्जीभूतारणांगणे ॥ प्रतिज्ञां
तांकर्तुंययुस्तेराक्षसंमुदा ॥ ६२ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेरामाश्वमेधे
त्स्यायनसंवादेवीरप्रतिज्ञाकथनोनामत्रयस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥
षउवाच ॥ ॥ रथैःसदश्वैःशोभाढ्यैःसर्वशस्त्रास्त्रपूरितैः ॥ नानारत्नसमायुक्तैर्ययु
राक्षसाधमम् ॥ १ ॥ तान्दृष्ट्वाकामगेयानेस्थितःप्रोवाचराक्षसः ॥ मेघगंभीरयावाचा
तर्जयन्निवभूरिशः ॥ २ ॥ मायांतुसुभटायोद्धुंगच्छंतुनिजमंदिरम् ॥ मात्यजंतुस्वकान्प्रा
णान्नमोक्ष्येवाजिनंवरम् ॥ ३ ॥ विद्युन्मालीतिविख्यातोरावणस्यसुहृत्सखा ॥ मत्स

याकार्यमेकेनकिमसाध्यकं॥४७॥ मेरुंदेवेंद्रसहितंलांगूलाग्रेणतोलये ॥ जलधिंशोषये
सर्वंसांवर्तंवापिबाम्यहम् ॥ ४८॥ राज्ञःश्रीरघुनाथस्यजानक्याःकृपयामम ॥ तन्नास्ति
तलेराजन्यदसाध्यंकदाभवेत् ॥ ४९ ॥ एतद्वाक्यंमयाप्रोक्तमनृतंस्याद्यदिप्रभो ॥ त
रघुनाथस्यभक्तिदूरोभवाम्यहम् ॥ ५० ॥ यःशूद्रःकपिलांगांवैपयोबुद्ध्यानुपालये
तस्यपापंममैवास्तुचेत्कुर्यामनृतंवचः ॥५१॥ यद्घ्राणान्नरकंगच्छेत्स्पर्शनाच्चापि
म् ॥ तांपिबेन्मदिरांयोवाजिव्हास्वादेनलोलुपः ॥ ५२ ॥ तस्ययज्जायतेपापंतन्म
स्तुनिश्चितम् ॥ चेन्नकुर्यांप्रतिज्ञातंसत्यंरामकृपाबलात् ॥ ५३ ॥ एवमुक्तेमहावी
द्धारस्तरसायुताः ॥ चक्रुःप्रतिज्ञांमहतींस्वपराक्रमशालिनीम् ॥५४॥ शत्रुघ्नोपिव्य
त्रप्रतिज्ञांपश्यतांनृणाम् ॥ साधुसाधुप्रशंसन्वैतान्वीरान्युद्धकोविदान् ॥५५॥ कथ
पुरोवःस्वांप्रतिज्ञांसत्त्वशोभिताम्॥तच्छृण्वंतुमहाभागायुद्धोत्साहसमन्विताः ॥
॥ चेत्तस्यशिरआहत्यपातयामिनसायकैः ॥ विमानाच्चकबंधाच्चभिन्नंछिन्नंच

नेज्ञांतत्वमेशृणु ॥ ३७ ॥ विष्णवीशयोर्विभेदंयः शिवाशक्तयोःकरोत्यपि ॥ तत्पापंम
याचेन्नकुर्यामृतंवचः ॥ ३८ ॥ सर्वंमद्वाक्यमित्युक्तंरघुनाथपदांबुजे ॥ भक्तिर्मेनि
यास्तिसैवसत्यंकरिष्यति ॥ ३९ ॥ पुष्कलस्यप्रातिज्ञातंश्रुत्वालक्ष्मीनिधिर्नृपः ॥
ज्ञांव्यदधात्सत्यांस्वपराक्रमशोभिताम् ॥ ४० ॥ ॥ लक्ष्मीनिधिरुवाच ॥ ॥ वेदा
दनंश्रुत्वाआस्तेयोमौनिवन्नरः ॥ मानसेरोचयेद्यस्तुसर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ ४१ ॥ ब्राह्म
ोदुराचारोरसलाक्षादिविक्रयी ॥ विक्रीणातिचगांमूढोधनलोभेनमोहितः ॥ ४२ ॥
च्छकूपोदकंपीत्वाप्रायश्चित्तंतुनाचरेत् ॥ तत्पापंममवैभूयान्विमुखश्चेद्भवाम्यहम् ॥
३ ॥ तत्प्रतिज्ञामथाश्रुत्यहनूमान्रणकोविदः ॥ रामांघ्रिस्मरणंकृत्वाप्रोवाचवचनंशु
गम् ॥ ४४ ॥ मत्स्वामीहृदयेनित्यंध्येयोवैयोगिभिर्मुहुः ॥ यंदेवाःसासुराःसर्वेनमंतिम
णिमौलिभिः ॥ ४५ ॥ रामःश्रीमानयोध्यायाःपतिर्लोकेशपूजितः ॥ तंस्मृत्वायद्ब्रुवेवा
क्यंतद्वैसत्यंभविष्यति ॥ ४६ ॥ राजन्कोयंलघुर्दैत्योदुर्बलःकामगेस्थितः ॥ कथयाशुम

स्थितः ॥ करोतुयुद्धेविजयंराक्षसंहंतुमुद्यतः ॥ २७ ॥ एतन्ममतंराजन्येयोधास्तत्प्रमर्द
नाः ॥ तेगच्छंतुरणेशूराः किमन्यैर्बहुभिर्भटैः ॥ २८ ॥ इत्युक्तवतिवीराग्र्येऽमात्येसुमति
संज्ञके॥ शत्रुघ्नः कथयामासवीरान्संग्रामकोविदान् ॥ २९ ॥ येवीराः पुष्कलाद्यायेसर्वश
स्त्रास्त्रकोविदाः ॥ तेवदंतुप्रतिज्ञांवैमत्पुरोराक्षसार्दने ॥ ३० ॥ कृत्वाप्रतिज्ञांविपुलांस्वपरा
क्रमशोभिनीम् ॥ गच्छंतुरणमध्येहियूयंबलसमन्विताः ॥ ३१ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्य
...त्रुघ्नस्यमहाबलाः ॥ स्वांस्वांप्रतिज्ञांमहतींचक्रुस्तेतेजसान्विताः ॥ ३२॥ तत्रादौपुष्क
...र्वीरोश्रुत्वावाक्यंमहीपतेः ॥ परमोत्साहमनसाप्रतिज्ञामूचिवानिमां॥ ३३॥ ॥ पुष्क
...उवाच ॥ ॥ शृणुष्वनृपशार्दूलमत्प्रतिज्ञांपराक्रमात् ॥ विहितांसर्वलोकानांशृण्वतां
...माद्भुताम् ॥ ३४ ॥ चेन्नकुर्यांक्षुरप्राग्रैस्तीक्ष्णैःकोदंडनिर्गतैः ॥ दैत्यंमूर्छासमाक्रांतंकी
...केशाकुलाननम् ॥ ३५॥ कन्यास्वभोक्तुर्यत्पापंयत्पापंदेवनिंदने ॥ तत्पापंममवैभूया
...कुर्यांस्ववचोनृतं ॥ ३६॥ यदिमद्बाणनिर्भिन्नाः सैनिकाः सुमहाबलाः ॥ नपतंतिमद्बाण...

तः ॥ यांतुतंप्रतिसंहर्तुंयोद्धारोवाजिहारिणं ॥ १७ ॥ इत्युक्त्वारोषताम्राक्षउवाचानजन
गम् ॥ नयानयविदंशूरंयुद्धकार्यविशारदम् ॥ १८ ॥ ॥ शत्रुघ्नउवाच ॥ ॥ मंत्रिन्क
प्रकेयोज्याराक्षसस्यवधोद्यताः ॥ महाशस्त्रामहाशूराःपरमास्त्रविदुत्तमाः ॥ १९ ॥ कथ
शुविचार्यैवंतत्करोमिभवद्वचः ॥ वीरान्कथयतस्यैवंयोग्यान्सर्वास्त्रकोविदान् ॥ २० ॥
तच्छ्रुत्वातुसचिवःप्राहवाक्यंयथोचितम् ॥ वीरान्रणवरेयोग्यान्दर्शयंस्तरसानतान्
॥ २१ ॥ ॥ सुमतिरुवाच ॥ ॥ जेतुंगच्छतुतद्रक्षःसमरेविजयोद्यतः ॥ महाशस्त्रास्त्रसंयु
क्तःपुष्कलःपरतापनः ॥ २२ ॥ तथालक्ष्मीनिधिर्यातुशस्त्रसंघसमन्वितः ॥ करोतुतस्य
यानस्यभंगंतीक्ष्णैःस्वसायकैः ॥ २३ ॥ हनुमान्धृष्टकर्मात्रराक्षसैर्योधितुंक्षमः ॥ करोतु
मुखपुच्छाभ्यांताडनंरक्षसांप्रभो ॥ २४ ॥ वानराअपियेवीरारणकर्मविशारदाः ॥ ग
च्छंतुतेखिलायोद्धुंतववाक्यप्रणोदिताः ॥ २५ ॥ सुमदश्चसुबाहुश्चप्रतापाग्र्यश्चसत्तमः ॥
गच्छंतुसायकैस्तीक्ष्णैस्तान्योद्धुंराक्षसाधमान् ॥ २६ ॥ भवानपिमहाशस्त्रपरिवारोरथे

ख्यातोराक्षसश्रेणिसंवृतः ॥ ६ ॥ कामगेसुविमानेतुसर्वायसनिषेधिनी ॥ आरूढो
श्वंतुवीराणांभयंकुर्वन्नहारह ॥ ७ ॥ मुहूर्तात्तत्तमोनष्टमाकाशंविमलंबभौ ॥ वीराःश
त्रुघ्नमुख्यास्तेप्रोचुःकुत्रहयोस्तिसः ॥ ८ ॥ तेसर्वेहयराजंतुलोकयंतःपरस्परम् ॥ ददृशुर्न
यदावाहंहाहाकारस्तदाभवत् ॥ ९ ॥ कुत्राश्वोहयमेधस्यकेननीतःकुबुद्धिना ॥ इतिवाच
मवोचंस्तेतावत्सदनुजेश्वरः ॥ १० ॥ ददृशेसुभटैःसर्वैरथस्थैःशौर्यशोभितैः ॥ विमानर
थमारूढैराक्षसाग्र्यैःसमावृतः ॥ ११ ॥ दुर्मुखाविकरालास्यालंबदंष्ट्राभयानकाः ॥ राक्ष
सास्तत्रदृश्यंतेसैन्यग्रासायचोद्यताः ॥ १२ ॥ तदातंवेदयामासुःशत्रुघ्नंनृवरोत्तमम् ॥ हयो
नीतोनजानीमःखेविमानविलासिना ॥ १३ ॥ तमसाव्याकुलान्कृत्वावीरानस्मान्समा
ययौ ॥ जग्राहनृपशार्दूलहयंकुरुयथोचितम् ॥ १४ ॥ शत्रुघ्नस्तद्वचःश्रुत्वामहारोषसमावृ
ः ॥ कोस्त्येषराक्षसोयोमेहयंजग्राहवीर्यवान् ॥ १५ ॥ विमानंतत्पतत्वद्यमद्बाणवजनि
तम् ॥ पतत्वद्यशिरस्तस्यक्षुरप्रैर्ममवैरिणः ॥ १६ ॥ सज्जीयंतांरथाःसर्वैर्म

महाधनम् ॥ २२ ॥ शत्रुघ्नस्तंतुराजानंज्ञात्वाराममनुव्रतम् ॥ तद्राज्यंतस्यपु
नाम्नेददौमहान् ॥ २३ ॥ हनूमंतंपरीरभ्यसुबाहुंरामसेवकम् ॥ अन्यान्वैरामभक्तांश्चप
रिरभ्यमहायशाः ॥ २४ ॥ कृतार्थमिवचात्मानंमेनेसत्यसमन्वितः॥ ननंदचेतसितदाश
त्रुघ्नेनसमन्वितः ॥ २५ ॥ हयस्तावद्गतोदूरंवीरैःसुपरिरक्षितः ॥ शत्रुघ्नस्तेनभूपेनययौवी
रसमन्वितः ॥ २६ ॥ इतिश्रीप०पा०रामा०शेषवा०लोमशदर्शनंनामद्वात्रिंशो०॥३२॥
॥ शेषउवाच ॥ ॥गच्छत्सुरथिवर्येषुशत्रुघ्नादिषुभूरिषु॥महाराजेंषुसैन्येषुरथकोटियुते
षुच ॥ १ ॥ अकस्मादभवन्मार्गेतमःपरमदारुणम् ॥ यस्मिन्स्वीयोनपारक्योलक्ष्यतेज्ञा
निभिर्नरैः ॥ २ ॥ रजसाव्यावृतंव्योमविद्युत्स्तनितसंकुलं ॥ एतादृशेतुसंमर्देमहाभय
करेततः ॥ ३ ॥ मेघावर्षंतिरुधिरंपूयामेध्यादिकंबहु ॥ अत्याकुलाबभूवुस्तेवीराःपरमवै
रिणः ॥ ४ ॥ आकुलीकृतलोकेतुकिमिदंकिमितिस्थितिः ॥ तमोव्याप्तानिलोकानांचक्षूं
षिप्रथितौजसाम् ॥ ५ ॥ जहाराश्वंरावणस्यसुहृत्पातालसंस्थितः ॥ विद्युन्मालीतिवि

पाताल

चनंरम्यंजनानांहृद्यमीरितम् ॥ तान्प्रत्याहहसन्भूपोज्ञायतांकस्यवैहयः॥१२॥ ताश्चैनं
कथयामासुःशत्रुघ्नेनप्रपालितः ॥ आयात्यश्वोमहीभर्तूरामस्यपुरमध्यतः ॥ १३ ॥ राम
स्यनामसंश्रुत्यद्व्यक्षरंसुमनोरमम् ॥ जहर्षचित्तेसुभृशंगद्गदस्वरचिन्हितः ॥ १४ ॥ मया
योध्यापतिर्नित्यंयोरामश्चिन्त्यतेहृदि॥तस्याश्वःसहशत्रुघ्नःसमायातःपुरंमम॥१५॥हनू
ांस्तत्ररामांघ्रिसेवाकर्ताभविष्यति ॥ कदाचिदपियोरामंनविस्मरतिमानसे ॥ १६ ॥
च्छामियत्रशत्रुघ्नोयत्रमारुतनंदनः ॥ अन्येपियत्रपुरुषारामपादाब्जसेवकाः ॥ १७ ॥
मात्यमादिदेशाथसर्वंराजधनंमहत्॥गृहीत्वातुमयासार्धमागच्छत्वरयायुतः ॥१८॥
स्येहंरघुनाथस्यहयंपालयितुंवरम् ॥ कर्तुंचरामपादाब्जपरिचर्यांसुदुर्लभाम् ॥१९॥
क्त्वानिर्जगामाथशत्रुघ्नंप्रतिसैनिकैः ॥ तावत्पुरीमथप्राप्तोरामभ्रातासमैनिकः ॥
० ॥ वीरागर्जंतिप्रबलारथाःसुनिनदंतिच ॥ जयशंखस्वनास्तत्रवेणुनादाश्चसर्वतः
१ ॥ आगत्यसत्यवान्राजामंत्रिभिःसुसमन्वितः ॥ चरणेप्रणिपत्यास्मैराज्यंप्रादा

यमतोषयत् ॥ १ ॥ तस्मैतुष्टोरमानाथोददौभक्तिमचंचलाम् ॥ निजांघ्रिपद्मेयजतां
मांपुण्यकोटिभिः ॥ २ ॥ नित्यंश्रीरघुनाथस्यकथानकमनातुरः ॥ कुरुतेसर्वलोका
वनंकृपयायुतः ॥ ३ ॥ योनपूजयतेदेवंरघुनाथंरमापतिम् ॥ सतेनताड्यतेदंडैर्यम
पिभयावहैः ॥ ४ ॥ अष्टमाद्वत्सराद्रूर्ध्वमशीतिवत्सरोभवेत् ॥ तावदेकादशीसर्वैर्मानु
कारितामुना ॥ ५ ॥ तुलसीवल्लभायस्यकदाचिद्यच्छिरोधरा ॥ नमुंचतिरमानाथपा
द्मस्रगुत्तमा ॥ ६ ॥ ऋषीणामपिपूज्योयमितरेषांकथंनहि ॥ रघुनाथस्मृतिप्रीतिर्धूत
प्माहताशुभः ॥ ७ ॥ ज्ञात्वायंरामचंद्रस्यवाजिनंपरमाद्भुतम् ॥ आगत्यतुभ्यंसंदास्य
त्येतद्राज्यमकंटकं ॥ ८ ॥ त्वयायद्वदितंराजंस्तत्तेकथितमुत्तमम् ॥ पुनःकिंपृच्छसेस्वामि
न्नाज्ञापयकरोमितत् ॥ ९ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ गतोश्वस्तत्पुरांतस्तुनानाश्चर्यसमन्वि
तः ॥ तंदृष्ट्वाजनताःसर्वाराज्ञेगत्वान्यवेदयन् ॥ १० ॥ ॥ जनताऊचुः ॥ ॥ कोप्यश्वःसि
तवर्णेनगंगाजलसमेनवै ॥ भालेसौवर्णपत्रेणराजमानःसमागतः ॥ ११ ॥ तच्छ्रुत्वाव

णः ॥ ३७ ॥ हनूमान्बाणविच्छिन्नः सर्वत्ररुधिराप्लुतः ॥ महारोषंसमाधत्तनृपोपरिकपी
श्वरः ॥ ३८ ॥ गृहीत्वातस्यदंष्ट्राभिरथंहयसमन्वितम् ॥ चूर्णयामासवेगेनतदद्भुतमिवा
भवत् ॥ ३९ ॥ स्वरथंभज्यमानंतुदृष्ट्वाराजात्वरन्बली ॥ अन्यंरथंसमास्थाययुयुधेतंम
हाबली॥ ४० ॥ पुच्छेमुखेथोरसिचभुजेचरणयोर्नृपः॥जघानशरसंधानकोविदःपरमा
वित् ॥ ४१ ॥ तदाक्रुद्धःकपिवरस्ताडयामासवक्षसि॥पादेनोत्प्लुत्यवेगेनराज्ञःसुभटशो
नः॥४२॥ सपदापहतोभूमौपपातकिलमूर्च्छितः॥मुखाद्वमन्नसृक्चोष्णंश्वासपूरप्रवे
तः ॥ ४३ ॥ तदाप्रकुपितोत्यंतंहनूमान्प्रधनांगणे ॥ अश्वान्वीरान्गजांश्चापिचूर्णया
सवेगतः ॥ ४४ ॥ तदासुकेतुस्तद्भ्रातातथालक्ष्मीनिधिर्नृपः ॥ उभावपिसुसन्नद्धौयु
यसमुपस्थितौ ॥४५॥ राजानंमूर्च्छितंदृष्ट्वाप्रपलाय्यगतानराः ॥ इतस्ततोबाणसंघैः
ाःपुष्कलवर्षितैः ॥ ४६ ॥ तद्भज्यमानंस्वबलंवीक्ष्यराजात्मजोबली ॥ दमनस्तंभ
ासससेतुर्वार्धिमिवोच्चलम् ॥ ४७ ॥ तदातुमूर्च्छितोराजास्वप्नमेकंददर्शह ॥ रणमध्ये

वरप्रपदाघातताडितः ॥४८॥ रामचंद्रस्त्वयोध्यायांसरयूतीरमंडपे ॥ ब्राह्मणैर्याज्ञि
ष्ठैर्बहुभिःपरिवारितः॥४९॥तत्रब्रह्मादयोदेवास्तत्रब्रह्मांडकोटयः॥कृतप्रांजलयस्तं
तुन्वंतिस्तुतिभिर्मुहुः॥५०॥रामंश्यामंसुनयनंमृगशृंगपरिग्रहं॥गायंतिनारदाद्याश्चवी
ल्लासितपाणयः ॥ ५१ ॥ नृत्यंतोप्सरसस्तत्रघृताचीमेनकादयः ॥ वेदामूर्तिधराभूत्वा
तिष्ठंतिराघवम्॥५२॥यच्चकिंचिद्वस्तुजातंसर्वशोभासमन्वितम् ॥ तस्यदातारमखि
भक्तानांभोगदायकम् ॥ ५३ ॥ इत्येवमादिसंपश्यजाग्रत्संज्ञामवापसः ॥ ब्रह्मशापहत
नःकिंदृष्टमितिवैवदन् ॥५४॥ उत्थायप्रययौपद्भ्यांशत्रुघ्नचरणंप्रति ॥ भृत्यकोटिपरी
रोरथकोटिपरीवृतः ॥५५॥ सुकेतुंतुसमाहूयविचित्रंदमनंतथा॥युद्धंकर्तुंसमुद्युक्तान्वा
रयामासधर्मवित् ॥५६॥उवाचतान्महाराजोधर्मात्माधर्मसंयुतः ॥ भ्रातःपुत्रौशृणुतमे
वाक्यंधर्मसमन्वितम्॥५७॥मायुद्धंकुरुतक्षिप्रमनयस्तुमहानभूत्॥ यद्रामचंद्रस्याहंत्वम
गृहादमनोर्जितं ॥ ५८ ॥ एषरामःपरंब्रह्मकार्यकारणतःपरं॥ चराचरजगत्स्वामीनमानु

षवपुर्धरः ॥ ५९ ॥ एतद्धिब्रह्मविज्ञानमधुनाज्ञातवानहम् ॥ पुरासितांगशापेनह्वतज्ञान
धनोधनः ॥ ६० ॥ अहंपुरातीर्थयात्रांगतस्तत्वविवित्सया ॥ तत्रानेकेमयादृष्टामुनयो
धर्मवित्तमाः ॥ ६१ ॥ असितांगंमुनिवरंगतवानज्ञातुमिच्छया ॥ तदाप्रोवाचमांविप्रःकृ
पांकृत्वाममोपरि॥ ६२ ॥योसावयोध्याधिपतिःसपरब्रह्मशब्दितः॥तस्ययाजानकीदेवी
साक्षात्साचिन्मयीस्मृता॥ ६३ ॥एनंतुयोगिनःसाक्षादुपासंतेयमादिभिः ॥ दुस्तरापारसं
सारवारिधिंसंतितीर्षवः ॥ ६४ ॥ स्मृतमात्रोमहापापहारीसगरुडध्वजः ॥ यएनंसेवतेवि
द्वान्ससंसारंतरिष्यति ॥ ६५॥ तदाहमहसंविप्रंकोयंरामस्तुमानुषः॥केयंसाजानकीदेवी
[illegible]शोकसमाकुला ॥ ६६ ॥ अजन्मनःकथंजन्मअकर्तुःकृत्यमत्रकिम् ॥ जन्मदुःखज
[illegible]तीतंकथयस्वमुनेमम ॥ ६७ ॥ इत्युक्तवंतंमांक्रुद्धःशशापसमुनीश्वरः॥ अज्ञात्वातत्त्व
[illegible]त्वंप्रतिब्रूषेमममाधम॥ ६८॥एनंनिंदसिरामंत्वंमानुषोयंयतोहसन्॥ तस्मात्त्वंतत्त्वसंम
[illegible]भविष्यस्युदरंभरिः ॥ ६९ ॥ तदाहंतस्यचरणावगृण्हंसदयायुतः ॥ दृष्ट्वामेविनयंमां

…वोचत्करुणानिधिः ॥७०॥ त्वंरामस्यमखेविघ्नंकरिष्यसियदानृप॥तदाहनूमानंघ्रिं
…ताडयिष्यतिवेगतः ॥ ७१ ॥ तदात्वंज्ञास्यसेराजन्नान्यथास्वमनीषया ॥ पुराहमुक्त
नैवंतद्दृष्टमधुनामया ॥ ७२॥ यदामांहनुमान्क्रुद्धस्ताडयामासवक्षसि ॥ तदादर्शंरमा
थंपूर्णब्रह्मस्वरूपिणम् ॥ ७३॥ तस्मादश्वंतुशोभाढ्यमानयंतुमहाबलाः ॥ धनानिचै
…वासांसिराज्यंचेदंसमर्पये ॥ ७४ ॥ रामंदृष्ट्वाकृतार्थःस्यामहंयज्ञेतिपुण्यदे ॥ इतिवै
…हयंमह्यंरोचतेतुतदर्पणम् ॥ ७ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेरामाश्वमेधेशेषवा
…स्यायनसंवादेसुबाहुपराजयोनामअष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८॥ ॥ ❀ ॥
॥ शेषउवाच ॥ ॥ तेतुतातवचःश्रुत्वाहर्षिताःसंप्रहारिणः॥ तथेत्यूचुर्महाराजंरामदर्शन
लालसम् ॥ १ ॥ ॥ पुत्राऊचुः ॥ ॥ राजन्भवत्पदांभोजान्नान्यंजानीमहेवयम् ॥ यत्तव
स्वांततोजातंतद्भवत्वद्यवेगतः ॥ २ ॥ अश्वोयंनीयतांतत्रसितचामरभूषितः ॥ रत्नमा
लातिशोभाढ्यश्चंदनादिकचर्चितः ॥ ३ ॥ राज्यमात्मफलंस्वामिन्कोशाबहुसमृद्धयः ॥

वासांसिसुमहार्हाणिसूक्ष्माणिसुगुणानिच ॥४॥ चंदनंचंद्रकंचैववाजिनःसुमनोहराः॥
हस्तिनस्तुमदोद्धूतारथाःकांचनकूबराः ॥ ५ ॥ विचित्रतरवर्णादिनानाभूषणभूषिताः॥
दास्यःशतसहस्रंचदासाश्चसुमनोरमाः ॥६॥ मणयःसूर्यसंकाशारत्नानिविविधानिच ॥
[illegible]क्ताफलानिशुभ्राणिगजकुंभभवानिच ॥७॥ विद्रुमाःशतसाहस्राःयद्यद्वस्तुमहोदय
[illegible] ॥ तत्सर्वंरामचंद्रायदेहिराजन्महामते ॥ ८॥ सुतानस्मान्किंकरान्नःसर्वानर्पयभूप
[illegible]॥ कथंनकुरुषेराजस्तदधीनंनृपासनम् ॥ ९ ॥ ॥शेषउवाच॥ ॥इतिपुत्रवचःश्रुत्वा
[illegible]पितोभून्महीपतिः ॥ उवाचचसुतान्वीरान्स्ववाक्यकरणोद्यतान् ॥१०॥ ॥राजोवा
[illegible]॥ ॥आनयंतुहयंसर्वेसन्नद्धाःशस्त्रपाणयः ॥ नानारथपरीवारास्ततोयास्येनृपंप्रति॥
[illegible]११ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिराज्ञोवचःश्रुत्वाविचित्रोदमनस्तथा ॥ सुकेतुःसमरे
[illegible]जग्मुस्तस्याज्ञयोद्यताः ॥ १२ ॥ तेगत्वाथपुरींशूरावाजिनंसुमनोरमम् ॥ सितच्चाम
[illegible]युक्तंस्वर्णपत्राद्यलंकृतम् ॥ १३॥ रत्नमालाविभूषाढ्यंचित्रपत्रेणशोभितम् ॥ विचि

णिभूषाढ्यंमुक्ताजालस्वलंकृतम् ॥ १४ ॥ रज्वाधृतंमहावीरैःपूर्वतःपृष्ठतोभटैः ॥म
स्त्राास्त्रसंयुक्तैःसर्वशोभासमन्वितैः ॥ १५ ॥ सितातपत्रमस्योच्चैर्भातिमूर्धनिवाजि
॥ सुचामरद्वयंयस्यध्रियतेपुरतोमुहुः ॥ १६ ॥ कृष्णागर्वादिधूपैश्चधूपितंवायुवेगिन
॥ राज्ञःपुरोनिनायाश्वंहयमेधस्यसत्कृतोः ॥ १७॥ तमानीतंहयंदृष्ट्वारत्नमालाविभूषि
॥ मनोजवंकामरूपंजहर्षमतिमान्नृपः ॥ १८ ॥ जगामपश्चाच्छत्रुघ्नंराजचिन्हाद्यलं
तः ॥ स्वपुत्रपौत्रैःसंयुक्तोराजापरमधार्मिकः ॥१९॥ ययौकर्तुंधनानांससद्व्ययंचल
ामिनाम् ॥ एतद्विनरकंमत्वादुःखदंसक्तचेतसाम् ॥ २० ॥ शत्रुघ्नंसददर्शाथसितछत्रेण
ोभितम् ॥ चामरैर्वीज्यमानश्चसेवकैःपुरतःस्थितैः ॥ २१ ॥ सुमतिंपरिपृच्छंतंरामचंद्र
कथानकम् ॥ भयवार्ताविनिर्मुक्तंवीरशोभास्वलंकृतम् ॥ २२ ॥ वीरैःकोटिभिराकीर्णं
वाजिपालनकांक्षिभिः ॥ वानराणांसहस्रैश्चसमंतात्परिवारितम् ॥ २३ ॥ दृष्ट्वाशत्रुघ्नचर
णौप्रणनामसपुलकः ॥ धन्योहमितिसंहृष्टोवदन्रामैकमानसः ॥२४॥ शत्रुघ्नस्तंप्रणयिनं

दृष्ट्वाराजानमुत्कटं ॥ उत्थायासनतःसर्वैर्भटैर्दोर्भ्यांपरिष्वजत् ॥ २५ ॥ दृढंसंष्वज्यराजा
तंशत्रुघ्नंपरवीरहा॥उवाचहर्षमापन्नोगद्गदस्वरयागिरा॥२६॥ सुबाहुरुवाच॥ अद्यधन्यो
स्मिससुतःसकुटुंबःसवाहनः ॥ यद्युष्मच्चरणौद्रक्ष्येनृपकोटिभिरीडितौ ॥ २७॥ अज्ञानि
नासुतेनायंगृहीतोवाजिनांवरः ॥ दमनेनानयंत्वस्यक्षमस्वकरुणानिधे ॥ २८ ॥ नजा
नातिरघूत्तंसंसर्वदेवाधिदैवतम् ॥ लीलयाविश्वस्रष्टारंहंतारमपिपालकम् ॥ २९ ॥ इ
राज्यंसमृद्धांगंसमृद्धबलवाहनम् ॥ इमेकोशाधनैःपूर्णाइमेपुत्राइमेवयम् ॥ ३० ॥ सर्वेंव
रामनाथत्वदाज्ञाप्रतिपालकाः ॥ गृहाणसर्वंसफलंनमेस्तिक्वचिदुन्मतम् ॥ ३१ ॥ क्व
हनूमान्नामस्यचरणांभोजषट्पदः ॥ यत्प्रसादादहंप्राप्स्येराजराजस्यदर्शनम् ॥ ३२ ॥
धूनांसंगमेकिंकिंप्राप्यतेनमहीतले ॥ यत्प्रसादादहंमूढोब्रह्मशापमतीतरम् ॥ ३३ ॥ द्द
स्वद्यमहाराजंपद्मपत्रनिभेक्षणम् ॥ प्राप्स्यामिजन्मनःसर्वंफलंदुर्लभमत्रच ॥ ३४ ॥
तावद्गतंचायुर्बहुरामवियोगिनः॥स्वल्पमुर्वरितंतत्रकथंद्रक्ष्येरघूत्तमम् ॥ ३५ ॥ मद्यं

यतंरामंयज्ञकर्मविचक्षणं ॥ यदंघ्रिरजसापूताशिलाभूतामुनिप्रिया ॥ ३६ ॥ काकः
पदंप्राप्तोयद्घ्राणस्पर्शनात्खगः ॥ अनेकेयस्यवक्त्राब्जंवीक्ष्यसंख्येपदंगताः ॥ ३७ ॥
वस्यरघुनाथस्यनामगृह्णंतिसादरात् ॥ तेयांतिपरमंस्थानंयोगिभिर्यद्विचिंत्यते॥३८॥
न्यायोध्याभवल्लोकायेराममुखपंकजम्॥ स्वलोचनपुटैःपीत्वासुखंयांतिमहोदयम्॥
४९ ॥ इतिसंभाष्यनृपतिंवाहंराज्यंधनानिच ॥ सर्वंसमर्प्यचावोचत्किंकरोस्मिमही
ते ॥ ४० ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यराज्ञःपरपुरंजयः ॥ प्रत्युवाचेतितंभूपंवाग्मीवाक्यवि
ारदः ॥ ४१ ॥ ॥ शत्रुघ्नउवाच ॥ ॥ कथंराजन्निदंब्रूषेत्वंवृद्धोममपूजितः ॥ सर्वंत्वदी
यंत्वद्राज्यंदमनोविदधात्वयम् ॥ ४२ ॥ क्षत्रियाणामिदंकृत्यंयत्संग्रामविधायकम् ॥
सर्वंराज्यंधनंचेदंप्रतियातुममाज्ञया ॥ ४३ ॥ यथामेरघुनाथस्तुपूज्योवाङ्मनसासदा॥
तथात्वमपिमत्पूज्योभविष्यसिमहीपते॥४४॥भवान्सज्जोभवत्वद्यहयस्यानुगमंप्रति॥
सन्नद्धःकवचीखड्गीगजाश्वरथसंयुतः॥४५॥इतिवाक्यंसमाकर्ण्यशत्रुघ्नस्यमहीपतिः॥

महारथैःपरिवृतोनिजपुत्रोरणांगणे ॥ पु
पुत्रंराज्येभिषेच्यैवशत्रुघ्नेनसुपूजितः ॥ ४६ ॥ महारथैःपरिवृतोनिजपुत्रोरणांगणे ॥ पु
ष्कलेनहतंभूपःसंस्कृत्यविधिपूर्वकम् ॥४७॥ क्षणंशुशोचतत्त्वज्ञोलोकदृष्ट्यामहारथः॥
ज्ञानेननाशयच्छोकंरघुनाथमनुस्मरन् ॥४८॥ सज्जीभूतोरथेतिष्ठन्महासैन्यसमावृतः॥
आजगामसशत्रुघ्नंमहारथिपुरस्कृतः॥४९॥ राजातमागतंदृष्ट्वासर्वसैन्यसमन्वितम् ॥ गं
चकरधिषणांहयवर्यस्यपालने ॥ ५० ॥ सोश्वोविमोचितस्तेनभालपत्रेणचिह्नितः॥
मावर्तंभ्रमन्प्रायात्पौर्वाञ्जनपदान्बहून् ॥५१॥ तत्रतत्रत्यभूपालैर्महाशूराभिपूजितः॥
गतिःक्रियतेतस्यंनकोपितमगृह्णत ॥५२॥ केचिद्वासांसिचित्राणिकेचिद्राज्यंस्वकंम
॥ केचिद्धनंजनंकेचिदानीयप्रणमंतितम् ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडे
ाश्वमेधेशेषवात्स्यायनसंवादेसुबाहुसहनिर्याणंनामएकोनत्रिंशत्तमोध्यायः॥२९॥
षउवाच ॥ ॥ अथतेजःपुरंप्राप्तस्तुरगःपत्रशोभितः ॥ यस्यांपालयतेराजाप्रजाः
यनसत्यवान् ॥ १ ॥ रथकोटिपरीवारोरघुनाथानुजस्ततः॥ हयानुगोययौतस्यपुरतः

...र्षणः ॥ २ ॥ ततद्दृष्ट्वानगरंरम्यंचित्रप्राकारशोभितम् ॥ कांचनैःकलशैस्तत्रपरितः
...भासितम् ॥ ३ ॥ देवायतनसाहस्रैःसर्वतश्चविराजितम् ॥ यतीनांतुमठास्तत्रशोभंते
...तपूरिताः ॥ ४ ॥ वहत्यत्रमहादेवीशिखिलोचनमूर्धगा ॥ हंसकारंडवाकीर्णामुनिवृंद
...षेविता ॥५॥ ब्राह्मणानांप्रत्यगारमाग्निहोत्रभवःपुनः ॥ धूमस्तत्रपुनात्यंगपातकाप्लुत
...नसान् ॥६॥ उवाचसुमतिंराजाशत्रुघ्नःशत्रुतापनः ॥ तत्पुरप्रेक्षणोद्भूतहर्षविस्मितमा
...सः ॥७॥ शत्रुघ्नउ० ॥ मंत्रिन्कथयकस्येदंपुरंमेदृष्टिगोचरं ॥ करोतिमानसाह्लादंधर्मेणप्र
...तेपालितं ॥८॥ ॥शेषउ०॥ ॥इतिवाक्यंसमाकर्ण्यशत्रुघ्नस्यमहीपतेः ॥ उवाचसुमतिः
सर्वंयथातथमनुद्धृतम् ॥ ९ ॥ ॥सुमतिरुवाच ॥ ॥शृणुष्वावहितःस्वामिन्वैष्णवस्य
कथाःशुभाः ॥ याःश्रुत्वामुच्यतेपापाद्ब्रह्महत्यासमादपि ॥ १० ॥ जीवन्मुक्तोवरीवर्तिरा
मांघ्र्यंबुजषट्पदः ॥ सत्यवान्यज्ञयज्ञांगज्ञाताकर्तावितामहान् ॥ ११ ॥ धेनुंप्रसाद्यबहुभि
र्व्रतैर्यंप्रापतत्पिता ॥ ऋतंभराख्योजगतिख्यातःपरमधार्मिकः ॥ १२ ॥ गौःप्रसन्नाददौपु

महारथी

त्रमनेकगुणसंस्कृतम् ॥ सत्यवंतंसुशोभाढ्यंतंजानीहिनृपोत्तमम् ॥ १३ ॥ ॥ शत्रुघ्न
उवाच ॥ ॥ कोवाऋतंभरोराजाकिमर्थंधेनुपूजनम् ॥ कथंप्राप्तःसुतस्तस्यवैष्णवोवि
ष्णुसेवकः ॥ १४ ॥ सर्वमेतत्समाचक्ष्ववैष्णवस्यकथानकम् ॥ श्रुतंहरतिजंतूनांमहापा
[illegible]पर्वतम् ॥ १५ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यशत्रुघ्नस्यमहार्थकम् ॥ कथयामासविशदंतदु
[illegible]तकथानकम् ॥ १६ ॥ ऋतंभरोनरपतिरनपत्यःपुराभवत् ॥ कलत्राणिबहून्यस्यनपु
[illegible]तेषुवै ॥ १७ ॥ तदाजाबालिनांमानंमुनिंदैवादुपागतं ॥ पप्रच्छकुशलोद्युक्तःस्वपुत्रो
[illegible]कारणम् ॥ १८ ॥ ॥ ऋतंभरउवाच ॥ ॥ स्वामिन्वंध्यस्यमेब्रूहिपुत्रोत्पत्तिकरंवचः ॥
[illegible]स्वाजायतेपत्यंममवंशधरंवरम् ॥ १९ ॥ तज्ज्ञात्वाभवतोभव्यंप्रकुर्यांनिश्चितंव
[illegible]दानंव्रतंवातीर्थंवामखंवामुनिसत्तम ॥ २० ॥ इतिराज्ञोवचःश्रुत्वाजगादमुनिसत्त
म[illegible]सुतोत्पत्तिकरंवाक्यंप्रणतस्यसुतार्थिनः ॥ २१ ॥ अपत्यप्राप्तिकांमस्यसंत्युपायास्त्र
य[illegible]ा ॥ विष्णोःप्रसादोगोश्चापिशिवस्याप्यथवापुनः ॥ २२ ॥ तस्मात्त्वंकुरुवैपूजांधे

न[illegible]तनोर्नृप ॥ यस्याःपुच्छेमुखेशृंगेपृष्ठेदेवाःप्रतिष्ठिताः ॥ २३ ॥ सातुष्टादास्यतिक्षि
प्र[illegible]छतंधर्मसंयुतम् ॥ एवंविदित्वागोपूजांविधेहित्वमृतंभर ॥ २४ ॥ योवैनित्यंपूजय
[illegible]गेहेयवसादिभिः ॥ तस्यदेवाश्चपितरोनित्यंतृप्ताभवंतिहि ॥ २५ ॥ योवैगवान्हिकं
[illegible]नियमेनशुभव्रतः ॥ तेनसत्येनतस्यस्युःसर्वेपूर्णामनोरथाः ॥ २६ ॥ तृषितागौर्गृहे
[illegible]गेहेकन्यारजस्वला ॥ देवताशननिर्माल्यंहंतिपुण्यंपुराकृतम् ॥ २७ ॥ योवैगांप्र
[illegible]द्धेतचरंतींस्वंतृणंनरः ॥ तस्यपूर्वेचपितरःकंपंतेपतनोन्मुखाः ॥ २८ ॥ योवैयष्ट्या
[illegible]यतिधेनुंमर्त्योविमूढधीः ॥ धर्मराजस्यनगरंसयातिकरवर्जितः ॥ २९ ॥ योवैदंशान्नि
[illegible]ततस्यपूर्वेह्यधोगताः ॥ नृत्यंतिमत्सुतोह्यस्मांस्तारयिष्यतिभाग्यवान् ॥ ३० ॥ अ
त्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ जनकस्यपुरावृत्तंधर्मराजपुरेद्भुतम् ॥ ३१ ॥ एकदा
जनकोराजायोगेनासून्समत्यजत् ॥ तदाविमानंसंप्राप्तंकिंकिणीजालभूषितम् ॥ ३२ ॥
तदारुह्यगतोराजासेवकैरूढदेहवान् ॥ मार्गेजगामधर्मस्यसंयमिन्याःपुरांतिके ॥ ३३ ॥

तदानरककोटीषुपीड्यंतेपापकारिणः ॥ जनकस्यांगपवनंप्राप्यसौख्यंप्रपेदिरे ॥ ३४ ॥
निरयेदाहजापीडाजातैषांसुखकारिणी॥महादुःखंतदानष्टंजनकस्यांगवायुना ॥ ३५ ॥
तदातंनिर्गतंदृष्ट्वाजंतवःपापपीडिताः॥अत्यंतंचुक्रुशुर्भीतास्तद्वियोगमनिच्छवः॥३६॥
ऊचुस्तेकरुणावाक्यंमागच्छसुकृतिन्नितः ॥ त्वदंगवायुसंस्पर्शात्सुखिनःस्यामपीडि
ः॥३७॥इतिवाक्यंसमाकर्ण्यराजापरमधार्मिकः ॥मानसेचिंतयामासकरुणापूरपूरि
॥ ३८॥ चेन्मत्तःप्राणिनांसौख्यंभवेदिहतदापुनः ॥ अत्रैवचपुरेस्थास्येस्वर्गएषमनो
ः ॥ ३९ ॥ एवंकृत्वानृपस्तस्थौतत्रैवनिरयाग्रतः ॥ विदधत्प्राणिनांसौख्यमनुकंपित
ासः ॥ ४० ॥ तत्रयमस्तुसंप्राप्तोनिरयद्वारिदुःखदः ॥ कारयन्यातनास्तीव्रानानापात
ारिणाम् ॥ ४१ ॥ तदाददर्शराजानंजनकंद्वारिसंस्थितम् ॥ विमानेनमहापुण्यकारि
ययायुतम् ॥ ४२ ॥ तमुवाचप्रेतपतिर्जनकंसहसन्गिरा ॥ राजन्कुतस्त्वंसंप्राप्तःसर्व
शिरोमणिः ॥४३ ॥ एतत्स्थानंपातकिनांदुष्टानांप्राणघातिनाम् ॥ नायांतिपुरुषाभू

ादृशाःपुण्यकारिणः ॥ ४४ ॥ अत्रयांतिनरास्तेवैयेपरद्रोहतत्पराः ॥ परापवादनिर
रद्रव्यपरायणाः ॥ ४५ ॥ योवैकलत्रंधर्मिष्ठंनिजसेवापरायणम् ॥ अपराधादृतेज
सनरोत्रसमाव्रजेत् ॥ ४६ ॥ मित्रंवञ्चयतेयस्तुधनलोभेनलोभितः ॥ आगत्यात्रन
डांमत्तःप्राप्नोतिदारुणाम् ॥ ४७ ॥ योरामंमनसावाचाकर्मणादंभतोपिवा ॥ द्वेषा
वोपहासाद्वानस्मरत्येवमूढधीः ॥ ४८ ॥ तंबध्नामिपुनस्तोयेनिक्षिपामिग्रसामिच ॥
स्मृतोनरमानाथोनरकक्लेशवारकः ॥ ४९ ॥ तावत्पापंमनुष्याणामंगेषुनृपतिष्ठति ॥
वद्रामंनरसनागृणातिकलिदुर्मतेः ॥ ५० ॥ महापापकराराजन्येभवंतिमहामते ॥
ानानयंतिमद्भृत्यास्त्वादृशान्द्रष्टुमक्षमाः ॥ ५१ ॥ तस्माद्गच्छमहाराजभुंक्ष्वभोगाननेक
शः ॥ विमानवरमारुह्यभुंक्ष्वपुण्यमुपार्जितम् ॥ ५२ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यधर्मराजस्य
तत्पतेः ॥ उवाचधर्मराजानंकरुणापूरितस्तदा ॥ ५३ ॥ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ इतोग
च्छामिनोनाथजीवानामनुकम्पया ॥ मदंगवायुनाह्येतेसुखंप्राप्ताःस्मसंस्थिताः ॥ ५४ ॥

एतान्मुंचसिचेद्राजन्सर्वान्वैनिरयस्थितान् ॥ ततोगच्छामिसुखतः स्वर्गंपुण्यजना
श्रितम् ॥ ५५ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिवाक्यमथाश्रुत्यजनकंप्रत्युवाचसः ॥ प्रत्येकं
निर्दिशन्जीवान्निरयस्थानेनेकशः ॥ ५६ ॥ धर्मोवाच ॥ ॥ अयंमित्रकलत्रंवैविश्वस्त
मनुजग्मिवान् ॥ तस्मादेनंलोहशंकौवर्षायुतमपीपचम् ॥ ५७ ॥ पश्चादेनंसूकराणांयो
...निक्षिप्यदोषिणम् ॥ मानुषेष्ववतारोहिखंजचिन्हेनचिन्हितः ॥ ५८ ॥ अनेनपरदा
...बलादालिंगितामुहुः ॥ तस्मादयंपच्यतेत्ररौरवेशतहायनम् ॥ ५९ ॥ अयंतुपरकीयं
...मुषित्वाबुभुजेकुधीः ॥ तस्मादस्यकरौछित्त्वापचेयंपूयशोणिते ॥ ६० ॥ अयंसायंतने
...मतिथिंक्षुधयार्दितम् ॥ वाण्यापिनाकरोत्तस्यपूजनंस्वागतेनच ॥ ६१ ॥ तस्माद
...नीयोतामिस्रेंधेसुपूरितः ॥ भ्रमरैःपीडितोयातुयातनाशतहायनम् ॥ ६२ ॥ अयं
...परस्योच्चैर्निंदांकुर्वन्नलज्जितः ॥ अयमप्यशृणोत्कर्णौप्रेरयन्बहुशस्तुतां ॥ ६३ ॥
त...दिमावंधकूपेपतितौदुःखदुःखितौ ॥ अयंमित्रध्रुगुद्विग्नःपच्यतेरौरवेभृशं ॥ ६४ ॥ त

स[illegible]ान्पापभोगान्कारयित्वाविमोचये ॥ त्वंगच्छनरशार्दूलपुण्यराशिविधायकः ॥
[illegible]॥ जाबालिरुवाच ॥ एवंसनिर्दिशञ्जीवांस्तूष्णीमासाघकारिणः ॥ प्रोवाचरामभ
[illegible]ोकरुणापूरितेक्षणः ॥ ६६ ॥ जनकउ० ॥ कथंनिरयनिर्मुक्तिर्जीवानांदुःखतोभवे
[illegible]तदाशुकथयत्वंवैयत्कृत्वासुखमाप्नुयुः ॥ ६७ ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ नैभिराराधितो
[illegible]णुर्नैभिस्तस्यकथाःश्रुताः ॥ कथंनिरयनिर्मुक्तिर्भवेद्वैपापकारिणाम् ॥ ६८ ॥ यदित्वं
[illegible]वयस्येतान्महापापकरानपि ॥ तर्ह्यर्पयमहाराजपुण्यंतत्कथयामियत् ॥ ६९ ॥ एक
[illegible]मातरुत्थायशुद्धभावेनचेतसा ॥ ध्यातःश्रीरघुनाथोसौमहापापहराभिधः ॥ ७० ॥ रा
मरामेतियच्चोक्तंत्वयाशुद्धेनचेतसा ॥ तत्पुण्यमर्पयैतेभ्योयेनस्यान्निरयाच्च्युतिः ॥ ७१ ॥
॥ जाबालिरुवाच ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यधर्मराजस्यधीमतः ॥ पुण्यंददौमहाराजआज
न्मसमुपार्जितं ॥ ७२ ॥ यदाजन्मकृतैःपुण्यैरघुनाथार्चतोद्भवैः ॥ एतेषांनिरयान्मुक्तिर्भ
वत्वत्रमनोरमा ॥ ७३ ॥ एवंकथयतस्तस्यजीवानिरयसंस्थिताः ॥ तत्क्षणान्निरयान्मु

क्काजातादिव्यवपुर्धराः ॥७४॥ ऊचुस्तेजनकंराजंस्त्वत्प्रसादाद्वयंक्षणात् ॥ दुःखदान्निर
यान्मुक्तायास्यामःपरमंपदम् ॥ ७५ ॥ तान्दृष्ट्वासूर्यसंकाशान्नरान्निरयनिःसृतान् ॥ तुतो
षचित्तेसुभृशंसर्वभूतदयापरः ॥ ७६ ॥ तेसर्वेप्रययुर्लोकंदिव्यंदेवैरलंकृतम् ॥ जनकंतुप्रशं
संतोमहाराजंदयानिधिं ॥ ७७ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखण्डेरामाश्वमेधेशेषवा
स्यायनसंवादेनरकस्थप्राणिमोचनोनामत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥❀॥ ॥❀॥
जाबालिरुवाच ॥ ॥ अथतेषुप्रयातेषुनरकस्थेषुवैनृषु ॥ राजापप्रच्छकीनाशंसर्व
र्विदांवरम् ॥ १ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ धर्मराजत्वयाप्रोक्तायत्पातककरानराः ॥ आ
तितवसंस्थानंनचधर्मकथारताः ॥ २ ॥ मदागमनमत्राभूत्केनपापेनधार्मिक ॥ तद्वेक
सर्वंमेपापकारणमादितः ॥ ३ ॥ इतिश्रुत्वातुतद्वाक्यंधर्मराजःपरंतप ॥ कथयामा
स्यैवंयमपुर्यागमंतदा ॥ ४ ॥ ॥ धर्मराजउवाच ॥ ॥ राजंस्तवमहत्पुण्यंनैतादृक्कुक्का
तले ॥ रघुनाथपदद्वंद्वमकरंदमधुव्रतः ॥ ५ ॥ त्वत्कीर्तिस्वर्धुनीसर्वान्पापिनोमलसं

श्रीप़ि ५ ॥ - ७४

न् ॥ पुनातिपरमाल्हादकारिणीदुष्टतारिणी ॥ ६ ॥ तथापिपापलेशस्तेवर्ततेनृपसत्त
येनसंयमिनीपार्श्वमागतःपुण्यपूरितः ॥७॥ एकदातुचरंतींगांवारयामासवैभवान् ॥
पापविपाकेननिरयद्वारदर्शनं ॥८॥ इदानींपापनिर्मुक्तोबहुपुण्यसमन्वितः ॥ भुंक्ष्वभो
न्सुविमलान्निजपुण्यार्जितान्बहून् ॥ ९॥ एतेषांकरुणावार्धिरघुनाथोसुखंहरन् ॥ संय
न्यामहामार्गेप्रेरयामासवैष्णवं ॥ १० ॥ नागमिष्यद्यदित्वंवैमार्गेणानेनसुव्रत ॥ अभवि
त्कथंतेषांनिरयात्परिमोचनं ॥ ११ ॥ त्वादृशाःपरदुःखेनदुःखिताःकरुणालयाः ॥ प्राणि
नांदुःखविच्छेदंकुर्वंत्येवमहामते ॥ १२ ॥ जा०उ० ॥ एवंवदंतंशमनंप्रणम्यसदिवंगतः ॥ दि
व्येनसुविमानेनअप्सरोगणशोभिना ॥ १३ ॥ तस्माद्गावोनिशंपूज्यामनसापिनगर्हयेत् ॥
गर्हयन्निरयंयातियावदिंद्राश्चतुर्दश ॥ १४ ॥ तस्मात्त्वंनृपतिश्रेष्ठगोपूजांवैसमाचर ॥ सातु
ष्टादास्यतिक्षिप्रंपुत्रंधर्मपरायणं ॥ १५ ॥ सुम०उ० तच्छ्रुत्वाधेनुपूजांसपप्रच्छकथमा
दरात् ॥ पूजनीयाप्रयत्नेनकीदृशंकुरुतेनरः ॥ १६ ॥ जाबालिःकथयामासधेनुपूजांयथा

विधि ॥ प्रत्यहंविपिनंगच्छेच्चारणार्थंव्रतीतुगोः ॥ १७॥ गवेयवांस्तुसंभोज्यगोमयस्था
न्समाहरेत् ॥ भक्षणीयायवास्तेतुपुत्रकामेनभूपते ॥ १८ ॥ सायदापिबतेतोयंतदापेयंज
लंशुचि ॥ सोच्चैःस्थानेयदातिष्ठेत्तदानीचासनस्थितः ॥ १९॥ दंशान्निवारयन्नित्यंयवसं
स्वयमाहरेत् ॥ एवंप्रकुर्वतःपुत्रंदास्यतेधर्मंतत्परम् ॥२०॥ ॥ सुमतिरुवाच ॥ ॥ इतिवा
क्यंसमाकर्ण्यपुत्रकामऋतंभरः ॥ व्रतंचकारधर्मात्माधेनुपूजांसमाचरन् ॥ २१ ॥ प्रत्य
कुरुतेगावैयवसाद्येनतोषिताम् ॥ दंशान्वारयतेधीमान्यवभक्षकृतादरः ॥ २२ ॥ एवं
नुंपूजयतोगतास्तुदिवसाघनाः ॥ वनमध्येतृणादींश्चचरंतीमकुतोभयाम् ॥२३॥एक
नृपतिस्तस्यावनस्यश्रीनिरीक्षणे ॥ व्यस्तदृष्टिःपरित्यज्यबभ्रामसकुतूहली ॥२४ ॥
गत्याहनद्गांवैपंचास्यः काननांतरात् ॥ क्रोशंतींबहुधादीनांसिंहभारेणदुःखिताम् ॥
५॥ तदानृपःसमागत्यविलोक्यानिजमातरम् ॥ सिंहेननिहतांपश्चाद्रुरोदातीवविव्ह
२६ ॥ सदुःखितःसमागत्यजाबालिंमुनिसत्तमम् ॥ निष्कृतिंतस्यपप्रच्छगोवधा

पापा:

दतः॥२७॥ ॥ ऋतंभरउवाच ॥ ॥स्वामिंस्त्वदाज्ञयाधेनुंपालयन्वनमास्थितः॥
प्यागत्यतांसिंहोजघानादृष्टिगोचरः ॥ २८ ॥ तस्यपापस्यनिष्कृत्यैकिंकरोमित्व
या॥कथंवाव्रतसंपूर्तिर्ममपुत्रप्रदायिनी ॥२९॥इत्युक्तवंतंतंभूपंजगादमुनिसत्तमः॥
युपायामहीपालपापस्यास्यापनुत्तये ॥ ३० ॥ ब्रह्मघ्नस्यकृतघ्नस्यसुरापस्यमहामते॥
यश्चित्तानिवर्ततेसर्वपापहराणिच॥३१॥कृच्छ्रैश्चांद्रायणैर्दानैर्व्रतैःसनियमैर्यमैः॥पा
निप्रलयंयांतिनियमादनुतिष्ठतः॥३२॥द्वयोश्चनिष्कृतिर्नास्तिपापपुंजकृतोस्तयोः॥
मत्यागोवधकर्तुश्चनारायणविनिंदितुः॥३३॥गवांयोमनसादुःखंवांच्छत्यधमसत्तमः॥
सयातिनिरयस्थानंयावदिंद्राश्चतुर्दश ॥३४॥ योपिदेवंहरिंनिंदेत्सकृद्दुर्भाग्यवान्नरः ॥ स
चापिनरकंपश्येत्पुत्रपौत्रपरीवृतः॥३५॥तस्माज्ज्ञात्वाहरिंनिंदन्गोषुदुःखंसमाचरन् ॥क
दापिनरकान्मुक्तिंनप्राप्नोतिनरेश्वर ॥३६॥ अज्ञानप्राप्तगोहत्याप्रायश्चित्तंतुविद्यते॥राम
भक्तंतुधीमंतंयाहित्वमृतुपर्णकं॥३७॥सवैसमदृशःसर्वाञ्छत्रून्मित्राणिपश्यति ॥ तुभ्यं

कृत

वप्रहसन्व

॥ तान्हित्वा

चिद्द्वीम्यहम् ॥

नसागिरा ॥ नैष्काप

मनोरथम् ॥ अज्ञानकृ

यसत्तम॥दत्वाद्विजा

यरामस्मरणंपूतात्मावतमा

त् ॥ रामनामस्मरन्नित्यंसर्वभूतहितेर

पिता॥राजन्वरयमत्तोवैपरंह्यत्स्थंमेनारथं॥

रम ॥ रामभक्तंपितृरतंस्वधर्मप्रतिपालकं॥५२॥

ने ॥ जगामादर्शनंदेवीकामधेनुःकृपावती ॥ ५३ ॥

वकम् ॥ सत्यवत्संज्ञयायुक्तमकरोत्तत्रतत्पिता ॥ ५४ ॥

परंमहान् ॥ परमंहर्षमापेदेशक्रतुल्यपराक्रमम् ॥ ५५ ॥ स

निर्भरः ॥ राज्यंतस्मिन्महन्न्यस्यजगामतपसेवनं ॥५६ ॥

युक्तेनचेतसा ॥ निर्धूतपापःसतनुरगाद्धरिपदंनृपः ॥ ५७ ॥

षवात्स्यायनसंवादेधेनुवर्णनंनामएकत्रिंशोऽध्यायः॥३१॥

नावपिनृपःसौम्यसत्यवान्नामविश्रुतः ॥ निजधर्मेणलोकेशं

तुतद्वाक्यमृतंभरनृप … स्यनिष्कृतिं॥३८॥तस्यदेशांस्त्वमाक्रामंस्तेननिर्वासितःपुरा॥

यन्धेनुंजगामविपिनं … वंऋतुपर्णकं ॥ ३९॥ सयद्वदिष्यतिक्षिप्रंतत्कुरुष्वसमाहितः ॥

सुरभिःप्रोवाचपरितो … कर्तार्हिंभविष्यति ॥ ४०॥ सतुतद्वचनंश्रुत्वाजगामऋतुपर्णक

राजापुत्रंदेहिमनो … दृष्ट्वासमंजसम् ॥ ४१॥ सतस्मैकथयामासयज्जातंगोवधा

स्मैराज्ञेसुतार्थि … यैत्युपायंसोप्यचिंतयत्॥४२॥ क्षणंध्यात्वाथतंराजाऋतु

णवंरामसे … वाक्यंबुद्धिमान्धर्मकोविदः ॥ ४३ ॥ कोहंराजन्मुनीनां

भक्ति … किंतुमांप्राप्तोमूर्खंपंडितमानिनम् ॥ ४४ ॥ त्वयिमय्य

… णुष्वनरशार्दूलगदितंममसादरः ॥ ४५ ॥ भज

… टयेनलोकेशंतोषयस्वमहामते ॥४६ ॥ सतु

… गोहत्यापापनाशंकरिष्यति॥४७॥रामं

… पापनिष्कृतिमाप्स्यसि॥४८॥

वततारसा ॥ लक्ष्मणनधृतावाहौस्खलंतींपथिकंटकैः ॥ ७८ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणे पातालखण्डेशेषवात्स्यायनसंवादेरामाश्वमेधेगंगादर्शनंनामअष्टपंचाशत्तमो० ५८ ॥ शेषउ० ॥ अथनावासमुत्तीर्यजान्हवींलक्ष्मणस्तदा ॥ जानकींपरतस्तीरेहस्तेधृत्वाव नंययौ ॥ १ ॥ साचलंतीपथितदाशुष्यद्वदनलाक्षिता ॥ कंटकक्षतसत्पादास्खलंतीचप देपदे ॥ २ ॥ लक्ष्मणस्तांमहाघोरेविपिनेदुःखदायिनि ॥ प्रवेशयामासतदाराघवाज्ञावि धायकः ॥ ३ ॥ यत्रवृक्षामहाघोराबुर्बूलाःखदीराघनाः ॥ श्लेष्मातकाश्चिंचिणीकाः शुष्कादावेनवन्हिना ॥ ४ ॥ कोटरस्थामहासर्पाः स्फूत्कुर्वंतिसुकोपिताः ॥ उलूकाघाम हाक्रूरालोकचित्तभयंकराः ॥५॥व्याघ्राःसिंहाःसृगालाश्चद्वीपिनोतिभयंकराः ॥ दृश्यंते यत्रसरलामनुष्यादाःसुकोपनाः ॥ ६ ॥ महिषाःसूकरादुष्टादंष्ट्राद्वयविलक्षिताः॥ कुर्वंति प्राणिनांतापंमानसस्यमदोद्धुराः ॥ ७ ॥ ईदृग्वनंप्रपश्यंतीभयेनोपगतज्वरा ॥ कंटकैर्दष्ट चरणालक्ष्मणंवाक्यमब्रवीत् ॥ ८ ॥ वीरर्षिमुनिसंसेव्यानाश्रमान्नेत्रसौख्यदान् ॥ नाहं

तिपरिवर्तनम् ॥ ६७ ॥ एवंवीक्ष्यैववैदेहीप्रत्युवाचाथदेवरम् ॥ कथंमेतापसीक्षायैयातु
मिच्छारघूद्वह ॥ ६८ ॥ रामेभूयाद्धिकल्याणंभरतेवातथानुजे ॥ तत्प्रजासुचसर्वत्रमाभ
वंतुविपर्ययाः ॥६९॥ एवंब्रुवतींसंवीक्ष्यजानकींचसलक्ष्मणः ॥ नांकिंचिदुक्तवान्रुद्धकं
ठोबाष्पप्रपूरितः ॥ ७० ॥ सागच्छंतीमृगान्वामंपरिवर्तनकारकान् ॥ अपश्यद्दुःखसंघा
तकारकान्समभाषत ॥ ७१ ॥ अद्ययन्ममृगावामंवर्तयंतितदिष्यते ॥ श्रीरामचरणौमु
क्त्वागच्छंत्यायुक्तमेवतत् ॥७२॥ महिलानांपरोधर्मःस्वभर्तृचरणार्चनम् ॥ तन्मुक्त्वा
न्यत्रयांत्यामेयन्द्धवेद्युक्तमेवतत् ॥ ७३ ॥ एवंपथिविचारंतुकुर्वंत्यापरमार्थतः॥ जाह्नवी
दद्दशेदेव्यामुनिवृंदैकसेविता ॥ ७४ ॥ यस्यांजलस्यकल्लोलाद्दश्यंतेदुग्धसंनिभाः ॥ त
रंगोद्दश्यतेयत्रस्वर्गसोपानमूर्तिभृत् ॥ ७५॥ यस्यांवारिकणस्पर्शान्महापातकसंचयः॥
पलायतेनकुत्रापिस्थानमीक्षन्समंततः ॥ ७६ ॥ गंगांप्राप्याथसौमित्रिर्जानकींस्यंदने
स्थिताम् ॥ उवाचनिर्गलद्बाष्पएहिसीतेरथाद्भुवि ॥ ७७ ॥ सीतातद्वाक्यमाकर्ण्यक्षणाद

च॥मणीन्विमलमुक्ताश्चकर्पूरादिसुगंधिमत् ॥५७॥ चंदनादिकवस्तूनिविचित्राणिसह
स्रधा ॥ जग्राहरघुनाथस्यपत्नीस्वाप्रियकाम्यया ॥ ५८ ॥ सीतागृहीत्वासर्वाणिदासी
भ्य:करयोर्मुहु: ॥ लक्ष्मणंप्रतिगच्छंतीदेहल्यांचास्खलत्तदा ॥ ५९ ॥ अविचार्यतदौत्सु
क्याल्लक्ष्मणंप्रियकारिणम् ॥ उवाचकुत्रसरथोयेनमांप्रापयिष्यसि ॥ ६० ॥ सानि:श्वस
त्रथंहैमंजानक्यासहनिर्विशत् ॥ सुमंत्रंप्रत्युवाचासौचालयाश्वान्मनोजवान् ॥ ६१ ॥
ततस्तद्वाक्यमाकर्ण्यलक्ष्मणस्याथचालयत् ॥ अश्रुपूर्णमुखंपश्यन्लक्ष्मणंसमुहुर्मुहु: ॥
॥ ६२ ॥ आहतास्तेनकशयावाहास्तस्यापतन्पथि ॥ नचलंतियदावाहास्तदालक्ष्मणम
ब्रवीत् ॥ ६३ ॥ स्वामिंश्चलंतिनोवाहायत्नेनपरिचालिता: ॥ किंकरोमिनजानेत्रकारणं
वाहपातने ॥६४॥ एवंब्रुवंतंप्रत्यूचेलक्ष्मणोगद्गदस्वर: ॥ सारथिंधैर्यमास्थायताडयैतान्
कशादिभि: ॥६५॥ एतच्छ्रुत्वोदितंयंताकथंचित्समचालयत् ॥ तदास्फुरद्दक्षनेत्रंजान
क्यादु:खशंसकं ॥ ६६ ॥ तदैवहृदयेशोक:समभूद्दु:खशंसक: ॥ तदैवपक्षिण:पुण्या:कुर्व

यामेतोषितंमनः ॥ ४६ ॥ अद्यैवरात्रौजानक्यादोहदस्तापसीक्षणे ॥ तन्मिषेणरथेस्था
प्यमोचयैनांमहावने ॥ ४७ ॥ इत्थंभाषितमाकर्ण्यविशुष्यद्वदनोभितः ॥ रुदन्बाष्पक
लांमुंचञ्जगामस्वंनिवेशनं ॥ ४८॥ सुमंत्रंतुसमाहूयवचनंतमथाब्रवीत् ॥ रथंमेकुरुसज्जं
सदश्ववरभूषितं ॥४९॥ सतद्वाक्यंसमाकर्ण्यरथमानीतवांस्तदा॥आनीतंतंरथंदृष्ट्वाल
क्ष्मणःशोककर्शितः ॥५०॥ परमंदुःखमापन्नःसंरुद्धस्यंदनंवरम् ॥ निःश्वसञ्जानकीगेहं
गतस्थेभ्रातृसेवकः ॥ ५१ ॥ गत्वाचांतःपुरेभ्रातारामस्यमिथिलात्मजाम् ॥ प्रत्यूचेनिः
श्वसन्वाक्यंदुःखपूरपरिप्लुतः ॥ ५२ ॥ मातर्जानकिरामेणप्रेषितोभवनंतव ॥ तापसीःप्र
तियाहित्वंदोहदप्राप्तिहेतवे ॥ ५३ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यलक्ष्मणस्यविदेहजा ॥ परमंह
र्षमापन्नालक्ष्मणंप्रत्यभाषत ॥ ५४ ॥ धन्याहंमैथिलीराज्ञीरामस्यचरणस्मरा ॥ यस्या
दोहदपूर्त्यर्थंप्रेषयामासलक्ष्मणम् ॥५५॥ अद्याहंतावनचरीस्तापसीःपतिदेवताः ॥ नम
स्कुर्यांचवासोभिःपूजयामिमनोहराः ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वारम्यवस्त्राणिमहार्हाभरणानि

त्वामपिभ्रातरंत्यक्ष्येलोकवादाद्विगर्हितम् ॥३६॥ किमुतान्येगृहाःपुत्रामित्राणिवसुशो
भनम् ॥ स्वयशःकारणेसर्वंत्यजामिकिमुमैथिलीम् ॥ ३७॥ नतथामेप्रियोभ्रातानकल
त्रंनबांधवाः ॥ यथामेविमलाकीर्तिर्वल्लभालोकविश्रुता ॥ ३८ ॥ इदानींरजकोनैवप्रष्ट
व्योभवतिध्रुवम् ॥ कालेनसर्वंभविता लोकचित्तस्यरंजनम् ॥ ३९ ॥ आमयोयद्वदाम
स्तुनचिकित्स्योभवेत्क्षितौ ॥ सकालेनपरीपाकाद्भेषजादेवनश्यति ॥ ४० ॥ तथाकाले
नसंभाविसांप्रतंमाविलंबय ॥ त्यजैनांविपिनेसाध्वींमांवाखड्गेनघातय ॥४१॥ इत्युक्तं
वाक्यमाकर्ण्यदुःखितोभूत्तदामहान् ॥ चिंतयामासचस्वांतेलक्ष्मणः शोककर्शितः ॥
॥ ४२ ॥ पित्राज्ञप्तोजामदग्न्योमातरंचाप्यघातयत् ॥ गुरोराज्ञानैवलंघ्यायुक्तायुक्तापि
सर्वथा ॥ ४३ ॥ तस्मादेनांत्यजाम्येवरामस्यप्रियकाम्यया ॥ इतिसंचित्यमनसिभ्रात
रंप्रत्युवाचसः ॥ ४४ ॥ अकृत्यमपिकार्यंवैगुर्वाज्ञांनैवलंघयेत् ॥ तस्मात्कुर्वेभवद्वाक्यं
यत्त्वंवदसिसुव्रत॥४५॥इत्येवंभाषमाणंतंलक्ष्मणंप्रत्युवाचसः॥ साधुसाधुमहाप्राज्ञत्व

तिनृपाभुवि ॥ २५॥ दुर्यशोलांछितंमांवैकुष्ठिनंरूपवन्नराः ॥ मनोर्वंशेपुराभूपाजाताजा
तागुणाधिकाः॥ २६॥ इदानींमयिजातेतुविपरीतंबभूवतत्॥ इतिसंभाष्यमाणंतंरामभ
द्रंसमीक्ष्यसः ॥ २७ ॥ संस्तभ्याश्रूणिविपुलान्युवाचविकलस्वरः ॥ स्वामिन्विषादंमा
कार्षीःकथंतवमतिर्हता ॥ २८ ॥ सीतामनिंदितांकोनुत्यजतिश्रुतवान्भवान् ॥ आकार
यामिरजकंपरिपृच्छामितंप्रति ॥२९॥ कथंत्वयानिंदितासाजानकीयोषितांवरा ॥ तव
देशेबलाकश्चिद्बाध्यतेनजनोल्पक॥३०॥तस्मात्तस्ययथास्वांतेप्रतीतिःस्यात्तथाचर ॥
किमर्थंत्यज्यतेभीरुःपतिव्रतपरायणा ॥ ३१ ॥ मनसावचसानान्यंजानातिजनकात्म
जा ॥ तस्मादेनांगृहाणत्वमेतांमात्यजजानकीम् ॥३२ ॥ ममोपरिकृपांकृत्वामदुक्तंसंशृ
णुष्वतत् ॥ एवंवदंतंप्रत्यूचेरामःशोकेनकर्शितः ॥ ३३ ॥ लक्ष्मणंधर्मवाक्येनबोधयंतं
निजोपमः ॥ ३४ ॥ ॥ रामउवाच ॥ ॥ कथंतुमांब्रवीषीत्वंमात्यजैनामनिंदिताम् ॥ लो
कापवादात्त्यक्ष्येहंजानन्नपिविपापिनीं॥३५॥स्वयशःकारणेहंस्वंदेहंत्यक्ष्याम्यशोभनं

भ्रातरंपतितंवीक्ष्यशत्रुघ्नंदुःखितोभृशम् ॥१५॥
पपातमूर्च्छितोभूमौछिन्नमूलइवद्रुमः ॥ भ्रातरंपतितंवीक्ष्यशत्रुघ्नंदुःखितोभृशम् ॥१५॥ ... सलक्ष्मणगृहंगत्वान्यवेदयादिदंवचः ॥१६॥
प्रतीहारमुवाचेदंलक्ष्मणंत्वानयांतिकम् ॥ सलक्ष्मणगृहंगत्वान्यवेदयादिदंवचः ॥१६॥ ... तच्छ्रुत्वाचसमाव्हानंरामचंद्रेणवेगतः ॥१७॥
स्वामित्रामोभवंतंतुसमाव्हयतिवेगतः ॥ तच्छ्रुत्वाचसमाव्हानंरामचंद्रेणवेगतः ॥१७॥ ... भरतंमूर्च्छितंदृष्ट्वाशत्रुघ्नमपिमूर्च्छितम् ॥१८॥
जगामतरसातत्रयत्रसभ्रातृकोऽनघः ॥ भरतंमूर्च्छितंदृष्ट्वाशत्रुघ्नमपिमूर्च्छितम् ॥१८॥ ... किमेतद्दारुणंराजन्दृश्यतेमूर्च्छनादिकम् ॥
श्रीरामचंद्रंदुःखार्तंदुःखितोवाक्यमब्रवीत् ॥ किमेतद्दारुणंराजन्दृश्यतेमूर्च्छनादिकम् ॥ ... एवंवदंतंनृपतिर्वृत्तांतंसर्वमादितः ॥२०॥
॥१९॥ तदाशुशंसमांसर्वंकारणंमुख्यतोनघ ॥ एवंवदंतंनृपतिर्वृत्तांतंसर्वमादितः ॥२०॥ ... लक्ष्मणस्तद्वचःश्रुत्वासीतायास्त्यागसंभवम् ॥
शशंसलक्ष्मणाक्षिप्रंदुःखपूरपरिप्लुतम् ॥ लक्ष्मणस्तद्वचःश्रुत्वासीतायास्त्यागसंभवम् ॥ ... भ्रातरंस्तब्धगात्रंचकंपमानंमुहुर्मु
॥२१॥ निःश्वसन्मुहुरुच्छ्वासंस्तब्धगात्रइवाभवत् ॥ भ्रातरंस्तब्धगात्रंचकंपमानंमुहुर्मु ... किंकरिष्याम्यहंभूमौस्थित्वादुर्यश
हुः ॥२२॥ नकिंचनवदंतंतंवीक्ष्यशोकार्दितोब्रवीत् ॥ किंकरिष्याम्यहंभूमौस्थित्वादुर्यश ... सर्वदाभ्रातरोमत्यंमद्वाक्य
सांकितः ॥२३॥ त्यजामीदंवपुःश्रीमल्लोकभीत्याचशोकवान् ॥ सर्वदाभ्रातरोमत्यंमद्वाक्य ... कुत्रगच्छामिकंयामिहसिष्यं
करणोत्सुकाः ॥२४॥ इदानींतेपिदैवेनप्रतिकूलवचःकराः ॥ कुत्रगच्छामिकंयामिहसिष्यं

क्तंवाक्यंलोकविगर्हितं ॥ तंप्रत्युवाचरामोसौशत्रुघ्नंपदसेवकं ॥४॥ अधोमुखोदीनरवोग
द्गदाक्षरवेपथुः ॥ शृणुभ्रातर्वचोमेद्यकुरुतत्क्षिप्रमादरात् ॥ ५ ॥ यथास्याद्विमलाकीर्तिर्गं
गेवपृथिवींगता ॥ सीतायावाच्यमतुलंलोकेश्रुत्वांत्यजोदितम् ॥ ६ ॥ हातुमिच्छामिदे
हंस्वमेनांवाजानकींकिल ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यरामस्यकिलशत्रुहा ॥ ७ ॥ सवेपथुःप
पातोर्व्यांदुःखितःपरंदारणः ॥ संज्ञांप्राप्यमुहूर्तेनरघुनाथमवोचत ॥ ८ ॥ किमेतदुच्यते
स्वामिन्जानकींप्रतिदारुणं ॥ पाषंडैर्दुष्टचित्तैश्चसर्वधर्मबहिष्कृतैः ॥ ९ ॥ निंदिताश्रुतिर
ग्राह्याभवतित्वधम्यजन्मनां ॥ जान्हवीसर्वलोकानांपापघ्नीदुरितापहा ॥ १० ॥ निस्पृष्टा
पापिभिःपुंभिःसास्पर्शेनार्हितासताम् ॥ सूर्योजगत्प्रकाशायसमुदेतिजगत्यहो ॥ ११ ॥
उलूकानांरुचिकरोनभवेत्तत्रकाक्षतिः ॥ तस्मात्त्वमेनांगृण्हीष्वमात्यजानिंदितांस्त्रियं ॥
॥ १२ ॥ श्रीरामभद्रकृपयाकुरुष्ववचनंमम ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यशत्रुघ्नस्यमहामनः ॥
॥ १३ ॥ पुनःपुनर्जगादेदंयदुक्तंभरतंप्रति ॥ तन्निशम्यवचोभ्रातुर्दुःखपरपरिप्लुतः ॥ १४ ॥

स्याःप्रसूतिंकृत्वात्वामागमिष्यामिशोभने ॥ ५१ ॥ इत्युक्तानिजगादेमंसुखंगच्छ
महामते ॥ एतांरक्षामिसुखिनींमत्पार्श्वेप्रियकारिणीम् ॥ ५२ ॥ इत्युक्तोदुःखितःप
क्षीतामूचेकरुणान्वितः ॥ योगिभिःप्रोच्यतेयद्वैतद्वचस्तथ्यमेवहि ॥ ५३ ॥ नवक्तव्यं
नवक्तव्यंमौनमाश्रित्यतिष्ठताम् ॥ नोचेत्सवाक्यदोषेणप्राप्नोत्यालानमुन्मदः ॥ ५४
वयंचेदत्रवाक्यंनकरिष्यामोनगोपरि ॥ बंधनंकथमावांस्यात्तस्मान्मौनंसमाचरेत
॥ ५५ ॥ इत्युक्त्वातांप्रत्युवाचनाहंजीवामिसुंदरि॥ एतयाभार्ययासीतेतस्मान्मुंचम
हेर ॥ ५६ ॥ अनेकविधवाक्यैःसाबोधितानामुचत्तदा ॥ कुपितादुःखिताभार्याश
जनकात्मजाम् ॥ ५७॥ यथात्वंपतिनासार्धंवियोजयसिमामितः ॥ तथात्वमपिरा
वियुक्ताभवगर्भिणी ॥ ५८ ॥ इत्युक्तवत्यांतस्यांतुदुःखितायांपुनःपुनः ॥ प्राणानिर
न्दुःखात्पतिदुःखेनपूरितात्॥५९॥रामंरामंस्मरंत्याश्चवदंत्याश्चपुनःपुनः॥विमानम
सुष्ठुपक्षिणीस्वर्गतातदा ॥ ६० ॥ तस्यांमृतायांदुःखार्तोभर्तातस्याःसपक्षिराट् ॥ पर

धमापन्नोजान्हव्यांदुःखितोपतत् ॥ ६१ ॥ तयाभवामिरामस्यनगरेजनपूरिते ॥
क्यादियमुद्विग्नावियोगेनसुदुःखिता ॥ ६२ ॥ इत्युक्त्वासपपातोदेजान्हव्याभ्रमशं
ते ॥ दुःखितःकुपितोभीतस्तद्वियोगेनकंपितः ॥६३॥ क्रुद्धत्वाद्दुःखितत्वाच्चसीताय
पमाननात् ॥ अंत्यजत्वंपरंप्राप्तोरजकःक्रोधनाभिधः ॥६४॥ यःक्रोधाच्चस्वकान्म
न्महतांदुष्टमाचरन् ॥ संत्यजेत्समृतोयातिअंत्यजत्वंद्विजोत्तमः ॥ ६५ ॥ तज्जातंरज
त्तयासौनिंदिताचवियोगिता ॥ रजकस्यचशापेनव्नियुक्तासावनंगता ॥ ६६ ॥ एतत्ते
थितंविप्रयत्तेपृष्टंविदेहजां ॥ पुनरत्रपरंवृत्तंशृणुष्वनिगदामितत् ॥ ६७ ॥ ॥इ०प०प
शे०सं०रामाश्वमेधेसप्तपंचाशत्तमो० ॥५७॥ ॥शेषउवाच॥ ॥भरतंमूर्च्छितंदृष्ट्वा
घुनाथःसुदुःखितः ॥ प्रतीहारमुवाचेदंशत्रुघ्नंप्रापयाशुमाम् ॥ १ ॥ तद्वाक्यंप्रोक्तमाकर्ण्य
क्षणाच्छत्रुघ्नमानयत् ॥ यत्ररामोनिजभ्राताभरतेनसहस्थितः ॥ २ ॥ भरतंमूर्च्छितंदृष्ट्वा
रघुनाथंचदुःखितम् ॥ प्रणम्यदुःखितोवोचात्किमिदंदारुणंमहत् ॥ ३ ॥ तदारामोंत्यजप्रो

साजानकीदेवीमहामोहनरूपधृक् ॥ रम्यतेयेनसहितावर्षाणामयुतंतथा ॥ ४१ ॥
कासिकिंतुनामासिवतसुंदरियत्तुमाम्॥परिपृच्छसिवैदग्ध्याद्रामकीर्तनमादरात्॥४
एतद्वाक्यंसमाकर्ण्यजानकीपक्षिणोर्युगम्॥उवाचजन्मललितंशंसंतीस्वस्यमोहनम्
॥ ४३ ॥ यात्वयाजानकीप्रोक्तासाहंजनकपुत्रिका ॥ सरामोमांयदाभ्येत्यप्राप्स्यतेसु
नोहरः ॥४४॥ तदावांमोचयाम्यद्धानान्यथावाक्यलोभिता ॥ लालयामिसुखेनास्तां
द्वेहेमधुराक्षरौ ॥ ४५ ॥ इत्युक्तंतत्समाकर्ण्यवेपतुर्भयतांगतौ ॥ परस्परंप्रक्षुभितौजा
कीमित्यवोचताम् ॥ ४६ ॥ वयंवैपक्षिणःसाध्विवनस्थावृक्षगोचराः ॥ परिबभ्रामस
त्रनोसुखंनोभवेद्गृहे ॥ ४७ ॥ अंतर्वत्नीस्वकेस्थानेगत्वासंसूयपुत्रकान् ॥ त्वत्स्थानमा
गमिष्यामिसत्यमेवोदितंवचः ॥ ४८ ॥ एवंप्रोक्तातयासातुनमुमोचशुकंस्वयम् ॥ तदा
पतिस्तांप्रोवाचविनीतवदनुत्सुकः ॥४९॥ सीतेमुंचकथंभार्यांरक्षसेमेमनोहरीम् ॥ आ
वांगच्छावविपिनेविचरावःसुखंवने ॥ ५० ॥ अंतर्वत्नीतुर्वततेभार्याममनोरमा ॥ त

थोबली ॥ यंदेवाःश्रित्यसर्वारीन्विजेष्यंतिचसर्वशः ॥ ३१ ॥ तस्यभार्यात्रयंभाविश
क्रमोहनरूपधृक् ॥ तस्मिन्नपत्यचातुष्कंभविष्यतिबलोन्नतम् ॥३२॥ सर्वेषामग्रतोरा
मोभरतस्तदनुस्मृतः ॥ लक्ष्मणस्तदनुश्रीमान्शत्रुघ्नःसर्वतोबली॥३३॥रघुनाथइतिख्या
तिंगमिष्यतिमहामनाः ॥ तेषामनंतनामानिरामस्यबलिनःसखि ॥३४॥ पद्मकोशइव
शोभनंमुखंपंकजाभनयनेसुदीर्घके॥उन्नतापृथुमनोहरानसावल्गुसंगतमनोहरेभ्रुवौ ॥
॥ ३५॥ जानुलंवितमनोहरौभुजौकंबुशोभिगलकोतिन्हस्वकः ॥ सत्कपाटतलविस्
तश्रिकंवक्षएतदमलंसलक्ष्मकम् ॥ ३६ ॥ शोभनोरुकटिशोभयायुतंजानुयुग्ममम
स्वसेवितम् ॥ पादपद्ममखिलैर्निजैःसदासेवितंरघुपतिंसुशोभनम् ॥ ३७ ॥ एतद्रूपध
रामोमयाकिंतुसवर्ण्यते ॥ शताननोपिनोयातिपक्षिणःकिमुमादृशाः ॥ ३८ ॥ यद्रूपं
क्ष्यललितामनोहरवपुर्धरा ॥ लक्ष्मीर्मुमोहभुविकावर्ततेयानमोहति ॥ ३९ ॥ महाबल
महावीर्योमहामोहनरूपधृक् ॥ किंवर्णयामिश्रीरामंसर्वैश्वर्यगुणान्वितम् ॥४०॥धन्य

द्स्मारीसर्वभूतहितेरतः ॥ २० ॥ तदावाभ्यांश्रुतंसर्वंभाविरामायणंमहत् ॥ मुहुर्मुहुग
मानमायातंपरिपाठतः ॥२१॥ शृण्वावांतेऽभिधास्यावोयोरामोयाचजानकी ॥ यद्य
विष्यतेतस्यारामेणक्रीडितात्मना॥२२॥ ऋष्यशृंगकृतेष्ट्यांचचतुर्धात्वंगतोहरिः॥
र्भविष्यतिश्रीमान्सुरस्त्रीगीतसत्कथः॥२३॥सकौशिकेनमिथिलांप्राप्स्यतेभ्रातृसंयुत
धनुःपाणिस्तदादृष्ट्वादुर्ग्राह्यमन्यभूभुजां ॥२४॥ धनुर्भंक्त्वाजनकजांप्राप्स्यतेसुमन
रां॥तयासहमहद्राज्यंकरिष्यतिश्रुतंवरे ॥ २५ ॥ एतदन्यच्चतत्रस्थैःश्रुतमस्माभिरुद्धते
कथितंतवचार्वंगिमुंचावांगंतुकामुकौ ॥ २६ ॥ इतिवाक्यंतयोर्धृत्वाश्रोत्रयोःसुमनो
म् ॥ पुनरेवजगादेदंवाक्यंपक्षियुगंप्रति ॥ २७ ॥ सरामःकुत्रवर्तेतकस्यपुत्रःकथंतुताम्
परिग्रहीष्यतिवरःकीदृग्रूपधरोनरः ॥ २८ ॥ मयापृष्टमिदंसर्वंकथयंतुयथातथम् ॥ पश्चा
त्सर्वंकरिष्यामिप्रियंयुष्मन्मनोहरम् ॥ २९ ॥ तच्छुत्वातांतुकामेनपीडितांवीक्ष्यसाशु
की ॥ जानक्याहृदयंज्ञात्वापपाठपुरतस्ततः ॥ ३० ॥ सूर्यवंशध्वजोधीमात्राजापंक्तिर

र्षन्भूमिपतीन्बली ॥ १० ॥ धन्यासाजानकीदेवीधन्योसौरामसंज्ञितः ॥ योपरस्परमाप
न्नौपृथिव्यांरंस्यतोमुदा ॥ ११ ॥ इतिसंभाष्यमाणंतुशुकयुग्मंतुमैथिली ॥ ज्ञात्वेदंदेवता
युग्मंवार्णांतस्यविलोक्यच ॥ १२ ॥ मदीयास्तुकथारम्याःकुरुतेशुकयोर्युगम् ॥ एतद्गृही
त्वापृच्छामिसर्ववाक्यंगतार्थकम् ॥ १३ ॥ एवंविचार्यसास्वीयाःसखीःप्रतिजगादह ॥ म
ण्हंतुशनकैरेतत्पक्षियुग्मंमनोहरम् ॥ १४ ॥ सख्यस्तास्तद्गिरिंगत्वागृण्हन्पक्षियुगंवर
निवेदयामासुरिदंस्वसख्याःप्रियकाम्यया ॥ १५ ॥ बहुधाविविधान्शब्दान्कुर्वद्दीक्ष्य
नोहरम् ॥ आश्वासयामासतदापप्रच्छतदिदंवचः ॥ १६ ॥ ॥ सीतोवाच ॥ ॥ म
षातांयुवांरम्यौकौवांकुत्रसमागतौ ॥ कोरामःकाचसासीतातद्ज्ञानंतुकुतःस्मृतम् ॥ १
तत्सर्वंशंसतंक्षिप्रंयतस्तेवाक्यकौशलम् ॥ इतिपृष्टंतयापक्षियुगंसर्वमशंसत ॥ १८ ॥
॥ पक्षियुग्ममुवाच ॥ ॥ वाल्मीकिरास्तेसुमहानृषिर्धर्मविदुत्तमः ॥ आवांतदाश्रम
नेसर्वदासुमनोहरे ॥ १९ ॥ सशिष्यान्गापयामासभाविरामायणंमुनिः ॥ प्रत्यहंत

वाल्मीकि

॥ वात्स्यायनउवाच ॥ ॥ जगत्पवित्रसत्कीर्तिजानक्यावाच्यवाचनम्॥ कथंसम[illegible]
त्स्वामीतन्मेकथयसुव्रत ॥ १ ॥ यथामेमनसः सौख्यंभविष्यतिसुशोभनम् ॥ तथा[illegible]
ष्वशेषाद्यत्वन्मुखान्निःसृतामृतम् ॥ पिबतस्तृप्तिरेवस्याद्ययासंसृतिकृंतनम् ॥ २ ॥[illegible]
॥ शेषउवाच ॥ ॥ मिथिलायांमहापुर्यांजनकोनामभूपतिः ॥ तस्यांकरोतिसद्राज्यं[illegible]
णाराधयन्प्रजाः ॥ ३ ॥ तस्यसंकर्षतोभूमिंसीतयादीर्घमुख्यया ॥ सीरध्वजस्यनि[illegible]
त्कुमारीह्यतिसुंदरी ॥ ४ ॥ तदात्यंतंमुदंप्राप्तःसीरकेतुर्महीपतिः ॥ सीतानामाकरोत्त[illegible]
मोहिन्याजगतःश्रियः ॥ ५ ॥ सैकदोद्यानविपिनेखेलंतीसुमनोहरा ॥ अपश्यत्स्वम[illegible]ः
कांतंशुकशुक्योर्युगंवदत् ॥६॥ अत्यंतंहर्षमापन्नमत्यंतंकामलोलुपं ॥ परस्परंभाषमाणं
स्नेहेनशुभयागिरा ॥७॥ रममाणंतदायुग्मंनभसिक्षिप्रवेगतः ॥ समुत्पतन्नगोपस्थेस्थितं
शब्दंचकारतत् ॥८॥ रामोमहीपतिर्भूमौभविष्यतिमनोहरः ॥ तस्यसीतेतिनाम्नातुभवि
ष्यतिमहेलिका ॥ ९ ॥ सतयासहवर्षाणांसहस्राण्येकयुग्दश॥ राज्यंकरिष्यतेधीमान्क

थंसारजकोक्तित्वाद्धातव्यालोकपूजिता ॥५५॥ ब्रह्मादिसंस्तुताकीर्तिस्तवलोकान्पुना
तिहि॥साकथंरजकोक्त्यावैकलुषाद्यभविष्यति ॥ ५६ ॥ तस्मात्त्यजमहादुःखंसीतावा
च्यसमुद्भवम् ॥ कुरुराज्यंतयासार्धमंतर्वत्न्यासुभाग्यया ॥ ५७ ॥ त्वंकथंस्वशरीरंतुहा
तुमिच्छसिशोभनं॥ वयंहताःस्मसर्वेंद्यत्वांविनादुःखनाशकम् ॥ ५८ ॥ क्षणंसीतानजी
वेतत्वांविनासुमहोदया ॥ तस्मात्पतिव्रतासाकंभुनक्तुविपुलांश्रियम् ॥ ५९ ॥ इति
क्यंसमाकर्ण्यभरतस्यचधार्मिकः ॥ पुनरेवजगादेमंवाक्यंवाक्यविदांवरः ॥ ६०
त्त्वंकथयसिभ्रातस्तत्सर्वंधर्मसंयुतम् ॥ परंयद्वच्म्यहंवाक्यंतत्कुरुष्वममाज्ञया ॥६
जानाम्येनांवन्हिशुद्धांपवित्रांलोकपूजितां ॥ लोकापवादाद्भीतोहंत्यजामिस्वांतुज
कीं ॥ ६२ ॥ तस्मात्करेशितंधृत्वाकरवालंसुदारुणम् ॥ शिरश्छिंध्यथवाजायांज
कींमुंचवैवने ॥ ६३ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यरामस्यभरतोपतत् ॥ मूर्च्छितःसनक्षि
हंकंपयुक्तःसबाष्पकः ॥ ६४ ॥ ॥ इतिश्रीप०पा०शेष०रामा०षट्पंचाशत्तमो०॥५

नाः ॥ अपकीर्त्युरगीदुष्टास्तेषांभूयादधोगतिः ॥ ४५ ॥ अधमेकलुषाकीर्तिःस्वर्धुनी
कविश्रुता ॥ तच्छृणुष्ववचोमेद्यरजकेनयथोदितम् ॥ ४६ ॥ अस्मिन्पुरेद्यरजकउक्त
न्जानकीभवम् ॥ किंचिद्वाक्यंततोभ्रातःकिंकरोमिमहीतले ॥ ४७ ॥ किमात्मानंज
म्यद्यकिमेनांजानकींस्त्रियं॥उभयोःकिंमयाकार्यंतत्तथ्यंब्रूहिमेभवान्॥४८॥इत्युक्त
निर्गलद्बाष्पोवेपथुक्षुभितांगकः ॥ पपातभूमौविरजोधार्मिकाणांशिरोमणिः ॥ ४९
भ्रातरंपतितंदृष्ट्वाभरतोदुःखसंयुतः ॥ संवीक्ष्यशनकैरामंप्राप्तसंज्ञंचकारसः ॥ ५० ॥
ज्ञांप्राप्तंतुसंवीक्ष्यरामचंद्रंसुदुःखितम् ॥ उवाचदुःखनाशायवाक्यंतुसुमनोहरम् ॥ ५१
॥ भरतउवाच ॥ ॥ कोऽयंवैरजकःकिंतुवाच्यंवाक्यंयथाब्रवीत् ॥ जिव्हाछेदंकरिष्या
मिजानकीवाच्यकारिणः ॥ ५२ ॥ तदारामोब्रवीद्वाक्यंरजकस्यमुखोद्गतम् ॥ श्रुतंचारे
णतत्सर्वंभरतायमहात्मने ॥ ५३ ॥ तच्छ्रुत्वाभरतः प्राहभ्रातरंदुःखशोकिनम् ॥ जान
कीवन्हिशुद्धाभूल्लंकायांवीरपूजिता ॥ ५४ ॥ ब्रह्माब्रवीदियंशुद्धापितादशरथस्तव ॥ क

संदेशंनयहारकाः ॥ ३४ ॥ भरतोरामसंदेशंश्रुत्वाधीमान्ययौसदः ॥ रामंप्रतिरहःसंस्थं
श्रुत्वातंत्वरयायुतः ॥ ३५ ॥ आगत्यतंप्रतीहारंप्रत्युवाचमहामनाः ॥ कुत्रास्तेरामभद्रो
सौममभ्राताकृपानिधिः ॥ ३६ ॥ तन्निर्दिष्टगृहंवीरोययौरत्नमनोहरम् ॥ रामंविलोक्य
विक्लांतंभयमापसमानसे ॥३७॥ किंवासौकुपितोरामःकिंवादुःखमिदंविभोः ॥ तदाप्रो
वाचनृपतिंनिःश्वसंतंमुहुर्मुहुः ॥३८॥ स्वामिन्सुखसमाराध्यंवक्रंतेकथमानतम् ॥ अ
भिर्लक्ष्यतेराहुग्रस्तदेहःशशीवते ॥३९॥ सर्वमेकारणंतथ्यंब्रूहिमांकिंकरोमिते ॥ त्यज
खंमहाराजकथंदुःखस्यभाजनं ॥४०॥ एवंभ्रात्राप्रोच्यमानोगद्गदस्वरयागिरा ॥ प्रो
चभ्रातरंवीरोरामचंद्रश्चधार्मिकः ॥ ४१ ॥ शृणुभ्रातर्वचोमह्यंमंमदुःखस्यकारणम्
न्मार्जनंकुरुष्वाद्यभ्रातःप्रातर्महामते ॥ ४२ ॥ वंशेवैवस्वतेराजानकश्चिदयशःक्षत
मत्कीर्तिरद्यकलुषागंगायमुनयागता ॥४३॥ येषांयशोनृणांभूमौतेषामेवसुजीवित
अपकीर्तिक्षतानांतुर्जीवितंमृतकैःसमम् ॥ ४४ ॥ येषांयशोभवेद्भूमौतेषांलोकाःसन

वाचेमांकथंताडयसेऽनघां ॥ गृहाणमाकुथानिंदांस्त्रियंमद्वाक्यमाचर ॥२४॥ तद [illegible] व
त्सरजकोनाहंरामोमहीपतिः ॥ यद्राक्षसगृहेध्युष्टांसीतामंगीचकारसः ॥२५॥ सर्वं [illegible] ः
कृतंकर्मनीतिमद्भवतिप्रभो ॥ अन्येषांपुण्यकर्तॄणामपिकृत्यमनीतिमत् ॥ २६ ॥ [illegible] पु
नरुवाचासौनाहंरामोमहीपतिः ॥ चुकुधेसमयेराजन्मयावाक्यंतवस्मृतं॥२७॥त [illegible] र्णी
शिरआच्छिद्यपातयामिमहीतले ॥ कुतःपुनर्विचारोमेकरामोरजकःक्वनु ॥ २८ [illegible] म
यंदुष्टोनृतंवक्तिनहीदंतथ्यमुच्यते ॥ आज्ञापयसिचेद्रामसांप्रतंमारयामितम् ॥ [illegible] ॥
अवाच्यमपितेप्रोक्तंत्वदाग्रहतउन्नयम् ॥ राजाप्रमाणमत्रेदंविचारयतुसंगतम् ॥ [illegible] ॥
॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यमहावज्रनिभाक्षरम् ॥ निःश्वसन्मुहुरुच्छ्वासमा
चरन्मूर्छितोपतत् ॥ ३१ ॥ तंमूर्च्छितंनृपंदृष्ट्वाचारादुःखसमन्विताः ॥ वीजयामासुर्वा
सोग्रैर्दुःखापनयहेतवे ॥ ३२ ॥ सलब्धसंज्ञोनृपतिर्मुहूर्तेनजगादतान् ॥ गच्छंतुभरतंशी
घ्रंप्रेषयंतुचमांप्रति ॥ ३३ ॥ तेदुःखिताश्चरास्तूर्णंभरतस्यगृहंगताः॥कथयामासूरामस्य

यादृशीजान्हवीसरित् ॥ तादृक्तवचसत्कीर्तिःप्रकाशयतिभूतलम् ॥ १४ ॥ ब्रह्मादिकाभ
वत्कीर्तिमाकर्ण्यत्रपिताभृशम् ॥ नाथसर्वत्रतेकीर्तिःपावयत्यधुनाजनान् ॥ १५ ॥ वयं
धन्यतमाःसर्वेयेचारास्तवभूपते: ॥ क्षणेक्षणेतवमुखंलोकयाममनोहरम् ॥ १६ ॥ इत्या
दिवाक्यंचाराणांपंचानांवीक्ष्यमाधवः ॥ षष्ठंपप्रच्छचारंतंविलक्षणमुखांकितम् ॥ १७ ॥
॥ रामउवाच ॥ ॥ सत्यंवदमहाबुद्धेयच्छ्रुतंलोकसंकरे ॥ तादृक्प्रशंसमेसर्वमन्य[illegible]पा
तकादिकृत् ॥ १८ ॥ पुनःपुनश्चतंरामःपप्रच्छाशुसविस्तरम् ॥ तथापिनब्रवीत्येव[illegible]मं
लौकिकभाषितम् ॥ १९ ॥ तदारामःप्रत्यवोचच्चारंमुखविलक्षितम् ॥ शपामित्वांतु[illegible]
नशंससर्वंयथातथम् ॥ २० ॥ तदारामंप्रत्युवाचचारोवाक्यंशनैःशनैः ॥ अकथ्यम[illegible]
वाच्यंवाक्यंकारुजनोदितम् ॥ २१ ॥ ॥ चारउवाच ॥ ॥ स्वामिन्सर्वत्रतेकीर्ति[illegible]
नवधादिका ॥ अन्यत्रराक्षसगृहेस्थितायास्तेस्त्रियाअहो ॥ २२ ॥ कारुरेकस्तुरज[illegible]ने
शीथेमहिलांस्वकाम् ॥ अन्यगेहोषितांदृष्ट्वाधिक्कुर्वन्समताडयत् ॥ २३ ॥ तन्मात[illegible]यु

द्वुधारिणौ ॥ ३ ॥ वसिष्ठप्रमुखास्तत्रमुनयःपर्युपासते ॥ सुमंत्रप्रमुखास्तत्रमंत्रिणो[illegible]य
कर्तृकाः ॥ ४ ॥ एवंप्रवृत्तेसमयेषट्चारास्तेस्वलंकृताः ॥ समाजग्मुर्नरपतिंनमस्[illegible]स
भास्थितम् ॥ ५ ॥ तान्वक्तुकामान्संवीक्ष्यचारान्नृपतिसत्तमः ॥ सभायामंतरावे[illegible]ः
प्राविशदुत्सुकः ॥ ६ ॥ एकांतेतांश्चरान्सर्वान्पप्रच्छसुमतिर्नृपः ॥ कथयंतुचरामह्[illegible]या
तथ्यमरिंदमाः ॥७॥ लोकाब्रुवंतिमांकीदृग्भार्यायाममकीदृशम् ॥ मंत्रिणांकीदृशं[illegible]
वदंतिचरितंकथम् ॥८॥इतिवाक्यंसमाकर्ण्यचाःराराममथाब्रुवन् ॥ मेघगंभीरया[illegible]वा
पृच्छंतंरघुनायकम् ॥ ९ ॥ ॥ चाराऊचुः ॥ ॥ नाथकीर्तिर्जनान्सर्वान्पावयत्यधु[illegible]भु
वि ॥ गृहेगृहेश्रुतास्माभिःपुरुषैःस्त्रीभिरीडिता ॥ १० ॥ विवस्वतोमहान्वंशोभवतापरमे
ष्ठिना ॥ अलंकर्तुंगतंभूमौकीर्तिर्विस्तारिताभुवि ॥ ११ ॥ अनेकेसगराद्याश्चकीर्तिमंतो
महाबलाः ॥ अभवंस्तादृशीकीर्तिस्तेषांनाभूद्यथातव ॥१२॥ त्वयानाथेनसकलाःकृता
र्थाश्चप्रजाःकृताः ॥ यासांनाकालमरणंनचरोगाद्युपद्रुतिः ॥ १३ ॥ यादृशश्चंद्रकोलोके

पुनरुवाचेदंनाहंरामोमहीश्वरः॥यःपरस्यगृहेसंस्थांजानकींवैररक्षसः॥७३॥ इतिवाक्यं
समाश्रुत्यचारःक्रोधपरिप्लुतः॥ खड्गंगृहीत्वास्वकरेतंहंतुंविदधेमनः ॥७४॥ सरामोक्तंच
सस्मारनवध्यःकोपिमेजनः॥ इतिज्ञात्वास्वरोषंतुसंजहारमहामनाः ॥७५॥ तदाश्रुत्वा
सुदुःखार्ताःपंचचारायतःस्थिताः॥ ततोगतःप्रकुपितोनिःश्वसन्मुहुरुच्छ्वसन् ॥७६॥ ते
वैपरस्परंतत्रमिलितास्तुसमब्रुवन्॥ स्वश्रुतंरामचरितंसर्वलोकैकपूजितम् ॥ ७[illegible]॥ ते
तद्भाषितमाकर्ण्यपरस्परममंत्रयन्॥ नवाच्यंरघुनाथायावाच्यंदुष्टजनोदितम्॥[illegible]॥
इतिसंमंत्र्यतेगेहंगत्वासुषुपुरुत्सुकाः॥ प्रातोराज्ञेप्रशंसामइतिबुद्ध्याव्यवस्थिताः[illegible]॥
॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपाता०शेषवा०रामा०चारनिरीक्षणंनामपंचपंचाशत्तमो० ॥[illegible]॥
॥ शेषउवाच॥ ॥प्रातर्नित्यंविधायासौब्राह्मणान्वेदवित्तमान् ॥ हिरण्यदानैः[illegible]र्य
विधिवत्संसदंययौ॥ १॥ लोकाःसर्वेनमस्कर्तुंरघुनाथंमहीपतिं ॥ पुत्रवत्स्वप्रजाः[illegible]ः
पालयंतंययुःसभां॥ २॥ लक्ष्मणेनातपत्रंतुधृतंमूर्धनिभूपतेः॥ तदाभरतशत्रुघ्नौच[illegible]द्दं

स्मृत्वामनोहरम् ॥ देवायथापुरास्मृत्वादितिजानजयन्क्षणात् ॥ ६२ ॥ एवमुक्त्व[illegible]श
कानांपरिवर्तनमाकरोत् ॥ तावज्जयंप्रपेदेसोहर्षितोवाक्यमब्रवीत् ॥६३ ॥ ममप्रो[illegible]तं
जातंजितात्वंनवयौवना॥रामस्मारीकदाप्येवनभवेद्रिपुतोभयी॥६४॥ इत्येवंतौ[illegible]ौ
चपरस्परमथोत्सुकौ॥ परिरभ्यदृढंप्रेम्णाततश्चारोगतोगृहं॥६५॥एवंपंचमहाचार[illegible]ः
संश्रुत्यवैयशः ॥ परस्परंप्रशंसंतोगेहंस्वंस्वंययुर्मुदा ॥६६॥ एकःषष्ठश्चरःकारुगेहा[illegible]ो
क्यतत्रह ॥ जगामश्रोतुकामोसौयशोराज्ञोमहीपतेः ॥ ६७॥ रजकःक्रोधसंप्लुष्टोभा[illegible]म
न्यगृहोषितां॥पदासंताडयामासधिक्कुर्वच्छोणनेत्रवान् ॥६८॥ गच्छत्वंमद्गृहात्तस्यगेहं
यत्रोषितादिनम् ॥ नाहंगृण्हामिभवतींदुष्टांवचनलंघिनीम् ॥६९॥ तदास्यमाताप्रोवाच
मात्यजैनांगृहागताम् ॥ अपराधेनरहितांदुष्टकर्मविवर्जिताम् ॥७०॥ मातरंप्रत्युवाचा
थरजकःक्रोधसंयुतः ॥ नाहंरामइवप्रेष्ठांगृण्हाम्यन्यगृहोषिताम् ॥ ७१ ॥ सराजायत्क
रोत्येवतत्सर्वंनीतिमद्भवेत् ॥ अहंगृण्हामिनोभार्यांपरवेश्मनिसंस्थिताम् ॥ ७२ ॥ पुनः

तिप्रोक्तंसमाकर्ण्यवचःसुमधुराक्षरम्॥पतिःस्मितंचकारेमांवाक्यंपुनरथाब्रवीत्॥५२॥
मुग्धेनेदंमहत्कर्मरामचंद्रस्यभामिनि ॥ दशाननवधादीनिसमुद्रदमनानिच ॥ ५३ ॥ ली
लयायोवनिंप्राप्तोब्रह्मादिप्रार्थितोमहान् ॥ करोतिसचरित्राणिमहापापहराणिच ॥५४॥
माजानीहिनरंरामंकौसल्यानंददायकम् ॥ सृजत्यवतिहंत्येतद्विश्वंलीलात्तमानुषः ॥
॥ ५५ ॥ धन्यावयंयेरामस्यपश्यामोमुखपंकजम् ॥ ब्रह्मादिसुरदुर्दर्शंमहत्पुण्यकृतोवय
म् ॥ ५६ ॥ अशृणोद्रामचंद्रस्यचरित्रंश्रुतिसौख्यदम् ॥ इत्यादिवाक्यंशुश्रावचार[illegible]रि
स्थितोमुहुः॥५७॥अन्योन्यन्यंगृहंगत्वातस्थौश्रोतुंहरेर्यशः ॥ तत्रापिरामभद्रस्य[illegible]शु
श्रावशोभनं॥५८॥खेलंतीस्वामिनासार्धंद्यूतेनसुमनोहरा॥ उवाचवाक्यंमधुरंन[illegible]णी
वकंकणे ॥ ५९ ॥ जितंमयाकांतजवेनसर्वंकरिष्यसित्वंकिमुहारिमानसः ॥ इत्य[illegible]वा
क्यंपरिहासपूर्वंकंकृत्वास्वकांतंपरिषस्वजेमुदा ॥ ६० ॥ उवाचकांतश्चार्वंगिजि[illegible]व
सुशोभनम् ॥ राममेस्मरतोनित्यंनकुत्रापिपराजयः ॥ ६१ ॥ इदानींत्वांतुजेष्या[illegible]मं

यींशय्यांचंदनंसहचंद्रकं ॥ सर्वंविधायकामार्हंजगादवचनंपतिं ॥ ४१ ॥ पतेकुस[illegible]भो
गार्हंशयनंपुष्पमंचके ॥ चंदनादिकलेपंचतथाभोगमनेकधा ॥ ४२ ॥ त्वादृशाए[illegible]गा
र्हानचरामपराङ्मुखाः ॥ सर्वंरामकृपाप्राप्तमुपभुंक्ष्वयथातथम् ॥ ४३ ॥ मत्सदृशी[illegible]मि
नीतेचंदनंतापहारकम् ॥ पर्यंकःपुष्परचितः सर्वंरामकृपाभवम् ॥ ४४ ॥ येरामंन[illegible]जि
ष्यंतितेनराजठरंस्वयम् ॥ नभर्तुंशक्नुवंत्येववस्त्रभोगादिवर्जिताः ॥ ४५ ॥ इतिबु[illegible]म
हिलांहर्षितःपतिरब्रवीत् ॥ सर्वंतथ्यंब्रवीषित्वंममरामकृपाभवम् ॥ ४६ ॥ इत्येवं[illegible]भ
द्रस्ययशः श्रुत्वागतश्वरः ॥ तावदन्यस्यवेश्मस्थश्वरोन्यः शुश्रुवेवचः ॥४७॥ काचित्कां
तेनपर्यंकेवीणावादनतत्परा ॥ कांतेनरामसत्कीर्तिंगायमानापतिंजगौ ॥ ४८ ॥ स्वामि
न्वयंधन्यतमायेषांपुर्याःपतिःप्रभुः ॥ श्रीरामःस्वप्रजाःपुत्रानिवपातिचरक्षकः ॥४९॥
योमहत्कर्मदुःसाध्यंकृतवान्सुलभंनतत् ॥ समुद्रंयोनिजयाहंसेतुंतत्रबबंधच ॥ ५० ॥ रा
वणंयोरिपुंहत्वालंकांसंभज्यवानरैः ॥ जानकीमाजहारात्रमहदाचारमाचरत् ॥ ५१ ॥ इ

न्नेत्राकामरूपमवोचत ॥ ३० ॥ नाथत्वंतादृशोमह्यंभासियादृग्रघोःपतिः ॥ अत्यंतंसुंद
रतरंवपुर्बिभ्रत्सुकोमलम् ॥ ३१ ॥ पद्मप्रांतंनेत्रयुग्मंवक्षोमोहनविस्तृतम् ॥ भुजौचसां
गदौबिभ्रत्साक्षाद्रामइवासिमे ॥ ३२ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यकांतायाःसुमनोहरम् ॥ उ
वाचनेत्रयोःप्रांतंनर्तयन्कामसुंदरः ॥३३॥ शृणुकांतेत्वयाप्रोक्तंसाध्व्यातुसुमनोहरम् ॥
पतिव्रतानांतद्योग्यंस्वकांतोरामएवहि ॥ ३४ ॥ परंक्वाहंमंदभाग्यःक्वरामोभाग्यवान्महा
न् ॥ क्वचाहंकीटवत्तुच्छःक्वब्रह्मादिसुरार्चितः ॥ ३५ ॥ खद्योतःक्वनभोरत्नंशलभः[illegible]पा
मरः ॥ गजारिःक्वमृगेंद्रोसौशशकःक्वनुमंदधीः ॥ ३६ ॥ क्वचसाजान्हवीदेवीक्वरथ्[illegible]ज
लमुत्पथम् ॥ क्वमेरुःसुरसंवासःक्वगुंजापुंजकोल्पकः ॥ ३७ ॥ तथाहंक्वक्वरामोसौ[illegible]पा
दरजसांगना ॥ शिलीभूताक्षणाज्जाताब्रह्ममोहनरूपधृक् ॥ ३८ ॥ इतिवाक्यंप्रबु[illegible]प
रिरेभेनिजंपतिं ॥ जातकामाहृतप्रेम्णानर्तितभ्रूधनुर्धरा ॥ ३९ ॥ इत्यादिवाक्यं[illegible]त्य
गतश्चान्यनिवेशनम् ॥ तावदन्यश्चरोवाक्यंशुश्रावयशसान्वितम् ॥४०॥काचित्[illegible]म

तेप्रत्यहंरामकथाः शृण्वंतःसुमनोहराः ॥ तद्दिनेगतवंतस्तुधनाढ्यस्यगृहंमहत् ॥ [illegible] ॥
दीपंवीक्ष्यप्रज्वलंतंवचनंवीक्ष्यमानुषम् ॥ स्थितास्तत्रक्षणंचाराःसमशृण्वन्यशो[illegible] ॥
॥ २१॥ तत्रकाचनवामाक्षीबालकंप्रतिहर्षिता॥स्तनंधयंतंनिजगौवाक्यंतुसुमनो[illegible] ॥
॥ २२॥ पिबपुत्रयथेष्टंत्वंस्तन्यंममममनोहरम् ॥पश्चात्तवसुदुष्प्रापंभविष्यतिममात्म[illegible] ॥
॥२३॥ एतत्पुर्याःपतीरामोनीलोत्पलदलप्रभः॥ तत्पुरीस्थजनानांतुनभविष्यतिवै[illegible]ः
॥ २४ ॥ जन्माभावात्कथंपानंस्तन्यस्यभुविजायते ॥ तस्मात्पिबमुहुःस्तन्यंदुर्ल[illegible]दि
मन्यच ॥२५॥ येश्रीरामंस्मरिष्यंतिध्यायंतिचवदंतिये ॥ तेषामपिपयःपानंनभविष्य
तिजातुचित् ॥ २६ ॥ इत्यादिवाक्यंसंश्रुत्यश्रीरामयशसोमृतम् ॥ हर्षिताःप्रययुर्गेहम
न्यद्भाग्यवतोमहत् ॥ २७ ॥ तावदन्यश्चरस्तत्रमनोरममिदंगृहम् ॥ मत्वातिष्ठन्हिरामस्य
क्षणंशुश्रूषयायशः ॥ २८ ॥ तत्रकाचिन्निजंकांतंपर्यंकोपरिसुस्थितम् ॥ तांबूलंचर्वतीं
दत्तंभर्त्रास्नेहेनसुंदरी ॥ २९ ॥ कंकणस्वरशोभाढ्याकर्पूरागरुधूपिता ॥ कांतंवीक्ष्यचल

नकश्चिन्मानसेकांतविषयोह्यतिरिच्यते ॥ ९ ॥ यस्याभवादृशःस्वामीदेवसंस्तुतसत्प
दः॥ तस्याःसर्ववरीवर्तिनाकिंचिदवशिष्यते ॥ १० ॥ त्वमाग्रहात्पृच्छसिमांदोहदंमनसि
स्थितं॥ब्रवीमिपुरतःसत्यंतवस्वामिन्मनोहर॥११॥चिरंजातंमयासत्योलोपामुद्रादिकाः
स्त्रियः॥ दृष्टास्वामिन्मनोद्रष्टुंताउत्सुकातिसुंदरीः ॥१२॥ राज्यंप्राप्तात्वयासार्द्धमनेकसु
खमास्थिता ॥ कृतघ्नाहंकदापीहतानमस्कर्तुंमानसा ॥ १३॥ तत्रगत्वातपःकोशान्वस्त्रा
द्यैःपरिपूजये ॥ रत्नानिचैवभास्वंतिभूषाअपिसमर्पये ॥ १४ ॥ यथामेतोषिताःस[illegible]द
दत्याशीर्मनोहराः ॥ एषमेदोहदःकांतपरिपूरयमानसः ॥ १५ ॥ इत्थमाकर्ण्यवचनं[illegible]
याःसुमनोहरम् ॥ जगादपरमप्रीतोरामचंद्रःप्रियांप्रति ॥ १६ ॥ धन्यासिजानकीप्र[illegible]र्ग
मिष्यसितपोधनान् ॥ प्रेक्ष्यतास्तुकृतार्थात्वमागमिष्यसिमेंतिकम् ॥ १७॥ इति[illegible]व
चःश्रुत्वापरमांप्रीतिमापसा ॥ प्रातर्ममभवत्यद्धास्तापसीनांसमीक्षणम् ॥१८॥ [illegible]त
स्त्रिशिरामेणचाराःकीर्तिंनिजांश्रुताम् ॥ प्रेक्षितुंप्रेषितास्तेतुनिशीथेव्यगमन्शनैः ॥[illegible]॥

पद्मपुराणेपा० शेषवात्स्यायनसंवादेरामा० हयबंधनंनामचतुःपंचाशत्तमो० ॥५४॥

॥ व्यासउवाच ॥ ॥ एतांश्रुत्वाकथांरम्यांलवस्यबलिनोमुनिः॥संशयानःपर्यपृच्छ[illegible] गंदशशताननम् ॥ १ ॥ ॥श्रीवात्स्यायनउवाच ॥ ॥ त्वयोक्तंतुपुरारामःसीतामेक[illegible]क नींवने ॥ रजकस्यदुरुक्त्यासौतत्याजमहिलोलुपः ॥ २ ॥ जानक्यांकसुतौजातौ[illegible]य धनुर्धरतांगतौ ॥ कथंचशिक्षितौविद्यायोरामहयमाहरत् ॥ ३ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ [illegible]इ तिश्रुत्वामुनेर्वाक्यंशेषोनागोमहामतिः ॥ प्रशस्यविप्रंजगदेरामचारित्रमद्भुतम् ॥ [illegible] ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ रामोराज्यमयोध्यायांभ्रातृभिःसहितोकरोत् ॥ धर्मेणपालयन्सर्वांक्षि तिखंडंस्वयाश्रिया ॥ ५ ॥ सीतादधारतद्वीर्यंमासाःपंचाभवंस्तदा ॥ अत्यंतंशुशुभेदेवीत्र यींवपुरुषंधरा ॥ ६ ॥ कदाचित्समयेरामःपप्रच्छचविदेहजाम् ॥ कीदृशोदोहदःसाध्विम यातेसाध्यतेहिसः ॥ ७ ॥ रहस्येवतुसापृष्टात्रपमानापतिंसती ॥ लज्जागद्गदवाग्रामंनिज गादवचोमृतम् ॥ ८ ॥ ॥ सीतोवाच ॥ ॥ त्वत्कृपातोमयासर्वंभुक्तंभोक्ष्यामिशोभनं ॥

इत्युक्तंसश्रुतौधृत्वाजगादसद्विजात्मजान् ॥यूयंबलंनजानीतक्षत्रियाणांद्विजोत्तमाः॥
॥ २८॥ क्षत्रियावीर्यशौंडीर्याद्विजाभोजनशालिनः॥ तस्माद्यूयंगृहेगत्वाभुंजंतुजननी
कृतम ॥२९॥ इत्युक्तस्तेभवंस्तूष्णींप्रेक्षंतस्तत्पराक्रमम् ॥ लवस्यमुनिपुत्रास्तेसंतस्थुर्दू
रतोबहिः ॥ ३० ॥ एवंव्यतिकरेवृत्तेसेवकास्तस्यभूपतेः ॥ आयातास्तंहयंबद्धंदृष्ट्वाप्रोचु
स्तदालवम् ॥३१॥ बबंधकोहयमहोरुष्टःकस्यचधर्मराट्॥ कोबाणव्रजमध्यस्थःप्राप्य
तेपरमांव्यथाम् ॥ ३२ ॥ तदालवोजगादाशुमयाबद्धोश्वउत्तमः ॥ योमोचयतितस्[illegible]श्रु
रुष्टोभ्राताकुशोमहान् ॥ ३३ ॥ यमःकरिष्यतिकिमुत्स्वागतोपिस्वयंप्रभुः ॥ नत्वा[illegible]मो
ष्यतिक्षिप्रंशरवृष्ट्यासुतोषितः ॥ ३४ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यब[illegible]ो
यमितितेब्रुवन् ॥ समागतामोचयितुंहयंबद्धंतुयेहरेः ॥ ३५ ॥ तान्वैमोचयितुंप्राप्[illegible]ा
त्रुघ्नस्यचसेवकान् ॥ कोदंडंकरयोर्धृत्वाक्षुरप्रान्सममूमुचत् ॥ ३६ ॥ तेछिन्नबाह[illegible]ा
काच्छत्रुघ्नंप्रतिसंयताः ॥ पृष्टास्तेजगदुःसर्वेलवात्स्वभुजकृंतनम् ॥ ३७॥ ॥ इ[illegible]ा

षुसत्सु ॥ गृण्हंतुतेतद्विपरीतदेहानमंतुराज्यंरघवेनिवेद्य ॥ १७ ॥ इतिसंवाच्यकुपि[illegible]
वःशत्रुधनुर्धरः ॥ उवाचमुनिपुत्रांस्तान्रोषगद्गदभाषितः ॥ १८ ॥ पश्यतक्षिप्रमेत[illegible]
ष्टत्वंक्षत्रियस्यवै ॥ लिलेखयोभालपत्रेस्वप्रतापबलंनृपः ॥ १९ ॥ कोसौरामःकःश[illegible]ः
कीटाःस्वल्पबलाश्रिताः॥ क्षत्रियाणांकुलेजाताएतेनवयमुत्तमाः ॥ २० ॥ एतस्यवं[illegible]
र्मीताजानकीनकुशप्रसूः ॥ यारत्नंकुशसंज्ञंतुदधाराग्निमिवारणिः ॥ २१ ॥ इदानींक्ष[illegible]
त्वादिदर्शयिष्यामिसर्वतः ॥ यदिक्षत्रियभूरेषभविष्यतिचशत्रुहा ॥ २२ ॥ गृही[illegible]ते
मयाबद्धंवाहंयज्ञक्रियोचितम् ॥ नोचेत्क्षत्रत्वमुन्मुच्यकुशस्यचरणार्चकः ॥ २३ ॥ अ
धुनामद्धनुर्मुक्तैःशरैःसुप्तोभविष्यति॥ अन्येयेचमहावीरारणमंडलभूषणाः ॥ २४ ॥ इत्या
दिवाक्यमुच्चार्यलवोजग्राहतंहयम् ॥ तृणीकृत्यनृपान्सर्वाञ्श्चापबाणधरोवरः ॥ २५ ॥
तदामुनिसुताःप्रोचुर्लवंहयजिहीर्षकम् ॥ अयोध्यानृपतीरामोमहाबलपराक्रमः ॥ २६ ॥
तस्यवाहंनगृह्णातिशक्रोपिस्वबलोद्धतः ॥ मागृहाणशृणुष्वेदंमद्वाक्यंहितसंयुतं ॥ २७ ॥

ष्टवर्णराजिराजितमुत्तमम् ॥६॥ विवस्वतोमहान्वंशःसर्वलोकेषुविश्रुतः ॥ यत्रकोपिप
राबाधीनपरद्रव्यलंपटः ॥ ७ ॥ सूर्यवंशध्वजोधन्वीधनुर्दीक्षागुरुर्गुरुः ॥ यंदेवाःसासुराः
सर्वैनमंतिमणिमौलिभिः ॥ ८ ॥ तस्यात्मजोवीरबलदर्पहारीरघूद्वहः॥ रामचंद्रोमहाभा
गःसर्वशूरशिरोमणिः ॥ ९ ॥ तन्माताकोसलनृपपुत्रीरत्नसमुद्भवा ॥ तस्याःकुक्षिभवंर
त्नंरामःशत्रुक्षयंकरः ॥ १० ॥ करोतिहयमेधंवैब्राह्मणेनसुशिक्षितः॥रावणाभिधविप्रं
द्रवधपापापनुत्तये ॥ ११ ॥ मोचितस्तेनवाहानांमुख्योसौयाज्ञिकोहयः॥ महाबल[illegible]री
वारोमहाबलसुरक्षितः ॥ १२ ॥ तद्रक्षकोस्तिमद्भ्राताशत्रुघ्नोलवणांतकः ॥ हस्त्यश्[illegible]थ
पादातिसंघसेनासमन्वितः॥१३॥ यस्यराज्ञइतिश्रेष्ठंमानंजायेत्स्वकान्मदात्॥शूर[illegible]यं
धनुर्धारिश्रेष्ठावयमिहोत्कटाः॥१४॥तेगृण्हंतुबलाद्वाहंरत्नमालाविभूषितं॥ मनोवे[illegible]का
मजवंसर्वगत्यांधिभास्वरं ॥१५॥ ततोमोचयिताभ्राताशत्रुघ्नोलीलयाहठात्॥शर[illegible]न
विनिर्मुक्तवत्सदंतकृतव्यथैः ॥१६॥ येक्षत्रियाःक्षत्रियकन्यकायांजाताश्चसत्क्षे[illegible]ले

॥ ३४ ॥ सुरथेनसमंवीरोयज्ञवाहममूमुचत् ॥ सबभ्रामापरान्देशान्नकोपिजगृहेबल ॥
॥ ३५ ॥ यत्रयत्रगतोवाहस्तत्रतत्रपरिभ्रमन् ॥ सैन्येनमहतायातःशत्रुघ्नःसुरथेन ॥
॥ ३६ ॥ कदाचिज्जान्हवीतीरेवाल्मीकेराश्रमंवरम् ॥ गतोमुनिवरैर्जुष्टंप्रातर्धूमेनाचि
तम् ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखण्डेशेषवात्स्यायनसंवादेरामाश्वमेधेर
थसमागमोनामत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ शेषउवाच ॥ ॥ गतःप्रातःक्रियांकर्तुंसमिधस्तत्क्रियार्हकाः ॥ आनेतुंजानकीसू
तोमुनिसुतैर्लवः ॥ १ ॥ ददर्शतत्रयज्ञाश्वंस्वर्णपत्रेणचिन्हितम् ॥ कुंकुमागुरुकस्तूरीदि
व्यगंधेनवासितं ॥ २ ॥ विलोक्यजातकुतुकोमुनिपुत्रानुवाचसः॥अर्वाकस्यमनोवेगः
प्राप्तोदैवान्मदाश्रमम् ॥ ३ ॥ आगच्छंतुमयासार्धंप्रेक्षंतांमाभयंकुथाः ॥ इत्युक्त्वासल
वस्तूर्णंवाहस्यनिकटेगतः ॥ ४ ॥ सरराजसमीपस्थोवाहस्यरघुवंशजः ॥ धनुर्बाणधर
स्कंधेजयंतइवदुर्जयः ॥ ५ ॥ गत्वामुनिसुतैःसार्धंवाचयामासपत्रकम् ॥ भालस्थितंस्प

त्वया ॥ कपीश्वरस्त्वयाबद्धोहनूमान्सर्वतोबलः ॥ २४॥ श्रीरामःकपिवर्यंतंमोचयामा
सबंधनात् ॥ मूर्च्छितांस्तान्भटान्सर्वान्वीक्ष्यदृष्ट्यास्वजीवयत्॥२५॥ तेमूर्च्छांतत्यजु
र्दृष्टारामेणसुरसेविना ॥ उत्थितादद्दृशुःश्रीमद्रामचंद्रंमनोरमम् ॥ २६ ॥ तेप्रणतारघुप
तिंतेनपृष्टाअनामयम् ॥ सुखीभूतानृपंप्रोचुःसर्वंस्वकुशलंनृपाः ॥ २७ ॥ सुरथोवीक्ष्य
रामंचक्रुपार्थंसेवकात्मनः ॥ आगतंसकलंराज्यंसहयंसुमुदार्पयन् ॥२८॥ अनेकपरिव
स्याभिःश्रीरामंसमतोषयत् ॥ श्रीरामस्तमुवाचाथकृतंतेवाहरक्षणम् ॥ २९ ॥ क्षत्रि[illegible]
याणामयंधर्मःस्वामिनासहयुद्धयते ॥ त्वयासाधुकृतंकर्मरणेवीराःप्रतोषिताः ॥ ३[illegible]
इत्युक्तवंतंनृहरिंपूजयन्ससुतोभवत् ॥ श्रीरामस्त्रिदिनंस्थित्वाययौतमनुमंत्र्यच ॥ ३[illegible]
कामगेनविमानेनमुनिभिःसहितोमहान् ॥ तंदृष्ट्वाविस्मितास्तस्यकथाश्चक्रुर्मनोहर[illegible]
॥ ३२ ॥ चंपकंस्वपुरेस्थाप्यसुरथःक्षत्रियोबली ॥ शत्रुघ्नेनसमंयातुंमनश्चक्रेमहाबल[illegible]
॥३३॥ शत्रुघ्नःस्वहयंप्राप्यभेरीनादानकारयत्॥शंखनादान्बहुविधान्सर्वत्रसमवादय[illegible]

कुलाग्निसुदह्यमानाः॥तत्सुंदरीशिरसिसंस्थितकेशबंधःसंमोचितोस्तुकरुणालयम[illegible]
रस्व॥१५॥त्वंयागकर्मनिरतोसिमुनीश्वरेंद्रैर्धर्मंविचारयसिभूमिपतींडयपाद॥अत्र[illegible]
द्यसुरथेनविगांढपाशबद्धोस्मिमोचयमहापुरुषाशुदेव॥१६॥नोमोचयस्यथयदिस्म[illegible]
तिरेकात्त्वंसर्वदेववरपूजितपादपद्म॥लोकोभवंतमिदमुल्लासितोहासिष्यत्तस्माद्विलं[illegible]
हमाचरमोचयाशु ॥ १७ ॥ इतिश्रुत्वाजगन्नाथोरघुवीरःकृपांनिधिः॥ भक्तंमोच[illegible]
प्रागात्पुष्पकेणाशुवेगिना ॥१८॥ लक्ष्मणेनानुगेनाथभरतेनसुशोभितम् ॥ मुनिवृं[illegible]
समुख्यैःसमेतंददृशेकपिः ॥ १९ ॥ तमागतंनिजंनाथंवीक्ष्यभूपंसमब्रवीत् ॥ पश्यराजं
न्निजंमोक्तुमायातःकृपयाहरिः ॥३०॥ अनेकेमोचिताःपूर्वंस्मरणात्सेवकानिजाः ॥ त
थामांपाशतोबद्धंसंमोचयितुमागतः ॥ २१ ॥ श्रीरामभद्रमायांतंवीक्ष्यासौसुरथःक्षणा
त् ॥ नतयःशतशश्चक्रेभक्तिपूरपरिप्लुतः ॥ २२ ॥ श्रीरामस्तंनिजैर्दोर्भिःपरिरेभेचतुर्भु
जः ॥ मूर्ध्निसिंचन्नश्रुजलैर्हर्षाद्भक्तंस्वकंमुहुः ॥ २३ ॥ उवाचधन्यदेहोसिमहत्कर्मकृतं

रदवर्ष्मभिः ॥ वेगात्संताडयामासदारयन्सुरथंनखैः ॥६॥ तमप्याशुबबंधास्त्राद्रामसंज्ञा
त्सुदारुणात् ॥ बद्धःकपिवरोमेनेसुरथंरामसेवकम् ॥ ७॥ गजोयथायसमयींशृंखलांपा
दलंबिताम् ॥ प्राप्यकिंचिन्नवैकर्तुंशक्नोतिसतथाह्यभूत् ॥ ८ ॥ जितंतेनमहाराज्ञासुरथे
नसुपत्रिणा ॥ सर्वान्वीरान्रथेस्थाप्यययौस्वनगरंप्रति ॥ ९ ॥ गत्वासभायांसुमहान्बद्धं
मारुतिमब्रवीत् ॥ स्मरश्रीरघुनाथंत्वंदयालुंभक्तपालकम् ॥ १० ॥ यथात्वांबंधनात्सद्यो
मोचयिष्यतिसुष्ठुधीः ॥ नान्यथायुतवर्षैणमोचयिष्यामिबंधनात् ॥११॥ इत्युक्त[illegible]क
र्ण्यसमीरजस्तदासुबद्धमात्मानमवेक्ष्यवीरान् ॥संमूर्च्छिताञ्छत्रुशराभिघातपीडा[illegible]
न्बंधनमुक्तयेस्मरत् ॥ १२॥ श्रीरामचंद्रंरघुवंशजातंसीतापतिंपंकजपत्रनेत्रं॥स्वमु[illegible]ये
बंधनतःकृपालुंसस्मारसर्वैःकरणैर्विशोकैः ॥ १३ ॥ ॥ हनूमानुवाच ॥ ॥ हानाथ[illegible]
रवरोत्तमहादयालोसीतापतेरुचिरकुंतलशोभिवक्त्र॥भक्तार्तिदाहकमनोहररूपधारि[illegible]
बंधनात्सपदिमोचयमाविलंबम् ॥ १४॥संमोचितास्तुभवतागजपुंगवाद्यादेवाश्चद[illegible]

पुंखसमन्वितम् ॥ ६५ ॥ सबाणोधनुषोन्मुक्तःशत्रुघ्नेनपथिस्थितः ॥ छिन्नोप्यग्र[illegible]
नाशुहृदयेसमपद्यत ॥ ६६ ॥ तेनबाणेनसंमूर्च्छ्यपपातस्यंदनोपरि ॥ ततोहाहाकृतंसै[illegible]
भग्नंसर्वंपराद्रवत् ॥ ६७ ॥ सुरथोजयमापेदेसंग्रामेरामसेवकः ॥ दशवीरादशसुतैर्मू[illegible]
ताःपातिताःक्वचित् ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसं[illegible]
रामाश्वमेधेसुरथविजयोनामद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ॥ ❀ ॥ ॥ [illegible]
॥ शेषउवाच ॥ ॥ सुग्रीवस्तुतत्कटकंभग्नंवीक्ष्यरणांगणे ॥ स्वामिनंमूर्च्छितंवापिय[illegible]
योद्धुंनृपंप्रति ॥ १ ॥ आगच्छभूपसर्वान्नोमूर्च्छयित्वाकुतोभवान् ॥ गच्छतिक्षिप्रमांदे
हियुद्धंरणविशारद ॥ २ ॥ एवमुक्त्वानगंकंचिद्दिशातंशाखयायुतम् ॥ उत्पाट्यप्राहरत्त
स्यमस्तकेबलसंयुतः ॥ ३ ॥ तेनप्रहारेणमहाबलोनृपःसंवीक्ष्यसुग्रीवमथोस्वचापे ॥ बा
णान्समाधायशितान्सरोषो जघानवक्षस्यतिपौरुषोबली ॥ ४ ॥ तान्बाणान्व्यधमत्सर्वा
न्सुग्रीवःसहसाहसन् ॥ ताडयामासहृदयेसुरथंसुमहाबलः ॥ ५ ॥ पर्वतैःशिखरैश्चैवनगैर्द्दि

गिनीदत्तमस्त्रंधनुषिसंदधे ॥ मोहनंसर्ववीराणांनिद्राप्रापकमद्भुतम् ॥ ५५॥ तन्मोहनं
महास्त्रंसवीक्ष्यराजाहरिंस्मरन् ॥ जगादशत्रुघ्नमयंसर्वशस्त्रास्त्रकोविदः ॥५८ ॥ मोहित
स्यममश्रीमद्रामस्यस्मरणेनह ॥ नान्यन्मोहनमाभातिममापिभयतापदम् ॥ ५७ ॥ इ
त्युक्तवतिवीरेतुमुमोचसमहास्त्रकम् ॥ तेनबाणेनसंछिन्नंपपातरणमंडले ॥५८॥ तन्मो
हनंमहास्त्रंतुनिष्फलंवीक्ष्यभूमिपे ॥ अत्यंतंविस्मयंप्राप्यबाणंधनुषिसंदधे ॥५९॥ ल
वणोयेननिहतोमहासुरविमर्दनम् ॥ तंबाणंचापआधत्तघोरंकान्त्यानलप्रभम् ॥ ६[illegible]॥
तंवीक्ष्यराजाप्रोवाचबाणोयमसतांहृदि ॥ लगतेरामभक्तस्यसंमुखेऽपिनभात्यस[illegible]॥
॥ ६१ ॥ इत्येवंभाषमाणंतुबाणेनानेनशत्रुहा ॥ विव्याधहृदयेक्षिप्रंवन्हिज्वालास[illegible]भ
भम् ॥ ६२॥ तेनबाणेनदुःखार्तोमहापीडासमन्वितः ॥ रथोपस्थेक्षणंमूर्च्छामवापप[illegible]।
पनः ॥ ६३ ॥ तत्क्षणात्तांव्यथांतीर्त्वाजगामारिपुमग्रतः ॥ सहस्वैकंप्रहारंमेकुत्रया[illegible]
माग्रतः ॥ ६४ ॥ एवमुक्त्वामहासंख्येबाणमाधत्तसायके ॥ ज्वालामालापरीतांगं[illegible]

युद्धंविधायसुमहद्द्राङ्गासहमहामतिः ॥४४॥ पुष्कलेपतितेराजाशत्रुघ्नःशत्रुतापनः ॥
रथंप्रतिसंक्रुद्धोजगामस्यंदनस्थितः ॥ ४५॥ उवाचसुरथंभूपंरामभ्राताममहाबलः ॥ त
यामहत्कृतंकर्मयद्बद्धःपवनात्मजः ॥ ४६॥ पुष्कलोपिमहावीरस्तथान्येममसैनिका
पातिताःप्रधनेघोरेमहाबलपराक्रमाः ॥ ४७ ॥ इदानींतिष्ठमद्वीरान्पातयित्वारणांगणे
कुत्रयास्यसिभूमीशसहस्वममसायकान् ॥ ४८ ॥ इत्थमाश्रुत्यवीरस्यभाषितंसुरथो
ली ॥ जगादरामपादाब्जंदधच्चेतसिशोभनम् ॥ ४९.॥ मयातेपातिताःसंख्येवीरामरुत
जोन्मुखाः ॥ इदानींपातयिष्यामित्वामपिप्रधनांगणे ॥ ५० ॥ स्मरस्वरामंयोवीरःस्व
मागत्यप्ररक्षति ॥ अन्यथाजीवितंनास्तिमत्पुरःशत्रुतापन ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वाबाणसाह
स्रैस्तंजघानमहीपतिः ॥ शत्रुघ्नंशरसंघातपंजरेन्यदधात्परम् ॥ ५२ ॥ शत्रुघ्नःशरसंघातं
मुंचंतंवन्हिदैवतम् ॥ अस्त्रंमुमोचदाहार्थंशराणांनतपर्वणाम् ॥ ५३ ॥ तदस्त्रमुक्तमालो
क्यराजावैसुरथोमहान् ॥ वारुणास्त्रेणशमयन्विव्याधशरकोटिभिः ॥ ५४ ॥ तदातद्यो

संधयंतंज
दृष्ट्वारामंसस्मारभूमिपः ॥ ३३ ॥ स्मृत्वादाशरथिंरामंरामास्त्रंस्वशरासने ॥ संधयंतंज
गादेदंबद्धोसिकपिपुंगव ॥ ३४ ॥ श्रुत्वातत्प्रक्रमेद्यावत्तावद्बद्धोरणांगणे ॥ राज्ञारामास्त्र
तोवीरोहनुमान्रामसेवकः ॥ ३५ ॥ उवाचभूपंहनुमान्किंकरोमिमहीभुज ॥ मत्स्वाम्य
स्त्रेणसंबद्धोनान्येनप्राकृतेनवै ॥३६॥ तन्मानयामिभूपालनयस्वस्वपुरंप्रति ॥ मोचयि
ष्यतिमत्स्वामीआगत्यसदयानिधिः ॥ ३७ ॥ बद्धेसमीरजेक्रुद्धःपुष्कलोभूमिपंययौ॥
तंपुष्कलंसमायांतंविव्याधवसुभिःशरैः ॥ ३८॥ अनेकबाणसाहस्रैर्निजघाननृपंबली॥
राज्ञानेकेशरास्तस्यछिन्नाःप्रधनमंडले ॥३९॥ एवंसमरसंक्रुद्धेसुरथेपुष्कलेतथा ॥ बाणै
र्व्याप्तंजगत्सर्वंस्थास्नुभूयश्चरिष्णुच ॥४०॥ तेषांरणोद्यमंवीक्ष्यमुमुहुःसर्वसैनिकाः॥म
नवानांतुकावार्ताक्षणात्वासंसमीयुषां ॥ ४१ ॥ अस्त्रप्रत्यस्त्रविगमैर्महामंत्रपरिस्तुतैः
बभूवतुमुलंयुद्धंवीराणांरोमहर्षणम् ॥ ४२ ॥ तदाप्रकुपितोराजानाराचंतुसमाददे ॥ वि
नत्तियावत्सशरंतावल्लघ्मोत्हदिक्षुतः ॥ ४३ ॥ मूर्च्छांप्रापमहातेजापुष्कलोमहदद्भुतम्

नम् ॥ २२ ॥ अन्यंरथंसमास्थायययौराजामहाबलः ॥ बभंजतंरथंवेगान्मारुतिःकुपि
तांगकः ॥ २३ ॥ भग्नंतंस्यंदनंवीक्ष्यसुरथोन्यंसमाश्रितः ॥ भग्नःसतेनसहसाहयसारथि
संयुतः ॥ २४ ॥ एवमेकोनपंचाशद्रथाभग्नाहनूमता ॥ तत्कर्मवीक्ष्यराजापिविसिस्माय
ससैनिकः ॥ २५ ॥ कुपितःप्राहकीशेंद्रंधन्योसिपवनात्मज ॥ पराक्रमन्निदंकर्मनकर्तान्
करिष्यति ॥ २६ ॥ क्षणमेकंप्रतीक्षस्वयावत्सज्यंधनुस्त्वहम् ॥ करोमिपवनोद्भूतरामप
दाब्जषट्पद ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वाचापमात्तज्यंकृत्वारोषपरिप्लुतः ॥ अस्त्रंपाशुपतंनामसंद
धेशरउल्बणे ॥ २८ ॥ ततोभूताश्चवेतालाःपिशाचायोगिनीमुखाः ॥ प्रादुर्बभूवुःसहसा
भीषयंतःसमीरजम् ॥ २९ ॥ कपिःपाशुपतैरस्त्रैर्बद्धोलोकैरभीक्षितः ॥ हाहेतिचवदंत्येते
यावत्तावत्समीरजः ॥ ३० ॥ स्मृत्वारामंस्वमनसात्रोटयामासतत्क्षणात् ॥ समुक्तगात्रः
सहसायुयुधेसुरथंनृपम् ॥ ३१ ॥ तंमुक्तगात्रंसंवीक्ष्यसुरथःपरमास्त्रवित् ॥ महाबलंमन्य
मानोब्राह्ममस्त्रंसमाददे ॥ ३२ ॥ मारुतिर्ब्राह्ममस्त्रंतुनिर्जगालहसन्बली ॥ तन्निर्गीर्णंनृपो

क्तानगणय्याथवाणान्शोणितपातिनः ॥ करेजग्राहकोदंडंसज्जंशरसमन्वितम् ॥ १२ ॥
गृहीत्वाकरयोश्चापंवभंजकुपितःकपिः॥चीत्कुर्वंस्त्रासयन्वीरान्नखैर्दीर्णान्सृजन्भटान्॥
॥ १३ ॥ तेनभग्नंधनुर्दृष्ट्वास्वकीयंगुणसंयुतम् ॥ अपरंधनुरादत्तमहद्गुणविशोभितम् ॥
॥१४॥ तच्चापिजगृहेरोषात्कपिश्चापंबभंजतत् ॥ अन्यच्चापंसमादत्ततद्बभंजमहाबलः
॥ १५॥ तस्मिंश्चापेप्रभग्नेपिसोन्यद्धनुरुपाददत्॥सोपिचापंबभंजाशुमहावेगसमन्वितः
॥१६॥एवंराज्ञस्तुचापानामशीतिर्विदलीकृता॥क्षणेक्षणेमहारोषात्कुर्वन्नादाननेकधा ॥
॥ १७॥ तदात्यंतंप्रकुपितःशक्तिमुग्रामथाददे ॥ शक्त्यासताडितोवीरःपपातक्षणमुत्सुक
॥ १८ ॥ उत्थायस्यंदनंराज्ञोजग्राहकुपितोभृशम् ॥ उड्डीनस्तंगृहीत्वातुसमुद्रमतिवेगत
॥ १९ ॥ तमुड्डीनंसमालक्ष्यसुरथःपरवीरहा ॥ ताडयामासपरिघैर्हृदिमारुतिमुद्यतम्
॥ २० ॥ मुक्तस्तेनरथोदूराच्चूर्णीभूतोभवत्क्षणात् ॥ सोन्यंरथंसमारुह्यययौवेगात्सम
जम् ॥ २१ ॥ हनुमांस्तद्रथंपुच्छेसंवेष्ट्यप्रधनांगणे॥हयसारथिसंयुक्तंबभंजसपता

नेस्थितः ॥ १ ॥ कपींद्रमाजुहावाथसुरथःकोपसंयुतः ॥ निःश्वासवेगंसमुंचन्महावत
समन्वितः ॥ २ ॥ आव्हयानंनृपंदृष्ट्वानिजंवीरःकपीश्वरः ॥ जगामतंमहावीरोमहावे
समन्वितः ॥ ३ ॥ तमागतंहनूमंतंतृणीकुर्वंतमुद्भटान् ॥ उवाचसुरथोराजामेघगंभीरसु
स्वरः ॥ ४ ॥ ॥ सुरथउवाच ॥ ॥ धन्योसिकपिवर्यत्वंमहाबलपराक्रमः ॥ येनराममं
हत्कृत्यंकृतंराक्षसकेपुरि ॥ ५॥ त्वंरामचरणस्यासिसेवकोभक्तिसंयुतः ॥ त्वयावीरेणम
त्पुत्रःपातितश्चंपकोबली ॥ ६ ॥ इदानींत्वांतुसंबध्यगंतास्मिनगरेमम ॥ यत्नात्तिष्ठकपी
शेशसत्यमुक्तंमयास्मृतम् ॥७॥ इतिभाषितमाकर्ण्यसुरथस्यकपीश्वरः ॥ उवाचधीरया
वाण्यारणेवीरैकभूषिते ॥ ८ ॥ ॥ हनुमानुवाच ॥ ॥ त्वंरामचरणस्मारीवयंरामस्यसे
वकाः ॥ बध्नासिचेन्मांप्रसभंमोचयिष्यतिमत्प्रभुः ॥९॥ कुरुवीरभवत्स्वांतस्थितंसत्यं
प्रतिश्रुतम् ॥ रामंस्मरन्वैदुःखांतंयातिवेदावदंत्यदः ॥ १० ॥ ॥ शेषउ० ॥ ॥ इतिब्रुवंतंसु
रथःप्रशस्यपवनात्मजम् ॥ विव्याधबाणैर्बहुभिःशितैःशातेनदारुणैः ॥ ११ ॥ तान्मु

चित्रमभूदिदम् ॥ ६३ ॥ स्वमुक्तास्ताःशिलाःसर्वाश्चूर्णितावीक्ष्यमारुतिः ॥ चुकोपहृदये
त्यंतंबहुवीर्यमितिस्मरन् ॥ ६४ ॥ आगत्यचकरेधृत्वानभस्युत्पतितःकपिः ॥ तावद्ययौ
नेत्रपथादुपरिक्षिप्रवेगवान् ॥ ६५ ॥ चंपकस्तंहनूमंतंयुयुधेनभसिस्थितः ॥ बाहुयुद्धेनम
हताताडितःकपिपुंगवः ॥ ६६ ॥ चुकोपमानसेवीरोगर्वपर्वतदारुणः ॥ पदाधृत्वाचंपकंतं
ताडयामासभूतले ॥ ६७ ॥ ताडितोसौकपींद्रेणक्षणादुत्थायवेगवान् ॥ हनूमंतंतुलांगूलेधृ
त्वाबभ्रामसर्वतः ॥ ६८ ॥ कपींद्रस्तद्बलंवीक्ष्यहसन्पादेग्रहीत्पुनः ॥ भ्रामयित्वाशतगुणं
गजोपस्थेह्यपातयत् ॥ ६९ ॥ पपातभूमौसुबलोराजसूनुःसचंपकः ॥ मूर्च्छितोवीरभूप
ह्यमलंकुर्वन्रणांगणम् ॥ ७० ॥ तदाहाहेतिवैलोकाश्चुक्रुशुश्चंपकानुगाः ॥ पुष्कलंमोच
यामासबद्धंचंपकपाशतः ॥ ७१ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखण्डेशेषवात्स्यायनसं
वादेरामाश्वमेधेपुष्कलमोचनंनामएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥❀॥ ॥❀
॥ शेषउवाच ॥ ॥ चंपकंपतितंदृष्ट्वासुरथःक्षत्रियोबली ॥ पुत्रदुःखपरीतांगोजगामस्यं

हनूमंतमुवाचह ॥ केनवीरेणमेभग्नंबलंवीरैरलंकृतम् ॥५३॥ तदोवाचमहीनाथपुष्कल
परवीरहा ॥ बद्ध्वानयतिवीरोसौचंपकःस्वपदोद्धुरः ॥५४॥तस्येदृग्वाक्यमाकर्ण्यशत्रुघ्न
कोपसंयुतः ॥ उवाचपवनोद्भूतंमोचयाशुनृपात्मजात् ॥ ५५ ॥ महाबलःसुतस्यास्यव
द्धायःपुष्कलंभटम् ॥ तस्मान्मोचयवीराद्यकथंतिष्ठसिचाहवे ॥५६॥ एतद्वाक्यंसमाक
र्ण्यहनूमानोमितिब्रुवन् ॥ जगामतंमोचयितुंपुष्कलंचंपकाद्भटात् ॥५७॥ हनुमंतमथा
लोक्यतंमोचयितुमागतम् ॥ बाणैःशतैश्चसाहस्रैर्जघानपरकोपनः ॥ ५८ ॥ बाणांस्ता
न्सबभंजाशुमुक्तांस्तेनमहात्मना ॥ पुनरप्येनमेवाशुबाणान्मुंचन्महानभूत् ॥ ५९ ॥ ता
न्सर्वांश्चूर्णयामासनाराचान्वैरिमोचितान् ॥ शालंकरेसमाधृत्यजघाननृपनंदनम् ॥
॥ ६० ॥ शालंतेनविनिर्मुक्तंतिलशःकृतवान्बली ॥ गजोहनूमतामुक्तोनृपनंदनमस्तके
॥ ६१ ॥ सोप्याहतश्चंपकेनमृतोभूमौपपातसः ॥ शिलाःसंमोचयामासहनूमान्परमास्त्र
वित् ॥ ६२ ॥ चंपकस्तुशिलाःसर्वाःक्षणाच्चूर्णितवान्भृशम् ॥ बाणयंत्रिकयाबद्धन्मह

स्त्रवित् ॥ ततोत्यंतंप्रकुपितःशरवृष्टिमथाकरोत् ॥४२॥ शरवृष्टिंसमायांतींमत्वाचंपकवी
रहा ॥ साधुसाधुप्रशंसंस्तंपुष्कलंसमताडयत् ॥ ४३ ॥ पुष्कलश्चंपकंदृष्ट्वामहावीर्यसम
न्वितम् ॥ ब्रह्मणोस्त्रंसमाधत्तस्वेचापेसर्वशस्त्रवित् ॥ ४४ ॥ तेनमुक्तंमहाशस्त्रंप्रजज्वाल
दिशोदश ॥ खंरोदसींव्याप्यविश्वंप्रलयंकर्तुमुद्यतम् ॥ ४५ ॥ चंपकोमुक्तमस्त्रंतदृष्ट्वासर्वा
स्त्रकोविदः ॥ तत्संहर्तुंतदेवास्त्रंमुमोचरिपुमुद्यतम् ॥ ४६ ॥ द्वयोरेकतमंतेजःप्रलयंमेनिरे
जनाः ॥ संजहारतदास्त्रास्त्रमेकीभूतंपरास्त्रकम् ॥ ४७ ॥ तत्कर्मचाद्भुतंदृष्ट्वापुष्कलस्तिष्ठ
तिष्ठच ॥ ब्रुवन्शरानमोघांस्तुचंपकंसकुधाहनत् ॥ ४८ ॥ चंपकस्तान्शरान्मुक्तानगण
य्यमहामनाः ॥ रामास्त्रंप्रमुमोचाथपुष्कलंप्रतिदारुणम् ॥४९॥ तन्मुक्तमस्त्रमालोक्यच
पकेनमहात्मना ॥ छेत्तुंयावन्मनश्चक्रेतावद्बद्धस्तःशरेणसः ॥ ५० ॥ बद्धश्चंपकवीरेणर
स्वेस्थापितःपुनः ॥ पुरंप्रेषयितुंतावन्मनश्चक्रेमहामनाः ॥ ५१ ॥ हाहाकारोमहानासीद्
द्धेपुष्कलसंज्ञिके ॥ शत्रुघ्नंप्रययुर्योधाःपलायनपरायणाः ॥५२॥ भग्नांस्तान्वीक्ष्यशत्रुघ्नं

श्चिच्छेदमहावीरःपुष्कलःप्रधनांगणे ॥ शरांधकारंसर्वत्रमुंचन्बाणाञ्छिलाशितान् ॥
॥ ३२ ॥ स्वबाणच्छेदनंदृष्ट्वाकृतंवीरेणचंपकः ॥ आव्हयामासबलिनंपुष्कलंकोपपूरि
तः ॥ ३३ ॥ माप्रयाहिरणंत्यक्त्वेतिब्रुवन्समरेपुनः ॥ पुष्कलंहृदयेबाणैर्विव्याधदशभि
शैरः ॥ ३४ ॥ तेबाणाःपुष्कलस्यास्यहृदयेतीव्रवेगिनः ॥ आगत्यसुभृशंलग्नाःशोणितंप
पुरूर्जितं ॥ ३५ ॥ तैर्बाणैर्व्यथितोवीरःशरान्पंचसमाददे ॥ सुतीक्ष्णाग्रान्महाकोपाद्दार
यन्पर्वतानिव ॥ ३६ ॥ तेबाणास्तस्यबाणाश्चपरस्परमथोर्जिताः ॥ आकाशेरचिताश्छि
न्नाःशतधाराजसूनुना ॥ ३७ ॥ छित्त्वाबाणान्सुतीक्ष्णाग्रान्सुरथांगोद्भवोबली ॥ बाणा
न्शतंसमाधत्तपुष्कलंताडितुंहृदि ॥ ३८ ॥ तेबाणाःशतधाच्छिन्नाःपुष्कलेनमहात्म
ना ॥ अपतन्समरोपांतेशरवेगप्रपीडिताः ॥ ३९ ॥ तदातत्सुमहत्कर्मदृष्ट्वाराज्ञःसुतोबली
सहस्रेणशराणांचताडयन्वक्षसिस्फुटं ॥ ४० ॥ तानप्याशुप्रचिच्छेदपुष्कलःपरमास्त्रवि
त् ॥ पुनरप्याशुस्वेचापेसमाधत्तायुतंशरान् ॥ ४१ ॥ तानप्याशुप्रचिच्छेदपुष्कलःपरमा

॥ चंपकउवाच ॥ ॥ ननाम्नानकुलेनेदंयुद्धमत्रभविष्यति ॥ तथापितववक्ष्येहंस्वनाम
बलपूर्वकम् ॥२२॥ ममभाताराघवेशोमात्पिताराघवःस्मृतः ॥ ममबंधूरामचंद्रःस्वजनो
ममराघवः ॥ २३ ॥ मन्नामरामदासश्चसदारामस्यसेवकः ॥ तारयिष्यतिमांयुद्धेरामोभ
क्तकृपाकरः ॥२४॥ लोकानांमतमास्थायप्रब्रवीमितवाधुना ॥ सुरथस्यसुतश्चाहंमाता
वीरवतीमम ॥ २५ ॥ मन्नामयोमधौसर्वाञ्छोभनान्विदधातिवः ॥ मधुपायंरसावासं
त्यजंतिमधुमोहिताः ॥ २६ ॥ वर्णेनस्वर्णसदृशोमध्येलिंगवपुर्धरः ॥ तदाख्ययाभिधां
वीरजानीहिममोहिनीम् ॥ २७ ॥ युध्यस्वबाणैःप्रधनेनकोजेतुंहिमांक्षमः ॥ इदानींद
र्शयिष्यामिस्वपराक्रममद्भुतम् ॥ २८ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिश्रुत्वामहद्वाक्यंपुष्क
लोहृदितोषितः ॥ तंदुर्जयंमन्यमानःशरान्मुंचन्रणेभवत् ॥ २९ ॥ शरसंघंप्रमुंचंतंकोपि
शःपुष्कलोरथी ॥ पंचकःकोपसंयुक्तोधनुःसज्यमथाकरोत् ॥ ३० ॥ मुमोचनिशित
न्बाणान्वैरिवृंदविदारणान् ॥ स्वनामचिह्नितान्स्वर्णपुंखभागसमन्वितान् ॥ ३१ ॥ तां

त्येयावत्तावन्नृपात्मजाः ॥ रणांगणेधनूंष्यद्धास्फारयामासुरुद्धताः ॥ ११ ॥ तान्वीक्ष्य
योधाःसुबलाःपुष्कलाद्यारणोत्कटाः॥अभिजग्मुःस्यंदनैःस्वैर्धनुर्बाणकरामताः॥१२॥
चंपकेनमहावीरःपुष्कलःपरमास्त्रवित् ॥ द्वैरथेनैवयुयुधेमहावीरेणशालिना ॥ १३ ॥ मो
हकंयोधयामासजानकिःसकुशध्वजः ॥ रिपुंजयेनविमलोदुर्वारेणसुबाहुकः ॥१४ ॥ प्र
तापिनाप्रतापाग्र्योबलमोदेनचांगदः ॥ हर्यक्षेणनीलरत्नःसहदेवेनसत्यवान् ॥ १५ ॥ रा
जावीरमणिर्भूरिदेवेनयुयुधेबली ॥ असुतापेनचोग्राश्वोयुयुधेबलसंयुतः ॥ १६ ॥ द्वैर
थंतुमहद्युद्धमकुर्वन्युद्धकोविदाः ॥ सर्वेशस्त्रास्त्रकुशलाःसर्वेयुद्धविशारदाः ॥ १७ ॥ एवंप्र
वृत्तेसंग्रामेसुरथस्यसुतैस्तदा ॥ अत्यंतंकदनंतत्रबभूवमुनिसत्तम ॥ १८ ॥ पुष्कलश्चंप
कंप्राहकिंनामासिनृपात्मज ॥ धन्योसियोमयासार्धंरणमध्यमुपेयिवान् ॥ १९ ॥ इदा
नींतिष्ठकिंयासिकथंतेजीवितंभवेत् ॥ एहियुद्धंमयासार्धंसर्वशस्त्रास्त्रकोविद ॥ २० ॥ इ
त्यभिव्याहृतंतस्यश्रुत्वाराजात्मजोबली॥चगादपुष्कलंवीरोमेघगंभीरयागिरा॥२१॥

॥ शेषउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वाभाषितंतस्यसुरथस्यांगदाननात् ॥ सज्जीभूतारणेसर्वेरथ
स्थारणकोविदाः ॥ १ ॥ पटहानांनिनादोभून्भेरीनादस्तथैवच ॥ वीराणांगर्जनानादाप्रादु
र्भूतारणांगणे ॥ २ ॥ रथचीत्कारशब्देनगजानांबृंहितेनच ॥ व्याप्तंतत्सकलंविश्वंदिवं
यातोमहारवः ॥ ३ ॥ रणोत्साहेनसंयुक्तावीरारणविशारदाः ॥ कुर्वंतिविविधान्नादान्का
तरस्यभयंकरान् ॥ ४ ॥ एवंकोलाहलेवृत्तेसुरथोनामभूमिपः ॥ स्वसुतैःसैनिकैश्चाथवृ
तःप्रायाद्रणांगणे ॥ ५ ॥ गजैरथैर्हयैःपत्तिव्रजैःपूर्णांतुमेदिनीम् ॥ कुर्वन्समुद्रइवतांप्लाव
यन्ददृशेभटैः ॥ ६ ॥ शंखनादेनसंघुष्टंजयनादैस्तथैवच ॥ वीक्ष्यतंप्रधनोद्युक्तंसुमतिंप्राह
भूमिपः ॥ ७ ॥ ॥ शत्रुघ्नउवाच ॥ ॥ एषराजासमायातोमहासैन्यपरीवृतः ॥ अत्रयत्कृ
त्यमस्माकंतद्वदस्वमहामते ॥ ८ ॥ ॥ सुमतिरुवाच ॥ ॥ योद्धव्यमत्रबहुभिर्वीरैरणवि
शारदैः ॥ पुष्कलादिभिरत्युग्रैःसर्वशस्त्रास्त्रकोविदैः ॥ ९ ॥ राज्ञासहसमीरस्यपुत्रःपरमशौ
र्यवान् ॥ युद्धंकरोतुसुबलःपरयुद्धविशारदः ॥ १० ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ ब्रुवत्येवंमहाम

ज्ञात्वागच्छशत्रुघ्नंक्ष्मापालुंपुत्रकैर्युतः ॥४९॥ वाहंसमर्प्यगंतासिरामंराजीवलोचनम्
दृष्ट्वाकृतार्थींकुरुषेस्वांगानिजन्तुनासह ॥ ५० ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ राजाप्रोवाचतंदू
प्रब्रुवंतमनेकधा ॥ एतान्दर्शयसिक्षिप्रंसर्वैनममगोचराः ॥ ५१ ॥ यादृशंमद्बलंदूततादृश
नहनूमतः ॥ योरामंपृष्ठतःकृत्वाप्रागाद्यागस्यपालने ॥ ५२ ॥ यद्यहंमनसावाचाकर्मणा
कुहकान्वितः ॥ भजामिरामंतर्ह्याशुदर्शयिष्यतिस्वांतनुम् ॥ ५३ ॥ अन्यथाहनुमन्मु
ख्यावीराबध्नंतुमांबलात् ॥ गृण्हंतुवाहंतरसारामभक्तिसमन्विताः ॥ ५४ ॥ गच्छत्वंनृप
शत्रुघ्नंकथयस्वममोदितम् ॥ सज्जीभवंतुसुभटाएषयामिरणेबली ॥ ५५ ॥ सविचार्यय
थायुक्तंकरिष्यतिरणांगणे ॥ मोचयंतुमहावाहंनवामामाददंतुते ॥५६॥ ॥ शेषउवाच॥
इतिश्रुत्वास्मितंकृत्वाययौवीरोयतोनृपः ॥ गत्वानिवेदयामासयथोक्तंसुरथेनवै ॥५७॥
॥ इतिश्रीपद्मपुराणे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे अंगदस्यदूतत्ववा
क्यंनामपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ❁ ॥

येनलंकापतिर्नाशंप्रापितोलीलयाक्षणात् ॥ तस्याश्वंयागयोग्यंतुहृत्वाकुत्रगमिष्यसि
॥ २९ ॥ ॥शेषउवाच॥ ॥इत्यादिभाषमाणंतुप्रत्युवाचमहीश्वरः ॥ सर्वंतथ्यंब्रवी
षित्वंनानृतंतवभाषितम् ॥३०॥ परंशृणुष्वमद्वाक्यंशत्रुघ्नपदसेवक ॥ मयाधृतोमहान
श्वोरामचंद्रस्यधीमतः ॥ ३१ ॥ नमोक्ष्येसर्वथावाहंशत्रुघ्नादिभयादहम् ॥ चेद्रामःस्वय
मागत्यदर्शनंदास्यतेमम ॥ ३२ ॥ तदाहंचरणौनत्वादास्यामिसुतसंयुतः ॥ सर्वराज्यंकुटुं
बंचधनंधान्यंबलंबहु॥३३॥ क्षत्रियाणामयंधर्मोस्वामिनापिविरुद्ध्यते ॥ धर्मेणयुद्धंत
त्रापिराममदर्शनमिच्छता ॥ ३४ ॥ शत्रुघ्नादीन्प्रवीरांस्तानधुनाहंक्षणादपि ॥ जित्वाबध्ना
मिमद्गेहेनोचेद्रामःसमाव्रजेत् ॥ ३५ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिश्रुत्वांगदोधीमाञ्जहा
सनृपतिंतदा ॥ उवाचचमहद्वाक्यंमहाधैर्यसमन्वितम् ॥ ३६ ॥ ॥ अंगदउवाच ॥ ॥
बुद्धिहीनःप्रवदसिवृद्धत्वात्संगतातव ॥ यत्त्वंशत्रुघ्ननृपतिंधिक्करोषिधियाबली ॥ ३७ ॥
योमांधातृरिपुंदैत्यंलवणंलीलयावधीत् ॥ येनानेकंजिताःसंख्येवैरिणःप्रबलोद्धताः ॥

नंवीरसंयुतं ॥ १८ ॥ रामस्यदौत्यंलंकायांरावणंप्रतियत्कृतम् ॥ तथैवकुरुभूयिष्ठबलसं
युतबुद्धिमन् ॥ १९ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वांगदोवीरओमितिप्रोच्यभूमिपम् ॥
जगामसंसदोमध्येवीरश्रेणिसमन्विते ॥ २० ॥ ददर्शसुरथंभूपंतुलसीमंजरीधरम् ॥ राम
भद्रंरसनयाब्रुवंतंसेवकान्निजान् ॥ २१ ॥ राजापिदृष्ट्वाप्लवगंमनोहरवपुर्धरम् ॥ शत्रुघ्नदूतं
मत्वापिवालिजंप्रत्यभाषत ॥ २२ ॥ ॥ सुरथउवाच ॥ ॥ प्लवगाधिपकस्मात्त्वमागतो
त्रकथंभवान् ॥ ब्रूहिमेकारणंसर्वंयथाज्ञात्वाकरोमितत् ॥ २३ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इति
संभाषमाणंतंप्रत्युवाचकपीश्वरः ॥ विस्मयन्चेतसिभृशंरामसेवाकरंनृपम् ॥ २४ ॥ जा
नीहिमांनृपश्रेष्ठवालिपुत्रंहरीश्वरम् ॥ शत्रुघ्नेनचदूतत्वेप्रेषितोभवतोंऽतिकम् ॥ २५ ॥ से
वकःकश्चिदागत्यधृतोश्वोममसांप्रतं ॥ अज्ञानतोमहान्याय्यंकुर्वद्भिःसहसानृप ॥ २६ ॥
तदश्वंसहराज्येनंसहपुत्रैर्मुदान्वितः ॥ शत्रुघ्नंयाहिचरणेपतित्वासुप्रदेहिच ॥ २७ ॥ नो
चेच्छत्रुघ्ननिर्मुक्तनाराचैःक्षतविग्रहः ॥ पृथ्वीतलमलंकुर्वन्शयिष्यासिविशीर्षकः ॥ २८

हरं॥ अस्मिन्वसतिधर्मात्मासुरथः क्षत्रियोबली॥८॥नित्यंधर्मपरोरामचरणद्वंद्वसेवकः॥ मनसाकर्मणावाचाहनूमानिवसेवकः ॥ ९ ॥ चरितान्यस्यशतशोवर्ततेधर्मकारणे॥ महाबलपरीवारःसुरथःसर्वशोभनः॥ १० ॥ महद्युद्धंभवत्यत्रहतश्चेद्वाहसत्तमः॥ अनेके प्रपतिष्यंतिवीरारणविशारदाः॥ ११ ॥ एवमुक्तंसमाश्रुत्यशत्रुघ्नःसचिवंप्रति॥ उवाचपुनरप्येवंवचनंवदतांवरः॥ १२ ॥ ॥ शत्रुघ्नउवाच॥ ॥ कथमत्रप्रकर्तव्यंरामाश्वोनेन चेद्धृतः॥ नायातियोद्धुंप्रबलंकटकंवीरसेवितम्॥ १३ ॥ ॥ सुमतिरुवाच॥ ॥ दूतःप्रेष्योमहाराजराजानंप्रतिवाग्मिकः॥ यद्वाक्येनसमायातिबलेनबलिनांवरः॥ १४॥ नो चेदज्ञानतोवाहोधृतःकेनापिमानिना॥ अर्पयिष्यतिनःसाधुमश्वंक्रतुवरंशुभम्॥ १५॥ इतिश्रुत्वातुतद्वाक्यंशत्रुघ्नोबुद्धिमान्बली॥ अंगदंप्रत्युवाचेदंवचनंविनयान्वितम्॥ १६॥ ॥ शत्रुघ्नउवाच॥ ॥ याहित्वंनिकटस्थेवैसुरथस्यमहापुरे॥ दूतत्वेनततोगत्वाप्रब्रूहि नृपतिंप्रति॥ १७ ॥ त्वयाधृतोरामवाहोज्ञानतोऽज्ञानतोपिवा॥ अर्पयतुनवायातुप्रध

मितम् ॥ ६७ ॥ आव्हयामाससुजवैर्वाजिभिःसमलंकृतम् ॥ रणोत्साहेनसंयुक्तःसर्वसै
न्यपरीवृतः ॥ ६८ ॥ सभायांसेवकान्सर्वान्दिशन्नास्तेमहीपतिः ॥ ६९ ॥ ॥ इतिश्रीप०
पाता०रामा०शेषवात्स्यायनसंवादेहयग्रहणंनामएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥
॥ शेषउवाच ॥ ॥ अथरामानुजोवेगात्समागत्यस्वसेवकान् ॥ पप्रच्छकुत्रवाहोसौया
ज्ञिकःसुमनोहरः ॥ १ ॥ तदातेवचनंप्रोचुःशत्रुघ्नंसुमहाबलाः ॥ नजानीमोभटाःकेचिद्ध
यंनीत्वागताःपुरे ॥ २ ॥ वयंचाधिकृताःसर्वेबलिभीराजसेवकैः ॥ अत्रप्रमाणंभगवानि
तिकर्तव्यतांप्रति ॥ ३ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतेषांशत्रुघ्नःकुपितोभृशम् ॥ दशन्रोषात्स्वदशना
न्जिव्हयालेलिहन्मुहुः ॥ ४ ॥ उवाचवीरोमद्वाहंहत्वाकुत्रगमिष्यसि ॥ इदानींपातयेवा
णैःपुरंजनसमन्वितम् ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वासुमतिंप्राहकस्येदंपुटभेदनम् ॥ कोवात्रतस्याधि
पतिर्योमेवाहमजीहरत् ॥ ६ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यभूपतेःको
संयुतम् ॥ जगादमंत्रिःसुगिरास्फुटाक्षरसमन्वितम् ॥ ७ ॥ विद्धीदंकुंडलंनामनगरंसुमन

प्रलोभितोवाग्भिर्बह्वीभिरपिसुव्रत ॥ चलितोसिनरामस्यसेवायाःसाधुसेवितः॥५७
तदाप्रोवाचभूमीशोयमंदृष्ट्वासुतोषितम् ॥ उवाचयदितुष्टोसिदेहिमेवरमुत्तमम् ॥ ५८ ॥
तावन्ममनवैमृत्युर्यावद्रामसमागमः ॥ नभयंमेभवत्त्वोहिकदाचनहिधर्मराट् ॥ ५९ ॥ त
दोवाचयमोभूपंविदातवभविष्यति ॥ सर्वंत्वदीप्सितंतथ्यंकरिष्यतिरघोःपतिः ॥ ६० ॥
इत्युक्त्वांतर्हितोधर्मोजगामस्वपुरंप्रति ॥ प्रशंस्यतस्यचरितंहरिभक्तिपरात्मनः ॥ ६१ ॥
सराजाधार्मिकोरामसेवकःपरयामुदा ॥ गृहीत्वाश्वंप्रत्युवाचसेवकान् हरिसेवकान् ॥
॥ ६२ ॥ मयागृहीतोवाहोसौराघवस्यमहीपतेः ॥ सज्जीभवंतुसर्वत्रयूयंरणविशारदाः ॥
॥ ६३ ॥ इतिप्रोक्तास्तुतेसर्वेभटाराज्ञोमहाबलाः॥सज्जीभूताःक्षणादेवसभायांजग्मुरुत्सु
काः ॥६४ ॥ राज्ञोवीरादशसुताश्चंपकोमोहकस्तथा ॥ रिपुंजयोतिदुर्वारःप्रतापीबलमोद
कः ॥ ६५ ॥ हर्यक्षःसहदेवश्चभूरिदेवःसुतापनः ॥ इतिराज्ञोदशसुताःसज्जीभूतारणांगणे
॥६६॥ यातुमिच्छामकुर्वंस्तेमहोत्साहसमन्विताः॥राजापिस्वरथंचित्रंहेमशोभाविनि

गात्परमंपदं ॥ ब्रह्मापिकर्मणालोकंप्राप्यसत्याख्यमद्भुतं ॥४६॥ अनेकेकर्मणासिद्धाम
रुदादयईशिनः॥कुर्वन्तिभोगसौख्यंचअप्सरोगणसेविताः॥४७॥तस्मात्कुरुष्वयज्ञादी
न्यजस्वकिलदेवताः ॥ यथातेविमलाकीर्तिर्भविष्यतिमहीतले ॥४८॥ इतिश्रुत्वातुतद्वा
क्यंकोपक्षुभितमानसः॥उवाचरामैकमनाविप्रंकर्मविशारदं॥४९॥माब्रूहिकर्मणोवार्तां
क्षयिष्णुफलदायिनीं ॥ गच्छमन्नगरोपांताद्बहिर्लोकविगर्हितः॥५०॥इंद्रःपतिष्यतिक्षि
प्रंपतिष्यत्यपिपद्मजः ॥ नपतिष्यंतिमनुजारामस्यभजनोत्सुकाः ॥५१॥ पश्यध्रुवंचप्र
ह्लादंविभीषणमथाद्भुतं ॥ येचान्येरामभक्तावैकदापिनपतंतिते ॥५२॥ येरामनिंदकादु
ष्टास्तानिमेयमकिंकराः ॥ ताडयिष्यंतिलोहस्यमुद्गरैःपाशबन्धनैः ॥५३॥ ब्राह्मणत्वाद्दे
हदंडंनकुर्यांतेद्विजाधम ॥ गच्छगच्छमदालोकात्ताडयिष्यामिचान्यथा ॥५४॥ इत्थमु
क्तवतिश्रेष्ठभूपेसुरथसंज्ञिते ॥ सेवकाबाहुनाधृत्वानिष्कासयितुमुद्यताः ॥ ५५ ॥ तदाय
मोनिजंरूपंधृत्वालोकैकवंदितम् ॥ प्राहभूपंप्रतुष्टोस्मियाचस्वहरिसेवकः ॥ ५६ ॥ मय

दायमोमुनेरूपंधृत्वाप्रागान्महीश्वरम् ॥३५॥ वल्कलांबरधारीचजटाशोभितशीर्षकः॥
सुरथंतुसभामध्येददर्शहरिसेवकम् ॥ ३६ ॥ तुलसीमस्तकेयस्यवाचिनामहरेःपरम् ॥ ध
र्मकर्मरतांवार्ताश्रावयेत्सुनिजान्जनान्॥३७॥तदामुनिंनृपोदृष्ट्वातपोमूर्तिमिवस्थितं ॥
ववंदेचरणौतस्यपाद्यादिकमथाकरोत् ॥३८॥ सुखोपविष्टंविश्रांतंमुनिंप्राहनृपाग्रणीः॥
धन्यमद्यजनुर्मह्यंधन्यमद्यगृहंमम ॥३९॥ कथाःसंकथ्यतांमह्यंरामस्यविविधावाराः॥
याःशृण्वतांपापहानिर्भविष्यतिपदेपदे॥४०॥ इत्थमुक्तंसमाकर्ण्यजहाससमुनिर्भृशम्॥
दंतान्प्रदर्शयन्सर्वांस्तालास्फालितपाणिकः ॥ ४१ ॥ हसंतंतंमुनिंप्राहहसनेकारणंकि
मु ॥ कथयस्वप्रसादेनयथास्यान्मनसःसुखम् ॥ ४२॥ ततोमुनिर्नृपंप्राहशृणुराजन्धिया
युतः ॥ यइदंतेभिधास्यामिस्मितेकारणमुत्तमम् ॥ ४३ ॥ त्वयाप्रोक्तंहरेःकीर्तिंकथयस्व
ममाग्रतः ॥ कोहरिःकस्यवाकीर्तिःसर्वेकर्मवशानराः ॥ ४४ ॥ कर्मणाप्राप्यतेस्वर्गःकर्म
णानरकंव्रजेत् ॥ कर्मणैवभवेत्सर्वंपुत्रपौत्रादिकंबहु ॥ ४५ ॥ शक्रःशतंक्रतूनांतुकृत्वागा

लायांकामवेगंमनोरमम् ॥ २४ ॥ इत्युक्तास्तेततोगत्वावाहंरामस्यशोभितम् ॥ गृहीत्वा
तरसाराज्ञेददुःसर्वशुभांगिनम् ॥ २५ ॥ राजाप्राप्यमुदाचाश्वंरामस्यदनुजार्दनः ॥ सेव
कान्प्राहबलिनोधर्मकृत्यविचक्षणः ॥२६॥ वात्स्यायनमहाबुद्धेशृणुष्वैकाग्रमानसः॥
नतस्यविषयेकश्चित्परदाररतोनरः ॥ २७॥ नपरद्रव्यनिरतोनचकामेषुलंपटः॥नजिव्हा
भिरतोन्मार्गेकीर्तयेद्रामकीर्तनात् ॥ २८ ॥ यःसेवकान्नृपोवक्तियूयंसेवार्थमागताः ॥
कथयंतुभवच्चेष्टांधर्मकर्मविशारदाः ॥ २९ ॥ एकपत्नीव्रतधरानपरद्रव्यलोलुपाः ॥ परा
पवादनिरतानचवेदोत्पथंगताः ॥ ३० ॥ श्रीरामस्मरणादीनिकुर्वंतिप्रत्यहंभटाः ॥ तान
हंरामसेवार्थंवक्ष्याम्यंतककोपवान् ॥ ३१॥ एतद्विरुद्धधर्माणोयेनराःपापसंयुताः ॥ तान
हंविषयेमह्यंवाहयामिनदुर्मतीन् ॥ ३२ ॥ तस्यदेशेनपापिष्ठाःपापंकुर्वंतिमानसे ॥ ह
रिध्यानहताशेषपातकामोदसंयुताः ॥ ३३ ॥ यदैवमभवद्देशोराज्ञोधर्मेणसंयुतः ॥ तदा
तत्स्थानराःसर्वेमृतागच्छंतिनिर्वृतिम् ॥ ३४ ॥ यमानुचरनिर्वेशोमाभवत्सौरथेपुरे ॥ त

नादिकचर्चितम् ॥ १४ ॥ ज्ञात्वारामेणसंमुक्तंहयंनेत्रमनोहरम्॥ दृष्टाराज्ञेसमास्थायक[illegible]यामासुरुत्सुकाः ॥ १५ ॥ स्वामिन्नयोध्यानगरीपतिस्तस्यास्तुराघवः ॥ हयमेधक्रतोर्योग्योहयोमुक्तःपरिभ्रमन् ॥ १६ ॥ सतेपुरस्यनिकटेप्राप्तःसेवकसंयुतः ॥ गृहाणत्वंमहाराजहयंतंसुमनोहरम् ॥ १७ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिश्रुत्वानिजप्रोक्तंवाक्यंहर्षपरिप्लुतः ॥ उवाचवीरान्बलिनांमेघगंभीरयागिरा ॥ १८ ॥ ॥ सुरथउवाच ॥ ॥ धन्यावयंरामुखंपश्यामःसहसेवकाः ॥ गृहीष्यामिहयंतस्यभटकोटिपरीवृतम् ॥ १९ ॥ तदामोक्ष्यामिवाहंतंयत्ररामःसमाव्रजेत् ॥ कृतार्थंममभक्तस्याचिरंध्यानरतस्यवै ॥ २० ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इत्थमुक्त्वामहीपालःसेवकान्स्वयमादिशत् ॥ गृण्हंतुवाहंप्रसभंमोच्योनाश्वोक्षिगोचरः ॥ २१ ॥ अनेनसुमहाल्लाँभोभविष्यतितुमेमतम् ॥ यद्रामचरणौप्रेक्ष्येशिवब्रह्मादिदुर्लभौ ॥ २२ ॥ सएवधन्यःस्वजनःपुत्रोवाबांधवोथवा ॥ पशुर्वावाहनंवापियमात्रियैनसंभवेत् ॥ २३ ॥ तस्माद्गृहीत्वाक्रत्वश्वंस्वर्णपत्रेणशोभितम् ॥ बध्नंतुवाजिशा

॥ ३ ॥ अंगवंगकलिंगानांराजभिः संस्तुतोहयः ॥ जगामराज्ञोनगरेसुरथस्यमनोहरे ॥
॥ ४ ॥ कुंडलंनामनगरमदितेर्यत्रकुंडलम् ॥ कर्णयोः पतितंभूमौहर्षभयसुकंपयोः ॥ ५ ॥
यत्रधर्मव्यतिक्रांतिंनकरोतिकदापिना ॥ श्रीरामस्मरणंप्रेम्णाकरोतिजनतान्वहम् ॥ ६ ॥
अश्वत्थानांतुयत्रार्चातुलस्याःप्रत्यहंनृभिः ॥ क्रियतेरघुनाथस्यसेवकैःपापवर्जितैः ॥
॥ ७ ॥ यत्रदेवालयारम्याराघवप्रतिमायुताः ॥ पूज्यंतेप्रत्यहंशुद्धचित्तैः कपटवर्जितैः ॥
॥ ८ ॥ वाचिनामहरेर्यत्रनवैकलहसंकथा ॥ हृदिध्यानंतुतस्यैवनचकामफलस्मृतिः ॥
॥ ९ ॥ देवनंयत्ररामस्यवार्ताभिःपूतदेवनम् ॥ नजातुचिन्नृणामस्तिसत्यव्यसनमानि
नाम् ॥ १० ॥ तस्मिन्वसतिधर्मात्मासुरथःसत्यवान्बली ॥ रघुनाथपदस्मारहृष्टचित्तः
परोन्मदः ॥ ११ ॥ किंवर्णयामिरामस्यसेवकंसुरथंवरम् ॥ यस्याशेषगुणाभूमौविस्तृताः
पावयंत्यघम् ॥ १२ ॥ सेवकास्तस्यभूपस्यपर्यटंतःकदाचन ॥ अपश्यन्हयमेधस्यहयं
चंदनचर्चितम् ॥ १३ ॥ तेदृष्ट्वाविस्मयंप्राप्ताहयपत्रमलोकयन् ॥ स्पष्टाक्षरसमायुक्तंचं

च भगंदरः ॥ तपस्विनीप्रसंगेनप्रमेहोजायतेनरे ॥ ५९ ॥ श्रोत्रियस्त्रीप्रसंगेनजायते
नासिकाव्रणी ॥ दीक्षितस्त्रीप्रसंगेनजायतेदुष्टरक्तसृक् ॥ ६० ॥ स्वजातिजायागमने
जायतेहृदयव्रणी ॥ जात्युन्नतस्त्रीगमनेजायतेमस्तकव्रणी ॥ ६१ ॥ पशुयोनौचग
मनान्मूत्रघातःप्रजायते ॥ एतेदोषानराणांस्युर्नरकांतेनसंशयः ॥ ६१ ॥ स्त्रीणामपि
भवंत्येतेतत्तत्पुरुषसंगमात् ॥ एवंराजन्हिचिन्हानिकीर्तितानिसुपापिनाम् ॥ ६२ ॥ दा
नपुण्यप्रसंगेनतीर्थादिक्रिययातथा ॥ रामस्यचरितंश्रुत्वातपसावाक्षयंव्रजेत् ॥ ६३ ॥
सर्वेषामेवपापानांहरिकीर्तिधुनिर्नृणाम् ॥ क्षालयेत्पापिनांपंकंनात्रकार्याविचारणा ॥
॥ ६४ ॥ योनावमन्यतेहरिंतस्ययागाविधिश्रुताः ॥ तीर्थान्यपिसुपुण्यानिपावितुंनक्षमा
णितम् ॥ ६५ ॥ हसतेकीर्त्यमानंयश्चरित्रंज्ञानदुर्बलः ॥ नतस्यनरकान्मुक्तिः कल्पांतेपि
भविष्यति ॥ ६६ ॥ याहिराजन्विमोक्षार्थंहयस्यानुचरैःसह ॥ श्रावयश्रीशचरितंयतोवा
हगतिर्भवेत् ॥ ६७ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ इतिश्रुत्वाप्रहृष्टोभूच्छत्रुघ्नःपरवीरहा ॥ प्रणम्य

तंपरिक्रम्यययौसेवकसंयुतः ॥ ६८ ॥ तत्रगत्वासहनुमान्हयवर्यस्यपार्श्वतः ॥ उवाच
रामचरितंमहादुर्गतिनाशकम् ॥ ६९ ॥ याहिदेवविमानंस्वंरामकीर्तनपुण्यतः ॥ स्वैरंचर
स्वलोकेत्वंमुक्तोभवकुयोनितः ॥७०॥ इतिवाक्यंसमाकर्ण्यशत्रुघ्नोयावदास्थितः ॥ ता
वद्ददर्शविमलंदेवंवैमानिकंवरम् ॥ ७१ ॥ सउवाचविमुक्तोहंरामकीर्तनसंश्रुतेः ॥ यामि
स्वभवनंराजन्नाज्ञापयमहामते ॥ ७२ ॥ इत्युक्त्वाप्रययौदेवोविमानेस्वेपरिस्थितः ॥ त
दाविस्मयमापुस्तेशत्रुघ्नेनसहानुगाः ॥७३॥ततोवाहोविनिर्मुक्तोगात्रस्तंभाच्चभूतलात्॥
॥ ययौतद्विपिनंसर्वंभ्रमन्पक्षिसमाकुलम् ॥ ७४ ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेरा
माश्वमेधेशेषवात्स्यायनसंवादेहयनिर्मुक्तिर्नामाष्टचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४८ ॥
॥ शेषउवाच ॥ ॥ मासाःसप्ताभवंस्तस्यहयवर्यस्यहेलया ॥ चरतोभारतंवर्षमनेकनृप
पूरितम् ॥ १ ॥ सपूजितोभूपवरैःपरीत्यवरभारतं ॥ परीवृतोवीरवरैःशत्रुघ्नादिभिरुद्भटैः॥
॥ २ ॥ सबभ्रामबहून्देशान्हिमालयसमीपतः ॥ नकोपितंनिजग्राहहयंरामबलंस्मरन् ॥

म्रचौरःकांस्यहृत्पुंडरीकिकः ॥ ४९ ॥ त्रपुहारीचपुरुषोजायतेपिंगमूर्द्धजः ॥ शीसहारी चपुरुषोजायतेशीर्षरोगवान् ॥ ५० ॥ घृतचौरस्तुपुरुषोजायतेनेत्ररोगवान् ॥ लोहहारी चपुरुषोजायतेमेदसावृतः॥ ५१ ॥ चर्महारीचपुरुषोजायतेमेदसावृतः ॥ मधुचौरस्तुपु रुषोजायतेबस्तगंधवान् ॥ ५२ ॥ तैलचौर्येणभवतिनरःकाद्वातपीडितः ॥ आमान्नहर णाच्चैवदंतहीनःप्रजायते ॥५३॥ पक्वान्नहरणाच्चैवजिव्हारोगयुतोभवेत् ॥ मातृगामीच पुरुषोजायतेलिंगवर्जितः ॥ ५४ ॥ गुरुजायाभिगमनान्मूत्रकृच्छ्रःप्रजायते ॥ भगि नींचैवगमनेपीतकुष्ठःप्रजायते ॥ ५५ ॥ स्वसुतागमनेचैवरक्तकुष्ठंप्रजायते ॥ भ्रातृ भार्याभिगमनेगुल्मकुष्ठंप्रजायते ॥ ५६ ॥ स्वामिगम्यादिगमनेजायतेगंडमंडलम् ॥ विश्वस्तभार्यागमनेगजचर्माप्रजायते ॥ ५७॥ पितृष्वस्राभिगमनेदक्षिणांगेवणीभवे त् ॥ मातुलान्यास्तुगमनेवामांगेव्रणवान्भवेत् ॥ ५८ ॥ पितृव्यपत्नीगमनेकटौकुष्ठंप्र जायते ॥ मित्रभार्याभिगमनेमृतभार्यःप्रजायते ॥ ५९ ॥ स्वगोत्रस्त्रीप्रसंगेनजायते

निःप्रोवाचभूपतिम् ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिचिन्हानिपापकारिणं ॥३८॥ शौनकउ० ॥
सुरापःश्यामदंतश्चनरकांतेप्रजायते ॥ ३९ ॥ अभक्षभक्षकारीचजायतेगुल्मकोदरः ॥
उदक्यावीक्षितंभुक्त्वाजायतेकृमिलोदरः ॥ ४० ॥ श्वमार्जारादिसंस्पृष्टंभुक्त्वादुर्गंधि
मान्भवेत् ॥ अनिवेद्यसुरादिभ्योभुंजानोजायतेनरः ॥४१॥ उदेररोगवान्दुःखीमहारोग
प्रपीडितः ॥ परान्नविघ्नकरणादजीर्णमभिजायते ॥ ४२ ॥ मंदोदराग्निर्भवतिसतिद्रव्येक
दन्नदः ॥ विषदश्छर्दिरोगीस्यान्मार्गहापादरोगवान् ॥ ४३ ॥ पिशुनोनरकस्यांतेजायते
श्वासकासवान् ॥ ४४ ॥ धूर्तोपस्माररोगीस्याच्छूलीचपरतापनः ॥ दावाग्निदापकश्चै
वरक्तातिसारवान्भवेत् ॥ ४५॥ सुरालयेजलेवापिशकृत्क्षेपंकरोतियः ॥ गुदरोगोभवेत्त
स्यपापरूपःसुदारुणः ॥ ४६ ॥ गर्भपातनजारोगाःक्षयमेहजलोदराः॥ प्रतिमाभंगकारी
चअप्रतिष्ठश्चजायते ॥४७॥दुष्टवादीखंडितःस्यात्खल्वाटःपरनिंदकः ॥ सभायांपक्षपा
तीचजायतेपक्षघातवान् ॥ ४८॥ परोक्तहास्यकृत्काणःकुनखीविप्रहेमहृत् ॥तुंदीवरीता

व्यंयोहरतिप्रसभंबली ॥ सोवीचिनरकेपापीअवाग्वक्त्रःपतत्यधः ॥ २८ ॥ तत्रदुःखंमहद्भुक्त्वापापिष्ठांयोनिमाव्रजेत् ॥ योनरोरसनास्वादात्सुरांपिबतिमूढधीः ॥ २९ ॥ तंपाययंतिलोहस्यरसंधर्मस्यकिंकराः ॥ योगुरूनवमन्येतस्वविद्याचारदर्पितः ॥ ३० ॥ समृतःपात्यतेक्षारकर्दमेधोमुखःपुमान् ॥ विश्वासघातंकुर्वंतियेनराधर्मनिष्कृताः ॥ ३१ शूलप्रोतेचनरकेपात्यंतेबहुयातनाः ॥ पिशुनोयोनरान्सर्वानुद्वेजयतिवाक्यतः ॥ ३२ ॥ दंदशूकेचपतितोदंदशूकैःसदश्यते ॥ एवंराजन्ननेकेवैनरकाःपापकारिणाम् ॥ ३३ ॥ पापंकृत्वाप्रयांत्येतेपीडांयांतिसुदारुणाम् ॥ येर्नश्रुतारामकथानपरोपकृतिःकृता ॥ ३४ ॥ तेषांसर्वाणिदुःखानिभवंतिनरकांतरे ॥ अन्नयस्यसुखंभूयात्तस्यस्वर्गइतीर्यते ॥ येदुःखिनोरोगयुतानरकादागताश्चते ॥ ३५ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वामहीपालःकंपमानःक्षणेक्षणे ॥ पप्रच्छभूयस्तंविप्रंसर्वसंशयनुत्तये ॥ ३६ ॥ तत्तत्पापस्यचिन्हानिकंथयस्वमहामुने ॥ केनपापेनकिंचिन्हंभूलोकेउपजायते ॥ ३७ ॥ इतिश्रुत्वातुतद्वाक्यमु

पंतिस्वबलान्नराः ॥ तेपरत्रांधकूपेचपात्यंतेचमहार्दिताः ॥ १७॥ योनास्वयमुपाहृत्य
मधुरंचात्तिलोलुपः ॥ नदेवायनसुहृदेददातिरसनापरः ॥१८॥ सपतत्येवनरकेकृमिभो
जनसंज्ञिते ॥ अनापदिनरोयस्तुहिरण्यादीन्यपाहरेत् ॥१९॥ ब्रह्मस्वंवामहादुष्टेसंदेशेनर
केपतेत् ॥ यःस्वदेहंप्रपुष्णातिनान्यंजानातिमूढधीः ॥ २०॥ सपात्यतेतैलतप्तेकुंभीपाके
तिदारुणे ॥ योनागम्यांस्त्रियंमोहाद्योषिद्वावाञ्चकामयेत् ॥ २१ ॥ तंतयाकिंकराःसूर्म्या
परिरंभंचकुर्वंते ॥ येबलाद्वेदमर्यादांलुंपंतिस्वबलोद्धताः ॥ २२ ॥ तेवैतरण्यांपतितामांं
सशोणितभक्षकाः ॥ वृषलींयःस्त्रियंकृत्वातयागार्हस्थ्यमाचरेत् ॥ २३ ॥ पूयोदेनिपत
त्येवमहादुःखसमन्वितः ॥ येदंभमाश्रयंतेवैधूर्तालोकस्यवंचने ॥ २४ ॥ वैशसेनरकेमू
ढाःपतंतियमताडिताः ॥ येसवर्णांस्त्रियंमूढारेतःस्वंपाययंतिच ॥ २५ ॥ रेतःकुल्यासुते
पापारेतःपानेषुतत्पराः ॥ येचौरावन्हिदादुष्टागरदाग्रामलुंठकाः ॥ २६॥ सारमेयादिनेते
वैपात्यंतेपातकान्विताः ॥ कूटसाक्ष्यंवदत्यद्धापुरुषःपापसंभृतः ॥ २७ ॥ पारकीयंतुद्र

त्यंकलत्रंपारकंचयः ॥ कालपाशेनसंबद्धोयमदूतैर्महाबलैः ॥ ६ ॥ तामिस्रेपात्यतेतावद्यावद्वर्षसहस्रकम्॥ तत्रताडनमुद्भूताःकुर्वंतियमकिंकराः ॥७॥ पापभोगेनसंतप्तस्ततोयोनिंतुशौकरीं ॥ तत्रभुक्त्वामहादुःखंमानुषत्वंगमिष्यति ॥ ८ ॥ रोगादिचिह्नितंतत्रदुर्यशोज्ञापकंस्वकम् ॥ भूतद्रोहंविधायैवकेवलंस्वकुटुंबकम् ॥ ९॥ पुष्णातिपापनिरतःसोंधतामिस्रकेपतेत्॥येनराइहजंतूनांवधंकुर्वंतिवैमृषा॥१०॥तेरौरवेनिपात्यंतेभिद्यंतेरुरुभीरुषा॥ यःस्वोदरार्थेभूतानांवधमाचरतिस्फुटम् ॥११॥ महारौरवसंज्ञेतुपात्यतेसयमाज्ञया ॥ योवैनिजंतुजनकंब्राह्मणंद्वेष्टिपापकृत् ॥ १२ ॥ कालसूत्रेमहादुष्टेयोजनायुतविस्तृते ॥ यावंतिपशुरोमाणिगवांद्वेषंकरोतियः ॥ १३ ॥ तावद्वर्षसहस्राणिपच्यतेयमकिंकरैः ॥ योभूमौभूपतिर्भूत्वादंडायोग्यंतुदंडयेत् ॥ १४ ॥ करोतिब्राह्मणस्यापिदेहदंडंचलोलुपः ॥ ससूकरमुखैर्दुष्टैःपीड्यतेयमकिंकरैः ॥ १५ ॥ पश्चाद्दुष्टासुयोनीषुजायतेपापमुक्तये ॥ ब्राह्मणानांगवांयेतुद्रव्यंवित्तंतथाल्पकम् ॥ १६ ॥ वृत्तिंवागृण्हतेमोहाद्भुं

K-8
for. 15

मुंख॥ततोतिदुःखितःप्राहमुनीन्विद्यातपोधनान्॥५२॥अनुगृह्णंतुमांसर्वेविप्रायूयंकृपा
लवः॥ तदातैरनुगृण्हीतोयदारामहयंभवान्॥ ५३ ॥ स्तंभायिष्यतिवेगेनततोरामकथा
श्रुतिः॥ पश्चान्मुक्तिर्भवित्रीतेशापादस्मात्सुदारुणात्॥५४॥ सप्रोक्तोमुनिभिर्देवैराक्षस
त्वमितःप्रभो॥ स्तंभयामासरामाश्वंमोचयानघकीर्तनैः॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपाता
लखण्डेरामा०शेषवात्स्यायनसंवादेशापकीर्तनंनामसप्तचत्वारिंशत्तमो० ॥ ४७॥ ॥
॥ शेषउ० ॥ ॥इतिप्रोक्तंतुमुनिनासंश्रुत्यपरवीरहा॥ विस्मयंमानयामासहृदिशौनकम
ब्रवीत्॥ १ ॥ ॥शत्रुघ्नउवाच॥ ॥कर्मणोगहनावार्ताययासात्वकनामधृक्॥ दिवंप्रा
प्तोपिमहताकर्मणाराक्षसीकृतः॥ २ ॥ स्वामिन्वदमहर्षेत्वंकर्मणांचगतिर्यथा॥ येनक
र्मविपाकेनयादृशंनरकंभजेत्॥ ३॥ ॥शौनकउवाच॥ ॥ धन्योसिराघवश्रेष्ठयत्तेमति
रियंशुभा॥ जानन्नपिहितार्थायलोकानांत्वंब्रवीषिभोः॥ ४ ॥ कथयामिविचित्राणांक
र्मणांविविधागतीः॥ ताःशृणुष्वमहाराजयच्छ्रुत्वामोक्षमाप्नुयात्॥ ५ ॥ परवित्तंपराप

निवरः क्षणंदध्यौमहामतिः ॥ ततःकारणसंयुक्तंविचारेणदधद्बुधम् ॥ ४२ ॥ क्षण[illegible]ज्ज्ञा
नतांप्राप्यविस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ जगादसमहीपालंदुःखितंसंशयान्वितम् ॥ ४३ ॥
॥ शौनकउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिहयस्तंभस्यकारणम् ॥ यच्छ्रुत्वामुच्यतेदुः
खादतिचित्रकथानकम् ॥ ४४ ॥ गौडदेशेमहारण्येकावेरीतिविभूषिते ॥ वाडवः सात्वको
नाम्नाचचारपरमंतपः ॥ ४५ ॥ एकाहंपयसःप्राशीदिनैकंवायुभक्षकः ॥ दिनैकंतुनिराहा
रएवंत्रिदिनमुन्नयेत् ॥ ४६ ॥ एवंव्रतेप्रवृत्तस्यकालःसर्वक्षयंकरः ॥ जग्राहस्वस्यदंष्ट्रायां
मृतिंप्रापमहाव्रती ॥ ४७ ॥ विमानेसर्वशोभाढ्येसर्वरत्नविभूषिते ॥ अप्सरोभिःसहक्री
डन्ययौमेरोःशिखास्थितौ ॥ ४८ ॥ जंबूनाममहावृक्षस्तत्रसेव्यरसोभवत् ॥ नदीजांब
वतीसंज्ञास्वर्णद्रवसमन्विता ॥ ४९ ॥ तस्यांमुनयइच्छाभिःक्रीडंतेकुतुकान्विताः ॥ अने
कतपसापुण्याःसर्वसौख्यसमन्विताः ॥ ५० ॥ तत्रासौस्वेच्छयाक्रीडन्नप्सरोभिर्मुदान्वि
तः ॥ प्रतीपमाचरत्तेषांस्वाभिमानमदोद्धतः ॥ ५१ ॥ ततःशप्तःसमुनिभीराक्षसोभवद्दु

त्वीक्ष्यमुनिश्रेष्ठंसम्यग्घुतहुताशनम् ॥ प्रणम्यदंडवत्तस्यचरणौपापहारिणौ ॥३२॥ त
मागतंनृपंज्ञात्वाशत्रुघ्नंबलिनांवरम् ॥ अर्घ्यपाद्यादिकंचक्रेप्रीतस्तद्दर्शनादभूत् ॥ ३३ ॥
सुखोपविष्टंविश्रांतंनृपंप्राहमुनीश्वरः ॥ किमर्थमटनंदेवमहत्पर्यटनंतव ॥ ३४ ॥ त्वादृशाः
पृथिवींसर्वांनृपावैनभ्रमंतिचेत् ॥ तदादुष्टजनाःसाधून्बाधंतेविगतज्वरान् ॥ ३५ ॥ क
थयस्वमहीपालशत्रुघ्नबलिनांवर ॥ सर्वंशुभायनोभूयात्तवपर्यटनादिकम् ॥३६॥ ॥ शे
षउवाच ॥ ॥ इत्युक्तवंतंभूदेवंप्रत्युवाचमहीश्वरः ॥ गद्गदस्वरयावाण्याहर्षितस्वीयवि
ग्रहः ॥ ३७ ॥ ॥ शत्रुघ्नउवाच ॥ ॥ अकस्माद्भवच्चित्रंरामाश्वस्यमनोहृतः ॥ नातिदूरे
त्वदावासात्तच्छृणुष्वविदांवर ॥ ३८ ॥ उद्यानेतवशोभाढ्येयदृच्छातोहयोगतः ॥ तत्प्रां
तेतस्यवाहस्यगात्रस्तंभोभवत्क्षणात् ॥ ३९ ॥ तदामेबलिनोवीराःपुष्कलाद्यामदोत्कटाः ॥
बलादाचकृषुर्वाहंनचचालतथाप्यसौ ॥ ४० ॥ अस्मानपारदुःखाब्धौमग्नान्प्रतितारिः
स्मृतः ॥ दैवाद्दृष्टःसुभाग्यैस्त्वंकथयस्वनिदानकम् ॥ ४१ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ एवंपृष्टोमु

King's tours

क्वचिदिति· किंच क्वचित्कृष्णोरगभूषणाभस्मांगरागा ईश्वरस्य तनुरिव विभाति शेषो व्याख्यातः ५७ समुद्रेति· अत्र समुद्रपत्न्योर्गंगायमुनयोर्जलसन्निपाते संगमे तत्वावबोधेन विनापि अभिषेकात्स्नानात्पूतात्मनां शुद्धात्मनां तनुत्यजां पुंसां प्रारब्धशरीरत्यागानंतरं भूयः पुनः शरीरबंधः शरीरयोगो नास्ति किल अन्यत्र ज्ञानादेव अर्थवादश्चायं ज्ञानमेव स्नानं संभवतीत्यर्थः मुक्तिस्तु स्नानादेवास्तीत्यर्थः ५८ पुरमिति· निषादाधिपतेर्गुहस्यैतत्पुरमिदं यस्मिन्पुरे मया मौलिमणिं विहाय जटासु बद्धासु रचितासु सतीषु सुमंत्रः हे कैकेयि तव कामाः मनोरथाः फलिताः सफलाः जाताः इत्यरुदत् रुदिर् धातोर्लुङ् ५९ पयोधरैः

क्वचिच्च कृष्णोरगभूषणेव भस्मांगरागा तनुरीश्वरस्य पश्यानवद्यांगि विभाति गंगा भिन्नप्रवाहा यमुनातरंगैः ५७ चतुर्भिः कलापं समुद्रपत्न्योर्जलसन्निपाते पूतात्मनामत्र किलाभिषेकात् तत्वावबोधेन विनापि भूयस्तनुत्यजां नास्ति शरीरबंधः ५८ पुरं निषादाधिपतेरिदं तद्यस्मिन्मया मौलिमणिं विहाय जटासु बद्धास्वरुदत्सुमंत्रः कैकेयि कामाः फलितास्तवेति ५९ पयोधरैः पुण्यजनांगनानां निर्विष्टहेमांबुजरेणु यस्याः ब्राह्मं सरः कारणमाप्तवाचो बुद्धेरिवाव्यक्तमुदाहरंति ६० जलानि या तीरनिखातयूपै र्वहत्ययोध्यामनु राजधानीं तुरंगमेधावभृथावतीर्णैरिक्ष्वाकुभिः पुण्यतरीकृतानि ६१॥ ६१ रिति· पुण्यजनांगनानां यक्षस्त्रीणां पयोधरैर्निर्विष्टः उपभुक्तो हेमांबुजरेणुर्यस्य तत् तत्र ताः क्रीडंतीति व्यज्यते ब्रह्मण इदं ब्राह्मं तेन सद्धित इति टिलोपः ब्राह्मं सरो मानसाख्यं यस्याः सरय्वाः बुद्धेर्महत्तत्वस्य अव्यक्तं प्रधानमिव कारणमाप्तस्य वाचः आप्तवाचो वेदाः यद्वा बहुव्रीहिणा मुनय उदाहरंति प्रचक्षते ६० जलानीति· यूपः संस्कृतः पशुबंधनार्थो दारुविशेषः तीरनिखातयूपायाः सरय्वाः तुरंगमेधा अश्वमेधाः तेषु अवभृथार्थमेवावतीर्णैः रवस्नातैः इक्ष्वाकुभिरिति इक्ष्वाकुगोत्रापत्यैः नः पूर्वैः तद्राजत्वात् लुक् पुण्यतरीकृतानि अतिशयेन पुण्यतमानि जलानि अयोध्यां राजधानीं नगरीं अनुसमीपे तया लक्षिते स्यर्थः अनुशब्दस्य लक्ष

यामिति· यां सरयूं मे मानसं कर्म सैकतं पुलिनं नरेवोत्संगमलत्रयसुखं तत्रोचितानां प्राज्यैः प्रभूतैः पयोभिरंबुभिः क्षीरैः पयः क्षीरं पयोम्बु चेत्यमरः परिवर्द्धिता
नामुत्तरकोसलानामुत्तरकोसलेश्वराणां सामान्यधात्रीं साधारणमातरमिव संभावयति तर्कयति धात्री जनन्यामलकी वसुमत्युपमातृष्वपीति विश्वः ६२
सेति· मदीया जननी कौशल्येव मान्येन पूज्येन तेन राज्ञा दशरथेन वियुक्ता सेयं सरयूर्दूरे वसंतं प्रवसंतं प्रोष्य आगच्छंतमित्यर्थः मां पुत्रभूतं शिशि
रानिलैः स्तरंगैरेव हस्तैरुपगूहतीव आलिंगतीव ६३ विरक्तेति विरक्ता अतिरक्ता या संध्या तद्वत्कपिशं ताम्रं पृथिव्याः इदं पार्थिवं रजो धूलिः पुरस्तात्
अग्रे यतो यस्मात्कारणादुज्जिहीते उद्गच्छति तस्माद् तुरस्यामीति हनूमान् शरादीनां चेति दीर्घः तेन कथिता प्रवृत्तिः असदागमवार्ता यस्मै स तथोक्तः

यां सैकतोत्संगसुखोचितानां प्राज्यैः पयोभिः परिवर्द्धितानां सामान्यधात्रीमिव मानसं मे संभावयत्युत्तरकोसलानाम् ६२ सेयं
मदीया जननीव तेन मान्येन राज्ञा सरयूर्वियुक्ता दूरे वसंतं शिशिरानिलैर्मां तरंगहस्तैरुपगूहतीव ६३ चतुर्भिः कुलकं ॥
विरक्तसंध्याकपिशं पुरस्ताद्यतो रजः पार्थिवमुज्जिहीते शंके हनूमत्कथितप्रवृत्तिः प्रत्युद्गतो मां भरतः ससैन्यः ६४ अ
द्धा श्रियं पालितसंगराय प्रत्यर्पयिष्यत्यनघां स साधुः हत्वा निवृत्ताय मृधे खरादीन् संरक्षितां त्वामिव लक्ष्मणो मे ६५ ॥

वार्ता प्रवृत्तिर्वृत्तांत इत्यमरः भरतः ससैन्यः सन्मां प्रत्युद्गत इति अहं शंके तर्कयामि शंका भयवितर्कयोरिति शब्दार्णवे अत्र यत्तदोर्नित्यसंबंधात्
कृद्वल्लाभः ६४ अद्धेति· किंच साधुः सज्जनः स भरतः साधुर्वार्धुषिके चारौ सज्जने चापि वाच्यवदिति विश्वः पालितसंगराय पालितपितृप्रतिज्ञा
यमे मह्यं अनघां अनवद्यां अदोषां भोगाभावात् अनुच्छिष्टां किंतु संरक्षितां श्रियं मृधे युद्धे खरादीन् हत्वा निवृत्ताय मे लक्ष्मणः संरक्षितामन
घां त्वामिव प्रत्यर्पयिष्यति अद्धा सत्यं सत्ये तत्त्वे त्वद्धांजसा द्वयमित्यमरः ६५॥

असाविति· असौ पदातिः पादचारी चीरवासा वल्कलवसनः भरतः पश्चात्पृष्ठभागे अवस्थापिता वाहिनी सेना येन स तथोक्तः सन् नद्धृतश्चेतिकपगुरुं वसिष्ठं
पुरस्कृत्य वृद्धैरमात्यैः सह अर्घ्यपाणिः सन् मामभ्युपैति ६६ पित्रेति· यो भरतः पित्रा विसृष्टां दत्तां अंकमुत्संगं च गतामपि यां श्रियं युवापि मदपेक्षया मद्भक्त्या
अभोक्ता सन् तत्त्वं तत्त्वान्न लोकेत्यादिना षष्ठीप्रतिषेधः इयन्ति वर्षाणि इयतो वत्सरान् अत्यंतसंयोगे द्वितीया तया श्रिया सह स्थित्वेति गम्यं तत् उग्रं दुश्चरं आसि
धारं व्रतं अभ्यस्यतीव वर्तयतीव युवा पत्न्या सार्द्धं यत्र मुग्धा भर्तृवदाचरेत् अंतर्निवृत्तिसंगः स्यादसिधाराव्रतं हि तदिति यादवः इदं चासिधाराचंक्रमणं
तुल्यत्वादसिधाराव्रतमित्युक्तं ६७ एतावदिति· दाशरथौ रामे एतावदुक्तवति सति विमानपुष्पकं कर्तृ तदीयां रामसंबंधिनीमिच्छां अधिदेवतया [illegible]

असौ पुरस्कृत्य गुरुं पदातिः पश्चादवस्थापितवाहिनीकः वृद्धैरमात्यैः सह चीरवासा मामर्घ्यपाणिर्भरतोऽभ्युपैति ६६ पित्रा विसृष्टां मदपेक्षया यः श्रियं युवाप्यंकगतामभोक्ता इयंति वर्षाणि तया सहोग्रमभ्यस्यतीव व्रतमासिधारम् ६७ एतावदुक्तवति दाशरथौ तदीयामिच्छां विमानमधिदेवतया विदित्वा ज्योतिष्पथादवततार सविस्मयाभिरुद्वीक्षितं प्रकृतिभिर्भरतानुगाभिः ६८ तस्मात्पुरःसरविभीषणदर्शितेन सेवाविचक्षणहरीश्वरदत्तहस्तः यानादवातरददूरमहीतलेन मार्गेण भंगिरचितस्फटिकेन रामः ६९ इक्ष्वाकुवंशगुरवे प्रयतः प्रणम्य स भ्रातरं भरतमर्घ्यपरिग्रहान्ते॥ ११ विदित्वा ततः प्रेरितं सदिसर्थः सविस्मयाभिर्भरतानुगाभिः प्र

जाभिः उद्वीक्षितं ज्योतिष्पथात् आकाशात् अवततार ६८ तस्मादिति रामसेवायां विचक्षणः कुशलो हरीश्वरः सुग्रीवस्तेन दत्तो हस्तो यस्य स दत्तहस्तः हस्तावलंबः
सन् स्थलं ज्ञात्वा पुरःसरो विभीषणस्तेन दर्शितेन अदूरं महीतलं यस्य तेन भङ्गिभिः विच्छित्तिभिः रचितस्फटिकेन सोपानपर्वणा मार्गेण तस्मात् यानात्
पुष्पकात् अवातरत् अवतीर्णवान् नरतेर्लङ् ६९ इक्ष्वाकिति प्रयतः नियतः स रामः इक्ष्वाकुवंशगुरवे वसिष्ठाय प्रणम्य अर्घ्यस्य परिग्रहः स्वीकारः

तस्यांते पर्यश्रुः परिगतानन्दवाष्पः सन् भ्रातरं भरतं अस्वजत आलिलिंग तस्मिन् रामे भक्त्या ऊढः परिहृतः पितृराज्यमहाभिषेको येन तस्मिन्मूर्द्धन्युपजघ्रौ च घ्राणग्रन्थोपादाने लिटि रूपम् ११ श्मश्विति श्मश्रूणां मुखरोम्णां प्रवृद्ध्या संस्काराभावात् प्रवृद्ध्या जनिताः आननेविक्रियाविकृतिर्येषां तान् अत एव प्ररोहैः शाखावलंबिभिः अधोमुखमूलैर्जटिलान् जटावतः प्लक्षान् न्यग्रोधानिव स्थितान् प्रणमतो मंत्रिवृद्धान् शुभैः कृपार्द्रैः दृष्टिपातैर्वीर्तस्पृष्ट्वा तांस्तस्यानुयोगेन कुशलप्रश्नेन मधुराक्षरया वाचा अन्वग्रहीत् अनुगृहीतवान् ११ दुर्जातेति अयं मे दुर्जातबंधुरापद्बंधुः दुर्जातं व्यसनं प्रोक्तमिति विश्वः ऋक्षहरीश्वरः सुग्रीव एषः समरेषु पुरः प्रहर्ता पौलस्त्यो विभीषण इत्याह तेन आदरवता कर्तरि क्तः रघूणां नंदनेन रामेण कथितौ उभौ सुग्रीवविभीषणौ लक्ष्मणं

पर्यश्रुरस्वजत मूर्ध्नि चोपजघ्रौ तद्भक्त्यपोढपितृराज्यमहाभिषेके ११ श्मश्रुप्रवृद्धिजनिताननविक्रियांश्च प्लक्षान् प्ररोहजटिलानिव मंत्रिवृद्धान् अन्वग्रहीत्प्रणमतः शुभदृष्टिपातैर्वार्तानुयोगमधुराक्षरया च वाचा ११ दुर्जातबंधुरयमृक्षहरीश्वरो मे पौलस्त्य एष समरेषु पुरः प्रहर्ता इत्यादृतेन कथितौ रघुनंदनेन व्युत्क्रम्य लक्ष्मणमुभौ भरतो ववन्दे १२ सौमित्रिणा तदनु संससृजे स चैनमुत्थाप्य नम्रशिरसं भृशमालिलिंग॥ १ मनुजमपि युतक्रम्य विहाय आलिंगनादिभिः संभाव्य भरतः ववंदे १२ सौमित्रिणेति तदनु सुग्रीवादिवन्दनानन्तरं स भरतः सौमित्रिणा संससृजे संसर्गं प्राप संगतः सृजविसर्गे देवादिकात् कर्तरि लिट् नम्रशिरसं प्रणतं चैनं सौमित्रिमुत्थाप्य भृशं गाढमालिलिंग किं कुर्वन् रूढेन्द्रजित्प्रहरणव्रणैः कर्कशेनास्य सौमित्रेरुरःस्थलेन भुजमध्यं स्वकीयं क्लिश्यन्निव पीडयन्निव क्लिशू उपतापे इति स्वरितेत् ... अयं सकर्मकः क्लिश्नाति भुवनत्रयमिति दर्शनात् ननु रामायणे ततो लक्ष्मणमासाद्य वैदेहीं च परंतपः अभिवंद्य ततः प्रीतो भरतो नाम चाब्रवीदिति भरतस्य कनिष्ठं प्रति पतनं किमर्थं ज्येष्ठमवलंब्य अनार्जवेन श्लोको व्याख्यातः सत्यं किं तु रामायणश्लोकार्थ

टीकाकारोक्तः श्रूयतां ततो लक्ष्मणमासाद्येत्यादिश्लोके आसादनं लक्ष्मणो वैदेह्यां अभिवंदनं तु वैदेह्या एव अन्यथा पूर्वोक्तं भरतस्य ज्येष्ठं विरुध्येतेति ७३
रामेति तदानीं हरिचमूपतयः रामाज्ञया मनुष्यवपुः कृत्वा गजेंद्रान् आरुरुहुः बहुधा मदवारिधाराः क्षरत्सु वर्षत्सु तेषु गजेंद्रेषु ते कपियूथनाथाः
शैलाधिरोहणसुखानि उपलेभिरे अनुबभूवुः ७४ सानुप्लव इति सानुप्लवः सानुगः अभिसारस्त्वनुसरः सहायोनुप्लवोऽनुगइत्यमरः क्षणदा
चराणां प्रभुर्विभीषणोपि प्रभवत्यस्मादिति प्रभवो जनकः दशरथः प्रभवो यस्य सः दशरथप्रभवः रामः तेनानुशिष्टः आज्ञप्तः सन् रथान् भेजे तत्र

रूढेन्द्रजित्प्रहरणव्रणकर्कशेन क्लिश्यन्निवास्य भुजमध्यमुरस्स्थलेन ७३ रामाज्ञया हरिचमूपतयस्तदानीं कृत्वा म
नुष्यवपुरारुरुहुर्गजेन्द्रान् तेषु क्षरत्सु बहुधा मदवारिधाराः शैलाधिरोहणसुखान्युपलेभिरे ते ७४ सानुप्लवः प्र
भुरपि क्षणदाचराणां भेजे रथान् दशरथप्रभवानुशिष्टः मायाविकल्परचितैरपि ये तदीयैर्न स्यंदनैस्तुलितकृत्रिमभ
क्तिशोभाः ७५ भूयस्ततो रघुपतिर्विलसत्पताकमध्यास्त कामगति सावरजो विमानं दोषातनं बुधबृहस्पतियोगदृश्यस्ता

निवविभिनष्टियेरथामायाविकल्परचितैः संकल्पविशेषनिर्मितैरपि तदीयैर्विभीषणीयैः स्यंदनैः ((रापतिस्तरलविद्युदिवाभ्रकूटं ७६
रथैः तुलितकृत्रिमभक्तिशोभाः न भवंति तुलिता समीकृता सदृशीकृता कृत्रिमा क्रियया निर्वृत्ता भक्तीनां पंक्तीनां शोभा येषां ते तथोक्ताः तेपि तत्सा
म्यं न लभंत इत्यर्थः कृत्रिमेत्यत्र ड्वितः क्त्रिः प्रत्ययः त्रेर्मप्नित्यमिति मप्प्रत्ययः ७५ भूय इति ततो रघुपतिः सावरजो भरतलक्ष्मणसहितः सन् वि
लसत्पताकं कामेन इच्छानुसारेण गतिर्यस्य तद्विमानं भूयः पुनरपि तारापतिश्चंद्रो दोषाभवं दोषातनं सायंचिरंप्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यादिना दोषाश
ब्दादव्ययात्त्युप्रत्ययः बुधबृहस्पतिभ्यां योगेन दृश्यः दर्शनीयः तरलविद्युत् चंचलतडित् अभ्रवृंदं इव अध्यास्त अधिष्ठितवान् ७६

तत्रेति॰ तत्र विमाने जगतामीश्वरेण दिवराहेण प्रलयात् उर्वीमिव वर्षात्ययेन शरदागमेन अभ्रघनात् मेघसंघात् इंदोः रुचिं चंद्रिकामिव रामेण
दशकंठ एव कृच्छ्रं संकटं तस्मात्प्रत्युद्धृतां धृतिमतीं संतोषवतीं मैथिलसुतां सीतां भरतो ववंदे ७७ लंकेश्वरेति॰ लंकेश्वरस्य रावणस्य प्रणती
नां भंगेन निरासेन दृढव्रतमखंडितपातिव्रत्यं अत एव वंद्यं तत् जनकात्मजायाश्चरणयोर्युगं ज्येष्ठानुवृत्त्या जटिलं जटायुक्तं साधोः सज्जनस्या
स्य भरतस्य शिरश्चेत्युभयं समेत्य मिलित्वा अन्योन्यस्य पावनं शोधकमभूत् ७८ क्रोशेति॰ आर्यः पूज्यः काकुत्स्थो रामः प्रकृतयः प्रजाः पुरः

तत्रेश्वरेण जगतां प्रलयादिवोर्वीं वर्षात्ययेन रुचिमभ्रघनादिवेंदोः रामेण मैथिलसुतां दशकंठकृच्छ्रात्प्रत्युद्धृतां
धृतिमतीं भरतो ववंदे ७७ लंकेश्वरप्रणतिभंगदृढव्रतं तद्वंद्यं युगं चरणयोर्जनकात्मजायाः ज्येष्ठानुवृत्तिज
टिलं च शिरोऽस्य साधोरन्योन्यपावनमभूदुभयं समेत्य ७८ क्रोशार्धं प्रकृतिपुरःसरेण गत्वा काकुत्स्थः स्ति
मितजवेन पुष्पकेन शत्रुघ्नप्रतिविहितोपकार्यमार्यः साकेतोपवनमुदारमध्युवास ॥ ७९ ॥ ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कालिदासकृतौ समुद्रवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः १३ ॥ ॐ ॥ ॥

सरा यस्य तेन स्तिमितजवेन मंदवेगेन पुष्पकेण क्रोशार्धं परिमाणविशेषः क्रोशार्धं क्रोशैकदेशं गत्वा शत्रुघ्नेन प्रतिविहिताः सज्जिताः उप
कार्याः पटभवनानि यस्मिन् तत् उदारं औदार्यगुणयुक्तं अतिमहत् इत्यर्थः उदारो दातृमहतोरित्यमरः साकेतस्य अयोध्याया उपवनमध्य
वास अधितष्ठौ साकेतः स्यादयोध्यायां कोसलानंदिनी तथेति यादवः ॥ ७९ ॥ इति श्रीमल्लिनाथसूरिविरचितायां रघुवंशटीकायां संजी
विनीसमाख्यायां त्रयोदशः सर्गः १३॥

॥श्रीगणेशायनमः॥संजीवनंमैथिलकन्यकायाःसौंदर्यसर्वस्वमहानिधानं दृशांकपंकेरुहयोःसमानंरामस्यवंदेरमणीयमास्यं १ भर्तु
रिति· अथ अयोध्योपवनवासानन्तरम् दाशरथीराममलक्ष्मणौ उपघ्नतरोराश्रयवृक्षस्य उपघ्न आश्रय इतिनिपातः तस्यछेदात् व्रतत्यौ लतेव
ववल्लीतुव्रततिर्लतेत्यमरः भर्तुः दशरथस्यप्रणाशात् शोचनीयंदशांतरं अवस्थांतरं अवस्थायांचदशा तेस्यादृशापीतिविश्वः प्रपन्नेप्राप्ते
जनन्यौकौसल्यासुमित्रेतत्रसाकेतोपवनेसमंयुगपद्अपश्यतां दृशेः कर्तरिलङ्· १ उभाविति· यथाक्रमंस्वस्वमातृपूर्वकंप्रणतौनमस्कृतवं
तौहतारीहतशत्रुकौविक्रमेणपराक्रमेणशोभेतेतौविक्रमशोभिनौविक्रमेणशोभमानौविक्रमशालिनौतावुभौराममलक्ष्मणौउभाभ्यां।

श्रीगणेशायनमः भर्तुःप्रणाशादथशोचनीयंदशांतरंतत्रसमंप्रपन्ने अपश्यतांदाशरथीजनन्यौछेदादिवोप
घ्नतरोर्व्रतत्यौ १ उभावुभाभ्यांप्रणतौहतारीयथाक्रमंविक्रमशोभिनौतौ विस्पष्टमस्रांधतयानदृष्टौज्ञातौसु
तस्पर्शसुखोपलंभात् २ आनंदजः शोकजमश्रुबाष्पस्तयोरशीतंशिशिरोबिभेदगंगासरय्वोर्जलमुष्णतप्तं।
हिमाद्रिनिष्यंदइवावतीर्णः ३ तेपुत्रयोर्नैर्ऋतशस्त्रमार्गानार्द्रानिवांगेसदयंस्पृशंत्यौ॥ १मातृभ्यांअस्रैःअश्रुभिःअंध

तयाहेतुना अस्रमश्रुचशोणितंइतिविश्वः विस्पष्टंनदृष्टौ किंतुसुतस्पर्शेनयत्सुखंतस्योपलंभादनुभवात् ज्ञातौ २ आनंदजइति·तयो
र्मात्रोः आनंदजः आनन्दाद्जनीतिआनन्दजः शिशिरोबाष्पः शोकजमशीतमुष्णमश्रुउष्णतप्तंग्रीष्मतप्तंगंगासरय्वोर्जलंकर्म अवती
र्णोहिमाद्रेर्निष्यंदोनिर्झरइवबिभेद आनंदेनशोकस्तिरस्कृतइत्यर्थः ३ तेइति· तेमातरौपुत्रयोरंगेशरीरेनैर्ऋतशस्त्राणांराक्षसशस्त्राणां
मार्गान्व्रणान् आर्द्रान्सरसानिवसदयंदयायुक्तंस्पृशंत्यौक्षत्रकुलांगनानांईप्सितमिष्टमपिवीरसूर्वीरमातेति·॥ ॥ ॥

शत्वं नाकामयेतां वीरप्रसवो दुःखहेतुरिति भावः ४ क्लेशावहेति· आवहतीत्यावहा भर्तुः क्लेशावहा क्लेशकारिणी अतएव अलक्षणा हं सीते
ति स्वं नाम उदीरयंती स्वर्गः प्रतिष्ठा आस्पदं यस्य तस्य स्वर्गस्थितस्य गुरोः श्वशुरस्य महिष्यौ श्वश्र्वौ वधूः स्नुषा सीता वधूः स्नुषा वधूर्जायेत्यमरः अभ
क्तिभेदेन ववंदे स्वर्गप्रतिष्ठस्येत्यनेन श्वश्रूवैधव्यदर्शनदुःखं सूचयति ५ उत्तिष्ठेति· ननु वत्से उत्तिष्ठ असौ सानुजो भर्ता तवैव शुचिना वृत्तेन महत्क
ष्टं दुःखं तीर्णः तीर्णवान् इति प्रियार्हां तां वधूं प्रियमप्यमिथ्या सत्यतया ते श्वश्र्वौ ऊचतुः उभयं दुर्वचमिति भावः ६ अथेति· अथ जनन्योः रा

अपीप्सितं तत्कुलांगनानां न वीरसूशब्दमकामयेताम् ४ क्लेशावहा भर्तुरलक्षणाहं सीतेति नाम स्वमुदीरयंती स्व
र्गप्रतिष्ठस्य गुरोर्महिष्यावभक्तिभेदेन वधूर्ववंदे ५ उत्तिष्ठ वत्से ननु सानुजोसौ वृत्तेन भर्ता शुचिना तवैव कृच्छ्रं महत्ती
र्ण इति प्रियार्हां तामूचतुस्ते प्रियमप्यमिथ्या ६ अथाभिषेकं रघुवंशकेतोः प्रारब्धमानंदजलैर्जनन्योः निर्वर्तयामा
सुरमात्यवृद्धास्तीर्थाहृतैः कांचनकुंभतोयैः ७ सरित्समुद्रान्सरसीश्च गत्वा रक्षःकपींद्रैरुपपादितानि तस्यापतन्मूर्ध्नि
जलानि जिष्णोर्विंध्यस्य मेघप्रभवा इवापः ८ तपस्विवेषक्रिययापि तावद्यः प्रेक्षणीयः सुतरां बभूव ॥ ॥

नंदजलैरानंदबाष्पैः प्रारब्धं प्रक्रांतं रघुवंशकेतोः रामस्य अभिषेकं आमात्यवृद्धास्तीर्थेभ्यो गंगाप्रमुखेभ्य आहृतैरानीतैः कांचनकुंभतोयै
र्निर्वर्तयामासुः निष्पादयामासुः ७ सरिदिति· रक्षःकपींद्रैः सरितो गंगाद्याः समुद्रान्पूर्वादीन्सरसीर्मानसादींश्च गत्वा उपपादितानि उपनी
तानि जलानि जिष्णोर्जयनशीलस्य ग्लाजिस्थश्च ग्स्नुरिति ग्स्नुप्रत्ययः तस्य मूर्ध्नि विन्ध्यस्य विंध्याद्रेः मेघप्रभवा आप इव अपतन् ८ तपस्वी
ति· यो रामस्तपस्विवेषक्रिययापि तपस्विवेषरचनयापि सुतरां अत्यन्तमप्रेक्षणीयस्तावत् दर्शनीयो बभूव तस्य रामस्य राजेंद्रनेपथ्यविधानेन।

राजेन्द्रवेषरचनया या शोभा उदिता सा पुनरुक्तं नाम दोषो यस्याः सा पुनरुक्तदोषा सा तु द्विगुणा आसीत् ८ सइति· स रामः ससैन्यः तूर्यस्वनैरानंदितपौरवर्गः सन् मूले भवा मौलाः ये विवृद्धाः तैः रक्षोभिः हरिभिश्च सह सौधेभ्यः उद्गता लाजवर्षा यस्यां ता मुत्तोरणामन्वयराजधानीं विवेश प्रविष्टवान् १० सौमित्रिणेति· सावरजेन शत्रुघ्नयुक्तेन मंदमाधूते बालव्यजने चामरे यस्य स रथस्थो भरतेन धृतातपत्रः एवं चतुर्व्यूहो रामः प्रवृद्धः साक्षादुपायानां सामादीनां संघातः समष्टिरिव विवेशेति पूर्वेण संबंधः ११ प्रासादेति· वायुवशेन भिन्ना प्रासादेभ्यः कालागरुधूमः तस्य राजी रेखा वनान्निवृत्तेन रघूत्तमेन रामेण

राजेंद्रनेपथ्यविधानशोभा तस्योदितासीत्पुनरुक्तदोषा ८ समौलरक्षोहरिभिः ससैन्यस्तूर्यस्वनानंदितपौरवर्गः विवेश सौधोद्गतलाजवर्षामुत्तोरणामन्वयराजधानीम् १० सौमित्रिणा सावरजेन मंदमाधूतबालव्यजनो रथस्थः धृतातपत्रो भरतेन साक्षादुपायसंघात इव प्रवृद्धः ११ प्रासादकालागरुधूमराजिस्तस्याः पुरो वायुवशेन भिन्ना वनान्निवृत्तेन रघूत्तमेन मुक्ता स्वयं वेणिरिवाबभासे १२ श्वश्रूजनानुष्ठितचारुवेषां कर्णीरथस्थां रघुवीरपत्नीम् प्रासादवातायनदृश्यबंधैः साकेतनार्योंऽजलिभिः प्रणेमुः १३ स्फुरत्प्रभामंडलमानसूयं सा बिभ्रती शाश्वतमंगरागम् ॥ ॥

स्वयं मुक्ता तस्याः पुरः पुर्याः वेणिरिव आबभासे पुरोपि पतिव्रता समाधिरुक्ताः न प्रोषिते तु संस्कुर्यान्न वेणीं च प्रमोचयेदिति हारीतः १२ श्वश्रूजनेति· श्वश्रूजनानुष्ठितचारुवेषां कृतसौम्यनेपथ्यां आकल्पवेषो नेपथ्यमित्यमरः कर्णीरथः स्त्रीयोग्यो ऽल्परथः कर्णीरथः कर्णीरथप्रवहणं यानं डयनं गर्भक इति यादवः तत्रस्थां रघुवीरपत्नीं सीतां साकेतनार्यः प्रासादवातायनेषु दृश्यबंधैर्लक्ष्यपुटैरंजलिभिः प्रणेमुः १३ स्फुरदिति· स्फुरत्प्रभामंडलमानुसूयं अनुसूयया दत्तं शाश्वतं सदातनं अंगरागं बिभ्रती सा सीता मध्ये स्वपूर्वे ॥ ॥

शुद्धेति संदर्शिता पुनर्वन्हिगते व रराज १४ वेश्मानीति· सुहृदो भावः सौहार्दं सौजन्यं हृदयंगमसिंध्वंते पूर्वपदस्येत्युभयपदवृद्धिः तस्य निधिः सौहा
र्दनिधिः रामः सुहृद्भ्यः सुग्रीवादिभ्यः परिबर्हवंति उपकरणवंति वेश्मानि विश्राण्य दत्वा आलेख्यशेषस्य चित्रमात्रशेषस्य पितुर्बलिमत् पूजा
युक्तं निकेतं गृहं बाष्पायमाणो बाष्पमुद्वमन् विवेश बाष्पोष्मभ्यामुद्वमने इति क्यङ् प्रत्ययः १५ कृतांजलिरिति· तत्र निकेतने कृतांजलिः सन् रामः
हे अम्ब नो गुरुः पिता स्वर्गः फलं यस्य तस्मात्त्वत्तो यान्नाभ्रश्यत न भ्रष्टवान् इति परमं ध्यानं तच्चिंत्यमानं विचार्यमाणं तव सुकृतं इत्येवं प्रकारेण भरतस्य
मातुः कैकेय्याः लज्जां जहार अपानयत् राज्ञां प्रतिज्ञापरिपालनं स्वर्गसाधनमित्यर्थः भरतग्रहणं तदपेक्षयापि कैकेय्यनुसरणद्योतनार्थम्॥

रराज शुद्धेति पुनः स्वपुर्यै संदर्शिता वन्हिगते व भर्त्रा १४ वेश्मानि रामः परिबर्हवंति विश्राण्य सौहार्दनिधिः सुहृद्भ्यः
बाष्पायमाणो बलिमन्निकेतमालेख्यशेषस्य पितुर्विवेश १५ कृतांजलिस्तत्र यदंब सत्यान्नाभ्रश्यत स्वर्गफलाद्गुरुर्नः
तच्चिंत्यमानं सुकृतं तवेति जहार लज्जां भरतस्य मातुः १६ तथैव सुग्रीवविभीषणादीनुपाचरत्कृत्रिमसंविधाभिः सं
कल्पमात्रोदितसिद्धयस्ते क्रांता यथा चेतसि विस्मयेन १७ सभाजनायोपगतान्स दिव्यान्मुनीन्पुरस्कृत्य हतस्य शत्रोः

१६ तथेति· तथा सुग्रीवविभीषणादीन् संविधीयंत इति संविधाः भोग्यवस्तूनि कृ॥ शुश्राव तेभ्यः प्रभवादि वृत्तं स्वविक्रमे गौरवमादधानं
त्रिमसंविधाभिः भोग्यवस्तुभिः तथा तेन प्रकारेणोपाचरत् यथा संकल्पमात्रेण इच्छामात्रेणोदितसिद्धयस्ते सुग्रीवादयश्चेतसि विस्मयेन क्रांताः
आक्रांताः १७ सभाजनायेति स रामः सभाजनायाभिवंदनाय उपगतान् दिव्यान्मुनीन् अगस्त्यादीन् पुरस्कृत्य हतस्य शत्रोः रावणस्य प्रभवादि
जन्मादिकं स्वविक्रमे गौरवमुत्कर्षमादधानं वृत्तं तेभ्यो मुनिभ्यः शुश्राव श्रुतवान् विजितोत्कर्षाज्जेतुरुत्कर्ष इत्यर्थः

प्रतीति· तपोधनेषु प्रतियातेषु प्रतिनिवृत्य गतेषु सत्सु सुखादविज्ञात एव गतोर्द्धमासो येषां तान् अनंतरं सीतायाः स्वहस्तेनोपहृता दत्ता अग्र्यपू
जा उत्तमसंभावना येभ्यस्तान् एतेन सौहार्दातिशय उक्तः रक्षःकपीन्द्रान् रामो विससर्ज विसृष्टवान् १९ तच्चेति· आत्मचिंतासुलभं स्वेच्छामात्रलभ्यं
सुरारेः रावणस्य जीवितेन सह हृतं दिवः पुष्पं पुष्पवदाभरणभूतं पुष्पकं भूयः पुनरपि कैलासनाथस्य कुवेरस्य उद्वहनाय अन्वमंस्त अनुज्ञातवान् मन्यतेर्लङ्
भूयोग्रहणेन पूर्वमप्येतत् कौवेरमेवेति सूच्यते २० पितुरिति· राम एवं पितुर्नियोगात् शासनात् वनवासं निस्तीर्य अनंतरं प्रतिपन्नराज्यः सन् धर्मार्थका
मेषु यथा तथैवावरजेष्वनुजेषु समां वृत्तिं प्रपेदे अवैषम्येन व्यवहृतवानित्यर्थः २१ सर्वास्विति· स रामो वत्सलत्वात् स्निग्धत्वान्न तु लोकप्रतीत्यर्थमपि

प्रतिप्रयातेषु तपोधनेषु सुखादविज्ञातगतार्द्धमासान् सीतास्वहस्तोपहृताग्र्यपूजान् रक्षःकपींद्रान्विससर्ज रामः १९
तच्चात्मचिंतासुलभं विमानं हृतं सुरारेः सह जीवितेन कैलासनाथोद्वहनाय भूयः पुष्पं दिवः पुष्पकमन्वमंस्त २० पितु
र्नियोगाद्वनवासमेवं निस्तीर्य रामः प्रतिपन्नराज्यः धर्मार्थकामेषु समां प्रपेदे यथा तथैवावरजेषु वृत्तिम् २१ सर्वासु मा
तृष्वपि वत्सलत्वात्स निर्विशेषप्रतिपत्तिरासीत् षडाननापीतपयोधरासु नेता चमूनामिव कृत्तिकासु २२ तेनार्थवाल्लो
भपराङ्मुखेन तेन घ्नता विघ्नभयं क्रियावान् ।। ९ ग्धस्तु वत्सल इत्यमरः सर्वासु मातृष्वपि निर्विशेषप्रतिपत्तिः तुल्यसत्कार आसीत्।

कथमिव चमूनां नेता षण्मुखः षड्भिराननैरापीताः पयोधराः स्तनाः यासां तासु कृत्तिकास्विव २२ तेनेति· लोको लोभपराङ्मुखेन वदान्येन तेन
रामेणार्थवान् धनिकः आस बभूव तिङन्तप्रतिरूपकमव्ययमेतत्· विघ्नेभ्यो भयं घ्नता नुदता तेन क्रियावाननुष्ठानवान् विनेत्रा नियामकेन तेन
पितृवन्नियच्छतीत्यर्थः शोकमपनुदतीति शोकापनुदः सुखस्याहर्त्ता तुंदशोकयोः

परिमृजायतुद्दोरिति क्तप्रत्ययः तेनपुत्री पुत्रवानासपुत्रवदानंदयतीसर्वः २३ सइति॰ सरामः कालेऽवसरे पौराणां कार्याणि प्रयोजनानि समीक्ष्य
विदेहाधिपतेर्दुहित्रासीतया उपभोगोत्सुकया अतएवतदीयंसीतासंबंधिचारुवपुः कृत्वास्थितयालक्ष्म्येवोपस्थितः संगतः सन्रेमे उपस्थानं
तुसंगतिरितियादवः २४ तयोरिति॰ चित्रवत्सुवनवासवृत्तांतलेख्यवत्सु सद्मसु यथाप्रार्थितं॰ यथेष्टमिंद्रियार्थानिंद्रियविषयान्शब्दादीन्
आसेदुषोः प्राप्तवतोस्तयोः सीतारामयोः दंडकेषु दंडकारण्येषु प्राप्तानि दुःखानि अपि विरहविलापान्वेषणादीनि संचिंत्यमानानि स्मर्यमाणानि सु

तेनाऽऽसलोकः पितृमान्विनेत्रा तेनैव शोकापनुदेन पुत्री ॥ २३ सपौरकार्याणि समीक्ष्य काले रेमे विदेहाधिपतेर्दुहित्रा । उ
पस्थितश्चारुवपुस्तदीयं कृत्वोपभोगोत्सुकयेव लक्ष्म्या ॥ २४ तयोर्यथाप्रार्थितमिंद्रियार्थानाऽऽसेदुषोः सद्मसु चित्रवत्सु ।
प्राप्तानि दुःखान्यपि दंडकेषु संचिंत्यमानानि सुखान्यभूवन् २५ अथाऽधिकस्निग्धविलोचनेन मुखेन सीता शरपांडुरेण
आनंदयित्री परिणेतुराऽसीदनक्षरव्यंजितदोहदेन २६ तामंकमाऽरोप्य कृशांगयष्टिं वर्णांतराक्रांतपयोधराग्रां विलज्ज
मानां रहसि प्रतीतः पप्रच्छ रामां रमणोऽभिलाषम् २७ ॥

खानि अभूवन् स्मारकं तु चित्रदर्शनमिति द्रष्टव्यं २५ अथेति॰
अथसीता अधिकस्निग्धविलोचनेनात्यंतमसृणलोचनेयस्यतेन शरवत्तृणविशेषवत् पांडुरेण तएवानक्षरमवाग्व्यापारं यथाभवतितथाव्यं
जितंदोहदंगर्भोयेनतेनमुखेनपरिणेतुः पत्युरानंदयित्री आसीत् २६ तामिति॰ प्रतीतोगर्भज्ञानवान् रमयतीतिरमणः प्रियांकृशांगयष्टिंवर्णां
तरेणनीलिम्ना आक्रांतपयोधराग्रांविलज्जमानांतांरामांरहसि अंकं आरोप्य अभिलाषंमनोरथंपप्रच्छ एतच्चदोहदस्याप्रदानेनगर्भोदोषम
वाप्नुयादितिशास्त्रान्नतुलौल्यादित्यनुसंधेयं २७ ॥

सेति· सासीता हिंस्त्रैर्दहानीवाराएवबलयो येषुतानि तिर्यग्भिस्तुकादिदानं बलिः संवर्द्धाः कृतसंबंधाः कृतसख्या वैखानसानां कन्यकायेषुतानि कुशवंति भागीरथीतीरतपोवनानि भूयः पुनरपि गंतुमियेषाभिललाष २८ तस्याइति· रघुप्रवीरोरामः तस्यैसीतायैतत्पूर्वोक्तं ईप्सितं मनोरथं प्रतिश्रुत्यपार्श्वचरैस्तात्कालोचितैरनुयातः सुमुदितामयोध्यामालोकयिष्यन् अभ्रंलेढीत्यभ्रंलिहमभ्रंकषं प्रासादमारुरोह वहाभ्रेलिहइतिखश्प्रत्ययः अरुर्द्विषदितिमुमागमः २९ ऋद्धापणमिति· सरामः ऋद्धाः समृद्धाः आपणाः पण्यभूमयो यस्मिंस्तंराजपथं नौभिः समुद्रवाहिनी

सारवृतीवारवलीनिहिंस्त्रैः संवर्द्धवैखानसकन्यकानि इयेषभूयः कुशवंतिगंतुंभागीरथीतीरतपोवनानि २८ तस्यैप्रतिश्रुत्यरघुप्रवीरस्तदीप्सितंपार्श्वचरानुयातः आलोकयिष्यन्मुदितामयोध्यांप्रासादमभ्रंलिहमारुरोह २९ ऋद्धापणं राजपथंप्रपश्यन्विगाह्यमानांसरयूंचनौभिः विलासिभिश्चाध्युषितानिपौरैः पुरोपकंठोपवनानिरेमे ३० संकिंवदंतींवदतांपुरोगःस्ववृत्तमुद्दिश्यविशुद्धवृत्तः सर्पाधिराजोरुभुजोपसर्पंपप्रच्छभद्रंविजितारिभद्रः ३१ निर्बंधपृष्टःसजगादसर्वंस्तुवंतिपौराश्चरितंत्वदीयं अन्यत्ररक्षोभवनोषितायाः परिग्रहान्मानवदेवदेव्याः ३२॥ १भिः विगाह्यमानांसरयूंचपौ

रैः विलासिभिः अध्युषितानि पुरोपकंठोपवनानि च पश्यन्नरेमे ३० विलासिन्यश्च· विलासिनश्च विलासिनः पुमान्स्त्रियेत्येकशेषः स इति· वदतां वाग्मिनां पुरोगः श्रेष्ठः विशुद्धवृत्तः सर्पाधिराजः शेषः तद्वद्दीर्घभुजो यस्य सः विजितारिभद्रो विजितारिश्रेष्ठः सरामः स्ववृत्तं उद्दिश्य भद्रं भद्रनामकं अपसर्पं चारं किंवदंतीं जनवादं पप्रच्छ अपसर्पश्चरस्पशः किंवदंती जनश्रुतिरित्यमरः ३१ निर्बंधेति निर्बंधेन आग्रहेण पृष्टः सोपसर्पः जगाद किमिति हेमानवदेवरक्षोभवनेउषितायाः स्त्रियाः देव्याः सीतायाः परिग्रहात्स्वीकारात् अन्यत्र इतरांशेतं वर्जयित्वा इत्यर्थः त्वदीयं चरितं पौराः

कलत्रेति एवं किल कलत्रनिंदया गुरुणा दुर्वहेण कीर्तिविपर्ययेण अपकीर्त्या अभ्याहतं वैदेहिबंधोर्वैदेहिवल्लभस्य बन्धुर्भर्तरि वान्यचेरस्समर-
ङ्यापोः संज्ञाच्छंदसोर्बहुलमिति ह्रस्वः कालिदासरतिवत् हृदयम् अयोघनेन अभ्याहतं अभितप्तं अयस्त्वविददे विदीर्णं कर्तरि लिट् किलेत्यैति-
ह्ये ३३ किमिति· आत्मनो निर्वादोपवाद एव कथा तां उपेक्षे किं उत अदोषां साध्वीं जायां संत्यजामि किं उभयत्रापि प्रश्ने लोट् इत्येकपक्षाश्रये ऽन्य-
तरस्य पक्षस्य परिग्रहे विक्लवत्वादपरिच्छेदकत्वात् स रामो दोला इव चला चित्तवृत्तिर्यस्य स आसीत् ३४ निश्चित्येति· किंच वाच्यमपवादं अन्येन

कलत्रनिंदागुरुणा किलैवमभ्याहतं कीर्तिविपर्ययेण अयोघनेनाय इवाभितप्तं वैदेहिबंधोर्हृदयं विदद्रे ३३ किमात्मनि-
र्वादकथामुपेक्षे जायामदोषामुत संत्यजामि इत्येकपक्षाश्रयविक्लवत्वादासीत्स दोलाचलचित्तवृत्तिः ३४ निश्चित्य
चानन्यनिवृत्ति वाच्यं त्यागेन पत्न्याः परिमार्ष्टुमैच्छत् अपि स्वदेहात्किमुतेंद्रियार्थाद्यशोधनानां हि यशो गरीयः ३५ स संनिपा-
त्यावरजान्हतौजास्तद्विक्रियादर्शनलुप्तहर्षान् कौलीनमात्माश्रयमाचचक्षे तेभ्यः पुनश्चेदमुवाच वाक्यं ३६ राजर्षिवं-
शस्य रविप्रसूतेरुपस्थितः पश्यत कीदृशोऽयं ॥

॥ ९९ त्यागातिरिक्तोपायेन निवृत्तिर्यस्य नास्ति तदनन्यनिवृत्ति निश्चित्य पत्न्याः त्यागेन
परिमार्ष्टुं परिहर्तुमैच्छत् तथाहि यशोधनानां पुंसां स्वदेहादपि यशो गरीयः गुरुतरं इंद्रियार्थात् स्रक्चंदनवनितादेरिंद्रियविषयाद्गरीय इति किमु व-
क्तव्यं पंचमीविभक्तेरित्युभयत्रापि पंचमी सीता चेंद्रियार्थ एव ३५ स इति· हतौजा निस्तेजस्कः स रामः तस्य रामस्य विक्रियादर्शनेन लुप्तहर्षान् अवरजा-
न्संनिपात्य संगमय्य आत्माश्रयं स्वविषयकं कौलीनं निंदां तेभ्य आचचक्षे पुनरिदं वाक्यमुवाच ३६ राजर्षीति रवेः प्रसूतिर्जन्म यस्य राजर्षिवंशस्य सदाचा-
रशुचेः सहजातशुद्धान्मनो मत्स्यकाशादर्पणस्य पयोदवातादिवांभः॥

कलादित्यर्थः कीदृशोयं कलंकः उपस्थितः प्राप्तः पश्यत ३७ पौरेष्विति॰ सोहमपां तरंगेषु तैलबिंदुमिव पौरेषु बहुलीभवंतं प्रसरंतं तदेव पूर्वं यस्य तत्पूर्वं अ
वर्णमपवादं अवर्णो क्षेपनिर्वादपरिवादापवादवदित्यमरः द्विपेंद्रः आलानमेव आलानिकं विनयादित्वात्स्वार्थे ठक् अथवा आलानेन बंधनं प्रयोज
नमस्येति आलानिकं प्रयोजनमिति ठक् स्थाणुस्तंभमिव चूतं वृक्षे इतिवत् सामान्यविशेषभावात् अपौनरुक्त्यम् दृष्टव्यं सोढुं नेशे न शक्नोमि ३७ त
स्येति॰ तस्यावर्णस्यापनोदाय फलप्रवृत्तौ अपत्योत्पत्तौ उपस्थितायां सत्यामपि निर्व्यपेक्षो निस्पृहः सन् वैदेहसुतां पुरस्तात्पूर्वं॰ पितुराज्ञया समुद्रनेम

मतः सदाचारशुचेः कलंकः पयोदवातादिव दर्पणस्य ३७ पौरेषु सोहं बहुलीभवंतमपां तरंगेष्विव तैलबिंदुम् सोढुं न तत्पू
र्वमवर्णमीशे आलानिकं स्थाणुमिव द्विपेन्द्रः ३८ तस्यापनोदाय फलप्रवृत्तावुपस्थितायामपि निर्व्यपेक्षः त्यक्ष्यामि वै
देहसुतां पुरस्तात्समुद्रनेमिं पितुराज्ञयेव ३९ अवैमि चैनामनघेति किंतु लोकापवादो बलवान्मतो मे छाया हि भूमेः शशिनो
मलत्वेनारोपिता शुद्धिमतः प्रजाभिः ४० रक्षोवधांतो न च मे प्रयासो व्यर्थः स वैरप्रतिमोचनाय अमर्षणः शोणितकांक्ष
या किं पदा स्पृशंतं दशति द्विजिह्वः ४१॥ ९ ९ मिरिव नेमिर्यस्याः सा भूमिः तामिव त्यक्ष्यामि ३९ ननु सर्वथा साध्वी न त्याज्येत्याह अवै
मीति एनां सीतां अनघां साध्वीं चावैमि किंतु मे मम लोकापवादः बलवान् मतः कुतः हि यस्मात्प्रजाभिः भूमेः छाया प्रतिबिंबं शुद्धिमतो निर्मलस्य शशिनो
मलत्वेन कलंकत्वेनारोपिता अतो लोकापवाद एव बलवानित्यर्थः ४० रक्ष इति॰ किं मे रक्षोवधांतः प्रयासो व्यर्थो न किंतु स वैरप्रतिमोचनाय वैरशोध
नाय निर्यातनं वैरशुद्धाविसमरः तथाहि॰ अमर्षणोऽसहनो द्विजिह्वः सर्पः पदा पादेन स्पृशंतं पुरुषं शोणितकांक्षया दशति किं न किंतु वैरनिर्या

तदिति· तत्तस्मादेषमेसर्गः निश्चयः सर्गः स्वभावनिर्मोक्षनिश्चयाध्यायसृष्टिष्वित्यमरः करुणार्द्रचित्तैर्भवद्भिर्नप्रतिषेधनीयः निर्हृतं निर्गतं वाच्य
मेवशल्यं येषां तान् प्राणान् मया चिरं धारयितुं धारणं कारयितुं वो युष्माकं अर्थिता अर्थित्वं इच्छा यद्यस्तीति शेषः ४२ इतीति· इत्युक्तवंतं जनका
त्मजायां विषये नितांतरूक्षाभिनिवेशं अतिक्रूराग्रहं ईशं स्वामिनं तेषु भ्रातृषु मध्ये कश्चनापि निषेद्धुं निवारयितुं अनुमोदितुमनुवर्तयितुं वा शक्तो
नासीत् पक्षद्वयस्यापि प्रबलत्वादित्यर्थः ४३ स इति· लोकत्रयगीतकीर्तिः यथार्थभाषी लक्ष्मणपूर्वजन्मा लक्ष्मणाग्रजः स रामो निदेशे स्थितं आ

तदेषसर्गः करुणार्द्रचित्तैर्नमेभवद्भिः प्रतिषेधनीयः यद्यर्थितानिर्गतवाच्यशल्यान्प्राणान्मयाधारयितुंचिरंवः ४२।
इत्युक्तवंतंजनकात्मजायांनितांतरूक्षाभिनिवेशमीशं नकश्चनभ्रातृषुतेषुशक्तोनिषेद्धुमासीदनुमोदितुंवा ४३।
सलक्ष्मणंलक्ष्मणपूर्वजन्माविलोक्यलोकत्रयगीतकीर्तिः सौम्येतिचाभाष्ययथार्थभाषीस्थितंनिदेशेपृथगादिदेश ४४
प्रजावतीदोहदशंसिनीतेतपोवनेषुस्पृहयालुरेव· सत्वंरथीतद्व्यपदेशनेयांप्रापय्यवाल्मीकिपदंत्यजैनाम् ४५ स
शुश्रुवान्मातरिभार्गवेणपितुर्नियोगात्प्रहृतंद्विषद्वत् प्रत्यग्रहीदग्रजशासनंतदाज्ञागुरूणांह्यविचारणीया ४६ ॥

ज्ञाकारिणं लक्ष्मणं हे सौम्य सुभगेत्याभाष्य पृथक् भरतशत्रुघ्नाभ्यां विना कृत्य आदिदेश आज्ञापयामास ४४ प्रजावतीति· दोहदो गर्भिणीमनोरथः
तच्छंसिनी ते तव प्रजावती· प्रजावती भ्रातृजायेत्यमरः तपोवनेषु स्पृहयालुरेव सस्पृहैव· स्पृहिगृहीत्यादिना आलुच्प्रत्ययः स त्वं रथी सन्· त
द्व्यपदेशेन दोहदमिषेण नेयां नेतव्यां एनां सीतां वाल्मीकेः पदं स्थानं प्रापय्य गमयित्वा· विभाषाप इत्ययादेशः त्यज ४५ स इति· पितुर्नियोगा
च्छासनात् भार्गवेण जामदग्न्येन कर्त्रा· नलोकेत्यादिना षष्ठीप्रतिषेधः मातरि द्विषतीव द्विषद्वत्· तत्र तस्येवेति वतिप्रत्ययः प्रहृतं प्रहारं शुश्रुवान् भा

पायांसस्त्वसश्रुवइति क्तसुप्रत्ययः सलक्ष्मणाग्रजशासनं प्रत्यग्रहीत् हि यस्माद्गुरूणामाज्ञा अविचारणीया ४६ अथेति अथासौ लक्ष्म
णः अनुकूलश्रवणेन प्रतीतां हृष्टाकारणेन तुष्टां वैदेहसुतां अत्रस्नुभिरभीरुभिर्गोभिर्लीवहनयोग्यैः त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुरिति क्नुप्रत्ययः
तुरंगैर्युक्तधुरं सुमंत्रेण प्रतिपन्नरश्मिं गृहीतप्रग्रहं रथमारोप्य प्रतस्थे ४७ सेति सा सीता रुचिरान्प्रदेशान्नीयमाना प्राप्यमाणा सती मे मम प्रियः
प्रियं करोतीति प्रियंकरं प्रियकारीत्यनंदत् क्षेमप्रियमद्रेऽण्चेति चकारात्खच्प्रत्ययः तं प्रियमात्मनि विषये कल्पद्रुमतां विहाय असिपत्रवृक्षसंजा
तं नावुद्ध नाज्ञासीत् वुध्यतेर्लुङ् असिपत्रः खड्गाकारदलः कोप्यपूर्वो वृक्षविशेषः असिपत्रो भवेत्कोषकारे च नरकांतर इति विश्वः आसन्नघा

अथानुकूलश्रवणप्रतीतामत्रस्नुभिर्युक्तधुरं तुरंगैः रथं सुमन्त्रप्रतिपन्नरश्मिमारोप्य वैदेहसुतां प्रतस्थे ४७ सा नीयमा
ना रुचिरान्प्रदेशान्प्रियंकरो मे प्रिय इत्यनंदत् नावुद्ध कल्पद्रुमतां विहायं जातं तमात्मन्यसिपत्रवृक्षम् ४८ जुगूह तस्याः
पथि लक्ष्मणो यत्सव्येतरेण स्फुरता तदक्ष्णा आख्यातमस्यै गुरु भावि दुःखमत्यंतलुप्तप्रियदर्शनेन ४९ सा दुर्निमित्तोपग
ता द्विषादात्सद्यः परिम्लानमुखारविंदा राज्ञः शिवं सावरजस्य भूयादित्याशशंसे करणैरबाह्यैः ५०॥ ॥

तुक इति भावः ४८ जुगूहेति पथि लक्ष्मणो यद्दुःखं तस्याः सीतायाः जुगूह प्रतिसंहृतवान् तद्गुरु भावि भविष्यद्दुःखं अत्यंतलुप्तप्रियदर्शनं
यस्य तेन स्फुरता सव्येतरेण दक्षिणेन अक्ष्णा अस्यै सीतायै आख्यातं स्त्रीणां दक्षिणाक्षिस्फुरणं दुर्निमित्तमाहुः ४९ सेति सा सीता दुर्निमित्ते
न दक्षिणाक्षिस्फुरणरूपेणोपगतात्प्राप्तात् विषादाद्दुःखात्सद्यः परिम्लानमुखारविंदा सती सावरजस्य सानुजस्य राज्ञो रामस्य शिवं भू
यादिति अबाह्यैः करणैरंतः करणैः आशशंसे शंसतेरपेक्षायामात्मनेपदमिष्यते अंतःकरणैरिति बहुवचनं क्रियावृत्त्यभिप्रायेण पुनः पुनराशशं

गुरोरिति। गुरोर्ज्येष्ठस्य नियोगात् साध्वीं वनितां भार्यां ज्यामित्यर्थः वनांते विहास्यन् त्यक्ष्यन् सुमित्रातनयो लक्ष्मणः पुरस्तादग्रे स्थितया जन्होर्दुहि
त्रा जान्हव्या उच्छ्रितैर्वीचिहस्तैर्वार्यत इव अकार्यं मा कुर्विति वार्यत इवेत्युत्प्रेक्षा ५१ रथादिति। सत्यसंधः सत्यप्रतिज्ञः स लक्ष्मणो यंत्रा सारथिना
गृहीतवाहात् रुद्धाश्वात् रथात् तां भ्रातृजायां पुलिने वतार्य आरोप्य निषादेन किरातेनाहृतनौविशेषः आनीतनौकः सन् गंगां भागीरथीं संधां
प्रतिज्ञामिव ततार संधा प्रतिज्ञा मर्यादेत्यमरः ५२ अथेति। अथ कथंचिद्व्यवस्थापिता प्रकृतिमापादिता वाग्यस्य सोऽन्तर्गतबाष्पः कंठो यस्य

गुरोर्नियोगाद्वनितां वनांते साध्वीं सुमित्रातनयो विहास्यन् अवार्यतेवोच्छ्रितवीचिहस्तैर्जन्होर्दुहित्रा स्थितया पुरस्तात्
५१ रथात्स यंत्रा निगृहीतवाहात्तां भ्रातृजायां पुलिनेऽवतार्य गंगां निषादाहृतनौविशेषस्ततार संधामिव सत्यसंधः ५२
अथ व्यवस्थापितवाक्कथंचित्सौमित्रिरंतर्गतबाष्पकंठः औत्पातिको मेघ इवाश्मवर्षं महीपतेः शासनमुज्जगार ५३
ततोऽभिषंगानिलविप्रविद्धा प्रभ्रश्यमानाभरणप्रसूना स्वमूर्तिलाभप्रकृतिं धरित्रीं लतेव सीता सहसा जगाम ५४ इक्ष्वा
कुवंशप्रभवः कथं त्वां त्यजेदकस्मात्पतिरार्यवृत्तः ॥

((सः कंठस्तंभिताश्रुरित्यर्थः सौमित्रिर्महीपतेः शासनं उत्पाते भव औत्पाति
कं मेघो अश्मवर्षं शिलावर्षमिव उद्गीर्णवान् दारुणत्वेनावाच्यमुज्जगारेत्युक्तम् ५३ तत इति। ततोऽभिषंगः पराभवः शापे त्वभिषंगः पराभव इत्यम
रः स एवानिलस्तेन विप्रविद्धा अभिहता प्रभ्रश्यमानानि पतंति आभरणान्येव प्रसूनानि यस्याः सा सीता लतेव सहसा स्वमूर्तिलाभस्य स्वशरीरलाभस्य
प्रकृतिं योनिं स्वोत्पत्तेः कारणं धरित्रीं जगाम भूमौ पपातेत्यर्थः स्त्रीणां मातृपदिमातेव शरणमिति भावः ५४ इक्ष्वाक्विति। इक्ष्वाकुवंशप्रभवो महाकु
लप्रसूतिरित्यर्थः आर्यवृत्तः साधुचरितः पतिर्भर्ता त्वां अकस्मादकारणात् कथं त्यजेत् असंभावितमित्यर्थः इति संशयिते वसं दिहाने एव तावत्यागहेतु

त्रानावधेः प्रागित्यर्थः जननी क्षितिः तस्यै सीतायै प्रवेशं आत्मनीति शेषः न ददौ ५५ सेति लुप्तसंज्ञा नष्टचेतना मूर्छिता सा दुःखं न विवेद प्रत्यागतासुः
लब्धसंज्ञा सती अंतः समतप्यत दुःखेनादह्यतेत्यर्थः तपेः कर्मणि लङ् कर्मकर्तरीति केचित्तन्न तपस्तपः सकर्मकस्यैवेति यङ् नियमात् तस्याः सी
तायाः सुमित्रात्मजयत्नलब्धः प्रबोधो मोहात्कष्टतरो दुःखदो भूत् दुःखवेदनासंभवादिति भावः ५६ नचेति आर्या साध्वी सा सीता वृजिनादृते
एनसा विनापि कलुषं वृजिनैनो घमित्यमरः अन्यारादितरर्ते इति पंचमी निराकरिष्णोर्निरासकस्य अलंकृञ् इति इष्णुच् प्रत्ययः भर्तुरवर्णम
पवादं नचावदत् नैवावादीत् किंतु स्थिरदुःखभाजमत एव दुष्कृतिनमात्मानं पुनः पुनर्निनिंद ५७ आश्वास्येति रामावरजो लक्ष्मणः सतीं साध्वीं

इति क्षितिः संशयितेव तस्यै ददौ प्रवेशं जननी न तावत् ५५ सा लुप्तसंज्ञा न विवेद दुःखं प्रत्यागतासुः समतप्यतांतः तस्याः
सुमित्रात्मजयत्नलब्धो मोहादभूत्कष्टतरः प्रबोधः ५६ न चावदद्भर्तुरवर्णमार्या निराकरिष्णोर्वृजिनादृतेपि आत्मानमे
व स्थिरदुःखभाजं पुनः पुनर्दुष्कृतिनं निनिंद ५७ आश्वास्य रामावरजः सतीं तामाख्यातवाल्मीकिनिकेतमार्गः निघ्न
स्य मे भर्तृनिदेशरौक्ष्यं देवि क्षमस्वेति बभूव नम्रः ५८ सीता तमुत्थाप्य जगाद वाक्यं प्रीतास्मि ते सौम्य चिराय जीव बिडौ

तां सीतामाश्वास्य आख्यातः उपदिष्टो वाल्मीकेर्निकेतस्याश्रमस्य मा॰ जसा विष्णुरिवाग्रजेन भ्रात्रा यदित्थं परवानसि त्वम् ५९ ॥
र्गो येन स तथाः सन् निघ्नस्य पराधीनस्य अधीनो निघ्न आयत्त इत्यमरः मे भर्तुर्निदेशेन स्वाम्यनुज्ञया हेतुना यद्रौक्ष्यं पारुष्यं तत् हे देवि क्षमस्वे
ति नम्रः प्रणतो बभूव ५८ सीतेति सीता तं लक्ष्मणं उत्थाप्य वाक्यं जगाद किमिति हे सौम्य साधो ते तव प्रीतास्मि चिराय चिरं जीव यस्माद्बि
डौजसा इन्द्रेण विष्णुरुपेंद्र इवाग्रजेन ज्येष्ठेन भ्रात्रा इत्थं परवान् परतंत्रोसि ५९

श्वश्रूजनमिति· सर्वं श्वश्रूजनमनुक्रमेण प्रापितमत्प्रणामः सन् मत्प्रणाममनुक्त्वेत्यर्थः विज्ञापय· किमिति· निषिच्यत इति निषेकं मयि वर्तमानं सूनोस्त्व
त्पुत्रस्य प्रजानिषेकं गर्भं चेतसाऽनुध्यायत शिवमस्त्विति चिंतयत इति ६० वाच्य इति· स राजा त्वया मद्वचनात् मद्वचनमिति कृत्वा· ल्यब्लोपे पंचमी वाच्यः
वक्तव्यः· किमित्यत आह वह्नावित्यादिभिः सप्तभिः श्लोकैः· अक्ष्णोः समीपे समक्षं विभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः सामीप्यार्थे वा· अव्ययीभावे शरदिति समासां
तोऽच्प्रत्ययः समक्षमग्रे वह्नौ विशुद्धामपि मां लोकापवादस्य मिथ्यापवादस्य श्रवणाद्धेतोरहासीरत्याक्षीरिति यत्तच्छ्रुतस्य प्रख्यातस्य कुलस्य सदृशं किं

श्वश्रूजनं सर्वमनुक्रमेण विज्ञापय प्रापितमत्प्रणामः प्रजानिषेकं मयि वर्तमानं सूनोरनुध्यायत चेतसेति ६० वाच्यस्त्व
या मद्वचनात्स राजा वह्नौ विशुद्धामपि यत्समक्षम् मां लोकवादश्रवणादहासीः श्रुतस्य किं तत्सदृशं कुलस्य ६१ कल्याण
बुद्धेरथवा तवायं न कामचारो मयि शंकनीयः ममैव जन्मांतरपातकानां विपाकविस्फूर्जथुरप्रसह्यः ६२ उपस्थितां पूर्वम
पास्य लक्ष्मीं वनं मया सार्द्धमसि प्रपन्नः त्वय्यास्पदं प्राप्य तया तिरोषात्सोढास्मि न त्वद्भवने वसंती ६३ निशाचरोपप्लुत
भर्तृकाणां तपस्विनीनां भवतः प्रसादात्॥ ९ न सदृशमित्यर्थः यद्वा श्रुतस्य श्रवणस्य कुलस्य चेति योजना कामचार्यसीति भा

वः ६१ कल्याणेति· अथवा कल्याणबुद्धेः सुधियः तव कर्तुर्मयि विषयेऽयं त्यागो न कामचारः इच्छायाः करणेन शंकनीयः कामचारशंकापि न
क्रियत इत्यर्थः किंतु ममैव जन्मांतरपातकानाम् प्रसह्यो विपच्यत इति विपाकः फलमेव विस्फूर्जथुः अशनिनिर्घोषः स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घोष इत्यमरः
६२ उपस्थितामिति· पूर्वमुपस्थितां प्राप्तां लक्ष्मीमपास्य मया सार्द्धं वनं प्रपन्नोऽसि प्राप्तोऽसि तत्तस्मात्तया लक्ष्म्या तिरोषात्त्वद्भवने आस्पदं प्रतिष्ठां त्व
यि आस्पदं प्रतिष्ठायामिति निपातः प्राप्य वसंती अहं सोढास्मि ६३ निशाचरेति· निशाचरह्रपेणोपप्लुताः पीडिताः भर्तारो यासां ताः निशाचरो

पस्तुतभर्तृकाः नधृत श्चेतिक प्रत्ययः तासां तपस्विनीनां भवतः प्रसादात् अनुग्रहात् शरण्या शरणे समर्था भूत्वा त्वयि दीप्यमाने प्रकाशमाने स
त्येव शरणार्थं अन्यं तपस्विनं कथं प्रपत्स्ये प्राप्स्यामि ६४ किंवा इति किंवा अथवा तव संबंधिना अत्यंतेन पुनः प्राप्तिरहितेन वियोगेन मोघे निष्फले अस्मिन् ह
तजीविते तुच्छजीविते उपेक्षां कुर्यां कुर्यामेव रक्षणीयं रक्षणार्हं मम अंतर्गतं कुक्षिस्थं त्वदीयं तेजः शुक्रं गर्भरूपं शुक्रं तेजो रेतसी च बीजवीर्येंद्रियाणि च
त्यमरः मे मम अंतरायो विघ्नो न स्यात् यदि ६५ सेति साहं प्रसूतेरूर्ध्वं सूर्यनिबद्धदृष्टिः सती तथाविधं तपश्चरितुं यतिष्ये यथा भूयः तेन तपसा मे मम जननां

भूत्वा शरण्या शरणार्थमन्यं कथं प्रपत्स्ये त्वयि दीप्यमाने ६४ किंवा तवात्यंतवियोगमोघे कुर्यामुपेक्षां हतजीवितेऽस्मिन्
स्याद्रक्षणीयं यदि मे न तेजस्त्वदीयमंतर्गतमंतरायः ६५ साहं तपः सूर्यनिबद्धदृष्टिरूर्ध्वं प्रसूतेश्चरितुं यतिष्ये भूयो य
था मे जननांतरेऽपि त्वमेव भर्ता न च विप्रयोगः ६६ नृपस्य वर्णाश्रमपालनं यत्स एव धर्मो मनुना प्रणीतः निर्वासिताप्ये
वमतस्त्वयाहं तपस्विसामान्यमवेक्षणीया ६७ तथेति तस्याः प्रतिगृह्य वाचं रामानुजे दृष्टिपथं व्यतीते सा मुक्तकंठं व्यस
नातिभाराच्चक्रंद विग्ना कुररीव भूयः ६८ ॥

१ तरेऽपि त्वमेव भर्ता विप्रयोगश्च न स्यात् ६६ नृपस्येति वर्णानां ब्राह्मणादीनां आश्र
माणां ब्रह्मचर्यादीनां च परिपालनं यत्स एव नृपस्य धर्मः अत्र मनुना प्रणीतः उक्तः अतः कारणात् इत्थं त्वया निर्वासिता निष्कासिता अपि अहं त
पस्विभिः सामान्यं साधारणं यथा भवति तथा ऽवेक्षणीया कलत्रदृष्ट्यभावेऽपि वर्णाश्रमदृष्टिः सीतायां कर्तव्येत्यर्थः ६७ तथेति तथेति तस्याः
सीतायाः वाचं प्रतिगृह्य अंगीकृत्य रामानुजे लक्ष्मणे दृष्टिपथं व्यतीते ऽतिक्रांते सति सा सीता व्यसनातिभारात् दुःखातिरेकात् मुक्तकंठं यथा स्यात्
था —— वाग्व्याहृत्येत्यर्थः विग्ना भीता कुररीव उत्क्रोशीव उत्क्रोशकुररौ समावित्यमरः भूयो भूयिष्ठं चक्रंद चुक्रोश ६८ ॥ ॥

र·टी·
स·१४
१४७

नृत्यमिति· मयूराः नृत्यं विजहुः त्यक्तवंतः वृक्षाः कुसुमानि हरिण्य उपात्तान्दर्भान् इत्थं तस्याः सीतायाः समदुःखभावं प्रपन्ने तुल्यदुःखत्वं प्राप्ते वने पि अत्यंतं रुदितमासीत्· यथा रामगेहेपि इत्यपिशब्दार्थः ६९ तमिति· कुशेध्माहरणाय यातः कविर्वाल्मीकिः रुदितानुसारी सन् तां सीतामभ्यगात् अभिगमनं चक्रे दयालुतयेत्याह निषादेति निषादेन व्याधेन विद्धस्यांडजस्य क्रौंचस्य दर्शनेनोत्थः उत्पन्नो यस्य शोकः श्लोकत्वमापद्यत श्लोकरूपेणावोचदित्यर्थः स च श्लोकः पठ्यते मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः यत्क्रौंचमिथुनादेकमवधीः काममोहितमिति तिरश्चाम

नृत्यं मयूराः कुसुमानि वृक्षा दर्भानुपात्तान्विजहुर्हरिण्यः तस्याः प्रपन्ने समदुःखभावमत्यंतमासीद्रुदितं वनेपि ६९ तामभ्यगच्छद्रुदितानुसारी कविः कुशेध्माहरणाय यातः निषादविद्धांडजदर्शनोत्थः श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोकः ७० तमश्रुनेत्रावरणं प्रमृज्य सीता विलापाद्विरता ववंदे तस्यै मुनिर्दोहदलिंगदर्शी दाश्वान्सुपुत्राशिषमित्युवाच ७१ जाने विसृष्टां प्रणिधानतस्त्वां मिथ्यापवादक्षुभितेन भर्त्रा तन्मा व्यथिष्ठा विषयांतरस्थं प्राप्तासि वैदेहि पितुर्निकेतम् ७२ उत्खातलोकत्रयकंटकेपि सत्यप्रतिज्ञेप्यविकत्थनेपि॥

९पि दुःखं न सेहे किमुतान्येषामिति भावः ७० तमिति· सीता विलापाद्विरता सती नेत्रावरणं दृष्टिप्रतिबंधकमश्रु प्रमृज्य तं मुनिं ववंदे· दोहदलिंगदर्शी गर्भचिन्हदर्शी मुनिस्तस्यै सीतायै सुपुत्राशिषं तत्प्राप्तिहेतुभूतां दाश्वान् दत्तवान् इति वक्ष्यमाणप्रकारेण उवाच· दाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्चेति क्वसुप्रत्ययांतो निपातः ७१ जानइति· त्वां मिथ्यापवादेन क्षुभितेन भर्त्रा विसृष्टां त्यक्तां प्रणिधानतः समाधिदृष्ट्या जाने· हे वैदेहि विषयांतरस्थं देशांतरस्थं पितुर्जनकस्य वनिकेतं गृहं प्राप्तासि· तत्तस्मान्मा व्यथिष्ठाः मा शोचीः व्यथेर्लुङ् न माङ्योगे इत्यडागमप्रतिषेधः भर्त्रापेक्षितानां पितृवासएवोचित इति भावः ७२ उत्खातेति· उत्खातलोकत्रयकंटकेपि रावणादिकंट

कोहरलोपिसर्वलोकोपकारिण्यपीत्यर्थः सत्यप्रतिज्ञेपिसत्यसंधेप्यविकत्थनेपि अश्लाघिन्यपित्वांप्रत्यकस्मादकारणात्कलुषप्रवृत्तौगर्हितव्या
पारेभरताग्रजेमेमन्युः कोपोस्त्येव सर्वगुणाच्छादकोयंदोषइत्यर्थः सीतानुनयार्थोयंरामोपलंभः ७३ नवेति· [illegible]रुकीर्तिस्तवश्वशुरोदशरथोमेस
खातेपिताजनकः सतांविदुषांभवोच्छेदकरः ज्ञानोपदेशादिनासंसारदुःखध्वंसकारी त्वंपतिदेवतानांपतिव्रतानांधुर्यग्रेस्थिता येननिमित्तेनममा
नुकंप्यानुगृह्यानासितत्किंनकिंचिदित्यर्थः ७४ तपस्वीति· तपस्विसंसर्गेणविनीतसत्वेशांतजंतुकेऽस्मिंस्तपोवनेवीतभयानिर्भीकावसद्गतोऽस्मि
न्वेनः तवप्रसूतेनेसुखप्रसूतेरपत्यसंस्कारमयोजातकर्मादिरूपोविधिरनुष्ठानंभविष्यति ७५ अशून्येति· संनिविशंतेयेष्वितिसन्निवेशा उटजाः

त्वांप्रत्यकस्मात्कलुषप्रवृत्तावस्त्येवमन्युर्भरताग्रजेमे ७३ नवोरुकीर्तिः श्वशुरः सखामेसतांभवोच्छेदकरःपितातेधुरि
स्थितात्वंपतिदेवतानांतत्किंनयेनासिममानुकंप्या ७४ तपस्विसंसर्गविनीतसत्वेतपोवनेवीतभयावसास्मिन्· इतोभवि
ष्यत्यनघप्रसूतेरपत्यसंस्कारमयोविधिस्ते ७५ अशून्यतीरांमुनिसन्निवेशैस्तमोपहंत्रींतमसांविगाह्य तत्सैकतोत्संग
बलिक्रियाभिःसंपत्स्यतेतेमनसःप्रसादः ७६ पुष्पंफलंचार्त्तवमाहरंत्योबीजंचबालेयमकृष्टरोहि॥ ((अधिकरणार्थेघञ् मु

नीनांसन्निवेशैरुटजैरशून्यतीरांपूर्णतीरां तमसः शोकस्यपापस्यापहंत्रीं तमस्तुशोकेपापेनरकशोकयोरित्यमरः तमसांनदींविगाह्यतत्रस्ना
त्वाबलिक्रियापेक्षयापूर्वकालतातस्याः सैकतोत्संगेषुबलिक्रियाभिरिष्टदेवतापूजाविधिभिस्तेमनसःप्रसादःसंपत्स्यतेसंभविष्यति· ७६ पु
ष्पमिति· ऋतुरस्यप्राप्तः आर्त्तवस्तत्कालप्राप्तंपुष्पंफलंचाकृष्टरोहि अकृष्टक्षेत्रोत्थंअकृष्टपच्यमित्यर्थः बलयेहितंबालेयंपूजायोग्यंछदिरुप
धिबलेर्ढञ् इतिढञ्प्रत्ययः बीजंनीवारादिधान्यंचाहरंत्यः उदारवाचः प्रगल्भगिरोमुनिकन्यकाः नवाभिषंगांनूतनदुः ॥

खां त्वां विनोदयिष्यंति ७७ पयइति: स्वबलानुरूपैः स्वशक्त्यनुसारिभिः पयसामंभसां ब्र घटैः कलशैरिति च ध्वन्यते· आश्रमबालवृक्षान्संवर्द्धयंती त्वं तनयो
पपत्तेः प्राक्पूर्वं असंशयं यथा तथा स्तनंधयति पिबतीति स्तनंधयः शिशुः नास्ति काम्रनयो धर्मा धे हे रीति खश्प्रत्ययः अरुर्द्विषदिति मुमागमः तस्मि
न् या प्रीतिस्तामवाप्स्यसि· ततः परं सुलभ एव विनोद इति भावः ७८ अनुग्रह इति· दयार्द्रचेताः वाल्मीकिः अनुग्रहं प्रत्यभिनंदती ति तथोक्तां तांसी
तां आदाय सायं मृगैरध्यासितवेदिपार्श्वमधिष्ठितवेदिप्रांतं शांतमृगं स्वमाश्रमं निनाय ७९ तामिति· स मुनिः शोकदीनां तां सीतां तस्याः सीतायाः

विनोदयिष्यंति नवाभिषंगमुदारवाचो मुनिकन्यकास्त्वाम् ७७ पयोघटैराश्रमबालवृक्षान्संवर्द्धयंती स्वबलानुरूपैः असं
शयं प्राक्तनयोपपत्तेः स्तनंधयप्रीतिमवाप्स्यसि त्वम् ७८ अनुग्रहप्रत्यभिनंदिनीं तां वाल्मीकिरादाय दयार्द्रचेताः सायं मृ
गाध्यासितवेदिपार्श्वं स्वमाश्रमं शांतमृगं निनाय ७९ तामर्पयामास स शोकदीनां तदागमप्रीतिषु तापसीषु निर्विष्टसा
रां पितृभिर्हिमांशोरंत्यां कलां दर्श इवौषधीषु ८० ताइंगुदीस्नेहकृतप्रदीपमास्तीर्णमेध्याजिनतल्पमंतः तस्यै सपर्यानु
पदं दिनांते निवासहेतोरुटजं वितेरुः ८१॥

१९ आगमनेन प्रीतिर्यासां तासु तापसीषु पितृभिरग्निष्वात्तादिभिर्निर्विष्टसारां भुक्तसा
रां हिमांशोरंत्यामवशिष्टां कलां दर्शोऽमावास्याकालः ओषधीष्विवार्पयामास· अत्र पराशरः पिबंति विमलं सोमं शिष्टा तस्य तु या कला· सुधामृत
मयी पुण्या तामिंदोः पितरो मुने इति व्यासश्च अमायां तु सदा सोम ओषधीः प्रतिपद्यत इति ८० ता इति· तास्तापस्यः तस्यै सीतायै सपर्यानुपदं
पूजानंतरं दिनांते सायंकाले निवासे एव हेतुस्तस्य निवासहेतोर्निवासार्थमित्यर्थः षष्ठी हेतुप्रयोग इति षष्ठी इंगुदी तापसतरुरित्यमरः इंगुदी
स्नेहेन कृतप्रदीपमंतरास्तीर्णं मेध्यं शुद्धमजिनमेव तल्पं शय्या यस्मिन् तमुटजं पर्णशालां वितेरुर्ददुः ८१

तत्रेति· तत्राश्रमेभिषेके स्नानप्रयतानियतावसंती विधिना शास्त्रेणातिथिभ्यः प्रयुक्तपूजा कृतसंस्कारा वल्कलिनी सा सीता पत्युः प्रजासंतत
यसंतानाविच्छेदाय हेतोः वन्येन कंदमूलादिना शरीरं बभार पुपोष ८२ अपीति· प्रभुः राजा अधुनापि सानुशयः सानुतापः स्यात्किमितिकाकुः
उत्सुकः शक्रजितः इंद्रजितो हंता लक्ष्मणोपि सीतापरिदेवनांतं सीताविलापांतमनुष्ठितं शासनं अग्रजाय शशंस ८३ बभूवेति· सहसा सपदिस
वाष्पो रामः तुषारवर्षी सहस्यचंद्र इव बभूव अत्यश्रुतया तुषारवर्षिणा पौषचंद्रेण तुल्योऽभूत् पौषेनैषसहस्यौ इत्यमरः युक्तं चैतदित्याह·

तत्राभिषेकप्रयतावसंती प्रयुक्तपूजाविधिनातिथिभ्यः वन्येन सा वल्कलिनी शरीरं पत्युः प्रजासंततये बभार ८२ अ
पिप्रभुः सानुशयोधुनास्यादिति सोत्सुकः शक्रजितोपि हंता शशंस सीतापरिदेवनांतमनुष्ठितं शासनमग्रजाय ८३ ब
भूव रामः सहसा सवाष्पस्तुषारवर्षीव सहस्यचंद्रः कौलीनभीतेन गृहान्निरस्ता न तेन वैदेहसुता मनस्तः ८४ निगृ
ह्य शोकं स्वयमेव धीमान् वर्णाश्रमावेक्षणजागरूकः सभ्रातृसाधारणभोगमृद्धं राज्यं रजोरिक्तमनाः शशास ८५॥
तस्यैकभार्यापरिवादभीरोः साध्वीमपि त्यक्तवतो नृपस्य वक्षस्यसंघट्टसुखं वसंती रेजे सपत्नीरहितेव लक्ष्मीः ८६॥

कौलीनेति· कौलीनाल्लोकापवादाद्भीतेन तेन रामेण वैदेहसुता गृहान्निरस्ता न मनस्तः मनसश्चित्तान्न निरस्ता पंचम्यास्तसिः ८४ निगृह्येति·
धीमान्वर्णानामाश्रमाणां चावेक्षणेनुसंधाने जागरूकोऽप्रमत्तः जागृरूक इत्यूकप्रत्ययः रजोरिक्तमनाः रजोगुणशून्यचेताः स रामः स्वयमेव
शोकं निगृह्य निरुध्य भ्रातृभिः साधारणभोगं शरीरस्थितिमात्रोपयुक्तमृद्धं राज्यं शशास ८५ तस्येति· परीवादभीरोः अत एवैकभार्यामपि सा
ध्वीमपि तां सीतां त्यक्तवतो नृपस्य वक्षसि असंघट्टसुखं असंभाव्यसुखं वसंती लक्ष्मीः सपत्नीरहितेव रेजे दिदीपे तस्यानन्यपरिग्रहो नाभूदिति

सीतामिति· दशमुखरिपूरामः सीतां हित्वा सत्का अन्यां स्त्रियं नोपयेमे न परिणीतवान् उपायमः स्वकरणेइत्यात्मनेपदम्· किंच· तस्याः सीतायाए
वप्रतिकृतेः प्रतिमायाः हिरण्मय्याः सखाप्रतिकृतिसखः सन् क्रतूनाजहार· आहृतवानितियत् तेन श्रवणविषयप्रापिणा श्रोत्रदेशगामिना भ
र्तुर्वृत्तांतेन वार्तया हेतुना सा सीता दुर्वारं निरोधपरित्यागेन यद्दुःखं तत्कथमपि विषेहे विसोढवती मन्दाक्रान्तावृत्तमेतत् तदुक्तम् मंदाक्रान्ताजल
धिषडगैर्म्भौ नतौ ताद्गुरूचेत् ८७॥ ॥ इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारीण श्रीमहामहोपाध्याय कोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचितायां संजी
विनीसमाख्यायां सीतापरित्यागो नाम चतुर्दशः सर्गः १४॥ ॥ श्रीगणेशायनमः कृतेति· कृतसीतापरित्यागः स पृथिवीपालो रामो रत्नाकर

सीतां हित्वा दशमुखरिपुर्नोपयेमे यदन्यां तस्या एव प्रतिकृतिसखो यत्क्रतूनाजहार वृत्तांतेन श्रवणविषयप्रापिणा ते
न भर्तुः सा दुर्वारं कथमपि परित्यागदुःखं विषेहे ८७ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये सीतापरित्यागो नाम चतुर्दशः सर्गः १४॥
श्रीगणेशायनमः कृतसीतापरित्यागः स रत्नाकरमेखलां बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीमेव केवलां १ लवणेन विलुप्ते
ज्यास्तामिस्रेण तमभ्ययुः मुनयो यमुनाभाजः शरण्यं शरणार्थिनः २॥

१ एवमेखला यस्याः सा सार्णवामित्यर्थः केवलामेकामि
त्यर्थः पृथिवीमेव बुभुजे भुक्तवान् न तु पार्थिवीमित्यर्थः सापि रत्नखचितमेखला पृथिवी कांता समाधिर्व्यज्यते रामस्य स्त्र्यंतरपरिग्रहो नासीदिति
श्लोकाभिप्रायः १ लवणेनेति· लवणेन लवणाख्येन तामिस्रेण तमिस्राचारिणा रक्षसेत्यर्थः विलुप्तेज्याः लुप्तयागक्रियाः अत एव शरणार्थि
नो रक्षणार्थिनो यमुनाभाजो यमुनातीरवासिनो मुनयः शरण्यं शरणार्हं रक्षणसमर्थं तं रामं रक्षितारमभ्ययुः प्राप्ताः यातेर्लङ् २॥ ॥

अवेक्ष्येति तेमुनयोराममवेक्ष्यरक्षितारमितिशेषः तस्मिन्लवणेस्वतेजसाशापरूपेणनप्रजह्रुः तथाहि त्रायतइतित्राणोरक्षकःकर्तरिल्युट्त
दभावेशापएव अस्त्रंयेषांतेशापास्त्राः संतस्तपसोव्ययंकुर्वंतिहि शापदानात्तपःक्षयप्रसिद्धेः ३ प्रतीति काकुत्स्थोरामस्तेभ्योमुनिभ्योविघ्नप्र
तिक्रियांलवणवधरूपांप्रतिशुश्रावप्रतिजज्ञे तथाहिभुविशार्ङ्गिणोविष्णोः प्रवृत्तिःसमरूपेणावतरणंधर्मसंरक्षणमेवार्थःप्रयोजनंयस्याः
सातदर्थैव ४ तइति तेमुनयोरामायविबुधद्विषःसुरारेर्लवणस्यवधोपायमाचख्युः लुनातीतिलवणः नंद्यादित्वाल्ल्युट्प्रत्ययः णत्वंचनिपातना
सात्वं लवणः शूली शूलवान् दुर्जयः अक्षयः किंतु विशूलः शूलरहितः प्रार्थ्यतामभिगम्यतां याञ्चायामभियानेचप्रार्थनाकथ्यतेबुधैरिति

अवेक्ष्यरामंतेतस्मिन्नप्रजह्रुःस्वतेजसा त्राणाभावेहिशापास्त्राःकुर्वंतितपसोव्ययं ३ प्रतिशुश्रावकाकुत्स्थस्तेभ्योविघ्न
प्रतिक्रियां धर्मसंरक्षणार्थैवप्रवृत्तिर्भुविशार्ङ्गिणः ४ तेरामायवधोपायमाचख्युर्विबुधद्विषः दुर्जयोलवणःशूलीविशू
लःप्रार्थ्यतामिति ५ आदिदेशाथशत्रुघ्नंतेषांक्षेमायराघवः करिष्यन्निवनामास्ययथार्थमरिनिग्रहात् ६ यःकश्चनर
घूणांहिपरमेकःपरंतपः अपवादइवोत्सर्गंव्यावर्त्तयितुमीश्वरः ७॥ १९ केशवः अथवाप्रार्थ्यतामुपरुध्यतामित्यर्थः तदुक्तं

अवनेर्थयतेरर्थ्याःससाध्याःमांवधेशरैरिति ५ आदिदेशेति अथतेषांमुनीनांक्षेमायक्षेमकारणायराघवोरामःशत्रुघ्नमादिदेश अन्वादे
क्ष्यते अस्यशत्रुघ्नस्यनामारिनिग्रहात् शत्रुहननाद्धेतोः यथाभूतः अर्थोयस्यतद्यथार्थंकरिष्यन्निवशत्रून्हंतीतिशत्रुघ्नः अमनुष्यकर्तृकेपि
चेत्यपिशब्दात्कृतघ्नशत्रुघ्नादयःसिद्धाइतिदुर्गसिंहः पाणिनीयेपिबहुलग्रहणाद्यथेष्टसिद्धिः कृत्यल्युटोबहुलमिति रामस्यस्वयमप्रयाणेहे
तुमाह ६ यइति परान् शत्रून्तापयतीतिपरंतपः द्विषत्परयोस्तापेरितिखच्प्रत्ययः खचिह्रस्वः हियस्माद्रघूणांमध्येयःकश्चनएकः ॥

अपवादो विशेषशास्त्रं उत्सर्गं सामान्यशास्त्रमिव परं शत्रुं व्यावर्तयितुं बाधितुमीश्वरः समर्थोऽजः शत्रुघ्नमेवादिदेशेति पूर्वेणान्वयः ७ अग्रजेनेति·
अग्रजेन रामेण प्रयुक्ताशीर्वादो रथी रथिको भीर्निर्भीको दाशरथिः पुष्पाण्यासां संभृतानि पुष्पिताः सुरभी रामो रमाना वनस्थलीः पश्यन्ययौ ८ रामे
ति· रामादेशादनुगता सेना तस्य शत्रुघ्नस्याध्ययनमर्थोऽभिधेयं यस्य धातोरिङ् अध्ययने इत्यस्य धातोः पश्चादध्युपसर्ग इवार्थसिद्धये प्रयोजनं साध
नायेत्येकत्रान्यत्राभिधेयार्थसाधनायाभवत् अर्थोभिधेयरैवस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु इत्यमरः यथेङिः कावध्युपसर्गं न व्यभिचरत इति न्यायेन तं
नाध्युपसर्गं स्वयमेवार्थसाधकस्य धातोः संनिधिमात्रेणोपकरोति सेना तस्य तद्वदिति भावः ९ आदिष्टेति· रथप्रष्ठैः रथस्याग्रगामिभिः प्रष्ठोऽग्रगामि

अग्रजेन प्रयुक्ताशीस्ततो दाशरथी रथी · ययौ वनस्थलीः पश्यन्पुष्पिताः सुरभीरभीः ८ रामादेशादनुगता सेना तस्यार्थ
सिद्धये पश्चादध्ययनार्थस्य धातोरधिरिवाभवत् ९ आदिष्टवर्त्मा मुनिभिः स गच्छंस्तपतां वरः विरराज रथप्रष्ठैर्वालखि
ल्यैरिवांशुमान् १० तस्य मार्गवशादेका बभूव वसतिर्यतः रथस्वनोत्कण्ठमृगे वाल्मीकीये तपोवने ११ तमृषिः पूजयामास कु
मारं क्लांतवाहनं तपःप्रभावसिद्धाभिर्विशेषप्रतिपत्तिभिः १२॥

९ नीतिनिपातः मुनिभिः पूर्वोक्तैरादिष्टवर्त्मा निर्दिष्टमार्गो गच्छन्
तपतां दीप्यमानानां मध्ये वरः श्रेष्ठः स शत्रुघ्नो वालखिल्यैर्मुनिभिरंशुमान् सूर्य इव विरराज नेपि स्वरथप्रष्ठा इत्यप्यनुसंधेयं १० तस्येति· यतो गच्छ
तः इण् धातोः शतृप्रत्ययः तस्य शत्रुघ्नस्य मार्गवशात् रथस्वनेनोत्कण्ठा उद्ग्रीवा मृगा यस्मिन्वाल्मीकीये वाल्मीकिसंबंधिनि वृद्धाच्छ इति छप्रत्य
यः तपोवने एका वसती रात्रिर्बभूव ——— तत्रैकां रात्रिमुषित इत्यर्थः वसती रात्रिवेश्मनोरित्यमरः ११ तमिति· क्लांतवाहनं श्रांत
युग्यं तं कुमारं शत्रुघ्नं ऋषिर्वाल्मीकिः तपःप्रभावसिद्धाभिर्विशेषप्रतिपत्तिभिरुत्कृष्टसंभावनाभिः पूजयामास १२ ॥ ॥

तस्यामिति॰ तस्यामेव यामिन्यां रात्रावस्य शत्रुघ्नस्य अंतरस्यासीति अंतर्वत्नी गर्भिणी अंतर्वत्नी च गर्भिणीत्यमरः अंतर्वत्पतिवतोर्नुगिति ङीप नुगा
गमश्च प्रजावती भ्रातृजायासीता क्षितिः संपन्नौ समग्रौ कोशदंडाविव सुतावसूत १३ संतान इति॰ भ्रातुर्ज्येष्ठस्य संतानश्रवणाद्धेतोः सौमनस्यवान्
प्रीतिमान् सौमित्रिः शत्रुघ्नः प्रातर्युक्तरथः सन् प्रांजलिः कृताञ्जलिर्मुनिमामंत्र्यापृष्ट्वा ययौ १४ स इति शत्रुघ्नश्च मधूपघ्नं नाम लवणपुरं प्राप कुंभी
नसीनाम रावणस्वसा तस्याः कुक्षिजः पुत्रो लवणश्च वनात् करं बलिमिव सत्त्वानां प्राणिनां राशिमादायोपस्थितः प्राप्तः १५ युग्मं धूमेति॰ किंभूतो लव
णः धूम इव धूम्रः कृष्णलोहितवर्णः धूम्रधूमलौ कृष्णलोहितावित्यमरः वसागन्धः हृन्मेदोगंधः सोऽस्यास्तीति वसागंधी हृन्मेदस्तु वपा वसेत्यमरः ज्वा

तस्यामेवास्य यामिन्यामंतर्वत्नी प्रजावती । सुतावसूत संपन्नौ कोशदंडाविव क्षितिः १३ संतानश्रवणाद्भ्रातुः सौमित्रिः सौम
नस्यवान् प्रांजलिर्मुनिमामंत्र्य प्रातर्युक्तरथो ययौ १४ स च प्राप मधूपघ्नं कुंभीनस्याश्च कुक्षिजः वनात्करमिवादाय सत्त्वराशि
मुपस्थितः १५ धूमधूम्रो वसागंधी ज्वालाबभ्रुशिरोरुहः क्रव्याद्गणपरीवारश्चिताग्निरिव जंगमः १६ युग्मं अपशूलं तमा
साद्य लवणं लक्ष्मणानुजः रुरोध संमुखीनो हि जयो रंध्रप्रहारिणां १७॥

९ ला इव बभ्रवः पिंगाः शिरोरुहाः केशाः यस्य स तथो
क्तः विफले नकुले विष्णौ बभ्रुः स्यात्पिंगले त्रिष्वित्यमरः क्रव्यमाममांसं अदंति ते क्रव्यादो राक्षसाः क्रव्ये चेति अदेर्विट् राक्षसः कौणपः क्रव्यादि
त्यमरः क्षिपतेषां गण एव परिवारो यस्य स तथोक्तः अत एव जंगमश्चरिष्णुश्चिताग्निरिव स्थितः कृशानुपक्षे धूमे धूम्रवर्णः ज्वाला एव शिरोरु
हां क्रव्यादो गृध्रादयः इत्यनुसंधेयं १६ युग्मं अपेति लक्ष्मणानुजः शत्रुघ्नो पशूलं शूलरहितं तं लवणमासाद्य रुरोध तथा हि रंध्रप्रहारशीलानां
अपशूलत्वमेवात्र रंध्रं जयः संमुखीनो हि संमुखदृश्यो हि यथा मुखसंमुखस्पदर्शनः खरतिखमत्ययः अधिकारलक्षणार्थः सुदुर्लभ एव १७॥

नेति· राक्षसो लवणः घस्मरकुक्षेः भुज्यते इति भोजनं भोज्यं मृगादिकं नातिपर्याप्तमनतिक्रमं समग्रमालक्ष्य दृष्ट्वा भीतेनेव धात्रा दिष्ट्या भाग्येन मे त्व
मुपपादितः कल्पितोसि १८ इति शत्रुघ्नं संतर्ज्य राक्षसस्तस्य शत्रुघ्नस्य जिघांसया हंतुमिच्छया प्रांशुमुन्नतं द्रुमं मुस्तास्तंबमिवाक्लेशेनोत्पाटयामा
स १९ युग्मं नैर्ऋतेरितेन रक्षसेरितः शाखी अंतरा मध्ये निशितैर्बाणैः शकलीकृतः सन् सौमित्रेः शत्रुघ्नस्य गात्रं न प्राप किंतु पुष्परजः प्राप २०
रक्षो लवणस्तस्य वृक्षस्य विनाशाद्धेतोर्महोपलं महांतं पाषाणं पृथक्स्थितं कृतांतस्य यमस्य मुष्टिमिव मुष्टिशब्दः पुल्लिंगः तस्मै शत्रुघ्नाय प्रजिघाय

नातिपर्याप्तमालक्ष्य मत्कुक्षेराद्यभोजनं दिष्ट्यात्वमसि मे धात्रा भीतेनेवोपपादितः १८ इति संतर्ज्य शत्रुघ्नं राक्षसस्तज्जिघांसया प्रांशुमुत्पाटयामास मुस्तास्तंबमिव द्रुमं १९ युग्मं· सौमित्रेर्निशितैर्बाणैरंतरा शकलीकृतः गात्रं पुष्परजः प्राप न शाखी नैर्ऋतेरितः २० विनाशात्तस्य वृक्षस्य रक्षस्तस्मै महोपलं प्रजिघाय कृतांतस्य मुष्टिं पृथगिव स्थितं २१ ऐंद्रमस्त्रमुपादाय शत्रुघ्नेन स ताडितः सिकतात्वादपि परां प्रपेदे परमाणुतां २२ तमुपाद्रवदुद्यम्य दक्षिणं दोर्निशाचरः एकताल इवोत्पातपवनप्रेरितो गिरिः २३ कार्ष्णेन पत्रिणा शत्रुः स भिन्नहृदयः पतन् आनिनाय भुवः कंपं जहाराश्रमवासिनां २४॥

प्रहितवान् २१ ऐंद्रमि
ति· स महोपलः शत्रुघ्नेनैंद्रं इंद्रदेवताकमस्त्रमुपादाय ताडितोऽभिहतः सन् सिकतात्वात् सिकताभावादपि परां परमाणुतां प्रपेदे यतोऽणुर्नि
त्रिसपरमाणुरित्याहुः २२ तमिति· रक्षो निशाचरो दक्षिणं दोर्दोर्वं सव्येतरं बाहुमुद्यम्य एकतालो वृक्षो यस्मिन्स तथैव एकतालः उत्पातपवनेन प्रे
रितो गिरिरिव तं शत्रुघ्नमुपाद्रवन् अभिद्रुतः २३ कार्ष्णेनेति· कार्ष्णेन वैष्णवेन उक्तं च रामायणे एवमेव प्रजानंतो विष्णोस्तेजोमयं शरः विष्णुर्ना
रायणः कृष्णः इत्यमरः स शत्रुर्लवणः कार्ष्णेन पत्रिणा बाणेन भिन्नहृदयः पतन् भुवः कंपमानिनाय आनीतवान् देहभारादित्यर्थः आश्रमवा

वयसामिति हतस्य रक्षसः उपरि वयसां पंक्तयः पेतुः तत्प्रतिद्वंद्विनः शत्रुघ्नस्य मूर्ध्नि दिव्याः कुसुमवृष्टयः पेतुः २५ सहृति वीरः स शत्रुघ्नो लवणं हत्वात तदात्मानं महौजसो महाबलस्य इंद्रजिद्वधशोभिनो भ्रातुर्लक्ष्मणस्य समानोदरे शयितं सोदर्यं एकोदर्यं मेने सोदराद्यदिति यत्प्रत्ययः २६ तस्येति चरितार्थैः कृतकार्यैस्तपस्विभिर्मुनिभिः संस्तूयमानस्य तस्य शत्रुघ्नस्य विक्रमेणोदग्रमुन्नतं व्रीडया लज्जया अवनतं नम्रं शिरः शुशुभे विक्रांतस्य लज्जैव भूषणमिति भावः २७ उपेति पौरुषभूषणः अर्थेषु विषयेषु निर्ममो निस्पृहो मधुराकृतिः सौम्यरूपः स शत्रुघ्नः कालिंद्याय मुनाया उपकू

वयसां पंक्तयः पेतुर्हतस्योपरि रक्षसः तत्प्रतिद्वंद्विनो मूर्ध्नि दिव्याः कुसुमवृष्टयः २५ स हत्वा लवणं वीरस्तदा मेने महौजसः॥
भ्रातुः सोदर्यमात्मानमिंद्रजिद्वधशोभिनः २६ तस्य संस्तूयमानस्य चरितार्थैस्तपस्विभिः शुशुभे विक्रमोदग्रं व्रीडयावनतं
शिरः २७ उपकूलं स कालिंद्याः पुरीं पौरुषभूषणः निर्ममे निर्ममोऽर्थेषु मथुरां मधुराकृतिः २८ या सौराज्यप्रकाशाभिर्बभौ
पौरविभूतिभिः स्वर्गाभिष्यंदवमनं कृत्वेवोपनिवेशिता २९ तत्र सौधगतः पश्यन्यमुनां चक्रवाकिनीं हेमभक्तिमतीं भू
मेः सवेणीमिव पिप्रिये ३० सखा दशरथस्यापि जनकस्य च मंत्रकृत॥ १९ तं कूलसमीपे सामीप्यार्थेऽव्ययीभावः मथुरां नाम पुरीं नि
र्ममे निर्मितवान् निर्ममोऽव्ययो व्याख्यात २८ या इति या पूः शत्रुघ्नः शोभनो राजा यस्याः सा पूः सुराज्ञी सुराज्ञ्या भावः सौराज्यं तेन प्रकाशाभिः प्र
काशमानाभिः पौराणां विभूतिभिरैश्वर्यैः स्वर्गस्याभिष्यंदो गतिरिक्तो जनस्तस्य वमनमाहरणं कृत्वा उपनिवेशिताइव बभौ अत्र कौटिल्यः भू
तपूर्वमभूतपूर्वं जनपदं परदेशप्रवाहेन स्वदेशाभिष्यंदवमनेन वा निवेशयेदिति २९ तत्रेति तत्र मथुरायां सौधगतो हर्म्यारूढः स शत्रुघ्नः च
क्रवाकिनीं चक्रवाकवतीं यमुनां हेमभक्तिमतीं सुवर्णरचनावतीं भूमेर्वेणीं प्रवेणीं वेणीप्रवेणी शीर्षण्यमित्यमरः पश्यन् पिप्रिये प्रीतः प्रीङ् प्री

सखेति· दशरथस्य जनकस्य च सखा मंत्रकृत् मंत्रद्रष्टा स वाल्मीकिरपि सुकर्मपापेत्यादिना क्विप् उभयोर्दशरथजनकयोः प्रीत्या स्नेहेन मैथिले-
यौ सीतापुत्रौ यथाविधि यथाशास्त्रं संचस्कार संस्कृतवान् जातकर्मादिभिरिति शेषः ३१ सुताविति· स कविर्वाल्मीकिः कुशैर्दर्भैः लवैर्गोपुच्छ-
लोमभिः लवो लवनं किंजल्कपक्ष्मगोपुच्छलोमसु इति वैजयंती उन्मृष्टौ गर्भक्लेदौ गर्भोपद्रवौ ययोस्तौ कुशलवोन्मृष्टगर्भक्लेदौ मैथिलेयौ अनेयोः कु-
शानां लवानां चाख्यया नामतो नाम्ना यथासंख्यं कुशलवावेव चकार किल कुशोन्मृष्टः कुशः लवोन्मृष्टो लव इत्यर्थः ३२ सांगमिति· किंचिदुत्क्रांतशै-
शवौ अतिक्रांतबाल्यौ तौ सांगं वेदमध्याप्य कवीनां प्रथमं पद्धतिं कविताबीजमित्यर्थः स्वकृतिं काव्यं रामायणाख्यं गापयामास शब्दकर्मगापनेर्द्वि-

संचस्कारोभयप्रीत्या मैथिलेयौ यथाविधि ३१ सुतौ कुशलवोन्मृष्टगर्भक्लेदौ तदाख्यया कविः कुशलवावेव चकार किल
नामतः ३२ सांगं च वेदमध्याप्य किंचिदुत्क्रांतशैशवौ स्वकृतिं गापयामास कविप्रथमपद्धतिं ३३ रामस्य चरितं गायंतौ म-
धुरं मातुरंतिके न हि योगव्यथां किंचिच्छिथिलीचक्रतुश्च तौ ३४ इतरेपि रघोर्वंश्यास्त्रयस्त्रेताग्नितेजसः तद्योगात्पति-
वत्नीषु पत्नीष्वासन् द्विसूनवः ३५ शत्रुघातिनि शत्रुघ्नः सुबाहौ च बहुश्रुते॥ १८ दिव्यन्नातकर्मत्वाद्गतिबुद्धीत्यादिना द्विकर्मकत्वं

३३ रामस्येति· तौ सुतौ रामस्य चरितं मातुरंतिके मधुरं गायंतौ तद्वियोगव्यथां· रामविरहवेदनां किंचिच्छिथिलीचक्रतुः ३४ इतरेपीति· रघोर्वंश्याः
वंशे भवाः त्रेतास्यग्नयस्तेषां तेज इव तेजो येषां त्रेताग्नितेजसः इतरे रामादन्ये भरतादयो पित्र्ययः तद्योगात्तेषां भरतादीनां संबंधात् सतिवत्नीषु भर्तृ-
मतीषु सपत्निकासु पतिवत्नी सभर्तृका इत्यमरः अंतर्वत्नीपतिवत्नी इति ङीप्प्रत्ययो नुगागमश्च तासु पत्नीषु द्विसूनव आसन् द्वौ द्वौ सूनू येषां
ते द्विसूनव इति विग्रहः क्वचित्संख्याशब्दस्य वृत्तिविषये वाशार्थत्वं सप्तपर्णादिवत् ३५ शत्रुघातिनीति· पूर्वजोस्तु कोज्येष्ठप्रियः शत्रुघ्नो बहुश्रु-

शत्रुघातिनि सुबाहौ च तन्नामकयोः सून्वोर्मथुरा च विदिशा च ते नगर्यौ निदधे निधाय च गत इत्यर्थः ३६ भूय इति· स शत्रुघ्नः मैथिलीतनययोः कु
शलवयोरुद्गीतेन निस्पंदमृगं गीतप्रियतया निश्चलहरिणं वाल्मीकेराश्रमं भूयः पुनरपि तपोव्ययः संविधाकरणार्थं तपोहानिर्माभूदिति हेतोर
त्यगादतिक्रम्य गत इत्यर्थः ३७ वशीति स लवणस्य वधाद्धेतोः पौरैर्जनैरत्यंतगौरवं यस्मिन् कर्मणि तत्तथा वीक्षितः सन् रथ्यासंस्कारैस्तोरणा
दिभिः शोभते तां रथ्यासंस्कारशोभिनीं शोभनीयां नाम अयोध्यां विवेश ३८ स इति· शत्रुघ्नः सभामध्ये सभासद्भिः सभ्यैरुपस्थितं सेवितं सीतापरि

मथुराविदिशे सून्वोर्निदधे पूर्वजोत्सुकः ३६ भूयस्तपोव्ययो मा भूद्वाल्मीकेरिति सोत्यगात् मैथिलीतनयोद्गीतनिस्पंदमृगमा
श्रमम् ३७ वशी विवेश चायोध्यां रथ्यासंस्कारशोभिनीं लवणस्य वधात्पौरैरतिगौरवमीक्षितः ३८ स ददर्श सभामध्ये सभा
सद्भिरुपस्थितं रामं सीतापरित्यागादसामान्यपतिं भुवः ३९ तमभ्यनंदत्प्रणतं लवणांतकमग्रजः कालनेमिवधप्रीतस्तुराषा
डिव शार्ङ्गिणं ४० स पृष्टः सर्वतो वार्तमाख्याद्राज्ञे न संततिं प्रत्यर्पयिष्यतः काले कवेराद्यस्य शासनात् ४१ अथ जानपदो
विप्रः पुत्रमप्राप्तयौवनं अवतार्यांकशय्यास्थं द्वारि चक्रंद भूपतेः ४२॥ ९ त्यागाद्भुवः असामान्यपतिमसाधारणपतिं रामं दद

र्श ३९ तमिति· अग्रजो रामो लवणस्यांतकं हंतारं प्रणतं शत्रुघ्नं कालनेमिर्नाम राक्षसस्तस्य वधात्प्रीतः तुरं वेगं सहत इति तुराषाडिंद्रः इं
द्र इसि सह इति ण्विप्रत्ययः भाषायामपि प्रयुज्यते अन्येषामपि दृश्यत इति दीर्घः सहेः साडः स इति षत्वं शार्ङ्गिणमुपेंद्रमिवाभ्यनंदत् ४० स इ
ति· स शत्रुघ्नः पृष्टः सन् सर्वतः वार्तं कुशलमाख्यात् आख्यातवान् ख्यातेर्लङ् संततिं कुशलवोत्पत्तिं राज्ञे रामाय नाख्यात् पुनः कालेऽवसरे प्रत्य
र्पयिष्यतः आद्यस्य कवेर्वाल्मीकेः शासनात् ४१ अथेति· अथ जनपदे भवो जानपदो विप्रः कश्चिदिति शेषः अप्राप्तयौवनं शिशुं मृतमिति

शेषः भूपतेः रामस्य हरि अंकश्रयाख्यंय्यातथाः वनार्यं अंकस्थलेनैषावरोप्यचक्रंदच्चुक्रोश ४२ शोचेति· हे वसुधे दशरथाच्युता यात्वंरा-
महस्तमनुप्राप्य कष्टात्कष्टतरंगता सती शोचनीयासि ४३ श्रुत्वेति· गोप्ता रक्षको राघवः तस्य विप्रस्य शुचः शोकस्य हेतुं पुत्रमरणरूपं श्रुत्वा
जिह्वायलज्जितः कुतो हि यस्मादकालभवो मृत्युरिक्ष्वाकूणां पदं राष्ट्रं नास्पृशत् वृद्धे जीवति यवीयान्नम्रियत इत्यर्थः ४४ समुहूर्तमिति· संरा-
मोदुःखितं द्विजं मुहूर्तं सहस्वेत्याश्वास्य वैवस्वतस्यान्तकस्य जिगीषया जेतुमिच्छया कौबेरं यानं पुष्पकं सस्मार ४५ आत्तेति· स रघूद्वहो राम आ-

शोचनीयासि वसुधे यात्वं दशरथाच्युता रामहस्तमनुप्राप्य कष्टात्कष्टतरं गता ४३ श्रुत्वा तस्य शुचो हेतुं गोप्ता जिह्राय राघवः
न ह्यकालभवो मृत्युरिक्ष्वाकुपदमस्पृशत् ४४ स मुहूर्तं सहस्वेति द्विजमाश्वास्य दुःखितं यानं सस्मार कौबेरं वैवस्वतजिगीष-
या ४५ आत्तशस्त्रस्तदध्यास्य प्रस्थितः स रघूद्वहः उच्चचार पुरस्तस्य गूढरूपा सरस्वती ४६ राजन्प्रजासु ते कश्चिदप-
चारः प्रवर्तते तमन्विष्य प्रशमयेर्भवितासि ततः कृती ४७ इत्याप्तवचनाद्रामो विनेष्यन्वर्णविक्रियां दिशः पपात पत्रे-
ण वेगनिष्कंपकेतुना ४८ अथ धूमाभिताम्राक्षं वृक्षशाखावलंबिनं ददर्श कंचिदैक्ष्वाकस्तपस्यंतमधोमुखं ४९ ॥

त्तशास्त्रः सन्नत्तपुष्पकमध्यास्य प्रस्थितः प्रस्थितस्यास्य पुरो गूढरूपा सरस्वती अशरीरवागुच्चचार उद्बभूव ४६ हे राजन् ते प्रजासु कश्चिदप-
चारो वर्णधर्मव्यतिकरः प्रवर्तते तमपचारं अन्विष्य प्रशमितं नयततः कृती कृतकृत्यो भविता असि भविष्यसि ४७ इत्याप्तवचनाद्रामो वर्णविक्रि-
यां वर्णापचारं विनेष्यन्नपनेष्यन् वेगेन निष्कंपहेतुना पत्रेण वाहनेन पुष्पकेण पत्रं वाहनपक्षयोरित्यमरः दिशः पपात धावतिस्म ४८ अथेति·
इक्ष्वाकुवंशेभव ऐक्ष्वाको रामः कोपधादित्यण् ऐक्ष्वाकेत्यादि दांडिनायनेत्यादिना उकारलोपनिपातः धूमेन पीयमानेनाभिताम्राक्षं वृक्षशाखावलंबिनमधो-

पृष्टेति· राज्ञानामचअन्वयश्चनामान्वयौपृष्टौनामान्वयौयस्यसतथोक्तः धूमंपिवतीतिधूमपः सुपीतियोगविभागात्कप्रत्ययः सपुरुषः आत्मानंसु रपदार्थिनंस्वर्गार्थिनं अनेनप्रयोजनमपिपृष्टमितिज्ञेयंशंबुकंनामशूद्रंमाचष्टबभाषे ५० तपसीति· तपस्यनधिकारित्वात्प्रजानामघावहंदुःखा वहंतंशूद्रंशीर्षच्छेद्यंशीर्षच्छेदार्हंचेतियत्प्रत्ययः परिच्छिद्यनिश्चित्यनियंतारक्षकोरामःशस्त्रमाददेजग्राह ५१ सरामोज्योतिष्कणैःस्फुलिंगैरा हतानिदग्धानिश्मश्रूणियस्यतत्तस्यवक्त्रंहिमक्लिष्टकिंजल्कंपंकजमिवकंठएवनालतस्मादपातयत् ५२ शूद्रः शंबुकोराज्ञास्वयंकृतदंडःकृ

पृष्टनामान्वयोराज्ञासकिलाचष्टधूमपः आत्मानंशंबुकंनामशूद्रंसुरपदार्थिनं ५० तपस्यनधिकारित्वात्प्रजानांतमघा वहं शीर्षच्छेद्यंपरिच्छिद्यनियंताशस्त्रमाददे ५१ सतद्वक्त्रंहिमक्लिष्टकिंजल्कमिवपंकजं ज्योतिष्कणाहतश्मश्रुकंठना लादपातयत् ५२ कृतदंडःस्वयंराज्ञालेभेशूद्रःसतांगतिं तपसादुश्चरेणापिनस्वमार्गविलंघिना ५३ रघुनाथोप्यगस्त्ये नमार्गसंदर्शितात्मना महौजसासंयुयुजेशरत्कालइवेंदुना ५४ कुंभयोनिरलंकारंतस्मैदिव्यपरिग्रहं ददौदत्तंसमुद्रेणपी तेनेवात्मनिष्क्रयं ५५ तंदधन्मैथिलीकंठनिर्व्यापारेणवाहुना पश्चान्निववृतेरामः प्राक्परासुर्द्विजात्मजः ५६ ॥ ॥

तदण्डःसनसतांगतिंदुश्चरेणापिस्वमार्गविलंघिना अनधिकारदुष्टेनेत्यर्थः तपसानलेभे अत्रमनुःराजभिः कृतदंडास्तुकृत्वापापानिमान वाःनिर्मलाःस्वर्गमायांतिसंतःसुकृतिनोयथेति ५३ रघुनाथोपिमार्गसंदर्शितात्मनामहौजसाअगस्त्येनइंदुनाशरत्कालइव संयुयुजेसंगतः इंदावपिविशेषणंयोज्यं ५४ कुंभयोनिरिति· कुंभयोनिरगस्त्यः पीतेनसमुद्रेणआत्मनिष्क्रयमिवात्ममोचनमूल्यमिवदत्तं अतएवपरिगृह्य तइतिव्युत्पत्त्यादिव्यपरिग्रहो दिव्यानांपरिग्राह्यइत्यर्थः अमलंकारंतस्मैरामायददौ ५५ तमिति· मैथिलीकंठनिर्व्यापारेणवाहुनातमलंकारंद

र·टी·
स·१५
१५४

धत् रामः पश्चान्निववृते पुरा समृतो द्विजात्मजः प्राकृताद्बालात्पूर्वं निववृते ५६ पुत्रसमागतः पुत्रेण संगतो द्विजः वैवस्वतादन्तकादपि त्रातुः रक्षक
स्य भीत्रार्थानां भयहेतुरित्यपादानात्पंचमी तस्य रामस्य पूर्वोदितां पूर्वोक्तां निंदां स्तुत्या निवर्त्तयामास ५७ अध्वराय अश्वमेधाय मुक्ताश्वं तं रामं रक्षः कपिनरे
श्वराः सुग्रीवविभीषणादयो राजानश्च मेघा अंभोभिः सस्यमिवोपायनैरभ्यवर्षन् ५८ दिग्भ्य इति निमंत्रिता आहूताः महर्षयश्च भूम्याः संबंधीनि भौ
मानि धिष्ण्यानि स्थानान्येव न धिष्ण्यं स्थाने गृहे भे ग्नावित्यमरः किंतु ज्योतिर्मयानि नक्षत्ररूपाणि धिष्ण्यान्यपि हित्वा दिग्भ्यः एनं राममभिजग्मुः ५९

तस्य पूर्वोदितां निंदां द्विजः पुत्रसमागतः स्तुत्या निवर्तयामास त्रातुर्वैवस्वतादपि ५७ तमध्वराय मुक्ताश्वं रक्षः कपिनरेश्वराः
मेघाः सस्यमिवांभोभिरभ्यवर्षन्नुपायनैः ५८ दिग्भ्यो निमंत्रिताश्चैनमभिजग्मुर्महर्षयः नभौमान्येव धिष्ण्यानि हित्वा ज्योति
र्मयान्यपि ५९ उपशल्यनिविष्टैस्तैश्चतुर्द्वारमुखी बभौ अयोध्या सृष्टलोकेव सद्यः पैतामही तनुः ६० श्लाघ्यस्त्यागोपि वैदेह्याः प
त्युः प्राग्वंशवासिनः अनन्यजानेर्यस्यासीत्सैव जाया हिरण्मयी ६१ विधेरधिकसंभारस्ततः प्रववृते मखः आसन्यत्र क्रिया
विघ्नाय रक्षसा एव रक्षिणः ६२

६१ चत्वारि द्वाराण्येव मुखानि यस्याः साऽयोध्या उपशल्येषु ग्रामांतेषु निविष्टैः ग्रामांतमुपशल्यं स्यादित्यमरः तै
र्महर्षिभिः सद्यः सृष्टलोका पितामहस्येयं पैतामही तनुः मूर्तिरिव बभौ ६० श्लाघ्य इति वैदेह्याः त्यागोपि श्लाघ्यो वर्ण्य एव कुतः यस्मात्प्राग्वंशः प्राची
नस्थूणो यज्ञशालाविशेषः तद्वासिनः नास्त्यन्या जाया यस्य तस्यानन्यजानेः जायाया निङ् इति समासांतो निङादेशः पत्युः रामस्य हिरण्मयी सौवर्णी
दंडिनापनेत्यादिसूत्रेण निपातः सा निजैव जाया पत्नी आसीत् कविवाक्यमेतत् ६१ विधेरिति ततो विधेः शास्त्राद्धिकसंभारोऽतिरिच्यमानपरिक
रो मखः प्रववृते प्रवृत्तः यत्र मखे विहन्यंतेऽभिरिति विघ्नाः प्रत्यूहाः मखे यत्नेष्वत्यर्थे कविधानमिति कप्रत्ययः अत्र कर्तृत्वलक्षणायाः क्रियाया विघ्ना

१५४

अनुष्ठानविघातकाराक्षसाः रक्षिणः रक्षका आसन् ६२ अथेति॰ अथमैथिलेयौमैथिलीतनयौस्त्रीभ्योढक् कुशलवौगुरुणावाल्मीकिनाप्रे
रितौप्राचेतसोवाल्मीकिः उपज्ञायतइति उपज्ञा आतश्चोपसर्गइतिकर्मण्यण्प्रत्ययः प्राचेतसस्योपज्ञाप्राचेतसोपज्ञंप्राचेतसेनादौज्ञातमि
त्यर्थः उपज्ञाज्ञानमाद्यं स्यादित्यमरः उपज्ञोपक्रमंइत्यादिनानपुंसकत्वं उपज्ञोपक्रमोनाश्चनदादित्वप्रकाशिनइत्यमरः रामस्यायनंचरितंरा
मायणंरामायणाख्यंकाव्यं पूर्वपदात्संज्ञायामगइतिणत्वं उत्तरायणवत् इत्यसतोजगतुः गायन्तेलिट् ६३ रामस्यवृत्तंवर्ण्यंचारित्रमिति
शेषः वाल्मीकेः कृतिः काव्यंगेयमितिशेषः तौकुशलवौकिन्नरस्वरौकिन्नरकंठौगायकौपुनरितिशेषः अतएवतत्किंयेननिमित्तेनतौशृण्वं

अथप्राचेतसोपज्ञंरामायणमितस्ततः मैथिलेयौकुशलवौजगतुर्गुरुणोदितौ ६३ वृत्तंरामस्यवाल्मीकेः कृतिस्तौकिन्नरस्वरौ
किंतद्येनमनोहर्तुमलंस्यान्नशृण्वतां ६४ रूपेगीतेचमाधुर्यंतयोस्तज्ज्ञैर्निवेदितं ददर्शसानुजोरामः शुश्रावचकुतूहली ६५
तद्गीतश्रवणैकाग्रासंसदश्रुमुखीबभौ हिमनिष्यंदिनीप्रातर्निर्वातेववनस्थली ६६ वयोवेषविसंवादिरामस्यचतयोश्चसा
जनतापेक्ष्यसादृश्यंनाक्षिकंपंव्यतिष्ठत ६७ ॥ ९८ तांमनोहर्तुं अलंशक्तोनस्यात्तांसर्वंसरसमित्यर्थः ६४ तज्ज्ञानं गीतितज्ज्ञाः तै

स्तज्ज्ञैरभिज्ञैः निवेदितंतयोः कुशलवयोरूपेआकारेगीतेचमाधुर्यंरामणीयकंरामः कुतूहलीसानंदःसन् यथासंख्यंतद्ददर्शशुश्रावच ६५ त
दिति॰ तयोः गीतश्रवणेएकाग्राआसक्ताअश्रुमुखीबभौ आनंदादितिभावः संसत्सभाप्रातर्हिमनिष्यंदिनीनिर्वातावातरहितावनस्थलीवबभौशु
शुभे आनंदपारवश्यान्निस्पंदमासीदेवेत्यर्थः ६६ वयइति॰ जनताजनानांसमूहः ग्रामजनेत्यादिनातल्प्रत्ययः वयोवेषाभ्यामेवविसंवादिविल
क्षणंतदातयोः कुशलवयोः रामस्यचसादृश्यंप्रेक्ष्यनास्तिकंपंयस्मिन्कर्मणियथातथानअर्थस्यबहुव्रीहिः व्यतिष्ठत अतिष्ठत्समवप्रविभ्यःस्थइत्यात्म

उभयोरिति॰ लोकोजनः उभयोः कुमारयोः प्रावीण्येन तथा न विसिस्मिये न विस्मितवान् यथा नृपतेः प्रीतिदानेषु वीतस्पृहतया निस्पृहत्वेन विसिस्मि
ये ६८ गेय इति॰ गेये को नु विनेता वामिति पाठः अत्र वामिति युष्मदर्थप्रतिपादकमव्ययम् गेयविषये को नु वां स्पृहाभावेन युवयोर्विनेता शिक्षकः नु
शब्दः प्रश्ने नु पृच्छायां वितर्के चेत्यमरः इयं च कस्य कवेः कृतिरिति राज्ञा स्वयं पृष्टौ तौ कुशलवौ वाल्मीकिमशंसतां उक्तवंतौ विनेतारं कविं चेत्यर्थः ६९ अ
थेति॰ अथ सावरजो रामः प्राचेतसं वाल्मीकिमुपेयिवान् प्राप्तः सन् आत्मानं देहमुररीकृत्य आत्मानं स्थापयित्वेत्यर्थः राज्यमस्मै प्राचेतसाय न्यवेदय
त् समर्पितवान् ७० स इति॰ करुणा प्रयोजनमस्य कारुणिकः दयालुः प्रयोजनमिति ठक् स्याद्दयालुः कारुणिक इत्यमरः स कविः रामाय तौ

उभयोर्न तथा लोकः प्रावीण्येन विसिस्मिये नृपतेः प्रीतिदानेषु वीतस्पृहतया यथा ६८ गेये को नु विनेता वां कस्य चेयं कृतिः कवेः
इति राज्ञा स्वयं पृष्टौ वाल्मीकिं तावशंसतां ६९ अथ सावरजो रामः प्राचेतसमुपेयिवान् आत्मानमुररीकृत्य राज्यमस्मै न्यवेदयत् ७०
स तावाख्याय रामाय मैथिलेयौ तदात्मजौ कविः कारुणिको वव्रे सीतायाः संपरिग्रहं ७१ तात शुद्धा समक्षं नः स्नुषा ते जातवेदसि॥
दौरात्म्याद्रक्षसस्तां तु नात्रत्याः श्रद्दधुः प्रजाः ७२ ताः स्वचारित्रमुद्दिश्य प्रत्याययतु मैथिली, ततः पुत्रवतीमेनां प्रतिपत्स्ये त्वदाज्ञया ७३

मैथिलेयौ तदात्मजौ रामसुतावाख्याय सीतायाः संपरिग्रहं स्वीकारं वव्रे ययाचे ७१ तातेति॰ हे तात ते तव स्नुषा सीता नोऽस्माकं अग्नेः समीपं समक्षं
शरत्प्रभृतित्वात्समासांतोऽच् प्रत्ययः जातवेदसि वह्नौ विशुद्धा नोऽस्माकमविश्वास इत्यर्थः किं तु रक्षसो रावणस्य दौरात्म्यात् अत्रत्या अत्रभवाः प्र
जाः तां तु न श्रद्दधुः न विशश्वसुः ७२ ता इति॰ हे तात कवे मैथिली स्वचारित्रमुद्दिश्य ताः प्रजाः प्रत्याययतु विश्वासस्य बुद्धिरूपत्वात् णौ गमिरबोधने
इति णौ गम्यादेशो नास्ति ततोनंतरं पुत्रवतीमेनां सीतां त्वदाज्ञया प्रतिपत्स्ये स्वीकरिष्ये ७३॥

स्य ३

अन्येद्युरिति। अथ काकुत्स्थो रामः अन्येद्युः अन्यस्मिन्नहनि प्रस्तुतप्रतिपत्तये प्रकृतकार्यानुसंधानाय पुरौकसः पौरान्संनिपात्य मेलयित्वा क
विं वाल्मीकिमावाहयामास आकारयामास ७५ स्वरेति। अथ स्वरः उदात्तादिः संस्कारः शब्दशुद्धिः तद्वद्भ्यां ऋचा सावित्र्या उदर्चिषं सूर्यमिव पुत्राभ्या
मुपलक्षितया सीतया करणेन उदर्चिषं रामं मुनिरुपस्थितः उपतस्थौ ७६ काषायेति। कषायेण रक्तं काषायं तेन रक्तं रागादित्यण् प्रत्ययः तेन परिवीते
न संवृतेन स्वपादार्पितचक्षुषा शान्तेन प्रसन्नेन वपुषैव सा सीता शुद्धा साध्वीत्यन्वमीयत अनुमिता ७७ जना इति। तस्याः सीतायाः कर्मण आलो

इति प्रतिश्रुते राज्ञा जानकीमाश्रमान्मुनिः। शिष्यैरानाययामास स्वसिद्धिं नियमैरिव ७४ अन्येद्युरथ काकुत्स्थः संनिपात्य पुरौकसः
कविमावाहयामास प्रस्तुतप्रतिपत्तये ७५ स्वरसंस्कारवत्या च पुत्राभ्यां सह सीतया ऋचेवोदर्चिषं सूर्यं रामं मुनिरुपस्थितः ७६
काषायपरिवीतेन स्वपादार्पितचक्षुषा अन्वमीयत शुद्धेति शान्तेन वपुषैव सा ७७ जनास्तदालोकपथात्प्रतिसंहृतचक्षुषः
तस्थुस्तेऽवाङ्मुखाः सर्वे फलिता इव शालयः ७८ तां दृष्टिविषये भर्तुर्मुनिरास्थितविष्टरः कुरु निःसंशयं वत्से स्ववृत्ते लोकमित्यशा
त् ७९ अथ वाल्मीकिशिष्येण पुण्यमावर्जितं पयः आचम्योदीरयामास सीता सत्यां सरस्वतीं ८० वाङ्मनःकर्मभिः पत्यौ व्यभिचा

कपथात् दर्शनमार्गात् प्रतिसंहृतचक्षुषः निवर्तितदृष्टयः सर्वे जनाः फलिताः शालय इव अवाङ्मुखा नम्रमुखास्तस्थुः ७८ तामिति। अस्थितविष्टरः अधि
ष्ठितासनो मुनिः हे वत्से भर्तुर्दृष्टिविषये समक्षं स्ववृत्ते स्वचरित्रविषये लोकं निःसंशयं कुर्विति तां सीतां अशात् आज्ञापितवान् ७९ अथेति। अथ वाल्मी
किशिष्येणावर्जितं दत्तं पुण्यं पयः आचम्य सीता सत्यां सरस्वतीं वाचं उदीरयामास उच्चारयामास ८० वाङ्मनःकायैः पत्यौ विषये मे व्यभिचारः स्खा
लित्यं यथा नास्ति यदि तथा तर्हि विश्वं बिभर्तीति विश्वंभरा भूमिः संज्ञायां भृतॄवृजि इत्यादिना खच् प्रत्ययः अरुर्द्विषदजन्तस्य मुमागमः

हे विश्वंभरे देवि त्वं मामंतर्द्धातुमर्हसि गर्भे वासयितुमर्हसि ८१ एवमिति साध्व्या पतिव्रतया तया सीतया एवमुक्ते सति सद्यो भवात् भुवो रंध्रात् शा
तह्रदं वैद्युतं ज्योतिरिव प्रभामंडलमुद्ययौ ८२ तत्रेति तत्र प्रभामंडले नागफणोत्क्षिप्तसिंहासने निषेदुषी आसन्ना समुद्ररशना समुद्रमेखला
साक्षात् वसूनि धारयतीति वसुंधरा भूमिः खचिह्नस्वः प्रादुरासीत् ८३ सेति सा वसुंधरा भर्तरि प्रहितेक्षणां प्रलिहितेक्षणां दत्तदृष्टिं सीतामंकमारो
प्य तस्मिन् भर्तरि रामे मामेति व्याहरति वदत्येव व्याहरंतमनादृत्यैवेत्यर्थः षष्ठी चानादर इति सप्तमी पातालमभ्यगात् ८४ धरायामिति सीताप्र

तथाविश्वंभरे देवि मामंतर्द्धातुमर्हसि ८१ एवमुक्ते तया साध्व्या रंध्रात्सद्यो भवाद्भुवः शातह्रदमिव ज्योतिः प्रभामंडलमुद्ययौ ८२
तत्र नागफणोत्क्षिप्तसिंहासननिषेदुषी समुद्ररशना साक्षात्प्रादुरासीद्वसुंधरा ८३ सा सीतामंकमारोप्य भर्तरि प्रहितेक्षणाम्॥
मामेति व्याहरत्येव तस्मिन्पातालमभ्यगात् ८४ धरायां तस्य संरंभं सीताप्रत्यर्पणैषिणः गुरुर्विधिबलापेक्षी शमयामास धन्वि
नः ८५ ऋषीन्विसृज्य यज्ञांते सुहृदश्च पुरस्कृतान् रामः सीतागतं स्नेहं निदधे तदपत्ययोः ८६ युधाजितस्य संदेशात् स देशं सिंधु
नामकं ददौ दत्तप्रभावाय भरताय धृतप्रजः ८७ भरतस्तत्र गंधर्वान्युधि निर्जित्य केवलं आतोद्यं ग्राहयामास समत्याजयदायुधं

त्यर्पणमिच्छतीति तथोक्तस्य धन्विनः आत्तधनुषस्तस्य रामस्य धरायां विषये संरंभं विधिबलापेक्षी दैवशक्तिदर्शी च गुरुर्वसिष्ठः शमयामास भवि
तव्यं भवत्येव नालिकेर फलाम्बुवत् गंतव्यं गतमित्याहुर्गजभुक्तकपित्थवत् ८५ राम इति रामो यज्ञांते पुरस्कृतान् पूजितान् ऋषीन् सुहृदश्च विसृ
ज्य सीतागतं स्नेहं तदपत्ययोः कुशलवयोर्निदधे ८६ युधेति किंच धृतप्रजः स रामो युधाजितस्य भरतमातुलस्य संदेशात् सिंधुनामकं देशं दत्तप्र
भावाय दत्तैश्वर्याय रामेणेति शेषः भरताय ददौ ८७ भरत इति भरतोपि युधि गंधर्वान्निर्जित्य केवलमेकमातोद्यं चतुर्विधं वाद्यं ततं वीणादिकं वाद्य

मानहंसुरजादिकं वंश्यादिकं तु शुषिरं कांस्यतालादिकं घनं चतुर्विधमिदं वाद्यं वादित्रातोद्यनामकमित्यमरः ग्राहयामास आयुधं समस्ताजयत्तत्र्या
जितवान् ग्रहित्वजोर्ण्यं तयोर्हिकर्मकत्वमित्यनुसंधेयं ८८ सइति· स भरतो भिषेकार्हौ तक्षपुष्कलौ नाम पुत्रौ एतदाख्ययोस्तक्षपुष्कलाख्ययोरित्यर्थः
पुष्कलं पुष्कलावत्यां तक्षं तक्षशिलायामिति राजधान्योर्नगर्योरभिषिच्य पुनः रामांतिकमगात् ८९ अंगदमिति· लक्ष्मणोपि रघुनाथस्य रामस्य शास
नात् अंगदं चंद्रकेतुं च तदाख्यावात्मसंभवौ पुत्रौ कारापथो नाम देशस्तस्येश्वरौ चक्रे ९० इतीति· इत्यारोपितपुत्रास्ते जनेश्वरा रामादयो भर्तृलोकप्रप

सतक्षपुष्कलौ पुत्रौ राजधान्योस्तदाख्ययोः अभिषिच्याभिषेकार्हौ रामांतिकमगात्पुनः ८९ अंगदं चंद्रकेतुं च लक्ष्मणोप्यात्मसंभवौ
शासनाद्रघुनाथस्य चक्रे कारापथेश्वरौ ९० इत्यारोपितपुत्रास्ते जननीनां जनेश्वराः भर्तृलोकप्रपन्नानां निवापान्विदधुः क्रमात् ९१
उपेत्य मुनिवेषोथ कालः प्रोवाच राघवं रहः संवादिनौ पश्येदावां यस्तं त्यजेरिति ९२ तथेति प्रतिपन्नाय विवृतात्मा नृपाय सः आच
ख्यौ दिवमध्यास्व शासनात्परमेष्ठिनः ९३ विद्वानपि तयोर्द्वाःस्थः समयं लक्ष्मणोभिनत् भीतो दुर्वाससः शापाद्रामसंदर्शनार्थिनः
९४ गच्छ लक्ष्मण शीघ्रं त्वं माभूद्धर्मविपर्ययः परित्यागो वधो वापि साधूनामुभयं समम् १ क्षेपकं ॥ ९(स्नानां स्वर्यातानां जननीनां नि

वापान् श्राद्धादीन् विदधुः चक्रुः ९१ उपेत्येति· अथ कालोंतको मुनिवेषः उपेत्य राघवं प्रोवाच किमिति रहस्येकांते संवादिनौ संभाषिणौ आवां यः प
श्येत् रहस्यभंगं कुर्यात् इत्यर्थः तं त्यजेरिति ९२ तथेति· स कालस्तथेति प्रतिपन्नाय नृपाय रामाय विवृतात्मा प्रकाशितनिजस्वरूपः सन् परमेष्ठिनो
ब्रह्मणः शासनात् दिवमध्यास्वेति आचख्यौ· ९३ विद्वानिति· द्वास्थो द्वारि नियुक्तो लक्ष्मणो विद्वानपि पूर्वश्लोकोक्तं जानन्नपि संदर्शनार्थिनो दुर्वा
ससः मुनेः शापाद्भीतः सन् तयोः कालरामयोः समयं संवादं अभिनत् विभेद ९४ ॥ ॥ ॥ ❁ ॥ ॥ ॥ ❁ ॥

र॰ टी॰
स॰ १५
१५७

स इति॰ योगवित् योगमार्गवेदी स लक्ष्मणः सरयूतीरं गत्वा देहत्यागेन पूर्वजन्मनो भ्रातुः प्रतिज्ञामवितथां सत्यां चकार ९५ चतुर्थो भागश्चतुर्भागः संख्या
शब्दस्य वृत्तिविषये पूरणार्थत्वं प्रागभवत् आत्मचतुर्भागे तस्मिन् लक्ष्मणे प्राक् नाकमधितस्थुषि सति पूर्वं स्वर्गं जग्मुषि सति राघवो रामः भुवि त्रि
पाद्धर्म इव शिथिलं यथा तथा तस्थौ पादविकलो हि शिथिलं तिष्ठतीति भावः त्रेतायां धर्मस्त्रिपादित्याहुः पादश्चतुर्थांशः अंघ्रिश्च ध्वन्यते पादा रश्म्यं
घ्रितुर्यांशा इत्यमरः त्रयः पादाः यस्य सो त्रिपात् संख्यासुपूर्वस्येति अकारलोपः समासांतः ९६ स इति॰ स्थिरधीः स रामो रिपव एव नागा गजास्तेषामं
कुशं निवारकं कुशं कुशावत्यां पुर्यां निवेश्य स्थापयित्वा सूक्तैः सतां जनिता अश्रुलवा अश्रुलेशा येन तं लवं लवाख्यं पुत्रं लवो लेशो विलासे च छेदने

स गत्वा सरयूतीरं देहत्यागेन योगवित् चकारावितथां भ्रातुः प्रतिज्ञां पूर्वजन्मनः ९५ तस्मिन्नात्मचतुर्भागे प्राङ्नाकमधितस्थु
षि राघवः शिथिलं तस्थौ भुवि धर्मस्त्रिपादिव ९६ स निवेश्य कुशावत्यां रिपुनागांकुशं कुशं शरावत्यां सतां सूक्तैर्जनिताश्रुलवं
लवं ९७ उदक्प्रतस्थे स्थिरधीः सानुजोग्निपुरःसरः अन्वितः पतिवात्सल्याद्गृहवर्जमयोध्यया ९८ युग्मं जगृहुस्तस्य चित्तज्ञाः प
दवीं हरिराक्षसाः कदंबमुकुलस्थूलैरभिवृष्टां प्रजाश्रुभिः ९९ ॥ ❁ ॥

रामनंदन इति विश्वः शरावत्यां पुर्यां शरादीनां चे
ति शरकुशशब्दयोर्दीर्घः निवेश्य ९७ सानुजोग्निपुरः सन् पत्योर्भर्तरि वात्सल्यात् अनेनस्मात् गृहान् वर्जयित्वा गृहवर्जं द्वितीयायां चेति णमु
ल्प्रत्ययः अयं क्वचिदपि वीप्सायामपीष्यते अनुदात्तं पदमेकवर्जमित्येकशेषे तथा व्याख्याने [illegible]वीप्सा पुर्याः अयोध्ययान्वितोऽनुगतः उद
क्प्रतस्थे ९८ युग्मं चित्तज्ञाः हरिराक्षसाः कदंबमुकुलस्थूलैः प्रजाश्रुभिरभिवृष्टां तस्य राघवस्य पदवीं जगृहुः तेप्यनुजग्मुरित्यर्थः ९९ ॥

१५७

उपस्थितं प्राप्तं विमानं पुष्पकं यस्य तेन भक्तान् अनुकंपते इति भक्तानुकंपिना तेन रामेण अनुयायिनां सरयूं त्रिदिवनिश्रेणिः स्वर्गाधिरोहिणी चक्रे नि श्रेणिस्त्वधिरोहिणीत्यमरः ९० यदिति यद्यस्मात् तत्र सरय्वां मज्जतां संमर्दो गोप्रतरो गोप्रतरतीर्थकल्पो भूत् अतस्तदाख्यया गोप्रतराख्य या पावनं शोधकं तीर्थं भुवि पप्रथे १०१ विभुः प्रभुः स रामः विबुधानामंशेषु सुग्रीवादिषु प्रतिपन्नात्ममूर्तिषु सत्सु त्रिदशीभूतानां देवभवनंग तानां पौराणां तेषां नूतनसुराणां स्वर्गांतरमकल्पयत् १०२ निरिति विष्वक्सेनः विष्णुरेवं सुराणां दशमुखशिरः छेदिकार्यं निर्वर्त्य निष्पाद्य

उपस्थितविमानेन तेन भक्तानुकंपिना चक्रे त्रिदिवनिःश्रेणिः सरयूरनुयायिनां १०० यद्गोप्रतरकल्पोभूत्संमर्दस्तत्र मज्जताम् अतस्तदाख्यया तीर्थं पावनं भुवि पप्रथे १०१ स विभुर्विबुधांशेषु प्रतिपन्नात्ममूर्तिषु त्रिदशीभूत पौराणां स्वर्गांतरमकल्पयत् १०२ निर्वर्त्यैवं दशमुखशिरश्छेदिकार्यं सुराणां विष्वक्सेनः स्वतनुमविशत्स र्वलोकप्रतिष्ठां लंकानाथं पवनतनयं चोभयं स्थापयित्वा कीर्तिस्तंभद्वयमिव गिरौ दक्षिणे चोत्तरे च १०३ ॥
इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये स्वर्गाधिरोहणो नाम पंचदशः सर्गः १५॥ ९ लंकानाथं विभीषणं पवनतनयं हनुमंतं चोभयं कीर्तिस्तंभद्वयमिव दक्षिणे गिरौ त्रिकूटे उत्तरे हिमवति च स्थापयित्वा सर्वलोकप्रतिष्ठां सर्वलोकाश्रयभूतां स्वतनुं स्वमूर्तिमविशत् १०३॥
॥ ॥ इति श्रीमहामहोपाध्यायकोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचितायां रघुवंशटीकायां संजीविनीसमाख्यायां रामस्वर्गारोहणं पं
॥ ॥ ॥ चदशः सर्गः १५ ॥ ॥ ॥ ॥

र॰टी॰ स॰१६ १५८

श्रीगणेशाय नमः ॥ —— इंदारकाय स्यभवंति भृंगा मंदाकिनीयन्मकरंदबिंदुः तवारविंदाक्षपदारविंदं वंदे चतुर्वर्गचतुष्पदं तत् १ अथेति· अथ रामनिर्वाणानंतरं इतरे लवादयः सप्त रघुप्रवीराः एतच्च निर्द्धारणमिति षष्ठीसमासनिषेधः पुरः पूर्वं जन्म यस्य तस्य भावस्तत्ता तया गुणैश्च ज्येष्ठं कुशं रत्नविशेषभाजं तत्तच्छ्रेष्ठवस्तुभाजिनं चक्रुः तदुक्तं जातौ जातौ यदुत्कृष्टं तद्रत्नमभिधीयते तथाहि सुभ्रातॄणां भावः सौभ्रात्रं हायनांतेत्यादिना युवादित्वादण्प्रत्ययः एषां कुशलवादीनां कुलानुसारिवंशानुगतं हि १ तइति· सेतुर्जलबंधः वार्ता कृषिगोरक्षणादिः वार्ता कृष्याद्युदंतयोः गजबंधः आकरेभ्यो गजग्रहणं ते मुख्यं प्रधानं येषां तैः अवंध्यैः सफलैः कर्मभिरभ्युच्छ्रिता अतिसमर्था अपीत्यर्थः ते कुशादयः प्रतिभज्यंत इति प्रविभागः

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथेतरे सप्त रघुप्रवीरा ज्येष्ठं पुरोजन्मतया गुणैश्च चक्रुः कुशं रत्नविशेषभाजं सौभ्रात्रमेषां हि कुलानुसारि १ ते सेतुवार्तागजबंधमुख्यैरभ्युच्छ्रिताः कर्मभिरप्यवंध्यैः अन्योन्यदेशप्रविभागसीमां वेलां समुद्रा इव न व्यतीयुः २

चतुर्भुजांशप्रभवः स तेषां दानप्रवृत्तेरनुपारतानां सुरद्विपानामिव सामयोनिर्भिन्नोऽष्टधा विप्रससार वंशः ३ ॥ ॥

अन्योन्यदेशप्रविभागानां याः सीमास्तां वेलां समुद्रा इव न व्यतीयुः नातिचक्रमुः अत्र कामंदकः कृषिर्वणिक्पथो दुर्गं सेतुः कुंजरबंधनं खन्याकरवनादानं शून्यानां च निवेशनं अष्टवर्गमिमं साधुः समं वृद्धोऽपि वर्द्धयेदिति २ चतुरिति· चतुर्भुजो विष्णुस्तस्यांशाः रामादयः ते प्रभवाः कारणानि यस्य स तथोक्तः दानं त्यागो मदश्च दानं गजमदे त्यागे इति विश्वः प्रवृत्तिर्व्यापारः प्रवाहश्च दानप्रवृत्तेरनुपारतानां तेषां कुशलवादीनां वंशः सामयोनिः सामवेदप्रभवो दानप्रवृत्तेरनुपारतानां सुरद्विपानां दिग्गजानां वंश इव अष्टधा भिन्नः सन् विप्रससार विस्तृतो भूत् सामयोनिरित्यत्र पालकाव्यः सूर्यमांडकपाले द्वे समानीय प्रजापतिः हस्ताभ्यां परिगृह्याथ सप्त सामान्यगायत गायतो ब्रह्मणस्तस्मात्समुत्पेतुर्मतंगजा इति ३ ॥

१५८

पुंसीतिनिपातनात्

अथेति॰ अथअर्द्धरात्रे अर्द्धरात्रः अर्द्धनपुंसकमित्येकदेशिसमासः अहःसर्वैः कदेशेत्यादिनासमासांतो॰ चप्रत्ययः रात्रान्हाहाः पुंसीतिनिपातनात्

लिंगत्वं अर्द्धरात्रेनिशीथस्तिमितप्रदीपेसुप्तजनेशय्यागृहेप्रबुद्धः तनुसुप्तः कृशः प्रवासस्थकलत्रवेषांप्रोषितभर्तृकावेषां अदृष्टापूर्वमिति॰ अदृष्टपूर्वांसुप्सुपेतिसमासः वनितामपश्यत् ४ सा इति॰ सावनितासाधुसाधारणोपार्थिवर्द्धः सज्जनसाधारणराज्यश्रियः पुरुहूतभासः इंद्र तेजसः परेषांशत्रूणांजेतुः बंधु मतस्तस्यकुशस्यपुरस्तात् स्थित्वाजयशब्दपूर्वंयथातथाअंजलिंबबंध ५ अथेति॰ अथसविस्मयः पूर्वार्द्धेनशय

अथार्द्धरात्रेस्तिमितप्रदीपेशय्यागृहेसुप्तजनेप्रबुद्धः कुशःप्रवासस्थकलत्रवेषामदृष्टपूर्वांवनितामपश्यत् ४ सासाधुसाधारणपार्थिवर्द्धेःस्थित्वापुरस्तात्पुरुहूतभासः जेतुःपरेषांजयशब्दपूर्वंतस्यांजलिंबंधुमतोबबंध ५ अथानपोढार्गलमप्यगारंछायामिवादर्शतलंप्रविष्टां सविस्मयोदाशरथेस्तनूजः प्रोवाचपूर्वार्द्धविसृष्टतल्पः ६ लब्धांतरासावरणोपिगेहेयोगप्रभावोनचलक्ष्यतेते विभर्षिचाकारमनिर्वृतानांमृणालिनीहैममिवोपरागं ७ कात्वंशुभेकस्यपरिग्रहोवाकिंवामदभ्यागमकारणंते॥

७ तेर पूर्वभागेनविसृष्टतल्पः त्यक्तशय्योदाशरथेस्तनूजः कुशः अनपोढार्गलं अनुद्घाटितकपाटमप्यगारं अगारमादर्शतलंछायामिवप्रतिबिंबमिवप्रविष्टांतांवनितांप्रोवाचअवदत् ६ लब्धांतरेतिदुःखितानांदुःखितानामाकारंविमर्षिचनहियोगिनांदुःखमस्तीतिभावः ७ केति॰ किंचहेशुभेत्वंकाकस्यवापरिग्रहः पत्नीनेतवमदभ्यागमकारणंवाकिंव

हे लब्धांतरालब्धावकाशात्वमितिशेषः योगप्रभावश्चतेनलक्ष्यतेमृणालिनीहैममिवहिमकृतमुपरागमुपद्रवमिवअनिर्वृतानांदुःखितानां

स्तिविष्कंभमपितद्विष्कंभोःर्गलंननेत्यमरः अगारमादर्शतलंछायामिवप्रतिबिंबमिवप्रविष्टांतांवनितांप्रोवाचअवदत्

सावरणोपिगेहे लब्धांतरालब्धावकाशात्वमितिशेषः योगप्रभावश्चतेनलक्ष्यतेमृणालिनीहैमंहिमकृतमुपरागमुपद्रवमिवअनिर्वृतानांदुः

खितानामाकारंविमर्षिच नहियोगिनांदुःखमस्तीतिभावः ७ केति॰ किंचहेशुभेत्वंकाकस्यवापरिग्रहः पत्नीनेतवमदभ्यागमकारणंवाकिंव

र·टी·
स·१६
१५८

परस्त्रीविषयेविमुखाप्रवृत्तिर्यस्यतंतथाभूतंमत्वा आचख्य ८ तमिति· सावनितानंकुशमब्रवीत् अनवद्याअदोषायापूःस्वपदोन्मुखेनविलुप्तपदो
न्मुखेनगुरुणात्वत्पित्रानीतनयोराहेराजन्मांसंप्रतिवीतनाथामनाथांतस्याःपुरोनगर्य्याअयोध्यायाअधिदेवतांजानीहिइति ९ वस्वौकेति·सा
हंसौराज्येनराजन्वतयाहेतुनावह्वोत्सवयाविभूत्यावस्वौकसारां अलकांपुरीं अलकापुरीववस्वौकसाराविमानंपुष्पकोस्त्रियामित्यमरः अथवा
मानसोत्तरशिखरवर्तिनीशक्रनगरीवस्वौकसाराशक्रस्येतिविष्णुपुराणात् तामभिभूयसमग्रशक्तौसूर्यवंश्येत्वयिसतिकरुणामवस्थादीनां
दशांप्रपन्नाप्राप्ता ९ विशीर्णेति· तल्पोऽट्टालकः तल्पंशय्याट्टदारेष्वित्यमरः अट्टाक्षौमगृहभेदाः अट्टोभक्तेचशुष्केनाक्षौमे·स्त्र्यर्थेगृहांतरइतिवि·

आचख्यमत्वावशिनांरघूणांमनःपरस्त्रीविमुखप्रवृत्ति ८ तमब्रवीत्सागुरुणानवद्यायानीतपौरास्वपदोन्मुखेन तस्याःपु
रःसंप्रतिवीतनाथांजानीहिराजन्नधिदेवतांमां ९ वस्वौकसारामभिभूयसाहंसौराज्यवह्वोत्सवयाविभूत्या समग्रशक्तौत्व
यिसूर्यवंश्येसतिप्रपन्नाकरुणामवस्थां १० विशीर्णतल्पाट्टशतोनिवेशःपर्यस्तशालःप्रभुणाविनामे विडंबयत्यस्त
निमग्नसूर्यंदिनांतमुग्रानिलभिन्नमेघं ११ निशासुभास्वत्कलनूपुराणांयःसंचरोभूदभिसारिकाणां॥ १ श्वः विशीर्णेनि

तल्पानामट्टानांचशतानियस्यसतथोक्तः अथविशीर्णकल्पेतिपाठः अट्टाः क्षौमाःस्यादट्टःक्षौमस्त्रियामित्यमरः ईषदसमाप्तंविशीर्णानि विशीर्ण
कल्पानिअट्टशतानियस्यसतथोक्तः पर्यस्तशालःध्वस्तप्राकारः प्राकारोवरणः शालइत्यमरःप्रभुणास्वामिनाविनाएवंभूतोमेनिवेशोनिवे
शनमस्तनिमग्नसूर्यंअस्ताद्रिलीनार्कं उग्रानिलेनभिन्नमेघंदिनांतंविडंबयत्यनुकरोति ११ नीति· निशासुभास्वंतिदीप्तिमंतिकलानि अव्य
क्तानिमधुराणिनूपुराणियासांतासां अभिसारिणां कांतार्थिनीनां कांतार्थिनीतुयायातिसंकेतंसाभिसारिकेत्यमरः योराजपथःसंचरत्यनेनेति

गोचरसंचरेत्यादिनाघञन्तयांतोनिपातः नदत्सुमुखेषुयाउल्काः ताभिर्विचितामिषाभिः अन्विष्टमांसाभिः शिवाभिः क्रोष्टीभिः संवाह्यते संगम्यते
वहेरन्यावहिघात्तुरस्तोत्तुपदेशः १२ आस्फालितमिति· यदंभः प्रमदाकराग्रैरास्फालितं ताडितं जलक्रीडास्विति शेषः मृदंगानां धीरध्वनिम
न्वगच्छत् अन्वकरोत् तद्दीर्घिकाणामंभः इदानीं वन्यैर्महिषैः कर्तृभिः शृंगैर्विषाणैराहतं सत् क्रोशति मृदंगध्वनिमनुकरोतीत्यर्थः १३ वृक्ष
इति· यष्टिरेव निवासःस्थानं तस्य भंगात् वृक्षे शेरते इति वृक्षेशयाः अधिकरणे शेतेरित्यच प्रत्ययः शयवासवासिष्वकालादित्यलुक् मृदंगश
ब्दानामापगमादभावात् अलास्याः नृत्यशून्याः तांडवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तनमित्यमरः दवोरण्यवह्निः दवदावौ वरण्यवह्नावित्यमरः

नदन्मुखोल्काविचितामिषाभिः संवाह्यते राजपथः शिवाभिः १२ आस्फालितं यत्प्रमदाकराग्रैर्मृदंगधीरध्वनिमन्वगच्छत्
वन्यैरिदानीं महिषैस्तदंभः शृंगाहतं क्रोशति दीर्घिकाणां १३ वृक्षेशया यष्टिनिवासभंगात् मृदंगशब्दापगमादलास्याः प्रा
प्ता दवोल्काहतशेषबर्हाः क्रीडामयूरा वनबर्हिणत्वं १४ सोपानमार्गेषु च येषु रामा निक्षिप्तवत्यश्चरणान् सरागान् सद्यो
हतन्यंकुभिरस्रदिग्धं व्याघ्रैः पदं तेषु निधीयतेद्य १५ चित्रद्विपाः पद्मवनावतीर्णाः करेणुभिर्दत्तमृणालभंगाः॥

तस्योल्काभिः स्फुलिंगैः क्रीडाभ्यः च्युतेभ्यः हतानि दग्धानि शेषाणि बर्हाणि येषां ते क्रीडामयूराः वनबर्हिणत्वं वनमयूरत्वं प्राप्ताः १४ किंच येषु सो
पानमार्गेषु रामा रमण्यः सरागान् लाक्षासार्द्रान् चरणान् निक्षिप्तवत्यः तेषु मार्गेषु अद्य सद्यो हतन्यंकुभिर्मारितमृगैर्व्याघ्रैरस्रदिग्धं रुधिरलि
प्तपदं निधीयते १५ चित्रेति पद्मवनमवतीर्णाः प्रविष्टाः तत्रालिखिता इत्यर्थः करेणुभिः करिणीभिः चित्रगताभिरेव करेणुरिभ्यां स्त्री ने
भ इत्यमरः दत्तमृणालभंगाश्चित्रद्विपा आलेख्यमातंगाः नखा एवांकुशास्तेषामाघातैर्विभिन्नकुंभाः

संतः संरब्धसिंहप्रहतं कुपितसिंहप्रहारं वहंति १६ स्तंभेष्विति· उत्क्रांतवर्णक्रमा विशीर्णवर्णशून्याश्च ताः धूसराश्च तासां स्तंभेषु योषित्प्रति-
यातनानां स्त्रीप्रतिकृतीनां दारुमयीणां प्रतिमानां प्रतिबिंबं प्रतिमा प्रतियातना प्रतिच्छाया प्रतिकृतिरित्यमरः फणिभिर्विमुक्ता निर्मोकाः कं-
चुका एव पट्टाः समौ कंचुकनिर्मोकावित्यमरः संगात् सक्तत्वात् स्तनोत्तरीयाणि भवंति १७ कालांतरेण कालभेदवशेन श्यामसुधेषु मलिनचूर्णेषु
इतस्ततो रूढतृणांकुरेषु नक्तं मुक्तागुणानां शुद्धिरिव शुद्धिः स्वास्थ्यं येषां ते तादृशाः ततः पूर्वं ये मूर्छंति त एव चंद्रपादाः चंद्ररश्मयः पादा रश्म्यंघ्रि

नखांकुशाघातविभिन्नकुंभाः संरब्धसिंहप्रहतं वहंति १६ स्तंभेषु योषित्प्रतियातनानामुत्क्रांतवर्णक्रमधूसराणां स्तनो-
त्तरीयाणि भवंति संगान्निर्मोकपट्टाः फणिभिर्विमुक्ताः १७ कालांतरश्यामसुधेषु नक्तमितस्ततोरूढतृणांकुरेषु त एव मु-
क्तागुणशुद्धयोऽपि हर्म्येषु मूर्छंति न चंद्रपादाः १८ आवर्ज्य शाखाः सदयं च यासां पुष्पाण्युपात्तानि विलासिनीभिः वन्यैः पु-
लिंदैरिव वानरैस्ताः क्लिश्यंत उद्यानलता मदीयाः १९ रात्रावनाविष्कृतदीपभासः कांतामुखश्रीवियुता दिवापि तिरस्क्रियंते
कृमितंतुजालैर्विच्छिन्नधूपप्रसरा गवाक्षाः २० ॥

तुर्यांशा इत्यमरः न मूर्छंति न प्रतिफलंतीत्यर्थः १८ किंच· विलासिनीभिः सद-
यं शाखाः लताः वयवा नावर्ज्य आनम्य यासां लतानां पुष्पाण्युपात्तानि गृहीतानि ता नितांतं मदीया उद्यानलता वन्यैः पुलिंदैर्म्लेच्छविशेषैरिव वा-
नरैरुभयैरित्यर्थः क्लिश्यंते पीड्यंते क्लिश्नातेः कर्मणि लट् भेदाः किरातशबराः पुलिंदा म्लेच्छजातयः इत्यमरः १९ रात्राविति· रात्रावनाविष्कृत-
दीपभासो प्रभाशून्या इत्यर्थः दिवापि दिवसे कांतामुखानां श्रिया कांत्या विमुक्ता रहिता विच्छिन्नो नष्टो धूपप्रसरो येषां ते गवाक्षाः कृमितं-
॥ ॥ तुजालैः लूतातंतुवितानैः तिरस्क्रियंते छाद्यंते २० ॥ ॥ ॥

वलीति· वलिपूजोपहारः स्यादित्यमरः वलिक्रियावर्जितानि सैकतानि येषां तानि स्नानीयानि स्नानसाधनानि चूर्णादीनि कृत्यल्युटो बहुल
मिति करणेऽनीयर प्रत्ययः स्नानीयसंसर्गमनाप्नुवंति सरयूजलानि शून्यानि रिक्तानि उपांतेषु वानीरगृहाणि च दृष्ट्वा दूये परितप्ये २१ तदिति· त
तस्मादिमां वसतिं कुशावतीं विसृज्य कुलराजधानीमयोध्यामभ्युपेतुमर्हसि कथमिव ते गुरुः पिता रामः तां प्रसिद्धां करुणवशान्मानुषीं तनुं मा
नुषमूर्तिं हित्वा परमात्ममूर्तिमिव २२ तथेति· रघूणां प्राग्रहरः ज्येष्ठः कुशः तस्याः पुरः प्रणयं यथा त्वां प्रणीतः हृष्टः सन् प्रत्यग्रहीत् स्वीकृतवान्

वलिक्रियावर्जितसैकतानि स्नानीयसंसर्गमनाप्नुवंति उपांतवानीरगृहाणि दृष्ट्वा शून्यानि दूये सरयूजलानि २१ त
दर्हसीमां वसतिं विसृज्य मामभ्युपेतुं कुलराजधानीं हित्वा तनुं कारणमानुषीं तां यथा गुरुस्ते परमात्ममूर्तिं २२ तथे
ति तस्याः प्रणयं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्प्राग्रहरो रघूणां पूरप्यभिव्यक्तमुखप्रसादा शरीरबंधेन तिरोबभूव २३ तदद्भुतं सं
सदि रात्रिवृत्तं प्रातर्द्विजेभ्यो नृपतिः शशंस श्रुत्वा त एनं कुलराजधान्या साक्षात्पतित्वे वृतमभ्यनंदन् २४ कुशावतीं
श्रोत्रियसात्स कृत्वा यात्रानुकूलेऽहनि सावरोधः ॥

१ पूः पुराधिदेवतापि अभिव्यक्तमुखप्रसादा दृष्टलाभादिति भावः शरीरबंधे
न शरीरयोगेन कारणेन तिरोबभूव अंतर्दधे २३ तदिति· नृपतिः कुशः तदद्भुतं रात्रिवृत्तं प्रातः संसदि सभायां द्विजेभ्यः शशंस ते द्विजाः सभ्या एनं
कुशं कुलराजधान्या साक्षात्स्वयमेव पतित्वे विषये वृतं तमभ्यनंदन् पतित्वेन वृतोसीत्यपूजयन् आशीर्भिरिति शेषः अत्र गार्ग्यः दृष्ट्वा स्वप्नं शोभ
नं नैव सुप्यात्पश्चाद्दृष्टो यः सपाकं विधत्ते शंसेदिष्टं तत्र साधुर्द्विजेभ्यस्ते चाशीर्भिः प्रीणयेयुर्नरेंद्रान् इति इदमपि स्वप्नतुल्यमिति भावः २४ कुशाव
तीमिति· सः कुशः कुशावतीं श्रोत्रियेषु छांदसेषु अधीनां श्रोत्रियसात् तदधीनवचने इति सात् प्रत्ययः श्रोत्रियंश्छंदोधीत इति निपातः ॥

श्रोत्रियच्छांदसौसमौविस्मरः यात्रानुकूलेहनिसावरोधःसांतःपुरःसन्वापुरभ्रवृंदैरिवसैन्यैरनुगतःसन्नयोध्याभिमुखःप्रतस्थे २५ सेति· के
तुमालाश्चैत्योपवनानियस्याःसाबृहद्भिर्नागैर्गजैःविहारशैलैःक्रीडाशैलैरनुगतेवस्थितारथ्याश्चोदारगृहायस्याःसासेनातस्यकुशस्यप्रयाणेजंग
मराजधानीसंचारिणीनगरीवाभवत् २६ तेनेति· आतपत्रमेवामलंमंडलंयस्यतेनकुशेन पूर्वनिवासभूमिंप्रस्थापितोबलौघः आतपत्र
वदमलमंडलेनोद्गतेनशशिनावेलांनीयमानः प्राप्यमाणः उदकमस्यास्तीतिउदन्वान्उदधिरिवबभौ उदन्वानुदधौचेतिनिपातेनसाधुः २७॥

अनुद्रुतोवायुरिवाभ्रवृंदैःसैन्यैरयोध्याभिमुखःप्रतस्थे २५ साकेतुमालोपवनाबृहद्भिर्विहारशैलानुगतेवनागैः सेना
रथ्योदारगृहाप्रयाणेतस्याभवज्जंगमराजधानी २६ तेनातपत्रामलमंडलेनप्रस्थापितःपूर्वनिवासभूमिं बभौबलौ
घःशशिनोद्गतेनवेलामुदन्वानिवनीयमानः २७ तस्यप्रयातस्यवरूथिनीनांपीडामपर्याप्तवतीवसोढुं वसुंधरावि
ष्णुपदंद्वितीयमध्यारुरोहेवरजश्छलेन २८ उद्यच्छमानागमनायपश्चात्पुरोनिवेशेपथिचव्रजंती सायत्रसेनादद
शेनृपस्यतत्रैवसामग्र्यमतिंचकार २९ तस्यद्विपानांमदवारिसेकात्खुराभिघाताच्चतुरंगमाणां॥ ९ तस्येति· प्रयातस्यकु

शस्यवरूथिनीनांसेनानांकर्तृकर्मणोः कृतीतिषष्ठीपीडांसोढुमपर्याप्तवतीवाशक्तेववसुधारजश्छलेनद्वितीयंविष्णुपदमाकाशमध्यारुरो
हेवेत्युत्प्रेक्षा २८ उद्यच्छमानेति· पश्चाच्चकुशावत्यांगमनायप्रयाणायतथापुरोग्रेनिवेशेनिविशंतेनिवेष्टुंचेत्यर्थः उद्यच्छमानोद्युक्ता अत्रसमु
दाङ्भ्योयमोऽग्रंथइत्यस्यसकर्त्रभिप्रायवत्त्वादात्मनेपदं अपिच व्रजंतीनृपस्यकुशस्यसासेनायत्रपश्चात्पुरोमध्येवाददृशेतत्रैवसामाग्र्यम
तिंकृत्स्नताबुद्धिंचकारापरिमितातस्यसेनेत्यर्थः २९ तस्येति· नेतुस्तस्यकुशस्यद्विपानांमदवारिभिः सेकात्तुरंगमाणांखुराभिघाताच्चयथा

सैन्यपथिरेणुः रजः पंकभावं पंकत्वं प्रपेदे पंकोपि रेणुत्वमियाय तस्य तावद्स्तीत्यर्थः ३० मार्गैषिणीति विन्ध्यस्यैवैन्ध्येषु विन्ध्यसम्बन्धिषु कट
कान्तरेषु नितम्बावकाशेषु कटकोः स्त्रीनितम्बोऽद्रेरित्यमरः मार्गैषिणी मार्गावलोकिनी अत एव बहुधा विभिन्ना महाविरावा शब्दनिनादनिन
दध्वनिध्वानरवस्वनाः स्वाननिर्घोषनिर्ह्रादनादनिःस्वाननिःस्वनाः आरवारावसंरावविरावा अथ मर्मरः इत्यमरः शब्ददीर्घा सा सेना रेवेव नर्मदे
व रेवा तु नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्यके त्यमरः गुहामुखानि बहुप्रतिश्रुंति प्रतिध्वानवंति चकाराकरोत् ३१ स इति धातूनां गैरिकादीनां भेदे

रेणुः प्रपेदे पथि पंकभावं पंकोपि रेणुत्वमियाय नेतुः ३० मार्गैषिणी सा कटकांतरेषु वैन्ध्येषु सेना बहुधा विभिन्ना चका
रेवेव महाविरावा बद्धप्रतिश्रुंति गुहामुखानि ३१ स धातुभेदारुणयाननेमिः प्रभुः प्रयाणध्वनिमिश्रतूर्यः व्यलं
घयद्विंध्यमुपायनानि पश्यन्पुलिंदैरुपपादितानि ३२ तीर्थे तदीये गजसेतुबंधात्प्रतीपगामुत्तरतोस्य गंगां अयत्नबा
लव्यजनीबभूवुर्हंसाः नभोलंघनलोलपक्षाः ३३ सपूर्वजानां कपिलेन रोषाद्भस्मावशेषीकृतविग्रहाणां सुरा
लयप्राप्तिनिमित्तमंभस्त्रैस्रोतसं नौलुलितं ववंदे ३४॥

९ नारुणयाननेमिः प्रयाणे ध्वनयः क्ष्वेडहेषादयः तन्मिश्राणि तू
र्याणि यस्यैवंविधः सः प्रभुः कुशः पुलिंदैः किरातैरुपपादितानि समर्पितानि उपायनानि पश्यन् विंध्यं व्यलंघयत् ३२ तीर्थ इति तदीये
विंध्ये तीर्थे अवतारे गजा एव सेतुस्तस्य बंधाद्धेतोः प्रतीपगां गंगामुत्तरतोस्य कुशस्य नभोलंघनेन लोलपक्षाः हंसाः अयत्नेन बालव्यजनीब
भूवुः चमराण्यभूवन् अभूततद्भावे च्विः ३३ स इति सः कुशः कपिलेन मुनिना रोषाद्भस्मावशेषीकृतविग्रहाणां पूर्वजानां वृद्धानां साग
राणां सुरालयस्य स्वर्गस्य प्राप्तौ निमित्तं नौभिर्लुलितं त्रिस्रोतस इदं त्रैस्रोतसं गांगमंभो ववंदे ३४॥

र·टी·
स·१६
१६२

इतीति· इति कैश्चिदहोभिरध्वनोंतेऽवसाने कुशः सरय्वाः तीरं कूलं समासाद्य विततानामध्वराणां विस्तृतमखानां रघूणां वेदिः प्रतिष्ठा आस्पदं येषां ते
तान्यूपान् शतशः अपश्यत् ३५ आधूयेति· कुलराजधान्याः उपवनांतवायुः कुसुमद्रुमाणां शाखा आधूय ईषद्धूत्वा सुरभिर्मंदश्चेत्यर्थः शीता
न्सरयूतरंगांश्च स्पृष्ट्वा अनेन शैत्योक्तिः तं क्लांतसैन्यं कुशं प्रत्युज्जगाम ३६ अथेति· रिपुषु मग्नं शल्यं शंकुः शरो वा यस्य सः शल्यं शंकौ शरे वंशे इति
विश्वः पौराणां सखा पौरसखः कुलस्य ध्वजश्चिन्हभूतः बली स राजा चलाश्चलंतो ध्वजा येषां तानि बलानि तस्याः पुरः उपश ल्ये समीपे निवे

इत्यध्वनः कैश्चिदहोभिरंते तीरं समासाद्य कुशः सरय्वाः वेदिप्रतिष्ठान्विततताध्वराणां यूपानपश्यच्छतशो रघूणाम् ३५ ॥
आधूय शाखाः कुसुमद्रुमाणां स्पृष्ट्वा च शीतान्सरयूतरंगान् तं क्लांतसैन्यं कुलराजधान्याः प्रत्युज्जगामोपवनांतवायुः
३६ अथोपशल्ये रिपुमग्नशल्यस्तस्याः पुरः पौरसखः स राजा कुलध्वजस्तानि चलध्वजानि निवेशयामास बली बलानि
३७ तां शिल्पिसंघाः प्रभुणा नियुक्तास्तथागतां संभृतसाधनत्वात् पुरं नवीचक्रुरपां विसर्गान्मेघा निदाघग्लपितामिवोर्वीं
३८ ततः सपर्यां सपशूपहारां पुरः परार्ध्यप्रतिमागृहायाः उपोषितैर्वास्तुविधानविद्भिर्निर्वर्तयामास रघुप्रवीरः ३९ ॥

शयामास ३७ तामिति· प्रभुणा कुशेन नियुक्ताः शिल्पिनां तक्षादीनां संघाः संभृतसाधनत्वात् मिलितोपकरणत्वात् तां तथागतां शून्यामित्यर्थः मे
घा अपां विसर्गान्निदाघग्लपितामुर्वीमिव नवीचक्रुः ३८ ततइति· परार्ध्यप्रतिमागृहायाः प्रशस्तदेवताप्रतियातनायाः पुरः उपोषितैर्वास्तुवि
धानज्ञैः प्रयोज्यैः सह प्रकारैः सपशूपहारां सपर्यां निवर्तयामास अत्र ण्यंताच्चिण्पुनरित्यनुसंधेयं अन्यथा वृत्तेरकर्मकस्य करोत्यर्थत्वे कार
यत्यर्थाभावप्रसंगात् भवितव्यं वृत्ते ण्यंतस्य कृञ् चानुप्रयुज्यते इति निर्देशात् प्रयोगांतस्यापेक्षितत्वात् ३९ ॥ ॥

१६२

तस्या इति॰ तस्याः पुरः सर्वधिराजोपपदं राजशब्दपूर्वं निशांतं निशांतं भवनोषसोरिति विश्वः कामी कांताहृदयमिव प्रविश्य अन्यैर्निशांतैरनुजीवि लोकममात्यादिकं यथाप्रधानममात्यानुसारेण यथार्हं यथोचितं तद्गुचितगृहेरित्यर्थः संभावयामास कामीव तत्सहचरानित्यपरि संभावयामासे तिध्वनितं ४० सा इति॰ विपणिस्थानि पण्यानि क्रयविक्रयादिवस्तूनि यस्याः सा विपणिः पण्यवीथिके त्यमरः पूरयोध्या मंदुरासंश्रयिभिरश्व शालासंश्रयशीलै र्वाजिभिः वाजिशाला तु मंदुरेत्यमरः वाजिस्थीन्यादिनाइनिप्रत्ययः शालासु विधिना स्थापिताः स्तंभास्थान् गतैः प्राप्तैर्ना गैश्च सर्वांगेषु नद्धान्याभरणानि यस्याः सा नारीवाबभासे ४१ वसन्निति॰ स मैथिलेयः कुशः पुराण शोभामधिरोपितायां तस्यां रघूणां व

तस्याः स राजोपपदं निशांतं कामीव कांताहृदयं प्रविश्य यथार्हमन्यैरनुजीविलोकं संभावयामास गृहैस्तदीयैः ४०
सा मंदुरासंश्रयिभिस्तुरंगैः शालाविधिस्तंभगतैश्च नागैः पूरावभासे विपणिस्थपण्या सर्वांगनद्धाभरणेव नारी ४१
वसन्स तस्यां वसतौ रघूणां पुराणशोभामधिरोपितायां न मैथिलेयः स्पृहयांबभूव भर्त्रे दिवो नाप्यलकेश्वराय ४२॥
अथास्य रत्नग्रथितोत्तरीयमेकांतपांडुस्तनलंबिहारं निश्वासहार्यांशुकमाजगाम घर्मः प्रियावेषमिवोपदेष्टुं ४३

स तावयोध्यायां वसन् दिवो भर्त्रे देवेंद्राय तथाऽलकेश्वराय कुवेराय न स्पृहयांबभूव तावपि न गणयामासेत्यर्थः स्पृहेरीप्सित इति संप्रदाना च्चतुर्थी एतेनायोध्याया अन्यनगरातिशायित्वं गम्यते ४२ अथेति॰ कुशस्य कुमुद्वती संगमं प्रस्तौति अथास्य कुशस्य प्रियाया रत्नैर्मुक्तामणिभि र्ग्रथितान्युत्तरीयाणि यस्मिंस्तं एकांतमसंतं पांडुः स्तनयोर्लंबिनो हारा यस्मिंस्तं निश्वासहार्याणि अतिसूक्ष्माण्यंशुकानि यत्र तं वंशीतलप्रा यं वेषं नेपथ्यं उपदेष्टुमिव व्रुविसमानार्थ कत्वाद्द्विकर्मकत्वं ग्रीष्म आजगाम ४३॥

अगेति· अगस्त्यः चिन्हमस्य तस्मादयनात् भास्वति समीपं प्रतिनिवृत्ते सति उत्तरादिक् आनंदशीतां बाष्पवृष्टिमिव हैमवतीं हिमवत्संबंधि
नीं हिमस्रुतिं हिमनिष्यंदं ससर्ज अत्र प्रोषितप्रियसमागमसमाधिर्गम्यते ४४ प्रेति· अतिमात्रप्रवृद्धतापो दिवसः अत्यर्थमेवात्यंतं तन्वी
कृशा क्षणदा चेत्येतावुभौ विरोधक्रियया प्रणयकलहं विना विरोधाचरणेन सानुशयौ जायापती इवास्तां तयोः परितापकार्श्यसंभवात्
न्सदृशौ क्षणदा दिवसश्चेत्येतावुभौ विरोधक्रियया प्रणयकलहं विना विरोधाचरणेन सानुशयाविव भूतामित्यर्थः ४५ दिनइति· दिने दि

अगस्त्यचिह्नादयनात्समीपं दिगुत्तरा भास्वति संनिवृत्ते आनंदशीतामिव बाष्पवृष्टिं हिमस्रुतिं हैमवतीं ससर्ज ४४
प्रवृद्धतापो दिवसोतिमात्रमत्यर्थमेव क्षणदा च तन्वी उभौ विरोधक्रियया विभिन्नौ जायापती सानुशयाविवास्तां
४५ दिने दिने शैवलवंत्यधस्तात्सोपानपर्वाणि विमुंचदंभः उद्दंडपद्मं गृहदीर्घिकाणां नारीनितंबद्वयसं बभूव ४६ व
नेषु सायंतनमल्लिकानां विजृंभणोद्गंधिषु कुड्मलेषु प्रत्येकनिक्षिप्तपदः सशब्दं संख्यामिवैषां भ्रमरश्चकार ४७।
स्वेदानुविद्धार्द्रनखक्षतांके भूयिष्ठसंदष्टशिखं कपोले॥ ९९ नेप्रतिदिनं शैवलवंति अधस्तात् यानि सोपानानां पर्वाणि भंगयस्ता

निर्विमुंचत् तत एवोद्दंडपद्मं गृहदीर्घिकाणामंभः नारीनितंबः प्रमाणमस्य नारीनितंबद्वयसं बभूव विहारयोग्यमभूदित्यर्थः प्रमाणे द्वयसजि
तिद्वयसच्प्रत्ययः ४६ वनेष्विति· वनेषु विजृंभणेन विकाशेनोद्गंधिषु उत्कटसौरभेषु गंधस्येदित्यादिना समासांत इदादेशः यत्सायंतन
मल्लिकानां कुड्मलेषु प्रत्येकस्मिन् निक्षिप्तपदः मकरंदलोभादित्यर्थः भ्रमर एषां कुड्मलानां संख्यां गणनां चकारेव ४७ स्वेदेति· स्वेदे
नानुविद्धं आर्द्रं नूतनं नखक्षतमंको यस्य तस्मिन् कामिनीनां कपोले भूयिष्ठमत्यर्थं संश्लिष्टशिखं संश्लिष्टकेसरं॥ ॥

अत एव कर्णाच्चूतमपि शिरीषपुष्पं सहसा न पपात ४८ यंत्रेति · ऋद्धिमंतो धनिकाः धारागृहेषु शिशिरैर्यंत्रप्रवाहैर्यंत्रसंचारितसलिलपूरैः परीता
न् व्याप्तानमलयोद्भवस्य रसेन चंदनेन धौतान् क्षालितान् शिलाविशेषानमल्लिमयासनानि अधिशय्य तेषु शयित्वा आतपं निन्युः परिहारयांचक्रुः
४९ स्नानेति वसंतस्यान्मदोहदकारणस्याः स्वयेनातिक्रमेणामंदवीर्योऽपि दुर्बलः कामः स्नानार्द्रेश्वतमुक्तेश्चधूपसंचारणार्थमित्यर्थः तेषु अनु
धूपवासं धूपवासानंतरं विन्यस्ताः सायंतनमल्लिका येषु तेषु अंगनानां केशेषु बलं लेभे तैरुद्दीपित इत्यर्थः ५० आपिंजेति · बद्धरजः कणत्वान्मंजरः

चूतं न कर्णादपि कामिनीनां शिरीषपुष्पं सहसा पपात ४८ यंत्रप्रवाहैः शिशिरैः परीतान् रसेन धौतान्मलयोद्भवस्य
शिलाविशेषानधिशय्य निन्युर्धारागृहेष्वातपमृद्धिमंतः ४९ स्नानार्द्रमुक्तेष्वनुधूपवासं विन्यस्तसायंतनमल्लिकेषु
कामो वसंतात्ययमंदवीर्यः केशेषु लेभे बलमंगनानां ५० आपिंजरा बद्धरजःकणत्वान्मंजर्युदारा शुशुभेऽर्जुनस्य दग्ध्वा
पि देहं गिरिशेन रोषात्खंडीकृता ज्येव मनोभवस्य ५१ मनोज्ञगंधं सहकारभंगं पुराणशीधुं नवपाटलं च संबध्नता का।
मिजनेषु दोषाः सर्वे निदाघावधिना प्रमृष्टाः ५२॥ ॥ ५१ कणत्वादापिंजरा पीता उदारा द्राघीयसी अर्जुनस्य वकुलवृक्षस्य इंद्रद्रुः।

ककुभोर्जुन इत्यमरः मंजरी दग्ध्वापि रोषाद्गिरिशेन खंडीकृता मनोभवस्य ज्या मौर्वीव शुशुभे ५१ मनोज्ञगंधमिति · सर्वत्र संबध्यते सहकारभंगं
चूतपल्लवस्य खंडं पुराणं निर्वापितं शोरतेनेनेति शीधुः पक्वेक्षुरसप्रकृतिमद्यः औणादिको धुक् प्रत्ययः पक्वैरिक्षुरसैः रचितः शीधुः पक्वरसः शिव
इति यादवः पाटलायाः पुष्पं पाटलं नवं च तत्पाटलं च संबध्नता परस्परं संघटयित्वा निदाघावधिना ग्रीष्मकालेन अवधिस्त्ववसाने स्यादिति वि
श्वः कामिजनेषु विषये सर्वे दोषाः तापादयः प्रमृष्टाः परिहृताः ५२

र॰ टी॰
स॰ १६
१६४

तस्मिन्समये ग्रीष्मे विगाढे कठिने सति जनस्य द्वौ सविशेषं सातिशयं यथा तथा कान्तौ बभूवतुः द्वौ कौ तापापनोदक्षमयोर्योग्ययोः पादयोश्चरणयोः पा
दानां रश्मीनां च सेवा ययोस्तौ उदयस्थोऽभ्युदयस्थः स नृपतिः शशी च ५३ अथेति अथामिलोलाः सतृष्णाः उन्मदाः राजहंसा यस्मिन् लोलश्चलसतृष्णयो
रित्यमरः रोधोलतापुष्पाणां वहे यत्र पङ्केयचाघच ग्रीष्मे सुखे सुखकरे सरय्वा अंभसि तस्य कुशस्य वनितासखस्य वनिताभिः सहेत्यर्थः विहर्तु
मिच्छा बभूव ५४ स इति चक्रधरप्रभावः विष्णुतेजाः स कुशः तीरभूमौ विहिता उपकार्या यस्यास्तां आनायो जालमेषामस्तीति आनायिनो जालि

जनस्य तस्मिन्समये विगाढे बभूवतुर्द्वौ सविशेषकान्तौ। तापापनोदक्षमपादसेव्यौ स चोदयस्थो नृपतिः शशी च ५३ अथो
र्मिलोलोन्मदराजहंसे रोधोलतापुष्पवहे सरय्वाः। विहर्तुमिच्छा वनितासखस्य तस्यांभसि ग्रीष्मसुखे बभूव ५४ स तीरभूमौ
विहितोपकार्यामानायिभिस्तामपकृष्टनक्राम्। विगाहितुं श्रीमहिमानुरूपं प्रचक्रमे चक्रधरप्रभावः ५५ सा तीरसोपा
नपथावतारादन्योन्यकेयूरविघट्टिनीभिः। सनूपुरक्षोभपदाभिरासीदुद्विग्नहंसा सरिदङ्गनाभिः ५६ परस्पराभ्युक्षण
तत्पराणां तासां नृपो मज्जनरागदर्शी॥ १९ काः तैः जालमानाय इति निपातः आनायः पुंसि जालं स्यादित्यमरः अपकृष्टनक्राम
पनीतग्राहां तां सरयूं श्रीमहिम्नोः सम्पत्प्रभावयोरनुरूपं विगाहितुं प्रचक्रमे अत्र कामं रक्षःपरितापिषु वासरेषु पर्यंस्तटलेखास्थितमानसौ
म्यकं सुविशोधितनक्रमीनजालं व्यवगाहेत जलं सुहृत्समेत इति ५५ सेति सा सरित्सरयूः तीरसोपानपथे नावतारादवतरणादन्योन्यकेयू
रविघट्टिनीभिः परस्परांगदसंघर्षशालिनीभिः सनूपुरक्षोभानि सनूपुरस्खलितानि पदानि यासां ताभिरंगनाभिः हेतुभिरुद्विग्नहंसा भीतहंसा आ
सीत् ५६ परेति नौसंश्रयः परस्परमभ्युक्षणे सेचने तत्पराणामासक्तानामासां स्त्रीणां मज्जनरागो मिलाषस्तं दर्शी नृपः॥ ॥ ॥

१६४

पार्श्वगतामुपात्तवालव्यजनां गृहीतचामरां किरातीं चामरधारिणीं बभाषे किरातस्तु वचः स्त्रियां चामरवाहिन्यां म्लेच्छजात्यंतरे द्वयोरिति केशवः ५७ पश्
श्येति· गलितांगरागैर्मदीयैः शतशोऽवरोधैर्विगाह्यमानो विलोड्यमानः एषः सरयूप्रवाहः साभ्रः समेघः संध्योदयः संध्याविर्भाव इव अनेकं नानाविधं
वर्णं रक्तपीतादिकं पुष्यति पश्य वाक्यार्थः कर्म ५८ विलुप्तेति· नौलुलिताभिर्नौक्षुभिताभिरद्भिरासामंतःपुरसुंदरीणां यदंजनकं कज्जलं विलुप्तं तं
तदंजनं विलोचनेषु मदेनया रागशोभा तां बध्नतीभिर्दधतीभिरद्भिः प्रतिमुक्तं प्रत्यर्पितमासां प्रसिनिदानमपितत्कार्यकारित्वात्प्रत्यर्पितमेवेति भावः

नौसंश्रयः पार्श्वचरीं किरातीमुपात्तवालव्यजनां बभाषे ५७ पश्यावरोधैः शतशो मदीयैर्विगाह्यमानो गलितांगरागैः
संध्योदयः साभ्र इवैष वर्णं पुष्यत्यनेकं सरयूप्रवाहः ५८ विलुप्तमंतःपुरसुंदरीणां यदंजनं नौलुलिताभिरद्भिः तद्बध्नती
भिर्मदरागशोभां विलोचनेषु प्रतिमुक्तमासां ५९ एता गुरुश्रोणिपयोधरत्वादात्मानमुद्वोढुमशक्नुवंत्यः गाढांगदैर्बा
हुभिरप्सु बालाः क्लेशोत्तरं रागवशात्प्लवंते ६० अमी शिरीषप्रसवावतंसाः प्रभ्रंशिनो वारिविहारिणीनां पारिप्लवाः
स्रोतसि निम्नगायाः शैवाललोलांश्छलयंति मीनान् ६१॥ ९ ॥५८॥ एता इति· एता गुरुर्दुर्वहः दुर्वहश्रोणिपयोधरत्वादात्मानं श

रीरं वोढुमशक्नुवंत्यः एता अबलाः गाढांगदैः श्लिष्टांगदैर्बाहुभिः क्लेशोत्तरं दुःखप्रायं यथा तथा रागवशात् आप्लवंते क्रीडाभिनिवेशात्पारतन्त्र्यात
रंति ६० अमी इति· वारिविहारिणीनामासां प्रभ्रंशिनो भ्रष्टाः निम्नगायाः स्रोतसि पारिप्लवाः चंचलाः चंचलं तरलं चैव पारिप्लवपरिप्लवे इत्यमरः
अमी शिरीषप्रसवावतंसाः स्यादुत्पादे फले पुष्पे प्रसवो गर्भमोचने इत्यमरः कर्णभूषाः शैवाललोलान् जलनीलीप्रियान् जलनीली तु शैवा
लं शैवाल इत्यमरः मीनान् छलयंती प्रादुर्भावयंती शैवालप्रियत्वात् शिरीषेषु शैवालभ्रमात्प्रादुर्भावयंतीत्यर्थः ६१ ॥ ॥

आसामिति॰ जलास्फालनतत्पराणामासक्तानामासां स्त्रीमुक्ताफलस्पर्द्धिषु मौक्तिकानुसारिषु पयोधरेषु उत्सर्पंति उत्पतंतीति ये तेषु शीकरेषु शीकरा-
णां मध्ये शीर्यमाणो गलन् हारः अतएव छिदुरोपि स्वयं छिन्नोपि न संलक्ष्यते विदिभिदिच्छिदेः कुरजिति कुरच्प्रत्ययः शीकरसंसर्गाच्छिन्न इति भावः
६२ आवर्तेति॰ विलासिनीनां विलासशीलानां स्त्रीणां वौ कषलसकत्थस्रम्भ इति घिनुण्प्रत्ययः रूपावयवानामुपमेयानां यान्युपमानानि अदूरवर्त्ती-
नि अंकगतानि जातानि कस्य किमुपमानमित्यत्राह नतनाभिकांतेर्निम्ननाभिशोभायाः आवर्तशोभास्याः आवर्तोंभसां भ्रमस्तमरः भ्रुवां भंग्यः स्तनं-
गाः स्तनानां द्वंद्वचराश्चक्रवाकाः उपमानानीति सर्वत्र संबध्यते ६३ तीरेति॰ उत्कलापैरुच्चवर्हैः प्रस्निग्धाः मधुराः केकाः येषां तैः तीरस्थलीषु वर्हि-

आसां जलास्फालनतत्पराणां मुक्ताफलस्पर्द्धिषु शीकरेषु पयोधरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः संलक्ष्यते न च्छिदुरोपि हारः ६२॥
आवर्तशोभा नतनाभिकांतेर्भंग्यो भ्रुवां द्वंद्वचराः स्तनानां जातानि रूपावयवोपमानान्यदूरवर्त्तीनि विलासिनीनां ६३ ती-
रस्थलीवर्हिभिरुत्कलापैः प्रस्निग्धकेकैरभिनंद्यमानम् श्रोत्रेषु संमूर्छति रक्तमासां गीतानुगं वारिमृदंगवाद्यं ६४ संदष्टवस्त्रे-
ष्ववलानितंवेष्विंदुप्रकाशांतरितोडुकल्पाः अमी जलापूरितसूत्रमार्गा मौनं भजंते रशनाकलापाः ६५॥ ॰भिर्मयूरैरभिनंद्यमा-

नं रक्तं श्राव्यं गीतानुसारि आसां स्त्रीणां संबंधि वार्येव मृदंगस्तस्य वाद्यं वाद्यध्वनिः श्रोत्रेषु संमूर्छतीति ६४ समिति॰ संदष्टवस्त्रेषु जलसेकात्संश्लि-
ष्टांशुकेषु अवलानां नितंवेषु अधिकरणेषु इंदुप्रकाशेन ज्योत्स्नया अंतरितान्यावृतानि उडूनि नक्षत्राणि तत्तुल्या मुक्तामयत्वादिति भावः अ-
मी जलापूरितमार्गाणि शृंखलारंध्रसूत्रार्थः रशनाएककलापाः भूषाः कलापो भूषणे वर्हे तूणीरे संहतेपि चेत्यमरः मौनं निःस्वनतामित्यर्थः भजंते ६५

एता इति· दर्पाद्धर्षात् सखीजनं प्रति करैरुत्पीडिता वारिधारा याभिस्ताः स्वयमपि पुनस्तथैव सखीभिर्वदनेषु सिक्ताः एतास्तरुण्यो वक्रेतराग्रैर्जलसेकादृज्व ग्रैरलकैश्चूर्णैः कुंकुमादिभिररुणान् वारिलवानुदकबिंदून्वमंति वर्षंति ६६ उद्बंधेति· उद्बंधः केशो यस्मिन्स च्युतपत्त्रलेखः स्मरितपत्त्ररचनो विश्ले षिणो विश्रंशिनः मुक्ताफलपत्त्रवेष्टा मुक्तामयताटंका यस्मिंः स एवंभूतः अंभोविहाराकुलितोऽपि प्रमदामुखानां वेषः नेपथ्यं मनोज्ञ एव रम्यातां विकृतिरपि श्रियं तनोतीति भावः ६७ स इति· स कुशः नौर्विमानमिव नौविमानं समासः तस्मादवतीर्य विलोलहारः सन् ताभिः सह करेणुभिः करिणीभिः स्कंधावलग्ना

एताः करोत्पीडितवारिधारा हर्षात्सखीभिर्वदनेषु सिक्ताः वक्रेतराग्रैरलकैस्तरुण्यश्चूर्णारुणान्वारिलवान्वमंति ६६॥
उद्बंधकेशश्च्युतपत्त्रलेखो विश्लेषिमुक्ताफलपत्त्रवेष्टः मनोज्ञ एव प्रमदामुखानामंभोविहाराकुलितोऽपि वेषः ६७॥
स नौविमानादवतीर्य रेमे विलोलमाल्यः सह ताभिरप्सु स्कंधावलग्नोद्धृतपद्मिनीकः करेणुभिर्वन्य इव द्विपेंद्रः ६८॥
ततो नृपेणाधिगताः स्त्रियस्ता भ्राजिष्णुना सातिशयं विरेजुः प्रागेवमुक्ता नयनाभिरामाः प्राप्योन्मयूखं किमुतेंद्रनीलं ६९
वर्णोदकैः कांचनशृंगसंस्थैस्तमायताक्ष्यः प्रणयादसिंचन्॥ ११ उद्धृता पद्मिनी उत्पाटिता नलिनी यस्य सः तथोक्तः सन् नघतश्चे तिकप्रसपः वन्यः द्विप इवाप्सु रेमे ६८ तत इति· ततो भ्राजिष्णुना प्रकाशनशीलेन भुवश्चेति चकारादिष्णुच् नृपेणानुगताः संगतास्ताः स्त्रियः सातिश यं यथा तथा विरेजुः प्रागेवेंद्रनीलयोगात्पूर्वमेव केवला अपि मुक्तामणयो नयनाभिरामा उन्मयूखमिंद्रनीलं प्राप्य किमुताभिरामा इति किमुत वक्त व्यमित्यर्थः ६९ वर्णेति· तं कुशं आयताक्ष्यः कांचनस्य शृंगेषु संस्थैर्मुक्तोनीतैर्वर्णोदकैः प्रणयात्स्नेहादसिंचन् तथागतस्तथास्थितः ॥

वर्णोदकसिक्त इत्यर्थः सकुशः सधातुनिष्यंदो गैरिकद्रवयुक्तः अद्रिराज इव अतितरां वभासे अत्यर्थं चकाशे ७० तेनेति· अवरोधप्रमदासखेन अंतः
पुरसुंदरीसहचरेण तां सरिद्वरां सरयूं विगाहमानेन तेन कुशेन आकाशगंगायां रतिः क्रीडा यस्य सः अप्सरोभिर्वृतः आवृतो मरुत्वानिव इंद्र इव अनु
यातलीलः अनुयातक्रमः अनुगतश्रीरभूदिति शेषः इंद्रमनुकृतवानित्यर्थः ७१ यदिति· यदाभरणं रामः कुंभयोनेरगस्त्यादधिगम्य प्राप्य कुशाय राज्ये
न समं दिदेश राज्यसममूल्यमित्यर्थः सलिले विहर्तुः क्रीडितुरस्य कुशस्य तज्जैत्राभरणं जयनशीलमाभरणमज्ञातपातं सन्ममज्ज ७२ स्नात्वेति· अ

तथागतः सोऽतितरां वभासे सधातुनिष्यंद इवाद्रिराजः ७० तेनावरोधप्रमदासखेन विगाहमानेन सरिद्वरां तां आकाशगंगा
रतिरप्सरोभिर्वृतो मरुत्वाननुयातलीलः ७१ यत्कुंभयोनेरधिगम्य रामः कुशाय राज्येन समं दिदेश तदस्य जैत्राभरणं वि
हर्तुरज्ञातपातं सलिले ममज्ज । ७२ स्नात्वा यथाकाममसौ सदारस्तीरोपकार्यां गतमात्र एव दिव्येन शून्यं वलयेन बाहुम
पोढनेपथ्यविधिर्ददर्श ७३ जयश्रियः संवननं यतस्तदामुक्तपूर्वं गुरुणापि यस्मात् सेहेऽस्य न भ्रंशमतो न लोभात्स तुल्यपु
ष्पाभरणो हि धीरः ७४ ॥

९ सो कुशः सदारः यथाकामं यथेष्टं स्नात्वा विगाह्य तीरे योपकार्या पूर्वोक्ता तां गतमात्रो प्राप्तः एवापोढनेप
थ्यविधिः अकृतप्रसाधन एव बाहुं दिव्येन वलयेन शून्यं ददर्श ७३ जयेति· यस्मात् यतः कारणात् तदाभरणं जयश्रियः संवननं वशीकरणं
वशक्रियासंवननमित्यमरः यस्माद्गुरुणा पित्रा आमुक्तपूर्वं पूर्वम् आमुक्तं धृतमित्यर्थः सुप्सुपेति समासः अतो हेतोरस्याभरणस्य भ्रंशं नाशं न
सेहे लोभान्न कुतः हि यस्माद्धीरः विद्वान् सकुशः तुल्यानि पुष्पाणि आभरणानि च यस्य सः पुष्पेष्विवाभरणेषु निर्माल्यबुद्धिं करोतीत्यर्थः तदाधा

५

सइति· नद्यां स्नान्ति कौशलेनेति नदीष्णास्तान् सुपीति योगविभागात्कप्रत्ययः निनदीभ्यां स्नातेः कौशले इति षत्वं सर्वानानायिनो जालिकान् तस्या
भरणस्य विचये अन्वेषणे निमित्ते आशु समाज्ञापयत् आदिदेश ते आनायिनः सरयूं विगाह्य विलोड्य वंध्यश्रमाः विफलप्रयासाः तेष्वानायिनस्तु
इत्यनुत्तराम्लानमुखारविन्दा इति पाठे एवं विधाः संतस्तं कुशमूचुः ७५ कृत इति· हे देव प्रयत्नाः अस्माभिः कृतः पयसि निमग्नं ते आभरणोत्तमं
नलब्धं किंतु त्वदाभरणमंतर्ह्रदवासिना कुमुदेन कुमुदाख्येन नागेन लौल्याल्लसालोभादुपात्तं नूनं वितर्के ७६ ततइति· ततो धनुर्द्धरः कोपविलोहि

सतानयाज्ञापयदाशु सर्वानानायिनस्तद्विचये नदीष्णान् वंध्यश्रमास्ते सरयूं विगाह्य तमूचुराम्लानमुखारविन्दाः ७५॥
कृतः प्रयत्नो न च देव लब्धं मग्नं पयस्याभरणोत्तमं ते नागेन लौल्यात्कुमुदेन नूनमुपात्तमंतर्ह्रदवासिना तत् ७६ ततः
सकृत्वा धनुराततज्यं धनुर्द्धरः कोपविलोहिताक्षः गारुत्मतं तीरगतस्तरस्वी भुजंगनाशाय समाददेऽस्त्रं ७७॥
त स्मिन्ह्रदः संहितमात्र एव क्षोभात्समाविद्धतरंगहस्तः रोधांसि भिंदन्नवपातमग्नः करीव वन्यः परुषं ररास ७८॥
तस्मात्समुद्रादिव मथ्यमानादुद्वृत्तनक्रात्सहसोन्ममज्ज लक्ष्म्येव सार्धं सुरराजवृक्षः कन्यां पुरस्कृत्य भुजंगराजः ७९

ताक्षः तरस्वी बलवान्कुशः धनुराततज्यं कृत्वा भुजंगस्य कुमुदस्य नाशाय गरुत्मद्देवताकमस्त्रमाददे ७७ तस्मिन्निति· तस्मिन्नस्त्रे संहित
मात्रे सत्येव ह्रदः क्षोभाद्धेतोः समाविद्धास्तस्य भुजंगस्य कुमुदस्य त्रासाद्धर्षितास्तरंगा एव हस्ता यस्य सरोधांसि भिंदन् अवपाते गजग्रहण
गर्ते मग्नः अवपातस्तु हस्त्यर्थे गर्ते छन्ने तृणादिभिरिति यादवः वन्यः करीव परुषं घोरं ररास दध्वान ७८ तस्मादिति· मथ्यमानात्समुद्रादिवोद्धृत
नक्रात्तस्माद्ध्रदात् लक्ष्म्या सार्धं सुरराजस्य वृक्षः पारिजात इव कन्यां पुरस्कृत्य भुजंगराजः कुमुदः सहसोन्ममज्ज ७९ ॥

र·टी·
स·१६
१६७

विभूषणेति· विशांपतिर्मनुजपतिः प्रजापतिः कुशः द्वौविशौवैश्यमनुजावित्यमरः विभूषणप्रत्युपहारहस्तं तमुपस्थितं प्राप्तंकुमुदंवीक्ष्यसौपर्णं
गारुत्मतमस्त्रंप्रतिसंजहार तथाहिसंतः प्रह्वेषुनम्रेषु अनिर्बंधरुषः अनियतकोपाहि ८० त्रैलोकेति· अस्त्रविद्वानिति अस्त्रंविद्वान् अस्त्र
विद्वान् नलोक इत्यादिनाषष्ठीनिषेधः श्रितादिषुगम्यादीनामुपसंख्यानाद्द्वितीयासमासः गारुडास्त्रमहिमाभिज्ञ इत्यर्थः कुमुदस्त्रयोलोका
स्त्रैलोक्यंचतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेष्यञ्प्रत्ययः त्रैलोक्यनाथोरामः प्रभवोजनकोयस्यतं अतएवप्रभावाद्द्विषामंकुशंमूर्द्धाभिषिक्तंराजानंकुशंमा
नोन्नतेनापिमूर्ध्नाभिवंद्यप्रणम्यबभाषे ८१ अवैमीति· त्वामात्मनांतरमन्तुलइतिवत्कार्यांतरः कार्यार्थः स्थानात्मीयान्यतादर्थ्यरंध्रा· न्तर्थेषुवा

विभूषणप्रत्युपहारहस्तमुपस्थितंवीक्ष्यविशांपतिस्तं सौपर्णमस्त्रंप्रतिसंजहार प्रह्वेष्वनिर्बंधरुषोहिसंतः ८० त्रैलो।
क्यनाथप्रभवंप्रभावात्कुशंद्विषामंकुशमस्त्रविद्वान् मानोन्नतेनाप्यभिवंद्यमूर्ध्नामूर्द्धाभिषिक्तंकुमुदोबभाषे ८१ अवै
मिकार्यांतरमानुषस्यविष्णोः सुताख्यामपरांतनुंत्वां सोहंकथंनामतवाचरेयमाराधनीयस्यधृतेर्विघातं ८२ कराभि
घातोत्थितकंदुकेयमालोक्यबालातिकुतूहलेन जवात्पतज्ज्योतिरिवांतरिक्षादादत्तजैत्राभरणंत्वदीयं ८३ ॥ ॥

नरमितिशाश्वतः स चासौमानुषश्चेतितस्यरामस्यसुताख्यांपुत्रसंज्ञां अपरांतनुंमूर्तिमवैमि आत्मावैपुत्रनामासीदितिश्रुतेरित्यर्थः संजान
न्नहमाराधनीयस्योपास्यस्यतवधृतेः प्रीतेः धृञ् प्रीतावितिधातोः स्त्रियांक्तिः विघातंकथंनामाचरेयमसंभावितमित्यर्थः ८२ करेति·॥ १६७
कराभिघातेनोत्थितः उर्द्ध्वंगतः कंदुकोयस्याः साकंदुकार्थमूर्द्ध्वंपश्यंतीत्यर्थः सेयंबालाजवाद्वेगादंतरिक्षाज्ज्योतिरिवनक्षत्रमिव ज्योतिर्न
क्षत्रविद्युतोरित्यमरः पतत्त्वदीयंजैत्राभरणंआलोक्य आदत्त अगृह्णात ८३॥

तदेतदिति· तदेतदाभरणमाजानुविलंबिना ज्याघातरेखाकिणग्रंथ्ययः तेलक्षणं यस्य भूमेरक्षायाः परिघेण रक्षार्गलेन परिघो योगभेदेऽस्त्रवि
शेषे: गलघातयोरिति मेदिनी असलेन बलवता भुजेन पुनर्योगं संगतिमुपैतु एतैर्विशेषणैर्महाभाग्यशौर्यसौंदर्यधुरंधरत्वबलवत्त्वादिग
म्यते ८४ इमामिति· हे पार्थिव ते पादयोः शुश्रूषया परिचर्यया शुश्रूषा श्रोतुमिच्छायां परिचर्याप्रदानयोरिति विश्वः आत्मापराधमाभर
णग्रहणरूपं नुदंतीं परिजिहीर्षंतीमित्यर्थः आसंसायां भूतवच्चेति चकाराद्वर्तमाने लट्प्रत्ययः आच्छीनद्योर्नुमित्यस्य वैकल्पिकत्वान्नुमभावः
इमां मे यवीयसीं कनिष्ठां भगिनीं कुमुद्वतीं अनुमंतुं नार्हसीति नार्हस्येवेत्यर्थः ८५ इत्थमिति· पूर्वोक्तश्लोकमूचिवान् उक्तवान् उपहृताभर

तदेतदाजानुविलंबिना ते ज्याघातरेखाकिणलांछनेन भुजेन रक्षापरिघेण भूमेरुपैतु योगं पुनरंसलेन ८४॥
इमां स्वसारं च यवीयसीं मे कुमुद्वतीं नार्हसि नानुमंतुं आत्मापराधं नुदतीं चिराय शुश्रूषया [illegible] पादयोस्ते ८५॥
इत्यूचिवानुपहृताभरणः क्षितीशं श्लाघ्यो भवान्स्वजन इत्यनुभाषितारं आसज्जयां विधिवदास समेतबंधुः कन्या
मयेन कुमुदः कुलभूषणेन ॥८६॥ तस्याः स्पृष्टे मनुजपतिना साहचर्याय हस्ते मांगल्योर्णावलयिनि पुरः पावकस्योच्छिखस्य

णः प्रत्यर्पिताभरणः कुमुदः हे कुमुद भवान् स्वजनो बंधुरित्यनुभाषितारं क्षितीशं समेतबंधुः सन् कन्यामयेन कन्यारूपेण कुलयोर्भूषणेन
विधिवत्संयोजयामास न केवलं त्वदीयमेव किं तु स्वकीयमपि भूषणं तस्मै दत्तवानिति ध्वनिः अत्राम्प्रत्ययानुप्रयोगस्तु प्रागेव समाहितः ८६
तस्या इति· मनुजपतिना कुशेन साहचर्याय सहधर्माचरणायेत्यर्थः मांगल्या मंगले साधुर्या ऊर्णा ऊर्णा मेषादिलोम्नि स्यादित्यमरः।
अत्र लक्षणया तन्निर्मितं सूत्रमुच्यते वलयिनि वलयवति

र॰टी॰
स॰१६
१६८

तस्याः कुमुद्वत्याः हस्ते पाणौ उच्छ्रितस्य सो विधिः पावकस्य पुरोग्रे स्पष्टं गृहीते दिगंतान्व्यश्नुवानो व्याप्नुवन् दिव्यं तूर्यध्वनिः उदचरदुत्थितः त
दनु आश्चर्यमेघाः अद्भुतमेघाः गंधेनोदग्रं उत्कटं पुष्पं पुष्पाणि जात्यभिप्राये एकवचनं ववृषुः आश्चर्यशब्दोद्भुतमीत्रिषु चतुर्दशेत्यनु
वचनं त्रिलिंगत्वं ८७ इत्थमिति इत्थं नागः कुमुदः त्रयाणां भुवनानां समाहारः तद्धितार्थेत्यादिना तत्पुरुषः अदंतत्वं हि गुत्वेपि पात्राद्यंतत्वान्न
पुंसकत्वं पात्राद्यंतैरनेकार्थो हि द्विगुर्लक्ष्यानुसारतः इत्यमरः तस्य गुरुः श्रीरामः तस्यौरसं धर्मपत्नीजं पुत्रं औरसो धर्मपत्नीज इति याज्ञवल्क्यः मैथि

दिव्यस्तूर्यध्वनिरुदचरद्व्यश्नुवानो दिगंतान् गंधोदग्रं तदनु ववृषुः पुष्पमाश्चर्यमेघाः ८७ इत्थं नागस्त्रिभुव॰
नगुरोरौरसं मैथिलेयं लब्ध्वा बंधुं तमपि च कुशः पंचमं तक्षकस्य एकः शंकां पितृवधरिपोरत्यजद्वैनतेयाच्छांत
व्यालामवनिमपरः पौरकांतः शशास ८८ ॥ ❀ ॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविकालिदासकृतौ कुमुद्वत्
॥ पत्यानयनं नाम षोडशः सर्गः १६ ॥ ❀ ॥ ॥

लेयं बंधुं लब्ध्वा कुशोपि तक्षकस्य पंचमं पुत्रं कुमुदं बंधुं लब्ध्वा एकः तयोरन्यतरः कुमुदः पितृवधेन रिपोर्वैनतेयात् गरुडात् गुरुत्मणेवैनवां
शेन त्याजितशौर्यादिति भावः शंकां भयमत्यजत् अपरः कुशः शांतव्यालां कुमुदात्तयाः सर्पभयामवनिं अतएव पौरकांतः पौराणां प्रियः
सन् शशास ८८ ॥ इति श्रीमहामहोपाध्यायकोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचितायां रघुवंशटीकायां संजीविनीसमाख्यायां षोडशः सर्गः

श्रीगणेशायनमः॥नमोरामपदांभोजरेणवेयत्रसंततं कुर्वंतिकुमुद्वतीतिमरण्यग्रहमेधिनः १ अतिथिमिति॰ कुमुद्वतीकाकुत्स्थात्कुशात् अ
तिथिंनामपुत्रंचेतनावुद्धिः पश्चिमारंतिमात्यामिन्याःरात्रेः यामात्प्रहरात् हैयाप्रप्रहरौसमाविव प्रसादंवैशद्यमिवनैर्मल्यमिवआपप्राप्तसमये
सर्वेषांवुद्धिवैशद्यंभवतीतिप्रसिद्धिः १ सइति॰ पितृमान्प्रशंसार्थेमतुप् सुशिक्षितइत्यर्थः अनुपमद्युतिः सवितुश्चेरंविशेषवत्सातिथिःपितुःकु
शस्यमातुःकुमुद्वत्याश्चवंशंसविताउत्तरदक्षिणौमार्गौविवाऽपुनात् पवित्रीकृतवान् २ तमिति॰ अर्थान्शब्दार्थान्दानसंग्रहादिक्रियाप्रयोज
नानिचविदंतीत्यर्थविदः तेषांवरः श्रेष्ठः पिताकुशः तमतिथिं मादौप्रथमंकुलविद्यानांआन्वीक्षकीत्रयीवार्तादंडनीतीनांअर्थमभिधेयमग्राहय

श्रीगणेशायनमः अतिथिंनामकाकुत्स्थात्पुत्रमापकुमुद्वती पश्चिमाद्यामिनीयामात्प्रसादमिवचेतना १ सपितुःपि
तृमान्वंशंमातुश्चानुपमद्युतिः अपुनात्सवितेवोभौमार्गावुत्तरदक्षिणौ २ तमादौकुलविद्यानामर्थमर्थविदांवरः पश्चा
त्पार्थिवकन्यानांपाणिमग्राहयत्पिता ३ जात्यस्तेनाभिजातेनशूरः शौर्यवताकुशः अमन्यतैकमात्मानमनेकंवशिनावशी
४ सकुलोचितमिंद्रस्यसाहायकमुपेयिवान् जघानसमरेदैत्यंदुर्जयंतेनचावधि ५॥

१ त् अवोधयत्पश्चात्पार्थिवकन्यानांपाणि
मग्राहयत्स्वीकारितवान् उद्वाहयदित्यर्थः दंडे — वर्जनाद्गृहेर्ण्यंतस्यसर्वत्रद्विकर्मकत्वमस्तीत्युक्तंप्राक् ३ जात्यइतिजातौभवःजात्यःकुली
नःशूरोवशीकुशः अभिजातेनकुलीनेन अभिजातःकुलीनःस्यादित्यमरः शौर्यवतापराक्रमयुक्तेनवशिनातेनातिथिनाकरणेन एकमात्मा
नं एकोनभवतीत्यनेकम मन्यतसर्वेगुणैस्समग्रत्वादात्मजमात्मनएवरूपांतरममंस्तेत्यर्थः ४ सइति सकुशःकुलोचितंकुलाभ्यस्तं इंद्रस्यसाहाय
कंसहकारित्वं योपधादित्यादिनावुञ् उपेयिवान्प्राप्तःसन् समरेनाहवे[illegible]श्चदुर्जयंदैत्यंजघानावधीत् तेनदैत्येनसः अवधिहतश्चलुङ्चे

टि॰ रघुवंशः १७॥

तमिति॰ कुमुदस्य नाम नागराजस्य स्वसा कुमुद्वती कुशपत्नी कुमुदानंदं शशांकं कौमुदी ज्योत्स्नेव तं कुशं अन्वगात् कुशस्तु कुः पृथिवी तस्या मुन्मी
तिः सैव आनंदो यस्येति कुमुदपदानंदेन यमानंदतीत्यर्थः ६ तयोरिति॰ तयोः कुशकुमुद्वत्योर्मध्ये एकः कुशः दिवस्पतेरिंद्रस्य सिंहासनार्द्धं सिंहासनैक
देशः तद्भागासीत् द्वितीया कुमुद्वत्यपि शच्याः इन्द्राण्याः पारिजातांशस्य भागिनी ग्राहिणी संपृचेत्यादिना भजतेर्घिनुण् प्रत्ययः सखी आसीत् कस्कादि
त्वाद्दिवस्पतिः साधुः ७ तदिति॰ संग्रामयायिनः संग्रामं यास्यतः आवश्यकार्थे णिनिः अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोरिति षष्ठीनिषेधः भर्तुः स्वा
मिनः कुशस्य पश्चिमामंतिमामाज्ञां विपर्यये मरणे पुत्रोऽभिषेक्तव्य इत्येवंरूपां स्मरंतः ये मंत्रिवृद्धाः तदात्मसंभवमतिथिं राज्ये समादधुः निदधुः ८

तं स्वसा नागराजस्य कुमुदस्य कुमुद्वती । अन्वगात्कुमुदानंदं शशांकमिव कौमुदी ६ तयोर्दिवस्पतेरासीदेकः सिंहासनार्द्धभा
क् । द्वितीयापि सखी शच्याः पारिजातांशभागिनी ७ तदात्मसंभवं राज्ये मंत्रिवृद्धाः समादधुः । स्मरंतः पश्चिमामाज्ञां भर्तुः संग्रा
मयायिनः ८ ते तस्य कल्पयामासुरभिषेकाय शिल्पिभिः । विमानं नवमुद्वेदि चतुःस्तंभप्रतिष्ठितम् ९ तत्रैनं हेमकुंभेषु संभृतै
स्तीर्थवारिभिः । उपतस्थुः प्रकृतयो भद्रपीठोपवेशितं १० नदद्भिः स्निग्धगंभीरं तूर्यैराहतपुष्करैः । अन्वमीयत कल्याणं तस्या

तेरिति॰ ते मंत्रिणः तस्यातिथेरभिषेकाय शिल्पिभिः उद्वेदि उन्नतवेदिकं चतुःस्तंभप्रतिष्ठितं चतुर्षु स्तंभेषु प्रतिष्ठितं नवं विमानं मंडपं कल्पयामासुः
कारयामासुः ९ तत्रेति॰ तत्र विमाने भद्रपीठे पीठविशेषे उपवेशितमेनमतिथिं हेमकुंभेषु संभृतैः संगृहीतैः तीर्थवारिभिः करणैः प्रकृतयो मंत्रि
ण उपतस्थुरभिषेकं ददुः १० नेति॰ आहतं ताडितं पुष्करं मुखं येषां तैः पुष्करं करिहस्ताग्रे वाद्यभांडमुखे जले व्योम्नि खड्गे च पद्मे च तीर्थौषधिविशे
षयोरित्यमरः स्निग्धं मधुरं गंभीरं ——— नदद्भिस्तूर्यैस्तस्यातिथेरविच्छिन्नसंतति अविच्छिन्नपारंपर्यं कल्याणं कुशलमन्वमीयत अनुमितं ११

दूर्वेति · सोतिथिः दूर्वाश्च यवांकुराश्च प्लक्षत्वक् च अभिन्नपुटा बालपल्लवाश्चोत्तराणि प्रधानानि येषु तान् अभिन्नपुटानि मधूकपुष्पाणि इति केचि
त्कमलानि सन्ये ज्ञातिवृद्धैः प्रयुक्तान्नीराजनाविधीन् भेजे १२ पुरोहितपुरोगाः पुरोहितप्रमुखाः द्विजातयो ब्राह्मणाः जिष्णुं जयशीलं तम
तिथिं जैत्रैर्जयशीलैरथर्वभिर्मंत्रविशेषैः करणैः पूर्वमभिषेक्तुमुपचक्रमिरे १३ तस्यातिथेर्मूर्ध्नि सशब्दं निपतंती ओघा ओघमहती महाप्रवाहमहती
अभिषिच्यतेनेनेति अभिषेकः जलं स एव श्रीः यद्वा तस्य श्रीः समृद्धिः त्रिपुरद्विषः शिवस्य मूर्ध्नि निपतंती गंगेव व्यरोचत तत्र यातां पुराणां द्विषः इति

दूर्वायवांकुरप्लक्षत्वगभिन्नपुटोत्तरान् ज्ञातिवृद्धप्रयुक्तान्स भेजे नीराजनाविधीन् १२ पुरोहितपुरोगास्तं जिष्णुं जैत्रैरथर्वभिः
उपचक्रमिरे पूर्वमभिषेक्तुं द्विजातयः १३ तस्यौघमहती मूर्ध्नि निपतंती व्यरोचत सशब्दमभिषेकश्रीर्गंगेव त्रिपुरद्विषः
१४ स्तूयमानः क्षणे तस्मिन्नलक्ष्यत स वंदिभिः प्रवृष्ट इव पर्जन्यः सारंगैरभिनंदितः १५ तस्य सन्मंत्रपूताभिः स्नानमद्भिः
प्रतीच्छतः ववृधे वैद्युतस्याग्नेर्वृष्टिसेकादिव द्युतिः १६ स तावदभिषेकांते स्नातकेभ्यो ददौ वसु यावतैषां समाप्येरन्यज्ञाः प
र्याप्तदक्षिणाः १७ ते प्रीतमनसस्तस्मै यामाशिषमुदीरयन् ॥

९, विग्रहः १४ तस्मिन् क्षणे अभिषेककाले वंदिभिः स्तूयमानः सो
तिथिः प्रवृष्टः प्रवृष्टवान् कर्तरि क्तः अत एव सारंगैः चातकैरभिनंदितः चातके हरिणे पुंसि सारंगः शबले त्रिषु इत्यमरः सन्नलक्ष्यत पर्जन्यो मेघ
इवालक्ष्यत १५ तस्येति · सन्मंत्रैः पूताभिः शुद्धाभिरद्भिः स्नानं प्रतीच्छतः कुर्वतः वृष्टिसेकाद्विद्युतो यं वैद्युतः तस्याग्नेरिव द्युतिर्वि
वृधे १६ सोतिथिः अभिषेकांते स्नानानंतरं स्नातकेभ्यो गृहस्थब्राह्मणेभ्यस्तावद्वसु परिमाणं वसु धनं ददौ यावता वसुना तेषां स्नातकानां प
र्याप्तदक्षिणाः समग्रदक्षिणा यज्ञाः समाप्येरन् तावद्ददावित्यन्वयः १७ ते इति प्रीतमनसस्ते स्नातकास्तस्मै अतिथये यामाशिषमुदीरयन् ॥

र॰टी॰
स॰१७
१७०

व्याहरन्नसाः॥ श्रीस्तस्यातिथेः कर्मनिर्वृत्तैः पूर्वपुण्योपनिष्पन्नैः फलैः साम्राज्य[illegible]ः दूरंदूरतः पश्चात्कृता स्वफलदानस्य तदानीमनवकाशात्कालांतरो
दीक्षणं चकारेत्यर्थः १८ बंधछेदमिति सोऽतिथिर्बद्धानां बंधछेदं वधार्हाणां अवध्यतां धुरं वहंतीति धुर्या बलीवर्दादयः तेषां धुरो भारान्मोक्षं गवामदोहं
वत्सानां पानार्थं दोहनिवृत्तिं चादिशत् १९ क्रीडेति पंजरस्थाः शुकादयः तस्यातिथेः क्रीडापतत्त्रिणोपि किमुतान्येतिशब्दार्थः तदादेशात्तस्यातिथेः आ
सनात् लब्धमोक्षाः संतो यथेष्टं गतिर्येषां ते स्वेच्छाचारिणोऽभवन् २० ततइति सोऽतिथिर्नेपथ्यग्रहणाय प्रसाधनस्वीकाराय कक्षांतरं हर्म्यांतर्विशे
षः कक्षा प्रकोष्ठे हर्म्यादेरित्यमरः तत्र न्यस्तं स्थापितं शुचिं निर्मलं सोत्तरच्छदं आस्तरणसहितं गजदंतस्यासनं पीठमध्यास्तोपविष्ट इत्यर्थः २१

सा तस्य कर्मनिर्वृत्तैर्दूरं पश्चात्कृता फलैः १८ बंधछेदं स बद्धानां वधार्हाणामवध्यतां धुर्याणां च धुरो मोक्षमदोहं चादिश
द्गवां १९ क्रीडापतत्रिणोऽप्यस्य पंजरस्थाः शुकादयः लब्धमोक्षास्तदादेशाद्यथेष्टगतयोऽभवन् २० ततः कक्षांतरन्यस्तं गज
दंतासनं शुचि सोत्तरच्छदमध्यास्त नेपथ्यग्रहणाय सः २१ तं धूपाश्यानकेशांतं तोयनिर्णिक्तपाणयः आकल्पसाधनै
स्तैस्तैरुपसेदुः प्रसाधकाः २२ तस्य मुक्तागुणोन्नद्धं मौलिमंतर्गतस्रजं प्रत्यूपुः पद्मरागेण प्रभामंडलशोभिना २३ चंद
नेनांगरागं च मृगनाभिसुगंधिना॥ ९ तमिति तोयेन निर्णिक्तपाणयः क्षालितहस्ताः प्रसाधकाः अलंकर्तारः धूपेन गंधद्रव्येन आ
श्यानकेशांतं शोषितकेशपाशं तं तैस्तैराकल्पस्य नेपथ्यस्य साधनैः आकल्पवेषौ नेपथ्ये इत्यमरः गंधमाल्यादिभिरुपसेदुः अलंचक्रुः २२ तइति
मुक्तागुणेन मौक्तिकसूत्रेण उन्नद्धमुद्बद्धं अंतर्गतस्रजं ते प्रसाधकाः अस्यातिथेर्मौलिं धम्मिल्लं प्रभामंडलशोभिना पद्मरागेण माणिक्येन प्रत्यूपुः
प्रतिचक्रुः २३ चंदनेनेति ततो मृगनाभ्या कस्तूरिकया सुगंधिना चंदनेनांगरागमंगलेपनं समापय्य समारब्धविन्यस्तारोचना ॥

यस्मिंस्तत्पत्त्रपत्त्ररचनां चक्रुः २४ आमुक्तेति· आमुक्ताभरणः आरत्नाभरणः आसञ्जिताभरणो वा स्रजोऽस्यसंतीति स्रग्वी अस्मायामेधास्रजो वि
निरिति विनिप्रत्ययः हंसाश्चिन्हमस्येति हंसचिन्हं यद्दुकूलं तद्वान् अत्र बहुव्रीहिणैवार्थसिद्धेर्मत्वानर्थकोपि सर्वधनीत्यादिवत् कर्मधारयाद्दपिम
त्वर्थीयप्रत्ययमिच्छंति एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं राज्यश्रीरेव वधूर्नवोढा तस्या वरो राज्यश्रीवधूवरः वधूस्नुषा नवोढा स्त्री वरो जामातृस्त्रिंगयोरिति वि
श्वः सोतिथिरतिशयेन प्रेक्ष्यो दर्शनीयः आसीत् वरोप्येवंविशेषणः २५ नेपथ्येति· हिरण्मये सौवर्णे आदर्शे दर्पणे नेपथ्यदर्शिनो वेषं पश्यतः त
स्यातिथेः छाया प्रतिबिंबं यथा उदितसूर्ये दर्पणकल्पे मेरौ यः कल्पतरुस्तस्य छायेव रराज तस्य सूर्यसंक्रान्तबिंबस्य संभवान्मेराविस्युक्तं २६ स इति·

समापय्य ततश्चक्रुः पत्त्रंविन्यस्तरोचनं २४ आमुक्ताभरणः स्रग्वी हंसचिन्हदुकूलवान् आसीदतिशयप्रेक्ष्यः स राज्यश्री
वधूवरः २५ नेपथ्यदर्शिनश्छाया तस्यादर्शे हिरण्मये विरराजोदिते सूर्ये मेरौ कल्पतरोरिव २६ स राजककुदव्यग्रपाणि
भिः पार्श्ववर्तिभिः ययावुदीरितालोकः सुधर्मानवमां सभां २७ वितानसहितं तत्र भेजे पैतृकमासनं चूडामणिभिरुद्घृ
ष्टपादपीठं महीक्षितां २८ शुशुभे तेन चाक्रान्तं मंगलायतनं महत् ॥ २९ सोतिथिः राजककुदानि राजचिन्हानि छत्त्रचामरादीनि

प्राधान्ये राजलिंगे च वृषांसे ककुदोस्त्रियामित्यमरः तेषु व्यग्राः पाणयो येषां तैः पार्श्ववर्तिभिर्जनैरुदीरितालोक उच्चारितालोकशब्दः सुधर्मा या देवस
भा या अनवमामन्यूनां सभामास्थानीं ययौ स्यात्सुधर्मा देवसभेत्यमरः २७ वितानेति· तत्र सभायां वितानेनोल्लोचेन उपरिवस्त्रेण सहितं अ
स्त्री वितानमुल्लोचमित्यमरः महीक्षितां राज्ञां चूडामणिभिरुद्घृष्टमुल्लेखं पादपीठं यस्य तत् पितुरागतं पैतृकं क्रमागतं पितुर्यच्चेति ठञ्प्रत्य
यः आसनं सिंहासनं भेजे २८ शुशुभ इति· तेनाक्रान्तं श्रीवत्सो नाम गृहविशेषः तल्लक्षणं श्रीवत्सरूपं ॥ ॥ ॥

र॰ टी॰
स॰ १७
१७१

श्रीवत्सनं घावर्त्तादिविच्छदा वहवोद्ध्योरिति सज्जनः महदधिकं मंगलाय ... मंगलगृहं सभारूपं कौस्तुभेन मणिना ॥ क्रांतं श्रीवत्सलक्षणं केशवस्येदं कैशवं वक्ष इव शुशुभे २८ बभाविति सोतिथिः कुमारत्वात् यौवराज्यमवाप्येव भूयः धिकतरं अधिराजस्य भावः अधिराज्यं महाराज्यमवाप्य लेखाभावादेई हत्वमप्राप्यैव सामग्र्यं उपारूढः पूर्णतां गतश्चंद्रमा इव बभाविति व्याख्यानं न तद्पि यौवराज्याभावनिश्चये ज्यायएव २९ प्रसन्नेति प्रसन्नो मुखरागो मुखकांतिर्यस्य तं स्मितपूर्वं यथा तथा अभिभाषिणं भाषणशीलं तं नमतिथिं अनुजीविनो मूर्तिमंतं विग्रहवंतं विश्वासं विश्रंभं अमन्यंत समौ विश्रंभविश्वासाविन्यमरः ३० सइति पुरुहूतश्रीः सोतिथिः कल्पद्रुमाणां निभाः समानाः ध्वजाः यस्यास्तां पुरमयोध्यां ऐरावतस्यो जइवौ जोवलं यस्य ते

श्रीवत्सलक्षणं वक्षः कौस्तुभेनेव केशवं २८ बभौ भूयः कुमारत्वादधिराज्यमवाप्य सः रेखाभावादुपारूढः सामग्र्यमिव चंद्रमाः २९ प्रसन्नमुखरागं तं स्मितपूर्वाभिभाषिणं मूर्तिमंतममन्यंत विश्वासमनुजीविनः ३० स पुरं पुरुहूतश्रीः कल्पद्रुमनिभध्वजां क्रममाणश्चकार द्यां नागेनैरावतौजसा ३१ तस्यैकस्योच्छ्रितं छत्रं मूर्ध्नि तेनामलत्विषा पूर्वराजवियोगौष्ण्यं कृत्स्नस्य जगतो हृतं ३२ धूमादग्नेः शिखाः पश्चादुदयादंशवो रवेः सोतीत्य तेजसां वृत्तिं सममेवोत्थितो गुणैः ३४ ॥ ॥

न नागेन कुंजरेण क्रममाणश्चरन् अनुपसर्गाद्वेति वैकल्पिकमात्मनेपदं द्यां चकार स्वर्गलोकसदृशीं चकारेत्यर्थः द्यौः स्वर्गे च सुखात्मनोरिति विश्वः ३१ तस्येति तस्यैकस्य मूर्ध्नि च्छत्रमुच्छ्रितमुन्नमितं अमलत्विषा तेन च्छत्रेण कृत्स्नस्य जगतः पूर्वराजस्य कुशस्य वियोगे यद्दुःखं संतापः तदेव तं ... अत्र छत्रोन्नमनसंतापहरणलक्षणयोः कारणकार्ययोर्भिन्नदेशत्वादसंगतिरलंकारः तदुक्तं कार्यकारणयोर्भिन्नदेशतायामसंगतिरिति ३३ धूमादिति अग्नेर्धूमात्पश्चाद्नंतरमित्यर्थः शिखा ज्वाला रवेरुदयादनंतरं अंशवः

१७१

उत्तिष्ठंत इति शेषः सातिथिस्तेजसा अग्न्यादीनां वृत्तिं स्वभावमतीत्य गुणैः समं सहैवोत्थितः उदितः अपूर्वं सिद्धमित्यर्थः ३४ तमिति· पौरयोषितः प्री
त्या विशदैः प्रसन्नैर्नेत्रैः करणैः तमतिथिमन्वयुः अनुजग्मुः दृष्टिप्रसरमत्या हुरित्यर्थः कथमिव शरदि प्रसन्नैर्ज्योतिर्भिर्नक्षत्रैर्विभावर्य्यो रात्र
यो ध्रुवमिव ध्रुवपाश्ववद्धत्वात्सरा चक्रस्येत्यर्थः ३५ अयोध्येति· प्रशस्तेषु आयतनेषु आलयेषु अर्चिता अयोध्यादेवताश्च अनुध्येयमनुग्राह्यमेनमतिथिं
प्रतिमागतैः स्वसंक्रांतैः सान्निध्यैः सन्निधानैरनुदध्युः अनुजगृहुः अनुध्यानमनुग्रह इति उत्पलमालायां तदनुग्रहबुद्ध्या सन्निदधुरित्यर्थः ३६ यावदि
ति· अभिषेकजलैराप्लुता सिक्ता वेदिरभिषेकवेदिर्यावन्नाश्यायते न शुष्यति कर्तरि लङ् तावदेवास्य राज्ञो दुःसहः प्रतापो वेलांतं वेलापर्यंतं प्राप ३७ व

संप्रीतिविशदैर्नेत्रैरन्वयुः पौरयोषितः शरत्प्रसन्नैर्ज्योतिर्भिर्विभावर्य्य इव ध्रुवम् ३५ अयोध्यादेवताश्चैनं प्रशस्तायतनार्चि
ताः अनुदध्युरनुध्येयं सान्निध्यैः प्रतिमागतैः ३६ यावन्नाश्यायते वेदिरभिषेकजलाप्लुता तावदेवास्य वेलांतं प्रतापः प्राप दुः
सहः ३७ वसिष्ठस्य गुरोर्मंत्राः सायकास्तस्य धन्विनः किं तत्साध्यं यदुभये साधयेयुर्न संगताः ३८ स धर्मस्थसखः शश्वदर्थिप्र
त्यर्थिनां स्वयं ददर्श संशयच्छेद्यान् व्यवहारानतंद्रितः ३९ ततः परमभिव्यक्तसौमनस्यनिवेदितैः॥ वसिष्ठेति· गुरोर्वसिष्ठस्य मंत्राः ध

न्विनस्तस्यातिथेः सायकाश्चोभये संगताः संतो यत्साध्यं न साधयेयुः तत्साध्यं किं न किंचिदित्यर्थः तेषामसाध्यं नास्तीति भावः ३८ स इति· धर्मे तिष्ठं
तीति धर्मस्थाः सभ्याः राज्ञा सभासदः कार्यारिपोमित्रे च ये समा इत्युक्तलक्षणाः तेषां सखा धर्मस्थसखः तत्सहित इत्यर्थः अतंद्रितोऽनलसः स नृपः शा
श्वदन्वहमित्यर्थः अर्थिनां साध्यार्थवतां तद्विरोधिनां प्रत्यर्थिनां संशयच्छेद्यान् संशयाद्धेतोः छेद्यान् परिच्छेद्यान् संदिग्धत्वादवश्यनिर्णेयानित्यर्थः
व्यवहारानृणादीन् विवादान् स्वयं ददर्श अनुसंदधौ न तु प्राड्विवाकमेव नियुक्तवानित्यर्थः अत्र याज्ञवल्क्यः व्यवहारान्नृपः पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सहे

अभिव्यक्तं मुखप्रसादादिलिंगैः स्फुटीभूतं यस्य सौमनस्यं स्वामिनः प्रसन्नत्वेन निवेदितैः सूचितैः पाकाभिमुखैः सिद्ध्युन्मुखैर्विज्ञापनानां विज्ञप्तीनां
फलैः प्रेप्सितार्थैर्युयोज योजयामास अत्र बृहस्पतिः नियुक्तः कर्मनिष्पत्तौ विज्ञप्तौ च यदृच्छया भृत्यान् धनैर्नियम्यां स्तु न वापि ह्योऽभिनां व्रजेदिति कवि
श्च वक्ष्यति अक्षोभ्य इति अत्र सौमनस्यफलयोजनादिभिर्नृपस्य दृक्संसमाधिर्ध्वन्यते इत्यनुसंधेयं ४० प्रजा इति प्रजाः अस्यातिथेर्गुरुणा पित्रा
कुशेन नभसा श्रावणमासेन नद्य इव विवर्द्धिताः तस्मिन्नतिथौ तु नभस्यमाद्रपदस्मासेन ता नद्य इव भूयसीं वृद्धिं अभ्युच्छ्रयमाययुः प्रजापोषणेन पितर
मतिशायितवानित्यर्थः ४१ यदिति· सोऽतिथिर्यद्वाक्यं दानपात्रादिविषयं उवाच तन्न मिथ्या अनृतं नाभूत् यद्वस्तु ददौ तन्न जहार न पुनराददे किंतु प्र

युयोज पाकाभिमुखैर्भृत्यान्विज्ञापनाफलैः ४० प्रजास्तद्गुरुणा नद्यो नभसेव विवर्द्धिताः तस्मिंस्तु भूयसीं वृद्धिं नभस्ये
ता इवाययुः ४१ यदुवाच न तन्मिथ्या यद्ददौ न जहार तत् सोऽभूद्भग्नव्रतः शत्रूनुद्धृत्य प्रतिरोपयन् ४२ वयोरूपविभूतीनामे
कैकं मदकारणं तानि तस्मिन्समस्तानि न चास्योत्सिषिचे मनः ४३ इत्थं जनितरागासु प्रकृतिष्वनुवासरं अक्षोभ्यः स नवो

शत्रूनुद्धृत्य उत्खाय तान् प्रतिरोपयन् पुनः स्थापयन् भग्नव्रतो भग्ननियमो भूत् ४२ वय इति· वयोरूपवि((प्यासीद्दृढमूल इव द्रुमः ४४
भूतीनां यौवनसौंदर्यैश्वर्याणां मध्ये एकैकं मदकारणं मदकारणानि मदहेतवः तानि तस्मिन् राज्ञि समस्तानि मिलितानि न त्यापि तस्यातिथेः म
नो नोत्सिषिचे न जगर्व सिंचतेः स्वरितत्वादात्मनेपदं अत्र वयोरूपादीनां गर्वहेतुत्वात् मदस्य च मदिराकार्यत्वेन तत्कारकत्वात् मदिराशब्देन
गर्वो लक्ष्यते इत्याहुः उक्तं च ऐश्वर्यरूपतारुण्यकुलविद्याबलैरपि इष्टलाभादिनान्येषामवज्ञा गर्व ईरितं मदस्थाने दसंमोहसंभेदो मदिरास्य
न इति अत एव कविनापि नोत्सिषिचे इत्युक्तं न तु न ममादेति ४३ इत्थमिति· इत्थमनुवासरमन्वहं प्रकृतिषु प्रजासु जनितरागासु सतीषु सरा

नातवोऽपि दृढमूलत्वादक्षोभ्यः क्षोभयितुमशक्यः
आसीत् ४४॥

ऽस्य श्रीरामषडक्षरवह्निबीजादिमन्त्रस्य ब्रह्म

ऋषिर्गायत्री छन्दः श्रीरामो देवता मम चतुर्वर्ग
सिद्ध्यर्थे श्रीरामप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः शिर
सि ब्रह्मऋषये नमः मुखे गायत्री छन्दसे
नमः हृदि श्रीरामदेवतायै नमः रां अङ्गुष्ठा
भ्यां नमः । रीं तर्जनीभ्यां स्वाहा रूं मध्यमा
भ्यां वषट् । रैं अनामिकाभ्यां हुं रौं कनिष्ठाभ्यां वौ
षट् रः करतलकरपृष्ठाभ्यां फट् रां हृदयाय
नमः रीं शिरसे स्वाहा रूं शिखायै वषट् रैं कव
चाय हुं रौं नेत्राभ्यां वौषट् रः अस्त्राय फट्
। इति न्यासाः । अथ ध्यानम् । कालाम्भोधर
कान्तिकान्तमनिशं वीरासनाध्यासितं मुद्रां
ज्ञानमयीं दधानमपरं हस्ताम्बुजं जानुनि ॥
सीतां पार्श्वगतां सरोरुहकरां विद्युन्निभां
राघवं पश्यन्तं मुकुटाङ्गदादिविविधाकल्पो
ज्ज्वलाङ्गं भजे १ अथ प्राणायामाः तत्र वा
योरादाने पूरके मन्त्रादिबीजस्य षोडशकृ
त्वो जपः धारणे कुम्भके ६४ त्यागे रेचके
३२ ततो मन्त्रस्याष्टोत्तरशतादिजपः ।
ततः करे जलमादाय कमलाकारं ध्यात्वा गु
ह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्मत्कृतं जपम् ॥
सिद्धिर्भवतु मे देव त्वत्प्रसादात्सुरेश्वर १
इति पठित्वा देवदक्षकरे क्षिपेदिति संक्षेपः ॥
१८३३ फाल्गुन० कृ १ ॥०॥ श्रीरामो विजयते
दशरथाय विद्महे सीतानाथाय धीमहि

अनित्या इति· यतो बाह्याः शत्रवः प्रतिनृपाः अनित्याः द्विषंति क्षिण्वंति चेत्यर्थः किंच ते बाह्या विप्रकृष्टा दूरस्थाश्च अतः सोभ्यंतरान् अंतर्वर्तिनो नित्यान् षड्रिपू
न् कामक्रोधादीन् पूर्वमजयत् अंतः शत्रुजये बाह्याः अपि न दुर्जया इति भावः ४५ प्रसादेति· स्वभावतश्चंचला चंचलापि श्रीः प्रसादाभिमुखे तस्मिन्नृपे नि
कषे कषोपले हेमलेखेवानपायिनी स्थिरा आसीत् ४६ कातर्यमिति· केवला शौर्यवर्जिता नीतिः कातर्यं भीरुत्वं शौर्यं केवलमित्यनुषंजनीयं नीतिरहितं
शौर्यं श्वापदचेष्टितं व्याघ्रादिचेष्टाप्रायमित्यर्थः व्याघ्रादयो वनचराः पशवः श्वापदा मता इति हलायुधः अतो हेतोः सो तिथिः समेताभ्यां संगताभ्यामु
भाभ्यां नीतिशौर्याभ्यां सिद्धिं जयप्राप्तिं अन्वियेष अन्वेषितवान् ४७ नेति· न्यस्ताः सर्वतः प्रहिताः प्रणिधयश्चाराः एव दीधितयो रश्मयो यस्य तस्य प्र

अनित्याः शत्रवो बाह्या विप्रकृष्टाश्च ते यतः । अतः सोभ्यंतरान्नित्यान् षट् पूर्वमजयद्रिपून् ४५ प्रसादसुमुखे तस्मिंश्चपला
पि स्वभावतः । निकषे हेमलेखेव श्रीरासीदनपायिनी ४६ कातर्यं केवला नीतिः शौर्यं श्वापदचेष्टितं । अतः सिद्धिं समेताभ्यामु
भाभ्यामन्वियेष सः ४७ न तस्य मंडले राज्ञो न्यस्तप्रणिधिदीधितेः । अदृष्टमभवत्किंचिद्व्यभ्रस्येव विवस्वतः ४८ रात्रिंदिव
विभागेषु यदादिष्टं महीक्षितां ॥

प्रणिधिः प्रार्थने चारे इति शाश्वतः तस्य राज्ञो व्यभ्रस्य निर्मेघस्य विवस्वतः सूर्यस्येव मंडले स्वविष
ये किंचिदल्पमपि अदृष्टमज्ञातं नाभवन्नास्ति स सचारचक्षुषा सर्वं पश्यतीत्यर्थः ४८ रात्रिमिति· रात्रिश्च दिवा च रात्रिंदिवं अचतुरेत्यादिना अ
धिकरणार्थयोर्द्वंद्वसमासांतो निपातः अव्ययांतत्वादव्ययं अत्र षष्ठ्यर्थत्वलक्षणया रात्रिंदिवमिति अहोरात्रयोरित्यर्थः तयोर्विभागा अंशाः प्रह
रादयः तेषु महीक्षितां राज्ञां यत् यदादिष्टं इदमस्मिन् काले कर्तव्यमिति मन्वादिभिरुपदिष्टं तत् स राजा विकल्पे परां मुखः संशयरहितः सन् नि

र० टी०
स० १७
१७३

नस्मिन्नेवेअनुष्ठितवानित्यर्थः अत्रकौटिल्यः कार्याणांनियोगविकल्पसमुच्चयाभवंतिअनेनैवोपायेननान्येनेतिनियोगः अनेनवानेनवेतिवि
कल्पः अनेनचेतिसमुच्चयइति ४९ मंत्रइति तस्यराज्ञः प्रतिदिनंमंत्रिभिः सहमंत्रोविचारोबभूवसमंत्रः सेव्यमानोन्वहं आवर्तमानोपिजातु
कदाचिदपिनसूच्यतेनप्रकाश्यते तत्रहेतुः गुप्तद्वारइति संवृतेंगिताकारादिज्ञानमार्गइत्यर्थः ५० परेष्विति यथाकालमुक्तकालानतिक्रमे
णस्वपन्नपिसोतिथिः परेषुशत्रुषुस्वेषुस्वकीयेषुचमंत्र्यादितीर्थेष्वितिशेषः निक्षिप्तैः प्रहितैः अविज्ञाताः परस्परंयेषांतैरन्योन्याविज्ञातैरित्यर्थः
अपसर्पैश्चरैः अपसर्पश्चरश्चार इत्यमरः जजागारबुद्धवान् चारमुखेनसर्वमज्ञासीदित्यर्थः अत्रकामंदकः चारान्विचारयेत्तीर्थेष्वात्मनश्चप

तस्मिन्नेवेनियोगेनसविकल्पपराङ्मुखः ४९ मंत्रः प्रतिदिनंतस्यबभूवसहमंत्रिभिः सजातुसेव्यमानोपिगुप्तद्वारोनसूच्य
ते ५० परेषुस्वेषुनिक्षिप्तैरविज्ञातपरस्परैः सोपसर्पैर्जजागारयथाकालस्वपन्नपि ५१ भव्यमुख्याः समारंभाः प्रत्यवेक्ष्यानिर
त्ययाः गर्भशालिसधर्माणस्तस्यगूढंविपेचिरे ५२ दुर्गाणिदुर्ग्रहाण्यासनन्तस्यरोद्धुरपिद्विषां॥ ९९ रस्यंचपाषंडादीनिविज्ञातानन्यो

न्यमितरेरपिचेति ५१ भव्येति भव्यमुख्याः कल्याणप्रधानाः नतुविपरीताः प्रत्यवेक्ष्याएतावत्कृतमेतावत्कर्तव्यमित्यनुसंधानेनविचारणीयाः अ
तएवनिरत्ययाः निर्बाधाः गर्भेऽन्तरेपच्यंतेयेशालयस्तेषांधर्माणः अतिनिगूढाइत्यर्थः धर्माद्दनिच्केवलादित्यनिच्प्रत्ययः समासांतः तस्य
राज्ञः समारभ्यन्तइतिसमारंभाः कर्माणिगूढमप्रकाशंविपेचिरेफलिताआसन्नित्यर्थः फलानुमेयाः प्रारंभाइत्यर्थः ५२ दुर्गेति द्विषांरोद्धुः रोधक
स्यापितस्यरोद्धव्यस्येत्यर्थः तस्यराज्ञोदुर्ग्रहाणिपरैः दुर्ग्रहाणिमहीदुर्गादीन्यासन् नचनिर्भीकस्यकिंदुर्गैरितिवाच्यमित्यर्थान्तरन्यासमुखेना

रघुटी०
१७३

गजानास्कंदतिहिनस्तीति गजास्कंदी सिंहो भयादेतोः गिरिगुहासु शेते इति गिरिगुहाशयो नहि किंतु स्वभावत एवेति शेषः अधिकरणे शेतेरिति च प्रत्ययः
अत्र मनुः धन्वदुर्गं महीदुर्गं मृद्दुर्गं वार्क्षमेव च नृदुर्गं गिरिदुर्गं वा समाश्रित्य वसेद्बुध इति ५३ अपथ्येनेति सोतिस्थिः उपचितो वृद्धिं गतो पि सन् जा
तु कदाचिदपि अपथ्येनाऽमार्गेण न प्रवर्त्तेन न प्रवृत्तः मर्यादां न जहाविसर्थः तथाहि लवणांभसो लवणसागरस्य वृद्धौ पूरोत्पीडे सत्यां नदीमुखेनैव नदी प्रवेशमार्गेणैव प्रस्थाननिःसरणं न त्वपथेनेत्यर्थः ५४ काममिति प्रकृतिवैराग्यं प्रजोपरागं दैवाद्दुरुत्सन्नमिति शेषः सद्यः कामं सम्यक्
शमपितुं प्रतिकर्तुं क्षमः शक्तः स राजा यस्य प्रकृतिवैराग्यस्य प्रतीकारः कार्यः कर्तव्यः अनर्थहेतुत्वादित्यर्थः तद्वैराग्यं नोपपादयेदित्यर्थः उत्प

नहि सिंहो गजास्कंदी भयाद्गिरिगुहाशयः ५३ अपथ्येन प्रवर्त्तेत न जातूपचितोपि सः वृद्धौ नदीमुखेनैव प्रस्थानं लवणांभसः
५४ कामं प्रकृतिवैराग्यं सद्यः शमयितुं क्षमः यस्य कार्यः प्रतीकारः स तन्नैवोपपादयेत् ५५ शक्येष्वेवाभवद्यात्रा तस्य शक्ति
मतस्सतः समीरणसहायोपि नांभः प्रार्थी दवानलः ५६ न धर्ममर्थकामाभ्यां बबाधे न च तेन तौ नार्थं कामेन कामं वा सोर्थेन

न्नप्रतीकारादनुत्पादनं वरमिति भावः अत्र कौटिल्यः क्षीणाः प्रकृतयो लोभं लब्ध्वा यांति विरागतां विरक्ता यांत्यमित्रत्वं भर्त्तारं घ्नंति वा स्वयं तस्मात्प्रकृतीनां नृपः जयविरागकारणानि नोत्पादयेदित्यर्थः ५५ शक्येष्विति शक्तिमतः शक्तिसंपन्नस्यापि सतस्तस्य राज्ञः शक्येषु
शक्तिविषयेषु स्वस्माद्धीनबलेष्वेव विषयेषु यात्राऽभवत् न तु समाधिकेष्वित्यर्थः तथाहि समीरणसहायोपि दावानलः अंभः प्रार्थी जलान्वेषी
न दग्धुमिति शेषः किंतु तृणकाष्ठादिकमेवान्विष्यतीत्यर्थः अत्र कौटिल्यः समज्यायोभ्यां संदधीत हीनेन विगृह्णीयादिति ५६ नेति स राजा अर्थ
कामाभ्यां धर्मं न बबाधे न नाशितवान् तेन धर्मेण च तावर्थकामौ न अर्थं कामेन कामं वार्थेन न बबाधे एकत्रैवासक्तो ना भूदित्यर्थः किंतु त्रिषु धर्मा

हीनानीति॰मित्राणिहीनान्यतिक्षीणानिचेदनुपकर्तृणि अनुपकारकाणिप्रवृद्धान्यतिसमाद्धानिचेद्विकुर्वतेविरुद्धंचेष्टंते अपकुर्वतेचेत्य
र्थः अकर्मकाच्चेत्यादिना आत्मनेपदं अतः तेनराज्ञामित्राणिसुहृदः मित्रंसुहृदिमित्रोर्कइतिविश्वः मध्यमशक्तीति नातिक्षीणोच्छ्रितानियथान
थास्थापितानि ५८ शक्त्येवेवाभवद्यात्रेत्यादिनोक्तमर्थंसोपस्करमाहपरेतिपरात्मनोः शत्रोरात्मनश्चशक्त्यादीनांशक्तिदेशकालादीनांवलावलं
न्यूनाधिकभावंपरिच्छिद्यनिश्चित्यएभिः शक्त्यादिभिः परस्मात्शत्रोर्वलिष्ठःस्वयमतिशयेनवलवांश्चेत्वलप्रध्वान्मनुवेताशिष्टनप्रत्ययः विन्म
तोर्लुगितिमतुपोलुक् अरीनयथायोयात्रांचक्रे अन्यथावलिष्ठश्चेदासीतनिष्टत्तनयथादित्यर्थः अत्रमनुः यदामन्येतभावेनहृष्टंपुष्टंवलंस्वकंपरस्य

हीनान्यनुपकर्तृणिप्रवृद्धानिविकुर्वते तेनमध्यमशक्तीनिमित्राणिस्थापितान्यतः ५८ परात्मनोःपरिच्छिद्यशक्त्यादीनां
वलावलं ययावरीन्वलिष्ठश्चेत्परस्मादासतोन्यथा ५९ कोशेनाश्रयणीयत्वमितितस्यार्थसंग्रहः अम्बुगर्भोहिजीमूत
श्चातकैरभिनन्द्यते ६० परकर्मापहः सोभूदुद्यतःस्वेषुकर्मसु॥ ११ विपरीतंचेत्तदायायादरीन्प्रतियदानुस्यात्परिक्षीणोवाहने
नवलेनचतदासीतप्रयत्नेनशनकैः सांत्वयन्नरीनिति ५९ कोशेनेति॰कोशेनार्थसंचयेनाश्रयणीयत्वंभूत्याश्रितोभवतीति शेषः इतिहेतोस्त
स्यराज्ञः कर्तुः अर्थसंग्रहःनतुलोभादित्यर्थः त थाहि अंवुगर्भोयस्यसोंवुगर्भः जीवनस्यजलस्यमूतःपुटवंधोजीमूतोमेघः मूङ्वंधनेपृषो
दरादित्वात्साधुः चातकैरभिनंद्यतेसेव्यतेनतुअंवुरहितजीमूतसेव्यकर्मैकर्तरिक्तः अत्रकामंदकः धर्मसेतोस्तथार्थायभृत्यानांरक्षणायच
आपदर्थंचसंरक्ष्यः कोशोधर्मवतासदेति ६० परेति॰सराजापरेषांकर्माणिसेतुवार्तादीनिअपहंतीतिपरकर्मापहःसन् अन्येष्वपिदृश्यतेइति
दृश्यतेशव्दसामर्थ्याद्धंतेर्डप्रत्ययः स्वेषुकर्मसुउद्यतउद्युक्तोभूत॥

किंच रिपून् रंध्रेषु प्राहरत् आत्मनो रंध्रं व्यसनादिकमावृण्वन् संवृतवान् अत्र मनुः नास्य छिद्रं परो विद्याद्विद्याच्छिद्रं परस्य तु गूहेत्कूर्म इवांगानि रक्षेद्विवरमात्मन इति ६१ पित्रेति· दंडो दमः सैन्यं वा तद्वतो दण्डवतो दंडसंपन्नस्य तस्य राज्ञः पित्रा कुशेन नित्यं संवर्द्धितः पुष्टः कृतास्त्रः शिक्षितास्त्रः संपरायो युद्धं युद्धायत्योः संपराय इत्यमरः तमर्हतीति सांपरायिकः तदर्हतीति ठक् प्रत्ययः दंडः सैन्यं दंडो यमे मानभेदे लगुडे दमसैन्ययोरिति विश्वः स्वदेहान्न व्यशिष्यत नाभिद्यत स्वदेहेऽपि विविधेषु रणनियोज्यानि मूलबलं स्वदेहमिवारक्षदित्यर्थः ६२ सर्पस्येति· सर्पस्य शिरोरत्नमिव तस्य राज्ञः शक्तित्रयं परः शत्रुर्न चकर्ष स तु परस्मा च्छत्रोः शक्तित्रयं अयस्कांतो मणिविशेषः आयसं लोहविकारमिवाचकर्ष ६३ वापीष्विति· स्रवंतीषु नदीषु वापी

आवृण्वतात्मनो रंध्रं रंध्रेषु प्रहरन्रिपून् ६१ पित्रा संवर्द्धितो नित्यं कृतास्त्रः सांपरायिकः तस्य दंडवतो दंडः स्वदेहान्न व्यशिष्यत ६२
सर्पस्येव शिरोरत्नं नास्य शक्तित्रयं परः सचकर्ष परस्मात्तदयस्कांत इवायसं ६३ वापीष्विव स्रवंतीषु वनेषूपवनेष्विव सार्थाः
स्वैरं स्वकीयेष्विव चेरुर्वेश्मस्विवाद्रिषु ६४ तपोरक्षन्स विघ्नेभ्यस्तस्करेभ्यश्च संपदः यथास्वमाश्रमैश्चक्रे वर्णैरपि षडंशभाक् ६५ ॥
खनिभिः सुषुवे रत्नं क्षेत्रैः सस्यं वनैर्गजान् दिदेश वेतनं तस्मै रक्षासदृशमेव भूः ६६॥ ॥ वापीष्विव दीर्घिकास्विव वनेष्वरण्येषु उपवनेषु

आरामेष्विव वापी तु दीर्घिके त्यमरः आरामः स्यादुपवनमित्यमरः अद्रिषु स्वकीयेषु वेश्मस्विव सार्थाः वणिक्प्रभृतयः स्वैरं स्वेच्छया चेरुः चरंति स्म ६४ तप इति· विघ्नेभ्यस्तपो रक्षन् तस्करेभ्यः संपदश्च रक्षन् स राजा आश्रमैर्ब्रह्मचर्यादिभिर्वर्णैर्ब्राह्मणादिभिश्च यथास्वं स्वमनतिक्रम्य षडंशभाक् चक्रे यथाक्रममाश्रमैस्तपः वर्णैः संपदश्च षष्ठांशभाक् कृत इत्यर्थः षष्ठांशः षडंशः संख्याशब्दस्य वृत्तिविषये पूरणार्थत्वमुक्तं प्राक् ६५ खनिभिरिति· भूमिः तस्मै राज्ञे रक्षासदृशं रक्षानुरूपं वेतनं भृतिं दिदेश ददौ कथं खनिभिराकरैः खनिः स्त्रियामाकरः स्यादित्यमरः रत्नं माणिक्यादिकं सुषुवे अजीज

र॰टी॰
स॰१७
१७५

सइति षण्मुखविक्रमः स राजा षण्णां गुणानां संधिविग्रहादीनां बलानां मूलभृत्यादीनां च साधनीयेषु वस्तुषु साध्येषु विनियोगं जानातीति विनियोग
ज्ञः विनियोगस्य ज्ञ इति वा विनियोगज्ञः कर्मविवक्षायामुपपदसमासः आतोनुपसर्गे इति कप्रत्ययः शेषत्वविवक्षायां षष्ठीसमासः इगुपधेत्यादिना
कप्रत्ययः बभूव इदमत्र प्रयोक्तव्यमित्यादि आज्ञासीदित्यर्थः ६७ इतीति इति चतुर्विधां सामाद्युपायैरिति शेषः राजनीतिं दंडनीतिं क्रमात्सामादिक्रमादेव
प्रयुंजानः स राजा आतीर्थात् मंत्र्याद्यष्टादशस्थानकृतितीर्थपर्यंतं योनौ जलावतारे च मंत्र्याद्यष्टादशस्वपि पुण्यक्षेत्रे तथा पात्रे तीर्थं स्यादिति हलायुधः त
स्याः नीतेः फलमप्रतीघातं अप्रतिबंधं आनंशे प्राप्तवान् मंत्र्यादिषु यमुद्दिश्य उपायः प्रयुज्यते स तस्य फलतीत्यर्थः ६८ कूटेति कूटयुद्धविधिज्ञेपि

सगुणानां बलानां च षण्णां षण्मुखविक्रमः बभूव विनियोगज्ञः साधनीयेषु वस्तुषु ६७ इति क्रमात्प्रयुंजानो दंडनीतिं चतुर्विधां
आतीर्थादप्रतीघातं स तस्याः फलमानशे ६८ कूटयुद्धविधिज्ञेपि तस्मिन्सन्मार्गयोधिनि भेजेभिसारिकावृत्तिं जयश्रीर्वीरगामिनी
६९ प्रायः प्रतापभग्नत्वादरीणां तस्य दुर्लभः रणो गंधद्विपस्येव गंधभिन्नान्यदंतिनः ७० प्रवृद्धौ हीयते चंद्रः समुद्रोपि तथाविधः
स तु तत्समवृद्धिश्च न चाभूत्ताविव क्षयी ७१ ॥ कपटयुद्धप्रकाराभिज्ञेपि सन्मार्गेण योधिनि धर्मयोद्धरि तस्मिन्वीरगामिनी जयश्रीः
अभिसारिकावृत्तिं भेजे कांतार्थिनी तु या याति संकेतं साभिसारिकेत्यमरः जयश्रीस्तमन्विष्यागच्छदित्यर्थः ६९ प्राय इति अरीणां सर्वेषां अतिप्रतापे
न तेजसैव भग्नत्वात्तस्य राज्ञः गंधेन मदगंधेन भिन्ना भग्ना अन्ये दंतिनो येन तस्य गंधद्विपस्येव प्रायः प्रायेण रणो दुर्लभः खलसंयोगेपि शेषत्वविव
क्षायां षष्ठी स्थितिरित्युक्तं ७० प्रेति प्रवृद्धौ सत्यां चंद्रो हीयते समुद्रोपि तथाविधः चंद्रवदेव प्रवृद्धो हीयते प्रवृद्ध इति वा पाठः स राजा तु ताभ्यां चंद्रसमुद्रा
भ्यां समा वृद्धिर्यस्य स तत्समवृद्धिश्चाभूत् तौ चंद्रसमुद्राविव क्षयी जिदृक्षीत्यादिना इनिप्रत्ययः नाभूत् ७१ ॥ ७ ॥ ७ ॥

१७५

संतइति· असमर्थंकृशादरिद्रा अतएवार्थिनोयाचनशीलाः संतोविद्वांसोमहतस्तस्यराज्ञोभिगमनात् उदधेरभिगमनात् जीमूताइव [illegible] अर्थिनो
दानभोगपर्याप्तंधनंप्रयच्छंतीत्यर्थः ७२ सराजास्तुत्यंस्तोत्रार्हमेवयत्नं तदेवसमाचरन् अतएवस्तूयमानः सन्जिह्रायलज्जे तथापिहीनत्वेपितत्का
रिणःस्तोत्रकारिणोद्वेष्टीतितत्कारिद्वेषिणः तस्यराज्ञोयशोववृधे गुणाढ्यस्यपुंसःस्तुतौलज्जैवभूषणमितिभावः ७३ दुरितमिति· सराजाउदितःसूर्यइव
दर्शनेनदुरितंघ्नन् निवर्तयन् तथास्मर्यते अग्निश्चित्कपिलासत्त्रीराजाभिक्षुर्महोदधिः दृष्टमात्राःपुनंत्येतेतस्मात्पश्येत्त्रिसंध्यासु [illegible] तत्त्वस्या
र्थेनसमर्थनेनप्रकाशनेनतमोध्वांतंतमोज्ञानंचनुदन्शश्वत् प्रजाःस्वतंत्रयांचक्रेस्वाधीनाश्चकार ७४ इंदोरंशवःपद्मेऽगतयः प्रवेशरहिताइत्यर्थः

संतस्तस्याभिगमनादत्यर्थंमहतःकृशाः उदधेरिवजीमूताःप्रापुर्दातृत्वमर्थिनः ७२ स्तूयमानःसजिह्रायस्तुत्यमेवसमाचरन्
तथापिववृधेतस्यतत्कारिद्वेषिणोयशः ७३ दुरितंदर्शनेनघ्नंस्तत्त्वार्थेननुदंस्तमः प्रजाःस्वतंत्रयांचक्रेशश्वत्सूर्यइवोदितः
७४ इंदोरगतयःपद्मेसूर्यस्यकुमुदेंशवः गुणास्तस्यविपक्षेपिगुणिनोलेभिरेंतरं ७५ पराभिसंधानपरंयद्यप्यस्यविचेष्टितं जि
गीषोरश्वमेधायधर्म्यमेवबभूवतत् ७६ एवमुद्यन्प्रभावेणशास्त्रनिर्दिष्टवर्त्मना वृषेवदेवोदेवानांराज्ञांराजाबभूवसः ७७॥

सूर्यस्यांशवःकुमुदेऽगतयः गुणिनस्तस्यगुणास्तुविपक्षेशत्रावपिअंतरमवकाशंलेभिरेप्रापुः ७५ परेति· अश्वमेधायजिगीषोरस्यपराभिसंधा
नपरंशत्रुवचनप्रधानंयद्यपिविचेष्टितंदिग्विजयरूपंतत्तुधर्म्यंधर्मादनपेतमेवधर्मपथ्यर्थन्यायादनपेतइत्यादिनायत्प्रत्ययः बभूवमंत्रप्रभावो
त्साहशक्तिभिःसंदध्यादितिकौटिल्यः ७६ एवमिति· एवंशास्त्रनिर्दिष्टवर्त्मनाशास्त्रोपदिष्टमार्गेणप्रभावेणकोशदंडजेनतेजसाप्रातिपदिकान्तेति
पाक्षिकंणत्वम् सप्रतापःप्रभावश्चयत्तेजःकोशदंडजमित्यमरः उद्यन् उद्युंजानोवृषावासवोदेवानांदेवइवराज्ञां [illegible] राजराजोबभूव ७७ ॥

पंचममिति· तं राजानः धर्मयोगतः साधर्म्ययोगतः यथाक्रमं लोकसंरक्षणपरोपकारभूधारणरूपसमानधर्मत्वबलात् लोकपालानामिंद्रादीनां चतुर्णां पंचममूचुः महतां भूतानां पृथिव्यादीनां पंचानां षष्ठमूचुः कुलभूभृतां कुलाचलानां महेंद्रमलयादीनां सप्तानामष्टमूचुः अथोचन् ७८ दूरेति· भूपालाः शासनेषु पत्रेष्वर्पितां उपन्यस्तां तस्य राज्ञः आज्ञां देवाः पौरंदरीमिवैंद्रीमाज्ञामिव दूरापवर्जितच्छत्रैर्दूरात्परित्यक्तातपत्रैः शिरोभिर्दधुः ७९ ऋत्विज इति· स राजा महाक्रतावश्वमेधे ऋत्विजो याजकान् दक्षिणाभिस्तथा नर्चार्चयामास अर्चने ... यथा स्वरा

पंचमं लोकपालानां तमूचुर्धर्मयोगतः भूतानां महतां षष्ठमष्टमं कुलभूभृतां ७८ दूरापवर्जितच्छत्रैस्तस्याज्ञां शासनार्पितम् दधुः शिरोभिर्भूपाला देवाः पौरंदरीमिव ७९ ऋत्विजः स तथानर्च दक्षिणाभिर्महाक्रतौ यथा साधारणीभूतं नामास्य धनदस्य च ८० इंद्राद्वृष्टिर्नियमितगदोद्रेकवृत्तिर्यमोभूद्यादोनाथः शिवजलपथः कर्मणे नौचराणां पूर्वापेक्षी तदनु विदधे कोशवृद्धिं कुबेरस्तस्मिन्दंडोपनतचरितं भेजिरे लोकपालाः ८१॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविकालिदासकृतौ अतिथिवर्णनो नाम सप्तदशः सर्गः १७॥

तेः धनदस्य च नाम साधारणीभूतमेकीभूतं भवेदुभयोरपि धनदसंज्ञा यथा तथेत्यर्थः ८० इंद्रादिति· इंद्राद्वृष्टिरभूत् यमो नियमिता गदस्य निवारिता रोगस्योद्रेक एव वृत्तिर्येन सोभूत् यादोनाथो वरुणः नौचराणां नाविकानां कर्मणे संचाराय शिवजलपथः सुचरजलमार्गोभूत् तदनु पूर्वापेक्षी रघुरामादिमहिमाभिज्ञः कुबेरः कोशवृद्धिं विदधे इत्थं लोकपालाः तस्मिन्राज्ञि विषये दंडोपनतस्य शरणागतस्य चरितं वृत्तिं भेजिरे दुर्बलो बलवत्सेवी विरुद्धाच्छंकितादिभिः वर्तेत दंडोपनतो भर्तर्येवमवस्थित इति कौटिल्यः ८१ इति श्रीमहामहोपाध्यायमल्लिनाथसूरिविरचितायां रघुवंशटीकायां संजीविनीसमाख्यायां सप्तदशः सर्गः १७॥

श्रीगणेशायनमः यस्मादृषांशुसंसर्गादहल्यासीदयांशुलाकारुण्यसिंधवेतस्मैनमोवैदेहिवंधवे १ सइतिः निषिद्धशत्रु[illegible]रितरि[illegible]सातिथिर्नैषधस्य
निषधदेशाधीश्वरस्यार्थपतेः राज्ञः सुतायानिषधान्निषधाख्यान्नगेंद्रात्सर्वतादनूनसारंपुत्रंअन्यूनबलं[illegible]मुत्पादयामासयंपुत्रंनिषधाख्यंनिषधना
[illegible]कमेवाहुः १ तेनेति उरुवीर्येणमहापराक्रमेणप्रजायैलोकरक्षणार्थंकल्पिष्यमाणेनतेनयूनानिषधेनपित्रा अतिथिः सुवृष्टि[illegible]त्सम्पत्तिफलो
न्मुखेनपाकोन्मुखेनसस्येनजीवलोकइवननंदसंजहर्ष २ सइतिसराजाअतिथिस्तेननिषधाख्येनपुत्रेणकरिष्यमाणेन प्रज[illegible]इतिलक्षण

श्रीगणेशायनमः सनैषधस्यार्थपतेःसुतायामुत्पादयामासनिषिद्धशत्रुः अनूनसारंनिषधान्नगेंद्रात्पुत्रंयमाहुर्निष
धाख्यमेव १ तेनोरुवीर्येणपिताप्रजायैकल्पिष्यमाणेननननंदयूना सुवृष्टियोगादिवजीवलोकस्सस्येनसम्पत्तिफलोन्मुखे
न २ सतेनपुत्रेणपितानानंदकरिष्यमाणेनसुखंप्रजायै सस्येनसंपत्तिफलात्मकेनसुवृष्टियोगादिवजीवलोकः ३ शब्दा
दिनिर्विश्यसुखंचिरायतस्मिन्प्रतिष्ठापितराजशब्दः कौमुद्वतेयः कुमुदावदातैर्द्यामर्जितांकर्मभिरारुरोह ४ ॥

इतिलक्षणयाप्रजापालनतयाकल्पिष्यमाणेनसमर्थयिष्यमाणेनेत्यर्थः पुनः किंभूतेन कार्येणाऽधिकर्त्तव्येन [illegible]नेवयूनाननंदयथाजी
वलोकः सस्येनधान्येननंदति कस्मात्सुवृष्टियोगात् उत्तमवर्षणेनसंयुक्तः योगः सन्नहनोपायध्यानसंगतियुक्तिषु किंभूतेनसस्येनसंपत्ति
फलात्मकेनसंपन्नफलात्मना ३ शब्देति कुमुद्वत्याअपत्यंपुमान्कौमुद्वतेयः अतिथिः शब्दादिशब्दस्य स्पर्शादिसुखं सुखसाधनं[illegible]निर्विश्योप
भुज्यचिरायतस्मिन्निषधाख्यपुत्रेप्रतिष्ठापितराजशब्दः सन्कुमुदावदातैर्निर्मलैः कर्मभिरश्वमेधादिभिरर्जितां[illegible]यादितांद्यांस्वर्गमारुरोह ४॥

र॰टी॰
स॰१८
१७७

पौत्रइति॰ कुशेशयाक्षः शतपत्रलोचनः शतपत्रं कुशेशयमित्यमरः सागरधीरचेताः समुद्रगंभीरचित्तः एकवीरोऽसहायशूरः पुरस्यार्गलाकपाट
विष्कंभः तद्वद्दीर्घभुजः कुशस्य पौत्रो निषधोपि ससागरामेकातपत्रां भुवं बुभोज पालयामास भुजोऽनवने इति नियमा
त्परस्मैपदं ५ तस्येति॰ अनलौजाः नलाभिधानो नलाख्यः तस्य निषधस्य तनयः तस्य निषधस्यांतेऽवसाने वंशश्रियं राजलक्ष्मीं प्राप नलिनाभव
क्त्रो यो नलः गजो नड्वलानीव नडप्रायस्थलानीव नडशादाड्वलजितिड्वल च प्रत्ययः परेषां शत्रूणां बलान्यमृद्नात् ममर्द ६ नभइति॰ नभश्चरैर्गंध

पौत्रः कुशस्यापिकुशेशयाक्षः ससागरां सागरधीरचेताः एकातपत्रां भुवमेकवीरः पुरार्गलादीर्घभुजो बुभोज ५ तस्यान
लौजास्तनयस्तदंते वंशश्रियं प्रापनलाभिधानः यो नड्वलानीव गजः परेषां बलान्यमृद्नान्नलिनाभवक्त्रः ६ नभ
श्चरैर्गीतयशाः सलेभे नभस्तलश्यामतनुं तनूजं ख्यातं नभःशब्दमयेन नाम्ना कांतं नभोमासमिव प्रजानां ७ तस्मै
विसृज्योत्तरकोशलानां धर्मोत्तरस्तत्प्रभवे प्रभुत्वं मृगैरजर्य्यं जरसोपदिष्टमदेहबंधाय पुनर्बबंध ८ ॥

र्वादिभिर्गीतयशाः सन् नभस्तलश्यामतनुं नभः शब्दमयेन नाम्ना कांतं ख्यातं नभःसंज्ञकमित्यर्थः नभोमासमिव श्रावणमासमिव प्रजानां कां
तं प्रियं तनूजं पुत्रं लेभे ७ तस्मइति॰ धर्मोत्तरो धर्मप्रधानः स नलः प्रभवे समर्थाय तस्मै नभसे तदुत्तरकोसलानां प्रभुत्वमाधिपत्यं विसृज्य दत्वा
जरसा जरयोपदिष्टं वार्द्धके चिकीर्षितमित्यर्थः मृगैरजर्य्यं तैः सह संगतं अजर्य्यं संगतमिति निपातः पुनः अदेहबंधाय पुनर्देहसंबंधनिवृत्त
ये वबंध मोक्षार्थी वनं गत इत्यर्थः अदेहबंधायेत्यत्र प्रसज्यप्रतिषेधेपि नञ्समास इत्यर्थः ८॥

तेनेति॰ तेन नभसा द्विपानां पुंडरीको दिग्गजविशेष इव राज्ञामजय्यो जेतुमशक्यः क्षय्यजय्यौ शक्यार्थे इति निपातनात्साधुः पुंडरीक[illegible]काख्यः पुत्रोऽजनि पितरि शांते स्वर्गं गते सति आहितपुंडरीका गृहीतश्वेतच्छत्रा यं पद्मा श्रीः पुंडरीकं पुंडरीकाक्ष[illegible]मिवाश्रिता ८ स इति॰ अमोघं धनुर्यस्येति स अमोघधन्वा धन[illegible]देशः समासांतः स पुंडरीकः प्रजानां क्षेमविधानदक्षं क्षमयोपपन्नं क्षांतियुक्तं क्षेमं धनुर्यस्येति क्षेमधन्वा नेनाम पुत्रं वा संज्ञायामि[illegible]त्यनङादेशः क्ष्मां लंभयित्वा प्रापय्य लभेर्गत्यर्थत्वाद्द्विकर्मकत्वं क्षांततरोऽत्यंतसहिष्णुः सन् वने तप[illegible]चकार ९० ॥

तेन द्विपानामिव पुं[illegible]को राज्ञामजय्योऽजनि पुंडरीकः शांते पितर्याहितपुंडरीका यं पुंडरीकाक्षमिवाश्रिता श्रीः ८ ॥
स क्षेमधन्वानममोघधन्वा पुत्रं प्रजाक्षेमवि[illegible]नदक्षं क्ष्मां लंभयित्वा क्षमयोपपन्नं वने तपः क्षांततरश्चचार ९० अनीकिनीनां समरेऽग्रयायी तस्यापि देवप्रतिमः सुतोऽभूत् व्यश्रूयतानीकपदावसानं देवादि नाम त्रिदिवेऽपि यस्य ११ पिता समाराधनतत्परेण पुत्रेण पुत्री स यथैव तेन पुत्रस्तथैवात्मजवत्सलेन स तेन पित्रा पितृमान्बभूव १२ पूर्वस्तयोरात्मसमे चिरोढामात्मोद्भवे वर्णचतुष्टयस्य ॥ ९ अनीकिनीनामिति॰ तस्य क्षेमधन्वनोऽपि समरेऽनीकिनीनां चमूनामग्रयायी देवप्रतिम इंद्रादिकल्पः सुतोऽभूत् अनीकपदावसानं देवादि देवशब्दः पूर्वं यस्य नाम देवानीक इति नामधेयं त्रिदिवेऽपि व्यश्रूयत विश्रुतं ११ पितेति॰ स पिता क्षेमधन्वा समाराधनतत्परेण तेन पुत्रेण यथा पुत्री व भूवन्तथैव स पुत्रो देवानीकः आत्मजवत्सलेन पित्रा क्षेमधन्वना पितृमान्बभूव लोके पितृत्वपुत्रत्वयोः फलमनयोरेवासीदित्यर्थः १२ पूर्व इति॰ गुणानामेकनिधिर्यज्वा विधिवदिष्टवांस्तयोः पिता क्षेमधन्वा आत्मसमे स्वतुल्ये आत्मोद्भवे पुत्रे देवानीके चिरोढां चिरं धृतां वर्णचतुष्टयस्य धुरं भारं निधाय॰ ॥

र॰टी॰
स॰१८
१७८

यजमानलोकं यष्टृलोकं नाकं जगाम १३ वशीति॰ तस्य देवानीकस्य सुतः अहीनगुर्नाम वक्ष्यमाणनामकः वशी [illegible] परं मधुरं वदतीति वशंवदः प्रियवशेवदः खजितिखच् प्रत्ययः तस्य भावस्तत्वं तस्मात् द्विष्टवादित्वात् स्वेषामिव द्विषतामपीष्टः प्रिय आसीत् आदौ देवानीके निहारिणां लभ्य तेन या हि प्रयुक्तमुच्चारितं माधुर्यं सकृदेकवारं विविग्नानभीतानपि हरिणान्ग्रहीतुं वशीकर्तुं ईष्टे शक्नोति १४ युग्मे अहीनगुरिति॰ अहीनबाहुद्रविणः द्रविणं काचनेवित्ते द्रविणं च पराक्रमे इतिविश्वः हीनसंसर्गपराङ्मुखत्वात् अनीचसंसर्गाद्धेतो रनर्थैरनर्थकरैर्व्यसनैः पानद्यूतादिभिर्विहीनो

धुरं निधायैकनिधिर्गुणानां जगाम यज्वा यजमानलोकं १३ वशी सुतस्तस्य वशंवदत्वात्स्वेषामिवासीद्द्विषतामपीष्टः सकृद्विविग्नानपि हि प्रयुक्तं माधुर्यमीष्टे हरिणान्ग्रहीतुं १४ अहीनगुर्नाम स गां समग्रामहीनबाहुद्रविणः शशास यो हीनसंसर्गपराङ्मुखत्वाद्युवाप्यनर्थैर्व्यसनैर्विहीनः १५ गुरोः सखानंतरमंतरज्ञः पुंसां पुमानाद्य इवावतीर्णः उपक्रमैरस्खलितैश्चतुर्भिश्चतुर्दिगीशश्चतुरो बभूव १६ तस्मिन्प्रयाते परलोकयात्रां जेतर्य्यरीणां तनयं तदीयं उच्चैःशिरस्त्वाज्जितपारियात्रं लक्ष्मीः सिषेवे किल पारियात्रं १७ ॥ ((

रहितो यः युवापि युवा स्यात्तरुणे श्रेष्ठे निसर्गबल [illegible] लिनि अहीनगुर्नाम पूर्वोक्तो देवानीकसुतः सः समग्रां सर्वां गां महीं भुवं शशास १५ गुरोरिति॰ पुंसामंतरज्ञो विशेषज्ञः चतुरो निपुणः [illegible] हीनगुरुः स्वगुरोः पितुरनंतरं अवतीर्णः भुवं प्राप्तः आद्यः पुमान् विष्णुरिवास्खलितैरप्रहतैश्चतुर्भिरुपक्रमैः सामाद्युपायैः सामादिभिरुपक्रमैरिति मनुः चतुर्दिगीशः चतसृणां दिशामीशो बभूव १६ तस्मिन्निति॰ अरीणां जेतरि तस्मिन्नहीनगौ परलोकयात्रां प्रयाते प्राप्ते सति उच्चैःशिरस्त्वादुन्नतशिरस्त्वाज्जितः पारियात्रः कुलशैलविशेषो येन तं पारियात्राख्यं तदीयं तनयं लक्ष्मीः सिषेवे १७

१७८

शीलं स्वभावे सद्वृत्ते इत्यमरः शिलापट्टविशालवक्षाः शिलः शिलाख्यः सूनुरभवत् यः स खलु शिलीमुखैर्बाणैः
तस्य पारियात्रस्योदारशीलो महावृत्तः शीलं स्वभावे सद्वृत्ते इत्यमरः शिलापट्टविशालवक्षाः शिलः शिलाख्यः सूनुरभवत् यः स खलु शिलीमुखैर्बाणैः अगच्छत् तस्मात् धृष्टः तु शाली
अलिवाणो शिलीमुखावित्यमरः जितारिपक्षोपि ईड्यमानः स्तूयमानः सन् शालीनतां अधृष्टतां सलज्जतामव्रजत् अगच्छत् स्यादधृष्टे तु शालीन
त इत्यमरः शालीनकौपीने अधृष्टाकार्ययोरिति निपातः १८ तमिति अनिन्दितात्मा अगर्हितस्वभावः स पारियात्रः आत्मसंपन्नं बुद्धिसंपन्नं आत्मा
यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्रह्मवर्ष्म चेत्युभयत्राप्यमरः युवानं तं शिलं युवराजं कृत्वैव सुखानि अभुंक्त नत्वकृत्वैवेत्येवकारार्थः किमर्थमित्याशंक्यान्यथा
भोगो दुर्लभ इत्याह सुखोपरोधीति हि यस्माद्राज्यं वृत्तं प्रजापालनादिरूपं सुखोपरोधि बहुलत्वात् सुखप्रतिबंधकं अत एवापरुद्ध वृत्तं तदुपरुद्धस्य भ

तस्यान्वयस्य सूनुरुदारशीलः शिलः शिलापट्टविशालवक्षाः जितारिपक्षोपि शिलीमुखैर्यः शालीनतामव्रजदीड्यमानः १८ ॥
तमात्मसंपन्नमनिन्दितात्मा कृत्वा युवानं युवराजमेव सुखानि सोऽभुंक्त सुखोपरोधि वृत्तं हि राज्ञामुपरुद्धवृत्तः १९ तं रागबंधि
नमात्मसंपन्नमनिन्दितात्मा... जरा वृथा मत्सरिणी जहार २० हित्वोपभोगांस्त
ष्वपि तं समेव भोगेषु सौभाग्यविशेषभोग्यं विलासिनीनामरतिक्षमापि जरा वृथा मत्सरिणी जहार ... २१ ॥ ९७ ॥
पसोत्तमेन त्रिविष्टपं प्राप वनिश्चितीशो तदात्मजः सागरधीरचेताः प्रशशास पृथ्वीं स कलां नृसोमः क्षपकः

मित्यर्थः उपरुद्धस्य कारादिवद्धस्येव यमूढभारस्य सुखं नास्तीति भावः १९ तमिति रागं बध्नातीति रागबंधिनः रागप्रवर्तकाः इत्यर्थः तेषु भोगेषु विषयेषु प्रवृत्त
समेव किंच विलासिनीनां भोक्तृणां सौभाग्यविशेषेण सौंदर्यातिशयेन हेतुना भोग्यं भोगार्हं च जोः कुत्सितएव तो रितिकुर्खां तं पारियात्रं रतिक्षमानभवती
ति अरतिः क्षमापि अत एव वृथा मत्सरिणी अरतिक्षमा रतिक्षमासु विलासिनीष्वित्यर्थः जरा जहार वशीचकार २० हित्वेति तस्य पारियात्रस्यात्मजः
सागरधीरचेताः नासोम इव नृसोमः उत्तमेन तपसोपभोगान् हित्वा क्षितीशस्त्रिविष्टपं प्राप वनितिः स नितिसकलां पृथ्वीं प्रशशास सपकः २१ ॥

तस्मादिति· अथ इत्यस्मादनंतरं तस्माच्छिलाख्याद्दलाभिधानो दलाख्यो राजा बभूव जनिकर्तुः प्रकृतिरिति पंचमी शिलस्य पुत्रो दल इत्यर्थः किं
भूतो दलः दयान्वितः रिपुदंतिसिंहः पुनः किंभूतः पद्मदलाभदृष्टिः कमलपत्रकांतिनयनः किंभूतः कुंदाग्रदंतः कुंदस्य पुष्पं कुंदं पुष्पे बहुलं लुक् कुं
दस्याग्रं तद्वद्दंता यस्य लुभवायस्य सकुंदाग्रदंतः रदना दशना दंता रदा यस्य लुभवा अपीत्यमरः पुनः किंभूतः कुलकैरवेंदुः कुलमेव कैरवाणि चंद्रवश
कमलानि तानींदुरिवेंदुस्तत्प्रकाशक इत्यर्थः २२ उन्नाभ इति· तस्य दलस्य उन्नाभ इति उद्गतनामधेयः प्रसिद्धनामा अपत्यार्थं यथा यथोच्चारणमहि
तं यथा तथा उन्नतनाभिरंध्रः यस्य स गंभीरनाभिरित्यर्थः तदुक्तं स्वरस्सत्त्वं च नाभिश्च गंभीरस्त्रिषु शस्यते पंकजनाभकल्पः विष्णुसदृशः कांतस्सस

तस्मादभूद्वाथ दलाभिधानो दयान्वितः पद्मदलाभदृष्टिः कुंदाग्रदंतो रिपुदंतिसिंहः पतिः पृथिव्याः कुलकैरवेंदुः २२ उन्नाभ
इत्युद्गतनामधेयस्तस्यायथार्थोन्नतनाभिरंध्रः आसीत्सुतः पंकजनाभकल्पः कांतस्य नाभिर्नृपमंडलस्य २३ ततः परं व
ज्रधरप्रभावस्तदात्मजः संयति वज्रघोषः बभूव वज्राकरभूषणायाः पतिः पृथिव्याः किल वज्रनाभः २४ तस्मिन्गते द्यां सुकृ
तोपलब्धां तत्संभवं शंखणमर्णवांता॥ ९ र्वस्य नृपमंडलस्य नाभिः प्रधानं नाभिः प्रधाने कस्तूरीमदेपि क्वचिदीरितः इति विश्वः सुतो
भवत् अत्र आप्तन्व पूर्वालोमलोमाद्यस्त्राजिति योगविभागादुन्नाभ वज्रनाभादयः सिद्धाः २३ तत इति· ततः परं वज्रधरप्रभावः इंद्रतेजाः संयति सं
ग्रामे वज्रघोषः अशनितुल्यध्वनिर्वज्रनाभो नाम तस्योन्नाभस्यात्मजः वज्राणां हीरकाणामाकराः खनय एव भूषणानि यस्यास्तस्याः पृथिव्याः
पतिर्बभूव किल खलु वज्रं त्वस्त्री कुलिशशास्त्रयोर्मणिवेधके रत्नभेदेप्यशनावाशनं तर इति केशवः २४ तस्मिन्निति· तस्मिन्वज्रनाभे सुकृतोपल
ब्धां द्यामस्वधर्मार्जितां द्यां स्वर्गं गते सति ऊर्वातशत्रुं उद्धतारिं शंखणं नाम तत्संभवं तदात्मजं॥

अर्लवांतावसुधाखनिभ्यः आकरेभ्यः उदितैः उत्पन्नैः रत्नोपहारैरुत्कृष्टवस्तुसमर्पणैरुपतस्थे सिषेवे जातौ जातौ यदुत्कृष्टं तत्तद्रत्नमभिधीयत इत्युक्तं इति
भरतविश्वौ २५ तस्येति· तस्य धर्मं खलु तस्यावसाने अन्ते हरिदश्वधामा सूर्यतेजाः अश्विनोरिव रूपमस्येति अश्विरूपः सुदर्शनस्तत्पुत्र इति शेषः पित्र्यमिति सं
बंधपदसामर्थ्यात् पित्र्यं पदं प्रपेदे केलासं तद्वत् उषिताः निविष्टाः सैनिकाश्च यस्य तमन्वर्थनामानमित्यर्थः यं पुत्रं पुराविदो वृद्धा व्युषिताश्वमाहुः २६॥
आराध्येति· तेन क्षितीश्वरेण व्युषिताश्वेन विश्वेश्वरं काशीपतिमाराध्योपास्य विश्वसहो नाम विश्वसखः समग्रां विश्वंभरां भुवं पातुं प्रसितुं सहत इ

उत्खातशत्रुं वसुधोपतस्थे रत्नोपहारैरुदितैः खनिभ्यः २५ तस्यावसाने हरिदश्वधामा पित्र्यं प्रपेदे पदमश्विरूपः वेलातटे
षूषितसैनिकाश्वं पुराविदो यं व्युषिताश्वमाहुः २६ आराध्य विश्वेश्वरमीश्वरेण तेन क्षितेर्विश्वसहो विजज्ञे पातुं सहो विश्वस
खः समग्रां विश्वंभरामात्मजमूर्तिरात्मा २७ अंशे हिरण्याक्षरिपोः स जाते हिरण्यनाभे तनये नयज्ञः द्विषामसह्यः सुतरां त
रूणां हिरण्यरेता इव सानिलोऽभूत् २८ पिता पितृणामनृणस्तमन्ते वयस्यनंतानि सुखानि लिप्सुः राजानमाजानुविलंबिबा
हुं कृत्वा कृती वल्कलवान्बभूव २९॥

ति सहः सहः पचाद्यच् आत्मजमूर्तिः पुत्ररूपी आत्मा स्वयमेव आत्मा वै पुत्रनामासीति श्रु
तेः विजज्ञे सुषुवे विपूर्वो जनिर्गर्भविमोचने वर्तते यथाह भगवान्पाणिनिः समां विजायत इति २७ अंश इति· नयज्ञः नीतिज्ञः स विश्वसहः हिरण्या
क्षरिपोर्विष्णोरंशे हिरण्यनाभे नाम्नि तनये जाते सति तरूणां सानिलो हिरण्यरेता हुतभुगिव द्विषां सुतरामसह्योऽभूत् २८ पितेति· पितृणाम
नृणः निर्वृत्तपितृऋण इत्यर्थः प्रजया पितृभ्य इति श्रुतेः अत एव कृती कृतकृत्य इत्यर्थः पिता विश्वसहः अंते वयसि वार्द्धके अनंतान्यविना
शीनि सुखानि लिप्सुर्मुमुक्षुरित्यर्थः आजानुविलंबिबाहुं दीर्घबाहुं भाग्यसम्पन्नमित्यर्थः तं हिरण्यनाभं राजानं कृत्वा वल्कलवान्बभूव वनं गत

१. टी.
स. १८
९८०

कौसल्य इति उत्तरकोसलानां पत्युः पतंगान्वयभूषणस्य सूर्यवंशाभरणस्य सोमसुतः सोमं सुतवतः यज्वन इत्यर्थः सोमे सुञ इति क्विप् तस्य हिरण्य
नाभस्य द्वितीयः सोमश्चंद्र इव नेत्रोत्सवः नयनानंदकरः कौसल्य इति प्रसिद्धः औरसः धर्मपत्नीजः सुतोभूत् ३० यशोभिरिति आब्रह्मसभायाः आब्र
ह्मसभं ब्रह्मसदनपर्यंतं अभिविधावव्ययीभावः यशोभिः प्रकाशः प्रसिद्धः स कौसल्यः अतिशयेन ब्रह्मवंतं ब्रह्मिष्ठं ब्रह्मविदमित्यर्थः ब्रह्मशब्दान्म
तुबंतादिष्ठनप्रत्यये विन्मतोर्लुगिति मतुपो लुक् नस्तद्धित इति टिलोपः ब्रह्मिष्ठाख्यं स्वतनुप्रसूतं स्वात्मजमेव निजे स्वकीये धिकारे प्रजापालनकृत्ये आधा
य निधाय ब्रह्मणो भावः ब्रह्मभूयं ब्रह्मत्वं तदेव गतिस्तां जगाम मुक्तोभूदित्यर्थः स्याद्ब्रह्मभूयं ब्रह्मत्वमित्यमरः भुवो भाव इति क्यप् ३१ तस्मिन्निति कु

कौसल्य इत्युत्तरकोसलानां पत्युः पतंगान्वयभूषणस्य तस्यौरसः सोमसुतः सुतोभून्नेत्रोत्सवः सोम इव द्वितीयः ३० यशो
भिराब्रह्मसभं प्रकाशः स ब्रह्मभूयं गतिमाजगाम ब्रह्मिष्ठमाधाय निजेधिकारे ब्रह्मिष्ठमेव स्वतनुप्रसूतं ३१ तस्मिन्कुलापीड
निभे विपीडं सम्यङ्महीं शासति शासनांकां प्रजाश्चिरं सुप्रजसि प्रजेशे ननंदुरानंदजलाविलाक्ष्यः ३२ पात्रीकृतात्मा गुरुसेव
नेन स्पष्टाकृतिः पत्ररथेंद्रकेतोः तं पुत्रिणां पुष्करपत्रनेत्रः पुत्रः समारोपयदग्रसंख्यां ३३॥ ११लापीडनिभे कुलस्य शेखरतुल्ये वैकंकते

ततत यतिर्यकृसितमुरसि शिखास्वापीडशेखरावित्यमरः सुप्रजसि सत्संतानवति नित्यमसिच्प्रजामेधयोरिति असिच्प्रत्ययः समासांतः तस्मिन्प्रजे
श्वरे ब्रह्मिष्ठे शासनांकां शासनचिह्नां महीं विपीडं निर्बाधं यथा तथा सम्यक् शासति सति आनंदजलाविलाक्ष्यः आनंदबाष्पाकुलनेत्राः प्रजाश्चिरं
ननंदुः ३२ पात्रीति गुरुसेवनेन पित्रादिशुश्रूषया पात्रीकृतात्मा योग्यीकृतात्मा योग्यभाजनयोः पात्रमित्यमरः पत्ररथेंद्रकेतोः गरुडध्वजस्य स्पष्टाकृ
तिः स्पष्टवपुस्तत्स्वरूप इत्यर्थः आकृतिः कथिता रूपे सामान्यवपुषोरपीति विश्वः पुष्करपत्रनेत्रः पद्मदलाक्षः पुष्कराख्यो राजा यहां पुत्रशब्द आवर्ति

९८०

वंश इति· स्पृश्यंत इति स्पर्शाः विषयाः तेभ्यो निवृत्तं लौल्यं निवृत्तलौल्यः अत एव मघोनः इन्द्रस्य सखा मित्रं भावी भंविष्यत् स्वर्गं जिगमिषुरित्यर्थः स त्रिस्रोतो
वंशकरेण वंशप्रवर्त्तकेन तेन पुत्रेण वंशस्थितिं कुलप्रतिष्ठां संभाव्य संपाद्य त्रिपुष्करेषु तीर्थविशेषेषु दिक्संख्ये संज्ञायामिति समासः उपस्पृशन्
स्नानं कुर्वन् त्रिदशत्वं देवरूपत्वमाप ३४ तस्येति· तस्य पुत्रस्य पत्नी पौष्यां पुष्यनक्षत्रयुक्तायां पौर्णमास्यां तिथौ पुष्ययुक्ता पौर्णमासी पौषी मासे
तु यत्र सेत्यमरः नक्षत्रेण युक्तः काल इत्यण् टिड्ढेति ङीप् प्रभया निर्जितः पुष्परागो मणिविशेषो येन तं पुष्यं पुष्याख्यमसूत द्वितीये पुष्ये पुष्यनक्षत्रे इ
व यस्मिन्नुदिते सति जनाः समग्रां पुष्टिं वृद्धिमपुष्यन् ३५ महीमिति· महेच्छो महाशयः महेच्छस्तु महाशय इत्यमरः जन्मभीरुः संसारभीरुः स पुत्रः

वंशस्थितिं वंशकरेण तेन संभाव्य भावी स सखा मघोनः उपस्पृशन् स्पर्शनिवृत्तलौलस्त्रिपुष्करेषु त्रिदशत्वमाप ३४ तस्य
प्रभानिर्जितपुष्परागं पौष्यां तिथौ पुष्यमसूत पत्नी यस्मिन्नपुष्यन्नुदिते समग्रां पुष्टिं जनाः पुष्य इव द्वितीये ३५ महीं महे
च्छः परिकीर्य्य सूनौ मनीषिणे जैमिनयेऽर्पितात्मा तस्मात्स योगादधिगम्य योगमजन्मनेऽकल्पत जन्मभीरुः ३६ ततः पर
तत्प्रभवः प्रपेदे ध्रुवोपमेयो ध्रुवसंधिरुर्वीं यस्मिन्नभूज्ज्यायसि सत्यसंधे संधिर्ध्रुवः सन्नमतां नृपाणां ३७ ॥ ❈ ॥

सूनौ महीं परिकीर्य्य विसृज्य मनीषिणे ब्रह्मविद्याविदुषे जैमिनये अर्पितात्मा शिष्यरूपः सन्नित्यर्थः स योगिनस्तस्माज्जैमिनेर्योगं योगविद्यामधि
गम्याजन्मने जन्मनिवृत्तये मोक्षायाकल्पत समपद्यत क्लृपेः संपद्यमाने चतुर्थी वक्तव्या मुक्त इत्यर्थः ३६ ततः परं स पुष्यः प्रभवः कारणं यस्य स तत्प्र
भवः तदात्मज इत्यर्थः ध्रुवेणौत्तानपादिना उपमेयः ध्रुव औत्तानपादिः स्यादित्यमरः ध्रुवसंधिरुर्वीं प्रपेदे ज्यायसि श्रेष्ठे सत्यसंधे सत्यप्रतिज्ञे यस्मिन्
ध्रुवसंधौ सन्नमतां अनुद्धतानामित्यर्थः अरीणां नृपाणां संधिर्ध्रुवः स्थिरोऽभूत् ततः सार्थनामेत्यर्थः ३७ ॥ ॥ ॥

र· टी·
स· १८
१८२

सुत इति· मृगायताक्षो नृसिंहः पुरुषश्रेष्ठः स ध्रुवसंधिर्दर्शात्ययेंदुप्रियदर्शने प्रतिपच्चंद्रनिभे सुदर्शनाख्ये सुते शिशावसत्येव मृगयाविहारी सन् सिंहा
द्विपदं मरणमवापत् व्यसनासक्तिरनर्थावहेति भावः ३७ स्वरिति· स्वर्गामिनः स्वर्यातस्य तस्य ध्रुवसंधेरमात्यवर्गः अनाथाः नाथहीनाः अतएव दी
नाः शोच्याः प्रकृतीः प्रजाः अवेक्ष्य कुलतंतुं कुलावलंबनमेकमद्वितीयं तं सुदर्शनं विधिवत् साकेतनाथं अयोध्याधीश्वरं चकार ३८ नवेति· अप्रौढ
नरेंद्रं रघोः कुलं नवेंदुना बालचंद्रेण नभसा व्योम्ना शावकः शिशुरेकः सिंहो यस्मिन् पृथुकः शावकः शिशुरित्यमरः तेन काननेन च कुड्मलपुष्करे·

सुते शिशावेव सुदर्शनाख्ये दर्शात्ययेंदुप्रियदर्शने सः मृगायताक्षो मृगयाविहारी सिंहादवापद्विपदं नृसिंहः ३७ स्वर्गा
मिनस्तस्य तमेकपुत्रममात्यवर्गः कुलतंतुमेकं अनाथदीनाः प्रकृतीरवेक्ष्य साकेतनाथं विधिवच्चकार ३८ नवेंदुनात
न्नभसोपमेयं शावैकसिंहेन च काननेन रघोः कुलं कुड्मलपुष्करेण तोयेन चाप्रौढनरेंद्रमासीत् ४० लोकेन भावी पितु
रेव तुल्यः संभावितो मौलिपरिग्रहात्सः दृष्टो हि वृण्वन् कलभप्रमाणोऽप्याशाः पुरोवातमवाप्य मेघः ४१ तं राजवीथ्यामधि
हस्तियंतमाधोरणालंबितमग्र्यदेशं ॥

((णाम्रकाम्रकं जकेन कुड्मलावस्थं पुष्पं पंकजं यस्मिंस्तेन तोयेन चोपमेयमुपमातुम
र्हमासीत् नवेन्द्वाद्युपमानेन तस्य वृद्धिश्रुता शौर्यश्रीमत्त्वादीनि सूचितानि ४० लोकेनेति· सः सुदर्शनः बालो मौलिपरिग्रहात् किरीटस्वीकारा
द्धेतोः पितुस्तुल्यः पितृस्वरूप एव भावी भविष्यति लोकेन जनेन संभावितस्तर्कितस्तथाहि कलभप्रमाणः कलभमात्रोऽपि मेघः पुरोवातमवा
प्य आशा दिशो वृण्वन् आरुध्य गच्छन् दृष्टो हि ४१ तमिति· राजवीथ्यां राजमार्गे हस्तिन्यधि अधिहस्ति विभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः यन्तं यान्तं गच्छं
तमित्यर्थः आधोरणालंबितमग्र्यदेशं शिशुत्वात्सादिना गृहीतं अग्र्यवेषमिति पाठे ॥

१८२

उदारनेपथ्यकंठषड्वर्षाणि भूतः षड्वर्षः तद्धितेत्यादिना समासः तमधीष्टो भृतो भूतो भावी स्वधि कार्यं चितवति नित्यमिति तद्धितस्य लुक् ईषदसमाप्तः ष
ड्वर्षः षड्वर्षदेशीयः ईषदसमाप्तौ विभाषादिना देशीयर प्रत्ययः तं षड्वर्षदेशीयमपि बालमपि तं सुदर्शनं पौराः प्रभुत्वात् पितृगौरवेण प्रैक्षंत पितरि यादृग्गौ
रवं तादृक् ददृशुरित्यर्थः ४२ काममिति सः सुदर्शनः पैतृकस्य सिंहासनस्य कामं सम्यक् प्रतिपूरणाय नाकल्पत प्रतिपूरणाय बालत्वाद्व्याप्तुं न पर्याप्त
इत्यर्थः चामीकरपिंजरेण कनकगौरेण तेजोमहिम्ना पुनः तेजःसंपदा तु वृतात्मा विस्तारितदेहः सन् तत्सिंहासनं व्याप्तवान् ४३ तस्मादि
ति तस्मात्सिंहासनादुपासनादधोऽवरे यंग्रति किंचिदिवावतीर्णौ ईषल्लंबौ तपनीयपीठं कांचनपीठं असंस्पृशंतौ अल्पकत्वादप्राप्तौ सालक्तकौ ला

षड्वर्षदेशीयमपि प्रभुत्वात्प्रैक्षंत पौराः पितृगौरवेण ४२ कामं न सो कल्पत पैतृकस्य सिंहासनस्य प्रतिपूरणाय तेजोम
हिम्ना पुनरावृतात्मा तद्व्याप चामीकरपिंजरेण ४३ तस्मादधः किंचिदिवावतीर्णावसंस्पृशंतौ तपनीयपीठं सालक्त
कौ भूपतयः प्रसिद्धैर्ववंदिरे मौलिभिरस्य पादौ ४४ मणौ महानील इति प्रभावादल्पप्रमाणेपि यथा न मिथ्या शब्दो
महाराज इति प्रतीतस्तथैव तस्मिन्युयुजेर्भकेपि ४५ पर्यंतसंचारितचामरस्य कपोललोलोभयकाकपक्षात् ॥ ~ ॥

क्षारसावसिक्तौ अस्य सुदर्शनस्य पादौ भूपतयः प्रसिद्धैरुन्नतैर्मौलिभिर्मुकुटैर्ववंदिरे प्रणेमुः ४४ मणाविति अल्पप्रमाणेपि मणौ इंद्रनीले
प्रभावात्तेजिष्ठत्वाद्धेतोर्महानील इति शब्दो यथा मिथ्या निरर्थको न तथैवार्भके शिशावपि तस्मिन् सुदर्शने प्रतीतः प्रसिद्धो महाराज इति शब्दो
न मिथ्या युयुजे ४५ पर्यंतेति पर्यंतयोः पार्श्वयोः संचारिते चामरे यस्य तस्य बालस्य संबंधिनः कपोलयोर्लोलावुभौ काकपक्षौ यस्य तत्सादन
नाद्दुश्चरितो विवाहो वचनं अर्णवानां वेलास्वपि न च सबालशिशोरपि तस्याज्ञाभंगो नासीदित्यर्थः बालसंस्पृष्टोपि महांतोनमन्निरतिध्वनिः

उभयकाकपक्षारिस्तत्र वृत्तिविषये उभयप्रत्ययः इतिवदुभयशब्दस्थाने उभयशब्दप्रयोगस्त्वयुक्तं प्राक् ४६ निर्वृत्तेति। निर्वृत्ता जांबूनदपट्टस्योभायस्य तस्मिन्कनकपट्टबंधे ललाटे न्यस्तं तिलकं दधानः स्मेरमुखः स्मितवदनः स राजा अरिसुंदरीणां मुखानि तेनैव तिलकेनैव शून्यानि चकार अखिलमपि रिपुवर्गमवधीदितिभावः ४७ शिरीषेति। शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यः कौमलांगइत्यर्थः अत एव स राजा भूषणेनापि खेदं यायात् श्रमं गच्छेत् एवंभूतः स नितांतगुर्वीमपि धरित्र्याः धुरं भुवो भारं अनुभावात्सामर्थ्याद्बिभरांबभूव बभार भीह्रीभृहुवां श्लुवच्चेति विकल्पादाम्प्रत्ययः ४८ न्यस्तेति। अ

तस्याननादुच्चरितो विवादश्चस्खाल वेलास्वपि नार्णवानाम् ४६ निर्वृत्तजांबूनदपट्टबंधे न्यस्तं ललाटे तिलकं दधानः। तेनैव शून्यान्यरिसुंदरीणां मुखानि स स्मेरमुखश्चकार ४७ शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यः खेदं स यायादपि भूषणेन। नितांतगुर्वीमपि चानुभावाद्धुरं धरित्र्या बिभरांबभूव ४८ न्यस्ताक्षरामक्षरभूमिकायां कार्त्स्न्येन गृह्णाति लिपिं न यावत्। तावत्फलानि श्रुतवृद्धयोगाद्यक्तान्युपायुंक्त स दंडनीतेः ४९ उरस्यपर्याप्तनिवेशभागा प्रौढीभविष्यंतमुदीक्षमाणा।

क्षरभूमिकायाम् अक्षरलेखनस्थले न्यस्ताक्षरां रचिताक्षरपंक्तिरेखां लिपिं पंचाशद्वर्णात्मिकां मातृकां कार्त्स्न्येन यावन्न गृह्णाति स सुदर्शनस्तावच्छ्रुतवृद्धयोगात् विद्यावृद्धसंसर्गात्सर्वाणि दंडनीतेः नीतिशास्त्रस्य फलानि उपायुंक्त अन्वभूत् प्रागेव वृद्धफलस्य तस्य पश्चाद्भ्यासमानं शास्त्रसंवादार्थमिवाभवदितिभावः ४९ उरस्यपर्याप्तो निवेशभागो निवेशावकाशो यस्याः सा अत एव प्रौढीभविष्यंतं वर्द्धिष्यमाणं उदीक्षमाणा प्रौढवपुष्मान् भविष्यतीति प्रतीक्षमाणा लक्ष्मीः संजातलज्जेव साक्षादालिंगितुं लज्जितेव तं सुदर्शनं आतपत्रच्छायाच्छलेनोपजुगूह आलिलिंग छत्रच्छायाल

प्रौढांगनायाः प्रौढपुरुषालाभे लज्जा भवतीति ध्वनिः ५० अनेति॰ युगोपमानं युगसादृश्यं अनुश्रुवानेनाप्राप्नुवता अवद्धो मौर्वीकिणो ज्याघातग्रंथिरेखला
छनं यस्य तेन अस्पृष्टः खड्गत्सरुः खड्गमुष्टिर्येन तेन त्सरुः खड्गादिमुष्टौ स्यादित्यमरः एवंविधेनापि तस्य सुदर्शनस्य भुजेन भूमिः रक्षावती आसीत्॥
शिशोरपि तस्य तेजसा दृगितस्यर्थः ५१ नेति॰ कालेगच्छति तस्य केवलं शरीरावयवा एव वृद्धिं प्रसारं न ययुः किंतु वंश्यभवाः वंश्याः लोककान्ताः जनप्रि
याः आरंभे आदौ सूक्ष्माः तस्य गुणाः शौर्यौदार्यादयोपि प्रथिमानं पृथुत्वमापुः खलु ५२ स इति॰ स सुदर्शनः पूर्वस्मिन् जन्मान्तरे जन्मविशेषे दृष्ट

संजातलज्जेव तमातपत्रच्छायाछलेनोपजुगूह लक्ष्मीः ५० अनश्नुवानेन युगोपमानमबद्धमौर्वीकिणलांछनेन अस्पृष्टख
ड्गत्सरुणापि चासीद्रक्षावती तस्य भुजेन भूमिः ५१ न केवलं गच्छति तस्य काले ययुः शरीरावयवा विवृद्धिं वंश्या गुणा
खल्वपि लोककान्ताः प्रारंभसूक्ष्माः प्रथिमानमापुः ५२ स पूर्वजन्मान्तरदृष्टपाराः स्मरन्निवाक्लेशकरो गुरूणां तिस्रस्त्रिव
र्गाधिगमस्य मूलं जग्राह विद्याः प्रकृतीश्च पित्र्याः ५३ व्यूढत्वक्स्थितः किंचिदिवोत्तरार्द्धमुन्नद्धचूडोंचितसव्यजानुः॥ ॥

पाराः स्मरन्निव गुरूणामक्लेशकरः सन् त्रयाणां धर्मार्थकामानां वर्गस्त्रिवर्गः तस्याधिगमस्य प्राप्तेः मूलं तिस्रो विद्याः त्रयीवार्त्तादंडनीतिः पित्र्याः
पितृसंबंधिनीः प्रकृतीः प्रजाश्च जग्राह स्वायत्तीचकार अत्र कौटिल्यः धर्माधर्मौ त्रय्यां अर्थानर्थौ वार्त्तायां नयानयौ दंडनीत्यामिति अत्र दंडनीति
र्नयहारा काममूलमिति द्रष्टव्यं आन्वीक्षिक्या अनुपादानं त्रय्यन्तर्भावमाश्रित्य यथाह कामंदकः त्रयीवार्त्तादंडनीतिस्तिस्रो विद्या मनोर्मते त्रय्या एव
विभागोयं येन सान्वीक्षिकी मतेति ५३ व्यूढेति॰ अस्त्रे धनुर्विद्यायां विनीयमानः शिक्ष्यमाणः अत एवोत्तरार्द्धं पूर्वकायं किंचिदिव व्यूढस्य द्रवि

इवस्थितः उन्नद्धचूडः ऊर्ध्वमुद्यम्य बद्धकेशः अंचितमाकुंचितं सव्यं जानु यस्य सः आकर्णमाकृष्टं सबाणं धनुश्चापो येन स तथोक्तः सन् व्यरोचत अशो
भत ५४ अथेति· अथ ससुदर्शनः वनितानां नेत्रैर्निर्वेशनीयं भोग्यं नेत्रपेयमित्यर्थः निर्वेशो भृतिभोगयोरित्यमरः मधुसौहृदरागबंधः अनुरागसंतान ए
व प्रवालः पल्लवो यस्य तं मनसिज एव तरुः तस्य पुष्पं पुष्पभूतं अकृतकविधिरकृत्रिमसंपादनं सर्वांगं व्याप्नोतीति सर्वांगीणं तत्सर्वादेरित्यादिना
खप्रत्ययः आकल्पजातं नाभरणसमूहभूतं आद्यं विलसितपदं विलासस्थानं यौवनं प्रपेदे विशिष्टं मधुपुष्पाकल्पजातविलासपदत्वेन यौवनस्य
चतुर्णां करणात्सविशेषणमालारूपकमेतत् ५५ प्रतीति· दूतिभिः कन्यापरीक्षणार्थं प्रेषिताभिः संदर्शिताभ्यः दूतिसंदर्शिताभ्यः प्रतिकृतिभ्यो चित्रि

आकर्णमाकृष्टसबाणधन्वा व्यरोचतास्त्रेषु विनीयमानः ५४ अथ मधुवनितानां नेत्रनिर्वेशनीयं मनसिजतरुपुष्पं राग
बंधप्रवालं अकृतकविधि सर्वांगीणमाकल्पजातं विलसितपदमाद्यं यौवनं संप्रपेदे ५५ प्रतिकृतिरचनाभ्यो दूतिसंदर्शिता
भ्यः समधिकतररूपाः शुद्धसंतानकामैः अधिविविदुरमात्यैराहृतास्तस्य यूनः प्रथमपरिगृहीते श्रीभुवौ राजकन्याः ५६
॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कालिदासकृतौ वंशावर्णनो नामाष्टादशः सर्गः १८॥ १ कादिलिखितकन्याप्रतिमानां रचनाभ्यो वि

न्यासेभ्यः पंचमी विभक्तेरिति पंचमी समधिकतररूपाः चित्रनिर्माणादपि रमणीयनिर्माणा इत्यर्थः शुद्धसंतानकामैरमात्यैराहृताः आनीताः राज
कन्याः यूनस्तस्य सुदर्शनस्य संबंधिन्यौ प्रथमपरिगृहीते श्रीभुवौ श्रीश्च भूश्च अधिविविदुः अधिविन्नाः आत्मसपत्नीभावं चक्रुः कृतसापत्न्यम
काध्यूढाधिविन्नेत्यमरः ५६॥ ॥ इति श्रीमल्लिनाथसूरिविरचितायां रघुवंशटीकायामष्टादशः सर्गः १८ ॥ ॥ छ ॥

१८३

श्रीगणेशायनमः मनसोममसंसारबंधमुच्छेत्तुमुद्यतः रामचंद्रपदांभोजयुगलंनिगडायतां १ अग्नीति श्रुतवतांश्रुतसंपन्नानामंपश्चिमः मर्यमोव
र्णायतेंद्रियोराघवःसुदर्शनःपश्चिमेवयसिवार्द्धकेस्वपदेस्वस्थानेऽग्नितेजसमग्निवर्णंतनयमभिषिच्यनैमिषंनैमिषारण्यंशिश्रियेश्रितवान् १ त
त्रेतितत्रनैमिषेतीर्थसलिलेनदीर्घिकाःविहारवापीःअंतरिताभूमिर्यैस्तैःकुशैस्तल्पंशय्यांउटजेपर्णशालायांसौधवासंविस्मृतोविस्मृतवान् सक
र्णरिक्तःफलेस्वर्गादौनिःस्पृहस्तपःसंचिकायसंचितवान् २ लब्धेति तत्सुतःसुदर्शनपुत्रोऽग्निवर्णःलब्धपालनविधौलब्धस्यराज्यस्यपालनकर्म

श्रीगणेशायनमः अग्निवर्णमभिषिच्यराघवःस्वेपदेतनयमग्नितेजसं शिश्रियेश्रुतवतामपश्चिमःपश्चिमेवयसिनै
मिषंवशी १ तत्रतीर्थसलिलेनदीर्घिकास्तल्पमंतरितभूमिभिःकुशैःसौधवासमुटजेसविस्मृतःसंचिकायफलनिःस्पृह
स्तपः २ लब्धपालनविधौनतत्सुतःखेदमापगुरुणाहिमेदिनी भोक्तुमेवभुजनिर्जितद्विषानप्रसाधयितुमस्यकल्पिता ३
सोधिकारमभिकःकुलोचितंकाश्चनस्वयमवर्तयत्समाः तंनिवेश्यसचिवेष्वतःपरंस्त्रीविधेयनवयौवनोभवत् ४ ॥

णिखेदंनापअक्लेशेनापालयदित्यर्थः कुतोऽस्याभुजनिर्जितद्विषागुरुणापित्रामेदिनीअस्याग्निवर्णस्यभोक्तुमेवकल्पितारचितानप्रसाधयितुंन
प्रसाधनंकंटकशोधनमलंकृतिर्ध्वन्यते तथाचयथाऽलंकृतानीतायुवतिः केवलमुपभुज्यतेनतद्वदितिभावः ३ सइति अभिकःकामुकःअनुका
भिकाभीकःकमितेतिनिपातःकम्रःकामयिताभीकःकमनःकामनोभिकइत्यमरःसोऽग्निवर्णःकुलोचितमधिकारंप्रजापालनरूपंकाश्चनसमाःक
तिचिद्वत्सरान्स्वयमवर्तयदकरोत् अतःपरंसचिवेषुतन्निवेश्यनिधायस्त्रीविधेयंस्त्र्यधीनंनवंयौवनंयस्यसोऽभवत्स्त्र्यासक्तोभूदित्यर्थः ४ ॥

र॰टी॰
स॰१९
१८४

कामिनीति॰ कामिनीसहचरस्यकामिनस्तस्यमृदंगनादिषुमृदंगनादवत्सुवेश्मसुअधिकर्द्धिःपूर्वस्मादधिकसंभारःउत्तरउत्सवःऋद्धिमन्तंवृद्धि
मन्तंसाधनसंपन्नंपूर्वमुत्सवमपोहत॰ अपानुदत उत्तरोत्तराधिकातस्योत्सवपरंपरावृत्तेत्यर्थः ५ इंद्रियार्थपरिशून्यंशब्दादिविषयेषुरहितमेक
मपिक्षणांतरंक्षणंभेदंसोढुमक्षमोऽशक्तःसोग्निवर्णोदिवानिशमंतरेवविहरन्समुत्सुकाःदर्शनकांक्षिणीःप्रजाःनव्यपेक्षतनापेक्षितवान् ६ इ
गौरवादिति॰ जातुकदाचिन्मंत्रिणांगौरवाद्गुरुत्वेनमान्यत्वाद्धेतोर्मंत्रिवचनानुरोधादित्यर्थः प्रकृतिभिःप्रजाभिःकांक्षितं[illegible]दर्शनंददौतदपिगवा

कामिनीसहचरस्यकामिनस्तस्यवेश्मसुमृदंगनादिषु ऋद्धिमंतमधिकर्द्धिरुत्तरःपूर्वमुत्सवमपोहदुत्सवः ५ इंद्रियार्थ
परिशून्यमक्षमःसोढुमेकमपिसक्षणांतरं अंतरेवविहरन्दिवानिशंनव्यपैक्षतसमुत्सुकाःप्रजाः ६ गौरवाद्यदपिजातु
मंत्रिणांदर्शनंप्रकृतिकांक्षितंददौ तद्गवाक्षविवरावलंबिनाकेवलेनचरणेनकल्पितं ७ तंकृतप्रणतयोनुजीविनःको
मलात्मनखरागभूषितं भेजिरेनवदिवाकरातपस्पृष्टपंकजतुलाधिरोहिणं ८ यौवनोन्नतविलासिनीस्तनक्षोभलोलकम
लाश्चदीर्घिकाः गूढमोहनगृहास्तदंबुभिःसव्यगाहतविगाढमन्मथः ९ ॥ क्षविवरावलंबिनाकेवलेनचरणमात्रेणकल्पितंसंपा

दितंनतुमुखावलोकनप्रदानेनेत्यर्थः ७ तमिति॰ कोमलेनमृदुलेनात्मनखानांरागेणारुण्येनभूषितंस्फुरितमतएवनवदिवाकरातपेनस्पृष्टंव्या
प्तंयत्पंकजंतस्यतुलासाम्यंतामधिरोहतीतितमग्निवर्णंचरणमुपजीविनःप्रकृतयःकृतप्रणतयःकृतनमस्काराःसंतोभेजिरेसिषेविरे ८ यौवने
ति॰ गाढमन्मथःप्रौढमदनःसोग्निवर्णःयौवनेनहेतुनाउन्नतानांविलासिनीस्तनानांक्षोभेणघातेनलोलानिचंचलानिकमलानियासुताःतदंबु
भिस्तासांदीर्घिकाणामंबुभिर्गूढानिअंतर्हितानिमोहनगृहाणिसुरतभवनानियासुतादीर्घिकाःव्यगाहतस्त्रीभिःसहदीर्घिकासुविजहारेत्यर्थः ९ ॥

सइति॰ कृती कुशलः स्वयं प्रहतपुष्करो वादितवाद्यमुखः लोलानि माल्यानि वलयानि च यस्य स तथोक्तः मनो हरन्नर्तकीनामिति शेषः सोऽग्निवर्णः अभिनयातिलंघिनीरभिनयेषु स्वलंतीरित्यर्थः नर्तकीः लासिकाः विलासिनीः शिल्पिनि ष्वुन्निति ष्वुन् प्रत्ययः षिद्गौरादिभ्यश्चेति ङीष् नर्तकी लासिके समेरसमरः पार्श्ववर्तिषु गुरुषु नृत्योपदेशकेषु ...आचार्येषु पार्श्ववर्तिषु समीपस्थेषु सत्स्वेव अलज्जयत अलज्जामगमयत् १४ चार्विति॰ चारुनृत्यविगमे लास्यावसाने परिश्रमात् नर्तनप्रयासात् स्वेदेन भिन्नतिलकं विशीर्णतिलकं तन्मुखं नर्तकीमुखम् प्रेम्णा दत्तवदनानिलम् प्रवर्तितमुखमारुतमपिबन्स अमराणाम् अलकायाश्चेश्वरौ इन्द्रकुबेरौ अत्यजीवत् अतिक्रम्याजीवत् ततोऽप्युत्कृष्टजीवितः आसीदित्यर्थः इन्द्रादेरपि दुर्ल-

स स्वयं प्रहतपुष्करः कृती लोलमाल्यवलयो हरन्मनः नर्तकीरभिनयातिलंघिनीः पार्श्ववर्तिषु गुरुष्वलज्जयत् १४ चारुनृत्यविगमे च तन्मुखं स्वेदभिन्नतिलकं परिश्रमात् प्रेमदत्तवदनानिलं पिबन्नत्यजीवदमरालकेश्वरौ १५ तस्य सावरणदृष्टसंधयः काम्यवस्तुषु नवेषु सङ्गिनः वल्लभाभिरुपसृत्य चक्रिरे सामिभुक्तविषयाः समागमाः १६ ॥ ❁ ॥

भमीदृशं सौभाग्यमिति भावः १५ तस्येति॰ उपसृत्यान्यत्र गत्वा नवेषु काम्यवस्तुषु शब्दादीन्द्रियार्थेषु संगिनः आसक्तिमतस्तस्य सावरणाः प्रच्छन्नाः दृष्टाः प्रकाशाश्च संधयः साधनानि येषु ते समागमाः संगमाः वल्लभाभिः प्रेयसीभिः सामिभुक्तविषयाः अर्धोपभुक्तेन्द्रियार्थाश्चक्रिरे यद्येवं भुक्तश्चेत्तर्हि अयं निस्पृहस्सन् अस्मत्समीपं नायास्यतीति भावः अत्र गोनर्दीयः संधिर्द्विविधः सावरणः प्रकाशश्च सावरणोऽभिसुकादिना प्रकाशः स्वयमुपेत्य केनेति दूतः स्वयमुपसृत्य विशेषार्थी तत्र स्थितो नुपजयंस्वयं संधेयइति वात्स्यायनः अन्यत्र गते तं कथंचित्संधाय पुनरनुपगमायार्धोपभोगेनातितृष्णं चक्रुरित्यर्थः

अङ्गुलीति· सोऽग्निवर्णः प्रणयिनीः प्रेयसीर्वंचयन्नन्यत्र गच्छन् अंगुल्यः किसलयानि तेषामग्राणि तैस्तर्जनं भर्त्सनं भ्रूविभंगेन भ्रूभेदेन कुटिलं वक्रं वीक्षितं वीक्षणं चासकृन्मेखलाभिर्बंधनं चावाप अपराधिनो दंड्या इतिभावः १७ तेनेति· सुरतस्य वारो वासरस्तस्य रात्रिषु दूतीनां विदितं यथा तथा पृष्ठतः प्रियजनस्य पश्चाद्भागे निषेदुषा व्यवस्थितवता तेनाग्निवर्णेन विप्रलंभपरिशंकिनो विरहशंकिनः प्रियश्चासौ जनश्च प्रियजनस्तस्य कातरं वचः प्रियानयनेन मां पाहीत्येवमादिदीनं वचनं शुश्रुवे श्रुतं १८ लौल्यमिति· गृहिणीपरिग्रहाद्राज्ञीभिः समागमाद्धेतोर्नर्तकीषु वेश्यासु असुलभासु दुर्लभासु स

अंगुलीकिसलयाग्रतर्जनं भ्रूविभंगकुटिलं च वीक्षितं मेखलाभिरसकृच्च बंधनं वंचयन्प्रणयिनीरवाप सः १७ तेन दूतिविदितं निषेदुषा पृष्ठतः सुरतवाररात्रिषु शुश्रुवे प्रियजनस्य कातरं विप्रलंभपरिशंकिनो वचः १८ लौल्यमेत्य गृहिणीपरिग्रहान्नर्तकीष्वसुलभासु तद्वपुः वर्तते स्म स कथंचिदालिखन्नंगुलीक्षरणसन्नवर्तिकः १९ प्रेमगर्वितविपक्षमत्सरादायताच्च मदनान्महीक्षितं निन्युरुत्सवविधिच्छलेन तं देव्य उज्झितरुषः कृतार्थतां २० प्रातरेत्य परिभोगशोभिना दर्शनेन कृतखंडनव्यथाः ॥ ॥

त्सु लौल्यमौत्सुक्यमेत्य प्राप्यांगुल्योः क्षरणेन स्वेदनेन सन्नवर्तिको विगलितशलाकः सोऽग्निवर्णस्तासां नर्तकीनां वपुस्तद्वपुरालिखन्कथंचित्त वर्तते स्मावर्तत १९ प्रेमेति· प्रेम्णा स्वविषये प्रियस्यानुरागेण हेतुना गर्वितेन विपक्षे सपत्नजने मत्सराद्वैरादायतात्प्रवृद्धान्मदनाद्धेतोर्देव्यो राज्ञ्य उज्झितरुषस्त्यक्तरोषाः सत्यस्तं महीक्षितं उत्सवविधिच्छलेन महोत्सवकर्मव्याजेन कृतोऽर्थः प्रयोजनं येन स कृतार्थस्तस्य भावः कृतार्थतां तां निन्युर्मदनमहोत्सवव्याजानीतेन स्वमनोरथं कारयामासुरित्यर्थः २० प्रातरिति· सोऽग्निवर्णः प्रातरागत्य

नाम्युद्गतस्खडनव्यथायामित्तास्तथोक्ताः खंडितास्त्वर्थः तदुक्तं ज्ञातेऽन्यासङ्गविकृते खण्डितेर्ष्याकषायितेति प्रणयिनीः प्राञ्जलिः प्रसादय
न् तथापि प्रणयमंथरः प्रणयेन नर्तकीगतेन मंथरोऽलसोऽत्र शिथिलप्रयत्नः सन्नित्यर्थः पुनरदुनोत्स्वयं तापं प्रापित् गृहणे मंथरः इति पाठे ग्रहणे
तासां सन्मुखीकरणे मंथरः शिथिलप्रयत्नः २१ स्वप्नेति स्वप्ने कीर्तितो विपक्षः सपत्नजनो येन तमग्निवर्णमवदंत्य एव तूष्णीं गोत्रस्खलनं कृतमि
त्यनुपालंभमाना एव अङ्गनाः प्रच्छदस्यास्तरणपटस्यान्ते मध्ये गलिता अश्रुबिंदवो येषु तैः क्रोधेन भिन्नानि वलयानि येषु तैर्विवर्तनैः पराङ्मुख
विलुंठनैः प्रत्यभैत्सुः प्रतिचक्रुस्तिरश्चक्रुरित्यर्थः २२ क्लृप्तेति सोऽग्निवर्णः दूतिभिः कृतमार्गदर्शनः सन् क्लृप्तपुष्पशयनान् लतागृहानेत्य सोऽवरो

प्रांजलिः प्रणयिनीः प्रसादयन्सोदुनोत्प्रणयमंथरः पुनः २१ स्वप्नकीर्तितविपक्षमंगनाः प्रत्यभैत्सुरवदंत्य एव तं प्रच्छ
दांतगलिताश्रुबिंदुभिः क्रोधभिन्नवलयैर्विवर्तनैः २२ क्लृप्तपुष्पशयनाल्लतागृहानेत्य दूतिकृतमार्गदर्शनः अन्व
भूत्परिजनांगनारतं सोवरोधभयवेपथूत्तरं २३ नामवल्लभजनस्य ते मया प्राप्य भाग्यमपि तस्य कांक्ष्यते ॥

धारं तः पुरजनाद्भयेन यो वेपथुः कंपस्तदुत्तरं तत्प्रधानं यथा तथा परिजनांगनानां रतं दासीरतमन्वभूत् परिजनश्चासावंगना चेति विग्रहः अत्र
ङीषंतस्यापि दूती शब्दस्य छंदोभंगभयाद्ध्रस्वत्वं कृतम् अपि माषं मषं कुर्याच्छंदोभंगं न कारयेदिति मित्युपदेशात् यद्वा दूङ् धातोः स्त्रियां क्तिन् इति क्ति
नि कृदिकारादक्तिन इत्यत्र अक्तिन इत्युक्त्या ङीषभावे ह्रस्वान्तो दूतिशब्दः दीर्घान्तदूतीशब्दे तु क्तिच्क्तौ च संज्ञायामिति क्तिच् कृदिकारादक्तिन इ
ति ङीषिति द्रष्टव्यम् २३ नामेति अङ्गनाः मया ते वल्लभजनस्य प्रियजनस्य नाम प्राप्य तन्नाम्ना आह्वानं लब्ध्वा तस्य त्वद्वल्लभजनस्य
भाग्यं तत्परिहासकारणमिति शेषः तदपि कांक्ष्यते तेन नु वत मे मनो लोलुपं गृध्नु

इत्यनेनप्रकारेणगोत्रेनाम्निविस्खलितवंतंतमग्निवर्णमूचुःगोत्रंनाम्निकुलेचइतियादवःतन्नामलाभेसतितद्भाग्यमपिकांक्षितेणमनःअहोतल्ले
तिलोलुपमुपालभंतइत्यर्थः २४ चूर्णेति॰ चूर्णवभ्रुचूर्णैर्व्यानतकरणैःअधोमुखावस्थितायाःस्त्रियाश्चिकुरगलितैःकुंकुमादिभिर्वभ्रुपिंगलंवभ्रु॰
स्यात्पिंगलेत्रिविष्टमरःलुलितस्रगाकुलंकरिपदाख्यवंधेस्त्रियाभूमिगतमस्तकतयापतिताभिर्लुलितस्रग्भिराकुलंछिन्नमेखलंहरिविक्रमकरणेस्त्रि
याःउथितैकचरणत्वात्तच्छिन्नमेखलंगलितमेखलमित्यर्थःअलक्तकांकितंधेनुकवंधेभूतलनिहितकांताचरणत्वात्तल्लाक्षाभूषितंशयनंकर्तृउथि
तस्यशयनादितिशेषःविलासिवत्सस्याग्निवर्णस्यविभ्रमरतानिविलासरतानिसुलीलावंधविशेषानित्यर्थःअपाहृणोत्स्फुटीचकारव्याननादीनां

लोलुपंवतमनोममेतितंगोत्रविस्खलितमूचुरंगनाः २४ चूर्णवभ्रुलुलितस्रगाकुलंछिन्नमेखलमलक्तकांकितं उत्थित
स्यशयनंविलासिनस्तस्यविभ्रमरतान्यपाहृणोत् २५ सस्वयंचरणरागमादधेयोषितांनतुतथासमाहितः लोभ्यमाननय
नःश्लथांशुकैर्मेखलागुणपदैर्नितंविभिः २६॥ ९ रूढानेरतिरहस्ये व्यानतरतमिदंप्रियायदास्यादधोमुखंचतुष्पदाकृतिः तत्कटिंस
मधिरुह्यवल्लभःस्याद्वृषादिपशुसंस्थितस्वरःभृगतस्तनभुजास्यमस्तकामुन्नतस्फिचमधोमुखींस्त्रियंक्रामतिस्वकरघृष्टमेहनोवल्लभःकरिपदंत
दुच्यतेयोषिदेकचरणेसमुच्छ्रितेजायतेहिहरिविक्रमाह्वयःन्यस्तहस्तयुगलानिजेपदेयोषिदेककटिरूढवल्लभाःअग्रतोयदिशनैरधोमुखीधेनु
कंवृषवदन्नतेप्रियेइति २५ सइति॰ सोग्निवर्णःस्वयमेवयोषितांचरणयोरागलाक्षारसमादधेअर्पयामासकिंचश्लथांशुकैःप्रियांगस्पर्शादिति
भावःनितंविभिर्नितंववद्भिःमेखलागुणपदैर्जघनैःपश्चान्नितंवःस्त्रीकट्याःक्लीवेतुजघनंपुरइत्यमरःलोभ्यमाननयनःआकृष्यमाणदृष्टिःसन्ननु
तथासमाहितोरचनामादधेयथासम्यक्रागरचनास्यादितिशेषःतासांजघनदर्शनविक्लवत्वाद्यथाकथंचिद्रंजयदितिभावः २६ ॥ ॥

चुम्बनेति· चुंबने प्रवृत्ते सति विपरिवर्तिताधरं परिहृतोष्ठं रशनाया विघट्टने सति ग्रंथिविस्रंसने प्रसक्ते सति हस्तं हस्तद्विवारयतीति हस्तरोधि इत्थं सर्व
तः सर्वत्र विघ्नितेच्छं प्रतिहतमनोरथमपि वधूनां रतं सुरतं तस्याग्निवर्णस्य मन्मथेंधनं कामोद्दीपनमभूत् २७ दर्पणेष्विति· सोग्निवर्णः दर्पणेषु प
रिभोगदर्शिनीः संभोगचिन्हानि पश्यंतीर्वधूर्नर्मपूर्वं परिहासपूर्वमनुपृष्ठसंश्रयः तासां पृष्ठसंस्थितः सन् दर्पणेषु स्मितेन मनोज्ञया छायया दर्पणग
तेन स्वप्रतिबिंबेन ह्रीनिमीलितमुखीर्लज्जावनतमुखीश्चकार तमागतं दृष्ट्वा लज्जिता इत्यर्थः २८ कंठ इति· प्रियाः शयनादुत्थितं तमग्निवर्णं कंठसक्तं

चुंबने विपरिवर्तिताधरं हस्तरोधि रशनाविघट्टने विघ्नितेच्छमपि तस्य सर्वतो मन्मथेंधनमभूद्वधूरतं २७ दर्पणेषु परिभोगद
र्शिनीर्नर्मपूर्वमनुपृष्ठसंश्रयः छायया स्मितमनोज्ञया वधूर्ह्रीनिमीलितदृशश्चकार सः २८ कंठसक्तमृदुबाहुबंधनं न्यस्तपा
दतलमग्रपादयोः प्रार्थयंत शयनोत्थितं प्रियास्तं निशात्ययविसर्गचुंबनं २९ प्रेक्ष्य दर्पणतलस्थमात्मनो राजवेषमतिश
क्रशोभिनं पिप्रिये स न तथा यथा युवा व्यक्तलक्ष्म परिभोगमंडनं ३० मित्रकृत्यमपदिश्य पार्श्वतः प्रस्थितं तमनवस्थितं प्रि

कंठार्पितं मृदुबाहुबंधनं यस्मिंस्तदग्रपादयोः स्वकीययोः न्यस्तपादतले यस्मिंस्तत् निशात्ययविसर्गो विसृज्य गमनं तत्र यच्च चुंबनं तत्प्रार्थयंत दुहि
याचीत्यादिना द्विकर्मकत्वं अत्र गोनर्दीयः रतावसाने यदि चुंबनादि प्रयुज्य प्रियः प्रियायामदनेस्यवास इति २९ प्रेक्ष्येति· युवा सोग्निवर्णः अतिश
क्रं यथा तथा शोभमानमतिशक्रशोभिनं दर्पणतलस्थं मुकुरसंक्रांतं आत्मनः राजवेषं प्रेक्ष्य तथा न पिप्रिये न तुतोष यथा व्यक्तलक्ष्म प्रकटचिन्हं
परिभोगमंडनं नखक्षतादिकं प्रेक्ष्य पिप्रिये ३० मित्रेति· मित्रकृत्यं सुहृत्कार्यमपदिश्य व्याजीकृत्य पार्श्वतः प्रस्थितमन्यतो गंतुमुद्युक्तं अनवा

हे शठ हे मूढ विप्रियकारिन् मूढो विप्रियकृच्छठ इति दशरूपके तव पलायनस्य छलानि अंजसा न तत्वतः तत्वे त्वद्धांजसा द्वयमित्यमरः विद्मजानीमः विदो लटो
वेति वैकल्पिको लटो मस्य मादेशः इत्युक्तेति शेषः कचग्रहैः केशाकर्षणै रुरुधुः अत्र गोनर्दीयः क्षतुस्नाताभिगमने मित्रं कार्यं तथा परित्रिषेते सुप्रियत
मः संतव्योव रगम्य येति विरक्तलक्षणप्रस्तावे वात्स्यायनः मित्रकृत्यं चापदिश्यान्यत्र शेत इति ३१ तस्येति निर्दयरतश्रमेण लसानि श्लिष्ट योषितः कंठ
सूत्रमालिंगनविशेषमपदिश्य व्याजीकृत्य पीवरस्तनाभ्यां विलुप्तचंदनं प्रमृष्टांगरागं तस्याग्निवर्णस्य वृहद्भुजांतरं हृदयमध्यशेरते वक्षःस्थलेशेरतस्म
कंठसूत्रलक्षणं तु यत्कुर्वते वक्षसि वल्लभस्य स्तनाभिघातं निविडोपगूढात्परिश्रमार्थं शनकैर्विदग्धास्तत्कंठसूत्रं प्रवदंति संतः इदमेव रतिरहस्ये स्तना

विघ्नते शठ पलायनच्छलान्यंजसेति रुरुधुः कचग्रहैः ३१ तस्य निर्दयरतश्रमालसाः कंठसूत्रमपदिश्य योषितः अध्यशेर
त वृहद्भुजांतरं पीवरस्तनविलुप्तचंदनं ३२ संगमाय निशि गूढचारिणं चारदूतिकथितं पुरोगताः वंचयिष्यसि कुतस्तमोवृतः का
मुकेति चकृषुस्तमंगनाः ३३ योषितामुडुपतेरिवार्चिषां स्पर्शनिर्वृतिमसाववाप्नुवन् आरुरोह कुमुदाकरोपमां रात्रिजागरपरो

लिंगनमित्युक्तं तथा हि उरसि दयितमुच्चैरादिशंती वरांगी स्तनयुगमुपधत्ते यत्स्तनालिंगनं तदिति वदन्ति ३२ संगमायेति संगमाय सुरतार्थं निशि गूढम
ज्ञातं चरतीति गृहं गच्छतीति गूढचारिणं चारदूतिकथितं चलन्ति चरंतीति चाराः गूढचारिण्यः ज्वलिकसंतेभ्यो ण इति णप्रत्ययः रलयोरभेदः चाराश्च
ता दूतयस्ताभिः कथितं निवेदितं तमग्निवर्णमंगनाः पुरोग्रगताः अवरुद्धमार्गाः सत्य इत्यर्थः हे कामुक तमसावृतो गूढः सन् कुतो वंचयिष्यसि इति उपा
लभ्येति शेषः चकृषुः स्ववासं निन्युरित्यर्थः ३३ योषितामिति उडुपतेरिंदोरर्चिषां भासामिव ज्वाला भासो न पुंस्यर्चिरित्यमरः योषितां स्पर्शनिर्वृतिं स्प
र्शसुखमनाप्नुवन् किं च रात्रिषु जागरपरो विनिद्रः दिवा दिवसेषु शेते स्वपितीति दिवाशयः अधिकरणे शेतेरिति च प्रत्ययः असावग्निवर्णः कुमुदाकरस्यो

वेणुनेति॰ दशनैः पीडिताधराः दष्टोष्ठाः नखपदैर्नखक्षतैरंकितोरस्थश्चिन्हितोत्संगाः ललिताधरोरसत्वाद् इत्यर्थः तथापि वेणुना वीणया चेत्युभयेनाः धरोरःपीडाकारिणेत्यर्थः वेजिताः पीडिताः शिल्यं वेणुवीणावाद्यादिकं कुर्वंतीति शिल्पकार्य्यः गायिकाः कर्मण्यण् इत्यण् टिड्ढाणञित्यादिना ङीपविजिह्मनयनाः कुटिलदृष्टयः स्वं चेष्टितं जानन्नपि स्थानैः पीडयन्तीति साभिप्रायं पश्यंतीत्यर्थः तं व्यलोभयन् तथा विधालोकनमपि तस्याकर्षकमेवाभूदिति भावः ३५ अंगेति॰ अंगं हस्तादि सत्वमंतःकरणं वचनं गेयं चाश्रयः कारणं यस्य तदंगसत्ववचनाश्रयं आंगिकसात्विकवाचिकरूपेण त्रिविधमित्यर्थः यथाह भरतः सामान्याभिनयो नाम ज्ञेयो वागंगसत्वज इति नृत्यमभिनयं मिथो रहसि स्त्रीपुनर्नर्तकीषूपधाय निधाय दर्शयन् समित्र्यस

वेणुनादशनपीडिताधरा वीणया नखपदांकितोरसः शिल्पकार्य्य उभयेन वेजितास्तं विजिह्मनयना व्यलोभयन् ३५ अंगसत्ववचनाश्रयं मिथः स्त्रीषु नृत्यमुपधाय दर्शयन् सप्रयोगनिपुणैः प्रयोक्तृभिः संजघर्ष सह मित्रसन्निधौ ३६ अंसलंबिकुटजार्जुनस्रजस्तस्य नीपरजसांगरागिणः प्रावृषि प्रमदवर्हिणेष्वभूत्कृत्रिमाद्रिषु विहारविभ्रमः ३७ विग्रहाच्च शयने पराङ्मुखीर्नाः नुनेतुमबलाः स तत्वरे॥

१ नियोसह चरसमक्षं प्रयोगे अभिनये निपुणैः प्रयोक्तृभिरभिनयाचार्यैः कृतिभिः अभिनयार्थप्रकाशैर्नाट्याचार्यैः सह संजघर्ष संघर्षं कृतवान् घृषु संघर्षे संघर्षः पराभिभवेच्छा ३६ ततः प्रभृति तस्य कृत्रिमाद्रिषु विरचितविहारप्रकारमाह अंसेति प्रावृषि अंसलंबिन्यः कुटजानाम र्जुनानां ककुभानां च स्रजो यस्य तं तस्य नीपानां कदंबकुसुमानां रजसा अंगरागिणोंगरागवतः तस्याग्निवर्णस्य प्रमदवर्हिणेषून्मत्तमयूरेषु कृत्रिमाद्रिषु विहारविभ्रमोऽभवत् विहार एव विभ्रमो विलासः ३७ विग्रहेति॰ प्रावृषीत्यनुषज्यते सोग्निवर्णो विग्रहात्प्रणयकलहाच्छयने पराङ्मुखीरबलाः अनुनेतुं न तत्वरे न त्वरितवान्॥

किंतुघनशब्देनगर्जितेनविक्लवा शंकिताः अतएवविहृत्यस्वयमेवाभिमुखीभूयभुजांतरंविशन्तीः प्रविशन्तीः आछीनद्योर्नुमितिनुमागमविकल्पःता
अबलाः आचकांक्षस्वयंग्रहादेवसांमुख्यमैच्छदित्यर्थः ३८ कार्त्तिकीष्विति कार्त्तिकस्येमाः कार्तिक्यः तस्येदमित्यण्प्रत्ययः तासुयामिनीषुशरद्रात्रि
ष्वित्यर्थः सवितानानिउपरिवस्त्रावृतानिहर्म्याणिभजतीतिसवितानहर्म्यभाक्भजेर्ण्विप्रत्ययः हिमनिवारणार्थंसवितानमुक्तंललितांगनासखः
सोग्निवर्णःसुरतक्लमापहांमेघमुक्तांचासौविशदाचतांबहुलग्रहणात्सविशेषणसमासःचंद्रिकामन्वभुंक्त ३९ सैकतमिति हंसाएवमेखलाय

आचकांक्षघनशब्दविक्लवातावित्यविशन्तीर्भुजांतरं ३८ कार्तिकीषुसवितानहर्म्यभाग्यामिनीषुललितांगनासुखः अ
न्वभुंक्तसुरतक्लमापहांमेघमुक्तविशदांसचंद्रिकां ३९ सैकतंचसरयूंविवृण्वतीश्रोणिबिंबमिवहंसमेखलं स्वप्रियाविल
सितानुकारिणींसौधजालविवरैर्व्यलोकयत् ४० मर्मरैरगुरुधूपगंधिभिर्व्यक्तहेमरशनैस्तमेकतः जह्रुराग्रथननमोक्षलोलुपंहैम
नैर्निवसनैःसुमध्यमाः ४१ अर्पितस्तिमितदीपदृष्टयोगर्भवेश्मसुनिवातकुक्षिषु ॥ ३९ स्पन्तंसैकतंपुलिनंश्रोणिबिंबमिवविवृण्वतीं

अतएवस्वप्रियाविलसितानिअनुकरोतीतितद्विधांसरयूंनदींसौधस्यहर्म्यस्यजालानिगवाक्षास्तान्येवविवराणिअवकाशास्तैर्व्यलोकयत् ४० मर्म
रैरिति मर्मरैःसंस्कारविशेषाच्छब्दायमानैः अथमर्मरःस्वनितवस्त्रपर्णानामित्यमरः अगुरुधूपगंधिभिर्व्यक्तहेमरशनैर्लौल्याल्लक्ष्यमाणकनक
मेखलागुणैर्हैमनैर्हेमन्तेभवैः सर्वत्राणचतलोपश्चेतिहेमन्तशब्दादण्प्रत्ययस्तलोपश्चनिवसनैरंशुकैः सुमध्यमाःस्त्रियःएकतोनितंबैकदेशे
आग्रथनमोक्षयोर्नीवीबंधविस्रंसनयोर्लोलुपंसमासक्तंतंजह्रुराचकृषु ४१ अर्पितेति निवाताः वातरहिताःकुक्षयोभ्यंतराणियेषां ॥ ॥

तेषु गर्भवेश्मसु गृहान्तरेषु अर्पितास्तिमिता निवातत्वान्निश्चला दीपा एव दृष्टयो याभिस्ताः अत्रानिमेषदृष्टित्वं च गम्यते सर्वसुरतान्तरक्षमास्ता
पखेदापनोदत्वाद्दीर्घकालत्वाच्च सर्वेषां सुरतभेदानां क्षमाः क्रियार्हाः शिशिररात्रयस्तस्याग्निवर्णस्य साक्षितां ययुः विविक्तकालदेशलाघवे छंवि
जहारेत्यर्थः ४२ दक्षिणेनेति अंगनाः दक्षिणेन पवनेन मलयानिलेन संभृतं जनितं सपल्लवं चूतकुसुमं प्रेक्ष्यावधूतविग्रहास्त्यक्तवैराः सत्यः दुरुत्सह
वियोगं दुःसहविरहं तमन्वनैषुः तद्विरहमसहमानाः स्वयमेवानुनीतवन्त्य इत्यर्थः ४३ ता इति ता अंगनाः स्वमंकं स्वकीयमुत्संगमधिरोप्य परिजनेना
पविद्धया संप्रेषितया दोलया मुक्तरज्जुसक्तदोलासूत्रं यथा तथा प्रेंखयन् चालयन् भयच्छलात्पतनभयव्याजाद्बाहुभिर्भुजैर्निबिडं दृढं कण्ठबंध

तस्य सर्वसुरतान्तरक्षमाः साक्षितां शिशिररात्रयो ययुः ४२ दक्षिणेन पवनेन संभृतं प्रेक्ष्य चूतकुसुमं सपल्लवं। अन्वनैषुरवधू
तविग्रहास्तं दुरुत्सहवियोगमंगनाः ४३ ताः स्वमंकमधिरोप्य दोलया प्रेंखयन्परिजनापविद्धया। मुक्तरज्जुनिबिडं भयच्छला
त्कण्ठबंधनमवाप बाहुभिः ४४ तं पयोधरनिषिक्तचंदनैर्मौक्तिकग्रथितचारुभूषणैः। ग्रीष्मवेषविधिभिः सिषेविरे श्रोणिलंबि
मणिमेखलैः प्रियाः ४५ यत्स भग्नसहकारमासवं रक्तपाटलसमागमं पपौ। तेन तस्य मधुनिर्गमात्कृशश्चित्तयोनिरभवत्पुनर्नवः

नमवाप स्वयंग्रहाश्लेषसुखमन्वभूदित्यर्थः ४४ तमिति प्रियाः पयोधरेषु स्तनेषु निषिक्तं उक्षितं चंदनं येषु तैः मौक्तिकैः ग्रथितानि योजितानि चारु
भूषणानि येषु तैर्मुक्ताप्रायाभरणैरित्यर्थः श्रोणिलंबिन्यः मणिमेखला मरकतमणिप्रयुक्तकटिसूत्राणि येषु तादृशैः ग्रीष्मवेषविधिभिः उष्णकालो
चितनेपथ्यविधानैः शीतलोपायैरित्यर्थः तमग्निवर्णं सिषेविरे ४५ सोऽग्निवर्णः लग्नः सहकारस्य चूतपल्लवो यस्मिंस्तं रक्तं पाटलकुसुमस्य समाग
मो यस्य तमासवं मद्यं पपौ पीतवान् तेनासवपानेन मधुनिर्गमाद्वसंतापगमात् कृशो मंदवीर्यः तस्य चित्तयोनिः कामः पुनर्नवः प्रबलोऽभवत् ४६ ॥

एवमिति· एवमनंगवाहितः कामप्रेरितोन्यकार्यविमुखः सपार्थिवः इंद्रियाणां सुखानि सुखकारीणि शब्दादीनि निर्विशन्ननुभवन् आत्मनो लक्षणैः कु
टजस्त्रग्धारणादिचिन्हैर्निवेदितान् अपमृत्युरिदानीं वर्तत इति ज्ञापितान् नूतनवर्षादीन् सवाहयत् अगमयत् ४७ तमिति· प्रमत्तं व्यसनासक्तमर्
पितं नृपं अन्यपार्थिवाः आक्रमितुमभिभवितुं न शेकुर्न शक्ता बभूवुः रतिरागसंभव आमयो व्याधिस्तु क्षयरोग इत्यर्थः दक्षस्य दक्षप्रजापतेः शा
पाच्चंद्रमिवाक्षिणोत् आकर्षयत् शापोपि रतिरागसंभव इति अत्र दक्षः किलान्याः स्वकन्या उपेक्ष्य रोहिण्यामेव रममाणं राजानं सोमं शशाप शाप
श्चाद्यापि क्षयरूपेणानं क्षिणोतीत्युपाख्यायते ४८ दृष्टेति· भिषजां वैद्यानामनाश्रवो वचसि न स्थितः विधेयो विनयग्राही वचने स्थित आश्रव इत्यम

एवमिंद्रियसुखानि निर्विशन्नन्यकार्यविमुखः सपार्थिवः आत्मलक्षणनिवेदितानृतून् सवाहयदनंगवाहितः ४७ तं प्रमत्त
मपि न प्रभावतः शेकुराक्रमितुमन्यपार्थिवाः आमयस्तु रतिरागसंभवो दक्षशापइव चंद्रमक्षिणोत् ४८ दृष्टदोषमपि तन्नसो
त्यजत्संगवस्तु भिषजामनाश्रवः स्वादुभिस्तु विषयैर्हृतस्ततो दुःखमिंद्रियगणो निवार्यते ४९ तस्य पांडुवदनाल्पभूषणा
सावलंबगमना मृदुस्वना ॥

रः अविधेय इत्यर्थः सदृष्टदोषमपि रोगजननादिति शेषः संगस्य वस्तु स्त्रीमद्यादिकं संगजनकं वस्तु
नात्यजत् तथाहि इंद्रियगणः स्वादुभिर्विषयैर्हृतस्तु हृतश्चेत्तर्हि तेभ्यो विषयेभ्यो दुःखं कृच्छ्रेण निवार्यते हि यद्दिवार्यते नेति शेषः दुस्त्यजाः खलु विषया
इत्यर्थः ४९ तस्येति· तस्य राज्ञः पांडुवदना अल्पभूषणा परिमिताभरणा सावलंबं वंशादिहस्तावलंबसहितं गमनं यस्याः सा मृदुस्वना हीनस्वरा राज्ञः
सोमस्य यक्ष्मा राजयक्ष्मा क्षयरोगस्तेन परिहानिरात्मनः क्षीणावस्था कामयानः कामुकः कामयानो भवेदर्थी कामयानाचराभिर्णीति अनियमा
गमशासनमिति मुमागमाभावः एतदेवाभिप्रेत्योक्तं वामनेनापि कामयानशब्दः सिद्धोनादिश्चेति ॥

तस्य समवस्थया कामुकावस्थया तुल्यं साम्यमाययौ प्राप कालकृतो विशेषो वस्थाः विशेषः कालिकोवस्था इत्यमरः ५० व्योमेति राज्ञि स पाण्डुरे सति तत्कुलं रघुकुलं पश्चिमकलायां स्थितः इन्दुर्यस्मिंस्तत् कलावशिष्टेन्दु व्योम वा व्योमेव वा शब्द इवार्थे यथाह दंडी इववद्वा यथा शब्दा इति पंकशेषं घर्मपल्वलमिव वा मन्दार्चिरल्पशिखं दीपभाजनमिव दीपपात्रमिव वाभूत् ५१ गूढमिति गूढं गुप्तमेषु दिवसेषु पार्थिवः पुत्रजन्मने पुत्रोत्पादार्थं कर्म इष्ट्यादिकं साधयतीत्येवमदर्शितरुजो निगूहितरोगाः संतोस्य राज्ञो मंत्रिणः अघशंकिनी व्यसनशंकिनीः प्रजाः शश्वदूचुः ५२ स इति सोग्निवर्णोनेकवनिता

राजयक्ष्मपरिहानिराययौ कामयानसमवस्थया तुलां ५० व्योमपश्चिमकलास्थितेन्दु वा पंकशेषमिव घर्मपल्वलं राज्ञि तत्
कुलमभूत्क्षयातुरे वामनार्चिरिव दीपभाजनं ५१ गूढमेषु दिवसेषु पार्थिवः कर्म साधयति पुत्रजन्मने इत्यदर्शितरुजोस्य
मंत्रिणः शश्वदूचुरघशंकिनीः प्रजाः ५२ स त्वनेकवनितासखोपि सन् पावनीमनवलोक्य संततिं वैद्ययत्नपरिभाविनं गदं न प्र
दीप इव वायुमत्यगात् ५३ तं गृहोपवन एव संगताः पश्चिमक्रतुविदा पुरोधसा रोगशांतिमपदिश्य मंत्रिणः संभृते शिखिनि
गूढमादधुः ५४ तैः कृतप्रकृतिमुख्यसंग्रहैराशु तस्य सहधर्मचारिणी॥

स त्वः सन्नपि पावनीं पितृऋणमोचनीं संततिमनवलोक्य पुत्रमप्राप्येत्यर्थः वैद्ययत्नपरिभाविनं गदं प्रदीपो वायुमिव नात्यगात् [illegible] कामममारेत्यर्थः ५३ तमिति पश्चिमक्रतुविदा अंत्येष्टिविधिज्ञेन पुरोधसा संगताः समेताः मंत्रिणः गृहोपवन एव गृहाराम एव आरामः स्यादुपवनमित्यमरः रोगशांतिमपदिश्य शांतिकर्म व्यपदिश्य तमग्निवर्णं संभृते समिद्धे दीप्ते शिखिनि अग्नौ गूढमप्रकाशमादधुरग्निसंस्कारं चक्रुरित्यर्थः ५४ तैरिति आशु शीघ्रं कृतः प्रकृतिमुख्यानां पौरजनप्रधा

साधुनिपुणं दृष्टशुभगर्भलक्षणा परीक्षितशुभगर्भचिन्हा तस्याग्निवर्णस्य सहधर्मचारिणी [illegible]लीप्रियानराधिपश्रियं प्रत्यपद्यत राजलक्ष्मीं प्राप ५५॥
तस्या इति· तस्यास्तथाविधायाः नरेन्द्रविपत्त्याः शोकस्तस्मादुष्णैर्विलोचनजलैः प्रथमाभितप्तस्तस्याः गर्भः कनककुंभानां मुखैर्द्वारैरुज्झितेन त्यक्ते
न शिशिरेण शीतलेन राज्याभिषेकपयसाऽभिषेकजलेन निर्वापितः आप्यायितः ५६ तमिति· प्रसवो गर्भविमोचनं फलं च विवक्षितं स्यादुत्पा
दे फले पुष्पे प्रसवो गर्भमोचने इत्यमरः तस्य यः समयस्तदाकांक्षिणीनां प्रजानां भावाय भूतये भावो लीलाक्रियाचेष्टाभूत्यभिप्रायजन्तुष्विति यादवः। क्षि
तिरंतर्गूढं नभोबीजमुष्टिमिव श्रावणमासस्य सर्वबीजमुष्टिं यथा गर्भं धत्ते तद्वदित्यर्थः मुष्टिश्च द्वयोर्लिङ्गः अक्लीबे मुष्टिमुस्तकाविति यादवः अन्तर्गूढ

साधु दृष्टशुभगर्भलक्षणा प्रत्यपद्यत नराधिपश्रियं ५५ तस्यास्तथाविधनरेन्द्रविपत्तिशोकादुष्णैर्विलोचनजलैः प्रथमा
भितप्तः निर्वापितः कनककुंभमुखोज्झितेन वंश्याभिषेकविधिना शिशिरेण गर्भः ५६ तं भावाय प्रसवसमयाकांक्षिणी
नां प्रजानामन्तर्गूढं क्षितिरिव नभो बीजमुष्टिं दधाना मौलैः सार्धं स्थविरसचिवैर्हेमसिंहासनस्था राज्ञी राज्यं विधिवदशि
षद्भर्तुरव्याहताज्ञा ५७॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविकालिदासकृतौ एकोनविंशतिः सर्गः १९॥ ❀ ॥ ❀ ॥

म अन्तर्गतं गर्भं दधाना हेमसिंहासनस्था अव्याहताज्ञा राज्ञी मौलैर्मूलभवैर्मूलादागतैर्वा आप्तैरित्यर्थः स्थविरसचिवैर्वृद्धामात्यैः सार्धंभ
र्तुः राज्यं विधिवद्विध्यर्हं यथाशास्त्रमित्यर्थः अर्हार्थे वतिप्रत्ययः अशिषत् शास्ति स्म शासिसर्त्तिशास्त्यर्तिभ्यश्चेति च्लेरङादेशः शास इदङ्हलोरि
तीकारः मन्दाक्रान्ताछन्दः ५७॥ ❀ ॥ इति श्रीमहामहोपाध्यायकोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचितायां रघुवंशटीकायां संजीविनीस
माख्यायामेकोनविंशतितमः सर्गः १९॥ ❀ ॥
॥

र॰टी॰
स॰१९
५६१

॥ ॥इतिश्रीरघुवंशटीकासंयुक्तसमाप्तम्॥ सं० १९२४॥

राम:
५६१